TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

ANADOLU YAYINCILIK

CİLT 5

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni: Prof. Dr. Oya KÖYMEN

DANIŞMANLAR: Nuri AKBAYAR, Dr. Reşit CANBEYLİ, Memet FUAT, Prof. Dr. Nuri KARACAN
KOORDİNATÖRLER: Ayşe BABAKUŞ, İsmet Zeki EYUBOĞLU, Hasan KURUYAZICI, Hülya POTUOĞLU
KOORDİNATÖR YARDIMCILARI: Renan AKMAN, Zeynep KINIK, Muzaffer ÖKTEM
YAZI VE ARAŞTIRMA: Gül AKSU, Ludmila BEHRAMOĞLU, Önder BİLGİN, Yaşar ÇABUKLU, Sumru ERİM, Uygur EROL, Elvan GÖKÇE, Semih GÜNER, Nurdan GÜRBİLEK, Semra İZGÜ, Çiğdem KARABAĞLI, Turgut KUT, Celil OKER, Meltem ÖNEŞ, Meltem SOMAY, Özer ÜSTEL, Füsun YARAŞ, Sabir YÜCESOY
SON OKUMA: Dr. Üstün ALSAÇ
SEKRETERLİK: Seval DEMİREL, Hüsniye ÖZDEMİR, Gül ŞİRİN, Sabriye YAMAN

5. CİLDE YAZILARIYLA KATILANLAR

Ezel AKAY
Serap AKMAN
Bülent AKSOY
Nazan AKSOY
Doç. Dr. Ömür AKYÜZ
Üstün ALSAÇ
Dr. Tuncay ALTUĞ
Feridun ANDAÇ
Fahri ARAL
Cem ATABEYOĞLU
Prof. Dr. Korkut BORATAV
Mübin BOYSAN
Dr. Gökçe CANSEVER
Haluk ÇAĞLAYAN
Prof. Dr. Cevat ÇAPAN
Turgut ÇEVİKER
Doç. Dr. Arda DENKEL
Dr. Selim DERİNGİL
Ziya DERLEN
Dr. Alan DUBEN
Doç. Dr. İ. Hakkı DURU
Doç. Neşe ERDOK
Doç. Dr. Avadis HACINLIYAN
Emin İGÜS
İskender KEMAL
Prof. Dr. Fikret KORTEL
Murat KURAL
Doç. Dr. Nilüfer KURUYAZICI
Onat KUTLAR
Prof. Dr. Şerif MARDİN
Doç. Dr. Ayla ÖDEKAN
Doç. Dr. Hadi ÖZBAL
Müren ÖZÇAY
Ayşe ÖZER
Doç. Dr. Tahir ÖZGÜ
Celal ÖZGÜR
Dr. Ali ÖZLÜK
Erdim ÖZTOKAT
Süleyman ÖZYALÇIN
Doç. Dr. Saliha PAKER
Samih RİFAT
Doç. Dr. Cihan SAÇLIOĞLU
Necdet SAKAOĞLU
Nihal SANCAR
Vecdi SAYAR
Dr. Osman SENEMOĞLU
Servet SERDAROĞLU
Doç. Dr. Bülent TANÖR
Dr. Cem TAYLAN
Dr. Eser TAYLAN
Doç. Dr. Mete TUNÇAY
Nilgün TURA
Saffet TURA
Cengiz YÜCEL

İdari Sekreter : A.Canset AKSEL
Grafik Tasarım : Yavuz KÖSEMEN-Erkal YAVİ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSMEN

Teknik Servis: Müge ACAR, Nevzat AKKUŞ, Saliha BİLGİNER, Şemsettin BOSTANCI, Nimet ÇOBANCAOĞLU, Sefa ESENYEL, Nuran GÖRGÜNAY, Dursun HATKO, Bekir POYRAZ, Hatun SOLMAZ, Nevzat ŞEN, İsmail YETER, Nuriye YILDIRIM, Eyüp YILDIRIM, Zuhal YOLGUN, Bülent YOLGUN, H.Miray YÜZGEÇ

DİZGİ: Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş. Dizgi Birimi
SİYAH-BEYAZ BASKI: Milliyet Yayın A.Ş.
RENK AYRIMI VE RENKLİ BASKI: Ana Basım Sanayii A.Ş.
DAĞITIM: Hürriyet Holding A.Ş.

ANADOLU YAYINCILIK
Büyükdere Cad. Uçyol Mevkii. No:93 Maslak-İstanbul

Her hakkı saklıdır. Yazı ve fotoğraflar izin alınmadan yayınlanamaz, kullanılamaz.

FRITSCH, Gustav Theodor
(1838-1927)

Alman hekim. Beynin elektriksel uyarımı konusunda ilk deneysel çalışmalardan birini gerçekleştirmiştir.

5 Mart 1838'de Berlin yakınlarındaki Cottbus'da doğdu, 12 Haziran 1927'de Berlin'de öldü. Breslau'da ortaöğrenimini bitirdikten sonra Berlin'de fizyolog Johannes Müller'in yanında çalıştı. Daha sonra Berlin Üniversitesi'nde tıp ve doğal bilimler öğrenimine başlayan Fritsch, tıp öğrenimini Breslau ve Heidelberg üniversitelerinde sürdürdü ve 1862'de mezun oldu. 1863-1866 arası Güney Afrika'da coğrafya ve antropolojiyle ilgili araştırma gezisinin ardından 1867'de Berlin Anatomi Enstitüsü'ne asistan olarak atandı. 1874'te profesör oldu ve 1921'de emekli oluncaya değin histoloji ve fizyoloji bölümlerinde de görev aldı. 1899'da Berlin Enstitüsü onur profesörlüğü unvanını alan ve giderek çalışmalarını antropoloji üzerinde yoğunlaştıran Fritsch, 1900'de R. Virchow ile birlikte Berlin Antropoloji Derneği'ni kurdu.

Fritsch'in en önemli özelliği çeşitli bilim dallarında çalışmış olmasıdır. Astronomiden antropolojiye dek uzanan geniş kapsamlı araştırmalarının belki de en önemlisi beynin elektrofizyolojisi üstüne, Eduard Hitzig ile birlikte köpeklerde gerçekleştirdiği deneylerdir. Fritsch ve Hitzig, 1870'te galvanik (doğru) akım vererek uyardıkları beyin kabuğunda işlevsel bir lokalizasyonun varlığını saptadılar ve beyin fizyolojisinde yeni bir çığır açtılar.

İran ve Mısır'da araştırma gezilerine katılan Fritsch 1868'de Aden'de Güneş tutulmasını, 1874'te İran'da Venüs'ün transitini gözlemledi. Mısır'da elektrik balıklarını inceledi. İzmir'de balıkların beyinleri üstüne yaptığı bir çalışmayı 1878'de yayımladı.

Aynı zamanda yetenekli bir fotoğrafçı olan ve bu becerisini tıpta mikroskobik anatomi ve antropoloji çalışmalarında kullanan Fritsch, tıp ve doğa bilimlerine ağırlık veren uluslararası bir fotoğraf dergisinin de yayımcılarındandı.

- YAPITLAR (başlıca): *Untersuchungen über den feinern Bau des Fischgehirns, mit besonderer Berücksichtigung der Homologien bei anderen Wirbelthierklassen*, 1878, ("Diğer Omurgalılarla Homolojiler Özellikle Dikkate Alınarak, Balık Beyninin İnce Yapısı Konusunda İncelemeler").
- BAKINIZ: FERRIER, HITZIG.

FROBENIUS, Leo
(1873-1938)

Alman, etnografya bilgini, filozof. Kültür çevresi kavramını geliştirmiştir.

29 Haziran 1873'te Berlin'de doğdu, 9 Ağustos 1938'de İtalya'da, Maggiore Gölü'nde boğularak öldü. Doğduğu ilde öğrenim gördükten sonra, Almanya'nın değişik üniversitelerinde felsefe, tarih ve arkeoloji okudu. Sonra bütün çalışmalarını kültürlerin kökeni ve gelişimi konularında yoğunlaştırdı. 1904'ten 1935'e kadar Kuzey ve Güney Afrika'nın bilinmeyen bölgelerini, özellikle tarihöncesi uygarlıkların izlerini araştırdı. Alpler, Norveç ve İspanya'da da çalışmalarını sürdürdü. 1932'de Frankfurt-am-Main Üniversitesi'ndeki kültürel antropoloji kürsüsünde dersler verdi, 1934'te de Frankfurt'taki etnoloji müzesinin yöneticiliğine getirildi.

Frobenius'un ana ilgi konusu, kültürdür. Kültürlerin oluşumunu, gelişmesini incelemiş, canlı organizma ile aralarında benzerlikler bulunduğu görüşünü savunmuştur. Ona göre canlı organizmalar gibi kültür de yaşam evreleri geçirir. Bunlar, kavrayış *(Ergriffenheit)*, anlatım *(Ausdruck)* ve uygulama *(Anwendung)* diye adlandırılabilir. Organizmalar nasıl başka organizmalardan yararlanarak gelişir ve oluşursa, kültürler de başka kültürlerden yararlanır. Bu nedenle kültürler arasında benzerlikler görülmektedir. Frobenius, bu görüşlerine kanıt olarak Batı Afrika ve Okyanusya'da ortak kültür öğelerinin bulunuşunu gösterir. Buradan yola çıkarak kültürlerin kaynaşması ve geniş alanlara yayılmasını açıklamada önemli gördüğü kültür çevresi *(Kulturkreise)* kavramını, ortaya atmıştır. Görüşleri Fritz Graebner'i etkilemiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Probleme der Kultur*, 1900, ("Kültür Sorunları"); *Paideuma, Umrisse einer Kultur-und Seenlenlehre*, 1921, ("Paideuma, Bir Kültür ve Din Bilgisinin Ana Çizgileri"); *Und Africa sprach*, 3 cilt, 1912-1913, ("Ve Afrika Konuştu").
- BAKINIZ: GRAEBNER.

FROBISHER, Martin
(1535-1594)

İngiliz, denizci ve kâşif. Kuzeybatı yolunu izleyerek Asya'ya ulaşmaya çalışan ilk Avrupalı kâşiftir.

1535 dolayında Yorkshire'da doğdu, 22 Kasım 1594'te Plymouth'ta öldü. Eğitim görmek üzere Londra'ya bir akrabasının yanına gönderildiyse de okumaya eğilimi olmadığı için öğrenimini yarıda bıraktı. Gine'ye iki deniz yolculuğu yapan Frobisher, bir süre de korsanlık yaptı.

1570'lerde İngilizler Asya'ya kuzeydoğudan bir geçiş yolu bulma umudunu yitirmişler, kuzeybatıdan bir geçiş yolu aramaya başlamışlardı. Frobisher, arkadaşı Michael Lok'un maddi katkılarıyla 1576'da 3 gemi ile Büyük Okyanus'a kuzeybatıdan bir geçiş yolu bulmak üzere yola çıktı. Gröndland'ın güneyini dolaşarak Labrador'a ve Baffin Adası'na vardı. Bu adayı daha sonra kendi adını alacak koya (Frobisher Koyu) kadar taradı. 1578'de yeni bir kuzeybatı yolculuğuna çıkan Frobisher bu kez Hudson Boğazı'nı keşfetti.

Frobisher 1585'te Sir Francis Drake'nin Büyük ve Küçük Antiller üzerine düzenlediği sefere koramiral olarak katıldı. 1588'de ünlü İspanyol donanmasının yenilgiye uğratılmasında önemli bir rol oynadı ve

bunun üzerine şövalyelik unvanı aldı. 1594'te Fransa'nın batı sahilinde İspanyol güçlerine karşı savaşırken çok ağır yaralanan Frobisher götürüldüğü Plymouth'da öldü.

• KAYNAKLAR: G. Best, *The Three Voyages of Martin Frobisher in Search of a Passage to Cathay and India* (der. V. Stefansson), 2 cilt, 1938; W.McFee, *Life of Sir Martin Frobisher*, 1928.

FROISSART, Jean
(1337-1404)

Fransız, tarihçi ve şair. 1325-1400 arasındaki tarihsel olayları büyük ölçüde kişisel gözlemlerine dayalı bir biçimde anlatmıştır.

1337'de Valenciennes'de doğduğu, 1404'te Chimay'da öldüğü sanılmaktadır. 1361'de İngiltere'ye gitti ve Kraliçe Philippa'nın sekreteri oldu. 1369'da Kraliçe Philippa ölünce Valenciennes'e döndü. Blois kontu II. Guy de Chatillon'un hizmetinde papaz olarak görev yaptı. II. Guy de Chatillon 1384'te onu Chimay piskoposluk meclisi üyesi yaptı. Froissart 1394'te İngiltere'ye gitti. 1395'te Chimay'a döndü.

Froissart'ın en önemli yapıtı *Chroniques de France, d' Engleterre et des pais voisins*'dir ("Fransa, İngiltere ve Komşu Ülkelere İlişkin Tarihsel Yazılar"). 1325-1400 arasındaki tarihsel olayları kapsayan yapıtın 1361'e kadar olan bölümü Flaman yazar Jean le Bel'in çalışmaları üzerine temellenmiştir. İkinci bölüm Flanders'teki olayları ve Tournai Barışı'nı anlatmaktadır. Üçüncü bölümde İspanya ve Portekiz'i anlatan yazar son bölümde İngiltere'ye gittiğinde edindiği izlenimleri kaydetmektedir.

Tarihçi olmaktan çok bir vakanüvis olan Froissart Orta Çağ'ın feodal yaşantısını yapıtına canlı bir biçimde aktarmıştır. Öte yandan saray çevreleriyle kurduğu yakın ilişkiler, yapıtının temel konularından biri olan İngiltere ve Fransa arasındaki Yüzyıl Savaşı'na ilişkin bilgileri birinci elden edinmesine olanak vermiştir. Soyluların bakış açısının ve şövalyelik ideallerinin etkilerinin gözlemlendiği yapıtında yoksul sınıfların sorunlarına fazla yer vermemiştir.

Ünlü bir şair olan Froissart lirik ve öğretici (didactic) tarzda şiirler yazmıştır. Mecazlı şiirlerinde saray aşklarını yüceltmiş, dörtlüklerinde (ballades) ve rondolarında (rondeaux) kişisel duygularını ön plana çıkaran bir anlatım biçimi kullanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Le premier (quart) volume de Froissart des chroniques de France*, 4 cilt, 1495, ("Froissart'ın Fransa'ya İlişkin Tarihsel Yazılarının İlk (dörtte bir) Cildi").

FROMENTIN, Eugène
(1820-1876)

Fransız ressam, sanat tarihçisi ve yazar. Kuzey Afrika'yı egzotik bir biçimde betimleyen resimleriyle tanınmıştır.

24 Ekim 1820'de Fransa'da La Rochelle'de doğdu, 27 Ağustos 1876'da Saint Maurice'de öldü. Hukuk öğrenimi yaptıktan sonra 1839-1843 arasında Paris'te resim öğrenimi gördü. Mısır'a ve birçok kez de Cezayir'e yolculuklar yaptı. 1847'den başlayarak resimlerini sergiledi. 1874'te Concourt Akademisi'ne seçildi.

Fromentin, Marilhat ve Decamps gibi ressamlarla birlikte doğu manzaralarını ve egzotik temaları işleyen bir resim akımına bağlıdır. Manzaraları ve insanlarıyla Kuzey Afrika, özellikle de Cezayir, yapıtlarının esin kaynağıdır. *Cezayir'de Hasat, Ceylan Avı* ve *Magrip'te Gömme Töreni* gibi ilk dönem resimlerinde kaba bir üslup görülür. *Zenci Cambazlar* ve *Vahanın Bittiği Yer* gibi daha sonraki ürünlerinde gri tonlar egemendir. Bunlarda Corot'nun etkisi de izlenir. Fromentin 1860'tan sonra ise Delacroix'nın etkisine girmiştir. *Arap Şahin Avcısı, Balıkçıl Avı* gibi bu dönem yapıtlarında aydınlık ve parlak renkler öne geçmiştir. Fromentin'in Doğu'yu konu alan resimleri doğrudan izlenimlere dayanır. Kuzey Afrika manzaralarını ve o bölge insanlarının giyim kuşamlarını büyük bir ayrıntıyla çizmiştir. Resmindeki egzotik hava Edmond Duranty (1833-1880) gibi doğalcı (natüralist) ressamların eleştirilerine hedef olmasına yol açmıştır.

Fromentin'in en önemli yapıtı Hollanda ve Belçika resmi üstüne uzun incelemelerden sonra yazdığı *Les Maitres d'autrefois* ("Eski Zaman Ustaları") adlı kitabıdır. Bu kitabında Rubens, Van Dyck, Rembrandt ve van Ruisdael'i inceler. Hollanda manzara resminin Claude Lorrain ve Théodore Rousseau gibi Fransız ressamları üzerindeki etkisini ele alır. Resim değerlendirmelerinde öznelliği öne çıkarır ve çağdaşı ressamlar arasında Delacroix, Corot ve Théodore Rousseau'yu beğenir.

Fromentin, resim ve sanat tarihinin yanı sıra edebiyat alanında da başarılı ürünler vermiştir. Ayrılıkla sonuçlanan bir aşkı konu alan *Dominique*, psikolojik roman türünün iyi bir örneğidir. *Un été dans le Sahara* ("Sahra'da Bir Yaz"), *Une année dans le Sahel* ("Sahel'de Bir Yıl") adlı gezi kitaplarında ise Sahra dünyasını renkli bir anlatımla yansıtır.

• YAPITLAR (başlıca): Resim: *Cezayir'de Şahin Avı*, 1863; *Cezayir'de Hasat; Ceylan Avı; Magrip'te Gömme Töreni; Zenci Cambazlar; Vahanın Bittiği Yer; Arap Şahin Avcısı; Balıkçıl Avı; Rahip; Arap Süvarilerin Molası.* Sanat Tarihi: *Les Maitres d'autrefois*, 1876, ("Eski Zaman Ustaları"). Roman: *Dominique*, 1862. Gezi Yazısı: *Un été dans le Sahara*, 1857, ("Sahra'da Bir Yaz"); *Une année dans le Sahel*, 1858, ("Sahel'de Bir Yıl"); *Voyage en Egypte*, (ö.s.), 1935, ("Mısır Yolculuğu").

Erich Fromm

FROMM, Erich
(1900-1980)

Alman asıllı ABD'li psikanalist ve düşünür. Marxizm'den yararlanarak Freud'un görüşlerini geliştirmeye çalışmıştır.

23 Mart 1900'de Frankfurt'ta doğdu, 18 Mart 1980'de İsviçre'de Muralto'da öldü. Frankfurt ve Heidelberg üniversitelerinde ruhbilim ve toplumbilim öğrenimi gördü. 1922'de Heidelberg Üniversitesi'nde doktora derecesini elde etti. 1922-1926 arasında Münih Üniversitesi'nde, daha sonra Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde psikanaliz konusunda çalışmalar yaptı. 1929-1932 arasında Frankfurt Psikanaliz Enstitüsü'nde ve kurucuları arasında Adorno ve Horkheimer gibi ünlü düşünürlerin bulunduğu Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nde ders verdi. Nasyonal Sosyalist Parti'nin iktidara gelmesinden sonra 1934'te Toplumsal Araştırma Enstitüsü ile birlikte New York'a taşındı ve 1939'a değin bu enstitüde kaldı. 1940-1950 arasında Columbia Üniversitesi'nde, Amerikan Psikanaliz Enstitüsü'nde, Bennington College'da ve Yale Üniversitesi'nde ders verdi. 1951'de Ulusal Meksika Özerk Üniversitesi'nde profesör olan Fromm, burada Meksika Psikanaliz Enstitüsü'nü kurdu. 1957-1961 arasında Michigan Eyalet Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptı. 1962'de New York Üniversitesi'nde psikiyatri profesörü oldu. 1971'de İsviçre'ye giderek araştırmalarını orada sürdürdü.

Fromm kendi düşüncelerini oluştururken Freud'un görüşlerinden yola çıkmıştır. İlk başlarda Freud'un psikoloji yaklaşımını bütünüyle benimseyen Fromm'un toplumsal-felsefi görüşleri, iki dünya savaşı arasındaki gelişmelerden ve 1929-1932 arasında üyesi olduğu Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün görüşlerinden etkilenmiştir. Fromm'a göre Freud biyolojik belirlenimciliği (determinizim) diğer bir deyişle insan psikolojisinin biyolojik olarak belirlenmişliğini temel almaktadır. Ona göre Freud'un bu fizyolojik maddeci anlayışı aynı zamanda insanların kendi bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini de varsaymaktadır. Aydınlanma ideolojisinden kaynaklanan bir iyimserliğe sahip olan Freud, bilinçdışı olanı bilince dönüştürmeyi amaçlamakta ve böylece aklın egemenliğini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Fromm'a göre Freud yaşamının sonlarına doğru kuşkucu ve kötümser olmuş, insanlığın mutlak bir ilerleme içinde olduğu yolundaki inancı sarsılmıştır.

Fromm, Marx'ın düşüncelerinden etkilenerek Freud'un biyolojik düzeyde açıkladığı psikolojik olgulara toplumsal bir boyut getirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken Marxizm'i olgucu (pozitivist) ve belirlenimci olmayan bir bakış açısından yorumlamış, Freud'un biyolojik belirlenimciliğini eleştirirken tarihsel maddeciliğe de karşı çıkmıştır.

"Toplumsal karakter"

Fromm'un asıl amacı çağdaş burjuva toplumunun eleştirisidir. 1962'de yayımlanan ***Beyond the Chains of Illusion*** (Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum) adlı kitabında insan psikolojisinin ve kişiliğinin toplum tarafından belirlendiğini öne sürmüş ve bu durumu "toplumsal karakter" kavramıyla dile getirmiştir. Toplumsal karakter bireylerin varolan toplumsal kurallara uyumunu sağlamakta, onların bilincinin ve bilinçdışının toplumun gereksinimleri doğrultusunda oluşmasına olanak vermektedir. Toplumsal karakterin oluşmasında en önemli görev aileye düşmektedir. Freud'un bilinçdışının toplumla uyuşmadığı ve bu nedenle bilinç düzeyine çıkması engellenen içgüdüler için bir depo oluşturduğu yolundaki görüşünü eleştiren Fromm, bilinçdışının bilinç gibi bütünüyle toplum tarafından belirlendiğini öne sürmüştür.

Fromm'a göre farklı toplumsal karakter yapıları vardır. 19. yy'da biriktirici (hoarding), 20. yy'da ise pazara yönelik bir toplumsal karakter yapısı egemen duruma gelmiştir. Pazara yönelik karakter yapısı insanlar arasındaki ilişkilerin piyasa ve değişim ilkelerince belirlendiği 20. yy'ın tüketim toplumunda geçerlidir. Fromm'a göre her iki karakter yapısı da üretici olmayan, insanın yaratıcı doğasıyla çelişen karakter yapılarıdır.

Fromm'a göre 19. yy bağımsız bireyin, bireysel girişimin egemen olduğu bir tarihsel dönemdir. 19. yy canlılığı ve coşkusuyla, "isterik" bir yaşam biçimine sahiptir. 20. yy'ın simgesi ise içine dönük, her türlü girişimden yoksun "şizoid" insandır. Bu yüzyılın insanı ruhsal bunalım içindedir. 20. yy'ın sorunu "normallik hastalığı"dır. 19. yy "tanrının ölümü"ne tanık olmuştur. 20. yy'da ise "bireyin ölümü" söz konusudur. İntihar, alkolizm, yalnızlık, kayıtsızlık ve bunaltı bu durumun göstergeleridir. Fromm, bireyin insan doğasına yabancı çağdaş topluma uyum göstermesi için çaba gösteren egemen psikiyatri yaklaşımını eleştirmiştir.

Freud'u değerlendirmes

Fromm'un çağdaş kapitalist topluma yönelttiği temel eleştiri, bu toplumun yapısının insan doğasının gereksinimleri ile çelişki içinde olduğudur. Antropolojik bir insan kavramından yola çıkan Fromm'a göre, ilk baştaki doğa-insan birliği insanın düşüncesini geliştirmesi ve kendini doğadan ayrı bir varlık olarak algılamasıyla ortadan kalkmıştır. Daha sonra ise bu

İnsan doğası-toplum ilişkisi

ikiliğe insan-toplum çelişkisi eklenmiştir. Fromm'a göre çağdaş toplum, insanlar arasındaki ilişkileri metalar arasındaki ilişkilere indirgeyen yapısıyla, bu çelişkiyi alabildiğince keskinleştirmiştir. Fromm bireyin topluma yabancılaşması sorununu incelerken Marx'ın ilk dönem yazılarında ele aldığı yabancılaşma kavramından etkilenmiştir. Öte yandan Fromm'un insancıl yaklaşımı varoluşçu (egzistansiyalist) felsefenin izlerini taşır.

Fromm'un, Freud'un toplumsal olguları insanın biyolojik içgüdülerinin çelişkilerine indirgeyen yaklaşımına getirdiği eleştirilerden biri Freud'un ölüm içgüdüsü ve yaşam içgüdüsü kavramlarına ilişkindir. Freud'a göre insandaki yaşam içgüdüsü asıl olarak cinsel içgüdülere dayanmaktadır. Ölüm içgüdüsü ise insanın cansız maddeye karşı duyduğu bir istekten kaynaklanır. Saldırganlık, sadizm, mazoşizm gibi davranışlar Freud'a göre bu içgüdüden kaynaklanan davranışlardır. Bu konuyu *The Heart of Man* (Sevginin ve Şiddetin Kaynağı) adlı kitabında ele alan Fromm'a göre, insanlar tarih boyunca iki karşıt eğilime sahip olmuşlardır. Bunlardan birincisi, bireyin yaratıcı güçlerini bastırmaya, ölüme ve yıkıcılığa yönelik bir eğilim olan "ölüm sevgisi"dir *(necrophilia)*. Diğeri ise bireyin yaratıcı güçlerinin gelişmesini sağlayan "yaşam sevgisi"dir *(biophilia)*. Fromm'a göre bu iki eğilim arasındaki karşıtlık Freud'un öne sürdüğü gibi bütünüyle biyolojik nitelikte bir karşıtlık değildir, toplumsal bir boyuta sahiptir. Freud'dan farklı olarak Fromm, ölüm içgüdüsünü normal biyolojik bir olgu olarak değil psikolojik bir hastalık olarak değerlendirmiştir. Ona göre yaşam içgüdüsü insanın gelişimindeki temel itici güçtür. Ölüm sevgisi ise ikincildir ve amacı yıkıcılıktır.

Özgürlükten kaçış

Fromm'a göre çağdaş insan toplumla kaynaşmak gereksinimini duymakta ve toplumsal baskıların bilincine varmanın yol açacağı yalnızlıktan korkmaktadır. Bu konuyu 1941'de yayımlanan *Escape from Freedom* (Hürriyetten Kaçış) adlı kitabında ele alan Fromm, çağdaş toplumun bireyinin varolan toplumsal normlara, güçlü olana sığınmaya yöneldiğini, özgürlükten kaçtığını ve böylece otoriteye saygılı bir kişilik yapısının oluştuğunu öne sürmektedir. Fromm'a göre çağdaş toplumsal yapının sürekliliği bireyin toplumsal kurallara uyumunu bir alışkanlığa dönüştüren "mekanik uzlaşmacılık" temelinde gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra birey, insanlık ilkelerinden kopmaktan da korkar. Öteki insanlarla, insan doğasına uygun bir ilişki içinde yaşamak ister. Bu ise yaşam sevgisini içinde taşıyan bir eğilimdir. Fromm 1956'da yayımlanan *The Art of Loving* (Sevme Sanatı) adlı kitabında insan doğasıyla toplum arasındaki birlikteliğin ancak sevgi temelinde gerçekleşeceğini ileri sürer. Sevginin temel öğeleri özen, sorumluluk, hoşgörü ve bilgidir.

İnsan doğasına uygun bir toplumun yaratılmasını amaçlayan Fromm 1976'da yayımlanan *To Have or To Be* (Sahip Olmak ya da Olmak) adlı kitabında bu amaca yönelik öneriler geliştirmiştir. Ona göre sanayideçalışanlar yönetime katılmalı, üretimle ilgili kararların alınmasında etkin rol oynamalıdır. Sınırsız bir iktisadi büyüme hedefi güdülmemeli, insanlığın ortak çıkarları doğrultusunda belirli üretim alanlarına öncelik tanıyan bir iktisadi program uygulanmalıdır. Bilimsel gelişmelerin kullanımının insanlık için tehlike oluşturması önlenmelidir. Çalışma yaşamında maddi kazanç yerine duygusal tatmin ön planda olmalıdır. Bireysel inisiyatif olanağı yaşamın tüm alanlarında yaygınlaştırılmalı, kitleler siyasal kararların alınmasına etkin bir biçimde katılmalıdır. Fromm'a göre bu değişiklikler varolan toplum içinde ve üretim araçlarının toplumsallaştırılması gerekmeden gerçekleştirilebilir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Escape from Freedom*, 1941, (Hürriyetten Kaçış, 1972); *Man for Himself*, 1947, ("Kendisi İçin İnsan"); *Psychoanalysis and Religion*, 1950, (Psikanaliz ve Din, 1982); *The Forgotten Language*, 1951, ("Unutulmuş Dil"); *The Sane Society*, 1955, (Sağlıklı Toplum); *The Art of Loving*, 1956, (Sevme Sanatı, 1967); *Sigmund Freud's Mission*, 1958, ("Sigmund Freud'un Görevi"); *Zen Buddhism and Psychoanalysis* (Suzuki ve De Martino ile), 1960, (Psikanaliz ve Zen Budizm, 1978); *May Man Prevail?*, 1961, ("İnsan Üstün Gelebilir mi?"); *Beyond the Chains of Illusion*, 1962, (Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, 1984); *The Heart of Man*, 1964, (Sevginin ve Şiddetin Kaynağı, 1979); *The Revolution of Hope*, 1968, ("Umudun Devrimi"); *The Crisis of Psychoanalysis*, 1970, ("Psikanalizin Krizi"); *The Anatomy of Human Destructiveness*, 1973, ("İnsan Yıkıcılığının Anatomisi"); *To Have or To Be*, 1976, (Sahip Olmak ya da Olmak, 1982).
- **KAYNAKLAR:** V.İ.Dobrenkov, *Erich Fromm'un ve Yeni-Freudculuğun Eleştirisi*, 1979; R.I.Evans, *Dialogue with Erich Fromm*, 1966; J.H.Schaar, *Escape From Authority: The Perspectives of Erich Fromm*, 1961.
- **BAKINIZ:** S. FREUD, MARX.

FROST, Robert
(1874-1963)

ABD'li şair. 20. yy ABD şiirinde doğayı ve kırsal yaşamı konu alan şiirleriyle tanınmıştır.

Robert Lee Frost, 26 Mart 1874'te San Francisco'da doğdu, 29 Ocak 1963'te Boston'da öldü. Babasının ölümü üzerine ailesi California'yı terkederek Massachusetts'e yerleşmişti. Frost ortaöğreniminin ardından, avukat olmasını isteyen büyükbabasının zorlamasıyla Dartmouth College'a girdiyse de okulu bıraktı, zamanını şiir yazarak geçirmeye başladı. Fabrika işçiliği, öğretmenlik ve muhabirlik gibi çeşitli işlerde çalıştı.

1897'de Latince ve Yunanca okumak için Harvard Üniversitesi'ne girdi, ancak bu kez de sağlığının bozulması yüzünden okulu bırakmak zorunda kaldı. Tüberküloz tehlikesini atlatabilmek için New Hampshire'da bir çiftlikte yaşamaya başladı. Bu yıllarda yazdığı çok sayıda şiir yayımcıların ilgisini çekmedi. Bunun üzerine 1912'de karısı ve çocuklarıyla birlikte İngiltere'ye gitti, orada şiir çalışmalarını yoğunlaştırdı. Yayımladığı iki şiir kitabıyla üne kavuştu. Ezra Pound, Edward Thomas (1878-1917) ve Lascelles Abercrombie (1881-1938) gibi dönemin ünlü şairleriyle dostluk kurdu. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ABD'ye geri döndü ve New Hampshire'da küçük bir çiftliğe yerleşti. 1916'da National Institute of Arts and Letters, 1930'da da American Academy of

Arts and Letters üyeliklerine seçildi. Birçok üniversiteden onur doktorluğu unvanı aldı. Ayrıca 1930, 1931, 1937 ve 1943'te Pulitzer Şiir Ödülü'nü kazandı.

Frost, döneminin öbür şairlerinden farklı olarak kent yaşamını işlememiş, şiirinin ana temaları kırsal kesim insanlarının duyarlıkları ve doğa olmuştur. Biçim denemeleri yerine alışılagelmiş ölçü ve ritimlerle yalın bir anlatımı yeğlemiştir. Ancak bu kolay anlatımın ardında, doğadaki ilk bakışta farkedilmeyen ayrıntıları ustalıkla yakalayan incelikli bir üslup ve yer yer mistikleşen bilgece bir tavır saklıdır. Dramatik monolog ve diyaloglar şiirinin en belirgin özelliğidir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *A Boy's Will*, 1913, ("Bir Çocuğun Dileği"); *North of Boston*, 1914, ("Boston'un Kuzeyi"); *New Hampshire*, 1923; *West-Running Brook*, 1928, ("Batı'ya Akan Irmak"); *A Further Range*, 1936, ("Uzaktaki Menzil"); *A Witness Tree*, 1942, ("Tanık Ağaç"); *A Masque of Reason*, 1945; *A Masque of Mercy*, 1947; *All We Call American*, 1958, ("Amerikan Saydıklarımız"). **Oyun:** *A Way Out*, 1929, ("Çıkış Yolu").

Friedrich Fröbel

FRÖBEL, Friedrich
(1782-1852)

Alman, eğitimci. Anaokullarının kurucusudur.

Friedrich August Fröbel 21 Nisan 1782'de Thüringen'de (bugün DAC'de) Oberweissbach'ta doğdu, 21 Haziran 1852'de Marienthal'de öldü. Babası bir rahipti. Dokuz aylıkken annesi ölünce çocukluğu yalnızlık içinde geçti.

On yaşında, öğrenim için kendisine yakınlık gösteren ve parasal yönden de yardım eden amcasının yanına gitti. On beş yaşında bir ormancının yanında çıraklığa başladı. Doğa ile yakın ilişkisinin de etkisiyle felsefi bir arayış içine girdi. Bu arayış onu düzenli bir öğrenim yapmaya yöneltti. Jena Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gören ağabeyinin yanına giderek bir süre dışardan dersleri izledi. Çağın ünlü filozofları Fichte ve Schelling'in düşüncelerine yakınlık duydu.

Maddi güçlükler nedeniyle köyüne dönmek zorunda kalan Fröbel, dört yıl süren bir arayış döneminin sonunda mimar olmaya karar vererek Frankfurt'a öğrenim görmeye gitti. Orada İsviçreli eğitimci J. H. Pestalozzi'nin yöntemiyle eğitim yapan bir deneme okulunun müdürü olan Anton Grüner'le tanıştı. Fröbel'in bir eğitimci olabilecek yeteneğe sahip olduğunu düşünen Grüner ona okulda öğretmenlik görevi verdi. Fröbel, bu görevi süresince bir yandan Pestalozzi ilkelerini inceledi, diğer yandan da eğitim alanında kendi görüşlerini geliştirdi. Frankfurt'ta üç yıl kaldıktan sonra, araştırma yapmak için İsviçre'de Pestalozzi okullarının merkezi olan Yverdon'a gitti. 1808-1810 arasında orada Pestalozzi eğitim sistemini öğrendi. 1811'de üniversite öğrenimi için Göttingen'e gitti. Göttingen'de ancak bir yıl kadar kalan Fröbel, mineraloji alanında ününü duyduğu Prof. Weiss'dan öğrenim görmek üzere Berlin'e taşındı. Berlin Mineraloji Müzesi'nde onarım ve bakım asistanlığı yapmaya başladı. 1813'te Napoléon ordusuna karşı Prusya ordusunda çarpıştı. Orduda, ileride yakın çalışma arkadaşları olacak olan Langethal ve Middendorf'la tanıştı. Berlin'de kaldığı dört yıl süresince temel uğraş alanı olan mineralojinin yanı sıra, eğitim alanındaki çalışmalarını da sürdürdü. Eğitimde köklü bir reform yapılmasının gerektiğini düşünüyordu. Bu amaçla Plamann Pestalozzi okulunda öğretmenlik yaptı ve çocuk doğasını inceledi.

Eğitim konusunda ilk çalışmaları

Fröbel, 1816'da eğitim alanında çalışmaya karar verdi ve beş yeğeninin eğitimini üstlenerek Griesheim köyünde bir okul kurdu. Bir yıl sonra okulu Keilhau'ya taşıdı. Okul uzun süre başarılı bir biçimde çalıştı; öğrenci sayısı altmışa kadar çıktı. Fröbel bu arada ünlü kitabı *Die Menschenerziehung*'u ("İnsanın Eğitimi") yazdı. Okulun bu başarısına karşın yeniliği sindiremeyenler, yerleşmiş eğitim anlayışının zedelendiği ve öğrencilerin sapık düşüncelere alıştırıldığı gerekçesiyle ihbarda bulundular. İnceleme amacıyla okula gelen müfettiş, izlenen eğitim sistemi için övgülerle dolu bir rapor yazdıysa da okulun zedelenen saygınlığı onarılamadı; öğrenci sayısı altmıştan ona düştü ve sonunda kapanmak zorunda kaldı.

Bunun üzerine 1832'de İsviçre'ye giden Fröbel, orada bazı okullarda çalıştı, öğretmenler için verilen kurslara katıldı. 1835'te Burgdorf Yetimlerevi'nin yöneticisi oldu. Bu arada Comenius'un anaokulu üzerine görüşlerini inceledi ve benimsedi. Küçük çocuklar için yuva eğitimi olmadan, izleyen eğitim kademelerinin gereğince etkili olamayacağına inandı. 1837'de Almanya'ya döndü ve Keilhau yakınlarında Blankenburg'da ünlü anaokulunu (Kindergarten) açtı. Ayrıca öğretmen yetiştirmek için bir yatılı okulla oyun ve eğitim araçları üretmek ve eğitsel amaçlı yayınlar basabilmek için bir atölye kurdu. 1843'te *Menschenerziehung* kitabının eğitsel aracı işlevini gören bir oyun ve şarkılar koleksiyonu yayımladı.

Çocuk yuvası oldukça ilgi görmesine karşın yedi yılın sonunda mali güçlükler nedeniyle kapandı. Fröbel bunun üzerine beş yıl süre ile Almanya'nın çeşitli bölgelerini dolaşarak annelere ve kadın öğretmenlere konferanslar verdi.

1849'da Saxe-Meiningen'e yerleşti. Bu arada Barones Berthe von Marenholz-Bülow'un dostluk ve desteğini kazandı. Barones Fröbel'e, Marienthal'de okul kurması için yer verdi. Siyaset ve eğitim dünyasının ünlü isimlerini onun çalışmalarını görmeye çağırdı.

Fröbel'in eğitim ve araştırma çalışmaları başarı ile sürerken, yeğeninin Prusya'daki devrimci etkinlik-

leri yanlışlıkla okula maledildi ve 1851'de Prusya Eğitim Bakanlığı'nın emri ile ülkedeki bütün anaokulları kapatıldı. Fröbel bu olayın yarattığı üzüntünün de etkisiyle bir yıl içinde öldü.

Fröbel, bir eğitimci olarak Pestalozzi'nin en yakın izleyicisi sayılır. Çağdaşı olduğu bu eğitimcinin, yaparak, yaşayarak öğrenme yöntemlerini büyük ölçüde benimsemiştir. Öte yandan Herbart'ın okul anlayışından Rousseau'nun "insan gelişmesinde doğallık" görüşünden etkilenmiştir. Okul öncesi eğitime ve annelerin eğitimi konusunda verdiği önem ise, Comenius'un görüşlerine dayanır.

Eğitim felsefesi

Fröbel'in düşüncesi felsefeden eğitim felsefesine, eğitim psikolojisine ve eğitim teknolojisine doğru uzanan ve giderek somutlaşan bir çizgi izler. Düşünce ve davranışlarının temelinde yatan ana felsefenin çok iyi tanımlanmış ve kolay anlaşılabilir bir felsefe olduğunu söylemek güçtür. Ancak bu kopukluklar içinde, "birlik", "süreklilik", "bağlantılılık" gibi kavramları tanımlamaya ve bunları eğitimle bağdaştırmaya çalışmıştır.

Fröbel'e göre evrende kusursuz, bütün ve sürekli sıfatlarını toplayan birincil varlık Tanrı'dır. Bütün diğer varlıklar gelişim sırası içinde yerlerini almışlardır. Hepsi, içlerinde barındırdıkları, yani yaradılışları ile birlikte sanki bir çeşit enerji gibi kendilerinde bulunan gelişme ve bütünleşme yolunda ilerler. Düşünce, bedenle birleşir ve ikisi birlikte gelişir. Her şey yatay olarak bütünleşir ve dikey olarak gelişir. Bu da bir süreklilik gösterir. Doğal olarak bu devinimin en değerli, en üst düzeydeki örneği insandır.

İnsan gelişirken, ana kucağından başlayarak belki ayrı ayrı tanımlanabilen, ama kesintisiz şekilde birbirini izleyen bebeklik, çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık gibi evrelerden geçer. İnsan her evrede, bir yandan bu evrenin gerektirdiği düşünsel güce, öte yandan düşünsel gücün bedende gerektirdiği yeteneklere kavuşur. Eğitimcilerin yapması gereken şey, insanın içindeki bu kutsal eğilimin önüne geçmemek, bu akıntıyı kolaylaştıracak ve hızlandıracak önlemler almaktır. Bunu hızlandırmanın ve kolaylaştırmanın başlıca yolu, çocuğun hem düşüncede hem harekette etkin ve yaratıcı olmasını sağlamaktır. Etkin olmak çocuğun, bir tanrısal buyruk olan gelişme ve bütünleşmesine yardım edecektir; çocuk düşünce yönünden içinde bulunduğu gelişme evresinin tam değerini kavrayacak (örneğin giysilerin varlığını ve işlevini anlaması) ve bedensel yönden de tam değerine kavuşacak (giysileri kendi kendine giyebilecek), böylece iki gelişmenin bütünleşmesi ile bir sonraki yaşam aşamasına geçebilecektir. Giysileri tanımak, çizdirmek, yaptırmak, giydirmek, çıkartmak, bunların özümlenmesi için kaçınılmaz etkinliklerdir. Öğrenci öğrenimde etkin olmadıkça, bunları özümleyemez.

Yaratıcılık ise Tanrı'nın birincil niteliğidir. Zaten insanı da kendisinin örneği olarak yaratmıştır. İnsan da bir yandan gelişerek, öte yandan yaratarak ona benzemeye çalışmalıdır. Eğer eğitim insana değer katacaksa, eğitimin, insanda yaratıcılığı artıracak şekilde örgütlenmesi gerekir.

Fröbel'in eğitimde "toplumsallaştırma" amacı, onu bir ölçüde etkisi altında bulunduğu Pestalozzi, Herbart, Rousseau gibi eğitimcilerden ayırır. Fröbel de Rousseau gibi çocuğun doğal çevrede eğitilmesini öngörür, ama doğal çevreye toplumu da katar. Adalet, kendini denetleme, alçakgönüllülük, doğruluk ve benzeri kavramların toplumsal uygulama ile öğretilebileceğine inanır. Bu nedenle de, kaldırma, kazma, çekme, taşıma ve benzeri etkinliklerin birlikte yapıldığı toplu çalışmalar geliştirmiştir.

Eğitim yöntemi

Fröbel'in yöntemi en gelişmiş biçimini Blankenburg anaokulunda almıştır. Burada eğitim, şarkı, hareket, rol yapma ve üretim biçiminde sürdürülüyordu. Örneğin bir öykü anlatılırken şarkısı söyleniyor, hareketlerle canlandırılıyor, çizimler veya çamur heykellerle biçimlendiriliyordu. Çamur, tuğla, kum, tahta, kâğıt gibi malzeme, eğitimin önemli araçlarıydı. Fröbel bir de tahta eğitim oyuncakları dizisi geliştirmişti. Bu dizi basitten karmaşığa doğru verilerek, çocuğun nokta, çizgi, yüzey, hacim gibi çeşitli kavramları tanıması ve bunları cisimlerle bütünleştirmesi amaçlanıyordu. Fröbel, anneler için de eğitsel amaçlı şarkı ve oyunlar geliştirmişti. Annelerin bunları anlamlı bir dizi halinde çocuklarıyla birlikte uygulayarak onlara çeşitli kavramları ve bu kavramlarla ilgili hareketleri öğretmelerini öneriyordu.

Fröbel'in somut ve çağdaş eğitim uygulamaları-

Dünyada İlk Anaokulları

Almanya'da kurum olarak anaokulları, Prusya hükümetinin on yıl kadar süren kesin karşı tutumu nedeniyle bir türlü gerçekte amaçlanan yerine oturmamıştır. 1950'lere değin çocuk eğitim kurumları, eğitsel açıdan çocukların gündüzleri birarada bulunduğu yuvaların pek ötesine gidememiştir.

Oysa Fröbelci anlamda tam bir anaokulu sayılmasa da Fransa'da "Écoles maternelles" adı verilen kurumlarda, 1870 savaşından hemen sonraki dönemde 2-6 yaş arası yarım milyonun üzerinde çocuğa bakılmıştır.

İngiltere'de anaokulu uygulaması ilk kez 1854'te soyluların çocuklarına yönelik olarak başlamış, ancak 1874'ten sonra kamu eğitim örgütüne Fröbelci anaokulu yaklaşımı yerleşmiştir. Finlandiya'da Uno Cygnaeus, anaokulu eğitim yöntemini üst sınıflara da yaymaya çalışmıştır. Bu yolla 1866'da ilkokullarda el becerisine dayanan eğitim yöntemi başlamıştır.

1847'de Cygnaeus'u ziyaret eden Otto Salomon, ondan sanayi eğitimine ilişkin temel düşünceleri edinerek İsveç'te uygulamaya geçirmiştir. ABD'de ilk anaokulunu 1860'ta Elizabeth Peabody açmıştır. 1868'de Fröbelci bir görünüşe kavuşan bu kurum, 1873'te St. Louis'de kamu eğitim sisteminin bir parçası haline gelmiştir. 1876'da ise Philadelphia'da ABD'nin 100. kuruluş yılı kutlama toplantılarında tüm ABD eğitim sistemine önerilmiştir. Fröbelci eğitim görüşleri sonradan özellikle "toplumsallaştırma" yönüyle Colonel Parker, "yaparak öğrenme" yönüyle John Dewey* tarafından ABD'ye ve dünyaya yayılmıştır.

nın yanında mistik öğeler de yer alıyordu. Fröbel, eşyanın biçim ve niteliğine doğaüstü anlamlar kazandırmaya çalışır, çocukların, taş, ağaç, çamur ve benzeri cisimlere olduğundan değişik anlamlar vermelerini isterdi. Bu nedenle meslekdaşlarının, eğitim yöntemini anlamaları güçleşmiştir. Buna karşın anaokullarının yaratıcısı olarak bilinen Fröbel'in çağdaş eğitimin biçimlenmesine önemli katkısı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die Menschenerziehung*, 1826, ("İnsanın Eğitimi"); *Plan zur Errichtung einer Armenerziehungsanstalt; Entwurf eines Planes zur Begründung und Ausführung eines Kindergartens*, 1840, ("Bir Yoksulları Yetiştirme Kurumu Kurulmasına İlişkin Plan; Bir Anaokulunu Kurma ve İşletmeye İlişkin Plan Taslağı"); *Mutter und Koselieder*, 1844, ("Anne ve Sevecen Şarkılar"); *Ausgewählte Schriften und Bibliography*, (ö.s.), E. Hoffmann (der.), 2 cilt, 1951, ("Seçilmiş Yazılar ve Kaynakça"); *Brief an die Frauen in Keilhau*, (1831 yılına ilişkin otobiyografi), (ö.s.), B. Gumlich (der.), 1935, ("Keilhau'daki Kadınlara Mektup"); *Mein Herzenskind, Briefwechsel mit Kindern*, (ö.s.), E. Hoffmann (der.), 1952, ("Canım Çocuğum, Çocuklarla Mektuplaşmalar").

• **KAYNAKLAR:** W. Doepel, E.Leutheusser, *Fröbel, ein Führer aus den Nöten der Gegenwart*, 1934; H.Hecker, M.Muchow, *Fröbel und M. Montessori*, 1931; W.H.Kilpatrick, *Froebel's Kindergarten Principles Critically Examined*, 1916; I.M.Lilley, *Friedrich Froebel: A Selection from His Writings*, 1967; N.Nahl, *Fröbel und die Gegenwart*, 1930; E. Spranger, *Aus Fröbels Gedankenwelt*, 1953.

• **BAKINIZ:** PESTALOZZI.

FRUIN, Robert Jacobus
(1823-1899)

Hollandalı tarihçi. Ülkesinde bilimsel tarih araştırmalarının öncüsü olmuştur.

Asıl adı Frewin ya da Frewen olan, Rotterdam'a yerleşmiş bir İngiliz ailedendi. Babası eczacıydı. Leiden Üniversitesi'nde klasik filoloji öğrenimi gördü. Heeren, Ottfried Müller ve Niebuhr gibi Alman tarihçilerden etkilenerek tarihle ilgilenmeye başladı. Bir süre Mısır uygarlığı konusunda çalıştıktan sonra 1860'ta Leiden Üniversitesi'nde tarih profesörü oldu. Bu üniversitedeki çalışmalarını 1893'e değin sürdürdü. 1868'den sonra *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* (Anavatanın Tarih ve Tarihçiliğine Katkılar) adlı derginin yayın yönetmenliğini üstlendi.

Fruin'in çalışmaları Hollanda'da bilimsel tarih çalışmalarının ilk örneklerini oluşturur. Yapıtlarının çoğu konuşma üslubunda yazılmış dağınık denemeler olmakla birlikte, Hollanda'da yapılan tarihsel araştırmaların başlangıcı niteliğindedir. Hollanda tarihini, özellikle de 16., 17. yy'lar dönemini ayrıntılarıyla ele almış, yapıtlarında Hollanda'nın toplumsal ve kültürel gelişmesini yansıtmıştır. Özellikle anayasal dönemin ilk yılları, din ve toplumsal kurumlar üzerinde incelemeler yapmıştır. Fruin Alman tarihçi Ranke'nin yöntemini benimsemiş, tarihsel olaylara nesnel ve yorumsuz bir tutumla yaklaşmıştır. Ancak Ranke'yi siyasal tarihe ağırlık verdiği ve toplumsal, düşünsel ve kurumsal tarihle yeteri kadar uğraşmadığı için eleştirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog, 1588-1598*, 1859, ("Otuz Yıl Savaşları'nın On Yılı"); *Verspreide geschriften*, (ö.s.), P.J.Blok, P.L.Muller, S.Muller (der.), 11 cilt, 1900-1905, ("Çeşitli Çalışmalar"); *The Siege and Relief of Leyden in 1574*, (ö.s.), (İng. çev. 1927), ("Leyden'in 1574'te Kuşatılması ve Kurtarılması").

• **BAKINIZ:** RANKE.

FRUNZE, Mihail Vasilyeviç
(1885-1925)

SSCB'li asker ve devlet adamı. Kızıl Ordu'nun kurucularındandır.

2 Şubat 1885'te Pişpeka'da (bugün Kırgızistan'da Frunze) doğdu, 31 Ekim 1925'te Moskova'da öldü. Bir askeri doktorun oğluydu. 1904'te Petrograd Politeknik Enstitüsü'nde iktisat öğrenimi gördüğü sırada Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne girdi ve Bolşevik kanadın yanında yer aldı. Aynı yıl üniversitede karışıklık çıkardığı gerekçesiyle tutuklanarak sürgüne yollandı. 1905 Devrimi'nde İvanovo-Voznesensk kentinde silahlı ayaklanmaya dönüşen genel grevi örgütledi ve silahlı işçi birliklerine komuta etti. 1907'de yakalanarak 4 yıl zorunlu çalışma cezasına çarptırıldı. Tutuklu bulunduğu sırada bir polisi öldürmeye teşebbüsten idama mahkûm edildi; ancak daha sonra cezası 6 yıla indirildi. 1914'te hapisten kaçtı.

Frunze I. Dünya Savaşı başladığında sahte bir kimlikle orduya yazıldı. Batı ve Biyelorusya cephelerinde askerler arasında siyasi çalışmalarda bulundu. 1917 Ekim Devrimi gerçekleştiği sırada Şuya İşçi, Köylü ve Asker Sovyeti'nin başında olan Frunze, Bolşevikler'in Petrograd'dan sonra Moskova'da düzenledikleri gösterileri yönetti. 1918'de Sol Sosyalist Devrimciler'in, Bolşevik hükümetine karşı düzenlediği darbenin bastırılmasında görev aldı. Aralık 1918'de Doğu Cephesi IV. Ordu komutanlığına getirildi. 1919-1920 yıllarında A.V.Kolçak'ın ve P.N. Wrangel'in yönetimindeki karşı devrimci orduları yendi. Orta Asya'da Sovyet iktidarının temellerini attı. İç savaş sırasında Kızıl Ordu'nun düzenlenmesi ve izlenecek strateji konusunda Savaş Halk Komiseri L.Troçki'yle görüş ayrılığına düştü. Frunze'nin "Birleşik Askeri Öğreti" olarak adlandırdığı görüşleri, ordunun birliğinin ancak savaşçıların siyasi görüşlerindeki birlik ve kararlılıkla sağlanabileceği temeline dayanıyordu. Frunze'ye göre Kızıl Ordu'nun kendi subaylarını ve kurmay kadrolarını bir an önce yetiştirmesi gerekiyordu.

1920'de Ukrayna Halk Komiserleri Şurası başkanı oldu. 1921'de Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi'ne seçildi. Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na destek olmak amacıyla Kasım 1921'de Trabzon'a, oradan da Ankara'ya gitti. Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin olağanüstü elçisi olarak Ankara hükümeti ile diplomatik ilişki kurdu. Çeşitli antlaşmalar imzaladıktan sonra Ocak 1922'de ülkesine döndü. Anadolu'nun durumu, değişik etnik grup-

ların Kurtuluş Savaşı'na karşı tutumları üzerine Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne sunduğu rapor, 1978'de *Türkiye Anıları* adıyla Türkçe olarak basıldı.

Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kuruluşunun gerçekleştirildiği kongrede Ukrayna'yı temsil etti. 1923'te partisinin XII. Kongre'sinde Kızıl Ordu içindeki değişik milliyetlerden askerlere eşit davranılmasını ve her Sovyet Cumhuriyeti'nin kendi yurttaşlarından oluşmuş ulusal tümenlere sahip olmasını öngören bir kararın benimsenmesinde etkili oldu. 1924'te savaş halk komiseri yardımcısı olan Frunze, aynı yılın Nisan ayında Genelkurmay Akademisi başkanlığı ve genelkurmay başkanlığı görevlerine getirildi. Mayıs 1924'te partinin XIII. Kongre'sinde politbüro yedek üyeliğine seçildi. Ocak 1925'te Troçki'nin yerine savaş halk komiseri oldu. Kısa bir süre sonra kalp krizinden öldü. Ölümünden sonra doğduğu kente ve başkanlığını yaptığı Kızıl Ordu Genelkurmay Akademisi'ne onun adı verilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Reorganizatsiya Krasnoy Armii*, 1921, ("Kızıl Ordu'nun Yeniden Düzenlenmesi"); *Yedinaya Voyennaya Doktrina i Krasnaya Armiya*, 1921, ("Birleşik Askeri Öğreti ve Kızıl Ordu"); *Front i Tyl ve Voyne Buduşçego*, 1924, ("Geleceğin Savaşında Cephe ve Gerisi"); *Kadrovaya Armiya İ Militsiya*, 1925, ("Düzenli Ordu ve Milis"); *Türkiye Anıları*, (ö.s.), 1978.

FRY, Cristopher
(1907)

İngiliz çevirmen ve oyun yazarı. Şiirsel bir dille yazdığı oyunlarla ve özellikle Fransızca'dan yaptığı çeviri ve uyarlamalarla tanınmıştır.

Asıl adı Cristopher Hommond'dır. 18 Aralık 1907'de Bristol'de doğdu. On sekiz yaşında annesinin kızlık soyadını kullanmaya başladı. 1927'de, bir yıllık bir eğitimden sonra, Bath Repertuar Topluluğu'nda oyuncu olarak çalışmaya başladı. Daha sonra bir yandan oyunculuk eğitimini sürdürürken, bir yandan da çeşitli tiyatrolarda çalıştı. 1934'ün başlarında Tunbridge Wells'de Wells Repertuar Oyuncuları'nın yönetmenliğini yapmaya başladı, ancak aynı yılın sonunda topluluk dağıldı. Fry Londra'ya giderek 1935'te sahnelenen *She Shall Have Music* ("Müziği Olacak") adlı revünün söz ve müziğini yazdı.

1937'de Sussex'in bir köyündeki ünlü bir kilisenin kuruluşunun 50. yıl kutlama töreni için yazdığı ilk oyunu *The Boy with a Cart* ("Arabalı Çocuk") amatör bir grup tarafından sahnelendi. 1939'dan sonra Oxford Playhouse'da yönetmen olarak çalışmaya başladı. II. Dünya Savaşı'nda Öncü Birlikler'e katılarak, bombardıman yıkıntılarının temizlenmesinde çalıştı. 1946'da tek perdelik oyunu *A Phoenix Too Frequent* ("Çok Sık Bir Ateş Kuşu") ilk kez Londra'da, özel Arts Theatre Club'da sergilendiğinde bir oyun yazarı olarak tanınmaya başlamıştı. 1948'de dinsel içerikli iki oyunu *The Firstborn* ("İlk Çocuk") ve *Thor with Angels* ("Thor Meleklerle") sahnelendi. Tiyatroda şiirsel dil üstüne yaptığı çalışmaların ürünü olan ve 1948'de yazdığı *The Lady's Not Burning* ("Bu Kadın Yakılmak İçin Değil") ertesi yıl Arts Theatre Club'da ünlü oyuncular John Gielgud ve Pamela Brown'un başrolleri oynamasıyla sahnelendi ve yılın en iyi oyunu seçilerek Shaw Ödülü'nü kazandı. Anouilh ve Giraudoux'dan yaptığı uyarlamalarda kullandığı son derece özgün dil ve kendine özgü üslubuyla da oyun yazarları arasında önemli bir yer edindi. Ayrıca 1959-1966 arasında çeşitli film senaryoları yazdı.

Fry, 1940-1950 arasında, İngiliz tiyatrosu için çok özgün bir anlayışı temsil ediyordu. Gerçekçilik (Realizm) akımının etkili olduğu bu dönemde, şiirsel bir dili tiyatroda popüler hale getirmeyi başarmıştı. Oyunlarındaki ana tema bu süslü dilin altında kalarak önemini yitirmiş, kendisi de dil konusundaki üstün yeteneğine karşın kalıcı bir tiyatro anlayışı oluşturamamış, kendinden sonra gelen İngiliz oyun yazarlarını etkileyememiştir. Gene de bu anlayış Fry'ın, benzer bir dil kullanan Fransız oyun yazarlarından yaptığı uyarlama ve çevirilerle başarı kazanmasına yol açmıştır.

Fry ilk oyunlarında daha çok dinsel temaları işlemiş, kutlamalar ve dinsel bayramlar için oyunlar yazmıştır. Son oyunlarında ise tarihsel ve çağdaş siyasal olaylar arasındaki ilişkileri dramatik malzeme olarak değerlendirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *The Boy with a Cart*, 1937, ("Arabalı Çocuk"); *Thursday's Child*, 1939, ("Perşembe'nin Çocuğu"); *The Tower*, 1939, ("Kule"); *The Town*, 1939, ("Kasaba"); *A Phoenix Too Frequent*, 1946, ("Çok Sık Bir Ateş Kuşu"); *The Firstborn*, 1948, ("İlk Çocuk"); *Thor with Angels*, 1948, ("Thor Meleklerle"); *The Lady's Not for Burning*, 1948, ("Bu Kadın Yakılmak İçin Değil"); *Venus Observed*, 1950, ("Venüs Görüldü"); *The Dark is Light Enough*, 1954, ("Karanlık Yeterince Aydınlıktır"); *Curtmantle*, 1961, ("Kısa Cüppeli"). **Senaryo:** *Ben Hur*, 1959; *Barabbas*, 1962; *The Bible*, 1966, ("İncil"). **Uyarlama:** J. Anouilh, *Ring Round The Moon*, 1950, ("Ayın Çevresindeki Halka") J. Anouilh, *The Lark*, 1955, (Tarla Kuşu); J.Giraudoux, *Duel of Angels*, 1958, ("Meleklerin Düellosu").

FRY, Roger Eliot
(1866-1934)

İngiliz, ressam ve eleştirmen. 1910-1930 arası İngiltere'deki sanat ortamının genel beğeni düzeyini belirleyen en etkin kişilerden biri olmuştur.

14 Aralık 1866'da Londra'da doğdu, 9 Eylül 1934'te aynı kentte öldü. Cambridge Üniversitesi'ndeki King's College'da doğa bilimleri öğrenimi gördü. Sanat eğitimini 1891'de İtalya'da, 1892'de de Paris'te Academie Julian'de yaptı. 1893-1908 arasında NEAC, (New English Art Club-Yeni İngiliz Sanat Kulübü) üyesi oldu. 1901'de *Athenaeum* dergisinin sanat eleştirmenliğini, 1905-1910 arasında New York Metropoliten Sanat Müzesi'nin müdürlüğünü, 1910-1919 arasında da *Burlington Magazine*'in yayın yönetmenliğini yaptı. 1910 ve 1912'de Londra'da iki ayrı

Geç İzlenimciler (Post Empresyonist) sergisi düzenledi. 1913'te Omega İşliği'ni kurdu. 1914'te kurulan ve 1980'lere değin etkinliğini sürdüren Londra Grubu'na katıldı. 1910 ve 1927'de iki kez Oxford Üniversitesi'nde profesörlüğü geri çevirdi. 1933'te Cambridge Üniversitesi'nde profesör oldu.

Roger Fry'ın eleştirileri 1906'ya değin akademik sanatın çizgisinde olmuştur. Ancak bu tarihte Cezanne'ın yapıtlarını tanıdıktan sonra düşüncelerinde değişme izlenir. Fransız resim okullarına ve özellikle de Geç İzlenimciler'e ilgisi artmış, düzenlediği iki serginin ardından sanatta plastik niteliklerin ve biçimsel ilişkilerin hararetli savunucusu olmuştur. Resimde konunun önemine karşı renk uyumunun ve süsleyici niteliğin önemini vurgulamıştır. 1910 ve 1912 sergileri Fry'ın İngiltere'de sanat alanındaki etkin konumunu pekiştirmede önemli bir rol oynamış, ayrıca sanatçılar arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bazı sanatçılar Fry'ın bu düşüncelerine tepki gösterirken, örneğin Bloomsbury Grubu sanatçıları gibi bazıları da onun biçimci estetiğini benimsemiş ve uygulamışlardır.

Roger Fry kendi beğeni düzeyini geniş bir kitleye yaygınlaştırmak amacıyla 1913'te kurduğu Omega İşliği'nde öncü sanatçıları bir araya getirmiş, dönemin genel geçer beğenisi olan gösterişli nesnelere karşı "doğru" tasarlanan mobilya, çanak-çömlek, tekstil ve benzeri tüketim malları üretimine başlamıştır. İşlik, 1916'ya değin çalışmalarını sürdürmüştür.

Roger Fry eleştirmenliğinin yanı sıra öğretmenliği ve verdiği konferanslarla da ün yapmıştır. Ölümünden sonra 1939'da yayımlanan *Last Lectures* ("Son Konferanslar") 20. yy'ın ilk yarısında İngiltere'de çıkan en önemli eleştiri kitabı olmuştur.

Resimlerinde doğacı bir yaklaşımı benimseyen Fry sanatını ön planda tutmak istemesine karşın bir eleştirmen olarak daha çok ün yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Vision and Design*, 1920, ("Görüş ve Tasarım"); *Transformations*, 1926, ("Dönüşümler"); *Cezanne*, 1927; *Matisse*, 1930; *Characteristics of French Art*, 1932, ("Fransız Sanatının Karakteristikleri"); *Art-history as an Academic Study*, 1933, ("Bir Akademik Çalışma Olarak Sanat Tarihi"); *Reflections on Britisch Painting*, 1934, ("İngiliz Resmi Üzerine Düşünceler"); *Last Lectures*, (ö.s.), 1939, ("Son Konferanslar").

FRYE, Herman Northrop
(1912)

Kanadalı edebiyat eleştirmeni. Arketipçi eleştiri adıyla bilinen kuramsal yaklaşımın temsilcilerindendir.

14 Temmuz 1912'de Quebec Eyaleti'nde Sherbrooke'da doğdu. Toronto Üniversitesi'ndeki Emmanuel College'da dinbilim okudu. Öğrencilik yıllarında *Canadian Forum* adlı dergide yazıları yayımlandı, bir süre de derginin yayımcılığını üstlendi. Oxford Üniversitesi'ndeki Merton College'da edebiyat konusunda lisans üstü öğrenimi yaptı. 1939'dan sonra Toronto Üniversitesi'ndeki Victoria College'da, 1942'de de Oxford Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı dersleri verdi. 1959-1966 arasında Victoria College'ın müdürlüğünü yaptı. 1967'de Toronto Üniversitesi'nde profesör oldu. 1971'de İstanbul'da düzenlenen Uluslararası İngiliz Edebiyatı Profesörleri Kongresi'ne katıldı.

Frye'ın, edebiyat eleştirisi tarihinin temel yapıtlarından biri sayılan *Anatomy of Criticism: Four Essays* ("Eleştirinin Anatomisi: Dört Deneme") adlı kitabının "Historical Criticism: A Theory of Modes" ("Tarihsel Eleştiri: Tarz Kuramı") bölümünde Orta Çağ'dan günümüze Batı edebiyatının temel tarzlarını *(mode)*, kahramanın anlatı içinde oynadığı rolü ölçüt olarak sınıflandırır. Halk masalı, efsane, destan, romans, tragedya, komedya, roman ve yergi gibi edebiyat türlerini bu ölçütü temel alarak açıklayan bir kuramsal çerçeve geliştirir. "Ethical Criticism: Theory of Symbols" ("Ahlaksal Eleştiri: Simge Kuramı") başlıklı ikinci bölümde simgelerin; Archetypal Criticism: Theory of Myths" ("Arketipçi Eleştiri: Mit Kuramı") başlıklı üçüncü bölümde mitlerin ve edebiyatın temelinde yatan "ana örnekler"in (ilk model-arketip) edebiyat tarihi içindeki değişimini ele alır. Komedya, romans, tragedya ve yergi türlerini sırasıyla bahar, yaz, sonbahar ve kış mitoslarıyla açıklar. "Rhetorical Criticism: Theory of Genres" ("Retorik Eleştirisi: Tür Kuramı") adlı son bölümde destan, lirik şiir, oyun gibi türleri bu kez anlatının ritmini temel alarak sınıflandırır.

Frye'ın *Fables of Identity: Studies in Poetic Mythology* adlı kitabı içinde yayımlanan "The Archetypes of Literature" ("Edebiyat Arketipleri") ve "Myth, Fiction and Displacement" ("Mit, Kurgu ve Yön Değiştirme") adlı denemeleri de arketipçi eleştirinin temel ürünleri arasındadır.

Frye, edebiyat eleştirisini öznel değer yargıları ve yorumlardan kurtararak, bilimlerin sistemli yapısına ulaştırmayı amaçlamıştır. Mit, arketip ve tür gibi edebiyatın yapısal özelliklerini temel alan yaklaşımıy-

Arketipçi Eleştiri

Arketipçi eleştiri** (archetypal criticism) 20. yy'da gelişen bir edebiyat eleştirisi anlayışıdır. Adını "ana örnek" ya da "ilk model" anlamına gelen "arketip" sözcüğünden alır. Amacı, eski çağlardan beri insanları etkileyen ve değişik edebi türlerde farklı biçimlerde tekrarlanan evrensel nitelikteki mit, imge, simge, kişi, durum ya da olay örgülerini ortaya çıkarmak ve çözümlemektir. Arketipçi yöntem, edebiyatı ayin, mit ve halk masalları ile ilişkisi içinde incelemiş, bir tür edebiyat antropolojisi oluşturmuştur. Antropolog James George Frazer'in* ilkel toplumlarda ayin, büyü, mit ve dini inceleyen The Golden Bough: A Study in Magic and Religion ("Altın Dal: Büyü ve Din Üzerine Bir İnceleme") adlı kitabından ve psikolog Jung'un* "kolektif bilinçaltı" görüşlerinden etkilenerek gelişen bu yaklaşımın başyapıtları arasında eleştirmen Maud Bodkin'in Archetypal Patterns in Poetry ("Şiirdeki Arketip Modelleri") adlı kitabı ve Frye'ın yapıtları vardır.

la 1950'lerde Kuzey Amerika'da kapsamlı ve sistemli bir edebiyat kuramının gelişmesine öncülük etmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fearful Symmetry: A Study of William Blake*, 1947; ("Korkunç Uyum: Bir William Blake İncelemesi"); *Anatomy of Criticism: Four Essays*, 1957, ("Eleştirinin Anatomisi: Dört Deneme"); *The Well-Tempered Critic*, 1963, ("İyi Huylu Eleştirmen"); *Fables of Identity: Studies in Poetic Mythology*, 1963; *A Natural Perspective: the Development of Shakespearean Comedy and Romance*, 1965, ("Doğal Bir Bakış: Shakespeare'de Komedi ve Romansın Gelişimi"); *Fools of Time: Studies in Shakespearean Tragedy*, 1967, ("Zamanın Soytarıları: Shakespeare Tragedyası Üzerine İncelemeler"); *The Critical Path*, 1971, ("Eleştiri Yolu"); *Spiritus Mundi: Essays on Literature Myth and Society*, 1976, ("Edebiyat, Mit ve Toplum Üzerine Denemeler"); *Creation and Recreation*, 1980.

• **BAKINIZ:** J.G. FRAZER, J. JUNG.

FUAD I
(1868-1936)

Mısır kralı. İngiltere'nin çıkarları ile milliyetçi istemleri uzlaştırmaya çalışmıştır.

26 Mart 1868'de Gize'de doğdu, 25 Nisan 1936'da Kahire'de öldü. Kavalalı Mehmed Ali Paşa soyundan Hıdiv (Mısır valisi) İsmail Paşa'nın oğludur. Mısır üzerindeki yabancı müdahalelere karşı çıkan babasının İtalya'ya sürgüne gönderilmesi üzerine orada yetişti. İtalya ve İsviçre'de öğrenim gördü.

Fuad, 1890 başlarında Mısır'a döndü ve Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın (II. Abbas) yaveri oldu. Bu dönem, 1882'deki İngiliz işgalinin ardından, tüm güçlerin İngiliz yönetici Lord Cromer'in (1841-1917) elinde toplandığı ve Osmanlılar'ın atadığı görevlilerin yalnızca görünüşte varolduğu bir dönemdi.

İngiltere, 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettikten sonra Aralık 1914'te Mısır'ı himayesi altına aldığını bildirdi. Fuad, 1914'te İngilizler'ce görevden alınan II. Abbas'ın yerine geçen ve sultan unvanı taşıyan Hüseyin Kamil'in ölümüyle 1917'de sultan oldu.

1918'de savaşın bitmesinden sonra eski yasama meclisi üyesi ve milliyetçilerin sözcüsü Saad Zaglul'un Mısır'daki himaye yönetimine son verilmesi konusunu görüşmek üzere İngiltere'ye bir temsilciler heyeti gönderme isteği İngilizler tarafından reddedildi. Ardından Saad Zaglul'un tutuklanmasıyla ülke çapında bir ayaklanma başladı. İngiliz hükümeti ayaklanmayı bastırmak üzere Lord Allenby'ı Mısır yüksek komiserliğine atadı. Allenby, Zaglul ve arkadaşlarını serbest bıraktırarak milliyetçilerle uzlaşmaya çalıştı. 1920'de İngilizler'in önerdiği "himaye altında anayasal yönetim", Vafd Partisi'nde örgütlenmiş Mısır milliyetçileri tarafından reddedildi. Bu gelişmeler üzerine İngiliz hükümeti 28 Şubat 1922'de Mısır'a bağımsızlık vermeyi kabul etti. Fuad 15 Mart 1922'de Mısır Kralı oldu. Ancak yapılan bir antlaşma ile İngiliz-Mısır ortak yönetiminde olan Sudan'ın, Mısır ve Süveyş kanalının güvenliğini sağlamak üzere İngiliz hükümetinin Mısır'da asker bulundurması ve İngiliz azınlığın haklarının güvenceye alınması kabul edildi.

Yeni krallık bir anayasal monarşi olmasına karşın Nisan 1923'te yürürlüğe giren anayasa krala yasa koymak, parlamentoyu toplamak, dağıtmak gibi geniş yetkiler veriyordu. Bu yetkiler Mısır'da tam bağımsızlık ve anayasal bir yönetim isteyen milliyetçi Vafd Partisi ile sürtüşme çıkmasına neden oldu ve bu sürtüşmeler Fuad'ın ölümüne dek sürdü.

1922-1930 döneminde Mısır'da 4 kez genel seçim yapıldı, hepsinde çoğunluğu Vafd Partisi kazandı. Ancak kralın ve İngilizler'in engellemeleri yüzünden hiçbir Vafd yönetimi uzun ömürlü olmadı. Yine bu dönemde bir kez parlamento feshedildi, bir kez de anayasa askıya alındı.

1930'da Vafd Partisi'nin çoğunlukta olduğu parlamento bir kez daha feshedildi, 1923 Anayasası yürürlükten kaldırılarak Fuad'ın emriyle kendisine daha geniş yetkiler tanıyan yeni bir anayasa yürürlüğe konuldu. 1931'de milliyetçi güçlerin katılmayı reddettiği bir seçimle parlamento yeniden oluşturuldu. Ancak bu parlamentonun halkı temsil etmemesi ülkede huzursuzlukların artmasına neden oldu ve 1934'te yeniden 1923 Anayasası'na dönüldü. Seçimler yenilendi ve Vafd Partisi çoğunluğu aldı. Fuad son genel seçimlerden önce ölünce yerine oğlu I. Faruk geçti.

• **KAYNAKLAR:** T. Little, *Modern Egypt*, 1967; H.B. Sharabi, *Government and Politics of the Middle East in the Twentieth Century*, 1962; M.Y. Zayıd, *Egypt's Struggle for Independence*, 1965.

• **BAKINIZ:** ABBAS HİLMİ PAŞA, ALLENBY, FARUK I, İSMAİL PAŞA [Hıdiv], ZAGLUL.

FUAD PAŞA
(1815-1869)

Osmanlı sadrazamı. Tanzimat döneminde 5 kez hariciye nazırlığı, 2 kez de sadrazamlık yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, 12 Şubat 1869'da Fransa'nın Nice kentinde öldü. Ulemadan, şair Keçecizâde İzzed Molla'nın oğludur. Önce Arapça ve Farsça öğrenerek din adamı olmak istedi. Daha sonra Mekteb-i Tıbbiye'ye girdi. Öğrenim dili Fransızca olan bu okulu bitirdikten sonra askeri doktor olarak Trablusgarb'a gitti.

1837'de Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'nın teşviki ile Babıâli tercüme odasına girdi. 1840'ta Londra Sefareti başkâtipliğine getirildi. 1843'te Madrid'de, 1844'te Lizbon'da geçici elçilik yaptı. Koruyucusu olan Reşid Paşa'nın sadrazam olması üzerine Divan-ı Hümayûn amedciliğine getirildi.

1848 Macar ayaklanmasını bastırmak için Avusturya'ya yardıma giden Ruslar'ın, Osmanlı toprağı olan Eflak'a da girmeleri üzerine, durumu yerinde incelemesi için 1849'da Bükreş'e gönderildi. Rusya ve Avusturya, Osmanlılar'a sığınan Polonya ve Macar mültecilerini geri istiyorlardı. İngiltere ve Fransa'nın

desteğini alan hükümet, mültecilerin geri verilmemesi yolunda Fuad Efendi'ye kesin emir verdi. Sorunu halletmek için olağanüstü elçi olarak aynı yıl Petersburg'a gönderildi. Sorun anlaşma yoluyla çözümlendi. 1850'de İstanbul'a döndü. 1852'de özel bir görevle Mısır'a gönderildi. Mısır'ın yıllık vergisini artırarak, geri döndü. Reşid Paşa'nın koruduğu bir başka kişi olan Âli Paşa 1852'de sadrazam olunca, Fuad Efendi de hariciye nazırlığına getirildi. 1853'te bu görevden ayrıldı.

Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı ile uğraşmasını fırsat bilen Yunanlılar sınırlarda bazı hareketlerde bulununca, Fuad Efendi yöredeki olayları bastırmak, idari ve askeri düzenlemeler yapmak üzere Yanya'ya gönderildi. Âli Paşa'nın ikinci sadrazamlığı sırasında, 1855'te paşalığa yükseldi ve ikinci kez hariciye nazırı oldu. 1856'da nazırlıktan istifa etti. 1857'de Meclis-i Âli-i Tanzimat başkanlığına ve 1858'de, Âli Paşa'nın sadrazam olması üzerine üçüncü kez hariciye nazırlığına getirildi. Bu sırada İngiltere ve Avusturya Eflak ve Boğdan'ın birleştirilmesini isteyen Fransa'ya karşı çıkmaktaydılar. Fuad Paşa 1858'de Paris'teki görüşmelere katıldı. Bu arada Avusturya'nın görüşünü destekledi. Lübnan'da Dürzi ve Maruniler, Şam'da Hıristiyan ve Müslümanlar arasında çatışma çıkması üzerine Fransa bu bölgeye asker gönderdi. Fuad Paşa 1860'ta olağanüstü komiser olarak Suriye'ye gitti. Lübnan ve Suriye sorunlarını ayrı ayrı çözmek istedi. Şam'da çok sert davranan Fuad Paşa, halk ve asker ayırt etmeden 167 kişiyi idam ettirdi. Fransa'nın bir müdahalesini önlemek amacı ile Şam Valisi Müşir Ahmed Paşa'yı kurşuna dizdirdi. Dürziler'e karşı bir harekâtta bulunmadı. Asi Dürzi reislerinin teslim olmasıyla sorun çözüldü. Fransız birlikleri de 9 Haziran 1861'de özerklik verilen Lübnan'dan çekildiler.

Fuad Paşa, Suriye'de iken 25 Haziran 1861'de Abdülmecid öldü. Yerine geçen Abdülaziz, Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Âli-i Tanzimat'ı birleştirerek başına Fuad Paşa'yı getirdi. Ağustos 1861'de yeniden hariciye nazırı olan Fuad Paşa, 22 Ekim 1861'de sadrazamlığa getirildi. Bir ay sonra görevine başlayan Fuad Paşa, devletin en önemli sorununun mali sorunlar olduğunu belirtmiş, alınması gereken önlemleri padişaha bildirmişti. Padişahın bu önerilere değer vermemesi, askeri harcamaların kısılmaması ve sarayın sık sık Babıâli'nin işlerine karışması üzerine 1862'de sadrazamlıktan istifa etti. 1863'te Meclis-i-Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığına atanan Fuad Paşa, Sultan Aziz'in Mısır gezisinde ona eşlik etti. Bu gezi sırasında padişahla iyi ilişkiler kurduğundan 25 Haziran 1863'te ikinci kez sadrazam oldu. Abdülaziz'in Mısır Hıdivi'nin kızıyla evlenmesini uygun görmediği için 5 Haziran 1866'da istifa etti. Âli Paşa'nın sadrazam olması üzerine 11 Şubat 1867'de beşinci kez hariciye nazırı oldu. Abdülaziz'in Avrupa gezisinde kendisine eşlik etti. Avrupa'dan dönüşte rahatsızlanan Fuad Paşa tedavi için gittiği Nice'te öldü. Cenazesi İstanbul'a getirildi.

Fuad Paşa, yakın çalışma arkadaşı Âli Paşa gibi Reşid Paşa'nın koruyup yetiştirdiği bir kişidir. Bu üç paşa Tanzimat'ın mimarları olarak kabul edilirler. Fuad Paşa Avrupa siyasi gelişmelerini yakından izleyen, Osmanlı Devleti'nin ancak Avrupa devletleri arasındaki güç dengelerinden yararlanarak yaşayabileceğine inanan bir devlet adamıydı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kavaid-i-Osmaniye*, 1851; *Vasiyyetname*, (ö.s.), 1869.
- **KAYNAKLAR:** E. Akarlı, *Belgelerle Tanzimat, Osmanlı Sadrazamlarından Âli ve Fuad Paşaların Siyasi Vasiyyetnameleri*, 1978; Ali Fuad (Türkgeldi), *Rical-i Mühimme-i Siyasiye*, 1928; İ.M.K.İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, 1941; İ.Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 1983.
- **BAKINIZ:** ABDÜLAZİZ, ABDÜLMECİD, ÂLİ PAŞA, MUSTAFA REŞİD PAŞA.

FUCHS, Georg
(1868-1949)

Alman yazar ve tiyatro yönetmeni. Tiyatroda sahne kullanımına yenilikler getirmiş, büyük seyirci kitleleri için oyunlar hazırlamıştır.

15 Haziran 1868'de Odenwald'da doğdu, 16 Haziran 1949'da Münih'te öldü. Giessen ve Leipzig' üniversitelerinde filoloji ve tarih öğrenimi gördü. 1891'de Münih'e giderek çeşitli dergilerde yazar ve yayın yönetmeni olarak çalıştı. 1896'da Hessen büyük dükünün çağrısı üzerine Darmstadt'a gitti ve orada Yeni Sanat (Art-Nouveau) eğilimli sanatçıların oluşturduğu Künstlerkolinie'ye (Sanatçılar Kolonisi) katıldı. 1901'de açtığı Alman Sanatçıları İçin Bir Belge adlı sergiyle büyük ilgi topladı. 1904'te Münih'e döndü, birçok sergi açtı ve çeşitli yayın organlarında çalıştı, belediye başkanının sanat danışmanlığını yaptı. 1907'de *Künstler Theater*'i (Sanatçılar Tiyatrosu) kurdu ve 1914'e değin bu toplulukla 1910 ve 1911'de düzenlenen Halk Şenlikleri'nde Max Reinhardt'la birlikte büyük seyirci kitleleri için gösteriler hazırladı, oyunlar yazdı ve yönetti. 1922 dolaylarında Bavyera'nın Almanya'dan ayrılması için çaba gösterenlere katıldı. 1923'te bir Fransız casusuyla görülünce vatana ihanet suçundan 12 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. 1927'de affedildi. 1931'de yayımlanan *Wir Zuchthäusler* ("Biz Mahkûmlar") adlı kitabında, cezalandırma olgusunun doğru irdelenmesi ve biçiminin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savundu.

Yönettiği oyunlarda basit sahneler, yoğun, doğal bir oyun biçimi ve Antik tiyatroya yönelik bir oyun düzeni kullanmıştır. Kitle tiyatrosuna yakınlık duymuş, oyuncu ve izleyici arasındaki ilişkiyi ön planda tutmuştur. Tiyatroda İtalyan biçimi kutu sahneye karşı çıkmış, 18. yy'dan beri yaygın olarak süregelen bu tür sahneyi kendi oyunlarında kullanmamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Kuramsal:** *Das Werk des Malers Heinz Heim*, 1896, ("Ressam Heinz Heim'ın Yapıtı"); *Grossherzog Ernst Ludwig und die Ausstellung der Künstler-Kolonie in Darmstadt*, 1901,("Büyük Dük Ernst Ludwig ve Sanatçılar Kolonisi'nin Darmstadt'taki Sergisi"); *Die Schaubühne der Zukunft*, 1905; *Das Münchner Künstler theater*, 1908, ("Münih Sanatçılar Tiyatrosu"); *Die Revolution des Theaters, Ergebnisse des Münchner Künstlertheaters*, 1909, ("Tiyatro Devrimi, Münih Sanat-

çılar Tiyatrosu'nda Alınan Sonuçlar"); *Die Sezession in der dramatischen Kunst und das Volksfestspiel*, 1911, ("Tiyatro Sanatında Sezession ve Halk Şenliği"); *Das Passionsspiel und sein Wiedergeburt im Weltkriege*, 1916, ("Pasiyon Oyunu ve Dünya Savaşı Sırasında Yeniden Ortaya Çıkışı"). **Oyun:** *Till Eulenspiegel*, 1905; *Manfred*, 1905; *Hyperion*, 1905. **Çeşitli:** *Wir Zuchthäusler*, 1931, ("Biz Mahkûmlar").

FUCHS, Lazarus
(1833-1902)

Alman matematik bilgini. Karmaşık sayılar kümesinde tanımlı diferansiyel denklemlerin genel çözümünü bulmuştur.

5 Mayıs 1833'te, o günlerde Almanya, bugün Polonya sınırları içinde yer alan Poznan yakınlarındaki Moschin'de doğdu, 26 Nisan 1902'de Berlin'de öldü. Ortaöğrenimini Berlin'deki Kaiser Wilhelm Gymnasium'unda, yükseköğrenimini ise Berlin Üniversitesi'nde tamamladı. 1858'de aynı üniversiteden doktorasını aldı ve öğretmenlik yapmaya başladı. 1865'te Berlin Üniversitesi'ne öğretim görevlisi olarak girdi. Ertesi yıl olağandışı profesörlüğe getirildi. 1867'den 1869'a değin Topçuluk ve Mühendislik Okulu'nda matematik dersleri verdikten sonra profesör olarak Greifswald Üniversitesi'ne geçti. Burada geçirdiği beş yılın ardından bir süre Göttingen ve Heidelberg üniversitelerinde çalışan Fuchs 1882'de Berlin'e döndü ve yaşamının sonuna kadar Berlin Üniversitesi'nde sürdürdüğü derslerinin yanı sıra on yıl süreyle *Crelle's Journal* adlı matematik dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı.

Bilimsel üretkenliğinin ilk dönemlerinde yüksek geometri ve sayı kuramıyla ilgili birkaç araştırma yapan Fuchs, daha sonra en önemli çalışmalarının konusu olan diferansiyel denklemlere yöneldi. 1865'te ilki yayımlanan bir dizi araştırmada Gauss ve Riemann'ın hipergeometrik serilerle ilgili bulgularıyla güç serilerinin sentezini gerçekleştirdi, daha sonra ise karmaşık düzlemde tanımlı diferansiyel denklemlerin genel çözümlerinin varlığını kanıtlamayı başardı. Diferansiyel denklemler kuramını, diferansiyel denklemlerin verilen tekil noktalarına bağlı çözümlerinin varlığının gösterilmesini ve çözümlerin bu noktaların dolaylarındaki davranışlarının incelenmesini sağlayan ve bugün "Fuchs teoremi" olarak bilinen kuramın yanı sıra "Fuchs denklemleri" ve "temel sistem" gibi kavramlarla da zenginleştirdi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Gesammalta mathematische Werke*, 3 cilt, (ö.s.),1904-1909, ("Toplu Matematik Araştırmaları").

- **BAKINIZ:** CAUCHY, L. EULER, GAUSS, RIEMANN.

FUCHS, Leonhard
(1501-1566)

Alman, hekim ve botanik bilgini. Değişik bitki türlerini tanımlayan ve zengin botanik terimlerini içeren yapıtlarıyla tanınır.

17 Ocak 1501'de Bavyera'daki Wemding kentinde doğdu, 10 Mayıs 1566'da Tübingen'de öldü. Bavyera'daki Ingolstadt Üniversitesi'nde klasik dil ve edebiyat öğrenimini tamamladıktan sonra 1524'te aynı üniversiteden tıp diplomasını aldı. Bir süre Münih'te serbest hekim olarak çalışan Fuchs, 1526'da Ingolstadt, 1535'te Tübingen Üniversitesi'nde tıp profesörlüğüne getirildi ve bu görevi ölümüne değin sürdürdü.

1529'daki veba salgını sırasında Tübingen'deki başarılı çalışmalarıyla tanınan Fuchs'un bilim tarihindeki önemi, hekimliğinden çok, botanikteki etkinliğinden kaynaklanır.-1542'de yayımlanan *De Historia Stirpium* adlı ünlü kitabı, alfabetik düzen içinde sunulmuş bitki tanımlamaları ve ağaç oyma tekniğiyle yapılmış değerli resimlemeleriyle botaniğin başyapıtlarından biridir. Biçimleri, özellikleri, yetiştikleri bölgeler ve tıbbi kullanımları üstüne ayrıntılı açıklamalarla 500'ü aşkın bitkiyi içeren bu yapıt büyük ün kazanmış ve ardı ardına birçok baskısı yapılmıştır.

Fuchs, gerek bu yapıtında, gerek öbür botanik derlemelerinde birçok yeni bitkiyi tanıtmanın ötesinde, bitki adlandırmasına ve botanik terimlerine ilişkin çalışmalarıyla da doğabilimlerine büyük katkıda bulunmuştur. Yunanlı botanik bilgini Dioskorides'in ve kendisinden önceki araştırmacıların yapıtlarındaki bitki adlarını ve terim yanlışlarını düzelterek botanik adlandırmasına tutarlık kazandıran Fuchs'un adını, Fransız botanikçisi Plumier bir bitki cinsine *(Fuchsia)* vererek ölümsüzleştirmiş, sonradan bu bitkinin çiçeğine özgü morumsu kırmızı renge de "fuksiya" denmiştir.

- **BAKINIZ:** ALPINI, BELON, DİOSKORİDES, GESNER, LINNAEUS.

FUÇİK, Julius
(1903-1943)

Çekoslovak gazeteci ve eylem adamı. *Darağacından Notlar* adlı kitabıyla tüm dünyada yankılar uyandırmıştır.

23 Şubat 1903'te Prag'da doğdu, 8 Eylül 1943'te Berlin'de öldü. Daha öğrencilik yıllarında siyasal çalışmalara katıldı, yazılar yazmaya başladı. Bir yandan *Trovba*, *Rude Pravo* ve *Halo Noviny* gibi komünist gazetelerde makaleler yayımlarken, bir yandan da yeraltı çalışmalarını sürdürdü. 1930'da gizli olarak Sovyetler Birliği'ne gitti. 1934'teki ikinci gidişinde bu ülkede iki yıl kaldı, Orta Asya'yı dolaştı. Çekoslovakya'nın Almanlar tarafından işgali üzerine

Komünist Yeraltı Hareketi'nin önderlerinden biri olarak illegal yayınlar çıkardı ve yönetti. 1942'de tutuklandı, on sekiz ay süren tutukluluğunun ardından Berlin'de idam edildi.

Fuçik, tutukevinde kaldığı süre içinde yazdığı ve yaşamının bu son dönemindeki izlenimlerini içeren *Reportaz psana na opratçe* (Darağacından Notlar) adlı kitabını tek tek sayfalar halinde dışarı kaçırdı. Ölümünden iki yıl sonra yayımlanan bu kitap birçok dile çevrildi ve geniş yankılar uyandırdı. Bu, tutukevindeki koşulları, işkenceyi, işbirlikçi Çekoslovakyalılar'ı ve tüm umutları sönmüş bir hükümlünün yine de son ana kadar mücadelesini sürdürmesini yalın, ama etkili bir dille aktaran bir direniş destanıdır. En umutsuz koşullarda bile gerçekleşen dayanışma ve direniş anlayışı kitabın özünü oluşturur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Reportaz psana na opratçe*, (ö.s.), 1945, (Darağacından Notlar).

FUENTES, Carlos
(1928)

Meksikalı yazar. Çağdaş Latin Amerika edebiyatının dünyada tanınmasını sağlayan yazarlardandır.

11 Kasım 1928'de Mexico City'de doğdu. Bir diplomatın oğludur. Meksika Üniversitesi'nde ve Cenova'daki Institute des Hautes Etudes Internationales'de öğrenim gördü. 1954'te Dışişleri Bakanlığı Yayın Bölümü başkan yardımcılığı, 1957-1959 arasında Kültürel İlişkiler Bölümü başkanlığı yaptı. 1954-1958 arasında *Revista Mexicana de Literatura*, 1959-1961 arasında ise *El Espectador* adlı dergilerin yayımcılığını üstlendi. 1974-1977 yıllarında Meksika'nın Fransa büyükelçisi oldu. Columbia Üniversitesi'nde İspanyol edebiyatı ve karşılaştırmalı edebiyat, Pennsylvania Üniversitesi'nde İngiliz ve Latin dilleri üzerine dersler verdi. Çeşitli yıllarda Princeton ve Cambridge üniversitelerinde de öğretim üyeliği yaptı. *Cambio de piel* ("Deri Değiştirme") adlı romanıyla 1967'de Biblioteca Breve Ödülü'nü, *Terra Nostra* ("Ülkemiz") ile 1975'te Javier Villaurrutia Ödülü'nü, 1977'de de Rómula Gallegos Ödülü'nü aldı.

Bir süre sinemayla uğraştıktan ve İspanyol sinema yönetmeni Luis Buñuel ile birlikte çalıştıktan sonra 1954'te *Los días enmascarados* ("Maskeli Günler") adlı öykü kitabını yayımladı. Dört yıl sonra *La región más transparente* ("Saydam Bölge") adlı ilk romanında parasal sorunlar içinde sıkışıp kalan eski bir devrimcinin öyküsü çevresinde, Mexico City kentinin sınıfsal karmaşasını para ve iktidar tutkularının egemen olduğu çağdaş Meksika toplumunun çelişkilerini anlattı.

Daha sonraki roman ve öyküleri de kendi kültürü ve toplumu karşısındaki hoşnutsuzluğunu yansıtır. 1959'da yayımlanan *Los buenos conciencias* ("Vicdan") adlı ikinci romanı zengin bir aileden gelen ve toplumdaki değerlere başkaldıran genç bir adamın tükenişini ve giderek çöküşe sürüklenişini anlatır. 1962'de yayımlanan *La muerte de Artemio Cruz*'da (Artemio Cruz'un Ölümü) ise, ölmekte olan eski bir devrimcinin yaşadığı ruhsal karmaşayı konu almıştır.

Fuentes yalnızca Meksika edebiyatının değil, çağdaş Latin Amerika edebiyatının da önde gelen yazarlarındandır. Başkaldıran insanların tükenişlerini ve yenilmişliklerini, Mexico City kentindeki yaşamı, Latin Amerika ve Avrupa arasındaki kültürel bağları yansıtan roman ve öyküleriyle Meksika edebiyatının sınırlarını aşmış, uluslararası bir ün kazanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *La región más transparente*, 1958, ("Saydam Bölge"); *Los buenos conciencias*, 1959, ("Vicdan"); *La muerte de Artemio Cruz*, 1962, (Artemio Cruz'un Ölümü); *Cambio de piel*, 1967, ("Deri Değiştirme"); *Terra Nostra*, 1975, ("Ülkemiz"). **Öykü-Kısa Roman:** *Los días enmascarados*, 1954, ("Maskeli Günler"); *Aura*, 1962; *Cumpleaños*, 1969, ("Doğumgünü"); *Cuerpos y ofrendas*, 1972. **İnceleme:** *La Nueva Novela Hispanoamericana*, 1969, ("Yeni Latin Amerika Romanı").
- **KAYNAKLAR:** J.S. Brushwood, *Mexico in its Novel: A Nation's Search for Identity*, 1966; D. de Guzmán, *Carlos Fuentes*, 1972.

FUGARD, Athol
(1932)

Güney Afrikalı oyun yazarı, tiyatro yönetmeni ve oyuncu. Güney Afrika'nın ırkçılık ve yoksulluk gibi toplumsal sorunlarını traji-komik bir çerçevede ele almıştır.

11 Haziran 1932'de Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Karoo bölgesinde, Middelburg köyünde doğdu. Annesi Hollanda, babası İrlanda asıllıydı. Üç yaşındayken ailesi Port Elizabeth'e yerleşti. Technical College'da motor mekaniği üstüne eğitim gördükten sonra, burs kazanarak girdiği Cape Town Üniversitesi'nde felsefe ve sosyal antropoloji okudu. Öğreniminin son yılında okuldan ayrılarak 1956'ya değin Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da dolaştı. Güney Afrika'ya döndükten sonra 1958'de Johannesburg'da mahkeme kâtibi olarak çalıştı.

Bu sırada yoksul ve kara derili halka karşı yasaya uygun olarak yapılan haksızlıkları anlattığı ilk oyununu *No-Good Friday*'ı ("İşe Yaramaz Cuma") yazdı ve sahneledi. 1959'da tiyatro konusunda deneyim kazanmak amacıyla, Londra'ya gitti. Ancak parasızlık ve Güney Afrika'daki siyasal gelişmeler yüzünden 1960'ta geri döndü. Aynı yıl *The Blood Knot*'ı ("Kan Bağı") yazdı ve Rehersal Room adlı grubuyla ülkenin çeşitli bölgelerinde bu oyunu sahneledi. Çeşitli siyasal engellemelere karşın, 1968'de *Boesman and Lena* ile Broadway ve New York sahnelerinde de adını duyurdu. 1975'e değin John Kani ve Winston Ntshona adlı zenci oyuncularla çalıştı. Birlikte hazırladıkları *The Island* ("Ada") ile en iyi yönetmen, oyun ve oyuncu dallarında Tonny Ödülü'nü kazandılar. Fugard 1978'de Güney Afrika'da ve 1980'de de Londra'da sahnelenen *A Lesson from Aloes*'de ("Sarısabır Çiçeğinden Bir Ders") oyuncu ve yönetmen olarak çalıştı.

1980'de senaryosunu yazıp rol aldığı *Marigolds in August* ("Ağustos'ta Margarit Çiçekleri") adlı film Berlin'de Gümüş Ayı Ödülü'nü kazandı.

Fugard oyunlarında daha çok Güney Afrika'nın toplumsal yaşamına ilişkin sorunlara ağırlık vermiş, ama bunun yanı sıra evrensel bir dünya görüşünü de yansıtmayı başarmıştır. Irkçı azınlığın hükümetiyle her zaman büyük bir çatışma içine düşmüş, beyaz olmasına karşın, siyah ve melez çoğunluğun yanında yer almıştır. Oyunlarında Faulkner ve Beckett'in büyük etkisi görülür. İnce bir gülmece duygusuyla birlikte cesur ve kötümser bir felsefe tüm oyunlarının havasını belirler.

• YAPITLAR (başlıca): Oyun: *No-Good Friday*, 1958, ("İşe Yaramaz Cuma"); *Nongogo*, 1959; *The Blood Knot*, 1960, ("Kan Bağı"); *Boesman and Lena*, 1968; *Orestes*, 1971; *Sizwe Banzi is Dead*, 1972, ("Sizwe Banzi Öldü"); *The Island*, 1972, ("Ada"); *Dimetos*, 1975; *A Lesson from Aloes*, 1978, ("Sarısabır Çiçeğinden Bir Ders"). Senaryo: *Boesman and Lena*, 1973; *The Guest*, 1977, ("Konuk"); *Marigolds in August*, 1980, ("Ağustos'ta Margarit Çiçekleri").

• BAKINIZ: BRECHT, FAULKNER.

FULBRIGHT, James William
(1905)

ABD'li siyaset adamı. Ülkesinin dış politikası konusundaki görüşleri ve kendi adıyla anılan burslarla tanınmıştır.

9 Nisan 1905'te Montana Eyaleti'nde doğdu. 1925'te Arkansas Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Oxford Üniversitesi'ne bağlı Pembroke College'a girdi, 1928'de lisans, 1931'de yüksek lisans diplomasını aldı. Ertesi yıl çıktığı Avrupa gezisi sırasında, uluslararası ilişkiler konusuna ilgi duydu. 1934'te George Washington Üniversitesi'nden hukuk diploması aldı.

1934-1935 yıllarında Adalet Bakanlığı'nda avukat olarak çalışan Fulbright 1935-1939 arasında George Washington ve Arkansas üniversitelerinde hukuk dersleri verdi. 1939-1941 arasında Arkansas Üniversitesi rektörlüğünü yaptı.

1942'de Demokrat Parti adayı olarak Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1945'te senatör olan Fulbright, 1974'e değin senato üyeliğini sürdürdü. Senatonun Bankacılık ve Para Komitesi'yle Dış İlişkiler Komitesi'nde yer aldı.

1946'da ABD'de yaşayanlarla diğer ülkelerdeki insanlar arasında kültürel ilişki kurulabilmesi için öğrencilerin, öğretmenlerin, bilim adamlarının değişimini amaçlayan bir program önerdi. Fulbright Yasası adıyla Kongre'de onaylanan bu programın uygulanabilmesi için savaştan artakalan araç gereç stoklarının satışından elde edilecek kaynakların kullanılması öngörülüyordu. Program uygulanmaya başladıktan sonra 100'den fazla ülkeden binlerce kişiye eğitim olanağı sağlamıştır.

► *Eğitim çalışmaları*

Fulbright, 1959-1974 arasında Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin başkanlığını yürüttü. ABD dış politikasının fazla katı olduğunu öne sürerek sosyalist ülkelerle daha ılımlı ilişkiler kurulması gerektiğini ve ABD'nin Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde devrimci hareketleri bastırmak amacıyla yaptığı müdahalelerin sınırlandırılmasını savundu. Başkan Johnson'un 1965'te Dominik Cumhuriyeti'ndeki iç savaşa asker gönderme kararını eleştirdi ve Dominik'te komünistlerin gücünün abartıldığını öne sürdü. 1966'da Dışişleri Komitesi'nce yürütülen ABD'nin Vietnam'a müdahalesine ilişkin soruşturma sırasında, ABD'nin Vietnam'da izlediği siyasetin yanlışlığını vurguladı. Başkanın Kongre'nin onayını almadan yabancı ülkelere asker gönderme yetkisine karşı çıktı. Kore, Vietnam ve Tayvan konusunda anlaşmaya varmak koşuluyla Çin ile ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini savundu. 1974'te senatörlükten ayrıldıktan sonra avukatlık yaptı.

• YAPITLAR (başlıca): *Prospects For the West*, 1963, ("Batı İçin Beklentiler"); *Old Myths and New Realities*, 1964, ("Eski Mitler ve Yeni Gerçekler"); *The Arrogance of Power*, 1966, ("Gücün Gururu"); *The Crippled Giant*, 1972, ("Kötürüm Dev").

FULLER, Richard Buckminster
(1895-1983)

ABD'li mühendis, mucit, düşünür, yazar. Çeşitli çalışmalarıyla çağdaş mimarlık düşüncelerini etkilemiştir.

12 Temmuz 1895'te Massachusetts yakınlarında Milton'da doğdu, Carbondale'de öldü. Ortaöğrenimini Milton Akademisi'nde tamamladı. 1913'te girdiği Harvard Üniversitesi'nden 1914'te çıkarıldıktan sonra bir süre Quebec'de çalıştı, sonra aynı üniversiteye gene kabul edildi. 1915'te ikinci kez buradan çıkarılınca New York'a gitti ve çeşitli işlerde çalışmaya başladı. 1917'de askere çağrıldı. Maryland'deki Annapolis Deniz Kuvvetleri Akademisi'nde eğitim gördü, sonra cepheye gönderilerek savaş gemilerinde görevlendirildi. I. Dünya Savaşı bitince bir süre daha kaldığı Deniz Kuvvetleri'nden 1919'da ayrıldı. New York'a gelerek çeşitli şirketlerde satış müdürlüğü yaptı. 1922'de yapı sektörüne geçti. 1927'den sonra daha çok tasarımlar ve kuramsal çalışmalara ağırlık vermeye başladı, çeşitli buluşlarını sergiledi, düşüncelerini yayımladı.

1930'da Philadelphia'da çıkan *T-Square Magazine* adlı dergiyi satın alarak adını *Shelter Magazine*'e çevirdi. Ülkesinin o yıllarda içinde bulunduğu iktisadi bunalımı yansıtan, bundan çıkmak için önerilere yer veren bu dergiyi, 1933'te Roosevelt'in başkan seçilmesi ve "New Deal" adıyla bilinen programını açıklaması üzerine onu desteklediğini göstermek amacıyla kapattı. 1936'da Phelps Dodge Corporation şirketinin araştırma bölümüne katıldı. 1942'de ABD'nin iktisadi sorunlarını araştıran bir komisyona üye seçildi.

1947'de Black Mt. College'a çağrılmasıyla bundan sonra uzun süre sürdüreceği üniversite ve yüksek okullarda konuk öğretim görevliliği ve konuşmacılık ◄

yaşamı başlamış oldu. 1948'de MIT'e (Massachusetts Institute of Technology), 1956'da Güney Illinois Üniversitesi'ne konuk konuşmacı olarak gitti. 1958'den sonra aynı amaçla başka ülkelerden gelen çağrıları karşılamak üzere yurt dışı gezilerine çıktı, aralarında Güney Afrika, Hindistan, Japonya, İngiltere'nin de bulunduğu çeşitli ülkelerin üniversitelerinde dersler verdi, konuşmalar yaptı. 1959'da Güney Illinois Üniversitesi'nde araştırma profesörlüğüne getirildi.

1960'ta Londra'da 1963'te Mexico City'de toplanan 5. ve 6. UIA (Union Internationale des Architectes-Uluslararası Mimarlar Birliği) kongrelerinde konuşmalar yaptı. 1963'te kent tasarımcısı Doksiyadis tarafından kurulan Delos Sempozyumu'na katıldı. NASA (National Aeronautics and Space Administration-Ulusal Havacılık ve Uzay Çalışmaları Yöneticiliği) tarafından ileri düzeydeki araştırmaların Geliştirilmiş Strüktürler Bölümü danışmanlığına getirildi. 1964'te ABD'li ve SSCB'li bilim adamlarının bir araya gelerek ülkeleri arasındaki sorunları tartıştıkları toplantıda ülkesini temsil eden kurulda yer aldı. 1964, 1965 ve 1966'daki Delos sempozyumlarına katıldı.

Fuller ulusal ve uluslararası düzeyde ödüllere, onursal derecelere layık görülmüştür. AIA (American Institute of Architects-Amerikan Mimarlar Enstitüsü) onu 1952 ve 1959'da ödüllendirmiş, RIBA da (Royal Institute of British Architects-İngiliz Mimarları Krallık Enstitüsü) 1968'de mimarlık dalında altın madalya ile onurlandırmıştır.

Fuller'in düşünce ve tasarımlarını açıklamaya başladığı dönemde sanayileşmiş ülkelerin hemen hemen hepsinde konut sorunu üstünde çalışmalar yapılıyordu. Mimar ve kent tasarımcıları gerek Avrupa'da ve SSCB'de, gerekse ABD'de küçük ve ucuz konutlar ve ussal toplu yerleşmeler konularına eğilmeye, bu sorunlara gerçekçi çözümler aramaya başlamışlardı.

Fuller'in buluşlarından biri "Enerji/Sinerji (görevdeşlik) Geometrisi"dir. Bu, kürelerin sıkışık istiflenmesinden çıkarılan bir uzay örgütleme sorunudur. 1927'de Fuller istiflenmiş kürelerin enerji alışverişi sırasında karşılıklı etkileşerek düzenli ve kararlı (stabil) biçimler aldığını ortaya koymuştur. Onun ortaya attığı bu ilkeyi daha ilerde fizikçiler ve yaşambilimciler ayrı ayrı hem atom çekirdeğinin, hem de virüslerin yapısını matematiksel olarak anlatabilmek için kullanmışlar, doğada da uzay örgütlemesinin bu ilke uyarınca gerçekleştirildiğini ortaya koymuşlardır.

Fuller 1927'de "dimaksiyon" (*dymaxion*) kavramını ortaya atarak bu adla tasarımlar geliştirmiştir. Dimaksiyon, en fazla hareketlilik (dinamizm) ve en fazla (maksimum) etkinlik anlamına gelen sözcüklerden oluşmaktadır. Fuller bunu ilk kez, tümüyle endüstriyel yöntemlerle üretilecek bir konut tasarımında uyarlamıştır. *Dimaksiyon Evi*, gerek yapım yöntemi, gerekse plan düzeni bakımından alışılagelmiş konutlardan ayrılır. Altıgen planlı bu ev, ortasından geçen bir direğe tellerle asılarak taşınan döşemeler üstünde yer almaktadır. Bir konut için gerekli her türlü donanım, taşıyıcı direğin çevresine yerleştirilerek evin her köşesine hizmet götürecek bir bütün olarak ele alınmıştır. Yapımda alüminyum, pleksiglas gibi yeni geliştirilen hafif, ama yüksek dirençli malzemeler kullanılmakta, kendi kendine açılıp kapanan kapılar, güneş enerjisini kullanan araçlar, ışık durumuna göre kendilerini ayarlayan perdeler gibi yenilikler önerilmektedir. Konuta içinde yaşanacak mekanik bir araçmış gibi yaklaşan tasarım bu nitelikleriyle, yapılagelen konutların somut bir eleştirisi de olmaktadır.

Fuller *Dimaksiyon Evi*'nin daha geliştirilmiş bir ikincisini Kansas Eyaleti'ndeki Wichita'da gerçekleştirmiştir. Burada savaş sanayiinin barışçı amaçlara yöneltilebileceğini, özellikle konut gereksinmesinin karşılanmasında kullanılabileceğini göstermek istemiştir. *Wichita Evi* de uçak üreten bir şirketin olanaklarıyla yapılmıştır. Burada da en ileri malzeme ve teknikler kullanılmaktadır. Fuller'in yine ortadaki bir direğe tellerle asılma ilkesine dayanarak oluşturduğu çok katlı yapı tasarımları da vardır.

Dimaksiyon tasarımları arasında bir otomobil tasarımı da bulunmaktadır. En fazla hareketlilik, en büyük etkinlik ilkesinden çıkılarak oluşturulan dört kişilik bu otomobil hava direncini en aza indirecek su damlası biçimindedir, üç tekerleği vardır, içinde bugün bile uygulanmayan kimi güvenlik önlemlerine yer verilmiştir. En özgün otomobil tasarımlarından birini oluşturan bu araçtan yalnızca üç deneme modeli yapılmış, üçüncüsü 1934'teki Chicago Fuarı'nda gösterilmiştir.

Fuller'in dimaksiyon adı altında yaptığı tasarımlar arasında tümüyle prefabrike bir banyo-duş-lavabo-WC birimi de bulunmaktadır. Hazır olarak yerine takılabilen bu yapı öğesinin ağırlığı, yalnızca bir dökme demir banyo küvetinin ağırlığı kadardır. Dimaksiyon tasarımlarının bir başkası ise bir dünya haritasıdır. Eşkenar üçgenler ve karelerden oluşan bir on dört yüzlü üstüne yansıtılmış olan bu harita çeşitli kullanım kolaylıklarının yanı sıra anakaraların büyüklük ve biçimlerini değiştirmeden iletmesi nedeniyle ilginçtir.

Jeodezik kubbeler

Fuller'in buluşları arasında en önemlisi ve çağdaş mimarlığı en çok etkileyeni jeodezik kubbelerdir. Taşıyıcı strüktürler üstündeki çalışmaları onu 1947'de 20. yy'ın bu alandaki en önemli buluşlarından birine ulaştırmıştır. Fuller'in tasarımları içinde en yaygın uygulama alanını jeodezik kubbeler bulmuştur.Fuller daha sonra çekme güçlerinden yararlanmayı amaçlayan gergi strüktürler üstünde de çalışmalar yapmıştır.

Fuller'in çok sayıda geleceğe yönelik tasarımı da vardır. Su altında ve üstünde kurulacak yerleşmeler, yüzer kentler, ayda kurulması tasarlanan üsler, sağlıksız kent bölgeleri için yenileştirme önerileri geliştirmiştir. Bunların en ünlüsü bir büyük kentin üstünü tek bir jeodezik kubbeyle örtmeyi öngören tasarımıdır. Böylece, denetlenebilen iklim koşulları oluşturularak daha ucuz ve rahat bir yaşam ortamı yaratılabileceğini savunmaktadır.

Dimaksiyon kavramı ve tasarımları

Fuller'in buluş ve tasarımlarının yanı sıra dünya görüşü de ilgi çekicidir. Yeryüzü kaynaklarının daha iyi kullanılmasıyla bütün insanların bolluk içinde yaşayabileceğini, bunun da daha etkin tasarımlarla sağlanabileceğini düşünmektedir. Herkesin aynı oranda yararlanabileceği daha iyi yaşam koşullarının yaratılması için insanları değiştirmeyi amaçlayan devrimler yerine onların fiziksel çevrelerini değiştirmeyi amaçlayan bir tasarım devrimi düşünmektedir. Böyle

bir düşüncenin dar alanlar içinde düşünmeye alışmış politikacılar aracılığıyla değil, bütün insanlığı, bütün dünyayı göz önüne alan bilim adamları ve tasarımcılar tarafından gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Buradan yola çıkarak "tüm yeryüzü" kavramını ortaya atmış, dünyanın çok iyi kullanılması gereken bir uzay aracı olduğunu söylemiştir. Bu düşüncelerini uygulayabilmek, yayabilmek amacıyla 1962'de Güney Illinois Üniversitesi'nde "Yeryüzü Kaynaklarının, İnsan Gereksinim ve Eğilimlerinin Envanteri" adını taşıyan bir araştırma birimi kurmuş, UIA'nın 10 yıl sürecek yoğun bir tasarım bilimleri eylemini başlatmasını istemiştir.

Mimarlığa katkıları

Fuller mimar olmamakla birlikte bu alana taşıyıcı sistemler, yapı öğelerinin sıkışık yerleştirilmesi, endüstriyel üretim olanaklarından yararlanma gibi konulardaki buluş ve tasarımlarıyla önemli katkılarda bulunmuştur. O yalnız akılcı ve yararcı bir mühendis, bir tasarımcı değil, aynı zamanda da bir sanatçıdır. Az bilinen yanlarından biri ozanlığıdır, destansı şiirlerini kitap olarak yayımlamıştır. Bu yanı onun sanatçılarla bilim adamlarını, mühendisleri birbirlerinden ayrı uzmanlar olarak görmeyen, hepsini aynı amaca yönelik bir bütün içinde düşünen dünya görüşüyle de uyum içindedir. Bu özelliği Fuller'e 1962'de Harvard Üniversitesi'nin bir yıl süreli Charles Eliot Norton profesörlüğünü kazandırmış, burada konusu şiir olan dersler vermiştir.

Jeodezik Kubbe

Küçük boyutlu öğelerin bir küre ya da küre parçası yüzeyinde üçgenlerden oluşan bir ağ yapacak biçimde birleştirilmesinden elde edilen uzaysal taşıyıcıya jeodezik kubbe denir. Küçük boyutlu öğeler, taşıyıcı gücü yüksek çelik, alüminyum gibi malzemelerden yapılmış çubuklar olabileceği gibi, taşıyıcı güçleri daha az olan plastik, hatta karton gibi malzemelerden yapılmış şeritler de olabilir. Ağ üstündeki üçgenlerin, üçgenin türevi olan çokyüzlüler ile oluşturulması, kubbenin taşıyıcı gücünü daha da yükseltir. Arada kalan boşluklar hafif malzemelerle doldurularak yapı örtüsü tamamlanır.

Jeodezik kubbe yüksek taşıyıcı gücüne karşın hafif, çabuk ve kolay kurulabilen, düşük maliyetli bir taşıyıcıdır. Çok geniş bir alanı, olabilen en küçük yüzeyle sarar. Bu nedenle de daha çok bu tür taşıyıcıları gerektiren işlevlerde, örneğin fabrika, eğlence ve kültür merkezi, spor salonu gibi yapılarda geniş uygulama alanı bulmuştur. Küçük boyutlu öğeler prefabrikasyona elverişlidir. Taşıyıcının hafifliği ve sağlamlığı ise başka bir yerde kurulduktan sonra helikopterle yerine taşınabilme olanağını sağlar.

Jeodezik kubbenin bulucusu ABD'li mühendis R. B. Fuller'dir. Fuller, ilkelerini 1947'de ortaya koyduğu bu taşıyıcıya ilişkin patenti 1954'te almıştır. İlk büyük ölçekli uygulaması Ford Motor Şirketi için yapılan 28 m çaplı kubbedir. Gene Fuller tarafından bir otomobil şirketi için yapılan bakım onarım işliği 117 m çapla en geniş açıklıklı jeodezik kubbe uygulamasıdır. Çeşitli fuar ve sergiler için tasarlanan ABD pavyonlarında da jeodezik kubbeler uygulanmıştır. Bunların içinde Afganistan'daki Kabil Fuarı'nda yapılan jeodezik kubbe kırk sekiz saat içinde kurulmuş, Moskova Fuarı için kurulan 60 m çaplı olanı ise fuarın bitiminden sonra satın alınarak Moskova'da Sokolniki Parkı'na yerleştirilmiştir. Bu alandaki önemli yapıtlardan biri de yine Fuller'in Montreal Uluslararası Sergisi EXPO 67 için tasarladığı ABD pavyonudur. İç içe iki jeodezik kubbeden oluşan bu yapı, 75 m çapı ve 41 m yüksekliğiyle, Fuller'in denetimli iklim koşulları sağlayacak örtü tasarımlarının küçük ölçekte bir uygulaması niteliğindedir. Günümüzde dünyanın pek çok yerinde çok sayıda jeodezik kubbe uygulaması bulunmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca): Tasarım:** *Dimaksiyon Evi*, 1927-1929; *Dimaksiyon Otomobili* (S.Burgess ile), 1927-1934; bir orta direğe tellerle asılı on katlı apartman tasarımı, 1927; *Dimaksiyon Banyosu*, 1937; *Dimaksiyon Dünya Haritası*, 1943; New York'ta Manhattan'ın üzerini örtecek bir jeodezik kubbe tasarımı, 1962; denizaltında bir ada tasarımı, 1963; New York'ta Harlem bölgesinin yeniden düzenlenmesi tasarımı (S. Sadao ile) 1965; piramitsel kent tasarımı, 1966; Triton City yüzer kent tasarımı (S. Sadao ile), 1968. **Yapı:** *Wichita Evi*, 1944-1946, Kansas/ABD; *Ford Motor Şirketi River Rouge Jeodezik Kubbesi*, 1952-1953, Michigan/ABD; *Kabil Fuarı ABD Pavyonu*, 1956, Afganistan; *Union Tank Car Şirketi Bakım-Onarım İşliği*, 1957, Luisiana/ABD; *Moskova Fuarı ABD Pavyonu*, 1959; *R.B. Fuller Evi*, 1959, Illinois/ABD. **Kitap:** *4-d*, 1927; *Plan for Industrialization of Brazil*, 1944, ("Brezilya'nın Sanayileşmesi İçin Plan"); *World Housing*, 1944, ("Dünya Konut Sorunu"); *No More Second Hand God*, 1963; *Ideas and Integrities*, 1963; ("Düşünceler ve Bütünlemeler") *The Unfinished Epic of Industrialization*, 1963, ("Sanayileşmenin Bitmemiş Destanı"); *B. Fuller's Extended Autobiographical Sketch*, 1965, ("B. Fuller'in Genişletilmiş Otobiyografisi"); *What I have Learned*, 1966, ("Öğrendiklerim"); *I seem to be a Verb* (F. Agel ve Q. Fiore ile), 1970, ("Sanki Fiil Gibiyim"); *Utopia or Oblivion, The Prospects for Humanity*, 1972, ("Ütopya ya da İlgisizlik: İnsanlığın Geleceği"); *Design Science Decade*, 3 cilt, I. *Inventory of World Resources, Human Trends and Needs*, II. *The Design Initiative*, III. *Comprehensive Thinking*, (ty), ("Tasarım Bilimi Onyılı, I.Yeryüzü Kaynaklarının, İnsan Eğilim ve Gereksinmelerinin Envanteri, II.Tasarım Girişimi, III.Geniş Kapsamlı Düşünme").

- **KAYNAKLAR:** R.W.Marks, *The Dymaxion World Buckminster Fuller* 1966; J.McHale, *Buckminster Fuller*, 1962; J.Meller (der.), *The Buckminster Fuller Reader*, 1972; D.Sharp, *Sources of Modern Architecture*, 1967.

FULLER, Samuel
(1911)

ABD'li film yönetmeni. Savaş ve serüven filmleriyle ün yapmıştır.

12 Ağustos 1911'de Massachusetts'de Worcester'de doğdu. On iki yaşında gazetede çalışmaya başladı. 17 yaşında adliye muhabirliği yaptı. Daha sonra öykü ve romanlar yazdı. 1936'da bir arkadaşıyla birlikte ilk senaryosunu kaleme aldı. II. Dünya Savaşı'nda Kuzey

Afrika ve Avrupa'da savaştı, çeşitli madalyalar kazandı. Savaştan sonra, 1948'de Hollywood'da ilk filmini çevirdi.

Filmlerinin senaryolarını çoğunlukla kendi yazdı, birçok filminin yapımcılığını da üstlendi. Genellikle serüven türünden olan bu filmler, içerdikleri gerçeklik duygusu ve şiddet dozuyla onun adliye muhabirliği ve savaş günlerinde yaşadığı olayların yoğun izlerini taşır. Milliyetçi bir dünya görüşü filmlerinin çoğunda kendini belli eder. Irk ayrımı, suçluların artışı, savaş anıları gibi Amerikan yaşamında hep güncel olmuş temalar onun filmlerinde önemli bir yer tutar. Yapıtlarında Amerikan toplumunun geleneksel değerlerinin, savaş kahramanlarının, antisosyalist propagandanın sözcülüğünü büyük bir ustalıkla yapar. Çektiği ilk savaş filmi olan *The Steel Helmet* ("Çelik Miğfer"), aynı zamanda Amerikan sinemasında yapılan ilk Kore Savaşı filmidir.

Fuller çoğunlukla "B kategorisi" diye adlandırılan, sınırlı parasal olanaklarla çekilen filmler yönetmiştir. Bu nedenle büyük bütçeli filmlere oranla stüdyoların denetiminden görece uzak kalabilmiş, kendi sinema dilini özgürce geliştirme olanağını elde etmiştir. Sineması, içerdiği dinamizm ve görsel çarpıcılık açısından önemsenir. Özellikle Fransa'da bazı yazarlarca savaş sonrasının en önemli yönetmenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Çeşitli filmlerde oyuncu olarak kısa roller de üstlenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *I Shot Jesse James*, 1948, ("Jesse James'i Ben Vurdum"); *The Steel Helmet*, 1951, ("Çelik Miğfer"); *Hell and High Water*, 1954, (Denizaltı Cehennemi); *House of Bamboo*, 1955, (Tokyo Gangsterleri); *China Gate*, 1957, ("Çin Kapısı"); *Verboten*, 1958, ("Yasak"); *Shock Corridor*, 1963, ("Şok Koridoru"); *The Naked Kiss*, 1963, ("Çıplak Öpüş"); *The Big Red One*, 1980, (Ölüme Koşanlar); *White Dog*, 1982, ("Beyaz Köpek"); *Les voleurs de la nuit*, 1983, ("Gece Hırsızları").

FULTON, Robert
(1765-1815)

ABD'li mühendis ve mucit. Deniz taşımacılığında yelkenli geminin yerini buharlı geminin almasını sağlamıştır.

14 Kasım 1765'te Pennsylvania'nın Little Britain (bugünkü Fulton) kentinde doğdu, 24 Şubat 1815'te New York'ta öldü. Yoksul bir çiftçi olan babasını küçük yaşta yitiren Fulton, Lancaster'de okuduğu sıralarda ortaya çıkan resim ve çizim konularındaki yeteneği yardımıyla, 17 yaşından sonra Philadelphia'da yaşamını sürdürebildi. 1786'da Londra'da yaşamakta olan ünlü bir ABD'li ressamın yanında çalışmak üzere İngiltere'ye gitti. Londra'da buharlı gemi yapımı konusunda çalışmaları olan Lord Stanhope ile tanışmasıyla Fulton'un yaşamında yeni bir dönem başladı. Artık asıl ilgi alanı resim olmaktan çıkmış, resmin yerini mühendislik almıştı. Büyük bir hızla tasarılar üretmeye koyulan Fulton, tasarılarının ilgi çekmemesi üzerine 1797'de İngiltere'yi terkedip Fransa'ya geçti.

Fransa'daki ilk yıllarında geçim kaygısıyla resim yapmak zorunda kalan Fulton 1801'de Fransa ile İngiltere arasındaki siyasal gerginlikten yararlanarak ilk önemli projesini gerçekleştirebildi. Kendi olanaklarıyla, su üzerindeyken yelken, su altındayken kol kuvvetiyle döndürülen bir uskur yardımıyla yol alan; su altında altı saat kalabilen ve ilkel torpidolar taşıyabilen bir denizaltı yaptı. Askeri yetkililerce yararlı görülmediği için üretimi sürdürülmeyen Nautilus adını verdiği denizaltısıyla ilgilenen İngilizler'in de bir süre sonra bu ilgiyi yitirmeleri üzerine Fulton, New York Eyaleti'nde buharlı gemi taşımacılığı tekelini elinde bulunduran ABD'nin Paris büyükelçisi R. Livingston ile anlaşarak buharlı gemi yapımına yöneldi. Seine Irmağı'nda denediği ilk buharlı gemisinin başarısızlığının ardından 1806'da ABD'ye döndü. Ertesi yıl yine Livingston ile birlikte "Clermont" adını verdiği çarklı gemiyi suya indirdi. New York ile Albany arasındaki yolculuğu 32 saatte gerçekleştirebilen "Clermont"un başarısını yeni gemilerin yapımı ve Livinsgton-Fulton ortaklığının hızla büyümesi izledi. Yeni projeler geliştirmeyi yaşamının sonuna değin sürdüren Fulton, New Jersey'de büyük bir tersane kurdu ve aralarında savaş gemileri de bulunmak üzere yirmiye yakın gemiyi suya indirdi.

Fulton, gerçekte bugün anıldığının aksine ne tasarım ne de üretim açısından buharlı geminin mucididir. Fulton'dan yaklaşık 20 yıl önce d'Abbans adlı bir Fransız ilk buharlı gemi yapımını gerçekleştirmiş, d'Abbans'ı bir ABD'li, Fitch izlemişti.

Fulton'un başarısını, kendisinden öncekilerin yenildiği temel güçlüğün üstesinden gelebilmesi ve buharlı geminin yelkenli gemiden üstün olduğunu kanıtlayabilmesi hazırlamıştır.

• **BAKINIZ:** FITCH, J. WATT.

FUNKE, Gerhard
(1914)

Alman, filozof. Varlık ve bilinç sorunlarına insanın tarihinden kaynaklanan bir görüşle çözüm aramıştır.

21 Mayıs 1914'te Leopoldshall'da doğdu. Ortaöğrenimini doğduğu yerde gördükten sonra Mainz Üniversitesi'nde felsefe okudu. Felsefeyle ilgili çalışmalarını sürdürdüğü bu üniversitede profesör olarak görev aldı.

Funke'nin üzerinde durduğu başlıca konu, insanın, yaşadığı toplum içinde alışkanlık, inanç, davranış ve düşünce gibi varlıklarla bir bütün olarak incelenmesidir. Ona göre insanı anlamanın başka yolu yoktur. Funke, konuya bu açıdan bakarak, tinin gelişim tarihi bakımından Husserl'in Görüngücülük'ünü ele aldı. Daha sonraki çalışmalarını gelenek, ahlak, alışkanlık, davranış gibi insan eylemleri üzerinde yoğunlaştırdı, insanın anlaşılması için tarihin önemini vurguladı. Ona göre bir bilinç varlığı olan insan, davranışlarından soyutlanarak anlaşılamaz. Bu nedenle varlık, bilinç, bilim ve bulunç (vicdan)

sorunlarını bir bütünlük içinde, birbirinden ayırmaksızın incelemek gerekir. Bilincin açıklanması için metafizik ve tarih olaylarından yararlanmalıdır.

Funke, Husserl'in geliştirdiği Görüngücülük'ü eleştirici bir tutumla incelerken, aşkın felsefeye (transzendentale philosophie) varmanın yöntemini ortaya koymak istediğini açıkladı. Ona göre aşkın felsefe, insanı başarıları içinde bir bütün olarak gören, tinsel başarılarını konu edinerek onlarla ilgili sorunlara çözüm arayan bir çalışma alanıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Zur transzendentalen Phaenomenologie*, 1957, ("Aşkın Görüngücülük Üstüne"); *Gewohnheit*, 1961, ("Alışkanlık"); *Die Aufklaerung*, 1963, ("Aydınlanma"); *Phaenomenologie-Metaphysik oder Methode?*, 1966, ("Görüngücülük Bir Metafizik midir Yoksa Yöntem mi?").

• **BAKINIZ:** HUSSERL.

FURTWÄNGLER, Wilhelm
(1886-1954)

Alman orkestra şefi ve besteci. Uzun yıllar Berlin Filarmoni Orkestrası'nı yönetmiştir.

25 Ocak 1886'da Berlin'de doğdu, 30 Kasım 1954'te Baden-Baden yakınlarında öldü. Münih'te öğrenim gördü, Josef Gabriel Rheinberger (1839-1901) ve Max von Schillings'in (1869-1933) öğrencisi oldu. Aynı kentte ünlü orkestra şefi Felix Mottl'ın (1856-1911) yardımcısı olarak çalıştı. 1915'te Mannheim'da Opera Orkestrası'nın, 1919'da Viyana'da Tonkünstler Orkestrası'nın şefliğine getirildi. Ertesi yıl, Berlin Devlet Opera Orkestrası'nın konserlerini yönetmeye başladı. 1922'de Arthur Nikisch'in (1855-1922) ölümü üzerine, Leipzig Gewandhaus Orkestrası ile Berlin Filarmoni Orkestrası'nın şefi oldu. Bundan sonra Avrupa ve ABD'de verdiği konserlerle ün kazandı, Salzburg ve Bayreuth festivallerine katıldı.

Nazi rejimine uyum göstererek Almanya'da çalışmayı sürdürmesi tepkilere yol açtı. 1934'te Hindemith üzerine çıkan bir tartışma sonucu, Berlin Devlet Operası'nın yöneticiliğinden ayrıldı. Ancak bir yıl sonra, bu kuruluşun genel müzik yönetmenliğine getirildi. 1936'da müzik yönetmeni olarak atandığı New York Filarmonik-Senfoni Derneği'nden ise Nazi karşıtı olan çevrelerin etkisiyle ayrılmak zorunda kaldı. Bir yıl sonra Alman Akademisi üyeliğine seçildi. Bu dönemde beste çalışmalarını da yoğunlaştırdı. II. Dünya Savaşı sonrasında da önemli görevler alan Furtwängler 1952'den ölümüne değin Berlin Filarmoni Orkestrası şefliğini sürdürdü.

Furtwängler, hiçbir zaman virtüozite gösterisine başvurmamış, yorumladığı yapıtların müzikal özelliklerini, duygusal ve anlatımsal boyutlarını tam kapsamıyla sunabilmiştir. Bu özellikleriyle, 20. yy'ın önde gelen orkestra şefleri arasında yer alır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oda müziği:** keman ve piyano için *Birinci Sonat*, 1937; keman ve piyano için *İkinci Sonat*, 1937. **Orkestra Müziği:** *Piyano Konçertosu*, 1937; *Birinci Senfoni*, 1940; *İkinci Senfoni*, 1947. **Kitap:** *Brahms, Bruckner*, 1941; *Gespräche über Musik*, 1948, ("Müzik Üzerine Konuşmalar"); *Ton und Wort*, 1954, ("Ses ve Söz"); *Der Musiker und sein Publikum*, 1955, ("Müzikçi ve Dinleyicileri"); *Vermächtnis*, 1956, ("Kalıt").

FUSELI, Henry
(1741-1825)

İsviçreli ressam ve yazar. Yapıtlarıyla Romantizm'in gelişimini etkilemiştir.

6 Şubat 1741'de Zürih'te doğdu, 16 Nisan 1825'te Londra dolaylarında Putney Hill'de öldü. Asıl adı Johann Heinrich Füssli'dir. Babası Johann Caspar Füssli (1705-1782) ressam ve sanat eleştirmeniydi. Tarihçi ve eleştirmen J. J. Bormer'in etkisinde kalarak tanrıbilim ve estetik öğrenimi gören Henry Fuseli 1761'de rahip olduysa da, hiç rahiplik yapmadı. 1764'te yazdığı siyasal bir taşlama nedeniyle Berlin'e kaçmak zorunda kaldı. Orada dönemin önde gelen yazarlarıyla tanıştı. Aynı yıl Winckelmann'ın *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Kunst* ("Yunan Sanatının Taklidi Üzerine Düşünceler") adlı kitabını İngilizce'ye çevirdi. Lear ve Macbeth'ten esinlenerek yaptığı resimlerle İngiliz büyükelçisinin ilgisini çekti ve onun çağrısıyla 1765'te Londra'ya gitti. Henry Fuseli adını da orada kullanmaya başladı. 1768'de resim öğrenmek için Roma'ya gitti ve Michelangelo'nun yapıtlarını inceledi. 1778'de Zürih'e, bir yıl sonra da Londra'ya gitti. Orada edebiyatla uğraştı. Shakespeare'den, *İncil*'den ve Germen efsanesi Nibelungen'den esinlenerek çeşitli yazılar yazdı. Sir Joshua Reynolds'un atölyesinde resim çalıştı. 1790'da Kraliyet Akademisi üyesi, 1799'da da profesör oldu. Etty (1787-1849), B. J. Haydon (1786-1846), E. H. Landseer (1802-1873) ve Constable gibi ressamlara öğretmenlik yaptı. Yapıtlarıyla çeşitli sanatçıları etkiledi.

Fuseli, gerek yazılarında seçtiği aşırı duygusal konularla, gerek resimlerinde yer verdiği hayaletler, grotesk yaratıklar ve karabasanlarla, o günlerde yeni yeni ortaya çıkan Romantizm'in gelişimini etkilemiştir. Geleneksel kurallara uygun biçimsel kompozisyonları ve büyük boyutlu tabloları 18. yy'ın Yeni Klasikçi (Neo Klasik) anlayışını çağrıştırır. Güçlü yaratıcılığı ve düş gücü ise Dışavurumcular'a(Expresyonistler) ve Gerçeküstücüler'e benzerlik gösterir. Alman hayalciliğinin ve İtalyan Maniyerizmi'nin izleri de görülen yapıtlarında, Michelangelo'nun yeniliklerinden, anlatım gücünden ve kompozisyon biçiminden etkilenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kardinal Beaufort'un Ölümü*, 1774; *Karabasan*, 1781, Sanat Evi, Zürih; *Succulus*, 1910, Sanat Evi, Zürih; *Titiana, Botlom ve Periler*, 1793, Sanat Evi, Zürih; *Macbeth ve Cadılar*, Petworth Şatosu, Sussex İngiltere.

Numa Denis Fustel de Coulanges

FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis
(1830-1889)

Fransız, tarihçi. Geçmişin mantıklı bir biçimde art arda gelmiş, birbiriyle bağıntılı olgulardan oluştuğunu, bu olguları etkileyen temel öğenin din olduğunu öne sürmüştür.

18 Mart 1830'da Paris'te doğdu, 12 Eylül 1889'da Paris yakınlarındaki Massy kasabasında öldü. Subay olan babasını küçük yaşta kaybettiğinden, öğrencilik yılları parasal güçlükler içinde geçti. Önce Paris'teki Charlemagne Lisesi'nde, 1850-1853 arasında ise École Normale Supérieure'de (Yüksek Öğretmen Okulu) burslu olarak öğrenim gördü. Tarihe ilgisi bu yıllarda, özellikle F. Guizot'nun *La civilisation en France* ("Fransa'da Uygarlık") adlı kitabından etkilenmesiyle başladı.

Fustel, 1853'te, Atina'daki Fransız Okulu'na tarih öğretmeni atandı. Bu görevi sırasında 2 yıl Sakız Adası'nda kaldı ve adanın tarihiyle ilgili bilgi topladı. *Mémoires de l'île de Chio* ("Sakız Adasından Anılar") adlı kitabını oradayken yazdı. Fransa'ya döndükten sonra, bir süre Paris'teki Amiens Lisesi'nde, 1858-1860 arasında da Saint-Louis Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Bu sırada "Polybe ou la Grèce conquise par les romains" ("Polybe veya Romalılar'ın Fethettikleri Yunanistan") başlıklı doktora tezini yazdı. 1860'ta lise öğretmenliğini bırakarak, Strasbourg Üniversitesi'nde tarih dersleri vermeye başladı. Bu üniversitede bulunduğu 10 yıl boyunca, Yunanlılar'da aile ve kent, Orta Çağ'da Müslüman ve Hıristiyan toplumlar, XVI. Louis Dönemi, Galya, Fransa'da otoriter monarşinin tarihi ve İngiltere tarihi adlı dersleri verdi. Yine bu yıllarda en önemli yapıtı olan ve 1864'te yayımlanan *La cite antique* ("Antik Kent") adlı kitabını yazdı. 1870'te Strasbourg'dan ayrılarak Paris'teki École Normale Supérieure'e geçen Fustel de Coulanges, aynı yıl Almanya ile Fransa arasında savaşın başlaması üzerine Paris'te ulusal muhafız alayında Almanlar'a karşı savaştı. Bu sırada III. Napoléon'un karısı İmparatoriçe Eugénie'ye özel öğretmenlik yaptı. Ders notlarını, daha sonra *Leçons pour l'impératrice* ("İmparatoriçe İçin Dersler") adı altında derledi. 1875'te Sorbonne Üniversitesi'nin öğretim üyeliğine kabul edildi. 1879'da bu üniversitede kendisi için kurulan Orta Çağ Fransası Tarihi kürsüsünün başına getirildi. 1880'de École Normale Supérieure'ün müdürlüğüne getirilen Fustel de Coulanges, sağlığı bozulduğu için 1883'te bu görevinden ayrıldı. Yaşamının son yıllarını çeşitli araştırmalar yaparak ve kitaplar yayımlayarak geçirdi.

Temel tezi

Fustel de Coulanges tarihle ilgili temel tezlerini eski Yunan kentlerinin ve Roma'nın siyasi yönetimlerinin evrimlerini sistemli olarak incelediği *La cité antique* adlı kitabında ortaya koymuştur. Geçmişin mantıklı bir biçimde art arda gelmiş, birbiriyle bağıntılı olgulardan oluştuğunu savunan Fustel de Coulanges'a göre bu olguları etkileyen temel öğe dindir. Ailelerin kabileleri, kabilelerin ise kentleri oluşturdukları eski Yunan ya da Roma toplumlarını ayakta tutan güç inanç birliğidir. Fustel de Coulanges, dini, toplumların tarihinde en belirleyici etken olarak ele almasına karşın, onu salt "tarihsel bir olgu" olarak değerlendirmiştir. Yine de bu görüşleri çağdaşları tarafından sert bir biçimde eleştirilmiş, canlı bir tartışma ortamı başlatmıştır.

Tarihte seçim olanağı

Tarihçiliğin mutlak bir nesnellik, mükemmel bir eleştirellik, iyi bir araştırmacılık gerektirdiğini savunan Fustel de Coulanges, çağdaşı Romantik tarihçileri, sistemli olmayan ve nesnellikten yoksun bir tarih yazdıkları için eleştirmiştir. Örneğin Romantikler Cumhuriyetçi olmalarından dolayı Fransız Devrimi öncesi dönemlere değinmeyi neredeyse unutmaktadırlar. Oysa Fustel de Coulanges'a göre Fransız Devrimi tarihsel bir olgudur. Tarihçi için devrim sonrası olduğu kadar devrim öncesi de önemlidir.

Fustel de Coulanges, 1870'te Almanlar'ın Fransa'yı işgal etmelerini izleyen dönemde başlayan, Fransız siyasi kurumlarının oluşumunda Germen ve Roma kökenli unsurların etkinliği konusundaki canlı tartışmalarda, Romantikler'in Germen unsuruna fazla önem verdiklerini savunmuştur. Ona göre Fransız Orta Çağı'nın geçmişinde rastlanan öğeler Roma kökenlidir.

İlk yapıtları

Geçmişin izlerinin hiçbir zaman yok olmayacağını, bu izlerin kısmen de olsa günümüzde sürdüğünü savunan Fustel de Coulanges, geçmişin bugünden yola çıkarak irdelenebileceğini ileri sürmüştür. Buna örnek olarak, günümüzde kullanılan dillerin tarihsel sözcük çözümlerinin yapılabileceğini göstermiştir.

Yaşadığı dönemde yapıtları önemli tartışmalar doğuran, birçok tezi hâlâ tartışmalı olan Fustel de Coulanges'ın görüşleri özellikle Fransız sosyologları üzerinde etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mémoires sur l'île de Chio*, 1858, ("Sakız Adasından Anılar"); *La cité antique*, 1874, ("Antik Kent"); *Leçons pour l'impératrice*, 1871, ("İmparatoriçe İçin Dersler"); *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France*, cilt 1, 1874, cilt 2-6, (ö.s.), C. Jullian (der.), 1888-1892, ("Eski Fransa'nın Siyasal Kurumlarının Tarihi"); *Recherches sur quelques problèmes d'histoire*, 1885, ("Bazı Tarih Sorunlarıyla İlgili Araştırmalar"); *La monarchie franque*, 1888, ("Frank Monarşisi"); *L'alleu et le domaine rural pendant la periode mérovingienne*, 1889, ("Merovenj Döneminde Tımar ve Kırsal Kesim").

• KAYNAKLAR: E. Champion, *Les idées politiques et religieuses de Fustel de Coulanges*, 1903; P. Guiraud, *Fustel de Coulanges*, 1896; J. Herrick, *The Historical Thought of Fustel de Coulanges*, 1954; J. M. Tourneur-Aumont, *Fustel de Coulanges*, 1931.

FUZÛLÎ
(1480-1556)

Türk Divan şairi. Temelini bireysel duygu ve sevgide bulan bir şiir anlayışını geliştirmiştir.

İnancı

Gerçek adı Mehmed b. Süleyman'dır. Kerbelâ'da doğdu, doğum yılı kesinlikle bilinmiyorsa da, kimi kaynaklara göre 1480 dolaylarındadır. 1556'da Kerbelâ'da öldü. Yaşamı, özellikle gençlik dönemi ve öğrenimi konusunda yeterli bilgi yoktur. Şiirde "Fuzûlî" adını, kendi şiirlerinin başkalarınınkilerle, başkalarının şiirlerinin de kendisininkilerle karıştırılmaması için aldığını, böyle bir takma adı kimsenin beğenmeyeceğini düşündüğünden kullandığını, Farsça *Divan*'ının girişinde açıklar. Ama "işe yaramayan", "gereksiz" gibi anlamlara gelen "fuzûlî" sözcüğünün başka bir anlamı da "erdem"dir. Onun bu iki karşıt anlamdan yararlanmak amacını güttüğünü ileri sürenler de vardır.

Fuzûlî'nin yaşamı konusunda bilgi veren kaynaklar birbirini tutmamakta, genellikle söylenceyle gerçeği ayırma olanağı bulunmamaktadır. Onunla ilgili güvenilir bilgiler, yapıtlarının incelenmesinden, kimi şiirlerinin açıklanışından kaynaklanmaktadır. Bunlardan anlaşıldığına göre Fuzûlî iyi bir öğrenim görmüş, özellikle İslam bilimleri, tasavvuf, İran edebiyatı konularında çalışmalar yapmıştır. Şiirlerinde görülen kavramlardan simya, gökbilim konularıyla ilgilendiği, İslam ülkelerinde pek yaygın olan ve gelecekteki olayları bildirmeyi amaçlayan "gizli bilimler"le ilişkili bulunduğu anlaşılmaktadır. İslam bilimleri içinde Hadis, fıkıh, tefsir ve kelam üzerinde durduğu, gene yapıtlarında yer alan kavramların incelenmesinden ortaya çıkmaktadır. Türkçe, Arapça, Farsça divanlarında bulunan şiirleri, bu üç dili de çok iyi kullandığını, onların bütün inceliklerini kavradığını göstermektedir. Yapıtları incelendiğinde İran şairlerinden Hâfız, Türk şairlerinden de Nesîmî, Nevâî ve Necati'yi izlediği, onların şiir anlayışını, duygu ve düşüncelerini benimsediği görülür.

İnanç bakımından Fuzûlî, Şii mezhebine bağlıdır. On İki İmam'a karşı derin bir sevgisi vardır. Bütün yaşamını Kerbelâ'da, Şiiler'ce kutsal sayılan topraklar üzerinde geçirmesi, aşağı yukarı bütün şiirlerinde tasavvuftan kaynaklanan bir sevgiyi, bir üzüntüyü işlemesi, Kerbelâ olayıyla ilgili ağıtları, Şeriat'ın katılığına karşı çıkışı bu nedenledir. Ancak Ali'ye bağlılığı, Ali'nin tanrısal bir varlık olduğu görüşünü savunan ve İslam ülkelerinde Galiye (aşırılık) diye nitelenen inançla ilgili değildir. Ona göre Ali erdemli, gönül bilgisiyle dolu, olgun, yetkin bir kişidir ve Peygamber'den sonra imam (halife) olması gereken kimsedir. Bu görüşü benimsemeye, İslam ülkelerinde, mufaddıla (erdeme bağlı olma) denir. Fuzûlî de bu erdemden yana olanlar arasındadır. Ona göre Ali erdem bakımından, bütün halifelerden ve Peygamber'in yakınlarından (sahabe) üstündür. Bu konudaki inancını *Hadikatü's-Süedâ* ("Mutluların Bahçesi") adlı yapıtında bütün açıklığıyla ortaya koymuştur. Türkçe ve Farsça divanlarında Ali ve onun soyundan gelen imamlara olan bağlılığını konu edinen birçok şiir vardır. Bir aralık Bağdat'ı ele geçiren İsmail Safevi'ye yazdığı övgünün kaynağı da bu sevgidir. Fuzûlî'nin, geçimini Kerbelâ, Necef ve Bağdat'ta bulunan On İki İmam'la ilgili vakıfların gelirinden sağladığı Farsça *Divan*'ındaki "Dürr-i sadef-i sıdk cenâb-ı mütevelli" (Doğruluk sedefinin incisi yüce görevli) dizesiyle başlayan şiirden anlaşılmaktadır. Fuzûlî, yaşadığı dönemin geleneğine uyarak, Bağdat'ı ele geçiren Osmanlı padişahı Kanuni Süleyman'a ve Rüstem Paşa, Mehmed Paşa, İbrahim Bey, Cafer Bey gibi devlet büyüklerine övgüler yazmıştır.

Yaşam ve evren anlayışı

Fuzûlî'nin bütün yaratıcı gücü, yaşam ve evren anlayışını, insanla ilgili düşüncelerini sergilediği şiirlerinde görülür. Ona göre şiirin özünü sevgi, temelini bilim oluşturur. "Bilimsiz şiir temelsiz duvar gibidir, temelsiz duvar da değersizdir" anlayışından yola çıkarak sevgiyi evrenin özünü kuran bir öğe diye anlar, bu nedenle "evrende ne varsa sevgidir, sevgi dışında kalan bilim bir dedikodudur" yargısına varır. Sevginin yanında, şiirin örgüsünü bütünlüğe kavuşturan ikinci öğe üzüntüdür, sevgiliye kavuşma özleminden, ondan ayrı kalıştan kaynaklanan üzüntü. Üzüntünün, ayrılık acısının, kavuşma özleminin odaklaştığı başlıca yapıtı *Leylâ ile Mecnun*'dur. Burada seven insan, bütün varlığıyla kendini sevdiği kimseye adamıştır, ancak sevilen kimsede yoğunlaşan sevgi tanrısal varlığı erek edinmiş derin bir özlem niteliğindedir.

İstanbul Millet Kütüphanesi

Âşık Çelebi'nin Me-Şairü's Şuara'sındaki minyatürü

Sevilen insan bir araç, onun varlığında görünüş alanına çıkan Tanrı, tek erektir. Fuzûlî, bu konuda Yeni-Platonculuk'tan beslenen tasavvufun insan-tanrı anlayışına bağlı kalarak, varlık birliği görüşünü işlemiştir. Ona göre gerçek varlık Tanrı'dır, bütün nesneler ve onları kuşatan evren Tanrı'nın bir görünüş alanıdır. Bu nedenle yaratılış, tanrısal varlığın görünüş alanına çıkışı, bir ışık (nûr) olan "Tanrı özü"nden dışa taşmasıdır (sudûr); "Zihî zâtın nihân u ol nihandan mâsivâ peydâ" (Senin özün gizlidir, bu görünen evren o gizli özünden varolmuştur).

Fuzûlî'nin anlayışına göre insan "seven bir varlık"tır, bu sevgi Tanrı ile insan arasındaki bağın özünü oluşturur, ayrı insanın Tanrı'ya yaklaşmasını sağlar. Bu nedenle de yalnız insan sevebilir. Varlık türlerinin en yetkini, en olgunu olan insan Tanrı'nın gören gözü, konuşan dili, duyan kulağıdır. İnsanda Tanrı istenci dışında bir eylemi gerçekleştirme olanağı yoktur. İnsan biri gövde, öteki ruh olmak üzere iki ayrı tözden kurulu bir varlıktır. Gövdenin toprak, yel (hava), od (ateş) ve su gibi dört oluşturucu öğesi vardır. Ruh ise tanrısaldır, gövdede, gene Tanrı buyruğuyla bir süre kaldıktan sonra, kaynağına, tanrısal evrene dönecektir, bu nedenle ölümsüzdür. İnsanın, yeryüzünde yaşadığı sürece, ruhunun kutsallığına yaraşır biçimde davranması, doğruluk, iyilik, erdem, güzellik gibi değerlerden ayrılmaması, özünü bilgiyle süslemesi gerekir. Fuzûlî, "maarif" adını verdiği gönül bilgisini kişinin özünü ışıklandırması için bir kaynak diye yorumlar, "ey güzel zâtın maârif birle tezyîn edegör" dizesiyle bu konudaki görüşünü açıklar. Onun ahlakla ilgili görüşlerinin temelini kuran doğruluk, iyilik ve erdem gibi üç öğedir. Bu üç öğenin karşıtı baskı (zulm), ikiyüzlülük (riyâ) ve bilgisizliktir (cehl). "Selâm verdim rüşvet değildir deyu almadılar" diye başlayan *Şikâyet-nâme*'sinde çağının yolsuzluklarını, ahlaka, İslam dininin özüne aykırı davranışları sergilerken, Türkçe *Divan*'ında da "zalimin zulm ile akçe toplayıp yardım edermiş gibi başkalarına dağıttığını, oysa cennete rüşvetle girilemeyeceği" anlamındaki dizelere geniş yer verir. Ona göre bu yeryüzü bir alışveriş yeridir, herkes elindekini ortaya döker. Bilgiyi seven erdem ve beceriyi, dünyayı seven de altını, gümüşü sergiler:

Dehr bir bâzârdır her kim metâın arz eder
Ehl-i dünya sîm ü zer ehl-i hüner fazl u kemal

İnsan seven bir varlıktır

Fuzûlî, inanç konusunda da erdemin, doğruluğun, *Kuran*'ın özüne bağlı kalmanın gereğini savunur. Ona göre oruç, namaz, zekât gibi görevler gösteriş için değil, kişinin özünü kötülükten arındırmak, olgunlaştırmak içindir. Oysa içinde yaşanan çağın insanı İslam dininin temel ilkelerini bir çıkar aracı olarak kullanmakta, gerçeğinden uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle İslam'ın özünden ayrılmak istemeyen bir kimsenin uygulaması gereken yöntem "namaz ehline uyma, onlar ile durma oturma" biçiminde özetlenebilir.

Dili

Fuzûlî'nin dili Azeri söyleyişidir, özellikle Nevâî ve Nesîmî'yi anımsatan bir nitelik taşır. Şiirde uyumu sağlayan öğe genellikle, sözcükler arasında ses benzerliğinden kaynaklanır. Aruz ölçüsüne uymayan Türkçe sözcüklerde görülen uzatma ve kısaltmalar Arapça ve Farsça sözcüklerle uyum içine girer. Dilde biri ses uyumu, öteki anlam olmak üzere iki temel öğe dizeler arasında, ses uyumuna dayanan bağlantıdır. Farsça'nın şiire daha yatkın bir dil olduğunu, Türkçe şiir söylemenin güçlüğünü ileri sürmesine karşılık, Türkçe şiirlerinde daha çok başarılı olmuştur. *Hadikatü's-Süedâ* adlı yapıtında şiir söylemeye pek elverişli olmayan Türkçe'yi başarıyla kullanacağını, bu dili güçlü, elverişli bir şiir dili durumuna getireceğini ileri süren Fuzûlî'de halk dilinde geçen sözcükler, deyimler, atasözleri önemli bir yer tutar. Kimi şiirlerinde *Kuran* ve Hadisler'den alıntılarla dizenin anlamı güçlendirilir.

"Leylâ ile Mecnun"

Divan şiirinin bütün ölçülerini, biçimlerini kullanan Fuzûlî'nin yaratıcı gücü, düşünce derinliği, söyleyiş akıcılığı daha çok gazellerinde görülür. Kerbelâ olayıyla ilgili şiirlerinde üzüntüyü çok geniş boyutlar içinde ele alarak şiirinin bütününe yayar, inanan, seven insanı bir "acı çeken varlık" olarak gösterir. Bu tür şiirlerinde sevgi ve aşk birbirini bütünleyen iki öğe niteliğine bürünür. *Leylâ ile Mecnun* adlı yapıtında işlenen derin özlem, ayrılıktan duyulan acı ağıt özelliği taşıyan şiirlerinde ölüm karşısında duyulan derin sarsıntıya dönüşür.

Şiir, Fuzûlî için, düşünceleri, duyguları ortaya koymaya, insanı anlatmaya, kimi sorunları sergilemeye yarayan bir yaratıdır. Şiir, yalnız şiir olsun diye söylenmez, bir varlık görüşünü dile getirmeyi amaçlar. Şiiri oluşturan özlü ve anlamlı sözdür, söz ile kişi kendini ortaya koyar. Öte yandan söz bir yaratma öğesidir: "Bû ne sırdır kim eder her lahza yoktan vâr söz". Söz, onu söyleyenle bağlantılıdır, onun bulunduğu bilgi ve duygu aşamasını, değer basamağını gösterir.

Gazel

Benî candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı

Kamû bîmârınâ cânan devâ-yî derd eder ihsan
Niçin kılmaz banâ derman benî bîmâr sanmaz mı

Gamım pinhan dutardım ben dedîler yâre kıl rûşen
Desem ol bî vefâ bilmen inânır mı inanmaz mı

Şeb-î hicran yanar cânım töker kan çeşm-i giryânım
Uyârır halkı efgaanım karâ bahtım uyanmaz mı

Gül'î ruhsârına karşû gözümden kanlu âkar sû
Habîbim fasl-ı güldür bû akar sûlar bulanmaz mı

Değildim ben sanâ mâil sen etdin aklımı zâil
Bana ta'n eyleyen gaafil senî görgeç utanmaz mı

Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bû ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı

(Fuzûlî)

Artıran söz kadrini sıdk ile kadrin artırır
Kim ne mikdâr olsa ehlin eyler ol mikdâr söz

dizelerinde sergilenen düşünceye göre sözün değerini artıran kendi değerini artırır, kişinin kendi neyse söylediği sözle açığa vurduğu da odur. Söz kişinin aynasıdır.

Fuzûlî, kendinden sonra gelen Türk Divan şairleri arasında Bâkî, Ruhî, Nâilâ, Neşâti, Nedim ve Şeyh Galib gibi sevgiyi şiirlerinin odağı durumuna getiren şairleri etkilemiştir. Öte yandan kimi Alevi-Kızılbaş ozanlarca da bir "inanç ulusu" olarak benimsenmiş, saygı görmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan* (Türkçe), (ö.s.) 1838; *Sıhhat ve Maraz*, (ö.s.), 1940; *Enisü'l-Kalb*, (ö.s.),1944; *Tercemei Hadis-i Erbain*, (ö.s.), 1951, ("Kırk Hadis Çevirisi"); *Beng ü Bâde*, (ö.s.), 1956; *Hadikatü's-Süedâ*, (ö.s.), 1955, ("Mutluların Bahçesi"); *Leylâ ve Mecnun*, (ö.s.), 1955; *Rind ü Zahid*, (ö.s.), 1956; *Divan* (Arapça), (ö.s.), 1958; *Mektuplar*, (ö.s.), 1958; *Divan* (Farsça), (ö.s.), 1962; *Heft Câm*, (ö.s.), 1962.

• **KAYNAKLAR:** A. Gölpınarlı, *Fuzûlî Divanı*, 1961; A. Karahan, *Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, 1948; H. Mazıoğlu, *Fuzûlî Divanı*, Farsça, 1962.

• **BAKINIZ:** İMADEDDİN NESİMÎ, ALİ ŞİR NEVÂÎ, HAFIZ ŞİRAZİ.

FÜREYA
(1910)

Türk seramik sanatçısı. Özellikle çinicilik konusundaki gelişkin tekniğiyle, Doğu ve Batı sanatlarının bir bireşimine varmıştır.

Füreya Koral İstanbul'da doğdu. 1927'de Notre Dame de Sion Kız Lisesi'nden mezun oldu. Bir süre İstanbul Üniversitesi'nde Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam etti. Özel keman dersleri aldı. 1940-1944 arasında müzik eleştirileri yazdı, çeviriler yaptı. 1947'de Lozan'da seramik çalışmalarına başladı. Ardından tanınmış Fransız seramikçi Serré'nin desteği ile, Paris'te özel bir seramik atölyesinde çalışmalarını sürdürdü. İlk seramik ve taşbaskı sergisini 1951'de Paris'te açtı. Aynı yıl yurda döndü, Maya galerisinde yapıtlarını sergiledi. Yurt içi ve yurt dışındaki çeşitli sergilere katıldı, ödüller aldı.

Füreya Koral, soyuttan gerçeküstüne uzanan ve zaman zaman yerelliğe ağırlık veren bir anlatım çeşitliliği içinde seramik panolar, üç boyutlu yapıtlar, vazo, tabak vb. gibi günlük yaşamda kullanılacak ürünler gerçekleştirmiştir. Özellikle çinicilik konusundaki bilgisi ve yetkin işçiliği yapıtlarında Doğu ve Batı sanatını başarılı bir biçimde birleştirmesine olanak vermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Marmara Oteli* lobisinde duvar panosu, 1960, Ankara; *Ulus Çarşısı*'nda duvar panoları, 1962, Ankara; *Tam Sigorta Binası*'nda duvar panoları, 1969, İstanbul; *Manifatura cılar Çarşısı*'nda duvar panosu, 1969, Unkapanı/İstanbul; *Divan Pastanesi*'nde duvar panosu, Taksim/İstanbul.

FÜRUZAN
(1935)

Türk öykü ve roman yazarı. Anlatımının özgünlüğü, kişileri işleyişindeki derinlik ve sevgi yüküyle çağdaş Türk öyküsüne yeni açılımlar kazandırmıştır.

29 Ekim 1935'te İstanbul'da doğdu. İlköğrenimden sonra kısa bir süre tiyatro oyunculuğu yaptı. Edebiyat yaşamına başladıktan sonra yazarlığı tek uğraş edindi. 1975'te çağrılı olarak gittiği Batı Berlin'de bir yıl kaldı.

İlk öyküsünü, F. Yerdelen imzasıyla 1956'da *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'nde yayımladı. Bunu *Türk Dili*, *Yenilik* ve *Pazar Postası* dergilerinde yayımladığı öyküleri izledi. 1968 sonrası *Yeni Dergi*'de yayımlanan öyküleriyle dikkati çekti ve çağdaş Türk öykücülüğünün önemli adlarından biri olarak nitelendirildi. *Parasız Yatılı* kitabı ile 1972 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, *47'liler* ile de 1975 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü kazandı. 1979'da Doğu Berlin'de Kinderbuch Yayınevi için *Die Kinder der Türkei* ("Türkiyeli Çocuklar") adlı bir çocuk kitabı yazdı. 1982'deyse Volk und Welt Yayınevi için 9 çağdaş Türk öykücüsünün yapıtlarının yer aldığı bir kitap hazırladı. Yapıtları çeşitli yabancı dillere de çevrildi.

Öykülerinde, toplumun değişik kesitlerinden insanların sorunlarını, gerçekçi, ayrıntılara inen bir anlatımla yansıtmıştır. Anlatımındaki yoğun duygusallık, öykü anlayışının temel özelliğini oluşturur. Toplumsal dengesizlikler içinde bireysel çıkış yolu arayan insanlar, düşmüş kadınlar, çocuk denecek yaşta kötü yola sürüklenen kızların acılı gerçeği, büyük kent yaşamına savrulmuş göçmen ailelerinin yaşantıları, yurt özlemleri ve umarsızlıkları öykülerinin başlıca temaları arasında yer alır.

• **YAPITLAR: Öykü:** *Parasız Yatılı*, 1971; *Kuşatma*, 1972; *Benim Sinemalarım*, 1973; *Gecenin Öteki Yüzü*, 1982. **Roman:** *47'liler*, 1974. **Röportaj Gezi:** *Yeni Konuklar*, 1977; *Ev Sahipleri*, 1981. **Oyun:** *Redifeye Güzelleme*, 1980. **Çocuk Kitabı:** *Die Kinder der Türkei*, 1979, ("Türkiyeli Çocuklar").

G

GABIN, Jean
(1904-1976)

Fransız sinema oyuncusu. Sinemanın en ünlü "trajik kahraman"larındandır.

17 Mayıs 1904'te Mériel'de doğdu. Fransa'da öldü. Asıl adı Jean-Alexis Moneorgé'dir. Kahve tiyatrolarında gösteriler yapan bir ailenin çocuğuydu. On dört yaşında işçi olarak çalışmaya başladı. 1923'te babasının isteği üzerine Folies-Bergéres'de dansör olarak sahneye çıktı. Çeşitli müzikhol ve operetlerde dansör-şarkıcı olarak çalıştı. Sinemada ilk rolünü 1930'da aldı. 1939'da ünlü Fransız yönetmen Duvivier'nin *Maria Chapdelaine* filmindeki rolüyle dikkatleri üzerine çekti.

II. Dünya Savaşı'nda Fransa işgal altındayken ABD'ye gitti. Ama orada çevirdiği iki film başarı kazanmadı. Geri döndükten sonra 1950'lerde Fransız sinemasının önde gelen oyuncularından biri oldu. 1963'te Fernandel'le birlikte kendi yapımevini kurdu.

Jean Gabin, kırk yıllık oyunculuk yaşamı süresince, 1930'ların şiirsel gerçekçi filmlerinden, 1960 ve 1970'lerin ticari yapımlarına dek pek çok türde ürün verdi. 1930'larda perdede genellikle sakin, insancıl, ama güçlü kişilikler canlandırdı. Fransız sinemasının başyapıtlarından olan Duvivier'nin *Pépé le Moko* (Cezayir Batakhaneleri), Renoir'ın *La grande illusion* (Harp Esirleri), Carné'nin *Quai des brumes* (Sisler Rıhtımı) filmlerinde üstlendiği olumsuz kahraman rolleriyle sinema dünyasının unutulmaz oyuncuları arasına girdi. Canlandırdığı kahramanlar bazen işçi, bazen de burjuva sınıfındandı. Ama hep yalnız, cesur ve bağımsız, genellikle de toplum dışına itilmiş kişilerdi. 1950'lerde canlandırdığı rollerde ise izleyicinin karşısına farklı bir kimlikle, kendine güvenen, otoriter bir kişilikle çıktı. Fransız sinemasının dünya ölçüsündeki temsilcilerinden biri oldu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Méphisto*, 1931; *Les bas-fonds*, 1936, (Ayak Takımı Arasında); *Pépé le Moko*, 1937, (Cezayir Batakhaneleri); *La grande illusion*, 1937, (Harp Esirleri); *Quai des brumes*, 1938, (Sisler Rıhtımı); *Le jour se lève*, 1939, (Gün Doğuyor); *La minute de vérité*, 1952, (İtiraf Dakikası); *French Can-Can*, 1955, (Paris Eğleniyor); *Les misérables*, 1958, (Sefiller); *Le clan des sciliens*, (Sicilyalılar Çetesi); *Deux hommes dans la ville*, 1973, (Şehirde İki Adam), *L'année sainte*, 1976, ("Kutsal Yıl").

• **KAYNAKLAR:** J. Siclier (J. C. Missaen ile), *Jean Gabin*, 1977.

GABLE, Clark
(1901-1960)

ABD'li sinema oyuncusu. "Hollywood'un Kralı" olarak ün kazanmıştır.

William Clark Gable 1 Şubat 1901'de Ohio'da, Cadiz'de doğdu, 16 Kasım 1960'ta öldü. On dört yaşında evini ve okulunu bırakarak bir lastik fabrikasına işçi girdi. Akşamları da bir tiyatronun sahne işlerinde çalışıyordu. Çiftçi olan babası, petrol aramaya başlayınca, onu da yanına çağırdı. 1922'de babasının yanından ayrılarak gezici bir tiyatro topluluğuna katıldı. İki yıl sonra bu topluluğun, kendinden on dört yaş büyük olan yöneticisi Josephine Dillon'la evlendi. Birlikte Hollywood'a yerleştiler. Gable burada birkaç filmde figüran olarak gözükmekten başka bir başarı elde edemedi. Bir süre sonra karısından ayrıldı ve gene gezici tiyatro yaşamına döndü. Broadway ve Los Angeles'ta sahneye çıktı. Bir arkadaşının aracılığı ile MGM ve Warner Bros yapımevleri ile ilişki kurduysa da fazla iri olan kulaklarının görünümü nedeniyle işe alınmadı. 1931'de bir kovboy filmindeki kötü adam rolüyle ilk kez çıktığı beyaz perdede otuz yıl süren bir egemenlik kurdu. Sinemaya başladığı yıl on iki filmde birden rol aldı. Aynı yıl, kendinden on yedi yaş büyük zengin bir Texaslı kızla evlendi, ama bu evliliği de uzun sürmedi. 1934'te *It Happened One Night* (Bir Gecede Oldu) filmindeki rolüyle Oskar kazandı. II. Dünya Savaşı'nda Hava Kuvvetleri'nde çarpıştı. Savaş sonrasında ününü büyük ölçüde yitirdi. Alkol tutkusu ve Hollywood'daki bunalım onun sonu oldu. *The Misfits* filmini çevirdiği sırada bir kalp krizi geçirerek öldü.

Gable Amerikalı izleyiciler arasında yapılan bir anket sonucu "Hollywood'un Kralı" unvanını kazanmıştı. Etkili bakışları, gülümsemesi ile tüm dünya kadınları için o yıllarda erkek cinselliğinin bir simgesi oldu. Türkiye'de de etkili olan bu yıldızın adı "klark çekmek" deyimiyle Türkçe'ye de girdi. Yaşamı 1976'da James Brolin'in *Gable and Lombart* adlı filmine konu oldu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *It Happened One Night*, 1934, (Bir Gecede Oldu); *Mutiny on the Bounty*, 1935, (Denizde İsyan); *Gone With the Wind*, 1939, (Rüzgâr Gibi Geçti); *Homecoming*, 1948, (Eve Dönüş); *Any Number Can Play*, 1949, (Hileli Zar); *Lone Star*, 1952, (Yalnız Adam), *Mogambo*, 1953; *Betrayed*, 1954, (Casus Aşkı); *Run Silent, Run Deep*, 1959, (Sessiz ve Derinden Git); *It Started in Naples*, 1960, (Macera Böyle Başladı); *The Misfits*, 1961, (Uygunsuzlar).

GABO, Naum
(1890-1978)

Rus, heykelci. Her türlü çağdaş malzemeyi kullanarak soyut-yapımcı (konstrüktivist) nitelikte heykeller yapmıştır.

5 Ağustos 1890'da Rusya'nın Briansk kentinde doğdu, ABD'de Connecticut'ta öldü. Bir sanatçı olan kardeşi Antoine Pevsner'le karıştırılmamak için Gabo soyadını almıştır. Münih Teknik Üniversitesi'nde mühendislik eğitimi gördü. 1912-1914 arasında Paris ve İtalya'ya geziler yaptı. 1914-1917 arasında İskandinav ülkelerinde yaşadı. 1917'de Rusya'ya döndü. Moskova'da Maleviç, Tatlin ve Rodçenko gibi sanatçılarla çalıştı. 1920'de kardeşi ile birlikte, Avrupa Yapımcılığı'nın temel ilkelerini oluşturan ünlü *Gerçekçi Bildirge*'yi yayımladı. 1922-1932 arasında Münih'te El Lizitski ve Lazzlo Moholy-Nagy ile birlikte yapımcılık anlayışını yaymaya çalıştı. 1932'den 1935'e değin Paris'te kaldı, burada Soyutlama-Yaratma (Abstraction-Création) grubunun çalışmalarına katıldı. 1935-1946 arasında Londra'da yaşadı. 1946'da ABD'de Connecticut'a yerleşti. 1971'de kendisine İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth tarafından asalet unvanı verildi. 1977'de Londra Tate Galerisi'nde büyük bir toplu sergisi düzenlendi.

Gabo'nun metal levha, tahta, kontrplak, plastik gibi çeşitli gereçlerden yaptığı ilk heykelleri kübist nitelikteki büstlerdir. Sanatçı bu gereçler ve biçim aracılığıyla çağdaş yaşamın ruhunu yansıtmak istemiştir. 1920'de ilk hareketli (kinetik) heykelini yapmıştır. Bunu izleyen yapıtlarında kullandığı saydam plastik levhaların çeşitli açılarla ve aralıklı olarak yerleştirilmesi, yüzeylerin ve kenarlarının birbirine kaynaşmasını sağlayan bir etki yapar. Çeşitli dönemlerinde yaptığı kule, sütun, anıtlarda ya da bunların maketlerinde mimarlığa özgü yapımcılığın özellikle vurgulandığı görülür. Heykellerinde biçimleri ritmik bir hareketle çevreleyen teller ve renk de kullanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kadın Başı*, 1916, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Kinetik Model*, 1920; *Sütun*, 1923, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Konstrüksiyon*, 1924, Yale Üniversitesi Sanat Galerisi, Connecticut; *Çizgisel Konstrüksiyon*, 1935, Stedelijk Müzesi, Amsterdam; *Boşlukta Çizgisel Konstrüksiyon*, 1947; *Uzayda Konstrüksiyon*, 1953, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Bijenkorf Anıtı*, 1957, Rotterdam.

- **KAYNAKLAR:** A. Pevsner, *A Biographical Sketch of my Brothers, Naum Gabo and Antoine Pevsner*, 1964; H. Read, *Naum Gabo and Antoine Pevsner*, 1948; H. Read (L. Martin ile) *Naum Gabo*, 1957.

- **BAKINIZ:** TATLİN.

GABOR, Dennis
(1900-1979)

Macar asıllı İngiliz mühendis ve fizikçi. Laser ışınlarından yararlanarak nesnelerin üç boyutlu görüntüsünü veren ve sayısız uygulaması olan "holografi" tekniğinin bulucusudur.

Asıl adı Dénes Gábor'dur. 5 Haziran 1900'de Budapeşte'de doğdu, 8 Şubat 1979'da Londra'da öldü. Budapeşte Teknik Üniversitesi'nde okudu; Berlin'deki Technische Hochschule'den 1924'te elektrik mühendisliği diplomasını, 1927'de de doktora derecesini aldı. 1933'e değin Siemens-Halske fabrikalarında araştırma mühendisi olarak çalışan Gabor, Naziler'in iktidara gelmesi üzerine İngiltere'ye göç etti ve 1934-1948 arası British Thomson-Houston şirketinde görev aldı. 1949'da Londra'daki Imperial College'ın elektronik kürsüsünde öğretim üyeliğine, 1958'de Uygulamalı Elektron Fiziği kürsüsünün başkanlığına getirildi. 1967'de bu görevden emekliye ayrılarak ABD'ye giden ve Connecticut Eyaleti'nin Stamford kentindeki CBS Laboratuvarları'nda araştırmalarını sürdüren Gabor, 1956'da Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1971'de Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

Gabor'un adı 1947'de, elektron mikroskobunun odaklama düzenini geliştirmek üzere çalışmalar yaparak tasarladığı "holografi" tekniğiyle birlikte anılır. Nesnelerin görüntüsünü üç boyutlu "hologramlar" (Yunanca "tam" anlamındaki *holos* ve "kayıt" anlamındaki *gramma* sözcüklerinden) biçiminde veren bu ilkenin ilk uygulamaları, varolan ışık kaynaklarının yeterince güçlü olmaması nedeniyle başarılı olamamıştı. 1960'tan sonra laserin bulunmasıyla ilk ışık hologramları yapılabildi ve holografi tekniği hızla gelişti.

Nesneden yansıyan ışığın filmin yüzeyindeki duyarlı katmanı etkilemesi ilkesine dayanan fotoğraf çekiminde, film üzerine görüntüyü kaydederken gereken odaklayıcı mercekler, nesnenin üç boyutlu yapısını aktarmaya elverişli değildir ve duyarlı katmandaki fotokimyasal etkiler ancak yüzeysel bir sonuç verebilir. İlk elektron mikroskoplarında kullanılan odaklama düzenlerinin ışık-mercek düzenine oranla çok daha zayıf olduğunu gören Gabor, merceksiz bir kayıt sistemi bulmayı tasarlayarak araştırmalarını bu yöne çevirdi. Görüntü alınırken, yalnızca ışığın şiddetinden değil, geliş yönünden ve derinliğinden de etkilenebilecek bir kayıt yapılabilirse, filmde oluşan iz bulanık bile olsa görüntünün optik yöntemle netleştirilebileceğini düşündü. Bugün kullanılan basit laser holografisinde, nesneyi aydınlatan laser ışınının bir bölümü, yarı yansıtıcı bir aynayla doğrudan film üzerine gönderilir ve bu ışık demeti, nesneden yansıyarak gelen ışıkla film üzerinde girişir. Film üzerinde oluşan iki boyutlu girişim deseni, yalnız ışık şiddetinin dağılımını değil, nesneyle ilgili her türlü yön ve derinlik bilgisini de taşır. Nesnenin çeşitli noktalarından yansıyarak dönen her ışık ışınının aldığı yol uzunluğu değişik olduğundan, yansıyan

ışık doğrudan gelen ışığa göre "faz kaymaları" gösterir. Böylece, film üzerine aynı fazda ulaşamayan bu iki ışık demetinin girişimiyle, iki dalganın tepe noktasının üst üste binmesinden oluşan güçlü bölgeler ve bu dalganın tepesiyle öbür dalganın çukurunun çakışmasından ileri gelen zayıf bölgeler filmin üzerinde bir girişim deseni çizer. Bu desen yeniden bir laser ışığıyla aydınlatıldığında, hem odaklayıcı, hem de kırınım desenini çözümleyici işlev gören göz merceği aracılığıyla, nesnenin görüntüsü üç boyutlu olarak algılanır.

Holografi yönteminin en üstün yönü, ses, elektron, X ışını gibi dalga niteliği taşıyan tüm etkilere uygulanabilmesidir. Bu nedenle çok geniş bir uygulama alanı olan holografi tekniğinden, bilim, teknik ve sanatın pek çok dalı yararlanabilir. Günümüzde ışık holografisi, çok küçük boyutlu hologramlarda bilgi depolamak, malzemelerin yapı kusurlarını saptamak ve hedef belirlemek için kullanılırken, X ışını holografisi virüslerin görüntüsünü elektron hologramlarından daha net olarak elde etme umudunu getirmiş, ses hologramları (sonogram) ise sismik ve arkeolojik araştırmaların yanı sıra hastalık tanısında çok büyük olanaklar yaratmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Inventing the Future*, 1962, ("Geleceğin Yaratılması"); *The Mature Society*, 1971, ("Olgunlaşmış Toplum"); *Age of Waste*, 1978, ("Savurganlık Çağı").

• **BAKINIZ:** BASOW, PROHOROV, TOWNES.

GABRIEL, Albert-Louis
(1883-1972)

Fransız, arkeolog, mimar ve edebiyatçı. Türk mimarlık tarihinde ilk kent monografilerini hazırlamıştır.

Haut-Marne bölgesindeki Cerizières kasabasında doğdu, Bar-sur-Aube kasabasında öldü. Babası da mimardı. İlk ve ortaöğrenimini Bar-sur-Aube'de tamamladıktan sonra Ulusal Güzel Sanatlar Okulu'nda mimarlık öğrenimi gördü. Aynı zamanda, Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne devam ederek 1921'de edebiyat doktoru unvanını aldı. Mimarlık öğreniminden sonra 1908-1911 arasında Atina Arkeoloji Enstitüsü mimarı olarak Delos Adası kazılarında çıkan kalıntıların rölevelerini yaptı. 1910'da Almanya ve İspanya'da, 1911'de İstanbul'da bulundu. 1914'te Rodos Adası'ndaki Orta Çağ yapıtlarıyla ilgili incelemelere katıldı. 1919-1920'de Mısır Fustat kazılarında çalıştı.

I. Dünya Savaşı'nın ardından 1920-1922 arasında Rodos Adası'ndaki çalışmalarına devam etti. 1923'te Caen Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde sanat tarihi doçenti oldu. 1925'te Doğu Fransa Alsas Strasbourg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ve 1926'da da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nde sanat tarihi dersleri verdi. 1931'de İstanbul'daki Fransız Elçiliği'nde Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nü kurdu. 1941'e değin kurumun başkanlığını sürdürdü. II. Dünya Savaşı çıkınca Fransa'ya döndü ve Collège de France'da İslami Doğu sanatları profesörlüğüne atandı. Savaş bitince 1945'te Enstitü başkanlığına geri dönerek 1956'ya değin bu görevde kaldı.

Türkiye'de olduğu süre içinde, 1932'de Güneydoğu Anadolu, 1934'te Irak ve İran'da, 1936'da Suriye'de inceleme gezilerine çıktı. 1951'de *Anadolu* dergisinin yayımını başlattı.

Yoğun akademik çalışmalarının yanı sıra 1932'de Alman Arkeoloji Enstitüsü üyesi, 1933'te Fransız Akademisi muhabir üyesi, 1940'ta Ankara Türk Tarih Kurumu onur üyesi oldu, kendisine Ankara Üniversitesi'nce onursal doktorluk verildi. Legion d'honneur nişanının şövalye rütbesini aldı.

Gabriel'in Selçuklu ve Erken Osmanlı mimarlıkları üstüne yaptığı yapı çözümlemeleri günümüzde de değerlerini korumaktadır. Türk mimarlığı üstüne yazdıklarından başka gerek Anadolu dışı, gerekse Anadolu arkeolojisi konularında çok sayıda makalesi vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La cité de Rhodes*, 2 cilt, 1930, ("Rodos Kenti"); *Monuments turcs d'Anatolie*, 2 cilt, 1931-1934, ("Anadolu'daki Türk Anıtları"); *Voyages archèologiques dans la Turquie orientale*, 2 cilt, 1940, ("Türkiye'nin Doğusunda Arkeolojik Gezi"); *Phrygie, euploration archèologique*, 1941-1965, ("Frigya'da Arkeoloji Araştırmaları"); *Chateaux turcs du Bosphore*, 1943, ("Boğaziçi'nde Türk Hisarları"); *Une capitole turque: Brousse*, 2 cilt, 1958, ("Bir Türk Başkenti: Bursa").

• **KAYNAKLAR:** S. Eyice, "Prof. A. Gabriel'in Türk Sanatı Dışındaki Çalışmaları", *Türk Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 180, 1957; S. Eyice, "Nekroloji: Prof. Albert-Louis Gabriel", *Belleten*, VII, (147), 1973; J. Laroche, "Albert Gabriel: Le plus turc des Français", *Turcica*, IV, 1972.

GABRIEL, Siegmund
(1851-1924)

Alman, organik kimyacı. Birincil aminlerin ve çokçevrimli bazı azot bileşiklerinin sentezini gerçekleştirmiştir.

7 Kasım 1851'de Berlin'de doğdu, 22 Mart 1924'te aynı kentte öldü. Berlin Üniversitesi'nde başladığı kimya öğrenimini Heidelberg Üniversitesi'nde sürdürdü ve 1874'te bu üniversiteden doktora derecesini aldı. Aynı yıl öğretim görevlisi olarak Berlin Üniversitesi'ne döndü, 1886'da profesörlüğe yükseltildi ve 1921'de emekliye ayrılıncaya değin tüm meslek yaşamını bu kuruluşta geçirdi.

Hemen tüm çalışmalarını çokçevrimli azot bileşikleri üzerinde yoğunlaştıran Gabriel'in organik kimyaya en önemli katkısı, 1886'da, taşkömürü katranında bulunan izokinolini, bir yıl sonra da saf birincil (primer) aminleri sentez yoluyla elde etmesidir. Potasyum ftalimit ile bir alkil halojenür tuzunun tepkime ürününün hidrolizlenmesi sonucunda birincil aminleri veren ve "Gabriel sentezi" diye bilinen bu yöntemi sonradan aminoasitlerin sentezinde de kullandı. Her

ikisi de kuvvetli baz yapısında olan pirolidin ile piperidini de aynı yöntemle elde ettikten sonra araştırmalarını diazinler üzerinde yoğunlaştırdı ve ftalazin ile pirimidinin sentezini başardı.

Gabriel'in araştırmaları, organik kimyaya, birçok azot bileşiğinin sentez yoluyla üretilmesini sağlayan zengin olanaklar kazandırmıştır.

• BAKINIZ: BAEYER, Emil FISCHER, HOFMANN.

GABRIELI, Giovanni
(ykş. 1557-1612)

İtalyan besteci ve orgcu. İtalyan ve Alman müzikçileri etkileyerek Rönesans'tan Barok döneme geçişte rol oynamıştır.

Venedik'te doğdu, 12 Ağustos 1612'de aynı kentte öldü. İlk müzik derslerini ünlü bir besteci olan amcası Andrea Gabrieli'den (ykş. 1510-1586) aldı. Yaklaşık 1575-1580 arasında, Münih Saray Kilisesi'nde Lassus Orlandus'la birlikte çalıştı. 1584'te, amcasının başorgcu olarak bulunduğu Venedik San Marko Katedrali'ne orgcu olarak girdi ve 1586'da ölümü üzerine onun yerine geçti. Bir yıl sonra yayımladığı *Concerti di Andrea et di Giovanni Gabrieli* ("Andrea ve Giovanni Gabrieli'nin Yapıtları") adlı kitapta kendi ürünü olan beş madrigal ve motete yer verdi. Bu, onun besteci olarak tanınmaya başlamasını sağladı.

Daha sonra da birçok yapıtını böyle kitaplarda topladı. 1593'te org için 11 *intonazioni* (16. yy İtalyası'na özgü dinsel prelüd), 1597'de ise motetler, çalgı müzikleri, sonatlar, missalar ve magnificatlar içeren *Sacrae symphoniae*'nin birinci cildini yayımladı.

Gabrieli vokal müzik yapıtlarında, antifon denilen, koro bölümlerinin birbirini cevaplar gibi karşılıklı kullanılmasına çokça yer vermiştir. Bu polifonik etkilerin oluşumunda, kontrpuan kurallarına dayanan geleneksel çokseslilik biçimlerinden uzaklaşarak armonik yazıya uygun düşen "dikey" bir anlayışı, yani akor kuruluşunu öncelikle gözetmiş, böylece, armoninin evriminde etkili olmuştur. Çok bölümlü koro yazısı, Adrian Willaert (ykş. 1480-1562) ve Andrea Gabrieli'nin öncülüğünde gelişmişti. Giovanni Gabrieli de, özellikle motetleriyle, bu tarzın en başarılı örneklerini vermiştir.

Çalgı müziğine de önemli yenilikler getirmiştir. Sürekli bas'ın, müzikte temel bir öğe durumuna gelmesinde rol oynadığı gibi, o zamana değin genellikle yorumculara bırakılan, hangi çalgıların kullanılacağını önceden belirleme yoluna gitmiştir. Çalgı müziğini koronun etkisini güçlendirmeyle sınırlı işlevinden çıkarmış, bağımsız bir öğe olarak geliştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Concerti di Andrea et di Giovanni Gabrieli*, 1587, ("Andrea ve Giovanni Gabrieli'nin Yapıtları"); org için 11 *intonazioni*, 1593; *Sacrae symphoniae*, 2 cilt, 1597, 1615.

• BAKINIZ: J. S. BACH, SCHÜTZ.

GAGARİN, Yuri Alekseyeviç
(1934-1968)

SSCB'li kozmonot. 1961'de ilk uzay uçuşunu gerçekleştirerek uzay araştırmalarında yeni bir dönemin başlamasında rol oynamıştır.

9 Mart 1934'te Giatsk yakınlarındaki bir kolektif çiftlikte doğdu, 27 Mart 1968'de Moskova yakınlarında öldü. Bir marangozun oğlu olan Gagarin'in ilköğrenimi Alman istilası yüzünden kesintiye uğradı. Savaştan sonra Moskova'da bir meslek okulunda ve Saratov'daki yüksekokulda sürdürdüğü teknik öğrenimi sırasında bir yandan da uçuş dersleri aldı. Daha sonra Hava Kuvvetleri Okulu'na girdi ve 1957'de hava teğmeni olarak mezun oldu. Bir süre deneme pilotu olarak çalıştıktan sonra yörünge uçuşu için eğitilen bir kozmonot ekibine alındı. 12 Nisan 1961'de insanlı ilk uzay uçuşunun pilotu oldu.

Gagarin, 4.75 ton ağırlığındaki *Vostok 1* uzay gemisinde Moskova saati ile 9.07'de başladığı uçuşunu, 10.55'te SSCB toprağına inerek tamamladı. Saatte yaklaşık 28.000 km'ye varan bir hızla gerçekleşen bu uçuşta Gagarin'in yönetimindeki *Vostok 1*, dünyadan en uzak noktası 301 km olan yörüngesinde 89.1 dakika kaldı.

Yaptığı uzay yolculuğu ile dünya çapında üne kavuşan Gagarin, albay rütbesine yükseltildiği ve Lenin nişanı ile ödüllendirildiği gibi, Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edildi, adı Ay'ın saklı yüzündeki kraterlerden birine verildi.

Gagarin, 1961'den sonra kozmonotların eğitiminde etkin görevler aldığı gibi Yüksek Sovyet'in üyesi olarak siyasetle de uğraştı. 1968 Martı'nda bir eğitim uçuşu sırasında iki kişilik jet uçağının Moskova yakınlarında düşmesiyle yaşamını yitirdi.

Gagarin'in 1961'de gerçekleştirdiği kısa uçuş, 1957'de *Sputnik I*'in uzaya atılmasıyla başlayan uzay çağında önemli bir dönüm noktası oldu. Gagarin'in uçuşundan sonraki bir yıl içinde uzaya gönderilen SSCB'li kozmonot ve ABD'li astronot sayısı altıya yükselirken, roket ve uzay aracı tasarımındaki hızlı gelişmeler de, Gagarin'inki gibi dakikalarla ölçülen kısa uçuşların yerine, günler, hatta haftalar süren uzay yolculuklarına olanak tanıdı.

• BAKINIZ: ALDRIN, N. ARMSTRONG, GLENN.

GAINSBOROUGH, Thomas
(1727-1788)

İngiliz, ressam. Portrelerinde ve İngiltere'nin kırsal kesimlerini konu alan manzaralarında duyarlı ve lirik bir üslup geliştirmiştir.

14 Mayıs 1727'de Suffolk'ta Sudbury'de doğdu, 2 Ağustos 1788'de Londra'da öldü. Orta halli bir ailenin çocuğuydu. On dört yaşındayken ailesi tara-

fından Londra'ya gönderildi. Fransız asıllı gravürcü Hubert François Gravelot'nun (1699-1773) ve ressam Francis Hayman'ın (1708-1776) yanında çalıştı. 1748'de Sudbury'e geri döndü. 1755'te evlenerek Ipswich'e yerleşti. Karısının düzenli geliri sayesinde kendini bütünüyle resme verdi. 1759'da Bath'a yerleşti. 1774'te yeniden Londra'ya döndü. Bu tarihten sonra ünü giderek arttı. 1780'de kral ailesinin korumasına alındı. 1768'de Kraliyet Akademisi'ne kurucu üye seçildi. 1784'te bir anlaşmazlık yüzünden Akademi'den ayrılarak resimlerini yalnızca atölyesinde sergilemeye başladı.

Gainsborough'nun ilk yapıtları, dönemin egemen üslubu olan Rokoko ile Londra'dayken sanat tüccarları için kopya ettiği Hollanda manzara resminin etkisi altındadır. Bu resimlerinde ince ve hareketli fırça işçiliği Watteau'yu çağrıştırır. Gözleme dayalı ayrıntı sevgisi ise Hollanda resminin doğalcılığından (naturalizm) kaynaklanır. İlk ürünleri arasında özel bir yeri olan *Bay ve Bayan Robert Andrews* adlı resimde Gainsborough portre ve manzara gibi iki ayrı resim türünü büyük bir başarı ile birleştirmiştir.

Bath'a yerleştikten sonra çevrenin ileri gelenlerini konu alan portrelere ağırlık vermiştir. Burada yaptığı ilk portrelerde bir tutukluk görülürse de üslubu kısa bir süre sonra özgürleşmiştir. Bu gelişmede 17. yy portre ustalarının yapıtlarının etkisi vardır. Rubens geleneğinin bir temsilcisi olarak İngiltere'de pek çok İngiliz soylusunun resmini yapan Van Dyck'ın portreleri, Gainsborough'nun uyumlu renk düzenlemelerine ve kıvrak fırça işçiliğine kaynak olmuştur. Gainsborough, Van Dyck'ın soğuk renklerle işlenmiş ışığını, gümüş rengi gölgelerini, ipek ve saten giysi dokularını ustalıkla uyarlamıştır. Ancak üslubu Van Dyck'a göre daha az resmi, daha akıcı ve rahattır ve bir bitmemişlik etkisi uyandırır.

Gainsborough Londra'ya yerleştikten sonra yaptığı ilk resimlerde özellikle mavi rengin çeşitli tonlarına dayanan bir renk ve uyum anlayışı geliştirmiştir. *Mavi Çocuk* gibi resimleri modelden çok sanatçının kendi kişiliğini yansıtır. İnce boya ile işlenmiş bu portrelerin bazılarında taslak havası vardır.

Gainsborough, anlatımının asıl özelliğini vurgulayan manzara türündeki resimlerinde, o çağa değin örneği görülmedik sıcak bir atmosfer etkisi ve lirizm anlayışı geliştirmiştir. Gerek manzaralarında, gerekse yaşamının son dönemlerinde yaptığı ve kırsal yaşamı konu alan Janr (tür) resimlerinde doğa öğeleri ve çevre olağanüstü bir görünüm kazanır.

Gainsborough romantik manzara geleneğinde bir dönüm noktasıdır. Watteau ile Renoir arasındaki zincirin bir halkasıdır. Portrelerinde çarpıcılık ve anlatımcı özellikler ise Goya'nın portrelerindeki dışavurumcu (ekspresyonist) tutumun ön biçimleri sayılabilir.

- YAPITLAR (başlıca): *Bay ve Bayan Richard Andrews*, 1748, Ulusal Galeri, Londra; *Ressamın Kızları Kelebek Peşinde*, 1758, Ulusal Galeri, Londra; *Marry ve Margaret, Sanatçının Kızları*, 1758, Victoria ve Albert Müzesi, Londra; *Lady Howe*, 1760-1765; *Haset Arabası*, 1771, Barber Güzel Sanatlar Enstitüsü, Birmingham; *Bayan Graham*, 1775, İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburg; *Lady Margaret Fordye*, 1776; *Mavi Çocuk*, 1777, Huntington Kütüphanesi ve Sanat Galerisi, California.
- KAYNAKLAR: E.K. Waterhouse, *Gainsborough*, 1958; M. Woodall, *Thomas Gainsborough: His Life and Work*, 1949.
- BAKINIZ: A. BROUWER, J. RENOIR, RUBENS, VAN DYCK, WATTEAU.

GAITÁN, Jorge Elıécer (1902-1948)

Kolombiyalı siyaset adamı. 1948'de öldürülmesi uzun yıllar süren şiddet olaylarına neden olmuştur.

26 Ocak 1902'de Bogotá'da doğdu, 9 Nisan 1948'de aynı kentte öldü. Kolombiya Ulusal Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Daha sonra İtalya'da ünlü Enrico Ferri'nin yanında ceza hukuku üzerine incelemeler yaptı. Ülkesine dönüşünde, Kolombiya Ulusal Üniversitesi'nde ceza hukuku profesörü oldu. 1924'te yayımladığı *Las ideas socialistas en Colombia* ("Kolombiya Üzerine Sosyalist Düşünceler") ile adını duyurdu. Reformcu görüşleri nedeniyle Liberaller'le anlaşamayarak, Ulusal Devrimci Sol Birlik (Unión Nacional Izquierdista Revolucionaria) partisini kurdu. Ancak, partinin kısa bir süre sonra dağılması üzerine, Liberal Parti'ye girdi.

Liberal Parti'nin radikal sol kanadının önderi olan Gaitán, Bogotá kenti belediye başkanlığı ve milli eğitim bakanlığı görevlerinde bulundu. Gaitán, meclisteki yaptığı bir konuşmada ABD firması Birleşik Meyve Şirketi'nin (United Fruit Company) sahip olduğu muz plantasyonlarındaki çalışma koşullarını eleştirdi. Santa Marta Bölgesi'ndeki muz plantasyonlarında meydana gelen 1929 grevinin nedenlerini inceleyen meclis araştırmasıyla, tarım işçilerinin desteğini kazandı.

1946 seçimlerinde Liberaller'in Gabriel Turbay'ı desteklemesi üzerine, seçimlere bağımsız aday olarak katıldı. Liberaller'in bölünmesi nedeniyle Muhafazakârlar'ın adayı M. O. Pérez devlet başkanı oldu.

Seçimlerden sonra parti içindeki konumu güçlendi. Devlet başkanlığı seçimini kazanmasına kesin gözüyle bakılırken 19 Nisan 1948'de Bogotá'da düzenlenen Amerikan Ülkeleri Konferansı sırasında öldürüldü. Açıklığa kavuşturulamayan ölümü Bogotá'dan başlayarak tüm ülkeye yayılan, binlerce kişinin öldüğü "Şiddet Dönemi"nin (La Violencia) başlangıcı oldu.

- YAPITLAR (başlıca): *Las ideas socialistas en Colombia*, 1924, ("Kolombiya Üzerine Sosyalist Düşünceler").
- BAKINIZ: E. FERRI, L. GOMEZ.

GAIUS
(2. yy)

Romalı hukukçu. Yapıtları Roma Hukuku'nun temel kaynaklarından sayılmıştır.

Yaşamına ilişkin kesin bilgiler bulunmayan Gaius, büyük olasılıkla bir taşra kentinde yaşadı. Yapıtlarını 130-180 yılları arasında yazdı. Öteki ünlü Romalı hukukçuların tersine, sağlığında imparator adına hukuk sorunları ile ilgili yanıtlar vermeye yetkili hukukçulardan *(ius publice respondi)* değildi, daha çok büyük bir hukuk eğitimcisi olarak tanınıyordu. Gerçek değeri ölümünden sonra anlaşıldı ve imparator III. Valentianus tarafından Papinianus, Ulpianus, Modestinus ve Paulus ile birlikte, hukuksal uyuşmazlıkların çözümünde, yapıtlarına yasa gücü tanındı. Çalışmaları Roma Hukuku'nun temel kaynaklarından oldu ve ders kitabı olarak okutuldu.

Başlıca *Institutiones* ("Kurumlar"), *Lex duodecim tabularum* ("On İki Levha Kanunu Şerhi") adlı kitapları ve çeşitli hukuk konularına değinen yazılar yazdı. Bunların içinden günümüze yalnız *Institutiones* ulaşabilmiştir. Öteki yapıtlarından günümüze ulaşabilenler Iustinianus'un "Digesta"sına alınmış bazı küçük bölümlerden ibarettir.

Institutiones Roma'da hukuk öğretimi için yazılan ders kitaplarına verilen addı. Gaius'un Institutiones'i de önce bu nitelikteydi. İmparator tarafından hukuk kaynağı olarak tanınınca hukuk kuralları kitabı niteliğiyle hukuksal sorunların çözümünde uygulamada kullanıldı. Gaius'un *Institutiones*'i ayrıca dört yüzyıl sonra yazılacak olan Iustinianos'un *Institutiones*'ine model oldu. Her iki yapıt da Kara Avrupası Medeni ve Borçlar Hukuku'nun temelini oluşturmuştur.

Institutiones'in 5. yy'da yazılmış bir yazma nüshası 1817'de Alman tarihçisi Niebuhr tarafından Verona Kilisesi kitaplığında bulundu. Bununla birlikte *Institutiones*'in yine de birkaç sayfası eksikti. Bu eksik sayfaların çoğu İtalyan Prof. Vincenzo Arangio Ruiz tarafından 1933'te papirüslere yazılı olarak Mısır'da bulundu. *Institutiones* üç ana bölümden oluşur: (a) Kişileri ilgilendiren hukuk; bu bölümün başlıca konuları, insanın kişi olarak, hakları, insanın özgür veya köle olarak hukuksal durumu, aile hukuku ve vesayet hukukudur, (b) Eşyayı ilgilendiren hukuk; bu bölümde aynî haklar, miras hukuku ve borçlar hukuku incelenmiştir, (c) Davaları ilgilendiren hukuk; hukuk sisteminin tanıdığı hakların dava yolu ile elde edilmesine ilişkin bölümdür.

Gaius'un, *On İki Levha Kanunu Şerhi* adlı yapıtını hukuk öğrencileri için yorumlamak amacıyla yazdığı sanılmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Institutiones* ("Kurumlar"), (ö.s.), F. de Zulueta (haz). 1946.

- **BAKINIZ:** IUSTINIANOS I.

GALATALI, Atilla
(1936)

Türk seramik sanatçısı. Sanat seramiğine resim ve mozaikten kaynaklanan bir üslup getirmiştir.

17 Mayıs 1936'da Arhavi'de doğdu. 1945'te Trabzon Lisesi'ni bitirdi.1957'de Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun özel atölyesinde mozaik çalışmaya başladı. Aynı yıl işitme duyusunu yitirdi. 1959'da İstanbul Belediyesi'nin açtığı sanat yarışmasını kazandı ve Belediye Sarayı'nın makam katında başka sanatçılarla ortak yapılan mozaik pano çalışmasından sonra, seramiğe yöneldi. Seramikçi İsmail Hakkı Oygar ile yakın ilişki kurdu, bir seramik fabrikasının sanat atölyesindeki çalışmalara katıldı, üç yıl bu atölyeyi yönetti. 1964'te kendi özel seramik atölyesini açtı. 1961'de Türk Seramikçileri Derneği'nin sergisinde birincilik ödülünü aldı. 1960'tan başlayarak yurt içinde ve dışında birçok sergiye katıldı. Katıldığı sergi ve yarışmalarda, yirmi dört tanesi birincilik olmak üzere çeşitli ödüller kazandı.

1960-1984 arasında altısı mozaik pano olmak üzere, beş ile altmış metre kare arasında yüz otuz beş özgün duvar panosu gerçekleştiren Galatalı, sanat seramiğinde kendine özgü bir üslup geliştirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *İstanbul Belediye Sarayı* makam katında altı mozaik pano; *Türkiye Büyük Millet Meclisi* iç mekân masa panoları, Ankara; *Hacettepe Üniversitesi* girişinde seramik pano, Ankara.

GALBRAITH, John Kenneth
(1908)

Kanada asıllı ABD'li iktisatçı. ABD'de iktisadi ve toplumsal sistemi eleştirmiş, sınai toplumların ancak yeni yöntemlerle çözümlenebileceğini göstermeye çalışmıştır.

15 Ekim 1908'de Kanada'da Ontario'da doğdu. Üniversite lisans öğrenimini Toronto Üniversitesi'nde tarım dalında, doktorasını California Üniversitesi'nde tarım iktisadı üzerine yaptı. 1934'ten sonra Harvard ve Princeton üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı ve ABD vatandaşlığına geçti. II. Dünya Savaşı sırasında Fiyat Denetim Bürosu'nda görev aldı. 1943-1948 arasında *Fortune* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. 1949'da Harvard Üniversitesi'ne iktisat profesörü olarak döndü. 1961-1963 arasında Hindistan elçiliği, 1967-1969 arasında Demokratik Eylemden Yana Amerikalılar örgütünün başkanlığını yaptı. 1972'de Amerikan İktisat Derneği başkanlığına seçildi. 1975'te Harvard Üniversitesi'nden emekliye ayrıldı.

Yapıtlarının genellikle kolay anlaşılabilir olması kendisine geniş bir okur kitlesi kazandırmıştır. Çözümsel çıkış noktası Neo-Klasik iktisat kuramından

farklıdır. Piyasadan değil, planlamadan; küçük firmadan değil, dev şirketten; tüketici egemenliğinden değil, "üretici" egemenliğinden; ürün hacminden değil, ürün bileşiminden yola çıkar.

1952'de yayımladığı *American Capitalism* ("Amerikan Kapitalizmi"), "Galbraith üçlemesi"nin ilkidir. Bu yapıtına göre, geleneksel rekabetçi modeller çağdaş sanayi toplumunu açıklayamaz. Tekelci konumu, firmaya, arz ve talep kaynaklarını denetleme ve "sömürme" olanağı verir. İşçi sendikaları ve tüketici kooperatifleri tekelci firmayı, tekel kazancını bölüşmeye zorlayacak kadar güçlendiklerinde "dengeleyici güç"e sahip olurlar. Galbraith sisteminde, dengeleyici güç, bir anlamda "gizli el"in yerini almıştır.

1958'de yayımladığı *Affluent Society* ("Zengin Toplum") ise, giderek daha fazla üreten, ama kamu malları ve hizmetlerinin gelişmediği bir ekonomi üzerine bir yorum denemesidir. Kore Savaşı'nın olumlu etkilerinin ortadan kalkmasıyla birlikte Galbraith, dengeleyici güç kavramını bir yana bırakarak, dengede olmayan sistemin eleştirisine yöneldi. Piyasa mekanizmasının, tam istihdam durumunda, kendiliğinden tüketici gereksinimine optimal yanıt vereceğini sanmak yanlıştı. Artan üretimde özel mal ve hizmetlerin ağırlık kazanması, tüketici talebinin büyük firmalar tarafından belirlenmesinden kaynaklanıyordu. Bu da, istikrarsızlığa, enflasyona ve dengesiz üretime yol açıyordu.

1967'de yayımladığı *The New Industrial State*'de ("Yeni Sınai Devlet"), sermaye sahipliği ile denetimin birbirinden ayrıldığı dev şirketlerde, "teknostrüktür" adını verdiği, karar alma sürecindeki özel beceri ve deneyim sahibi grubun önemini vurgular. Teknostrüktür, bir yandan riski en aza indirmek için firmanın arz kaynaklarını, üretimi ve ürünlerin satışını, sermaye kaynaklarını ve fiyat dalgalanmalarını planlarken, diğer yandan kendi varlığını ve karar alma özerkliğini korumaya çalışır. Bu ise sürekli büyümeyi gerektirir ve büyüme, sınai sistemin esas amacı olarak azami kârın yerini alır.

Üstlendiği görevlerin çeşitliliği ve siyasal yaşamla yakın bağlantısı, gezi, anı, sanat eleştirisi türünde de yapıtlar vermesine olanak sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*, 1952, ("Amerikan Kapitalizmi: Dengeleyici Güç Kavramı"); *A Theory of Price Controls*, 1952, ("Bir Fiyat Denetimi Kuramı"); *The Great Crash, 1929*, 1955, ("1929 Büyük Çöküşü"); *The Affluent Society*, 1958, ("Zengin Toplum"); *The New Industrial State*, 1967, ("Yeni Sınai Devlet"); *Economics and the Public Purpose*, 1973, ("İktisat ve Kamu Amacı").

• **KAYNAKLAR:** J.S.Gambs, *John Kenneth Galbraith*, 1975; C.H.Hession, *John Kenneth Galbraith and His Critics*, 1972; C.L.Monro, *The Galbraithien Vision: The Cultural Criticism of John Kenneth Galbraith*, 1977; M.E.Sharpe, *John Kenneth Galbraith and Lower Economics*, 1973.

• **BAKINIZ:** J.BURNHAM, HANSEN, TAWNEY.

GALENOS
(yk§.129-199)

Eski Yunanlı hekim, anatomi ve fizyoloji bilgini, düşünür. Özellikle anatomi biliminin gelişmesine büyük katkıda bulunmuş, Hippokrates'ten sonra Eski Çağ'ın en büyük hekimi sayılmıştır.

Doğum yerinin Anadolu'daki Pergamon kenti (bugün İzmir'e bağlı Bergama) olduğu konusunda tüm kaynakların birleşmesine karşın doğum yılı tartışmalıdır. Kaynaklar en erken 128, en geç 131 yılını belirtirse de, Galenos'un yaşamını ayrıntılı biçimde incelemiş iki uzmanın savunduğu 129 ve 130 yılı genellikle doğru olarak kabul edilir. Yaşamının son yılını Roma'da geçirdiği sanılan Galenos'un ölüm tarihi için 199 ve 200 yılının benimsenmesi de, gene bu uzmanların araştırmalarından kaynaklanan bir yargıdır. Rönesans'tan sonraki yazılı belgelerin çoğunda Claudius olarak belirtilen, ancak eski metinlerde hiç anılmayan küçük adı da gene kesin olarak bilinmiyor.

Nikon adında bir mimarın tek çocuğu olan Galenos, 14 yaşına değin yalnızca babasının eğitiminde yetişti; matematik, astronomi, felsefe ve edebiyat bilgilerini ilk ondan aldı. 16 yaşındayken meslek seçiminde çok kararlı davranarak tıp okumak istediğini bildirdi. Sağlık tanrısı Asklepios'un tapınağı ve çağın en değerli hekimlerini bir araya toplayan tıp okuluyla ünlü Pergamon'da doğup büyümüş olması, üstelik bir gece Nikon'un rüyasına giren ve oğlunu hekim yapmasını isteyen Asklepios'un dileği de bu seçimde etkili olmuştu. Böylece, Pergamon'daki tıp okulunda dört yıl boyunca ünlü hekimlerin öğrencisi olan Galenos, 150'de babasının ölümü üzerine Smyrna'ya (İzmir) gitti. O çağda ayrılmaz bir bütün olan tıp ve felsefe öğrenimini Pergamon ve Smyrna'dan sonra Korinthos'ta, ardından Eski Çağ'ın en büyük tıp merkezi olan İskenderiye'de sürdürerek 157'de Pergamon'a döndü. Bu kentte yıllarca gladyatörlerin hekimliğini yapmak, Galenos'a insan anatomisini iyice tanımak fırsatını vermiş, on iki yıl süren uzun tıp öğreniminden sonra hekimlik deneyimini büyük ölçüde artırmıştı.

161'de Roma'ya yerleşen, halka açık anatomi dersleri ve tedavideki ustalığıyla kısa sürede ün yapan Galenos, ilk önemli anatomi ve fizyoloji yapıtlarını da bu dönemde hazırladı. Ancak, büyük bir olasılıkla meslektaşlarıyla arasındaki ciddi bilimsel tartışmalar nedeniyle 166'da Pergamon'a döndü. İki yıl sonra, Aquileia'daki Roma birliklerinde büyük bir veba salgını başlayınca, imparatorluğu birlikte yöneten Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un çağrısı üzerine yeniden Roma'ya gitmek zorunda kaldı. O güne değin hiçbir kentte çok uzun süre kalamadan imparatorluğun çeşitli kentlerini dolaşan Galenos'un Roma'daki bu ikinci dönemi, büyük bir olasılıkla ölümüne değin sürdü. Lucius Verus'un vebadan ölmesi üzerine Roma'nın tek imparatoru olan Marcus Aurelius, koruması altına aldığı Galenos'u oğlu Commodus'un

özel hekimliğine atadı. Daha sonra, 180'de tahta çıkan Commodus'un ve 193'te imparator olan Septimius Severus'un saray hekimliğini üstlenerek çalışmalarını sürdürdü.

Galenos'un günümüze ulaşabilmiş yapıtları, Eski Çağ'dan kalma tüm tıp yazılarının yarıdan fazlasını oluşturur. Tıp, felsefe ve dilbilime ilişkin toplu yapıtlarıysa, iki buçuk milyon kelimeyi aşkın bir üretkenliğin belgeleridir. Daha Pergamon'daki öğrencilik yıllarında yapıt vermeye başlayan Galenos, *Dölyatağının Anatomisi*, *Göz Hastalıklarının Tanısı* gibi ilk incelemelerinden başlayarak gözlem gücünü kanıtlamış, "gerçek" kavramını neredeyse matematiksel bir yaklaşımla ele almıştır.

Galenos'un anatomi incelemeleri, gerçekte dört yüzyılı aşkın bir tıp geleneğine dayanır. Özellikle Hippokrates tıbbının yakın bir izleyicisi olarak, sağlık ve hastalık nedenlerini vücuttaki dört sıvının (kara safra, sarı safra, balgam ve kan) dengesine bağlamış, Erasistratos'un *pneuma* varsayımını benimsemiştir.

Anatomi ve fizyoloji çalışmaları

Galenos'un iç organların anatomisine ilişkin bilgileri büyük ölçüde domuz, Afrika maymunu gibi hayvanlar üzerinde yaptığı açımlama (teşrih) çalışmalarından kaynaklanırken, iskelet yapısının ve dış organların incelenmesinde özellikle gladyatör hekimliği sırasında tedavi ettiği yaralıların büyük katkısı olduğu sanılıyor. Bu tür çalışmalarının en önemli sonuçları, atardamarların dört yüzyıldır sanıldığı gibi hava değil kan taşıdığını kanıtlaması, gırtlak sinirlerini bağlayarak sesin kalpten geldiği yolundaki eski inancı yıkıp ses oluşumunun beyinden denetlendiğini göstermesi, göğüs kaslarının solunumdaki rolünü açıklamasıdır. Domuzun omuriliği üzerinde yaptığı bir deneyle de, ikinci ve üçüncü omurlar arasındaki ya da daha yukarı bölgedeki omurilik zedelenmesinin ölüme yol açtığını, üçüncü ve dördüncü omurlar arasında zedelenmede solunumun durduğunu, altıncı ve yedinci omurlar arasında ise göğüs kaslarının felce uğramasına karşılık hayvanın yalnızca diyafram yardımıyla solunum yapabildiğini kanıtlamıştır. Ayrıca kafatasındaki yedi siniri tanımlayıp işlevlerini ayırt etmiş, sindirim ve boşaltım sisteminin çalışmasını incelemiştir. Galenos'a göre, vücuttaki üç temel organın önemi, bütün öbür organlardan fazladır. Önem sırasına göre beyin, kalp ve karaciğer olarak tanımladığı bu organların herbirinin sağlığından özel bir *pneuma* (Yunanca "ruh" ya da "soluk") sorumludur.

Tanı ve tedavi yöntemlerinde büyük ölçüde Hippokrates geleneğini sürdüren Galenos, anatomi ve fizyoloji alanında Aristoteles'in görüşlerini benimsemiş, felsefe incelemelerinde özellikle Platon, Aristoteles, Epikuros ve Theophrastos'u yorumlamış, Demokritos'un atom kuramının karşısında yer almıştır.

Felsefe ve dilbilim konusundaki çalışmalarının çoğu kayıp olan Galenos'un tıp yapıtları 9. yy'da Huneyn b. İshak başkanlığındaki bir kurul eliyle Arapça'ya çevrilmiş, 12. yy'da Arap kaynaklarından Latince'ye çevirileriyle Batı dünyasına ulaşmış, fizyoloji ve anatomiye ilişkin görüşleri on dört yüzyıl boyunca etkisini sürdürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Claudii Galeni Opera Omnia* (ö.s.), C.G.Kühn (der.), 20 cilt, 1964-1965, ("Claudius Galenos'un Toplu Yapıtları");

• **BAKINIZ:** ARETAEOS, ARİSTOTELES, CELSUS, COLOMBO, ERASİSTRATOS, HARVEY, HİPPOKRATES, PLATON, THEOPHRASTOS, VESALIUS.

GALIANI, Ferdinando (1728-1787)

İtalyan, iktisatçı. Değer kuramı üzerine çalışmalar yapmıştır.

2 Aralık 1728'de Chieti'de doğdu, 30 Ekim 1787'de Napoli'de öldü. 16 yaşında G.B.Vico'nun Eski Çağ'daki iktisadi ve siyasi yaşamın çeşitli yönleriyle ilgili incelemeleri üzerine yazılar yazdı. Ardından J.Locke'un para ile ilgili çalışmalarını İtalyanca'ya çevirdi. Çeviriye eklediği açıklayıcı notlar daha sonra yazdığı *Della moneta* ("Para Üzerine") adlı önemli yapıtının temelini oluşturdu. 1759-1769 döneminde Napoli kralının Paris elçiliği sekreterliğine getirildi. Bu görevi sırasında Fransız iktisatçılarla tanışmak fırsatını buldu.

Della moneta döneminin diğer iktisat çalışmaları arasında değer sorununa getirdiği açık çözümlemelerle ön plana çıktı. Galiani bu kitabında para olarak kullanılan mallar da dahil olmak üzere bir malın değerinin, sağladığı fayda veya malın insan gereksinimlerini karşılama kapasitesi ve malın kıtlık derecesi tarafından belirlendiğini ileri sürdü. Malın kıtlığını, o maldan istenilen miktar ile varolan miktar arasındaki ilişki olarak tanımlayan Galiani'nin geliştirdiği bu kavram, kendisinden sonraki iktisatçılar tarafından da sıkça kullanıldı. Malın insan emeği tarafından üretildiği durumlarda ise malın değerinin üretim süresince kullanılan emek maliyeti tarafından belirlendiğini ve bu maliyetin de emek için gerekli mallara göre değişebileceğini öne sürdü. Fayda kuramına ilişkin çalışmalarında cebirsel bir grafik yoluyla en az maliyetle, faydayı en fazlaya çıkarmanın olası olacağını savundu.

Galiani toplumsal yasaların doğal yasalar gibi kesin ve değişmez olduğunu ileri süren görüşe karşı çıktı. Her ülkede, her koşulda tarıma öncelik verilmesi gerektiğini öne süren Fizyokratlar'a karşı yer, zaman, koşullar gibi etmenleri dikkate alan tarihçi görüşü savundu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Della moneta*, 1751, ("Para Üzerine"); *Delle lodi di papa Benedetto XIV*, 1758, ("Papa Benedictus XIV'e Övgü"); *Dialogues sur le commerce des blés*, 1770, ("Buğday Ticareti Üzerine Konuşmalar"); *De'doveri de'principi neutrali*, 1782, ("Yansızlık İlkesinin Zorunluluğu Üzerine").

Galileo Galilei

GALILEI, Galileo
(1564-1642)

İtalyan astronomi ve fizik bilgini. Yer'in Güneş çevresinde döndüğünü kanıtlayan gözlemleri ve fizikte yeni bir çağı başlatan deneyleriyle, Orta Çağ düşüncesinden çağdaş gözlemsel ve deneysel bilime geçişi simgeler.

15 Şubat 1564'te Pisa'da doğdu, 8 Ocak 1642'de Floransa yakınlarındaki Arcetri'de öldü. Bilim dünyasında soyadından çok küçük adıyla anılan Galileo, ünlü besteci ve müzik kuramcısı Vincenzo Galilei'nin oğludur. On yaşlarındayken, ailesinin Pisa'dan ayrılıp Floransa'ya yerleşmesi üzerine ilk eğitimine bu kentte başlayan Galileo, 1575'ten 1581'e değin, Floransa'ya yakın Vallombrosa'daki Santa Maria manastırı rahiplerinin denetiminde Yunanca, Latince, mantık ve tanrıbilim okuduktan sonra, tıp öğrenimi yapmak üzere Pisa Üniversitesi'ne yazıldı. Babasının isteğiyle seçtiği bu bilime de, hekimlik mesleğine de en küçük bir ilgi ve istek duymazken, 1583'ten sonra, aile dostu olan bir matematikçinin aracılığıyla tanıdığı Arkhimedes geometrisine ve matematiğe giderek artan bir ilgiyle bağlanmıştı. Tıp öğrenimini engeller kaygısıyla, müzik kuramcılığından gelen derin matematik bilgisini oğluna aktarmaktan kaçınan ve matematik çalışmalarına uzun zaman karşı çıkan Vincenzo Galilei, oğlunun yeteneği ve kararlılığı karşısında ister istemez bu yeni seçimine boyun eğdi. Ancak, ailenin geliri üniversite giderlerini karşılamaya yetmeyecek kadar kısıtlı olduğundan, 1585'te diplomasını bile almadan üniversiteden ayrılmak zorunda kalan Galileo çaresiz Floransa'ya döndü. Arkhimedes ve Eukleides geometrilerini inceleyerek matematik ve fizik çalışmalarını aralıksız sürdürdüğü bu üç yıl boyunca tek geçim kaynağı, Floransa ve Siena'da soylu ailelerin çocuklarına verdiği özel derslerdi.

Bu dönemde, birinde hidrostatik teraziyi tanımladığı, öbüründe de katı cisimlerin ağırlık merkezini incelediği iki küçük incelemesiyle üniversite çevrelerinde adını duyurmaya başlamıştı. Nitekim, 1588'de bir dizi konferans vermek üzere Floransa Akademisi'ne çağrıldı, 1589'da da üç yıllık bir sözleşmeyle Pisa Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirildi. Ancak, olumsuz bir deneyim olan bu ilk akademik görevi, sürenin bitiminde ne Galileo, ne de üniversite sürdürmek istedi. Hem ödenen ücret çok düşüktü, hem de Galileo'nun aşırı tartışmacı ve ödün vermez tutumu, özellikle de Aristoteles fiziğine aykırı görüşleri öğretim görevlileri arasında huzursuzluk yaratmıştı. Üstelik, 1591'de babasının ölümü üzerine ailenin en büyük çocuğu olarak annesinin ve altı kardeşinin sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalan Galileo, 1592'de daha iyi koşullarla Padova Üniversitesi'nden matematik profesörlüğü önerisi alınca hemen kabul etti. Bu üniversitede geçen 18 yıl Galileo'nun en verimli dönemi olmuş, astronomide çığır açan gözlemlerini ve çağdaş fiziğin başlangıcı sayılan araştırmalarını hep bu dönemde gerçekleştirmiştir. Ayrıca, kendisi gibi Kopernik sisteminin doğruluğuna inanan Kepler ile o yıllarda yazışmaya başlamış, çalışmalarına katılan en iyi öğrencilerini ve en yakın dostlarını Padova'da tanımış, kendi atölyesinde yapıp sattığı ölçek pergeli gibi pratik buluşlarıyla hem mühendislerin ve istihkâmcıların işini büyük ölçüde kolaylaştırmış, hem de ek bir gelir kaynağı edinmişti. 1609'da, Hollandalı bir mercek ustasının ilk teleskopu yapmasından bir ay sonra, büyütme gücü çok daha yüksek bir teleskop yapıp Venedik hükümetine sunan, ertesi yıl yayımladığı gözlem sonuçlarıyla büyük yankı uyandıran Galileo, Padova Üniversitesi'nde yüksek ücretle ömür boyu matematik profesörü olarak kalmasını isteyen Venedik Cumhuriyeti'nin bu önerisini kabul etmedi. 1610'da, yıllardır birlikte yaşadığı Marina Gamba'yı, bu evlilik dışı ilişkiden doğma iki kızı ile oğlunu Padova'da bırakıp, Mediciler'den Toscano büyük dükü II. Cosimo'nun sarayında matematikçi ve filozof, aynı zamanda Pisa Üniversitesi'nin matematik kürsüsü başkanı sıfatıyla Floransa'ya döndü. 1613'te, Kopernik'in evren modelini savunan ilk kitabı yayımlandığında, özellikle Aristotelesçi bilim çevreleri Galileo'nun görüşlerinin dine ve kiliseye aykırı olduğunu öne sürerek Engizisyon'da yargılanması için uğraştılarsa da, kovuşturma istedikleri sonucu vermedi. Ne var ki, 1632'de, Kopernik ve Ptolemaios sistemlerini karşılaştırarak Kopernik sisteminin kesin doğruluğunu vurgulayan *Dialogo* adlı yapıtı yayımlanınca, bu kez Papa VIII. Urban ve Engizisyon'un, daha önce uyardıkları Galileo'ya karşı tutumları sert oldu. 1633 Şubat'ında Roma'ya çağrılarak Engizisyon'a çıkarılan Galileo'nun soruşturması 21 Haziran'da sonuçlandı ve Ptolemaios sistemine aykırı tüm düşüncelerini yadsıması koşuluyla suçunun bağışlanacağı bildirildi. Galileo 69 yaşındaydı, yıllardır hasta ve güçsüzdü, otuz üç yıl önce gene Roma'da yakılarak öldürülen Giordano Bruno da yaşanmış bir örnekti. Kendisine sunulan belgeleri imzaladıktan sonra, Yer'in her şeye karşın Güneş çevresinde dönmeye devam ettiğini anlatmak için "Eppur si muove" dediği yaygın bir inançtır. Bilim tarihçilerinin çoğu bu inancı bölüşmezse de, Galileo'nun ölümünden iki yıl önce yapılmış bir portresinde de aynı tümceye rastlanmıştır.

Padova Üniversitesi'ndeki yılları

Galileo'nun Engizisyon'da yargılanması

Duruşmadan sonra birkaç ay Siena'da gözetim

Galilei Roma'da Engizisyon Mahkemesi'nde

altında tutulan Galileo'nun Aralık 1633'ten sonra, Arcetri'deki kendi evinde yaşamasına izin verildi. Kitapları toplatılmış, yeni kitaplar yayımlaması da yasaklanmıştı. Gene de, 1638'de gözleri tümüyle görmez oluncaya değin çalışmasını sürdüren Galileo, yarım kalmış mekanik kitabının elyazmalarını İtalya dışına ulaştırmayı başardı ve aynı yıl yapıtı ilk kez Leiden'de basıldı.

Fizik çalışmaları ve dinamiğin ilk yasaları

Galileo'nun bilim tarihindeki önemi, buluşlarının astronomide ya da fizikte devrim yaratacak denli özgün olmasında değil, İÖ 4. yy'dan beri egemenliğini sürdüren Aristoteles fiziğine, benimsenmiş felsefe öğretilerine ve kilise dogmalarına kapılmaksızın, yalnızca gözlem ve deneyin doğrulayacağı gerçeğe inanan özgür düşünceyi yeşertmesindedir. Hiç fizik ve matematik okumamış, hekim olmaya aday 17 yaşında genç bir öğrenciyken dikkatini çeken bir olguyu inceleyip değerlendirmesi, gözlem yeteneğinin ilk kanıtıdır. 1581'de, Pisa Katedrali'nin tavanında asılı bir lambanın salınımlarını seyrederken, salınım periyodunun genliğe bağlı olmadığını farketmişti. Sonradan, değişik genlikte salınan eşit boyda iki sarkacın gerçekten salınımlarını hep eşit zaman aralığında tamamladığını deneyle doğrulayarak, "sarkacın eşzamanlılığı" ilkesini ortaya attı ve saatlerin ayarlanmasında bu ilkeden yararlanılabileceğini öne sürdü.

Galileo'nun çalışmaları, temelde, fizik ve astronomi olmak üzere iki büyük alanı kapsar. Astronomi ancak 1609'dan sonra yaşamında önemli bir yer tutarken, fiziğe ilgisi oldukça erken başlamıştı, en büyük esin kaynağı da Arkhimedes'in yapıtlarıydı. 1612'de *Discorso intorno alle cose che stanno in su l'acqua et che in quella si muovono* ("Suda Duran ve Hareket Eden Cisimler Üstüne Söylev") adıyla yayımlanan hidrostatik incelemesinde, cisimlerin suda yüzebilirliliğinin biçimlerine bağlı olduğunu öne süren Aristoteles'in savını çürüterek, cisimlerin su yüzeyinde kalmasını ya da dibe batmasını özgül ağırlıklarına bağlayan Arkhimedes'in görüşlerini destekledi. Pisa Üniversitesi'nde bulunduğu sıralar, düşme hızının cismin ağırlığıyla orantılı olduğunu savunan Aristoteles'in dediği gibi ağır cisimlerin hızlı, hafif cisimlerin yavaş düşmediğini kanıtlamak üzere, aynı maddeden yapılmış değişik ağırlıktaki cisimleri Pisa Kulesi'nden atarak aynı zamanda yere düştüklerini halkın önünde kanıtladığı söylenirse de, böyle bir deney yaptığı oldukça tartışmalıdır. Düşen cisimler ve hareket konusu, Galileo'nun fizik araştırmalarında önemli bir yer tutar. İlk kez 1590'da, *De motu* ("Hareket Üstüne") adıyla bilinen yayımlanmamış bir incelemesinde ele aldığı cisimlerin eğik düzlemdeki hareketini, 1600'de yayımladığı *Le meccaniche*

("Mekanik") başlıklı incelemesinde geliştirdi. Eğik düzlem üzerinde kayan cisimlerin düzgün hızlanan hareketini tanımlayarak bugünkü ivme kavramına ulaşması, dinamiğin yasalarına götürecek önemli bir adımdı. Sonradan, *Discorsi e dimostrazioni matematiche intorno a due nuove scienze attenenti alle meccanica* ("Mekanikle İlgili İki Yeni Bilim Üstüne Konuşmalar ve Matematiksel Kanıtlar") adlı yapıtında düzgün hızlanan ivmeli hareketin yasalarını koymuş, belli oranla artan zaman aralıklarında cismin alacağı yolun aynı oranla artacağını, hızın eşit artışları için eşit zaman aralıklarının gerektiğini, serbest düşme hareketinde cismin aldığı toplam yolun zamanın karesi olarak arttığını belirtmiştir. Bir merminin parabol biçiminde bir yörünge çizmesini, biri düzgün yatay hareket, öbürü hızlanan düşey hareket olmak üzere iki ayrı harekete bağlamış, böylece bir cismin aynı anda iki kuvvetin etkisi altında hareket edebileceğini göstermiştir. Aynı yapıtında, gerilim kuvvetlerinin etkisi altındaki maddenin direncinden ve kohezyondan söz eden Galileo, bu yaklaşımıyla da statiğe bir bilim dalı kimliğini kazandıran ilk fizikçi sayılır.

Galileo'nun Kopernik sistemini benimsediğini gösteren ilk belge, 1597 Ağustos'unda Kepler'e yazdığı bir mektuptur. Bu mektubunda, kovuşturulma korkusundan değil, gülünç olmaktan çekindiği için Kopernik'in kuramını savunmaya kalkışmadığını açıklamıştı. On iki yıl sonra, Galileo'ya, onu bu konuda yüreklendirecek önemli bir buluşun haberi ulaştı: Teleskop. Hollanda'da yapılan bu aracı hiç görmeden, 1609 Ağustos'unda, objektifi düzlem-dışbükey, göz merceği ise düzlem-içbükey merceklerden oluşan ve nesneleri dokuz kat büyüten ilk teleskopunu yaptı. Birkaç ay sonra aracın büyütme gücünü otuz iki katına çıkararak, Ocak 1610'da teleskopunu ilk kez gökyüzüne çevirdi. Ay yüzeyinin tıpkı yeryüzü gibi engebeli olduğunu, Samanyolu'nun bir bulut değil çok kalabalık bir yıldızlar ordusu olduğunu ve gökyüzünün sonsuzluğunda o güne değin varlığı bilinmeyen milyonlarca yıldız bulunduğunu gördü.

7 Ocak 1610'da yaptığı gözlem, bunları unutturacak kadar önemliydi: Jüpiter'in çevresinde dolanan dört uydusu vardı. Bir doğru üzerinde yerleşmiş dört küçük, parlak nokta biçiminde görülen bu uyduları izlemeye devam ederek, yerlerinin sabit olmadığını, kimi kez gezegenin görünen yüzünde, kimi kez arkasında kalacak biçimde dolandıklarını farketti. Jüpiter ve uydularının küçük çapta bir Güneş sistemine benzemesi, Kopernik'in kuramını destekleyen en güçlü kanıttı.

Bir süre sonra, Satürn'ün daire değil oval biçimde olduğunu (teleskopunun gücü yetmediğinden, bu görünümün çevresindeki halkalardan ileri geldiğini anlayamadı) ve Venüs'ün evrelerini gözlemledi. Bu gezegenin, Ay gibi, kimi kez daire, kimi kez yarımay biçiminde görünmesi de gezegenlerin Güneş çevresinde dolandığını ve ışığını Güneş'ten aldığını kanıtlayarak Kopernik'in kuramını güçlendiren çok önemli bir olguydu.

1610 Mart'ında yayımlanan ve bu gözlemlerinin sonuçlarını içeren *Siderus nuncius* ("Yıldızların Habercisi") adlı yapıtıyla, Galileo'nun ünü tüm Avrupa'ya yayıldı ve kitabı aynı yıl Frankfurt'ta ikinci baskısını yaptı. Kepler'in büyük bir coşkuyla karşıladığı bu gözlemler, kilisenin onayladığı Ptolemaios kozmolojisine ve yetkin varlıkların katı olan gökyüzünde hiçbir şeyin değişmediğini savunan Aristoteles'in görüşlerine olabildiğince aykırıydı. Gene de, 1611 baharını Roma'da geçiren Galileo, papa ve kardinallerin övgüsüyle karşılaştı, Collegium Romanum'un yetkili Cizvitleri'nce görüşleri onaylandı ve ünlü Accademia dei Lincei'nin üyeliğine kabul edildi.

1613'te, *Lettere sulle macchie solari* ("Güneş Lekeleri Üstüne Mektuplar") adlı yapıtında, bu lekelerin, Güneş'in önünden geçen küçük gezegenlerin lekesi olduğu yolundaki yanlış inancı çürüten Galileo, ilk kez Kopernik sistemini açıkça savundu. Başta Kardinal Barberini olmak üzere kilise ileri gelenleri bu yapıtı övgüyle karşılamışken, giderek artan baskılar karşısında Engizisyon, 1616'da, doğruluğu kanıtlanmadıkça Galileo'nun bu sistemden söz etmesini yasakladı. Oysa Galileo, 1632'de yayımladığı en önemli yapıtı *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*'nun ("İki Büyük Dünya Şistemi Üstüne Konuşmalar") büyük bir bölümünü, Ptolemaios ile Kopernik sistemlerinin karşılaştırılmasına ayırdı ve Kopernik sistemini astronomi verileriyle savundu. VIII. Urban adıyla papa seçilmiş olan, eski dostu Kardinal Barberini'nin başkanlığındaki Engizisyon mahkemesinin toplanmasını ve Galileo'nun ömrünün son sekiz yılını gözetim altında geçirmesini hazırlayan da bu oldu.

İlk teleskoplu gözlemleri ve Kopernik sisteminin savunusu

Gezegenlerin hareket yasalarını açıklayarak astronomiye yeni bir atılım kazandıran Kepler'in katkısı, ilk kez teleskop kullanarak önemli gözlemleriyle Kopernik sisteminin yerleşmesinde rol oynayan Galileo'nun katkısını aşarsa da, çağdaş fiziğin, özellikle dinamiğin kuruluşunda Galileo'nun etkisi büyük ve kalıcı olmuştur. Galileo'nun öldüğü yıl doğan ve dinamiğe son biçimini veren Newton, "Herkesten daha ileriyi görebildim. Çünkü, benden önce yaşamış devlerin omuzlarında duruyorum" diyerek, öncülü olan Galileo gibi büyük bilginlerin çabalarını saygıyla anmıştı.

• YAPITLAR (başlıca): *La bilancetta*, 1586, ("Küçük Terazi"); *De motu*, 1590, ("Hareket Üstüne"); *Le meccaniche*, 1600, ("Mekanik"); *Sidereus nuncius*, 1610, ("Yıldızların Habercisi"); *Discorso intorno alle cose che stanno in su l'acqua et che in quelle si muovono*, 1612, ("Suda Duran ve Hareket Eden Cisimler Üstüne Söylev"); *Lettere sulle macchie solari*, 1613, ("Güneş Lekeleri Üstüne Mektuplar"); *Discorso sulle comete*, 1619, ("Kuyrukluyıldızlar Üstüne Söylev"); *Il saggiatore*, 1623; *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*, 1632, ("İki Büyük Dünya Sistemi Üstüne Konuşmalar"); *Discorsi e dimostrazioni matematiche intorno a due nuove scienze attenenti alla meccanica*, 1638, ("Mekanikle İlgili İki Yeni Bilim Üstüne Konuşmalar ve Matematiksel Kanıtlar"); *Le opere di Galileo Galilei*, (ö.s.), A.Favaro (der.), 20 cilt, 1890-1909, ("Galileo Galilei'nin Yapıtları").

• KAYNAKLAR: A.Banfi, *Galileo Galilei*, 1948; S.Drake, *Galileo Studies*, 1970; A.Favaro, *Galileo e lo studio di Padova*, 1883; L.Geymonat, *Galileo Galilei*, 1957; G. de Santillana, *The Crime of Galileo*, 1955; F.Taylor, *Galileo and the Freedom of Thought*, 1938.

• BAKINIZ: ARİSTHARKHOS, ARİSTOTELES, ARKHİMEDES, BRAHE, BRUNO, KEPLER, KOPERNİK, I. NEWTON, PTOLEMAİOS.

GALILEI, Vincenzo
(yks. 1533-1591)

İtalyan besteci ve müzik kuramcısı. Dramatik müziğin gelişmesinde rol oynamıştır.

Floransa yakınlarında doğdu, 2 Temmuz 1591'de aynı yerde öldü. Lavtist ve besteci olarak tanındı. 1560'larda, operanın gelişmesinde etkili olan Vernio Kontu Giovanni Bardi'nin (1534-1612) önerisiyle müzik kuramı üzerine dersler aldı. Venedik'te Gioseffo Zarlino (1517-1590) ile çalıştı. Bir süre Piza'da lavta öğretmenliği yaptı. Madrigallerini, bestelerini ve kuramsal görüşlerini içeren kitaplar yayımladı.

Galilei, 16. yy'da eski Yunan müziğinden ve tiyatrosundan esinlenerek yeni bir müzik anlayışı geliştiren Camerata adlı grubun önde gelen üyelerindendir. Operanın bir tür olarak ortaya çıkmasında etkili olan betimlemeye ve anlatıma yönelik *stilo rappresentativo*'nun ve müzikten çok konuşmaya dayanan *recitativo* tekniğinin gelişmesinde rol oynamıştır. Ayrıca, eski Yunan müziğindekilere benzeyen ilk solo şarkıların da onun tarafından yazıldığı sanılmaktadır, ancak bu çalışmaları günümüze ulaşmamıştır.

Galilei, savunduğu kuramsal görüşlerle yeni müzik anlayışının gelişimine katkıda bulunmuştur. Kitaplarında, Zarlino'yu, dönemin ses ve akortlama sistemini, çalgı müziği anlayışını eleştirmiş, farklı ritmik yapılardaki melodilerin birlikte söylenmesiyle sözlerin doğal ritminin bozulduğunu ileri sürerek özellikle İtalyan madrigal geleneğinde egemen olan polifonik yaklaşıma karşı çıkmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Intavolature de lauto*, 1563, ("Lavta Tabulatürü"); *Fronimo, dialogo sopra l'arte del bene intovolare*, 1568, ("Fronimo, Tabulatür Sonat Üzerine Diyaloglar"); *Dialogo della musica antica et della moderna*, 1581, ("Antik ve Modern Müzik Üzerine Diyaloglar"); *Libro d'intavolatura di lauto*, 1584, ("Lavta Tabulatör Kitabı"); *Discorso intorno all'opere di messer G. Zarlino*, 1589, ("G. Zarlino Ustanın Yapıtları Üzerine Konuşmalar").

- BAKINIZ: E. CAVALIERI.

GALİB [Leskofçalı]
(1829-1867)

Osmanlı Divan şairi. Tanzimat döneminde eski dil ve şiir geleneğini canlandırıp sürdürmek istemiştir.

Mustafa Galib Bey, Leskofça'da (bugün Yugoslavya'da) doğdu, 11 Aralık 1867'de İstanbul'da öldü. Üsküp valilerinden İsmail Paşa'nın oğludur. Öğrenimini doğduğu kentte yaptı.

Afyonkarahisar'da sürgünde bulunan babasının bağışlanması üzerine 1846'da onunla birlikte İstanbul'a geldi. 1849'da Sedaret Mektubi Kalemi'nde görev aldı. İki yıl sonra Bosna valisi Veliyeddin Paşa'nın Divan kâtipliğinde bulundu. Babasının Van-Hakkâri valiliği sırasında Van'a gitti. Burada Arapça ve Farsça dersleri aldı. Bir süre sonra İstanbul'a döndü. Gümrük emanetine atandı. Midhat Paşa'nın Tuna valiliği yıllarında vilayet başkâtipliğinin yanı sıra, *Tuna* gazetesinde de yazarlık yaptı. Halep ve Girit'te görev aldı. 1867'de atandığı Rüsumat muhasebeciliği görevindeyken öldü.

Galib, Tanzimat döneminde eski dil ve şiir geleneğini canlandırmak ve yaşatmak için kurulan Encümen-i Şuara'ya katıldı. Aralarında Hersekli Arif Hikmet Bey, Kâzım Paşa, Yenişehirli Avni ve Üsküdarlı Hakkı'nın bulunduğu bu topluluk *17. yy* edebiyatını örnek alıp ürün vermeye çalışmıştır. Namık Kemal ile Ziya Paşa da önceleri bu topluluk içinde yer almışlardı.

Galib, gençlik yıllarında yazdığı şiirlerini *Ruh-i Sâni* adını verdiği divanında topladı. Bu divan Van'da bulunduğu sırada bir yangın sonucu yok oldu. İkinci *Divan*'ı daha sonra yazdığı şiirlerden oluşur.

- YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (ö.s.), M.K.İnal (yay.), 1917.

- BAKINIZ: ARİF HİKMET [Hersekli], AVNİ [Yenişehirli], KÂZIM PAŞA.

GALİÇ, Aleksander İvanoviç
(1783-1848)

Rus, filozof. Nesnel İdealizm'i savunmuştur.

Trubçevsk'te (bugün Briansk Oblast) doğdu, 9 Eylül 1848'de Tsarkoe Selo'da (bugün Pushkin) öldü. Çağının geleneklerine uygun olarak Almanya'da öğrenim gördü. Yurduna döndüğünde Tsarkoe Selo'da Latince ve Rusça öğretmeni oldu. Daha sonra Pedagoji Enstitüsü'nde felsefe okuttu. Bu görevi, enstitü 1818'de St. Petersburg Üniversitesi'ne dönüştükten sonra, 1821'e değin sürdü.

Galiç felsefe alanında deneye dayalı yöntemi önermiş, öte yandan Özdekçilik'e karşı İdealizm'in yanında yer almıştır. İnsan düşüncesinin nesnel yasalara göre yönlendirildiğini ve bilginin duyumlardan kaynaklandığını savunmuştur. Ona göre bilgi, varsayım, kavram ve düşünce olmak üzere üç aşamalı bir biçimde gelişir. Galiç'in bu düşüncesi, kimi felsefe tarihçilerince Nesnel İdealizm olarak görülür.

Bir estetikçi olan Galiç, Karamzin'in (1766-1826) savunduğu Klasizm'e karşı, Alman ve İngiliz yazınlarının etkisiyle gelişen Romantizm'i benimsemiş, bu akımın geleceğin sanatı olduğunu ileri sürmüştür.

Ayrıca psikoloji ile de uğraşmış, düşünceyi bir fizyoloji olayı diye açıklamaya çalışmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Istoriya filosofskih sistem*, 1818-1819, ("Felsefe Dizgeleri Tarihi"); *Opıt nauki izyaşnogo*, 1825, ("Güzellik Bilimi Üzerine Deneme"); *Kartina çeloveka*, 1834, ("İnsan Tablosu").

GALİEV, Sultan

Bak. SULTAN GALİEV

GALL, Franz Joseph
(1758-1828)

Alman, hekim. Beyin anatomisini incelemiş, kafatasının biçimiyle insan yetileri arasında ilişki kurmaya çalışmıştır.

9 Mart 1758'de Pforzheim yakınlarındaki Tiefenbronn'da doğdu, 22 Ağustos 1828'de Paris yakınlarındaki Montrouge'da öldü. 1777'de Strassburg Üniversitesi'nde başladığı tıp eğitimini 1781'de yerleştiği Viyana'da sürdürerek 1785'te mezun oldu. Bu kentte uzun bir süre serbest hekim olarak çalışan Gall'ın beynin işlevleri üstüne ileri sürdüğü görüşlerini yayması, dine ve ahlaka aykırı bulunduğu ve materyalizmi savunduğu gerekçesiyle 1802'de yasaklandı. 1805-1807 arası yardımcısı Johann Kaspar Spurzheim (1776-1832) ile birlikte çeşitli Avrupa ülkelerinde araştırma yapan Gall, 1807'de Paris'e yerleşti ve ölünceye değin bu kentte yaşadı.

Gall, beynin bir bütün içinde çalışan hiyerarşik sistemlerden oluştuğunu vurgulayan nöroanatomi anlayışıyla, sinir sisteminin anatomisi ve fizyolojisine değerli katkıda bulundu. Beyindeki gri maddenin beyin işlevlerinin temelini oluşturduğu, beyaz maddenin ise sinir sistemi içinde iletişimi sağlamaya yaradığını vurguladığı gibi, ilk sekiz kranyel sinirin kökenini de buldu ve omurilikle beyin arasındaki sinirsel bağlantıları ayrıntılı bir biçimde inceledi.

Gall'ın nöroanatomi konusunda temel katkı niteliğindeki çalışmalarına karşılık, çocukluğundaki gözlemlerden bile yararlanarak geliştirdiği, frenoloji adıyla bilinen akım 18. yy'ın ortalarına değin yoğun ve genellikle olumsuz tepkilerle dolu tartışmalara yol açtı. İnsanlarda yetilerin beyinden kaynaklandığını, beyindeki değişik bölgelerin ise farklı işlevlere ayrıldığını varsayan Gall, bu savlardan kalkarak kişilerde gözlenen yeti ve karakter farklılıklarının beyinlerindeki farklı gelişmelerden kaynaklandığını ileri sürdü. Bu görüşlerini bir adım daha ileri götürerek, kişilerin beyinlerindeki yerel farklılıklarm kafataslarının elle yoklanmasından bile anlaşılacağını kanıtlamaya çalıştı. Örneğin saldırganlık ve kıncılık gibi bir eğilimin kuğlağın hemen üzerindeki bir şişkinlikten anlaşılabileceğini ileri süren Gall, görüşlerini kanıtlamak için çoğu kez anekdot düzeyinde bilgilerden yararlandı, buna karşılık kendi savını çürütebilecek bulguları dikkate almadı. Böylelikle, 27 ayrı işlev ya da yetinin kafatasındaki yerini saptayan Gall, insanları bu bilginin ışığında değerlendirebileceğini, konferans ve yapıtlarıyla kanıtlamaya çalıştı.

Başarılı bir hekim olması nedeniyle görüşleri ilk önce Viyana'da, daha sonra da Paris'te yaygın ilgi ile karşılanan Gall, Viyana'da görüşlerinin yasaklanmasına neden olan suçlamalara karşı koyamadığı gibi, Paris'te Institut de France'ın frenoloji konusunda yürüttüğü bilimsel incelemede de görüşlerinin bilimsel geçerliliğini kanıtlayamadı. Gene de aralarında dönemin en ünlü düşünürlerinin de bulunduğu bir kitle Avrupa'da frenolojiyi tutkuyla benimsedi. ABD'de ise bu görüş etkinliklerini 1840'lara değin sürdüren derneklerce yaygınlaştırıldı.

Başta Flourens olmak üzere birçok araştırmacının çalışmaları, Gall'ın beyindeki işlevsel lokalizasyon konusundaki görüşünün aşırılığını ortaya çıkardığı gibi, frenolojinin beyin ve kafatası yapısıyla kişilik arasındaki ilişkiyi vurgulayan savını hemen hemen tümüyle çürüttü. Buna karşılık, özellikle Fritsch, Hitzig ve Ferrier'nin beyni elektrik akımıyla uyardıkları deneyleri, Broca, Wernicke ve H. Jackson'ın da klinik gözlemleri Gall'inkinden daha ılımlı bir lokalizasyon görüşünün geçerliliğini göstermiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Anatomie et physiologie du système nerveux en général, et du cerveau en particulier*, 4 cilt, 1810-1819, ("Genel Olarak Sinir Sistemi, Özel Olarak da Beyin Anatomisi ve Fizyolojisi").
- **BAKINIZ:** BROCA, BRODMANN, FERRIER, FLOURENS, FRITSCH, HITZIG, MESMER, WERNICKE.

GALLATIN, Albert
(1761-1849)

İsviçre asıllı ABD'li devlet adamı. Maliye bakanı ve elçi olarak görev yapmıştır.

29 Ocak 1761'de Cenevre'de doğdu, 13 Ağustos 1849'da New York'ta öldü. 1779'da Cenevre Akademisi'nden mezun oldu. 1780'de ABD'ye gitti. 1782'de Harvard'da Fransızca dersleri verdi. 1789'da varolan anayasanın değiştirilmesi için toplanan Pennsylvania Anayasa Kongresi'ne katıldı. 1790'da Pennsylvania Yasama Meclisi'ne seçildi.

1793'te Cumhuriyetçi Parti'den Birleşik Devletler Senatosu'na seçildi. 1795'te Temsilciler Meclisi'ne seçilen Gallatin bu görevini 1801'e değin sürdürdü. Kamu maliyesi konusunda sahip olduğu geniş bilgi adının duyulmasını sağladı. Gallatin, devlet maliyesini sürekli denetim altında tutmak amacıyla kongrede bir Bütçe Komisyonu oluşturdu. 1800'de Cumhuriyetçi aday Jefferson'un başkanlık seçimini kazanmasından sonra 1801'de maliye bakanı oldu ve bu görevini 1813'e değin sürdürdü. Görev yaptığı süre boyunca devletin borçlarını azaltmak için çaba gösterdi. 1812'de Birleşik Devletler İngiltere'yle savaşa girdiğinde savaşı sona erdirmek için girişimlerde bulundu. 1813'te İngiltere'yle barış koşullarını görüşmek için oluşturulan bir komisyona atandı ve aynı yıl İngiltere ile Ghent Antlaşması'nın imzalanmasında önemli rol oynadı.

1816-1823 arasında Fransa'da Birleşik Devletler elçisi olarak görev yaptı. 1823'te ABD'ye dönen Gallatin 1826'da İngiltere'ye elçi atandı. 1827'de New York'a yerleşti. 1831-1839 arasında National Bank'ın başkanı olarak görev yaptı.

Yaşamının son döneminde kültürel etkinliklere ağırlık veren Gallatin 1842'de Amerikan Etnoloji Derneği'ni kurdu. Amerikan kızılderilileri ile ilgili etnolojik çalışmalar yaptı. 1843'te New York Tarih Derneği'nin başkanı oldu.

• KAYNAKLAR: H. Adams (der.), *The Writings of Albert Gallatin*, 3 cilt, 1879.

• BAKINIZ: JEFFERSON.

GALLE, Johann Gottfried
(1812-1910)

Alman astronomi bilgini. Le Verrier'nin yaptığı yörünge hesaplarına dayanarak Neptün gezegenini gözlemlemiştir.

9 Haziran 1812'de Saksonya'daki Pabsthaus'da doğdu, 10 Temmuz 1910'da Potsdam'da öldü. 1833'te Berlin Üniversitesi'ni bitirerek, liselerde matematik ve fizik dersleri vermeye başladı. 1835'te Berlin Gözlemevi'nin yöneticiliğine atanan Johann Franz Encke (1791-1865) yeteneklerini yakından tanıdığı bu eski öğrencisini gözlemevine asistan olarak aldı. 1851'e değin uzanan bu görev süresince Galle, yalnızca iyi donatılmış bir gözlemevinin olanaklarından değil, Encke'nin denetiminde kuramsal çalışmalar yapma şansından da yararlandı ve 1845'te astronomi dalında doktora derecesini aldı. 1851'de Breslau Üniversitesi'nde astronomi profesörlüğüne ve gözlemevinin yöneticiliğine atanan Galle, kırk altı yıl sürdürdüğü bu görevden 1897'de, 85 yaşındayken emekliye ayrıldı.

Yüz yıla yakın yaşamının altmış iki yılını astronomi çalışmalarına adayan Galle, en çok kuyrukluyıldızlar, gezegenimsiler, göktaşları ve gökölçümüne (astrometri) ilişkin araştırmalarıyla tanınan usta bir gözlemciydi. Halley ve Encke kuyrukluyıldızlarının geçişlerini gözlemlemiş, 1839 sonuyla 1840 başlarında çok kısa aralarla üç yeni kuyrukluyıldız keşfetmişti. 23 Eylül 1846'da Fransız astronomu Le Verrier, Uranüs'ün yakınında yer alan ve bu gezegenin yörüngesinde küçük sapmalara yol açan yeni bir gezegenin varlığından kuşkulandığını Galle'e yazarak, yörüngesini ve konumunu hesapladığı, ancak Paris Gözlemevi'ndeki araçlarla gözlemlemeyi başaramadığı bu olası gezegeni araştırmasını istedi. Aynı gece Galle, Berlin Gözlemevi'nin güçlü teleskoplarıyla gökyüzünü taradı ve Le Verrier'nin belirttiği konumda 1 derece kadar geride 8. kadirden yeni bir yıldız gördü. Ancak, Berlin Gözlemevi, Le Verrier'nin keşfettiği yeni gezegenin gözlem sonuçlarını bilim dünyasına duyurduğunda, astronomlar arasında büyük bir tartışma doğdu. İngiliz astronomu John Couch Adams, Le Verrier'den bir yıl kadar önce, gene Uranüs'ün tedirginliklerinden yola çıkarak yeni gezegenin yörüngesini hesaplamış, ancak konuya geç eğilen Cambridge Gözlemevi 1846 Ağustos'unda girişilen gözlemlerden bir sonuç alamamıştı. Başta Arago olmak üzere Fransız bilim çevreleri gezegene La Verrier'nin adının verilmesinde ısrar ettiyse de, Adams'ın hesaplarının doğruluğu göz önüne alınarak, iki bilginin kuramsal yöntemlerle keşfettiği ve Galle'in gözlemlediği yeni gezegene "Neptün" adı verildi.

• BAKINIZ: J.C. ADAMS, ARAGO, HALLEY, LE VERRIER.

GALLEGOS, Rómulo
(1884-1969)

Venezüellalı yazar ve siyaset adamı. Latin Amerika romanının öncü yazarlarındandır.

2 Ağustos 1884'te Caracas'ta doğdu, 4 Nisan 1969'da aynı kentte öldü. Hukuk öğrenimi gördükten sonra bir süre ortaokul öğretmenliği yaptı. 1920'lerde üniversite öğrencilerinin Juan Vicente Gómez'in diktatörlüğüne karşı başlattıkları direnişleri destekledi. Yayımladığı dergi Gomez tarafından kapatıldı. Venezüella'yı terkederek İspanya'ya gitti ve 1935'te Gómez'in ölümüne değin orada kaldı. Ülkesine döndükten sonra etkin biçimde siyasal yaşama katıldı. Demokratik Ulusal Parti'nin (Partido Democratico Nacional) kurulmasını destekledi ve 1941'de bu partiden cumhurbaşkanı adayı oldu. Daha sonra Demokratik Hareket (Accion Democrática) adını alan aynı partinin adayı olarak 1947'de cumhurbaşkanı seçildi. Ancak ertesi yıl askeri bir hükümet darbesi yapılınca sürgüne gönderildi. Küba ve Meksika'da dokuz yıl sürgün kaldıktan sonra, askeri cuntanın devrilmesiyle, ülkesine döndü. 1958'de Venezüella Senatosu'na girdi.

1921'de *Reinaldo Solar* ve 1925'te de *La trepadora* ("Sarmaşık") adlı romanlarıyla adını duyurmakla birlikte uluslararası ününü 1929'da İspanya'da yayımlanan *Doña Bárbara* ("Bayan Barbara") adlı romanına borçludur. Barbarlık-uygarlık karşıtlığı etrafında dönen romanda Gallegos, kaba kuvvete dayanan barbarlığa karşı düzen ve yasanın egemenliği olan uygarlıktan yana çıkar. Dönemin tüm bölgeci *(regionalist)* romanları gibi *Doña Bárbara* da katı ikiliklere yer verir ve didaktik bir üslupla yazılmıştır.

Venezüella'nın kırsal bölgelerinde geçen, ülkenin yerel özelliklerini yansıtan, yerel lehçeleri kullanarak yazdığı romanlarıyla Gallegos, Arjantinli Ricardo Güiraldes (1886-1927) ve Kolombiyalı José Eustasio Rivera (1889-1928) ile birlikte 1920'ler Latin Amerika romanının önemli temsilcilerinden olmuştur.

• YAPITLAR (Başlıca): **Roman:** *Reinaldo Solar*, 1921; *La trepadora*, 1925, ("Sarmaşık"); *Doña Bárbara*, 1929, ("Bayan Barbara"); *Cantaclaro*, 1931, ("Horoz"); *Canaima*, 1935; *Pobre negro*, 1937, ("Zavallı Zenci"); *Sobre la misma tierra*, 1949, ("Aynı Topraklar Üzerinde"); *La brizna de paja en el viento*, 1952, ("Rüzgârdaki Samanlar"). **Oyun:** *El milagro del ano*, 1911, ("Yılın Mucizesi"). **Öykü:** *Los Aventureros*, 1925, ("Serüvenciler").

GALLI, Gallo
(1889)

İtalyan, filozof. Croce ve Gentile'nin görüşlerinden kaynaklanan bir varlık öğretisini geliştirmeye çalışmıştır.

26 Ocak 1889'da Montecarotto'da doğdu. Roma ve Milano üniversitelerinde felsefe öğrenimi gördü. Önce öğrencisi olduğu Varisco'nun görüşlerini benimsedi, Hegel'den kaynaklanan bir bilgi kuramına bağlandı, sonra düşüncelerini değiştirerek Croce ve Gentile'nin yolunu izledi. 1936'da Cagliari Üniversitesi'nde kuramsal felsefe profesörü oldu. 1939'da Torino Üniversitesi'nde felsefe kürsüsünün başına getirildi.

Yapıtlarında bilgi, bilinç ve anlık sorunlarını işleyen Galli'nin felsefesinin temelini bilince dayalı bir bilgi görüşü oluşturur. Ona göre varlık düşüncesi insanda deneyüstü ve içkin olarak vardır. Bilginin oluşumunda bu düşüncenin etkisi görülür. Gerek bu düşünceyi gerek onunla ilgili bilgiyi edinmede başlıca yeti bilinçtir. Bilinç doğrudan doğruya sezme gücüyle iş görür. Sezme gücünün ikisi bilgi, ikisi de eylemle ilgili olmak üzere dört türü vardır. a) Duyulur bilgiyi sağlayan güç: Bu bilgi nesneldir, tek tek nesnelerden edinilmesine karşın bir birlik oluşturur, birbirinden ayrılamayan bir çoğulluk niteliği taşır. b) Us bilgisi: Bu da tek tek nesnelerden edinilen, değişik biçimleri olan, anlıkta usun işleyip düzenlemesiyle aydınlığa çıkarılan bilgidir. c) Duyulur bilgiden kaynaklanan içtepi ve içgüdü eylemi. Bu aşamada, duyulardan sağlanan ve usla işlenen bilgi kişide birtakım eylemler doğurur. Bu eylemler biri içtepi, öteki içgüdü olmak üzere iki türlüdür. d) İstençli eylem ise yalnız us bilgisine dayanır.

Galli, insanda, duygunun etkin bir yeti olduğu kanısındadır, özellikle öznel edimlerin duygudan kaynaklandığını ileri sürer. Bu niteliği nedeniyle duygu tümelin karşıtıdır. Mantık sorunlarının çözümünde Hegel'in geliştirdiği diyalektik yönteme bağlanan Galli, oluş konusunda tinsel gerçekçiliği savunur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kant e Rosmini*, 1914, ("Kant ve Rosmini"), *Il Valore*, 1914, ("Değer"); *Spirito e Realtà*, 1927, ("Tin ve Gerçek"); *La Realtà Spirituela e il Problema*, 1931, ("Tinsel Gerçek ve Sorunları"); *La Philosophia Theoretica del Manuali*, 1933, ("Kuramsal Felsefenin Elkitabı"); *Studi cartesiani*, 1943, ("Descarteşçılar Üzerine Çalışmalar"); *Due studi filosofia greca: Socrate- "Convito" di Platone con un'appendice'sul "Liside"*, 1950, ("Yunan Felsefesi Üzerine İki Çalışma: Sokrates- 'Liside' ile İlgili Bir Ekle Birlikte Platon'un 'Ziyafeti'").

GALLICO, Paul William
(1897-1976)

ABD'li yazar ve gazeteci. Çok satan romanları ve öyküleriyle tanınmıştır.

26 Temmuz 1897'de New York'ta doğdu, 15 Temmuz 1976'da öldü. De Witt Clinton High School ve Columbia Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1922-1936 arasında *New York Daily News* gazetesinde sinema eleştirmenliği, spor ve fıkra yazarlığı yaptı. Öyküleri *Saturday Evening Post, Cosmopolitan, Colliers* ve *Red Book* adlı dergilerde yayımlandı. 1944'te *Cosmopolitan* dergisinin savaş muhabiri oldu. 1939'da ve 1944'te Columbia Üniversitesi'nde öykü yazarlığı dersleri verdi.

Çok sayıda öykü, roman ve senaryo yazmıştır. Uzun yıllar gazetecilik yapması ona, roman ve öykülerinde ustalıkla kullandığı bir profesyonellik kazandırmıştır. Konunun, en geniş okuyucu kitlesine seslenebilme amacıyla basit bir biçimde anlatılması gerektiğini savunmuş, yazar olarak deneme ve yeniliklerden kaçınmıştır. Kitapları sağlam olay örgüleri, sürükleyici anlatımlarıyla piyasa romanının örnekleri arasındadır. *The Snow Goose* (Yaban Kazı) adlı romanı filme çekilmiş ve Gallico'ya uluslararası bir ün kazandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *The Adventures of Hiram Holiday*, 1939, ("Hiram Holiday'in Serüvenleri"); *The Secret Front*, 1940, ("Gizli Cephe"); *The Snow Goose*, 1941, (Yaban Kazı); *The Lonely*, 1949, ("Yalnızlar"); *The Abondened*, 1950, ("Terkedilmişler"); *Thomasina: The Cat Who Thought She Was God*, 1957, ("Thomasina: Kendini Tanrı Sanan Kedi"); *Mrs. 'Arris Goes to Paris*, 1958, ("Mrs. 'Arris Paris'te"); *Mrs. 'Arris Goes to New York*, 1960, ("Mrs. 'Arris New York'ta"); *Mrs. 'Arris Goes to Parliament*, 1965, ("Mrs. 'Arris Parlamentoda"); *The Poseidon Adventure*, 1969, ("Poseidon Macerası"); *Mrs. 'Arris Goes to Moscow*, 1974, ("Mrs. 'Arris Moskova'da"). **Öykü:** *Confessions of a Story Writer*, 1946, ("Bir Öykü Yazarının İtirafları"); *Further Confessions of a Story Writer: Stories Old and New*, 1961, ("Bir Öykü Yazarının Yeni İtirafları: Eski ve Yeni Öyküler"); *Confessions of a Story-Teller*, 1961, ("Bir Öykü Anlatıcısının İtirafları"). **Senaryo:** *Never Take No for an Answer*, 1951, ("Hayır Yanıtıyla Yetinme"); *Thomasina*, 1960, (Tomasina).

GALLUP, George
(1901-1984)

ABD'li istatistikçi. Kamuoyu araştırmalarında örnekleme yöntemini kullanmıştır.

Horace George Gallup, 18 Kasım 1901'de Iowa Eyaleti'nde Jefferson kentinde doğdu. Temmuz 1984'te İsviçre'de öldü. 1923'te Iowa Devlet Üniversitesi'ni bitirdi. 1928'de aynı üniversiteden gazetecilik dalında doktora derecesi aldı. 1932'ye değin çeşitli üniversitelerde gazetecilik ve reklamcılık konusunda dersler verdi. 1935'te Amerikan Kamuoyu Enstitüsü'nü, 1936'da İngiliz Kamuoyu Enstitüsü'nü ve

1939'da Dinleyici Araştırma Enstitüsü'nü kurdu. 1966'da kendi adıyla anılmaya başlayan Amerikan Kamuoyu Enstitüsü yöneticiliğinden ayrılarak yirmiden fazla ülkede şubesi bulunan Uluslararası Gallup'ta çalışmaya başladı.

Gallup öğrencilik yıllarında ve öğretim üyeliği yaptığı dönemde çeşitli gazete ve dergilerin okuyucu araştırmalarını yaptı. 1932'de öğretim üyeliğinden ayrıldıktan sonra çalışmalarını seçim sonuçlarının tahmini üzerinde yoğunlaştırdı. Telefon abonelerine ve kayıtlı otomobil sahiplerine oy pusulası yollayarak ülke çapında tek seçim tahminini yapan *Literary Digest* adlı derginin yöntemine karşı çıktı. Daha geniş hazırlanmış bir anketin sistemli biçimde saptanmış örneklere (sample) uygulanmasıyla daha kesin sonuçlar alınabileceğini öne sürdü. Daha önceki seçim sonuçlarını dikkate alarak saptadığı bölgelere uyguladığı anketle 1934 kongre seçimlerinde başarılı bir tahminde bulundu. Bunu izleyen başkanlık seçimlerinde *Literary Digest*'in Landon'un kazanacağını öngören yanlış tahminine karşı Roosevelt'in kazanacağını tahmin etti.

Kamuoyu araştırmalarını demokrasinin gereği olarak nitelendiren Gallup, bu araştırmaların çeşitli grupların kamuoyunun istekleri üzerinde oluşturduğu baskıya karşı bir seçenek oluşturduğunu ileri sürdü. Anketlerin gerçek değerinin seçim sonuçlarını tahminden değil, kamuoyunun ilgisi, korkusu, inancı, bilgisi ve eğilimlerini ortaya çıkarmaktan kaynaklandığını savundu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Pulse of Democracy* (S. Rae ile), 1940, ("Demokrasinin Nabzı"); *The Gallup Poll: Public Opinion 1935-1971*, 1972, ("Gallup Anketi: 1935-1971 Kamuoyu"); *The Sophisticated Poll Watcher's Guide*, 1972, ("Deneyimli Anket Gözlemcisi İçin Kılavuz").

GALLUPPI, Pasquale
(1770-1846)

İtalyan, filozof. Bilinci dış ve iç duyumun birlikte oluşturduğu görüşünü savunmuştur.

2 Nisan 1770'te Calabria'daki Tropea'da doğdu, 13 Ekim 1846'da Napoli'de öldü. Soylu bir aileden geldiği için 'baron' sanını almıştır. Napoli Üniversitesi'nde önce hukuk, ardından tanrıbilim ve felsefe öğrenimi gördü. Filozof Genovesi'nin öğrencisi oldu. 1830'da mantık ve metafizik kürsüsü profesörlüğüne getirildi ve ölene değin bu görevde kaldı. Bir süre maliye bakanlığında çalıştı, 1838'de Académie des Sciences Morales et Politique'e üye seçildi.

Görüşlerinde özellikle Wolff'un etkisi sezilen Galluppi, ilk yapıtında Condillac'ın Duyumculuk'una getirdiği eleştiriyle ilgi çekti. Kantçı felsefeye yakınlık duymakla birlikte, sonraları onu kuşkucu olarak nitelediğinden hiçbir zaman tam anlamıyla Kantçı olmadı. Locke ve Descartes üzerindeki çalışmaları sonucu İskoç Sağduyuculuğu'na benzer düşünceler savundu.

Galluppi, felsefenin en güvenilir yöntemi olarak gördüğü çözümleme ile, insan düşüncesine, dolayısıyla bilinç sorununa eğildi. Kavrayış eylemini olguların kavranması ve usavurma olmak üzere ikiye ayırdı. Bilinç ona göre, "ben"in kendi varlığını kavramasıdır, ancak yalnız bununla da tanımlanamaz. "Ben"in dışında, ama onun ayrılmaz parçası olan dış dünyanın ya da gerçekliğin de kavranmasıdır. Çünkü, bir eylem olarak, duymak öznel, bir nesneye yöneldiğinden de nesneldir.

Galluppi saltık ya da ilk ilke sorununa da bu görüşle yaklaşır; onun için bu kavramlar, bir dizinin bilinmez sınırlarıdır. Metafizik sorunlara psikolojik çözümlemeler getirmeye çalışmış, bu alanda da deneysel bir yönteme dayandığını savunmuştur. Galluppi iç duyumun, Tanrı'nın varolduğunu olumladığını söylediği noktada, çağının Görüngücüleri'nden ayrılır. Descartes'ın görüşünü bu açıdan "Düşünüyorum öyleyse varım; öyleyse Tanrı da var." biçiminde yorumlamıştır. Galluppi bu görüşleriyle Rosmini, Gioberti ve Mamiani gibi 19. yy İtalyan düşünürlerini etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Saggio filosofico sulla critica della conoscenza*, 6 cilt, 1819-1823, ("Bilginin Eleştirisi Üzerine Felsefe Denemesi"); *Elementi di filosofia*, 4 cilt, 1820-1827, ("Felsefenin Öğeleri"); *Lettere filosofiche sulle vicende della filosofia relativamente ai principi della conoscenze umane de Cartesio sino a Kant inclusivamente*, 1838, ("Descartes'tan Kant'a Felsefede İnsan Bilgisinin İlkelerine İlişkin Olgular Üzerine Felsefi Mektuplar").
- **KAYNAKLAR:** G. di Napoli, *La filosofiadi P. Galluppi*, 1947; M.A. Rocchi, *Pasquale Galluppi storico della filosofia*, 1934.
- **BAKINIZ:** CONDILLAC, COUSIN, DESCARTES, KANT, LOCKE, ROSMINI, WOLFF.

GALOIS, Évariste
(1811-1832)

Fransız matematik bilgini. Çağdaş cebire ve sayılar kuramına katkıda bulunmuştur.

25 Ekim 1811'de Paris yakınlarındaki Bourg la Reine'de doğdu, 31 Mayıs 1832'de Paris'te öldü. Cumhuriyetçi bir baba ile iyi eğitim görmüş ve güçlü bir kişiliğe sahip bir annenin ikinci çocuğuydu. Annesinden aldığı dini ve klasik eğitimin ardından, 12 yaşında Paris'teki Louis le Grand Koleji'ne girdi. Sorunlu bir öğrenci olarak tanındığı, zekâsı ve yetenekleri konusunda da öğretmenleri üzerinde birbirine ters düşen izlenimler yarattığı bu okuldaki üçüncü yılında matematikle tanışması Galois'nın yaşamında bir dönüm noktası oldu.

Okulda öğretilenleri ve ders kitaplarındaki bilgileri yeterli bulmayarak özgün kitapları incelemeye başlayan Galois, le Gendre'ın *Géométrie* ("Geometri") adlı yapıtını büyük bir hızla okudu ve ilk okuyuşta bütün ayrıntılarıyla kavramayı başardı. Ardından Lagrange ve Abel'in ancak matematikçiler tarafından

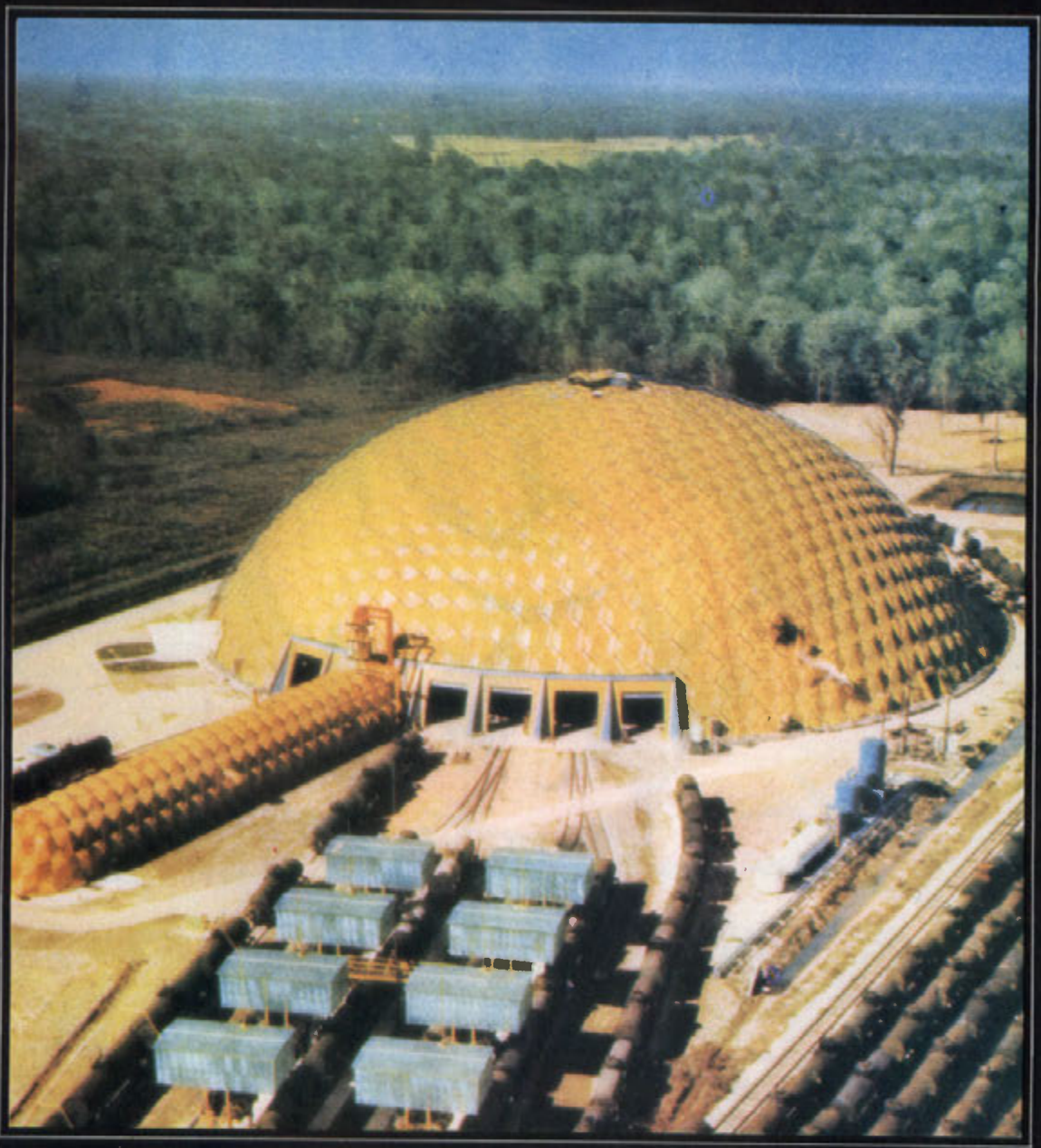

Resim 307
Richard Buckminster FULLER
"Union Tank Car Şirketi Bakım Onarım İşliği" *Luisiana-ABD*

Resim 308
Henry FUSELI
"Titiana, Bottom ve Periler" *Sanat Müzesi-Zürih, İSVİÇRE*

Resim 309
Thomas GAINSBOURG
"Ressamın Kızları Kelebek Peşinde" *Ulusal Galeri-Londra, İNGİLTERE*

Resim 310
Naum GABO
"Uzayda Konstrüksiyon" *Modern Sanatlar Müzesi-New York, ABD*

anlaşılabilecek bir dille yazılmış kitaplarını incelemeye, dahası özgün çalışmalar yapmaya girişti. Kendisinden birkaç yıl önce Abel'in içine düştüğü yanılgıyı yineleyerek, beşinci dereceden denklemlerin genel çözümüne ulaştığını sandığı 1827'de henüz on altı yaşındaydı. Aynı yıl hiç hazırlanmadan girdiği École Polytechnique'in giriş sınavlarında başarılı olamadı. Fransız Devrimi sırasında kurulmuş olan ve kısa bir süre içinde döneminin en değerli okullarından biri durumuna gelen École Polytechnique'e kabul edilmeyince büyük bir düş kırıklığına uğrayan Galois'nın yaşamının son şanslı yılı 1828'dir. Galois o yıl, dehasının büyüklüğünü kavrayabilen ve öğrencilerine yardımcı olabilmek için her yolu deneyen Louis Paul Emile Richard'ın (1795-1849) öğrencisi oldu Richard'ın yardımıyla denklemler, sayılar ve eliptik fonksiyonlar kuramlarına ilişkin birçok çalışmayı inceledi ve özgün araştırmalarını sürdürdü. Galois'nın *Annales des mathématiques pures et appliqueés*'nin 1929 Mart sayısında sürekli kesirlere ilişkin bir araştırması yayımlandı. Lagrange'ın bulduğu bir teoremin açık ve yalın bir kanıtını içeren bu çalışmayı, her dereceden denklemlerin çözümünü irdeleyen ve derecesi dörtten büyük denklemlerin çözümü için genel bir formül bulunamayacağının grup kuramı yardımıyla gerçekleştirilmiş bir kanıtını içeren ikinci bir çalışması izledi. Ancak Bilimler Akademisi'ne sunması için Cauchy'ye ulaştırılan ve matematiğin, özellikle çağdaş cebirin gelişimi açısından büyük değer taşıyan bu çalışma, üstelik de hazırlaması için Galois'yı yüreklendirmiş olan Cauchy tarafından kaybedildiği için akademiye sunulmadı. Aynı yılın Temmuz'unda liberal düşünceleri nedeniyle uğradığı soruşturma ve genç bir rahibin yürüttüğü karaçalma kampanyası nedeniyle itildiği bunalım sonucunda yaşamına kendi eliyle son veren babasını yitiren ve yaklaşık bir ay sonra da École Polytechnique'in giriş sınavında bir kez daha başarısız bulunan Galois üst üste gelen bu tersliklerin varolan toplum düzeninin ve siyasal yapının doğal sonuçları olduğu inancıyla yönetim karşıtı siyasal çalışmalara katılmaya başladı. Bir yandan da, önerdikleri yöntemi uygun bulmayıp özgün yöntemler kullanan Galois'ın düşüncelerini kavrayamayan sınav kuruluna elindeki silgiyi fırlatarak noktaladığı sınavdan sonra öğrencisi olma umudunu tümüyle yitirdiği École Polytechnique yerine, ortaöğretim kurumlarının öğretmen gereksinmesini karşılamak amacıyla kurulmuş olan École Normale Supérieure'e girerek matematik öğrenimini sürdürdü. 1830 Şubat'ında cebirsel fonksiyonlar konusunda bir çalışmayla akademinin Grand Prix yarışmasına katıldı. Bu kez de Fourier tarafından kaybedilen çalışmasının bir bölümünü Férussac'ın yönettiği bir matematik dergisinde yayımladı. İki ay sonra aynı dergide "Galois sanalları"nı konu edinen önemli bir makalesi daha yayımlandı. O sıralarda gerçekleştirilen 1830 Devrimi sırasında okul yönetiminin öğrencilerin okuldan dışarıya çıkmalarını engelleyen tutumunu eleştiren bir yazısı *Gazette des écoles*'de yayımlanınca École Normale ile ilişkisi kesilen Galois önce özel dersler vermek istediyse de öğrenci bulamadığı için vazgeçmek zorunda kaldı ve Ulusal Muhafızlar'ın Cumhuriyet yandaşı olarak bilinen topçu birliğine katıldı. 1831'in ilk ayında akademiye sunduğu Galois kuramını içeren çalışması Poisson tarafından incelendi ve anlaşılmaz bulunarak geri çevrildi. Aynı sıralarda topçu birliğinin dağıtılmasının ardından kısa bir tutukluluk yaşayan Galois Temmuz'da katıldığı bir gösteride silah taşıdığı için ikinci kez tutuklandı. Bir bölümünü cezaevinde bir bölümünü de Paris'te görülen kolera salgını nedeniyle aktarıldığı bir hemşire yurdunda geçirdiği altı aylık tutukluluk süresince bilimsel araştırmalarını sürdürdü. İçine mutsuz biten bir gönül serüveni de sığan tutukluluğunun bitiminden kısa bir süre sonra nedenleri ve ilgili ikinci kişinin kimliği hâlâ karanlık olan bir düello çağrısı aldı. 30 Mayıs 1932'de kimi kaynaklara göre bir kadınla ilgili olarak bir cumhuriyetçiyle, kimi kaynaklara göre ise siyasal nedenlerle bir kralcıyla ya da bir kışkırtıcı ajanla giriştiği düello öncesinde kaleme aldığı bir mektupta ulaştığı bilimsel sonuçları özetleyen Galois, karnından yaralı olarak ölüme terkedildiği düello alanında bir köylü tarafından bulunarak bir gün sonra son soluğunu vereceği hastaneye götürüldü.

Düello

Cebirsel denklemlerin çözümlerine ilişkin yöntemler elde etmek, yüzyıllar boyu matematikçileri uğraştıran ve matematikte önemli gelişmelere yol açan çalışmaların gerçekleştirilmesine neden olan bir konudur. 16. yy'da İtalyan matematikçiler Cardano ve Tartaglia üçüncü, Ferrari de dördüncü dereceden denklemlerin çözümünü veren bazı formülleri açıklamışlar, ancak beşinci dereceden denklemlerin çözümünü amaçlayan çalışmalar sonuçsuz kalmıştı. 18. yy'ın sonlarında Paolo Ruffini bu konuda önemli araştırmalar yapmış ve beşinci dereceden denklemlerin köklü sayılarla çözümleneceğini kanıtlamaya büyük ölçüde yaklaşmıştı. 1824'te bir çözüm bulduğu sanısına kapılan Abel daha sonra yanıldığını anlayarak çözülebilirlik koşulunu aramaya yönelmiş ve sonuçta beşinci dereceden denklemlerin genel çözümünün bulunamayacağını kanıtlamayı başarmıştı. Abel'den birkaç yıl sonra aynı konuya eğilen ve başlangıçta Abel'in çalışmalarından habersiz olarak kendi araştırmalarını yürüten Galois da Abel'in yanılgısını yineledi. Ancak daha sonra, belki de Abel'in çalışmasının etkisiyle yanılgısını görüp çözülebilirlik koşulunu aramaya girişti ve Gauss ile Cauchy'nin permütasyonlar ve binom denklemlerine ilişkin araştırmalarından da yararlanarak bugün kendi adıyla anılan ve cebirsel denklemlerle ilgili çalışmaların temel kaynağı olmasının yanı sıra cebir ve sayı kuramında sayısız yeni gelişmeye yol açan ünlü kuramını geliştirdi.

Siyasal çalışmaları

Galois kuramının temelinde uygun permütasyonlar ve Galois grubu kavramları yatar. $f(x)$ daha küçük dereceden rasyonel katsayılı çokterimlilerin çarpımı olarak yazılmayan n'inci dereceden rasyonel katsayılı bir çokterimli olması koşuluyla $f(x)=0$ denkleminin n tane farklı ve karmaşık kökü vardır. Galois kuramında bu köklerin, aralarındaki cebirsel bağıntıları koruyan permütasyonlarına uygun permütasyon adı verilir. Örneğin köklerinden birisi $X_1=\sqrt[4]{2}$ öbürleri $X_2=X_1$, $X_3=-X_1$ ve $X_4=-iX_1$ olan $X^4-2=0$ denkleminin kökleri arasında $X_1X_3+X_2X_4=0$ bağıntısı vardır ve $(X_1, X_2, X_3, X_4)\rightarrow(X_2, X_1, X_4, X_3)$ permütasyonu bu bağıntıyı koruduğu için uygun bir permütasyondur. Bir denklemin uygun permütasyonlarının kümesi çarpma işlemiyle

Galois kuramı

birlikte Galois grubunu oluşturur.

Bir cebirsel denklemin çözülebilmesi için o denkleme ilişkin Galois grubunun çözülebilir bir grup olmasının gerektiğini belirten bir teoremle süren Galois kuramının son aşamasında $n \geq 5$ ise n öğenin permütasyonlarının tümünden oluşan grubun çözülemezliği gösterilir ve böylece beş ya da daha büyük dereceden denklemlerin hepsine uygulanabilir genel bir formülün elde edilmesinin olanaksızlığının kanıtı tamamlanır.

Grup kavramının henüz en ilkel biçimiyle kullanıldığı bir dönemde cebirsel denklemlerin çözümü problemini, cebirin temel işlemleri yerine grubun özelliklerine indirgemeyi başarması ve bugünkü terimleriyle cisim, altcisim ve özeşyapı (otomorfizma) grubu gibi kavramları ustalıkla kullanması, Galois'nın çok kısa bir yaşama sığdırdığı çalışmalarına, özellikle modern cebir ve sayı kuramı açısından çığır açıcı nitelikler kazandırmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): "Oeuvres mathematiques d'Évariste Galois" (Evariste Galois'nın Matematik Yapıtları), *Journal de mathématiques pures et appliquées*, 11, 381-444, 1846.
- KAYNAKLAR: E.T. Bell, *Men of Mathematics*, 1937, Simon and Jahuster, 362-377, I. Stewart, *Galois Theory*, 1982, Chapman and Hall.
- BAKINIZ: N. ABEL, CARDANO, CAUCHY, L. FERRARI, J.B. FOURIER, GAUSS, LAGRANGE.

GALSWORTHY, John
(1867-1933)

İngiliz roman ve oyun yazarı. Orta sınıfların değer yargılarını yansıtan *Forsyte Saga* adlı roman dizisiyle tanınmıştır.

14 Ağustos 1867'de Surrey'de doğdu, 31 Ocak 1933'te Londra'da öldü. Londra'ya yerleşerek avukatlık ve tüccarlıkla servet edinen eski bir küçük toprak sahibinin oğluydu. Oxford Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1890'da avukat olduysa da zamanını Kanada, Avustralya ve Rusya gibi birçok ülkeyi gezerek geçirdi. Uzak Doğu'yu gezerken, bir ticaret gemisinde ikinci kaptanlık yapan yazar Joseph Conrad ile tanıştı. Bu karşılaşma yaşam boyu sürecek olan bir dostluğun başlangıcı oldu. 1897'de kitaplarını yayımlamaya başladı ve avukatlığı bırakarak tüm zamanını yazmaya verdi. 1932'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı.

1897-1901 arasında, John Sinjohn adıyla yayımladığı roman ve öykü kitapları fazla başarılı olmadı. 1906'da yayımlanan *The Man of Property* ("Mülk Sahibi Adam") adlı romanı ile adını duyurdu. Bu kitap, *Forsyte Saga* (Forsyte Ailesinin Destanı) olarak tanınan ünlü roman dizisinin ilkidir. Bu dizi, bir ailenin tarihini destansı bir anlatımla işleyen *saga* romanı türünün tipik bir örneğidir. Galsworthy, sanayileşme sürecinde iş yaşamına girip zengin olan Forsyte ailesinin üç kuşağının yaşam öyküsü aracılığıyla para ve mülkiyet tutkusunun belirlediği bir dünyayı, doğalcı (natüralist) bir üslupla anlatır. Roman ve oyunlarında I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası İngiltere'sindeki orta sınıfların değer yargılarını yansıtır.

- YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *The Man of Property*, 1906, ("Mülk Sahibi Adam"); *The Country House*, 1907, ("Kır Evi"); *Fraternity*, 1909, (Sadakat Bağları); *The Dark Flower*, 1913, (Siyah Çiçek); *The Freelands*, 1915, ("Hür Ülkeler"); *In Chancery*, 1920, ("Mahkemede"); *To Let*, 1921, ("Kiralık Ev"); *The Forsyte Saga*, 1922, (Forsyte Ailesinin Destanı); *The White Monkey*, 1925, ("Beyaz Maymun"); *The Silver Spoon*, 1929, ("Gümüş Kaşık"); *Swan Song*, 1928, ("Kuğunun Şarkısı"); *A Modern Comedy*, 1929, ("Çağdaş Bir Komedi"). **Oyun:** *The Silver Box*, 1906, ("Gümüş Kutu"); *Strife*, 1909, ("Mücadele"); *Justice*, 1910, (Adalet); *Escape*, 1926, ("Kaçış").

GALTON, Francis
(1822-1911)

İngiliz bilim adamı. Deneysel psikoloji, antropoloji, kalıtım, soyarıtımı, istatistik, antropometri, meteoroloji gibi konularda öncülük etmiştir.

6 Şubat 1822'de İngiltere'de Birmingham yakınında Sparkbrook'da doğdu, 17 Ocak 1911'de Londra yakınında Haslemere'de öldü. Babası banker ve Quaker mezhebinin kurucularındandı. Annesi Erasmus Darwin'in kızıydı. Galton, anne tarafından Charles Darwin'in kuzenidir. 8 yaşına değin evde eğitim gören Galton çok hızlı bir gelişme göstererek, küçük yaşta okuma-yazma öğrendi. 16 yaşında iken ailesinin isteğiyle Avrupa'da çeşitli tıp merkezlerini kapsayan bir geziye gönderildi. Almanya'da Giessen Üniversitesi'nde kimya derslerini izledi. Yugoslavya, Yunanistan ve Anadolu'yu gezdi. Dönüşünde önce Birmingham Hastanesi'nde, sonra da Cambridge Üniversitesi Trinity College'da tıp öğrenimine başladı. Cambridge'de 3 yıllık eğitimden sonra 1843'te tıp öğrenimini yarıda bıraktı. Bir süre sonra, Londra'da King's College'da tıp çalışmalarına devam ettiyse de 1844'te babasının ölümü üzerine öğrenimini bıraktı.

Babasından kalan gelirle 1845-1846 yıllarında Mısır, Sudan ve Ortadoğu'ya geziler yaptı. Bu gezilerinde edindiği deneyimlerden yola çıkarak çeşitli konularda çalışmalar yaptı. Elektriklenme olgusu üzerine yaptığı çalışmalar bunlardan biridir.

1850'de Kraliyet Coğrafya Derneği'nin danışmanlığında Afrika'da Ngami Gölü yöresine bir gezi düzenledi. 1852'ye değin süren bu yolculuktan önemli gözlemler ve ayrıntılı haritalarla döndü. Kraliyet Coğrafya Derneği tarafından altın madalya ile ödüllendirildi ve 1853'te kurumun üyeleri arasına kabul edildi. Aynı yıl yayımladığı *Tropical South Africa* ("Tropik Güney Afrika") yapıtı bu dönemde birçok gezginin Afrika ve Nil'de yapacakları seyahatlerin planlanmasına yardımcı oldu. 1860'ta Royal Society üyeliğine seçildi.

Galton, 1860'larda havanın önceden tahmini çalışmaları ile ilgilendi. Dünyanın değişik yerlerinden

gelen düzenli hava raporlarından faydalanarak bir hava haritası oluşturdu; yüksek basınç alanının varlığını bularak buna antisiklon ismini verdi.

Yaşamının önemli uğraşlarından biri de ölçümleme çalışmaları oldu. İnsanın biyolojik özelliklerinin ölçümlenmesi çalışmalarına, antropometri (ırk belirlemek amacıyla insan uzuvlarının ölçümlenmesi) ve biometri (biyolojide kullanılan istatistik yöntemler bilim dalı) alanındaki çalışmaları ile öncü oldu. Kimlik tanımlaması için parmak izi kullanılmasını önerdi. İstatistik alanında regresyon ve korelasyon kavramlarını geliştirdi.

Psikoloji alanında geliştirdiği yöntemlerle modern psikolojinin kurucuları arasında yer aldı. Psikolojik farklılıkların ve duyumsal keskinliğin ölçümünü, bunların tiplenmesini içeren çalışmaları en önemli katkılarından biridir. Bireysel ayrımların kökenleri konusunda da ilginç varsayımları vardır. Zekâ testleri uygulamasının da öncülerindendir.

Günümüzde Galton, daha çok genetik ve kalıtımla ilgili çalışmalarıyla tanınır. Darwin'in *Origin of Species* (Türlerin Kökeni) adlı yapıtından ve özellikle "doğal seçme" kavramından etkilenen Galton, bu alanda çalışmalarını derinleştirdi. 1869'da *Hereditary Genius*'ı ("Kalıtsal Yetenekler") yayımladı. Galton yasası olarak bilinen, kişinin kalıtsal niteliklerinin belli oranlarda ana babasından ve onların ebeveynlerinden geçtiğini belirleyen bir kuram geliştirdi. Bu yasa, bugün genel olarak doğru sayılmakla birlikte yerini Mendel oranlarına bırakmıştır.

1883'te yayımlanan ve 1869-1883 arasındaki çalışmaları içeren *Inquiries into Human Faculty* ("İnsan Yeteneklerinin Araştırılması") adlı yapıtında ilk kez soyarıtımı (eugenics) terimini ortaya attı. Ortalamanın üstündeki yetenekli insanların seçilerek evlendirilmelerini önerdi. 1905'te başlattığı bir hareketle Londra Üniversitesi'nde soyarıtımı laboratuvarı kurdu ve ölümünden sonra bu konunun araştırılmasının sürdürülmesi için bir burs oluşturdu. 1909'da "sir" unvanını alan Galton'un 16 kitabı ve çok sayıda makalesi vardır. Karl Pearson onun bu alandaki izleyicisi olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Tropical South Africa*, 1853, ("Tropik Güney Afrika"); *Hereditary Genius*, 1869, ("Kalıtsal Yetenekler"); *English Men of Science*, 1874, ("İngiliz Bilim Adamları"); *Inquiries into Human Faculty and its Development*, 1883, ("İnsan Yeteneklerinin Araştırılması ve Gelişimi"); *Natural Inheritance*, 1889, ("Doğal Kalıtım"); *Finger Prints*, 1892, ("Parmak İzleri").

- **KAYNAKLAR:** C.P.Blacker, *Eugenics, Galton and After*, 1952; K.Pearson, *The Life, Letters and Labour of Francis Galton*, 4 cilt, 1914-1930.

- **BAKINIZ:** C. DARWIN, PEARSON.

GALVANI, Luigi
(1737-1798)

İtalyan hekim, anatomi ve fizyoloji uzmanı. Hayvansal elektrik üstüne çalışmalarıyla elektrofizyolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

9 Eylül 1737'de Bologna'da doğdu, 4 Aralık 1798'de aynı kentte öldü. 1759'da Bologna Üniversitesi'ni bitiren Galvani, kemiklerin oluşumu ve gelişimi üstüne *De ossibus* adlı teziyle tıp doktoru oldu. Aynı yıl Bologna Üniversitesi'ne anatomi okutmanı, Sanat ve Bilim Enstitüsü'ne de doğum ve kadın hastalıkları profesörü olarak atandı. 1772'de Bologna Bilimler Akademisi'nin başkanlığına getirilen Galvani, 1775'te Bologna Üniversitesi'ne anatomi ve jinekoloji profesörü olarak atandı. Yaşamının sonuna doğru, Napoléon'un desteğiyle kurulan Cisalpine Cumhuriyeti'ne bağlılık yemini etmeyince, 1797'de bu göreyinden uzaklaştırıldı.

Doktora tezinden başlayarak anatomi ve fizyolojiye ilgi duyan Galvani, kemiklerin oluşumu üstüne ayrıntılı çalışmasının yanı sıra, burun mukozası ve orta kulak üstüne araştırmalar yaptı, kuşlarda yarım dairesel kanallar üstüne yazdığı bir tezle tıp çevrelerinde yaygın ilgi gördü. 1770'lerden başlayarak da, elektriğin fizyolojide uygulanmasına ilgi duydu ve bir statik elektrik üreteci ile statik elektriğin depolanmasını sağlayan Leiden şişesinden yararlanarak elektriğin kaslar üzerindeki uyarıcı etkilerini incelemeye başladı.

Galvani'nin elektrikten yararlanarak yaptığı fizyoloji araştırmalarının en önemlisi 1786'da bir rastlantı sonucu ortaya çıkan bir bulgudan kaynaklandı. Galvani'nin asistanı, üzerinde bir elektrik üreteci bulunan deney masasında duran derisi soyulmuş bir kurbağanın oyluk sinirine bir anatomi bıçağını yaklaştırdığında kaslarda kasılma hareketleri gözlemişti. Bu bulgu Galvani'nin ilgisini çekince, birbiri ardına yapılan deneyler elektrofizyolojinin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi, Volta pilinin ilkesinin bulunmasına da yol açtı. Kas hareketinin bir elektrik akımından ileri geldiğini düşünen Galvani, elektrik üreteci ve Leiden şişesini kullanarak kasları çeşitli yöntemlerle uyardı. Daha sonra omuriliğinden pirinç bir çengelde asılı bir kurbağanın bacağına demir bir çubukla dokunulduğunda da kas titreşimi gözleyince, araştırmalarını derinleştirerek yeni ölmüş kurbağaların sinir ve kaslarına iki değişik metalden yapılmış bir yayla dokunulduğunda da kasılma elde etti. Kas uyarmasında kimi metallerin daha etkili olduğunu da buldu.

Araştırma sonuçlarını 1791'de *De viribus electricitatis in motu musculari commentarius* ("Elektriğin Kas Hareketlerindeki Etkisi Üstüne Düşünceler") adlı yapıtında yayımlayan Galvani deneylerinden hayvanların sinir ve kas dokusunda "hayvansal elektrik" adını verdiği bir gücün bulunduğu sonucuna vardı. Kurbağanın kaslarında gözlediği harekete yol açan elektrik akımını hayvanlarda yayan en önemli uzvun beyin olduğunu, beyinde kandan üretilen hayvansal elektriğin sinirler aracılığıyla kaslara ulaştı-

rıldığını, canlı dokuların bir anlamda elektrik depolanan bir Leiden şişesi işlevi gördüğünü ileri sürdü.

Galvani'nin vardığı sonuçlar, büyük ilgi uyandırır ve genellikle de benimsenirken, Pavia Üniversitesi fizik profesörlerinden Alessandro Volta tarafından eleştirildi. Kaslarla Leiden şişesi arasında kurulan benzerliği sorgulayan Volta, yaptığı deneyler sonucu, kurbağa bacağına aynı tür metalden yapılan çubuklarla dokunulduğunda kasılma ya da titremeye rastlanmadığını gözleyerek, Galvani'nin bulgusunun temelinde kaslardaki hayvansal elektriğin değil, değişik metallerin birbirlerine dokunmasından kaynaklanan bir elektriksel olgunun yattığını ileri sürdü. Volta'ya göre, değişik metalden yapılmış iki çubuk ıslak bir iletkene dokunduğunda aralarında bir potansiyel farkı doğmaktaydı ve Galvani'nin deneyinde kurbağa bacağında gözlenen kas hareketi yalnızca elektrik akımının geçişini gösteriyordu.

Galvani'nin buluşu üzerine yapılan araştırmalar kaslarda hayvansal elektrik bulunmadığını gösterdi. Bu bakımdan eleştirisinde haklı olan Volta, iki değişik metal arasında bir potansiyel farkı olacağı konusundaki önemli gözleminden kalkarak kendi adıyla anılan pilin üretimini gerçekleştirdi. Ne var ki, Volta da bir yanılgıya düşmüştü; kaslardaki harekete yol açan elektrofizyolojik olgunun ancak değişik metallerden oluşan bir yayla gerçekleştiği savı doğrulanmadı. Nitekim Galvani belirli koşullarda tek bir metal çubukla da kas hareketi elde edilebileceğini gösterdiği gibi, daha da önemlisi bir kasın sinirini başka bir kasa dokundurarak da kas hareketinin gerçekleşebileceğini buldu. Böylelikle sinir ve kaslar arasında elektriksel bir ilişkinin bulunduğu kesin bir biçimde ortaya çıkmış oluyordu.

Galvani, fizyolojide Descartes'ın başlattığı ve Borelli'nin geliştirdiği bir akımın öncülerindendir. Diğer fizyolojik olgular gibi kas hareketinin de fizikokimyasal bir temele dayandığını ileri süren bu görüşe kas hareketinin elektriksel niteliğini de katan Galvani, böylelikle 19. yy'da başta Dubois-Reymond olmak üzere birçok araştırmacının geliştirdiği elektrofizyolojinin de öncülüğünü yaptı. Bu alandaki katkısından dolayı, Galvani'nin adı elektrik ve elektrofizyoloji alanlarında birçok işlem ve aygıta verildi. Ampère'in önerisiyle de, elektromanyetik etkilerden yararlanılarak gerilim ölçümünde kullanılan aygıt, "galvanometre" olarak adlandırıldı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *De viribus electricitatis in motu musculari commentarius*, 1791, ("Elektriğin Kas Hareketlerinde Etkisi Üstüne Düşünceler"); *Opere edite en inedite del professore Luigi Galvani*, (ö.s.), 1841, ("Profesör Luigi Galvani'nin Yayımlanmış ve Yayımlanmamış Yapıtları").
- **KAYNAKLAR:** W. Bergin, *Luigi Galvani*, 1912.
- **BAKINIZ:** AMPÈRE, BORELLI, DUBOIS-REYMOND, HALLER, VOLTA.

GÀLVEZ, José
(1720-1787)

İspanyol devlet adamı. İspanyol sömürge sistemini idari ve iktisadi açıdan güçlendirmeye yönelik reformlar yapmıştır.

2 Ocak 1720'de İspanya'nın Màlaga bölgesindeki Vélez kentinde doğdu, 1787'de Madrid'de öldü. Soylu, ancak yoksul bir ailenin oğluydu. Salamanca ve Madrid üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördü. Bir süre devlet bakanı Grimaldi Markisi'nin sekreterliğini yaptıktan sonra, 1764'te yargıçlığa atandı.

1765'te Meksika genel müfettişliğine ve Batı Hint Adaları Kurulu'nun onursal üyeliğine getirilen Gàlvez, aynı yıl Meksika'ya gitti. Bu ülkede kaldığı 7 yıl boyunca,sömürge yönetiminin yapısındaki aksaklıkları giderici ve imparatorluk gelirlerini artırıcı birçok mali ve idari reform yaptı. Vergilerin toplanması merkezileştirildi. Dışalım ve dışsatımlardan alınan gümrük vergisi oranları düşürüldü ve Meksika'nın diğer İspanyol sömürgeleriyle serbestçe ticaret yapmasına izin verildi. Ayrıca bir tütün tekeli kuruldu ve madencilik kesiminin korunması ve güçlendirilmesi için yeni bir madencilik yasası çıkartıldı. Tüm bu uygulamalarla, İspanya'nın Meksika'dan elde ettiği gelirlerde büyük artış sağlandı.

1767'de İspanya Kralı III. Charles'ın Cizvitler'in imparatorluk topraklarından sürülmesi kararını Meksika'da uyguladı. Bu olayın neden olduğu ayaklanmaları bastırdı. Daha sonra, Kuzey Amerika'da giderek güçlenmekte olan İngiltere ve Rusya karşısında Meksika'nın kuzey sınırının güvenliğini güçlendirmek amacıyla, bu bölgedeki örgütlenmeyi yeniden düzenledi. Bu düzenlemeye göre, Meksika'nın kuzey eyaletleri, doğrudan krala bağlı bir genel komutanlığa bağlandı. Ayrıca 1769'da Yukarı California işgal edildi.

1771'de görevini tamamlayarak İspanya'ya dönen Gàlvez 1775'te Batı Hint Adaları bakanlığına atandı. Bu görevi sırasında, Meksika'da genel müfettişken edindiği deneyimlerdenyararlanarak tüm İspanyol sömürge sistemini kapsayan reformları yürürlüğe koydu. İmparatorluğun savunmasını güçlendirmek amacıyla, sömürgelerde yönetiminde Creole (sömürgelerde doğmuş, ikinci kuşak İspanyollar) ve İspanyol subayların bulunduğu Kızılderili ve melez askerlerden oluşmuş yerel askeri milisler kurdurdu. İspanya'da uygulanmakta olan bölgesel yönetim sisteminin, Meksika'da da uygulanmasını sağladı. Mexico City'deki genel yöneticiye bağlı 12 bölge yöneticisinden oluşan idari memurluk sistemini getirdi.

Gàlvez İspanyol İmparatorluğu'na yaptığı hizmetlerden dolayı Sonora Markisi unvanıyla ödüllendirildi ve 1780'de Devlet Konseyi üyeliğine getirildi.

Vasco da Gama

GAMA, Vasco da
(1460-1524)

Portekizli denizci. Avrupa ile Hindistan arasındaki deniz yolunu keşfetmiştir.

Alentejo'da Sines liman kasabasında doğdu, 24 Aralık 1524'te, Hindistan'da Koşin'de (Cochin) öldü. Babası Estevao da Gama, Portekiz Kralı II. João'nun hizmetindeki denizcilerden biriydi.

Vasco da Gama'nın gençliği üzerine pek az şey bilinmektedir. 1492'de II. João tarafından Setubal ve Algarve'de bulunan bazı Fransız gemilerini ele geçirmekle görevlendirildi. Bartolemeu Dias'ın Ümit Burnu'nu keşfetmesinden sonra II. João Hindistan'a ulaşma görevini Estevao da Gama'ya verdi. Estevao da Gama'nın 1495'te ölmesi üzerine keşif gezisinin komutası oğlu Vasco da Gama'ya geçti. Aynı tarihlerde II. João'nun ölümünden sonra yerine Manuel geçtiğinden, Vasco da Gama'nın hangi kral tarafından bu göreve atandığı kesin olarak bilinmemektedir. Sefer için hazırlıklarını tamamlayan Vasco da Gama Temmuz 1497'de Lizbon'dan ayrılarak, Hindistan'a gitmek için yelken açtı. Buyruğunda, sancak gemisi São Gabriel, kardeşi Paulo da Gama'nın komutasındaki São Rafael ve Nicolau Coelho komutasındaki Berrio adındaki gemilerle bir de erzak gemisi vardı. 170 kadar olan mürettebatın arasında, Gonçalo Nunes, Pero de Alenquer, Pero Escabar, João de Coimbra ve Afonso Gonçalves gibi çağın tanınmış Portekizli gemicileri bulunuyordu.

Gama'nın amacı, Doğu'nun baharat pazarlarını tanımak ve Doğu'da yaşadığı sanılan Hıristiyan hükümdarlar ile bağlaşmalar yapmaktı. Yanında efsanevi Hıristiyan rahip kral John'a yazılmış mektuplar ve Portekiz egemenliğinin sembolü olan taş sütunlar taşıyordu. Yeşilburun Adaları'na Bartolemeu Dias'ın komutasındaki bir geminin eşliğinde gittiler. Burada São Tiago'ya uğradıktan sonra 3 ay sürecek olan bir deniz yolculuğu başladı. Kasım'da Ümit Burnu'nu geçtikten sonra Angra de São Braz'a vardılar. Aralık 1497'de Doğu Afrika kıyıları boyunca kuzeye doğru yelken açıldı. 25 Aralık 1497'de Natal kıyılarına gelen Portekizliler, 11 Ocak 1498'de, su sıkıntısı nedeniyle Güney Mozambik'te karaya çıktılar. 25 Ocak'ta Quelimane'ye ulaşan filonun tayfaları arasında iskorbüt salgını baş gösterdi. Hasta olanların iyileşmesi için 2 Mart 1498'e değin Mozambik Adası'nda kalındı. 7 Nisan'da Mombasa'ya (bugün Kenya'da) ulaşan filo, 14 Nisan 1498'de Melinde (bugün Kenya'da) kentine vardı. Zamanın usta denizcilerinden biri olan Ahmed b. Mecid'i yanlarına alarak Hint Okyanusu üzerinden Hindistan'a ulaştılar. 28 Mayıs 1498'de Kaliküt (Calicut) yakınlarında demirlediler.

Vasco da Gama'nın Hindistan'a ulaşmasıyla Ptolemaios'un varsayımlarının tersine, Hindistan ve Afrika arasında bir kara bağlantısı bulunmadığı, Afrika Kıtası'nın ucunun da Aden Körfezi'nde olmadığı kanıtlanmış oldu. Gama, Kaliküt'ün Hindu *zamorini* (Kaliküt racalarının ünvanı) tarafından kente davet edildi. Hindular'ı, Hıristiyan sanarak Kaliküt *zamorini*'ne amaçlarının altın ve gümüş bulmaktan çok Portekizliler gibi Hıristiyanlar ile karşılaşmak olduğunu açıkladı. Kaliküt'te bir ticaret antlaşması yapmayı başaramayan Gama 30 Ağustos'ta Kral

Hindistan'ın Bulunmasının Etkileri

Vasco da Gama'nın Hindistan'ı bulmasından yaklaşık 50 yıl önce Portekizli denizciler 1446'da Afrika kıyılarından ilk köleleri Portekiz'e getirmiş, 1468'de de Afrika'nın güneyine inmeyi başarmışlardı. Coğrafi keşifleri ve sömürgeciliği başlatan ilk ülkelerden biri olan Portekiz, Afrika ve Hindistan kıyıları boyunca ticaret üsleri kurarak ya kaba kuvvetle elkoyduğu, ya da kendi belirlediği düşük fiyatlarla aldığı köle, değerli madenler ve öbür malların ticareti üstünde tekel kurdu. Bu gelişmeler Doğu Akdeniz ticaretini elinde tutan Venedik ve Cenova'nın büyük gelir kaybına yol açtı, aynı zamanda da dünya ticaretinin merkezinin Akdeniz'den Kuzey Avrupa'ya kaymasında etkili oldu. Osmanlı İmparatorluğu da ticaret yollarındaki bu değişiklikten önemli bir gelir kaybına uğradı.

Afrika'nın, Hindistan'ın ve Amerika'nın keşfedilmesi Avrupa'da sermaye birikimine ve kapitalizmin gelişmesine büyük bir hız kazandırdı. Avrupa'da yeni gelişmeye başlayan kapitalist nitelikteki sanayiler bir yandan dünyadaki hammadde kaynaklarına, öbür yandan, ürettikleri malları dünya pazarına sürebilme şansına sahip oldu. Bu ülkelerin dünya ticaretine egemen olması ve olağanüstü ticari kârlar elde etmesi ve bu kârların giderek sanayi sermayesine dönüşmesi de Avrupa ülkelerinin sanayileşmelerinde çok önemli bir etken oldu.

Manuel'e geleneklerini tanıtmak amacıyla birkaç Hindu'yu rehin alarak geriye dönüş yolculuğuna başladı.

Rüzgârın ters yönden esmesi nedeniyle Umman Denizi'ni geçmeleri üç ay aldı. Taze besin ve suyun yetersiz olması iskorbüt salgınına yol açtı ve tayfaların birçoğu öldü. Ocak 1499'da Doğu Afrika kıyılarına ulaştılar. Vasco da Gama mürettebatın azalması nedeniyle gemilerden birini yaktırttı. Gereksinimlerini karşıladıktan sonra Zengibar ve Sofala'daki ticaret merkezlerine uğramadan Mart'ta Sào Braz'a ulaştılar. 20 Mart 1499'da Ümit Burnu'nu geçen gemiler rüzgâr nedeniyle ayrı yönlere savruldular. Coelho komutasındaki gemi 10 Temmuz'da Portekiz'e ulaştı. Hasta olan kardeşi Paulo'yu kurtarmak için Azor Adaları'na giden Vasco da Gama, kardeşinin ölümünden sonra, 18 Eylül 1499'da Lizbon'a vardı.

Keşif seferinin başarıyla bitmesi Portekiz'de heyecan uyandırdı. Manuel, Vasco da Gama'yı kabul ederek kendisine "dom" unvanı verdi ve şövalye yaptı. 1500'de, Pedro Alvares Cabral'ı Hindistan'a gönderdi. Cabral'ın Kaliküt'te kurduğu ticaret merkezindeki Portekizliler, Hintliler'ce öldürülünce, Vasco da Gama bu olayın intikamını almakla görevlendirildi. Gama, oğlu Estavào ile birlikte 20 gemilik bir filoyla Mart 1502'de Hindistan'a doğru yola çıktı. Sofala ve Mozambik'e uğradıktan sonra Goa'ya gitti. Kannanur (Cannanore) limanına yanaşarak Hac'dan dönen Müslüman gemilerine saldırdı. Mallarına el koyarak yolcularıyla birlikte ateşe verdi. Kannanur racasıyla ittifak yaparak Kaliküt'e doğru yol aldı. Kaliküt *zamorini*'nden Müslüman tüccarların limandan çıkarılmalarını istedi. İsteği yerine getirilmeyince limanı bombaladı ve Hindu balıkçıları öldürttü. Daha sonra Koşin'e gitti. Kaliküt *zamorini*'ne düşman olan Koşin racasıyla anlaşmaya vararak burada bir ticaret merkezi kurdu. Baharatların Portekiz'e sabit fiyattan satılmasını sağladı. Eylül 1503'te Lizbon'a döndü.

1519'da Vidigueira Kontu yapılan Vasco da Gama, Manuel'in yerine geçen Kral III. João tarafından 1524'te, Portekiz'in Hindistan valisi olarak atandı.

• KAYNAKLAR: A.F.da Costa (der.), *Roteiro da Primeira Viagem de Vasco da Gama, 1497-1499 por Alvaro Velho*, (3. basım), 1969; J.H.Parry, *The Age of Reconnaissance: Discovery, Exploration and Settlement, 1450-1460*, (2. basım), 1966; E.G.Ravenstein (der.), *A Journal (by an Unknown Writer) of the First Voyage of Vasco da Gama, 1497-1499*, 1898.

• BAKINIZ: P.A.CABRAL, DIAS, MANUEL.

GAMBETTA, Léon
(1838-1882)

Fransız siyaset adamı. Fransa'da III. Cumhuriyet'in kuruluşunda etkin bir rol oynamıştır.

2 Nisan 1838'de Cahors'da doğdu, 31 Aralık 1882'de Ville-d'Avray'de öldü. Cenova'dan Fransa'ya göç etmiş bir bakkalın oğludur. Önce Montfaucon'daki papaz okuluna, daha sonra Cahors'daki liseye devam etti. 1857'de hukuk öğrenimi görmek üzere Paris'e gitti. 1860'ta Paris Barosu'na girerek avukatlık yapmaya başladı. İmparator III. Napoléon yönetimine karşı olan kişilerin davalarını üstlenerek ve *Revue politique et littéraire* dergisinde imparatorluk karşıtı yazılar yazarak kısa bir süre içinde dikkatleri üzerine çekti. 1869 seçimlerine, genel oy hakkının, kişi, basın ve örgütlenme özgürlüklerinin tanınması, laiklik, toplumsal uzlaşmazlıkların adalet yoluyla ve eşitliğe uygun şekilde çözülmesi gibi ilkeleri içeren bir programla girdi. Seçimleri kazanarak Yasama Meclisi üyesi oldu. Kısa süre içinde meclisteki Cumhuriyetçi azınlığın önderlerinden biri durumuna geldi.

III.Napoléon'un ve Thiers'in Fransa'nın Almanya ile savaşa girmesine yol açan politikalarına karşı çıkan Gambetta, 1870'te savaş başladıktan sonra Almanya'nın yenilgiye uğratılması için çaba gösterdi. Eylül 1870'te Fransız güçlerinin Sedan'da büyük bir yenilgiye uğramasından ve III. Napoléon'un Almanlar'a tutsak düşmesinden sonra III. Cumhuriyet'in ilan edilmesinde etkin bir rol oynadı. Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan geçici Ulusal Savunma Hükümeti'nde içişleri bakanı oldu.

Hükümet tarafından işgal dışında kalan bölgelerde Almanlar'a karşı ulusal bir direniş hareketi örgütlemekle görevlendirilen Gambetta, Kasım 1870'te kuşatma altındaki Paris'ten kaçarak Tours'a gitti. Ancak, oluşturduğu askeri güçler Alman ordularının gücü karşısında etkin olamadı. Ocak 1871'de Almanlar'la ateşkes imzalayan geçici hükümeti, kraliyet hanedanının tüm üyelerinin vatandaşlık haklarını ellerinden almaya zorladıysa da, bunda başarılı olamadı ve hükümetten ayrıldı.

Gambetta, Şubat 1871'de Rhin bölgesinden milletvekili seçilerek Ulusal Meclis'e girdi. Ancak, üyelerinin çoğunluğunu Kralcılar'ın oluşturduğu meclisin, Almanya ile yürütülen barış görüşmelerinin sonunda Alsace-Lorraine bölgesini Almanlar'a verme kararına karşı çıkarak, milletvekilliğinden istifa etti ve İspanya'ya gitti.

Gambetta Temmuz 1871'de yapılan yan seçimleri kazanarak yeniden meclise girdi. Monarşi yanlılarının ağırlıkta olduğu mecliste, sürekliliği olan bir cumhuriyet rejiminin kurulması için mücadele etti. Cumhuriyetin kurulmasının ve yaşamasının içte ve dışta barışın sağlanmasına bağlı olduğunu savunarak, dış politikada Almanya ile yakınlaşmayı, iç politikada ise Komün'ün bastırılmasını destekledi. Ayrıca Fransa'da iç barışı bozacak hiçbir toplumsal sorunun olmadığını ileri sürdü. Cumhuriyet hareketine, kentlerde ve kırsal kesimde yaşayan orta sınıfların desteğini kazanmaya çalıştı. Sınıflar arası mücadelenin yerini, kiliseye karşı verilecek laiklik mücadelesinin alması gerektiğini savundu.

Kralcı Mac-Mahon'un 1873'te Thiers'in yerine cumhurbaşkanı olmasından sonra, Gambetta siyasi çalışmalarının ağırlığını yeni bir anayasanın hazırlanmasına verdi. Çok iyi bir taktikçi ve hatip olması etkinliğini artırdı. Kralcılar'ın arasındaki çelişkilerden yararlanarak ve uzlaşmalar yoluyla Cumhuriyetçi 1875 Anayasası'nın çıkmasında etkin bir rol oynadı.

1876'da yapılan ve 1877'de yinelenen seçimlerde Cumhuriyetçiler mecliste çoğunluğu sağladılar. 1879'da Mac-Mahon istifa etmek zorunda kaldı.

Cumhurbaşkanlığına Gambetta'nın getirilmesi beklenirken ılımlı bir Cumhuriyetçi olan Jules Grévy cumhurbaşkanı oldu. Gambetta ise meclis başkanlığına getirildi. 1881'de J. Grévy tarafından başbakanlığa atanan Gambetta, tüm diğer siyasi grupların yer aldığı bir koalisyon hükümeti kurmaya çalıştıysa da bunda başarılı olamadı. Meclise sunduğu bir anayasa değişikliği tasarısının, kendisine karşı birleşen parti içi ve dışı muhalefet tarafından reddedilmesi üzerine başbakanlıktan istifa etti. Kısa bir süre sonra öldü.

• KAYNAKLAR: B. Gheusi, *Gambetta par Gambetta*, 1909; J. Reinach, *Discours et plaidoyers politiques de Gambetta*, 2 cilt, 1880-1885; H.M.Stannard, *Gambetta and the Foundation of the Third Republic*, 1921.

• BAKINIZ: NAPOLÉON III, MAC-MAHON, THIERS.

GAMOW, George
(1904-1968)

Rus asıllı ABD'li fizikçi. Çekirdek fiziği ve astrofizik konularındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

4 Mart 1904'te Odessa'da doğdu, 20 Ağustos 1968'de ABD'de Colorado Eyaleti'nin Boulder kentinde öldü. 1922'de Novorosiski Üniversitesi'nde başladığı fizik eğitimini ertesi yıl Leningrad Üniversitesi'nde sürdürdü. 1928'de doktorasını alınca bir bursla gittiği Göttingen'de geliştirdiği ünlü "alfa tünellemesi" kuramıyla N.Bohr'un dikkatini çekti ve bir süre Kopenhag'daki Kurumsal Fizik Enstitüsü'nde çalıştı. Bu arada Cambridge Üniversitesi'nde Cavendish Laboratuvarı'nı yöneten Rutherford ile de bir süre çalışan Gamow, alfa parçacıklarının atom çekirdeğini parçalaması için gerekli enerjiyi hesap ederek Chadwick'in nötronu keşfetmesini sağlayacak deneylerin de hazırlayıcısı oldu. 1930'da bir yıllığına yeniden Kopenhag'a giden Gamow, 1931-1933 arası Leningrad Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1933'te Belçika'da katıldığı Solvay Konferansı'ndan sonra ülkesine dönmeyerek bir süre çeşitli Avrupa kentlerinde araştırmalarını sürdürdü ve 1934'te ABD'ye yerleşti. 1934-1956 arası George Washington Üniversitesi'nde, 1956'dan ölünceye değin de Colorado Üniversitesi'nde fizik profesörlüğü yaptı.

Doktora öncesi optik camlar üzerine deneyler yapan, 1926'da da yeni gelişmekte olan kuvantum mekaniğine ilgi duyarak Schrödinger dalga denklemini, özel göreliliğin dört boyutuna ek bir beşinci boyut olarak inceleyen Gamow, Göttingen'de bulunduğu sırada, Rutherford'un gözlediği alfa bozunması ile çekirdeklerin alfa parçacıklarıyla bombardımanı arasındaki enerji farkının yarattığı soruna getirdiği çözümle fizik dünyasının ilgisini uyandırdı.

Rutherford, uranyumdan alfa bozunmasıyla salınan alfa parçacıklarının iki katı enerjiye sahip parçacıklarının bile bombardıman sırasında uranyum çekirdeklerine giremeyişini açıklayamamıştı. Çekirdekten çıkmak için gereken enerjinin çekirdeğe girmek için gerekenden daha az olması şeklinde de yorumlanacak bu durumda, alfa bozunumuyla salınan parçacıkların çekirdekteki "potansiyel engeli"ni nasıl aştıklarını Gamow, Schrödinger denklemini enerji engeline uygulayarak çözdü. Alfa parçacığının bir dalga niteliği göstererek enerji engelini "sızarak" aştığı, "kuvantum mekaniksel tünelleme" olarak adlandırılan bu olgu, temelde Heisenberg belirsizlik ilkesinin enerjiyle zaman arasındaki verilen biçimine dayanır. Alfa parçacığı engelin yakınlarına yetersiz enerjiyle geldiğinde, engeli aşması için gerekli ek enerjiyi, enerji korunum yasasının belirsizlik ilkesinin izin verdiği süre içinde çiğneyerek "yoktan var eder" ve engeli aştıktan sonra da bu fazla enerjiyi "geriye vererek" enerji korunumunu yeniden sağlar.

Gamow'un Kopenhag'a ikinci gidişinde önerdiği atom çekirdeğinin sıvı damla modeli, çekirdekte parçalanma (fisyon) ve kaynaşma (füzyon) olaylarının yanı sıra, çekirdeklerden özen nitelikli gamma ışını salınımlarının anlaşılmasında da yararlı olmuştur. Washington'dayken, daha sonra hidrojen bombasının geliştirilmesinde birlikte çalışacağı E. Teller'in de katkısıyla geliştirdiği beta bozunmasına ilişkin Gamow-Teller seçme kuralı beta radyoaktifliğinde gözlenen belirli bir sınıra açıklık getirirken, atomun çekirdek yapısının anlaşılmasında da önemli bir rol oynamıştır.

Gamow, çekirdek fiziğine yaptığı bu temel katkılardan sonra çekirdeksel olguların astrofizikteki rolünü incelemeye başladı, özellikle de yıldız evrimini çekirdek kaynaşması ve parçalanması olaylarıyla açıklamaya çalıştı. Çekirdeksel tepkimeler üstüne çalışmalarıyla, Bethe'nin yıldızların evrimine ilişkin karbon çevrimi kuramını geliştirmesine yardımcı olan Gamow, nova ve süpernovaların oluşumunda nötrino üretimi ve salınımı konusunu da araştırdı. Gamow'un kozmolojiye ilişkin belki de en önemli çalışması, Lemaitre'in ileri sürdüğü "Büyük Patlama" (Big Bang) kuramıyla ilgilidir. Evrenin bugünkü bilinen özelliklerini açıklamak üzere önerilen bu patlamadan önce evrende maddenin, yüksek enerjili bir ışınım ortamında yüzen "ylem" adını verdiği bir nötron-proton-elektron karışımından oluştuğunu ileri süren Gamow, evrenin, patlama sonrası eriştiği kararlı durumda, patlamadan kalma bir "artık kara cisim ışıması" göstermesi gerektiğini de ortaya koydu. 1965'te A. Penzias ve R.W. Wilson'ın böyle bir ışınımı gözlemeleriyle, evrenin patlama sonucu genişlemesine dayalı model de önemli bir destek kazandı.

Gamow'un çekirdek fiziği ve astrofiziğin yanı sıra kuramsal biyolojiye de önemli bir katkısı olmuştur. Watson ve Crick'in 1953'te DNA'nın çift sarmal yapısını bulmalarından kısa bir süre sonra Gamow, DNA'nın temelini oluşturan dört tür nükleotidin (adenin, guanin, timin ve sitozin) üçlü gruplar halinde, amino asitleri belirleyecek kalıtsal bilgileri taşıyabileceğini ileri sürdü. Daha sonra ayrıntılarında yanlışlıklar içerdiği anlaşılan bu öneri gene de kalıtsal kotlama mekanizmasını ana hatlarıyla ortaya koymuştur.

Gamow'un ismini bilim çevrelerinden öteye taşıyan bir ilginç yanı popüler bilim konusundaki

çalışmalarıdır. Özellikle atom ve çekirdek fiziğini görelilik kuramı ve kozmoloji kuramlarını tanıtan, kendi çizgileri ve güçlü bir mizah anlayışıyla zenginleştirdiği çok sayıda makale ve kitaplarıyla fiziği geniş kitlelere sevdiren Gamow'a 1956'da UNESCO'nun popüler bilim alanındaki çalışmalar için koyduğu Kalinga Ödülü verildi.

- YAPITLAR (başlıca): *Mr. Tompkins in Wonderland*, 1939, ("Mr. Tompkins Harikalar Ülkesinde"); *Atomic Energy in Cosmic and Human Life*, 1945, ("Evrenin ve İnsanın Yaşamında Atom Enerjisi"); *Atom and its Nucleus*, 1961, ("Atom ve Çekirdeği"); *A Star Called the Sun*, 1965, (Güneş Diye Bir Yıldız, 1982); *Thirty Years That Shook Physics*, 1966, ("Fiziği Sarsan Otuz Yıl").
- KAYNAKLAR: *My World Line*, 1970.
- BAKINIZ: BETHE, BOHR, CHADWICK, CONDON, CRICK, FERMI, H.W.GEIGER, HEISENBERG, LEMAITRE, PENZIAS, RUTHERFORD, SCHRÖDINGER, TELLER, J.D.WATSON, R.W. WILSON.

GANCE, Abel
(1889-1981)

Fransız film yönetmeni. Getirdiği yenilikler ve anlatım özellikleriyle sinema sanatının öncülerinden biri olmuştur.

25 Ekim 1889'da Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Babasının isteği üzerine genç yaşta bir hukuk bürosunda çalışmaya başladıysa da tiyatro tutkusu ağır bastı, on dokuz yaşında Brüksel'de sahneye çıktı. Sinemada ilk kez 1909'daki *Molière* filminde oyuncu olarak görev aldı. Bunu başka küçük roller izledi. 1911'de kendi yapımevini kurdu ve ilk filmi *La digue*'i ("Su Bendi") gerçekleştirdi.

Sağlığı nedeniyle orduya alınmayınca I. Dünya Savaşı yıllarında da film yapımını sürdürdü. Pek çok filminin iyi gelir sağlamasına karşın yine de her filminde yapımcılarla uğraşmak zorunda kalıyordu. Bu nedenle sinemaya getirmek istediği yeni boyutları ve teknik buluşları uygulayabilmesi kolay olmadı. I. Dünya Savaşı'nın son aylarında orduya çağrıldı. *J'accuse* ("İtham Ediyorum") adlı görkemli savaş karşıtı yapıtını bu sırada, gerçek savaş atmosferi içinde gerçekleştirdi. Film, Avrupa'da büyük bir ilgi gördü. Sonraki filmi, *La roue* (Tekerlek) ise bir başyapıt olarak kabul edildi.

Gance'ın en büyük yapıtı *Napoléon*'dur. Sinema tekniği alanındaki öncülüğünün en iyi örneği olan film Paris Operası'nda üçlü ekranda gösterildi. Ama çok kesilerek oynatılmıştı. Bu film ancak 1980'lerin başında bir İngiliz arşivcinin çabaları sonucu özgün yapısına kavuşturulabildi. F. Ford Coppola'nın haklarını satın alarak, dağıtımını üstlendiği *Napoléon* yapılışından yıllar sonra, Avrupa ve ABD'de yeniden büyük bir hayranlıkla izlendi. Gance, sesli sinemaya geçildiğinde daha çok ticari yapımlara yöneldi. Son yıllarını kendi köşesinde, sinema dünyasına küskün olarak geçirdi.

Onun sinema alanına getirdiği yeniliklerin en önemlisi; Ayzenştayn'ı da etkileyen dinamik kurgu anlayışıdır. Kendi kendini yetiştirmiş bir sinemacı olması, akademik sanatçıların cesaret edemeyeceği bir dizi yeniliği sinemaya getirmesine olanak vermiştir. Panoramik sistemin öncüsü olan "polivizyon"u ilk kez o denemiştir. Kamerayı durağanlıktan kurtarıp hareketlendirmiş, hatta elde taşınan kameraya yönelmiştir. Hızlı bir kurgu ile filmlerinin dinamizmini büsbütün güçlendirmiştir. Ustalığı ve yaratıcılığı ile dünya sinemasının en önemli öncüleri arasında yer almaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *La digue*, 1911, ("Su Bendi"); *Le négre blanc*, 1912, ("Beyaz Zenci"); *Mater Dolorosa*, 1917; *La dixième symphonie*, 1918, ("Onuncu Senfoni"); *J'accuse*, 1919, ("İtham Ediyorum"); *La roue*, 1923, (Tekerlek); *Napoléon*, 1927; *Austerlitz*, 1960, *Bonaparte et la révolution*, 1971, ("Bonaparte ve Devrim").
- KAYNAKLAR: (C. Ford ile), *Abel Gance*, 1963.

GANDİ, İndira
(1917)

Hintli kadın siyasetçi. 1966-1977 arasında başbakanlık yapmış, 1980'den bu yana da aynı görevi sürdürmektedir.

19 Kasım 1917'de Allahabad'da doğdu. Hindistan'ın ilk başbakanı Javaharlal Nehru'nun kızıdır. Gandi soyadını Mohandes Gandi'yle bir akrabalığı bulunmayan Feroze Gandi'yle evlenerek almıştır. Hindistan'da Visva-Bharati Üniversitesi'nde, İngiltere'de Oxford Üniversitesi'ne bağlı Somerville College'da öğrenim gördü. 1938'de Hindistan Ulusal Kongresi'ne (Kongre Partisi) girdi. 1942'de evlendi, aynı yıl İngiltere yönetimine karşı çalışmaları nedeniyle, eşi ile birlikte tutuklanarak, 13 ay hapse mahkûm oldu. 1955-1959 arasında, Kongre Partisi'nin yönetici kadrosunda çalıştı. 1959'da parti başkanlığına getirilen Gandi, Lal Bahadur Şastri hükümetinde basın ve yayın bakanı olarak görev yaptı.

Şastri'nin 1966'da ölümü üzerine Hindistan'ın üçüncü başbakanı oldu. Başbakanlığı döneminde, partinin Morarji Desai önderliğindeki muhafazakâr kanadının Gandi'ye karşı sürdürdüğü muhalefet daha da şiddetlendi. Kongre Partisi, 1967 genel seçimlerini kazandı, ancak salt çoğunluğu sağlayamadı. Temmuz 1969'da, Gandi'nin tarım kesimine ve küçük sanayiciye kredi sağlamak amacıyla 14 büyük bankayı devletleştirme kararı alması, partinin ikiye bölünmesine neden oldu.

1971 seçimlerinde Gandi'nin önderliğindeki Kongre Partisi büyük başarı kazandı. Seçimlerden hemen sonra Pakistan'ın Doğu Pakistan'daki (Bangladeş) ayrılıkçı ayaklanmayı bastırmaya çalışması, çoğu Hindu olmak üzere milyonlarca Bengalli mültecinin Hindistan'a kaçmasına yol açtı. Bağımsızlık hareketini destekleyen Hindistan birlikleri 6 Aralık 1971'de Pakistan'a girdi. İki hafta süren savaş sonunda,

bağımsız Bangladeş devleti kuruldu.

1971 seçimlerinden kısa bir süre sonra, muhalefet Gandi'nin seçimlerde yolsuzluk yaptığını ileri sürerek Allahabad Yüksek Mahkemesi'ne başvurdu. Mahkemenin Haziran 1975'te açıklanan kararında, Gandi' nin seçim kampanyası sırasında kamu araçlarını ve görevlilerini kendi çıkarı için kullandığı belirtilerek, seçimler geçersiz sayıldı; Gandi'nin altı yıl süreyle seçimlere katılması ve kamu görevi yapması yasaklandı. Gandi'nin bu karara uymayarak görevini sürdüreceğini açıklaması, ülkede ciddi karışıklıkların başlamasına neden oldu. Gandi, 26 Haziran 1975'te olağanüstü durum ilan etti. Muhalefet liderleri tutuklandı, basına sansür kondu. Anayasa ve seçim yasasında yapılan değişikliklerle başbakanın seçim suçlarından yargılanması olanağı kaldırıldı. Uyguladığı baskı rejimiyle muhalefeti susturan Gandi, enflasyonu denetim altına almak, üretimi artırmak ve işsizlik sorununu çözümlemek amacıyla, iktisadi reform programını uygulamaya koydu. Mihracelerin hazineden aldıkları aylıkları ve onların bazı ayrıcalıklarını kaldırdı.

Mart 1977'deki genel seçimleri çeşitli partilerin birleşmesinden oluşan Janata (Halk) Partisi kazandı ve Morarji Desai başbakan oldu. Gandi'nin seçimleri kaybetmesinde bireysel özgürlüklerin kısıtlanması ve halka zorla benimsetilmeye çalışılan kısırlaştırmaya yönelik doğum kontrolu politikası büyük rol oynadı. Temmuz 1977'de Janata Partisi'nin adayı N.S. Reddy cumhurbaşkanı oldu. Gandi, Kongre Partisi'nden ayrılarak Kongre Partisi (İ) adıyla yeni bir parti kurdu. Janata Partisi'nde bölünmeler başladı ve başbakan Desai Temmuz 1979'da görevinden istifa etti. Desai'nin istifası üzerine devlet başkanı Reddy, meclisi feshedip yönetimi geçici hükümete bıraktı.

Gandi'nin yeni partisi Ocak 1980 seçimlerinde büyük başarı sağladı. Yeniden başbakan olan Gandi, Nisan 1980'de bir suikast girişiminden yara almadan kurtuldu. Bölgesel muhalefet ve terör bu dönemde daha da şiddetlendi. Şubat 1983'te Assam Eyaleti'nde Hindular'la Müslüman göçmenler arasında çıkan çatışmalarda binlerce kişi öldü. Nisan 1984'te Bombay' daki Hindu-Müslüman çatışmasından iki hafta sonra, Pencap'ta Sihler'in başlattığı ayaklanma geniş boyutlara ulaştı.

• KAYNAKLAR: K.A. Abbas, *Indira Gandhi: Return of the Red Rose*, 1966; K. Nehru Hutheesing, *Dear to Behold: An Intimate Portrait of Indira Gandhi*, 1969.

• BAKINIZ: NEHRU, ŞASTRİ.

GANDİ, Mohandas Karamçand (1869-1948)

Hintli siyaset adamı. Şiddete başvurmama ve pasif direnmeye dayanan mücadele yöntemiyle bağımsızlık mücadelesine önderlik etmiştir.

2 Ekim 1869'da Batı Hindistan'da Gucarat Prensliği'nin başkenti Porbandar'da doğdu, 30 Ekim 1948'de Delhi'de öldü. Vayçyas kastına bağlı varlıklı bir tüccar ailesinin oğluydu. Babası Karamçand Gandi, Porbandar kentinin divanıydı (başbakan). Gandi ailesi bir Brahman tanrısı olan Vişnu'ya tapıyor, Vaişnaizm'in (Vişnuculuk) gerektirdiği şiddete karşı olma, yaşayan hiçbir şeye zarar vermeme, et yememe, çeşitli inançlara saygı gösterme ve evrendeki her şeyin ölümsüzlüğüne inanma gibi ilkeleri benimsiyordu.

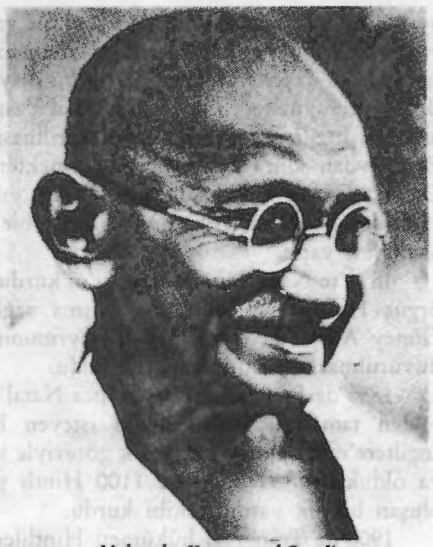

Mohandas Karamçand Gandi

Öğrenimine Porbandar'da başlayan Gandi, babasının Rajkot başbakanı olması üzerine daha iyi bir okula gitme olanağı buldu. İyi bir öğrenci değildi. Yalnız başına yürüyüş yapmaktan, evde anne ve babasına yardım etmekten hoşlanıyordu. 13 yaşında Kasturbay adlı bir kızla evlendirildi.

1887'de tıp öğrenimi görmek amacıyla Bhavnagar'da Bombay Üniversitesi'ne bağlı Samaldas College'a girdi. Ancak ailesi Vaişnava inancına ters düştüğü gerekçesiyle hekim olmasına karşı çıktı ve aile geleneğini sürdürerek hukuk öğrenimi görmesini istedi. Gandi, Eylül 1888'de İngiltere'ye giderek Inner Temple'da hukuk öğrenimine başladı. İngiltere'de kaldığı üç yıl boyunca oradaki yaşam biçimine uyum sağlamakta güçlük çekti. Londra Vejetaryenler Derneği'nin etkin bir üyesi oldu. Aynı dernek içinde çalışan Edward Carpenter, George Bernard Shaw, Annie Besant gibi değişik görüşleri savunan kişilerle tanıştı. Onların yerleşik değerlere karşı çıkan, kapitalizmin olumsuzluklarını eleştiren, ahlaki değerlerin üstünlüğünü savunan, çelişki yerine uzlaşmadan yana olan görüşlerinden etkilendi.

Haziran 1891'de öğrenimini tamamlayarak baroya kabul edildi, bir ay sonra da Hindistan'a döndü. Rajkot ve Bombay'da avukatlık yapmayı denedi. Başarılı olamayınca Güney Afrika'da iş yapan bir Müslüman şirketin önerisini kabul ederek 1893'te Pretoria'ya gitti. Güney Afrika'da yaşayan siyah çoğunluğa ve çalışmaya gelen Hintliler'e yönelik ırkçı baskılara tanık oldu. Bir insan ve bir Hintli olarak onurunu korumaya çalıştı, diğer Hintliler'in de aynı biçimde davranmaları için çaba gösterdi.

Güney Afrika'da ırkçılığa karşı mücadelesi

1894'te iş sözleşmesi bittiği için Hindistan'a dönmeye karar vermişken İngiliz sömürge yönetimi altındaki Natal'da yasama meclisinin Hintliler'in oy

verme haklarını ellerinden alan yeni bir yasayı kabul etmek üzere olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Güney Afrika'da kalarak Hintliler'in bu olaya tepkisini dile getiren yüzlerce dilekçenin Natal Yasama Meclisi'ne ve İngiltere hükümetine ulaştırılmasını sağladı. Bu olaydan sonra Hindistan'a dönmekten vazgeçen Gandi, Güney Afrika'da kaldığı 20 yıl boyunca Hintliler'in mücadelesine önderlik etti, bir yandan da avukatlık yaptı.

1894'te Natal Hint Kongresi'ni kurdu. Bu siyasi örgüt Hintliler arasında dayanışma sağlamada ve Güney Afrika'da uygulanan ırk ayrımının dünyaya duyurulmasında etkin bir araç oldu.

1899'da Boer Savaşı başlayınca Natal'da İngiltere'den tam vatandaşlık hakkı isteyen Hintliler'in İngiltere'nin yanında savaşmak göreviyle karşı karşıya olduklarını savundu ve 1100 Hintli gönüllüden oluşan bir ilk yardım ekibi kurdu.

1906'da Transvaal hükümeti Hintliler için yeni bir kayıt sistemi getirdi. Hintliler Gandi'nin önderliğinde Johannesburg'da bir kitle gösterisi düzenlediler ve kayıt işlemlerini şiddete başvurmadan boykot etmeye karar verdiler. Bu yeni mücadele yöntemine Satyagraha (Gerçeğin Gücü) adı verildi. Güney Afrika'da 7 yıldan fazla süren Satyagraha mücadelesi sırasında yüzlerce Hintli tutuklandı ve çeşitli baskılara uğradı. Sonunda Gandi ile Güney Afrika yönetimi arasında yapılan görüşmeler uzlaşmayla sonuçlandı; anlaşma Hintliler'in sorunlarına kesin bir çözüm getirmese de bazı gelişmeler sağlandı. Gandi Temmuz 1914'te Hindistan'a döndü.

Gandi'nin Güney Afrika'da geçirdiği yıllar düşüncelerinin netleştiği, siyasi mücadele yönteminin belirlendiği ve kitleleri yönlendirme deneyimi kazandığı yıllar oldu.

Kuran'ı, *İncil*'i, Tolstoy'un Hıristiyanlık üzerine yazılarını okudu. Hinduizm'i derinlemesine inceledi. John Ruskin'in *Unto This Last* adlı kitabında yer alan dünya nimetlerine sırt çevirme çağrısını Bhagavad Gita'nın öğütleriyle birleştirdi. Ailesi ve arkadaşlarıyla birlikte Durban yakınlarındaki bir kasabaya yerleşti. Maddi zenginliklerden vazgeçme, gereksinimleri en basit biçimde karşılama, ortak bir yaşam sürme, herkesin emeğini eşdeğerde görerek malları eşit olarak bölüştürme gibi ilkeleri uygulamaya başladı. Brahmaşarya'nın cinsel eğilimi gemleme aşamasını da yaşama geçirerek hiçbir istekle kirlenmemiş bir duruma erişmeyi, her türlü duyguyu denetim altına almayı, öfke, şiddet ve kini ortadan kaldırmayı, kazanma umudu ve kaybetme korkusu olmadan çalışmayı amaçladı, çevresindekilere de aynı görüşleri benimsetmeye çalıştı. Hindistan'a döndüğünde dini, ahlaki ve siyasi görüşlerinin yansıması olan mücadele yöntemi şiddet aleyhtarlığı ve pasif direnme olarak belirlenmişti.

Tuz yürüyüşü

Hindistan'da sömürge yönetimine karşı mücadelesi

I. Dünya Savaşı başlayınca İngiltere'ye destek olmak amacıyla bir ilk yardım ekibi kurdu. 1919 başında kabul edilen Rowlatt Yasaları'yla savaş dönemi önlemlerinin barışta da sürdürülmesi ve Hintliler'in muhalefet etmeleri durumunda yargılanmadan hapsedilmeleri gündeme gelince İngiltere'ye ilişkin düşünceleri sarsıldı. 6 Nisan 1919'da yas günü (hartal) ilan ederek Hintliler'in çalışmadan yasayı protesto etmelerini istedi. Hartal'ı izleyen günlerde çeşitli illerde gösteriler yapıldı. Amritsar'da düzenlenen bir toplantı sırasında polis silahsız halkın üzerine ateş açarak 400 kişinin ölümüne, yüzlerce kişinin yaralanmasına neden oldu. Bunun üzerine bazı bölgelerde şiddet eylemlerine başvurulunca Gandi eylemi durdurdu.

İngiliz yönetimi Rowlatt Yasaları'nın tepkisini hafifletmek için Aralık 1919'da Montagu-Chelmsford Reformları olarak bilinen yasayla oy kullanma hakkını genişletip Hintliler'in yönetim kademelerinde daha fazla söz sahibi olmalarını sağladı. Bu arada I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin ağır koşullarla barışa zorlanması Hintli Müslümanlar'la İngilizler'in arasını açmıştı. Gandi'nin Amritsar Katliamı'nı ve Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere'nin tutumunu protesto etmek amacıyla hiçbir alanda İngiliz yönetimiyle işbirliği yapmama önerisini, hem Hindistan Hilafet Komitesi, hem de Hint Ulusal Kongresi (Kongre Partisi) onayladı.

Müslüman-Hindu işbirliğinin tam anlamıyla sağlandığı ve 1920-1922 arasında süren işbirliği yapmama hareketi sırasında İngiliz ürünleri, okulları, mahkemeleri, yeni reformların öngördüğü yasama kurulları boykot edildi. İngiliz dokumaları yerine kullanılan çıkrıkta eğrilmiş pamuktan yapılan peştamallar hareketin simgesi oldu. Bu eylem sırasında Hint Ulusal Kongresi milliyetçi hareketin etkin bir siyasi örgütü haline dönüştü.

Gandi Şubat 1922'de Çovri Çovra kentinde 22 polisin öldürülmesi üzerine Satyagraha eyleminin ilkelerinin zedelendiği gerekçesiyle Kongre Partisi'nin çoğunluğunun görüşüne karşı çıkarak eylemin durdurulmasını istedi. Mart 1922'de tutuklandı ve 6 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Şubat 1924'te bir apandisit ameliyatı geçirmesi üzerine serbest bırakıldı. 1927'ye değin ülkeyi baştan başa dolaşarak şiddet aleyhtarlığını halka benimsetmeye çalıştı. Tutuklanmasıyla başlayan dönemde Kongre hareketi içinde mücadele yöntemi konusunda görüş ayrılığı ortaya çıkmış, yasama kurullarına girerek içerden engelleme eylemi düzenlenmesini savunan bir grup 1923'te Motilal Nehru (1861-1931) ve Çitta Rancan Das önderliğinde Savaraj (Bağımsızlık) Partisi'ni kurmuşlardı. Hindular'la Müslümanlar arasında sağlanan işbirliği de bozulmuştu.

İngiltere hükümeti 1927'de John Simon başkanlığında bir anayasal reform komisyonu kurdu. Kongre Partisi ve diğer partiler hiçbir Hintli'nin alınmadığı bu komisyonu boykot ettiler. Gandi, Kongre Partisi'nin Aralık 1928'de Kalküta'da yapılan toplantısında İngiltere'nin Hintliler'ce hazırlanacak bir anayasayı kabul etmesini ve bir yıl içinde ülkeye dominyon statüsü tanımasını istedi. İngiltere'nin bu istemi reddetmesi üzerine Aralık 1929'da yeni bir pasif direnme eylemi düzenlendi.

Mart 1930'da tuza konan yeni bir vergiye tepki olarak bir protesto yürüyüşü başlatan Gandi yol boyunca kendisine katılanlarla birlikte, 24. günün sonunda Hint Okyanusu'na vardı. Kıyıdan avcuna aldığı bir avuç tuz köylülerin yasa dışı yoldan tuz üretmeye başlamaları için bir işaret oldu. Çok etkili olan bu eylem sırasında aralarında Gandi'nin de bulunduğu 60.000'den fazla Hintli tutuklandı. Bir süre sonra Genel Vali Lord Irwin görüşme istemiyle

Gandi'yi serbest bıraktırdı. Görüşmede, pasif direnme eyleminin durdurulması, buna karşılık Hintli tutukluların serbest bırakılması ve Kongre Partisi'nin Londra'da yapılacak Yuvarlak Masa Konferansı'na katılması konularında anlaşmaya varıldı. Gandi Ekim 1931'de Kongre Partisi'nin tek temsilcisi olarak Londra'ya gitti. Ancak konferansta iktidarın devri yerine azınlıkların sorunları gibi ayrıntılar üzerinde durulunca Hindistan'a geri döndü. Bu durumu protesto etmek amacıyla yeni bir pasif direnme eylemi düzenledi. Milliyetçi hareketle uzlaşmaktan yana olmayan yeni Genel Vali Willingdan Kongre Partisi'ni yasadışı ilan ederek Gandi'yle birlikte birçok yöneticisini tutuklattı.

Gandi tutukluyken, İngiliz yönetiminin paryaların (dokunulamayanlar) siyasi yaşamdaki etkilerini azaltmak için yasama kurullarında ayrı temsilci bulundurmaları konusundaki bir yasa tasarısını protesto etmek amacıyla Eylül 1932'de açlık grevi yaptı.

1934'te genç yöneticilerin etkin olabilmesi için Kongre Partisi başkanlığından ayrıldı. 1935'te kabul edilen Hindistan Yönetim Yasası'yla oy verme hakkı genişletildi, mahalli meclisler ve hükümetlerle federal bir parlamento kuruldu. 1936'da yapılan seçimlerde Kongre Partisi her bölgede çoğunluğu sağladı. II. Dünya Savaşı başlayınca Hindistan genel valisi Hindistan'ın Almanya karşısında savaşa katıldığını açıkladı. Bu kararın Hintliler'e danışılmadan alınmasını protesto eden Hint Ulusal Kongresi, üyelerinin yerel idari görevlerden istifa etmesini kararlaştırdı. Savaş Hint-İngiliz ilişkilerini gerginleştirdi ve yeni anayasa askıya alındı.

Japonya'nın 1942'de Güneydoğu Asya'ya saldırmasıyla Hindistan'ın durumu yeniden önem kazandı. İngiltere hükümeti adına Hindistan'a giden R.S.Cripps'in Hintli önderlerle yaptığı görüşmeler sonuçsuz kaldı. Gandi, Japonya yenilgiye uğratılırsa Hindistan'a da İngiliz Uluslar Topluluğu içinde bağımsızlık verileceği önerisini, Hindistan topraklarının şiddet yoluyla savunulması anlamı taşıdığını düşündüğünden reddetti. Eğer İngiltere Hindistan'ı terkederse Japonya'nın saldırmasına neden kalmayacaktı. Nisan 1942'de "Hindistan'ı terkedin" sloganıyla yeni bir eylem başlattı. Bunun üzerine Gandi'yle birlikte tüm Kongre Partisi yöneticileri tutuklandı ve milliyetçi hareket baskı altına alındı.

Gandi cezaevindeyken tutuklamalar üzerine ortaya çıkan şiddet olaylarından sorumlu tutulmasını protesto etmek amacıyla 21 gün süren bir açlık grevi yaptı. Sıtma ve dizanteriye yakalanınca Mayıs 1944'te serbest bırakıldı.

II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra İngiltere'de İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi İngiliz-Hint ilişkileri açısından yeni bir dönem başlattı. Hindistan'da bağımsızlık mücadelesinin ulaştığı boyut, İngiltere'ye Hindistan'a bağımsızlık tanımak dışında bir seçenek bırakmıyordu. Öte yandan Gandi'nin Hindu-Müslüman birliğini sağlamak amacıyla Eylül 1944'te Müslümanlar'ın önderi M.A.Cinnah'la yaptığı görüşme anlaşmazlıkla sonuçlanmış, Müslüman ve Hindu topluluklarının tek bir devlet içinde yaşayamayacakları kesinlik kazanmıştı.

1946-1947 yıllarında Kongre Partisi, Müslüman Birliği ve İngiltere yönetimi arasında, kurulacak iki yeni devlete ilişkin anayasal düzenlemeler görüşülürken Hindular'la Müslümanlar arasında çarpışmalar oluyordu. Gandi Mart 1946'da Bihar'da binlerce insanın öldüğü, binlercesinin de yaralandığı olaylar üzerine açlık grevi yaptı.

Bağımsızlık görüşmeleri Haziran 1947'de adını son Hindistan Genel Valisi Mountbatten'dan alan planla sonuçlandı ve iki ayrı devletin kurulması karara bağlandı. Gandi yıllardır uğruna mücadele ettiği birliğin ve barışın sağlanamamasının üzüntüsü içinde Ağustos'ta yapılan bağımsızlık kutlamalarına katılmayı reddetti. Ayrılma işlemleri sürerken Kalküta'da ve Delhi'de kanlı çarpışmalar olması üzerine yeniden açlık grevine başladı. Ya şiddet eylemlerine son verilecek, ya ölecekti. Hindu ve Müslüman önderlerin çarpışmaların durdurulacağı konusunda söz vermeleri üzerine açlık grevini bıraktı. 30 Ocak 1948'de akşam duasına giderken fanatik bir Hindu tarafından öldürüldü.

Hindistan'ın bağımsızlık hareketine önderlik ederek İngiliz İmparatorluğu'nun çözülme sürecinin başlamasında önemli katkısı olan Gandi, siyaset adamı olmaktan çok bir din adamıdır. Onu izleyenler arasında öğütlerinin tümünü benimseyerek yaşama geçirenler yok denecek kadar azdır. 1909'da Güney Afrika'dayken yazdığı *Hind Swaraj* ("Hindistan'ın Bağımsızlığı") adlı kitabında ele aldığı iktisadi ve toplumsal konulardaki görüşleri gerçekçi olmaktan uzaktır. Sanayileşmeyi kişiyi insanlıktan çıkarıcı bir tehdit olarak görmekte, makine yerine insan emeğinin kullanılmasını önermektedir. Hindistan'a döndükten sonra Güney Afrika'dakine benzer bir ortaklık çiftliğini (aşram) Ahmedabad kentinde kurmuş, kendi yaşam biçimini, çevresindekilere de benimsetmeye çalışmıştır. Yoksul kitlelerin eğitim olanaklarının artırılması, yaşam koşullarının düzeltilmesi için çareler aramıştır. Şiddet aleyhtarlığının ve pasif direnmenin yalnızca gerekli olduğunda başvurulacak bir mücadele yöntemi olarak algılanmasına karşı çıkarak, her şiddet olayından sonra köy köy dolaşarak halkı şiddetten vazgeçirmeye çalışmıştır. Ünlü Hint şairi Rabirdranath Tagore'nin ona verdiği Mahatma (Yüce Ruh) adı çok kısa zamanda herkes tarafından benimsenmiş, yaşamı boyunca ve ölümünden sonra bu adla anılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Story of My Experiments with Truth*, 2 cilt, 1927-1929, (Yaşadığım Gerçeğin Öyküsü, 1984); *Collected Works of Mahatma Gandhi*, 40 cilt, 1958'den bu yana, ("Mahatma Gandi'nin Toplu Yazıları");

• **KAYNAKLAR:** G. Ashe, *Gandhi-A Study in Revolution*, 1968; O.Coolidge, *Gandhi*, 1971; E.Erikson, *Gandhi's Truth-On the Origins of Militant Non-Violence*, 1969; L.Fischer, *The Life of Mahatma Gandhi*, 1950; P.Guerin, *A L'Affût de Gandhi*, 1949; D,Lapierre, L.Collins, *Bu Gece Özgürlük*, 1975; S.Lassier, *Gandhi et la non-violence*, 1970; S.K.Majumdar, *Jinnah and Gandhi-Their Role in India's Quest for Freedom*, 1966; B.R.Nanda, *Mahatma Gandhi-A Biography*, 1965; P.Nayar, *Mahatma Gandhi-The Early Phase*, 1965; D.G,Tendulkar, *Mahatma-Life of Mohandas Karamchand Gandhi*, 8 cilt, 1963.

◄ *Bağımsızlığın kazanılması*

• **BAKINIZ: CİNNAH, NEHRU.**

GAPON, Georgi
(1870-1906)

Rus din adamı. Kışlık Saray'a düzenlediği yürüyüşün kanlı bir biçimde dağıtılması 1905 Devrimi'yle sonuçlanmıştır.

Georgi Apollonoviç Gapon 5 Şubat 1870'te Poltava'da doğdu, 28 Mart 1906'da Finlandiya'da Terijoki'de (bugün SSCB'de Zelenogorsk) öldü. Varlıklı bir köylü ailesinin oğluydu. 1898-1903 arasında St. Petersburg İlahiyat Akademisi'nde öğrenim gördü. St. Petersburg hapisanesinde papaz olarak görev yaptı. Rus gizli polisi Ohrana'nın şeflerinden S.V.Zubatov ile ilişki kuran Gapon 1903'ten sonra St.Petersburg'da işçileri Rus devrimci hareketinden uzak tutmak amacıyla yönetim yanlısı işçi birlikleri kurdu.

9 Ocak 1905'te başında Gapon'un bulunduğu 100.000 kişilik bir topluluk, Çar II. Nikolay'a kötü yaşam koşullarının düzeltilmesi için yardım dileyen bir dilekçeyi sunmak üzere St. Petersburg'daki Kışlık Saray'a bir yürüyüş düzenledi. Ancak askerlerin halka ateş açması sonucu çok sayıda kişi öldü ve yaralandı. "Kanlı Pazar" adıyla bilinen bu olay Rusya'da 1905 Devrimi'nin ortaya çıkmasında en büyük etken oldu. Gapon olaydan sonra ülkeyi terketti. 1905 sonbaharında Rusya'ya dönerek gizli polisle yeniden ilişki kurdu ve Sosyalist Devrimciler içinde ajan olarak çalışmaya başladı. Polisle ilişkisi olduğunun anlaşılması üzerine öldürüldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Story of My Life*, 1905, ("Yaşam Hikâyem").
- **BAKINIZ:** NİKOLAY II.

GARBO, Greta
(1905)

İsveç asıllı ABD'li sinema oyuncusu. Sinemanın yarattığı en ünlü yıldızlardan biridir.

18 Eylül 1905'te Stockholm'da doğdu. Asıl adı Greta Louisa Gustafsson'dur. Bir işçi ailesinin çocuğu olarak yoksulluk içinde büyüdü. Babasının ölümü üzerine on üç yaşındayken bir berber dükkânında çalışarak yaşama atıldı. Çalışmakta olduğu bir süpermarketin reklam filminde ilk kez kamera karşısına çıktı. Sonra birkaç reklam filminde, ardından da bir güldürüde rol aldı. Kraliyet Tiyatrosu'nun sınavlarına girdi ve kazandı. Burslu olarak sürdürdüğü eğitimi sırasında yönetmen Mauritz Stiller tarafından keşfedildi. Onun çektiği *Gösta Berling's Saga*'daki (Gösta Berling Efsanesi) rolüyle Avrupalı eleştirmenlerin övgüsünü kazandı.

1924'te Hollywood'dan bir çağrı alan Stiller, Garbo ile de kontrat yapılması koşulunu ileri sürdü. Garbo ertesi yıl Hollywood'daki ilk filmi *The Torrent*'i (Şelale) çevirdi. M.G.M. şirketi onu büyük bir reklam kampanyasıyla tanıttı. Film bir yıl sonra gösterime çıktığında izleyiciden büyük ilgi gördü. "Garbo efsanesi" böyle yayılmaya başladı. Ama, Stiller onun sonraki filmini yönetirken, stüdyo sahipleri ile anlaşmazlığa düştü ve İsveç'e döndü. Garbo onunla gitmedi. Hollywood'da kaldı ve birbiri arkasından ününe ün katan filmleri çevirmeye başladı.

Yaratılan Garbo mitine uygun olarak, özel yaşamını basından ve izleyicilerden saklı tutuyordu. Çeşitli erkeklerle arkadaşlık etmesine karşın hiçbiri ile ilişkisi sürekli olmadı ve hiç evlenmedi. İlk sesli filmi *Anna Christie*, "Garbo konuşuyor" sloganı ile tanıtıldı. İlk güldürü filmi *Ninotchka*'nın (Gülmeyen Kadın) reklam sloganı ise "Garbo gülüyor" olmuştu.

1935'te *Anna Karenina*'daki, 1937'de de *Camille*'deki (Kamelyalı Kadın) rolüyle New York eleştirmenleri tarafından en iyi oyuncu seçildi. 1941'de *Two-Faced Woman*'ın ("İki Yüzlü Kadın") başarısız bulunmasından sonra, sinemadan çekildiğini açıkladı. 1951'de ABD uyruğuna geçti. 1954'te kendisine özel bir Oscar ödülü verildi. Sinemadan çekildikten sonra da özel yaşamını basından ve izleyicilerden saklamayı sürdürdü.

Garbo, sinemada gizemli güzelliğinden başka, oyun gücüyle de eleştirmenlerin hayranlığını kazanmıştır. Gündelik yaşamında donuk, çekingen bir kadınken, kameraların karşısında bütünüyle değişik bir kişilik kazanması, ilk yıllarda, kendisiyle çalışan sinemacıları şaşırtmıştır. Perdedeki mistik tanrıça kişiliğini sanat yaşamının sonuna değin sürdürmüştür. "Tanrıça", "sonsuzluğun düşler prensesi" ya da "sinemanın Sarah Bernhardt'ı" gibi tanımlarla anılması da bundan kaynaklanmaktadır. Sinemada çok farklı kişilikleri aynı başarıyla canlandırmıştır. Bazen saf, bazen basit, bazen karmaşık kişiliklere bürünmüş, ama hepsinde uzaktaki "gizemli bir sevgili"nin simgesi olmuştur. Bütün bu özellikleriyle hem erkek, hem de kadın izleyicileri kendine bağlamıştır. Filmlerinde kullandığı giysilerle ve saç biçimiyle tüm dünya kadınlarını etkileyen modaların çıkmasına neden olmuştur. M.G.M. stüdyoları, en iyi yönetmenlerini, en usta senaryo yazarlarını onun filmlerinde görevlendirmiş, yüzünü en güzel yansıtacak kameramanlarını seçmiş, onun için hiçbir masraftan kaçınmamıştır.

Son filminden bu yana 40 yılı aşkın bir süre geçmesine karşın, "Garbo efsanesi" geçerliliğini ve gizemini günümüzde de korumaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Luffar Peter*, 1922, (Çapkın Peter); *Gösta Berling's Saga*, 1924, (Gösta Berling Efsanesi); *Die freudlose Gasse*, 1925, (Neşesiz Sokak); *Flesh and Devil*, 1927, (Ten ve Şeytan); *The Kis*, 1929, (Öpücük); *Anna Christie*, 1930; *Mata Hari*, 1931, *Queen Christina*, 1933, (Kraliçe Christina); *Anna Karenina*, 1935; *Camille*, 1937, (Kamelyalı Kadın); *Conquest*, 1937, (Umutsuz Aşk); *Ninotchka*, 1939, (Gülmeyen Kadın); *Two-Faced Woman*, 1941, ("İki Yüzlü Kadın").
- **KAYNAKLAR:** J.Bainbridge, *Garbo*, 1955.
- **BAKINIZ:** STILLER.

GARCIA LORCA

Bak. LORCA, Federico Garcia

Gabriel García Márquez

GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel (1928)

Kolombiyalı romancı ve öykü yazarı. Yapıtlarında Güney Amerika insanının gerçeklerini masalsı bir boyut, renkli ve şiirsel bir anlatımla yansıtmıştır.

Aracataca kasabasında doğdu. Ailesinin on altı çocuğundan biriydi. On üç yaşındayken başkent Bogota'ya gitti, bir manastır okulunda yatılı olarak ortaöğrenimini tamamladı. Ulusal Üniversite'nin Hukuk Fakültesi'ne girdi. İlk gençlik yıllarının büyük tutkusu olan şiir, üniversite öğrencisiyken okuduğu Kafka'nın "Değişim" öyküsünün derin etkisiyle, yerini öykü ve düzyazıya bıraktı. 1948'de gazeteciliğe başladı. *El Universal* gazetesinde on yedi ay süreyle redaktör olarak çalıştı. Bu dönemde önce Yunan tragedya yazarlarını, sonra S. Kierkegaard, J. Joyce, V. Woolf ve W. Faulkner'ı okudu. 1949 sonunda Barranquilla kentine yerleşti. Orada yayımlanan *El Heraldo* adlı gazeteye "Zürafa" başlığı ve Septimus imzasıyla gülmece yazıları yazmaya başladı.

1954'te başkent Bogota'nın iki büyük gazetesinden biri olan *El Espectador*'da yayın yönetmeni olarak çalıştı. Bir yandan da gene aynı gazetede, gülmece yazıları ve sinema eleştirileri yazıyor, geniş bir okur kitlesinin ilgiyle izlediği röportajlar yapıyordu. Bu röportajlar ona büyük ün kazandırdı. Ama kimse edebi yapıtlarıyla ilgilenmiyordu. İlk romanı *La hojarasca* (Yaprak Fırtınası) bu nedenle yayımlanmadan yıllarca bekledi. 1955'te küçük bir yayınevince az sayıda basıldı, ama ciddi bir başarı elde edemedi. Oysa bu yapıt García Márquez'in ilerde, özellikle *Cien años de soledad*'ta (Yüzyıllık Yalnızlık) büyük bir ustalık ve şiirle kuracağı masalsı ülke "Macondo"nun bir habercisiydi.

1955'te gazetesi onu Avrupa'ya gönderdi. Paris'ten haber ve yazılar yollayarak yaşamını sürdürürken, gazetenin askeri yönetim tarafından kapatılmasıyla büyük bir yoksulluk ve sefalet içine düştü. Zaman zaman aç bile kaldığı bu karanlık dönemde de yazma tutkusu sürdü. Bu dönemin ürünleri arasında *La mala hora* (Şer Saati), *El Coronel no tiene quien la escriba* (Albaya Kimseden Mektup Yok) ve *Los funerales de la Mamá Grande* (Büyük Ana'nın Ölüm Töreni) gibi yapıtlar vardır. Kendisi bunları genellikle "akılcı" ve "önceden tasarlanmış" bulmakta, bu yönden eleştirmektedir. Üzerinde birleşilen kanı ise, bu dönem ürünlerinin siyasal bir çizgiye bağlı kaldığıdır. *İlk romanları*

1959'da Kübalı devrimciler tarafından kurulan Prensa Latina ajansının Kolombiya bürosunda görev aldı. Bir yandan kendi ülkesindeki askeri diktatörlüklere karşı savaşan solun birliği için çaba gösterirken, öbür yandan da Kübalı devrimciler ve özellikle Fidel Castro ile kişisel dostluklar kurdu. Ancak, bir yazar ve ay[illegible] olarak her zaman bağımsız düşünmeyi, yanlışları görmeyi ve kabul etmeyi ilke edinmişti. Bu nedenle Prensa Latina, Küba Komünist Partisi'ne bağımlı hale getirilince, 1961'de bu görevden ayrıldı. Kısa bir süre New York'ta kaldıktan sonra Meksika'ya yerleşti.

Mexico kentinde, oldukça zor koşullarda, yaşamını sürdürebilmek için gazetecilik ve üçüncü önemli ilgi alanı olan sinemacılık mesleklerini sürdürdü. Ama bu arada yaşamının yönünü değiştirecek olan büyük bir romana başladı: *Yüzyıllık Yalnızlık*. Tıpkı "öğretmenim" dediği Faulkner'ın, Yoknapatawha'sı gibi düşsel bir kent olan Macondo'da, bir ailenin birçok kuşağının olağanüstü yaşam serüvenini anlatan bu roman, daha yayımlandığı gün büyük ilgiyle karşılandı. Kısa sürede on yedi yabancı dile çevrildi, sadece İspanyolca konuşan ülkelerde milyonlarca satıldı, García Márquez'e büyük bir saygınlık ve hayranlık kazandırdı. Aynı zamanda, yüzyıl başından beri önemli yapıtlar vermiş olan Latin Amerika edebiyatını da yeniden ilgi odağı haline getirdi. *"Yüzyıllık Yalnızlık"*

Yüzyıllık Yalnızlık, kimi çevrelere göre düşsel bir kurgu, kimilerine göre Güney Amerika'nın bilinçaltı, kimilerine göre ise, sayısız istilalar, sömürüler, baskılar, diktatörlükler, ayaklanmalar içinde savrulan herhangi bir Latin Amerika ülkesinin tarihidir. Ancak, kitabı okuyan herkes gibi eleştirmenlerin de üzerinde anlaştıkları tek nokta, *Yüzyıllık Yalnızlık*'ın gerek roman yapısı, gerekse anlatım yönünden özgün ve yetkin, içerik yönünden derin ve gerçeklere dayalı bir başyapıt olduğudur. García Márquez, hemen her konuşmasında, romanının "büyülü şiirselliği"ni kabul etmiş, buna karşılık "fantezi" nitelemesine kesinlikle karşı çıkmıştır. Ona göre *Yüzyıllık Yalnızlık*, tıpkı öbür öykü ve romanlarında olduğu gibi büyüleyici niteliğini gerçeklikten almaktadır.

Romanlarını, kendi deyişine göre bir solukta yazan, buna karşılık çok uzun, bazen yıllar süren bir ön çalışma yapan García Márquez'in 1975'te yayımlanan beşinci romanı *El Otoño del Patriarca* (Başkan Babamızın Sonbaharı) ününü pekiştirdi. *Yüzyıllık Yalnızlık*'ta yer yer doruğuna erişen şiirsellik burada tam bir anlatım biçimi haline gelmiştir. Nikaragualı büyük ozan Ruben Dario'ya sayısız göndermeyle dolu olan roman, sadece virgüller ve noktalı virgüllerle ayrılmış tek bir cümleden oluşur. Yapıtı birçok yazar gibi García Márquez'in kendisi de "şiir-roman" olarak nitelendirmiştir. *Başkan Babamızın Sonbaharı*, başlangıçta halk tarafından sevilen, ama zamanla *"Başkan Babamız"*

bu sevgiyi yitirip bir baskı ve zulüm aracı haline gelen bir diktatörün uzun süren "yok oluşunu", zengin bir görüntü malzemesi, güçlü bir şiir dili ile anlatırken baskıcı yönetimlerin egemen olduğu Latin Amerika ülkelerindeki çürümeyi ve yozlaşmayı da parlak bir biçimde yansıtıyordu.

García Márquez, özellikle *Yüzyıllık Yalnızlık* romanının büyük başarısından sonra yazar olarak milyonlarca kişi tarafından sevilmesinden doğan gücünü, hem kendi ülkesinde, hem de başka ülkelerde demokrasinin ve insan hakları sorunlarının çözümü yolunda kullandı. 1974-1979 arasında *Alternativa* adlı haftalık bir dergi yayımlayarak ülkesindeki solu birleştirmeyi, diktatörlüğe karşı daha etkin bir çaba gerçekleştirmeyi amaçladı. Öbür yandan insan hakları konusunda Papa da dahil olmak üzere birçok etkili devlet adamına başvurularda bulundu.

Ülkesiyle ilişkilerini koparmamış olan García Márquez 1981'de Kolombiya askeri çevrelerinin kendisini tehdit ettiğini açıkladı. Bu tarihten sonra çalışmalarını Mexico ve Paris gibi kentlerde sürdürdü. Kolombiya'dan ayrılışından hemen sonra yayımlanan romanı *Crónica de una muerta anunciada* (Kırmızı Pazartesi), sadece Kolombiya'da 1 milyon 150 bin gibi rekor bir tirajla satışa sunuldu ve hemen tükendi. Kitap daha o yıl sona ermeden otuz iki yabancı dile çevrildi. Böyle bir durum yayıncılık tarihinde ilk kez görülüyordu.

Nobel Ödülü

García Márquez'in birbirini izleyen bu başarıları, 1982 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmasıyla en yüksek aşamasına vardı. Ödül töreninde yaptığı konuşmada, özellikle az gelişmiş ülkelerde bugün yaşanan gerçekliğin, gelişmiş ülkelerin geçmişinde daha da olağanüstü boyutlarda yer aldığını, bundan ötürü de daha iyi anlaşılması gerektiğini vurguladı. Bu görüş aynı zamanda onun "fantezi" ile ilgili olumsuz yaklaşımını da açıklıyordu. Ona göre, gelişmiş ülkeler okurunun ya da aydın çevrelerinin, Güney Amerika edebiyatında görmeye çalıştıkları "fantezi", aslında gelişmiş ülkelerde üç yüz yıl önce bir "gerçek" olarak yaşanmıştı. Azgelişmiş ülkelerin bugün masallar, hurafeler, cinler, şeytanlar, büyük ve kanlı yıkımlar, dehşet verici acılar içinde aydınlığa çıkmaya çalışan halkları, gerçekte, Engizisyon'la cadı kazanı gibi kaynayan Orta Çağ Avrupası'nın halklarından farklı bir "gerçek" içinde değillerdi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *La hojarasca,* 1955, (Yaprak Fırtınası); *El Coronel no tiene quien la escriba,* 1961, (Albaya Kimseden Mektup Yok); *Los funerales de la Mamá Grande,* 1962, (Büyük Ana'nın Ölüm Töreni); *La mala hora* 1962, (Şer Saati); *Cien años de soledad,* 1967, (Yüzyıllık Yalnızlık); *Relato de un náufrago,* 1970, (Bir Kayıp Denizci); *El Otoño del Patriarca,* 1975, (Başkan Babamızın Sonbaharı); *Crónica de una muerte anunciada,* 1981, (Kırmızı Pazartesi).

- **BAKINIZ:** FAULKNER.

GARCIA MORENO, Gabriel
(1821-1875)

Ekvadorlu devlet adamı. 1861-1865 ve 1869-1875 arasında devlet başkanlığı yapmış, gücünü Katolik Kilisesi'nden alan baskıcı bir yönetim kurmuştur.

24 Aralık 1821'de Guayaquil'de doğdu, 6 Ağustos 1875'te Quito'da öldü. İspanyol asıllı bir ailenin oğludur. 1844'te Quito Üniversitesi'nden hukuk doktorasını aldı. Devlet başkanı General José Maria Urbina'nın Cizvit papazlarını ülkeden çıkarma kararına muhalefeti nedeniyle sürgüne gönderildi. Paris Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü. 1856 sonunda ülkesine dönerek Quito Üniversitesi'nde kimya profesörü ve rektör olarak çalışmaya başladı. Muhafazakâr görüşleri doğrultusunda birçok siyasi dergi çıkardı. Bunlara yazdığı yazılarda Ekvador toplumunun bölünmüş olduğu görüşünden yola çıkarak ülkeyi birleştirici tek öğenin din olduğu ve Ekvador'un güçlü bir hükümete ihtiyacı olduğu sonucuna vardı.

1857-1858 yıllarında Senato üyeliği yapan Garcia Moreno 1860'ta Peru istilasını izleyen iç savaşta Muhafazakârlar'ın önderliğini üstlenerek sürgünde olan General Juan Jose Flores'le ittifak yaptı. Flores'in Ekvador'a gelerek ordunun başına geçmesiyle Eylül 1860'ta savaş son buldu. 1861'de Flores başkanlığında toplanan Kurucu Meclis yeni bir anayasa kabul etti ve Garcia Moreno'yu devlet başkanı seçti.

Garcia Moreno 1863'te Yeni Granada (bugün Kolombiya) ile yapılan savaş sırasında Flores'in ölümü üzerine yönetime tümüyle hakim oldu. 1865'te anayasa ikinci kez seçilmesine izin vermediğinden diplomatik bir görevle yurt dışına gitti. 1869'da yeniden devlet başkanlığına seçildi. 1875'te Liberaller tarafından öldürülene dek devlet başkanlığını sürdürdü.

Garcia Moreno, devlet başkanlığı yaptığı yıllarda ordunun etkisini azaltmaya çalıştı. 1862'de Papalık'la imzalanan antlaşmayla Katoliklik devletin resmi dini oldu. Cizvit papazları yeniden ülkeye çağrıldı. Diğer dinler baskı altına alınarak Katolik Kilisesi'ne eğitimde, yargılamada ve ülke yönetiminde önemli ayrıcalıklar tanındı. Siyasi alanda tüm yetkileri kendi elinde toplayan Garcia Moreno, muhalefeti sert biçimde bastırarak Liberaller'in önderlerini sürgüne gönderdi.

Garcia Moreno'nun Roma Katolik Kilisesi'ne ve kendi kişisel gücüne dayandırdığı iktidarı, Ekvador tarihinde yaşanan en baskıcı dönemlerden biri oldu. Öte yandan bazı ilerlemelerin de gerçekleştirildiği bu yıllarda yollar yapıldı, okullar, hastaneler açıldı. Ticaretin ve sanayinin gelişmesi için önlemler alındı, mali reformlar yapıldı, tarımsal üretim artışı sağlandı.

Garcia Moreno'nun öldürülmesinden 1895'te Liberaller'in iktidara gelmesine değin Ekvador'un siyasi yaşamına tam bir karmaşa egemen oldu.

- **BAKINIZ:** FLORES.

GARDINER, Samuel Rawson
(1829-1902)

İngiliz, tarihçi. 1603-1660 dönemi üstüne yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

4 Mart 1829'da Hampshire bölgesinde Ropley'de doğdu, 24 Şubat 1902'de Kent bölgesinde Sevenoaks'ta öldü. Oliver Cromwell'in soyundan gelmekteydi. Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördü. British Museum, Kamu Arşiv Bürosu ve Avrupa'daki arşivlerde İngiliz tarihi ile ilgili araştırmalar yaptı. 1871-1885 arasında Londra'da King's College'da çağdaş tarih profesörü olarak görev yaptı. 1884'te Oxford All Souls College öğretim üyeliğine kabul edildi. 1891'den sonra *English Historical Review*'nun (İngiliz Tarih Dergisi) yöneticiliğini yaptı.

Gardiner'in çalışmaları Kral I. James'in tahta geçtiği 1603 ile Restorasyon'un başladığı 1660 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. İç savaşın nedenlerine ilişkin çözümlemeleriyle, olayların siyasal akışını ve insanları harekete geçiren etkileri gerçekçi bir biçimde yansıtmıştır. Gardiner, çalışmalarında özellikle siyasal ve dinsel etkiler üstünde durmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *History of England from the Accession of James I to the Restoration*, 1863, ("I. James'in Tahta Geçişinden Restorasyon'a Kadar İngiltere Tarihi"); *History of the England from the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603-1642*, 10 cilt, 1863-1882, ("I. James'in Tahta Geçişinden İç Savaşın Başlamasına Kadar İngiltere Tarihi, 1603-1642"); *History of the Great Civil War, 1642-1649*, 4 cilt, 1886, ("Büyük İç Savaş'ın Tarihi: 1642-1649").

GARDNER, Ava
(1922)

ABD'li sinema oyuncusu. Hollywood'un yarattığı cinsellik simgelerinin en ünlülerindendir.

24 Ocak 1922'de Kuzey Carolina Eyaleti'nde Smithfield'te doğdu. Babası yoksul bir çiftçiydi. Çocukluğu mutsuzluk içinde geçti. Sekreter olarak yaşama atılacağı sırada, New York'ta bir yakınının çektiği fotoğrafları M.G.M. Şirketi'nin oyuncu bulma bürosunca beğenilerek Hollywood'a çağrıldı. 1942'de daha tanınmamış bir oyuncuyken, sinema oyuncusu Mickey Rooney'le evlendi. Başarı kazandığı ilk filmi, bir Hemingway uyarlaması olan *Killers* (Katiller) oldu. 1945'lerde o güne değin bir cinsel çekicilik tanrıçası olarak bilinen Rita Hayworth'un yerini aldı. Bu yeri, 1950'lerin ortalarında Marilyn Monroe'ya kaptırana değin korudu. Özel yaşamı son derece hareketli geçti. M. Rooney'den ayrıldıktan sonra iki kez daha evlendi. Üçüncü kocası ünlü şarkıcı ve oyuncu Frank Sinatra'ydı. Ondan da ayrılınca bir süre sinemaya ara verdi, hareketli ve başına buyruk yaşamını İspanya'da ve Avrupa'nın çeşitli kentlerinde sürdürdü.

1970'lere değin sinemanın aranılan, sevilen bir yıldızı olarak kaldı. Son döneminde, cinsel çekiciliğini yitirmemiş orta yaşlı kadınları canlandırdı. Sürdürdüğü yaşam nedeniyle yıpranmış olmasına karşın, kendine özgü güzelliği ve havasıyla eski hayranlarından başka yeni kuşakların da ilgisini çekmeyi başardı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Killers*, 1946, (Katiller); *One Touch of Venus*, 1948, (Modern Venüs); *East Side West Side*, 1949, (Doğu Yakası, Batı Yakası); *Pandora and the Flying Dutchman*, 1951, (Pandora ve Uçan Hollandalı); *Lone Star*, 1952, (Yalnız Adam); *The Snows of Kilimanjaro*, 1952, (Kilimanjaro'nun Karları); *Mogambo*, 1953; *The Barefoot Contessa*, 1954, (Çıplak Ayaklı Kontes); *The Sun Also Rises*, 1957, (Güneş Yine Doğacak); *La Maja Desnuda*, 1959, (Çıplak Maya); *On the Beach*, 1959, (Kumsalda); *55 Days at Peking*, 1963, (Pekin'de 55 Gün); *The Night of the Iguana*, 1964, (Ateşli Geceler); *Mayerling*, 1968; *Earthquake*, 1974, (Deprem); *City on Fire*, 1979, (Yangın).

Giuseppe Garibaldi

GARIBALDI, Giuseppe
(1807-1882)

İtalyan halk önderi. İtalyan Birliği'nin kuruluşuna büyük katkısı olmuştur.

4 Temmuz 1807'de Nice'te (Bugün Fransa'da) doğdu, 2 Haziran 1882'de İtalya'daki Caprera Adası'nda öldü. Cenovalı bir denizci olan babası geçimini balıkçılık yaparak sağlıyordu. Çocukluk yıllarında gemilerde çalıştı. Uzun yıllar Akdeniz'de sefer yapan ticaret gemilerinde tayfalık yaptı. Yaşadığı bölge olan Piyemonte'de etkin olan milliyetçi ve cumhuriyetçi akımlardan etkilenerek, 1833'te Mazzini'nin cumhuriyetçi ve birlikçi örgütü Genç İtalya'ya (Giovane Italia) girdi. Mazzini'nin kendisine bağlı güçlerle İsviçre'den Piyemonte'ye inerek iktidarı ele geçirmeyi hedeflediği 1934'teki Savoie Harekâtı'na katıldı. Harekât sırasında, Piyemonte-Sardinya Donanması'na ait bir gemiyi ele geçirerek Cenova'daki bir teçhizat deposunu zaptetmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamadı. Ayaklanma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, diğer birçok direnişçiyle birlikte yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. Haziran 1834'te Mazzini ile birlikte, gıyabında ölüm cezasına çarptırıldı.

Latin Amerika'daki mücadelesi

Bir süre Fransa'da kaldıktan sonra, 1836'da Güney Amerika'ya giden Garibaldi, 4 yıl boyunca Güney Rio Grande Cumhuriyeti'nin Brezilya'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşında çarpıştı. Daha sonra Uruguay'ın Arjantinli diktatör Rosas'a karşı verdiği bağımsızlık savaşı içinde yer aldı. 1843'te Montevideo'da Kırmızı Gömlekliler adlı bir İtalyan gönüllüler alayı kurdu. 1848'de İtalya'da devrimci çalkalanmalar başlayınca, yüz kadar gönüllüyle birlikte ülkesine döndü.

Venedik ve Roma'nın ele geçirilmesi

1848 Devrimi, tüm Avrupa'da olduğu gibi İtalya'da da hızla yayıldı. Ocak 1848'de Sicilya'nın Palermo kentinde başlayan ayaklanmanın ardından daha liberal bir anayasa yürürlüğe girdi. Avusturya'nın işgali altındaki Lombardiya'da halk ayaklanırken, Piyemonte-Sardinya Krallığı, Cumhuriyetçiler'in baskısıyla meşrutiyeti benimsedi. Kral Carlo Alberto'nun Mart 1848'de Avusturya'ya açtığı savaşta gönüllüleriyle birlikte yer alan Garibaldi, Carlo Alberto'nun Temmuz 1848'de yenilmesinden sonra da savaşı sürdürdü. Ancak Ağustos ayı sonunda Avusturyalılar tarafından bozguna uğratıldı ve İsviçre sınırına çekilmek zorunda kaldı.

Roma Cumhuriyeti'ni savunması

Kasım 1848'de Roma'da Cumhuriyetçiler'in yönetimi ele geçirmeleri üzerine Papa IX. Pius Roma'dan kaçtı ve kentte cumhuriyet ilan edildi. Bir grup gönüllüyle birlikte Roma'ya giren Garibaldi, Şubat 1849'da Roma Meclisi'ne milletvekili seçildi. Bu sırada Papalık'a destek sağlayarak siyasi gücünü artırmak isteyen Fransa, bir ordu yollayarak Roma'yı kuşattı. Roma savunmasının başına geçen Garibaldi, 2 ay boyunca üstün düşman gücü karşısında kenti savundu. Kentin düşüşü kesinleşince, 3000 kadar gönüllüsüyle birlikte bir çıkış harekâtı düzenleyerek tarafsız San Marino Cumhuriyeti'ne ulaşmayı başardı ve 1850'de tekrar Amerika'ya kaçtı. 1854'e değin yaşadığı New York'ta mum imalatçılığı yaptı. 1854'te İtalya'ya döndükten sonra Mazzini'den ayrılarak, Piyemonte-Sardinya'nın yeni kralı II. Vittorio Emmanuele ile başbakan Kont Cavour'a bağlandı. Bu kararında ülkedeki Katolik Kilisesi'nin ve monarşinin gücü ile cumhuriyetçi mücadelenin başarısızlığa uğraması önemli rol oynadı. Piyemonte-Sardinya ordusunun başkomutanlığına getirilen Garibaldi, Nisan 1858'de Alp Avcı Taburu adlı askeri birliği kurdu. Aynı yıl Avusturya ile yeniden başlayan savaşta bir dizi başarı elde ederek, Avusturyalılar'ın Kuzey İtalya'dan çekilmelerini sağladı. Daha sonra Orta İtalya'da Papalık Devletleri'ni zaptetmek için yaptığı girişimler son anda Vittorio Emmanuele tarafından engellendi.

Binler Seferi

Garibaldi, Nisan 1860'ta yönetime karşı ayaklanan Sicilyalı yoksul köylülere yardım etmek üzere Binler Seferi ya da Kırmızı Gömlekliler Seferi adıyla anılan ünlü askeri harekâtını başlattı. 1000 gönüllüyle birlikte çıkartma yaptığı Sicilya'da İki Sicilya Kralı II. François'ya bağlı birlikleri yenerek başkent Palermo'yu ele geçirdi. On gün içinde adanın tümünde denetimi sağladıktan sonra Messina Boğazı'nı geçerek Napoli üzerine yürüdü. Garibaldi'nin Güney İtalya'da cumhuriyetçi bir yönetim kurmasından korkan Kont Cavour, bu sırada Piyamonte-Sardinya ordusunu güneye doğru harekete geçirdi. Garibaldi ilk başta Kont Cavour'un güçleriyle çarpışmayı düşündüyse de sonradan onunla uzlaşmayı yeğledi. II. Vittorio Emmanuele'yi İtalya kralı olarak kabul etti ve onunla birlikte Napoli'ye girdi. Napoli'nin, Sicilya'nın, Umbria'nın ve Marche'nin halk oylamaları sonucu Piyemonte-Sardinya Krallığı'na katılmalarıyla İtalyan Birliği büyük ölçüde gerçekleşmiş oldu.

Garibaldi bu tarihten sonra, İtalyan Birliği'nin dışında kalan iki kentin -Papalık'ın yönettiği Roma ile Avusturya'nın işgali altında bulunan Venedik'in- birliğe katılması için mücadele etti. Roma konusunda Fransa ile karşı karşıya gelmekten çekinen hükümet, Garibaldi'nin bu mücadelesine engel olmaya çalıştı. Bunun üzerine tek başına harekete geçen Garibaldi, 1862'de Roma üzerine yaptığı saldırıda yaralandı. Bir süre tutsak kaldıysa da, kral tarafından affedilerek serbest bırakıldı. 1866'da kurduğu yeni gönüllüler ordusu, Venedik'in Avusturya'dan alınması için yapılan savaşın kazanılmasında önemli rol oynadı. 1867'de Roma'ya düzenlediği yeni saldırının başarısızlığa uğraması üzerine yakalanarak Caprera Adası'na sürgüne gönderildi.

1870'teki Fransa-Prusya Savaşı'nda Fransa'nın yenilgiye uğraması bir yandan Roma'nın İtalyan Krallığı'na bağlanmasını sağlarken, diğer yandan Fransa'da cumhuriyetin kurulmasına yol açtı. Cumhuriyet yönetimine yardımcı olmak amacıyla Fransa'ya giden Garibaldi bir yıl süreyle Fransa'nın yanında Prusya'ya karşı savaştı. 1871'de Bordeaux Meclisi'ne milletvekili seçildiyse de bu görevi reddederek Caprera Adası'na döndü. 1874'te Roma milletvekili olarak parlamentoya seçildi. Yaşamının son yıllarını Caprera Adası'nda geçirdi.

Garibaldi adalet ve özgürlük ideallerine coşkuyla bağlı bir halk önderiydi. Cumhuriyetçi hareketin eksiklikleri ile birleşen kişisel yetersizlikleri onu monarşiye ödün vermeye itmişse de, mücadelesi boyunca her fırsatta halkın çıkarlarını savunmuş, alçakgönüllülüğü ve özverisiyle geniş bir kitlenin sevgisini kazanmıştır. Macar, Leh ve Yunan ulusal bağımsızlık savaşlarını coşkuyla karşılayan Garibaldi, Paris Komünü'nü ve I. Enternasyonal'i desteklemiştir.

Garibaldi İtalya'daki farklı siyasi kesimler tarafından çok farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Mussolini, Faşist Kara Gömlekliler'in, Garibaldi'nin Kırmızı Gömleklileri'nin gerçek mirasçısı olduğunu öne sürerken, 1936'da İspanya'da Franco'ya karşı Halk Cephesi'nin yanında savaşan İtalyan gönüllüler taburlarına Garibaldi'nin adı verilmiş, 1943-1945 arasında İtalya'daki faşist yönetime ve Alman işgaline karşı savaşan partizanlar ise Garibaldi Tugayları adını almışlardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Autobiography of Giuseppe Garibaldi*, (ö.s.), A.Werner (der.), 2 cilt, 1889, ("Giuseppe Garibaldi'nin Otobiyografisi"); *Scritti politici e militari, ricordi e pensieri inediti*, (ö.s.), D. Ciampoli (der.), 1907, ("Siyasi ve Askeri Yazılar, Yayımlanmamış Anılar ve Düşünceler"); *The Memoirs of Garibaldi*, (ö.s.), R.S.Garnett (der.), ("Garibaldi'nin Anıları").

• **KAYNAKLAR:** E.Fabieti, *Garibaldi*, 1930; G.Guerzoni, *Garibaldi*, 2 cilt, 1889-1891; D.Mack Smith, *Cavour and Garibaldi, 1860: A Study in Political Conflict*, 1954; D.Mack Smith, *Garibaldi: A Great Life in Brief*, 1956; G.M. Treveylan, *Garibaldi's Defense of Roman Republic*,

1907; G.M.Treveylan, *Garibaldi and the Thousands*, 1909; G.M. Treveylan, *Garibaldi and the Making of Italy*, 1911.

• **BAKINIZ:** CARLO, CAVOUR, MAZZINI, VITTORIO EMMANUELE II.

GARLAND, Judy
(1922-1969)

ABD'li sinema oyuncusu. 1940'ların müzikal filmlerinin en ünlü yıldızlarındandır.

10 Haziran 1922'de Grand Rapid'de doğdu, 22 Haziran 1969'da Londra'da öldü. Asıl adı Frances Gumm'dır. Sinema yönetmeni V. Minelli'nin eşi, sinema oyuncusu Liza Minelli'nin annesidir. Oyuncu bir anne babanın çocuğu olarak daha üç yaşındayken sahneye çıktı. Kardeşleriyle birlikte yaptıkları gösteriler onun "büyük sesli küçük kız" olarak tanınmasına yol açtı. Sesini dinleyen M.G.M. şirketinin sahibi, görüntü denemesi bile yapmadan, onunla kontrat imzaladı. Garland, çok geçmeden müzikal filmlerin aranan yıldızı oldu. 1939'da onu tüm dünyaya tanıtan ünlü müzikal *The Wizard of Oz*'u (Billur Köşk, Küçük Kızın Rüyası) çevirdi. Bu filmdeki rolüyle En İyi Genç Oyuncu dalında Oscar ödülü kazandı. Duygulu sesi, ustalıkla kullandığı dans ve oyun yeteneğiyle kısa sürede büyük bir izleyici kitlesini kendine hayran etti.

Ancak bir yandan çalışma koşullarının yarattığı gerilim, öte yandan kilo almaya çok yatkın olan bünyesini dengeli tutmak için yaptığı rejim, sinir sistemini genç yaşta yıprattı. Sürekli doktor denetiminde ve ilaç alarak yaşamak zorunda kaldı. Bir süre ara verdiği sinemaya 1954'te *A Star is Born*'la (Bir Yıldız Doğuyor) görkemli bir dönüş yaptı. Ama bu başarıyı yeni sinir krizleri, kendini öldürme girişimleri izledi. 1969'da fazla miktarda uyku hapı almış olarak evinde ölü bulundu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Pigskin Parade*, 1936, (Pigskin Geçidi); *Broadway Melody*, 1937, ("Broadway Melodisi"); *The Wizard of Oz*, 1939, (Billur Köşk, Küçük Kızın Rüyası); *Babes in Arms*, 1939, (Bahar Çiçekleri); *Babies on Broadway*, 1942, (Broadway Bebekleri); *Thousand Cheers*, 1943, (Alkış Tufanı); *The Harvey Girls*, 1946, (İlk Vals); *Ziegfeld Follies*, 1946, ("Ziegfeld Çılgınlıkları"); *Easter Parade*, 1948, (Eğlenceler Perisi); *Summer Stock*, 1950, (Şen Yıldızlar); *A Star is Born*, 1954, (Bir Yıldız Doğuyor); *Judgement at Nuremberg*, 1961, (Nüremberg Duruşmaları); *I Could Go on Singing*, 1963, ("Hep Şarkı Söyleyebilirdim").

• **BAKINIZ:** MINELLI.

GARNEAU, François Xavier
(1809-1866)

Kanadalı tarihçi. Ülkesinin tarihini bilimsel bir biçimde araştıran ilk tarihçilerdendir.

15 Haziran 1809'da Quebec'te doğdu, 3 Şubat 1866'da aynı yerde öldü. Babası araba yapımcısıydı. 14 yaşında okuldan ayrılan Garneau, bir mahkeme zabıt kâtibinin yanında çalışmaya başladı. 16 yaşında bir noterin yanına girdi. 1830'da noter oldu. 1831-1833 arasında İngiltere'de kaldı. Bu arada iki kez Fransa'ya gitti. 1833'te Quebec'e döndü. 1833-1834 yıllarında *L'abeille canadienne* adlı dergiyi çıkardı. *Le Canadien* dergisinde siyasal yazılar ve şiirler yazdı. Kanada'da Fransız dilinin korunması için çaba gösterdi. 1837'de banka veznedarı olarak çalışmaya başladı. 1841'de *L'Institut* adlı dergiyi çıkardı. 1843'te Quebec yasama meclisinde çevirmen oldu. 1844-1864 arasında Quebec belediye meclisinin kâtibi olarak görev yaptı.

Garneau 1845-1848 arasında yayımlanan *Historie du Canada* ("Kanada'nın Tarihi") adlı yapıtıyla ün kazanmıştır. Tarihi, analitik bir bilim olarak ele alan Garneau, birinci el kaynaklara yönelmiş, Kanada'daki tarih yazımına bilimsel tarih yöntemini uygulamıştır. Kanada'nın Fransız kesiminin tarihine milliyetçi bir açıdan yaklaşan Garneau, bu kesimin kendi dinlerini, dillerini ve yasalarını koruması gerektiğini savunmuştur. Kitabında Kanadalılar'ın askeri cesareti, Kanada'nın Fransa tarafından terkedilmesi, Kanadalılar'ın ve İngilizler'in ortak Norman soyundan gelmesi gibi konuları ele almaktadır. Kitabı, Quebec'li tarihçiler ve edebiyatçılar arasında milliyetçi eğilimlerin güçlenmesinde etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Histoire du Canada*, 3 cilt, 1845-1848, ("Kanada'nın Tarihi"); *Voyage en Angleterre et en France dans les anneés 1831-1833*, 1855, ("1831-1833 Yıllarında İngiltere ve Fransa'ya Yolculuk").

GARNIER, Adolphe
(1801-1864)

Fransız, psikolog ve filozof. Bilinç, algı ve kavrama ile ilgili araştırmalar yapmıştır.

27 Mart 1801'de Paris'te doğdu, 4 Mayıs 1864'te Jouy-en-Josas'ta öldü. Collège de France'ta Jouffroy'nın öğrencisi oldu. Önce hukukla uğraştı, sonra felsefeye yöneldi. École Normale'de (Öğretmen Okulu) felsefe okuttu. 1842'den sonra Jouffroy'nın yerine Sorbonne'da felsefe profesörü oldu. 1859'da Académie de Sciences Morales et Politiques'e üye seçildi.

Garnier psikolojiyi, felsefeyi ilgilendiren tüm bilimlerin temeli olarak gördüğünden çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırdı. Tini, tüm canlı varlıklarda

bulunan bir güç olarak nitelendirdi. Sevme gibi eğilimleri inceleyen ilk psikologlardan sayılan Garnier, bütün bu eğilimlerin temelinde haz ve acının yattığını, ötekilerin bu ilkel eğilimlerle anlık öğelerinin karışımından ortaya çıktığını savundu. Ona göre usun, gerçekliği de, ideleri de kavrama gücü vardır. Algılama ve kavrama edimlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini, her algının bir kavrama, her kavramın da bir algıya karşılık olduğunu ileri sürdü. Garnier, genel olarak Jouffroy'ya ve Canlıcılık'a (Animism) bağlı görünse de bu görüşlerden birçok konuda ayrılmıştır. İnsan bilincinin karmaşıklığını ortaya koyması ise psikolojinin gelişimi için önem taşır.

- YAPITLAR (başlıca): *Traité des facultés de l'âme*, 1852, ("İnsan Tininin Yetileri Üstüne").
- BAKINIZ: JOUFFROY.

Toni Garnier

"Bir Endüstri Kenti"

GARNIER, Toni
(1869-1948)

Fransız mimar ve kent tasarımcısı. Çağdaş mimarlıkta yeni malzemelerin, yöntemlerin kullanılması yolundaki çalışmaları, kentleri bir bütün olarak ele alan tasarımlarıyla çağını aşan öneriler getirmiştir.

13 Ağustos 1869'da Lyon'da doğdu, 10 Ocak 1948'de La Bédoule'da öldü. Mimarlık eğitimine 1886'da Lyon Güzel Sanatlar Okulu'nda başladı. 1889'da Paris'e gitti ve eğitimini buradaki Güzel Sanatlar Okulu'nda sürdürdü. 1899'da okulun Roma Bursu'nu kazanarak Roma'ya gitti. Villa Medici'de çalışmalar yaptı. 1903'te kısa bir süre için Yunanistan'a gitti. 1904'te bursu sona erince Lyon'a döndü. 1905'te kentin başmimarlığına getirildi, bu görevinde çeşitli yapılar, kent planları tasarladı ve uyguladı. 1912'de Lyon'daki bölgesel mimarlık okulunda öğretim üyesi oldu. 1913-1914 arasında bu kentte düzenlenen uluslararası kent planlaması sergisinin yönetici mimarlığı görevini yürüttü, 1920'de bir süre Danimarka ve Almanya'da incelemelerde bulundu. Döndükten sonra gene Lyon'da çalışmalarını sürdürdü, çeşitli mimarlık yarışmalarına girdi, Lyon içinde ve dışında yapıtlar oluşturdu.

Garnier'nin mimarlık eğitimini sürdürdüğü 19. yy'ın sonlarında sanayileşmeyle birlikte yeni yapı malzemeleri, yeni yapım yöntemleri ortaya çıkmış, ama bunlara özgü biçimlendirme yolları henüz araştırılmamıştı. Mimarlar yapılarında tarihsel üslupları yineliyor, çağdaş malzeme ve yöntemlerden yararlansalar bile onları geçmişten alınmış biçimlerle, geleneksel malzemelerle örterek kullanıyorlardı. Yeni malzeme ve yöntemler, mimarların kendi uğraş alanı içinde görmedikleri üretim, ulaşım, vb gibi işlevlerde mühendislerce uygulanıyordu. Kent planlaması alanında ise sanayileşmenin neden olduğu hızlı ve sağlıksız büyümeyi karşılayacak fiziksel planlama önlemleri, ancak 19. yy'ın son on yılı içinde tartışılmaya başlamıştı. Yeni malzeme ve yöntemlerin çağdaş mimarlıkta kullanılarak kendilerine özgü biçimlere dönüştürülmesi de, kentleri bir bütün olarak ele alarak, onların işlevlerine göre alt birimlere ayıran yeni planlama düşünceleri de ancak 20. yy'ın başlarından sonra ağırlık kazanmıştır.

Böyle bir ortamda mimarlık eğitimini tamamlayan Garnier bütün bu sorunlar üstünde duran ilk tasarımcılardan biridir. Mimarlık ve kent tasarımı alanlarındaki bilgi ve deneyimleri,kendi düşünceleriyle birleştirerek çağdaş bir bireşime ulaştırmış, ileriye dönük çözüm önerileri geliştirmiştir. İtalya'da çalışırken kendinden öncekilerin yaptığı gibi Antik mimarlık yapıtlarını incelemek yerine çağdaş sorunlar üstünde durma yolunu seçmiştir. En önemli yapıtı bu sırada oluşturduğu *Bir Endüstri Kenti* adlı tasarımıdır. 1901'de başladığı bu çalışmasını 1904'te bitirerek Roma'da ve Paris'te sergilemiş, 1917'de de yayımlamıştır. Bu tasarım, bir ırmak kıyısında yer alacağı düşünülen 35.000 kişilik bir yerleşmenin ayrıntılı plan ve görünüşlerini içeren çizimlerden oluşmaktadır. Zamanının kent olgusunun bir eleştirisi niteliğini de taşıyan tasarım, çeşitli sorunlara somut, uygulanabilir çözüm önerileri getirmektedir.

Tasarımın özelliklerinden biri kenti bir bütün olarak ele almasıdır. Planlamasında o zaman için bir yenilik olan bölgeleme ilkesinden yola çıkılmıştır. Sanayi bölgesi ve içindeki yapılar tasarımın ağırlığını oluşturmaktadır; yerleşme sanayinin gereksinmelerini ön planda tutarak tasarlanmıştır. Çeşitli ağırlıktaki sanayilerin birbirlerinden yeşil alanlarla ayrılması, görece küçük sayılabilecek böyle bir kentin merkezinde nerdeyse bugünkü sosyal-kültürel merkezlerin programlarını anımsatacak kadar çok kültür, eğitim, eğlence-dinlence ve spor yapılarına yer verilmesi, iç avlular ya da koridor gibi sokaklar oluşturmayan konutların geniş yeşil alanların içine yerleştirilmesi, evlerin güneşten ve havadan en iyi biçimde yararlanmalarına özen gösterilmesi, okulların düzayak ve serbest konumu, hastanelerin pavyonlar biçiminde düzenlenmesi, araç ve yaya trafiklerinin birbirinden ayrılması, bölgelerin iyi düşünülmüş bir yol ağıyla bağlanması, kentsel işlevlerin kendi içlerindeki gelişmelere olanak sağlayacak bir esneklikte yerleştirilme-

si, bu tasarımın kent planlaması açısından içerdiği yenilikler arasındadır.

Garnier'nin *Endüstri Kenti*, mimarlık açısından da yenilikler içerir. Bunların en önemlisi malzeme olarak geniş ölçüde donatılı betonun (beton arme) kullanılmasıdır. Tasarımda bu malzemenin sağladığı işlevsel, yapımsal ve biçimsel olanaklar şaşırtıcı bir çağdaşlıkla araştırılmakta, serbest plan, yapıyı yerden kaldıran ayaklar, konsol çıkma, mantar taşıyıcı, bant pencere, cam dış duvar, çatı bahçesi gibi daha ilerde geliştirilecek pek çok öğeye yer verilmektedir. Bütün yapılar o çağa egemen olan anıtsal etki uyandırma, simetrik düzenleme, geçmiş üslupları yineleme gibi tasarım kaygılarından arınmış olarak yalın ve serbest biçimlere sahiptir.

Endüstri Kenti, teknik donatım açısından da önemli yenilikler içermektedir. Elektrikle ısıtma, yapılarda ısı denetimi, tesisat çekirdekleri gibi önerilerin yanı sıra, en küçük ayrıntılarına dek inilen yeni bir kanalizasyon sistemi de düşünülmüştür. Tasarımın önemli yapılarından biri, kente egemen bir yere yerleştirilmiş olan baraj ve hidro-elektrik santralıdır. Kentin ısıtılması dahil tüm enerji gereksinmesi buradan sağlanmaktadır. Çevreyi kirletmeyecek biçimde tasarlanan sanayi yapıları ferah ve aydınlıktır.

Garnier bir 20. yy kentini toplumcu ilkelere göre düzenleyen ilk tasarımcılardan biridir. Tasarımında kent yönetiminin kent toprak!rının sahibi olacağı, kentte yaşayanlara su, enerji, toplu ulaşım, temizlik gibi hizmetler getireceği gibi onlara ekmek, et, süt ve ilaç da sağlayacağı düşünülmüştür. Eğitim, kültür, sağlık, eğlence-dinlence, spor gereksinmeleri çok sayıdaki kamu kuruluşu tarafından karşılanacaktır. Kolektif hizmetlerle donatılan konutlar, çitlerin çevrelemediği bahçeler içinde yer almakta, böylece kesintisiz bir yeşil alan oluşturulmaktadır. Kent planına yansıyan başka bir görünüm de burada yaşayanların toplumsal konumlarındaki eşitliktir. Toplumcu ilkelere göre yönetileceği varsayılan kentte, bu işlevlere gereksinme olmayacağı gerekçesiyle, yargı ve güvenlik yapılarına, kışla ve kiliselere yer verilmemiştir.

Garnier yapmayı düşlediklerinin çok küçük bir bölümünü Lyon kentinde gerçekleştirebilmiştir. Burada süt ürünleri fabrikası, hastane, stadyum, mezbaha, okul gibi çeşitli kamu yapıları oluşturmuştur. Bunlarda sanayi kenti tasarımında geliştirmiş olduğu kimi düşüncelerin izine rastlanır, ama o bu ilk yapıtına bağlı kalmayarak kendini sürekli yenilemiştir. 1920'de yeni bir yerleşmenin planlarını tasarlama olanağını bulmuşsa da, kentin ne topraklarına, ne de onu gerektiği gibi donatacak olanaklara sahip olmayışı, burasının büyük kent yakınında kurulmuş bir işçi konutları yerleşmesi düzeyinde kalmasına neden olmuştur.

Garnier'nin adı ölümüne değin Lyon kenti dışında oldukça az duyulmuştur. Ama yapıtları, özellikle de *Endüstri Kenti* tasarımı ilerici çağdaş mimarlık çevrelerince bilinip izlenmiş, aralarında Le Corbusier'nin de bulunduğu pek çok tasarımcıyı etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Belediye Süt Ürünleri Fabrikası*, 1904-1905, Lyon; *La Mouche Mezbahası*, 1909-1913, Lyon; *Olimpik Stadyum*, 1913-1916, Lyon; *Grange Blanche Hastanesi*, 1915-1930, Lyon; *Bilinmeyen Asker Anıtı*, 1924, Lyon; *Telefon Merkezi*, 1927, Lyon; *Les Etats-Unis Konut Yerleşmesi*, 1928-1935, Lyon; *Boulogne-Billancourt Sosyal-Kültürel Merkezi* (Debat-Ponsan ile), 1931-1934, Paris yakınlarında. **Kitap:** *La cité industrielle-Etude pour la construction des villes*, ("Bir Endüstri Kenti-Kent Yapımı İçin Bir İnceleme"), 1917; *Les grands travaux de la ville de Lyon*, 1920, ("Lyon Kenti İçin Büyük Çalışma").

Mimarlık açısından yenilikleri

• **KAYNAKLAR:** İ. Badovici (M. Albert ile), *L'oeuvre de Tony Garnier*, 1938; Veronesi, *Tony Garnier*, 1948.

• **BAKINIZ:** BEHRENS, E.HOWARD, LE CORBUSIER, PERRET.

GARRICK, David
(1717-1779)

İngiliz tiyatro oyuncusu, yönetmen ve oyun yazarı. Sahne düzenine getirdiği yeniliklerle çağdaş tiyatronun gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

19 Şubat 1717'de Hereford'da doğdu, 20 Ocak 1779'da Londra'da öldü. Öğrenimine 1736'da gittiği Lichtfield'te başladı. Ertesi yıl Londra'ya giderek hukuk okudu. Ancak bir süre sonra babası ölünce öğrenimini yarım bırakıp ticarete atıldı. 1740'ta Drury Lane Tiyatrosu'nun yönetmeni Charles Fleetwood'la tanıştı ve aynı yıl bu tiyatroda sahneye çıktı. Kısa zamanda birçok rolde oynadı ve başarılı oldu. 1741'de oynadığı *III. Richard* ile büyük üne kavuştu. O güne değin tiyatroda egemen olan abartılı Fransız üslubu yerine, daha doğal bir üslup getirdi. Özellikle *Hamlet, Macbeth* ve *Kr. l Lear* gibi trajik oyunlara uyguladığı doğal yorumla dikkati çekti ve dönemin en iyi Shakespeare yorumcusu olarak anılır oldu. Dramatik ve trajik roller dışında komedilerde de başarı sağladı. 1747'de Drury Lane Tiyatrosu'nun yönetmeni oldu. Kısa zamanda, klasik sahne düzenine önemli değişiklikler getirdi. O güne değin sahnenin arkasındaki balkonda yer alan orkestrayı sahnenin önüne yerleştirdi. Işığı yerden ve yanlardan vurdurarak kullandı. O güne değin çok yaygın olan ve geç gelip erken giden seyircilerden daha az para alınması uygulamasını kaldırdı. Bu yenilikçi uygulamaların yanı sıra, üstünde yeterince durulmamış bazı Shakespeare oyunlarını yeniden tiyatroya uyarladı, çeşitli sahneleme güçlükleri bulunan bazı oyunları da yeniden düzenleyerek sahneledi. Böylece Drury Lane Tiyatrosu'nu dönemin en başarılı ve öncü tiyatrosu durumuna getirdi.

20.yy kenti

1750'den sonra yazdığı oyunların pek çoğu Drury Lane Tiyatrosu'nda sahnelendi, ama belirli oyuncular için yazılıp, belirli izleyici kesimlerini hedef aldıkları için kalıcı olamadılar.

• **YAPITLAR (başlıca): Yazdığı Oyunlar:** *Miss in her Teens*, 1747, ("On Dokuzunda Bir Genç Kız"); *The Clandestine Marriage* (G. Golman ile) 1766, ("Gizli Evlilik"); *High Life Above Stairs*, 1775, ("Yüksek Sosyeteye Çıkan Merdiven"). **Rol Aldığı Oyunlar:** *III. Richard*, 1741; *Hamlet; Macbeth; Kral Lear; The Rehearsal*, ("Prova"); *The Alcehemist*, ("Simyacı"); *Much Ado About Nothing*, (Kuru Gürültü).

GARRISON, William Lloyd
(1805-1879)

ABD'li gazeteci ve eylem adamı. Köleliğin kaldırılması mücadelesinin önderlerindendir.

10 Aralık 1805'te Massachusetts Eyaleti'nde Newburyport'ta doğdu, 24 Mayıs 1879'da New York'ta öldü. Bir ayakkabı yapımcısının ve bir marangozun yanında çalıştıktan sonra, bir süre Boston'da matbaacılık yaptı.

1828-1829 yıllarında *National Philanthropist* ve *Journal of the Times* dergilerinde çalıştı. 1828'de *Genius of Universal Emancipation* adlı dergiyi çıkaran Benjamin Lundy (1789-1839) ile tanıştı ve onun kölelerin aşamalı olarak serbest bırakılarak Afrika'daki kolonilere yerleştirilmelerini savunan görüşlerinden etkilendi. 1829'dan sonra dergiyi birlikte yönetmeye başladılar. Garrison kısa bir süre sonra İngiliz kölelik karşıtlarının savunduğu "hemen özgürleştirme" görüşünü benimsedi. Bu görüş doğrultusunda Ocak 1831'de *Liberator* (Kurtarıcı) adlı dergiyi çıkarmaya başladı.

Protestan dinini benimseyen ve toplumun günahlardan ve adaletsizliklerden arındırılması için mücadele eden Garrison'a göre kölelik bir günahtı. Günahtan aşamalı olarak değil, ancak bir anda kurtulunabileceğine göre, kölelik hemen yasaklanmalıydı. Köleliğin iktisadi boyutlarını göz ardı eden ve kölelik olgusuna yalnızca ahlaki açıdan bakan Garrison, kölelerin serbest bırakılmalarından sonra, toplumsal yaşama uyum sağlamaları aşamasında ortaya çıkacak sorunlarla ilgilenmiyordu.

Garrison 1833'te Amerikalı Kölelik Karşıtları Derneği'ni (American Antislavery Society-AAS) kurdu. 1830'ların sonlarına doğru günahsız yaşama erişmenin olanaklı olduğu doğrultusundaki dini görüşleri benimsedi, yasalara ve siyasi kurumlara bağımlılığa karşı çıkarak köleliğin kaldırılmasının yanı sıra, kadın haklarına saygı gösterme gibi ilkeleri savunmaya başladı. 1840'ta bu görüşlerine katılmayan bir grup, dernekten ayrılarak Amerikalı ve Yabancı Kölelik Karşıtları Derneği'ni (American and Foreign Antislavery Society), köleliğe karşı mücadelenin siyasi mücadelenin dışında tutulmasına karşı çıkan ikinci bir grup ise Liberty Party'yi kurdu.

Garrison 1844'te, özgür eyaletlerin, köleci eyaletlerin günahını paylaşmaması için Birleşik Devletler'in dağıtılmasını önerdi. İç Savaş başlayınca Lincoln'ün yanında yer aldı, 1863'te kölelere özgürlük tanıyan bildirgeyi destekledi. 1865'te AAS'nin amacına ulaştığını ileri sürerek derneğin kapatılmasını istedi. Ancak köleliğe karşı mücadelenin kölelere özgürlük tanımakla bitmediğini savunanlar derneğin çalışmalarının sürmesine karar verdiler ve Wendell Phillips'i başkan seçtiler.

Garrison Aralık 1865'te *Liberator*'un son sayısında derginin amacına ulaştığını yazdı. Yaşamının bundan sonraki döneminde Cumhuriyetçi Parti'yi destekledi. Kadın haklarının, barışseverliğin, serbest ticaretin savunuculuğunu yaptı ve zaman zaman gazetelere yazılar yazdı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Thoughts on Colonization*, 1832, ("Kolonileştirme Üzerine Düşünceler").

GARROD, Dorothy
(1892-1968)

İngiliz, arkeolog. Yakındoğu'da yaptığı Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı) araştırmalarıyla tanınmıştır.

Dorothy Annie Elizabeth Garrod, 5 Mayıs 1892'de Londra'da doğdu, 18 Aralık 1968'de Cambridge'de öldü. Özel öğrenim gördü. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Newnham College'da ve Oxford Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladı.

1925-1926 arasında Cebelitarık'ta, 1928'de Doğu Anadolu, Irak ve İran'daki yüksek yaylalar ve dağlık bölgelerde Paleolitik Çağ araştırmaları yaptı. Irak'ta Süleymaniye yakınında Zarzi ve Hazar Merd adlı iki mağarada kazılar yaparak paleolitik bulgular saptadı. 1929'dan 1934'e değin Filistin'de Karmel Dağı'ndaki İngiliz-Amerikan ortak kazılarını yönetti, Paleolitik Çağ ve Mezolitik Çağ (Orta Taş Çağı) kültürlerini ortaya çıkardı. Buradaki mağara ve kaya sığınaklarında insanın evriminin izlenmesi açısından büyük önem taşıyan bazı iskeletler bulundu. *Neanderthal* insanıyla modern insan türü *Homo sapiens* arasında bir geçiş dönemine ait olan bu iskeletlerden bazıları günümüzden 41.000-36.000 yıl önceye tarihlendi. Garrod, bu mağaralarda ele geçen bulgular arasındaki yontma taş ürünlerini Kebaran kültürü olarak adlandırdı. Yine bu yöredeki Mezolitik Çağ'a ait *Wadi el Natuf* bulgularından yola çıkarak adlandırılan Natufian kültürünü de o tanımladı. 1938'de Bulgaristan'da Bacho Kiro Mağarası'nda araştırmalar yaptı. 1939'da Cambridge Üniversitesi'ne ilk kadın profesör olarak kabul edildi ve 1952'ye değin bu görevini sürdürdü. 1958-1964 arasında Güney Lübnan'daki bazı araştırmaları yönetti.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Upper Paleolithic in Britain*, 1926, ("İngiltere'de Üst Paleolitik Dönem"); *Excavations of a Mousterian Rock Shelter at Devil's Tower, Gibraltar* (L.H.Buxton ile), 1928, ("Cebelitarık'taki Şeytan Kulesi'nde Musteriyen Kaya Sığınağı Kazıları"); *The Stone Age of Mount Carmel*, 2 cilt, 1937-1939, ("Karmel Dağı'nın Taş Çağı"); *Excavations at the Cave of Bacho Kiro, North East Bulgaria* (D. Kirkbride ile), 1939, ("Kuzey Doğu Bulgaristan'da Bacho Kiro Mağarası'nda Kazılar"); *The Natufian Culture: The Life and Economy of a Mesolithic People in the Near East*, 1957, ("Natufin Kültürü: Yakın Doğu Mezolitik İnsanlarının Yaşamları ve Ekonomileri"); *Excavation of the Abri Zumoffen, Adlun, South Lebanon*, 1961, ("Güney Lübnan'da Adlun'da Abri Zumoffen Kazıları"); *Primitive Man in Egypt, Western Asia and Europe* (J.G.D.Clark ile), 1965, ("Mısır, Batı Asya ve Avrupa'da İlkel İnsanlar").

GARSTANG, John
(1876-1956)

İngiliz, arkeolog. Anadolu ve Filistin tarihöncesi arkeolojisine önemli katkılarda bulunmuştur.

5 Mayıs 1876'da İngiltere'de Lancashire yakınında Blackburn'de doğdu, 12 Eylül 1956'da Beyrut'ta öldü. Oxford Üniversitesi'ndeki Jesus College'da matematik ve astronomi öğrenimi gördüğü sırada arkeolojiyle ilgilendi. 1895'te Lancashire'daki Roma kalıntılarını araştırdı. 1899'da Mısır'a giderek 1908 yılına değin ünlü arkeolog W.F.Petrie ile Abidos, El Arabah, Mahasna, Beni Hassan gibi kentlerin kazılarında çalıştı.

1904'te Anadolu'ya bir gezi yaptı. İzlediği H.Winckler yönetimindeki Boğazköy kazıları onun Anadolu'ya ilgisini artırdı. 1907'de Liverpool Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nün Kilikya Ovası'nda yaptığı yüzey araştırmalarına katıldı. 1908'de bu araştırmada saptanan Suriye sınırı yakınındaki Sakçagözü Höyüğü'nde kazılara başladı. 1908 ve 1911'de iki mevsim sürdürülen çalışmalarda Geç Hitit döneminden Neolitik Çağ'a kadar sürekli tabakalanma saptandı. 1909-1914 arasında Kuzey Sudan'da Antik Meroë kentini ve yakınlarındaki güneş tapınağını kazdı.

1919'da Filistin'deki İngiliz Arkeoloji Okulu'nun müdürü oldu. Burada sistematik yüzey araştırmaları üstüne kavramlar geliştirdi. Gaza kenti yakınlarında, Ascalon'u da içeren birçok yerde araştırmalar yaptı. Ascalon'da İÖ 2000'lere tarihlenen bir yerleşme buldu. *Kutsal Kitap*'ın verilerini kanıtlamak amacıyla sürdürdüğü kazılarda 1926'da Galile Denizi yakınındaki Hazor'u saptadı. En önemli çalışmalarından biri 1930-1936 arasında gerçekleştirdiği Jericho kazılarıdır. Burada İÖ 4500-3500 arasına tarihlediği Neolitik Çağ tabakalarını İlk Bronz Çağı izliyordu. Garstang bu çağda, yani İÖ 3000'lerde Jericho'nun kent haline geldiğini ve İÖ 1400'lerde yıkıldığını ileri sürdü.

Garstand 1936-1937'de Anadolu'da Kilikya'da yeniden bir yüzey araştırması yaptı. Küçük bir alanda yüzden çok höyük saptadı. Bunlardan Mersin'in batısındaki öbür adıyla Soğuksu Höyük'te kazılara başladı. 1937-1939'dan sonra II. Dünya Savaşı nedeniyle ara verilen kazılara 1946'da devam etti. Neolitik tabakalanmanın kalınlığı 10 m'yi geçiyordu. Yerleşme, Kalkolitik Çağ'dan Hitit dönemine değin araştırıldı.

Garstang, yoğun alan çalışmalarının yanı sıra 1902'de Liverpool Üniversitesi'nde Mısır arkeolojisi alanında başladığı öğretim üyeliği görevini 1907'den 1941'e değin profesör olarak sürdürmüş, arkeoloji yöntemleri ve alan uygulamaları konusunda dersler vermiştir. 1949'dan ölümüne değin Ankara'da İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün başkanlığını yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Land of Hittites*, 1910, ("Hititlerin Ülkesi"); *Meroë: The City of the Ethopians*, 1911, ("Meroë: Bir Etiyopya Kenti"); *The Hittite Empire: Being a Survey of the History, Geography and Monuments of the Hittite Asia Minor and Syria*, 1929, ("Hitit İmparatorluğu: Anadolu ve Suriye'de Hititlerin Tarihi, Coğrafyası ve Anıtları Konusunda Bir Yolculuk"); *The Foundations of Bible History: Joshua, Judges*, 1931, ("Kutsal Kitap Tarihinin Temelleri: Jesu ve Yargıçlar"); *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey*, 1953, ("Tarihöncesi Mersin: Türkiye'nin Güneyindeki Yümük Tepe"); *The Geography of the Hittite Empire* (O.R.Gurney ile), (ö.s.), 1959, ("Hitit İmparatorluğunun Coğrafyası").

- **KAYNAKLAR:** *Anatolian Studies*, VI, 1956, (J.Garstang anısına özel sayı, bibliyografya içerir); G.E.Daniel, *A Hundred Years of Archeology*, 1950; O.R.Gurney, *The Hittites*, 1969.

- **BAKINIZ:** KENYON, PETRIE, WINKCLER.

GARVEY, Marcus M.
(1887-1940)

Jamaikalı eylem adamı. Afrika milliyetçi hareketinin önderlerindendir.

17 Ağustos 1887'de Jamaika'da St. Ann's Bay'de doğdu, 10 Haziran 1940'ta Londra'da öldü. 14 yaşına kadar okula devam edebildi. Daha sonra bir basımevinde çırak olarak çalışmaya başladı. 1903'te Kingston'a giderek Jamaika'daki ilk sendika olan Matbaacılar Sendikası'nın kurulmasına öncülük etti. Daha sonra *Watchman* adlı bir dergi yayımladı.

1910'da Orta Amerika'yı dolaştı. 1912-1914 arasında kaldığı Londra'da Afrika milliyetçiliğini savunan gruplarla ilişki kurdu. 1914'te Jamaika'ya dönerek Universal Negro Improvement Association'ı (UNIA) (Evrensel Zenci İlerleme Derneği) ve African Communities League'i (Afrika Toplulukları Birliği) kurdu. 1916'da ABD'ye giden Garvey New York'ta UNIA'nın bir şubesini açtı. Daha sonra ABD'nin diğer kentlerinde, Güney Amerika'da ve Karayibler'de yeni şubeler kurdu. Derneğin resmi yayın organı olan *Negro World* gazetesini dünyanın her yanındaki zenci topluluklarına ulaştırmaya çalıştı. Afrika Ortodoks Kilisesi'nin kurulmasına öncülük etti.

Afrikalılar'ın kendilerini iktisadi olarak güçlendirmelerini savunan Garvey, Black Star Line ve Negro Factories Corporation adlı ticaret şirketlerini kurdu. 1925'te Black Star Line şirketine ilişkin bir yolsuzluk olayı nedeniyle tutuklandı. Üç yıla yakın hapis yattıktan sonra Jamaika'ya gönderildi. Burada bir süre siyasetle uğraştıktan sonra yeniden İngiltere'ye giderek Afrika milliyetçiliğini yaygınlaştırmaya çalıştı.

Garvey'in başlattığı hareket çağdaş dünyadaki en büyük milliyetçi zenci hareketlerinden biridir. 1922-1924 arasında hareketin yandaşlarının sayısı 8 milyonu aşmıştı. Zencilerin kendi tarihlerine ve kültürel miraslarına sahip çıkmalarını savunan Garvey, zencilerin kendi kendini yönettiği bir toplum oluşturmalarını amaçlamaktaydı.

GARY, Romain
(1914-1980)

Fransız, yazar. Emile Ajar takma adıyla yayımladığı romanına Goncourt Ödülü verilmiştir.

Litvanya'da doğdu, Paris'te öldü. On dört yaşında Fransa'ya geldi. Ortaöğrenimini Nice'te bitirdikten sonra Paris'te hukuk eğitimi gördü. II. Dünya Savaşı'nda pilot olarak görev yaptı, Fransa'nın Alman işgalinden kurtarılması için savaştı. Afrika ve Normandiya'da çarpışmalara katıldı. II. Dünya Savaşı yıllarında yazdığı *Education européenne* (Polonya'da Bir Kuş Var) adlı romanıyla 1945'te Eleştirmenler Ödülü'nü aldı. 1945'te Fransa Dışişleri Bakanlığı'na girdi, çeşitli ülkelerde diplomat olarak görev yaptı. Dışişlerindeki görevinden ayrılıp kendini tümüyle yazarlığa, film çalışmalarına ve ABD dergileri için araştırma gezilerine verdi. 1962'de ABD'li sinema oyuncusu Jean Seberg ile evlendi. 1980'de yaşamına kendi eliyle son verdi.

Romain Gary, sayısı otuza yaklaşan romanlarında genellikle çağdaş yaşamın yalnızlığa ittiği kalabalık kent insanını ele almış, çıkış yolu olarak gördüğü sevgiyi, daha mutlu bir dünya yaratmak için en önemli araç olarak kabul etmiştir. İletmek istediği düşünceleri usta bir anlatımla biçimlendirmiş, yapıtlarıyla çağdaş Fransız romanlarının gelişimine katkıda bulunmuştur.

Ölümünden sonra oğlu, avukatı ve kitaplarını basan Gallimard Yayınevi'nin yöneticileri tarafından yapılan açıklamalarla ortaya çıkan bir oyunu, tüm Fransız eleştirmenlerinin eleştirisi niteliğindeydi. 1974-1979 arasında yayımladığı *Gros Câlin*, *La vie devant soi* (Onca Yoksulluk Varken), *Pseudo* ve *L'angoisse du roi Salomon* ("Kral Süleyman'ın Bunalımı") gibi romanları çok beğenilen, kısa sürede büyük bir ün kazanan, *Onca Yoksulluk Varken*'le Fransa'nın en büyük edebiyat ödüllerinden Goncourt Ödülü'nü kazanan, ama geri çeviren, yapıtlarını yayınevine postayla gönderen, kimsenin tanımadığı, görmediği yazar Emile Ajar, gerçekte Romain Gary idi. Eleştirmenlerin göklere çıkardıkları "genç" yazar Emile Ajar'ın, "yolun sonuna gelmiş bir yazar" diye nitelenen Romain Gary olduğunu öğrenmek kamuoyunda büyük şaşkınlık yaratmıştı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Education européenne*, (Polonya'da Bir Kuş Var); *Tulipe*, ("Lale"); *La promesse de l'aube*, (Şafakta Verilmiş Sözüm Vardı); *Adieu Gary Cooper*, ("Elveda Gary Cooper"); *Chien Blanc*, 1970, ("Beyaz Köpek"). **Emile Ajar Takma Adıyla:** *Gros Câlin*, 1974; *La vie devant soi*, 1975, (Onca Yoksulluk Varken); *Pseudo*, 1976; *L'angoisse du roi Salomon*, 1979, ("Kral Süleyman'ın Bunalımı").

GASKELL, Elizabeth
(1810-1865)

İngiliz, romancı. Victoria dönemi İngiliz romanının toplumsal sorunlara yönelen yazarlarındandır.

Elizabeth Cleghorn Gaskell, 29 Eylül 1810'da Londra'da doğdu, 12 Kasım 1865'te Holybourne'da öldü. Bir papazın kızıydı. Annesi ölünce, çocukluğu Knutsford kasabasının küçük bir köyünde akrabalarının yanında geçti. On beş yaşında Stratford-upon-Avon'da okula başladıysa da iki yıl sonra bıraktı. 1832'de bir papazla evlendikten sonra dönemin sanayi merkezlerinden Manchester'a yerleşti ve yaşamının sonuna kadar orada kaldı. Oğlunun 1844'teki ölümünün de etkisiyle yazarlığa başladı.

1848'de yayımlanan ilk romanı *Mary Barton* yoksul bir işçi ailesinin öyküsü etrafında 1840'lar sonu Manchester kentindeki yaşamı yansıtır, işçi sorunları karşısında işverenlerin kayıtsızlıklarını ele alır. Gaskell, bu romanıyla, Thomas Carlyle ve Charles Dickens gibi dönemin ünlü yazarlarının övgüsünü toplamış, *Cranford* adlı kitabı 1851-1852 arasında Dickens'ın *Household Words* adlı dergisinde dizi biçiminde yayımlanmıştır.

Yoksulluk, işsizlik, kadının ezilmişliği gibi toplumsal sorunları dile getirme isteği Gaskell'in romanlarının temel kaygısıdır. Sınıf çatışması, kır-kent karşıtlığı ve kadın-erkek eşitsizliği gibi sorunları duygusal, yer yer dokunaklı bir üslupla ele almıştır. Victoria dönemi (1837-1901) İngilteresi'ndeki acımasız toplumsal koşulların ve katı ahlak yargılarının karşısına Hıristiyan düşüncesinden beslenen bir hayırseverlikle ve toplumsal çelişkileri uzlaştırma kaygısıyla çıkmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Works*, (ö.ş.), A.W.Wand (der.), 8 cilt, 1906, ("Tüm Yapıtları"). **Roman:** *Mary Barton*, 1848; *Cranford*, 1853; *Ruth*, 1853; *North and South*, 1855, ("Kuzey ve Güney"); *Sylvia's Lovers*, 1863, ("Sylvia'nın Âşıkları"); *Cousin Phyllis*, 1864, ("Kuzen Phyllis"); *Wives and Daughters*, 1866, ("Zevceler ve Kız Çocuklar"). **Öykü:** *Life in Manchester*, 1848, ("Manchester'da Yaşam"). **Biyografi:** *Life of Charlotte Brontë*, 1857, ("Charlotte Brontë'un Yaşamı").

• BAKINIZ: DICKENS.

GASPARIN, Adrien
(1783-1862)

Fransız tarım iktisatçısı ve siyaset adamı. Tarım iktisadının gelişmesine yaptığı katkılarla tanınmıştır.

Adrien Etienne Pierre Gasparin, 29 Haziran 1783'te Orange'da doğdu, 7 Eylül 1862'de aynı kentte öldü. Bir siyaset adamının oğludur. Genç yaşında süvari birliğine girdi. Fransa ile Prusya ve Rusya arasındaki Eylau Savaşı'nda yaralandığı için 1807'de

askerlikten ayrıldı. Aynı yıl Lyon Veteriner Okulu'nda görevlendirildi. Bu sırada tarım sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Tarım ve iktisat üzerine çalışmalar yaptı. Temmuz Monarşisi döneminde Carpentras'tan milletvekili seçildi. Loire, Isère ve Rhône'da polis müdürlüğü, 1836-1837 yıllarında Molé hükümetinde içişleri bakanlığı yaptı. Mart 1839'da kral tarafından kurulan geçici hükümette içişleri ve ticaret bakanlıklarına atandı. Hükümetin Nisan 1839'da dağılmasından sonra siyasi yaşamdan çekildi.

Gasparin 1840'ta Bilimler Akademisi'ne kabul edildi ve akademinin Tarım İktisadı Bölümü'nün başkanı oldu. 1851'de Versailles Ulusal Tarımbilim Enstitüsü'nün müdürlüğüne getirildi. Bu görevi sırasında Fransa'da tarım eğitimini başlatmaya çalıştı. Ancak enstitünün 1852'de dağıtılması nedeniyle bu amacına ulaşamadı. Bu tarihten sonra bilimsel çalışmalarını sürdürmek üzere Orange'a çekildi.

Gasparin tarım iktisadına bir yandan fizik, kimya ve biyoloji gibi doğal bilimlerin, diğer yandan iktisat biliminin sonuçlarından ve verilerinden yararlanan önemli katkılarda bulunmuştur. Meteorolojik araştırmalarının sonucunda çizdiği, Fransa'nın tarım kuşaklarını belirleyen bitki örtüsü haritaları bugün de geçerliliğini korumaktadır. Gasparin, tarıma elverişli toprakların yapısı, bileşimi, sınıflandırılması ve değeri ile yakından ilgilenmiştir. Bu türden teknik çalışmaların yanı sıra, tarım işletmelerinin ekim, örgütlenme ve yönetim sistemlerini, tarımda sermaye birikimi, mülkiyet ilişkileri ve pazar sorunlarını inceleyerek tarım iktisadına toplumsal bir boyut da kazandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Recueil de mémoires d'agriculture et d'économie rurale*, 3 cilt, 1829-1841, ("Tarım ve Tarım İktisadı İncelemelerinden Bir Derleme"); *Cours d'agriculture*, 5 cilt, 1843-1849, ("Tarım Dersleri"); *Principes de l'agronomie*, 1854, ("Tarımbilimin İlkeleri").

GASSENDI, Pierre
(1592-1655)

Fransız, filozof. Ilımlı bir Kuşkuculuk'la geliştirdiği atomcu felsefeyi savunmuş, Epikuros'u çağının bilimsel atılımları bağlamında yorumlamıştır.

22 Ocak 1592'de Provence'taki Champtercier'de doğdu, 24 Ekim 1655'te Paris'te öldü. Digne ve Aix'te öğrenim gördü. 1614'te Avignon'da tanrıbilim doktoru sanını aldı. 1617'den 1623'e değin Aix'te felsefe profesörü olarak görevlendirildi. 1625 ve 1628'de Paris'e giderek astronomi çalışmalarını sürdürdü. 1629'da Hollanda'ya ve ertesi yıl yeniden Paris'e gitti. Buralarda gününün tanınmış bilim adamlarıyla tanıştı. 1634'te Digne katedrali başrahipliğine atandı. 1645'te Paris'teki, o çağda adı Collège Royale olan, Collège de France'ta matematik kürsüsü başkanı oldu. Bozulan sağlığı nedeniyle bu görevini düzenli olarak sürdüremedi.

Gassendi 17.yy başlarının en etkili düşünürleri arasındadır. Çağdaşları olan Descartes ve Hobbes'u eleştirmiş, özellikle Descartes'ın felsefe dizgesine bir

Pierre Gassendi

almaşık olarak, o günün büyük bilimsel atılımlarını özümleyen bir görüş oluşturmuştur. Gassendi'nin düşünceleri üzerindeki üç ana etki kaynağı, modern bilim, Kuşkuculuk ve Atomculuk'tur. Felsefe ile ilgilenmeye başladıktan sonra, ilk olarak Kuşkuculuk'u benimsemiştir. Önceleri özellikle Sekstos Empeirikos ve Montaigne'in yazılarının etkisi altında uç bir Kuşkuculuk'u yeğlerken, sonraları bunu giderek yumuşatmıştır. Bu yumuşama onun çağında ortaya çıkan bilimsel ilerlemelerin etkisiyledir. Sonuçta, Gassendi, bilimin getirdiği yenilikleri, sınırlandırılmış Kuşkuculuk'la yorumladığı, Epikuros'un görüşlerinden yararlanarak açıklamıştır. Böylece, Descartes'ın Mekanizmi'ne almaşık olan ve onunkinden daha özdekçi bir Mekanizm kurmuştur. Yeni Çağ'ın başlarında, yeni bilimle birlikte bütün büyük düşünürler Eski Yunan Özdekçileri'nin Mekanizmi'ni benimsemişlerdi. Ancak, bu Özdekçiler'in atomcu kuramını, Mekanizm'le tutarlı olarak yeniden geliştiren Gassendi'dir. Olgun düşüncelerini dizgeleştirdiği yapıtı *Syntagma Philosophicum* ("Felsefenin Düzeni") mantık, bilgi, doğa ve ahlak konularıyla ilgilidir.

Sınırlandırılmış bilgi

Gassendi, hem Dogmacılık'ın kör inançları, hem de Kuşkuculuk'un sınırları dışında kalan güvenilir bilginin ne yolla elde edileceğini araştırır. Ona göre insan zihninin güç ve yetisini ne küçümsemeli ne de abartmalıdır. Kuşkucu ve dogmacıların yaptığı bu iki aşırı uca saplanmaktan başka bir şey değildir. Aşırı bir Kuşkuculuk yerine yapıcı ya da yumuşatılmış Kuşkuculuk yeğlenmelidir. Böyle bir yaklaşımla doğanın kendisi değil, yalnızca bir görüntüsü algılanır. Evrenin anlaşılmasını sağlayan ve doğruluğundan kuşkulanılmasına gerek olmayan bir bilgi olanaklıdır. Bu tür bilgiye Gassendi, "sınırlandırılmış bilgi" der. Sınırlandırılmış bilgiye erişebilmek için önce algıyı, sonra da algının getirdiği en temel inanç olan dış nesnelerin varlığını kabul etmek gerekir. Duyularla doğrudan kavranamayan konu ve olgular, yine duyuda bulunan imlerle kavranır. Bu yol, usu deneye uygulamaktan geçer. İnsan doğada bulunan çeşitli olayları deneyle doğrudan kavrayamadığında usuyla kavrar. Örneğin bir yerde duman görüldüğünde, orada ateş olduğu, ateş görülmese de anlaşılabilir. Duyular ve duyulara dayanarak us ile elde edilen bu bilgi, kuşkunun

dışındadır. Sınırlandırılmış bilginin doğruluğu ve değeri deney yoluyla sınanır. Bu yolla elde edilmiş olan saltık doğru değil, onun yalnızca bir gölgesi, bir görüntüsüdür. Ancak bilim açısından bu da yeterlidir.

Descartes'ı eleştiren, Francis Bacon ve Hobbes'a karşı da yazılar yazan Gassendi'ye göre, bu düşünürlerden hiçbirinin dizgesi tutarlı sayılamaz. Varlık ve doğa konusunda Gassendi Epikuros'u izler. Epikuros' un görüşlerinin dinsel kabullerle çatıştığı yerlerde ise Atomculuk'u yumuşatır, değiştirir. Ona göre

Evren ve Atomlar

evren, bölünmez atomlardan oluşur. Bu atomlar boş uzayda sürekli devinimdedir. Gassendi, günün bilimsel bulgularına dayanarak özdeğin ve onun en küçük parçacıkları olan atomların zorunlu niteliğinin öncelikle katılık, ya da girilmezlik (soliditė) ve sonra da uzam, biçim ve ağırlık olduğunu öne sürer. Atomlar değişik boy ve biçimdedir. Bir araya gelerek bilinen nesneleri oluştururlar. Nesneler deneyle betimlenir, bunların biçimleri de deneyle kavranır. Matematiksel betimlemeye güvenmeyen Gassendi'ye göre nesnelerde algılanan renk, ses, tat, koku ve dokunum gibi

Tinin yapısı

nitelikler gerçekte nesnelere özgü değildir. Bunlar atomların deviniminin insanın algı organları üzerinde yaptığı etkilerdir. Bu düşünceyi Eski Yunan Atomculuğundan alarak benimseyen Gassendi, böylece Locke'un birincil-ikincil nitelikler ayrımını hazırlamıştır. Ona göre, evrendeki bütün değişiklikler atomların yer değiştirmesinden, yani devinimden kaynaklanır.

Gassendi, devinimin atomların zorunlu nitelikleri arasında olduğu görüşünü yadsır. Skolastik inançlara uygun olarak, atomlara devinimi Tanrı'nın verdiğini öne sürer. Tanrı, atomları yukarıdan aşağıya doğru devindirmiş ve değişik ağırlıktaki atomlar bu nedenle çarpışmış, yön değiştirmiş ve böylece de doğadaki bileşim ve değişimler oluşmuştur. Tanrı'nın atomlara devinim verişi, onun ilk devindirici oluşundan ötürüdür. Aristoteles'ten gelen bu görüş, Orta Çağ'da, özellikle Aquino'lu Thomas'ın elinde bir Tanrı kanıtına dönüşmüştür. Gassendi bu görüşü benimser ve evrende atomların birleşerek oluşturduğu düzenin Tanrı'nın tasarımı olduğu kanıtını da kullanır. Evrenin düzenini görüp de bundan Tanrı'nın varlığını çıkarsamayanları körlükle niteler. "İlk neden" ve "tasarım" Tanrıtanıtlamalarını benimsemesine karşın Descartes'ın kullandığı varlıkbilimsel kanıta karşı çıkmıştır.

Gassendi'nin anlık felsefesi, Tinselcilik'i sınırlı olan bir İkicilik getirir. Onun görüşüne göre, hayvanların da tinleri vardır. Ancak bu tinler tıpkı Demokritos'un düşündüğü gibi ateşten daha ince bir özdekten başka bir şey değildir. İnsan tini ise ussal olmayan ve ussal olan öğelerden oluşan bir bileşiktir. Ussal olmayan öğe, insana ana-babasından gelir ve hayvan tini gibi özdekseldir. Hayvan tini ve insan tininin

Anlık Kuramları

Anlık, felsefe tarihinde süregelen bir sorun olmuş, anlık denen olgunun doğasını açıklayan kuramlar ilginç bir çeşitlilik kazanmıştır. Anlıkla ilgili ilk soru, bu olgunun özdekten bağımsız bir varlık taşıyıp taşımadığıdır. Buna olumsuz yanıt veren görüş Özdekçilik'tir. Özdekçilik'e göre, anlık özdeğe indirgenebilir; çünkü onun özdeksel bir doğası vardır. Demokritos* ve onu izleyen Epikuros* gibi düşünürler anlığı ince bir özdek olarak görmüşlerdir. Modern düşünce Özdekçilik'i, anlığı devinime indirgemeye çalışmış, 20. yy'da ise Davranışçılık ve Özdeşlik savı gibi kuramlar ortaya atılmıştır. Felsefi Davranışçılık'a göre, anlıksal olgular davranış eğilimlerine indirgenebilir. Özdeşlik savına göre ise, anlıksal olgular merkezi sinir sistemindeki fizyolojik olaylarla özdeştir. Davranışçılık Ryle* ve Wittgenstein*, Özdeşlik ise Davidson* ve Smart* gibi düşünürlerce savunulmuştur.

Anlığın özdekten bağımsız bir varlık taşıdığını kabul eden yaklaşımların başında İdealizm gelir. İdealizm'e göre gerçek varlık anlıksaldır ve özdek temelde anlığa indirgenebilir. Platon*, Berkeley* ve Hegel'de* değişik biçimlerde ortaya çıkan İdealizm'den daha yumuşak bir tutum, hem özdeği, hem de anlığı birbirinden bağımsız varlıklar olarak kavrayan İkicilik'tir (Düalizm). Anlığın bir töz olarak yorumlanması tin kavramını getirmiştir. Buna karşılık Hume'u* izleyenler, anlığı anlıksal olguların bir toplamı olarak görürler. Bu görüşte Tinselcilik'e yer yoktur. İkicilik, tıpkı Özdekçilik ve İdealizm gibi eskilere gider. Yeni Çağ'lara Hıristiyanlık yoluyla aktarılmıştır. Descartes*, İkicilik'i modern düşünce içinde en keskin biçimde kuran ilk filozoftur. İkicilik'in çözmesi gereken başlıca sorun, ayrı ve bağımsız varlıklar olarak tanımladığı özdek ve anlığın insanda gözlemlenen ilişkileridir. Bağımsız varlık türleri arasında düşünülen bu ilişki nasıl olanak bulur? Descartes, her iki varlığın da insanda karşılıklı etkileşim içinde olabileceğini öne sürmüştür. Malebranche*, Geulincx* ve Leibniz* bunun tutarsız olduğunu düşünerek, karşılıklı ilişki gibi görünenin gerçek bir nedensel ilişki olmadığını, özdeksel ve anlıksal olayların insanda koşut olduğunu savunmuşlardır. Koşutçuluk adı verilen bu görüş, koşutluğu çoğu durumda Tanrı'ya bağlar. 18. ve 19. yy'da yaygınlık kazanan Gölgeolguculuk (epiphenomenalism) nedensel etkinin, tek yönlü olarak, yalnız özdekten tine doğru gerçekleştiğini savunur. Bu görüş, anlığı özdeğe indirgenmeyen bağımsız bir varlık olarak kabul ettiğinden, özdekçi değil, ikicidir. Gassendi, anlık ulamını, başlıca yetileriyle, büyük ölçüde özdeğe indirgemiş, ancak "ussal öğe" dediği bölümü, Hıristiyanlık doğrultusunda özdekten bağımsız bir varlık olarak kabul etmiştir. Böylece benimsemiş olduğu İkicilik'te bir bağımsız varlık olarak anlığa verilen pay çok küçüktür.

ussal olmayan öğesi ölümlüdür. Ussal öğe ise özdeksel değildir, insana Tanrı'dan gelmiştir; özdeksel olmaması nedeniyle, ölümsüzdür. Gassendi'ye göre algı ve imgelem hem insanda hem de hayvanda bulunan anlıksal yetilerdir. Algı bütünüyle fiziksel olan nedensel bir süreçtir. Sürecin sonunda beyinde bir iz kalır. İmgelem ise, belleği de kapsar ve algı sonucunda anlıkta kalan izleri kullanır. İmgelemin üç işlevi, kavrama, yargı ve usavurmadır. Kavrayış, algının etkileri ve bu etkilerin sonradan uyarımı olan anımsama ve imgelem içerikleri ile ilgilidir; yargı ve usavurma kavramların karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırmalar birtakım bağlantılarla sonuçlanır. İnsan anlığının ussal olmayan öğesine özgü olan bu yetiler temelde özdekseldir ve hayvanlarla ortaktır. Ussal öğenin yetisi anlaktır. Tanrı, uzay ve zaman gibi varlıklar ancak bu yetiyle kavranabilir. Ahlak konusunda Gassendi bütünüyle Epikuros Hazcılığı'nı izlemiştir.

Gassendi Newton'a değin, Descartesçı doğa düşüncesinin tek ciddi almaşığı olarak görülmüş, ayrıca Locke'u etkilemiştir. Locke'u etkileyişi nesnelerin nitelikleri ve de özellikle anlık yetileri konuları olmak üzere iki yönlüdür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Disquisitio Metaphysica*, 1644, ("Metafizik Araştırmaları"); *De Vita et Moribus Epicuri*, 1647, ("Epikuros'un Yaşamı ve Ahlakı Üzerine"); *Animadversiones in Decimum Libri Diogenis Laertii, qui est de Vita, Moribus Plactisque Epicuri*, 1649, ("Epikuros'un Yaşamı ve Hazcı Ahlakı Üzerine Olan Diogenes Laertius'un Onuncu Kitabına Değgin Görüşler"); *Syntagma Philosophicum*, (ö.s.), 1658, ("Felsefenin Düzeni").

- **KAYNAKLAR:** F.A.Lange, *The History of Materialism and Criticism of its Present Importance*, 1957; R.H.Popkin, *The History of Skepticism from Erasmus to Descartes*, 1964; B.Rochot, *Les Travaux de Gassendi sur Epicure et sur l'atomisme*, 1944.

- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, DEMOKRİTOS, DESCARTES, EPİKUROS, HOBBES, LOCKE, MONTAIGNE, SEKSTOS EMPEİRİKOS.

GASSER, Herbert Spencer
(1888-1963)

ABD'li fizyoloji bilgini. Erlanger ile birlikte, sinir tellerinin çaplarına bağlı olarak elektrik impulslarını değişik hızda ilettiğini ortaya koymuştur.

5 Temmuz 1888'de Wisconsin Eyaleti'nin Platteville kentinde doğdu, 11 Mayıs 1963'te New York'ta öldü. 1910'da Wisconsin Üniversitesi'ni bitirerek, önce bu üniversiteye bağlı tıp okulunda, daha sonra Johns Hopkins Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü ve 1915'te tıp diplomasını aldı. Wisconsin Üniversitesi'nde asistan olarak başladığı öğretim ve araştırmacılık görevini seçerek, 1916-1921 arası Washington Üniversitesi'nde fizyoloji uzmanı, 1921'den 1931'e değin aynı üniversitede farmakoloji profesörü olarak çalıştı. O tarihte Cornell Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde fizyoloji profesörlüğüne, 1935'te de Rockefeller Enstitüsü Tıp Araştırmaları Merkezi'nin yöneticiliğine getirildi ve 1953'te emekli oluncaya değin bu görevi sürdürdü.

Sinir fizyolojisine ilişkin çalışmalarıyla birçok üniversiteden onur doktorası alan ve bilimsel kuruluşların üyeliğine seçilen Gasser, 1944 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü, çalışma arkadaşı Erlanger ile bölüşmüştür.

Gasser'in, Wisconsin Üniversitesi'nde öğrencisi olduğu Erlanger ile sonradan Washington Üniversitesi'nde sürdürdüğü ortak çalışmalar, sinir tellerinin yapısal ve işlevsel özellikleri arasındaki ilişkinin anlaşılmasında önemli bir aşamadır. Sinir tellerince iletilen elektrik impulslarının genliğini 100 000 kat kadar yükselten Gasser ve Erlanger, katot ışınlı bir osilograf yardımıyla bu impulsları kaydetmeyi başardıklarında, impulsların kalın ve ince sinir tellerinde aynı hızla yayılmadığını gördüler. Tek işlevli sinirler eşit çapta sinir tellerinden oluşuyor, bu nedenle impulslar tüm sinirin uzantısı boyunca eşit hızla ilerliyordu. Buna karşılık, hareket (motor) ve duyu siniri gibi karmaşık işlevli sinirlerde, uyarıları daha çabuk ileten kalın çaplı sinir telleri ile uyarıları daha yavaş ileten ince çaplı sinir telleri bir arada bulunuyordu. Sinir tellerinin işlevlerine bağlı olarak değişik yapısal özellikler gösterdiğini kanıtlayan ve nörofizyolojiye değerli bilgiler sağlayan bu çalışmaları nedeniyle, 1944 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü iki araştırmacıya verildi.

- **BAKINIZ:** DALE, ECCLES, ERLANGER.

GATSCHET, Albert Samuel
(1832-1907)

İsviçre asıllı ABD'li etnolog ve dilbilimci. Amerikan yerli dillerini ilk derleyenlerdendir.

3 Ekim 1832'de İsviçre'nin Bern kentinde doğdu, 16 Mart 1907'de ABD'de öldü. 1846-1852 arasında Bern Üniversitesi'nde dilbilim öğrenimi gördü. 1852-1858 arasında Berlin Üniversitesi'nde Yunanca ve kuramsal eleştiri konusunda yoğunlaşan çalışmalar yaptı. 1858'de Bern'e dönerek dilbilim ve diğer konularda yazılarıyla meslek yaşamını sürdürdü. 1868'de ABD'ye göç etti, New York'a yerleşti. Amerikan yerlilerinin dilleriyle ilgilendi ve tamamen yeni olan bu dalda çalışmaya başladı.

Antropolog John Wesley Powell'ın önerisiyle 1877'de ABD Jeolojik Yüzey Araştırması'na etnolog olarak atandı. Yüzden fazla kabilenin dilleri ve etnolojik özellikleri üzerine veriler derledi. Bugün hemen hemen kaybolan bazı yerli dillerinin belgelenmesini sağladı. 1879'da, Amerikan Etnoloji Bürosu'nun kurucuları arasında yer aldı. J.W.Powell'ın hazırladığı, 1891'de yayımlanan yerli dilleri konusundaki raporun hazırlanmasına katıldı. 1892'de Bern Üniversitesi'nden doktor unvanını aldı. Kuruluşundan 1905'te emekliye ayrılışına değin Amerikan Etnoloji Bürosu'nda çalıştı. Dilbilim üzerine yetmişten fazla makale yazdı.

Gatschet, çağdaşı evrim kuramcısı Lewis Henry

Morgan'ın Amerika'nın yerli demokrasileri konusundaki kuramsal genellemelerine karşı çıktı. Natchez, Toltek, İnka ve Aztekler'de kalıtsal kast sistemlerinin geçerliliği konusunda ısrar etti. Bu görüş kendisinden sonra gelen antropologlar tarafından doğrulandı.

• YAPITLAR (başlıca): *Ortsetymologische Forschungen als Beiträge zu einer Toponomastik der Schweiz*, 1867, ("İsviçre'deki Yer İsimleri ve Kökenleri Konusunda Dilbilimsel Bir Çalışma"); *A Migration Legend of the Creek Indians*, 2 cilt, 1884-1888, ("Creek Yerlilerinin Bir Göç Efsanesi"); *The Klamath Indians of Southwestern Oregon*, 2 cilt, 1890, ("Güney Batı Oregon'da Klamath Yerlileri").

• BAKINIZ: L.H.MORGAN, J.W.POWELL.

GATTI, Armand
(1924)

Fransız oyun yazarı ve gazeteci. Halk kitlelerine yönelen oyunlarında genellikle güncel siyasal olayları konu almıştır.

Monaco'da doğdu. II. Dünya Savaşı sırasında, direnişcilere katıldığı için Naziler tarafından tutuklanarak bir Alman toplama kampına gönderildi. Savaştan sonra, *Le Parisien Libéré* gazetesinde çalışmaya başladı. 1954'te röportaj dalındaki başarılarıyla Albert-Londres Ödülü'nü kazandı. Çin'e yaptığı bir gezinin ardından, 1958'de *Le poisson noir* ("Kara Balık") adlı oyununu yazdı. 1959'da ilk kez bir oyunu, *Le crapaud-buffle*, Jean Vilar tarafından TNP'de (Théâtre National Populaire-Ulusal Halk Tiyatrosu) sahneye kondu. 1962'de yazdığı *Le voyage de grand Tschou* ("Büyük Çu'nun Yolculuğu") ve *La vie imaginaire de l'éboueur Auguste G.* ("İşçi Auguste G.'nin Hayali Yaşamı") ile tanınmaya başladı. Fransa'da çalışan İspanyol kiremit işçilerinin isteği üzerine 1965'te *La passion du Général Franco* ("General Franco'nun Tutkusu") adlı ağır siyasal eleştiriler içeren oyununu yazdı.

Gatti, daha ilk oyunlarından başlayarak toplumcu bir karşı çıkışı savunmuş, bu yolda, son derece öncü tekniklere başvurarak Toplumcu Gerçekçilik'in bilinen sınırlarının dışına çıkmaya çalışmıştır. Tüm yapıtlarında sezilen en önemli yaklaşım, şiirsel bir evrensellik duygusudur. II.Dünya Savaşı'ndan başlayarak birçok toplumsal hareketin içinde yer almış ve bu eylemci tutumu oyunlarında yansıtmıştır. Örneğin *La vie imaginaire de l'éboueur Auguste G.* adlı oyununda, kendi babasının da katılmış olduğu başarısız bir grevi konu almıştır. Naziler'in savaş sırasında yaptıkları 10 000 kamyon ile 1 milyon Yahudi tutukluyu değiştirme önerisi ya da ABD'de Sacco ve Vanzetti'nin idamı gibi güncel siyasal olayları, özgün dünya görüşünün süzgecinden geçirerek oyunlarında kullanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Le poisson noir*, 1958, ("Kara Balık"); *Le crapaud-buffle*, 1959; *Le Quetzal*, 1960; *L'enfantrat*, 1960, ("Fare Çocuk"); *Le voyage du grand Tschou*, 1962, ("Büyük Çu'nun Yolculuğu"); *La vie imaginaire de l'éboueur Auguste G.*, 1962, ("İşçi Auguste G.'nin Hayali Yaşamı"); *La deuxiéme existence du camp de Tatenberg*, ("Tatenberg Kampının İkinci Varoluşu"); *Chroniques d'une planéte provisoire*, 1963, ("Bir Taşra Gezegeninin Güncesi"); *La passion du Général Franco*, 1965, ("General Franco'nun Tutkusu"); *V comme Vietnam*, 1967, ("Vietnam'ın V'si"); *Petit manuel de guérilla*, 1969, ("Gerillanın Elkitabı").

Antonio Gaudi y Cornet

GAUDI Y CORNET, Antonio
(1852-1926)

İspanyol, mimar. Yapıtlarını kendine özgü bir düşgücüyle biçimlendirmiştir.

25 Haziran 1852'de Barcelona'nın güneyinde Reus'da doğdu, 1 Haziran 1926'da Barcelona'da öldü. Bakırcılıkla uğraşan bir ailenin çocuğuydu. Ortaöğrenimini Reus ve Tarragana kentlerindeki dinsel okullarda tamamladı. 1869'da Barcelona'ya giderek kısa bir süre önce kurulmuş olan Escola Superior d'Arquitectura'da mimarlık eğitimine başladı. Mimarlık derslerinin yanı sıra felsefe ve estetik derslerini de izledi. Öğrenciliği sırasında Barcelona'da çeşitli mimarlık bürolarında çalıştı. *Montserrat Kilisesi*'nin ve Barcelona'daki *Giutadella Parkı*'nın mimarlığının yanında yapım çalışmalarına da katıldı, kimi tasarımlarını uyguladı. Eğitimini 1878'de bitirdi. Mimar olduktan sonra strüktür sorunlarıyla ilgilendi. 1883'te, Barcelona'da yapımı daha önce başlamış olan *Sagrada Familia Kilisesi*'nin mimarlığına getirildi. 1910'dan sonra bu kilisenin yapım yerinde kurduğu işliğine çekilerek çalışmalarını tümüyle bu yapı üstünde yoğunlaştırdı, ama bitiremeden öldü.

Gaudi'nin *Vicens Evi* ve *El Capricho Villası* gibi ilk yapıtlarında seçmeci (eklektik) bir eğilim görülür. Daha sonra ise Katalan Rönesansı adıyla bilinen ulusalcı bir akım içine girer. 1890'lara değin süren bu dönemden sonra mimarlığında daha ilerde belirginleşecek biçimlendirme özellikleri ortaya çıkmaya başlar.

1880'lerin ortasında Barcelonalı fabrikatör Kont Güell'in mimarı olan Gaudi, ona bir konak, bir park

► *Güell yapıları* ◄

ve bir şapel yapmıştır. *Güell Konağı* Gaudi'nin parabolik kemerleriyle heykeli andıran bacalarını ilk uyguladığı yapıttır. *Güell Şapeli*'nin tasarımında ise kendi geliştirdiği bir yöntemden yararlanmıştır. İplerden oluşturduğu bir maket üstüne yükler asarak yapıya etki edecek güçleri belirlemiş, yapının taşıyıcılarını maketin baş aşağı çevrilmesiyle ortaya çıkan doğrultular üstüne yerleştirmiştir. Böylece doğadaki bir ağacın, üstüne gelen yüklerin etkisi ile biçimleniş ve toprağa saplanışını andıran eğik kolonlara, şapelin kubbesini taşıtmıştır. *Güell Parkı*'nda da benzer kolonlar kullanmıştır. Bu parkın özelliklerinden biri, döne kıvrıla giden seyir platformlarını, korkulukları, duvar ve kolonları kaplayan mozaiklerle elde edilen etkidir.

Gaudi'nin önde gelen yapıtları arasında, her ikisi de Barcelona'da olan *Batllo* ve *Mila* katevleri bulunmaktadır. *Batllo Katevi*'nde doğadan esinlenme, süslemeleri değil, süsleme işlevini üstlenen strüktür öğelerini kapsar. Kemik biçimlerini andıran sütunlar, mozaik kaplı dalgalı bir önyüz, eliptik pencereler, abartılı bir biçimde ileri fırlayan balkon korkulukları, altı katlı bu apartmana kendine özgü bir görünüm kazandırmıştır. La pedrera (taş ocağı) takma adıyla da anılan *Mila Katevi* ise çok büyük bir kaya parçasından yontularak oluşturulmuş gibidir. Yapının her yerinde eğriler ve dalgalı çizgiler egemendir. Asıl ilgi çekici yanı taşıyıcı strüktürüdür. Malzeme olarak genellikle doğal taş kullanılmış olmasına karşın yapının içinde bir tek taşıyıcı duvar bulunmamakta, yükler kolon ve kirişler tarafından karşılanmaktadır. Bu da serbest bir plan düzenlemesine olanak sağlamıştır. Yedi katlı yapının çatısında, peribacalarını anımsatan bir görünümde, sarmal çizgilerden oluşan bacalar yükselmektedir.

Gaudi, *Sagrada Familia Kilisesi*'nin bahçesinde yaptığı bir okulun duvarında ve çatı örtüsünde kullandığı, tuğladan oluşan ince, dalgalı bir kabuk konstrüksiyonla hem strüktür araştırmalarının doruğuna ulaşmış, hem de bu yapım yönteminin ilk uygulayıcılarından biri olmuştur. Yaşamının son yıllarında ise paraboloid ve hiperboloidlere dayanan sistemler üstünde çalışmıştır.

Gaudi, 1883'te yapımını üstlendiği *Sagrada Familia Kilisesi*'nde, yapının ilk mimarı Villar y Carmona'nın (1845-1922) Yeni Gotik üslubundaki tasarımına bağlı kalmamış, kiliseyi kendi düşüncelerine göre biçimlendirmiştir. Bugün hâlâ tamamlanamamış olan kilisenin en ilginç bölümlerinden biri, onun bitirmiş olduğu doğu yüzüdür. Üç büyük giriş kapısının yer aldığı bu yüzde kare bir plan üstündeki dört kule, belli bir yükseklikten sonra daireye dönüşerek 107 m'ye ulaşırlar. Oyuklarla, girinti çıkıntılarla bir heykel gibi oluşturulan kitleler, çok sayıda kabartma ve süslemelerle ortadan kaldırılan kesin sınırlar, iç içe geçmiş yüzeyler yaratan renkli mozaikler, bu yapıya da egemendir.

Gaudi'nin mimarlığını yorumlamak, akımlara bağlamak zordur. Ona en yakın üslup olarak 1890-1910 arasında hemen bütün Avrupa ülkelerinde egemen olan Yeni Sanat (Art-Nouveau) görülebilir. Yapılarındaki dalgalı çizgiler, süslemelerindeki bitkisel öğeler bunu akla getirmektedir. Ama bir etkileşim söz konusu olsa bile, benzerlikler bu kadarla kalmaktadır. Gaudi önce geçmiş üslupları strüktür özellikleri açısından incelemekle işe başlamış, statik ilkelerine en uygun olacak biçimleri araştırmıştır. Ama yaklaşımı strüktürcü değildir, yarattığı biçimler onun için matematiksel bir sorunun çözümü olmaktan çok, düşün açısından ahlaksal bir sorunun sonucudur. Bu ise etkisi altında kaldığı Orta Çağ düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bunların mimarlığa yansıması, işlevlerin belirtilmesinde, oluşturulacak biçime en uygun malzeme ve yapım yönteminin seçilmesinde gösterilen titizlikte ortaya çıkmakta, en iyi örneklerine de doğanın yarattığı biçimlerde rastlanmaktadır. Gaudi de doğaya yönelmiş, onu yalnız süslemede değil, strüktürlerinde de esin kaynağı olarak kullanmıştır. Bu da biçimlerinin doğal biçimlere benzemesine yol açmıştır.

Batllo ve Mila apartmanları

Gaudi'nin mimarlığının simgesel bir yönü de vardır. *Sagrada Familia Kilisesi*'nin dört kulesi *İncil* yazarı dört havariyi simgelemektedir, yapı yüzlerinden her biri İsa'nın yaşamından bir parçayı konu edinmek üzere tasarlanmıştır. Gaudi'de dinsel olmayan, daha üstü kapalı simgeler de bulmak olasıdır. O aynı zamanda bir başkaldırıcıdır, düşey ve yatay yüklerin eğri ve eğik taşıyıcılarla da karşılanabileceğini göstermiş, kilise gibi geleneksel işlevlerde yeni strüktür denemeleri yapmış, bir katevinin önyüzünü dalgalı çizgilerden oluşturmuş, düz yapabileceği bir kolona kemik biçimi vermiş, sanki başka sorunların da alışılagelmişin dışında çözümleri olabileceğini anlatmak istemiştir.

Gaudi çeşitli etkilerden, çelişkilerden, kaygılardan yola çıkarak kendine özgü, bireysel, taklit edilemeyecek, neredeyse gerçeküstü bir mimarlık oluşturmuştur. Yapıtları, devrimci ve öncü nitelikleriyle 1950'lerden sonra dünyanın birçok yerinde genç mimarların yeniden dikkatini çekmiş, onlar üstünde etkili olmuştur.

Sagrada Familia Kilisesi

- **YAPITLAR (başlıca):** *Obrera Mataronense Kooperatifi Satış Mağazası*, Mataro, 1878-1882; *Vicens Evi*, Carrer de les Carolines/Barcelona, 1883-1926; *Güell Konağı*, Barcelona, 1885-1889; *Santa Teresian Okulu*, Barcelona, 1888-1890; *Güell Şapeli*, Barcelona, 1898-1915; *Bellesguard Villası*, Barcelona, 1900-1902; *Güell Parkı*, Barcelona, 1900-1914; *Calvet Evi*, Barcelona, 1901-1902; *Batllo Katevi*, Barcelona, 1904-1907; *Mila Katevi*, Barcelona, 1905-1910; *Sagrada Familia Kilisesi bahçesinde okul*, Barcelona, 1909.

- **KAYNAKLAR:** J.E.Cirlot, *Gaudi*, 1966; G.R.Collins, *Antonio Gaudi*, 1960; R.Pane, *Antonio Gaudi*, Milano, 1964; J.F.Rafols, *Gaudi: 1852-1926*, 1952; J.L.Sert (J.J.Sweeny ile), *Antonio Gaudi*, 1960.

- **BAKINIZ:** HORTA, VAN DE VELDE, VIOLLET LE DUC.

Mimarlığının kaynakları

Paul Gauguin

GAUGUIN, Paul
(1848-1903)

Fransız, ressam. Simgecilik'in (Sembolizm) ve Nabizm'in önde gelen temsilcisi olarak 20.yy başındaki sanat hareketlerini etkilemiştir.

7 Haziran 1848'de Paris'te doğdu, 8 Mayıs 1903'te Dominica Adası'ndaki Hiva Oa'da öldü. 17 yaşındayken deniz ticaret filosuna katıldı, Avrupa ve Güney Amerika'da birçok liman kentini dolaştı. 1871'de annesinin ölümünden sonra çalışmak için bir şirkete girdi. Bu sırada tanıştığı ressam Emile Schuffenecker'in (1851-1941) özendirmesiyle amatör olarak resim yapmaya ve İzlenimciler'in (Empresyonistler) resimlerini toplamaya başladı. 1876'da resimleri ilk kez sergilendi. 1879'da Pisarro ile dostluk kurarak sanat çevrelerine girdi. İzlenimciler'in 1880, 1881 ve 1882'deki sergilerine katıldı. Kendini tam anlamıyla resme verebilmek için işinden ayrıldı. Bir süre Danimarka'da kaldı, ancak burada yapıtlarını sergileme olanağı bulamadı ve 1885'te Paris'e döndü. 1888'de daha önce de bir kez gittiği Bretanya bölgesinin Pont-Aven köyünde ressam Emile Bernard (1868-1941) ile birlikte çalıştı. Aynı yıl Van Gogh'la tanıştı, ondan Japon baskılarını öğrendi.

Tahiti dönemi resimleri

Gauguin 1889'da Paris'te ilk kişisel sergisini açtı. Bu sergi, halkın tepkisine neden olmasına karşın, genç sanatçılar arasında büyük bir ilgi yarattı. Sergiden sonra bir grup genç sanatçı ile birlikte önce Pont-Aven'e ardından da aynı yöredeki Le Pouldo adlı bir başka köye yerleştiler. Bu grup sonradan Pont-Aven Okulu olarak adlandırıldı. Ama Gauguin ertesi yıl Paris'e döndü.

1891'de ekonomik güçlükler nedeniyle, yaşantısını zaten fazla yapay ve uygar bulduğu Paris'ten ayrılarak Tahiti'ye gitti, Papeete kentine yerleşti. Ama özlemini çektiği ilkel yaşamı burada da bulamayınca Tahitili yerlilerin arasına katıldı. En güçlü yapıtlarını da bu dönemde verdi. 1893'te yorgun ve parasız olarak Paris'e döndü. Bir süre amcasından kalan mirasla yaşadı. Degas'nın yardımıyla açtığı sergi parasal sıkıntısını gidermeye yetmedi. 1895'te yeniden Tahiti'ye gitti. Önce adanın kuzeyine, 1901'de de daha kuzeydeki Marquesas adalarından biri olan Dominica'ya yerleşti. Yerlilerin haklarını savunmak için yazdığı broşürler nedeniyle adanın Fransız yöneticileriyle sürekli başı derde girdi. Birçok kez tutuklanmasına karşın ölümüne değin burada yaşadı.

Guaguin'in ilk resimleri, temelde yarı izlenimci bir niteliktedir. Gerçek üslubunu bulmaya başladığı Pont-Aven döneminde ise bu yoldan ayrılarak Sentetizm (Synthetisme) adını verdiği yeni bir anlayışa yönelmiştir. Bu anlayış sınırları kesinlikle belirlenmiş basit biçimlerin, geleneksel açık-koyu düzeni ve gölge kullanımına bağlı olmadan, ara değerler kullanılmadan, düz renklerle boyanmasına dayanır. Gauguin'in bu dönemdeki bütün çabası resmi, doğaya bağlı kalmanın getirdiği sakıncalardan kurtarmaya yöneliktir. Bununla ilgili olarak sürekli yinelediği "yürekten boyamak" sözü, doğadan edinilen izlenimin, doğaya bağlı kalınmadan şiddetli renklerle işlenmesi anlamını taşır.

Gauguin, resimde ritmik düzene önem vermiş, başta renk olmak üzere yalnızca resimsel öğelerle gerçekleştirilmiş bir uyum aramıştır. Böyle bir arayışı yansıtan çeşitli Bretanya görüntüleri ile *Yakub'un Melekle Güreşmesi, Güzel Angéle, Braspard'a Göre İsa'nın Çarmıha Gerilmesi* gibi yapıtlarında, şiddetli renklerle boyanmış düz alanlarla Cézanne'dan kaynaklanan küçük vuruşların yan yana getirildiği bir fırça işçiliği egemendir. Resim yüzeyinin, kenar çizgileri ya da renkli alanlar aracılığıyla çeşitli bölümlere ayrılması ve çizginin ritmik bir düzen içinde resmin yüzeyinde dolaşması sığ bir mekân derinliği yaratır. Gauguin'in bu resimlerinde görülen ve turuncu ile mavi, kırmızı ile yeşil gibi tamamlayıcı renklerle çeşitli sarıların uyumuna dayanan renkçilik anlayışı, her rengin belli bir düşüncenin anlatımı olarak kullanılması gibi simgeci bir tutumdan kaynaklanır.

Bu dönemin ürünü olan *Sarı İsa*, Gauguin'in biçim anlayışını en iyi ortaya koyan yapıtlarındandır. Bu resim halk sanatı ve köylülerin yaşamına karşı duyulan ilginin yanı sıra özellikle renk açısından o sıralarda Paris'te tanınmaya başlayan Japon ressamlarının etkisini de taşır.

Gauguin'in Tahiti dönemi resimlerinde 1895'ten önce ve sonra farklı üsluplar izlenir. Bu tarihten önceki resimlerinde de desen anlayışı ve resminin kurgusu sentetist niteliklerini korur; figürler kesin olarak belirginleştirilmiş konturlara indirgenmiştir. Parlak renk alanlarına karşılık koyu gölgeler dengeleyici bir rol oynar. Resim mekânının sığ derinliği birbiri ardısıra sıralanan paralel planlarla sağlanır. *Nafea Foa Ipoipo* (Ne Zaman Evleniyorsun?), *Manao Tupapau* (Ölünün Ruhu Seyrediyor), *To Matete* ve *Pape Moe* (Kutsal Kaynak) gibi resimlerinde suyu, çiçekleri ve otları stilize ederek soyutlamış ve Yeni Sanat (Art Nouveau) biçimciliğinin ilk örneklerini vermiştir.

1895'ten sonraki resimlerinde ise renkler daha koyulaşmış, biçimler de giderek yuvarlaklaşmıştır. Sentetizm anlayışının daha yapısal bir görünüme büründüğü bu döneminde Gauguin, Tahiti'ye yanında götürdüğü ve çeşitli çağların sanat örneklerini belgeleyen fotoğraflardan, resimlerinin kompozisyon düzenlerini hazırlarken yararlanmıştır. Bu nedenle de bu dönem resimlerinin bazıları Mısır ve Yunan kabartmalarını, Hint minyatürlerini çağrıştırır.

Gauguin'in çağdaş sanatın gelişmesinde çok büyük bir önemi vardır. Uygarlığın etkisiyle bozulmamış ilkel kültürlerin yaşantısına duyduğu özlemle, çağdaş sanatın bu kaynaklara yönelmesinde etkili bir rol oynamıştır. Resim üstüne geliştirdiği kuramsal düşünceler pek çok sanatçıyı etkilemiştir. Başta Fransa'da Fovistler ve Almanya'da der Blau Reiter grubu olmak üzere, renkçiliğe öncelik tanıyan bütün anlayışların temelinde Gauguin'in resmi vardır.

Resimde Simgecilik (Sembolizm) ve Nabiler

Resimde Simgecilik 1890'lara doğru Geç İzlenimcilik (Post-Empresyonizm) ile Fovizm arasında yer almış ve 1891'de eleştirmen Albert Autler tarafından tanımlanmış bir anlayıştır. Bu tanıma göre Simgecilik "düşüncenin duyularla algılanabilecek bir biçime sokulması"dır. Simgecilik 19.yy resminin temel yönlendiricisi olan Couberti'nin* sadece varolan şeylerin resimlenebileceği doğrultusundaki düşüncesinin tersine, varolmayanı görselleştirir, gerçek ve ruhsal dünya arasındaki çelişkileri ortadan kaldırıp yeni ve daha bütün bir sanat anlayışı yaratmayı amaçlar.

Bu anlamdaki sanatın çeşitli nitelikteki öncüleri P.Puvis de Chavannes*, G.Moreau*, O. Redon'dur.* Ancak bu sanatçılar duygularını, mitolojik ve tarihsel konular bağlamı içinde, önceden bazırlanmış formüller aracılığıyla ortaya koymuşlardır. Bu yüzden gerçek anlamda birer simgeci değil, klasik figür resmi geleneğine olağanüstü bir anlam yüklemeye çalışmış seçmeci (eklektik) kişiliklerdir.

Simgecilik** La Vogue, Mercure de France ve Revue Blanche gibi dergilerde yankı bulmuş, Durier, Felix Fénéon ve Archille Delaroche gibi eleştirmenlerce desteklenmiştir. Gauguin bu akımın başta gelen kişisi olmuş, Pont-Aven'de çevresine topladığı P.Serusier*, Charles Laval, P.Bonnard*, Emile Schuffenecker (1851-1941) gibi ressamlara aşıladığı düşünceleri kısa sürede yaygınlık kazanmıştır. Gauguin'in Fransa'dan ayrılmasından sonra 1892'de Maunice Rehib (1870-1943), Emile Schuffenecker, (1851-1941), Louis Anquentin (1861-1932), P.Bonnard*, E.Vuillard*, Ker-Xavier Roussel (1867-1944) ve Felix Vallotton (1865-1925), Gauguin'in anlatımcı renk kullanımını ve ritmik düzenlerini benimseyerek P.Sérusier'in çevresinde bir grup oluşturmuşlardır. Gauguin'i model almalarından ötürü şair Cazalis gruba İbranice "peygamberler" anlamına gelen Nabiler adını vermiştir. Nabiler kuruldukları yıl ilk sergilerini, 1899'da da büyük bir başarıyla sonuçlanan ikinci sergilerini açmışlar, ancak bir süre sonra sanatçıların hepsinin farklı yollara gitmeleriyle dağılmışlardır. Grubun genel eğilimi, biçimlerin basitleştirilmesi ve rengin geniş alanlar halinde uygulanarak anlatımcı özelliğinin vurgulanmasıdır. Figürde de karikatür boyutuna ulaşan abartmalara yer vermişlerdir.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Çıplak Çalışması*, 1880, Ny Carlsberg Gliptoteki, Kopenhag; *Yakub'un Melekle Güreşmesi*, 1888, İskoçya Ulusal Galerisi; *Günaydın Bay Gauguin*, 1889, Modern Ulusal Müze, Prag; *Güzel Angèle*, 1889, Louvre, Paris; *Braspard'a Göre İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*, 1889, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Sarı İsa*, 1889, Albright-Knox Sanat Galerisi, New York; *Bekâretin Yitirilişi*, 1890-1891, Chrysler Müzesi, Norfolk; *Kıyıda Tahitili Kadınlar*, 1891; Dresden Müzesi; *Nafea Foa Ipoipo?* 1891, Sanat Müzesi, Basel, (Ne Zaman Evleniyorsun?) *Pape Moe*, 1891, (Kutsal Kaynak); *To Matete*, 1892, Sanat Müzesi, Basel; *Manao Tupapau*, 1892, (Ölünün Ruhu Seyrediyor); *Nereden Geliyoruz? Neyiz? Nereye Gidiyoruz?*, 1897, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston; *Tahitili Kadınlar*, 1898, Metropoliten Sanat Müzesi, New York; *Deniz Kıyısında Atlılar*, 1902, Folkwang Müzesi, Essen; *Kar Altındaki Breton Köyü*, 1903, Louvic, Paris. **Kitap:** *Noa-Noa*, 1891-1893.

- **KAYNAKLAR:** G.Boudaille, *Gauguin*, 1964; B. Danielsson, *Gauguin in the South Seas*, 1965; R.J.Goldwater, *Paul Gauguin*, 1957; H.Perruchot, *Gauguin*, 1963; G.Wildenstein, *Gauguin, sa vie, son oeuvre*, 1958.

- **BAKINIZ:** MARC, MATISSE, SERUSIER, VAN GOGH.

Charles de Gaulle

GAULLE, Charles de
(1890-1970)

Fransız asker ve devlet adamı. 1958-1969 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Charles André Joseph Marie de Gaulle 22 Kasım 1890'da Lille'de doğdu, 9 Kasım 1970'te Colombey-les-Deux-Églises'de öldü. Babası öğretmendi. Gençliğinde Barrès, Bergson, Boutroux, Péguy ve Chateaubriand gibi yazar ve düşünürlerden etkilendi. 1909'da Saint-Cry Harp Okulu'na girdi. 1912'de asteğmen olarak albay Pétain komutasındaki 33.Piyade Alayı'na atandı. Mart 1916'da Verdün

Savaşı'nda yaralanarak Almanlar'a tutsak düştü ve 3 yıl kadar hapis yattı. Bu sırada ilk kitabı olan *La discorde chez l'ennemi*'yi ("Düşman Safında Çözülme") yazdı. 1920'de SSCB'ye karşı savaşan Polonya'ya yardıma giden bir Fransız birliğine katıldı. Polonya'dan dönüşünde Saint-Cry Harp Okulu'nda yüzbaşı rütbesiyle askerlik tarihi dersleri vermeye başladı. 1922'de Harp Akademisi'ne giren de Gaulle 1924'te kurmay oldu. Daha sonra Pétain hükümetinde Yüksek Savaş Konseyi başkan yardımcısı olarak çalıştı. 1927-1929 arasında Trèves'deki 19. Piyade Avcı Taburu'nun komutanlığını yaptı. 1929-1931 arasında Beyrut'taki Fransız Birliği Kurmayı'nda görev aldı. 1931'de Pétain tarafından Ulusal Savunma Yüksek Konseyi sekreterliğine atanan de Gaulle, 4 yıl bu görevde kaldı.

Beyrut'ta bulunduğu sırada *Histoire des troupes de Levant* ("Doğu Orduları Tarihi") adlı kitabını yazdı. 1932'de siyasi görüşlerini ve tarih anlayışını açıkladığı *Le fil de l'épée* ("Kılıcın Keskin Kenarı") adlı kitabını yayımladı. 1934'te yayımlanan *Vers l'armée métier* ("Meslek Ordusuna Doğru") ve 1938'de yayımlanan *La France et son armée* ("Fransa ve Ordusu") adlı kitaplarında zırhlı birliklerin önemini vurgulayarak, Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da bu tür birliklere ağırlık verilmesi gerektiğini savundu. Ayrıca Fransa'nın durağan savunma sistemini eleştirdi ve gelecekteki bir savaşta ancak tank ve hava kuvvetlerinin sağlayacağı bir devingenlikle başarı sağlanabileceğine dikkat çekti. Görüşleri yankı uyandırmakla birlikte, askeri çevrelerde kuşku ile karşılandı ve destek bulmadı.

Direniş hareketinin birleşmesi

II. Dünya Savaşı başladığında bir tank tugayına komuta etmekte olan de Gaulle, Almanlar'ın 1940'ta Fransa'ya düzenledikleri saldırıya karşı gerçekleştirdiği iki başarılı saldırıdan sonra generalliğe yükseltildi. Haziran 1940'ta Reynaud hükümetinde savaş bakanlığı danışmanlığına getirildi. Bu görevi sırasında birçok kez Londra'ya giderek, Churchill'le görüştü. Savaşın sürdürülmesi ve yurt dışında bir hükümet kurulması yolundaki önerileri, Almanya ile ateşkes sağlanmasından yana olan çevreler tarafından geri çevrildi. Haziran 1940'ta kurulan Pétain hükümetinin Almanya ile Fransa arasındaki savaşa son veren bir antlaşma imzalamaya karar vermesi üzerine, savaşı İngiltere'nin yanında sürdürmek üzere Londra'ya gitti. 18 Haziran 1940'ta BBC Radyosu'ndan yaptığı konuşmada, tüm Fransız halkını kendi komutası altında savaşı sürdürmeye ve Pétain hükümetinin buyruklarına uymamaya çağırdı. Pétain hükümetinin Fransa'ya geri dönmesi için yaptığı çağrıya uymayan de Gaulle, Ağustos 1940'ta gıyabında ölüm cezasına çarptırıldı.

Fransa'ya dönüşü

Özgür Fransız Güçleri

De Gaulle Londra'da Özgür Fransız Güçleri (FFL) adlı bir örgüt kurdu. Bu örgüte Almanya karşısında yenilgiyi kabul etmeyerek Fransa'dan kaçan asker ve subaylar katıldı. Kamerun, Çad, Madagaskar ve Fransız Ekvator Afrikası gibi Fransız sömürgelerinin de FFL'nin yanında yer almaları, kısa sürede örgütün etkinliğini artırdı. Ekim 1940'ta İmparatorluk Savunma Konseyi adlı bir örgüt kuran de Gaulle, Kasım 1940'ta Naziler'in etkisi altındaki Vichy hükümetinin Fransa'yı temsil etmediğini ve halkın gerçek temsilcilerine hesap verme olanağını bulunca değin Fransız halkı adına buyruk verme yetkisinin kendisinde olduğunu açıkladı.

De Gaulle'e bağlı FFL güçleri Mayıs-Haziran 1942'de Libya'daki Bir Hakeim'de Alman birliklerine karşı başarılı bir savunma yaparak İngilizler'in Ekim 1942'de bir karşı saldırı yapmalarına olanak sağladılar. Ancak de Gaulle'ü hırslı ve diktatörlük eğilimlerine sahip bir kişi olarak değerlendiren Roosevelt'in etkisindeki Müttefikler, Kasım 1942'de Fransa'nın denetimindeki Kuzey Afrika'ya yaptıkları çıkarmaya, de Gaulle'ün birliklerinin katılmasını engellediler. Ayrıca, Fransız Kuzey Afrikası'nın devlet başkanlığına önce amiral Darlan'ı, onun ölümünden sonra da general Giraud'yu getirerek, de Gaulle'ü safdışı bıraktılar. De Gaulle bunun üzerine, Nazi işgalinin başlangıcından beri Vichy hükümetine ve Naziler'e karşı mücadele eden Fransa'daki direniş örgütleriyle ve 1942'den beri FFL'yi tanıyan SSCB ile ilişkilerini sağlamlaştırmaya çalıştı.

Mücadelesinin başlangıcından beri, bağımsız bir güç olarak kendisini Müttefikler'e kabul ettirmeyi ve Fransa'daki direniş örgütlerinin denetimini ele geçirmeyi amaçlayan de Gaulle, bu amaçla eski valilerden J.Moulin'i direniş örgütlerini birleştirmekle görevlendirdi. Mayıs 1943'te Paris'te tüm direniş örgütlerini kapsayan 16 üyeli Ulusal Direniş Konseyi (CNR) kuruldu. CNR, Mayıs 1943'teki ilk toplantısında, direniş hareketinin siyasi sorumluluğunu de Gaulle'e, askeri sorumluluğunu ise Giraud'ya verdi. Böylelikle Müttefikler'e otoritesini kabul ettiren de Gaulle, kısa bir süre sonra Londra'dan ayrılarak Cezayir'e yerleşti. 3 Haziran 1943'te ise başkanlığını de Gaulle ve Giraud'nun paylaştıkları Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi (CFLN) kuruldu.

De Gaulle, Giraud'yu Ekim 1943'te CFLN başkanlığından uzaklaştırarak, direniş hareketinin tek önderi olma doğrultusunda önemli bir adım attı. Daha sonra yönetiminin temsili niteliğini pekiştirmek amacıyla aralarında Komünistler'in de bulunduğu bazı eski parlamenterleri Cezayir'e çağırdı. Müttefikler'e ve diğer siyasi hareketlere gelecekte demokratik bir yönetim kurmayı amaçladığını kanıtlamak üzere, Kasım 1943'te Cezayir'de bir kurucu meclis topladı. Bu sırada CNR ve CFLN aralarında anlaşarak, Fransa'da yönetim ele geçirildikten sonra uygulanacak toplumsal ve iktisadi programı saptadılar. Programda büyük üretim araçlarının ve bankaların devletleştirilmesi ve sömürge halklarına bazı hakların tanınması yer aldı.

3 Haziran 1944'te CFLN, de Gaulle başkanlığındaki Fransız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ne dönüştü. Müttefikler'in Normandiya Çıkarması'ndan sonra, 14 Haziran 1944'te Almanlar'ın elinden kurtarılmış olan Bayeux'ye gelen de Gaulle, 6 Ağustos'ta Paris'e girdi. Birkaç gün sonra kurduğu geçici hükümette Komünistler'den sağ partilere dek birçok farklı siyasi eğilimin temsilcilerine yer vererek direniş döneminin birliğini korumaya çalıştı. Bakanların ve meclisin üzerinde söz sahibi olmayı sürdürdü ve merkezi otoritesini sağladı. Bu dönemde Komünistler'in yönetimindeki Yurtsever Milisler silahsızlandırıldı ve kurulan özel mahkemeler çok sayıda işbirlikçiyi çeşitli cezalara çarptırdı. İktisadi alanda mevduat

bankaları, sigorta, gaz ve elektrik şirketleri kamulaştırıldı.

Ekim 1945'te yapılan referandum ve kurucu meclis seçimlerinde Fransız halkının büyük çoğunluğu savaş öncesi rejime dönmeyi reddetti. Yeni anayasayı hazırlamakla görevli Kurucu Meclis'te en büyük partiler Komünist, Sosyalist ve Hıristiyan Demokrat partiler oldu. 13 Kasım 1945'te de Gaulle'ün geçici hükümet başkanlığını onaylayan meclis, anayasa hazırlıklarına başladı. Fransa'nın savaş öncesi parlamenter kargaşa ortamına yeniden düşmemesinin ancak güçlü bir yürütme erki ile sağlanabileceğini düşünen de Gaulle, bu konuda diğer partilerle çelişkiye düşünce, 20 Ocak 1946'da görevinden ayrıldı. De Gaulle bu davranışıyla, partilerin aralarında uzlaşarak onsuz devleti yönetemeyeceklerini ve savaş sonrası dönemin eski Fransız sömürge imparatorluğuna getirdiği sorunları çözemeyeceklerini kanıtlamak istiyor ve kendisini göreve geri çağırdıklarında da koşullarını kabul ettirebileceğini düşünüyordu. Ancak bunun gerçekleşmesi için 13 yıla yakın bir sürenin geçmesi gerekecekti.

Kurucu Meclis'in hazırladığı anayasa taslağı, Komünistler'in ve Sosyalistler'in istediği gibi tüm yetkileri tek mecliste topluyor ve yasama organına yürütmeden çok daha fazla ağırlık veriyordu. Bu taslağın meclis çoğunluğu tarafından reddedilmesi üzerine hazırlanan yeni taslakta, yasama ve yürütme güçleri dengelendi. Yeni taslak, de Gaulle'ün etkin muhalefetine karşın, Ekim 1946'da yapılan referandumla kabul edildi. Böylece Fransız IV. Cumhuriyet'i doğmuş oldu.

De Gaulle bu tarihten sonra IV. Cumhuriyet'e karşı etkin bir muhalefet yürüttü. Nisan 1947'de oluşturduğu Fransız Halkının Topluluğu (RPF) adlı hareket kısa zamanda güçlenerek yerel ve genel seçimlerde önemli oranda oy aldı. De Gaulle'ün önderliğindeki muhalefet hareketi, Çin Hindi ve diğer denizaşırı sömürgelerin yitirilmesine karşı çıktı. Ulusal bağımsızlık için bir tehlike olarak görülen Ortak Pazar'ın kurulmasının ve bir Avrupa ordusunun oluşturulması yolundaki projenin karşısında yer aldı. De Gaulle'cü muhalefet, Mayıs 1947'de Sosyalistler tarafından iktidardan uzaklaştırılan Komünistler'in muhalefetiyle birleşti. De Gaulle 1953'te RPF'nin parlamento grubuyla çelişkiye düşerek siyasi yaşamdan uzaklaştı. 1955'te RPF'nin dağılmasından sonra Colombey-les-Deux-Églises'deki evine çekilerek savaş anılarını yazmaya başladı. 1954-1959 arasında, 1940-1946 dönemine ait *L'appel* ("Çağrı"), *L'unité* ("Birlik") ve *Le salut* ("Kurtuluş") adlı 3 anı kitabı yayımlandı.

Kurumsal yapısı bakımından III. Cumhuriyet'le büyük benzerlikler gösteren IV. Cumhuriyet'te Ulusal Meclis yine güç merkezi olma özelliğini korudu. III. Cumhuriyet'te olduğu gibi zayıf koalisyon hükümetleri kısa aralıklarla birbirini izledi. Diğer yandan, 1946 Anayasası ile Fransız Birliği (Union Française) adını alan eski sömürge imparatorluğunun sorunlarının çözümü, sömürge halklarının bilinçlenmesi nedeniyle giderek güçleşiyordu. Vietnam'da 9 yıl savaştıktan sonra Dien Bien Fu yenilgisiyle yerini ABD'ye bırakmak zorunda kalan Fransa, 1956'da Fas ve Tunus'a bağımsızlığını verdi.

Cezayir'de askeri darbe

Fransa'nın denizaşırı bir parçası saydığı Cezayir'de 1954'te Fransız sömürge yönetimine karşı bir ayaklanma başladı. Cezayir ve Fransa arasındaki savaş IV. Cumhuriyet'i önemli ölçüde etkiledi. Hükümetlerin Cezayir sorununu çözememesi karşısında, Cezayir'deki Fransızlar, ordu ve güvenlik görevlileri, Mayıs 1958'de yerel bir ayaklanma başlattılar. De Gaulle'cü askerlerin önemli rol oynadıkları bu darbenin ardından, Kuzey Afrika Birlikleri komutanı general Salan bir çağrı yaparak de Gaulle'den Fransız hükümetinin başına geçmesini istedi. Bu çağrıyı kabul eden de Gaulle, 1 Haziran'da hükümet başkanlığını üstlendi. Meclis 3 Haziran'da de Gaulle'e, ileride referanduma sunulacak bir anayasa hazırlamak üzere tam yetki verdi.

V. Cumhuriyet'in kuruluşu

De Gaulle'ün hazırladığı anayasa taslağı, parlamentonun yetkilerini kısıtlayarak, cumhurbaşkanına klasik parlamenter rejimlerde olduğundan çok daha fazla yetki tanıyordu. Cumhurbaşkanına, parlamentonun muhalefetine karşın referandum yoluyla yasalar yürürlüğe koyma yetkisi veriyor, iki dereceli bir seçim sistemiyle seçilmesini öngörüyordu. Bu taslağın Eylül 1958'de yapılan referandum sonucu kabul edilmesiyle Fransız V. Cumhuriyet'i başladı. De Gaulle Aralık 1958'de V. Cumhuriyet'in yedi yıl süreyle cumhurbaşkanı seçildi.

◄ *IV. Cumhuriyet'in kuruluşu*

Cezayir Savaşı'nı herhangi bir iç karışıklığa neden olmaksızın çözebilecek tek kişi olarak görülen de Gaulle, cumhurbaşkanlığının ilk dört yılında önemli bir muhalefetle karşı karşıya kalmadı. Yönetimi sırasında ülke ekonomisini güçlendirmeye, orduyu yeniden örgütlemeye ve Fransa'nın sömürgeleriyle olan ilişkilerini değişen koşullara uygun olarak yeniden düzenlemeye çalıştı. Afrika'daki Fransız sömürgeleri bağımsızlıklarını kazandılar. Cezayir'in Fransa'ya bağlı kalmasını savunan çevrelerin onayı ve desteğiyle iktidara gelen de Gaulle, uzun süren usta manevralarla sorunları en aza indirmeyi başardı. 8 Ocak 1961'de yapılan referandumla Fransız halkı Cezayir'in kendi geleceğini belirleme hakkını kabul etti. Cezayirli yöneticilerle görüşmelerin başlamasından hemen sonra, Cezayirli Fransızlar'ın desteğiyle 4 generalin Nisan 1961'de başlattıkları ayaklanma, ordu birlikleri tarafından bastırıldı. Nisan 1962'de Fransa'da yapılan referandumla büyük çoğunluğun Cezayir'in bağımsızlığını kabul etmesinin ardından, Haziran 1962'de Cezayir, bağımsızlığını ilan etti.

De Gaulle Cezayir sorununu çözdükten sonra, cumhurbaşkanının tek dereceli seçimle işbaşına gelmesini öngören bir anayasa değişikliğini referandum yoluyla kabul ettirerek otoritesini daha da sağlamlaştırdı. Bu tarihten sonra çalışmalarının ağırlığını, Fransa'nın önderliğinde bir Avrupa düşüncesini yaşama geçirmeye verdi. ABD ve SSCB'nin etkisi dışında kalan, bağımsız ve birleşik bir Avrupa yaratmak üzere İngiltere ve Almanya ile yakınlaşma politikası izlediyse de sonuç alamadı. Fransa'nın atom silahlarına sahip olmasını askeri alanda bağımsız olabilmesinin önkoşulu olarak gördüğünden, bu tür silahların denemelerini yasaklayan antlaşmalara uymadı. 1966 baharında Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından ayrılmasına karar verdi.

Cumhurbaşkanlığı süresi 1965'te sona eren de Gaulle, aynı yıl yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminin

İkinci kez cumhurbaşkanı seçilişi

ilk turunda salt çoğunluğu kazanamadı. Ikinci turda ise solun adayı Mitterand karşısında oyların ancak yarıdan biraz fazlasını alarak ikinci kez cumhurbaşkanı seçildi. De Gaulle'ü desteklemek için kurulan Yeni Cumhuriyet İçin Birlik (UNR) adlı parti de 1967 milletvekili seçimlerinde oyların yarıdan biraz fazlasını aldı. 1968'de Fransa ilk hidrojen bombasını patlattı. De Gaulle, ABD ve onun yakın dostu İngiltere'nin sınai ve askeri gücünü dengelemek üzere SSCB ile kurulan dostluk ilişkilerini sağlamlaştırmaya çalıştı.

Mayıs 1968'de başlayan öğrenci eylemlerinin ardından Fransa'daki tüm işçiler ücret artışı istemiyle genel greve gittiler. Mayıs ayı boyunca Fransa'yı saran siyasi ve toplumsal bunalımı yeni bir referandum yaparak ve çalışanların işyeri yönetimine katılımını sağlayacak bir reform programını yürürlüğe koyarak aşmaya çalışan de Gaulle ve yandaşları, Haziran 1968'de yapılan seçimleri büyük bir çoğunlukla kazandılar. Seçimlerde kazanılan çoğunluğu iktidarının geleceği açısından yeterli bir güvence olarak görmeyen de Gaulle, bir yandan üniversitelerin yapısında değişiklikleri öngören bir reformu yürürlüğe koyarken, diğer yandan, başbakan Pompidou aracılığıyla hükümet üzerinde sıkı bir denetim sağladı.

Nisan 1969'da, bölgesel örgütlenmeye yeni bir biçim verme ve senato reformuyla ilgili bir referandum yapmaya karar verdi. Referandumda "hayır" oylarının çoğunlukta olması üzerine, referandum öncesi yaptığı açıklamaya uyarak cumhurbaşkanlığından istifa etti. Colombey-les-Deux-Églises'deki evine çekilerek *Mémoires d'espoir* (Umut Anıları) adlı kitabını yazmaya başladı. Kitabı ölümüyle yarım kaldı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *La discorde chez l'ennemi*, 1924, ("Düşman Safında Çözülme"); *Le fil de l'épée*, 1932, ("Kılıcın Keskin Kenarı"); *Vers l'armée de métier*, 1934, ("Meslek Ordusuna Doğru"); *La France et son armée*, 1938, ("Fransa ve Ordusu"); *L'appel*, 1954, ("Çağrı"); *L'unité*, 1956, ("Birlik"); *Le salut*, 1959, ("Kurtuluş"); *Mémoires d'espoir*, 1970, (Umut Anıları, 1971).

- **KAYNAKLAR:** E. Ashcroft, *De Gaulle*, 1962; A.Crawley, *De Gaulle*, 1969; J.Lacouture, *De Gaulle*, 1964; F.Mauriac, *De Gaulle*, 1964; D.Schoenbrun, *The Three Lives of Charles de Gaulle*, 1966; A.Werth, *De Gaulle*, 1965.

- **BAKINIZ:** W.CHURCHILL, POMPIDOU, ROOSEVELT.

GAUNILO
(11. yy)

Fransız, keşiş. Anselmus'un Tanrı kanıtını eleştirerek varlıkbilime dayalı kanıtlamanın geçersizliğini ileri sürmüştür.

Gaunilo, Benedikten Tarikatı'na bağlı bir keşişti. Tour yakınlarındaki Marmoutier Kilisesi'nde yaşadığı bilinmektedir. Yaşamına ilişkin ayrıntılı bilgi yoktur. Bilinen tek yapıtı, Anselmus'un yapıtlarıyla birlikte basılmıştır.

Gaunilo, Anselmus'un varlık kanıtına karşı ileri sürdüğü düşünceleri *Liber pro insipiente* ("Bilgisiz İçin Kitap") adlı yapıtında dile getirir. Anselmus *Proslogium*'unda ("Sunuş") en bilgisiz kişinin, bir tanrıtanımazın bile, bütün varlıklardan daha yetkin bir varlığın bulunacağını düşünebilmesinin, Tanrı'nın varlığına yeterli bir kanıt oluşturacağı yolundaki görüşünü açıklamıştı. Bu yapıtta sergilenen düşünceleri eleştiren Gaunilo'ya göre varlık ve düşünce başkadır. Bir nesnenin düşünülmüş olması, onun varlığının kanıtı sayılamaz. Bir kişinin her tür bollukla dolu bir ada düşlemesi, ne bu adanın düşünülen nitelikte olmasını, ne de gerçekten varlığını gerektirir. Ayrıca, insanın öyle düşünceleri vardır ki, bunlar düşünce olmaları dışında bir gerçeklik taşımaz. Bu nedenle, Tanrı gibi kavranması güç bir kavramın değil bilgisiz birinde, bilgili bir kişide bulunması bile Tanrı'nın varlığı için kanıt oluşturamaz. Gaunilo'nun bu görüşlerinin, özellikle Adcılık'ın yaygın olduğu bu dönemde, çok yandaş bulması üzerine, Anselmus, *Liber apologeticus contra Gaunilonem* ("Gaunilo'ya Karşı Savunma") adlı bir kitap yazmış, ancak görüşlerinde, bilgisiz kişinin yerine Katolik kişiyi koymaktan başka, bir değişiklik yapmamıştır.

Gaunilo'nun bu konudaki karşı çıkışı, daha sonra öznel, nesnel bilgi sorunları bağlamında ele alınmış, özellikle Kant, ona yakın görüşler ileri sürmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Liber pro insipiente*, ("Bilgisiz İçin Kitap").

- **BAKINIZ:** ANSELMUS, KANT.

GAUSS, Karl Friedrich
(1777-1855)

Alman matematik bilgini. "Matematiğin prensi" olarak anılır. Çalışmalarıyla sayı kuramı, diferansiyel geometri ve istatistiğe önemli katkılarda bulunmuş, matematiğin sağlam temellere oturtulması çabalarına öncülük etmiştir.

30 Nisan 1777'de Braunschweig'da doğdu, 23 Şubat 1855'te Göttingen'de öldü. Ailesinin geçimini bahçıvanlık, ustabaşılık ve kâhyalık gibi uğraşlarla sağlayan ve öğrenime önem vermeyen bir baba ile, oldukça zeki ancak eğitim görememiş bir annenin oğludur. Üç yaşını tamamlamadan yardım görmeksizin okuma ve babasının hesaplarındaki yanlışları saptayacak kadar aritmetik öğrenerek yakınlarını şaşırttı. Annesinin ve son derece akıllı bir genç olan dayısının yaşadıkları sürece sürdürecekleri ilgi ve yardımları yeteneklerini geliştirmesini ve oldukça sağlam bir mantık kazanmasını sağladı. Yedi yaşında, kısır ve yorucu bir eğitim göreceği yerel bir okula başladı. Bu okulda sıradan bir öğrenci olarak tanındı-

Karl Friedrich Gauss

ğı ilk iki yıldan sonra aritmetik sınıfına kabul edildi. Aritmetik bilgisi açısından arkadaşlarından çok ileride başladığı bu sınıfta kısa bir süre sonra matematik konusundaki yeteneği ortaya çıktı. Arkadaşlarının saatlerini alan, yüz terimli bir aritmetik serinin toplamı problemini o anda bulduğu bir yöntem yardımıyla birkaç dakika içinde hesaplayan bir öğrenci için sıradan bir eğitimin yeterli olamayacağını kavrayan öğretmeninin verdiği kitaplarla matematik bilgisini sürekli geliştiren Gauss, ertesi yıl büyük yardımını göreceği Martin Bartels'in (1769-1836) öğrencisi oldu. Okulda asistan olarak bulunan genç Bartels bütün bir yıl boyunca Gauss ile birlikte çalışmakla kalmadı ve 1788'de Gymnasium'a girmesini sağladığı öğrencisini kentin etkili kişilerine tanıtarak öğrenimini sürdürmesini sağlayacak bir ortam yaratmaya çalıştı. Bartels'in çabaları başarılı oldu ve Gymnasium'da okuduğu sıralarda matematik kadar klasik diller konusunda da büyük bir gelişme gösteren Gauss Braunschweig Dükü'nün ilgisini çekti. 1792'de Dük'ün parasal yardımlarıyla Carolineum Koleji'ne girdi. Artık Euler, Lagrange ve Newton gibi ustaların çalışmalarını incelemekle kalmıyor, özellikle yüksek aritmetikle ilgili konularda özgün araştırmalara da girişiyordu. En küçük kareler yöntemini bulmayı, Euler tarafından bulunmuş ancak kanıtlanamamış bir yasa olan "kuvadratik resiprosite"yi kanıtlamayı ve 17 kenarlı bir düzgün çokgenin cetvel ve pergel yardımıyla çizilmesini sağlayan bir yöntem geliştirmeyi bu dönemde başardı. Matematikte bu derece yetkinleşmiş olmasına karşın matematik ile dilbilim arasında hâlâ bir seçim yapamamış olan Gauss 1795'te, yine Braunschweig Dükü'nün desteğiyle Göttingen Üniversitesi'ne girdi ve ertesi yıl matematikçi olmaya karar verdi. 1798'de öğrenimini tamamlayarak Braunschweig'a döndü, bir yıl sonra da Helmstedt Üniversitesi'nde doktorasını verdi. Doktora çalışmasının konusu, bir değişkenli rasyonel integral fonksiyonların birinci ya da ikinci dereceden çarpanlara ayrılabileceğinin kanıtlanmasıydı. 1801'de başyapıtı sayılan ve büyük bir ilgi toplayan *Disquisitiones arithmeticae*'yi("Aritmetik Araştırmaları") yayınladı.Yine aynıyıl içinde,Ceres gezegeninin astronomi bilginleri tarafından saptanamayan yörüngesini, yalnızca üç gözleme dayanarak ve kendi geliştirdiği yöntemler yardımıyla belirleyince, *Disquisitiones* ile kazandığı ünü daha da yaygınlaştı. Bu belirlemeyi yaparken 1794'te bulduğu en küçük kareler yönteminden yararlanmıştı. Braunschweig Dükü'nün desteğine güvenerek 1803'te Petersburg Üniversitesi'nin çağrısını geri çevirebilen Gauss, 1806'da Dük'ün ölmesi üzerine Göttingen Üniversitesi'nin önerdiği astronomi profesörlüğü ve üniversiteye bağlı gözlemevinin yöneticiliği görevlerini kabul etti ve 1807'de yaşamının sonuna değin kalacağı Göttingen'e gitti. Göttingen'deki ilk yıllarını yine matematiğin çeşitli dallarında ürün vererek geçirdi. 1809'da yayımlanan ve yörünge hesaplarında kullandığı en küçük kareleri de içeren çeşitli yöntemleri tanıtan *Theoria motus corporum coelestium* ("Gök Cisimlerinin Hareketine İlişkin Kuram") başlıklı çalışmasını seriler, hipergeometrik fonksiyonlar, yaklaşık integrasyon ve istatiksel çözümleme gibi konuları kapsayan araştırmaları izledi. 1820'lerde Yer'in biçim ve büyüklüğünün matematiksel olarak belirlenmesine, geodeziye yöneldi. Geodezi çalışmalarını kuramsal sınırlarının dışına taşırarak alan araştırmalarıyla zenginleştirdi. Bir yandan ölçümlerin duyarlılığını artırabilmek için helyotrop adlı bir aygıt geliştirirken, bir yandan da sonuçları istatistiğin en önemli araçlarından birisi olan hata eğrisini buldu. Ölçümlerine dayanarak "içkin-yüzey kuramı"na ulaştı. Bir yüzeyin özelliklerinin o yüzey üzerindeki eğrilerin uzunlukları yardımıyla saptanabilmesiyle ilgili olan bu kuramın, sonraları Riemann tarafından üç boyuta genelleştirilmesiyle elde edilen içkin uzay geometrisi Einstein'ın genel görelilik kuramına matematiksel bir temel oluşturmuştur.

Fiziksel araştırmaları

Gauss, 1830'larda fiziksel problemlerin matematiksel olarak incelenmesine yöneldi. Kılcallık konusundaki çalışmalarında, akışkan bir sistemdeki sıvı tanecikleri arasındaki kuvvetleri, yerçekimi kuvveti ve sıvının temas ettiği katının taneciklerivle sıvı tanecikleri arasındaki kuvvetleri incelerken en büyük ve en küçük niceliklere ilişkin ilkeleri araştırdı.

İlk buluşları

1833'ten sonraki yıllarda, çabasının büyük bir bölümünü Weber ile birlikte yürüttüğü Yer'in manyetikliğini araştıracak bir gözlemevi kurma çalışmalarına ayıran ve bilimsel yayımlarını 1849'da, doktora çalışmasının yeni bir baskısıyla noktalayan Gauss, Göttingen Üniversitesi'ndeki görevlerini ölümüne değin sürdürdü. 1821'den 1848'e değin Hannover ve Danimarka hükümetlerinin bilimsel danışmanlığını yürütmüş olan Gauss, birçok akademi ve derneğin üyeliğine seçilmiş ve Göttingen kenti tarafından onursal hemşehri ilan edilmiştir.

Olağanüstü bir belleğe sahip olan Gauss gerek kuramsal gerekse pratik yönleriyle yaşamış en büyük matematikçilerinden biri olmasına karşın başarılı bir öğretmen değildi. İlerici siyasal akımlarla hiç ilgilenmeyen, dindar ve tutucu bir kişiydi. Matematiğin gelişimini derinden etkileyen pek çok çalışma yayımlamış olmasına karşın döneminin matematikçileriyle kişisel ilişkisi yok denecek kadar azdı. Arkadaşlarıyla yürüttüğü bilimsel yazışmalarının hemen hepsi geodezi ve Yer'in manyetikliği gibi konuları kapsıyordu.

Aritmetik araştırmaları

Ceres'in yörüngesi

Gauss, henüz astronomi, geodozi ve elektriksel manyetiklik gibi konular üzerinde kapsamlı araştırmalara girişmediği, bütün ilgisini sayıbilgisinde yoğunlaştırdığı dönemde yazdığı *Disquisitiones arithmeticae* ile 17. ve 18.yy'larda elde edilmiş, birbirleriyle bağlantısız ve genellik ve kesinlikten yoksun birçok

sonuçtan oluşan sayı kuramını gerçek bir bilime dönüştürürken, yüksek aritmetiğe de yeni bir yön kazandırdı. Birçok bölümü Fermat, Euler, Lagrange ve Legendre'ın çalışmalarından oluşan *Disquisitiones*'de, bütün bu çalışmalara kendine özgü bakış açısı ve yöntemlerle yaklaşarak, bağlantısız sonuçlar yığınından özgün genellemelere ulaştı. "Yedi mühür kitabı" olarak da anılan bu yapıt 18.yy'ın sayı kuramı ve aritmetik çalışmalarının hemen tümünü etkilemiş ve Dirichlet, Eisenstein, Kummer, Dedekind, Jacobi ve Kronecker gibi matematikçiler için başlangıç noktası olarak alınmıştır.

Geometri ▸

Disquisitiones'in ilk üç bölümünün konusunu eşleşim (kongrüans) kuramı oluşturur. Dördüncü bölümde ise kuvadratik kalanlar kuramı geliştirilir. Yüksek aritmetik açısından son derece değerli bir özellik olan "kuvadratik resiprosite" yasasının kanıtı da bu bölümde yer alır. p ve q, 4'e bölündüklerinde 3 kalanını veren asal sayılarsa

$x^2 \equiv q \pmod{p}$ ve $x^2 \equiv p \pmod{q}$

eşleşimlerinin yalnız ve yalnız birisinin çözülebileceğini, tersi durumda ise ikisinin birlikte çözülebilir ya da birlikte çözülemez olacaklarını savlayan bu yasayı Gauss'tan önce kanıtlamaya çalışan Euler ve Le Gendre'ın çabaları sonuçsuz kalmıştı. İlk kez 19 yaşında bu yasayı kanıtlamayı başaran Gauss, daha sonraki çalışmaları sırasında da defalarca aynı probleme dönmüş ve altı değişik kanıt geliştirmiştir. *Disquisitiones*'in beşinci bölümünde iki ve üç değişkenli, ikinci derece eşitlikler incelenir ve burada geliştirilen kavram, bir sonraki bölümde $mx^2+ny^2=A$ eşitliğinin tamsayı çözümlerinin bulunması gibi özel durumlara indirgenir. Kitabın son ve kimilerince en önemli bölümünde ise önceki bölümlerde geliştirilen kavramlar iki terimli eşleşimlere uygulanır. Bu bölüm içerdiği sonuçların yanında aritmetik, cebir ve geometrinin birlikte ve içiçe, olağanüstü bir yetkinlikle kullanılmasına benzersiz bir örnek oluşturmasıyla da büyük önem taşır.

Karmaşık sayılar

Gauss, doktora çalışmasında ustalıkla kullandığı ve bir düzlemde gösterilebileceklerini anladığı $a+bi$ biçimindeki karmaşık sayıları daha sonra yeniden inceledi ve bikuvadratik kalanlar kuramını geliştirdiği çalışmalarında bikuvadratik resiprosite yasasını elde ederken karmaşık sayılardan yararlandı. Asal sayı tanımını karmaşık sayılar kümesinde genelleştirerek $(1+2i)$ ve $(1-2i)$ gibi iki karmaşık sayının çarpımına eşit olduğu için 5'in asal olmayacağı yeni bir tanım elde etti. Gezegenlerin yörüngelerini belirlerken gözlem hatalarını, gözlem sonrasında matematiksel olarak en aza indirmek için kullandığı en küçük kareler yöntemiyle ilk büyük katkısını yaptığı istatistiğe, sonraları geodezi çalışmaları sırasında geliştirdiği ve kendi adını taşıyan hata eğrisiyle önemli bir araç daha kazandırdı.

Gauss'un geodezi araştırmaları sırasında geliştirdiği kavramlar da diferansiyel geometrinin gelişimi açısından büyük önem taşırlar, Yeni bir konu olmayan, Euler, Lagrange ve Monge tarafından da incelenmiş olan eğri yüzeyler geometrisi, Gauss'un Riemann'a yol gösteren katkılarıyla 20.yy'ın en önemli buluşlarına temel oluşturacak bir gelişim düzeyine erişebilmiştir. Gauss, eğriliğin ölçülmesi, açıkorur (konformal) eşleme ve yüzeylerin "uygulanabilirliği" gibi problemlerle uğraşırken parametrik gösterimler kullanmış ve ilk kez eksenlere bağlı olmayan, yalnızca yüzeyin özelliği olan içkin (intrinsic) parametreler tanımlamıştır.

Gerçekte Gauss'un geometri konusundaki çalışmaları 1794'lerde başlar. O dönemde Eukleides'in beşinci aksiyomunun kanıtlanmasıyla ilgilenmiş ve bir doğruya dışındaki bir noktadan tek bir paralel çizilebileceğini savlayan bu aksiyomun terkedilmesinin doğuracağı sonuçları araştırmıştı. Vardığı sonuçları, bilim çevrelerinin ortak görüşüyle çeliştiği için açıklamaya çekinmiş, yalnızca yakın arkadaşlarından Macar matematikçi Wolfgang Bolyai ile tartışmış ve ülkesine döndükten sonra paralellik aksiyomunu kanıtlama çabalarını sürdüren Bolyai ile yazışmayı sürdürmüştür. 1830'da Wolfgang Bolyai'nin oğlu Janos Bolyai ve onunla eşzamanlı olarak Rus matematikçi Lobaçevski Eukleidesçi olmayan ilk geometrileri açıkladıklarında Gauss, aynı sonuçlara otuz yıl önce ulaştığını belirtmiştir. Gauss'un yayımlamadığı çalışmalarının arasında özel karmaşık fonksiyonlara ilişkin önemli bir araştırma da bulunmuştur. Genel ilkelere dayandıramamış olduğu için açıklamaya çekindiği bu fonksiyonların bulunması yine Gauss'un çalışmalarından yola çıkılarak ve ölümünden yıllar sonra başarılabilmiştir. ◂

Gauss fiziksel konularda yayımladığı en önemli çalışmalarından birisi olan *Allgemeine Theorie des Erdmagnetismus*'da ("Yer'in Manyetikliğinin Genel Kuramı") Weber ile birlikte yürüttüğü araştırmalara ve geniş bir ölçüm merkezleri ağı yardımıyla topladığı verilere dayandırdığı matematiksel bir yaklaşımla Yer'in manyetikliğini açıklamaya girişti. Yeryüzü'nün herhangi bir noktasındaki manyetik potansiyeli belirlemekte, katsayılarından yirmi dördünü hesaplamayı başardığı bir sonsuz küresel fonksiyonlar serisinden yararlandı. 1841'de tamamladığı başka bir yapıtında da ışığın bir mercek sisteminde izlediği yolun incelenmesine yer verdi ve her mercek sisteminin uygun seçilmiş bir merceğe eşdeğer olduğunu gösterdi. Gauss'un Weber ile birlikte gerçekleştirdiği manyetiklik ve elektrikle ilgili çalışmaları, ilk elektrikli telgraf ve galvanometre gibi buluşlara da yol açmıştır.

Gauss çalışmalarının çoğunluğunda kendisinden önce ortaya atılmış problemleri çözmek, bir sisteme ve kesinliğe kavuşturmakla yetinmiş bir matematikçi olmasına karşın sayı kuramı, diferansiyel geometri ve istatistik alanlarında birçok gelişmeyi başlatmayı başarabilmiştir. Ve yine çoğunlukla gerçek sayılar üzerine kurulmuş yapılarla uğraştığı için somut bir matematiksel düşünceyi temsil etmesine karşın çalışmalarında pek çok soyut kavramın tohumlarını atmıştır. Zamanında, kullanılabilen yöntemleri olanaklarının son sınırlarına değin zorlayan Gauss'un, çağdaşları üzerinde önemli etkiler yaratmadığı halde Archimedes ve Newton ile birlikte matematik tarihinin en büyük üç kişiliğinden birisi olarak anılıyor olması ve "matematiğin prensi" olarak adlandırılması, matematiğe bir sistem kazandırma yönündeki çalışmalarının değerinden kaynaklanmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Disquisitiones arithmeticae*, 1801, ("Aritmetik Araştırmaları"); *Theoria motus corporum*

coelestium, 1809, ("Gök Cisimlerinin Hareketlerine İlişkin Kuram"); *Disquisitiones generales circa seriem infinita*, 1813, ("Sonsuz Seriler Üzerine Genel Araştırmalar"); *Disquisitiones generales circa superficies curvas*, 1827, ("Eğri Yüzeyler Üzerine Genel Araştırmalar"); *Allgemeine Theorie des Erdmagnetismus*, 1839, ("Yer'in Manyetikliğinin Genel Kuramı").

• KAYNAKLAR: E.T.Bell, *Men of Mathematics*, 1937, 219-269; G.W.Dunnigtow, *Carl Friedrich Gauss, Titan of Science*, 1955, New York.

• BAKINIZ: BESSEL, BOLYAI, CAUCHY, DIRICHLET, EISENSTEIN, EUKLEİDES, L.EULER, FERMAT, K.G.JACOBI, KRONECKER, KUMMER, LAGRANGE, LOBAÇEVSKİ, RIEMANN, W.WEBER.

GAUTIER, Théophile
(1811-1872)

Fransız, yazar. "Sanat için sanat" ilkesinin ilk savunucularındandır.

31 Ağustos 1811'de Tarbes'da doğdu, 23 Ekim 1872'de Neuilly sur Seine'de öldü. 16 yaşında resim öğrenimi için gittiği Paris'te Romantik akımın önde gelen sanatçılarıyla ilişki kurdu. 1830'da Victor Hugo'nun *Hernani* adlı dramının oynanışı sırasında çıkan çatışmada başı çekenlerdendi. Bu ünlü kavgayı *Histoire du romantisme* ("Romantizmin Tarihi") adlı kitabında anlattı. Edebiyata olan ilgisi ağır basınca, resim öğrenimini bıraktı ve 19 yaşında ilk şiirlerini yayımladı. Birkaç yıl düzensiz, neredeyse bohem bir yaşam sürdü. *Jeune France* ("Genç Fransız Kuşağı") adlı kitabında bu dönemden ve arkadaşlarından, alaylı bir dille söz eder. Romantizm akımının çözülüp değişik doğrultularda çeşitlilik gösterdiği bir evrede kendine özgü bir yol bulmaya çalıştı. Erken dönem yapıtlarında sözcükleri kullanışındaki ustalıkla dikkatleri çekti.

1836'ya doğru, geçinebilmek için şiiri bırakmak zorunda kaldı. 1838'de yayımladığı *La Comédie de la mort* ("Ölüm Güldürüsü") adlı şiir kitabından sonra sık sık çıktığı yolculukların izlenimlerini günlük yazılarla anlatmaya yöneldi. Uzun bir aradan sonra, 1852'de, yeni şiirlerini yayımladı: *Emaux et camées* ("Mineler ve Akikler"). Şiirlerin ardından, *Le roman de la momie* ("Mumyanın Romanı") ve *Le Capitaine Fracasse* ("Yüzbaşı Fracasse") adlı romanları çıktı. Tiyatro ve sanat eleştirmeni olarak girdiği *La Presse* gazetesine, çeşitli konularda iki binden çok yazı yazdı. Yaşlılığında günlük yazılar yazmaktan bitkin düşmüştü. Gene de borç içinde öldü.

Birçok eleştirmen tarafından, romantik şiirin ateşli ozanlarından sayılan Gautier, bu ününü *Albertus* ve *La comédie de la mort*'un yayımlandığı dönemlerde kazandı. Güzellik arayışı ile ölüm ve hiçlik korkusunun egemen olduğu sanat anlayışıyla, özellikle "Doyenné" sokağında toplanan genç ozanlara örnek oldu. Bu dönemdeki tutumu, yalnızca Romantizm'in abartılı uygulamalarındaki başarısından değil, kendi katkılarının ve eklemelerinin özgünlüğünden de kaynaklanır. Tüm aşırılıklarına karşın, anlatımı her zaman yetkinliğini korumuştur. *Mademoiselle de Maupin* adlı kitabının önsözünde "sanat için sanat" ilkesini savunmuştur. Gautier, yapıtlarında uzun tümceler kullanmaktan kaçınmış, Romantikler'in çok önem verdiği rastlantısal esinlenmeyle şiir yazma yerine, klasiklere özgü bir düzenliliği benimsemiştir. Olgunluk çağındaki bu sanat anlayışıyla da Parnasse akımının ozanlarına öncülük etmiş, bu akımın hazırlayıcısı olmuştur.

Düzyazı olarak, roman, deneme, gezi anıları, günlük makale gibi değişik türlerde ürünler veren Gautier, bu alanda da süslü ve dengeli anlatımıyla ustalığını kanıtlamıştır. Yazıları daha çok görsel bir nitelik taşır, sözcüklerde düşünce kadar renkler de bulan bir ressam-yazar olarak ilgi çekmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Albertus*, 1832; *La comédie de la mort*, 1838, ("Ölüm Güldürüsü"); *Mademoiselle de Maupin*, 1835; *Emaux et camées*, 1852, ("Mineler ve Akikler"); *Le roman de la momie*, 1858, ("Mumyanın Romanı"); *Le Capitaine Fracasse*, 1836, ("Yüzbaşı Fracasse"); *L'histoire du romantisme*, (ö.s.), ("Romantizm'in Tarihi").

• KAYNAKLAR: Jasinski, *Les années romantiques de Théophile Gautier*, 1929; P.van Tieghem, *Histoire littéraire de l'Europe et de l'Amérique*, 1946.

GAY, John
(1685-1732)

İngiliz şair ve oyun yazarı. Özellikle siyasal içerikli yergileriyle tanınmıştır.

30 Haziran 1685'te Devonshire yakınlarındaki Barnstaple'da doğdu, 4 Aralık 1732'de Londra'da öldü. Öğrenimini Barnstaple'da yaptıktan sonra, Londra'ya gitti ve yaşamının sonrasını orada geçirdi. İlk yazılarını *British Apollo* gazetesinde yazdı.

İlgi çeken ilk şiiri "The Wine" ("Şarap") 1708'de yayımlandı. 1714'te yayımladığı ve meslektaşı Androse Philips'in (1674-1749) pastoral şiirlerini alaya alan *The Shepherd's Week* ("Çobanın Haftası") adlı kitabı büyük ilgi gördü. 1716'da daha çok destansı bir hava taşıyan *Trivia; or, the Art of Walking the Streets of London* ("Trivia ya da Londra Sokaklarında Yürüme Sanatı") çıktı. Okuyucuların daha büyük ilgisini çeken bu kitapta Gay, gerek dil ve anlatım, gerekse ustalık açısından sanatının doruğuna ulaştı.

Oyun yazarlığında da yergi gene ön plandaydı. Bu alandaki en büyük başarısını *The Beggar's Opera* ("Dilenci Operası") ile sağladı. İlk kez 1728'de, dönemin başarılı yönetmenlerinden John Rich'in (1692-1761) yönetiminde sergilenen oyun, izleyicilerin görülmemiş ilgisiyle karşılandı ve uzun yıllar afişte kaldı. Bu oyun, ilk sergilenişinden iki yüz yıl sonra, 1929'da Brecht tarafından yeniden düzenlenip Almanca'ya uyarlanarak *Dreigroschenoper* ("Üç Kuruşluk Opera") adıyla sahnelendi. Gay'in yergicilikte çok aşırı gittiği oyunlarından biri de, 1729'da yazdığı ve dönemin siyasal kargaşasını, haksızlıkları çok etkili bir biçimde eleştiren, bu nedenle de uzun yıllar sansürden geçemeyen ve ancak onun ölümünden kırk beş yıl sonra sahnelenebilen *Polly*'dir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *The Rural Sports*, 1713, ("Kır Eğlenceleri"); *Trivia; or, the Art of Walking the Streets of London*, 1716, ("Trivia ya da Londra Sokaklarında Yürüme Sanatı"); *The Fables*, 1727; *The Fables*, 1738, ("Fabllar"), **Libretto:** *Akis ve Galatea* (Haendel'in müziği ile), 1732. **Oyun:** *What Do You Call It?*, 1715, (Ne Dersiniz Şuna?); *Three Hours After Marriage* (A.Pope ve J.Arbuthnot ile), 1717, ("Düğünden Üç Saat Sonra"); *The Beggar's Opera*, 1728, ("Dilenci Operası"); *Polly*, 1729.

GAYBÎ, Sunullah
(1615-1663)

Osmanlı mutasavvıf ve şair. Şiirlerinde Melamilik'in temellerini açıklamaya çalışmıştır.

Gaybî, Merkez Efendi'nin halifelerinden, Kalburcu Şeyhi Ahmed Efendi'nin torunudur. Kütahya'da doğdu ve orada öldü. Doğum ve ölüm yılları kesin olarak bilinmemektedir.

Öğrenimini ve tarikat terbiyesini ailesinden aldı. 1649'da İstanbul'a gitti. Aksaray'da Melami şeyhlerinden Oğlan Şeyh İbrahim Efendi'ye bağlandı. Daha sonra onun halifesi oldu. 1655'te şeyhinin ölümü üzerine Kütahya'ya döndü. Kentin dışında kurduğu tekkede yaşamının sonuna kadar Melamilik görüşlerini yaymaya çalıştı.

Gaybî'nin düzenli bir Divan'ı vardır. Melamiler arasında 99 beyitlik *Keşfü'l-Gıta* ("Örtüyü Açmak") adlı kasidesi ün kazanmıştır. *Bîatnâme*, Melamilik ve Oğlan Şeyh İbrahim Efendi'nin tarikat silsilesini açıklar. *Ruhü'l-Hakika* ("Gerçeğin Özü") Melamilik'in sohbet ve muhabbete (sevgi) dayandığını, başka tarikatlarda bulunan zikr, riyazet, devran gibi törelerden bağımsız olduğunu açıklar. *Sohbetnâme*, 1649-1655 arasında şeyhinden derlediği konuşmaları içerir. *Tarîkü'l-Hakk fi't-Tevecciihi'l-Mutlak* ("Tanrı'ya Yönelmede Doğru Yol"), Tanrı'ya yönelmenin sevgi ile oluşacağını, bunun da insanı sevmekten başka bir şey olmadığını, Birliğe (vahdet) varmayan zikrin boş olduğunu ileri sürer.

Gaybî'ye göre, varlığın başlangıcı ve sonu insanın anlayışına göre değişir. Bütün olaylar ve olgular Tanrı'nın görünüşleridir. Ruhun gövdeden gövdeye geçişi (tenasüh) diye bir şey yoktur.

Gaybî şiirinde aruz ve hece ölçülerinin ikisini de kullandıysa da, gerçek kişiliğini gösteren heceyle olanlardır. Şiirlerinde Arapça ve Farsça sözcüklere yer vermemeye çalışmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dıvan*, (Ragıb Paşa Kütüphanesi, No.723),Yeni harflerle 1963; *Bîatnâme*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Baba bölümü no. 76/3); *Ruhü'l-Hakika*, ("Gerçeğin Özü"), (Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa bölümü No. 422/2); *Sohbetnâme*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi bölümü, No.2630/1); *Tarîkü'l-Hakk fi't-Tevecciihi'l-Mutlak*, ("Tanrı'ya Yönelmede Doğru Yol"), (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi bölümü No. 3137/2).

Joseph Louis Gay-Lussac

GAY-LUSSAC, Joseph Louis
(1778-1850)

Fransız, fizikçi ve kimyacı. Gaz yasaları üstüne çalışmaları ve kimyasal analize katkısıyla tanınmıştır.

6 Aralık 1778'de Saint-Léonard'da doğdu, 9 Mayıs 1850'de Paris'te öldü. Fransız Devrimi sırasında yargıçlık yapmakta olan babasının tevkif edilmesi üzerine aile durumu sarsılan Gay-Lussac, Paris'te küçük bir okula gönderildi. Burada matematik ve fiziğe ilgi duyunca 1797'de École Polytechnique'e girdi. 1800'de mezun olduktan sonra mühendis olmak amacıyla École National des Ponts et Chaussée'ye girdiyse de, bir yıl sonra Berthollet'nin dikkatini çekince, bu ünlü kimyacının Paris yakınlarındaki Arcueil'de yürüttüğü araştırmalarında asistan olarak görev aldı. 1802'de gazların genleşmesi üstüne ilk önemli araştırmasını yapmaya başlayan, 1804'te havanın bileşimi ve Yer manyetizması konularında bilgi toplayan Gay-Lussac, 1805-1806 arası Alman doğabilimci Alexander von Humboldt ile birlikte çıktığı Avrupa gezisinde bir yandan kimyasal analizlerle uğraşırken, bir yandan da Yer'in manyetik alanı üzerinde ölçümler yaptı. 1806'da Institut de France'a üye seçildi. 1809'da da École Polytechnique'e kimya, Sorbonne'a da fizik profesörü olarak atandı. 1818'de Devlet Barut fabrikasında, 1829'da da Darphane'de görevlerde bulunan Gay-Lussac, fizik profesörlüğünü bırakarak Muséum National d'Histoire Naturelle'de kimya profesörlüğünü üstlendi. 1830-1838 arası üç kez milletvekili seçilen Gay-Lussac'a Louis Philippe 1839'da soyluluk unvanı verdi.

Gay-Lussac'ın fizik alanındaki en önemli katkısı Berthollet ve Laplace'ın da desteğiyle gazların özellikleri üstüne yaptığı araştırmalardır. Gazlarda genleşme katsayısı üstüne çalışmasında, gazların hacimlerinin 0°C ile 100°C arasındaki her bir derecelik ısınma

ile 1/266,66 oranında genleştiğini buldu. Tüm gazların aynı genleşme katsayısına sahip olduklarını belirten bu sonuç Charles Yasası olarak da bilinirse de, Gay-Lussac'ın çalışması, hem deneylerini yayımlayan J.A.C.Charles'ınkilerden (1746-1823), hem de aynı dönemde benzer bir araştırma yapan Dalton'unkinden daha duyarlı ve güvenilirdi.

1804'te balonla ilk önce Biot ile birlikte yaklaşık 4000 m'ye, daha sonra tek başına 7000 m'ye dek yükselerek bu yüksekliklerde havanın bileşiminin ve Yer'in manyetik alanının değişiklik göstermediğini saptadı.

Gay-Lussac'ın gazların niteliği konusundaki çalışmalarından yararlanarak kimyaya yaptığı en önemli katkı, gazların kimyasal bileşiklerin oluşumundaki birleşme oranları üstüne çalışmasıdır. Bu araştırmasının sonucu 1808'de ortaya attığı, birleşen hacimler ya da Gay-Lussac Yasası olarak bilinen kurala göre, gazların birbirleriyle birleşirken hacimlerinin oranı tamsayılarla belirtilebiliyordu. Ayrıca birleşme sonucu ortaya çıkan gazın hacmindeki azalma da birleşen gazlardan en az birinin hacmine basit bir oranla bağlıydı. Örneğin 100 ölçek hidrojen klorür 100 ölçek amonyak ile birleşirken, 200 ölçek karbondioksit oluşumunda, 200 ölçek karbon monoksit 100 ölçek oksijen ile tepkimeye giriyordu. Gay-Lussac'ın vardığı sonuç Dalton'un atom kuramı için önemli bir destek sağlamasına karşın, birleşme oranlarını hacim ile değil de ağırlıkla tanımlayan Dalton, Gay-Lussac'ın sonuçlarını benimsemedi. Buna karşılık, gaz yasasının Dalton'un atom kuramıyla birleştirilebileceğini gören Avogadro, 1810'da Gay-Lussac'ın sonuçlarından yararlanarak eşit hacimdeki tüm gazların eşit sayıda molekül içerdiğini öne süren hipoteziyle elementlerin bileşim kurallarında önemli bir gelişmeyi başlatmış oldu.

Gay-Lussac, kimya alanındaki araştırmalarında önemli bir yeri olan elektroliz ve analitik yöntemler üstüne çalışmalarının çoğunu, Arcueil'de tanıştığı kimyacı Thénard ile birlikte gerçekleştirdi.Napoléon'un sağladığı mali destek ile araştırmalarını sürdüren bu iki kimyacı, Davy'nin sodyum ve potasyumu elde ettiği deneyleri yineledikten sonra, alkaliler ile demir talaşı tepkimelerinden yararlanarak bu metalleri Davy'nin yöntemlerinden daha bol ve ucuz olarak üretmeyi başardılar. Aktif bir metal olan potasyumdan hem hacime dayalı analizlerde, hem de yeni maddelerin bulunmasında yararlandılar. Bor elementini buldukları gibi, bor flüorür gazını elde ettiler. Kimyasal özelliklerini inceledikleri, ilk kez Courtois'nın bulduğu iyoda ilişkin araştırmalarında Davy ile öncelik konusunda bir tartışmaları oldu.

Gay-Lussac'ın kimyasal analiz konusunda değerli bir katkısı, hacme dayalı analiz yöntemini geliştirmiş olmasıdır. Tartıya dayalı analizin yerine kullandığı bu yöntemle, bir eriyikteki belirli bir maddenin miktarını bulmak için, o madde ile etkileşen "standart" derişiklikte bir eriyik kullandı. Örneğin gümüş miktarını bulmak için standart sodyum klorür eriyiği kullandı ve çöken gümüş klorürden gümüş miktarını saptadı. Ne var ki, Gay-Lussac'ın standart eriyikleri ancak belirli maddelerin çökertilmesi için kullanılan, kimyasal analiz açısından genel geçerliliği olmayan çözeltilerdi. Genel bir hacim analizi yöntemi ancak Friedrich Mohr'un (1806-1879) çalışmalarıyla geliştirildi.

Gay-Lussac'ın, Lavoisier'nin asit özelliğini oksijenin varlığına bağlayan görüşünü doğrulamayan, bu bakımdan asit niteliği konusunda sonraki çalışmalara ışık tutan buluşları da vardır. Bu alandaki belli başlı katkısı, hidroklorik, hidroiyodik ve hidrosiyanik asitlerde oksijenin bulunmadığını saptaması ve hidrosiyanik asitin özelliklerini incelemiş olmasıdır.

Bir barometre ve bir alkolölçerin yanı sıra, hacim analizinde kullanılan pipet ve büret gibi aletleri, sülfürik asit üretiminde azotlu maddelerin yeniden kullanımına olanak tanıyan ve kendi adıyla bilinen kuleyi geliştiren Gay-Lussac, organik kimya alanında da çeşitli araştırmalar yapmış, izomerler ve optik aktiflik konusunu incelemiştir.

Gay-Lussac'ın gaz yasaları üstüne çalışmaları, termodinamikten atom kuramına dek 19.yy'da fizik ve kimyadaki önemli gelişmelere temel katkı niteliğindedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Recherches physico-chimique* (L.J.Thénard ile birlikte), 2 cilt, 1811, ("Fiziksel Kimya Araştırmaları").
- **KAYNAKLAR:** E. Blanc ve L. Delhoume, *La vie émouvante et noble de Gay-Lussac*, 1950.
- **BAKINIZ:** AVOGADRO, BERTHOLLET, BERZELIUS, BOYLE, CANNIZZARO, DALTON, DAVY, JOULE, LAVOISIER, J.W.RITTER, THÉNARD.

GAZALİ
(1058-1111)

İslam mutasavvıf ve tanrıbilimci. İmanın ustan üstün olduğu görüşünü savunmuştur.

Gerçek adı Ebu Muhammed b.Muhammed olan Gazali Afganistan'ın Tus ilinde doğdu, orada öldü. Babasının iplikçi olması nedeniyle kendisine Gazali (iplikçi) adı verildi, Gazali küçükken babası ölünce Yusuf Nessac adlı bir mutasavvıfın koruyuculuğu altında yetişti, ondan ilk tasavvuf bilgilerini edindi. Sonra, çağının ünlü bilginlerinden Ahmed b.Muhammed Razakani'den fıkıh öğrenimi gördü. Nişabur'a giderek Cüveyni'den İslam bilimleri okudu. Bir süre felsefe sorunlarıyla ilgilendi, sonra bütün çalışmalarını tasavvuf konuları üzerinde yoğunlaştırdı. Selçuklu veziri Nizamü'l-Mülk'ün ilgisini çekince Bağdat Nizamiye Medresesi'ne atandı. Burada dört yıl İslam bilimleri okuttuktan sonra, usa dayanan bütün bilim ve yöntemlerden kuşkuya düştü. Görevi kardeşi Ahmed Gazali'ye bırakarak içine kapalı bir yaşam sürmeye başladı. Ağır bir bunalım geçirdi, dili tutuldu. İki yıl Emeviye Camii'nde kimseyle görüşmeksizin, düşünceye daldı. Kudüs ve Mekke'ye gitti, 1105'te yeniden Bağdat'a dönerek eski görevine başladı. Sultan Sencer'le görüştü, ondan sevgi ve saygı gördü. Kendisini çekemeyenlerin, Ebu Hanife'ye karşı olduğunu öne sürmeleri yüzünden gözden düştü, bir süre sonra öldü.

Gazali'nin düşüncelerinde, bağlı olduğu Eş'ari mezhebinin etkisi görülür. Felsefeye ilgisi Platon, Aristoteles ve Plotinos gibi Yunan bilgelerinin o çağda bilinen yapıtlarını, Yeni-Platoncu düşünürlerin yorumlarını okumakla başlamıştır. Doğacı ve maddeci düşünce akımlarına karşı, İslam dinini ve imanı savunmasıyla kelamcı bir düşünür olarak nitelenir. Ancak, görüşlerindeki Yeni-Platoncu ve tasavvufa dayalı öğeler nedeniyle, Kelamcılar'ın Ehl-i Sünnet kolundan, us ve mantık ilkelerine bağlanan Mu'tezile çığırından ayrılır. Aristoteles'in usa dayalı felsefe anlayışını ve ondan esinlenen Farabi, İbn Sina gibi İslam filozoflarını eleştirir. Önemli yapıtlarından *İhya-i Ulûm'üd Din*'de ("Din Bilimlerinin Diriltilmesi"), *Kuran* ve Hadis'i kaynak alarak din konularını inceler. *El-Munkızu min ed-Dalâl* ("Sapıklıktan Kurtuluş") adlı yapıtında da felsefenin tutarsızlığını ileri sürer.

Felsefe akımları

Gazali'ye göre felsefe üçe ayrılır: Dehriyûn (Maddeciler), Tabiiyûn (Doğacılar), İlahiyûn (Tanrıbilimciler). Dehriyûn, Tanrı'yı tanımadığı, varlığına inanmadığı için sapkındır, dinle ve gerçekle bağıntısı yoktur. Tabiiyûn, Tanrı'nın varlığına inanmakla birlikte, ruhun ölümsüzlüğüne, öte dünya, ölüp dirilme, yargı günü gibi dinin ana konularına inanmaz. İlahiyûn ise, dine bağlı görünürse de, imana değil usa dayanır. İmana dayanmayan ve usu temel edinen tüm düşünce akımları, felsefe, insanı kesin gerçeğe ulaştıramaz, bu nedenle gereksizdir.

Us, iman, sezi ve anlık

Bilimler

Bilimleri, Şeriat ve usla ilgili olmak üzere iki bölümde inceleyen Gazali, Şeriat bilimlerini Tevhid ve Ameli olarak gene ikiye ayırır. Ameli bilimlerden Allah ve kul hakkını fıkıh, nefs hakkını da ahlak konu edinir. Şeriat'la ilgili bilimler, *Kuran* ve Hadis'e dayanır. Matematik, mantık, metafizik, doğa bilimleri ise usu temel alır. Bu nedenle, felsefe gibi, onlar da kesin gerçeğe varamaz, ancak İslam ilkelerine uydukları ölçüde yararlı olabilirler.

Gazali, usun özellikle din konularında, saltık ve ilk nedeni (illet-i ûla) kavramada yetersiz kaldığını, insanı yanılgılara götürdüğünü ileri sürer. Usun değerlendirdiği duyu verileri de güvenilir değildir. Bu nedenle kesin gerçeğe ulaşabilmek için, her şeyden kuşkulanmak gerekir. Gazali, bu imana dayalı kuşku kavramında, Aristoteles ve Platon'u incelemiş olan Yahya en-Nahvi'nin etkisinde kalmıştır.

Varlık ve oluş

İki öğrenme yolu

Bilgi edinmenin, insana özgü ve tanrısal olmak üzere iki yolu vardır. Birincisi, eğitim ve "düşünme" dir (tefekkür). Düşünme, kişinin anlayış gücünü bir konuda yoğunlaştırması, bir anlamda da içine kapanmasıdır. Bu, cüz'i nefsin (tikel varlık), külli nefsle (tümel varlık) aydınlanmasıdır. İnsan bu yolla, ancak kimliğine ilişkin gerçeklerin bilincine varabilir. O zaman da, kendi kendinin bilinci olacağından, hem bilinç edinen, hem edinilen konumuna gelir. Bu yolla varılan bireysel gerçekliğe başkaları erişemez. Çünkü nefsin gerçekliği özgüldür. Ayrıca, düşünme toplumsal bir eylem değildir.

İçe kapanan insanın, tümüyle Tanrı'ya yönelmesi, duyulur evrenden sıyrılması (istiğrak) onu, "yakîn"a ulaştırır. "Yakîn" gerçeği kavrama gücüdür. İnsandaki sezgiyi güçlendirir. Sezgi, usun sınırlarının ötesinde, tanrısal bir kayra, bilmeyi sağlayan nur ve içe doğuştur. İstiğrak, tanrısal öğrenme yollarıyla birlikte, kesin gerçeğe ulaşmayı sağlar.

Tanrısal öğrenme yolu, vahiy ve esin olmak üzere ikiye ayrılır. Vahiy, yalnız peygamberlere özgü bir yoldur. Esin ise, peygamber olmayan,kimi üstün insanlarda da görülür. Tümel varlığın, bireysel varlığı yetenek ve nitelikleri ölçüsünde uyandırması demektir. Onun doğması için birey ve Tanrı arasında aracı yoktur. O, her tür uslamlama ve çıkarımdan önce gönülde doğrudan doğruya bulunur. Bilginin kaynağı ve tanrısal bilgilerin yansıma alanı olan gönülün, değişik yetileri olan iki gözü vardır. Kendi özü dışındaki varlıkları gören, nesnelerin görünüşlerini algılayan, dışgözdür. İçgözse, nesnelerin derinliklerine, düşüncede varolanlara ulaşır. Gazali, bu anlamda, onun yerine sezgisel akıl kavramını da kullanır. Anlıksal akla önem verdikleri için gezimci filozofları eleştirir.

Gazali'ye göre usla iman, sezgisel ve anlıksal akıl arasındaki anlaşmazlıklar tasavvuf yoluyla giderilebilir. Tasavvuf, iman alanına girerek, usla kavranamayan gerçeklerin bilinmesini sağlar. Tasavvufta geçerli olan içe kapanış, kişiyi tanrısal gerçekliğe ulaştırır. Çünkü tasavvuf, tinsel gerçeklikler dünyasını kavrama yetisi olan ruhu saran gövdenin etkinliğinin, tövbe, çile ve perhizlerle azaltılmasını öngörür. Böylelikle, duyularla algılanan dünyanın verileriyle sağlanacak olanı aşar nitelikte bilgiye erişilebilir. Gazali, bu bağlamda, soyut düşünce ve uslamlamanın karşısında "yaşanmış deney"i yeğlemektedir. Büyük bilgelerin istedikleri, uslamlamayla değil, yaşanarak elde edilendir. Usla kavranamayan dünyaya açılmış gönül gözüne olanak sağlayan tasavvuf, düşünce ile eylemi birleştiren yoldur.

Gazali için, gerçekliğe ve ahlaka ulaşmak arasında ayrım yoktur. *Eyyühel-Veled* ("Ey Oğul") adlı yapıtında sergilediği gibi, kişi istencini kullanarak bütün doğal eğilimlerine egemen olabilir, istencin denetimi dışında kalan organlarını da buyruğu altına alabilir. Bunu başarınca, ahlakın gerektirdiği yaşama biçimine ulaşmış olur.

Gazali'nin görüşlerine göre, Tanrı nurdur, tüm varlıkların kaynağıdır, her şeye güç yetiştirir, her nesnede dirilik yaratabilir. Nur, Tanrı özünden dışa taşarak varlıkların oluşumunu sağlar. Tanrı özünden taşma, tanrısal varlıkta bir eksilmeye yol açmaz. Tanrısal eylem özgür istence dayalıdır. Tanrı'nın istencinde ise yoktan varetme niteliği vardır, o yaratmadan edemez. Varlık, zati (kendi kendisiyle olan), hissi (duyusal), hayali (düşsel), şibhi (benzer) olmak üzere değişik türdedir. Zati varlık usun ve duyunun dışında kalan, kendi kendisiyle varolan, gerçek, tanrısal varlıktır. Hissi varlık yalnız görme duyusuyla kavranandır. Hayali varlık duyu öğelerinin ortadan kalkması sonucu geride kalandır. Şibhi varlık ise, bir nesnenin başka bir nesneye benzetilmesiyle ortaya çıkandır.

Evren, yoktan yaratılmıştır. Uslar, nefsler ve nesneler evreni olarak üç türlüdür. Nesneler nefslerden, nefsler de uslardan etkilenirler. Bu etkilenme üstün varlıktan daha alt aşamada bulunan varlığa doğrudur. Gazali'ye göre, gök katlarının nefsleri vardır, diridirler. Zaman da evrenle birlikte yaratılmıştır.

Gazali'nin düşünce dizgesinde önemli bir sorun

olan nefs, biri gövde, öteki tin olmak üzere iki ayrı tözden oluşur. Tin, kendini içgözü ile bildiğinden, gönül anlamını da içerir, tanrısaldır. Gövde ise yaratılmıştır, sonludur, dağılacaktır. İnsan, gövdesiyle değil, tiniyle insandır. Ölüm, tinin gövdeden ayrılmasıyla başlar. Gövde dağılır, bozulur, kaynağına döner. Ölümsüz olan tin ise, ayetlerde belirtildiği gibi, kalkım günü, gövdelere dönecektir. Bu nedenle, yeniden dirilme, bu dünya için olmasa da öte dünya için geçerlidir. Ölüm düşüncesi, insanı tanrısal evrene yükselten düşüncelerin en büyüğüdür. İnsan ölüme gerçek değerini vermeli ve yaşamın boşluğunu düşünmelidir. Öte dünya, yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Dünya hazlarına kendini veren, ölümü anımsamaz. Kalkım günü gövdeye dönen tin, yaşam süresince yaptıklarının karşılığını görecektir.

Gazali'nin, filozofların nedensellik ilkesini yorumlayışlarına yönelik eleştirileri, dizgesinin temelini oluşturan öğelerdendir. Ona göre filozoflar, doğa olaylarını zorunluluk ilişkisiyle açıklamaktadırlar. Varolan eylemler bir istençten dolayı değil, zorunlu olarak vardır. Gazali'ye göreyse, doğal süreçlerde gözlenen neden-sonuç ilişkisi zorunlu bir ilişki değildir, tanrısal istençle bağımlıdır. İki olay zamandaşsa, bu bir nedensellik ilişkisinin varlığı anlamına gelmez. Tanrı dilerse durum başka türlü de olabilir. Doğal yasa ve nedensellik, alışkanlık kazanılmış tutumlar yüzündendir. Tanrı'nın evrenin ilk nedeni olduğunu söylemek, onun varlığını kanıtlamaya yetmez. Öte yandan onun varlığı için neden göstermek de onu yadsımak anlamına gelir. Tüm varlıkların kaynağı olan Tanrı, uslamlamaya dayanan, varlıkbilimsel ilk neden kanıtı ile kavranamaz. Evrenin sürekli varolduğunu ileri süren filozoflar, evrenin yaratılmamış olduğunu da savunurlar. Bu tanrısal eylemin yadsınmasıdır.

Peygamberler, insanları mutlu kı[illegible]k, ha[illegible]alıkları, yıkımları, kötülükleri gidermek için Tanrı'nın özel olarak görevlendirdiği, üstün yetenekli kimselerdir. Üç türlü olağanüstü başarı gösterebilirler. Bunlardan biri us, ikincisi duygu, üçüncüsü de düşle ilgilidir. Kişinin bütün bunlara inanması gerekir. Toplum konusunda *Kuran*, Hadis ve din büyüklerinin uygulamalarına önem veren Gazali, İslam dininin ilkelerine dayalı ahlak temeli üzerine kurulmuş bir yönetimini benimser.

Gazali'nin görüşleri İslam ülkelerinde hızla yayılmış, özellikle tasavvuf alanında biri Sünni, öteki Alevi inançlarına dayalı iki akımın doğmasına yol açmıştır. Tarikat denen kuruluşların Sünni kolu Gazali'nin düşüncelerinden beslenmiştir. Şeyh Bedreddin'in tasavvufa yönelmesinde, sezgi ve gönül konusundaki düşüncelerinde etkili olmuştur. Felsefenin, 12.yy'ın başında, özellikle Eş'arilik'in yayılmasıyla İslam dünyasında gözden düşerek, Batı'da Endülüs Arapları arasında yayılmasıyla, gezimci Endülüs filozofları, Gazali'nin imana dayalı dizgesine karşı çıkmışlardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Risaletü'n-Ledünniye*, yazma, ("Öz Bilgisi Kitapçığı"); *Mişkatü'l-Envâr*, yazma, ("Işıklar Kandili"); *Kimyaü's-Saade*, (ö.s.), 1893, ("Mutluluk Kimyası"); *İhyâ-i Ulûmü'd-Din*, (ö.s.), 1893, ("Din Bilimlerinin Diriltilmesi"); *Eyyuhel-Veled*, (ö.s.), 1893, ("Dinle Ey Oğul"); *Tahafütü'l-Felasife*, (ö.s.), 1903, ("Filozofların Tutarsızlıkları"); *Miyarü'l-İlm*, (ö.s.), 1911, ("Bilimin Ölçeği"); *Makasidü'l-Felâsife*, (ö.s.), 1913, ("Filozofların Amaçları"); *El-Munkızu min'ed-Dalal*, 1948. ◄ *Nefs, gövde, tür*

• **KAYNAKLAR:** J.A.Boer, *İslam Felsefesi*, 1960; İ.Z.Eyuboğlu, *Alevilik-Sünnilik (İslam Düşüncesi)*, 1979; M.Türker, *Üç Tehafüt Bakımından Felsefe Din Münasebeti*, 1956; H.Z.Ülken, *İslam Düşünc[illegible]i*, 1957; H.Z.Ülken, *İslam Felsefesi ve Kaynakları*, 1957.

• **BAKINIZ:** BEDREDDİN [Simavnalı], E.A.EŞ'ARİ, FARABİ, İBN SİNA, VASIL b.ATA.

GAZAN MAHMUD
(1271-1304)

İlhanlı hükümdarı. Müslümanlık'ı devlet dini olarak kabul etmiştir.

4 Kasım 1271'de Mazanderan'da (İran'da) Sultan Devin'de doğdu, 17 Mayıs 1304'te Şam-ı-Gazan kasabasında öldü. Babası İlhanlı hanı Argun'dur. Gazan, babası zamanında Horasan, Mazanderan ve Rey eyaletleri valisi oldu. Bir Budist olarak yetiştirilmesine karşın, 1295'te tahta çıkınca Müslüman olduğunu açıkladı. Kendi adına para bastıran Gazan Han Müslümanlar'ın puta tapanların egemenliğini kabul edemeyecekleri gerekçesiyle, Moğolistan'daki büyük hanlıktan bağımsız olduğunu ilan etti. Müslüman âdetlerini uygulamaya başladı. Diğer dinlerin tapınaklarını yıktırdı. Memlukler'in iç karışıklıklarından yararlanarak 1299'da Suriye'ye bir sefer düzenledi. Hums savaşında Memlukler'i yendi. Ama, Gazan çekilince ülke yeniden Memlukler'in eline geçti. Aynı yıl Güney İran'a bir akın düzenleyen Çağataylılar'a karşı bir şey yapılamadı. 1301'de Suriye'ye bir kez daha giren Gazan Mahmud başarılı olamadı. 1302'deki seferde ise Kutluk Şah komutasındaki İlhanlılar Şam yakınlarında büyük bir yenilgiye uğradılar. Aynı yıl Bizanslılar Türk akınlarına karşı İlhanlılar'dan yardım istedilerse de bu yardım yapılamadı.

Gazan Han tahta çıktığında merkeze gönderilen vergilerin azaldığını görmüştü. Ülkenin gerçek vergi potansiyelini anlamak için geniş çaplı bir sayım yaptırdı. Halkın sırtından geçinen devlet adamlarını cezalandırdı. Adli işleri düzene koymaya çalıştı. Tarımı özendirdi. Gereksiz elkoymalara son verdi. Askeri timarlar kurdu. Ağırlık ve uzunluk ölçülerini standart hale getirmeye çalıştı. Bu önlemler sonucu olarak devletin gelirleri arttı. Saltanat merkezi Tebriz bayındır duruma getirildi.

Gazan Mahmud İlhanlılar'ın son büyük hanıdır. Ondan sonra devlet iç karışıklıklarla zayıflamış ve çökmeye yüz tutmuştur. Kendisi hekimlik, astronomi ve kimya ile uğraşmış, bilim adamlarını korumuş, medreseler açtırmıştır. Siyasi olarak bağımsızlığını ilan eden Gazan, Çağataylılar'a ve Memlukler'e karşı askeri alanda pek başarılı olamamıştır.

• **BAKINIZ:** ARGUN.

GAZİ GİRAY II
(1554-1607)

Kırım hanı, şair ve besteci. Kırım Hanlığı'nı güçlendirmiş, özellikle besteleriyle büyük ün kazanmıştır.

Bahçesaray'da doğdu. Aralık 1607'de Gazikirman'dan Bahçesaray'a dönerken yolda öldü. Kırım hanı I. Devlet Giray'ın oğludur. İlk kez Osmanlı-İran savaşları sırasında göstermiş olduğu yararlıklardan dolayı İran seferinin komutanı Özdemiroğlu Osman Paşa'nın takdirlerini kazandı. 1581'de İranlılar'a tutsak düşerek Alamut kalesine kapatıldı. Bu arada İranlılar'ın işbirliği önerilerini reddettiği için serbest bırakılmadı. Dört yıl tutsak kaldıktan sonra 1585'te kaçarak Erzurum'a gitmeyi başarabildi. Özdemiroğlu Osman Paşa ölünce İstanbul'a, buradan da Yanbolu'ya gönderildi. 1588'de Kırım hanı İslam Giray'ın ölümü üzerine, II. Murad tarafından hanlığa getirildi.

İlk iş olarak Kırım hanlığı için Murat Giray'ı destekleyen Rus Çarlığı'na karşı savaş açtı ve Moskova önlerine kadar ilerledi. Ancak 1593'te Osmanlı-Avusturya savaşı başlayınca, Rus çarı ile barış antlaşması imzalayarak Macaristan seferine katılmak üzere geri döndü. Bu savaşta büyük yararlılıklar göstererek, Boğdan Beyliği'ni ele geçirdi. Ardından bu beyliğin Kırım hanları soyundan birine verilmesini istedi. Bu önerisi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmeyince, bir yıl sonraki sefere katılmadı.

Haçova meydan savaşının kazanılmasından sonra Vezirazam Ciğalazade Sinan Paşa'nın girişimleri sonucu 1596'da hanlıktan azledilerek, yerine kardeşi Feth Giray atandı. Ama iki ay sonra yeniden hanlığa getirildi. 1598'de Osmanlı ordusu ile birlikte Macaristan seferine katılan Gazi Giray, bu kez yine Boğdan Beyliği'ni ve bunun yanı sıra Silistre Eyaleti'nin yıllık gelirini arpalık olarak istedi. Ancak bu isteği de reddedildi. Bu arada Avusturyalılar'ın Osmanlılar'dan ayrılması için önerdikleri 10.000 altını da kabul etmedi. Osmanlı-Avusturya savaşının sona ermesinden sonra Anadolu'daki Celali ayaklanmalarını bastırmak üzere kuvvet gönderdi.

İyi bir öğrenim görmüş ve askerlik sanatında ustalık kazanmış Gazi Giray, Osmanlı Devleti ile daha bağımsız davranmak isteyen Kırım yöneticileri arasında dengeci bir siyaset izlemiştir. Hanlığın iç örgütlenmesini yeni baştan düzenlemiş ve orduda önemli yenilikler yapmıştır. Aynı zamanda şair de olan Gazi Giray şiirlerinde Han Gazi ya da Gazayi mahlasını kullanmıştır. Bir *Divançe*'si, *Gül ü Bülbül* adlı bir mesnevisi, kahve ve şarap arasındaki tartışmayı konu edinen bir risalesi vardır. Birçok müzik aleti de çalabilen Gazi Giray bestelediği peşrev ve saz semaileri ile de büyük ün kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divançe* (Gazi Geray Han, Hayatı ve Eserleri, (ö.s.), İ.H.Eftaylan (haz.), 1958, içinde); *Gül ü Bülbül*. **Saz Eserleri:** Mahur peşrev ve saz semaisi, Muhalif-i Irak peşrev ve saz semaisi, Hüseyni peşrev, Rast saz semaisi.

GAZİMİHÂL, Mahmut Ragıp
(1900-1961)

Türk, halkbilimci, tarihçi, yazar. Müzik konusunda araştırmalar yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, 13 Aralık 1961'de aynı kentte öldü. Müzik eğitimine beş yaşında, babasından nota ve keman dersleri alarak başladı. İstanbul, Berlin ve Paris'te öğrenim gördü. Daha sonra Galatasaray ve İstanbul kız liselerinde müzik öğretmenliği yaptı. Önceleri kullandığı Kösemihalzade adını, Soyadı Yasası çıkınca Kösemihal'e, ardından da Gazimihâl'e çevirdi. 1932'de Ankara'ya yerleşti ve Musiki Muallim Mektebi'nde müzik bilgisi ve keman dersleri vermeye başladı. 1934-1935'te, *Müzik ve Sanat Hareketleri* dergisini çıkardı. Devlet Konservatuvarı'nda ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde müzik, opera, bale ve müzik tarihi okuttu. 1961'de emekliye ayrıldı.

1927'de çeşitli dergi ve gazetelerde halk müziği ve halk oyunları üstüne yazılar yazmaya başladı. 1926'dan sonra İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın düzenlediği folklor derleme gezilerine katıldı, bu gezilerdeki izlenim ve araştırmalarını kitaplarında topladı. Türk halk müziğinin özellikleri, kökeni ve tarihi üzerine incelemeler yaptı. Son yıllarında Türk çalgıları konusunda araştırmalara yöneldi. "Organografya Araştırmaları" başlığı altında yaptığı çalışmalarının bazısı ancak ölümünden sonra basıldı.

Gazimihâl, yaşamı boyunca sürdürdüğü araştırmaları, öğretim çalışmaları, otuza yakın kitabı ve üç bini aşan makaleleriyle halkbilim ve müzik alanlarına önemli katkılarda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Anadolu Türküleri ve Musiki-i İstikbalimiz*, 1928; *Şarkî Anadolu Türkü ve Oyunları*, 1929; *Türk Halk Musikilerinin Tonal Hususiyetleri Meselesi*, 1936; *Türk Halk Müziklerinin Kökeni Meselesi*, 1936; *Balkanlarda Musiki Hareketleri*, 1937; *Ankara Bölgesi Musiki Folkloru* (H.Karsel ile), 1939; *Türkiye Avrupa Musiki Münasebetleri*, 1939; *Bursa'da Musiki*, 1943; *Konya'da Musiki*, 1947; *Türk Askerî Muzikaları Tarihi*, 1955; *55 Opera*, 1957; *Asya ve Anadolu Kaynaklarında Ikliğ*, 1958; *Musiki Sözlüğü*, 1961; *Türk Nefesli Çalgıları*, (ö.s.), 1975; *Türk Vurmalı Çalgıları*, (ö.s.), 1975; *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, (ö.s.), 1975.

• **KAYNAKLAR:** *Türk Folklor Araştırmaları*, Gazimihâl Özel Sayısı, VII, (152), 1962.

GAZZİ, Bedreddin
(1463- ?)

Arap, gezgin. Anadolu'ya yaptığı geziyi anlatan seyahatnamesiyle tanınmıştır.

Bedreddin b.Mehmed b.Radiyeddin el-Gazzi, 12 Haziran 1463'te Kahire'de doğdu, 1560'tan sonra Şam'da öldüğü sanılmaktadır. Şemseddin Ebu Abdullah, Seraceddin b.Ömer İmam Suyuti gibi dönemin ünlü bilginlerinden dersler almıştır.

Yazdığı seyahatnamede İstanbul'da görülecek bir iş için 17 Mayıs 1530'da Şam'dan yola çıktığını belirtmişse de gezi nedenini açıkça söylememiştir. Humus, Hama, Maarre, Halep yolu ile Anadolu'ya geçmiştir. Adana, Gülek, Akköprü, Ereğli, Konya, Akşehir, İnönü, Afyonkarahisar, Yenişehir, İznik, İzmit, Gebze üzerinden İstanbul'a gelmiştir. Aynı yolları izleyerek 12 Ağustos 1531'de Şam'a dönmüştür.

Gezi dönüşünden sonra ne kadar yaşadığı ve hangi tarihte öldüğü kesinlikle bilinmemektedir. Seyahatnamesindeki bir kayda göre seksen yıldan fazla yaşamıştır. Başka bir Arap gezgini olan Kutbeddin el-Mekki ise kendi seyahatnamesinde, 1560'ta Anadolu'ya yapacağı gezi sırasında, Gazzi ile konuştuğunu ve onun yirmi yıl Osmaniye ve Mukaddimiye medreselerinde müderrislik yaptığını yazmaktadır. Bu kayıttan Gazzi'nin yüz yıl kadar yaşadığı anlaşılmaktadır.

Gazzi'nin 150'nin üstünde yapıtı olduğu söylenir. Kendisini üne kavuşturan yapıtı *Metali'ü'l-Bedriye fi Menazili'l-Rumiye* adlı Arapça seyahatnamesidir. Geçtiği kent ve kasabaların coğrafi durumu, yapıları, hava koşulları, bitki örtüsü üzerine özgün bilgiler verir. 30.000 beyitlik bir de Arapça *Kuran Tefsiri* vardır.

- YAPITLAR (başlıca): *Metali'ü'l-Bedriye fi Menazili'l-Rumiye*, (Köprülü Kütüphanesi No.1390); *Kuran Tefsiri*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, No.98-99).

- BAKINIZ: İBN BATTÛTA.

GEACH, Peter Thomas
(1916)

İngiliz, filozof, mantıkçı. Göreceli özdeşlik savını ortaya atmıştır.

29 Mart 1916'da doğdu. Yükseköğrenimini 1938'de Oxford'daki Balliol College'da tamamladı. 1951'de Birmingham Üniversitesi'ne girdi. 1965'te İngiliz Kraliyet Akademisi'ne üye oldu. 1966'dan 1981'de emekli olana değin Leeds Üniversitesi'nde mantık profesörlüğü yaptı. 1971-1974 arasında Cambridge'de, 1975'te Uppsala'da, 1978'de ABD'deki Notre-Dame Üniversitesi'nde dersler verdi.

Frege, Geach'in düşünceleri üzerinde etkili olan filozofların başında gelir. Frege'nin önemli yazılarını İngilizce'ye çeviren Geach, bu filozofun kimi görüşlerini Orta Çağ mantıkçılarının katkılarıyla uzlaştırarak 20.yy matematiksel mantık çalışmalarını bu yönde yorumlamaya çalışmıştır. Orta Çağ mantıkçılarının çalışmalarını yakından inceleyen Geach, onların tasım kurallarını geliştirmekle yetinmediklerini, mantığın temelleri ile ilgili birçok felsefe sorununu belirleyerek ayrıntıyla ele almış olduklarını görmüştür. Bunlar arasında en önemlisi, tasım kuramının dağıtılmış-dağıtılmamış terim ayrımından kaynaklanan *Suppositio terminorum* (kavramların sınırlanması çeşitleri) ile ilgili olandır. Geach, Frege'nin anlam-referans ayrımının *suppositio* öğretisi geleneği içinde sayılması gerektiğini düşünür. Ona göre, mantığı salt biçimsel bir hesap dizgesi olarak düşünmek, mantığın kendine özgü konusunun gözardı edilmesine, bu alanın yozlaşmasına yol açmaktadır. Mantığı matematikselleştirerek felsefeden bütünüyle bağımsız bir dizge konumuna getirmek Orta Çağ düşünürlerinin ve Frege'nin işledikleri mantık felsefesinin değerini veremeyecek-

Göreceli Özdeşlik

1960'lı yıllarda özellikle Geach ve daha sonra da Wiggins'in* çalışmaları sonucunda bugün yaygın olarak benimsenen bir düşünce, özdeşlik bildiren "a=b" yapısındaki önermelerin, anlamca tamamlanmış ya da belirgin olmalarının, özdeş oldukları bildirilen a ve b'nin ne olduklarının, yani türlerinin verilmesine bağlı olduğudur. Yalnızca "a ve b özdeştir" demek, a ile b'nin ne olarak özdeş oldukları belirlenmeden kesin doğruluk koşulları taşımayacaktır. a ve b için "nesne" ya da "varlık" demek, bu doğrultuda beklenen kesinliği veremeyecek ölçüde genel kalır. Anlamda belirsizliği gidermek, türler düzeyinde bir belirleme yapmaya bağlıdır. Bir başka deyişle, "a ve b özdeş... dır" önermesindeki boşluk "insanlar", "kitaplar", "yapılar" gibi tür kavramlarıyla doldurulmalıdır. Bu olgunun içerdiği bir sonuç, nesnelerin özdeşliğinin türlerine bağlı olduğudur.

Bu türe bağımlılık iki değişik yönde yorumlanmıştır.

Wiggins'in savunduğu yoruma göre, varolan her nesne varlığını sürdürdükçe, bağlı olduğu söylenebilecek türlerin doğruluk koşulları çelişemez. Örneğin, fino varolduğu sürece "köpek" türüne bağlı olarak kendisiyle özdeştir. Fino aynı zamanda bir "hayvan"dır, ancak köpek olmadan hayvan olması veya hayvan olmadan köpek olması söz konusu değildir. Wiggins'e göre, a, F ve G türlerine bağlı ise, ve a, b ile özdeşse, b de F ve G türündendir. Geach'in savunduğu yorum, işte bu noktayı yadsır. Geach'e göre a'nın F'ye bağlı olarak bir nesne, G'ye bağlı olarak da bir başka nesne olması ve bu iki nesnenin belirli dönemlerde örtüşüp sonra bağımsızlaşan varlıklar olmaları söz konusudur. Göreceli özdeşlik adı verilen bu görüşe örnek olarak şöyle durumlar gösterilmiştir: tembel bir öğrenci olan Albert Einstein, görecelik kuramını ortaya atan büyük fizikçi ile aynı insandır. Ancak genç Albert ile Princeton'daki yaşlı kuramcı aynı tembel çocuk olmadıkları gibi aynı büyük fizikçi de değildirler. Öyle ise, "insan" altında özdeş olan iki nesnenin "çocuk" ve "fizikçi" altında özdeş olmadıkları, yani özdeşliğin göreceliği kanıtlanmış olmalıdır.

Wiggins bu tür örneklerin bir şey kanıtlamadığını, çünkü bunların, dili doğru kullanmamaktan doğan yanılgılar olduklarını göstermeye çalışmıştır. Ona göre, yapılması gereken ele alınan önermelerdeki özdeşliğin zamanını doğru seçmektir.

tir. Geach 20. yy'da mantıkçı ve felsefecilerin yakından ilgilendikleri referans ve referansta saydamsızlık *(opacity)* gibi konuların *suppositio* öğretisiyle yakından bağlantılı olduğunu vurgular.

Suppositio öğretisi

Tasım kuramına dayanan *suppositio* öğretisine göre, "her", "kimi" gibi, terimlerin uygulama alanlarını belirleyen ve günümüzde "niceleyici" olarak adlandırılan sözcükler, ancak belirli bir sınıf adı ile birlikte kullanıldıklarında anlam kazanırlar. Buna göre, örneğin "her kedi" anlamlı bir terimken "her şey" anlamca boştur. Çünkü burada neyin "şey" sayılıp neyin sayılmayacağı belirsiz kalmaktadır. Öte yandan, matematiksel mantıkta, niceleyicilerin ortak tanımlılık alanları, üzerine söz edilebilecek nesnelerin tümünü kapsayan bir sınıf oluşturur. Bundan dolayı, tasım kuramı bağlamında "Bütün kediler etoburdur" biçiminde dile getirilen düşünce, matematiksel mantık dilinde "Her şey için -doğrudur ki-, eğer bir şey kedi ise, o şey etoburdur" biçiminde dile getirilir. Niceleyicilerin saltık bir genellik dile getirmeleri'nin bir yararı, tasarlanabilecek her şey için doğru olan önermeleri anlatıma dökebilmeyi olanaklı kılmalarıdır. Örneğin "Her şey kendisi ile özdeştir" genel doğruluğu, matematiksel mantık dilinde "Her x için, $x=x$" biçiminde dile getirilir. Niceleyicilerin tek başlarına, bir sınıf adını belirlemeksizin de anlamlı sayılabileceklerini önce Frege öne sürmüş, sonraları da, bu görüş matematiksel mantığın temel düşüncelerinden biri olarak benimsenmiştir. Geach Orta Çağ mantıkçılarının savını yeğleyerek Frege'den kaynaklanan bu görüşe karşı çıkar. Ona göre, ancak sınıflarla sınırlanmış kapsamlı niceleyiciler anlamlı sayılabilir.

Suppositio öğretisinin getirdiği sınırlı niceleyiciler anlayışına dayanan Geach göreceli özdeşlik adı verilen bir sav öne sürmüştür. "Her şey" saltık genel niceleyicisinin anlamı belirsiz olduğuna göre, bunun mantıksal sonucu olarak "Her şey kendi ile özdeştir" önermesi de belirsiz bir anlam taşımaktadır. Bu açıdan, ancak "her insan kendisiyle özdeştir", "Gül'ün kedisiyle Zeynep'in kedisi özdeştir" önermeleri anlamca belirgin olacağından, ancak "aynı insan", "aynı kedi" gibi özdeşlik yüklemleri anlamlıdır. Bir başka deyişle, "x ve y özdeştir" gibi önermeler ancak x ve y'nin ne oldukları, yani hangi ulama, kavrama bağlı oldukları belirlendikten sonra anlam kazanırlar. Anlamlı bir özdeşlik önermesinin "x ve y, özdeş F'lerdir" biçimini taşıması gereklidir. Bunun getirdiği sonuç, özdeşlik önermelerinin anlamının, özdeş oldukları bildirilen nesnelere doğru olarak yüklenen tür kavramlarına göreceli olduğudur. Geach'in onaylamakta sakınca görmediği bir vargı, x ve y gibi iki nesneye doğru olarak yüklenebilen F ve G gibi tür kavramlarıyla kurulacak özdeşlik önermelerinin değişik doğruluk değerleri taşıyabilecekleridir. Örneğin, Geach için, "karşımda gördüğüm, dün buraya gelip gördüğüm ile aynı deredir" önermesinin doğru oluşu, "karşımda gördüğüm, dün buraya gelip gördüğüm ile aynı sudur" önermesinin yanlışlığı ile tutarlıdır. Referansı özdeş olan iki nesne, bir kavram altında özdeşken, bir başkası kapsamında özdeş olmayabilir.

Geach'in göreceli özdeşlik anlayışını Quine, Dummett ve özellikle Wiggins eleştirmiş, bu konuda, çok sayıda düşünürün katkıda bulunduğu ve günümüzde de süren bir tartışma doğmuştur. Geach'in anlık ve din felsefesi alanında da ilgi uyandıran çalışmaları vardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Mental Acts*, 1957, ("Anlıksal Edimler"); *Three Philosophers: Aristotle, Aquinas, Frege* (G.Anscombe ile), 1961, ("Üç Filozof: Aristoteles, Aquinolu, Frege"); *Reference and Generality*, 1962, ("Referans ve Genellik"); *God and the Soul*, 1969, ("Tanrı ve Tin"); *Logic Matters*, 1972, ("Mantık Konuları"); *Reason and Argument*, 1976, ("Ussal Neden ve Uslamlama"); *Providence and Evil*, 1977, ("Kayra ve Kötülük"); *The Virtues*, 1977, ("Erdemler"); *Truth, Love and Immortality: An Introduction to Mc Taggart's Philosophy*, 1979, ("Doğruluk, Sevgi ve Ölümsüzlük: Mc Taggart'ın Felsefesine Giriş").

- **BAKINIZ:** FREGE, QUINE, STRAWSON, WIGGINS.

GEÇ, Faruk
(1931)

Türk, çizgi romancı. Günlük gazetelerde yayımlanan yapıtlarıyla geniş bir okur kitlesine seslenmiştir.

Adapazarı'nda doğdu. Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde yaptı. Güzel Sanatlar Akademisi'nin (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) İç Mimarlık Bölümü'nü bitirdi. Çizgi romana 1955'te *Hürriyet* gazetesinde başladı. 1982'de emekli olana değin orada çalıştıktan sonra *Güneş* gazetesine geçti.

Faruk Geç, Alex Raymond, Hul Hofter, Milton Caniff, Norman Rockwell, Andrew Loomis gibi ünlü çizgi romancılarından etkilenmiş, kendi üslubunu oluştururken onlardan yararlanmıştır. Yapıtlarında genellikle aşk, evlilik ve aile ilişkileri üzerinde durur. Köylü, kentli, zengin ya da yoksul, her kesimden insanın duygularını, zayıflıklarını istek ve özlemlerini yansıtmayı amaçlar. Konularını olağanüstülüklerden uzak olağan, güncel olaylardan seçer. Gerçekçi, en ince ayrıntılara bile önem veren, ama rahat izlenen, yalın bir çizgisi vardır. Çizgi romanda yazım ile çizimi bir bütün olarak görmüş, bu nedenle romanlarını hep kendi yazmış, başka bir yazarla işbirliği yapmamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Yılların Özlemi; Kutsal Yalan; Kızımı Arıyorum; Dünü Yaşayamazsın; Yeniden Gelen Bahar; Geriye Bakmayacağım; Bir Tadımlık Ölüm; Sonsuz Arzu; Şöhretin Bedeli; Eski Bir Aşk; Ayrılan Yollar.*

GEDDES, Patrick
(1854-1932)

İskoç sosyolog, kent planlayıcısı ve biyoloji uzmanı. Kent planlaması alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

2 Ekim 1854'te İskoçya'da Ballater'de doğdu, 17 Nisan 1932'de Fransa'da Montpellier'de öldü. 1870'te

Perth Akademisi'nden mezun oldu. Daha sonra kimya, biyoloji ve zooloji konularında çalışmalar yaptı. 1879'da Meksika'ya gitti. Burada iki ay süren bir geçici körlük geçiren Geddes bu dönemde, katlanmış kâğıt parçalarından oluşturduğu "düşünme mekanizmaları" adıyla bilinen bir teknik geliştirdi. Bu yöntemden yararlanarak Auguste Comte'un toplumbilimi ile Frédérich Le Play'in yer, iş ve aile kavramlarını birleştirip, bunu yer-iş-halktan oluşan bir üçlemeye dönüştüren Geddes bu kavramları kent planlamasında kullanmıştır.

1880'de İskoçya'ya dönen Geddes, Edinburgh Üniversitesi'nde botanik dalında dersler verdi. 1886'dan başlayarak Edinburgh kentinde işçi konutlarını yeniden düzenledi, kullanılmayan arazi parçalarını bahçe ve oyun yerlerine dönüştürdü. 1888'de Dundee'deki University College'da botanik profesörü olan Geddes bu görevini 1919'a değin sürdürdü. 1892'de Outlook Tower'ı bir toplumbilim müzesine dönüştürdü. Edinburgh'da Avrupa'daki ilk yaz okullarını kurdu.

Geddes 1903'te Londra'da Sosyoloji Derneği'nin kurulmasına katkıda bulundu. Kent planlamasıyla ilgili çalışmalar yaptı. Onun bu çabaları 1909'da İngiliz İskân ve Kent Planlaması Yasası'nın çıkmasında etken oldu. 1914'te Hindistan'a davet edilen Geddes 1924'e değin burada kaldı. Birçok kentin planlanmasına katkıda bulundu. 1919-1924 arasında Bombay Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olarak görev yaptı. 1925'te Scots College'ı yaptırdı. Daha sonra "Sir" unvanı aldı.

• KAYNAKLAR: Philip Boardman, *Patrick Geddes: Maker of the Future*, 1944; Philip Mairet, *The Pioneer of Sociology; The Life and Letters of Patrick Geddes*, 1957.

GEDİKOĞLU, Şevket
(1910)

Türk, eğitimci. Halk eğitimi ile ilgili çalışmalar yapmıştır.

Bulgaristan'ın Eğridere ilçesinde doğdu. Rüşdiye'yi (ortaokul) burada bitirdikten sonra iki yıl köy öğretmenliği yaptı. 1928'de Türkiye'ye kaçtı. Aynı yıl Diyarbakır Öğretmen Okulu'na girdi. 1934'te Konya Öğretmen Okulu'nu, 1936'da da Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü'nü bitirdi. Bundan sonra İzmir'de Kızılçullu Öğretmen Okulu'nda stajyer öğretmenlik, ardından ilköğretim müfettişliği yapan Gedikoğlu, 1947 yılına kadar Köy Enstitüleri'nde çeşitli görevlerde bulundu. Kayseri-Pazarören Köy Enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı Özel Okullar Şube müdürlüğüne atandı. Ardından Kıbrıs'ta eğitim danışmanlığı yaptı. 1960-1964 arasında Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nde çalıştı.

• YAPITLAR (başlıca): *Niçin Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri*, 1949; *İlköğretim Çalışmalarında Problemler ve Pratik Tedbirler*, 1951; *Halk Eğitimi*, 1953; *Halk Eğitiminde Örgütlenme ve Sonuçları*, 1964; *Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, 1971.

GEER, Gerard Jacob de
(1858-1943)

İsveçli yerbilimci. Buzul kil yatakları üzerindeki incelemelerle Yerkürenin yaşının belirlenebileceğini ortaya koyan çalışmalarıyla tanınır.

2 Ekim 1858'de Stockholm'de doğdu, 24 Temmuz 1943'te aynı kentte öldü. Yükseköğrenimini Uppsala Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra 1878'de, İsveç Yerbilimi Araştırmaları Gurubu'nda çalışmaya başladı. 1897'de Stockholm Üniversitesi'nde profesör oldu ve 1902-1910 arasında rektörlüğünü yaptığı bu üniversitede, emekli olduğu 1924 yılına değin kaldı. Emekli olduğu yıl yöneticiliğine getirildiği Stockholm Jeokronoloji Enstitüsü'ndeki çalışmalarını 1940'lara değin sürdürdü. 1900-1905 yılları arasında İsveç Parlamentosu'nda yer alan Geer, 1920'de Geographical Society'nin Wollaston madalyasını almış ve 1930'da Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçilmiştir.

Geer ilk önemli jeoloji çalışmalarına kil tabakalarını incelemekle başladı. 1882'de tabakaların açıklı koyulu şeritler biçiminde yapılanmasının, ağaçlardaki halkalar gibi, oluşum yaşının belirlenmesinde kullanılabileceğini öne sürdü. Daha sonra, Stockholm yakınlarında bulunan küçük buzultaşlarını inceledi. Buzultaşlarının arkasındaki çakıl tümseklerinin buzul göllerin kıyısında oluşmuş deltalar olduğunu ve bu tümseklerin zamanla üzerinde oturdukları tabakanın içine çöktüğünü saptadı. Buzultaşın erimesiyle, bu tabakada, yaz ve kış mevsimlerinde farklı kalınlıktaki şeritler halinde kil ve çamur tortusu oluştuğunu anlayan Geer, bu kalınlık farklılıklarından, aynı tabaka üzerinde ancak birbirinden uzakta bulunan noktaların bağlantısını kurmakta yararlanılabileceğini düşündü. Bu düşüncesini 1904'te Güney İsveç'te, 200 km uzunluğundaki bir çizgi üzerinde yaptığı araştırmalarla kanıtladı. Ayrıca aynı bölgedeki en son buzulun 800 yılda eridiğini saptayan Geer, buzulun erimesinin en son aşamasını sıfır yılı olarak tanımladı. Daha sonra bu sıfır yılının İÖ 6739 olduğu belirlenecek ve 1920'de Kuzey Amerika'daki tabaka yapılarının İsveç'tekilerle bağlantılı olduğu saptanacaktı. Günümüzde ise bu benzerlikler hemen bütün Yerküre boyunca belirlenmiştir.

Geer, iklimsel birikimlerin oluşturduğu katmanlara çok sık rastlanmaması yüzünden kullanılmasında güçlükler bulunan, ancak yaş belirlemesini oldukça duyarlı bir biçimde yapmayı olanaklı kılan yöntemiyle, yerbilimine değerli bir katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Om Skandinaviens geografiska utveckling efter istiden*, 1896.

• BAKINIZ: L.AGASSIZ.

GEERTZ, Clifford
(1926)

ABD'li antropolog. Kültürel antropolojide yorumsal yöntemi uygulamış ve kültür kuramını geliştirmiştir.

23 Ağustos 1926'da California'da San Francisco kentinde doğdu. 1950'de Antioch College'ın felsefe bölümünü bitirdi. 1956'da Harvard Üniversitesi'nde antropoloji doktorasını tamamladı. 1958-1960 arasında Berkeley'deki California Üniversitesi'nde, 1960-1961 yıllarında da Chicago Üniversitesi'nde yardımcı profesör olarak antropoloji dersleri verdi. 1962'de Chicago Üniversitesi'nde doçent ve 1964'te aynı üniversitede profesör oldu. 1970'e değin bu üniversitede öğretim ve araştırma görevini sürdürdü. 1970'ten bu yana Princeton Üniversitesi Institute for Advanced Study'de (İleri Araştırmalar Enstitüsü) sosyal bilimler profesörü olarak çalışmaktadır.

1952-1954 arasında Endonezya'da Java'da başladığı alan çalışmalarını 1957-1958 arasında Bali, 1971'de Java, Bali, Sumatra ve 1964'ten 1976'ya değin Fas'ta sürdürdü. İlk çalışmalarında ilgi alanı oldukça geniş kapsamlıydı. Din, çevre sistemleri ve tarımsal gelişme, iktisadi-toplumsal değişim gibi konularda araştırmalar yaptı. Bunlar temel ilgi alanı olan kültür kavramının irdelenmesinde öncül çalışmaları oluşturdu. 1960'ların ortalarına doğru kültür konusunda yoğunlaştı.

Geertz, öğrencisi olduğu sosyolog Talcott Parsons'un kültür kuramından etkilenerek olgusal (pozitivist) yaklaşıma karşı çıktı. Antropolojide yorumlayıcı ya da açıklayıcı görüş olarak tanımlanan yeni bir yaklaşım geliştirdi. 1973'te yayımlanan *The Interpretation of Cultures* ("Kültürlerin Yorumu") ve 1983'te yayımlanan *Local Knowledge* ("Yerel Bilgi") adlı yapıtları bu yaklaşımın en iyi örnekleridir.

Geertz'e göre kültür, tarih boyunca bir toplumdan diğerine aktarılan, sembollerle somutlaştırılmış anlamlar sistemidir; aynı zamanda dünyayı anlamaya, davranış biçimini belirlemeye yarayan bir modeldir. Farklı davranış ve düşünce yöntemleri toplumların özgün kültürel biçimlerini oluşturur. Bunlar, toplumsal olayların akışı içinde birbirine eklemlenir. Antropolojik gözlemler yapan kişinin görevi, bir toplumsal olayın farklı yorum ve algılanışlarını karşılaştırmalı biçimde ele almak olmalıdır.

Geertz, kültür irdelemesinin yanı sıra Endonezya, Fas ve karşılaştırmalı İslam etnografyasına da önemli katkılarda bulunmuştur. Bu alandaki yapıtları arasında *Person, Time and Conduct in Bali* ("Bali'de Birey, Zaman ve Davranışlar"), *Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia*, ("İslam Üzerine Gözlem: Fas ve Endonezya'da Dinsel Gelişim"), *Kinship in Bali* ("Bali'de Akrabahk") sayılabilir.

Geertz, çalışmaları ve kuramı ile sadece kendi alanında değil, ilişkili diğer bilim dalları, sosyal bilimler ve tarih araştırmalarında da etkili olmuştur. 1966'da Amerikan Sanatlar ve Bilimler Akademisi, 1972'de Amerikan Felsefe Derneği ve 1973'te Ulusal Bilimler Akademisi üyeliklerine seçilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Religion of Java*, 1960, ("Java Dini"); *Peddlers and Princes*, 1963, ("Seyyar Satıcılar ve Prensler"); *Person, Time and Conduct in Bali: An Essay in Cultural Analysis*, 1966, ("Bali'de Birey, Zaman ve Davranışlar: Bir Kültürel Çözümleme Denemesi"); *Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia*, 1968, ("İslam Üzerine Gözlem: Fas ve Endonezya'da Dinsel Gelişim"); *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, 1973, ("Kültürlerin Yorumu: Seçilmiş Denemeler"); *Kinship in Bali* (Hildred Geertz ile), 1975, ("Bali'de Akrabalık"); *Negara: The Theatre State in Nineteenth Century Bali*, 1980, ("Negara: Ondokuzuncu Yüzyıl Bali'sinde Bir Tiyatro Eyaleti"); *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, 1983, ("Yerel Bilgi: Yorumsal Antropolojide Bazı Denemeler").

• **BAKINIZ:** T.PARSONS.

GEHLEN, Arnold
(1904-1976)

Alman, bilgin ve filozof. Antropolojiye dayalı bir kültür felsefesinin kurucularındandır.

29 Ocak 1904'te Leipzig'de doğdu, 30 Ocak 1976'da Aachen'de öldü. Ortaöğreniminden sonra Leipzig Üniversitesi'nde felsefe, antropoloji, toplumbilim ve ruhbilim okudu. Dirimselcilik'in kurucusu filozof Driesch'in öğrencisi oldu. 1934'te Leipzig, 1938'de Königsberg, 1940'ta Viyana üniversitelerinde felsefe okuttu. 1947'de Speyer Yönetimbilimleri Yüksekokulu'nda toplumbilim ve ruhbilim profesörü olarak görev aldı. 1950'de İ.Ü.Edebiyat Fakültesi'nin çağrılısı olarak Türkiye'ye geldi. 1962'de Aachen Teknik Yüksek Okulu'nda çalışmalarını sürdürdü.

1920'lerde oluşmaya başlayan felsefi antropoloji, Varoluşçuluk, Yaşam Felsefesi (Lebensphilosophie) ve Görüngübilim'den izler taşır. 1940'larda Alman felsefesinin belli başlı dallarından biri konumuna gelen bu alanın önderlerinden biri Max Scheler'dir. Gehlen ise, gerek biyoloji felsefesi antropolojisi, gerek kültür felsefesi antropolojisi gibi iki alt dalın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Gehlen 1940'ta yayımlanan *Der Mensch, seine Natur and seine Stellung in der Welt* ("İnsan, Doğası ve Evrendeki Yeri") adlı yapıtıyla, insan sorununa toplumbilim, ruhbilim, antropoloji ve felsefe açısından yeni bir bakış getirmeye çalışmıştır. İnsan yapısının kendine özgü bir bütünlük taşıdığını savunan Gehlen, Descartes'ın gövde ve tin ikiciliğini yadsır. İnsanda ilkellik olgusunun varlığını araştıran Freud ve hayvansallık olduğunu savunan Darwin'in de görüşlerine katılmaz.

Gehlen'e göre insan, eylemlerinde "zekâsını kullanan varlık"tır. Hayvan yaşamını sürdürebilmesini özelleşmiş organlarına borçludur, değiştiremeyeceği özel bir çevreyle uyum sağlamıştır. İnsan ise özelleşmiş organlarının yokluğu ile hayvandan ayrılır. Hayvan için büyük bir önem taşıyan içgüdü, insanın belirgin özelliklerinden değildir. İnsan, doğa karşısındaki güçsüzlüğünü anlayış gücüyle giderir. Bu güce dayanan eylemlerle doğayı değiştirir, kendine yeni bir çevre kurar. İnsanın, bu kendine özgülüğünün temelinde, gecikme *(retardation)* olgusunun bulunduğunu

savunan Gehlen, buna hormonların neden olduğunu ileri sürer. Bütün hayvanlar doğduktan kısa bir süre sonra devinmeye başlar, kendi aralarında uyum sağlar. Oysa bu süreç insanda en az bir yıl uzar. Çıplak doğan bir şempanzenin gövdesi iki ayda kılla örtülür. Buna karşın çıplaklık insanın temel özelliklerinden biridir. Genellikle erkeklerde görülen kıllanma on beş yıl sonra başlar.

Gehlen, insanın tarihsel gelişme süreci içinde, dilin ve konuşmanın oluşumunu yaşamın gereği olarak görür. Dil, anlayışın simgeler evreni olarak örgütlenmesidir, geçmişle gelecek arasında bağlantı kuran başlıca öğedir. Dil açısından bakılırsa yazının da bir yaşam gerekiminden kaynaklandığı anlaşılır. Kültür oluşumunu kavrayabilmek için, insanın bu kendine özgülüğünü bilme gereği vardır.

Gehlen, insanı incelerken, çalışmasının odağını oluşturan, anlayış gücüne dayalı eylemleri ikiye ayırır: a) Amacı kendi içinde olan eylem, b) Bir araç niteliği taşıyan eylem. Sanat, yemek-içmek gibi hazza dayalı olanlar birinci, bir işyerinde çalışma, bir olayda aracılık etmek ikinci tür eylemlerdir. Bu ikisi arasında geçiş de söz konusu olabilir. Örneğin, cinsel güdüler birinci tür eylemler gerektirir. Ancak, toplum kendi amaçları uğruna bunu denetim altına alıp, türlü biçimlerde yönlendirir. Evlilik, aile gibi kurumlar böyle doğmuştur. Toplumun amaçları, insanda vicdan ve düzen biçiminde yansır. Hukuk, din, törelerin her insanda kendini yeniden üretmesini sağlayan vicdan ve düzen, usa dayanan ve haz uyandıran etkinliklerin ikinci tür eylem biçiminde ortaya çıkışıdır.

Gehlen, özdeş düşünce akımı içinde yer alan Rothacker ile birlikte, sanayi toplumunun sorunlarını incelemiş, döneminin kültür bakımından bir kopuş içinde bulunduğunu vurgulamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Wirklicher und unwirklicher Geist*, 1931, ("Gerçek ve Gerçek Olmayan Tin"); *Theorie der Willensfreiheit*, 1933, ("İstenç Özgürlüğünün Kuramı"); *Der Mensch, seine Natur und seine Stellung in der Welt*, 1940, ("İnsan Doğası ve Evrendeki Yeri").

- **BAKINIZ:** DILTHEY, ROTHACKER.

GEIGER, Hans Wilhelm
(1882-1945)

Alman, fizikçi. Radyoaktif ışınların saptanma ve sayılmasına yarayan bir sayaç geliştirmiş, radyoaktiflikle ilgili duyarlı ölçümler yapmıştır.

30 Eylül 1882'de Neustadt'ta doğdu, 24 Eylül 1945'te Potsdam'da öldü. Münih ve Erlangen üniversitelerinde fizik okuyan Geiger, 1906'da Erlangen Üniversitesi'nden doktorasını aldı ve İngiltere'de Manchester Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1912'de Berlin'de yeni kurulan Physikalisch-Technische Reichsanstalt'ın yöneticiliğine getirildi. I. Dünya Savaşı sırasında cephede bir topçu birliğine katılan Geiger, 1925'te Kiel, 1929'da da Tübingen Üniversitesi'nde fizik profesörlüğü ve araştırma yöneticiliğine getirildi. 1936'da da Berlin'de Technische Hochschule'nin fizik kürsüsünün başkanı oldu.

Manchester'de asistanlığını yaptığı Arthur Schuster'in (1851-1934) emekliye ayrılması üzerine Rutherford ile çalışmaya başlayan Geiger, 1908'de radyoaktif bozunmalardaki istatiksel davranışın, rastlantısal olayların olasılık hesabına uyduğunu gösterdi. Aynı yıl Rutherford ile birlikte alfa parçacıklarının elektrik yüklerini saptamaya çalışırken, özel bir iyonlaşma odası geliştirdi. İleride Geiger-Müller sayacının temelini oluşturan bu düzenekte bir alfa parçacığı, alçak basınç ve yüksek gerilim altında tutulan bir gazda bir molekülü iyonlaştırmakta, yük kazandığından katot ucuna doğru hızla giden bu molekülün neden olduğu ikincil iyonlaşma ise elektrik akımına yol açmaktaydı. Bir elektrometre ve gazın içindeki bir iletken tel aracılığıyla ölçülen bu akımın yeğinliği alfa parçacıklarının miktarına bağlı olduğundan, belirli bir süre içinde bir radyoaktif kaynaktan salınan alfa parçacıklarını saymak olanaklıydı.

Bu ilk Geiger sayacıyla bir gram radyumun bozunması sırasında oluşan radyoaktif radyum-C' çekirdeklerinin kararlı denge halinde, yani Ra-C' oluşumu ve bozunumu aynı hızda gerçekleşirken saniyede $3{,}4\times10^{10}$ alfa parçacığı saldığını bulan Geiger ve Rutherford, alfaların toplam yükünü de bir elektrometreyle ölçerek, her bir parçacığın iki proton yükü taşıdığını saptadılar. Bu bulgu, Rutherford'un daha önceki araştırmalarının ışığında vardığı, alfa parçacığının iki kez iyonlaşmış helyum atomu olduğu sonucunu destekliyordu.

Geiger 1909'da E.Marsden ile birlikte alfaların ince metal levhalardan geçerken saptırılmasını inceledi. Bu araştırmasının sonuçları Rutherford'un, parçacıkların tek bir yoğun yüklü çekirdekten saçılma hesabına dayanan çekirdekli atom modelinin temelini oluşturdu.

1911-1912 arası Geiger ve Michael Nuttal, alfa parçacıklarının radyoaktif çekirdekten salınım enerjisiyle, radyoaktifliğin yarılanma süresi (yarı-ömür) arasındaki ilişkiyi tanımlayan Geiger-Nuttal yasasını buldular. 1920'lerin sonlarına doğru, Gamow, Condon ve Gurney'in kuvantum mekaniksel bir açıklamasını getirdikleri bu yasa, yarı-ömrün logaritmasının enerjiyle doğrusal olarak azaldığını göstermektedir.

1912'de Berlin'e giden Geiger, burada sayacını beta parçacıklarının da sayılmasına olanak tanıyacak bir biçimde geliştirdi ve sonraki yıllarda radyoaktif parçacıkların saldığı beta ışınlarının enerji ve momentum korunumlarından, Compton olayına dek çeşitli konularda araştırmalarını sürdürdü. 1928'de Kiel Üniversitesi'ndeyken Walther Müller'in bir çalışmasına yardımcı olmak amacıyla parçacık sayacına son şeklini verdi. Müller'in katkısı nedeniyle bu iki araştırmacının adıyla anılan ve yapılan değişikliklerle taşınabilir hale getirilerek kullanım alanı genişletilen bu sayacın duyarlılığı artırılmış ve sayma sırasında duyulabilir bir sinyal vermesi sağlanmıştı. Daha önemlisi, bir parçacık geldikten sonra oluşan ikincil iyonlaşmalar sırasında bozulan sayma koşullarının eski haline dönmesi için gereken süre kısaltılmış, çok sık parçacık geldiği durumlarda bile sayımın duyarlı

bir biçimde yapılmasına olanak tanınmıştı.

Geiger-Müller sayacına ilişkin çalışmaları sırasında bir rastlantı sonucu ilk kozmik ışın sağnağını keşfeden Geiger, yaşamının sonuna dek bu konuya ilgisini sürdürmüş, kozmik ışınların açısal dağılımına ilişkin çalışmasının yanı sıra, yapay radyoaktiflik ve çekirdek bölünmesi olaylarını da incelemiştir.

• BAKINIZ: AUGER, BOHR, BOTHE, J.CHADWICK, COMPTON, CONDON, FERMI, GAMOW, RUTHERFORD.

GEIGER, Theodor
(1891-1952)

Alman, sosyolog. Sosyoloji alanında ilk deneysel araştırmaları yapmış, İskandinav ülkelerinde ilk sosyolojik araştırma merkezini kurmuştur.

9 Kasım 1891'de Münih'te doğdu, 19 Haziran 1952'de Kanada ile Almanya arasında yaptığı gemi yolculuğu sırasında öldü. Bir öğretmenin oğludur. Münih ve Würzburg üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördü ve aynı dalda doktora yaptı. Daha sonra hukuk sosyolojisi alanında çalışmaya başladı.

1932'ye değin Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin üyesi olan Geiger, 1933'te Naziler'in iktidara gelmesinden sonra Danimarka'ya göç etti. 1938'de Danimarka'daki Aarhus Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü oldu. 1943'te Almanlar'ın Danimarka'yı işgali üzerine İsveç'e sığındı. 1945'te Danimarka'ya geri döndü ve bu ülkede İskandinav ülkelerindeki ilk sosyolojik araştırma merkezini kurdu. Geiger Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin de kurucularındandır.

Geiger bilimsel çalışmalarına hukuk ve istatistik konuları ile başlamıştır. Sosyoloji alanındaki ilk çalışmaları Naziler'in iktidara gelişinden önceki dönemin toplumsal karışıklıklarının izlerini taşır. Almanya'da gelişen olaylar Geiger'i, kitle davranışı ve siyasi hareketlerin sosyolojik açıdan incelenmesine yöneltmiştir. II.Dünya Savaşı'ndan sonra ise çalışmalarını toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik kavramları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmalar ölümünden sonra Bernsdorf ve F.Bülow tarafından *Wörterbuch der Soziologie* ("Sosyoloji Sözlüğü") adlı kitapta derlenmiştir.

Geiger, 1920'ler Avrupası'nda sosyoloji alanında deneysel araştırmalar yapan sayılı kişilerdendir. Yöntem açısından ilk başta İskandinav ve Amerikan sosyologlarından etkilenmişse de, daha sonra özgün bir yöntem anlayışı geliştirmiş ve bunu Danimarka aydınları ve Danimarka'daki Aarhus kenti halkının toplumsal tabakalaşması üzerine yaptığı araştırmalarda uygulamıştır. Hukuk sosyolojisi ile ilgili çalışmalarını ideoloji çözümlemeleri ile birleştirerek, hukukun kaynağı, hukuk bilinci gibi temel kavramları incelemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Masse und ihre Aktion*, 1926, ("Kitle ve Kitle Eylemi"); *Die soziale Schichtung des deutschen Volkes*, 1932, ("Alman Halkının Toplumsal Tabakalaşması"); *Wörterbuch der Soziologie*, (ö.s.), W.Bernsdorf ve F.Bülow (der.), 1955, ("Sosyoloji Sözlüğü").

GEISSLER, Heinrich
(1815-1879)

Alman cam ustası ve deney araçları yapımcısı. Kendi adıyla anılan vakum düzeneğiyle tanınır.

Johann Heinrich Wilhelm Geissler 26 Mayıs 1815'te Igelshieb'de doğdu, 24 Ocak 1879'da Bonn'da öldü. Cam işlemeyi küçük yaşta ailesinden öğrenen Geissler'in yaşamına ilişkin bilgiler çelişkili olmakla birlikte, Almanya'nın çeşitli üniversitelerinde ve Hollanda'da çalıştıktan sonra 1852'de Bonn Üniversitesi'ne teknisyen olarak girdiği ve burada laboratuvar araçları üreten bir atölye kurduğu bilinmektedir. Bu atölyede geliştirdiği deney araçları ona, 1868'de Bonn Üniversitesi'nin onur doktoru unvanını ve 1873'te de Viyana Dünya Fuarı'nda bilim ve sanatta yararlılık madalyası olan "Altın Haç" ödülünü kazandırdı.

Deneysel yönü gelişmiş hemen her bilim dalı için gerekli araç yapımını yaşamının sonuna değin sürdüren, bu arada benzersiz ustalığını yansıtan termometreler ve buhar ölçerler geliştiren Geissler'e ün kazandıran buluşu vakum elde etme yöntemlerine yenilik getiren "Geissler tüpü" oldu. Geissler, 1858'de Toricelli'nin bir ucu kapalı bir borudaki cıva sütunu üzerinde vakum yaratma yönteminden yararlanarak, hareketli mekanik parçası olmayan bir hava pompası yaptı. Cıva sütununun aşağı hareket ettirilmesiyle oluşturulan vakumun kapalı bir kaptaki havayı, kabın içindeki gaz basıncı cıva sütununun üzerindeki basınca eşitleninceye değin emmesine dayanarak çalışan bu düzenek, havasız bir ortam elde etmekte o güne değin kullanılan yöntemlere oranla son derece başarılıydı. Geissler, yalnızca cam ve lastik borulardan oluştuğu için "Geissler tüpü" adı verilen bu düzenek yardımıyla elde ettiği havasız ortamda, uçlarında elektrotlar bulunan ve bir hava pompasına bağlı olmaksızın deney yapabilme olanağını sağlayan küçük vakum tüpleri de üretti.

Fizikçiler, elektrik akımının havası boşaltılmış ortamlardaki hareketleri üzerinde daha önce de çalışmışlar, ancak deney araçlarının yetersizliği yüzünden önemli bir gelişme sağlayamamışlardı. Geissler, geliştirdiği düzeneklerle, özellikle bu alandaki araştırmalara yeni bir yön kazandırmış, katot ışınları ve elektronun bulunmasıyla sonuçlanan bir deneyler dizisinin yolunu açmıştır.

• BAKINIZ: CROOKES, PLÜCKER.

GELBER, Jack
(1932)

ABD'li oyun yazarı ve yönetmen. Uyumsuzluk Tiyatrosu'nun ABD' deki temsilcilerindendir.

12 Nisan 1932'de Chicago'da doğdu. 1953'te Illinois Üniversitesi'nin Gazetecilik Bölümü'nü bitirdi. İlk oyunlarından, uyuşturucu kullananların dünyasını ele aldığı *The Connection* ("Aracı"),1959'da The Living Theatre'da sahnelendi ve çok olumlu eleştiriler aldı. 1961'de *The Apple* ("Elma") ve 1965'te *Square in the Eye* ("Gözün İçindeki Kare") adlı oyunları da aynı tiyatroda sahnelendi. 1966'da Arnold Wesker'in *The Kitchen*'ını (Mutfak), 1968'de de kendi yazdığı *The Cuban Thing*'i sahneye koydu. Aynı yıl Londra' da, Royal Shakespeare Company'de *Indians* ("Kızılderililer") oyununu yönetti. New York'ta, oyun yazarı olarak çalıştığı American Place tiyatro grubu için 1972'de yazdığı *The Kid* ("Yumurcak") ile Broadway dışında çalışan tiyatrolara verilen OBIE Ödülü'nü aldı. Aynı ödülü, senaryolaştırdığı *The Connection* ile bir kez daha kazandı. 1974'te Norman Mailer'in romanı *Barbary Shore*'u (Barbarlık Kıyısı) sahneye uyarladı ve yönetti.

Jack Gelber oyunlarında uyumsuz tiyatro tekniğiyle, seyircinin oyuna katılmasını amaçlayan doğalcı ayrıntıları birleştirmeye çalışmıştır. Yaşadığı çağın siyasal olaylarına hem sanatı aracılığı hem doğrudan tepki göstererek sanatçının çağından sorumlu olduğu görüşünü savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *The Connection*, 1959, ("Aracı"); *The Apple*, 1961, ("Elma"); *Square in the Eye*, 1965, ("Gözün İçindeki Kare"); *The Cuban Thing*, 1968; *The Kid*, 1972, ("Yumurcak"). **Yönettiği Oyunlar:** *The Kitchen*, 1966, (Mutfak); *The Cuban Thing*, 1968; *Indians*, 1968, ("Kızılderililer"); *Barbary Shore*, (Körler Körlere Yol Gösteriyor, Barbarlık Kıyısı).

GELENBEVİ, Baha
(1907-1984)

Türk fotoğrafçı ve sinema yönetmeni. Türk sinemasının oluşumunda ve 1960'lardan başlayarak amatör fotoğrafçılığın gelişmesi ve yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

7 Ocak 1907'de İstanbul'da doğdu, Ağustos 1984'te aynı kentte öldü. İlköğrenimini Galatasaray Lisesi'nde, ortaöğrenimini Fransa'da Nice'de tamamladı. Daha sonra gene Fransa'da tarım mühendisliği okudu ve diploma aldı.

1928'de Paris'te Joinville film stüdyolarının kurgu atölyesine çırak girerek sinema yaşamına başladı. Gene Paris'te fotoğraf operatörlüğü yaptı. De Cys, André Hugon, Pierre Billon ve Abel Gance gibi yönetmenlerin yanında asistan olarak çalıştı. 1939'da Türkiye'ye döndü. 1943'te *Dertli Pınar* filminin fotoğraf operatörlüğünü, 1944'ten sonra da, çoğunun senaryolarını yazdığı on tane filmin yönetmenliğini yaptı. 1962'de sinemayı bırakarak kendini bütünüyle, zaten 1948'den beri sürdürdüğü fotoğraf çalışmalarına adadı, sergiler açtı, bazıları Fransız dergilerinde yayımlanan fotoğraflı röportajlar gerçekleştirdi. Çalışmalarıyla FIAP (Uluslararası Fotoğraf Sanatı Federasyonu) üyeliğine seçildi ve bu kuruluşun en yüksek unvanı olan Honoraire Excellence derecesi ile onurlandırıldı. 1967'de Kanada'da yapılan Dünya Saydam Yarışması'nda altın madalya kazandı. Ayrıca kendisine İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Fotoğraf Enstitüsü'nce onur plaketi ve İFSAK (İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği) onur üyeliği verildi.

Baha Gelenbevi, Faruk Kenç ve Şadan Kâmil'le birlikte Türk sinemasını tiyatroya benzer olmaktan çıkaran üç yönetmenden biridir. Sinema yapıtlarında göze çarpan özellik görüntü yönetmenliğinden ve fotoğrafçılığından gelen bir görüntü titizliğidir. Önemli filmleri arasında *Deniz Kızı*, *Boş Beşik* ve *Barbaros Hayrettin Paşa* vardır. Yönetmenliğinin yanı sıra sinema alanında örgütlenme ve kurumlaşma yolunda çalışmalarda bulunmuş, Türk Sinema Sanatçıları Derneği'nin kuruculuğunu ve başkanlığını, Sine-İş'in kurucu üyeliğini yapmıştır. 1960'ta Devlet Sanat Şurası Sinema alt komisyonu delegeliği, 1961'de İstanbul Belediyesi Sanat Festivali Sinema Bölümü Başkanlığı, 1966'da Turizm Bakanlığı 1. Sinema Danışma Kurulu başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Filmler:** *Deniz Kızı; Yanık Kaval; Çıldıran Kadın; Kanlı Döşek; Barbaros Hayrettin Paşa; Boş Beşik; Kaldırım Çiçeği; 1002. Gece*, (Balıkçı Güzeli); *Günahkârlar Cenneti.*

GELENBEVİ İSMAİL EFENDİ
(1730-1790)

Türk matematik bilgini. 18.yy'da logaritma ve trigonometri konularında yazdığı kitaplarla tanınmıştır.

1730'da Manisa'ya bağlı Gelenbe kasabasında doğdu, 1790'da Yenişehir-i Fenar'da (bugün Yunanistan'da) öldü. Yaşamına ve kişiliğine ilişkin en ayrıntılı bilgileri içeren *Cevdet Tarihi*'ne göre Manisa Müftüsü müderris Mehmet Efendi'nin oğludur. Manisa'da başlayan öğrenimini İstanbul'da sürdürdü ve "ayaklı kütüphane" adıyla tanınan Mehmed Emin Efendi'nin öğrenciliğini yaptı. 1784'te Mühendishane-i bahrî-i hümayun adıyla yeniden düzenlenen Bahriye Mektebi'nde matematik dersleri verdi. Kumbaracıların eğitimleri sırasında top atışlarındaki hataları matematiksel yöntemler yardımıyla gidermesine tanık olan III. Selim tarafından Yenişehir-i Fenar kadılığı ile ödüllendirildi. Ölünceye değin bu görevde kaldı.

Bilgisi Arapça kaynaklara dayanan matematikçiler kuşağının son temsilcisi sayılan Gelenbevi, 1788'de yazdığı *Şerh-i cedavilü'l-Ensab* adlı kitapta

logaritmayı ve logaritma cetvellerini, ölümünden sonra basılan *Adla-i müsellesat*'ta trigonometrinin üçgen çözümlerine uygulanmasını, *Kitabü'l Merasıd*' da ise trigonometrik uzunluklar arasında dört işlem yapmakta yararlanılan bir tür hesap cetveli olan "rubu tahtası"nın kullanılmasına ilişkin ilkeleri açıklamıştır. Logaritmayla ilgili kitabındaki bilgilerin kendi buluşu olduğu ileri sürülmüşse de, bu bilgileri bir Rum'dan edindiği ve kitabını yazarken Kalfazade İsmail Çınarî'nin 1772'de yayımladığı bir çeviriden yararlandığı bilinmektedir.

Burhan adlı bir mantık kitabı da yazan ve eski felsefeyle ilgili bir kitap üzerine yazdıklarıyla medrese çevrelerinin ilgisini çekmeyi başaran Gelenbevi'nin yapıtları, Osmanlıların 18.yy'ın sonlarındaki bilimsel düzeyini sergilemesi açısından da önem taşımaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *Şerh-i Cedavilü'l-Ensab*, 1788, *Adla-i Müsellesat*, (ö.s.), 1805, *Kitabü'l-Merasıd*.

- BAKINIZ: İSMAİL ÇINARÎ.

GELL-MANN, Murray
(1929)

ABD'li fizikçi. Temel parçacıkların sınıflandırılması ve yapılarının anlaşılması konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

15 Eylül 1929 tarihinde New York'ta doğdu. 1948'de Yale Üniversitesi'nden lisans derecesini, 1951'de Massachusetts Institute of Technology'den doktorasını aldı. 1952'de Chicago Üniversitesi'ndeki Nükleer Araştırma Enstitüsü'nde görev aldı. 1955'te California Institute of Technology'de öğretim üyesi oldu. Bir yıl sonra, profesörlüğe yükseltilen ve halen bu görevde bulunan Gell-Mann 1959'da Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Atom çekirdeğinin yapısı incelenirken, 1950'lerde beklenenden çok sayıda çekirdekaltı temel parçacık keşfedildi. K-mezonlar ve hiperonlar gibi niteliği anlaşılmayan ve bu nedenle "garip parçacıklar" adı ile anılan parçacıkların en önemli özelliği, çiftler halinde hızla yaratılmaları, ancak yaratılmalarında geçen süreye oranla çok daha uzun bir sürede bozunmalarıydı. Gell-Mann, Chicago'dayken "gariplik" (strangeness) adını verdiği bir kuvantum sayısını bularak bu olayı açıkladı. Daha sonra, bu yeni kuvantum sayısını çekirdeksel etkileşmelerin elektrik yükünden bağımsız olduğunu belirten eş-spin kuvantum sayısı ile birleştirerek, parçacıkları, üçlü temel bir temsil yöntemi olan SU (3) grubunun aracılığıyla sınıflandırmaya çalıştı. 1962'de Buddhacılığın öğretilerinden esinlenerek "sekiz katlı yol" olarak adlandırdığı sınıflandırma yöntemini buldu. Buna göre bilinen parçacıkları, en basit temsil yöntemi olan üçlü temel temsille değil, iki ya da üç temel temsilin çarpımından oluşan sekizli (ve onlu) temsillerle sınıflandırdı. Bu sınıflandırmadaki hücrelerde bir yerin boş kaldığı anlaşılınca Gell-Mann, "eksi omega" adını verdiği bir parçacığın daha sonra bulunarak bu boşluğu doldura-

cağını ileri sürdü ve özelliklerini belirtti. Tahmin ettiği özelliklere uyan bir parçacığın 1964'te bulunması, Gell-Mann'ın kuramının fizikçiler tarafından benimsenmesini sağladı ve Gell-Mann'a Nobel Fizik Ödülü bu çalışması nedeniyle verildi.

Gell-Mann 1964'te Zweig ile birlikte SU (3)'ün üçlü temel temsilini, James Joyce'un bir roman kahramanından esinlenerek, "kuvark" olarak adlandırdığı, kesirli yükü olan parçacıklar biçiminde yorumladı. Temel parçacıklar fiziğinde çok kullanışlı olan bu modelin öngördüğü kuvarklar hâlâ gözlenememişse de, ancak kuvarkların varlığı ile açıklanabilecek pek çok deneysel bulgunun elde edilmesi, dolaylı da olsa model için çok güçlü destek sağlamıştır.

Gell-Mann, 1958'de Feynman ile birlikte bulduğu zayıf etkileşmelerdeki eksensel vektör akım kuramı ile vektör akımının korunma hipotezi, evrensellik hipotezi, akım cebiri gibi çalışmalarıyla temel parçacık fiziğine değerli katkıda bulunmuş, zayıf etkileşmelerin ayar kuramının bulunmasına öncülük etmiştir.

Gell-Mann'ın bir anlamda elementlerin periyodik cetveline benzeyen sınıflandırma sistemi ve kuvark kuramı, sayısı yüzleri aşan temel parçacıkları anlama konusunda atılmış önemli bir adımdır.

- YAPITLAR (başlıca): *The Eightfold Way* (Y.Neieman ile birlikte), 1964, ("Sekiz Katlı Yol").

- BAKINIZ: FEYNMAN, GLASHOW, SALAM, WEINBERG, YANG, YUKAWA.

GEMINIANI, Francesco
(1687-1762)

İtalyan, besteci ve kemancı. Keman tekniğinin ve çalgı müziğinin gelişimine katkıda bulunmuştur.

İtalya'da, Lucca'da doğdu, 17 Eylül 1762'de İrlanda'da, Dublin'de öldü. Milano'da keman dersleri aldı, Roma'da Corelli ile çalıştı. 1707'de Lucca'ya döndü ve üç yıl Signoria Orkestrası'nda kemancı olarak çalıştı. 1711'de Napoli'ye giderek Alessandro Scarlatti'den bestecilik dersleri aldı. Daha sonra aynı kentte *konzertmeister*'lik yaptı.

1714'te İngiltere'ye gitti. İki yıl sonra ilk yapıtı yayımlandı. Bu dönemde kuramsal çalışmalar da yaptı. 1731'de, Londra'da çok başarılı bir konserler dizisi gerçekleştirdi. İki yıl sonra Dublin'e yerleşti ve küçük bir konser salonu açtı. 1740'tan sonra dokuz yıl Londra'da, yedi yıl da Paris'te yaşadı, şef ve kemancı olarak çeşitli konserler düzenledi. 1759'da yeniden Dublin'e dönerek keman öğretmenliği yaptı.

Üstün bir keman virtüözü olarak tanınan Geminiani, Corelli'nin tekniğini ve anlayışını sürdürmüş, geliştirmiştir. Aynı zamanda, çoğunlukla yaylı çalgılar için yazdığı yapıtlarıyla sonat ve konçerto türlerinin oluşumunda da rol oynamıştır.

Çalgı müziği alanında kuramsal çalışmalarının da önemli etkisi olmuştur. 1730'da yayımlanan, İngilizce olarak yazdığı *Art of Violin Playing* ("Keman Çalma

Sanatı") keman için yazılmış ilk metot sayılır. Böylece, metotlarıyla keman tekniğini sistemleştiren W.A. Mozart'ın babası Leopold Mozart'ın (1719-1787) çalışmalarını öncelemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** 18 keman konçertosu; konçerto grosso'lar. **Oda Müziği:** 24 keman sonatı; üçlüler. **Klavsen Müziği:** *Pièces de clavecin*, ("Klavsen Parçaları"). **Kitap:** *Art of Violin Playing*, 1730, ("Keman Çalma Sanatı").

• **BAKINIZ:** CORELLI.

GEMISTOS, Georgios
(1355-1450)

Bizanslı filozof. İtalya'da Platon Akademisi'nin öncülerindendir. Platon felsefesiyle Doğu dinlerinin karışımı bir dizge geliştirmeye çalışmıştır.

İstanbul'da doğduğu, Mistra'da öldüğü sanılmaktadır. Platon'a bağlılığı yüzünden Plethon diye de anılır.

Gemistos, önce Edirne yakınlarındaki Osmanlı sarayında eğitim gördü. Ardından Doğu büyü sanatını ve Zerdüşt öğretisini inceledi. 1438'de Papa IV.Eugenius zamanında Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki çekişmeye son vermek için Floransa'da toplanan konsile katıldı. Din sorunlarından çok Yeni-Platonculuk'un geliştirilmesiyle ilgilenerek, burada, Floransalı hümanistlere Aristoteles ve Platon arasındaki ayrılıklar üzerine bir bildiri sundu.

Gemistos, konsilin iki kilisenin birleşmesine ilişkin belgesini onaylamakla birlikte, üçlemeci dinbilim üzerine bir eleştiri getirdi. Yunan Ortodoksluk'unun Ruh'un Tanrı ile ilişkisini açıklama biçiminin Ruh'un Baba ve Oğul ile ikili ilişkisini betimleyen Latin öğretisiyle karşıtlaştığını öne sürdü.

Gemistos'un çağında Rönesans İtalyası'nda Platon üzerine araştırmalar başlamıştı. İstanbul'un Osmanlılar'ın eline geçişinden önce Mediciler'in Mistra sarayına sığındı. Floransa şehir devletlerinin başında bulunan Cosimo de Medici'ye Platon üzerine dersler verdi. Bu devlet adamının desteğiyle 1459'da İtalyan düşüncesini derinden etkileyecek olan Floransa Platon Akademisi kuruldu. Burada Platon'un o dönemde bilinen yapıtları çevrildi, Aristoteles dizgesi ve Skolastikler eleştirildi. Gemistos, antik Helen dinbilimindeki somut bireyler evreni yerine, Platon'un deneyüstü idealar evrenini benimsiyordu.

Gemistos, ayrıca Platon'un *Nomoi*'sinden ("Kanunlar") esinlenerek bir yasa taslağı düzenledi. Bu taslak klasik Atina kültürüne dayanan ve Platonculuk, Stoa ahlakı ve İslam yazgıcılığı öğelerini içeren, toplumsal ve politik bir ütopya yaratmayı amaçlıyordu. Ona göre bu toplum, ortak çıkarlar için değişik toplulukları bir araya getirecek, siyasal kararlılığın sağlanabilmesi için de tutucu manastır dizgesinden temizlenecekti. Ölümünden sonra basılan yapıtı, Hıristiyanlık'ı alçalttığı gerekçesiyle İstanbul patriği Gennadios'un buyruğu üzerine yok edilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Peri on Aristoteles poros Platonia diaferetai*, (ö.s.), 1540, ("Aristoteles ile Platon Arasında Varlık Konusundaki Görüş Ayrılıkları Üzerine"); *Nomon suggrafe*, (ö.s.), C. Alexandre, (der.), 1858, ("Yasa Düzenleme").

• **BAKINIZ:** B.BESSARION, GENNADIOS II.

GEMİCİ, Hasan
(1927)

Türk, güreşçi. Akdeniz Oyunları ve Olimpiyat şampiyonu olmuştur.

Kocaeli'nde doğdu. Güreşe askerlik yaparken başladı. 1951'de katıldığı Türkiye Birincilikleri'nde dönemin ünlü şampiyonu Ali Yücel'in karşısında çıkardığı başarılı güreşle dikkati çekti. Aynı yıl İskenderiye'de yapılan Akdeniz Oyunları'na katılacak Türk milli güreş takımına seçildi. 52 kiloda Akdeniz Oyunları'nda da milli formayı giydi ve 52 kiloda Olimpiyat şampiyonu oldu. Helsinki dönüşü önemli bir rahatsızlık geçirerek bir süre minderlerden uzak kaldı, 1955'te tekrar güreşe başladıysa da başarılı olamadı.

GENCEBAY, Orhan
(1943)

Türk şarkıcı, besteci ve sinema oyuncusu. Arabesk müzik türünün Türkiye'de öncüsü olmuştur.

Samsun'da doğdu. Küçük yaşlarda bağlama çalıp türkü söylemeye başladı. Kısa bir süre konservatuvar eğitimi gördü. 1966'da İstanbul Radyosu'na saz sanatçısı olarak girdi, bir yıla yakın Yurttan Sesler programında çalıştı. Radyodaki görevinden ayrıldıktan sonra arabesk müzik çalışmalarına ağırlık verdi. İlk uzunçaları *Bir Teselli Ver*'i 1970'te doldurdu. Aynı yıl ilk filmini çevirdi. Arka arkaya doldurduğu plaklar ve çevirdiği filmlerle arabesk müziğin kısa zamanda tanınıp yayılmasına yol açtı.

1970'ten sonra hemen her yıl yeni bir uzunçalar doldurdu, en az bir film çevirdi. Filmlerinde, çoğunlukla plaklarında yer alan şarkıları kullandı. Bu filmlerin hemen tümünün konuları da yine bu şarkılar üzerine kuruluydu. Adlarını da Gencebay'ın plaklarından alan bu filmler birbiri ardı sıra gişe rekorları kırdı.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *Bir Teselli Ver*, 1971; *Ben Doğarken Ölmüşüm*, 1973; *Dertler Benim Olsun*, 1974; *Batsın Bu Dünya*, 1975; *Bir Araya Gelemeyiz*, 1975; *Şoför*, 1976; *Hatasız Kul Olmaz*, 1977; *Çilekeş*, 1978; *Yarabbim*, 1980; *Kır Gönlünün Zincirini*, 1980; *Leyla ile Mecnun*, 1983.

GENCER, Leylâ
(1923)

Türk opera sanatçısı. Uluslararası düzeyde ün kazanmış bir dramatik sopranodur.

İstanbul'da doğdu. Liseyi bitirdikten sonra İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda öğrenim gördü. 1946-1949 arasında İstanbul Şehir Korosu'nda solist olarak çalıştı. Ardından Ankara Devlet Operası'nın sınavını kazanarak bu kuruluşta görev aldı. İlk kez, Mascagni'nin *Cavalleria rusticana* (Köylü Namusu) operasında başrole çıktı. Bu arada şan dersleri almayı sürdürdü. 1951'de Eugen d'Albert'un (1864-1932) *Tiefland* operasının Türkiye'deki ilk sahneleşinde Martha rolüyle büyük bir başarı kazandı. 1952'de İtalya'da çalışmaya başladı ve kısa bir süre sonra Milano La Scala Operası'nda solist oldu. Daha sonra da Münih ve Viyana devlet operaları, San Francisco, Roma ve Venedik operaları ile çeşitli uluslararası festivallere konuk sanatçı olarak katıldı. 1957'de Francis Poulenc'in (1899-1953) *Dialogues des Carmélites* (Carméliteler'in Diyalogları) adlı operasının dünyadaki ilk sahnelenişinde rol aldı. Ayrıca Londra'da Albert Hall ve New York'ta Carnegie Hall salonlarında konserler verdi. Plak çalışmaları da yaptı.

Bugün de çeşitli ülkelerdeki önemli opera kuruluşlarında sahneye çıkmakta, zaman zaman Türkiye'deki temsillere de katılmaktadır. Geniş bir repertuarı vardır, özellikle Donizetti, Bellini ve Verdi operalarındaki başarılarıyla övülür.

GENÇAY
(1933)

Türk, ressam. Karışık boya ve gereçlerle Op Art anlayışı doğrultusunda çalışmaktadır.

Gençay Kasapçı Ankara'da doğdu. 1954'te İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nden (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) mezun oldu. Mezuniyetinden bir yıl önce İtalyan hükümetinin bir bursuyla Floransa'ya gitti, orada fresk çalışmaları yaptı. İlk kişisel sergisini 1957'de açtı. 1960-1966 arasında yeniden İtalya'ya giderek Roma'da çalıştı. Yurt içinde ve dışında çok sayıda sergi açtı, karma sergilere katıldı.

Akademi'yi bitirdiği yıllarda figüratif resimler yaptı. Daha sonra, boyadan başka, nazar boncuğu, tahıl tanesi, taş gibi çeşitli malzemeleri de kullandı. Bu resimlerinin yapısını nokta, benek, fırça vuruşu gibi küçük birimlerin art arda getirilmesiyle oluşturduğu düzenler üstüne kurmuştu. Genellikle tek rengin çeşitlemelerini kullanmasına karşın, çok renklilik etkisi elde etti. Işık ve hareketliliğin yanı sıra, sonsuzluk duygusu vermeyi de amaçladığı bu resimlerinde, ton karşıtlıkları, titreşen bir etki bırakır.

Gençay son çalışmalarında, yine küçük birimlerden yola çıkarak, noktacı bir yaklaşımla doğa görünümlerini resimledi. Tuval üstünde yer yer yoğunlaşarak yerleştirilmiş küçük birimler ve fırça vuruşları, gerçekliklerden kaynaklanmakla birlikte, genelde soyut bir biçim oluştururlar. Bu son resimler öncekilere göre daha az simetrik ve daha dinamik kompozisyonlardır.

Jean Genet

GENET, Jean
(1910)

Fransız romancı, şair ve oyun yazarı. Yapıtlarında, çeşitli suçlardan düştüğü hapishanelerde tanıdığı toplum dışı insanların, yerleşmiş ahlak kurallarına karşı çıkışlarını işlemiştir.

19 Aralık 1910'da Paris'te doğdu. Evlilik dışı bir çocuk olduğu için annesi tarafından terkedildi, on yaşına değin bir yetimhanede ve Morvan'da bir çiftçi ailesinin yanında kaldı. On yaşındayken girdiği ıslahevinden 1926'da kaçarak Fransız sömürge birliklerine katıldı. Kısa bir süre sonra oradan da kaçtı ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde hırsızlık, kaçakçılık olaylarına karışarak tam bir serseri gibi yaşadı. İşlediği suçlar yüzünden sık sık hapse girdi. 1948'de Fransa'da hırsızlık yüzünden onuncu kez yargılandı ve yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı. Bu arada, 1942'de hapiste yazmış olduğu *Notre-Dame des fleurs* ("Çiçeklerin Meryem Anası") adlı ilk romanı André Gide, Jean Cocteau ve Jean-Paul Sartre gibi ünlü yazarların dikkatini çekti. Bu yazarların cumhurbaşkanına verdikleri bir dilekçe üzerine bağışlandı.

1947'de *Les Bonnes* (Hizmetçiler) adlı oyununun Paris'te Louis Jouvet tarafından sahnelenmesi, edebiyat dünyasının Genet adını tartışma konusu yapmasına neden oldu.

Sartre 1952'de yayımladığı *Saint Genet: comédien et martyr* ("Aziz Genet: Oyuncu ve Kurban") adlı eleştirel incelemesinde Genet'yi varoluşçu açıdan ele alarak onun toplumun yerleşmiş değerlerine karşı

çıkışını yalnız kendi ahlak çöküntüsünün değil, aynı zamanda insanlığın durumuyla ilgili öfkesinin bir yansıması olduğunu ileri sürdü. Genet'nin yazar olarak adını duyurması bir bakıma, Sartre'ın bu uzun incelemesine dayanır.

Genet hapisteyken *Miracle de la rose* ("Gülün Mucizesi"), *Pompes funèbres* ("Cenaze Töreni"), *Querelle de Brest* adlı romanlarını yazmıştı. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra tamamladığı *Journal du voleur* ("Hırsızın Günlüğü") adlı romanı *Haute surveillance* (Gözetim Altında), *Le balcon* ("Balkon"), *Les nègres* ("Zenciler") ve *Les paravants* ("Paravanlar") adlı oyunlarıyla uluslararası bir üne kavuştu. Yapıtları çeşitli dillere çevrildi, oyunları birçok değişik ülkede sahnelendi.

Romanları ve oyunları ◄

Romanlarında oldukça şiirsel bir dil kullanan Genet, kendi özyaşamından yola çıkarak, yakından tanıdığı yeraltı dünyasını korkusuzca betimler. Hırsızlar, katiller, kaçakçılar, fahişeler, eşcinsellerle dolu olan bu dünyanın pisliği ve şiddeti, Genet'in güçlü anlatımıyla şaşırtıcı bir güzellik kazanır. Oyunlarında ise bu özyaşamsal yöntemi bir yana bıraktığı görülür. Oyun kahramanlarının da romanlardaki insanlar gibi toplum dışına itilmiş kimseler olmalarına karşın, onun bu oyunlarda yaşamla ilgili düşüncelerinin özünü dile getirmeye çalıştığı söylenebilir.

Genet bu yapıtlarında yaşamın bir tanımını vermeye çalışır. Ancak ona göre, yaşam yaşanarak kavransa bile, tam anlamıyla açıklanamayacağı için böyle bir tanım olanaksızdır. Her insanın bir kimliği vardır, ama insan kendi kimliğini algılayamaz; kendisinin düşsel bir yansısını başka bir insanın gözünde görebilir. Genet'ye göre, insan bu belirsizlikten ve boşluktan kurtulmak için rol yapmaya başlar. Her rol de belli bir işleve verilen bir addan başka bir şey değildir. Böylece eylemlerin yerini işlevler alır, dolayısıyla da gerçek davranışlar törensi davranışlara dönüşür. Örneğin, 1949'da sahnelenen *Gözetim Altında* adlı ilk oyununda, bir zindan hücresinde yatmakta olan Yeşil Göz, Maurice ve Lefranc, suçlular dünyasının aşama sıralamasında bir büyüklük gösterisine girişirler. İçlerinden yalnız Yeşil Göz, öfkeye kapıldığı bir anda, önceden tasarlamadığı gerçek bir cinayet işlemiştir. Öbür iki oyun kişisi ise sadece katilliğe özenmektedirler. Daha büyük bir güvensizlik içinde olan Lefranc sonunda düşlediği cinayeti Maurice'i boğarak gerçekleştirdiği zaman, bunu sıradan bir eylem sayan Yeşil Göz tarafından küçümsenir ve umduğu yüceliğe erişemez.

Hizmetçiler'de Solange ve Claire adlı iki kızkardeşin her gece sırayla, yanında çalıştıkları hanımın rolünü oynadıklarını görürüz. Birinin "hanım"ı canlandırdığı akşam öbürü de öteki kardeşi oynar. Hanımlarına duydukları sevgi ve nefreti bu törensi oyunla sürdüren hizmetçiler, ona acı çektirmek için âşığını bir suç duyurusuyla polise bildirmişlerdir. Adamın serbest bırakıldığını telefonla bildirmesi üzerine hanımı zehirlemeye karar verirler. Eve dönen kadının hazırladıkları zehirli çayı içmeden evden çıkması üzerine tasarladıkları oyunu kendileri sürdürürler ve hanım rolündeki Claire zehirli çayı içerken onun rolünü oynayan Solange da cenaze hazırlıklarına başlar.

Gerçeklik ve görünüş

Genet'nin oyunlarında kullandığı benzetme yönteminin en çarpıcı örneklerinden biri, toplumu insanların düşlerini gerçekleştirdikleri bir genelev olarak tasarladığı *Le balcon*'dur. Bu oyunda sahte bir piskopos, bir yargıç ve bir general, tasarladıkları fantezileri genelevde gerçekleştirirken, bunların gerçek dünyadaki benzerlerinden daha sahte olmadığını vurgulamış olurlar. Bu sırada, evin dışında bir ayaklanma hareketi bastırılmaya çalışılmaktadır. Bir ara ayaklanmayı bastırmaya çalışan emniyet müdürü ile devrimin önderi de genelevde buluşunca, gerçeklerin olmadığı yerde bunların simgelerinin ortaya çıkacağı görüşü dramatik bir biçimde sergilenmiş olur.

Les nègres'de beyaz bir kadının hazırlanan bir törenle zenciler tarafından öldürülmesi, gerçek yaşamda vurulan bir zencinin cezalandırılışını simgeler.

Les paravants'da Genet, Cezayir Savaşı sırasında baskı altındaki bir grubu ele alır. Said ve arkadaşları iki seçenekle karşı karşıyadırlar. Ya devrime katılacaklar ya da efendilerinin onlara uygun gördüğü gibi kurulu düzene uyacaklardır. Başkaldırma, ezilenleri ezenlerin kimliğiyle özdeşleştirdiği için Said her iki seçeneği de reddeder, böylece kendince inandırıcı bir kimliğe kavuşur. Sonuçta kurşuna dizilse bile, gerçekleştirmiş olduğu uyum onun görünüşü ile gerçekliği arasındaki tutarlılığı kanıtlar.

Genet'nin, bütün yapıtlarında yerleşik ahlak kurallarına aykırı bir ahlak anlayışının sözcülüğünü ettiği söylenebilir. Özellikle başkalarının insana zorla benimsetmeye kalktıkları yazgıya karşı çıkmakla insanın gerçek kimliğini bulabileceği düşüncesi, onda tutkuyla yinelenen bir inanca dönüşmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Notre-Dame des fleurs*, 1944, ("Çiçeklerin Meryem Anası"); *Miracle de la rose* 1946, ("Gülün Mucizesi"); *Pompes funèbres*, 1947, ("Cenaze Töreni"); *Querelle de Brest*, 1947; *Journal da voleur*, 1948, ("Hırsızın Günlüğü"). **Oyun:** *Haute surveillance*, 1947, (Gözetim Altında); *Les bonnes*, 1947 (Hizmetçiler); *Le balcon*, 1956, ("Balkon"); *Les nègres*, 1958, ("Zenciler"); *Les paravants*, 1961, ("Paravanlar").

• KAYNAKLAR: C. Bonnefoy, *Jean Genet*, 1965; M. Esslin, *The Theatre of the Absurd*, 1961; J. P. Sartre, *Saint Genet: comédien et martyr*, 1952.

• BAKINIZ: ARTAUD, SARTRE.

GENNADIOS II
(1405-1473)

Bizanslı din adamı ve filozof. Rönesans başlarında Platonculuk'a karşı Aristotelesçilik'i savunmuş, İstanbul'un fethinden sonra buranın ilk patriği olmuştur.

Gerçek adı Georgios Scholarios'tur. 1405'te İstanbul'da doğdu, orada öldü. Bizans İmparatoru Johannes VIII. Palaeologos'un saray vaizi oldu. 1438'de, Doğu ve Batı kiliselerini bir araya getirmeyi amaçlayan Floransa Konsili'ne danışman seçildi. Sonra Bizans Kilisesi'nin Roma Kilisesi'nden temel konularda çok ayrı olduğu düşüncesini benimsedi. İmparator ise, Osmanlılar'a karşı Avrupa'nın desteğini

sağlayabilmek için birleşmeyi savunuyordu. Bu yüzden imparatorla arası açılan Gennadios 1450'de manastıra çekildi. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u aldıktan sonra, Gennadios Edirneli varlıklı bir Türk'ün evinde bir süre tutsak kaldı. Fatih, onun kimliğini öğrenip İstanbul Patriği olmasını buyurunca, 6 Ocak 1454'te II. Gennadios adıyla patrik oldu. 1465'e değin sürdürdüğü bu göreve iki kez ara vermek zorunda kaldı. Patriklikten ayrıldıktan sonra Selanik'te Prodromos manastırına çekildi. Ölene değin, kendini felsefe çalışmalarına adadı. Fatih Sultan Mehmed'in isteği üzerine *Apologatika pros Musulmanos* ("Müslümanlara Karşı Savunma") adlı bir kitap hazırladı ve Hıristiyanlık'ı savundu.

Gennadios, Rönesans'ı etkileyen Platonculuk ve Yeni-Platonculuk'a karşı, gerçek Aristotelesçilik'in anlaşılması için uğraşanlardandır. Aristoteles'in yorumlardan uzak metinlerinin ortaya çıkarılmasına çalışmış, onun düşüncelerinin Hıristiyanlık'a uyduğunu ileri sürmüştür. Gennadios, yapıtlarında, özellikle Platoncu Gemistos'u eleştirmiş, onun Platon'dan esinlenerek yazdığı *Nomoi* ("Yasalar") adlı yapıtının, bu dinle ayrılığını apaçık ortaya koyduğunu savunmuştur. Bu nedenle kitabı İstanbul'da yaktırmıştır. Aristoteles'in *Peri Hermenias*'ını ("Önerme Üstüne") açıklamış, çeşitli Skolastik düşünürlerin yapıtlarını Yunanca'ya çevirmiştir. Gennadios Yunan felsefesi üzerine yaptığı incelemeleriyle Rönesans'a öncülük eden Bizanslı düşünürler arasında sayılır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Hamiliai*, (ty), ("Konuşmalar"); *Peri psykhes*, (ty), ("Ruhlar Üstüne"); *Kata Latinon*, (ty), ("Latince Üstüne"); *Apologatika pros Musulmanos*, (ty), ("Müslümanlara Karşı Savunma").

• **BAKINIZ:** GEMISTOS, GEORGİOS [Trabzonlu].

GENOVESI, Antonio
(1712-1769)

İtalyan, iktisatçı ve filozof. Locke'un bilgi kuramıyla Leibniz'in monad kavramını uzlaştırmaya çalışmıştır.

1 Kasım 1712'de Castiglione'de doğdu, 23 Eylül 1769'da Napoli'de öldü. 1721'de, babasının isteği üzerine, bir manastıra girdi. 1737'de rahip oldu. 1738'de Napoli'ye giderek edebiyat, retorik ve felsefe öğrenimi gördü. Giambattista Vico'nun öğrencisi oldu. 1741'de Napoli Üniversitesi'nde metafizik profesörlüğüne getirildi. 1745'te ahlak okutmaya başladı. Bu süre içinde yayımlanan iki yapıtının kilise çevrelerinde tepki görmesi üzerine felsefe alanındaki ilgisini iktisata çevirdi.

Genovesi, İtalya'da, Locke'tan etkilenen düşünürlerin başında gelmektedir. Locke'un bilgi kuramı ile Leibniz'in monad kavramını bir bireşim içinde yeniden değerlendirmeye çalışmıştır. 1743'te yayımlanan *Elementa Metaphysicae Mathematicum in Modum Adornata* ("Metafizikte Birtakım Matematik Öğeler") adlı yapıtı dinsizlik ve akılcılıkla suçlanmasına neden oldu. Bu yüzden 1745'te yazdığı *Universae Christianae Theologiae Elementa* ("Hıristiyan Tanrıbilimin Tümel İlkeleri") adlı yapıtını yayımlatmadı; kitap, ölümünden sonra 1771'de yayımlandı.

Genovesi'ye göre insan özgür ve ahlaklı bir tin ile organik gövdenin bireşimidir. İnsan düşüncesi de özdeksel ve anlıksal olarak ikiye ayrılır. Bu görüş açısından mantığı beş bölümde incelemiştir. Mantık, Genovesi'ye göre anlığı yanılmalardan kurtarma, gerçeği bulma, yargılama, usavurma, düşünceyi düzenleme bilimidir. Metafiziği ise, bu konuyla ilgili yapıtında varlık, evren, Tanrı ve tin bilgisi olmak üzere dört bölümde inceler. Gözlemlenen olguların ardındaki gerçekliği, tözü insanın bilmesinin olanaksızlığını savunur. F. Bacon ve Galilei'nin modern felsefenin öncüleri olduğuna inanır.

Ahlak öğretilerini iktisat alanına uygulamak isteyen Genovesi anlık ve ahlak alışkanlıklarının iktisat olguları üzerindeki etkilerini araştırdı; bu bilim için de evrensel yasalar bulmaya çalıştı. İktisat konusundaki genel eğilimi merkantilist olarak nitelenen Genovesi, devletin korumacı tutumu ile serbest rekabeti uzlaştırmaya çalıştı. Kilise yetkisinin ruhani sorunlar dışına taşmaması gerektiğini vurguladı.

Özellikle felsefe alanındaki yapıtlarını İtalyanca yazan Genovesi, felsefeyi Latince bilmeyenlerin de öğrenmelerine kolaylık sağlamış, bu yüzden kimi çevrelerin tepkisini üzerine çekmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Elementa Metaphysicae Mathematicum in Modum Adornata*, 1743-1745, ("Matematik Yöntemle Birtakım Metafizik Öğelerin Öğretimi"); *Logico-critica*, 1745, ("Eleştiri Mantığı"); *Delle lezioni di commercio*, 1765, ("Ticaret Üzerine Dersler"); *Universae Christianae Theologiae Elementa*, 1771, ("Hıristiyan Tanrıbiliminin Tümel İlkeleri").

• **KAYNAKLAR:** E. Gambini, *Antonio Genovesi*, 1910; A. Tisi, *Il Pensiero religioso d'Antonio Genovesi*, 1932; L. Villari, *Il pensiero economico di Antonio Genovesi*, 1959.

• **BAKINIZ:** BERKELEY, LEIBNIZ, LOCKE.

GENSCHER, Hans Dietrich
(1927)

Alman (FAC) devlet adamı. 1974'ten bu yana dışişleri bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

21 Mart 1927'de Halle yakınlarında Reideburg'da (bugün DAC) doğdu. Leipzig ve Hamburg üniversitelerinde öğrenim gördü. Öğrencilik yıllarında siyasetle ilgilenmeye başladı. 1945'te Liberal Demokrat Parti'ye (LDP) üye oldu. 1952'de Federal Almanya'ya geçerek, Bremen'e yerleşti.

Daha sonraki yıllarda Hür Demokrat Parti'ye (FDP) giren Genscher, 1965'te Kuzey Ren-Westfalya temsilcisi olarak Federal Meclis'e (Bundestag) seçildi. 1969'da Brandt'ın başkanlığında, Sosyal Demokrat Parti (SPD)-FDP koalisyonunun oluşturulmasında etkin rol oynadı ve hükümette içişleri bakanı oldu. İçişleri bakanlığı döneminde polis örgütünü yeniden düzenledi, seçmen yaşını 18'e indirdi ve bazı idari reformlar yaptı.

1974'te, yardımcılarından birinin DAC ajanı olduğu iddiası üzerine istifa eden Brandt'ın yerine Helmut Schmidt geçti. Genscher, Schmidt hükümetinde dışişleri bakanlığı ve başbakan yardımcılığı görevine getirildi. Aynı yıl, FDP başkanlığına seçildi. 1982'de dışişleri bakanlığı ve başbakan yardımcılığı görevinden istifa eden Genscher, aynı yıl kurulan Hıristiyan Demokrat Birliği (CDU)-FDP hükümetinde eski görevine getirildi.

Haziran 1984'te ikinci kez FDP başkanlığına seçilen Genscher, birkaç gün sonra Şubat 1985'te parti başkanlığından ayrılacağını açıkladı.

• YAPITLAR (başlıca): *Bundestagsreden*, 1972, ("Meclis Konuşmaları"); *Deutsche Aussenpolitik*, 1977, ("Alman Dış Politikası").

• BAKINIZ: BRANDT, KOHL, H. SCHMIDT.

GENTILE, Giovanni
(1875-1944)

İtalyan, filozof ve bilgin. Yeni-Hegelci akımın öncülerindendir. Faşist korporatif devlet felsefesine ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

30 Mayıs 1875'te Sicilya'da Castelvetrano'da doğdu, 15 Nisan 1944'te Floransa'da öldü. Floransa ve Roma üniversitelerinde hukuk, dilbilim, tarih, yazın tarihi ve felsefe öğrenimi gördü. 1917-1944 arası Napoli, Palermo, Pisa ve Roma üniversitelerinde felsefe profesörü olarak çalıştı. 1922'de I. Mussolini hükümetinde eğitim bakanı oldu. İtalyan eğitim sistemini faşist anlayışa göre düzenledi. 1924'te, görevinden ayrıldıktan sonra, Ulusal Faşist Kültür Kurumu'nun başına getirildi, bu görevini 1943'te Mussolini'nin düşüşüne değin sürdürdü. Faşizme karşı olanlarca öldürüldü.

Gentile'nin felsefeye olan ilgisi Hegel'in yapıtlarını okumakla başladı. Önce hukuk, yazın, dilbilim gibi konularda çalıştı, sonra Hegel'i inceledi, ona yeni bir yorum getirerek İtalya'da benimsenmesine katkıda bulundu. Özellikle 1910'dan sonra Croce ile birlikte Hegel felsefesinin içerdiği sorunları yeniden ele aldı. Bu çalışmaları sonucu İtalya'da, Croce ile birlikte, Yeni-Hegelcilik'in öncüsü sayılır.

Bütün düşüncelerini, belli bir bakış açısına ve kendi oluşturduğu dizgeye göre açıklamaya çalışan Gentile, "edimci idealizm" adını verdiği kuramını, felsefesinin odağı sayar. Bu kurama göre özne ile nesne ayrı ayrı düşünülürse, bilgi sorununda, olumlu bir sonuca varılamaz. Düşünce özne ile nesnenin bir bireşimidir. Bu durum bilgi için de geçerlidir. Ancak, bilginin de, onun öğeleri arasında bulunan düşüncenin de edimle bağlantılı olduğu unutulmamalıdır. Gerçeklik, ancak bir edimle tasarlanabilir, bu edim onu düşünülebilir bir nesne durumuna getirir. Gerçekliği edimden soyutlayarak, kendi başına bir varlık diye, düşünme olanağı yoktur. Gerçekliğin, bilginin edimsel konusu olması da, onun bir edimle birlikte düşünülmesinden dolayıdır. Gentile, "kendi kendinde nesne" *(ding an sich)* ve gerçeklik konusunda Kant'ı eleştirerek, kendi kendinde nesnenin bir gerçeklik olabilmesi için, daha önceden düşüncesinin (ide) bir tasarımının bulunması gerektiğini öne sürer. Ona göre "kendinde gerçeklik" adı verilen nesne düşünülmemiş gibi görünen, düşünülmüş gerçekliktir. Yoksa düşünülmeyen, düşünme akışı içinde edimle bağlantılı kılınmayan bir gerçekliğin varlığı söz konusu değildir. Nesne, özneye görünen varlıktır. Bu nedenle bilgi, özne-nesne özdeşliğini kavrayan tinin ediniyle oluşan bir üründür. Bilgi, nesneyi bir varsayım olarak alan, öznenin eyleminden doğar. Algı ve duyum ise bilgiyi oluşturmaya yarayan ilk edimlerdir. Bilen özne ile bilen nesneyi ayrı birer varlık olarak görmek, bir bütünü iki bağımsız bölüme ayırmak demektir.

Gentile'ye göre felsefe, tarihi bir bütün olarak kavrayacak durumda değildir. Tarih, Hegel'in ileri sürdüğü gibi, tinin kendi özünü ortaya koyduğu bir varlık alanı olsa bile, tin bu alanda bir bütün olarak alanın diyalektiğini değil, ancak kendi gelişiminin diyalektiğini kavrayabilir. Çünkü düşünce, bu diyalektik akışın içinde, bu akışla birliktedir, onunla eşzamanlıdır. Bu diyalektik akışa tarih adı verilirse felsefe ve düşüncenin de bu tarihten başka bir varlık olmadığı anlaşılır. Felsefe düşüncenin canlı tarihidir. Gerek doğa, gerekse tarih tinin gerçekleştirdiği birer varlıktır. İşte felsefe bu gerçekleştirmenin bilince varma eylemidir. Tinin, kendi gelişim çizgisi üzerinde yürümesi tarihtir, bu gelişim sürecinde tin kendi kendinin bilincine varır. Bu durumda tarihle felsefe özdeş olur. Tarihte gerçekleşen düşüncedir, tinin eylemidir, bu nedenle insan kendini ancak tarih içinde kavrayabilir, kendi "Ben"inin bilincine varabilir.

Sanatla ilgili görüşlerini "Ben" kavramı çevresinde odaklaştıran Gentile'ye göre yaratma kaynağını "Ben"de bulan bir edimdir. Belli bir kurala bağlanmayan, bir aşamadan ötekine sıra izlemeden sıçrayan bu edim sanatı oluşturur. Ben'in edimi, bu yaratma olayında, düşünülmüş gerçekliğin sınırlarını aşar, birtakım yeni tasarımlar ortaya koyar, sonra bu tasarımlar düşünülmüş gerçekliğin kapsamı içine girer, onu genişletir.

Devlet anlayışı

Gentile, toplumun sınırsız bir duygu ve düşünce karışımından oluştuğu kanısındadır. Bu büyük karışım, belli görüşler doğrultusunda, sürekli olarak, yeni kurumlar ve düzenler yaratacak güçtedir. Bu düşünce karışımına, belli bir biçim kazandıran erk, devlet adını alır. 1915'e değin özgürlükçü, yaratıcı, bireye değer veren bir devlet anlayışını savunan Gentile sonra düşünce değiştirir, faşizme dayalı bir korporatif devlet kuramı geliştirir. Bu kurama göre faşizm sürekli oluş içinde bulunan bir düşüncedir, bir kültürdür. Faşizme dayalı devlet bütün hakların, insan değerlerinin kaynağıdır. Devlet bireyden öncedir, birey bir sonuçtur. Devlet kendi bütünlüğünü sağlamak, geleceğini güven altına almak için bütün yollara başvurabilir. Devletin dışında ve üstünde bir güç yoktur. "Faşizm yalnız bir devlet felsefesi değil, ulusun bütün istenç ve düşüncesini biçimlendirmeyi amaç edinen bir yaşam felsefesidir".

◄ *"Edimci İdealizm"*

• YAPITLAR (başlıca): *Rosmini e Gioberti*, 1898, ("Rosmini ve Gioberti"); *La Filosofia de Marx;* 1898, ("Marx'ın Felsefesi"); *Sommario die Pedagogia*, 1912, ("Pedagoji

Savaş ve barış hukuku

Üzerine Toplu Yazılar"); *L'atto del Pensare Como Atto Puro*, 1912, ("Saf Edim Olarak Düşünce"); *La Riforma della Dialettica Hegeliana*, 1913, ("Hegel Diyalektiğinin Reformasyonu"); *Sistemo di Logica Como teoria del conoscere*, 1921, ("Somutun Teorisi Olarak Mantık Sistemi"); *I Fondementi della Filozofia del Diretto*, 1923, ("Devlet Felsefesinin Temelleri"); *Genesi e Struttura della Societa*, 1926, ("Toplumun Köken ve Yapısı"); *Opere Complete*, 1928, ("Toplu Yazılar"); *I Fondementi dell'Attualismo*, 1931, ("Edimselciliğin Temelleri").

• KAYNAKLAR: V.A. Bellezza, *La Riforma Spaventiano-Gentili ana della Filosofia Hegeliana*, 1970; M.E. Brown, *Neoidealistic: Croce, Gentile, Collingwood*, 1966; G. Giraldi, *Giovanni Gentile*, 1968; H.S. Morris, *The Social Philosophy of Giovanni Gentile*, 1960; A. Negri, *Giovanni Gentile*, 2 cilt, 1975; P. Romanelli, *The Philosophy of Giovanni Gentile*, 1938; F. de Sarlo, *Gentile e Croce*, 1932; A. L. Shiavo, *La Filosofia Politico di Giovanni Gentile*, 1971; U. Sprito, *Giovanni Gentile*, 1969.

• BAKINIZ: F. BRADLEY, CROCE, FICHTE, HEGEL, NIETZSCHE, ROYCE.

GENTILIS, Albericus
(1552-1608)

İtalyan, hukukçu. Devletler hukukunun kurucularındandır.

14 Ocak 1552'de İtalya'da San Ginesio'da doğdu, 19 Haziran 1608'de Oxford'ta öldü. Soylu bir ailenin oğludur. Babası hekimdi. 1572'de Perugia Üniversitesi'ni bitirdi ve medeni hukuk doktoru oldu. Ascoli kentinde yargıçlık yaptı. Bir süre sonra mezhep değiştirerek Protestan oldu. Bu nedenle baskıya uğradı. Ömür boyu hapis cezasına çarptırılıp, mallarına el koyma kararı alınınca, 1579'da İtalya'dan ayrılmak zorunda kaldı. 1580'de İngiltere'ye sığındı. 1584'te Kraliçe I. Elizabeth tarafından İspanya'nın İngiltere büyükelçisi Mendoza hakkında hukuksal bir araştırma yapmakla görevlendirildi. Mendoza'nın Kraliçe Elizabeth'i tahttan indirip öldürerek, yerine İskoçya Kraliçesi Mary'yi getirmeyi amaçlayan bir komplonun içinde yer aldığı saptandı. Gentilis, bu olaydan sonra, 1585'te elçilerin görev yaptıkları ülkelerdeki yetki ve sorumluluklarını ele aldığı *De legationibus* ("Elçilik Görevleri Üzerine") adlı kitabını yazdı.

Diplomasi ilkeleri

De legationibus'ta, genel kanının tersine, Mendoza'nın elçi sıfatıyla diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanması gerektiğini savundu. Doğal hukuktaki yalnızca girişim halinde kalan suç cezalandırılamaz ilkesinden yola çıkarak, elçinin görevli bulunduğu ülkede sonuçsuz kalan bir komplo girişiminden dolayı cezalandırılamayacağını ileri sürdü. Ancak, elçilerin ayrıcalık ve bağışıklarına sınırlamalar getirilmesi gerektiğini de savundu. Elçinin görev aldığı ülkede taraf bulunduğu sözleşmelerden kaynaklanan anlaşmazlıklarda kaza bağışıklığından yararlanamayacağını belirtti. Yerel otoritelerin elçinin evine giremeyeceklerini ve mallarına el koyamayacaklarını savundu. Gentilis, bu konuda daha önce yapılmış çalışmalardan çok daha yetkin ve sistemli bir çalışma olan *De legationibus* adlı kitabıyla, çağdaş diplomasi ilkelerinin temellerini attı. Görüşlerini kabul eden İngiliz hükümeti İspanya'dan Mendoza'yı geri çağırmasını istedi.

Gentilis bu olaydan sonra bir süre Almanya'da yaşadı. İngiltere'ye dönüşünde, 1587'de Kraliçe Elizabeth tarafından Oxford Üniversitesi'nde kurulan medeni hukuk kürsüsüne profesör olarak atandı. Devletler hukuku üzerine verdiği derslerin notlarını 1588'de *De jure belli commentatio prima* ("Savaş Hukuku Üzerine İlk Yorum") adlı bir kitapta topladı. 1598'de ise bu kitabın tamamlanmış ve gözden geçirilmiş bir baskısı olan *De jure belli libri tres* ("Savaş Hukuku Üzerine Üç Kitap") yayımlandı.

Gentilis bu kitabında savaşın kim tarafından yapılabileceği, savaşın nedenleri, yürütülmesi ve yönetilmesi, tutsak ve rehinelerin konumları, düşmanlığın sona ermesi durumunda yenenin düşman kişiler ve mallar üzerindeki hakları ve barış antlaşmaları gibi konuları ele aldı. Dini inançları yaymaya yönelik savaşların haklı olamayacağını savundu. Savaşan taraflar arasında papanın hakemlik yapmasına karşı çıkarak hakemlik görevinin, Iustinianus'un *Corpus iuris* adlı yasalarını bilen deneyimli yargıçlar tarafından yerine getirilmesini istedi. Kadınların, çocukların ve rahiplerin savaş sırasında korunmaları gerektiği üzerinde durdu.

Kitabında barış ve ittifak antlaşmalarını da inceleyen Gentilis, antlaşmaların geçerliliğinin imzalarını taşıdıkları hükümdarların yaşamlarıyla sınırlı olmadığını, bunların, bazı olağanüstü durumlar dışında taraf olan halkları ve yeni hükümdarları da bağladığını savundu. Barış antlaşmaları imzalanırken, antlaşmanın geçerliliğinin ancak yapıldığı dönemdeki koşullarda bir değişiklik olmaması durumunda süreceğine ilişkin bir koşulun taraflarca kabul edilmesi gerektiği görüşündeydi. Gentilis, Roma hukukunda yer alan bu koşulu, devletler hukukuna sokan ilk kişidir.

Gentilis 1605'te İngiliz Donanma Mahkemesi'nde görev aldı. Aynı zamanda Hollanda ile savaşmakta bulunan İspanya'nın elçilik danışmanı oldu. Bu görevi sırasında karşılaştığı davaların kararlarını ve devletler hukukunun çeşitli sorunlarıyla ilgili düşüncelerini, 1613'te yayımlanan *Hispanicae advocationis* ("İspanya'nın Savunması") adlı kitabında bir araya getirdi. Kitabında denizlerin serbestliği ilkesine karşı çıkarak, İngiltere'nin topraklarını çevreleyen tüm denizler üzerinde egemenlik hakkının bulunduğunu savundu. Ayrıca, denizlerdeki egemenlik hakkının kıyılarla sınırlı olmadığını, açık denizlerde de geçerli olabileceğini ileri sürdü.

Gentilis, devletler hukukunun insan toplulukları arasındaki toplumsal ilişkilerden türeyen, doğal bir düzene dayanan bağımsız bir bilim olması gerektiğini savunmuştur. Çalışmalarında bazen kutsal kitaplardan, ilahiyatçıların ve felsefecilerin çalışmalarından yararlanmışsa da, ağırlıklı olarak dini olmayan kaynakları yeğlemiştir. Batı Avrupa'da, kilisenin otoritesi ve dini kurallar dışında, laik hukuk görüşünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Çalışmaları kuramsal olmaktan çok günlük yaşamda ortaya çıkan sorunların çözümüne yöneliktir. İncelediği sorunlardan yola çıkarak bir sentez yapmamış ve kendi adıyla anılan bağımsız bir hukuk sistemi geliştirmemiştir. Ancak, devletler hukuku kapsamına giren birçok konuyu ilk kez ele alarak ve çağdaş devletler hukuku-

nun birçok temel ilkesini ortaya koyarak devletler hukukunun kurucuları arasına girmiştir. Görüşleri, Hollandalı hukukçu Hugo Grotius'un *De Jure belli as pacis* ("Savaş ve Barış Hukuku Üzerine") adlı kitabına temel olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *De legationibus*, 1585, ("Elçilik Görevleri Üzerine"); *De jure belli commentatio prima*, 1588, ("Savaş Hukuku Üzerine İlk Yorum"); *De jure belli libri tres*, 1598, ("Savaş Hukuku Üzerine Üç Kitap"); *De unione regnorum Britanniae*, 1605, ("Britanya Krallıkları'nın Birliği Üzerine"); *Hispanicae advocationis*, (ö.s.), 1613, ("İspanya'nın Savunması").

- KAYNAKLAR: E. Armigero, *Gazzera, Alberico Gentili: bibliografia*, 1917; A. Bavaj, *Alberto Gentili, fondator della scienza del dritto internazionale*, 1935; G. Vecchio, *Ricordando Alberico Gentili*, 1937.

- BAKINIZ: GROTIUS, F. SUAREZ.

GÉNY, François
(1861-1959)

Fransız, hukukçu. Hukukta "özgür bilimsel araştırma" yaklaşımının kurucularındandır.

17 Aralık 1861'de Meurthe-et-Moselle bölgesinde Baccarat'da doğdu, 16 Aralık 1959'da Nancy'de öldü. 1901'de Nancy Üniversitesi'nde medeni hukuk profesörü oldu. 1919-1925 arasında bu üniversiteye bağlı hukuk fakültesinin dekanı olarak görev yaptı.

Gény hukukta "özgür bilimsel araştırma" hareketinin kurucularındandır. Görüşlerini 1919'da yayımlanan *Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif* ("Özel Pozitif Hukukta Yorum Yöntemi ve Kaynaklar") ve 1919-1924 arasında yayımlanan *Science et technique en droit privé positif* ("Özel Pozitif Hukukta Bilim ve Teknik") adlı kitaplarında açıklayan Gény'e göre Fransız medeni kanununa yeni bir yorumla yaklaşmak gerekmektedir. Yasa koyucunun bu yasaları hazırlarken her türlü hukuksal soruna bir çözüm bulduğu yolundaki geleneksel yoruma karşı çıkan Gény, pozitif hukukun hukuksal sorunların çözümünde yetersiz kaldığı noktada mahkemelerin yeni kurallar oluşturmada özgür olmaları gerektiğini savunmuştur. Gény'ye göre mahkemeler yeni kurallar oluştururken tüm hukukun dayanağını oluşturan toplumsal gerçeklikten ideolojiye kadar çeşitli konularda bilimsel bir araştırma yürütmek zorundadır. Gény'nin geliştirmiş olduğu hukuk yaklaşımına göre yasalar hukuksal tekniklerin ya da yapıların, bilimin verilerine uygulanması sonucu oluşur.

Gény'nin yaklaşımı çağdaş hukuk felsefesini büyük ölçüde etkilemiştir. Fransa'da yargının yaratıcı niteliğinin vurgulanmış olması, bu ülkede yazılı hukukun daha esnek bir biçimde yorumlanmasına olanak sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif*, 1919, ("Özel Pozitif Hukukta Yorum Yöntemi ve Kaynaklar"); *Science et technique en droit privé positif*, 1919-1924, ("Özel Pozitif Hukukta Bilim ve Teknik").

GEOFFROY SAINT-HILAIRE, Étienne
(1772-1844)

Fransız, doğabilimci. Deneysel embriyoloji, paleontolojik evrim ve teratolojinin kurucusudur.

15 Nisan 1772'de Étampes'ta doğdu, 19 Haziran 1844'te Paris'te öldü. Babasının isteğine uyarak bir süre Navarre Koleji'nde hukuk okuyan Geoffroy Saint-Hilaire, daha sonra tıp çalışmalarına yöneldi ve önce Collège du Cardinal'de, ardından Collège de France'da eğitim gördü. Daha sonra ilgisini, Rahip René-Just Haüy ve Daubenton'un etkileriyle zooloji konusunda yoğunlaştırdı. 1793'te çalışmaya başladığı Jardin des Plantes'ın aynı yıl Doğabilim Müzesi'ne dönüştürülmesinin ardından müzeye bağlı 'Omurgalı Hayvanlar Tarihi' bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı. 1794'te, Fransa'daki ilk zooloji derslerini verdi. 1798'de Napoléon'un Mısır seferine bilim kurulu üyesi olarak katıldı. 1809'da Paris Üniversitesi'nde zooloji profesörlüğüne getirildi ve bu görevi müzedeki göreviyle birlikte 1840'a değin sürdürdü. 1807'de Bilimler Akademisi'ne seçilen Geoffroy Saint-Hilaire 1815'ten sonra da kısa bir süreyle, doğduğu kentin milletvekilliğini yaptı.

Geoffroy Saint-Hilaire, ana uğraşı olan karşılaştırmalı anatomi konusunda, daha önce de kimi bilim adamlarınca savunulmuş olan "organik yapı birliği" ilkesini temel aldı. Eski doğabilimciler gibi organları biçimlerine göre sınıflayıp, değişmeyen yapılar olarak ele almak yerine, aralarındaki ilişki ve bağlantılardan yola çıktı ve birbirine benzeyen organların hangi canlıda olursa olsun benzeşik organlar olduğunu, ayrıca bir organın büyümesinin, bir başka organ körelmedikçe olanaksız olduğunu ileri sürdü. Benzerliklerin, evrimsel gelişim düzeyleri farklı hayvanlar arasında da bulunduğunu gösteren gözlemlerine dayanarak, her türün aynı yapı taşlarına sahip olduğunu ve türlerin tek bir cinsin evrimiyle, yalından karmaşığa doğru geliştiklerini savundu. Zoolojiye ilişkin görüşlerini paleontoloji araştırmalarıyla da doğrulamaya çalışarak, palentolojik evrim görüşünün kurucusu oldu.

Geoffroy Saint-Hilaire, bireyin embriyolojik evrimi ile hayvanlar evrenindeki evrim arasında bir koşutluk olduğu inancıyla hayvan embriyolojisine yöneldi ve bu konudaki araştırmalarıyla omurgalılarda organik yapı birliği kuramını destekleyen kanıtlar elde etti. Ucubeler üzerindeki incelemeleriyle, ucubeliğin yalnızca eksik ve olağan dışı bir organik gelişimin sonucu olduğunu kanıtladı. Böylece deneysel embriyoloji ve embriyon aşamasındaki gelişim bozukluğunu konu alan teratolojiyi kurmuş oldu.

Geoffroy Saint-Hilaire'in, organik yapı birliği ilkesini omurgasızlara da uygulamayı amaçlayan çalışmaları, hayvanları ayrı ve değişmeyen gruplar içinde inceleyen ve evrimci görüşleri kabul etmeyen, yakın çalışma arkadaşı Cuvier ile arasındaki ünlü tartışmayı başlattı. Geoffroy Saint-Hilaire, Avrupalı

bilim adamlarının bir çoğunu etkileyen bu tartışmada savunduğu görüşlerle, Darwin'in evrim kuramının kabul edilmesine uygun bir ortam yaratmayı başarmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Sur la classification des mammifères* (G. Cuvier ile), 1795, ("Memelilerin Sınıflandırılması Üzerine"); *Philosophie anatomique*, 2 cilt, 1818, 1822, ("Anatomi Felsefesi"); *Essai de classification des monstres*, 1821, ("Ucubeleri Sınıflandırma Denemesi").
- KAYNAKLAR: J.E. Amlinsky, *Geoffroy Saint-Hilaire and His Struggle Against Cuvier*, 1955; T. Cahn, *La vie et l'oeuvre d' Etienne Geoffroy Saint-Hilaire.*
- BAKINIZ: BUFFON, CUVIER, C. DARWIN.

GEORGE III
(1738-1820)

İngiltere ve İrlanda kralı. Yönetimi sırasında Amerika'daki İngiliz kolonileri bağımsızlıklarını kazanmıştır.

4 Haziran 1738'de Londra'da doğdu, 29 Ocak 1820'de Windsor'da öldü. Galler Prensi Frederick Louis ile Saksonya-Gotha hanedanından Prenses Augusta'nın oğludur. Öğrenimini güçlükle tamamlayabilen George 1751'de babası ölünce Galler Prensi, 1760'ta büyükbabası II. George ölünce de İngiltere kralı oldu.

Kral olduktan sonra parlamentoda, kendisine bağlı bir destekçiler grubu yarattı. Kralın Dostları adıyla anılan bu grubun yardımıyla, kendisinden önceki iki kral döneminde siyasi yaşamda etkin rol oynamış Whigler'in gücünü kırdı. Kendi atadığı ve yalnızca kendisine karşı sorumlu kıldığı hükümetler aracılığıyla ülke yönetimi üzerindeki denetimini artırdı.

İngiltere ve Prusya ile Fransa, Avusturya ve müttefikleri arasında 1756'dan beri sürmekte olan Yedi Yıl Savaşları 1763'te imzalanan Paris Antlaşması ile sona erdi. Paris Antlaşması'nın kazanılan askeri başarıları yansıtmadığını ve ülkede özgürlüklerin kısıtlandığını savunan J. Wilkes önderliğinde bir grup parlamentoda III. George'a karşı bir muhalefet başlattı. 1770'e değin sürecek siyasi kargaşa döneminde ardı ardına gelen başkanlar, savaşın neden olduğu mali güçlükleri aşmak amacıyla denizaşırı ticaretin büyümesi, kolonilerin kendi yönetim giderlerini karşılaması ve vergilendirilmesi gibi önlemler aldılar. Ancak bu uygulamaları Amerika'daki İngiliz kolonileri tepkiyle karşıladı.

1770'te North'un (1732-1792) başkanlığında Toryler ve Kralın Dostları'ndan oluşan bir hükümetin kurulmasıyla ülkedeki siyasi karışıklık dönemi son buldu. İç ve dış politikaya uygulamada III. George'un yön verdiği bu dönemde, Amerika'daki İngiliz kolonilerine karşı izlenen uzlaşmaz ve baskıcı politikalar sonucu Temmuz 1776'da koloniler Birleşik Devletler adıyla bağımsızlıklarını ilan ettiler. 1778'de Fransa'nın, 1779'da İspanya'nın, 1780'de ise Hollanda'nın kolonilerin yanında İngiltere'ye karşı savaşa katılmalarıyla, Amerika'daki İngiliz birlikleri Ekim 1781'de teslim olmak zorunda kaldı. 1783'te İngiltere, Birleşik Devletler'in bağımsızlığını tanıdı.

Kolonilerin yitirilmesi 1782'de North'un başbakanlıktan ayrılmasına neden oldu. Rockingham ve Shelburne'nun başbakanlıklarını North ile Whigler'in önderlerinden Fox'un (1749-1806) kurdukları koalisyon hükümeti izledi. Kralın gücünü sınırlayarak yerine kabine sistemini getirme konusunda anlaşan North ve Fox, Hindistan'ın yönetsel ve iktisadi denetimini ele geçirmiş bulunan Doğu Hindistan Kumpanyası üzerinde devlet denetimini artırmayı öngören bir yasayı Avam Kamarası'ndan geçirince, III. George tarafından görevden uzaklaştırıldılar. Aralık 1783'te başbakan olan Pitt'in [Genç] Şubat 1801'e değin süren başbakanlığı sırasında III. George siyasi yaşama etkin müdahaleden vazgeçti. 1798'de, İrlanda'nın İngiltere'den ayrılmasını ve tam bağımsızlığını talep eden Birleşik İrlandalılar Örgütü yenilgiye uğratıldı. 1801'de İngiltere ve İrlanda birleşerek Birleşik Krallık adını aldılar. 1802'de Fransa ile yapılan Amiens Antlaşması ile 1793'ten beri sürmekte olan savaş sona erdiyse de, 1803'te yeniden başladı. Fransa ile barış görüşmelerinin sürdüğü sırada 1807'de sağlığı bozulan III. George bir süre sonra kör oldu. 1811'de kralın ruh sağlığının bütünüyle bozulduğunu ilan eden parlamento onun tüm yetkilerini kraliçeye devretti.

- KAYNAKLAR: J. Brooke, *King George III*, 1972; J.C. Long, *George III: The Story of a Complex Man*, 1961; J. S. Watson, *The Reign of George III, 1760-1815*, 1960.
- BAKINIZ: J. CARTWRIGHT, W. PITT [Genç], W. PITT [Yaşlı], G. WASHINGTON, WILKES.

GEORGE, Henry
(1839-1897)

ABD'li siyaset adamı ve iktisatçı. Toprak sahipliğinden kaynaklanan gelirlere vergi konarak diğer tüm vergilerin kaldırılmasını önermiştir.

2 Eylül 1839'da Philadelphia'da doğdu, 29 Ekim 1897'de New York'ta öldü. Düşük gelirli dindar bir yayıncının oğluydu. 13 yaşında okulu bıraktı ve bir ithalat firmasında kâtip olarak çalışmaya başladı. Daha sonra denizci olan Henry George 1856'da Philadelphia'ya döndü. Pek çok iş değiştirdikten sonra 1871'de San Francisco'da iki arkadaşıyla birlikte *San Francisco Daily Evening Post* gazetesini çıkarmaya başladı.

Henry George, gazetesi 1875'te mali zorluklar nedeniyle kapanana değin yazdığı makalelerde kamu toprakları üstüne yapılan spekülasyonları, tekellerin yasal olmayan eylemlerini ve California'daki Çinli göçmenlerin sömürüsünü ahlaki açıdan eleştirdi. Daha sonra iktisadi sorunlarla ilgilenmeye başladı ve başmakalelerinde ekonomide devlet denetiminin artmasını, halka hizmet veren sanayilerin geliştirilmesini önerdi.

Resim 311
Antonio GAUDI Y CORNET
"Sagrada Familia Kilisesi" *Barcelona, İSPANYA*

Resim 312
Paul GAUGUIN
"Bekâretin Yitirilişi" Chrysler Müzesi Norfolk, İNGİLTERE

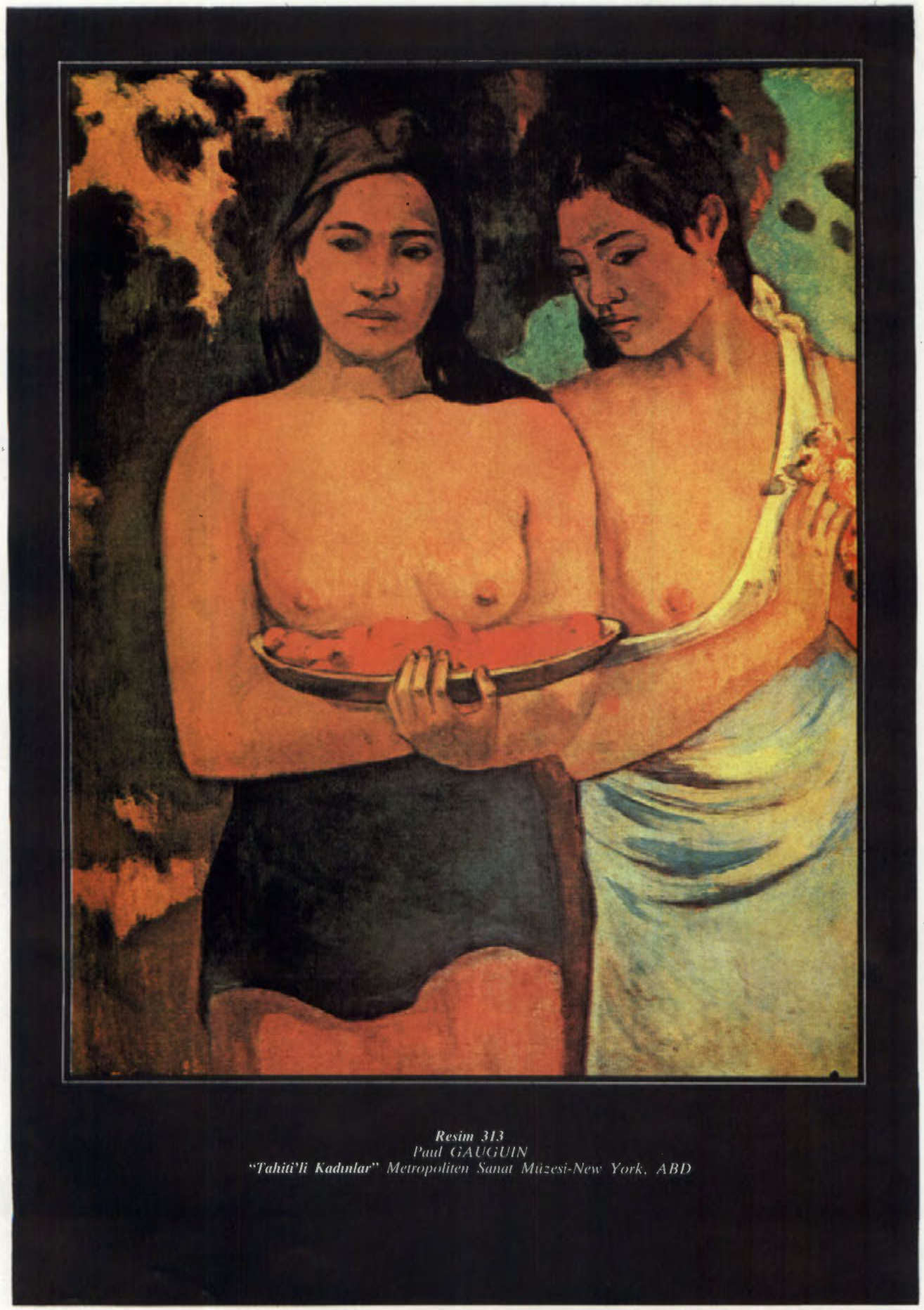

Resim 313
Paul GAUGUIN
"Tahiti'li Kadınlar" *Metropoliten Sanat Müzesi-New York, ABD*

Resim 314
Theodore GERICAULT
"Epsom'da At Yarışları" Louvre Müzesi-Paris, FRANSA

Yoksulluğu insanlığın en önemli sorunu olarak değerlendiren George, yoksulluğun nedenini toprağın özel mülkiyeti ve bundan doğan haksız gelirler olarak gördü. Ricardo, J.S.Mill, Malthus gibi iktisatçıların çalışmalarını inceledi ve Ricardo'nun rant kuramını tartışmasız bir doğru olarak kabul etti. 1879'da yayımlanan *Progress and Poverty* ("İlerleme ve Yoksulluk") adlı yapıtında azalan verimlilik yasasının yalnızca toprak için geçerli olduğunu, iktisadi gelişme gerçekleştikçe toprağın kıtlaştığını ve bunun da toprak sahiplerinin elde ettiği (hak edilmemiş kazancın) artmasına neden olduğunu ileri sürdü. İktisadi bunalımların nedeni olarak da toprak rantını gören George, devletin toprak değeri üzerinden tek bir vergi alarak ve diğer tüm vergilerden vazgeçerek yoksulluğu ve krizleri önleyebileceğini öne sürdü. Bu şekilde elde edilecek vergi gelirinin büyük miktarlara erişeceğini varsayarak, bunun verimli kamu hizmetlerinin geliştirilmesi gibi yararlı alanlarda kullanılmasını önerdi.

Ülkesinde ve İngiltere'de verdiği konferanslarla ılımlı sosyalistleri ve genç aydınları etkileyen George 1886'da Merkezi İşçi Sendikası'nın da desteğiyle New York kenti belediye başkanlığına adaylığını koydu. Seçimi az bir farkla kazanamadı ancak "tek vergi" onu destekleyenlerin sloganı haline dönüştü. 1897'de ikinci kez New York belediye başkanlığına adaylığını koydu, fakat seçimlerden önce öldü. Ölümünden sonra Amerika'da çok sayıda kentte Henry George adını taşıyan okullar kurulmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Our Land and Land Policy*, 1871, ("Toprağımız ve Toprak Politikamız"); *Progress and Poverty*, 1879, ("İlerleme ve Yoksulluk"); *The Irish Land Question*, 1881, ("İrlanda'da Toprak Sorunu"); *Protection or Free Trade*, 1886, ("Korumacılık ya da Serbest Ticaret"); *The Condition of Labor*, 1891, ("Emeğin Durumu"); *Science of Political Economy*, (ö.s.), 1897, ("Politik İktisat Bilimi").

- **KAYNAKLAR:** C.A.Barker, *Henry George*, 1955; S.B.Cord, *Henry George: Dreamer or Realist*, 1965; H.George (oğlu), *The Life of Henry George*, 1900; E.P.Lawrence, *Henry George in the British Isles*, 1957.

- **BAKINIZ:** J.S.MILL, RICARDO.

GEORGE, Stephan
(1868-1933)

Alman, şair ve çevirmen. Önceleri "sanat sanat içindir" ilkesine bağlanmış, sonra ise sanat yoluyla yeni bir insan anlayışının peygamberi olmak istemiştir.

12 Temmuz 1868'de Bingen'de, Büdesheim'da doğdu, 4 Aralık 1933'te İsviçre'de, Locarno yakınında öldü. Şarap yapımcısı olan varlıklı bir ailenin oğluydu. Çocukluğunda Fransızca öğrendi. İlk ve ortaöğrenimini Bingen'de yaptı. Yunanca ve Latince'nin yanı sıra kendi çabasıyla İtalyanca da öğrendi. Daha ortaokul yıllarında kendi uydurduğu bir alfabeyle şiirler yazarak yakın arkadaşlarına dağıtmaya başladı. On dört yaşında Darmstadt'a gitti, ünlü Ludwig-Georg Lisesi'ne girdi. Burada kaldığı altı yıl boyunca Ibsen'i kendi dilinde okuyabilmek için Norveçce çalıştı. 1888'de, önce İngiltere'ye, oradan İsviçre'nin batısında Montreux'ye, sonra da Milano ve Torino'ya gitti. Yaşamının bundan sonrasını sürekli yolculuk yaparak geçirdi. 1889'da ilk kez gittiği Paris'te Albert Saint Paul, Verlaine, Mallarmé, P.H.Villiers de l'Isle Adam (1840-1889) gibi şair ve yazarlarla tanıştı. Bir süre, Mallarmé'nin yalnızca on iki kişiyi çağırdığı ünlü salı akşamı toplantılarına katıldı. Fransız kültür çevrelerinde ona geleceğin Goethe'si olarak bakılıyordu. Ancak Paris'te çok kalmayarak önce İspanya'ya, oradan Berlin'e, sonra da Potsdam'a gitti. Berlin, Roma ve Münih üniversitelerinde felsefe ve sanat tarihi derslerini izledi.

1891'de, Viyana'da, o sıralar on sekiz yaşında olan Avusturyalı şair Hugo von Hofmannstahl'le (1874-1929) tanıştı. Aynı yıl yayımlanan *Pilgerfahrten* ("Hac Yolları") adlı şiir kitabını uzun yıllar yazışacağı bu şaire adadı. Ekim 1892'de ise, 1919'a değin sürecek olan *Blätter für die Kunst* adlı derginin ilk sayısını yayımladı. Çok az sayıda basılan bu dergi ancak George'nin yakın çevresi tarafından okunuyordu.

George biçimciliğe tutkuyla bağlıydı ve yeni bir ırkın yeni bir dinin habercisi ve peygamberi olmak istiyordu. Yaşadığı sürece yakın çevresinde gerçekten bir peygamber olarak alkışlanmış, neredeyse mitleştirilmiştir. O yıllarda yaşayan ünlü yazarların çoğu kısa ya da uzun süre George'nin çevresine katılmışlardır. Ses uyumunun ve simgelerin abartılması yüzünden, okunması olanaksız şiirleri bulunan George, Baudelaire, Mallarmé, Rosetti, Verlaine, D'Annunzio, Dante, Shakespeare, Sophokles ve Pindar'dan çeviriler yaparak da Alman edebiyatına katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Hymnen*, 1890, ("İlahiler"); *Pilgerfahrten*, 1891, ("Hac Yolları"); *Algabal*, 1892; *Hirten- und Preisgedichte*, 1895, ("Çoban ve Övgü Şiirleri"); *Der Teppich des Lebens*, 1899, ("Yaşamın Halısı"); *Maximin, ein Gedenkbuch*, 1905, ("Maximin, Bir Anı Kitabı"); *Der siebente Ring*, 1907, ("Yedinci Yüzük"); *Werke*, (ö.s.), 18 cilt, 1927-1934, ("Bütün Eserleri"); *Das neue Reich*, 1928, ("Yeni Evren").

- **KAYNAKLAR:** G.P.Landmann, *George und sein Kreis*, 1960; F.Gundolf, *St.George*, 1930; *Stefan George Kolloqium*, 1971.

GEORGIOS [Trabzonlu]
(1396-1486)

Giritli düşünür. İtalya'da Rönesans döneminde yeniden benimsenen Platoncu görüşlere karşı Aristoteles'i savunmuş, onun Skolastik felsefeden ayrılığını ortaya çıkaran özgün metinlerini Latince'ye çevirmiştir.

1395 ya da 1396'da Girit'teki Khandas'ta doğdu, Roma'da öldü. "Trabzonlu" olarak anılmasının nedeni ailesinin Trabzonlu olmasıdır. Genç yaşta İtalya'ya

gitti. 1420'de Vicenza'da, 1428'de de Venedik'te Eski Yunan edebiyatı okuttu. Papa IV. Eugenius'un çağrısı üzerine 1431'de Roma'ya gitti, onun özel sekreteri ve Sapienza Akademisi'nde felsefe profesörü olarak on altı yıl geçirdi. Bu arada Ferrara-Floransa Konsili'nin (1438-1445) danışmanlığını üstlendi. Çabaları sonucu Doğu ve Batı kiliseleri arasında geçici bir birlik sağlandı. Platon'un görüşlerine karşı çıkışının eleştirilmesi üzerine Papa V. Nicolaus onu Roma'dan uzaklaştırdı. Napoli Krallığı'na sığınan Georgios, 1466'da Roma'ya döndü.

İtalya'da Rönesans döneminde, Aristoteles'in görüşleri, Orta Çağ'ın Skolastik felsefesiyle özdeş görüldüğünden suçlanmıştı. Platon'un İdeacılık'ı ise, *Kilise*'yi ve aydınların büyük bölümünü etkisi altına almış; bir Platon Akademisi kurulmuştu. Ancak Georgios gibi kimi düşünürler, Aristoteles'in eldeki metinlerinin, çevirenlerin yorumlarını da katmış olmaları yüzünden, özgünlüklerini yitirdiğini, Skolastik'in Aristoteles felsefesinin yalnızca bir bölümünü içerdiğini savunuyorlardı. Bu nedenle, onun gerçek değerini ortaya çıkarmak, usa uygunluğunu açıklayabilmek için çaba gösterdiler. Yapıtlarını kişisel yorumlara başvurmaksızın Latince'ye çevirdiler.

Georgios, Eusebios ve Aziz Kyrillos'tan başka, Ptolemaios'un *Almagest*'ini, Platon'un *Nomoi*'sini ("Kanunlar"), Aristoteles'in *Rhetorika*'sını Latince'ye çevirdi. Dönemin ünlü dilbilimcilerinden Lorenzo della Valle, bu çevirilerin, özellikle de *Nomoi*'nin yanlışlarla dolu olduğunu ileri sürdü. Georgios'un Aristotelesçi tutumuna tepkiler sürerken o, Yunan felsefesinin bu iki büyük adı üzerine bir inceleme hazırlığı içindeydi. 1468'de *Comparationes Philosophorum Platonis et Aristotelis* ("Aristoteles ve Platon Felsefelerinin Karşılaştırılması Üzerine") adlı bir kitap yayımladı. Platon'u ağır biçimde yerdiği yapıtta Aristoteles'in görüşlerinin hem us, hem inanç yönünden Hıristiyanlık'a, özellikle de Kutsal Üçleme'ye Platon'dan daha uygun olduğunu göstermeye çalıştı. Bunun üzerine Platon Akademisi'nin başında bulunan Bessarion, 1469'da yayımladığı *Adversus calumniatores Platonis* ("Platon'u Suçlayanlara Karşı") adlı bir kitapla Georgios'a karşı çıktı.

Aristotelesçiler'in çabaları, kısa sürede olmasa bile, Aristoteles'in görüşlerinin din adamları ve aydınlarca yeniden değerlendirilmesine yol açtı. Bu bağlamda Georgios'un uğraşılarının özellikle de çevirilerinin katkısı olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Comparationes Philosophorum Platonis et Aristotelis*, 1468, ("Aristoteles ve Platon Felsefelerinin Karşılaştırılması").

- **BAKINIZ:** BESSARION, GEMISTOS, GENNADIOS II, THEODOROS [Gazalı].

GEORGİOS I
(1845-1913)

Yunanistan kralı. 50 yıl süren hükümdarlığı döneminde "Megalo İdea" yı gerçekleştirmeye çalışmıştır.

I. Georgios (Yorgi), 24 Aralık 1845'te Kopenhag'da doğdu, 18 Mart 1913'te Selanik'te öldü. Danimarka Kralı IX.Christian'ın oğlu ve İngiltere Kraliçesi Alexandra'nın kardeşidir. 13 Şubat 1862'de Yunanistan Kralı I. Otto askeri bir ayaklanma sonunda tahttan uzaklaştırılınca İngiltere, Rusya ve Fransa, Danimarka Prensi William'ın, tahta geçmesini kararlaştırdılar. Bu karar, 30 Mart 1863'te Yunan Ulusal Meclisi'nce de kabul edildi. William, 31 Ekim 1863'te, I. Georgios adıyla Yunan tahtına çıktı. Yunanistan, üç koruyucu devletin garantisi altında, bağımsız ve meşruti bir krallık olacaktı. Britanya yönetiminde olan İyon (Yunan) Denizi'ndeki adalar, 29 Mart 1864'te üç devlet arasında imzalanan bir antlaşmayla Yunanistan'a bırakıldı. Seçimleri hile ile kazandığı ileri sürülen Vulgaris'i Nisan 1875'te görevden alan Georgios'un, bu tarihten sonra ülke yönetimi üzerindeki etkisi daha da arttı. Tesalya 1881'de büyük devletlerin baskısı ile, Osmanlı Devleti'nce Yunanistan'a bırakıldı. 1897 savaşında Osmanlılar'a yenilen Yunanistan büyük devletlerin araya girmesiyle yitirdiği toprakları geri aldı ve genişlemesini sürdürdü. Epir, Makedonya ve Girit, 1912-1913 Balkan Savaşı ile Yunanistan'ın eline geçti. Georgios, bu savaş sonunda işgal edilen Selanik kentine girdiği sırada bir suikast sonucu öldürüldü. Yerine oğlu Constantine (Konstantin) geçti.

I.Georgios, 50 yıl boyunca, Yunanistan'ı anayasaya bağlı kalarak yönetti. Yunanistan, onun döneminde Megalo İdea'ya (Büyük Yunanistan düşüncesi) uygun yayılmacı bir politika izlemiştir. Yunan sınırı dışında yaşayan Rumlar'ın, Yunanistan ile birleşme istekleri, Yunan yönetimince desteklenmiş, kendilerine yardım yapılmıştır.

GEORGİOS II
(1890-1947)

Yunanistan kralı. 1922-1923 ve 1935-1947 arasında iki kez krallık yapmıştır.

II. Georgios (Yorgi), 20 Temmuz 1890'da Atina yakınlarındaki Tatoi'de doğdu, 1 Nisan 1947'de aynı yerde öldü. Kral Konstantin'in (Constantine) en büyük oğludur.

Konstantin, İtilaf Devletleri'nin 11 Temmuz 1917'deki ültimatomu ile tahttan indirildi. Georgios, Alman yanlısı olduğu gerekçesi ile Yunan tahtı üzerindeki hakkından yoksun bırakıldı. Kral olan kardeşi Alexander'ın 25 Ekim 1920'de ölmesi ve diğer kardeşi Paul'ün krallığı kabul etmemesi üzerine,

babası Konstantin yeniden krallığa getirildi. Georgios 27 Şubat 1921'de, Romanya Kralı Ferdinand'ın kızı Prenses Elizabeth ile evlendi. Konstantin 27 Eylül 1922'de General Nikolaos Plastiras'ca devrilince babasının yerine, Yunanistan kralı oldu. Ekim 1923'teki başarısız karşı-darbe girişimi sonucunda Yunanistan'da krallığın geleceği tehlikeye girdi. Cumhuriyetçi subaylar, Glücksburg hanedanını ortadan kaldırmak yolunda girişimlerde bulundular. Georgios, 13 Aralık 1923'te ülkesinden ayrılmak zorunda kaldı. 28 Mart 1924'te toplanan Yunan Meclisi krallığın kaldırılmasına karar verdi. Bu durum 13 Nisan 1924'te yapılan bir halk oylaması ile de kesinleşti.

Georgios, 10 Ekim 1935'te monarşinin yeniden kurulmasını kararlaştıran meclis kararı ve Kasım 1935'te yapılan halk oylaması sonucunda Yunanistan'a döndü. Georgios, bu dönemde sağcı general Ioannis Metaksas'ı destekleyerek, ülkede bir diktatörlük kurmasına yol açtı. İtalya ve Almanya'nın Yunanistan'ı işgali üzerine 1941'de ülkeden ayrıldı. Mısır'da ve İngiltere'de sürgün olarak kaldıktan sonra, 21 Eylül 1946'da yeniden Yunanistan'a döndü. İç savaş ortamının yaşandığı ülkesinde kısa bir süre daha krallık yaptıktan sonra öldü.

• BAKINIZ: METAKSAS.

GERBERT [Aurillac'lı]
(938-1003)

Fransız din adamı. II. Sylvester sanıyla papa olmuştur.

938 ya da 945 yıllarında Auvergne'de Aurillac yakınlarında doğduğu sanılmaktadır. 12 Mayıs 1003'te Roma'da öldü. Yoksul bir köylü ailesindendi. Küçük yaşta öksüz kalınca, Aurillac Manastırı'na gönderildi. 967'de Barcelona Kontu Borrell'in yanında İspanya'ya gitti. Üç yıl süren bu gezi sırasında Araplar'dan müzik ve astronomi öğrendiği sanılmaktadır. Kont ile Roma'ya geçtiklerinde, özellikle matematik bilgisiyle Papa XIII. Johannes'i ve İmparator I.Otto'yu etkiledi, mantık alanında çalışması için Rheims'e yollandı. Öğrencisi olan İmparator II.Otto onu İtalya'daki Bobbio Manastırı'nın yönetimiyle görevlendirdi. Ancak, imparatorun toprak siyaseti bölgedeki büyük toprak sahiplerinin çıkarlarıyla uyuşmadığından, Gerbert, burada tutunamadı. II. Otto'nun 983'te ölümünden sonra Rheims'e kaçtı. Pavia'ya gittiğinde yeni tahta geçmiş olan III. Otto ile tanıştı. 991'de Rheims başpapazı seçildiyse de, Papa V. Gregorius, bu görevini onaylamadı. Bunun üzerine 997'de Rheims'dan ayrılan Gerbert, bir daha Fransa'ya dönmedi. III. Otto'nun 1002'de ölümüne dek onunla kaldı. Ravenna başpapazı olduğu sırada, III. Otto'ya yeni bir tarım vergisi çıkarmasını önerdi. Papa'nın ölümünden sonra III.Otto, elindeki yetkiyi kullanarak onu, II. Sylvester adıyla, papa ilan etti. Gerbert, papalığı sırasında Norveç'ten Polonya'ya papalığın etkisini geliştirmek için çalıştı. Bu görevinin dördüncü yılında öldü.

Orta Çağ'ın Batı Roma İmparatorluğu'nu canlandırma amaçları, Antik Çağ felsefe ve biliminin öğrenilmesi gereğini de ortaya koymuştu. Gerbert'in bu konudaki düşüncenin gelişmesine katkısı, bilim, mantık, edebiyat gibi çeşitli alanlarda olmuştur. Matematik konularında, döneminin en bilgili kişilerinden biri olarak, öğretimin kolaylaşması için, Romen rakamları yerine Hint-Arap rakamlarının kullanılmasını önermiştir. Abaküsü Avrupa'ya tanıtan da odur. Çarpma, bölme ve ondalık kesir hesaplamalarıyla ilgili açıklamaları vardır. Takımyıldızların ve gezegenlerin yerlerini gösteren yarı küreler ve bir usturlab geliştirerek, astronomi konularının, öğrencilerce daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Su gücüyle işleyen bir org yapmayı da tasarlamıştır. Büyük ölçüde, İspanya'da Araplar'dan öğrendiği bu bilgiler ona ayrıcalıklı bir yer sağlamış, büyücü olduğundan kuşkulanılmasına bile yol açmıştır. Matematikle ilgili çalışmaları, yazdığı mektuplar aracılığıyla günümüze ulaşmıştır.

Retorik ile ilgili olarak incelediği Terentius, Virgilius, Horatius, Persius ve Lucanus'un yapıtlarını okutmuş, Cicero'nun *Topik*'lerini, Aristoteles'in *Peri Hermeneios* ("Önerme Üstüne") ve *Kategoriai* ("Kategoryalar") adlı yapıtlarını, Porphyrius'tan *Isagoge*'yi inceletmiştir. Eski yazmaları toparlayarak bir kütüphane oluşturan Gerbert'in bilimlerin sınıflandırılmasına ilişkin düşünceleri Aristoteles'in sınıflandırmasına benzemektedir. Felsefe ile ilgili tek yapıtı, *De rationali et rationalibus uti* ("Usun Kulllanılmasına ve Ussal Olanlara İlişkin"), bu sınıflandırmayı ve bilim tanımını içerir. Gene bu yapıttan, Gerbert'in Platon'un idealarına yakınlık duyduğu anlaşılmaktadır.

Gerbert'in bu alanlardaki çabaları sonucu özellikle Rheims kenti dönemin önemli bir eğitim odağı olmuştur. Hümanizm'in öncülerinden olan Chartres'lı Fulbert de onun öğrencilerindendir.

• YAPITLAR (başlıca): *De rationali et rationalibus uti*, (ty), ("Usun Kullanılmasına ve Ussal Olanlara İlişkin").

• KAYNAKLAR: N.Bubnov, *Gerberti Opera Mathematica*, 1889; J.V.Havet, *Lettres de Gerbert*, 1889; M.Uhlirz, *Untersuchungen über Inhalt und Datierung der Briefe Gerberts von Aurillac*, 1957.

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, OTTO I.

GERÇEK, Selim Nüzhet
(1891-1945)

Türk, yazar ve araştırmacı. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nün kurucusudur.

İstanbul'da doğdu, 12 Aralık 1945'te aynı yerde öldü. Yazar Abdülhak Şinasi Hisar'ın kardeşidir. 1910'da Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Ardından İsviçre'ye gitti, Cenevre'de yükseköğrenim gördü. Yurda döndükten sonra bir süre Darülbedayi'de (İstanbul Şehir Tiyatroları) bazı oyunları sahneye koydu. 1922'de Celal Nuri (İleri) ve Suphi Nuri'nin (İleri)

çıkardığı *İleri*'de gazeteciliğe başladı. Çeşitli gazetelerde tiyatro eleştirileri ve bibliyografya konusunda yazılar yazdı.

1934'te Türkiye'de yayımlanan kitap, süreli yayın, nota, harita vb. basılı malzemenin düzenli bir biçimde derlenmesi için "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu" adlı yasanın çıkarılmasına ön ayak oldu. Bu yasa gereğince Türkiye'de basılan her türlü yazı ve resimlerin altı kopyası yayımcısı tarafından Derleme Müdürlüğü'ne verilecek, bunlar da müdürlük tarafından TBMM Kütüphanesi'ne, Ankara'da Milli Kütüphane ve İl Halk Kütüphanesi'ne, İstanbul'da Bayezid Devlet Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'ne ve İzmir'de Milli Kütüphane'ye gönderilecekti.

Selim Nüzhet Gerçek aynı yıl bu yasayı uygulamak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nü kurdu ve ölene değin burada müdürlük yaptı.

Gerçek'in ayrıca folklor, matbaacılık, gazetecilik ve tiyatro tarihi üstüne araştırmaları vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Türk Matbaacılığı*, 1928; *Türk Temaşası*, 1930; *Türk Gazeteciliği*, 1931; *Türk Taşbasmacılığı*, 1939; *Türk Temaşası (Meddah, Karagöz, Ortaoyunu)*, 1942; *Tiyatro Tarihi (Yunan ve Latin Tiyatrosu)*, 1944; *Tiyatro Bilgisi*, 1944.

GEREDE, Hüsrev (1888-1962)

Türk asker ve siyaset adamı. Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in yakın çalışma arkadaşlarındandır.

12 Mart 1888'de Edirne Karaağaç'ta doğdu, 22 Mart 1962'de İstanbul'da öldü. Ferik Mehmed Ali Paşa'nın oğludur. 1908'de Harp Akademisi'ni bitirdi. 1912'de Balkan Savaşı'nda 7. Tümen kurmay başkanlığı görevine atandı. 1913'te Trakya sınırını belirleyen komisyonda üyelik yaptı ve aynı yıl Atina büyükelçiliği askeri ateşesi oldu.

I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Kafkas Orduları harekât şube müdürlüğüne atandı. Savaşın sonunda Trabzon'da toplanan Kafkas Sulh Komisyonu'nda görev aldı. Kâzım Karabekir'in komutasındaki 15. Kolordu'da kurmay başkanlığı yaptı. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'le birlikte Samsun'a çıkanlar arasında yer aldı. Erzurum ve Sivas kongreleri ile Heyet-i Temsiliye çalışmalarına katıldı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Trabzon mebusu olarak Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni temsil eden Hüsrev Gerede ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de Trabzon milletvekili olarak katıldı.

Kurtuluş Savaşı'nda Bolu ve çevresi genel müfettişliği ve komutanlığını üstlendi. Bu sırada çıkan ayaklanmayı bastırmada gösterdiği başarı nedeniyle daha sonra Atatürk tarafından kendisine Gerede soyadı verildi.

Bir süre Ankara mevki komutanlığı yaptı. 1924'te askerlikten ayrılarak II.Dönem Urfa (1923-1927), V.Dönem Sivas (1935-1939) milletvekili olarak TBMM'de görev aldı. Bu arada Budapeşte (1924-1926), Sofya (1926-1930), Tahran (1930-1934), Tokyo (1936-1939), Berlin (1939-1942), Rio de Janeiro (1947-1949) büyükelçiliği yaptı. Dışişleri alanında özellikle Japonya ve İran'la ilişkilerin geliştirilmesinde önemli katkısı oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Türk-Nippon Dostluğunun Sonsuz Hatırası Ertuğrul*, 1937; *Siyasi Hatıralarım, I.İran*, 1952; *Mübarek Ertuğrul Şehitlerimiz ve Muhteşem Anıtları*, 1956.

GERHARDT, Charles Frédéric (1816-1856)

Fransız, kimyacı. Organik kimyaya bir sistematik kazandırmaya yönelik "tipler" kuramıyla tanınmıştır.

21 Ağustos 1816'da Strasbourg'da doğdu, 19 Ağustos 1856'da aynı kentte öldü. Kimya öğrenimine 1831'de Karlsruhe'de başlayan ve Leipzig'de sürdüren Gerhardt, 1836-1837 arası Giessen'de Liebig'in öğrencisi oldu. 1838'de Paris'e giderek Dumas'ın derslerini izledi ve asistanlığını yaptı. 1841'de doktorasını aldıktan sonra Montpellier Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. Burada araştırma olanağı bulamadığından sık sık Paris'e giderek araştırmalarını Laurent ile sürdürdü. 1851'de Paris'e gitmesine izin verilmeyince istifa etti ve Paris'te özel dersler vererek çalışmalarını sürdürdü. 1854'te yeniden akademik yaşama dönen Gerhardt, Strasbourg Üniversitesi'nde kimya ve eczacılık profesörlüğüne getirildi.

Başta organik asitlerin anhidritleri olmak üzere çeşitli organik bileşiklerin sentezi ya da analizi konusunda önemli araştırmaları olan Gerhardt'ın kimyaya en değerli katkısı, organik kimya alanında, çoğunluğunu Laurent ile birlikte gerçekleştirdiği kuramsal ağırlıklı çalışmalarıdır. Organik kimyanın inorganik kimya ile ilişkisinden, kimyasal formüllerin yazılımına değin birçok temel konuda önemli görüş ayrılıklarının bulunduğu bir dönemde Gerhardt, asitlerin tanımına getirdiği açıklık, benzeşikler kuramı ve tipler kuramıyla (doktrini) organik kimyanın gelişmesinde önemli bir rol oynadı.

Asitlerin tanımı konusunda Lavoisier'nin önerdiği ve asitliği bileşiklerin oksijen içeriğinde arayan görüşe karşı Gerhardt, hem inorganik hem organik kimya için geçerli, hidrojenin varlığına dayalı bir genel asitlik tanımını vurguladı. Organik bileşiklerin sınıflandırılması ve formüllerle gösterilmesinde de benzeşikler kuramını geliştirdi. Gerhardt, Kimyasal özelliklerinde ve bileşimlerindeki elementlerin oranlarında benzerlik gösteren bileşikleri "benzeşik" olarak tanımlayan bu kuram aracılığıyla, özellikle alkollerin sınıflandırılması yeni bileşiklerin sentezi ve özelliklerinin öngörülmesi konusunda başarılı oldu.

Gerhardt 1853-1856 arası, Dumas'nın da benzer bir çalışmasından esinlenerek tipler kuramını geliştirdi. Çeşitli organik bileşikler ve türevleri arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik bu kuramında organik bileşikleri asgari sayıda inorganik "tipler"den orna-

tım yoluyla türetilebilecek bileşikler olarak sınıflandırdı. Su, amonyak, hidrojen ve hidrojen klorür olarak aldığı inorganik tiplerdeki bir ya da daha fazla sayıdaki hidrojenin yerine konulacak organik gruplarla (köklerle), bilinen organik bileşikleri türetmek ve sınıflara ayırmak olanaklıydı. Örneğin aminler amonyaktaki hidrojenlerin ornatılmasıyla elde edilebiliyordu.

Gerhardt, özellikle benzeşikler ve tipler kuramlarıyla organik kimyanın gelişmesine önemli katkıda bulunmuş, ancak organik bileşiklerin yapısı ve sınıflandırılması konusundaki görüşleri zamanla yerini, Kekulé ve Couper gibi kuramcıların elementler arasındaki ilişkileri vurgulayan indirgemeci yaklaşımlarına bırakmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Précis de chimie organique*, 2 cilt, 1844-1845, ("Organik Kimya Özeti"); *Traité de chimie organique*, 4 cilt, 1853-1856, ("Organik Kimya Üstüne İnceleme").

- **KAYNAKLAR:** E.Grimaux ve C.Gerhardt, *Charles Gerhardt sa Vie, son Oeuvre, sa Correspondance, 1816-1856*, 1900.

- **BAKINIZ:** BERZELIUS, COUPER, J.B. DUMAS, KEKULÉ, LAURENT, LAVOISIER.

GERICAULT, Théodore
(1791-1824)

Fransız, ressam. 19. yy Fransız resminde Romantizm'in ve bir ölçüye kadar da Gerçekçilik'in gelişmesine öncülük etmiştir.

Jean Louis Andre Théodore Gericault 26 Eylül 1791'de Rouen'de doğdu, 26 Ocak 1824'te Paris'te öldü. Ailesi 1800'de Paris'e yerleşti. Gericault 1808'de lise eğitimini bırakarak, özel atölyelerde resim çalışmaya başladı. Bu sırada sergilediği ilk yapıtıyla başarı kazandı. 1815'te gönüllü olarak kralın muhafız alayına katıldı. 1816'da İtalya'ya gitti. Roma ve Floransa'da Michelangelo ile Caravaggio'nun yapıtlarını inceledi. 1817'de Fransa'ya döndü. 1819'da katıldığı sergide *Medusa'nın Salı* adlı resmi büyük bir heyecan ve ilgi yarattı. 1820'de Londra'ya gitti, iki yıl kaldı. Paris'e döndükten sonra Salpêtrière Hastanesi'ndeki delilerin portrelerini yaptı. Daha otuz üç yaşındayken bir attan düşerek aldığı yaralar sonucu öldü.

Gericault'nun çok kısa süren sanat yaşamı, üslup gelişimi açısından iki döneme ayrılır. 1820'ye değin süren ilk döneminde, yakınlık duyduğu kahramanlık konularını, geleneksel biçimcilik anlayışına dayanan romantik bir üslupla işlemiştir. Daha çok güncel konulara yöneldiği son yıllarında ise kişisel bir gerçekçilik anlayışının ilk örneklerini vermiştir.

Büyük boyutlu ilk yapıtı olan *Bir Hücumu Yöneten Avcı Birliği Subayının Portresi*'nde öğretmeni Pierre-Narcisse Guérin'den (1774-1833) öğrendiği anıtsal biçim anlayışını ve bir başka öğretmeni A.C. Horace Vernet'in (1758-1833) resimlerinde gözlemlediği savaş sahnelerinin hareket ve heyecan dolu havasını özümsediği görülür. Karşıtlık içindeki hareketlerin büyük bir başarı ile düzenlendiği bu resimde, Caravaggio, Rembrandt ve Rubens gibi sanatçıların yapıtlarında görüldüğü gibi, dramatik duygu, biçimleyici öğelerin başında gelir.

Gericault'nun başyapıtı sayılan *Medusa'nın Salı*, konusunu gerçek bir olaydan, Senegal açıklarında batan bir geminin yolcularının sal üstünde günlerce kurtuluşu beklemelerinden alır. Pek çok kişinin öldüğü bu olayda görevlilerin gösterdiği umursamazlık, dönemin Fransız hükümetini hayli uğraştıran bir skandala neden olmuştu. Gericault olayla ilgili gerçek bilgilerin tümünü kazadan kurtulanlardan almış, mahkemeleri izlemiş, morgda cesetler üstünde çalışmalar yapmıştır. Söz konusu salın eşini yaptırarak kurtulanlara üstünde poz verdirmiştir. Bu dev boyutlu yapıt, biçimsel olarak, klasik üçgen kompozisyon ile Barok'un açık-koyu anlayışının ve ışıklandırma yönteminin yoğun bir dramatik etki yaratacak biçimde bütünleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Gericault İngiltere'de kaldığı yıllarda İngiliz manzara ve suluboya geleneğinden etkilenmiş, dramatik bir anlatım arayışı yerine, güncel konulara ve gözleme daha fazla ağırlık tanıyan çalışmalara yönelmiştir. *Epsom'da At Yarışları* ile *Şimşek ve Fırtınadan Ürkmüş At*, gibi bu değişikliği yansıtan resimlerinde figürler heykelsi olmak yerine belli bir açık-koyu düzeni içinde daha yüzeysel biçimde verilmiştir. Son dönemde yaptığı akıl hastalarının portrelerinde gözleme dayanan anlatım doruk noktasına ulaşmıştır.

Gericault, resimleriyle başta Delacroix olmak üzere, birçok romantik ressam üzerinde etkili olmuş gerçekçi eğilimlerin gelişmesini de sağlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Bir Hücumu Yöneten Avcı Birliği Subayının Portresi*, 1812, Louvre, Paris; *Yaralı Ağır Suvari Savaş Alanından Ayrılıyor*, 1814, Louvre, Paris; *Binicisiz Atların Yarışı*, 1817, Louvre, Paris; *Medusa'nın Salı*, 1817, Louvre, Paris; *Kesik Başlar*, 1818, Ulusal Müze, Stockholm; *Şimşek ve Fırtınadan Ürkmüş At*, 1820-1821, Ulusal Galeri, Londra; *Epsom'da At Yarışları* 1821, Louvre, Paris; *Deli Kadın (Salpêtrière Sırtları)*, 1822, Güzel Sanatlar Müzesi, Lyon; *Kleptoman*, 1822-1823, Güzel Sanatlar Müzesi, Gand/Belçika.

- **KAYNAKLAR:** D.Qimé-Azam, *Géricault et son Temps*, 1956; A. del Guercio, *Géricault*, 1964

- **BAKINIZ:** CARAVAGGIO, COURBET, J.L. DAVID, DELACROIX, GROS, MICHELANGELO, RUBENS.

GERMAIN, Sophie
(1776-1831)

Fransız matematik bilgini. Esnek yüzeylere uygun matematiksel modeller geliştirilmesi çalışmalarının öncülerindendir.

1 Nisan 1776'da Paris'te doğdu, 27 Haziran 1831'de aynı kentte öldü. Birçok önemli siyasal ve teknik görevlerde bulunmuş olan babasının geniş kitaplığında, kendi çabalarıyla Latince ve Yunanca

öğrendi. Arkhimedes'in bir Romalı asker tarafından öldürülmesini anlatan bir kitabın etkisiyle matematiğe ilgi duymaya başladı. Ailesinin karşı koymalarına aldırmadan Newton ve Euler'in yapıtlarını inceledi. Kadın olması nedeniyle öğrencileri arasına katılmadığı École Polytechnique'deki dersleri, ders notları aracılığıyla izledi. Bir yandan da Le Blanc takma adıyla Lagrange, Le Gendre ve Gauss ile yazışıyor, onlara çeşitli çalışmalarını ulaştırıyordu.

Bir süre sonra gerçek kimliğini öğrenen bu bilim adamlarıyla kalıcı dostluklar kuran Germain, 1816'da esnek yüzeylerin titreşimi problemini çözerek büyük bir ün kazandı. Kendisine Göttingen Üniversitesi'nden doktora verilmesini sağlamak için Gauss'un giriştiği çabalar sonuçlanmadan yaşamı noktalandı.

Germain'in önemli çalışmalarından ilkinin konusu, bugün bile kanıtlanamamış olan ve $x^n+y^n = z^n$ eşitliğinin n, z'den büyük ve x, y, z sıfırdan farklı tamsayılar olmak koşuluyla çözülemeyeceğini savlayan Fermat'nın "son teoremi" oldu. Germain kendisinden önce Fermat, Euler ve Le Gendre tarafından n'nin ancak belirli değerleri için kanıtlanabilmiş olan bu teoremin oldukça genel bir durumda, x, y, z ve n'nin ortak bölenlerinin en büyüğünün 1 ve n'nin 100'den küçük bir asal sayı olması durumunda geçerli bir kanıtını bulmayı başardı.

Germain'in bilimsel çabalarının doruk noktasını, esnek yüzeylerde titreşim problemine uygulanabilir bir matematiksel kuram geliştirmeyi amaçlayan çalışması oluşturur. Germain, Alman fizikçi Chladni'nin Paris'te gerçekleştirdiği deneylerden sonra büyük bir ilgi toplayan bu probleme analitik bir temel kazandırmak amacıyla, Paris Bilimler Akademisi'nin 1811'de açtığı yarışmaya katıldı. 1816'da sonuçlanan yarışmada büyük ödülü kazanan çalışmasında, sabit kalınlıktaki düz ve eğri yüzeylerin titreşimine karşı gelen dördüncü basamaktan kısmi türevli bir denkleme ulaştı. Daha sonra bu çalışmada tanıttığı sonuçları ve ortalama eğrilik gibi kavramları genelleştirerek, 1821'de yayımladığı bir kitapta topladı.

Titreşim problemini değişken kalınlıktaki esnek yüzeylere, başka bir deyişle üç boyutlu esnek cisimlere de uygulayan Germain, çalışmalarıyla çağının en ünlü matematikçilerinin ilgisini çekmeyi başarabilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Recherches sur la théorie des surfaces élastiques*, 1821, ("Esnek Yüzeyler Kuramı Üzerine Araştırmalar"); *Mémoire sur la courbure des surfaces élastiques*, 1821, ("Esnek Yüzeylerin Eğriliği Üzerine Notlar"); *Discussion sur les principes de l'analyse employés dans la solution du problème des surfaces élastiques*, 1828, ("Esnek Yüzeyler Probleminin Çözümünde Kullanılan Analiz İlkeleri Üzerine Tartışma")

• **BAKINIZ:** L.EULER, FERMAT, LE GENDRE.

GERMANER, Ali Teoman (1934)

Türk, heykelci ve gravürcü. Çeşitli malzemelerle yaptığı, figürü çağrıştıran soyut çalışmaları ve simgesel öğeler içeren gravürleriyle tanınmıştır.

23 Şubat 1934'te İstanbul'da doğdu. Aloş adıyla tanınır. 1949'da Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Heykel Bölümü'ne girdi. Rudolf Belling, Zühtü Müridoğlu ve Hadi Bara atölyelerinde eğitim gördü. Öğrenimi sırasında yaptığı desen ve gravürlerini 1952'de, dönemin ünlü galerisi Maya'nın sahibi Adalet Cimcoz'un desteğiyle sergiledi. 1957'de mezun oldu. 1960'ta burslu olarak Paris'e gidip döndü. Ertesi yıl Akademi'nin öğretim elemanı yetiştirmek amacı ile açtığı sınavı kazanarak dört yıl için yeniden Paris'e gitti. Orada resim, heykel ve gravür üstüne yoğun bir çalışmaya girdi. 1965'te yurda dönüşünde Akademi'ye asistan olarak atandı. 1970'te doçent, 1976'da profesör oldu.

1952'den bu yana yurt içinde birçok kişisel sergi açtı. Ljubliana ve Paris Genç Sanatçılar bienalleri (iki yıllık sergi) gibi uluslararası sergilere katıldı. 1968'de 29. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde heykel dalında, 1972'de Fatih Anıtı yarışmasında birincilik ödüllerini aldı.

Paris'ten dönüşünde çağdaş plastik tasarımın temel ilkelerini ağaç ve taş gibi çeşitli malzemelere uyguladı. Genellikle tek bir öğeden oluşan ve dolu kitle etkisini vurgulayan soyut çalışmalar yaptı. 1952-1965 arasındaki çalışmalarında ve daha sonraki ağaç, ağaç üstüne bakır kaplama ve dövmeli heykellerinde yer yer çukur, yer yer kabarık yüzeyli, durağan kitle etkisiyle biçimlenmiş mekanik ve doğal biçim soyutlamaları görülür. Bunu izleyen dönemindeki ağaç heykellerinde canavar motiflerini ele almıştır. Gravürlerinde de aynı motif, simgesel anlatımlar içeren fantastik bir boyut içinde ortaya çıkar. Bu yapıtlarındaki, Orta Amerika sanatından etkiler taşıyan canavar başlı, insan vücutlu yaratıklar, belirli bir zamana ve mekâna bağlı değildirler.

Aloş, 1983'ten sonra özellikle bronz döküme ağırlık vererek küçük boyutlu serbest heykel çalışmaları ve gravürleri ile paralellik kurulabilecek bronz döküm kabartmalar yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Heykel ve Kabartma:** *Güneşe Övgü II*, 1965; *Güneşe Övgü III*, 1966; *Yeşil Oniks Kuş*, 1966, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Zümrüt-ü Anka*, 1968, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Zümrüt-ü Anka*, 1969, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Zümrüt-ü Anka*, 1970, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Soyut Heykel*, 1971; *Fatih Anıtı* ön tasarımı, 1972; *Zümrüt-ü Anka*, 1973, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Söyleşi*, 1983; *Ölü Kuş*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Yavru Kuş*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Manifaturacılar Çarşısı*'nda duvar panosu/Unkapanı/İstanbul. **Baskı:** *Kompozisyon* dizisi, 1968; *Aloşname'den*, 1974-1975; *Aloşname*, 1982.

GERMI, Pietro
(1914-1974)

İtalyan film yönetmeni. Günümüz İtalyan toplumunun gerçekçi bir panoramasını çizen güldürüleriyle ün kazanmıştır.

14 Eylül 1914'te Colomba'da doğdu, 1974'te öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Kısa bir süre denizcilik okuluna devam ettikten sonra ayrıldı. Roma'daki Centro Sperimentale di Cinematografia adlı sinema okuluna girdi, oyunculuk ve yönetmenlik eğitimi gördü. Filmlerde küçük roller alarak yönetmen yardımcılığı, bazen de yazarlık yaparak geçimini sağlamaya çalıştı.

1945'te Yeni Gerçekçi akım içersinde yer alan *Il testimone*'yi ("Tanık") gerçekleştirdi. İlk filmlerinin hemen hepsinde çocukluğunun geçtiği Sicilya yöresinin köylerini, insanlarını anlattı. Titiz bir gözlemin ürünü olan ve toplumsal bir bildiri içeren bu filmlerin ardından, sonraki yıllarda toplumsal yergiye ağırlık veren güldürülere yöneldi. Ona dünya ölçüsünde ün kazandıran bu güldürülerinin önemli bir bölümünün konuları Sicilya köylülerinin yaşamlarından alınmıştı.

1960'larda *Divorzio all'italiana* (İtalyan Usulü Boşanma) ve *Signori e Signore* (Kadınlar ve Erkekler) filmleriyle büyük başarı kazandı. *Kadınlar ve Erkekler* 1966'da Cannes Film Şenliği'nde büyük ödülü kazandı.

Dino Risi, Ettore Scola, Mario Monicelli ve Luigi Comencini gibi yönetmenlerle birlikte İtalyan güldürüsünün ustaları arasında yer alan Germi, filmlerinin hemen hepsinin senaryo yazımına katılmış, bazılarında oyuncu olarak da rol almıştır. Senaryosunu yazdığı *Amicei miei* ("Dostlarım") adlı film, Monicelli tarafından çevrilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Il testimone*, 1945, ("Tanık"); *Gioventu perduta*, 1947, ("Kayıp Gençlik"); *In nomine della lege*, 1949, ("Kanun Namına"); *Il camino della speranza*, 1950, (Umut Yolu); *La presidentessa*, 1952, (Aman Karım Görmesin); *Gelosia*, 1953, (Günahkârlar Yuvası); *Divorzio all' italiana*, 1961, (İtalyan Usulü Boşanma); *Sedotta e abbondonata*, 1963, ("Aldatılmış ve Terkedilmiş"); *Signori e signore*, 1966, (Kadınlar ve Erkekler); *Serafino*, 1968, (Dağların Çapkını); *Alfredo, Alfredo*, 1973, (Çapkın Damat).

GERONIMO [Goyathlay]
(1829-1908)

ABD'li Kızılderili önder. Apache Kızılderilileri'nin kendi yaşam biçimlerini koruma çabalarına önderlik etmiştir.

Haziran 1829'da Arizona Eyaleti'nin No-doy-ohn Kanyonu'nda doğdu, 17 Şubat 1908'de Oklahoma Eyaleti'nde Sill Kalesi'nde öldü. Apache Kızılderilileri'nin, nesiller boyunca güneybatıyı sömürgeleştirmek isteyen İspanyol ve Kuzey Amerikalılar'a karşı sürdürdüğü direnme geleneğine bağlı kalan Geronimo, 1846'da "savaşçılar konseyi"ne kabul edildikten sonra, Meksika'da Sonora ve Chihuahua'ya düzenlenen akınlara katıldı. 1858'de annesi, karısı ve çocukları Meksikalılarca öldürüldü.

1874'te 4.000 kadar Apache Kızılderilisi ABD yönetimi tarafından zorla Arizona'da San Carlos'ta çorak bir bölgeye yerleştirildiler. Onlardan barışı ve Hıristiyanlık'ı benimsemeleri, tarımla uğraşmayı kabul etmeleri isteniyordu. Çok kötü yaşam koşullarıyla karşı karşıya kalan, kabile geleneklerini sürdürmeleri yasaklanan ve sıla özlemi çeken Apacheler, 1881'de Geronimo'nun önderliğinde ayaklandılar. Yapılan savaş sonucunda yarbay George F.Crook yönetimindeki ABD güçleri 1884'te Apacheler'i yenerek onları tekrar San Carlos'taki kampa gönderdiler. Geronimo 1885'te bir grup Kızılderili'yle birlikte kamptan kaçtı. Kaçan grup ABD'li ve Meksikalı askerler tarafından uzun süre izlendi. Sonunda Geronimo, iki yıl hapis yattıktan sonra yanındakilerle birlikte Arizona'ya dönmelerine izin verilmesi koşuluyla, teslim oldu. Ancak ABD yetkilileri bu sözü tutmadılar.

Geronimo 1894'e değin Pickens Kalesi'nde hapis kaldıktan sonra savaş suçlusu olarak Sill Kalesi'ne gönderildi. Daha sonra Omaha ve Buffalo sergilerinde ve 1904 St.Louis Dünya Fuarı'nda "Vahşi Batı"nın simgesi olarak halka teşhir edildi.

• **KAYNAKLAR:** S.M.Barrett, *Geronimo's Story of His Life*, 1906; O.B.Faulk, *The Geronimo Campaign*, 1969.

GERSCHENKRON, Alexander
(1904-1978)

ABD'li iktisatçı. Gelişme kuramına katkılar yapmıştır.

11 Ocak 1904'te Rusya'da Odesa'da doğdu, 1978'de öldü. 1917 Devrimi'nden sonra ailesi ile Viyana'ya göç etti. 1928'de Viyana Üniversitesi'nde iktisat doktoru derecesi aldı. 1938'de Hitler'in Viyana'yı işgali üzerine ABD'ye kaçtı. 1944'e değin California Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1944'te Washington'da, Merkez Bankası işlevi gören Federal Reserve'ün yönetim kurulunda araştırmacı olarak çalışmaya başladı. 1946'da aynı kuruluşun dış ülkeler bölümü başkanı oldu. 1948'den başlayarak Harvard Üniversitesi'nde Avrupa iktisat tarihi ve Sovyet iktisadı dersleri verdi ve Rus Araştırma Merkezi iktisat bölümü başkanlığına getirildi. 1974'te emekli oldu.

1951'de yayımlanan *A Dollar Index of Soviet Machinery Output 1927/28 to 1937* ("1927/28'den 1937'ye değin Sovyet Makine Üretiminin Dolara Göre İndeksi") adlı çalışmasında 1927/28-1937 dönemindeki Sovyet makine üretimini Paasche indeksiyle değerlendirdi. 1939 yılı fiyatlarının dolar karşılıklarıyla ağırlıklandırılmış üretim indeksini, Laspeyres

yöntemiyle ve 1925/26 yılı fiyatlarına göre ağırlıklandırılmış Sovyet resmi istatistikleriyle karşılaştıran Gerschenkron iki indeksin farklı büyüme hadlerine yol açtığını ve Paasche indeksinin daha anlamlı sonuçlar verdiğini gördü. Benzer bir çalışmayı 1899-1939 dönemi için ABD makine sanayiine de uyguladı ve indeksleme yöntemi değişiminin büyüme haddinde önemli farklılıklara yol açtığını saptadı.

1962'de yayımlanan *Economic Backwardness in Historical Perspective* ("Tarihsel Açıdan İktisadi Geri Kalmışlık") adlı yapıtında az gelişmiş ülkelerin sanayiilerini geliştirebilmeleri için gelişmiş ülkelerden daha fazla olanakları olduğunu öne sürdü. Sanayileşmeye 19. yy'da başlayan ülkelerin çağdaş teknoloji düzeyine birçok ara aşamadan sonra vardığını, oysa geri kalmış ülkelerin en ileri teknolojileri hemen seçebilecek durumda olduklarını ileri sürdü. Bu ülkelerde sanayiye uygun emeğin sanıldığının aksine kıt olduğunu, çağdaş teknolojinin sermaye yoğun ve emek tasarruf edici niteliğinin bu yetersizliği giderebileceğini savundu. Geliştirdiği "geri kalmışlık derecesi" kavramı yardımıyla, bir ülkede ortalama teknoloji düzeyi ile gelişmiş ülkelerin en ileri teknolojileri arasındaki fark ne denli büyükse, söz konusu ülkenin gelişme potansiyelinin de o denli büyük olduğunu öne sürdü. Ancak çağdaş teknolojinin büyük ölçekte ve tüm tamamlayıcı yan unsurlarla uygulamaya sokulma zorunluluğu nedeniyle yurt içi pazarın belirli bir büyüklüğe erişmiş olması gerektiğini belirtti. Bunun geçmişte Fransa, Almanya, Avusturya gibi orta gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde yatırım bankaları; Rusya, Macaristan gibi daha ileri ülkelerde ise devlet tarafından üstlenildiğini öne sürdü. Ayrıca, bu ülkelerin, İngiltere örneği ile karşılaştırıldığında, sanayileşmelerinin ilk evrelerinde üretim mallarına tüketim mallarından daha fazla önem verdiğini vurguladı.

• YAPITLAR (başlıca): *Bread and Democracy in Germany*, 1943, ("Almanya'da Ekmek ve Demokrasi"); *Economic Relations with the U.S.S.R.* 1945, ("SSCB ile İktisadi İlişkiler"); *A Dollar Index of Soviet Machinery Output, 1927/28 to 1937*, 1962, ("1927/28'den 1937'ye değin Sovyet Makine Üretiminin Dolara Göre İndeksi"); *Economic Backwardness in Historical Perspective*, 1962, ("Tarihsel Açıdan İktisadi Geri Kalmışlık"); *Continuity in History and Other Essays*, 1968, ("Tarihte Süreklilik ve Diğer Denemeler"); *Europe in the Russian Mirror*, 1970, ("Rusya'nın Aynasında Avrupa"); *An Economic Spurt That Failed*, 1977, ("Başarısızlıkla Sonuçlanan Bir İktisadi Hamle").

GERSHWIN, George
(1898-1937)

ABD'li besteci. Caz müziği ile senfonik müziği temel alarak bir bireşime varmayı amaçlamıştır.

26 Eylül 1898'de New York'ta, Brooklyn'de doğdu, 11 Temmuz 1937'de Hollywood'da öldü. Yoksul ve müzikle ilgisi çok az olan bir ailenin çocuğuydu. On üç yaşında piyano çalışmaya, armoni dersleri almaya başladı.

Başlangıçta sadece eğlence müziği ile uğraşırken, daha sonra ABD'li besteci Rubin Goldmark'ın (1872-1936) yapıtlarından etkilenerek şarkı ve dans parçaları bestelemeye başladı. 1914'te New York'taki J.H.Remick and Co. adlı müzik basımevinde, yayımlanacak

Caz-Klasik Müzik Etkileşimi

1. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllar cazın ABD'ye yayıldığı ve tüm dünyaya sesini duyurmaya başladığı yıllardır. Cazın ağırlıklı olarak zencilerin kültüründen beslenen yerel bir müzik olmaktan çıkarak dünya çapında tanınan bir tür olmaya yöneldiği "Caz Çağı" adıyla anılan 1920'ler, cazın öbür müzik türleri üstündeki etkilerinin de görülmeye başlandığı bir dönemdir. Bu dönemde birçok Avrupalı ve ABD'li besteci caz ve klasik müzik öğelerini kaynaştırarak yeni bir bireşimi amaçlamıştır.

Caz müziği öğelerinin klasik Batı müziği üstündeki etkileri 1920'lerden de öncelere uzanır. Debussy'nin* 1906-1908 arasında bestelediği Golliwogg's Cake Walk ve The Little Nigger (Küçük Zenci) adlı piyano müzikleri caz ritimlerini etkileyen "Cake Walk" dansının ritmine uygun olarak bestelenmiştir. Ancak cazın yeni yeni ayrı bir müzik türü olma niteliğini kazandığı o yıllarda henüz bir caz etkisinden söz etmek oldukça zordur. Stravinski'nin* Ragtime (1918), Piano-Rag Music (1919) ve Askerin Öyküsü (1918) adlı yapıtları caz etkisiyle yazılmış klasik Batı müziği yapıtlarının ilk örnekleri sayılabilir. Caz-klasik bireşimine yönelen Avrupalı bestecilerin başında ise Fransız besteci Darius Milhaud* vardır. 1922'de ABD'ye yaptığı bir gezi sırasında Harlem'i ziyaret ederek zenci müzik kültürünü tanıyan Milhaud, bu müzikten etkilendiği yapıtlar vermiştir. Avrupa müziği bestecileri arasında Ravel*, Hindemith*, K.Weil* ve E. Krenek* sayılabilir. Erwin Schulhoff'un (1894-1942) Caz Oratoryosu (1930), Constant Lambert'in (1905-1551) orkestra, koro ve piyano için yazdığı The Rio Grande (1929) de bu tür çalışmalara örnektir.

Caz etkisinde yazılmış ilk senfonik yapıt, caz-klasik bireşimini amaçlayan müziğin en önemli adlarından biri olan George Gerschwin'in 1924 tarihli Rhapsody in Blue'sudur (Mavi Rapsodi). Cazdan yararlanan Amerikalı besteciler arasında en önemlilerinden biri de Aaron Copland'dır*. Tiyatro İçin Müzik (1925) ve Piyano Konçertosu (1926) gibi yapıtlar, bestecinin cazın doğal, akıcı havasını senfonik müzik içerisine

→

hafif müzik parçalarının ve şarkıların saptanmasında sorumlu kişi olarak görev alması, onun bu alandaki çalışmalarına hız kattı. Sözlerini kardeşi Ira'nın yazdığı şarkılar besteledi. Bunlardan bazıları ABD'de hızla yaygınlaştı ve sevildi. Ünlü caz orkestrası yöneticisi Paul Whiteman kendisiyle ilgilendi ve ona senfonik caz müziği üstünde çalışmasını önerdi. Çalışmalarını bu yönde yoğunlaştıran Gershwin, *Rhapsody in Blue* (Mavi Rapsodi) adlı piyano ve orkestra yapıtını besteledi. İlk seslendirilişi 1924'te New York'ta Aeolian Hall'de gerçekleştirilen *Rhapsody in Blue*, onun dış ülkelerde de tanınmasını sağladı. 1925'te yazdığı *Fa Majör Piyano Konçertosu*, aynı yıl New York'ta Carnegie Hall'de kendisi tarafından seslendirildi.

Gershwin çalışmalarına bir süre ara vererek Paris'e gitti. Orada Ravel, Poulenc, Milhaud ve Stravinski gibi bestecilerle tanıştı. 1928'de de *An American in Paris* (Paris'te Bir Amerikalı) adlı senfonik şiirini besteledi. Ülkesine döndükten sonra Amerikan müziğinin oluşturulması yolunda yeni arayışlara ve deneylere girişti. ABD'nin güney kentlerindeki zenci mahallelerinin yoksul yaşamını yakından izledi. Bu çalışmaların sonunda, 1935'te *Porgy ve Bess* adlı üç perdelik operasını yazdı. Bu yapıtında, zencilerin yaşamını canlı ve renkli sahnelerle müzikli bir anlatıma dönüştürdü. Bir film müziği üstünde çalışırken beyin tümörü nedeniyle öldü.

Gershwin eğlence ve caz müziği içinde yetişmiş bir bestecidir. Klasik anlamda bir müzik öğrenimi görmemiştir. Caz müziğini senfonik orkestralarla seslendirmeyi istemiş, bu müziği tüm senfonik çalışmalarına taşımıştır. Müziğindeki gerçekçilik ve anlatımındaki (özellikle *Porgy ve Bess* operasında) Mussorgski'yi anımsatan melodik etkileyicilik ABD'nin en önemli bestecilerinden biri olmasını sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği: *Rhapsody in Blue*, 1924, (Mavi Rapsodi); *Fa Majör Piyano Konçertosu*, 1925; *An American in Paris*, 1928, (Paris'te Bir Amerikalı). Opera: *Porgy ve Bess*, 1935.

- BAKINIZ: MUSSORGSKİ.

GERSON, Jean de
(1363-1429)

Fransız, tanrıbilimci. Usun tanrıbilimin bir aracı olduğunu, tanrıbilimin de deney bilimleri gibi çözüm ve kanıtlamaya dayandığını ileri sürmüştür.

Gerçek adı Johannes olan Jean de Gerson, Jean de Charlier olarak da bilinir. 14 Mart 1363'te Reims yakınlarında Gerson'da doğdu, 12 Temmuz 1429'da Lyon'da öldü. Dine çok bağlı, yoksul bir ailenin çocuğudur. Paris'te Navarre Okulu'nda tanrıbilim okudu, Pierre d'Ailly'in öğrencisi oldu; sonra Paris Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü. Daha öğrencilik dönemindeyken çalışkanlığı ve bilgisinin genişliğiyle ilgi çekti. 1383'te Paris Üniversitesi'nde görev aldı, 1395'te bu üniversitenin şansöliyeliğine atandı, 1388'den sonra VI.Urban ve VII. Clementius'un papalık için çekişmeleri nedeniyle baş gösteren bölünmeyi sona erdirme girişimlerinde bulundu. Ancak çözüme ulaşamadı. Bu kargaşa ortamından uzaklaşmak için Fransa'dan ayrıldı. Bir süre Almanya'da

yedirerek özgün bir Amerikan müziği oluşturma çabasının ürünleridir. Cazın bu kullanımı, o dönem ABD'li bestecilerde yaygın olan ulusal bir üslup oluşturma kaygısını yansıtır. Ayrıca, Gruenberg'in (1884-1964) The Daniel Jazz (1925) adlı yapıtı, George Antheil'in (1900-1959) Caz Senfonisi (1925), Grofé'nin Broadway at Night'ı (1924) ile ilk zenci senfoni bestecisi W.G. Still'in (1895) yapıtları sayılabilir. 1920'lerin sonunda ABD'deki büyük ekonomik bunalımın da etkisiyle caz-1930'ların ortalarında başlayan "Swing Çağı"na gelene değin eski etkisini kaybetmiş Gerschwin, Marc Blitzstein (1905-1964), Stravinski ve Rolf Liebermann'ın bazı yapıtları dışında klasik müzik bestecilerinin ilgileri cazdan uzaklaşmıştır. 1920'lerden başlayarak, klasik müzikteki caz etkisine koşut olarak, caz müzikçileri de, klasik müzikten etkilenmişler, klasik müzik çalgı ve tekniklerini kullanarak yeni arayışlara girmişlerdir. Yeni kuşak caz sanatçılarının, eski kuşaktan farklı olarak, konservatuvar eğitimi görmüş olmaları da bu yakınlaşmayı artıran bir etmendir. Duke Ellington konçerto ve süit gibi biçimleri kullanmış, Çaykovski* ve Grieg'in* caz uyarlamalarını yapmıştır. Benny Goodman'da* Debussy, Mozart*, Brahms*, Bartok*, Hindemith ve Copland gibi bestecileri yorumlamıştır. Büyük orkestra cazından farklı olarak, orkestranın az sayıdaki elemanının bir araya gelmesiyle oluşan küçük topluluklar da, cazı oda müziğine daha yakın bir tarzda geliştirmişlerdir.*

Caz ile klasik müzik arasında bir bireşim arayışı 1950'ler ve 1960'larda yeniden canlanmıştır. Üçüncü Akım (Third Stream) adını alan bu akıma bağlı müzikçiler, atonal müzik etkilerini, cazın armonik ve dizisel yapısındaki kalıplaşmaları yıkmaya çalışan cool türünün etkileriyle bir araya getirmeyi denemişlerdir. Obua, çello, korno gibi cazda yaygın olmayan çalgıları kullanmışlar, füg ve kanon gibi biçimlerden yararlanmışlardır. Her iki müzik türündeki modernist eğilimleri kaynaştırmaya çalışan bu türün öncüsü, Miles Davis ve Gerry Mulligan (1927) gibi modernist cazcılarla çalışan, aynı zamanda atonal müziğin öncülerinden Webern'in izleyicisi olan Gunther Schuller'dir (1925).*

Sonsuzluk sevgisi, sonsuzluk düşüncesi

Jean de Gerson

Ahlakın temeli

Bavyera ormanlarında, toplumdan uzak, içekapalı bir yaşam sürdü, sonradan yazacağı yapıtlarının temelini oluşturan düşüncelerini geliştirdi. Daha sonra Fransa'da Lyon'a giderek Célestin Manastırı'na çekildi, kendini tanrıbilim sorunlarıyla ilgili çalışmalara verdi.

Tanrı, us, tin ve iki yeti

Gerson için tanrıbilim, gerçeği konu edinen, us ilkelerine göre çalışan bir bilimdir. Bu bilimin Tanrı, us, tin, evren, insan gibi belli sorun alanları vardır. Tanrı önsüz-sonsuz bir varlıktır, aşkındır, salt ışıktır, salt ustur, salt anlayış gücüdür, yaratıcıdır. Us ise tanrıbilim sorunlarını çözmede bir araç durumundadır. Ancak duyulara özgü duyarlıktan üstündür. Daha önce kazanılan, belleğe yerleşen önermeleri duyuların yardımına gereksinme duymadan, yeniden düzenler, biçimlendirir, genel geçerlik taşıyan düşünceleri oluşturur. Tin ise özgür bir tözdür, tanrısal bir nitelik taşır. Tinin biri anlıkla, öteki duygularla ilgili iki ayrı yetisi vardır. Anlık yetisinden daha güçsüz olan duyu yetisi duyularla gelen duyumları kapsar. Bu yetiyi çalıştıran anlık yetisidir. Duyu yetisine bağlı olan başka bir yeti de bellektir. Belleğin görevi düş gücünün yarattığı, yalnız düşünce evreninde bulunan nesnelerin görüntülerini saklamaktır.

Gerson, us, anlık, duygu gibi yetilerden çok üstün olan bir yetinin bulunduğunu ileri sürer. Onun yalınç anlık *(intelligentia simplex)* adını verdiği bu yeti tanrısal güçle donatılmıştır. Varlığın ilk ilkelerini sezgi yoluyla kavrayan yalınç anlık tanrısal sevgi ile çalışır. Tanrısal sevgi ise evrende bulunan bütün insanları aydınlatan, onlara kavrayış kolaylığı sağlayan bir ışıktır.

Geliştirdiği öğretiye "Gizemci Tanrıbilim" adını veren Gerson, bu öğretinin Tanrı ile insanı birbirine yaklaştırma, insanın tanrısal varlığı, duyuların etkisinde kalmadan, kavrama ereğini güttüğünü vurgular. Ona göre salt iyilik olan Tanrı'nın kavranması için insanın bütün geçici eğilimlerden, tutkulardan, duyuların etkisinden sıyrılması gerekir. Gönül kendini Tanrı'ya verir, Tanrı dışında kalan bütün gelip geçici nesnelerden yüz çevirirse, arınır, tanrısal varlığa kavuşmanın özlemiyle dolar. Bu özlem, onda kendinden geçişle beslenen bir sevgi *(dilectio extatica)* uyandırır. İnsan doğasında, sevgi ile sezilen iki ışın vardır. Bunlardan biri usun ne denli derin olduğunu gösteren "sonsuzluk düşüncesi", öteki de duyarlığın temelinde bulunan "sonsuzluk sevgisi"dir. Tanrısal varlığı kavramaya çalışmada ikisi gereklidir. Sonsuz yetkinlik olan Tanrı'yı kavramak için soyutlama ve inan gibi iki kaynak vardır. Soyutlama, salt iyi olan Tanrı'yı bütün geçici niteliklerden sıyırmaya dayanır. İyilik nitelikleriyle değil kendi özüyle varlıktır. Tanrı da salt iyidir, iyiliktir, bu nedenle bütün niteliklerin üstünde bir varlık olarak düşünülmesi gerekir. Bu da inana dayanarak, inanın ışığında giderek başarılabilir. Kişi ile Tanrı'yı birbirinden uzaklaştıran başlıca neden kendini büyük görme, başkalarını küçümsemedir. Sağlam bir inan insanı bu eğilimden kurtararak gerçek varlığa giden yola götürür, gönülde Tanrı sevgisini uyandırır.

Gerson'a göre kişinin gerçekleri kavrayabilmesi için, tininin duyuların, duyguların, duyularla sağlanan duyumların etkisinden uzak kalması gerekir. Ahlakın temeli de bu eylemle atılabilir. Ahlak bir ödev öğretisidir. Ödevin ilkesi ise Tanrı'nın bütün iyi ve kötü üzerindeki istenç egemenliğidir. Tanrı istenci, insan eylemlerini iyi ve kötü olarak ikiye ayırır. İyi istenen, kötü istenmeyen eylemdir. Kendiliğinden iyi ya da kötü nesne yoktur, bu konuda tek ölçü tanrısal yargıdır. Tanrısal yargıya uygun gelen iyi, gelmeyen kötüdür. "Tanrı kimi eylemleri ister, onlar iyidir, kimi eylemleri istemez, onlar da kötüdür, yasaklanmıştır". Buna karşın bütün eylemler tanrısal istencin denetimi altındadır, birey istenci için kesin özgürlük söz konusu değildir.

Gerson, gelenekçi, kuramcı tanrıbilim ile kendi geliştirdiği gizemci tanrıbilim arasında birtakım ayrılıkların bulunduğu kanısındadır. Ona göre gizemci tanrıbilim, tanrısal varlığı kavramada bütün güçlükleri ortadan kaldırır, en az yetenekli insana bile Tanrı'ya yaklaştıran yolları gösterir. Gelenekçi kuramcı tanrıbilim yalnız kavramlara dayanır, sevgiye, sezgiye gereken önemi vermez. Oysa gizemci tanrıbilim sevgi ışığıyla kişinin gönlünü aydınlatmasını sağlar, onu kendi kendine yeter duruma getirir, Tanrı'ya ulaşmada aracıya gerek duymaz. Öte yandan gizemci tanrıbilimde tin Tanrı buyruğuna bırakılmıştır, mutluluk ve dinginliğe ulaşma olanağı kazanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Opera Omnia*, (ö.s.), E. du Pin (der.), 1706, ("Bütün Yapıtlar").

• KAYNAKLAR: W. Dress, *Die Theologie Gerson's*, 1931; J.B. Schwab, *Johannes Gerson*, 1858; J. Stelzenberger, *Die Mystik des Johannes Gerson*, 1928.

• BAKINIZ: BOETHIUS, ERIUGENA.

GERVINUS, Georg Gottfried
(1805-1871)

Alman, tarihçi. Edebiyat tarihine ilişkin özgün çalışmalar yapmıştır.

20 Mayıs 1805'te Darmstadt'ta doğdu, 18 Mart 1871'de Heidelberg'de öldü. Heidelberg Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gördü. Tarihçi F.C. Schlosser'in görüşlerinden etkilendi. 1835'te Heidelberg Üniversitesi, 1836'da Göttingen Üniversitesi tarih profesörlüğüne atandı. 1837'de Kral Ernst August'u, anayasayı ihlal ettiği gerekçesiyle protesto eden Göttingen Üniversitesi'nin 7 profesörü arasında yer aldı. Bu nedenle görevinden uzaklaştırılınca yeniden Heidelberg Üniversitesi'nde edebiyat tarihi dersleri vermeye başladı.

1835'te ilk cildini yayımlamaya başladığı, 5 ciltlik *Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen* ("Alman Ulusal Edebiyatı Tarihi") adlı kitabında, döneminin edebiyat tarihçilerinden farklı olarak, edebiyatı ait olduğu dönemin toplumsal ve siyasi akımlarıyla bağıntılı olarak inceledi.

Liberal bir milliyetçi olan Gervinus, Alman eyaletlerinin eşit hak ve özgürlüklere sahip olarak bir federasyon çatısı altında birleştirilmelerini savundu. 1847'de yayımlamaya başladığı *Deutsche Zeitung* adlı gazetede bu görüşlerini yaymaya çalıştı. 1848'de yeni anayasayı hazırlamakla görevlendirilen Frankfurt Parlementosu üyeliğine getirildi. Ancak, kısa bir süre sonra siyasi anlaşmazlık nedeniyle parlamentodan ayrıldı. Gervinus, *Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts seit den Wiener Vertraegen* ("Viyana Antlaşmalarından Sonra 19. Yüzyıl Tarihi") adlı kitabında insanlık tarihinin özgürlük ve demokrasiye doğru bir gelişim içinde olduğunu savundu. 1853'te kitabın önsözünü yayımladığında, demokrasi ve özgürlüğe ilişkin görüşleri nedeniyle vatan hainliğiyle suçlanarak, profesörlük unvanı geri alındı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen*, 1835-1942, ("Alman Ulusal Edebiyatı Tarihi"); *Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts seit den Wiener Vertraegen*, 1855-1866, ("Viyana Antlaşmalarından Sonra 19. Yüzyıl Tarihi").

- **BAKINIZ:** SCHLOSSER.

GESNER, Conrad
(1516-1565)

İsviçreli doğabilimci ve hekim. Bibliyografyanın kurucusu, bitkibilimi ve hayvanbilim dallarının öncüsüdür.

Conrad (Konrad) Gesner, 26 Mart 1516'da Zürih'te doğdu, 13 Aralık 1565'te aynı kentte öldü. Öğreniminin ilk yıllarında, Yunan ve Roma klasiklerini okuma ve kavramadaki başarısıyla öğretmenlerinin ilgisini çekti. Yoksul bir kürkçü olan babasının 1531'de Kappel Savaşı'nda öldürülmesinden sonra koruyuculuğunu üstlenen üç öğretmeninin ortak destekleriyle önce Strassburg'da Fabricius Capito'nun (1478-1541) yanında klasik eğitimini tamamladı ardından, Bourges, Paris ve Basel'de fen ve tıp öğrenimi gördü. 1537'de Lausanne Akademisi'nde Yunanca profesörlüğüne getirildi. 1541'de tıp doktorasını tamamladıktan sonra Zürih'e yerleşti ve bu kentin başhekimliğine atandığı yıl olan 1554'e değin hekimlikle Collegium Caroliunum'daki Aristoteles fiziği konulu derslerini birlikte yürüttü. 21 yaşında yazdığı Yunanca-Latince sözlüğüyle başlayan üretkenliğini bir kolera salgınında yaşamını yitirinceye değin sürdürebilen Gesner, yetmiş dolayında kitabın yazarlığı ya da yayıncılığının yanı sıra bir müzenin kuruculuğunu da yapmıştır.

Gesner'in ilk büyük yapıtı, 1545'te yayımladığı ve "bibliyografyanın kurucusu" olarak anılmasını sağlayan *Bibliotheca universalis*'dir ("Evrensel Kitaplık"). Kendi türünün ilk örneği olan bu kitap, yaklaşık 1800 yazarın yaşamına ve yapıtlarına ilişkin oldukça ayrıntılı bilgileri kapsamaktaydı. Gesner *Bibliotheca*'nın ardından, o güne değin derlenmiş bütün bilgileri 21 başlık altında toplamayı amaçlayan *Pandecteurum sive Partitionum universalium Conradi Gesneri libri* ("Conrad Gesner'in Dünya Ansiklopedisi") adlı ansiklopediyi yazmaya girişti. İlk 19 kitabı 1548'de yayımlanan bu yapıtının 21. kitabı da ertesi yıl yayımlanmış, tıp bilgilerini konu edinen 20. kitabı ise tamamlanmamıştır.

Bir de filoloji kitabı yazan Gesner, asıl ününü doğa bilimlerine ilişkin çalışmalarıyla kazandı. 1551'de hayvan türleri, fizyolojisi ve patolojisi konusunda, gözleme dayalı bilgilerin yanı sıra söylencelere de yer veren 5 ciltlik *Historiae animalium* ("Hayvanlar Tarihi") adlı ünlü yapıtının dört ayaklı memelileri içeren ilk cildini yayımladı. Bu yapıtın, yumurtayla üreyen dört ayaklılar, kuşlar ve suda yaşayan hayvanlarla ilgili ciltleri de 1556'ya değin yayımlanabilmiş, sürüngenleri konu edinen son cildinin yayımlanması ise ölümünden sonra gerçekleştirilebilmiştir. Benzeri bir çalışmayı bitkiler için de tasarlayan Gesner, büyük bir bölümü Alpler ve Adriyatik kıyılarındaki gezileri sırasında derlediği bilgileri kapsayan bu çalışmasını tamamlayamadı, ancak arkasında kendisinden sonraki bitkibilim araştırmalarına kaynaklık edecek değerli veriler bıraktı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Bibliotheca universalis*, 1545, ("Evrensel Kitaplık"); *Pandectarum sive partitionum universalium Conradi Gesneri libri XXI*, 1548-1549, ("Conrad Gesner'in Dünya Ansiklopedisi"); *Historiae animalium*, 1551-1556, ("Hayvanlar Tarihi"); *Mithridates: De differentis liquis*, 1555, ("Değişik Diller").

- **BAKINIZ:** Leonhard FUCHS.

GESUALDO, Carlo
(ykş. 1560-1613)

İtalyan, besteci ve lavtist. Dramatik anlatımı öne çıkaran, mistik bir hava taşıyan madrigalleriyle tanınmıştır.

Napoli'de doğdu, 8 Eylül 1613'te aynı kentte öldü. Soylu bir ailedendi. Küçük yaşta müzik derslerine başladı ve babasının sarayındaki müzik etkinliklerini izledi. Kısa zamanda Napoli'nin müzik yaşamında önemli bir yer edindi. 1590'da kendisini aldatan karısını, âşığını ve kendinden olmadığı kuşkusuyla çocuğunu öldürttü. Bir yıl sonra, babasının ölümü üzerine Venosa Prensi oldu. 1594'te yeniden evlenerek Floransa'ya yerleşti. 1597 dolaylarında Napoli'ye dönerek büyük bir müzik okulu kurdu.

1594-1611 arasında altı madrigal kitabıyayımladı. Yedinci bir kitabı da ölümünden sonra, 1623'te basıldı. İlk dört kitaptaki madrigaller, bu türün alışılmış örneklerinden olmakla birlikte, tam anlamıyla usta işidir. Daha sonrakiler ise, o döneme göre oldukça modern, hatta şaşırtıcı özelliklere sahiptirler. Bu durum, yapıtlarında öncelikle dramatik, duygusal boyuta önem vermiş olmasından kaynaklanır. Yoğun ve şiddetli dramatik etkilere ulaşmak amacıyla, armoni kurallarını, melodik yapıyı ikincil önemde saymış, disonansı ve kromatik sesleri çokça kullanmıştır.

Gesualdo böyle bir anlayışla ürün veren ilk madrigal bestecisi değilse de, bunu en etkileyici ve aşırı boyutuna vardırmıştır. Onun anlayış ve tarzını sürdürmüş izleyicileri yoktur. Ancak, kuralcı ve düzenli Rönesans müziğinden görece dramatik ve anlatımcı olan Barok üsluba geçişte özgün bir konuma sahiptir.

• **YAPITLAR (başlıca): Vokal Müzik:** 120 madrigal; *Saçrae Cantiones.* **Klavye Müziği:** 2 canzoni.

• **BAKINIZ:** DEBUSSY.

GETTY, Jean Paul
(1892-1976)

ABD'li işadamı. ABD'nin en zengin kişisi olduğu öne sürülmüştür.

15 Aralık 1892'de Minnesota Eyaleti'nin Minneapolis kentinde doğdu, 6 Haziran 1976'da Londra'da öldü. Oklahoma'da petrol arayan bir şirketin sahibi olan babası çok zengindi. Güney California, Berkeley ve Oxford üniversitelerinde iktisat ve siyaset bilimi öğrenimi gördü. 1914'te babasının George F. Getty Incirement adlı şirketinde çalışmaya başladı. 1930'da babasının ölümü üzerine şirketin başkanı ve genel müdürü oldu. 1929 dünya bunalımı sırasında, değerlerinin çok altında fiyatlarla satın aldığı hisse senetleriyle, birçok petrol şirketinin yönetimini ele geçirdi. 1930-1937 arasında altmıştan fazla şirket, sahibi olduğu Getty Oil Company adlı şirkete bağlandı. Hızla büyümeyi sürdüren şirket, Ortadoğu ve ABD'de birçok önemli petrol işletmesini kapsayan uluslararası büyük bir tekel durumuna geldi.

Getty, ilgi alanı olan koleksiyonculuğu da içeren çeşitli konularda kitaplar yazdı. California'da kendi adına bir müze kurdu. Çeşitli tarihlerde ABD'nin en zengin kişisi olduğu ileri sürülen Getty, 1976'da yaşamının büyük bölümünü geçirdiği Londra yakınındaki evinde öldüğünde yaklaşık dört milyar dolarlık bir servetin sahibiydi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *History of the Oil Business of George Franklin and J. Paul Getty 1903-1939,* 1941, ("George Franklin ve J. Paul Getty'nin Petrol İşletmeciliği Tarihi"); *Europe in the Eighteenth Century,* 1947, ("18. yy'da Avrupa"); *The Joys of Collecting,* 1965, ("Koleksiyonculuğun Zevkleri"); *How to be Rich,* 1965, ("Nasıl Zengin Olunur").

GEULINCX, Arnold
(1624-1669)

Felemenkli filozof. Aranedencilik adı verilen görüşü geliştirenlerdendir.

31 Ocak 1624'te Antwerp'te doğdu, Kasım 1669'da Leiden'de öldü. Louvain Üniversitesi'nde Descartesçı bir eğitim gördü. 1646'da aynı kurumda felsefe profesörü oldu. 1658'de Leiden'e gitti, Katoliklik'ten ayrılarak Calvinist oldu. Güç koşullar altında, aynı yıl tıp doktoru sanını aldı. Düzenli bir görevi olmadan geçirdiği birkaç yıl içinde çeşitli yapıtlarını yayımlattı. 1665'te Leiden Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğüne atandı ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü.

Geulincx'in felsefesi Descartes'tan önemli ölçüde esinlenmiştir. O da, Descartes gibi kuşkudan yola çıkar ve düşünen bir varlık olarak "Ben"in bilgisine varır. Bu bilgi, onun için de temeldir. Geulincx, Descartes'tan farklı olarak ahlak konularıyla da ilgilenmiş ve bu alanda kendine özgü bir görüş geliştirmiştir. Töz konusunda, Descartes'ın çıkış noktalarını benimsemesine karşın değişik sonuçlara varmıştır.

Ethica'sında ("Ahlak") erdem, ahlakın başlıca konusu yapılır. Erdem sevgiyle özdeş tutulur. Bu sevgi duygusal değil edimsel anlamdadır ve usa yöneltilmiştir. Ona göre Tanrı'nın verdiği us yasalarına uymak erdemli ve ahlaklı yaşamın gereğidir. Erdem gerçekte tektir ve yalındır. Ancak onun da değişik yönleri vardır. Bu temel yönleri belirlerken Geulincx geleneksel Platoncu ve Stoacı düşünceden ayrılır. Adaleti temel erdemlerden sayarken geleneğe uyan Geulincx, örneğin tedbir yerine boyun eğme ve özünü aşağı görmeyi *(contemptio sui)* getirir. Çaba ve çalışkanlık ise usu izlemek ve bir anlamda eylemde tedbirli olmaktır. Boyun eğme yine usun yasalarına uymak anlamındadır. Tanrı'nın istencine değil, onun koyduğu ve kendinin de uyduğu ussallığa boyun eğmeyi savunur. Özünü aşağı görmek ise erdemin yönleri arasında en üstünüdür. Bu her şeyden önce insanın kendisini tanımasıdır. Bunun sonucunda insanın sevgisi usa ve Tanrı'ya tam bir bütünlük içinde döner. →

Geulincx Töz konusunda doğru olarak kabul ettiği şu ilkeden yola çıkar: "Bir şeyi yapabilmek için önce onun nasıl yapılabildiğini bilmek gerekir". Bunun getirdiği bir vargı insanın yapmasını bilemediği hiçbir şeyi yapamayacağı ve yapmış olamayacağıdır. Bu ilke bağlamında Descartes felsefesinin sorun alanlarından biri olan tin ile gövde ilişkisi üzerine Geulincx kişinin hareketlerinin o anda beyninde, sinir sisteminde ya da kas ve eklemlerinde oluşan değişikliklere yol açtığını bilmediğini; fizyolojinin öğrettiklerini bilmenin, kendi eylemi sırasında neler olduğunun bilincinde olmak demek olmadığını öne sürer. Bilinenin, yalnızca, anlıksal eylemler olduğu, düşünce, istenç gibi eylemlerin bilincinde olunmadığına göre insan bu olaylara da neden olamaz. Bir başka deyişle, tin ya da "ben", yalnızca anlıksal eylemlerinin nedenidir. O, gövdedeki devimlere neden olamaz.

Geulincx'e göre fiziksel nesnelerin tin üzerinde veya başka nesneler üzerinde nedensel tepkisi olduğu düşüncesi yanlıştır. Fiziksel nesnelerin herhangi bir şeye neden olabilmesi için, nasıl neden olacaklarını bilebilmeleri gerekir. Bu olanaksız olduğuna göre, onların neden olmaları da olanaksızdır. Tersini söylemek, fiziksel nesnelere tinsel nitelikler yüklemek çelişkisine götürür. Geulincx görünüşteki tin-gövde etkileşiminin, nedensel ilişkilerdeki tutarlılık ve düzenliliğin Tanrı'nın nedensel etkisiyle olduğunu öne sürmüştür. Ona göre Tanrı, insanın istencini özgür bırakmıştır. Ancak o, insanın istencinin nasıl yönleneceğini de önden bilir. Bu bilgi ile Tanrı, evrendeki olaylara değgin kimi yasalar koyarak olaylara bu doğrultuda neden olur. Bu düşüncesini açıklamak için Geulincx ünlü saat örneğini verir. İki saatten biri saatleri gösterirken öbürü saat başlarında gong çalarsa birinin sesine öbürünün neden olduğunun düşünülebileceğini, çünkü bu durumda nedensel ilişkilerde bulunduğu söylenen tutarlılık ve düzenliliğin bulunduğunu, oysa, gerçekte, bu iki saatin önceden eşleştirilerek kurulduğunu belirtir. Buna benzer biçimde insanın istenci bir eyleme yönelddiğinde böyle bir devim, aralarında hiçbir nedensel etkileşim söz konusu olmadan gerçekleşmektedir.

◄ *Tin-gövde ilişkisi*

Aranedencilik

Anlık Felsefesinde Koşutçuluk

İkicilik, anlık ve gövdeyi, birbirine indirgenemeyen ve birbirinden bütünüyle bağımsız iki varlık olarak görür. Buna göre, İkicilik'in açıklaması gereken başlıca sorun, bu iki varlık türü arasında görülen ilişkinin nasıl olanaklı olduğudur. Örneğin uykudaki bir insan, yanı başındaki çalar saatin sesine uyandığında, fiziksel bir olay olan zilin çalması, anlıksal olaylara, yani ses duymaya ve uyanmaya ya da bilinci yeniden kazanmaya neden olmuş gibi görünür. Aynı insan saatin sesini kesmek için uzandığında ise, anlıksal bir olgu olan istencinin, fiziksel bir olaya, yani kolunu uzatmasına neden olduğu söylenir. Anlık ile gövde arasındaki ilişkiyi böylece, göründüğü gibi yorumlayan ikici açıklamaya Etkileşimcilik denir. Descartes'ın ortaya attığı bu görüş açısından anlık ve gövde birbirlerini nedensel olarak etkileyebilir.*

17. yy'de Etkileşimcilik'i yadsıyan kimi filozoflar İkicilik'i, koşutçu bir açıklamayla birleştirmeye çalışmışlardır. Koşutçuluk, anlık ve gövde arasında hiçbir nedensel ilişki olamayacağını öne sürer. Bu görüşe göre anlık ile gövde arasındaymış gibi görünen nedensel ilişki, gerçekte ya hiç söz konusu değildir, ya da başka alanlarda geçerlidir. Koşutçuluk açısından anlıksal olaylar başka anlıksal olaylara; gövdesel, ya da fiziksel olaylar ise başka fiziksel olaylara neden olabilir, ancak bu varlık alanları arasında nedensel ilişki söz konusu olamaz. Anlık ve gövde arasında nedensel ilişki gibi görüneni açıklayış biçimlerine göre, üç ayrı koşutçu kuramdan söz edilebilir: Bunlardan ilki Malebranche'ınkidir. Malebranche'a göre gerçek neden ile araneden (causa occasionales) ayırt edilmelidir. Örneğin insanın kolunu uzatmayı istemesi kolunun ileri uzanmasının gerçek nedeni değil, yalnızca aranedeni, ya da "vesilesidir". Bu istek Tanrı'nın kolu devindirmesine "vesile" olur. Kolun deviminin gerçek nedeni ise Tanrı'dır. İstek ile devimin koşut görünmeleri, aralarında doğrudan bir nedensel bağıntıdan ötürü değil, isteğin Tanrı'nın kolu devindirmesine araneden olmasındandır. Böylece, anlık ile gövdenin birlikte işleyişleri Tanrı'nın sürekli araya girişiyle olanak kazanır.*

Geulincx'in koşutçu açıklaması, anlıksal ile gövdesel olaylar arasındaki her eşleşmede Tanrı'nın bir türden olay üzerine öbür türden bir olayı meydana getirdiğini öne sürmez. Gerçek neden yine Tanrı'dır; ancak Tanrı, anlıksal ve gövdesel olayların birlikte yer almalarını sağlayan kimi yasalar koymuştur; bu koyduğu yasalara kendi de uyar. Tanrı, tüm insanların istençlerini önden bildiği için, koyduğu yasaları da bu bilgiye göre tasarlamıştır. İşte bu nedenle o, gerçek neden olarak yasaya uyduğu her durumda, sanki anlıkla gövde arasında nedensel etkileşim varmış gibi görünür. Bu görüş üçüncü koşutçu kuram olan Leibniz'in açıklamasını etkilemiştir. Leibniz, artık Tanrı'yı anlık-gövde eşleşmelerine doğrudan karıştırmaz. Bir başka deyişle, Aranedencilik'i benimsemez. Geulincx'in kullandığı saat örneğini daha değişik bir yönde yorumlar. Leibniz'e göre, anlık ve gövde, doğaları gereği varlıklarını koşut bir biçimde sürdürürler. Tanrı, başlangıçtan, onların doğalarını uyumlu olarak yaratmıştır. Anlık ile gövde arasındaki koşutluk bu önden kurulmuş uyum yüzündendir. Anlık ile gövde, doğaları gereği aralarındaki uyumu sürdürürken böylece Tanrı'nın istencini yerine getirmektedirler.*

Tikel ve genel töz kavramlarını ele alan Geulincx tözün yalnızca genel anlamda söz konusu olabileceği sonucuna varır. Tek tek fiziksel nesnelerin hepsi bir arada genel fiziksel tözdür. Bu töz uzamla özdeştir. Tikel nesneler töz değil, genel anlamda tözün kipleridir *(modus)*. Tikel nesne ya da cisimler genel fiziksel tözden soyutlamalar olarak görülebilirler. Aynı ayrım, tinsel töz için de geçerlidir. Tek tek tinler töz değil tinsel tözün kipleridir. Tinsel tözün kendisi genel ve sonsuzdur; bu ise Tanrı'dır. Öyle ise insanlar hem Tanrı'dandır hem de Tanrı'dadır *(ex Deo et in Deo)*. Töz konusunda Spinoza'nın görüşlerine yakın sonuçlara varan Geulincx, bu düşünüre karşıt olarak temelde Descartesçı "düşünen töz" ile "uzamı olan töz" ayrımını korur. Tanrı'yı tin ve gövde arasında yer alan görünüşteki etkileşimin gerçek nedeni olarak yorumlayan Aranedenecilik'te (Occasionalisme) çağdaşı Malebranche'ın düşüncelerine yakın olan Geulincx, saat örneği ile Leibniz'i etkilemiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Saturnalia*, 1653, ("Satürn Törenleri"); *Logica*, 1662, ("Mantık"); *Ethica*, 1664, ("Ahlak"); *Entretiens sur la métaphysique et sur la religion*, (ö.s.), 1688, ("Metafizik ve Din Üzerine Düşünceler"); *Metaphysica*, (ö.s.), 1691, ("Metafizik").

- KAYNAKLAR: J.P.N. Land, *Arnold Geulincx und seine Philosophie*, 1895; K. Nagel, *Das Substanzproblem bei Arnold Geulincx*, 1930; *E. Terraillon, La Morale de Geulincx*, 1912.

- BAKINIZ: DESCARTES, LEIBNIZ, MALEBRANCHE, SPINOZA.

GEVGİLİLİ, Ali
(1938)

Türk, gazeteci. Uzun yıllar *Milliyet* gazetesinin iktisat bölümünü yönetmiştir.

14 Ocak 1938'de İzmir'de doğdu. 1955'te İzmir Özel Türk Koleji'ni bitirdi. Bir süre İÜ Hukuk Fakültesi ve Gazetecilik Enstitüsü'nde öğrenim gördü. Öğrenciliği sırasında 1954'te İzmir'de *Ege Ekspres*'te gazeteciliğe başladı. 1956'da *Vatan*'a geçti.

Gevgilili, bir dönem sinema sanatı üzerinde çalıştı. Bu alandaki eleştiri ve araştırmaları *Akis*, *Yön* ve *Yeni Dergi*'de yayımlandı. 1960-1961 yıllarında Tarık Dursun K. ile birlikte *Yedinci Sanat-Yeni Sinema* dergisini çıkardı.

Daha sonra *Milliyet*'e geçen Gevgilili ağırlıkla sosyo-ekonomik konulara yöneldi. 1963'te bu gazetenin iktisat bölümü yöneticiliğine getirildi. 1969'da güncel sosyo-ekonomik sorunlara değinen Günlük başlıklı köşe yazılarını ve siyaset, düşün, sanat ve bilim adamlarının katıldığı Düşünenlerin Forumu adlı haftalık tartışma köşelerini hazırlamaya başladı. 1975'ten başlayarak İÜ İktisat Fakültesi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Enstitüsü'nde dersler verdi.

1979'da Abdi İpekçi'nin öldürülmesi üzerine *Milliyet*'in başyazarı olan Gevgilili, Mayıs 1980'de gazeteciliği bıraktı.

İncelemelerinde Türkiye'nin iktisadi ve siyasal gelişmesini ele alan Gevgilili, kimi yapıtlarında Ali Halil adını kullanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Atatürkçü Dış Politika ve Nato ve Türkiye*, 1968; *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*, 1973; *Türkiye'de 1971 Rejimi*, 1973; *Yükseliş ve Düşüş 1945-1973*, 1981.

GEVREKZÂDE HASAN EFENDİ
(? - 1801)

Osmanlı hekim. Uzun süre ordu ve saray hekimbaşılığı yapmıştır.

Doğum tarihi bilinmemektedir. İstanbullu tıp bilgini Abdullah Efendi'nin oğludur. Medrese öğreniminin ardından dönemin ünlü hekimlerinden Tokatlı Mustafa, Hekim İsmail Efendi ve Müneccimbaşızade Mehmed Emin Efendi'den tıp öğrendi. Medreseyi bitirdikten sonra ilmiye sınıfına girerek Mekke-i Mükerreme payesine değin yükseldi. Ayrıca Süleymaniye Tıp Medresesi müderrisliği görevinde bulundu. III. Mustafa döneminde başlayan 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ordu hekimbaşılığına atandı. I. Abdülhamit ve III. Selim dönemlerinde, 1786-1789 arasında sarayda hekimbaşılık yaptı. 1801'de öldü.

O dönem Osmanlı hekimliği geleneksel yapısını sürdürmekte ve büyük ölçüde eski ve doğulu hekimlerin görüşleri doğrultusunda çalışmaktaydı. Yeniliklere yeterince izlenmiyordu. Bu yapının içinde biri olarak Gevrekzâde'nin yapıtları da genellikle eski hekimlerden çeviriler ve onların görüşlerine dayanan kitaplardı. Yapıtlarının başında 1794'te yazılan *Neticetü'l-Fikriyye fi Tedbiri'l-Velâdeti'l Bikriyye* adlı gebelik, çocuk hastalıkları ve çocuk bakımından söz eden kitabı gelir. Bu Şaban Şifai adlı hekimin bir yüzyıl önce yazdığı *Tedbirü'l-Mevlid* adlı kitabından sonra çocuk ve kadın hastalıkları üzerine yazılmış ikinci Türkçe kitaptır. Bundan başka önemli bir yapıtı da Paracelsus'un bir kitabının Salih bin Nasrullah tarafından Arapça'ya yapılan *Tıbb-ı Cedidü'l-Kimyai* adlı çeviriden Türkçe'ye aktarılmasıdır. Yazar bu yapıta *Mürşidü'l-etibba fi Terceme-i İspagerya* adını verdi. Bunların dışında İbn Sinâ'nın öğretmeni Hasan Ebu Mansur bin Nuh el-Kumri'nin *Gına ve Mena* adlı yapıtının bir çevirisi yine Gevrekzâde tarafından yapıldı. *Dürretü'l Mensuriyye fi Tercemeti'l-Mansuriyye* adındaki bu kitap iç hastalıkları ve ateşli hastalıklardan söz etmektedir.

Doğu kültürü ve dilbilim konularında da oldukça bilgili olan Gevrekzâde ayrıca Mevlânâ ve Gazali'den de çeviriler yaptı.

- YAPITLAR (başlıca): *Neticetü'l-Fikriyye fi Tedbiri'l-Veladeti'l-Bikriyye; Mecennetü't-Taun ve'l-Veba; Nikris Risalesi; Mürşidü'l-Etibba fi Terceme-i İspagerya; Dürretü'l-Mensuriyye fi Tercemeti'l-Mansuriyye; Menâkıb-ı Mevlânâ; Terceme-i Risale-i Ledünniye-i Gazali.*

- KAYNAKLAR: A. Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 1970; B. Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, 1984.

- BAKINIZ: ABDÜLHAK MOLLA.

GEYL, Pieter
(1887-1966)

Hollandalı tarihçi. Hollanda tarihi üstüne yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

15 Aralık 1887'de Hollanda'da Dort'ta doğdu, 31 Aralık 1966'da Utrecht'te öldü. Leiden Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gördü. 1913'te doktora derecesi aldı. Aynı yıl *Nieuwe Rodterdamse Courant* adlı Hollanda gazetesinin Londra muhabiri olarak çalışmaya başladı. 1919'da Londra Üniversitesi'nde Hollanda tarihi ve kurumları profesörü oldu ve bu görevini 1935'e değin sürdürdü. 1940'ta, I. Napoléon ile Adolf Hitler arasında benzerlik kurduğu gerekçesiyle Naziler tarafından tutuklandı. 1941'e değin Buchenwald'da tutuklu kaldı. 1941'de Hollanda'ya, toplama kampına gönderildi.1944'te serbest bırakıldı. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle öğretim üyeliği görevine döndü.

Geyl, yapıtlarında genellikle 1579-1795 döneminde Felemenk Cumhuriyeti'ne egemen olan Orange prensleri ile ulusal çıkarlar arasındaki çelişkileri inçelemiştir. 1924'te yayımlanan *Willem IV en England tot 1748* ("1748'e değin Wilhelm IV ve İngiltere") adlı kitabında Orange Partisi ile Cumhuriyetçi Devlet Partisi arasındaki çatışmayı ve bu çatışmanın Felemenk Cumhuriyeti'nin dış siyaseti üzerindeki etkilerini anlatmaktadır. 1925'te ilk cildi, 1930'da da ikinci cildi yayımlanan *De Groot Nederlandsche gedachte* ("Büyük-Hollanda Düşüncesi") adlı kitabında ise Hollanda ve Flander'in (bugün Hollanda, Fransa ve Belçika arasında bölünmüştür) tarihlerinin birliği üzerinde durmaktadır. *Geschiedenis van de Nederlandse stam* ("Hollanda'nın Tarihi") adlı kitabı Hollanda tarihi konusunda en çok başvurulan kaynaklardan biridir. Geyl, altı ciltlik bu yapıtta ülke tarihini başlangıcından 1798'e değin incelemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Willem IV en England tot 1748*, 1924, ("1748'e değin Wilhelm IV ve İngiltere"); *De Groot-Nederlandsche gedachte*, 2 cilt, 1925-1930, ("Büyük Hollanda Düşüncesi"); *Geschiedenis van de Nederlandsche stam*, 3 cilt, 1931-1937, ("Hollanda'nın Tarihi"); *Orange en Stuart 1641-1672*, 1939, ("1641-1672 Döneminde Orange ve Stuart"); *O Vrijheid! Sonnetten*, 1945, ("Ey Özgürlük! Soneler").

GEYSER, Josef
(1869-1948)

Alman, filozof. Yeni-Thomasçı bir gerçekçilik anlayışı geliştirmiştir.

16 Mart 1869'da Erkelenz'de doğdu, 11 Nisan 1948'de Münih'te öldü. 1898'de Bonn Üniversitesi'nden doktor sanını aldı. 1904-1917 arasında Münster Üniversitesi'nde; 1924'ten sonra da Münih Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı. Katolik olan Geyser, Yeni-Kantçılık akımının yaygın olduğu bir dönemde, Aristoteles dizgesini izleyerek gerçekçi bir görüş geliştirmeye çalıştı. İdealist Kantçılık'ı ve Görüngücülük'ü yadsıyarak Thomasçı geleneğe bağlı kaldı.

Geyser'e göre felsefe, geleceğe geçmişten bakmalı, sorunların çözümlenmesinde daha önce ortaya konan yöntemler göz önünde tutulmalıdır. Platon ve Aristoteles felsefeleri, kendi dizgeleri içinde, birtakım gerçekleri sergilemiş, kanılara varmıştır. Bunlar, çağdaş felsefenin de üzerinde durduğu sorunlar olarak, kendini yenileyen düşünce akımlarının değişmeyen öğeleri niteliğindedir. Artık felsefe anlık durumlardan bağımsız olarak sorunlara çözüm aramalı, bunlara nesnel, eleştirel yanıtlar bulmalıdır. Bu yanıtlar kuramsal düşünceyle sağlanamaz, gerçekle doğrudan doğruya ilintili olmaları, deney ilkelerine uygun düşmeleri gerekir.

Geyser, psikolojinin felsefeden ayrılamayacağını öne sürmüş; zihin yaşamını bilinçsiz, organik, varlıkbilimsel yönleriyle açıklayan bir yöntem geliştirmeye çalışmıştır. Geliştirdiği nesnelliğe göre, mantık yasaları yalnızca düşünceler arasındaki iç ilişkilerde bulunmaz. Bunların varlıkbilimsel bir niteliği de vardır. Felsefe insanın gerçeklikte bulunan, ideal mantığa dayalı düzeni nasıl kavrayacağını gösterebilmelidir. Geyser böylece Aristotelesçi ve gerçekçi bir Görüngücülük'e ulaşmıştır.

Geyser, Tanrı'nın varlığının varlıkbilimsel kanıtlarla gösterilmesini yadsımış; "deneyimin tüm olgularını"nı değerlendirerek, bu sonuca, *a posteriori* (deney sonrası) ulaşılabileceğini savunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Grundlegung der logik und Erkenntnistheorie*, 1919, ("Mantığın ve Bilgı Kuramının Temellendirilmesi"); *Das Prinzip vom zureichenden Grunde*, 1930, ("Yeter Neden İlkesi"); *Das Gesetz der Ursache*, 1933, ("Neden Yasası").
- **KAYNAKLAR:** H. Gabel, *Theistische Metaphysic im Ausgleich von Idealismus und Realismus bei Josef Geyser*, 1957; J. Rössli, *Das Prinzip der Ursachle und des Grundes bei Josef Geyser*, 1940.
- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, THOMAS [Aquino'lu].

GEZEN, Müjdat
(1943)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu. Yumuşak oyun üslubuyla halktan tipler yaratmada başarılı olmuştur.

29 Ekim 1943'te İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini bitirdikten sonra, Belediye Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'ne girdi. 1963'te öğrenimini yarıda bırakarak tiyatro oyunculuğuna başladı, çeşitli özel tiyatrolarda çalıştı, ilk filmini 1962'de çevirdi. 1970'te hazırladığı güldürü programıyla sahneye çıktı. 1977'de *Ses* dergisince, 1979'da *Türkiye Kadınlar Birliği*'nce, 1980'de *Ankara Belediyesi*'nce, 1981 ve 1982'de *Günaydın* gazetesince, 1983'te *Milliyet* gazetesince ve yine 1983'te *İzmir Gazeteciler Cemiyeti*'nce yılın komedyeni seçildi. 1983'te yazar Kandemir Konduk'la birlikte GÜM (Güldürü Üretim Merkezi) adıyla gülmecenin çeşitli alanlarında ürün veren bir şirket kurdu.

Bugüne değin, tiyatro ve sinemada oynadığı rollerle Türkiye'nin en başarılı komedi oyuncuları arasına giren Müjdat Gezen, yazdığı oyunlar ve gülmece öyküleriyle de başarılı oldu. Özellikle geleneksel Türk tiyatrosuna yönelik çalışmalarıyla ilgi çeken sanatçı İstanbul Belediye Konservatuvarı Geleneksel Türk Tiyatrosu Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak da çalışmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Çılgın Dünya*, 1960; *Paydos*, 1963; *Lahmacun Cumhuriyeti*, 1963; *General Çöpçatan*, 1963; *Hababam Sınıfı*, 1966; *Kelepçe*, 1967; *Devr-i Süleyman*, 1968; *Çılgın Yenge*, 1969. **Oynadığı Filmler:** *Yedi Kocalı Hürmüz*, 1962; *Mıstık*, 1971; *Aptal Şampiyon*, 1972; *Yavruyla Kâtip*, 1973; *Görgüsüzler*, 1983; *Gırgıriyede Cümbüş*, 1984. **Kitap:** *Kuzucuk*, 1975; *Eşeğin Karnındaki Elmas*, 1977; *Çizgilerle Nâzım Hikmet*, 1978; *İki Buçuk Lira İçin*, 1979; *Bir Bulut Olsam*, 1982.

GEZER, Hüseyin
(1920)

Türk, heykelci. Çalışmalarında figüre bağlı kalmış, sanatta evrenselliğe bölgesellikten gidilebileceğini savunmuştur.

İçel'in Mut kazasında doğdu. 1940'ta Balıkesir Necatibey Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Karaköse'de bir yıl öğretmenlik etti. Uzun süren askerlik görevinden sonra 1944'te Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Heykel Bölümü'ne girdi. Belling'in atölyesinde okudu ve 1948'de mezun oldu. Aynı yıl bir Fransız bursuyla Paris'e gitti. Academie Julien'de heykel ve École des Beaux-Arts'da taş işleme çalıştı. Guimet Müzesi'nde Uzak Doğu uygarlıklarının heykellerini inceledi. Rodin ve Bourdelle'in heykellerinden etkilendi.

1950'de yurda döndü ve Akademi'ye asistan olarak girdi. 1955'te müdür yardımcılığına ve Heykel Bölümü atölye öğretmenliğine getirildi. 1962'de müdür yardımcılığından ayrıldı. 1966-1969 arasında Akademi müdürlüğü yaptı. Daha sonra İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi müdürlüğüne getirildi. Halen Mimar Sinan Üniversitesi Heykel Bölümü başkanlığını yürütmektedir.

Yapıtları bir düzen ve denge tutkusunu, heyecanlı ve coşkun bir duygusallığı yansıtır. Kompozisyonu oluşturan öğeler açıklıkla belirtilmiştir. Sanat dışında, çok yakından ilgilendiği temel bilimler ve matematik onun 1950-1960 arasında heykelde oran ve komposizyon ilkelerinin matematiksel temellerine eğilmesine yol açmıştır. *Efenin Aşkı*, *Çocuk ve Ana* gibi kompozisyonları bu dönemin yapıtlarıdır. Bunlar aynı zamanda, Gezer'in savunduğu sanatta bölgesellik düşüncesinin de etkisini taşır. Bu tür heykellerinde genellikle yatay ve dikey çizgilerin yarattığı durağan bir düzenin egemen olmasına karşılık, anıtlarında daha çok çapraz (diyagonal) çizgilerle hareketli bir düzen kurmuştur.

Gezer, 1951'de 12. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde *Efenin Aşkı* ile ikincilik ödülünü kazanmış, 1964'te Antalya Atatürk Anıtı Yarışması'nda ve 1978'de de TBMM Anıt Yarışması'nda birinci olmuştur. 19 Mayıs 1981'de açılışı yapılan bu büyük kompozisyonunun bronz dökümü Macaristan'da gerçekleştirilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Türbanlı Kadın*, 1946, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çocuk ve Ana*, 1948, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çıplak Kadın*, 1948, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Efenin Aşkı*, 1951, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çocuk ve Ana*, 1957, Hacettepe Üniversitesi Çocuk Sağlığı Merkezi, Ankara; *Köprülü Mehmet Paşa Büstü*, 1958, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Yahya Kemal Başı*, 1958, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Atatürk Başı*, 1960, Belediye Sarayı girişi, Saraçhane/İstanbul; *Atatürk Anıtı*, 1964, Antalya; *Zafer Anıtı* bronz rölyefi, 1966, Dumlupınar; *Yahya Kemal Anıtı*, 1968, Yahya Kemal Parkı, Maçka/İstanbul, *Atatürk Kompozisyonu*, 1971, Hacettepe Üniversitesi Kampüsü, Beytepe/Ankara; *Bronz Kompozisyon*, 1971, T.C. Büyükelçiliği bahçesi, Lizbon; *TBMM Anıtı*, 1978-1981, Ankara; *Polis Şehitleri Anıtı*, 1982, İçişleri Bakanlığı yanı, Ankara.

GHELDERODE, Michel de
(1898-1962)

Belçikalı oyun yazarı. Toplumcu tiyatroda geleneksel öğeleri, din ve kahramanlık gibi konuları işleyen ilk yazarlardan biridir.

3 Nisan 1898'de Brüksel yakınlarındaki Elsene'de doğdu, 1 Nisan 1962'de Brüksel'de öldü. Asıl adı Adolphe Adhémar Louis'dir. Öğrenimini Brüksel'de yaptı. Bir süre küçük bir banliyö olan Schaerbeek'deki bir kuruluşta arşiv memuru olarak çalıştı. Ancak kısa zaman sonra Fransa'ya yerleşti ve II. Dünya Savaşı sonrasına değin burada yaşadı.

Yaşamı boyunca elliyi aşkın oyun yazdı. Bunların çoğu sahnelendi. Ama bazıları hiç oynanmadığı gibi, herhangi bir biçimde de yayımlanmadı. Ghelderode, yazar olarak ünlenmeden önceki birkaç öyküsü dışında yapıtlarını hep Fransızca yazdı. Özellikle dinsel konulara yaklaşımı, bir takım abartılı görüntülere yer verişi, dinsel çılgınlıkları açık yüreklilikle ortaya koyuşuyla dikkatleri üstüne çekti. Yapıtlarında, Hollandalı ressam Bosch ve Bruegel'in Belçikalı ressam J. Ensor'un, Fransız yazar F. Rabelais'nin etkileri açıkça görülür. Bunlar, gülmece öğelerininyer aldığı, yer yer deyiş özellikleri içeren, çok renkli ve güçlü oyunlardır. Kimi oyunları, alışılagelmiş konu ve anlatımlara pek uymadığı için garip sayılmıştır. Gerçekten de Bosch'un resimlerinde egemen olan coşkulu, acılı, hatta çılgın ve uğursuz karnavallar onun kimi oyunlarına temel oluşturmuştur. Buna karşılık bazı oyunlarında da yaşamlarını kabuklarına çekilerek sürdürmeye çalışan sıradan Flamanlar'ı konu almıştır. Ghelderode yalnızca gülmece öğelerine dayanan grotesk oyunlarla değil, saf gerçekliği tüm çıplaklığıyla ortaya koyan dramatik yapılı oyunlarla da başarılı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La mort du Docteur Faust*, 1926, ("Doktor Faust'un Ölümü"); *Vénus*, 1927; *Don Juan*,

1928; *Escurial*, 1928; *Trois acteurs un drame*, 1929, ("Üç Aktörün Oyunu"); *Un soir de pitié*, 1929, ("Bir Merhamet Gecesi"); *Barabbas*, 1929; *Pantagleize*, 1929; *Magie rouge*,1934,("Kızıl Büyü"); *Les Femmes au tombeau*,1934, ("Mezardaki Kadınlar"); *Mademoiselle Jaire*, 1934; *Sire Halewyn*, 1936, ("Lord Halewin"); *Hop signor*, 1938, ("Hey Bayım"); *Fastes d'enfer*, 1943, ("Cehennemin Görkemi").

GHEORGHIU-DEJ, Gheorghe (1901-1965)

Rumen siyaset ve devlet adamı. 1961-1965 arasında Romanya Devlet Konseyi Başkanlığı yapmıştır.

8 Kasım 1901'de Moldavya'da Birlad'da doğdu, 19 Mart 1965'te Bükreş'te öldü. Köylü kökenli bir işçiydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkedeki devrimci harekete ilgi duymaya başladı. 1930'da yasadışı Romanya Komünist Partisi'ne (RKP) üye oldu. RKP'nin demiryolu işçileri arasında yürüttüğü örgütlenme çalışmalarının sorumlusu oldu. Mart 1932'de Tüm Demiryolu İşçileri Eylem Komitesi'nin genel sekreterliğine getirildi. Demiryolu işçilerinin 2 Şubat 1933'te başlayan genel grevini örgütledi. 4 Şubat 1933'te tutuklandı. Faşist general Antonescu'yu iktidardan uzaklaştıran 23 Ağustos 1944'teki devrimci ayaklanmaya değin, 12 yıl hapis yattı. 1944'te RKP merkez komitesi sekreterliğine getirildi. Aynı yıl Kral Mihail başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde ulaştırma bakanı oldu ve 1946'ya değin bu görevde kaldı.

Mart 1945'te Groza başkanlığında kurulan, RKP, Milliyetçi Köylü Partisi, Liberal Parti ve Sosyal Demokrat Parti'den oluşan Ulusal Demokratik Cephe hükümetinde RKP'nin kilit bakanlıkları ele geçirmesinde etkili oldu. Kasım 1946 seçimlerini Ulusal Demokratik Cephe kazandı. 30 Aralık 1947'de Kral Mihail çekildi ve Romanya Halk Cumhuriyeti ilan edildi. Gheorghiu-Dej Ulusal Demokratik Cephe hükümetinde iktisadi planlama ile ilgili önemli görevler üstlendi ve Devlet Planlama Komisyonu üyesi oldu. 1952'ye değin süren bu görevi sırasında enerji kaynakları, sanayi ve zengin köylülerin toprakları kamulaştırıldı, tarımda ilk kolektifleştirme uygulamaları başlatıldı. Aynı dönemde SSCB ile karşılıklı işbirliği antlaşması imzalandı, İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe kondu ve Romanya COMECON'a (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) üye oldu.

Gheorghiu-Dej 1952'de Groza'nın yerine başbakanlığa getirildi. Aynı yıl, 1948'de RKP'nin Sosyal Demokrat Parti'nin sol kanadıyla birleşmesiyle kurulan Romanya İşçi Partisi'nin (RİP) genel sekreteri oldu. 1955'te parti genel sekreterliği görevini koruyarak başbakanlıktan ayrıldı.

1961 seçimlerinde RİP önderliğindeki Demokratik Halk Cephesi, oyların tamamına yakın bir bölümünü aldı. Yeni kurulan Millet Meclisi Gheorghiu-Dej'i Devlet Konseyi başkanlığına getirdi. 1961'de ağır sanayiye ağırlık tanıyan, ancak kitlelerin yaşam ve tüketim düzeylerinin yükseltilmesini de amaçlayan 3. Beş Yıllık Plan yürürlüğe girdi. 1962'de COMECON çerçevesinde, sosyalist ülkeler arasındaki iktisadi iş bölümünün yeniden belirlenmesi sırasında, Romanya'ya tarım ağırlıklı bir iktisadi rol verilmesine karşı çıktı. Romanya'ya ağır sanayini kurmasında gereksindiği mali ve maddi yardımları sağlamayan Kruşçev'le Gheorghiu-Dej arasındaki ilişkiler bu tarihten sonra gerginleşti. Ölümünden sonra Chivu Stoica devlet başkanı, Nicolae Ceauşescu parti genel sekreteri oldu. Gheorghiu-Dej'in adı Romanya'da Bacau bölgesinde bir kasabaya verilmiştir.

• BAKINIZ: ANTONESCU, CEAUŞESCU, GROZA.

Lorenzo Ghiberti

GHIBERTI, Lorenzo (1378-1455)

İtalyan, heykelci, mimar, kuyumcu ve yazar. Antik Yunan-Roma sanatında ve Uluslarası Gotik üsluptan türettiği biçim anlayışıyla Rönesans'ın Klasikçilik'inin temellerini atanlardandır.

Floransa'da doğdu, 1 Aralık 1455'te aynı kentte öldü. Çocukluğu ve gençliğinin bir bölümü Bartolo di Michele'nin (Bartoluccio) atölyesinde geçti. 1401'de *Floransa Vaftizhanesi*'nin ikinci (ya da kuzey) kapısının kanatları için açılan yarışmaya girdi. Nicola d'Arezzo Jacopo della Quercia (ykş. 1374-1438) ve Brunelleschi gibi ünlü sanatçıların arasında birinci oldu. 1404'ten 1424'e değin bu kapı üstünde çalıştı. 1412-1428 arasında Floransa'daki *Or San Michele Kadetrali* için büyük boyutlu üç heykel yaptı. 1416 dolaylarında Roma'ya gitti. 1419'da Brunelleschi'nin yönettiği *Floransa Katedrali*'nin kubbesinin yapımını denetlemekle görevlendirildi. Bu arada bir vaftiz

kurnası yapmak için Siena'ya çağrıldı. 1429'da *Floransa Vaftizhanesi*'nin üçüncü (ya da doğu) kapısının yapımını üstlendi ve 1452'ye değin, sonradan *Cennet Kapısı* adı verilen bu kapının kanatları üstünde çalıştı. 1429-1430'da bir kez daha Roma'ya gitti. 1442'de içinde Aziz Zenobius'un kalıntılarının saklanacağı bir mezar-anıt üstünde çalıştı. Gelen siparişleri karşılamak üzere yanında, oğulları Tommaso ve Vittoria ile birlikte birçok yardımcı çalıştırıyordu. Daha sonra atölyesini küçük oğlu Vittoria'nın yönetimine bırakarak evine çekildi, son yıllarını otobiyografisini yazarak geçirdi.

Cennet Kapısı

Floransa Vaftizhanesi kuzey kapısı

Ghiberti'nin *Floransa Vaftizhanesi*'nin kuzey kapısı için yaptığı yarışma taslağı, daha sonra geliştireceği üslubun ana çizgilerini taşır. Aynı yarışma için Brunelleschi'nin yaptığı örneğin, çerçeve dışına taşan kompozisyonuna ve figürlerinin aşırı biçimde abartılmış hareketlerine karşılık Ghiberti, dramatik bir etki yapacak ışık-gölge kullanımından özellikle kaçınmış, kütlelerin çizgisel uyumuna öncelik tanımıştır.

Ghiberti'nin *Vaftizhane*'de gerçekleştirdiği kapı kanatları, 1338'de Andrea Pisano'nun yaptığı ilk kapıda olduğu gibi yirmi sekiz kareye bölünmüştür. En alt sırada kilise büyükleri, ikinci sırada *İncil* yazarı dört havari, üst sıralarda da İsa'nın yaşamından çeşitli sahneler yer alır. Karelerin köşelerinde kırk sekiz tane peygamber figürü vardır. Bunlar düz yüzey üstünde herhangi bir mekân oluşturma kaygısı güdülmeksizin, yüksek kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Tüm kapı yüzeyi altınla kaplıdır. Yapımı yirmi yıl süren bu kapının çeşitli bölümlerinden Ghiberti'nin üslubunun gelişimini de izlemek olasıdır. Örneğin *Baştan Çıkarma* adlı pano ve benzerleri onun Uluslararası Gotik'in ilkelerine ve alışılagelmiş biçimlerine eğilim duyduğu bir dönemin ürünü olduğu gibi, 14. yy Flaman sanatını, özellikle de minyatür resmini, hak ve mücevher işçiliğini çok iyi bildiğini de ortaya koymaktadır. Daha sonraki bir dönemin ürünü olan *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi* panosu ise artık Kuzey etkisinden izler taşımamaktadır. *Lazarus'un Yükselişi, Çarmıh Taşıma, İhanet* ve *Kudüs'e Giriş* gibi en son yapılmış panolar da yeni bir üslubun başlangıcını haber verir. Bunlarda yer alan klasik pozlardaki figürler ve giysilerinin kıvrımları öncekilere oranla daha kütlesel bir boyut içerirler.

Heykelleri

Ghiberti'nin heykelleri de *Vaftizhane*'nin kapısındaki üslup gelişimine paralel bir gelişimi yansıtır. Örneğin *Or San Michele Katedrali*'ndeki heykellerin ilki olan *Vaftizci Yahya* ayrıntıların kuyumcu titizliğiyle işlendiği Uluslararası Gotik etkisini yansıtır. Oysa daha sonra, 1419-1422 arasında gerçekleştirilen *Aziz Matta* heykeli, *Vaftizhane*'nin kuzey kapısının en son yapılan panolarındaki klasik anlayışın izlerini taşır. Bu heykel özellikle ayrıntıların büyük bir özenle işlenmesi açısından *Vaftizci Yahya* ile benzerlikler gösterir. Yine de belli bir incelik duygusu yaratmak amacıyla kitleyi çizgisel bir kuruluş içinde sınırlayan yapısı, bütünüyle yeni bir anlayışın ürünüdür.

1420 dolaylarında Ghiberti'nin yeni ve daha resimsel bir kabartma anlayışı geliştirdiği görülür. Bu tür kabartmada mekân duygusu perspektif yöntemleriyle ve figürlerin yükseltilerinin önden arkaya doğru giderek azalmasıyla sağlanmakta, böylece daha inandırıcı bir gerçeklik izlenimi elde edilmektedir. Ghiberti'nin *Siena Vaftizhanesi* için yaptığı vaftiz kurnası kabartmaları bu gelişimin yansıdığı ilk örnektir. Ghiberti bu dönem içindeki her biçimin açık seçik izlenebildiği, tanımlanabilen bir mekân anlayışına ulaşmıştır.

Floransa Vaftizhanesi'nin üçüncü (ya da doğu) kapısı on kare panodan oluşur. Çift kanatlı kapının çerçeveleri üstünde yirmi dört tane peygamber başı ve yirmi tane de küçük *kâhin kadın* (sibyle) figürü vardır. Bu karelerden her birinde belirli bir olayın çeşitli aşamaları bir arada canlandırılmıştır. Ghiberti'nin bir öyküyü anlatmak için getirdiği bu çözüm, Yunan-Roma sanatında ve 14. yy Siena fresklerinde benzer örnekleri görülen bir yöntemdir. Ancak Ghiberti, bu örneklerden farklı olarak figürlerin çevresini iyice zenginleştirmiş, figürlerin yüzey üstündeki kalınlıklarını farklılaştırmış ve o dönemde Brunelleschi'nin geliştirdiği perspektif kurallarını büyük bir başarı ile uygulamıştır. Mekân derinliği yalnızca perspektif kuralları ile değil, olayların aşamalarının yer aldığı alanların birbiri ardına düzenli bir biçimde sıralanması ile de sağlanmıştır.

Ghiberti'nin *Floransa Vaftizhanesi*'nin kuzey kapısından doğu kapısına üslubunun geçirdiği evrimi, Uluslararası Gotik'ten Yunan-Roma geleneğine uygun klasik bir biçimciliğe geçiş olarak tanımlanır. Ancak Ghiberti bu geçişi, Yunan-Roma örneklerini taklit ederek değil, onları düzenleyen ilkelerden yola çıkarak, onların içerdiği ruhu yeniden yaratarak elde etmiştir.

Ghiberti'nin yazdığı otobiyografisi *Commenterii*, bu türün sanat tarihindeki ilk örneğidir. Giotto'dan Ghiberti'nin kendisine kadar sanatın gelişmesinin yorumlandığı kitabın ikinci bölümü ise, gerçek bir sanat tarihi çalışmasıdır.

- **YAPITLAR (başlıca): Kabartma ve Heykel:** *Floransa Vaftizhanesi* kuzey kapısı kabartmaları, 1404-1424; *Vaftizci Yahya*, 1412-1415; Or San Michele, Floransa; *Aziz Matta*, 1419-1422; Or San Michele, Floransa; *Aziz Stephanus*, 1427-1428, Or San Michele, Floransa; *Siena Vaftizhanesi* vaftiz kurnası kabartmaları, 1417-1427; *Floransa Vaftizhanesi* doğu kapısı kabartmaları, 1429-1452; *Aziz Zenobius Mezar-Anıtı* kabartmaları, 1442, Floransa Katedrali. **Kitap:** *I commenterii*, (ö.s.), 1912, otobiyografi.
- **KAYNAKLAR:** R. Krautheimer (T. Krautheimer-Hess ile), *Lorenzo Ghiberti*, 1956.
- **BAKINIZ:** BRUNELLESCHI, DONATELLO, PISANELLO, POUSSIN.

GHIRLANDAIO, Domenico (1449-1494)

İtalyan, ressam. Fresklerinde 15. yy İtalyan resminin çeşitli eğilimlerini yansıtmıştır.

Floransa'da doğdu, 11 Ocak 1494'te aynı kentte öldü. Asıl adı Domenico di Tommaso Bigordi'dir. Alesso Baldovinetti'nin (yks. 1426-1499) atölyesinde

yetişti. Verocchio'nun atölyesinde de çalıştığı sanılmaktadır. Kardeşleri Davide (1452-1525) ve Benedetto (1458-1507) ile birlikte kurduğu atölyede kendisi fresk, kardeşleri de mozaik ve yağlıboya resim dalında uzmanlaşmışlardı. Atölyenin üretiminin büyük bir bölümü, o dönem Floransa'sında giderek zenginleşmekte olan tüccar ve banker ailelerinin verdiği portre siparişlerinden oluşuyordu. Ghirlandaio'nun tüm yaşamı Floransa ve çevresindeki kasabalarda fresk çalışmalarıyla geçti. 1481-1482 arasında Botticelli ve öbür bazı sanatçılarla Vatikan'daki *Sistina Şapeli*'nin dekorasyonunda çalıştı. Son dönem fresklerinin uygulamalarında yanında çalışan oğlu Ridolfo (1483-1561) ve Michelangelo gibi yardımcıların büyük bir payı vardır.

Ghirlandaio'nun ilk çalışmalarından Floransa yakınlarında Brozzi'deki *Sant' Andrea Kilisesi*'nde yaptığı fresklerde öğretmenleri Baldovinetti ve Verocchio ile Fra Filippo Lippi'nin etkileri görülür. İlk kez *Sistina Şapeli* için yaptığı *İsa İlk Havarileri Çağırıyor* ve şimdi kaybolmuş olan *İsa'nın Göğe Yükselmesi* adlı yapıtlarında, 15. yy'ın geleneksel biçim anlayışından ayrılarak, Massaccio'nun hacim, Pollaiuolo'nun hareket ve Verocchio'nun ışık anlayışlarını bütünleştirmiştir. Genellikle durağan ve dengeli bir düzen anlayışı üstüne temellenen kompozisyonları birer bütün olarak değil, daha çok tek tek figürlerde ve ayrıntılarının işlenmesinde etkili bir boyut kazanır. Onun ayrıntılara önem veren tutumunda Flaman resminin etkileri büyüktür. *Aziz Hieronymus* ile *Yaşlı Adam ve Torunu* adlı yapıtlarında bu etkiler çok açık bir biçimde görülür. Ancak ayrıntı tutkusu, görkemli ve törensel bir hava yansıtan kompozisyonlarının birçoğunda bütünlüğü bozan bir etki yapar. Bazı resimlerinde arka planları süsleyen Floransa ve San Gimignano görüntüleri ile figür grupları başarılı bir biçimde bütünleştirilmiştir. *Bakire Meryem'in Doğumu* gibi başka bazı yapıtlarının arka planında Floransa'nın ileri gelen kadınlarını temsil eden figürlerinin yanında yer verdiği Antik kabartmalar, konuya anlatım kazandırmaktan çok, onun Antik sanat bilgisini ve hareketi betimlemedeki ustalığını gösterir.

1486-1490 arasında *Santa Maria Novella Kilisesi*'nde yaptığı *Bakire Meryem ve Vaftizci Yahya* fresk dizileri ile Uffizi'deki *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu*, yapıtları içinde onun üslubunu en iyi yansıtanlardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sant' Andrea Kilisesi* freskleri, 1470, Brozzi; *Badia Kilisesi* freskleri, 1479, Settima; *San Donato Kilisesi* freskleri, 1480, Poluerosa; *Son Yargı* dizisi, 1480, Ognissanti, Floransa; *Aziz Hieronymus*, 1480, Sistina Şapeli, Vatikan, *Aziz Francesco'nun Yaşamından Sahneler*, 1485, Santa Trinata Sasetti Şapeli, Floransa; *Çobanların Bağlılık Sunuşu*, 1485, Santa Trinata Sasetti Şapeli, Floransa; *Bakire Meryem ve Vaftizci Yahya* dizisi, 1486-1490, Santa Maria Novella Kilisesi, Floransa; *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu*, 1487, Uffizi, Floransa; *Yaşlı Adam ve Torunu*, (t y), Louvre, Paris.

- **KAYNAKLAR:** G.S. Davies, *Ghirlandaio*, 1909; J. Lauts, *Ghirlandaio*, 1943.

- **BAKINIZ:** BALDOVINETTI, H.v.d. GOES, MASSACCIO, VEROCCHIO.

GHIRSHMAN, Roman
(1895)

Rus asıllı Fransız arkeolog. İran'da yönettiği kazılarla tanınmıştır.

3 Ekim 1895'te Rusya'da, Harkov'da doğdu. Öğrenimini Sorbonne Üniversitesi'ne bağlı École Pratique des Hautes Études'de tamamladıktan sonra bir süre de École du Louvre'da öğrenim gördü. 1946'da Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat doktoru oldu.

1930'da Fransız arkeoloji grubu ile birlikte Irak'da kazılara katıldı. 1930-1932'de Fransız arkeolog Contenau ile İran'ın Orta Zagros bölgesinde Nihavend yakınlarındaki İÖ 4800-2000 arasına tarihlenen bir yerleşme olan Tepe Giyan'da çalıştı. 1933-1934 ve 1937'de Orta İran'daki Keşan yakınında Afganistan'la Mezopotamya ticaret yoluüstünde bulunan Tepe Sialk kazılarını yönetti. Bu kazılarda İÖ 4500-2900 yıllarına tarihlenen ve böylece Mezolitik Çağ'dan Kalkolitik Çağ'a geçişi de içeren bir yerleşme ortaya çıkardı.

Ghirshman 1941'e değin İran'daki Fransız arkeoloji grubunun çalışmalarını yönetti. 1941-1943 arasında Afganistan'da ve 1944-1945'te Kahire'de kazılara katıldı. 1946'dan 1967'ye değin İran'daki Fransız kazılarının başkanlığını yaptı. Kuzistan'da bir ateş tapınağı olan *Bard-e Nachandeh*'de Part sanatına ait önemli heykelleri ortaya çıkardı. 1968'de Columbia Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak bulundu.

Aix-en-Provence Üniversitesi'nin onur profesörüdür. Academie des Inscriptions et Belles Lettres ve Royal British Academy ile Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün de üyesidir. I. ve II. Dünya savaşlarında gösterdiği yararlıklar nedeniyle Fransa'nın Légion d'honneur ve İran'ın Homayoun nişanları verilmiş, ayrıca İran'ın Tadj ödülünü kazanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Tepe Giyan*, 1936; *Fouilles de Sialk*, 2 cilt, 1938-1939, ("Sialk Kazıları"); *Iran from the Earliest Times to the Islamic Conquest*, 1954, ("Erken Dönemlerden İslam Fethine Değin İran"); *Perse, Proto Iraniens, Medes and Achémenides*, 1963, ("Persler, Ön İranlılar, Medler ve Akamenidler"); *Tombe princière de Ziwiyé et le début de l'art animalier Scythe*, 1979, ("Ziviye Prens Mezarı ve İskit Hayvan Sanatının Başlangıcı"); *Les Cimmériens et leurs Amazones*, 1982, ("Kimmerler ve Amazonları").

- **BAKINIZ:** CONTENAU.

GIACOMETTI, Alberto
(1901-1966)

İsviçreli ressam ve heykelci. Figürlerin düşey yönde uzatılmasına ve yüzeysel dokunun vurgulanmasına dayanan bir üslup geliştirmiştir.

İsviçre'nin Stampa kentinde doğdu, Paris'te öldü. Ressam Giovanni Giacometti'nin oğludur. Küçük

Alberto Giacometti

yaşta resim ve heykel yapmaya başladı. 1919'da kısa bir süre Cenevre'deki Academie des Beaux Arts'a devam etti. Daha sonra altı ay kadar École des Arts-et-Métiers'de heykel çalıştı. 1920'de Venedik, Padova, Assisi ve Roma gibi İtalyan kentlerini gezerek Giotto, Tintoretto, Cimabue'nün resimlerinden kopyalar yaptı, Hıristiyan mozaiklerini ve Barok mimarlık yapıtlarını inceledi. 1922'de Paris'e gitti. 1922-1925 arasında Academie de la Grande-Chaumière'de heykelci A. Bourdelle'in yönetiminde heykel çalıştı. 1925'te kendi atölyesini açtı. André Masson ile dostluk kurdu. 1930-1935 arasında üyesi olduğu Gerçeküstücü grubun etkinliklerine katıldı. İlk kişisel sergisini 1935'te Paris'te açtı. Yeni bir üslup arayışı dönemine girdiği 1935-1947 arasında yapıtlarını sergilemedi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yazar Jean Genet ile uzun yıllar süren bir dostluk kurdu. Bu dostluk Genet'nin *L'atelier de Giacometti* adlı bir kitap yazmasına yol açtı. Giacometti 1962 Venedik Bienali'nde (iki yıllık sergi) heykel dalında büyük ödülü kazandı.

Gerçeküstücü dönemi

Resimleri

Giacometti'nin sanatı, hayali ve doğadan çalıştığı dönemler olmak üzere ikiye ayrılır. İlki 1928'den 1935'e, ikincisi ise bu tarihten ölümüne değin sürmüştür. Hayalden çalıştığı dönemin ilk ürünleri olarak bilinen yassı heykeller, Laurens, Arp, Lipchitz gibi sanatçıların üsluplarının ve ilkel maskelerin etkisi altındadır. Bu heykeller çoğunlukla kübist biçimcilik anlayışının izlerini taşıyan, yarı geometrik figürlerin üstünde çeşitli ayrıntıların girintili çıkıntılı bir biçimde işlenmesinden oluşur. Bu dönemin *Çift* ve *Kaşık Kadın* adlı yapıtlarında Brancusi'nin de etkileri görülür. Özellikle figürlerin stilize edilmiş çeşitli organları, Brancusi'nin *Öpüş* ve *Balık* adlı heykellerindeki biçimleri anımsatır.

İlk heykelleri

Giacometti'nin bunları izleyen "açık heykelleri", soyut olmakla birlikte, gerçeküstücü dönemine bir hazırlık niteliğindedir. Lipchitz'den etkiler taşıyan bu yapıtlar, birbirine paralel ve aralıklı olarak sıralanmış kıvrımlı yüzeylerin, çeşitli biçimlerde bölünerek mekânı da bölmesine dayanan bir biçim anlayışı ortaya koyar.

Giacometti beş yıl süren gerçeküstücü döneminde bu yüzyılın en ilginç ve özgün heykellerinden bazılarını yapmıştır. Öteki Gerçeküstücüler gibi izleyiciyi şaşırtmayı amaçlayan bir tutumda olmadığı için daha geleneksel bir biçimcilik anlayışı içindeymiş gibi görünür. Oysa bu heykellerin bazıları yalnızca içerdikleri aşırı soyut biçimler nedeniyle değil, izleyiciyi belli bir bakış açısının olanakları ile sınırladıkları, heykelde hareket kavramına yeni bir yaklaşım getirdikleri için geleneksel heykelin dışındadırlar. Örneğin *Göze Uzanan Uç, Erkek, Kadın ve Çocuk, Bir Daha Oyun Yok* adlı heykeller, kuşbakışı bir açıdan izlenmek üzere tasarlanmıştır. *Boğazı Kesilmiş Kadın* ise doğrudan doğruya yere yatırılmak üzere düşünülmüştür. Ayrıca, çoğu tabla gibi yassı altlıkların üstüne yerleştirilmiş figürlerin, bu altlıklara düşen gölgeleri de yapıtların anlatımına katılır.

Giacometti'nin özellikle *Erkek ve Kadın, Asılı Top, Boğazı Kesilmiş Kadın* gibi gerçeküstücü heykellerinin büyük bir bölümü, iyice soyut biçimlerine karşın, şiddetle de beslenen cinsel bir boyut içerirler. Örneğin *Asılı Top* bu özelliği nedeniyle Gerçeküstücüler arasında büyük bir heyecan yaratmıştır.

Giacometti 1935'ten başlayarak doğrudan doğruya model karşısında çalışmıştır. Bu yeni üslup arayış dönemi 1946'ya değin sürmüştür. Hangi büyüklükte başlarsa başlasın, üstlerinde sürekli çalıştığından, bu dönemindeki yapıtları sonunda bir kibrit kutusuna sığabilecek kadar küçüldükleri için, bir ara heykellerini yarım bırakmaya başlamıştır.

1946'dan sonra yapıtlarında daha çok erkek başı, yürüyen adam, ayakta duran kadın gibi figürler kullanmış, bazen de bunları düz bir altlık üstünde bir araya getirmiştir. Bütün bu çalışmalarında modelin benzerliğini yakalamayı amaçlamıştır. Bu heykeller dokusal niteliğin abartıldığı yüzeyleri, yassıltılmış ve düşey yönde uzatılmış oranları ile büyük bir yalnızlık içinde, zamandan bağımsız bir insan figürünü temsil etmektedirler.

Giacometti'nin desen ve resimleri de heykelleriyle benzer nitelikler içerir. Özellikle bir ya da iki rengin tonları ile sınırlı bir renkçilik anlayışının egemen olduğu resimlerinde, heykellerinde yarattığı aynı dokusal özellikleri, iç içe işlediği çizgi yumakları ile elde etmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): Heykel: *Çift*, 1926; *Kaşık Kadın*, 1926; *Kompozisyon*, 1927-1928, Maeght Galerisi, Paris; *Asılı Top*, 1930; *Göze Uzanan Uç*, 1931; *Erkek, Kadın ve Çocuk*, 1931; *Bir Daha Oyun Yok*, 1932; *Boğazı Kesilmiş Kadın*, 1932, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Yakalanmış El*, 1932, Sanatevi, Zürih; *Saat Dörtteki Saray*, 1932-1933, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Masa*, 1933, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *İşaret Eden Adam*, Tate Galerisi, Londra; *Meydan*, 1948, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Bir Altlık Üstündeki Dört Figür*, 1950, Pierre Matisse Galerisi, New York; *Yürüyen Adam II*, 1960, Sanatevi, Basel. Resim: *Bir Altlık Üstünde Üç Baş*, 1947, Sanatevi, Zürih; *Diego*, 1951, Sanatevi, Zürih; *Kadın Başı*, 1957, Sanatevi, Zürih; *Büyük Çıplak*, 1962, Pierre Matisse Galerisi, New York.

• KAYNAKLAR: P. Bucarelli, *Giacometti*, 1962; J. Dupin, *Alberto Giacometti*, 1963; J. Genet, *L'atelier de Giacometti*, 1958.

• BAKINIZ: BRANCUSI, BRETON, DALI.

GIAEVER, Ivar
(1929)

Norveç asıllı ABD'li fizikçi. Üstün iletkenlerde tünel etkisi üstüne çalışmalarıyla Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

5 Nisan 1929'da Norveç'te doğdu. 1952'de Norveç Teknoloji Enstitüsü'nden makine mühendisi olarak mezun oldu. Aynı yıl General Electric şirketinin Kanada'daki Peterborough tesisinde çalışmaya başlayan Giaever, bir yıl sonra aynı şirketin ABD'de Schenectady'deki araştırma merkezinde uygulamalı matematik bölümüne geçti. 1964'te Rensselaer Polytechnique Institute'ta doktorasını tamamladıktan sonra General Electric'in Araştırma ve Geliştirme Merkezi'ne katılan Giaever halen bu görevdedir.

1958'de katı hal fiziği üstüne araştırmalara başlayan Giaever, çalışmalarını üstün iletkenlerdeki tünel olayı üzerinde yoğunlaştırdı. 1960'ta da her iki yanında bir üstün iletken, ya da bir yanında metal öteki yanında bir üstün iletken bulunan ince bir oksit tabakasından yararlanarak, elektronların oksit tabakasından "tünelleme" yoluyla geçebildiğini deneysel olarak saptadı. Böylelikle, Bardeen, Cooper ve Schrieffer'in önerdikleri üstün iletkenlik (BCS) kuramında öngörülen, taban durumu ile uyarılmış durum arasındaki enerji aralığının varlığı deneysel olarak kanıtlanmış oldu. Giaever'in 1973'te Nobel Fizik Ödülü'nü Esaki ve Josephson ile birlikte paylaşmasını sağlayan bu buluşu üstün iletkenlerde enerji aralıklarının incelenmesi ve fonon spektroskopisi bakımından değerli bir katkıdır.

• BAKINIZ: BARDEEN, L. COOPER, ESAKI, SCHRIEFFER.

GIAMBOLOGNA

Bak. GIOVANNI DA BOLOGNA

GIBBINS, Henry de Beltgens
(1865-1907)

İngiliz iktisat tarihçisi. Sanayi Devrimi üstüne yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

Cape Colony'de (şimdi Güney Afrika Cumhuriyeti) Port Elizabeth'de doğdu. Orta ve lise öğrenimini Bradford Grammar School'da yaptıktan sonra Oxford'da Wadham College'ı bitirdi, 1895-1899 arasında Liverpool College'da ders verdikten sonra King Charles I School'un müdürü oldu.

Öğrenimini sürdürürken toplumsal ve iktisadi sorunlarla ilgilenmeye başlayan Gibbins, 25 yaşında *The Industrial History of England* ("İngiltere'nin Sanayi Tarihi") adlı yapıtını yayımladı. İlgi uyandıran ve uzun süre okullarda okutulan bu kitabında Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan gelişmeleri ele alan Gibbins, toprak sahiplerinin açgözlülüğü nedeniyle "güzel yıllar"ın son bulduğunu, ev üretiminden fabrika üretimine geçişin ani ve vahşi bir biçimde gerçekleştiğini dile getirdi. Veba salgını ile köylü ayaklanmaları arasındaki ilişkiye dikkati çekti.

Çalışmaları araştırmadan çok gözleme dayanan Gibbins kitaplarıyla o dönemde fazla ilgi çekmeyen konuların yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Industrial History of England*, 1890, ("İngiltere'nin Sanayi Tarihi"); *The History of Commerce in Europe*, 1891, ("Avrupa'da Ticaretin Tarihi"); *English Social Reformers*, 1892, ("İngiliz Toplumsal Reformcular"); *British Commerce and Colonies*, 1893, ("İngiliz Ticareti ve Sömürgeler"); *The English People in Nineteenth Century*, 1898, ("Ondokuzuncu Yüzyılda İngiliz Halkı").

GIBBON, Edward
(1737-1794)

İngiliz, tarihçi. Roma İmparatorluğu'nun tarihi üzerine yaptığı çalışmayla 18. yy'ın en büyük İngiliz tarihçileri arasına girmiştir.

8 Mayıs 1737'de Putney'de doğdu, 16 Ocak 1794'te Londra'da öldü. Zengin bir ailenin oğluydu. Hastalıklı bir çocuk olduğundan düzenli olarak okula devam edemedi. 1749-1750 yıllarında Westminster Okulu'nda öğrenim gördü. 1752'de Oxford Üniversitesi'ndeki Magdalen College'a girdi. Burada gördüğü öğrenimden hoşnut kalmayarak kısa bir süre sonra okulu terketti. Bu sırada tarih ve tanrıbilim konularında çok sayıda kitap okudu ve Katoliklik üzerine araştırmalar yaptı. 1753'te mezhep değiştirerek Katolik olunca, babası tarafından Calvinist bir rahip olan D. Pavillard'ın yanına Lausanne'a gönderildi. Gibbon Pavillard'ın yanında düzenli çalışma alışkanlığı edindi. Klasik Latin edebiyatı, matematik ve mantıkla ilgilendi. 1754'te yeniden Protestan oldu.

1758'de babası tarafından İngiltere'ye geri çağrılan Gibbon 1760-1762 arasında Güney Hampshire' daki yerel milis örgütünde yüzbaşı rütbesiyle askerlik yaptı. Bu sırada, Lausanne'da yazmaya başladığı *Essai sur l'étude de la littérature* ("Edebiyat İncelemesi Üzerine Bir Deneme") adlı kitabını tamamladı ve 1761'de Fransızca, 1764'te ise İngilizce olarak yayımladı. 1763'te İngiltere'den ayrılarak bir Avrupa gezisine çıktı.

Paris'te D. Diderot, d'Alembert gibi Aydınlanma Dönemi'nin ünlü felsefecileri ile tanıştı. Ardından Lausanne'a, daha sonra da Roma'ya gitti. Roma'da Antik Çağ'la ilgili araştırmalar yapan Gibbon, kentte bulunduğu sırada Roma İmparatorluğu'nun tarihi ile ilgili bilimsel bir çalışma yapmaya karar verdi.

1765'te İngiltere'ye döndükten sonra İsviçre tarihi üzerine çalışmalar yaptı. 1768-1769 yıllarında *Mémoires littéraires de la Grande Bretagne* ("Büyük Britanya'dan Edebiyat Anıları" adlı kitabını yazdı. 1770'te Londra'ya yerleştikten sonra çalışmalarını

Roma tarihi üzerinde yoğunlaştırdı. 1764-1784 arasında parlamento üyeliği de yapan Gibbon, aynı dönemde bir süre ticaret ve plantasyon memurluğu görevinde de bulundu.

Gibbon, 1776-1788 arasında 6 cilt olarak yayımladığı *The History of the Decline and Fall of Romen Empire* ("Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesinin ve Çöküşünün Tarihi") adlı kitabıyla ün kazanmıştır. Kitap Roma İmparatorluğu'nun 2. yy ile 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesine değin geçen dönemini kapsar. Gibbon kitabının birinci bölümünde Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne değin geçen dönemi, ikinci bölümünde ise Bizans tarihini inceler. Gibbon'un kitabında öne sürdüğü temel sav Roma İmparatorluğu tarihinin bir gerileme ve çöküş tarihi olduğudur; bunun nedeni ise,Gibbon' un kendi deyişiyle "barbarlığın ve dinin zaferi", yani Hıristiyan dininin gelişmesiyle birlikte siyasi ve düşünsel özgürlüklere getirilen kısıtlamalardır.

Gibbon'un Roma tarihi ile ilgili çalışmasının Bizans tarihi ile ilgili bölümünde bazı önemli eksiklikler olmasına karşın, bir bütün olarak ele alındığında, konusunda yazılmış temel başvuru kaynaklarından biri olma niteliğini korumaktadır. Gibbon, tarihsel olaylar arasındaki nedensellik ilişkisini değerlendirmedeki yetkinliği, tarihsel konulara yaklaşmadaki titizliği ve kullandığı dilin anlaşılırlığı ile 18. yy'ın en büyük İngiliz tarihçileri arasında yer almıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Essai sur l'étude de la littérature*, 1761, ("Edebiyat İncelemesi Üzerine Bir Deneme"); *Mémoires littéraires de la Grande Bretagne*, 2 cilt, 1768-1769, ("Büyük Britanya'dan Edebiyat Anıları"); *Critical Observations on the Sixth Book of Aeneid*, 1770 ("Aeneid'in Altıncı Kitabı Üzerine Eleştirel Gözlemler"); *The History of the Decline and Fall of Roman Empire*, 6 cilt, 1776-1788, ("Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesinin ve Çöküşünün Tarihi"); *Miscellaneous Works*, (ö.s.), L. Sheffield (der.), 2 cilt, 1796, ("Çeşitli Çalışmalar"); *Memoirs of My Life and Writings*, (ö.s.), G.B. Hill (der.), 1900, ("Yaşamımdan Anılar ve Yazılar").

- **KAYNAKLAR:** D. M. Low, *Edward Gibbon, 1737-1794*, 1937; J. C. Morisson, *Gibbon*, 1878; I.E. Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon*, 1940; E. J. Oliver, *Gibbon and Rome*, 1958; J. M. Young, *Gibbon*, 1932.

GIBBONS, Herbert Adams
(1880-1934)

ABD'li gazeteci ve tarihçi. Çağdaş dünya tarihi ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşu üzerine yaptığı araştırmalarla tanınmıştır.

9 Nisan 1880'de ABD'nin Maryland Eyaleti'nde Annapolis'te doğdu, 7 Ağustos 1934'te Avusturya'da Grundlsee'de öldü. Babası Presbiteryen mezhebinden bir din adamı idi. 1902'de Pennsylvania Üniversitesi' ni bitirdi. 1907'de Princeton Üniversitesi'nde master derecesini elde etti. Daha sonra Princeton Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirerek Presbiteryen kilisesinde papaz oldu. 1909'da Türkiye'ye gelerek Tarsus' taki Amerikan Koleji'nde (St. Paul's College) ders verdi ve araştırmalar yaptı.

Daha sonra Paris'e giderek *New York Herald* adlı Amerikan gazetesinin Avrupa muhabiri olarak çalışmaya başladı. Öte yandan kazandığı bir burs aracılığıyla araştırmalar yaptı. 1910-1913 arasında İstanbul'da Robert College'da tarih ve siyaset bilimi dersleri verdi. 1911'de Libya'daki Türk-İtalyan Savaşı 1912 ve 1913'te de Balkan savaşları üzerine gazetesine haber iletti. I. Dünya Savaşı sırasında Fransa, Mısır ve Sudan'da muhabir olarak görev yaptı. 1919'da Princeton Üniversitesi'nde ders verdi. Aynı yıl Washington' daki Army War College'da (Harp Okulu) onursal doçent olan Gibbons yaşamının sonuna değin burada öğretim üyeliği yaptı. Tarihsel araştırmalarıyla da tanınan Gibbons, Amerikan Tarih Derneği ve Londra Kraliyet Tarih Derneği üyesiydi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The New Map of Europe*, 1914, ("Avrupa'nın Yeni Haritası"); *The Foundation of the Ottoman Empire*, 1915, (Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, 1928); *Europe Since, 1918*, 1923, ("1918'den Bu Yana Avrupa"); *Contemporary World History*, 1932, ("Çağdaş Dünya Tarihi").

Josiah Willard Gibbs

GIBBS, Josiah Willard
(1839-1903)

ABD'li kuramsal fizikçi ve kimyacı. Çağdaş termodinamiğin ve istatistik mekaniğin kimya ve fizikte kullanım alanlarını genişleten temel çalışmalarıyla tanınmıştır.

11 Şubat 1839'da Connecticut Eyaleti'nin New Haven kentinde doğdu, 28 Nisan 1903'te aynı kentte öldü. Yale College'da oldukça başarılı öğrenciliği sırasında matematik ve Latince okuyan Gibbs, yeni başlatılan lisansüstü eğitim programına girerek, 1858'de Yale'de verilen ilk doktorayı aldı. Üç yıl Yale'de Latince ve doğa felsefesi konularında öğretim

yardımcılığı yaptıktan sonra, 1866'da üç yıl süren bir Avrupa gezisine çıktı. Paris, Berlin ve Heidelberg'deki üniversitelerde matematik ve fizik derslerini izledi. 1871'de Yale'de ilk matematiksel fizik profesörü olarak atanan, ancak kendine bir ücret ödenmeyen Gibbs, ailesinden kalan ufak bir servetten yararlanarak bu görevi dokuz yıl ücretsiz olarak sürdürdü. Ancak 1880'de yeni kurulan Johns Hopkins Üniversitesi'nden aldığı bir öneri üzerine Yale kendisine ufak bir maaş bağladı. Hiç evlenmeyen ve kızkardeşleriyle birlikte yaşayan Gibbs, yaz tatilleri ve konferanslar nedeniyle çıktığı geziler dışında yaşamının geri kalan bölümünü tümüyle New Haven'de geçirdi. ABD'nin 19. yy'da yetiştirdiği en önemli bilim adamlarından biri olmasına karşın, kendi ülkesinden çok Avrupa'da tanınan Gibbs, çeşitli ödüllerin yanı sıra, Royal Society'nin Copley, ABD Sanat ve Bilimler Akademisi'nin de Rumford madalyasını aldı.

İlk çalışmaları mühendislik alanında ve uygulamaya yönelik olan Gibbs, doktora tezini dişli takımların tasarımı üstüne yaptı. 1866'da da tren vagonları için tasarladığı yeni bir frenin patentini aldı. Daha sonra Watt'ın geliştirdiği buhar makinelerindeki düzenleyicinin duyarlılığını artıran bir tasarım üstüne çalışan Gibbs, ünlü matematikçi ve fizikçilerin derslerini izlemeye olanak bulduğu Avrupa gezisinden sonra kuramsal araştırmalara ağırlık vererek, yaşamının sonuna değin üzerinde çalışacağı ve değerli katkıda bulunacağı termodinamiğe ve istatistik mekaniğe yöneldi.

Gibbs termodinamik konusundaki ilk önemli çalışmasında Clausius'un tanımladığı "entropi" kavramını, Mayer, Rumford ve Joule'un katkılarıyla geliştirilen termodinamiğin birinci yasasında (ilkesinde) kullanarak, kimyasal ve fiziksel sistemlerin termodinamik "durum"larının matematiksel analizini kolaylaştırdı. Clausius, termodinamiğin ikinci yasasını, evrenin enerjisi sabit kalırken, entropisinin sürekli arttığı biçiminde ele alırken, entropiyi, sistemin alıp verdiği ısı miktarını, bu alışverişin yeraldığı mutlak sıcaklığa bölerek tanımlamıştı. Isı ile mekanik enerjinin eşdeğerliliğini ortaya koyan termodinamiğin ilk yasası ise, ısı ile sıcaklık arasındaki farklılığın da bir göstergesidir. Gibbs, termodinamiğin birinci yasasının matematiksel tanımındaki ısı miktarının yerine entropiyi yerleştirdi. Böylelikle birinci yasa cismin içinde bulunduğu herhangi bir durumu belirleyen, hacim, basınç, sıcaklık, entropi ve iç enerji gibi değişmelerin biçiminden bağımsız parametreleri içeren bir tanıma kavuştu. Bu biçimiyle birinci yasa, genellikle iç enerjisindeki değişmeyi, entropi ve hacim değişmelerine bağlayacak şekilde yazılır. Gibbs yasanın bu tanımından yararlanarak, çevrimsel süreçlerin incelenmesinde entropi-sıcaklık eğrilerinin James Watt'ın ısı makinelerinin çalışmasını özetleyen basınç-hacim eğrilerinden daha yararlı olduğunu gösterdi. Yasanın bu tanımının, iki boyutta eğrilerin, üç boyutta da yüzeylerin davranışıyla olan ilgisini kestirdi. 1873'teki ilk makalesinde iki boyutlu geometrik özelliklerden yararlanarak, saf bir maddenin belirli bir termodinamik fazda (katı, sıvı ya da gaz) gösterdiği davranışları inceledi. Aynı yılın sonuna doğru ikinci makalesinde koordinatları entropi, iç enerji ve hacim olarak tanımlanan bir yüzeyin, bir maddenin her üç fazının da tek tek ve karışım durumundaki termodinamik özelliklerini verebileceğini gösterdi.

Gibbs 1878'de yazdığı ve genellikle termodinamiğe en değerli katkısı olarak kabul edilen uzun bir makalede, termodinamiğe kapsayabileceği her türlü madde ve süreç için geçerli bir biçim verdi. Önceki çalışmalarında olduğu gibi bu makalesinde de hareket noktası, belirli bir süreç içinde enerji ve iş alışverişini hesaplamak yerine, basit sistemlerin termodinamik denge durumlarını belirleyen özellikleri araştırmaktı. Termodinamiğin kapsamını kimyasal ve elektromanyetik olguları da içerecek biçimde genişlettiği bu çalışmasının sonucunda, enerjisi sabit bir sistemde dengenin, entropi en büyük değeri aldığında oluştuğu ortaya çıktı.

Gibbs vardığı sonuçları kimyasal tepkimelerin de oluşabileceği madde karışımlarına uygulayabilmek için termodinamiğin birinci yasasının tanımına kimyasal değişimlerin etkisini katmak amacıyla yeni bir terim dizisi ekledi. Burada her maddenin değişim miktarı molekül-gramının değişimiyle gösterilirken, ilgili terimin katsayısıyla da termodinamiğe "kimyasal potansiyel" kavramını getirmiş oluyordu. Bu çalışmasından kalkarak birkaç kimyasal bileşen ve birkaç faz içeren sistemlerdeki basınç, ısı, vb. bağımsız değişkenlerin sayısını veren ünlü "faz kuralını" ortaya koydu. Ölçülebilen kimyasal potansiyellerin yardımıyla, bir tepkimedeki tüm molekül türlerinin her birinden kaç tane olduğunu belirten denge katsayılarının, termodinamik denge hesaplarıyla bulunabileceğini gösterdi. Gibbs'in bu sonuçlarını Wilhelm Ostwald, kimyanın gelecekteki biçim ve içeriğini belirleyecek bir çalışma olarak değerlendirmiştir.

İstatistik mekanik konusunda da önemli araştırmaları olan Gibbs, Maxwell ve Boltzmann'ın kinetik ve istatistik mekanik üzerine çalışmalarını inceledikten sonra, termodinamikte temel açıklamalarını bulamayan ısı, sıcaklık ve özellikle entropi kavramlarına açıklık getirmek üzere başarılı çalışmalar yaptı. Isının niteliği konusunda 19. yy'ın ortalarından başlayarak yapılan çalışmalar, maddenin moleküllü yapısı kanıtlanamadığından hala bir varsayım olan moleküllerin ortalama kinetik enerjisinin sıcaklığı, sıcaklığı farklı iki cismin alıp verdikleri enerjinin de ısıyı tanımladığı görüşüne ağırlık vermişti. Bu enerji alışverişinde enerji verenin, önceki durumda enerjisi yüksek olan cisim olduğu, molekül hareketlerinin geometrik ortalamaları alınarak gösterilmekteydi. Gibbs, bir sistemdeki enerjinin toplamı sabit tutulduğunda, moleküllere dağılımının en karmaşık olduğu durumun, her iki cismin sıcaklığının eşit olduğu duruma denk geldiğine dikkati çekerek, bu karmaşıklığı ölçen büyüklüğü entropi olarak ele aldı. Böylelikle termodinamikte gösterdiği gibi, dengenin, entropinin en büyük değerde oluşmasına benzetme yapılabilirdi. Ancak entropiyi bu "karmaşıklık" tanımıyla bulabilmek için enerjinin, sisteminin öğelerine nasıl dağıldığını incelemek gerekliydi. Gibbs bu amaçla, öğeleri belirli niteliklere sahip bir topluluk (ensemble), özellikle de öğe sayısı sabit tutulan, ancak enerji alışverişi yapılabilen bir "kanonik" topluluk kavramını geliştirdi. Bu topluluktaki bir sistemin ortalama davranışıyla, termodinamik yasalarına uygun bir sistemin davranışı arasında kurduğu koşutluk aracılığıyla, olasılık yoğunluğunu

veren mekanik büyüklüklerle termodinamik büyüklükler arasındaki ilişkiyi elde edebildi.

Gibbs, matematiğin kimyaya uygulanmasında öncü çalışmalarıyla kimyasal termodinamiği kuran, termodinamiğin ve istatistik mekaniğin gelişmesinde de önemli rol oynayan bir kuramcı olarak bilinir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Elementary Principles in Statistical Mechanics*, 1902, ("İstatistik Mekaniğin Temel İlkeleri"); *The Scientific Papers of Willard Gibbs*, (ö.s.), H.A.Bumstead ve R.G.Van Name (der.), 2 cilt, 1906, ("Willard Gibbs'in Bilimsel Yazıları").
- **KAYNAKLAR:** L.P.Wheeler, *Josiah Willard Gibbs*, 1970.
- **BAKINIZ:** BOLTZMANN, N.S.CARNOT, KELWIN, MAXWELL, J.R.MAYER, OSTWALD, PLANCK, RAYLEIGH, RUMFORD.

GIDDINGS, Franklin Henry
(1855-1931)

ABD'li sosyolog. "Tür bilinci" kavramına dayalı bir sosyoloji yaklaşımı getirmiştir.

23 Mart 1855'te Connecticut Eyaleti'nin Sherman kentinde doğdu, 11 Haziran 1931'de New York Eyaleti'nin Scarsdale kentinde öldü. Union College' da mühendislik öğrenimi gördü. Daha sonra *Springfield Republican* ve *Springfield Union* dergilerinde yazılar yazdı.1888-1894 arasında Bryn Mawr College' da, 1894'te Columbia Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Giddings, 1928'de emekli olana değin bu üniversitede kaldı.

1896'da yayımlanan *Principles of Sociology* ("Sosyolojinin İlkeleri") adlı kitabında Giddings sosyolojiyi insan topluluklarının gelişimini inceleyen temel bir toplumsal bilim dalı olarak nitelemiştir. Giddings' in sosyoloji yaklaşımı "tür bilinci" olarak adlandırdığı toplumsal bilinç ve ortak duygulara dayanır. Bu kavramı A. Smith'in insanın eğilimleri, tutkuları ve akılcılığı konusundaki görüşlerinden ve M.Spencer'in doğada olduğu gibi toplumda da, varoluş mücadelesinin en güçlü olanın hayatta kalması ile sonuçlandığını ileri süren toplumsal evrim öğretisinden yola çıkarak oluşturmuştur.

Giddings'e göre bireyler birbirleriyle iletişim kurarak, işbirliği yaparak, birbirlerine telkinde bulunarak ve birbirlerine öykünerek benzer duygular ve düşünceler edinirler. Böylece tür bilinci gelişir ve insanlar sürü halinde yaşama konumundan uzaklaşarak bilinçli olarak katıldıkları topluluklar kurarlar. Sürü alışkanlıklarının yerini toplumun kendi bütünlüğünü korumak ve sürdürmek için koyduğu kurallar alır.

Giddings, düşünce birliğinin toplumda denge ve uyum sağladığı görüşündedir. Bu nedenle kentlerde karışık bir nüfus yapısının oluşmasına yol açtığını düşündüğü göçlere ve toplumsal bütünlüğü sarsıcı nitelikte gördüğü köktenci hareketlere karşı çıkmıştır.

Giddings *The Scientific Study of Human Society*, ("İnsan Toplumunun Bilimsel İncelemesi") adlı kitabında, toplumsal olguların incelenmesinde nicel ve deneysel yöntemlerin kullanılmasının önemini belirtmiş, bu alanda kendisinden sonra yapılacak çalışmalara öncülük etmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Principles of Sociology*, 1896, ("Sosyolojinin İlkeleri"); *Democracy and Empire*, 1900, ("Demokrasi ve İmparatorluk"); *Studies in the Theory of Human Society*, 1922, ("İnsan Toplumu Kuramı ile İlgili İncelemeler"); *The Scientific Study of Human Society*, 1924, ("İnsan Toplumunun Bilimsel İncelemesi").

André Gide

GIDE, André
(1869-1951)

Fransız, yazar. Ahlak, din, aile kurumlarına karşı çıkmış, mutlak özgürlüğü savunmuştur.

22 Kasım 1869'da Paris'te doğdu, 19 Şubat 1951'de aynı kentte öldü. Hukukçu olan babası Uzèsli, bir Protestan, Rouen'lı zengin bir sanayici ailenin kızı olan annesi ise Katolikti. Babasının hoşgörülü davranışlarının tersine annesi, burjuva ilke ve geleneklerine bağlı, otoriter bir kadındı. 1880'de babası ölünce, annesinin katı ilkeleriyle eğitilen Gide, lisede okudu ve özel dersler aldıysa da düzenli bir öğrenim görmedi. Ailesinin servetiyle para sıkıntısı çekmeden yaşadı. On beş yaşında yeğeni Madeleine Rondeau'ya âşık oldu. Pierre Louys, Paul Valéry, Stéphan Mallarmé ve Paul Claudel gibi dönemin ünlü yazarlarıyla tanıştı ve edebiyat çevrelerine girdi. İlk yapıtlarında Simgecilik (Sembolizm) akımının etkisinde kaldı. 1891'de *Les cahiers d'André Walter* ("André Walter'in Defterleri") ve 1892'de *Les poésies d'André Walter* ("André Walter'in Şiirleri") adlı kitaplarında yeğenine duyduğu, cinsellikten arınmış, saf ve temiz aşkını dile getirdi. 1892'de yayımlanan *Le voyage d'Urien* ("Urien'in Yolculuğu") adlı kitabında, yansıttığı görünümlerde Rimbaud'nun "Le beteau ivre" (Sar-

hoş Gemi) adlı şiirinden, düşsel kentlerin betimlemesinde ise Flaubert'in *Salammbo* adlı romanından esinlenerek simgesel bir yolculuğu dile getirdi.

1893'te arkadaşı Paul Laurens'le Kuzey Afrika'ya gitti. Yolculuk sırasında hastalandı. Kışı Biskra'da geçirdi. 1895'te yeğeni Madeleine Rondeau'yla evlendi. *Paludes* ("Bataklıklar") adlı kitabında edebiyat çevrelerinin tekdüzeliğini, kendini beğenmiş kişilerini ve bunaltıcı ortamını eleştirdi. 1896'da yazdığı *El hadj ou le traité du faux prophète* ("Hacı ya da Sahte Peygamber Üstüne İnceleme") adlı simgesel anlatısında dinsel kaygılarını dile getirdi. 1897'de en ünlü kitabı, *Les nourritures terrestres* (Dünya Nimetleri) yayımlandı. Gide bu yapıtında genç Nathanael'e, dinsel, toplumsal tüm bağlardan sıyrılarak özgürlüğe kavuşmayı, günah düşüncesinden arınıp yaşamın tüm hazlarını tatmayı ve mutluluğa ulaşmayı öneriyordu. Önceleri pek ilgi görmeyen bu yapıt tekrar yayımlandığında, I. Dünya Savaşı sonrası kuşağını etkiledi.

Gide, 1902'deki *L'immoraliste* (Ayrı Yol, Sapık) adlı kitabında mutlak özgürlüğe gereksinme duyan, yaşamın tüm hazlarını hiçbir engel tanımadan tatmayı amaçlayan ve kendisine büyük bir özveriyle bağlı olan karısının ölümüne göz yuman Michel aracılığıyla bireyciliğin belli belirsiz bir övgüsünü yaptı. 1903'te ise eleştiri ve incelemelerini içeren *Prétextes* ("Vesileler") yayımlandı. 1907'de *Le retour de l'enfant prodigue*'de ("Savurgan Evladın Dönüşü") Katolik mezhebini reddediyordu. *L'Ermitage* dergisine çeşitli yazılar yazdıktan sonra 1908'de *Nouvelle Revue Française* dergisini kurdu. 1909'da *La porte etroite* (Dar Kapı) adlı anlatısında, zorluklara boyun eğen, aşkından vazgeçerek özveride bulunan ve bunları tek kurtuluşyolu olarak gören kahramanı Alissa aracılığıyla mistik coşkunun aşırılıklarını dile getirdi. 1914'te *Les caves du Vatican* (Vatikan'ın Zindanları) adlı kitabında "nedensiz eylem"i örnekliyor, yobazları, edebiyat çevrelerini ve sahtekârları alaylı bir dille yeriyordu.

I.Dünya Savaşı'nda Kızıl Haç'ta görev yaptı ve Belçikalı mültecilerle ilgilendi. 1919'da yayımladığı *La symphonie pastorale*'de (Pastoral Senfoni), eğitimini üstlendiği kör bir genç kıza âşık olan bir Protestan papazının günah eğilimleriyle savaşımını dile getirdi. 1923'te çıkan *Dostoievski* adlı incelemesinde Dostoyevski'nin yapıtlarını ele aldı ve bu büyük yazarın Fransa'da pek tanınmamasını iki ülke arasındaki farklı düşünme biçimlerine bağladı. 1924'te *Corydon* ve 1926'da *Si le grain ne meurt* ("Tohum Ölmeyince") adlı kitaplarında eşcinselliğini açıkladı ve büyük bir tepkiyle karşılandı. 1926'da yayımlanan *Les faux-monnayeurs* (Kalpazanlar), roman olarak nitelediği ilk kitabıydı. Burada, geleneksel roman tekniklerine karşı çıkarak gündelik bir olaydan kaynaklanan bir serüven romanına ahlaksal ve felsefi bir boyut katıyordu. Kitap, roman içinde oluşan bir başka romanın seyir defterini oluşturuyordu. Gide, yaşamın tüm gerçekliğini yansıtmak amacında olan roman türünün başarılı olamayacağını ileri sürerek yalnızca bu girişim sonucu ortaya çıkan teknik sorunlara ilgi duydu. Böylece yeni roman yolunda çok önemli bir teknik yenilik getirdi.

1925'te Afrika'ya gitti. Dönüşünde yayımladığı *Voyage au Congo* ("Kongo'ya Yolculuk") ve *Retour du Tchad* ("Çad Dönüşü") adlı kitaplarında sömürgeciliği eleştirdi. 1931'de en iyi oyunu *Oedipe* ("Oidipius") ve 1935'te de insanlığın dinsel inançlardan ve türlü baskılardan kurtularak gelişebileceği inancını dile getiren *Les nouvelles nourritures* (Yeni Nimetler) yayımlandı. Toplumsal konularla da ilgilenmeye başlayan Gide, önce SSCB'deki sosyalist sistemi övdü. Daha sonra 1936'da SSCB'ye yaptığı yolculuktan sonra *Le retour d'URSS* ("SSCB Dönüşü") ve *Retouches à mon retour d'URSS* ("SSCB Dönüşü Üstüne Düzeltmeler") adlı kitaplarla düşüncelerini değiştirdiğini açıkladı.

Toplumsal konularla ilgisi

1939'da, *Genevieve* adlı anlatısını, dinsel kaygılarını dile getiren *Numquid et tu* kitabını ve komünist rejime olan güveninden söz ettiği *Pages de journal* ("Günlük Sayfaları") adlı anılarını da içeren *Journal*'i (Günlük) yayımlandı. 1939-1942 ve 1942-1949 arasına ilişkin anılarını içeren günlükleri ise 1946 ve 1950'de yayımlandı. Ölümünden sonra 1951'de basılan ve günlüğünü bütünleyen *Et nunc menet in te* ("Ve İş Şimdi Sana Kaldı") adlı kitabında evliliğini ve özgür olma isteğinin yanında kimi kaygı ve endişelerini dile getirdi.

"L'immoraliste"

Alman işgali sırasında birkaç yıl Tunus'ta kalan Gide'in 1943'te *Interviews imaginaires* ("Hayali Söyleşiler"), 1946'da da insana olan güvenini anlattığı *Thésée* adlı kitapları yayımlandı. 1947'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Gide'in yaşam biçimine karşı çıkan Francis Jammes'le mektuplaşmaları 1947'de; onun çeşitli yapıtlarını değerlendiren ve Katoliklik'i benimsemesini sağlamaya çalışan Claudel'le mektuplaşmaları 1949'da; Valéry'le olan mektuplaşmaları ise 1955'te yayımlandı. 1948'de sahneye kendi uyarladığı *Les Caves du Vatican* da (Vatikanın Zindanları) 1950'de Comédie Française'de oynandı.

Gide, tüm yapıtlarında nasıl yaşamalı, yeni değerler neler olmalı sorularına yanıt arayıp geçmişten sıyrılmayı, geleneksel değerleri tartışma konusu yaparak insanı sınırlayan, baskı altında tutan din, ahlak, aile gibi kurumları yıkmayı amaçladı. Dostoyevski ve Freud'dan esinlenerek insanın temel gerçekliğinin içgüdülerde ve duyumlarda olduğunu savundu, mutlak özgürlüğü tanımlamaya çalıştı.

I. Dünya Savaşı sonrası yapıtları

• **YAPITLAR (başlıca):** *Cahiers d'André Walter*, 1891, ("André Walter'in Defterleri"); *Le traité du Narcisse*, 1891, ("Narcisse Üstüne İnceleme"); *Les poesies d'André Walter*, 1892, ("André Walter'in Şiirleri"); *Le voyage d'Urien*, 1892, ("Urien'in Yolculuğu"); *La tentative amoureuse*, 1893, ("Aşka Teşebbüs"); *Paludes*, 1895, ("Bataklıklar"); *El hadj ou le traité de faux prophète*, 1896, ("Hacı ya da Sahte Peygamber Üstüne İnceleme"); *Les nourritures terrestres*, 1897, (Dünya Nimetleri); *Prométhée mal enchaîne*, 1899, ("İyi Zincirlenmemiş Prometheus") *Le roi Candaule*, 1901, ("Kral Candaule"); *L'immoraliste*, 1902, (Ayrı Yol, Sapık); *Saül*, 1903; *Prétextes*, 1903, ("Vesileler"); *Le retour de l'enfant prodigue*, 1907, ("Savurgan Evladın Dönüşü"); *La porte étroite*, 1909, (Dar Kapı); *Nouveau prétextes*, 1911, ("Yeni Vesileler"); *Isabelle*, 1912; *Le caves de Vatican*, 1914, (Vatikan'ın Zindanları); *Souvenirs de la cour d'assises*, 1914, ("Ağır Ceza Mahkemesi Anıları"); *La symphonie pastorale*, 1919, (Pastoral Senfoni); *Dostoievski*, 1923, (Dostoyevski); *Corydon*, 1924; *Si le grain ne meurt*, 1926, ("Tohum Ölmeyince"); *Les faux-monnayeurs*, 1926, (Kalpazanlar); *Voyage au Congo*, 1927, ("Kongo'ya Yolculuk"); *Retour de Tcad*, 1928, ("Çad Dönüşü"); *Essai sur Montaigne*, 1929, ("Montaigne Üstüne Deneme"); *L'école de femmes*, 1930, (Kadınlar Okulu); *Oedipe*, 1931, ("Oidipius"); *Les*

nouvelles nourritures, 1935, (Yeni Nimetler); *Le retour d'URSS*, 1936, ("SSCB Dönüşü"); *Retouches à mon retour d'URSS*, 1937, ("SSCB Dönüşü Üstüne Düzeltmeler"); *Geneviève*, 1937; *Interviews imaginaires*, 1943, ("Hayali Söyleşiler"); *Thésée*, 1947; *Correspondence de Claudel et de Gide*, 1949, ("Claudel'le Gide'in Yazışmaları"); *Et nunc manet in te*, (ö.s.), 1951, ("Ve İş Şimdi Sana Kaldı"); *Correspondence*, (ö.s.), 1955, ("Yazışmalar").

• **KAYNAKLAR:** J.Delay, *La jeunesse d'A.Gide*, 1956; D.Moutoute, *Le journal de Gide et les problèmes du moi*, 1968; G.Painter, *André Gide*, 1968.

GIDE, Charles
(1847-1932)

Fransız, iktisatçı. Fransa'da tüketim kooperatifçiliğinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

29 Haziran 1847'de Fransa'da Uzès'de doğdu, 13 Mart 1932'de Paris'te öldü. Orta ve lise öğrenimini Collège d'Uzès'de tamamladıktan sonra Paris Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü, doktora yaptı. 1874'te Bordeaux Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi oldu. 1879'da burada iktisat kürsüsü başkanı oldu. Daha sonra Montpellier Hukuk Fakültesi'nde ve Paris Üniversitesi'nde ders verdi. Emekli olduktan sonra Collège de France'da kooperatifçilik üzerine ders vermeyi sürdürdü.

Gide, Bordeaux Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliği yaptığı dönemde hukuk öğrenimi içinde iktisat derslerinin de yer almasını sağladı. 1884'te yayımlanan *Principes d'économie politique* ("Politik İktisadın İlkeleri") adlı iktisada giriş niteliğindeki çalışması birçok dile çevrildi. 1887'de *Revue d'économie politique* adlı dergiyi kurdu ve bu dergide yazılar yazmaya başladı.

Gide, emekçi sınıfların yaşam koşullarının iyileştirilmesinin kooperatifçiliğin gelişmesiyle gerçekleşebileceğini savundu. Bu nedenle zamanının büyük bir bölümünü Fransa'da kooperatifçiliğin gelişmesine harcadı, kooperatifçilik konusunda makaleler yazdı, konferanslar verdi. 1885'te Eduard de Boyve ve August Fabre ile birlikte tüketim kooperatiflerinin örgütlenmesini amaçlayan Kooperatifler Birliği'nin kuruluşunda yer aldı. 1895'te bazı kooperatifçilerin Sosyalist Tüketim Kooperatifleri Borsası adıyla ayrı bir birlik kurmalarının ardından, Gide'in içinde yer aldığı hareket "Nîmes Okulu" (L'École de Nîmes) adıyla anılmaya başladı. Gide, 1912'de bu iki birliğin Ulusal Tüketim Birliği Federasyonu adı altında birleşmesinde etkin oldu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Du droit d'association en matière réligieuse*, 1872, ("Din Konusunda Dernek Kurma Hakkı Üzerine"); *Principes d'économie politique*, 1884, ("Politik İktisadın İlkeleri"); *La coopération*, 1900, ("İşbirliği"); *Histoire des doctrines économiques* (Rist ile), 1919, ("İktisadi Doktrinler Tarihi"); *Les Sociétés coopératives de consommation*, 1910, ("Tüketim Kooperatifleri Ortaklıkları"); *Les institutions du progrès social*, 1921, ("Toplumsal İlerlemenin Kurumları"); *L'École de Nîmes*, 1927, ("Nîmes Okulu").

GIELGUD, John
(1904)

İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu. Shakespeare oyunlarındaki başarılı yorumlarıyla ün kazanmıştır.

14 Nisan 1904'te Londra'da doğdu. Tiyatroya özel bir öğretmenden dersler alarak başladı. Daha sonra Royal Academy of Dramatic Arts'a (Kraliyet Tiyatro Akademisi) girdi. İlk kez 1921'de *V.Henry* oyunundaki Herald rolüyle, ünlü Old Vic Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. İlk büyük başarısını 1932'de oynadığı *Richard of Bordeaux* ("Bordeaux'lu Richard") ile kazandı. Ünlü klasiklerin dışında, *Noah* ("Nuh") gibi çağdaş oyunlarda da rol aldı. 1937-1938'de Queen's, 1944-1945'te Haymarket tiyatrolarında oynadı. Bu arada oyunculuğun yanı sıra, birçok oyunun yapımcılığını da üstlendi. 1950'de Shakespeare'in doğum yeri olan Stratford-upon-Avon'da oynanan, *Measure for Measure*'daki (Kısasa Kısas) Angelo rolüyle çok olumlu eleştiriler aldı. 1951'de Londra'ya dönerek *The Winter's Tale*'de (Kış Masalı) oynadı. 1955'te sahne düzenlemesini Japon yönetmen Isamu Neguchi'nin yaptığı *Kral Lear*'de başrol oynadı. 1953'te İngiliz tiyatrosuna yaptığı hizmetlerden dolayı şövalyelik unvanı aldı. 1958'de Shakespeare'in oyunlarından seçilmiş bölümlerden oluşan tek kişilik oyun *The Ages of Man*'da ("İnsanın Çağları") rol aldı. Kazandığı başarı sonucu, bu oyunla Avrupa, ABD ve Avustralya'da turneye çıktı. 1961'de Londra'daki Kraliyet Shakespeare Tiyatrosu'nda sahneye konan *Othello*'da ise umulan başarıyı elde edemedi. 1963'te oyunculuk ve tiyatro üzerine makale ve konuşmalarının yer aldığı *Stage Directions*'ı ("Sahne Yönlendirmeleri") yayımladı.

Sinemada ilk kez 1924'te *Who is the Man?* (Kim Bu Adam?) filminde oynadı. 1953'te *Julius Caesar* ve 1955'te *III.Richard* filmlerinde klasik rollerdeki başarısını sinemada da yineledi.

Gielgud, sahneye egemen oluşu ve etkileyici konuşma tonuyla, özellikle Shakespeare oyunlarında unutulmaz tipler yaratmıştır. Tiyatro ve sinemadaki başarıları onu 20.yy'da yetişmiş en önemli İngiliz oyuncularından biri yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *V.Henry*, 1921; *Richard of Bordeaux*, 1932, ("Bordeaux'lu Richard"); *Noah*, 1935; *Hamlet*, 1939; *The Lady's Not for Burning*, 1949, ("Yakılacak Kadın Değil"); *Measure for Measure*, 1950, (Kısasa Kısas); *The Winter's Tale*, 1951, (Kış Masalı); *King Lear*, 1955, (Kral Lear); *The Ages of Man*, 1958, ("İnsanın Çağları"); *Othello*, 1961. **Oynadığı Filmler:** *Who is the Man?*, 1924, (Kim Bu Adam?); *Secret Agent*, 1936, (Gizli Ajan); *Julius Caesar*, 1953, (Jül Sezar); *III.Richard*, 1955; *Becket*, 1964; *Oh! What a Lovely War*, 1969, (Ne Güzel Bir Savaş). **Kitap:** *Early Stages*, 1938, ("İlk Dönemler"), otobiyografi; *Stage Directions*, 1963, ("Sahne Yönlendirmeleri").

• **KAYNAKLAR:** R.Gilder, *John Gielgud's Hamlet*, 1937.

GIEREK, Edward
(1913)

Polonyalı siyaset ve devlet adamı. 1970-1980 arasında Polonya Birleşik İşçi Partisi 1.Sekreteri olarak ülkeyi yönetmiştir.

6 Ocak 1913'te Katowice'nin Porabka köyünde doğdu. Maden işçisi olan babasının bir iş kazası sonucu ölümü üzerine, annesiyle birlikte Fransa'ya göç etti. 1926'da öğrenimini yarıda bırakarak Pas-de-Calais'deki kömür madenlerinde çalışmaya başladı. 1931'de Fransız Komünist Partisi'ne girdi. 1934'te Fransa tarihinin ilk oturma grevini örgütleyenlerle birlikte tutuklanarak Polonya'ya gönderildi. Polonya'da askere alındı. 1937'de Belçika'ya giderek kömür madenlerinde çalışmaya başladı. Aynı yıl Belçika Komünist Partisi'ne girdi. 1940'ta Belçika'nın Alman orduları tarafından işgali üzerine, yeraltı direniş hareketine katıldı. 1944'te Belçika'nın Alman işgalinden kurtulmasından sonra Belçika Komünist Partisi'nin Polonya Dairesi sorumlusu oldu. 1945'te Polonyalı Yurtseverler Birliği'nin ve Polonya İşçi Partisi'nin Belçika şubelerinin kurulmasına katkıda bulundu. 1946'da Belçika'daki Polonyalılar Ulusal Konseyi'nin başkanı oldu ve bu görevini 1948'de Polonya'ya dönene dek sürdürdü.

1948'de Polonya'ya döndükten sonra Polonya Birleşik İşçi Partisi (PBİP) Merkez Komitesi'ne bağlı olarak çalışmaya başladı. 1951-1954 arasında Katowice'de PBİP Katowice bölgesi sekreteri olarak parti çalışmalarını örgütledi. 1954'te PBİP 2. Kongresi'nde Merkez Komitesi'ne seçildi ve Ağır Sanayi Bürosu başkanı oldu. Temmuz 1956'da Poznan'da ortaya çıkan grevler sırasında Politbüro'ya girdi. Ekim'de Gomulka PBİP 1.Sekreteri olduktan sonra Politbüro'dan alındı. Katowice'de parti çalışmalarını sürdüren Gierek, Ocak 1957'de Ulusal Sejm'e (Parlamento) seçildi. Mart 1959'da yeniden Politbüro'ya alındı.

Mart 1957-Aralık 1970 arasında PBİP Katowice bölgesi 1.Sekreteri olarak çalıştı. Polonya'nın en önemli sanayi bölgesi olan Katowice'de sanayinin geliştirilmesi ve halkın tüketim talebinin karşılanması için çaba gösterdi.

Aralık 1970'te gıda maddelerinin fiyatlarının % 30 oranında artması üzerine başlayan grev ve gösterilerde çok sayıda kişi öldü ve yaralandı. 20 Aralık'ta Gomulka PBİP 1.Sekreterliği'nden alındı ve bu göreve Gierek getirildi. Polonya halkını ulusal birliğe çağıran Gierek, gıda maddeleri fiyatlarının iki yıl süreyle dondurulacağını, ücretlerin artırılacağını ve yaşam koşullarını düzeltmek için önlemler alınacağını açıkladı.

Haziran 1976'da gıda maddeleri fiyatlarında meydana gelen % 60 oranındaki artış, Polonya'da yeni gösterilerin ve grevlerin başlamasına neden oldu. Gierek'in uygulamaya koyduğu istikrar programıyla, dışalımın azaltılması, sanayide verimliliğin artırılması ve yiyecek maddelerinin yedeklenmesi amaçlanıyordu. Ancak dünya iktisadi bunalımının da etkisiyle, Polonya'nın dış ticaret hacmi daraldı, yatırım hızı ve büyüme oranı düştü. Mart 1979'da Batı ülkeleri bankalarından borç almak zorunda kalan Polonya'nın dış borçları hızla yükseldi. Nisan 1979'da yeni gösteriler baş gösterdi.

Şubat 1980'de Gdansk'taki Lenin Tersanesi'nde ücret artışı istemiyle başlayan grevler, Temmuz 1980'de etin pazarlanmasında uygulanan yeni bir işlem sonucu et fiyatlarının artması üzerine tüm Polonya'yı sardı. Ağustos 1980'de Lenin Tersanesi'nde greve giden işçiler, başta ücret artışı ve bağımsız sendikaların kurulması olmak üzere bir dizi istemde bulundular. Grevler birkaç gün içinde diğer işkollarına da yayıldı. 30-31 Ağustos 1980'de işçilerin önderi Lech Walesa ile başbakan yardımcısı M.Jagielski, Sejm'in onayladığı 21 maddelik Gdansk Antlaşması'nı imzaladılar. Antlaşmada PBİP'nin toplumun itici gücü olduğu kabul ediliyor, işçileri temsil edecek sendikaların kurulması öngörülüyor, ayrıca toplumsal güvenliğe ilişkin bir dizi karar yer alıyordu.

İşçiler 1 Eylül'de Lenin Tersanesi'nde işbaşı yaptılar. Ancak diğer işyerlerindeki, özellikle kömür ve bakır madenlerindeki grevler sürdü.

Gierek 6 Eylül 1980'de sağlık nedenlerini gerekçe göstererek PBİP 1.Sekreterliği'nden istifa etti. Yerine Stanislaw Kania geçti. Aralık 1980'de PBİP Merkez Komitesi üyeliğinden uzaklaştırılan Gierek, PBİP'nin Temmuz 1981'de toplanan 9.Kongresi'nde partiden çıkarıldı.

• BAKINIZ: GOMULKA, WALESA.

GIERKE, Otto Friedrich von
(1841-1921)

Alman, hukukçu. Hukukta Sosyolojik Okul'un ve Alman Tarihçi Hukuk Okulu'nun öncülerindendir.

11 Ocak 1841'de Prusya sınırları içinde bulunan Stettin'de (bugün Polonya'da Szczecin) doğdu, 10 Ekim 1921'de Berlin'de öldü. Berlin Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Alman hukukçu Karl Georg Beseler'in (1809-1888) görüşlerinden etkilendi. 1871-1884 arasında Breslau'da, 1884-1887 arasında Heidelberg Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1887'de Berlin Üniversitesi'ne, öğretmeni Beseler'in kürsüsüne profesör olarak atandı ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü.

Gierke'nin hukuk çalışmalarına başladığı dönemde Almanya'da hukuk bilimi Friedrich Karl von Savigny'nin önderlik ettiği Romacı Hukuk Okulu'nun etkisi altındaydı. Iustinianus Yasaları'nın olduğu gibi kullanılmasına karşı çıkan Gierke, Almanya'da hukuk bilimine kaynak oluşturacak öğelerin ortaya çıkarılması ve hukuk biliminin Almancı (Germanistik) açıdan yeniden ele alınması gerektiğini düşünüyordu. 1888'de hazırlanan Alman Medeni Kanunu'nun ilk taslağını, Alman toplumunun kendi başına yeterli olan öğelerinden yararlanmak yerine, Roma yasalarının gelişigüzel bir araya getirilmesinden oluşmuş bir

Otto Friedrich von Gierke

çalışma olarak değerlendirdi ve eleştirdi. Bu konudaki görüşlerini *Deutsches Privatrecht* ("Alman Özel Hukuku") adlı kitabında topladı. Gierke'nin önderlik ettiği Alman Tarihçi Okulu, hukukta Roma hukuku kaynaklarına değil, kent fermanları, feodal kayıtlar ve loncaların kuralları gibi geleneksel Alman hukuku kaynaklarına yöneldi. Bağlayıcı toplumsal kuralların kaynağında grupların ve birliklerin eylemlerinin ve iç düzenlerinin yer aldığını savunan Gierke, bu yaklaşımıyla hukukta Sosyolojik Okul'un da öncüleri arasında yer aldı.

Hukuk anlayışı

Gierke'ye göre hukuk ne bir kişinin, ne de toplumun kolektif iradesi tarafından yaratılır; örgütlü olsun, olmasın belirli bir toplumsal yaşam biçiminden kaynaklanır. Gerçek hukuk, ortaklaşa gereksinimlerin karşılanması için gerekli davranış kurallarıdır. Bu nedenle kişiliği aşan bir temelde özerkliğe kavuşmakta, tümüyle nesnel bir nitelik taşımaktadır. Her örgütlü grup kendi özerk hukukunun öznesidir. Bu durum hem hukukun, toplumsal yaşamın kendiliğinden düzeni sayılmasının doğuracağı aksaklıkları, hem de devletin vesayeti altına konması tehlikesini ortadan kaldırır.

Gierke, *Das deutsche Genossenschaftsrecht* ("Alman İşbirliği Hukuku") adlı ünlü yapıtında Almanya'da birlik kavramının gelişimini, birlik ve kooperatiflerin yapılarını,. niteliklerini, değişimlerini incelemiş ve işbirliğine dayalı hukuk anlayışının temellerini ortaya koymuştur.

İşbirliğine ve tahakküme dayalı tüzel kişilikler

Gierke'ye göre toplumsal yaşamda ortaya çıkan gereksinimlerin karşılanması ya işbirliğine *(Genossenschaft)*, ya da tahakküme *(Herrschaft)* dayanmaktadır. Bunlara bağlı olarak ortaya iki tür tüzel kişilik ve iki tür hukuk çıkmaktadır. İdeal devlet bu iki türün bireşimiyle oluşur. Gierke, işbirliğine dayalı tüzel kişilikleri karmaşık tüzel kişilikler olarak da adlandırmaktadır. Bunlarda bütün ile üyeler eşdeğerlidir ve geçerli olan toplumsal hukuktur. İşbirliğine dayalı tüzel kişiliklere en iyi örnek tüketim kooperatifleridir. Gierke'nin basit tüzel kişilikler olarak da adlandırdığı tahakküme dayalı tüzel kişiliklerde ise, bireysel hukuk geçerlidir. Yani hem bireylerin, hem de grupların tek başınalıkları içinde sahip oldukları haklar vardır. Bunlara örnek ise kapitalist işletmelerdir.

Gierke ayrıca bölgesel ve bölge dışı tüzel kişilikler ayrımını yapmaktadır. Belirli bir bölgede yerleşmiş toplumlarda yerleşik olmanın ortaya çıkardığı gereksinimlerin karşılanması, bölgesel tüzel kişiliklerin doğmasına yol açmıştır. Bunların en başta geleni ve kapsamı en geniş olanı devlettir. Devlet tüm ülkenin gereksinimlerini tek başına karşılayamayacağından, devletin yanı sıra köy ve belediye gibi tüzel kişilikler de doğmuştur. Bölgeye bağlı olmayan, iktisadi, mesleki ve dini gereksinimlerin karşılanması ise bölge dışı tüzel kişiliklerin doğmasını gerekli kılmıştır. Aile ise bir yandan devlet, belediye, köy gibi bölgesel, öte yandan kooperatif, sendika, kilise gibi bölge dışı tüzel kişiler karşısında bağımsız bir kurum kimliği taşır. Yukardaki sınıflamanın dışında kalır.

Bölgesel tüzel kişiler karma karakterlidir. Bunlarda bazen tahakküm, bazen işbirliği ağır basar, bazen de ikisi arasında bir denge kurulur. Tarihsel gelişim içinde işbirliği grupları ile tahakküm grupları sürekli bir çatışma içinde olmuşlardır. Bu çatışma sonunda 18. yy sonunda devlete işbirliği egemen olmuş, merkezi organlar demokratikleşmiş, toplum içinde özgür kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu grupların tüzel kişilik olarak ortaya çıkışı sonucu devlet basit tüzel kişilik olmaktan çıkmış, karmaşık tüzel kişilik kimliğine bürünmüştür.

Bölge dışı tüzel kişilikler tek karakterlidir. Örneğin kooperatifler ve sendikalar işbirliği, kapitalist düzendeki fabrikalar ve işletmeler tahakküm gruplarıdır. Gierke, aile tüzel kişiliğinde ise Aristoteles'inkine benzer bir yaklaşımı benimsemiş, anne ve babayla çocuklar arasında tahakküm, eşler arasında ise işbirliği bağıntısının varlığını öngörmüştür.

Gierke'ye göre toplumsal gruplarla devlet birbiriyle yardımlaşma içindedir, birbirlerini tamamlarlar. Yani tüzel kişiler devlet karşısında bağımsız bir konuma sahiptirler, devlet müdahalesine bir sınır çizilmiştir. Gierke'ye göre devletin yetkisi, egemenliği altındaki bölgede ortaya çıkan gereksinimlerin zorunlu kıldığı davranış kurallarını belgelemekten ibarettir. Devlet, köy ve belediyelerin de yer aldığı bir bölge üzerinde, yalnızca toplumsal yaşamın siyasi yönünü düzenleyen bir tüzel kişidir. Devletin diğer alanlara müdahalesi tahakküme yol açar. Kapitalist işletmelerin tahakküm grupları biçiminde örgütlenmelerinden doğan adaletsizliklerin devlet müdahalesiyle düzeltilmesi yanlıştır.

Gierke'nin 19.yy'da sosyal bilimler alanındaki tartışmaların odak noktasını oluşturan devlet ve egemenlik konusunda yaklaşımı Henry Maine ve Numa Fustel de Coulanges'a benzerlik göstermekte, devletin ve egemenliğin zaman boyutundan bağımsız ve evrensel olmadığını ileri sürmektedir. Bu anlamda devletin egemenliğine insan yaşamının üzerinde bir yer veren görüşlere karşı çıkmaktadır. Gierke'ye göre devlet ve egemenlik, gelişmenin ve tarihsel süreçlerin biçimlendirdiği yapılardır.

Gierke hem devleti hukukun ürünü sayan görüş-

lere, hem de devleti hukuk içinde eriten görüşlere karşı çıkar. Ona göre devlet ve hukuk eşdeğerde ve bağımsız iki varlıktır. Hukuk, bilinç ve aklı, devlet ise iradeyi simgeler. Hukuk güçten yoksundur, devlet ise hukuk üstü bir güce sahiptir. Bu durumda yapılması gereken hukuk devletini kurmak, iradeyle bilinç ve akıl arasında uyum sağlamaktır.

Gierke'nin görüşleri zaman zaman yanlış anlaşılmış, merkezi yönetime karşı ve çoğulcu bir siyasal sistemin savunucusu olarak değerlendirilmiştir. Oysa Gierke güçlü bir merkezi yönetimden yanadır. Öğrencisi Hugo Preuss onun görüşlerinden etkilenmiş ve 1919'da federal yapıya dayalı, merkezi yönetimin önemli bir güce sahip olduğu Alman Weimar Cumhuriyeti Anayasası'nı hazırlamıştır. Ancak Gierke hazırlanan anayasayı yeterli bulmamış ve merkezi yönetimin yetkilerinin sınırlı tutulmuş olması nedeniyle eleştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Das deutsche Genossenschaftsrecht*, 4 cilt, 1868-1913, ("Alman İşbirliği Hukuku"); *Geschichte des deutschen Körperschaftsbegriffs*,2 cilt, 1873, ("Almanya'da Korporasyon Kavramının Tarihi"); *Die Grundbegriffe des Staatsrecht und die neuesten Staatsrechtstheorien*, 1874, ("Devlet Hukukunun Temel Kavramları ve Yeni Devlet Hukuku Kuramları"); *Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien*, 1880, ("Johannes Althusius ve Doğal Hukuka Bağlı Devlet Kuramlarının Gelişimi"); *Die Staats-und Korporationslehre des Altertums und des Mittelalters und ihre Aufnahme in Deutschland*, 3 cilt, 1881, ("Eski ve Orta Çağ'da Devlet ve Korporasyon Öğretisi ve Bunların Almanya'da Benimsenmesi"); *Deutsches Privatrecht*, 3 cilt, 1895-1917, ("Alman Özel Hukuku"); *Die Staats-und Korporationslehre der Neuzeit*, 4 cilt, 1913, ("Yeni Çağ'da Devlet ve Korporasyon Öğretisi").

• KAYNAKLAR: R.Emerson, *State and Sovereignty in Modern Germany*, 1928; H.Planitz, "Otto von Gierke", *Deutsches biographisches Jahrbuch*, cilt 3, 1927; A.Schultze, "Otto von Gierke als Dogmatiker des bürgerlichen Rechts", *Jhering's Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts*, LXIII, 1923; U.Stutz, "Zur Erinnerung an Otto von Gierke", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, XLIII. 1922.

• BAKINIZ: SAVIGNY.

GIESE, Friedrich
(1870-1944)

Alman, tarihçi ve Türkolog. Osmanlı tarihine ve Türk diline ilişkin çalışmalar yapmıştır.

Friedrich Wilhelm Carl Giese, 11 Aralık 1870'te Almanya'nın Pomeranya bölgesinde Starogard'ta (bugün Polonya'da) doğdu, 19 Ekim 1944'te Berlin yakınlarında Eichwalde'de öldü. Greifswald Üniversitesi'nde tanrıbilim ve doğu dilleri öğrenimi gördü. Daha sonraki yıllarda Türkolog Georg Jacob'un etkisiyle çalışmalarını Türk dili üzerinde yoğunlaştırdı.

1899-1905 arasında İstanbul Alman Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Bu dönemde Anadolu'da araştırma gezilerine çıkarak, Anadolu Türkçesi'ni ve yöresel ağız farklılıklarını inceledi. İncelemeleri sonunda *Materiellen zur Kenntnis des anatolischen Türkisch* ("Anadolu Türkçesi Üzerine Bilgiler") adlı kitabının ilk cildini yayımladı. Mehmet Emin Yurdakul'un şiirlerini ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *İffet* adlı romanının bazı bölümlerini Almanca'ya çevirdi.

1906'da Greifswald Üniversitesi'nde doçent unvanını alan Giese, 1907'de Berlin'de Türk dili dersleri verdi. 1907'den sonra çalışmalarını Osmanlı tarihi alanında yoğunlaştırdı. 1922'de kısaca *Anonymus Giese* adıyla tanınan *Die altosmanischen Chroniken Tewarih-i Âl-i Osman* ("Teravih-i Âl-i Osman Adlı Eski Osmanlı Tarihleri") adlı kitabını yayımladı. Âli Bey'in 1914'te yayımladığı *Aşıkpaşazade Tarihi*'ni yeni yazmalar ekleyerek geliştirdi ve yeniden düzenledi.

1920-1936 arasında Breslau Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Giese, 1934'te İstanbul'da yapılan İkinci Türk Dil Kurultayı'na katıldı.

• YAPITLAR (başlıca): *Materiellen zur Kenntnis des anatolischen Türkisch*, 1904, ("Anadolu Türkçesi Üzerine Bilgiler"); *Die altosmanischen Chroniken Tewarih-i Âl-i Osman*, 1922, ("Teravih-i Âl-i Osman Adlı Eski Osmanlı Tarihleri"); *Die altosmanische Chronik des Aşıkpaşazade*, 1929, ("Aşıkpaşazade Tarihi").

◄ *Devlet ve hukuk ilişkisi*

GIESEKING, Walter
(1895-1956)

Alman, piyanist. Debussy ve Ravel'in önde gelen yorumcularındandır.

5 Kasım 1895'te Lyon'da doğdu, 26 Ekim 1956'da Londra'da öldü. Hiç okula gitmedi, ama dört yaşından başlayarak müzik dersleri aldı. 1911'de ailesiyle birlikte Almanya'ya giderek Hannover Belediye Konservatuvarı'na girdi. Yetişmesinde temel bir rol oynayan piyano eğiticisi Karl Leimer'in öğrencisi oldu.

I.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, Avrupa ve ABD'de turneleriyle yaygın bir ün kazandı. Özellikle 1930'larda, döneminin önde gelen virtüözlerinden sayılmaya başladı.

II.Dünya Savaşı sonrasında, Nazi yönetimiyle işbirliği yaptığı gerekçesiyle sert eleştirilere uğradı. 1947'de Saarbrücken Konservatuvarı'nda piyano öğretmeni oldu. Uluslararası bir mahkeme tarafından hakkındaki iddianın geçersiz olduğu kabul edildikten sonra, yeniden turnelere başladı.

Gieseking, doğal yeteneklerini Leimer'le yaptığı çalışmalarla birleştirerek 20.yy'ın sayılı piyanistleri arasında yer almıştır. Beethoven, Prokofiyev ve Damenico Scarlatti yorumları özellikle dikkat çekmiştir. Çok geniş bir repertuarın yanı sıra, üstün bir tekniğe sahipti. Bu tekniğe dayanan tını ve renk zenginliği de, izlenimci (empresyonist) bestecileri başarıyla yorumlamasını sağlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Oda Müziği: *Variationen über ein Thema von Grieg*, 1938, flüt ve piyano için ("Grieg'in Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler"). Kitap: *Modernes Klavier-Spiel* (Leimer ile), 1931, ("Modern Piyano Sanatı").

GIFFEN, Robert
(1837-1910)

İngiliz, istatistikçi ve iktisatçı. Neo-Klasik talep kuramına istisna oluşturan ve kendi adıyla anılan paradoksu çözümlemiştir.

Strathaven'de doğdu, 12 Nisan 1910'da Inverness'te öldü. İlk ve ortaöğrenimini Strathaven'deki kasaba okulunda tamamlayan Giffen 13 yaşında Glasgow'a gitti ve bir hukuk müşavirliği bürosunda çalışmaya başladı. Glasgow'da bir süre üniversiteye devam etti. Ancak, gazetecilik hukuktan daha çok ilgisini çektiği için 1860'ta *Stirling Journal* gazetesine muhabir olarak girdi. 1862'de Londra'ya gitti ve burada *Fortnightly Review* ve *Globe* dergilerinde çalıştı. 1868'de sosyal bilimci Walter Bagehot yönetimindeki *Economist* dergisinin yayın yönetmeni yardımcısı oldu. Bagehot'un görüşlerinden etkilenen Giffen, ondan iktisat ve yöntembilim konularında yararlandı. Daha sonra *Daily News* gazetesi ile ilişkileri, Londra menkul kıymetler piyasası ve mali çevreler konusunda bilgi sahibi olmasını sağladı.

1876'da *Economist*'teki görevinden ayrılan Giffen, aynı yıl Ticaret Kurulu'nda çalışmaya başladı. 1882-1884 yıllarında Krallık İstatistik Kurumu başkanlığı yaptı. 1890'da Krallık İktisat Kurumu'nun kuruluşunda etkin rol oynadı. Uzun yıllar Ticaret İstatistik ve İşçi büroları başkanlığı görevinde bulundu. Bu dönemde düzenli resmi istatistikler oluşturulmasına katkıda bulundu, iktisadi istatistikleri geliştirdi.

İstatistiğin kuramsal yanı ile ilgilenmeyen Giffen, istatistik yöntemleri toplumsal verilere uyguladı. 1884'te yayımlanan *The Progress of Working Class in the Last Half Century* ("Son Yarı Yüzyılda İşçi Sınıfının Gelişmesi") 19.yy'da İngiltere'de sanayinin gelişmesini ölçmek için yapılmış ilk çalışmalardan biridir. Aynı şekilde İngiltere'de milli servetin ilk tahminlerinden olan *Growth of Capital* ("Sermayenin Büyümesi") kendisinden sonraki iktisatçıların kaynak olarak başvurduğu bir çalışmadır.

Uygulamalı ve kuramsal iktisat alanlarında da çalışmalar yapan Giffen, Alfred Marshall'ın *Principles of Economics* ("İktisatın İlkeleri") kitabında ayrıntılı şekilde üzerinde durduğu talep kuramının istisnasını oluşturan "Paradoks" ile ün kazanmıştır. Sonradan "Giffen Paradoksu" olarak anılan durum, bir toplumda temel gıda maddesi olarak düşük kaliteli tek bir mal varsa ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda temel malın fiyatı düştüğü zaman bu mal için doğan pozitif gelir etkisi o kadar büyük olmaktadır ki negatif ikame etkisini aşmakta ve temel maldan talep edilen miktar düşmektedir. Bu halde, temel malın fiyatındaki düşüş, gerçek geliri artırdığı için, üstün kaliteli mallardan satın alınan miktar artmaktadır. Benzer şekilde, malın fiyatı yükseldiği zaman, bu mal için doğan pozitif gelir etkisi, negatif ikame etkisini aşmakta, bu maldan daha çok satın alınmaktadır. "Giffen malı" denilen bu tür mallar gerçekte pek gözlenmemekle birlikte, kuramsal olarak gerçekleşebilme olasılığı, fiyat ve talep edilen miktar arasındaki ters orantının bir istisnasını oluşturmaktadır.

Giffen paranın miktar kuramı ile de ilgilenmiş ve banka sistemi olan bir ülkede faiz haddinin önemini vurgulamıştır. 1877'de yayımlanan *Stock Exchange Securities* ("Menkul Kıymetler") ve 1880'de yayımlanan *Essays in Finance* ("Maliye Denemeleri") adlı çalışmalarında bankalardaki nakit para ile mevduat miktarı arasındaki ilişkiye ve altın arzı ile fiyat düzeyi arasındaki dengeyi sağlamakta iskonto haddinin oynadığı role dikkati çekmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *American Railways as an Investment*, 1872, ("Bir Yatırım Olarak Amerikan Demiryolları"); *Stock Exchange Securities*, 1877, ("Menkul Kıymetler"); *Essays in Finance, First Series*, 1880, ("Maliye Konusunda Denemeler, İlk Dizi"); *Essays in Finance, Second Series*, 1886, ("Maliye Konusunda Denemeler, İkinci Dizi"); *Growth of Capital*, 1889, ("Sermayenin Büyümesi"); *Economic Enquiries and Studies*, 1904, ("İktisadi Sorunlar ve İncelemeler").

- **KAYNAKLAR:** A.E.Bateman, "Sir Robert Giffen", *Journal of the Royal Statistical Society*, 73 (529-533), 1910; G.Stigler, "Notes on the History of the Giffen Paradox", *Journal of Political Economy*, 55 (152-156), 1947.

- **BAKINIZ:** BAGEHOT, A.MARSHALL.

GILBERT, Joseph Henry
(1817-1901)

İngiliz, kimyacı. Tarımın bir bilim dalı olarak ele alınmasına öncülük etmiştir.

1 Ağustos 1817'de Hull'de doğdu, 23 Aralık 1901'de Hertfordshire'da öldü. Glasgow ve Londra üniversitelerinde kimya öğrenimi gördü. Kısa bir süre Almanya'da Gissen Üniversitesi'nde kimyacı J.von Liebig ile birlikte çalıştı. 1884-1890 arasında Oxford Üniversitesi'nde tarım ekonomisi profesörü olarak görev yaptı.

Gilbert 1843'te yapay gübreler üzerinde çalışmalar yapan İngiliz tarım uzmanı J.B.Lawes'in (1814-1899) yardımcısı oldu. Lawes aynı yıl Londra yakınında Rothamsted'de, dünyanın ilk tarım deneme istasyonunu kurdu. Gilbert ve Lawes burada elli yılı aşkın bir süre birlikte tarım konusunda bilimsel deneyler yaptılar. Değişik gübrelerin tahıllar üzerindeki etkileri, çeşitli hayvan yemleri ve hayvan yağının oluşumu üzerinde çalıştılar. Liebig'in, yapay gübrenin bileşiminde mineral tuzlara ağırlık verilmesi ve nitratlarla, organik gübrelerin önemsenmemesi yolundaki görüşlerine karşı çıktılar.

Gilbert ve Lawes'in Rothamsted Tarım Deneme İstasyonu'ndaki çalışmaları, tarımın bir bilim dalı olarak ele alınmasına öncülük etmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Agricultural Investigations at Rothamsted* (Lawes ile), 1905, ("Rothamsted'de Tarımsal Araştırmalar").

- **BAKINIZ:** LIEBIG.

GILBERT, William
(1544-1603)

İngiliz, hekim ve fizikçi. Manyetizma ve elektriksel olguları incelediği *De magnete* adlı yapıtı, deney ve gözleme dayalı bilimsel çalışmanın ilk örneklerindendir.

24 Mayıs 1544'te Essex'in Colchester kasabasında doğdu, 10 Aralık 1603'te aynı kasabada öldü. Gençlik yılları konusunda pek az şey bilinen Gilbert, yükseköğrenimini Cambridge'deki St.John's College'da yaptı. 1561'de lisans derecesini aldıktan sonra tıp okudu ve 1569'da mezun oldu. 1570'lerin başlarında Londra'ya yerleşerek serbest hekim olarak çalıştı. Bir yandan hekimliği büyük bir başarıyla sürdürürken, bir yandan da evinde kurduğu bir laboratuvarda manyetizma ve elektrik üstüne çalışmalar yaptı. 1599'da Hekimler Birliği'nin başkanlığına seçilen Gilbert, bir yıl sonra Kraliçe Elizabeth'in, 1603'te de I.James'in saray hekimliğine getirildi.

Gilbert'in bilime en değerli katkısı, 1600'de yayımladığı genellikle *De magnete* ("Mıknatıslar Üstüne") kısa adıyla bilinen *De magnete, magneticisque corporibus, et de magno magnete tellure* ("Mıknatıslar, Mıknatıslı Cisimler ve Büyük Mıknatıs Yerküre Üstüne") adlı yapıtıdır. Gilbert, Latince yazdığı, altı bölümden oluşan bu yapıtta elektrik ve manyetizma konusunda dönemin tüm bilgilerini özetlemiş ve kendi deney ve gözlem sonuçlarını ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır.

Gilbert yapıtının ilk bölümünde manyetizmaya ilişkin bilgileri özetler ve mıknatıs taşının (magnetit) özelliklerini inceler. Mıknatıs taşından yaptığı bir küreden de yararlanarak Yerküre'nin büyük bir mıknatıs taşı olduğu ve bu nedenle manyetik özellikleri bulunduğunu kanıtlamaya çalışır. Yapıtın geri kalan bölümlerinde mıknatıslarda görülen beş tür hareketi ele alır. Mıknatıslarda çekim, kutuplar doğrultusunda yöneliş, bu yönelmede konuma bağlı değişme, eğilme (pusulada kuzey kutbunun yataya göre eğikliği) ve dönme (Yer'in bir mıknatıs olarak kendi ekseninde dönmesi) olarak sınıflandırdığı bu hareketleri ayrıntılı bir biçimde inceler ve açıklar.

De Magnete'nin ikinci bölümünde, mıknatıslar arasındaki çekimi incelerken manyetizma ile elektriği farklı iki olgu olarak değerlendiren Gilbert, elektrik içeren ve içermeyen maddeleri ayırtetme yöntemleri geliştirmiş ve elektrostatik konusunda deney ve gözlemler yapmış olması nedeniyle, elektriğin de öncülerinden sayılır.

Çelik çubukların mıknatıs taşı etkisiyle mıknatıslandığını, demirin kızdırılınca mıknatıslığını yitirdiğini gözleyen, mıknatıs alanlarını inceleyen ve yapıtıyla Peregrinus'un 1269'da aynı konuda yayımladığı *Epistola de Magnete*'sini aşan Gilbert'in çalışmaları, 19.yy başlarına gelinceye değin manyetizma konusunda bilinenlerin temelini oluşturuyordu.

Gilbert, ölümünden sonra 1651'de *De mundo nostro sublunari philosophia nova* adıyla yayımlanan çalışmasında kozmolojiye ağırlık vermiş, Yer'in ve evrenin yapısını incelemiş, kütle çekimiyle manyetizma arasında ilişki kurarak gezegenlerin gökyüzündeki hareketlerini ve konumlarını manyetizmayla açıklamaya çalışmıştır.

Gilbert çalışmalarıyla Galilei ve Kepler gibi kendi çağdaşlarını etkilemekle kalmamış, uzun bir süre geçerliliğini koruyan içeriği ve bilimsel yöntemlere ağırlık veren ünlü yapıtıyla daha sonraki kuşaklara da örnek olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *De magnete, magneticisque corporibus, et de magno magnete tellure*, 1600, ("Mıknatıslar, Mıknatıslı Cisimler ve Büyük Mıknatıs Yerküre Üstüne"); *De mundo nostro sublunari philosophia nova*, (ö.s.), 1651.
- KAYNAKLAR: S.Kelly, *De mundo of William Gilbert*, 1965; D.H.D.Roller, *The De magnete of William Gilbert*, 1959.
- BAKINIZ: FARADAY, GAUSS.

GILBERT, William Schwenck
(1836-1911)

İngiliz oyun yazarı. Besteci Arthur Sullivan'ın güldürücü operalarına yazdığı librettolarla tanınmıştır.

18 Kasım 1836'da Londra'da doğdu, 29 Mayıs 1911'de Harrof Weald yakınlarındaki Middlesex'te öldü. Yükseköğrenimini Londra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yaptı. 1856'da mezun oldu. Kısa bir süre bir devlet kuruluşunda çalıştı. İlk yazıları bu sıralarda, bir gülmece dergisi olan *Fun*'da çıktı. Uzun süre, gülmece öğeleri içeren, alaylı şiirler ve yergiler yayımladı. Bunları, 1869'da *Bab Ballads* ("Bab Baladları") adlı kitabında topladı. Bu arada yazdığı birkaç oyun fazla ilgi uyandırmadı.

1871'de dönemin başarılı bestecilerinden Arthur Sullivan ile tanıştı ve onunla birlikte çalışmaya başladı. İlk ortak yapıtları *Thespis; or the Gods Grown Old* ("Thespis ya da Kocamış Tanrılar") operası idi. Gilbert ile Sullivan 1885'teki *The Mikado; or the Town of Titipu* ("Mikado ya da Titipu Kenti"), 1887'deki *Ruddigore* ve 1889'daki *The Gondoliers; or, the King of Barataria* ("Gondolcular ya da Baratarya Kralı") ile başarılarının doruğuna ulaştılar. Ancak, aralarında parasal nedenlerle çıkan anlaşmazlık, ayrılmalarına yol açtı. 1896'da yazdıkları *The Grand Duke; or the Statutory Duel* ("Grand Dük ya da Yasaya Uygun Düello") operası son ortak çalışmaları oldu.

Gilbert gülmece ve oyun yazarı olarak ürünler vermişse de, asıl ününü Sullivan'la birlikte hazırladığı ve zamanında seyirci tarafından çok tutulan güldürücü operalarla sağlamıştır. Bunlar günümüzde de sevilerek seyredilen, birçok topluluğun repertuarında yer alan yapıtlardır.

- YAPITLAR (başlıca): Kitap: *Bab Ballads*, 1869, ("Bab Baladları"). Oyun: *Dulcamara*, 1866; *The Palace of Truth* ("Gerçeğin Sarayı"), 1870; *Pygmalion and Galatea*, 1871. Opera Librettosu: *Thespis; or, the Gods Grown Old*, 1871, ("Thespis ya da Kocamış Tanrılar"); *Sweethearts*,

1874,("Sevgililer"); *Broken Hearts*, 1875, ("Kırık Kalpler"); *Blacksmith*, 1876, ("Demirci"); *Patience*, 1881, ("Sabır"); *The Mikado; or, the Town of Titipu*, 1885, ("Mikado ya da Titipu Kenti"); *The Gondoliers; or the King of Barataria*, 1889, ("Gondolcular ya da Barataria Kralı"); *The Grand Duke; or the Statutory Duel*, 1896, ("Grandük ya da Yasaya Uygun Düello").

• KAYNAKLAR: R.Mander (J.Mitchenson ile), *A Pictorial History of Gilbert and Sullivan*, 1962; T.Searle, *Sir William Schwenck Gilbert*, 1931.

• BAKINIZ: A.SULLIVAN.

GILBERT PORRETANUS
(1076-1154)

Fransız, tanrıbilimci. Aristoteles mantığına ve Hıristiyanlık'ın Tanrı anlayışına getirdiği yeni yorumlarla ün kazanmıştır.

Latince adı Gilbertus Porretanus olan Gilbert Poitiers'de doğdu, 4 Eylül 1154'te aynı yerde öldü. İlköğrenimini burada gördükten sonra Chartres'a giderek, çağın ünlü tanrıbilimcilerinden, Chartres'lı Bernard'ın öğrencisi oldu, ondan felsefe ve tanrıbilim okudu. Bir süre Bernard'ın yanında kaldı, sonra Lyon'a gitti, Anselmus'un derslerini dinledi, onunla yakınlık kurdu, tanrıbilim konusundaki çalışmalarını sürdürdü. Yeniden Chartres'a döndü, hocası Bernard'ın 1130'da ölümü üzerine, onun yerine şansölye olarak görevlendirildi. 1137'de bu görevi bırakarak Paris'e gitti, orada bir süre "Maître" olarak görevde bulundu, 1140'ta Sens Ruhani Konseyi'nde Abaelardus'un görüşlerini suçlayanlara katıldı. 1142'de Poitiers piskoposluğuna atandı. Kimi düşüncelerinin Hıristiyanlık'ın Tanrı anlayışına aykırı düştüğü savıyla 1147'de Paris'te 1148'de Rheims'de yargılandı. Clairvaux'lu Bernard'ın ağır eleştirilerine uğradı.

Gilbert'in tanrıbilim sorunlarına duyduğu ilgi *Kutsal Kitap*'ı ve St.Paul'un *Epistulae*'sini ("Mektuplar") okuyup yorumlamakla başlamıştır. Daha sonra Boethius'un Hıristiyanlık'la ilgili düşüncelerini yorumlamış, özellikle *Trinatate* ("Kutsal Üçleme") konusundaki açıklamalarıyla geniş tartışmalara yol açmıştır. Onun bu çalışmaları, düşünce dizgesinin odağını oluşturan varlık ve bilgi kuramını biçimlendirmesine olanak sağlamıştır. Gilbert'in bilgi kuramı bir yandan Platon'un İdea öğretisine, bir yandan da Boethius'un Aristoteles'ten kaynaklanan ve somut varlıklardan kalkarak soyutlara varan görüşüne dayanır.

Gilbert'e göre bilginin kazanılmasında insan usunun önemli bir işlevi vardır. Bilginin ilk aşaması tikel, son ilgi aşaması da tümel varlık olan idealar ve tanrısal biçimlerdir. İdealar süreklidir *(subsistantia)*. Us, önce somut ve tikel olan nesneleri, onların yaratılmış *(nativa)* olan evrensel biçimlerini algılar. Bu algılama süreci içinde, biçimlerin birbiriyle olan benzerliklerini de kavrayan us, aşama aşama yükselerek tür ve cins gibi varlıkların bilgisini edinir. Tikel-tür-cins aşamalarından geçtikten sonra daha yüksek bir varlık alanını oluşturan idealarının bilgisine varır. İş bu alana varmakla da bitmez, bir üst aşamada bulunan, ilk biçimleri bilme gereği vardır. Bu aşamaya değin sıralanan bütün biçimler yaratılmış varlıklardır, oysa onların üstünde tanrısal nitelik taşıyan ve Tanrı'da bulunan ilk biçimler vardır. Bilginin son ve en yüksek aşaması olan bu ilk biçimlere ulaşmakla

İlk Örnekler

Varlığın duyulur üstü evrende en olgun biçimlerinin bulunduğu, bu biçimlerin önsüz-sonsuz olduğu görüşünü bir felsefe sorununa dönüştürerek açıklamaya çalışan ilk bilge Platon'dur*. Onun gerçek ve yüce varlıklar olarak nitelediği idealar, yalnız düşüncede varolan, duyularla kavranamayan örneklerdir. Görünüş evreninde bulunan bütün varlık türleri bu ideaların birer yansımasıdır. Duyular ancak bu yansımaları, duyulur evrende görünür alana çıkan bu gelip geçici görüntülerini algılamaya yarar. Bu algılar da gerçek örnekleri olan ideaları anımsatır. İşte insan bilgisinin bir anımsama olması bundan dolayıdır. Platon'un geliştirdiği bu kuram, Hıristiyanlık ve İslamlık gibi tektanrıcı dinleri etkilemiş, özellikle görünen evren, görünmeyen evren gibi iki ayrı varlık alanının bulunduğu görüşüne kaynak olmuştur. Bu iki tektanrıcı dine göre, gerçek evren tanrısal olan, yalnız düşünülen, duyularla, usla kavranamayan bir varlıktır. Duyularla kavranan, üzerinde yaşanan evren geçicidir, tanrısal evrenin bir yansımasıdır. En yüce, en olgun varlıklar bu görünmeyen, tanrısal evrendedir. Hıristiyan ve İslam tanrıbilimcileri, Platon'dan kaynaklanan bu evren anlayışını, kendi inançlarına göre yorumlayarak yeni kuramların doğmasına olanak sağlamışlardır.

İslam ve Hıristiyan tanrıbilimine göre yaratılış olayı görünmeyen, yüce, tanrısal evrende, Tanrı istenciyle bağlanmış, aşama aşama yukardan aşağı doğru gerçekleşerek yeryüzünde ve insanda sona ermiştir. İnsan en son yaratılan, en olgun varlıktır. Onun biri tin, öteki gövde olmak üzere iki ayrı tözden kurulu bir bütünlüğü vardır. Tin tanrısaldır, ölümsüzdür, gövdeden ayrılınca gene tanrısal evrene dönecektir. Gövde ölümlüdür, tinle dirilik kazanmıştır, tinden ayrılınca o da kaynağı olan toprağa dönüşecektir. Bilme, anlama, yargılama gibi usla ilgili bütün işlemlerin kaynağı tindir. Tin, tanrısal evrenden geldiği için, tanrısal varlıkları, ideaları sezebilecek güçtedir. Bilgi denen nesne de bu sezişin ürünüdür, ölümsüz olanı anımsamadır. İşte bütün Orta Çağ boyunca, İslam ve Hıristiyan tanrıbilimlerinin tin, bilinç, Tanrı, görünen ve görünmeyen iki evren, ölümsüzlük, gerçeğin bilgisi gibi temel sorunların kaynağı Platon'un idea öğretisidir. İdea kavramı Rönesans'tan sonra yeni bir yorumdan geçirilerek tanrıbilimin değil felsefenin temel sorunlarından biri olmuştur.

bilme süreci bütünlüğe varır.

Gilbert'in kuramına göre nesnelerin oluşmasında ilk madde, ilk biçim ve duyulur nesnelerin evrensel örnekleri (idealar) olmak üzere üç temel öğe vardır. İlk madde kurucu öğe olmakla birlikte öteki iki varlığa bağlıdır. Biçimler tümellerin oluşmasında başlıca kaynaktır. Biçimler, maddeyle birleşerek, sürekli olanı ve bireyleri (nesneleri) ortaya çıkarır. Biçimler töz değil, ancak süreklidir, tözlerin varlık (nesne) niteliği kazanmasını sağlar. İdealar ise tanrısal düşünceler niteliğindedir, tanrısal varlık alanı dışında kalan bütün nesneler, bu ideaların yansımasından oluşur. Nesne, şimdi ve burada varolan bir bireydir, bu özelliği nedeniyle birtakım ilinekler almaya elverişli bir yapıdadır. Töz olan bireyler, kendi varlıklarıyla ilgili, ilineklerin neden ve ilkesi durumundadır. Ancak tözle süreklilik ayrıdır. Süreklilik yalnız kendi özüyle varolana, ilinekleri gereksinmeyene özgüdür. Bu nedenle, yalnız kendi özleriyle düşünüldüğünde, ilineksiz oldukları anlaşılan türler ve cinsler süreklidir. Türler ve cinsler, başka nesnelerin dayanağı olmadığından, töz değildir. Oysa bireyler tözdür, bütün tözler sürekli olduğundan, bireyler de süreklidir. Ancak, edim bakımından kimi süreklilikler, ilinekleri bulunmadığından töz değildir. Duyulur düşüncelerin kaynağı idealardır, bu nedenle bunlar tözdür ve süreklidir. Bu tözler toprak, su, hava ve ateş olmak üzere dörttür, ancak bunlar duyularla algılanan nesneler değil, varlık türlerinin kurucu öğeleridir.

Tanrı kavramına, Hıristiyan anlayışıyla pek bağdaşmayan, yeni bir yorum getiren Gilbert için önemli olan nitelik değil özdür. Ona göre Tanrı salt gerçekliktir, onun salt gerçekliği dışında ikinci bir niteliği yoktur. Tanrı'nın tözü ile tanrısallığı özdeştir, *(id quod est-id quo est).* Bu da tanrısallığın Tanrı'da biçim oluşundan dolayıdır. Tanrı, varlık aşamalarının doruğunda bulunan, bütün varlık türlerinin oluşumunu sağlayan yaratıcı güçtür. Tanrı'nın yarattığı varlıklar yalın değil birleşiktir. Yaratma eylemi tanrısal düşüncenin örneğine uygun gelen biçimi ortaya koymaktır. Yaratılan bir nesnenin varlığı, o nesneyi olduğu durumda tutan, onu o biçimde saklayan, ona o biçimi kazandıranla bağlantılıdır.

Gilbert, mantığa Aristoteles'in on kategorisini eleştirmekle girer. Bu kategorileri metafizik bakımından yorumlar. Gilbert'e göre mantığa uygun gelen bu kategorilerin metafizikle bağdaşma olanağı yoktur. *Liber Sex Principiorum* ("Altı İlke Kitabı") adlı yapıtında incelediği kategorileri iki bölüme ayırır. Birinci bölümde töz, nicelik, nitelik, bağıntı gibi dört kategori yer alır. Bunlara tözün yapısı gereği ayrılmaz biçimler ya da zorunlu biçimler adını verir. İkinci bölümde durum, yer, zaman, eylem, etkinlik, edilgenlik kategorileri bulunur. Ayrılabilir biçimler diye nitelenen bu kategoriler de tözün yardımcı biçimleri *(formae asistantes)* olarak tanımlanır. Gilbert, bu altı kategoriyi, tözün dış koşulları olarak da görür.

Gilbert'in tanrıbilim sorunlarının çözümünde uyguladığı yöntem, kendi çağında olduğu gibi, sonraki dönemlerde de sürekli tartışmalara yol açmış, özellikle Tanrı varlığıyla ilgili düşünceleri ağır eleştirilere uğramıştır. Buna karşın etkisi büyük olmuş, Boethius'la ilgili yorumları yazın alanında da ilgi uyandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Patrologia Latina,* (ö.s.), J.P. Migne (der.), LXIV, 1847, ("Latin Kilise Babaları Felsefesi"); *Liber de Sex Principiis Gilberto Porretano Ascriptus,* (ö.s.), A.Heysse, (der.), 1929, ("Gilbertus Porretanus'un Altı İlke Kitabı Üzerine Ek").

• **KAYNAKLAR:** S.Gammersbach, *Gilbert von Poitiers und seine Prozesse im Urteil der Zeitgenossen,* 1959; M.A.Schmidt, *Gottheit und Trinitaet nach dem Kommentar des Gilbert Poretta zu Boethius,* 1956.

• **BAKINIZ:** ABAELARDUS, ARİSTOTELES, BERNARD [Clairvaux'lu], BOETHIUS, PLATON.

Nesnelerin oluşumu

Tanrı ve öz

Kategoriler

GILLES [Romalı]
(1247-1316)

İtalyan, tanrıbilimci. Özle varoluşun birbirinden ayrı olduğu görüşünü savunmuştur.

Latince adı Aegidius Romanus olan Gilles Roma'da doğdu, 22 Ocak 1316'da Avignon'da öldü. 1260'ta girdiği Hermites Tarikatı'nda öğrenim gördü. 1269-1272 arasında Aquino'lu Thomas'ın öğrencisi oldu. 1277'de Paris'te olgunluk sınavı için yazdığı *Liber Contra Gradus et Pluralitatem Formarum* ("Biçimlerin Çokluğu ve Aşamasına Karşı Kitap") din ve tanrıbilime aykırı görüldüğünden, tepkilere yol açınca, oradan ayrılma gereğinde kaldı. 1285'te yeniden Paris'e döndü, 1291'e değin Augustinus Tarikatı'na bağlı okulda tanrıbilim ve din bilgileri okuttu. 1295'te Bourges başpapazlığına atandı.

Gilles felsefe ile tanrıbilimi uzlaştırmaya, Aristoteles, Thomas felsefelerinden kaynaklanan, özellikle mantığa önem veren bir tanrıbilim geliştirmeye çalıştı. Ona göre özle *(essentia)* varoluş *(existentia)* birbirinden ayrıdır ve ikisi de gerçektir. Nesnede bulunan nitelik tikel, tindeki ise tümeldir. Bütün özdek niteliği taşıyan nesneler tinsel ereklerin gerçekleşmesi içindir. Tinsel egemenlik yeryüzü egemenliğinden üstündür. Bu nedenle papalık, boyun eğilmesi gereken en büyük yetke olarak anlaşılmalıdır. Gilles, papanın kişiliğinde somutlaşan tanrısal erkin dört aşamalı olduğunu ve bunun yeryüzü egemenliğini yansıttığını ileri sürer. Ona göre tinsel erk evrenseldir, bütün devlet güçlerinden üstündür. Bu erk de papanın kişiliğinde görülür. Düzen, sanat, düşünce bakımından en üstün yetenek papadadır; papanın tinsel erki yanında evrenle ilgili erki de yardır. Bilim, bilgi alanında en yetkili olan tanrıbilimdir. Onun bu yetkisi Tanrı'yı konu edinmesi yüzündendir. Dördüncü olarak da yeryüzü yönetimi en üstün yeteneklerle donatılan papanın elinde bulunmalıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Aegidii Romani de Teoremata de Esse et Essentia,* (ö.s.), E.Hocedez (der.), 1930, ("Aegidius Romanus'un Öz ve Varoluş Konusundaki Görüşleri").

GILLESPIE, Dizzy
(1917)

ABD'li besteci, trompetçi ve orkestra şefi. Caz müziğinde "bop" türünün öncülerindendir.

John Birks Gillespie 21 Ekim 1917'de ABD'nin Güney Carolina Eyaleti'nde Cheraw'da doğdu. İlk müzik derslerini babasından aldıktan sonra Kuzey Carolina'daki Laurinburg Institute'da müzik kuramı okudu. Profesyonel müzik yaşamına 1935'te Philadelphia'da başladı. 1937'de Teddy Hill'in orkestrasında ünlü trompetçi Roy Eldridge'in yerini aldı. 1939'da Cab Calloway'in, 1944'te ise Billy Eckstine'in orkestralarına katıldı, 1945'te kendi modern caz orkestrasını kurdu, ABD dışında konserler verdi.

Trompet çalış tarzında önceleri Roy Eldridge'den etkilenmiş ve onun kanalıyla da Louis Armstrong'un klasik üslubunu devralmıştır. Geleneksel caz türlerinden önemli ölçüde ayrıldığı 1940'ların ortalarında ise üslubu gittikçe özgünleşmiştir. Geniş armoni bilgisi, teknik kusursuzluğu ve virtüözlüğü öne çıkaran coşkulu çalış tekniği Gillespie'nin özellikleridir. 1940'larda Latin, son dönemlerinde ise Afrika ve Küba müziğinin ritimlerini kullanmıştır.

Dizzy Gillespie, saksafoncu Charlie Parker ile birlikte "bepop" ya da "bop" adıyla bilinen caz türünün öncülerindendir. "Bop", 1940'larda, beyaz müzisyenlerin egemenliğinde ticari ve popüler bir türe dönüşen büyük orkestra cazına ve "swing" türünün kalıplarına bir tepki olarak başlamıştır. "Bop" müzisyenleri cazda deneysel ve yenilikçi bir anlayış oluşturmayı amaçlayarak modern cazın gelişimine önemli katkıda bulunmuşlardır.

• BAKINIZ: ELDRIDGE, C.PARKER.

GILLETTE, King Camp
(1855-1932)

ABD'li sanayici. Tıraş bıçağını ve tıraş makinesini bulmuştur.

5 Ocak 1855'te, Wisconsin Eyaleti'nde Fond du Lac'da doğdu, 9 Temmuz 1932'de Los Angeles'da öldü. Öğrenimini Chicago'da tamamladı. 1871'de ailesinin bir yangın sonucu varlığını yitirmesi üzerine gezgin satıcılık yapmaya başladı. Bir işverenin kendisine kullanılıp atılacak bir ürün bulmayı önermesi üzerine, o zamana değin tıraş olmakta kullanılan bıçağı geliştirerek, günümüzde de kullanılmakta olan tıraş bıçağını ve tıraş makinesini buldu. Bu buluşunu üretime geçirmek amacıyla 1901'de Boston'da Gillette Tıraş Makinesi Şirketi'ni kurdu. Buluşu başlangıçta kuşkuyla karşılanmış olmasına karşın ticari açıdan çok büyük bir başarı sağladı ve üretim kısa süre içinde çok yüksek düzeylere ulaştı.

Gillette, daha sonra toplumsal konularla ilgilendi. İşçi haklarını savundu ve rekabetin zararlarından yola çıkarak iktisadi yaşamın mühendisler tarafından düzenlendiği planlı bir toplum tasarladı. Düşüncelerini çeşitli yazılar ve kitaplar aracılığıyla yaymaya çalıştı. 1931'e değin şirketinin başında kalan Gillette, 1931'den sonra etkin yönetimden çekildi.

GILLY, Friedrich
(1772-1800)

Alman, mimar. Neo-Klasik (Yeni Klasikçi) üslubun Kuzey Almanya'daki öncülerindendir.

16 Şubat 1772'de Stettin dolaylarındaki Altdamm'da doğdu, 3 Ağustos 1800'de Karlsbad'da öldü. 17.yy'da Berlin'e göç etmiş bir Fransız ailedendir. Babası David Gilly (1748-1808), önemli devlet görevleri üstlenmiş bir mimardı. Friedrich Gilly 1794 dolaylarında, Gotik sanatın etkisinde çizdiği resimlerle Prusya Kralı II.Friedrich-Wilhelm'in ilgisini çekti ve bir gezi bursu kazandı. 1796-1797 arasında Prusya Kralı II.Friedrich (Büyük) için bir anıt tasarımı hazırladı. 1797'de, daha önce aldığı bursu kullanarak Fransa ve İngiltere'ye gitti. 1798'de Almanya'ya döndü, Berlin Yapı Akademisi'nde öğretim üyesi oldu. Aynı yıl Prusya Ulusal Tiyatrosu için çeşitli tasarımlar yaptı. Paris'teki *Théatre Feydeau*'dan esinlenerek ön yüzünü yarım daire biçiminde tasarladığı bu tiyatro, değişik bölümlerin arasındaki işlev farklılığının en yalın ve açık biçimde ortaya konması nedeniyle büyük ilgi topladı.

Çok genç yaşta öldüğü için Gilly'nin uygulanmış yapısı çok azdır. Ancak gerek hazırladığı tasarımlardaki özgün buluşlar, gerekse yetiştirdiği Karl Friedrich Schinkel ve Leo von Klenze gibi mimarlar aracılığıyla, Neo-Klasik mimarlığın, özellikle Almanca konuşulan ülkelerde yayılmasında etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Tasarım: *Büyük Friedrich Anıtı*, 1796-1797; *Berlin Ulusal Tiyatrosu*, 1798.

• BAKINIZ: KLENZE, SCHINKEL.

GIL ROBLES, José Maria
(1898-1980)

İspanyol siyaset adamı. 1936 öncesinde Özerk Sağcı İspanyol Konfederasyonu'nun önderliğini yapmıştır.

27 Kasım 1898'de Salamanca'da doğdu, Madrid'te öldü. Ortaöğrenimini Katolik Cizvit okullarında tamamladıktan sonra hukuk öğrenimi gördü. Laguana Üniversitesi'nde hukuk politikası profesörlüğü yaptı. Milliyetçi ve Katolik görüşlerini yaymak amacıyla İspanyol Katolik Gençliği adlı örgütün kuruluşuna katıldı. 1931'de cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Kurucu Meclis'e milletvekili seçildi. Aynı

dönemde mali ve ticari çıkar çevreleri, kilise ve büyük toprak sahipleri tarafından desteklenen Halk Eylemi adlı bir örgüt kurdu. Önderliğini yaptığı hareketin köylüler ve küçük burjuva aydınlar arasında taban kazanması için yürüttüğü propaganda etkinliği çerçevesinde *El Debate* (Tartışma) ve *El Travajo* (İş) adlı gazeteleri yayımladı.

1932'de ilk kongresini yapan ve kısa zamanda yarım milyon üyeye ulaşan Halk Eylemi, 1933'te diğer sağ örgütlerle birleşerek Özerk Sağcı İspanyol Konfederasyonu (CEDA) adını aldı. Gil Robles'un önderliğini yaptığı CEDA, kilisenin iktisadi yaşamda önemli rol oynayarak Katolikler üzerinde etkisini artırmasını amaçlıyor ve Halk Eylemi hareketinin arkasındaki toplumsal kesimler tarafından destekleniyordu.

1933'te yapılan Cortes (İspanyol Meclisi) seçimlerinde önemli oranda oy alan CEDA, Radikal Parti'den A.Lerroux'nun kurduğu merkez-sağ hükümeti dışarıdan destekleme kararı aldı. Gil Robles, CEDA'nın doğrudan katıldığı bir hükümetin kurulmasını sağlamak üzere Ekim 1934'te desteğini çekti. Cumhurbaşkanı N.Alcala Zomora'nın (1877-1949) yeniden görev verdiği Lerroux, kurduğu hükümete CEDA'dan üç bakan aldı. Gil Robles'un 1935'te savaş bakanı olarak görev yaptığı hükümet, cumhuriyetin ilk iki yılında yürürlüğe giren birçok reform yasasını yürürlükten kaldırarak, bölgesel özerklik mücadelesini bastırarak İspanya'da faşist diktatörlüğün kurulması yolunda ilk adımları attı.

1936'da yapılan genel seçimlerde aralarında CEDA'nın da bulunduğu sağ partiler ittifakı, sol partilerin oluşturdukları Halk Cephesi karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. CEDA'nın seçim yenilgisi, ülkede faşist bir yönetimin kurulmasını isteyen çevrelerin, Gil Robles'a sağladıkları desteği geri çekerek faşist generalleri ve monarşi yanlılarını temsil eden Falanaj Partisi'ne yönelmelerine neden oldu. İspanya İç Savaşı'nın başlaması üzerine Portekiz'e giden Gil Robles, 1953'e değin orada kaldı. İspanya'ya döndükten sonra Franco yönetimine karşı mücadele eden Hıristiyan Demokrat Parti'nin yöneticilerinden biri oldu ve 1977'ye değin bu görevini sürdürdü.

Gil Robles'un 1930'lardaki siyasi konumunun özeleştirisi niteliğinde olan bir otobiyografi kitabı vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *No fue posible la paz*, 1968.

• BAKINIZ: FRANCO BAHAMONDE.

GILSON, Etienne
(1884)

Fransız felsefe tarihçisi ve filozof. Özellikle Orta Çağ tarihi üzerinde ve çağdaş felsefe sorunlarının çözümünde Thomas'ın geliştirdiği yöntemi uygulamıştır.

13 Haziran 1884'te Paris'te doğdu. Petit Séminaire de Notre-Dame-des Champs ve Sorbonne'da öğrenim gördü. Birkaç yıl lise öğretmeni olarak görev aldı. Sorbonne'da çeşitli araştırmalar yaptı. 1913'te Descartes felsefesi üzerine teziyle doktor sanını aldı. Lille Üniversitesi'nde, 1919'da Strasbourg, 1921'de Sorbonne Üniversitesi'nde, 1932-1951 arasında da Collège de France'ta Orta Çağ felsefesi okuttu. Öğretisinde hocası Lucien Lévy-Bruhl'ün izleri görülür.

I.Dünya Savaşı'nda Fransız ordusunda hizmet veren ve 1915'te Verdun Savaşı'nda tutsak düşen Gilson, savaşın sonunda özgürlüğe kavuştu. Daha sonra yürüttüğü çalışmalarla, Orta Çağ felsefesi üzerine uzman sayılmış; 1929'da Papalık'ın Orta Çağ Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirilmiş, 1947'de de Fransız Akademisi üyeliğine seçilmiştir. 1951'de Collège de France'taki görevini bırakmış, 1927'de Toronto Üniversitesi'nde kurmuş olduğu Orta Çağ Araştırmaları Enstitüsü'nün başına geçmiştir.

Gilson, özellikle ele alınmamış, yapıtları incelenmemiş filozof ve tanrıbilimciler üzerinde durdu. Tanrıbilimin, şimdiye değin ileri sürüldüğü gibi, tekdüzeli değil oldukça geniş bir sorun alanını kapsadığını ortaya attı. Aquino'lu Thomas'ın düşüncelerinden etkilendi. Thomasçılık'ın eski Yunan düşüncesiyle Hıristiyanlık'ın özgün bir karışımı olduğu sonucuna vardı. Thomasçılık'ı çağdaş felsefe anlayışıyla birleştirmek yerine Thomas'ın geliştirdiği metafiziği çağdaş sorunlara uygulama yolunu seçti. Hıristiyanlık'la Yunan felsefesinin karışımı sonucu insan düşüncesinde birçok yeni sorunun ortaya çıktığı görüşünü savundu. Gilson'un anlayışına göre, dinden kaynaklanan esinlenmelerle beslenen bu yeni sorunlar felsefe yöntemlerinden yararlanan mantıkçılarca incelenmiş, böylece kendi alanları dışına itilmiştir. Bu nedenle tanrıbilim ve felsefeyi ayrı yapıları olan birer varlık alanı diye görmek gerekir. Özellikle dini konu edinen bilimlerin felsefe yöntemlerini uygulaması sorunlara çözüm getirmez. Ayrı ayrı yapıları olan bu iki alanın çalışma yöntemleri de ayrıdır. Yapılarının ayrı olmasına karşın bu varlık alanları birbirini etkilemektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Index scolastico-cartésien*, 1913, ("Skolastik Descartesçı Dizin"); *Le Thomisme*, 1921, ("Thomasçılık"); *La philosophie au moyen-âge*, 2 cilt, 1922, ("Orta Çağ Felsefesi"); *Saint Thomas d'Aquin*, 1925, ("Aquino'lu Thomas"); *Saint Augustin*, 1930; *L'esprit de la philosophie médiévale*, 2 cilt, 1932, ("Orta Çağ Felsefesinin Özü"); *Dante et la philosophie*, 1939, ("Dante ve Felsefe"); *Réalisme Thomiste et critique de la connaissance*, 1939, ("Thomasçı Gerçekçilik ve Bilginin Eleştirisi"); *Modern Philosophy: Descartes to Kant* (T. Lagan ile birlikte), 1963, ("Modern Felsefe: Descartes'tan Kant'a").

• KAYNAKLAR: A.Pegis, *A Gilson Reader: Selected Writings*, 1957.

• BAKINIZ: LÉVY-BRUHL, THOMAS [Aquino'lu].

GINSBERG, Allen
(1926)

ABD'li şair. ABD edebiyatında Beat Kuşağı adıyla anılan hareketin temsilcilerindendir.

3 Haziran 1926'da ABD'nin New Jersey Eyaleti'nde Newark'ta doğdu. Rus Yahudisi bir aileden gelmekteydi. Babası şairdi. Annesi uzun yıllarını bir akıl hastanesinde geçirmişti. Columbia Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda kurumları hiçe sayan düşünce ve davranışlarıyla üniversite yönetimiyle çelişkiye düştü. Jack Kerouac ve Willam Burroughs (1914) gibi öteki Beat yazarlarıyla tanışması öğrencilik yıllarına rastlar. 1948'de üniversiteyi bitirdikten sonra temizlikçilikten pazar araştırmacılığına kadar türlü işlerde çalıştı. Avrupa, Meksika, Güney Amerika, Güney Afrika ve Uzak Doğu'yu gezdi. ABD'deki savaş aleyhtarı yürüyüşlere katıldı, bu nedenle birkaç kez tutuklandı. 1953'te yerleştiği San Francisco'da Beat hareketinin oluşumuna öncülük etti.

1956'da yayımlanan ilk kitabı *Howl and Other Poems* ("Çığlık ve Başka Şiirler") Beat Kuşağı'nın en önemli ürünlerinden biri olarak nitelendirilir. Bu şiirler, insanları makineleştiren II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan toplumuna karşı öfke dolu bir haykırış niteliğindedir. Ginsberg, eşcinsellik, komünizm, uyuşturucu kullanımı gibi Amerikan toplumunca onaylanmayan konuları büyük bir açıksözlülükle ele almıştır.

Ginsberg'in şiirinde kayıtsızca meydan okuyan bir üslup vardır. Düzeltmeden yazmayı ilke edinmiş, her türlü biçim kaygısını bir kenara bırakarak doğaçlamaya dayanan dağınık ve düzensiz bir şiir yaratmıştır. İlk dönemlerinde şair William Carlos Williams'ın da etkisiyle günlük konuşma ritimlerini kullanarak gerçekleri fazla işlemeden doğrudan yansıtmayı seçmiştir. Walt Whitman'ın şiirindeki romantik ve bohem havanın yanı sıra William Blake'in mistisizmini de sürdürür. Jack Kerouac da etkilendiği yazarlar arasındadır. Ginsberg, Uzak Doğu'ya yaptığı gezilerle Budizm'i yakından tanımış, Doğu düşüncesinin ABD'de yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Howl and Other Poems,* 1956, ("Çığlık ve Başka Şiirler"); *Kaddish and Other Poems,* 1961, ("Ağıt ve Başka Şiirler"); *Empty Mirror,* 1961, ("Boş Ayna"); *Reality Sandwiches* 1963, ("Gerçeklik Sandviçleri"); *Ankor Wat,* 1968; *Airplane Dreams,* 1968, ("Uçak Düşleri"); *Planet News,* 1968, ("Gezegen Haberleri"); *The Fall of America,* 1973, ("Amerika'nın Düşüşü"); *Mind Breaths,*1977, ("Zihin Solukları"). **Düzyazı:** *Yage Letters* (W.Burroughs ile), 1963; *Indian Papers,* 1970, ("Hindistan Notları").
- **BAKINIZ:** FERLINGHETTI, KEROUAC, WHITMAN, W.C.WILLIAMS.

Beat Kuşağı

"Beat Kuşağı" (Beat Generation) kavramı, 1950'lerde ABD'nin San Francisco kentinde oluşup daha sonra başta New York olmak üzere öteki kentlere yayılan bir bohem çevreyi ve edebiyat hareketini anlatır. Hareketin savunucuları için "beat" sözcüğü, hem bitkinlik ve tükenmişliği, hem de bundan kaynaklandığını düşündükleri bir ruhsal güzelliği ve arınmışlığı simgeler. Beat yazarları arasında hareketin adını koyan romancı Jack Kerouac*, City Lights adlı yayın ve kitabeviyle hareketin yayılmasında etkili olan şair Lawrence Ferlinghetti* ve Allen Ginsberg , Gregory Corso (1930), Gary Synder (1930) gibi şairler vardır. Yazar William Burroughs da (1914) Beat çevresine yakınlığıyla tanınır.

Beat hareketi, II.Dünya Savaşı sonrası Amerikan toplumunun, insanları robotlaştıran, duygusuz ve duyarsız kılan yapısına, çıkar, maddiyat ve savaş üzerinde yükselen değerlerine karşı bir başkaldırıdır. Her türlü "saygın" konum ve değerden uzaklaşmayı amaçlayan Beat çevresi, işsiz güçsüz olma, uyuşturucu kullanma ve eşcinsellik gibi Amerikan toplumunca kabul edilmeyen anlayış ve ilişkilere sahip çıkmıştır. Kurallara uygun yaşamın tekdüzeliğine karşı düş dünyasını, yaratıcı bir yaşamın temeli olarak görüp savunmuş, Zen Budizm ve Doğu felsefesinde görüşlerini temellendirecek bir felsefi temel bulmuştur. Doğaçlamaya dayanması açısından caz müziği de Beat Kuşağı için önemli bir etki kaynağı olmuştur.

Beat yazarları akademik olan her türlü değeri karşılarına alarak, edebiyatı "sokağın malı" haline getirmeye çalışmışlardır. Edebiyatı, yazarın duygu ve deneyimlerinin kendiliğinden bir dışavurumu olarak görmüş, tutarsız ve dağınık da olsa, düzeltmeden yazılan kuralsız bir edebiyat yaratmayı hedeflemişlerdir. Jack Kerouac On the Road ("Yol Üzerinde") adlı romanını üç hafta gibi kısa bir zamanda, Allen Ginsberg ise "Ankor Wat" adlı uzun şiirini yalnızca bir gecede yazmıştır. Kişinin izlenimleri ve düş dünyası edebiyatın tek hareket noktası olurken, günlük konuşma dili benimsenmiş, argodan ve açık saçık anlatımlardan sakınılmamıştır.

Toplumsal konuları kayıtsız bir tutumla eleştirmelerine, çoğu kez de bölük pörçük ve tekrarlarla dolu bir edebiyat yaratmalarına karşın, Beat yazarları, Amerikan edebiyatında açık sözlü bir eleştirelliği başlatmışlar ve biçimci olmayan bir anlatımı denemişlerdir. 1960'larda etkisini yitiren Beat Kuşağı'nın en yetkin ürünleri Kerouac'ın On the Road adlı romanıyla Ginsberg'in "Howl" ("Çığlık") adlı uzun şiiridir.

Vincenzo Gioberti

GIOBERTI, Vincenzo
(1801-1852)

İtalyan, tanrıbilimci. Tanrıbilim sorunlarının çözümünde sezgi ve Tanrı kayrasına ağırlık vermenin gereğini savunmuş, felsefenin tutarsızlığını ileri sürmüştür.

5 Nisan 1801'de Torino'da doğdu, 26 Ekim 1852'de Paris'te öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Küçük yaşta öksüz kaldı. İlköğrenimini gördükten sonra, 16 yaşında papaz okuluna verildi. 1825'te *De Deo et Religione Naturali* ("Tanrı ve Doğal Din Üstüne") adlı çalışmasıyla doktor sanını kazandı. Bir süre Torino'da papaz olarak görevlendirildi, bu dönemde Torino Üniversitesi'nde tanrıbilim okuttu. Bir aralık toplum sorunlarıyla ilgilendi, özgürlükçü bir toplum görüşünü savundu. Buna karşın, özgürlük konusundaki düşüncelerinde içtenlik bulunmadığını ileri sürenlerin baskısı yüzünden, 1830'da Piemonte'de tutuklandı, beş yıl sürgün cezasına çarptırıldı. 1834-1848 arasında Brüksel'de içine kapalı bir yaşam sürdü, kendini tanrıbilim ve din çalışmalarına verdi. 1849-1851 arası Paris'te elçi olarak bulundu.

Gioberti, bütün çalışmalarını tanrıbilim ve din sorunları üzerinde yoğunlaştırmasına karşın önce Nicolaus Cusanus, M.Ficino, G.Bruno ve Campanella gibi filozofları inceledi. Özellikle Antonio Rosmini'nin tanrıbilim ve felsefeyle ilgili görüşlerini eliştirdi. *La Teorica del Sovranaturale*'de ("Doğaüstünün Kuramı") ulusların gelişme ve ilerlemelerinde dinle uygarlık arasında içten bir uyumun bulunduğu, birbirini gerektirdiği düşüncesini ileri sürdü. *Introduzione allo Studio Delle Filozofia* ("Felsefe Çalışmalarına Giriş") adlı yapıtında metafizik, tanrıbilim ve felsefe sorunlarını işledi.Descartesçılık'ı savunarak, A.Rosmini'nin Varlıkbilimcilik ve Ruhbilimcilik kuramlarının yetersizliğini vurguladı, felsefe ile Katoliklik'i uzlaştırmaya çalıştı. Öte yandan demokrasi yöntemiyle kilisenin birleşmesini, İtalya'yı Papa'nın başkanlığında bir kurumun yönetmesi görüşünü savundu.

Felsefenin konusu

Gioberti'ye göre felsefenin odağını ruhbilim değil, metafizik oluşturur. Sorunların çözümünde felsefenin benimsemesi gereken yöntem bireşim olmalıdır. Felsefe tümelin zorunluluğunu konu edinip, açıklamaya çalıştığından zorunsuz ve değişken olgularla ilgilenmez, salt ilkelerden yola çıkma gereğindedir. Luther, Descartes, Kant gibi düşünürlerin uyguladıkları ruhbilimci çalışma yöntemi, düşünce sürecinde bir gerilemedir. Bu yöntem, içeriği bakımından, dine de, felsefeye de aykırıdır. Çağdaş toplumun bütün acıları, bunalımları, tutarsızlıkları, eğitim-öğretim kurumlarında uygulanan, bilgi sorunlarına ruhbilim açısından bakan, yalnız bilinç ışığından yararlanmaya kalkan bu yöntemden kaynaklanmaktadır. Bilinci temel alan ruhbilimci görüş, olayların dışına çıkamaz, tümel varlığı dolayısıyla salt gerçeği kavrayamaz. Oysa felsefe nesnelerin görünen yanlarını değil, onlara varlık niteliği kazandıran özün ne olduğunu bilme gereğindedir. Bu nedenle, nesnelerin salt niteliklerini kavramaya elverişli olmayan iç ve dış algılarıyla ilgilenilmemelidir. Bu tür algılar özneldir. Felsefenin varlık sorunlarına yaklaşımı, onları açıklama yöntemi bireysel bilinç ve düşünmeye değil de sezgiye dayanmalıdır. Sezgi, özneyle ilgili olanı işe karıştırmadan, gerçeği doğrudan doğruya kavramayı sağlar. Sezginin konusu bütün nesnelerin ve varoluşların kaynağı niteliğini taşıyan "salt gerçek varlıktır".

Varlık, sezgi, düşünce

Gioberti nesne ve anlık sorunlarına da sezgiden kaynaklanan bir görüşle çözüm arar. Ona göre nesne etkin, anlık edilgindir. İnsan anlığında, tanrısal bildirişin (vahy) önceden yerleştirdiği bir gerçek vardır, sezgi bu gerçeği kavramaya yarar. Bu gerçek ise "varlık vardır" biçiminde açıklanabilir. Çünkü Tanrı vardır, varolduğundan dolayı da yaratıcıdır. Varlık, varolanı yarattığından, evren ve onun kapsadığı nesneler de vardır. Bu nedenle, felsefe sorunlarının açıklanışına öncül varlık olan, Tanrı'dan başlamak gerekir. Tanrı, "varlık"tır, onun öteki varlıklarla olan bağlantısı yaratıcı gücü nedeniyledir. Bu gerçeği ancak sezgi kavrayabilir. Yaratma eylemi ise, yaratılan nesnelerin kavranabilmelerini sağlayan bir ilke durumundadır. Bu ilke, önce tanrısal bildirişle insan tininde ışır, varlığın gerçek kaynağını görmeye yardımcı olur. İşte bu görmeyi başaran da sezgidir. Gioberti'nin kuramına göre, başlangıçta Tanrı insanda, insan Tanrı'da vardır. Sonsuz olan varlıkla sonlu arasında, içten bir ilişki kurulmuştur. Suç işleyen ilk insanın "düşüş"ü bu birliği bozmuş, araya ayrılık girmiştir. İnsanın düşünme yetisi, bu düşüşten sonra, yolunu şaşırarak tutarsız düşünce dizgeleri ortaya koymuştur. Buna karşın, insan özündeki sevgi varlığını korumuştur. Sevginin anlıkta yaydığı ışın insanı önyargılara karşı uyanık tutan bir Tanrı kayrasıdır. Bu ışın düşüşten önceki durumu anımsamaya, görmeye olanak sağlar. Bu anımsamayla insan tanrısal gerçeğe yönelir. İnsandaki gerçeği arama eğiliminin nedeni bu ışındır. İnsanın bu eğilimi "varolanın varlığa dönmesi"dir. İnsan vardır, onu var eden gerçek varlık Tanrı'dır, varolanın varlığa dönmesi insanın Tanrı'ya yönelmesidir.

Her varolanın yaratma, düşüş ve onarma gibi üç süreci vardır. Bütün bilimlerin anahtarları bu üç süreçtir.

Gioberti'ye göre dil, Tanrı'nın insana verdiği bir düşünme ve anlatma varlığıdır. Önce insan yaratılmış, sonra Tanrı ona dil vermiştir. Yaratma evren bakımından zorunlu, Tanrı yönünden ise özgür bir edimdir. Varlıkbilimin konusu sezginin sağladığı "doğrudan doğruya düşünce"dir. Bu düşünce bireysel bir varlık değildir, insanda bulunduğu sürece doğrudur, kesindir, nesnel olarak apaçıktır. Bütün öteki düşüncelerin ortaya çıkışını sağlar. Tin bu düşüncenin ancak bir bölümünü kavrayabilir. Bütünüyle kavranmayan bu düşünce "kavranabilirüstü" denen varlık katıdır. Bu katı ancak "üstün anlık" bilebilir. Birey, düşüncenin edimleşmesidir, düşünceyi görünür evrende belirlemeye yarar. Düşünce de bireyin edimleşmesidir, çünkü düşünce bireyin özünü kapsar, birey düşüncenin anlatımı olur. Düşünceler insan tinine tanrısal bildirişle sokulur, düşünme eylemiyle, sonradan, ortaya çıkar.

Güzel ve yüce

Gioberti'nin estetiğinin özünü yücelik ve güzel kavramları oluşturur. Ona göre yaratıcı edim bütün yücelik ve güzellikleri özünde taşır. Yücelik ve güzellik kavramları duygudan öncedir. Bu nedenle estetiğin konusu duyu verileri, duygusal oluşumlar değil sezgidir. Çünkü "yücelik güzeli yaratır, güzel de yüceliğe döner", bunu yalnız sezgi kavrayabilir. Varlık, varolandan önce olduğu için yücelik de güzelden öncedir.

Ödev

Ahlak, Gioberti'ye göre, tümel bir yasadır ve zorunludur. Bu yasanın temelini "varlık düşüncesi" oluşturur. Ahlakın biri hak, öteki ödev olmak üzere iki temel öğesi vardır, ikisi de birbirini gerektirir. Ödev Tanrı istencine uymadır, insanın Tanrı istencine uyması Tanrı'nın salt hakkıdır. Kişinin mutluluğu, esenliği bu ödevin yerine getirilmesine bağlıdır.

- YAPITLAR (başlıca): *De Deo et Religione Naturali*, 1825, ("Tanrı ve Doğal Din Üstüne"), *La Teoriça del Sovranaturale*, 1838, ("Doğaüstünün Kuramı"), *Introduzione allo Studio delle Filozofia*, 1840, ("Felsefe Çalışmalarına Giriş").
- KAYNAKLAR: G.Bonafede, *Gioberti e la crifica* 1959; Harting-Kolbay, *Gioberti und seine politische Staatsidee*, 1843.
- BAKINIZ: BRUNO, CAMPANELLA, CUSANUS, FICINO MARSILLIO, ROSMINI.

GIOJA, Melchior
(1767-1829)

İtalyan, filozof ve iktisatçı. Güncel yaşamdan kaynaklanan bir felsefe geliştirmeye çalışmıştır.

27 Eylül 1767'de Piacenza'da doğdu, 2 Ocak 1829'da Milano'da öldü. Dokuz yıl kadar Alberoni Collegio'da okuduktan sonra papaz oldu. I.Napoléon'un İtalya'ya saldırması üzerine politikaya atıldı. Özgürlükçü ve yurtsever bir girişim olan Carbonani Direnişleri'ne karıştı. Direnişin başarısına göre, kimi zaman hapse atıldı, kimi zaman da yüksek görevlere getirildi. İçişleri Bakanlığı'nda İstatistik Bölümü'nde yönetici olması felsefesini de etkilemiştir. En önemli yapıtlarını, güncel politikadan çekildiği 1822-1829 arasında yazmıştır.

Gioja, ilk önemli yapıtı *Elementi di filosofia*'da ("Felsefenin İlkeleri") Condillac'ın Duyumculuk' unun etkisi görülür. Bu kitabında insanla hayvan arasındaki ayrımın temelde organik nitelikte olduğunu savunmuş, insan yaşamını duyumların sürekli devinimi olarak tanımlamıştır. Bu yapıtında sonradan karşı çıkacağı E.Darwin'den de esinlenmiştir.

Ideologia'da, ideologlara eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Gioja, bir ideolojinin doğruluğunun ya da yanlışlığının hiçbir zaman kanıtlanamayacağını, bunun da "ideolojideki düzensizlik"ten kaynaklandığını söylemiştir. Ona göre bu düzensizliğin nedenleri: 1) Gereksiz araştırmaların çokluğu, 2) Gerekli araştırmaların yapılmaması, 3) İdeolojilerin soyut, yavan ve okuyucuyu etkileyemeyecek bir biçimde sunulmasıdır.

Gioja, bu yapıtında temel ruhsal olguları üçe ayırmıştır: 1) Bilincine varılan bütün izlenimler duyumlardır, 2) Acı ve zevkten arınmış olan duyumlar, düşüncelerdir, 3) Acı ve zevkle karışmış duyumlar, duygulardır.

Gioja'nın ideolojisinin temel eğilimi, giderek tinselci bir biçim aldı. İnsanın hayvandan çok üstün olduğunu göstermek için, insan ve hayvan organlarının işlevlerine ilişkin istatistikler derledi. Hayvanların ve kadınların erkeklerden daha ince duyumları olabileceğini, ancak iç örgütlenmelerinin onları erkeklerden daha geri bir konuma soktuğunu savundu. Böylece Helvetius ve Darwin'in özdekçi yaklaşımlarına karşı çıktı.

Condillac'ın psikolojisi ve Cabanis'in fizyolojisinden etkilenen Gioja, bu iki öğretiyi birleştirmeye çalışmıştır. Etki-tepki ilişkisini, duyumlar ve organların etkileşimini irdeleyerek yeni bir tartışma alanı açmıştır.

Esercizio logiço ("Mantık Çalışmaları") adlı yapıtında, mantığı anlamanın en iyi yolunun yanılgıya düşen insanı incelemek olduğunu söyler. Gioja, mantık konusunda yanıldıklarını öne sürdüğü Lamarck, E.Darwin, Barthes ve Cabanis gibi düşünürleri eleştirmiş, Kant'ın bilginin yalnızca içsel kökenlerini inceleyip, dış nedenleri görmek istemeyişine karşı çıkmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Elementi di filosofia ad uso delle scuole*, 1818, ("Okullarda Kullanılmak Üzere Felsefe İlkeleri"); *Ideologia* 2 cilt, 1822-1823; *Esercizio logico*, 1824, ("Mantık Çalışmaları"); *Filosofia della statistica*, 1826, ("İstatistik Felsefesi"); *Opere Priencipali*, (ö.s.), 16 cilt, 1839-1840, ("Temel Yapıtlar").
- KAYNAKLAR: C.Braga, *La filosofia francese e italiana nel settecento*, I, 1920.
- BAKINIZ: BENTHAM, CABANIS, CONDILLAC.

GIOLITTI, Giovanni
(1842-1928)

İtalyan devlet adamı. 1892-1921 arasında 5 kez başbakanlık yapmıştır.

27 Ocak 1842'de Mondovi'de Cuneo'da doğdu, 17 Temmuz 1928'de Torino'da Cavour'da öldü. Köylü bir ailenin oğludur. 1861'de Torino Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra devlet hizmetine girdi. 1882'de milletvekili seçilene değin, 21 yıl memurluk yaptı.

1889-1890 yıllarında Crispi hükümetinde maliye bakanlığı görevinde bulundu. 1892'de başbakanlığa getirildi. 18 ay süren bu görevi sırasında, giderek güçlenmekte olan sosyalist muhalefeti dikkate alarak alt gelir gruplarının yükünü hafifletecek bir maliye politikası uyguladı, sendikal ve siyasi örgütlenmelere özgürlük tanıdı. Ancak adının bir banka skandalına karışması nedeniyle Kasım 1893'te istifa etmek zorunda kaldı. 1901'de Zanardelli hükümetinde içişleri bakanı olan Giolitti, Kasım 1903'te Zanardelli'nin yerine başbakan olana değin bu görevde kaldı.

Giolitti, 1903'ten 1914'e değin kısa aralıklarla 3 kez başbakanlık yaparak I.Dünya Savaşı öncesi İtalyası'nın iç ve dış politikasına yön verdi. İtalyan Sosyalist Partisi'nin (İSP) reformcu kanadının desteğiyle bir reform programı başlattı. Bu programa göre işçilere haftalık tatil hakkı tanındı, ilk öğrenim ve mesleki eğitim olanakları genişletildi, kadın ve çocuk işçilerin sayısına sınırlama getirildi. Bu dönemde hükümetin iktisadi alandaki etkinliği arttı. Artan iç ve dışsatım talebinin ve kapitalist çiftliklere yapılan büyük yatırımların etkisiyle tarımsal üretim arttı. Sanayileşme hız kazandı.

İtalya'nın 1882'den beri içinde yer aldığı Üçlü İttifak'ın İtalyan dış politikasını Almanya'nın denetimine soktuğunu düşünen Giolitti, İngiltere ve Fransa'yla yakınlaşmaya çalışarak Üçlü İttifak'a bir seçenek yaratmak istedi. İtalya'nın Akdeniz'deki konumunu sağlamlaştırmak amacıyla 1911'de Osmanlı İmparatorluğu'na açtığı savaş, 1912'de Libya'nın fethiyle sonuçlandı. Giolitti'nin Libya Savaşı ile somutlaşan yayılmacı dış politikası İSP içinde sömürgecilik karşıtı eğilimin güç kazanmasına ve partinin Giolitti'ye sağladığı desteğin zayıflamasına yol açtı. Bunun üzerine, 1870'lerden beri siyasi yaşamın dışında kalan Katolikler'e, dinsel eğitim yapma olanağı tanıyarak ve 1912'de seçmen sayısını iki katına çıkaran yasayı yürürlüğe koyarak, izlediği politikaların tabanını genişletmeye çalıştı. 1913 seçimlerinde çoğunluğu sağladıysa da, Mart 1914'te başlayan genel grevin ardından istifa etti.

Giolitti Haziran 1920'de beşinci kez başbakan oldu. Yaygın grev ve fabrika işgali eylemlerine hükümetin müdahale etmemesi gerektiğini savundu. Bu dönemde güçlenen faşist hareketi anayasal sınırlar içine çekmeye çalıştı. Kasım 1920'de Yugoslavya ile yapılan Rapollo Antlaşması ile Fiume'ye bağımsızlığını tanıması, milliyetçilerin desteğini yitirmesine yol açtı. Haziran 1921'de başbakanlıktan istifa etti. Mart 1922'de Fiume'de yapılan faşist darbenin ardından güçlenen ve Ocak'ta yönetime ortak olan Faşistler'i 1924'e değin destekleyen Giolitti, bu tarihten sonra Faşistler'e karşı parlamento içinde yürütülen muhalefetin içinde yer aldı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Memorie della mia vita*, 2 cilt, 1922, ("Yaşamımdan Anılar").
- **KAYNAKLAR:** G.T.Peck, *Giovanni Giolitti and the Fall of Italian Democracy, 1919-1922*, 1945; A.W.Salamone, *Italy in the Giolittian Era: Italian Democracy in the Making, 1900-1914*, 1945.
- **BAKINIZ:** F.CRISPI, MUSSOLINI.

GIORGIONE
(1477-1510)

İtalyan, ressam. Çıplak insan figürü ile manzarayı birleştiren lirik ve yenilikçi üslubuyla Venedik Okulu resim geleneğinin yerleşmesini sağlamıştır.

Treviso yakınlarındaki Castelfranco Veneto'da doğdu, Venedik'te öldü. Asıl adı Zorzo Barbarelli del Castelfranco'dur. Giorgio olarak da bilinir. Yaşamı üstüne çok az bilgi vardır. Titian'la birlikte Giovanni Bellini'nin atölyesinden yetiştiği sanılmaktadır. 1506'da Vincenzo di Biagio Catena (1470-1531) adlı bir ressamla aynı atölyeyi paylaştı. 1508'de Titian'la Venedik'teki Alman tüccarların merkezi *Fondaco dei Tedeschi*'nin dış yüzünü süsleyen ve bugün bütünüyle silinmiş olan freskleri yaptı.

Giorgione'nin olduğu sanılan resimler bugün yirmi beş tanedir. Bunların bazılarının onun elinden çıkıp çıkmadığı kesinlikle bilinmemektedir. Ayrıca birçok yapıtının ölümünden sonra Sebastiano del Piombo (ykş. 1485-1547), Titian ve Palma Vecchio tarafından bitirilmiş olması da bu sorunun çözümünü olanaksızlaştırmaktadır.

Giorgione'nun ilk yapıtları, Mantegna'nın katı biçim anlayışından, renk ve atmosfer etkisi daha baskın olan Venedik Okulu resmine kadar bir gidişi yansıtır. Onun bu dönemdeki temel biçimsel kaygısı katı figür konturlarını bir ölçüde eriterek figür-manzara bütünleşmesini sağlamaktır. Bu gelişmeyi yansıtan *Castelfranco Meryem*'i, onun, hem Bellini'nin biçimi yumuşatma yöntemlerini, hem de Leonardo'nun *sfumato*'sunu (renk sınırlarının birbiri içinde erimesi) çok iyi özümsediğini gösterir. Bu yapıt, üçüncü boyutun sadece çizgisel perspektif kurallarına dayanılmaksızın, renk ve atmosfer etkisiyle elde edilmesine örnektir.

Giorgione'nin olgunluk dönemi resimlerinde ele aldığı çeşitli konuların bazılarının anlamları bugüne değin anlaşılamamıştır. *Fırtına* adlı ünlü yapıtında patlamak üzere olan bir fırtına öncesinde, doğa içindeki çıplak kadınla bebeğinin, onları seyreden askerle ilişkisi yüzyıllardır çözülememiştir. *Üç Filozof*'ta ise farklı düzlemler üstünde duran çeşitli dönemlerin giysileri içindeki filozofların, Eski Yunan, Arap ve Rönesans felsefelerini simgeledikleri sanılmaktadır.

Giorgione lirik olduğu kadar gerçekçi eğilimler de göstermiş bir ressamdır. *İki Şarkıcı* ve Kuzey Avrupa sanatının biçimsel özelliklerini çağrıştıran, *Yaşlı Kadın*, aşırı sayılabilecek bir gerçekçilik içerirler. Öte yandan onun en ünlü yapıtları arasında sayılan *Uyuyan Venüs* lirizmle gerçekçiliğin birleştiği resimlerdendir. Bu resim Titian tarafından bitirilmiş olmakla birlikte, özellikle figürlerin Giorgione'ye ait olduğu kesindir.

Giorgione, Venedik resmine üç büyük yenilik getirmiştir. Bunların ilki özel patronlar için yapılan küçük boyutlu resimlerde günlük konuların ele alınması, ikincisi zengin renk kullanımına ve yakın tonların geçişine dayanan açık-koyu etkisi, üçüncüsü ise manzara ve çıplak figürün bağımsız resim türleri haline getirilmesidir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Çobanların Bağlılık Sunuşu*, Ulusal Galeri, Washington, D.C.; *Kutsal Aile*, Ulusal Galeri, Washington D.C.; *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu*, Ulusal Galeri, Londra; *Judith*, ykş. 1500, Hermitage, Leningrad; *Castelfranco Meryemi*, ykş. 1504, Castelfranco Katedrali, Venedik; *Laura*, ykş. 1505, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Fırtına*, ykş. 1505, Venedik Akademisi; *Üç Filozof*, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *İki Şarkıcı*, Borghese Galerisi, Roma; *Yaşlı Kadın*, Venedik Akademisi; *Uyuyan Venüs*.
- **KAYNAKLAR:** L.von Baldase, *Giorgione*, 1965; G.M.Richter, *Giorgio da Castelfranco*, 1937.
- **BAKINIZ:** Giovanni BELLINI, LEONARDO DA VINCI, TITIAN.

Venedik Okulu

Venedikli sanatçılar Rönesans'tan başlayarak heykel, mimarlık, özellikle de resim alanında Floransa ve Roma gibi İtalya'nın öbür önemli sanat merkezlerinden daha farklı bir geleneği sürdürmüşlerdir. Venedik Okulu terimi, 14.yy'dan 17.yy'a değin süren ve ayırt edici özelliği ışık ve renk kullanımına ağırlık vermek olan bu geleneği belirtir.

Venedik, coğrafi konumunun ve ticari etkinliğinin sonucu, hem Bizans'la, hem de Orta Çağ'a özgü geleneklerin daha güçlü olduğu Almanya'yla etkileşim içinde bulunmuş, siyasal bakımdan da Balkan Yarımadası'nda genişlemeye çalışmıştı. Bu nedenle burada Antik Çağ kültürünün etkileri Rönesans'ın öbür merkezlerindeki kadar ağırlıklı olmamıştır. Bağımsız bir cumhuriyet olan Venedik, tüccarların, bankerlerin ve siyasal ya da düşünsel etkinlikleri nedeniyle yurtlarından göç etmek zorunda kalmış kişilerin yerleştiği bir kentti. Böyle bir toplumsal-kültürel çevre, kendini soyut düşünce sistemleriyle çevrilmiş görmek istemiyor, duyularla algılanan somut gerçekliği önemsiyordu. Sanat kuramcıları da, biçim ve orantı konularında geçerli ilkeleri kısıtlayıcı buluyorlardı. Bu, Rönesans'ın temel anlayışlarına tam uymayan bir durumdu. Böylece Venedik geleneğinde rengi, ışık ve gölge tonlamalarını öne çıkaran, heykel ve mimarlıktan bağımsız bir resim anlayışı egemen oldu. Biçim kaygısının yerini büyük ölçüde, bir ışık ve renk atmosferi oluşturarak, izlenimleri, düşünce, duygu ve düşleri aktarmaya yönelik bir eğilim, bireyin iç dünyasını iletme çabası aldı.

Venedik Okulu, Rönesans resminin, konturları (kenar çizgileri) açıkça belirgin figürlerini, renklerin akıcılığı ve kompozisyonun bütünlüğü içinde eritip kaynaştırarak, 17.yy resminin gelişimini ve El Greco*, Velasques*, Rubens*, Rembrandt* gibi ressamları etkilemiştir. Ayrıca, resmin görsel özelliklerini sonuna dek değerlendirme eğilimini güçlendirmiş, bu yönüyle modern anlayışların da bir tür öncüsü olmuştur.

Giotto

GIOTTO
(1266-1337)

İtalyan, ressam ve mimar. Batı resim sanatının 19.yy'a değin izlediği biçim anlayışının temellerini atmıştır.

Giotto di Bondone, Floransa yakınlarında Colle di Vespignano'da doğdu, 8 Ocak 1337'de Floransa'da öldü. Doğum tarihi tahminlere dayanmaktadır. Bazı uzmanlar Cimabue'nün yanında, bazıları ise Roma'da yetiştiği görüşündedirler. Cimabue 1270'lerde Roma'dayken onun yanında çalıştığını ileri sürenler de vardır.

1300'de Roma'da bulundu. 1305-1306 yıllarında Padova'da *Santa Maria Anunziate del Arena Kilisesi*'ndeki *Scrovegni Şapeli*'nin freskleri üstünde çalıştı. 16.yy'da da Floransalı ressamların da bağlı olduğu Doktorlar ve Eczacılar Loncası'nın kayıtlarına göre 1311-1326 arasında birçok kez Floransa'ya gitti. 1329'dan 1332'ye değin Napoli kralı için çalıştı. 1334'te, Arnolfo di Cambio'nun 13.yy sonunda başlayıp bitiremediği Floransa Katedrali'nin mimarlı-

ğına getirildi. Bunlar dışında Rimini, Ravenna, Avignon ve bazı başka kentlerde çeşitli sanat etkinliklerinde bulundu. Dante, Petrarcha ve Boccacio gibi Rönesans'ın önde gelen yazarları çeşitli yapıtlarında ondan dönemin en büyük ressamı olarak söz ederler.

Giotto sanat yaşamı boyunca birçok sipariş almış, günün geleneğine göre de yanında kendi üslubunu benimsemiş çok sayıda yardımcı çalıştırmıştır. Bu nedenle onun olduğu ileri sürülen yapıtların hangilerinin doğrudan doğruya elinden çıktığı kesinlikle bilinmemektedir. Bu yapıtların tarihleri de kesin olarak saptanamamıştır. Ancak Assisi'deki *San Francesco Basilikası*'nı, Padova'daki *Santa Maria Annunziate dell Arena Kilisesi*'nin *Scrovegni Şapeli*'ni ve Floransa'daki *San Croce Kilisesi*'nin *Peruzzi* ve *Bardi* şapellerini süsleyen üç ayrı fresk dizisi, Giotto'nun yapıtlarının karşılaştırma yoluyla tarihlendirilmesinde temel alınmaktadır.

Giotto'nun Batı resmine yeni bir yön verecek biçim özellikleri geliştirmesinde, kendisinden önceki sanatçıların büyük payı vardır. *San Francesco* freskleri onun, ustası Cimabue'nün güçlü ve kesin konturlu desenini ve hacim anlayışını özümsediğini gösterir Biçimleri düzenlemesindeki ritim duygusunun ve klasik pozlar içindeki figürlerinin kaynağı ise 1273-1308 arasında etken olan ressam Pietro Cavallini'dir. Ancak bunların hiçbirisi, Gotik sanatın biçim geleneğini, Floransa'da o sırada gelişmekte olan uygarlığın gereksinimlerine göre yenilemeye çalışan heykelci Arnolfo di Cambio'nun etkisi kadar yoğun değildir. Giotto, nesnel gerçeği bin yıldan beri dışlayan Orta Çağ resim geleneğini yenileme girişimini, Nicola ve Giovanni Pisano ile Arnolfo di Cambio gibi sanatçıların geliştirdikleri yöntemlere borçludur. Bu ustalar Orta Çağ'ın dekoratif-simgesel çizgisine, sınırlı da olsa, somut biçimi tanımlayan bir boyut kazandırmış ve gene bu çizgiyi belli bir hacim duygusu ile besleyerek, gölgelemelerin ilk örneklerini vermişlerdir.

Giotto, bu biçim özelliklerini *San Francesco* fresklerinde, insanın çeşitli durumlarını ve duygularını bireyselleştirerek, evrensel bir anlatıma dökmek için kullanmıştır. Bu freskler ayrıca birbiri ardına gelen planları, resim yüzeyinden başlayarak geriye doğru düzenleyen ve böylelikle inandırıcı bir üçüncü boyut oluşturan yeni bir perspektif anlayışını da ortaya koyar. Mekân, perspektifin yetersiz kaldığı yerde, figürlerin çeşitli biçimlerdeki el ve kol hareketleriyle derinlik kazanır. Hareketlerin ikinci bir işlevi de, figürler arasında dramatik bir yapı kurmak ve sahnenin bütününe anlatımcı bir nitelik kazandırmaktır.

Bu dizinin İshak'la İsa'nın yaşamlarını konu alan bölümlerinde, Giotto'nun kişiliği kadar, Cavallini'nin klasik biçimciliğinin etkileri ve Cimabue'nün biçimi plastik ve dramatik kılan Bizans sanatı kökenli resim anlayışı da büyük bir rol oynar. Dizinin *Celano'lu Şövalyenin Ölümü, Honorius'un Önünde Verilen Vaaz* ve *Arles Mucizeleri* adlı sahnelerinde dramatik anlatım ve plastik biçim bütünlüğü, gerçekçilik açısından doruk noktasına ulaşır.

Giotto'nun imzasını taşıyan yapıtlardan biri olan *Aziz Francesco'nun Vücudunda Kutsal Damganın Oluşması*, Assisi fresklerinin üslubunu aynen yansıttığı için çok önemlidir. Bazı uzmanlar bu resmin onun yardımcılarından birinin elinden çıktığını ileri sürerler. Ancak Giotto'nun başka bir ressamın atölyesinde üretilmiş bir resmi imzalayacağı düşünülemeyeceğinden bu sav geçerliliğini yitirir ve Assisi fresklerinin Giotto'nun yapıtı olduğu varsayımı güç kazanır.

Yapıtlarındaki belirsizlikler

Giotto'nun 1400'lerin başında Floransa'daki *Bedia Kilisesi*'nin ana mihrabı için yaptığı çok parçalı pano, biçimlendirme yöntemleri açısından *San Francesco* freskleri ile *Scrovegni Şapeli* freskleri arasında bir geçiş niteliğindedir. Çünkü *San Francesco* freskleri, *Bedia* panoları ve *Scrovegni* fresklerinin içinde de aynı heykelsi anlayış ve hacimlendirme kaygısı egemendir.

Scrovegni freskleri

Giotto'nun başyapıtı sayılan *Scrovegni Şapeli* fresklerinin bulunduğu mekân, konuların çeşitli bölümlerini ele alan parçaların arasında uyum sağlanmasına elverecek bir yapıdan yoksundur. Bu yüzden *San Francesco Kilisesi*'ndekilerin tersine, buradaki freskler adeta yapıdan bağımsız bir varlığa sahiptirler. Bunların ritmik yapısı ve mekân kuruluşu, üstünde yer aldıkları duvarların gerçek yapısını belirsiz kılan bir yanılsama yaratır. Buna karşın *Scrovegni* freskleri, konunun bölümlerinin birbirini izlemesi bakımından tam bir bütünlük içindedir. Her sahne öbüründen yalnızca bir süsleme bandı ile ayrılır. Konu, başından sonuna dek her biçimi kavrayan bir uyum ve sakin bir ritm içinde gelişir. Gene de her sahne kendi içinde bir bütündür. Bu bakımdan *San Francesco* freskleri Giotto'nun dramatik, *Scrovegni* freskleri ise lirik ve hatta epik bir yanını yansıtırlar. Giotto, alışılmış uygulamanın tersine davranarak, bu epik anlatım boyunca *İncil* kahramanlarına dünyaüstü ya da soylu bir anlatım yakıştırmaya ya da, konuyu edebi bir bağlam içinde sunmaya çalışmamıştır. Anlatıma dirimsellik kazandırmak için, ölçülü bir biçimde gerçekçilik duygusunu korumaya, figürlere duygusal ve insani özellikler yüklemeye yönelmiştir. *İncil* kahramanlarının olaylar karşısında gösterdikleri tepkilerin belirtisi olan el kol hareketlerini ve yüzlerindeki anlatımı özellikle vurgulamadığı gibi, idealleştirmekten de kaçınmıştır.

San Francesco freskleri

Scrovegni fresk dizisi içinde Meryem'in doğuşunu ve çocukluğunu konu alan sahneler ötekilere oranla daha hareketlidir. Bunların fonları da daha zengindir. *Bakire Meryem'in Düğün Töreni* adlı sahne ise göreli olarak, özgür ve akılcı bir kompozisyon anlayışına geçişi temsil eder. Bakire Meryem sahnelerinin bütünü, genelde karmaşık ve iç içe işlenmiş biçimlere dayanan kuruluşlarıyla belirirler. Benzeri bir biçimsel kuruluş, *İsa'nın Doğuşu* adlı panoda, resmin etkileyici bir melankoli duygusu yaratmasını sağlar. *Vaftiz* adlı fresk ile İsa'nın yaşamını konu alan parçalar öncekilerin tam tersine, yoğun duygu gerilimleriyle doludur. Buradaki İsa, Giotto' nun yarattığı figürlerin en dramatik olanıdır. Değişik sahnelerde İsa'nın yüzünün değişik bakış açılarından işlenmesi, tekdüzeliğe düşmek tehlikesini önlemekten çok, dramatik etkinin yoğunluğunu artırmaya yönelik bir tutumun sonucudur.

Giotto'nun *Scrovegni Şapeli* dizisi, geçmişteki deneyimlerinin bir özeti niteliğindedir. Bu freskler aynı zamanda daha sonraki *San Croce* fresklerindeki son dönem üslubuna geçişte de bir basamaktır. Ancak bu iki dizi arasındaki on yıl içinde Giotto'nun en

önemli yapıtı *Azizlerle Çevrilmiş Madonna* resmidir.

Peruzzi ve Bardi freskleri

Croce Kilisesi'nin *Peruzzi* ve *Bardi* şapellerindeki freskler her şeyden önce, o dönemde Padova ve Floransa'da giderek yaygınlaşan hümanist değerleri ve genel iyimserlik havasını yansıtır. Bu nedenle de dengeli bir uyum ve iyice arındırılmış bir güzellik duygusu ile yüklüdür. *Peruzzi Şapeli*'ndeki, Vaftizci Yahya'yla İncilci Yahya'nın yaşamlarını konu alan freskler, *Scrovegni* fresklerinin tersine, tek tek sahneler olarak değil, bir bütün halinde daha etkilidir. Sahneler birbirlerine, duvarların mekân ilişkileri dikkate alınarak bağlanmıştır. Resimlerdeki mekânlar ise daha heykelsi bir biçim anlayışı ile işlenmiştir. Işık etkisi sert konturları yumuşattığı için, hareketler ve yüzler daha canlı ve dinamik bir görünüm kazanmaktadır.

Giotto duyarlığının doruk noktasına ulaştığı *Bardi Şapeli* fresklerinde anlatım çarpıcı bir içtenliktedir. Resimlerin merkezlerinden kenarlara doğru gelişen mekân, mimarlık öğelerinin en basit biçimde betimlenmesi nedeniyle, olduğundan daha geniş bir etki yapar. Bu resimlerdeki kompozisyon ve ritim duygusu, aynı zamanda, Rönesans öncesi sanatın, gelişmede ulaştığı son aşamayı da iyi bir biçimde ortaya koymaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*, 1295-1300, Santa Maria Novella Kilisesi, Floransa; *San Francesco Bazilikası* freskleri, 1297-1300, Assisi; *Aziz Francesco'nun Vücudunda Kutsal Damganın Oluşması*, 1300-1305, Louvre, Paris; *Bedia Kilisesi* çok parçalı panosu, 1300-1305, Opera Müzesi, Floransa; *Scrovegni Şapeli* freskleri, 1305-1306, Santa Maria Anunziate dell' Arena Kilisesi, Padova; *Azizlerle Çevrilmiş Madonna*, 1310-1320, Uffizi, Floransa; *Peruzzi ve Bardi* şapelleri freskleri, 1320-1330, San Croce Kilisesi, Floransa.

- **KAYNAKLAR:** C.Gnudi, *Giotto*, 1958; C.Gnudi, *Je Pasodi Riccobaldo Ferrarese relativo a Giotto e il problema della sua autenticità*, 1959.

GIOVANNI DA BOLOGNA
(1529-1608)

Flaman asıllı heykelci. 16.yy Maniyerizmi'ni yansıtan yapıtlarıyla ün kazanmıştır.

Belçika'da Douai'da doğdu, 13 Ağustos 1608'de Floransa'da öldü. Giombologna ya da Jean Boulogne diye de tanınır. Bir süre Flaman heykelci Jacques Dubroeucq'ün (yks.1500-1584) atölyesinde çalıştı. 1555'te İtalya'ya gitti. İki yıl Roma'da yaşadıktan sonra 1557'de Floransa'ya yerleşti ve yaşamının sonuna değin orada kaldı.

Anıtsal nitelikteki ilk yapıtlarında Helenistik Çağ heykellerinin ve Michelangelo'nun etkileri görülür. 16.yy Floransa Maniyerizmi'ni Avrupa sanatının genel nitelikleriyle birleştirdiği daha sonraki yapıtlarında ise, dramatik anları yakalamaya yönelmiştir. Ölçülü bir erotizmi de içeren bu çalışmalarında kıvrak çizgiler egemendir. Heykel ve mimarlık sanatlarını birleştirdiği çeşmeleri, çevresiyle birlikte bir bütün olarak ele aldığı bahçe heykelleri ve kiliseler için gerçekleştirdiği dinsel konulu yapıtlarıyla ün kazanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Neptün Çeşmesi*, 1563-1566, Bologna, İtalya; *Samson ve Bir Filistinli*, 1567, Victoria ve Albert Müzesi Londra; *Okyanus Çeşmesi*, 1571-1576, Boboli Bahçeleri, Floransa; *Grotticella Venüsü*, 1573, Boboli Bahçeleri, Floransa; *Apennine Çeşmesi*, 1577-1581, Pratolino, İtalya; *Uçan Merkür*, 1580, Floransa; *Sabinlerin Kaçırılışı*, 1583, Loggia dei Lanzi; *Herkül ve Kentauros*, Loggia dei Lanzi, Floransa.

GIRALDI, Giambattista

Bak. IL CINTHIO.

GIRARD, Paul Frédéric
(1852-1926)

Fransız, hukukçu. Roma hukukuna ilişkin çalışmalar yapmıştır.

26 Ekim 1852'de Côtes-du-Nord bölgesinde Guingamp'ta doğdu, 1926'da öldü. 1880-1888 arasında Montpellier Hukuk Fakültesi'nde 1891'den sonra da Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Roma hukuku dersleri verdi. *Grande Encyclopédie*'nin Roma hukuku bölümünün yazımına katıldı.

Girard yaptığı çalışmalarla Fransa'da Roma hukuku konusunda yeni bir ilginin doğmasını sağlamıştır. 1887'den başlayarak Alman tarihçisi Mommsen'in Roma kamu hukukuna ilişkin ünlü kitabı *Römisches Staatsrecht*'i Fransızca'ya çevirmiştir. Girard Roma hukukunu araştırırken dava usullerinin incelenmesine özel bir önem vermiştir. *L'organisation judiciaire des romains* ("Romalıların Hukuksal Örgütü") adlı projesinin yayımlanabilen I.cildinde Roma'daki hukuksal örgütlenmenin ilk altı yüz yılının evrimi anlatılmaktadır. Girard yazdığı kitaplarda hakimlerin verdikleri kararlar sonucunda kendiliğinden oluşan, daha sonra Roma hukukçusu Salvius Julianus tarafından sistemleştirilen Roma hukukunu incelemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Textes de droit romain*, 1890, ("Roma Hukuku Metinleri"); *Manuel élémentaire de droit romain*, 1896, ("Roma Hukuku El Kitabı"); *L'organisation judiciaire des romains*, 1901, 1.cilt, ("Romalıların Hukuksal Örgütü").

GIRARDON, François
(1628-1715)

Fransız, heykelci. Antik sanattan esinlendiği barok heykelleriyle tanınmıştır.

17 Mart 1628'de Troyes'da doğdu, 1 Eylül 1715'te Paris'te öldü. 1645'te Roma'ya gitti. Orada klasik heykeller ve amtlar üstünde çalıştı. Paris'e döndükten sonra 1652'de bir süre heykelci François

Anguier'in (1604-1669) atölyesine girdi. Ardından Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'nde öğrenim gördü. 1657'de bu kurumda öğretim üyesi, 1659'da da profesör oldu.

1660 dolaylarında heykelci Charles Lebrun'le çalışmaya başladı. Klasik sanata duydukları ilgi nedeniyle aralarında büyük bir uyum sağlanınca, ortak çalışmaları *Versailles Sarayı*'nda da sürdü. 1663'te Lebrun'le birlikte Louvre Sarayı'ndaki *Apollon Galerisi*'nin süslemelerini yaptı. Bu çalışma beğenilince, 1666'da *Versailles Sarayı*'ndaki Thétis yapay mağarasının süslemelerini yapmakla görevlendirildi. Bu çalışmasıyla saray başheykelciliğine getirildi.

Girardon Klasik ressamların yapıtlarından esinlenmiş, heykellerinde, onların işlediği konulara yönelmiştir. Roma Baroku'nun, özellikle de Bernini'nin etkileri görülen yapıtlarında, Helenistik ve Antik Çağ sanatlarına karşı güçlü bir eğilim izlenir. Özellikle 1675-1677 arasında Kardinal Richelieu için yaptığı mezar-anıt ve Kral XIV.Louis'in atlı heykeli onun klasik anlayışını ve akademik üslubunu çok güçlü bir biçimde yansıtır.

• YAPITLAR (başlıca): *Apollon Galerisi* süslemeleri, 1663, Louvre, Paris; *Su Perilerinin Hizmet Ettiği Apollon* (T.Regnaudin ile), 1666, Versailles Sarayı; *Yıkanan Su Perileri*, 1668-1670, Versailles Sarayı; *Lamoignan Büstü*, 1673, Versailles Sarayı; *Kardinal Richelieu'nün Mezar-anıtı*, 1675-1677, Sorbonne Kilisesi, Paris; *XIV.Louis'nin Atlı Heykeli*, 1685-1692, Vendôme Alanı, Paris, 1792'de yıkıldı; *Persefone'nin Kaçırılışı*, Versailles Sarayı.

• KAYNAKLAR: P.Francastel, *P.Girardon*, 1928.

• BAKINIZ: BERNINI, C.LEBRUN.

GIRAUDOUX, Jean
(1882-1944)

Fransız, yazar. Diyaloglara ve biçimsel soyutlamalara ağırlık vererek izlenimci (empresyonist) bir tiyatro dili oluşturmuştur.

29 Ekim 1882'de Bellac'da doğdu, 31 Ocak 1944'te Paris'te öldü. École Normale Supérieure'de eğitim gördükten sonra uluslararası ilişkiler konusunda yükseköğrenim yaptı. I.Dünya Savaşı'ndaki hizmetleri nedeniyle Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirildi.

1928'de, oyuncu ve yönetmen Louis Jouvet ile çalışmaya başladı. İlk yapıtları Giraudoux'nun bir romanından sahneye uyarladıkları *Siegfried* oldu. Bir yıl sonra, yine birlikte hazırladıkları *Amphitryon 38* eski bir esfanenin zekice yapılmış bir uyarlaması idi. Oyun Fransa'dan sonra İngiltere ve ABD'de büyük başarı sağladı. Giraudoux, Jouvet ile II.Dünya Savaşı'na değin birlikte çalıştı. Bu sürecin en önemli ürünlerinden *La guerre de Troie n'aura pas lieu* (Truva Savaşı Olmayacak), trajedi, fantezi ve gülmece öğelerinin olağanüstü bir ustalıkla birleştirildiği bir oyundu. Giraudoux 1939'da tek başına yazdığı *Ondine*'de de, benzer bir ustalıkla, Fransız öykü yazarı Fouqué'nin, ölümlü bir erkeğe âşık olan bir su perisini anlatan yapıtını sahneye aktardı. 1942'deki *La Duchesse de Langeais* ("Langeais Düşesi") ve 1944'teki *Les anges du péché* ("Günah Melekleri") adlı senaryolar onun son yapıtları oldu. Almanya ile Fransa arasında dostluğun gereğine inanan bir kimse olduğu için, II.Dünya Savaşı'na rastlayan son yılları büyük bir düşkırıklığı içinde geçti.

Giraudoux'nun oyunları hep karşıtlıklar üstüne kurulmuştur. İnsan ve Tanrı, erkek ve kadın, Hıristiyanlık ve öbür dinler arasındaki bitmek bilmez çelişkiler onun en önemli temalarıdır. Kullandığı zekice dil, diyaloglarının hareketliliği ve kelime oyunları ele aldığı konuları özgün bir biçimde aktarmasını sağlamıştır. 1933'te yazdığı *Intermezzo*'da ürkek bir hayaletin karmakarışık ettiği bir kasabada, romantik bir okul öğretmeninin düzen ve disiplini yeniden sağlayışını anlatır. Bu yapıtı dışında, özgün bir konu üstünde çalışmamıştır. *İncil*'den, halk öykülerinden ve efsanelerden yararlanmış, İngiliz ve Fransız yazarlarının roman ve öykülerinden uyarlamalar yapmıştır.

Parlak, hareketli ve yergici diline karşın, oyunları düşünsel açıdan fazla derin ve yoğun değildir. Bazı oyunlarında, geçerliğini çabuk yitiren konuları ele almış olmakla birlikte, 1930'ların yeni deneylere yönelen tiyatro dünyasına, olgunluk ve şiirselliği bir arada getirmiş bir yazardır.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Suzanne et le Pacifique*, 1921, *Siegfried et le limousin*, 1922; *Bella*, 1926. **Oyun:** *Siegfried* (L.Jouvet ile), 1928; *Amphitryon 38* (L.Jouvet ile),1929; *Judith*, 1931; *Intermezzo*, 1933; *La guerre de Troie n'aura pas lieu*, (L.Jouvet ile), 1935, (Truva Savaşı Olmayacak); *Electre*, 1938, (Elektra); *Ondine*, 1939; *L'Apollon de Bellac*, 1942, (Bellac Apollon'u); *La folle de Chaillot*, 1945, (Deli Saraylı). **Senaryo:** *La Duchesse de Langeais*, 1942, ("Langeais Düşesi"); *Les anges du péché*, 1944, ("Günah Melekleri").

• BAKINIZ: L.JOUVET.

GISCARD D'ESTAING, Valery
(1926)

Fransız devlet adamı. 1974-1981 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

2 Şubat 1926'da Koblenz'de (bugün FAC'de) doğdu. Varlıklı bir ailenin oğluydu. École Polytechnique'te ve École Nationale d'Administration'da (Ulusal Yönetim Okulu) öğrenim gördü. 1954'te maliye müfettişi oldu. 1956'da milletvekili seçilen Giscard d'Estaing, 1959-1962 arasında maliye bakanlığı danışmanı olarak görev yaptı.

1962'de Pompidou hükümetinde maliye ve iktisadi işler bakanı olan Giscard d'Estaing, bu görevini 1966'ya değin sürdürdü. 1963'te başlattığı istikrar programıyla kredileri ve ücretleri sınırlayarak ve fiyatları dondurarak enflasyonu denetim altına almaya çalıştı. Ancak bu uygulamaları sonucunda iktisadi büyüme yavaşladı. 1966'da bakanlık görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Aynı yıl muhafazakâr bir örgüt olan Fédération Nationale des Républicains Independants'ı ("Ulusal Bağımsız Cumhuriyetçiler Federas-

yonu") kurdu. 1969'da Chaban-Delmas hükümetinde maliye bakanı olan Giscard d'Estaing, daha sonraki Messmer hükümeti sırasında da bu görevini sürdürdü.

Giscard d'Estaing 1974'te yapılan seçimleri kazanarak Fransa devlet başkanı oldu. Başkanlığı sırasında bir yandan dünya bunalımının, diğer yandan temsil ettiği hareket içindeki çekişmelerin yarattığı sorunlarla karşı karşıya kaldı. Muhalefetle işbirliği ve görüş alışverişi sağlamaya çalıştı. Dış politikada etkin olmak isteyen Giscard d'Estaing, Üçüncü Dünya'yla yakınlaşmak ve Kuzey-Güney diyalogunu geliştirmek için çaba gösterdi. Sosyalist ve kapitalist bloklar arasındaki ilişkilerde yumuşamayı destekledi. Dünya iktisadi bunalımının sonucunda artan enflasyon ve işsizlik, ülkede sol muhalefetin güçlenmesine yol açtı. 1981'de yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde Giscard d'Estaing, Sosyalist aday Mitterand karşısında yenilgiye uğradı ve görevinden ayrıldı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Démocratie française*, 1976, ("Fransız Demokrasisi").

GISH, Lillian
(1896)

ABD'li sinema oyuncusu. Sessiz sinemanın bir numaralı kadını olarak tanınmıştır.

Lillian Diana Gish, 14 Ekim 1896'da Ohio Eyaleti'nde, Springfield'de doğdu. Beş yaşında sahneye çıktı. Kendisi de bir süre oyunculuk yapmış olan annesi, geçim zorluğu yüzünden onu ve kardeşi Dorothy'yi (1898-1968) oyuncu yapmaya karar verdi. "Bebek Lillian" adıyla ün kazanan Gish, bazen tek başına, bazen kardeşiyle birlikte çeşitli tiyatro oyunlarında rol aldı. İki kardeş oyunculuğun yanı sıra, fotomodellik de yaptılar.

1912'de anneleri ile birlikte D.W.Griffith'in *The Unseen Enemy* (Görünmeyen Düşman) filminde rol aldılar. Bu film, iki kardeşin yaşamlarında bir dönüm noktası oldu. Lillian Gish, Griffith'in önerilerine kulak vererek, kısa sürede sessiz sinemanın en ünlü oyuncusu haline geldi. 1919'da *Remodelling her Husband* adlı bir film yönetti. Bu filmde kardeşi Dorothy'ye oyuncu olarak rol verdi. 1925'te M.G.M. yapımevi ile çalışmaya başladı. Filmlerinde kendi istediği senaryo yazarları ve yönetmenlerle çalışmakta diretiyordu. 1920'lerde filmleri eskisi kadar iş yapmayınca sinemadan uzaklaştı, tiyatroya döndü. 1940'lardan sonra arada bir beyazperdede göründü. 1970'te tüm filmleri için özel bir Oscar ödülü kazandı.

1910'larda ve 1920'lerde "masum genç kız" olarak ünlenmişken daha sonraları karakter rollerine geçti. 1978'de Robert Altman'ın *A Wedding* ("Düğün") filmiyle yeniden dikkatleri üzerine çekti. Hiç evlenmedi ve her zaman özel yaşamını basından saklı tutmaya özen gösterdi.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *The Unseen Enemy*, 1912, (Görünmeyen Düşman); *The Birth of a Nation*, 1915, ("Bir Ulusun Doğuşu"); *Intolerance*, 1916, (Hoşgörüsüzlük); *Orphans of the Storm*, 1922, ("Fırtına Yetimleri"); *La Boheme*, 1926; *Annie Laurie*, 1927; *Duel in the Sun*, 1947, (Kanlı Aşk); *Portrait of Jennien*, 1949, (Hayal Kadın); *The Night of the Hunter*, 1955, (Caniler Avcısı); *The Unforgiven*, 1960, (Affedilmeyen); *The Comedians*, 1966, (Ölüm Oyuncuları); *A Wedding*, 1978, ("Düğün"). **Kitap:** *Lillian Gish, The Movies, Mr.Griffith and Me*, 1969; *Dorothy and Lillian Gish*, 1973.

GIYASEDDİN TUĞLUK
(?-1325)

Delhi Türk Sultanı. Tuğlukşahlar Hanedanı'nın kurucusudur.

Doğum yeri ve yılı bilinmemektedir. 1325 Şubat ya da Mart ayında, Afganpur'da öldü. Alâeddin Halaci'nin (1296-1316) ordusunda askerlik yaptı. Sultan Kutbeddin Mübarek Şah zamanında (1316-1320) Debalpur valisi oldu.

Kutbeddin Mübarek Şah, Hindu kökenli bir saray adamı olan Husrev tarafından öldürülünce, Gıyaseddin'in oğlu ve eski sultanın imrahoru olan Fahreddin Cavna kaçarak babasına sığındı. Fahreddin, babasını Husrev'in sultanlığını tanımamaya çağırdı. Diğer bir Türk ordu komutanı olan Ayba Kişulu Han da kendilerine katıldı. İki komutanın birleşik ordusu, 5 Eylül 1320'de İndarpat'ta, Husrev'in Hindu askerlerinden oluşan ordusunu yendiler. Delhi'ye giren Gıyaseddin Tuğluk, Halaç hanedanından sağ kalan olmadığı için, 8 Eylül 1320'de ordu komutanları ve Delhi ileri gelenlerince sultan ilan edildi. Gıyaseddin kısa sürede Delhi'de düzeni yeniden kurdu. Alâeddin Halaci döneminde el konulan malları, sahiplerine geri verdi. Oğlu Fahreddin Muhammed Cavna da Uluğ Han unvanını aldı. Varangal Racası Prataparudradeva, Delhi'nin egemenliğinin Halac Hanedanı ile bittiğini iddia ederek, Gıyaseddin Tuğluk'u tanımadı. 1321'de Gıyaseddin, oğlu Uluğ Han'ı Varangal üzerine gönderdi. Uluğ Han, Varangal'i kuşattı. Prataparudradeva, vergi vermeyi kabul ederek barış istedi. Bu istemi reddeden Uluğ Han'ın ikmal yolları Hindular tarafından kesildi. Bu sırada Gıyaseddin Tuğluk'un öldüğü konusunda söylentiler çıktı. Ordu Uluğ Han'ın sultanlığını kabul etti. Bazı önemli soylular ise, kendi askerlerini alarak kuşatmadan çekildiler. Kuşatma kaldırıldı. Ordu Deogir'e vardığında, Gıyaseddin Tuğluk'un yaşadığı öğrenildi. Uluğ Han, suçu komutanlarının üzerine atarak babasını suçsuz olduğuna inandırdı. 1323'te kendisine Varangal üzerine sefer yapması için bir kez daha izin verildi. Bidar kalesini alarak güvenliği sağlayan Uluğ Han, kenti ele geçirdi. Ancak ordu Orissa'da iken bir Moğol akını oldu ve Uluğ Han bozguna uğradı.

Bu sırada Bengal'in Türk yöneticileri arasında bir iç savaş çıkmıştı. Sultan Nasıreddin Buğra kardeşlerine karşı yardım isteyince, Gıyaseddin Tuğluk sefere kendisi çıkmaya karar verdi. Bengal'i tümüyle ele geçirdi. Rakip kardeş Gıyaseddin Bahadır yakalandı. Doğu Bengal, Delhi'ye bağlandı. Batı Bengal ise bağımlı hale getirilerek Nasıreddin Buğra'ya bırakıl-

dı. Uluğ Han ise babasının yokluğundan yararlanarak bir ordu kurmaya başlamıştı. Gıyaseddin Tuğluk, Bengal'den dönerken oğlu tarafından Afganpur'da karşılandı. Kendisinin ağırlanması için yaptırılan köşkte, ganimet olarak alınan fillerin geçit resmini izlerken, köşkün çökmesi üzerine öldü.

Gıyaseddin Tuğluk'un hükümdarlığı Delhi Türk sultanlığı için bir derlenip toparlanma dönemi oldu. Haydutların saldırılarından çiftçileri korumak için kırsal bölgelerde kaleler, yollar ve sulama kanalları yaptırdı. Üründen alınan verginin oranı 1/10 olarak sınırlandırıldı, yıkık köyler onarıldı. İkta sahipleri ve yerel yöneticiler, tüm bu işlerin yürütülmesinden sorumlu tutuldular. Vergisini veremeyenlere devletçe işkence yapılmasına son verildi. Ülkenin her tarafına ulaşan bir posta sistemi kuruldu. Yönetimde büyük ölçüde merkezileşmeye gidildi. Gıyaseddin Tuğluk ülkeyi eski Delhi kentinin güneyinde kurdurduğu Tuğlukabad kentinden yönetti.

• BAKINIZ: ALAEDDİN HALACÎ.

GİAP, Nguyen Vo
(1911)

Vietnamlı asker ve devlet adamı. 1946-1980 arasında savunma bakanlığı ve ordu komutanlığı yapmıştır.

3 Ocak 1911'de (bazı kaynaklara göre 1910 ya da 1912) Quang bölgesindeki An Xa kasabasında doğdu. Yoksul bir köylü ailesinin oğludur. Hue'deki Quac Hoc Lisesi'nde öğrenciyken Fransız sömürge yönetimine karşı düzenlenen eylemlere katıldı. 1930'da Ho Şi Minh önderliğindeki Çin Hindi Komünist Partisi'ne (ÇHKP) üye oldu. Aynı yıl başgösteren öğrenci eylemlerine katıldığı için bir süre tutuklu kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra Hanoy Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1937'de hukuk doktoru oldu ve Hanoy'daki bir lisede tarih öğretmenliği yapmaya başladı. Aynı dönemde ÇHKP'nin yayın organı Nhan-Dan (Halk) adlı gazetede çalıştı. 1939'da ÇHKP'nin Fransız sömürge yönetimince yasaklanması üzerine, diğer birçok Vietnamlı komünistle birlikte Çin'e sığındı.

Eylül 1940'ta Fransa'nın Almanya'ya teslim olmasının ardından, Japon birlikleri Vietnam'a girdi. Mayıs 1941'de Çin'de, Vietnam'ı Fransız egemenliğinden ve Japon işgalinden kurtarmak için mücadele etmek üzere Ho Şi Minh önderliğinde Viet-Minh (Vietnam'ın Bağımsızlığı İçin Devrimci Birlik) adlı ulusal kurtuluş cephesi kuruldu. Kuzey Tonkin'de Viet-Minh'e bağlı gerilla birlikleri kuran Giap, 1943'ten başlayarak Japon birliklerine karşı gerilla saldırıları düzenledi. Ekim 1944'te, silahlı bir ayaklanma düzenlemek amacıyla Ho Şi Minh'le birlikte Vietnam'ın Kao Bang bölgesine döndü. Aralık 1944'ten sonra Vietnam Kurtuluş Ordusu'nun ilk birimlerini kurdu.

Mart 1945'te Japonlar tüm Çin Hindi'ni işgal ettiler. Ho Şi Minh'in 10 Ağustos'taki ayaklanma çağrısına uyan Giap yönetimindeki birlikler güneye doğru harekete geçerek iki hafta içinde Saygon ve Hanoy'u ele geçirdiler. Giap, 2 Eylül 1945'te Ho Şi Minh tarafından ilan edilen Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin (VDC) ilk içişleri bakanı oldu. Aynı yıl ÇHKP Merkez Komitesi'ne girdi. 1946'da ise VDC'nin savunma bakanı ve Vietnam Halk Ordusu'nun başkomutanı oldu.

Aralık 1946'da Vietnam'la Fransa arasında savaşın başlaması üzerine Ho Şi Minh'le birlikte kuzeye çekilen Giap, Tonkin bölgesinde Fransızlar'a karşı gerilla eylemleri başlattı. 1950'de düzensiz gerilla birliklerini düzenli bir orduya dönüştürdükten sonra Fransızlar'a karşı başarılı saldırılar düzenledi. 1951'de ÇHKP'nin yerine kurulan Vietnam İşçi Partisi'nin politbürosuna girdi. Dien Bien Fu Üssü'ndeki Fransızlar'a karşı düzenlediği saldırının Mayıs 1954'te başarıya ulaşması, Fransızlar için ezici bir darbe oldu ve savaş sona erdi.

1954'te toplanan Cenevre Konferansı'ndan sonra Vietnam kuzeyde VDC, güneyde ise Vietnam Cumhuriyeti (VC) olmak üzere ikiye bölündü. VDC'nin savunma bakanı ve ordu komutanı olmaya devam eden Giap, bu görevleri sırasında Vietnam ordusunu Çin Hindi'nin en güçlü ordusu durumuna getirdi. 1959 sonrasında, VC yönetimine karşı mücadele eden Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (GVUKC) destek olmak ve iki Vietnam'ı birleştirmek amacıyla güneye askeri birlikler gönderdi. Yarım milyonu aşan ABD askerinin VC'nin yanında yer aldığı savaş GVUKC'nin zaferiyle sonuçlandı. Temmuz 1976'da VDC'nin ve VC'nin birleşmesinden Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti (VSC) doğdu. Giap 1980'e değin VSC'nin savunma bakanlığını yapmaya devam etti. 1981'de başbakan yardımcısı oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *People's War People's Army*, 1961, ("Halk Savaşı Halk Ordusu"); *Big Victory, Great Task: North Viet-Nam's Minister of Defense Assesses the Course of War*, 1968, ("Büyük Zafer, Yüce Görev: Kuzey Vietnam Savunma Bakanı Savaşın Yönünü Tayin Ediyor").

• BAKINIZ: HO Şİ MİNH.

GİRAUD, Melis
(1961)

Türk, atıcı. Bayanlar Türkiye skeet atış rekorunu kırmıştır.

İzmir'de doğdu. Atıcılık sporuna babası Osman Giraud ve annesi Silli Giraud'un teşvikleriyle başladı. Kısa sürede büyük başarı gösterdi. Bayanlar skeet atışı dalında annesine ait bulunan Türkiye rekorlarını kırdı. 1980'de Balkan bayanlar skeet şampiyonluğunu kazanmakla spor yaşamının en büyük başarısına ulaştı. Bayanlar Türkiye skeet atış rekoru 150 atışta 115 isabetle Melis Giraud'ya ait bulunmaktadır.

GİRAUD, Osman
(1929)

Türk, atıcı. Uzun yıllar boyunca Türkiye skeet şampiyonu olmuştur.

İzmir'de doğdu, atıcılık sporuna orada başladı. Yeteneği ve disiplinli çalışmasıyla kısa zamanda başarı gösterdi. Özellikle Skeet dalında başarılı oldu, uzun yıllar Türkiye skeet şampiyonluklarını elinden bırakmadı. 1968'de ilk kez milli atıcılık ekibinde yer aldı. 1973 Balkan Atıcılık Şampiyonası'nda skeet dalında hem ferdi klasman, hem de takım klasmanında üçüncülüğü kazanarak iki bronz madalya aldı. 1980'de Balkan şampiyonluğunu kazanan Türk skeet takımında yer alarak altın madalyaya sahip oldu. Önce eşi Silli Giraud'yu sonra da kızı Melis Giraud' yu iyi birer atıcı olarak yetiştirdi. 1970-1972 arasında Türkiye Atıcılık ve Avcılık Federasyonu başkanlığı görevinde bulundu.

GİRAUD, Silli
(1937)

Türk, atıcı. 1969, 1970, 1972 ve 1978 yıllarında Balkan bayanlar skeet şampiyonluklarını kazandı.

İzmir'de doğdu. Atıcılık sporuna İzmir'de, eşi Osman Giraud'nun teşvikiyle başladı. Kısa bir süre içinde büyük başarı gösterdi. 1968'de Türk milli atıcılık ekibine seçildi. Aynı yıl yapılan Balkan şampiyonasında bayanlar skeet şampiyonluğunu kazandı. Yalnız Türkiye'nin değil, Balkanların en iyi bayan skeet atıcılarından biri olarak kendini gösterdi.

GİRAY, Fethi
(1918-1970)

Türk, şair. 1940'lardaki toplumcu şiir akımının öncülerindendir.

Eskişehir'in Söğüt ilçesinde doğdu, 25 Şubat 1970'te Ankara'da öldü. İlk ve ortaokulu Eskişehir'de okudu, 1938'de Ankara Erkek Lisesi'nden mezun oldu. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nde ve Ticaret Bakanlığı'nda memur olarak çalıştı. 1951'de gazeteciliğe başladı. Ankara Ajansı ve *Hürses* gazetesinde muhabirlik yaptı. 1953'te *Ankara Telgraf* gazetesinin kurucuları arasına katıldı, 1960'tan 1966'ya değin *Kudret* gazetesini yayımladı. Gazetesini kapattıktan sonra Ankara'da matbaacılıkla uğraştı.

İlk şiirlerini 1941'de yayımlayan Fethi Giray, 1950'den sonra daha seyrek ürün verdi. Önceleri halkın günlük yaşayışının sıkıntılarını yalın, içten bir söyleşi havasıyla şiirleştirdi. II.Dünya Savaşı döneminde yazdığı şiirlerse, savaş, barış, işsizlik ve yoksulluk gibi konuları, lirik bir anlatımla yansıtan ürünlerdi. Yazdığı tüm şiirler ölümünden sonra *Şiirler* adlı kitabında toplandı.

• YAPITLAR (başlıca): *Sulha Selam*, 1941; *1943*, (S.Taşer ile), 1943; *Alaca Karanlık*, 1951, (Seçilmiş Hikâyeler Dergisi özel sayısı, (32/33); *Şiirler*, (ö.s.), 1972.

GİRİK, Fatma
(1943)

Türk sinema oyuncusu. 1950'lerden bu yana sinemadaki yerini korumuş en ünlü kadın oyunculardan biridir.

12 Aralık 1943'te İstanbul'da doğdu. Bir süre İstanbul Kız Lisesi'nde eğitim gördü. Sinemaya figüran olarak girdi. İlk kez *Günahkâr Baba* filminde oynadı. İlk başrolü ise Seyfi Havaeri'nin *Leke* adlı filminde üstlendi. Daha sonra Memduh Ün'ün yönetmeni ya da yapımcısı olduğu pek çok filmde başrol oynadı. Ün'ün yanı sıra Yılmaz Güney, Atıf Yılmaz, Feyzi Tuna, Metin Erksan, Halit Refiğ gibi yönetmenlerle de çalıştı. En önemli filmleri Yılmaz Güney' in *Acı*, *Ağıt* Atıf Yılmaz'ın *Kuma*, Feyzi Tuna'nın *Kızgın Toprak* adlı yapıtlarıdır. 1965'te *Keşanlı Ali Destanı* ile, 1967'de *Sürtüğün Kızı* ile Antalya Altın Portakal Film Yarışması'nda, 1969'da *Ezo Gelin*, 1970'te *Boş Beşik* ve 1971'de *Acı* ile Adana I., II. ve III. Altın Koza Film festivallerinde En İyi Kadın Oyuncu ödüllerini kazandı. Oynadığı filmlerden bazıları çeşitli uluslararası şenliklerde Türkiye'yi temsil etti.

Girik yıldız olarak ününü yalnız güzelliği ile değil, oyun yeteneği ile de sağlamış, bu yüzden Türk sinemasının gelmiş geçmiş en ünlü kadın oyuncuları arasında yer almıştır. Yaklaşık 200 filmde başrol oynamış, sinema oyunculuğunun yanı sıra ses sanatçısı olarak da çalışmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Leke*, 1957; *Bağrıyanık*, 1959; *Avare Mustafa*,1962; *Keşanlı Ali Destanı*,1965; *Sürtüğün Kızı*, 1967; *Yaprak Dökümü*, 1967; *Ezo Gelin*, 1969; *Kuyu*, 1969; *Boş Beşik*, 1969; *Ağıt*, 1971; *Acı*, 1971; *Toprak Ana*, 1973; *Kambur*, 1973; *Kuma*, 1974; *Kızgın Toprak*, 1974; *Ağrı Dağı Efsanesi*, 1975; *İntikam Meleği-Kadın Hamlet*, 1976; *Kanlı Nigâr*, 1980; *Gülsüm Ana*, 1982; *Kaçak*, 1983; *Nefret*, 1984.

GJERSTAD, Einar Nilson
(1897)

İsveçli arkeolog. Kıbrıs arkeolojisine yaptığı katkılarla tanınır.

30 Ekim 1897'de Örebro'da doğdu. 1922'de sanat eğitimi gördüğü Uppsala Üniversitesi'nden mezun oldu. 1923'te lisansüstü, 1926'da doktora çalışmasını da burada tamamladı. 1926-1934 arasında Uppsala Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı.

1927-1931 arasında Kıbrıs'ta İsveçliler'in kazılarını yönetti. Bu kazılarda Frenaros ve Petra tou Limniti gibi yerlerde Kıbrıs'ın en eski yerleşmeleri bulundu. Frenaros'daki yüzey araştırmalarında cilalı taş aletler ele geçti. Omorfo Körfezi'nde küçük bir adada kurulmuş Petra tou Limniti'deki kazılarda ise ilk üreticiliğe geçiş aşamasına ait buluntular saptandı. Kıbrıs Bronz Çağı'na ait çeşitli yerleşim yerlerinde de araştırmalar yapıldı.

Gjerstad 1932-1933'te Anadolu'da Kilikya Ovası'nda İsveç ekibi tarafından yapılan yüzey araştırmasını yönetti. 1935-1940 arasında Roma'daki İsveç Klasik Arkeoloji Enstitüsü'nün müdürü oldu. 1939'dan 1956'ya değin İsveç'te Lund Üniversitesi'nde klasik arkeoloji ve tarihöncesi profesörü olarak ders verdi. İtalya'da 1940'ta Palestrina'da ve 1939-1959 arasında da Roma'da kazılar yaptı. Roma kentinin erken dönemlerinin aydınlatılmasına önemli katkılarda bulundu.

Lund Humanistic Society'nin üyesi, 1967-1969 arasında da başkanı oldu. Alman Arkeoloji Entitüsü'nün, Atina İsveç Enstitüsü'nün, İsveç Eski Yapıtlar ve Tarih Akademisi'nin, Kıbrıs Çalışmaları Kurumu'nun ve Floransa Etrüsk Çalışmaları Enstitüsü'nün de üyesidir.

• YAPITLAR (başlıca): *Studies on Prehistoric Cyprus*, 1926, ("Tarihöncesi Kıbrıs Çalışmaları"); "Cilician Studies", *Revue Archéologique*, III, 1934, ("Kilikya Çalışmaları"); *The Swedish Cyprus Expedition* (J.Lindros, E.Sjöqvist ve A.Westholm ile), 4 cilt, 1934-1948, ("Kıbrıs'ta İsveç Kazıları"); *Early Rome*, 4 cilt, 1953-1973, ("Erken Roma"); *Legends and Facts of Early Roman History*, 1961, ("Erken Roma Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler"); "The Origin and Chronology of the Early Bronze Age in Cyprus", *Report of the Department of Antiquities Cyprus*, 1980, ("Kıbrıs Erken Bronz Çağı'nın Kaynağı ve Kronolojisi").

GLACKENS, William James (1870-1938)

ABD'li ressam. Toplumsal gerçekçi konuları, Fransız İzlenimcileri'ne (Empresyonistler) benzer bir tutumla ele almıştır.

13 Mart 1870'te Philadelphia'da doğdu, 22 Mayıs 1938'de Connecticut'ın Westpoint kentinde öldü. Bir yandan Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenim görürken, öbür yandan da gazetelerde ressam olarak çalıştı. 1891'de R.Henri ile tanıştı ve onun önerisiyle 1894'te yağlıboya çalışmaya başladı. 1895'te bir yıl için Paris'e gitti. ABD'ye dönünce New York'a yerleşti. Burada *New York Herald* ve *New York World* gazetelerinde çalıştı. 1898'de *Mc Clure Magazine* dergisi tarafından, İspanyol-Amerikan Savaşı'nı izlemek için Küba'ya yollandı. New York'a dönünce, bu kente yerleşmiş olan R.Henri ve Philadelphia'dan gelen öteki gazete ressamları John Sloan (1871-1951), Everett Shinn (1876-1953) ve George Luks (1867-1933) ile birlikte çalışmaya başladı. New York Gerçekçileri olarak bilinen bu grup

Armory Show

ABD'de 20.yy'ın en önemli sanat olayı olarak nitelenen Armory Show ya da asıl adıyla Uluslararası Modern Sanat Sergisi New York'ta 17 Şubat-15 Mart 1913 tarihleri arasında 69. Regiment Armory (69.Alay Kışlası) adlı yapıda açıldı. Arkasından Boston ve Chicago'da da tekrarlandı. Sergi Avrupalı öncü (avangard) sanatçılarla ABD'li sanatçıların yapıtlarından oluşmuştu. 1911'de Robert Henri ve bazı başka gerçekçi (realist) sanatçılar bir yıl önceki Bağımsız Sanatçılar Sergisi'ni eleştirerek bunun kapsamının daha genişletilmesini savunmuşlardı. Bunun üzerine yeni bir serginin oluşturulmasına karar verildi ve durum Amerikan Ressamlar ve Heykelciler Birliği ile Ulusal Akademi'nin ilgisine sunuldu. Arthur B.Davies (1862-1928) sergi kurulunun başına geçirildi. Davies birbirinden farklı tutumlardaki resim gruplarıyla Akademi'yi bir araya getirerek çalışmaları hızlandırdı. 1912'de Avrupa'da da sergilenecek yapıtların toplanmasına başlandı. Yaklaşık 1600 resmin yer aldığı serginin dörtte üçünü ABD'li sanatçıların yapıtları oluşturuyordu. En büyük ilgiyi de bunların çekeceği varsayılmıştı. ABD bölümünün başına W.Glackens getirilmiş ve yapıt seçiminde hiçbir akımın öbüründen fazla örnekle temsil edilmemesine özen gösterilmişti. Oldukça tutarlı ve kapsamlı tutulan Avrupa ressamları bölümü, yapıt sayısının azlığına karşın, önceki varsayımların tersine tüm ilgiyi üstüne çekti ve tartışmaların odağını oluşturdu. Fransız sanatçıların ağırlıkta olduğu ve Paris Okulu geleneğinin Ingres'den* Delacroix'ya* ve Daumier'den* Corot* ve Manet'ye* dek sunulduğu bu bölümde İzlenimciler'in (Empresyonistler), Yeni İzlenimciler'in (Neo-Empresyonistler), Geç İzlenimciler'in (Post-Empresyonistler), Fovistler'in, Kübistler'in ve Orfistler'in yapıtları da yer almış, ayrıca yeni oluşmakta olan Dadacılar da Duchamp* ve Picabia* ile temsil edilmişlerdi. Alman Dışavurumcuları'nın (Ekspresyonistler) yapıtları oldukça azdı. Fütüristler (Gelecekçiler) ise, yapıtlarının grup olarak ayrı bir yerde sergilenmeyeceğini öğrenince sergiden çekilmişlerdi.*

Toplumun yenilikçi akımlara hazır olmadığı bir dönemde düzenlenmesine karşın, Armory Show'u üç kentte toplam 30.000 kişi ücretli, bir o kadarı da ücretsiz olarak gezdi. Önceleri fazla önemsenmemekle birlikte, serginin etkisi özellikle sanatçılar üstünde büyük oldu. ABD'li ressamlar yapıtlarının bekledikleri ilgiyi çekmemesi ve Avrupalı sanatçıların düzeyine erişememiş olduklarını fark etmeleri üzerine, sanat tutumlarını yeniden değerlendirdiler. Öncü sanata ilgi arttı. Ayrıca Avrupalı ressamların yüz yirmi üç, ABD'li ressamların da elli bir yapıtının satılması, ülkede koleksiyonculuğun benimsenmeye başladığını ortaya koydu.

1908'de Sekizler adı altında ilk sergisini açtı. Grup bundan sonraki çalışmalarını Ash Can Okulu olarak sürdürdü. Glackens 1912'de ünlü koleksiyoncu Dr.Albert C.Barnes'in sanat danışmanı olarak Avrupa'yı gezdi ve Barnes Koleksiyonu için çok sayıda yapıt topladı. Ayrıca 1913'te açılan Armory Show Sergisi'nin düzenleme kurulunun başkanlığını yaptı.

Glackens, Ash Can Okulu'nun toplumsal gerçekçi yaklaşımı içinde ürünler vermiş, ancak konularını grubun öbür üyeleri gibi New York'un yoksul kesimlerinden almak yerine, orta sınıfın yaşam biçimiyle ilgilenmiş, parklarda gezenleri, sandalla dolaşanları, tatil günlerini betimlemiştir. Glackens'in bu yaklaşımı, etkisi altında olduğu Fransız İzlenimcileri'nden kaynaklanmaktadır. 1910'larda Renoir'ın erken döneminin etkisi altına girmiş ve daha çok kadın portreleri ile çıplaklar yapmıştır. Gazete ressamlığı yıllarında grafiğe yönelik bir tutumla, gri, kahverengi ve siyah tonları kullanırken bu son döneminde paletinin rengi açılmış, resimlerine ışıltılı ve pembemsi tonlar egemen olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Hammerstein'in Çatı Bahçesi*, 1901; *Chez Mouquin*, 1905, Chicago Sanat Enstitüsü; *Elmalı Çıplak*, 1910, Brooklyn Müzesi, New York.
- **KAYNAKLAR:** I.Glackens, *William Glackens and the Ashcan Group: The Emergence of Realism in American Art*, 1957.
- **BAKINIZ:** R.HENRI, J.RENOIR.

William Ewart Gladstone

GLADSTONE, William Ewart
(1809-1898)

İngiliz devlet adamı. Dört kez başbakanlık yapmış ve liberalizmin İngiltere'ye yerleşmesinde etkili olmuştur.

29 Aralık 1809'da Liverpool'da doğdu, 19 Mayıs 1898'de Flintshire yakınlarında Harwarden'da öldü. İskoç kökenli zengin bir ailenin oğluydu. Oxford Üniversitesi'ne bağlı Christ Church College'da öğrenim gördü. Öğrencilik yıllarında muhafazakâr görüşleriyle ve Anglikan Kilisesi'ne bağlılığıyla tanınan Gladstone, 1831'de öğrenimini tamamladı.

Aralık 1832 seçimlerinde Muhafazakârlar'ın (Tory) adayı oldu ve Newcastle Dükü'nün desteğiyle Newark temsilcisi olarak parlamentoya seçildi. 1834-1835 yıllarında Muhafazakâr Peel hükümetinde görev aldı. 1838'de yayımladığı *The State in Its Relations with the Church* ("Kiliseyle İlişkileri Açısından Devlet") adlı kitabında Anglikan mezhebinin savunuculuğunu yaptı.

1841-1846 arasında ikinci Peel hükümetinde Ticaret Kurulu'nun önce başkan yardımcılığına, daha sonra başkanlığına getirildi. Bu dönemde, Peel'in serbest ticareti savunan görüşlerinden etkilendi. 1845'te hükümetin Mayrooth'daki İrlanda Katolik Okulu'na yardım kararı alması üzerine istifa etti. Aynı yılın sonunda sömürgeler bakanı olarak hükümete geri döndü. 1846'da Tahıl Yasası'nın kaldırılması, kârları azalan toprak sahiplerinin tepkilerine neden oldu ve Peel'in istifasıyla sonuçlandı.

Tahıl Yasası tartışmaları Muhafazakârlar'ın Peelciler ve Korumacılar olarak ikiye ayrılmalarına neden oldu. Korumacı kanadın önderliğini önce Lord Derby, daha sonra da Disraeli üstlendi.

Korumacıları destekleyen Newcastle Dükü'yle bağlarını koparan Gladstone, 1847'de Oxford Üniversitesi temsilcisi olarak parlamentoya seçildi. Liberal (Whig) Russell'ın başbakanlığına rastlayan bu dönemde, Liberaller'in, Yahudiler'in parlamentoya kabul edilmeleri yolundaki önerilerini destekledi. 1850-1851 yıllarında bulunduğu Napoli'de tutuklulara kötü koşullarından etkilenerek, muhafazakâr görüşlerini tamamen terketti. İngiltere'ye dönüşünde, savunduğu din ve ahlak ilkelerine dayanarak liberalizme yöneldi.

1850'de Peel'in ölümünden sonra Peelciler'in önderliğini üstlendi. 1852'de Lord Derby'nin muhafazakâr hükümetinde görev almayı reddetti. Aynı yıl, Lord Aberdeen'in başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde maliye bakanlığına getirildi. Maliye bakanlığı döneminde gümrük vergilerini düşürdü, veraset vergisinin kapsamını genişletti. 1854'te başlayan Kırım Savaşı uygulamayı öngördüğü diğer reformları gerçekleştirmesini engelledi.

1859'da kurulan Palmerston'un liberal hükümetinde maliye bakanı olması Liberaller'le Peelciler'in birleşmeleri yolunda bir başlangıç oldu. Bu dönemde 1860 bütçesini hazırlayan Gladstone, Fransa-İngiltere Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasında etkili oldu. Ocak 1865 seçimlerinde Güney Lancashire temsilcisi olarak yeniden parlamentoya seçildi. Ekim 1865'te Palmerston'un ölümünden sonra Russell başkanlığında kurulan hükümette de maliye bakanlığı görevini sürdürdü. 1866'da oy verme hakkının kapsamını genişleten yasa tasarısının reddedilmesi üzerine Russell istifa etti. Muhafazakârlar'ca Lord Derby başkanlığında bir hükümet kuruldu. Bu tarihten sonra, Peelciler'in Russell önderliğindeki Liberaller'le birleşmesiyle Liberal Parti kesin biçimini aldı. Russell'ın yaşlılığı nedeniyle siyasi yaşamdan çekilmesi üzerine Gladstone partinin başkanlığını üstlendi. Liberal Par-

ti'nin 1868 seçimlerini kazanmasından sonra, Kraliçe Victoria tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi.

1868-1874 arasındaki ilk başbakanlık döneminde çeşitli mali ve idari reformları başarıyla uyguladı. 1869'da nüfusun çoğunluğunun Katolik olduğu İrlanda'da Anglikan Kilisesi'yle devletin ilişkisini kesen bir yasa çıkartıldı. Yasanın çıkartılmasına değin İrlandalılar vergilerini Anglikan Kilisesi'ne ödemek zorundaydılar. 1870'te çıkartılan İrlanda Toprak Yasası, yeterli ve köklü olmamakla birlikte İrlanda köylülerinin koşullarını düzeltmeyi amaçlamaktaydı. Aynı yıl çıkartılan eğitim yasasıyla, ulusal eğitim sisteminin oluşturulması yönünde bir adım atıldı. Orduda gerçekleştirilen reformlarla rütbelerin satın alınması yasaklandı. 1872'de oy verme hakkının kapsamı genişletildi. Gladstone, 1873'te İrlanda Üniversite Yasası'nın Avam Kamarası'nda reddedilmesi nedeniyle istifa ettiyse de, Disraeli'nin hükümeti kurmayı reddetmesi üzerine görevini sürdürdü. Liberaller'in 1874 ara seçimlerinde başarısızlığa uğramaları üzerine, hükümeti feshetti ve parti başkanlığından çekildi.

Birinci başbakanlık dönemi

Gladstone, Osmanlı yönetimine karşı 1875'te Bosna ve Hersek'te, 1876'da Bulgaristan'da başlayan ayaklanmaları destekledi. Disraeli hükümetinin siyasi kaygılarla Osmanlı Devleti'ni desteklemesi üzerine, yeniden partinin başına geçti. 1876'da yayımladığı, Osmanlı Devleti'ni sert bir biçimde eleştiren *Bulgarian Horrors and the Question of the East* ("Bulgar Dehşeti ve Doğu Sorunu") adlı makalesi Osmanlı yönetimince tepkiyle karşılandı.

1880-1885 arasındaki ikinci başbakanlık döneminde İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nın denetimine karşı çıkan ayaklanma, 1882'de Mısır'ın işgaliyle sonuçlandı. 1885'te Sudan'daki bağımsızlık mücadelesini bastırmakla görevlendirilerek Hartum'a gönderilen General Gordon'un orada öldürülmesinden, gerekli yardımı göndermediği savıyla, Gladstone sorumlu tutuldu.

İkinci başbakanlık dönemi

Gladstone'un ikinci başbakanlık döneminde, İrlanda sorunu büyük boyutlara ulaştı. 1881'de, 1870'te çıkarılan yasadan daha kapsamlı bir toprak yasası çıkartıldı. Ancak yasa İrlandalı Avam Kamarası üyelerince yetersiz bulundu ve olaylar sürdü. İrlandalı milliyetçilerin önderi ve Avam Kamarası üyesi Parnell tutuklandı. Dublin'de görevlendirilen Lord Cavendish ve yardımcısı İrlandalı milliyetçiler tarafından öldürüldü.

Gladstone, İrlanda sorununun İrlanda'ya özerkliğinin tanınmasıyla çözüleceği görüşündeydi. İrlandalılar'ın büyük çoğunluğunca desteklenen özerklik yasasına Ulster bölgesinde yaşayan Protestan İrlandalılar karşı çıktı. Bunlar, İngiltere-İrlanda birliğini savundukları için, kendilerine Birlikçiler adı verilmekteydi. Gladstone'un hazırladığı Özerk İrlanda Yasası (Irish Home Rule) Liberal Parti'nin ikiye bölünmesine neden oldu. Özerklik yasası 1885'te, Liberal Parti'nin muhalif kanadının da oylarıyla reddedildi. Yasanın reddedilmesi üzerine Gladstone istifa etti ve Lord Salisbury hükümeti kurmakla görevlendirildi.

1886'da üçüncü kez başbakan olan Gladstone özerklik yasasını yeniden parlamentoya sundu. Ancak, Joseph Chamberlain önderliğindeki muhalif kanadın olumsuz yöndeki tutumuyla yasa ikinci kez reddedildi. Liberal Birlikçiler adı verilen muhalif kanadın partiden ayrılması üzerine Gladstone istifa etti.

1892'de seçimleri Liberal Parti'nin kazanmasından sonra da hükümeti kurmakla görevlendirildi. 1893'te bütün çabalarına karşın, özerklik yasası Lordlar Kamarası'nda reddedildi. Gladstone 1894'te yaşlılık nedeniyle istifa etmesinden dört yıl sonra kanserden öldü.

Üçüncü başbakanlık dönemi

- YAPITLAR (başlıca): *The State in Its Relations with the Church*, 1839, ("Kiliseyle İlişkileri Açısından Devlet").
- KAYNAKLAR: O.H.Burdett, *W.E.Gladstone*, 1927; G.J.Eversley, *Gladstone and Ireland*, 1912; P.Knaplund, *Gladstone and Britains Imperial Policy*, 1927; J.Morley, *Life of William Ewart Gladstone*, 1903.
- BAKINIZ: J.CHAMBERLAIN, DISRAELI, PALMERSTON, PARNELL, PEEL, C.E.RUSSELL.

GLANVILL, Joseph
(1636-1680)

İngiliz, filozof. İngiliz Kuşkuculuk'una dizge niteliği kazandırmıştır.

Plymouth'da doğdu, 4 Kasım 1680'de Bath'da öldü. 1652-1658 arasında Oxford'daki Exeter ve Lincoln kolejlerinde öğrenim gördü. Henry More'dan etkilenerek, Cambridge Platoncuları'nın kimi görüşlerini benimsedi. Daha sonra Royal Society'nin önde gelen düşünürleriyle ilişki kurdu ve 1664'te buraya üye seçildi. 1666'da, Bath'deki Abbey kilisesinde, papaz olarak çalışmaya başladı. 1678'de Worcester papazı oldu. 1672'den sonra II.Charles'ın saray vaizliğine atandı.

17.yy'da İngiliz Kuşkucuları, Descartes'ın ortaya attığı yanıtlanmayan metafizik kuşkular ile, sağduyu ve olasılıkla çözülebilecek kuşkular arasına bir ayrım koymaya çalıştılar. Glanvill'in de içinde olduğu bu akıma göre, dünya üzerinde kesin bilgi edinilemez; ancak kuşku duyulmayacak bilgiler de vardır.

Yararlı ve olasılıkcı bir bilim arayışı içinde Glanvill, Dogmacılık'a karşı çıkar. Bilimin belirsizliklere dayanmakla oluşturulamayacağını belirterek bilgiyi ikiye ayırır: 1) Yanılmaz kesinlikte bilgi, 2) Kuşkulanılmaz kesinlikte bilgi. İnsan, yetileri sınırlı olduğu için yanılmaz kesinlikteki bilgiye ulaşamaz. İnsan, Adem'in günahından önce, nesnelerin gerçek nedenlerini bilebiliyordu. Oysa bugün gövde, ruh ve doğa ile ilgili birçok sorunun yanıtını bulamaz. Bu yüzden insan, doğa ve Tanrı konularındaki sorularını yanıtlamak için, kuşkulanılamaz bilgiyi gereksinir. Kuşkulanılamaz bilgi, kuşkulanmak için hiçbir neden bulunmayan bilgidir. Tutkulardan etkilenen ve yanıltıcı olan duyumlardan kaynaklanan bütün bilgiler belirsizdir. Ancak temel mantık ve metafizik ilkeleri ve insan yetilerinin gerçeklik taşıdığına inanmak gerekir. Matematik, tanrıbilim, deney, gözlembilimleri ve tarih üzerine bilgiler de kuşkulanılamaz bilgi türüne girer.

Matematik ve tanrıbilim, bu ölçek içinde en kesin olanlarıdır. Çünkü matematik, duyumsal olmayan terimlere dayanır, din ise değişmeyen gerçeklerden oluşur. Duyu verilerini gerektiren bilim, daha az kesinlik taşır. İnsanların deneylerine dayalı olan tarih ise, ötekilere oranla en çok kuşku içerendir.

Glanvill, doğa ve insan sorunlarını "mantığa dayalı kuşku" sınırları içinde inceleyen bir deneyci bilim ve hukuk kuramı oluşturdu.

Glanvill'in nedensellik çözümlemesinde de kuşkuculuk görülür. Nedensellik duyumlanamaz. Eksiksiz bilgi, nedensel bilgi olacağına göre, nedensel bağları kuramayan insan, eksiksiz bilgiye ulaşamaz.

Bu görüşleriyle Royal Society'nin bilimsel çalışmalarına bir temel oluşturan Glanvill, Locke, Newton ve Hume'u dolaylı olarak etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Scepsis Scientifica or, Confest Ignorance, The Way to Science*, 1665, ("Bilimsel Kuşku ya da Bilime Giden Yol"); *A Philosophical Endeavor towards the Defense of the Being of Witches and Apparitions*, 1666, ("Cadıların ve Hayaletlerin Varlığını Savunmak Yolunda Felsefi bir Çaba"); *Plus Ultra: or, the Progress and Advancement of Knowledge*, 1668, ("Bilginin Gelişimi ve İlerlemesi"); *Essays on Several Important Subjects*, 1676, ("Birkaç Önemli Konu Üzerinde Denemeler"); *Sadducismus Triumphatus*, (ö.s.), 1681, ("Büyücülüğün Zaferi").

• **BAKINIZ:** HOBBES, H.MORE.

GLASER, Donald Arthur
(1926)

ABD'li fizikçi. Geliştirdiği kabarcık odası nedeniyle Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

21 Eylül 1926'da Ohio Eyaleti'nin Cleveland kentinde doğdu. 1946'da bu kentteki Case Institute of Technology'den mezun oldu. 1949'da California Institute of Technology'den doktora aldıktan sonra Michigan Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı ve 1957'de fizik profesörü oldu. 1959'dan sonra çalışmalarını Berkeley'de California Üniversitesi'nde sürdüren, 1960'ta da geliştirdiği kabarcık odası nedeniyle Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan Glaser, ilgi alanını biyolojiyi de kapsayacak biçimde genişletince, 1964'te fizik ve moleküler biyoloji profesörlüğüne getirildi.

Yüksek enerjili kozmik ışınların çarpışmalarıyla oluşan parçacıklar üstüne yaptığı araştırmalarda, C.T.R.Wilson'ın 20.yy'ın başlarında geliştirdiği sis odasından yararlanan Glaser, bu aygıtın yüksek enerjili parçacıkların incelenmesinde yetersiz kaldığını gördü. Yüksek enerjili parçacıkların, aşırı soğutulmuş bir gazda iyonlaşma yoluyla sıvı kabarcıklarına yol açtıkları sis odasındaki iyonlaşma yeterince sık olmadığından, Glaser gazdan daha yoğun bir ortam oluşturan sıvıları denemeyi düşündü. Glaser'in geliştirdiği kabarcık odasındaki sıvı ortam "üstün" ısıtılmış, yani basınçtaki ayarlamalarla atmosfer basıncında buharlaşacağı noktanın üzerinde bir sıcaklığa getirilmiş haldedir. Kozmik ışınlar ya da yüklü parçacıklar sıvının içinden geçerken, iyonlaşmaya, dolayısıyla da iyonların çevresinde bir miktar buharlaşmaya (gaz kabarcıklarına) yol açar. Kabarcık odasından geçen parçacığın izlediği yol, bu kabarcıklar aracılığıyla gözlenebilir.

Kozmik ışınların ve hızlı parçacıkların incelenmesi konusunda denel fiziğe önemli bir katkı sayılan kabarcık odası zamanla geliştirilmiş, Glaser'in birkaç cm çapında dietil eter içeren ilk modeli denediği 1952'den sonraki on yıl içinde, kullanım alanına göre değişik sıvılar içeren, yüzlerce litre hacminde kabarcık odaları gerçekleştirilmiştir.

• **BAKINIZ:** C.T.R.WILSON.

GLASER, Milton
(1929)

ABD'li grafik sanatçısı. Suluboyaları ve gravürleriyle ün kazanmıştır.

26 Haziran 1929'da New York'ta doğdu. Aynı kentteki Union Art School'da öğrenim gördü. Ardından İtalya'da Bologna'da gravür üstüne çalıştı. Daha sonra Push Pin adını verdiği bir çalışma grubu kurdu. Bu grupla birlikte Paris, Londra, Amsterdam, Belgrad, Rio de Janeiro ve Tokyo başta olmak üzere çeşitli kentlerdeki sergilere katıldı. New York Modern Sanatlar Müzesi'nde, Brüksel Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi'nde ve Paris'te Pompidou Kültür Merkezi'nde kişisel sergiler açtı. 1972'de Amerikan Grafik Sanatlar Enstitüsü'nün altın madalyasını, 1973'te de 12.Sâo Paulo Bienali'nde (iki yıllık sergi) büyük ödülü kazandı. Aynı yıl ABD'de Aspen Dizayn Konferansı'nın başkanlığını yaptı. Şimdi Visual Arts School adlı görsel sanatlar okulunda öğretim üyesidir.

Glaser birçok kitap yazıp resimlemiş, reklam ve endüstri tasarımı alanlarında çalışmış, çeşitli dergi, kitap ve plak kapakları, birçok firma için amblemler tasarlamıştır. İç mimarlık alanında da çeşitli uygulamaları vardır. Oyuncak tasarımı üzerine çalışmış, çeşitli çizgi filmler yapmış, bazı TV istasyonlarının tanıtma kuşaklarını hazırlamıştır. Ayrıca harf tasarımı konusunda da çalışmaları vardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap ve Kitap Resimleri:** *If Apples had Teeth*, 1960, ("Elmaların Dişi Olsaydı"); *Cats and Bats and Things with Wings* 1965, ("Kediler ve Yarasalar ve Kanatlı Şeyler"); *Fish in the Sky*, 1971, ("Gökyüzündeki Balık").

GLASHOW, Sheldon Lee
(1932)

ABD'li fizikçi. Temel parçacıkları ve etkileşmelerini bir ayar kuramı çerçevesinde birleştirmeye yönelik çalışmalarıyla tanınmıştır.

5 Aralık 1932'de New York'ta doğdu. Aynı kentteki ünlü Bronx Fen Lisesi'nde okuduktan sonra

1954'te Cornell Üniversitesi'nden mezun oldu. 1959'da da Harvard Üniversitesi'nden doktorasını aldı. 1958-1960 arası Kopenhag'daki Bohr Enstitüsü, CERN (Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi) ve California Institute of Technology'de araştırma yaptı. Bir yıl Stanford Üniversitesi'nde, 1961-1966 arasında da Berkeley'deki California Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışan Glashow, 1967'de gittiği Harvard Üniversitesi'nde halen Eugene Higgins fizik profesörü olarak bulunmaktadır. Glashow 1979 Nobel Fizik Ödülü'nü Salam ve Weinberg ile bölüşmüştür.

Glashow 1961'de yayımladığı bir makalede ilk kez, ayar ilkesini kullanarak elektromanyetik etkileşmeleri, çekirdek bozunumuna neden olan zayıf etkileşmelerle birleştiren bir kuram ileri sürdü. Ancak bu kuram yüksüz akımları öngördüğü ve renormalizasyon yani ıraksak (sonsuza giden) terimleri, parçacıkların kütle ve yüklerini yeniden tanımlayarak giderme özelliğine sahip olmadığı için fazla ilgi görmedi. Beş yıl sonra Weinberg ve Salam da, Glashow'dan bağımsız olarak renormalizasyon özelliği de taşıyan bir kuram ortaya attılar. 1971'de renormalizasyonun kanıtlanması, 1973'te de yüksüz akımların deneysel olarak gözlenmesiyle Glashow'un kuramına ilgi arttı.

Glashow ayar kuramı çerçevesinde, Gell-Mann'ın önerdiği üç kuvarka ek olarak "tılsımlı" bir kuvarkın da gerekliliğini ortaya atmıştı. Ting ve Richter'in 1975'te J/psi parçacığını bulmasıyla bu sav da deneysel olarak kanıtlanmış oluyordu.

Glashow, Weinberg, Salam gibi kuramsal fizikçilerin, elektromanyetik olguların zayıf etkileşmelerle birleştirilmesi konusundaki çalışmaları, Einstein'ın doğadaki tüm kuvvetleri tek bir kökene bağlama düşünün gerçekleştirilmesi yönünde atılmış bir adım olarak düşünülebilir.

• BAKINIZ: EINSTEIN, GELL-MANN, SALAM.

GLAUBER, Johann Rudolph
(1604-1668)

Alman, kimyacı. "Glauber tuzu" ve 17.yy'da tıbbi kimyanın gelişmesine katkısıyla tanınır.

1604'te Karlstadt kentinde doğdu, kimi kaynaklara göre 1668'de, kimilerine göre de 1670'te Amsterdam'da öldü. Küçük yaşta öksüz kaldı ve bütün Avrupa'yı dolaştı. Herhangi bir üniversite eğitimi görmeyen Glauber'in gizli ilaçlar ve büyülü sonuçlar verdiğine inandığı karışımlara karşı duyduğu ilgi bu alanda çalışmasına yol açtı. Daha 21 yaşındayken, hidroklorik asitin, sülfürik asit ile bilinen sofra tuzu olan sodyum klorürün tepkimesinden oluşacağını buldu. Bu, hidroklorik asit elde etmenin o güne değin bulunmuş en etkin yoluydu. Ancak Glauber'in daha çok ilgisini çeken hidroklorik asit değil, bu tepkimenin artığı, yani sodyum sülfat oldu. Daha sonraları "harika tuz" diye adlandırdığı ve bugün bile "Glauber tuzu" denilen nötr sodyum sülfatın müshil etkisi üzerinde araştırmalar yaptı.

1655'te Amsterdam'a yerleşen ve burada satın aldığı bir evi laboratuvara dönüştüren Glauber, 17.yy'da simyadan kimyaya geçiş sürecinin tipik bir örneği olan bu laboratuvarda, gizli tuttuğu yöntemlerle tıbbi amaçlara yönelik olarak ürettiği kimyasal maddeleri satarak yaşamını kazandı. Sodyum hidroksit ve potasyum hidroksit ile bunların tuzlarını ayırt etti , bugün aseton ve benzen diye bilinen organik bileşikleri elde etti.

Laboratuvar araştırmaları ve kırka yakın yapıtıyla modern kimya bilimine ulaşan gelişmelerde bir yeri olan Glauber doğal kaynakların insanların daha iyi koşullarda yaşamalarını sağlamak amacıyla nasıl kullanılabileceği üzerinde de çalışmalar yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Opera omnia chymica*, 1658, *Furni novi philosophici*, 1651.

• KAYNAKLAR: E.Pietsch, *Johann Rudolph Glauber; Der Mensch, Sein Werk und seine Zeit*, 1956.

• BAKINIZ: PARACELSUS.

GLAZUNOV, Aleksandr
(1865-1936)

Rus, besteci. Rus Beşleri'nin geleneğini sürdürmüş ve Avrupa'da tanınmalarında rol oynamıştır.

Aleksandr Konstantinoviç Glazunov 10 Ağustos 1865'te Petersburg'da (şimdi Leningrad) doğdu, 21 Mart 1936'da Paris'te öldü. Dokuz yaşında piyano derslerine başladı, on üç yaşında da ilk beste denemelerini yaptı. Balakirev'in önerisiyle, Rimski-Korsakov'un öğrencisi oldu. 1881'de onun denetiminde ilk senfonisini besteledi. Yapıt, Balakirev'in yönetiminde seslendirildi. Glazunov bunu izleyen yapıtlarıyla, oldukça genç bir yaşta Rusya'nın en önemli bestecilerinden sayılmaya başladı. *Birinci Senfoni*'sinin 1884'te Liszt'in yönetiminde seslendirilmesiyle de Avrupa'nın ünlü bestecileri arasına girdi. 1893'te de Chicago' Sergisi için bir Zafer Marşı bestelemesi istendi.

Zengin bir müziksever olan Belayev'den destek gördü, bir süre onun kurduğu müzik yayınevini yönetti. 1899'da çalgılama öğretmeni olarak Petersburg Konservatuvarı'na atandı. 1905-1928 arasında aynı kuruluşun yöneticiliğini yaptı. 1917 Devrimi'ne yakınlık duymadığı halde, SSCB'de kalmayı yeğledi, resmi görevlerini yürüttü ve Halk Sanatçısı sanını aldı. 1928'de ülkesinden ayrılarak Fransa'ya yerleşti. Bu kararında, yeni rejimi benimsememesinin yanı sıra, 1910'lardan sonra sanatında gelişme gösterememesi de rol oynamıştı. Umduğunu bulamadığı bir ABD turnesinin ardından, son yıllarını geçirdiği Paris'e döndü.

Glazunov, ilk müzik eğitimini aldığı dönemde, Rus Beşleri'nin etkisinde kalmış, bu eğilimin sürdürücüsü olarak yetişmiştir. Ayrıca, 1884'te Weimar'da tanıştığı Liszt'ten ve giderek Wagner ile Çaykovski'nin müziğinden de etkilenmiştir. Yine de müziğinde, Rus Beşleri'nin çizdiği çerçeveyi aşan özellikler pek

görülmez. En çok Brahms'dan etkilenmiş, onun gibi yerleşik anlayışa bağlı kalarak müziğinde sistemli, yetkin bir yapı oluşturmaya yönelmiştir.

Dönemindeki yeni yöneliş ve arayışlarla, onlara tepki duymak dışında hemen hiç ilgilenmemiştir. Müzik tarihindeki önemi, bir geleneğin sürdürülmesi ve tanıtılmasıyla sınırlı kalmıştır. 1905'te yorumlanan *Keman Konçertosu*, en beğenilen yapıtlarındandır. Ayrıca, uzun bir süre yürüttüğü öğretmenlik göreviyle, döneminin genç Rus bestecileri üzerinde yaygın bir etki sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Stenka Razin*, 1885, senfonik şiir; *Scènes de Ballet*, 1895, (Bale Sahneleri); *Orta Çağlardan*, 1903, süit; *Keman Konçertosu*, 1905; 8 senfoni. **Bale:** *Raymonda*, 1896; *Mevsimler*, 1899. **Oda Müziği:** *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1888.

• **BAKINIZ:** BALAKİREV, MUSSORGSKİ, RİMSKİ-KORSAKOV.

GLENN, John Herschel, Jr.
(1921)

ABD'li astronot. Dünya yörüngesinde uzay uçuşu yapan ilk ABD'li olmuştur.

18 Temmuz 1921'de Ohio Eyaleti'nin Cambridge kentinde doğdu. 1943'te pilot olarak Deniz Kuvvetleri'ne katılan Glenn, II.Dünya Savaşı'nda ve ardından Kore'de çarpıştı. 1954'te deneme pilotu olarak çalışmaya başladı. 1957'de Los Angeles ile New York arasında sesten hızlı ilk uçuşu gerçekleştirdi. 1959'da yarbaylığa yükseltildi ve aynı yıl "Mercury Projesi" olarak adlandırılan uzay uçuşları programı için eğitilmek üzere seçilen yedi kişi arasında yer aldı. 1961'in Mayıs ve Temmuz aylarında yapılan iki yörüngesiz, insanlı uzay uçuşu denemesinde destek pilotu olarak çalışan Glenn, Sovyet kozmonotu Gagarin'den yaklaşık bir yıl sonra, 20 Şubat 1962'de, dünya yörüngesinde uzay uçuşu yapan üçüncü insan ve ilk ABD'li astronot oldu.

Glenn'i taşıyan Friendship 7 (Dostluk 7) adlı uzay aracı, Florida'daki Cape Canaveral üssünden fırlatıldıktan kısa bir süre sonra, dünyadan uzaklığı 159 km ile 261 km arasında değişen bir yörüngeye girdi. Dünya çevresini bu yörüngede, saatte yaklaşık 28 000 km'lik bir hızla üç kez dolanan Friendship 7'nin yolculuğu, 4 saat 55 dakika sonra Atlantik Okyanusu'ndaki Bahama Adaları yakınında sona erdi.

Deniz Kuvvetleri'nden emekliye ayrıldıktan sonra siyaset yaşamına atılan ve 1974'te Ohio Eyaleti'nden senatör seçilen Glenn'in adı 1984 başlarında, ABD başkanlığına aday olabilecek Demokrat Partili' ler arasında geçiyordu.

• **BAKINIZ:** ALDRIN, N.ARMSTRONG, GAGARIN.

GLISSON, Francis
(1596-1677)

İngiliz tanrıbilimci ve doğa bilgini. Tözün kendi kendini işleyen ve geliştiren bir güç taşıdığı görüşünü savunmuştur.

Dorsetshire'da doğdu, Londra'da öldü. Cambridge'de Caisus College'da okuduktan sonra tıp öğrenimi gördü. Cambridge Üniversitesi'nde, kırk yıl süreyle, tıp bilimleri okuttu. Çağında büyük ün kazanan Glisson, adı daha sonra Royal Society olan bilginlerin bulunduğu derneğe üye seçildi.

Çalışmalarının büyük bir bölümünü tıp konularına ayıran Glisson'un felsefeyle ilgili görüşleri töz kavramı üzerinde toplanmıştır. Ona göre varlığın özünü oluşturan tözdür. Tözün biri kendi kendini işlemesi, öteki kendi kendini geliştirmesi olmak üzere iki niteliği vardır. Bu iki nitelik bütün tözlerin özünü biçimlendirir. Her töz bir erktir, yapısı gereği, türlü yaşam biçimlerini oluşturur. Töz dışardan bir nesne almadığı gibi, tözün özüne girme olanağı da yoktur. Tözlerin, dolaysız olarak, birbirlerine dokunmaları da söz konusu değildir. Töz değişik biçimlerde eylemleri doğurur, bu eylemlerin sağladığı gelişmeye yaşam denir.

Glisson'a göre yaşam, bir varlığın taşıdığı bütün özelliklerin ve yetilerin, başka bir gücün etkisi olmaksızın, kendiliğinden gelişmesidir. Bu gelişme, bu yetkiler ise tözün değişik eylemleridir. Yaşam varlığı gerektiren bir süreç olduğuna göre, onunla ilgili sorunun çözümü varlığın açıklanışına bağlıdır. Glisson varolmayı devinmek diye tanımlar. Devinmek ise eylemdir. Varlığın her biçimi eylemin biçimiyle bağlantılıdır. Böylece varolmak devinmek, devinmek eylem, eylem ise bir biçim almaktır.

Tanrıbilim sorunlarını skolastik anlayışa göre açıklayan Glisson özün *(prote materia)* canlı olduğu kanısındadır. Canlı olan bu ilk madde (öz) tin gibi etkindir, erktir. Ancak tinle özdeş varlık aşamasında değil, daha aşağıdadır. Duyuları etkileyen anlıkta nesnelerin biçimlerinin oluşmasını sağlayan odur. Etkilenen duyular algıyı gerçekleştirir. Algının kendine özgü bir biçimi vardır, biçimsiz algı ve madde söz konusu değildir. Algılara dayanılarak tasarlanan biçimler tümeldir. Tözün kendisi, kendi varoluş özelliğiyle düşünülürse, tikeldir. Tikelle tümel, özle varoluş birbirinden ayrı olmadığı gibi karşıt da değildir. Belirli bir varlık olan tözde bütün tümeller ve biçimler bulunur. Glisson'un tözle ilgili düşünceleri, kimi araştırıcılara göre, Leibniz'in monad kuramının ortaya konmasında etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tractatus de Natura Substantiae Energetica*, 1672, ("Tözün Doğal Erki Üstüne Çalışma"); *Appetitiva motiva*, 1672, ("Yönlendirici Yeti").

• **KAYNAKLAR:** H.Marion, *Francis Glissonius an Leibnitio de Natura Subztantiae Gogitanti quidam Tribuerti*, 1880.

• **BAKINIZ:** DESCARTES, LEIBNIZ.

GLİNKA, Mihail İvanoviç
(1804-1857)

Rus, besteci. Rusya'da ulusal müzik hareketinin başlatıcısıdır.

1 Haziran 1804'te Smolensk bölgesindeki Novospasskoye'de doğdu, 15 Şubat 1857'de Berlin'de öldü. Babası zengin bir toprak sahibiydi. Çocukluğunda, amcasının özel orkestrasının konserlerini ve kilise şarkılarını dinleyerek müziğe ilgi duymaya başladı. 1817'de St.Petersburg'da (şimdi Leningrad) okula gitti. Bu arada piyano dersleri aldı. Ünlü bir virtüöz olan John Field de (1782-1837) kısa bir süre öğretmeni oldu. 1822'de ilk beste denemelerini gerçekleştirdi. 1824'te, devlet memurluğuna başladı. Bu dönemde, bir amatörler grubuna katılarak müzik ve güzel sanatlar üzerinde çalıştı.

1830'da profesyonel bir müzikçi olmaya karar vererek İtalya'ya gitti. Bir yıl kadar Milano Konservatuvarı'na devam etti. Daha sonra Roma'da Donizetti ve Bellini ile tanıştı, onların etkisiyle İtalyan opera sanatını benimsedi. 1833'te Berlin'e geçerek müzik kuramcısı Siegfried Wilhelm Dehn'le (1799-1857) çalışmaya başladı. Ulusal müzik düşüncesi ve Rusya'ya özgü bir opera yazma isteği Dehn'in de etkisiyle güçlendi.

Rusya'ya döndükten sonra, St.Petersburg'da Puşkin, Gogol, Jukovski gibi şair ve yazarlarla dostluk kurdu, onların ulusal edebiyat üzerine tartışmalarını izledi. Jukovski'nin önerisiyle, bestelemeyi düşündüğü operaya konu olarak, 17.yy'da Rus Çarı'nın yaşamını kurtaran bir köylü kahraman olan Ivan Sussanin'in öyküsünü seçti. İki yıllık bir çalışmayla tamamladığı bu operaya daha sonra *Çar İçin Bir Yaşam* adını verdi. 1836'da sahnelenen ve büyük bir başarı kazanan yapıt İtalyan operasının etkilerinin yanı sıra, Rus ve Polonya halk müziğinden öğeler taşıyordu.

Bu başarının ardından İmparatorluk Kilisesi koro yöneticiliğine getirildi. Çok geçmeden, Rus atmosferini daha da çok taşıyacak yeni bir opera yazmaya yöneldi. Sağlık nedeniyle ancak 1842'de tamamlayabildiği *Ruslan ile Ludmila* pek beğenilmedi. Bu yapıt bestecisinin ölümünden sonra özellikle 1890'larda Rus bestecilerini etkiledi.

Glinka hayal kırıklığına uğramış ve sağlığı bozulmuş olarak 1843'te Paris'e, 1845'te de İspanya'ya gitti. Bu ülkenin halk müziğinden etkilenerek *Jota aragonesa* ve *Madrid'de Gece* adlı orkestra yapıtlarını besteledi. Bunları, en önemli senfonik yapıtlarından olan ve iki Rus halk şarkısına dayanan *Kamarinskaya* izledi. Kırım Savaşı'nın başlaması üzerine St.Petersburg'a döndükten sonra daha çok kilise müziği besteledi.

Glinka, müzik dersleri almış olmakla birlikte, daha çok kendi kendini yetiştirmiş bir bestecidir. Genellikle, romantik anlayışa yaklaşan bir üslubu vardır. Fazla ürün vermemiş olmasına karşın, işlediği konunun özelliklerini yansıtabilmiştir. Kendisini izleyen Rus besteciler üzerindeki etkisi ise, derin ve kalıcı olmuştur. Yapıtları, Rusya'ya özgü müzik yazmak isteyen sanatçılarca model olarak görülmüştür. Bu etki hem Doğu öğelerini -zaman zaman tam ses dizisi gibi yeni tekniklerle de birleştirerek- işlemesinden, hem de onun melodi, armoni ve orkestralama anlayışını Rus Beşleri'nin temel çıkış noktası almalarından kaynaklanır. Glinka böylece, Rus Ulusal Okulu'nun öncülüğünü yapmış, ayrıca İspanya'daki çalışmalarıyla, bu ülkenin müzik yaşamı ile Rus besteciler arasında karşılıklı bir ilişki başlatmış ve ulusal müzik hareketlerinin başlıca esin kaynaklarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Çar İçin Bir Yaşam*, 1836; *Ruslan ile Ludmila*, 1842. **Orkestra Müziği:** *Jota aragonesa*, 1845; *Madrid'de Gece*, 1848; *Kamarinskaya*, 1848. **Çeşitli:** Vokal Müzik; Oda Müziği.

• **BAKINIZ:** BALAKİREV, MUSSORGSKİ.

GLOCKNER, Hermann
(1896)

Alman, estetikçi ve filozof. Hegel üstünde çalışmalar yapmış, yapıtlarını derleyerek yayımlamıştır.

23 Temmuz 1896'da Fürth'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini orada gördükten sonra Giessen ve Braunschweig üniversitelerinde estetik ve felsefe okudu. 1933'te Giessen, 1951'de Braunschweig Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı.

Glockner Hegel'in Aristoteles ve Kant'ın dizgelerinden etkilenmiş olan "tin evreni" kavramıyla ilgilenmiştir. 1938'de yazdığı *Fundamentalphilosophie* ("Temel Felsefe") adlı yapıtını,1947'de metafizik bir yaklaşımla ele aldığı *Das Abenteuer das Geistes* ("Tinin Serüveni") izledi. Hegelci görüşleri en olgun olarak, 1963-1966 arasında yazdığı başyapıtı *Gegenständlichkeit und Freiheit*'da ("Nesnellik ve Özgürlük") ortaya çıkar. 1965'te yayımlanan konuşma metinlerinde, Hegel'in nasıl anlaşılması gerektiği üzerine görüşleri ve Hegel'e yaklaşımındaki köktencilik ve somutluk görülür.

Glockner'in felsefe tarihi bakımından en önemli çalışması Hegel'in yapıtlarını 20 ciltte toplamasıdır. Glockner, bunlara ayrıca 2 ciltlik bir Hegel monografisi ve bir de ansiklopedik sözlük eklemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fundamentalphilosophie*, 1938, ("Temel Felsefe"); *Das Abenteuer das Geistes*, 1947, ("Tinin Serüveni"); *Hegellexikon*, 2 cilt, 1957, ("Hegel Üzerine Ansiklopedik Sözlük"); *Europäische Philosophiegeschichte*, 1958, ("Avrupa Felsefe Tarihi"); *Gegenständlichkeit und Freiheit*, 1963-1966, ("Nesnellik ve Özgürlük"); *Heidelberger Bilderbuch*, 1969, ("Heidelberg Albümü"), *Bilderbuch meiner Jugend*, 2 cilt, 1970, ("Gençliğimin Albümü"); *Einführung in das Philosophieren*, 1974, ("Felsefe Yapmaya Giriş").

• **BAKINIZ:** HEGEL.

Willibald Gluck

GLUCK, Willibald
(1714-1787)

Bohemya asıllı Alman besteci. Modern opera sanatının öncüsüdür.

Christoph Willibald Gluck, 2 Temmuz 1714'te Yukarı Palatinate bölgesinde Erasbach'ta doğdu, 15 Kasım 1787'de Viyana'da öldü. Babası büyük bir toprak sahibiydi. Gluck'un iyi bir eğitimden geçtiği sekiz ile on iki yaşları arasında, müzik dersleri de almasına karşın, olağanüstü bir müzik yeteneği olduğu anlaşılamadı. On sekiz yaşına gelince öğrenimini sürdürmesi için gönderildiği Prag'da müzik çalışmalarına ağırlık verdi. Şan, keman ve viyolonsel öğrendi. Kiliselerde org çalarak ve viyolonsel dersleri vererek geçimini sağladı.

Sanatının niteliği

1736'da Viyana'ya giderek, on iki yaşındaki Prens Ferdinand Philipp'in sarayına oda müzikçisi olarak girdi. Ertesi yıl saraya konuk gelen Prens Francesco Saverio Melzi, görgü ve bilgisini artırması için onu İtalya'ya götürdü. Melzi'nin sarayında oda müzikçisi olan Gluck, başta G.Battista Sammartini olmak üzere İtalya'nın birçok ileri gelen bestecisiyle tanışma olanağı buldu. İlk operası *Artaserse* 1741'de Milano'da başarıyla sahnelendi. Bunun üzerine Venedik ve Torino'dan yeni operalar yazmak üzere istekler aldı.

1745'te Londra'ya gitti. Orada yazmış olduğu *La cadusta de giganti* ve *Artamene* operaları İngiliz müzik çevrelerinde tutulmadı.

Ününün yayılması

Londra'dan ayrıldıktan sonra 1747 ve 1749'da aralıklarla Pietro Mingotti'nin İtalyan opera topluluğunda çalıştı. Viyana'ya döndüğünde ünü iyice yayılmış, soyluların, zenginlerin saraylarına sık sık çağrılır olmuştu. 1750'de Viyana'ya yerleşti. 1752'den başlayarak Prag, Napoli, Roma kentlerinde kendi operalarını yönetti. Bu arada Papa XIV. Benedictus tarafından Altın Mahmuz Nişanı'yla ödüllendirildi.

1758'den sonra sanatının yeni bir aşama içine girdiği görüldü. Fransız oyunları ve Fransız opera komikleri Viyana'da günün modası olmuştu. Gluck, Fransızca librettolar üzerine operalar bestelemeye girişti. Bunlar hafif, önemsiz yapıtlardı, ama dramatik güçleri ve çeşitli insan karakterlerinin müzikle anlatımı açısından onun sanatında bir değişimin habercisiydiler. Bir başka sanatsal aşamayı ise *Don Juan* balesiyle gerçekleştirdi. 1762'de ise *Orfeo ve Euridice* operası sahnelendi. Bu yapıt opera tarihinde büyük bir üslup değişikliğini yansıtması bakımından önemliydi.

Yeni operaları

Floransa'yı ziyaretinde yönettiği Traetta'nın *İphigenie Tauris'de* operası, sonraları yazacağı *İphigenie* konulu iki operası için ona esin kaynağı oldu. 1757'de *Alceste* operası ilk kez sahnelendi ve beğenildi. 1770'te *Paris ve Helen* operası sahnelendi. Bundan iki yıl sonra ise Racine'in tragedyasından *İphigenie Aulis'* de operasını besteledi.

Son yılları

1773'te ailesiyle birlikte Paris'e gitti. Yeni opera anlayışını açıklayan bir mektubunu *Mercure de France* dergisinde yayımladı. Zaman zaman Viyana'da bulunduğu uzun aralıklar dışında, altı yılını geçirdiği Paris'te umduğu sanat ortamını bulamadı ve hasta olarak Viyana'ya döndü. 1782'ye değin beste yapmayı sürdürdü. Ama ardı ardına birkaç kez felç geçirdiği için beste yaparken büyük güçlük çekiyordu. Son yapıtı koro ve orkestra için yazdığı *De Profundis*'tir. Genç Mozart'ın, onun onuruna düzenlemiş olduğu konser, yaşlılık yıllarının en mutlu olayı oldu.

Bestecilik yaşamının ilk döneminde, bütünüyle İtalyan opera geleneğine bağlı kalarak operalarının hemen hemen tümünü İtalyan şairi, ünlü librettocu Metastasio'nun yapıtları üzerine yazmıştı. 1745'e değin on yapıt verdi. 1745'te gittiği Londra'da yapıtlarının başarısızlığa uğraması ve Händel tarafından da acı bir biçimde eleştirilmesi üzerine, uzun bir suskunluk dönemine girdi. Hazır formüllere bağlı kalmamak, yeni bir şeyler yaratmak, kabuğunu kırmak istiyordu. Yaklaşık on beş yıl süren bir durgunluktan sonra yeni yolunu bulmasında yine bir İtalyan'ın, şair Calzabigi'nin büyük etkisi oldu.

Düşüncesi ve eylemi ile bir opera reformcusu olan Gluck, teknik yönden, özellikle kontrpuan bilgisinin yetersizliği ve müzik dokusunun düşük nitelikli olması nedeniyle eleştirilir. Ama, bir opera bestecisi için gerekli olan, dramatik ruh durumlarını kavrayıp değerlendirmede, bunları sese dönüştürme ve dinleyiciye aktarmada olağanüstü bir yeteneği vardır. En yalın notalama ile orkestradan en etkili müziği elde etme ve eşine az rastlanır saydamlıkta ezgiler yaratma bakımından gerçek bir ustadır. Operanın eğlence ve vakit geçirme aracı olmaktan çıkarak ciddi bir sanat dalı durumuna gelmesine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Arteserse*, 1741; *La caduta de' giganti*, 1746, (Devlerin Düşüşü); *Artamene*, 1746; *Semiramide riconosciuta*, 1748, (Yeniden Semiramide); *L'ile de Merlin*, 1758, (Merlin Adası); *Le cadi dupé*, 1761, (Budala Kadı); *Orfeo ed Euridice*, 1762; *Alceste*, 1767; *Paride Elena*,1770; *Iphigénie en Aulide*,1774, (İphigenie Aulis'de), *Armide*, 1777; *Iphigénie en Tauride*, 1779, (İphigenie Tauris'te). **Bale:** *Don Juan*,1761; *Semiramide*, 1765; *Achille*, yks.1770. **Vokal Müzik:** *Klopstocks Oden und Lieder*, yks.1770, (Klopstock'un Od ve Şarkıları); *De Profundis*. **Oda Müziği:** İki keman için 6 üçlü sonat.

• KAYNAKLAR: J.G.Prod'homme, *Gluck*, 1948.

• BAKINIZ: HÄNDEL, A.SCARLATTI.

GLÜCK, Heinrich
(1869-1930)

Alman sanat tarihçisi. Kubbe strüktürlerin ortaya çıkışına ilişkin araştırmalarıyla tanınmıştır.

11 Temmuz 1889'da Viyana'da doğdu, 24 Haziran 1930'da aynı kentte öldü. Yükseköğrenimini Viyana'da tamamladı. 1914'te Viyana Üniversitesi Sanat Tarihi Enstitüsü'nde Josef Strzygowski'nin asistanı oldu. 1920'de doçentliğe, 1923'te de profesörlüğe yükseldi. 1928'de buradaki görevinden ayrılarak, adı şimdi Avusturya Uygulamalı Sanatlar Müzesi olan, Viyana Sanat ve Endüstri Müzesi'nde çalışmaya başladı. Daha sonra Yakındoğu'ya birçok gezi yaptı. Bilimsel araştırmalarını öğretmeni Strzygowski'nin doğrultusunda sürdürdü.

Glück çeşitli konularda birçok kitap ve makale yazmıştır. Bunların arasında yakın ve Uzakdoğu, İslam ve Türk sanatı konuları da bulunmaktadır. Ayrıca Mimar Sinan ile ilgili bir çalışması da vardır. En önemli yapıtı *Der Ursprung des römischen und abendländischen Wölbungsbaues* ("Roma ve Batı Mimarlığı'nda Kubbenin Kökeni") adlı kitabıdır. Burada Avrupa mimarlığının geçmişini ayrıntılı biçimde ele almış, en eski çağlardan, Roman ve Gotik dönem katedrallerine dek kubbenin gelişimini incelemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Alt-Konstantinopel* (E.Diez ile), 1920, ("Eski İstanbul"); "Megaron, Hilani, Apadana", *J.Strzygowski, Kunde, Wesen, Entwicklung*, 1922; *Die Kunst des Islam*, (E.Diez ile), 1925, ("İslam Sanatı"), Propläen Sanat Tarihi dizisinin 5.cildi; "Die bisherige Forschung über Sinan", *Orientalische Literatur-Zeitung*, 1926, ("Bugüne Değin Sinan Üstüne Yapılmış Araştırmalar"); "Die Weltstellung der Türken in der Kunst", *Wiener Beiträge zur Kunst und Kultur Asiens*, (2), 1927, ("Türkler'in Sanat Konusunda Dünyadaki Yeri"); *Der Ursprung des römischen undabendländischen Wölbungsbaues*, (ö.s.), 1933, ("Roma ve Batı Mimarlığında Kubbenin Kökeni").

• BAKINIZ: STRZYGOWSKI.

GMELIN, Leopold
(1788-1853)

Alman, kimyacı. Döneminin kimya alanındaki birikimini sistematik bir biçimde sunan elkitabıyla tanınmıştır.

2 Ağustos 1788'de Göttingen'de doğdu, 22 Ağustos 1853'te Heidelberg'de öldü. Çok sayıda ünlü bilim adamı yetiştiren bir aileden gelen ve babası da kimyacı olan Gmelin, Tübingen, Göttingen ve Viyana üniversitelerinde matematik, kimya ve tıp okudu, 1812'de Göttingen Üniversitesi'nden tıp doktoru olarak mezun oldu. 1813'te doçent, 1817'de de ilk kimya profesörü olarak atandığı Heidelberg Üniversitesi'nde çalışmalarını 1851'de emekli oluncaya değin sürdürdü.

Gmelin sindirim kimyası konusunda öncü çalışmalar yapmış, kendi adıyla da anılan ferripotasyum siyanür tuzunun ve çeşitli siyanür bileşiklerinin sentezini gerçekleştirmiştir. Çeşitli laboratuvar araçları da geliştiren ve "ester", "keton" gibi birçok kimyasal terimi ilk kez kullanan Gmelin'in en önemli çalışması, kısaca *Handbuch* diye bilinen *Handbuch der Chemie* adlı ansiklopedi niteliğindeki kimya elkitabıdır. Gmelin, kimya biliminin o güne değin birikimini yansız ve sistematik bir biçimde özetlemeyi amaçlayan bu elkitabını ilk kez 1817'de yayımladı, daha sonra çeşitli değişikliklerle üç basımını da gerçekleştirdi.

Handbuch gerek genişleyen kapsamı, gerek değişen içeriğiyle kimyada 30 yıldan kısa bir sürede gerçekleştirilen gelişmeleri yansıtan bir çalışmadır. İki cildi inorganik, bir cildi de organik kimyaya ayrılan ilk basımı 48 elemente yer vermiş, 1843'teki dördüncü basımında inorganik kimyaya ayrılan bölüm üç cilde çıkarken, organik kimya için altı cilt ayrılmış, yapıtın tümünde 55 element ele alınmıştı. Yapıtın ilk basımında Lavoisier'nin oksijene ilişkin çalışmalarının ışığında kimya bilgilerini değerlendiren Gmelin, 1843'te atom hipotezini genel bir kuramsal çerçeve olarak benimsemişti.

Yaklaşımı ve içeriği nedeniyle çeşitli eleştirilere de uğrayan *Handbuch* gene de dönemin birikimini titiz ve sistematik bir biçimde özetlediğinden kimyacılar için önemli bir başvuru kitabı olmuştur. Gmelin'in ölümünden sonra beşinci basımı 1871-1886 arası gerçekleştirilen yapıtın yayımı, uzun bir aralıktan sonra Alman Kimya Derneği tarafından, bu kez yalnızca inorganik kimyayı kapsayacak bir biçimde ele alınmış ve 1924'teki ilk basımından başlayarak bugüne dek *Gmelin's Handbuch der anorganischen chemie* adıyla sürdürülmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Handbuch der Chemie*, 3cilt, 1817, ("Kimya El Kitabı").

• KAYNAKLAR: E.Pietsch, *Leopold Gmelin*, 1938.

• BAKINIZ: BEILSTEIN.

GNEIST, Rudolf von
(1816-1895)

Alman hukukçu ve siyaset adamı. Alman idare hukukunun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

13 Ağustos 1816'da Berlin'de doğdu, 22 Temmuz 1895'te aynı kentte öldü. Berlin Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gören Gneist, hocası Savigny'nın ve Romantik Okul'un etkisinde kalarak, hukukun yaşayan, değişime uğrayan bir bilim dalı ve evrensel ahlak düzeninin bir parçası olduğu görüşünü benimsedi.

1847'de Berlin Yüksek Mahkemesi'ne üye olduysa da, 1848 Devrimi sırasında izlenen politikalara karşı çıktığı için 1849'da görevinden ayrıldı. 1848'de Berlin Üniversitesi'nde hukuk profesörü oldu.

1845-1849 ve 1858-1875 arasında Berlin Kent Meclisi, 1859-1893 arasında Prusya Meclisi, 1867-1884 arasında İmparatorluk Meclisi (Reichstag) üyeliklerinde bulundu. 1870'te üye olduğu Liberal Parti'de Bismarck'ın yanında, Sosyal Demokratlar'a ve Katolikler'e karşı mücadele etti.

İngiliz hukuk sistemini ve anayasasını incelediği *Englische Verfassungsgeschichte* ("İngiliz Anayasa Tarihi") adlı kitabında, İngiliz hukuk sisteminin Almanya'ya uyarlanmasını savundu. Yaşamı boyunca hukuk devletinin savunuculuğunu yapan Gneist, idari mahkemelerin kurulmasını önerdi.

• YAPITLAR (başlıca): *Englische Verfassungsgeschichte*, 1882, ("İngiliz Anayasa Tarihi"); *Das englische Parlament*, 1886, ("İngiliz Parlamentosu"); *Der Rechtsstaat und die Verfassungsgeschichte*, 1887, ("Hukuk Devleti ve Anayasa Tarihi").

• BAKINIZ: SAVIGNY.

GOBINEAU, Joseph Arthur de
(1816-1882)

Fransız, düşünür, diplomat ve edebiyatçı. Arî ırkın üstünlüğüne dayalı ırk kuramı Batı Avrupa'da ırkçı düşüncelerin gelişmesini etkilemiştir.

14 Temmuz 1816'da Paris yakınlarındaki Ville d'Avray'da doğdu, 13 Ekim 1882'de İtalya'da Torino'da öldü. Soylu bir ailenin oğludur. İsviçre'de Bienne Lisesi'nde öğretim gördü. 1835'te Paris'e yerleştikten sonra edebiyatla uğraşan soyluların çevresine girdi ve Doğu dilleri ve uygarlıkları konusunda çalışmalar yaptı. Daha sonra Alexis de Tocqueville'le tanıştı ve onun yakın arkadaşı oldu. Tocqueville 1849'da dışişleri bakanı olunca onun özel kalem müdürü oldu. Bu tarihten 1876'ya değin Almanya, İran, Yunanistan, Brezilya ve İsveç'te çeşitli diplomatik görevlerde bulundu. Bu görevleri sırasında Orta-asya dinleri ve felsefeleri, İran tarihi konusunda çalışmalar yaptı. Aynı zamanda birçok roman yazdı, yolculuk anılarıyla ilgili kitaplar yayımladı. Yaşamının geri kalan bölümünün çoğunu İtalya'da geçirdi.

Kanıtlama ve felsefe

Gobineau'nun en tanınmış yapıtı 1853-1855 arasında yayımlanan *Essai sur l'inégalité des races humains*'dir ("İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme"). Gobineau bu kitabında uygarlıkların gelişimini ırksal açıdan ele alan bir tarih yaklaşımı geliştirmiştir. Ona göre tarihte asıl olarak üç ırk vardır. Siyah ırk, akıl olarak gelişmemiş ancak duyuları gelişmiş bir ırktır. Sarı ırkın temel niteliği ise bayağılıktır. Beyaz ırkın insanları güçlü ve akıllıdır. Beyaz ırk içinde en üstün olan Arî ırktır. Arî ırk içinde en arı olanlar ise Germenler'dir.

Bilimlerin konuları

Gobineau'ya göre tüm büyük uygarlıklar Arî ırk tarafından yaratılmıştır. Ancak bu ırk yaygınlaştıkça aşağı ırklarla karışmış ve bazı özelliklerini yitirmiştir. Gobineau, ırkların dış etkilerden ve ilişkilerden bağımsız olarak kendi uygarlıklarını yarattığını savunduğu için, aşağı ırkların yüksek bir uygarlık düzeyine ulaşmalarını olanaksız görmüştür.

Gobineau'nun ırk kuramı Fransız III. Cumhuriyeti'ne karşı soyluların yanında yer alan milliyetçiler tarafından benimsenmiş, sonradan Richard Wagner ve Friedrich Nietzsche üzerinde etkili olmuştur. Gobineau'nun görüşleri, Yahudi düşmanları ve Naziler tarafından da kullanılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Essai sur l'inégalité des races humains*, 4 cilt, 1853-1855, ("İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme"); *Trois ans en Asie*, 1859, ("Asya'da Üç Yıl"); *Les religions et philosophies de l'Asie centrale*, 1865, ("Orta Asya'daki Dinler ve Felsefeler"); *Histoire des Perses*, 2 cilt, 1869, ("Perslerin Tarihi"); *Souvenirs de voyage*, 1872, ("Yolculuk Anıları"); *Les Pléiades*, 1874, ("Pleyadlar"); *La Renaissance*, 1877, ("Rönesans").

• KAYNAKLAR: A.Dufréchou, *Gobineau*, 1909; E.Kretzer, *Comte de Gobineau*, 1902; L.Schemann, *Gobineau*, 2 cilt, 1913-1916.

GOBLOT, Edmond
(1858-1935)

Fransız, filozof ve matematikçi. Felsefenin kanıtlamaya dayanan bir bilim olduğu görüşünü savunmuştur.

13 Kasım 1858'de Mamers'te doğdu, Yukarı Rhin bölgesindeki Labarsche'ta öldü. Ortaöğrenimini Angers Lisesi'nde, yükseköğrenimini 1897'de École Normale Supérieure'de (Yüksek Öğretmen Okulu) bitirdi. Bu okulda okuyan H.Bergson, P.Janet, Durkheim gibi sonradan Fransız düşüncesinde önemli bir yer alan kimselerle tanıştı. Bu arkadaşlıklar daha sonra, seçeceği bilim alanındaki çalışmalarına yön verdi. Öğrenimini bitirdikten sonra bir süre Valenciennes, Pau ve Angers liselerinde felsefe okuttu. 1898'de *Essai sur la classification des sciences* ("Bilimlerin Sınıflandırılması Üstüne Deneme") adlı çalışmasıyla doktor sanını kazandı. 1900'de Caen Edebiyat Fakültesi'ne atandı. 1905'te Lyon Üniversitesi'nde A.Hannequine'den boşalan bilimler tarihi ve felsefe kürsüsünün başına getirildi.

Goblot'nun geliştirdiği kurama göre felsefe kanıtlamaya dayanan bir bilimdir. Onun ele aldığı sorunların önemli bir bölümü toplumbilim, mantık ve ruhbilimi ilgilendirir. Öteki bölüme giren sorunlar ise çözüm ve kanıtlamaya elverişli olmadığından bilimsel değildir, yanıltıcıdır. Bilimlerin ve felsefenin kendi alanlarına özgü ve başka bir alana aktarılamayan özel kavramları vardır. Ancak bu kavramlara dayanılarak uygulanan kanıtlama yöntemleri bütün bilimlerde özdeştir. Felsefenin başlıca konusu bilimlerin ana ilkelerini saptayarak onlara gerekli çözüm yollarını göstermek, bilimlerin bu saptanan ilkelere göre bölümlenmesini sağlamaktır.

Goblot'ya göre bilimler konuları bakımından iki öbeğe ayrılır. Birincisi soyut ve saltık bilimlerdir. Matematik bilimlerle bütün sosyal bilimler bu öbeğe

Resim 315
Lorenzo GHIBERTI
"Cennet Kapısı" *Floransa Vaftizhanesi-İTALYA*

Resim 316
Domenico GHIRLANDAIO
"Yaşlı Adam ve Torunu" *Louvre Müzesi-Paris, FRANSA*

Resim 317
Alberto GIACOMETTI
***"Meydan"** Modern Sanatlar Müzesi-New York, ABD*

Resim 318
Hugo van der GOES
***"Çobanların Bağlılık Sunuşu"** Ufizzi Galerisi-Floransa, İTALYA*

Resim 319
GIORGIONE
"Fırtına" Venedik Akademisi-İTALYA

Resim 320
GIOTTO
"Yokahim'le Anna'nın Altın Kapı'da Buluşması"
Meryem'in Yaşamı dizisinden-Arena Kilisesi-Padova, İTALYA

girer. İkincisi somut ve uygulamalı bilimlerdir. Bunlar da, kendi aralarında, içeriklerine göre özel, betimleyici ve tarihsel olmak üzere üçe ayrılır. Bilimler, birbirinin alanına giremediği gibi, birbirine de dönüştürülemez. Sözgelişi ivmeyi inceleyen mekaniği, salt incelikleri konu edinen aritmetiğe dönüştürme olanağı yoktur.

Mantık konusunda yeni bir tanımlama ileri süren Goblot onun uygulamalı bir bilim olduğu, ruhbilimin bir dalı niteliği taşıdığı görüşünü savunur. Ona göre mantığın temelini doğruyu bulmak için gerekli kuralları sağlama oluşturur. Bu nedenle mantık bir sanat niteliği taşıyan, kurama dayalı bir bilimdir, kimi mantıkçıların ileri sürdükleri gibi düzenleyici özelliği yoktur.

▸ Genel mantık verimli bir bilgi alanı değildir, onun dayandığı usavurma da, konu edindiği nesnelerden ayrı düşünülemez. Bütün usavurmalar birtakım yargılardan oluşur. Bu yargılar, ayrı ayrı ele alınıp incelenirse birer olguyu yansıttıkları görülür. Bu çözüm yöntemi, bileşik olguları, yalınç olgulara indirgediğinden, yargının kurucu öğelerini daha açık seçik olarak kavramayı sağlar. Yargı çözümlenince, olgularda onlarla ilgisi bulunmayan, ancak birbirinden bağımsız da varolamayan öğeleri ortaya koyar. Mantık açısından bakılırsa, en ilkel deneyin bile doğru ya da yanlış bilgi veren bir yargı olduğu anlaşılır. Oysa kavramın başka bir özelliği vardır. Kavram zorunlu olmayan bir yargıdır. Bir kavramın ya da kavram olarak nitelenen sözcüğün içerdiği anlam, onun özne olduğu gibi yüklem olabileceğini de gösterir. Bu nedenle onun tümel, tikel, olumlu, olumsuz gibi durumları vardır.

Ahlak, Goblot'nun kuramına göre, düzenleyici bir bilimdir, konusu insan erekleridir. Ondan başka düzenleyici bir bilim yoktur. İnsanın ereğine ulaşması, mutlu olması için gereken kuralları koyan ahlak yaşam ve düşünmeyle ilişki içindedir.

▸ Goblot, matematiğin ve matematiğe bağlı bilimlerin tümevarım ilkelerine dayandığı, öteki bilimlerin daha sonraları tümevarım temeli üzerine yeniden kurulduğu kanısındadır. Matematikle ilgili tümdengelimin tasıma dönüştürülmesi olanaksızdır. Çünkü tasımla tümdengelim arasında görev özdeşliği vardır. Nitekim matematikle ilgili tümdengelim, tümevarımda olduğu gibi özelden genele doğru gider. Bu özelliği dolayısıyla uygulama alanına konmuş tümel bir yasa değil, kesin bir genellemedir. Goblot, bu konuyla ilgili düşüncelerini *Traité de logique*, ("Mantık Araştırması") adlı yapıtında sergiledi, özellikle H.Poincare'nin bir matematik önermenin kanıtlanması için ileri sürdüğü kayıtım *(récurrence)* yönteminin tutarsızlığını göstermeye çalıştı. Bunu da kendi geliştirdiği "anlığa dayalı deneyleme" yöntemiyle açıkladı.

Goblot'nun, özellikle mantık ve geometri sorunlarını çözmede kullandığı anlığa dayalı yöntem, Rignano Eugenio'nun görüşlerinden esinlenilerek oluşturuldu. Bu yönteme göre geometriyle ilgili bilgi, kavramlardan değil de biçimlerden yararlanarak işlerlik kazanır. Geometriciler kanıtlamalarında biçimlerin yerlerini değiştirerek, kimi bölümleri atarak, gene biçimler arasında uyum sağlamaya çalışarak iş görürler. Bu tür kanıtlamayla varılan sonuca kesinlik kazandırmak için de ya Eukleides belitlerinden ya da daha önceki kanıtlamalardan yararlanma yoluna giderler.

Toplum ve düşünce

Toplum sorunlarını insanla bağlantılı gören Goblot, bireyin çevrenin etkisinden kurtulamayacağı görüşünü savunur. Ona göre insanı düşünmeye, tümeli kavramaya iten toplum yaşamıdır. Toplumsal yaşam kişiyi bireysel davranıştan kurtarır, öteki insanlarla karşılıklı bağlaşım içine sokar. Bu nedenle insanın çözüm aradığı bütün sorunlar toplumsal niteliktedir. Mantık sorunlarının tinsel ve toplumsal olmasının başlıca nedeni de budur. Anlağın gerçeğe ulaşmayı, gerçeği kavramayı erek edinmesi kişinin toplumsal bir varlık olması yüzündendir. Çevresindekilerle anlaşmak, uyum sağlamak gereğini duyan insan, onlarla belli bir odak üzerinde birleşmeden edemez. Bu durum kişiyi bilgi edinmeye yöneltir.

◂ *Mantık ve gerçek*

- **YAPITLAR (başlıca):** *Essai sur la classification des sciences*, 1898, ("Bilimlerin Sınıflandırılması Üstüne Deneme"); *Justice et liberte*, 1902, ("Adalet ve Özgürlük"); *Déduction et syllogisme*, 1910, ("Tümdengelim ve Tasım"); *Traité de legique*, 1918, ("Mantık Araştırması"); *Le Système des sciences*, 1922, (İlimler Sistemi, 1954).
- **KAYNAKLAR:** Bréhier, *Histoire de la philosophie*, 1981; J.Kergomard, P.Salzi, F.Goblot, *Edmond Goblot, la vie, l'oeuvre*, 1937.
- **BAKINIZ:** H.POINCARE, RIGNANO.

GOCLENIUS, Rudolf
(1547-1628)

Alman filozof ve felsefe tarihçisi. Platon ve Aristoteles felsefelerinin tanınması ve yayılmasına katkıda bulunmuştur.

◂ *Matematik ve tümevarım*

1 Mart 1547'de Corbach'ta doğdu, 8 Haziran 1628'de Marburg'da öldü. Marburg Üniversitesi mantık kürsüsünde elli yıl çalıştığı sanılmaktadır.

Goclenius'un en önemli çalışması, ilk kez 1613'te basılan *Lexicon Philosophicum*'dur ("Felsefe Sözlüğü"). Felsefede kavramların önemini vurgulamak için yazdığı bu bin sayfalık Latince yapıt, 17.yy'ın önemli felsefe sözlüklerindendir. Goclenius'a göre, bir felsefe dizgesini bütün olarak anlayabilmek için, onunla ilgili kavramların kökeninin bilinmesi gerekir. Bu doğru olarak bilindiğinde, o kavramın, felsefe dizgesinde kazandığı anlamı kavramak da kolaylaşır. Çünkü, felsefe dizgesinin temelini kuran öğe, kavramın köken anlamına, filozofun getirdiği yeni anlamdır. Bu görüşlerden yola çıkarak Eski Yunan ve Latin felsefesinin temel kavramlarını, özellikle de Aristoteles ve Platon'un kullandıklarını açıklayan ve yorumlayan Goclenius, İlk Çağ felsefesinin anlaşılması ve tanınmasına katkıda bulundu. Ayrıca, çağının felsefe tartışmalarına da yer verdiği yapıtında, *ontologia* (varlıkbilim) kavramını da ilk kez kullandı.

Goclenius'un ikinci önemli çalışma alanı Aristoteles mantığıdır. Yazdığı bir kitapta, bu konuyu incelemekle kalmaz, onunkilere benzeyen bir çoklu tasım (sorit) önererek Aristoteles mantığına karşı çıkar. Sözgelişi, Aristoteles mantığına göre:

Varlıklı kimse kıvançlıdır
Kıvançlı kimse kendini beğenir
Kendini beğenen kimse mutludur
Öyleyse varlıklı kimse mutludur.

Goclenius'a göreyse:

"Serseri Âşıklar"

Kendini beğenen kimse mutludur
Kıvançlı kimse kendini beğenir
Varlıklı kimse kıvançlıdır
Öyleyse varlıklı kimse mutludur.

Goclenius'un adıyla anılan bu çoklu tasımın, ondan önce de bilindiği sanılmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Goclenii Isagoge in Organum Aristotelis*, 1598, ("Aristoteles Mantığı Konusunda Goclenius'un Yazdığı Giriş"); *Idea Philosophiae Platonicae*, 1612, ("Platon'un İdea Felsefesi"); *Lexicon Philosophicum*, 1613, ("Felsefe Sözlüğü"); *Problemata Logica et Philosophica*, 1614, ("Mantık ve Felsefe Sorunları").

"Nefret" ve "Jandarmalar"

Jean-Luc Godard

GODARD, Jean-Luc
(1930)

Fransız film yönetmeni. Çağdaş Fransız sinemasında Yeni Dalga akımının önde gelen ustalarındandır.

3 Aralık 1930'da Paris'te doğdu. Varlıklı bir ailenin oğluydu. Çocukluğu ve gençliği babasının Cenevre'deki kliniğinde geçti. Paris Üniversitesi'nde etnoloji öğrenimi gördü, kentin canlı sanat ve düşünce yaşamına katıldı. Çeşitli işlerde bu arada bir baraj yapımında çalıştı. 1954'te belgesel film yönetmeni Jean Rouch ile ilk kısa filmi olan *Opération Béton*'u ("Beton Operasyonu") çekti. Bu erken döneminde Guy de Maupassant'ın bir öyküsünden yola çıkan *Une femme coquette* ("Koket Bir Kadın"), Eric Rohmer'in senaryosuna dayanan *Tous les garçons s'appelent Patrick* ("Bütün Oğlan Çocukların Adı Patrick'tir"), ilk Jean-Paul Belmondo'lu filmi *Charlotte et son Jules* ("Charlotte ve Jules'ü") ve *Une histoire d'eau* ("Suyun Öyküsü") gibi kısa film çalışmaları yaptı. Bu arada yeni bir görüş ve beğeni geliştiren Yeni Dalga akımının genç sözcülerinden biri olarak sinema eleştirileri de yazdı.

İlk uzun metrajlı filmi *A bout de souffle* (Serseri Âşıklar) 1959'da gösterildiğinde büyük yankılar uyandırdı. Film, toplum dışı bir gençle (Jean-Paul Belmondo) Amerikalı sevgilisinin (Jean Seberg) öyküsünü çok özgür bir sinema diliyle anlatıyordu. O yıllarda sinemaya duyulan büyük sevgi, Paris kentinin sinema açısından keşfedilmesi, yaşama ve aşka yepyeni bir bakış, *Serseri Âşıklar*'ı döneminde sinemanın en özgün yapıtlarından biri yaptı. Bunu bir yıl sonra *Le petit soldat* ("Küçük Asker") izledi. Cezayir Savaşı'na anıştırmalar yapan film, Fransız yetkililerce yasaklandı. Godard, bu filmde de yeni bir sinema dilinin öncülüğünü yapıyordu. Olay akışındaki mantık bağına ve sürekliliğe kendince bir biçim kazandırıyor, *jump-cut* ve *flash-cut* tekniklerinden, el kameralarından, ayrıca posterler, arabalar, filmler, tüketim maddeleri, vb. gibi çağdaş dünyaya özgü öğelerden yaratıcı biçimde yararlanıyordu.

1963'te sonradan başyapıtları arasında sayılacak iki film birden gerçekleştirdi. Biri, bir Alberto Moravia uyarlaması olan *Le mépris* (Nefret), öteki ise *Les carabiniers*'di ("Jandarmalar"). *Nefret*'te bir film yönetmeni (Michel Piccoli) karısı (Brigitte Bardot) ve çekeceği filmin Amerikalı yapımcısı (Jack Palance) arasında gelişen öykü, Moravia'ya özgü bir aşk ahlakını savunur. Bütün oyuncuların anadillerini konuşması nedeniyle iletişim bir çevirmen aracılığı ile sağlanır. Bu dilsel iletişimsizlik teması, karı koca arasında giderek zayıflayan evlilik ilişkisinin simgesidir. *Les carabiniers* ise Godard'ın çok sevdiği alegorik öykülerden biridir. Varolmayan bir ülkede "vatan ve kral" için savaşmaya giden Ulysse ve Mikelanj, kralın düşmanla antlaşma imzalaması üzerine, bağlılıklarının ödülü olarak kurşuna dizilirler. Filme, Brechtçi yabancılaştırma yöntemi ve bu yönteme uyan, ilk bakışta özensiz gibi gelen bir kurgu anlayışı egemendir. Büyük tepkiyle karşılanan film, *Cahiers du Cinema* dergisinde uzun tartışmalara yol açmıştır.

Godard, 1965'te büyük bir seyirci kitlesinin coşkuyla karşıladığı *Pierrot le fou*'yu ("Çılgın Pierrot") çekti. Bu yapımda başrolü Belmondo'ya vererek bir anlamda *Serseri Âşıklar*'daki coşkulu, ama yenik gençliğin orta yaşlılığını anlatmıştır. Film, bütün bağlarını koparak, genç bir kızın peşinden giden ve akışını denetleyemediği olaylara karışan evli bir erkeğin çevresinde gelişir. Çağdaş mitoslar, çağdaş yaşamın gerilimleri, uzun süreli ilişkiler kuramamanın acısı, eşit ölçüde şiddet ve şiir dolu bu filmin belkemiğini oluşturur.

Godard ertesi yıl olgunluk dönemi yapıtlarından birini gerçekleştirdi: *Deux ou trois choses que je sais d'elle* ("Onun Hakkında Bildiğim İki Üç Şey"). Filmde ek gelir olsun diye her gün birkaç saat fahişelik yapan bir küçük burjuva kadınının (Marina Vlady) öyküsüyle kapitalizmi eleştiriyordu. Fahişeliği çağdaş yaşamın en bellibaşlı dışavurumu olarak ele alıyordu. Bu filmin kurgusu Godard'ın benimsediği yenilikçi kurgunun en gelişkin örneğidir. Posterler, çağdaş kapitalizmin her türlü imge ve simgeleri, haber

filmi teknikleriyle ticari sinemanın anlatım tekniklerinin başarılı birlikteliği, onun çağdaş ahlakçılık konusundaki görüşüyle tam olarak örtüşür.

Aynı dönemde Godard'ın sola daha çok bağlandığı ve bunu filmlerine de yansıttığı görülür. İlk olarak *La chinoise*'da ("Çinli Kız") yalnızca alaycı bir "ahlakçı" olmakla yetinmeyip, sosyalist bir toplumsal eleştiriye yöneldi. Kapitalist mitosları alegorik-eleştirel bir bakışla alaya aldığı son filmi 1967'deki *Weekend* ("Hafta Sonu") oldu. Bunu izleyen filmlerinde "burjuva" anlatım biçimleri olarak nitelediği öykü ve olay örgüsünü reddetti. 1968'de oturdukları karanlık bir odada iletişim olayını tartışarak yeni bir dil yaratmaya çalışan bir çifti "göstermekle" yetindiği *La gai savoir* ("Şen Bilgi") adlı televizyon filmini çekti. Bu filmle başlayarak ticari ya da yarı ticari sinemadan tümüyle kopan Godard, politik sinemaya yöneldi. 1968 öğrenci olayları sırasında çektiği üçer dakikalık *ciné-tract*'ler (sine-bildiri) bu yönelimin en belirgin örnekleridir. Sinema dili artık tümüyle öğretici ve gösterici olmuştu.

Godard 1971'de ağır yaralanmasına yol açan bir trafik kazasından bir yıl sonra, uzun metrajlı *Tout va bien* ("Her Şey Yolunda") ile 1968 öncesi tutumunu anımsatan, anlatım açısından geleneksel sayılabilecek bir sinema anlayışına geri döndü. Film eski bir Yeni Dalga yönetmeni (Yves Montand) ve Amerikalı bir kadın gazetecinin (Jane Fonda) beş günlük bir grev sırasında, fabrika patronu ile fabrikada kapalı kalışları üstüne kurulmuştu. Bunu politik bir kısa film olan *Letter to Jane* ("Jane'e Mektup") izledi. Film, Jane Fonda'yı Kuzey Vietnamlı bir askerle yan yana gösteren bir fotoğraf üzerine 45 dakikalık bir denemeydi. Son yapıtları olan 1981 tarihli *Passion selon Godard* (Çile) ve 1983 tarihli *Prenom: Carmen* ("Adı: Carmen") adlı filmleri ise henüz üzerinde tartışılan çağdaş örneklerdir.

Godard, Orson Welles'ten sonra dünya sinema tarihinde sinemanın dilini, mitolojisini, toplumsal olaylara bakışını, kısacası beslendiği bütün kaynakları ve kullandığı bütün araçları değiştiren ikinci "harika çocuk" sayılmaktadır. Yapıtları yorum zenginliği açısından öncü sinemanın en dikkate değer örnekleri arasındadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Opération Béton*, 1954, ("Beton Operasyonu"); *Une femme coquette*, 1955, ("Koket Bir Kadın"); *Tous les garçons s'appellent Patrick*, 1957, ("Bütün Oğlan Çocukların Adı Patrick'tir"); *Charlotte et son Jules*, 1958 ("Charlotte ve Jules'ü"); *Une histoire d'eau*, 1958, ("Suyun Öyküsü"); *A bout de souffle*, 1960, (Serseri Âşıklar); *Le petit soldat*, 1960, ("Küçük Asker"); *Une femme est une femme*, 1961, ("Kadın Kadındır"); *Vivre sa vie*, 1962, ("Hayatını Yaşamak"); *Les carabiniers*, 1963, ("Jandarmalar"); *Le mépris*, 1963, (Nefret), *Bande à part*, 1964, ("Kafadarlar"); *Une femme mariée*, 1964, ("Evli bir Kadın"); *Pierrot le fou*, 1965, ("Çılgın Pierrot"); *Alphaville*, 1965; *Masculin-féminin*, 1966; *Made in USA*, 1966; *Deux ou trois choses que je sais d'elle*, 1966, ("Onun Hakkında Bildiğim İki Üç Şey"); *La chinoise*, 1967, ("Çinli Kız"); *Weekend*, 1967, ("Hafta Sonu"); *Le gai savoir*, 1968, ("Şen Bilgi"); *Un film comme les autres*, 1968, ("Ötekiler Gibi Bir Film"); *One Plus One*, 1968, ("Bir Artı Bir"); *British Sounds*, 1969, ("İngiltere'den Sesler"); *Le vent d'est*, 1969, ("Doğu Rüzgârı"); *Pravda*, 1969; *Lotte in Italia*, 1970, ("Lotte İtalya'da"); *Tout va bien*, 1972, ("Her Şey Yolunda"); *Letter to Jane*, 1972, ("Jane'e Mektup"); *Numéro deux*, 1980, ("İki Numara"); *Sauve qui peut*, 1980, ("Kim Canını Kurtarırsa"); *Passion selon Godard*, (Çile); *Prenom: Carmen*, 1983 ("Adı: Carmen").

Toplumsal eleştirisi

GODDARD, Robert Hutchings (1882-1945)

ABD'li fizikçi ve roket mühendisi. İlk sıvı yakıtlı roketin tasarımcısı ve yapımcısı olarak, çağdaş roket teknolojisinin öncülerinden sayılır.

5 Ekim 1882'de Massachusetts Eyaleti'nin Worcester kentinde doğdu, 10 Ağustos 1945'te Maryland'ın Baltimore kentinde öldü. Çocukluğunda akciğer tüberkülozu geçirdiğinden öğrenimine uzun zaman ara vermek zorunda kalan Goddard, 1908'de Worcester Politeknik Enstitüsü'nden fizik lisansı aldı. Elektromanyetik dalgalar ve radyo aygıtları konusundaki çalışmalarıyla, Clark Üniversitesi'nden 1910'da lisansüstü, 1911'de doktora derecesini aldı. 1912-1913 arasında Princeton Üniversitesi'ne bağlı Palmer Fiziksel Araştırma Merkezi'nde çalıştı. 1913'te öğretim üyeliğine getirildiği Clark Üniversitesi'nde 1919'da fizik profesörlüğüne yükseltildi ve bu görevini otuz yıl kadar sürdürdü.

Son filmleri

Goddard, SSCB'li Tsiolkovski ve Alman Oberth ile birlikte, çağdaş roket teknolojisinin doğuşunu ve uzay uçuşlarının başlangıcını hazırlayan öncülerden biridir. Clark Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında, çocukluk düşü olan uzay yolculuklarının gerçekleştirilebilmesi için, yeterli hıza ve yükseltiye ulaşabilecek roketlerin yapılabilirliğini araştırmaya başladı. Çeşitli yakıtların birim ağırlık başına itme gücü ile enerji arasındaki oranı araştırarak, sıvı yakıtların kuramsal olarak yeterli itme gücünü sağlayacağına inanan Goddard, 1914'te ilk sıvı yakıtlı ve tepkili roket motorunun patentini aldı.

1919'da "A Method of Reaching Extreme Altitudes" ("Aşırı Yükseltilere Ulaşmak İçin Bir Yöntem") başlıklı makalesinde, stratosfer düzeyindeki uçuşların çok katlı ve sıvı yakıtlı tepkili roketlerle gerçekleştirilebileceğini öne sürerek büyük bir ilginin odağı olan Goddard'ın ilk sıvı yakıtlı (sıvı oksijen ve benzin) roketi, 16 Mart 1926'da Massachusetts'teki Auburn kenti yakınlarından havalandı ve 30 m'lik bir yükseltiye ulaşarak 2,5 saniyede yalnızca 60 m kadar yol alabildi. Önce Lindbergh'in, ardından çeşitli vakıfların ve araştırma enstitülerinin parasal desteğiyle sıvı yakıtlı roket uçuşları üzerinde denemelerini sürdüren Goddard, 1930'da New Mexico'nun Roswell kentinde küçük bir laboratuvar kurdu. II.Dünya Savaşı sırasında laboratuvarını Maryland'daki Annapolis kentine taşıdı ve beş yıl sonra, ses hızına yakın sıvı yakıtlı bir roketi 2500 m yükseltiye değin ulaştı. Amerikan hükümeti, Goddard'ın ölümünden sonra yaklaşık 200 kadar buluşunun patent hakkını varislerine bir milyon dolar ödeyerek satın alırken, NASA (National Aeronautics and Space Administration/ Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) 1962'de Maryland'daki Greenbelt kentinde yeni kurulan fizik laboratuvarlarına Goddard'ın adını verdi.

Uzay araçlarının roket tasarımları ve öncü denemeleriyle fırlatılmasında kullanılan çağdaş roketlerin atası olan uzay yolculuklarının gerçekleşmesine katkıda bulunan Goddard, ayrıca uçuş kontrol donanımlarının ve roket motorlarına ilişkin birçok yeniliğin de tasarlayıcısıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Papers of R.H.Goddard*, (ö.s.), E.C.Goddard ve C.E.Penry (der.), 3 cilt, 1970, ("R.H.Goddard'ın Makaleleri").

• BAKINIZ: von BRAUN, OBERTH, TSİOLKOVSKİ.

GODEFROI DE BOUILLON
(1060-1100)

Fransız, komutan. I.Haçlı seferinin önderlerinden biri olmuş, Kudüs Haçlı Krallığı'nı kurmuştur.

Baruyalar'da tuzun işlevi ▸

Belçika'da Baisy'de doğdu, 18 Temmuz 1100'de Kudüs'te öldü. Boulogne kontu II.Eustache ile Aşağı Lorraine dükü II.Godefroi'un (Godefroi le Barbu) kızı Ida'nın oğludur. 1076'da dayısı Godefroi le Bossu'nun (Sakallı Godefroi) ölümünden sonra Kutsal Roma-Germen İmparatoru IV.Heinrich ona Bouillon lordluğunu da içine alan Anvers markiliğini verdi. IV.Heinrich'in Saksonlar'a ve Papa VII.Gregorius'a karşı mücadelesine şövalye olarak yardımcı olan Godefroi, bu hizmetlerinin karşılığı olarak 1089'da Aşağı Lorraine dükü oldu.

Godefroi, 1096'da Hıristiyanlar'ca Müslümanlar'a karşı başlatılan I.Haçlı Seferi'ne katıldı. Sefer giderlerini karşılamak amacıyla mülklerini sattı ve kardeşleri Baudouin ve Eustache ile birlikte yaklaşık 10.000 kişilik bir güç oluşturdu. Komutasındaki bu birlikle Macaristan ve Balkanlar'dan geçerek Aralık 1096'da Haçlı ordularının buluşma yeri olan Constantinopolis'e (İstanbul) vardı. Bizans İmparatoru I.Aleksios'a bağlılık yemini etti. Diğer Haçlı önderleriyle birlikte Anadolu'ya geçerek Türkler'e karşı savaştı. Temmuz 1099'da Haçlı ordularının Fatımîler'in elindeki Kudüs'ü kuşatması sırasında Godefroi çarpışmalarda ön saflarda yer aldı. Kentin ele geçirilmesinden sonra Kudüs kralı seçildi. Ancak kral unvanını kabul etmeyerek kendini Hz.İsa'nın Mezarı'nın Koruyucusu unvanıyla tanımladı. Ağustos 1099'da Askalan'da Fatımî ordusunu yendi. Böylece Filistin'in büyük bir kısmı Haçlılar'ın denetimine geçti. Ölümünden sonra yaşamı destanlara konu oldu.

• BAKINIZ: ALEKSİOS I, HEINRICH IV, KILIÇ ARSLAN I.

GODELIER, Maurice
(1934)

Fransız, antropolog ve düşünür. Antropoloji ve iktisat bilimleri arasında kuramsal bir bireşime ulaşmaya çalışmıştır.

Cambrai kentinde doğdu. Öğrenimini Paris'te École Normale Supérieure'de (Yüksek Öğretmen Okulu) tamamladı. Yeni Gine'de yaşayan Baruyalar üzerine hazırladığı tezi, ilerki birçok çalışmasının çıkış noktası oldu. 1967-1969 arasında, Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi'nin (Centre National des Recherches Scientifiques) ve bir Amerikan kurumunun (Wenner Gren Foundation) desteğiyle, Baruyalar üzerine daha geniş bir araştırma yapma olanağı buldu.

Godelier bu araştırmasında Baruyalar'da tuz ◂ üretimi ve tuzun diğer kabilelerle yapılan alışverişte nasıl para işlevi görmeye başladığını inceledi ve ilerki kuramsal yazıları için temel oluşturacak bazı sonuçlara vardı. Ona göre, Baruyalar'ın tuzu değerli bir nesne saymasının başlıca nedenleri arasında tuzun toplumsal yaşamın yalnızca belirli anlarındaki (doğum, evlenme gibi) törenlerde kullanılması ve çevredeki kabileler arasında yalnızca Baruyalar'da üretilebilmesi nedeniyle de öbür kabilelerin onu ancak yüksek bir fiyat karşılığında elde edebilmesi vardı. Baruyalar açısından tuzun önemli bir özelliği de, kendilerinde bulunmayan kimi gereksinim maddelerini elde etmeye yarayan bir değişim değeri taşımasıydı. Tuz hem öbür kabileler için üretilen bir meta, hem de kabile içinde armağan olarak verilen bir nesneydi. Diğer mallara karşılık olarak değiştirilebilen tek şey olduğu ölçüde de para işlevi görmekteydi. Godelier'in bu süreç sonucunda vardığı önemli sonuçlardan biri, Baruyalar'la öbür kabileler arasında eşitsiz bir alışveriş olduğu, fakat bunun sömürüye dayanmayan bir eşitsizlik biçiminde ortaya çıktığıdır. Ona göre bu durum, ürünlerini akrabalık ve komşuluk ilişkilerine göre dağıtan, doğrudan üreticilerin kolektif ve bireysel emeğine dayalı, ticaret öncesi bir ekonomiyle kaynaşmış ilkel bir ticaret ekonomisi örneği oluşturur.

Godelier tezini tamamladıktan bir süre sonra, Levi-Strauss'un da çalıştığı École Pratique des Hautes Études'de (Uygulamalı İncelemeler Yüksek Okulu) antropoloji bölümü müdür yardımcısı oldu. Ana araştırma alanı olan Yeni Gine'deki Baruyalar ve Kongo'daki Mbutiler üzerine incelemelerini sürdürürken, antropolojide yöntem ve kuram sorunları konusunda da çok sayıda makale yayımladı.

1970'te, Marx ve Engels'in kapitalizm öncesi toplumlar üzerine yazılarından derlediği *Sur les sociétés précapitalistes*, ("Kapitalizm Öncesi Toplumlar Üzerine") adlı kitapla başlattığı tartışma, daha geniş bir çevre tarafından tanınmasını sağladı. Bu derlemeye yazdığı oldukça kapsamlı önsözde, antropolojinin 19.yy'dan bu yana aldığı yolu vurgulayarak, kimi kavram ve yaklaşımların somut veriler karşısında zaman aşımına uğradığını öne sürdü. Örneğin "ilkel ekonomi" ya da "kendine yeter ekonomi" kavramının artık geçerli olmadığını, çünkü bu tür toplumların,

yalnızca yaşamlarını sürdürmek için gerekli ürünleri üretmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal kurumların işlerliğini sağlamaya yönelik bir artı-ürün yarattıklarını savundu. Ayrıca bu artı-ürünün varlığının, üretici güçlerin düzeyinin kendiliğinden gelişmesine yol açacağını düşünmenin yanlış olacağını vurguladı.

► Godelier'ye göre, Marx ve Engels'in geliştirdikleri "Asya Üretim Biçimi" kavramını, geçerliliğini yitirmiş yanlarından arındırarak, çağımızın sorunları ve bilgileri ışığında yeni bir kavrama dönüştürmek gerekmektedir. Geçerliliğini yitiren savların başında da, bir siyaset bilimi terimi olmaktan çok, ideolojik bir terim olarak gördüğü "doğu despotizmi" terimi gelmektedir. Ayrıca, Asya Üretim Biçimi'nin kaçınılmaz olarak bin yıllık bir durağanlık dönemine yol açtığı düşüncesini de artık savunmak olanaksızdır. Her üretim biçimi gibi Asya Üretim Biçimi de çeşitli yollarla evrim gösterebilir. Bu evrim hem kendi iç yapısına hem de tarihsel ortama bağlıdır. Sonuç olarak, Asya Üretim Biçimi sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçiş biçimlerinden biri olarak ele alınmalıdır. Akrabalık yapılarının ve dinsel ve iktisadi yapıların yeni bir kuramsal çözümlemesiyle, bu kavram ya da onunla eşdeğerli ancak daha iyi terimlendirilmiş yeni bir kavram, çağdaş bilimce benimsenmelidir. Godelier'ye göre sınıflı ve devlet kurmuş toplumlara geçiş sorunu, akrabalık ilişkilerinin, toplumsal yaşamın tüm işlevlerini yönlendiren belirleyici rolünü hangi tarihsel koşullarda yitirdiğinin saptanması sorununa indirgenebilir.

► Godelier 1972'de Uluslararası Temel Antropoloji ve Bio-Antropoloji Merkezi (C.I.B.A.F.) tarafından düzenlenen bir konferansa sunduğu ve sonradan *Anthropologie et Économie* ("Antropoloji ve İktisat") başlığıyla yayımlanan bildirisinde, kuramsal bir biteşime ulaşarak, antropolojiyi bir toplumsal bilim dalı olarak tanımlamaya ve genel ilkelerini belirlemeye çalıştı. Godelier'ye göre iktisadi sistemin gerçek mantığını anlamada izlenecek yöntemin ilk ilkesi malların dolaşımının değil, üretiminin incelenmesinden yola çıkmak gerektiğidir. İkinci önemli ilke ise, bir iktisadi sistemin çözümlenmesinin, görünen olguların gözlemlenmesi ya da bireylerin bu sistemi dolaysız algılayış biçimlerinin yorumlanmasıyla sınırlandırmanın yanlışlığının kavranmasıdır. Farklı üretim biçimlerinin doğru bir çözümlemesini yapabilmek için sistemin görünen mantığının ardında yatan, mantığı ortaya koymaya çalışmak ve bu üretim biçimlerinin ortaya çıkış, yeniden üretim ve yok oluşlarının tarihsel ve yapısal koşullarını araştırmak gerekir.

Godelier, bu bildirisinde, toplumsal alandaki tüm araştırmaların tek bir bilim oluşturmaya yöneldiği ve bunun, "tarihin geri çevrilemez akışı içinde ortaya çıkan somut toplumların araştırılması ve toplumsal ilişkilerin karşılaştırmalı kuramı" biçiminde tanımladığı genel antropoloji olduğu görüşünü yineledi. Bu bildirideki konuları daha ayrıntılı olarak ele aldığı *Anthropologie Économique*, ("İktisadi Antropoloji") adlı kitabı 1974'te Lahey'de yayımlandı. Bu bildiri de içinde olmak üzere, birçok önemli makalesini içeren *Horizon trajets marxistes en anthropologie*, ("Antropolojide Marksist Yollar ve Gelecek") adlı kitabıysa 1977'de Paris'te yayımlandı. Son olarak 1983'te *La production de grands hommes* ("Büyük Adamların Üretimi") adlı bir kitabı yayımlanan Godelier, Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde (CNRS), antropoloji bölümü başkanı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Rationalité et Irrationalité en économie*, 2 cilt, 1969, ("İktisatta Akılcılık ve Akıldışılık"); *Sur les sociétés précapitalistes*, 1970, ("Kapitalizm Öncesi Toplumlar Üzerine"); *Un domaine contesté: l'anthropologie économique*, 1974, ("Tartışılır bir Alan: İktisadi Antropoloji); *Horizon, trajets marxistes en anthropologie*, 1977, ("Antropolojide Marksist Yollar ve Gelecek"); *La production de grands hommes*, 1983, ("Büyük Adamların Üretimi").

◄ *Asya Üretim Biçimi*

GODOY, Manuel
(1767-1851)

İspanyol devlet adamı. Başbakanlık döneminde uyguladığı dış politika ile I.Napoléon ordularının İspanya'yı işgaline neden olmuştur.

Manuel de Godoy y Álvarez de Faria 12 Mart 1767'de İspanya'nın Badajoz bölgesinde doğdu, 4 Ekim 1851'de Paris'te öldü. Soylu, ancak yoksul bir ailenin oğluydu. 1784'te Madrid'e gitti ve Kraliyet Muhafız Alayı'na girdi. Aralık 1788'de kral olan IV.Carlos'un karısı Maria Luisa'nın etkisiyle kraliyet ailesinin güvenini kazanarak önemli görevlere getirildi.

◄ *Antropoloji ve iktisat*

1792'de, Fransız Devrimi'nin tüm Avrupa'yı etkilediği bir dönemde, başbakan oldu. Büyük Avrupa devletlerinin İngiltere önderliğinde Fransa'ya karşı oluşturdukları koalisyona İspanya'nın da girmesine öncülük etti. 1793'te XIV.Louis'nin idamından sonra, Fransa ile koalisyon ülkeleri arasında savaş başladı. Fransa, İspanya'nın kuzeyine girerek, Bilbao, San Sebastian ve Figueras'ı işgal etti. 1795'te Godoy, Basel Barışı'nı imzalayarak Fransa ile savaşın sona ermesini sağladı.

Godoy, koalisyonun dağılmasından sonra, Fransa ile ilişkileri düzeltmeye yöneldi. 1796'da Fransa ile İngiltere'ye karşı işbirliğini öngören San Ildefonso Antlaşması'nı imzaladı. 1798'de görevinden uzaklaştırıldı. 1801'de ikinci kez başbakanlığa getirildiğinde, Fransa'nın yanında yer aldı ve Portekiz'in işgalinde, İspanyol ordularına komutanlık etti. Portekiz başarısından sonra Fransız ve İspanyol donanmaları 1805'te Trafalgar'da İngilizler tarafından yenilgiye uğratıldı.

Siyasi başarısızlıkları, Godoy'a karşı tahtın varisi Ferdinand çevresinde bir muhalefet hareketinin başlatılmasında etkili oldu. 1807'de Portekiz'in İspanya ve Fransa arasında paylaşılmasını öngören Fontainebleau Antlaşması imzalandı ve Godoy'a Portekiz'in güneyindeki Algarve Krallığı verildi.

Mart 1808'de Aranjuez'de Godoy'a karşı gelişen ayaklanma sonucunda Kral Carlos, oğlu Fernando lehine tahttan çekildi. İspanya'yı istila eden Napoléon, Fernando'ya baskı yaparak yönetimi kardeşi Joseph Bonaparte'a bırakmasını sağladı.

Godoy, Carlos ve Maria Luisa ile birlikte Roma'

ya gitti. 1833'te ülkesine dönmesine izin verildi. 1847'de II.Isabella döneminde, servetinin bir kısmı ve unvanı geri verildi. Paris'e yerleşen Godoy, ölümüne değin orada yaşadı.

• BAKINIZ: NAPOLÉON I.

GODWIN, William
(1756-1836)

İngiliz siyaset kuramcısı ve yazar. Bireysel özgürlük temeline dayalı ve aklın egemen olduğu bir toplum modelini savunmuştur.

3 Mart 1756'da Cambridgeshire Kontluğu'nda Wisbech'te doğdu, 7 Nisan 1836'da Londra'da öldü. Bir papazın oğludur. Hoxton Akademisi'nde papazlık eğitimi gördü. 1778-1783 arasında papaz olarak görev yaptı. Daha sonra tanrıtanımaz görüşleri benimsedi ve yaşamı boyunca toplumsal reformları gerçekleştirmek için çaba gösterdi. Bir yandan toplumsal araştırmalar yaparken, diğer yandan görüşlerini yaygınlaştırmak amacıyla romanlar yazdı.

Godwin'in en ünlü yapıtı 1793'te yayımlanan *An Enquiry Concerning the Principles of Political Justice and Its Influence on General Virtue and Happiness*'tir ("Siyasal Adaletin İlkeleri ve Genel Erdem ve Mutluluk Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Araştırma"). Godwin bu kitabında aklın ve adaletin egemen olduğu eşitlikçi bir toplumu savunmaktadır. Godwin aklın rehberliğinde hareket eden insanların gelecekte mükemmel bir hale geleceklerine ilişkin iyimser bir inanca sahiptir. Ona göre insanlığın ilerlemesi için insan aklını zehirleyen ve güdük bırakan papazlık mesleğinin, soyluluk kurumlarının ve baskıcı yasaların kaldırılması gerekir. Godwin, varolan hükümetleri baskıcı bir niteliğe sahip olmakla eleştirmiştir. Ona göre geleceğin toplumunda insanlar sınırsız olarak artan bir akılcılığa ve eşitliğe doğru ilerleyecektir. Bu toplumda, herkes emeğin ortak ürünlerinden kendi gereksinimi oranında yararlanacaktır. Merkezi bir otoritenin bulunmadığı bu toplumda bireyler kendilerini özgürce geliştirebilecektir. Bu yeni toplumun kurulması için akla karşı bir saldırı olarak gördüğü şiddete başvurulmasına karşı çıkan Godwin, sorunun çözümünün akılcı olanın herkes tarafından kabul edilmesine bağlı olduğunu savunmuştur.

Godwin toplumda varolan mülkiyet ilişkilerini de eleştirmiştir. Ona göre mülkiyet ancak kullanan açısından bir yararlık taşıdığı ve akla dayandığı ölçüde meşrudur. Bu ise, mülkiyet aracılığıyla elde edilen ürünlerin herkesin gereksinimleriyle orantılı olarak dağıtılması ile olasıdır. Kalıtımsal mülkiyete dayalı varolan sistem eşitsiz ve adaletsiz bir sistemdir. Eşitsizliğin temel nedeni hükümetin koruduğu miras hakkıdır. Godwin'e göre varolan toplumsal sistem içinde işçiler geçimlerini sağlamak için asgari olanın ötesinde birşey alamamakta, değer fazlasına zenginlerce el konmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *An Enquiry Concerning the Principles of Political Justice and Its Influence on General Virtue and Happiness*, 1793, ("Siyasal Adaletin İlkeleri ve Genel Erdem ve Mutluluk Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Araştırma"); *The Adventures of Caleb Williams*, 3 cilt, 1794, ("Caleb Williams'ın Maceraları"); *Saint Leon*, 1799; *Fleetwood*, 1805; *Of Population, an Answer to Malthus*, 1820, ("Nüfus Konusunda Malthus'a bir Yanıt"), *History of the Commonwealth of England*, 4 cilt, 1823-1828, ("İngiliz Uluslar Topluluğunun Tarihi").

• KAYNAKLAR: H.N.Brailsford, *Shelley, Godwin and their Circle*, 1913; F.K.Brown, *The Life of William Godwin*, 1926; G.Woodcock, *William Godwin*, 1946.

GOEBBELS, Joseph Paul
(1897-1945)

Alman siyaset ve devlet adamı. Nasyonal Sosyalist Parti'nin propaganda etkinliklerini yürütmüştür.

29 Ocak 1897'de Rheydt'te doğdu, 1 Mayıs 1945'te Berlin'de öldü. Orta halli bir fabrika kâtibinin oğludur. Ailesinin özverisi ve Katolik örgütlerin sağladığı burslarla yükseköğrenim gördü. Ayağının sakat olması nedeniyle I.Dünya Savaşı'nda geri hizmete alındı, daha sonra da tüm askeri hizmetlerden muaf tutuldu. 1922'de Heidelberg Üniversitesi'nde dil-edebiyat dalında doktorasını verdi.

Goebbels, 1924'te Gregor Strasser'in etkisiyle Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne (NSAİP) girdi. 1924-1926 döneminde partinin çeşitli yayınlarında yayın yönetmeni olarak çalıştı. 1925'te ilk kez Hitler'le karşılaştı ve bu karşılaşmadan çok etkilendi. Parti içinde sol kanadı temsil eden Strasser ile sağ kanadı temsil eden Hitler arasındaki çatışmada Hitler'in yanında yer aldı. Bu seçimi, 1926'da Hitler tarafından partinin Berlin il başkanlığına atanmasına neden oldu. Berlin'de *Der Angriff* (Saldırı) adlı parti dergisini kurdu ve yönetimini üstlendi. 1928'de milletvekili oldu ve aynı yıl partinin propaganda işleriyle görevlendirildi. Sistemli bir biçimde propaganda etkinliklerine başlayan Goebbels tüm iletişim araçlarını kullanarak Hitler'in kişiliği çevresinde bir önder (Führer) efsanesi yarattı. Coşkulu kutlamaların ve gösterilerin yanında, parti ileri gelenlerinin düzenli olarak halk karşısında konuşmalar yapması gelenekselleşti.

1933'te Nasyonal Sosyalist Parti'nin iktidara gelmesinde önemli bir payı olan Goebbels, aynı yıl kurulan Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı'nın ve Kültür Dairesi'nin başına getirildi. Partinin izlediği siyasetin yaygınlaştırılması ve benimsetilmesinin yanında Almanya'daki düşünsel ve günlük yaşamı Nazizm ideolojisi doğrultusunda biçimlendirecek önlemler aldı. Eğitim, basın-yayın, sanat devlet denetimi altına alındı. Yahudi sanatçılar ve bilim adamları görevlerinden alınarak, toplama kamplarına gönderildi ve yapıtları yasaklandı.

II.Dünya Savaşı'nın başlangıcında etkinliği azalmaya başlayan Goebbels 1943 Stalingrad yenilgisi ve Afrika'daki yenilgilerden sonra kitlelerin umutsuzluğunu gidermek üzere yeniden ön plana çıktı. Düzmece öykülerden yararlanarak halkı Almanya'nın içinde

bulunduğu güç durumu aşıp zafere ulaşacağına inandırmaya çalıştı. 1944'te Hitler tarafından savaş kahramanı ilan edildi ve topyekün savaşı yönetmekle görevlendirildi. Ağustos 1944'te Berlin Spor Sarayı'nda topyekün savaş üzerine etkileyici bir konuşma yaptı. Savaşın kaybedildiğinin kesinleşmesi üzerine Hitler'in Alman halkının tümden yok edilmesi önerisini destekledi. Vasiyetnamesinde kendisini Reich'a (İmparatorluk) başbakan adayı gösteren Hitler'e sonuna kadar sadık kaldı. Berlin'de son sokak savaşları verildiği sırada, Hitler'in intiharından birkaç saat sonra tüm ailesiyle birlikte zehir içerek intihar etti.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Das Buch Isidor*, 1928, ("İsidor'un Kitabı"); *Kampf um Berlin*, 1932, ("Berlin İçin Kavga"); *Das erwachende Berlin*, 1934, ("Uyanan Berlin"); *The Goebbels Diaries, 1942-1943*, (ö.s.), L.P.Lochner (der.), 1948, ("Goebbels'in Anıları, 1942-1943"); *Das Tagebuch von Joseph Goebbels, 1925-1926*, (ö.s.), H.Heiber (der.), 1960, ("Joseph Goebbels'in Günlüğü").

• **KAYNAKLAR:** E.K.Bramstedt, *Goebbels and National Socialist Propaganda, 1925-1945*, 1965; R.Manvell ve H.Fraenkel, *Dr.Goebbels: His Life and Death*, 1960.

• **BAKINIZ:** HITLER.

GOEPPERT - MAYER, Maria

Bak. MAYER, Maria Goeppert

GOES, Hugo van der
(1440-1482)

Flaman, ressam. 15.yy Flaman resminin çeşitli eğilimlerini kendine özgü bir üslup içinde birleştirmiştir.

Belçika'nın Gand kentinde doğdu, Brüksel yakınlarındaki Roode Kloster'de (Rouge-Cloitre) öldü. Yaşamı üstüne çok az bilgi vardır. Doğum yeri ve tarihi de kesin değildir. Bazı uzmanlara göre Gand'ta değil, Ter Goes'de (Zeeland) doğmuştur. 1467'de Gand kenti ressamlar loncasına usta ressam olarak kabul edildi. 1474'te lonca başkanı seçildi. Bu görevde bir yıl kaldıktan sonra Roode Kloster Manastırı'na çekildi. Kutsal Roma İmparatoru I.Maximilian onu manastırda ziyaret ederek onurlandırdı. 1481'de Köln'e yaptığı bir geziden sonra ussal dengesini yitirdi. Sinir bunalımları ve kendini öldürme denemeleri arasında, resim yapmayı ölümüne değin sürdürdü.

Goes'un hangi ressamın yanında yetiştiği bilinmemektedir ama üslubundan Van Eyck kardeşlerin, Campin'in, Dieric Bouts'un, Rogier van der Weyden'in ve ykş. 1460-1480 arasında etken olan Gandlı ressam Justus'un (Joos van Wassenhove) sanatlarını çok yakından tanıdığı anlaşılmaktadır. Bu ressamlardan başka bazı Fransız, Alman, hatta İtalyan sanatçılarının etkilerini içerse de sanatı özgün bir yapıya sahiptir. Bu nedenle yalnız döneminin değil, Flaman resminin en büyük ustalarından biri sayılır.

Çağdaşı olan öbür ressamlar gibi Goes de armalardan şenlik pankartlarına, gemi yelkenlerine dek birçok süsleme işi yapmıştır. Bunların dışındaki yapıtlarının tümü değişik alanda dinsel nitelikli resimler ya da çoğunlukla dinsel bir bağlam içinde ele alınmış zengin kişilerin portrelerinden oluşur. En ünlü yapıtı, eni 5,5 m'yi bulan *Çobanların Bağlılık Sunuşu* adlı mihrap resmidir. Bu yapıt Mediciler'in temsilcisi olarak Bruges'da bulunan Tommaso Portinari tarafından ısmarlandığı için *Portinari Mihrap Resmi* olarak da bilinir. Yapılışından kısa bir süre sonra Floransa'daki Santa Maria Nuova Kilisesi'ne bağışlanmıştır. Bu triptikonun (üç parçalı resim) bir panosunda Aziz Antonius, Aziz Tomas ve Tommaso Portinari, orta panosunda *Çobanların Bağlılık Sunuşu* ve üçüncü panosunda da Azize Margaret, Azize Magdalena ve Portinari'nin eşiyle çocuğu canlandırılmıştır. Genelde Goes'un üslubunun niteliklerini açıkça ortaya koymasına karşın, biçimsel açıdan Van Eyck'ın gerçekçiliği Justus'un anıtsallığı ve Weyden'in çizgi kıvraklığının bir bireşimi niteliğindedir. Özellikle orta panoda ve tüm figürlerin işlenişinde Eyck'ın ayrıntıcı kesinliği ve Weyden'in çarpıcı anlatımı duyumsanır. Renk uyumu ise, mora kaçan parlak kırmızılar, toprak renkleri, deniz mavisi ve yeşilin şiddetli tonları üstüne kuruludur. Goes bu resminde, Orta Çağ kitap resimlerinden kaynaklanan ve yaşadığı günlerde artık geride kalmış olan hıyerarşik boyutlandırmayı(figürlerin perspektife göre değil de, önemlerine göre büyük ya da küçük çizilmesi) kullanmıştır.

Portinari Mihrap Resmi

Portinari Mihrap Resmi ikonografik kuruluş ve içerdiği simgeler açısından benzerlerinden çok daha karmaşık ve zengindir. Örneğin orta panodaki Aziz Yusuf figürü dinsel olaylar bağlamı içinde tutarlılığı, resmin biçimsel kuruluşu içinde de dengeyi temsil eder. Aziz Yusuf'un arkasına düşen sütun Bakire Meryem'in İsa'yı doğururken yaslandığı varsayılan dayanaktır. Bu sütun doğum olayına gönderme yaptığı gibi, Hıristiyanlık'ın gelecekteki yükselişini de simgeler. Harabeler ve arka plandaki boş havra ise, Hıristiyanlık'tan sonra Musevilik'in ortadan kalkacağına işaret eder. Geleneksel ikonografiye eklenmiş olan bunun gibi daha birçok öğe, konunun bilinen öyküsü dışındaki bağlantıların anlaşılmasını oldukça güçleştirir. Bu simgeci tutum, Goes'u geleneksel Flaman resim anlayışı ile bağlayan özelliklerin başında gelir.

Dinsel Simgeler

Portinari Mihrap Resmi'nin orta panosunda çobanlar grubu yalnızca Goes'un değil, 15.yy Flaman resminin de en ilginç örneklerinden biridir. Goes'un çobanları, birçok başka resimde olduğu gibi çoban kılığına bürünmüş soylular ya da çoban olsalar bile soylu davranışlar içinde kişiler değil, gerçek çobanlardır. Bu bakımdan Goes, dinsel konularda soylular kadar köylüleri de betimleyen ilk ressamlardan biridir. Onun köylüleri, tıpkı soylular gibi, dinsel ışıkla aydınlanmaya değer, inanmış kişilerdir. Öte yandan yaşadıkları olağanüstü olay nedeniyle yüzlerine yansıyan şaşkınlık, mutluluk, coşku ve heyecan gibi duygular, yapıtın öbür figürlerinin resmi ve törensel havasıyla tam bir karşıtlık oluşturur. Nerdeyse bir psikolojik inceleme düzeyinde ele alınmış olan bu yüz anlatımları kompozisyonun, biçimsel değilse bile, duygusal odak noktasıdır. Bu tutum Goes'un bundan sonraki sanat arayışının da temelini oluşturur.

Yüzlerdeki duygu anlatımı

Goes'un fizyonomiye bağlı yüz anlatımını verme

tutkusu, son yapıtı olduğu kabul edilen *Bakire Meryem'in Ölümü* adlı resimde doruk noktasına ulaşır. Meryem'in ölümü karşısındaki tepkilerinin ve duygusal gerilimin genel havasına karşın, havarilerin her birinin yüz anlatımı kendine özgü kişisel ve ruhsal özellikleri de yansıtır. Goes'un büyük bir coşkuyla bu tür yüz anlatımlarına yönelmesi ile delilik düzeyindeki kendi ruhsal durumu arasında çeşitli bağlantılar olduğu ileri sürülmüştür.

Goes gerek kendi döneminde, gerekse daha sonra Flaman ve Alman resmini, Martin Schongauer, Moulin Ustası ve Gerard David gibi sanatçıları etkilemiştir. Ama özellikle *Portinari Mihrap Resmi*, başta Ghirlandaio ve Lorenzo de Aredi olmak üzere birçok İtalyan ressamı üstünde derin izler bırakmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Çobanların Bağlılık Sunuşu (Portinari Mihrap Resmi)*, 1475-1476, Uffizi, Floransa; *Bakire Meryem'in Ölümü*, 1478-1480, Halk Müzesi, Bruges/Belçika; *Erkek Portresi*, Metropoliten Sanat Müzesi, New York; *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu*, Devlet Müzesi, Berlin; *Bakire Meryem, Çocuk İsa, Azize Anne ve Bir Soylu*, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel.

- KAYNAKLAR: V.Dennis, *Hugo van der Joes*, 1956; M.J.Friandler, *Hugo van der Goes (Early Netherlandish Painting, IV)*, 1969; F.Winkler, *Das Werk des Hugo van der Goes*, 1964.

- BAKINIZ: G.DAVID, GHIRLANDAIO, SCHONGAUER, VAN EYCK, WEYDEN.

Johann Wolfgang von Goethe

GOETHE, Johann Wolfgang von (1749-1832)

Alman şair, tiyatro yazarı ve romancı. Alman edebiyatındaki Coşkunluk akımının (Sturm und Drang) ve Klasik Dönem'in Schiller'le birlikte en önemli temsilcisidir.

28 Ağustos 1749'da Frankfurt am Main'da doğdu, 22 Mart 1832'de Weimar'da öldü. Babası Johann Kaspar Goethe varlıklı bir aileden geliyordu; annesi Elisabeth Textor ise bir memur ailesinin çocuğuydu. Goethe'nin Aydınlanma Dönemi'nin ideallerine göre yetişmesini isteyen babası, onun küçük yaşlarda Fransızca, Latince ve Eski Yunanca öğrenmesini sağladı. Avusturya ile birleşen Fransızlar 1759'da Frankfurt'u işgal etmişlerdi. Goetheler'in evi iki buçuk yıl süreyle Fransız komutanın karargâhı oldu. Güzel sanatlara ve özellikle resme meraklı olan komutanın ve evden eksik olmayan konukların varlığı, Goethe'nin daha çocuk yaşta görsel sanatlara karşı büyük bir ilgi duymasına yol açtı. O yıllarda kentte gösteriler yapan bir Fransız tiyatro topluluğunun oyunlarını sürekli izlediği için Fransız edebiyatını da küçük yaşta tanıdı.

Gençlik dönemi ▸

1765'te Leipzig'e giderek üniversiteye girdi, babasının isteğine uyarak hukuk okumaya başladı. Bir yandan da edebiyat ve sanatla uğraşmayı sürdürdü. 1768'de hastalanarak Frankfurt'a döndü. Orada kaldığı iki yıl boyunca, annesinin yakınlarından Susanna Katherina von Klettenberg adlı dindar bir kadının etkisiyle dine ve mistisizme yöneldi. İyileştikten sonra öğrenimini sürdürmek amacıyla Strasbourg'a gitti. Burada geçirdiği 1770-1771 yıllarında Herder'le aralarında büyük bir dostluk kuruldu. Hukuk öğrenimini bitirdikten sonra staj yapmak amacıyla 1772'de Wetzlar'a gitti. 1775'te tanıştığı genç Weimar Dükü Karl August, Goethe'yi Weimar'a çağırdı, onu kendine özel elçilik danışmanı atadı ve 1782'de "von" unvanını verdi.

Goethe 1786'da Roma'ya gitti. İtalya'da geçirdiği yıllar onun yaşamında büyük önem taşır. Burada çeşitli görsel sanat yapıtlarını yakından tanıma olanağı buldu. Daha sonra geçtiği Sicilya'da ise doğa bilimleriyle uğraştı. Özellikle botanik çalışmaları yaptı. İtalya'dan döndükten sonra soylular çevresinden olmayan Cristiane Vulpius'la evlendi. Bu evlilikten beş çocukları oldu, ancak içlerinden yalnız ilk oğulları August yaşadı.

Goethe 1794-1805 arasında Jena'da oturdu. Burada Schiller'le tanıştı. Aralarında sağlam bir dostluk oluştu. 1805'te Schiller ölünce Goethe büyük bir yalnızlığa düştü, daha sonra Weimar'a taşındı.

Goethe'nin sanat yaşamı, gösterdiği gelişmeye uygun olarak üç evrede değerlendirilir: Leipzig, Strasbourg, Frankfurt yıllarını kapsayan ve 1775'e değin süren "gençlik dönemi", Weimar'da geçirdiği on yılı, İtalya yolculuğunu, Schiller'le olan dostluk yıllarını kapsayan 1775-1805 arasındaki "klasik dönem" ve Schiller'in ölümünden kendi ölümüne değin süren 1805-1832 arasındaki "geç dönem" ya da "yaşlılık dönemi".

Goethe 1765'te Leipzig'e gittiğinde değişik bir kentle ve yepyeni bir yaşama biçimiyle karşılaşmıştı. Sanat çevrelerinde ise gerçek duygulardan çok, yapmacık aşklara yönelen, yaşamı eğlenceli bir oyun olarak alan, hafifmeşrep Rokoko düşüncesi etkinliğini sürdürmekteydi. Bu çevrede geçerli dünya görüşünü hiçbir zaman benimsememesine karşın, Goethe de bu oyuna katıldı. *Anette-Lieder* ("Anette İçin Şarkılar") adı altında topladığı şiirleri o günlerin ürünüdür. Üç yıl sonra Frankfurt'a döndüğünde yazdığı *Die Mitschuldigen* ("Suça Katılanlar") adlı oyunu da Leipzig yaşantılarını yansıtır. Oyun, bu yıllarla bir hesaplaş- ◂

ma gibidir. Bu aslında onun tüm yaşamı boyunca izleyeceği bir tutumdur. Sonraları da çok kez, umutsuzluğa düşmesine yol açan yaşantılarını, hemen bir yapıta konu yaparak olayları nesnelleştirmiş, onlara dışardan bakmış, böylelikle de onlardan uzaklaşmıştır.

Goethe gerçek kişiliğini ancak 1770'te gittiği Strasbourg'da bulmuştur. Coşkunluk *(Sturm und Drang)* yılları olarak anılan bu dönemde gelişmesine yardımcı olan başlıca iki etken, yazar ve düşünür Herder'le kurduğu dostluk ve bir papazın kızı olan Friederike Brion'a duyduğu aşktır. "Willkommen und Abschied" ("Kavuşma ve Ayrılış") ve "Mailied" ("Mayıs Şarkısı") adlı şiirleri ondaki bu yeni gelişmenin ürünleridir. Bunlar, bir yazarın kişisel yaşantısına dayanan, onun gerçek duygularını yansıtan "yaşantı şiiri" türünün ilk örnekleridir. *Die neuen Lieder* ("Yeni Şarkılar") adı altında topladığı bu şiirlerde doğa da, artık süsleyici bir dekor niteliğinden çıkmış, canlı bir yaşantı ve şiirlerin asıl konusu, yani amacı olmuştur. 1771'de bitirdiği *Götz von Berlichingen* adlı oyunu Coşkunluk akımının tiyatro alanındaki en iyi örneklerinden sayılır.

1774 yılı, Goethe'nin yaratıcılığında doruk noktasını oluşturur. Ölçü tanımayan, gem vurulmamış duyguların dile getirildiği "Wanderer's Sturmlied" ("Gezginin Fırtına Şarkısı") "Prometheus", "Ganymed" gibi bir dizi "övgü şiiri"ni hep bu yılda yazmıştır. Onu roman yazarı olarak dünya ölçüsünde üne kavuşturan *Die Leiden des jungen Werther* de (Genç Werther'in Acıları) bu yılda basılmıştır. Romanın konusu iki ayrı olaya dayanır: Goethe'nin, bir arkadaşının nişanlısı olan Charlotte Buff'a duyduğu umutsuz aşk ve başka bir arkadaşının evli bir kadına âşık olarak kendini öldürmesi. Werther'in iç dünyasının gelişimini yansıtan bu yapıt, İngiliz romanından kaynaklanan ve o yıllarda Almanya'da da yaygınlaşmış olan, mektup-roman türündedir. Aklı değil de duyguyu, insan ruhunu, düş gücünü ilk kez bu denli yüceltmesi, panteist bir görüşle Tanrı'nın varlığını insanın kalbinde ve doğanın her bir zerresinde bulması açısından Werther, Alman edebiyatında yeni bir çığır açmış, sonraları modern Alman romanının başlangıcı olarak nitelenmiş, Almanya dışında da büyük yankı uyandırmıştır.

1775'te Weimar'a gittikten sonra artık Goethe için günlük yaşamında bazı sorumluluklar yükleneceği, nesnel değerlere önem vereceği, ölçüsüzlükten kaçınacağı yeni bir dönem başladığı izlenir. Bu yeni dünya görüşünü kazanmasında, Weimar'da tanışıp âşık olduğu Frau von Stein'ın kişiliğinin etkisi de büyüktür. 1778'de "Fischer" ("Balıkçı") ve "Erlkönig" ("Cinler Kralı") gibi, insanın doğa güçleri karşısında güçsüz kalışını anlatan baladlarını, ertesi yıl da *Iphigenie auf Tauris* (İphigenie Tauris'de) adlı oyununu yazmıştır. Iphigenie'nin kişiliğinde sevgiye ve ölçülü olmaya dayanan bir insanlık idealini gerçekleştirmiştir. Iphigenie, Lessing'in *Nathan der Weise*'si (Bilge Nathan) ve Schiller'in *Don Carlos*'uyla birlikte Alman edebiyat tarihinde, "insanlık ideali"nin işlendiği üç temel tiyatro yapıtından biridir.

Bu klasik dönemin bir başka ürünü de 1780-1787 arasında yazılan *Turquato Tasso* adlı oyundur. Goethe burada, gerçek dünyayla ilişkisi bulunmayan şair Tasso ile onun dışında kaldığı gerçekliğin çatışmasını sergiler. Coşkunluk döneminin tersine, Goethe artık içinde yaşadığı gerçek dünyanın gücüne inanmakta, topluma büyük önem vermektedir.

1786'da çıktığı ve iki yıl süren İtalya gezisini daha sonra "İtalya Yolculuğu" adlı bir yazısında anlatacaktır. O yıllarda onun için "bakmak", "görmek", "incelemek" kavramları önem kazanmıştır. Bir nesneyi somut olarak ele alıp, onu incelemeye yönelir, bitkiler üzerine araştırmalar yapar.

Klasik dönemin değişik bir yapıtı da *Reineke Fuchs* (Kurnaz Tilki) adındaki manzum destandır. Konusu, hayvanlar kralı aslanla dalkavuk tilki ve çevrelerindeki başka hayvanlar arasında geçen bu yapıt, Goethe'nin o yıllarda yakından tanıdığı Wei-

Oluşum Romanı (Bildungsroman)

Oluşum romanı tür olarak zaman zaman gelişim romanı ile karıştırılmış, "gelişim" ve "oluşum" kavramları bir tutulmuştur. Oysa ikisi arasında özleri ve amaçları açısından farklılık vardır. Gelişim romanı, kahramanının yaşamöyküsünü, çocukluğundan yaşlılığına dek geçirdiği gelişimi ana çizgileriyle öyküler. Fielding'in* Tom Jones, Dickens'ın* David Copperfield gibi romanları, Alman edebiyatı dışında da karşılaşılan bu türün örnekleri arasındadır. Oysa oluşum romanı salt Alman edebiyatına özgü bir türdür. İlk ve en önemli örneği Goethe'nin Wilhelm Meister's Lehrjahre (Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları) adlı romanıdır. Goethe burada "oluşum" kavramını ilk kez Alman edebiyatındaki Klasik dönemde geçerli düşünceler doğrultusunda kullanmış, bununla bireyin, içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesini, uyum sağlamasını anlatmıştır. Wilhelm Meister'in yaşamı boyunca geçirdiği evreleri gösteren romanda, onun düştüğü her yanılgının bir değeri vardır. Bu oluşum süreci içinde bireyin karşılaştığı her tür uyumsuzluk ve çevresiyle arasında geçen her çatışma, onun olgunluk ve uyuma erişme yolunda geçmesi gereken zorunlu aşamalardır. İnsanın bu yolun sonunda kazanacağı kişilik, yeryüzünde ulaşabileceği en büyük mutluluktur. Burada kullanılan "oluşum" (Bildung) kavramı, hem kişiliği oluşana dek kişinin geçtiği yolu, yani oluşum sürecini, hem de sonunda ulaştığı ideal durumu, yani amacı içermektedir.

Goethe'den sonra Romantik dönemde de Jean Paul'un Flegeljahre ("Saygısızlık Çağı"), Novalis'in* Heinrich von Ofterdingen, Hölderlin'in* Hyperion romanları gibi bu türün örneklerine rastlanmışsa da, oluşum kavramının anlamı giderek değişmiştir. 20.yy'ın ilk yarısında Thomas Mann'ın* Zauberberg (Sihirli Dağ) ve Hermann Hesse'nin* Glasperlenspiel ("İncik Boncuk Oyunu") romanlarından sonra Alman edebiyatında bu türün örneklerine rastlanmaz.

◄ *Klasik dönemi*

mar Sarayı'ndaki yaşamın bir taşlamasıdır.

Wilhelm Meister's Lehrjahre'yi (Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları) tamamladığı 1796 yılı, Goethe'nin Schiller'le dostluk kurduğu döneme rastlar. Bu dostluk her ikisi için de verimli olmuştur. Örneğin Alman edebiyatında "baladlar yılı" olarak anılan 1797, gerek Goethe'nin, gerekse Schiller'in en önemli baladlarını yazdıkları yıldır.

Geç dönemi

1805'te Schiller'in ölümü, Goethe'nin sanat yaşamında bir dönemin daha son bulmasına yol açmıştır. Bundan sonraki ürünleri gerek dil, gerekse üslup açısından bir önceki dönemin yapıtlarından ayrılır. Goethe bu son dönemde, nicelik bakımından da çok sayıda ürün vermiştir. Üçüncü büyük romanı, *Wahlverwandtschaften*'i (Gönül Bağları) tamamlamış, *Wilhelm Meister*"in ikinci bölümü olan *Wilhelm Meister's Wanderjahre*'yi (Wilhelm Meister'in Seyahat Yılları) ve geniş kapsamlı lirik yapıtı *Der West-östliche Diwan*'ı (Divan-ı Şarkî) yazmıştır. Bu sonuncusunda 14.yy'da yaşamış İranlı şair Hafız'ın etkisinde kalmış, onun gazellerinin biçim ve uyak özelliklerinden çok, özünü örnek almıştır. *Divan-ı Şarkî*, Doğu ve Batı'nın şiir dünyalarını bağdaştırması açısından önem taşır.

Goethe'nin, ilk kez 1770-1771'de ele aldığı, bütün yaşamı boyunca da yazmayı sürdürdüğü başyapıtı *Faust*'un tamamlanması da bu son dönemde olmuştur. Dram, birinci bölümün başındaki önoyun'da, Tanrı ile şeytan Mephisto'nun girdikleri bahis üzerine kurulmuştur. Tanrı, mutlak olana özlem duyan Faust'un, yanlış adımlar atsa da yanılmayacağına güvenmektedir. Mephisto ise kendi gücüne güvenir, Faust'u kandırabileceğini düşünür. Faust yaşamı boyunca Şeytan'ı kullanır, ondan yararlanır, ama onun hizmetine girmez. Mephisto, sürekli kötülük etme çabasına karşın iyiye hizmet eden bir güç niteliğindedir. Faust ise hırslı, etkin, yılmak bilmeyen, en zor anlarda bile karamsar olmayan insanı simgeler.

Gerek yaşadığı sürece, gerekse ölümünden sonra Goethe'nin Alman edebiyatı üstünde etkisi büyük olmuştur. Yaşadığı sırada en büyük ilgiyi *Werther* romanı görmüş, ona bir anda dünya ölçüsünde bir ün sağlamış, çeşitli dillere çevrilmiştir. Ölümünden sonra ise Goethe, Alman edebiyatının değişik dönemlerinde farklı biçimde değerlendirilmiştir. 1849'da doğumunun 100.yılına fazla bir ilgi gösterilmemiş, oysa on yıl sonra Schiller'in doğumunun 100.yılı büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. 1830'larda "das junge Deutschland" (Genç Almanya) hareketine katılanlar, gerçekçi yanı ağır basan düşünceleriyle, Goethe'yi yeterince anlamamışlar, ona karşı çıkmışlardır. 1870'lerde Bismarck döneminin liberalleri Goethe'nin daha çok klasik yanına yönelmişlerdir. 20.yy'a geçildiği günlerde ise Goethe'nin gençlik çağının coşkunluk yıllarına büyük bir hayranlık uyanmıştır. 1860'tan sonra tüm yapıtlarının bir arada yayımlanmaya başlaması, onun gerçek kişiliğinin kendinden sonraki kuşaklarca öğrenilmesine olanak hazırlamıştır.

Alman edebiyatının her döneminin yazarları üstünde Goethe'nin etkisi izlenir. Örneğin G.Keller *Der grüne Heinrich* (Yeşil Heinrich) romanına Goethe'nin oluşum romanı *Wilhelm Meister*'i örnek almıştır; T.Mann, onun hem yapıtlarını, hem de yaşamını ve kişiliğini incelemiş, hatta Goethe'yi *Lotte in Weimar* ("Lotte Weimar'da") adlı romanının konusu yapmıştır; günümüzde ise Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden Ulrich Plenzdorf'un 1972'de yayımlanan *Die neuen Leiden des jungen W.* ("Genç W.'nin Yeni Acıları") adlı romanı, Goethe'nin Werther'ini yeniden gündeme getirmiştir. Ölümünün 150.yıldönümü olan 1982'nin tüm dünyada "Goethe yılı" olarak değerlendirilmesi de, onun, önemini günümüzde de evrensel boyutlarda koruduğunu göstermektedir.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Anette-Lieder*, 1765-1768, ("Anette İçin Şarkılar"); *Die neuen Lieder*, 1770, ("Yeni Şarkılar"); *Römische Elegien*, 1789, ("Roma Ağıtları"); *Westöstlicher Diwan*, 1819, (Divan-ı Şarkî); *Marienbader Elegien*, 1823, ("Marienbad Ağıtları"). **Oyun:** *Die Laune des Verliebten*, 1767, ("Sevgilinin Keyfi"); *Die Mitschuldigen*, 1770, ("Suça Katılanlar"); *Götz von Berlichingen*, 1773, (Demir Elli Şövalye von Berlichingen); *Clavigo*, 1774, (Clavigo Kardeşler, 1965); *Stella*, 1776, (Stella, 1946); *Iphigenie auf Tauris*, 1786-1787, (Iphigenie Tauris'de, 1943); *Egmont*, 1787, (Egmont, 1966); *Turquato Tasso*, 1790, (Turquato Tasso, 1949); *Faust I*, 1808; *Faust II*, (ö.s.), 1832. **Roman:** *Die Leiden des jungen Werther*, 1774, (Genç Werther'in Acıları, 1973); *Wilhelm Meister's theatralische Sendung*, 1777, (Wilhelm Meister'in Tiyatroculuğu, 1942); *Wilhelm Meister's Lehrjahre*, 1796, (Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları, 1945); *Die Wahlverwandtschaften*, 1809, (Gönül Bağları, 1977); *Wilhelm Meister's Wanderjahre*, 1829, (Wilhelm Meister'in Seyahat Yılları, 1945). **Destan:** *Reineke Fuchs*, 1793, (Kurnaz Tilki, 1981); *Hermann und Dorothea*, 1797, (Hermann'la Dorothea, 1944). **Mektuplar:** *Briefwechsel zwischen Schiller und Goethe*, 1828, ("Schiller'le Goethe'nin Mektupları"). **Otobiyografi:** *Aus meinem Leben, Dichtung und Wahrheit*, 1811, (Kendi Hayatımdan, Şiir ve Hakikat, 1954); *Italienische Reise*, 1816, (İtalya Seyahati, 1957).

- **KAYNAKLAR:** G.Aytaç, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, 1983; A.Bielschowsky, *Goethe*, 1896-1903; H.Böhm, *Goethe, Grundzüge seines Lebens und Werkes*, 1944; R.Buchwald, *Goethe-Zeit und Gegenwart, die Wirkungen Goethe's in der deutschen Geistesgeschichte*, 1949; B.Croce, *Goethe;* G.Fricke-M.Schreiber, *Geschichte der deutschen Literatur*, 1974; H.A.Korff, *Geist der Goethe-Zeit*, 1923-1940; G.Lukacs, *Goethe und seine Zeit*, 1947; T.Mann, *Goethe als Repräsentant des bürgerlichen Zeitalters*, 1932; F.Martini, *Die Goethe-Zeit*, 1949; G.Müller, *Kleine Goethe Biographie*, 1948; R.Rolland, *Goethe und Beethoven*, 1948; K.Vietor, *Goethe, Dichtung, Wissenschaft, Weltbild*, 1949; B.von Wiese, *Die deutsche Tragödie von Lessing bis Hebbel*, 1948; H.M.Wolff, *Goethe's Weg zur Humanität*, 1951.

- **BAKINIZ:** HEINE, HERDER, G.E.LESSING, SCHILLER.

GOFFMANN, Erving
(1922)

Kanadalı sosyolog. Simgesel etkileşimcilik yaklaşımına önemli katkılarda bulunmuştur.

11 Haziran 1922'de Manville kentinde doğdu. 1945'te Ontario Üniversitesi'ni bitirdikten sonra ABD'ye gitti. 1953'te Chicago Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. 1958-1968 arasında Berkeley Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı, 1968'de Philadelphia

Üniversitesi'ne geçti. Amerikan Sanat ve Bilimler Akademisi'nin üyesidir.

Goffmann, ilk çalışmalarında, insanlar arasındaki etkileşimi bir tiyatro oyunu olarak ele almıştır. Yaşam adlı sahnenin oyuncuları olan bireyler, kendilerine ilişkin imgeleri başkalarına sergileyerek kimliklerini oluşturur, korur ve öbür insanlarla karşılaşmaları sırasında uyulmasını istedikleri kuralları geliştirirler. Toplumsal yapının özü bu kurallardır.

Goffmann'a göre kişilik, özün başkalarına sunulması, tanıtılmasıdır. Her karşılaşmada öz yeni bir sınavdan geçer ve yeniden tanımlanır. En ünlü kitaplarından biri olan *Presentation of Self in Everyday Life*'da ("Günlük Yaşamda Özün Sunumu") özün, başkalarını etkilemek üzere "gerçek ben" olarak sunulmuş toplumsal bir yapılanma olduğunu gösterir. Öze sürekli olarak yeni bir biçim ve nitelik kazandırılır. Her rolde oyuncuyu bekleyen bir "gizli öz" vardır. Bu o rol için toplumca belirlenmiş bir idealdir.

Goffmann'a göre sapkın kişi bir kural-kırıcıdır. Kural-kırıcı kişi, toplum tarafından belli bir sapkınlık kategorisine göre damgalanır ve bu damga onun temel ayırt edici niteliği olarak görülür. Goffmann, bir toplum içinde normal ve uygun olarak kabul edilenden farklı özelliklere "damga" (stigma) adını verir. Toplum, damgalanan bireyden hep aynı davranış biçimini beklerken, damgalı kişi de süreç içinde kendine yakıştırılan bu yeni rolü benimser ve içselleştirir.

Goffmann, bireyin akıl hastası durumuna geçmesinde, inanç sistemindeki değişimin önemli rol oynadığına inanır. Kişi, yasadışı olmasa bile, başkalarınca hoş görülmeyen davranışları nedeniyle akıl hastanesine yatırılarak toplumdan uzaklaştırılmıştır. Böylece, bir yandan aile, arkadaşlar, komşular, öte yandan polis, doktorlar, vb., resmi ve resmi olmayan toplumsal denetim mekanizmalarını oluşturarak, bireye akıl hastası tanımını yakıştırırlar. Akıl hastanesinde kimliğinden soyunarak, uyum mekanizmalarıyla yeni bir öz geliştiren kişinin olumlu, özel ve saygıdeğer özü unutulur, davranışı önceden kestirilemez kişi gözüyle bakılır ve ondan hastalığını kabullenmesi istenir.

Kurumlara ilişkin çalışmalar da yapan Goffmann, özün yalnızca kişiler tarafından yaratılmadığı, kurumsal çevrelerin etkisinin de önemli rol oynadığı sonucuna varmıştır. İncelediği hapishanelerin tümünde kişisel özgürlüğün sınırlandırılması, sınırlı iş seçimi, kişiselliğin olmayışı, cezaevi görevlileriyle tutuklular arasında toplumsal farklılık, tek cinsiyetli ortam gibi ortak özellikler olduğunu saptamış, bunları bütüncü kurumlar olarak adlandırmıştır. Herkes, kurumun gereklerine uygun olarak, önceden saptanmış ve kesin biçimde programlanmış etkinlikleri başkalarının gözleri önünde yürütme durumundadır. Bunlar, insanların özlerini değiştirmeyi amaçlayan "yeniden toplumsallaştırma" kurumlarıdır.

- YAPITLAR (başlıca): *Presentation of Self in Everyday Life*, 1956, ("Günlük Yaşamda Özün Sunumu"); *Encounters*, 1961, ("Karşılaşmalar"); *Asylums*, 1961, ("Akıl Hastaneleri"); *Behavior in Public Places*, 1963, ("Genel Yerlerde Davranış"); *Stigma*, 1964, ("Damga"); *Interaction Ritual*, 1967, ("Etkileşim Ayini"); *Frame Analysis*, 1974, ("Çerçeve Çözümlemesi"); *Gender Advertisements*, 1979, ("Cinsiyete Yönelik Reklamlar").
- BAKINIZ: G.H.MEAD, T.PARSONS.

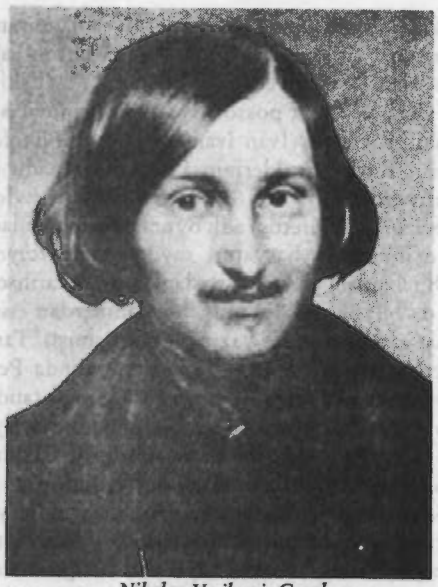

Nikolay Vasilyeviç Gogol

GOGOL, Nikolay Vasilyeviç (1809-1852)

Rus romancı ve oyun yazarı. Özellikle taşra yaşamıyla ilgili gözlemlerine dayanarak yarattığı ilginç oyun ve roman kişileriyle kendinden sonra gelmiş Rus yazarlarını etkilemiştir.

31 Mart 1809'da, Ukrayna'da Poltava Eyaleti'nin Soroçinsti köyünde doğdu, 4 Mart 1852'de Moskova'da öldü. Yoksul, ama soylu bir ailenin çocuğuydu. İlköğrenimini evde yaptı. 1821'de yatılı öğrenci olarak gittiği Niyejin Lisesi'nde okumaya büyük bir ilgi duydu ve okul gazetelerine öyküler, şiirler yazdı. 1828'de liseyi bitirdikten sonra Petersburg'a (şimdi Leningrad) gitti. Amacı yazılarıyla adını duyurmaktı. İlk şiirlerinin ilgi görmemesi üzerine büyük bir düş kırıklığına uğradı. İş için başvurduğu yerlerden de geri çevriliyordu. 1829'da, okuldayken yazmış olduğu "Hans Kyuhelgarten" adlı uzun bir şiiri "V.Alov" takma adıyla ve kendi parasıyla bastırdı. Eleştirmenlerin bu şiiri alaya almaları üzerine elindeki bütün yazılarını yaktı. ABD'ye yerleşmek amacıyla yola çıktıysa da, parası tükendiği için Lübeck'ten Petersburg'a döndü. 1830'un ilkbaharında bir bakanlıkta küçük bir memur olarak çalışmaya başladı. Bu arada Puşkin ve daha başka yazarlarla tanışarak edebiyat dünyasında kendine bir yer edinmeye çalıştı.

En verimli dönemi

En verimli dönemlerinden sayılan 1831-1836 arasında, ilk olarak iki ciltlik *Veçera na khutore bliz Dikanki* (Dikanka Akşamları) adlı öykü kitabını yayımladı. Doğup büyüdüğü Ukrayna'yı canlandıran bu öykülerin kazandığı başarı üzerine çalışmasını sürdürerek ünlü "Portre" ve "Bir Delinin Hatıra Defteri" adlı öykülerini de içeren *Arabeski*'yi ("Arabeskler") yayımladı. Gene aynı dönemde yazıp yayımladığı *Mirgorod* (Mirgorod Hikâyeleri) adlı kitabı,

eski Ukrayna'nın parlak günlerini canlandıran tarihsel romanı "Taras Bulba"yı ve küçük çiftlik sahiplerini ele alan "Starosvetskiye pomeşçiki" (Eski Zaman Beyleri) ve "Kak possorilsya İvan İvanoviç s İvanom Nikiforoviçem" (İvan İvanoviç ile İvan Nikoforoviç'in Nasıl Kavga Ettiklerinin Hikâyesidir) adlı öyküleri içeriyordu. 1835 ve 1836'da *Jenitba* (Bir Evlenme) ve *Revizor* (Müfettiş) adlı oyunlarını tamamladı. Gene aynı dönemde başyapıtı sayılan *Myortvıye duşı*'yı (Ölü Canlar) yazmaya başladı. Bir ara tarihsel olaylara da büyük ilgi duymuş, bu konulardan esinlenerek bazı uzun romanlar yazmayı tasarlamıştı. Tarihe olan merakı nedeniyle 1834-1835 ders yılında Petersburg Üniversitesi'nde tarih profesörlüğüne atandıysa da, bir süre çalıştıktan sonra bu görevinden ayrıldı.

"Müfettiş"

Rusya'dan ayrılışı

Müfettiş 1836'da Aleksandrinski Tiyatrosu'nda Çar I.Nikolay'ın da huzurunda oynandı. Çar ülkedeki yöneticilerin yozlaşmasını iğneli bir dille yeren bu oyundan hoşlanmıştı, ama basında oyuna sert eleştirilen yöneltildi. Sinirleri zayıf olan Gogol bu saldırılar karşısında Rusya'dan ayrılarak İtalya'ya gitti ve on iki yıl boyunca Avrupa'nın çeşitli ülkelerini dolaştı. Bu on iki yılın büyük bir bölümünü Roma'da geçirdi. Ünlü "Şinel" (Palto) öyküsünü 1841'de, *Ölü Canlar*'ın birinci cildini de 1842'de orada tamamladı. Üç cilt olarak tasarladığı bu yapıtında, ülkenin gerçeklerini değişik açılardan canlandırmayı amaçlıyordu. Birinci cilt büyük bir başarı kazandı. Bu ciltte Gogol Rusya'nın daha çok olumsuz yanlarını ele almıştı. Sonraki ciltlerde Rus toplumunun olumlu yanlarını da ortaya koyarak sorunlara çözüm yolları önermeyi tasarlıyor, bu nedenle işini daha bitmemiş görüyordu. İkinci cildi yazarken sık sık ruhsal bunalımlar geçirdi. Yazdıklarını beğenmediği için elyazmalarının hepsini yaktı. Daha sonra yeniden yazdığı bu bölümü bir kez daha yok etmişse de, sonradan evinde bulunan bazı elyazmaları bir araya getirilerek bugün yayımlanmış olan ikinci cilt ortaya çıkarılmıştır.

"Ölü Canlar"

Gogol'un geçirdiği ruhsal bunalımlar sırasında yazdığı *Vyarannye meste iz perepiski s druzyami* ("Dostlara Yazılan Mektuplardan Seçme Parçalar") adlı yapıtında köleliği ve Çar I.Nikolay'ın gerici tutumunu savunduğu görüldü. Gogol'un dehasını ilk kez övgüyle karşılayan o dönemin ünlü eleştirmeni Belinski de *Gogol'a Mektup*'unda onun bu tutumunu sert bir dille eleştirdi. 1848'de geçirdiği ruhsal bunalımlardan sonra giderek daha çok bağlandığı Hıristiyanlık inancıyla çalışan Gogol, Kudüs'e ve öbür kutsal yerlere bir yolculuk yaptı. Döndükten sonra *Ölü Canlar*'ın ikinci cildi üstünde yeniden çalışmaya başladı. O dönemde etkisi altında kaldığı bağnaz bir din adamının, elyazmalarını yok edip bir manastıra çekilmesini önermesi, onun dünyadan elini eteğini büsbütün çekmesine yol açtı. Moskova'daki evinde yoğunlaşan ruhsal bunalımlar içinde öldü.

Gogol'un yapıtları değişik dönemlerde, değişik çevrelerde gerçekçi, romantik, ruhbilimsel ve grotesk toplum taşlamaları olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Sovyet eleştirmenleri onu her şeyden önce toplum içinde ne yapacağını şaşırmış "küçük insan"ın yazgısıyla ilgilenen doğalcı (naturalist) bir yazar olarak nitelerler. Rus Simgecileri'ne göre ise, insanın yüzeysel gerçekliğinden çok, iç dünyasının zenginliğini ve karmaşıklığını yansıtan bir yazardır. En son eleştiriler ise, onun yapıtlarındaki ruhbilimsel çözümlemelere ağırlık vermektedir. Bütün bu değişik yargıların birleştiği nokta, Gogol'un, yaşadığı dönemin Rusya'sındaki kötülükleri, çarpıklıkları ve gülünçlükleri eşsiz bir gerçekçilik ve etkili bir yergi diliyle sergilemiş olmasıdır.

En başarılı oyunu sayılan *Müfettiş*'te Hlestakov adlı küçük bir devlet görevlisinin bütün parasını kumarda yitirdikten sonra, uğradığı bir taşra kasabasında oranın yetkili kişilerince beklenmekte olan devlet müfettişi sanılmasını bundan yararlanarak, hem kendine yaranmaya çalışan yetkilileri, hem de bu yetkililerin yolsuzluklarını kendisine açıklamak için yarışan kasaba esnafını aldatışını canlandırır. Devlet bürokrasisinin en aşağı kademelerine dek nasıl bir yozlaşma içinde olduğunu eğlendirici bir sahne diliyle sergiler.

"Destan" alt başlığıyla yayımladığı *Ölü Canlar* romanında da, Rusya'nın birçok kentini dolaşarak, ölmüş, ama adları nüfus kütüğünden silinmemiş kölelerin adını kullanarak hileli yoldan zengin olmayı tasarlayan kahraman Çiçikov aracılığıyla toplumun çürüyen başka yanlarını ortaya koyar.

Onun bu eleştirel bakışı, Rusya'da reform hareketini başlatmak isteyen çevreler tarafından benimsenince, Gogol devrimcilerin sözcüsü durumuna düşmekten korkmuş, tutumunu açıklığa kavuşturmak için aşırı bir duyarlık göstermiş ve *Teatralni razyezd postte predstavleniya novoy komedii* (Tiyatrodan Çıkış) oyunuyla *Müfettiş*'in devlete bir saldırı olduğunu ileri sürenlere karşı kendini savunmuştur. *Ölü Canlar*'ın yanlış anlaşılmasına karşı da yazışmalarından yayımladığı bölümlerle, yapıtlarını devleti savunmak niyetiyle yazdığını açıklamıştır. Günün koşullarının etkisiyle ve öznel bir durumun sonucu olarak yapılan bu kişisel açıklama bir yana bırakılacak olursa, Gogol'un yapıtları yalnızca Rus toplumunun belli bir dönemindeki çarpıklıkların bir yergisi değil, insan davranışlarının en geniş anlamıyla gerçekçi bir saptanışı olarak değerlendirilebilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Veçera na khutore bliz Dikanki*, 1831-1832, (Dikanka Akşamları); *Arabeski*, 1835, ("Arabeskler"); *Mirgorod*, 1835, (Mirgorod Hikâyeleri); *Revizor*, 1836, (Müfettiş); *Jenitba*, 1833-1842, (Bir Evlenme); *Igroki*, 1842, (Kumarcılar); *Myortvıye duşı*, 1842, (Ölü Canlar); *Vybrannye mesta iz perepiski s druzyami* 1847, ("Dostlara Yazılan Mektuplardan Seçme Parçalar").

• **KAYNAKLAR:** A.Beli, *Masterstvo Gogolya*, 1934; J.Lavrin, *Nicolai Gogol*, 1951; V.Nabakov, *Gogol*, 1944.

• **BAKINIZ:** BELİNSKİ, PUŞKİN.

GOGOTSKİ, Silvester
(1813-1889)

Rus, filozof. Dinden kaynaklanan İdealizm öğretisini savunmuş, Rusya'da felsefe sözlüğü yazan ilk kişi olmuştur.

Silvester Silvestroviç Gogotski, 1813'te doğdu, 1889'da öldü. Kiev İlahiyat Akademisi'ni bitirdi. 1841-1851 arası bu okulda Lehçe, Almanca ve felsefe okuttu. 1851'de Kiev Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. Kant felsefesi, Hegel diyalektiği ve Orta Çağ felsefesiyle ilgilendi. Rusya'da felsefe alanında en önemli çalışmalardan biri olan ve ansiklopedi niteliği taşıyan *Filosofskiy leksikon*'u ("Felsefe Sözlüğü") düzenledi.

Bir yandan varolan düzeni yok etmeye çalışan Nihilizm'in geliştiği, diğer yandan tarihe Hegelci bir yaklaşım getiren görüşlerin önem kazandığı 1850 Rusyası'nda yaşayan, Gogotski'nin din inancı, felsefesini derinden etkilemiştir. Gogotski, dizgesini bütünüyle yadsımamakla birlikte, düşüncede salt kategorileriyle Özdekçilik'e yaklaştığı için Hegel'i eleştirir.

Gogotski'ye göre Özdekçilik, Tanrıtanımazlık'a yol açtığı için, yadsınmalıdır. Özdeksel ve tinsel dünyada, ilkelden yetkine doğru aşamalı bir gelişme görülür. Bu oluşun uyum ve ardı ardınalığı, tanrısal güce bağlıdır. Tanrısal varlık düşüncesi, insanın içinde bulunur. Her felsefe düşüncesinin yetkinliği ve yeterliliği, bu gücü açıklama biçimine bağlıdır.

İdealizm ve dini böylece birleştiren Gogotski, Kant'ı da bu yaklaşımla eleştirir. Ona göre Tanrı düşüncesini bilincin gerisinde bıraktığı için, Kant öğretisi, dinsel idealizmle bağdaşmaz.

Gogotski'nin felsefe ve felsefe tarihi çalışmalarını, döneminin önemli nihilisti Pisarev eleştirmiş, onları "felsefe içermeyen aşırı Mistisizm" ve "ölü kuram" olarak tanımlamıştır. Buna karşılık dönemin idealistleri tarafından Gogotski'nin görüşleri benimsenmiş ve değerli bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Kritiçeskiy vzglyad na filosofiyu Kanta*, 1847, ("Kant Felsefesi'nin Eleştirisi"); *Filosofskiy leksikon*, 4 cilt, 1857-1873, ("Felsefe Sözlüğü"); *Dialektiçeskaya sistema Gegelya, yiyo dostonoinstva i nedostatki*, 1860, ("Hegel'in Diyalektik Dizgesi").

GOLD, Thomas
(1920)

Avusturyalı astronom. Evrenin "durağan hal" modelini ortaya koyan kuramcılardan biridir.

22 Mayıs 1920'de Viyana'da doğdu. Nazi yönetiminden kaçarak İngiltere'ye yerleşip, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'dan 1942'de mekanik diplomasını, 1945'te lisansüstü derecesini aldı ve 1952'ye değin aynı üniversitenin Cavendish Laboratuvarı'nda araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1952-1956 arası Greenwich Krallık Gözlemevi'nin başasistanlık görevini üstlendi. O yıl ABD'ye gitti ve bir yıl sonra Harvard Üniversitesi'nde astronomi profesörlüğüne atandı. 1959'da Ithaca'daki Cornell Üniversitesi'ne bağlı Radyofizik ve Uzay Araştırmaları Merkezi'nin yöneticiliğine getirilen Gold, 1981'de bu görevinden ayrılmasına karşılık, Cornell Üniversitesi'ndeki astronomi profesörlüğü görevini 1971'den bugüne değin sürdürdü. ABD'deki çeşitli bilimsel kuruluşların yanı sıra, 1964'te Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçildi.

Hubble'ın, gökadaların tayfında gözlemlenen kırmızıya kayma olgusuna ilişkin çalışmaları, astronomi bilginlerinin ilgisini, sonsuz sayıda gökadanın bulunduğu evrene yöneltmişti. Gökadaların, aralarındaki uzaklıkla orantılı bir hızla birbirlerinden uzaklaştığını öne süren Hubble'ın "genişleyen evren" kuramı, Einstein'ın genel görelilik kuramının sonuçlarıyla da doğrulanmış ve astronomi bilginlerince yaygın olarak benimsenmişti. Bu kurama dayanarak, nereden bakılırsa bakılsın evrenin tüm gözlemciler için aynı görünümde olduğu, evrenin hiçbir noktasında herhangi bir özel durumun olamayacağı varsayımı benimsenirken, Gold'un da katıldığı bazı astronomi bilginleri bu değişmezlik varsayımının zaman için de geçerli olduğunu kabul ettiler. Tüm noktalarında aynı görünümü koruyan evrende zaman içinde de hiçbir değişiklik ortaya çıkmıyordu ve evren geçmişte neyse gelecekte de aynı görünümde olacaktı. Böylece, her yerde ve her zaman aynı görünümü koruyarak genişleyen evren kuramını benimseyen Gold ve Hoyle, 1948'de "durağan hal" kuramıyla bu modeli bütünlediler. Gold ve Hoyle'un kuramına göre, gökadaların birbirlerinden uzaklaşması sonucunda gökadalararası evrende ortaya çıkan boşluklar sürekli madde oluşumuyla doldurulur, böylece yeni gökadalar doğar ve evrenin hesaplanmış yoğunluğu her noktada sonsuza dek hep aynı kalır. Yeni maddelerin oluşum hızı evrenin genişleme hızına bağlıdır ve Gold ile Hoyle'un hesaplarına göre, bir kilometre küpteki madde üretim hızı yılda 500 hidrojen atomu düzeyindedir. Her ne kadar, madde ve buna bağlı olarak enerjinin yoktan var edilişi kavramıyla sürekli yaratılış kavramı geçerli fizik yasalarına ters düşse de, bazı astronomi bilginleri, bu yasaların evrenin çok sınırlı bir bölgesinde yapılan deneylerin ya da gözlemlerin sonuçları üzerine kurulduğunu, bu nedenle evrenin tümünde geçerli olamayacağını ileri sürdüler. Üstelik, radyo gökadaların ve yıldızsı nesnelerin değişik uzaklıktan çok değişik biçimde görünmesi durağan evren modeliyle çelişiyordu. Gold ve Hoyle'un bu kuramına karşı geliştirilen "büyük patlama" ilkesi günümüzde giderek daha çok benimsenirken, evrene ilişkin yeni bilgilerin ışığında durağan hal kuramı desteğini yitirmeye başlamıştır.

• BAKINIZ: EINSTEIN, HOYLE, HUBBLE.

GOLDBACH, Christian
(1690-1764)

Alman matematik bilgini. Kendi adını taşıyan ve bugüne değin kanıtlanmamış bir teoremle tanınır.

18 Mart 1690'da Prusya'nın Königsberg (bugün SSCB sınırları içindeki Kaliningrad) kentinde doğdu, 20 Kasım 1764'te Moskova'da öldü. Doğduğu kentin üniversitesinde tıp ve matematik öğrenimi gördü. 1710'dan sonra yaptığı geziler sırasında aralarında Leibniz, De Moivre, N.Bernoulli ve Hermann'ın da bulunduğu pek çok bilim adamıyla dostluk kurdu. Bu dostluklar Goldbach'ın gerek bilimsel çalışmalarının yönünün belirlenmesinde, gerek 1725'te Petersburg Akademisi'nde tarih ve matematik profesörlüğüne getirilmesinde etkili oldu. Goldbach, 1728'de Akademi'deki görevlerinden ayrılıp Çar II.Petro'nun özel öğretmeni olarak Moskova'ya gitti. Çar'ın 1730'da ölmesinden iki yıl sonra Petersburg'a dönerek Akademi'nin sekreterliğini üstlendi. 1737'de Akademi'nin yöneticiliğine getirildi. 1742'de Dışişleri Bakanlığı'nda önemli bir göreve atanmasının ardından Akademi ile bütün ilişkisini kesen Goldbach bilimsel çalışmalarını ve özellikle Euler ile yazışmasını yaşamının son yıllarına değin sürdürdü.

Goldbach çalışmalarını sonsuz seriler, denklemler ve sayı kuramı alanlarında yoğunlaştırmıştır. Riccati denklemi için yeni çözümler bulmuş, bir serinin, toplamı 0'a eşit bir başka seriyle toplanmasına ya da toplamı 1'e eşit bir başka seriyle çarpılmasına dayanan bir dönüşüm yöntemi geliştirmiştir. *n*'inci dereceden denklemlerin rasyonel köklerinin varlığının sınanmasında kullanılan bir yöntem ile her çift sayıyı iki asal sayının toplamı olarak yazmanın olanaklılığını savlayan ve kendi adını taşıyan teorem Goldbach'ın sayı kuramı alanına giren araştırmalarının en önemlisidir. "1" tamsayısının asal sayı olarak kullanılması koşulunu da içeren Goldbach teoremi, aralarında Euler'in de bulunduğu birçok matematikçinin ilgisini çekmiş olmasına karşın bugüne değin kanıtlanamamıştır.

• BAKINIZ: L.EULER.

GOLDING, William Gerald
(1911)

İngiliz, romancı. Kitaplarında, uygarlık ve insan doğası üzerine kötümser, ürkütücü yorumlar yapmıştır.

19 Eylül 1911'de Cornwall'da doğdu. Marlborough Ortaokulu'nu ve Oxford Üniversitesi'nde Brasenose College'ı bitirdi. 1934-1940 arasında küçük tiyatro topluluklarında yazar, oyuncu ve yapımcı olarak çalıştı. Bir süre öğretmenlik yaptı. II.Dünya Savaşı'nda donanmada görev aldı, Almanların Bismarck adlı savaş gemisinin batırılmasında bulundu. 1980'de *Rites of Passage* adlı romanıyla Booker Mc Connell Ödülü'nü, 1983'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Ününü 1954'te yayımlanan *Lord of the Flies* (Sineklerin Tanrısı) adlı ilk romanına borçludur. Yakın gelecekte geçen roman, bir dünya savaşı sırasında bir adaya düşen bir grup çocuğun yaşamını konu alır. Dış dünyayla ilişkinin kopması ve kurtuluş umutlarının yok olmasıyla uygarlık da unutulur, ilkel ve vahşi bir yaşam kurulur. Golding'in bu romanı İngiliz yazarı Robert Michael Ballantyne'ın (1825-1894) *The Coral Island* (Mercan Adası) adlı, benzer bir konu çevresinde dönen çocuk romanının bir eleştirisidir. Ballantyne'ın vahşeti uygarlık dışı bir olgu olarak yansıtan görüşlerine karşı Golding, kötülük yapma ve tahrip etme eğilimlerini uygar dünyanın ve insan doğasının bir parçası olarak gösterir. Ballantyne'ın romanındaki uygar ve ahlaklı dünyanın sahteliğini ortaya koyarken, onun orta sınıfa özgü değerlerini karşısına alır. 1963'te filme çekilen roman, yazara, uluslararası bir ün kazandırmıştır.

İlk günah temasını alegorik bir anlatımla işleyen romanı *The Inheritors*'da ("Vârisler") Golding tarihöncesi insan türlerinden Neandertal insanının günümüz insanının atası olan daha ileri bir tür tarafından vahşice yok edilişini yer yer ürkütücü bir anlatımla ele alır. 1956'da yayımlanan *Pincher Martin* ise, I.Dünya Savaşı sırasında gemisi batan bir subayın denizin ortasında bir kaya parçasının üstünde yaşamak için verdiği uğraşı anlatır.

1959'da yayımlanan *The Free Fall* ("Yerçekimi") ve 1967'de yayımlanan *The Pyramid* ("Piramit") adlı romanları farklı bir türün örnekleridir. Golding burada orta yaşa doğru yol alan kahramanlarının, geçmişteki yaşamları üzerine düşüncelerini ve yenilmişlik duygularını yer yer alaylı bir üslupla anlatmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Lord of the Flies*, 1954, (Sineklerin Tanrısı); *Pincher Martin*, 1956; *The Free Fall*, 1960, ("Yerçekimi"); *The Inheritors*, 1962, ("Varisler"); *the Spire*, 1965, ("Kule"); *The Pyramid*, 1967, ("Piramit"); *Darkness Visible*, 1979, ("Görülen Karanlık"); *Rites of Passage*, 1980. **Öykü:** *The Scorpion God*, 1971. **Oyun:** *The Brass Butterfly*, 1958, ("Pirinç Kelebek"). **Şiir:** *Poems*, 1934, ("Şiirler"). **Deneme-Eleştiri:** *The Hot Gates and Other Occasional Pieces*, 1965.

GOLDMAN, Alvin Ira
(1938)

ABD'li düşünür. Aynı olayın değişik betimlemeler kapsamında değişik eylemleri temellendirdiğini savunmuştur.

1 Ekim 1938'de New York'ta Brooklyn'de doğdu. 1960'ta Columbia Üniversitesi'ni bitirdi. 1965'te Princeton Üniversitesi'nde doktor sanını aldı. Michigan'daki Ann Arbor Üniversitesi'nde doçent olarak görev yaptı. 1980'de Illinois Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu.

Eylemin açıklanması sorununda Goldman, Ans-

combe ve Davidson'un savundukları görüşü yadsır. İnsan gövdesinde başlangıç bulan bir olay, onun değişik etkileri de kapsanmakla, bir eylem olarak değişik betimlemelerle dile getirilebilir. Örneğin, parmağın kıvrılması olayı, "tetiği çekmek", "ateş etmek", "birini vurmak", "birini öldürmek" gibi eylem betimlemelerini, etkileriyle birlikte ı doğruluyorsa, bu betimlemelerin ilişkisi üzerine bir sorun doğmaktadır. Buradakiler aynı eylemin değişik betimlemeleri mi, yoksa değişik eylemlerin betimlemeleri midir? Goldman betimlenen eylemleri özdeş sayan Anscombe ve Davidson'a karşı güçlü uslamlamalar kullanmıştır. Ona göre, bu tür nedensel olaylar zincirleri üzerine kurulu eylem betimlemeleri, ağaç dallarını andıran zincirler olarak yorumlanmalıdır. Zincir üzerinde yan yana yer almış olarak betimlenen eylemler arasındaki ilişki, özdeşlik değil, "yoluyla yapmak"tır (*by*). Buna göre, X gibi birini vurmak, X'i öldürmekle özdeş sayılmak yerine "X, vurulmak yoluyla öldürüldü" biçiminde dile getirilecektir.'

Goldman bilgi kavramını Grice'tan aldığı algıda nedensellik ölçütüne dayanarak çözümlemeye çalışmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *A Theory of Human Action*, 1970, ("İnsan Eylemi Üzerine Bir Kuram"); *Toward a Theory of Social Power*, 1972, ("Bir Toplumsal Güç Kuramına Doğru"); *Discrimination and Perceptual Knowledge*, 1976, ("Ayrıştırabilme ve Algısal Bilgi"); *Epistemics: The Regulative Theory of Cognition*, 1978, ("Bilgi bilim: Düzenleyici Anlak Kuramı"); *What is Justified Belief*, 1979, ("Doğrulanmış İnanç Nedir").

- BAKINIZ: ANSCOMBE, DAVIDSON.

GOLDMAN, Emma
(1869-1940)

Litvanya asıllı kadın eylemci. Anarşizm hareketinin ABD'deki temsilcilerindendir.

27 Haziran 1869'da Litvanya'nın Kovno kentinde doğdu, 14 Mayıs 1940'ta Kanada'nın Toronto kentinde öldü. Yahudi bir ailenin kızıdır. 1885'te ABD'ye göç ederek Rochester'deki bir tekstil fabrikasında çalışmaya başladı. Bu sırada Alman asıllı sosyalistlerin düzenledikleri siyasi toplantılara ve gösterilere katıldı. 1889'da taşındığı New York'ta Rus anarşist Alexander Berkman'la tanıştı. Onun etkisiyle anarşist oldu.

1892'de Carnegie Çelik Şirketi işçilerinin sendikalaşmasını engellemeye çalışan sanayici Henry Clay'e karşı Berkman'ın düzenlediği suikastin hazırlıklarına katıldı. 1893'te New York'taki işsizleri dükkânlardaki yiyecekleri yağmalamaya teşvik ettiği için tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra eylemlerine ara verdi ve bir süre hemşirelik ve ebelik yaptı. 1906'da Berkman hapisten çıkınca, onunla birlikte doğum kontrolü, kadın hakları gibi konularda toplantılar ve eylemler düzenledi. I.Dünya Savaşı'nda askere gitme zorunluluğuna karşı çıkan eylemleri nedeniyle 1917'de Berkman'la birlikte tutuklandı. 1919'da serbest bırakıldı ve ABD yönetimi tarafından sınırdışı edildikten sonra SSCB'ye gitti. SSCB'de kısa bir süre kaldıktan sonra çeşitli Avrupa ülkelerinde gezdi. İspanya İç Savaşı'nda anarşistleri etkin bir biçimde destekledi. Bir süre İngiltere ve Fransa'da yaşadıktan sonra Kanada'ya gitti ve orada öldü.

- YAPITLAR (başlıca): *Mother Earth*, 1906-1917, ("Toprak Ana"); *Anarchism and Other Essays*, 1910, ("Anarşizm ve Diğer Denemeler"); *The Social Significance of Modern Drama*, 1914, ("Çağdaş Tiyatro'nun Toplumsal Önemi"); *My Disillusionment in Russia*, 1923, ("Rusya'daki Düş Kırıklığım"); *Living My Life*, (otobiyografi), 1931, ("Hayatımı Yaşarken").

GOLDMAN, Hetty
(1881-1972)

ABD'li arkeolog. Anadolu tarihöncesi arkeolojisinde önemli bir yeri olan Tarsus kazılarını yönetmiştir.

19 Aralık 1881'de New York'ta doğdu, 4 Mayıs 1972'de Princeton'da öldü. 1899-1903'te Bryn Mawr College'da öğrenim gördü. Yunanca bilgisini geliştirmek amacıyla Columbia Üniversitesi'nde kurslara devam etti. 1909-1910'da Radcliffe College'da arkeoloji ve klasik diller konusunda lisansüstü eğitimi yaptı 1910-1912 arasında aldığı bir bursla Atina'da American School of Classical Studies adlı arkeoloji kurumunda çalıştı.

1911'de Orta Yunanistan'da Halae kenti kazısına katıldı. 1912-1913'te Balkan Savaşı nedeniyle kazılara ara verilince Yunanistan'da kalarak gönüllü hemşire olarak çalıştı. 1914'te I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla New York'a döndü ve Kızılhaç'a katıldı. 1916'da Radcliffe College'da doktorasını tamamladı. 1921'de yeniden Halae kazısına katıldı. 1922'de Anadolu'da önemli Antik kentlerden biri olan Kolophon kazılarını yönetti. Kurtuluş Savaşı nedeniyle ara verilen kazılara 1925'te yeniden başlandı. Goldman, 1925-1927'de Orta Yunanistan'daki Boeotia bölgesinde Geç Neolitik döneme ait Eutresis kazılarını yönetti. 1928'de ABD'deki Johns Hopkins Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi oldu. 1932'de Yugoslavya'da yüzey araştırmaları yaptı. 1934'te Anadolu'da Kilikya Ovası'ndaki Tarsus-Gözlükule Höyüğü'nü kazmaya başladı. 1936'da Princeton Üniversitesi Institute for Advanced Study'ye ilk kadın profesör olarak seçildi. II.Dünya Savaşı nedeniyle ara verilen Tarsus kazılarına 1947'de yeniden başlayarak 1949'a değin sürdürdü. Özenli çalışması ile İ.Ö.6.bin yıla tarihlenen Neolitik Çağ tabakalarından Yunan-Roma dönemine değin kesintisiz bir yerleşme gösteren Tarsus'un önemini vurguladı. 1966'da Amerikan Arkeoloji Enstitüsü'nün üstün başarı altın madalyası ile ödüllendirildi.

- YAPITLAR (başlıca): *Excavations at Eutresis in Boeotia*, 1931, ("Boeotia'da Eutresis Kazıları"); *Excavations at Gözlükule-Tarsus I: The Hellenistic and Roman Periods*, 1950, ("Gözlükule-Tarsus Kazıları I: Helenistik ve Roma

Dönemi"); *Tarsus II: From the Neolithic through the Bronze Age*, 1956, ("Neolitik'den Bronz Çağı'na Tarsus"); *Tarsus III: the Iron Age*, 1963, ("Demir Çağı'nda Tarsus").

• KAYNAKLAR: M.Mellink, "Hotty Goldman", *Notable American Women*, Barbara Scherman (der.), 1980, *The Aegean and the Near East, Studies Presented to Hetty Goldman*, (bibliyografya içerir), S.Weinberg (der.), 1956.

GOLDMANN, Lucien
(1913-1970)

Rumen asıllı Fransız felsefeci, toplumbilimci ve edebiyat eleştirmeni. İnsanbilimlerinde yöntem sorunuyla ilgili çalışmaları, II.Dünya Savaşı sonrası Fransız düşüncesinde önemli bir yer tutar.

Bükreş'te doğdu, 1970'te öldü. Bükreş Üniversitesi'nde hukuk, ardından bir yıl süreyle Viyana Üniversitesi'nde felsefe okudu. 1934'te Paris'e gitti. Sorbonne Üniversitesi'nde hukuk, siyasal bilim ve edebiyat dallarında öğrenimini sürdürdü. Cenova'da iki yıl Jean Piaget ile çalıştı. Centre National de la Recherche Scientifique'e (Fransız Ulusal Bilim Araştırmaları Merkezi) katıldı. 1956'da Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat doktorasını tamamladı. 1958'den sonra Paris'teki École Pratique des Hautes Etudes'de bölüm başkanlığı yaptı; burada edebiyat sosyolojisi ve felsefe okuttu. 1961'de Brüksel Üniversitesi'nde Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları Merkezi'nin başkanı oldu.

Goldmann, 1955'lerde Avrupa'da çağdaş sosyolojinin tarihsel bakış açısını giderek yitirdiğini öne sürerek bunun varolan toplum yapısını onaylamak anlamına geldiğini belirtmiş, insan davranışlarını tarihsel gelişmesi içinde kavrayacak bir yöntem geliştirmeye çalışmıştır. "Genetik Yapısalcılık" olarak kavramlaştırdığı bu bakış açısı, insanbilimlerinde öteden beri sürmekte olan yöntem tartışmalarının eleştirel bir değerlendirmesine dayanır.

İnsanın yaratıcı ve dönüştürücü eyleminin de incelendiği insanbilimlerinin yönteminin, bu bakımdan doğabilimlerinden ayrıldığını belirten Goldmann, doğabilimlerindeki "açıklama" kavramı ile "anlama" ya dayanan bir betimlemenin, genetik yapısalcı bakış açısıyla birleştirilerek kültür oluşumlarının incelenebileceği genel bilimsel bir yönteme varılabileceğini savunmuştur. Goldmann, büyük ölçüde Piaget'nin ve Lukacs'ın kavramlarından yararlanmış, Marxizm'in tarihsel-diyalektik yöntemine bağlı kalmıştır. Lukacs'ın "bütünlük", "dünya görüşü", "aşkın özne", "olanaklı bilinç" gibi genel düzeydeki kategorilerini, Piaget'nin "uyarlama" ve "uyum sağlama"ya dayanan denge modeli anlayışına oturtarak, inceleme işleminin tarihsel ve pratik boyutlarını bütünleştirmeye çalışmıştır. Goldmann'a göre insan davranışları toplumsal yapılar dışında düşünülemez. Toplumsal yapıların kendi dışlarındaki yapılarla uyum sağlama çabası, tarih içinde sürekli bir değişimi getirir. İnsan iradesinden bağımsız olmayan yapılar, insanların daha önceki eylemlerinin (praxis) sonucudur. Goldmann'a göre yapıların oluşumu (genesis) tarih içinde izlenirken, varolan yapıların açıklaması da daha geniş yapılara başvurularak yapılmalıdır. Her yapı kendi içinde bir betimlemeyle "anlaşılabilir" ve onu kucaklayan daha geniş bir yapı aracılığıyla "açıklanabilir".

Genetik yapısalcılık anlayışı, tarihselliği reddeden kaba yapısalcılığa, tarihsel bir boyut kazandırma amacında olduğunu savunur. Goldmann'a göre tarihsel olmayan yapısalcı çözümlemenin en önemli eksiği, belirli bazı toplumsal davranış biçimlerinin geniş bir toplumsal örgüt içinde belirli bir işlevi nasıl gerçekleştirdiğini göremeyişidir. Oysa genetik yapısalcı çözümlemelerde, "yapı ile işlev arasındaki karşılıklı ilişki" göz önünde bulundurularak sürekli değişim vurgulanır. Genetik yapısalcı yaklaşımla ele alınan bir edebiyat ya da felsefe metni somut tarihsel ve toplumsal koşullarla bağlantılı olarak incelenir, metnin yazarının bağlı olduğu toplumsal sınıf ve o sınıfın dünya görüşü irdelenir. *Le Dieu caché: Etude sur la vision tragique dans les 'Pensées' de Pascal et dans le théatre de Racine* ("Gizli Tanrı: Pascal'ın 'Düşünceler' i ve Racine'in Tiyatrosundaki Trajik Görüş Üzerine Bir İnceleme") adlı yapıtında Goldmann, 17.yy Fransası'ndaki farklı felsefi, dinsel ve toplumsal düşüncelerin temelinde yatan, "trajik görüş" olarak adlandırdığı bir bakış açısı saptamıştır.

Goldmann, bir yanda ünlü matematikçi ve felsefeci Pascal'ın *Düşünceler*'iyle Neo-Klasik (Yeni Klasik) tragedya yazarı Racine'in oyunları, öte yanda sarayda çalışan ve *noblesse de robe* adı verilen memurlar ile köktenci bir dinsel grup olan Jansenistler arasındaki toplumsal çelişkiyi açıklarken Pascal'ın *Düşünceler*'i gibi olağanüstü kültür olaylarının bazı toplumsal değişimlere yol açacağını belirtir. Ona göre Racine'in oyunlarında sürekli olarak işlenen Tanrı, dünya ve insan kategorilerinin oyundan oyuna içeriği değişse de, bunlar belli bir dünya görüşünü yansıtırlar. Bu, her türlü değerin yitirildiği bir evrende kaybolmuş insanların dünya görüşüdür. Tanrı ortalıkta gözükmediğinden insanlar varolan dünyayı olduğu gibi kabul ederler, ama mutlak bir güce bağlılıklarını kanıtlamak için de düzene sürekli protestolar yağdırırlar. Goldmann'a göre bu dünya görüşünün kökeni Jansenizm'e dayanır. Jansenizm ise 17.yy Fransası'ndaki *noblesse de robe* sosyal grubundan kaynaklanır. Bu grup iktisadi açıdan monarşiye bağımlı olmakla birlikte mutlakiyetçiliğin artması eğilimi nedeniyle giderek güçsüzleşerek çelişkili bir konuma düşer. Saraya gereksinim duyar ama siyasal olarak ona karşı çıkmak zorundadır.

Goldmann, edebiyat sosyolojisi alanında edebiyat metni, dünya görüşü ve tarih arasında yapısal bağını kurmaya çalışmış, belli bir toplumsal grubun tarihsel konumunun, onun dünya görüşü aracılığıyla bir edebiyat metnine nasıl aktarıldığını göstermeyi amaçlamıştır. Ancak Goldmann'ın bilinci, bir toplumsal grubun dünya görüşünün doğrudan bir yansıması olarak ele alması onun eleştiri yöntemine belli sınırlamalar getirmiştir. Goldmann'ın oldukça simetrik bir görünüme sahip olan modeli, edebiyatın toplumla ilişkilerindeki karmaşıklığı, çelişkiyi, düzensizliği, kesintiyi açıklama dışı bırakmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *La Communauté humaine et l'univers chez Kant*, 1952, ("Kant'ta İnsan Toplumu ve Evren"); *Sciences humaines et philosophie*, 1952, (İnsan Bilimleri ve Felsefe); *Le Dieu caché*, 1956, ("Gizli Tanrı"); *Racine*, 1956; *Correspondance de Barcos, Abbé de Saint-Cyron*, 1956, ("Saint-Cyron Papazı Martin de Barcos'un Yazışmaları"); *Recherches dialectiques*, 1958, ("Diyalektik Araştırmalar"); *Pour une sociologie du roman*, 1964, ("Roman Sosyolojisine Doğru").

• KAYNAKLAR: T.Eagleton, *Marxism and Literary Criticism*, 1976; D.Laurenson ve A.Swingewood, *The Sociology of Literature*, 1971; R.Weimann, *Structure and Society in Literary History*, 1977.

• BAKINIZ: LUKACS, MARX, PIAGET, M.WEBER.

Carlo Goldoni

GOLDONI, Carlo
(1707-1793)

İtalyan oyun yazarı. Geleneksel İtalyan halk tiyatrosunun doğaçlamaya dayanan oyunları yerine yazılı oyunların önem kazanmasını sağlamıştır.

25 Şubat 1707'de Venedik'te doğdu, 6 Şubat 1793'te Paris'te öldü. Ailesinin tiyatroya duyduğu büyük ilgi yüzünden çok küçük yaşta okuyup yazmaya ve kukla oyunları sahnelemeye başladı. Geçim sıkıntısı nedeniyle babasının 1714'te Roma'da tıp öğrenimine başlaması, 1718'de Perugia'da muayenehane açması, 1720'de annesinin sağlığının bozulması üzerine ailenin Chiaggia'ya yerleşmesi, Goldoni'nin de öğrenimini değişik yerlerdeki okullarda sürdürmesini gerektirdi. Zaman zaman gezici tiyatro topluluklarına katıldığı için yarıda bıraktığı yükseköğrenimini 1731'de Padova Üniversitesi'nde tamamladı. Avukatlık stajını Venedik'te yaptı. Bu kentin Avrupa'daki önemli tiyatro merkezlerinden biri olması, ona meslekten tiyatrocularla işbirliği yapma olanağı sağladı. Casali adlı bir oyuncu için yazdığı *Belisario*, bu oyuncunun da yer aldığı Giuseppe Imer topluluğu tarafından 1734'te Venedik'te oynandı, bu Goldoni'nin ilk başarısı oldu. Çok geçmeden bu topluluğun resmi oyun yazarı olarak çalışmaya başladı, onların gezilerine katıldı. 1740'tan sonra İtalya ile Avusturya arasındaki savaş yüzünden yazarlık yaşamı tehlikeye girdi. 1743'te Rimini'ye gitti. Burası Avusturyalılar'ın eline geçtikten sonra ona operanın yönetmenliği verildi ve bir de kantatısmarlandı. Ertesi yıl Avusturyalılar Rimini'den çekilince, Goldoni de Pisa'ya yerleşti, bir yandan avukatlık yaptı, bir yandan da o dönemde İtalya'nın geçerli edebiyat dili olan Toscana lehçesini öğrendi.

1747'de Venedik'teki Sant'Angelo Tiyatrosu'nun başındaki Girolamo Medebac'la bir sözleşme imzaladı ve ertesi yıl bu tiyatroda çalışmaya başladı. Üç yıl içinde bu derme çatma topluluğu, kendi gerçekçi güldürülerini başarıyla oynayabilecek bir düzeye getirdi. 1750'de topluluğun en sevilen oyuncusu ayrılınca, mevsimlik bilet almış olan izleyicilerin azalmaması için bir yılda 16 güldürü yazacağını açıkladı. Bu ünlü "16 güldürü"sü arasında *II padre di famiglia* ("Aile Babası") ve *II teatro comico* ("Komik Tiyatro") gibi oyunlar da vardı.

16 Güldürü

Goldoni yayın hakları yüzünden Medebac'la anlaşmazlığa düşünce, 1753'te San Luca Tiyatrosu'yla daha elverişli bir sözleşme imzaladı, üç yıl da o tiyatroda çalıştı. Daha sonra bir süre Parma'da saray şairi olarak görevlendirildi. 1758'de Roma'ya giderek Tordinone Tiyatrosu'nda çalışmayı denedi. Bu topluluğun başarısızlığa uğraması üzerine yeniden Venedik'e döndü. Onun gerçekçi güldürülerinden bıkmaya başlayan Venedikliler, oyunlarında fanteziye ağırlık veren Carlo Gozzi'ye daha çok ilgi gösteriyorlardı. Goldoni de Paris'teki Comédie-Italienne topluluğunun bu sırada yaptığı çağrıya uyarak 1762'de Paris'e gitti. Venedik'te yazdığı son oyunu *Una delle ultime sere di carnavale* ("Karnavalın Son Gecelerinden Biri") çok sevdiği bu kente veda edişini simgeliyordu. Paris'te birlikte çalıştığı topluluğun kalıplaşmış oyunculuk geleneği, onu yeniden, vazgeçmiş olduğu eski tür güldürüler yazmaya yönelttiyse de ancak bir tek başarılı oyun ortaya çıkarabildi. 1764'te sözleşmesi sona erince tiyatrodan ayrıldı. 1765'te XV.Louis'nin yasadışı kızı Madame Adélaide'in İtalyanca öğretmenliği görevine getirilince yoksulluktan kurtuldu.

Paris'teki çalışmaları

1771'de Comédie-Française'in sahnelediği *Le bourru bienfaisant* ("İyi Yürekli Ayı") adlı oyunuyla yeniden tiyatroya döndü. Ancak bu, onun oyun türündeki son başarısı oldu. 1770'te dil öğretmenliği görevini yeğenine bırakarak emekliliğe ayrıldı, anılarını yazmaya başladı. Fransız Devrimi sırasında emeklilik aylığı kesildi. Bir süre sonra yeni yönetimin kendisine yeniden aylık bağlama kararı almasından bir gün sonra öldü.

Goldoni'nin İtalyan ve dünya tiyatro tarihindeki önemi doğaçlamaya dayanan *commedia dell'arte* geleneğinin yerine, 18.yy İtalyan toplum yaşamından kaynaklanan güldürü geleneğini başlatmış olmasından gelir. Onun geleneksel biçimlerden ayrılıp gerçekçiliği benimsemesi, çağdaşları Pietro Chiari ve Carlo Gozzi tarafından eleştirilmiş, özellikle Gozzi'nin peri masalı türündeki oyunlarıyla *commedia dell'arte* geleneği kısa bir süre için yeniden canlanma olanağını bulmuştur.

Doğaçlamadan yazılı oyunlara geçiş

Soyluların ve orta tabakanın eleştirisi

Goldoni'nin güldürüleri genellikle beş gruba ayrılır. İlk grupta saldırganlığa kaçmadan soylu sınıfı eleştirdiği güldürüler vardır. Özellikle soylu kadınların, kocalarının da onayıyla dost edinmelerini sergileyen bu tür güldürüler arasında *L'adulatore* ("Dalkavuk"), *La moglie saggia* ("Akıllı Kadın") ve soylulaların kendilerini beğenmişliklerinin yerildiği *La locandiera* (Otelci Kadın) gibi oyunları sayılabilir. İkinci grup oyunlar orta tabaka yaşamıyla ilgili güldürülerdir. Goldoni bunlarda aile törenlerine aykırı davranıp sonra aileleriyle uzlaşan oyun kahramanlarını ele alır. Bu türün baş oyun kişisi *commedia dell'arte*'nin Pantolone'sidir. Venedikli zengin, ama cimri bir tüccar olan Pantolone, çoğu zaman karısı, kızı ya da yeğenlerinden biri tarafından aldatılır. Bu gruptaki oyunlar arasında *La bottega del caffé* (Kahvehane) kumar tutkusunu, *Gl'innamorati* ("Sevgililer") ise yeni zenginlerin çılgınlıklarını sergiler. Üçüncü grup ünlü "16 güldürü"yü, bu arada da Goldoni'nin en iyi oyunlarından bazılarını içerir. Venedik lehçesiyle yazılmış olan bu oyunlar arasında *Le donne gelose* ("Kıskanç Kadınlar"), *Le baruffe chiozzotte* ("Chioggia Kavgaları"), *I rusteghi*, ("Yabanlar") en ünlüleridir. Dördüncü grupta Goldoni'nin İtalya dışındaki kaynaklardan yararlanarak yazdığı oyunlar, beşinci grupta ise gene yabancı kaynaklardan esinlendiği savaş karşıtı güldürüler yer alır. Goldoni'nin ününü pekiştiren oyunlar arasında *Il servitore di due padroni* (İki Efendinin Uşağı) *Le smanie per la villeggiatura* (Sayfiye Merakı), *Le avventure della villeggiatura*, (Sayfiye Maceraları), *Il ritorno della villeggiatura* (Sayfiye Dönüşü) gibi güldürüler, 1960'lardan sonra

Commedia Dell'arte: Avrupa Halk Tuluat Tiyatrosu

Commedia dell'arte İtalya ve Batı Avrupa'da 16.yy'ın ilk yarısı ile 18.yy'ın ilk yarısı arasında profesyonel oyuncu topluluklarının geliştirdiği bir tiyatro biçimidir. Kökeni konusunda kesin bilgiler olmamakla birlikte, Eski Roma tiyatrosunda attelan ve palliata adı verilen komedya türlerindeki tiplerin gelişmiş örneklerini bu halk tiyatrosunda görenler vardır. Bugüne değin ulaşabilen sınırlı sayıdaki senaryo taslaklarına bakarak tuluat türündeki bu oyunların çoğunun klasik Yunan ve Latin komedyalarıyla mimus'lardan esinlendiği de söylenebilir. Orta Çağ'daki hokkabazlarla gezici şairlerin, dinsel oyunlardaki komik bölümlerin bu oyunlara kaynaklık etmiş olması da akla yakındır. Büyük bir olasılıkla hepsinden yararlanmış olan commedia dell'arte, bu değişik öğelerden canlı, eğlenceli ve renkli bir gösteri türü oluşturmuştur. Orta Çağ'daki dinsel oyunlar gibi bu tür oyunlar da sokaklarda, yalın bir yükseltiden oluşan bir sahnede oynanıyordu. Dekor olarak da sahnenin arkasına gerilen boyalı panolar kullanılıyordu. Sadece kaba çizgileri bilinen bir olay örgüsüyle işe girişen oyuncular, belli tipleri canlandırırken, doğaçlama konuşmalar ve kendilerine özgü bir güldürü tekniğiyle oyunu geliştiriyorlardı. Bu özelliklerinden de anlaşılacağı gibi, commedia dell'arte her şeyden önce oyuncunun ustalığına ve yaratıcılığına dayanan bir gösteri türüydü. Bu türün en ünlü temsilcisi, sahne adı Il Ruzzante olan Angelo Beolco adlı bir oyuncuydu. Padovalı bir köylü tipini canlandırarak halkın büyük ilgisini çeken Ruzzante giderek oyunlarında başka tiplere de yer vermeye başladı ve çeşitli tipler için oyuncu kiralama yolunu seçti. Bu denemelerin başarılı sonuçlar vermesi üzerine, 1550'den sonra bazı profesyonel oyuncular tuluat toplulukları kurmaya başladılar. Bunlardan bazıları belli kentlerde yerleşik olarak çalışıyordu, bazıları ise gezici topluluklardı. Francesco Andreini ile Isabella adlı oyuncu bir karı kocanın yönetimindeki Gelosi topluluğu en ünlüleriydi.

Commedia dell'arte'nin hemen hemen her oyunda seyirci karşısına çıkan değişmez tipleri iki türdü: Komik tipler, ciddi tipler. Daha önemli olan komik tipler de üç bölüme ayrılıyordu: Yaşlılar, gençler ve uşaklar. Venedikli cimri bir tüccar olan Pantolone ile yakın arkadaşı olan Bolognalı hukuk doktoru Dottore yaşlıların en önemlileriydiler. Genç komik tiplerin en önemlileri ise "Palavracı Asker" diye de anılan Capitano ile iyi gitar çalan ve kılıç kullanan Scramuccia'ydı. Uşakların en başında da, renk renk yamalı ya da baklava desenli giysisiyle sahneye takla atarak giren Arlecchino gelirdi. Ondan başka gaga burunlu, kalın dudaklı, kötü bakışlı Brighella; kambur, uzun burunlu Pulcinello ve kadın hizmetkâr tiplerinin en ünlüsü sevimli Colombina önde gelen komik tiplerdi. Ciddi tipler ise, âşıklar (innamorati), ezgiciler (cantarini) ve dansçılar (baallerini) gibi kişilerden oluşuyordu. Bu tiyatro türünün değişmez oyun kişileri, seyircilerin onları kolayca tanımaları için kendi kişiliklerine uygun maske ve giysilerle sahneye çıkarlardı.

16.yy'ın ortalarında İtalya'da yaygınlaşan bu tiyatro türü, toplulukların Fransa, İspanya, İngiltere ve Almanya gibi öbür Avrupa ülkelerinde de temsiller vermeleri üzerine, sadece o ülkelerdeki birçok ünlü yazar için esin kaynağı olmakla kalmadı, aynı zamanda daha sonraki Avrupa komedyasının tiplerini ve konularını da belirledi. Zamanla, başlangıçtaki özgünlüğünü ve canlılığını yitiren commedia dell arte, 18.yy'da Venedikli oyun yazarı Carlo Goldoni' nin çabasıyla gerçekçi bir komedya geleneğinin malzemesini oluşturdu. 20.yy'da ise Amerikan sinemasının ilk "sille tokat" güldürüleriyle Avrupa'daki kukla tiyatrosu, geçmişte kalmış bu tiyatro türünün canlılığını günün koşullarına uydurarak yeniden gündeme getirdiler.

Milano'daki Piccolo Teatro'da Giorgio Strehler'in yorumuyla sahnelenmiş, onun yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Il servitore di due padroni*, 1745, (İki Efendinin Uşağı); *La famiglia dell' antiquario*, 1749, (Antikacının Ailesi); *L'avvocato veneziano*, 1750, ("Venedikli Avukat"); *Il bugiardo*, 1750, (Yalancı); *La bottega del caffé*, 1750, (Kahvehane); *La Locandiera*, 1753, (Otelci Kadın); *Un curioso accidente*, 1760, ("Garip Bir Olay"); *I rusteghi*, 1760, (Yabanlar); *Le smanie per la villeggiatura*, 1761, (Sayfiye Merakı); *Le avventure della villeggiatura*, 1761, (Sayfiye Maceraları); *Il ritorno della villeggiatura*, 1761, (Sayfiye Dönüşü); *Le baruffe chiozzotte*, 1762, ("Chioggia Kavgaları"); *Il ventaglio*, 1765, (Yelpaze).

• KAYNAKLAR: M.Apollonio, *L'opera di Carlo Goldoni*, 1932; E.Caccia, *Carattere e caretteri nella commedia di Goldoni*, 1958; A.Gentile, *Carlo Goldoni e gli attori*, 1951.

• BAKINIZ: GOZZI, STREHLER.

GOLDSCHMIDT, Levin
(1829-1897)

Alman, hukukçu. Ticaret hukuku üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

30 Mayıs 1829'da Danzig'de (şimdi Polonya'da Gdansk) doğdu, 16 Temmuz 1897'de Wilhelmshöhe'de öldü. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra, 1860'ta Heidelberg Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1869'da Leipzig'de (şimdi DAC'de) kurulan Yüksek Ticaret Mahkemesi'ne 1870'te yargıç olarak girdi. Bu görevi sırasında öğretim üyeliğini de sürdüren Goldschmidt, 1875'te Berlin Üniversitesi'nde ticaret hukuku profesörü oldu.

Goldschmidt Alman ticaret hukuku üzerindeki çalışmalarına, Almanya'da gelişmekte olan sanayi ve ticareti düzenleyecek yasaların oluşturulması yolunda yoğun çabaların olduğu bir dönemde başladı. Bu dönemde 1847'de yürürlüğe giren kambiyo ve 1861'de yürürlüğe koyulan genel ticaret yasasına ek olarak ticaret hukuku konusunda bilimsel tartışmalar sürüyordu.

Goldschmidt, Roma hukuk kavramlarından bağımsız ticaret hukuku kavramları geliştirilmesi gerektiğini, bunun da tarihsel ve iktisadi etmenleri dikkate alan karşılaştırmalı bir yöntemle gerçekleşebileceğini savundu. Bu düşüncelerini 1858'de kurduğu *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht* (Ticaret Hukuku Dergisi) adlı dergide açıkladı. 1864-1868 arasında yayımlanan *Handbuch des Handelsrechts* ("Ticaret Hukuku Elkitabı") adlı çalışmasında ticaret hukukunun temel ilkelerini ortaya koydu. Ayrıca Roma mülkiyet hukuku üzerine çalışmalar yaptı.

• YAPITLAR (başlıca): *Handbuch des Handelsrechts*, 2 cilt, 1864-1868, ("Ticaret Hukuku Elkitabı"); *Vermischte Schriften*, (ö.s.), 2 cilt, 1901, ("Karışık Yazılar").

GOLDSCHMIDT, Richard Benedict
(1878-1958)

Alman zooloji ve genetik bilgini. Değişik coğrafi bölgelerde yaşayan hayvan türleri arasındaki farklılaşmada genetiğin rolünü incelemiştir.

12 Nisan 1878'de Frankfurt-am-Main'da doğdu, 24 Nisan 1958'de ABD'nin California Eyaleti'ndeki Berkeley kentinde öldü. 1896'da Heidelberg Üniversitesi'nde başladığı doğabilimleri öğrenimini Münih Üniversitesi'nde sürdürdü ve 1902'de Heidelberg Üniversitesi'nden zooloji dalında doktora derecesini alıp, ertesi yıl asistan olarak Münih Üniversitesi'ne döndü. 1904'te doçentliğe, 1909'da profesörlüğe getirildiği bu üniversitede 1913'e değin öğretim görevlisi olarak kalan Goldschmidt, o yıl Berlin'de yeni kurulan Kaiser Wilhelm Biyoloji Enstitüsü'nün genetik bölümü yöneticiliğine atandı. Naziler iktidara gelince, Yahudi asıllı bilim adamlarının çoğu gibi görevinden ve ülkesinden ayrılmak zorunda kalan Goldschmidt'e, yeni örgütlenen İstanbul Üniversitesi de profesörlük önerisinde bulunmuştu; ancak, Goldschmidt, California Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek 1936'da ABD'ye gitti ve ölümüne değin bu ülkede yaşadı.

Goldschmidt'in araştırmaları, melanik değşinim (mütasyon) ara eşeylilik ve coğrafi farklılaşma genetiği olmak üzere başlıca üç konuda yoğunlaşmıştır. Hücrelerde melanin artışı sonucunda açık renkli bir canlının renginin koyulaşmasına neden olan ve kalıtsal özellik gösteren melanik değşinim olgusunu, özellikle sanayi bölgelerinde yaşayan böcek ve kelebekler üzerinde inceleyerek, melanik değşinime uğramış koyu renkli döllerin giderek çoğalmasını ayıklanmanın etkisine bağlayan Goldschmidt, bu calışmalarıyla topluluk genetiğinin de öncüleri arasında sayılır. *Lymantria dispar* türü güveler üzerinde yaptığı 25 yıllık çaprazlama çalışmalarının sonuçları da, özellikle ara eşeylilik olgusuna ve coğrafi farklılaşma genetiğine değerli veriler sağlamıştır. Avrupa ve Uzakdoğu'nun değişik bölgelerinden toplanmış *Lymantria*'ları çaprazlayan Goldschmidt, eşeylilik karakterleri bakımından tipik dişi ile tipik erkek arasındaki tüm ara karakterleri taşıyan yeni bireyler elde ederek, ara eşeylilik olgusunun varlığını gösterdi. Buna dayanarak, erkek ve dişi eşeyliliğin belirmesinde, genetik yapı dışında bazı başka etkenlerin de rolü olduğunu öne sürdü. Bu etkenler, eşeylilik evrimi sürecince genlerin gelişme etkinliklerine bağlı olarak ortaya çıkan enzimlerle ilgili bazı nicel denge unsurlarıydı; erkek ve dişi eşeylilik, tüm bu etkenlerin biraraya gelmesiyle belirlenebiliyordu.

Lymantria'larla yaptığı bir başka araştırmada da, fizyolojik bir kalıtım kuramı ortaya attı ve tepkime zincirinin hızını denetleyerek böceklerde değşinime bağlı fenotiplerin tıpatıp benzerini (fenokopi) kalıtımın etkisi olmaksızın üretmeyi başardı.

Coğrafi türler arasındaki farklılaşmanın ilk genetiksel açıklamasını yapan da Goldschmidt'tir. Değişik

coğrafi bölgelerde yaşayan *Lymantria*'lar arasındaki çaprazlama sonucunda, belli coğrafi bölgelere özgü yerel özelliklerin yeni döllere aktarıldığını göstererek, bu özelliklerin gerçek bir evrim gerektirmeyen "mikro evrim" süreçlerine bağlı farklılaşmalar olduğu sonucuna vardı.

• YAPITLAR (başlıca): *Einführung in die Vererbungswissenschaft*, 1911, ("Kalıtım Bilimine Giriş"); *Die Quantitativen Grundlagen von Vererbung und Artbildung*, 1920, ("Kalıtım ve Tür Oluşumunun Nicel Temelleri"); *Mechanismus und Physiologie der Geschlechtsbestimmung*, 1920, ("Eşeyliliğin Belirmesinin Mekanizması ve Fizyolojisi"); *Physiologische Theorie der Vererbung*, 1927, ("Kalıtımın Fizyolojik Kuramı"); *Physiological Genetics*, 1938, ("Fizyolojik Genetik"); *The Material Basis of Evolution*, 1940, ("Evrimin Maddesel Temelleri"); *Portraits From Memory: Recollections of a Zoologist*, 1956, (Bellekten Portreler: Bir Zooloji Bilgininin Anıları").

• BAKINIZ: AVERY, BEADLE, BENEDEN, BOVERI, C.DARWIN, MENDEL.

GOLDSCHMIDT, Victor Moritz
(1888-1947)

İsviçre asıllı Norveçli kimyacı ve yerbilimci. Elementlerin temel kimyasal özelliklerinden yararlanarak madenlerin incelenmesine yönelik çalışmaların öncüsüdür.

27 Ocak 1888'de Zürih'te doğdu, 20 Mart 1947'de Oslo'da öldü. Ailesiyle birlikte Norveç uyruğuna geçtiği 1905 yılında, bugünkü adı Oslo Üniversitesi olan Kristiania Üniversitesi'nde kimya, maden ve yerbilimi öğrenimine başladı. 1911'de doktora derecesini aldı. 1914'te profesör oldu ve Oslo Üniversitesi'nin mineralbilimi enstitüsünün başkanlığını üstlendi. 1929'da Almanya'ya giderek Göttingen Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. Naziler'in yönetimi ele geçirmesinden sonra giderek artan Yahudi düşmanlığı Goldschmidt'in 1935'te Oslo'ya dönmesine neden oldu. 1940'ta Almanya'nın Norveç'i işgal etmesinin ardından birkaç kez tutuklandı ve toplama kampına yollandı. 1942'de önce İsveç'e, oradan da İngiltere'ye geçmeyi başardı. İngiltere'de Aberdeen'deki Macaluay Enstitüsü ve Rothamsted'teki araştırma istasyonunda çalışarak geçirdiği savaş yıllarının ardından, 1947'de Oslo'ya döndü ve aynı yıl içinde kanserden öldü.

Goldschmidt, yerbilimi çalışmalarının klasikleri arasında yer alan doktora tezinde yer kabuğunda magmanın sıcaklığı ve çıkardığı gazların etkisiyle oluşan başkalaşımları inceledi. Daha sonra aynı konudaki araştırmalarını Kuzey Norveç'ten toplanmış örnekler üzerinde de sürdürerek, kayalarda bir arada ve değişmeyen bir denge içinde varolabilen kristal faz sayısının en yüksek değerinin bileşen sayısına eşit olduğunu saptadı. Norveç'in yeraltı kaynaklarını araştıran bir kurulda görevlendirildiği 1910'ların sonunda kimyasal türlerin doğadaki dağılımını düzenleyen etkenleri araştırdı. O günler için yeni bir teknik olan X ışınlarından da yararlanarak yürüttüğü araştırmalar sonunda 75 elementin oluşturduğu 200 bileşiğin kristal yapılarını ve kristallerin sertliğiyle iyon yükleri ve atomlararası uzaklıklar arasındaki ilişkileri ortaya çıkardı.

Göttingen'deki çalışmaları sırasında elementlerin yükleri, boyutları ve iyonlarının polarlaşabilme yetenekleri temel alınarak gruplara ayrılmasına dayanan bir Yer modeli geliştirmeyi başaran Goldschmidt, yerkimyası yardımıyla çevreyi anlama ve açıklama çalışmalarının öncülerinden biri olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Geochemistry*, 1954, (ö.s.), ("Yerkimyası") (der.), A.Muir.

GOLDSMITH, Oliver
(1730-1774)

İrlanda asıllı İngiliz şair ve yazar. Değişik türlerde verdiği ürünlerle 18.yy edebiyat çevrelerinin tanınan yazarları arasına girmiştir.

10 Kasım 1730'da İrlanda'nın Ballymahon köyünde doğdu, 4 Nisan 1774'te Londra'da öldü. 1749'da Dublin'deki Trinity College'ı bitirdi. Tıp okumak için 1752'de İrlanda'dan ayrıldı. Ancak öğrenimini yarıda bıraktı. Avrupa'yı dolaştıktan sonra 1756'da Londra'ya yerleşti. Bir süre dergilere para karşılığında deneme ve kitap tanıtma yazıları yazdıktan sonra 1759'da yayımlanan ilk kitabı, *An Enquiry into the Present State of Polite Learning in Europe* ("Avrupa'daki Nezih Eğitimin Bugünkü Konumu Üzerine Bir Soruşturma") ile adını duyurdu. 1764'te, aralarında Samuel Johnson, Edmund Burke ve James Boswell gibi ünlülerin de bulunduğu "The Club" adlı yazarlar çevresinin oluşmasına öncülük etti.

Avrupa kültürünün yakın bir izleyicisi olan Goldsmith'in denemelerinde, dolaştığı ülkelerdeki farklı gelenekleri anlatan bir gezgin üslubu vardır. Yergici, ancak yumuşak, ılımlı ve nükteli bir anlatımı benimseyen Goldsmith, yer yer öğretici bir tavır takınmakla birlikte bilgiçlikten kaçınır. *The Vicar of Wakefield: A Tale* ("Wakefield Papazı: Bir Masal") adlı romanı, kurgusundaki zayıflıklara karşın, şakacı ve mizah dolu üslubuyla 18.yy İngiliz romanının en popüler örnekleri arasına girmiştir.

Goldsmith'in *The Deserted Village* ("Terkedilmiş Köy") adlı uzun şiiri, Sanayi Devrimi'nin kırsal yaşamda yol açtığı değişiklikleri yer yer dokunaklı bir anlatımla ele alır, köy yaşamını geçmişe özlemle bakan bir duygusallıkla yüceltir. *The Good Natur'd Man* ("İyi Huylu Adam") ve *She Stoops to Conquer* ("Zafer İçin Boyun Eğiş") adlı oyunları ise 18.yy'da yaygın bir tür olan duygusal komedyadan ayrılmaları açısından önemlidir.

• YAPITLAR (başlıca): Deneme-İnceleme: *An Enquiry into the Present State of Polite Learning in Europe*, 1759, ("Avrupadaki Nezih Eğitimin Bugünkü Durumu Üzerine Bir Soruşturma"); *The Citizen of the World*, 1762,

("Dünya Vatandaşı"). Roman: *The Vicar of Wakefield: A Tale*, 1766, ("Wakefield Papazı: Bir Masal"). Şiir: *The Traveller: or a Prospect of Society*, 1764, ("Gezgin: ya da Topluma Bir Bakış"); *The Deserted Village*, 1770, ("Terkedilmiş Köy"). Oyun: *The Good Natur'd Man*, 1768, ("İyi Huylu Adam"); *She Stoops to Conquer*, 1773, ("Zafer İçin Boyun Eğiş").

• BAKINIZ: S.JOHNSON.

GOLDSTEIN, Eugen
(1850-1930)

Alman, fizikçi. Seyreltilmiş gazlarda elektrik boşalımı sırasında gözlenen ışınlar üstüne çalışmalarıyla tanınmıştır.

5 Eylül 1850'de Yukarı Silezya'nın Gleiwitz kentinde (bugün Polonya'da Gliwice) doğdu, 25 aralık 1930'da Berlin'de öldü. 1869'da Breslau Üniversitesi'nde başladığı eğitimini 1870'ten sonra Berlin Üniversitesi'nde sürdürdü ve 1881'de doktorasını aldı. 1878'de Berlin Gözlemevi'nde çalışmaya başlayan Goldstein,1890-1896 arası Physikalisch- Technische Reichsanstalt'ta görev aldı. Uzun bir süre evinde kurduğu laboratuvarda araştırmalarını sürdüren, 1908'de Royal Society'nin Hughes Madalyası'nı alan Goldstein, 1927'de Potsdam Gözlemevi'nde astrofizik bölümünün başkanlığına getirildi.

Düşük basınçtaki gazlarda elektrik boşalımını Helmholtz ile birlikte araştırmaya başlayan Goldstein, yaklaşık elli yıllık bir süre içinde boşalım sırasında gözlenen ışınları ayrıntılı bir biçimde inceledi. 1876'da yayımladığı ilk makalesinde daha önce Plücker ve Hittorf'un inceledikleri ışınlara "katot" ışınları adını verdi. Önüne konan cisimlerin boşalım tüpünde gölgelere yol açtığını bulduğu bu ışınların, elektrik ve manyetik alanlar tarafından saptırılmasını inceledi. J.J.Thomson daha sonra bu ışınların "elektron" adını verdiği eksi yüklü parçacıklardan oluştuğunu ortaya çıkarmıştır.

Goldstein 1886'da boşalım tüpünde, katot ışınlarına ters yönde salınan ışınların varlığını saptadı. Boşalım tüpünün anot ucundan kaynaklandığını ve katot ucunda açtığı kanallardan geçtiğini saptadığı bu ışınlara "kanal" ışınları adını verdi. Perrin'in 1895'te artı yüklü parçacıklardan oluştuğunu gösterdiği bu ışınlar daha sonra Wien, J.J.Thomson ve Rutherford' un çalışmalarıyla protonun keşfedilmesinde etken olmuştur.

Kutup ışıkları ve tayfölçüm üstüne de araştırmaları bulunan Goldstein'ın kanal ışınlarına ilişkin çalışmaları kütle spektroskopisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• BAKINIZ: ASTON, K.F.BRAUN, CROOKES, HITTORF, PERRIN, PLÜCKER, RUTHERFORD, J.J.THOMSON.

GOLDSTEIN, Kurt
(1878-1965)

Alman asıllı ABD'li sinir ve ruh hastalıkları uzmanı. Organizmayı, çevreyle ilişkileri içinde bir bütün olarak ele almıştır.

6 Kasım 1878'de Almanya'nın Kattowitz kentinde (bugün Polonya'da Katoviçe) doğdu, New York'ta öldü. Breslau Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1906'da çalışmaya başladığı Königsberg Üniversitesi Psikiyatri Kliniği'nde yatan hastaları inceleyerek nöroloji ve psikiyatri konularında makaleler yazdı. 1919'da Frankfurt Üniversitesi'nde nöroloji profesörü ve Nöroloji Enstitüsü müdürü oldu. Aynı üniversitede beyin zedelenmelerinin sonuçları üzerine araştırmalar yapmak için bir enstitü kurdu.

Beyin zedelenmesi geçirmiş askerler üzerine yaptığı incelemeler, konuşma yitimi (afazi), tanısızlık (agnozi) ve kas gerginliği (tonus) konularında tümüyle yeni kavramların doğmasına ve beyin zedelenmelerinin neden olduğu davranış değişikliklerinin sistemli bir biçimde tanımlanmasına yardımcı oldu. 1930'da Berlin Üniversitesi'nde nöroloji profesörlüğü yapmaya başlayan Goldstein 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, önce Hollanda'ya, 1935'te ise ABD'ye yerleşti. 1935-1945 arasında Columbia Üniversitesi'nde ve Boston'daki Tufts Tıp Okulu'nda, daha sonra da Columbia Üniversitesi City College'da nöroloji profesörü olarak ders verdi.

Goldstein, *Der Aufbau des Organismus* ("Organizmanın Yapısı") adlı kitabında organizmayı çevreyle ilişkileri kapsamında bir bütün olarak ele alan bir yaklaşım geliştirmiştir. Ona göre davranış, organizma bütününün veri bir ortamda kendisini en uygun biçimde gerçekleştirmeye yönelik bileşik etkinliğidir. Refleksler, klinik belirtiler ve işlevler organizma bütününün kısmi süreçleridir ve bunlar laboratuvar çalışmasına tabi tutulduklarında yapay bir biçimde bütünden soyutlanmış olurlar.

Beyin zedelenmesi geçirmiş hastaların incelenmesi, belirtilerin ardındaki genel değişikliği ortaya çıkarır. İnsanın önceden düşünerek akıl yürütme, eylemlerini planlayabilme ve bunların muhasebesini yapabilme yeteneği olan "soyut tutum"daki herhangi bir bozulma, "somut tutum" biçimlerinin egemen olmasına, bireyin anlık olanın, somut duyum ve uyarıların buyruğuna girmesine neden olur.

Konuşma yitiminde, bir nesneyi adlandıramayan, yani nesnenin ait olduğu sınıfı bulamayan hasta, bu sözcüğü bir tümcede ya da bir eylem sırasında kullanabilir. Bu durum, sözcük yitiminin, sözcük ya da sözcük imgelerinin yitirilmesi olmayıp, kavramların ve simgelerin yitirilmesi, yani bozulmuş soyutlamanın dilde yansıması olduğunu gösterir. Goldstein' ın işlevlerin değil de bozuklukların lokalize olduğuna ilişkin bu görüşü, beyin lokalizasyonu sorununda önemli sonuçlar doğurmuştur.

Goldstein'a göre soyutlama sürecinin bozulması beyin zedelenmesiyle sınırlı olmayıp, kendisini psikotik (ruh ve akıl hastalığına ilişkin) süreçlerde de

gösterir. Nedeni ne olursa olsun soyutlamanın bozulması, hastanın kendisini gerçekleştirmesindeki uygun koşulları sınırlar. Sonuçta hastanın davranışları katılaşır, sıkıntılı ve kaygılı olur. Var oluşunu yitirme tehlikesi ve kendisini gerçekleştirememe tehdidi ile yaşar.

Goldstein'ın kuramı Gestalt psikolojisi ile yakınlıklar gösterir.

• YAPITLAR (başlıca): *Die transkortikalen Aphasien*, 1915, ("Transkortial Afaziler"); *Der Aufbau des Organismus*, 1934, ("Organizmanın Yapısı"); *Human Nature in the Light of Psychopathology*, 1940, ("Psikopatoloji Işığında İnsan Doğası"); *Language and Language Disturbances*, 1948, ("Dil ve Konuşma Bozuklukları").

• BAKINIZ: S.FREUD, KOFFKA, W.KÖHLER, WERTHEIMER.

GOLDZIHER, Ignac
(1850-1921)

Macar, doğubilimci. Batı'da çağdaş İslam araştırmalarının temelini atmıştır.

22 Haziran 1850'de Székesfehérvár'da (Zigetvar) doğdu, 13 Kasım 1921'de Rotlauf'ta öldü. İspanya' dan Hamburg'a, oradan da Macaristan'a göç eden bir Yahudi aileden geliyordu. Koyu dindar bir çevrede yetişti. Budapeşte'de sürdürdüğü ortaöğreniminden sonra, Budapeşte, Berlin, Leipzig ve Leiden'de okudu. Budapeşte Üniversitesi'nde, Türkoloji Bölümü' nün kurucusu Arminius Vambery'nin öğrencisi oldu. Türkçe, Farsça ve Arapça öğrendi. Berlin'de Arap ve Sami filolojileri üzerine dersler aldı. Yahudi araştırmalarıyla ilgilendi. 1869-1870'te Leipzig'de, büyük ölçüde etkilendiği Sami dilleri profesörü Heinrich Leberecht Fleischer'in (1801-1888) öğrencisi oldu. Onun yönetiminde yaptığı doktora tezini 1870'te tamamladı. İki yıl boyunca Arapça yazmaları inceledi, bir süre Leiden'de eğitim gördü. 1872'de Budapeşte Üniversitesi'nde Arap filolojisi doçenti oldu. Daha sonra İbranice dersleri verdi. 1873-1874'te, Mısır, Filistin ve Suriye'yi kapsayan bir inceleme gezisine çıktı. Macar Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 1894'te profesör oldu. Budapeşte Üniversitesi Sami Dilleri Kürsüsü başkanlığını ölümüne değin sürdürdü. 741 parça olduğu belirtilen yapıtlarının çoğu Almanca olarak basıldı.

Goldziher, İbrani filolojisi üzerine olan ilk yapıtlarından sonra, Arap ve İslam araştırmalarına yönelmiştir. 1884'te yayımlanan ve Batı'da İslam fıkıh araştırmalarının öncüsü olarak kabul edilen *Die Zâhiriten* (Zâhirîler) adlı çalışması, İslam fıkıh mezhebi Zâhirîler üzerine, o güne değin yayımlanmamış kaynaklara dayanarak hazırlanmış bir yapıttır. 1889-1890'da yayımlanan, 2 ciltlik *Muhammedanische Studien* ("İslam Araştırmaları") adlı yapıtı çağdaş İslam araştırmalarının temel taşlarından biridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Mythos bei den Hebraeern und seine geschichtliche Entwicklung*, 1876, ("İbraniler'de Mit ve Tarihsel Gelişimi"); *Die Zâhiriten*, 1884, ("Zâhirîler"); *Muhammedanische Studien*, 2 cilt, 1889, 1890, ("İslam Araştırmaları"); *Abhandlungen zur arabischen Philologie*, 2 cilt, 1896, 1899, ("Arap Filolojisi Üzerine Araştırmalar"); *Vorlesungen über den Islam*, 1910, ("İslamiyet Üzerine Dersler"); *Die Richtungen der islamischen Koranauslegung*, 1920, ("İslami Kuran Tefsirinin Yönelimleri").

GOLGI, Camillo
(1843-1926)

İtalyan hekim, nöroanatomi bilgini. Kendi geliştirdiği doku boyama yöntemiyle sinir sistemi üstüne yaptığı çalışmalarıyla tanınır.

Kimi kaynaklara göre 1843'ün, kimilerine göre de 1844'ün 7 Temmuzu'nda Brescia'da doğdu, 21 Ocak 1926'da Pavia'da öldü. Babası da hekim olan Golgi, Pavia Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1865'te mezun olduktan sonra psikiyatri alanında uzmanlaşmak amacıyla bir süre Cesare Lombroso' nun yanında çalıştıysa da, deneysel patoloji konusunda yaptığı araştırmalar sonucu histolojiye yöneldi. Yedi yıl Pavia'da bir hastanede çalışan, maddi sorunlar nedeniyle de üç yıl süreyle Abbiategrasso adlı bir kasabadaki hastanede başhekimlik yapan Golgi, kısıtlı olanaklara karşın sinir sistemi üstüne araştırmalarını sürdürdü. 1875'te Siena Üniversitesi'ne öğretim görevlisi olarak atandı. Ertesi yıl Pavia Üniversitesi'nde ilk önce histoloji, 1881'den sonra da patoloji profesörü olarak görev aldı. Golgi 1906'da sinir sistemi üstüne çalışmalarıyla Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü' nü Ramón y Cajal ile paylaştı.

Golgi'nin nöroanatomi alanındaki değerli çalışmaları Abbiategrasso'dayken gümüş tuzlarıyla dokuları boyama tekniğini geliştirmesiyle başladı. Böylelikle, o güne değin özellikle Flemming, Koch ve Ehrlich'in organik boyarmaddelerle yaptıkları araştırmalarla histolojide önemli bir yer kazanan boyama tekniklerine Golgi, bir sinir hücresinin değişik bölümlerinin ayrıntılı bir biçimde gözlenmesine olanak sağlayan yeni bir yöntem kazandırmış oldu.

Sinir sisteminde hücreler arası ilişkiyi ve sinirsel iletimi sağlayan dandrit, akson gibi yapıları betimleyen Golgi, boyama tekniklerinde yaptığı değişikliklerle bir sinir hücresinin yapısının çeşitli bölümlerini ayrı ayrı ya da tümüyle inceleme olanağı da buldu. Tek ve genellikle uzun bir aksonu bulunan sinir hücrelerinin yanı sıra, kısa, ancak dallanan aksonu bulunan bir hücre türünü tanımladı. Golgi, kendi adıyla anılan bu ikinci tür sinir hücrelerinin diğer hücrelerle oluşturduğu ağı boyalama teknikleriyle gözlemleyerek, Waldeyer'in önerdiği ve Ramoń y Cajal'ın değerli katkılarda bulunduğu nöron (sinir hücresi) kuramına önemli bir destek sağladı. Sinir hücrelerinin akson ve dandrit gibi uzantılarıyla birbirleriyle kaynaşmış bir bütün değil, sinir sisteminin aralarında boşluklar bulunan yapısal birer birimini oluşturduğuna ilişkin bu kurama Golgi karşı çıkmakla birlikte çalışmalarının, sinirsel iletim mekanizmasında sinir hücrelerinin

oynadığı temel rolün anlaşılmasında önemli bir yeri vardır.

Golgi kasları kemiklerle diğer organlara bağlayan kirişlerde (tendon) duyu sinirlerini içeren, Golgi tendon organı diye adlandırılan yapıyı ve deride dokunum cisimciklerini buldu. Ayrıca, daha sonra bakteriler dışında tüm hücrelerde bulunduğu saptanan ve hücre metabolizmasındaki rolü hâlâ araştırma konusu olan Golgi cihazını ilk kez gözlemleyerek tanımladı.

Golgi, 1880'de Alphonse Laveran'ın sıtmanın *Plasmodium* adlı bir asalaktan kaynaklandığını bulması üzerine, ilgisini bu alana yöneltti. İnsan ve hayvan alyuvarlarında gözlenen bu birhücrelilerin biyolojisini, özellikle de eşeysiz üreme çevrimiyle sıtma ateşi arasındaki ilişkiyi inceledi. Bu çalışmalarının ışığında sıtmanın değişik türlerinin kan tahlilleriyle ayırt edilmesini sağlayan tanı yöntemleri geliştirerek sıtma tedavisindeki gelişmelere katkıda bulundu.

Golgi'nin histoloji konusundaki çalışmaları, 19.yy'ın sonlarından başlayarak nöroanatomi ve nörolojide sinir hücrelerinin yapı ve işleyişine yönelik araştırmaların temelini hazırlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Opera omnia*, 1903-1929, ("Tüm Yapıtları").
- KAYNAKLAR: W.Haymaker, *The Founders of Neurology*, 1953.
- BAKINIZ: P.EHRLICH, FLEMMING, R.KOCH, RAMÓN Y CAJAL, WALDEYER.

GOLTZ, Colmar von der
(1843-1916)

Alman, asker. Osmanlı ordusunu yeniden düzenleme çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

12 Ağustos 1843'te Doğu Prusya'da Labiau yakınlarında Bielkenfeld'de (bugün SSCB'de) doğdu, 19 Nisan 1916'da Bağdat'ta öldü. 1861'de teğmen olarak orduya katıldı. 1866 Bohemya ve 1870 Fransa seferlerinde görev aldı. Askeri yazıları ve araştırmalarıyla da tanınan Goltz, 1878-1883 arasında Berlin Askeri Akademisi'nde askeri tarih dersleri verdi.

Haziran 1883'te Osmanlı ordusunu yeniden düzenlemek üzere İstanbul'a gönderildi. İstanbul'da bulunduğu yıllarda, askeri öğrenim kurumlarını yönetti. Erkân-ı Harbiye II.başkanı olarak görev yaptı ve Muzaffer Paşa ile birlikte Osmanlı ordularının düzenlenmesi için çalıştı.

1896'da ülkesine dönen Goltz, 1902'de generalliğe yükselerek Doğu Prusya'daki I.Ordu'nun komutanı oldu. 1907'de ordu müfettişliğine getirildi. 1909-1913 arasında sık sık İstanbul'a gelerek askeri danışmanlık görevini sürdürdü. Ağustos 1914'te işgal altındaki Belçika askeri genel valiliğine getirilen Goltz, birkaç ay sonra Osmanlı Umumi Karargâhı'na atandı. 5 Ekim 1915'te Irak'ta İngilizler'e karşı çarpışan 6.Ordu komutanlığına getirildi. Aralık 1915'te General Towsend komutasındaki İngiliz ordusunu Kutü'l-Amare'de kuşattı. İngiliz ordusunun teslim olmasından on gün önce Bağdat'ta tifüsten öldü.

- YAPITLAR (başlıca): *Das Volk in Waffen*, 1883, (Millet-i Müsellaha, 1884); *Rossbach und Jena*, 1883, ("Rossbach'tan Jena'ya"); *Leon Gambetta und Seine Armeen*, 1887, ("Leon Gambetta ve Orduları"); *Anatolische Ausflüge*, 1896, ("Anadolu Gezileri"); *Der Thessalische Krieg und die türkische Armee*, 1898, (Osmanlı-Yunan Seferi, 1910); *Die Niederlage der jungen Türkei und die Möglichkeit ihrer Wiedererhebung*, 1913, (Genç Türkiye'nin Hezimeti ve İmkânı-ı İtilâsı, 1916); *Kriegsgeschichte Deutschlands im 19.Jahrhundert*, 1900-1914, ("19.Yüzyılda Alman Savaş Tarihi").

GOMBRICH, Ernst
(1909)

Avusturya asıllı İngiliz sanat tarihçisi. Güzel sanatlar üzerine kitaplarıyla tanınmıştır.

Ernst Hans Josef Gombrich 30 Mart 1909'da Viyana'da doğdu, Öğrenimini Viyana Üniversitesi'nde yaptı. 1936-1939 arası Londra Üniversitesi'ndeki Warburg Institute'da araştırmalar yaptı. 1948-1954 ve 1956-1959 arasında aynı enstitüde ders verdi, 1959-1976 arasında buranın müdürü oldu. Londra Üniversitesi'nin yanı sıra 1950-1953'te Oxford Üniversitesi'nde, 1959'da Harvard Üniversitesi'nde, 1961-1963'te Cambridge Üniversitesi'nde ve 1970-1977'de Cornell Üniversitesi'nde sanat tarihi dersleri verdi.

1950'deki ilk yayımlanışından sonra on beşe yakın yeni basımı yapılan ve birçok dile çevrilen *The Story of Art* (Sanatın Öyküsü) Gombrich'in başyapıtlarındandır. Başlangıcından 20.yy'ın ilk yarısına değin görsel sanatların gelişimini ele alan kitap, resim, mimarlık ve heykel dallarındaki dönem ve üslupları, kendi toplumsal ve kültürel ortamları içinde değerlendirir ve çok sayıda yapıtla örneklendirir.

Gombrich sanatı, oluştuğu ortam içinde değerlendiren, ancak sanat dışı etkenlere indirgemekten de kaçınan bir sanat tarihi anlayışının öncülerinden olmuş, düşüncelerini kuru ve uzmanca bir dile kaçmadan, yalın bir üslupla anlatmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Caricature* (E.Kris ile), 1940, ("Karikatür"); *The Story of Art*, 1950, (Sanatın Öyküsü); *Art and Illusion*, 1959, ("Sanat ve Yanılsama"); *Norm and Form*, 1966, ("Kural ve Biçim"); *In Search of Cultural History*, 1969, ("Kültürel Tarih Arayışı"); *Symbolic Images*, 1972, ("Simgesel İmgeler"); *Art, Perception and Reality*, 1973, ("Sanat, Algılama ve Gerçeklik"); *Art History and the Social Sciences*, 1974, ("Sanat Tarihi ve Sosyal Bilimler"); *Means and Ends*, 1976, ("Araçlar ve Amaçlar"); *The Sense of Order*, 1978, ("Düzen Duyusu"); *Ideals and Idols*, 1979, ("İdealler ve Putlar"); *The Image and the Eye*, 1982, ("İmge ve Göz").

GOMBROWICZ, Witold
(1904-1969)

Polonyalı oyun yazarı. Grotesk tiyatronun öncülerindendir.

4 Ağustos 1904'te Malozyce'de doğdu, 25 Haziran 1969'da Fransa'da Nice'de öldü. 1933'te yazdığı ve *Pamietnik z okresu dojrzewania* ("Bir Ergenlik Çağı Güncesi") adı altında topladığı kısa öyküleriyle Polonya edebiyat çevrelerine kendini kabul ettirdi. 1936'daki *Iwona, ksiezniczka Burgunda* ("Burgunda Prensesi Iwona") adlı ilk oyunu büyük yankılar uyandırdı. 1939'da Arjantin'e gitti ve yirmi beş yıl orada yaşadı. Bu süre içinde, 1946'da *Slub* ("Evlilik") adlı oyunu, 1953'te *Trans-Atlantyk* ve 1960'ta *Pornografia* adlı romanları, 1957'den başlayarak da *Dziennik* adını verdiği anılarını yayımladı. 1951'den sonra, Polonya'da çıkan aylık edebiyat dergisi *Kultura*'da makaleleri yayımlandı. 1964'te ABD Ford Vakfı'nın yardımıyla Batı Berlin'e gitti, daha sonra Fransa'da Vence'a yerleşti. *Kosmos* adlı romanıyla 1967'de Prix International de Littérature Ödülü'nü kazandı. Son oyunu *Operetka* 1966'da yayımlandı. Aynı yıl New York'ta Jurkzykowski Millenium Ödülü'nü aldı.

Gombrowicz oyunlarını tiyatroda grotesk akım yaygınlık kazanmadan önce yazmıştır. Yapıtlarının temasını genellikle kalıplaşmanın köleleştirdiği insan oluşturur. Bu köleleşmeyi anlatmak için toplumun ya da yetişme biçiminin yarattığı bir tavırlar bütününü ya da varoluş biçimini kullanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Iwona, ksiezniczka Burgunda*, 1936, ("Burgunda Prensesi Iwona"); *Slub*, 1946, ("Evlilik"); *Operetka*, 1966, ("Operet"). **Roman ve Öykü:** *Pamietnik z okresu dojrzewania*, 1933, ("Bir Ergenlik Çağı Güncesi"); *Trans-Atlantyk*, 1953; *Pornografia*, 1960; *Kosmos*, 1965. **Anı:** *Dziennik*, 1966.

GÓMEZ, Juan Vicente
(1864-1935)

Venezüellalı devlet adamı. Ülkesini 27 yıl yönetmiştir.

Tachira Eyaleti'nde San Antonio del Tachira'da doğdu, 17 Aralık 1935'te Maracay'da öldü. Düzenli bir eğitim görmedi. Bir süre sığır çobanlığı yaptıktan sonra toprak sahibi oldu ve siyasetle ilgilenmeye başladı. 1899'da Tachira'nın askeri yöneticisi General Cipriano Castro'nun özel ordusuna girdi. Aynı yıl muhafazakâr ve merkezi yönetim yanlısı Castro'nun yanında, liberal eğilimli yönetime karşı başlatılan ayaklanmaya katıldı. Caracas'ın işgalinin ardından Castro'nun devlet başkanlığını ele geçirmesiyle başkan yardımcısı oldu.

Gómez 1902-1903 yıllarında Venezüella'nın doğusunda çıkan ayaklanmaların bastırılmasında etkin rol oynadı ve Castro'nun güvenini kazandı. Aralık 1908'de de Castro'nun tüm yetkilerini kendisine bırakarak tedavi için Avrupa'ya gitmesini fırsat bilerek yönetime el koydu; Castro'ya ülkeye dönmemesini bildirdi.

Sivil ve askeri atamalara ilişkin yetkilerin tümünü kendinde toplayan Gómez, ülkede kendi buyruğuyla işleyen bir yasama ve yargı yapısı kurdu. Yaygın istihbarat örgütü yoluyla saptadığı muhaliflerini keyfi tutuklamalar, işkence, sürgün gibi yöntemlerle baskı altına aldı. Kilisenin ve yerel toprak sahiplerinin yetkilerini kısıtladı. Orduyu yüksek gelir, lojman gibi ayrıcalıklar yoluyla kendine bağımlı kıldı.

I.Dünya Savaşı öncesinde ülkedeki siyasi ortam ve doğal kaynaklar, uluslararası şirketlerin yatırımlarını artırmasına neden oldu. 1914'te ilk petrol kuyusu açıldı. 1918'de ülkenin petrol kaynakları üzerine bilginin kesinleşmesi ABD, İngiliz ve Hollanda petrol şirketleri arasındaki rekabeti körükledi. Bu ortamı değerlendiren Gómez bir süre sonra Güney Amerika'nın en zengin kişilerinden biri oldu. Devlet gelirlerinin artmasıyla Venezüella'nın uluslararası pazarlarla bütünleşmesini kolaylaştıracak demiryolu, karayolu, liman yapımı gibi ulaşım olanaklarının geliştirilmesine yönelik projeler ağırlık kazandı, dış borçlar ödendi, ordu için ağır silahlar ve uçak satın alındı. Ancak gelirin adaletsiz dağılımı, ordu ve bürokrasinin ileri gelenlerinin ayrıcalıklı bir zümre oluşturmasına neden oldu.

1914-1922 ve 1929-1931 dönemlerinde resmi olarak devlet başkanlığı sıfatını taşımayan Gómez, kukla devlet başkanları aracılığıyla diktatörlük yönetimini 27 yıl sürdürdü. Bu dönemde kıyıdaki adalarda sürgün olan muhaliflerin ve üniversite öğrencilerinin ayaklanma girişimleri ordu ve polis gücü karşısında etkili olamadı. Gómez'in ölümünden sonra birbirini izleyen devlet başkanları ve darbeler, 1958'de Betancourt'un devlet başkanı seçilmesi ile son buldu. Ülkede demokrasinin yerleşmesi için alınan önlemler ön plana çıktı.

• **KAYNAKLAR:** R.Betancourt, *Venezuella: Politica y petroleo*, 1956; J.Lavin, *A Halo for Gómez*, 1954; T.Rourke, *Gómez, Tyrant of the Andes*, 1936.

• **BAKINIZ:** BETANCOURT.

GÓMEZ, Lauerano
(1889-1965)

Kolombiyalı devlet adamı. 1950-1953 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

20 Şubat 1889'da Bogota'da doğdu, 13 Temmuz 1965'te aynı kentte öldü. Ulusal Üniversite'de mühendislik öğrenimi gördü. 1909'da öğrenimini tamamladıktan sonra *La Unidad* dergisini yayımlamaya başladı. 1911'de Muhafazakâr Parti'ye girdi ve partinin sağ kanadının sözcülüğünü üstlendi. 1932'de Muhafazakâr Parti başkanlığına seçildi.

1948'de Muhafazakâr iktidar tarafından dışişleri bakanlığına atanması beklenirken, liberal siyaset adamı Jorge Eliécer Gaitán'ın öldürülmesi olayına karış-

tığı gerekçesiyle sürgüne gönderildi. 1949'da ülkesine dönen Gómez, Liberaller'in boykot ettiği 1950 seçimlerini kazanarak devlet başkanı oldu. Seçimler sırasında olaylar çıktı, binlerce kişi yaşamını yitirdi. Otoriter devlet görüşünü benimseyen Gómez, devlet başkanlığı döneminde ülkede tam bir baskı rejimi uyguladı. Protestan azınlık üzerindeki baskıyı artırdı, yargı organlarının bağımsızlığını kaldırdı ve basına sansür koydu. 1948'den 1960'lara dek süren ve bu yılların "Şiddet Dönemi" (La Violencia) olarak adlandırılmasına yol açan olaylar, Gómez'in iktidarı sırasında olağanüstü boyutlara ulaştı. 1953'te Rojas Pinilla'nın önderliğindeki askeri darbeyle görevinden alındı ve İspanya'ya sürgüne gönderildi. Rojas Pinilla'nın diktatörlüğüne karşı Liberaller'in önderi Alberto Lleras Camargo ile işbirliği yaptı. 1957'de askeri rejimin yıkılmasından sonra, Liberaller'le "Milli Cephe" oluşturarak, "Sitges Bildirgesi"ni imzaladı. 1974'e dek yürürlükte kalan bildirge, Muhafazakârlar'ın ve Liberaller'in her dört yılda bir sırayla iktidar olmalarını öngörmekteydi. Gómez, sağlığının bozukluğu nedeniyle, bir daha devlet başkanlığına dönmedi, ancak yaşamının sonuna dek partideki etkinliğini sürdürdü.

• BAKINIZ: GAITÁN, LLERAS CAMARGO, ROJAS PİNİLLA.

GOMEZ, Maximo
(1836-1905)

Dominik asıllı Kübalı asker. Küba'nın bağımsızlığı için savaşmıştır.

18 Haziran 1836'da Dominik Cumhuriyeti'ndeki Beni kentinde doğdu, 17 Haziran 1905'te Küba'nın başkenti Havana'da öldü. Orta sınıftan bir ailenin oğludur. 1850'lerde Haiti'nin saldırısı üzerine ilahiyat öğrenimini yarıda keserek Dominikli yurtseverlerle birlikte savaşa katıldı. 1865'te Küba'ya geçti.

Küba'nın bağımsızlığı için, İspanyol yönetimine karşı Cespedes ve diğer Kübalı önderlerin başlattığı 1868-1878 arasındaki 10 Yıl Savaşı'na katıldı. Bu savaşlar sırasında önce general, sonra Doğu Eyaletleri komutanı oldu. İspanya'yı iktisadi açıdan güç durumda bırakacak bir saldırı planı önerdi. Ancak Kübalı toprak sahibi ve tüccarların muhalefeti nedeniyle bu plan uygulanamadı.

Gomez, bu sırada bağımsızlıkçılar arasında kölelerin serbest bırakılması ve tam bağımsızlık konularında çıkan anlaşmazlık sonucu Cespedes tarafından görevinden alındı. Ancak 1873'te Meclis'in Cespedes'i yeniden başkan olarak seçmemesi üzerine görevine geri döndü. 1876'da yeniden askeri görevlerinden uzaklaştırılan Gomez, kısa bir süre sonra savaş bakanı oldu.

10 Şubat 1878'de imzalanan Zonjon Antlaşması'yla İspanya Küba'da bazı idari reformlar yapmaya söz verdi ve 10 Yıl Savaşı sona erdi. Gomez, Küba'dan ayrılarak önce Jamaika'ya, ardından, Honduras'a gitti. Honduras ordusunda general olarak görev yaptı.

1884'te ABD'ye geçerek, Antonio Maceo ve Jose Marti ile birlikte yeni bir ayaklanma için para bulmaya ve sürgündeki Kübalılar'ın örgütlenmesine çalıştı. Ancak Jose Marti ile anlaşmazlığa düşmesi ve örgütlenme çalışmalarının başarısızlığı sonucu ABD'den ayrılarak önce Panama'ya arkasından Dominik Cumhuriyeti'ne gitti.

1892'de, bağımsızlık için yeniden örgütlenme çalışmalarını başlatan Jose Marti'nin çağrısını kabul etti. Jose Marti ve Gomez, Nisan 1895'te Küba'ya giderek adada savaşan Maceo ile birleştiler. Bağımsızlık ayaklanmasını bastıramayan İspanya yönetimi 25 Kasım 1897'de Küba'ya İspanyol İmparatorluğu'na bağlı, ancak iç işlerinde özerk bir eyalet konumu tanınmasını önerdi. Gomez ve diğer önderler, bu öneriye karşı çıktılar.

Kübalı bağımsızlıkçıların ABD yanında yer aldığı 1898 ABD-İspanya Savaşı'ndan sonra imzalanan Paris Antlaşması ile İspanya'nın Küba üzerindeki egemenliğine son verildi ve Küba, ABD işgali altına girdi. Gomez, ABD'nin savaşa katılan Kübalı askerlere para ödemek yerine, Küba'ya borç vermeyi önermesi ve meclisin de bu duruma karşı çıkmaması üzerine meclis üyeleriyle anlaşmazlığa düştü ve ordu komutanlığı görevinden alındı. Kendisinin katılmadığı 1902'deki ilk seçimlerde, bağımsızlık ayaklanmasının önderlerinden Tomás Estrada Palma'nın devlet başkanlığına seçilmesi için çalıştı. Daha sonra da yönetimini desteklediği Estrada Palma'nın 1905'te kendisini ikinci kez seçtirmeye çalışması üzerine onun karşısında yer aldı. Kısa bir süre sonra öldü.

• BAKINIZ: CESPEDES, ESTRADA PALMA, MACEO, MARTİ.

GOMPERS, Samuel
(1850-1924)

ABD'li sendikacı. Amerikan İşçi Federasyonu'nun kurulmasında etkin bir rol oynamış bu kuruluşun başkanlığını yapmıştır.

27 Ocak 1850'de Londra'da doğdu, 13 Aralık 1924'te Texas'ta San Antonio'da öldü. Danimarkalı Yahudi bir ailenin oğluydu. Kısa süren bir eğitim gördükten sonra bir ayakkabı yapımcısının yanında çıraklık yaptı. Daha sonra babası gibi puro imalatı işinde çalıştı. 1863'te ailesiyle birlikte New York'a gitti ve puro işçiliğini sürdürdü. 1864'te Puro Üreticileri Yerel Sendikası'na katıldı. Kısa zamanda sendikanın önderi durumuna geldi.

19.yy'ın ikinci yarısında hızlı teknolojik gelişmeye koşut olarak makinelerin nitelikli işçilerin yerini almaya başlaması, nitelikli işçilerin ulusal düzeyde, kendi sorunları çevresinde örgütlenmelerini gündeme getirmişti.

1881'de Puro Üreticileri Ulusal Sendikası'nın örgütleyicileri arasında yer alan Gompers, 1886'da sendikanın Amerikan İşçi Federasyonu'na (AFL) dönüşmesine önemli katkıda bulundu. Gompers bu

kuruluşun başkanı oldu ve 1895 yılı dışında ölümüne değin bu görevi sürdürdü.

AFL, 1869'da kurulmuş ve 1880'lerde ulusal boyutlara ulaşmış olan Knights of Labor (İşçi Sınıfının Şövalyeleri) adlı sendikadan farklı ilkelere sahipti. Knights of Labor, nitelikli olsun ya da olmasın tüm işçiler arasındaki dayanışmayı savunuyor ve ücretli emek sisteminin ortadan kalktığı bir toplumu hedefliyordu. AFL ise yalnızca belirli meslekler temelinde nitelikli işçileri içinde barındıran bir kuruluştu ve temel amacı işçilerin yaşam düzeyini yükseltmekti. Bu niteliğiyle 1850'lerde İngiltere'de gelişen Yeni Model Sendikacılık hareketine benzerlik göstermekteydi. AFL ile Knights of Labor arasında ilk yıllarda gerçekleşen işbirliği, kısa zaman sonra işlemez duruma geldi. Sendikacılık anlayışını "saf ve basit" olarak tanımlayan AFL önderi Gompers'in temel amacı kapitalist sistem içinde mücadele etmekti. Sosyalizmin insanlığa mutsuzluktan başka birşey getirmeyeceğini düşünüyordu.

Gompers 1900'lerin başlarından başlayarak devletin ileri gelenleriyle yakın ilişkiler kurarak AFL'nin konumunu sağlamlaştırmaya çalıştı. 1901'de sendikalara karşı ılımlı bir yaklaşımı benimseyen işadamlarıyla tutucu sendika önderlerinden oluşan National Civic Federation'ın kurulmasına öncülük etti. 1908'den başlayarak Demokratik Parti'yi destekledi. 1912'de yapılan devlet başkanlığı seçimini Demokratik Parti adayı Woodrow Wilson'un kazanmasıyla AFL'nin gücü daha da arttı. Gompers I.Dünya Savaşı sırasında Wilson'ı destekledi. AFL'nin başlatmış olduğu grevleri durdurdu. Ulusal Savunma Konseyi Danışma Komisyonu'na üye seçildi. Versailles Barış Konferansı'nda Uluslararası Çalışma Mevzuatı Komisyonu başkanı olarak görev yaptı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Seventy Years of Life and Labor*, (ö.s,), 2 cilt, 1925, ("Yetmiş Yıllık Yaşam ve Çalışma").

- **KAYNAKLAR:** B.Mandel, *Samuel Gompers*, 1963; P.Taft, *The American Federation of Labor in the Time of Gompers*, 1957.

GOMPERZ, Theodor
(1832-1912)

Alman filozof. Felsefeyle bilimler arasında bağlantı kurulması gereğini savunmuştur.

28 Mart 1832'de Çekoslovakya'nın Brünn kentinde doğdu, 29 Ağustos 1912'de Avusturya'nın Baden-bei-Wien kentinde öldü. Viyana Üniversitesi'nde dilbilim öğrenimi gördükten sonra, 1867'de aynı üniversitede filoloji doçenti, 1873'te klasik filoloji profesörü oldu ve bu görevini 1901'e değin sürdürdü. Königsberg Üniversitesi'nden fahri felsefe doktoru, Dublin Üniversitesi'nden edebiyat doktoru sanını aldı. 1882'de Prusya Bilimler Akademisi'ne üye seçildi.

Gomperz, tarih, sanat, uygarlık tarihi, toplumbilim ve hukuk alanlarında yaptığı araştırmalardan sonra, felsefeye ancak öbür bilim dallarında yapılacak çalışmalarla ulaşılabileceği sonucuna vardı. Felsefenin bütün bilimlerle, insanı ilgilendiren tüm araştırmalarla ilintisi vardır. Bilimlerin uğraştığı konular ne denli birbirinden ayrı ve bağımsız görünse de, özde birdir. Bu nedenle bir ulusun felsefesi, o ulusun ortaya koyduğu bütün başarı ürünlerini göz önünde bulundurma gereğindedir. Yalnızca felsefe dizgelerinin ortaya çıkışını, gelişimini, ilgilendiği sorunları ve önerdikleri çözümleri ele alan bir felsefe tarihi yeterli değildir. Felsefe tarihi, canlı bir organizmaya benzeyen toplumun bütününü ele almalıdır.

Gomperz, eski Yunan metinlerini de bu anlayışa göre irdeleyerek, felsefe tarihi alanında önemli araştırmalar yapmıştır. İonia'nın doğacı filozoflarından başlayarak, Aristoteles ve ardıllarını da içerecek biçimde Yunan filozoflarının bağlı oldukları çığır ve dizgeleri incelemiştir. Yapıtlarını kolay bir dille, öyküleme türünde yazan Gomperz, çağdaş filozoflara da ilgi göstermiş, Spencer ve A.Comte'u nesnel bir yaklaşımla ele almış, ayrıca S.Mill'in tüm yapıtlarını Almanca'ya kazandırmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Beiträge zur Kritik und Erklärung griech. Schriftsteller*,7 cilt, 1875-1900, ("Yunan Yazarlarıyla İlgili Açıklama ve Eleştiriler"); *Stuart Mills System der aeductiven und inductiven Logic*, 3 cilt, (Çev.), 1884, ("Stuart Mill'in Tümdengelimli ve Tümevarımlı Mantık Dizgesi"); *Platonische Aufsätze*, 3 cilt, 1887-1905, ("Platon'dan Seçmeler"); *Die Apologie der Heilkunst*, 1890, ("Sağlık Korumanın Savunması"); *Griechische Denker: Eine Geschichte der antiken Philosophie*, 2 cilt, 1893-1902, ("Yunan Düşünürleri: Bir Antik Felsefe Tarihi"); *Essays und Erinerungen*, 1905, ("Denemeler ve Anılar").

GOMULKA, Wladyslaw
(1905-1982)

Polonyalı devlet adamı. 1956-1970 arasında Polonya Birleşik İşçi Partisi Birinci Sekreterliği görevini yürütmüştür.

6 Şubat 1905'te Krosno yakınlarında Bialobrzegi'de doğdu, 1 Eylül 1982'de Varşova'da öldü. Bir işçi ailesinin oğluydu. 14 yaşında lehimci olarak çalışmaya başladı. 1921'de sosyalist bir gençlik örgütünün oluşturulmasına katkıda bulundu ve 1926'da yasadışı Polonya Komünist Partisi'ne girdi. Aynı zamanda etkin sendika önderlerinden biri olan Gomulka, 1930'da Kimya İşçileri Sendikası genel sekreteri oldu. 1932'de Lodz'da bir grev sırasında polisle girişilen bir çatışmada yaralandı ve yakalanarak dört yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1934'te sağlığının bozulması nedeniyle serbest bırakıldı. Sovyetler Birliği'ne giderek Moskova'daki Uluslararası Lenin Akademisi'nde bir yıl eğitim gördü. 1936'da ülkesine dönünce yeniden tutuklandı. 1939'da Alman orduları Polonya'yı işgal etmeye başlayınca Sieradz'da tutuklu bulunduğu cezaevinden kaçarak Varşova'nın savunulmasına katıldı. Kentin düşmesinden sonra, Lwow'a gitti. Lwow Alman işgali altına girince sahte kimlikle çalışmalarını sürdürdü. 1942'de Komünist Parti'nin yerine kurulan

Polonya İşçi Partisi'nin Varşova İl Komitesi Sekreterliği'ne, sonra da Merkez Komitesi üyeliğine getirildi; Kasım 1943'te partinin genel sekreteri oldu.

Temmuz 1944'te Polonya'nın SSCB denetimi altındaki bölgesine geçti, yeni kurulan Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nde yer aldı. Aralık'ta Komite geçici hükümete dönüştükten sonra başbakan yardımcısı, Haziran 1945'te Stanislaw Mikolajczyk başkanlığındaki sürgün hükümetinin katılımıyla oluşturulan Geçici Ulusal Birlik hükümetinde başbakan yardımcısı ve kurtarılmış bölgeler bakanı oldu. 1947'de Polonya Halk Cumhuriyeti ilan edildikten sonra da başbakan yardımcılığı görevini sürdürdü.

1948'de Polonya İşçi Partisi ile Polonya Sosyalist Partisi'nin birleştirilmesi çalışmaları sırasında Polonya ile Sovyetler Birliği arasındaki bağların korunması gerektiğini, ama Polonya işçi hareketinin bağımsız çizgisinin sürdürülmesinin kaçınılmazlığını vurguladı. Stalin tarafından aşırı milliyetçi eğilimler taşıdığı gerekçesiyle suçlanarak Eylül 1948'de parti genel sekreterliğinden alındı. Genel sekreter olan Bierut, Aralık'ta Polonya İşçi Partisi'yle Polonya Sosyalist Partisi'nin Polonya Birleşik İşçi Partisi adıyla birleşmesinden sonra da genel sekreterliğini sürdürdü. Gomulka, Ocak 1949'da hükümetten, Kasım'da da Polonya Birleşik İşçi Partisi'nden çıkarıldı. Temmuz 1951'de tutuklandı ve Nisan 1955'e değin cezaevinde kaldı.

1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20.Kongresi'nde Stalin'in eleştirilmesi ve bu kongre sırasında Bierut'un ölümünden sonra Temmuz'da Poznan yöresinde serbest seçim ve Sovyet askerlerinin ülkeden çıkarılması talepleriyle geniş çaplı gösteriler ve bir genel grev düzenlendi. Gomulka Ağustos'ta yeniden Birleşik İşçi Partisi'ne alındı. Ekim 1956'da Kruşçev'le birlikte ülkeye gelen Sovyet yöneticilerinin Birleşik İşçi Partisi'nin eski yöneticileriyle yaptıkları görüşmelerden sonra düzenlenen Merkez Komitesi oturumunda yeni bir politbüro seçildi ve Gomulka partinin birinci sekreterliğine getirildi.

Gomulka'nın önderliğindeki politbüro ülke yönetimine ilişkin yeni kararlar aldı. Polonya ordusunda üst düzeyde görevli 32 Sovyet subayı yerlerini Polonyalılar'a bıraktı. Polis örgütünün yetkileri sınırlandırılarak hükümet denetimi altına alındı. Siyasi tutuklular için af çıkartıldı. Basına uygulanan sansür önemli ölçüde hafifletildi. Katolik Kilisesi'nin çalışmalarına özgürlük tanındı. Ülke ekonomisine ilişkin olarak da önemli kararların alındığı küçük işletmelerde özel mülkiyete izin verildi, tarımda kolektifleştirme programı yürürlükten kaldırıldı, bunun sonucu olarak tarım alanlarının % 85'i özel mülkiyete geçti.

Yapılan reformları yeterli bulmayan ve iktisadi durumun bozulmasını eleştiren Polonyalılar 1960'lara doğru muhalefet hareketlerine başladılar. 1970 sonunda gıda maddelerine yapılan zamdan sonra Gdansk, Gdynia ve Szczecin'de işçiler greve gitti. Gomulka, 20 Aralık 1970'te partinin genel sekreterliğinden alındı. Yerine Edward Gierek geçti.

• BAKINIZ: BIERUT, GIEREK, MIKOLAJCZYK.

GONCOURT, Edmond Huot de (1822-1896) Jules Huot de (1830-1870)

Fransız yazar kardeşler. Adlarına, ünlü Goncourt Edebiyat Ödülü kurulmuştur.

Edmond 26 Mayıs 1822'de Nancy'de doğdu, 16 Temmuz 1896'da Chamrosay'de öldü. Jules 17 Aralık 1830'da Paris'te doğdu, 28 Haziran 1870'te Auteull'de öldü. Babaları onlar daha çocukken ölünce Goncourt kardeşler annelerinin yakın ilgisi altında iyi bir eğitim gördüler. 1850'de Paris'e yerleşerek edebiyatla ilgilenmeye başladılar. Önce oyunlar yazdılar, daha sonra gazeteciliğe atılıp dönemlerinin belli başlı yazarlarıyla birlikte *Eclair* ve *Paris* adlı gazeteleri çıkardılar. Bu gazetelerde sanat ve edebiyat eleştirileri kaleme aldılar, 18.yy'ın toplumunu, gelenek ve göreneklerini, sanatını, günlük yaşamını incelediler. 1860'lardan sonra roman yazmaya başladılar. Keskin bir gözlem gücü ve sistemli bir belgecilikle işledikleri kişilerini gerçek yaşamdan seçtiler. Romanlarının her biri belli bir meslek grubunun ya da toplumun belli bir katmanının incelenmesi üzerine kurulmuştur. Kullandıkları mekânlar, titizlikle gözlemlenmiş gerçek mekânlardır.

Kendilerine Balzac'ı örnek alan Goncourt kardeşler, romanda doğalcı (natüralist) yöntemi geliştirdiler. Claude Bernard ve Hyppolite Taine gibi bilim adamlarının etkisiyle yapıtlarında "fizyolojinin temelleri üstünde yükselen psikolojik çözümlemeler"i esas aldılar. Bu yöntemle yazdıkları *Germinie Lacerteux*'da isterik bir hizmetçi kadın tipi çizmişler, *Madame Gervaisais*'de ise koyu Katolik bir çevredeki mistik bir kadının psikolojisini adeta tıbbi bir biçimde çözümlemişlerdir.

Goncourt kardeşlere göre romancılar "şimdiki zamanın tarihçileri"dirler ve tarihçilerin kullandıkları yöntemleri kullanmaları gerekir. Dilbilgisi kurallarını aşıp klasik cümle yapısını yıkarak Fransız dilini zenginleştirmişler, düzyazıya şiirsel bir anlatım kazandırmışlardır. Bilimsel olmasını istedikleri bir çabayla , romanlarında hep normalin dışındaki kişileri, patolojik tipleri ele alan Goncourt kardeşlerin tutkusu, insani gerçeklerin en canlı, en renkli izlenimlerini verebilmektir.

1870'te yayımlanan *Gavarni* adlı romanları onların birlikte yazdıkları son kitap oldu. Jules de Goncourt öldükten sonra Edmond de Goncourt 1896'ya değin romanlar, biyografiler, anılar yazmayı sürdürdü. Ayrıca, kardeşiyle birlikte yazmış oldukları bazı romanları sahneye uyarladı. Japon sanatını Avrupa'da ilk kez yetkin bir biçimde ele alan iki kitap yayımladı.

Edmond de Goncourt vasiyetnamesinde, bir Gonçourt Akademisi kurulmasını istemişti. Ölümünden sonra kurulan ve ilk ödülünü 1903'te veren bu akademinin Fransız Akademisi üyesi olmayan edebi-

yatçılardan kurulu on kişilik seçici kurulu, her yıl bir Fransız romanına Goncourt Ödülü'nü vermektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Histoire de la société française pendant la Révolution*, 1854, ("Devrim Sırasında Fransız Toplumunun Tarihi"); *Histoire de la société française pendant le Directoire*, 1855, ("Direktoire Döneminde Fransız Toplumunun Tarihi"); *Portraits intimes du XVIIIe siècle*,1862, ("18.yy'dan Tanıdık Çehreler"); *L'art français du XVIIIe siècle*, 1862, ("18.yy Fransız Sanatı"); *La femme au XVIIIe siècle*, 1862, ("18.yy'da Kadın"); *Charles Demailly*, 1860; *Soeur Philomène*, 1861, ("Hemşire Philoméne"); *Renée Mauperin*, 1864; *Germinie Lacerteux*, 1865; *Manette Salomon*, 1867; *Madame Gervaisais*, 1869; *Gavarni*, 1879; *Les fréres Zemgano*, 1879, ("Zemgano Kardeşler"); *La Faustin*, 1882; *Chérie*, 1884; *Outamaro*, 1891; *Journal des Goncourt*, 1851-1891, ("Goncourt Kardeşlerin Günlüğü"); *Hokousai*, 1896.

• KAYNAKLAR: A.Lagarde (L.Michard ile), *Les grands auteurs français du programme*, 1976; G.Toudouze, *Pages choisies des auteurs contemporains*, 1921; İ.Habib, *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, 1940.

GONÇAROV, İvan Aleksandroviç
(1812-1891)

Rus, romancı. Karakter yaratmadaki ustalığıyla Rus edebiyatının önemli yazarları arasına girmiştir.

18 Haziran 1812'de Simbirsk'te (bugün Ulyanovsk) doğdu, 27 Eylül 1891'de Petersburg'da (bugün Leningrad) öldü. Varlıklı bir tüccar ailesinin oğluydu. 1831-1836 arasında Moskova Üniversitesi'nde, 1837-1852 arasında da Petersburg Üniversitesi'nde okudu. Eğitimini tamamladıktan sonra yaklaşık otuz yıl devlet görevlisi olarak çalıştı, bir süre edebiyat metinlerini sansür etmekle görevlendirildi. Tekdüze yaşantısındaki en önemli olay, bir Rus amiralinin sekreteri olarak 1852'de Japonya'ya gitmesidir. Üç yıl süren bu geziye ilişkin gözlemlerini 1856'da yayımlanan *Fregat Pallada* adlı kitabında topladı.

Gonçarov romanlarında, yaşadığı yıllarda Rusya'da sanayileşmenin ortaya çıkardığı yeni yaşam biçimleri ve insan tipleri ile soylular sınıfının gelenekleri arasındaki çelişkileri yansıtmıştır. Gelenekçiliğin düşgücüyle, iş yaşamının enerjik, pratik tutumu arasındaki çelişki romanlarının odağını oluşturur. Bu aykırılıkları, büyük bir ustalıkla yarattığı canlı karakterler aracılığıyla işlemiştir. Olağanı doğallığı içinde yakalayarak belirginleştiren gerçekçi bir üslubu vardır.

Gonçarov, başlıca üç romanıyla tanınır. 1847'de yayımlanan *Obiknovennaya istoriya* ("Olağan Bir Öykü") adlı romanı, dönemin etkili eleştirmenlerinden V.Belinski'nin tanıtımıyla kısa zamanda ün kazanmıştır. Ancak Gonçarov asıl ününü 1859'da basılan *Oblomov* romanıyla sağlamıştır. Rus edebiyatında psikolojik gerçekçi romanın başyapıtlarından biri sayılan bu romanda, gene durağan soylu yaşamıyla, yeni gelişen, pratik becerilerle donanmış işadamı tutumunu karşı karşıya koymuştur. Romana adını veren Oblomov, iyi niyetli, cömert ama etkisiz ve kararsız genç bir soyludur. Düşgücünün canlılığına karşın, gündelik yaşamda hareket etmekte güçlük çeker, hatta yatağından çıkmaya karar vermek bile onun için ıstıraplı bir süreçtir. Oblomov bu tutumuyla, sevdiği kadını yaşam dolu, pratik becerileriyle göz dolduran arkadaşına kaptırır. Rusya'da o dönemin belirgin bir kesimini tipleştiren Oblomov'un özellikleri, giderek roman dışında bir anlam kazanmıştır. Ünlü eleştirmen Dobrolyubov bu romandan hareketle "Oblomovculuk nedir?" başlıklı bir deneme yazmıştır. Rusça'da giderek yerleşen "Oblomovculuk" deyimi "tembellik" anlamında kullanılır olmuştur. Gonçarov'un *Obriv* ("Uçurum") adlı romanı da benzer bir çerçeveyi temel almıştır.

Gonçarov romanları dışında öyküler, gezi ve eleştiri yazıları da yazmıştır. Rus edebiyatında özellikle karakter yaratmadaki ustalığıyla öne çıkmış, sonradan filme de çekilen *Oblomov* romanı ile ülkesi dışında da tanınmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Obiknovennaya istoriya*, 1847, ("Olağan Bir Öykü"); *Fregat Pallada*, 1856; *Oblomov*, 1858, (Oblomov); *Obriv*, 1869, ("Uçurum").

• KAYNAKLAR: J.Lavrin, *Goncharov*, 1954; M.Slonim, *The Epic of Russian Literature*, 1950.

• BAKINIZ: DOBROLYUBOV.

GONÇAROVA, Natalya Sergeevna
(1881-1962)

Rus, ressam. Rayonizm'in önde gelen temsilcilerindendir.

3 Haziran 1881'de Tula yakınlarındaki Ladişina'da doğdu, 18 Ekim 1962'de Paris'te öldü. 1898'de Moskova Resim Enstitüsü'nde mimarlık ve heykel çalışmaya başladı. 1900'de resimde karar kıldı. Aynı yıl daha sonra evleneceği Larionov ile tanıştı. 1906'da Mir Iskusstva (Sanat Dünyası), 1908-1910 arasında Zolotoe Runo (Altın Post) ve Bubnovyi Valet (Karo Oğlanı), 1912'de de Larionov ile birliktc kurduğu Oslinyi Khvost (Eşek Kuyruğu) gruplarının sergilerine katıldı. 1912-1914 arasında Diagilev'in Rus Balesi için çeşitli sahne ve kostüm tasarımları yaptı. 1914'te Paris'te ilk kişisel sergisini açtı ve çalışmalarını eşiyle birlikte bu kentte sürdürdü.

Gonçarova Rus halk sanatlarına ve Orta Çağ ikon resimlerine duyduğu ilgiyle, *Ot Biçme* ve *Dans Eden Köylüler* gibi ilk yapıtlarında parlak renkleri kullanarak gelişkin bir "ilkellik" uygulamış, halk sanatını fovist ve kübist etkilerle birleştirmiştir. Bu sıralarda Gelecekçilik (Fütürizm) ilkelerinden yola çıkarak 1910'da *Kediler* ve 1911'de de *Elektrik* gibi ilk rayonist yapıtlarını vermiştir. Birbirleri ile kesişen hız ve ışın çizgilerinin ritmik düzeni üstüne kurulan bu çalışmalar, ilk Soyut Sanat örneklerini oluşturur. Ancak bu üslubun tuvalden çok sahne tasarımına uygun olması nedeniyle bundan sonraki çalışmalarını bu yönde sürdürmüş, 1914'te Rimski-Korsakov'un

Altın Horoz operasının, 1923'te Stravinski'nin *Les Noces* ve 1926'da da *Ateş Kuşu* balesinin sahne ve kostüm tasarımlarını yapmıştır. Ayrıca 1920'lerde *Çar Saltan* ve *Soroçinsk Panayırı* gibi geleneksel Rus masalları için de kitap resimleri yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Bakire Meryem ve Çocuk*, 1905-1907; *Ot Biçme*, 1910; *Kediler*, 1910, Guggenheim Müzesi, New York; *Elma Toplayan Köylüler*, 1911, Tretyakov Galerisi, Moskova; *Dans Eden Köylüler*, 1911; *Elektrik*, 1911; *Rayonist Bahçe: Park*, 1912-1913, Toronto Sanat Galerisi; *Bisikletli*, 1912-1913, Rus Müzesi, Leningrad. **Sahne Tasarımları:** *Altın Horoz*, 1914, müz. Rimski-Korsakov; *Les Noces*, 1923, müz. Stravinski, ("Düğün Gecesi"); *Ateş Kuşu*, 1926, müz. Stravinski. **Kitap Resimleri:** *Çar Saltan*, 1921; *Soroçinsk Panayırı*.

• **KAYNAKLAR:** S.Baron (M.Tuchman ile), *The Avant-garde in Russia 1910-1930, New Perspectives*, 1980; M.Chamot, *Gontcharova*, 1972; T.Loguine (der.), *Gontcharova et Larionov*, 1971.

• **BAKINIZ:** DİAGHİLEV, LARİONQV

GONGORA Y ARGOTE, Luis de
(1561-1627)

İspanyol, şair. Latince sözcüklere ve cümle yapısına ağırlık veren Culteranisme akımını geliştirmiş, 17.yy İspanyol şiirini etkilemiştir.

11 Temmuz 1561'de Cordoba'da doğdu, 23 Mayıs 1627'de aynı kentte öldü. Soylu ve kültürlü bir ailenin çocuğu idi. Üniversite öncesi öğrenimini Cordoba'da tamamladıktan sonra kilise hukuku okumak üzere Salamanca Üniversitesi'ne girdi. Daha o yıllarda, dinsel konulardan çok edebiyatla uğraşmak kendisine daha çekici geliyordu. Piskopos yardımcısı olan dayısının aracılığıyla kilisede küçük bir göreve atandı. 1580'de doktora tezini tamamlamadan Salamanca'dan ayrılarak Cordoba'ya ailesinin yanına döndü. Babasının zengin kitaplığı, sanat ve edebiyatla uğraşan kalabalık okuryazar çevresi, yetişmekte olan genç bir şair için elverişli bir ortam oluşturuyordu. Gongora ilk sonelerini daha yirmi yaşındayken bu ortamda yazdı. Cervantes, 1585'te yayımladığı *Galetea*'sında ondan büyük bir şair olarak söz etmiştir. Gongora bu ününü, o yıllarda elden ele dolaşan sonelerine ve yergi şiirlerine borçludur.

1585'te Cordoba Katedrali'ndeki değerli eşyayı koruma görevine getirildi. Doğrudan doğruya rahiplik sorumlulukları yüklemeyen bu görev ona sanat çevrelerinde ilgilendiği etkinliklere katılma olanağı da veriyordu. Bu din dışı ilişkileri bağlı olduğu piskopos tarafından uyarılmasına yol açtı. Ancak gerek kendisini koruyan önemli kişiler, gerekse aldığı görevlerdeki başarısı yüzünden, bu durumdan cezalandırılmadan kurtuldu. 1589-1603 arasında Cuenca'ya ve Valladolid'e görevli olarak yolculuklar yaptı. Valladolid'de tanıştığı Pedro de Espinosa 1605'te yayımladığı *Ünlü İspanyol Şairleri Antolojisi*'nde Gongora'nın 37 şiirine yer verdi.

1598'de Cordoba piskoposunun iki danışmanından biri olarak görevlendirilen Gongora bir yandan kilise adına İspanya içinde Madrid, Burgos, Salvatierra gibi kentlere yolculuk yaparken, bir yandan da bütün zamanını edebiyata ayırmak istiyordu. Gençliğinde romans denilen kısa baladlar ve soneler yazdıktan sonra, elli yaşındayken uzun zamandır tasarladığı uzun şiirlerini yazmaya başladı. *Oda a la toma de Lareche* ("Lareche'nin Alınışına Övgü"), *Fabula de Polifemo y Galatea* ("Polyphemos ile Galateia'nın Masalı") ve *Soledades* ("Yalnızlıklar") bunların en ünlüleridir. Gongora bu yapıtlarının sağladığı başarı üzerine 1617'de kralın özel rahibi olarak görevlendirildi. Daha sonra sağlığının bozulması ve borçlarının artması yüzünden bu görevinden ayrıldı ve son günlerini geçirmek üzere 1626'da Cordoba'ya döndü.

Yaratıcılık gücü, daha ilk sonelerindeki imge zenginliği ve geleneksel temaları işleme ustalığında belirgen Gongora, yaşama bağlılığını da kendine özgü bir coşkuyla dile getirmiştir. Olgunluk döneminde Culteranismo ya da Gongorismo adı verilen bir üslup geliştirmiştir. Giderek anlaşılması güçleşen bu şiir dilinin halk şiirinin ritminden izler taşıdığı için, etkisi geniş olmuştur. Lope de Vega, Quevedo ve Jauregui gibi şairler Gongora'nın anlatım özelliklerine karşı çıkmakla birlikte, onun etkisi altında kalmışlardır. Latince sözcüklere ve cümle yapısına ağırlık veren ve erken Rönesans dönemi şairlerinden, özellikle de Herrera'dan esinlenen Gongora, Quevedo'yla birlikte 17.yy İspanyol edebiyatının en etkili şairlerinden biri sayılmışsa da, 18. ve 19.yy'larda önemini yitirmiştir. Ancak 1920 kuşağı İspanyol şairleri onu yeniden değerlendirmişler ve modern İspanyol şiirinin zengin kaynaklarından biri olmasını sağlamışlardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fabula de Polifemo y Galatea*, 1612, ("Polyphemos ile Galateia'nın Masalı"); *Soledades*, 1613, ("Yalnızlıklar"); *Panegirico al duque de Lerma*, 1617, ("Lerma Dükü'ne Övgü"); *La fabula de Piramo y Tisbe*, 1618, ("Pyramus ile Thisbe'nin Masalı"); *Sonetos*, 1627, ("Soneler").

• **KAYNAKLAR:** D.Alonso, *Estudios y ensayos gongorinos*, 1955; D.Alonso, *La lengua poetica de Gongora*, 1961; M.Artigas, *Don Luis de Gongoya y Argote: Biografia y estudio critico*, 1955.

• **BAKINIZ:** LOPE DE VEGA, QUEVEDO.

GONZALES, Felipe
(1942)

İspanyol siyaset adamı. İspanya Sosyalist İşçi Partisi'nin genel sekreteri ve İspanya başbakanıdır.

Sevilla'da doğdu. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre Belçika'daki Louvaine Katolik Üniversitesi'ne devam etti. 1962'de İspanyol Sosyalist Gençliği adlı örgüte, 1964'te de İspanyol Sosyalist İşçi Partisi'ne (Partido Socialista Obrero Espanöl-PSOE) üye oldu. 1966'da Sevilla'da işçilerin sorunlarını çözmek amacıyla bir hukuk bürosu kurdu. Aynı yıl

Sevilla Üniversitesi'nde iş hukuku ve sendikacılık dersleri vermeye başladı.

1970'te PSOE'nin Yürütme Komitesi'ne seçilen Gonzales, 1974'te partinin genel sekreteri oldu. Aralık 1976'da PSOE'nin 1932'den sonraki ilk yasal kongresini topladı. Nisan 1978'de PSOE'nin Sosyalist Halk Partisi ile birleşmesinde etkin rol oynadı. PSOE'nin Mayıs 1979'da toplanan kongresinde, delegelerin çoğunluğunun, partinin daha geniş bir seçmen kitlesinin desteğini sağlamak için Marxist ilkelerden ödün vermesine karşı çıkmaları üzerine, genel sekreterlik görevinden istifa etti. Eylül 1979'da toplanan özel kongrede, bu grubun etkinliğini yok ederek yeniden genel sekreter oldu. Aynı yıl PSOE'nin parlamento grubunun başkanlığını üstlendi.

PSOE'nin Aralık 1982'de yapılan seçimleri kazanması üzerine başbakan olan Gonzales, iç politikada Franco diktatörlüğü döneminin etkilerini yok etmek amacıyla siyasi partiler arasında uzlaşmanın sağlanmasından, dış politikada ise bağlantısızlıktan yanadır.

• YAPITLAR (başlıca): *What is Socialism?* 1976, ("Sosyalizm Nedir?"); *PSOE*, 1977, ("İspanyol Sosyalist İşçi Partisi").

GONZALES, Julio
(1876-1942)

İspanyol, ressam ve heykelci. Çağdaş metal heykelin öncülerinden ve en önemli uygulayıcılarındandır.

21 Eylül 1876'da Barselona'da doğdu, 27 Mart 1942'de Paris'te öldü. Maden işlemeyi, kuyumcu olan babasının atölyesinde öğrendi. Daha sonra Barselona Güzel Sanatlar Okulu'nda resim öğrenimi gördü. 1892 ve 1893'te metal çalışmalarını sergiledi. 1900'de ailesiyle birlikte gittiği Paris'te Picasso'yla dostluk kurdu. Onun da etkisiyle resim yapmaya yöneldi ve kendi gibi ressam olan kardeşi Juan Gonzales'le birlikte Parisli öncü (avangard) sanatçıların sergilerine katıldı. 1908'de kardeşi ölünce, o da insanlardan uzaklaştı ve sanatla ilgisini kesti. Aylar sonra Brancusi, Pablo Gargallo (1881-1934) ve Despiau gibi sanatçılarla ilgilenmeye, onların yapıtlarını incelemeye başladıysa da yeniden heykele dönmesi yoksulluk içinde geçirdiği on yıllık bir süreden sonra oldu. Önce çekiçlenmiş demir masklar, 1927'de de kaynakla çalışarak demir heykeller gerçekleştirdi. 1932'de Cercle et Carré (Daire ve Kare), 1934'te de Abstraction-Creation (Soyutlama-Yaratma) gruplarına katıldı.

Gonzales önceleri Yapımcılık'tan (Konstruktivizm) etkilenerek soyut geometrik heykeller yapmıştır. 1930'dan sonra, Picasso'nun etkisiyle daha doğalcı (natüralist) çalışmaya başlamıştır. II.Dünya Savaşı sırasında demir yerine alçı kullanmış, sanat yaşamının sonlarına doğru ise anlatımcı bir yaklaşımla, şiddeti çağrıştıran masklar yapmaya yönelmiştir.

Malzeme olarak demirin bütün plastik özelliklerinden yararlanmış, bükerek, perçinleyerek, kaynak yaparak, çekiçleyerek bazen son derece anlaşılır biçimler yaratmış, bazen de Kübizm anlayışı içinde nesnelerin öğelerini parçalayıp yeniden birleştirerek karmaşık heykeller yapmıştır. Gerek yoğun kütlelerinde, gerekse çizgilerden oluşan biçimlerinde her zaman doğadan yola çıkmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Don Quixote*, 1929; *Ayakta Duran Figür*, 1932; *Baş*, 1934; *Uzanmış Figür*, 1934, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Saçını Tarayan Kadın*, 1936; *Aynalı Kadın*, 1936; *Montserrat I*, 1936-1937, Stedelijk Müzesi, Amsterdam; *Kaktüs Adam*, 1939.

• KAYNAKLAR: V.Ç.Aguilera, *Julio Gonzales*, 1962; J.Withers, *Julio Gonzales. Sculpture in Iron*, 1978.

GOOCH, George Peabody
(1873-1968)

İngiliz tarihçi ve siyaset adamı. Çağdaş diplomasi ve 18.yy Avrupa tarihi ile ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

21 Ekim 1873'te Londra'da doğdu, 31 Ağustos 1968'de Beaconsfield'de öldü. Orta halli bir işadamının oğludur. Londra'daki King's College'da ve Cambridge'deki Trinty College'da öğrenim gördü. 1895-1896 yıllarını Berlin ve Paris'te geçiren Gooch, bir süre Sorbonne Üniversitesi'ne ve École des Sciences Politiques'e devam etti. 1898'de ilk kitabı olan ve konusunda klasik niteliği taşıyan *English Democratic Ideas in the Seventeenth Century*'yi (17.yy'da İngiltere'de Demokratik Düşünceler") yayımladı. 1903'te, siyasete atılmak üzere akademik yaşamdan uzaklaştı.

Gooch, 1903'te Liberal Parti'den milletvekili adayı olduysa da seçimleri kazanamadı. Ancak, liberal görüşleri doğrultusunda, dönemin koloniler bakanı J. Chamberlain'in Güney Afrika'da Boer Savaşı'na yol açan emperyalist yayılma politikasını sert bir biçimde eleştirdi. 1906'da Liberal Parti'den milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Parlamentoda kaldığı 4 yıl boyunca dışişleri konusunda uzmanlaştı. 1910 ve 1913'te yeniden milletvekili adayı olduysa da, seçimleri kazanamaması üzerine siyasi yaşamdan uzaklaşarak akademik çalışmalarına döndü.

Gooch'un en önemli yapıtı 1913'te yayımlanan *History and Historians in the Nineteenth Century*'dir ("19.yy'da Tarih ve Tarihçiler"). Gooch bu kitabında 500'den fazla tarihçinin çalışmalarından yola çıkarak, tarihsel araştırmalarda bilimsel yöntemin gelişmesini izlemiştir. Diğer bir önemli çalışması ise İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde yaptığı, 1898-1914 arasındaki İngiliz dış politikasını konu alan araştırmasıdır. Bu araştırmanın sonuçlarını *Recent Revelations of European Diplomacy* ("Avrupa Diplomasisine Yeni Açıklamalar") adlı bir kitapta derlemiştir.

Gooch, II.Dünya Savaşı'ndan sonra araştırmalarının ağırlığını 18.yy Avrupa tarihine, özellikle de Almanya tarihine kaydırmıştır. Bu konuda yazdığı çok sayıda kitap alanında yapılmış ilk incelemeleri oluşturur. Gooch, ayrıca 1911-1960 arasında İngiltere'nin en eski aylık dergisi olan *Contemporary Review*'u yayımlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *English Democratic Ideas in the Seventeenth Century*, 1898, ("17.yy'da İngiltere'de Demokratik Düşünceler"); *History and Historians in the Nineteenth Century*, 1913, ("19.yy'da Tarih ve Tarihçiler"); *Germany and the French Revolution*, 1920, ("Almanya ve Fransız Devrimi"); *British Documents on the Origins of War* (Temperley ile), 11 cilt, 1926-1938, ("Savaşın Kökenleri Üzerine İngiliz Belgeleri"); *Recent Revelations of European Diplomacy*, 1927, ("Avrupa Diplomasisine İlişkin Yeni Açıklamalar"); *Studies in German History*, 1940, ("Alman Tarihi Üzerine İncelemeler").

GOODMAN, Benny
(1909)

ABD'li klarnetçi ve orkestra şefi. Caz müziğinde "swing" türünün başlıca temsilcilerindendir.

Benjamin David Goodman 30 Mayıs 1909'da Chicago'da doğdu. İlk müzik bilgilerini Chicago'da Hull House'da aldıktan sonra Ben Pollack'ın orkestrasına katıldı. 1934'te kurduğu büyük caz orkestrası, dağıldığı 1944 yılına değin ABD'nin en popüler "swing" orkestralarından biri oldu ve Avrupa, Orta Amerika ve Güney Amerika ülkelerinde, Japonya ve SSCB'de konserler verdi. Goodman, bu orkestranın yanı sıra 1935'te piyanist Teddy Wilson (1912) ve davulcu Gene Krupa ile birlikte bir üçlü oluşturdu. 1936'da bu ünlü üçlüye vibrafoncu Lionel Hampton

Swing

"Hareket, sallanma, canlılık" gibi anlamları olan swing sözcüğü caz müziğinin ritmik temposunu anlatmak için kullanılmakla birlikte, giderek, 1935-1945 arasında ABD'de büyük dans orkestralarıyla yaygınlaşan bir caz türünün adı olmuştur. Bu yıllar caz tarihinde "Swing Dönemi" olarak anılır. Swing dönemi, orkestra düzeni, üslup ve dinleyici kitlesinin niteliği gibi özellikler açısından, cazda önemli değişikliklerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Caz, küçük toplulukların yaptığı müzik olmaktan çıkmış, daha çok büyük orkestra müziğine dönüşmüştür. Oluşumundan bu yana cazın temel özelliğini oluşturan doğaçlama (emprovizasyon) büyük orkestra düzeni içinde sınırlı olarak uygulanmış, düzenlemelerin ağır bastığı bir tarz giderek yaygınlaşmıştır.

İlk öncüleri zenci orkestra şefi Fletcher Henderson* ile onun düzenlemelerini yapan Don Redman'dır (1900). İlk kez 1920'lerde Henderson'ın uyguladığı çalgı seksiyonları düzeni (trompet, trombon, saksafon ve ritim seksiyonları) daha sonraki yıllarda beyaz orkestra şefleri tarafından geliştirilerek swing orkestralarının temel düzeni haline gelmiştir. Bu düzen, doğaçlama yoluyla çalan solo çalgıya önceden belirlenmiş yazılı partisyonları temel alarak eşlik eden çalgı gruplarını (seksiyon) içerdiği için, cazın daha denetimli bir türe dönüşmesine yol açmıştır. Swing'de yaygın olarak uygulanan bir biçim de, çalgı gruplarının sololardan önce ve sonra kısa temaları tekrarlayarak çaldıkları, riff adı verilen, nakarat bölümleridir. Bu bölümler çoğu kez, blues ezgilerinin basitleştirilmiş biçimleridir. Bu dönemde, Duke Ellington*, Count Basie*, Jimmie Lunceford* ve Chick Webb (1909-1939) gibi şeflerin kurduğu zenci orkestraları büyük ün kazanmakla birlikte, swing daha çok, cazın beyaz kültürün malı olduğu bir dönemin ürünüdür. "Swing Kralı" olarak ünlenen Benny Goodman'ın orkestrasını kurduğu 1934 yılı Swing döneminin başlangıç tarihi, yine Goodman'ın Carnegie Hall konserini verdiği 1938 yılı ise swingin doruğa ulaşması olarak kabul edilir. Dönemin öteki ünlü beyaz orkestra şefleri arasında Harry James (1916), Tommy Dorsey (1905-1956), Jimmy Dorsey (1904-1957) ve Glenn Miller* vardır.

Swing yılları, cazın, zencilerin kolektif kültürlerinin bir parçası olmaktan çıktığı, ABD'de ve giderek tüm dünyada pazarlanarak popüler ve ticari bir türe dönüştüğü yıllardır. 1929 dünya iktisadi bunalımının hemen ardından caz müziği, bunalımın etkilerini unutmaya çalışan Amerikalılar'ın coşkuyla sahip çıktıkları bir kitle kültürü niteliği kazanmıştır. New Orleans genelevlerinden, Kansas City barlarından, Chicago gettolarından büyük dans salonlarına taşan caz, "ayak takımı"nın müziği olmaktan çıkmış, beyazların gözünde saygın bir tür haline gelmiştir. Bundan böyle ABD'deki her kasabanın bir dans salonu, her kolejin bir caz orkestrası olmuştur. Swing ve büyük orkestra cazının gelişimi, cazda solo sanatının filizlenmesi ve caz sanatçılarının "yıldız"laşmaları ile aynı zamana rastlar. Lester Young*, Johnny Hodges*, Benny Carter (1907), Chu Berry (1910-1941) ve Willie Smith (1908) gibi saksafoncular, Roy Eldridge*, Burck Clayton (1911) ve Cootie Williams (1908) gibi trompetçiler, Teddy Wilson (1912) ve Art Tatum (1910-1956) gibi piyanistler, başçı Jimmy Blanton (1921-1942) ve şarkıcı Billie Holiday* bu dönemin büyük orkestra virtüözleridir.

ABD'deki Swing fırtınası, II.Dünya Savaşı'ndan sonra etkisini yitirmiştir. 1940'larda, özellikle zenci müzikçiler cazın ticarileşmesinin ve swing türü içinde kalıplaşmasının karşısında olmuşlar, giderek cazda deneysel çalışmaların ağır bastığı yeni bir dönem başlamıştır.

da (1913) katıldı. Ayrıca Roy Eldridge ve Cootie Williams (1908) gibi trompetçiler de Goodman'ın oluşturduğu küçük topluluklarda çaldılar.

Goodman, ABD'de 1930'larda ve 1940 başlarında yaygınlaşan "swing" türü cazın en önemli ismi olmuş, "Swing Kralı" adıyla ünlenmiştir. Büyük orkestra cazının başlıca uygulayıcılarından biri olarak caz müziğinin beyazlardan oluşan geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmasına ve popüler bir türe dönüşmesine öncülük etmiştir. Wilson ve Hampton gibi siyah müzisyenlerle birlikte oluşturduğu üçlü, dörtlü ve beşlilerle de bir yandan siyah ve beyazların birlikte yer aldıkları caz topluluklarının yaygınlaşmasına, öte yandan da oda müziğine yakın bir küçük orkestra cazının gelişimine katkıda bulunmuştur.

Bir klarnetçi olarak Goodman, 1920'ler Dixieland Chicago üslubundan ve klarnetçi Jimmie Noone'dan (1895-1944) etkilenmiş giderek kusursuz bir teknik geliştirmiştir. Klasik müzik ve caz arasında rahatlıkla gidip gelebilen bir müzisyendir. Budapeşte Yaylılar Dörtlüsü ile plak doldurmuş, Debussy, Mozart ve Brahms'ın yanı sıra Béla Bartók, Paul Hindemith ve Aaron Copland gibi çağdaş bestecilerin yapıtlarını yorumlamıştır.

Tümevarımsal genellemelerin olumlanması

- **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *King Porter Stomp*, 1935; *Sing Sing Sing*, 1937; *Where or When*, 1937; *Big John Special*, 1938; *Benny's Bugle*, 1940; *Solo Flight*, 1941. **Film Müziği:** *The Benny Goodman Story*, 1955, ("Benny Goodman'ın Öyküsü"). **Kitap:** *The Kingdom of Swing* (I.Kolodin ile), 1939, ("Swing Krallığı").

- **BAKINIZ:** G.MILLER.

GOODMAN, Nelson
(1906)

ABD'li filozof. Varlıkbilimde Görecelik'i adcı bir yaklaşımla bağdaştırmıştır.

Massachusetts'te doğdu. Harvard Üniversitesi'nden 1925'te lisans, 1941'de felsefe doktorası aldı. 1945-1946 yıllarında Tufts Üniversitesi'nde ders verdi. 1946'da Pennsylvania Üniversitesi'ne girdi. 1951'de burada profesör oldu. 1964'te Brandeis Üniversitesi'ne, sonra da Harvard Üniversitesi'ne geçti.

Goodman, 20.yy Amerikan felsefesinin en etkili çevrelerinden biri olan Harvard'da yetişmiştir. Çağdaşı Quine ile bir yandan matematiksel mantık, öbür yandan ona bağlı olarak gelişen Deneycilik ve Mantıkçı Pozitivist eğilimli bilim felsefesinden etkilenmiş, bu görüşleri benimseyerek yayılmalarına büyük katkıda bulunmuştur. Düşüncesi Pragmacılık'ın da izlerini taşır.

Goodman, ilk kitabı olan *The Structure of Appearance*'ta ("Görünüşün Yapısı") matematiksel mantık dilini ve yöntemlerini kullanarak geliştirilen dizgelerin özellikleriyle bu tür dizgelerde yalınlığın tanımlanmasıyla ilgilenir. Bu kitapta, temel bireyleri değişik varlıkbilimsel statülerde bulunan çeşitli dizgeleri incelerken, bu dizgelerden hangisinin varlıkbilim açısından daha uygun, hangisinin mantıkça daha yalın olduğu, kullanılan anlatımın tanımlamadaki etkisi gibi sorunların birbirleriyle yakından ilgili oldukları sonucuna varır. Bunun etkisiyle Goodman, daha sonraki yapıtlarında giderek belirginleşen bir Varlıkbilimsel Görecelik (Ontological Relativity) kavramını benimsemiştir. Buna göre gerçeklik değişik biçimlerde betimlenebilir. Hangi betimleme dizgesinin seçileceği, hangisinin daha uygun olduğuna bağlıdır. Varlıkbilimsel Görecelik'in yanı sıra Goodman'ın felsefesinin temelini belirleyen ikinci bir öğe ancak tikellerin var olduğunu öne süren Adcılık'tır (Nominalizm). Bu öğe, onu yüklemlerin anlamının bu yüklemlerin kaplamı (extension) olduğu görüşünü benimsemeye götürür. Bu anlayış, yaygın ün kazandığı bir çalışma alanı olan tümevarım ve olumlama kuramı (confirmation theory) konularındaki görüşlerinin yönünü de belirlemiştir.

Tümevarım ve tümevarımsal genellemelerin olumlanması, Hume'dan bu yana deneyci felsefelerin ilgilendiği başlıca sorunlardan biri olmuştur. Örneğin, yakut türünden *her* taşın koyu kırmızı olacağı tümevarımla bilinmektedir. *n* sayısında yakut taşını gözlemleyip hepsinin koyu kırmızı olduğu saptamasına dayanarak "bütün yakutlar (şimdiye değin gözlemlenmeyenler de) koyu kırmızıdır" genel yargısına varmak, tümevarımsal bir usavurmadır. Tümevarımın olumlanması sorunu ise, bu tür yargıların neden güvenilebilir olduklarına değgindir. Goodman, tümevarımın olumlanmasının, yeterli ölçüde yineleme koşuluna doğrudan bağlı olmadığını göstermeye çalışır. Ona göre tümevarımsal genellemelere güvenilmesi, ilgili tümevarımsal yargıyı destekleyen tür yüklemlerinin (sortal predicate) dil ve düşünme alışkanlıklarına yerleşmiş olmasına bağlıdır. Örneğin, *her* yakut taşının koyu kırmızı olacağına güvenilmesi "yakut" ve "koyu kırmızı" kavram çiftinin bağıntılarının dilde ve ona bağlı olarak düşüncede, tasarlama ve öndeyi (prediction) yapma alışkanlığından ileri gelir. Kavramlar arası bağıntıların dile yer etmesi ise, bunlara dayanılarak yapılan öndeyilerin yaşam, uygulama ve kılgı bakımından tutarlı bir biçimde başarılı olmasından kaynaklanır. Bu düşünceye göre, tümevarıma temel olan kavram çiftleri arasındaki bağıntılar, yaşamsal bir seçilme-elenme sonucu dile yerleşir. Bu süreç, Darwin'in doğal seçme kuramında açıkladığı gibi, türlerin değişen özelliklerinin zamanla genetik yapıya yerleşmesine benzetilebilir. Goodman'a göre, insanın düşüncelerini yönlendiren kavramsal çerçeveler, doğaya uyum sağlamasına yarayan doğal süreçlerden biridir. Tümevarımın olumlanması da, bu sürecin insanın yaşamsal işlevleriyle olan sıkı bağıntısını göstermektir. Deneysel bilginin de kuramsal bilgiler gibi, yararlı olanın benimsenmesine dayanan bir seçilme süreci sonunda belirlendiğine götüren bu sonuçlar, Goodman'ın, bilginin insana ve yaşama göreceli olduğu yolundaki genel kanısını pekiştirir. Bu bağlamda Goodman tümevarımın olumlanması sorununa James ve Dewey'den gelen Amerikan Pragmacılık'ının genel çizgilerine uygun bir çözüm önermektedir.

Languages of Art'ta ("Sanat Dilleri") Goodman, sanatsal olguların sınıflanması ve betimlenmesi sorununa, sanatlarda başvurulan anlatım araçlarının dilsel imgeleme dizgeleri olduğu görüşüyle yaklaşır. Bu

bağlamda dizgelerin dilsel özelliklerini inceler. Sanatlardaki anlatım araçlarını tümüyle yazısal (notational), bir bölümü yazısal ve bütünüyle yazı dışı olarak üçe ayırır. Tümüyle yazısal olan müzik, edebiyat, tiyatro gibi alanlardaki sanat yapıtının kimliği, belli bir partisyona, bir yorumlama kalıbına uygun oluşuna bağlıdır. Örneğin, aynı partisyonun *her* yorumu, bir oyunun her oynanışı, aynı oyunun bir örneği sayılır. Bu tür sanat dallarına Goodman *allographic* sanatlar adını verir. Bunlarda ilk yorumlama kalıbını sanat yapıtı saymak olanağı yoktur, çünkü aynı oyunun birçok yorumu olabilir. Bu nedenle bu tür sanat yapıtını kalıba uygun yorumların sınıfı olarak tasarlamak gerekir. Goodman, tikel bireyler dışında varlık tanımayan Adcılık'ının bu bağlamda doğurduğu güçlüklerin giderilebilir olduğu inancındadır.

Allographic sanatların dışında kalan yapıtlarının tek bir somut cisimde gerçekleştiği resim ve yontu gibi sanatlara Goodman *autographic* sanatlar adını verir. Bunların özelliği, ayrılabilir ve birleşebilir tikel simgeler dizgeleriyle değil, somut öğelerin bağıntılarıyla ortaya konmalarıdır.

Goodman'ın, deneysel verilere dayanarak bilimsel kuramlar oluşturma sürecinde, sanat ürünlerindeki sürece benzer, yaratıcılık ve karar verme gerektiren aşamalar bulunduğu yolundaki gözlemi, 1970'lerden sonraki düşüncesini derinden etkilemiştir. Ona göre, bilimsel kuramları dile getirmede kullanılan sözlerin anlamlarını, dil içi kuramın iç yapısına ilişkin konular etkilemektedir. Bu olgu, kuramsal yapının da yalınlık gibi iç sorunlarla bağlantılı olduğu gözlemiyle birleşince, bilimsel kuramların nasıl olup da dış dünyaya ilişkin bilgi verebildiği, açıklanması giderek güçleşen bir konu durumuna dönüşmektedir. Bilimsel varsayımların deneyle olumlanabileceği görüşü böylece inanırlığını yitirirse, kuramların da öbür insan yapısı gereçler gibi işe yaradığı ölçüde kabul gören yaratılar olduğu düşüncesi ağırlık kazanacaktır. Böyle bir bağlamda salt doğruyu, hatta daha doğruyu aramak anlamsızlaşacaktır. Sonuçta, evrenin betimlenmesine yönelik birçok kuramın, başka başka açılardan aynı derecede başarılı olabileceğini onaylamak gerekecektir. Goodman, Köktenci bir bilimsel-deneyci tutumdan yola çıkıp yukarıda açıklanan yollardan ulaşılan sonuçları *Ways of Worldmaking*'de ("Evren Kurma Yolları") şöyle özetlemiştir: "İyice sınırlanmış köktenci bir Görecelik, eninde sonunda gerçekliğin yadsınmasına yaklaşan bir görüşe varıp dayanıyor".

Goodman'ın, bugünkü bilim felsefesinde yaygın olarak benimsenen görüşler üzerindeki etkisi küçümsenemez. Varlıkbilimsel Görecelik, Kuhn ve Lakatos gibi önemli bilim felsefecileri üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu doğrultuda görüşler giderek Gerçekçilik'ten uzaklaşmaktadır.

Sanatsal olguların sınıflanması ve betimlenmesi

Bilim Felsefesinde Olumlama Sorunu

Olumlamayı (confirmation) doğrulamadan (verification) özenle ayırt etmek gerekir. Herhangi bir şeyi, örneğin bir önermeyi doğrulamak onun doğru olduğunu göstermek, tanıtlamaktır. Bu durumlarda bu önermenin deneysel veri, ya da gözlemce doğrulandığından söz edilir. Oysa bir önerme, kuram veya açıklamanın olumlanması, onun doğru olması olanağının güçlü olduğunu, bir başka deyişle, olasılığının yüksek olduğunun saptanmasıdır. Bu açıdan, olumlamak, doğrulamaya göre, pekinliği daha düşük bir bilimsel destek sağlamaktır. Ancak, temeli tümevarıma dayanan yasa ve genellemelerin ve bu yasaların içinde yer aldığı bilimsel açıklamaların tam anlamıyla doğrulanması deneysel açıdan çoğu kez olanaksızdır. Bu bağlamlarda ulaşılabilecek pekinlik düzeyi olumlama ile sınırlı kalır. Olumlamanın olasılık ve tümevarımla arasında yakın bir ilişki vardır. Belirli bir hipoteze bir olasılık bağlamak onu olumlamaktır. Olumlamaya ilişkin sorunlar, bir hipotezi daha olası kılan yöntemlere değgindir. Bir bilimsel hipotezi olumlamak ise, bir yöntem olarak, onu daha olası kılmaktır. Bu da tümevarımın dayandığı temeli zenginleştirmekle ilgilidir.

Olumlamanın karşıtı bir yöntem olan olumlamama (disconfirmation) yine bilimsel doğrulama sorunu ile ilgilidir ve Duhem* tarafından ortaya atılmıştır. Olumlama ile ilgili sorunlar üzerinde çalışarak katkıda bulunmuş düşünürler arasında, Hempel*, Carnap*, Popper* ve Goodman sayılabilir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Structure of Appearance*, 1951, ("Görünüşün Yapısı"); *Fact, Fiction and Forecast*, 1954, ("Olgu, Kurgu ve Öndeyi"); *Languages of Art*, 1965, ("Sanat Dilleri"); *Problems and Project*, 1972, ("Sorunlar ve Tasarılar") *Ways of Worldmaking*, 1978, ("Evren Kurma Yolları").

- **BAKINIZ:** J.DEWEY, FEYERABEND, T.KUHN, LAKATOS, QUINE, WITTGENSTEIN.

GOODWIN, Godfrey
(1921)

İngiliz sanat tarihçisi. Osmanlı-Türk mimarlığı üstüne yaptığı geniş kapsamlı incelemesiyle tanınmıştır.

Francis Godfrey Goodwin 24 Şubat 1921'de Londra'da doğdu. Öğrenimini 1932-1935 arasında Clifton College'da, 1935-1936'da Royaume Üniversitesi'ndeki Institute Francais'de ve 1937-1938'de Royal Academy of Dramatic Arts'da yaptı. 1952'de ilk olarak Türkiye'ye geldi. Daha sonra 1956'dan 1968'e değin Türkiye'de yaşadı. 1959-1968 arasında Robert Kolej'de (şimdi Robert Lisesi ve Boğaziçi Üniversitesi) sanat ve mimarlık tarihi dersleri verdi. 1971'de yayımlanan *History of Ottoman Architecture* ("Osmanlı Mimarlığı Tarihi") ve 1974'te yayımlanan *Ottoman Turkey* ("Osmanlı Türkiyesi") adlı kitaplarıyla ilgi topladı. Yeniçerilerle ilgili bir kitap hazırlamakta olan Goodwin, Royal Institute of Asian Studies'in (Kraliyet Asya Araştırmaları Enstitüsü) başkanıdır.

History of Ottoman Architecture, Osmanlı-Türk mimarlığı üstüne yazılmış en kapsamlı yapıtlardan biridir. Goodwin kitapta Osmanlı mimarlığının gelişimini, Osmanlı toplumunun siyasal, dinsel ve toplumsal yapısı ile ilişkisi ve Bizans, İran, Selçuklu mimarlıklarıyla etkileşimi içinde ele almıştır. Konut yapılarını da ayrıntılı olarak incelemiş, Osmanlı kent anlayışını değerlendirmiştir. Kitabın temel tezi, Osmanlı mimarlığının, Bizans ve İran mimarlığının bir karışımı değil, değişik kültür ve üslupların etkileşiminden oluşan özgün bir mimarlık olduğudur. Goodwin Türk Baroku'nun habercisi olarak ele aldığı Lale Devri mimarlığının, Avrupa mimarlığında gelişen romantik nitelikli üslupları önemli ölçüde etkilediğini de ileri sürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *History of Ottoman Architecture*, 1971, ("Osmanlı Mimarlığı Tarihi"); *Ottoman Turkey*, 1974, ("Osmanlı Türkiyesi").

GOODYEAR, Charles
(1800-1860)

ABD'li mucit. Kauçuğa ticari ürün özelliği kazandıran vulkanizasyon yöntemini bulmuştur.

29 Aralık 1800'de Connecticut Eyaleti'nin New Haven kentinde doğdu, 1 Temmuz 1860'ta New York'ta öldü. Babası çeşitli madeni eşyalar yapıp satan bir mucitti. Goodyear temel eğitimini tamamladıktan sonra 1821'de babasının yanında çalışmaya başladı. Ancak taksitli satışlarını denetleyemeyince 1830'da iflas ettiler. New York'a giden Goodyear, bazı dükkânlarda Hint kauçuğundan yapılmış su geçirmez ürünlerin satıldığını gördü. Kauçuğun, soğukta sertleşerek esnekliğini yitirmesi, sıcakta ise yumuşayarak yapışkanlaşması engellenebilirse çok çeşitli alanlarda kullanılabileceğini düşündü. Aynı amaca yönelik olarak araştırma yapan birçok insan gibi o da deneylere girişti. 1837'de kauçuğu nitrik asit, bakır ve bizmut ile işleme yönteminin patentini aldı.

1839'da Massachusetts'de Nathaniel M.Hayward'la (1808-1865) tanıştı ve ondan kauçuğu kükürtle işleme yönteminin patentini satın aldı. Bu yöntemi kendi yöntemiyle birleştirerek deneylerini sürdürdü. Aynı yıl bir rastlantı sonucu sıcak sobanın üzerine düşen kauçuk ve kükürt karışımının sıcaktan ve soğuktan etkilenmediğini gördü. Çeşitli oranlardaki karışımı ısıtarak dirençli ve kalıplanmaya elverişli bir orana ulaştı. Böylece kauçuğun kullanım alanını sınırlayan sorunlara çözüm bulan Goodyear, geliştirdiği yönteme Romalı ateş tanrısı Vulcanus'un adından esinlenerek vulkanizasyon adını verdi.

15 Haziran 1844'te ABD'de, ardından da İngiltere dışındaki diğer Avrupa ülkelerinde yönteminin patentini aldı. İngiltere'de Thomas Hancock (1786-1865) 1843'te aynı yöntemin patentini almıştı. Ancak vulkanizasyon yönteminin uygulanması çok basit olduğundan birçok kişi kauçuktan çeşitli ürünler yapmaya başladı. Goodyear zamanın çok büyük bir bölümünü patent hakkını korumak için mücadele etmekle geçirdi.

Goodyear sürekli borç içinde yaşamış ve borçlarını ödeyemediği için birçok kez hapis cezasına çarptırılmıştır. Oysa buluşu kauçuk sanayinin yolunu açmış ve sanayicilere büyük servetler kazandırmıştır. Vulkanizasyon yöntemiyle elde edilen dayanıklı kauçuk önce makinelerde kullanılmış, 1888'de Dunlop tarafından gerçekleştirilen şişirilmiş lastikli bisiklet tekerleğiyle çok yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Kısa bir süre sonra da otomobil tekerleklerinde kullanılarak, otomobil teknolojisinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Goodyear'in adı, ölümünden otuz yıl kadar sonra kurulan ve kısa zamanda dünyanın en büyük üreticilerinden biri olan bir otomobil lastiği şirketine verilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Gum-Elastic and its Varieties*, 2 cilt, 1853-1855, ("Kauçuk ve Çeşitleri").

• BAKINIZ: DUNLOP.

GORÇAKOV, Aleksandr
(1798-1883)

Rus devlet adamı. 1856-1882 arasında dışişleri bakanı olmuştur.

Aleksandr Mihayloviç Gorçakov 15 Temmuz 1798'de Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu, 11 Mart 1883'te Baden-Baden'de (bugün FAC'de) öldü. 1817'den sonra çeşitli diplomatik görevlerde bulundu. 1820-1822 arasında Troppau, Laibach ve Verona'daki uluslararası kongrelere katılan Rus heyetleri içinde yer aldı. 1822'den sonra Londra, Paris ve Berlin elçiliklerinde görev aldı. 1854-1856 arasında Kırım Savaşı sırasında Avusturya'da büyükelçilik yaptı. Nisan 1856'da, II.Aleksandr'ın tahta geçmesinden bir yıl sonra dışişleri bakanı Nesselrode'nin istifası üzerine onun yerine geçti.

Gorçakov dışişleri bakanlığını sürdürdüğü 26 yıl boyunca Rusya'yı yeniden güçlü bir devlet haline getirmek için çaba gösterdi. Prusya ile yakın ilişkiler kurdu. 1866'da II.Aleksandr tarafından imparatorluk şansölyesi ilan edildi. Fransız-Alman savaşından sonra 1871'de toplanan Londra Konferansı'nda Kırım Savaşı yenilgisinin ardından imzalanan Paris Antlaşması'yla Rusya'ya kabul ettirilen yaptırımların kaldırılmasında etkili oldu. Böylece Rusya'nın Karadeniz'de yeniden savaş filosu bulundurabilmesi karara bağlandı. Gorçakov, 1873'te Almanya ve Avusturya-Macaristan'la birlikte Üç İmparator Birliği adlı ittifakın kurulmasını gerçekleştirdi.

Rusya'nın Balkanlar'da ayaklanan Slavlar'a yardım amacıyla başlattığı 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanınca Gorçakov'un kaleme aldığı, 1878 Ayastefanos Antlaşması'yla Büyük Bulgaristan kuruldu, Sırbistan ve Karadağ bağımsız oldu. Ancak antlaşma koşullarının Avrupalı devletlerin çıkarlarıyla çelişmesi sonucu, Bismarck'ın girişimiyle aynı yıl gerçekleştirilen Berlin Antlaşması Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerini

geçersiz kıldı. Olayların bu yönde gelişmesi Gorçakov açısından önemli bir başarısızlık sayıldı, ancak 1882'ye değin dışişleri bakanlığı görevini sürdürdü.

• BAKINIZ: ALEKSANDR II, NESSELRODE.

GORDON, Charles
(1833-1885)

İngiliz, asker. Çin'de ve Mısır'da İngiltere'nin çıkarlarının savunulmasına önemli katkıda bulunmuştur.

Charles George Gordon, 28 Ocak 1833'te Woolwich'de doğdu, 26 Ocak 1885'te Hartum'da öldü. Bir tuğgeneralin oğluydu. Küçük yaştan başlayarak askeri eğitim gördü. 1852'de Woolwich Askeri Akademisi'ni bitirdikten sonra Kraliyet Mühendislik Okulu'nda eğitim gördü.

1855'te Osmanlı Devleti, Fransa ve İngiltere ile Rusya arasındaki Kırım Savaşı'na gönderildi ve Sivastopol Limanı çarpışmalarına katıldı. 1856-1857 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki sınırların belirlenmesi çalışmalarında bulundu. 1860'ta İngiltere ve Fransa elde etmiş oldukları ticari ayrıcalıkların uygulanması konusundaki bazı engellemeleri ortadan kaldırmak için Çin'e ortak bir saldırı düzenlediler. Bu sefere katılan Gordon, Pekin'in ele geçirilmesinde önemli rol oynadı. Saldırının ardından 11 liman İngiltere ve Fransa'nın ticaretine açıldı.

1851'de Hung Hsiu-Çüen'in önderliğinde ayaklanarak Orta Çin'de Tay P'ing adlı bir devlet kurmuş olan yoksul köylüler Avrupalıların denetimindeki limanlara saldırarak ticareti baltalamaya başladılar. Gordon toprak sahiplerinin örgütlediği milislerin başına geçerek Tay-P'ing Ayaklanması'nı bastırdı. Bundan sonra Çin'in çeşitli bölgelerindeki ayaklanmaların bastırılmasında da önemli rol oynadı. 1865'te İngiltere'ye döndü ve ordu içindeki mühendislik görevlerinin yanı sıra sosyal yardım işleriyle uğraştı.

Gordon, 1873'te Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın hizmetine girdi ve 1820'den beri Mısır'ın işgali altında olan Sudan'ın güney vilayetlerinin askeri valiliğine atandı. 1876'ya değin sürdürdüğü bu görevi sırasında baş gösteren ayaklanmaları bastırdı. 1876'da, köle ticaretinin durdurulmasını istediği için Mısırlı yöneticilerle arası açılınca ülkesine döndü; ancak 1877'de, yetkileri genişletilerek bu kez Sudan Genel Valiliği'ne atandı. İki yıl boyunca ülkenin çeşitli yörelerindeki ayaklanmaları bastırdı ve köle ticaretiyle mücadele etti.

1880'de valilikten istifa etti. 1882'ye değin Hindistan, Çin, Mauritius Adası ve Güney Afrika'da çeşitli görevler üstlendi. 1884'te İngiltere hükümeti tarafından Sudan'da Muhammed Ahmed Mehdi önderliğinde bağımsızlık için mücadele eden güçleri bastırmakla görevlendirildi. Sudan, 1882'de İngiltere'nin Mısır'ı ele geçirmesinden sonra fiilen İngiliz yönetimi altına girmişti. Gordon'un Hartum'a ulaşmasından bir ay sonra kent Mehdi'nin güçleri tarafından kuşatıldı. Gordon İngiliz hükümetinden istediği yardımı alamadı ve Ocak 1885'te kente giren Mehdi yanlıları tarafından öldürüldü.

Gordon'un öldürülmesi İngiltere'de tepkilere yol açtı. Bu olaydan gerekli yardımı göndermemesi nedeniyle Başbakan William Gladstone'u sorumlu tutan muhalefet, açtığı kampanya sonucu hükümeti düşürdü.

• BAKINIZ: MEHDİ [Muhammed Ahmed].

GORETTA, Claude
(1929)

İsviçreli film yönetmeni. Çağdaş insanın sorunlarını ve iç dünyasını irdeleyen yapıtlarıyla tanınmıştır.

23 Haziran 1929'da Cenevre'de doğdu. Cenevre Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Londra'da British Film Institute'da sinema çalışmalarına başladı. 1957'de İsviçreli yönetmen Alain Tanner'le birlikte *Nice Time* adlı bir kısa metrajlı film gerçekleştirdi. İsviçre televizyonu için filmler yaptı. İlk uzun metrajlı filmini 1970'te çekti. 1977'de çevirdiği *La dantelliére* ("Dantelci Kız") ile tüm dünyada tanındı. Bir üniversite öğrencisi ile kuaförde çalışan saf bir genç kızın ilişkisini konu alan filmin oyuncusu Isabelle Huppert de bu filmle sinema dünyasında ün yaptı. Goretta, 1983'te Cannes Film Şenliği'ne katılan yapıtı *La mort de Mario Ricci*'de (Mario Ricci'nin Ölümü) insanın içinde yaşadığı topluma karşı sorumluluğunu, çağımızın sorunları karşısında bireyin çaresizliğini ve umutsuzluğunu dile getirdi. Film, Cannes'da oyuncusu Gian Maria Volonté'ye En İyi Erkek Oyuncu Ödülü'nü kazandırdı.

Genellikle filmlerinin senaryolarının hazırlanışına da katılan Goretta, yapıtlarının büyük bir bölümünü Fransa'da gerçekleştirmiştir. Günümüz insanının iç dünyasını ve insan davranışlarının temelinde yatan nedenleri ayrıntılı bir biçimde, yamlsamaya hiç yer vermeyen yalın bir üslupla irdeleyen filmleri ile çağdaş sinemanın önde gelen adları arasına girmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Tchekov ou le miroir des vies perdues*, 1964, ("Çehov ya da Kaybolan Yaşamların Aynası"); *Le fou*, 1970, ("Deli"); *Le temps d'un portrait*, 1971, ("Bir Portrenin Zamanı"); *L'invitation*, 1973, ("Çağrı"); *Le fils prodigue*, 1974, ("Savurgan Evlat"); *Pas si méchant gue ça*, 1975, ("O Kadar da Kötü Değil"); *La dantelliére*, 1977, ("Dantelci Kız"); *Les chemins d'exile*, 1978, ("Sürgün Yolları"); *La provinciale*, 1980, ("Taşralı Kız"); *La mort de Mario Ricci*, 1983, (Mario Ricci'nin Ölümü).

• BAKINIZ: TANNER, VOLONTE.

GORGIAS
(ykş. İÖ.483-375)

Sicilyalı filozof, sofist ve retorikçi. Sofistlik'in kurucularındandır.

İÖ.483'te Sicilya'da doğduğu sanılmaktadır. Kimi kaynaklara göre İÖ 380, kimilerine göre ise İÖ.375'te Atina'da ölmüştür. Doğa felsefesi ve retorik öğrendi. İÖ.427'de elçi olarak gönderildiği Atina'da konuşmalarındaki etkinlik nedeniyle büyük ilgi uyandırdı. Gorgias, o çağda büyük önem taşıyan söylev sanatında yeni biçimler oluşturmaya çalışmış, Eleacı diyalektiğinin gelişimine katkıda bulunmuştur. İsokrates, Thukydides, Kritias ve Agaton'un onun öğrencisi olduğu sanılmaktadır.

Yunan toplumunda insanın toplum içindeki yerinin ve iyi bir yurttaşın nasıl olması gerektiğinin tartışıldığı İÖ.5.yy'da doğa bilimlerinden çok insanla ilgilenen Sofistler önem kazanmaya başlamıştı. Doğa felsefesine karşı çıkan ve varlık üzerine bilginin olanaksızlığını öne süren Gorgias, Sofistlik'in kurucularından sayılır. Gorgias, doğa felsefesinin temel sorunu olan "salt gerçek"in bilinemeyeceğini tanıtlamak için *Peri Physeos e per Tu Me ontos*'ta ("Doğa ve Yokluk Üstüne") üç sav öne sürmüştür.

Bunlardan ilki "birşey yoktur", çünkü birşey varsa bu ya "varlık" ya "yokluk", ya da ikisi birden olmalıdır. Birşey varolsaydı, ya olmuş, ya da öncesiz birşey olması gerekirdi. Bu şey ne varolandan, ne de varolmayandan olmuş olabilir. Öncesiz olamaz, yoksa sonsuz olurdu. Sonsuz olansa hiçbir yerde yoktur. Ne kendisinde ne de hiçbir yerde olabildiğine göre, birşey yoktur. İkincisi, "birşey olsaydı da bilemezdik" savıdır. Çünkü bir nesneyi bilmek için bilginin öznesi, kendisiyle birlikte olmalıdır. Ama anlak, düşünülenin öznesiyle özdeşlik kazansaydı, insan gerçek olan, varolandan başkasını düşünemez durumda olmalıydı. Varolmayan ise düşünülemezdi bile. Üçüncü savı "bilseydik de başkalarına bildiremezdik" dir. Çünkü her duyu kendi özel evreninden başkasını kavrayamaz. İnsan konuştuğu zaman karşısındakine sözleri iletmiş olur. Oysa kulak, renkleri ve kokuları işitemez. Bu durumda dil, nesneleri öğretemez, dilin kendi de onların ürünüdür. Gorgias, aklın çelişkilerini, insan yargılarını ve sözcük yanılmalarını kullanarak, savlarını kanıtlamaya çalışmıştır. Ona göre, düşünce düşüncedir, varlık da varlık. Düşünceler, düşünülen nesnenin varlığını içermez. Öyleyse varlık, düşünce değildir.

Gorgias'ın ahlak anlayışına göre, insanın yazgısı mutluluğu aramaktır. İnsansa mutluluğu güçte, her yerde egemenlik kurmakta bulur. Doğanın düzeni, güçlülerden yanadır. Güçsüzler buna, yasalarla karşı gelmeye çalışırlar. Güçlüler, bu yasaların oluşturduğu zinciri kırmalıdır.

Platon, Gorgias adlı diyaloğunda onu iyi bir retorikçi olarak nitelemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Sofisti, testimoniaze e frammenti* M.Untersteiner (der.), II, 1949, ("Sofistler, Kanıtlar ve Yapıtlarından Parçalar"); *Fragmente der Vorsokratiker*, H.Diels ve W.Kranz (der.), (10.basım), 1961.

• **KAYNAKLAR:** C.S.Baldwin, *Ancient Rhetoric and Poetic*, 1965; *Platon, Gorgias* 1946.

• **BAKINIZ:** PLATON, SOKRATES.

Maksim Gorki

GORKİ, Maksim
(1868-1936)

Rus roman, öykü ve oyun yazarı. Rus toplumunun Çarlık'tan sosyalist düzene geçiş sürecindeki karmaşık yaşantısını gözleme dayanan gerçekçi bir anlatımla yansıtmıştır.

28 Mart 1868'de Nizni Novgorod'da doğdu, 18 Haziran 1936'da Moskova'da öldü. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov'dur. Ailesi oldukça yoksuldu. Doğumundan kısa bir süre sonra babasının işi gereği Astrakan'a taşındılar, Aleksey beş yaşındayken babası öldü. Annesi, oğlunu anneannesiyle dedesinin bakımına bırakarak yeniden evlendi. Dedesi katı, kaba bir adamdı. Onun okuması için ancak birkaç ay özveride bulunabildi. Aleksey, yedi buçuk yaşından sonra, sokaklardan öğrendikleriyle büyümeye başladı. Anneannesi onu büyük oranda etkiliyor, yaşama daha insanca bakmasını sağlıyordu. Küçük yaşlarda edindiği acı deneyimler, yaşamla yüz yüze gelince adını değiştirmesine ve Maksim Gorki'ye çevirmesine neden oldu. "Gorki", yaşadığı günlerin anısını canlandırmak üzere seçilmiş bir addı ve Rusça'da "acı" anlamına geliyordu.

Rus işçi sınıfının yaşamına çok yakından ve çok erken yaşta tanık oldu. Dedesinin buyruğuyla çalışmaya başladığında, sekiz yaşına yeni basmıştı. Girip çıktığı birçok iş arasında bir Volga gemisinde bulaşıkçı yamaklığı, ayakkabı tamircisi çıraklığı, ikon boyacılığı sayılabilir. Gemideki bulaşıkçı yamaklığı sırasında tanıştığı bir ahçı, ona okuma zevkini verdi. O tarihten sonra da okumak, yaşamının en önemli tutkusu haline geldi. Aşağı yukarı her işyerinde ustalarından ya da işverenlerinden yediği dayaklarla, sürekli zayıf, hastalıklı, aç olarak yaşadı. O güne

değin hiçbir Rus edebiyatçısının görme olanağı bulamadığı bir Rus yaşamının içinde oldu. Daha sonra Kazan'a yerleşti. Burada fırıncılık, dok işçiliği, gece bekçiliği gibi işlerde çalıştı. Rus devrimcileriyle ve devrimci düşüncelerle bu dönemde tanıştı. Yine bu dönemde içinde bulunduğu yoksulluk ve acılara dayanamadığı için yaşamına son verme girişiminde bulundu. 1889'da Kazan'dan ayrılarak Rusya'nın kuzeyindeki değişik kent ve kasabalarda her tür işe girip çıkarak oldukça başıboş bir yaşama başladı.

Yazı yazmaya 1890'ların başında, Tiflis'de bulunduğu yıllarda başladı. İlk öyküsü "Makar Çudra" 1892'de bir Tiflis gazetesinde yayımlandı. Bunu, birçoğu alegorik özellikler içeren, birbirine oldukça benzeyen ve bugün yalnızca belgesel değer taşıyan yazı ve öyküler izledi. Ama üç yıl sonra, Vladimir Korolenko'nun Petersburg'da (bugün Leningrad) çıkardığı aylık dergi *Russkoe Bogatstvo*'da yayımlanan "Çelkaş" adlı öyküsü, Rus edebiyatında önemli bir yazarın doğuşunu müjdeliyordu. Öyküde, bir liman hırsızının renkli kişiliği, hem romantik hem de gerçekçi yönleriyle ele alınıyordu. Böylece Gorki'nin, önce Rusya, sonra da ABD ve Avrupa'da tanınmasını sağlayan coşkun bir yazı dönemi başladı. Kendi başıboşluk günlerinin yansımaları olan yapıtlarında, Rusya'nın toplumsal açmazlarını, ilginç kişilikler sergileyerek aktarıyordu. Daha önce Rus yazarlarının çok dışarıdan bir bakışla çizmeye çalıştıkları suçlular, serseriler, tüm güçleri ve güçsüzlükleriyle onun son derece canlı kişilerine dönüşüyorlardı. Bu döneme ait yapıtları arasında "Malva", "Bivşiye liyudi" (Eski İnsanlar) ve onun en iyi kısa öyküsü diye kabul edilen "Dvatsat şest i odna" (Yirmi Altı Erkek ve Bir Genç Kız) sayılabilir. Bu dönem sonunda Gorki'nin ünü öylesine yayılmış ve başarısı o denli etkili olmuştu ki, Çehov'u aştığı ileri sürülüyor, hatta edebiyattaki gücü Tolstoy ile karşılaştırılıyordu.

Yüzyılın bitiminde roman ve oyun da yazmaya başladı. Bu yapıtları ilk kısa öyküleri kadar büyük bir başarı sergilemese de birçoğu çok beğenildi. İlk romanı *Foma Gordeyev*'i (Foma) 1899'da yayımladı. Bu sıralarda Rusya'da kapitalizmin geçirdiği yükseliş aşamaları, onun en çok ilgilendiği konulardan biri oldu. Bu dönemin öbür romanları arasında *Trode* ("Aralarından Üçü"), *İspoved* ("İtiraf"), *Gorodok Okurov* ("Okurov Kenti"), *Jizn Matveya Kozemyakina* ("Matvey Kozemyakin'in Yaşamı") vardır. Gorki romanlarının birçoğunda önemli başlangıçlar yapmış, ama romanı "yaşamın anlamı"nı aramak uğruna bazı gereksiz sayfalarla da doldurmuştur. Yine bu dönemde yazdığı *Mat* (Ana) onun en başarılı ve en çok ün kazanan romanı oldu. Sovyet Devrimi'nden sonra ise Rus devrimci ruhuna getirdiği açıklık nedeniyle bu yapıt ayrı bir önem kazandı.

Gorki 1899-1906 arasında Petersburg'ta yaşadı. Bu sıralarda Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katıldı ve Marxist düşünceleri benimsedi. Romanlarından ve oyunlarından gelen kazancının büyük bir bölümünü partiye bağışladı. Bu arada 1901'de Marxist *Jizn* ("Yaşam") dergisinde çıkan devrimci şiiri "Pesniya o burevestnike" ("Fırtına Kuşunun Türküsü") yüzünden sorguya çekildi, tutuklandı ve sonra serbest bırakıldı. Bunun hemen ardından Kırım'a geçti. O günlerde tüberküloza yakalandığı anlaşıldı. 1902'de Rus İmparatorluk Bilimler Akademisi üyesi seçildi. Ama üyeliği siyasal nedenlerle geri alındı. Bu olay Çehov ve Korolenko'nun da Akademi'den ayrılmalarına yol açtı. Gorki, bu tarihten sonra Znani (Bilgi) adını verdiği bir yayınevi kurdu. Yayınevinin amacı, sansürün izin verdiğince, ilerici ve genç yazarların yapıtlarını yayımlamak, o günlerde "kışkırtıcı" diye adlandırılan düşüncelerin yayılmasına katkıda bulunmaktı. Gorki 1905 Devrimi'nin içinde yer aldı ve hemen ardından tutuklandı. Tutukluluğu kısa sürdü. Serbest bırakılmasında özellikle Rusya dışından gelen tepkilerin baskısı büyük olmuştu. 1906'da yaptığı ABD gezisi sonunda, New York üzerine yazdığı öyküleri bir kitapta topladı.

İlk öyküleri

1906'dan başlayarak geri döndüğü 1913'e değin yedi yıl süreyle ülkesi dışında bir sürgün yaşamı geçirdi. Genellikle İtalya'da Capri'de bir villada kalıyordu. Burası kısa sürede Rusya dışındaki aydınların uğrak yeri ve buluşma merkezi oldu. Gorki bu arada Rus okuru için çekiciliğinden hiçbir şey yitirmeyen yapıtlar vermeyi sürdürdü. Yapıtlarıyla yarattığı ilk heyecan, yerini yavaş yavaş elit bir edebiyat eleştirisine bırakıyor, onun edebiyat değerinin ve bu değerin neye hizmet ettiğinin tartışması yapılıyordu. Lenin'in yürüttüğü çalışmalarla bağını kopartmamış olsa bile, yapıtlarındaki dinsel ve felsefi eğilim, ağır eleştiriler almasına yol açtı. Öte yandan, yapıtlarıyla insanları etkileme gücü, kişiliği, yaşamı, deneyimleri, onu, Rus Devrimi için vazgeçilmez bir kişi niteliğinde tutmaktaydı. I. Dünya Savaşı başladığında, açıktan açığa barışçı olduğunu söyledi ve Bolşevikler'le, Rusya'nın savaşa girmesine karşı olan tutumda birleşti.

1917 Ekim Devrimi'nden sonra da bir süre yansızlığını korudu, ama Bolşevikler'e eğilimini de saklamadı. 1917-1921 arasında, tüm Sovyet aydınları gibi zor günler yaşadı. Bu yıllarda tüm devrimcilere, aydınlara, yazarlara yardımcı olmak için Mirovaya Literatura adlı bir kültür kurumu oluşturdu. Kurumun amacı, nitelikli çeviriler yaptırarak yabancı dillerde yazılmış yeni yapıtları Rusça'ya kazandırmaktı.

İlk romanları

1921'de yönetici kademeleriyle olan bazı çatışmaları yüzünden Gorki yeniden Avrupa'ya gitmek zorunda kaldı. 1928'e dek İtalya'nın Sorrento kentinde yaşadı. Edebiyattaki önemini pekiştiren birçok yapıtını bu dönemde yayımladı. *Detstvo* (Çocukluğum), *V liyudyah* (Ekmeğimi Kazanırken) ve *Moi universiteti* (Benim Üniversitelerim) adlarını taşıyan üçlü roman dizisi, onun Rus edebiyatındaki en güzel özgeçmiş romanlarının sahibi olarak anılmasına neden oldu. Özellikle *Benim Üniversitelerim*'de, kendi öğretisinin ana kaynağı olan "yaşam okulu"nu tanımlamış, bu okulun öğretisindeki zorlukları, bir yandan gerçekçi, öte yandan insancıl, kendine özgü anlatımıyla aktarmıştır. Bu yapıtı ortaya çıkarmasındaki bir başka nedenin de, Kazan Üniversitesi'ne giremeyişinden doğan kırgınlık olduğu söylenir. Bu üç roman onun çocukluk yıllarını, tam bir "içini dökme" biçiminde, başarıyla aktardığı, içtenlikle yazılmış yapıtlardır. Bir başka özellikleri de, Gorki'nin bir zamanlar suçlanmasına neden olan felsefi yaklaşımını bir yana bırakmış, gerçekçi anlatıma ağırlık vermiş olan tutumu ve üslubudur. Yansız bir gözlemci

SSCB'yi terkedişi

Marxizm'e yönelmesi

olarak, ele aldığı her şeyde en ince ayrıntılara dek inmesini bilmiştir. Yaşamına giren neredeyse herkesi, ailesini, işverenlerini, dostlarını, düşmanlarını, bir bir tanımlamış ve yine yansız bir bakışla çözümlemeye çaba göstermiştir. Bir özgeçmiş dizisinden çok, yaşanan olayların saptanması, izdüşümü niteliğindeki bu yapıtlarında Gorki, kendisi için çok önemli olan olayları kısaca geçivermiş, buna karşılık toplumsal boyutlarını önemsediği şeyleri ön plana çıkarmıştır. Sayfaların arasında bazı mesajlara rastlanırsa da, bunlar okura doğrudan benimsetilmek istenmez. İnsanın gereğinde ortaya koymak zorunda olduğu direncin ve kendine güvenin vurgulandığı olaylar çoğunluktadır.

Ülkesine dönüşü

Gorki, İtalya'da yaşadığı sürede birkaç kez Almanya'ya gidip geldi, ama ülkesine hiç gidemedi. Bu durumu yaratan nedenlerin başında, sağlığının kötülüğü geliyordu, ama Sovyet yöneticileriyle arasındaki anlaşmazlıklar da tam anlamıyla çözümlenmiş değildi. 1928'de geri dönmesi için yapılan önerilere karşı koymaktan vazgeçti. Ülkesine dönüşü çok görkemli oldu. Artık yalnızca Sovyetler için değil, tüm dünya için edebi, kültürel ve moral bir gücü simgeliyordu. 60. yaşgünü büyük törenlerle kutlandı. 1930'lardaki koşulların 1920'lere göre daha katı olmasına karşın, bu kez, daha önce gösterdiği sert tutuma dönmedi. Artık, Sovyet yazarlarının rejimi benimsemiş olanlarının başında geliyordu. 1932'de Sovyet Yazarlar Birliği'nin kuruluşunda bulundu ve ilk başkanı seçildi. Toplumsal Gerçekçilik'in edebiyata yansıma yönteminin kurumsallaştırılması çalışmalarını da bu yıllarda sürdürdü.

Yaşamının sonuna değin yazarlıktan başka bir uğraş benimsemedi. Siyasal eylemlerin içinde yalnızca yazar olarak etkin oldu. *Delo Artamonovih* (Artamonovlar) bu dönemdeki romanların en iyileri arasında yer alır ve Devrim öncesi Rus kapitalizminin yükselişini ve çöküşünü anlatır. *Jizn Klima Samgina*'da (Klim Samgin'in Hayatı) 1870-1924 arasındaki Rus aydınının portresini çizmek amacı taşır.

Rus edebiyatındaki yeri

Gorki'nin bunca yapıtı arasında en önemlileri sıralandığında, özgeçmişini anlatan üçlü diziyi, genellikle, bazı Rus yazarlarını anlatan yapıtları izler. Tolstoy, Çehov ve Andreyev'i anlattığı kitapları onun başyapıtları kabul edilir. Özellikle *Vospominanya O Tolstom* ("Tolstoy'dan Anılar") birçok eleştirmen ve edebiyat tarihçisi tarafından onun en önemli yapıtı olarak görülür.

Gorki, Stalin döneminde karşılaştığı bazı olayları, eleştirel bir bakışla ele alan yapıtlar da vermiştir. Küçük kitapçıklar biçimindeki bu yapıtlarından biri de *Belomorkanal*'dır ("Beyaz Deniz Kanalı"). Siyasal mahkûmların, bir kanalın yapımında çalışmalarını anlatır.

Yazı yazmaya başladığı yıllarda Çarlık düzeninin toplumsal ve siyasal görüşlerine tümüyle aykırı bir görüşü benimsemesine karşın, edebiyat alanında on yıl gibi çok kısa bir sürede büyük bir ün kazanmasının en önemli nedeni, Rus yaşamını ve insanını o güne değin hiç bakılmamış bir açıdan görmesi ve tanımlamasıdır. Yapıtlarında son derece renkli bir üslup kullanmış, eşsiz bir gözlem ve canlı bir tanımlama becerisi ortaya koymuştur. Onu edebiyat tarihi içinde öne çıkaran bir başka özelliği, hem Devrim öncesini, hem de Devrim sonrasını yaşayan ve yansıtan, her ikisinde de gözlemci tavrını bırakmayan, yazarlık yaşamı dışında onu yan tutmaya yöneltecek başka bir uğraş edinmeyen kişiliği ve tutumudur.

Gorki ölümünden sonra da, Sovyet edebiyatçılarının gözünde "usta" niteliğini korumuştur. Ülkesi dışındaki ünü ise yapıtlarının birçok dile çevrilmesiyle giderek artmıştır. Roman, öykü, tiyatro oyunu, edebiyat tarihi ve eleştiri alanlarında 1250 yapıt veren Gorki'nin öykülerinin sayısı 300'ü aşmaktadır. Doğduğu kente ölümünden sonra adı verilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Foma Gordeyev*, 1899, (Foma); *Trode*, 1900, ("Aralarından Üçü"); *Mat*, 1906, (Ana); *Jizn nenujnago çeloveka*, 1907, ("Gereksiz Bir Adamın Yaşamı"); *Ispoved*, 1908, ("İtiraf"); *Leto*, 1909, ("Yaz"); *Gorodok Okurov*, 1909, ("Okurov Kasabası"); *Jizn Matveya Kozemyakina*, 1910, ("Mayev Kozemyakin' in Yaşamı"); *Hozyain*, 1913, ("Ev Sahibi"); *Detstvo*, 1913, (Çocukluğum); *V liyudyah*, 1915, (Ekmeğimi Kazanırken); *Moi universitetiy*, 1923, (Benim Üniversitelerim); *Delo Artamonovih*, 1925, (Artamanovlar); *Jizn Klima Samgina*, 1927-1936, (Klim Samgin'in Hayatı). **Öykü:** *Oçerki i rasskazı*, 1898, ("Notlar ve Öyküler"); *Skazki ob İtalii*, 1911, ("İtalya Masalları"); *Russkiye skazki*, 1912, ("Rus Masalları"). **Oyun:** *Meşhane*, 1901, (Küçük Burjuvalar); *Nadne*, 1902, (Ayak Takımı Arasında); *Daçniki*, 1905, (Yaz Misafirleri); *Defi solntsa*, 1905, (Güneşin Çocukları); *Varvary*, 1905, ("Barbarlar"); *Vragi*, 1906, (Düşmanlar); *Va ssa Jeleznova*, 1910; *Deti*, 1912, ("Çocuklar"); *Falşivaya moneta*, 1913, ("Kalp Para"); *Starik*, 1919, ("İhtiyar"); *Pesniye o burevestnike*, 1901, ("Fırtına Şarkısı"); *Çelovek*, 1902, ("İnsan"); *Devuşka i smert*, 1917, ("Genç Kız ve Ölüm"). **Anı:** *Çehov, otrivki iz vospominaii*, 1905, ("Çehov, Anılardan Yapraklar"); *Vospominanya o Tolstom*, 1919, ("Tolstoy Anıları"); *Vremya Korolenko*, 1923, ("Korolenko Dönemi"); *O pervoy lyubvi*, 1923, ("İlk Aşk Üstüne"); *Zametki iz dnevnika*, 1924, ("Günlüğümden Notlar"); *Vladimir İliç Lenin*, 1924.

• **KAYNAKLAR:** F.M.Borras, *Maxim Gorky the Writer*, 1967; B.Byalik, *Maksim Gorki dramaturg*, 1962; N.Gourfinkel, *Gorki par lui-même*, 1957; R.Hare, *Maxim Gorky, Romantic, Realist and Conservative Revolutionary*, 1962; F.Holtzman, *Young Maxim Gorky*, 1868-1902, 1948; B.A.Kaleps (der.), *A Bibliography of Publications from and on Gorky in English, French, German, Italian, Spanish, and Latvian Languages*, 1963; S.Kostorski, *Gorki budojnik*, 1963; A.S.Kaun, *Maxim Gorky and His Russia*, 1931; D.Levin, *Stormy Petrel: The Life and Work of Maxim Gorky*, 1965; B.V.Mihailovski (Y.B.Tager ile), *Tvorçestvo Maksim Gorki*, 1962; M.J.Olgin, *Maxim Gorky: Writer and Revolutionist*, 1933; A.I.Roskin, *From the Banks of the Volga*; I.Weil, *Gorky: His Literary Development and Influence on Soviet Intellectual Life*, 1966; S.Zweig, "Maxim Gorki", *Virginia Quarterly Review*, V, (492-501), 1929.

GORKY, Arshile
(1904-1948)

ABD'li ressam. Amerikan Soyut Dışavurumculuğu'nun (Abstre Ekspresyonizm) gelişmesinde öncülük etmiştir.

Tiflis yakınlarındaki Khorkom Vari'de doğdu, 21 Temmuz 1948'de ABD'de Connecticut Eyaleti'nin Sherman kentinde öldü. Ermeni bir aileden gelen

Gorky'nin asıl adı Vostanig Adoian'dır. 1914'te Tiflis'e giderek 1918'e değin Politeknik Enstitüsü'nde öğrenim yaptı. 1920'de ABD'ye göç etti. Bir süre Rode Island School of Design'da sanat eğitimi gördü. 1925'te New York'a yerleşti. Resim öğrenimini tamamladığı Grand Central School of Art'ta 1926-1930 arasında öğretmen olarak çalıştı. 1935'ten sonra Federal Sanat Projesi kapsamındaki çalışmalara katıldı. II.Dünya Savaşı sırasında Breton, Tanguy, Matta gibi sanatçılarla yakın ilişkiler kurdu. 1948'de geçirdiği bir araba kazasında boynu kırıldı ve aynı yıl kendi eliyle yaşamına son verdi.

1939'a değin yaptığı resimlerde Picasso'nun Kübizm öncesi biçimcilik anlayışı ile Kandinsky'nin etkileri görülür. *Sanatçı Annesiyle* adlı yapıtı bu dönemin örneklerindendir. 1940'ların başlarında New York'a gelen bazı gerçeküstücü ressamlarla kurduğu dostluk sonucu onlardan etkilenerek özgün üslubunu bulmaya başlamıştır. Bu dönemde yaptığı ve çocukluk anılarını konu aldığı soyut resimlerinde Gerçeküstücüler'in otomatizm tekniğini kullanarak özgün bir biçim arayışına girmiştir.

Soçi'de Bahçe ve *Mojave* gibi olgunluk dönemi ürünleri Miro'yu anımsatan biyomorfik biçimlerden oluşmuştur. Bu organik biçimler ince bir çizgi aracılığıyla birbirine bağlanarak belirginlik kazanır. 1943'ten sonra, lirizmin egemen olduğu soyut çizimlerinde Virginia manzaralarını işlemiştir. 1947-1948 yıllarında, kırık tonlara dayanan bir renk anlayışıyla oluşturduğu resimleri ise Soyut Dışavurumculuk'un en duyarlı ve etkili örnekleri sayılır.

- YAPITLAR (başlıca): *Sanatçı Annesiyle*, 1926-1929, Whitney Müzesi, New York; *Bulmacasal Kavga*, 1936, San Francisco Sanat Müzesi; *Soçi'de Bahçe*, 1941, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Mojave*, 1941-1942, Bölge Sanat Müzesi, Los Angeles; *Elde Edilemeyen*, 1945, Baltimore Sanat Müzesi; *Takvimler*, 1946-1947; *Nişanlanma II*, 1947, Whitney Müzesi, New York; *Acı*, 1947, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Koyu Yeşil Resim*, 1948.

- KAYNAKLAR: H.Rosenberg, *Arshile Gorky: The Man, The Time, The Idea*, 1962; E.K.Schwabacher, *Arshile Gorky*,. 1957.

- BAKINIZ: BRETON, DALI, MATTA ECHAURREN, MIRO, PICASSO, J.POLLOCK.

GOSCINNY, René
(1926-1977)

Fransız, yazar. *Red Kid, Asteriks* gibi ünlü çizgi romanların yazarlığını yapmıştır.

Paris'te doğdu, Kasım 1977'de aynı kentte öldü. Çocukken ailesi Arjantin'e göç ettiği için ortaöğrenimini bu ülkede tamamladı. Daha sonra bir muhasebe bürosunda çalıştı. 1945'te ABD'ye gitti. Amacı Walt Disney'in yanında çizer olarak çalışmaktı, ama bunu başaramadı. New York'ta çeşitli işlere girdi çıktı. Bir süre, 1950'lerin başında yeni çıkmakta olan ünlü gülmece dergisi *Mad*'in bürosunda çalıştı. Burada, bir ABD gezisine çıkmış olan *Red Kit* çizgi romanının yaratıcısı Morris (Maurice de Bevere) ile karşılaştı. 1954'te onunla birlikte Avrupa'ya döndü.

1955'te *Red Kit*'in yazarlığını üstlendi. Kısa bir süre içinde bunu, haftalık bir çocuk dergisi olan *Spirou*'da yayımlanan öteki çizgi romanların yazarlığı izledi. 1959'da, daha sonra Dargaud Yayınevi'nin yönetimine geçen *Pilote* adlı çizgi roman dergisinin kurucuları arasında yer aldı. Bu derginin ilk sayısı için kendine dünyaca ün kazandıran ve çizimleri Albert Uderzo (1927) tarafından yapılan *Asteriks* adlı çizgi romanı hazırladı. Bir yandan *Asteriks*'in büyük başarısı sürerken bir yandan da başka çizerler ile birlikte yeni çizgi romanlar ve çocuk kitapları üretmeyi sürdürdü. 1967'de Fransa Kültür Bakanı Andre Malraux tarafından edebiyat ve sanat dalında şövalyelik unvanıyla ödüllendirildi.

Goscinny'nin ilk başarısını kazandığı *Red Kit*, ondan çok önce, daha 1946'da yaratılmıştı. Bu çizgi romanın o zamanlar kovboy filmlerinden esinlenen öykülerini, Goscinny yazarlığı üstlendikten sonra daha gerçekçi hale getirdi. Kalamiti Ceyn, Bil Kid, Cesse Ceyms gibi Vahşi Batı'nın kimi gerçek kişilerini öykülerine kattı, zekâları boylarıyla ters orantılı Dalton Kardeşler gibi yeni tipler de yaratarak *Red Kit*'i en iyi gülmece çizgi romanlarından biri durumuna getirdi. *Red Kit* 1968'den sonra *Pilote* dergisinde çıkmaya başladı, kitap olarak yayımlandı. 1971'de Belvision tarafından uzun metrajlı çizgi film olarak gerçekleştirildi. Kimi öyküleri Türkçe'ye de çevrildi.

Goscinny asıl ününü ilk kez 1959'da yayımlanmaya başlayan *Asteriks*'e borçludur. Adını dipnotları belirtmede kullanılan yıldızdan alan bu küçük adam, Caesar döneminde Roma ordularına karşı koyan bir Galya kasabasında yaşar. Kasaba büyücüsünün hazırladığı bir şurupla, gerektiğinde insanüstü güce sahip olur ve arkadaşı Hopdediks (Obélix) ile çeşitli maceralara girer. Bu çizgi roman 1960'larda biraz Fransız milliyetçiliğini öne çıkaran, biraz da güncel yaşamla koşutluklar kuran gülmecesiyle büyük bir üne kavuştu. *Asteriks* kitapları da aynı başarıyı sağladı, pek çok dile çevrilerek basıldı. Bunlar, asıllarına uygun biçimde 1973'ten sonra Türkiye'de de yayımlandı. Bu çizgi romanın da *Galya'lı Asteriks* ve *Asteriks ve Kleopatra* adlı iki uzun metrajlı çizgi filmi, 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında gene Belvision tarafından gerçekleştirildi.

- YAPITLAR (başlıca): *Le Docteur Gaudeamus* (Coq'un çizimleri ile), 1954, ("Doktor Gaudeamus"); *Lucky Luke* dizisi (Morris'in çizimleri ile), 1955'ten başlayarak, (Red Kid); *Signor Spaghetti* (Dino Attanasio'nun çizimleri ile), 1958, ("Bay Spagetti"); *Tintin* (Hergé'nin çizimleri ile), 1958; *Oumpah Pah Peau-Rouge* dizisi (Uderzo'nun çizimleri ile), ("Kızılderili Umpah Pah"); *Le petit Nicolas* dizisi (Sempé'nin resimleri ile), (E.Canberk'in uyarlaması: Bizim Sınıf, Bizim Sınıfın Oyunları); *Haroun el poussin* dizisi (Jean Tabary'nin çizimleri ile); *La fée Aveline* (Coq'un çizimleri ile), ("Peri Kızı Aveline"); *Asterix* dizisi, (Uderzo'nun çizimleri ile), 1959'dan başlayarak, (H.Kıvanç ve T.Ünsi'nin çevirileri ile: *Şefler Savaşı; Lejyoner; Asteriks ve Kleopatra; Gladyatör; Asteriks İspanya'da; Asteriks ve Çorba Kazanı; Köy Tehlikede; Asteriks Olimpiyatlarda; Altın Orak; Sezar'ın Tacı; Galya Kalkanı; Yenilmez Cengaver; Şeytan; Savaşçı; Bozguncu.*)

- KAYNAKLAR: A.Stoll, *Asterix*, 1974.

GOSSEN, Hermann Heinrich
(1810-1858)

Alman, iktisatçı. İktisatta Marjinal Okul'un ve marjinalist değer kuramının kurucularından sayılmaktadır.

7 Eylül 1810'da Rhinland'da Düren'de doğdu, 13 Şubat 1858'de Köln'de öldü. Hukuk öğrenimi gördükten sonra, bir süre devlet hizmetinde çalıştı. Daha sonra, başarısız bir sigortacılık girişiminde bulundu. 1854'te kendisini üne kavuşturacak tek yapıtı *Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und der daraus fliessenden Regeln für menschliches Handeln*'i ("İnsan İlişkileriyle İlgili Yasaların Gelişimi ve Bundan Doğan İnsan Davranışının Kuralları") yayımladı. Yapıtta, öznel değer kuramı ilk kez ve matematiksel olarak geliştiriliyordu. Klasik iktisat kuramının egemen olduğu bu yıllarda Gossen'in düşünceleri etkili olmadı.

Gossen'e göre, insan davranışlarının amacı hazzı (faydayı) en çoğa çıkarmaktır. Bu süreci belirleyen iki yasa önem taşır. Bunlardan birincisi, daha sonra "azalan marjinal fayda ilkesi" olarak sunulan ilkedir. Buna göre aynı üründen, ara vermeksizin gitgide daha fazla miktarlar tüketilirse, tam doyum noktasına varıncaya kadar, bu ürünün ek miktarlarından elde edilen haz azalır. Gossen'in ikinci yasası, çok mallı bir dünyada en çok hazza nasıl varılacağına ilişkindir. Birçok mal arasında seçim yapabilecek, fakat bütün mallardan istediği kadar sağlayamayacak durumda olan birey, her malın tükettiği sonuncu biriminden elde ettiği haz eşit olduğu zaman elde ettiği toplam hazzı en çoğa çıkarır. İkinci yasa, birinci yasanın ve bütün mallardan istendiği kadar tüketilemeyeceği postülasının doğal bir sonucudur.

Gossen, bu iki yasanın yardımıyla bazı özgün sonuçlara da varmıştır. Ona göre bir malın değeri, bu malın sağladığı hazla yakından ilgilidir. Birinci yasaya göre, elde bulunan miktara bağlı olarak aynı malın farklı birimlerinin değeri farklı olduğuna göre, değer görelidir. Benzer şekilde değiş tokuş da iki yasanın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Birey, "elindeki iki malın sonuncu birimlerinin değeri eşit oluncaya kadar" değiş tokuşu sürdürmekten yararlı çıkar.

Gossen'in bireyciliği, iktisat politikası konusunda onu, geleneksel görüşten biraz farklı bir "laissezfaire" anlayışına yöneltti. Varolan her şey, ilerde tekrar varolmanın araçlarını da yaratmalıydı; aksi halde, varolmayı sürdürmeye layık değildi. Bu görüşle devletin dini, sanatı ve bilimi desteklemesine karşı çıktı. Devlet yoksullara yardım etmemeli, yoksullar bir genel borçlandırma sisteminden faydalanmalıydı. Özel mülkiyet, bireysel girişimciliğe zarar verebilecek sınırlamalarına karşı korunmalıydı; fakat toprak, en faydalı şekilde kullanılması için kamulaştırılmalı, devlet eliyle, açık artırmayla, hayat boyu kiracı olarak en yüksek fiyatı ödeyene kiralanmalıydı.

Gossen'in iktisada katkısı ancak 1870'lerde Jevons, Menger, Walras gibi iktisatçıların yeni bir değer kuramı geliştirmelerinden sonra anlaşıldı. Aradaki benzerlik o kadar büyüktü ki Jevons, *Theory of Political Economy* ("Politik İktisadın Kuramı") adlı yapıtının 2. baskısının önsözünde "gerçekte aynı kuram, üç dört kez birbirinden bağımsız olarak keşfedildi, bunun için de bu kuramın doğru olması gerekir" ifadesini kullanmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und daraus fliessenden Regeln für menschliches Handeln*, 1854, ("İnsan İlişkileriyle İlgili Yasaların Gelişimi ve Bundan Doğan İnsan Davranışının Kuralları").

- **KAYNAKLAR:** F.Behrens, *Hermann Heinrich Gossen*, 1949; H.Riedle, *Hermann Heinrich Gossen 1810-1858: Ein Wegbereiter der modernen ökonomischen Theorie*, 1953.

- **BAKINIZ:** BENTHAM, JEVONS, C.MENGER.

GOTAMA
(İÖ 5.yy)

Hintli filozof. Hint düşüncesinde usavurmayı temel ilke olarak almış, bilgi kuramını bu ilke üzerine kurmuştur.

Gerçek adı Gavtama olan Gotama'nın yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur, bütün bilinenler birtakım söylencelerden kaynaklanmaktadır. İÖ 5.yy'da, Buddha'dan yüz yıl sonra yaşadığı, 19.yy sonlarında yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Bir söylentiye göre Brehmen ailesinden ve Hindistan'da ermiş sayılan on iki Rishis'ten biridir. Himalaya eteklerinde, varlıklı kimselerin yaşadıkları bir çevrede doğmuş, küçük yaşta kendini bilgi edinmeye, özellikle Buddha öğretisini, eski Hind düşünce ürünlerini öğrenmeye vermiş, Brahma'nın kızlarından Ahalya ile evlenmiş, bir süre sonra ayrılmış, Mithila ve Praya ormanlarında içekapalı bir yaşam sürmeye başlamış; bir süre Hindistan'ın büyük illerinde gezmiş, çevresinde toplanan öğrencilerine *niyaya* (usavurma) adı verilen öğretisini açıklamıştır. Sonradan, bu öğretiyle ilgili açıklamalar, öğrencilerce toplanmış, bir kitap oluşturulmuştur.

Gotama'nın düşünceleri *niyaya* kavramı çevresinde yoğunlaşır. Anlayış gücünün işleyişi, düşünme eylemi, düşünme yeteneğinin başarısı ve usavurma gibi değişik anlamları içeren bu sözcüğü Gotama usavurma karşılığı kullanmıştır. Felsefeyle ilgili sorunlara çözüm aramada özel bir yöntem içeriği taşıyan *niyaya* "Gotama'nın Öğretisi" olarak nitelenir. Onun geliştirdiği bu öğretiye, daha sonra, *neiyayikâ* (usavurma öğretisi) adı verilmiştir. *Niyaya, neiyayikâ* sözcüklerini, genellikle, özdeş anlamda kullanma Hint düşüncesinde bir gelenek olmuştur.

Karşılıklı konuşarak tartışma temeline dayanan *Niyaya* öğretisi düşünceyi mantık ilkelerine göre düzenleyen, usun ışığında yürüyerek geliştiren bir dizgedir. Bu dizgeye göre düşünceler birer sutra (belit) niteliği kazanınca geçerli olabilir. Bunun da belli koşulları vardır. Her koşul, düşünce akışında, bir aşamayı gösterir. Bu aşamalar, tartışmayı sürdürerek,

kesin bilgiye varıncaya değin sıralanır. Son aşamada bilgi de son biçimini alır. Bu aşamalar on altıdır.

Belge, tartışmayı başlatacak olan öğe niteliğindedir, tartışılacak konu belge ile ortaya konur. Bu belge yazıya geçirilmiş bir nesne olmayabilir, bir düşünceyi, bir savı bütünlüğüyle içermesi yeterlidir.

Belgenin konusu ikinci aşamadır, burada tartışılacak konu sergilenir, ileri sürülen düşüncenin içeriği açıklanır. Konu ile belge arasındaki bağlantı araştırılır, tutarlılık aydınlığa çıkarılır.

Konuya karşı kuşku aşamasında, konunun kesinliği söz konusudur. *Niyaya* öğretisine göre kendisinden kuşkulanılmayan bir konu yoktur. Konu tartışmaya sunulunca, önce onunla ilgili bütün kuşkular sergilenir, bu işlem konunun kuşkudan arıtılmasına değin sürer.

Yönlendirici öğe ise tartışmanın hangi doğrultuda, hangi ölçülere göre sürdürüleceğini gösterir, tartışmanın kesin yönünü belirler. Bu durumda, tartışmaya, yönü değiştirerek başka bir düşünce karıştırılamaz. Tartışma kendi doğrultusundan ayrıldığında verimsiz kalır.

Örnek, tartışmada kendisine uyulacak ölçü niteliğindedir, hangi öze göre davranılacağını gösterir. Tartışılan savın, daha önce son biçimini almış, yol gösterici bir benzeri olmalıdır. Bu benzerlik konu özdeşliği anlamına gelmez, işleyiş biçimini, örgüyü göstermeye yarar.

Yeni bir düşünce ileri sürme aşaması konuyu açıklığa kavuşturmak içindir. Tartışılan konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak için, onunla eş doğrultuda olan ya da olmayan başka bir düşünce ortaya atılır, böylece çözümler arasında, yöntem özdeşliğinden yararlanılarak bağlantı kurulur. Bu bağlantı, konuyu kısır döngüye düşmekten kurtarır.

İleri sürülen, tartışmaya açılan konunun öğeleri arasında bir uyumun bulunması gerekir. Bu aşamada bu uyum aranır, öğelerin dengesi sağlanır. Birbiriyle uzlaşmayan öğelerin oluşturduğu konu tutarlı olmadığından tartışılması da gerekmez. Bu işlem, bir bakıma, konunun çözümlenmesi, öğelerine ayrılarak incelenmesidir.

Bütünleyici usavurma aşamasında, öğelerin birbiriyle olan uyumu, ilişkisi, dengesi karşılaştırma yoluyla bulunur. Bunu başaran da usavurmadır. Ancak bu usavurma, konunun bir bölümünü değil bütününü kapsama gereğindedir, bu nedenle çözümleyici olamaz, bütünleyicidir.

Sonuç, daha önceki sekiz aşamadan geçen işlemden alınan verimdir. Yapılan işin uyumlu, tutarlı olup olmadığını gösterdiği gibi tartışmanın bundan sonraki yönünü de belirlemeye yarar.

Karşıt görüş sunma aşaması, buraya değin tartışılacak konunun karşıtını gündeme getirerek, çözümü bir de başka yönden denemedir.

Bu on aşama oluşturulduktan sonra, tartışma denen ve on birinci aşama olan işleme geçilir. On ikinci aşama düzensiz tartışmadır, bunda mantık kurallarına, us ilkelerine uyulmaz. Bu nedenle bu tartışma bir söz çekişmesi niteliği taşır. Onun ardından gelişigüzel konuşma, ölçüye uymayan atışma gelir, buna saçmalama da denir. Daha sonra kandırmaca (hile), oyalama aşamaları geçilerek sonucu bağlayan susturmaya varılır. Susturma Gotama dizgesinin kesin bilgiye ulaşan son aşamasıdır.

Gotama'nın geliştirdiği bu öğretinin ereği, elde bulunan bütün olanaklardan yararlanılarak yanılgıya düşmeyi önlemektir. Yanılmanın önlenmesi kişiyi kötülükten, çelişkiden kurtarır. Ona göre ahlakın temelini kötülükten uzak kalan iyi oluşturur. Bütün kötülüklerin kaynağı yanılmadır. ◄ *Usavurmanın ilkeleri*

Gotama'nın kuramına göre, düşünen insanın, bir görüşü, bir düşünceyi ortaya atabilmesi için beş öğe arasında bir birlik ve uyum sağlaması gerekir. Bu öğeler önerme, neden, aydınlatma, uygulama ve sonuçtur. Bu öğelerin hepsi birbirini gerektirdiğinden, birinin eksikliği düşüncenin tutarsızlığını, geçersizliğini gösterir. İnsan düşünen bir varlıktır, ancak düşünme eylemini sağlayan ruh, yöneten de ustur. Ruh ile gövde ayrı tözlerdir. Ruhun gövde üzerindeki egemenliği sona erince ölüm denen olay başlar. Duyu organları gövdeye bağlı olduğundan, onlarla sağlanan izlenimlerin usun denetiminden geçmesi gerekir. *Düşüncenin öğeleri*

Niyaya

Felsefe tarihinde, sorunlara karşılıklı konuşma ve tartışma biçiminde çözüm arama geleneğinin Yunan filozoflarınca, özellikle Sokrates*, Platon*, Aristoteles* üçlüsüyle başlatıldığı ileri sürülür. Oysa bu geleneğin Doğu'da, Çin ve Hindistan'da daha önceleri başlatıldığı anlaşılmıştır. Buddha*, düşüncelerini çevresinde toplananlara gezerek anlatır, onlarla karşılıklı konuşur, düşünce alışverişinde bulunurdu. Çin'de Konfüçyüs* öğrencileriyle konuşur, tartışır sorunlara çözüm ararды. Buddha'nın izinden yürüdüğü, onun öğretisini us ilkelerine dayanarak geliştirdiği, mantık kurallarına göre yürüyen bir tartışmayı benimsediği bilinen Gotama da usavurmaya bağlı bir yöntem geliştirdi. 19.yy sonlarına değin Hint düşüncesinde uygulanan bu yönteme niyaya adı verildi. Niyaya yalnız bir usavurma değil, sorunlara çözüm aramada kullanılan tartışma ve konuşma yöntemidir. Ancak bu konuşmaların temelini bilgi edinme, gerçeği arama oluşturur.

Niyaya yöntemi us ilkelerine dayandığından Aristoteles mantığını andırır. Ancak, Gotama'nın Aristoteles'ten önce ve çok uzak bir ülkede yaşamış olması, Aristoteles'ten esinlendiği anlamına gelmediği gibi, Aristoteles'in de ondan etkilendiği ileri sürülemez. Niyaya'da diyalektik yöntemin öğeleri vardır, buna karşın salt bir diyalektik değildir. Ancak, kesin sonuca varmada ortaya atılan karşıt savlar diyalektiği oluşturan bölümlerdir.

Niyaya'nın başlıca özelliği içerdiği savların çokluğudur. Bu savlar başka düşünce dizgelerinde görülmemektedir. Batı felsefesinde kategoria denen öğeler de, sayı bakımından, niyaya'dakilerden azdır. Hint felsefesine özgü bir kavram olan niyaya usçu düşünce çığırının özünü oluşturmuştur. Bu nedenle Gotama'ya Hint Usçuluk'unun kurucusu, niyaya kavramına da bu akımın temel ilkesi gözüyle bakılır.

Gotama'nın Hint düşüncesi üzerinde etkisi büyük ve sürekli olmuş, özellikle Hint usçuluğunun gelişmesine olanak sağlamıştır. 19.yy sonlarıyla, 20.yy başlarında Avrupa'da Hint felsefesine karşı uyanan ilginin odaklarından biri de Gotama olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Niyaya-Sutra-Vritti,* (ö.s.), 1828, ("Usavurmaya Dayalı Gerçek Belit").
- **KAYNAKLAR:** Colibrooke, *Essai sur la philosophie Indienne,* (ty); V.Cousin, *Histoire générale de la philosophie,* 1863.
- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, BUDDHA.

GOTHEIN, Eberhard
(1853-1923)

Alman, tarihçi ve iktisatçı. İktisat ve kültür tarihine ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

29 Ekim 1853'te Breslau'da (bugün Polonya'da) doğdu, 13 Kasım 1923'te Berlin'de öldü. 1884'te Karlsruhe Yüksek Teknik Okulu'nda Politik İktisat profesörlüğüne getirildi. 1890'da Bonn'da Ren ve Ruhr bölgeleri sanayi danışmanı olarak görevlendirildi. Üniversitelere bağlı olmayan yüksek ticaret okullarının kurulmasına öncülük etti. 1905'te Heidelberg Üniversitesi'ne atandıktan sonra, Ren bölgesinde tarım politikası ve sanayiinin gelişmesi konularını inceledi ve Köln kentinde sanayiin gelişimine ilişkin kapsamlı bir çalışma yayımladı.

1886'da yayımladığı *Kulturentwicklung Süditaliens in Einzeldarstellungen* ("Güney İtalya'da Kültür Gelişiminin Tanımları") ile adını duyurdu. 1892'de Basel Tarih Komisyonu'nun isteği üzerine *Wirtschaftsgeschichte des Schwarzwaldes* ("Karaorman Bölgesinin Iktisat Tarihi") adlı kitabını yazdı. Paraguay'da Cizvit tarikatları üzerine yaptığı incelemeler sonunda yayımladığı *Ignatius Loyola und die Gegenreformation* ("Ignatius Loyola ve Karşı Reform") en önemli kitaplarından biri sayılmaktadır.

Gothein, Max Weber'in görüşlerinden etkilenerek sistematik sosyoloji ile de ilgilenmiş, "Die Reservearmee des Kapitals" ("Sermayenin Yedek Ordusu") adlı makalesinde yedek işçi ordusu kavramını incelemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kulturentwicklung Süditaliens in Einzeldarstellungen,* 1886, ("Güney İtalya'da Kültür Gelişiminin Tanımları"); *Wirtschaftsgeschichte des Schwarzwaldes,* 1892, ("Karaorman Bölgesinin İktisat Tarihi"); *Ignatius Loyola und die Gegenreformation,* 1895, ("Ignatius Loyola ve Karşıreform"); *Schriften zur Kulturgeschichte der Renaissance, Reformation und Gegenreformation,* 1924, ("Rönesans, Reform ve Karşıreform Dönemi Kültür Tarihi Üzerine Yazılar").

GOTTSCHED, Johann Christoph
(1700-1766)

Alman, yazar ve eleştirmen. Tiyatro alanındaki kuramsal çalışmalarıyla önemli yenilikler getirmiştir.

2 Şubat 1700'de Prusya'da Königsberg yakınlarındaki Judittenkirchen'de doğdu, 12 Aralık 1766'da Leipzig'de öldü. Protestan bir papazın oğluydu. 1744'te Königsberg Üniversitesi'nde dinbilim, sonra felsefe ve edebiyat okudu. Askere gitmemek için 1724 başlarında Leipzig'e yerleşti ve ölümüne değin burada yaşadı. Leipzig Üniversitesi'nde doçent oldu, felsefe ve estetik dersleri verdi. 1730'da edebiyat dalında, 1734'te de mantık ve metafizik konularında profesör oldu.

Alman düşünürü Wolff'un (1679-1724) öğrencisi olan Gottsched onun izinde yürümüştür. Wolff'un, halkın anlayabilmesi için sadeleştirdiği Leibniz öğretisini daha da sadeleştirerek *Erste Gründe der gesamten Weltweisheit* ("Dünya Bilgeliği'nin Temel İlkeleri") adı altında yayımlamıştır. O günlerin İngiliz dergilerini örnek alarak, insanları ahlak ve düşünce alanında eğitmek, yetkin bir düzeye ulaştırmak amacıyla, kadınlara öğütler veren *Die vernünftigen Tadlerinnen* ("Akıl Hocası Kadınlar") adlı bir dergi yayımlamıştır. Daha sonra bir edebiyat dergisi de çıkarmış ve eleştirinin felsefe temellerine dayanması gerektiğini savunmuştur.

Ancak asıl önemli çalışmaları tiyatro alanındadır. Onun yaşadığı çağda henüz düzenli bir tiyatrosu bulunmayan Almanya'da, gezginci gruplar daha çok siyasal konuları ele alan, kaba saba bir dille yazılmış, düşük düzeyde oyunlar sahneliyorlardı. Gerçi ilk kez 17.yy'da Martin Opitz (1597-1639) sahne dilini düzenlemeye çalışmış, bazı yenilik hareketlerine girişmişti. Ancak çalışmaları kuramsal alanda kalmış, uygulamaya yönelmediği için köklü bir değişiklik getirememişti. Koyu bir Aydınlanma yanlısı olan Gottsched, Opitz'in yazın alanında başlattığı yenilikleri sürdürmüştür. Akılcı tutumuyla, akla ve mantığa uymayan öğeleri edebiyattan temizlemeye girişmiştir. Bu konuda Fransız tiyatrosuna yönelmiş, Corneille, Racine, Moliére gibi Fransız yazarlarını örnek almıştır. *Versuch einer kritischen Dichtkunst vor die Deutschen* ("Almanlar İçin Eleştirel Bir Edebiyat Çalışması") adlı, kuramsal yazılarını topladığı kitabında tiyatro yapıtının nasıl yazılması gerektiğine ilişkin kurallar koymuştur. Sanatta yaratıcılığa yer vermemiş, bu kurallara uyan herkesin oyun yazabileceğini savunmuştur.

Komedi anlayışında da yenilikler yapmıştır. Güldürüyü ancak kötü ve gülünç bir olayın taklit edilmesi olarak gördüğü için, soytarı tipinin espirilerine dayanan güldürü anlayışını kabul etmemiş, Alman tiyatrosunda Shakespeare soytarılarının bir benzeri olan Hans Wurst tipini, halkın çok sevmesine karşın, komedilerden atmıştır. Bu çağında eleştirilen davranışlarından biri olmuştur.

Kuramsal çalışmalarının yanı sıra uygulamaya da

yönelmiş, 1727'de birlikte turneye çıktığı bir tiyatro grubunun oynaması için Racine ve Moliére'den çeviriler yapmıştır. Ayrıca, kendi koyduğu kuralları uyguladığı *Der sterbende Cato* ("Ölmekte Olan Cato") adlı bir oyun da yazmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kuramsal:** *Versuch einer kritischen Dichtkunst vor die Deutschen*,1730,("Almanlar İçin Eleştirel Bir Edebiyat Çalışması"); *Erste Gründe der gesamten Weltweisheit*, 1734, ("Dünya Bilgeliğinin Temel İlkeleri"). **Oyun:** *Der sterbende Cato*, 1732, ("Ölmekte Olan Cato"). **Antoloji:** *Deutsche Schaubühne nach den Regeln der alten Griechen und Römer eingerichtet*, 1740-1745, ("Eski Yunan ve Romalıların Kurallarına Göre Düzenlenmiş Alman Tiyatrosu").

• **KAYNAKLAR:** G.Aytaç, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, 1983; G.Schimansky, *Gotlscheds deutsche Bildungsziele*, 1939.

• **BAKINIZ:** D.LESSING.

GOTTWALD, Klement
(1896-1953)

Çekoslavak siyaset ve devlet adamı. Ülkesinde sosyalist düzenin kuruluşuna öncülük etmiştir.

23 Kasım 1896'da Moravya'da Dedice'de doğdu, 14 Mart 1953'te Prag'da öldü. Bir köylü ailesinin oğludur. Genç yaşında marangozluk öğrendi. 1912'de Sosyal Demokrat harekete katıldı. I.Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan ordularında savaştı. 1921'de Çekoslavakya Komünist Partisi'ne (ÇeKP) üye oldu, 1929'da partinin genel başkanlığına getirildi. Aynı dönemde ÇeKP'nin yayın organı *Rude Pravo*'nun yazı işleri müdürlüğünü ve partinin meclis grubunun başkanlığını yaptı. 1935'te III.Enternasyonal'in (Komintern) yönetim kurulu üyeliğine seçildi.

Eylül 1938'de imzalanan Münih Antlaşması ile Çekoslavakya parçalanarak Nazi Almanyası'nın denetimi altına girdi. Gottwald bu kararlara karşı direnilmesi gerektiğini savunarak Çek yurtseverleri arasında saygınlık kazandı. Ekim 1938'de ÇeKP'nin yasadışı ilan edilmesi üzerine Çekoslavakya'dan ayrılarak SSCB'ye giden Gottwald, II.Dünya Savaşı sona erinceye değin Moskova'da kaldı.

Gottwald Moskova'da bulunduğu süre içinde Çekoslavakya'yı denetimleri altında tutan Naziler'e karşı, ÇeKP öncülüğünde yürütülen anti-faşist direniş hareketine yön verdi. Münih Antlaşması'ndan sonra Çekoslavakya'dan ayrılarak 1940'ta Londra'da bir sürgün hükümeti kuran eski Çekoslavak devlet başkanı Beneş'in SSCB ile ilişki kurmasına aracılık etti. Gottwald ve Beneş Mart 1945'te Moskova'da yaptıkları görüşmede, savaştan sonra Çekoslovakya'da kurulacak yönetim biçimi konusunda anlaşmaya vardılar. Sovyet ordularının Prag'a girmesinden hemen sonra, Mayıs 1945'te kurulan ve Naziler'le işbirliği yapmamış olan tüm siyasi hareketlerin temsilcilerinin katıldığı, Fierlinger başkanlığındaki geçici Ulusal Cephe hükümetinde 7 komünist bakan yer aldı. Beneş devlet başkanı, Gottwald ise başbakan yardımcısı oldu.

Hükümet Haziran 1945'te yoksul köylülere toprak dağıtılmasını öngören bir toprak reformunu yürürlüğe koydu. Ekim 1945'te ise bankalar ve 500'den fazla işçi çalıştıran işletmeler devletleştirildi. Ekim 1945'te toplanan geçici meclis, Kurucu Meclis seçimlerinin yapılmasına karar verdi. Mayıs 1946'da yapılan seçimlerde, oyların % 38'ini alan ÇeKP, meclisin en büyük partisi haline geldi. ÇeKP önderi Gottwald, geçici hükümete katılan partilerden oluşan yeni bir Ulusal Cephe hükümeti kurdu.

1948'de Kurucu Meclis'in görev süresi doldu. Bu sırada içişleri bakanının güvenlik güçlerinde komünist olmayan görevlilerin yerine komünistleri getirmesi, Katolik, milliyetçi ve halkçı partilerden 11 bakanın hükümetten çekilmesine yol açtı. Prag'da sıkıyönetim ilan eden Gottwald, işçi milislerini harekete geçirdi ve büyük kentlerde kitle gösterileri düzenledi. Beneş 25 Şubat 1948'de Gottwald'ı yeni bir hükümet kurmakla görevlendirdi.

Gottwald'ın kurduğu Yenilenmiş Ulusal Cephe hükümetinde yalnızca ÇeKP'li ve ÇeKP yandaşı bakanlar yer aldı. Hükümet Nisan 1948'de 50 hektardan büyük toprakları ve 50'den fazla işçi çalıştıran işyerlerini devletleştirdi. 9 Mayıs 1948'de kabul edilen anayasa ile Çekoslavakya Halk Cumhuriyeti kuruldu. 30 Mayıs 1948'de yapılan seçimlere tek bir listeyle giren ÇeKP seçimleri kazandı. Gottwald Haziran 1948'de görevinden ayrılan Beneş'in yerine Çekoslavakya devlet başkanı seçildi. Bu tarihten ölümüne dek Çekoslavakya'da sosyalizmin yerleşmesi için çalıştı.

• **BAKINIZ:** BENEŞ.

GOUDSMIT, Samuel Abraham
(1902-1978)

Hollanda asıllı ABD'li fizikçi. Elektronların yarım birimlik "spin"leri bulunduğunu öne sürerek, atom yapısının anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

11 Temmuz 1902'de La Haye'de doğdu, 1 Aralık 1978'de ABD'nin Nevada Eyaleti'ndeki Reno kentinde öldü. Leiden Üniversitesi'nde fizik öğrenimini tamamlayıp, 1927'de doktora derecesini alarak ABD'ye gitti ve Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. II.Dünya Savaşı sırasında Massachusetts Institute of Technology'deki radar araştırmalarına katıldı, ayrıca Almanya'da atom bombasının yapımına yönelik araştırmaların gelişmesini izlemek üzere özel istihbarat göreviyle Avrupa'ya gönderildi. 1946'da Illinois'deki North Western Üniversitesi'nde profesör oldu. İki yıl sonra, yeni kurulan Brookhaven National Laboratory'e geçerek 1970'te emekli oluncaya değin bu kuruluşta çalıştı. Bu görevine ek olarak 1952-1960 arası fizik bölümünün başkanlığını yürüttü, New York'taki Rockefeller Üniversitesi'nde ders verdi. 1951-1974 arası American Physical Society'nin bilimsel yayınla-

rının başeditörlüğünü üstlendi. 1974'te, Nevada Üniversitesi'nin konuk profesörlük çağrısını kabul ederek Reno'ya yerleşen Goudsmit, bu görevi ölümüne değin sürdürdü.

Daha öğrenciliği sırasında Zeeman'ın Amsterdam Üniversitesi'ndeki laboratuvarında spektroskopi deneylerine katılan Goudsmit, alkali metal atomlarının tayflarında görülen, sodyumun D çizgileri gibi ikili yarılmaların da Sommerfeld'in görelilikli Bohr modeline uyduğunu öğrenmişti. Sonradan karmaşık tayflar ve bunların açısal momentumuyla ilgili kuvantum açıklamalarında kullanılan vektör modeli üzerinde çalıştı. 1925'te, Leiden Üniversitesi'nde fizikçi George Eugene Uhlenbeck (doğ.1900) ile birlikte çalışırken, "anormal Zeeman olayı" ilgilerini çekti. Atom tayfındaki bazı çizgilerin manyetik alan etkisiyle birkaç bileşene "yarılması" biçiminde gelişen Zeeman olayı, o yıllarda spektroskopinin en önemli sorunlarından birisiydi. Bu olgunun, elektronların Bohr yörüngelerindeki hareketinin dış manyetik alandan etkilendiği varsayımıyla açıklanabilmesine karşın, bu yeni bileşenlerden bazılarının da iki yeni bileşene yarılması biçimindeki "anormal Zeeman olayı"nın açıklaması henüz yapılamamıştı.

Pauli, tüm bu yarılmaları da göz önüne alarak, Bohr ve Sommerfeld'in geliştirdikleri kuramlardaki üç kuvantum sayısına yalnızca iki değer alabilen bir dördüncü sayı ekleyerek tayf düzenini bir ölçüde açıklamayı başardıysa da, ilk üç kuvantum sayısı atomun dinamik fiziksel büyüklüklerine (enerji, "yörünge" açısal momentumu, manyetik alana göre yönelme) karşılık geldiği halde, bu yeni sayı hiçbir özelliği betimlemiyordu. Goudsmit ile Uhlenbeck, bu sayının da fiziksel bir serbestlik derecesinden kaynaklanması gerektiği inancından yola çıkarak, yeni kuvantum sayısının, elektronda bulunması gerektiğini varsaydıkları bir "iç açısal momentum"a karşılık geldiğini öne sürdüler. Açısal momentumla manyetik alanın ilgisi, Bohr modelinin kapalı yörüngelerinde dolanırken bir elektrik akımı gibi davranan elektronların böylece bir manyetik moment oluşturmasından, başka bir deyişle bir mıknatıs gibi davranmasından doğar. Bir mıknatısın manyetik alan içindeki enerjisi bu alana göre yönelmesine bağlı olduğundan, yörünge düzlemlerinin değişik yönelmeleri Zeeman olayındaki yarılan çizgilerin değişik bileşenlerine karşılık olarak alınıyordu.

Kuvantalaştırma kuralları, elektronların yörüngelerinde taşıdıkları açısal momentum vektörünün büyüklüğünü ve bunun manyetik alan yönündeki izdüşümünü $h/2\pi$ sayısının (h, Planck'ın eylem sabiti) tam katlarına bağlı olarak sınırladığından, vektörün boyu bir L tamsayısıyla belirlenirken, izdüşümü $-L$ ile $+L$ arasındaki her tamsayıya uyabilir. Goudsmit ile Uhlenbeck'in önerisi, elektronun kendi ekseni çevresinde, izdüşümünün iki değerli olabilmesi için $L=1/2$ düzeyinde bir dönme hareketi yapmasını gerektiriyordu; çünkü yalnız bu değer için $\pm L$ arasında bulunan ve farkları bir olan iki izdüşümü olabilir. Lorentz, elektronun bu büyüklükte bir açısal momentuma sahip olabilmesi için ekvatorundaki dönme hızının ışığın hızını birkaç kat aşması gerektiğini hesaplayarak bu öneriye karşı çıktı. Bohr ise, "spin" adı verilen bu iç açısal momentumun gerçekte salt bir kuvantum kavramı olduğunu ve tümüyle elektronun yapısal bir özelliği olarak benimsenip, herhangi bir dönme hareketiyle ilgisinin aranmaması gerektiğini savundu.

Bu spin değerinin ve elektron yükünün yol açtığı manyetik moment değerinin, tayf çizgilerindeki ilgili yarılmanın miktarına uyması için 2 sayısıyla çarpılması gerekliliğine yöneltilen bir başka eleştiri de, bu 2 sayısının yalnızca görelilik kuramına ilişkin bir zorunluluk olduğunu hesaplayan Thomas'ın ve görelilikli kuvantum kuramını hidrojen atomuna uyguladığında, hem elektronun spinini 1/2 olarak, hem de manyetik momenti çarpan 2 katsayısını doğal bir sonuç olarak bulan Dirac'ın çabalarıyla geçerliliğini yitirdi. Elektronun, spini ve yükü nedeniyle sahip olduğu manyetik moment temel mıknatıs niteliğindedir ve her türlü manyetik malzemenin davranışının açıklanmasına temel oluşturur.

• BAKINIZ: BOHR, DIRAC, LORENTZ, PAULI, SOMMERFELD, STARK, ZEEMAN.

GOUGENHEIM, Georges
(1900-1972)

Fransız, dilbilimci. Geleneksel dil araştırmalarından yola çıkarak, çağdaş dilbilimin en yeni yaklaşımlarını büyük bir açıklık ve yalınlıkla özümseyen incelemeler yapmıştır.

Paris'te doğdu, 1972'de öldü. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra 1920'de École Normale Supérieure'e girdi. Sorbonne'da ve École des Hautes Etudes'te derslerini izlediği filolog Ferdinand Brunot (1860-1938) ve coğrafi dilbilim uzmanı Jules Gilliéron'dan (1854-1926) etkilendi. Doktorasını tamamladıktan sonra Clermont-Ferrant ve Strasbourg üniversiteleri edebiyat fakültelerinde filoloji dersleri verdi. II. Dünya Savaşı'nda Almanlar'a tutsak düştü. Savaştan sonra 1955'e değin Strasbourg'da kaldı. 1955-1957 arasında Lille Üniversitesi'nde çalıştı. 1957'de Paris'e Sorbonne Üniversitesi'ne atandı. 1968'de emekli oldu.

Geniş bir ilgi alanı olan Gougenheim, coğrafi dilbilim ve lehçebilim (diyalektoloji) konularında araştırmalar yapmıştır. Dil tarihi, sözdizim (sentaks) ve sözlük incelemeleriyle uğraşmış, Prag Dilbilim Okulu'nun çalışmalarıyla yakından ilgilenmiştir. *Eléments de phonologie française* ("Fransız Sesbiliminin Öğeleri") adlı yapıtıyla dilbilimin çağdaş yönelişlerini ve söz konusu çevrenin etkinliklerini Fransa'da ilk tanıtanlardan biri olmuştur. Sesbilim (fonoloji) ilkelerini sözdizimine uyguladığı *Le système grammatical de la langue française* ("Fransız Dilinin Dilbilgisel Sistemi") başlıklı incelemesinde, sözdizimsel karşıtlıkları, sesbilimde kullanılan ilkelerle betimlemiştir.

Gougenheim'ın yaptığı önemli araştırmalardan biri de, çeşitli soruşturu ve sayıbilim (istatistik) yöntemlerine dayanarak oluşturduğu temel Fransızca sözlüğüdür. Fransızca'nın yabancı dil olarak öğretil-

mesinde büyük kolaylıklar getiren bu sözlük, gündelik konuşmalarda en yaygın ve en sık kullanılan 3000 dolayında sözcüğü kapsar. Bu çalışma Fransızca'nın yabancı dil olarak öğretilmesinde yöntem değişikliklerine yol açmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Eléments de phonologie française*, 1935, ("Fransız Sesbiliminin Öğeleri"); *Le système grammatical de la langue française*, 1939, ("Fransız Dilinin Dilbilgisel Sistemi"); *L'elaboration du français élémentaire*, 1956, ("Temel Fransızca'nın Oluşturulması").

• BAKINIZ: TRUBETSKOY.

GOUJON, Jean
(1510-1564)

Fransız, heykelci. Özellikle Louvre Sarayı'nın dış yüzünde yaptığı kabartmalarla tanınmıştır.

Normandiya'da doğup Bologna'da öldüğü sanılmaktadır. Çocukluğu ve öğrenimi üstüne kesin bilgi yoktur. Bilinen ilk yapıtı 1540'ta Rouen'deki *St.Maclou Kilisesi*'nin org hücresi için yaptığı kolonlardır. Bir yıl sonra da Kardinal d'Amboise'ın *Rouen Katedrali*'ndeki mezarı için bir heykel yaptığı sanılmaktadır. Bir süre sonra Paris'e gitmiş, 1544'te Fransız mimar Pierre Lescot'yla (1510-1578) birlikte *Germain-l'Auxerrois Kilisesi*'nin mihrap kabartmalarını gerçekleştirmiştir. Michelangelo'nun *Sistina Şapeli* tavanındaki süslemelerini çağrıştıran ve yapıyla büyük bir uyum gösteren bu kabartmalar, onun özgün üslubunun ilk örneği olması açısından önem taşır.

Goujon daha sonraki çalışmalarında da Lescot ile ortaklığını sürdürmüştür. 1547'de Fransa kralı için çalışmaya başlamış, yine Lescot'yla birlikte Paris'teki *Hôtel de Ligneris*'nin (şimdi Carnavalet Müzesi) iç düzenlemelerini ve kabartmalarını yapmıştır. 1549'da Paris'te gerçekleştirdiği *Masumlar Çeşmesi*'ndeki su perisi heykelleri, zarif vücutları ve akar gibi dalgalanan giysileriyle onun olgun sanat anlayışının ve teknik bilgisinin en başarılı örnekleri sayılır. 1549-1553 arasında Louvre Sarayı'nın dış yüzünde yaptığı ve en ünlü yapıtı olan kabartmalar, 19.yy'da onarılırken özelliklerini yitirmişlerdir. Goujon'un 1562'de Paris'teki Katolikler'in baskısından kaçarak İtalya'daki Bologna kentine yerleştiği sanılmaktadır.

Heykel ve kabartmalarında maniyerist Fontainebleau Okulu'nun zarif ve ayrıntıya önem veren süsleme anlayışını, Antik sanatın sade kompozisyon düzeniyle birleştirmiştir. Yapıtlarına, içinde yer aldıkları çevre ve yapıların oluşturduğu bütünün bir parçası olarak bakmış, onlarla bu bütün arasında her zaman bir denge ve uyum sağlamaya özen göstermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *St.Maclou Kilisesi* org hücresi kolonları, 1540, Rouen; *Germain-l'Auxerrois Kilisesi* mihrap kabartmaları (Lescot ile), 1545, Louvre, Paris; *Écouen Şapeli* süslemeleri, 1547, Paris; *Karyatitler*, 1550-1551, Louvre, Paris; *Carnavalet Müzesi* kabartmaları, 1547, Paris; *Masumlar Çeşmesi*'ndeki su perisi heykelleri, 1549, Louvre, Paris.

GOULART, João
(1918)

Brezilyalı devlet adamı. 1961-1964 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

João Betchier Margues Goulart 1 Mart 1918'de Rio Grande bölgesinde Sao Borja'da doğdu. 1939'da Pôrto Alegre Hukuk Okulu'nu bitirdi. Bir süre hukukçu olarak çalıştıktan sonra siyasi yaşama atıldı. 1945'te devlet başkanı Vargas'ın kurduğu hükümet yanlısı Brezilya İşçi Partisi'ne (Partido Trabalhista) girdi, 1950'de parti başkanlığına getirildi. 1953'te Vargas'ın devlet başkanlığı sırasında çalışma bakanı oldu, ancak 1954'te ordu tarafından istifaya zorlandı.

Goulart, Kubitschek'in devlet başkanı olduğu 1956 seçimlerinde başkan yardımcılığına seçildi. Ocak 1961 seçimlerinde Quadros devlet başkanı, Goulart başkan yardımcısı seçildi. Ağustos 1961'de, devlet başkanı Quadros görevinden istifa etti. Muhafazakârlar ve bazı yüksek rütbeli subaylar, fazla radikal buldukları Goulart'ın devlet başkanlığına getirilmesine karşı çıktılar. Bu sırada resmi bir ziyaret için Çin Halk Cumhuriyeti'nde bulunan Goulart'ın devlet başkanlığı tartışması, ordunun bölünmesine ve ülkede ciddi karışıklıklara neden oldu. İç savaş tehlikesi karşısında ortak bir çözüm arayan taraflar, Goulart'ın yetkilerinin kısıtlanarak devlet başkanı olmasına karar verdiler. Başkanlık yetkilerinin kısıtlanması için gerekli anayasal değişiklikler yapıldıktan sonra, 7 Eylül 1961'de devlet başkanı oldu. 6 Ocak 1963'te yapılan bir halkoylamasıyla yetkilerini yeniden kazandı.

Devlet başkanlığı döneminde ülke ekonomisi daha da kötüledi. Halkın talep ettiği sosyal reformları gerçekleştirmeyi deneyen Goulart, toprak reformu yaptı, yağ rafinerilerini devletleştirdi ve tarım işçilerinin sendikalaşmasına izin veren yasayı çıkarttı. Mart 1964'te toprak sahipleri ile köylüler arasında olaylar çıktı. 26 Mart'ta denizcilerin ayaklanmasını bastırmaktan kaçınması gerekçe gösterilerek, 31 Mart 1964'te askeri darbeyle devrildi ve Uruguay'a sürgüne gitti. 26 Nisan 1967'de gıyabında görülen bir dava sonunda, delil yetersizliğinden beraat etti.

• BAKINIZ: VARGAS.

GOULD, Shane
(1956)

Avustralyalı yüzücü. 1500 m serbest stilde dünyada 17 dakikanın altına inen ilk bayan yüzücüdür.

On dört yaşında 100 m serbest stilde kırdığı 58.9'luk dünya rekoru ile yüzme dünyasının dikkatlerini üzerine çekti. İki yıl sonra Münih Olimpiyat Oyunları'nda 3 altın, 1 gümüş, 1 bronz madalya kazandı. 100 m serbestte üçüncü, 200 m serbestte şampiyon, 400 m serbestte şampiyon, 800 m serbestte ikinci oldu. Bu arada 200 m serbestte 2:03.56 ile; 400

m serbestte 4:19.00 ile; 800 m serbestte 8:51.01 ile; 200 m karışık stilde 2:31.1 ile dünya rekorlarına sahip oldu. 1500 m serbest stilde dünyada 17 dakikanın altına inen ilk bayan yüzücü olurken 16:56.94 ile yeni bir dünya rekoru kırdı. 1972 Olimpiyat Oyunları'nın en büyük bayan yüzücüsü olarak kendini gösteren Shane Gould, 1973'te, henüz on yedi yaşındayken Avustralya Yüzme Federasyonu ile anlaşmazlığa düşerek yüzmeyi bıraktı.

GOUNOD, Charles
(1818-1893)

Fransız, besteci. Fransız opera müziğine yeni ve şiirsel bir duyarlık kazandırmıştır.

17 Haziran 1818'de Paris'te doğdu, 18 Ekim 1893'te aynı kentte öldü. Babası ressam, annesi iyi bir piyanistti. İlk müzik derslerini annesinden alan Gounod, Bohemyalı besteci Anton Joseph Reicha (1770-1836) ile armoni ve kontrpuan çalıştı. 1836'da Paris Konservatuvarı'na girdi, Halevy'den (1799-1862) kontrpuan, dönemin ünlü öğretmeni Lesueur'den (1760-1832) kompozisyon dersleri aldı. 1839'da Konservatuvar'ın Roma Ödülü'nü kazanarak İtalya'ya gitti. Roma'da geçirdiği üç yıl içinde İtalyan Rönesansı'nın büyük ustası Palestrina'nın dinsel müziğinin etkisinde kaldı, 1841-1842'de kendisi de aynı türde yapıtlar besteledi.

Roma'dan sonra Viyana ve Leipzig'e gitti. Orada Mendelssohn'la tanıştı ve Bach, Mozart, Beethoven gibi bestecilerin yapıtlarını daha iyi inceleme olanağı buldu. 1843'te Paris'e döndü. Bir kilisede orgcu ve müzik yöneticisi oldu. Schumann ve Berlioz'un yapıtlarından etkilendi. 1851'de ilk operası *Sappho*'yu besteledi. O yıllarda sahne tekniğini yeterince tanımaması, *Sappho* ve bunu izleyen *La nonne sanglante* (Kanlı Rahibe) operalarının başarısızlığa uğramasına yol açtı. 1858'de bestelediği *Le medecin malgré lui* (Zoraki Doktor) adlı müzikal komedisi de başarı kazanamadı. Aynı yapıtın, bestecinin ölümünden çok sonra, 1928'de Berlin Devlet Operası'ndaki oynanışı ise beklenmedik bir ilgi uyandırdı.

Gounod'yu dünya ölçüsünde üne ulaştıran tek yapıt *Faust* oldu. İlk oynanışı 1859'da Paris'te Théatre-Lyrique'de gerçekleşen bu üstün güzellikteki operanın Librettosu Goethe'nin *Faust* oyununa dayanarak yazılmıştı. Klasik bir sahne yapıtı olan *Faust*, 19.yy Fransız operasını etkiledi, büyük opera türüne giden yolda bir basamak oluşturdu. Gounod'nun daha sonra, 1867'de bestelediği *Romeo ve Juliet* operası Fransa'da ilgiyle karşılanmasına karşın, dünya sahnelerinde aynı ilgiyi görmedi.

Gounod 1870'te İngiltere'ye gitti. Londra'da kendi adıyla anılan bir koroyla verdiği konserleri başarı kazandı, büyük yankı uyandırdı. 1874'te Paris'e döndü, Fransız Akademisi üyeliğine seçildi. 1881'de bestelediği *Le tribut de Zamora* (Zamora'nın Haracı) adlı operasının uğradığı başarısızlıktan sonra daha çok dinsel içerikli yapıtlara yöneldi. 1888'de Legion d'honneur nişanının en yüksek derecesiyle onurlandırıldı.

Gounod, yapıtlarıyla 19.yy Fransız operasına önemli katkıları olmuş bir bestecidir. Ancak kusursuz ölçü anlayışına ve orkestralamadaki yetkinliğine karşın, anlatımındaki yetersizlik yapıtlarının birçoğunun başarısızlığa uğramasının nedeni olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Vokal Müzik:** *Mors et vita*, 1885, ("Ölüm ve Yaşam"); *Messe a la mémorie de Jeanne d'Arc*, 1887, ("Jeanne d'Arc'ın Anısına Missa"). **Opera:** *Sappho*, 1851; *La nonne sanglante*, 1854, (Kanlı Rahibe); *Le medecin malgré lui*, 1858, (Zoraki Doktor); *Faust*, 1859; *Mireille*, 1864; *Romeo ve Juliet*, 1867; *La tribut de Zamora*, 1881, (Zamora'nın Haracı). **Kitap:** *Autobiographie*, 1875, ("Yaşam Öyküsü"); *Memoires d'un artiste* 1859-1877, ("Bir Sanatçının Anıları").
- **KAYNAKLAR:** C.Bellaigue, *Gounod*, 1910; J.G. Prod' Homme (A.Dandelot ile), *Gounod; sa vie et ses oeuvres* 2 cilt, 1911.
- **BAKINIZ:** BERLIOZ, PALESTRINA, SCHUMANN.

GOURMONT, Rémy de
(1858-1915)

Fransız, yazar, şair ve eleştirmen. Fransız Simgeci (Sembolist) akımının en önemli eleştirmenlerindendir.

4 Nisan 1858'de Normandiya'da, Bazoches-au-Houlme'de doğdu, 27 Eylül 1915'te Paris'te öldü. Caen Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra, 1883'te Paris'e gitti ve Bibliothéque Nationale'de kütüphaneci olarak çalışmaya başladı. Çeşitli alanlarda bilgisini geliştirme olanağı bulduğu, yaşamının bu tekdüzeli işinden, 1891'de aşırı milliyetçi düşünceleri eleştiren "Le Joujou Patriotisme" ("Oyuncak Yurtseverlik") başlıklı bir makalesinin yayımlanması üzerine çıkarıldı. Bu makaleyi yayımlayan ve kuruluş çalışmalarına da katıldığı *Mercure de France* adlı edebiyat dergisine katkılarını yirmi yıl boyunca sürdürdü.

Gourmont'u bir eleştirmen olarak tanıtan ilk yapıtı, 1896'da yayımlanan *Le livre des masques* ("Maskeler Kitabı") kendisini büyük ölçüde etkileyen simgeci yazarlar üzerine incelemelerinden oluşuyordu. Edebiyat ve felsefe üzerine yazmakla birlikte asıl ilgi alanı dil, üslup ve estetik sorunlarıydı.

Gourmont'un ilk dönem çalışmaları, o zaman pek tanınmayan Huysmans, Mallarmé, Nietzsche gibi adlara dikkat çekmesiyle önem kazanmıştır. Edebiyata yaklaşımıyla Ezra Pound ve T.S.Eliot gibi 20.yy şairlerini etkileyen Gourmont, yüzyıl başıyla I.Dünya Savaşı arası dönemin en önemli eleştirmenlerinden sayılır.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman-Öykü:** *Histoires magiques*,1895,("Sihirli Öyküler"); *Les chevaux de Diomède*, 1897, ("Diomède'in Atları"); *Une nuit au Luxembourg*, 1906, ("Luxembourg'da Bir Gece"). **Oyun:** *Lilith*, 1892; *Le vieux roi*, 1897, ("Yaşlı Kral"). **Şiir:** *Les saintes du paradis*, 1898, ("Cennetin Azizeleri"); *Les divertissements*, 1912, ("Eğlenceler"). **Deneme-İnceleme:** *Le livre des*

Masques, 1896, ("Maskeler Kitabı") *Esthétique de la langue française*, 1899, ("Fransız Dilinin Estetiği"); *Le problème du style*, 1902, ("Üslup Sorunu"); *Promenades littéraires*, 7 cilt, 1904-1927, ("Edebi Gezintiler"); *Promenades philosophiques*, 3 cilt, 1905-1909, ("Felsefi Gezintiler").

• KAYNAKLAR: R.Aldington, *Rémy de Gourmont, Modern Man of Letters*, 1928; G.S.Burne, *Rémy de Gourmont: His Ideas and Influence in England and America*, 1963; P.E.Jacob, *Rémy de Gourmont*, 1932; G.Rees, *Rémy de Gourmont: Essai de bibliographie intellectuelle*, 1939.

GOURNAY, Jean Vincent de
(1712-1759)

Fransız, iktisatçı. Fransa'da liberal iktisat öğretisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Jean Claude Marie Vincent de Gournay, Saint Malo kentinde doğdu, Cadiz'de öldü. 1729'dan başlayarak ölümüne değin ticaretle uğraştı. 1744-1750 arasında İngiltere, Hollanda ve Almanya'da bulundu. 1757'de Rennes'de bilimsel yöntemlerle tarım yapılmasını özendirmek amacıyla bir merkezin kurulmasında önemli rol oynadı.

Gournay, tekellere ve özellikle Colbert zamanında iktisadi alanda yapılan düzenlemelere, merkantilist uygulamalara karşı çıktı. Devletin görevinin ticarette serbestliği ve rekabeti sağlamak olduğunu ve bunun üretimi artırıp, fiyatları düşüreceğini savundu. Colbertizm'e karşı olması ve liberal iktisadi görüşleri savunması açısından ilk fizyokratlar arasında sayılan Gournay, bazı noktalarda fizyokrat öğretiden ayrıldı. Tarımın yanı sıra ticaret ve sanayinin de üretken olduğunu savundu, iç ticarette tam serbestliği, dış ticarette ise yerli üreticiyi koruyacak ve dışa açılmayı sağlayacak bir sistemi yeğledi.

Gournay, aralarında son merkantilistlerden J.Child'ın da bulunduğu çeşitli İngiliz iktisatçılarının çalışmalarını Fransızca'ya çevirerek, İngiltere'de sınai kapitalizmin geliştiği bir ortamda oluşan iktisat yazınının Fransa'da tanınmasını sağladı. Çalışmaları, aralarında fizyokrat görüşün temsilcilerinden Turgot'nun da bulunduğu Fransız iktisatçılarının yeni düşünceler üretmelerinde etkili oldu.

Gournay'ın liberal öğretinin sloganı "laissez faire, laissez passer" (bırakın yapsınlar, bırakın geçsinler) sözünü ilk kullanan kişi olduğu sanılmaktadır.

• BAKINIZ: CHILD, COLBERT, QUESNAY, TURGOT.

GOWON, Jakubu
(1934)

Nijeryalı devlet adamı. 1966-1975 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

19 Ocak 1934'te Nijerya'nın kuzeyindeki Gram köyünde doğdu. İngiltere'de Sandhurst Askeri Akademisi'nde ve Gana'da askeri eğitim gördü. 1960-1961 yıllarında ve 1963'te Kongo'da Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nde görev yaptı.

Ocak 1966'da General Ironsi'nin askeri bir darbeyle devlet başkanı olmasından sonra, genelkurmay başkanlığına getirildi. General Ironsi'nin yürürlükteki federal sisteme son vermesi ülkede ciddi karışıklıkların çıkmasına neden oldu. General Ironsi, Temmuz 1966'da Kuzeyliler'in düzenlediği bir darbeyle devrilince, yerine Gowon getirildi.

Gowon'un iktidara gelişinden sonra, ülkenin en büyük etnik gruplarından biri olan İbolar'ın nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları Doğu Bölgesi'nde huzursuzluklar başladı. Doğu Bölgesi komutanlığına İbolar'ın önderi Oyukwu'nun getirilmeyişi ve Kuzey Bölgesi'nde yaşayan İbolar'ın öldürülmeleri, sorunun daha da büyümesine neden oldu. 27 Mayıs 1967'de olağanüstü durum ilan eden Gowon, Nijerya'nın on iki federal eyalete bölündüğünü açıkladı. 30 Mayıs 1967'de ise Doğu Bölgesi, Biafra Cumhuriyeti adıyla bağımsızlığını ilan etti.

Merkezi hükümet, ayrılıkçılara karşı askeri harekâta girişti. Şiddetli çarpışmalar sonunda, 1968'de barış görüşmeleri başladı. Bu arada Tanzanya, Gabon, Zambiya ve Fildişi Kıyısı Biafra'yı tanıdı. Barış görüşmeleri sonuç vermeyince, çarpışmalar yeniden yoğunlaştı. İç savaş 10 Ocak 1970'te Biafra'nın yenilgisiyle sona erdi.

Gowon, iç savaş sonrasında ülkede barışı sağlamaya yöneldi. Bu dönemde, İbolar askeri ve sivil çeşitli devlet görevlerine getirildiler. İbolar'ın Nijerya halkıyla bütünleşmesine çalışıldı ve Doğu Bölgesi'nin imarı için çalışmalar yapıldı.

1971'de Afrika Birliği Örgütü'nde ve Birleşmiş Milletler'de Zimbabweli siyah çoğunluğu, ırkçı beyaz azınlığın baskısı altında tutan İngiliz-Rodezya önerisine karşı çıktı. Aynı yıl, Ortadoğu bunalımına Birleşmiş Milletler kararı doğrultusunda çözüm arayan, on kişilik komisyona seçildi.

23 Temmuz 1975'te Afrika Birliği Örgütü'nün toplantısı için Uganda'nın başkenti Kampala'da bulunduğu sırada askeri bir darbeyle devrildi. İngiltere'ye sürgüne gönderilen Gowon'un yerine General Murtala Muhammed geçti. 1981'de Devlet Başkanı Shagari ülkesine dönmesine izin verdi.

• BAKINIZ: AVOLVO, AZİKİVE.

GOYA
(1746-1828)

İspanyol, ressam. Yağlıboya ve dizi gravürlerinde insan dramını bütün yönleriyle ve özgün bir anlatımla işlemiştir.

Francisco Jose de Goya y Lucientes 3 Mart 1746'da Saragossa yakınlarındaki Fuendetodos kasabasında doğdu, 16 Nisan 1828'de Bordeaux'da öldü. Babası mihrap resimlerini değerli madenlerle kaplayan bir varak ustası idi. Goya, ilköğrenimini Katolik

Goya

papazlarının yönettiği bir okulda yaptı. Bu okuldayken yaşam boyu arkadaşlık edeceği Martin Zapater ile tanıştı. Goya'nın yaşamı ile ilgili bilgilerin çoğu Zapater'e yazdığı mektuplardan derlenmiştir. On üç yaşındayken Saragossa'nın en ünlü sanatçısı olan Joese Luzan'ın atölyesine girdi. Burada geçirdiği dört yıl boyunca daha çok öğretmeninin baskı koleksiyonlarından kopyalar yaptı. Yalnızca son yılında boya ile uğraştı. 1763'te San Fernando Akademisi'nin açtığı bir yarışmaya katılmak üzere Madrid'e gitti. Asıl amacı kralın başressamı olan Onton Raphael Mengs'in (1728-1779) dikkatini çekmekti. Ancak Akademi'ye giremediği gibi Mengs'in ilgisini çekmeyi de başaramadı. 1769'da iki yıl kadar süren bir İtalya gezisine çıktı. 1771'de Parma Akademisi'nin açtığı "Alplerin tepesinden Roma'yı seyreden Annibal" konulu yarışmada, şimdi kayıp olan bir resmiyle ikinci oldu. Aynı yıl Saragossa'ya dönerek aralarında *El Pilar Katedrali* ve Saragossa yakınlarında Aula Dei'deki manastırın da bulunduğu çeşitli dinsel yapılar için freskler yaptı.

Halı örnekleri

1774'te daha önce Madrid'de tanıştığı ressam Y Subias'ın (1734-1795) önerisi üzerine Mengs tarafından Madrid'e çağrılarak, Santa Barbara'daki Kraliyet Halı Tezgâhları'nda dokunacak halıların örneklerini hazırlamakla görevlendirildi. 1792'ye değin, örneğini çizdiği altmış üç halısı dokundu. 1779'da üyeliğine seçildiği San Fernando Akademisi'nin, 1780'de müdür yardımcılığına, 1785'te müdürlüğüne getirildi. Aynı yıllarda soylu ailelerden portre siparişleri almaya başladı. 1786'da Kraliyet Halı Tezgâhları ressamlığına, 1788'de IV.Carlos'un tahta çıkışından sonra saray ressamlığına, 1798'de de saray başressamlığına atandı.

Kral ailesinin portreleri

1789'da tanıştığı ve sanatı üstünde etkili olan Alba Düşesi Maria Teresa ile ilişkisinin niteliği bugüne değin kesinlikle açıklığa kavuşmuş değildir. Goya 1792'de büyük bir ruhsal bunalıma girdi. 1793'te kraliçe tarafından Sancular'daki malikânesinde yaşamaya mecbur edilen Alba Düşesi'nin yanında bir yıl kaldı. Buraya giderken geçirdiği büyük bir soğuk algınlığı nedeniyle sağır oldu. 1796'da kocasının ölümü üzerine yeniden Sancular'a çekilen düşesin yanına bir kez daha gitti. Ama aralarındaki ilişki kısa bir süre sonra sona erdi.

Goya bundan sonraki yıllarda büyük bir verimlilikle çalıştı. 1798'de *San Antonio de la Florida Kilisesi*'nin fresklerine başladı. 1803'te *Kaprisler* adlı metal baskı dizisini yayımladı. 1800'lerde, aralarında kraliyet ailesinin grup portresinin de bulunduğu pek çok portre yaptı. 1808-1814 arasında Napoléon ordularının İspanya'yı işgali Goya üstünde derin etkiler bıraktı. Bir yandan, işgale karşı ayaklanan Madridliler'in Fransız askerlerince kurşuna dizilmelerini konu alan en güçlü resimlerini ve *Savaşın Felaketleri* metal dizisini yaparken, öte yandan da İspanya'nın yönetimine getirilen Joseph Bonaparte'ın saray başressamlığını sürdürdü.

1814'te Fransızlar'ın İspanya'dan çıkarılmasından sonra başa geçen Kral VII.Fernando katı bir baskı rejimi kurdu. Saray başressamlığını sürdüren Goya'nın kral ve çevresi ile ilişkileri de giderek güçleşti. Yakın arkadaşlarının çoğunun Fransa'da sürgünde olması nedeniyle yalnız kaldı. 1819'da satın aldığı ve Sağırın Evi olarak bilinen eve yerleşti. Sonradan bu evin duvarlarını *Siyah Resimler* adı verilen resim dizisi ile süsledi. Yalnızlığı ve ruhsal bunalımları giderek artıyordu. 1824'te kraldan izin alarak önce Paris'e gitti, sonra Bordeaux'ya yerleşti. Kraliyet başressamlığı unvanını koruyabilmek için 1826'da ve 1827'de iki kez İspanya'ya döndü. Bunun dışında ölümüne değin Bordeaux'da yaşadı. Mezarı 1900'de Madrid'e taşındı.

Goya'nın sanat yaşamının gerçek başlangıcı sayılan halı örneklerinde İspanyol toplumunun, özellikle de kırsal kesimin yaşantısı iyimser bir hava içinde işlenmiştir. İlk başlarda hayli parlak ve iç açıcı renklerle bezenen bu örneklerde, köy yaşantısı sanki bir saray penceresinden gözlemlenir gibi ele alınmıştır. O dönemde moda olan Rokoko düşüncesi de, her türlü yaşama biçimine karşı coşkulu bir ilgi duyulmasını gerektiriyordu. Ancak aşırı duygusallığa ve romantikliğe kaçmayan bir anlatım içinde ele alınan bu gamsız dünya, giderek insanların karşılaştığı yaşam zorluklarının yansıtıldığı karamsar bir havaya bürünür. Bu dönemin gerek halı örnekleri, gerek portreleri büyük bir açık seçiklik ve içtenlik taşıyan bir gözlem gücü üstüne temellenir. Bu içtenlik, duygusal ya da romantik bir anlatımla erişilemeyecek bir etkiye sahiptir.

Goya'nın, kral ailesinin bireylerini ve Madridli soyluları konu alan portrelerinin karikatüre ve yergiye dayanan bir hava taşıdığı yaygın, ama doğru olmayan bir kanıdır. Çünkü o, sanat görüşü bir yana, kral ailesini ve öbür soyluları hiç hafife almamış, portresini yaptığı kimselerin toplumsal konumuna karşı hep duyarlı olmuştur. Goya'nın, kişiliklerine uygun bir yalnızlık havası içinde ele aldığı bu portreler, içten bir ilginin ve duyarlı bir yaklaşımın ürünleridir. Velasquez'in kraliyet ailesi portreleriyle karşılaştırıldığında Goya'nınkilerin, resmi olmayan rahat bir hava içinde ele alınmış olduğu görülür. Bu rahat ve içten yaklaşımda dönemin genel düşüncelerini biçimlendiren Aydınlanma çağına özgü gerçekçilik ve hoşgörü duygusunun da payı büyüktür. *IV.Carlos Ailesi* adlı büyük boyutlu grup portresi, resmi pozlarına ve taşıdıkları ağır kraliyet takılarına karşın

kişilerin büyük bir duyarlıkla işlendiği örnek bir başyapıttır. Bu resim, alegorik bağlantılardan bütünüyle arındırılmış anlatımıyla, 18.yy kral ailelerine ait grup portreleri içinde en doğal olanıdır. Goya bu resminde, Velasquez'in *Las Meninos*'unda ilk ve ilginç örneklerinden birini verdiği, resmedilen sahneyi aynadan görerek işleme yöntemini, büyük bir başarıyla ve biraz da zorunlu olarak uygulamıştır. On üç kişiden oluşan kral ailesini resimde de böyle göstermenin, batıl inançları güçlü olan İspanyol halkı üstünde kötü etki yaratmaması için, Goya bir ayna aracılığıyla kendini de sahneye eklemiştir.

IV.Carlos Ailesi'ni izleyen portrelerinde Goya, tarihsel kişilikleri, onlara herhangi bir anlam yüklemeksizin, fiziksel ve psikolojik bir belge gibi betimlemiştir. Bu yüzden de İspanya'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında en etkin rolü oynayan İngiliz Dükü Wellington'un at üstündeki boy portresi, kırda gezintiye çıkmış sıradan bir taşralının havasını taşır. Anlatım, kahramanlık, ululuk gibi yakıştırmalardan bütünüyle bağımsızdır. Bu anlayış içinde belirleyici öğe, resme konu olanın toplumsal durumundan ya da yaptıklarından çok, kişiliğidir.

Goya *Çıplak Maya* ve *Giyimli Maya* resimlerinde kadın cinselliğini yansıtmıştır. Alba Düşesi'ne ait olduğu ileri sürülerek bu iki resmin çevresinde yaratılan mitlerin ötesinde daha derin anlamlar vardır. Goya bu resimlerle Rönesans'tan beri aşkın geleneksel simgesi olagelen Venüs'e özgü çıplaklık kavramına son vermiştir. Her iki resimde de Maya, Venüs resimlerinin kalıplaşmış düzenine uygun olarak bir yatağa uzanmıştır. Kompozisyonun aynı olmasına karşın, resmedilen kadın, ideal ve soyut bir aşk kavramını canlandırmaz. Tersine, sanatçının güzel bir kadın karşısında duyduğu hazzın bir simgesidir.

Goya'nın sanatı, hiçbir şeyin kesin olamayacağı düşüncesi çevresinde gelişmiştir. Olgunluk döneminde sanatının özü, insanın uyması gereken akılcı davranış ile yapısından gelen akıl-dışı eylemin çelişkileri üstüne kurulmuştur. *Kaprisler*, *Atasözleri* ve *Savaşın Felaketleri* gibi baskı dizileri bu bağlam içindeki bir bakış açısını ortaya koyar. Seksen dört baskıdan oluşan *Kaprisler*, Goya'nın en özgün yapıtları arasındadır. *Atasözleri*'yle birlikte bu dizinin teması her şeyin yalan ve saçma, kadınların ihanet içinde, tüm insanların yalancı, iki yüzlü, acımasız, kaba ve cahil olduğudur. Her iki dizideki kişiler de giysileri ve bütün başka ayrıntılarıyla İspanyol'dur, ama ele alınan insanlık durumu evrenseldir. Bu dizilerde insanlık durumu ile özdeşleştirilen kargaşa ve anlamsızlık, *2 Mayıs Ayaklanması* ve *3 Mayıs Kıyımı* gibi büyük boyutlu kompozisyonlarda ve *Savaşın Felaketleri* adlı baskı dizisinde en yoğun ve dramatik anlatıma ulaşır. *2 Mayıs Ayaklanması*, Fransızlar'ın Madrid'i işgali sırasında, Fransız ordusundaki Arap askerlerine karşı ayaklanan Madridliler'i, *3 Mayıs Kıyımı* ise, bu ayaklanmanın sonunda kurşuna dizilen suçsuz halkı konu alır. Bu resimlerde, Goya'nın daha önceki yapıtlarında görülen düş ürünü öğelerin hiçbiri yoktur. Zaten olayların akıldışılığı ve vahşeti, düşsel öğeleri kullanmayı yersiz kılacak kadar dehşet vericidir. Goya bu olaylara vatanını seven bir kişinin değil, insanları seven bir kişinin gözüyle bakmıştır. Ortada yenenlerle yenilenler ya da kahramanlarla korkaklar değil, birbirlerini amaçsızca ve anlamsızca öldüren insanlar, akıldışı güçlerin yönetimindeki mekanik bir eylemin gereklerine uyarak hareket eden yaratıklar vardır. Goya bu gerçeği vurgulamak için kurşuna dizilen askerlerin yüzlerini göstermediği gibi, hareketlerini de alabildiğine mekanikleştirmiştir.

Siyah Resimler

Goya'nın son büyük yapıtı olan *Siyah Resimler*, temelde sanatın toplumsal yararını bütünüyle yadsıyan bir anlayıştan kaynaklanır. Bu resimler süslemek, hoşa gitmek ve öğretici olmak gibi resme yakıştırılan amaçlardan da uzaktır. Bütün bunlara karşın yine de Goya'nın sanatının doruk noktasını oluştururlar. Renkçiliğin bütünüyle ortadan kalktığı bu resimlerde, zamanın belirsiz olduğu bir ortamda, hangi amaçla hareket ettikleri anlaşılmayan insan grupları vardır. Büyücüler, cadılar, sarhoşlar, şarkı söyleyenler, uçan insanlar, keçi ve benzeri yaratıklar bu olağanüstü grupları oluştururlar. Öte yandan Goya, imge kullanmadaki alabildiğine özgür davranışını, fırçasının benzersiz akıcılığıyla besler. Serbest fırça vuruşlarına dayanan bu sınır tanımaz dışavurumcu (ekspresyonist) tutum, onun ruhsal boşalımının dolaysız bir anlatımıdır.

Kaprisler'de gelişemeyeceği ve düzelemeyeceği vurgulanan insanlık durumu, *Siyah Resimler*'de tam bir anlamsızlığa bürünür, 2 ve 3 Mayıs resimlerinde işlenen "insanın en büyük düşmanı gene insandır" düşüncesi burada kendini nihilist bir kayıtsızlığa bırakmıştır.

◄ *Baskı dizileri*

- **YAPITLAR (başlıca):** Halı örnekleri, 1774-1792; *Şemsiye*, 1777, Prado, Madrid; *Meyve Toplayan Oğlanlar*, 1778, Prado, Madrid; *Çarmıha Gerilmiş İsa*, 1780; *Kutsal Aile*, 1784; *Don Manuel Osorio de Juniga*, 1784, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Osuna Dükü ve Düşesi*, 1785, Frick Koleksiyonu, New York; *Carpio Kontesi*, 1791-1795, Louvre, Paris; *Kendi Portresi*, 1793, Goya Müzesi, Castres; *Alba Düşesi*, 1795; *Ferdinand Guillemardet*, 1789, Louvre, Paris; *Giyinik Maya*, ykş. 1799, Prado, Madrid; *Kral IV. Carlos At Üstünde*, 1799, *IV. Carlos Ailesi*, 1800, Prado, Madrid; *Wellington Dükü*; *Kaprisler* dizisi, 1803; *Çıplak Maya*, ykş. 1804, Prado, Madrid; *Yelpazeli Kadın*, ykş. 1807, Louvre, Paris; *Senora Francisca Sabasa Garcia*, ykş. 1808, Ulusal Sanat Galerisi, Washington D.C.; *Savaşın Felaketleri* dizisi, 1810-1813, San Fernando Akademisi, Madrid; *Balkonda Mayalar*, 1810-1815, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Balon*, ykş. 1813-1818, Agen Müzesi, Agen; *VII. Fernando*, ykş. 1814, Belediye Müzesi, Santander; *2 Mayıs Ayaklanması*, 1814, Prado, Madrid; *3 Mayıs Kıyımı*, 1814, Prado, Madrid; *Çocuklarını Yutan Saturn*, 1815, Prado Müzesi, Madrid; *Atasözleri* dizisi, ykş. 1818, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Cadıların Sabahı*, 1820-1822, Prado, Madrid; *Don Juan Bautista de Muquiro*, 1827, Prado, Madrid.

- **KAYNAKLAR:** A.de Beruete Y Moret, *Goya as Portrait Painter*, 1922; J.F.Chabrun, *Goya*, 1965; P.Gassier, *Goya*, 1955; T.Harris, *Goya's Engravings and Lithographs*, 2 cilt, 1964; V.Holland, *Goya a Pictorial Biography*, 1961; F.D.Klingender, *Goya in the Democratic Tradition*, 1948; *E.L.Ferrari, Los desastres de la Guerra de Goya*, 1952; J.Lassaigne, *Goya*, 1948; J.Lopez-Rey, *Goya's Caprichos: Beauty, Reason and Caricature*, 2 cilt, 1953; E.J.Sullivan, *Goya and the Art of His Time*, 1983.

- **BAKINIZ:** VELASQUEZ.

GOZZI, Carlo
(1720-1806)

İtalyan oyun yazarı ve şair. Çağdaşı Goldoni'nin gerçekçi ve yenilikçi tiyatro anlayışı karşısında, geleneksel İtalyan tiyatrosunun en ateşli savunucusu olmuştur.

Venedik'te doğdu, aynı kentte öldü. Soylu ama yoksul bir ailenin çocuğuydu. Kendisi gibi bir kont olan kardeşi Gasparo Gozzi döneminin tanınmış bir gazetecisi ve eleştirmeniydi. Carlo Gozzi genç yaşında orduya katıldı. 1744'te Venedik'e döndükten sonra, alaycı yazılarıyla Accademia dei Granelleschi adlı grubun üyelerinden biri oldu ve İtalyan edebiyatının yabancı etkilere karşı korunmasına çalıştı. 1747'de, Goldoni'nin sanat anlayışını yeren uzun şiiri "La tartana degl'influissi"yi yayımladı. 1761'de geleneksel *comedia dell'arte* tarzında yazdığı ilginç oyunu *L'amore delle tre melarance*'yi ("Üç Portakalın Aşkı") sahneledi. Bu oyunun gördüğü büyük ilgi üzerine dokuz *fiabe* (masalsı fantastik oyun) daha yazdı. Bunlardan *Il re cervo* ("Geyik Olan Kral") *La donna serpente* ("Yılan Kadın"), *Turandot*, 1762'de, *L'augellino belverde* ("Küçük Yeşil Kuş") 1765'te sahnelendi. Yapıtları 1777-1778'de Almanya'da basıldı.

Gozzi, Goldoni'nin önceden tasarlanmış diyaloglar ve oyun metinleri üstüne kurduğu komedilerine, geleneksel tiyatronun masklarını ve doğaçlama tekniğini kullandığı fantastik oyunları ile karşı çıktı. Bu oyunlar tüm İtalya'da ve Avrupa'da halkın sevgisini kazandı, hatta onun, yeni bir Shakespeare olarak görülmesine yol açtı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *L'amore delle tre melarance*, 1761, ("Üç Portakalın Aşkı"); *Il re cervo*, 1762, ("Geyik Olan Kral"); *La donna serpente*, 1762, ("Yılan Kadın"); *Turandot*, 1762; *L'augellino belverde*, 1765, ("Küçük Yeşil Kuş"); *Memore Inutili* (otobiyografi), 1797, ("Yararsız Anılar").

- **BAKINIZ:** GOLDONI.

GOZZOLI, Benezzo
(1420-1497)

İtalyan, ressam. Anlatımcı yanı ağır basan üslubuyla Gotik'den Rönesans biçim anlayışına geçişte etkili olmuştur.

Floransa'da doğdu, 4 Ekim 1497'de Pistoja'da öldü. Sanat yaşamına kuyumcu çırağı olarak başladı. 1444'te girdiği Ghiberti'nin atölyesinde üç yıl çalıştı, *Floransa Vaftizhanesi*'nin kapısının yapımında ona yardım etti. 1447-1449 arasında Roma'da Fra Angelico'nun yardımcılığını yaptı. 1452'ye değin Montefalco'daki *San Fortunato* ve *San Francesco* kiliselerini resimledi. 1459'da Floransa'ya dönerek Mediciler'in *Riccardi Sarayı*'nı süslemeye başladı. 1463-1467 arasında San Gimignano'daki *Santa Augustine Kilisesi* freskleri üstünde çalıştı. Bundan sonra Pisa'daki *Campo Santo*'da on yedi yıl çalışarak bir duvarın tümünü kaplayan yirmi beş fresklik diziyi yaptı. Son yıllarını çeşitli kiliselere mihrap resimleri yaparak geçirdi.

İlk yapıtları ustası Ghiberti'nin hacme ağırlık veren anlayışının ve Fra Angelico'nun açık seçik ve kolay izlenebilir biçimciliğinin etkilerini yansıtır. Olgunluk döneminin başyapıtı sayılan *Riccardi Sarayı*'nın şapelindeki *Müneccim Kralların Yolculuğu* fresk dizisi, birbirini kesintisiz izleyen yan yana dizilmiş sahnelerden oluşur. Öbürlerinde olduğu gibi bu yapıtta da üslup kaygılarından çok, öykü ya da olayların betimlenmesine öncelik tanınmıştır. Bu kalabalık kompozisyonun ana figürleri Lorenzo de Medici, Bizans İmparatoru, Constantinopolis patriğidir. Floransa çevresini andıran bir manzara içinde, çeşitli zenginlikteki giysileriyle her yaştan ve ülkeden insanı temsil eden sayısız figür, resmin bütününe neşeli bir tören havası verir. Gozzoli'nin mihrap resimleri, freskleri kadar güçlü değildir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *San Fortunato Kilisesi* freskleri, 1449-1452, Montefalco, İtalya; *San Francesco Kilisesi* freskleri, 1449-1452, Montefalco, İtalya; *Müneccim Kralların Yolculuğu*, 1459, Riccardi Sarayı Şapeli, Floransa; *Azizler ve Melekler Arasında Tahta Oturan Bakire Meryem ve Çocuk İsa*, 1461, Ulusal Galeri, Londra; *Salome'nin Dansı*, 1461-1462, Ulusal Sanat Galerisi, Washington D.C.; *Santa Augustine Kilisesi* freskleri, 1463-1467, San Gimignano, İtalya; *Bakire Meryem ve Çocuk İsa*, 1466, San Gimignano, İtalya; *Güzel Helen'in Kaçırılışı*, Ulusal Galeri, Londra.

- **KAYNAKLAR:** G.M.Boccabianca, *Gli affreschi di Benezzo Gozzoli nella capella del Palazzo Medici-Riccardi a Firenze*, 1957; H.Strokes, *Benezzo Gozzoli*, 1904.

- **BAKINIZ:** ANGELICO, GHIBERTI.

GÖDEL, Kurt
(1906)

Avusturya asıllı ABD'li matematikçi. Geliştirdiği "Eksiklik Teoremi" ile matematiğe yeni bir yön vermiş ve yeni teknikler kazandırmıştır.

28 Nisan 1906'da Brünn'de (bugün Çekoslavakya'da Brno) doğdu. Öğrenimini Viyana Üniversitesi'nde yaptı. 1930'da matematik alanında doktora aldıktan sonra aynı üniversiteye öğretim üyesi oldu. Ertesi yıl yayımladığı bir makale ile büyük ün kazandı. 1933'te Princeton Üniversitesi'nde de görev aldı. 1938'de bu üniversiteye öğretim üyesi, 1953'te de profesör olarak atandı. 1940'ta ABD'ye yerleşerek 1948'de bu ülkenin uyruğuna geçti.

Gödel'in 25 yaşındayken yayımladığı makalesindeki "Eksiklik Teoremi" adıyla bilinen kanıtı, yaklaşık bir yüzyıldır matematikçilerin matematik dizgesini sağlam belitler (aksiyomlar) üzerine kurma çabalarına, bu amacın olanaksızlığını kanıtlayarak son vermiştir. 19.yy'da Lobaçevski ve Bolyai'nin çalışma-

Kurt Gödel

larıyla, o güne değin nesnel anlamda doğru olduğu varsayılan Eukleides'in belitlerini temel almayan geometri dizgeleri geliştirilmişti. Böylelikle, matematiğin temelleri üzerine eleştirel bir çalışma dönemi başlamıştı. Bunun bir parçası olarak matematik dizgesi belitselleştirilmeye çalışılmıştı. Bu çalışma Frege'nin katkılarıyla bir formelleştirme çabasına dönüştü. Formelleştirme, bir dizge içindeki önerme, terim, yüklem, niceleme ve mantıksal ilişkilerin formüller ve imlerle verilmesidir. Bu formüller dizgede, herhangi bir şeye karşılık oldukları için ya da anlamları dolayısıyla yer almaz. Formüller dizgenin başka formüllerinden, kabul edilmiş kimi kurallara göre çıkarsanır. Başka formüllerden çıkarsanamayan ve doğruluğu varsayılan temel önermeler ise belitlerdir. Matematiği bu anlamda yeniden kurma çalışmalarını ilerletenler arasında Hilbert, Russell ve Whitehead'ın çalışmaları büyük önem taşır.

Eukleides geometrisine almaşık dizgeler olabileceğinin gösterilmesiyle çelişkisizlik de matematiğin temelleri ile ilgili olarak bir sorun durumuna gelmişti. Eğer bir dizgenin belitleri zorunlu anlamda doğru değilse, birbirinin değillemesi olan önermeleri belit yapmanın önünde bir engel kalmadığı ve dizgenin böylece çelişik önermelere yol açmayacağının bir güvencesi bulunmadığı söylenebilir. Yine Frege ve Hilbert, aritmetik ve geometri dizgeleri için bir çelişkisizlik kanıtı geliştirmeye çalışmışlar, onların çabalarına Ackermann, von Neumann ve Herbrand gibi matematikçiler de katılmıştır.

Gödel'in yaklaşımı şöyledir: *F* gibi çelişkisiz bir formel dizge olsun. *F*'ye özgü ve bir aritmetik önermenin formelleştirilmesi olan, *f* gibi her önerme ile ilgili olarak, *f* veya ~*f*'nin *F* dizgesinin bir teoremi olması durumunda, *F*'nin temel aritmetiğin tümünü formelleştirdiği varsayılsın. Hilbert bunu bütün klasik aritmetik için sağlamaya çalışmıştır. Gödel ise, yalnızca temel aritmetiği formelleştirmeyi amaçlayan *F* gibi bir formel dizgenin bile bunu tümüyle sağlayamayacağını kanıtlamıştır. Bu kanıtı, ne *f* ne de ~*f*'nin *F* içinde bir teorem olduğunun söylenemeyeceği durumda, bir aritmetik önermesini formelleştiren *f* gibi bir formel önerme kurarak sağlar. Bir başka deyişle, *f*'nin, *F* içinde belirlenmez olmasına karşın bir aritmetik önermesini formelleştirdiği bir durum elde eder. Gödel'in kanıtı, Epimenides'in "yalancı paradoksunu" andıran bir biçimde kendi üzerine dönük bir yapı taşır. Bunun belitsel dizgeler ile ilgili olarak içerdiği önemli sonuç şudur: Dizgeleştirmeye hangi belitlerle başlanılırsa başlanılsın, dizgede bu belitler temel alınarak kanıtlanması ya da yadsınması olanaksız önermeler bulunacaktır. Belitler bu önermeleri de kanıtlayacak (ya da yadsıyacak) biçimde değiştirildiğinde ise, bu kez dizgede kanıtı olanaksız başka önermeler ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, matematiği bir formel belitsel dizge olarak tamamlamaya olanak yoktur. Ne ölçüde geliştirilmiş ve ne ölçüde karmaşık olursa olsun her matematik dizgesi kendi içinde ve kendi kurallarıyla doğrulanamayan bir öğe taşıyacaktır.

Gödel, ikinci bir kanıtla bu sonuçları genelleştirmiştir. Bu ikinci sonsuz, *F* dizgesi içinde *F*'nin çelişkisiz olduğunu dile getiren formülün, gerçekten çelişkisiz ise *F* içinde kanıtlanamayacağını saptar. Bir başka deyişle, bu sonuca göre, *F* çelişkisiz ise, bunun *F* içinde kanıtlanması olanaksızdır. Bunu yapmak için *F*'nin dışındaki yöntem ve araçlardan yararlanmak gerekmektedir. Dolayısıyla, Gödel'in matematiğe katkısı, bu alandaki formelleştirmenin tek dizgede gerçekleştirilemeyeceğini göstermek olmuştur. Matematiksel düşünce için bir devrim sayılan ve kesinliğe örnek yapılmış matematiğin kesinlik sınırlarını çizen bu çalışma, fizik alanındaki benzer sınırlamaları ortaya çıkaran Heisenberg'in belirsizlik ilkesinden beş yıl sonra yayımlanmıştır. Kanıt kuramı başta olmak üzere, pek çok matematik alanına yeni bir canlılık getiren bu çalışma felsefe ve mantık üzerinde de etki yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** "Über formal unentscheidbare Sätze der *Principia Mathematica* und verwandter Systeme, I" *Monatshefte für Mathematik und Physik*, 1931, ("*Principia Mathematica* ve İlgili Dizgelerin Formel Olarak Çözülmeyen Önermeleri Üzerine I").
- **KAYNAKLAR:** A.Mostowski, *Sentences Undecidable in Formalized Arithmetic*, 1952; E.Nagel ve J.Newman, *Gödel's Proof*, 1958.

- **BAKINIZ:** L.E.BROUWER, CARNAP, FREGE, HEISENBERG, HILBERT, J.von NEUMANN, B.RUSSELL, WHITEHEAD, ZERMELO.

GÖKALP, Ziya

Bak. Ziya Gökalp

GÖKAY, Fahrettin Kerim
(1900)

Türk hekim, siyaset ve devlet adamı. 1949-1957 arasında İstanbul vali ve belediye başkanlığı yapmıştır.

Eskişehir'de doğdu. Bir tüccarın oğludur. İlköğrenimini Eskişehir'de, ortaöğrenimini İstanbul'da ta-

mamladı. 1922'de İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra nöropsikiyatri dalında Almanya'da 2 yıl uzmanlık öğrenimi gördü. 1924'te Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Akliye Hastanesi Ruhiyat Laboratuvarı'nın şefliğine atandı. 1926'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde doçent, 1933'te profesör, 1942'de ise nöropsikiyatri ordinaryüs profesörü oldu.

1949'da CHP iktidarı tarafından İstanbul valiliğine ve belediye başkanlığına atandı, 1957'de Bern büyükelçiliğine getirilene değin bu görevde kaldı. 1960'ta Dışişleri Bakanlığı'nda yüksek müşavir oldu. 1961'de CHP'den İstanbul milletvekili seçilerek parlamentoya girdikten sonra 1962'de imar ve iskân bakanı, 1963'te sağlık ve sosyal yardım bakanı olarak CHP-AP koalisyon hükümetlerinde görev yaptı. 1964'te Avrupa Konseyi üyeliğine seçilen Gökay birçok uluslararası bilim kuruluşunun üyesi, Dünya Göçmenler Birliği'nin fahri başkanı, Türkiye Sosyal Psikiyatri Derneği kurucusu ve başkanıdır. Bir süre Türkiye Yeşilay Derneği'nin başkanlığını da yapan Gökay, derneğin yandaşlarının çoğalması için etkin bir çalışma yürütmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Yeşil Kitap*, 1925; *Akıl Hastalıklarının Teşhis ve Tedavisi*, 1925; *Türkiye'de Felc-i Umumi Meselesi*, 1926; *Cümlei Asabiye Frengisinde Tedavi*, 1927; *İntiharlar Karşısında Ruhiyatçı*, 1928; *Ruh Hastalıkları*, 1928; *İç Hastalıkları Kliniği*, 1943; *Ameliyatla Selâh Göstermemiş Ekstra Medüller Tömör Vakası*, 1944; *Rakı Fiyatlarının İndirilmesi Hakkında Memleket Aydınının Düşünceleri*, 1947.

GÖKBERK, Macit
(1908)

Türk felsefe tarihçisi. Türkiye'de felsefe düşüncesinin gelişmesinde ve yayılmasında önemli katkıları olmuştur.

2 Haziran 1908'de Selanik'te doğdu, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İstanbul'a ilk giren kumandanlardan ferik (korgeneral) Şükrü Naili'nin oğludur. Ortaöğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde, yükseköğrenimini 1932'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde, Platon'un "Theaitetos Diyaloğu" üzerindeki çalışmasıyla bitirdi. Üniversite Reformu'ndan sonra 1933-1934 arası Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde Hans Reichenbach'ın asistanı oldu ve onun *Logik* (mantık) adı altında verdiği dersleri Türkçe'ye aktardı. 1935'te Berlin Üniversitesi'nde felsefe okudu, 1940'ta *Die Wissenschaft von der Gesellschaft im System Hegel's und Auguste Comte's* ("Hegel ve Auguste Comte'un Dizgesinde Toplum Bilimi") adlı çalışmasıyla doktor sanını kazandı. 1941'de Türkiye'ye dönünce Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde doçent oldu. Birlikte çalıştığı İ.Ü.E-debiyat Fakültesi felsefe profesörü von Aster'in ders notlarını *Felsefe Tarihi Dersleri* (1943) ve *Bilgi Teorisi ve Mantık* (1945) adıyla Türkçe'ye çevirdi. 1949'da profesörlüğe yükseltildi. 1954-1960 ve 1969-1976 arasında Türk Dil Kurumu Başkanlığı görevini üstlendi. 1978'de emekli oldu.

Gökberk'in çalışmaları biri felsefe tarihi, öteki dil ve bilgi sorunu olmak üzere, iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Anadolu-Yunan felsefesinden yola çıkarak Kant ve Hegel'e dek uzayan bu çalışmalarında Hegel'in devlet felsefesi, Kant ile Herder'in tarih anlayışları başlıca odağı oluşturur. Herder'le Kant'ın tarih sorununa getirdikleri çözümü *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, adlı yapıtında, Hegel'le ilgili çalışmalarını da 1946'da "Hegel'in Devlet Felsefesi" ve 1972'de "Hegel'in Felsefesi-Yaşayan Yönleriyle" adlarıyla, *Felsefe Arşivi*'nde yayımladığı yazılarıyla, sergiledi.

Felsefe çalışmalarında bilgi sorununa ağırlık veren Gökberk, bu sorunun felsefe tarihi boyunca geçirdiği gelişim aşamalarını inceledi, değişik dönemlerde bu soruna getirilen açıklama ve yorumların önemini vurguladı. Felsefenin uygarlık alanındaki yeri ve insanın, bir düşünen varlık olarak, yaşamdaki etkisi üzerinde durdu. Felsefeyle ilgili düşüncenin gelişmesinde başlıca araç olan kavramların anadilden türetilmesi görüşünü savunan Gökberk'e göre bir ulusun felsefesi kendi dilinden ayrı bir varlık gibi görülemez. Bir ülkede felsefenin doğması, gelişmesi önce felsefe dilinin yaratılmasına bağlıdır. Felsefe özgür ve dizgeli düşünmenin ürünüdür, bu nedenle de bütün uygarlık yaratılarıyla içten bir bağlaşımı vardır.

Gökberk'in felsefe açısından, üzerinde durduğu başka bir konu da dildir. Düşüncenin üretilmesinde başlıca kaynak olan dil, uygarlığın gelişimiyle değişir, kendi kendini yeniler. Dil durağan değil boyuna değişerek gelişen, kendini besleyen bir varlıktır. Gökberk bu düşüncesini *Değişen Dünya Değişen Dil* adlı yapıtında sergiledi, dilin hangi gelişim aşamalarından geçerek değiştiğini, kendi kendini yenilediğini, felsefe ile olan ilişkisini gösterdi. Ayrıca hangi yöntemlerle felsefe kavramlarının üretilebileceğini, Batı felsefesinin kavramlarına Türkçe kökenli karşılıklar bularak, somut örneklerle göstermeye çalıştı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, 1948; *Felsefe Tarihi*, 1961; *Felsefenin Evrimi*, 1979; *Değişen Dünya Değişen Dil*, 1980.

• **BAKINIZ:** ASTER, REICHENBACH.

GÖKBERK, Şükrü Naili
(1876-1936)

Türk, asker. Kurtuluş Savaşı'nda 3.Kolordu komutanlığı yapmıştır.

Selanik'te doğdu, 25 Ekim 1936'da Edirne'de öldü. 1899'da Harp Okulu'nu, 1901'de de kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisi'ni bitirdi. Bir süre Selanik'te görev yaptı. Daha sonra Balkan Savaşı'na katıldı. Çanakkale Savaşı sırasında yarbaylığa yükseldi. 1918'de 49.Tümen komutanlığına getirildi. 1920'de Kırklareli'nde Yunanlılar'a karşı direndikten sonra Trakya'nın Yunan işgali altına girmesi üzerine

Anadolu'ya geçti. Kütahya-Aslıhanlar, Eskişehir ve Sakarya savaşlarında tümen komutanlığı yaptı. Temmuz 1922'de 3.Kolordu komutanı olarak Başkomutanlık Meydan Savaşı'na katıldı. 1922'de tümgeneralliğe yükseltilen Gökberk, Büyük Taarruz'dan sonra Eskişehir, Bursa, Bandırma'yı düşman işgalinden kurtardı. 6 Ekim 1923'te İstanbul'a giren birliklere komutanlık etti. 1926'da korgeneralliğe yükseltilen Gökberk, bir süre İstanbul komutanlığı da yaptı.

Kurtuluş Savaşı sırasında büyük yararlılıklar gösteren Şükrü Naili Gökberk, 3.Kolordu Komutanı iken 1934'te emekli oldu. Daha sonra İstanbul'dan milletvekili seçildi.

GÖKBİLGİN, Tayyib
(1907-1981)

Türk, tarihçi. Osmanlı kurumları ve uygarlığı alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Mehmed Tayyib Gökbilgin, Ordu'da doğdu, 2 Haziran 1981'de İstanbul'da öldü. Samsun, Erzurum ve Trabzon öğretmen okullarında öğrenim gördü. 1929'da Aşkale'de öğretmenliğe başladı. 1936'ya dek çeşitli yerlerde öğretmenlik yaptıktan sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji (Macar Dili ve Edebiyatı) bölümüne girdi. 1940'ta burayı bitirerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne tarih asistanı oldu. 1942'de doçentliğe yükseldi, 1943'te Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçildi. 1955'te profesör oldu. Bu dönemde çalışmalarını 16.yy Osmanlı kurumları ve uygarlığı alanında yoğunlaştırdı. 14 Kasım 1961'de kurulan Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü başkanlığına getirilen Gökbilgin, 1977'de yaş sınırı nedeniyle emekli olana değin bu görevi sürdürdü.

Gökbilgin'in ağırlığı Osmanlı kurumları ve uygarlığı alanında olmak üzere siyasi tarih, devrim tarihi, arşivcilik ve kütüphanecilik alanında çalışmaları vardır. Ayrıca, Başbakanlık Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve Venedik Devlet Arşivi'nden derlediği belgelerin bir bölümünü çeviri, bir bölümünü de özet bilgi ve belgenin aslı biçiminde yayımlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *XV-XVI.Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar,* 1952; *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân,* 1957; *Milli Mücadele Başlarken,* 2 cilt, 1959-1965; *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış,* 1977; *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi,* 1979.

GÖKÇE, Enver
(1920-1981)

Türk, şair. Halk şiirinin dil özelliklerinden yararlanarak toplumsal konuları işlemiştir.

Erzincan'ın Kemaliye ilçesinin Çit köyünde doğdu,19 Kasım 1981'de Ankara'da öldü. Sekiz yaşındayken ailece göç ettikleri Ankara'da öğrenime başladı. Ankara Gazi Lisesi'nden sonra girdiği Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1948'de bitirdi. 1951'de İstanbul Kadırga Öğrenci Yurdu'nda çalıştığı sırada siyasal nedenlerle tutuklandı, altı yıl hapis yattı. Hapisten sonra iki buçuk yıl da Çorum'da sürgüne gönderildi. 1960'tan sonra Ankara'da *Telgraf* gazetesinde düzeltmenlik, bazı gazete ve dergilerde bağımsız yazarlık yaptı. 1963'te yeniden İstanbul'a gitti ve üç yıl Yurtlar Müdürlüğü'nde çalıştı. 1966'da İstanbul'u terkederek Çit köyüne yerleşti, uzun süre büyük kentlerden uzakta yaşadı. 1977'de tedavi olmak için Bulgaristan'a gitti. Dönüşünde Ankara'ya yerleşti.

Şiire 1940'larda başladı. İlk şiirleri Ankara'da Ahmet Kutsi Tecer ve Bedrettin Tuncel'in *Ülkü* dergisinde çıktı. 1945'te kurucuları arasında olduğu *Ant, Yurt ve Dünya, Yeryüzü* dergilerinde şiirler yazdı. Hapse girdikten sonra uzunca bir süre şiirleri dergilerde yer almadı. 1973'te eski şiirlerinden bazıları ve yeni yazdıkları *Yansıma, Yeni Adımlar, Yarına Doğru* ve *Doğrultu* gibi dergilerde yayımlandı. Siyasal nedenlerle geç tanınmasına karşın, gördüğü ilgi üzerine şiirlerini kitaplaştırma olanağını buldu.

Enver Gökçe 1940 toplumcu sanatçılar kuşağının kendine özgü bir şiir dünyası kurmuş şairlerinden biridir. Ne dönemin egemen şiir anlayışı sayılan Garip akımına, ne de toplumcu şiirin doruğu Nâzım Hikmet etkilerine kapılmadan özgün bir şiir yaratmıştır. İlk dönem şiirlerinde, yetiştiği bölgenin dil özelliklerini, halk türküleri ve halk şiirinin deyişlerini kullanarak, yaşadığı zor yılların acılarını konu etmiştir. 1973-1979 arasında ikinci döneminde, büyük titizlikle seçtiği sözcükleri alt alta dizerek yazdığı şiirlerde, o günlerin toplumsal hareketliliğinin ortak temalarını ele almıştır. Siyasal cinayetleri, yokluğu,

Gök Mustafa

Hüseyin anlatıyordu
Bir candarma gelmiş bizim köye
Keşkek koymuşlar önüne yemiş
— Sevmemiş —
Bal koymuşlar parmaklamış
— Sevmemiş —
Bir Gök Mustafa varmış
— Sağ mı bilmem —
Gülü gülüvermiş de candarmaya
"Neyliyek ağa,
Sana yumurta mı pişirek?"
Demiş.

doğa ve üretim koşullarının acımasızlığını, ağıt niteliğindeki vurucu dizelerle dile getirmiştir. Dili kullanmaktaki ustalığını, Pablo Neruda'dan çevirdiği şiirlerde de göstermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Şiirler, Pablo Neruda*, 1962, çeviri; *Dost Dost İlle Kavga*, 1973; *Panzerler Üstümüze Kalkar*, 1977; *Şiirler*, (ö.s.), 1982; *Eğin Türküleri*, (ö.s.), 1982.

GÖKÇE, Ramiz

Bak. RAMİZ

GÖKÇELİ, Yaşar Kemal

Bak. YAŞAR KEMAL

GÖKÇER, Cüneyt
(1920)

Türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Uzun yıllar Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü görevinde bulunmuştur.

Malatya'da doğdu. Öğrenimini Ankara'da yaptı. 1936'da girdiği Ankara Devlet Konservatuvarı Yüksek Tiyatro Bölümü'nü 1942'de bitirdi. Carl Ebert'in salık vermesiyle Konservatuvar'a sahne ve mimik öğretmeni olarak alındı. 1942-1947 arasında Tatbikat Sahnesi'nde, sonraki yıllarda da Devlet Tiyatrosu'nda pek çok oyunda rol aldı ve birçoğunu yönetti. Özellikle klasik oyunlarda büyük başarı gösterdi.

1951'de *Vatan ve Namık Kemal* filmiyle sinemaya başladı, 1981'deki *Dördüncü Murat* adlı TV dizisiyle büyük başarı sağladı. Sinemadaki yıllarında çoğu tarihsel konulu olan çeşitli filmlerde oynadı.

1958'de Devlet Tiyatrosu genel müdürü oldu. 1978'e değin süren müdürlük döneminde, tiyatro bütçesinden ödenek ayrılarak bale çalışmalarına başlandı ve Devlet Balesi'nin temelleri atıldı. Operaya büyük önem verildi. Yine bu dönemde, Devlet Tiyatrosu'nun repertuarının genişletilmesi için çalışmalar yapıldı. Yerli oyun yazarları özendirildi. Ankara'da Yeni Sahne ve Altındağ tiyatroları hizmete açıldı. Bursa ve İzmir tiyatroları için de bu dönemde yerleşik kadrolar oluşturulmaya başlandı. İstanbul'da düzenli olarak oyunlar sergilenmesi de yine onun genel müdürlüğü döneminde oldu.

Cüneyt Gökçer, 1978'de ayrıldığı Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü görevine 1980'de yeniden getirildi. Ancak bu dönemde gerek yönetimdeki aksamalar, gerek yapılan yanlış uygulamalar, gerekse sanatçılar arasında ortaya çıkan huzursuzluklar sonucunda 1983'te görevden alındı.

Oyuncu ve yönetmen olarak ülkemizin en başarılı sanatçılarından biri olan Cüneyt Gökçer, sanat yaşamı boyunca çeşitli ödüller aldı. 1964'te *On İkinci Gece*, 1970'te *Damdaki Kemanca* oyunları ile Ankara Sanatsevenler Derneği'nin En İyi Oyuncu ödüllerini, 1967'de de *Küskünler Kahvesi*'yle En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazandı.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Antigone*, 1942; *Julius Caesar*, 1942; *Kibarlık Budalası*, 1944; *Lokantacı*, 1946; *Faust*, 1946; *Bizim Şehir*, 1946; *Yanlışlıklar Komedyası*, 1946; *Köşe Başı*, 1947; *Size Öyle Geliyorsa*, 1948; *Paydos*, 1948; *On İkinci Gece*, 1948; *Yarasa*, 1950; *Hamlet*, 1950; *Çayhane*, 1951; *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, 1951; *Maria Stuart*, 1953; *Gelin*, 1953; *Fatih*, 1953; *Fareler ve İnsanlar*, 1954; *Şatoya Davet*, 1955; *Bir Yastıkta*, 1956; *Su Kızı*, 1957; *Kral Lear*, 1958; *Kral Oidipus*, 1959; *Don Juan*, 1962; *Öp Beni Kate*, 1962; *Dördüncü Murat*, 1970; *Damdaki Kemanca*, 1970. **Yönettiği Oyunlar:** *Küskünler Kahvesi*, 1967; *Bağdat Hatun*, 1974; *Tarla Kuşuydu Jüliet*, 1976; *Gılgameş*, 1978; *Midas'ın Kulakları*, 1978; *Dördüncü Murat*, 1980. **Oynadığı Filmler:** *Vatan ve Namık Kemal*, 1951; *Barbaros Hayreddin*, 1951; *Lale Devri*, 1951; *Kaldırım Çiçeği*, 1953; *Nilgün*, 1954; *Büyük Sır*, 1956; *Damdaki Kemanca*, 1971; *Mevlana*, 1973.

GÖKDOĞAN, Nüzhet
(1910)

Türk, astrofizikçi. Türkiye'de astronomi öğretiminin ve astrofizik araştırmalarının örgütlenmesine katkıda bulunmuştur.

14 Ağustos 1910'da İstanbul'da doğdu. Erenköy Kız Lisesi'ni bitirdikten sonra, devlet bursunu kazanan ilk kız öğrenci olarak, matematik, fizik, astronomi dallarında lisans ve doktora öğrenimi yapmak üzere 1928'de Fransa'ya gitti. 1932'de Lyon, 1934'te Paris Üniversitesi'nden diplomasını alıp, Paris Gözlemevi'nde stajını tamamladıktan sonra Türkiye'ye döndü ve yeni kurulan İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin (İÜFF) Astronomi Kürsüsü'ne ilk Türk doçenti olarak atandı. 1936'dan 1946'ya değin İstanbul Teknik Üniversitesi'nde matematik doçentliği görevini de birlikte yürüten Gökdoğan, 1948'de İÜFF'de astronomi profesörü oldu, aynı yıl Üniversite Senatosu'na seçildi ve 1954'te Türkiye üniversitelerinin ilk kadın dekanı olarak Fen Fakültesi'nin yönetimine getirildi. 1958-1980 arası sürekli olarak Astronomi Bölümü'nün başkanlığını yürüttü, Türk Astronomi Derneği'ni kurdu ve 20 yıl süren dernek başkanlığı sırasında Türkiye'nin Uluslararası Astronomi Birliği'ne katılmasını sağladı. 1980'de, ikinci kez seçildiği İÜFF dekanlığından ve Astronomi Bölümü başkanlığından emekliye ayrıldı.

Gökdoğan, İstanbul Üniversitesi'ndeki 46 yıllık öğretim ve yöneticilik görevi boyunca pek çok öğrenci yetiştirmiş, Fransa'daki Paris ve Meudon, İsviçre'deki Basel, İtalya'daki Asiago ve Trieste gözlemevleriyle kurduğu bağlantı ve ortak araştırma programları çerçevesinde Türkiye'de astronomi ve astrofizik araştırmalarının gelişmesine yön vermiştir. 1971'de Uluslararası Kepler Sempozyumu'nu, 1978'de Türk Astronomi Sempozyumu'nu düzenleyen, yönetim görevinin yanı sıra birçok ders kitabı

yazan ve çeviren, astrofizik konusundaki makaleleri yurt içi ve yurt dışındaki bilimsel dergilerde yayımlanan Gökdoğan, emekliliğinden sonra da astronomi tarihi ve takvim konusundaki araştırmalarını sürdürdü.

• YAPITLAR (başlıca): *On the Origin of the Sunspots*, 1948, ("Güneş Lekelerinin Kökeni Üstüne"); *Point de vue sur la théorie des courbes de croissance*, 1963, ("Büyüme Eğrilerinin Kuramına İlişkin Bir Görüş"); *L'astronomie en Turquie*, 1968, ("Türkiye'de Astronomi"); *Kepler'den Önce ve Sonra Gökbilimde Gelişmeler*, 1972; *Spektroskopiye Giriş*, 1978.

GÖKMEN, Mehmet Fatin
(1877-1955)

Türk, gökbilimci. Türkiye'de batı anlamında gökbilimi ve yerfiziği çalışmalarını başlatmış, Kandilli Rasathanesi'ni kurmuştur.

Akseki'de doğdu, İstanbul'da öldü. İlköğrenimini Akseki ve Alanya'da, medrese öğrenimini İstanbul'da yaptı. Bir süre Sultan Selim Muvakkithanesi'nde çalıştı ve Hüseyin Hilmi Efendi'den eski gökbilimi ve takvim hazırlama yöntemlerini öğrendi. Bu dönemde tanıştığı Salih Zeki Bey'in etkisiyle matematik ve çağdaş gökbilimi öğrenimine yöneldi ve 1901'de açılan Darülfünun'un (Fen Fakültesi) Riyazimat (matematik) medresesine girdi. 1904'te öğrenimini tamamladı ve bir süre Darüşşafaka'da matematik öğretmeni olarak çalıştıktan sonra Darülfünun'da gökbilimi ve hesab-ı ihtimali (olasılık) dersleri vermeye başladı. 1910'da Rasathane-i Âmire'nin yöneticiliğine getirildi ve yeni bir gözlemevinin kurulmasıyla görevlendirildi. Belçika'daki Uccle Krallık Gözlemevi'ni örnek alarak, gelişmiş bir gözlemevi kurmayı amaçlayan Gökmen, 1911'de kurduğu bir meteoroloji istasyonuyla Kandilli Rasathanesi'nin kuruluşunu başlattı. Fransız meteoroloji bilgini Angot'un yardımıyla kurulabilen bu istasyonu, ertesi yıl etkinlik kazanan bir Zaman Bölümü izledi. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı güçlükler ve savaşlar nedeniyle amaçlanan düzeye ulaşamayan Kandilli Rasathanesi, Cumhuriyet'in kurulmasının ardından, yine Gökmen'in yönetiminde yeni bir gelişme dönemine girdi. 1925'te Almanya'dan getirilen 20 cm'lik dürbünün yerleştirilmesi çalışmalarının 1935'te tamamlanmasından sonra Kandilli'de gökbilimsel gözlemlere başlandı. 1938'de gözlemevine bir manyetik ölçme birimi kazandırıldı. 1933'teki Üniversite reformu sırasında Üniversite'deki görevinden ayrılmak zorunda kalan Gökmen, Kandilli Rasathanesi'nin yöneticiliğini emekli olduğu 1943 yılına değin sürdürdü.

Gökmen yaşamının çeşitli dönemlerinde siyasal çalışmalara da katılmıştır. 1908'den önce siyasal etkinlikleri yüzünden kovuşturmaya uğramış ve tutuklanmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'daki ilk üyelerinden birisi olmuştur. Meşrutiyet yönetiminin kurulmasından kısa bir süre sonra Cemiyet'ten ayrılarak bıraktığı siyasal yaşama, emekliliğinin ardından yeniden dönmüş ve 1943 ve 1946'da Konya ilinden milletvekili seçilmiştir.

Semerkant Okulu'nun, ay başlarının saptanmasında yaygın olarak kullanılan yöntemlerini, yeni gökbilimi bilgilerinin ışığı altında inceleyen ve geliştiren, yurt haritasının çıkarılması çalışmalarına katılan Gökmen, Türkiye'de çağdaş gökbilimi eğitimi ve araştırmalarının öncülerindendir.

• YAPITLAR (başlıca): *Eski Hitay Takvimi*, 1936; *Rubu Tahtası Nazariyesi ve Tatbikatı*, 1936; *19 Haziran Küsufu Küllisi*, 1948.

GÖKTULGA, F.Celalettin

Bak. F. CELALETTİN

GÖKTÜRK, Akşit
(1934)

Türk edebiyat eleştirmeni, yazar ve bilim adamı. Çevirileri ve inceleme yazılarıyla tanınmıştır.

27 Aralık 1934'te Van'da doğdu. 1960'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 1961'de aynı fakülteye asistan olarak girdi. 1965'te doktor, 1972'de doçent, 1978'de profesör oldu. 1964-1965 arasında İngiltere'de Nottingham Üniversitesi'nde, 1970'te ve 1974-1976 arasında da Almanya'da Konstanz Üniversitesi'nde araştırmacı olarak bulundu. İsveç'te Uppsala, Almanya'da Batı Berlin üniversitelerinde çeviri kuramları ve yöntemleri konulu seminerler yönetti. *Robinson Crusoe*'yu Türkçe'ye ilk kez tam olarak çevirdi ve bu çalışmasıyla 1969 TDK Çeviri Ödülü'nü aldı. 1975'te seçildiği TDK Yönetim Kurulu üyeliği, bu kurum 1983'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na dönüşünceye değin sürdü.

Akşit Göktürk, 1958'den bu yana *Varlık*, *Yeni Dergi*, *Türk Dili*, *Yeni Ufuklar*, *Çağdaş Eleştiri* gibi dergilerde edebiyat incelemeleri, İngilizce ve Almanca'dan çeviriler yayımlamaktadır. Dil çözümlemelerine ve üslup sorunlarına ağırlık veren bir eleştirmendir. Edebiyatın, yazar ve yapıtı dışında, okur ve okuma eylemiyle de yakından ilişkili olduğu, edebiyat yaşantısının ancak okurla birlikte bütünleşebileceği görüşü, denemelerinin temelini oluşturur. D.H.Lawrence, T.S.Eliot, E.Kaestner, F.Dürrenmatt gibi yazarlardan yaptığı çevirilerle de tanınmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Edebiyatta Ada*, 1973; *Okuma Uğraşı*, 1979.

GÖKYAY, Orhan Şaik
(1902)

Türk şair ve edebiyat tarihçisi. Türk edebiyatının Dede Korkut Öyküleri gibi ana yapıtlarını sadeleştirerek yayımlamıştır.

İnebolu'da doğdu. Ortaöğrenimini Kastamonu ve Aydın liselerinde yaptı. 1922'de Ankara Muallim Mektebi'ni bitirdi. Beş yıl ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra girdiği Kastamonu Lisesi'ni 1927'de, ardından İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'nü de 1930'da bitirdi. 1931-1939 arasında çeşitli liselerde öğretmenlik etti. 1939'da Ankara Musiki Öğretmen Okulu'na müdür olarak atandı. 1947-1951 arasında Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik, 1951-1954 arasında İngiltere'de öğrenci müfettişliği ve kültür ataşeliği görevlerinde bulundu. 1960'ta Londra Üniversitesi'ne okutman olarak girdi. 1969'da İstanbul Eğitim Enstitüsü'ndeki görevinden emekli oldu.

Orhan Şaik Gökyay önceleri geleneksel âşık tarzına uygun, çoğu ulusal konuları işleyen lirik şiirler yazdı. 1976'da yayımladığı *Birkaç Şiir* adlı kitabına aldığı az sayıdaki şiirinin dışındakileri kitaplaştırmadı. 1940'larda edebiyat tarihimizle ilgili inceleme ve araştırmalara yöneldi. Özellikle Dede Korkut öykülerini başarılı bir dille sadeleştirdi. Türk edebiyatının kimi ana yapıtlarını bugünkü dile çevirerek eklediği inceleme ve notlarla basıma hazırladı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dede Korkut*, 1939; *Bugünkü Dille Dede Korkut Hikâyeleri*, 1939; *Kaabusnâme*, 1944; *Kâtip Çelebi*, 1957; *Kâtip Çelebi'den Seçmeler*, 1968; *Eşkâl-i Zaman*, 1969; *Cerbe Savaşı*, 1975; *Birkaç Şiir*, 1976, şiirler; *Ziyafet Sofraları*, 1978.

GÖLPINARLI, Abdülbaki
(1900-1982)

Türk edebiyat tarihçisi ve yazar. Divan edebiyatı, tasavvuf edebiyatı, Mevlânâ ve Mevlevilik konularında incelemeler yapmıştır.

1 Ocak 1900'de İstanbul'da doğdu, 25 Ağustos 1982'de aynı kentte öldü. Babası Ahmet Midhat Efendi'nin yetiştirdiği gazetecilerden Ahmet Agâh Efendi, Mevlevi tarikatının erenlerindendi. Daha çocuk yaşlarda tarikat ortamı içinde büyüyen Gölpınarlı babasından Arapça ve Farsça öğrendi. Mevlevi müziğini yakından tanıdı. Bahariye Mevlevihanesi'nde "mürit"ler arasına katıldı. İdadi son sınıftan ayrıldı ve bir süre ilkokul öğretmenliği yaptı. 1927'de İstanbul Erkek Muallim Mektebi'ni, 1930'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Konya, Kayseri, Kastamonu liselerinde, İstanbul'da Haydarpaşa Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1945'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İslam-Türk tasavvuf tarih ve edebiyatı dersleri verirken, TCK'nın 141.maddesine aykırı eylemlerde bulunmak savıyla tutuklandı, on ay kadar tutuklu kaldıktan sonra beraat etti. 1949'da kendi isteğiyle üniversiteden emekli oldu. *Türk Ansiklopedisi*'ne *İslam Ansiklopedisi*'ne maddeler, çok sayıda bilimsel dergiye araştırma ve makaleler yazdı, eski metinleri yeni yazıya çevirerek yayıma hazırladı.

Gölpınarlı'nın bilimsel çalışmalarının ilk ürünü 1931'de yayımlanan *Melâmîlik ve Melamîler* adlı bitirme tezi oldu. 1936'da *Yunus Emre, Hayatı*, adlı doktora tezini yayımladı. Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin çevirisi Milli Eğitim Bakanlığı Şark-İslam Klasikleri arasında yayımlandı. Gölpınarlı bu yıllarda Mevlevilik, tasavvuf ve tasavvuf edebiyatı, İran edebiyatı, tarikatlar ve tarikatlar tarihi gibi konular üzerinde yoğun çalışmalar yaptı. Değişik yankılar uyandıran bir kitabı 1945'te yayımladığı *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı incelemesi oldu. Türk düşünce ve sanat akımlarının toplumcu yönde geliştiği bir dönemde yazılan bu kitap, Divan edebiyatını eleştiriyordu. Gölpınarlı'ya göre bu edebiyat, toplum ve onun sorunlarıyla ilgilenmeyen, "gayrı tabii" aşklar çerçevesinde kurulan hayallere dayalı, "miskin bir tevekkül, melankolik ve merazi bir neşe" taşıyan bir edebiyattı. İran edebiyatının biraz yerelleşmiş sönük bir taklidiydi, belirli klişeleşmiş sözler, kadere boyun eğmeyi öneren "hikmetlerle" doldurulmuş bir türdü.

Gölpınarlı Divan edebiyatına bir "reddiye" özelliğini taşıyan kitabını yayımladıktan sonra da, bu edebiyatla ilgili çalışmalarını kesmedi. *Fuzûli Divanı*, *Nedim Divanı*, *Hafız Divanı* gibi yapıtları basıma hazırladı, gerekli açıklamalarla okura sundu. Gölpınarlı'nın Divan edebiyatına ilişkin son değerlendirmesi şu olmuştur: "Ölen Divan edebiyatı unutulmaz, ama onun toprağında çok renkli, sağlıklı şiir ve sanat çiçekleri açar. Ölen düne ait, doğan yarınların tanyerlerini ağartır".

Yazarın, çalışmalarının başka bir odağı da Mevlânâ olmuştur. Mevlânâ ve Mevlevilik tarikatının yapısını, dünya görüşünü sanat ve insan anlayışını çağın toplumsal koşulları çerçevesinde değerlendirmeye çalışmış, yorumlamıştır. Mevlânâ'nın yapıtlarının çevirisinde hem aslına sadık kalma, hem Türkçe'nin akıcılığını sağlama endişesi gütmüştür. Yunus Emre'yi, Mevlânâ coşkusunun en büyük temsilcisi kabul ederdi. Simavnalı Şeyh Bedrettin'le de ilgilenmiş, ayrıca *Kuran*'ı ve hadisleri Türkçe'ye çevirmiştir.

Abdülbaki Gölpınarlı üzerinde çalıştığı konulara ilişkin 40'a yakın kitabı, yüzlerce makalesi ile bir yandan bu konulara ilişkin öteden beri sürüp giden yanlışları düzelten bir araştırma, inceleme, değerlendirme çalışması yürütmüş, bir yandan da daha sonraki çalışmalara kaynaklık edecek geniş bir melzeme birikimi sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Melâmîlik ve Melâmîler*, 1931; *Yunus Emre, Hayatı*, 1936; *Yunus Emre ile Âşık Paşa*, 1941; *Mesnevi*, 6 cilt, 1941-1946; *Pir Sultan Abdal* (P.N.Boratav'la birlikte), 1943; *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, 1945; *Mevlânâ'dan Seçme Rubailer*, 1945; *Yunus Emre Divanı*, 1948; *Fuzûli Divanı*, 1950; *Nedim Divanı*, 1951; *Mevlânâ Celaleddin*, 1952; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 1953; *Şeyh Galip*, 1953; *Hafız Divanı*, 1954; *Divan Şiiri*, dört kitap, 1954-1955; *Hacı Bektaş-ı Veli*,

Resim 321
Natalya GONÇAROVA
Rimski-Korsakov'un ***"Altın Horoz"u*** *için dekor*

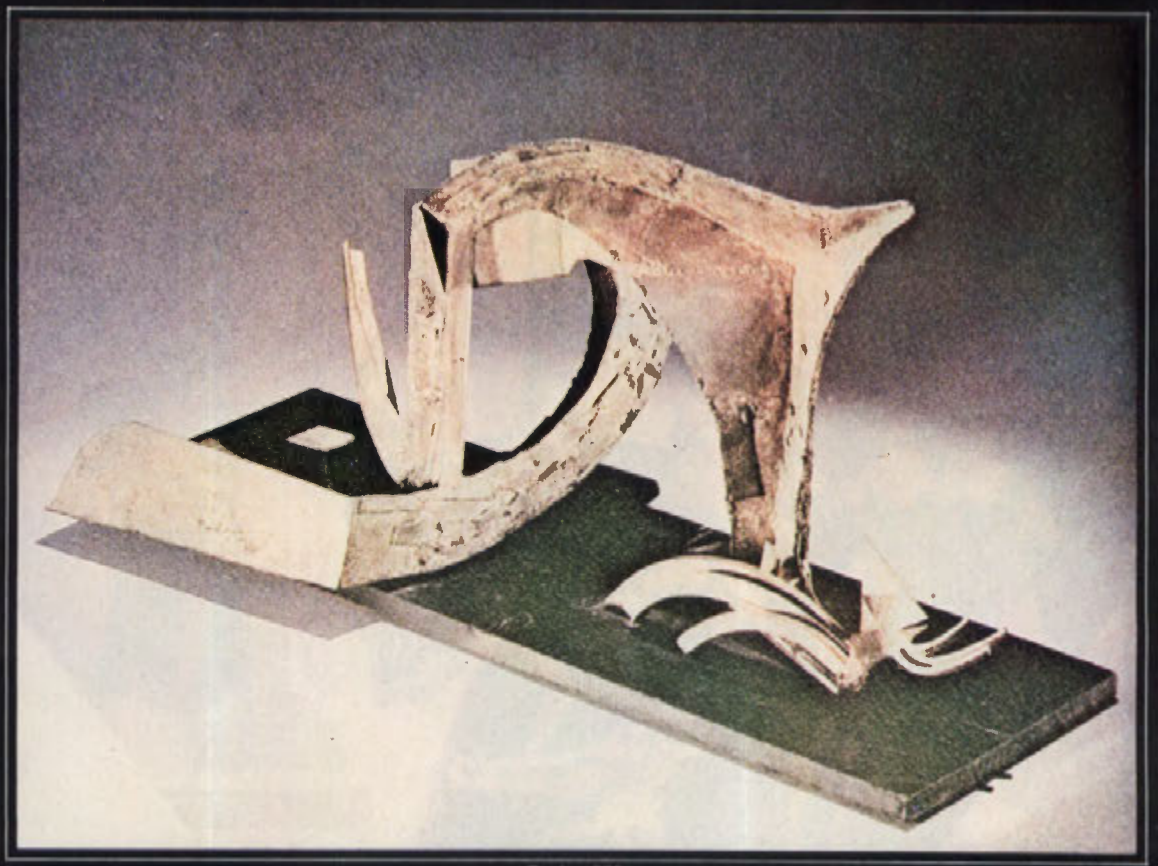

Resim 322
Julio GONZALES
"Uzanmış Figür" *Modern Sanatlar Müzesi-New York, ABD*

Resim 323
Arshile GORKY **"Takvimler"** *Özel Koleksiyon*

Resim 324
Benezzo GOZZOLİ
"Güzel Helen'in Kaçırılışı" *Ulusal Galeri-Londra, İNGİLTERE*

Resim 325
GOYA
"Şemsiye" Prado Müzesi-Madrid, İSPANYA

Resim 326
GOYA
"3 Mayıs Kıyımı" Prado Müzesi-Madrid, İSPANYA

Resim 327
Hamit GÖRELE
"Heybeli Ada'dan"
Özel Koleksiyon

1958; *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, 1960; *Mevlevi Âdâp ve Erkânı*, 1963; *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin*, 1966; *100 Soruda Tasavvuf*, 1969; *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, 1971; *Mesnevi Şerhi*, 1973; *Hazreti Ali*, 1978.

GÖNEL, Seyit Ali
(1951)

Türk, karikatürcü. 1970 kuşağının özgün çizerlerindendir.

Sivas'ın Sarıkışla köyünde doğdu. 1961'de ailesiyle birlikte Ankara'ya göç etti. İlk ve ortaöğreniminden sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde okudu. 1975'te İstanbul'a yerleşti. Burada Karikatürcüler Derneği Yönetim Kurulu üyeliği ve sekreterliği yaptı. Bu derneğin dergisi olan *Karikatürk*'ün yazı işleri müdürlüğünü üstlendi. Daha sonra Ezgi Grafik'i kurdu.

Karikatüre olan ilgisi lisedeyken başladı. İlk karikatürü 1972'de, Ankara'da çıkan *Yenigün*'de yayımlandı. *Toplum*, *Olay* ve *Kitle* gibi haftalık dergilerde çalışmalarını sürdürdü. Bu arada sendikal yayınlar için de çizdi. *Vatan* ve *Politika* gazetelerinde siyasal karikatürleri çıktı. *Cumhuriyet* gazetesine spor karikatürleri çizdi.

İlk yapıtlarında Semih Balcıoğlu'nun anlayışından, daha sonra Tan Oral, Turhan Selçuk ve Ali Ulvi'nin çizgilerinden etkilendi. 1980'lerde ise kendine özgü bir karikatür diline ulaştı. Yapıtlarında ayrıntıdan uzak, yalın çizgilerle toplumcu düşünceleri olaylaştırmakta, çarpıcı buluşlardan, görsel karşıtlıklardan alabildiğine yararlanmaktadır.

GÖNENLİ, Nail
(1924-1969)

Türk, binici. Ordulararası Dünya Binicilik Şampiyonluğu'nu kazanmıştır.

Balıkesir'in Gönen ilçesinde doğdu, 27 Eylül 1969'da Sofya'da öldü. Öğrenimini Harbokulu'nda yaptı. 1945'te süvari subayı oldu. Atlı sporlarda büyük başarı gösterdi. 1950'de Türk Milli Binicilik Ekibi'ne alındı. Birçok uluslararası konkuripikte Türkiye'yi temsil etti. 1955'te Belgrad'da "Domino" isimli atıyla; 1956'da Viyana'da "Atıl" isimli atıyla hem ferdi, hem takım halinde; 1957'de Viyana'da "Domino" isimli atıyla; 1959'da Nis'te "Domino" isimli atıyla; 1960'ta Hamburg'ta "Domino" isimli atıyla; 1960'ta Rotterdam'da yine "Domino" ile şampiyonluklar kazandı. 1956'da Stockholm'de yapılan Atlı Olimpiyat'ın arazi yarışmasında bir engelin önünde atının tökezlenmesi sonucu engelin derin çukuruna düşüp kalça kemiğinin kırılmasına karşın tekrar atına binip aynı engeli aşarak yarışı tamamladı. 1958'de Nis'te "Esmeraltın" isimli atıyla Ordulararası Dünya Binicilik Şampiyonluğu'nu kazandı. Gönenli yarbay rütbesine kadar binicilik yaşamını sürdürdü. Sonra antrenörlüğe başladı. 1969 Balkan Binicilik Şampiyonası'na katılan Türk Milli Binicilik Ekibi'nin antrenörü olarak gittiği Sofya'da ani bir kalp krizi sonucu öldü. Ölümünden 1 yıl sonra kızı Hayal Gönenli ilk kez alındığı milli binicilik ekibiyle katıldığı Balkan Şampiyonası'nda şampiyonluğu kazandı.

GÖREÇ, Samim
(1923)

Türk basketbolcu ve basketbol antrenörü. Galatasaray, Fenerbahçe ve Türk milli basketbol takımının antrenörlüğünü yapmıştır.

4 Temmuz 1923'te Bursa'da doğdu. Basketbola, öğrenimini yaptığı Robert College'da başladı. 1942'de Galatasaray takımına girdi, uzun yıllar bu takımda oynadı. Aynı zamanda Galatasaray takımının antrenörlüğünü de yaptı, birçok genç basketbolcu yetiştirdi. Galatasaray'ın uzun yıllar şampiyonluğu elinden bırakmayan "Yenilmez Armada" adıyla anılan güçlü ekibi onun katkısıyla oluştu. Basketbol yaşamı süresince 5 kez Türk milli takımında yer aldı, 2 kez de milli takım kaptanlığını yaptı. 1953'te Galatasaray'dan ayrılarak Fenerbahçe'ye geçti ve bu takımın birçok şampiyonluk kazanmasını sağladı. 1950 ve 1960'larda Türk milli basketbol takımının antrenörlüğünü yaptı. Kardeşi Ertem Göreç eski milli basketbolculardandır. Kızı Mısra Göreç de birçok şampiyonluk kazanan bir yüzücüdür.

GÖRELE, Hamit
(1894-1981)

Türk, ressam. Salt soyut biçimleri değil, sembolik öğeleri de içeren geometrik soyutlamalar yapmıştır.

Giresun'un Görele ilçesinde doğdu, İstanbul'da öldü. Ortaöğreniminden sonra kısa bir süre Tıbbiye'de, iki yıl da Mühendis Mektebi'nde (şimdi İstanbul Teknik Üniversitesi) okudu. Daha sonra Güzel Sanatlar Akademisi'ne (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Burayı bitirdiğinde yaşı epey ilerlemişti. Avrupa bursundan yararlanabilmek için doğum tarihini 1903 olarak değiştirdi. Paris'e gitti, önce Académie Julian'da, sonra da André Lhote'un atölyesinde dört yıl çalıştıktan sonra yurda döndü.

1941'de 2.Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde üçüncülük ödülünü, 1968'de Çağdaş Türk Ressamları Cemiyeti'nin Yılın Sanatçısı Ödülü'nü, 1979'da da Devlet Onur Ödülü'nü kazandı.

Paris'e gitmeden önce Bonnard'a yakınlık duyuyor, özellikle İzlenimciler'i (Empresyonist) beğeniyordu. İlk resimleri izlenimci çalışmalar, Bonnard'ı

anımsatan manzara ve portrelerdir. Paris'te Picasso, Braque, Kandinsky ve Fovistler'in resimlerini tanıdı. Fransa'dan döndükten sonra ayrıntıya önem vermeyen, dışavurumcu (ekspresyonist) nitelikleri olan lirik resimler yaptı. Örneğin *Fırtınalı Deniz* adlı resmindeki ağaç, kaya, deniz ve bulutlar, ağaç, kaya, deniz ve bulut olmaktan önce, son derece yalın, plastik değerler olarak ele alınmıştır. Görele daha sonraları İstanbul ve Ada manzaralarına, eğri ve düz çizgi ilişkileri içinde çıplaklara yöneldi. 1950'lerden sonra ise geometriye dayanan bir stilizasyon denemesine girdi. Kısa süren bu dönemin ardından dikdörtgenler ve dairelerin ağırlıkta olduğu soyut resimler yaptı. Son döneminde ise daha önceki içten tavrıyla doğa resimlerine geri döndü.

• YAPITLAR (başlıca): *Odalık*, 1930; *Saçı Örgülü Kız*, 1934; *Kanun Çalan Kız*, 1935; *Palandöken Dağı*, 1939, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çocuk Portresi*, 1941; *Heybeliada'dan*, 1942; *Kadın Portresi*, 1942; *Sıvaslı Gelin*, 1945; *Eşim Şükran ve Oğlum*, 1946; *Konser*, 1950; *Fırtınalı Deniz*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Müzik*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

GÖREN, Şerif
(1944)

Türk film yönetmeni. 1980'lerdeki yapıtları ile uluslararası alanda önemli başarılar kazanmıştır.

14 Ekim 1944'te İskeçe'de doğdu. 1962'de lise son sınıftan ayrılarak sinemaya girdi. Bir süre Arman Film'in stüdyosunda kurgucu yardımcısı, sonra kurgucu olarak çalıştı. 1962'den 1968'e değin süren bu dönem ona en belirgin özelliklerinden biri olan hızlı kurgu anlayışını kazandırdı. 1968'de Mehmet Aslan'ın *Hakanların Savaşı* filminde ilk kez yönetmen yardımcılığı yaptı. 1974'e değin Remzi Jöntürk, Atıf Yılmaz, Yılmaz Güney, Natuk Baytan, Osman Seden gibi çeşitli yönetmenlerle birlikte çalıştı. 1974'te *Endişe* filmi çekimin ilk günlerinde yönetmenin tutuklanması nedeniyle yarım kalınca filmin yönetmenliğini üstlendi. Bu ilk filmiyle 12. Antalya Altın Portakal Film Yarışması'nda En Başarılı Yönetmen Ödülü'nü kazandı. O günden sonra çok sayıda film çevirdi. 1981'de *Bayram* adıyla çevirdiği, daha sonra *Yol* adını alan filmi, 1982 Cannes Film Şenliği'nde Altın Palmiye Ödülü'nü Costa-Gavras'ın *Missing* ("Kayıp") adlı yapıtı ile paylaştı. En başarılı yapıtı olan bu film Gören için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 1983'te çevirdiği *Derman* ve *Tomruk* filmleriyle 20.Antalya Altın Portakal Film Yarışması'nda ikincilik ve üçüncülük ödüllerinin sahibi oldu. Ayrıca, *Derman* filminin gösterildiği 1983 Valencia ve 1984 Karlovy-Vary şenliklerinde ödüller kazandı.

Gören'in filmografisi birbirinden oldukça farklı sinema anlayışlarını yansıtan yapıtlar içerir. *Endişe*, *Yol*, *Derman* gibi bazı filmleri ile 1970'lerin Toplumsal Gerçekçilik anlayışı içinde yer alırken, *Aşkı Ben mi Yarattım?*, *Kır Gönlünün Zincirini*, gibi bazı filmlerinde tümüyle ticari bir çizgiye yönelmiş, birçoğunda ise bu iki çizgiyi bağdaştırmaya çalışmıştır. İçerik açısından her zaman aynı düzeyi tutturamayarak zaman zaman sinemasından ciddi ödünler vermekle birlikte, tüm filmlerinde teknik alandaki becerisi ve dinamik anlatımı izlenir.

Gerçekleştirdiği filmler arasında ticari yanı ağır basan serüven filmleri ile melodramlar çoğunluktadır. Doğa-insan ilişkisini en iyi görüntüleyen Türk yönetmenlerinden biri olan Gören'in, *Nehir*, *Yol*, *Tomruk* ve *Derman* adlı filmleri, bu alandaki ustalığını yansıtan en başarılı örneklerdir.

• YAPITLAR (başlıca): *Endişe*, 1974; *Köprü*, 1974; *Deprem*, 1976; *İki Arkadaş*, 1976; *Taksi Şoförü*, 1976; *İstasyon*, 1977; *Nehir*, 1977; *Derdim Dünyadan Büyük*, 1978; *Derviş Bey*, 1978; *Almanya Acı Vatan*, 1979; *Aşkı Ben mi Yarattım?*, 1979; *Herhangi Bir Kadın*, 1981; *Yol*, 1981; *Alişan*, 1982; *Tomruk*, 1982; *Derman*, 1983; *Güneşin Tutulduğu Gün*, 1984; *Firar*, 1984; *Üstümüze Güneş Doğmasın*, 1984.

GÖREY, İhap Hulusi

Bak. İHAP HULUSİ

GÖREY, Yavuz
(1912)

Türk, heykelci. Heykel eğitimi alanındaki çalışmaları ve yaptığı çok sayıdaki Atatürk anıtlarıyla tanınır.

27 Ağustos 1912'de Cenevre'de doğdu. Afişçi İhap Hulusi Görey'in kardeşidir. Ortaöğrenimini İstanbul'da yaptıktan sonra bir süre Paris'te kaldı. Yükseköğrenimini Belçika'da, Liege'deki Van Herch Enstitüsü'nde matematik dalında yaptı. Bu arada bir yandan da geceleri Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam ederek desen çalışıyordu. Daha sonra Lozan'daki Kanton Tasarım Okulu'nda heykelci Kasimir Raymond'un yönetiminde üç yıl heykel ve resim öğrenimi gördü. 1941'de İstanbul'a döndü. Güzel Sanatlar Akademisi'nde (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Rudolf Belling'in yanında heykel çalışmalarını sürdürdü, 1942'de mezun oldu. Mısır, İtalya, Fransa, Irak ve Almanya'ya mesleki inceleme gezileri yaptı. C.Brancusi, O.Zadkine, Emilio Greco (1913), Georg Kolbe (1877-1947) gibi heykelcilerle tanıştı, onların atölyelerini ve çalışmalarını görmek olanağını buldu. 1958'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde temel tasarım ve modelaj dersleri veren Belling'le birlikte çalışmaya başladı. 1966'da Belling'in Türkiye'den ayrılması üzerine bu dersin sorumluluğunu tek başına yüklendi. 1981'de emekli oldu.

Görey yapıtlarında soyut-somut karşıtlığını yansıtmış ve bu ikilem içinde geometrik-organik, soğuk-sıcak, yüzeysel-derin, ışık-gölge ve dolu-boş gibi karşıtlık çağrıştıran kavramları birlikte kullanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Büst: *Atatürk Başı*, 1941, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kadın Başı*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Baş*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

Anıt: *Kavalalı Mehmet Ali Paşa*, 1944, Mısır; Merkez Bankası rölyefleri, 1949, Samsun; *Atatürk Anıtı*, (H.Atamulu ile), 1951, İstanbul Üniversitesi Bahçesi.

GÖRING, Hermann
(1893-1946)

Alman asker ve siyaset adamı. Hitler'in en önemli destekçisi olmuştur.

12 Ocak 1893'te Bavyera'da Rosenheim'da (şimdi FAC'de) doğdu, 15 Ekim 1946'da Nürnberg'de öldü. Babası Almanya'nın Haiti başkonsolosuydu. Göring, askeri eğitim gördükten sonra 1912'de ordu da görev aldı. I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla hava kuvvetlerine geçti ve 1915'te pilot oldu. Savaş süresince gösterdiği başarı nedeniyle Alman ordusunun en büyük ödülü de dahil, sayısız ödül aldı. 1918'de hava filosu komutanı Richthofen'in ölümüyle onun yerine getirildi. Alman ordusunun savaştan yenik çıkması ve ordunun halk arasında artan hoşnutsuzluklara neden olması üzerine ordudan ayrıldı. Danimarka'ya giderek özel pilotluk yapmaya başladı.

1922'de Almanya'ya dönen Göring bir süre Münih Üniversitesi'nde iktisat derslerini izledi. Aynı yıl Adolf Hitler'le karşılaştı ve Nasyonal Sosyalist Parti'ye girdi. Kısa bir süre sonra partinin "Fırtına Bölüğü" (Sturmabteilung-SA) adlı, sosyalistlerin toplantılarını basmakla ve olay çıkarmakla yükümlü faşist milis örgütünün başına getirildi. Hitler'in, Kasım 1923'te Münih'te bir birahanede Nasyonal Sosyalist devrimin başladığını ilan etmesini izleyen başarısız Berlin yürüyüşüne katıldı. Bu yürüyüş sırasında yaralandı ve ağrılarını dindirmek için uyuşturucu kullanmaya başladı. Hakkında tutuklama emri çıkınca karısıyla birlikte Avusturya'ya kaçtı. 1925-1926 yıllarında uyuşturucu alışkanlığı nedeniyle İsveç'te iki kez tedavi gördü.

Göring 1927'de çıkan bir afla Almanya'ya döndü ve 1928'de Nasyonal Sosyalist Parti milletvekili olarak Reichstag'a (Almanya Meclisi) girdi. Temmuz 1932'de partisinin 230 milletvekili çıkarmasının ardından meclis başkanı oldu. Devlet Başkanı Hindenburg'la yakın ilişkiye girerek Hitler'in başbakanlığa atanmasında etkili oldu. Hitler başkanlığında kurulan hükümette bakan olarak yer aldı. Aynı zamanda Prusya içişleri bakanlığına da getirilen Göring, Prusya'daki polis gücünü SA'ların da yardımıyla denetim altına aldı. Nazi Gizli Polis Örgütü'nü (Gestapo) oluşturdu. Siyasi muhalifler ve Yahudiler için toplama kamplarının kurulmasında önemli rol oynadı. Şubat 1933'teki "Reichstag Yangını"ndan sonra, komünistleri darbe girişimiyle suçlayarak tüm komünist ve bazı sosyal demokrat milletvekillerinin tutuklanmasına neden oldu. Böylelikle faşist diktatörlük için gerekli koşulları yaratan yasa meclisten geçerken ortaya çıkabilecek muhalefet bastırılmış oldu.

1936'da Hitler tarafından, silahlanmanın hızlandırılmasını amaçlayan dört yıllık iktisadi planın gerçekleşmesini sağlamakla görevlendirildi. "Yağ değil silah" sloganı, nazi iktidarı iktisat politikasının temelini oluşturdu.

Göring II.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla hava kuvvetleri komutanı olarak Hitler'in yayılma siyasetinin en büyük destekçisi oldu. 1939'da Hitler tarafından kendine halef ilan edildi. Aynı yıl Polonya'daki ve batı cephesindeki ilk başarıların ardından "imparatorluk mareşali" unvanını aldı.

1941'de İngiltere'nin liman ve kentlerine yönelik bombalı saldırıların etkili olmaması ve Müttefikler'in 1942-1943 yıllarında Almanya'ya karşı giriştikleri ortak hava saldırıları gözden düşmesine neden oldu. Ancak adının Nazi rejimi ile bütünleşmiş olması savaşın son günlerine değin görevden alınmasını engelledi. Nisan 1945'te Bavyera'ya kaçtı. Berlin'de kalmakta ısrar eden Hitler'in eylem özgürlüğünü yitirdiğini öne sürerek haleflik hakkını kullanmayı önerdi. Bunun üzerine ihanetle suçlanarak tüm görevleri elinden alındı, partiden uzaklaştırıldı. Hitler'in intiharından sonra tutuklanan Göring, tam yetkili olarak Nazi ideolojisini savundu, ancak yapılan kıyımların Himmler'in gizli işleri olduğunu ileri sürdü. Nürnberg'te Uluslararası Askeri Mahkeme tarafından savaş suçlusu olarak yargılandı ve ölüme mahkûm edildi. İdamın gerçekleşmesinden kısa bir süre önce zehir içerek intihar etti.

• KAYNAKLAR: C.H.Bewley, *Hermann Göring and the Third Reich*, 1962; R.Manvell ve H.Fraenkel, *Hermann Göring*, 1962; H.W. Blood-Ryan, *Göring:The Iron Man of Germany*, 1938; K.Singer, *Goering:Germany's Most Dangerous Man*, 1940.

• BAKINIZ: DİMİTROV, HIMMLER, HINDENBURG, HITLER.

GÖVSA, İbrahim Alâaddin
(1889-1949)

Türk, eğitimci ve yazar. Ansiklopedi ve biyografi alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 29 Ekim 1949'da Ankara'da öldü. İlköğrenimini İstanbul'da, ortaöğrenimini İstanbul ve Trabzon'da tamamladıktan sonra 1910'da İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Bir süre memurluk ve edebiyat öğretmenliği yaptı. Ardından İsviçre'de Cenevre Üniversitesi psikoloji bölümünde ve Jean Jacques Rousseau Pedagoji Enstitüsü'nde öğrenim gördü. 1916'da yurda döndükten sonra İstanbul Darülmuallimi'nde (Erkek Öğretmen Okulu) öğretmenlik ve müdürlük yapan Gövsa, 1926'da Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'na getirildi.

1927'de Sivas'tan milletvekili seçildi. 1936-1945 arasında İstanbul milletvekilliği yaptı. 1941'de hazırlık çalışmalarında bulunduğu ve daha sonra Türk Ansiklopedisi adını alan İnönü Ansiklopedisi'nin genel sekreterliğini 1945'e değin sürdürdü.

Gövsa, özellikle biyografi ve ansiklopedi çalışmalarında bulunmuş, bu alanda önemli yapıtlar vermiştir. Ayrıca çocuk ve ilk gençlik psikolojisi ile pedagoji alanlarında da yapıtlar vermiştir. Şiir de

yazan Gövsa, önce Fecr-i Âti topluluğuna katılmış, daha sonra Milli Edebiyat akımı içinde yer almıştır.

Senato ile savaşımı

• **YAPITLAR (başlıca):** *Çocuk Şiirleri*, 1913; *İlk Gençlik Hakkında Ruhiyat ve Terbiye Tetkikleri*, 1921; *Bedii Terbiye*, 1925; *Çanakkale İzleri*, 1926; *Çocuk Ruhu*, 1926; *Ruhiyat ve Terbiye*, 1929; *Meşhur Adamlar*, 4 cilt, 1933-1938; *Kâşifler ve Mucitler*, 1939; *Elli Türk Büyüğü*, 1940; *Acılar*, 1941; *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, 1946; *Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi*, 5 cilt, 1947-1949.

GRACCHUS, Gaius
(İÖ 154 - İÖ 121)

Romalı siyaset adamı. Senato'nun politik gücüne karşı savaşmıştır.

Gaius Sempronius Gracchus'un doğum yeri bilinmemektedir; Roma'da öldü. Romalı reformcu siyaset adamı Tiberius Gracchus'un kardeşidir.

Tiberius'un kurduğu Toprak Komisyonu'nda görev alan Gaius, onun 133'te öldürülmesi üzerine bu görevini bıraktı. Orduda süvari olarak hizmet etti. 126'da *questor* (defterdar) olarak Sardinya Adası'na gönderildi. 124'te Roma'ya döndü ve halkın seçimi ile iş başına gelinilen tribünlük (halk temsilcisi) için adaylığını koydu, 10 tribün arasında dördüncü sırada seçildi. Kısa zamanda öteki 9 tribünü gölgede bırakarak bağımsız davranmaya başladı. Senato'nun ülke yaşamı üzerindeki etkisini azaltmak için büyük bir kampanya açtı. Yerini sağlamlaştırmak isteyen Gracchus'un ilk işlerinden birisi, Tahıl Yasası'nı çıkartmak oldu. Bu yasaya göre, devlet, Roma vatandaşlarına piyasa fiyatından yarı yarıya ucuz buğday satacaktı. Gracchus bu yasayla, yoksul ve işsiz Roma vatandaşlarının desteğini kazanmak istedi. Bu haktan yararlanmak isteyen birçok insan Roma'ya göç etmeye başladı. Gracchus, hakları elinden alınmış olan Toprak Komisyonu'nu yeniden canlandırdı. Tiberius'un koyduğu kısıtlamalara bağlı kalarak, bütün toprak sahiplerinin elindeki toprakları sınırlamaya çalıştı. 17 yaşından küçük olanların askere alınmasını önledi. Kendi donanımını sağlamakla yükümlü olan Roma askerlerinin yoksul olanlarının üzerinden bu yükümlülüğü kaldırdı. Gracchus Romalı tüccarları (*equites, eques trian)* destekleyerek, soyluların elinde bulunan Senato'yu saf dışı edebileceğini düşünüyordu. Bu amaçla ithal edilen tahılın korunması için Roma'da büyük silolar yaptırdı. Üreticiler ve pazar arasındaki bağıntıyı kurmak için geniş bir yol yapımı projesi başlattı. Gerekli emek gücünü ise işsizlerden sağlayarak onlara iş alanları açtı.

Trübün seçilmesi ve reformları

Trübünlüğün öneminin azaltılması

Gracchus, İÖ 122'de yeniden tribün seçildi. Arkadaşı eski konsül Fulvius Flaccus da seçilen diğer tribünler arasındaydı. Devlet örgütü içindeki gücü gittikçe büyüyen Gracchus, Lucius Opimius yerine kendi adamı Fannius Strabo'nun konsül seçilmesini sağladı. Yargı sisteminde de düzenlemeler yapmak isteyerek, senatörlerce oluşturulan jürilerin değiştirilmesini ve *equites* sınıfından vatandaşların bu görevi yapmalarını önerdi. Soylular, Gracchus'a karşı büyük bir muhalefete geçtilerse de *equites* sınıfının desteğini kazanan Gracchus, yasanın oya konulmasını sağladı. Konu alt sınıfları doğrudan ilgilendirmediği için yasa 35 Roma kabinesinden ancak 18'inin oyları ile kabul edildi.

İtalya'daki Roma kolonilerinde bulunan tüccar sınıfların da desteğini kazanmak isteyen Gracchus, Romalı olmayanlara da tam vatandaşlık hak ve statüsünün verilmesini savundu. Gücünün gittikçe azaldığını gören Senato ise, soylu ve Gracchus'un güdümünde olmayan tribünlerden Marcus Livius Drusus'u desteklemeye başladı. Vatandaşlık haklarının ve beraberinde gelen ayrıcalıkların, Roma kenti dışından olanlara verilmesini istemeyen halk da Gracchus'u desteklemekten vazgeçmeye başladı.

İÖ 122 başlarında, Kartaca'da bir koloni kurulmasına karar verildi. Bu işle Gracchus'un yakın arkadaşlarından Rubrius görevlendirildi. Gracchus da koloninin kurulmasında görev alan 3 komiserden biri idi. Gracchus, tribünlerden Drusus'un bu atamayı kabul etmemesi ve kendisini diktatörlükle suçlamasına karşın, Kartaca'ya gitti. Kısa bir süre içinde kentin kurulacağı yeri ve koloninin sınırlarını belirleyerek geri döndü. Roma'ya döndüğünde düşmanlarının güç kazanmış olduklarını gördü. Konsül Fannius Strabo'da Senato'ca kazanılarak Gracchus'a karşı mücadeleye girişti. Kartaca yakınlarındaki boş toprakları 6.000 hisseye ayıran Gracchus, buraya yoksul İtalyan göçmenlerinin yerleştirilmesini istediyse de, onun Afrika'da güç kazanacağından endişe eden rakipleri bu projenin gerçekleşmesini engellediler.

Gracchus İÖ 121'de üçüncü kez tribünlüğe adaylığını koydu. Bu sırada Latinler'in ve öbür İtalyanlar'ın vatandaşlığa kabul edilip edilmemesi ve koloniler, devletin en büyük sorunlarını oluşturmaktaydı. Gracchus, evini Roma soyluları ve zenginlerininkaldığı bir semt olan Palatine tepesinden yoksulların kaldığı Forum'a taşıyarak yeniden halkın desteğini kazanmaya çalıştı. Senato, konsül Fannius'un Roma vatandaşı olmayanların oylama sırasında kentten çıkarılması gerektiğini içeren bir bildiri yayınlamasını sağladı. Özellikle Drusus'un karşıt propagandası yüzünden Gracchus yeniden tribün seçilemedi. Kendisine karşı olanların önderlerinden Lucius Opimius da İÖ 121'de konsül seçildi.

Direnme yanlısı olmayan Gracchus, Senato'nun kendisini yargılamasını beklerken, arkadaşı Flaccus, silahlı mücadeleden yanaydı. Konsül Opimius'tan Gracchus'a haber getiren kişinin Gracchus'un adamlarınca öldürülmesi, Senato ile ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Gracchus yanlıları Aventine tepesini işgal ettiler. Senato, Opimius'a Gracchus'a karşı güç kullanma yetkisi verdi. Flaccus'un oğullarından biri aracılığı ile yapılan görüşmeler de sonuç vermeyince, Opimius, Gracchus'a karşı saldırıya geçti. Zengin Roma vatandaşları ve onların kölelerince desteklenen Opimius'un ordusu ayaklanmacıları kısa sürede yenmeyi başardı. Flaccus öldürüldü. Kaçmak isteyen Gracchus kıstırılınca kendi buyruğu üzerine kölesi tarafından öldürüldü. Konsül Opimius, savaştan sonra da büyük bir yıldırma hareketine girişerek, aralarında Fulvius Flaccus'un oğlu Quintus Flaccus'un da bulunduğu 3000 kişiyi öldürdü. Plebler'in seslerini duyurdukları bir kurum olan tribünlüğün bu olaydan sonra Roma tarihindeki önemi azaldı. Senato, ülke yönetimine tümüyle egemen olurken, soylularla *equi-*

tes sınıfı arasındaki anlaşmazlıklar çözümlenmeye çalışıldı.

Gracchus, girişti̇ği̇ reformlarda büyük ölçüde başarısızlığa uğramıştır. Toprak Komisyonu, önemli bir iş başaramamış, köle emeğine dayanan büyük toprak sahiplerinin topraklarına el konulamamıştır. İtalya dışında koloniler kurarak, yoksul Roma vatandaşlarının ülkeden çıkarılması girişimi de başarılı olamamış, politik nedenlerden Senato'ca engellenmiştir. Ucuz fiyatla halka dağıtılan buğday Roma'ya göçü hızlandırmış, kentin bir işsizler ordusunca işgal edilmesine yol açmıştır. Küçük köylülüğü Roma sisteminin temeli olarak gören ve onları büyük toprak sahiplerine karşı savunan Gracchus, dışarıdan buğday ithal etmekle, Romalı tahıl üreticilerinin gelirinin düşmesine neden olmuştur. Senato'ya karşı destek kazanmak amacıyla *equites* sınıfı ile yakınlaşma çabaları ise köylülük ile bağlarının kopmasına yol açmıştır. Tüm İtalyanlar'a vatandaşlık hakkı vermek istemesi, Roma halkının desteğini yitirmesine neden olmuştur. Yalnızca Roma'nın yoksul ve işsiz halkından destek gören Gracchus, Opimius komutasındaki deneyimli ve profesyonel askerlerce kolaylıkla saf dışı edilmiştir.

• KAYNAKLAR: F.R.Cowell, *The Revolutions of Ancient Rome*, 1962; W.E.Heitland, *The Roman Republic*, 1923; T.Mommsen, *The History of Rome*, 1967.

• BAKINIZ: T.GRACCHUS.

GRACCHUS, Tiberius
(İÖ 163-133)

Romalı siyaset adamı. Yoksullara toprak dağıtılmasını amaçlayan bir yasa hazırlamıştır.

Tiberius Sempronius Gracchus, Roma'da doğdu, aynı yerde öldü. Soylu bir aileden gelmekteydi. Gaius Gracchus'un kardeşidir. İÖ 147-146'da Kartaca ile yapılan savaşta görev aldı. İÖ 137'de konsül Mancinus'un yanında *questor* (defterdar) olarak İspanya'da savaşa katıldı. Kişiliğini ve aile ününü kullanarak İspanyol yerlileriyle bir anlaşma sağladı. Böylece 20.000 kişilik bir Roma ordusunu yok olmaktan kurtardı.

Gracchus, geçirdiği askeri deneyler sonucu Roma ordusunun güçlendirilmesi gereğine inanmıştı. Ordunun insan gereksinimi büyük ölçüde küçük toprak sahibi köylülerce sağlanmaktaydı. Bu sınıf büyük toprak sahiplerinin gücünün artmasına paralel olarak gitgide yoksullaşmaktaydı. Öte yandan kentlerdeki topraksız nüfusun sayısı da gün geçtikçe artmaktaydı. Roma devletinin yaptığı savaşlar sonucu kazanılan kamuya ait topraklar pratikte büyük toprak sahibi soyluların denetimine geçmişti. Bu durumu değerlendiren Gracchus, topraksız köylülere toprak dağıtılması gerektiğini savunmaya başladı.

Gracchus, İÖ 133'te tribün (halk temsilcisi) seçildi. Ilımlı görüşlere sahip senatörler grubu tarafından desteklenmekteydi. Gracchus kent ve kır yoksullarına toprak dağıtılmasını öngören bir yasa tasarısı hazırladı. Ancak bu tasarıyı senatoya danışmadan doğrudan halka sunması tepkilere yol açtı ve yasa tasarısı tribünlerden Octavius tarafından veto edildi. Bunun üzerine Gracchus yürürlükteki hukuk düzeninin dışına çıkarak Octavius'un görevden alınmasını sağladı ve yasa tasarısını kabul ettirdi. Bu durum muhafazakâr senatörlerin tepkisine neden oldu.

Gracchus, toprak yasası kabul edildikten sonra Bergama Kralı Attalos'un (İÖ 171-133) ölümü üzerine Roma'ya kalan servetin araç ve gereç sağlamak için kendilerine toprak dağıtılan köylülere verilmesini halk adına talep etti. Bu, senatonun kamu maliyesi üzerindeki geleneksel denetimine müdahale etme anlamına gelmekteydi. Bu olaydan sonra Gracchus, alışılagelmişin tersine ikinci bir dönem için tribünlüğe adaylığını koydu. Ancak ılımlı soylular ondan desteğini çekmeye başlamıştı. Güçsüzleşen Gracchus, kendisine karşı olan senatörlerin başlattığı bir ayaklanma sonucu öldürüldü.

• BAKINIZ: G.GRACCHUS.

GRADOVSKİ, Aleksandr Dmitriyeviç
(1841-1889)

Rus, hukukçu ve yazar. Rus toplumu ve kamu hukukunun temelleri üzerine çalışmalar yapmıştır.

13 Aralık 1841'de Veronezh Eyaleti'nde doğdu, 6 Kasım 1889'da Petersburg'da (bugün Leningrad) öldü. Zengin bir toprak sahibinin oğludur. Harkov Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra Petersburg Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu.

Rus burjuva liberalizminin temsilcilerinden olan Gradovski bir yandan kişisel özgürlüklerin dokunulmazlığını ve yasaların egemenliğini, diğer yandan devletin kültürel ve toplumsal işlevleri yüklenmesi gerektiğini savunmuştur. II.Aleksandr dönemindeki liberal reformların gerçekleştirilmesinde etkin rol oynayan Gradovski, yaşadığı dönemde Rus toplumunu ikiye bölen Batılılaşma akımı ile, Batı uygarlığını önemsemeyen ve Rus toplumunun ulusal özelliklerine öncelik tanıyan Slavcılık akımını birleştirmeye çalışmıştır. Gradovski bu alanda Alman filozof Fichte'nin idealizminden etkilendi. İlerlemeye açık ulusal bir devlet niteliği kazanmak için bazı siyasi kurumlarda aşamalı değişiklikler yapılarak Batı uygarlığı ile bireşime varılması gerektiğini savundu.

Rus Kamu hukukunun temelleri üstüne yaptığı çalışmada yasaların ve siyasi kurumların tarihi gelişimini ele aldı. Benzeri kurumların diğer devlet biçimlerinde geçirdiği gelişime dikkat çeken Gradovski, Rusya'daki yönetimin baskıcı bir monarşi olmadığını ileri sürdü. Önde gelen Avrupa devletlerinin kamu hukuku üzerine yaptığı inceleme ise Avrupa'da karşılaştırmalı yöntemle yazılmış ilk kamu hukuku kitaplarından biridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Naçalo Russkovo Gosudarstvennova, Pravo*, 3 cilt, 1875-1883, ("Rus Kamu Hukukunun Temelleri"); *Gosudarstvenno Pravo Vajneyşin, Yevrupeyskih Derjov*, 1886, ("Önemli Avrupa Devletlerinin Kamu Hukuku").

GRAEBNER, Robert Fritz (1877-1934)

Alman, etnolog. Kültür çevresi kuramını geliştirmiş ve kültür tarihi yöntemini etnolojiye uygulamıştır.

4 Mart 1877'de Berlin'de doğdu, 13 Temmuz 1934'te aynı kentte öldü. 1901'de Berlin Üniversitesi tarih bölümünde doktorasını tamamladı. 1899'da Berlin Kraliyet Etnoloji Müzesi'nde araştırma asistanı olarak göreve başladı. Burada birlikte çalıştığı antropolog Bernhard Ankermann (1859-1943) ile kültür çevresi (*Kulturkreis*) kuramını geliştirdi. Göç ve yayılım haritaları oluşturarak Güney denizlerindeki kültürler arasında birtakım bağların varlığını ortaya koydu ve bunları özelliklerine göre kümelendirdi. Daha sonra bu kültür çevresi için tarihsel bir sıralama oluşturdu.

Graebner, 1906'da Berlin Müzesi'nden ayrılarak Köln'de Rautenstrauch-Joest Müzesi'nde çalışmaya başladı. Kültür çevresi kuramının ilkelerini daha geniş alanlara uyarladı. 1911'de yayımladığı *Methode der Ethnologie* ("Etnolojinin Yöntemi") adlı yapıtında yer alan "kültürel bağların ölçütleri" ve özgün veriler ile etnografik kaynakları yorumlamaya ilişkin eleştirel bölüm günümüzde de önemini korumaktadır.

1914'te çağrılı olarak gittiği Avustralya'da I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine 1919'a değin gözaltına alındı. I.Dünya Savaşı'ndan sonra Viyana Üniversitesi'nden etnolog Wilhelm Schmidt (1868-1954) Graebner'in yöntemini geniş çapta uygulayarak bu yöntemin yayılmasını sağladı. Viyana Okulu olarak da bilinen Kültür Tarihi Okulu bu tarihten sonra Avrupa'da çok etkin oldu. Graebner, 1925'te Köln'deki müzenin müdürü oldu, 1928'de emekliye ayrılışına değin görevini sürdürdü. Tüm kültür tarihinin, dünya yüzündeki kültürel merkezler arasındaki göçler ve kültürler arasındaki mekanik bileşimlerden oluştuğunu varsayan kuramları günümüzde önemini yitirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Methode der Ethnologie*, 1911, ("Etnolojinin Yöntemi"); *Das Weltbild der Primitiven*, 1924, ("İlkellerin Dünya Görüşü").

GRAEFE, Albrecht von (1828-1870)

Alman hekim ve göz cerrahı. Oftalmolojinin kurucularından ve tıp tarihinin en büyük göz cerrahlarından biridir.

Albrecht Friedrich Wilhelm Ernst von Graefe 22 Mayıs 1828'de Berlin'de doğdu, 20 Temmuz 1870'te aynı kentte öldü. 1810-1840 arası Berlin Üniversitesi'nde cerrahi profesörü olarak görev yapan ve 16.yy'da Tagliacozzi'nin, koldan alınmış bir deri parçasını aşılayarak Batı'da ilk kez uyguladığı plastik burun ameliyatlarını geliştirip, çağdaş plastik cerrahinin öncüleri arasında yer alan Karl Ferdinand von Graefe'nin (1787-1840) oğludur. 1847'de tıp diplomasını alıp, Prag Üniversitesi'nde oftalmoloji dalında uzmanlık öğrenimi gördükten sonra Berlin'e döndü ve 1850'de bu kentte, Avrupa'nın en büyük göz kliniklerinden birini kurdu. 1853'te öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladığı Berlin Üniversitesi'nde 1866'da oftalmoloji profesörlüğüne getirildi ve bu görevi, oldukça genç yaştaki ölümüne değin sürdürdü. Kliniği dünyanın en ünlü göz hekimlerinin uğrak yeri olan ve değerli öğrenciler yetiştiren Graefe, ayrıca 1854'ten sonra *Archiv für Ophtalmologie* dergisini çıkararak, göz cerrahisindeki önemli gelişmeleri tıp dünyasına duyurmuştur.

Graefe, 1857'de, glokom tedavisi için irisin bir bölümünün ameliyatla alınmasını (iridektomi) önererek, 1867'de, saydamlığını yitirerek donuklaşmış kataraktlı göz merceğini ameliyatla değiştirme yöntemini geliştirerek ve şaşılığın ameliyatla tedavisini başlatarak, göz bozukluklarının cerrahi tedavisinde pek çok uygulamanın öncüsü olmuştur. Ayrıca, Helmholtz'un buluşu olan ve ortasındaki delikten bakıldığında gözün iç yapısını inceleme olanağı veren, içbükey bir aynadan oluşmuş oftalmoskopun önemini kavrayarak, göz hastalıklarının ve görme bozukluklarının tanısında bu aygıtı başarıyla kullanmıştır.

Görme bozukluklarının ve körlüğün beyindeki urlardan ya da görme sinirindeki iltihaplanmadan da kaynaklanabileceğine dikkati çekerek, göze ilişkin bulguların beyin hastalıklarının tanısında değerli veriler sağlayacağını açıklayan Graefe, çoğu kez guatr hastalığına eşlik eden ve göz küresinin dışarıya doğru aşırı çıkıntı yapmasıyla (egzoftalmi) tanınan "Graefe belirtisi"ni de ilk tanımlayan göz hekimidir.

• YAPITLAR (başlıca): *Handbuch der gesammten Augenheilkunde*, (ö.s.), 7 cilt, 1874-1880, ("Geniş Kapsamlı Oftalmoloji Elkitabı").

• BAKINIZ: DONDERS, HELMHOLTZ.

GRAETZ, Heinrich
(1817-1891)

Alman, tarihçi. Yahudiliğin tarihi üzerine ilk kapsamlı çalışmayı yapmıştır.

31 Ekim 1817'de Xions'ta (bugün Polonya'da Poznan sınırları içinde) doğdu, 1891'de Münih'te öldü. Yahudi bir aileden geliyordu. 18.yy sonunda Hıristiyan ülkelerde Yahudiler'e yurttaşlık hakkı tanınması Yahudiler açısından bir dönüm noktası olmuş, okulların açılması, Aydınlanma Dönemi'nin liberal düşüncelerinin etkisiyle çeşitli konuların tartışılmaya başlaması Almanya'daki Yahudiler arasında da kültürel çelişkilerin ve din kavgalarının doğmasına yol açmıştı. Bu dönemde yetişen Graetz önce Wollstein'da geleneksel din eğitimi aldı. R.S.Hirsch'in Yahudiliğin temel ilkelerinden vazgeçilmeden yaygınlaştırılması doğrultusundaki görüşlerini benimseyerek 1837'de onunla birlikte çalışmak için Oldenburg'a gitti.

1842-1845 arasında Breslau Üniversitesi'nde doktora çalışması yaptığı yıllar din üzerine katı görüşlerini terkederek Z.Frankel'in pozitif tarih yönelimine yakınlaştığı yıllar oldu. 1853'te bu düşüncelerine uygun biçimde eğitim veren Breslau'daki Yahudi İlahiyat Semineri'ne kabul edildi ve ölümüne değin burada ders verdi. Graetz 1853'te *Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart* ("Eski Zamanlardan Günümüze Kadar Yahudiler'in Tarihi") adlı onbir ciltlik kitabının ilk cildini yayımladı. Bu kitap, Yahudi tarihini çeşitli boyutlarıyla sergileyen ilk düzenli çalışma olması açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Ancak dini inançların etkisinde yazıldığı ve tarihsel anlatımda bazı yanlışlıklar içerdiği savlarıyla eleştirilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, 11 cilt, 1853-1875, ("Eski Zamanlardan Günümüze Kadar Yahudiler'in Tarihi").

GRAHAM, Martha
(1893)

ABD'li dansçı, koreograf, eğitmen. Geliştirdiği dans tekniğiyle modern dansın dünya çapındaki en etkin adlarından olmuştur.

11 Mayıs 1893'te Pittsburg'da doğdu. Küçük yaşlarda ailesiyle birlikte California'da Santa Barbara'ya yerleşti. Bale eğitimine 1916'da, ünlü bale sanatçıları Ruth St.Denis ve Ted Shawn'ın kurmuş olduğu *Denishawn* Stüdyosu'nda başladı. Burada dünya dansları, özellikle Doğu danslarıyla ilgili çalışmalar yaptı, bu topluluğun sahnelediği *Xochitl* adlı balede gösterdiği başarıyla dikkati çekti. 1923'te Greenwich Village Follies revüsünde sahneye çıkmaya başladı. 1924'te Rochester'daki Eastman Müzik Okulu'na öğretmen olarak girdi. 1926'da New York'ta ilk solo gösterisini yaptı. 1927'de Martha Graham School of Contemporary Dancing'i (Martha Graham Çağdaş Dans Okulu) kurdu. 1931-1935 arasında, bu okuldaki öğrencilerinden oluşturduğu bir grupla ABD'nin değişik kentlerinde gösteriler verdi. Bu sırada Amerika yerlilerinin kültürleriyle ilgilendi. 1932'de Guggenheim Bursu'nu kazanan ilk dansçı oldu. 1950'den sonra Avrupa, Ortadoğu ve Uzakdoğu'da dolaştı. Sanat yaşamı boyunca yüz elliden çok bale gösterisine katıldı, birçok ödül kazandı. 1970'te dansı bıraktı.

Martha Graham, insan bedeninin iç ve dış uyarılara karşı kas tepkilerini temel alan bir dans tekniği geliştirmiştir. Büyük bir disiplin ve virtüözlük gerektiren bu teknik, modern dansta en gelişmiş beden eğitimi yöntemi sayılır. Graham, dansının amacını insanın iç dünyasını ortaya koymak, duyguları görünür kılmak olarak tanımlamıştır. 1926'da sahnelediği ilk baleler, Denishawn'ın mistik üslubunun etkilerini taşır. Bir yıl sonra ise tümüyle değişik bir üsluba yönelmiş, ABD'de toplumsal içerikli modern dansın ilk örneklerini vermiştir. Ancak bu yapıtlar o dönemde beğeni kazanmamış, kaba ve donuk bulunmuştur.

Dans biçimleriyle ilgili denemelerini sürdüren Graham, karakterlerden çok hareketle ilgilenmiş, dansın bedenin doğal yapısı ve müzikle bağlantısını kurmaya çalışmıştır. Yapıtlarını oluştururken mitolojiden ilkel ayinlere, tarihsel kişiliklerden *İncil* öykülerine dek çok çeşitli kaynağı kullanmıştır. Bu dönemde gerçekleştirdiği, sahne üstünde heykelin, hareketli dekorların, simgesel araçların kullanılması, dansa konuşmanın eşlik etmesi, zenci ve Doğulu dansçıların sahneye çıkarılması gibi yenilikler, modern dansta çığır açmıştır. Yunan trajedilerinin kahramanlarını özgün bir dans diliyle yeniden yaratan *Medea*, *Jocasta* ve *Clytemnestra* gibi yapıtlarıyla gerek koreograf, gerek dansçı olarak büyük ün kazanmıştır.

Graham, yapıtlarının çoğunu Japon asıllı heykelci Isamu Noguchi ve müzikçi Louis Horst'la birlikte oluşturmuştur. 1957'de çevrilen *A Dancer's World* ("Bir Dansçının Dünyası") adlı filmde de dans konusundaki görüşlerini ve eğitim tekniklerini anlatmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Primitive Mysteries*, 1931, müz. L.Horst, ("İlkel Gizemler"); *Frontier*, 1935, müz. L.Horst, ("Sınır"); *American Document*, 1938, müz. R.Green, ("Amerika Belgesi"); *Letter to the World*, 1940, müz. H.Johnson, ("Dünyaya Mektup"); *Appalachian Spring*, 1944, müz. Copland, ("Appalaş Baharı"); *Night Journey*, 1947, müz. W.Schuman, ("Gece Yolculuğu"); *Diversion of Angels*, 1948, müz. D.Joio, ("Meleklerin Baştan Çıkarılması"); *Judith*, 1950, müz. Schuman; *Clytemnestra*, 1958, müz. H.El-Dabh; *Embattled Garden*, 1958, müz. Surinach. *Alcestis*, 1960, müz. V.Fine; *Acrobats of God*, 1960, müz. Surinach, ("Tanrı'nın Akrobatları"); *Phaedra*, 1962, müz. R.Starer; *Lucifer*, 1975, müz. El-Dabh; *Acts of Light*, 1981, müz. C.Nielsen. Kitap: *The Notebooks of Martha Graham*, 1973, ("Martha Graham'ın Defterleri").

• KAYNAKLAR: M.Armitage (der.), *Martha Graham*, 1937; L.Leatherman, *Martha Graham: Portrait of the Lady as an Artist*, 1966; B.Morgan, *Martha Graham*, 1941.

GRAHAM, Thomas
(1805-1869)

İskoç, kimyacı. Gazlarda yayınım üstüne araştırmaları ve koloit kimyasına ilişkin öncü çalışmalarıyla tanınmıştır.

21 Aralık 1805'te Glasgow'da doğdu, 16 Eylül 1869'da Londra'da öldü. On dört yaşında Glasgow Üniversitesi'ne giren Graham, öğrenimini Edinburgh Üniversitesi'nde sürdürerek 1824'te mezun oldu. 1826'da Glasgow Üniversitesi'nden lisansüstü derecesi aldı ve bir süre özel dersler verdikten sonra 1830'da Glasgow'da Anderson's College'a (daha sonra Royal College of Science and Technology) profesör olarak atandı. 1837-1855 arası Londra'da University College'da profesörlük yapan Graham, 1855'ten yaşamının sonuna değin de Darphane Müdürlüğü görevini yürüttü. 1834'te üyeliğine seçildiği Royal Society tarafından üç kez altın madalya ile ödüllendirilen Graham, 1841'de kurulan ulusal nitelikteki Kimya Derneği'nin ilk başkanlığını üstlendi.

Graham, araştırmalarında önemli bir yeri olan gazlara ilişkin çalışmalarında, ayrı kaplardaki gazların birleştirilmesi sonucu birbirleri içinde yayınımlarıyla, gazların gözenekli kaplardan yayılmasını inceledi. Daha sonra Maxwell'in kinetik kuramının ışığında daha iyi anlaşılacak bu deneyleri sonucu, 1831'de bir gazın yayınım hızının molekül ağırlığının kare köküyle ters orantılı olduğuna ilişkin Graham Yasası'nı buldu.

Graham moleküllerin sıvı içindeki hareketleriyle de ilgilenerek, kimi maddelerin sıvı içinde yayınımlarının diğerlerinden daha kolay olduğunu gözledi ve yayınımla moleküllerin fiziksel nitelikleri arasındaki ilişkileri incelemeye başladı. Parşömenli bir diyaliz aygıtı geliştirerek, çeşitli maddelerin sıvı içinde yayınımla parşömenin bir yanından ötekisine geçme hızlarını ölçtü. Bu araştırmaları sonucu, göreli olarak kolay kristalleşen kimi maddelerin (örneğin tuz ve şekerlerin) parşömenden geçebildikleri halde, kimi maddelerin (örneğin zamk, reçine vb. maddeler) çok yavaş yayınım hızları nedeniyle geçemediklerini gözlemledi. Billursular denilen kolay kristalleşen maddelerden ayırt etmek için, ikinci tür maddelere, Yunanca zamk anlamına gelen "kola" sözcüğünden türettiği "koloit" adını verdi. Koloit maddelerin billursulardan diyaliz yöntemiyle arındırılabileceğini de gösteren Graham, koloit kimyasının birçok terim ve kavramını da ilk kez öneren kimyacı olmuştur.

Alkol ve tuzlardan oluşan "alkolat" adlı bileşikleri elde eden Graham, inorganik kimya alanında da fosfor bileşiklerini incelemiş, fosforik asidin üç değişik türü üstüne araştırmalarının ışığında birden fazla asit işlevi olan poliasit kavramını ortaya atmıştır. Gazların aktif kömür ve çeşitli metaller tarafından soğurulmasını da araştırarak, paladyumun hidrojenle tepkimesi sonucu, ilk kez bir gazla bir metalden oluşan bir bileşiğin sentezini gerçekleştirmiştir.

Graham, fiziksel kimyanın öncülerinden olduğu gibi, boyalar, ipek, plastik maddeler, proteinler vb. gibi, kimya sanayiinden biyolojiye dek değişik alanlarda önemi bulunan birçok maddeyi inceleyen koloit kimyasının da kurucusudur.

- YAPITLAR (başlıca): *Elements of Chemistry*, 1842, ("Kimyanın Öğeleri").
- BAKINIZ: MAXWELL.

GRAM, Hans Christian Joachim
(1853-1938)

Danimarkalı hekim ve bakteriyoloji uzmanı. Bakterilerin boya tutma özelliklerine göre sınıflandırılmasını sağlayan bir boyama yöntemi geliştirmiştir.

13 Eylül 1853'te Kopenhag'da doğdu, 14 Kasım 1938'de aynı kentte öldü. Kopenhag Üniversitesi'nden 1878'de tıp diplomasını, 1883'te doktora derecesini aldı. İki yıl kadar Almanya'nın çeşitli kentlerinde bakteriyoloji ve farmakoloji araştırmaları yapıp, bir süre de Kopenhag'daki çeşitli hastanelerde asistan olarak çalıştıktan sonra 1891'de Kopenhag Üniversitesi'nde farmakoloji profesörlüğüne atandı. Ertesi yıl, bu görevine ek olarak, Kopenhag'daki Frederiks Krallık Hastanesi'nde İç Hastalıkları Bölümü'nün yöneticiliğini üstlenen Gram, 1900'de Kopenhag Üniversitesi'nde Pataloji ve Tedavi Kürsüsü'nün başına geçerek her iki görevini de 1923'te emekli oluncaya değin sürdürdü. Ayrıca, 1901'den 1921'e değin Danimarka Kodeks Komisyonu'nun başkanıydı ve ülkesindeki birçok bilim kuruluşunun onur üyeliğine seçildiği gibi, iki kez de krallık liyakat nişanı ve madalyasıyla ödüllendirilmişti.

Bakterilerin bazı sentetik boyalarla boyanabilme özelliği taşıdığını, böylece bir ortamdaki mikroorganizmaları belirginleştirerek tanıma olanağı bulduğunu ilk farkeden Alman bakteriyoloji bilginleri olmuştu. Berlin'de bulunduğu sıralar bu konu üzerinde çalışan Gram, tüberküloz basilini boyamak için Ehrlich'in kullandığı anilin boyasını, 1884'te incelemekte olduğu pnömokok bakterilerine uyguladı. Yöntemde küçük bir değişiklik yaparak, anilin eriyiğinin içine, doğal bir boya olan centiyana moru kattı, daha sonra bu boyalı bakterileri birkaç dakika kadar bir potasyum iyodo-iyodür çözeltisinde (lügol eriyiği ya da Gram likörü) tuttu. Aynı bakterileri, organik bir çözücü olan mutlak alkolden geçirdiğinde, bazı bakterilerin mor rengini koruduğunu, bazılarının ise boyasını yitirdiğini saptadı. Değişik mikroorganizmalar üzerinde denenen bu yöntem, bakterilerin, boyayı tutan "Gram-pozitif" ve boyasını yitiren "Gram-negatif" bakteriler olmak üzere iki grupta sınıflandırılmasına olanak verdi. Sonraki yıllarda yapılan araştırmalar, bazı antibiyotiklerin stafilokok, streptokok, pnömokok gibi Gram-pozitif, bazılarının ise genokok, menengokok, salmonella, Bacillus coli gibi Gram-negatif bakterilere karşı daha etkili olduğunu ortaya koyarak, antibiyotik tedavisinde yeni gelişmelere yol açtı.

• BAKINIZ: P.EHRLICH, A.FLEMING, R.KOCH, PASTEUR.

GRAMME, Zénobe
(1826-1901)

Belçikalı elektrik teknisyeni. "Gramme dinamosu" adıyla bilinen doğru akım üretecinin tasarımcısı ve yapımcısıdır.

Zénobe Théophile Gramme 4 Nisan 1826'da Jehay-Bodegnée kentinde doğdu, 20 Ocak 1901'de Paris yakınlarındaki Bois-Colombes'da öldü. Başarısız olduğu öğrenimini erken yaşta yarım bırakıp, doğramacı çırağı olarak çalışma yaşamına atıldı ve üstün el becerisiyle kısa zamanda mesleğinde ilerledi. 1855'te Paris'e yerleşerek, elektrikli aletler üreten bir şirkette kalıpçı ustası olarak çalışmaya başladı. 1867'de bir alternatif (değişken) akım üretecinin patentini aldı, sonradan ilgisini doğru akım üreteçlerine yönelterek, 1869'da, bugün kendi adıyla anılan dinamoyu gerçekleştirdi. Gramme dinamosunun en önemli yeniliği, dönen bobinin yüzeyine değen iletkenlerin, bobini çevreleyen bir halkanın üstüne yerleştirilmiş olmasıydı. Böylelikle, dönen bobinin oluşturduğu doğru akımı toplayan kollektör (toplaç) son biçimini almış oluyordu. Bu düzeneğin tersine işletilmesiyle, elektrik üreteci dinamonun bir elektrik motoru gibi çalışabileceğini de gören Gramme, 17 Temmuz 1871'de buluşunu Fransız Bilimler Akademisi'ne sundu. 1873'teki Viyana Sergisi'nde tanıtılan ve doğru akımla çalışan sanayi makinelerinin yapımını sağlayan buluşu, bilim ve sanayi çevrelerinde büyük yankı uyandırdı. Aynı yıl, kendi tasarımı olan dinamo, kollektör, armatür, bobin vb. üretmek üzere bir fabrika kurdu.

1892'de Volta ödülünü kazanan, 1898'de Belçika kralı I.Leopold tarafından onur unvanıyla ödüllendirilen Gramme, çağının bilimsel gelişmelerinden habersiz, basit bir teknisyen olmasına karşın, yaratıcı düşgücüyle çağdaş teknolojiye büyük katkıda bulunmuştur.

• BAKINIZ: EDISON, FARADAY, SIEMENS.

GRAMSCI, Antonio
(1891-1937)

İtalyan siyaset adamı ve Marxist kuramcı. İtalyan Komünist Partisi'nin kurucularındandır.

23 Ocak 1891'de Sardunya Adası'nda Alès köyünde doğdu, 27 Nisan 1937'de Roma'da öldü. Yedi çocuklu bir ailenin altıncı çocuğuydu. Babası tapu sicil memuruydu. Ailesinin içinde bulunduğu maddi güçlükler nedeniyle bir yandan çalıştı, diğer yandan ortaöğrenimini tamamladı. 1911'de Palmiro Togliatti ile birlikte Torino Üniversitesi'nin bir bursunu kazandı. Burada tarih, felsefe ve dilbilim öğrenimi gördü. Üniversite yıllarında özellikle idealist felsefeci Benedetto Croce'nin ve Marxist düşünür Antonio Labriola'nın düşüncelerine ilgi duydu.

Antonio Gramsci

1913'te İtalyan Sosyalist Partisi'ne (İSP) üye oldu ve partinin sol kanadının yanında yer aldı. İtalya 24 Mayıs 1915'te I.Dünya Savaşı'na girdiğinde parti içinde savaşa karşı çıkan grup arasındaydı. Bu yıllarda bir yandan sosyalist *Avanti* Gazetesi'nin Torino baskısını, bir yandan da haftalık sosyalist dergi *Il Grido del Popolo*'yu yönetiyordu. 1917'de İSP yönetimini "revizyonist" olmakla suçlayan sol kanadın Floransa'da gizli olarak düzenlediği konferansa katıldı. Ağustos'ta Torino'da düzenlenen savaş karşıtı ayaklanmada etkin rol oynadı ve İSP'nin Torino bölge sekreterliğine seçildi. Rusya'da Ekim Devrimi'nin gerçekleştirilmesi, İtalya'da gündeme gelecek bir devrimde işçi sınıfının oynayacağı rol konusundaki düşüncelerinin oluşmasına önemli katkısı oldu.

"Yeni Düzen"

Mayıs 1919'da Togliatti ve U.Terracini ile birlikte *Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) adlı haftalık bir dergi çıkarmaya başladı. İşçileri Torino'daki tüm fabrikalarda konseyler kurarak yönetimi demokratik yoldan ele geçirme çağrısı 1919-1920 yıllarında *Ordine Nuovo* tarafından savunulan temel devrim stratejisi oldu. Dergide ayrıca, İtalyan toplumunun yapısı ve tarihsel gelişiminin özellikleri üzerine çözümlemeleriyle işçi sınıfı iktidarının kurulabilmesinin en önemli önkoşulu olarak kuzeyin sanayi işçileriyle güneyin köylüleri arasında ittifakın sağlanmasının zorunluluğunu vurgulayan makaleleri yer aldı.

Ocak 1921'de İSP'nin Livorno'da toplanan kongresinde *Ordine Nuovo* grubuyla parti yönetimine muhalif diğer iki grup partiden ayrılarak İtalyan Komünist Partisi'ni (İKP) kurdular. Çok geçmeden partinin ilk başkanı olan A.Bordiga ile *Ordine Nuovo* grubu arasında görüş ayrılıkları keskinleşti. Gramsci 1921'de günlük gazeteye dönüşen *Ordine Nuovo* da faşizmin gerçek özelliğini sergilerken, Bordiga "basit bir yönetim değişikliği" saydığı faşizmi parlamenter yönetimden ne daha iyi ne de daha kötü olarak değerlendiriyordu.

Gramsci 1922'de III.Enternasyonal'in Moskova'da toplanan IV.Kongre'sinde İKP'yi temsil etti. Aynı yıl Mussolini İtalya'da iktidara geldi. Bordiga'nın III.Enternasyonal'in Komünist partileri faşizme karşı sosyalist partilerle birleşik cephe kurma çağrısına uymayarak uzlaşmaz bir tutum izlemesi üzerine partide aralarında Gramsci ve Togliatti'nin de bulunduğu geçici bir yönetim kuruldu.

Birlik

İtalya'da Faşist yönetimin Komünistler'e karşı tutuklama kampanyasına girişmesi üzerine Moskova'dan Viyana'ya geçen Gramsci, burada III. Enternasyonal'e bağlı anti-faşist büronun başına geçti. *Unita* (Birlik) adlı parti gazetesini yayımlamaya başlayarak, yazdığı yazılarda faşizme karşı birlik çağrısı yaptı. İKP'den Temsilciler Meclisi'ne seçilmesi üzerine Mayıs 1924'te milletvekili dokunulmazlığından yararlanarak İtalya'ya döndü. 1924-1926 arasında Komünistler'in parlamento grubu başkanlığını yaptı. 1926'da partininIII.Kongre'sindepartinin temel amaçlarından birinin işçi-köylü ittifakının sağlanması olduğunu söyledi. Partinin başkanlığına seçildiği bu kongrenin ardından kaleme aldığı *Questione Meridionale* ("Güney Sorunu") adlı kitabında, tarıma dayalı güney İtalya'da geri kalmışlığın nedenlerini, köylülüğün içinde bulunduğu koşulları irdeledi.

"Hapishane Defterleri"

8 Kasım 1926'da İKP'nin yasaklanışının ertesi günü milletvekili dokunulmazlığı hiçe sayılarak tutuklandı ve Ustica Adası'na sürüldü. 1928'de 20 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırıldı. Tutukluluğunun büyük bölümünü geçirdiği Turi di Bari Cezaevi'nin kötü koşulları ve uğradığı işkenceler nedeniyle sağlığı gittikçe bozuldu. Mussolini'ye yapılan baskılar sonucu Nisan 1937'de serbest bırakıldı, ancak birkaç gün sonra Roma'da kaldırıldığı bir hastanede öldü.

Gramsci cezaevinde kaldığı 11 yıl boyunca 2848 sayfa tutan 32 not defterine çeşitli konulardaki görüşlerini yazmıştı. Serbest bırakıldığı gün baldızı tarafından cezaevinden kaçırılan bu defterler *Quaderni dal carcera* ("Hapishane Defterleri") adıyla yayımlandı. Cezaevinden yakınlarına yazdığı mektuplar ise 1947'de *Lettere dal carcere* (Hapishane Mektupları) adıyla yayımlandıktan sonra İtalya'nın en büyük edebiyat ödülü olan Viareggio Ödülü'nü aldı.

İttifaklar sorunu

Gramsci'nin yazıları, 1914-1926 arasında işçi sınıfı mücadelesinin içinde olduğu yıllar ve 1926-1936 arasında cezaevinde geçirdiği yıllar olmak üzere iki dönemde incelenebilir. İlk yazılarında özellikle İtalya'nın faşizm öncesi kültürel ve siyasal durumuna eğilir. Kuramsal ve felsefi konulardan tiyatro ve edebiyat eleştirilerine, Torino'da toplumsal ve kültürel yaşamın özelliklerine değin çok geniş bir alanda düşüncelerini dile getirir.

1914-1926 arasındaki görüşleri

Tutukluluk öncesinde *Ordine Nuovo* dergisine yazdığı yazılarda hem katı uzlaşmazlığa, hem de reformizme karşı çıkarak devrimin ne mucizevi, ne de iradi bir olay olduğunu, tarihin genel gelişimi içinde zorunlu bir aşama olduğunu belirtmiştir. Rusya'daki devrim modelinden yola çıkarak Sovyetler'e benzer biçimde fabrika konseyleri kurulması önerisini geliştirmiştir. Tüm işçiler sendika ya da parti üyesi olsun olmasın demokratik yolla seçilen ve işleyen işçi örgütleriyle fabrikaların denetimini ele geçirecek, kendi siyasal ve kültürel kurumlarını yaratacaklardır. Proleter demokrasisinin uygulayacağı bu konseyler işçi hükümetlerinin ilk biçimi olacak, daha sonra kasabalar, bölgeler ve eyaletlere yayılarak sosyalist devletin yaratılmasında temel olacaktır.

Ağustos 1920'de Torino'da fabrikaların ele geçirilmesiyle başlayan işçi konseyleri hareketi çok kısa ömürlü olmuştur. Gramsci 1926'da deneyimin başarısızlığına ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede, devrimin nesnel koşullarının hazır olmasına karşın İSP'nin devrime öncülük etmedeki yetersizliği sonucu başarısızlığa uğranıldığını söylemiştir.

Gramsci 1926-1936 yıllarını kapsayan ikinci dönemde ise işçi sınıfı iktidarı, işçi-köylü ittifakı, aydınların rolü ve alt yapı-üst yapı ilişkileri üzerine çalışmıştır.Bu dönemin ürünü olan *Hapishane Defterleri* "Tarihsel Maddecilik ve Benedetto Croce'nin Felsefesi", "Aydınlar ve Kültürün Örgütlenişi", "Risorgimento", "Machiavelli, Politika ve Modern Devlet Üzerine", "Edebiyat ve Ulusal Yaşam", "Geçmiş ve Bugün" olmak üzere altı başlık altında toplanmıştır.

Gramsci'nin yazılarının tümünde göze çarpan temel özellik Marxizm'i dogmalardan uzak, yaratıcı biçimde ele alma çabasıdır. Croce'nin 1895-1900 arasında yazdığı *Tarihsel Maddecilik ve Marxist Ekonomi* adlı kitabına cevap niteliği taşıyan yazısında, Marxizm'in yalnızca bir "tarihsel yorumlama yöntemi" olarak değerlendirilmesine ya da basit bir iktisat kuralına indirgenmesine karşı çıkar. Gramsci için Marxizm yaşamın her alanını kapsayan bir dünya görüşüdür. Amacı, toplumda düşünsel ve ahlaki bir reform yaratmaktır. Kültür cephesi iktisadi ve siyasal cephenin zorunlu bir tamamlayıcısıdır. Bu alanda verilecek mücadeleyi kazanmanın önemi en az diğerleri kadar büyüktür. Marxizm'i evrensel bir dünya görüşü olarak ele almasının sonucu olarak kültür, bilim, dil, sanat, edebiyat, tiyatro, eğitim, vb. gibi çok çeşitli alanlarla ilgilenmiş, bunları hegemonya ve siyasi pratik konusundaki düşünceleriyle bütünsellik içinde ele almıştır.

Gramsci ele aldığı konulara ilişkin olarak Avrupa ve özellikle de İtalya tarihini karşılaştırmalı biçimde incelemiş, tarihsel deneyimlerden yola çıkarak geçmişle bugün arasında bir köprü kurmaya çalışmıştır.

Risorgimento (19.yy'da İtalya'da ulusal birlik için verilen mücadele) konusundaki incelemesinde, İtalya'da birliğin gerçekleşmesinden sonra devletin güçsüzleşmesinin, gerici yönelişlerinin, süregelen aksaklıkların nedenini araştırmış, ulusal birlik mücadelesi sırasında çözümsüz kalan ve hâlâ ülkenin iktisadi ve siyasi gelişmesini engelleyen tüm önemli sorunları ortaya dökmeye çalışmıştır. Risorgimento'yu, devrimci güçlerin kırsal kesimde yeniden örgütlenmeye gitmemeleri nedeniyle tamamlanmamış bir burjuva devrimi olarak nitelendirmiştir. Buradan yola çıkarak devrimci güçlerin köylülükle gerçekleştirdikleri, ittifakın sağlamlığına bağlı olarak ittifak içinde önder durumunda olan siyasi gücün başarılı olacağını belirtmiştir.

Machiavelli, "Politika ve Modern Devlet Üzerine" adlı yazısında ise devlet, parti, yönetenler ve yönetilenler üzerinde durmuş, "Machiavelli döneminde İtalyan devletinin kurucusu güçlü bir kral ya da prens olabilirdi" savından yola çıkarak, İtalya'da sosyalist devletin kurucusu, yani "modern prens"

ancak siyasi bir parti olabilir yargısına varmıştır.

Gramsci'nin en temel ilgi alanı Batı ülkelerinde sosyalizme geçiş koşullarını araştırmak olmuştur. Çarlık Rusyası ve benzeri Doğu toplumlarında baskı ve sindirmeye dayalı yönetimlerle, Batı toplumlarında kitlelerin onayına (*concencus*) dayalı ve sivil kurumların daha geniş özerkliğe sahip olduğu yönetim biçimini karşılaştırmış, her iki toplum türü için geçerli olan "politik toplum" ve "sivil toplum" ayrımını yapmıştır. Politik toplum devleti, sivil toplum ise toplumsal kurum ve kuruluşları içerir.

Doğu toplumlarında devlet toplumsal yaşamın tüm alanlarını, düşünceyi ve ideolojiyi baskı altında tutar, Batı toplumlarında ise demokratikleşmenin bir sonucu olarak ideoloji, sanat ve kültür, doğrudan devlet denetimi altında değildir; devlet karşısında güçlü kurumlar oluşabilmiştir. Buna ek olarak, Batı'da tek bir sınıfsal katmanın olağan koşullar altında yönetimi tek başına ele geçirmesi olanaklı değildir. Bu farklı sınıfsal katmanların ittifakı yoluyla gerçekleşir. Bir sınıf ya da sınıfsal katman yönetim içinde kendi hegemonyasını kurar.

Gramsci'ye göre Doğu ve Batı toplumları arasındaki bu farklılıklar devrim stratejisini saptama açısından da farklılıklar getirir. Politik toplumlarda, yani toplumun tüm hücrelerine el atmış bir devletin egemen olduğu Doğu toplumlarında, siyasi güçler karşı karşıya gelir; bu bir meydan savaşıdır. Sivil ve politik toplumların bir arada yaşadığı Batı'da ise taraflar arasında hegemonya mücadelesi vardır. Bu mücadele, mevzilerin kimi zaman kazanılıp kimi zaman yitirildiği uzun bir siper savaşına benzer.

Batı toplumlarında hegemonya müttefikler arasında uzlaşma yoluyla sağlandığından toplumda egemen olan sınıf bir blok görünümündedir. Gramsci bu iktidar bloğunu "eski tarihsel blok" olarak adlandırır. Bu blok karşısında işçi sınıfı da kendi müttefikleriyle bir blok kurmalıdır. Bunu da "yeni tarihsel blok" olarak adlandırır.

Batı toplumlarında iktidara ulaşmak isteyen sınıflar kendi dışlarında kalan sınıfları da ideolojik bir hegemonya altına alabilmelidirler. Siyasi iktidarın ideolojisinin benimsetilmesi konusunda aydınlara önemli görevler düşmektedir.

Gramsci'ye göre sınıf kavramından bağımsız bir aydınlar kategorisi olamaz. Aydınlar bilincinde olsunlar ya da olmasınlar, üretimde işlevi olan gruplardan birinin sözcüsüdürler. Gramsci aydınları "geleneksel aydınlar" ve "organik aydınlar" olarak ikiye ayırır. "Geleneksel aydınlar" sanayi ile birlikte gelişen ve yazgıları bu gelişmeye bağlı olan kentli aydınlarla, köy topluluklarına ve kapitalist düzenin harekete geçiremediği kentlerin küçük burjuvazisine bağlı aydınlardır. Bunlar geçimlerini sanatla, bilimle ya da kültürel işlerle uğraşarak sağlarlar. Hangi meslekten oldukları önem taşımayan "organik aydınlar" ise organik biçimde bağlı bulundukları sınıfın düşünce ve özlemlerini dile getirirler ve bu doğrultuda kitlelere yön verirler.

Aydınlar tarihsel bloğun bir parçasını oluştururlar ve alt yapıyla üst yapının birliğini sağlayan belirleyici etmendirler. Burjuva aydınları burjuva hegemonyasının sürdürülmesi için halka iktidar bloğunun düşüncelerini yayarken, işçi sınıfıyla organik bağları olan aydınların yeni tarihsel bloğun düşüncelerini sistemleştirmek, geliştirmek ve benimsetmek gibi görevleri vardır. ◄ *Sosyalizme geçiş koşulları*

Gramsci kitlelerin bir bütün içinde ilerlemelerini sağlayacak yeni tarihsel bloğun yaratılmasının ancak aydınlarla sıradan insanlar arasında kurulacak ilişkiyle olanaklı olduğunu savunmuştur. Marxist kuram ve pratik, ancak bu birlikle tam bir diyalektik bütünlüğe kavuşacaktır. Tek başına ele alındığında dünyayı kavrayıp yorumlamaya yarayan felsefe, bugünkü dünyayı daha güzel bir dünyaya dönüştürme yolunda verilen savaşla, yeni politikayla birleşmediği sürece amacına ulaşamaz.

Devrim iktidarın ele geçirilmesinden önce çok iyi hazırlanması gereken bir olaydır. Devrim sırasında işçi sınıfının yanında yer alacak diğer sınıfsal katmanların reformist eğilimlerini aşarak "yeni tarihsel blok" içinde yer almaları, yani ideolojik, kültürel ve siyasi olarak hegemonya kurmaya hazır olmaları, toplumun içine yayılarak yeni toplumsal düzenin belirleyicisi olan yeni dünya görüşünün yaratıcısı olabilmeleri siyasi pratikle mümkündür. *Devrim sorunu*

Sosyalist devrim iktidarın ele geçirilmesinden önce başlar, iktidar ele geçirildikten sonra da sürer. Bu süreç içinde yönlendirici güç partidir. İşçi sınıfının örgütü olan parti yalnızca iktidar mücadelesi için bir araç değildir, işçi sınıfının "kolektif beyni"dir. Yeni tarihsel bloğu kuracak olan parti, üyelerinin bilinç ve kültür düzeylerini sürekli yükseltecek bir özelliğe sahip olmalıdır.

Gramsci'nin ileri kapitalist ülkelerde ideoloji ve kültür sorunlarına ilişkin düşünceleri ve Batı'da sosyalizme geçişin kuramsal temellerinin oluşturulmasına katkısı açısından önemi büyüktür. Bu nedenle yapıtları güncelliğini korumakta ve üzerinde yoğun tartışmalar sürdürülmektedir. ◄ *Tarihsel bloklar*

• **YAPITLAR (başlıca):** *Lettere del carcere*, (ö.s.), 1947, (Hapisane Mektupları, 1966); *Quaderni del Carcere*, (ö.s.), 6 cilt, 1948-1951, ("Hapishane Defterleri"; Bazı bölümleri Felsefe ve Politika Sorunları, 1975 ve Modern Prens, 1984 adlarıyla çevrilmiştir); *L'Albero del riccio*, 1966, (Çocuklarıma Mektuplar, 1979).

• **KAYNAKLAR:** N.Auciello, *Socialismo ed Egemonia in Gramsci e Togliatti*, 1974; A.R.Buzzi, *La Teoria Politica de Antonio Gramsci*, 1969; A.Davidson, *Antonio Gramsci:Towards an Intellectual Biography*, 1977; E.Hobsbawm, "The Great Gramsci", *The New York Review of Books*, XXI (39-44), 1974; L.Maitan, *Attualità di Gramsci e Politica Comunista*, 1955; L.Salamini, *The Sociology of Political Praxis*, 1981; P.Togliatti, *Gramsci and Other Essays*, 1979.

• **BAKINIZ:** TOGLIATTI.

Aydınlar ◄

GRANDVILLE
(1803-1847)

Fransız, karikatürcü. Yarattığı gerçek dışı çizgi dünyası ile etkili bir toplumsal eleştiri oluşturmuştur.

15 Eylül 1803'te Nancy'de doğdu, 17 Mart 1847'de Paris'te öldü. Asıl adı Jean-Ignace-Isidore

Gérard'dır. Tiyatro ve güzel sanatlarla uğraşan bir aileden geliyordu. Resim yapmayı minyatür ressamı olan babasından öğrendi. İlk taşbaskıları (litografi) 1824'te Nancy'de yayımlandı. Grandville daha sonra Paris'e gitti. Burada tiyatro çevreleriyle ilişki kurdu. Tiyatro kostümlerinden oluşan ilk yapıtları 1826'da yayımlandı. 1829'da basılan *Les métamorphoses du jour* ("Günün Değişimleri") adlı yapıtı ünlenmesini sağladı.

1830 Devrimi'nden sonra çıkan *La Silhouette, La Caricature* ve *Le Charivari* gibi ilk gülmece dergilerinde siyasal içerikli karikatürleri yayımlandı. Ayrıca *L'Illustration* ve *Le Magasin Pittoresque* gibi dergilerde de siyasal olmayan karikatürleri basıldı. Yeni çıkan basın yasaları nedeniyle siyasal karikatürler çizmesi zorlaşınca 1835'ten sonra kitap resimlemeye yöneldi. 1840'tan sonra ise özel yaşamında zor günler geçirdi. Önce üç çocuğundan ikisini, 1842'de de eşini yitirdi. 1843'te yeniden evlendi. Bu arada başyapıtları sayılan *Scènes de la vie privée et publique des animaux* ("Hayvanların Özel ve Toplumsal Yaşamlarından Görünümler") ile *Un autre monde* ("Başka Bir Dünya") yayımlandı, bunu başka yapıtları da izledi. Ancak bu arada ilk evliliğinden olan son çocuğunun da ölümü onu çok sarstı. Boğazında ne olduğu anlaşılmayan bir hastalık belirdi. Davranış bozukluklarına yol açan bu rahatsızlık nedeniyle bir akıl hastanesine kaldırıldı, kısa bir süre sonra da orada öldü.

Grandville yapıtlarında düş ürünü yaratıklarla dolu bir dünya kurmuştur. Bunlar insan başlı hayvanlar, hayvan başlı insanlar, başı bir hayvandan, gövdesi bir başkasından alınmış yaratıklardır. Bu dünyada bitkiler gezinir, cansız nesneler canlanarak ötekilerin arasına karışır. Grandville bunları yaratırken maskeleriyle, kostümleriyle tiyatrodan esinlenmiştir. Biraz da dönemindeki sansürden kurtulmak için bu yola başvurmuştur. Nitekim hayvanların yaşamıyla ilgili yapıtını, içinde bulundukları çağın toplumsal ve siyasal bozukluklarını, hayvan öyküleri aracılığıyla eleştirmek isteyen yazarlarla birlikte oluşturmuştur. Bu yazarlar arasında La Fontaine'in yeniden canlandırdığı bir geleneği sürdüren, ancak adlarının bilinmesini istemeyen Balzac, Alfred ve Paul de Musset, Nodier, George Sand gibi ünlüler de vardır.

Grandville gerçek dışı dünyasını yansıtmak için, onu en ince ayrıntılarına dek veren gerçekçi bir çizim tekniği benimsemiş, biçim, oran ve derinlik bozma yöntemlerinden yararlanarak geçerli değer yargılarını alt üst eden görüntüler oluşturmuştur. Gülmecesi, çizimlerinin gülünçlüğüne değil, gerçek yaşamdaki insanları ve olayları anımsatmadaki çarpıcılığa dayanan, kara bir gülmecedir. Bu da karikatürlerini güçlü bir toplumsal eleştiriye dönüştürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Les métamorphoses du jour*, 1829, ("Günün Değişimleri"); *Voyage pour l'eternité* 1830, ("Sonsuzluğa Yolculuk"); *Scénes de la vie privée et publique des animaux*, 1840-1842, ("Hayvanların Özel ve Toplumsal Yaşamlarından Görünümler"); *Les petites misères de la vie humaine*, 1843, ("İnsanların Yaşamından Küçük Sefillikler"); *Un autre monde*, 1844, ("Başka Bir Dünya"); *Cent proverbes*, 1845, ("Yüz Atasözü"); *Jerôme Paturot*, 1846; *Les fleurs animées*, (ö.s.), 1847, ("Canlanan Bitkiler").

• **KAYNAKLAR:** S. Appelbaum, *Bizarreries and Fantasies of Grandville*, 1974; L.Garcin, *J.J.Grandville, Révolutionnaire et précurseur de l'art du mouvement*, 1970; *Grandville: Das gesammte Werk*, 2 cilt, 1969.

GRANIT, Ragnar
(1900)

Fin asıllı İsveçli nörofizyoloji bilgini. Renkli görmenin fizyolojisi üstüne araştırmalarıyla tanınmıştır.

Ragnar Arthur Granit 30 Ekim 1900'de Helsinki'de doğdu, 1922'de mezun olduğu Helsinki Üniversitesi'nde tıp eğitimi de gördü ve 1927'de mezun olduğu bu kurumda 1929-1937 arası öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1927-1929 arası ABD'de Pennsylvania Üniversitesi'nde göz fizyolojisi üstüne araştırmalar yapan Granit, 1932 ve 1938'de de iki kez ünlü nörofizyoloji bilgini Sherrington ile Oxford'da çalışmalar yaptı. 1940'ta İsveç'te Karolinska Institut'a geçerek, kendisi için kurulan Nörofizyoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi. 1960'ta Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçilen Granit, 1967'de görme fizyolojisi üstüne araştırmaları nedeniyle Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Hartline ve Wald ile paylaştı.

Granit nörofizyoloji alanında geniş kapsamlı çalışmalar yapmış olmakla birlikte, özellikle görme fizyolojisi ve kasların gerilimine ilişkin motor ve duyu mekanizmaları üstüne araştırmalarıyla tanınmıştır. 1920'lerin sonlarından başlayarak incelediği görme fizyolojisinde, mikroelektrot tekniğini geliştirerek, çok ince uçlu elektrotlarla ağtabakadaki (retina) hücrelerin elektrofizyolojik etkinliklerini ölçmeyi başardı. O güne değin ağtabakadaki biyokimyasal değişiklikler ön plana çıkarılırken, Granit, geliştirdiği tekniklerle ışığın ağtabakaya düşmesinden kaynaklanan sinirsel tepkilerin de incelenmesine olanak sağladı. Özellikle ışığın ağtabakadaki hücrelerde yalnızca uyarmaya değil, ketlemeye de (inhibisyon) yol açabileceğini bulmuş olması, duyu fizyolojisi araştırmalarında ketlemenin öneminin de yoğun bir biçimde araştırılmasına neden oldu.

Granit, ağtabakada ışığa çok genel tepki gösteren reseptör (alıcı) hücrelerin yanı sıra, ancak belirli dalga boyundaki ışıklara duyarlı hücrelerin varlığını da kanıtladı ve böylelikle Young'ın geliştirdiği renkli görmenin üç temel renge dayandığını (kırmızı, yeşil, mavi) ileri süren üç renk kuramında destek sağladı.

Granit kasılma sırasında kastaki gerilimi ölçen duyu reseptörlerini de incelemiş, kasılma, gevşeme sürecinde duyu ve motor mekanizmaları arasındaki etkileşimleri kas ve omurilik düzeyinde ayrıntılı bir biçimde araştırarak çeşitli kas patolojilerinin anlaşılması ve tedavisi bakımından yararlı bulgular elde etmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Sensory Mechanisms of the Retina*, 1947, ("Ağtabakanın Duyu Mekanizmaları").

• **BAKINIZ:** HARTLINE, WALD, T.YOUNG.

GRANİT, Yalçın
(1932)

Türk basketbolcu ve basketbol antrenörü. 1949-1957 arasında milli basketbol takımında yer almıştır.

12 Eylül 1932'de İstanbul'da doğdu. Basketbola, öğrenimini yaptığı Darüşşafaka Lisesi'nde başladı. 1948'de Galatasaray takımına girdi. Kısa zamanda büyük bir başarı gösterdi. Türkiye'nin en başarılı basketbolcularından biri olarak tanındı. 1949'da milli basketbol takımına seçildi. Basketbolu bıraktığı 1957 yılına kadar milli formayı giydi. 1955'te yükseköğrenim yapmak için Fransa'ya gitti, orada bir süre Racing Club de Paris takımında oynadı. Avrupa'nın en iyi basketbolcularından biri olarak adını duyurdu. Başarılı basketbol yaşamında 68 kez Türk milli basketbol takımında yer aldı, 16 kez milli takım kaptanlığını yaptı ve milli takıma 896 sayı kazandırdı. Basketbolu bıraktıktan sonra Galatasaray ve Eczacıbaşı takımlarıyla Türk milli basketbol takımında uzun yıllar antrenörlük yaptı.

GRANOVSKİ, Timofey Nikolayeviç
(1813-1855)

Rus, tarihçi ve düşünür. Rusya'da Orta Çağ tarihinin öğrenilmesine katkıda bulunmuştur.

9 Mart 1813'te Orel'de doğdu, 4 Ekim 1855'te Moskova'da öldü. Soylu bir ailenin oğludur. 1835'te Petersburg Üniversitesi'nin hukuk bölümünü bitirdi. 1837-1839 arasında Berlin Üniversitesi'nde Hegel felsefesi üzerinde çalıştı. Ranke, Savigny ve Ritter'den etkilendi. 1839'da Rusya'ya döndükten sonra Moskova Üniversitesi genel tarih kürsüsüne profesör olarak atanan Granovski ölünceye değin bu görevde kaldı.

Granovski Hegelci diyalektiği tarih biliminin yöntemi olarak kullanmıştır. Tarihin bir düzen içinde ilerlediği düşüncesinden yola çıkarak, bu ilerlemenin düşüncelerin gelişerek yayılmasıyla ve insanların ahlaki açıdan mükemmelleşmesiyle sağlanacağını savunarak idealist bir yaklaşım benimser. Granovski'ye göre, tarih incelenirken olgulardan yola çıkılmalı ve olgular genelleştirilmelidir. Tarihsel süreçlerin kişilerin iradesi ile açıklanması yanlıştır, yapılması gereken toplumsal yapıların incelenmesidir. Granovski Orta Çağ Batı Avrupa tarihi konusunda uzmanlaşmış, Moskova Üniversitesi'nde verdiği derslerle Rusya'da Orta Çağ Avrupa tarihinin öğrenilmesine katkıda bulunmuştur. Rusya'nın kendine özgü bir gelişme biçimi olduğunu savunan Panislavistler'e karşı, Batılılaşma akımının yanında yer almış, derslerinde Rusya ile Batı Avrupa'nın ortak tarihi üzerinde durmuştur. Milliyetçiliğe ve ırkçılığa karşı çıkmış, ancak İslavlık'ın tarihsel rolünün ve Doğu halklarının yaşamlarının incelenmesinin önemini vurgulamıştır.

Rusya'da serfliğin kaldırılması gerektiğine inanan Granovski toplumsal çelişkilerin zora başvurmadan çözülmesi için devletin önlemler almasını istemiş; mutlakiyete karşı çıkarak anayasal devlet yapısı üzerinde çalışmalar yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Granovski i ego Perepiska* (ö.s.), A.Stankeviç (der.), (2.basım), 1897, ("Granovski'nin Yazışmaları"); *Polnoye Sobraniye Socineniy*, (ö.s.), 1905, ("Tüm Yapıtlar"); *Lektsii po istorii pozdnego srednevekov'ia*, (ö.s.), 1971, ("Orta Çağ Tarihi Üzerine Dersler").

GRANT, Cary
(1904)

İngiliz asıllı ABD'li sinema oyuncusu. Hollywood'un romantik yıldızları arasında en ünlülerindendir.

18 Ocak 1904'te Bristol'de doğdu. Çocukluğu yoksulluk içinde geçti. On üç yaşında evden kaçarak gezgin bir akrobat grubuna katıldı. Dansör ve şarkıcı olarak çalıştığı bu grupla birlikte ABD turnesine çıktı. New York'a geldiklerinde, orada kalmaya karar verdi. Bir süre geçici işlerde çalıştıktan sonra 1923'te İngiltere'ye döndü ve müzikal güldürülerde rol almaya başladı. Burada Arthur Hammerstein'ın ilgisini çekerek, ABD'ye çağrıldı. Broadway'de çeşitli müzikal ve operetlerde oynadı. Hollywood'a geçerek, filmlerde küçük roller üstlendi. İlk önemli rolünü von Sternberg'in *Blonde Venus* ("Sarışın Venüs") filminde oynadı. 1937'den sonra yaptığı filmlerle gerçek kimliğini buldu. Beyazperdedeki yerini, sinemayı bırakmaya karar verdiği 1966'ya değin korumayı başardı. Daha sonra bir kozmetik firmasının yöneticiliğini üstlendi. 1970'te sinemadaki hizmetlerinden ötürü kendisine özel bir Oscar Ödülü verildi.

Cary Grant, tüm sinema çalışmaları sırasında en çok güldürüleri ile başarı kazandı. Bu filmlerde genellikle zeki, sevimli, kültürlü bir kahramanı canlandırdı ve ABD sinemasının, tüm dünyada da sevilen oyuncularından biri oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Blonde Venus*, 1932, ("Sarışın Venüs"); *Alice in the Wonderland*, 1933, ("Alice Harikalar Diyarında"); *Gunda Din*, 1939, (Fedailer Alayı); *Only Angels Have Wings*, 1939, ("Yalnız Melekler Kanatlı Olur"); *Arsenic and Old Lace*, 1944, (Arsenik Kurbanları); *Notorius*, 1946, (Aşktan da Üstün); *The Bishop's Wife*, 1947, (Bir Meleğin Aşkı); *Monkey Business*, 1952, (Maymun Aklı/Tehlikeli Oyun); *To Catch a Thief*, 1955, (Kelepçeli Âşık); *North by Northwest*, 1959, (Gizli Teşkilat); *Charade*, 1963, (Öldüren Şüphe/Saklambaç); *Walk Don't Run*, 1966, (Tokyo Maceraları).

GRANT, Ulysses S.
(1822-1885)

ABD'li komutan ve devlet adamı. Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey ordularını yönetmiş, 1869-1877 arasında iki dönem başkanlık yapmıştır.

27 Nisan 1822'de Ohio Eyaleti'nin Point Pleasant kentinde doğdu, 23 Temmuz 1885'te New York'ta Mount McGregor'da öldü. Babası bir deri işletmesi sahibiydi. Yerel okullarda öğrenim gördü. 1839'da babasının sağladığı ilişkilerle West Point'teki Birleşik Devletler Askeri Akademisi'ne girdi. 1843'te teğmen rütbesiyle okulu bitirdi. 1846-1848 arasında Meksika-ABD savaşına katıldı. Savaş boyunca bir yandan askeri deneyimini artırırken, diğer yandan ileride Güney ordularına komuta edecek subayları tanıma olanağı buldu. Savaşın sonunda yüzbaşı oldu.

1854'te üstleriyle anlaşmazlığa düşerek ordudan ayrıldı. Missouri'ye dönerek ailesiyle birlikte çiftçilik yapmaya başladı. Bir süre sonra çiftçiliği bırakarak hiçbiri başarıya ulaşmayan çeşitli işler denedi. Sonunda Illinois Eyaleti'nde Galena'da babasının deri işletmesinde çalışmaya başladı. Bu yıllarda, ABD Kongresi'nde Güney Eyaletleri'nin temsilcileriyle Kuzey'in temsilcileri arasında alınan iktisadi kararlar ve kölelik konusunda yoğunlaşan görüş ayrılıkları keskinleşmekteydi. 1860'taki başkanlık seçimlerini Cumhuriyetçi Parti'den Abraham Lincoln'ün kazanması Güney-Kuzey ilişkileri açısından bir dönüm noktası oldu. Güney Carolina Aralık 1860'ta Birleşik Devletler'den ayrıldığını açıkladı. Şubat 1861'de 11 Güney Eyaleti Jefferson Davis başkanlığında Amerika Konfedere Devletleri'ni kurdular.

Kuzey'in zaferi

İç Savaş'a katılması

Abraham Lincoln, hızla yaklaşan iç savaş tehlikesi karşısında Kuzey'in yanında savaşacak gönüllüleri göreve çağırınca Grant, Galena'da gönüllü toplama, silahlandırma ve eğitme işini üstlendi ve topladığı gönüllülerle birlikte Springfield'e gitti. Illinois Eyaleti valisi tarafından daha sonra 21.Illinois Gönüllüleri olarak adlandırılan düzensiz alaya komutan olarak atandı. Kısa zamanda sıkı bir disiplin altında eğittiği alayla birlikte Missouri'ye hareket etti. Tuğgeneral rütbesiyle Güney Missouri bölgesi komutanlığına getirildi.

Grant, Belmont'ta başarısızlıkla sonuçlanan bir çatışmadan sonra, Şubat 1862'de Henry ve Donelson kalelerini teslim aldı. Kuzey'in ilk başarılarından biri olan bu zafer, bir yandan Tennessee bölgesini Kuzey ordularına açarken, öte yandan Grant'ın adının ülke çapında duyulmasını sağladı. Grant Ekim 1862'de Konfedere Devletler'in Mississippi nehri üzerindeki ana savunma bölgesi olan Vicksburg'a karşı harekete geçti. Ona destek olmak üzere Mississippi boyunca güneye ilerleyen General Sherman'ın birliklerinin Chikasaw Bayou'da ağır kayıplara uğrayarak geri çekilmesi nedeniyle güç durumda kaldı. Buna karşın hazırlıklarını sürdürdü. Çevredeki stratejik noktaları ele geçirdikten sonra Vicksburg'u kuşattı ve 4 Temmuz 1863'te kenti 30.000 askeriyle birlikte teslim aldı. Savaş açısından bir dönüm noktası oluşturan bu zafer, bir yandan Güney ordusunun önemli bir bölümünü savaş dışı bırakırken, öte yandan Mississippi'nin batısındaki Güney Eyaletleri'nin Konfederasyon'un diğer eyaletleriyle bağlantısını kesti.

Ulysses Simpson Grant

24 Kasım1863'te Chattanooga'da General Bragg'a bağlı Güney birliklerini yenen Grant, Lincoln tarafından Washington'a çağrıldı ve korgeneral rütbesiyle tüm Kuzey ordularının başkomutanlığına getirildi. Kuzey orduları onun önderliğinde ilk kez uyumlu ve toplu bir saldırı planına kavuştular. Grant, 1864 baharında General Lee komutasındaki Güney ordularına karşı bir dizi saldırı başlattı. Her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği bu savaşlarda, Lee'yi bozguna uğratamamasına karşın, onu Konfederasyon'un başkenti Richmond'un yakınındaki Petersburg kentine geri çekilmeye zorladı. Haziran 1864'te kuşattığı Petersburg'u Nisan 1865'te ele geçirdi ve batıya yönelen Lee'nin yolunu kesti. Lee, 9 Nisan 1865'te Virginia'da Grant'a teslim oldu.

Lincoln'ün İç Savaş bittikten birkaç gün sonra öldürülmesi üzerine Andrew Johnson başkan oldu. Johnson, Güney'in savaş sonrası yeniden inşası için ılımlı bir program benimsedi. Bu nedenle, Güney'in imarı ve siyah kölelerin serbest bırakılarak beyazlarla eşit haklar tanınması konusunda köklü önlemlerden yana olan ve kongre içinde önemli bir güce sahip olan Cumhuriyetçi Parti ile arası açıldı. 1850'de kurulan Cumhuriyetçi Parti, Amerikan sanayicilerinin istemlerinin sözcülüğünü yaparak güçlenmiş, ağırlıklı olarak Radikal Cumhuriyetçiler tarafından savunulan köleliğe karşı görüşleri nedeniyle de halk arasında destek bulmuştu. Cumhuriyetçi Parti 1866 Kongre seçimlerinde çoğunluğu sağladıktan sonra, başkanın vetosuna karşın çeşitli yasaları yürürlüğe koymaya başladı. 1867'de Yeniden İnşa Yasası Kongre tarafından benimsendi. Ardından, başkanın bir yıl önce

Birleşik Devletler ordusu başkomutanlığına atanmış olan Grant'ın onayı olmadan askeri kararlar alması, diğer bir yasayla da senatonun onayı olmadan devlet memurlarının görevini değiştirmesi engellendi. Johnson, buna tepki olarak savaş bakanı Edwin Stanton'u görevinden alarak yerine Grant'ı bakan yaptı. Ancak Cumhuriyetçiler'le başkan arasındaki çekişmeye alet edildiğini düşünen Grant, kısa bir süre sonra istifa etti. Bu olaydan sonra Johnson'la ilişkileri bozuldu ve Cumhuriyetçi Parti'ye yakınlık duymaya başladı.

Cumhuriyetçi Parti 1868'de, halk arasında savaş kahramanı olarak tanınan ve sevilen Grant'ı başkan adayı olarak gösterdi. Yüksek gümrük duvarlarıyla koruma isteyen sanayiciler, savaş sırasında alınan borçların faizlerinin altınla ödenmesini isteyen hisse senedi sahipleri ve toprak bağışı isteyen demiryolu yapımcıları Grant'ın seçim kampanyasını desteklediler. Grant'ın 1869 seçimlerini kazanarak başkan olması, bu istekleri gerçekleştirecek yasal düzenlemelerin yapılabilmesi açısından önemli bir adım oldu. Hiçbir siyasi deneyimi olmayan Grant, başkanlığı sırasında bütünüyle Cumhuriyetçi Parti'nin izlediği siyasete bağımlı kaldı. 1872 başkanlık seçimlerinde yeniden Cumhuriyetçi Parti'den aday oldu ve büyük bir çoğunlukla başkan seçildi.

Devlet başkanı seçilmesi

Grant'ın başkan seçildikten sonra onayladığı ilk yasayla, savaş sırasında yapılan harcamaları karşılamak için basılan ve sürekli değer yitiren kâğıt paranın basımı durduruldu. Dolaşımdaki paranın bir bölümünün piyasadan çekilmesi, kalanının ise altına bağlanması kararı alındı. Sanayicilerin istedikleri para istikrarının sağlanmasını amaçlayan bu uygulamayla aynı zamanda savaş sırasında devlet tahvili satın alan kişiler, faizlerin altınla ödenmesi yoluyla ödüllendirilmiş oldu. Devlet tahvilleri üzerine spekülasyon yapan birçok kişi zengin olurken uzun vadeli borç kullanan ve ucuz parayla aldıkları borçları altınla ödemek zorunda bırakılan çiftçiler güç durumda kaldı.

Grant'ın yönetimi sırasında hızla tekelleşen sanayi kesimi, çeşitli ayrıcalıklar elde etmek için Kongre üyelerine rüşvet vermek, işçileri baskı altında tutmak için silahlı adam beslemek, casusluk yoluyla rakiplerinin gelişmelerini izlemek gibi her türlü saldırgan ve yasa dışı yönteme başvuruyordu. Union Pacific Demiryolu Şirketi'nin Kongre üyelerine verdiği yüz binlerce dolarlık rüşvetler, bir viski şebekesinin vergi kaçakçılığına hükümet üyelerinin adının karışması, devlet ihalelerinin bakanlar tarafından para karşılığı satılması, Grant'ın Amerikan İç Savaşı sırasında kazandığı saygınlığa gölge düşüren olaylar oldu. ABD tarihinde "Yaldızlı Dönem" olarak anılan, çelik sanayicisi A.Carnegie'nin, petrol zengini Rockefeller'in, bankacı Jay Gould'un ve benzerlerinin hiç yoktan varolan iş adamları olarak efsaneleştiği bu yıllar, aynı zamanda "Haydut İş Adamları Dönemi" olarak da anıldı.

Grant'ın başkanlığı döneminde, serbest bırakılan zenci kölelere beyazlarla eşit haklar tanınması doğrultusunda çıkarılan yasalar, Güney Eyaletleri'nde yaşama geçirilemedi. Zencileri toplumsal ve siyasi yaşamın dışında tutmak için şiddet eylemlerine girişen ırkçı Ku Klux Klan örgütü eylemlerini sürdürdü.

1874 seçimlerinde Demokratik Parti İç Savaş'tan beri ilk kez Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu sağladı, 1877'de başkanlık süresi sona eren Grant'ın son yılları yoksulluk içinde geçti. Mount McGregor'da gırtlak kanserinden yatarken yazdığı ve daha sonra dostu Mark Twain tarafından basılan anıları askeri tarih açısından değerli bir belge olarak kabul edilmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Personal Memoirs*, 2 cilt, 1885-1886, ("Kişisel Anılar").
- **KAYNAKLAR:** B.Catton, *U.S.Grant and the American Military Tradition*, 1954; W.Hessettine, *Ulysses S. Grant, Politician*, 1935; K.P.Williams, *Lincoln Finds a General*, cilt 3-5, 1952-1959.
- **BAKINIZ:** CARNEGIE, R.LEE, LINCOLN, ROCKEFELLER.

GRANVILLE-BARKER, Harley
(1877-1946)

İngiliz tiyatro oyuncusu, yönetmen ve eleştirmen. İngiliz ulusal tiyatrosunun oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

İktisat politikası

25 Kasım 1877'de Londra'da doğdu, 31 Ağustos 1946'da Paris'te öldü. İlköğrenimini özel öğretmenlerle yaptı. On üç yaşında sahneye çıktı. On altı yaşında ilk oyununu yazdı. 1897'de Berte Thomas ile birlikte yazdığı *The Weather Hen* ("Hava Tavuğu") profesyonel bir tiyatro grubu tarafından oynandı. Sonraki dokuz yıl boyunca gezici tiyatro gruplarıyla çalıştı. 1899'da yazdığı ilk önemli oyunu *The Marrying of Ann Leete* ("Ann Leete'in Evlenmesi") bu sırada sahnelendi. 1904'te Court Theatre'ın yönetiminde görev aldı. Kendi oyunlarının yanı sıra Ibsen, Maeterlinck, Galsworthy, Mansfield ve Shaw'un yapıtlarının da sahnelenmesini sağlayarak adını duyurdu. 1910'da oyunculuğu bıraktı. 1912'de Savoy'da gerçekleştirdiği *The Winter's Tale* (Kış Masalı) ve *Twelfth Night*'taki (On İkinci Gece) yorumları, Shakespeare oyunları geleneğinde önemli yenilikler olarak nitelendi. II.Dünya Savaşı sırasında bulunduğu Paris kenti, Almanlar tarafından işgal edilince 1940'ta İspanya'ya, sonra da ABD'ye geçti, savaş bitince Paris'e geri döndü ve ölümüne değin burada kaldı.

Granville-Barker, İngiliz tiyatrosunda oyuncu, yönetmen ve eleştirmen olarak özel bir yer edinmiştir. Bazı İngiliz oyun yazarlarının etkisinde kalmış, Shaw gibi düşünce oyunları yazmış, Galsworthy gibi toplumsal sorunlara eğilmiştir. Onu çağdaşlarından ayıran en önemli özellik iç harekete verdiği önemdir. Bu iç hareketi, kişilerin kendi yönelimlerini sorguladığı ahlaksal ya da ruhsal bir savaşım olarak tanımlar. Yapıtlarında gerçek kişileri abartmadan, saptırmadan ortaya koymuştur. Oyunlarındaki diyaloglar çok başarılıdır. Kişileri, neredeyse müzikal denilebilecek bir dille konuşur. Kimi eleştirmenlerce döneminin en iyi oyun yazarı olarak kabul edilmişse de, yapıtları sahnede çok büyük bir başarı sağlayamamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Family of The Olroyds*, 1895, ("Olroyd Ailesi"); *The Weather Hen or Invertabrata* (B.Thomas ile), 1897, ("Hava Tavuğu ya da Invertabrata"); *The Marrying of Ann Leete*, 1902, ("Ann Leete'in Evlenmesi"); *The Voysey Inheritance*, 1905, ("Voysey'in Mirası"); *The Madras House*, 1910; *Farewell to The Theatre*, 1916, ("Elveda Tiyatro"); *A Hundred Years Old*, 1927, ("Yüz Yaşında"); *Love Passes By*, 1932, ("Aşk Gelir Geçer").

GRASS, Günter
(1927)

Alman, yazar ve grafikçi. II.Dünya Savaşı sonrası kuşağının en önemli roman yazarlarındandır.

16 Ekim 1927'de şimdi Polonya'da bulunan Danzig'de doğdu. Çocukluğunda, Naziler'in oluşturduğu Hitler Gençliği (Hitlerjugend) adlı kuruluşa katılmak zorunda kaldı. 1944'te asker oldu. 1946'da ABD askerlerine tutsak düştü. Savaşı izleyen yıllarda maden işçiliği, taş oymacılığı ve caz orkestrasında müzikçilik yaptı. Daha sonra Düsseldorf ve Berlin Güzel Sanatlar akademilerinin heykel bölümlerinde okudu; bu arada Batı Berlin'de ünlü heykelci Karl Hartung'un öğrencisi oldu. 1956-1960 arasında Paris'te yaşadı, yazar, ressam ve grafikçi olarak çalıştı. Daha sonra Batı Berlin'e yerleşti.

İlk kez 1955'te, Stuttgart Radyosu'nun açtığı bir şiir yarışmasında aldığı ödülle tanındı. *Blechtrommel* (Teneke Trampet) adlı romanı dünyanın birçok diline çevrildi, 1962'de Fransa'da En İyi Yabancı Roman Ödülü'nü kazandı, filme çekildi.

Şiirleri sözcük oyunlarıyla dolu, yergici ve yer yer soyuttur. Şiir kitaplarını kendi yaptığı grafiklerle süslemiştir. Oyunları Ionesco'nun Uyumsuz tiyatrosu doğrultusunda kaba komediler ve farslardır. Yalnız *Die Plebejer proben den Aufstand* konu ve tür olarak öteki oyunlarından değişiktir. DAC'daki 1953 işçi ayaklanmasında yazar olarak Brecht'in rolünü tartışan oyunu fazla ilgi uyandırmamıştır.

Grass'ı dünya ölçüsünde üne kavuşturan 1959'da yazdığı *Teneke Trampet*'tir. Bu yapıtın yarıkısı, tüm edebiyat çevrelerinde romanın adını, yazarının adıyla özdeşleştirecek kadar büyük olmuştur. *Teneke Trampet*, bir uzun öykü olan *Katz und Maus* ("Kedi ile Fare") ve 1963'te yazdığı romanı *Hundejahre* ("Köpek Yılları") ile birlikte "Danzig Üçlemesi"ni oluşturur. Her üçünün ortak özellikleri, II.Dünya Savaşı yıllarında ve Danzig'de geçmeleridir. Dış mahalleleriyle birlikte anlatılan Danzig kenti bu yapıtlarla, Dublin, Berlin ve New York gibi 20.yy edebiyatında önemli yer tutan büyük kentler arasına girmiştir. *Teneke Trampet* pikaresk roman geleneğinin çağdaş örneklerinden biri olmasının yanı sıra, Grass'ın acımasız açıksözlülüğü, grotesk anlatımı, en iğrenç olayları bile gerçekçi bir biçimde yansıtması ve sert toplumsal eleştirisiyle 20.yy Alman edebiyatının en çarpıcı romanı niteliğini kazanmıştır. Ancak yapıtı açık saçık olmakla suçlayan eleştirmenler de vardır. Grass açık saçıklığın sınırlarını zorlayan anlatımını son romanı *Butt*'ta da sürdürmüştür.

Grass, edebiyatın yanı sıra yoğun biçimde politikayla da uğraşmış, Willy Brandt ve Sosyal Demokrat Parti'den (SPD) yana olmuştur.

Günümüz toplumunun bazı kurumlarını yeren konuşmaları ve başkaldırı yazılarıyla Almanya içinde büyük ün yapmıştır. Bu arada Kilise'yi de eleştirmiş, Doğu ve Batı Almanya'daki adaletsizliklere karşı çıkmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): **Oyun:** *Onkel, Onkel*, 1957, ("Amca, Amca"); *Die bösen Köche*, 1957, ("Kötü Niyetli Ahçılar"); *Noch zehn Minuten bis Buffalo*, 1957, (On Dakka Sonra Buffalo); Hochwasser, 1957, ("Sel"); *Die Plebejer proben den Aufstand*, 1965. **Şiir:** *Die Vorzüge der Windhühner*, 1956, ("Rüzgâr Gülünün Yararları"), *Gleisdreieck*, 1960, ("Tren Makası"); *Ausgefragt*, ("Soruşturuldu"). **Roman:** *Blechtrommel*, 1959, (Teneke Trampet); *Hundejahre*, 1963, ("Köpek Yılları"); *Örtlich betäubt*, 1969, ("Lokal Uyuşturma"); *Aus dem Tagebuch einer Schnecke*, 1972, ("Bir Sümüklüböceğin Güncesinden"); *Butt*, 1977. **Uzun Öykü:** *Katz und Maus*, 1961, ("Kedi ile Fare").

• KAYNAKLAR: G.Aytaç, *Çağdaş Alman Edebiyatı Tarihi*, 1983; G.Cepl-Kaufmann, *Günter Grass. Eine Analyse des Gesamtwerkes unter dem Aspekt von Literatur und Politik*, 1975; W.J.Schwarz, *Der Erzähler Günter Grass*, 1969, K.L.Tank, *Günter Grass*, 1965.

• BAKINIZ: CERVANTES.

GRASSET, Eugène
(1845-1917)

Fransız mimar, afişçi ve mobilya tasarımcısı. Yapıtlarıyla dekorasyon alanına birçok yenilik getirmiştir.

Lozan'da doğdu, 1917'de öldü. Bir oyma ustasının oğluydu. Mimarlık öğreniminden sonra Mısır'a gitti, Mısır sanatını inceledi. Bir süre sonra parası bitince İsviçre'ye döndü. 1871'de Paris'e yerleşerek kumaş ve duvar kâğıdı desenleri çizmeye başladı. G.Doré'nin kitap resimlerinden, Viollet le-Duc'ün Orta Çağ'a ilişkin yorumlarından ve o dönemde çok gözde olan Japon albümlerinden etkilenerek yazdığı *Histoire des quatre fils Aymon* ("Dört Aymon Oğlunun Öyküsü") adlı yapıtını 1883'te yayımladı. Sonradan Yeni Sanat (Art-Nouveau) adını alacak olan sanat akımına ilişkin ilk araştırmaları içermesi açısından önemli olan bu yapıtıyla büyük ün kazandı. 1880-1885 arasında Louis Gillot'nun fotoğraf atölyesinin iç düzenlemesini yaptı. 1892'de afiş çalışmalarını sergiledi. Birçok kez Brüksel'deki Libre Esthétique'in (Özgür Estetik) toplantılarına çağrıldı. Daha sonra École de Dessin de Paris adlı tasarım okulunun müdürlüğüne getirildi.

Aynı zamanda iyi bir botanikçi olan Grasset 1897'de bitkiler ve bitkilerle yapılan süslemeler konusunda bir de kitap yazdı. Bunun yanında özellikle dinsel konulu vitrayları, seramikleri ve mobilya tasarımlarıyla dekorasyon alanına birçok yenilik getirdi.

• YAPITLAR (başlıca): *Histoire des quatre fils Aymon*, 1883, ("Dört Aymon Oğlunun Öyküsü"); *Mürekkep Afişi*, 1892; *La plante et ses applications ornementales*,

1897, ("Bitkiyle Süsleme Uygulamaları"); *Méthode de composition ornementale*, 1905, ("Süsleme Düzenleme Yöntemi").

GRASSI, Giovanni Battista
(1854-1925)

İtalyan, hekim. Sıtma hastalığı üstüne araştırmalarıyla tanınmıştır.

27 Mart 1854'te Rovellasca'da doğdu, 4 Mayıs 1925'te Roma'da öldü. 1872-1878 arası Pavia Üniversitesi'nde tıp okudu. Daha sonra Heidelberg Üniversitesi'nde zooloji ve anatomi konularında çalışmalar yapan Grassi, 1883'te Catania Üniversitesi'nde zooloji ve karşılaştırmalı anatomi profesörlüğüne atandı. 1895'te gittiği Roma Üniversitesi'nin karşılaştırmalı anatomi kürsüsünde araştırmalarını ölünceye değin sürdürdü.

Bir hekim ve anatomi bilgini olarak da önemli çalışmaları bulunan Grassi, daha çok entomoloji (böcek bilimi) ve parazitoloji konularındaki araştırmalarıyla tanınmıştır. Kanatlı karıncalar ve arılar üstüne araştırmalar yapan, amipli dizanteri ve barsak solucanlarına ilişkin çalışmalarıyla klinik açıdan değerli gözlemlerde bulunan Grassi, birçok parazit yumurtasının sinekler aracılığıyla taşındığını saptadı ve 1880'lerde sineklerle savaş kampanyası başlattı.

Parazitolojiye ilişkin en önemli çalışmalarını sıtmaya neden olan parazitler üstüne yapan Grassi, sıtma üstüne ilk gözlemleri sonucu, 1890'da, bir yıl önce bulunan sıtma paraziti *Plasmodium falciparum*'dan daha az tehlikeli bir ikinci tür sıtma asalağı olan *Plasmodium vivax*'ı buldu. 1892'de de kuşlarda sıtmaya neden olan benzer bir asalağı tanımladı. Gözlemleri sonucu sıtma hastalığını sivrisineklerin taşıdığı sonucuna vardı ve 1898'de hastalığın, *Anofel* cinsi sivrisineğin dişisi aracılığıyla bulaştığını deneylerle gösterdi. Bu sivrisineklerin parazitin sporla çoğaldığı dönemde konakçı olabildiğini, böylelikle hastalıklı kişilerden aldıkları paraziti sağlıklı kişilere bulaştırdığını saptayan Grassi, sıtmanın yaygın olduğu bölgelerde oturanların paraziti öldürücü niteliği bulunan kinin alarak, sivrisineklerin de kimyasal yöntemlerle yok edilmesiyle hastalığın önleneceğini vurguladı ve sıtma savaş konusunda önemli çalışmalar yaptı.

• BAKINIZ: GOLGI, LAVERAN, R.ROSS.

GRASSMANN, Hermann Günther
(1809-1877)

Alman matematik bilgini. Vektör cebirinin ve çağdaş cebirin kurucularındandır.

15 Nisan 1809'da, Stettin'de (Polonya'da Szczecin) kentinde doğdu, 26 Eylül 1877'de aynı kentte öldü. 1831'de Stettin'deki Gymnasium'da ders vermeye başladı. 1834'te Berlin'deki sanayi okulunda görev aldıysa da iki yıl sonra Stettin'deki eski görevine döndü ve yaşamının sonuna değin burada kaldı. Matematiğin yanı sıra fizik, dilbilim, bitkibilim ve halkbilimi de içeren çok geniş bir ilgi alanına sahip olan Grassmann, yaşamının son on beş yılında dilbilimi çalışmalarına ağırlık verdi ve bugün bile kullanılan bir Sanskritçe sözlük olan *Wörterbuch zum Rigveda*'yı ("Rigveda Sözlüğü") Almanca'ya kazandırdı.

Grassmann, İrlandalı matematikçi Hamilton ile eş zamanlı olarak, uygulanabilirlikle sınırlanmamış soyut bir vektör uzayı düşüncesini geliştirmiştir. Hamilton 1830'ların sonlarında üç boyutlu uzaydaki dönmelere karşı gelen bir cebirsel anlatım bulmaya çalışmış ve matematikte o güne değin en yaygın inançlardan biri olan "her sistemin cisim postülalarına uyması gerektiği" görüşünü terkederek, değişme özelliği olmayan yeni bir cebirsel sistem kurmayı başarmıştı. Geometrik büyüklüklerin cebirsel simgelerle gösterildiği bu sistemin öğelerine dördey (kuvaterniyon) ve kurama da dördeyler kuramı adı verilmişti.

Aynı amaca yönelik çalışmalarını Hamilton'dan bağımsız olarak sürdüren Grassmann, *n*-boyutlu uzayda geçerli ve çok çeşitli çarpma tanımlarına elverişli bir kuram geliştirdi. 1844'te *Die lineale Ausdehnungslehre, ein neuer Zweig der Mathematik* ("Doğrusal Genişleme Kuramı, Yeni Bir Matematik Dalı") başlığıyla yayımlanan bu kuram Hamilton'ın dördeyler kuramından daha kapsamlıydı. Koordinat geometrisine oranla daha geniş olanaklar taşıyan yüksek hesabı vektörlere uygulayan Grassmann, verilen uzayların alt uzaylarına karşı gelen gösterimler bulmayı ve katmanlı uzayların nokta gönderimlerini tanımlamayı da başardı.

Grassmann'ın vektör cebirine katkıları Hamilton ve simgesel cebirin kurucusu George Boole ile birlikte çağdaş cebirin kurucularından biri olarak anılmasını sağlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Die lineale Ausdehnungslehre, ein neuer Zweig der Mathematik*, 1844, ("Doğrusal Genişleme Kuramı, Yeni Bir Matematik Dalı").

• BAKINIZ: W.HAMILTON, LEIBNIZ.

GRATRY, Auguste
(1805-1872)

Fransız, matematikçi ve tanrıbilimci. Tanrıbilim sorunlarının çözülmesinde matematik ilkelerinden yararlanma gereğini savunmuştur.

30 Mart 1805'te Lille'de doğdu, 7 Şubat 1872'de Montreux'de öldü. Çocukluğunun ilk dönemi subay olan babasının görevli bulunduğu Almanya'da geçti. Bu sırada, Fransa'nın yenilgiye uğraması üzerine ülkesine dönerek önce Collège de Tours'da, sonra Paris'te Collège de Saint-Louis'de okudu. Önceleri

bütün dinlere karşı ilgisiz kaldı, dinin insan yaşamında önemli bir yeri olmadığı kanısına vardı. Ağır bir bunalım geçirdikten sonra düşünceleri değişti, kendini din ve felsefe çalışmalarına verdi. Bir süre Politeknik Okulu'nda okudu, orayı sevmedi, yardımcı subay olarak gittiği Metz ilinde de durmak istemedi, 1830'da Strasbourg'ta bir manastıra kapandı. Din, felsefe ve yazın alanlarındaki çalışmalarını sürdürdü. Bir süre sonra rahip olarak gittiği Paris'te Collège de Stanislas'ı yönetti. 1846'da École Normale rahipliğiyle görevlendirildi.

Gratry'nin felsefeye olan ilgisi, bütün yaşamı boyunca savaştığı, Hegel'in yapıtlarını okumakla başlamıştır. Hıristiyan düşüncesinin derin etkisinde kalan Gratry için Hegel ve onun öğretisine bağlananlar felsefeyi yozlaştırmış, önemsiz sorunlarla uğraşan bir akım durumuna getirmişlerdir. Gratry, bir süre Hegel felsefesiyle ilgili düşüncelerini açıklamakla yetindi, sonra görevinden ayrılarak *İncil*'den kaynaklanan yapıtlarını yazmaya başladı. Özellikle 1885'te yayımlanan *De la connaissance de Dieu* ("Tanrı Bilgisi Üzerine") adlı çalışmasından sonra büyük ilgi topladı, bunun ardından gelen öteki yapıtlarının etkisiyle 1863'te Sorbonne Üniversitesi'nde "*İncil* Ahlakı" okutmakla görevlendirildi.

Gratry, felsefe sorunlarına tanrıbilim açısından ve us ilkelerine dayalı bir anlayışla bakar. Sorunların çözümünde usavurmaya ve geometri ilkelerine bağlı kalmanın gereğini savunur. Ona göre usun, varlık ve neden konusunda, bilgi edinme, önermeler düzenleme, usavurma, yargıya varma gibi işlemlerini sağlayan, doğuştan gelen ilkeleri vardır. Bu ilkeler aracılığıyla tinin alanına girer. Tin sonsuz varlık olan Tanrı ile, sonlu varlık olan evreni, Tanrı'dan ayrı bir varlık özelliği taşımayan ilk nedenlerle belli bir ereğe yönelmeyi sağlayan nedenleri sezer. Us ise ilk nedenlerle, erekli nedenleri sezdiğinden tinle özdeş ortamda bulunur. Burada, Tanrı'dan başka bir varlık olmayan ilk nedenler, özdeşlik ilkesinin, erekli nedenler deneyüstü ilkesinin kaynağıdır. Bu iki türlü ilkenin, usu, belli bir varlıkla ilgili düşünceden sonsuz varlıkla ilgili düşünceye ulaştırma etkisi vardır. Us, bu etkiyle, sonlu varlıktan yola çıkarak sonsuz varlığa ulaşabilir, çokluğu birliğe dönüştürebilir. Öte yandan, gene us, bütün özdeş nesnelerde bu özneyle yüklem birliğinin bulunduğu sonucunu çıkarabilir. Bunun gibi sonuç-neden gibi birbirinden ayrı durumlar arasında bir uyumlu bağımsızlık, basamaklı bir birlik arar.

Ahlak ve iyi

Felsefe, tanrıbilim ve us

Tasım ve usavurma

Mantık alanında, Gratry tasımın pek geçerli olmadığını, bilinene yeni bir nesne eklemediğini ileri sürerken, tümevarımın önemini vurgular. Ona göre, düşünme eyleminde tasım geliştiricidir, ancak konuya yeni bir katkıda bulunmaz. Buna karşın usavurma eskiye yeniyi katar, sorunun çözümüne yeni bir ışık getirir, bir sorundan yeni bir soruna geçerek ilerlemeyi sağlar. Bu ilerleme bilgi alanında eskiye yeninin eklenmesiyle bir birikim yaratır. Gratry'ye göre tümevarım sonlunun sınırlarını ortadan kaldırarak sonsuza geçmeyi sağlayan bir işlemdir.

Bilimlerde birlik

Gratry'e göre başta felsefe olmak üzere, bütün bilimler arasında bir birliğin sağlanması, hepsinde tümevarım yönteminin uygulanması gereklidir. O bu yönteme "gerçekçi tümevarım mantığı" adını verir. Ona göre, bilimler birbirinden bağımsız olarak çalıştıkları sürece varlık sorunlarına yeterli ve kalıcı çözüm getiremez. Bilimlerin belli bir yönteme bağlanarak çalışmaları tanrıbilimin işini kolaylaştırmak içindir. Bu da en önemli sorunların tanrıbilim alanına girmesinden dolayıdır. Gratry, bütün bilimlerin, bu birliğe ulaşma sonucu, felsefeye, felsefenin de dine dönüşebileceği kanısındadır.

Ahlakın temelini oluşturan "iyi"dir, diyen Gratry, bunun dinden kaynaklandığı görüşünü savunur. Ahlak bir ödevi üstlenmeyi, mutluluk olan ereğine ulaşmak için belli kurallara uymayı gerektirir. Bu ahlak anlayışına göre, kişi, bütün insanların kendisine yapmalarını istediği işlemi, onlara uygulamalıdır. *İncil*'den alınan bu önerme "sana yapılmasını istediğini sen başkalarına yap" biçimindedir. Ahlak kurallarına uymayı bilen insan yazgısının da kendi istencine bağlı olduğunu kavramada güçlük çekmez. Kişi evrende iyiliklerin sayısını çoğaltmak, bütün insanların mutluluğunu sağlayacak yolu bulabilmek için üç ödevi yerine getirme gereğindedir. Bunlardan birincisi doğaya karşı olan ödevidir. Bu ödev doğayı kişinin istencine bağlama ereğini içerir. Acı, üzüntü, kötülük, düşkünlük gibi olumsuz, istenmeyen durumlar böylece ortadan kalkar, doğa kişiye yardımcı olacak biçime girer. İkincisi, insanın insanlara karşı yüklendiği ödevdir. Bu ödev yeryüzünde bütün işleri düzene koymakla, insanın istenç gücünü, usunu, anlayış yeteneğini yaşamın bütününe egemen kılmakla bağımlıdır. İnsanlar arasında birliğin, barışın, kardeşliğin, uyumun sağlanması gerekir. Savaş, ayaklanma, vurgun, baskın gibi iyilikle bağdaşmayan olaylar ortadan kaldırılmalıdır. Üçüncü ödev, kişinin Tanrı karşısındaki yükümlülüklerini içerir. Bu ödevin yerine getirilmesi, tanrısal güçlerin yeryüzünde, bütün insanlar arasında yayılmasını sağlamak, bütün insanların özgürlüklerini güvence altına almak, toplumu kendi egemenlik alanı içinde özgür kılmak gibi işlemlerin başarılmasına bağlıdır.

Gratry, Hıristiyanlık'tan kaynaklanan gizemci görüşün us ilkelerine bağlı kurucusu sayılır, bu nedenle etkisi daha çok, dini temel öğreti olarak benimseyen çevrelerde görülür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De la connaissance de Dieu*, 1855, ("Tanrı Bilgisi Üstüne"); *Logique*, 1856, ("Mantık"); *De la connaissance de l'âme*, 1857, ("Tinin Bilgisi Üstüne"); *Philosophie du credo*, 1861, ("İnancın Felsefesi"); *Les sophistes et la critique*, 1864, ("Sofistler ve Eleştiri"); *La morale et la loi de l'histoire*, 1868, ("Tarihin Ahlak ve Yasası").

• **KAYNAKLAR:** E.Bréhier, *Histoire de la philosophie*, 1981; L.Foucher, *La philosophie catholique en France*, 1955; Scheller, *Grundlagen Erkenntnislehre bei Gratry*, 1929.

• **BAKINIZ:** HEGEL.

GRAU SAN MARTIN, Ramon (1887-1969)

Kübalı devlet adamı. 1933-1934 ve 1944-1948 arası devlet başkanlığı yapmıştır.

13 Eylül 1887'de Küba'da Pinar del Rio'da doğdu, 28 Haziran 1969'da Havana'da öldü. Varlıklı bir tütün üreticisinin oğludur. 1908'de Havana Üniversitesi'ni bitirerek tıp doktoru oldu. Daha sonra tıp konusundaki bilgisini artırmak için Fransa, İtalya ve İspanya'ya gitti. 1921'de Havana Üniversitesi'nde fizyoloji profesörü oldu, Tıp Fakültesi'nde dekanlık da yapan Grau San Martin'in fizyoloji konusunda bir ders kitabı ve tıpla ilgili çeşitli yazıları vardır.

Machado'nun diktatörlüğüne karşı, 1920'lerin sonlarında başlayan protesto hareketlerine katıldı. 1931'de tutuklandı ve ardından ABD'ye sürgüne gönderildi. Machado'nun 1933'te devrilmesinden sonra kurulan Cespedes hükümetinin, Batista'nın önderlik ettiği bir ayaklanmayla yıkılmasından sonra Eylül'de kurulan beş kişilik cuntada yer aldı ve geçici devlet başkanlığına getirildi. Kurduğu hükümetin yabancı sermayeye karşı ve milliyetçi olduğunu açıkladı. 1901'de anayasaya konan ve ABD'ye Küba'nın iç ve dış ilişkilerinde söz sahibi olma hakkı tanıyan maddelerin kaldırılmasını istedi. ABD, Grau San Martin hükümetini tanımayacağını açıkladı. ABD tarafından tanınmamanın doğuracağı sonuçlardan korkanların muhalefeti nedeniyle 14 Ocak 1934'te Batista tarafından istifaya zorlandı. Daha sonra sürgüne gönderildi ve sürgünde iken yeni kurulan milliyetçi Küba Devrimci Partisi'nin (Auténtico) başkanlığına getirildi.

1939'da Küba'ya dönen Grau San Martin, 1940 başkanlık seçiminde Batista karşısında yenildiyse de, 1944'te devlet başkanı seçildi. Küba Devrimci Partisi'nin programı doğrultusunda sosyal güvenliğin sağlanması, eğitim olanaklarının artırılması, tarım reformu yapılması ve sanayileşmenin özendirilmesi doğrultusunda girişimlerde bulundu. Ancak II.Dünya Savaşı'ndan sonra şeker fiyatlarının yükselmesiyle Küba'nın en temel dışsatım ürünü olan şekerden sağlanan gelir, küçük bir azınlığın servetini artırdı. Grau, bozulan gelir dağılımı ve artan yoksulluk karşısında çözümsüz kaldı.

1948'de başkanlık süresini tamamladı. 1948 seçimlerinde, Auténtico'nun başkan adayı Carlos Prio Socarras'ı destekledi. 1954 ve 1958 seçimlerinde başkanlığa adaylığını koydu, ancak seçimlere hile karıştırıldığını ileri sürerek adaylıktan çekildi. 1959'da Fidel Castro önderliğinde gerçekleştirilen devrimden sonra, siyasi yaşamdan çekildi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *La Revolucion Cubana ante America*, ("Amerika'ya Göre Küba Devrimi").

- **BAKINIZ:** BATISTA, Y.ZALDIVAR, G.MACHADO.

GRAVES, Robert Ranke (1895)

İngiliz, şair, yazar ve eleştirmen. Tarihsel romanları ve mitolojiye ilişkin kitaplarıyla tanınmıştır.

26 Temmuz 1895'te Londra'da doğdu. İrlandalı şair Alfred Perceval Graves'in (1846-1931) oğlu, ünlü Alman tarihçisi Leopold von Ranke'nin torunudur. Öğrencilik yıllarında şiir yazmaya başladı. I.Dünya Savaşı'na katıldı, 1916'da Fransa'da Somme cephesinde ağır yaralandı. Savaş dönüşü Oxford Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü. 1925'te Mısır'a giderek, bir yıl süreyle Kahire Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı dersleri verdi. 1929'da yayımlanan savaş yaşantılarını anlattığı *Good-Bye to All That* ("Her Şeye Elveda") adlı yapıtının sağladığı gelirle İspanya'nın Balear Adaları'na gitti ve oraya yerleşti. 1961'de Oxford Üniversitesi'nde profesör oldu, 1966'dan sonra yaşamını yine Balear Adaları'nda sürdürdü.

1934'te yazdığı ve konularını Roma tarihinden alan *I, Claudius* ("Ben, Claudius"), *Claudius, the God* ("Tanrı Claudius") gibi romanlarıyla üne erdi. II.Dünya Savaşı yıllarında mitolojiye ilişkin kitaplar yazdı. Şairlerin esin kaynağı olarak uzak geçmişten beri varolduğunu öne sürdüğü Tanrıça'yı anlattığı ve en önemli yapıtı saydığı *The White Goddess* ("Beyaz Tanrıça") 1948'de yayımlandı.

Graves aşk şiirleri yazmış, Ömer Hayyam'dan şiir çevirileri de yapmıştır. Romantik duyarlıkla klasik geleneği bağdaştırmış, yoğun duyguları ince bir alayla dile getirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Over the Brazier*, 1916; *Poems: 1914-1926*, 1927, ("Şiirler: 1914-1926"); *Poems: 1926-1930*, 1931, ("Şiirler: 1926-1930"); *Poems and Satires*, 1951, ("Şiirler ve Yergiler"); *Collected Poems*, 1975, ("Toplu Şiirler"). **Roman:** *I, Claudius*, 1934, ("Ben, Claudius"); *Claudius the God*, 1934, ("Tanrı Claudius"); *Homer's Daughter*, 1955, ("Homer'in Kızı"). **Eleştiri-İnceleme:** *Contemporary Techniques of Poetry*, 1925, ("Çağdaş Şiir Teknikleri"); *The White Goddess*, 1948, ("Beyaz Tanrıça"); *Adam's Rib*, 1955, ("Adem'in Kaburga Kemiği"); *Hebrew Myths* (R.Patai ile), 1963, ("İbrani Mitleri"). **Otobiyografi:** *Good-Bye to All That*, 1929, ("Her Şeye Elveda").

- **KAYNAKLAR:** J.M.Cohen, *Robert Graves*, 1960; D.Day, *Swifter than Reason: The Poetry and Criticism of Robert Graves*, 1963; M.Kirkham, *The Poetry of Robert Graves*, 1969.

GRAVESANDE, William Jacob (1688-1742)

Hollandalı filozof ve bilgin. Newton fiziğinden kaynaklanan felsefeyi Hollanda'da yaymış, kendi adıyla anılan, cisimlerin genleşmesini gösteren bir aygıt geliştirmiştir.

27 Eylül 1688'de Bois-le-Due'de doğdu, 28 Şubat 1742'de Leiden'de öldü. Erken yaşta matema-

tikle ve felsefeyle ilgilenmeye başladı. Matematikte perspektif sorununu inceledi. Den Haag'da matematik, fizik ve felsefe konularındaki çalışmalarını sürdürdü. 1717'de Leiden Akademisi'nde matematik ve astronomi profesörü oldu. 1734'ten ölümüne değin matematik, felsefe ve astronomi okuttu.

Locke felsefesinden etkilenen Gravesande, bu düşünürün görüşlerini dinsel inançlarına uyarlamaya çalışmıştır. Ancak o, bütün bilgilerin duyulardan geldiği konusunda Locke'tan ayrılır. Ona göre, doğuştan düşüncelerin kaynağına ilişkin hiçbir şey kanıtlanamaz. Descartes'ın ileri sürdüğü gibi tinle özdek birbirinden ayrıdır. İkisinin birbiriyle kaynaşma olanağı yoktur. Uzam özdeğin yüklemi olduğu gibi; düşünce de tinin yüklemidir.

Gravesande, kesin bilginin tek ölçütü olarak apaçıklığı benimser. Apaçıklık, gerçeğin dolaysız olarak algılanmasıdır. Duyuma dayanan bilgide gerçeğin algısı dolaylıdır; çünkü insanın tanıklığının kesin bilgisi tanrısal bilgeliği temel almak zorundadır. Apaçıklıktan yalnızca matematikte söz edilebilir.

Gravesande, "özgürlük" kavramını da irdelemiştir. Ona göre özgürlük, istencin belirlemelerinde değil, bu belirlemeleri yapabilme yetisindedir. Özgürlük, istencin seçimine göre davranabilmektir. İnsan, istenci gerçekleşebilecek nesneleri istediği zaman, özgür olabilir. İstenç yanılgısı, kişinin kendisine mutluluk getireceğine inandığı nesnelere ilişkin yargısından kaynaklanır.

Gravesande, felsefe alanındaki çalışmalarının yanı sıra, bilime de önemli katkılarda bulunmuştur. Newton ve Galilei'nin görüşlerinin Hollanda'da yayılması için çaba göstermiştir.18 yaşında yazdığı *Essai sur la perspective* ("Perspektif Üzerine Denemeler") matematik alanında büyük ilgi uyandırmıştır.

Gravesande, ayrıca katı cisimlerin genleşmesini göstermek için, kendi adını taşıyan bir aygıt (Gravesande halkası) bulmuş; 1720'de ilk heliostatı yapmıştır. Hava boşaltma makinelerinin geliştirilmesine çalışmış, cisimlerin çarpışmaları üzerine de bir kuram ileri sürmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Essai sur la perspective*, 1706, ("Perspektif Üzerine Denemeler").

- **BAKINIZ:** DESCARTES, LOCKE, I.NEWTON.

GRAY, Asa
(1810-1888)

ABD'li hekim ve botanikçi. Bitki sınıflandırması ve bitki coğrafyasına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

18 Kasım 1810'da New York Eyaleti'nin Sauquoit kasabasında doğdu, 10 Ocak 1888'de Massachusetts Eyaleti'nin Cambridge kentinde öldü. Fairfield Medical School'da tıp eğitimi gördüğü sırada botanikle ilgilenmeye başlayan Gray, 1831'de mezun olduktan sonra hekimlik yapmadı ve yaşamının sonuna değin sürdüreceği botanik araştırmalarına yöneldi. 1832-1835 arası bir lisede fen dersleri veren Gray 1835'te gittiği New York'ta, bir tıp fakültesinde kimya profesörlüğü yapan, ancak botanik araştırmalarına ağırlık veren John Torrey ile başlattığı işbirliğini uzun yıllar sürdürdü. 1838'de yeni kurulmakta olan Michigan Üniversitesi'nde görev kabul ederek, aynı yıl üniversite için gerekli eğitim ve araştırma malzemeleri sağlamak amacıyla bir Avrupa gezisine çıktı. Burada dönemin önemli botanikçileriyle tanışan ve Michigan Üniversitesi'nin açılmasındaki gecikme nedeniyle bu kurumda profesörlük yapmayan Gray, çalışmalarını 1842'de doğa tarihi profesörlüğüne getirildiği Harvard Üniversitesi'nde emekli olduğu 1873'e değin sürdürdü.

Gray Harvard'da bulunduğu yıllarda, ülkesinin önde gelen botanikçilerinden biri olarak, bitki türlerinin sınıflandırılması ve bitki coğrafyası konularında çok sayıda araştırma yaptı, yapıtlarıyla ve zengin bitki koleksiyonuyla botaniğin gelişmesine katkıda bulundu. Linnaeus'un bitkilerin çiçeklerindeki dişil ve eril yapıların sayılmasına dayalı eşeysel sınıflandırma yöntemi yerine Jussieu ve Candolle gibi botanikçilerin öncülüğünü yaptıkları doğal sistemin ışığında bitkilerin biçim ve yapılarının incelenmesine ağırlık verdi. 1836'da yayımlanan *Elements of Botany* ve Torrey ile birlikte 1838-1843 arası yayımladığı, iki ciltlik *Flora of North America* ("Kuzey Amerika Bitkileri") adlı yapıtlarıyla ve daha birçok kitap ve makalesinde Kuzey Amerika'nın florasını inceledi. Bitkilerin coğrafi dağılımı konusunda da önemli araştırmaları olan Gray, James Dana'nın verilerinden de yararlanarak, Japonya'daki bitki türlerine Avrupa'da ve özellikle de Kuzey Amerika'nın doğusunda rastlandığını gözlemiş, bunu Buzul Dönem öncesi ve sonrasındaki iklim değişikliklerine bağlı olarak Kuzey Kutbu yoluyla gerçekleşen bitki göçlerine bağlamıştı.

Botanik alanındaki çalışmaları ve görüşleriyle Darwin'i de etkileyen Gray, 1851'de İngiltere'de tanıştığı Darwin ile bilimsel alanda işbirliğini yazışmalarla sürdürmüş, onun isteği üzerine ABD'deki Alp türü bitkilere ilişkin bir de çalışma yapmıştı. Darwin'in evrim kuramını açıklamasından sonra kuramın ABD'deki savunucularının başında gelen Gray, Darwin'in görüşlerini bir yandan tutucu bilim çevrelerine karşı savunurken, bir yandan da kendi dini inançlarıyla bağdaştırmaya çalışıyordu. Bu nedenle, Tanrı'nın varlığı ile kendi evrim kuramının bağdaşabileceğini kabul etmeyen Darwin ile görüş ayrılığına düşmesine karşın, özellikle Darwin'in kuramına şiddetle karşı çıkan ünlü doğabilimci Louis Agassiz ile yaptığı tartışmalarla evrim kuramının ABD'de benimsenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Elements of Botany*, 1836, ("Botaniğin Öğeleri"); *Flora of North America* (John Torrey ile birlikte), 2 cilt, 1838-1843, ("Kuzey Amerika Bitkileri").

- **KAYNAKLAR:** A.Hunter Dupree, *Asa Gray, 1810-1888*, 1959.

- **BAKINIZ:** L.AGASSIZ, CANDOLLE, C.DARWIN, JUSSIEU, LINNAEUS.

GRAY, John Chipman
(1839-1915)

ABD'li hukukçu. Mülkiyet hukuku üstündeki çalışmalarıyla tanınmıştır.

14 Temmuz 1839'da Massachusetts Eyaleti'nde Brighton'da doğdu, 25 Şubat 1915'te Boston'da öldü. Boston Latin Okulu'nda ve Harvard College'da öğrenim gördü. 1861'de Harvard Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra Boston'a dönerek avukatlık yapmaya başladı. 1866'da *American Law Review*'un (Amerikan Hukuk Dergisi) kurucuları arasında yer aldı. 1869'dan sonra Harvard Hukuk Fakültesi'nde ders vermeye başlayan Gray, 1875'te profesör oldu. 1913'te emekli oluncaya değin bu fakültede ders verdi. Ayrıca Boston Barosu başkanlığı ve Amerikan Güzel Sanatlar ve Bilimler Akademisi başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu.

Gray, hukuk ilkelerinin ancak hukuksal olayların çözümünde kullanıldıklarında bir anlam kazandığını savunan Langdell'in görüşlerinden etkilenmiştir. Harvard Hukuk Fakültesi'nde verdiği derslerde bu ilkeyi yaşama geçirmek üzere, mülkiyet hukuku davalarından derlenmiş bir ders kitabını kullanmış, öğrencilerine hukuk kuramını uygulamalardan yola çıkarak öğretmeye çalışmıştır. Hukukun oluşmasında yargıçların verdiği kararları ön plana çıkarmışsa da, yargıçların kararlarını yönlendiren ahlak ilkelerinin varlığını da göz ardı etmemiştir. Gray mülkiyet hukuku konusundaki derin bilgisi ve hukuk felsefesi üzerine çalışmalarıyla da tanınmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Restraints on the Alienation of Property*, 1883, ("Mülkiyetin Devri Üzerindeki Kısıtlamalar"); *Cases on Property*, 6 cilt, 1888-1892, ("Mülkiyet Üzerine Vakalar"); *The Nature and Sources of Law*, 1909, ("Hukukun Doğası ve Kaynakları").

GRAY, Stephen
(1666-1736)

İngiliz, fizikçi. Elektriklenmeye ve elektrik iletkenliğine ilişkin deneysel çalışmalarıyla tanınır.

Kimi kaynaklar 1670'te doğduğunu belirtirse de, vaftiz tarihini 26 Aralık 1666 olarak saptayan belgelere göre, Canterbury'de doğdu, 15 (ya da 25) Şubat 1736'da Londra'da öldü. Üniversite eğitimi görmeden kendi kendini yetiştirdi, bir süre de ünlü astronom Flamsteed'in yanında çalışarak optik ve astronomi bilgisini artırdı. 1696'da, pirinç bir levha üzerindeki küçük bir delik içine yerleştirilmiş bir su damlacığının mercek işlevi gördüğü bir mikroskop tasarlayan Gray, sonraki yıllarda da çeşitli ölçü aletleri ve astronomi gözlemleri yaptı. Sağlığı bozulduğu için, *1719*'dan sonra, ömrünün geri kalan yıllarını Londra'da huzurevinde geçirdi.

Gray, belli bir fizik öğrenimi görmemesine ve zamanını daha çok astronomi gözlemlerine ayırmasına karşın, elektrik konusunda 18. yy'ın en ünlü deneysel fizikçileri arasında sayılır. William Gilbert'ın kehribarın sürtünmeyle elektriklendiğini açıklamasından bir yüzyıl kadar sonra, 1706'da, İngiliz deneysel fizikçi Francis Hauksbee (?-ykş. 1713), bir cam borunun sürtünmesiyle elektrik elde edince Gray'in ilgisi bu konuda yoğunlaşmıştı. 1720'de, sürtünmeyle oluşan elektriğin, ipek, saç, kuş tüyü, kâğıt gibi elektriklenmeyen maddeleri çekebildiğini gözlemledi. Gerçekten de, cam boruyu sürterek elektrik ürettiğinde, bu borunun iki ucuna yerleştirilmiş mantar tıpalar da elektrikleniyor ve küçük maden ya da kâğıt parçalarını çekebiliyordu. Mantarın içine sokulan camdan yapılmış çubukların elektriği, bu çubukların ucuna tellerle tutturulmuş madensel kürelere aktardığını görünce, sürtünmeyle oluşan elektriğin uzak mesafelere iletilebileceği düşüncesine ulaştı. Bu amaçla kullandığı pamuk iplikler olumlu sonuç vermeyince araya ipek iplikler kattı ve cam boruda oluşan elektriği bu hat boyunca yüzlerce metre öteye iletmeyi başardı. Bu deney, bir yandan elektriğin bir yerden başka bir yere aktarılabilen, ağırlıksız, ölçülemeyen bir "esir" olduğu düşüncesini doğurmuş, öte yandan elektrik ürettiği halde bu etkiyi iletmeyen maddeler (cam, ipek) ile elektrik üretmemesine karşın varolan elektriği içinden geçiren maddeler (madenler) arasında bir ayırım yapılarak "iletkenlik" ve "yalıtkanlık" kavramlarının geliştirilmesini sağlamıştı.

1731'de Royal Society kanalıyla ve "A Letter Containing Several Experiments Concerning Electricity" ("Elektriğe İlişkin Çeşitli Deneyleri İçeren Bir Makale") başlığıyla yayımlanan Gray'in deney sonuçları, özellikle Du Fay'in ilgisini çekti ve 19. yy'da tüm elektrik olaylarının açıklanabilmesini sağlayacak yeni bir açılımı başlattı.

• **BAKINIZ:** DU FAY, FRANKLIN, W. GILBERT, von GUERICKE.

GRAY, Thomas
(1716-1771)

İngiliz, şair. 18. yy ortaları İngiliz romantik şiirinin öncülerindendir.

26 Aralık 1716'da Londra'da doğdu, 30 Temmuz 1771'de Cambridge'de öldü. Bir borsa simsarının on iki çocuğundan tek hayatta kalanıydı. 1725'te girdiği Eton College'da aralarında şiirlerinin yayımlanmasında önemli rol oynayan yazar Horace Walpole'un da bulunduğu üç arkadaşıyla birlikte Quadruple Alliance'ı (Dörtlü İttifak) kurdu. Bu çevre içinde şiir ve klasik edebiyatla ilgilendi. 1734'te Cambridge Üniversitesi'nde başladığı hukuk öğrenimini 1738'de yarıda bırakarak Walpole ile birlikte Fransa, İtalya ve İsviçre'yi kapsayan uzun bir yolculuğa çıktı. 1742'de Cambridge'e dönerek hukuk öğrenimini bitirdi. 1757'de başşair *(poet laureate)* unvanına layık görülmekle birlikte bu unvanı kabul etmedi. Son dönemlerini Kelt ve eski İskandinav edebiyatları üzerine incelemeler yaparak geçirdi. 1768'de Cambridge Üniversitesi'nde çağdaş tarih profesörlüğüne getirildi.

Lirik şiir, od ve ağıt türlerinde ürünler vermiştir. Özlü, zekice bir söyleyiş ve yalın bir anlatım, şiirinin temel özellikleridir. Bugünkü ününü, yaşamın tükenip gidişini hüzünlü bir hava içinde işleyen "Elegy Written in a Country Churchyard" ("Bir Taşra Mezarlığında Yazılan Ağıt") adlı şiirine borçludur. Doğaya ve geçmişe duyduğu ilgiyle Neo-Klasik şairlerden ayrılır ve bir kuşak sonra Coleridge ve Wordsworth gibi şairlerce geliştirilen İngiliz romantik şiirinin habercilerinden biri olarak nitelendirilir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Works of Thomas Gray, in Prose and Verse*, (ö.s.), E. Gosse (der.), 4 cilt, 1885, ("Thomas Gray'in Düzyazı ve Şiirleri"). **Şiir:** *Elegy Written in a Country Churchyard*, 1751, ("Bir Taşra Mezarlığında Yazılan Ağıt"); *Six Poems by Mr. T. Gray*, 1753, ("Bay Thomas Gray'in Altı Şiiri"); *Odes by Mr. Gray*, 1757, ("Bay Gray'in Odları"); *Pindaric Odes*, 1758; *Poems by Mr. Gray*, 1768, ("Bay Gray'in Şiirleri"). **Mektup:** *Correspondence*, (ö.s.), P. Toynbee ve L.Whibley (der.), 3 cilt, 1935, ("Yazışmalar").

GREEN, George
(1793-1841)

İngiliz matematik bilgini. Ülkesinde matematiksel fiziğin kurucusu olmakla ve kendi adıyla bilinen teoremle tanınır.

14 Temmuz 1793'te Nottinghamshire yakınlarındaki Sneinton'da doğdu, 31 Mart 1841'de aynı yerde öldü. Matematik bilgilerini üniversite dışında kendi çabasıyla edindi. 1828'de *Essay on the Application of Mathematical Analysis to the Theory of Electricity and Magnetism* ("Matematiksel Analizin Elektrik ve Manyetizma Kuramına Uygulanması Üzerine Deneme") adlı makalesini yayımladı. Yayımladığı zaman yankı uyandırmayan ve ancak 1846'da William Thomson tarafından ikinci kez basıldığında bilim çevrelerinin ilgisini çekecek olan bu makaleyi, 1832 ve 1833'te yayımlanan ve akışkanların denge konumlarını, *n* boyutlu uzaydaki çekim kuvvetlerini ve elipsoid biçiminde bir katının titreşmesiyle uyarılan akışkanların hareketlerini inceleyen makaleler izledi. 40 yaşında Cambridge Üniversitesi'nde matematik öğrenimine başlayan ve öğrenimini bitirdikten iki yıl sonra Cambridge'deki Gonville and Caius College'da öğretim üyeliğine getirilen Green yaşamının son iki yılını bu görevde geçirdi.

Matematiksel bir elektrik ve manyetizma kuramı geliştirmeye yönelen ilk matematikçi olan Green, Fransız matematikçisi Poisson'un çalışmalarının genelleştirilmesini amaçlayan ilk makalesinde "potansiyel" terimini ilk kez kullanmış ve bugün kendi adıyla anılan ünlü teoremden yararlanmıştır. *R* saatin dönüş yönünün tersinde dolaşılan *C* eğrisiyle sınırlanan bir bölge olmak koşuluyla

$$\iint_R \left(\frac{\partial Q}{\partial x} - \frac{\partial P}{\partial y}\right) dx\,dy = \oint_C P\,dx + Q\,dy$$

eşitliğiyle anlatılabilen ve kendisinden önce Gauss ve Lagrange tarafından da kullanıldığı bilinen bu teoremi, elektrik ve manyetik alan potansiyelinin özelliklerinin incelenmesinde yaygın bir kullanım alanına kavuşturmuştur.

Green elektrik ve manyetizmanın yanı sıra akışkanlar dinamiğine ilişkin çalışmalarıyla da matematiksel fiziğe öncülük eden bilim adamlarından biri olmuştur.

• **BAKINIZ:** GAUSS, MAXWELL , POISSON.

GREEN, John Richard
(1837-1883)

İngiliz, tarihçi. İngiliz tarihini bir bütün olarak anlatan yapıtlarıyla tanınmıştır.

Oxford'da doğdu, 7 Mart 1883'te Fransa'da Menton'da öldü. Magdalen College ve Jesus College'da öğrenim gördü. 1860'ta diyakoz oldu. 1862'de *Saturday Review* dergisinde tarihsel konularda yazılar yazdı. 1868'de Lambeth'de kütüphaneci olarak çalışmaya başladı. 1869'da tüberküloz olması nedeniyle papazlığı bırakarak tarih üzerine çalışmalar yaptı.

Green'in en tanınmış kitabı 1874'te yayımlanan *Short History of the English People*'dır ("İngiliz Halkının Kısa Tarihi"). Daha önceki tarih çalışmalarından farklı olarak anayasal, toplumsal, iktisadi, yazınsal tarih gibi konuları İngiliz ulusunun gelişim süreci içinde bütünsel bir bakış açısıyla ele almıştır. Kentleri coğrafi açıdan da değerlendirmiş, eski eserler konusunda ayrıntılı bilgiler vermiştir. Green daha sonra bu kitabı genişleterek 1877-1880 arasında 4 cilt olarak *A History of the English People* ("İngiliz Halkının Tarihi") adıyla yayımlamıştır. İngiltere'nin ilk dönem tarihine ilişkin çalışmalar da yapan Green, 1881'de yayımladığı, *The Making of England*, ("İngiltere'nin Oluşumu") adlı çalışmasında arkeolojik bilgilerden geniş ölçüde yararlanmış, arkeoloji alanına ilgi doğmasını sağlamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Short History of the English People*, 1874, ("İngiliz Halkının Kısa Tarihi"); *A History of the English People*, 4 cilt, 1877-1880, ("İngiliz Halkının Tarihi"); *The Making of England*, 1881, ("İngiltere'nin Oluşumu"); *The Conquest of England*, (ö.s.), 1883, ("İngiltere'nin Fethi").

GREEN, Paul
(1894)

ABD'li oyun yazarı. Genellikle zenci sorunlarını ele alan toplumcu oyunlar yazmıştır.

17 Mart 1894'te Lillington yakınlarında doğdu. Yirmi yaşındayken şair olmaya karar vererek Kuzey Carolina Üniversitesi'ne girdi. Burada felsefe okudu ve üniversitenin tiyatro çalışmalarına katıldı. Bu üniversitede oluşturulan Carolina Playmakers adlı

grup içinde oyun yazım ve yapım teknikleri konusunda eğitim gördü. 1925'te kısa oyunu *The No 'Count Boy* ("Önemsiz Çocuk") ile Belasko Küçük Tiyatro Yarışması Ödülü'nü, ertesi yıl Provincetown Oyuncuları tarafından oynanan oyunu *In Abraham's Bosom* ile de ("Abraham'ın Kucağında") Pulitzer Ödülü'nü kazandı. En ünlü yapıtlarından *The House of Connelly* ("Connelly'nin Evi") 1931'de, Group Theatre adlı topluluğun ilk büyük gösterisi olarak oynandı. 1936'da, müziğini Kurt Weill'ın yaptığı savaş karşıtı oyunu *Johanny Johanson* yine aynı toplulukça sahnelendi. Bundan sonra yazdığı oyunların sayısı altmışı geçti. Çeşitli zamanlarda Kuzey Carolina Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. 1968'de Carolina Playmakers grubunun 50. kuruluş yıldönümü için yazdığı *Sing All a Green Willow* ("Bir Ağızdan Yeşil Söğüt Şarkısı") Carolina Üniversitesi'nde sahnelendi.

Green'in oyunları yerel tiyatro diye adlandırılan ve çoğunlukla, episodlar, ara oyunlar, şarkılarla kurulmuş, şiirsel ve idealist içerikli tiyatro anlayışına uymakla birlikte, bunun sınırlarını da zorlar. Örneğin hemen her oyununda ABD'nin güney eyaletlerinin sorunlarına eğilmeye çaba göstermiştir. Amerikan İç Savaşı'ndan beri süregelen zencilerin ezilmesi sorununu toplumsal ve evrensel bir boyutta incelemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The No 'Count Boy*, 1923, ("Önemsiz Çocuk"); *In Abraham's Bosom*, 1924, ("Abraham'ın Kucağında"); *The House of Connelly*, 1928, ("Connelly'nin Evi"); *Potter's Field*, 1930, ("Potter'ın Tarlası"); *The Critical Year*, 1939, ("Kritik Yıl"); *The Seventeenth Star*, 1953, ("On Yedinci Yıldız"); *Cross and Sword*, 1965, ("Haç ve Kılıç"); *Sing All a Green Willow*, 1968, ("Bir Ağızdan Yeşil Söğüt Şarkısı").

GREEN, Thomas Hill
(1836-1882)

İngiliz, filozof. Kant'ın felsefesini yorumlayarak, İngiltere ve ABD'de tanıtmaya çalışmıştır.

7 Nisan 1836'da Yorkshire'daki Birkin'de doğdu, 26 Mart 1882'de Oxford'da öldü. Rugby ve Balliol kolejlerinde öğrenim gördükten sonra Oxford Üniversitesi'nde felsefe ve tanrıbilim okudu. Oxford Üniversitesi'nde ahlak profesörü olarak görevlendirildi.

Green'in felsefeye olan ilgisi Kant ve Hegel'in yazılarını okumakla başlamıştır. Kant'ın idealist felsefesinden etkilenmesine karşın, ona kendine göre bir yorum getirmiş, bu felsefeyle tanrıbilim arasında bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. Özellikle insan yaşamının temelinde tinsel bir ilkenin bulunduğunu ileri sürmesi, insan bilincinin tanrısal bilinçten kaynaklandığını açıklamaya girişmesi felsefeyle tanrıbilimi bağdaştırma çabasının sonucudur. Bütün düşüncelerini tin kavramı üzerinde yoğunlaştıran, felsefesinin temelini bu kavram üzerine kurmaya çalışan Green'e göre çözüm aranması gereken başlıca sorun tanrısal bilinçtir. İnsan bilinci, temeli bakımından, tanrısal bilince dayandığı gibi, öz olarak da ondan ayrı değildir.

Thomas Hill Green

Green'e göre insan varlığının temeli olan tin zaman ve uzayın üstünde, onlarla bağlantılı olmayan bir gerçektir ve evrenseldir. Evrenselliğini tanrısal bir töz oluşundan alır. Tanrı saltık tin olduğundan yarattığı tin, tümel bilinç, birey, evrene, onun kapsadığı bütün nesnelere egemendir. Saltık tinin başlıca özelliği yaratıcı olmasıdır. Saltık tin olan Tanrı saltık tümeldir. Gerçeklik bu tümel varlığın, Tanrı'nın yaratmasıyla biçimlenen varlık alanıdır, bu alan da tümeldir. Bu nedenle gerçeklik, tümellik, birbirinden bağımsız varlıklar diye düşünülemez, hepsi Tanrı'dan kaynaklanır. Tanrı, tümel tin olduğu gibi tümel bilinçtir de. Tümel bilinç olan Tanrı dışında, bir gerçeklik tasarımı olanaksızdır. Tümel de ancak tümel bilinç olan Tanrı dolayısıyla vardır. Birey bir bilinç varlığıdır, ancak onun bilinci, tümel bilinçten, Tanrı'dan kaynaklanır.

Bilgi sorununa, bilinç açısından bakan Green'e göre bireyin bilmesi, kavraması tanrısal varlıktan kaynaklanan bir eylemdir. Bütün bilgilerin kaynağı Tanrı'dır. Birey bilinci tümel bilinçle, tanrı ile bağlantılı olduğundan bilme eylemi gerçekleşir. Bu nedenle bireyin varlığında bilginin oluşmasını sağlayan tanrısal bilinçtir.

Tümel ben

Green'e göre insan "ben"i de kendi başına bir varlık değildir, tanrısal ben'le, tümel olan ben'le, bağlantılıdır. İnsan tin ve gövde gibi iki tözden kurulu bir bütündür. Gövde sonlu, tin sonsuzdur. Gövdeye dirilik, devinme, düşünme yeteneği kazandıran tindir. Tinin gövdeden ayrılması ölümü gerçekleştirir. İnsanın sonlu bir öğesi durumunda olan gövde bilincin geçici bir organizması niteliğindedir.

Tümel us ve ahlakın ereği

Tümtanrıcı bir kanıya dayanan Green'e göre, ahlak kişinin tümel varlıkla olan ilişkisinden kaynaklanır ve bu nedenle bilinç sorunuyla birlikte ele alınması gerekir. Ahlak eylemi bireysel olandan tanrısala doğru yükselen bir bilinç olayıdır. Tanrı bilinciyle insan bilincinin özdeş olması, ahlak konusunda da, tanrısal varlıkla birleşmeyi amaçlayan bir eylemin bulunduğunu gösterir. Ahlak, bireyin yaşamında, tanrısal varlığa doğru ilerleyen, yükselen bir eylem biçiminde gerçekleşir. Bu eylemin gerçekleşmesinde başlıca etken bireyin özgür istenci ve usudur. Tanrısal nitelik taşıyan bu us ve istenç, bireyin bütün davranışlarını, eylemlerini düzenlemelidir. Kişi, taşı-

dığı tanrısal us ve istence yaraşır biçimde eyleme geçmek zorundadır. Green, ahlak eylemlerini yönlendiren, yaşama düzen sağlayan ilkeye us adını verir ve onun da tanrısal bir varlık olan tümel ustan kaynaklandığını ileri sürer. Onun anlayışına göre tümel bilinç, tümel us, tümel tin özdeştir. Bu nedenle, bireyin yaşamı us ilkelerine göre düzenlenir, yönlendirilirse tanrısal varlığa yaklaşma olanağı bulabilir. Bireyin istenci tanrısal olmakla birlikte özgürdür. Bu da kişinin kendi davranışlarını kendisinin düzene koyması gereğini doğurur. Bireysel istencin istediği, temel istenç olan Tanrı'nın istediğidir. Green, ahlak konusunda, bütün insanların belli bir konuda anlaşmalarını, birliğe varmalarını öngörür. Ona göre tanrısal varlığa yaklaşmanın tek yolu budur.

Ahlak konusunda iyimser, evrensel bir ilkeye dayanan Green, ulus yönetiminde, yönetici gücün istenciyle tanrısal istenci özdeşleştirir, yöneticinin yetkesini bireyin üstünde, tanrısal nitelik taşıyan bir erk diye anlar. Böyle bir toplumda bireysel özgürlük ortadan kalkar. Green'in Bradley, Royce gibi düşünürler üzerinde etkisi olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Prolegomena to Ethics*, (ö.s.), 1883, ("Ahlaka Giriş"); *Introduction to Hume*, (ö.s.), 1884, ("Hume'a Giriş"); *Lectures on the Principles of Political Obligation*, (ö.s.), 1885, ("Politik Görevin İlkeleri Üzerine İncelemeler").
- **KAYNAKLAR:** Fairbrother, *The Philosophy of T.H. Green*, 1896; J. Mac Cunn, *Six Radical Thinkers*, 1910; J. Mac Cunn, *The Political Theory of T.H.Green*,1920; D. Parodi, *L'Idealisme de T.H. Green*, 1930; D. Parodi, *Du positivisme à l'Idealisme*, 1930.
- **BAKINIZ:** F.H. BRADLEY, HEGEL, KANT, ROYCE.

GREENBERG, Joseph H.
(1915)

ABD'li antropolog ve dilbilimci. Afrika dilleri üstüne yaptığı araştırmalarla tanınmıştır.

28 Mayıs 1915'te New York'ta doğdu.Yüksek-öğrenimini Columbia Üniversitesi'nde yaptı. 1940'ta Northwestern Üniversitesi'nde antropoloji dalında doktorasını tamamladı. 1946-1948 arasında Minnesota Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. Daha sonra geçtiği Columbia Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde 1957'de profesör oldu. 1962'de Stanford Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. Yaptığı bilimsel araştırmalarla çeşitli ödüller kazandı. 1954'te aldığı Guggenheim bursu ve Afrika dilleri üstüne yaptığı araştırmalarla 1967'de aldığı Haile Selassie Ödülü bunların arasındadır.

Greenberg'in çalışmaları özelikle Afrika dilleri üstüne yoğunlaşmıştır. Afrika'nın değişik yörelerinde yaşayan insan topluluklarının aynı etnik gruba bağlı olduğunu ileri sürmüş, bunu kanıtlamak için onların dillerini karşılaştırarak aynı dil ailesinden geldiklerini saptamıştır. Onun yalnızca dilden yola çıkarak vardığı bu sonuç, daha sonraları elde edilen arkeolojik bulgularla da doğrulanmıştır.

Çalışmalarının, ağırlıkla diller üstüne olması nedeniyle Greenberg dilbilim alanında da adını duyurmuştur. 1965-1966 arasında Batı Afrika Dilleri Derneği'nin 1977'de Amerikan Dilbilim Derneği'nin başkanlığını yapan Greenberg 1965'te ilk dilbilimci olarak Ulusal Bilimler Akademisi'ne seçilmiştir.

Greenberg otuz ayrı dil üstünde yaptığı araştırmalarının sonucunda dünyadaki dilleri, cümlenin üç öğesinin - özne (Ö), nesne (N), eylem (E) -dizilişine göre üç gruba ayırır: 1) Eylemin sonda olduğu ÖNE (özne-nesne-eylem) dilleri, 2) Eylemin başta olduğu EÖN (eylem-özne-nesne) dilleri, 3) Eylemin ikinci sırada olduğu ÖEN (özne-eylem-nesne) dilleri. Bu sınıflandırmaya göre Türkçe bir ÖNE, İngilizce ÖEN, klasik Arapça ise EÖN dilidir. Greenberg bundan başka her dil türünün sözdizimsel özelliklerini de ortaya koyarak dillerdeki evrensel nitelikleri saptamaya çalışmıştır. Onun bu çalışmasından sonra dilde evrensel olanı bulmaya yönelik araştırmaların sayısı büyük ölçüde artmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Influence of Islam on a Sudanese Religion*, 1946,("Islam'ın Bir Sudan Dini Üstündeki Etkisi"); *Essays in Linguistics*, 1957, ("Dilbilim İncelemeleri"); *Languages of Africa*, 1963, ("Afrika Dilleri"); *Universals of Language*,1963, ("Dil Tümelleri"); *Anthropological Linguistics: An Introduction*,1968;("Antropolojik Dilbilime Giriş"); *Language, Culture and Communication*, 1971, ("Dil, Kültür ve İletişim"); *Language Typology*, 1974, ("Dillerin Tiplendirilmesi"); *A New Invitation to Linguistics*, 1977, ("Dilbilime Yeni Bir Çağrı").

GREENE, Graham
(1904)

İngiliz, romancı. "Edebi serüven romanları" olarak nitelenen kitaplarıyla tanınmıştır.

2 Ekim 1904'te İngiltere'de Berkhamstead'da doğdu. Babasının müdür olduğu Berkhamstead School'dan sonra, Oxford Üniversitesi'nde Balliol College'da öğrenim gördü. 1926-1930 arasında Londra'da yayımlanan *The Times* gazetesinde çalıştı. 1929'da Anglikan Kilisesi'ni bırakıp Katoliklik'i seçti. İlk romanını yayımladıktan bir süre sonra serbest yazar, kitap ve film eleştirmeni olarak çalıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın görevlisi olarak Afrika, Meksika ve Çin Hindi'nde bulundu.

Yazarlığı iki ayrı yönde gelişmiştir. Kendisinin de "eğlencelik" olarak adlandırdığı gerilim, casusluk ve serüven romanlarında, usta bir yazarın kurduğu güçlü bir atmosfer, yer yer "ciddi" romanlarından farklı olmayan, nitelikli bir anlatım görülür. Kimi eleştirmenlerce "Edebi serüven romanları" olarak nitelenen, birçoğu filme de çekilen bu romanlarında, öteki yapıtlarında ele aldığı sorun ve temaları daha dar biçimde sergilemiştir.

"Kötülük" temasını işlediği "Ciddi" romanlar ise, dinsel inanç ve görüşlerinin etkisi altında yazılmıştır. Ahlak sorunu, insanın kendi kendisini eylemleri aracılığıyla tanıması, şiddet ve iç çürümeden kurtuluş yolları gibi temalar, Greene'in bilinçli seçimi

olan Katoliklik'in etkisi altında, insancıl bir anlayışla ele alınır. 20. yy insanının sorunları, yine 20. yy'ın etkin bir anlatım aracı olan sinemaya özgü tekniklerden de yararlanarak aktarılır.

Aynı yaklaşımı öykülerinde de sürdüren Greene, 20. yy'ın hem çok satan ve okunan, hem de bu başarısını edebiyattan ödün vermeden sürdürebilen sayılı yazarlarından biridir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Man Within*, 1929, ("İçerdeki Adam"); *England Made Me*, 1935, ("Beni İngiltere Yarattı"); *A Gun For Sale*, 1936, ("Satılmış Adam") *Brighton Rock*, 1938; *The Confidential Agent*, 1939, ("Güvenilir Ajan"); *The Power and the Glory*, 1940, ("Güç ve Zafer"); *The Heart of the Matter*, 1948, (Yıkılış); *The Third Man*, 1950, ("Üçüncü Adam"); *The Quiet American*, 1955, ("Sakin Amerikalı"); *Our Man In Havana*, 1958, (Havana'daki Adamımız).

GREENE, Robert
(1560-1592)

İngiliz şair ve oyun yazarı. Gerçekçi öğelere dayanan kısa romanları ve çok ayrıntılı otobiyografik oyunları ile tanınmıştır.

Temmuz 1560'ta Norwich'te doğdu, 3 Eylül 1592'de Londra'da öldü. Öğrenimini Cambridge ve Oxford üniversitelerinde tamamladı. 1578-1580 arasında Fransa, İtalya ve İspanya'yı gezerek incelemeler yaptı. İngiltere'ye döndükten sonra yoğun bir çalışma temposuyla arka arkaya başarılı yapıtlar verdi. Önceleri, ince bir alayla, sevilen yergiler yazdı. Daha sonra tümüyle oyun yazmaya yöneldi. 1582'de yazdığı *Mamillia* ile dikkati çekti, 1584'teki *Arkasto, the Anatomy of Fortune* ("Arkasto, Servetin Anatomisi"), 1588'deki *Pandosto; or, The Triumph of Time* ("Pandosto ya da Zamanın Zaferi") ve 1589'daki *Menaphon* oyunları ile ünü yayıldı ve Elizabeth dönemi İngiliz tiyatrosunun önde gelen adlarından biri durumuna geldi. Arada oldukça başarılı kısa roman denemeleri olduysa da, oyun yazarlığını hep ön planda tuttu.

Greene hem İngiliz edebiyatındaki ilk profesyonel yazarlardan biri, hem de ilk otobiyografi yazarıdır. Kısa süren yaşamı boyunca yazdığı kırka yakın oyun arasında en büyük yeri kimi gerçekçi, kimi trajik, kimi de gülünçlü tarihsel yapıtlar alır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Comicall Historie of Alphonsus King of Aragon*, 1588, ("Aragon Kralı Alphonsus'un Gülünçlü Tarihi"); *Friar Bacon and Friar Bungay*, 1589, ("Rahip Bacon ve Rahip Bungay"); *A Groatsworth of Wit, Bought with a Million of Repetence*, 1592, ("Bir Milyonluk Pişmanlığa Satın Alınan İki Paralık Zekâ"); *A Looking Glass for London and England*, 1592, ("Londra ve İngiltere İçin Bir Ayna"); *The Scottish History of James IV*, 1592, ("IV. James Dönemi İskoçya Tarihi"); *Orlando Furioso*, 1592.

GREER, Germaine
(1939)

Avustralyalı yazar. Kadınların ezilmesi ve aile kavramıyla ilgili çalışmalarıyla tanınır.

Melbourne'da doğdu. Yükseköğrenimini Melbourne Üniversitesi'nde tamamladı. İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde lisansüstü çalışması yaptı. 1968'de doktorasını aldıktan sonra çeşitli İngiliz üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. Halen serbest yazar olarak İtalya'da yaşamaktadır.

Greer'in düşüncelerini 1960'ların sonunda hız kazanan feminist hareket içinde değerlendirmek gerekir. Simone de Beauvoir'ın 1949'da yayımlanan *Deuxième sexe* (Genç Kızlık Çağı, Evlilik Çağı, Bağımsızlığa Doğru) adlı kitabı ayrı tutulursa, Betty Friedan'ın 1963'te çıkan *The Feminine Mystique* (Kadınlığın Gizemi) ve Eva Figes'in 1970'te çıkan *Patriarchal Attitudes*'yla ("Ataerkil Tavırlar") birlikte Greer'in 1970'te yayımlanan yapıtı *The Female Eunuch* ("Dişi Hadım") kadın düşüncesini sınıfsal bir düzlemde yorumlayan ilk kitaplardan olmuştur. Radikal feminizmin ortaya çıkışında bir başka önemli etken de 1950'lerde gelişen Yeni Sol hareketidir. Greer'in birçok çözümlemesi Yeni Sol'un önde gelen adlarından Herbert Marcuse'nin izlerini taşır.

Greer, toplumsal ve ideolojik koşullandırmalarla edilgen ve bağımlı bir varlık olarak sunulan kadın imgesinin nedenlerini araştırırken, sorunun aile içindeki baskılardan kaynaklandığını öne sürer. Ona göre, modern çekirdek aile çok küçük, kendi kendine yeten ve benlikçi (self-centered) olduğu için tümüyle ortadan kaldırılmalıdır. Ailenin ataerkil yapısı, kadının baskı altına alınması sonucunu getirmiştir. Bu aile yapısında özel mülkiyet miras yoluyla yasal çocuklara geçtiği için hep erkeğin çıkarları korunmuştur. Greer, 1984'te çıkan *Sex and Destiny: The Politics of Human Fertility* ("Cinsellik ve Yazgı: İnsan Doğurganlığı Politikası") adlı son kitabında Batı'nın "refah toplumu"ndaki aile-çocuk ilişkilerini, Ortadoğu, Hindistan ve Afrika'daki ailelerle karşılaştırmıştır. Modern çekirdek ailedeki ahlak sorunlarını irdelemiş, Batı'daki aile planlaması sorunlarına çözüm aramıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Female Eunuch*, 1970, ("Dişi Hadım"); *Sex and Destiny: The Politics of Human Fertility*, 1984, ("Cinsellik ve Yazgı: İnsan Doğurganlığı Politikası").

• **BAKINIZ:** MARCUSE.

GREGORAS, Nikephoros
(1290-1360)

Bizanslı tarihçi. 1204-1359 arası Bizans tarihini anlatan yapıtıyla tanınmıştır.

Karadeniz kıyısındaki Herakleia'da (Karadeniz Ereğlisi) doğdu. Constantinopolis'te (İstanbul) öldü. Amcası İoannes, Herakleia metropoliti idi. İstanbul'a gelen Nikephoros, kendisine hocalık ve koruyuculuk eden Theodore Metochites'in evinde yetişti.

İmparator II. Andronikos'un dikkatini çekerek saraya alındı ve imparatorun danışmanı oldu. II.Andronikos'un 1328'de III.Andronikos'ca tahttan indirilmesinden sonra bir süre etkisini yitirdi. Ancak II.Andronikos'un 1332'deki ölümü üzerine yeniden devlet görevlerine getirilmeye başlandı. Diplomatik kurullarda görev aldı. 1333'te, Latin ve Bizans kiliselerinin birleşmesi için gönderilen Papalık elçilerine refakat etti. Nikephoros, Calabria'lı Keşiş Barlaam ile, halk önünde yaptığı bir tartışmada mistik görüşleri savununca İstanbul'daki Chora Manastırı'na (Kariye Camii) hapsedildi. 1355'te V.İoannes Palaeologos'un yeniden tahta çıkması üzerine serbest bırakıldı.

Nikephoros Gregoras'ın başyapıtı, *Historia Romaike*'dir ("Roma Tarihi"). 1204-1359 arasındaki olayları kapsayan yapıt, 37 bölümden oluşmaktadır. 1320'ye kadar olan dönem yedi bölüme ayrılmıştır. Nikephoros bu bölümlerde İznik İmparatorluğu'nun kısa bir tarihini ve İstanbul'un Latinler'den geri alınmasını anlatır. Kendisinin de tanıklık ettiği, 1359'a kadarki olaylar ise geri kalan otuz bölümde daha ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Georgios Pachymeres'in yapıtının devamı niteliğindeki *Historia Romaike*'de dönemin iktisadi yapısı ve yönetim özellikleriyle ilgili değerli bilgiler bulunmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Historia Romaike*, ("Roma Tarihi"); *The History* adıyla (ö.s.), L.Schopen (der.), 1.ve 2.cilt, 1829, I.Bekker (der.), 3 cilt, 1855.
- **BAKINIZ:** İOANNES V [Palaeologos], KANTAKUZENOS.

GREGORIOS [Nazianzus'lu]
(330-390)

Kapadokyalı tanrıbilimci. Doğulu Kilise Babaları'ndandır.

329 ya da 330'da Kapadokya Bölgesi'ndeki Arianzum'da (Gelvere Köyü) doğdu, aynı yerde öldü. Hıristiyanlık'ı yeni benimsemiş olan babası, Nazianzus'ta (Nenizi) papazdı. Filistin'de İskenderiye Üniversitesi'nde ve Atina'da öğrenim gördü. Aziz Basileios'un arkadaşı oldu. Babasının isteği üzerine otuz yaşında papazlığa başladı. 373'te Kral Basileios'un buyruğu üzerine Sasima piskoposluğuna getirildi, ancak türlü karışıklıklar nedeniyle buradan ayrılarak, Nazianzus'a gitti, babasının ölümüne değin (374) burada kaldı. Bizans İmparatoru Theodosius tarafından İstanbul başpiskoposluğuna getirilene değin manastır yaşamı sürdü. Bu görevden de ayrılarak önce Nazianzus'a sonra Arianzum'a gitti; ölünceye değin çalışmalarını burada sürdürdü.

Nyssa'lı Gregorios ve Aziz Basileios ile birlikte Doğulu Kilise Babaları arasında yer alan Gregorios, bu arkadaşlarının yardımlarıyla tanrıbilimci Origenes'in kimi yazılarını derledi, konularına göre düzenledi. Etkisi altında kaldığı Origenes'in düşüncelerini savundu. Aziz Basileios, Nyssa'lı Gregorios ve Nazianzus'lu Gregorios çalışmalarını birlikte sürdürdüler. Kynik ve Yeni-Platoncu görüşlerden esinlenerek yeni bir Hıristiyan öğretisi oluşturmaya çalıştılar.

Gregorios, Tanrı'nın tanımlanamaz olmasına karşı çıktı. O'nu sonsuz ve sınırsız olarak niteledi. Tanrıbilim konularında spekülasyon yöntemini savundu. Baba-Oğul-Kutsal Ruh Üçlemesi'nin biçimlendirilmesine katkıda bulundu. Ona göre bu üçü özdeştir, Tanrı'dır. İsa, Tanrı ve insan niteliklerini bir arada taşır. Arianzum'da geçirdiği son yıllarında, din konularında bir çok şiir yazdı. Döneminde büyük ilgi uyandırmış olan vaazlarından 45'i bir araya getirilebilmiştir. Ölümünden sonra azizler arasına alınmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Patrologia Graeca*, (ö.s.), J.P.Migne (der.), XXXV ve XXXVIII, 1857-1866, ("Yunan Kilise Babaları");.
- **KAYNAKLAR:** H.von Campenhausen, *The Fathers of the Greek Church*, 1959; H.Pinault, *Le platonisme de saint-Grégoire de Naziane*, 1926.
- **BAKINIZ:** BASİLEİOS, GREGORIOS [Nyssa'lı].

GREGORIOS [Nyssa'lı]
(331-394)

Kapadokyalı din bilgini. Evrenin görünen ve görünmeyen iki ayrı varlık alanından oluştuğu görüşünü savunmuştur.

Kapadokya'nın Nyssa ilçesinde doğdu, 394'te öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi olmadığı gibi, kimi kaynaklara göre doğum ve ölüm yılları da kesin değildir. Kilise Babaları'ndan Aziz Basilios'un kardeşidir. İlk din bilgilerini ağabeyinden edindi, sonra kendini Hıristiyan dininin özünü açıklama çalışmalarına verdi. Bir süre felsefe ile ilgilendi, kendinden önce gelen bilginlerin, bilgelerin yapıtlarını inceledi. Özellikle Anadolu-Yunan filozoflarının, o dönemde bilinen yazılarını okudu.

Gregorios'un düşünceleri Tanrı, insan ve evren gibi üç varlık alanı üzerinde toplanır. Ona göre evren, biri görünen, biri görünmeyen iki ayrı varlık alanından oluşan bir bütündür. Bütün varlık türleri bu bütünün içinde, gerekli yerlerini almış, belli aşamalara göre sıralanmıştır. Birer varlık katı olan bu aşamaların doruğunda insan bulunur, sonra öteki canlılar, bitkiler ve diri olmayan nesneler gelir. Ona göre insan ruh ile gövdeden oluşan bir varlıktır. Gövde görünen, ruh görünmeyen varlık alanına bağlıdır. İnsan bir us

12. yy. mozaiği, Saray Şapeli-Palermo, İTA. YA

Nyssa'lı Gregorios

varlığıdır, yaşamın düşünme, devinme, beslenme, üreme gibi bütün eylemlerini içerir. Onda hayvanların ve bitkilerin kimi özellikleri de vardır. İnsan hayvanlar gibi devinir, algılar, duyar, bitkiler gibi ürer ve beslenir. Onun başlıca özelliği ve ona öteki varlıklar arasında üstünlük sağlayan öğesi ustur. Us düşünmenin tek ilkesidir, o olmadan düşünme eyleminin gerçekleşmesi söz konusu değildir. Usun özünde sezmek, yaşamak, düşünmek gibi yetiler vardır, bunlar ona sonradan eklenmiş değil, onun yapısı gereğidir. İnsanı, taşıdığı özellikler dolayısıyla hayvansı ve bitkisel ruhlarla donatılmış, birçok ruhu olan bir varlık diye görmek yanlıştır. Böyle bir görüşü benimseyenlerin insanı anlama olanağı yoktur.

► Gregorios'a göre ruh vardır kesindir, ancak gövdeyle olan bağlantısı ne anlatılabilir, ne de kavranabilir. Ruh gövdeye dirilik kazandıran bir tözdür, yaratılmıştır. Us, ruhun bir ilineğidir. Ruhun gövdeden gövdeye göçmesi de söz konusu değildir. Böyle bir görüş Hıristiyan anlayışıyla bağdaşmadığı gibi, hayvanlar arasında görülen önemli ayrımlar da bunun tutarsızlığını göstermektedir. Ruhun gövdeden önce ya da sonra yaratıldığı savı da geçersizdir. Ruhla gövdenin yaratılışı birliktedir, eş süre içindedir. Ruhla gövdenin birlikte, eş sürede yaratılmasıyla insan varlık kazanmıştır. Ruh gövdenin belli bir yerinde değildir, onun bütününü kapsar, ölümle büsbütün ortadan kalkmaz, dağılmaz, gövdenin ayrışan öğelerinde varlığını sürdürür. Ruhun gövde üzerindeki etkinliği Güneş'ten çıkan ışınların uzaydaki yayılışına, havanın özüne girişine benzer.

► Evren yaratılmıştır, onun bir düzenleyicisi, içerdiği varlık türleri arasında uyum sağlayıcısı vardır. Bu yüce varlık da Tanrı'dır. İnsanın davranışları, eylemleri, başarıları incelendiğinde, bütün bunların ruh denen tözün etkisiyle oluştuğu, usla bağlaşımlı olduğu anlaşılır. Evren bütününün durumu da böyledir, ona egemen olan tanrısal bir töz vardır. Ruhun varlığı Tanrı'nın varlığını, Tanrı'nın varlığı da ruhun gerçekliğini kanıtlar. Tanrı'yı kendi bütünlüğü içinde kavrama olanağı yoktur. Ancak insanın tanrısal bir varlık olduğu, varlık türleri içinde Tanrı'ya en çok benzeyen nesne niteliği taşıdığı düşünülürse, Tanrı'yı öğrenme yolu açılır. Çünkü insanda, "Kelam" denen, tanrısal sözü açıklama yetisi vardır. Yaratma eylemi, Tanrı'nın özgür istenciyle, yoktan var ediş biçimindedir.

İstenç, özgürlük ve seçme

Gregorios, Tanrı'nın yarattığı insana özgür bir seçme yetkisi verdiği görüşünü savunur. Ona göre Tanrı özgür istenciyle insanı yaratmış, onu kendi kendine seçme yetisiyle donatmıştır. Bu nedenle insanın işlediği suçtan dolayı Tanrı istencini öne sürmek doğru değildir. İnsan başlangıçta özgür istencini kullanarak, iyiyi seçmemiş, kötü bir seçime gitmiştir. Onun bu eylemi için "kötüyü seçti" demek de doğru değildir, çünkü kötü seçilecek bir nesne olamaz, seçme ancak iyi için geçerlidir. Gerekli olanı seçemediğinden dolayı, insan, kötülüğü iş edinen bir gücün ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Varlık ve özdek

Ruh, sonunda, kapsadığı gövdeyle birlikte tanrısal kaynağa dönecektir. Bir özdek olan gövdenin, Tanrı'ya dönmesi için yapısı, nitelikleri engel değildir.

İstenç Ve Özgürlük

Tanrıbilimde kişinin, Tanrı karşısında istenç özgürlüğü ve yükümlülüğü çağlar boyunca tartışılan bir konudur. Kimi tanrıbilimcilere göre kişinin istenci Tanrı'nın denetimi altındadır, yazgıyla bağımlı kılınmıştır. Bu nedenle kişinin istenç özgürlüğü söz konusu olamaz. Bütün eylemlerinden Tanrı katında sorumludur. Kimi tanrıbilimciler bu görüşe karşı çıkarak, kişinin istencinin özgür olduğunu, yaptıklarından ancak istenç özgürlüğü nedeniyle sorumlu tutulabileceğini ileri sürerler.

◄ *Ruh ve gövde*

Kişi bir istenç varlığıdır, bütün eylemlerinin kaynağı istencidir, bu nedenle yaptığından sorumludur. İstenci özgür olmayan bir kimsenin, eylemlerinden dolayı sorumlu tutulması Tanrı'nın yüceliğiyle bağdaşmaz. İstenç sorunuyla özgürlük sorununu birlikte ele alan bütün tanrıbilimciler konuya eylem açısından bakmışlardır. Eylemin gerçekleşmesiyle sorumluluk durumu ortaya çıkar, İslam düşüncesinde de bu konuya iki ayrı yorum getirilmiş, istençle sorumlu olma durumu birlikte ele alınmıştır. Kimi İslam düşünürlerine göre, yazgı varsa, insan istenç bakımından özgür değilse, yaptıklarından sorumlu tutulması gerekmez. Kimilerine göre de yazgı vardır, kişi istenci özgürdür, ancak Tanrı'nın önsüz-sonsuz usu, kişinin özgür istenciyle ne yapacağını önceden bildiği için sorumlu tutulması doğaldır. Kişi, yazgı öyle buyurduğundan dolayı suçlu sayılmaz, özgür istenciyle ne yapacağı önceden bilinmediğinden dolayı suçludur. Bir eylem yazgıda gösterildiğinden dolayı suç değildir, suç olacağından dolayı yazgıda bildirilmiştir. Eylemin bilgisi, Tanrı'da yazgıdan öncedir, kişi bu nedenle sorumludur.

◄ *Evren ve Tanrı*

Ağırlık, nicelik, biçim, yeğnilik gibi nitelikler özdeğin özüyle bağlantılı olamaz, bunlar ancak kavranabilir olan bilginin konusudur, gerçekte birer kavramdır. Özdek, bu niteliklerinden soyutlanarak düşünülürse gerçek varlığı ortaya çıkar. Bu niteliklerin birbiriyle karışıp kaynaşması, insanda, özdek denen nesnenin ayrı bir varlık olduğu sanısını uyandırmıştır. Bu özdek karışık, bulanık bir nesnedir. Bu durum da onun özüyle değil nitelikleriyle düşünülmesinden dolayıdır.

Gregorios için, kötü bir seçim yaptığından suçlu duruma düşen insanın kurtuluşu, kendi istencine bağlı değildir. Bu konuda Tanrı kayrası gereklidir. İnsanın yapacağı tek iş kendini bilmesidir. Kendini bilen insan, bilgi aşamalarında yüksele yüksele Tanrı'yı da bilebilir. Bu bilme Tanrı özüyle değil, varlığıyla ilgilidir. Kendini bilmede yetkinliğe ulaşan insan ruhunun Tanrı'da, Tanrı'nın da ruhunda olduğu kanısına varır. Bunu başarmanın tek yolu içekapanış, bütün gücüyle kendini Tanrı'ya veriştir.

Gregorios'un, kendinden sonra gelenler üzerinde etkisi büyük olmuş, özellikle Eriugena, Aquino'lu Thomas gibi tanrıbilimciler ondan esinlenmişlerdir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *From Glory to Glory: Texts from Gregory of Nyssa's Mystical Writings*, (ö.s.), J. Daniélou, H.Musurillo (der.), 1961, ("Zaferden Zafere: Nyssa'lı Gregory'nin Mistik Yazmalarından Seçmeler").

- **KAYNAKLAR:** H.V.Balthazar, *Présence et pensée, essai sur la philosophie religieuse de Gregorie de Nyssa*, 1943; F.Diekamp, *Die Gotteslehre des Heiligen Gregor von Nyssa*, 1896; F.Hilt, *Des Heiligenn Gregor von Nyssa Lehre von Menschen Systematischdargestellt*, 1890; J.Quasten, *Patrology*, 1960.

- **BAKINIZ:** S.ERIUGENA, PLATON, THOMAS [Aquino'lu].

GREGORIUS VII
(1020-1085)

İtalyan din adamı. Papa seçilince kilisenin devletten üstün olduğu görüşünü savunmuş ve kiliseye yeni bir düzen getirmiştir.

Gerçek adı Hildebrand'dır. 1015-1020 arasında İtalya'nın Toscana Bölgesi'nde Sonano yakınlarında doğdu, 25 Mayıs 1085'te Salerno'da öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Önce, amcasının başpapaz olduğu bir manastırda, sonra din adamı olmak isteyenlerin ve soylu çocuklarının okudukları Schola Cantorum'da öğrenim gördü. Burada, daha sonra VI.Gregorius adıyla papa seçilen Johannes Gratianus'un öğrencisi oldu. Papalığı sırasında da danışmanlığını yaptı; 1046'da onunla birlikte Almanya'ya sürgüne ve İmparator III.Heinrich'in isteğiyle de Roma'ya gönderildi. 1049'da Papa IX.Leo'nun danışmanlığına getirildi. Böylece reformcu bir çevreye girdi. Hildebrand, II.Alexander'in ölümünden sonra papa seçildi ve VII.Gregorius adını aldı. 1073'ten 1085'e değin sürdürdüğü papalık görevi sırasında, papalığın güçlenmesini sağlayacak reformlar gerçekleştirmeye çalıştığından Kutsal Roma Germen İmparatoru IV.Heinrich ile yıpratıcı sürtüşmelere girdi.

VII.Gregorius, amaçladığı yenilik girişimini din adamlarının evlenmesini ve din görevlerinin alınıp satılmasını yasaklamakla başlattı. Bunların kilisenin yapısını bozan etmenler olduğunu ileri sürdü. Özellikle, din görevlerinin kilise dışındakilerin eline geçmesi, soyluların piskopos ve manastır seçimlerini denetleyebilmesi, kiliseyi siyasal ve iktisadi çıkarların tutsağı yapmaktaydı. Bu konudaki yasakları içeren *Dictatus Papae* ("Papanın Buyruğu"), papaya imparatoru görevden alma yetkisi de tanımaktaydı. Papanın imparatora üstünlüğünü açıklama anlamına gelen bu bildirge, İmparator IV.Heinrich'in tepkisine yol açtı. Papa VII.Gregorius görevinden alındı. Ancak o da imparatoru aforoz etti. Soyluların baskısı sonucu IV.Heinrich affedildiyse de papanın koyduğu kurallara uymak yolunda verdiği sözü tutmayınca, 1080'de tahttan indirildi. Buna karşılık, VII.Gregorius'un papalığını tanımadığını ilan ederek, Ravenna başpiskoposunu, III.Clementius olarak, papalığa getirdi; kendi de yeniden tahta çıktı. Gregorius, Salerno'ya çekildi. Bu olay, soylular ve kilise arasında savaşa varan sürtüşmelere yol açtı.

Orta Çağ'ın en güçlü reformcu papalarından sayılan VII.Gregorius, Bizans İmparatorluğu'nun desteklenmesi için tüm Hıristiyan dünyasını bir araya getirme düşüncesini ortaya attı. Batı kilisesinde törenlerde ortak bir dil kullanılmasını sağlayarak, değişik ülkelerin kiliseleri arasındaki ayrımı bir ölçüde ortadan kaldırmaya çalıştı.

- **KAYNAKLAR:** E.Caspar, *Das Register Gregors VII*, 1955; E.Emerton, *The Correspondence of Pope Gregory VII*, 1932.

- **BAKINIZ:** HEINRICH IV.

GREGORIUS [Riminili]
(1300-1358)

İtalyan, düşünür ve tanrıbilimci. Aziz Augustinus'un görüşleri ile Adcılık'ı birleştiren bir öğretiyi savunmuştur.

1300'e doğru, Rimini'de doğdu, Viyana'da öldü. Paris, Bologna ve Padova üniversitelerinde öğrenim gördü. Adcılık'ı benimsediğinden, öğrenimini bitirmesi ve öğretmenliğe başlayabilmesi için Papa VI. Clementius'un aracılık etmesi gerekti. Önce İtalya'da sonra Paris'te öğretmen olarak görev aldı. Paris'te kaldığı 1034-1044 arasında düşüncelerini, Petrus Lombardus'un *Sententiarum*'unu ("Tanrısal Sözler") yorumladığı bir kitapta topladı. 1357'de Augustinusçu Hermites tarikatının başına getirildi.

Gregorius'un düşüncelerinde Augustinus'un yanı sıra Occam'lı William'ın da etkisi görülür. Tanrı varlığının ve kayrasının kanıtlanabileceğini, ruhun tanrısal bir töz olduğunun açıklanabileceğini savundu. Bu konuda, deneye Adcılar'dan da çok önem

vermekle birlikte, bilmede iç duyumların katkısı olduğunu vurguladı. Ancak, ona göre bilgi, ne yolla elde edilirse edilsin, Tanrı'nın öngördüğü ölçüler içinde bir bilgiydi. Tanrı'nın iyinin nedeni olduğu oranda kötünün de nedeni olduğu, insanları yanlış yola sürükleyebileceği görüşüne karşı çıktı. Çünkü kötülük, Gregorius'un düşüncesinde, Tanrı'nın doğasına uymayan bir nitelikti. Ruh güzelliğine erişebilmek için, yalnızca özgür istencin yeterli olamayacağı, Tanrı kayrasının gerekliliği üzerinde durdu. Onun tanrıbilimin bilimsel bilgi değil, bilgelik olduğu yolundaki görüşü, Orta Çağ Avrupası'nın tanrıbilim anlayışını, özellikle Luther'i etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Commentary on the Sentences*, (ö.s.), 1482, ("Tanrısal Sözler Üzerine Yorumlar").
- **KAYNAKLAR:** G.Leff, *Gregory of Rimini*, 1961; J.Würsdörfer, *Erkennen und Wissen nach Gregor von Rimini*, 1917.
- **BAKINIZ:** AUGUSTINUS, OCCAM'LI WILLIAM.

GREGORY, James
(1638-1675)

İskoç matematik bilgini. İlk yansımalı teleskop düşüncesini ortaya atmış, yüksek hesabın temel teoremini kanıtlamayı başarmıştır.

Kasım 1638'de İskoçya'nın Aberdeen kenti yakınlarındaki Drumsak'da doğdu, Ekim 1675'te Edinburgh'da öldü. Yükseköğrenimini Aberdeen'deki Marischal College'da tamamladıktan sonra, gökbilim ve matematik alanlarındaki araştırmaları açısından daha elverişli bir ortam bulmak umuduyla 1662'de gittiği Londra'da *Optica promota* ("Optiğin Gelişimi") adlı yapıtla adını duyurmayı başardı. 1664'ten sonraki dört yılı İtalya'da, Padova Üniversitesi'nde Toricelli'nin öğrencilerinden Stefano degli Angeli'nin yanında, özellikle matematik konusundaki bilgilerini geliştirmekle geçirdi. 1668'de ülkesine döndü ve St.Andrews Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak çalışmaya başladı. 1674'te Edinburgh Üniversitesi'nin matematik bölümü başkanlığına getirilen Gregory, ertesi yıl, 37 yaşında yaşamını yitirdi.

Optica promota adlı yapıtında sonraları Hooke tarafından benzerinin yapımı gerçekleştirilecek olan ilk aynalı teleskop tasarımına ve Yer ile Güneş arasındaki uzaklığı, Merkür ve Venüs'ün geçişlerinden yararlanarak hesaplamayı sağlayan bir yönteme yer vermiş olan Gregory, İtalya'da bulunduğu dönemde yazdığı *Vera circuli et hyperbolae quadratura*'da ("Daire ve Hiperbolün Doğru Kareleştirilmesi"), Arkhimedes'in çember uzunluğunu hesaplamakta kullandığı bir yöntemi genel koniklere uyguladı. Serilerden yararlandığı bu çalışmada bir yandan yakınsaklık kavramına açıklık getirirken, bir yandan da cebirsel fonksiyonlarla cebirsel olmayan fonksiyonlar arasındaki ayrımı belirledi. Yine aynı dönemde yazdığı *Geometriae pars universalis* ("Geometrinin Evrensel Bölümü") adlı kitapta daha önce geliştirilmiş yüksek hesap tekniklerini dizgesel biçimde ele alıp geometrik çözümleme araçları olarak kullandı. Yüksek hesabın temel teoreminin ilk kanıtını da içeren bu kitabı izleyen *Exercitationes geometricae*'da ("Geometri Alıştırmaları"), integral almakta etkili bir teknik olan "Simpson's kuralı"nın ilk uygulamasına ve log $(1 \mp x \int e)$ ilişkin Mercator serilerinin geometrik bir kanıtına yer verdi.

Gregory, yaşamının son yıllarında gerçekleştirdiği çalışmalarını yayımlamamıştır. Ancak dostu John Collins ile yaptığı yazışmalar Gregory'nin, matematiksel analize ilişkin, binom ve Taylor serileri ve Newton interpolasyonu gibi birçok aracı çağdaşlarından önce bulmayı başardığını göstermektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Optica promota*, 1663, ("Optiğin Gelişimi"); *Vera circuli et hyperbolae quadratura*, 1667, ("Daire ve Hiperbolün Doğru Kareleştirilmesi"); *Geometriae pars universalis*, 1668, ("Geometrinin Evrensel Bölümü"); *Exercitationes geometricae*, 1668, ("Geometri Alıştırmaları").
- **BAKINIZ:** HOOKE, I.NEWTON, B.TAYLOR.

GREGORY, Lady Augusta
(1852-1932)

İrlandalı oyun yazarı. Ünlü Abbey Tiyatrosu'nun kurucularındandır.

5 Mart 1852'de Roxborough'da doğdu, 27 Mayıs 1932'de Coole'da öldü. Öğrenimini özel öğretmenlerden ders alarak yaptı. 1881'de İngiltere'nin Seylan' daki hükümet görevlilerinden Sir William Gregory ile evlendi. Gerek kendisi gerekse eşi koyu milliyetçiydiler. Yazmaya 1898'de eşinin ölümünden sonra başladı. 1898'de W.B.Yeats ile tanıştı. Birlikte İrlanda folklorundan yararlanarak yeni bir edebiyat anlayışının oluşmasına katkıda bulundular. 1904'te sonradan Abbey Theatre adıyla anılacak olan İrlanda Ulusal Tiyatro Topluluğu'nun kurulmasına ön ayak oldular.

Lady Gregory, en iyi yapıtlarını 1902-1912 arasında verdi. Bunların sahnelenmesi Abbey Theatre'ın başarısını artırdı. Lady Gregory'nin Abbey Theatre için yaptığı çalışmalar, adının bu grubun adıyla özdeş tutulmasına yol açtı.

Lady Gregory'nin yaşamının sonlarına doğru iyice belirginleşen ve yapıtlarına yansıyan öğretici-eğitici tiyatro anlayışı, özellikle başarı, tutumluluk gibi basit temaların işlendiği tek perdelik oyunlarında açıkça görülür. Bunlar, kişi sayısı fazla olmayan, diyalog ağırlıklı ve yüksek tempolu oyunlardır. Lady Gregory'nin İrlanda köylülerine olan sevgisi, güçlü milliyetçilik duygusu ve kullandığı Batı İrlanda ağzı, Yeats ve Synge'de de görülen ve Kelt kültüründen kaynaklanan olgun üslubunun belirleyici öğeleridir. Çeşitli imgelerle ve şiirle dolu oyunları yergici ama yumuşak bir gülmece içerir. Hemen bütün yapıtlarında İrlanda folklorundan ve mitolojisinden yararlanmış, eski İrlanda ruhunu canlandırmak ve ülkesine siyasal bağımsızlığını kazandırmak yolundaki düşüncelerini sürekli ortaya koymuştur. Bu nedenle de bütün oyunları, İrlanda köylülerini eğlence yoluyla

eğitmek ve bilinçlendirmek kaygısıyla doludur. Bu kaygı, Lady Gregory'nin edebiyat açısından çok önemli yapıtlar ortaya koymasını engellemiş, ancak sahnelenmelerinin basitliği nedeniyle oyunları pek çok kez seyirci karşısına çıkmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Twisting of the Rope*, 1901, ("İpin Kıvrılışı"); *Twenty Five*, 1902, ("Yirmi Beş"); *Spreading the News*, 1904, (Kulaktan Kulağa); *The Rising of the Moon*, 1907, (Ay Doğarken); *The Image*, 1909, ("İmge"); *The Full Moon*, 1910, ("Dolunay"); *The Golden Apple*, 1916, ("Altın Elma"); *Dave*, 1927; *Golman and Guaire*, 1931.

- **BAKINIZ:** YEATS, J.M.SYNGE.

GREIMAS, Algirdas Julien
(1917)

Litvanya asıllı Fransız göstergebilimci. Göstergebilimin önde gelen kuramcılarındandır.

Litvanya'da doğdu. Ortaöğrenimini burada tamamladı. 1939'da Fransa'da Grenoble Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1949'da da Sorbonne Üniversitesi'nden devlet doktorası aldı. 1949-1958 arasında İskenderiye Üniversitesi'nde çalıştı. 1958-1962 arasında Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde dilbilim ve anlambilim (semantik) dersleri verdi. Ankara Üniversitesi'nde, bir zamanlar ünlü mantıkçı H.Reichenbach'ın asistanlığını yapmış olan Nusret Hızır'la yakın dostluk kurdu. Bu arada özellikle Danimarkalı dilbilimciler Brøndal ve Hjelmslev'in izinden yürüyerek yapısal bir anlambilim yöntemi geliştirmeye çalıştı. 1962'de Fransa'ya döndü. Önce Poitiers Üniversitesi, ardından da Paris'teki H.Poincaré Enstitüsü'nde dilbilim ve yapısal anlambilim dersleri verdi, toplu çalışmalar düzenledi. 1965'te École Pratique des Hautes Études en Sciences Sociales'de dilbilim/anlambilim konularına yönelik araştırmalar yapan bir bölümün başına getirildi. Bu tarihten sonra çeşitli alanlardaki araştırmacıları bir araya getiren toplu çalışmalara ağırlık verdi.

Göstergebilim kuramına yöneliş

Greimas, dilin organik ya da doğal bir nesne olmaktan çok oluşturulmuş bir nesne, biçimsel, anlamsal, toplumsal nitelikleriyle bağdaşık bir yapıya sahip bir bütün olduğunu düşünmüştür. Yapısal bir anlambilim yöntemi oluşturmaya yönelik ilk önemli çalışması *Sémantique structurale: recherche de méthode*'da ("Yapısal Anlambilim: Yöntem Araştırması") V.Propp'un masal çözümlemelerinde uyguladığı yöntemden, Lévi-Strauss'un antropoloji alanındaki çalışmalarından özellikle mit (söylen) çözümlemelerinden yararlanmıştır. Ayrıca dilbilim, toplumbilim, antropoloji, halkbilim, simgesel mantık gibi çeşitli bilim dallarında uygulanan yöntemleri bağdaştırarak, anlambilim ile temellendirilmiş bir göstergebilim kuramı oluşturmayı başarmıştır.

1970'te çıkan *Du sens, essais sémiotiques* ("Anlam Üstüne, Göstergebilim Denemeleri") adlı kitabı sözcükbilimden (leksikoloji) yola çıkıp, anlambilime dayanan üretici, sözdizimsel (sentaktik) ve genel bir anlamlama kuramına varan araştırmalarının doruk noktası kabul edilir. Bu yapıtta, yalnızca anlamsal öğelerin niteliğiyle ilgilenmemiş, bunların birbirleriyle nasıl eklemlenerek (mode d'articulation) bir söylem (discours) ürettiklerini de araştırmıştır. Özellikle anlatının (narration) yapısını incelemeye yönelik yanıyla bu çalışma, Greimas'ın göstergebilim kuramının edebiyat ağırlıklı olduğunu gösterir.

Greimas, *Maupassant, la sémiotique du texte: exercices pratiques* ("Maupassant, Metninin Göstergebilimi: Uygulama Çalışmaları") adlı yapıtında Maupassant'ın "Deux Amis" ("İki Dost") adlı kısa öyküsünü, edebi göstergebilimin en iyi uygulamalarından

Paris Göstergebilim Okulu

Paris'teki École des Hautes Études en Sciences Sociales'de Greimas'ın öncülüğünde, göstergebilimle uğraşan bilim adamlarından oluşan çevre, son yıllarında Paris Göstergebilim Okulu adıyla anılmaktadır. Göstergebilim kuramının gelişme çizgisine göre değişik alanlarda araştırmalar yapan bu çevrenin çalışmaları, geçen yıllarda, insanların edim ve tutkularıyla birbirlerini nasıl etkiledikleri konusunda yoğunlaşmıştır. Başka bir deyişle, etkileyim olayının değişik sistemlerde nasıl oluştuğu araştırılmıştır. İnsanlar arası ilişkilerde "doğru", "yanlış", "gizli", "yalan" gibi özellikler incelenerek sınıflandırılmıştır. Gene aynı doğrultuda, bireyler arası ilişkilerde belirleyici bir rol oynayan, kiplikler diye adlandırılan "istemek", "bilmek", "inanmak", "yapabilmek", "yapmak", "zorunda olmak" gibi özelliklerin sınıflandırılmasına çalışılmıştır.

Paris Göstergebilim Okulu'nun önde gelen genç araştırmacılarından Jean-Claude Coquet (1928), Greimas'ın çevresinde oluşan topluluğa en erken katılanlardandır. Greimas'ın göstergebilim kuramını en yetkin biçimde uygulamış ve geliştirmiştir.

Greimasçı göstergebilimi en yakından izleyip uygulayan Joseph Courtés'tir. Çalışmalarında Lévi-Strauss'un* mit çözümlemelerinde uyguladığı yöntemi göstergebilimsel açıdan değerlendirmiş, Greimasçı göstergebilimin ilkelerini açıklayıp nasıl uygulanacağını göstermiştir. Bu alandaki en büyük katkısı Greimas ile birlikte hazırladıkları göstergebilim sözlüğüdür.

Bir siyasetbilimci olan Eric Landowski'nin Paris Göstergebilim Okulu'na katılması, yeni ve değişik bir inceleme alanının bu okulun gündemine gelmesini sağlamıştır. Okulun yayın organları Documents ve Le Bulletin dergilerini yöneten Landowski, birçok ortak araştırmanın yayımlanmasına öncülük etmiştir.

École des Hautes Études en Sciences Sociales'in Genel Anlambilim Bölümü'nde Greimas'ın yönetiminde inceleme ve araştırmalar yapan Türk dilbilimcisi Mehmet Rifat Güzelşen de Paris Göstergebilim Okulu'nun düşüncelerinin Türkiye'de tanınmasına öncülük etmiştir.

biri sayılacak bir biçimde incelerken, *Sémiotique, et sciences sociales*'de de ("Göstergebilim ve Toplumbilimler") toplumbilimlerdeki söylemleri göstergebilimsel açıdan çözümleye çalışmıştır. 1979'da *Sémiotique, dictionnaire raisonné de la théorie du langage*'ı ("Göstergebilim, Dilyetisi Kuramının Açıklamalı Sözlüğü") yayımlamıştır. Bu yapıt, Greimas ve çevresindeki araştırmacılar topluluğunun ortak çalışmasının ilk önemli adımıdır.

Greimas için göstergebilimin temel sorunu "insan için dünyanın ve insanın anlamı sorunu"dur. İnsanın evreni hem dilsel, hem de dil dışı gösterge sistemleriyle (dizge) dolu olduğundan her alanı kucaklayabilmek olanaksızdır. Bu yüzden Greimasçı göstergebilim, kendine hareket noktaları olarak yapısal dilbilim (örneğin L.Hjelmslev, R.Jakobson), halkbilim (örneğin V.Propp) ve söylenbilim (örneğin C.Lévi-Strauss) incelemelerini seçmiştir. Böylece Greimas'ın geliştirmeye çalıştığı göstergebilim, "hem anlamlamanın oluşum ve kavranma koşulları üzerinde genel bir düşünce, hem de anlamlı nesnelerin somut çözümlemelerinde uygulanacak bir yöntemler bütünü" olarak bağımsız bir bilim dalı olmaya yönelmiştir. Bu tanımlama çerçevesinde Greimasçı göstergebilim, doğal dillerin anlamsal yapısını inceleyen dilbilimsel anlambilimden ayrılır.

Greimas, R.Jakobson'un "ikili karşıtlıklar" (binary opposition) ilkesinden yola çıkar. Bu ilkeye göre, dil birimleri arasındaki bağıntılar, özellikle de çeşitli dillerdeki sesbirimlerinin içerdiği ayırıcı nitelikler, iki öğeli karşıtlıklara indirgenebilir. Greimas'a göre de temel anlam, anlambirimler (monème) arasındaki karşıtlıklar yoluyla oluşur. Bir anlambirim, anlambirimcik demeti (sénème) olarak da düşünülebilir. Böylece bir yapıtın örtük anlamının açıklanabilmesi için, karmaşık durumdaki anlambirimciklerin -sistematik bir yol izlenerek, sınıflama ve soyutlama işlemleriyle- temel anlambirimlere bağlanması gerekir.

Greimas temel anlambirimi, her zaman karşıtı ve olumsuzu ile varolan ilişkisi içinde gördüğünden, ortaya bir "anlam dörtgeni" çıkar. Sözgelimi "ışık" kavramı, "aydınlık" ve "karanlık" gibi iki karşıt kavramı içerdiği gibi, aynı zamanda bu iki karşıt kavramın karşıtı olan olumsuzları da birlikte getirir:

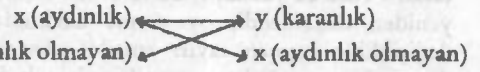

Dört kavram birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkan yapıda, bu kavramlar arasındaki ilişkilerden oluşan bir eşyapıcılık da söz konusudur. Başka bir deyişle x ile y arasındaki ilişki neyse, x_1 ile y_1 arasındaki ilişki de odur.

Greimas'a göre bu yapıdaki ikili karşıtlıklar, aslında anlatının yüzeysel yapısını belirleyecek bir "eyleyen modeli" (modèle actantiel) oluşturur. Eyleyen (actant), içinde bulunduğu durum ve çevresindekilerle ilişkileri açısından ayırıcı nitelik taşıyan bir kişi (aktör) olabilir, ya da birden fazla karakterin işlevini taşıyabilir. Eyleyenlerin tanımlanıp üretilmesini, anlatının "derin yapısı" (structure profonde) gerçekleştirir.

Greimas, Propp'un ünlü yapıtı *Morphology of the Folktale*'deki ("Masalların Biçimbilimi") eylem ortamı bağlamı içinde belirlediği yedi eyleyeni, ikili karşıtlıklardan oluşan üç eyleyen kategorisine indirgemiştir. a) Özne/nesne (sujet/objet), b) Gönderen/gönderilen (destinateur/destinataire), c) Yardımeden/karşıçıkan (adjuvant/opposant). Bu kategoriler herhangi bir anlatının bütün eyleyenlerini üretebilecek niteliktedir. Özellikle ilk iki kategori birer belkemiği sayılabilir. Örneğin sıradan bir aşk öyküsünde, hemen bu iki kategoriyi bulmak olasıdır.

$$\frac{\text{Seven erkek}}{\text{Sevilen kadın}} = \frac{\text{Özne ve gönderilen}}{\text{Nesne ve gönderen}}$$

Greimasçı göstergebilim

Greimas özellikle kiplikler (modalite) konusundaki araştırmalara eğilmiştir. Kiplik, genel olarak, konuşucu ile dinleyici arasındaki bildirişimin türüne göre tümcenin içerdiği yapının özelliği olarak tanımlanabilir. Ancak anlambilimsel yönden kiplik, başka bir anlambirimi belirleyen, dilbilgisel anlambirimdir. Greimas'ın göstergebilim kuramı, başta üç temel eksen olarak "istemek", "yapabilmek" ve "bilmek" kiplerini almış ve buna göre altı eyleyen saptamıştır: Özne/nesne, yardımeden/karşıçıkan, gönderen/gönderilen. Bu altı öğeli eyleyenler sistemi, sözdizimden örnek alınarak ortaya atılmıştır. Yani burada özne, sözdizimsel bir anlatı birimidir ve onunamaçladığı bir anlatı izlencesi (programme narratif) söz konusudur. Yardımeden/karşıçıkan eyleyenleri, anlatı izlencesinin gerçekleşmesine ya katkıda bulunur ya da engeller. Greimas kiplikler konusundaki araştırmaları sonucunda eyleyenler sistemini dörde indirgemiş – özne/nesnel, gönderen/gönderilen – ve yardımeden/karşıçıkan eyleyenlerini öznenin "yapabilmek" kipine bağlamıştır.

Kiplik araştırmaları

Anlatı çözümlemeleri

• YAPITLAR (başlıca): *Sémantique structurale: recherche de méthode*, 1966, ("Yapısal Anlambilim: Yöntem Araştırması"); *Dictionnaire de l'ancien français*, 1968, ("Eski Fransızca Sözlüğü"); *Du sens, essais sémiotiques*, 1970, ("Anlam Üstüne, Göstergebilim Denemeleri"); *Maupassant, la sémiotique du texte: exercices pratiques*, 1976, ("Maupassant, Metnin Göstergebilimi: Uygulama Çalışmaları"); *Sémiotique et sciences sociales*, 1976, ("Göstergebilim ve Toplumbilimler"); *Sémiotique dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (J.Courtés ile), 1979, ("Göstergebilim, Dilyetisi Kuramının Açıklamalı Sözlüğü"); *Introduction à l'analyse du discours en sciences sociales*, 1979, ("Toplumbilimlerdeki Söylem Çözümlemesine Giriş"); *Du sens II*, 1983, ("Anlam Üstüne II").

• KAYNAKLAR: D.Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 1971, J.Culler, *Structuralist Poetics*, 1975, (çev. B.Vardar); T.Hawkes, *Structuralism and Semiotics*, 1978; M.Rifat Güzelşen, *Genel Göstergebilim Sorunları*, 1982; M.Rifat Güzelşen, *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1983; F.Jameson, *The Prison-House of Language*, 1972; T.Yücel, *Yapısalcılık*, 1983.

• BAKINIZ: HJELMSLEV, JAKOBSON, LEVI-STRAUSS, PROPP.

GREW, Nehemiah
(1641-1712)

İngiliz, botanikçi ve hekim. Bitkilerin anatomisine ve morfolojisine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Warwickshire'daki Mancetter Parish'te doğdu, 25 Mart 1712'de büyük bir olasılıkla Londra'da öldü. 1661'de Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Pembroke Hall'ü bitirip, tıp öğrenimi için Hollanda'daki Leiden Üniversitesi'ne geçti ve 1671'de bu üniversiteden doktora derecesini aldı. Bir süre, Warwickshire'daki Coventry'de hekimlik yaptıktan sonra Londra'ya yerleşti ve üyeleri arasına katıldığı Royal Society'nin kendisine sunduğu olanaklardan yararlanarak çalışmalarını bitki anatomisi üzerine yoğunlaştırdı. 1677'de Robert Hooke ile birlikte bu derneğin sekreterliğine getirilen Grew, iki yıl sonra görevinden ayrılarak araştırmalarını bağımsız olarak sürdürdü.

Önceleri hayvan anatomisiyle ilgilenen ve 1665'te ilk kez "karşılaştırmalı anatomi" terimini kullanarak bu bilim dalının öncülerinden olan Grew, dinsel inançlarının da etkisiyle, hayvanların ve bitkilerin temelde benzer yapıda varlıklar olduğu görüşünden yola çıkarak ilgisini bitkiler dünyasına çevirdi. 1682'de, daha önceki çalışmalarını da kapsayan 4 bölümlük *The Anatomy of Plants* ("Bitkilerin Anatomisi") adlı en önemli yapıtını yayımladı. Kök, gövde, yaprak, meyve ve çiçeğin, çeşitli dokuların, damarların yapısını ve işlevini, bitki özsuyunun dolaşımını ayrıntılı bir biçimde inceleyen, pek çok resimle süslenmiş bu yapıt bitkilerin anatomi, morfoloji, fizyoloji ve histolojisini en iyi veren ilk yapıtlardan biri sayılır ve Grew'in adı, Malpighi ile birlikte bitki anatomisinin kurucuları arasında anılır. Ayrıca, bugün de kullanılan birçok terimin yaratıcısı olan Grew, görevsel olarak ayrımlaşmamış, temel işlev üstlenen hücrelerin oluşturduğu doku için "parankima" (özekdoku) terimini de ilk kez bu yapıtında kullandı. Böylece, Hooke ve Malpighi'den sonra Grew'in araştırmalarıyla, bitkilerdeki "küçük kutular" ya da "hava boşlukları" biçiminde tanımlanan hücrelerin varlığı ortaya atılmış oluyordu.

Bitkilerde eşeylik olgusunun varlığını ilk saptayan botanik bilgini de büyük bir olasılıkla Grew'dir. Bitkinin eşeylik organı olarak kabul ettiği çiçekte biri dişi (pistil), öbürü erkek (stamen ya da ercik) olmak üzere iki ayrı üreme organı bulunduğunu, erkek organın ürettiği çiçek tozunun (polen) hayvanlardaki sperm hücreleriyle özdeş olduğunu öne sürdü. Ancak, bu gözlemin öncüllüğü konusunda bilim tarihçileri Grew, Camerarius ve Ray arasında görüş birliğine varmış değildir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Anatomy of Vegetables Begun*, 1672, ("Yeşil Bitkilerin Anatomisine Giriş"); *The Comparative Anatomy of Trunks*, 1675, ("Gövdenin Karşılaştırmalı Anatomisi"); *The Anatomy of Plants*, 1682, ("Bitkilerin Anatomisi").

• **BAKINIZ:** R.CAMERARIUS, HOOKE, MALPIGHI, J.RAY.

GREY, Charles
(1764-1845)

İngiliz siyaset ve devlet adamı. 1830-1834 arasında başbakanlık yapmış, 1832 seçim reformunun yasalaşmasını sağlamıştır.

13 Mart 1764'te Northumberland Kontluğu'nda Falloden'da doğdu, 17 Haziran 1845'te aynı yerde öldü. Soylu bir ailenin oğludur. Eton ve Cambridge üniversitelerinde öğrenim gördü. Babasının ardından İkinci Grey Kontu unvanını aldı.

Grey, 1786'da Northumberland'dan milletvekili seçildi. Kısa sürede, liberal görüşü temsil eden Whigler'in yöneticileri arasına girdi. Oy verme hakkının, Katolikler'i, orta ve yoksul sınıfları kapsayacak biçimde genişletilmesi için çalıştı. Bu amaçla, 1792'de Society of the Friends of People'ın (Halkın Dostları Derneği) kuruluşuna katıldı. 1792 ve 1797'de meclise seçim reformu tasarıları sundu.

Grey, 1806'da Grenville başkanlığındaki "tüm yetenekliler" hükümetinde donanma bakanı oldu. 1807'de Whigler'in başkanı ve dışişleri bakanı J. Fox'un ölümüyle, onun görevlerini üstlendi. 1807'de yürürlüğe giren ve Afrikalı köle ticaretini yasaklayan yasanın hazırlanmasında çalıştı. Katolikler'e oy hakkı verilmesini savunması, kral tarafından bakanlığına son verilmesine ve Lordlar Kamarası üyeliğini yitirmesine yol açtı.

İngiltere'de 1815-1820 arasında yaşanan iktisadi bunalım sırasında tarımsal ürün dışalımının kısıtlanması, birçok ürünün fiyatının vergiler yoluyla artırılması gibi önlemler alındı. Bu önlemlere karşı, büyük çoğunluğu parlamentoda temsil edilmeyen sanayici ve emekçilerin başlattığı muhalefet sırasında, seçim reformu istemi de yaygınlaştı. Grey, toplumsal bir patlamanın engellenmesi amacıyla bir an önce seçim reformu yapılmasını zorunlu gördü.

Grey, 1830'da Toryler iktidardan düşünce 2 Tory bakanın da yer aldığı bir koalisyon hükümeti kurdu ve başbakan oldu. Muhafazakârlar'ın engellemeleriyle 1831'de iki kez geri çevrilen seçim reformu tasarısı 1832'de yasalaştı. Bu reformla seçim bölgeleri yeniden düzenlendi, oy verme hakkında yapılan değişiklikle seçmen sayısı artırıldı. Ancak reform, Avam Kamarası'nda sanayicilere küçük bir temsil hakkı tanıması dışında genel çoğunluğa temsil hakkı sağlamadığından eski temsil yasasının sürmesine neden oldu.

1832'den sonra Whigler arasında, İngiliz sömürgelerinde köleliğin kaldırılması, işyerlerinin çalışma koşullarının ve belediyelerin yeniden düzenlenmesi gibi reform istemleri yoğunlaştı. Bu istemlere karşı çıkan Grey, tartışmalar ve istifalar karşısında 1834'te başbakanlıktan çekildi. Yaşamının geri kalan bölümünü Northumberland'da geçirdi.

GREY, Edward
(1862-1933)

İngiliz siyaset adamı. 1905-1916 arasında dışişleri bakanlığı yapmıştır.

25 Nisan 1862'de Londra'da doğdu, 7 Eylül 1933'te Northumberland'da öldü. Liberal görüşleriyle tanınan ünlü bir aileden gelmekteydi. Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol College'da öğrenim gördü. 1885'te milletvekili seçilerek Avam Kamarası'na girdi. Liberal Parti'nin sağ kanadı içinde yer aldı. 1892-1895 arasında dışişleri bakanlığı müsteşarı olarak görev yaptı.

Aralık 1905'te Campbell-Bannerman ve Asquith' in liberal hükümetinde dışişleri bakanı oldu. Fransa ve İngiltere'nin Almanya'dan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı 1904'te imzaladıkları Dostluk Antlaşması'nı güçlendirdi. 1907'de Rusya ile İngiltere arasında Orta Asya ile ilgili eski anlaşmazlıkları sona erdiren bir antlaşma yapılmasını sağlayarak İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Üçlü İttifak'ın kurulmasına katkıda bulundu. Asquith'in 1908'de başbakan olmasından sonra, dışişleri bakanlığı görevini sürdürdü.

Haziran 1914'te Avusturya Arşidükü Ferdinand' ın Saraybosna'da öldürülmesi üzerine Avrupa ülkeleri arasında büyüyen gerginliğin savaşa yol açmaması için çaba gösterdi. Ancak Almanya'nın Belçika'yı işgal etmesi üzerine İngiltere'nin savaşa girmesine karar verdi. Nisan 1915'te İtalya ile Londra'da gizli bir antlaşma yaparak bu ülkenin Müttefikler'in yanında yer almasını sağladı.

Aralık 1916'da Asquith hükümetinin düşürülmesi üzerine görevinden ayrılan Grey, 1919-1920 yıllarında Washington'da büyükelçilik, 1928'den sonra da Oxford Üniversitesi'nde rektörlük yaptı.

• YAPITLAR (başlıca): *Twenty-five Years*, 1925, ("Yirmi Beş Yıl").

GREY, George
(1812-1898)

İngiliz sömürge yöneticisi ve kâşif. İngiltere'nin Güney Avustralya, Yeni Zelanda ve Ümit Burnu sömürgelerinde vali olarak görev yapmıştır.

14 Nisan 1812'de Lizbon'da doğdu, 19 Eylül 1898'de Londra'da öldü. Bir İngiliz subayının oğludur. Sandhurst'ta öğrenim gördü. 1830'da İngiliz ordusuna girdi. 1830-1837 arasında İrlanda'da görev aldı. 1837'de Batı Avustralya'nın iç kesimlerini keşfetmek üzere İngiltere'den ayrıldı. 1837'de Kuzeybatı Avustralya'daki Kimberley bölgesini keşfetti. 1839'da Shark Körfezi'ne vardı ve Gascoyne Nehri'ni buldu.

Grey 1841'de Güney Avustralya'ya vali olarak atandı. Bu sırada Güney Avustralya'da tarıma elverişli toprakların spekülasyonundan kaynaklanan bir mali bunalım ve tarımsal ürün kıtlığı yaşanıyordu. Grey, çiftçiliği ve hayvancılığı özendirerek bu spekülasyona son verdi ve bölgede yeni bir iktisadi yapı oluşturdu. Kısa bir süre içinde Güney Avustralya ekonomisini İngiltere'den gelen maddi yardımdan bağımsız olarak işler duruma getirdi.

Grey, Yeni Zelanda'nın yerli halkı Maoriler'in, topraklarına el koyan İngiliz sömürgecilere karşı 1843'ten beri sürdürmekte oldukları savaşa son vermek üzere, 1845'te Yeni Zelanda'ya vali olarak atandı. 1847'de Maoriler'in ayaklanmasını bastırdı. Daha sonra Maoriler'in önderleriyle yakın ilişkiler kurarak onlara Batı kültürünü kabul ettirmeye çalıştı. Bu sırada Maori kültürü ve tarihi ile ilgili çalışmalar yaptı. 1848'de "Sir" unvanını aldı.

Yeni Zelanda'ya yerleşmiş İngilizler'in kişisel yönetimine karşı çıkmaya başlamaları ve temsil temeline dayanan bir yönetim sistemi kurulması için baskı yapmaları üzerine 1852'de yeni bir anayasa yürürlüğe koydu. Aynı dönemde Yeni Zelanda'daki Krallık topraklarının fiyatlarını düşürecek bir sistem uygulayarak küçük işletmeleri yaygınlaştırmaya ve adaya yeni İngiliz göçmenlerin gelmesini özendirmeye çalıştı.

Grey 1854'te İngiltere'nin Ümit Burnu Sömürgesi'ne vali olarak atandı. Bölgenin yerli halkı Kaffirler'in ayaklanmasını bastırdı. Ancak Güney Afrika sömürgeleri arasında bir federasyon kurmak istemesi İngilizler tarafından tepkiyle karşılandı. 1861'de İngiliz hükümeti tarafından yeniden Yeni Zelanda'ya vali olarak atandı. Maoriler'le İngilizler arasında 1860'ta yeniden başlayan savaşa son vermeye çalıştı. Ayaklanan Maoriler'in topraklarına el koydu, şeflerinden bazılarını sömürgenin Yasama Meclisi'ne soktu. 1860'ların ortalarında İngilizler askeri üstünlüğü sağlayarak Maoriler'in direnişini bastırdılar. Grey 1868'de bu görevinden alındı.

1870'te resmi bir görevi olmaksızın yeniden Yeni Zelanda'ya gitti. 1874'te Auckland temsilcisi olarak ülkenin Yasama Meclisi'ne girdi. Bu görevini 1894'e değin sürdürdü. 1877-1879 arasında başbakan olarak görev yaptı. Bu görevi sırasında zorunlu, parasız ve laik öğrenim yasasını ve ilk vergi yasasını çıkardı. Avustralya ile bir federasyon oluşturulmasına karşı çıktı. 1894'te milletvekilliğinden ayrılarak İngiltere'ye döndü.

• YAPITLAR (başlıca): *Journal of two Expeditions of Discovery in North-West and Western Avustralia*, 1841, ("Kuzeybatı ve Batı Avustralya'ya İki Keşif Yolculuğunun Günlüğü"); *Polynesian Mythology*, 1855, ("Polinezya Mitolojisi").

• KAYNAKLAR: J.Collier, *Sir George Grey, Governor High Commissioner, and Premier: An Historical Biography*, 1909; G.C.Henderson, *Sir George Grey: Pioneer of Empire in Southern Lands*, 1907; W.L.Rees, *Life and Times of Sir George Grey*, 1892.

► *Müzikçi olarak ün kazanmaya başlaması*

Edvard Hagerup Grieg

GRIEG, Edvard Hagerup
(1843-1907)

Norveçli besteci. Norveç ulusal müzik akımının başlatıcısı ve en önemli temsilcisidir.

15 Haziran 1843'te Bergen'de doğdu, 4 Eylül 1907'de aynı kentte öldü. Ticaretle uğraşan orta sınıftan bir ailedendi. Gerek babası, gerekse amatör bir piyanist olan annesi müzikle yakından ilgileniyorlardı. Grieg beş yaşında, kendi kendine piyanoyu tanımaya başladı. Altı yaşında annesinden ders aldı. Müzik çalışmalarını severek ve coşkuyla sürdürmesine karşılık, okulda başarılı bir öğrenci değildi. On beş yaşındayken, kendisini dinleyen Norveçli ünlü kemancı Ole Bull'un (1819-1880) önerisiyle Leipzig Konservatuvarı'na gönderildi. Mendelssohn tarafından kurulmuş olan bu okulda yetkin öğretmenlerin öğrencisi oldu. Ancak, 1860'ta hastalandı ve öğrenimine ara vererek Bergen'e döndü. 1862'de konservatuvarı büyük bir başarıyla bitirdiğinde ilk bestelerini de yapmış bulunuyordu.

► *Müziğinin nitelikleri*

1863'te Kopenhag'a giderek, o dönemde İskandinav müziğinin öncüsü sayılan Niels Gade (1817-1890) ile tanıştı. Ondan destek gördü ve bir ölçüde etkilendi. Norveçli genç besteci Richard Nordraak'la (1842-1866) ilişkisi ise, daha sonraki yönelişini belirleyici bir rol oynadı. Norveç halk şarkıları üzerine araştırmalar yapan Nordraak'ın etkisiyle, ulusal müzik anlayışının kararlı bir savunucusu oldu. Birlikte, Norveçli müzikçileri tanıtmayı ve ulusal müziği geliştirmeyi amaçlayan Euterpe adlı bir dernek kurdular. Ancak Nordraak'ın ölümü bu girişimin kısa sürmesine neden oldu.Grieg, 1865'te bestelediği ve Stockholm Müzik Akademisi Ödülü'nü kazanan ilk orkestra yapıtı *Sonbaharda* adlı uvertürü onun anısına adadı.

1866'da Christiania'da (bugün Oslo) tümüyle Norveçli bestecilerin yapıtlarından oluşan bir konser düzenledi. Kendi *Keman Sonatı* ile piyano sonatlarından birinin de yer aldığı bu konserin başarısı onun Norveç'te tanınmasını sağladı. 1867'de Norveç Müzik Akademisi'ni kurdu, çeşitli konserler yönetmeyi sürdürdü, piyanistlik ve müzik öğretmenliği yaptı. 1864'te kuzeni Nina Hagerup'la evlendi. Bu yıllarda bestelemiş olduğu şarkılar eşi tarafından seslendirildi.

Keman Sonatı'nın 1869'da Roma'daki çalınışını dinleyenler arasında Liszt'in de bulunması, Grieg'in Avrupa'da tanınmasına yol açtı. Liszt'in kendisiyle tanışma isteğini belirten övgü dolu mektubu sayesinde Norveç hükümetinin verdiği bir ödenekle Roma'ya gitti. Aynı yıl Kopenhag'da seslendirilen *La minör Piyano Konçertosu*, büyük bir başarı kazandı.

Christiania'ya döndükten sonra, 1871'de bir müzik derneği kurdu. 1874'te Norveç hükümeti ona her yıl verilmek üzere bir ödenek bağladı. Aynı yıl Henrik Ibsen, *Peer Gynt* adlı şiirinin tiyatro uyarlaması için müzik yazmasını istedi. 1876'da sahnelenen yapıt çok beğenildi ve bestecinin dünya çapındaki ününü pekiştirdi. Grieg daha sonra, *Peer Gynt*'ün kimi bölümlerini iki orkestra süiti biçiminde düzenledi. 1885'te Bergen yakınlarındaki Troldhaugen'de yaptırdığı villaya yerleşti.

Grieg, genellikle yalnız yaşamayı seven, konuşkan olmayan ve ünden kaçan bir insandı. Çalışırken çevresinde tam bir sessizlik isterdi. Bununla birlikte, toplumsal olaylarla da yakından ilgiliydi. Köylülerle kolayca ve hoşlanarak ilişki kurabilmesinin yanı sıra, siyasal gelişmeleri de izliyordu. Demokrat bir kişi olarak Fransa'daki Dreyfus olayı sırasında onu savunanlar arasında yer aldı. İsveç egemenliğindeki Norveç'in bağımsız ve kendi kültürüne sahip bir toplum olmasını amaçlayan hareketleri de destekledi. Kendisinin İskandinav değil, Norveçli bir besteci sayılması gerektiğini belirterek ulusal duyguların, müziğindeki yerini belirtirdi.

Besteci olarak, özellikle ilk döneminde, Schumann etkisindeki Alman romantik geleneğini izlemiştir. Bu, aldığı eğitimin, Leipzig Konservatuvarı'ndaki öğrencilik yıllarının bir sonucudur. Söz konusu geleneğin etkisi daha sonra da sürmüş, ama Nordraak'la ilişkisi ve Norveç halk şarkılarına ilgisinin artması, müziğine yeni bir yöneliş getirmiştir.

Halk müziğinden yoğunlukla ve başarıyla yararlanmış olmasına karşın, üslubu, bu müziğin öğelerinin doğrudan kullanılmasına dayanmaz. Halk şarkılarının melodik yapılarını ve armonik özelliklerini kişisel bir anlatımla birleştirir. Böylece, yapıtlarında ülkesinin havasını, ya da kendisinde uyandırdığı duygu ve izlenimleri, lirik bir anlatımla aktarmayı başarmıştır. Şarkılarından büyük boyutlu orkestra yapıtlarına dek, müziğinde çeşitli duyguları kapsayabilen bu anlatımın özellikleri belirgindir.

Grieg, lirik ve özgün üslubu nedeniyle kimi zaman Chopin'e benzetilmiş, ünlü orkestra şefi, piyanist ve müzik eleştirmeni Hans von Bülow (1830-1894) onu "Kuzey'in Chopin'i" diye adlandırmıştır. Bu benzetme, ancak sınırlı bir ölçüde geçerli sayılmaktadır. Grieg, çocukluk yıllarından beri hayran olduğu Chopin'den belli etkiler almıştır.Chopin'in, Polonya'daki ulusal eğilimlerden etkilenişi ve Slav müziğinin özelliklerinden yararlanarak özgün bir armoni yazısına ulaşması ile Grieg'in Norveç'le ve Norveç müziğiyle ilişkisi arasında bir paralellik vardır. Buna karşılık, Grieg'in tanınmasında piyano

İskandinav Ülkelerinde Ulusal Müzik

Avrupa'nın öbür bölgelerinden kültürel ve tarihsel özellikleri bakımından belirgin farklılıklar gösteren İskandinav ülkeleri, yakın zamana değin Avrupa müziğine önemli bir katkı ya da etki yapamamışlardı. Öte yandan, bu ülkelerde eskiden beri özgün çalgılar kullanılagelmiş, zengin bir halk müziği geleneği gelişmişti. Saray çevrelerinin de desteğiyle İskandinav ülkelerinde 19.yy'a değin canlı bir müzik yaşamı sürmüştü. Ancak bu yerli müzikçi ve bestecilerin yetişmesi sonucunu doğurmamış, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Almanya gibi yabancı ülkelerden gelen müzikçilerin çalışmalarıyla sınırlı kalmıştı.

19.yy'da İskandinav ülkeleri müziğinde ulusal eğilim ağırlık kazanmaya başladı. Besteciler kendi ulusal kaynaklarını araştırmaya, derlemeye ve değerlendirmeye yöneldiler. Aynı dönemde Avrupa müziğinde Romantizm akımı egemendi. Bestecilerin kendi yerel kaynaklarını tam bu dönemde değerlendirmeye başlamaları, bu bölgenin halk müziğinin Romantizm anlayışına yakın nitelikler taşımasına bağlanmaktadır.

Norveç'te ulusal müzik anlayışıyla ürün veren en önemli besteciler Valdemar Thrane (1790-1828), Richard Nordraak (1842-1866), Ole Bull (1810-1880), Halfdan Carles Kjerulf, Grieg, Christian Sinding (1856-1941) ve Johan Severin Svendsen'dir (1840-1911).

İsveç'te ulusal nitelikteki müziğin başlatıcıları "İsveç'in Glinka'sı" olarak anılan Ivar Hallström (1826-1901) ve August Johann Söderman'dır (1832-1876).

Danimarkalı Niels Vilhelm Gade (1817-1890) ise, sadece kendi ülkesinde değil, tüm İskandinavya'nın ulusal müzik alanında öncüsü olmuştur. Aynı dönemde Danimarka müziğinin gelişmesinde rol oynamış besteciler arasında J.P.E. Hartmann (1805-1900), Emil Hartmann (1836-1898) ve Peter Arnold Heise (1830-1879) yer alır. Thomas Linnemann Laub (1852-1927) ve öğrencisi Knud Jeppesen de (1892) halk şarkıları ve danslarını araştırıp yayımlamışlardır.

Finlandiya'da çeşitli sanat dallarındaki ulusal yönelimin en önemli esin ve etki kaynağı, 1835'te yayımlanan Kalavela adlı ulusal destan olmuştur. Kalavela'ya dayanan senfonik şiirleriyle Robert Kajanus (1856-1933), Martin Vegelius (1846-1906), aralarında Sibelius'un da bulunduğu bestecilerin yetişmesinde rol oynayan besteci Ilmari Krohn (1867-1960) bu alandaki en önemli Finli müzikçilerdir. Öbür İskandinav ülkelerinin yanı sıra, İskoçya'yla da etkileşim içinde bulunan İzlanda'da ise, aynı güçte bir ulusal müzik hareketi gelişmemiştir. Ülkenin, yapıtlarında halk müziği öğelerinden yararlanan önde gelen bestecisi, Jón Leifs (1899) olmuştur.*

parçalarının oldukça önemli bir rol oynamış olması, müziğinin değerlendirilmesi bakımından yanıltıcı olmuştur. Bu durum, özellikle, bestecinin büyük boyutlu yapıtlara yatkın olmadığı izlenimini doğurmuştur. Oysa onun böyle yapıtları da vardır.

Grieg'in başka besteciler üzerindeki etkisi, yoğun ve çok yönlü olmuştur. O, ulusal müzik hareketinin ve yerel kaynaklara yönelme eğiliminin doruklarından biridir. Norveç halk müziğinden yararlanarak uluslararası bir müzik diline ulaşmakla, sadece Norveçli ya da İskandinav besteciler için değil, öbür ülkelerin bestecileri için de güçlü bir örnek oluşturmuştur. Ayrıca, yerel kaynaklara yönelmesinin bir sonucu olarak, armoni yazısında getirdiği kimi yenilikler, örneğin paralel beşli akorlara yer vermesi, özellikle Debussy'yi ve öbür izlenimci (empresyonist) bestecileri etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Sonbaharda*, 1865, konser uvertürü; *Piyano Konçertosu*, 1868; *İki Matem Melodisi*, yaylı çalgılar için; *Holberg Süiti*, yaylı çalgılar için; *Peer Gynt*, 1874-1875, iki süit; *Norveç Dansları; Lirik Süit.* **Vokal Müzik:** *Albüm*, erkekler korosu için; *Gezi Manzaraları*, bariton, erkekler korosu ve orkestra için; *Olaf Trygvason*, solo sesler, koro ve orkestra için; *Dört Psaume*, koro için. **Oda Müziği:** 3 keman sonatı; *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü; Viyolonsel Sonatı.* **Piyano Müziği:** *Mi Minör Sonat; Sol Minör Ballad; Lirik Parçalar*, 10 kitap. **Şarkılar:** *Yedi Çocuk Şarkısı; Dağların Kızı*, 8 şarkılık dizi; *Ave Maris Stella.*

• **BAKINIZ:** DEBUSSY, F.LISZT, SCHUMANN.

GRIERSON, John
(1898-1972)

İngiliz film yönetmeni, yapımcı, kuramcı. İngiliz belge filmciliğinin kurucusudur.

25 Nisan 1898'de İskoçya'da Deanston kentinde doğdu, 1972'de öldü. Glasgow Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördükten sonra Durham Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. 1924'te kazandığı bir bursla ABD'ye gitti. Orada iletişim araçlarının kamuoyundaki etkisi üstüne çalıştı, çeşitli dergilerde yazılar yayımladı. İlk yıllarda, sinemaya daha çok bir toplumbilimci olarak ilgi duyuyordu.

1927'de İngiltere'ye döndü. Eğitsel filmler ve propaganda filmleri üretecek resmi bir kuruluş oluşturulması için girişimlerde bulundu. 1928'de Kuzey Denizi balıkçılarını konu alan ilk filmini gerçekleştirdi. Bu filmin kazandığı başarı üzerine, kurduğu belgesel film ünitesini genişletti ve genç sinemacıları yetiştirmeye başladı. Çevresindeki genç yönetmenler arasında Paul Rotha, Basil Wright, Harry Watt gibi adlar yer alıyordu. 1930-1933 arasında ekibiyle birlikte yüzü aşkın belgesel film gerçekleştirdi. Cavalcanti, Flaherty gibi usta belgeselcilerle ortak çalışmalar yaptı.

1937'de belgesel film yapımcıları için Film Centre adıyla bir danışma merkezi kurdu. 1939'da Kanada hükümetince sinema danışmanı olarak görevlendirildi. Bu olanaktan yararlanarak, belgesel sinema üreti-

minde bugün de dünyanın en önde gelen kurumlarından biri olan National Film Board of Canada'yı kurdu. 1945'te bu görevinden ayrılarak ABD'ye gitti ve uluslar arasındaki anlayış ve işbirliğini özendiren filmler yapmak amacıyla The World Today adlı yapımevini kurdu. 1947'de UNESCO'nun kitle iletişim bölümünün başına getirildi.

Grierson, gerek yaratıcılık, gerekse örgütcülük niteliklerine sahip bir sanatçı olarak sinema tarihinde önemli bir konuma ulaşmıştır. Belgesel sinemanın en önemli kuramcısı olarak da tanınmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Drifters*, 1929, ("Sondajcılar"); *Upstream*, 1931, ("Akıntı Yukarı"); *The Fishing Banks of Skye*, 1934; *The Song of Ceylon*, 1935, ("Seylan Türküsü"); *Night Mail*, 1936, ("Gece Postası"); *We Live in Two Worlds*, 1937, ("İki Dünyada Yaşıyoruz"); *A Yank Comes Back*, 1944, ("Bir Amerikalı Geri Dönüyor"); *Scotch on the Rocks*, 1954.

• KAYNAKLAR: F.Hardy, *Grierson on Documentary*, 1946.

• BAKINIZ: CAVALCANTI, FLAHERTY.

GRIFFIN, Walter Burley
(1876-1937)

ABD'li mimar ve kent tasarımcısı. Avustralya'nın yeni başkenti Canberra'nın düzenleyici planını hazırlamıştır.

Chicago'da Maywood'da doğdu, 11 Aralık 1937'de Hindistan'da Lucknow'da öldü. 1895-1899 arasında Illinois Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde eğitim gördü. 1902-1907 arasında ABD'li çağdaş mimar F.L.Wright'ın yanında çalıştı. 1907'de kendi bürosunu açtı. Önceleri konut tasarımları yaptı. 1910'da mimar Marion Mahony ile evlendi, bu tarihten sonra eşinin de katılmasıyla kent tasarımı üzerinde çalışmaya yöneldi. 1912'de Avustralya'nın yeni başkenti Canberra için açılan uluslararası kent tasarımı yarışmasını kazandı. Avustralya hükümetinin bu kentin tasarım ve yapım işlerinin yönetimini kendisine vermesi üzerine Melbourne'a yerleşti. Ancak siyasal nedenli güçlüklerle karşılaştı ve 1920'de süresi dolan anlaşmasının uzatılmaması üzerine görevinden ayrıldı, Sydney'e yerleşti. Bir süre sonra Hindistan'dan Lucknow Üniversitesi Kitaplığı'nı tasarlama önerisi alarak oraya gitti. Bu kentte geçirdiği bir kaza sonucu öldü.

Griffin'in mimarlık yapıtları Wright'ın etkilerini yansıtır. Kent tasarımcısı olarak da geometrik düzenlemeleri ve anıtsal biçimleriyle, ABD'li mimar D.H.Burnham'ın izleyicisi sayılır. Ama aynı zamanda yeşil alan, koru, göl gibi doğal öğeleri kullanmayı seven bir peyzaj mimarıdır ve bahçe kent kavramını ortaya atmış olan E.Howard'ın düşüncelerine de yakınlık duymuştur.

ABD'de 1913'te tasarladığı 25.000 nüfuslu Mossmain kenti, parasal olanaksızlıklar nedeniyle tümüyle gerçekleştirilememiş olmasına karşın, bu ülkedeki ilk bahçe kenttir. Bu özellikler Griffin'in Canberra için hazırladığı tasarıma da yansımıştır. Önceleri değişikliğe uğrayan ama 1925'ten sonra onun tasarımlarına uygun olarak gelişen Canberra, en çok 100.000 kişilik bir nüfus için tasarlanmıştır. II.Dünya Savaşı'ndan sonra içinde ancak 13.000 kişi yaşarken, bugün yaklaşık 200.000 kişilik bir kent olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Rock Glen Konut Yerleşmesi*, 1910, Mason City, Iowa/ABD; *Stinson Anı Kitaplığı*, 1912-1914, Anna, Illinois/ABD; Avustralya'nın yeni başkenti Canberra İçin Düzenleyici Plan, 1912-1920; *Mossmain*, bahçe kent tasarımı, 1913, Montana/ABD; *Leonard Evi*, 1920, Melbourne, Avustralya; *Capitol Tiyatrosu*, 1920, Melbourne, Avustralya; *Castlecrag Konut Yerleşmesi*, 1921, Sidney, Avustralya; *Lucknow Üniversitesi Kitaplığı*, 1937, Lucknow, Hindistan; *Öncü Basımevi*, 1937, Lucknow, Hindistan.

• KAYNAKLAR: J.Birell, *Walter Burley Griffin*, 1964.

• BAKINIZ: E.HOWARD.

GRIFFITH, Arthur
(1872-1922)

İrlandalı devlet adamı. İrlanda'nın bağımsızlığını amaçlayan Sinn Féin hareketinin kuruculuğunu ve önderliğini yapmıştır.

31 Mart 1872'de Dublin'de doğdu, 12 Ağustos 1922'de aynı kentte öldü. 1896-1898 arasında Londra'da dizgi operatörlüğü ve Güney Afrika'da gazetecilik yaptı. 1899'da, sonradan *Sinn Féin* (Bizler) adını alacak olan, *The United Irishman* (Birleşmiş İrlandalı) adlı haftalık dergiyi yayımlamaya başladı.

Griffith, İrlanda'nın bağımsızlığını İngiliz Avam Kamarası'nın İrlandalı üyelerinin yürüttüğü yasal mücadele yöntemleriyle değil, pasif direniş sonucu kazanacağı görüşündeydi. Bağımsız mahkemelerin kurulmasını, gelir vergilerinin ödenmemesini ve İngiliz Avam Kamarası'nın İrlandalı üyelerinin İrlanda'da ulusal bir meclis oluşturmaları gerektiğini savundu. 1902'de Gal Derneği'nin Dublin'de yapılan toplantısında bağımsızlığa ilişkin görüşleri kabul edildi ve önderliğini yaptığı hareket Sinn Féin adını aldı.

Griffith'in 1916 Paskalya Ayaklanması'na katılmaması, radikal milliyetçiler üzerindeki etkinliğini yitirmesine neden olduysa da Mayıs 1916'da tutuklanarak Gal bölgesinde bir tutuklu kampına gönderilmesiyle etkinliğini yeniden kazandı. Aralık 1916'da serbest bırakılmasından sonra Sinn Féin Partisi'nin başkanlığına De Valera getirildi. Yeniden gazetecilik yapmaya başlayan Griffith, İngiliz yönetimine karşı yazıları nedeniyle 1918'de yeniden tutuklandı.

Sinn Féin Partisi'nin Aralık 1918 seçimlerinde büyük bir başarı kazanmasından sonra bağımsızlığa ilk adım olarak, Avam Kamarası'nın İrlandalı üyeleri tarafından İrlanda *Meclisi* (Dáil Éireann) kuruldu ve cumhuriyet ilan edildi. Meclis, her ikisi de hapiste bulunan, De Valera'nın cumhurbaşkanlığına, Griffith'in ise başkan yardımcılığına getirildiğini açıkladı. Bir süre sonra hapisten çıkan Griffith, De Valera'nın

ABD'de bulunduğu 1919-1920 yıllarında yönetimi üstlenerek, Sinn Féin hareketinin öngördüğü bağımsızlık politikasını uygulamaya yöneldi. Bu dönemde, bağımsız yerel mahkemeler kuruldu, gelir vergileri ödenmedi, direniş birlikleri oluşturularak İngiliz yönetimine karşı silahlı mücadele başlatıldı.

Griffith, 1921'de Londra'da yapılan bağımsızlık görüşmelerinde Collins ile birlikte İrlanda heyetine başkanlık etti. Görüşmeler sonunda 6 Ekim 1921'de imzalanan antlaşmayla, Ulster bölgesindeki 6 eyaletin İngiltere'ye bağlı kalması ve dominyon statüsünde bir Özgür İrlanda Devleti'nin kurulması yolundaki İngiliz önerisi kabul edildi. Antlaşmaya karşı çıkan De Valera antlaşmanın Ocak 1922'de mecliste onaylanması üzerine istifa etti. Griffith, De Valera'nın yerine cumhurbaşkanlığına getirildi. Collins ise geçici hükümetin başkanlığına seçildi. Antlaşmaya karşı çıkanların silahlı eylemler başlatmaları üzerine, 22 Haziran 1922'de ülkede iç savaş başladı. Griffith, iç savaşın başlamasından kısa bir süre sonra öldü.

• BAKINIZ: M.COLLINS, DE VALERA.

David Wark Griffith

GRIFFITH, David Wark
(1875-1948)

ABD'li film yönetmeni. Sinemaya sanatsal bir anlatım kazandırmış, sessiz sinemanın en önemli yönetmenlerinden biri olmuştur.

22 Ocak 1875'te Kentucky'nin Floydsfork kentinde doğdu, 23 Temmuz 1948'de Hollywood'da öldü. Louisville'de yoksul bir çocukluk geçirdi. Yaşamını kazanmak için çeşitli işlere girip çıktı, sonunda oyunculukta karar kıldı. Gezginci tiyatrolarda oyunculuk yaparken *A Fool and a Girl* adlı bir oyun yazdı. Oyunun başarısızlığı genç Griffith'i tiyatrodan uzaklaştırdı ve o zamanlar sanatsal açıdan saygın bir uğraş alanı olmayan sinemaya yöneltti. İlk olarak Edison şirketindeki Edwin S.Porter'a başvurdu. Film projeleri kabul edilmediyse de kendisine küçük bir rol verildi. Biograph Stüdyosu'na yaptığı başvuru daha başarılı oldu, onlara birkaç senaryo sattı. 1908'de aynı stüdyoda ilk yönetmenlik denemesi olan *The Adventures of Dolly* ("Dolly'nin Serüvenleri") adlı filmi çekti. Bu filmde sinemada ilk kez öykü anlatımında "geriye dönüş" yöntemini kullandı.

Bu filmden sonra 1909'dan başlayarak 18 ay içinde Biograph'a birçok film çekti, daha sonra da şirketin prodüksiyon sorumlusu oldu. 1913'te Biograph'dan ayrıldığında ardında 450 film bırakıyordu. Biograph döneminde çektiği filmlerin çoğu tek makara uzunluğunda serüven filmleri, melodramlar vb. idi. Bu filmler, sinemada tutarlı iç düzeni olan bir dil oluşturma çabasını yansıtıyorlardı. Giderek artan bir kendine güvenle, daha önce denenmiş çeşitli tekniklerden bir "dil" yapmaya çalışmış, kurguyu geliştirmişti. Bu konudaki başarısı, sinemayı giderek tiyatrodan daha çok koparıyor, sinemaya sanatsal bir nitelik kazandırıyordu. Bu dönemdeki birçok film arasında özellikle dikkati çekenler *The Lonely Villa* ("Boş Villa"), *Pippa Passes* ("Pippa Geçiyor"), *The Lonsdale Operator* ("Lonsdale Santralcısı") gibileriydi. 1911'de çektiği *Man's Genesis* ("İnsanın Doğuşu") Darwin kuramını dramatize ederek aydınları sinemaya çekmeyi amaçlıyordu. *The Musketeers of Pig Alley* ("Domuz Alanı Silahşörleri"), *The New York Hat* ("New York Şapkası") gibi yapımlar ise Griffith'in giderek toplumsal konularla ilgilendiğini gösterir. 1911'de çektiği ve Amerikan sinemasının ilk iki makaralık filmi olan (filmler o zamana kadar hep tek makaralık idi) *Enoch Arden* de bu döneme rastlar.

İlk filmleri

Griffith, sadece sinemanın kendine özgü dilini ve anlatım özelliklerini geliştirmekle kalmadı, sinema oyunculuğu konusunda da ileriye dönük ilk çalışmaları başlattı. Sessiz sinemanın abartılı yüz hareketlerine dayalı geleneksel oyun biçiminden, daha incelikli, daha akla dayanan bir oyun biçimine geçilmesi gerektiğini ilk farkeden Griffith'dir. 1909'dan başlayarak çevresine topladığı ve yetiştirdiği oyuncular arasında, sonradan dönemlerinin büyük yıldızları olacak Lilian ve Dorothy Gish, Mabel Normand, Mary Pickford, Blanche Sweet gibi adlar vardı.

Biograph'ı terketmeden önce çektiği üç film Griffith'in üstün yapımlarının en önemlileri arasındadır: *Massacre* ("Kıyım"), *The Battle of Elderbush Gulch* ("Elderbush Gulch Savaşı") ve *Judith of Bethulia* ("Bethulia'lı Judith"). Bunlardan ilki ABD tarihinin ünlü askeri General Juster'in savaşlarını anlatıyordu ve özellikle kurgu ve sahneleme açısından oldukça yoğun bir filmdi. 1914'te Amerikan izleyicisi tarafından büyük ilgiyle karşılanan ve konusu 'İncil'den alınan *Judith of Bethulia* ise Amerikan sinemasının ilk dört makaralık filmi ve önemli bir üstün yapımdı. Olağanüstü pahalı dekorlar ve gösterişli dönem ayrıntıları bir anlamda Griffith'in ilerdeki başyapıtı *Intolerance*'ın (Hoşgörüsüzlük) habercisiydi.

Biograph'daki son filmleri

Biograph'ın, kendi tasarladığı filmlerin kapsamı ve masrafı ile başedemeyeceğini çok geçmeden anlayan Griffith buradan ayrılarak Reliance-Majestic'e geçti. Bu şirkete çektiği ilk filmler para getirmesi beklenen ticari yapımlardı. Bu filmler dizisinin en dikkate değer olanı *Home, Sweet Home* ("Güzel

Yuvam") idi. Üç bölümlü yapısı ve giriş-sonuç bölümleriyle bu filmin de Griffith'in aklında oluşmaya başlayan *Hoşgörüsüzlük*'ü haber verdiği söylenebilir.

İlk başyapıtı

Griffith, 1915'te ilk büyük başyapıtı olan *The Birth of a Nation*'ı ("Bir Ulusun Doğuşu") çekti. Film Kuzeyli ve Güneyli iki ailenin Amerikan İç Savaşı sırasında başlarından geçenleri anlatıyordu. Epik boyutlardaki filmde sinemada o zamana değin denenmiş her türlü teknik kullanılıyor, Griffith, yazılı bir senaryoya bağlı kalmadan aklındaki şemaya uyarak filmi yönetiyordu. İki dolar gibi o zamana değin duyulmamış bir giriş ücreti ödeyerek üç buçuk saate yakın uzunluktaki filmi izlemek isteyenlerin sayısı inanılmayacak kadar çoktu. Günümüzde bile "bütün zamanların en iyi filmleri" türünden listelerin çoğunda yer alan film sinemasal açıdan kesin bir başarıydı. Öte yandan filmin zenci sorununa bakışı ve Güneyliler'den yana oluşu, eleştirilere, giderek tepkilere, bazı eyaletlerde yasaklama tehditlerine yol açtı.

Intolerance-Hoşgörüsüzlük

Griffith'in bu tepkilere çok şaşırdığı ve üzüldüğü söylenir. Bir iddiaya göre *The Birth of a Nation*'ı izleyen *Hoşgörüsüzlük* bu üzüntünün etkisiyle ve aydınlar için yapılmıştır. Yapımı iki yıl süren film 1916'da gösterime sokulabildi. Film iç içe kurgulanmış dört öyküden oluşuyordu. Sırasıyla patronla işçi, İsa ile inançsızlar, Protestanlar ile Katolikler, Belsazar ile Persler arasındaki hoşgörüsüzlüğü dayalı çatışmaları konu edinen Griffith, sinema sanatı açısından tarihsel önemde bir film çekmişti. Uğradığı ticari başarısızlığa karşın *Hoşgörüsüzlük* kurgu, kamera kullanımı ve dekor açısından birçok sinemacıyı, özellikle de Sovyet sinemacılarını etkiledi. Öylesine ki, 1919'da Lenin bu filmin SSCB'ye getirtilmesini istedi.

Öte Yandan *Hoşgörüsüzlük* Griffith'i parasal açıdan sarsan bir yapım oldu. Filmin başarısızlığı onu Famous Players-Lasky (şimdi Paramount) şirketine bağlanmak zorunda bıraktı. Bu şirket hesabına İngiltere'de yaptığı *Hearts of the World* ("Dünyanın Kalpleri") filmi Dorothy ve Lilian Gish kardeşlerin oyunculuğuna dayanıyordu. Getirdiği kâr Griffith'in biraz rahatlamasını sağladı.

Bunu izleyen *The Great Love* ("Büyük Aşk") ve *The Greatest Thing in Life* ("Yaşamdaki En Büyük Şey") adlı iki filmin bilinen hiçbir kopyası yoktur. Zaten bundan sonraki yıllarda Griffith'in çektiği filmlerin çoğu ticaridir. Bu dönem filmlerinde başrolü çoğu kez Lilian Gish üstlenmişti. Sinema tarihçilerinin bugün "küçük Griffith klasikleri" olarak adlandırdıkları bu filmler arasında, *True Heart Susie* ("Sadık Susie"), *Broken Blossoms* (Kırık Çiçek), *Dream Street* ("Düş Sokağı") gibileri vardır. Bu filmlerde Griffith, şiirsel olanı yakalamaya çalışmış küçük insanlar arasındaki duyarlı ilişkileri anlatmak istemiştir. Özellikle esrarkeş bir Çinli ile öksüz bir kızın ilişkisini anlatan *Kırık Çiçek* Lilian Gish'in oyunuyla unutulmaz Griffith filmleri arasına girmiştir.

Son yapımları

Griffith bir süre sonra yine üstün yapımlara yöneldi. Kendi parasıyla çektiği *Way Down East* ("Ta Doğuda"), bu girişimlerden ilki ve *The Birth of a Nation*'dan sonra en çok para getiren filmidir. Bu filmdeki buzlar üstünden kaçış sahneleri, sessiz sinemanın en iyi çekilmiş bölümleri arasındadır. Griffith'in tarihsel filmlere dönüşü olan *Orpheus of the Storm* ("Fırtına Yetimleri") ise Fransız Devrimi sırasında iki kızkardeşin (Lilian ve Dorothy Gish) başından geçenleri anlatır.

1924'te United Artists ile ilişkileri iyice bozulan Griffith, Paramount'a geçti. Filmleri üzerindeki sanatsal karar yetkisi gittikçe azalıyordu. Birkaç yıl öncesinin başarılarını hatırlatan *Sally of the Sawdust* ve komedyen W.C. Fields'i oynattığı *That Royle Girl*'den sonra çekimine başladığı *The Sorrows of Satan* ("Şeytanın Dertleri") bir melodramdı ve büyük ticari başarısızlığa uğradı.

Bunun üzerine Griffith tekrar United Artists'e döndü. İmzaladığı özel anlaşma uyarınca her türlü hakkının yanı sıra United Artists'deki hisselerinden de vazgeçiyordu. Bu şirkete çevirdiği üç film de bu anlaşmanın getirdiği kısıtlamaların izini taşıyan, yaratıcılıktan uzak örneklerdi. Buna karşılık 1931'de çektiği son filmi *The Struggle* ("Mücadele"), günümüzde yeniden değerlendirildiğinde önemleri anlaşılan filmlerdendir. Griffith sinemaya sanatsal katkılardan başka, teknik buluşlar da getirmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *The Adventures of Dolly*, 1908, ("Dolly'nin Serüvenleri"); *The Lonely Villa*, 1909, ("Boş Villa"); *Pippa Passes*, 1909, ("Pippa Geçiyor"); *The Lonsdale Operator*, 1911, ("Lonsdale Santralcısı"); *Enoch Arden*, 1911; *Man's Genesis*, 1912, ("İnsanın Doğuşu"); *The Musketeers of Alley*, 1912, ("Domuz Alanı Silahşörleri"); *The New York Hat*, 1912, ("New York Şapkası"), *The Massacre*, 1912, ("Kıyım"); *The Battle of Elderbush Gulch*, 1913, ("Elderbush Gulch Savaşı"); *Judith of Bethulia*, 1913, ("Bethulia'lı Judith"); *Home, Sweet Home*, 1914, ("Güzel Yuvam"); *The Birth of a Nation*, 1915, ("Bir Ulusun Doğuşu"); *Intolerance*, 1916, (Hoşgörüsüzlük); *Hearts of the World*, 1918, ("Dünyanın Kalpleri"); *The Great Love*, 1918, ("Büyük Aşk"); *The Greatest Thing in Life*, 1918, ("Yaşamdaki En Büyük Şey"); *True Heart Susie*, 1919, ("Sadık Susie"); *Broken Blossoms*, 1919, (Kırık Çiçek); *Way Down East*, 1920, ("Ta Doğuda"); *Dream Street*, 1921, ("Düş Sokağı"); *Orpheus of the Storm*, 1922, ("Fırtına Yetimleri"); *Sally of the Sawdust*, 1925, *That Royle Girl*, 1925; *The Sorrows of Satan*, 1927, ("Şeytanın Dertleri"); *Abraham Lincoln*, 1930; *The Struggle*, 1931, ("Mücadele").

- KAYNAKLAR: E.Bowser, *D.W.Griffith, American Film Master*, 1965; R.M.Henderson, *D.W.Griffith: His Life and Times*, 1972.

GRIFFITHS, Trevor
(1935)

İngiliz oyun yazarı. Bağnazlığı eleştiren toplumcu içerikli oyunlar yazmış, televizyonda yayımlanan yapıtlarıyla geniş izleyici yığınlarına ulaşmayı başarmıştır.

Manchester'de doğdu. Katolikler'in yönettiği bir okulda burslu olarak ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 1955'te Manchester Üniversitesi'ne girdi, İngiliz edebiyatı okudu. İki yıl süren askerliğinden sonra, önce Oldham'da bir deneme okulunda, daha sonra da Stockport Teknik Okulu'nda öğretmenlik yaptı. 1965'te BBC'nin Leeds'de "Yetişkinler İçin

Öğretim" programında yayın yönetmenliği görevine geçti. Griffiths ilk oyunu *Wages of Thin*'i ("Düşük Ücretler") yazdı. 1969'da Manchester'deki Stables Tiyatrosu'nda sahnelenen bu oyunundan sonra, İtalyan düşünürü ve işçi önderi Antonio Gramsci'yle ilgili *Occupations* ("İşgaller") adlı ikinci oyunu da önce gene aynı tiyatroda, sonra da Kraliyet Shakespeare Topluluğu tarafından Londra'daki Place Tiyatrosu'nda oynandı. 1971 Edinburgh Festivali'nde 84 Tiyatro Topluluğu'nun sahnelediği *Apricots* ("Kayısılar") ve *Thermidor* adlı iki kısa oyunundan sonra, 1968 Paris öğrenci olayları sırasında Londra'daki değişik kesimlerden aydınların siyasal tutumlarını eleştiren *The Party* ("Parti") adlı oyununu yazdı. İngiliz Devlet Tiyatrosu'nun sahnelediği bu oyunu 1975'te Nottingham'da oynanan *Comedians* ("Güldürücüler") izledi. Bu oyunların büyük bir başarı kazanmasına karşın, tiyatro seyircilerinin sayıca sınırlı olduğuna inanan Griffiths, daha sonraki çalışmalarını televizyon oyunları üzerinde yoğunlaştırdı ve böylece milyonlarca izleyiciye ulaşma olanağını buldu. Bu türde yazdığı oyunlar arasında *All Good Men* ("Bütün İyi Adamlar"), *Through the Night* ("Gece Boyunca") ve bir İşçi Partisi milletvekilini anlatan 13 bölümlük *Bill Brand* ününün yayılmasını sağladı.

Griffiths toplumcu dünya görüşünü yansıtan oyunlarında toplumsal sorunlara felsefi değil, tarihsel açıdan yaklaşır. Siyasal alanda yapılan yanlışları, açıkça tartışmanın insanlığın geleceği için daha sağlıklı bir tutum olduğunu savunur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Wages of Thin*, 1969, ("Düşük Ücretler"); *The Big House*, 1969, ("Büyük Kurum"); *Occupations*, 1970, ("İşgaller"); *Sam, Sam*, 1972; *Apricots*, 1972, ("Kayısılar"); *Thermidor*, 1972; *The Party*, 1973; ("Parti"); *All Good Men*, 1974, ("Bütün İyi Adamlar"); *Absolute Beginners*, 1974, ("Acemiler"); *Comedians*, 1975, ("Güldürücüler"); *Through the Night*, 1975, ("Gece Boyunca").
- **KAYNAKLAR:** J.R.Taylor, *The Second Wave*, 1972.

GRIGNANI, Franco
(1908)

İtalyan grafik sanatçısı. Görsel gerçeğin boyutlarını irdeleyen kuramsal ve estetik çalışmalar yapmıştır.

Pavia'da doğdu. 1948-1953 arasında Almanya'da Kassel'de yaşadı. Daha sonra Güney İtalya'ya giderek 1974'e değin burada serbest grafiker olarak çalıştı. İtalyan Gelecekçileri'nin sözcülerinden F.T.Marinetti'yle ilişkisi sanatını etkiledi. 1961'de Kassel'de, 1973'te Poznan'da sinema afişleri sergileri açtı. En önemli sergilerinden biri 1975'te Milano'da açtığı Bir Görme Yöntemi adını taşıyan sergidir. En İyi Alman Afişleri Yarışması'nda on bir ödül birden kazandı. 1962'de Paris Toulouse-Lautrec Büyük Ödülü, Cinema Sixteen Society birincilik ödülü, 1966 ve 1978'de Varşova Afiş Bienali'nde (iki yıllık sergi) ikincilik ödülleri, 1975'te de 1. Paris Film Festivali'nde 1. Onur Ödülü'nü aldı.

Grignani insanın gördüğünün, yalnızca gördüğünü düşündüğü olduğu savından yola çıkmaktadır. Görsel süreçlerle ilgili incelemeleri onu, iki boyutlu figürlerin plastik bir boyut kazanması, durağan biçimlerin dinamikleşmesi, stereoskopik görüntünün en akıl almaz izlenimleri yaratabilmesi gibi görme yanılsamalarıyla ilgilenmeye yöneltmiştir. Gestalt psikolojisinin verileriyle de desteklenen çalışmaları, Op Art'ın ilk örnekleri sayılmıştır. Çalışmalarının başlarında flu görüntüyle ilgilenmiş, ardından biçimleri bozmaya, daha sonraları da modüler tekrarlara yönelmiştir. 1969'dan sonra "psikoplastik" adını verdiği diziler gerçekleştirmiş, son yapıtları için ise "isoplastik" terimini kullanmıştır. Algılama işlevlerinin psikolojik boyutlarıyla ilgili bir ufuk açan Grignani, reklam ve iletişim alanlarında pratik amaçlarla kullanılan yapıtlar da vermiştir.

- **BAKINIZ:** VASARELY,

GRIGNARD, Victor
(1871-1935)

Fransız, kimyacı. Kendi adıyla anılan magnezyumlu organik bileşikleri hazırlamıştır.

François-Auguste-Victor Grignard 6 Mayıs 1871'de Cherbourg'da doğdu, 13 Aralık 1935'te Lyon'da öldü. Lyon Üniversitesi'nde matematik okuyan Grignard, mezun olduktan sonra kimya bölümünde iş buldu ve kısa bir süre sonra organik kimyaya ilgi duyarak, doymamış ketonlardan alkol sentezi üstüne çalışmalar yapan Philippe Barbier'nin (1848-1922) asistanı oldu. Barbier'nin önerisiyle alkol sentezinde magnezyumun katalist olarak kullanılmasını araştırmaya başlayan Grignard, magnezyum içeren organik maddeler üstüne yazdığı teziyle 1901'de doktorasını aldı. 1912'de Sabatier ile birlikte Nobel Kimya Ödülü'nü paylaşmasını sağlayan bu çalışmalarını sürdüren Grignard, 1905'te Besançon Üniversitesi'ne öğretim üyesi, 1909'da Nancy Üniversitesi'ne kimya profesörü olarak atandı. I. Dünya Savaşı sırasında Fransa hükümeti için zehirli gazlar da dahil olmak üzere çeşitli konularda araştırmalar yaptı ve 1919'da profesör olarak görev aldığı Lyon Üniversitesi'nde yaşamının sonuna değin çalışmalarını sürdürdü.

Grignard magnezyumlu organik bileşikler üstüne araştırmalarına başladığında, bir metal atomuyla organik bir kökün bileşiminden oluşan organometal kimyası, Frankland'ın öncü çalışmalarıyla önemli gelişmelere tanık olmuştu. Değişik organik köklerin bileşimiyle yeni bileşiklerin sentezi üzerinde çalışan Grignard da, katalist olarak alkil-çinko gibi çinko içeren organik maddeler yerine, magnezyumlu bileşikler kullanmayı denedi. Kısa zamanda, çeşitli organik asit, alkol ve doymamış hidrokarbonların sentezinde önemli kolaylıklar sağlayan, hazırlanmaları da diğer organometal katalistlere göre daha kolay olan magnezyumlu bileşikler elde etti. Grignard ayraçları

olarak bilinen ve *R* organik kök, *X* de bir halojen (örneğin iyot) atomu olmak üzere, *RMgX* genel formülüyle gösterilen bu bileşikler organik madde sentezinde önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Magnezyumun yanı sıra alüminyum ve cıva içeren organik bileşiklerin sentezini de gerçekleştiren Grignard, organometal kimyasına önemli katkıda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Traité de chimie organique*, (ö.s.), 23 cilt, 1935-1954, ("Organik Kimya İncelemesi").

- BAKINIZ: FRANKLAND, WILKINSON.

GRILLPARZER, Franz
(1791-1872)

Avusturyalı oyun yazarı. Yapıtlarında Viyana tiyatrosu geleneğini izlemiştir.

15 Ocak 1791'de Viyana'da doğdu, 21 Ocak 1872'de aynı kentte öldü. Varlıklı bir avukatın oğluydu. 1808'de hukuk okumaya başladı. Ailesinin yoksul düşmesi nedeniyle 1813'te mezun olduktan sonra devlet hizmetine girdi. 1818'de memurluktan ayrılarak Viyana'daki Burgtheatre'in tiyatro yazarı oldu. 1919'da annesinin kendini öldürmesi, onu çok etkiledi. Güçlü, ama insancıl olmayan devlet temasını işlediği oyunları, sekreterliğini yaptığı Kont J.P.Stadion sayesinde 1822'ye değin sansüre takılmadan yayımlanabildi. Ancak daha sonra zararsız bir şiir kitapçığı bahane edilerek vatan hainliğiyle suçlandı ve İmparator I.Franz zamanında kara listeye alındı. Bundan sonra çeşitli işlerde çalıştı. Aralarında Türkiye de olmak üzere çeşitli ülkeleri gezdi. 1826'da Almanya yolculuğuna çıktı. Weimar'da Goethe ile tanıştı. I.Franz'ın 1836'da ölmesi üzerine, yapıtları yeniden yayımlanıp sahnelendi. 1838'de sahneye konan *Weh dem, der lügt*'ün (Yalan Söyleyenin Vay Haline) büyük bir başarısızlıkla sonuçlanması üzerine yazmaktan da, yapıtlarını bastırmaktan da vazgeçti. 1850'lerde yeniden anımsandı, oyunları sahnelenerek başarı sağladı. 80. yaş günü büyük bir törenle kutlandı. Ancak bütün bunlar onun küskünlüğünü yok edemedi.

Grillparzer, oynanan metinden çok sahne donatımına, oyunculuğa, renkli ve zengin yapımlara ağırlık veren Viyana tiyatro geleneğine uygun oyunlar yazmıştır. Gerçek olguları ve sorunları ele almak yerine, izleyiciyi, sözler kadar mimiklerin de önem taşıdığı, şiir dolu, düşsel bir dünyaya sokmak istemiştir. Ama üstün yeteneğiyle bunun çok daha ilerisine ulaşmış, ilgisini insanlar arasındaki ilişkilere ve sorunlara yöneltmiştir. Ona göre insan yazgısı belirlenmiştir ve bu belirlenmiş dünyada insana, özgür seçim hakkı tanınmamakta, böylece de kişinin "ben"i günden güne yok olmaktadır. Yine de bu belirlenmişlik ağı içinde insanı yalnızca bir aracı durumuna indirgeyen tutkulara karşı koyularak özgürlüğe ulaşılabileceğini ileri süren evrensel temaları, ustaca çizilmiş kişileriyle oyunları bugün de değerlerini korumaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Ahnfrau*, 1818, ("Kadın Ata"); *Sappho*, 1818, ("Sappho"); *Das goldene Vliess*, 1818-1820, ("Altın Post"); *König Ottokars Glück und Ende*, 1825, ("Kral Ottokar'ın Mutluluğu ve Sonu"); *Des Meeres und der Liebe Wellen*, 1831, (Denizin ve Aşkın Dalgaları); *Der Traum, ein Leben*, 1834, (Rüya, Bir Hayat); *Weh dem, der Lügt*, 1838, (Yalan Söyleyenin Vay Haline); *Der arme Spielmann*, 1847, (Fakir Çalgıcı).

- KAYNAKLAR: U.Helmersdorfer, *Grillparzers Bühnenkunst*, 1860; J.Kaiser, *Grillparzers dramatischer Stil*, 1962; W.Nauwann, *Franz Grillparzer, das dichterische Werk*, 1967; E.Reick, *Grillparzers Dramen*, 1938.

GRIMALDI, Francesco Maria
(1618-1663)

İtalyan, felsefeci ve fizikçi. Işığın kırınıma uğradığını göstermiştir.

2 Nisan 1618'de Bologna'da doğdu, 28 Aralık 1663'te aynı kentte öldü. Sırasıyla Parma, Ferrara ve Bologna'daki Cizvit okullarında felsefe, retorik ve dinbilimi öğrenimi gördü. 1647'de felsefe doktorasını tamamlamasının ardından Collegio di Bologna'da felsefe dersleri vermeye başladı. Bir yıl sonra matematik bölümüne geçti, astronomi ve mekanik araştırmalarına yöneldi. Bu dönemde, yardımcılığını yaptığı Giovanni Riccioli'nin (1598-1671) deneylerine olduğu kadar kitaplarının içeriğine de önemli katkılarda bulunan Grimaldi, 1655'ten sonraki çabalarını, ölümünden kısa bir süre önce tamamlayabildiği *Physico-mathesis de lumine*, ("Işık Üzerine Fiziksel-Matematiksel Bir Tez") adlı kitabın yazımında yoğunlaştırdı.

Riccioli ile birlikte yürüttüğü çalışmalar sırasında, serbest düşmeye bırakılan bir cismin aldığı yolun zamanın karesiyle orantılı olarak değiştiğini savlayan yasaya deneysel olarak varmayı ve Ay'a ilişkin gözlemlerinin sonucunda da oldukça ayrıntılı bir Ay haritası çıkarmayı başaran Grimaldi bilimsel katkılarının en önemlisini, ışığın yayılma, yansıma ve kırılma özelliklerinin yanı sıra kırınıma uğrama özelliğinin de bulunduğunu gözlemlemekle yapmıştır. İçine yalnızca dar bir delikten günışığı girmesine izin verilen bir odada yaptığı deneylerde, ışığın yolu üzerine yerleştirilen ışık geçirimsiz bir cismin ekrana düşürülen görüntüsünün içinde parlak ve renkli çizgiler bulunduğunu görmüş, başka bir deneyde ise ikinci ve daha dar bir delikten geçmesi sağlanan ışığın ekranda yarattığı aydınlık bölgenin beklenenden daha geniş olduğunu gözlemlemişti. Işığın bir engele rastladığında büküldüğünü gösteren ve çizgisel yayılmayla açıklanamayan bu sonuçlarla bir akarsuyun, karşılaştığı engeller çevresindeki davranışları arasındaki koşutluğu *de lumine*'de açıklayan Grimaldi, ışığın kırınıma uğradığını göstermekle, sonraları Huygens'in kuruculuğunu yapacağı dalga kuramına ulaşan yolu açmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Physico-mathesis de lumine*, 1665, (ö.s.), ("Işık Üzerine Fiziksel-Matematiksel Bir Tez").

- BAKINIZ: G.GALILEI, HUYGENS, I.NEWTON.

GRIMM, Jacob
(1785-1863)

Alman, dil ve yazınbilimci. Kardeşiyle birlikte ünlü *Grimm Masalları*'nın yanı sıra eski Germen söylencelerine ve dillerine ilişkin kaynakları derlemiştir.

Jacob Ludwig Carl Grimm 4 Ocak 1785'te, bugün Batı Berlin sınırları içinde bulunan Hanau'da doğdu, 20 Eylül 1863'te Berlin'de öldü. Marburg ve Paris'te hukuk eğitimi gördü. Çeşitli işlerin yanı sıra Kassel Kitaplığı'nın ikinci yönetmeni olarak çalıştı. 1830'da kardeşi Wilhelm Grimm'le (1786-1859) birlikte Göttingen'e gitti, üniversitede profesör oldu. 1837'de Kassel'e döndükten sonra Kral IV. Friederich Wilhelm, onu ve kardeşini Berlin'e çağırarak Bilimler Akademisi üyesi yaptı.

Jacob Grimm edebiyatın kaynağının mitoloji ve masallarda yattığını savunmuştur. Edebiyatı "doğal edebiyat" ve "sanatsal edebiyat" olarak ikiye ayırmış, doğal edebiyat olarak değerlendirdiği eski Germen kaynaklarını, bu arada Alman masallarını da kardeşiyle birlikte derlemiştir. Yine kardeşiyle birlikte eski halk şairleri üstüne bir kitap hazırlamıştır. Germen dillerinin karşılaştırmalı tarihi ile ilgilenerek dil tarihi ve dilbilgisini bir arada ele almıştır. Germen dillerindeki ses değişimlerini bulgulamış, bu konuda yeni araştırmalara yol açmıştır. İki kardeşin yapıtları arasında, yazılı kaynakların yanı sıra sözlü dilden de yola çıkarak oluşturdukları 16 ciltlik bir Almanca sözlük de bulunmaktadır. Jacob ve Wilhelm Grimm kardeşler bu sözlükle yeni Yüksek Almanca'nın sözcük dağarcığını eksiksiz toplamak ve sözcüklerin kökenlerini tarihsel olarak açıklamak çabasının gütmüşlerdir. Bu çalışmalarıyla gerek Alman edebiyat biliminin, gerekse halkbiliminin kurucusu sayılırlar.

- YAPITLAR (başlıca): *Über den altdeutschen Meistersang*, 1811, ("Eski Alman Halk Şiiri Üstüne"); *Grimm's Märchen*, 1812, (Grimm Masalları); *Deutsche Sagen*, 1816-18,(Alman Söylenceleri); *Geschichte der deutschen Sprache*, 1848, ("Alman Dilinin Tarihi"); *Deutsches Wörterbuch*, 16 cilt, 1852-1858, ("Almanca Sözlük").
- KAYNAKLAR: H.Moser, *Deutsche Sprachgeschichte*, 1969.

GRIMMELSHAUSEN
(yks. 1622-1676)

Alman, yazar. Alman romanının ilk önemli temsilcisidir.

Hans Jacob Christoffel von Grimmelshausen, Hessen bölgesinde Gelnhausen'de doğdu, 17 Ağustos 1676'da Renchen'de öldü. Protestan bir hancının oğluydu. Çocukluk ve gençlik yıllarını Katolikler'le Protestanlar arasındaki Otuz Yıl Savaşları'nın kargaşa ortamında geçirdi. On iki yaşındayken Hırvat askerler tarafından kaçırıldı. Bundan sonra yaşamı boyunca oradan oraya dolaştı. Paralı asker ve kâtip olarak çeşitli birliklerde çalıştı; at tüccarlığı, bağcılık, hancılık yaptı. Savaş bitince Offenburg'a yerleşti. Katolik oldu ve evlendi. Yazarlığa ancak yaşamının sonlarına doğru başladı.

Grimmelshausen'e Alman edebiyatındaki önemli yerini sağlayan *Der abenteuerliche Simplicissimus* ("Simplicissimus'un Serüvenleri") adlı romanı olmuştur. Saf ve bilgisiz bir köylü çocuğunun ağzından anlatılan ve bir otobiyografi niteliğindeki yapıt 16. yy'da İspanya'da gelişen pikaresk roman türünün Alman yazınındaki ilk örneğidir. Ancak bazı edebiyatbilimciler tarafından da ilk oluşum romanı (Bildungsroman) olarak kabul edilmektedir. Toplumun her kesimine eleştirel bir gözle bakan romanın arka planında Otuz Yıl Savaşları'nın kanlı ortamı yer alır. Olayların kurgusunu Barok düşüncedeki, insanları oradan oraya sürükleyen kader kavramı ve bu dünyanın yaşanmaya değmez olduğu görüşü belirler.

Grimmelshausen'in yine Otuz Yıl Savaşları içinde geçen ve bir dolandırıcı olan Courasche'yi anlattığı bir uzun öyküsü de daha sonra Brecht'in *Mutter Courage und Ihre Kinder* (Cesaret Ana ve Çocukları) adlı oyununa konu olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Der keusche Joseph*, 1666, ("Saf Yusuf"); *Der satyrische Pilgram*, 1666, ("Yergili Hacı"); *Der abenteuerliche Simplicissimus*, 1669, ("Simplicissimus'un Serüvenleri"); *Dietwald und Amelinde*, 1670; *Der seltsame Springinsfeld*, 1670, ("Tuhaf Springinsfeld"); *Lebensbeschreibung der Erzbetrügerin und Landstörzerin Courasche*, 1670, ("Dolandırıcı ve Gezgin Courasche Kadın'ın Yaşam Öyküsü"); *Das wunderliche Vogel-Nest*, 1672, ("Sihirli Kuş Yuvası").
- KAYNAKLAR: G.Aytaç, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, 1983; W.Rose, *Grimmelshausen and his Simplicissimus*, 1931; C.Stoll, *H.J.Ch.von Grimmelshausen*, 1976.
- BAKINIZ: CERVANTES, GOETHE.

GRIS, Juan
(1887-1927)

İspanyol, ressam. Kübizm'in öncülerindendir.

23 Mart 1887'de Madrid'de doğdu, 11 Mayıs 1927'de Paris yakınlarındaki Boulogne-sur-Seine'de öldü. Asıl adı José Vittoriano Gonzáles'dir. 1902'de Madrid'de Escuela de Artes Manufactures'e (Uygulamalı Sanatlar Okulu) girdi. *Blanco Negro* ve *Madrid Comico* dergileri için resimler yaptı. 1906'da Paris'e gitti. Burada da önceleri yaşamını sağlamak için dergilerde çizdi. 1910'da kendini tümüyle resim çalışmalarına verdi. 1912'de çeşitli sergilere Kübistler'in etkinliklerine katıldı. 1920'den sonra, sağlığının giderek bozulmasına karşın 1923-1924'te Diagielev yönetimindeki Rus Balesi'nde sahne ve kostüm tasarımları gerçekleştirdi.

Gris 1912'de Bracque'ın geliştirdiği süslü kâğıtlardan yapılan bir kolaj (yapıştırma) tekniği uygulamış ve kendine özgü bir Biçimci Kübizm (Sentetik Kübizm) anlayışı geliştirmiştir. Biçimi ya da nesneyi en temel özelliklerine indirgeyerek geometrik yapısı durağan ve sağlam bir kuruluş içinde görüntülemiştir.

Bu nedenle de geleneksel biçim anlayışının gereği olan açık-koyu düzenini ve çeşitli planların art arda sıralanışını önemsememiş, resimlerini sığ bir mekân derinliği içinde, ritme ve dengeye ağırlık veren kompozisyonlar halinde kurmuştur. Son resimleri duygusal açıdan kuru, gereğinden fazla yöntemsel ve çarpıcı olmaktan uzaktır.

- **YAPITLAR:** (başlıca): *Kafe'deki Adam*, 1912, Sanat Müzesi, Philadelphia; *Ceret Yakınlarından Bir Görüntü*, 1913, Ulusal Müze, Stockholm; *Kahvaltı Masası*, 1914, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Çay Bardakları*, 1914, Sanat Koleksiyonu, Düsseldorf; *Camlı ve Şişeli Natürmort*, 1914, Devlet Galerisi, Stuttgart; *Keman*, 1916, Sanat Müzesi, Basel; *Gitarlı ve Klarnetli Natürmort*, 1920, Sanat Müzesi, Basel; *Penceredeki Kadın*, 1926, Lois Leris Galerisi, Paris.

- **KAYNAKLAR:** D.H.Kahnweiler, *Juan Gris*, 1946; J.T.Soby, *Juan Gris*, 1958; M.Raynal, "Juan Gris", *Les maîtres du cubisme*, 1920.

- **BAKINIZ:** PICASSO.

GRISEBACH, Eberhard
(1880-1945)

Alman, filozof. Varoluşu etkileyen sınırlamaların kaldırılmasında eğitimin önemini vurgulamıştır.

27 Şubat 1880'de Hannover'de doğdu, 16 Temmuz 1945'te Zürih'te öldü. Charlottenburg ve Darmstadt yüksek teknik okullarında mimarlık, Jena Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördü. Rudolf Eucken'in öğrencisi oldu. 1922'de bu üniversitede felsefe, 1931'de Zürih Üniversitesi'nde pedagoji profesörlüğüne getirildi.

Grisebach'ın Varoluşçuluk anlayışı, katı Protestanlık'tan yola çıkan, diyalektik bir tanrıbilim görüşüne dayanır. Ancak o, gerçekliğe yönelmek için tanrıbilim ve felsefe arasındaki sınırların iyi kavranması gerektiğini düşünür.

Ahlak dizgesinin, gerçekleri kavrama konusunda başarısız olduğunu ileri süren Grisebach'a göre bu başarısızlık ahlakla ilgili sınırlamalar nedeniyle insan beklenmedik durumlarla yüz yüze geldiğinde kendini gösterir. Bireyin özgürlüğü, bir seçim yapması gerektiğinde, bu olanaklara dayalı koşullarca sınırlanır. *Kulturphilosophische Arbeit der Gegenwart*, ("Çağımız Konusunda Kültür Felsefesiyle İlgili Çalışma") adlı yapıtında, bugünün, geçmişin anıları altında örtülü olduğunu, dolayısıyla bireyin bugünü yaşamadığını ileri sürer. Bu durumda yapılması gereken, bu örtüyü kaldırarak bugünü gerçekten yaşamaktır.

Grisebach belli bir ölçüde karamsarlığı da içeren felsefesiyle, bireyin varoluşunu etkileyen sınırlamaları kaldıran bir düzen önerir. Bu görüşten yola çıkarak pedagojinin, bireyleri bu yolda eğitmekteki önemini vurgular.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Kultur als Formbildung*, 1910, ("Biçim Oluşumu Olarak Kültür"); *Kulturphilosophische Arbeit der Gegenwart*, 1914, ("Çağımız Konusunda Kültür Felsefesiyle İlgili Çalışma"); *Wahrheit und Wirklichkeiten*, 1919, ("Doğruluk ve Gerçeklikler"); *Was ist Wahrheit in Wirklichkeit? Eine Rede über die gegenwaertige Krise des Wahrheitsbergriffs*, 1941, ("Gerçeklikte Doğruluk Nedir? Gerçeklik Kavramındaki Çağdaş Bunalıma İlişkin Bir Konuşma").

GRIVAS, Georgios
(1898-1974)

Kıbrıs asıllı Yunanlı asker. Enosis idealini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

23 Mayıs 1898'de Kıbrıs'ta, Magosa yakınlarındaki Trikomon'da doğdu, 27 Ocak 1974'te Limasol'da öldü. 1919'da Yunan vatandaşı oldu. Anadolu'yu işgal eden Yunan ordusunda subay olarak görev yaptı. 1928'de kurmay oldu. Selanik Eğitim Okulu'nda taktik dersleri verdi. 1940-1941 yıllarındaki Arnavutluk seferi sırasında bir Yunan tümenine komuta etti. İkinci Dünya savaşı sırasında işgalci Alman birliklerine karşı "X" adlı bir yeraltı örgütü kurdu. 1945'te solcu güçlere karşı aşırı milliyetçi bir hareketin önderliğini yaptı.

Grivas 1951'de Kıbrıs'a gitti. Amacı Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması anlamına gelen Enosis idealini gerçekleştirmekti. Makarios ile işbirliği yaparak İngilizler'e karşı mücadele etti. 1955-1958 arasında EOKA adlı gerilla örgütünü Digenis takma adıyla yönetti. 1959'da İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında varılan antlaşma sonucu Kıbrıs 1960'ta bağımsız bir cumhuriyet olunca Enosis idealine bağlı olan Grivas Kıbrıs'ı terkederek Yunanistan'a gitti. Ulusal kahraman ilan edilerek Yunan ordusunda generalliğe yükseltildi. 1964'te Kıbrıs'a dönen Grivas, Kıbrıs Ulusal Muhafız Birliği'nin ve adadaki Yunan kuvvetlerinin komutanı oldu. Türk köylerine karşı giriştiği saldırılar sonucu birçok kişinin ölmesi, Yunanistan ile Türkiye arasında bir bunalım yarattı. bunun üzerine 1967'de Yunanistan'a geri çağrıldı. 1971'de gizlice yeniden Kıbrıs'a dönen Grivas ölene değin Enosis'i gerçekleştirme mücadelesini sürdürdü.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Memoirs*, 2 cilt 1964-1970, ("Anılar"); *Guerilla Warfare*, 1964, ("Gerilla Savaşı"); *Chronicle of EOKA Struggle*, 1970, ("EOKA Mücadele Günlüğü").

- **BAKINIZ:** MAKARİOS.

GRİBOYEDOV, Aleksandr Sergeyeviç
(1795-1829)

Rus oyun yazarı ve diplomat. Komedilerindeki şiirsel anlatım, Rus gerçekçi edebiyatında önemli bir aşama olmuştur.

Moskova'da doğdu, Tahran'da öldü. Özel öğrenim gördü, daha sonra Moskova Üniversitesi'nde

felsefe, dinbilim ve hukuk okudu. 1810'da aynı üniversitenin Fizik-Matematik Fakültesi'ne geçerek öğrenimini orada sürdürdü. Değişik konuların yanı sıra müzikle de ilgilendi. Öğrencilik yıllarında, Çar I.Nikolay'a karşı örgütlenen gizli Dekabrist hareketin üyeleriyle yakınlık kurdu. 1818'de İran'daki Rus misyonunun sekreterliğine atandı. 1822'den başlayarak Tiflis'de diplomat olarak çalıştı. Başyapıtı *Gore ot uma* (Akıldan Bela) adlı komediyi bu sırada yazdı. 1825'te Kafkasya'ya döndü. 1826'da Petersburg'da (bugün Leningrad) Dekabristler davasında yargılandı, bir süre hapis yattı, sonra beraat etti. 1827'de Türkiye ve İran'la diplomatik ilişkileri yürütmek üzere görevlendirildi. Ertesi yıl elçi olarak İran'a atandı. Bu, onun için sürgün anlamına geliyordu. 1826-1828 Rus-İran Savaşı sonrasında İran'da çıkan kargaşalıklarda Rus Elçiliği'nin halk tarafından basılması sırasında öldürüldü.

Griboyedov, özellikle *Akıldan Bela* adlı komediyle önemli tiyatro yazarları arasında sayılır. Sansür tarafından yasaklanan yapıt, yazarın yaşamı sırasında yayımlanamamış, el yazması olarak çoğaltılmıştır. Griboyedov bu komedide, 1800'lerde Rusya'da keskinleşen toplumsal siyasal çelişkileri Dekabristler'in bakış açısından ele alır. Komedinin kahramanı Çatski, Dekabrist görüşlerin temsilcisi olarak toplum karşısında yalnızdır, henüz çevresinde ona destek olacak yol arkadaşları yoktur. Eskiye karşı mücadelesinde, toplumun üstünde gördüğü "us"u, kişisel bir acıya dönüşür. Bu aynı zamanda Avrupa ve Rusya'daki o dönem aydınlanmacı düşünürlerin de çelişkisidir. Zaman ve mekân birliği ve diliyle Griboyedov'un oyunu, klasikçi tiyatronun çizgilerini taşır.

- YAPITLAR (başlıca) *Polnoye sobraniye soçineniy*, (ö.s.), 1889, ("Toplu Yapıtlar"); *Gore ot uma*, (ö.s.), (Akıldan Bela).
- KAYNAKLAR: V.N.Orlov, *Griboyedov. Oçerk jizni i tvorçestva*, 1954.
- BAKINIZ: BELİNSKİ. DOBROLYUBOV.

GRİGOROVİÇ, Yuri Nikolayeviç
(1927)

SSCB'li dansçı, koreograf, bale yönetmeni. Birçok klasik yapıtı başarılı bir biçimde sahneye koymuştur.

2 Ocak 1927'de Leningrad'da doğdu. Leningrad Koreografi Okulu'nda öğrenim gördü, 1946'da mezun oldu. Kirov Balesi'nde çalışmaya başladı. Prokofiyev'in *Taştan Çiçek* adlı yapıtı için hazırladığı koreografi büyük başarı kazanınca, aynı yapıtı, 1959'da bu kez de Moskova Bolşoy Balesi'nde sahneye koydu. 1962'de Kirov Balesi'nde çalışmaya başladı. 1964'te Bolşoy Balesi'nde başkoreograf ve sanat yönetmeni oldu. 1966'da halk sanatçısı unvanını, 1970'te de Lenin Ödülü'nü aldı. Dansçı Nathalya Bessmertnova ile evlidir.

Grigoroviç, özellikle, folklorik motiflerin düzenlenmesi anlamına gelen *demi-caractère* rollerinde başarılı olmuştur. Klasik bir dans üslubu vardır. Koreografiğinin yanı sıra başarılı bir yapımcı da olmuş, Bolşoy Balesi'nde önemli değişiklikler yapmış, topluluğa atletik görünümünün yerine zarif bir görünüm kazandırmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Taştan Çiçek*, 1957, müz. Prokofiyev; *Aşk Destanı*, 1961, müz. Melikov; *Uyuyan Güzel*, 1965, müz. Çaykovski; *Fındıkkıran*, 1966, müz. Çaykovski; *Spartaküs*, 1968, müz. Haçaturyan; *Kuğu Gölü*, 1969, müz. Çaykovski; *Korkunç İvan*, 1975, müz. Prokofiyev; *Angara*, 1976, müz. A.Eshpai; *Romeo ve Juliet*, 1979, müz. Prokofiyev.

GROETHUYSEN, Bernhard
(1880-1946)

Alman, filozof ve bilgin. Dilthey'in felsefe tarihine uyguladığı yöntemi geliştirmiş ve geniş bir alana yayılmasına çalışmıştır.

9 Ocak 1880'de Berlin'de doğdu, 17 Eylül 1946'da Luxemburg'da öldü. Berlin'de öğrenim gördü, sonra Berlin Üniversitesi'nde, Dilthey'den felsefe okudu. Bir süre Yunan filozofları ve felsefe tarihi üzerinde çalıştı. Bütün çalışmalarında Dilthey'in geliştirdiği ve bilginin tarih içindeki gelişimini açıklamayı konu edinen yöntemini uyguladı. 1931-1933 arası Berlin Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı. Ondan sonra, yaşamının büyük bir bölümünü Paris'te geçirdi.

Dilthey Okulu'na bağlı olan Groethuysen, daha çok antropoloji sorunları üzerinde durdu, bunların tarih boyunca ele alınış biçimlerini, gelişim aşamalarını, sonunda felsefede antropoloji dizgesinin doğuşunu inceledi. Ayrıca sosyalizmin kaynakları, gelişmesi konusunu tarih süreci içinde ele aldı. Bu sorunlara, insanı anlama ve açıklama düşüncesiyle yaklaşan Groethuysen'e göre, insanın anlaşılması içinde yaşadığı çevreyle ele alınmasına bağlıdır. İnsan çevresiyle bir bütündür, onu ilgilendiren sorunlar yaşadığı çevreyle de bağlantılıdır.

- YAPITLAR (başlıca): *Entstehung der bürgerlichen Welt und Lebensanschauung in Frankreich*, 1927, ("Fransa'da Uygarca Bir Yaşam ve Evren Anlayışının Doğuşu"); *Philosophische Antropologie*, 1931, ("Felsefe Antropolojisi"); *Dialektik der Demokratie*, ("Demokrasinin Diyalektiği").
- BAKINIZ: DILTHEY.

GROFÉ, Ferde
(1892-1972)

ABD'li besteci. Yapıtlarında caz müziği ile klasik müziği birleştirmeye yönelmiştir.

27 Mart 1892'de New York'ta doğdu, Kolombiya'da Santa Monica'da öldü. Annesinden keman, piyano ve armoni, büyükbabasından da viyola dersleri aldı. On yıl boyunca Los Angeles Senfoni Orkestrası'nda viyola çaldı. Bu arada, caz orkestralarında da çalmaya ve bazı tanınmış halk şarkılarının orkestralamasını yapmaya başladı. 1919'da, caz orkestrası yöneticisi ve caz müzikçilerinin önde gelen bir destekçisi olan Paul Whiteman'la (1891-1967) birlikte, piyanist ve düzenlemeci olarak çalışmaya başladı. Bu dönemde yaptığı orkestra düzenlemeleri arasında, Gerschwin'in *Rhapsody in Blue*'su da (Mavi Rapsodi) yer alır.

1920'lerde, düzenleme ve orkestralamanın yanı sıra beste çalışmalarına da başladı. 1924'te *Broadway at Night* (Broadway'de Gece) adlı bestesini yaptı. Sonraki yıllarda, konserlerde ve radyoda kendi yapıtlarını yönetti, eşi Anne Grofé'yle birlikte iki piyano için düzenlenmiş yapıtlardan oluşan konserler verdi. Bir süre Hollywood'da çalışarak film müzikleri yaptı.

Grofé'nin besteci olarak tanınmasını sağlayan en önemli yapıtları *Mississippi Süiti* ve *Grand Canyon Süiti*'dir. Daha sonraki yapıtlarında aynı başarıyı sağlayamamıştır. Müziği genellikle fazla basit ve yüzeysel olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık alışılmamış tınıları, orkestra renklerini ustalıkla kullanması ve özgün melodileriyle dikkati çekmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Broadway at Night*, 1924, (Broadway'de Gece); *Mississippi Süiti*, 1924; *Grand Canyon Süiti*, 1930; *Tabloid; Hollywood Süiti; Metropolis; Hudson River Süiti; San Francisco Süiti.*

- **BAKINIZ:** GERSCHWIN.

GROMAIRE, Marcel
(1892-1971)

Fransız, ressam. Kütlesel biçimcilik anlayışı ve anlatımcı tutumuyla ülkesinde Dışavurumculuk'un (Ekspresyonizm) temsilcilerinden olmuştur.

24 Temmuz 1892'de Noyelles-sur-Jambre'da doğdu, 1971'de öldü. Belirli bir sanat eğitimi görmedi, ancak 1910'da Paris'te sık sık sanatçı atölyelerine giderek kendi kendini yetiştirdi. I. Dünya Savaşı nedeniyle 1914'te askere alındı. 1916'da yaralanarak terhis oldu. 1920'den sonra sergiler açtı. 1937'de açılan Paris Dünya Fuarı'nda Sévres Pavyonu'nu süsledi. Halılar için desen tasarımları yaptı. 1939'da Lurçat ile birlikte Aubussen Fabrikası'nda modern halıcılığın gelişmesi için çalışmalar yürüttü. 1952'de Carnegie Ödülü'nü kazandı.

Gromaire başından beri, Permeka gibi çağdaş Flaman ressamları geleneğini çağrıştıran anlatımcı bir tutum içinde olmuştur. Ancak bu anlatımcılık, biçimin anıtsal yapısını vurgulaması açısından Kuzeyli ressamların tam anlamıyla dışavurumcu tutumundan ayrılır. Gromaire'in, Léger'nin etkisiyle geliştirdiği bu üslupsal yaklaşım, ilkel Fransız ve Flaman sanatları ile Cezanne ve Seurat'nun izlerini de taşır. Bu üslup, konuyu gözardı etmeden, biçimin sadeleştirilip dramatik etkisinin yoğunlaştırılmasına dayanır. Kalın ve kaba kenar çizgileri (kontur) biçimin kütlesel olarak betimlenmesinde temel bir rol oynar. 1920'lerde yaptığı köylü ve işçi yaşamını konu alan resimlerinde Gromaire biçimin anıtsallığını vurgulamak için genellikle kırmızı, mavi, soluk sarı ve toprak renkleriyle sınırlı renk uyumları kullanmıştır. Bu sınırlı renk uyumunu goblen tekniğinde yaptığı halı çalışmalarında da uygulayarak özellikle stilize bir biçim anlayışının örneklerini vermiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Ekin Biçici*, 1924, Paris Kenti Modern Sanat Müzesi; *Nehir Kıyısında Çamaşırcı Kadınlar*, 1933, Devlet Sanat Müzesi, Kopenhag; *Mormallı Oduncular*, 1941, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *New York'un Denizden Görünüşü*, 1950; *Uzun Saçlı Çıplak*, 1957; *Matmazel S.S.'nin Portresi*, (ty), Detroit Sanat Enstitüsü; *Savaş*, Paris Kenti Modern Sanat Müzesi.

- **KAYNAKLAR:** G.Besson, *Marcel Gromaire*, (ty); M.Zahar, *Gromaire*, 1966.

GROMİKO, Andrey
(1909)

SSCB'li devlet adamı. 1957'den beri ülkesinin dışişleri bakanlığını yapmaktadır.

Andrey Andreyeviç Gromiko 5 Temmuz 1909'da Starye Gromyki'de (bugünkü Gomel Oblast) doğdu. Bir köylü ailesinin oğludur. 1931'de Minsk Tarım Enstitüsü'nü bitirdi. Aynı yıl Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne (SBKP) üye oldu. 1931-1936 arasında Moskova Politik İktisat Enstitüsü'nde tarım iktisadı öğrenimi gördü ve bu dalda yükseklisans yaptı. 1936-1939 arasında SSCB Bilimler Akademisi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1956'da iktisat doktoru oldu.

Gromiko 1939'da Sovyet Dışişleri Halk Komiserliği'nin Amerika Ülkeleri Bölümü'nün başkanlığına getirildi. 1939-1943 arasında SSCB'nin Washington Büyükelçiliği'nde danışmanlık, 1943-1946 arasında ABD büyükelçiliği ve Küba elçiliği görevlerinde bulundu. Bu dönemde Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması için toplanan Dumbarton Oaks Konferansı'nda Sovyet kuruluna başkanlık etti. Ayrıca Yalta ve Potsdam konferanslarına katıldı. 1946-1948 arasında SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi delegeliğini yaptı. Varşova Paktı üyelerinin Siyasi Danışma Komitesi'nde çalıştı. 1946'da Yüksek Sovyet delegesi olan Gromiko bu görevini 1950'ye değin sürdürdü.

Gromiko 1947'de dışişleri bakan yardımcılığına

getirildi. 1952'de İngiltere'de elçiliğe atanıncaya değin bu görevini sürdürdü. 1953'te dışişleri bakanının birinci yardımcısı, 1957'de ise Şepilov'un yerine dışişleri bakanı oldu. Gromiko, L.Brejnev, Y.Andropov ve N.Çernenko'nun devlet başkanlıkları sırasında, SSCB'nin dış politikasından birinci derecede sorumlu kişi olmuştur. 1956'da SBKP Merkez Komitesi'ne, 1973'te Politbüro üyeliğine seçilen Gromiko, 5 kez Lenin madalyası, 2 kez de sosyalist emek kahramanı nişanı almıştır.

• BAKINIZ: ANDROPOV, BREJNEV, ÇERNENKO.

GROOS, Karl
(1861-1946)

Alman, filozof ve ruhbilimci. Oyun kavramının önemini vurgulamıştır.

10 Aralık 1861'de Heidelberg'de doğdu, 27 Mart 1946'da Tübingen'de öldü. Doğduğu kentte öğrenim gördükten sonra Heidelberg ve Tübingen üniversitelerinde felsefe ve ruhbilim okudu. 1911-1929 arasında Tübingen'de profesör olarak çalıştı. Önceleri idealist metafizikle ilgilendi, bunu Schelling'in deneysel psikolojisiyle karşılaştırdı. Özellikle çocuk ve hayvan psikolojisi üzerine araştırmalar yaptı, insan ve hayvanda oyunun önemi üzerinde durdu.

Groos, insan bilincini "duyarlılık" ve "anlık" olmak üzere ikiye ayırır. Bu ikisinin arasında, sezgi ve imgelem gücü bulunur. İmgelem gücü duyumlarla doludur; ancak kavramlar gibi düzenlenemez. Onda ne duyumların tükenmez zenginliği, ne de kavramın yalınlığı vardır.

Groos'a göre estetik imgelem, yalın imgelemden nitelik olarak değil, yalnızca yoğunluk bakımından ayrılır. Estetik olgu edilginlik değil, etkinliktir; bir içsel öykünmedir (innere Nachahmung). Estetik olgu, biçim ve içerik bileşenlerinden oluşur. İçerikler, simgesel, çağrışımsal, bireysel olabilir. Groos, oyun kavramını da estetik bir olgu olarak tanımlar. Ancak oyun, ilkel topluluklardakiler dışında, estetik bir ürün değildir.

Groos, "her güzel, estetikle ilgilidir, ancak her estetik olgu güzel değildir" derken, güzel olandan, insana sevimli görüneni anlar. "Çirkin"i de hoş olmayan bir tasarım olarak niteler.

• YAPITLAR (başlıca): *Einleitung in die Aestetik*, 1892, ("Estetiğe Giriş"); *Die Spiele der Tiere*, 1896, ("Hayvanların Oyunları"); *Die Spiele der Menschen*, 1899 ("İnsanların Oyunları"); *Das Seelenleben der Kinder*, 1903, ("Çocuğun Ruhsal Hayatı"); *Der Aufbau der philosophischen Systeme*, 1924, ("Felsefi Sistemlerin Yapısı").

• BAKINIZ: SCHELLING.

Walter Adolf Gropius

GROPIUS, Walter Adolf
(1883-1969)

Alman mimar ve kent planlayıcısı, endüstri tasarımcısı. 20.yy mimarlığı üstünde en büyük etkisi olan dört mimardan biridir.

18 Mayıs 1883'te Berlin'de doğdu, 5 Haziran 1969'da Boston'da öldü. Babası da mimardı ve yüksek düzeyde bir yöneticiydi. Yine bir mimar olan büyükbabası Martin Gropius (1824-1880) Berlin Uygulamalı Sanatlar Okulu rektörlüğü ile Prusya'daki bütün sanat okullarının yöneticiliği görevlerinde bulunmuştu. Walter Gropius mimarlık eğitimine 1903'te Münih'te başladı, 1905-1907 arasında Berlin'de tamamladı. Bunu İspanya, İtalya, Fransa, İngiltere ve Danimarka'ya yaptığı geziler izledi. Berlin'e döndükten sonra zamanının önde gelen tasarımcılarından biri olan Peter Behrens'in bürosuna girdi ve burada 1910'a değin çalıştı. Bu tarihte kendi bürosunu açarak serbest mimarlık ve endüstri tasarımcılığı yapmaya başladı. İş arkadaşı Adolf Meyer (1881-1929) ile birlikte adının ön plana çıkmasını sağlayan ilk önemli yapıtlarını, *Fagus Fabrikası* ile Köln'de açılan Alman Werkbund sergisi için hazırladığı bir fabrikanın yönetim yapısını, bu sırada tasarladı.

I.Dünya Savaşı'nda askere alınması, çalışmalarına bir süre ara vermesine neden oldu. 1918'de Weimar büyük dükünden aldığı çağrıya uyarak oraya gitti ve Bauhaus adını verdiği tasarım okulunu kurdu. Bauhaus'u 1925'e değin Weimar'da, 1928'e değin de daha sonra taşınmış olduğu Dessau kentinde yönetti, yapılarını tasarladı. 1928'de yönetim görevlerini bıraktı ve kendini mimarlık çalışmalarına verebilmek amacıyla Bauhaus'dan ayrıldı.

Bundan sonra bir süre konut yerleşmeleri üstünde çalıştı, yönetici mimar olarak tasarım ve uygulamalar yaptı. 1927'de yapı sektöründe ekonomikliği, araştırmayı amaçlayan bir devlet kurumunun ikinci başkanlığına getirildi. 1933'te Nasyonal Sosyalist Parti'nin yönetimi ele almasından sonra belirmeye başlayan kısıtlayıcı çalışma ortamı nedeniyle ülkesinden ayrıldı, 1934'te İngiltere'ye gitti. Burada genç İngiliz mimarı Edwin Maxwell Fry (1899) ile birlikte

çalıştı. 1937'de Harvard Üniversitesi'nden aldığı bir öğretim görevliliği önerisi üzerine ABD'ye gitti, 1938'de bu üniversitenin mimarlık bölümünün yöneticiliğine getirildi ve 1952'ye değin bu görevde kaldı. Eğitimin yanı sıra tasarım ve uygulama çalışmalarını da sürdürdü, 1937-1941 arasında çalışmalarını Marcel Breuer ile ortak yürüttü. 1941'de gene bu ülkeye gelmiş bir Alman mimarı olan Konrad Wachsmann'la birlikte çalışmaya başladı ve 1943-1945 arasında daha önce de üstünde durmuş olduğu, konut üretiminde prefabrikasyon konusuna yöneldi. Wachsmann'la 1948'e değin süren ortaklıkları ABD'de hazır yapı öğeleri üreten ilk tam otomatik fabrikanın (daha sonraki General Panal Corporation) kurulmasına yol açtı.

► *20.yy başlarında Avrupa'da mimarlık*

1945'te Harvardlı bir grup öğrencisinin önerisi üzerine onlarla birlikte TAC (The Architects Collaborative-Birlikte Çalışan Mimarlar) adlı büroyu kurdu, bundan sonraki tasarım ve uygulamalarını burada yarattığı takım çalışması ortamı içinde oluşturdu. TAC'ın giderek gelişmesi ABD dışından da iş almasına yol açtı. Tasarımlarını Gropius'un hazırladığı *Bağdat Üniversitesi*'nin uygulamalarını denetlemek amacıyla Roma'da kurulan bir şubesi, Tunus, Mali, Nijerya, Gine gibi ülkelerdeki uygulamaları da yönetti. Bir TAC bürosu da Lichtenstein'da kuruldu. Gropius yaşamının son yıllarına değin TAC'ın çalışmalarına katıldı.

Gropius ilk yapıtlarıyla dikkatleri üstüne çekmeye başladığı sırada mimarlık yeni uygulamalara sahne oluyordu. Mimarlar bir yandan donatılı beton (beton arme) gibi yeni yapı malzemelerinin, iskelet taşıyıcılar

Bauhaus

Bauhaus, Alman mimar W.Gropius'un kurduğu mimarlık, tasarım ve uygulamalı sanatlar okuludur. Belçikalı sanatçı H. van de Velde*, Almanya'nın Weimar kentinde 1906'da kurduğu Uygulamalı Sanatlar Okulu'nun yöneticiliğinden ayrılacağı zaman, yerine yapıtlarından tanıdığı Gropius'u önermiş, o da buraya gelince bu okul ile gene bu kentteki Güzel Sanatlar Okulu'nu birleştirerek 1919'da Bauhaus'u kurmuştur. Bu, Gropius'un, kuramsal bilgilere sahip sanatçıların aynı zamanda uygulamalı el sanatları alanında da eğitilmeleri gerektiğine ilişkin düşüncelerini yansıtmaktadır. Bauhaus baştan beri Gropius'un, çağına göre çok ileri düşüncelerini uyguladığı bir yer olmuştur. Bunlardan biri sanatçılarla el sanatçılarının birlikte çalışacakları bir ortam oluşturmaktır. Bir başkası ise sanatçıların yaratıcı eylemlerinde makinelerden yararlanmalarını, böylece de yapıtlarının endüstriyel üretimini sağlamaktır. Bu ise Bauhaus'u, endüstrinin varlığını ve olanaklarını yadsımayan ilk tasarım okulu yapmaktadır.

Bauhaus'da hem uygulamalı, hem de kuramsal olan iki aşamalı bir eğitim yapılmıştır. Öğrencilerin, biri güzel sanatlardan, biri de el işçiliğinden gelen ve aralarında sıkı bir işbirliği olan iki öğretmen tarafından eğitilmeleri öngörülmüştür. Eğitimin birinci aşamasını, kullanılacak malzemelerle el araçlarını tanıtacak, daha sonra da buna makinelerle yapılan çalışmaları katacak bir ön kurs oluşturmaktadır. Kuramsal çalışmaların ağır bastığı ikinci aşamayı ise, aralarında biçimlendirme ilkeleri, doğadan çalışma, geometri ve teknik resim, yapı bilgisi, kompozisyon, biçim, renk ve mekân bilgileri gibi derslerin bulunduğu ileri kurs oluşturmaktadır.

Gropius, Bauhaus'a, her biri daha sonra kendi alanında ün yapmış en yetenekli öğretmenleri kazandırmıştır. Malzeme ve temel tasarım öğretmeni Johannes Itten (1888-1967), ressam L.Feininger*, P.Klee*, O.Schlemmer*, W.Kandinsky*, ressam ve yazar G.Muche*, heykelci ve seramikçi Gerhard Marcks (1889), ressam, dekor tasarımcısı, fotoğraf ve dizgi sanatçısı L. Moholy-Nagy*, mimar Adolf Meyer (1881-1929), H.Meyer, H.Wittwer ve L.Mies van der Rohe* ile mimar ve kent tasarımcısı L.Hilbersheimer bunlar arasındadır.

Bauhaus, eğitimin yanı sıra sergiler düzenleyerek, yayınlar yaparak, öğretmen ve öğrencilerinin yapıtlarını dışarıya satarak da etkili olmuştur. Eleştirileri üstüne çeken eğitim yöntemi, öğrencilerinin serbest yaşamı, daha da önemlisi okulun bir raslantı sonucu sosyalist bir hükümet zamanında kurulmuş olmasının getirdiği olumsuz tepkiler, onun bir süre sonra başka bir yere taşınmasını zorunlu kılmıştır. Bauhaus'u isteyen çeşitli kentler arasından Dessau seçilmiş ve okul 1925'te bütün öğretmen ve öğrencileriyle bu kente taşınmıştır. Tasarımını Gropius'un yaptığı yeni bir yapıda sürdürülen eğitimde de değişiklik yapılmış, J.Albers*, H.Bayer, M.Breuer*, H.Scheper ve J.Schmidt gibi Bauhaus'dan yetişmiş öğretmenler eğitime katılmışlardır. Böylece eskiden iki öğreticili olan eğitim, hem sanat, hem de uygulama alanında yetişmiş tek öğretmen tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Gropius 1928'de okulun yöneticiliğinden ayrılmıştır. Önerisi üzerine onun yerine, Mimarlık Bölümü'nün başkanı olan İsviçreli H.Meyer getirilmiş, 1930'da da L.Mies van der Rohe yönetici olmuştur. Nasyonal Sosyalistler'in baskısının artması üzerine Mies van der Rohe 1932'de Bauhaus'u Berlin'e taşımış, bir yıl sonra da kapatmıştır.

Çağdaş mimarlığı ve endüstri tasarımını olduğu kadar bunların eğitimini de etkilemiş en önemli okul olan Bauhaus'un kapanması, öğretisinin sonu anlamına gelmemiş, doğrulukları kanıtlanan ilkeleri, pek çok yerde mimarlık ve sanat okulları tarafından benimsenmiş, daha da geliştirilerek uygulanmıştır.

gibi yeni yapım yöntemlerinin biçimlenme olanaklarını araştırırlarken, bir yandan da üretim yapıları gibi yeni işlevlerin çözümüyle uğraşmaya başlamışlardı. Bu yaklaşımı hazırlayan, 19.yy'ın sonlarına doğru yoğunlaşan düşünceler, Yeni Sanat (Art-Nouveau) ve Arts and Crafts (Sanatlar ve Elsanatları) gibi akımlar olmuştu. Almanya'da sanatçıların, mimarların, el sanatçılarının işbirliği yapmalarını amaçlayan Werkbund gibi örgütler kurulmuştu. ABD'den kaynaklanan işlevci düşünceler, mimarlıkta biçimlenmenin öncelikle işleve dayanmasını, yapıların işlevlerinin gerektirmediği öğelerden arınmasını savunmaktaydı. ABD'li mimar F.L.Wright'ın düşünce ve uygulamaları 20.yy'ın başında Avrupa'da da ilgi toplamaya başlamıştı. Çağdaş mimarlık bütün bu düşünce ve uygulamaları özümseyecek, onları biçimsel ve kuramsal temellere oturtacak güçlü bir tasarımcının ortaya çıkmasını bekliyordu.

Gropius'un ilk önemli yapıtı *Fagus Fabrikası*'dır. Giydirme yüzün ilk uygulandığı yapı olan bu fabrika, çelik ve camın mimarlıkta kullanılmasının önemli bir aşamasını oluşturur. İlk kez bir fabrikada taşıyıcı duvar kullanılmamış, üç katlı yapının çelik iskeletine cam yüzeylerden oluşturulan dış duvarlar da taşıtılmıştır. Dış duvarlar biçimsel ya da yapımsal zorunluluklardan değil, fabrikanın gereksindiği aydınlığı sağlamak amacıyla camdan yapılmıştır. Malzemeler, süsleme öğeleri ya da simgesel biçimlerle örtülmeden, kendi özelliklerine uygun kullanılmıştır.

Gropius I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda bir süre dışavurumcu (ekspresyonist) Alman mimarlarının etkisi altında kalmışsa da, bundan kısa zamanda kurtularak gene kendi ilkeleri doğrultusunda yapıtlar vermeyi sürdürmüştür. Bu dönemde yaptığı en önemli yapı Dessau'ya taşınmış olan Bauhaus için tasarladığı okuldur.

I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Avrupa'da büyük boyutlara ulaşan konut açığının kapatılması için hemen hemen bütün ülkelerde olduğu gibi Almanya'da da mimarlar ve kent tasarımcıları küçük, ucuz, toplu konut üretimi sorunlarına eğilmişler, çözüm için yeni yerleşme biçimleri, yeni plan düzenlemeleri, yeni yapı üretimi yöntemleri denemeye yönelmişlerdi. Gropius da kent tasarımı sorunlarıyla ilgilenmiş, bu konudaki düşüncelerini konut yerleşmelerine bağlı olarak geliştirmiş, bunların kimini de uygulamıştır. Bunlardan biri Dessau'daki *Törten* biri de Berlin'deki ancak bir bölümünü uygulayabildiği *Siemensstadt* yerleşmesidir. Ama bu konudaki en önemli tasarımı Karlsruhe'de yapılan *Dammerstock*'tur. Gropius burada sıra evler düşüncesini geliştirerek konut bloklarını trafik yollarına dik yerleştirme yoluna gitmiştir. Böylece hem iki yanına konutların dizildiği koridor gibi sokakların ortadan kalkmasını, hem de konutların trafik yollarının rahatsız edici etkisinden uzak, iç avlu niteliğindeki yeşil alanlara bakmasını sağlamıştır. Bu düzenlemenin, konutların güneşlenme ve havalandırma sorunlarını en iyi çözecek yönlendirmeyi sağlamasının yanı sıra, konut üretimi örgütlenmesini kolaylaştırarak maliyeti düşürücü olması tasarımın özellikleri arasındadır. Gropius'un önerilerinden biri de konut yerleşmeleri için çok katlı yapıların uygulanmasıdır. Konut sayısı aynı kalmak koşuluyla, kat sayısı arttıkça üstünde yapı olmayan alanların büyüyeceğini gösteren çalışmaları vardır. Gene Berlin dolaylarında kurulması düşünülen *Spandau-Haselhorst* yerleşmesi için hazırladığı tasarımda, ince uzun yüksek bloklar aracılığıyla daha boşluklu bir kent dokusu gerçekleştirmek istemiş, ama bu önerisi kabul edilmemiştir. Çeşitli yazılarında kamu yatırımlarının küçük konutlara yöneltilmesini, arsaların spekülatörlere kaptırılmayıp toplu konutların yapımına ayrılmasını istemiştir.

Uygulanmamış tasarımları ve endüstri tasarımcılığı

Gropius'un ilginç ama uygulanmamış tasarımları da vardır. Bunlardan biri *Chicago Tribune* gazetesinin açmış olduğu uluslararası yarışma için Adolf Meyer ile birlikte hazırlamış olduğu çelik ve cam bir gökdelen tasarımıdır. Dereceye girememiş olmasına karşın bu tasarım gökdelen konusuna en iyi yaklaşımlardan biridir. Gropius'un başka bir uygulanmamış tasarımı olan *Total Theater* (Tümel Tiyatro), ünlü tiyatro yönetmeni Erwin Piscator ile birlikte yaptığı çalışmanın bir sonucudur. En eski çağlardan günümüze değin oluşturulmuş her tür tiyatro oyununun sahneye konmasını sağlayacak esneklikte bir tiyatro yapısı için Gropius ilginç bir çözüm gerçekleştirmiştir. Planı elips biçiminde olan tiyatroda hareketli izleyici bölümünün döndürülmesiyle sahne istendiği zaman izleyicilerin karşısına, istendiği zaman da ortasına alınabilmektedir.

◄ *"Fagus Fabrikası"*

Gropius'un çalışmaları yalnız mimarlık ve kent planlaması alanında kalmamış, iç mimarlık düzenlemeleri, kumaş ve duvar kâğıtları, seri üretilecek mobilyalar da tasarlamıştır. Tasarımları arasında bir Dizel lokomotifi ve Adler Fabrikası için yaptığı otomobil karoserleri de bulunmaktadır.

Gropius İngiltere'de bulunduğu kısa süre içinde İngiliz mimarlarıyla yaptığı ortak çalışmalarla bu ülkenin mimarlığına da katkıda bulunmuştur. Bu dönemdeki yapıtlarından *Impington Kasabası Okulu* II. Dünya Savaşı'ndan sonra eğitim yapıları konusunda öne çıkan İngiliz mimarlığını yönlendiren yapılardan biri olmuştur.

◄ *Kent tasarımları*

Gropius ABD'ye gittikten sonra da gerek yapıtları, gerekse öğretmenliğiyle etkisini sürdürmüştür. Mimarlık sorunlarının ancak takım çalışmasıyla çözümlenebileceğini, takım çalışmasının çağdaş toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olması gerektiğini düşünmüş, öğrencileriyle birlikte oluşturduğu TAC ile bunun başarılı bir örneğini vermiştir.

Mimarlığının özellikleri

Gropius'un yalın, ilkelerinden ödün vermeyen bir mimarlığı vardır. Yapılarında çağdaş yapı malzemelerinin ve yapım yöntemlerinin olanaklarını cesurca araştırmış, onları süslemelerin, biçimsel öğelerin arkasına saklamadan, kendi özelliklerine uygun olarak kullanmıştır. Biçimlendirmelerinin dayanağını her zaman işlev oluşturmuştur. Bu disiplinli mimarlığa bir yandan da en küçük ayrıntılara kadar inen duyarlı bir oranlama egemendir. Gropius yapıtlarının işlevlerine uygun olmaları kadar güzel olmalarına da özen göstermiştir. Çeşitli çağdaş biçim öğelerinin yanı sıra mimarlığa saydamlığı getiren mimarlardan biridir.

Gropius düşüncelerini yazılarıyla da iletmeye çalışmış, mimarlığın yalnızca estetik ya da teknik tasarım kaygılarıyla değil, toplumsal olgulara da dayanması gerektiğini savunmuştur. Bu arada meslek örgütleriyle de ilgilenmiş, baştan beri ilerici kuruluş ve örgütlerin çalışmalarını desteklemiş, onlara katıl-

Örgütsel çalışmaları

mıştır. Alman Werkbund'u bunlardan biridir. Werkbund'un 1927'de Stuttgart'ta kurduğu *Weissenhof* örnek konut yerleşmesi için konut üretiminde endüstrileşmeyi araştıran iki tasarım hazırlamıştır. Bu kuruluşun 1930'da Paris'te düzenlediği mimarlık ve endüstri tasarımı konulu serginin ise yöneticiliğini üstlenmiştir. 1925'te Almanya'nın önde gelen mimarlarının Berlin'de kurdukları Der Ring (Halka) adlı derneğin üyesidir. Ama hepsinden önemlisi 1928'de kurulan CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne-Uluslararası Çağdaş Mimarlık Kongreleri) adlı örgütün kurucu üyelerinden biri olmasıdır. Çağdaş mimarlık ilkelerinin uluslararası düzeydeki temsilcisi ve savunucusu olan bu kuruluşun bütün toplantılarına katılarak bildiri ve tasarımlar sunmuş, 1929-1957 arasında da ikinci başkanlığını yapmıştır. İngiltere'ye gittikten sonra CIAM'a bağlı mimar, mühendis ve kent tasarımcıları tarafından 1931'de kurulmuş bir çalışma birimi olan MARS'a (Modern Architectural Research Group - Çağdaş Mimarlık Araştırma Grubu) katılmıştır.

Gropius düşünceleriyle ve yapıtlarıyla çağdaş mimarlığı en çok etkileyen tasarımcılardan biridir. Yeni Sanat akımının coşkulu döneminin sona erdiği, çağdaş yaklaşımların ise henüz kendilerini kabul ettirememiş olduğu bir çağda öne çıkarak, alışılagelmiş düşünce ve eğilimleri yıkmış, mimarlığı yeniden tanımlayarak onu sağlıklı bir temele oturtmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Fagus Fabrikası* (A.Meyer ile), 1910-1911, Alfeld an der Leine, Almanya; *Bauhaus Tasarım Okulu*, 1925-1926, Dessau, Almanya; *A.Rosa Fabrikası*, 1932, Barcelona; *İlkokul* (E.Fry ile), 1936-1937, Impington, İngiltere; *Gropius Evi* (M.Breuer ile), 1938, Lincoln, Massachusetts/ABD; New York Uluslararası Sergisi'nde *Pennsylvania Pavyonu* (M.Breuer ile), 1939, ABD; *Harvard Üniversitesi Öğrenci Merkezi* (TAC ile), 1949-1950, Massachusetts/ABD; *McCormick Şirketi Binası* (A.Myhrum ile), 1953, Chicago; *Hansaviertel Konut Yerleşmesi*'nde apartman bloku (TAC ile), 1957, Berlin; *ABD Büyükelçiliği* (TAC ile), 1957-1961, Atina; *Pan American Gökdeleni* (TAC ile), 1961, New York. **Tasarım:** *Chicago Tribune Gazetesi Gökdeleni* (A.Meyer ile), 1921; *Total Theater*, 1927, (Tümel Tiyatro); *Moskova Sovyetler Sarayı*, 1930. **Kent Tasarımı:** *Törten Yerleşmesi*, 1926-1928, Dessau, Almanya; *Dammerstock Yerleşmesi*, 1928, Karlsruhe, Almanya; *Siemensstadt Yerleşmesi*, 1928-1930, Berlin; *Haselhorst Yerleşmesi*, 1929, Spandau, Berlin; *New Kensington Alüminyum Fabrikası İşçileri Konut Yerleşmesi* (M.Breuer ile), 1941-1943, Pittsburg, ABD; Boston kent merkezinin düzenlenmesi (P.Belluschi, H.Stubbins, C.Koch, W.Bogner ile), 1953; *Bağdat Üniversitesi Kampüsü* (TAC ile), 1962. **Endüstri Tasarımı:** Danzig'deki bir fabrika için dizel lokomotifi tasarımı, 1913; Adler Fabrikaları için otomobil karoseri tasarımları, 1929-1933; işçi konutları için seri olarak üretilebilecek mobilya tasarımları, 1929. **Kitap:** *Idee und Aufbau des staatlichen Bauhauses Weimar, 1919-1923*, 1923, ("Weimar'daki Devlet Bauhaus Okulu, Düşünce ve Kuruluş, 1919-1923"); *Internationale Architektur*, 1925, ("Uluslararası Mimarlık"); *The New Architecture and the Bauhaus*, 1935, (Yeni Mimari ve Bauhaus); *Bauhaus 1919-1928*, (H.Bayer ve Ise Gropius ile), 1938; *Rebuilding our Communities*, 1945; *Architecture and Design in the Age of Science*, 1952, ("Bilim Çağında Mimarlık ve Tasarım"); *The Scope of Total Architecture*, 1955; ("Tümel Mimarlığın Kapsamı").

- **KAYNAKLAR:** G.C.Argan, *Walter Gropius e la Bauhaus*, 1951; J.M.Fitch, *Walter Gropius*, 1960; S.Giedion, *Walter Gropius*, 1931; S.Giedion, *Walter Gropius: Work and Teamwork*, 1954; A.Weber, *Walter Gropius und das Faguswerk*, 1961.

- **BAKINIZ:** BEHRENS, LE CORBUSIER, MIES VAN DER ROHE, PISCATOR, F.L.WRIGHT.

GROS, Baron Antoine-Jean (1771-1835)

Fransız, ressam. Fransız romantik resminin öncülerindendir.

16 Mart 1771'de Paris'te doğdu, 25 Haziran 1835'te Paris yakınlarında Meudon'da öldü. Sanatsever bir aileden geliyordu. On dört yaşında J.L.David'in atölyesine girdi. Fransız Devrimi sırasında onun yardımıyla İtalya'ya gitti. Floransa ve Cenova'da çalışmalar yaptı. Milano'da Napoléon'la tanıştı. Fransız ordusuyla birlikte İtalya'yı dolaştı, Venedikli ve Milanolu ustaların yapıtlarını inceledi. Bu sırada İtalyan sanat yapıtlarının Fransız müzelerine aktarılması için kurulan komisyonda görev aldı. 1804'te Paris'te sergilediği *Napoléon'un Yafa'da Vebalıları Ziyareti* adlı yapıtıyla büyük bir ün kazandı ve Napoléon tarafından ödüllendirildi. İmparatorluğun resmi ressamlığına atandı ve ileri gelen devlet adamlarının portrelerini yaptı.

Napoléon'un düşüşü üzerine David de sürgüne gönderilince, onun atölyesinin yönetimini üstlendi. Ancak bu dönemde geçmişteki başarılarını yineleyemedi. Giderek sanat çevrelerinde gözden düştü. Buna katlanamadı, kendini Seine Nehri'ne atarak yaşamına son verdi.

Napoleon'un İtalya seferi sırasında yaptığı *Napoléon Arcole Köprüsü Üstünde* adlı resminde, kahramanlık imgesini tapınma derecesinde yüceltmiştir. Bu nedenle de resim bazı uzmanlarca David'in aynı tür yapıtlarından daha güçlü kabul edilmiş, özgürlük getiren kahraman temasını işleyen İmparatorluk dönemi ressamları tarafından sık sık örnek alınmıştır.

Gros, Yeni Klasikçi (Neo-Klasik) resim geleneğinden yetişmiş bir sanatçıdır. Ancak Venedikli ressamların, biçimin duyumsal özelliklerini vurgulayan yaklaşımlarından ve Rubens'in barok anlayışından etkilenerek, Yeni Klasikçilik'in durağan, donuk ve katı niteliğinden uzaklaşmıştır. Onun bu özelliğinin ilk izleri, başyapıtı sayılan *Napoléon'un Yafa'da Vebalıları Ziyareti*'nde görülür. Napoléon'un isteği üzerine yaptığı bu resimde, vebadan kırılan askerlerini yüreklendirmek için, onları ziyaret edişini gösterir. Olayın dehşetini ve ortamın hastalıklı havasını büyük bir çarpıcılıkla betimlemiştir. Napoléon'u cesurca vebalı askere hiç korkmadan dokunurken canlandırmış, böylece Fransa'daki, kralların dokunarak hastaları iyileştirme gücüne sahip oldukları inancına da bir gönderme yapmıştır. Gros'un bunu izleyen *Napoléon Eyleau Savaşı'nda* adlı yapıtı da İmparator'u gene bir mucize ortamında canlandırır. Bir Litvanyalı, at üstündeki Napoléon'un çizmesini öpmeye çalışırken, Fransız ordusunun ölmekte olan askerleri, son soluklarında onu coşkuyla selamlamaktadırlar.

Gros, Napoléon'un düşüşünden sonraki dönemde yaptığı resimlerinde yeni klasikçi tutumunun yanı

sıra romantik eğilimler de göstermiştir. Bu ikilem içinde bir süre, David'i çağrıştıran bir yaklaşımla Yunan trajedilerine yönelmiştir. Bir ara resmi siparişler alarak *XVIII.Louis Tuileries'den Ayrılırken* ve benzerleri gibi yapıtlarla güncel konulara yeniden yönelmişse de, bu fazla uzun sürmemiştir.

Öğrencileri Géricault ve Delacroix gibi ressamlar ondan etkilenmişler, başlattığı romantik anlayışı onun ölümünden sonra büyük bir başarı ile sürdürüp geliştirmişlerdir.

- YAPITLAR (başlıca): *Napolêon Arcole Köprüsü Üstünde*, 1796; Louvre, Paris; *Napoléon'un Yafa'da Vebalıları Ziyareti*, 1804, Louvre, Paris; *Napoléon Eylau Savaşı'nda*, 1808, Louvre, Paris; *XVIII.Louis Tuileries'den Ayrılırken*, 1817, Versailles Müzesi; *Duchesse d'Anguelême Pauillac'da Yolculuğa Çıkarken*, 1819, Bordeaux Müzesi; *Hercules Diomedes'i Eziyor*, 1835, Toulouse Müzesi.

- KAYNAKLAR: G.Delestre, *Antoine-Jean Gros*, 1951; R.Escholier, *Gros, ses amis et ses élèves*, 1936.

- BAKINIZ: J.L.DAVID, DELACROIX, GERICAULT.

GROSSETESTE, Robert
(1170-1253)

İngiliz, düşünür. Bilimsel yöntemde deneyime ve matematiğe önem veren görüşleriyle tanınmıştır.

Stratbrook'ta doğdu, 9 Ekim 1253'te Lincoln'da öldü. Doğum tarihi ve yaşamı üzerine bilgiler tartışmalıdır. Doğumunu 1168 olarak veren kaynaklar bulunduğu gibi 1175 diye belirleyenler de vardır. 1190'da tamamladığı eğitimi dolayısıyla aldığı "Magister" payesinin Oxford'dan mı, Paris'ten mi olduğu da kesin değildir. Bu tarihten sonra Hereford'da 1198'den sonra da Oxford veya Cambridge'de ders verdiği sanılıyor. 1209 ile 1214 arasında Paris'te tanrıbilim okuduktan sonra 1221'den önce Oxford Üniversitesi'nin başına getirildiği biliniyor. 1229'da Oxford fransiskenlerinin öğretmeni yapıldı. Bunlar arasında bulunan Roger Bacon'u eğitenlerdendir. 1235'te Lincoln Piskoposu oldu. Ölümüne değin bu görevde kaldı.

Grosseteste Skolastik'in ilk ve orta dönemleri arasında yaşamış, Aristoteles'in yapıtlarının İslam düşünürleri yoluyla Avrupa'ya yeniden girişine tanık olmuştur. Bundan ötürü, başlangıçta aldığı Augustinusçu eğitimle Yeni-Platoncu düşünceleri benimsemiş olmasına karşın, Aristoteles'in çevirisine katkıda bulunmuş ve bu filozoftan hem etkilenmiş, hem de onun görüşlerini açıklayıcı yazılar yazmıştır. Grosseteste üzerinde İslam düşünürlerinin, özellikle de İbn Sina'nın etkisi görülür.

Grosseteste bilimsel yazılarında, doğayı incelemek için, önce sorunları en küçük parçalarına ayırıp, sonra da bu parçaların bir araya gelişini açıklayan ve böylece sorunu doğuran olgu ile onun öğelerini birleştiren bir varsayım oluşturmak gibi ikili bir yöntem ileri sürer. *Resolutio* ve *compositio* adını verdiği bu parçalama ve sonradan birleştirme yöntemleri, temelde, bugün çözümleme (analiz) ve bireşim (sentez) diye adlandırılan yöntemlerle özdeştir. Böylece Descartes'ınkini hazırlayan bir yöntemi Grosseteste ondan dört yüzyıl önce ortaya atmaktadır. Öğeleri birleştiren varsayımı oluşturmada deneyimden yararlanmak gereğini önemle vurgular. Deneyim, ona göre, varsayımın doğruluk ya da yanlışlığını anlayabilmek için gereklidir. Belirli bir etkinin belirli bir nedenden kaynaklandığının gözlemi, bu etkinin olası başka nedenlerden gelmediği denetlenerek, genellenebileceğini öne süren Grosseteste, bu genellemenin doğruluğunu da deneye bağlar. Grosseteste'in çağına göre çok ileride bulunan bir tutumu da matematiği fiziğe uygulamasıdır. Ona göre ışık geometrinin kurallarına uyduğuna ve devimin nedeni olduğuna göre, devim de geometrinin, matematiğin yöntemleriyle betimlenebilir. Devim, doğru çizgi üzerinde oluşur. Bütün fiziksel olaylar açı, çizgi ve biçimlerle açıklanmalıdır. Bilimleri bir üstünlük sıralamasına koyan Grosseteste'e göre, bir alt bilimin saptadığı etkilerin nedenlerini bir üst bilim verebilir.

Bilginin yalnızca anlakça kavranabileceğini söylediği yazıları yanı sıra, algının da kimi bilgilerin kaynağı olduğunu onayladığı yazıları da vardır. Algı, eksik bir bilgi kaynağı olarak, usun düzeltici ve tamamlayıcı katkısına gereksinim gösterir.

Grosseteste bilimsel yöntemiyle Roger Bacon'u etkilemiştir. Çözümleme-bireşim yöntemleri, doğa bilimlerine matematiği uygulayışı, usun algıdan kaynaklanan bilgiyi düzelttiği gibi görüşlerinde modern usçuluğun özellikle Galileo ile Descartes'ın dizgelerinde belirginleşecek kimi ana çizgilerini bulmak olanaklıdır.

- YAPITLAR (başlıca): *Die philosophischen Werke des Robert Grosseteste*, (ö.s.), (çev.), 1912, ("Robert Grosseteste'in Felsefi Yapıtları").

- KAYNAKLAR: D.A.Callus (der.), *Robert Grosseteste, Scholar and Bishop*, 1955; A.C.Crombie, *Robert Grosseteste and the Origins of Experimental Science*, 1953.

- BAKİNİZ: R.BACON, DESCARTES, GALILEI, İBN SİNA.

GROSZ, George
(1893-1959)

Alman asıllı ABD'li ressam. İki Dünya Savaşı arasında anlatımcı bir üslupla, Alman toplumunu yeren yapıtlar vermiştir.

26 Temmuz 1893'te Berlin'de doğdu, 6 Haziran 1959'da aynı kentte öldü. Dresden'de Saxonya Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi ve Berlin'de Kraliyet Sanat ve El Sanatları Okulu'nda resim eğitimi gördü. *Ulk*, *Lustige Blätter* gibi gülmece dergilerinde desenler çizdi. 1918'de siyasal bir görüş açısıyla hareket eden Berlin Dadacıları'nın arasına katıldı. 1925'te Yeni Nesnelcilik (Neue Sachlichkeit) hareketinin etkinliklerine katıldı. 1932'de New York'taki Art Students' League adlı okulun çağrılısı olarak ABD'ye

gitti. Ölümünden kısa bir süre önce yeniden Berlin'e dönünceye değin bu okulda öğretmenlik etti.

I.Dünya Savaşı sonrasındaki yapıtlarında Alman toplumunun huzursuzluklarını, savaşın kötülüğünü ve saçmalığını dile getirmiştir. Çoğunluğu mürekkeple yapılmış desenlerinde özellikle yönetici sınıfları, burjuvaziyi, savaş zenginlerini, yüksek rütbeli askerleri ve din adamlarını işlemiştir. Büyük bir yergi anlayışıyla ele alınmış bu desenler, çağdaş Alman sanatının olduğu kadar dünya karikatürünün de en güçlü ve ilginç örnekleri arasındadır.

Grosz 1920'lerde, açık seçik biçim anlayışı ile belirginlik kazanan aşırı ayrıntıcı bir üslup geliştirmiştir. ABD'ye gittikten sonra duyumsal çıplakları ve manzaraları konu alan resimler yapmıştır. Bu arada savaşın anlamsızlığını dile getiren simgesel resimlerinin yanı sıra, Amerikan orta sınıfını eleştiren yapıtlar da vermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Oskar Panizza'ya Adama ya da Şair Panizza'nın Cenaze Töreni*, 1917-1918, Devlet Galerisi, Stuttgart; *Ecce Homo* desen albümü, 1919; *Baltık Şövalyeleri*, 1919; *Yazar Max Hermann-Neisse'nin Portresi*, 1925, Devlet Sanat Salonu, Mannheim; *Toplumun Dayanakları*, 1926, Devlet Müzesi, Berlin; *Düşün Adamı*, 1928; *Çift*, 1930, Tate Galerisi, Londra; *Yaklaşan Fırtına*, 1940, Whitney Sanat Müzesi, New York; *Bastonlu Adam* dizisi, 1947-1948. **Kitap:** *A Little Yes and a Big No. The Auto biography of Georg Grosz*, 1946, otobiyografi.

• **KAYNAKLAR:** R.Berenson (N.Muhlen ile), *George Grosz*, 1965; H.Bittner, *George Grosz*, 1965; U.M.Schneede, *Georg Grosz*, 1979.

• **BAKINIZ:** DUCHAMP.

GROTE, George
(1794-1871)

İngiliz, tarihçi. Yunan tarihi konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

17 Kasım 1794'te Kent Kontluğu'nun Clayhill kentinde doğdu, 18 Haziran 1871'de Londra'da öldü. Alman asıllı bankacı bir ailenin oğludur. Charterhouse Okulu'nda öğrenim gördü. 1810'da babasının bankasında memur olarak çalışmaya başladı. Boş

Yeni Nesnelcilik (Neue Sachlichkeit)

Yeni Nesnelcilik deyimi ilk başta, 1925'te Almanya'da Mannheim Sanat Salonu'nda düzenlenen serginin, toplumsal konuların gerçekçi bir üslupla işlenmesine dayanan genel eğilimini tanımlamak için kullanıldı. 1929'da Amsterdam'da, 1930'da da Berlin'de iki kez tekrarlanan bu sergiden sonra Yeni Nesnelcilik, 1920'lerin Alman resmini tanımlayan genel bir boyut kazandı.

Eleştirmen Franz Roh, 1925'te yayımladığı Post-Expressionism adlı kitabında Büyüsel Gerçekçilik (Magic Realism) adını verdiği bu yeni eğilimle Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) arasındaki karşıt özellikleri şöyle sıralamıştı:

Dışavurumculuk:
Egzotik konular
Nesnenin ve nesnelliğin dışlanması
Ritm
Anlatımcı abartma

Yeni Nesnelcilik:
Sıradan ve güncel konular
Nesnenin ve nesnelliğin kabul edilmesi
Betimleme
Nesnenin sonsuz saflığı

Yeni Nesnelcilik, 1920'ler öncesinde Alman resmine egemen olan Dışavurumculuk'un içinde ve ona bir tepki olarak doğmuştur. Savaş sonrası Alman toplumunun yaşadığı acı gerçekler karşısında Dışavurumculuk'un getirdiği aşırı öznellik bir lüks ve başlıbaşına bir bencillik olarak görülmüştür. Bu yüzden E.Nolde* ve Die Brücke gibi Dışavurumculuk'un temsilcileri, göreli bir gerçekçiliğe yönelmişlerdi. Dönemin toplumsal yoksulluğu ve ahlak durumu, sanatçıların geleceğe karşı güvenlerini yitirmesine ve her şeye yönetici sınıflar ile yoksulluk içinde yaşayan kitleler arasındaki karşıtlık açısından bakmalarına neden oldu. Bunun sonucu olarak belli ahlaksal kaygı ve yargılarla hareket eden sanatçılar, savaş sakatlarını, yeraltı dünyasını, düşkün kadınları, savaş zenginlerini ve giderek yaygınlaşan sapık cinayetleri konu alarak çarpıcı bir biçimde işlediler. Böylece Dışavurumculuk'un "aydınlanmış sanatçı"sının yerini, sanatı bir savunma ve saldırı silahı olarak gören sanatçı tipi aldı.

Yeni Nesnelcilik başından beri iki farklı doğrultuda gelişti. G.Grosz ve O.Dix* gibi güçlü kişiliklerin başı çektiği ilk eğilim, Almanya'da siyasal bir yönde gelişen Dadacılık'tan kaynaklandı. Ancak Dadacılar'ın her şeye karşı çıkan tutumuna (anti-art) karşılık, siyasal, toplumsal ve ahlaksal bir bilinçle hareket eden yeni nesnelci sanatçıların yapıtlarında toplumsal eleştiri büyük bir yer tutuyordu.

Hareketin Alexander Kanoldt (1881-1939) ve Georg Schrimpf (1889-1938) gibi sanatçıların temsil ettiği romantik kanadı ise daha çok metafizik resim ile heykelsi bir biçim ve geometrik bir kesinlik arayışı içinde gelişti. Bu ressamlar güncel görüntü ve olayları, yüzeysel bir düzen kaygısı içinde ve sınırları iyice belirginleştirilmiş basit biçimler halinde işlediler.

Yeni Nesnelcilik hareketi, ortaya çıkmasına yol açan koşulların değişmesi ve Nasyonal Sosyalist Parti'nin baskısı karşısında 1930'ların başlarında son buldu.

zamanlarında Latince ve Yunanca öğrenerek Latin ve Yunan kültürleri konusundaki bilgisini derinleştirdi. 1817-1818 yıllarında D.Ricardo, James Mill ve J.Bentham ile tanıştıktan sonra felsefe, iktisat ve tarihle ilgilenmeye başladı.

Grote 1832-1841 arasında Londra kenti temsilcisi olarak Avam Kamarası'nda görev yaptı. Bu dönemde, seçmen sayısında artış sağlayacak bir parlamento reformunun gerçekleşmesi için çalıştı. 1841'de parlamentodaki görevinden ayrılan Grote, yaşamının geri kalan bölümünü Yunan tarihi konusunda bilimsel çalışmalar yaparak geçirdi.

Grote'nin Yunan tarihi ile ilgili çalışmalarının başında, 1846-1856 arasında 12 cilt olarak yayımlanan *A History of Greece* ("Yunanistan Tarihi") adlı kitabı gelir. Yunan tarihinin İÖ 776-301 arası dönemini tarihsel ve mitolojik açıdan ele alan kitap, bu konuda yazılmış en iyi İngilizce kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Bilimsel çalışmalarının yanı sıra eğitim işleriyle de ilgilenen Grote, 1860'ta Londra Üniversitesi'nin rektör yardımcılığına, 1869'da ise University College'ın başkanlığına getirilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A History of Greete*, 12 cilt, 1846-1856, ("Yunanistan Tarihi"); *Seven Letters on the Recent Politics of Switzerland*, 1847, ("İsviçre'nin Şimdiki Politikası Üzerine Yedi Mektup"); *Plato and Other Companions of Sokrates*, 3 cilt, 1865, ("Platon ve Sokrates' in Diğer Arkadaşları"); *Aristotle*, (ö.s.), A.Bain (der.), 2 cilt, 1872, ("Aristoteles").

GROTE, Nikolay Yakovleviç
(1852-1899)

Rus, ruhbilimci ve filozof. Felsefe sorunlarının çözümünde ruhbilimden yararlanma gereğini ileri sürerek idealist öğretiyi geliştirmiştir.

Petersburg'da (Leningrad) doğdu, 23 Mayıs 1899'da Moskova'da öldü. Moskova Üniversitesi'nde felsefe ve ruhbilim öğrenimi gördü. Ruhbilim, felsefe tarihi ve mantık konularındaki çalışmalarıyla ilgi çekti. Moskova Üniversitesi'nde felsefe ve ruhbilim profesörü olarak görevlendirildi. 1889-1895 arası *Voprossy Filossofii i Psychologuii* (Felsefe ve Ruhbilim Dergisi) adlı derginin yöneticisi oldu, ayrıca 1889-1898 arasında felsefe ve ruhbilim çalışmalarıyla ilgilenen bir derneğin başkanlığını üstlendi.

Grote'nin felsefeyle ilgili çalışmalarının odağını evren ve bilgi sorunları oluşturur. Önce pozitivist (olgucu) görüşü benimsedi, evreni, düşler evreni ve somut evren diye ikiye ayırdı; bilginin duyularla sağlandığı görüşünü savundu. Ona göre gerçek varlık yalnız doğadır, insanın bilinci iç ve dış deneylerden oluşmuştur. Bilim, us ve algıların ilgi alanı gerçek varlıktır. Algıların kaynağı doğal nesnelerdir. Düş gerçek bir olay değildir, bu nedenle bilimin, felsefenin konusu olamaz, onunla ancak metafizik ilgilenir. Felsefe sorunlarının çözümünde, ruhbilim yönteminden yararlanmalı, onunla yakın bir işbirliği sağlamalıdır. İnsan mutluluğunun, acılarının, kıvancının kaynağı olan duygular ruhbilim ve fizyoloji olaylarından kaynaklanır. Felsefe, gerçek deneylere dayanan bir bilim niteliği taşımaz, o öteki sanat türleri gibi insandaki yaratıcı gücün bir ürünüdür. Bu özelliği dolayısıyla gerçekleri açıklayamaz. Yaşamla ilgili olayları, kendi bütünlükleri içinde değil de, öznel açıdan gören felsefe, kandırıcılığı kanıtlama diye gösterme eğilimindedir. Gerçeğin nesnel ölçeği doğa yasalarıdır. Felsefenin üzerinde durduğu özgürlük bireyin çevre etkisinden kurtuluşu olmalıdır. Bilgi sorununa doğa yasalarına uyarak çözüm aramak gerekir. Salt bilgi bütün metafizik tanımlardan arınmış bilgidir. Grote ilk döneminde ileri sürdüğü bu görüşleri sonradan değiştirmiş, özellikle 1885'ten sonra metafiziğe yönelmiştir.

Grote bu dönemde felsefenin de, metafiziğin de birer bilim olduğu kanısındadır. Bu bilimlerin konusu da duyuüstü bilgidir. Duyu ve duygu kişiyi nesnel gerçeklere ulaştırır, onları yanılmaların kaynağı diye görmek yanlıştır. Felsefe nesnelerin özünü kavrayan, onların bilinmesini sağlayan bilgiyi konu edinir. Felsefenin incelediği bilgi, insan bilgilerinin evrensel bireşiminden oluşan ve genel geçerlik taşıyan bir bilimdir. Din ve sanat gibi iki alana ayrılan felsefenin üç kaynağı vardır; bunlar da us, yaratıcı düşgücü ve sezgiye dayanan duygudur. Bu üç kaynak arasında uyumlu bir birlik vardır.

İlk davranış biçimi

Grote'ye göre felsefe insanı anlamaya çalıştığında değişik ve çelişik durumlarla karşı karşıya gelir. İnsanda biri us ilkelerinden kaynaklanan, öteki usa aykırı düşen iki türlü davranış vardır. Sürekli bir çatışma içinde bulunan bu davranış türleri, insan eylemlerinde kendini gösterir. Özellikle istenç alanında ortaya çıkan bireysel tutkularla bütün insanlığın evrensel iyiliğe yönelik girişimleri arasındaki çatışma bu türdendir. Bunun bir benzeri de duygu alanında görülür. Orada da geçici, uçarı hazlarla estetik ve ahlak ilkelerine dayalı beğeniler birbiriyle çelişir. Felsefenin görevi bu çatışmaları ortadan kaldırarak insanı mutluluğa kavuşturmaktır. Ancak bu mutluluğun temelini ahlak ilkeleri oluşturur. Felsefenin ve metafiziğin incelediği sorunların çözümünde ruhbilim yöntemi geçerli değildir, gerçeğin kavranmasını, insanın anlaşılmasını sağlamada yetersizdir.

Erk ve türleri

Grote olgucu felsefe ve metafizik yöntemlerine dayanan çalışmalarından sonra, yeniden düşünce değiştirir, özellikle 1895'te Görgücülük'ü benimser. Bu, onun yaşamında üçüncü ve son dönemdir. Daha önceki iki dönemde ele aldığı sorunları, bu son dönemde başka bir görüşle çözmeye çalışır. Önce karşı çıktığı ruhbilimi felsefe ile uzlaştırmaya koyulur. Bunu başarmak için de anatomi ve fizyoloji bulgularından yararlanır. Grote'ye göre tinsel erk doğaldır, fiziğin ilgilendiği ısı, ışın, mıknatıs erkleri gibi gerçektir ve sakınım yasasına bağlıdır. Erk konusunda ileri sürülen bütün fizik yasaları tinsel alanda da geçerlidir. Tinsel erkin niteliklerini anlamak için insan davranışlarını incelemek gerekir. Atılganlık, durgunluk, soğukkanlılık, aşırı devingenlik, birdenbire öfkelenme, taşkınlık gibi durumlar tinsel erkin aşamalarını gösterir. Düşünme yetisi gelişmiş, yaratıcı kimselerde daha çok durgunluk, denge, uyum görülür. Tutkulu, öfkeli, dengesiz kişilerde tinsel bakım-

Evren ve bilgi sorunları

dan önemli bir erk birikimi yoktur. Karakter ve kişilik erkin dengeli durumundan oluşur.

Felsefe sorunlarını, kendi anlayışına göre oluşturduğu erk kuramına dayanarak çözmeye çalışan Grote, bu kavramı alışılagelen anlamı dışında kullanır. Ona göre tinsel erklerin aşırı gelişimi gövdenin erkini azaltır. Öte yandan dengesiz davranışlar da belleğin, istencin düzenli çalışmasını engeller. Grote'ye göre tinsel erk zaman ve uzayla bağlantılı değildir, geçmişten geleceğe doğru akar, başka gövdelere geçer. Tarihte büyük başarılar sağlamış kimselerin tinsel erkleri, sonraki bireylere geçerek, yeniden büyük başarıların ortaya konmasına olanak sağlar. İnsan yaşamında, yaratıcı güç bakımından, görülen ilerlemelerin kaynağı da erktir. İlerleme yaşamda ahlak değerlerinin gelişmesidir. İlerlemenin bilincin gelişmesi, yaşamda ahlak değerlerinin artışı, aşağı erkin yüksek erke dönüşmesi, yaşam, tin ve anlık gibi varlıklarla ilgili erkin birikim sakımı olmak üzere dört öğesi vardır. Bu öğeler arasında, içten bir bağlantı vardır.

Ahlak konusundaki görüşlerini yararcılık ve ödev gibi iki temel üzerine oturtan Grote'ye göre yaşamın ereği mutluluktur. İnsan mutluluğu özleyen, ona ulaşmak için eylemde bulunan, düşünen, yaratan bir varlıktır. İnsan dışında kalan canlılarda da mutluluk bir erektir, canlının bütün yaşamına egemendir. Mutlu olmak canlı için bir doğal yasa niteliğindedir. Ahlak değerleri bireysel yararla açıklanamaz. Özellikle bencillik ahlakın özüne aykırıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Nouvelle classification des sentiments*, 1878, ("Duyguların Yeni Sınıflandırılması"); *Felsefe -Sanat-Bilim* (Rusça), 1883; *Schopenhauer'in Felsefesi*, (Rusça), 1888; *La causalité et la conservation de l'énergie dans le domaine de l'activité psychique*, 1890, ("Tinsel Etkinlik Alanında Nedensellik ve Enerjinin Sakımı").

▸ *Devlet görevleri*

- **KAYNAKLAR:** Ossip-Lourié, *Revue philosophique*, 1899.

- **BAKINIZ:** KANT, SPENCER.

GROTIUS, Hugo
(1583-1645)

Hollandalı devlet adamı, hukukçu ve tanrıbilimci. Devletler Hukuku'nun kurucularındandır.

Gerçek adı, Huigh ya da Hugeianus de Groot olmasına karşın Latince adıyla tanınır. 10 Nisan 1583'te Delft'te doğdu, 28 Ağustos 1645'te Rostock'ta öldü. Babası Delft belediye başkanlığı ve Leiden Üniversitesi'nde kütüphane müdürlüğü gibi görevlerde bulunmuştu. İlköğrenimini doğduğu kentte bitiren Grotius'u babası Hague'daki Arminius tarikatına bağlı olan tanrıbilimci Johannes Uyttenbogaert'in yanına gönderdi. Üstün başarı göstermesi üzerine 11 yaşında Leiden Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne alındı. Burada ünlü Latin uygarlığı uzmanı Joseph Scaliger ile çalıştı. Üç yıl süren bu eğitimi onun şair kişiliğinin gelişmesinde etkili oldu. 1598'de Fransa

Hugo Grotius

büyükelçisi Johan van Oldenbarnevelt ile Paris'e gidişi Grotius'un diplomatik yaşama atılmasının başlangıcıdır. Orléans'da hukuk eğitimi görerek doktora çalışmasını hazırladı. Dönemin siyasal olaylarını inceleyen bir yapıt yazdı. Yurduna döndükten sonra avukatlığa başladı. 1601'de Hollanda hükümetince, Hollanda ve İspanya arasındaki çatışmanın tarihini yazmakla görevlendirildi. İki bölümden oluşan *Annales et historiae de rebus Belgicis* ("Belçika Olayları Konusunda Araştırmalar ve Yıllıklar") 1609-1621 arasında yayımlandı. Dilbilim ve edebiyat alanında da ürünler veren Grotius'un derlemeleri ve şiirleri de önemli sayılır. Ancak, daha çok, hukuk ve felsefe alanındaki yapıtlarıyla tanınır.

Grotius, 1607'de Hollanda hükümetinin mali danışmanlığına, 1613'te de İngiltere elçiliğine atandı. İkinci görevinin amacı, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin düzenlenmesiydi. Grotius orada Kral I. James ile din konularını da tartışıp, onu Hıristiyan birliğine inandırmaya çalıştı. Ülkesinde başgösteren kargaşa ortamında Hollanda genel valisi katı Calvinci Prens Maurice'e karşı, Arminiusçu van Oldenbarnevelt'in yanında yer aldı. Valiye karşı çıkan topluluk bölgesel özerkliği de savunuyordu. 1618'de Prens bu topluluğun iki önderini de tutuklatınca, van Oldenbarnevelt idam, Grotius da yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı. Loevestein'da bir kalede geçen bu yıllarında Grotius, Hıristiyan birliği düşüncesini savunduğu bir şiir kitabı yayımladı. Yapıt 1627'de *De veritate religionis Christianae* ("Hıristiyan Dininin Gerçekliği Üstüne") adıyla Latince'ye ve 12 dile daha çevrildi. Karısının yardımıyla 22 Mart 1621'de bir kitap sandığının içine saklanarak Antwerp'e, oradan da Paris'e kaçtı. Kral XIII. Louis başta olmak üzere, Fransa'nın seçkin çevrelerince sıcak bir ilgiyle karşılandı. Buna karşın, Calvinist olması nedeniyle profesörlük elde edemedi. Geçim sıkıntısı içinde geçen sürgün yaşamı 1631'de Prens Maurice'in ölmesiyle son buldu. Ancak, ülkesine dönen Grotius, eski ortamın değişmediğini görüp, yeniden tutuklanma korkusuyla karşılaşınca, 1632'de Hamburg'a geçti. İsveç-Fransız ilişkilerinin odağı olan bu kentte, İsveç şansölyesi ile tanıştı ve onun önerisiyle, 1635'te İsveç'in Paris elçisi oldu. 1644'te elçilikten geri alındı

ve Kraliçe Christina tarafından İsveç'e çağrıldı, ancak elçiliği geri verilmedi. Devlet Konseyi üyeliği önerisini de kabul etmeyerek, Paris'e gitmek üzere İsveç'ten ayrıldı. Bindiği gemi Pomerania kıyılarında battıysa da Grotius kazadan kurtuldu.

Grotius'un hukuk alanında çığır açan görüşleri, bir devlet görevlisi olarak uygulamalarından ve felsefe sorunlarına yaklaşımından kaynaklanan bir bireşimdir. Otuz Yıl Savaşları'nın çalkantılı Avrupası, büyük sömürgeleri olan Hollanda, ona uluslararası ilişkiler ve savaşlar konusundaki düşüncelerini biçimlendirmede olanak sağladı. O dönemde yaygın olan doğal hukuk *(ius naturale)* kavramını benimseyen Grotius, onu Stoacılar'da olduğu gibi, us taşıyan bir yaratık olan insanın doğası gereği saydı. Rönesans ve Reform olaylarının amaçlarından biri olan kilisenin saltık erkinin yıkılması ve doğal hukukun üzerindeki dinsel hukukun etkisinin azaltılması için çalıştı. Ona göre, insanlar Tanrı'yı bilmeseler, ona inanmasalar bile doğal hukuk vardır. Ancak bu Tanrı'nın varolmadığı ya da doğal hukukun onun istencine ters düştüğü anlamına gelmez. Doğal hukuk, insan usuna uygun olmasından da çıkarsanabileceği gibi, Tanrı istenciyle uyum içindedir.

Grotius, tanrısal hukuk kavramından bu anlamda bağımsız bir doğal hukuk kavramı geliştirmekle kalmaz, onu devletin de üstünde bir yetke sayar. Önsüz-sonsuz olan, değişmeden varlığını sürdürecek nitelik taşıyan doğal hukukun, ona göre iki ana ilkesi vardır. Bunlardan ilki iyelik hakkıdır. Öteki ise *"pacta sund servanda"* olarak dile getirdiği, yapılan anlaşmalara bağlı kalmaktır. Bunlara bağlı olarak, yapılan zararı ödemek ve kötülüğü cezalandırmak da doğal hukukun kapsamına girer. Doğal hukuktan türetilen pozitif hukuk *(ius civile)* ise, insanın tarih sürecinde koşullarla uyum içinde ortaya koyduğu bir hukuktur. Bu nedenle, onun doğal hukuk kurallarına uygun olması, ancak belli uygarlık düzeyine gelmiş toplumlardan beklenebilir.

Grotius, yurttaşı Erasmus'tan da etkilenmiş bir düşünür olarak, insan usuna ve değerlerine önem verir. İnsan toplumlarının oluşmasında *appetitus socialis* adını verdiği topluluk içinde yaşama eğiliminin etken olduğu görüşünü savunur. Bu eğilimin etkisiyle bir araya gelmiş olan insanlar, kendi aralarında sözleşip istekleriyle devleti biçimlendirmişlerdir. Bu nedenle devlet, birey haklarını doğal hukuk yasaları doğrultusunda koruması gereken bir kurumdur. Bireyin en temel hakkı, iyeliktir. Yaşama hakkını da bu bağlamda inceleyen Grotius, gövdeyi insanın mülkü olarak görür. Bu nedenle, savaşta tutsağını öldürmeyen kişi, onu kendi kölesi yapabilir.Çünkü, gövdesi o tutsağın yaşam hakkının karşılığıdır. Gövde de her mülk gibi satılabilir.

İnsanların *appetitus socialis*'leri doğrultusunda oluşturdukları topluluklar, türlü toplumsal kurumları içerebilir. Devlet de bu kurumlardan biridir. Bu nedenle öbürleri üzerinde belirleyici bir egemenlik kuramaz. Grotius'a göre üç temel toplumsal kurum türü vardır: Uluslararası toplum, devlet, özel topluluklar. Bunların her biri özerktir. Bunlar, ayrıca iki ana bölümde incelenebilir: Belli bir yönetim kuralına dayalı olanlar (sanayi kuruluşları, devlet gibi), karşılıklı anlaşma ve işbirliğine bağlı olanlar (uluslararası toplum, aile gibi). Birincisinde yasalar ast-üst ilişkisi içinde egemenlik ve boyun eğme kuralına göre belirlenir. İkincisi ise eşitlikçi bir düzen öngördüğünden karşılıklı istenç bildirimine dayalı bir hukuk türüne açıktır. Her bir toplumsal kurumun kendi hukuku vardır. Uluslararası toplum *ius latius patens* ile, devlet *ius civile*'ye göre ve özel topluluklar *ius arctius*'larla yönetilirler. Grotius'un bu görüşleriyle hukuk düzenleri çoğulculuğu dönemini başlattığı kabul edilir.

◄ *Görüşleri*

Grotius'a göre, devletler hukukunu devletler yaratmazlar, bu geleneksel uygulama ve antlaşmalardan doğar. Doğal hukuka uygun olarak, bir kralın sağlığında yaptığı antlaşma, o öldükten sonra, bir yenisi yapılana değin geçerli sayılmalı ve uygulanmalıdır. Devletler hukukunun temel ilkelerinden biri de denizlerin serbestliğidir. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi gemilerinden birine Portekizliler'ce el konulması üzerine, şirketin temsilcisi olarak soruna çözüm arayan Grotius, denizlerin serbestliğini savunan bir yapıt yazmıştır.

Devletler hukuku

Grotius, devletler arası ilişkilerde savaşların ancak belirlenmiş kurallar çerçevesinde haklı olacaklarını savunur. Ona göre, yasal savunma hakkı, haksızlığın düzeltilmesi, doğal hakların elden alınması gibi nedenlerle yapılan savaşlar haklı sayılmalıdır.

Grotius'un kimi düşünürlerce, bilimi siyasete araç ettiği ileri sürülmüştür. Görüşlerini geliştirirken, ülkesi Hollanda'nın çıkarlarını önde tuttuğu belirtilir. Buna karşın, Grotius'un devletler hukukunu biçimlendirmekteki önderliği tartışılmaz. Doğal hukuk, *appetitus socialis* ile ilgili düşünceleri ise, kendinden sonrakiler üzerinde derin etki yapmış, toplumsal sözleşme kuramcıları arasında tartışmalara yol açmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Pontifex Romanus*, 1598, ("Roma Papası"); *Annales et historiae de rebus Belgicis*, 1601, ("Belçika Olayları Konusunda Araştırmalar ve Yıllıklar"); *Adamus exul*, 1601, ("Sürgün Adem"); *Mare liberum*, 1609, ("Serbest Deniz"); *De jure belli ac pacis*, 1625, (Savaş ve Barış Hukuku, 1967); *Historia Gotthorum, Vandalarum et Langobardorum*, 1637, ("Gotlar'ın, Vandallar'ın ve Langobardlar'ın Tarihi").

- KAYNAKLAR: W.S.M.Knight, *The Life and Works of Hugo Grotius*, 1925; A.Lysen, *Hugo Grotius: Essays on His Life and Work*, 1925; L.Neumann, *H.Grotius*, 1952; P.Ottenwälder, *Zur Naturrechtslehre des H.Grotius*, 1950.

- BAKINIZ: ALTHUSIUS, HOBBES, LOCKE, MACHIAVELLI, J.J.ROUSSEAU.

GROTOWSKI, Jerzy
(1933)

◄ *Devlet kavramı*

Polonyalı tiyatro yönetmeni ve oyunculuk eğitmeni. İzleyiciyi de etkin olarak oyuna katmak için önerdiği kuramsal yöntemler ve uygulamalarıyla tanınmıştır.

11 Ağustos 1933'te Rzeszòw'da doğdu. Tiyatro eğitimini önce Krakow Ulusal Tiyatro Akademisi'n-

Yoksul Tiyatro

Grotowski'ye göre tiyatro artık sınırlarının farkına varmalıdır. Sinemadan daha zengin olamıyorsa, yoksullaşmalı; televizyon kadar cömert ve gösterişli değilse, kendi kabuğuna çekilmeli, teknik çekiciliğini kaybetmekteyse, kendi dışından gelen bütün teknikleri reddetmelidir. Böylece yoksul tiyatroda yalnızca "Tanrısal" oyuncu kalacaktır.

Televizyon ve sinemanın tiyatrodan çalamayacağı bir tek şey vardır: Canlı organizmaların izleyiciye yakınlığı. Bu yüzden oyuncu, yeteneğini ve deneyimini her ortaya koyuşunda, büyüyen, alışılmamış, ruhunu vücudunun dışına yansıtan bir varlık olur. O halde, sahneyi ve bütün başka sınırlayıcı öğeleri ortadan kaldırarak, oyuncuyla izleyici arasındaki en yakın konuma ulaşmak gerekmektedir. En gerilimli, en etkileyici sahneler, izleyiciyle yüz yüze gerçekleşmeli, izleyici uzanıp oyuncunun koluna dokunabilmeli, soluğunu, vücudunun kokusunu duyabilmelidir. Bu durum, aynı zamanda, bir oda tiyatrosunun da gerekliliğini ortaya koyar. Tiyatro, kostümsüz ve dekorsuz var olabilir, oyunun akışına eşlik eden müzik olmasa da yaşar, ışık oyunlarına gerek duymayabilir. Hatta, bir metin olmadan da oyunlar oynanabilir. Ama, tiyatro oyuncusuz olamaz. Kukla gösterilerinde bile, kuklaların arkasında saklanmış da olsa, oyuncular vardır.

Tiyatro, izleyicisiz de olamaz. Yapılan işe bir tiyatro gösterisi denebilmesi için en azından bir izleyiciye gerek vardır. Sonuçta tiyatro, oyuncu ile izleyici ilişkisinden doğduğuna göre, bunların her ikisinin de bazı özel isteklere karşılık vermesi gerekmektedir. İzleyici sistematik olarak eğitilemez, ama oyuncu eğitilebilir.

Yoksul tiyatroda oyuncu, vücudunun en gizli kalmış yeteneklerini ortaya çıkarmayı ve bunu, duygu ve düşüncelerini dışavurabileceği yeni bir dil olarak kullanmayı öğrenmelidir. Bu, ressamlardan çok heykelcilerin çalışma yöntemlerine benzer. Onlar da taşın içinde gizli durmakta olan hareket ve anlamı ortaya çıkarırlar. Doğaçlama ile disiplin, birbirleriyle çelişmeden kullanılabilir. Oyuncunun, iç dünyasında yatanlarla ilişkisi yoğunlaştıkça, kendini sergilemesine engel olacak bir dış disiplinin etkisi artmalı, böylece elde edilen ve oyuncunun organizmasının doğal hareketlerinin oluşturduğu yeni işaretlerden, konuyu aktarmada yararlanılmalıdır.

Yoksul tiyatroda, ilkel tiyatronun, dinsel törenlerden etkilenmiş yapısı, çağdaş ve din dışı bir yaklaşımla kullanılır. İzleyicinin tümüyle oyuna katıldığı bu tiyatronun amacı, A.Artaud'nun Vahşet Tiyatrosu'nda olduğu gibi, sarsıcı, uyandırıcı, tokatlayıcı etkiler oluşturarak, günümüzün gevşek ve alışkanlıklarının etkisinden kurtulamayan insanında bir dönüşüm yaratmaktır.*

de, daha sonra Moskova ve yine Krakow'da yaptı. 1957-1959 arasında Krakow'da, Teatr Stary adlı tiyatroda yönetmen olarak çalıştı. Daha sonra 1964'e değin Opole'de, Teatr 13 Rzedow'un yöneticiliğini üstlendi. Aynı tür bir çalışmayı 1964'ten sonra Wroclaw'daki Oyunculuk Yöntem Araştırma ve Laboratuvar Tiyatrosu'nda geliştirerek sürdürdü. 1966'da Londra'daki Kraliyet Shakespeare Tiyatrosu'nda ve New York Üniversitesi'nde yönetmen ve eğitimci olarak çalışmalar yaptı. Danimarka'da Odin Teatret'de İskandinav ülkelerinden oyuncular için özel kurslar açtı ve 1966'dan 1969'a değin çeşitli merkezlerde bu kursları sürdürdü. 1967'de Belgrad Uluslararası Tiyatro Festivali'nde Altın Ödül'ü kazandı. Aynı yıl, pedagoji üstüne yaptığı araştırmalar dolayısıyla Polonya Kültür Bakanlığı Ödülü'nü aldı. Oyunculuk yöntemleri ile ilgili deneysel çalışmalarını yürüttüğü grubuyla dünyanın çeşitli bölgelerinde uygulamalar yaptı. 1976'da, Fransa'da oluşturulan ve onun adı verilen Grotowski Sahne Merkezi'nde çeşitli Fransız oyuncu ve yönetmenlerle çalıştı.

Polonyalı ünlü tiyatro eleştirmeni Ludwig Flaszen ile birlikte kurup geliştirdiği Laboratuvar-Tiyatro'da, oyuncunun —vücudu sesi vb. gibi— kendi malzemesini daha iyi tanıyıp yeniden oluşturmasına dayanan yeni bir çalışma modeli ortaya koydu. Burada çeşitli ülkelerden tiyatrocularla sürdürdüğü çalışmalardan başka, oyuna katılmasını sağlayarak izleyiciyi daha etkin kılmaya yönelik gösteriler de yaptı.

- **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Oyunlar:** *Cain*, 1960, ("Kabil"); *Dziady*, 1961; *Kordian*, 1962; *Acropolis*, 1962; *Faustus*, 1963; *Hamlet*, 1964; *The Constant Prince*, 1965, ("Sadık Prens"); *Apolcalypsis cum Figuris*, 1972; *Undertaking Mountain*, 1977; *Undertaking Earth*, 1978.

- **KAYNAKLAR:** E.Barbi (der.), *Jerzy Grotowski, Towards a Poor Theatre*, 1968.

GROUSSET, René
(1885-1952)

Fransız, tarihçi. Orta Çağ Asya tarihine ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

Aubais'te doğdu, Paris'te öldü. Paris'te bulunan Cernuschi ve Guimet müzelerinin müdürü olarak görev yaptı. *Journal Asiatique* adlı derginin sekreterliğinde bulundu. Daha sonra Doğu Dilleri Okulu'nda uzun yıllar boyunca tarih ve coğrafya dersleri verdi. Hindistan'a, Çin'e, Tibet'e, Japonya'ya ve İran'a giderek bilimsel araştırmalar yaptı. 1946'da Fransız Akademisi'ne seçildi.

Asya tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Grousset'in en önemli kitaplarından biri 1939'da yayımlanan *L'Empire des steppes*'tir (Bozkır İmparatorluğu). Grousset, bu kitabında Asya bozkırlarındaki Türk-Moğol kavimlerinin tarihini incelemiş, Attila, Cengiz ve Timur gibi hükümdarları ele almıştır. Ona göre coğrafi koşulların tarıma olanak vermediği Asya

bozkırlarına göçebe bir yaşam süren kavimler egemendi. Maddi kültür açısından geri ama çok iyi ata binen ve ok kullanan bu kavimler, tarım yapan yerleşik toplumlara saldırılar düzenlemişler, onlar üstünde uzun yıllar süren bir denetim kurmuşlardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Histoire de l'asie*, 4 cilt, 1920-1922, ("Asya Tarihi"); *Le réveil de l'asie*, 1924, (Asya'nın Uyanması, 1927); *Histoire de l'extrême-orient*, 2 cilt, 1928-1929, ("Uzak-Doğu Tarihi"); *Histoire des Croisades et du royaume franc de jerusalem*, 1933-1936 ("Haçlılar ve Kudüs Frank Krallığı Tarihi"); *L'Empire des steppes*, 1939, (Bozkır İmparatorluğu, 1980); *Le conquêrant du monde*, 1944 ("Dünya Fatihi").

GROZA, Petru
(1884-1958)

Rumen siyaset ve devlet adamı. 1944-1952 arasında başbakanlık yapmıştır.

7 Aralık 1884'te Hunedoara kentinin Deva kasabasında doğdu, 7 Ocak 1958'de Bükreş'te öldü. Budapeşte, Leipzig ve Berlin üniversitelerinde öğrenim gördü ve hukuk doktoru oldu. 1919'da Köylü Partisi'nden milletvekili seçildi. 1921-1922 ve 1926-1927 yıllarında bakanlık yaptı. 1927'de Köylü Partisi üyeliğinden ve milletvekilliğinden ayrıldı. 1933'te Transilvanya Bölgesi'nde Çiftçi Cephesi adlı demokratik bir köylü örgütü kurdu ve bu örgütün başkanı oldu. Komünistler'le işbirliği yaparak faşist ve Yahudi düşmanı bir örgüt olan Demir Muhafızlar'a karşı mücadele etti.

Demir Muhafızlar'ın desteğiyle Eylül 1940'ta iktidarı ele geçiren Antonescu döneminde birçok kez tutuklandı ve toplama kamplarına gönderildi. Ağustos 1944'te Antonescu diktatörlüğünün devrimci bir ayaklanmayla yıkılmasından sonra, Kasım 1944'te Kral Mihail tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi. Şubat 1945'e değin süren başbakanlığı sırasında üç koalisyon hükümetine başkanlık yaptı.

Mart 1945'te, Romanya Komünist Partisi, Sosyal Demokrat Parti, Liberal Parti ve Milliyetçi Köylü Partisi'nden oluşan Ulusal Demokratik Cephe (UDC) hükümetinin başbakanı oldu. 30 Aralık 1947'de Kral Mihail'in çekilmesi ve Romanya Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden sonra da bu görevini sürdürdü. 1952'de başbakanlıktan ayrılmasına değin geçen sürede Romanya'da sosyalist ekonominin temelleri atıldı. 1952'de Groza'nın yerine Romanya İşçi Partisi genel sekreteri Gheorghiu-Dej başbakan oldu. Groza bu tarihten ölümüne değin Romanya Halk Cumhuriyeti Büyük Ulusal Meclisi Prezidyumu'nun başkanlığını yaptı.

• YAPITLAR (başlıca): *In umbra celulei, Malmaison, 1943-1944, Sarna*, 1945; *In drum spre socialism: Discursuri şi întrevederi politice, 1947-1948*, 1950.

• BAKINIZ: ANTONESCU, GHEORGHİU-DEJ.

GRÖTEFEND, Georg Friedrich
(1775-1853)

Alman eğitimci, eski dil uzmanı. Pers çivi yazısını çözmüştür.

9 Haziran 1775'te Hannover yakınındaki Münden'de doğdu, 15 Aralık 1853'te aynı kentte öldü. Önce, doğduğu Hannover'de, sonra Ilfeld'de öğrenim gördü. Göttingen'de filoloji okudu. 1797'de Göttingen Lisesi'nde yardımcı öğretmen oldu. Çivi yazısı çözümlemelerine bir arkadaşı ile giriştiği bahis üzerine başladı. Kısa sürede çok önemli sonuçlara ulaştı ve bunları üç rapor halinde 1802'de Göttingen Bilimler Akademisi'ne sundu. 1803'te Frankfurt'taki bir lisede müdür yardımcısı, ardından da müdür oldu. Daha sonra 1821'den 1849'da emekliye ayrılışına değin Hannover'de bir kız lisesinin müdürlüğünü yaptı.

Çözmeye giriştiği Pers dili üstüne hiçbir bilgisi yoktu, bunun için eski Yunan kaynaklarından yararlandı. Çalışmaya, Alman kökenli Danimarkalı gezgin Karsten Niebuhr'un (1733-1815) 1775'te yayımladığı, Elam, Babil ve Eski Pers çivi yazılarıyla yazılmış metinleri içeren Persepolis yazıtları üstünde başladı. Önce eski Persçe olduğunu sandığı metni ele aldı. Çünkü Hint-Avrupa dil grubuna giren bu dilin anlaşılmasının daha kolay olabileceğini düşünüyordu. Metinlerin soldan sağa okunması gerektiğini varsaydı. Bunlarda kırk kadar işaret bulunmakta ve her biri sık sık yinelenmekteydi. Her metnin başında da aynı işaret grupları bulunmaktaydı. Bu işaretlerin "krallar kralı" anlamına gelebileceğini varsayarak daha sonra gelen kelimenin bir kral adı olması gerektiğini düşündü. *Herodotes'un Tarihi*'nde geçen bazı Ahamenid krallarının adlarını bunlarla karşılaştırdı. Darius ve Kserkses adlarının uyduğunu saptadı. Böylece kral adlarından yola çıkarak Pers çivi yazısındaki on bir işareti çözdü ve okuma yöntemine ilişkin önemli saptamalar yaptı.

Grötefend, ölümüne değin bu konudaki çalışmalarını sürdürdü. 1815'te toplam otuz yedi çivi işaretinin açıklamasını yaptı, bunlardan on ikisi kesinlik kazandı. Grötefend başka eski dillerle de ilgilendi. Ancak bu alandaki çalışmaları verimli olmadı, önemli bir başarı sağlayamadı.

• YAPITLAR (başlıca): *Neue Beiträge zur Erläuterung der persepolitanischen Keilschrift*, 1837, ("Persepolis Çivi Yazısı'nın Açıklanmasına Yeni Katkılar").

• KAYNAKLAR: C.W.Ceram, *Götter, Gräber und Gelehrte*, 1945-1949, (Tanrılar, Mezarlar, Bilginler, 1969); Mustafa Eren, "Çivi Yazısının Çözümü", *Arkeoloji ve Sanat*, 12-13, 1981.

Çivi Yazısı

Çivi yazısı bilinen en eski yazı türüdür. Mezopotamya'da yaşamış olan Sümerler tarafından bulunmuştur. Buradaki Uruk kazılarında ele geçen ilk çivi yazısı belgeleri İÖ 4.binyılın ortalarına tariblenmektedir. Yazıyı oluşturan işaretlerin çiviye benzer biçimlerinden ötürü, 1700'de Oxford Üniversitesi profesörlerinden Thomas Hyde tarafından çivi yazısı olarak adlandırılmıştır. Çivi yazısının önceleri sadece somut kavramları içeren bir resim yazısı evresi geçirdiği gözlenmektedir. Giderek basitleşerek soyut kavramları da anlatabilen bir düzeye gelmiştir. Uygulama kolaylığı ve dayanıklılık nedeniyle en çok kil levhalar üstünde kullanılmıştır. Çamur biçiminde hazırlanmış kil levha üstüne sivri uçlu bir kalemle yazılan yazı, levha pişirilerek saklanırdı.

Çivi yazısı, kullanıldığı her dilde çeşitli değişikliklerle uygulanmıştır. Sümerler'den başka Akadlar, Elamlar, Asurlar, Babilliler, Hititler, Kasitler ve Urartular tarafından hece sisteminde kullanılmıştır. Harf olarak kullanımı Ugarit ve Persler'de görülür. Ugarit alfabesinde otuz, Pers alfabesinde kırk bir tane çivi yazısı harfi bulunmaktadır.

Çivi yazısı çiviye benzeyen dört çeşit çizginin birbirine değişik biçimlerde bağlanmasıyla oluşmuştur: Dikey, yatay, yukarı ya da aşağı eğik çivi, bir de köşe çengeli. Bunlardan başka, hece işaretleri, kelime ya da kavram işaretleri (ideogramlar) ve belirtici işaretler, yazının okunmasını sağlar. Çivi yazısında dört sesli, on yedi de sessiz harf vardır. Yazı soldan sağa doğru yazılır. Çok az da olsa, bazı anıtsal yazıtlarda yukarıdan aşağıya doğru yazıldığı da görülür. Bu yazı İS 1.yüzyılın ortalarına değin kullanılmıştır.

Oldukça karmaşık bir harfler ve işaretler sistemi olan çivi yazısı, birçok dilbilimcinin uzun yıllar süren uğraşları sonucunda çözülebilmiştir. İlk buluş Alman eğitimci G.F.Grötefend tarafından 1802'de, alfabe biçimindeki Pers çivi yazısına ait belgeler üstünde yapılmıştır. İngiliz subayı Henry C.Rawlinson (1810-1895) ve Alman kökenli Fransız bilim adamı Jules Oppert de (1825-1905) Pers çivi yazısının çözümüne önemli katkılarda bulunmuşlardır. Babil çivi yazısının okunmasında ise İrlandalı bilim adamı Edward Hinck önemli başarılar göstermiştir. Fransız arkeolog P.E.Botta ve İngiliz Austen A.H.Layard* çeşitli Asur kentlerinde yaptıkları kazılarla dilbilimcilere binlerce yeni belge sağlamışlardır. Özellikle Musul yakınındaki Koyuncuk'da (Ninova) ele geçirilen Pers Kralı Asurbanipal'in kütüphanesindeki çivi yazılı metinler, yeni bir bilim dalının gelişmesine olanak vermiştir. 19.yy'ın ikinci yarısında Yakındoğu dilleri çözümlemeleri Asuroloji adı altında toplanmıştır. Bu bilim dalının zamanla gelişmesiyle onu aşkın eski dilin çözümlenmesi ve okunabilmesi sağlanmıştır.*

GRUBBE, Samuel
(1786-1853)

İsveçli filozof ve tanrıbilimci. Tanrısal varlığın bireysel bir töz olduğu görüşüne dayalı bir tanrıbilim kurmaya çalışmıştır.

9 Şubat 1786'da Stockholm'de doğdu, 6 Kasım 1853'te Gothenbourg'ta öldü. Uppsala Üniversitesi'nde uzun yıllar felsefe, hukuk ve tanrıbilim okuttu. İlkin Schelling'in yapıtlarını, sonra Kant'ın felsefesini ve Orta Çağ tanrıbilimcilerini inceledi. Kuramsal bir tanrıbilimciliğe yönelerek, bütün düşüncelerini Tanrı'nın varlığı ve özü konularında yoğunlaştırdı. Bu çalışmalarıyla Biberg ve Boström gibi İsveçli idealist filozoflar arasında bir geçiş oluşturdu. İlk yapıtlarında Schelling'in etkisi görülür. Deneysel psikolojiyle ilgili çalışmaları da vardır.

Grubbe'ye göre Tanrı, bireysel bir tözdür. Bu, "Bir"liğinin evrensel oluşundan dolayıdır. Nasıl evren kendi bütünlüğü içinde "Bir" ise, Tanrı da kendi varlığının sınırsızlığı içinde "Bir"dir. Tanrı, insana özgü ahlak nitelikleriyle tanımlanamaz. Tanrısal varlık zaman ve uzay karşısında da saltık bağımsızdır. Tanrısal varlığın özünü oluşturan, yüce bir tanrısal anlık ve tanrısal bilinçtir. Tanrısal varlık için kendi tözü dışında bir koşul yoktur; o kendi kendisinin koşuludur.

Sonlu ve sınırlı olan ruhlar, tanrısal tözden bağımsız olamazlar. Bunların gerçek özleri, Tanrısal düşüncedir. Birey de, tanrısal bir ahlak yükümlülüğü taşır. Ancak bunun kavranabilmesi, insan bilincinde, Tanrı'nın kutsal istencinin yansımasının bulunduğunun anlaşılmasına bağlıdır.

• BAKINIZ: BIBERG, BOSTRÖM, I.KANT, F.W. SCHELLING.

GRUDA, Yılmaz
(1930)

Türk şair, tiyatro ve sinema oyuncusu.

14 Temmuz 1930'da İstanbul'da doğdu. Ankara Ticaret Lisesi'ndeki öğrenimini yarım bıraktı, uzun bir süre banka ve muhasebe memuru olarak çalıştı. 1956'da İstanbul'daki Cep Tiyatrosu'nda amatör olarak oyunculuğa başladı. Küçük Sahne'de oynadıktan sonra Ankara'ya giderek Ankara Devlet Tiyatrosu'nda ve Ankara Meydan Sahnesi'nde oynadı. 1971'den sonra İstanbul'a döndü, çeşitli özel tiyatrolarda çalıştı, filmlerde karakter rolleri oynadı.

1949'dan başlayarak birçok dergide şiir yayımladı. Toplumcu Gerçekçilik anlayışını *Mavi* dergisi çevresinde sürdüren şairlerden biri oldu. Giderek kendine özgü bir üsluba ulaştı, uzun dizelerle, soluklu söyleyişlere yöneldi.

Tiyatroda uzun yıllar çok çeşitli roller üstlendik-

Resim 328
*Eugené GRASSET "**Mürekkep Afişi**" Paris, FRANSA*

Resim 329
*Juan GRIS "**Kafe'deki Adam**" Sanat Müzesi-Philadelphia, ABD*

Resim 330
*Marcel GROMAIRE "**Savaş**" Paris Güzel Sanatlar Kent Müzesi, FRANSA*

Resim 331
*Georg GROSZ "**Düşün Adamı**" Özel Koleksiyon-New York, ABD*

Resim 332
Antoine Jean GROS ***"Napoleon'un Yafa'da Vebalıları Ziyareti"*** *Louvre Müzesi-Paris, FRANSA*

Resim 333
Mathias GRÜNEWALD
"Issenheim Mihrab Resmi'nde Aziz Antonius"
Unterlinden Müzesi-Colmar, FRANSA

Resim 334
Francesco
GUARDI
"Venedik'te Dogana Nehri ve Santa Maria della Salute Kilisesi"
Özel Koleksiyon-Milano,
ITALYA

ten sonra, geleneksel Türk tiyatrosundan esinlenen bir oyunculuk anlayışını geliştirdi. Sahnede ve TV'de meddah gösterileri düzenledi. Tiyatro toplulukları ve tiyatrocular a ilişkin eleştirel notlarını kitap olarak yayımladı.

• YAPITLAR (başlıca): Kitap: *Çarmıhtaki Yeni Mehmet*, 1963; *Şu Bizim Tiyatro*, 1976, tiyatro notları; *Kuyumcular*, 1980. Oyun: *Efendiler Lütfen Şapkanızı Çıkarın*, 1958; *Susanların Sonu*, 1960; *Körün Gözü*, 1960. Oynadığı Oyunlar: *Karaağaçlar Altında*, 1957; *Kamp 17*, 1958; *Aşk Otu*, 1959; *Ben Bir Fotoğraf Makinesiyim*, 1960; *Zafer Madalyası*, 1961; *İkinci Baskı*, 1962; *Gezabo*, 1962; *Fare Kapanı*, 1963. Oynadığı Filmler: *Bomba Ahmet; Herkesin Sevgilisi; Suya Düşen Hayal; Cemo; Kartal Yuvası; Kana Kan.*

GRÜNBAUM, Adolf
(1923)

Alman asıllı ABD'li düşünür. Zamanın doğrultusu ve uzay-zaman saltıklığı üzerine çalışmıştır.

15 Mayıs 1923'te Köln'de doğdu. 15 yaşında ailesi ile birlikte ABD'ye göçtü. Yükseköğrenimine Wesleyan Üniversitesi'nde başladı. 1943'te buradan lisans derecesi aldıktan sonra, 1948'de Yale Üniversitesi'nden fizik dalında yükseklisans aldı. Aynı üniversitede 1951'de felsefe dalında doktorasını tamamladı. 1950 ile 1960 arasında Leigh Üniversitesi'nde görev yaptı. 1960'tan bu yana Pittsburgh Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür.

Grünbaum'un en çok ilgi uyandıran düşünceleri, uzay ve zamanla ilgili olanlarıdır. Geçerli bir saltık uzay-zaman düşüncesinin saltık anlamda bir uzaklık kavramı gerektirmeyeceğini savunmuştur. Uzaklık, sürekli bir uzay-zaman aralığı olarak yorumlandığında, içinde sonsuz sayıda uzay-zaman noktası bulunduracağından, bir aralığın başka bir aralıktan saltık anlamda farklı bir ölçümü de söz konusu olmayacaktır. Grünbaum'a göre, bundan dolayı geometri ve zaman ölçümünde bir uzlaşımsallık, saltık anlayışta bile doğaldır. Aynı topolojik yapıdaki olgular değişik uzay-zaman geometrilerinde dile getirilebilir.

Grünbaum, zamanın doğrultusu üzerine görüşlerini, Boltzmann'ın etkisi altında, Reichenbach ile birlikte geliştirmiştir. Ona göre geçmişin şu andaki izlerinden söz edilebildiği gibi, geleceğin izlerinden de söz edilebilir. Geçmişin izleri, anılar, çekilmiş fotoğraflar, ses bantları çeşitli lekeler gibileridir. Grünbaum ve Reichenbach zaman doğrultusunu "entropi" kavramından yararlanarak açıklarlar. Entropi, düzenli bütünlerin, dizgesel yapıların, giderek dağılması ve çözülmesidir. Kurulan her dizge bu süreçten geçer. Ancak değişik dizgeler, kuruluş aşamalarına ve yapılarına göre değişik entropi düzeyindedirler. Bu açıdan, geçmişin bir izi, çevresinden daha az çözülmüş bir alt dizge olarak görülebilir. Dolayısıyla bu, çevre dizgesinden daha düzenli bir yapıdır. Böyle, entropisi çevre dizgesinden geçici olarak daha az olan yapılara Reichenbach ve Grünbaum "dal dizgeleri" adını vermişlerdir. Zamanın doğrultusu, tüm evren için entropinin doğrultusudur. İzler, zaman açısından koşut gelişmeye karşıtlık gösteren durumlardır. Bunların varoluş nedenini, doğa yasalarına bağlamak yerine, yalıtılmış biçimde yapısallaşma ve dizgeleşmelere, ayrıca da entropinin kimi yerde daha yavaş artışına bağlamalıdır. Bu yaklaşım, günlük dildeki önce-sonra kavramlarından çok, bu kavramlara temel olan, evrenin temel bir niteliğini aydınlatma çabasıdır.

İnsan eylemlerinin özgürlüğü konusunda ödün vermez bir belirlenimci olan Grünbaum'a göre, insandaki özgür olduğu duygusu, temelsizdir. Özgürlüğün savunulduğu her durumda eylemin nedeninin o sırada insanda bulunan en güçlü istekte olduğu gösterilebilir.

• YAPITLAR (başlıca): *Philosophical Problems of Space and Time*, 1963, ("Uzay ve Zamanın Felsefe Sorunları"); *Modern Science and Zeno's Paradoxes*, 1968, ("Modern Bilim ve Zenon'un Paradoksları"); *Geometry and Chronometry in Philosophical Perspective*, 1968, ("Felsefe Bakış Açısından Geometri ve Zaman Ölçümü").

• BAKINIZ: BOLTZMANN, HOLBACH, REICHENBACH, RIEMANN, SMART.

GRÜNBERG, Teo
(1927)

Türk, felsefeci. Felsefe sorunlarını çözmede sembolik mantıktan yararlanmanın önemini vurgulamıştır.

28 Haziran 1927'de İstanbul'da doğdu. 1950'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ni kimya mühendisi olarak bitirdi. Bir süre sonra felsefe ile ilgilenmeye başladı. 1962'de aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesi Sistematik Felsefe Kürsüsü'nde uzman olarak göreve başladı. 1964'te felsefe alanında doktor sanını kazandı. 1966'da girdiği Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde 1970'te doçent, 1979'da profesör oldu. Grünberg'in düşüncesini etkileyen felsefe akımları Mantıksal Deneycilik ve çağdaş Anglo-Sakson analitik yaklaşımdır. Görüşleri özellikle Russell, Carnap, Quine, Popper, Hintikka ve Kripke gibi filozofların izlerini taşır.

Grünberg'in felsefe etkinliği mantıksal çözümleme ve mantıksal yeniden kurmaya dayalı analitik bir tutum olarak değerlendirilebilir. Ona göre, felsefenin konusu tüm insan etkinliklerini kapsar. Kuramsal felsefe, yani bilgi ve varlık felsefeleri bilim felsefesi ile özdeş sayılmalıdır. Bunun nedeni, varlığın bilgisinin bir bilimsel bilgi niteliği taşımasıdır. Öte yandan, günlük yaşamı ilgilendiren bilgiler de daha yetkin bir nitelik kazandırıldıklarında, olanaklı bir bilimin bilgisi düzeyine erişebilirler. Ayrıca bilimin genel ve kuramsal önermelerinin günlük dilin tekil gözlem önermelerine indirgenmesi söz konusu olamaz. Tersine, gözlem önermeleri kuram yüklüdür. Bir başka deyişle, bunların kimi bilimsel ve metafizik öndayanakları vardır. İşte bu nedenle, bilimsel bilgiler günlük yaşam bilgilerine geri götürülemez.

Felsefenin amacı, konu edinilen etkinliği temellendirecek öndayanakları gün ışığına çıkarmak ve

kavram çerçevesini olabildiğince açık seçik belirtmek olmalıdır. Öndayanaklar ve kavram çerçeveleri genellikle belirsiz ve kaypak olduğundan onları ortaya koymak, yeniden yaratmak gibidir. Üstelik, aynı etkinlik birden çok sayıda ve birbiriyle bağdaşmayan kavram çerçeveleriyle de temellendirilebilir. Dolayısıyla, felsefe sorunlarının tek doğru çözümü yoktur. Ancak, yaratılan kavram çerçevesi, tıpkı bir bilimsel kuram gibi, nesnel olarak sınanabilir. Çerçeve kendi konusunu gerçekten temellendirdiği, yani aydınlattığı ve açıkladığı ölçüde başarılı olur. Böylece ortaya çıkan felsefe ile bilim arasında öz açısından bir ayrım olmadığı gibi her ikisinin de amacı nesnel olarak sınanabilen açıklayıcı kuramlar yaratmaktır.

Grünberg'e göre, felsefenin yöntemi, önce günlük dil çözümlemesi, sonra da sembolik dil aracıyla biçimselleştirmedir. Bu da bilimsel etkinlikle koşutluk gösterir. Belirli bir dille açıklanan bilimsel kuramların kavram çerçevelerini açık seçik olarak yeniden kurmak için daha üst düzeyde bir dil ve teknik kullanmak zorunludur. Bu ise, en güçlü evrensel dil olan küme kuramının yardımıyla, konuya özgü bir mantık dizgesi yaratmakla olanaklıdır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Sembolik Mantık I. Önermeler Mantığı*, 1968; *Symbolic Logic*, 2 cilt, 1970, ("Sembolik Mantık"); *Modern Mantık* (H.Batuhan ile), 1970; *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*, 1971; *Modern Mantık Lise Ders Kitabı* (H.Batuhan ile), 1971; *Epistemik Mantık Üzerine Bir Deneme*, 1971; *Modern Mantık ve Uygulamaları* (A.Onart ve H.Batuhan ile), 1973; *Mantık* (N.Öner ve A.Onart ile), 1976; *Mantık Terimleri Sözlüğü* (A.Onart ile), 1980.

- **BAKINIZ:** CARNAP, HINTIKKA, KRIPKE, POPPER, QUINE, B.RUSSELL.

GRÜNDGENS, Gustaf
(1899-1963)

Alman (FAC) tiyatro oyuncusu ve yönetmeni, 20.yy Alman tiyatrosunun en önemli adlarındandır.

Gustaf Heinrich Arnold Gründgens 22 Aralık 1899'da Düsseldorf'ta doğdu, 7 Ekim 1963'te Filipinler'de, Manila'da öldü. Tiyatroyla ilgisi ilk kez I.Dünya Savaşı'nın sonlarında, Saarbrücken'deki bir askeri tiyatroda görev almasıyla başladı. Savaştan sonra 1919-1920'de Düsseldorf'taki Tiyatro Okulu'na devam etti. 1920-1921'de Halberstadt Kent Tiyatrosu'nda, 1921-1922'de Kiel Kent Tiyatrosu'nda oynadı. 1922-1928 arasında Hamburg'daki Kammerspiele adlı oda tiyatrosunda çalıştı, ilk sahneye koyuculuk denemesine de burada girişti. 1928'de Berlin'e giderek 1932'ye değin Deutsches Theater'de Devlet Operası'nda ve Kent Operası'nda sahneye koyuculuk yaptı. 1932'de Berlin Devlet Tiyatrosu'nda sahnelenen Goethe'nin *Faust*'unda oynadığı Mephisto rolüyle büyük bir üne kavuştu. 1934-1937 arasında bu tiyatroda yönetmenlik, 1945'e değin de genel yönetmenlik yaptı. 1938'de Danimarka'da Elsinore'da Berlin Devlet Tiyatrosu'nun sahnelediği *Hamlet*'teki Hamlet rolü, ününün yurt dışına yayılmasına yol açtı. Hava Kuvvetleri'nde er olarak katıldığı II.Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru tutsak düştü ve birkaç ay bir Sovyet kampında kaldı. Savaştan sonra Berlin'e giderek Deutsches Theater'e girdi. 1947'de Düsseldorf'a döndü. Bu dönemde, 1947-1951 arasında Düsseldorf Kent Tiyatroları'nda genel yönetmen, 1951-1955 arasında da Schauspielhaus'da sanat yönetmeni olarak görev aldı. Burada Brecht, L.Durrell ve Shaw gibi çağdaş yazarların oyunlarını yönetti. 1955'ten 1963'e değin Hamburg'daki Deutsches Schauspielhaus Tiyatrosu'nda yönetmenlik yaptı. 1957'de kendi yönettiği Goethe'nin *Faust*'unda bir kez daha Mephisto rolünü oynayarak üstün bir başarı kazandı. Aynı oyunla çıktığı Edinburg, New York, Moskova ve Leningrad turnelerinde büyük ilgi gördü. Oyun, tiyatroda oynandığı biçimiyle ve aynı oyuncularla filme de çekildi.

Gründgens, geleneksel oyunculuk anlayışına getirdiği tutarlı yenilikler, tiplerin yorumlamasında yazara bağlılığı ve temiz, müzikal ses tonuyla usta bir oyuncu olarak öne çıkmıştır. Oyunculuğundan başka gerek sahneye koyucu, gerekse tiyatro yöneticisi olarak, Alman tiyatrosunda 20.yy'da başlayan, romantik oyun tarzından gerçekçi ve toplumcu oyun tarzına geçiş sürecindeki en önemli kişiliklerden biridir.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı ve Yönettiği Oyunlar:** *Faust*, 1932; *Hamlet*, 1938; *Bir Bardak Su; Emilia Galotti; Çayka*, (Martı); *Der Prozess*, (Dava); *The Coctailparty*, (Kokteyl Partı); *IV.Henry; Die Räuber*, (Haydutlar); *II.Richard; Wallensteins Tod*, (Wallenstein'ın Ölümü); *Oedipus Don Carlos.* **Oynadığı ve Yönettiği Filmler:** *Friedeman Bach; Tanz auf dem Vulkan*, ("Yanardağın Üstünde Dans"); *Zwei Welten*, ("İki Dünya"); *Faust.* **Kitap:** *Wirklichkeit des Theaters*, 1953, ("Tiyatronun Gerçeği").

- **KAYNAKLAR:** R.Clausen, *Gründgens inszeniert*, 1960, S.Melchinger, *Gustaf Gründgens*, 1959; C.Riess, *Gustaf Gründgens*, 1965.

GRÜNEWALD, Mathis
(ykş.1460-1528)

Alman, ressam. Dürer'den sonra, Rönesans dönemi Alman resminin en önemli temsilcisidir.

Würzburg'da doğdu, doğum tarihi bazı kaynaklara göre 1470, bazılarına göre de 1450'dir. 31 Ağustos 1528'de Halle'de öldü. Bazı belgelerde adı Matthias Nithardt ya da Mathis Nithardt, bazılarında ise Mathis Gothardt olarak geçer. Kendisi yaşamının son zamanlarında daha çok bu ikinci adı kullanmıştır. Onun ilk biyografisini yazan Joachim von Sandrart (1606-1688) adını Grünewald olarak anmış, bu ad sonradan hiçbir kaynak tarafından doğrulanmamasına karşın, bugüne değin kullanılagelmiştir. Gençlik yılları ve gördüğü sanat eğitimi üstüne hiçbir bilgi yoktur. Bir süre Isenheim'da yaşadı. 1509-1514 arasında Mainz Elektörü Başpiskopos Uriel von Gemmingen'in resmi ressamı ve Aschaffenburg'da yapılmakta

Mathis Grünewald

olan sarayın mimarı olarak çalıştı. 1514'ten başlayarak da von Gemmingen'in yerine geçen Kardinal Albrecht von Brandenburg adına çalıştı. 1520'de imparatorun taç giyme töreni için gittiği Aachen'da Albrecht Dürer ile tanıştı. Bazı kaynaklar, 1525 tarihli belgelere dayanarak, Almanya'daki köylü ayaklanmasına karışan Mathis Nithardt ile Grünewald'ın aynı kişi olduğunu ileri sürer. 1527'de bir süre Frankfurt'ta kaldıktan sonra 1528'de Halle'ye yerleşen Grünewald, burada su yolları ustası olarak çalıştı.

Grünewald'ın Isenheim'daki Antoninler Tarikatı manastırının hastanesi için yaptığı *Isenheim Mihrap Resmi*, yalnızca onun değil, tüm Alman resminin de sayılı başyapıtlarından biridir. Yapıtın bütünü, Strasbourg'lu heykelci Niklaus von Hagenauer'in (1460-1538) yaptığı iki tahta heykel grubu ile Grünewald'ın yedi parça resminden oluşur. Bu yedi parçadan yanlardaki ikisi sabit, dördü kenarlara doğru, alttaki tek kanat ise aşağıya doğru açılacak biçimde hareketlidir. Hareketli kanatlar kapalıyken, ortada *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*, sol yanda *Aziz Antonius*, sağ yanda ise *Aziz Sebastianus* görüntüleri yer alır. Kanatlar bir kez açıldığında, ortada *Melekler Korosu, Çocuk İsa ve Bakire Meryem*, solda *Meryem'e Müjde*, sağda *İsa'nın Göğe Yükselmesi* sahneleri görülür. Orta kanatların ikinci kez açılmasıyla, sol başta *Aziz Paulus'un Çölde Aziz Antonius'u Ziyareti*, sağ başta *Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılması* sahneleri, ortada ve altta da von Hagenauer'in yaptığı Aziz Antonius, Aziz Hieronymus, Aziz Augustinus'u canlandıran tahta heykel grubu ortaya çıkar.

Isenheim Mihrap Resmi'nin ikonografisi ve biçimsel düzenlenişi, 14.yy'da yaşamış İsveçli Azize Brigitta'nın, İsa'nın çarmıha gerilme sahnesini hayal edişine göre düzenlenmiştir. Bu resmin cüzzamlı ve frengili hastaların tedavisinde etkili bir rol oynaması amaçlandığı için, ölü İsa figüründe, ölüm sonrası ortaya çıkan bedensel bozukluklar özellikle vurgulanmıştır. Tedavinin ilk aşamasında mihrabın karşısında dua etmesi gereken hasta, bu çürümeye yüz tutmuş İsa figürü ile kendini özdeştirerek avunacak ve umutlanacaktır. Grünewald bunu sağlamak için, İsa'nın çektiği bedensel acıyı ve ruhsal çileyi, hastanın üstünde şok etkisi yapacak biçimde işlemeye yönelmiş, bedenin, alabildiğine bozulmuş kasların burulma hareketlerini, çivilenmiş ellerin ve ayakların burkularak aldığı bozuk biçimleri çarpıcı bir biçimde betimlemiştir. Sedir ağacından yapılmış çarmıhın özellikle vurgulanması, simgesel açıdan iki anlam taşır. Sedir ağacı hem o dönemde cüzamlıların tedavisinde kullanılmaktadır hem de İsa'nın çarmıha gerilmeden önce dövülmüş olmasını çağrıştırır. Öte yandan, donuk ve koyu bir fon önünde yer alan figürlerin parlak bir ışıkla aydınlatılması da İsa'nın bedensel olarak ölmesinin aslında ölüme karşı kazandığı bir zafer olduğunu simgeler. Ana panonun, öğretisel ve simgesel içerikli, durağan bir kompozisyon olan sağ yanı ile Meryem ve Azize Magdelena'nın acı içindeki görüntülerinin yer aldığı sol yanı arasında tam bir karşıtlık vardır. Kompozisyonun bütünü gibi, ayrı ayrı her figür hem psikolojik, hem estetik açıdan simetrik bir yapı gösterir. Bu ilk ana sahneye karşılık, *Meryem'e Müjde, Melekler Korosu, Çocuk İsa ve Bakire Meryem* ile *İsa'nın Göğe Yükselmesi*'nden oluşan ikinci ana sahne, neşeli bir iyimserlik havası taşır. Başlarını çevreleyen ışık çemberleri içinde eriyormuş izlenimi uyandıran İsa ve Meryem figürleri, özellikle de bu figürlerin yüzleri, "mucize"nin en etkileyici ve anlatımcı yorumunu temsil eder.

Aziz Antonius'un yaşamını konu alan son ana sahnenin sağ ve sol parçaları ise, bir dizi düşsel yaratığın ya da canavarın görüntülendiği olağanüstü resimlerdir. Grünewald bu canavarların dış görünüşlerini ve dokusal özelliklerini çeşitli bozuklukların simgesi olarak işlemiştir.

Isenheim Mihrap Resmi

Grünewald'ın öteki yapıtlarından hiçbiri, *Isenheim Mihrap Resmi*'nin dışavurumcu (ekspresyonist) niteliğine ve biçimsel yetkinliğine ulaşamamıştır. Örneğin yine İsa'nın çarmıha gerilmesini konu alan başka iki resmi, *Isenheim Mihrap Resmi*'ne oranla daha zayıf ve cansız yapıtlardır. Ancak, Aschaffenburg Manastır Kilisesi'nden ayrılmış parçalar olan *Bakire Meryem ve Çocuk İsa* ile *Kar Mucizesi*, yoğun bir lirizm duygusuyla yüklüdür.

Grünewald'ın son yapıtlarında İtalyan sanatının etkisi sezilir. Sayıları az olan bu dönem ürünlerinde, dışavurumcu tutumun büyük ölçüde çarpıcılığını yitirmesine karşın uyumlu bir güzellik anlayışının geliştiği de gözden kaçmaz.

Mihrabın ikonografisi

• YAPITLAR (başlıca): *İsa'nın Aşağılanması*, 1503, Eski Pinakotek, Münih; *Çarmıha Geriliş*, Sanat Koleksiyonu, Basel; *Çarmıha Geriliş*, Ulusal Galeri, Washington, D.C.; *Halle Mihrap Resmi*, kanatları, 1509, Städel Sanat Enstitüsü, Frankfurt ve Donaueschingen Galerisi, Almanya; *Isenheim Mihrap Resmi*, 1512-1516, Unterlinden Müzesi, Colmar Alsace, Fransa; *Aschaffenburg Manastır Kilisesi Mihrap Resmi*, kanatları, 1517-1519, Cemaat Kilisesi, Stuppach ve Augustinler Müzesi, Freiburg/Almanya; *Aziz Erasmus ile Aziz Mauritius'un Karşılaşması*, Eski Pinakotek, Münih; *Tauberbischofsheim Mihrap Resmi*, kanatları, 1525, Sanat Salonu, Karlsruhe ve Aschaffenburg Manastır Kilisesi, Almanya.

• KAYNAKLAR: A.Burghard, *M.Grünewald, Personality and Accomplishment*, 1936; H.Feuerstein, *M.Grünewald*, 1930; W.Fraenger, *M.Grünewald in seinen Werken*, 1936; M.Hürlimann (W.R.Deutsch ile), *Grünewald*, 1939;

A.Weixlgärtner, *Dürer und Grünewald*, 1949; *Matthias Grünewald*, 1962.

• BAKINIZ: DÜRER.

GUARDI, Francesco
(1712-1793)

İtalyan, ressam. Daha çok Venedik kanallarını konu alan resimleriyle ünlüdür.

3 Ekim 1712'de Venedik'te doğdu, 1 Ocak 1793'te aynı kentte öldü. Babasının kurduğu resim atölyesinde, 1760'a değin ağabeyi Gian Antonio ile birlikte çalıştığı sanılıyor. Tüm yapıtlarını o tarihten sonra veren Guardi'nin yaşamı üstüne başka bir bilgi yoktur. Geç Barok dönemi ressamlarından ünlü Tiepolo, Francesco'nun enistesiydi. Kardeşi Niccolo ve oğlu Giacoma da ressam olarak yetiştiler. Guardi'nin yapıtları arasında anılan bazı tabloların, bu sanatçıların ürünü olması olasılığı büyüktür.

Guardi, başta Venedik görüntüleri olmak üzere, deniz resimleri, portreler ve eski yıkıntıları içeren manzaralar çizmiştir. Canaletto'nun ayrıntıya ağırlık veren anlayışının ve cetvelle çizilmiş izlenimi uyandıran mimarlık öğelerinin tersine, İzlenimcilik'e (Empresyonizm) yaklaşan bir teknikle, değişen ışığa göre renkten renge giren Venedik görüntülerini ve günlük yaşamı betimlemiştir. Bu nedenle, bazen tek bir fırça vuruşuyla biçimlendirilmiş figürleri bile büyük bir dirimsellik içerir. Pek çok resminde Marco Ricci'nin (1676-1729) etkisinin yanı sıra, Allessandro Magnasco'nun (1667-1749) şiddetli, keskin köşeli fırça vuruşlarını benimsemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Brenta Kanalı Üstünden Mira'nın Görünüşü*, 1760, Gülbenkyan Vakfı, Lizbon; *Venedik'te İsa'nın Göğe Yükseliş Günü Şenlikleri*, 1763, Louvre, Paris; *San Marco Alanı'nda Festival*, 1770, Gülbenkyan Vakfı, Lizbon; *San Pietro di Castello*, 1770-1775, Gülbenkyan Vakfı, Lizbon; *Cannereggio Üstünden Görünüş*, (t.y.), Ulusal Sanat Galerisi, Washington D.C.; *Çobanların Arasındaki Erminia*, (t.y.); Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.; *Venedik'te Dogana Nehri ve Santa Maria della Salute Kilisesi.*

• KAYNAKLAR: G.Fiocco, *Francesco Guardi*, 1923; V.Moschini, *Guardi*, 1957; J.B.Shaw, *The Drawings of Francesco Guardi*, 1951.

• BAKINIZ: CANALETTO.

GUARDINI, Romano
(1885-1968)

İtalyan asıllı Alman filozof ve dinbilimci. Yaşamın başlıca özelliğinin karşıtlık olduğu görüşünü savunmuştur.

17 Şubat 1885'te Verona'da doğdu, 1 Ekim 1968'de Münih'te öldü. Tübingen, Münih ve Berlin'de doğabilimleri ve siyasal bilimler, Freiburg ve Tübingen'de dinbilim öğrenimi gördü. 1910'da rahip oldu. 1915'te Freiburg Üniversitesi Katolik dinbilimi bölümünden doktor sanını aldı. 1922'de Bonn İlahiyat Fakültesi'nde, 1923'te Berlin Üniversitesi'nde, 1929-1930 arası Breslau ve Berlin'de, 1945-1948 arası Tübingen'de, 1948'den sonra Münih'te profesör olarak görevde bulundu.

Katolik olan Guardini, tüm yapıtlarında, yaşamı bu bakış açısına göre yansıtmaya çalışmıştır. Ana ilgi alanı varlık sorunudur. İnsanın, Hıristiyan olarak, nasıl yaratıldığını ve süregeldiğini anlamak ister. Ona göre, yaşamın başlıca özelliklerinden biri karşıtlıktır. Karşılıklı olarak, eş zamanda, hem dışlama, hem de içerme söz konusu olunca, karşıtlık doğar. Bir canlının görünüşünde, yapısında her zaman karşıt iki öğe bulunur. Bu iki öğe, başka bir şeyden türetilemez, bir başka şeye dönüştürülemez ve başka bir şeyle karıştırılamaz; sürekli olarak birbirini gerektirir. Varlığın ussal ve usdışı öğeleri arasında canlı bir karşıtlık bulunur. Bu, yaratıcı bir gerilim doğurur. Batı düşünce tarihinin büyük kişileri, bu gerilimin etkisindedir. Guardini, Hıristiyan dünyasının Augustinus, Pascal, Dostoyevski gibi önemli kişilerini bu bakış açısına göre incelemiştir. *Der Mensch und der Glaube* ("İnsan ve İnanç") adlı yapıtında Dostoyevski'nin romanlarında bir kaos görüldüğünü söyler. Bu kaos, önceden biçimsiz, akıcı ve öngörülemez nitelikte olan bir öğenin, sonradan birdenbire biçim ve anlam kazanmasından kaynaklanır.

Guardini, 20.yy'da çağdaş yaşamın mekanik, ticari ve teknik donanımlarının insanı köleleştirdiğine inanır. Bu nedenle insan, yitirmiş olduğu kimliğini yeniden bulmak ve tinsel konumunu kazanabilmek için dünyayla ilgisini kesmelidir. Yalnızca çileci bir yaşam sürdürdüğü sürece istencini geliştirebilir ve derin tinsel güçlerini yeniden kazanabilir. Bu görüşlerinden ötürü Guardini, çağdaş çileci öğretinin temsilcisi sayılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Vom Geist der Liturgie*, 1918, ("Dinsel Törenin Özü Üzerine"); *Der Mensch und der Glaube: Versuche über die religiöse Existenz in Dostojewski's grossen Romanen*, 1933, ("İnsan ve İnanç: Dostoyevski'nin Büyük Romanlarında Dinsel Varoluş Üzerine Denemeler"); *Christliches Bewusstsein, Versuche über Pascal*, 1934, ("Hıristiyanlık Bilinci, Pascal Üzerine Deneme"); *Freiheit, Gnade, Schicksal. Drei Kapitel zur Deutung des Daseins*, 1948, ("Özgürlük, Tanrı Kayrası ve Yazgı. Varlığın Yorumu Üzerine Üç Bölüm"); *Das Ende der Neuzeit*, 1950, ("Yeni Zamanın Sonu"); *Die Macht*, 1951, (Güç).

• KAYNAKLAR: H.Kuhn, *Romano Guardini, Der Mensch und das Werk*, 1961.

• BAKINIZ: DOSTOYEVSKİ, B.PASCAL.

GUARESCHI, Giovanni
(1908-1968)

İtalyan gülmece yazarı. Dizi halinde yazdığı Don Camillo öyküleriyle ünlüdür.

1 Mayıs 1908'de Parma yakınında Fontanelle di Roccabianca'da doğdu, 1968'de öldü. Hukuk öğrenimi gördü. Kendi kendine karikatür ve resim çalıştı. 1929'da *Corriere Emiliano* dergisinde karikatür çizmeye ve öyküler yayımlamaya başladı. 1936-1943 arasında Milano'da çıkan haftalık *Bertoldo* gülmece dergisinde başyazarlık etti. II.Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Almanlar tarafından bir süre toplama kampında tutuldu. 1945-1957 arasında *Candido* gazetesinde yazı işleri müdürü olarak çalıştı.

Daha önce başka gülmece ürünleri de yayımlamış olmasına karşın, 1950'lerde Don Camillo dizisindeki öyküleriyle uluslararası bir üne kavuştu. Po Nehri kıyısındaki küçük bir kasabanın rahibi Don Camillo ile komünist belediye başkanı Peppone'nin çekişmelerini anlatan bu öyküler, birçok dile çevrildi, filmlere konu oldu. Öykülerin ortak yanı, birbirine son derece karşıt kişilikleri olan iki kahramanın, kasabanın ortak sorunlarında işbirliği yapmasıdır. Don Camillo ile Peppone'nin tüm çekişmeleri, öykülerin sürekli kişilerinden biri olan İsa'nın da yardım ve öğütleri sonucu komünist başkanın yenilgisi ya da güç duruma düşmesiyle biter. Öykünün temelindeki anlaşmazlık ne denli ciddi görünürse görünsün, sonuçta her iki yanın da ilkelerinden ve inançlarından önemli ödünler vermesiyle tatlıya bağlanır. Don Camillo öykülerinin bir çoğu Türkçe'ye de çevrilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Il destino si chiama Clotilde*, 1942, ("Clotilde Kaderdir"); *Mondo piccolo 'Don Camillo'*1948, (Don Camillo'nun Küçük Alemi); *Il marito in collegio*, 1952, (Acele Koca Aranıyor); *Don Camillo e il suo gregge*, 1953, ("Don Camillo ve Sürüsü"); *Don Camillo ritorna*, 1954; *Il compagno Don Camillo*, 1964, (Don Camillo Moskova'da).

GUARINI, Gian Battista
(1538-1612)

İtalyan oyun yazarı, şair ve diplomat. İtalyan edebiyatının ünlü klasiği *Il pastor fido*'nun ("İnançlı Çoban") yazarı olarak tanınır.

10 Aralık 1538'de Ferrara'da doğdu, 7 Ekim 1612'de Venedik'te öldü. Aydın kişiler yetiştirmekle tanınmış bir ailenin çocuğuydu. Ferrara ve Padova'da eğitim gördükten sonra 1557'de amcasının izinden yürüyerek Ferrara Üniversitesi'nde dilbilim dersleri vermeye başladı. 1567'de Ferrara Dükü Alfonso II d'Este'nin hizmetine girdi. 1569'da *Il pastor fido* ("İnançlı Çoban") adlı pastoral traji-komedisini yazmaya başladı. 1570-1571'de Torino'da dükün elçiliğini yaptı. 1574-1575'te de Roma, Venedik ve Polonya'da yine saray adına çeşitli görevler üstlendi. 1577'de saray şairi oldu. Ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucu 1582'de saraydan ayrıldı, Po ovasındaki ailesine ait çiftliğe yerleşti. Orada bir yandan sekiz çocuğuyla ilgilenirken bir yandan da *Il pastor fido*'nun yeniden yazımıyla uğraştı. 1585'te Ferrara'ya dönerek 1588'e değin dükün sekreteri oldu, ancak bir tartışma sonucu, bir kez daha saraydan ayrıldı. 1590'da *Il pastor fido*'yu yayımladı. 1604'e değin çeşitli İtalyan soylularının saraylarında görev aldı. 1598'de yayımladığı bir şiir kitabı dışındaki son yapıtları ya yarım kalmış, ya da kaybolmuştur.

Guarini, bir soylular çevresinde geçen olayları anlattığı *Il pastor fido*'da, tiyatroya yaklaşımı ve konuşma dilini kullanışındaki ilginç yorumuyla, traji-komedi türünün en olgun örneğini vermiş, bu anlayışın o dönemden sonra çok ciddiye alınmasına ve iki yüzyıl boyunca tüm Avrupa edebiyatını etkilemesine neden olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *L'idropica*, 1583, ("Su Toplamış Vücut"); *Il pastor fido*, 1590, ("İnançlı Çoban").

GUARINI, Guarino
(1624-1683)

İtalyan, mimar, filozof, rahip ve matematikçi. İtalya Baroku'nun en önemli mimarlarındandır.

17 Ocak 1624'te Modena'da doğdu, 6 Mart 1683'te Milano'da öldü. 1639'da rahip olarak Roma'ya gitti, orada Bernini ve Borromini'nin yapıtlarını inceledi. Daha sonra Modena, Messina ve Paris'te felsefe öğretmenliği yaptı. Paris'te bulunduğu sırada Fransız klasizmini tanıdı. 1662-1665 arasında Paris'te *Ste-Anne-la-Royale Kilisesi*'ni gerçekleştirdi. 1666'da Torino'ya yerleşti ve yaşamını bundan sonra orada geçirdi. 1679'da Torino'daki Theatin Mezhebi'nin manastırının başrahipliğine getirildi.

Guarini, Torino başta olmak üzere İtalya'nın çeşitli kentlerinde kilise ve saraylar yapmış, mimarlık, astronomi ve matematik alanlarında kitaplar yazmıştır. 1679'da yaptığı *Carignano Sarayı*, dalgalı ön yüzü, oval planlı ana salonundaki çift kubbesi ve çift kollu görkemli merdiveniyle Borromini'nin *San Carlo alle Quattro Fontane Kilisesi*'ni çağrıştırır.

Guarini'nin kiliselerinde de Borromini'nin etkileri görülür. Ancak yaptığı kubbelerde, matematik ve geometri bilgisine de dayanarak, o güne değin görülmemiş düzenlemelere yer vermiştir. 1667'de yapımına başladığı *San Sindone Şapeli*'nin kubbesini kemer sıralarıyla oluşturmuş, her sırada bir çift sıraya göre açıklıkları daha küçülen basık kemerleri, şaşırtmalı biçimde üst üste getirerek, bunların sonsuza doğru uzaklaştığı duygusunu yaratmıştır. Dantele benzeyen bu kemer örgüsünün arasında bırakılmış saydam yüzeylerden süzülen ışık, yukarıya doğru sivrileşen kubbedeki görsel sınırsızlığı daha da belirginleştirir. Guarini'nin 1668-1687 arasında yaptığı *San Lorenzo*

Kilisesi ise, merkezi planlı yapılarının en başarılısıdır. Bu yapıda değişik işlevli mekânları hiçbir kurala uymaksızın yan yana getirmiş, içiçe geçen hacimlerle son derece karışık, ama etkileyici düzenlemeler yapmıştır. Yapıda Arap etkisindeki İspanyol mimarlığının izleri de görülür. Şimdi varolmayan Lizbon'daki *Santa Maria da Divina Providencia* da Guarini'nin yapısı olarak bilinmektedir. Ancak onun İspanya ve Portekiz'e gittiğini gösteren kesin bir bilgi yoktur.

Guarini, yapılarıyla olduğu kadar, ölümünden sonra yayımlanan ve yaptığı çeşitli tasarımların bakır oyma gravürlerinin yer aldığı *Architettura civile* adlı kitabıyla Orta Avrupa, özellikle de Bohemya ve Avusturya mimarlığını etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Ste-Anne-la-Royale Kilisesi*, 1662-1665, Paris, 1823'te yıkıldı; *San Sindone Şapeli*, 1667-1690, Torino Katedrali; *San Lorenzo Kilisesi*, 1668-1687, Torino; *San Filippo Yeni Kilisesi*, 1675, Torino, 1714'te çöktü; *Heilige Maria von Altötting Kilisesi*, 1679, Prag, günümüze kalmamıştır; *Carignamo Sarayı*, 1679-1683, Torino; *Santa Maria da Divinia Providencia*, Lizbon, 1775'te yıkıldı. **Kitap:** *Architettura civile*, (ö.s.), 1737, ("Sivil Mimarlık").

- **KAYNAKLAR:** A.E.Brinckmann, *Von Guarirco Guarini bis Balthasar Neumann*, 1932.

- **BAKINIZ:** BERNINI, BORROMINI.

GUDEA
(İÖ 22.yy)

Sümer devlet adamı. Lagaş kent devletinin yöneticisidir.

Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Yaklaşık İÖ 3000 yıllarında Akadlar'ın Güney Mezopotamya'daki egemenliğini izleyen Yeni Sümer döneminde yaşamıştır. Yaklaşık İÖ 2100 yıllarında, Güney Mezopotamya'daki Lagaş kent devletinde hüküm sürmüştür. Ayrıca, Ur ve Nippur kentlerine de egemen olmuş ve Elam ülkesinin bazı bölümlerini yönetimi altına almıştır.

Gudea döneminde Lagaş en parlak çağını yaşamıştır. Kent bir ticaret merkezi olarak eski önemini yeniden kazanmış ve zenginleşmiştir. Özellikle kültür alanında büyük gelişmeler sağlanmış, Akad işgalinden önceki Sümer kültürü canlandırılmış ve geliştirilmiştir. Sümer edebiyatının doruk noktasına ulaştığı bu döneme ilişkin belgeler Sümerce ile yazılmış en uzun düz yazılar arasındadır. Yapı alanında da, başka ülkelerden getirtilen taş ve ahşap gibi yeni malzemelerin kullanılmaya başlanmasıyla büyük bir gelişme sağlanmıştır. Tapınak yapımına özel önem verilmiş ve Gudea tarafından Lagaş'ın en büyük tapınağı yaptırılmıştır.

Gudea döneminden günümüze birçok tablet, silindir mühür, heykel ve tapınak kalmıştır. Bunlar arasında Gudea'yı dua ederken gösteren heykeller çok ünlüdür.

GUERICKE, Otto von
(1602-1686)

Alman fizik bilgini ve mühendis. İlk hava pompasını yaparak boşluğun özelliklerini incelemiş, ünlü "Magdeburg yarımküreleri" deneyiyle hava basıncının etkisini kanıtlamıştır.

20 Kasım 1602'de Magdeburg'da doğdu, 11 Mayıs 1686'da Hamburg'da öldü. 1617'den başlayarak Leipzig, Helmstedt, Jena ve Leiden üniversitelerinde sürdürdüğü hukuk öğrenimiyle siyasal yaşama hazırlanırken, Leiden Üniversitesi'ndeki matematik, mühendislik ve istihkâm dersleriyle de bilimsel uğraşının ilk temel bilgilerini edindi. Fransa ve İngiltere'yi dolaştıktan sonra Magdeburg'a dönerek 1627'de Belediye Meclisi üyeliğine seçildi. Bir Protestan kenti olan Magdeburg, 1618'den beri süren Otuz Yıl Savaşları'nın kargaşa ortamında, Protestanlık'ın yayılmasını engellemek amacıyla kurulan Kutsal Birlik ordularınca 1631'de kuşatılıp yağmalanınca, doğduğu kentten ayrılmak zorunda kalan von Guericke, İsveç kralı II.Gustaf'ın ordularına mühendis olarak katıldı.

Kentin kurtuluşundan sonra Magdeburg'a geri dönen ve 1646'da belediye başkanlığına seçilen von Guericke, siyasal yaşamda otuz beş yıl boyunca etkin bir rol oynamasına karşın, bilimsel çalışmalarını aralıksız sürdürerek havanın ve boşluğun özellikleri ile elektrik olaylarının anlaşılmasına değerli veriler sağlamıştır.

Evrenin yapısı, gökcisimlerinin devinimleri ve aralarındaki kuvvetler, boşluk ve sınırsızlık Guericke'nin bilimsel çalışmalarının çıkış noktasında yer alan bilinmeyenler olmuştur. Uzayın hiçbir yerinde tam bir boşluğun varolamayacağını öne süren Aristotelesçi yaklaşıma öğrencilik yıllarından başlayarak kuşkuyla bakmış olan Guericke, 1647'den sonra, maddeyle uzayın özdeşliğini savunan Descartes'ın düşüncesini deneysel olarak sınamaya girişti. Descartes'ın uzay kavramı doğruysa, havası alınan bir kabın büzülmesi ve iç hacminin ortadan kalkması gerektiğini düşündü ve hava sızdırmayacak biçimde mumladıktan sonra suyla doldurduğu bir fıçının içindeki suyu bir emme pompası yardımıyla boşalttı. Ama boşalan suyun yerine havanın girmesini önleyemediği için istediği vakumu elde edemedi. Benzeri bir deneyi bir bakır küreyle yaptığında kürenin büzüldüğünü gözlemlediyse de, bu sonuçla yetinmeyerek aynı deneyi daha sert malzemelerden yapılmış küreler ve kendi geliştirdiği yeni bir hava pompasıyla yineleyen Guericke, 1650'de kısmi bir vakum elde etmeyi başardı. Bu deneyde kürenin havasını alttaki bir delikten emmemekle de, bir küp içindeki hava azaldıkça kalan havanın dibe çökmediğini ve kabın içinde homogen biçimde dağılmayı sürdürdüğünü, bir başka deyişle havanın esnek bir madde olduğunu kanıtlamıştı.

Guericke, havasını boşalttığı kaplar içindeki deneyleriyle, boşlukta sesin yayılmadığını ve yanmanın sürmediğini gösterdi. 1654'te kimi kaynaklara göre Regensburg'da, kimi kaynaklara göre ise Magdeburg'da gerçekleştirdiği bir gösteride hava basıncının iş

yapabilme yeteneğini sergiledi. Magdeburg yarımküreleri olarak anılan bu gösteride, içi boş bir küre oluşturacak biçimde bitiştirilebilen, yaklaşık 35,5 cm. çapında iki yarımküreden yararlandı. Birbirlerine değdikleri yüzeyden hava sızmayacak bir duyarlılıkla yapılmış olan bu yarımküreleri bitiştirerek elde ettiği kürenin havasını, kendi geliştirdiği pompa yardımıyla boşalttıktan sonra, yarımküreleri sekizer at tarafından ters yönlere çektirdi. Atların gücünün, yalnızca kendilerini saran havanın ağırlığı tarafından bir arada tutulan yarımküreleri ayırmaya yetmediğini gösterdi. Kürenin içine hava girmesine izin verilince yarımkürelerin kendiliklerinden ayrıldığı görüldü. Aynı gösteriyi bir kez de 1663'te Regensburg'da yineleyen Guericke, daha sonra da benzeri gösteriler düzenledi.

Guericke'nin gezegenlerin devinimlerini ve birbirleri üstündeki etkilerini açıklamak amacını güden çalışmaları da ilk durgun elektrik üretecini yapmasıyla sonuçlandı. Gezegenler arasında, boşlukta da yayılabilen manyetik kuvvetler bulunduğuna inanan Guericke, Gilbert'in manyetizmaya ilişkin deneylerini, Yer'in kimyasal bileşimine yakın bir bileşime sahip olan ve yüksek oranda kükürt içeren küreler kullanarak yineledi. Daha sonra saf kükürtten yapılmış kürelerle yinelediği bu deneylerde, bir eksen çevresinde dönerken eline sürtünen kürenin, çevresindeki kimi cisimlere çekim, kendisine değdirilen cisimlere ise itme kuvveti uyguladığını gösterdi. Ancak amacı her cisimde varolan içsel bir özelliği sergilemek olan Guericke, bu deneyde durgun elektrik ürettiğini sezememiş ve elektrikten hiçbir zaman söz etmemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Experimenta nova, ut vocantur, de vacuo spatio*, 1672, ("Boşluğa İlişkin Yeni Deneyler").

• BAKINIZ: BOYLE, W.GILBERT, LAVOISIER.

GUÉRIN, Camille
(1872-1961)

Fransız veteriner ve mikrobiyoloji uzmanı. Calmette ile birlikte, tüberküloza karşı bağışıklık sağlayan BCG aşısının üretimini gerçekleştirmiştir.

Poitiers'de doğdu, Paris'te öldü. Veterinerlik öğreniminden sonra, Calmette'in kurduğu ve yöneticiliğini üstlendiği Lille Pasteur Enstitüsü'nde görev alarak mikrobiyoloji alanında, özellikle mikroplardan ileri gelen hayvan hastalıkları konusunda çalışmaya başladı. 1906'da Lille, 1917'den sonra Paris Pasteur Enstitüsü'nde Calmette ile sürdürdüğü ortak çalışmalar, iki araştırmacının adlarının ilk harfiyle BCG (Bacillus Calmette-Guérin) diye anılan tüberküloz aşısının bulunmasıyla sonuçlandı.

Tüberküloza karşı bağışıklık sağlamak amacıyla 1896'dan sonra yoğun biçimde sürdürülen araştırmalar, 1901'de, bu hastalığın ağız yoluyla da bulaşabileceğini ileri süren Behring'in açıklamasıyla yeni boyutlar kazanmıştı. Lille'deki Pasteur Enstitüsü'nde bu konu üzerinde çalışmaya başlayan Calmette ve Guérin, iki yıl sonra, safra salgısı katılmış bir besi ortamında sığır tipi tüberküloz basilini üretmeyi başardılar. Vücutta antikor oluşturma özelliğini yitirmeksizin, hastalık yapma gücü büyük ölçüde zayıflatılmış bu basil, ilk kez 1921'de ağız yoluyla insanlar üzerinde denendi. Birleşmiş Milletler Sağlık Komitesi'nin 1928'deki toplantısında BCG aşısının koruyucu ve bağışıklık yapıcı özelliğinin onaylanmasına karşın, ağız yoluyla sürdürülen aşı uygulaması özellikle yeni doğmuş çocuklarda ölümlere neden oluyordu. 1930'dan sonra, Calmette'in araştırmalarıyla, deri tepkimesine olumsuz yanıt veren kişilerde deri altına şırıngayla uygulanmasına başlanarak bu sakıncası giderilen BCG aşısı, % 80 düzeyindeki koruyucu ve bağışıklık kazandırıcı özelliğinin yanı sıra, aşılanmış kişilerde hastalığın çok hafif atlatılmasını da sağladığından tüberküloza karşı çok etkili bir savunma yöntemi olarak tüm dünyada benimsendi.

• BAKINIZ: BEHRING, CALMETTE, KOCH, PASTEUR.

GUERRA, Ruy
(1931)

Mozambik asıllı Brezilyalı film yönetmeni. Yeni Sinema akımının öncülerindendir.

Mozambik'te doğdu. Fransa'da IDHEC'te (Institut des Hautes Études Cinématographiques-Yüksek Sinema Eğitim Enstitüsü) eğitim gördü. Ünlü yönetmenler Delannoy ve Rouquier'nin yanında yönetmen yardımcılığı yaptıktan sonra 1958'de Brezilya'ya gitti.

1960'ta bir kısa metrajlı film gerçekleştirdi. İki yıl sonra çevirdiği ilk uzun metrajlı filmi *Os cafajestes* ("Tutkular Plajı") ile gerek Brezilya'da, gerekse ülkesi dışında tanındı. Bu filmden sonra çektiği *Os fuzis* ("Tüfekler") ise ününün iyice yayılmasına yol açtı. G.Rocha ve P. dos Santos ile birlikte Yeni Sinema (Cinema Novo) akımının kurucuları arasında yer aldı. *Os fuzis*'in ardından üç film daha gerçekleştirdikten sonra 1980'de Mozambik'e giderek, Mozambik sinemasının ilk uzun metrajlı filmi *Mueda, memoria e massacre*'ı ("Mueda, Anılar ve Kıyım") çevirdi. Daha sonra, Meksika'da Garcia Marquez'in yazdığı *Erendira* adlı senaryoyu filme çekti. Film, 1983 Cannes Film Şenliği'nde gösterildi.

Yönetmenliğin yanı sıra besteci, oyuncu ve dramaturg olarak da Brezilya sinemasında ürün veren Guerra'nın ilk filmi *Os cafajestes*, gerek anti-konformist tavrı ve sansürü hiçe sayan erotik sahneleri, gerekse el kamerasıyla çekilen plan-sekanslar, dinamik kurgu ve oyunculuktaki gerçekçilik gibi anlatım özellikleriyle Yeni Sinema'nın büyük ilgi uyandıran ilk filmi olmuştur. G.Rocha'nın *Dues e o diabo na terra do sol* ("Tanrı ve Şeytan Güneş Toprağında") ve P.dos Santos'un *Vidas secas* ("Kuru Hayatlar") filmleri ile birlikte Yeni Sinema'nın olgunluk döneminin en önemli üç yapıtından biri olan *Os fuzis* ise köktenci tutumu ile üçüncü dünyanın politik içerikli filmleri arasında öncü bir konuma da sahiptir.

• YAPITLAR (başlıca): *Os cafajestes*, 1962, ("Tutkular Plajı"); *Os fuzis*, 1964, ("Tüfekler"); *Sweet Hunters*, 1969, ("İyi Avcılar"); *Os Deus e os mortes*, 1970, ("Tanrılar ve Ölüler"); *A Queda* (N.Xavier ile), 1976, ("Düşüş"); *Mueda, memoria e massacre*, 1980, ("Mueda, Anılar ve Katliam"); *Erendira*, 1983.

• BAKINIZ: ROÇHA, DOS SANTOS.

GUERRERO, Vincente
(1783-1831)

Meksikalı siyaset adamı. İspanya'ya karşı verilen bağımsızlık savaşının önderlerindendir.

10 Ağustos 1783'te Tixtla'da doğdu, 14 Şubat 1831'de Chilapa'da öldü. İspanyol-Kızılderili melezi yoksul bir köylü ailesinin oğludur. Geçimini çobanlık yaparak kazanmak zorunda olduğundan düzenli bir eğitim görmedi. Genç yaşında ırk ayrımına dayanan toplumsal ve iktisadi eşitsizliklere ve kilise ile Creoleler'in (sömürgelerde doğmuş ikinci kuşak İspanyollar) ayrıcalıklarına karşı çıkmaya başladı. 1810'da İspanyol yönetimine karşı Hidalgo y Costilla'nın başlattığı bağımsızlık ayaklanmasına katıldı. 5 yıl boyunca, güney bölgesi sorumlusu olarak binbaşı ve albay rütbeleriyle İspanyol birliklerine karşı savaştı.

1820'de İspanya'da liberal bir anayasanın yürürlüğe konmasının, ayrıcalıklarını tehlikeye düşürdüğünü gören Meksikalı Muhafazakârlar, çözümü bağımsızlığı ilan etmekte gördüler. Bağımsızlık hareketinin önderliğine getirilen Augustin de Iturbide, 1815'ten beri güneyde İspanyollar'a karşı direnişi sürdüren ve önemli bir güce sahip olan Guerrero ile anlaşmaya çalıştı. 1821'de Guerrero ve Iturbide, bağımsızlığın ilanı, anayasal bir monarşinin kurulması, Creoleler'le İspanyollar'a eşit haklar tanınması ve Katolik dininin üstünlüğü gibi konuları içeren Iguala Planı üzerinde anlaşmaya vardılar.

Guerrero'ya bağlı güçlerin desteklediği bağımsızlık orduları kısa bir süre içinde Meksika'da denetimi ele geçirdiler. Ağustos 1821'de bağımsızlık ilan edildi ve Iturbide devlet başkanı oldu. Ancak Mayıs 1822'de kongreyi dağıtarak, kendisini imparator ilan etmesi üzerine, Guerrero, Liberaller'in önderlerinden Alvarez ve Santa Ana ile birlikte ayaklandı. Iturbide'nin 1824'te öldürülmesinden sonra ilan edilen anayasa ile Meksika federal bir cumhuriyet oldu.

Guerrero 1828 başkanlık seçimlerinde, Muhafazakârlar'ın önderlerinden M.G.Pedroza'ya karşı adaylığını koyduysa da, ordunun desteklediği Pedroza karşısında seçimleri yitirdi. Bunun üzerine başlattığı yeni bir ayaklanmanın sonunda Nisan 1829'da Meksika devlet başkanı oldu. Ancak, merkezi hükümetin gücünü sınırlayan, eyaletlere özerklik tanıyan ve kiliseye karşı bir siyaset izlemesi nedeniyle kısa bir süre sonra Creoleler'in ve Muhafazakârlar'ın düşmanlığını kazandı. 1830'da Muhafazakârlar'ın başlattıkları bir ayaklanmayla devrildi. Bir yıl süreyle direndiyse de, Şubat 1831'de yakalandı ve idam edildi.

• BAKINIZ: J.ALVAREZ, HIDALGO Y COSTILLA, ITURBIDE, MORELOS, Y.PAVON, SANTA ANA.

GUESDE, Jules
(1845-1922)

Fransız siyaset adamı. Fransız sosyalist hareketini Marxist bir program çerçevesinde bütünleştirmiştir.

Asıl adı Mathieu Jules Bazile olmakla birlikte, Jules Guesde takma adıyla tanınmıştır. 12 Kasım 1845'te Paris'te doğdu, 28 Temmuz 1922'de Saint-Mandé'de öldü. Babası öğretmendi. Bir süre memurluk yaptıktan sonra 1867'de gazeteci oldu. *Courrier Français* adlı gazeteye Guesde adıyla yazılar yazdı. 1870'te Montpellier'de *Les droits de l'homme* (İnsan Hakları) adlı sosyalist eğilimli bir gazete yayımlamaya başladı. Temmuz 1870'te başlayan Fransız-Alman savaşına karşı çıktığı için 6 ay hapis cezasına çarptırıldı. Mart 1871'de ilan edilen Paris Komünü'nü destekleyen yazıları nedeniyle 5 yıl hapse mahkûm edilince İsviçre'ye kaçtı. İsviçre'de anarşist görüşleri savunan James Guillaume ile tanıştı, onun etkisiyle Marx'ın

Fransız İşçi Hareketi

Fransız işçi hareketi ilk kez 1848 Devrimi'nde etkin bir güç olarak ortaya çıkmıştır. 1848 Devrimi'nin bastırılmasından sonra Fransız işçilerinin devletin denetimindeki sendikalarda kısmi örgütlenmesine izin verildi. 1870 sonrasında işçi hareketi başlıca Saint-Simon*, Fourier*, Cabet* ve Proudhon* gibi kuramcıların etkisindeydi. Bunlar işçilerin bağımsız bir siyasi örgütü olmasına karşıydılar. Paris Komünü sırasında Marx'ın* düşünceleri Fransa'da yaygın olarak bilinmiyordu. Komünde Proudhoncular ve aktif azınlık kuramlarıyla şiddet yöntemlerini savunan Blanquiciler'in etkisi büyüktü.

Paris Komünü'nün yenilgisinden sonra 1876'da toplanan Paris Kongresi kooperatifçilik ilkelerine dayanan bir programı benimsedi. 1879 Marsilya Kongresi'nde ise ilk kez Marxist bir programı olan bir işçi partisinin kurulmasının gerektiği saptandı. 1880'lerde affa uğrayan Komün önderlerinin serbest bırakılmasıyla sosyalist hareket içindeki bölünmeler yeniden hız kazandı. Sosyalistler'in 1880 seçim yenilgisinden sonra 1882'de ikiye ayrılan partinin sol kanadının önderleri olan Guesde*, Lafargue*, ve Deville bir yandan Proudhoncular'a ve Anarşistler'e karşı mücadele ederken, diğer yandan özellikle kuzey ve orta Fransa'nın madencilikle uğraşan bölgelerinde ve sendikalarda etkilerini artırdılar. 1893'e gelindiğinde parlamentoya 50 sosyalist milletvekili girmesine karşın, Fransız işçi hareketinin bölünmüşlüğü buraya da yansımıştı. 1905'te tüm sosyalist gruplar sağlam ilkesel birlikten yoksun olarak, Sosyalist Parti'de (SFIO-İşçi Enternasyonali "II.Enternasyonal" Fransa Şubesi) birleşti.

önderliğindeki I.Enternasyonal'e karşı mücadele eden Fédération Jurassienne adlı örgüte girdi.

1876'da Fransa'ya dönen Guesde bu sırada Marxist görüşleri benimsedi. 1877'de *L'Égalite* adlı haftalık Marxist dergiyi yayımlamaya başladı. 1879'da toplanan Marsilya İşçi Kongresi'nde Fransa'da Marxist bir programa sahip bir işçi partisinin kurulması gerektiğini savundu ve bu görüşleri kongreye kabul ettirdi. 1880'de P.Lafargue ile programını Marx ve Engels'le birlikte hazırladığı Fransız İşçi Partisi'ni (Parti Ouvrier Français) kurdu. Bir süre sonra parti içinde sosyalizme tedrici geçişi savunan Proudhon'un etkisi altındaki Possibilisteler'le (Olabilirciler), sosyalizme devrimci geçişi savunan Guesde yandaşları arasında mücadele başladı. Possibilisteler 1882'de partiden ayrılarak Fédération des Travailleurs Socialistes de France'ı (Fransa Sosyalist İşçiler Federasyonu) kurdular. Guesde bu tarihten sonra broşürler yayımlayarak, tüm Fransa'da konferanslar vererek partinin Marxist programını yaygınlaştırmaya çalıştı.

Guesde 1893-1898 arasında Roubaix milletvekili olarak parlamentoda görev yaptı. Sosyalistlerin burjuva partilerinin yer aldığı hükümetlere katılmasına karşı çıkan Guesde ile, bunun tersini savunan Jaurès ve Millerand gibi bağımsız sosyalistler arasındaki görüş ayrılıkları Fransız sosyalist hareketi içinde yeni bir bölünmeye yol açtı. Guesde ve Blanquiciler'in 1901'de Parti Socialiste de France'ı (Fransa Sosyalist Partisi) kurmalarından sonra, Jaurès ve Possibilisteler 1902'de Parti Socialiste Français'yi (Fransız Sosyalist Partisi) kurdular. Ancak 1904'te Amsterdam'da toplanan uluslararası sosyalist kongrede Guesde sosyalist hareketin kendi önerdiği ilkeler çerçevesinde yeniden birleşmesini sağladı. 1905'te iki partinin birleşmesinden Sosyalist Parti (SFIO-İşçi Enternasyonali "II.Enternasyonal" Fransa Şubesi) kuruldu. 1906'da yeniden milletvekili seçilen Guesde,1914-1916 arasında I.Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra kurulan Union Sacrée (Kutsal Birlik) hükümetinde görev aldı. Milletvekilliği görevini ölümüne dek sürdürdü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le livre rouge de la justice rurale*, 1871, ("Kırsal Adaletin Kızıl Kitabı"); *La loi des salaires*, 1879, ("Ücretler Yasası"); *Collectivisme et révolution*, 1879, ("Kolektivizm ve Devrim"); *Questions d'hier et d'aujourd'hui*, 1911, ("Dünün ve Bugünün Sorunları"); *Çà et la*, 1914, ("Şurda Burda").

- **BAKINIZ:** J.GUILLAUME, LAFARGUE, JAURÈS.

GUEVARA, Ernesto [Che] (1928-1967)

Arjantin asıllı Kübalı siyaset ve eylem adamı. Başta Küba olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesinde devrimci eylemlere girişmiş, kır gerillası akımının öncülüğünü yapmıştır.

Ernesto Guevara de la Serna'nın takma adı, herkese Arjantin argosunda "hey, sen-ahbap" anlamına gelen "Che" dediği için, sonradan Kübalı arkadaşlarınca verilmiştir. 24 Temmuz 1928'de Arjantin'in Rossario kentinde doğdu, 8 Ekim 1967'de Bolivya'da Higueras yakınlarında öldü. İrlanda asıllı, mimar ve inşaat mühendisi Ernesto Rafael Guevara Lynch ile Celia de la Serna'nın beş çocuğundan en büyüğüdür. Ailesi Katolik olmakla birlikte, pek dindar değildi. Küçük yaşta astıma tutulduğu için ailesi önce Buenos Aires'e daha sonra da Cordoba'daki dağlık Alta Gracia kentine taşındı.

Ernesto Guevara

Gençlik yılları

İlk ve ortaokulu Cordoba'da bitirdi. Daha sonra Dean Funes Lisesi'ne devam etti. Okulda İngilizce, evde de annesinden Fransızca öğrendi. Bu arada, tarih ve toplumbilim kitapları okuyarak kendisini geliştirdi. Şilili şair Pablo Neruda'dan etkilendi. 14 yaşındayken Demokratik Birlik Partisi'nin (Partido Union Democratica) gençlik koluna girerek Juan Peron taraftarlarına karşı sokak kavgalarına katıldı. Maddi durumu bozulan ailesi 1944'te Buenos Aires'e göçünce, lise öğrenimini bu kentte tamamladı. Daha sonra, Buenos Aires Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi'ne girdi. Son sınıf öğrencisiyken, öğrenimine bir yıl ara vererek, bir arkadaşıyla birlikte hemen hemen tüm Güney Amerika'yı gezdi. Bu gezisi sırasında Latin Amerika ülkelerinin siyasi ve toplumsal koşullarını inceleme ve bu ülke halklarını yakından tanıma fırsatı buldu. 1953'te Arjantin'e dönen Guevara, hemen askere çağrıldıysa da astımı nedeniyle çürüğe ayrıldı. Bunun üzerine üniversiteye döndü ve Mart 1953'te tıp öğrenimini tamamladı.

Doktor olduktan sonra, Venezüella'daki bir cüzam kolonisinde çalışmak üzere Arjantin'den ayrıldı. Ancak yolculuğu sırasında tanıştığı avukat Ricardo Rojo, onu Guatemala'ya giderek başkan Jacobo Arbenz Guzman'ın toplumsal dönüşüm hareketine katılmaya ikna etti. Guevara, 1953-1954 yıllarında bu ülkede gerçekleştirilmeye çalışılan toprak reformunda küçük bir deneticilik görevi yaptı. Aynı dönemde Marxist düşünceleri benimsedi ve ABD yönetiminin Latin Amerika ülkelerine karşı izlediği müdahaleci politikaları sert bir biçimde eleştirmeye başladı. Arbenz Guzman'ın 1954'te CIA tarafından desteklenen bir darbe sonucu devrilmesi üzerine bir direniş hareketi örgütlemeye kalkıştıysa da başarılı olamadı ve Arjantin Büyükelçiliği'ne sığınmak zorunda kaldı.

Küba Devrimi için mücadelesi

Daha sonra Meksika'ya gitti. Orada Fidel Castro ve kardeşi Raul Castro'nun da aralarında bulunduğu Kübalı siyasi sürgünlerle arkadaş oldu ve 26 Temmuz

Eylemi adını taşıyan Küba devrimci hareketine katıldı. Mayıs 1955'te Perulu devrimci Hilda Gadea ile evlendi. Guevara'nın kısa bir süre sonra boşanmayla sonuçlanan bu evliliğinden bir kızı oldu. Guevara, Kübalı devrimcilerin gerilla eğitimlerine katıldı, ayrıca gerillaların doktorluğunu yaptı. Aralık 1956'da Granma yatıyla Küba'nın Oriente Eyaleti'nin güney kıyılarına yapılan çıkarmaya katıldı ve Batista kuvvetleriyle çatıştıktan sonra sağ kalarak Sierra Maestra'ya sığınabilen 12 kişinin arasında yer aldı.

Küba'dan ayrılması

Guevara, iki yıl süren gerilla savaşı boyunca, Castro'nun haber alma işlerinin sorumlusu, başdanışmanı ve yardımcısı oldu. Devrim ordusunda Castro ile birlikte en yüksek rütbe olan binbaşılığa (comandante) yükseltildi. Dağda bir silah imalathanesi, bir fırın, bir ayakkabı yapım yeri, bir radyo verici istasyonu kurdu; birçok eğitim merkezi açtı. Komuta ettiği birlikler hiçbir zaman birkaç yüz kişiyi geçmemiş olmakla birlikte, halk tarafından desteklenmeleri sayesinde Batista'nın askerlerine karşı çeşitli başarılar kazandı ve onları Santa Clara'da kesin bir yenilgiye uğrattı. Küba Devrimi'nin Ocak 1959'da başarıya ulaşmasından sonra Havana'nın La Cabana kalesi komutanlığına getirildi.

Küba'ya yaptığı hizmetler

Guevara 10 Şubat 1959'da Küba'ya yaptığı hizmetlerinden dolayı Bakanlar Kurulu kararıyla Küba yurttaşlığına alındı. Bu sırada, sekreterliğini yapan ve eskiden öğretmen olan Aleida Marsh'la evlendi. Bu evlilikten 4 çocuğu oldu. 1959 yazında, Avrupa, Afrika ve Asya'daki bağlantısız ülkelere giderek, Küba adına ticaret sözleşmeleri imzaladı. Ekim 1959'da Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü'nün (INRA) sanayi bölümünün başına getirildi. Kasım 1959'da da Küba'nın iktisat politikasını yönlendiren en yüksek organ olan Ulusal Banka'nın (Merkez Bankası) başkanlığına atandı. Bir yandan da, Küba'da sosyalist insanın yetiştirilmesi ve sivil milis gücünün eğitilmesi sorunlarıyla uğraşan Guevara, bu konularda birçok kitap ve yazı yazdı.

1960'ta sosyalist ülkelerle imzaladığı ticaret antlaşmalarıyla Küba şekeri karşılığında bu ülkelerden ham petrol ve makine almayı sağladı. Şubat 1961'de Küba'da yeni kurulan sanayi bakanlığının başına getirildi. Bu görevindeyken, dört yıllık bir sanayileşme planı hazırladı. Yurt dışına kaçmış olan Castro aleyhtarı Kübalılar'ın, Nisan 1961'de ABD desteğinde giriştikleri Domuzlar Körfezi Çıkarması sırasında ise geçici olarak askeri görevine döndü.

Ağustos 1961'de, ABD Başkanı J.F.Kennedy'nin, Latin Amerika'ya yardım programı uygulamasını düzenlemek üzere, Uruguay'ın Punta del Este kentinde toplanan konferansa Küba başdelegesi olarak katıldı. Şubat 1962'de Cumhurbaşkanı Dorticos ve Toprak Reformu Enstitüsü başkanı Rodriguez'le birlikte, Küba ekonomisini yönlendirmek üzere yüksek yetkilerle donatılmış üç kişilik bir kurulda yer aldı. 1962 ilkbaharında, Sosyalist Halk Partisi'nin yerine kurulan Bütünlenmiş Devrimci Örgütler'in 25 kişilik yönetim kuruluna girdi.

Ekim 1962'de, SSCB'nin Küba'ya füze rampaları yerleştirmesi nedeniyle ABD ile SSCB arasındaki ilişkilerin gerginleştiği bunalım sırasında savunma işlerine bakmak üzere geçici olarak sanayi bakanlığından ayrıldı. Aynı yılın sonunda verdiği bir söylevde, hükümetinin, Küba Devrimi'ni dünyanın neresinde gerekiyorsa, oraya taşıyacağını söyledi. Küba'daki görevlerinin yanı sıra öbür Latin Amerika ülkelerine geziler yapan Guevara, buralarda devrimci eylemler örgütlenmesi gereğine inanarak Eylül 1965'te Küba'daki tüm görevlerinden istifa etti.

İki yıl sessizlikten sonra Nisan 1967'de Latin Amerika'daki bir gerilla üssünden Üç Kıta Halkları Dayanışma Örgütü'nün Havana'daki konferansına gönderdiği "iki, üç ve daha nice Vietnamlar yaratın!" mesajı onun sağ olduğunu ve devrimci eylem içinde bulunduğunu gösterdi. Bundan birkaç ay sonra, Guevara'nın Bolivya'da olduğu ve yönetimi devirmeyi amaçlayan gerilla eylemleri yürüttüğü anlaşıldı. Bir süre sonra Doğu And Dağları'nda Bolivya ordu birlikleri tarafından yakalanan Guevara Ekim 1967'de askerler tarafından öldürüldü.

Guevara, Küba Devrimi'nin deneylerinden yola çıkarak Amerika kıtasının azgelişmiş ülkelerinde yürütülecek devrim mücadelesinin yöntemleri ve ilkelerine ilişkin bazı genel sonuçlara varmıştır. Bu sonuçlardan birincisi, halk güçlerinin düzenli ordu birliklerine karşı yürütülecek bir savaşı kazanabileceği; ikincisi devrimin gerçekleşmesi için her zaman nesnel koşulların olgunlaşmasını beklemenin yanlışlığı, gerilla birliklerinin yüreklilikleri ve kararlılıklarıyla, bu koşulların yerini tutarak devrime elverişli bir ortam yaratabileceği; üçüncüsü ise, devrim mücadelesinin temel alanının kırsal bölgeler olduğudur. Guevara'ya göre, gerilla savaşının başlamasının önkoşulu halkın desteğidir. Gerilla savaşı devrim mücadelesinin yalnızca bir aşaması olup, düzenli ordunun oluşmasıyla sona erecektir. Guevara'nın görüşleri 1960'lı yıllarda Latin Amerika'da görülen kır gerillası akımına temel alınmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Pasajes de la guerra revolucionario,* 1963, (Savaş Anıları, 1968); *El socialismo y el hombre en Cuba,* 1965, (Küba'da Sosyalizm ve İnsan, 1967); *Che Guevara on Guerilla Warfare,* 1967, (Gerilla Harbi, 1967); *Ecritos Economicos,* (ö.s.), 1969, ("İktisadi Yazılar"); *Venceremos! The Speeches and Writings of Che Guevara* (ö.s.), J.Gerassi (der.), 1969, (Siyasal Yazılar, 1969); *Che Guevara on Revolution,* (ö.s.), J.Mallin (der.), 1969; *Obras, 1957-1967,* (ö.s.), 2 cilt, 1970; (İki...Üç... Daha Fazla Vietnam, 1976).
- **KAYNAKLAR:** M.Ebon, *Che: The Making of a Legend,* 1969; R.Harris, *Death of a Revolutionary: Che Guevara's Last Mission,* 1970; D.James, *Che Guevara,* 1968; R.Rojo, *Arkadaşım Che Guevara,* 1968; A.Sindair, *Che Guevara,* 1970.

GUEYE, Lamine
(1891-1968)

Senegalli siyaset adamı. Afrika kültürünün Fransız kültürü ve kurumlarıyla bütünleşebileceğini savunmuştur.

20 Eylül 1891'de Fransız Sudanı'nda Médine'de (şimdi Mali Cumhuriyeti'nde) doğdu, 10 Haziran 1968'de Senegal'in başkenti Dakar'da öldü. Hukuk öğrenimini bitirdikten sonra Fransız sömürge yönetimi tarafından mesleki çalışmalar yapmak üzere Paris'e

gönderildi. 1921'de Senegal'e döndü ve bir süre Saint-Louis belediye başkanlığı yaptı. Ardından sömürge yönetimi tarafından Hint Okyanusu'ndaki Reunion Adası'na yargıç olarak atandı ve bu görevini 1933'e değin sürdürdü.

1934-1945 döneminde birçok kez Fransız Millet Meclisi'nde Senegal temsilcisi olarak bulundu. 1936'da Fransa'daki Sosyalist Parti'nin (SFIO-İşçi Enternasyonali Fransız Şubesi) Senegal şubesini kurdu ve başkanı oldu. 1948'de şair ve siyaset adamı Leopold Sedar Senghor'un kendi partisini kurmak üzere SFIO'dan ayrılmasının ardından Senegal'in Fransız Meclisi'ndeki temsilciliği için yapılan seçimleri kaybetti. 1958'de Senghor'un Afrika'nın güçsüz küçük bağımsız birimlere ayrılmasına karşı çıkmak amacıyla kurduğu Senegal İlerici Birliği'ne katıldı. 1959'da Senegal'in iç işlerinde bağımsızlığının Fransa tarafından kabulüyle kurulan Senegal Meclisi'nin başkanlığına seçildi ve bu görevi ölümüne değin sürdürdü.

Gueye, Fransız vatandaşlığı ile Afrika vatandaşlık haklarının çakışabileceğini, Afrika kültürünün Fransız kültürü ve kurumlarıyla bütünleşebileceğini savundu. Bu nedenle 1946'da ve 1950'de Fransa'nın denizaşırı topraklarında yaşayan herkese Fransız vatandaşları ile aynı hakları tanıyan ve Fransız ve Afrikalı devlet memurlarının eşit hak ve yetkilere sahip olmasını kabul eden iki yasaya Gueye'nin adı verildi.

- YAPITLAR (başlıca): *Étapes et perspectives de l'Union Française*, 1955, ("Fransız Birliği'nin Aşamaları ve Amaçları"); *Ittinéraire african*, 1966, ("Afrika'nın İzleyeceği Yol").

- BAKINIZ: SENGHOR.

GUGGENHEIM, Meyer (1828-1905) Daniel (1856-1930)

ABD'li sanayiciler. Madencilik alanında dünya çapında bir tekel oluşturmuşlardır.

Meyer Guggenheim, 1 Şubat 1828'de İsviçre'nin Langnau kentinde doğdu, 15 Mart 1905'te Florida Eyaleti'nde Palm Beach'te öldü. Yahudi bir ailenin oğluydu. 1847'de ailesiyle birlikte İsviçre'den Philadelphia'ya göç etti. Çeşitli işlerle uğraştıktan sonra, İsviçre'den dışalımını yaptığı makine işi dantelleri satmak üzere büyük bir şirket kurdu. 1881'de bir alacağı karşılığında iki Colorado gümüş madeninin yarı hissesini aldıktan sonra madenciliğe yöneldi, 1895'te Colorado'da büyük bir tasfiyehane kurarak iş yaşamından çekildi; işinin yönetimini Daniel Guggenheim ve diğer oğulları üstlendiler.

Daniel Guggenheim, 9 Haziran 1856'da Philadelphia'da doğdu, 28 Eylül 1930'da New York yakınlarındaki Post Washington'da öldü. İyi bir işletme yöneticisi olmak üzere yetiştirildi. Gençliğinde diğer altı kardeşiyle birlikte babasının işinde çalıştı. Dantel işini yürütmek üzere on bir yıl İsviçre'de bulundu. Guggenheimlar'ın 1901'de, ABD'nin en büyük madencilik sanayilerini kapsayan Amerikan Tasfiye ve Arıtma Şirketi adlı tröstü ele geçirmelerinden sonra şirketin yürütme komitesinin başkanı oldu. 1919'a değin sürdürdüğü bu görevi sırasında tröstün sağladığı olanakları kullanarak, Guggenheimlar'ın Meksika, Alaska, Bolivya, Şili, Angola ve Belçika gibi ülkelerde dev maden yataklarına sahip olmalarını sağladı.

Guggenheim'lar bir yandan maden çıkardıkları ülkelerin ekonomileri üzerinde sıkı bir denetim kurarak, diğer yandan madenin arzını, işlenmesini ve nihai ürünün pazarlanmasını denetleyerek servetlerini büyüttüler. Büyük ölçekli ve sermaye yoğun teknoloji kullandıkları işletmelerinde teknoloji geliştirme çalışmalarına önem vermeleri, o zamana değin yeterli sermaye ve teknoloji kullanılmaması nedeniyle çıkartılamayan madenlere ulaşmalarını, üretimi standartlaştırmalarını ve maden çıkartma işlemlerinde maliyeti düşürmelerini, böylece madencilik alanında dünyanın en büyük şirketler topluluğu durumuna gelmelerini sağladı.

GUICCIARDINI, Francesco (1483-1540)

İtalyan devlet adamı ve tarihçi. İtalya tarihine ilişkin yapıtlarıyla tanınmıştır.

6 Mart 1483'te Floransa'da doğdu, 22 Mayıs 1540'ta Santa Margherita a Montici'de öldü. Soylu bir ailenin oğludur. Hukuk öğrenimini Ferrara, Padova ve Pisa'da tamamladıktan sonra Floransa'da avukatlık yapmaya başladı. 1508'de aile biyografilerini, ardından 1378-1509 dönemini kapsayan *Storia fiorentine*'i ("Floransa Tarihi") yazdı.

Guicciardini 1512'de hükümet tarafından Floransa elçisi olarak İspanya'ya gönderildi. 1514'te Floransa'ya döndü. 1513'te Kardinal Giovanni de Medici'nin X. Leo adıyla papa olmasının ardından 1516'da Modena, 1517'de Reggio yöneticiliğine atandı. Yönetimi sırasında iç karışıklıkları önlemek üzere aldığı önlemler halk arasında hoşnutsuzluklara neden oldu. Yöneticilikle ilgili deneyimlerini, gözlemlerini, döneminin siyasi sorunlarını *Dialogo del reggimento di Firenze* ("Floransa'nın Yönetimi Üzerine Konuşmalar") adlı kitabında ele aldı. Kardinal Giulio de Medici'nin VII. Clement olarak Papa olmasıyla Romagna'nın yöneticiliğine atandı. 1526'da Papa tarafından Roma'ya çağrıldı. Cognac Birliği'nden Papa'nın Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'a (Charles Quint) karşı Fransa Kralı I. François'nin yanında yer almasını sağladı ve birlik güçlerinin başına geçti. Fakat imparatorluk ordusunun Floransa'yı işgalini engelleyemedi. Mediciler'in Floransa'dan sürülmesi ve cumhuriyet yönetiminin kurulmasıyla Floransa'dan ayrıldı.

1530'da toplum ve siyaset üzerine görüşlerini, gözlemlerini topladığı *Ricordi politici e civili* ("Politika İçinden ve Dışından Anılar") adlı yapıtını tamamladı.

Siyasi düşünceleri, çağdaşı ve arkadaşı Niccolo Machiavelli'nin düşüncelerine benzerlik gösteren ve onun kilise konusundaki eleştirilerine katılan Guicciardini, ondan ayrıldığı noktaları *Considerazioni interno ai "Discorsi" del Machiavelli* ("Machiavelli'nin "Söylevleri" Üzerine Düşünceler") adlı yapıtında ortaya koydu.

Guicciardini 1530 sonlarında Floransa'ya döndü ve papalık temsilcisi oldu. 1531-1534 arasında Bologna yöneticiliği ve 1534-1537 arasında danışmanlık yaptı. Yaşamının son yıllarında, 1494-1534 dönemi İtalyası ile İspanya, Fransa gibi güçlü devletlerin egemenlik çatışmalarını anlatan *Storia d'Italia*, ("İtalya Tarihi") adlı önemli yapıtını yazdı.

• YAPITLAR: (başlıca): *Storia fiorentine*, 1509, ("Floransa Tarihi"); *Relazione di Spagna*, 1514, ("İspanya Üzerine Rapor"); *Dialogo del reggimento di Firenze*, 1525, ("Floransa'nın Yönetimi Üzerine Konuşmalar"); *Ricordi polici e civili*, 1529, ("Politika İçinden ve Dışından Anılar"); *Considerazioni interno ai "Discorsi" del Machiavelli*, 1529, ("Machiavelli'nin "Söylevler"i Üzerine Düşünceler"); *Storia d'Italia*, (ö.s.), 1561, ("İtalya Tarihi").

• BAKINIZ: FRANÇOIS I, MACHIAVELLI.

GUILFORD, Joy Paul
(1897)

ABD'li psikolog. Zihinsel yetilerin ölçülmesinde faktör analizi yöntemini kullanmıştır.

7 Mart 1897'de Nebraska Eyaleti'nde Marguette'de doğdu. 1922'de Nebraska Üniversitesi'ni bitirdi. 1924'te aynı üniversitede yükseklisans öğrenimini tamamladı. 1927'de Cornell Üniversitesi'nden psikoloji dalında doktora derecesi aldı. Kısa bir süre Illinois ve Kansas üniversitelerinde ders verdikten sonra, 1928-1940 arasında Nebraska Üniversitesi'nde psikoloji bölümü başkanlığı, 1940-1969 arasında Güney California Üniversitesi'nde psikoloji profesörlüğü yaptı. Amerikan Psikoloji Derneği'nin ve Ulusal Bilimler Akademisi'nin üyesidir.

Guilford psikoloji alanındaki çalışmalarının ilk yıllarında deneysel psikolojiye ve psikofiziğe ağırlık verdi. 1940'tan sonra ise kişilik özelliklerinin ve zihinsel yetilerin ölçümüyle ilgilenmeye başladı. İnsan yeteneklerinin ölçümünde zekâyı bir bütün olarak ele almaya karşı çıkarak, zekâyı oluşturan çok sayıda değişkenin ölçümünün yapılması gerektiğini savundu. Bu amaçla, "zihnin yapısı" adıyla bilinen kuramsal bir model oluşturarak insan zekâsında yer alan 150 faktörü çözümlemeye çalıştı. Guilford'un çalışmalarının psikolojide bilgisel-işlemsel (informational-operational) yaklaşımın gelişmesine büyük katkısı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Psychometric Methods*, 1936, ("Psikometrik Yöntemler"); *Personality*, 1959, ("Kişilik"); *The Nature of Human Intelligence*, 1967, ("İnsan Zekâsının Doğası"); *The Analysis of Intelligence* (R. Hoepfner ile), 1971, ("Zekânın Çözümlenmesi").

GUILLAUME [Champeaux'lu]
(1070-1121)

Fransız, mantıkçı ve tanrıbilimci. Ayrımsızlık öğretisini geliştirmiştir.

Champeaux'da doğdu, Châlons-sur-Marne'da öldü. Yazar Lautenbach'lı Manegold ile Anselmus ve Roscelinus gibi bilgelerin öğrencisi oldu. Clairvaux'lu Bernard'la dostluk kurdu. Notre Dame Katedral Okulu'nda mantık okuttu. 1100'de bu okulun başına geçti. Öğrencisi Abaelardus'un eleştirileri yüzünden 1108'de kürsüsünden ayrıldı. Paris yakınlarında bir köye çekildikten sonra, 1113'de Ermiş Victor adına, Augustinus'un tanrıbilim kurallarını öğreten bir manastır kurdu. Bu arada retorik, felsefe ve mantık dersleri verdi; onun etkisiyle bu okul Anselmus'un tanrıbilimle ilgili görüşlerini sürdürdü. Châlons-sur-Marne piskoposluğuna yükselen Guillaume, papazlara evlenme yasağı konmasını ve kilisenin görevlerini savunmuş, bu amacı güden bir akım başlatmıştır.

Felsefeye önce aşırı gerçekçi olarak giren Guillaume'un görüşlerini bir bütün olarak içeren yapıtlarının pek azı kalmıştır. Onunla ilgili bilgi, *Moralia Abbrevita* ("Ahlağa İlişkin Özet") ve *Origine Animae* ("Ruhun Kaynağı Üzerine") adlı yapıtlarından, daha çok da Abaelardus'un *Historia Calamitatum*'undan ("Acıların Öyküsü") elde edilebilir. Mantıksal Gerçekçilik'i benimseyen Guillaume, tümelin bütün tikellerde ortak, zamandaş, özdeş ve bütünlük içinde bir öz biçiminde, gerçek bir varlık olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, eş türden bireylerin özleri arasında bir başkalık yoktur. Bunlar yalnızca ilineksel biçimleriyle birbirinden ayrılırlar. Bu görüşleri, Adcılar tarafından "eş türden adla tanımlanan nesnelerin özleri, eş türden değildir" savı öne sürülerek, tutarsızlıkla suçlanınca, tümellerin ortaklığı öğretisini bu kez ayrımsızlık öğretisi adı altında yeniden tanımlayarak eş türden olan bireylerin özdeşliğinin kendi tözlerinden kaynaklanmadığını öne sürdü. Ona göre bireyler öz olarak ayrı olmalarına karşın, içlerinde farklılaşmadan bulunan tümelliği taşıdıkları için, eş türdendiler. Bu yüzden iki kişi, benzer, ancak özdeş olmayan bir insanlığı paylaşırlar.

• YAPITLAR (başlıca): *De Origine Animae*, 12.yy, ("Ruhun Kaynağı Üzerine"); *De essentia Dei*, 12.yy, ("Tanrı'nın Özü Üzerine"); *Moralia Abbrevita*, 12.yy, ("Ahlağa İlişkin Özet"); *Sententiae seu Quaestiones*, 12.yy, ("Hükümler ya da Sorular").

• KAYNAKLAR: G.J.Lefèvre, *Les variations de Guillaume de Champeaux et la question des universaux*, 1898; H.Weisweiler, *Das Schrifttum der Schule Anselms von Laon und Wilhelms von Champeaux in deutschen Bibliotheken*, 1936.

• BAKINIZ: ABAELARDUS, ANSELMUS, ROSCELINUS.

GUILLAUME [Conches'lu]
(1080-1154)

Fransız, filozof. Chartres Okulu'na bağlı kalmış, doğabilimlerinin önemini vurgulamıştır.

Normandiya'nın Conches kasabasında doğdu, 1154'te öldü. Chartres'lı Bernard'dan gerekli dini öğrenimi gördükten sonra Saint-Thierry Manastırı'nda keşiş oldu. 1138-1141 arasında Paris'te Salisbury'li John'a gramer ve felsefe okuttu. Daha sonra Dük Geoffrey Plantagenet'in koruması altında Normandiya'ya dönerek veliaht prens II.Henry'nin özel öğretmeni olarak görevlendirildi.

12.yy'da Chartres, insan bilimlerinin odağıydı. *Quadrivium* (Aritmetik, geometri, müzik, astronomi) ve *trivium*'u (mekanik, diyalektik, gramatik) oluşturan yedi bağımsız sanatın kökleri burada atılmıştır. Guillaume, bu okulun yetenekli bir gramercisiydi. Ötekiler gibi o da, Platon'un görüşlerini benimsemişti. Guillaume Hıristiyan tanrıbiliminin, evren ve insanın incelenmesini de içerdiğini gösterebilmek için, Platon'un *Timaios* adlı yapıtından yararlandı. Platon'un, ileri sürdüğü evren tinini Kutsal Ruh'la özdeşleştirerek, özdeği de Tanrı'nın yarattığına inandığını göstermeye çalıştı. Platon'un idealar evrenini tanrısal bilgelik ve kayra olarak yorumladı. Guillaume, tanrısal bilgeliği, evrenin biçimsel nedeni; tanrısal iyiliği ise onun kendi varoluşunun nedeni olarak tanımladı. Tanrı, en yüksek mutluluğunu bölüşmek için üstün yetenekli bir varlık olarak insanı yaratmıştır. Yaratılan evrenin uyumu Tanrı'nın güç, bilgelik, iyilik gibi temel niteliklerini yansıtır.

Guillaume'un bu görüşleri Hıristiyanlar arasında büyük eleştirilere yol açmış, bunun üzerine kendi görüşlerini yadsıyarak Chartres Okulu'nun bir üyesi değil, Hıristiyan olduğunu söylemiştir.

Guillaume'a göre, insan tininde "us" ve "anlık" tan oluşan iki bilgi yetisi vardır. Us, somut nesnelerle, anlık ise soyut olanlarla ilgilenir. Gerçeğin bilgisi, insan tininin ürünüdür.

Platon'un geometri kuramlarıyla da ilgilenen Guillaume, *Philosophia mundi*'de ("Dünyanın Felsefesi") Tanrı, insan ve dünya üzerine o güne değin elde edilen bilgileri derler. Bu yapıtında Platon'un izleri açıkça görülür. Dük Geoffrey ile diyalog biçiminde yazdığı *Dragmaticon Philosophiae*'de ("Felsefenin Sınıflandırılması") fizik ve astronomi kurallarını irdeler, tıp sorunları üzerinde durur. Bu yapıt, 12.yy'ın en güncel bilim ansiklopedisi sayılır.

Bilgeliği tanrıbilim, matematik ve fizik olarak üç bölüme ayıran Guillaume, *trivium*'un bilinen konuları anlatım bilimi, *quadrivium*'un ise gerçeğin doğru bilgisi olduğunu ileri sürer.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Philosophia mundi,* 1120, ("Dünyanın Felsefesi"); *Dragmaticon Philosophiae,* 1140, ("Felsefenin Sınıflandırılması").
- **KAYNAKLAR:** T.Gregory, *Anima mundi. La filosofia di Guglielmo di Conches e la scuola di Chartres,* 1955.
- **BAKINIZ:** BERNARD [Chartres'lı], PLATON.

GUILLAUME [Parisli]
(1180-1249)

Fransız, tanrıbilimci. Tanrısal özle varoluşun özdeşliğini ileri sürmüştür.

Aurillac'ta doğdu, Paris'te öldü. Paris'te tanrıbilim öğrenimi gördü. Guillaume, önce Aristoteles felsefesini ve İslam filozoflarını inceledi. Sonra tanrıbilim sorunlarına yeni çözümler bulma çalışmalarına koyuldu. Yaşadığı dönemde geniş bir alana yayılan ve sürekli tartışmalara yol açan felsefe ile tanrıbilimin uyuşmazlığı konusunda tanrıbilimi savundu. Tanrıbilim dışında kalan felsefe, ahlak, fizik ve metafizik konularında ancak yetkili kimselerin konuşabileceklerini ileri sürdü. Guillaume, tanrısal özle varoluşun özdeşliği sorununa çözüm getirebilmek için sürdürdüğü çalışmalarında İbn Sina'nın etkisi altında kalmış, özellikle onun özle tözün ayrılığını içeren görüşünü benimsemiştir. Guillaume özle varoluşun özdeş, ancak özle tözün ayrı olduğu kanısındadır.

Guillaume'a göre Tanrı kendi özü gereği vardır, varlığının saltık ve yalınç olması da bu yüzdendir. Tanrı ancak, kendi varlığıyla düşünülebilir, onu kendi varlığından soyutlayarak düşünme olanağı yoktur. Bu nedenle Tanrı tanımlanamaz. Tanımlanan varlığa, kendi özünden ayrı, bir nitelik, bir ilinek vermek gerekir. Gerek nitelik, gerek ilinek, özü tanımlarken, ondan ayrı birer varlık olarak düşünülür, ancak bu Tanrı için geçerli değildir. Tanrı, özü gereği yaratıcıdır. Yaratmak ise yoktan var etmek demektir. Tanrı, kendi özgür istenciyle, evreni yaratmıştır. Evreni yaratsa da yaratmasa da Tanrı olduğu gibi kalırdı. Evrenin varlığı, yokluğu Tanrı'yı etkileyemez. Yaratma olayı zaman içindedir ve özgürdür. Evren, onun kapsadığı bütün varlık türleri, tanrısal istence bağlıdır.

Tin ve gövde

İnsanı tin ile gövdeden kurulu bir bütün olarak gören Guillaume için tin yalınç bir tözdür, saltıktır, özgürdür. Değişmez, gördüğü işler ne denli türlü türlü ise de kendi olduğu gibi kalır. Tin, özü gereği, bir bireşim değildir, bilgi sağlayan tek yetidir. Tinle gövde, yapıları nedeniyle, birbirinden ayrıdır. Tinin, önemli özelliklerinden biri, duyularla edinilen izlenimleri soyutlamasıdır. Bu işlemi başarırken, kendi özünde bir değişme, bir eksilme olmaz. Kişi kendi tinini gövdesiz, başkalarının tinlerini ise ancak onların gövdeleriyle birlikte düşünebilir. Başkasının tinini bilmede gövde bir aracı durumundadır. Tin bölünmez bir bütün olduğundan, onda ayrı ayrı yetilerin bulunması da olanaksızdır. Tinde birçok yetinin bulunduğunu ileri sürmek, onun başarılarını ayrı yetilere bağlama yanılgısından kaynaklanır. Guillaume'a göre, kimi düşünürlerin tini yadsımaları, insanın uzay, zaman, biçim gibi koşullara bağlı kalarak düşünmesinden, böyle bir düşünme biçimini kural sanmasından dolayıdır. Gerçekte tin kendi kendisiyle düşünülebilen tek ve gerçek varlıktır. Başkasının tinini, gövdesi aracılığıyla düşünmek, onun gövdeye bağlı bir varlık olduğu anlamına gelmez, o gövdeye dirilik kazandıran tözün tin olduğu anlamına gelir.

Guillaume'un üzerinde durduğu temel sorunlardan biri de tümeller-tikeller bağlantısıdır. Ona göre genel bilgiler olan tümeller, tek tek nesnelerin algılanmalarına dayanan soyutlamalardır. Bu nedenle tümeller gerçek değildir, gerçek olan yalnız türlerdir. Tin, doğal olarak, ilkeleri kavrar, ancak bu kavramayı sağlayan da Tanrı'dır. Tinin özü gereği olan kavramanın tanrısal bir eylem niteliği taşıması, insanla Tanrı'yı birbirine yaklaştırır, arada sürekli bir bağlantının bulunduğunu gösterir.

- YAPITLAR (başlıca): *Opera Omnia*, (ö.s.), 1674, ("Bütün Yapıtlar").
- KAYNAKLAR: Amato Masnovo, *Da Guglielmo d'Auvergne a san Tommaso d'Aquine*, 2.b., 1946; M.Baumgartner, *Die Erkenntnislehre des Wilhelm von Auvergne*, 1895; F.Ueberweg, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, 1928.
- BAKINIZ: ARİSTOTELES, İBN SİNA, PLATON.

GUILLAUME, Charles Édouard (1861-1938)

İsviçreli fizikçi. Yüksek duyarlıkta ölçü aletleri yapımına olanak sağlayan nikelli çelik alaşımları üstüne çalışmalarıyla Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Bir saatçinin oğlu olan Guillaume, 15 Şubat 1861'de İsviçre'nin Fleurier kentinde doğdu, 13 Haziran 1938'de Paris yakınlarındaki Sèvres'de öldü. 1878'de Zürih Politeknik Okulu'na girdi ve 1883'te doktora derecesini aldı. Aynı yıl Uluslararası Tartılar ve Ölçüler Bürosu'na asistan olarak girdi. 1915'te büronun yöneticiliğine getirilen Guillaume emekli olduğu 1936 yılına değin bu görevi sürdürdü. Guillaume, cıvalı termometrenin yetkinleştirilmesi amacıyla yaptığı başarılı çalışmalardan sonra, araştırmalarını daha duyarlı ağırlık ve ölçü birimleri üretmeyi sağlayacak ucuz bir alaşım bulmaya yöneltti. Guillaume, o dönemde paslanmadığı ve düşük bir genleşme katsayısına sahip olduğu için kullanılan, ancak çok pahalı olan platin-iridyum alaşımı yerine demir-nikel alaşımlarını denedi ve çalışmaları sonucu % 30 oranında nikelli çeliğin, saf demirden yarı yarıya daha küçük bir genleşme katsayısı olduğunu buldu. Nikel-demir alaşımlar üstüne yaptığı bu çalışmaları derinleştirince de saf demirin hemen hemen onda bir kadar bir genleşme katsayısı olan % 36 oranında nikelli çelik alaşımını geliştirdi; "Invar" adını verdiği bu yeni alaşım duyarlı ölçü aletleri ve saat yapımında hızla uygulanmaya başladı. Bu buluşunun ardından ısıl genleşme katsayısı camınkine eşit olan ve cam içine gömülmüş metal kullanımının gerekli olduğu durumlara uygun "platinit" ile, ısıl esneklik katsayısı çok küçük olduğu için saat yapımındaki önemli bir sorunu çözen "elinvar" alaşımlarını geliştirdi.

1904'te standart ölçü birimleri üzerine yaptığı araştırmalar sırasında, + 4°C'deki suyun kapladığı hacimle tanımlanan ve 1000 cm^3'e eşit olduğu varsayılan litrenin gerçekte 1000.028 cm^3 olduğunu da kanıtlayan Guillaume'a bilimsel araştırmalardaki ölçümlerin daha duyarlı bir biçimde yapılmasına olanak sağlayan çalışma ve buluşlarından dolayı 1920'de Nobel Fizik Ödülü verilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Traité pratique de la thermometrie de précision*, 1889, ("Pratik Duyarlı Isıölçüm İncelemeleri").

GUILLAUME, James (1844-1916)

Fransız düşünür, tarihçi ve eylem adamı. Fransa ve İsviçre'deki Anarşizm hareketinin önderlerindendir.

16 Şubat 1844'te Londra'da doğdu, 20 Kasım 1916'da Paris'te öldü. Babası İngiliz vatandaşlığına geçmiş Fransız asıllı bir İsviçreli, annesi ise Fransız'dı. 1848'de ailesiyle birlikte İsviçre'ye yerleşti. 1862-1864 arasında Zürih'te eski diller konusunda çalışmalar yaptı. 1864'te Le Locle'daki ticaret okuluna öğretmen oldu.

Guillaume, 1866'da C.Meuron'la I.Enternasyonal'in Le Locle şubesini kurdu. 1869'da I.Enternasyonal'in Cenevre Kongresi'ne katıldı ve M.Bakunin'le tanıştı. Bu dönemde kapitalizmden sosyalizme geçişin ancak genel grev yoluyla gerçekleşebileceği, bu sağlandıktan sonra işçi sınıfının devleti yıkması gerektiği doğrultusundaki görüşleri benimsedi. Bu sırada devrimci düşünceleri ve çalışmaları nedeniyle öğretmenlik görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

Daha sonra *La Solidarité* (Dayanışma) ve *Le Bulletin* adlı dergileri yayımladı. Bakunin ile birlikte işçi hareketi içinde merkezi örgütlenmeye karşı çıkarak, özerk şubelerden oluşan bir federasyonun kurulmasını savundu. 1872'de, I.Enternasyonal'in La Haye Kongresi'nde Bakunin ile birlikte örgütten çıkarıldı. Bu tarihten 1878'e değin *Bulletin de la fédération jurassienne* adlı derginin yöneticiliğini yaptı.

1878'de Paris'e yerleştikten sonra bir süre Fransız sendikal hareketi içinde çalışmalar yapan Guillaume'un devrimler tarihi ve eğitim konularında çok sayıda kitabı vardır.

- YAPITLAR (başlıca): *Idées sur l'organisation sociale*, 1876, ("Toplumsal Örgütlenme Üzerine Düşünceler"); *Manifeste des anarchistes*, 1889, ("Anarşistlerin Manifestosu"); *Le collectivisme de l'internationale*, 1904, ("Enternasyonal'in Kolektivizmi"); *L'internationale: documents et souvenirs, 1864-1878*, 4 cilt, 1905-1910, ("Enternasyonal: Belgeler ve Anılar, 1864-1878"); *Études révolutionnaires*, 2 cilt, 1908-1909, ("Devrime İlişkin İncelemeler").
- BAKINIZ: BAKUNİN.

GUILLÉN, Jorge
(1893-1984)

İspanyol, şair. Şiirlerinde yaratılış karşısında duyduğu coşkuyu dile getirmiştir.

18 Ocak 1893'te Valladolid'de doğdu, Şubat 1984'te Malaga'da öldü. 1903-1909 arasında ortaöğrenimini tamamladıktan sonra İsviçre'de, Fribourg'da Fransız papazların yönetimindeki Maison Perreyve'de iki yıl daha öğrenim gördü. 1911'de girdiği Madrid Üniversitesi'nin Felsefe ve Edebiyat Bölümü'nü 1913'te bitirdi. Almanya'ya giderek bir süre Halle ve Münih'te kaldı. 1914'te İspanya'ya döndü. 1917-1923 arasında Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde İspanyolca okutmanı olarak çalıştı. 1918'de ilk şiirlerini yazdı. 1919'da tek şiir kitabı olan *Cantico*'yu yazmaya başladı ve 75 şiirden oluşan ilk baskısını 1928'de Madrid'de yayımladı. Bundan sonra içindeki şiirlerin sayısını artırarak dört kez yeniden yayımladığı *Cantico*'nun 1950'deki son baskısında 334 şiir yer alıyordu. 1924'te Madrid Üniversitesi Guillén'e edebiyat doktoru unvanı verdi. 1925'te de İspanyol edebiyatı profesörlüğüne yükseldi. 1926-1929 arasında Murcia Üniversitesi'nde İspanyol edebiyatı dersleri verdi. İki yıl Oxford Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra yurduna dönerek Sevilla Üniversitesi'nde İspanyol edebiyatı profesörlüğü yaptı. 1936'da İspanya İç Savaşı başlayınca, bir süre Pamplona'da siyasal tutuklu olarak cezaevinde yattı. 1938'de İspanya'dan ayrılıp ABD'ye yerleşti, Middlebury College'da, McGill Üniversitesi'nde ve Wellesley College'da İspanyol edebiyatı dersleri verdi. Bu arada Yale, California ve Ohio üniversitelerinde de geçici görevler aldı. 1958'de emekli olduktan sonra, çağrıldığı çeşitli üniversitelerde konferanslarını sürdürmekle birlikte, zamanının büyük bir bölümünü *Clamor* ve *Homenaje*, adlı şiir kitaplarını yazmaya ayırdı. 1954'te Guggenheim Araştırma Ödülü'nü, 1955'te Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi Başarı Ödülü'nü, 1957'de Floransa Kenti Şiir Ödülü'nü, 1959'da Sicilya'da Etna-Taormina Şiir Ödülü'nü, 1961'de Knokke-Le Zoute Uluslararası Büyük Şiir Ödülü'nü, 1964'te Floransa'da San Luca Ödülü'nü, 1975'te New York'ta yayımlanan *Hudson Review* dergisinin verdiği Bennett Şiir Ödülü'nü, 1976'da Madrid'de Miguel de Cervantes Ödülü'nü, 1977'de Roma'da Accademia dei Lincei'nin Uluslararası Fetrinelli Ödülü'nü aldı. Aynı yıl Malaga'ya yerleşerek ölümüne değin burada yaşadı.

Guillén gerek yetişme yıllarında, gerekse olgunluk döneminde, 1927 Kuşağı diye anılan Salinas, Lorca, Aleixandre ve Alberti gibi şairlerle birlikte, sanatın insansızlaşması eğiliminin ve "saf şiir" anlayışının bir temsilcisi olmakla suçlanmıştır. Oysa Octavio Paz'ın da belirttiği gibi, onun şiiri, insanla doğa arasında sürüp giden bir diyaloğun şiiridir. Gençlik yıllarında fazla aşırı olmayan bir saf şiirin sözcülüğünü etmişse de, daha sonra bu tutumundan vazgeçmiştir. Onun şiirinin yanıltıcılığı, düşünselliğinden kaynaklanmaktadır. Guillén bu türün en olgun ve en tutarlı örneklerini vermiş, düşünsel niteliğiyle imge zenginliğini ve İspanyolca'nın çarpıcı müziğini bağdaştırmayı başarmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Cantico*, 1928, ("Övgü Şarkısı"); *Clamor, I, Maremagnum*, 1957, ("Uğultu, I, Büyük Deniz"); *Federico en persona*, 1959, ("Federico'nun Kendisi"); *Clamor, II, Que van a dar en la mar*, 1960, ("Uğultu, II, Denize Götüren"); *Language and Poetry*, 1961, ("Dil ve Şiir"); *El argumento de la obra*, 1961, ("Yapıtın Savı"); *Clamor, III, A la altura de las circumstancias*, 1963, ("Uğultu, III, Belli Koşulların Yüksekliğinde"); *Homenaje*, 1967, ("Saygı"); *Aire nuestro*, 1968, ("Bizim Havamız"); *Y otros poemas*, 1973, ("Ve Başka Şiirler").

- **KAYNAKLAR:** J.Casalduero, *Cantico de Jorge Guillén*, 1953; J.Gonzalez Muela, *La realidad y Jorge Guillén*, 1962; I.Ivark (J.Marichal ile), *Luminous Reality: The Poetry of Jorge Guillén*, 1969.

- **BAKINIZ:** R. ALBERTI, LORCA, ORTEGA Y GASSET, SALINAS.

GUILLÉN, Nicolas Batista
(1902)

Kübalı şair. Latin Amerika edebiyatında Zenci Şiiri (Poesia Negra) adıyla anılan akımın öncülerindendir.

10 Temmuz 1902'de Camagüey'de doğdu. Hem Afrikalı, hem de Avrupalı kanı taşıyordu. Havana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1937'de Cumhuriyetçiler'in yanında İspanya İç Savaşı'na katıldı. Aynı yıl Küba Komünist Partisi'ne girdi. Bir süre Avrupa'da kaldıktan sonra Küba Devrimi'nin başarıya ulaşması üzerine ülkesine döndü. Sociedad de Estudios Afrocubanos'u (Afro-Küba Araştırmaları Cemiyeti) kurdu. UNEAC'ın (Union Nacional de Escritores y Artistas Cubanos-Kübalı Yazar ve Sanatçılar Ulusal Birliği) kurulmasına öncülük etti ve başkanlığını yaptı. 1954'te Lenin Barış Ödülü'nü kazandı.

Guillén, Amerika'nın İspanyolca konuşulan ülkelerinde, özellikle de Küba ve Porto Riko'da beyaz ve siyah şairlerin birlikte oluşturdukları Zenci Şiiri akımının başlıca temsilcilerindendir. Afrika efsane ve şarkılarından ve *son* denilen Afrika halk danslarından yararlanarak Afro-Küba şiiri oluşturmayı amaçlamıştır. 1930'da yayımlanan ilk şiir kitabı *Motivos de son*'da ("Afrika Halk Dansları Motifleri") Afrika kültüründen aldığı öğeleri, geleneksel şiir teknikleriyle ustaca birleştirir. *Cantos para soldades y sones para turistas*'daki ("Askerler İçin Şiirler ve Turistler İçin Halk Dansları") şiirleri ise giderek politikleşen bakış açısını yansıtır. Varolan düzenin değişmesi isteği ve toplumsal başkaldırı daha sonraki şiirlerinin de ana temaları olmuştur. 1937'de yayımlanan *Espana* ("İspanya") adlı şiir kitabında İspanya İç Savaşı'nı anlatır. Guillén, Küba Devrimi'nden sonra da şiir yazmayı sürdürmüş ve ülkesinin ulusal şairi olarak kabul edilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Şiir: *Motivos de son*, 1930, ("Afrika Halk Dansları Motifleri"); *West Indies Ltd.*, 1934,

("Batı Hindistan Kumpanyası"); *Cantos para soldados y sonas para turistas*, 1937, ("Askerler İçin Şiirler ve Turistler İçin Halk Dansları"); *Espana, poema en cuatro anguistias y una esperanza*, 1937, ("İspanya, Dört Keder ve Bir Umut Şiiri"); *La paloma de vuelo popular*, 1958, ("Halktan Yana Uçan Güvercin"); *Poemas de amor*, 1964, ("Aşk Şiirleri"); *Le rueda denteda*, 1972; *Por el Mar de las Antillas anda un Barco de Papel*, 1977. **Günlük:** *Prosa de Prisa*, 1962.

GUILLEVIC, Eugène
(1907)

Fransız, şair. II.Dünya Savaşı'ndaki direniş hareketinin önde gelen şairlerindendir.

Carnac'da doğdu. Yoksul bir çiftçi ailesinin oğluydu.İspanya İç Savaşı'nı yakından izledi.II. Dünya Savaşı'nda Fransa'yı işgal eden Almanlar'a karşı yürütülen direniş hareketinde Aragon, Eluard ve Desnos gibi yazarlarla birlikte oldu.1976'da Yugoslavya'nın Struga kentinde düzenlenen şiir şenliklerinde verilen Altın Çelenk Ödülü'nü aldı. Aynı yıl Fransız akademilerinin En İyi Şair Ödülü'nü de kazandı.

Şiire başladığı I.Dünya Savaşı yıllarında kapalı bir tutum içinde görünen Guillevic, siyasal görüşlerindeki değişmeye paralel olarak, direniş hareketinin de etkisiyle yalın, umutlu bir iyimserliği taşıyan şiirlere yöneldi. Şiiri, işçilik yönü ağır basan bir sanat türü olarak değerlendirdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Requiem*, 1938; *Terraque*, 1942; *Fractures*, 1947; ("Kırıklar"); *Elegies*, 1948, ("Ağıtlar"); *Carnac*, 1961; *Avec*, 1966, ("İle").

GUIMARD, Hector
(1867-1942)

Fransız mimar, dekoratör ve mobilya tasarımcısı. Yeni Sanat'ın (Art-Nouveau) Fransa'daki en başarılı uygulayıcılarından biridir.

10 Mart 1867'de Lyon'da doğdu, 20 Mayıs 1942'de New York'ta öldü. Paris'teki École des Arts Décoratifs'te ve École des Beaux-Arts'da öğrenim gördü. 1893 dolaylarında Horta'dan etkilenerek Yeni Sanat üslubunda yapılar yapmaya başladı. 1894-1898 arasında Dekoratif Sanatlar Okulu'nda dersler verdi. Aynı yıllarda Paris'te yaptığı *Castel Bérenger* adlı apartmanları, Belçika'da daha yaygın olan Yeni Sanat'ın bu ülke dışındaki ilk büyük boyutlu uygulaması olarak büyük ilgi topladı, Guimard daha sonra 1898-1904 arasında Paris'teki birçok metro istasyonunun tasarımını da üstlendi.

Yapılarının bazılarında Yeni Sanat'a özgü bitki motiflerini, bazılarında da Çin pagodalarını çağrıştıran biçim ve oranları kullanmıştır. Metal, fayans, cam, tuğla gibi yeni malzemeleri, en yeni yapı yöntemleriyle uyumlu bir biçimde yan yana getirdiği yapıları, zamanında fazla atak bulunmuştur. Ancak yöntemleri sonradan başka mimarlar tarafından da benimsenmiştir. Kendisini "sanatın mimarı" diye nitelendirmişse de, yapıtlarının mühendislik yanı daha ağır basar.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Castel Bérenger Apartmanları*, 1894-1898, Paris; Çeşitli Metro İstasyonları, 1898-1904, Paris; *Henriette Şatosu*, 1903, Sévres; bir sinagog, 1913, Paris.

• **BAKINIZ:** HORTA.

GUINNESS, Alec
(1914)

İngiliz sinema ve tiyatro oyuncusu. "Kwai Köprüsü" ile Oscar kazanmıştır.

2 Nisan 1914'te Londra'da doğdu. Gençlik yıllarında reklam ajanslarında metin yazarı olarak çalıştı. Fay Compton Studio of Dramatic Art'da oyunculuk eğitimi gördü. 1934'te ilk kez sahneye çıktı, ayrıca bir filmde küçük bir rol aldı. Old Vic Tiyatrosu'nda oynadığı rollerle ün kazandı. 1936'dan sonra, başta Shakespeare, Shaw ve Çehov'unkiler olmak üzere, birçok oyunda başrol üstlendi.

1941'de denizci olarak askere alındı. Ertesi yıl, özel bir izinle New York'taki bir propaganda oyununda oynadı. 1946'dan sonra çok çeşitli filmlerde rol aldı. Oyun gücü sayesinde ünü giderek yayıldı. En önemli başarısını 1957'de oynadığı *The Bridge on the River Kwai* (Kwai Köprüsü) filmiyle kazandı. Bu film ona En İyi Erkek Oyuncu dalında Oscar kazandırdı. 1959'da perde ve sahnedeki başarılarından ötürü Kraliçe Elizabeth tarafından kendisine "Sir" unvanı verildi.

Beyazperdede çok çeşitli ve değişik kimliklere bürünebilen bir karakter oyuncusu olarak bilinir. Örneğin 1949'da çevirdiği *Kind Hearts and Coronets* (Taçlar ve Kalpler) adlı filmde, biri kadın olmak üzere sekiz değişik karakteri birden canlandırmıştır. Dram filmlerinde olduğu kadar güldürü filmlerinde de başarı kazanmıştır. Televizyon için de filmler çevirmiş, oynadığı *Tinker, Tailor, Soldier, Spy* (Köstebek) adlı dizi Türkiye'de de gösterilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Evensong*, 1934; *Great Expectations*, 1946, (Büyük Umutlar); *Oliver Twist*, 1948; *Kind Hearts and Coronets*, 1949, (Taçlar ve Kalpler); *The Mudlark*, 1950, (Küçük Serseri); *The Lavender Hill Mob*, 1951, (Altın Hırsızları); *The Man in the White Suit*, 1951, (Beyaz Elbiseli Adam); *The Malta Story*, 1953, (Malta Hikâyesi); *The Prisoner*, 1955, (İdam Mahkûmu); *Ladykillers*, 1955, (Kadın Katilleri); *The Bridge on the River Kwai*, 1957, (Kwai Köprüsü); *Lawrence of Arabia*, 1962, ("Arabistanlı Lawrence"); *Doctor Zhivago*, 1965, (Doktor Jivago); *The Comedians*, 1967, (Ölüm Oyuncuları); *Murder by Death*, 1976; *Star Wars*, 1977, (Yıldız Savaşları).

GUITRY, Sacha
(1885-1957)

Fransız film yönetmeni, oyuncu ve oyun yazarı. Bulvar tiyatrosu tarzındaki oyunlarında, izleyiciyi de oyunun bir parçası olarak kullanmıştır.

21 Şubat 1885'te St.Petersburg'da (şimdi Leningrad) doğdu, 24 Haziran 1957'de Paris'te öldü. Ünlü oyuncu Lucien Guitry'nin oğluydu. İlk büyük başarısını 1905'te yazdığı *Nono* adlı komedisiyle kazandı. 1915'te en iyi oyunlarından sayılan *La jalousie* ("Kıskançlık") sahnelendi. 1921'de babasıyla arasındaki uzun süreli kopuklukları gidermek için bir barış çağrısı olarak değerlendirilen *Le comédien*'i ("Güldürücü") yazdı. 1931'de sahnelenen *Frans Hals, ou l'admiration* ("Frans Hals, ya da Hayranlık") adlı oyununda ünlü ve başarılı kişilere duyduğu derin ilgiyi ortaya koydu. 1930'larda film çevirmeye başladı.

1937'den sonra yazdığı oyunlarda kendi incelikli oyunculuğunu ve "Parisli" kişiliğini ortaya çıkarmaya yöneldiği izlenir. Yazdığı yüzün üstünde oyun ve otuzun üstünde film senaryosunda, her zaman en değerli malzeme olarak gördüğü kendi oyunculuğunu temel almış, basit olayları zekice diyaloglarla, karmaşık ve duygusal gelişmelerle aktarmıştır. İzleyiciyi oyuncuyla daha yakın bir ilişkiye sokmak istediğinden, sahne düzenini buna göre oluşturmuş, böylece vodvil geleneğine yeni bir görünüm kazandırmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Oyun: *Nono*, 1905; *Chez les Zoaques*, 1906, ("Zoaques ile Birlikte"); *La jalousie*, 1915, ("Kıskançlık"); *Deburau*, 1918; *Mon père avait raison*, 1920, ("Babam Haklıydı"); *Le comédien*, 1921, ("Güldürücü"); *Frans Hals, ou l'admiration*, 1931, ("Frans Hals, ya da Hayranlık"). Film: *Le roman d'un tricheur*, 1936, ("Bir Üçkâğıtçının Öyküsü"); *Les perles de la couronne*, 1937, ("Tacın İncileri"); *Remontons les Champs-Elysees*, 1938.

GUIZOT, François
(1787-1874)

Fransız siyaset adamı ve tarihçi. Temmuz Monarşisi sırasında burjuvazinin iktidarını pekiştirmeyi amaçlayan politikalar uygulamıştır.

François Pierre Guillaume Guizot, 4 Ekim 1787'de Nîmes'de doğdu, 12 Ekim 1874'te Calvados' da Val-Richer'de öldü. Protestan bir avukat olan babası, Fransız Devrimi'ne karşı olduğu gerekçesiyle 1794'te öldürülünce, annesiyle birlikte Cenevre'ye göç etti. Lise öğrenimini tamamladıktan sonra 1805'te Paris'e döndü. Önce hukukla, daha sonra edebiyat ve gazetecilikle ilgilendi ve tarih üzerine çalıştı. 1812'de Sorbonne Üniversitesi'nde çağdaş tarih profesörü oldu. Anayasal monarşi yanlısı Royer-Collard'la (1763-1845) tanıştı ve görüşlerinden etkilendi.

1814'te I.Napoléon'u devirerek kral olan XVIII. Louis, aynı yıl yürürlüğe koyduğu anayasayla iki meclisli bir krallık yönetimi kurdu. Kral, soylular ve burjuvalar arasında yeni bir güç dengesi kuran anayasayı destekleyen Guizot, 1814'te içişleri bakanlığı genel sekreterliğine getirildi. Royer-Collard'la birlikte kurduğu Doktrinciler Partisi ile, eski rejime dönülmesini amaçlayan Aşırılar'a ve krallık yönetimini parlamenter bir yönetime dönüştürmek isteyen Liberaller'e karşı mücadele etti. 1816-1820 arasında içişleri ve adalet bakanlıklarında önemli görevler üstlendi. 1820'de Aşırılar'ın iktidara gelmeleri üzerine siyasi yaşamdan çekildi. Yeniden Sorbonne Üniversitesi'nde ders vermeye başladıysa da, 1822'de Aşırılar tarafından görevinden uzaklaştırıldı.

Ocak 1830'da milletvekili seçildi. 1814 anayasasını askıya almak isteyen Kral X.Charles'ın (1757-1866) Temmuz 1830'da Paris'te baş gösteren ayaklanmayla devrilmesinden sonra, Louis-Philippe'in kral olmasını destekledi. Mülk sahibi burjuvaları ve iş çevrelerini iktidar yapan Temmuz Monarşisi döneminde, 1830'un Ağustos-Kasım ayları arasında içişleri bakanlığı, 1832-1837 arasında milli eğitim bakanlığı yaptı. 1833'te yürürlüğe koyduğu ve kendi adıyla anılan yasayla, Fransa'da ilköğrenim sistemini kurdu. 1840'ta dışişleri bakanı oldu. 1847'ye değin süren bu görevi ve 1847-1848 yıllarındaki başbakanlığı sırasında Fransa' nın iç ve dış politikasından birinci derecede sorumlu oldu.

Dış politikada İngiltere ve Avusturya ile yakınlaşma siyaseti izledi. İç politikada ülkeyi yönetebilecek tek sınıf olarak gördüğü burjuvazinin iktidarını korumaya ve sürekliliğini sağlamaya çalıştı. Yalnızca yüksek gelirlilerin oy kullanabildikleri sınırlı temsil sisteminin yerine genel ve eşit oy hakkına dayalı bir temsil sistemi getirmek isteyen muhalefetin tüm reform istemlerine karşı çıktı. 1846'da baş gösteren tarımsal ürün kıtlığını izleyen iktisadi bunalım, yönetimine karşı muhalefeti artırdı. 1847'de başlayan yönetim karşıtı eylemleri zor kullanarak bastırmaya çalıştı. Ancak Şubat 1848 Devrimi ile, Kral Louis-Philippe'le birlikte iktidardan uzaklaştırıldı. Bir süre yurt dışında yaşadıktan sonra 1849'da Fransa'ya döndü ve bilimsel çalışmalara yöneldi.

Guizot'nun tarih yazımı yöntemi, özgün kaynak kullanımına ve tarihe eleştirel yaklaşıma dayanıyordu. Olayların kaydına değil, bireşimine ve olayları hazırlayan toplumsal, iktisadi, kurumsal ortamın çözümlenmesine önem verdi. Bu yaklaşımıyla çağının tarih anlayışını etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Histoire des origines du gouvernement représentatif*, 1821-1822, ("Temsili Hükümetin Kökenlerinin Tarihi"); *Histoire de la civilisation en France*, 4 cilt, 1830, ("Fransa'da Uygarlığın Tarihi"); *Histoire de la république d'Angleterre et de Cromwell*, 2 cilt, 1854, ("İngiltere Cumhuriyeti ve Cromwell'in Tarihi"); *Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps*, 8 cilt, 1858-1867, ("Zamanımın Tarihine Hizmet İçin Anılar").

• KAYNAKLAR: A.Bordoux, *Guizot*, 1894; E.P.Brush, *Guizot in the Early years of the Orleanist Monarchy*, 1929; D.Johnson, *Guizot: Aspects of French History, 1787-1874*, 1963.

• BAKINIZ: LOUIS XVIII, LOUIS-PHILLIPE.

GULÂM ŞÂDÎ
(15.yy-16.yy)

İranlı besteci. Osmanlı-Türk müziğini en çok etkilemiş bestecilerdendir.

15.yy'da Timuroğulları döneminde Horasan'ın Herat kentini büyük bir kültür merkezi durumuna getiren Hüseyin Baykara'nın sarayında, zamanın ünlü bilginleriyle sanatçılarının çevresinde yetişti. Abdülkadir Merâgî'nin öğrencisi olduğu söylenmekle birlikte Merâgî'nin 1435'te ölmüş olması nedeniyle, bu zayıf bir olasılıktır. Çağında ünü bütün Orta ve Yakındoğu'ya yayılmış, "Üstad Şâdî" diye anılmıştır. Çevre ülkelerden birçok müzikçi kendisinden ders almak üzere Herat'a kadar gelmişti. Babür Şah, sanatçının ününü duyan Kazan Hükümdarı Muhammed Emin Han'ın ricasıyla Şâdî'nin Özbek Şaybak zamanında Kazan'a gönderildiğini yazar. Şaybak Han'ın Herat'ı 1507'de ele geçirdiği göz önünde tutulursa, Şâdî 16.yy başlarında sağ olmalıdır. Bir söylentiye göre, Kazan'da, kendisiyle anlaşamadığı Emin Han'ı gücendirmesi sonucu suda boğularak öldürülmüştür.

Osmanlı-Türk müziğini birinci derecede etkilemiş ve yapıtları Osmanlı bestecilerince örnek alınmıştır. Çok sayıda yapıt bestelemiş olmasına karşın bunlardan ancak ikisi günümüze ulaşmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Rehavi Hafif Kâr* (Âfet-i sad dûd-i mâni, âteş-i sad harmeni), İstanbul Belediye Konservatuvarı, *Külliyat*, (173); *Pençgâh Sengin Semai Kâr* (Kâfer tü küca vü ilmi edvar küca) İstanbul Belediye Konservatuvarı, *Külliyat*, (176).

GULDBERG, Cato Maximilian
(1836-1902)

Norveçli kimyacı ve matematikçi. Kütle, yoğunluk ve sıcaklığın kimyasal tepkime üzerindeki etkilerini açıklayan "kütlenin etkisi yasası" ile tanınır.

11 Ağustos 1836'da Christiania'da (bugün Oslo) doğdu, 14 Ocak 1902'de aynı kentte öldü. 1854'te girdiği Christiania Üniversitesi'nde matematik, kimya ve fizik öğrenimi gördü ve 1859'da mezun oldu. 1860'ta öğretmen olarak atandığı Kraliyet Askeri Okulu'ndan 1862'de Christiania'daki Kraliyet Askeri Akademisi'ne geçti. Bir yandan burada uygulamalı matematik ve mekanik dersleri verirken, bir yandan da Christiania Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. 1869'da aynı üniversitede uygulamalı matematik profesörü oldu.

Guldberg'in ilk önemli çalışması, okul arkadaşı ve bacanağı Peter Waage'in işbirliği ile geliştirdiği "kütlenin etkisi yasası" oldu. 1864'te Norveç Bilimler Akademisi'ne sunup yayımladıkları bu çalışma ile Guldberg ve Waage, bir kimyasal tepkimenin gelişme süreci ve sonuçlarının yalnızca bileşkelerin kütlelerine bağımlı olmadığını kanıtladılar. Kimyasal dengeler üzerindeki bu çalışmaya, daha önceki yıllarda yapılmış araştırmalarla matematiksel tanımı verilmiş olan tepkime hızlarını incelemekle başladılar. Sonuçta, bir kimyasal tepkimenin yön ve hızının kütleden başka yoğunluk ve sıcaklığa da bağlı olduğunu saptayan yasayı buldular. Buluşlarını, yaklaşık 300 ayrı deneyle gözlemsel olarak da kesinleştiren Guldberg ve Waage'in bu çalışması Norveçce yayımlandığı için bilim çevrelerinde farkedilmedi. 1867'de Fransızca'ya çevrildiğinde de yaygın ilgi uyandırmayan bu yasa daha sonra Van't Hoff ve başkaları tarafından bağımsız olarak bulunmuş, ancak Guldberg ve Waage'nin öncüllüğü, makalelerinin 1879'da Almanca'ya çevrilmesinden sonra kabul edilmiştir.

Kimyasal termodinamik araştırmalarına ağırlık veren Guldberg 1890'da kendi adıyla anılan yasayı bularak birçok sıvının mutlak kaynama noktasının, gaz halindeyken basınçla sıvılaştırılabileceği en yüksek sıcaklık (kritik sıcaklık) derecesinin 2/3'ü oranında olduğunu ortaya koymuştur. Birçok ders kitabı ile değişik uygulama sorunları üzerinde sayısız makalesi bulunan Guldberg yaptığı çalışmalar nedeniyle birçok kez ödüllendirilmiştir.

• **BAKINIZ:** BERTHOLLET, OSTWALD, J.PROUST, VAN'T HOFF.

GULLSTRAND, Allvar
(1862-1930)

İsveçli hekim, oftalmoloji uzmanı. Gözde ışık kırınımı üstüne araştırmalarıyla Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü kazanmıştır.

5 Haziran 1862'de Landskrona'da doğdu, 28 Temmuz 1930'da Stockholm'de öldü. Tanınmış bir doktorun oğlu olan Gullstrand, 1880'den başlayarak, Uppsala, Viyana ve Stockholm üniversitelerinde tıp okuyarak 1888'de de hekimlik yapabilmek için lisans, 1890'da da doktorasını aldı. 1894'te Uppsala Üniversitesi'ne oftalmoloji profesörlüğüne atanan Gullstrand, 1913-1927 arası kendisi için kurulan fizyoloji ve fiziksel optik kürsüsünde çalışmalarını sürdürdü. Birçok üniversiteden fahri doktora alan Gullstrand'a 1911'de oftalmoloji alanındaki çalışmaları nedeniyle Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü verildi.

Gullstrand'ın bir hekim ve oftalmoloji uzmanı olarak sürdürdüğü çalışmaları, gözün bir optik sistem olarak, fizyolojik ve geometrik optiğin sunduğu bilgilerin ışığında incelenmesine yönelikti. Bu nedenle gözdeki yapı ve tabakaların ayrıntılı bir biçimde incelenmesini gerçekleştiren Gullstrand, astigmatizm, gözde uyum mekanizması, saydam tabakanın yapısı, göz kaslarındaki felçlerin mikroskop aracılığıyla ve fotoğraf tekniğiyle incelenmesi gibi birçok önemli konuda araştırma yapmış, katarakt ameliyatı sonucu göz merceği alınmış kişiler için özel küresel camlı bir gözlük geliştirmiştir.

Gözdeki optik imge oluşumunu ve buna ilişkin olarak da ışık kırınımıyla gözdeki uyumu kuramsal ve klinik çalışmalarının ışığında araştıran Gullstrand'ın geliştirdiği ve kendi adıyla anılan yarıklı lambayla, çok ince bir yarıktan yöneltilen bir ışık demeti aracılığıyla gözün ayrıntılı olarak incelenmesi olanaklıdır.

• BAKINIZ: DONDERS, HELMHOLTZ.

GUMPLOWICZ, Ludwig
(1838-1909)

Polonya asıllı Avusturyalı sosyolog. Sosyolojide çatışma kuramının önde gelen adlarındandır.

Krakow'da doğdu, Graz'da öldü. Polonyalı bir Yahudi ailenin oğludur. Krakow ve Viyana'da öğrenim gördü. Bir süre avukat ve gazeteci olarak çalıştı. 1875'te Graz Üniversitesi'nde kamu hukuku profesörü olan Gumplowicz ölümüne değin bu görevini sürdürdü.

Gumplowicz'e göre bireyin ancak grup içinde bir işlevi olduğu ve grup tek toplumsal öğe olduğu için sosyoloji alanındaki çalışmalarının ağırlığını toplumsal gruplar ve bu gruplar arası ilişkilerin incelenmesi oluşturur. Gumplowicz, tarihsel gelişimin ve toplumsal değişmenin, sürekli çatışma halinde olan toplumsal grupların ürünü olduğunu söyler. C.Darwin'in evrim kuramında yer alan "güçlü olanın yaşaması" ve "varlık için mücadele" görüşlerini insan toplumlarının gelişimine uygulamıştır. Çatışmanın temeli maddi gereksinimler ve çıkarlardır. Güçlü olan grup, güçsüz olanı boyunduruk altına alır. Yenenler, yenilenlerin emeğini sömürür. Süreç içinde egemen grup, yendiği grubun dilinden, dini inançlarından, gelenek ve göreneklerinden etkilenerek onunla kaynaşır. Böylelikle ortaya yeni ve güçlü bir grup çıkar. Ancak gruplar arası çatışma, yeniden yenen ve yenilen grupları ortaya çıkardığından çatışma sona ermez. Aynı gelişmeler sonsuz olarak yinelenir. Gumplowicz'e göre toplumsal gelişim düz bir çizgi izlemez. Toplumlar, doğar, büyür, olgunlaşır, zayıflar ve ölür. Bu devri oluşum sürekli başa dönülerek sürer.

Gumplowicz'e göre devlet, hukuk ve toplumsal sınıflar grupsal çatışmanın ürünüdür. Yenen ve yenilen grupların birleşimi devletin doğmasına yol açar. Üstün grubun güçsüz olanı yönetmek ve sömürmek için koyduğu ilkeler hukukun doğmasına neden olur. Yöneten ve yönetilen gruplar iki ayrı toplumsal sınıfı oluşturur. Gumplowicz, toplumsal gelişmenin başlangıcında yalnızca bu iki toplumsal sınıf varken, daha sonra toplumsal ve siyasi kurumların gelişmesi ile diğer ara sınıfların doğduğunu öne sürer.

Gumplowicz'in çatışmayı tarihin itici gücü olarak ele alması ve savaşların tarihsel gelişimin vazgeçilmez öğesi olduğunu savunması birçok eleştiriye yol açmıştır. Ayrıca 1883'te yayımlanan *Der Rassenkampf* ("Irk Çatışması") adlı kitabının Nazi düşüncesini etkilediği ileri sürülmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Allgemeines Staatsrecht*, 1877, ("Genel Devletler Hukuku"); *Rechtsstaat und Sozialismus*, 1881, ("Hukuk Devleti ve Sosyalizm"); *Verwaltungslehre mit besonderer Berücksichtigung des österreichischen Verwaltungsrecht*, 1882, ("Avusturya İdare Hukuku Özelinde Yönetim Öğretisi"); *Der Rassenkampf*, 1883, ("Irk Çatışması"); *The Outlines of Sociology*, 1885, ("Sosyolojinin Ana Hatları"); *Die soziologische Staatsidee*, 1892, ("Sosyolojik Devlet Fikri"); *Sozialphilosophie im Umriss*, (ö.s.), 1910, ("Taslak Olarak Sosyal Felsefe").

GUNTER, Edmund
(1581-1626)

İngiliz matematik bilgini. Özellikle denizcilik ve gökbilime ilişkin hesapları kolaylaştıran buluşlarıyla tanınır.

Hartfordshire'da doğdu, 10 Aralık 1626'da Londra'da öldü. Oxford'daki Westminster School and Christ Church'de gördüğü öğrenimini 1605'te tamamladı. Bir süre sonra rahip oldu ve 1615'te Southwark'taki bir okulun yöneticiliğine getirildi. 1619'da Londra'daki Gresham College'da gökbilimi profesörlüğüne atanan Gunter, 44 yaşında noktalanan yaşamının son yıllarını bu görevde geçirdi.

Çalışmalarında denizcilik ve gökbilimin pratik gereksinimlerini karşılama amacını güden Gunter bu alanlarda en sık karşılaşılan hesaplamalarda kolaylıklar sağlayan çeşitli gereçler geliştirmiş, çizelgeler hazırlamıştır. Matematiğe "kosinüs" ve "kotanjant" terimlerini kazandıran Gunter 1620'de sinüs ve tanjant fonksiyonlarının logaritmalarını içeren ilk çizelge olan *Canon triangulorum*'u yayımlamış, yine aynı yıllarda istenen sayıların sinüs, tanjant ve logaritmalarını bulmakta ve meridyen hesabı yapmakta kullanılan bir hesap gereci geliştirmiştir. Gunter ölçeği olarak adlandırılan ve gerek düzlemde gerekse küre yüzeyinde bulunan üçgenlerin çözümünde büyük kolaylıklar sağlayan bu gerecin yapımı, 1970'lerde yerini elektronik hesap makinelerine bırakıncaya değin yaygın olarak kullanılan sürgülü hesap cetvelinin gelişimi sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Gunter'in yine pratik amaçlı buluşlarından olan saati, Güneş'in ufuk üstündeki yüksekliğini ve gözlemcinin bulunduğu noktanın yükseltisini hesaplamakta kullanılan Gunter kadranı ile, yüz eş halkadan oluşan yaklaşık 20 metre uzunluğunda bir arazi ölçüm gereci olan Gunter zinciri de, Gunter ölçeği kadar geniş kullanım alanları bulmuşlardır.

GURLITT, Cornelius
(1850-1938)

Alman sanat tarihçisi. Özellikle Barok üslup üstüne yaptığı araştırmalarla tanınmıştır.

1 Ocak 1850'de Saksonya'daki Nischwitz'de doğdu, 25 Mart 1938'de Dresden'de öldü. Gotha'da

sürdürdüğü lise eğitimini yarım bıraktı, dülger çırağı olarak çalışmaya başladı. Daha sonraki yıllarda Stuttgart ve Viyana'da yükseköğrenim yaptı. 1870'te askere alındı, Fransız-Alman Savaşı'na katıldı. 1871'de savaştan döndü ve 1875'e değin mimar olarak çalıştı. Bundan sonra Dresden Uygulamalı El Sanatları Müzesi'ne asistan olarak girdi. 1887-1889 arasında, Barok üslubun tarihini ele aldığı üç ciltlik kitabını yazdı. Yapıtın uyandırdığı ilgi büyük oldu, sanat tarihi çevrelerinde övgüyle karşılandı ve bu alanda bir diplomaya sahip olmamasına karşın Gurlitt'e doktor sanının verilmesine, Dresden Teknik Üniversitesi'nde Yapı Sanatı Kürsüsü'ne öğretim üyesi olarak atanmasına yol açtı. Gurlitt, 1920'de emekli olana değin bu görevinde çalıştı. Stuttgart Teknik Üniversitesi'nce kendisine onur doktoru unvanı verildi, yaşamının son yıllarında Alman Mimarlar Birliği'nin başkanlığına seçildi.

Gurlitt çalışmalarında, sadece çeşitli ülkelerin ve dönemlerin sanat tarihlerini ele almakla kalmamıştır. Çağının her türlü kültür sorununa eleştirel bir bakışla yaklaşmış, anıtların korunmasından kilise yapılarına ve siyasete dek çok çeşitli konularla ilgilenmiştir. İtalyan Rönesansı'nı, tarihçi ve sanat kuramcısı J.Burckhardt'ın da etkisiyle, Avrupa kültürünün temeli olarak görme alışkanlığını, İtalya başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerindeki Barok üslubu inceleyen yapıtlarıyla değiştiren odur. Ancak çalışmalarında Barok'tan başka Orta Çağ ve Rönesans üzerinde de durmuş, İspanya'dan Türkiye'ye dek birçok ülkenin sanatlarını incelemiştir. *Die Baukunst Konstantinopels* ("Konstantinopolis'de Yapı Sanatı") adlı kitabı İstanbul'daki mimarlık yapıtları üstüne hazırlanmış en kapsamlı araştırmalardan biridir.

Gurlitt yazdığı yüze yakın kitap ve 400'ü aşkın makaleyle çok verimli bir bilim adamıdır. Yapıtları, pek çok alanda araştırmacılara çıkış noktası olmuş, bilimsel değerlerini günümüze değin korumuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Geschichte des Barockstils in Italien,* 1887, ("İtalya'da Barok Üslubun Tarihi"); *Geschichte des Barockstils, des Rokoko und des Klassizismus in Belgien, Holland, Franckreich, England,* 1888, ("Belçika, Hollanda, Fransa, İngiltere'de Barok, Rokoko ve Klasikçi Üslupların Tarihi"); *Geschichte des Barockstils und des Rokoko in Deutschland,* 1889, ("Almanya'da Barok ve Rokoko Üsluplarının Tarihi"); *Die Baukunst Frankreichs,* 1899, ("Fransız Yapı Sanatı"); *Die deutsche Kunst des 19.Jahrhunderts,* 1899, ("19.Yüzyıl Alman Sanatı"); *Geschichte der Kunst,* 2 cilt, 1902, ("Sanat Tarihi"); *Die Baukunst Konstantinopels,* 2 cilt, 1907-1912, ("Konstantinopolis'de Yapı Sanatı"); *Schutz der Kunstdenkmäler im Kriege,* 1915, ("Sanat Anıtlarının Savaş Sırasında Korunması"); *Handbuch des Städtebaus,* 1920, ("Kent Tasarımı El Kitabı"); *Die Pflege der kirchlichen Kunstdenkmäler,* 1921, ("Dinsel Sanat Anıtlarının Bakımı").

- **BAKINIZ:** BURCKHARDT.

GURNEY, Oliver Robert (1911)

İngiliz, arkeolog. Hitit uygarlığı konusunda yaptığı araştırmalarıyla tanınmıştır.

28 Ocak 1911'de Londra'da doğdu, Eton College'ı bitirdikten sonra 1934'te Oxford Üniversitesi'ne bağlı New College'da Asuroloji bölümüne girdi. 1935-1936'da Berlin Üniversitesi'nde Hitit dili profesörü H.Ehelolf'ün öğrencisi oldu. 1939'da Hitit Kralı II.Murşili'nin dualarını içeren metni çözümleyerek Oxford Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1945'e değin aynı üniversitede araştırmalarını sürdürdü.

II.Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunun Sudan'daki birliklerinde görev yaptı. Savaştan sonra dayısı arkeolog John Garstang'ın yönettiği Güneydoğu Anadolu'daki Mersin kazılarına katıldı. Seton Lloyd ile Urfa bölgesinde Sultan Tepe kazılarında bulundu. 1959'da İngiliz Akademisi üyeliğine seçildi. 1963'te Oxford Magdalen College'da öğretim üyesi, 1965'te de profesör oldu. 1976'da Danimarka Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. 1978'de emekliye ayrıldı, halen eğitim etkinliğini sürdürmektedir.

Gurney, Hititler'in dili, dini, tarihi, yayılımı ve kültürü konularında yaptığı araştırmalarla ve yapıtlarıyla bu uygarlığın tanınmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Hittites,* 1952, ("Hititler"); *Sultan Tepe Tablets* (J.Finkelstein ile), 2 cilt, 1957-1964, ("Sultan Tepe Tabletleri"); *The Geography of the Hittite Empire* (J.Garstang ile), ("Hitit İmparatorluğu'nun Coğrafyası"); *Anatolia, c.1750-1600 B.C.,* 1962, ("İ.Ö.1750-1600'lerde Anadolu"); *Anatolia, c.1600-1380 B.C.,* 1966, ("İ.Ö.1600-1380'lerde Anadolu"); *Some Aspects of Hittite Religion,* 1977, ("Hitit Dininin Bazı Yönleri").

- **BAKINIZ:** GARSTANG, S.LLOYD.

GURVITCH, Georges (1894-1965)

Rus asıllı Fransız sosyolog. Hukuk ve bilgi sosyolojisi alanındaki çalışmaları ile tanınmıştır.

2 Kasım 1894'te Novorossisk'te doğdu, 10 Aralık 1965'te Paris'te öldü. 1920'de Sovyetler Birliği'nden ayrıldı. 1929'da Fransız vatandaşlığına geçti. Bir süre Sorbonne Üniversitesi'nde ders verdi. II.Dünya Savaşı yıllarında ABD'de bulundu. Fransa'ya döndükten sonra 1946'da Centre d'Etudes Sociologique'i (Sosyolojik İncelemeler Merkezi) kurdu. Aynı yıl, *Les Cahiers Internationaux de Sociologie* (Uluslararası Sosyoloji Defterleri) adlı dergiyi yayımlamaya başladı. 1953'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde "Sosyal Belirlenimciliğin Çeşitleri ve İnsan Özgürlüğü" başlığı altında altı konferans verdi.

Gurvitch, çalışmalarında, felsefe ile sosyoloji arasında işbirliğinin kaçınılmazlığını savunmuştur. Felsefe alanında J.Fichte'den, sosyoloji alanında ise J.J.Rousseau, J.Proudhon, E.Durkheim ve M.Weber' den etkilenmiştir. Toplumsal yapı çözümlemelerine ağırlık veren Yapısalcı Okul'un önde gelen temsilcilerinden olmakla birlikte bazı çalışmalarında, bireysel bilinci, toplumsal ilişkilerin temeline koyar. Bu nedenle kimi zaman, kişi ve gruplar arası etkileşime önem veren Mikrososyoloji Okulu'ndan sayılmıştır.

Gurvitch'in 1938'de yayımlanan *Essais de sociologie* ("Sosyoloji Denemeleri") ve 1950'de yayımlanan *La vocation actuelle de la sociologie* ("Sosyolojinin Bugünkü Yönelimi") adlı kitaplarında, toplumsal yapıya ilişkin çözümlemeleri yer alır. Toplumsal gerçeğin yatay olarak toplumsal tiplerden, dikey olarak da bir takım katlardan oluştuğunu ileri sürer. Toplumsal tipleri, yatay olarak toplumsal bağlaşma biçimleri, kısmi zümre tipleri ve topyekün toplum tipleri olarak üçe ayırmıştır. Toplumsal bağlaşma biçimleri, toplumsal gerçeğin en küçük ve en hareketli öğesidir. Kısmi zümre tipleri aile, sendika, köy, kooperatif gibi toplumsal bağlaşma biçimlerinin, topyekün toplum tipleri ise zümrelerin bütünüdür.

Gurvitch'in bu çözümlemesi hukuk sosyolojisi ile ilgili çalışmalarına da temel olmuştur. Ona göre toplumsal yapı çözümlemesinde yer alan üç toplumsal tip, sırasıyla hukuk türleri, hukuk kadroları ve hukuk sistemleri olarak üç ayrı hukuk tipini doğurur. *Élements de sociologie juridique* ("Hukuk Sosyolojisinin Öğeleri") adlı kitabında hukuk sosyolojisinin sorunlarını sistemli biçimde incelemiştir.

Gurvitch ahlak sosyolojisi alanında da çalışmalar yapmıştır. *Morale théorique et science des moeurs* ("Kuramsal Ahlak ve Töre Bilimi") adlı kitabında kuramsal ahlakın töreler bilimi ile ilişkilerini araştırır. Gurvitch'e göre, kuramsal ahlak ile gelenek ve görenekleri içeren, günlük yaşamda benimsenmiş ahlak, yani töreler bilimi karşılıklı etkileşim içindedir.

Gurvitch bilgi sosyolojisi alanında Levy-Brühl' den etkilenmiştir. Bu alandaki çalışmalarının özünü sosyoloji kuramı ile deneysel araştırmalar arasındaki ilişki sorunu oluşturur. *Introduction à la sociologie de la connaissance* ("Bilgi Sosyolojisine Giriş") adlı kitabında bilginin değişik tür ve biçimlerini birbirinden ayırarak, bunların karşılıklı işlevsel ilişkilerini inceler.

• **YAPITLAR (başlıca):** *L'expérience juridique et la philosophie pluraliste du droit*, 1936, ("Hukuki Deneyim ve Hukukun Çoğulcu Felsefesi"); *Morale théorique et science des moeurs*, 1937, ("Kuramsal Ahlak ve Töreler Bilimi"); *Essais de sociologie*, 1938, ("Sosyoloji Denemeleri"); *Élements de sociologie juridique*, 1940, ("Hukuk Sosyolojisinin Öğeleri") *Sociology of Law*, 1942, ("Hukuk Sosyolojisi"); *Introduction à la sociologie de la connaissance*, 1947, ("Bilgi Sosyolojisine Giriş"); *Karl Marx et la sociologie du XXe siècle*, 1948, ("Karl Marx ve 20.yy Sosyolojisi"); *La vocation actuelle de la sociologie*, 1950, ("Sosyolojinin Bugünkü Yönelimi").

• **KAYNAKLAR:** G.Balandier, *Perspective de la sociologie contemporaine*, 1968; P.Bosserman, *Dialectical Sociology*, 1968; J.Duvignaut, *G.Gurvitch symbolisme social et sociologie dinamique*, 1969; R.Toulement, *Sociologie et pluralisme dialectique*, 1955.

• **BAKINIZ:** LEVY-BRÜHL.

GUSTAF I
(1496-1560)

İsveç kralı. Ülkesini bağımsızlığına kavuşturmuş, Reform Hareketi'ni başlatmıştır.

12 Mayıs 1496'da Uppland'da doğdu, 29 Eylül 1560'ta Stockholm'de öldü. İskandinavya tarihinde önemli roller oynayan Vasa ailesindendir. Vasa ailesi evlilik yolu ile naib ailesi olan Sture ailesine bağlanmıştı. Gustaf, eğitimini Stureler'in yanında tamamladı.

I.Naib Sten Sture'nin ordusunda, Danimarka Kralı II.Christian'a (1513-1523) karşı savaştı. 1518'de Danimarka ile yapılan antlaşma gereği, II.Christian'a rehine olarak gönderildi. Gustaf, Eylül 1519'da kaçarak, Lübeck'e (bugün FAC'de) gitti. Lübeck yöneticilerinden yardım görerek 31 Mayıs 1520'de İsveç'e döndü. Sten Sture'nin ölümü üzerine İsveç'e egemen olan Danimarka Kralı Christian, Kasım 1520'de aralarında Gustaf'ın babasının ve amcalarının da bulunduğu bazı soyluları öldürterek durumunu sağlamlaştırmak istedi. İsveç direnişinin merkezi olan Dalarna'ya kaçan Gustaf, yerel yöneticilerin ve halkın desteğini kazanmayı başardı. 23 Ağustos 1521'de İsveç naibi seçildi. Haziran 1522'de Danimarka'nın iktisat politikasından zarar gören Lübeck'li tüccarlar, Gustaf'a asker ve malzeme yardımı yaptılar. Gustaf, 6 Haziran 1523'te toplanan Ulusal Meclis'ce kral seçildi. Kuşatılan Stockholm, 20 Haziran 1523'te İsveçliler'in eline geçti. Ekim 1523'te Finlandiya'daki son kaleleri de alan Gustaf, Danimarkalılar'ı İsveç toprakları dışına çıkarttı. Yeni Danimarka Kralı I.Frederik (1523-1533) 1524'te İsveç'in bağımsızlığını ve Danimarka ile olan birlikten ayrıldığını kabul etti.

Gustaf, bağımsızlıktan sonra önemli iç sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Devlet harcamalarını karşılamak ve Lübeck'e olan borcun ödenebilmesi için yeni vergiler koydu. Gustaf'ın Protestanlık'ını ileri süren ve vergilerden yakınan Dalarnalılar, Sture ailesini desteklemeye başladılar. Güçlü bir hükümdar istemeyen soylular da Gustaf'a karşı muhalefete geçtiler. Gustaf, Dalarnalılar'ın 1525, 1527-1528 ve 1531'deki ayaklanmalarını güç kullanarak bastırdı. Gustaf, artan harcamaları karşılamak için kilisenin elindeki olanaklardan yararlanmayı düşündü. Reform yanlısı Olof Peterson ile işbirliği yaparak, İsveç'te Reform hareketini başlattı. Haziran 1527'de Vesteras' ta bir meclis toplayarak, Protestanlık yanlısı isteklerin kabul edilmesini sağladı. Din adamlarının devlet işlerinde görev almaları önlendi. Manastırların mallarına devlet adına el konuldu. 1531'de Protestan Laurentius Petri, başpiskopos seçildi. 1544'te Vestaras'ta toplanan ikinci meclis, İsveç Protestan Kilisesi' nin kurulmasını sağladı.

Gustaf, Alman Protestanları'nca kurulan Schmalkalden Birliği'ne girme girişimleri bir sonuç vermeyince başka bağlaşmalar yaparak dış barışı korumak istedi. Alman İmparatoru V.Charles'ın (Charles Quint) egemenliği altına düşmekten çekinerek, 1541'de Danimarka, 1542'de de Fransa ile antlaş-

malar yaptı. 1542'de Protestanlık'a karşı çıkan köylüler bir kez daha ayaklandılar. Krallık güçlerini yenen ayaklanmacıların önderi Nils Dacke, Almanya'dan da yardım almak istedi ama, 1543'te yenilerek öldürüldü. 1544'te toplanan İsveç Diyeti, krallığın Gustaf'ın soyunda kalmasını kabul etti. 1557'de Rusya ile kırk yıllık bir saldırmazlık antlaşması imzalandı.

İsveç'i bağımsızlığına kavuşturan Gustaf, güçlü bir devlet örgütü kurdu, sürekli ve merkezi bir ordu ve bir donanma oluşturdu. Katolik Kilisesi ortadan kaldırıldı. Tarım geliştirildi; Kuzey yörelerinde ve Finlandiya'da yeni koloniler kuruldu; ülkeye Alman madencileri getirildi, madencilikte yeni yöntemlerin kullanılmasına başlandı. Hansa Birliği'ne bağlı Alman kentlerinin Baltık ticaretindeki tekellerini kırmak amacıyla bir ticaret filosu oluşturdu.

GUSTAF II
(1594-1632)

İsveç kralı. İsveç'i güçlü bir duruma getirmiş, Protestanlık'ın savunucusu olarak Katolik güçlere karşı savaşmıştır.

9 Aralık 1594'te Stockholm'de doğdu, 16 Kasım 1632'de Lützen'de öldü. IX.Karl'ın oğludur. Johan Schrodeus'dan teoloji, tarih, hukuk ve doğa bilimleri dersleri aldı. Latince öğrendi. IX.Karl'ın ölümü üzerine, 30 Ekim 1611'de tahta çıktı. İsveç, bu sırada Danimarka ve Rusya ile savaş durumunda idi. Savaş koşullarında Axel Oxenstierna'nın şansölye olması ile soyluların yönetimdeki etkisi arttı. Gustaf, 1612'de aristokratların, 1569'da kazandıkları ayrıcalıkları artırmak zorunda kaldı. Danimarkalılar, Mayıs 1612'de Älvsborg'u alarak, İsveç'in Batı ile olan ilişkisini kestiler. 1613'te Knaräd Barışı ile Danimarka'nın istekleri kabul edildi. Gustaf, 1614'ten sonra, Rusya ile süren savaşa katıldı. 27 Şubat 1617'de, Stolbova'da Rusya ile barış yapıldı. Rusya, Baltık Denizi'ne açılan limanlar üzerinde hak iddiasından vazgeçti. İsveç'in Baltık ticaretinden sağladığı kazançlar ve Finlandiya sınırları güvence altına alındı.

Polonya Kralı III.Sigismund, kan bağı dolayısıyla İsveç tahtı üzerinde hak iddia ediyordu. Protestan olan İsveç, Katolik Polonya'yı bir sorun kaynağı olarak görüyordu. Protestan Alman prensleri ile bir bağlaşma kurmak isteyen Gustaf, 1620'de Brandenburg elektörünün kızı Maria Eleonora ile evlendi. Ardından Polonya'nın, Osmanlı Devleti ile savaşta olmasından yararlanarak, Temmuz 1621'de Baltık Denizi'ni geçerek Polonya topraklarına girdi. Ağustos 1621'de Livonia bölgesinin en önemli kalesi olan Riga'yı aldı. Aralıklı olarak beş yıl süren çarpışmalar sonunda, Ocak 1626'da, Wallhof'ta Polonyalılar'ı yendi ve Livonia'nın ele geçirilmesi tamamlandı. Gustaf 1626 yazında savaşı Polonya yönetimindeki Prusya limanlarına kaydırdı. Polonya için çok önemli olan tahıl dışsatımını durdurarak, Sigismund'u barışa zorlamak istedi. Otuz Yıl Savaşları bu sıralarda Kuzey Avrupa'ya da sıçramıştı. Danimarka'nın, Protestanlar yanında savaşa karışması başarısızlıkla sonuçlandı. Wallenstein komutasındaki Katolik güçler, Baltık bölgesine doğru yaklaşmaya başladılar. Polonya ile savaşı sürdüren Gustaf, Protestan Almanlar'a yardım edemedi. Ancak 1629'da, Altmark'ta Polonya ile bir ateşkes imzalanabildi. Livonia ve Prusya limanları İsveç'e bırakıldı.

Gustaf, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu güçlerinin Kuzey Protestanları'nı ezmek istemesi ve Baltık ticaretinin Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun denetimine girmesi olasılığı karşısında bir çarpışmayı kaçınılmaz görüyordu. Daha 1628'de, Danimarka ile olan anlaşmazlıkları unutarak, Stralsund'un, Wallenstein'ın eline geçmesini önlemeye çalışmıştı. Bununla birlikte, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na karşı bir Protestan birliği kurulamadı. Danimarka, 1629'da, İsveç ile olan bağlaşmasından çekildi. Katolik güçler karşısında tek başına kalan İsveç ordusu, 1630 yazında Pomeranya kıyılarında Alman topraklarına çıktı. Protestan Alman Prensleri ile de bir bağlaşma kuramayan Gustaf, 11 Ocak 1631'de, Barvalde'de Fransa ile bir antlaşma yaptı. Ardından kuşatılan Magdeburg kentinin kendisinden yardım istemesi üzerine harekete geçti. İsveç ordusu yetişemeden, Magdeburg, 20 Mayıs 1631'de General Tilly'nin eline geçti. Brandenburg ve Saksonya elektörlerinin (seçici prenslerin) desteğini kazanan Gustaf, Tilly komutasındaki Katolik güçlerini, 7 Eylül 1631'de Breitenfeld'de büyük bir yenilgiye uğrattı. Almanya'ya egemen olan Gustaf, Katolikler'in ilerlemesini durdurdu.1632'de Bavyera'yı işgal etti ve Münih'i aldı. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu komutanı Wallenstein'ın Saksonya'yı tehdit etmesi üzerine geri döndü. Ağustos 1632'de Wallenstein'ın Nürnberg'deki kampına saldırdıysa da geri çekilmek zorunda kaldı. İmparatorluk güçleri ile, 6 Kasım 1632'de Lützen Ovası'nda yeniden karşılaştı. Savaş sırasında bir süvari hücumunu yöneten Gustaf, yaralandı ve öldürüldü. Bu olaya karşın dağılmayan İsveç ordusu, Wallenstein'ı çekilmeye zorladı.

İsveç'i büyük bir devlet durumuna getiren Gustaf, aristokrasi ile monarşi arasındaki bağları da güçlendirmiştir. Zamanında liseler kurulmuş, çağdaş İsveç eğitim sisteminin temelleri atılmıştır.

GUSTAF III
(1746-1792)

İsveç kralı. Yargı ve yönetimle ilgili reformlar yapmıştır.

24 Ocak 1746'da Stockholm'de doğdu, 29 Mart 1792'de aynı yerde öldü. İsveç Kralı Frederik Adolf (1751-1771) ile Prusya Kralı Büyük Friedrich'in kızkardeşi Luisa Uttica'nın oğludur. İyi bir eğitim gördü. Aydınlanma Dönemi'nin görüşlerine uygun olarak yetiştirildi.

Frederik Adolf 12 Şubat 1771'de öldüğü zaman, Gustaf diplomatik bir kurulla birlikte Fransa'da bulunuyordu. Fransa'dan para yardımı konusunda söz olan Gustaf, Haziran 1771'de İsveç'e döndü ve

tahta çıktı. Bu dönemde İsveç'te iki partili bir sistem vardı. Bu partiler Şapkalar ve Kepler takma adıyla anılıyordu. Gustaf Şapkalar ve Kepler arasındaki çekişmeleri ortadan kaldırmak istedi. Bir uzlaştırma komisyonu kurulduysa da başarılı olamadı. Kepler'ce yetkileri kısılmak istenen Gustaf, Rusya'nın da desteklediği bu partiyi ortadan kaldırmayı amaçladı. 19 Ağustos 1771'de Stockholm'deki subayların desteğini kazanarak, kansız bir darbeyle 21 Ağustos 1771'de duruma egemen oldu. Parlamento kapatıldı.

Gustaf, bundan sonra Aydınlanma Dönemi görüşleri doğrultusunda reformlara girişti. Yönetim ve yargı sistemi ile ilgili düzenlemeler yapıldı. İşkence yasaklandı. 1774'te basın özgürlüğü ve dinsel özgürlükler tanındı. 1775'te yoksullar korunarak, buğday ithali serbest bırakıldı. 1778 ve 1786'da parlamentoyu toplamasına karşın, mutlak bir hükümdar gibi davrandı. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile savaşta olmasından yararlanarak, 1788 yazında Finlandiya'ya hareket etti. Rusya ile savaşı gerekçe göstererek, 21 Şubat 1789'da, Birlik ve Güvenlik Yasası'nı çıkarttı. Bu yasayla krallık otoritesi güçlendirildi. Danimarkalılar'ın sınırı geçmeleri üzerine Finlandiya'dan dönen Gustaf, 9-10 Temmuz 1790'da Ruslar'ı Swensksund deniz savaşında yendi. 14 Ağustos 1790'da Rusya ile Värälä Antlaşması yapıldı. Ekim 1791'de de Rusya ile sekiz yıllık bir savunma antlaşması imzaladı. Fransız Devrimi'ne de karşı olan Gustaf'a mutlakiyetçiliği nedeniyle soylular da karşı çıkıyordu. Stockholm Operası'nda bir suikast sonucu öldürüldü.

Gustaf, ülkesinde sanatların gelişmesini teşvik etmiş, 1786'da İsveç Akademisi'ni kurdurmuştur. Özellikle tiyatro ile ilgilenmiş, kendisi de Voltaire etkisinde tiyatro oyunları yazmıştır.

GUTBERLET, Konstantin
(1837-1928)

Alman, filozof ve matematikçi. Pozitif felsefe ve deneysel ruhbilim alanındaki çalışmalarıyla ünlüdür.

10 Ocak 1837'de Geismar'da doğdu, 28 Nisan 1928'de Fulda'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte gördükten sonra Almanya'nın değişik üniversitelerinde matematik, fizik, ruhbilim ve felsefe okudu, öğretim üyesi olarak görev aldı.

Gutberlet'in çalışmalarının odağını matematik ve ruhbilime dayalı bir felsefe oluşturur. Ona göre, bir bilim niteliği taşıyan felsefenin soyut kavramlarla değil, doğrudan doğruya doğa ve insan olaylarıyla ilgilenmesi, bunları uygulamalı bilimlerin yöntemleriyle geliştirmesi gerekir. Bu konuda en güvenilir bilim matematik ve ruhbilimdir. Matematik insana kesin ilkeleri, ruhbilim ise bilinç olaylarını, dış evrenin insan üzerindeki etkileriyle düşünme yetisi arasındaki ilişkiyi öğretir.

Gutberlet, ruhbilim ve matematik verilerine dayalı bilgi anlayışını geliştirme dışında felsefe tarihi, metafizik ve fizikle de uğraşmış, her bilim alanında felsefeyi ilgilendiren sorunların bulunduğunu göstermeye çalışmıştır. Özellikle deneysel ruhbilimin gelişmesinde, kendi döneminde olduğu gibi, kendinden sonra gelenlere de ışık tutacak nitelikte yapıtlar bırakmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Das Unendliche matematisch und metaphysich betrachtet*, 1878, ("Sonsuz Olanı Matematik ve Metafizik Bakımından Gözlemleme"); *Lehrbuch der Philosophie*, 6 cilt, 1878-1884,("Felsefe Ders Kitabı"); *Das Gesetz von der Erhaltung der Kraft und seine Beziehung zur Metaphysik*, 1885, ("Erkin Sakınımı Yasası ve Metafizikle Bağlantısı"); *Mechanischer Monismus*, 1893, ("Mekanik Tekçilik"); *Psychophysik*, 1905, ("Psikofizik"); *Experimentale Psychologie*, 1915, ("Deneysel Ruhbilim").

Johannes Gutenberg

GUTENBERG, Johannes
(1400-1468)

Alman, mucit. Tipografi adı verilen basım tekniğini geliştirmiştir.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1395-1400 arasında Mainz'da doğduğu sanılmaktadır. 3 Şubat 1468'de aynı kentte öldü. Asıl adı Johannes Gensfleisch zur Laden'di. Annesinin aile adı olan Gutenberg'i kullandı. Soylu bir ailenin oğlu olan Gutenberg, Mainz'da kuyumculuk öğrendi. 1430'da zanaatçıların soylu sınıfa karşı ayaklanması, ailesiyle birlikte Strassburg'a (bugün Fransa'da Strasbourg) sürülmesine neden oldu.

1444'e değin kaldığı Strassburg'da ayna yapımı ve kıymetli taşların kesimi üzerine çalıştı. 1436 sonrasında çalışmalarını matbaacılık üzerinde yoğunlaştırdı. Büyük bir gizlilik içinde yürüttüğü matbaacılık çalışmalarını, 1438'den sonra üç ortakla birlikte sürdürdü.

Gutenberg'in matbaacılık üzerinde çalışmaya başladığı dönemde, Avrupa'da xylografi adı verilen basım tekniği yaygın olarak kullanılmaktaydı. 11.yy'da Çin'de bulunmuş olan xylografi, üzerine

İlk Matbaa

desenler veya harfler oyulmuş tahta levhalardan oluşmaktaydı. 14.yy'da Avrupa'ya aktarılan bu teknikle, kutsal resimler ve oyun kâğıtları basıldı. Tahta yerine madeni levhaların kullanılması ve hurufatın (ayrı basım harfleri) bulunmasıyla bu teknik daha da yetkinleşti. Coster tarafından geliştirildiği sanılan hurufat, tipografi basım tekniğinin başlangıcını oluşturdu. Aynı harflerin birleşimiyle sayfalar oluşturulmakta, basımdan sonra sayfanın harfleri dağıtılıp aynı harfler başka sayfaların yapımında kullanılabilmekteydi. Belirli harfleri yan yana getirerek çok sayıda basım yapma tekniği olan tipografinin bütünü ise Gutenberg tarafından geliştirildi. Ana kalıpların (matris) yapımı, dökümevlerinin kurulması, metinlerin dizilmesi ve elle basım, bu tekniği oluşturmaktaydı. Gutenberg'in 1450'ye doğru iyice geliştirip, yetkinleştirdiği bu tekniğin başlıca özelliği ise, basım harflerinin tahtadan değil, dökümle yapılmasıydı. Döküm için kurşun, kalay ve antimon karışımı bir alaşım kullanılıyordu.

Gutenberg, 1448'de bir matbaa kurmak için gerekli parayı bulmak üzere Mainz'a gitti. Burada Johann Fust'tan 800 gulden alarak çalışmalarına başladı. İki yıl sonra Gutenberg'in borcunu ödeyememesi üzerine, Fust 800 gulden daha vererek, matbaaya ortak oldu. Gutenberg'in 1448'de bastığı astronomi takviminin, matbaanın ilk ürünü olduğu sanılmaktadır. 1455'te ünlü *42 satırlık İncil*'i ("Gutenberg İncili") tamamladı. Üzerinde 6 mürettipin yaklaşık iki yıl çalıştığı *İncil*'in, sadece 40 nüshası eksik olarak günümüze kadar gelebilmiştir.

Fust, 1455'te Gutenberg'in borcunu ödemediğini ileri sürerek mahkemeye başvurdu. Mahkeme Gutenberg'i suçlu bularak, gereçlerini ve o yıl tamamladığı *42 satırlık İncil*'i Fust'a bıraktı. Gutenberg'in matbaasına el koyan Fust, 1452'den beri Gutenberg'in yanında çalışmakta olan damadı Peter Schöffer ile birlikte çalışmaya başladı. 1457'de Fust, Schöffer ile birlikte Gutenberg'in harfleriyle *Mainzer Psalterium*'u ("Mainz Mezamiri") bastı. Daha sonraki yıllarda basılan *36 satırlık İncil* ve *Catholicon*'nun da Gutenberg'in çalışmalarının ürünü olduğu sanılmaktadır.

Yaşamının son yıllarında yarı kör olan Gutenberg, büyük bir yoksulluk içine düştü. 1465'te Başpiskopos ve Mainz Seçici Prensi II Adolf von Nassau, Gutenberg'i sarayına alarak geçimini sağladı. Ölümünden sonra Mainz'da adını taşıyan üniversitede, 1901'de Gutenberg Müzesi kurulmuştur. Müzede Gutenberg'in buluşuna ilişkin bütün belgelerin bulunduğu bir kütüphane oluşturulmuştur.

Gutenberg'in ölümünden sonra icadı tüm Avrupa'ya hızla yayıldı. Matbaanın bulunuşu, Kilise'ye karşı düşünce özgürlüğünün kazanıldığı, Reform'la sonuçlanan bir döneme rastladı. Luther'ın Kilise'ye karşı kazandığı mücadelede, ucuz ve yaygın kitap basımına olanak sağlayan basım tekniklerinin büyük etkisi oldu.

• **KAYNAKLAR:** P.Butler, *The Origin of Printing in Europe*, 1940; A.Ruppel, *Johannes Gutenberg:Sein Leben und Sein Werk*, 1967; K.Schorbach, *The Gutenberg Documents*, D.C.Mcmurtie, (yay.haz.), 1941; L.E.Tomlinson, *Gutenberg and the Invention of Printing*, 1938.

GUTHRIE, Edwin Ray
(1886-1959)

ABD'li psikolog. Geliştirdiği öğrenme kuramıyla tanınmıştır.

9 Ocak 1886'da Nebraska Eyaleti'nde Lincoln'de doğdu, 1959'da öldü. Nebraska Üniversitesi'nde matematik, felsefe ve psikoloji öğrenimi gördü. 1910'da aynı üniversitede lisansüstü öğrenimini tamamladı. 1912'de Pennsylvania Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. 5 yıl boyunca liselerde matematik dersleri verdi. 1914'te Washington Üniversitesi'nin felsefe bölümünde öğretim üyeliği yapmaya başladı. 1919'da üniversitenin psikoloji bölümüne geçerek 1928'de profesör oldu. Kısa aralar dışında, yaşamının sonuna değin bu üniversitede kalan Guthrie, 1945'te Amerikan Psikoloji Derneği'nin başkanlığına seçildi.

Guthrie, önceleri yoğun bir biçimde felsefeyle ilgilenmişse de hocası E.A.Singer'den etkilenerek zaman içinde, felsefi olarak kabul edilen birçok soruna deneysel psikoloji yoluyla yaklaşılabileceğini savunmaya başlamıştır. Onun bu gelişiminde o dönemde yaygınlaşmaya başlayan ve asıl olarak gözlenebilir olgularla ve deneylerle uğraşan davranışçı psikoloji akımı etkili olmuştur. Pavlov ve Watson'un görüşlerinden etkilenen Guthrie, S.Smith ile birlikte insan davranışlarını ve öğrenmeyi etki-tepki ilişkisine bağlayan bir yaklaşım geliştirmiştir. Ona göre bir davranışa yol açan etkiler, tekrarlandıklarında aynı davranışın ortaya çıkması yönünde bir eğilim oluşacaktır. Guthrie'ye göre tek tip bir öğrenme vardır. Öğrenmeyle ilgili belli bir durumda geçerli ilkeler, başka durumlarda da geçerlidir. Öğrenmede ortaya çıkan farklılıklar, farklı öğrenme ilkelerinden değil, durumların farklılığından kaynaklanmaktadır.

Guthrie 1935'te yayımlanan *The Psychology of Learning* ("Öğrenme Psikolojisi") adlı kitabında öğrenmenin, aynı deneylerin sürekli olarak yinelenmesi sonucu oluşan aşamalı bir süreç olmayıp, tek bir deneme sonucu tamamlanan bir süreç olduğunu savunmuştur. Belirli bir tepki, bir denemedeki belirli etkilerin sonucudur. Her deney ortamında çok sayıda ve sürekli değişen bir tepkiler bütünü vardır. Böylece her denemede bu duruma karşılık düşen bir öğrenme söz konusu olmaktadır. Bir sonraki denemede farklı etkilerin varlığında aynı tepki ortaya çıkmayabilir. Birçok deney yapıldığında, istenen tepkiyi elde etmek için gerekli etkilerin sayısı arttığı ölçüde beklenen tepkiyi alma olasılığı da artacaktır. Guthrie'nin yaklaşımı W.K.Estes ve M.R.Denny gibi psikologların görüşlerini etkilemiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Chapters in General Psychology* (S.Smith ile), 1921, ("Genel Psikoloji Bahisleri"); *The Psychology of Learning*, 1935, ("Öğrenme Psikolojisi").

- BAKINIZ: I.P.PAVLOV, J.B.WATSON.

GUTHRIE, Tyrone
(1900-1971)

İngiliz tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Özellikle Shakespeare oyunlarındaki ilginç yorumlarıyla ün yapmıştır.

İlk kez 1924'te Oxford Repertuar Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. 1929'dan 1930'a değin Cambridge Festival Tiyatrosu'nda çeşitli oyunlarda rol aldı. 1931'de Londra'da Westminster Tiyatrosu'nun açılışında oynanan *Anatomist*'in yönetmenliğini üstlendi. 1933 ve 1936'da ünlü Old Vic Tiyatrosu'nda yapımcı olarak çalıştı. 1938'de Laurence Olivier'nin başrolü oynadığı *Hamlet*'i yine Old Vic'de sahneledi. 1939'dan 1945'e değin Old Vic'de ve Sadler's Wells Tiyatrosu'nda yönetmen ve oyuncu olarak çalıştı. 1953-1957 arasında birçok Avrupa ülkesinde ve İsrail'de çalışmalarını sürdürdü. 1961'de tiyatro sanatına yaptığı katkılardan dolayı şövalyelik unvanını kazandı. 1963'te ABD'deki bir tiyatroya adı verildi. Minneapolis'te sahnelenen *Hamlet*'in yönetmenliğini üstlendi, modern giysiler kullandığı yorumu büyük bir başarı kazandı. Daha sonra birçok ABD'li oyun yazarı ve yönetmenle birlikte oyuncu ve yönetmen olarak çalıştı.

Guthrie, gerek oyunculuğu, gerek yönetmenliği sırasında her zaman yaratıcı ve deneysel yorumları savunmuş ve uygulamıştır. Özellikle Shakespeare oyunlarındaki rolleriyle, geleneksel, katı, kuralcı anlayışın yıkılabileceğini göstermiştir.

- YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Oyunlar: *Anatomist*, 1931; *Hamlet*, 1938; *Timon of Athens*, 1952, (Atinalı Timon); *The Taming of The Shrew*, 1954, (Hırçın Kız); *Troilus and Cressida*, 1956; *The Alchemist*, 1963, ("Simyacı").

GUTHRIE, Woody
(1912-1967)

ABD'li şarkıcı ve besteci. 1930'larda başkaldırı müziğinin gelişmesine öncülük etmiştir.

Woodrow Wilson Guthrie 14 Temmuz 1912'de ABD'nin Oklahoma Eyaleti'nde Okemah'ta doğdu, 3 Ekim 1967'de New York'ta öldü. On beş yaşından başlayarak yük trenleriyle tüm ABD'yi dolaştı. İşsiz ve göçmen kamplarında müzik yaptı. II.Dünya Savaşı'nda denizci oldu. Savaştan sonra New York'ta, aralarında Pete Seeger'ın da bulunduğu Almanac Singers adlı topluluğa katıldı, çiftçilere ve işçilere konserler verdi. Son yıllarını, sinir sistemindeki bir hastalık yüzünden, New York'taki bir hastanede geçirdi. Oğlu Arlo Guthrie de (1947) besteci ve folk şarkıcısıdır.

Woody Guthrie, 1929 büyük iktisadi bunalım döneminde işçilerin ve işsizlerin sorunlarını ve direnişlerini dile getirdiği ve Amerikan folk müziği

geleneğinden yola çıkarak bestelediği bini aşkın şarkısıyla tanınmıştır. Bunlardan bazıları ile John Steinbeck'in *Grapes of Wrath* (Gazap Üzümleri) adlı romanından esinlenerek bestelediği "Tom Joad" adlı şarkısı kendinden sonraki şarkıcılar tarafından da söylenmiştir. "This Land is Your Land" ise 1960'larda ABD'de gelişen insan hakları hareketi tarafından benimsenmiş, hareketin simgesi haline gelmiştir.

1960'larda insan hakları hareketiyle birlikte canlanan Amerikan başkaldırı müziği Guthrie'nin öncüsü olduğu geleneği devralmış, özellikle Bob Dylan ondan büyük ölçüde etkilenmiştir. Guthrie'nin *Bound for Glory* ("Zafer Yolunda") adlı otobiyografisi 1943'te yayımlanmıştır. 1969'da ise Guthrie'nin son yıllarını konu alan ve oğlu Arlo Guthrie'nin de rol aldığı *Alice's Restaurant* ("Alice'in Lokantası") adlı bir film çekilmiştir.

• BAKINIZ: DYLAN, SEEGER.

GUTTUSO, Renato
(1912)

İtalyan, ressam. Politik eğilimlerini yansıttığı toplumsal gerçekçi yapıtlarıyla tanınmıştır.

12 Ocak 1912'de Palermo yakınında Bagheria'da doğdu. Hukuk öğrenimi gördü. 1931'de resim çalışmak üzere Sicilya'dan ayrıldı. Milano ve Napoli'de çıplak ve manzara ressamı olarak çalıştı. 1935'te Roma'ya gitti, bir süre resim onarımcısı olarak çalıştıktan sonra 1938'de Renato Birolli ile birlikte antifaşist bir örgüt olan La Corrente grubunun kuruluşuna katıldı. II.Dünya Savaşı sırasında İtalyan direnişçileri arasında yer aldı. 1947'de sanatın kültürel ve toplumsal devrimle bütünleşmesini öngören Fronte Nuovo delle Arte (Yeni Sanat Cephesi) grubunun çalışmalarına öncülük etti ve topluluğun figüratif sanatçılarının önderliğini yaptı. Grup dağıldıktan sonra çalışmalarını Toplumsal Gerçekçilik anlayışı içinde sürdürdü. 1973'te doğduğu kentin belediye meclisi üyesi, 1976'da da Senato üyesi oldu.

Guttuso Roma'ya gittikten sonra Courbet ve Van Gogh'un yapıtlarından etkilenerek dramatik bir anlatım biçimine yönelmiştir. Siyasal eğilimlerini yapıtlarında yansıtmasına karşın sanatsal değerlere öncelik tanımıştır. Örneğin 1941'de yaptığı *Çarmıha Geriliş*'te, fon olarak verdiği çok renkli bir kent görünümü önündeki haçın dibinde çıplak bir kadını betimlemiş, bununla izleyicilerde güçlü duyguların oluşmasını sağlamıştır. 1943-1945 arasında yaptığı, Alman işgalinin İtalya'da sürdürdüğü kıyıcılığı dile getiren ve *Gott mit uns* ("Tanrı Bizimle") adıyla yayımladığı bir dizi desen de, Guttuso'nun toplumsal gerçekçiliğe, insanlığın yaşadığı olaylara ve geçirdiği değişikliklere olan aşırı ve güçlü tutkunluğuyla biçimlenmiştir. 1950'lerde yaptığı resimlerde Sicilya'daki siyasal sorunlara yönelmiş, *Sicilya'da Ekilmemiş Toprakların İşgali* adlı büyük boyutlu resminde olduğu gibi, bu sorunları etkili bir anlatımla irdelemiştir. 1970'lerde geçmişin sanatçılarına dönmüş, *Ziyaret*, *Greco Kahvesi* ve benzeri resimlerinde, Picasso, Dürer, Chirico ve Marlene Dietrich gibi sanatçıları betimlemiştir.

Ahlak anlayışı

• YAPITLAR (başlıca): *Kırda İdam*, 1938; *Etna'dan Kaçış*, 1938, Ulusal Modern Sanatlar Galerisi, Roma; *Çarmıha Geriliş*, 1941; *Gott mit uns*, 1943-1945, ("Tanrı Bizimle"); *Sicilya'da Ekilmemiş Toprakların İşgali*, 1950, Alman Sanat Akademisi, Berlin; *Ponte Ammiraglio Savaşı*, 1951-1952; *Duvar Gazetesi 1968*; *Şili, Eylül 1973*; *Ziyaret*, 1970; *Greco Kahvesi*, 1976.

• KAYNAKLAR: G.Marchiori, *Renato Guttuso*, 1952.

• BAKINIZ: OROZCO.

GUYAU, Jean Marie
(1854-1888)

Fransız, filozof ve ozan. Felsefe sorunlarının çözümünde toplumbilim yönteminin uygulanması gereğini ileri sürmüştür.

28 Ekim 1854'te Laval'de doğdu, 31 Mart 1888'de Mentone'da öldü. Paris'te felsefe öğrenimi gördü, filozof A.Fouillée'nin kızıyla evlendikten sonra, bütün çalışmalarını felsefe ve şiir konularında yoğunlaştırdı. Önce Fouillée'nin etkisinde kaldı, sonra Platon, Kant ve eski Yunan, Latin ozanlarını, özellikle Epikuros'tan kendi yaşadığı çağa değin ahlak sorunlarını inceledi. Çok genç yaşta ölmesine karşın, geniş bir alanı içeren yapıtlar yazdı.

Guyau'nun felsefesinin odağını, ahlakla ilgili iki önermesi oluşturur. Bunlardan biri "yapabilecek gücün varsa yapmalısın", öteki de "insanlar bir toplum içinde ve karşılıklı dayanışma durumunda bulunmalıdır". Felsefe sorunlarına bu iki odaktan yola çıkarak çözüm arayan Guyau'ya göre temel olan diriliktir. Varlık kavramı altında toplanan bütün nesnelerde yaşam gücü vardır. Bu güç kimi nesnelerde çok, kimilerinde azdır. Gerçek olan ne varsa canlıdır. Düşünce yaşamı bile devinimden, devinimin soyutlanmış biçimi olan güçten başka bir şey değildir. Devinim ise canlının cansız varlıkta yansımasıdır. İşte yaşamın özünü oluşturan da, ona yayılma, devinme olanağı kazandıran da bu güçtür. Yaşam, kendi içinde, bir bütündür. Bu bütünü oluşturan öğeler de bilinç, duyarlık, anlık, başkalarıyla kurulan karşılıklı ilgi ve bunlar arasında sağlanan uyumdur.

Ahlak anlayışını yaşama biçimine göre sergileyen Guyau, "en kapsamlı ve geniş yaşayış başkaları için yaşamaktır" önermesinden yola çıkar. Ahlak ilkelerine dayanan yaşam bir gelişme ve genişlemedir. Gelişme ve genişlemeyi sağlayan da düşüncelerin, duyguların, istençlerin, yetilerin, güçlerin insan benliğini aşarak, daha geniş bir varlık alanına yayılmasıdır, başka bireyleri kapsamasıdır. Yaşamın sürüp gitmesi bu yayılma ve genişlemeye bağlıdır. Ahlak bakımından, bir yaşamın bencil olması kendi elinde değildir. Guyau bu düşüncesini "yaşam istese bile bencil

olamaz" sözleriyle açıklar. Bu nedenle ahlak alanında sınırlama yok, bolluk vardır. Ona göre insanlık çok uzun bir süre sonra da olsa, gelecekte mutluluğa kavuşacaktır. Guyau, *La morale anglaise contemporaine* ("Çağdaş İngiliz Ahlakı") adlı yapıtında Bentham, Hartley, S.Mill, Spencer ve Darwin gibi İngiliz filozoflarının ahlak görüşlerini eleştirir, ahlak duygusunun doğal bir varlık olduğunu ileri sürer.

Ödev dıştan ya da içten değil, doğrudan doğruya yaşam gücünden gelen bir baskının ürünüdür. Bu güç bolluğu yarattığından özgecilikle bağlantılıdır, bencillikle değil. Ahlak kurallarına bağlanan bir insan, "kendiliğinden yapabilen" insandır.

Guyau'nun felsefesinde, ahlaktan sonra gelen önemli bir sorun da sanattır. Kant, Schiller, Spencer gibi filozofların sanat ve estetikle ilgili görüşlerini eleştiren Guyau için "sanat yaşamın bir genişlemesidir". Bu nedenle düşlere dalmanın, geniş soyutlamalara başvurarak doğadan uzaklaşmanın gereği yoktur. Gerçek olmayan nesnelerde güzellik aramak da boşunadır, kendi kendini aldatmadır. Doğal güzellik bütün güzelliklerden üstündür. Doğal güzellik duyularla kavranan güzelliktir, yalnız düşüncede yaşatılan değil. Güzel olan, duyguyu, düşünceyi, istenci bir odak çevresinde toplayan, uyum ve birliğe kavuşturan, kişide derin bir haz uyandırandır. Bu nedenle güzellik, nesnelerde görünür duruma gelen insan yaşamının ilgisiyle genişleyen bir üründür. İnsan yaşamının ürünü olan sanat, toplumsal oluşun en yüksek biçimidir. Onu geliştirerek evrensel bir eğilim durumuna getiren de toplumsal olmasıdır.

Din sorununu sanat, estetik ve yaşamla birlikte ele alan Guyau için insan inanmadan yaşayamaz. Ancak inancın kaynağı da yaşamdır, dolayısıyla toplum varlığıdır. Bu da toplumlara göre değişik dinlerin bulunuşundan anlaşılmaktadır. Din toplumda birliği sağlayan bir öğe niteliğindedir, onun toplumsal yapısı bireylerle Tanrı arasındaki ilişkileri gösteren tapınmalarda ortaya çıkar. Bütün dinler, doğanın birtakım söylencelerle açıklanmasından kaynaklanır. Öteki uygarlık ürünlerinde olduğu gibi dinlerde de bir gelişme vardır, bu gelişme toplumun yapısına, bulunduğu kültür aşamasına bağlıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La morale anglaise contemporaine*, 1879, ("Çağdaş İngiliz Ahlakı"); *Vers d'un philosophe*, 1888, (Bir Filozofun Şiirleri, 1930); *Les problèmes de l'esthétique contemporaine*, 1884, ("Çağdaş Estetik Sorunları"), *L'irreligion de l'avenir*, 1887, ("Geleceğin Dinsizliği"), *Education et hérédité*, 1887, ("Eğitim ve Soyaçekim"), *L'art aux point de vue sociologique*, (ö.s.), 1889, ("Toplumbilimsel Açıdan Sanat").

• **KAYNAKLAR:** E.Bergmann, *Die Philosophie Guyeau's*, 1912; H.Pfeil, *J.Guyeau die Philosophie des Lebens*, 1928.

GUYON DU CHESNOY, Jeanne-Marie
(1648-1717)

Fransız, düşünür. Dingincilik'in kurucularındandır.

"Madame Guyon" adıyla tanınan Jeanne-Marie Bouvier de la Motte-Guyon du Chesnoy Montargis' de doğdu, Blois'da öldü. Soylu bir aileden gelen ve koyu bir dinsel eğitim gören Madame Guyon, 16 yaşındayken evlendirildi. Güzel ve etkileyici bir kadın olduğu söylenen Madame Guyon 28 yaşında dul kaldıktan sonra kendini yoğun bir biçimde Tanrı düşüncesine verdi. Bağlı bulunduğu Katoliklik'in tapınma yöntemlerini yetersiz bularak o sıralarda gizliden gizliye yaygınlık kazanan Gizemciler'in etkisi altına girdi. Hiç bir dünya varlığı ve değerini önemsemeyerek, kendini bütünüyle Tanrı'ya adamayı yaşamının amacı yaptı. Bu tutumu, onun Katoliklik'in öngördüğü pek çok görevi önemsiz saymasına yol açtı. Yazdığı birçok yazıda, insan tinini Tanrı'dan fışkıran sel sularına benzeterek sükunet yani dinginliğe ulaşabilmesinin, tıpkı deli akan nehirlerin sonunda denize varmaları gibi, Tanrı düşüncesiyle özdeşleşmesine bağlı olduğunu ileri sürdü. Ona göre bunun için kişiye özgü herşeyden sıyrılmalı, iyi, kötü, günah ve erdemin de üzerine çıkarak tinde Tanrı ile birleşme amaçlanmalıydı. Guyon, Dingincilik (Quiétisme) adı verilen bu düşünce biçimiyle, özellikle soylu kadınlar arasında etkili oldu. 1690'ların başında tanıştığı düşünür ve din adamı Fénelon'u da derinden etkiledi. Bu akımın yaygınlık kazanmasından Katoliklik adına endişelenen saray üstünde etkili din adamı Bossuet 1694'te Madame Guyon'u çağırarak Katoliklik ilkelerine saygı göstermesini, Paris'ten uzaklaşmasını ve inançlarını yaymaktan vazgeçmesini istedi. Buna önce boyun eğen Madame Guyon sonra Bossuet'ye karşı çıkınca 1695'te manastıra kapattırıldı. Burada sekiz yıl kaldıktan sonra etkinlikte bulunmaması koşuluyla oğlunun Blois'daki malikânesinde oturmasına izin verildi. Ölümüne değin orada yaşadı.

Madame Guyon'un Fénelon üzerindeki etkisi, ünlü düşünürün Bossuet ile çatışmaya girmesine ve bunun sonucunda da hem Kral XIV.Louis'nin gözünden düşmesine, hem de papalıkça yadsınmasına yol açmıştır.

• BAKINIZ: BOSSUET, FÉNELON.

GUZMAN BLANCO, Antonio
(1829-1899)

Venezüellalı devlet adamı. 1870-1889 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

28 Şubat 1829'da Caracas'ta doğdu, 20 Haziran 1899'da Paris'te öldü. Ünlü siyaset adamı ve gazeteci Antonio Leocadio Guzmán'ın (1801-1881) oğludur.

Caracas Üniversitesi'nde hukuk ve tıp öğrenimi gördü.

1859'da José Tadeo Monagas'ın devrilmesinin ardından başlayan Muhafazakârlar'la Liberaller arasındaki iktidar mücadelesinde Liberaller'in yanında yer aldı. Liberaller'in önderi Juan Falcon'un yardımcısı oldu ve onun 1863'te iktidarı ele geçirerek devlet başkanı olmasından sonra iktisadi işlerin sorumluluğunu üstlendi. 1864'te kabul edilen ve federal bir devlet yapısı öngören anayasanın hazırlanmasına önemli katkıda bulundu.

1868'de yurt dışında bulunduğu sırada Falcon, Muhafazakârlar tarafından devrilince Venezüella'ya dönerek Liberaller'in başına geçti. Nisan 1870'te başkent Caracas'a girerek siyasal kargaşaya son verdi ve devlet başkanlığını ilan etti. 1872'de devlet başkanının doğrudan seçilmesini ve genel oy hakkını öngören yeni bir anayasa hazırladı. 1873'te yeni anayasaya göre devlet başkanı seçildi.

1870-1889 arasında 19 yıl ülkenin tek hakimi olan Guzman Blanco, yurt dışında olduğu yıllarda (1877-1879, 1884-1886, 1888-1889) ülkeyi kukla devlet başkanları aracılığıyla yönetti. Tüccarların istekleri doğrultusunda büyük toprak sahiplerinin gücünü sınırladı. Yabancı yatırımları özendirecek, yaygın kredi verilmesine olanak tanıyacak, dış ticareti genişletecek önlemler aldı. Çağdaş bir ulaşım ve haberleşme ağı gerçekleştirmeye yönelik kapsamlı bir programı yürürlüğe koydu.

Onun başkanlığı döneminde Venezüella'nın laikleştirilmesi doğrultusunda da önemli adımlar atılarak, Katolik Kilisesi'ne yapılan devlet desteği kaldırıldı, kilisenin mülkleri kamulaştırıldı, din özgürlüğü tanındı. Ayrıca temel eğitim olanakları artırıldı, orta ve yükseköğrenim için devlet desteği sağlandı.

Guzman Blanco'nun siyasi muhaliflerine karşı çok yoğun bir baskı uygulaması, özgürlükleri kısıtlaması basına sansür koyması, gittikçe güçlenen bir muhalefet doğurdu. Yabancı bankalarla yürüttüğü borç ve kredi görüşmelerinden aldığı komisyonlarla büyük bir servet elde etmesi de tepkilere neden oluyordu.

1889'da Avrupa'da bulunduğu sırada gerçekleştirilen bir darbeyle devrildi. Yaşamının geri kalan bölümünü Avrupa'da geçirdi.

GUZZO, Augusto
(1894)

İtalyan, filozof. Yeni bir ahlak anlayışı geliştirmeye çalışmıştır.

Napoli'de doğdu. Sebastino Maturi'den felsefe okudu. 1924-1932 arasında Torino Öğretmen Okulu'nda, 1932-1934 arasında Pisa Üniversitesi'nde ve 1934'te Torino Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. *Filosofia* dergisini kurdu ve yönetti. Eski Yunan filozoflarının yapıtlarını inceledi. Platon'un insanın tinsel yaşamı üzerine görüşlerine karşı çıkarak, Karneades'in pozitivist tutumunu benimsedi.

Guzzo, İtalyan Gerçekçiliki'nden çok, Whitehead gibi mantıkçı-matematikçi filozoflardan etkilenmiştir. Croce'nin tarihselciliğini yadsımış, Gentile'nin felsefesindeki ahlak yaklaşımının yetersiz olduğunu ileri sürmüştür.

Guzzo'ya göre insan, tümel "ben"in, yalınç bir anıdır. Bu nedenle davranışlarından sorumlu tutulamaz. Varlık, öznelliğin ötesinde, bilinç gücünün bir görüntüsüdür.

Augustinus, Bruno, Spinoza, Kant ve İtalyan Hegelcileri üzerine yapıtlar veren Guzzo, Spinoza'nın görüşleriyle uzlaştırılmaya çalışılan Kantçı bir görüşe ve insanın istenciyle çabasını ortadan kaldıran saltık ahlakçılık anlayışına karşı çıkmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Verità e Relatà:Apologie dell'Idealismo*, 1925, ("Hakikat ve Gerçek: İdealizmin Savunusu"); *Idealismo e cristianesimo*, 2 cilt, 1936, ("İdealizm ve Hıristiyanlık"); *Sic vos non vobis*, 1939-1940, ("Ya Sizinle Ya Sizsiz"); *La filosofia domani*, 1945, ("Yarının Felsefesi"); *L'io e la regione*, 1947, ("Ben ve Din"); *La Moralità*, 1950, ("Ahlaksallık"); *La Scienza*, 1950, ("Bilim"); *Il Parlare*, 1958, ("Konuşma").

- **KAYNAKLAR:** A.Di Lascia, "L'antropologia filosofica di Augusto Guzzo", *Rivista Rosminiana*, LIV, 1960.

- **BAKINIZ:** GENTILE, KANT, SPINOZA.

GÜFTİ
(?-1677)

Osmanlı tezkire yazarı ve Divan şairi. Yergi ve mizah yolu ile manzum bir şairler tezkiresi yazmıştır.

Asıl adı Ali'dir. Edirne'de doğdu. Doğum tarihi ve nerede öldüğü bilinmiyor. Yaşamı üzerine bilgi çok azdır. Öğrenimini Edirne'de yaptı. Uzun süre Rumeli'nin çeşitli kasabalarında kadılıklarda bulundu.

Türk edebiyatında başka bir örneği olmayan manzum *Teşrifatü'ş-Şuâra* adlı tezkiresi ile tanınır. 1658-1660 arasında yazıldığı sanılan tezkirede kendisi ile birlikte 105 şairin özelliklerini mizah yolu ile anlatır, şiirlerinden örnekler verir. Yapıt üslup bakımından nüktelerle donanmış, bunlar çoğu zaman yergi sınırını aşmıştır. Elde bulunan *Divan*'ının nüshaları tam değildir. Bursalı Tahir Bey *Osmanlı Müellifleri*'nde Güfti'nin kendi dönemini eleştiren *Gamnâme* adlı bir yapıtı ile *Şah ü Geda* adlı bir mesnevisi olduğunu söyler.

Güfti'nin şiirlerinden Farsça'yı çok iyi bildiği anlaşılır. Gazellerinde ince bir lirizm görülür. Rubaide de başarı göstermiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Tezkiretü'ş-Şuâra*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No.462); *Divan*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No.1861).

GÜLEK, Kasım
(1905)

Türk siyaset adamı. 1950-1959 arasında CHP genel sekreterliği yapmıştır.

Adana'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve Amerikan Koleji'nde öğrenim gördü. Yükseköğrenim için Fransa'ya gitti. 1928'de Paris Siyasal Bilimler Okulu'nu bitirdi. ABD'de Columbia Üniversitesi'nde iktisat doktorası yaptı. Ardından Cambridge'de maliye öğrenimi gördü. Berlin Üniversitesi'nde de hukuk doktorası yaptı. Daha sonra siyasete atılan Gülek, 1939'da Bilecik milletvekili seçilerek meclise katıldı. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetiminde görev aldı. 1946'dan sonra Seyhan (Adana) milletvekili oldu. Eylül 1947'den Haziran 1948'e değin I.Hasan Saka hükümetinde bayındırlık bakanı; Haziran 1948'den Ocak 1949'a değin de II.Hasan Saka hükümetinde ulaştırma bakanı olarak görev aldı. Ocak 1949'da kısa bir süre için devlet bakanlığı görevini üstlendi.

CHP içinde İsmet İnönü'ye muhalefet eden kanatta yer alan Gülek, CHP'nin muhalefete geçtikten sonra topladığı ilk kurultay olan 8.Kurultay'da partiyi demokratikleştirme doğrultusunda alınan, genel sekreterin genel başkan ve genel yönetim kurulunca değil, kurultay tarafından seçilmesi kararı üzerine İnönü'nün adayı Nihat Erim'e karşı muhalefetin adayı olarak Haziran 1950'de genel sekreter seçildi. Haziran 1953'teki 10.Kurultay'da İnönü genel sekreter seçiminde eski yönteme dönülmesini önerdiyse de Gülek buna karşı çıktı ve kendisini destekleyen kurultay tarafından yeniden genel sekreter seçildi. Çanakkale'nin Geyikli ilçesinde meydana gelen olayların ardından uğradığı yoğun eleştiriler üzerine 27 Eylül 1959'da, dokuz yıldır sürdürdüğü genel sekreterlik görevinden istifa etti.

Gülek, 27 Mayıs sonrası Kurucu Meclis'te görev aldı. Mart 1961'de *Tanin* adlı bir gazete çıkarmaya başladı. 1961 ve 1965 seçimlerinde Adana milletvekili olarak meclise giren Gülek, Ekim 1969 seçimlerine katılmadı ve 5 Kasım 1969'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörlüğüne atandı. 1971'de senatörlük süresi sona eren Gülek, 1973'te aktif siyasetten çekildi.

GÜLER, Ara
(1928)

Türk, fotoğrafçı. Türkiye'de yaratıcı fotoğrafın en önemli sanatçısıdır.

İstanbul'da doğdu. Ortaöğreniminden sonra bir süre İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne devam etti. Film stüdyolarında çalıştı. Gazetecilik yaşamına 1950'de *Yeni İstanbul* gazetesinde başladı. Askerlik görevinden sonra *Hayat* dergisine girdi ve fotoğraf bölümü şefi olarak 1961'e değin çalıştı. 1956'da Henri Cartier-Bresson'la tanıştı ve Paris Magnum Ajansı için kendi bölgesi içinde fotoğraf ve röportaj çalışmaları yapmaya başladı. Daha sonra Ernst Haas gibi kuşağının başlıca ünlü röportaj fotoğrafçıları ile yakın ilişkiler kurarak yabancı basına açıldı. Çeşitli ABD dergi ve kitaplarında fotoğrafları yayımlandı, *Life* dergi grubunun Yakındoğu muhabiri, sonra da *Paris-Match* ve *Stern* dergilerinin muhabiri oldu.

1961'de İngiltere'de yayımlanan *Photography Annual* antolojisi onu dünyanın en iyi yedi fotoğrafçısından biri olarak tanımladı. Aynı yıl ASMP'ye (Amerikan Dergi Fotoğrafçıları Derneği) üye kabul edildi ve bu kuruluşun tek Türk üyesi oldu. 1962'de Almanya'da, çok az sayıda fotoğrafçıya verilmiş olan Master of Leica unvanını kazandı. Aynı yıl fotoğraf dünyasının en önemli yayını olan ve İsviçre'de çıkan *Camera* dergisi onunla ilgili bir özel sayı yayımladı. 1967'de Japonya'da çıkan *Photography of the World* adlı antolojide Richard Avedon'la birlikte bir dizi fotoğrafı yayımlandı. 1964'te Mariana Noris'in ABD'de basılan *Young Turkey* adlı yapıtında fotoğrafları kullanıldı. *Türkei* adlı bir fotoğraf albümü ise 1970'te Almanya'da basıldı. Sanat ve sanat tarihi konulu bazı fotoğraf çalışmaları ABD'de *Horizon*, *Time-Life* ve *Newsweek*'in kitap bölümlerince, İsviçre'de *Skira* yayınevince kullanıldı. Lord Kinross'un 1971'de basılan *Saint-Sophia* ("Ayasofya") adlı kitabının fotoğraflarını çekti. *Skira* yayınevince Picasso'nun 90.yaşgünü için yayımlanan *Picasso, métamorphose et unité* adlı kitabın kapağında bir fotoğrafı kullanıldı.

1967'de Kanada'da açılan İnsanların Dünyasına Bakışlar adlı sergide, 1968'de New York'taki Modern Sanatlar Galerisi'nde düzenlenen Renkli Fotoğrafın On Ustası adlı sergide ve yine 1968'de Almanya'da Köln kentindeki Fotokina Fuarı'nda yapıtları sergilendi. 1972'de Paris'te Ulusal Kitaplık'ta bir sergisi açıldı. 1973'te ABD'ye bir gezi yaptı ve birçok ünlü Amerikalı'nın fotoğraflarını çekti. Bu gezi sonunda oluşturduğu *Yaratıcı Amerikalılar* adlı sergisi dünyanın birçok büyük kentinde açıldı. Ayrıca tüm sanat yaşamı boyunca Bertrand Russel'dan Winston Churchill'e, Arnold Toynbee'den Picasso'ya, Salvador Dali'ye kadar birçok ünlü kişinin fotoğraflarını çekti, röportajlar yaptı. Bu röportajlar arasında en ünlüsü, hiçbir fotoğrafçının yanına yaklaştırılmadığı son yıllarında gerçekleştirdiği Picasso röportajıdır.

1975'te Yavuz zırhlısının sökülmesini konu alan *Kahramanın Sonu* adlı 16 mm'lik bir belgesel film çekti.

Ara Güler'in fotoğraflarının büyük bir bölümü Paris'te Ulusal Kitaplık ve Nebraska Üniversitesi Sheldon koleksiyonlarında bulunmaktadır. Köln Belediye Sanat Müzesi için ünlü fotoğraf koleksiyoncusu Fritz Gruber tarafından büyük müze ve koleksiyonlardan derlenerek oluşturulan *Das Imaginare Photo-Museum* adlı antolojiye de Paris Ulusal Kitaplığı'ndan bulunan ünlü *Allah* fotoğrafı katılmıştır.

Ara Güler'in, Türk fotoğrafının en büyük ustalarından biri olmasının yanı sıra, dünya fotoğraf tarihinde de seçkin ve önemli bir yeri vardır. Belgeci bir fotoğraf biçiminin ustası olması ve ününü bu yanına borçlu olmasına karşın, fotoğrafın her türünde araştırma ve çalışmalar yapmış, gerek siyah-beyaz, gerek renkli fotoğrafta yetkin ve özgün bir üsluba ulaşmıştır. Özellikle 1950'lerde ve 1960'larda çektiği

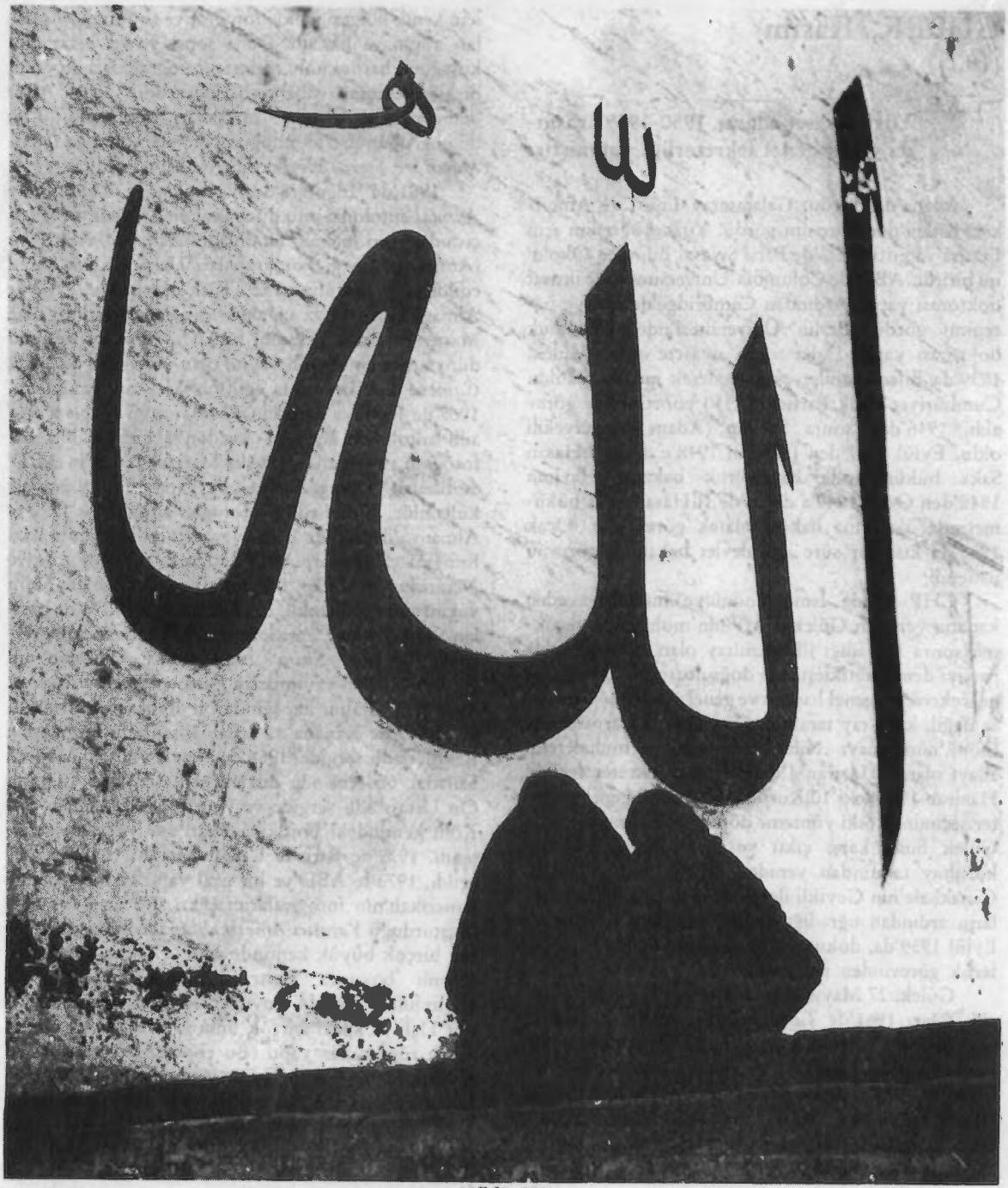

"Allah", 1954

İstanbul ve Anadolu fotoğraflarında Magnum fotoğrafçıları çizgisinde nitelikler taşır ve çevresine belgeci bir yaklaşımla bakar. Bu çalışmalarında tümüyle yerel, bazen Anadolu'ya, bazen İstanbul'a özgü bir şiirselliği derinlemesine duyurmayı bilmiş, bu yönde kendisinden sonra gelen fotoğrafçı kuşağına öncülük etmiştir. Uluslararası düzeyde büyük ilgi görmesinin nedeni de, yerel özellikler taşıyan ince lirizmini, döneminin öncü fotoğraf akımlarının evrensel boyutları içine oturtabilmesi ve fotoğrafın büyük ustalarıyla aynı düzeyde bir anlatım gücüne varabilmiş olmasıdır. Bütün sanat yaşamı boyunca sürdürdüğü portre çalışmaları da yine güçlü ve özgün anlatımları ve bir üslup birliği doğuran biçimsel özellikleriyle ona uluslararası düzeyde ün sağlamış, adının en büyük portre ustaları arasında anılmasına yol açmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Fotoğraflar; Al İşte İstanbul* (Ç.Altan ile), 1981. **Film:** *Kahramanın Sonu*, 1975.
- **BAKINIZ:** AVEDON, CARTIER-BRESSON, ERWITT, HAAS, RIBOUD, W.E.SMITH.

GÜLER, Cemal Nadir

Bak. CEMAL NADİR GÜLER

Türkiye'de Fotoğraf

Fotoğraf sanatının Türkiye'ye ilk kez ne zaman ve nasıl girdiği kesin olarak belli değildir. Ancak bazı belgelerden Kırım Savaşı sırasında, 1856'da Rabach adlı bir Alman kimyacının Mareşal Moltke ile birlikte İstanbul'a geldiği ve bir fotoğraf stüdyosu kurduğu bilinmektedir. Kısa bir süre sonra Diyarbakır'dan gelen Ermeni asıllı iki kardeş çalışmak üzere Rabach'a katılmışlardır. Rabach 1858'de Almanya'ya dönmüş, stüdyoyu da sonradan Müslüman olan Kevork ve Vichen adlı bu iki kardeşe bırakmıştır. Böylece Türk fotoğrafının en eski ve ünlü stüdyosu Abdullah Biraderler* Fotoğrafhanesi ortaya çıkmıştır. 19.yy'ın sonlarında Kargopulos, Karakaş, Phébus, Sabbah-Joaillier ve Andriomenos, 20.yy'ın başlarında da Foto Parnas, Resme, Foto Appolon, Foto İris, Foto Ferit İbrahim, Francis Weinberg ve Américain gibi fotoğrafhaneler kurulmuştur.*

Cumhuriyet'e değin uzanan bu ilk dönemin başlıca özelliği bir belge birikimi dönemi olmasıdır. 1850'lerden başlayarak Osmanlı Devleti'nin son seksen yılının begelenmesinde, Osmanlı fotoğrafçılarının büyük etkinlikleri görülmüş, fotoğraf olgusu da bu işleve dayanarak yaygınlaşmıştır.

Cumhuriyet'ten sonraki ilk yıllarda fotoğraftan beklenen yine bir belgeleme ve tanıtma görevi olmuş, fotoğrafçılığın ağırlığı, Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi, fotoğrafhane adını alan ve stüdyo işlevini gören, ama her türlü çekim işi için donanımı ve gezici elemanları olan küçük kurumlarda toplanmıştır. 1930'larda halkevleri çevresindeki kültürel ortamda fotoğrafçılıkta belge düzeyinden sanat düzeyine geçişi hazırlayan ilk kıpırdanmalar görülmeye başlanır. İlk fotoğraf sergisi 1929'da İzmir'de açılmış, ilk fotoğraf yarışması 1930'da Sabah dergisince düzenlenmiştir. Bu alandaki ilk örgütlerin ortaya çıkışı da bu yıllarda olmuştur. 1929'da Ankara Fotoğrafçılar Cemiyeti, 1945'te İzmir Fotoğrafçılar Derneği, 1946'da Fotoğrafçılar Küçük Sanat Kooperatifi kurulmuştur. Bu dönemin başlıca fotoğrafçıları arasında, Cemal Işıksel, Kemal Baysal (1906), Şinasi Barutçu (1906), İhsan Erkılıç (1906), Nurettin Erkılıç (1926), Sami Güner, Selahattin Giz, Namık Görgüç (1895-1945) ve fotoğrafhane geleneğini 1970'lere değin sürdüren Süleyman Süreyya (?-1974) sayılabilir. Etkinlikleri açısından bu kuşağın en önemli kişisi Şinasi Barutçu'dur. Çeşitli yarışmalarda ödüller almış, Türkiye'de ilk fotoğraf dergisini çıkartmış, fotoğraf dernekleri kurmuş, 1947'de Foto Konuşmaları adlı bir de kitap yayımlamıştır. Bu kuşağın çoğunlukla belgeci fotoğrafçılarının yanı sarı, sanat fotoğrafı arayışı içindeki fotoğrafçılar olarak Baha Gelenbevi*, Ankara'da etkinlik gösteren Rasim Ar (1902-1942), Remzi Tezel (?-1943), fotoğraflarıyla D Grubu sergilerine katılan Limasollu Naci (1921) ve manzara fotoğrafçılığında büyük etkisi görülen Avusturya asıllı Othmar Pfersby* anılabilir.*

1950'lere doğru başka sanat dallarında yetişmiş Hilmi Ziya Ülken, Adnan Benk*, Cabit Irgat*, Zeki Faik İzer* gibi sanatçılar ve kültür adamları da fotoğrafla ilgilenmiş ve bu konuda yazılar yayımlamışlardır. Sonradan filmciliği seçen İlhan Arakon, illüstrasyon ressamlığı yanında fotoğrafla da ilgilenen Münif Fehim* ve kuşağın bilinen tek kadın fotoğrafçısı Yıldız Moran, basın fotoğrafçılığının öncülerinden Müeddep Erkmen ilginç yapıtlar üretmişlerdir. Türk fotoğrafı ancak 1960'lardan başlayarak dünya fotoğrafının düzeyine yaklaşmış, Ara Güler'in* öncülüğünde ve onun hemen ardından gelen bir dizi fotoğrafçının çabalarıyla biçimlenmiş, kişilik kazanmış ve dünyaya açılmıştır. Bu dönemin başlıca özelliği fotoğrafın yurt düzeyinde büyük ölçüde yaygınlaşması, amatör fotoğrafçılığın gelişme göstermesi, özellikle bu alanda kurumlaşma ve örgütlenme yönünde hızla yol alınmasıdır. İFSAK, AFSAD, BASAF, TAFK gibi dernekler, özellikle amatör fotoğrafçıları çevrelerinde toplayarak, çeşitli etkinliklerle fotoğraf dünyasına canlılık getirmişlerdir. Bu arada çeşitli eğitim kurumlarında fotoğraf eğitimi yapılmaya başlamış, fotoğraf sanatıyla uğraşanların sayısı hızla artmıştır.*

GÜLERYÜZ, Mehmet
(1938)

Türk, ressam, heykelci. Temelinde çağımız insanının eleştirisi yatan atak, alaycı ve yergici bir tutumla figüratif resimler yapmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1966'da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'nden mezun oldu. 1970'te devlet bursu ile Paris'e gitti ve Taşbaskı (litografi) dalında uzmanlık eğitimi yaptı. 1975'te yurda döndüğünde Akademi'de Neşet Günal Atölyesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1980'de bu görevinden istifa ederek New York'a gitti. Resim çalışmalarını New York'ta sürdürmektedir.

Yurt içi ve yurt dışında birçok kişisel sergi açtı, karma sergilere katıldı. 1979'da Sedat Simavi Görsel Sanatlar Ödülü'nü aldı; yine aynı yıl İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergisi'nde altın madalya kazandı.

Güleryüz, resimlerinde çağdaş insanın davranışını ve toplum eleştirisini ön plana alır. Burjuva ya da yeni zenginleşen kesimin siyasal çıkarcılığını, sevgisizliğini, duyarsızlığını, içtenliksizliğini, yalancı ince-

liğini yerer. Yapıtlarında biçimleri bilinçli olarak bozulmuş vücutlar, çirkin insanlar, hayvanlarınkini çağrıştıran yüzler görülür. Figürlerinde yergi dozu yüksektir. İnsan varlığının hayvansı görünümlere bürünen biçimlerinin vuruculuğunu, çizginin anlatım olanaklarıyla ortaya koyar. Renge çizginin gerisinde, ona hizmet edici bir işlev yükler. Son resimlerinde bir bakıma eski tutumunun bir uzantısı olan ve renge daha öncelik tanıyan anlatıcı bir üslup geliştirmiştir. Traji-komik yaklaşımı, ağaç, alçı, kâğıt gibi çeşitli malzemeleri kullanarak yaptığı figüratif heykellerinde de izlenir.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Kompozisyon*, 1976; *Portre*, 1980; *Natürmort*, 1981; *Kompozisyon*, 1981; *Portre*, 1983; *Ölçü II*. **Heykel:** *Domuz*, 1971; *Tutsak Maymun*, 1974.

GÜLGEÇ, İsmail
(1947)

Türk, karikatürcü. 1970 kuşağının özellikle çizgi roman alanında başarı kazanmış çizerlerindendir.

27 Şubat 1947'de Gaziantep'te doğdu. Ailece taşındıkları İzmir'de büyüdü. Sekiz yaşındayken tutulduğu romatizma nedeniyle ilkokulu birinci sınıfta bırakmak zorunda kaldı, sonradan dışardan sınav vererek bitirdi. Karikatürü ve çizgi romancılığı meslek olarak seçti. İlk ürünlerini gülmece dergisi *Papağan*'da yayımladı. 1968'den sonra İzmir'deki *Yeni Asır*, *Demokrat İzmir*, *Ege Ekspres* gazetelerinde çalışmalarını sürdürdü. 1975'te İstanbul'a yerleşti. *Milliyet* gazetesinde ve *Milliyet Çocuk* dergisinde çalışmaya başladı. Burada *Ormangiller* ve *İnce Memet*'i çizdi. 1980'de geçtiği *Cumhuriyet* gazetesinde *Hayvanlar ve İnsanlar* adlı dizileri sürdürmektedir.

Geçirdiği hastalık ayaklarının sakat kalmasına yol açmıştı. Uzun süre yattığı hastaneden 20 yaşında çıkması, 25 yaşından 35 yaşına değin ancak koltuk değneğiyle yürüyebilmesi, yaşamında önemli etkiler yaratan değişiklikler olmuş ve bu değişiklikler onun dünyaya, çevresine, insanlara yeni bir gözle bakmasına yol açmıştır. Gülgeç, günümüzde her şeyin doğrusunun bilinmesine karşın, yanlış biçimde yapıldığını ileri sürerek, karikatürlerinde bu çelişkilerle dolu dünyayı, toplumdaki karşıtlıkları işler. Gülmece anlayışı da buna bağlı olarak düşündürmeye yöneliktir. Bu tutumu, Entelektüel Ayı, Lağım Faresi, Cami Güvercini, Kaldırım Faresi gibi adlar taşıyan ve her biri çeşitli toplum katlarından insanları simgeleyen tiplerin yer aldığı ünlü *Hayvanlar* çizgi roman dizisinde iyice belirgindir. Çizgisi başlarda Fransız sanatçılarından etkilenmiştir. Turhan Selçuk, Necmi Rıza Ayça ve Sergio Aragones da değişik açılardan yararlandığı çizerler arasındadır. Gülgeç evrensel bir insan tipi yakalamayı amaçlamaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Gündüz İnsan Gece Hırt* (S.Sualp ile), 1980.

GÜLLÜ AGOP
(1840-1902)

Osmanlı tiyatro oyuncusu, yönetmen ve tiyatro yöneticisi. Türk tiyatrosunun Batılı bir nitelik kazanmasında ve Türkçe yapıtların sahnelenmesinde büyük payı olmuştur.

Agop Vartovyan, İstanbul'da doğdu ve aynı kentte öldü. Ermenice kaynaklarda, ölüm tarihi 1891 olarak gösterilmektedir. Yakınlarının anlattığına göreyse, oğlunun doğumundan iki yıl sonra ölmüştür. Buna göre ölüm tarihi 1902 olmaktadır. Güllü Agop, Balıkhane'de küçük bir memur olarak çalışmaktayken, 1861'de Ermenice oyunlar sahneleyen Şark Tiyatrosu'na oyuncu olarak girdi. İki yıl bu tiyatroda çalıştıktan sonra, İzmir'e gitti, orada yine Ermenice oyunlar oynayan amatör bir topluluğu yönetti.

Bir süre sonra İstanbul'a döndü. Ermenice oyunlara gelen izleyicilerin sayısının giderek azalmakta olduğunu görerek, Türkçe oyunlar sahnelemek için harekete geçti. Bu amaçla, Gedikpaşa Tiyatrosu'nu kiraladı ve kurduğu Tiyatro-yu Osmanî adlı toplulukta öncelikle Türkçeleştirilmiş oyunlar sahneye koymaya başladı. Daha sonra, izleyicilerinin ilgisini yoğunlaştırmak için destansı halk masallarını oyunlaştırma yoluna gitti. Tiyatro, 1869'da Fuzulî'nin *Leylâ ile Mecnun*'undan düzenlenmiş beş perdelik bir oyunla perdelerini açtı. Bu arada, yazar Âli Bey'in de desteğiyle, Gedikpaşa Tiyatrosu'nun gelişmesi yolunda bir dizi çalışmaya girişildi. Önce, yeni oyuncular bulunarak, tiyatronun kadrosu güçlendirildi, yeni oyuncuların yetiştirilmesi sağlandı. Sonra, yine Âli Bey'in çabalarıyla, Türkçe'yi tam ve doğru olarak konuşmakta güçlük çeken Ermeni oyunculara diksiyon dersleri verildi. Bu arada, pek çok ünlü tiyatro yapıtı Batı dillerinden Türkçe'ye çevirtildi. 1869-1870 tiyatro döneminden başlayarak sahnelenen Türkçe oyunların sayısı da hızla arttı.

Güllü Agop 1870'te, Türkçe oyun oynama tekelini eline geçirmek amacıyla, başvuruda bulundu. Bu isteğini yerinde bulan Sadrazam Âli Paşa on yıllık bir süre için Türkçe oyun oynama hakkını sadece ona verdi. Bu tarihten sonra Gedikpaşa Tiyatrosu'nda, Güllü Agop'un yönetimindeki Tiyatro-yu Osmanî en başarılı çalışmalarını yaparak bir altın dönem yaşadı. Moliére'den *Tabib-i Aşk*, *Ayyar Hamza*, Fénelon'dan operalaştırılan *Télémaque* gibi uyarlamaların yanı sıra, Ebüzziya Tevfik, Ahmet Midhat Efendi ve Namık Kemal gibi Tanzimat yazarlarının yapıtları da sahnelendi. Âli Bey, Mustafa Nuri (1844-1906), Halet Bey (1837-1878), Namık Kemal gibi zamanın en büyük yazarları bir araya getirilerek bir kurul oluşturuldu. Güllü Agop'un da katılmasıyla bu kurul, kısa zamanda pek çok tiyatro yapıtını yeniden gözden geçirdi. Telif ve çeviri yapıtları inceledi, tiyatronun repertuarını yeni çevirilerle zenginleştirdi.

1873'te sahnelenen *Vatan* oyunundan sonra, halkın yaptığı gösteriler, Abdülâziz'in emriyle Namık Kemal, Mustafa Nuri, Ebüzziya Tevfik ve Ahmet Midhat'ın tutuklanarak sürgüne gönderilmelerine yol

açtı. Böylece, en önemli yazar ve yardımcılarından yoksun kalan Tiyatro-yu Osmanî için zor günler başladı. Ancak, gerek repertuarının zengin olması, gerekse müzikli oyunlara ağırlık verilmesi izleyici sayısının azalmasını engelledi. 1876'da serbest bırakılan yazarların İstanbul'a dönmeleriyse topluluğa eski canlılığını geri getirdi. Bu arada yeniden sahnelenen *Vatan yahut Silistre* geniş yankılar uyandırdı.

Tiyatro-yu Osmanî'nin başarılı dönemi 1880'de, on yıllık tekelin sona ermesiyle gölgelenmeye yüz tuttu. Topluluktan kopmalar başladı. Bunun sonucunda, Güllü Agop 1881'de Gedikpaşa Tiyatrosu'ndan ayrılarak Şehzadebaşı'nda yeni bir salon kiraladı ve gösterilerini burada sürdürdü. İki yıl sonra da II.Abdülhamid'in emriyle Muzika-yı Humâyûn kadrosuna alındı. Bir süre sonra Müslümanlığı kabul etti, adını Yakup olarak değiştirdi ve ölümüne değin sarayda kaldı.

Güllü Agop, Tanzimat dönemi tiyatrosunun en büyük adlarından biridir. Gerek Türkçe oyunların sahnelenmeye başlanmasında gösterdiği çaba, gerekse tiyatronun çağdaş bir yapıya kavuşturulması için verdiği uğraş, daha ilerdeki Türk tiyatrosu için önemli adımlar olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı ve Yönettiği Oyunlar:** *Leyla ile Mecnun*, 1869; *Zor Nikâhı*, 1869; *Tosun Ağa*, 1870; *Tabib-i Aşk*, 1871; *Ayyar Hamza*, 1871; *Ecel-i Kaza* 1872; *Eyvah*, 1872; *Vatan*, 1873; *Pinti Hamid*, 1873; *Zavallı Çocuk*, 1874; *Baba Himmet*, 1874; *Tayyar Zade*, 1875; *Direktörün Hali*, 1875; *Tiyatroya Gidelim*, 1875; *Besa*, 1875.

GÜLŞEHRÎ
(13.yy sonu-14.yy başı)

Türk, şair. Anadolu'da Türkçe'yi kültür dili haline getirmek için çalışmıştır.

Gülşehrî'nin yaşamı üzerine kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur. *Mantıku't-Tayr* adlı yapıtında adı Şeyh Ahmed el-Gülşehrî olarak geçer. 13.yy'ın sonu ile 14.yy'ın ilk yarısında Kırşehir'de yaşadı. Büyük bir olasılıkla yapıtlarını yazdığı Kırşehir'de, 1317-1318'den sonraki bir tarihte öldü. Yapıtlarındaki kimi dizelerden mantık, matematik, fıkıh ve tefsirle uğraştığı anlaşılmaktadır.

1297 tarihli vakfiye sahibi Süleyman Türmanî' nin Gülşehrî ile aynı kişi olduğunu ileri sürenler vardır. Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin ölümünden sonra Sultan Veled tarafından Mevlevilik'i yaymak ve Mevlevi dergâhları kurmak üzere Kırşehir'e gönderildiği söylenirse de, bu kesinlik kazanmamıştır.

Gülşehrî, yapıtlarını Farsça ve Türkçe yazmıştır. Elde, nazire mecmualarından derlenen kaside ve gazel türünden yedi parça şiiri vardır. 1301'de yazdığı *Feleknâme* adlı yapıtı, İslam felsefesindeki "Mebde ve Maad" (başlangıç ve son) konusunu işleyen Farsça bir mesnevidir. Kendisinden önce yaşamış Senaî, Attar, Mevlânâ gibi mutasavvıflar yapıtlarında aşkı akla yeğ tutarlarken, o bu mesnevisinde aklı aşka üstün tutmuştur. *Gülşennâme* diye de tanınan *Mantıku't-Tayr* adlı yapıtı Anadolu Türkçesi'nin ilk ürünlerindendir. Varlıkta birlik, Tanrı'da yok olma inanışını konu eder. Feridedin Attar'ın aynı adlı mesnevisini temel almış, Mevlânâ'nın mesnevisinden de yararlanmıştır. *Kerâmât-ı Ahi Evren* ise, 167 beyitlik Türkçe küçük bir mesnevidir. *Arûz-ı Gülşehrî*, aruz kalıplarını örnekleriyle gösteren Farsça bir yapıttır. Manzum *Kudûrî* çevirisi henüz ele geçmemiştir.

13. yy'ın ikinci yarısında Türkçe'yi yüksek kültür dili haline getirmek için girişilen çabalar, 14. yy'da büyük bir gelişme göstermiş, Türkçe, özellikle Batı Anadolu'da Farsça'nın yerini almaya başlamıştır. Bu gelişmenin öncülerinden biri de Gülşehrî'dir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Feleknâme*, (Ankara İl Halk Kütüphanesi, No. 817), *Gülşehrî ve Felek-Nâme*, (ö.s.) S. Kocatürk, (çev.), 1982; *Mantıku't-Tayr*, (ö.s.), A.S. Levend (yay.), 1957; *Kerâmât-ı Ahi Evren*, *Gülschebris Mesnevi auf Achi Evran*, (ö.s.), F. Taeschner, (metin ve çeviri), 1955; *Arûz-ı Gülşehrî* , (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitapları, Farsça No. 517.)

GÜLŞENİ, İbrahim
(?-1534)

Osmanlı mutasavvıf ve divan şairi. Halvetiye Tarikatı'nın Gülşeniye kolunu kurmuştur.

İbrahim Gülşeni Diyarbakır'da doğdu. Doğum yılı belli değildir. 23 Nisan 1534'te Mısır'da öldü. İlköğrenimini amcası Seyid Ali'nin gözetiminde bitirdi. Daha sonra Tebriz'e gitti. Halveti şeyhlerinden Aydınlı Şeyh Ömer Ruşeni'ye mürid oldu.

Şah İsmail'in ortaya çıkması üzerine Tebriz'den ayrılıp önce Diyarbakır'a, sonra Mısır'a gidip Müeyyide'ye yerleşti. Tekkesini kurup Gülşenilik'i yaymaya başladı. Kısa sürede ünü yayıldı. Halkın büyük sevgisini kazandı. 1516'da I. Selim (Yavuz) Kahire' ye girince Gülşeni, padişahı saygı ile karşıladı. Birçok yeniçeri ve sipahi ona bağlandı. Bu aşırı sevgi üzerine 1528'de I. Süleyman (Kanuni) kendisini İstanbul'a çağırdı. Bir süre camilerde vaızlar verip Mısır'a döndü.

Gülşeni'nin en ünlü yapıtı 40.000 beyitlik Farsça *Ma'nevî*'dir. Yapıtın güç anlaşılan beyitlerini Şeyh La'li Mehmed Fenai yorumlamıştır. Gülşeni ayrı ayrı Arapça, Farsça ve Türkçe *Divan* düzenlemiştir. Tasavvuf içerikli *Râznâme* ile *Kenzü'l-Cevâhir* adlı yapıtları vardır. Gülşeni önceleri Heybetî mahlasını kullandı. Sonra Gülşeni'ye çevirdi. Arapça divanındaki kimi şiirlerini de Halil mahlası ile yazdı. Şiirlerinde Mevlânâ ve Yunus Emre'nin etkisi görülür. Türkçe divanındaki gazel ilahileri yaygınlık kazanmıştır. Oğlu Ahmed Hayali'nin isteği üzerine Muhyî-yi Gülşeni tarafından *Menakıb-ı İbrahim-i Gülşeni* yazılmıştır. Yapıtta şeyhin ve çevresindekilerin yaşamöyküleri yer alır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ma'nevî* (ty), (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü No. 2908), *Arapça Divan* (ty), (Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri kitapları Farsça

manzum No. 418); *Türkçe Divan* (ty), (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi TY. 980), *Râznâme* (ty), (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri kitapları manzum No. 932); *Kenzü'l-Cevâhîr* (ty), ("İncilerin Kaynağı", İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi TY. 1233)

GÜMEN, Sururi

Bak. SURURİ

GÜMÜŞPALA, Ragıp
(1897-1964)

Türk asker ve siyaset adamı. Adalet Partisi'nin ilk genel başkanıdır.

Edirne'de doğdu, 6 Haziran 1964'te İstanbul'da öldü. Kuleli Askeri Lisesi'nde öğrenciyken I. Dünya Savaşı nedeniyle subay açığını karşılamak amacıyla kısa süreli bir eğitimden sonra, 1916'da mülazım (teğmen) rütbesiyle savaşa katıldı. Galiçya cephesinde ve Filistin cephesinde savaştı. 1918'de İngilizler'e tutsak düştü. 1920'de serbest bırakıldıktan sonra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katıldı. Kütahya, Eskişehir ve Sakarya'da çarpıştı. Büyük Taaruz'da görev aldı.

1934'te Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay oldu ve ordunun çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1948'de tuğgeneral, 1960'ta da orgeneral oldu. Erzurum'da 3. Ordu komutanı iken Silahlı Kuvvetler'in 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirdiği müdahaleyi destekledi. 3 Haziran 1960'ta Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından genelkurmay başkanlığına getirildi. Ancak hemen ardından 2 Ağustos'ta ordu kademelerinde yapılan düzenlemeler sırasında emekli edildi. İzmir'e giden Gümüşpala burada kendisiyle aynı dönemde emekliye ayrılan askerlerle birlikte EMİNSU (Emekli İnkılap Subayları) Derneği'ni kurdu ve bir süre bu derneğin çalışmalarına katıldı.

Bu arada 29 Eylül 1960'ta Demokrat Parti'nin kapatılması üzerine bu partinin seçmen kitlesini bünyesinde toplamayı amaçlayan siyasi çalışmalara katıldı. 11 Şubat 1961'de kurulan Adalet Partisi'nin Kurucular Kurulu tarafından AP genel başkanlığına getirildi. 15 Ekim 1961'de yapılan seçimlerde İzmir milletvekili oldu. Bu seçimler sonunda hiçbir parti çoğunluk sağlayamadı. AP 158 milletvekili, 70 senatör çıkardı. Bu sonuç eski DP'nin gücünü yansıtmamakla birlikte oluşturulacak koalisyon hükümetinde AP'nin varlığı zorunlu görülüyordu. Ancak DP-AP ilişkisinden kaygılanan MBK ilk hükümet kurma görevini CHP genel başkanı İsmet İnönü'ye verdi. İsmet İnönü başkanlığında oluşturulan AP-CHP koalisyon hükümetinde Gümüşpala görev almadı. Eski DP'lilerin affı konusunda anlaşmazlığa düşen hükümet 1 Haziran 1962'de dağıldı.

Gümüşpala, 30 Kasım 1962'de toplanan I. AP Kongresi'nde yeniden genel başkanlığa seçildi ve ölene değin bu görevi sürdürdü.

GÜNAL, Neşet
(1923)

Türk, ressam. Türkiye'de Toplumsal Gerçekçilik akımının en önde gelen temsilcilerindendir.

Nevşehir'de doğdu. Resme olan yatkınlığı küçük yaşta kendini gösterdi. Nevşehir belediye başkanının sağladığı bir bursla 1939'da İstanbul'a gitti ve Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'ne girdi. Önce N. Berk ve S. Berkel, sonra da Leopold Lévy'nin öğrencisi oldu. 1946'da Akademi'yi bitirdi. Aynı yıl açılan Avrupa sınavını kazandı ve 1948'de Paris'e gitti. Kısa bir süre André Lhote'un atölyesinde çalıştı. Desen yönünün ağır basmasıyla Fernand Léger'nin özel akademisine geçti. Bir yandan da École Nationale Supérieure des Beaux-Arts'da fresk ve duvar resmi çalışmaları yaptı. 1954'te Türkiye'ye döndü, Akademi'ye asistan olarak girdi. 1963'te Fransız hükümetinin bursu ile Paris'e gitti, vitray ve goblen (duvar halısı) teknikleri üstünde çalıştı.

1969'da 30. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde *Kör Hasan'ın Oğlu* ile birincilik ödülü aldı. İlki 1954'te olmak üzere dört kişisel sergi açtı, ulusal ve uluslararası karma sergilere katıldı. Üç yıl Mimar Sinan Üniversitesi Resim Fakültesi dekanlığı yaptı ve 1983'te aynı kurumdan emekli oldu.

Neşet Günal ilk yapıtlarında Léger'nin anlatım biçiminden etkilenerek kalın dış çizgiler kullanmıştır. 1954'te Türkiye'ye döndükten sonra bu etkiler azalmaya başlar. Yerel görüntüleri betimlediği 1956 tarihli *Bağ Bozumu*'nda Léger'ye oranla daha gerçekçi bir tavır görülür. Artık biçimin, rengin, düzenin akılcı ve üslupçu bir oluşum içinde şürselliğini sağlama amacındadır. Resminde temel öğe insan olmaya başlar. Çabası, insana gerçekçi bir açıdan yaklaşmaktır. 1958'deki *Yaşantı* adlı kompozisyonu, onun kişisel anlatımını belgeleyen ilk örneklerindendir. 1960'tan sonraki çalışmalarında anlatımcı yanı giderek ağırlık kazanmaya başlar.

Neşet Günal konu olarak Anadolu insanını seçmiştir. Çoğu büyük boy resimlerinde bu insanların yoksulluğunu, zor yaşam koşullarını ve doğayla savaşlarını ele alır. Figürlerin, özellikle el ve ayaklarındaki biçim bozmalar, onun anlatımcı tavrını belirtir. Yüzlerde, zor koşullara karşın ezilmeyen ve yılmayan onurlu bir direnç, acı ve bekleyiş görülür. Çocuklar da Günal'ın figürleri arasında önemli bir yer tutar.

Çevre, figürü güçlendiren tamamlayıcı bir öğedir. Doğanın betimlenişi yer yer insanı ürküten ve yabancılaşmaya sürükleyen özellikler taşır. Kuru ağaçlar, taş yığınları ve gölgelik gibi öğeler, düşsel bir vurgulamayla işlenmiştir. Günlük yaşamdan alınan çiçek, kedi, testi, oyuncak gibi öğelerse, bu ortamda yaşananla, yaşanmak istenenin karşıtlığını ortaya koyar.

Kompozisyonlarda figür özenle yerleştirilmiş, öteki öğelerle arasında ritmik bir denge sağlanmıştır. Düzenleme açısından incelendiğinde Günal'ın kom-

pozisyonları üç grupta toplanabilir. Birinci grup, figürlerin tüm tuvale ya eşdeğerde serpiştirildiği, ya da birbiri üstüne yığıldığı örnekleri içerir. İkinci grupta ise resimlerde olduğu gibi, ikili, üçlü, dörtlü figür düzenlemelerinin yer aldığı resimler vardır. Üçüncü grubu oluşturan tek figür düzenlemelerindeyse, figür ortada yer alır ve kompozisyonda simetri izlenir.

Neşet Günal, resmi bir anlatım sanatı olarak nitelendirmiş, yalın ve doğrudan bir dil kullanmıştır. Kompozisyonlarında gerçekleştirdiği uyumlu öz-biçim ilişkisiyle, Türkiye'de Toplumsal Gerçekçilik akımının en özgün ve sürekli temsilcisi olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Yaşama Sevinci*, 1951; *Bağ Bozumu*, 1956; Eskişehir Devlet Galerisi; *İki Kardeş*, 1958; *Aile*, 1958; *Baba-Oğul*, 1961, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Mola*, 1962, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Toprak*, 1962, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kör Hasan'ın Oğlu*, 1962, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Ana ve Çocuk*, 1962, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Dananın Ölümü*, 1962, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Bunalım*, 1965, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Korkuluk*, 1968, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, 1974; *Duvar Dibi IV*, 1975; *Başakçı III*, 1979; *Köylü Kız*, İzmir Resim ve Heykel Müzesi; *Başakçılar*, Erzurum Devlet Galerisi; *Oduncular*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çocuklar*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi. **Duvar Resmi ve Kabartması:** Duvar resmi, 1954, Hacettepe Hastanesi, Ankara, şimdi yandı; duvar resmi, 1958, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi; duvar kabartması, 1965, Ajans Türk Matbaası, Ankara.

• **KAYNAKLAR:** S. Tansuğ, *Beş Gerçekçi Türk Ressamı*, 1976.

GÜNALTAY, Şemsettin
(1883-1961)

Türk tarihçi ve siyaset adamı. 1949-1950 arasında başbakanlık yapmıştır.

Erzincan'ın Kemaliye (Eğin) ilçesinde doğdu, 19 Ekim 1961'de İstanbul'da öldü. Ortaöğrenimini Vefa İdadisi'nde, yükseköğrenimini Darülmüallimin-i Âliye'de (Yüksek Öğretmen Okulu) yaptı. Bu okulu bitirdikten sonra İsviçre'ye gitti. Lozan Üniversitesi Doğa Bilimleri Bölümü'nde okudu. Kıbrıs, Midilli ve İzmir'de öğretmenlik yaptı. Süleymaniye Medresesi'nde dersler verdi. Bu arada İttihat ve Terakki Partisi'ne de giren Şemsettin Günaltay, Ziya Gökalp'le tanıştıktan sonra, onun etkisiyle Türk tarihi araştırmalarına yöneldi. 1914'te de Edebiyat Fakültesi'nde Türk tarihi ve İslam kavimleri tarihi profesörü oldu. İlahiyat Fakültesi dekanlığı yaptı. 1915'te Ertuğrul Sancağı'ndan (Bilecik) mebus seçilen Günaltay, 1920'de Meclis-i Mebusan dağıtılıncaya kadar bu görevini sürdürdü. Milli Mücadeleye de katılan Günaltay, 1923'te Sivas milletvekili seçildi. 1954'e kadar Sivas ve Erzincan milletvekilliklerinde bulundu. Bu arada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tarih profesörü olarak görev yaptı. 15 Ocak 1949'da Hasan Saka'nın istifası üzerine başbakanlığa getirildi. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi üzerine başbakanlıktan ayrıldı. 1954'te milletvekili seçilemeyen Günaltay, 1958-1959 yıllarında CHP İstanbul il başkanlığı yaptı, 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis üyeliğinde bulundu. Son olarak 1961 seçimlerinde CHP'den İstanbul senatörü seçilmişken göreve başlayamadan öldü. Günaltay, Türk Tarih Kurumu'nun kurucu üyelerindendi. 1941'de Türk Tarih Kurumu başkanı oldu ve bu görevini ölümüne değin sürdürdü.

Günaltay, II. Meşrutiyet döneminde Ziya Gökalp'in etkisiyle dinde reform yapılması konusunda düşünsel çalışmalar yapmıştır. Türk ve İslam tarihi alanında başlayan araştırmalarını ise, Cumhuriyet Dönemi'nde daha çok İlk Çağ Anadolu, Mezopotamya ve İran tarihi üzerinde yoğunluştırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Zulmetten Nura*, 1915; *Hurafattan Hakikata*, 1916; *İslam Tarihi*, 1922; *Mufassal Türk Tarihi*, 5 cilt, 1922-1924; *İslam'da Tarih ve Müverrihler*, 1923; *Maziden Âtiye*, 1923; *İslam Dini Tarihi*, 1924; *Yakın Şark*, 4 cilt, 1937-1951; *İran Tarihi*, 1948.

GÜNAYDIN, Erol
(1933)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu, senaryo yazarı. Yumuşak oyun üslubuyla özellikle komedilerdeki rollerde başarı kazanmıştır.

Trabzon'un Akçaabat ilçesinde doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Tiyatroya 1955'te Cep Tiyatrosu'nda *Papaz Kaçtı* oyunuyla başladı. O günden sonra çeşitli özel tiyatrolarda çalıştı ve pek çok oyunda rol aldı.

1956'da Ankara Devlet Tiyatrosu'na girdi. Burada kaldığı bir yıl içinde, *Nuh* ve *Kleopatra'nın Mezarı* oyunlarında oynadı. 1957'de *Teyzesi* oyununda Dormen Tiyatrosu'na katıldı. 1969'da *Oliver* oyunundaki başarısıyla İlhan İskender Ödülü'nü aldı. Bu arada konuk oyuncu olarak Kenterler ve Gülriz Sururi-Engin Cezzar topluluklarında oynadı.

Tiyatro oyunculuğunun yanı sıra çeşitli filmlerde de rol aldı ve senaryo yazarlığı yaptı. 1966 'da *Güzel Bir Gün İçin* filmiyle Antalya Film Şenliği'nde En İyi Senaryo ve En İyi Yardımcı Oyuncu ödüllerini kazandı.

1970-1972 arasında, besteci Cemal Reşit Rey'le birlikte yaptığı müzikli oyun çalışmaları ilgi gördü. Bunların ilki olan *Yaygara 70*, 1970'te sergilendi. Bunu, 1971'de *Uyy Balon Dünya* ve 1972'de *İstanbul Masalı* izledi. Kadrosunda bulunduğu Dormen Tiyatrosu'nun 1972'de kapanmasından sonra yine çeşitli özel tiyatrolarda çalışmalarını sürdürdü. Bu yıllarda geleneksel Türk tiyatrosuna yöneldi ve meddah çalışmalarına başladı. Bu alanda da kısa sürede başarı kazanıdı, meddah gösterileri ilgi gördü. Yine bu dönemde TV programlarında göründü, dizilerde rol aldı. Pek çok TV filminde, özellikle de sevilen çizgi filmlerde seslendirme yaptı.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Papaz Kaçtı*, 1955; *Nuh*, 1956; *Kleopatra'nın Mezarı*, 1956; *Teyzesi*, 1957; *Kamp 17*, 1957; *Aşk Otu*, 1958; *Nina*, 1958;

Benimle Oynar mısınız?, 1958; *Duvarların Ötesi*, 1959; *Küçük Kulübe*, 1959; *Müfettiş*, 1959; *Zafer Madalyası*, 1960; *İkinci Baskı*, 1960; *Ayı Masalı*, 1962; *Pasifik Şarkısı*, 1962; *Canlı Maymun Lokantası*, 1963; *Yaygara 70*, 1970; *Uyy Balon Dünya*, 1971; *İstanbul Masalı*, 1972; *Ve Bir Saksağandı Jüliet*, 1984. **Yönettiği Oyunlar:** *Eğlenceler Ülkesi*, 1974; *Fotoğrafçı*, 1978; *Bizim Masallarımız*, 1979. **Oynadığı Filmler:** *Güzel Bir Gün İçin*, 1966; *Sinekli Bakkal*, 1968; *Pembe Kadın*, 1969.

GÜNDÜZ, Asım
(1880-1970)

Türk, asker. Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nin kurmay başkanlığını yapmıştır.

Kütahya'da doğdu, 14 Ocak 1970'te İstanbul'da öldü. Kütahya Rüştiyesi'ni, Kuleli Askeri İdadisi'ni ve Harbiye Mektebi'ni bitirdi. 1905'te Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak çıktı. Ardından Almanya'ya gitti. Burada dört yıl kıta ve kurmaylık görevlerine ilişkin staj yaptı. Balkan Savaşı'nda Genel Karargâh Harekât Şubesi'nde görev yaptı. Bir süre sonra çıkan I. Dünya Savaşı'nda önce çeşitli kolorduların kurmay başkanlığını yürüttü, ardından Filistin Cephesi'nde 48. Fırka (tümen) komutanlığı ile 2. Kolordu komutan yardımcılığında bulundu. İkinci Şeria çarpışmalarında gösterdiği yararlıklardan ötürü miralay (albay) rütbesine yükseltildi. Mütareke döneminde İstanbul'da Harbiye Nezareti'nde görev aldı.

Temmuz 1921'de Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Batı Cephesi kurmay başkanlığına getirildi. Sakarya ve Dumlupınar savaşlarında büyük yararlıklar gösterdi ve rütbesi tümgeneralliğe yükseltildi. 3-11 Ekim 1922 arasında Mudanya Konferansı'na askeri temsilci olarak katıldı. 1923'te Genelkurmay ikinci başkanlığına getirildi. Ardından 8., 9. ve 5. Kolordu komutanlıklarında bulundu. 1926'da korgeneralliğe yükseltildi. 1928'de yeniden Genelkurmay ikinci başkanı oldu ve 1937'de orgeneralliğe yükseldi.

Bundan sonra çeşitli devletlerle yapılan toplantı ve antlaşmalarda Türk askeri kurullarında bulunan, başkanlık eden Asım Gündüz, 1937'de Montreux Konferansı'nda da Türkiye'yi temsil etti. 1943'te Yüksek Askeri Şura üyeliğine atandı. İki yıl sonra da yaş durumundan emekli oldu.

Emekli olduktan sonra siyasal yaşama atılan Asım Gündüz, 1946'da ve 1950'de CHP'den Kütahya milletvekili seçildi, bu görevini 1954 seçimlerine değin sürdürdü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Hatıralarım*, (ö.s.), İ. Ilgar (haz.), 1973.

GÜNER, Sami
(1915)

Türk, fotoğrafçı. Türkiye'nin dış ülkelerde tanıtılmasında yapıtlarıyla büyük rol oynamıştır.

Yugoslavya'da Priştine'de doğdu. Daha sonra iki yıl süreyle İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam etti, ancak bitirmeden ayrıldı. 1937-1961 arasında İstanbul'da T.C. Merkez Bankası'nda çalıştı. 1961'de kendi isteği ile emekliye ayrıldı.

Çok genç yaşlarda başladığı fotoğraf çalışmalarını tüm yaşamı boyunca sürdürdü; emekli olduktan sonra da kendini bütünüyle fotoğrafa verdi. Fotoğrafın tüm dallarıyla ilgilendi ve yıllar süren yoğun bir çalışmanın ürünlerini çeşitli biçimlerde değerlendirdi. Özellikle dış ülkelerde açtığı fotoğraf sergileriyle Türkiye'nin tanıtılmasına büyük emek harcadı ve bunu çoğunlukla kendi çabalarıyla gerçekleştirdi. 1975'te Cezayir, Salzburg ve Münih'te; 1976'da Tahran ve Pekin'de; 1977'de Mekke, Tokyo, Osaka ve Seul'da; 1978'de Bangkok,. Siam, Singapur, Kualalumpur, Bükreş, Sofya, Yeni Delhi ve İslamabad'ta; 1980'de Strasbourg, Pekin ve Kanton'da, 1983'te de Vancouver ve New York'ta fotoğraflarını sergiledi, bu sergilerde Türkiye'nin doğal güzelliklerini, sanat ve tarih hazinelerini, gelenek ve yaşam biçimleriyle insanlarını tanıtmaya çaba gösterdi. Ayrıca Türkiye içinde de, çeşitli kentlerde yirmiye yakın kişisel sergi açtı, birçok karma sergiye katıldı.

Portrede Kemal Baysal'dan, doğa çekimlerinde Othmar'dan etkilenmiştir. Yoğun bir fotoğraf üretimi içinde, sıradan resimleme ve belgeleme çalışmalarıyla çok ilginç ve çarpıcı saptamaları bir araya getirebilmiş, fotoğrafın ülke düzeyinde yayılması, sevilmesi, gelişmesi ve devlet kurumlarınca değerlendirilmesi yönünde önemli bir işlev görmüştür.

• **YAPITLAR: (başlıca) Fotoğrafladığı Kitaplar:** *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, 1973; *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*, 1974; *İstanbul Deniz Müzesi*, 1977; *Selçuklu Halıları*, 1977; *Anadolu Medeniyetleri Müzesi*, 1979; *Osmanlı Padişah Tuğraları*, 1980; *Turkey*, 1981; *Türk Hat Sanatının Şaheserleri*, 1982; *Askeri Müze*, 1983; *İslam Sanatları Sergisi* (7 kitap), 1983.

• **BAKINIZ:** OTHMAR.

GÜNER, Şemsi
(1933)

Türk, fotoğrafçı. 1950'lerden başlayarak Türkiye'de fotoğraf sanatının gelişmesi ve yaygınlaşmasını sağlayan kuşağın önde gelenlerindendir.

15 Ocak 1933'te İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini bu kentte yaptı. Daha sonra İstanbul Belediye Konservatuvarı'na girerek üç yıl şan bölümünde okudu. Bu yıllarda Babıâli'de çalışmaya,

dönemin ünlü karikatürcüsü Ramiz'in özendirmesiyle dergilerde karikatürler çizmeye başladı. Sonra gazetelerde resimleme ve grafik işleri yaptı. İşi gereği fotoğrafa ilgi duydu, karanlık oda tekniklerini öğrendi. Önceleri filmlerini yıkamaya ve baskılar yapmaya bir eğlence olarak başlamışken giderek bu iş onda bir tutku haline geldi, sayfa tasarımcılığı işinden uzaklaştı ve kendini bütünüyle fotoğrafa verdi. Gazetecilik yaşamına 1954'te *Tan* gazetesinde başlamıştı; daha sonra *Vatan* ve *Hürriyet* gazeteleri ve *Hayat* dergisi için çalıştı. 1972'den bu yana serbest fotoğrafçılık yapmaktadır.

1976'da Amman sultanı tarafından Muskat'a çağrıldı. Bu gezisinde çektiği Amman ve Katar fotoğrafları 1979'da *Maya, Ses* ve *Crossroads* dergilerinde yayımlandı. Ayrıca yıllar boyu Anadolu'yu dolaştı ve fotoğrafladı, Uzakdoğu ülkelerine geziler yaptı, Bombay, Singapur, Hong-Kong, Bangkok ve Manila'da fotoğraf çekti. 1973, 1976 ve 1979'da İstanbul'da üç kişisel sergi açtı. 1978'de Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde bir karma sergiye, 1979, 1980 ve 1981'de *Yeni Fotoğraf* dergisinin hazırladığı Kuşaklar karma sergilerine katıldı, sonuncusunda ödül kazandı. Bunun yanı sıra birçok fotoğraf yarışmasının seçici kurulunda görev aldı.

Eski bir grafiker ve matbaa ressamı olmasından gelen bir yaklaşımla renk ve biçim seçimlerinde her zaman çağdaş bir grafik düzenlemeye yönelen Şemsi Güner, özellikle renkli fotoğrafta ve portreden manzaraya uzanan geniş bir yelpaze içinde, ilginç ve özgün yapıtlar vermiş, Ara Güler'den sonra gelen fotoğrafçı kuşağı içinde seçkin bir yere ulaşmıştır.

• BAKINIZ: A.GÜLER.

GÜNERİ, Süleyman Necati
(1889-1944)

Türk siyaset adamı. Birinci TBMM'de İkinci Grup'un önde gelen kişilerindendir.

Kığı'da doğdu,1 Mart 1944'te İstanbul'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini Kığı'da yaptıktan sonra 1911'de Konya Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Bir süre Konya İttihat ve Terakki İdadisi'nde öğretmenlik yaptı. 1913'te Erzurum'a giderek İttihat ve Terakki Mektebi'nde müdürlük ve Türkçe öğretmenliğinde bulundu. Burada *Albayrak* adlı bir gazete yayımlamaya başladı. Ancak 1916 'da Ruslar'ın Erzurum'a girmesi üzerine gazetenin yayınını durduran Güneri, Konya'ya dönerek 1918'e kadar burada İttihat ve Terakki okullarında müdürlük yaptı. 1918'de Erzurum'un ele geçirilmesiyle birlikte Erzurum'a gitti ve *Albayrak* gazetesini yeniden çıkardı. Erzurum Kongresi'ne Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Karaköse delegesi olarak katıldı ve divan kâtipliğine getirildi. Kongre sonunda oluşan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk üyeleri arasında olan Güneri, cemiyetin ilk tüzüğünü hazırlayan Kongre Tüzük Komisyonu'nda da çalıştı. Son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Erzurum milletvekili olan Güneri, Birinci TBMM'de de Erzurum milletvekili olarak yer aldı. 1920'de Matbuat Umum Müdürü oldu. Aralık 1920'de Ermenistan'la imzalanan Gümrü Antlaşması'nı hazırlayan kurulda delege ve Bekir Sami Bey başkanlığında Londra'ya giden kurulda danışman olarak bulundu. Birinci TBMM'de muhalefeti oluşturan İkinci Grup'un önde gelen kişilerinden olan Güneri, İzmir suikastı ile ilgili olarak Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Mahkeme sonunda beraat eden Süleyman Neçati, bir süre sonra beşinci dönem zonguldak milletvekili olarak TBMM üyeliği yaptı. Bundan sonra çeşitli okullarda tarih ve coğrafya öğretmenliklerinde bulundu.

GÜNEŞ, Turan
(1922-1982)

Türk siyaset adamı. Hürriyet Partisi'nin kurucularından ve eski dışişleri bakanlarındandır.

Kandıra'da doğdu, 9 Nisan 1982'de İzmir'e giderken gemide öldü. Ortaöğrenimini İstanbul Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra, Fransa'da Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doktora yaptı. 1951'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde asistan olarak göreve başlayan Güneş, 1954'te aynı fakültede doçent, 1965'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (SBF) idare hukuku profesörü oldu.

Siyasal yaşamına 1947'de Kandıra'da Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alarak başlayan Güneş, 1954 genel seçimlerinde aynı partiden Kocaeli milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Bir süre sonra parti yönetimini eleştirmeye başladı. Basına "ispat hakkı" tanınmasını isteyen öbür arkadaşlarıyla birlikte 1955'te Demokrat Parti'den çıkarıldı. Ardından Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve bu partinin genel sekreterliğinde bulundu. 1959'da Cumhuriyet Halk Partisi'ne girerek, merkez yönetim kurulu üyeliğine seçildi.

27 Mayıs 1960'tan sonra oluşturulan Kurucu Meclis'eKocaeli temsilcisi olarak katıldı. 1961 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda görev aldı. Ancak 1961'de parlamentoya giremedi ve SBF'deki öğretim üyeliğine döndü. 1965'ten sonra CHP'de yeni bir görüş olarak beliren Ortanın Solu hareketini başlatıp, geliştiren grup içinde yer aldı. 1969'da CHP genel sekreter yardımcılığına getirildi. 1973 genel seçimlerinde Kocaeli milletvekili olarak yeniden parlamentoya giren Güneş, CHP-MSP koalisyonu hükümetinde dışişleri bakanı olarak görev yaptı. Bakanlığı sırasında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı sonunda düzenlenen Cenevre görüşmelerinde Türkiye'yi temsil etti. 1977 genel seçimlerinde de Kocaeli milletvekili seçilen Güneş, CHP'nin kurduğu ve güvenoyu alamayan azınlık hükümetinde devlet bakanı ve başbakan yardımcılığı görevinde bulundu.

Türk siyasal yaşamında alışılmışın dışında bir

üsluba ve çok yanlı, renkli bir kişiliğe sahip olan Turan Güneş, değişik dönemlerde Avrupa Konseyi Meclisi üyeliğinde bulundu ve Siyasi İşler Komisyonu'nun başkanlığını yaptı.

• YAPITLAR (başlıca): *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, 1965; *Araba Devrilmeden Önce*, (ö.s.), 1983.

GÜNEY, Eflatun Cem
(1891-1981)

Türk masal yazarı ve halkbilimci. Derlediği masalları yeniden yazarak yayımlamıştır.

Hekimhan'da doğdu, 2 Ocak 1981'de İstanbul'da öldü. Çok küçük yaşta annesiyle babasını yitirdi, Sivas'ta amcasının yanında ilk ve ortaöğrenimini tamamladı. Konya'da Öksüzler Yurdu'nda öğretmenlik ederken Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne katıldı, Kuvayı Milliye yandaşı gazetelerde çalıştı. Eskişehir, Konya, Sivas sultanilerinde Türkçe öğretmeni olarak çalıştı. 1944'te Haydarpaşa Lisesi'ne atanıp İstanbul'a gitti. 1950-1956 arasında Topkapı Müzesi müdür yardımcılığı, 1956-1961 arasında İstanbul Milli Eğitim müdür yardımcılığı görevlerinde bulundu. Masal alanındaki araştırmaları ve derlemeleriyle Danimarka'daki Hans Christian Andersen Kurumu'nun verdiği Andersen Payesi Şeref Diploması ve Dünya Çocuk Edebiyatı Sertifikası adlı belgeyi 1956 ve 1960'ta iki kez kazanmıştır.

Edebiyat çalışmalarına şiirle başlayan ve ulusal mücadele yıllarında *İstiklâl*, *İrşâd* ve *Misak-ı Milli* dergilerini çıkaran Eflatun Cem Güney, İstanbul'a geldikten sonra derlediği masalları özgün yapılarını bozmadan yeniden yazmaya ağırlık verdi. Bu yoldaki çalışmalarıyla halk kültürünün ürünü olan öykü, masal ve efsanelere edebi bir nitelik kazandırmayı başardı. Altmışı aşan kitabında masal ve öyküleri yeniden kaleme almanın yanı sıra, halkbilimin öteki konularıyla da ilgilendi.

• YAPITLAR (başlıca): *Matem Sesleri*, 1920, şiir; *Dertli Kaval*, 1945; *En Güzel Türk Masalları*, 1948; *Halk Türküleri*, 1953; *Açıl Sofram Açıl*, 1956; *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1956; *Nasrettin Hoca Fıkraları*, 1957; *Evvel Zaman İçinde*, 1957; *Dede Korkut Masalları*, 1958; *Gökten Üç Elma Düştü*, 1960; *Az Gittim Uz Gittim*, 1961; *Folklor ve Eğitim*, 1966; *Folklor ve Halk Edebiyatı*, 1971.

GÜNGÖR, Hasan
(1935)

Türk, güreşçi. Olimpiyat, Balkan ve Avrupa şampiyonlukları kazanmıştır.

Denizli'nin Acıpayam ilçesinde doğdu. Güreşe orada karakucakla başladı. 1955'te mindere çıktı. Kısa zamanda adını duyurdu. 1956'da henüz bir yıllık güreşçiyken milli takıma seçildi. İlk başarısı o yılın "Adriyatik Kupası"nda 73 kilonun şampiyonluğunu kazanmak oldu. Bundan sonra on yıl aralıksız olarak Türk milli güreş takımındaki yerini korudu. 1957'de dünya üçüncüsü (79 kg), 1958'de Dünya Kupası ikincisi (79 kg), 1959'da Balkan şampiyonu (79 kg), 1960'ta Olimpiyat Şampiyonu (79 kg) ve Balkan şampiyonu (79 kg), 1961'de dünya üçüncüsü (87 kg), 1962'de dünya ikincisi (87 kg), 1963'te Akdeniz Oyunları şampiyonu (87 kg) ve Balkan ikincisi (87 kg), 1964'te Olimpiyat üçüncüsü (87 kg), 1966'da Avrupa şampiyonu (87 kg) ve dünya ikincisi (87 kg) oldu. 1966'da güreşi bıraktı.

GÜNSAV, Bekir Sami
(1879-1934)

Türk, asker. Bursa yöresinde Kuva-yı Milliye örgütlenmesini gerçekleştirmiştir.

Bandırma'da doğdu, İstanbul'da öldü. 1900'de Harp Okulu'nu 1902'de de kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisi'ni bitirdi. Bir süre bölük komutanlığında bulundu. 1910'a kadar askeri okullarda öğretmenlik yaptı. Tabur ve alay komutanlığı da yapan Bekir Sami Günsav, 1915'te albay olduktan sonra I.Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde 5.Kuvve-i Seferiye (52.Tümen) komutanlığına atandı.

Savaşın bitmesiyle birlikte 1919'da Bandırma'ya giderek Kùva-yı Milliye'nin örgütlenme çalışmalarına başladı. Kısa sürede Bursa ve yöresinde etkinlik kurdu. 56.Tümen komutanlığına getirildi. Düşman saldırısına karşı Bursa'yı çok az bir güçle korudu. Ama tüm çabasına karşın 8 Temmuz 1920'de Bursa'nın işgal güçlerinin eline geçmesini engelleyemedi. Bu olay TBMM'de büyük tartışmalara yol açtı. Mustafa Kemal'in savunmasına karşın 15 Temmuz 1920'de görevden alındı. Bundan sonra Muğla ve Antalya bölgesi komutanlığında bulundu. Ardından Kuzey Kafkasya askeri temsilciliğine atandı. 1922 Temmuzu'nda açığa alınan Bekir Sami, emekli olduktan sonra herhangi bir görevde bulunmadı.

GÜNSÜR, Nedim
(1924)

Türk, ressam. Doğanın canlı ve cansız nesnelerine sevgiyle yaklaşmış, gerçeğin özüne duygulu ve alçakgönüllü bir tavırla eğilerek, şiir tadının egemen olduğu resimler yapmıştır.

10 Nisan 1924'te Ayvalık'ta doğdu. Kısa bir süre sonra ailesi İstanbul'a yerleşti. Gümrük memuru olan babası işlerinden artakalan zamanında resim yapardı. Nedim Günsür'ün resimle ilk tanışması babasının

çalışmalarını izlerken oldu. Ortaöğrenimini Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yaptı. 1941'de lisenin ikinci sınıfından ayrılarak İstanbul'a gitti, ertesi yıl Güzel Sanatlar Akademisi'nin (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) B.R.Eyuboğlu Atölyesi'nde resim öğrenimine başladı. Sınıf arkadaşlarıyla birlikte, 1945'te, etkinliği on beş yıl süren Onlar Grubu'nu oluşturdu. 1948'de Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdikten sonra Fransız hükümetinin verdiği bir bursla Paris'e gitti. Bu kentte dört yıl kaldı. Bu süre boyunca sergi ve müzeleri gezip, Fernand Léger ve André Lhote'un atölyelerinde çalışmalara izleyici olarak katıldı. O zamana değin sürdürdüğü izlenimci denebilecek resim anlayışı, Fransız resminin, özellikle de Picasso, Léger, Matisse'in ve Paris'te tanıdığı zenci sanatının etkisiyle yarı soyut bir anlayışa dönüştü. 1951'de kısa bir süre Türkiye'ye gelerek, İstanbul'da Maya Sanat Galerisi'nde Paris dönemi çalışmalarını içeren ilk kişisel sergisini açtı. 1952'de yurda döndü. Askerlik görevinden sonra, 1954'te Zonguldak'a yerleşti. 1955'te Karadeniz Ereğlisi'nde ortaokul öğretmenliğine atandı. Zonguldak kenti Günsür'ün resim yaşamında bir dönüm noktası oldu. Kömür ocaklarının yeraltı tünellerini, buralarda çalışan işçileri resme aktarmak istediğinde, Fransa'da edindiği biçimci resim anlayışının yetersiz ve yüzeysel kaldığını gördü. Madenci yaşamının içeriği ile bütünleşebilecek bir resim dili araştırmasına girişerek dışavurumcu (ekspresyonist) bir resim dili oluşturdu.

1959'da İstanbul'a yerleşti. Bundan sonra resimlerinde fabrikaları, işçileri, gurbetçileri, satıcıları, damları, antenleri ve çocuklarıyla gecekondu semtleri yer almaya başladı. Ancak büyük kentin acı, buruk yaşantısını yansıtan bu resimlerin yanı sıra, bayram yerlerini, lunaparkları, palyaçoları ve cambazları konu alan, yaşama sevinci dolu resimler de yaptı.

Nedim Günsür öncelikle bir figür ressamıdır. İlk dönem resimlerinde figürler kesin ve net çizgilerle kurulmuştur. Yapıtlarında açık-koyu etkisi, boyanın dokusal etkisinden önce gelir. Madenci figürleri, yüzeye bağlı geometrik biçimlerdir ve onun bu dönem resimlerindeki toplumsal mesajı ön plana çıkarmazlar, tersine, ilk bakışta böyle bir mesajın vurucu ve etkileyici gücünden uzak gibi görünürler.

Günsür'ün, fırça izlerinin belli olmadığı ince bir boya tabakası ile boyadığı resimlerinde gerek düzen, gerek geometrik ve ritmik çizgi oluşumları, gerekse renk açısından hassas bir denge vardır. Kişiselleşmiş şema oluşumları ile kurduğu resimlerinde üçüncü boyutu vurgulamaz. İki boyutlu figürleri belli bir düşüncenin taşıyıcısı olarak, iki boyutlu bir yüzey üstünde yer alırlar. Yere düşen gölgeleri dekoratif bir öğe olarak kullanılır. Perspektif tasası ise sanatçının öznel duyarlığına bağlıdır. Bu nedenle, resimlerinde arka plandaki bir figür öndekiyle aynı, hatta ondan daha büyük görünebilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Bacalar ve Damlar*, 1960, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Bayram Yeri*, 1961, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çocuklar ve Uçurtmalar*, 1961, Dışişleri Bakanlığı, Ankara; *Soytarı*, 1963, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Gökyüzü ve Antenler*, 1964, Milli Kütüphane, Ankara; *Gecekondu Çeşmesi*, 1965, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *İstasyon*, 1965, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Balıkçı Barakası ve Ağ Direkleri*, 1966, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Eski Sokak*, 1968, Dışişleri Bakanlığı, Ankara; *Dalyan*, 1968, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara; *Panayır*, 1982; *Balıkçı Ailesi*, 1983; *Atölyede Nü*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

Reşat Nuri Güntekin

GÜNTEKİN, Reşat Nuri
(1889-1956)

Türk roman, öykü ve tiyatro yazarı. Çağdaş Türk edebiyatının geniş bir okur kitlesine seslenmesinde öncülük etmiştir.

25 Kasım 1889'da İstanbul'da doğdu, 7 Aralık 1956'da Londra'da öldü. İlköğrenimini Çanakkale ve İzmir'de yaptı. Yükseköğrenimini, 1912'de İstanbul Darülfünunu'nda (şimdi İstanbul Üniversitesi) tamamladı. 1913'te Bursa Sultanisi'nde Fransızca öğretmeni oldu. 1916-1919 arasında İstanbul'daki Vefa ve Erenköy liselerinde müdürlük görevinde bulundu. Daha sonra, 1931'e değin, çeşitli liselerde Türkçe, edebiyat, felsefe, pedagoji ve Fransızca dersleri okuttu. 1931-1939 arasında Milli Eğitim müfettişi oldu. 1939-1943 arasında da bir dönem Çanakkale milletvekili seçildi. 1947'de Milli Eğitim başmüfettişliği, 1950'de Paris'te kültür ateşeliği ve öğrenci müfettişliği görevlerinde bulundu. Ateşeliği sırasında, UNESCO'da Türkiye temsilciliği de yaptı. 1954'te emekli olduktan sonra İstanbul Şehir Tiyatroları'nda Edebi Kurul üyeliğine getirildi.

Edebiyat yaşamı

Reşat Nuri'nin edebiyat yaşamı I.Dünya Savaşı sonlarında başlamıştır. İlk yazısı, uzun bir öykü olan "Eski Ahbap" 1917'de *Diken* dergisinde yayımlandı. 1918-1919 yıllarında *Zaman Gazetesi*'nde Temaşa Haftaları başlığı altında tiyatro eleştirileri ve tanıtma yazıları yazdı. Aynı yıllarda *Şair*, *Nedim*, *Büyük Mecmua*, *İnci* ve *Diken* gibi dergilerde ve *Dersaadet*, *Zaman* gibi gazetelerde kendi adıyla ya da Hayrettin Rüştü, Mehmet Ferit, Cemil Nimet takma adlarıyla romanlar, öyküler, oyunlar yayımladı. Gülmece ve magazin dergilerindeki yazılarında "Yıldızböceği", "Ateşböceği", "Ağustosböceği" gibi takma adlar kullandı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mahmut Yesari ile

birlikte *Kelebek* adlı gülmece dergisini, milli eğitim başmüfettişliğine atandığı 1947'deyse *Memleket* gazetesini çıkardı. Roman, öykü, tiyatro, eleştiri ve gezi yazılarının yanı sıra çeviriler de yaptı. Yapıtlarının bazısı Rusça, Bulgarca, Kazakça, Litvanca, Azerice, Özbekçe, Estçe, Gürcüce, Letonca, Tacikçe gibi yabancı dillere çevrildi.

Reşat Nuri, Milli Edebiyat akımıyla başlayan, halka ve onun gerçeklerine yöneliş hareketinin Anadolu'ya uzanan ilk başarılı temsilcisi sayılır. Gözlemci, gerçekçi tavrı ve sevecen bakış açısıyla, yöneldiği sorunları yansıtmada etkili olmuştur. Onun bu niteliği, bireyselle toplumsalı iç içe işlediği yapıtlarının en belirgin öğesidir.

Çalıkuşu ▸ *Tiyatro yapıtları*

Ona büyük ününü ve geniş okur kitlesini kazandıran *Çalıkuşu* adlı yapıtı oldu. *İstanbul Kızı* adlı dört perdelik bir oyunundan romana dönüştürdüğü *Çalıkuşu*, 1922'de *Vakit* gazetesinde tefrika edilince geniş ilgiyle karşılandı. Aşk kırgını Feride'nin, bir kaçış içinde Anadolu'ya öğretmenliğe gitmesi ve kendini, geri kalmış Anadolu'nun yoksul yörelerinde bu göreve adaması romanın temasını oluşturur. Reşat Nuri bu yapıtında, Kurtuluş Savaşı Anadolusu'nun Bursa, Çanakkale, İzmir, Kuşadası gibi değişik yörelerini, insanları ve gelenekleriyle ele alarak Türk edebiyatında gerçekçi yönelimin ilk örneğini vermiştir. *Çalıkuşu*'nun duygusal örgüsü içinde, dönemin toplumsal sorunlarına değinilmesi ve Feride'nin kişiliğinde idealist bir tipin çizilmesi okuyucuyu etkilemiştir.

Romanları

1923-1927 arasında yazdığı *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi* ve *Bir Kadın Düşmanı*, romancılığının ilk dönemi yapıtlarıdır. Bunlarda bireylerin duygusal ilişkilerini, mutsuzlukla sonuçlanan serüvenlerini, toplumsal sorunlarla birlikte yansıtmıştır.

Romancılığının ikinci dönemindeyse, toplumsal sorunları ele almıştır. Bu dönem yapıtlarının başlıca temalarını Anadolu insanının yoksulluğu, bilgisizliği, güç yaşam koşulları, Batılılaşma özentisindeki insanlar, yiten değer yargıları ve kuşaklar arası çatışmalar oluşturur. 1928'de yazdığı *Yeşil Gece*'de, 1908-1923 arasında Anadolu'daki medrese öğrenimini ve yenilik yanlılarıyla softalar arasındaki savaşımı anlatır. Bir yandan gericiliğin etkili olduğu toplumsal ortamı, öte yandan da yeniyi, gelişmekte olanı vurgular. Cumhuriyet'in kuruluşuyla gelen yenileşme hareketlerini işlediği *Eski Hastalık* adlı romanı da bu geçiş döneminin gerçekliklerini yansıtması bakımından önem taşır. Tarihsel ve toplumsal yanı ağır basan *Miskinler Tekkesi* dışında, *Kızılcık Dalları* ve *Son Sığınak*'ta sınıflar arası karşıtlıkları, *Gökyüzü*, *Damga*, *Ateş Gecesi* ve *Harabelerin Çiçeği*'nde Meşrutiyet öncesi istibdat yıllarını, *Dudaktan Kalbe* ve *Akşam Güneşi*'nde duygusal ilişkileri, *Eski Hastalık* ve *Acımak*'taysa umutsuz evlilikleri konu almıştır.

Romanlarının yapısı

Reşat Nuri, romanlarında kişilerin duygusal ilişkileriyle döneminin toplumsal sorunlarını bir arada yansıtmıştır. Anadolu'nun geri kalmışlığı karşısında yüksünmeden çalışan, ülkenin yenileşme hareketine katılarak güçlükler ve engellerle savaşan değişik çevre ve mesleklerden idealist kişiler romanlarının başlıca tipleridir. Kişileri tek boyutludur, iyi-kötü ikilemiyle geliştirilmişlerdir, ama Reşat Nuri, günlük konuşma dilini başarılı ve etkili kullanmasıyla bu kişilikleri canlı kılabilmiştir. Diyaloğa büyük önem vermiş, olayları çoğunlukla kahramanın ağzından ve geriye dönüşlerle yansıtmıştır. Bazı romanları bir olayla başlayıp alışılmış bir örgüde gelişirken, *Çalıkuşu* ve *Acımak* günlük, *Bir Kadın Düşmanı*'ysa mektup biçiminde yazılmıştır.

Reşat Nuri edebiyat yaşamına öyküyle başlamasına karşın, roman ve tiyatroda verimli olmuş, öykücülüğünü etkili biçimde sürdürmemiştir. Eleştirel bir yaklaşımla yazdığı kimi kısa öykülerinde güldürü öğesi ağır basar.

Tiyatro alanındaki çalışmalarına Meşrutiyet yıllarında tiyatro eleştirileriyle başlamış, sonradan oyun yazarlığına kaymıştır. Birkaçı Darülbedayi'de (şimdi Şehir Tiyatroları) oynanan oyunlarının yanı sıra, çeşitli uyarlamalar da yapmıştır. İlk oyunlarındaki hümanist tutumu, ülkedeki yeni toplumsal yapının getirdiği sorunlara yönelince eleştirel bir gözlemciliğe dönüşmüştür. Başlıca konularını gelişen yeni yapının doğurduğu çatışmaların ve çelişkilerin, toplumun değişik kesimlerine yansıması oluşturur. Oyunlarında da, toplumsalla bireyseli bir arada işlerken yer yer gülmece öğelerinden yararlanmıştır. Yalın, anlaşılır bir dil kullanmış, ustaca bir gözlemle başarılı tipler ve karakterler çizmiştir.

Anadolu Notları adı altında topladığı gezi yazılarında Anadolu insanını ve sorunlarını, geleneksel yaşam özelliklerini, gezdiği yerlerin yapısal görünümlerini anlatmış, izlenimlerini bir öykü duyarlığında işlemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Gizli El*, 1922; *Çalıkuşu*, 1922; *Damga*, 1924; *Dudaktan Kalbe*, 1925; *Akşam Güneşi*, 1926; *Bir Kadın Düşmanı*, 1927; *Yeşil Gece*, 1928; *Acımak*, 1928; *Yaprak Dökümü*, 1930; *Kızılcık Dalları*, 1932; *Gökyüzü*, 1935; *Eski Hastalık*, 1938; *Ateş Gecesi*, 1942; *Değirmen*, 1944; *Miskinler Tekkesi*, 1946; *Harabelerin Çiçeği*, 1953; *Kavak Yelleri*, (ö.s.), 1961; *Son Sığınak*, (ö.s.), 1961; *Kan Davası*, (ö.s.), 1962. **Öykü:** *Recm, Gençlik ve Güzellik*, 1919; *Roçild Bey*, 1919; *Eski Ahbap*, 1919; *Tanrı Misafiri*, 1927; *Sönmüş Yıldızlar*, 1928; *Leylâ ile Mecnun*, 1928; *Olağan İşler*, 1930. **Oyun:** *Hançer*, 1920; *Eski Rüya*, 1922; *Ümidin Güneşi*, 1924; *Gazeteci Düşmanı, Şemsiye Hırsızı, İhtiyar Serseri*, 1925; *Taş Parçası*, 1926; *Bir Köy Hocası*, 1928; *Babür Şah'ın Seccadesi*, 1931; *Bir Kır Eğlencesi*, 1931; *Ümit Mektebinde*, 1931; *Felâket Karşısında, Gözdağı, Eski Borç*, 1931; *İstiklâl*, 1933; *Vergi Hırsızı*, 1933; *Hülleci*, 1933; *Bir Yağmur Gecesi*, 1943; *Yaprak Dökümü*, (ö.s.), 1971; *Eski Şarkı*, (ö.s.), 1971; *Balıkesir Muhasebecisi*, (ö.s.), 1971; *Tanrıdağı Ziyafeti*, (ö.s.), 1971. **Gezi-Deneme-Eleştiri:** *Anadolu Notları*, 2 cilt, 1936 *R.N.Güntekin'in Tiyatro ile İlgili Makaleleri*, (ö.s.), K.Yavuz (der.), 1976.

• **KAYNAKLAR:** İ.Z.Burdurlu, *Romanlarıyla R.N.Güntekin*, 1977; O.Önertoy, *R.N.Güntekin*, 1979; T.Poyraz (M.Alpbek ile), *R.N.Güntekin*, 1957; M.Uyguner, *R.N.Güntekin*, 1967; H.Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Reşat Nuri*, 1957.

GÜNYOL, Vedat
(1911)

Türk eleştirmen, deneme yazarı ve çevirmen. Çalışmalarıyla çağdaş düşünsel gelişimlerin Türkiye'de tanınmasına katkıda bulunmuştur.

6 Mart 1911'de İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini 1934'te Saint-Benoit Fransız Lisesi'nde, yüksek öğrenimini 1937'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. Paris'te iki yıl kalıp Hukuk Fakültesi'nde doktora çalışması yaptı. Bu arada 1938'de *Yücel* dergisine önce çeviriler, sonra eleştiri yazıları yazmaya başladı. Yurda dönüşünde 1942-1948 arasında Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nda, 1949-1959 arasında Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde ve *İslam Ansiklopedisi* yazı kurulunda görev aldı. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu'nda Fransızca okutmanlığı yaptıktan sonra, 1972'de İstanbul Erkek Lisesi Fransızca öğretmenliğinden emekli oldu. 1952'de Orhan Burian'la kurmuş oldukları *Ufuklar* dergisini, onun ölümünden sonra *Yeni Ufuklar* adıyla yirmi beş yıl süreyle çıkardı. 1962'de Can Yayınları'nı kurdu.

Yücel dergisindeki yazılarından başlayarak, önceleri Fransız edebiyatının çağdaş örneklerini Türk kültürüne tanıtmak amacındayken, daha sonraları *Yeni Ufuklar* dergisi çevresinde ve Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat ve Halikarnas Balıkçısı ile birlikte bir Türk hümanizmi oluşturma çabalarına katıldı. Kurduğu yayınevinde yayımladığı kitaplarla çağdaş düşünsel akımların ve gelişimlerin Türkiye'ye yansımasına katkıda bulundu.

• YAPITLAR (başlıca): *Dile Gelseler*, 1966; *Yeni Türkiye Ardında*, 1966; *Devlet İnsan mı?* 1974; *Bu Cennet Bu Cehennem*, 1975; *Çalakalem*, 1977; *Orman Işırsa*, 1979; *Daldan Dala*, 1982.

GÜRAN, Ahmet Refik
(1870-1963)

Türk bakteriyoloji uzmanı. Bulaşıcı hastalıklar ve aşılar üzerindeki çalışmalarıyla tanınır.

29 Eylül 1870'te İstanbul'da doğdu, 20 Şubat 1963'te aynı kentte öldü. 1894'te Mekteb-i Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesiyle tıp diplomasını alıp, ertesi yıl Bakteriyolojihane'de (Devlet Bakteriyoloji Enstitüsü) asistan oldu. 1898'de İstanbul Darülfünunu Fakültesi'nde öğretmen yardımcılığına, 1904'te Bakteriyolojihane-i Baytari (Veterinerlik Bakteriyoloji Enstitüsü) müdürlüğüne ve Veterinerlik Okulu'nun Mikrobiyoloji Bölümü'nde öğretim üyeliğine getirildi. 1909'da Tıp Fakültesi'ne, ardından Eczacılık ve Dişçilik Yüksek Okulları'na öğretim görevlisi olarak atanan Güran 1914'te bakteriyoloji profesörlüğüne yükseltildi. O tarihten başlayarak Bakteriyoloji Enstitüsü'nün, ardından İstanbul Hıfzıssıha Enstitüsü'nün müdürlüğünü yürüttü. 1927'de Bursa'dan milletvekili seçilerek, öğretim ve yöneticilik görevlerinden ayrılıp, 1943'e değin dört dönem yasama görevini sürdürdü.

Bakteriyolojihane-i Baytari'de görevli olduğu yıllarda özellikle hayvanlardan insana bulaşan mikrobik hastalıklar üzerinde çalışan Güran, şarbon aşısı ve serumu, tavuk kolerası aşısı ve kuru serum hazırlamış, kan alıp vermede ve aşıların hazırlanmasında kolaylık sağlayan, çiçek aşısının tüplere doldurulmasında kullanılan çeşitli araçlar yapmıştı. 1919'da, mikroorganizmalara besi ortamı hazırlamak üzere suyu alınmış etteki proteinli maddeleri enzimlerle hidrolizleyerek özel bir pepton elde etti ve mikrobiyolojide bakteri üretmek için kullanılan bu maddeye "Türk peptonu" adını verdi. Yoğurt bakterilerini inceleyerek, Türk yoğurtlarına özel tadı veren basili bulan da Güran'dır.

• YAPITLAR (başlıca): *Bakteriyoloji Dersleri*, 1919; *Yoğurt Amilleri Hakkında Bakteriyoloji Tetkikatı ve Türk Basili*, 1924; *İstanbul'da İlk Bakteriyolojihane Tarihi Hakkında*, 1947.

GÜRAN, N. Ziya

Bak. Nazmi Ziya

GÜRANİ, Ahmed Şemseddin
(1416-1488)

Osmanlı, bilgin ve şeyhülislam. II. Mehmed ile birlikte İstanbul'un fethinde bulunmuştur.

Molla Şemseddin Ahmed b.İsmail el-Gürani, Irak'ta Şehrizor'a bağlı Güran kasabasının bir köyünde doğdu, İstanbul'da öldü. Zamanının geleneğine uyarak Bağdat, Diyarbakır, Hasankeyf ve Şam'da çeşitli bilginlerin derslerini dinledi. 1432'de Kahire'ye gitti. İbn Hacer el-Askalanî'den Hadis okudu.

Memlûk Devleti ileri gelenlerinin önünde yapılan bilimsel tartışmalara katılarak başarı gösterdi. Berkukiye Medresesi'nde fıkıh okuttu. Hamideddin el-Numanî ile aralarında çıkan tartışma sonunda görevinden alınıp Şam'a sürüldü. İzinsiz hacca giderken yakalanarak Fırat Nehri ötelerine gönderildi. Bu sırada hacdan dönmekte olan Osmanlı bilginlerinden Molla Yeğan ile buluştu. Onun aracılığı ile II.Murad'a tanıştırıldı. Padişahın isteği ile Şafii Mezhebi'ni bırakıp Hanefi Mezhebi'ne girdi. Bursa'da Eskikaplıca Medresesi'ne müderris oldu, bir süre sonra da Manisa Sancakbeyi Şehzade Mehmed'in (II.Mehmed) hocalığına atandı.

II.Mehmed (Fatih) hükümdar olunca kendisine vezirlik önerdi. Molla Gürani kabul etmeyip kazaskerliği seçti. 1453'te Fatih ile birlikte İstanbul'un fethinde bulundu. Kazaskerliği sırasında özerk davranışlarından ötürü Bursa kadılığına atandı. Padişahın bir fermanını şeriata uygun görmeyerek yırttı. 1454'te görevinden alındı. 1480'de Molla Hüsrev'in yerine

şeyhülislamlığa getirildi. Yaşamının sonuna dek bu görevde kaldı.

Molla Gürani, *Kuran* tefsiri, Hadis, fıkıh alanlarında yapıtlar vermiştir. *Gayetü'l-Mesânî fi't-Tefsîri Kelâmü'r-Rabbânî*, ("Tanrı Sözünü Yorumlama Konusunda Yinelemenin Ereği") Arapça *Kuran* tefsiridir. Ünlü Hadis kitaplarında *Sahih-i Buharî*'nin yorumu olan *Kevserü'l-Câri ilâ Riyâzı Sahihü'l-Buhârî* ("Sahihü'l Buhârî Bahçelerine Değin Akan Cennet Irmağı") ile İslam hukuku ile ilgili *Levâmiü'l-Gurer fi Şerhi Fevâidi'l Dürer*, ("İncilerin Yararlarını Açıklama Konusunda Işıldamalar") önemli yapıtları arasındadır.

Molla Gürani Osmanlı Devleti'nin dördüncü şeyhülislamıdır. Arap kaynakları kendisine Rum ülkesinin bilgini adını verirler. Osmanlı bilginleri arasında, kuvvet, baskı karşısında bilimsel görüşlerinden dönmeyen, bilimi herşeyin üstünde tutan bir kişiliğe sahiptir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Gayetü'l Mesânî fi't-Tefsîri* (ty); *Kelâmü'r-Rabbânî*, ("Tanrı Sözünü Yorumla Konusunda Yinelemenin Ereği"), (Hacı Selim Ağa Kütüphanesi No.93); *Kevserü'l-Câri ilâ Riyâzı Sahihü'l-Buhârî*, (ty), ("Sahihü'l-Buhârî Bahçelerine Değin Akan Cennet Irmağı"), (Köprülü Kütüphanesi, No.328); *Levâmiü'l-Gurer fi Şerhi Fevâidi'l-Dürer*, (ty), ("İncilerin Yararlarını Açıklama Konusunda Işıldamalar", (Süleymaniye Kütüphanesi, No. 47/1).

GÜRKAN, Kâzım İsmail
(1905-1972)

Türk, cerrah. Öğretim görevi ve bilimsel yayınlarıyla Türkiye'de çağdaş cerrahinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Trabzon'da doğdu, 29 Şubat 1972'de İstanbul'da öldü. 1926'da İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'ni bitirerek Gureba Hastanesi'nde cerrahi asistanlığına başladı. Uzmanlık sınavını verip, Tıp Fakültesi'nin I.Cerrahi Kliniği'nde bir yıl daha çalıştıktan sonra Şişli Çocuk Hastanesi'nde operatör yardımcısı olarak görev aldı. 1930'dan 1932'ye değin Paris'teki çeşitli hastanelerde, özellikle Hôtel Dieu'da çağdaş cerrahi tekniklerini inceleyen Gürkan, Türkiye'ye dönüşünde, Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesi I.Cerrahi Kliniği'nde öğretim üyeliğine atandı. 1933 Üniversite Reformu ile Haseki Hastanesi'nde doçentliğe getirildi, 1939'da profesör, 1952'de ordinaryüs profesör oldu. 1950'de Tıp Fakültesi dekanı seçilen, 1951'de Cerrahpaşa'daki I.Cerrahi Kürsüsü'nün başkanlığını, 1951-1953 arası İstanbul Üniversitesi rektörlüğünü üstlenen Gürkan, 1960'ta 147'ler grubu içinde öğretim görevinden uzaklaştırıldıysa da 1962'de yeniden üniversiteye dönerek Cerrahpaşa Cerrahi Kliniği'nin yöneticiliğini sürdürdü.

Kırk yıla yakın öğretim görevi, kitap, makale ve bildiri türünden 300'e yakın bilimsel yayınları, kurucusu ya da üyesi olduğu akademi ve derneklerde gösterdiği etkinliklerle Gürkan, Türkiye'de çağdaş cerrahinin gelişmesinde önemli katkısı olan hekimlerden biridir. Ayrıca, Unesco Yönetim Kurulu, Balkan Tıp Birliği ve çeşitli uluslararası cerrahi derneklerinde yaptığı çalışmalarla da adını yurt dışında duyurmayı başarmıştır. Fransa'da yayımlanan *Encyclopédie Medico-chirurgical*'in ("Tıp-Cerrahi Ansiklopedisi"), ekinokok türü mikroorganizmaların çeşitli organlarda oluşturduğu hidatik kistlerle ilgili bölümünü de yazan Gürkan, *Balkan Tıp* ve *Europe Medica* dergilerinin yazı kurullarında görev almış, cerrahiye ilişkin görüşleri klasik tıp kitaplarına geçmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Kanserin Sebep ve Tedavisi*, 1926; *Cerrahi Teşhis*, 1932; *Pratik Cerrahi*, 1932; *Kan Grupları*, 1941; *İbn-i Sinâ*, 1952; *Akciğer Kanseri*, 1957; *Sempatik Sistem Cerrahisi*, 1958; *Yanıklar*, 1960; *Türkiye'de Hekimliğin Batıya Dönüşü*, 1967; *Mediyasten Hastalıkları*, 1967; *Akut Batın Sendromu*, 1967.

• **BAKINIZ:** A.M.TOKER, TOPUZLU.

GÜRMAN, Altan
(1935-1976)

Türk, ressam. Toplumsal eleştiriye yönelik resimlerinde, yeni bir öze uyan yeni biçimsel öğeleri kullanmıştır.

25 Şubat 1935'te İstanbul'da doğdu, 2 Nisan 1976'da aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini Pertevniyal Lisesi'nde yaptı. 1954'te Ercüment Kalmık'la tanışıp İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde temel sanat eğitimi derslerini üç yıl süreyle izledi. 1956'da girdiği Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'nden 1960'ta mezun oldu. 1963-1966 arasında Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda resim ve özgün baskı konusunda uzmanlaştı. 1967'de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde asistan oldu ve 1969'da, ilerde başkanı olacağı Temel Sanat Eğitimi Kürsüsü'nün kurulmasında rol oynadı. 1971'de aynı kürsüde doçent oldu. 1972-1973 arasında İtalya'da inceleme ve araştırmalar yaptı. 1967'de Türkiye Çağdaş Ressamlar Cemiyeti Sergisi Jüri Özel Ödülü'nü, 1974'te de 35.Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde başarı ödülünü kazandı.

Dada ve Pop Art gibi akımların etkisinde çalışan Gürman'ın bu akımlardan ayrılan yanı, yapıtlarının özünde çok açık ve belirgin bir toplumsal eleştirinin varoluşudur.

1963-1966 arasında "istatistik" adını verdiği *Mısır, Şeker Pancarı, Patates* gibi tablolarını oluşturmuştur. Bunlarda Op Art akımının ve hazır nesne (ready made) anlayışının öğelerini, istatistiklerle birleştirmiştir. Örneğin, *Mısır*, istatistiklerin optik etkiler uyandıracak biçimde kullanıldığı bir tablodur.

Patates'te ise istatistikler ortadan kalkmış, onun yerine kutu içinde bir patates ve optik teknikle yapılmış bir patates bir arada gösterilmiştir. Bütün bunlar, Gürman'ın almış olduğu akademik eğitimi aşmak amacıyla yaptığı araştırmalardır.

Gürman, en yalın öğelerine indirgeyerek oluşturduğu resimlerinin hemen hepsinde bir yalnızlık

duygusunu işlemiştir. Tek başına duran kurşun asker silueti, boz renkli tepe, masmavi gökyüzü altında tek bir topağaç ve bunların hepsinin önüne monte edilmiş gerçek dikenli teller ya da kırmızı beyaz boyanmış tahta bir barikat, hep bu duyguyu yansıtırlar. *Gökyüzü* adlı resmin çerçevesi gökyüzünün üstüne çapraz yerleştirilmiştir. Böylece gökyüzü çerçevesine sığmamış gibi gözükür. *Kapitone*'de ise kırmızı renkli gerçek bir kapitone yüzeyin önünde oturan, yanındaki telefon ve önündeki masa gibi eşyalaşmış çelik dolapların boyandığı boya ile boyanmış bir insan silueti vardır.

Gürman 1970'lerin ortalarında, ölümünden önceki son döneminde, çok yoğun ve verimli bir çalışmaya girmiş, büyük boyutlu panolar, üç boyutlu heykel-peyzajlar oluşturmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kurşun Asker; Mısır*, 1965; *Şeker Pancarı*, 1965; *Patates*, 1965; *Gökyüzü*, 1967; *Montaj I*, 1967, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Montaj 5*, 1967; *Dünyanın Yaratılışı*, 1974; *Neo-Klasizmin Rüyası*, 1975; *Kapitone*, 1976; *Asker*, 1976; *Toprak*, 1976.

GÜRMEN, Hüseyin Kemal
(1901-1974)

Türk tiyatro ve sinema sanatçısı. Darülbedayi çevresinin gözde oyuncularındandır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. 1918'de Yüksek Ticaret Okulu'nda öğrenciyken, öğrenimini yarım bırakarak Darülbedayi'ye girdi. Bir süre çeşitli oyunlarda küçük roller aldı. 1920'de Muhsin Ertuğrul'un kurduğu Edebî Tiyatro Heyeti'ne katıldı. Bu topluluğun dağılmasından sonra kısa bir süre çeşitli tiyatrolarda çalıştı. 1923'te Fikret Şadi'nin kurmuş olduğu Millî Sahne'ye girdi. Bu tiyatro ile üç yıl Anadolu'nun çeşitli kentlerini dolaştı. 1926'da Raşit Rıza'nın topluluğuna geçti. 1927'de yeni düzenlemeler getirilince, Darülbedayi'ye döndü. O tarihten sonra da Süreyya ve Halk operetlerinde çalıştığı 1935-1936 yılları dışında, Darülbedayi'de, kuruluşundan sonra da İstanbul Şehir Tiyatroları'nda oyunculuk ve yönetmenlik yaptı. 1919'da *Binnaz* filmiyle sinemaya geçti. Bazı filmlerde küçük roller aldı.

Yaşamı boyunca çok çeşitli oyunda rol alan Hüseyin Kemal Gürmen, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, çağdaş Türk tiyatrosunun oluşturulması çalışmalarına katkısı olmuş oyunculardan biridir.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Aynaroz Kadısı*, 1930; *Mürai*, 1930; *Hamlet*, 1930; *Venedik Taciri*, 1930; *Bir Kavuk Devrildi*, 1930; *Kafatası*, 1932; *Bir Ölü Evi*, 1932; *Peer Gynt*, 1933; *Lüküs Hayat*, 1933; *Macbeth*, 1936; *Ayaktakımı Arasında*, 1936; *Kral Lear*, 1937; *Kuru Gürültü*, 1937; *Windsor'un Şen Kadınları*, 1937; *Anna Karenina*, 1939; *Romeo ve Juliet*, 1939; *Othello*, 1940; *Yaprak Dökümü*, 1943; *İki Efendinin Uşağı*, 1943; *Vanya Dayı*, 1944; *Cyrano de Bergerac*, 1945; *Julius Caesar*, 1946; *Kral Oidipus*, 1947; *Antonius ile Kleopatra*, 1948; *Don Carlos*, 1950; *Tartuffe*, 1953; *Benim Üç Meleğim*, 1957; *Köprüden Görünüş*, 1959; *Baş Sayfa*, 1960; *Mor Defter*, 1961. *Üçüncü Selim*, 1961; *Tarık*, 1962; *Kadınlar*, 1963. **Oynadığı Filmler:** *Binnaz*, 1919; *Dertli Pınar*, 1940; *İçli Kız Funda*, 1967.

Hüseyin Rahmi Gürpınar

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi
(1864-1944)

Türk roman ve öykü yazarı. Yapıtlarında 19.yy sonu ve 20.yy başındaki İstanbul yaşamını ve insanlarını canlandırmıştır.

17 Ağustos 1864'te İstanbul'da doğdu, 8 Mart 1944'te aynı kentte öldü. Öğrenimine mahalle mektebinde başladı. Daha sonra gittiği Mülkiye'nin ikinci sınıfından on altı yaşındayken hastalık nedeniyle ayrıldı, eğitimini evinde sürdürdü. Çok genç yaşında yazdığı ilk romanı *Şık*'ı Ahmet Midhat Efendi beğenerek sahibi olduğu *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde 1888'de tefrika ettirdi, Gürpınar'ı da gazetenin yazı kadrosuna aldı. Gürpınar, gazeteye çeşitli yazılar yazarken, bir yandan da Emile Gaboriau, Alfred de Musset, Paul Bourget ve Paul de Kock gibi Fransız yazarlarından romanlar çevirdi. Daha sonra *İkdam* gazetesine geçti ve romanlarını bu gazetede tefrika ettirmeye başladı. 1901'de sansür *Alafranga* adlı romanının tefrikasını durdurunca yazarlığı bıraktı. 1901-1908 arasında çeşitli memuriyetlerde bulundu. 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanıyla yeniden yazarlığa döndü. Cumhuriyet'ten sonra 1936-1943 arasında milletvekilliği yaptı.

Gürpınar, çok beğendiği ve sevdiği Ahmet Midhat gibi halk için yazmış, edebiyatın yararlı olması gerektiğini savunmuştur. Aydınlanma felsefesinden, Schopenhauer ve Nietzsche gibi düşünürlerden ve sol düşüncelerden etkilenmiş, özellikle II.Meşrutiyet'ten sonra okurunu eğitmeye çalışmıştır. Halk için edebiyat olamayacağı savıyla onun *Cadı* romanını eleştiren Şahabettin Süleyman'a verdiği yanıtta, bu düşüncede olan bir ulusun işçisinin tümüyle cahil kalacağını ileri sürmüştür. Ahmet Midhat'tan farklı olarak onun halkçılığının sınıfsal bir içeriği vardır.

Toplumsal konulara eğilişi

Yapıtlarında ele aldığı sorunlar ve eleştirdiği konular başlıca üç başlık altında toplanabilir: Toplumsal ve iktisadi adaletsizlik, kadın-erkek ilişkisi ve din. *Hakka Sığındık, Can Pazarı, Utanmaz Adam,*

Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı? adlı romanlarında işlerini yasalara uyduran sermaye sahiplerinin, yoksulların hakkını yiyerek servet yaptıkları görüşünü işler. Kitaplarındaki serseriler, işittikleri komünist düşüncelerden sömürüldükleri görüşüne varır ve okumuşlar bu işe bir çare bulana kadar yoksulluktan kurtulmak için hırsızlık, dolandırıcılık ve sahtekârlık yaparak zenginleri soymaya karar verirler. Gürpınar'ın bu romanlarda savunduğu bir görüş de, haksız bir düzende zenginleri soymanın suç sayılmayacağıdır. Nitekim bu hırsızları ne yakalatır, ne cezalandırır. Ancak onlar, soygun, dolandırıcılık ve şantaj yaparak zengin olunca, başta inandıkları komünizmden vazgeçerler. Çünkü Gürpınar'a göre insan bencil bir yaratıktır, güçlenince zayıfı ezer ve elindekini başkasıyla paylaşmak istemez. Komünizmin vaad ettiği eşitlik, insan doğasının kötü olmasından ötürü belki hiçbir zaman sağlanamayacaktır.

Kadın-erkek ilişkisi

Gürpınar'ın üzerinde durduğu bir sorun da kadın-erkek ilişkisidir. Türk toplumundaki geleneklerin, ahlak anlayışının ve yasaların hep kadınlara karşı işlediğini göstermek ister. İstemediği bir adamla evlendirilen kızların, boşanamayan kadınların nasıl mutsuz olduklarını ortaya koymaya çalışır. *Bir Muadele-i Sevda, Sevda Peşinde, Son Arzu* gibi romanlarında işlediği kadın-erkek ilişkisi sorununda onu öteki yazarlardan ayıran nokta, evlilik kurumuna kuşkuyla bakması ve aşk anlayışıdır. Gürpınar'a göre aşk, cinsel bir tutkudur ve kısa zamanda doyuma ulaşarak söner. Bu konuda toplum yasalarıyla doğa yasaları arasında uyum sağlanamamıştır. Doğa döl peşindedir. Ne kadın, ne de erkek gerçekte tekeşli yaratılmamışken, toplumun onları bir kişiyle evlenmeye zorlaması, doğa yasalarına ters düştüğü gibi insanları da zinaya zorlamış olur. Evlilik kurumunun, kadın-erkek ilişkisi sorununu çözümleyemeyeceği inancındaki Gürpınar'ın yapıtlarındaki kadar zina olayına, başka hiçbir Türk yazarlarında rastlanmaz. Romanlarındaki bazı kahramanlar evlilik dışı ilişkiyi savunurlar.

Yaşam felsefesi

Gürpınar'ın yaşam felsefesi karamsardır. Ona göre insan temelde bencil bir yaratık olduğundan, kendi çıkarı için başkalarını çiğner ve bundan ötürü yaşam, "altta kalanın canı çıksın" ilkesince sürdürülen korkunç bir savaşımdır. Gerek bireysel, gerekse sınıfsal düzeyde gözlemlenen bu toplumsal Darwinizm'e göre, zeki ve kurnaz olanlar, her zaman cahil kalmış saf ve budalaları kandırarak işlerini yürütürler. Bu gerçeği görebilmek için peşin yargılardan, geleneksel düşünce kalıplarından, bağımsız ve akılcı düşünceyi köstekleyen dinin etkisinden kurtulmak gerekir. Bundan ötürü *Tesadüf, Gulyabani, Cadı, Hakka Sığındık, Efsuncu Baba, Muhabbet Tılsımı* gibi romanlarında falcılığın, büyücülüğün, cin, peri, hortlak türünden doğaüstü varlıkların boş inançlar olduğunu kanıtlamak ister. Daha sonra *Deli Filozof*'da din konusundaki düşüncelerini daha açıkça dile getirir, dinin de, Tanrı'nın da insanlar tarafından icat edilmiş olduğunu söyler.

Gürpınar, halkı eğitmek amacıyla dile getirdiği ilerici düşüncelere gelebilecek tepkilerden korktuğu için bunların çoğunu, yapıtlarında serserilere, züppelere, şımarık kızlara ya da kaçıklara söyletir. İlerici görüşlerin böyle güvenilmez kişilere söyletilmesi, bunların okur tarafından ciddiye alınmasını engellemiştir. Ayrıca bu felsefi görüşlerin olmayacak kişilere, bazen hiç gereği yokken söyletilmesi de onun romanlarının bütünlüğünü bozar ve karakterlerde tutarsızlığa yol açar. Gürpınar'ın başarılı yanı, esnafı, külhanbeyleri, alafranga züppeleri, fahişeleri, mahalle kadınları, cariyeleri, hanımefendileri, paşaları, kalem efendileriyle, İstanbul'u, gelenek ve görenekleri içinde canlandırmış olmasıdır. Ne var ki kahramanları ve kişileri toplumun çok çeşitli katlarından gelmekle birlikte, bir bakıma birbirlerine çok benzerler. Hemen hemen hepsine egemen olan iki güç vardır: Cinsel tutku ve para. Onları kötü şeyler yapmaya iten, içinde yaşadıkları koşullar ya da çevre değil, doğuştan varolan bu tutkulardır.

Gürpınar'ın, romanlarında tekniğe hiç önem vermemesi, sanat yönüne özen göstermemesi eleştirilere neden olmuştur. Tıpkı Ahmet Midhat gibi sanat değeri fazla olmayan çok sayıda roman yazmış, ama yine Ahmet Midhat gibi, halka romanı sevdirmek ve okutmak başarısını da göstermiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Roman:** *Şık*, 1889; *Mürebbiye*, 1899; *Tesadüf*, 1900; *Şıpsevdi*, 1911; *Gulyabani*, 1912; *Cadı*, 1912; *Hakka Sığındık*, 1919; *Son Arzu*, 1922; *Tebessüm-i Elem*, 1923; *Cehennemlik*, 1924; *Efsuncu Baba*, 1924; *Ben Deli miyim?* 1925; *Kokotlar Mektebi*, 1928; *Utanmaz Adam*, 1934; *Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı?*, (ö.s.), 1949; *Deli Filozof*, (ö.s.), 1964, (gazetede tefrikası 1930); *Can Pazarı*, (ö.s.), 1968. **Öykü:** *Kadınlar Vaizi*, 1920; *İki Hödüğün Seyahati*, 1933; *Namusla Açlık Meselesi*, 1933; *Katil Buse*, 1933; *Tünelden İlk Çıkış*, 1934; *Gönül Ticareti*, 1939; *Melek Sanmıştım Şeytanı*, 1943; *Eti Senin Kemiği Benim*, 1963. **Oyun:** *Hazan Bülbülü*, 1916; *Kadın Erkekleşince*, 1933.

• **KAYNAKLAR:** N.Berkes, "Hüseyin Rahmi'nin Sosyal Görüşleri" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, III, (3); P.N.Boratav, "Hüseyin Rahmi'nin Romancılığı", *Folklor ve Edebiyat, 1982*, I, 1982; A.S.Levend, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, 1964; R.A.Sevengil, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, 1944; H.Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Hüseyin Rahmi*, 1964.

GÜRSEL, Cemal
(1894-1966)

Türk asker ve devlet adamı. Türkiye Cumhuriyeti'nin 4.cumhurbaşkanıdır.

Erzurum'da doğdu, 14 Eylül 1966'da Ankara'da öldü. İlkokulu Ordu'da bitirdikten sonra Erzincan Askeri Ortaokulu'nda okudu. Ardından Kuleli Askeri Lisesi'ni bitirdi. 1915'te Harp Okulu'nda öğrenci iken savaş dolayısıyla subay yapılarak Çanakkale savaşlarına katıldı. Anafartalar ve Seddülbahir çarpışmalarında bulundu. 1917'de Filistin cephesinde Gazze savaşlarında yer aldı. Ancak cephenin çökmesi üzerine 1918'de İngilizler'e tutsak düştü ve Mısır'da Kuveysne tutsak kampında bir yıl kaldı.

1919'da serbest bırakılınca İstanbul'a gitti. 1920 başlarında da Anadolu'ya geçti. Kurtuluş Savaşı sırasında I. ve II.İnönü ile Sakarya savaşına ve Büyük Taarruz'a katıldı. Kurtuluş Savaşı bitince Harp Okulu'nda yarım kalmış öğrenimini tamamladı ve 1929'da

da Harp Akademisi'nden kurmay subay olarak mezun oldu. Bundan sonra çeşitli görevlerde bulunan Cemal Gürsel, 1940'ta albaylığa ve 1946'da da tuğgeneralliğe yükseldi. Bir süre 65.Tümen komutanlığı yaptı. 1948'de tümgeneral oldu ve 12.Tümen komutanlığı ile 2.Yurtiçi Bölge Komutanlığı'nda bulundu. 1953'te korgeneral olan Gürsel, 1957'de de orgeneralliğe yükseldi. Erzurum'da 3.Ordu müfettişliği yaptıktan sonra 1958'de Kara Kuvvetleri komutanlığına getirildi.

Demokrat Parti'nin iktidarı sırasında İsmet İnönü'nün Kayseri'ye sokulmaması ile birlikte gelişen olaylara ilişkin olarak milli savunma bakanına bir mektup gönderen Cemal Gürsel, 3 Mayıs 1960'ta izne çıkartıldı. Bunun üzerine orduya bir veda mektubu yazdı ve İzmir'e gitti.

27 Mayıs 1960 harekâtının gerçekleşmesiyle Ankara'ya gelerek Milli Birlik Komitesi'nin başına geçen Cemal Gürsel, Devlet ve Hükümet Başkanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başkomutanlık yetkilerini üstüne aldı. Demokrasiye dönülmesi için yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan anayasanın halkoyuna sunularak kabul edilmesinden sonra yapılan seçimlerde Cumhuriyet Senatosu'nun tabii üyesi oldu.

26 Ekim 1961'de TBMM ortak toplantısında Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü cumhurbaşkanı seçilen Cemal Gürsel, bu görevi sürdürürken, daha önce hafif bir felçle başlayan hastalığı giderek ağırlaştı. Ülkede yapılan tedavilerin sonuç vermemesi üzerine Şubat 1966'da tedavi için ABD'ye gitti. Kısa bir süre sonra komaya girince, 26 Mart 1966'da yeniden Ankara'ya getirildi ve Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne yatırıldı. Ancak tüm çabalar sonuç vermeyince 28 Mart 1966'da bir hekimler kurulunun raporu üzerine cumhurbaşkanlığı görevini yürütemeyeceği anlaşıldı. Yerine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay seçildi. Koma durumu süren Gürsel, yeni bir beyin kanaması sonucu öldü.

Ordu içinde sevilen ve saygın bir kişiliğe sahip olan Cemal Gürsel, 27 Mayıs 1960'tan sonra özellikle demokrasiye dönüş sürecini kısaltmak için çaba göstermiş ve bu yolda çıkarılan engellere karşı koyarak, Türkiye'de yeni bir dönemin başlamasına katkıda bulunmuştur.

• BAKINIZ: MENDERES, SUNAY.

GÜRSEL, Nedim
(1951)

Türk öykücü ve deneme yazarı. Yaşantılarını ve gözlemlerini bir kültür birikiminin süzgecinden geçirerek sanatlaştırışıyla ilgi çekmiştir.

5 Nisan 1951'de Gaziantep'te doğdu. 1970'te Galatasaray Lisesi'ni, 1975'te Fransa'da Sorbonne Üniversitesi Çağdaş Fransız Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Halen Paris'te CNRS'de (Centre National de la Recherche Scientifique-Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi) çalışmalarını sürdürmektedir. 1976'da *Uzun Sürmüş Bir Yaz* adlı kitabıyla Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü'nü kazanmıştır.

Nedim Gürsel edebiyat çalışmalarına çok genç yaşta başladı. 1966'da *Yeni Ufuklar* dergisinde çıkan ilk tanıtma yazısından sonra, özellikle *Yeni Dergi*'deki öykü ve eleştirileriyle adını duyurdu. Yazılarında çağdaş sanat ve edebiyat akımlarının çeşitli sorunlarını, öykülerindeyse genç kuşak aydınlarının değişen toplumsal koşullardaki yaşantılarını, bireyin yabancılaşmasını, acımasız ve anlayışsız dış dünya ile ilişkilerini inceledi. Fransa'daki çalışmalarında geleneksel anlatı türlerinin çağdaş Türk yazarlarınca nasıl değerlendirildiği konusuna yöneldi. *Şeyh Bedrettin Destanı Üzerine* adlı kitabında Nâzım Hikmet'in şiirlerindeki geleneksel yapıları araştırdı, Bedrettin hareketinin toplumsal yönü üstünde durdu.

• YAPITLAR (başlıca): *Uzun Sürmüş Bir Yaz*, 1975, öykü; *Şeyh Bedrettin Destanı Üzerine*, 1978; *Çağdaş Yazın ve Kültür*, 1978.

Feza Gürsey

GÜRSEY, Feza
(1921)

Türk, kuramsal fizikçi. Yüksek enerji, matematiksel fizik ve temel parçacıkların simetri özellikleri konusunda önemli çalışmalar yapmıştır.

7 Nisan 1921'de İstanbul'da doğdu. Babası tıp doktoru, annesi kimya profesörüydü. 1940'ta Galatasaray Lisesi'ni, 1944'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde (İÜFF) fizik öğrenimini bitirerek, lisansüstü öğrenim yapmak amacıyla İngiltere'ye gitti. 1950'de Londra Üniversitesi'ne bağlı Imperial College'dan sonra doktora derecesini alıp bir yıl kadar araştırma yaptıktan sonra Türkiye'ye döndü ve 1951'de İÜFF'de genel fizik asistanı, 1953'te doçent oldu; 1956'da da, aynı üniversitede yeni kurulan Teorik Fizik Kürsüsü doçentliğine atandı. Ertesi yıl konuk araştırmacı olarak ABD'deki Brookhaven National Laboratory'ye giden, 1958'den 1960'a değin

Princeton Üniversitesi'ndeki Institute for Advanced Study'de araştırma yapan Gürsey, 1960-1961 arası Columbia Üniversitesi'nde konuk yardımcı profesör olarak bulundu. Türkiye'ye dönüşünde, İÜFF Teorik Fizik Kürsüsü profesörlüğü için yaptığı başvuru geri çevrilince, 1961'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne (ODTÜ) geçerek Teorik Fizik Bölümü'nde profesörlük görevini üstlendi. İki yıl sonra yeniden ABD'ye gidip, 1963-1964 arası Institute for Advanced Study'de, 1965-1967 arası Yale Üniversitesi'nde konuk profesör olarak ders verdi, ertesi yıl da aynı üniversitenin sürekli profesörleri arasına katıldı. Ancak, yurt dışındaki akademik kurumlarla ilişkisini sürdürebilmek için gerekli izni alamadığından, 1974'te ODTÜ'deki görevinden ayrılarak Yale Üniversitesi'ne geçti ve 1977'de Josiah Willard Gibbs adına kurulmuş kürsünün profesörlüğüne atandı.

Gürsey'in çalışmaları 1968'de TÜBİTAK Bilim Ödülü, 1977'de Oppenheimer Ödülü, 1979'da Einstein madalyası, 1981'de New York Akademisi'nin Morrison Ödülü, aynı yıl İstanbul Üniversitesi'nin madalyası ve onur doktoru unvanıyla ödüllendirilmiştir.

Simetri grupları ve "lineer olmayan sigma-modelleri"

Feza Gürsey'in kuramsal fiziğe katkıları, atom çekirdeğini oluşturan parçacıklar arasındaki temel etkileşmeleri ve bu parçacıkların iç yapısını inceleyen yüksek enerji ve temel parçacıklar fiziğinde yoğunlaşmıştır. Nötron, proton, mezon gibi kuvvetli etkileşen (etkileşme süresi 10-20 saniyeden kısa olan) parçacıkları kapsayan "hadron"ların sınıflandırılmasında ve davranışlarında görülen özellikler, cebirsel yöntemlerle ve özellikle "grup kuramı" çerçevesinde düzenlenebilmektedir. Bu düzenlemeye göre, tüm temel parçacıkların ilkesel olarak her yönden "aynı" olması gerekirken, bazen bu kusursuz simetri belli nedenlerle bozularak özel simetri grupları oluşturur. Bu gruplar, örneğin, parçacıkların "spin" (iç açısal momentum) değerlerine göre belirlenir. Spinleri 1/2 olan nötron ve proton birbirinden "izospin" denilen bir özellikle ayrılırken, bu parçacıkların etkileşmesinde en önemli aracı olan piyonların (pi mezonu) spinleri O, kütleleri ise nötron ve protonunkinden çok küçüktür. Bu küçük fark hesaba katılmazsa, izotopik spinin getirdiği ikili simetriyi özetleyen SU (2) grubunun yanı sıra bir SU (2) simetrisi ortaya çıkar. Yunanca "el" anlamındaki *kheir* sözcüğünden türetilerek "kiral" diye adlandırılan bu yeni simetri, parçacıkların spin vektörleri ile momentum vektörlerinin göreli yönelimiyle belirlenir. Vektörlerinin yönleri aynı olan parçacıklar "sağ el", ters olanlar "sol el" simetrisindedir. 1960'ta, böylece oluşan SU (2)×SU (2) simetri grubunun lineer olmayan gösterimlerini fiziğe katan Gürsey'dir ve bu gösterimler "lineer olmayan sigmamodelleri" diye anılır.

1964'te, İtalyan fizikçi Radicati ile Gürsey birlikte çalışarak, çekirdek kuvvetlerinin, spin ve izospinin yanı sıra Gell-Mann ve Neeman'ın önerdiği SU (3) grubunda etkin olan "gariplik"ten bağımsız olduğunu ifade eden SU (6) simetri grubunu ortaya attılar. Bu grubun özellikleri, çekirdek kuvvetlerindeki küçük spin, izospin ve gariplik bağımlılığı yüzünden simetrinin hangi düzenle bozulacağını ve parçacıklar arasındaki kütle farklarının hangi oranda olacağını verir. Gerek kiral simetrinin, gerek SU (6) simetrisinin o günlerde açıklanamayan nedenleri, bugün parçacık fiziğinin standart kuramı sayılan "kuvantum kromodinamiği" çerçevesinde belirlenebiliyor. SU (3) kuramıyla birlikte fiziğe giren ve hadronların iç yapısını oluşturduğuna inanılan "kuark" adlı parçacıkların, "renk" denilen üç değişik serbestlik derecesinde bulunabileceğini ve "gluon" denilen sekiz tür parçacık alışverişinden doğan "kromodinamik" kuvvetlerle birbirlerine bağlandıklarını gösteren bu kurama göre, kromodinamik kuvvetlerin ilk yaklaşıklıkta spin, izospin ve gariplikten bağımsız olması SU (6)'yı nötron, proton ve piyonlardaki kuark kütlelerinin küçük olması da kiral simetriyi doğurmaktadır.

1974-1976 arası, o güne değin fizikte bulunmayacağı sanılan "ayrıcalıklı gruplar"ın belirleyebileceği simetrileri araştıran Gürsey, kromodinamik ve elektromanyetik etkileşme yapan "renkli" kuarklar ile zayıf (süresi 10^{-8} saniyeden uzun) ve elektromanyetik etkileşme yapan elektron, müon ve nötrinolar gibi leptonları bir araya toplayan bileşik bir E_6 grubunun içerdiği "oktonyon" cebirinin renk dinamiğiyle ilgisi olduğunu M.Günaydın ile birlikte gösterdi, 1976'da da bu grubun bir bileşik grup olabileceğini önerdi. Öte yandan, kütle çekim kuvvetlerini de kapsayan "süper gravite" kuramlarının da oktonyon ve kuaterniyon yapılarıyla ilgili olduğu anlaşıldığından, ayrıcalıklı grupların en genel bileşik alan kuramlarında yer alacağı ve bu yeni kuramın Einstein'ın düşlerini gerçekleştirecek düzeyde gelişeceği umuluyor.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Group Theoretical Concepts and Methods in Elemantary Particle Physics*, 1964, ("Temel Parçacık Fiziğinde Grup Kuramı Kavramları ve Yöntemleri").

- **BAKINIZ:** BARUT, EINSTEIN, FEYNMAN, GELL-MANN, GLASHOW.

GÜRZAP, Can
(1944)

Türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Ankara ve İstanbul Devlet Tiyatroları'nda görev almıştır.

26 Mayıs 1944'te İstanbul'da doğdu. Ortaöğreniminden sonra Ankara Devlet Konservatuvarı Yüksek Bölümü'ne girdi. Buradan 1968'de mezun oldu. Aynı yıl, Ankara Devlet Tiyatrosu'nda çalışmaya başladı. 1969'da bir burstan yararlanarak İngiltere'ye gitti. Central School Theatre Academy'de bir yıl süreyle öğrenim gördü.

1978'e değin Ankara Devlet Tiyatrosu'nda, 1978'den sonra da İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda çalıştı. Halen İstanbul Devlet Tiyatrosu müdürüdür.

1971'de *Tango* oyunundaki rolüyle Ankara Sanatseverler Derneği'nin En İyi Erkek Oyuncu Ödülü'nü kazandı. 1982'de *Günaydın* gazetesinin düzenlediği bir yarışmada *Türkiye Üzerine Oyunlar* adlı TV programındaki başarısıyla Jüri Özel Ödülü'nü aldı. 1971'de kendisi gibi tiyatro sanatçısı olan Arsen Gürzap (1947) ile evlendi.

1968'de *İstiridye ile İnci* adlı oyunla TV'ye geçti. O günden bu yana, çeşitli TV dizilerinde rol aldı. 1978'de *Yaşam Kavgası* filmiyle sinemaya başladı. 1984'te çevirdiği *Metres* filmi büyük başarı kazandı.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar,** *Akvaryum,* 1969; *Tango,* 1971; *Altı Kişi Yazarını Arıyor,* 1972; *Kahvede Şenlik Var,* 1979; *Amadeus,* 1984. **Yönettiği Oyunlar:** *Kedi,* 1976; *Bir Ölümün Toplumsal Anatomisi,* 1978. **Oynadığı TV Dizi ve Filmleri:** *İstiridye ile İnci,* 1968; *Savaş Bölgesi, Duruşma Gecesi, Palto, Trafik Cezası, Yorgun Savaşçı, Kartallar Yüksek Uçar.* **Oynadığı Filmler:** *Yaşam Kavgası,* 1978; *Metres,* 1984.

GÜRZAP, Reşit
(1912)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu. Klasik oyunlardan operetlere değin pek çok değişik yapıtta rol almıştır.

23 Nisan 1912'de İstanbul'da doğdu. Tiyatroya, öğrencilik yıllarında amatör olarak başladı. Kısa bir süre Şüreyya Opereti'nde çalıştıktan sonra, 1934'te İstanbul Şehir Tiyatrosu'na girdi. 1946'da *Hürriyet Apartmanı* filmiyle sinemaya geçti. Uzun süre karakter rollerini başarıyla üstlendi.

Sanat yaşamı boyunca pek çok oyunda rol almıştır. Çağdaşı başka tiyatro sanatçıları gibi, henüz emekleme dönemini yaşayan Cumhuriyet tiyatrosunun gelişmesine gerek oyunculuğu, gerekse yönetmenliğiyle katkıda bulunmuştur. Zaman zaman klasik oyunlarda da roller üstlenmesine karşın, daha çok modern oyunları yeğlemiş, bu arada bazı müzikli oyunlar ve operetlerde de rol almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Deli Dolu,* 1934; *Bir Kavuk Devrildi,* 1935; *Lüküs Hayat,* 1936; *Saz-Caz,* 1937; *Leblebici Horhor,* 1937; *Mum Söndü,* 1938; *Pazartesi-Perşembe,* 1938; *Satılık-Kiralık,* 1939; *Çifte Keramet,* 1940; *Hayat Bir Rüyadır,* 1940; *İki Efendinin Uşağı,* 1943; *Cimri,* 1944; *Düğün Gecesi,* 1944; *Müfettiş,* 1945; *Kral Oidipus,* 1947; *Paydos,* 1948; *Nemo Bankası,* 1949; *Sana Rey Veriyorum,* 1951; *Ahududu,* 1952; *Dünya Malı Dünyada Kalır,* 1957; *Fettan Kız,* 1959; *Scapin'in Dolapları,* 1962; *Huzur Çıkmazı,* 1962; *Yarasa,* 1962. **Oynadığı Filmler:** *Hürriyet Apartmanı,* 1946; *Yanık Kaval,* 1947; *Sızlayan Kalp,* 1948; *Allahaısmarladık,* 1951; *Dudaktan Kalbe,* 1951; *Hıçkırık,* 1953; *Son Nefes,* 1958.

GÜTERBOCK, Hans Gustav
(1908)

Alman asıllı ABD'li arkeolog. Hititler konusunda önde gelen uzmanlardan biridir.

27 Mayıs 1908'de Berlin'de doğdu. 1926-1927'de Berlin ve 1928-1929'da Marburg üniversitelerinde öğrenim gördü. 1934'te Leipzig Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1933-1935 arasında Berlin Müzesi'nde asistan olarak görev yaptı. 1933'ten başlayarak Anadolu'da Kurt Bittel başkanlığındaki Boğazköy kazılarına katıldı. 1935'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasıyla Atatürk tarafından Türkiye'ye çağrıldı. 1936'dan 1948'e değin Ankara Üniversitesi'nde Hititoloji dersleri verdi. 1948-1949'da İsveç'de Uppsala Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. 1949'da ABD'ye giderek Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1955'te Amerikan uyruğuna geçti. 1956'da Hititoloji profesörü oldu. 1952'de yeniden başlatılan ve aralıklarla sürdürülen Boğazköy kazılarına K.Bittel, R.Naumann ve P.Neve ile birlikte başkanlık etti. 1968-1970 arasında Chicago ve California üniversitelerinin ortaklaşa yürüttükleri Keban Baraj Alanı'ndaki Korucutepe kazılarını Mauritz van Loon'la birlikte yönetti. 1968'den 1977'ye değin Türkiye'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü başkanlığını yaptı. 1976'da emekli oldu.

1977'de Uppsala Üniversitesi'nden onur doktoru unvanını aldı. American Oriental Society, American Schools of Oriental Research, Deutsche Orient Gesellschaft, Alman Arkeoloji Enstitüsü üyesi ve Türk Tarih Kurumu'nun onur üyesidir.

Güterbock, Hitit hiyeroglif yazısının okunmasında öncülük etmiş bilim adamlarından biridir. 1936'da K.Bittel ile birlikte Boğazköy'de Nişantaş' daki kral adının Suppiluliuma olduğunu okumayı başarmıştır. Çalışmalarını Boğazköy tabletleri ve mühür baskıları üstünde yoğunlaştırmış, Karabel, Şırzı, Sirkeli, Sultanhanı, Alevkışla gibi Hitit anıtlarını da okumuştur.

Son yıllarda Hitit metinleri üstündeki çalışmalarını bilgisayar yardımıyla sürdürmektedir. Bu alanda Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü'nde oluşturduğu grupla çalışarak dilbilgisi ve sözdizimi yardımıyla tabletlerdeki eksik ve kırık yerlerin yorumunu yapmaktadır.

Özellikle Hitit dini, mitolojisi, edebiyatı üstüne çok sayıda yayını olan Güterbock, Hititler'in Yunan ve Miken uygarlığı ile ilişkilerini de araştırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Keilschrifturkunden aus Boghazköi,* 1930, ("Boğazköy Çivi Yazılı Belgeleri"); *Boğazköy: Neue Untersuchungen in der hethitischen Hauptstadt* (K.Bittel ile), 1935, ("Boğazköy: Hitit Başkentinde Yeni Araştırmalar"); *Siegel aus Boğazköy,* 2 cilt, 1940-1942, ("Boğazköy Mühürleri"); "Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları", *Belleten VII,* 1943; *Kumarbi Efsanesi,* 1945; *Keilschrifttexte aus Boghazköi,* 1963, ("Boğazköy Çivi Yazılı Metinleri"); *Les hieroglyphes de Yazılıkaya, à propos d'un travail récent,* 1982, ("Yazılıkaya Hiyeroglifleri, Yeni Bir Çalışma Üzerine"); "The Hittites and the Aegean World: The Ahhiyawa Problem Reconsidered", *American Journal of Archaeology,* 87/2, 1983, ("Hititler ve Ege Dünyası: Ahhiyawa Sorununa Yeniden Bakış").

• **KAYNAKLAR:** *Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock,* (bibliyografya içerir), 1974.

• **BAKINIZ:** BITTEL, BOSSERT, NAUMANN, NEVE, VAN LOON.

GÜVENÇ, Nedret
(1930)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu. 1960'lardan başlayarak İstanbul Şehir Tiyatroları'nın en önde gelen kadın oyuncularından biri olmuştur.

5 Eylül 1930'da İzmir'in Çeşme ilçesinde doğdu. Ortaöğreniminden sonra Ankara Devlet Konservatuvarı'na girdi. Üç yıl süreyle piyano ve şan dersleri aldı. 1948'de öğrenimini yarım bırakarak İzmir'e döndü ve İzmir Belediyesi Şehir Tiyatrosu'nda profesyonel oyuncu oldu. 1950'de bu tiyatronun kapatılması üzerine İstanbul'a gitti, Şehir Tiyatroları'nda çalışmaya başladı. Halen bu tiyatroda oyuncu ve yönetmen olarak bulunmaktadır.

1955'te Schiller'in *Kabale und Liebe* (Hile ve Sevgi) adlı oyunundaki başarısı nedeniyle Alman hükümetince (FAC) Schiller Madalyası ile ödüllendirildi. 1959'da rol aldığı *Cyrano de Bergerac*'daki oyunuyla İlhan İskender Ödülü'nü kazandı. 1959-1960 arasında İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda konuk sanatçı olarak bulundu. 1950'de *Yüzbaşı Tahsin* filmiyle sinemaya başladı. 1952'de *Kanlı Para* ile Türk Film Dostları Ödülü'nü, 1961'de *Kötü Tohum* ile Altın Portakal Ödülü'nü kazandı. Nedret Güvenç alımlı fiziğinin yanı sıra yumuşak ve doğal oyunculuğu ile de beğeni kazanmış, uzun bir süre İstanbul Şehir Tiyatroları'nın hemen hemen bütün önemli oyunlarında başrol üstlenme başarısını göstermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Boş Beşik*, 1948; *Eski Şarkı*, 1951; *Beyaz Güvercin*, 1955; *Kahvehane*, 1957; *Romeo ve Janette*, 1958; *Köprüden Görünüş*, 1959; *Mor Defter*, 1962; *Bozuk Düzen*, 1963; *Evcilik Oyunu*, 1964; *Söyle Geleyim mi, Gelmeyeyim mi?* 1970; *Ay Işığında Şamata*, 1975; *Kralın Kısrağı*, 1982. **Yönettiği Oyunlar:** *En Büyük Kumar*, 1973; *Bernarda Alba'nın Evi*, 1977; *Erkek Satı*, 1979; *Çil Horoz*, 1982; *Utanmazın Defteri*, 1984. **Oynadığı Filmler:** *Yüzbaşı Tahsin*, 1950; *Kanlı Para*, 1952; *Kötü Tohum*, 1961.

GÜZELCE, İbrahim
(1922-1976)

Türk, sendikacı. DİSK genel sekreterliği yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, 14 Nisan 1976'da aynı yerde öldü. İlkokuldan sonra Matbaacılık Meslek Okulu'nu bitirdi. Urfa Belediye Basımevi'nde dizgici olarak çalıştı. İstanbul'a giderek çeşitli basımevlerinde dizgi operatörlüğü yaptı. Bir süre sonra, çok eski bir geçmişe sahip Mürettibin Cemiyeti'nin sendikaya dönüşmesi sonucunda kurulan İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası'na üye oldu. 1948'de bu sendikanın genel sekreterliğine getirildi. 1952'de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nden, Demir ve Madeni Eşya İşçileri Sendikası Genel Başkanı Üzeyir Kuran'la birlikte "Birlik içinde bir siyasi partinin baskısından dolayı işçiler arasında ikilik yaratıldığını" öne sürerek istifa etti. Bu tarihten sonra sendikal çalışmalarını Basın Teknisyenleri Sendikası'nda sürdüren Güzelce, 1963'ten 1967'ye kadar Türkiye Basın Sanayi İşçileri Sendikası'nın (Basın-İş) genel başkanlığını yaptı. Basın-İş adına DİSK'in kurucuları arasında yer aldı. Daha sonra yurt dışına giden İbrahim Güzelce, 1971'den 1975'e kadar Alman Sendikalar Birliği'nin (DGB) Berlin Yabancılar Bürosu'nda danışmanlık yaptı. 1975'te yapılan DİSK 5. Genel Kurulu sonunda konfederasyonun genel sekreterliğine seçildi. Sendikal yaşamı boyunca siyasal etkinliklerde de bulunmuş olan İbrahim Güzelce, 1950'de Dr.Orhan Arsal ve arkadaşlarının kurduğu Demokrat İşçi Partisi'nin bir süre genel sekreterliğini yaptı. Bu partinin kapanmasından sonra 1957 seçimlerinde Hürriyet Partisi'nden İstanbul milletvekili adayı oldu. Ancak milletvekili seçilemeyen Güzelce, 1961'de Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurucuları arasında yer aldı ve bir süre genel sekreterlik yaptı.

H

HAAS, Ernst
(1921)

Avusturya asıllı ABD'li fotoğrafçı. Renkli fotoğrafın öncülerinden ve en önemli ustalarındandır.

Ernst Haas

Mart 1921'de Viyana'da doğdu. Ailesinde herkes müzikle ilgileniyordu, babası ise amatör bir fotoğrafçıydı. Avusturya'nın Alman yönetimine geçmesi ve II.Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Hava Kuvvetleri'nde askere alındı, Çekoslavakya'ya gönderildi. Savaştan sonra Avusturya'ya döndü. Geçimini fotoğrafçılıkla sağlamaya karar vererek karaborsadan bir Rolleiflex fotoğraf makinesi satın aldı. Önceleri soyut fotoğraflar çekti, biçim araştırmalarına yöneldi. Daha sonra gittiği İsviçre'de, İsviçreli fotoğrafçı Werner Bischof'un belgeci çalışmalarını görme olanağını elde etti. Avusturya'ya ondan çok etkilenmiş olarak döndü. Bir süre sonra yayımlanan ilk fotoğrafları, savaş sonrası Viyanası'nın görünümleri oldu. Daha sonra ünlü kadın fotoğrafçı Inge Morath'la tanıştı ve onun aracılığıyla *Heute* dergisi için fotoğraf çekmeye başladı.

1948'de bir moda çekimindeçalışırken Avusturyalı savaş tutsaklarının geri dönüşlerine tanık oldu. Dönenlerle onları karşılayanların resimlerini çekti. *Life* dergisinde yayımlanan bu fotoğraflarla bir anda dünya ölçüsünde üne kavuştu. Hemen ardından *Life*'dan sürekli muhabir olma önerisi aldı. Ünlü savaş fotoğrafçısı Robert Capa da o günlerde yeni kurulan Magnum adlı fotoğraf ajansına katılmasını önerdi. Haas daha özgür çalışabileceğini düşünerek *Life*'ın önerisini geri çevirdi, Capa'nınkini kabul etti.

1950'lerin başlarında renkli fotoğrafa ilgi duydu ve ilk renkli fotoğraf çalışmasını New York kenti üstüne gerçekleştirdi. *Life* yayımcıları kendilerine önerilen bu çalışmayla önce ilgilenmediler, ama sonuçları görünce 1953'te derginin ardarda iki sayısının hem kapaklarını, hem de yirmi dört sayfasını ona ayırdılar. Bu, 35 mm boyutunda çekilmiş bir renkli öykü için, o güne değin hiçbir dergide görülmemiş bir şeydi. Haas bu çalışmanın ardından kendini tümüyle renkli fotoğrafa verdi. 1955'te Paris'i, 1956'da Venedik'i fotoğrafladı. O dönemde kullanılan çok düşük duyarlıklı Kodachrome I filminin özelliklerinden yararlanıp, uzun süreli pozlar vererek net görüntüyü bozduğu ünlü boğa güreşi fotoğraflarını çekti. Bu yıllardaki fotoğrafları ABD'de *Life*, *Holiday*, *Esquire*, *Look*, *Paris-Match*, İngiltere'de *Queen* ve Almanya'da çeşitli dergilerde yayımlandı.

Bunların yanı sıra reklam fotoğrafları çekti, Volkswagen, Mobil, Squibb, Lufthansa ve Air France firmaları için tanıtma çalışmaları yaptı. 1961'de Magnum'dan ayrıldı ve bir süre sinemayla ilgilendi. John Houston'un *İncil* adlı filminin Yaratılış'la ilgili on beş dakikalık bölümünün yönetmenliğini yaptı. Yeniden fotoğrafa döndüğünde fotoğraf kitapları oluşturmaya ağırlık verdi. Önce *The Creation*'ı ("Yaratılış"), daha sonra da *In America* ("Amerika'da"), *In Germany* ("Almanya'da"), *Himalayan Pilgrimage* ("Himalaya'ya Hac") adlı yapıtlarını yayımladı. Son beş yıl içinde ise birçok saydam gösterisi düzenledi.

Haas ilk çalışmalarından başlayarak seçkin bir basın ve röportaj fotoğrafçısı niteliğiyle dikkati çekmiştir. Ancak renkli fotoğrafa geçtikten sonra da bu türün en ilginç yaratıcısı ve en önemli öncüsü durumuna ulaşmıştır. Renkli fotoğrafın tüm olanaklarını araştırmış ve zorlamıştır. Makro fotoğraftan manzaraya, kamera hareketleriyle elde edilen grafik sonuçlardan ışık oyunlarına dek çok geniş bir yelpaze içinde çalışmıştır. Fotoğrafı resim ve öbür görsel sanatlarla eş değerde bir anlatım gücüne ulaştırmış, ilginç ve çarpıcı sayısız yapıt üreterek kendinden sonraki kuşağın renkli fotoğrafla uğraşan hemen hemen bütün sanatçılarını etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Boğa Güreşi*, 1957; *The Creation*, 1971, ("Yaratılış"); *In America*, 1975, ("Amerika'da"); *In Germany*, 1977, ("Almanya'da"); *Himalayan Pilgrimage*, 1978, ("Himalaya'ya Hac").

- **BAKINIZ:** CAPA.

HABAKKUK
(İÖ 7.yy)

İsrailoğulları peygamberi.

Habakkuk, *Tevrat*'ta geçen küçük, ikinci aşamalı peygamberlerin sekizincisidir. Üç bölümlük Habakkuk kitabında yaşamı üzerine bilgi yoktur.

İÖ 612'de Kaldeliler'in, Ninveyi (Ninova) kuşatması sırasında kendisine peygamberlik verildiği söylenir. Habakkuk kitabının ilk iki bölümünde İsrailoğulları'nın Kaldeliler'in saldırısına uğrayıp yenilmeleri, yurtlarının yağmalanması, Tanrı adaletiyle bağdaşmayan bu durum üzerine Habakkuk'un Tanrı'ya haykırışı, Tanrı'nın da Kaldeliler'in cezalandırılacağı haberini vermesi anlatılır. Üçüncü son bölümde] Habakkuk'un duası vardır.

Habakkuk, kötülüğün, sapkınlığın arttığı bu dönemde İsrailoğulları'nı sürekli uyarmaya çalışmıştır.

HABECK, Fritz
(1916)

Avusturyalı romancı. Günümüz sorunlarına ışık tutan tarihsel romanlarıyla tanınmıştır.

Viyana'da doğdu. Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra II.Dünya Savaşı boyunca Rus ve Fransız cephelerinde savaştı. Savaşın bitiminde bir süre ABD ordusunun elinde savaş tutsağı oldu. Ülkesine dönüşünde hukuk doktorasını verdi. Viyana'daki Josefstadt Tiyatrosu'nda yönetmen yardımcılığı, Rönesans Sahnesi adlı toplulukta da dramaturgluk yaptı. Avusturya Radyosu'nda Radyo Tiyatrosu ve Edebiyat bölümlerinin başkanlığını yürüttü. 1949'da Viyana Kenti Goethe Gençlik Ödülü'nü, 1952'de de Avusturya Devlet Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Habeck, çoğu tarihsel konulu romanlarında, yaşadığı dönemin gerçekliğini "geçmişe kaydırılmış" bir biçimde vermeye çalıştı. II.Dünya Savaşı ve sonrasının iktidar, hukuk anlayışı, toplum düzeni ve siyaset gibi konularını, geçmişteki birtakım olaylar çerçevesinde değerlendirmeye çalıştı. Tarihsel özellikler taşımayan romanlarındaysa savaşı, savaş karşıtlığını, savaş sonrası Viyana'sının ahlaksal çöküntü içindeki görünümlerini işledi. Bu romanlarında E.M.Remarque'dan etkiler görülmekle birlikte, ondan daha yoğun bir anlatıma ulaştığı da izlenir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Der Scholar vom linken Galgen*, ("Soldaki Darağacının Konuğu"); *Der Tanz der sieben Teufel*, 1950, ("Yedi Şeytanın Dansı"); *Das Boot kommt nach Mitternacht*, (Gece Yarısı Bir Gemi); *Das zerbrochene Dreieck*, ("Kırık Üçgen"); *Der schwarze Mantel meines Vaters*, 1977, ("Babamın Siyah Paltosu").

HABER, Fritz
(1868-1934)

Alman, kimyacı. Havadaki azottan amonyak üretimine olanak sağlayan sentez yöntemiyle tanınır.

9 Aralık 1868'de Breslau'da (bugün Polonya'da Wroclaw) doğdu, 29 Ocak 1934'te İsviçre'nin Basel kentinde öldü. Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde okuyan Haber, Charlottenburg Technische Hochschule'den 1891'de doktorasını aldıktan sonra Zürih'teki Eidgenössische Technische Hochschule'de araştırmalar yaptı. Kimya maddeleri ticareti yapan babasıyla kısa bir süre çalıştıktan sonra, akademik yaşamı yeğleyerek ilk önce Jena Üniversitesi'nde, 1894'ten başlayarak da Karlsruhe Technische Hochschule'de öğretim üyeliği yaptı, 1906'da da fiziksel kimya profesörlüğüne atandı. 1911'de Berlin yakınlarındaki Dahlem'de yeni kurulan Kaiser Wilhelm Fiziksel Kimya ve Elektrokimya Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. I.Dünya Savaşı sırasında bu kurumda Almanya'nın askeri gereksinmelerini karşılamaya yönelik araştırmalar yapan ve klor gazı da dahil olmak üzere kimyasal savaş araştırmalarına katılan Haber'e 1918'de, amonyak sentezin üstüne çalışmaları nedeniyle Nobel Kimya Ödülü'nün verilmesi Avrupa'da birçok bilim adamı tarafından tepkiyle karşılandı. Almanya'nın savaş borçlarını ödemek amacıyla deniz suyundan altın üretme projesi başarısızlıkla sonuçlanan Haber, Naziler'in yönetimi ele geçirmesi üzerine 1933'te Yahudi asıllı olması nedeniyle enstitüdeki görevinden istifa etmek zorunda kaldı ve bir süre İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde çalıştı.

Doktora sonrası kendi çabalarıyla öğrendiği fiziksel kimya alanında kısa zamanda önemli çalışmalar yapan Haber, 1898'de elektrokimya, 1905'te gazların tepkimesi üstüne yazdığı iki kitapla akademik başarı sağladığı gibi, kimyada kuramsal çalışmayla sanayi uygulamalarını birleştirmekte gösterdiği ustalıkla da daha sonraki çalışmalarının temelini de atıyordu. Nitekim, sıvıların asitliğinin (pH) ölçümünde kolaylıklar getiren bir cam elektrodun ve çeşitli bataryaların geliştirilmesi, kristal tuzların elektrolizi gibi uygulamaya yönelik çalışmalarının yanı sıra Haber, Planck'ın kuvantum kuramını kimyaya uygulamak üzere kuramsal araştırmalar da yaptı. Kuramsal temele dayalı, pratik değeri bulunan çalışmalarının en önemlisi de havadaki azottan amonyak sentezine ilişkin çalışmasıdır.

Azotlu bileşikler gübre ve patlayıcı maddelerin üretiminde önemli bir rol oynadığı için, Avrupalı kimyacılar 20.yy'ın başlarında bu tür maddelerin ana kaynağı olan Şili'deki nitrat yataklarının hem uzak oluşu hem kaynaklarının tüketimi karşılamama olasılığı karşısında çeşitli çözüm yolları denemekteydiler. Azot için en elverişli kaynak olan havanın yaklaşık 4/5'ini oluşturan azotu kullanışlı bir ara madde biçiminde kazanmak amacıyla elektrik ark yöntemi ve havadaki azotun kalsiyum karbüre tepkimesiyle siyanamit sentezi denenmiş, ancak sanayi açısından ucuz ve kullanışlı üretim yöntemleri geliştirilememişti.

Haber de, azot-hidrojen tepkimesiyle amonyak üretimi üzerinde çalışmaya başladı. Ne var ki, bu tersinir bir tepkime olduğundan, elde edilen amonyak da hidrojen ve azota dönüşebiliyordu. Tepkimenin amonyak sentezine doğru kaydırılması için çeşitli koşullar ve katalistler deneyen Haber, 1907-1909 arası yaptığı çalışmalar sonucu, önce osmiyum, daha sonra da uranyum katalistiyle yüksek sıcaklık ve 150-200 atmosferlik basınçta gerçekleştirdiği bir tepkimeyle sanayide üretime olanak sağlayacak düzeyde amonyak sentezini başardı. Bu bulgularını ilettiği BASF Şirketi aracılığıyla Carl Bosch'un 1913'te amonyak sentezini büyük ölçeklerde uygulanacak bir biçimde geliştirmesiyle, Haber-Bosch yöntemi amonyak üretimine olanak sağladı. Bugün de bu yöntem ufak değişikliklerle amonyak sentezinde kullanılmaktadır.

Haber'in amonyak sentezine ilişkin araştırmaları kimya sanayii için önemli bir katkı olduğu gibi, bu ve benzer çalışmaları sanayide katalist kullanımına ve yüksek basınç gerektiren tepkimelere de ışık tutmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Grundriss der technischen Electrochemie auf theoretischer Grundlage*,1898, ("Teknik Elektrokimyanın Kuramsal Temeli"); *Thermodynamik technischer Gasreaktionen*, 1905, ("Teknik Gaz Tepkimelerinin Termodinamiği"); *Über die Synthese des Ammoniaks*, 1922, ("Amonyak Sentezi Üstüne"); *Die Chemie im Kriege*, 1922, ("Savaşta Kimya"); *Aus Leben und Beruf*, 1927, ("Yaşam ve Meslekten").
- KAYNAKLAR: M.Goran, *The Story of Fritz Haber*, 1967.
- BAKINIZ: C.BOSCH, NERNST.

HABERAL, Mehmet
(1944)

Türk, cerrah. Türkiye'de ilk kez böbrek nakli ameliyatını gerçekleştirmiş ve ölülerden alınan böbreklerin daha uzun süre saklanmasını sağlayan çalışmalar yapmıştır.

29 Ekim 1944'te, Rize'nin Pazar ilçesine bağlı Subaşı köyünde doğdu. 1967'de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni, 1971'de Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin Genel Cerrahi Bölümü'nde uzmanlık öğrenimini bitirip, aynı bölümde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1973'te ABD'ye giderek, Texas Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bağlı Shriner Yanık Enstitüsü'nde bir yıl, Colorado Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bağlı Transplantasyon Merkezi'nde bir buçuk yıl görev aldı. 1975'te Türkiye'ye ve öğretim görevine dönen Haberal, 1976'da Hacettepe Tıp Fakültesi'nde genel cerrahi doçentliği ile Transplantasyon ve Yanık Üniteleri'nin başkanlığına getirildi, 1982'de de aynı üniversitede genel cerrahi profesörlüğüne yükseltildi.

3 Kasım 1975'te Türkiye'de ilk kez böbrek nakli ameliyatını uygulayan Haberal'ın, 1983 Sedat Simavi Vakfı Ödülü'nü alan en önemli çalışması, ölü böbreklerini saklama süresini uzatan yeni bir teknik geliştirerek, özellikle Türkiye'de böbrek nakli ameliyatlarına atılım kazandırmasıdır. Gerçekten de, gereksinim anında istenilen organın bulunamaması ve ölülerden alınarak organ bankalarında saklanan böbreklerin 24 ile 48 saat içinde canlılığını yitirmesi, böbrek nakli ameliyatlarını büyük ölçüde akrabalar arası uygulamaya dönüştüren önemli bir engeldi. Bu engeli aşmak amacıyla çalışmaya başlayan Haberal ve ekibi, hücrelerin canlı kalma süresini araştırarak, 4°C'ta tutulduğunda böbrek hücrelerinin 95 saate kadar % 90 oranında canlılığını koruduğunu, bu süreyi doldurmuş böbreklerle de başarılı sonuçlar alınabileceğini saptadı. Avrupa Organ Nakli Birliği'nin 1983 Kasımı'nda Zürih'te toplanan ilk kongresine bir bildiriyle sunulan bu çalışma, dünya tıp literatürüne geçtiği gibi, Türkiye'de uygulanan böbrek nakli ameliyatlarının tablosunu da büyük ölçüde değiştirdi. 1983'e değin, böbrek nakli ameliyatlarının % 90'ında, red olayını engellemek amacıyla hastanın yakın akrabasından alınan böbrekler kullanılırken, o tarihten sonra canlı verici oranını büyük ölçüde azaltarak ölü böbreği kullanımına geçilmesi çok önemli bir adımdı. 1983 yılı içinde, Hacettepe Üniversitesi hastanelerinde gerçekleştirilen 122 böbrek nakli ameliyatında yalnızca 17 canlı verici, geri kalanında 48 ile 95 saat arası saklanmış ölü böbreği kullanılmıştı.

Organ nakli ameliyatlarının yasaların koruyuculuğu altına alınması için de girişimlerde bulunan Haberal, 1980'de Ankara'da Türkiye Organ Nakli ve Yanık Vakfı'nı, iki yıl sonra vakfa bağlı, 30 yapay böbrek makinesiyle donatılmış diyaliz (kan temizleme) merkezini kurarak, kronik böbrek hastalıklarının tedavisinde en önemli uygulama olan böbrek nakli ve diyaliz yönteminin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

HABERMAS, Jürgen
(1929)

Alman, düşünür ve sosyolog. Frankfurt Okulu'nun başlıca temsilcilerindendir.

18 Haziran 1929'da Düsseldorf'da doğdu. Berlin ve Frankfurt üniversitelerinde iktisat, hukuk ve felsefe öğrenimi gördü. 1954'te Berlin Üniversitesi'nden felsefe doktorası aldı. 1961-1964 arasında Heidelberg Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğü, 1964-1971 arasında ise Frankfurt Üniversitesi'nde felsefe ve sosyoloji profesörlüğü yaptı. 1974'ten bu yana Max Planck Enstitüsü'nde çeşitli sosyolojik araştırmaları yönetmektedir.

Habermas'a göre, tarihe akıl değil tutkulu insan doğası, yani bir akıldışılık egemendir. Ona göre tarihteki genel akıldışılıktan söz etmek, bir tarih bilincinden yoksun kalınacağı anlamına gelmez. Tam tersine, somut bir tarih bilincine ulaşabilmek için, Hegel ve Marx'ın akılsalcı tarih bilincini eleştiriden geçirmek gerekir. Bugünün burjuva toplumu, pozitif bilimler örneğine dayalı bir akılsallık üreterek, bunu kendi ideolojisinin yönlendiricisi kılmıştır. Burjuva

toplumu bu pozitivist akılcılığı, teknolojiden kültüre dek toplumun her alanına yaymak peşindedir. Pozitivist akılcılık, bir yandan tüm tarihi akıldışılıklar alanı sayarken, öbür yandan yaşanmakta olan tarihe bilimsel-teknolojik güdümlü bir akılcılık sokmaktadır.

Bir pozitivist sosyoloji eleştirisi geliştirmek isteyen Habermas'a göre, pozitivist sosyoloji, pozitivist akılcılık altında ideolojiden arınmış bir bilim olmak savındadır. Oysa bunu yaparken kendi akılcılığının bilimde, teknolojide, toplum yaşamında ve kültürde belirleyici etken ve dolayısıyla ideoloji olduğunu unutur görünmektedir. Pozitivist sosyoloji, kendi bilim tanımının bile belli bir akılcılık ideolojisinin ürünü olduğunu görmezlikten gelmektedir. Ona göre sosyoloji, pozitivist şemalar altında değil eleştirici tarih düşüncesi altında yapılabilir. Tarihsel görüşten yoksun bir sosyoloji, pozitivist bir olgu toplayıcılığı olmaktan öteye geçemez. Öyle ki, gerçek sosyoloji, bir bakıma eleştirici tarihten başka bir şey değildir. Eleştirici tarih, olaylara yön veren genel tarihsel yönelimleri, olayların ardındaki tarihsel etkenleri ortaya çıkarmalıdır. Eleştirici tarih anlayışı çözümleyici ve yorumlayıcı yöntemler kullanır ve pozitivist sosyoloji gibi, bir kurulu düzen incelemesine dönüşmez. Habermas'a göre, günümüzde sosyoloji, tarihe "insanın insana egemenliğinden aklın herkese egemenliği"ne geçiş süreci olarak eğilmek zorundadır. Günümüzün toplumunda teknik de, bilim de, bir ideoloji olarak insanın karşısına çıktığı için bu özellik pozitif bilim içinde kalınarak kavranamaz.

Habermas'a göre, varolan siyasal iktidar biçimleri üretim ilişkilerine dayanılarak doğrudan doğruya eleştirilemez. Çünkü çağdaş toplumlara, klasik Marxist açıdan eğilmek artık olanaklı değildir. Ona göre, günümüzde ekonomi-siyaset ilişkisi tersyüz edilmiş pozitivist akılcılık, ekonomiyi de devlet etkinliğinin bir işlevi haline getirmiştir.

Habermas, Frankfurt Okulu içinde pozitivist sosyolojiye karşı geliştirdiği tarihçi sosyoloji tezleriyle tanınmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, 1962, ("Kamuoyunun Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine Araştırmalar"); *Theorie und Praxis: Sozialphilosophische Studien*, 1963, ("Kuram ve Pratik: Toplum Felsefesi İncelemeleri"); *Zur Logik der Sozialwissenschaften*, 1967, ("Toplumsal Bilimlerin Mantığı Üzerine"); *Technik und Wissenschaft als Ideologie*, 1968, ("İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim"); *Erkenntnis und Interesse*, 1968, ("Bilgi ve İlgi"); *Legitimationsprobleme im Spaetkapizalismus*, 1973, ("Geç Kapitalizmde Meşrulaştırma Sorunları"); *Rekonstruktion des Historischen Materialismus*, 1976, ("Tarihsel Materyalizmin Yeniden Kuruluşu"); *Zur philosophischen Diskussionen um Marx und den Marxismus*, 1977, ("Marx ve Marxizm'e İlişkin Felsefi Tartışmalar Üzerine").

- KAYNAKLAR: W.Baurer, *Frankfurter Schule*, 1977; W.R.Dallmayr, *"Materialen zu Jürgen Habermas Erkenntnis und Interesse"*, 1971; R.K.Maurer, *Jürgen Habermas Aufhebung der Philosophie*, 1977; A.Wollmer, *Kritische Gesellschaftstheorie und Positivismus*, 1969.

- BAKINIZ: ADORNO, HEGEL, HORKHEIMER, MARCUSE, MARX.

HACCAC b.YUSUF
(661-714)

Emevi devlet adamı. Halife Abdülmelik ve Velid zamanlarında Irak valiliği yapmıştır.

Taif'te (bugün Suudi Arabistan'da) doğdu, Haziran 714'te Vâsıt'ta (bugün Irak'ta) öldü. Taif'li Beni Sakif kabilesindendi. Gençlik yıllarında Taif'teki bir okulda öğretmenlik yaptı. Halife Abdülmelik zamanında (685-705) buradaki görevini bırakarak Şam'a gitti. Kentte düzeni sağlamakla yükümlü polis birliğinde görev aldı. Irak'a gönderilmek istenen ordu birlikleri arasında çıkan düzensizlikleri bastırdı ve Halife Abdülmelik'in dikkatini çekti. Bu sıralarda Abdullah b.Zübeyr, Mekke'de kendisini halife olarak ilan etmişti. Abdülmelik, önemli hizmetleri görülen Haccac'ı, imparatorluğun birçok yerinde halife olarak kabul edilen Abdullah b.Zübeyr üzerine gönderdi.

Kûfe'den yola çıkan Haccac, Ocak 692'de Taif'e ulaştı. Kenti direnmeyle karşılaşmadan ele geçirdi. Abdullah b.Zübeyr'e eğer halifelik iddiasından vazgeçerse, affedileceğini bildirdi. Abdullah b.Zübeyr bu öneriyi reddedince Mekke üzerine yürüdü. Arafat ovasındaki çarpışmaları Haccac'ın ordusu kazandı. Halifeden şehri kuşatmak için izin ve yardım istedi. Halife Abdülmelik bu izni, Müslümanlar'ın kutsal kenti olan Mekke'ye bir zarar gelmemesi koşulu ile vermişti. Haccac, Medine'den de yardım alarak Mekke'yi kuşattı. Yakın tepelere mancınıklar yerleştiren Haccac, kuşatmanın uzaması üzerine kenti mancınıklarla dövdürdü. Açlık çeken Mekkeliler, kitleler halinde Emevi ordusuna geçmeye başladılar. Ekim 692'de kente giren askerler, Abdullah b.Zübeyr'i öldürdü. Onun ölümüyle İslam ülkelerinin birliği yeniden sağlandı.

Irak valiliğine atanması ▸

Haccac, Mekke'nin ele geçirilmesinden sonra bir yıl kadar Hicaz ve Yemen valiliği yaptı. Zarar görmüş olan Kâbe'yi onardı. Halifenin kardeşi ve Kûfe Valisi Beşir b.Mervan'ın ölümü ve Hariciler'in Ezarika kolunun ayaklanması üzerine, 694 başlarında Irak valisi yapıldı. Küçük bir atlı birlikle Mekke'den ayrılarak Kûfe'ye gitti. Komutan el-Muhalleb'in İran'daki Hariciler'i sindirmesine yardım etmek amacıyla Basralı birliklerle İran'a girdi. Ücretlerinin artırılmasını isteyen askerler, yarı yoldan dönünce Haccac geri çekilmek zorunda kaldı. ◂

695-697 arasında, halifenin seçimle belirlenmesini isteyen Hariciler, Irak'ın her yanında ayaklandılar. Hariciler'in çoğu Beni Şeyban kabilesindendiler. Önderleri Şebib b.Yezid, Emeviler'e karşı başarılı savaşlar vermişti. Haccac, 697'de Şebib'i yendi. el-Muhalleb de İran'daki Hariciler'i sindirmeyi başardı. Haccac, 20 yıl süren bu ayaklanmayı bastıran el- Muhalleb'i Horasan ve Sicistan valisi yaptı.

Sicistan'da baş gösteren karışıklıklar üzerine Haccac, Abdurrahman b.Aş'as komutasında bir ordu oluşturdu. Basra ve Kûfe eyaletlerine bu ordunun donanımı için ağır vergiler koydu. 699'da ayaklanmayı bastıran Aş'as durumun yatışması için beklerken, Haccac savaşa devam edilmesini emretti. Müslüman-

lık'tan önceki Arap hükümdarlarının soyundan gelen Aş'as ve Iraklı askerlerden oluşan ordusu Haccac'a karşı ayaklandılar. Suriye'nin Irak üzerindeki egemenliğini kabul etmek istemeyen Aş'as, ordusu ile Irak üzerine yürüdü. Halifenin gönderdiği Suriyeli birlikleri Tostar'da yendi. Ocak 701'de de Basra'ya girdi. Haccac'ın yönetiminden hoşnut olmayan halk silahlanarak kendisine katıldı. Haccac, kendisine bağlı Sakif ve Kureyş kabilesinden askerlerle, kentin varoşlarına çekildi. Suriye'den gelen bir Emevi ordusu, Mart 701'de Aş'as'ı kentten çıkarttı. Haccac, kente girdi ve 11.000 kişiyi öldürterek öc aldı. Ayaklanmayı sürdüren Basralılar Kûfe ve Basra arasında bulunan Aş'as'a katıldılar. Bunun üzerine Abdülmelik, iki oğlunun komuta ettiği bir ordu gönderdi ve ayaklanmacılarla anlaşmak istedi. Buna göre Aş'as affedilecek, Suriye ve Iraklılar arasındaki eşitsizlikler ortadan kaldırılacaktı. Aş'as bu koşulları kabule yanaştıysa da ayaklanan Iraklılar direndiler. Maskin'de halife ordusuna yenilen Aş'as, Basra'ya çekildi. Burada, yeni gönüllüler topladı. Haccac, onu izleyerek İran sınırında bir kez daha yendi. Ayaklanmanın önderi Aş'as, önce Kirman'a sonra da Kâbil'in Türk yöneticisine sığındı. 704'te ölen Aş'as'ın başı Haccac'a gönderildi. Doğuya kaçışı sırasında kendisini izleyen 60.000 ayaklanmacı affedilmeyi reddettiler. el-Muhalleb'in oğlu Yezid onları 702'de Merv'de yenmeyi başardı. Iraklı Araplar'ın, Emevi yönetimine karşı ayaklanmaları böylece bastırılmış oldu.

Haccac, 702'de, Kûfe'den Basra'ya ve Medayin'den Ahvaz'a giden yolların kesiştiği noktada, askeri bir üs olan Vâsıt'ı kurdu. Suriyeli birlikleriyle buraya çekilen Haccac, Vâsıt'ı kısa bir süre içinde imparatorluğun askeri merkezi durumuna getirdi. Haccac'ın Horasan dışındaki doğu bölgeleri üzerindeki yönetimi mutlak bir biçime dönüşüyordu. Horasan Valisi Yezid b.Muhalleb'in yetersiz olduğunu ileri sürerek, görevden alınmasını sağladı.

Halife Abdülmelik'in 705'te ölümü üzerine başa geçen oğlu Velid, Haccac'ı daha geniş yetkilerle donatarak görevinde bıraktı. Velid amcasının oğlu Ömer b.Abdülaziz'i Mekke ve Medine valisi olarak Hicaz'a gönderdi. Haccac'ın yönetiminden kaçanlar, Ömer'e sığınmaya başladılar. Ömer, Halife Velid'i Haccac'ın zalimliği konusunda uyardı. Haccac'da, Ömer'i kutsal kentlere sığınan ayaklanmacıları korumakla suçladı. Velid, Ömer'i görevden alarak Mekke ve Medine'ye ayrı valiler atadı. Haccac kendisine geri verilen Kûfe ve Basra'da büyük bir kıyıma girişti.

Haccac'ın görevlendirdiği komutanlardan,Kuteybe b. Müslim 705-715 arasında Maveraünnehir'i, Muhammed b.el-Kasım es-Sakafi de 708-715 arasında Kuzey Hindistan'ı fethettiler.

Emevi Halifeliği'nin doğu bölümü 20 yıl boyunca Haccac tarafından yönetilmiştir. Ayaklanmaların ve sorunların yoğun olduğu bir dönemde valilik yapan Haccac, sert ve şiddetli davranarak bunları bastırmış, Emevi egemenliğini zorla yaymaya çalışmıştır. Haccac, İslam kaynaklarının belirttiğine göre valiliği sırasında 120.000 kişiyi öldürtmüştür. Bunun yanı sıra toprak vergisinin düşmesi üzerine kentlere göçü yasaklamış, önceden gelmiş olanları da geri göndermiştir. Bataklıkları kurutmuş, tarıma açılmamış toprakları ikta olarak dağıtmıştır.

• **KAYNAKLAR:** J.Glubb, *The Course of the Empire. The Arabs and Their Successors*, 1965; R.K.Hitti, *İslâm Tarihi*, II. 1980; W.Muir, *The Caliphate. Its Rise, Decline and Fall*, 1924; R.Mantran, *İslâmın Yayılış Tarihi*, 1981; B.Üçok, *Emeviler-Abbasiler*, 1979.

• **BAKINIZ:** ABDULLAH b.ZÜBEYR, KUTEYBE b.MÜSLİM.

HACHETTE, Louis Christophe
(1800-1864)

Fransız, yayımcı. Hachette Kitabevi'nin kurucusudur.

Louis Christophe François Hachette 5 Mayıs 1800'de Rethel'de doğdu,,31 Temmuz 1864'te Paris'te öldü. École Normale Supérieure'ü bitirdikten sonra hukuk öğrenimi gördü. 1826'da, Brédif Kitabevi'ni satın alarak, bu kitabevine kendi adını verdi. 1830'da Fransa'da ilkokulların kurulmasından sonra ilköğrenime yönelik kitaplar yayımlamaya başladı. *Le manuel général de l'instruction primaire* ("İlköğretim Elkitabı") büyük başarı kazandı.

1850'den başlayarak *Bibliothèque variée* ("Çeşitli Kitaplar"), *Bibliothèque des merveilles* ("Harikalar Kitaplığı") gibi çeşitli çocuk ve gençlik kitapları, *Dictionnaire universel d'histoire et de géographie* ("Genel Tarih ve Coğrafya Sözlüğü"), *Dictionnaire universal des contemporains* ("Genel Çağdaş Kişiler Sözlüğü") gibi sözlükler, *Les grands écrivains de la France* ("Fransa'nın Büyük Yazarları"); *Bibliothèque des chemins de fer* ("Demiryolları Kitaplığı"), *Le tour du monde* ("Dünya Turu") gibi çok çeşitli konularda kitaplar yayımladı. Bu etkinlikleriyle Fransa'nın kültür yaşamının gelişmesine katkı yaptı.

Hachette'in ölümünden sonra, kurmuş olduğu yayınevi gelişmesini sürdürerek, 1919'da Hachette Kitabevi'ne dönüştü. Hachette Kitabevi günümüzde yılda 50 milyonun üzerinde kitap basmakta, 80 milyonun üzerinde kitap dağıtmaktadır. Pek çok ülkede kitap satış şubesi bulunmaktadır.

◄ *Vâsıt'ın kurulması ve Orta Asya'daki fetihler*

HACI ALAEDDİN [Konyalı]
(14.yy-15.yy)

Türk, mimar. Klasik Osmanlı mimarlığına geçiş dönemindeki en önemli mimarlardandır.

Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Yaşamı üstüne kesin bilgi yoktur. Konyalı diye anılmakla birlikte gerçekten oralı olup olmadığı da bilinmemektedir Bilinen en önemli yapıtı Süleyman Çelebi'nin Edirne'de beyliğini ilan ettiği, 1403 yılında yapımına başlanan ve I.Mehmed [Çelebi] zamanında 1414'te tamamlanan *Eski Cami*'dir. Yapı eşit büyüklükteki kubbelerle örtülü sahınıyla (ana mekân), daha eski bir örnek olan *Bursa Ulu Camii*'ne benzer. Ancak *Bursa Ulu Camii*'nin yirmi kubbeyle örtülmesine karşılık,

hemen hemen ona yakın büyüklükte bir mekâna sahip olan *Eski Cami* dokuz kubbeyle örtülmüştür. Bu ise, mimarlıkta kubbelerin daha büyük yapılabildiği ileri bir teknik aşamaya ulaşıldığını gösterir. Ayrıca bu dokuz kubbe dört tane ayağa taşıtılarak (*Bursa Ulu Camii*'nde ayak sayısı on ikidir) sahın fazla bölünmeden mekân bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. *Eski Cami* 18.yy'ın ilk yarısında, sonra da 1924 ve 1934'te üç kez onarılmış, onarımlar sırasında sahının özgün karakteri hayli bozulmuştur. Bu arada iç duvarlar *Bursa Ulu Camii*'nde olduğu gibi beyaz badanayla boyanmış ve üstüne de siyah renkli hat örnekleri yazılmıştır.

Hacı Alaeddin birçok han ve hamam da yapmıştır. 1400-1422 arasında I.Mehmed'in emriyle *Eski Cami*'ye vakıf olarak yaptırılan ve türünün ilk örneklerinden olan *Edirne Bedesteni*'nin de onun yapıtı olduğu sanılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Eski Cami*, 1403-1414, Edirne.

HACI ARİF BEY

Bak. ARİF BEY [Hacı]

HACI BAYRAM VELİ
(1352-1429)

Tanrı, insan ve toplum

Türk, mutasavvıf. Bayramilik Tarikatı'nı kurmuş, Tanrı'nın insan gönlünde görünüş alanına çıktığı inancını savunmuştur.

Gerçek adı Numan olan Hacı Bayram Veli, Ankara yakınlarında Solfasol köyünde doğdu, Ankara'da, bugün Hacı Bayram Camii'nin bulunduğu yerde öldü. Babası, tarımla geçinen Koyunluca Ahmed'dir. Numan, bir süre babasının tarlasında çalıştı; okumaya olan eğilimini sezen babası, onu Ankara'da Karamedrese'ye verdi. Numan orayı bitirince, bilgisini artırmak amacıyla, Bursa'ya gitti, orada da bir süre öğrenim gördükten sonra Ankara'ya döndü. Önceleri Halveti ve Nakşıbendi tarikatlarından esinlendi, kısa süre içinde konuşmalarının etkisi,bilgisinin genişliğiyle ün sağladı. Ününü duyan Şeyh Hamidüddin, onu Kayseri'ye çağırdı. Numan Kayseri'ye gidip bir süre Şeyh'in yanında kaldı. Kurban Bayramı'nda geçen bu olay nedeniyle, Şeyh ona "Bayram" adını verdi. Bir süre sonra Şeyh ile hacca gidince Hacı Bayram, Kayseri'de Şeyh Hamidüddin'den tarikat geleneğine göre "ışık" denen gerekli bilgiyi aldıktan sonra kendini tasavvufa verdi, sonradan Bayramilik adıyla bilinen tarikatın ilk öğelerini oluşturdu. Çevresinde toplananların çoğalması, tasavvufla ilgili düşüncelerinin şeriatla bağdaşmaması üzerine, kendisine kuşkulu, sakıncalı bir kimse diye bakıldı. Durumu öğrenen Sultan II. Murad, onu Edirne'ye getirtti, bilgisinin derinliği, yüreğinin arınmışlığı karşısında duygulanınca söylenenlere inanmadı, onu Ankara'da Karamedrese'ye, sonra Bursa Medresesi'ne müderris ola-

Üç ilke

Hacı Bayram Veli

rak atadı. Hacı Bayram Şeyh Hamidüddin'in ölümünden sonra, müderrisliği bıraktı, yaşamını tekkesinde, çevresinde toplananları yetiştirmekle geçirdi. Düşüncelerini içeren Öztürkçe şiirler yazdı.

Hacı Bayram Veli'nin tasavvufla ilgili görüşleri, kendinden sonra gelenlerce belli bir inanç düzeni olarak benimsenen Bayramilik'te son biçimini almıştır. Varlık birliği anlayışına dayanan, insanla Tanrı'yı birbirine yaklaştırma amacı güden Bayramilik'in uyulması gereken kesin ilkeleri "zikr" denen töreni oluşturur. Bayramilik'e göre bir anış, Tanrı'ya ulaşmak için kendini olgunlaştırma eğitimi olan bu tören açık ve gizli ya da sesli ve sessiz olmak üzere iki türlüdür. Sesli anış (celi zikr), tekkede, topluca düzenlenir. Törene katılacak dervişler, bir daire oluşturacak biçimde diz çökerek otururlar. Sonra şeyhin yönetimi altında Tanrı adları yüksek sesle anılır. Hangi adların anılacağını şeyh saptar. Bu törende dervişler gözlerini yumarlar. Bu da Tanrı'dan başka bir varlık görmemek, kendini Tanrı'ya vermek anlamına gelir. Gizli anış (hafi zikr) ise dervişin toplumdan uzak tekkede ya da kendi seçtiği bir yerde içekapanışıyla gerçekleşir.

Hacı Bayram Veli'nin geliştirdiği inanca göre, temel varlık Tanrı'dır. Tanrı, bütün evreni kaplamıştır, tektir, önsüz-sonsuzdur, yaratıcıdır. Kendini tasavvufa veren bir kimsenin uyması, bağlanması gereken üç ilke vardır: A) Bütün işlerin, eylemlerin kaynağı Tanrı'dır, insan bir araç durumundadır. İnsan istenci tanrısal istencin bir bölümü niteliğindedir. Bu nedenle istenç özgürlüğü Tanrı için söz konusudur; B) Tanrı bütün varlıklarda görünür, gerçekte varolmak Tanrı'nın görünmesidir; C) Bütün nitelikler (sıfatlar) birer tanrısal görünüştür (zâtî tecelli). Hacı Bayram Veli, bu üç ilkeyi, tevhid-i ef'al (eylemlerin birliği), tevhid-i sıfat (nitelikler birliği), tevhid-i zat (öz birliği) kavramlarıyla açıklar. Tasavvufta varlık birliği olarak nitelenen bu inanca göre düşünen Tanrı'dır; yaratan ve eylemde bulunan, Tanrı'dır; görünen Tanrı'dır; varolan yalnız Tanrı'dır.

Hacı Bayram Veli, kişinin içine kapanarak, bütün geçici varlıklardan yüz çevirerek, derin düşün-

ceye dalmasıyla Tanrı'yı bir ışık olarak gönlünde görebileceği kanısındadır. Ona göre insan gönlünde, karşılıklı, iki yay vardır. Bunlar bir daire oluşturur. Bu yaylardan biri gönülden dışa taşmayı, evrene açılmayı, evrende görünen tanrısal varlığı kavramayı sağlar, buna kavs-i kalbi denir. İkinci yay ise dıştan gönüle doğru gelmeyi tanrısal birliğin gönülde duyulmasını sağlar, buna kavs-i ufkî adı verilir. Bu iki yayın birleştiği yerde Tanrı bir yüce ışık olarak görünür. Gerçekte, gönül bütün biçimler içinde en olgunu olan bir dairedir. Kişinin gönlünde tanrısal varlığı görebilmesi için cezbe, muhabbet, sırr-ı ilâhî denen üç ilke daha vardır. Bunlardan birincisi bütün varlıklardan yüz çevirip Tanrı'ya yönelme, aşırı bir kıvanca kapılma anlamına gelir. İkincisi Tanrı'dan başka bir varlığı sevmeme, Tanrı'nın ancak sevgiyle bilinebileceğine inanmaktır. Üçüncüsü de tanrısal gizeme varmadır. Bu ilkeleri uyguladıktan sonra, son aşama olan, Tanrı'ya varma gelir. Bunun da üç kuralı vardır: A) Bütün eylemleri yok sayarak, yalnız Tanrı'yı düşünmek, bütün eylemlerde Tanrı'dan başka bir varlık olmadığı inancına varmak (fena-i ef'al); B) Bütün niteliklerin Tanrı'dan geldiğini kavramak, Tanrı dışında bir niteliğin bulunamayacağı kanısına ulaşmak (fena-i sıfat); C) Tanrı özünden başka bir öz bulunmadığı sonucuna vararak, kendi varlığının yokluk olduğunu bilmek (fena-i zât).

Hacı Bayram Veli'ye göre tek gerçek olan Tanrı'ya ulaşmak, onu gönülde, bir ışık olarak görmekle sağlanabilir. Bu da olgunluğun en üst aşamasına çıkmış kişi için söz konusudur. Bu aşamada kendini bilmek, gerçeği görmek, tanrısal sevgi, Tanrı'yı anma ilkeleri geçerlidir. Bunlar bilginin öğeleri durumundadır, varlık birliği denen bütünü oluşturur.

Bayramilik'teki bütün düşünce ve inanç öğeleri yeni değildir. Tanrı'nın bir ışık olarak görünüş alanına çıkışı, bütün varlık türlerinin tanrısal bir yansıma sayılışı Yeni-Platoncu akımdan kaynaklanır. Dairenin en olgun biçim diye anlaşılması da Pythagoras ile Aristoteles öğretilerinden beslenen bir görüştür. Özellikle Bayramilik'i benimseyenlerin giydikleri beyaz keçe, altı dilimli tacın altı yönü göstermesi, Aristoteles etkisinin açık örneğidir. Sağ, sol, ön, arka, üst, alt gibi altı yönü bir felsefe sorunu durumuna getiren Aristoteles'tir. Hacı Bayram Veli, felsefeden kaynaklanan bu inanç öğelerini, doğrudan doğruya inceleyerek değil, tasavvuf geleneğiyle öğrenmiştir. Onun kurduğu Bayramilik'ten Şemsiye ve Melâmiye adlı iki tarikat doğmuş, bu ikisinden de türlü kollar türemiş, düşüncelerinin etkisi Anadolu'da büyük olmuştur.

• KAYNAKLAR: M.A.Ayni, *Hacı Bayram Veli*, F.Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli*, 1983; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1917; M.A.Okhan, *Hacı Bayram Veli*.

Hacı Bektaş Veli

◄ *İçe kapanış ve gerçek*

HACI BEKTAŞ VELİ
(1209-1271)

Türk, mutasavvıf. Bektaşilik'in öncüsüdür. Tanrısal gerçeğe sevgiyle varılabileceği görüşünü yaymaya çalışmıştır.

Horasan'da doğdu, Kırşehir'e bağlı Sulucakarahöyük'te (Hacıbektaş) öldü. Yazılı kaynaklara geçen yaygın bir söylentiye göre, Hacı Bektaş Veli, Horasan'da bulunduğu dönemde Ahmed Yesevi'nin kurduğu Yeseviye Tarikatı'nın görüşlerini benimsemiş, Anadolu'ya gelip Baba İshak'la tanıştıktan sonra eski düşüncelerini değiştirmiştir. 1240'tan önce Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, önce Sıvas'ta oturmuş, sonra ününü duyduğu Babailik'in kurucusu, Baba İshak'la tanışmak için Amasya'ya gitmiştir. Baba İshak'ın yanında kaldığı sürece onun görüşlerini benimsemiştir. Selçuklular'a karşı ayaklanan Baba İshak'ın 1240'ta öldürülmesinden sonra Anadolu'nun birçok yöresini dolaşan Hacı Bektaş Veli, sonunda Kırşehir'in Sulucakarahöyük bucağına yerleşmiş, orada kurduğu dergâhta çevresinde toplananlara Bektaşilik'in ilkelerini açıklamaya başlamıştır. Onun Kadın Ana ile evlendiğini söyleyenler olduğu gibi, bu kadını evlat edindiğini ileri sürenler de vardır.

◄ *Tanrısal ışık ve yaratılış*

Hacı Bektaş Veli'nin yaşam öyküsü, birtakım söylencelerle, olağanüstü olaylarla süslenmiş bir yapıt olan *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli-Velayetnâme*'de bütün ayrıntılarıyla sergilenmiştir. Bu yapıtta o, gerçek yaşamıyla değil, Anadolu insanının onu sevdiği, görmek istediği, tasarladığı biçimde anlatılmıştır. Nitekim Eflâkî Dede de *Menakıbü'l-Ârifin* ("Arifler in Menkıbeleri") adlı yapıtında "Hacı Bektaş'ın marifetle dolu bir kalbi vardı, fakat Şeriat'a uymuyordu" diye niteler, onun dervişleri aracılığıyla Mevlânâ ile düşünce alışverişinde bulunduğunu bildirir. Söylenceler Hacı Bektaş Veli'yi aslana bindirir, kuşlarla, geyiklerle konuşturur, denizler üzerinde yürütür, aslan postuna oturtarak göklerde uçurtur, ona ölüyü dirilttirir, körleri gördürtür, sayrıları sağlığa kavuşturtur. Yaşamının bir söylence niteliği taşımasına karşın, Hacı Bektaş Veli'nin geliştirdiği düşünce Anadolu insanının dünya görüşünü, ahlakını, bireysel ve toplumsal ilişkilerine biçimlendiren bir özle dolu-

dur. İnsan varlığı çevresinde odaklaşan bu düşünce sevgi sorunundan yola çıkar.

Tanrı-insan özdeşliği

Hacı Bektaş Veli'nin adından kaynaklanan Bektaşilik'in içerdiği düşüncelerin odağını oluşturan sevgi evren-Tanrı-insan birliğini kavramayı erek edinir. Kendi adına düzenlenen *Velayetnâme*'de açıklandığına göre Hacı Bektaş Veli bütün insanların kardeş olduklarını, bütün yeryüzünden ortaklaşa ve barış içinde yararlanılması gerektiğini, varlık birliğinin gerçekliğini, insanın tanrısal niteliklerle donatıldığını savunmuş, insanın bir sevgi varlığı olduğu görüşünü benimsemiştir. Sevginin insanı olgunlaştırmak, Tanrı'ya ulaşmasını sağlamak, varlık birliğinin anlamını kavramak gibi üç başarısı vardır. Bu başarının ilk basamağı kişinin kendini tanıyarak sevmesidir. Kendini bilen kendini sever, kendini seven kendini bilir. Kişi tanrısal bir özle donatıldığından "kendini seven Tanrı'yı sever". Bu düşünce Bektaşilik'te varlık birliğine giden tek yoldur, bu nedenle bütün Bektaşiler'in bağlandıkları bir ilke niteliği taşır. Hacı Bektaş Veli'nin izini sürenlere göre Tanrı'yı sevmek Ali'yi sevmekle başlar, çünkü Bektaşilik Ali sevgisini yaymayı, sürdürmeyi amaç edinmiştir.

Bektaşilik'te üç, dört, yedi, dokuz, hak gibi sözler kutsaldır. Bütün varlık türlerini oluşturan dört öğe vardır, bunlar da od, yel, toprak ve sudur. Tanrı, evreni bu dört kurucu öğeyi sevgiyle birleştirerek yaratmıştır. Bu nedenle sevgi birleştirici, uyum sağlayıcıdır. İnsan da bu dört öğeden kurulmuştur, ancak onda tanrısal bir töz olan tin vardır. Tin ölümsüzdür, gövdeye sonradan girmiştir, gene geldiği tanrısal kaynağa dönecektir. Tinin gövdeden ayrılması ölüm olayını doğurur. İnsana gerçek değerini kazandıran, onu öteki varlık türlerinden üstün kılan bu tindir Tin yalnız gövdeye dirilik sağlamakla kalmaz anlayış, bilme, tanıma, düşünme, us gibi bütün yetilerin de kaynağıdır. Hacı Bektaş Veli de bu yetileri kendinde toplamış, olgunluğun en yüksek aşamasına ulaşmış bir kimsedir.

Velayetnâme'nin incelenmesinden anlaşıldığına göre, Hacı Bektaş Veli için, din ayrılığı gereksizdir, insanlar arasına anlaşmazlık sokar. Bu nedenle Tanrı'nın varlığına, birliğine, insanla olan özdeşliğine inanan bütün insanlar eşit inanç ortamındadırlar. Dinler insanları ayırmak, birbirinden soğutmak için değil, barış ve kardeşlik sağlamak içindir. İnsan çalışmalı, elinin emeğiyle geçinmeli, başkalarına yük olmamalı, elinden geldiğince yardımcı olmalıdır. Hacı Bektaş Veli'ye göre gerçek dostluk budur.

Bektaşilik'in kaynakları

Hacı Bektaş Veli adına düzenlenen *Velayetnâme* ve *Makalât* ("Konuşmalar") incelenince Bektaşilik'in Anadolu'nun çoktanrıcı dönemlerine değin uzayan bir inanç kaynağından beslendiği, Anadolu insanının düşünce yapısına uygun bir nitelikte biçimlendiği, bu kuruluşta İslam etkisinin çok az olduğu anlaşılır. Özellikle od, yel, su ve toprak gibi dört ilke öğretisi, insan-Tanrı özdeşliği, tinin ölümsüzlüğü, içkinin yasak olmayışı, Tanrı-Ali-insan üçlemesi, bütün insanların kardeş oldukları görüşü çok eskilere giden bir düşünce ürünüdür.

Hacı Bektaş Veli'nin etkisi Anadolu ve Rumeli bölgelerinde çok geniş bir alana yayılmış, yedi yüz yılı aşkın bir süre, özellikle yazın alanında, değişik türde ürünlerin ortaya konmasına olanak sağlamıştır. Bir yandan halk şiirini, bir yandan tekke şiirini etkileyen Bektaşilik anlayışı, yer yer Hurufilik'le, Yeni-Platonculuk'la karışarak yeni bir düşünce türünün doğmasına yol açmıştır. Resim, yazı-resim, şiir, oyun, çalgı, tören gibi varlıkların yayılmasında, gelişmesinde önemli katkısı olan Hacı Bektaş Veli, 14.yy başlarından 19.yy başlarına değin, Yeniçeri Ocağı'nın simgesi durumundaydı. Yeniçeri Ocağı onun adına tören düzenler, "gülbank" denen duayı okurdu. Hatayi (Şah İsmail), Kaygusuz Abdal, Kazak Abdal, Kul Himmet, Pir Sultan gibi, Anadolu halkı üzerinde büyük etkisi olan ozanların hepsi Hacı Bektaş Veli'den esinlenmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Velâyetnâme* (ö.s.), 1958.

• KAYNAKLAR: Ahmed Eflaki, *Menakıbü'l-Ârifin*, 1953; Ali Ulvi Baba, *Bektaşi Makalâtı*, 1925; B.Atalay, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, 1924; İ.Z.Eyuboğlu, *Bektaşilik*, 1980.

• BAKINIZ: İSMAİL I, PİR SULTAN ABDAL, KAYGUSUZ ABDAL.

HACI GİRAY
(?-1466)

Kırım hanı. Giraylar hanedanının kurucusudur.

Doğum yılı bilinmemektedir. Polonya kaynaklarına göre, Litvanya'da Troki'de doğdu, 1466 yazında Bahçesaray'da öldü. Soyu Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin küçük oğlu olan Tokay Timur'a bağlanır. Kırım'da egemenlik için savaşan babası Gıyaseddin Han, iç çekişmelerden kaçarak, Litvanya Grandükası Vitold'un yanına sığınmıştı.

Hacı Giray, Altın Orda Devleti'nin temelini oluşturan, Şırın, Kongurat ve Berin kabilelerinin Kırım'a göç etmeleri ve kendisini desteklemeleri sonucunda han oldu. Kesin olarak ne zaman tahta çıktığı bilinmemektedir. 1433 ve 1434'te han olarak Cenevizliler'e karşı savaştı. Ceneviz amirali Carolo Lomellino'yu 1434 Haziranı'nda, Solgat'ta yendi. Kefe'yi alarak ticaret gelirlerine el koymayı düşünüyordu. Bunu başaramayınca, ticareti kendi denetimindeki Kerç ve Solgat limanlarına kaydırmaya çalıştı. Anadolu'ya gönderilen malların Kırım gemileriyle taşınması için çaba harcadı.

Hacı Giray, Saray Hanı Seyyid Ahmed'in Kırım'ı işgali üzerine güçten düştü. Ancak Ağustos 1452'de Polonya Kralı IV.Casimir'in yardımı ile Kırım'a tek başına egemen olabildi. Aynı yıl, Polonya topraklarına bir sefer düzenleyen Seyyid Ahmed'i, arkadan çevirerek yendi. 1454 Haziranı'nda, Osmanlı Hükümdarı II.Mehmed'den (Fatih) Cenevizliler'e karşı yardım istedi. Temmuz 1454'te bir Osmanlı filosu Kefe'yi kuşattı. Kenti alamayan Hacı Giray, Kefe'yi vergiye bağlayarak geri çekildi. Cenevizliler, 1450'de oğlu Haydar Han'ın tahta geçmesini sağladılarsa da, Hacı Giray duruma yeniden egemen oldu. Seyyid Ahmed Han'a karşı, Litvanya, Polonya ve Moskova Knezliği ile bağlaşmalar yaptı. Ağustos

Resim 335
Ara GÜLER

Resim 336
Mehmet GÜLERYÜZ
"Kompozisyon"
Özel Koleksiyon

Resim 337
Neşet GÜNAL ***"Aile"*** *Özel Koleksiyon*

Resim 338
Sami GÜNER "Gar'da"-CEZAYİR, 1981

Resim 339
Şemsi GÜNER "Radyolu Çoban" 1978

Resim 340
Nedim GÜNSÜR ***"Balıkçı Ailesi"*** *Özel Koleksiyon*

Resim 341
Nedim GÜNSÜR ***"Panayır"***
Özel Koleksiyon

Resim 342
Altan GÜRMAN ***"Montaj 5"*** *Özel Koleksiyon*

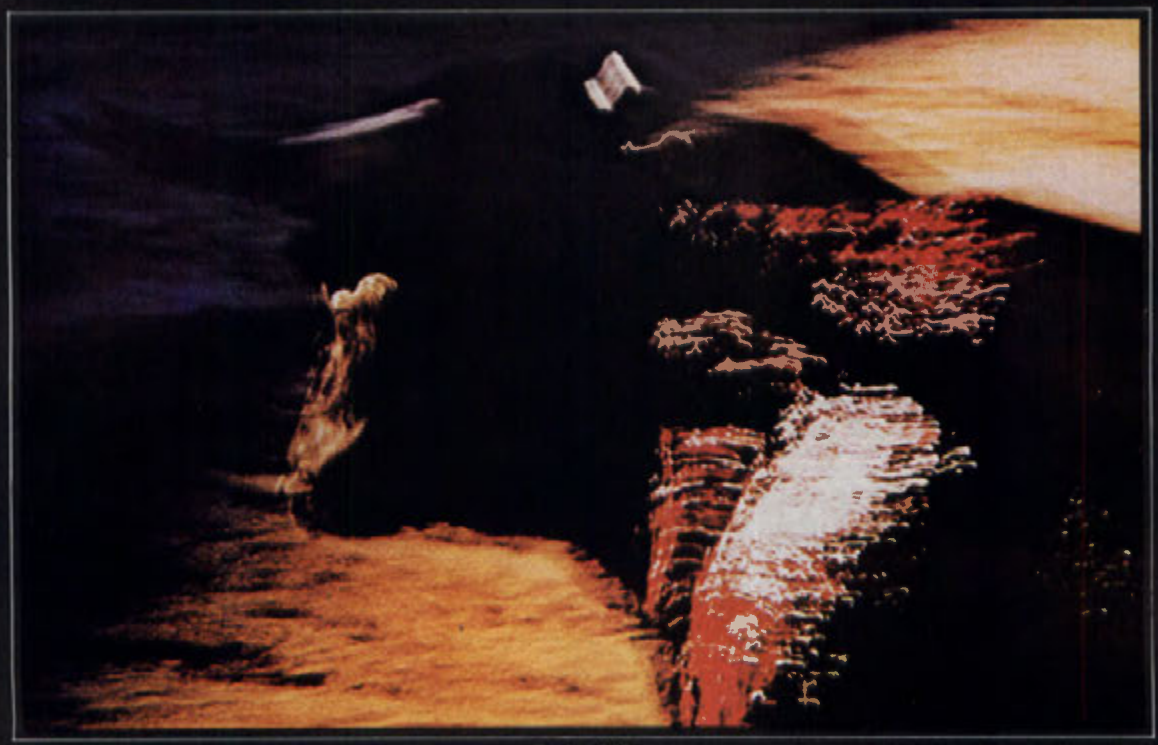

Resim 343
Ernst HAAS ***"Boğa Güreşi"*** *dizisinden*

Resim 344
HAFIZ ŞİRAZİ
İran Minyatürü
British Museum-Londra, İNGİLTERE

1465'te Moskova üzerine yürüyen Seyyid Ahmed'e Don Nehri kıyısında saldırarak çekilmek zorunda bıraktı.

Hacı Giray, Kırım'a egemen olduktan sonra topraklarını Kıpçak Bozkırı içlerine doğru genişletti. Osmanlılar'la onun zamanında kurulan ilişkiler giderek yoğunlaştı ve sonunda Kırım Osmanlılar'a bağlı bir hanlık durumuna geldi.

• BAKINIZ: MENGLİ GİRAY I.

HACIHASANOĞLU, Muzaffer
(1924)

Türk öykü ve roman yazarı. Kasaba insanını konu alan öyküler yazmıştır.

Çankırı'da doğdu. 1948'de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra çeşitli ilçelerde sıtma savaş hekimliği ve hükümet tabipliği yaptı. 1953'te İşçi Sigortaları Ankara Hastahanesi'nde asistanlığa başladı. 1958-1961 arasında Tosya Devlet Hastahanesi'nde iç hastalıkları uzmanı olarak çalıştı. Ayvalık ve Malatya'da çeşitli sağlık kurumlarındaki görevlerinden sonra Ankara'da serbest hekimlik yapmaya başladı.

Edebiyata 1943'te *Büyük Doğu* dergisinde Muzaffer Doluca imzasını kullandığı şiirlerle başladı. 1947'de *Varlık* dergisinde yayımladığı "Bir Fotoğraf Canlanıyor" adlı öyküsüyle dikkati çekti. Öykülerinde kasaba insanının bireysel sorunlarını, aile ve toplum ilişkilerindeki sağlıksız yönleri anlattı. *Vatan*, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde tefrika edilen "Kasaba Kadınları", "Evlerde Sevgi Yoktu", "Tadsız Dünya" ve "Emin Efendi" adlı romanlarını kitap olarak çıkarmadı. Romanlarında ve son yıllarda yazdığı öykülerde toplumsal sorunlara ağırlık verdi. 1979'da yayımladığı *Eller* adlı öykü kitabıyla 1980 TDK Öykü Ödülü'nü kazandı.

• YAPITLAR (başlıca): *Bir Tesbih Tanesi*, 1951; *Bu Dağın Ardı*, 1954; *Eller*, 1979; *Atatürk Bakıyor Bize*, 1981; *Trenler Yine Gidiyor*, 1982; *Dağ Başındaki Ölü*, 1984.

HACI İVAZ
(? - 1429)

Osmanlı siyaset adamı. Bursa'daki *Yeşil Cami*'yi yaptırmıştır.

Yaşamı üstüne bilgi azdır. Tokat Ahileri'nden Bayezid adlı bir kişinin oğludur. I. Mehmed'in (Çelebi) Amasya'daki sancakbeyliği sırasında tımarlı sipahi oldu, Fetret döneminde tahta geçmesi için onu destekledi. Subaşılığı sırasında bir Karamanoğlu saldırısına karşı Bursa Kalesi'ni büyük bir başarıyla savununca, 1415 dolaylarında vezirliğe getirildi. II. Murad'ın padişahlığı döneminde de önce vezirlik, ardından ikinci vezirlik yaptı, bu görevi sırasında Veziriazam İbrahim Paşa ile arası açıldı. 1427'de padişaha suikast yapacağı yolundaki bir ihbar üzerine üstü arandı, zırh ve silah bulununca, II. Murad tarafından gözlerine mil çektirildi. Bundan iki yıl sonra çıkan bir veba salgınında hastalanarak öldü.

Hacı İvaz siyasetin yanında mimarlıkla da uğraşmıştır. Bayındırlık işleri için çeşitli ülkelerden birçok sanatçı ve usta getirilmesine ön ayak olmuştur. I. Mehmed'in isteğiyle Bursa'daki *Yeşil Cami*'yi de o yapmıştır. 1415 dolaylarında başlanan yapı, 1422 dolaylarında tamamlanmıştır. Yine de, son cemaat yeri yapılmadan kalmıştır. *Yeşil Cami*, iki yanında yer alan ve zaviye olarak kullanılan mekânlardan ötürü zaviyeli ya da çok işlevli camiler diye anılan türün en iyi örneklerinden biridir. Ayrıca, kapılarındaki ahşap işçiliği, tavan nakışları, alçı işleri ve özellikle duvarlarını kaplayan çinileriyle Osmanlı-Türk sanatının Klasik dönem öncesindeki olgunlaşma aşamasını ortaya koyar. Hacı İvaz, 1421 dolaylarında I. Mehmed için tam *Yeşil Cami*'nin karşısındaki türbeyi de yapmıştır. Yapı, dış duvarları kubbe kasnağına kadar yeşil çinilerle kaplanmış olduğundan *Yeşil Türbe* adıyla tanınır. Sekizgen planlı bu türbedeki mihrap ve I. Mehmed'in lahdi İznik çiniciliğinin en güzel örneklerindendir.

Hacı İvaz'ın Bursa'daki *Hacı İvaz Paşa Camii* başta olmak üzere, Hacı İvaz Paşa vakıflarına dahil birçok han ve hamamın da mimarı ya da yaptırıcısı olduğu sanılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Yeşil Cami*, 1415-1422, Bursa; *Yeşil Türbe*, 1421, Bursa; *Çelebi Mehmed Camii*, 1421, Dimetoka, Yunanistan.

HACI MUSA
(14.yy)

Türk, mimar. İznik'teki *Yeşil Cami*'nin mimarıdır.

Yaşamına ilişkin bilgi yoktur. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında, 14. yy'da yaşadığı sanılmaktadır. Tek yapıtı İznik'teki *Yeşil Cami* günümüze kalan ve mimarı bilinen en eski Osmanlı camiidir. Adını renkli çinilerle kaplı minaresinden alan bu yapı, 1378-1398 arasında Candarlı Hayrettin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Küresel bir kubbeyle örtülü ana mekânı, üzeri fenerli küçük bir kubbe ve bunun iki yanındaki birer aynalı tonozla son cemaat yeri yönünde genişletilmiştir. Bu planıyla *Yeşil Cami*, tek kubbeli erken dönem Osmanlı camilerinden büyük mekânlı Klasik dönem camilerine uzanan gelişim sürecinde bir ilk adım niteliği taşır.

HACİB MANSUR
(? - 1002)

Endülüs Emevi devlet adamı. Yönetimde büyük güç kazanmış, devletin sınırlarını genişletmiştir.

Gerçek adı İbn Ebi Amir'dir. Doğum yeri ve tarihi bilinmiyor. 9 Ağustos 1002'de Medinetü's-Salim'de (Medineceli) öldü. İspanya'ya yerleşmiş Yemenli bir Arap ailesinden gelmektedir.

İspanya'daki Hıristiyan krallara karşı kazandığı zaferlerden ötürü el-Mansur Billah (Tanrının yardımı ile zafere ulaşan) sanını aldı. İsmi Batı kaynaklarında Al-manzur olarak geçer. Kurtuba'da öğrenim gördükten sonra II. Hakem'in (961-176) karısının ve oğlunun mallarının kâhyası olarak sarayda göreve başladı. Darphane denetleyiciliğinde, İşbiliye ile Niebla bölgeleri kadılığında bulundu. Bu görevleri sırasında büyük güç kazandı.

II. Hakem'in 976'da ölümü üzerine yerine çocuk yaştaki oğlu II. Hişam geçti. Mansur da vezirliğe getirildi. Önce Slav kökenli Sakâlibe adı verilen askerlerden oluşan muhafız kıtasını ortadan kaldırdı. Bu kuvvetlerin yerine Mağrip (Kuzey Afrika) kökenli paralı askerlerden bir birlik kurdu. Kuzey'deki Hıristiyanlar'a karşı açılan seferde orduya komuta etti. Büyük bir savaş ganimetiyle Kurtuba'ya döndü. 977'de mülki yönetimin başında bulunan, halifenin bütün yetkilerini temsil eden, askeri yönetimi ve tüm eyaletleri de denetimi altında bulunduran hacibliğe atandı. II. Hişam'ı devlet işlerinden uzak tutmak için Kurtuba yakınında Medinetü'z-Zahire adını verdiği sarayı yaptırdı. Halife saltanatı süresince burada oturdu.

981'de Leon Krallığı'na karşı sefere girişti. Zamaro'yu ele geçirdi. Leon Kıralı III. Ramiro, Kastilya Kontu Fernandez ve Navarro Kralı ile birleşti. Mansur bu orduyu da Ruedo yakınında yenilgiye uğrattı. Daha sonra seferler kuzeybatıya yöneldi. 997'de Santiago de Compostella seferinde Hıristiyanlar'ın ünlü tapınağı Saint George ele geçirildi. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Abdülmelik el-Muzaffer birkaç yıl yönetimi elinde tuttu.

HACİRÎ
(? - 1235)

Arap Divan şairi. Göçebe Arap topluluklarının yazdıkları şiirleri savunmuştur.

İsa b. Sincar el-Hacirî, Erbil'de (Irak) doğdu, aynı kentte öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Uzun süre Erbil Kalesi'nde tutsak kaldı. Daha sonra özgürlüğüne kavuştu. Erbil atabeylerinden Muzaffereddin Kökböri'nin hizmetine girdi. Onun 1232'de ölümü üzerine Erbil'den ayrıldı. Abbasi halifesi adına yörenin yönetimini Begteğin ele alınca, geri döndü. Ama bir süre sonra hançerlenerek öldürüldü.

Hacirî'nin, tutsaklığı sırasında hazırladığı *Divan*'ı aşk şiirleri, yergiler ve rubailerden oluşmuştur. Yaşadığı dönemin şiirinin yapay olduğunu ileri sürmüş, büyük kentlerin dışındaki göçebe Arap topluluklarının ortaya koyduğu şiirin katıksız şiir olduğunu savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan-ı Hacirî*, (ö.s.), Ömer b.Hüseyin, (yay.), 1888.

HÂCÛY-İ KİRMÂNÎ
(1290-1352)

İranlı şair. Sadi'nin yolundan giderek başarılı gazeller yazmıştır.

24 Aralık 1290'da Kirman'da doğdu, Şiraz'da öldü. Asıl adı Kemaleddin Ebu'l-Atâ Mahmud b. Ali'dir. Ölüm tarihini 1361 olarak belirtenler de vardır. Şiirlerinde Hâcûy-i Kirmânî mahlasını kullandı. Öğrenimini Kirman'da tamamladı. Yaşamının önemli bir bölümünü gezerek geçirdi. Şam, Kudüs, Isfahan, Hicaz, Bağdat ve Tebriz'e gitti. Kâzerun'da, ünlü sufi Ebu İshak b. İbrahim Kâzerûnî'nin kurduğu Mürşidiye Tarikati'ne girdi. Genç yaşta şiir yazmaya başladı. Dokuz bin beyitlik düzenli bir *Divan*'ı vardır. Nizami'nin etkisi altında kalarak aşk öyküleri ve tasavvuf içerikli *Hüma vü Hümayûn*, *Gül ü Nevrûz*, *Ravzatü'l-Envâr*, *Kemalnâme* ile *Gühernâme* adlı mesnevileri kaleme aldı.

İran şiirinde gazeli doruk noktasına ulaştıran Sadi'nin yolundan gitti. Hâfız da Hâcûy-i Kirmânî'nin etkisinde kalıp onun kimi gazellerine nazireler yazmıştır. Hâcûy-i Kirmânî, gazelde Sadi ile Hâfız arasındaki bağlantı halkasını oluşturur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Hüma vü Hümayûn*, (ö.s.), 1872; *Ravzatü'l-Envâr*, (ö.s.), 1888; *Divan*, (ö.s.), *Ahmed Süheyli* (yay.), 1957; *Gül ü Nevrûz*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No. 766/VI).

• **KAYNAKLAR:** E.G. Browne, *A Literary History of Persia*, III, 1920; J. Rypka, *Iranische Literaturgeschichte*, 1959.

• **BAKINIZ:** HÂFIZ ŞİRÂZÎ, SADİ.

HAÇATURYAN, Aram İlyiç
(1903-1978)

SSCB'li besteci. Halk müziğinden yararlanarak oluşturduğu yapıtlarıyla SSCB müziğinin önde gelen temsilcileri arasında yer almıştır.

6 Temmuz 1903'te Tiflis'te doğdu, 1 Mayıs 1978'de Moskova'da öldü. Ermeni asıllı bir ailenin çocuğuydu. 1921'de Moskova'ya gidene değin müzikle özel bir ilişkisi olmadı. Bu tarihte hem Moskova Üniversitesi'nin Biyoloji Bölümü'ne girdi, hem de

Gnessin Müzik Okulu'nda viyolonsel öğrenmeye başladı. Giderek müzik öğrenimine daha çok ağırlık verdi ve Mihail Gnessin'den (1883-1957) bestecilik dersleri aldı. 1929'da Moskova Konservatuvarı'na geçti ve besteci Nikolas Miyaskovski'nin (1881-1950) öğrencisi oldu. 1932'de, Ermenistan'ın SSCB'ye katılmasının onuncu yılı dolayısıyla yazdığı *Birinci Senfoni*'ni ilk kez 1934'te, onun konservatuvarı bitirdiği yıl çalındı. Bu yapıtının daha önceki yapıtlarına göre önemli bir farkı, Avrupalı bestecilerin, özellikle Ravel'in etkisinin azalarak, Ermeni müziği özelliklerinin ağırlık kazanmış olmasıydı.

1937'de Moskova'da seslendirilen *Stalin Şarkısı* adlı senfonik şiiri, SSCB'de ününün yayılmasını sağladı. *Piyano Konçertosu* ve Stalin Ödülü kazanan *Keman Konçertosu* ile öbür ülkelerde de tanınmaya başladı. Bu başarıları, 1939'da Lenin Nişanı'nı alması ve 1942'de *Gayane* adlı balesiyle ikinci kez Stalin Ödülü'nü kazanması izledi. Aynı dönemde, II.Dünya Savaşı'nın yol açtığı ortamdan esinlenerek *İkinci Senfoni*'yi besteledi.

1948'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından Miyaskovski, Prokofiyev ve Şostakoviç gibi sanatçılarla birlikte "halkçı olmayan eğilimleri" bulunduğu ve burjuva biçimciliği yaptıkları gerekçesiyle eleştirildi. 1951'de, Gnessin Müzik Okulu ve Moskova Konservatuvarı'na bestecilik öğretmeni atandı. 1953'te, Stalin'in ölümünden bir süre sonra yayımladığı bir yazıda, Merkez Komitesi'nin bu tavrını kınadı ve SSCB'li bestecileri yaratıcı yenilikler yapma haklarını savunmaya çağırdı. Merkez Komitesi eleştirilerini geri alarak Şostakoviç, Prokofiyev ve Haçaturyan'ın, 20. yy'da SSCB'nin en önemli bestecileri olduklarını açıkladı. Haçaturyan, 1954'te *Spartaküs* balesiyle Lenin Ödülü'nü kazandı. Çeşitli tarihlerde Avrupa ve ABD'de başarılı turneler gerçekleştirdi. 1963'te doğumunun altmışıncı yılı, tüm SSCB'de kutlandı.

Haçaturyan, on dokuz yaşına değin, müzik olarak daha çok Ermeni halk şarkılarını tanımıştı. Nitekim, 1926'da bestelediği ilk yapıtı keman ve piyano için *Dans*'ta ve aynı dönemdeki öbür beste çalışmalarında, Kafkas halk müziğinin belirgin etkileri görülür. Bunu, Fransız müziğinde gelişmekte olan modern anlayış ve teknikleri benimsediği kısa bir dönem izlemiştir. Üslubu, daha sonra, büyük ölçüde Ermeni halk müziğinin etkisi ile kişisel yönelimlerinin bir bireşimi olarak gelişmiştir. Ayrıca Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Türkmenistan, Azerbaycan ve Türk halk şarkıları da, onun için esin kaynağı olmuştur.

Halk müziğinden etkilenmesinin bir sonucu olarak, yapıtlarında özgün bir ritmik yapı, melodi çeşitliliği ve zengin orkestra renkleri bulunur. Genellikle, üslubuna lirik bir anlatım egemendir.

•**YAPITLAR (başlıca) Bale:** *Mutluluk*, 1939; *Gayane*, 1942; *Spartaküs*, **Oyun Müziği:** *Macbeth; Widow of Valencia*, ("Valensia'lı Dul"), **Film Müziği:** *Pepo*, 1934. **Orkestra Müziği:** *Dans Süiti*, 1933; *Birinci Senfoni*, 1934; *Piyano Konçertosu*, 1937; *Keman Konçertosu*, 1938; *İkinci Senfoni*, 1942; *Viyolonsel Konçertosu*, 1950. **Vokal Müzik:** *Stalin Şarkısı*, 1937, koro ve orkestra için senfonik şiir. **Oda Müziği:** *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1932; *Üçlü*, 1932, klarnet, keman ve piyano için; *Sonat*, 1932, keman ve piyano için.

•BAKINIZ: PROKOFİYEV, ŞOSTAKOVİÇ.

HAÇEPSUT
(? - İÖ 1482)

Mısır kraliçesi. Deyr el-Bahri tapınağını yaptırmıştır.

Doğum yeri ve yılı bilinmemektedir. İÖ 1482'de Thebes'te (Teb) öldü. Firavun I.Tutmosis ve Kraliçe Ahmose'nin kızı, Firavun III. Tutmosis'in kardeşi ve karısıdır.

Hiksoslar'ı Mısır'dan çıkaran Thebes'li prenslerin soyundan gelen ve 18. sülaleye mensup olan karısı Ahmose'nin ölümünden sonra, Firavun I. Tutmosis'in Mısır tahtında kalması güçleşti. Amon rahiplerince desteklenen, baba bir kardeşi Tutmosis ile evlenen Haçepsut, İÖ 1501'de Mısır tahtının III. Tutmosis'e geçmesi ile kraliçe oldu. Ahmose ailesini destekleyen soylulara dayanan Haçepsut, ülke yönetimi üzerindeki etkinliğini artırmaya ve III. Tutmosis'i gölgede bırakmaya başladı.

Bir yapım kampanyasına girişen Haçepsut, Thebes'te Nil'in batı yakasında, bugün Deyr el-Bahri adıyla anılan tapınağı yaptırmaya başladı. Haçepsut'u ve 18. sülaleyi savunan soylular ve Tutmosis'i destekleyen din adamları birbirleri ile mücadele ederken, I. Tutmosis'in oğlu olan II. Tutmosis, tahttan indirilen babasının da desteğini alarak İÖ 1506'da bir darbe ile tahtı ele geçirdi.

Mısır hanedanının kendi aralarındaki iç çekişmelerden yararlanan Nubialılar (Sudan), II. Tutmosis'in başa geçmesinden kısa bir süre sonra ayaklandılar. Kendisine karşı bir hareketten çekindiği için saraydan ayrılamayan II. Tutmosis, Nubialılar üzerine büyük bir ordu gönderdi. Mısır ordusu ayaklanmayı şiddetle bastırdı. Nubialılar yeniden Mısır'a bağlandılar.

Suriye ve Filistin yörelerindeki bir ayaklanmayı da bastıran II. Tutmosis, Haçepsut'un bitmemiş tapınağını kendi zaferlerini anlatan bir anıt olarak kullandı ve Haçepsut'un adını tapınaktan sildirdi. I. Tutmosis'in ölümü üzerine zayıflayan II. Tutmosis, tahtı yeniden kardeşi III. Tutmosis'e bırakmayı yeğledi. III. Tutmosis'in firavun olması ile Haçepsut'da eski konumunu elde etti. Kraliçe Haçepsut ve onu savunan soyluların tamamen denetimine giren III. Tutmosis, Haçepsut'un, kendi adamlarını önemli görevlere atamasını önleyemedi. Haçepsut, Deyr el-Bahri'deki tapınak yapımını yeniden başlattı. Bu tapınaklardaki kabartmalarda, kendisini Güneş tanrısı Amon'un kızı olarak betimletmiştir. Haçepsut, Mısır'ı yönetmek için kutsal bir gücün kendisini yetkili kıldığı düşüncesini yaymak istiyordu.

Haçepsut'un ölümünden sonra Firavun III. Tutmosis, devlet yönetimini ele geçirdi ve Haçepsut'a karşı bir kampanya başlattı. Haçepsut'un adı Deyr el-Bahri'den ve diğer tapınaklardan silindi. Haçepsut'un atadığı tüm görevliler görevlerinden alındı.

Haçepsut, 18. sülalenin genel politikasının tersine olarak barışı korumaya çalışmış, yeni tapınaklar yaptırmış, eskilerini onartmış, Mısır dış ticaretinin gelişmesi için çalışmıştır.

HADDON, Alfred Cort
(1855-1940)

İngiliz, antropolog. Çağdaş İngiliz antropolojisinin kurucularındandır.

24 Mayıs 1855'te Londra'da doğdu, 20 Nisan 1940'ta Cambridge'de öldü. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Christ College'da öğrenim gördü. Karşılaştırmalı anatomi ve zooloji alanında uzmanlaştı. 1880'de Dublin Kraliyet Bilim Koleji'nde zooloji profesörü oldu.

1877'de yayımlanan *Introduction to the Study of Embryology* ("Embriyoloji Çalışmalarına Giriş") adlı ilk yapıtını deniz biyolojisi ile ilgili yayınları izledi. 1888'de mercan kayalıklarının yapılarını incelemek amacıyla Avustralya'nın kuzeyindeki Torres Boğazı'na yapılan bir bilimsel araştırma gezisine katıldı. Bu yörede karşılaştığı yerlilerin yaşamlarıyla ilgilendi ve çalışmalarını bu alana yöneltti. 1893'te Cambridge Üniversitesi'nde fiziksel antropoloji dersleri vermeye başladı. 1901'e değin Dublin'deki görevini de sürdürdü.

1898'de Cambridge Üniversitesi'nde oluşturduğu bir antropolojik araştırma grubu ile Torres Boğazı, Yeni Gine ve Saravak yöresine bir gezi düzenledi. Burada çağdaş antropolojik alan araştırmasının temel yöntemlerini denedi. Dönüşünde Cambridge Üniversitesi'nde etnoloji alanında öğretim üyesi oldu. 1904'te Antropoloji Çalışmaları Kürsüsü'nü kurdu ve 1929'a değin burada öğretim üyesi olarak çalıştı.

Toplumsal evrim, sanatın verimi gibi alanlarda yaptığı araştırmalarıyla tanınan Haddon'un 600'den fazla yayını vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Introduction to the Study of Embryology*, 1887, ("Embriyoloji Çalışmalarına Giriş"); *Evolution in Art*, 1895, ("Sanatta Evrim"); *Head-Hunters; Black, White and Brown*, 1901, ("Kafa Avcıları: Siyah, Beyaz ve Kahverengi"); *Reports of the Cambridge Anthropological Expedition, to Torres Straits*, 6 cilt, 1901-1935, ("Torres Boğazı'na yapılan Cambridge Antropoloji Seferinin Raporları"); *The Races of Man and Their Distribution*, 1909, ("İnsan Irkları ve Dağılımları"); *Wanderings of Peoples*, 1911, ("İnsanların Yolculukları"); *We Europeans: A Survey of "Racial" Problems* (J.S. Huxley ile), 1936, ("Biz Avrupalılar: "Irk" Sorunları Üzerine Bir Araştırma").

•**KAYNAKLAR:** A.H. Quiggin, *Haddon on the Head-Hunters: A Short Sketch of the Life of A.C.Haddon*, 1942.

HADRİANUS, Publius Aelius
(76 - 138)

Roma imparatoru. Genişleme politikasını bırakmış, elli yıl sürecek olan bir barış dönemini başlatmıştır.

24 Ocak 76'da İtalica'da (İspanya'da) doğdu, 10 Temmuz 138'de Baiae'de (İtalya'da) öldü. Hadrianus'un babası Hadrianus Afer, Roma İmparatoru Traianus'un kuzeniydi. Aslen Romalı olan aile, bir Roma kolonisi olan İtalica'ya yerleşmişti. Hadrianus, Yunan etkileri taşıyan bir eğitim gördü, felsefe, şiir ve resim ile ilgilendi.

Hadrianus, Traianus'un yönetimi altında önemli görevlere getirildi. 101'de *quaestor*, 105'te de tribün yapıldı. 108'de konsül seçildi. 117'de Suriye *legatus*'u olarak Doğu seferine gönderildi ve ikinci kez konsül seçildi. Traianus çocuk sahibi olmamasına karşın Hadrianus'u resmen evlat edinmiş değildi. İmparatoriçe Plotina, Hadrianus'un imparator olmasını istediği için, ölüm döşeğinde olan Traianus'un Hadrianus'u evlat edinmesini sağladı. Hadrianus, Traianus'un ölüm haberini 11 Ağustos 117'de, Suriye'deyken aldı. Askerlerin aylıklarını artırmaya söz vermesi üzerine ordunun da desteğini sağlayarak imparator ilan edildi.

Traianus'un başlattığı genişleme politikasını bırakan Hadrianus, Doğu'da yeni ele geçirilmiş topraklardan Doğu Anadolu'yu ve Mezopotamya'yı Partlar'a geri verdi, 118 kışında Roma'ya döndü. Tuna bölgesine saldıran Sarmatyalılar'ı karşılamak amacı ile kısa bir süre sonra kentten ayrıldı. Hadrianus'un askeri politikasını onaylamayan komutanlar, konsül Avidius Nigrinus'un önderliği altında ayaklanma hazırlığına giriştiler. Senato, bu girişimi öğrenerek asi komutanların idamını kararlaştırdı. Nisan 121'de eyaletlere düzenlediği büyük gezilerin birincisine başladı. Galya, Almanya ve Pannonia'yı gezdikten sonra 122'de Britanya'ya geçti. Kuzey kabilelerinin saldırılarını karşılamak amacı ile, kendi adı ile anılacak olan bir savunma duvarının yapılmasını emretti. Dönüşünde İspanya'ya uğradı. Berberiler'in ayaklanması üzerine, Kuzey Afrika'ya gitti, 123'te Anadolu'ya geçti. 125-126 kışını Atina'da geçirdi ve 126 sonbaharında Roma'ya döndü. İkinci gezisine 129-130 kışını Atina'da geçirerek başladı. Anadolu ve Suriye gezisini 131'de bitiren Hadrianus, Roma için yola çıkmışken Yahudiler'in isyan etmesi üzerine geri döndü.

Hadrianus, harap olan Kudüs'ün yerine Aelia Capitolina adlı yeni bir kent kurulmasını ve Romalılar'ın bu kente yerleşmelerini istemişti. Bu karar ve Musevi dinine yapılan bazı müdahaleler, Yahudiler'in Rabbi Akiba önderliğinde, 132'de son kez olarak ayaklanmalarına yol açtı. Iulius Severus komutasındaki Roma ordusu 135'te bu ayaklanmayı bastırdı.

134'te Roma'ya dönen Hadrianus, hasta ve yorgun olarak Trivoli'deki villasına çekildi. Çocuğu olmayan ve imparatorluğa bir mirasçı bulmak isteyen Hadrianus, 136'da Ceionus Commodus Verus'u evlat edindi. Bu kararı hoşnutsuzlukla karşılayan enistesi Iulius Ursus Servianus'u ve onun torunu Fuscus'u idam ettirdi. Aelius Caesar adını alan Verus'un 1 Ocak 138'de ölmesi Hadrianus'un yeni seçimler yapmasını gerektirdi. T.Aurelius Antoninus imparatorça evlat edinildi. Antoninus da (138-161), ileride Marcus Aurelius (161-180) ve Lucius Verus (161-169) adlarıyla imparator olacak olan M.Annius Verus ve L.Ceionus Commodus'u evlat edindi.

Hadrianus, Roma'nın genişlemeye dayanan eski politikasını bırakmıştır. Yurttaşlarının devlete olan borçlarını affetmiş, kölelere daha yumuşak davranılması için yasalar çıkartmış, tanrılar için insan kurban edilmesini yasaklamıştır.

• **BAKINIZ:** MARCUS AURELIUS, TRAIANUS.

HAEBERLIN, Paul
(1878-1960)

İsviçreli filozof, ruhbilimci ve eğitimci. Kişiliğin "Ben" kavramının gelişmesiyle oluştuğunu ileri sürerek çağdaş karakterbilimin kurulmasına öncülük etmiştir.

17 Şubat 1878'de Kesswill'de doğdu, 1960'ta Basel'de öldü. Bern ve Basel üniversitelerinde felsefe, ruhbilim ve eğitimbilim öğrenimi gördükten sonra bütün çalışmalarını insanda kişiliğin oluşması, "Ben" kavramının gelişmesi, bireysel bilincin biçimlenişi ve eğitim sorunları üzerinde yoğunlaştırdı. Bir süre ruhbilim ve eğitimbilim öğretmeni olarak görev aldı, sonra 1914'ten 1922'ye değin Bern, 1922'den emekliye ayrılıncaya değin de Basel üniversitelerinde profesör oldu. Haeberlin, Ludwig Klages ve Carl Gustav Jung gibi bilinç ve bilinçaltı konularını içeren çalışmaları nedeniyle çağdaş karakterbilimin kurucularından sayılmaktadır. Felsefeye "Ben" kavramını ele alarak giren Haeberlin'e göre önemli olan deneyden düşünceye varmak değil, düşünceden yola çıkarak deneyle sağlanan izlenimleri açıklamaktadır.

Haeberlin, deneyin, önceden verilmiş, anlıkta bulunan bir kavrama, bir düşünceye uygulama olduğu kanısındadır. Felsefe, metafizik, ahlak, estetik, din, eğitim ve ruhbilim sorunlarına Hegel'den kaynaklanan bir yöntemle yaklaşan Haeberlin için temel olan öznenin nesneyi kavramasını açıklığa kavuşturmaktır, bu da ruhbilimin ereğidir. Özne tek gerçek olduğundan nesne ile algıyı ona dayanarak açıklamak gerekir. Öznenin nesneyi algılayışı doğrudan doğruyadır. Bu algılamanın ilk aşaması da öznenin kendi kendini bilmesi, kavramasıdır. Oysa doğa bilimleri bu algı içeriklerini, öznenin dışında, onunla ilgisi olmayan bağımsız ve yabancı bir varlığa dönüştürürler. Bu, tek gerçek olanın, öznenin karşısına başka bir nesne koymaktır. Bu işlem ise ruhbilimden yararlanılarak yapılan bir soyutlamadır. Bu soyutlamanın başlıca özelliği nesneyi özneden ayırmaya dayanır. Oysa, yaygın anlamıyla soyutlama, nesneden başlanarak yapılır. Burada özne nesneden değil de nesne özneden, tek gerçek olandan soyutlanmıştır.

Bütün felsefe sorunlarına ruhbilim ve karakterbilim yöntemlerine dayanarak çözüm arayan Haeberlin bilinçaltı ve birey konusuna özel bir ilgi duyar. Birey, devinim ve bilinçaltı çözülmesi gereken en önemli sorunlardır. Bireyin, biri kişi olarak, yaşam durumu, öteki yaşam davranışı olmak üzere, iki temel olgusu vardır. Karakterbilimin birer öğesi niteliğini taşıyan bu iki temel varlık bireyi ortaya koyar, ona evrende özel bir yer sağlar. Yaşam durumu, kişinin bir yargıda bulunarak kendini ortaya koymasıdır. Bu nedenle bireyin en belirgin özelliği kendini ortaya koyuş biçimidir. Bireysel varlığın biçimlenişi anlamına da gelen yaşam durumunun karşısında yaşam davranışı bulunur. Yaşam davranışı ise bireyin benimsediği özel tutum, tuttuğu yoldur. Bu ikisi arasındaki uyum kişinin karakterini oluşturur. Karakter ise bir tutum takınmadır, kişinin yaşamını biçimlendiren olaydır. Yaşam tarihinin içeriği kişinin değişik tutum ve davranışlarından oluşan bir bütündür.

Haeberlin yaşam durumu ile yaşam davranışının arkasında bireyin özvarlığının bulunduğunu ileri sürer. Bu özvarlık *(existens)* aracılığıyla Varoluşçuluk'a yaklaşır. Değişik felsefe sorunlarını ele alıp işlemesine, onlara kendine göre yeni çözümler getirmesine karşılık, Haeberlin'in önemi ruhbilim ve eğitimbilim alanındaki çalışmalarındadır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *wege und Irrewege der Erziehung*, 1918, ("Eğitimde Doğru ve Yanlış Yollar"); *Der Gegenstand der Psychologie*, 1921, ("Ruhbilimin Konusu"); *Der Geist und die Triebe*, 1924, ("Tin ve İçgüdüler"); *Der Charakter*, 1925, ("Karakter"); *Das Gute*, 1926, ("İyilik"); *Das Wesen der Philosophie*, 1934, ("Felsefenin Özü"); *Der Mensch*, 1941, ("İnsan"); *Ethik*, 1946, ("Ahlak"); *Logik*, 1947, ("Mantık"); *Philosophia Perennis*, 1952, ("Ölümsüz Felsefe").

- **BAKINIZ:** HEGEL, JUNG, KLAGES.

Ernst Haeckel

HAECKEL, Ernst
(1834-1919)

Alman zooloji bilgini. Darwin'in evrim kuramının yayılmasında büyük etkinliği olmuş, "biyogenetik yasası"nı ortaya atmıştır.

Ernst Heinrich Philipp August Haeckel 16 Şubat 1834'te Prusya'nın başkenti Potsdam'da (bugün DAC'de) doğdu, 9 Ağustos 1919'da Jena'da öldü. Çocukluk yıllarından beri düşlediği botanik öğrenimi için Jena Üniversitesi'ne girmeyi tasarlarken, ailesinin isteği üzerine 1852'de tıp öğrenimine başladı. Berlin, Würzburg ve Viyana üniversitelerinde Albert von Kölliker, Rudolf Virchow, Johannes Müller gibi değerli öğretmenlerin denetiminde sürdürdüğü öğrenimini, 1857'de Berlin Üniversitesi'nde tıp doktorasıyla tamamladı. O yıllarda, özellikle Müller ile birlikte Kuzey Denizi kıyılarında yaptıkları bir araştırma gezisinden sonra ilgisi giderek zoolojiye yönelmiş, doktora tezinin konusunu da zoolojiden seçmişti:

Über die Gewebe des Flusskrebses ("Tatlısu Yengeçlerinin Dokuları Üstüne"). Hekimliği meslek olarak benimsemeyi hiç düşünmediğinden, ailesinin istediği tıp diplomasını alır almaz, Akdeniz'de bir araştırma gezisine çıkarak, İtalya'da, özellikle Messina Boğazı'nda birhücreli hayvanların ışınlılar takımını inceledi. Gezi notlarını derleyerek,1862'de *Die Radiolarien* ("Işınlılar") adıyla yayımlayacağı monografide, ışınlıların 144 yeni türünü tanımlayacaktı. Bu geziden 1860'ta dönen ve ertesi yıl, karşılaştırmalı anatominin ünlü adlarından Karl Gegenbaur'un (1826-1903) önerisiyle Jena Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak Gegenbaur'un derslerinden bir bölümünü üstlenen Haeckel, bir yıl sonra aynı üniversitede yardımcı zooloji profesörlüğüne getirildi. 1865'te, kendisi için kurulan zooloji kürsüsünün profesörlüğünü ve Zooloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenerek, her iki görevi 1909'da emekli oluncaya değin sürdürdü. Gerek Almanya'da, gerek yabancı ülkelerde pek çok bilimsel kuruluşun üyeliğine seçilen Haeckel, yapıtları, dersleri ve halka açık konferanslarıyla çağının en etkili zooloji bilginlerinden ve Almanya'nın en ünlü evrimcilerinden biridir.

Gençliğinde ünlü botanik bilgini Schleiden'in yapıtlarını, Darwin ve Humboldt gibi doğabilimcilerin gezi notlarını okuyarak bu bilime ilgi duyan Haeckel'in gelecekteki çalışmalarını yönlendirenler özellikle Müller ve Darwin olmuştur. Aldığı tıp eğitiminin ve Würzburg'ta öğrencisi olduğu Kölliker'in etkisiyle önceleri karşılaştırmalı anatomiye eğilen Haeckel, 1855'ten sonra, Berlin Üniversitesi'ndeki öğrenimi sırasında Müller'in yönlendirmesiyle deniz zoolojisine ağırlık vermeye başlamıştı. Ancak, 1859'da Darwin'in *On the Origin of Species* (Türlerin Kökeni, 1970) adlı yapıtını okuması yaşamında gerçek bir dönüm noktası oldu ve o tarihten sonra Darwincilik'in Almanya'da ilk, dünyada da en ileri temsilcilerinden ve en ateşli savunucularından biri olarak tanındı. İlk kez doktora tezinde sözünü ettiği, 1866'da yayımlanan ve yalnız kendisinin değil, zoolojinin de başyapıtlarından sayılan *Generelle Morphologie der Organismen* ("Canlıların Genel Morfolojisi") adlı yapıtında ayrıntılı biçimde ele aldığı evrim kuramı, Haeckel eliyle biyolojinin sınırlarını ve Darwin'in görüşlerini aşarak, ileride bir evren felsefesine dönüşecektir. Gençliğinde, sağlam dinsel inançları nedeniyle bir "Yaratıcı"nın varlığından kuşkuya düşmeyen Haeckel, evrim kuramından yola çıkıp bilimsel bulgularını zaman zaman kuramsal spekülasyonlarla yoğurarak sonunda, tüm organik ve inorganik maddelerin aynı tözden oluştuğunu, maddeyle ruhun birliğini kabul eden doğabilimci bir Tekçilik (Monizm) kuramı ile tüm varlıkların yaratılmamış ve yok olmayacak (önsüz-sonsuz) atomların hareketinden doğduğunu öne süren Maddeci Evrenbilim'e ulaştı.

Bu iki ciltlik yapıtında, evrimleşme olgusundan önce yaşamın kökenini araştıran Haeckel'e göre, canlı madde kendiliğinden gelişen bir süreçle cansız maddeden türemiş (abiyogenez), karbon, oksijen, hidrojen, azot ve kükürt atomlarının birleşmesiyle oluşan ilk karmaşık moleküller, çekirdeksiz ve biçimsiz bir plazma kütlesine dönüşerek ilkel organizmaları *(moner)* vermiştir. Tüm canlıların atası olan bu monerlerden başlayarak, embriyoloji, paleontoloji ve karşılaştırmalı anatomi bilgilerinin ışığında, insana varıncaya değin evrim yoluyla hepsi birbirinden türemiş tüm canlılar dünyasının soyağacını çıkarmak olasıdır. Çeşitli omurgaların embriyolarının, ilk gelişme aşamasındayken ayırt edilemeyecek derecede birbirine benzediğini gözlemleyen von Baer'in bu görüşünden yola çıkan Haeckel, gene aynı yapıtında, her canlının gelişme halindeki embriyosunda evrimin tüm aşamalarının kısa bir özetinin saklı olduğunu ileri sürer. Bir bireyin tüm büyüme ve gelişme sürecinin yaşamöyküsü olan bireyoluş (ontogenez) ile bir canlı türünün ya da ırkının gelişme tarihini kapsayan ve üreme, beslenme gibi fizyolojik işlevlerle belirlenen soyoluş (filogenez) arasında paralellik kurarak, "bireyoluş, soyoluşun kısa bir özetidir" biçiminde dile getirdiği bu ilkeyi biyogenetiğin temel yasası olarak sunar. Çağında çok eleştirilen ve bugün geçersiz olduğu kabul edilen bu görüş, Freud'un öğrencilerinden, Macar nöroloji ve psikiyatri bilgini Sandor Frenczi'nin (1873-1933), bireyle türlerin cinsel ve duygusal gelişme aşamaları arasında bağlantı kuran çalışmalarına esin kaynağı olmuştur.

Haeckel, birhücreli canlıları sınıflandırırken, bitkilerle hayvanlar arasında bir geçit olan ve her ikisiyle ortak özellikler taşıyan üçüncü bir grup tanımlayarak bu canlılara "protista" adını vermiştir. Çokhücreli hayvanların atası olarak da, döllenmiş yumurtaların gastrula evresindeki gibi iç ve dışderi olmak üzere iki hücre katmanı ile ilkel bir ağız boşluğundan oluşan, "gastraea" adında varsayımsal bir canlıyı göstermiştir. Kalıtım konusuna da kuramsal bir yaklaşımla eğilen Haeckel'e göre, yeni döllere aktarılan özelliklerin kalıtımında en büyük görevi hücre çekirdeği üstlenirken, protoplazmayı oluşturan moleküller *(plastidul)* canlının çevreye uyumundan sorumludur ve bu moleküllerin dalgalanma biçimindeki hareketinde dış etkenlerin yarattığı değişiklikler gene kalıtımla kuşaktan kuşağa geçer.

Haeckel'in, *Generelle Morphologie der Organismen*'de ele aldığı konuları gene evrim kuramının ve biyogenetik yasasının ışığında irdelemek üzere yazdığı *Systematische Phylogenie*'de ("Sistematik Soyoluş") büyük bir bölüm insan soyunun kökenine ayrılmıştır. İnsanla hayvan arasında büyük bir ayırım olmadığını vurgulayarak ve zoolojinin bir bölümü saydığı antropoloji bulgularına dayanarak, insanın Üçüncü Jeolojik Zaman'da maymundan türediğini öne süren Haeckel, insan türü için, monerler ve protistalardan başlayarak insansı maymunlar ile ilkel insan arasında köprü olarak kabul ettiği *Pithecanthropus*'tan geçen yirmi altı organizmadan oluşmuş bir soyağacı çizer. Gerek insan, gerek öbür canlılar için hazırladığı soyağaçlarında, kuramına uymayan ayrıntıları belirtmekten kaçınan ya da var olmayan yeni dallar ekleyen Haeckel'in bu tutumu bilim çevrelerinde eleştiri konusu olmuştur.

Deneysel temellere oturtmadığı bazı kuramsal çalışmalarıyla ya da çağının bilgilerine aykırı olan görüşleriyle bilimsel tartışmaların odağı olsa da, özellikle ışınlılar, selentereler, derisidikenliler ve süngerleri konu alan monografileri, biyolojiye kazandırdığı yeni kavram ve terimleriyle Haeckel'in zoolojiye ve evrim düşüncesinin özellikle Almanya'da yerleşmesine büyük katkısı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Radiolarien*, 1862, ("Işınlılar"); *Generelle Morphologie der Organismen*, 2 cilt, 1866, ("Canlıların Genel Morfolojisi"); *Natürliche Schöpfungs-Geschichte*, 1868, ("Yaratılışın Öyküsü"); *Anthropogenie oder Entwickelungsgeschichte der Menschen*, 1874, ("Antropogeni ya da İnsanın Yaratılış Öyküsü"); *Systematische Phylogenie*, 3 cilt, 1894-1896, ("Sistematik Soyoluş"); *Die Welträthsel*, 1899, ("Evren Bilmecesi"); *Kristallseelen Studien über das anorganische Leben*, 1917, ("Kristal Ruhlar, İnorganik Yaşam Üstüne Çalışmalar")

• KAYNAKLAR: J.Hemleben, *Ernst Haeckel*, 1964; H.Schmidt, *Ernst Haeckel. Denkmal eines grossen Lebens*, 1934.

• BAKINIZ: von BAER, CUVIER, C.DARWIN, T.H.HUXLEY, KÖLLIKER, LAMARCK, MENDEL, J.P.MÜLLER, NAEGELI, B.RUSSELL, VIRCHOW.

HAERING, Theodor
(1884-1964)

Alman filozof ve felsefe tarihçisi. Yeni-Hegelcilik akımının gelişmesinde önemli katkısı olmuştur.

22 Nisan 1884'te Stuttgart'ta doğdu, 16 Haziran 1964'te Tübingen'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte gördü. Önce Stuttgart, sonra Tübingen üniversitelerinde felsefe okudu. 1919'da Tübingen Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı.

Haering'in felsefeyle ilgili çalışmaları Kant, Hegel ve Novalis gibi filozoflar üzerinde toplanmıştır. Önce Kant'ın felsefe sorunlarına yönelik eleştiri yöntemini inceledi, bilgi kuramı bakımından ona yeni yorumlar getirdi. Sonra Hegel'in görüşlerini ele alarak yeniden açıklamaya çalıştı. Özellikle onun tinsel görüngübilim konusundaki düşüncelerinin ortaya çıkış nedenlerini araştırdı. Daha sonra Hegel'in hukuk ve devlet öğretisini yeni bir yorumdan geçirdi. Fichte, Schelling ve Novalis'in yapıtlarını derinlemesine inceleyerek idealist felsefenin ele aldığı sorunların gelişimini onlara getirilen çözümlerde uygulanan yöntemleri ve etkilerini açıkladı. Bu çalışmalarının yanı sıra değerler ruhbilimi, doğa ve tinsel bilimlerde bireysellik, felsefe kavramlarının oluşumu ve gelişim aşamaları evren tarihinin yapısı ve özellikleri, doğa bilimlerinin sorunları ve onlarla ilgili çözümler gibi konular üzerinde durdu.

Haering'in üzerinde durduğu konular felsefenin temel sorunlarıdır. Onun bu sorunlara getirdiği yorum ve açıklamalar felsefe tarihi bakımından önem taşır. Bu önemin dayanağı da, her felsefe sorununun, çağın düşünce yapısına göre yeniden gözden geçirilmesidir. Ona göre felsefe tarihi sorunların ve onlarla ilgili çözümlerin sergilendiği bilimsel bir alandır. Bu nedenle de felsefe tarihi bilimdir.

• YAPITLAR (başlıca): *Psychologie der Wertung*, 1912, ("Değer Ruhbilimi"); *Materialisierung des Geistes*, 1919, ("Tinin Özdekleştirilmesi"); *Die Struktur der Weltgeschichte*, 1921, ("Evren Tarihinin Yapısı"); *Philosophie der Naturwissenschaften*, 1923, ("Doğa Bilimlerinin Felsefesi"); *Die Grundfragen der Geschichtsphilosophie*, 1925, ("Tarih Felsefesinin Temel Sorunları"); *Individualität in Natur-und Geisteswelt*, 1935, ("Doğa ve Tinsel Evrende Bireysellik").

HÂFIZ POST
(? - 1693/1694)

Türk, besteci. Klasik Türk müziğinin kuruluş dönemi olan 17. yy'ın önde gelen bestecilerindendir.

İstanbul'da doğdu, yaşamı üstüne bilgi azdır. Asıl adı Mehmed'dir. İmamzade Tamburî Mehmed Efendi diye de anılmakla birlikte, asıl Hâfız Post adıyla tanınır. Hâfız, mahlası, Post ise lakabıdır. Kendisine bu lakabın verilmesinin nedeni bir söylentiye göre, gittiği her yere oturmak için yanında bir post taşıması, bir başka söylentiye göre de, vücudunun tepeden tırnağa kıllarla örtülü olmasıdır.

Divan şairi Nâilî'nin korumasında yetişti. Genç yaşta hafız oldu, Hac'a gitti. Başta Niyazi-î Mısrî olmak üzere Halvetîler'in şiirlerini bestelemesi ve kendisini yetiştiren Nâilî'nin de Halvetî olduğu göz önünde tutularak, Halvetî Tarikati'ne girdiği öne sürülür. Tophaneli Mahmud Efendi'den hat (güzel yazı) öğrenmiş, tâlik yazıda ondan icazetname (diploma) almıştır. Müzik öğretmeni, IV.Murad döneminin tanınmış bestecisi Kasımpaşalı Koca Osman Efendi'dir.

Yaşamının son yıllarında resmi görevleri kabul etmiş, divan kâtipliği ve kâğıt eminliği yapmıştır. IV. Mehmed ve Kırım Hanı III.Selim Giray onunla yakından ilgilenmişlerdir. Şiir de yazmış, bestelerinin bir bölümünde şiirlerini güfte olarak kullanmıştır. Ölümüne öğrencisi Itrî tarih düşmüştür.

Hâfız Post, klasik Türk müziğinin kuruluş aşamasının tamamlandığı parlak dönemde yaşamış; tamburi, hanende ve besteci olarak büyük ün kazanmıştır. Şeyhülislam Esat Efendi, Hâfız Post'un bin dolayında bestesi bulunduğunu belirtir. Bunların pek azı günümüze ulaşmıştır. Birçok tasavvuf, divan ve halk şairinin şiirlerini bestelemiş, edebiyata olan geniş ilgisi, müziğine de yansımıştır. Beste, semai gibi büyük formlar dışında, şarkı, türkü gibi küçük formlarda da besteler yapmıştır. Dinsel, din dışı, hemen hemen her türdeki besteleriyle saraydan tekke çevrelerine ve halka dek uzanan geniş bir kesime seslenmiş; yaşadığı çağda ünü bütün Anadolu'ya ve İran, Irak, Horasan, Hicaz gibi ülkelere yayılmıştır. 17. yy'da, Itrî'den sonra en önemli bestecilerden biri olarak tanınır.

Notaları günümüze ulaşan pek az sayıdaki bestesi, ezgilerinde lirik bir canlılık görülen, kıvrak, sade parçalardır. Bu yapıtlarda, çağdaşı Itrî'nin ağır, düşünceli üslubu yoktur. "Biz âlûde-î sâgar-î bâdeyiz" ve "Gelse o şuh meclise..." sözleriyle başlayan *Rehâvî Yürük Semai* ile, *Rast Yürük Semai* klasik Türk müziğinin çok tanınmış yapıtlarındandır.

Hâfız Post'un iki güfte derlemesi vardır. Bu iki derleme, Türk müziğinin gelişmesini yansıtmaları açısından önemlidir.

• YAPITLAR (başlıca): **Beste:** *Dügâh Sakıyl Beste; Hüseynî Hafif Beste; Neva Ağır Sakıyl Beste; Kürdî Yürük Semai; Rehâvî Yürük Semai; Rast Yürük Semai; Hisar Çember Tevşih; Acem Durak.* **Güfte Derlemesi:** *Mec-*

mua, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü Yazmaları No: 1724).

• KAYNAKLAR: B.S. Ediboğlu, *Ünlü Türk Bestekârları*, 1962; S.N. Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, I, 1942; S.Ezgi, *Nazarî ve Amelî Türk Musikisi*, II, 1935; R.F.Kam, "Hâfız Post", *Radyo*, 71, 1947; H.Yenigün, "Hâfız Post", *Musiki Mecmuası*, 114-115, 1957.

Hafız Şirazi

HÂFIZ ŞİRÂZÎ
(?-1390)

İranlı şair. İran edebiyatında gazel türünün öncüsüdür.

İran'ın Şiraz ilinde doğdu, yine orada öldü. Asıl adı Şemseddin Muhammed'tir. Yaşamı üstüne ayrıntılı bilgi olmadığından doğum yılı, ilk gençlik dönemi, nerede ve ne gibi bir öğrenim gördüğü bilinmiyor. Çağdaşlarının onunla ilgili yazılarından, İsfahan'dan Şiraz'a göçmüş Bahaeddin adlı birinin oğlu olduğu, sonradan şiirleri üzerinde yapılan çalışmalardan da iyi bir medrese öğrenimi gördüğü, çağının bilim geleneğine uyarak *Kuran*, Hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf okuduğu, *Kuran*'ı ezberleyerek hafız sanını aldığı anlaşılmaktadır. Çağdaşlarından Gülendam'ın bildirdiğine göre, Hâfız yalnız *Kuran* üzerinde çalışmakla kalmamış, İslam bilginlerinden Zemahşeri'nin *Keşşaf*, Adudeddin İcî'nin *Mevakıf* adlı yapıtlarını da okumuştur. Şirazlı bilginlerden Sucai'nin de *Enisü'l-Nas*'ında ("Gönül Yoldaşı") bildirdiğine göre, İran'ı ele geçiren Timur'la görüşmüştür. Bir süre Gazan Han döneminde Fars valisi olan Şah Ebu İshak'la yakınlık kurmuş, ondan yardım görmüştür. Kimi kaynakların, birer söylenti niteliği taşıyan açıklamalarına bakılırsa, Hâfız yoksul bir yaşam sürmüş, şiirlerini beğenen devlet büyüklerince zaman zaman korunmuştur. Şiirlerinin uyandırdığı ilgi nedeniyle komşu ülkelerin yöneticilerince saraylara çağrılmışsa da gitmemiş, onlara övgü niteliği taşıyan birer gazel göndermekle yetinmiştir. Bu devlet büyüklerinden biri de, onu Bağdat'a çağıran Şeyh Üveysoğlu Sultan Ahmed'tir.

Edebiyat tarihlerinde Hâfız, Hâfız-ı Şirâzî gibi adlarla anılır. Kendinden önceki İran ve Arap ozanlarını, yazarlarını incelediği, özellikle şiirin gelişim aşamalarını çok iyi bildiği görülür. Hâfız'dan önceki İran şiirinde destan, kaside, rübai ve mesnevi gibi türler egemendi. Gazel türü yaygınsa da yeterince gelişmiş, olgunluk aşamasına ulaşmış değildi. Bu türde işlenen konuların çoğu da İslam dininde geçen aşk öyküleri ve gerçekötesi bir evrene yönelik özlemlerdi. Bu durum Hâfız'ın yaşadığı çağda İran şiirinin bir geçiş dönemi içinde bulunmasından kaynaklanıyordu. Şiirin özünü oluşturan öğeler, benimsenen konunun içeriğine dayanan, şairin yaşama anlayışını, değer düşüncesini yansıtan bir nitelikteydi. Ömer Hayyam, kaynağını felsefe ve yaşama sevincinin karışımında bulan, mutluluğun bu dünyada olduğuna inanan bir görüşü savunmuş, daha önce Firdevsî eski İran halk öykülerinden, kahramanlık masallarından esinlenen destan türünün en geniş içerikli örneğini vermiş. Enverî kaside türünün temellerini atmıştı. Hâfız'dan önce gelen Sadi ise İslam'da hikmet (bilgelik) diye nitelenen düşünceyi şiire konu etmiş, yer yer tasavvuf sorunlarını içeren örnekler vermişti. Türk olmasına karşın yapıtlarını Farsça yazan Genceli Nizamî'de mesnevi türünü en yüksek aşamasına çıkarmıştı. Bütün bu şairleri de, Arap şairlerini de bilen Hâfız'ın şiirde sevgiyi, yaşamı, bu dünya mutluluğunu konu edinmesi, bir seçim yapma gereğiyle karşı karşıya gelmesinin sonucu değil, yaşama anlayışının sağladığı esinle aydınlanmasındandır.

Hâfız'ın şiirinin merkezini sevgi oluşturur. Bu sevgi yaşanan, özlenen gerçeklerden, sevinçlerden, acılardan kaynaklanan bir insan eğilimidir. Bu, yer yer acıyla, özlemle, ayrılıkla sarsılan, çözülüp düğümlenen, gevşeyip yoğunlaşan, her durumunda da insanla bütünleşen, onu kuşatan bir eğilimdir. Bu eğilim insana özellik kazandıran, onun varlık koşullarından biri olarak ortaya çıkan bir özellik gösterir. Burada Hâfız'ın eski Arap şiirlerinden, özellikle Cahiliye dönemi ozanlarından esinlendiği açıktır. Onun şiirinde egemen olan dört temel öğe vardır: Duygu, uyum, düzen, bütünlük. Duygu, şiirde sevgi, özlem, üzüntü, sevinç gibi öğeleri içerir. Uyum ise seçilen sözcüklerin ses ve yapı bakımından birbirine yakınlığından, hepsinin belli bir anlamı oluşturan öğelermiş gibi iç içe kaynaşmasından doğar. Düzen, şiirin tabanını oluşturan ölçüye (aruz) dayanır. Bu ölçü, yapısı gereği, birbirine yakın sesler veren sözcüklerin sıralanmasını sağlar. Hâfız, ses bakımından birbirini izleyen sözcükleri şiire yerleştirirken, şairliğinin gücünü ortaya koyarak, anlam özdeşliğini yaratır, böylece ses yakınlığından anlam bütünlüğü doğmasını sağlar. Farsça'nın olanaklarından alabildiğine yararlanır, sözcüklerin doğal yapısını bozmadan, dili daha önce düşünülen bir konuyu açıklamak için ortaya koymuş bir varlık gibi kullanır. Dördüncü öğe olan bütünlük ise şairi ilk dizeden son dizeye dek kuşatan bir giysi gibidir. Gazel türünde yaygın bir özellik olan ve her biri ayrı bir konuyu işleyen bağımsız beyit Hâfız'da pek görülmez. Onun gazelleri bir bütündür, dizeleri, beyitleri anlam ve konu bakımından bir birlik sağlar.

Hâfız'ın şiirinde dile gelen sevgi, içinde yaşanan evrene yönelik, nesnel bir yaşama biçimini içeren, temel eğilimdir. Bu eğilim yalnız insanı değil, onun çevresini oluşturan, ona sevinç veren bütün varlık türlerini de kapsar. Bu varlıklar arasında ağaçlar, çiçekler, akarsular, göller, gibi doğa varlıkları ile kuş,

ceylan gibi hayvanlar geniş bir yer tutar. Sevgi, bu varlıklar arasında birlik-bütünlük sağlayan bir öğe niteliği taşır. Hâfız'a göre yaşamanın ereği mutlu olmaktır. Mutlu olmak da dünya varlıklarına karşı aşırı eğilim duymamak, tutkulara kapılmamak, bütün insanlarla iyi geçinmek, barış içinde yaşamak gibi olumlu sayılan davranışlarla sağlanır. Dünya gelip geçicidir, insan ölümlüdür. Ölümden sonra dirilme, yeniden yargılanma kesinlikten yoksun bir inançtır, boş bir geleneğe bağlanıştır. Hâfız'a göre kişinin mutluluğu yaşadığı dünyadadır.

Hâfız'ın işlediği sevgi belli bir güzele bağlanma anlamına gelmez, yaşamın bütününü içerir. Bu yaşam bütünü içinde bir güzeli sevmek, onunla mutlu olmak da vardır. Ancak tek erek bu değildir. Bu sevginin yanında ona güç kazandıran içki, özellikle şarap yer alır. Şarap insanın içini açar, onu ikiyüzlülükten kurtarır, özünü ortaya koyar.

Divan'ında Hâfız'ın her türlü inanç katılığına, şeriat kısıtlamalarına karşı çıktığı görülür. Ona göre şarap acılardan, yaşamın ağırlığı altında ezilmekten kurtulmak için önemli bir nesnedir. Şiirlerinin hepsinde görülen bu düşünce bir yaşama ilkesi niteliğine bürünür. Tasavvufla ilgili kavramlar bile, soyut değil, somut bir varlık alanını açıklamak için şiire girer, yaşanan gerçeklerle bağlantılı kılınır.

Hâfız'ın şiirinde görülen başka bir yenilik de dille ilgilidir. Yaşadığı çağda İran bir yandan Moğol, bir yandan da komşu İslam ülkelerinin saldırılarına uğramıştı. İslam dini daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi düşünce alanındaki baskılarını sürdürme çabasındaydı. İran uygarlığına aykırı gelen bu düşünce ürünleri bu dönemlerde Fars kültürüne girmiş, özellikle İslamlık'la ilgili kavramlar geniş bir alana yayılmıştı. Buna karşın Hâfız'ın şiirlerinde Arapça sözcükler dilin bütünlüğünü bozacak nitelikte değildir; o, seçtiği Arapça sözcükleri bile, Farsça'nın ses uyumuna göre şiirine sokmuş, eritmeye çalışmıştır. Bu nedenle dili akıcıdır, anlaşılması kolaydır. Bu özellik şiirlerine öteki İran şairlerinde görülmeyen bir nitelik kazandırır. Şiirin bütününü kapsayan ses, yalnız sözcükleri birbirine bağlamakla kalmaz, okuyucuyu kendine çekerek anlamını kavramaya yöneltir.

Hâfız başta gazel ve rübai olmak üzere, İslam edebiyatında yaygın şiir biçimlerinin hepsinden örnekler vermiştir.Bunlar arasında en büyük başarıyı gazelde sağlamıştır.Bütün şiirlerinin toplandığı *Divan*'ında altmış altı rübai, mesnevi türünde bir "Sâkınâme" ve bir "Muganninâme", beş kaside, bir muhammes, dört mesnevi, otuz dört kıta, beş yüz dokuz gazel vardır.

Hâfız'ın etkisi, daha yaşadığı dönemde yayılmaya başlamış, ölümünden sonra bütün İslam ülkelerini kaplamıştır. İran ve Osmanlı Divan edebiyatında kullanılan Farsça şiir kavramlarının en önemlileri ondan alınmıştır. Osmanlı Divan şiirinde, başta Ahmed Paşa, Şeyhî, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Yahya, Nef'î, Nailî, Neşatî, Nedim, Nabî, Şeyh Galib olmak üzere Hâfız'dan esinlenmeyen, ona benzemek istemeyen şair yoktur. Gerek İran'ın, gerek Anadolu'da kimi yörelerde Hâfız'ın *Lisanü'l-Gayb* (Gizliliğin Dili) adıyla anılan *Divan*'ı başlıca fal kitabı olarak kullanılmıştır. Öte yandan Hâfız'ın dili, kendinden sonra gelen İran şairlerinin şiir dili niteliğini kazanmıştır. 18. yy'dan sonra birçok Batılı aydın ve bilgin Hafız'la ilgilenmiş, Goethe ona özenerek gazel türündeki şiirlerini *West-Östlicher Divan* (Divanı Şarkî) adlı yapıtında toplamıştır. Hâfız'ın *Divan*'ı bütün Batı dillerine çevrilmiş, Farsça üzerinde çalışan dil bilginlerince değişik yönlerden incelenmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (ö.s.), 1888, (Hafız Divanı, 1944).

• KAYNAKLAR: Devletşah, *Tezkiretü'ş-Şuara*, E.G. Brown (yay.), 1901; J.Rypka, *Iranische Literaturgeschichte*, 1959.

• BAKINIZ: AHMED PAŞA, BÂKÎ, FUZÛLÎ, GOETHE, HAYÂLÎ NEDİM, NEF'Î.

HÄGERSTRÖM, Axel
(1868-1939)

İsveçli düşünür. Uppsala Felsefe Okulu'nun kurucularındandır.

Bir papazın oğlu olan Hägerström, 1886'da Uppsala Üniversitesi'nde tanrıbilim öğrenimine başladı. Zamanla ilgisi felsefeye yöneldi. 1893-1911 arasında doçent, 1911-1933 arasında profesör olarak Uppsala Üniversitesi'nde ahlak, hukuk ve din felsefesi dersleri verdi.

Hägerström 20. yy başlarında Uppsala Üniversitesi'nde etkili olmaya başlayan Yeni-Kantçı düşüncelerden etkilenmiştir. Kant'ın düşüncelerinin etkisi altında metafiziği reddeden Hägerström, önceleri gerçekliğin temeli olarak bireylerin zihinlerindeki ortak yanı oluşturan "saf ben"i görmüşse de, daha sonra bunun yerine "gerçeklik kavramı"nı geçirmiştir. Tüm metafizik öğretilerin ortak yanlışını "gerçekliğin kendisinin gerçek birşey olduğunu" varsaymak olarak görmüş ve uzay ve zaman boyutları içinde bir deneysel dünyanın varolduğunun ve bu dünyanın dışında hiç bir şeyin varolmayacağının kanıtlanabileceğini savunmuştur.

Hägerström'e göre değer yargısı içeren anlatımlar gerçeği yansıtmazlar. Bu tür anlatımlar kişinin duyguları ile düşüncelerinin ilişkiye geçmesi sonucu oluşur. Duygular ise bireysel olmaları nedeniyle bilginin kaynağını oluşturmazlar.

Hägerström, ayrıca pozitif hukukun toplumun iradesinin bir yansıması olduğunu ileri süren hukuksal pozitivizm öğretisini eleştirmiş, bunu ortaya çıkaran toplumsal etmenleri incelemiştir. Hägerström'ün kurulmasında etkin rol oynadığı Uppsala Felsefe Okulu İsveçli felsefecileri ve W. Lundstedt, K. Olivecrona ve A. Ross gibi hukukçuları etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Das Prinzip der Wissenschaft*, 1908, ("Bilimin İlkesi"); *Om Moraliska Föreställningars Sunning*, 1911, ("Ahlaki Düşüncelerin Gerçekliği Üzerine"); *Till fragan om den objektiva rättens begrepp*, 1917, ("Yasa Kavramı Sorunu Üzerine"); *Socialfilosofiska uppsatser*, 1939, ("Toplumsal Felsefe Denemeleri"); *Religionsfilosofi*, 1949, ("Din Felsefesi"); *Moralpsykologi*, 1952, ("Ahlak Psikolojisi"); *Filosofi och velenskap*, 1957, ("Felsefe ve Bilim"); *Rätten och staten*, 1963, ("Yasa ve Devlet").

• BAKINIZ: KANT.

HAGGAY
(İÖ 6. yy)

İsrailoğulları peygamberi.

Haggay, *Tevrat*'ta geçen, küçük peygamberlerin onuncusudur. İki bölümlük Haggay kitabında, İÖ 520 de Pers Kralı Darius Histaspisin ikinci krallık yılında, Tanrı dört isteğini Haggay ile insanlara iletmiştir.

Bunlar uzun süredir yıkık olan tapınağın yeniden yapılması, tüm uluslardan gelecek değerli eşya ile donatılması, mabette rahiplerin kutsal yiyeceklerin temizlik yasalarına özen göstermeleri ve Davud peygamberden süregelen krallık zincirini Zerubabbel'in temsil etmesidir.

Otto Hahn

HAHN, Otto
(1879-1968)

Alman, kimyacı. Çeşitli radyoizotoplar, çekirdek izomerisi ve uranyumun bölünmesini keşfetmiştir.

8 Mart 1879'da Frankfurt am Main'da doğdu, 28 Temmuz 1968'de Göttingen'de öldü. 1897'de Marburg Üniversitesi'nde kimya öğrenimine başladı. 1901'de doktorasını aldıktan sonra kimya sanayiinde iyi bir iş bulabilmek amacıyla iki yıl süreyle profesörü Theodor Zincke'nin asistanlığını yaptı. 1904'te İngilizce öğrenmek üzere gittiği Londra'da Zincke'nin aracılığıyla William Ramsay'ın Universty College'daki laboratuvarında çalışma olanağı buldu. Daha önce yalnız organik kimya ile ilgilenmiş olan Hahn, burada ilk kez karşılaştığı radyoaktifliğe ilişkin araştırmalarda çok başarılı olunca, Ramsay'ın da ısrarıyla bu alandaki çalışmalarını sürdürmeye karar verdi ve kendisine Berlin Üniversitesi'nde Emil Fischer'in enstitüsünde bir görev sağladı. Radyoaktiflik üzerindeki bilgisini pekiştirmek üzere önce Kanada'ya giderek bir yıl süreyle Mc Gill Universitesi'nde Ernst Rutherford'un laboratuvarında çalışan, 1906'da da Berlin'deki görevine başlayan Hahn, 1910'da profesörlüğe atandı. 1912'de Berlin yakınlarında Kaiser Wilhelm Enstitüsü'ne bağlı olarak kurulan Kimya Enstitüsü'ndeki (şimdi Hahn-Meitner Enstitüsü) radyoaktiflik bölümünün başına getirildi. I. Dünya Savaşı sırasında Fritz Haber'in yönettiği kimyasal savaş araştırmalarına katıldı. Savaştan sonra, enstitüye geri döndü ve 1928'de yöneticiliğine getirildi. II. Dünya Savaşı sonunda, 1945-1946 arası İngiltere'de enterne edildiği sırada 1944'te Nobel Kimya Ödülü'nü kazandığını ve ödülü almasına neden olan uranyumun bölünmesine ilişkin çalışmalarından ABD'de atom bombası yapımında yararlanıldığını öğrendi. 1946'dan 1960'a değin Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nün başkanlığını yaptı. Sonradan Max Planck'ın adı verilen bu kurumu yeniden canlandırdı ve geliştirdi. 1955'te atom enerjisinin kötüye kullanılmasının getireceği tehlikeler konusunda kamuoyunu uyarmak amacıyla, Nobel Ödülü'nü kazanan birçok bilim adamının imzaladığı "Mainau bildirisi"nin hazırlanmasına ön ayak oldu. 1957'de de önde gelen Alman bilim adamlarıyla birlikte Almanya'nın nükleer silahlanmasını protesto etti.

Hahn, radyoaktifliğe ilişkin ilk çalışmasını Ramsay'ın laboratuvarında gerçekleştirdi. Burada kendisine incelenmek üzere verilen çok az miktardaki baryum tuzu içinde yeni bir radyoaktif toryum izotopu keşfetti. Bu ve Hahn'ın daha sonraları keşfedeceği diğer radyoizotoplar, radyoaktif element ailelerinin (seriler) düzenlenebilmesinde çok önemli rol oynamıştır.

Hahn, Rutherford'un laboratuvarında da radyoaktinyum izotopunu keşfetti. Almanya'ya döndüğünde yakın ilişki kurduğu Knöfler'in tıbbi radyoizotop şirketinden sağladığı malzemeleri incelerken, 1907'de "mezotoryum" adını verdiği yeni bir uzun ömürlü radyoizotop keşfetti. Aynı yıl Berlin'e gelen Lise Meitner, Hahn'ın araştırmalarına katıldı. Bu iki araştırmacının işbirliği 30 yıl sürdü ve uranyum bölünmesinin keşfine yol açtı. İlk ortak araştırmalarında, bilinen radyoizotopların beta ışını salmalarını inceleyerek, aslında birçok elementin zayıf birer beta salıcısı olduğunu gösterdiler. I. Dünya Savaşı sırasında 91 numaralı elementin en kararlı izotopunu keşfederek "protaktinyum" adını verdiler. Bunu radyoaktif element ailelerin düzenine uydurmaya uğraşırken, bazı izotopların iki değişik tür radyoaktiflik gösterdiğini gözlediler. "Çekirdek izomerisi" denilen bu olgu, ilgili izotop çekirdeğinin iki farklı enerji düzeyinde oluşabilmesinden kaynaklanır. Bu yüzden bu izotop örneğin, ya bir alfa ya da bir beta salabilir. Bu iki tür etkinlik farklı elementlere yol açacağından radyoaktif element ailesinin gidiş zinciri çatallanır. İzomerinin fiziksel nedeni yıllar sonra Goeppert-Mayer ve | Jensen'in "tabaka modeli" çerçevesinde anlaşılmıştır.

1930'larda Joliot-Curie'lerin alfa parçacıklarıyla,

Fermi'nin de yavaş nötronlarla ortaya çıkarıp incelemeye başladıkları yapay radyoaktiflik, radyokimyayı çekirdek kimyasına dönüştürürken, Hahn ve Meitner de 1934'te en yüksek atom numaralı doğal element olan uranyumun (92) ötesindeki yeni radyoizotopları bulmaya ve özelliklerini saptamaya yöneldiler. Fermi, uranyumun yavaş nötronlarla bombardımanı sonucu 93 numaralı elementin oluştuğuna ilişkin belirtiler gözlemişse de bu elementi ayırmayı başaramamıştı. Hahn ile Meitner bu tür deneyleri yineleyerek bombardıman ürünlerini kimyasal ayırma yöntemleriyle incelemeye başladılar. Ancak Nazi hükümetinin engellemeleriyle karşılaşmaya başlayan Meitner 1938'de Stockholm'e göç ederek, daha sonra yeğeni Otta Frisch ile birlikte aynı konu üzerinde çalışmaya başladı. Hahn ise Fritz Strassmann ile birlikte sürdürdüğü araştırmaları sonucu uranyumun nötronla bombardıman sonucu uranyumun bölünerek daha küçük atom numaralı tepkime ürünlerinin ortaya çıktığını buldular. Bu tepkime ürünlerinden kimyasal yöntemlerle inceledikleri ilk element baryumdu. Hahn ve Strassmann bir kaç hafta içerisinde diğer bir tepkime ürününü de kripton olarak saptadılar. Böylelikle, örneğin, atom ağırlığı 235 ve atom numarası 92 olan uranyum izotopu, yavaş nötronun etkisiyle atom ağırlık ve numaraları sırasıyla, 137 ve 56 olan baryum ile 85 ve 36 olan kriptona bölünürken, 4 tane de nötron serbest kalıyordu. Bazı bölünme türlerinde daha az sayıda üretilen bu nötronların başka uranyum çekirdeklerine giderek yeni "zincirleme" bölünmelere yol açabileceği kısa zamanda, Joliot-Curie'ler ve Fermi tarafından kestirildi. ABD'de zincirleme tepkime üstüne çalışmalarına başlayan Fermi, 2 Aralık 1942'de ilk kontrollü zincirleme tepkimeyi gerçekleştirerek yıldızların enerji kaynağını yeryüzünde yaratabildi. Böylelikle çekirdek enerjisi çağına girilmiş oldu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Was lehrt uns die Radioaktivität über die Geschichte der Erde*, 1927, ("Radyoaktiflik Bize Yer'in Geçmişine İlişkin Ne Öğretebilir?"); *Applied Radiochemistry*, 1936, ("Uygulamalı Radyokimya"); *Von der natürlichen Umwandlung des Urans zu seiner künstlichen Zerspaltung*, ("Uranyumun Doğal Değişiminden Yapay Bölünmesine"); *Künstliche neue Elemente*, 1948, ("Yeni Yapay Elementler"); *Die Nutzbarmachung der Energie des Atomkerns*, 1950, ("Atom Çekirdeği Gücünün Kullanımı"); *Von Radiothor zur Uranspaltung*, 1962, ("Radyotoryumdan Uranyum Bölünmesine); *Mein Leben*, 1968, ("Yaşamım").

• **BAKINIZ:** BOHR, M. ve P.CURIE, EINSTEIN, FERMI, E. ve F. JOLIOT-CURIE, JENSEN, M.MAYER, MEITNER, RAMSAY, RUTHERFORD.

HAIG, Alexander
(1924)

ABD'li asker ve devlet adamı. 1981-1982 yıllarında ABD dışişleri bakanlığı yapmıştır.

Alexander Meigs Haig Jr. 2 Aralık 1924'te Pennsylvania Eyaleti'nde Philadelphia'da doğdu. Babası avukattı. Indiana Eyaleti'nde Notre Dame Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Birleşik Devletler Askeri Akademisi'ne girdi. 1947'de orduda göreve başladı. Kore Savaşı'nda görev aldı. 1959-1960 arasında Deniz Harp Okulu'nda öğrenim gören Haig, 1961'de Georgetown Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler dalında yükseklisans derecesi elde etti.

1964-1965 yıllarında Savunma Bakanlığı'nda görev alan Haig, daha sonra Vietnam Savaşı'na katıldı. 1967'de albay, 1969'da tuğgeneral oldu. 1970-1973 arasında Başkan Nixon'ın ulusal güvenlik işleri danışmanı H. Kissinger'ın yardımcısı olarak, Beyaz Saray'da etkin bir konum elde etti. 1972'de orgeneral, 1973'te genelkurmay başkanı yardımcısı oldu. 1973-1974 arasında Başkan Nixon'ın yardımcısı olarak görev yaptı. 1974-1979 arasında Avrupa'daki Amerikan Kuvvetleri'nin başkomutanlığını ve NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri'nin başkomutanlığını yaptı. Aralık 1980-Haziran 1982 arasında ABD dışişleri bakanlığı görevinde bulundu. İsrail'in Ortadoğu'da izlediği yayılmacı politikayı desteklemesi, İsrail'e karşı daha sert bir politika izlenmesinden yana olan ABD Savunma Bakanı Caspar Weinberger ve başkan yardımcısı George Bush'la anlaşmazlığa düşmesine ve istifa etmesine neden oldu. Haig daha sonra uçak alım-satım işleriyle uğraşmaya başladı.

• **BAKINIZ:** KISSINGER, NIXON, REAGAN.

HAILEY, Arthur
(1920)

İngiliz asıllı Kanadalı romancı. Çok satan romanlarıyla dünya çapında ün kazanmıştır.

5 Nisan 1920'de İngiltere'de Luton'da doğdu. Surrey Street School'da eğitim gördü. Sekreterlik ve steno dersleri aldı. Okuldan sonra tezgâhtar ve sekreter olarak çalıştı. II. Dünya Savaşı başladığında daha on dokuz yaşındayken Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne katıldı. 1947'de Kanada'ya göç etti, emlakçılık, meslek dergilerinde yayın yönetmenliği ve reklam yazarlığı yaptı. 1956'da *Flight into Danger* ("Tehlikeye Uçuş") adlı TV oyunu ile bir anda büyük bir ün kazanınca yazarlığa devam etti. 1969'dan beri Bahama Adaları'nda yaşamaktadır.

Arthur Hailey, Amerikan toplumunun gündelik yaşamının merkezinde bulunan, bu nedenle de her zaman büyük ilgi çeken hastane, havaalanı vb. gibi kurumlarda geçen, hemen hemen hep aynı formüllere göre gelişen ve çok satan romanlar yazmıştır. Kaderleri gerilimli bir olay çerçevesinde birleşen insanlar, onların iç hesaplaşmaları ve almak zorunda oldukları kararlar, Hailey'in romanlarının "edebi" yönünü oluşturur. Romanlarını kaleme almadan önce, işleyeceği konunun uzmanları aracılığıyla yaptığı ayrıntılı araştırmalar, yazdıklarına gerçek havası vermesini sağlamaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca) Roman:** *The Final Diagnosis*, 1959,

(Hastane); *Hotel*, 1965, (Otel); *Airport*, 1968, (Havaalanı); *Wheels*, 1971, (Tekerlekler); *The Moneychangers*, 1975, (Tefeciler); *Overload*, 1979, (Yüksek Gerilim). TV Oyunu: *Flight into Danger*, 1956, ("Tehlikeye Uçuş").

Haile Selassie

HAİLE SELASSİE
(1892-1975)

Etiopya imparatoru. 57 yıllık egemenliği boyunca, içte baskıcı dışta bağımsız bir politika gütmüştür.

Asıl adı Tafari Makonnen'dir. 24 Ağustos 1892'de Harar Eyaleti'nde doğdu, 27 Ağustos 1975'te Addis Abeba'da öldü. Babası Ras Makonnen, Etiopya (Habeşistan) İmparatoru II. Menelik'in (1844-1913) amcasının oğluydu. II. Menelik İtalyan ordusunu 1896'da Adoua'da (Aduva) büyük bir yenilgiye uğratmış bir imparatordu. Amcaoğlu Makonnen de bu savaşta imparatorun sağ kolu olarak büyük başarı elde etmiş ve ülkenin en güçlü kişilerinden biri olmuştu. Adoua savaşı Kara Afrika tarihinin en büyük savaşlarından biri sayılır.

Tafari Makonnen, imparator ailesinden geldiği için iyi bir eğitim gördü. Fransız misyonerlerince eğitildi. Genç yaşta kendi eyaletinin yönetimiyle ilgilendi. II. Menelik 1913'te ölünce torunu Lidj İyasu tahta çıktı. Zaten Menelik'e son yıllarda felç gelmiş olduğundan torunu yönetimi üstlenmişti. Tafari Makonnen Ras Tafari sanıyla imparator naipliğine getirildi. Genç imparator devleti yönetecek güçte olmadığı için üç yıl sonra kendisine karşı bir darbe girişimi oldu ve Lidj İyasu devrildi. Yerine II. Menelik'in kızı Zaouditou kraliçe oldu. Ras Tafari yine naib olarak görevi başında kaldı. Bütün yönetimi eline geçirdi ve çevresinde büyük bir sevgi topladı. Köleliği yasakladı, ama kraliçe köleliğin kaldırılmasından yana değildi. Ras Tafari ile kraliçe arasında bazı anlaşmazlıklar çıktı, darbe girişimleri oldu. Orduyu ele geçiren Ras Tafariyi halk destekliyordu. Kraliçe kendisi ile savaşamadı. Ras Tafari 1923'te Etiopya'nın Miletler Cemiyeti'ne girmesini sağlayarak uluslararası alanda da kendini tanıttı. 1928'de "Negus" adını aldı.

Kraliçe Zaouditou 2 Ağustos 1930'da ölünce Ras Tafari "Haile Selassie" adıyla tahta çıktı. Ülkede liberal bir rejim kurmak için bir parlamento oluşturdu, bazı reform eylemlerine girişti. İşte bu sıralarda faşist İtalya, Afrika'da yeni sömürgeler ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştı. Mussolini 2 Ekim 1935'te kendi sömürgesi Somali ile Etiopya arasındaki sınırda bazı değişiklikler yapmak bahanesiyle saldırıya geçti. Fransa'da İtalya'yı destekleyerek Etiopya'ya gönderilmek üzere Cibuti'ye gelmiş olan silahlara el koydu. Faşizm yanlısı Laval o sıralarda Fransa'da dışişleri bakanıydı. İngilizler de İtalyan donanmasının Süveyş Kanalı'ndan geçmesine izin verdiler. Etiopya çok güçsüz durumdaydı. İtalyanlar yakıcı silahlarla, gazlarla ve dum-dum kurşunlarıyla saldırdılar. Etiopyalılar kendilerini savundularsa da sonunda başkent Addis Abeba düştü, imparator Haile Selassie önce Cibuti'ye, sonra da İngiltere'ye sığındı. İtalyanlar Etiopya'yı Eritre ve Somali ile birleştirerek İtalyan Doğu Afrika'sı adlı bir sömürge oluşturdular.

II. Dünya Savaşı'nın ortalarında Fransızlar ve İngilizler, İtalyanlar'ı Afrika'da sıkıştırmaya başladılar. Etiopyalı çeteciler de İtalyanlar'ı kendi ülkelerinden çıkartmak için amansız bir gerilla savaşı veriyorlardı. 1941 Mayısı'nda İtalyan askerleri teslim oldu. Haile Selassie de ülkesine döndü.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Etiopya tarihinde yeni bir dönem başlamış oluyordu. Haile Selassie faşizme karşı savaş verdiği için Müttefikler'in, özellikle İngilizler'in, Amerikalılar'ın ve Fransızlar'ın sevgisini kazanmış bir devlet başkanıydı. Birleşmiş Milletler'in kararıyla eski İtalyan sömürgesi Eritre'nin Etiopya'ya bağlanması kesinleşti. Bu iki ülke 1952'de kendi aralarında bir federasyon kurdular. Ne var ki 1960'ta Haile Selassie bu federasyonu dağıttı ve Eritre'yi doğrudan doğruya Etiopya'ya bağladı.

Haile Selassie imparatorluğu boyunca çok büyük güçlüklerle karşılaştı. Her ne kadar Batı'da liberal görüntülü bir kral izlenimi vermişse de gerçekte mutlak bir monarşiye yönelmiş bir Orta Çağ imparatoru gibi davranıyordu. Ülkesini totaliter bir baskı rejimi ile yönetiyordu. Atalarının Sultan Süleyman ile Saba Melikesi'ne dayandığını öne sürüyor ve kendisine "Krallar kralı", "Allah'ın seçtiği kral", "Juda kabilesini yenen aslan" dedirtiyordu. Ülkede bir meclis vardı ama, siyasal partilere izin verilmemişti. Hükümet, meclise karşı değil, imparatora karşı sorumluydu. Bir senato vardı ama, bunun üyelerini doğrudan doğruya imparator seçiyordu. Toprakta üretim Orta Çağ'dan kalma bir düzene dayanıyor, toprağı işletenler ve yarıcılar toprak sahiplerine kira yerine öşür ödüyor ve angarya ile hizmet ediyorlardı. Büyük toprak sahipleri hiçbir tarım reformuna yanaşmıyordu. Topraklarında 700.000 köylüyü barındıran feodal beyler bile vardı. Kilise de her türlü reforma karşı direniyordu.

Aşağı yukarı Fransa büyüklüğünde, 30 milyonluk bir ülkeyi Orta Çağ yöntemleriyle yönetmek kolay değildi.

Okuma yazma bilmeyenlerin oranı da %95 dolaylarındaydı. Haile Selassie bunları değiştirmeye çalışmadı. Adam başına ulusal gelir 1950'lerde 30 doları geçmiyordu. Oysa, o dönemde bu gelir Tanganyika'da 48, Nijerya'da 69, Gana'da 194 dolardı. Halk açlıktan, sefaletten ve hastalıktan kırılıyordu. Buna karşılık Negus kendi sarayında eşine az rastlanır bir biçimde yaşıyordu.

Haile Selassie bütün bu güçlükler içinde başarılı bir dış politika izlemeye çalıştı. İmparator kendisini Afrikalılarüstü bir durumda görüyordu. Sırası geldikçe arabulucu roller oynadı. İlk kez 1958'de Accra'da toplanan Afrika Devlet Başkanları Toplantısı'na katıldı. İkinci toplantıyı Addis Abeba'da düzenledi. Sonra Panafrikanizm'in öncülerinden biri oldu. Afrika Birliği Örgütü'nün kurulduğu konferansı 1963 Mayısı'nda Addis Abeba'da topladı; Etiopya'nın başkenti bu örgütün merkezi oldu.

Ama, bunun yanı sıra Somali sorunu çıktı. İngiliz Somalisi ile İtalyan Somalisi birleşerek 1960'ta bağımsız bir Somali devleti ortaya çıkmıştı. Somali'nin amacı Etiopya'nın güneydoğusundaki Ogaden'le eski İtalyan Somalisi'ni, Fransız sömürgesi Cibuti'yi ve Kenya'nın kuzeydoğu kesiminde Somalice konuşan bir bölgeyi ele geçirerek Büyük Somali Devleti'ni kurmaktı.

Somali ile ilk sınır çarpışması 1964'te çıktı, ama Sudan'ın aracılığı ile bir iki hafta içinde ateşkes kararı alındı. Ardından bir de Eritre sorunu ortaya çıktı. Çünkü Eritre'nin Etiopya'ya bağlanmasına karşı çıkanlar Eritre Kurtuluş Cephesi adlı bir örgüt kurarak direnişe geçmişlerdi. Bu örgütü Sudanlılar destekliyor ve Hartum'da gösteriler düzenleniyordu.

Haile Selassie bu koşullar altında bir yandan Batı ülkelerine ve İsrail'e, bir yandan da Sovyetler Birliği'ne ve sosyalist ülkelere yanaştı. Etiopya zaten Amerika'dan askeri yardım alıyordu. ABD'nin Asmara yakınlarında Kagnew kentinde bir üssü vardı. Sovyetler 1965'te Assab'ta bir rafineri kurmuşlardı. İmparator 1970'te Moskova'ya gitti, daha sonra ABD ile bir antlaşma imzaladı. Sonra Çin'e (ÇHC) giderek yeni ilişkiler kurdu. Arap ülkeleriyle anlaştı. İsrail'le diplomatik ilişkilerini kesti. Kagnew'daki ABD üssünün kapatılmasına karar verdi. Roma'ya, Tahran'a ve Paris'e gitti. Biafra sorununun çözümlenmesinde arabuluculuk yaptı. Ama bütün bu başarılar iç sorunların çözümlenmesine yetmiyordu.

Haile Selassie 44 yıllık imparatorluğu, ya da 57 yıllık egemenliği dönemi içinde kendisine karşı girişilen sayısız komploya hedef olmuş ama, bunları bastırmayı bilmişti. 1960 Aralık ayında, imparator bir dış gezide bulunduğu sırada muhafız birliği subayları, general Menghustu Neway'ın komutasında birleşerek belli başlı yöneticileri tutukladılar. Geride bir de İhtilal Konseyi vardı. Buna da General Menghustu'nun 36 yaşındaki kardeşi Ghirmane Neway başkanlık ediyordu. İhtilalciler, imparatorun oğlu Asfa Wossen'i de zor kullanarak aralarına aldılar. Ama subayların girişimi büyük bir fiyasko ile sonuçlandı. İmparatora bağlı birlikler ülkede bulunan ABD'lilerden ve hava kuvvetlerinin başındaki İsveçli bir generalden yardım alarak duruma el koydular. Dört gün sonra da Haile Selassie ülkeye döndü. 3.000 kişi tutuklandı, General Menghustu Neway asıldı, kardeşi de intihar etti. İmparator, oğlunun bu işe zorla karıştırıldığını anladığı için kendisini affetti.

1966'da yeni bir darbe girişimi oldu. Darbeyi düzenleyen General Tadesse Beru yakalandı ve darbe bastırıldı. Haile Selassie Üniversitesi öğrencileri 1969'da eğitim reformu için gösteriler düzenlediler. Gençleri Marxistler'in ve Sovyet gazetecilerin kışkırttıkları öne sürüldü. Polis duruma el koydu. 1970'te ülkede kuraklık oldu ve açlık tehlikesi baş gösterdi. Wallo ve Tigre eyaletlerinde iki yıl içinde ölenlerin sayısı 200.000'i buldu. Yine öğrenciler gösteriler düzenlediler. Kanlı olaylar çıktı.

Dış politikası

İmparatorun devrilmesine neden olan olaylar ise 1974 Şubatı'nda başkentte benzin fiyatlarının artmasını protesto etmek için taksi şoförlerinin yaptıkları gösterilerle başladı. Bunu öğretmenlerin grevi izledi. Derken ordu olaylara karıştı. Asmara'da subaylar kendi başlarındaki generalleri tutukladılar. Paraşütçüler Debre-Zeit hava üssünü ele geçirdiler. İmparator bu olaylardan etkilenerek Başbakan Aklilou Habte Wolde'yi görevinden uzaklaştırmak zorunda kaldı. Yerine Edalkatchew Makonnen'i getirdi. Etiopya aristokrasinin önde gelenlerinden biri olan yeni başbakan liberal eğilimli bir kişiydi. Makonnen imparatora iki yasa tasarısı sundu: Bunlardan birincisi hükümeti meclis önünde sorumlu tutacak bir tasarıydı, öteki de tarım reformuna yönelikti. Ücretlere de %25 oranında zam yapıldı.

Ama, öğrenciler gösterilerini yine sürdürdüler. Bu sırada İşçi Sendikaları Birliği de genel grev ilan etti. African-American Labour Centre'a (Afrika-Amerika İşçi Merkezi) bağlı olan Sendikalar Birliği'nin bu davranışı bu örgütün de imparatora karşı geldiği biçiminde yorumlandı. Ok yayından çıkmıştı artık; hiçbir örgüt olayların gerisinde kalmak istemiyordu. Bu durum karşısında ordu uzlaştırıcı bir rol oynamaya kalktı. Bazı eski bakanları tutukladı, bazı grevleri de bastırdı. Ama ne var ki, bu sırada tarım kesiminde de işçiler direnişe geçtiler.

Etiopya'da iki bin yılı aşan bir süreden beri iktidarda olan monarşi rejimi artık büyük bir bunalımın içindeydi. Rejim temellerinden sarsılıyordu. Askerler DERG adlı bir Koordinasyon Komitesi kurarak duruma el koymaya başladılar. Haile Selassie'nin yakınları teker teker tutuklandı. İmparatorun dışarıya çok büyük paralar kaçırdığı da anlaşıldı. Yönetim DERG'in eline geçmiş gibiydi. Askerler 22 Temmuz 1974'te başbakan Makonnen'i devirerek yerine Lidj Michael İmru'yu getirdiler. İmparatorun birçok yetkisi elinden alındı. Kendisinin öz malı sayılan işletmeler, oteller, çiftlikler, bira fabrikaları millileştirildi. DERG, imparatordan dışarıdaki servetini getirmesini istedi; Haile Selassie buna yanaşmadı.

İçteki politik gelişmeler ve devrilişi

12 Eylül 1974 günü askerler imparatoru sarayından dışarıya çıkarttılar. Halk imparatoru yuhaladı. Genelkurmay başkanı general Michael Aman Andom DERG'in başına geçti ve geçici bir hükümet kurdu. Anayasa yürürlükten kaldırıldı, parlamento dağıtıldı.

DERG, İsviçre'de sürgünde bulunan imparatorun oğlu Asfa Wossen'i tahta çıkmak üzere Addis Abeba'ya çağırdı. Prens felç geçirmişti, tahta çıkacak gücü kalmamıştı, gelmedi. Devrimciler monarşi rejimine son verildiğini ilan ettiler.

General Andom ılımlı bir kişiydi. ABD ile yakın

dostluk ilişkileri kurmayı amaçlıyordu. Ama iki ay içinde DERG'de önemli anlaşmazlıklar baş gösterdi. General Andom'un CIA ile ilişkileri söz konusuydu. Kendisine karşı çıkanlar generali yakalatmak istediler. Andom karşı koydu ve vuruldu. Yerine General Teferi Bante getirildi. Yönetim fiilen General Teferi Bante ile Albay Mengistu Haile Mariam'ın eline geçmiş oluyordu. Eski rejimin ileri gelenlerinden 60 kişi idam edildi. Eski başbakanlardan Habte Wolde ile Makonnen de bunların arasındaydı.

Haile Selassie Addis Abeba'daki Eski Guebbi kışlasına kapatıldığında 82 yaşındaydı ve çok çökmüştü. Dışarıya kaçırdığı paraları geri getirmesi için kendisine baskı yapıldı. Resmi kaynaklar imparatorun geçirdiği bir ameliyat sonucu 27 Ağustos 1975'te öldüğünü bildirdi. Etiopya tarihinin iki bin yıllık bir dönemi böylece kapanmış oluyordu.

• **KAYNAKLAR:** M.Benchenane, *Les coups d'état en Afrique*, 1983; H.Bourges ve J.C.Vauthier, *54 Afriques*, 1980; G.Chaliand, *L'enjeu africain*, 1980; J.Ki-Zerbo, *Histoire de l'Afrique Noire*, 1978; R.Lefort, *Ethiopie, La révolution hérétique*, 1981; P.Vivo, *Ethiopie, La révolution méconnue*, 1977.

HAKANÎ
(1126-1199)

İranlı Divan şairi. İran şiirinde kaside türünün en güzel örneklerini vermiştir.

Şirvan'da doğdu, Tebriz'de öldü. Asıl adı Efdaleddin İbrahim'dir. Amcası Kafiyeddin Ömer tarafından yetiştirildi, ondan Arapça öğrendi. Arap dilinin en seçkin yapıtlarını okudu. Daha sonra tefsir, tıp, kozmografya gibi bilim dalları üzerinde çalıştı. Önceleri Hakayikî mahlası ile şiirler yazmaya başladı. Ünlü şair Ebü'l-Alâ Gencevî'nin yanında şiir bilgisini ilerletti ve Hakanî mahlasını aldı. Saraya girebilmek için Harezmşah hükümdarı Alaeddin Atsız'a ve Büyük Selçuklu hükümdarı Sencer'e kasideler sundu. Ama umduğu karşılığı alamadı. Hac'a gitti. Geçtiği yerleri anlatan ve İran edebiyatındaki ilk manzum seyahatname olan *Tuhfetü'l-Irakeyn*'i yazdı. On yedi bin yedi yüz beyitlik *Divan*'ı kaside, gazel, kıta ve rubailerden oluşur. Arapça şiirleri de vardır. Büyük başarı gösterdiği kasidelerinde daha çok kısa ölçüler kullanmıştır. Gençliğinde öğrendiği bilim dallarında geçen deyimlere şiirlerinde sıkça yer vermiş, bunları çeşitli edebi sanatlara uygulamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tuhfetü'l-Irakeyn*, (ö.s.), 1855; *Divan*, (ö.s.), 1877.

HÂKİM
(985-1021)

Fatımi halifesi. İsmailî Mezhebi'nin yayılması için çalışmıştır.

Halife olmadan önceki adı Ebu Ali el-Mansur' dur. 13 Ağustos 985'te doğdu, 13 Şubat 1021'de Mukattam'da (Mısır'da) kayboldu. Babası Aziz Billah' ın yerine 996'da Hâkim Bi-Emrillah adı ile altıncı Fatımi halifesi olarak tahta çıktı.

Hâkim'in vasiliğine, babasının vasiyeti gereğince, hadım kölelerden Bercevan atandı. *Bercevan* önce ordu başkomutanı Mağribi b. Ammar'ı ortadan kaldırdı. Ardından devletin tüm yönetimini ele geçirdi. Gözetimi altında bulundurduğu Hâkim'in eğitim ve öğretimi ile ilgilenmedi.

Hâkim, 1000 yılında Bercevan'ı öldürerek yönetimde etkinliğini kurdu. Hamza el-Zûzâni ile Batıni Mezhebi'ni yaymakla görevlendirilenlerden (daî) Darazî'nin etkisinde kalıp İsmailî inancına bağlandı. Sünni inançlara bağlı halkın arasında Şii İsmalî Mezhebi'nin yayılmasına çalıştı. Çıkardığı fermanlarla Sünni geleneğe karşı çıktı. Bu davranış ve eylemleri sonunda ayaklanmalar başladı. Bunun üzerine İsmailî Mezhebi ile ilgili ibadetleri kaldırdı. Zaman zaman da onları tutar göründü.

1017'de Tanrı'nın kendisinde belirdiğinin ilan edilmesini onayladı. Bunun sonucu Dürzilik denen yeni bir Şii mezhep ortaya çıktı. Ancak Darazî, halkın tepkisinden çekinerek Lübnan'a kaçtı ve mezhebini orada yaymaya çalıştı. Hâkim de kargaşalık çıkaran halkın üzerine asker gönderdi.

Hâkim, Mukattam'da esrarengiz bir şekilde ortadan kayboldu. Mısır'dan kaçtığını ileri sürenler olduğu gibi kız kardeşi Sittülmüluk tarafından öldürüldüğünü yazanlar da vardır. Hâkim bugün de Dürziler tarafından saygıyla anılan bir kişidir.

HALBWACHS, Maurice
(1877-1945)

Fransız, sosyolog. Toplumsal davranış ve olguları incelerken psikolojik etmenlere ağırlık vermiştir.

Fransa'da Reims'te doğdu, Almanya'da Buchenwald'da öldü. Paris'teki IV. Henri Lisesi'nde öğrenim görürken Bergson'un öğrencisi oldu. École Normale Supérieure'de felsefe öğrenimi gördü. 1918'de Caen, 1919'da Strasburg ve 1935'te Paris üniversitelerinde öğretim üyesi olarak görev aldı. *Année Sociologique*' de (Sosyoloji Yıllığı) E.Durkheim, L.Bruhl ve Simiand ile birlikte çalıştı. 1945'te Collège de France'da toplumsal psikoloji kürsüsüne atandıktan birkaç ay sonra, Paris'te Gestapo tarafından tutuklanarak, Buchenwald toplama kampına gönderildi. Bir süre sonra bu kampta öldü.

Halbwachs, Fransız sosyolog Durkheim'ın gö-

rüşlerini benimseyen ilk sosyologlardandır. Buna karşın, çalışmalarında birçok noktada Durkheim'dan ayrılarak, Bergson ve Durkheim'ın görüşleri arasında bir bireşime ulaşmıştır. Bunun sonucunda, Durkheim'dan farklı olarak, toplumsal davranış ve olguları ele alırken psikolojiye ağırlık vermiş, böylelikle de sosyal psikolojiye yaklaşmıştır.

Halbwachs'ın ilk kitabı, École Normale Supérieure'ü bitirdikten sonra 1907'de yayımladığı, Leibniz üzerine bir çalışmadır. Ayrıca Leibniz'in el yazmalarının bir araya getirilmesine de katkıda bulunmuştur. Bir süre sonra ilgi alanı, toplumsal bilimlere kaymış ve 1913'te yayımladığı *La classe ouvrière et les niveaux de vie* ("İşçi Sınıfı ve Yaşam Düzeyleri") adlı kitapla sosyal psikoloji alanındaki çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmaların ardından, işçi sınıfının gereksinimleri ve çağdaş kapitalist toplumda işçi sınıfının konumu üstünde durmuştur.

1933'te yayımlanan *L'évolution des besions dans les classes ouvrières* ("İşçi Sınıfları Gereksinimlerinin Evrimi") adlı kitapta yine aynı konuyu ele alarak geliştirmiş, Batılı sanayi toplumlarında sınıfların konumlarını incelemiştir. Halbwachs, toplumsal sınıfların gereksinimlerini, göreceli ve öznel öğelere dayanarak açıklamıştır. Ona göre bir toplumsal sınıfın gereksinimleri, ancak bir üst sınıfın sahip oldukları ile karşılaştırıldığında saptanabilir. Bu çalışmalara bağlı olarak tüketim biçimleri ve bütçeler üzerine yaptığı araştırmalar, daha sonra konuyla ilgilenenler için örnek oluşturmuştur.

Halbwachs, 1930'da yayımlanan *Les causes du suicide* ("İntiharın Nedenleri") adlı kitabında, Durkheim'ın bu konudaki görüşlerini ele alarak, geliştirmiştir. Durkheim'ın, intiharları salt toplumsal nedenlere dayandırmasını ve psikolojik etkenleri bütünüyle göz ardı etmesini eleştirerek, intihar olayında toplumsal ve psikolojik nedenlerin birbirinden ayrılamayacağını savunmuştur. Halbwachs, yaşamının sonuna doğru sosyal morfoloji ve demografi konularıyla da ilgilenmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *La classe ouvrière et les niveaux de vie*, 1913, ("İşçi Sınıfı ve Yaşam Düzeyleri"); *La théorie de l'homme moyen*, 1919, ("Ortalama İnsan Konusunda Kuram"),; *Les causes du suicide*, 1930, ("İntiharın Nedenleri"), *L'évolution des besoins dans les classes ouvrières*, 1933, ("İşçi Sınıfları Gereksinimlerinin Evrimi"); *Psychologie collective*, 1942, ("Kolektif Psikoloji").

• BAKINIZ: BERGSON, DURKHEIM.

HALDANE, John Burdon Sanderson (1892-1964)

İskoç, genetik ve biyometri uzmanı. Topluluk genetiği ve evrim konusundaki istatiksel araştırmalarıyla tanınmıştır.

5 Kasım 1892'de Oxford'da doğdu, 1 Aralık 1964'te Hindistan'ın Bhubaneswar kentinde öldü. Haldane, daha küçük yaşlarda, fizyoloji uzmanı olan babası John Scott Haldane'e laboratuvarında yardım ederek bilimle ilgilendi. Eton ve Oxford'da eğitim gördü. I.Dünya Savaşı sırasında cephede bulundu, savaştan hemen sonraki yıllarda Oxford'a dönerek genetik ve fizyoloji Cambridge'de Frederick Hopkins' in yanında biyokimya, daha sonra da Londra'da University College'da genetik üstüne çalışmalar yaptı. 1923'te Cambridge'de biyokimya öğretmeye başlayan Haldane 1927'de Royal Institution'a profesör olarak atandı. 1932'de Royal Society'nin üyeliğine seçildi ve 1933'te Londra Üniversitesi'nde genetik, 1937'den başlayarak da aynı kuruma bağlı University College'da biyometri profesörlüğü yaptı. İspanya'da, İç Savaş'ın başlamasından hemen sonra İngiliz Komünist Partisi'ne katılan, uzun yıllar *Daily Worker* gazetesinin yazı kurulunda görev alan Haldane, 1957'de İngiltere'nin dış politikasını protesto ederek Hindistan'a göç etti ve bir süre Kalküta'da Hindistan İstatistik Bürosu'nda çalıştı. 1961'de Hindistan uyruğuna geçti ve bir yıl sonra da Orissa Eyaleti'ndeki Genetik ve Biyometri Laboratuvarı'nın yöneticiliğini üstlendi.

Haldane biyoloji ve fizyolojinin değişik alanlarında genellikle matematiksel yöntemlere ağırlık veren önemli araştırmalar yapmış, çok sayıda kitap ve makale yazmıştır. I.Dünya Savaşı sırasında gaz maskeleri üzerine yaptığı bir çalışma sonucu solunum fizyolojisi ile ilgilendi. Daha sonraki yıllarda, yaşamını tehlikeye atma pahasına kendi üstünde yaptığı deneyler de dahil olmak üzere birçok araştırmasında, kandaki karbondioksit hava basıncı ve sıcaklığı gibi etkenlerin solunum üstündeki etkilerini inceledi.

1920'lerde Cambridge'de biyokimya araştırmaları yaptığı dönemde, matematiksel yöntemler aracılığıyla, enzim tepkimelerinin termodinamik yasalarına uyduğunu kanıtladı, 1930'da da bu çalışmalarına dayanarak enzimlerin işlevi konusunda *Enzymes* ("Enzimler") adlı bir kitap yayımladı.

Küçük yaşlarda Mendel'i okuyarak genetiğe ilgi duyan ve Mendel kalıtım yasaları üzerine çalışmaları bulunan Haldane, topluluk genetiği üzerine önemli araştırmalar yaptı. Doğal seçimin matematiği üzerine yaptığı araştırma sonucu, 1932'de yayımladığı *The Causes of Evolution* ("Evrimin Nedenleri") adlı yapıtına eklediği, bu konuda yazdığı 10 önemli makalesinin ilkinde de, evrimin temelinde değişimden çok doğal seçimin yattığı savıyla Darwin'in kuramını güçlendirdi.

1935'te renk körlüğü, derinin ışık duyarlılığı, gece körlüğü ve bir deri hastalığına yol açan genlerin durumunu gösteren bir kromozom haritası hazırladı. 1936'da hemofili ve renk körlüğü arasındaki bağlantıyı gösteren bir araştırmaya girdi ve aynı yıl insanda değişinim oranına ilişkin ilk sonuçları elde etti.

Çok yönlü bir kişiliği olan ve çeşitli bilim dallarındaki kavramları yeni alanlara aktarma ve teknik konuları genel okura popüler bir dille açıklama yeteneği ile tanınan Haldane'nin çocuklar için hazırladığı bir bilim kitabı da vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Science and Ethics*, 1928, ("Bilim ve Ahlak"); *Enzymes*, 1930, ("Enzimler"); *The Causes of Evolution*, 1933, ("Evrimin Nedenleri"); *Heredity and Politics*, 1938, ("Kalıtım ve Siyaset"); *The Marxist Philosophy and the Sciences*, 1939, ("Marxsist Felsefe ve

Bilimler"); *The Biochemistry of Genetics*, 1954, ("Genetiğin Biyokimyası").

• KAYNAKLAR: W. Clark, *J.B.S.: The Life and Work of J.B.S. Haldane*, 1969; K.R. Dronamarju, *Haldane and Modern Biology*, 1968.

• BAKINIZ: J.S. HALDANE, J. HUXLEY.

HALDANE, John Scott
(1860-1936)

İskoç fizyoloji bilgini. Solunum fizyolojisine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

3 Mayıs 1860'ta Edinburgh'da doğdu, 14/15 Mart 1936'da Oxford'da öldü. İskoçya'nın köklü ailelerinden birinin oğlu, 1905-1915 arası devlet bakanlığı görevini üstlenen, düşünür Richard Burdon Haldane'in (1856-1928) kardeşi, Oxford Üniversitesi'nin fizyoloji profesörlerinden John Burdon-Sanderson'ın (1828-1905) yeğeni, ünlü genetik bilginlerinden John Burdon Haldane'in babasıdır. 1884'te Edinburgh Üniversitesi'nden tıp diplomasını alıp, bir süre Dundee'deki University College'da ve Berlin'de çalıştıktan sonra 1887'de Oxford Üniversitesi'nde dayısı Burdon-Sanderson'ın fizyoloji kürsüsünde laboratuvar asistanı oldu. Yaşamının sonuna değin tüm etkinliğini bu üniversite çevresinde sürdüren Haldane, 1907-1913 arası, Oxford Üniversitesi'ne bağlı New College'da fizyoloji derslerini üstlenmiş, ayrıca Yale, Glasgow ve Dublin üniversitelerinde düzenli olarak konferanslar vermiştir. 1912'den başlayarak Doncaster yakınlarında kurulan ve 1921'de Birmingham'a taşınan bir madencilik araştırma laboratuvarının başkanlığını da öğretim göreviyle birlikte yürüten Haldane, 1897'de Royal Society'ye üye seçilmiş, aynı kurumun verdiği Royal (1916) ve Copley (1934) madalyalarıyla ödüllendirilmiştir.

1892'den sonra, maden ocaklarındaki patlamalar ve boğucu gazlar üzerinde çalışmaya başlayan Haldane, bu tür kazalarda ölümlerin büyük ölçüde karbonmonoksit zehirlenmesinden ileri geldiğini saptadı. Karbonmonoksit alyuvarlarda oksijeni taşımakla görevli hemoglobine bağlanarak, dokulara oksijenin taşınmasını engelliyordu. Daha sağlıklı analiz yapabilmek için 1898'de kendi adıyla anılan gaz analiz aygıtını birkaç yıl sonra da Joseph Bancroft ile birlikte kanda çözünmüş gazların belirlenmesini sağlayan bir yöntem geliştirdi.

1905'te, John Gillies Priestley (1880-1941) ile ortak çalışmaları sonucunda, akciğerlerdeki küçük hava keseciklerinde (alveoller) karbondioksit basıncını belirli bir düzeyde tutabilmek için, dinlenme halindeki kişide solunumun otomatik olarak düzenlendiğine ilişkin önemli gözlemlerini yayımladı. Gene bu incelemede, olağan koşullarda solunum ritminin ara beyindeki solunum merkezine ulaşan atardamarlardaki kısmi karbondioksit basıncına göre düzenlendiğini açıkladı, sonradan kandaki hidrojeniyon yoğunluğunun bu düzenlemede etkili olduğu anlaşıldı.

Dalgıçların "vurgun" yemeden su yüzeyine çıkabilmesi için, Bert gibi, basıncın kademeli olarak düşürülmesini öneren Haldane, 1911'de bu kez düşük basıncın fizyolojik etkilerini deniz düzeyinden yüksekte araştırmak üzere ABD'de Colorado'da Pikes Peak'e tırmanan bir ekibe katıldı. Yüksek bölgelerde yaşayanların, bu koşullara uyum sağlayabilmesi için, akciğerlerdeki hava keseciklerinin iç çeperlerini oluşturan doku hücrelerince oksijen salgılandığını açıkladıysa da, bu görüşü bilim çevrelerinde desteklenmedi.

• YAPITLAR (başlıca): *The Cause of Death in Colliery Explosions*, 1896, ("Maden Ocağı Patlamalarında Ölüm Nedenleri"); *Respiration* (J.G. Priestley ile), 1935, ("Solunum").

• BAKINIZ: BERT.

HALE, George Ellery
(1868-1938)

ABD'li astronomi bilgini. Mt. Wilson ve Mt. Palomar gözlemevlerinin kuruluşunu örgütlemiş, Güneş'te manyetik alanın varlığını saptamıştır.

29 Haziran 1868'de Chicago'da doğdu, 21 Şubat 1938'de California Eyaleti'nin Pasadena kentinde öldü. 1886'da girdiği Massachussets Institute of Technology'nin (MIT) fizik bölümünde öğrenciyken, büyük ilgi duyduğu astronomi alanında kendi kendini yetiştirdi ve Harvard College Gözlemevi'nde bazı yardımcı görevler alarak deneyim kazandı. 1889'da, Güneş yüzeyinin incelenmesinde kullanılan ve spektrohelyograf adı verilen gözlem aracını geliştirdi. MIT'den diplomasını aldıktan sonra bir süre, kendisine ait 12 inçlik kırılmalı bir teleskopla gözlemler yaptı ve Güneş yüzeyindeki parlak kalsiyum bulutlarını ve sıcak gaz püskürmelerini görüntülemeyi başardı. 1892'de Chicago Üniversitesi'nde astrofizik profesörlüğüne getirildi. Ertesi yıl araştırma yapmak amacıyla gittiği Berlin Üniversitesi'nde Helmholtz ve Planck gibi ünlü bilim adamlarıyla birlikte çalıştı. 1895'te ABD'ye döndü ve astronomi dünyasının bugün de en saygın süreli yayını olan *Astrophysical Journal*'i J. Keeler ile birlikte yayımlamaya başladı.

Hale 1897'de, Yerkes Gözlemevi'nin, Berlin'e gitmeden önce başlattığı kuruluş çalışmalarını tamamladı. 40 inçlik bir teleskopla donatılmış, yalnızca bir gözlemevi değil bir fizik laboratuvarı da sayılabilecek olan Yerkes Gözlemevi'ni, 1905'te, Yerkes'ten ödünç alınan bir Snow teleskopuyla çalışmaya başlayan Mt. Wilson Gözlemevi'nin kuruluşu izledi. Hale'in 1908'de Mt. Wilson'a kazandırdığı 60 inçlik ve 1917'deki 100 inçlik yansıtmalı teleskoplar o dönemin en güçlü gözlem araçlarıydı.

1929'da Mt. Palomar'da daha büyük bir gözlemevi kurmaya girişen Hale tüm plan ve projelerini hazırlattığı bu gözlemevinin yapım çalışmaları tamamlanmadan öldü.

1902-1929 arasında ABD Ulusal Bilim Akademisi üyesi olarak görev yapan, 1916'da Ulusal Araştırma Kurumu'nu kuran ve ilk başkanı seçilen Hale, öbür

ülkelerde varolan benzeri kurumları bir araya getirmeye de çaba harcamış ve 1931'de kurulmasına öncülük ettiği International Council of Scientific Unions'ın (Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi) ertesi yıl başkanlığına getirilmiştir. Yapım çalışmaları Hale'in ölümünden on yıl sonra sonuçlandırılan Mt. Palomar Gözlemevi'nin 200 inçlik teleskobuna ve 1969'da Mt. Wilson ve Mt. Palomar gözlemevlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan gözlemevine Hale'in adı verilmiştir. Hale, gözlemevlerinin kurulmasındaki değerli çalışmasının yanı sıra, 20. yy'ın başında ufak bir okul olan Throop Polytechnic Institute'un, bilim dünyasının sayılı kurumlarından biri olan California Institute of Technology'ye dönüşmesinde de önemli rol oynamıştır.

Hale, geliştirdiği spektrohelyograf ve kurduğu gözlemevleriyle, Güneş'in ve daha uzak bazı yıldızların incelenmesini ve evrenin büyüklüğüne ilişkin hesaplar yapılmasını sağlayan gözlem olanaklarını yaratan, böylece astronomi araştırmalarına büyük bir hız kazandıran bir örgütçü olmasının yanı sıra, Güneş'in yapısının anlaşılabilmesine öncülük eden bilimsel çalışmalarıyla da önemli bir bilim adamıdır. Güneş yüzeyindeki hidrojen püskülcüklerini görüntülemeyi, Güneş'te gözlenen lekelerin Güneş'in öbür bölgelerine oranla daha düşük sıcaklıkta olduğunu ve bu lekelerde manyetik alanların varlığını göstermeyi başarmıştır. Yerküre dışında da manyetik alanların varlığının saptanması, günümüze değin süren ve Güneş'te yaklaşık 2 Gauss şiddetinde bir manyetik alan bulunduğunu gösteren araştırmaları başlatmıştır.

• BAKINIZ: W.S. ADAMS, E.E. BARNARD, A.G. CLARK.

HALE ASAF
(1905-1938)

Türk, ressam. Lirik bir anlatım ile işlediği manzaralarıyla tanınır.

İstanbul'da doğdu, Paris'te öldü. İlk resim öğrenimini 1918 dolaylarında Almanya'da Berlin Akademisi'nde yaptı. İstanbul'a döndükten sonra İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (Kız Güzel Sanatlar Okulu) girdi ve Feyhaman Duran'ın öğrencisi oldu. 1924'te Maarif Vekâleti bursu ile yeniden Almanya'ya gitti, bir yıl sonra Paris'e geçti. Burada bulunan Mahmut Cûda, Cevat Dereli ve Refik Epikman gibi Türk ressamlarına katıldı. Bir süre sonra seramik sanatçısı İsmail Hakkı Oygar'la (1905-1975) evlendi. 1928'e değin Grande Chaumière atölyesinde çalıştı, ayrıca H.Matisse ve R.Dufy'den de dersler aldı. 1928'de İstanbul'a döndükten sonra Paris'ten gelen öbür Türk sanatçılarıyla birlikte Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nin kuruluşunda çalıştı. Topluluğun 1928 Ankara ve 1929 İstanbul sergilerinde tek kadın sanatçı olarak yer aldı. Bu sıralarda Maarif Vekâleti tarafından Bursa Kız Öğretmen Okulu'na resim öğretmeni olarak atandı. Burada resim çalışmalarını sürdürdü, ancak Bursa'nın yaşam koşullarına uyum sağlayamadığından bir süre sonra İstanbul'a döndü. 1933'te Paris'e yerleşti. İtalyan yazar ve galerici Antonio Ariante ile birlikte Jeune Europe galerisini yönetti, ayrıca sanat dergilerine yazılar yazdı. Yakalandığı ölümcül hastalık nedeniyle otuz üç yaşında yaşamına kendi eliyle son verdi.

Hale Asaf'ın ölümünden sonra resimlerinin nerelerde olduğu belirlenememiştir. Günümüze ulaşanlardan, çalışmalarının portre ve manzara türünde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Çeşitli kent görünümlerini ve tarihsel yapıları lirik bir anlatımla işlediği manzaralarında, duyarlı kişiliğinin yansımaları vardır. Resimlerinde mekân olgusunu, renk lekelerinin dengesiyle elde etmiş, üçüncü boyutu vurgulamıştır. Resmin düzenini açık-koyu karşıtlığı ile kurmuştur. Ayrıntıya önem vermemiş, renk, çizgi ve biçimi birleştirerek büyük lekelere dönüştürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *İsmail Hakkı Oygar Portresi*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, yanlış olarak *Burhan Toprak Portresi* olarak da bilinir; *Bursa'dan Manzara*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Bursa'dan Evler*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

• BAKINIZ: KOCAMEMİ.

HALES, Stephen
(1677-1761)

İngiliz fizyoloji, botanik ve kimya bilgini. Hayvan ve bitki fizyolojisinde, ölçüme yönelik deneysel yöntemlerin öncülerindendir.

17 Eylül 1677'de Kent'teki Bekesbourne'da doğdu, 4 Ocak 1761'de Londra yakınlarındaki Teddington'da öldü. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Benet College'da (bugünkü adıyla Corpus Christi College) tanrıbilim okurken botanik ve kimyayla ilgilenmeye başladı. 1703'te öğrenimini bitirerek papaz olan 1709'da Teddington kasabasının kilisesine ömür boyu vaiz olarak atanan Hales, yaşamının sonuna değin din göreviyle bilimsel çalışmalarını birlikte sürdürdü. Fen eğitimi görmemesine karşın, 18.yy'ın fizyoloji ve kimya bilginleri arasında saygın bir yeri olan Hales, 1718'de Royal Society'ye üye seçilmiş, 1739'da derneğin Copley madalyasıyla ödüllendirilmiş, 1753'te de Paris Bilimler Akademisi'nin yabancı üyeliğine alınmıştır.

Kimya ve biyoloji araştırmalarına Cambridge'deki öğrencilik yıllarında başlayan Hales'in bitki ve hayvan fizyolojisine en büyük katkısı, bu bilim dalında ilk kez ölçüm tekniklerinin önemini kanıtlamasıdır. Kan dolaşımı fizyolojisine ilk kez nicel bir yaklaşımla eğilen Hales, bir kısrağın damarından içeriye daldırdığı cam boruda kanın yükselmesine dayanarak ilk kez kan basıncını ölçmüş, kalbin bir dakikada pompaladığı kan miktarını, kanın damarlardaki akış hızını, damarların kan akışına karşı direncini ölçmek üzere tasarladığı teknikleri ve aldığı sayısal verileri, sonradan *Statical Essays* ("Statik Denemeleri") adlı yapıtının 2. cildi olarak yayımlayacağı *Haemastaticks*'te ("Kan Statiği") toplamıştır.

Hayvan ve bitkilerdeki benzeşik öğelerden yola çıkarak aynı yöntemleri bitki fizyolojisine uygulayan Hales'in en özgün çalışmaları bu alandadır. Besisuyunun bitki damarlarındaki hareketiyle kan dolaşımı arasında bağlantı kuran ve 1719'da bitkilerdeki terleme olayını araştırmaya başlayan Hales, günebakan bitkisinin boyut ve ağırlık kaybına dayanarak dışarıya atılan su buharını ölçmeyi başardı. Ayrıca, terleme olayının besisuyunun damarlarda yükselmesini hızlandırdığını, havanın yaprak gözeneklerince soğurulduğunu gözlemledi. Özümleme süreci ile Güneş ışığı arasındaki ilişkiyi gösterdi, Güneş ışığının bitki büyümesindeki etkisini ve çeşitli bitkilerdeki büyüme oranını saptadı. Bu çalışmalarını derlediği ve 1727'de yayımladığı *Vegetable Statics* ("Bitki Statiği") adlı yapıtı, yüzyıllar boyu bitki fizyolojisinin temel yapıtları arasında sayılmıştır.

Gazları su dolu bir kapta toplama düşüncesinden yola çıkarak bir aygıt geliştiren ve bu yolla havanın bileşimindeki bazı gazları ayırmayı başaran Hales, elde ettiği gazların kimyasal özelliklerini belirtmediğinden, bu gazların büyük bir olasılıkla oksijen ve karbondioksit olduğu sanılıyor.

Bilimsel araştırmaları dışında teknik konularla da ilgilenen Hales, deniz suyundan içme suyu elde edilmesi, besinlerin uzun süre bozulmadan saklanması ve kapalı yerlerin havalandırılması için çeşitli araç ve yöntemler geliştirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Vegetable Statics*, 1727, ("Bitki Statiği"); *Statical Essays*, 2 cilt, 1733, ("Statik Denemeleri").
- **KAYNAKLAR:** A.E.Clark-Kennedy, *Stephen Hales, D.D, FRS, an Eighteenth Century Biography*, 1929.
- **BAKINIZ:** CAVENDISH, HARVEY, MALPIGHI, J.PRIESTLEY, F.G.SACHS.

HALETÎ [Azmizâde]
(1570-1631)

Osmanlı Divan şairi. Rubai türünde döneminin en güzel örneklerini vermiştir.

Mustafa Haletî, 24 Aralık 1570'te İstanbul'da doğdu, 30 Mart 1631'de aynı kentte öldü. Şair Pir Mehmed Azmi Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimi gördü. Hoca Sadeddin Efendi'den mülazemet aldı. İstanbul'un çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. Şam, Kahire, Bursa ve İstanbul kadılıklarında bulundu. 1623'te Anadolu, 1627'de Rumeli kazaskeri oldu. Ertesi yıl emekliye ayrıldı.

Haletî, divan edebiyatının en zengin dönemi olan 17.yy'da kaside, gazel ve mesnevi türlerinde başarılı şiirler yazmıştır. Asıl ününü ise rubaileriyle kazanmıştır. Rubai türündeki başarısından ötürü kimi kaynaklarda üstad-ı rubai, Hayyam-ı Rûm olarak değerlendirilmiştir.

Haletî, *Divan*'ını I.Ahmed'e sunmuştur. Ayrıca içkinin, sohbetin, gerçek sevginin, dostluğun soyut biçimlerle övgüsü olan *Sakinâme* adlı yapıtıyla da tanınmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Divan*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No: 894), *Rubaiyat-ı Haletî*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No: 1090), *Sakinâme*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No: 4097).

HALÉVY, Élie
(1870-1937)

Fransız, tarihçi. 19.yy İngiliz tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

6 Eylül 1870'te Étretat'da doğdu, 21 Ağustos 1937'de Sucy-en-Brie'de öldü. Yazar Ludvic Halévy'nin oğludur. École Normale Supérieure'de öğrenimini tamamladıktan sonra İngiltere'deki School of Political Science'ta İngiliz siyasi düşünce tarihi ve sosyalizm tarihi üzerine ders vermeye başladı. İngiltere'de bulunduğu sırada, çağının en önemli bilim ve siyaset adamlarını tanıma ve İngiliz tarihi ile ilgili bilgisini derinleştirme fırsatı buldu. Aynı dönemde *Revue de métaphisique et de morale*'ın (Metafizik ve Ahlak Dergisi) kuruluşuna katkıda bulundu. 1901'de felsefe doçenti oldu.

Halévy'nin en önemli çalışması, *Histoire du peuple anglais au XIXème siècle* ("İngiliz Halkının 19.yy'daki Tarihi") adlı kitabıdır. Daha çok İngilizce çevirisiyle tanınan bu kitabında, İngiltere'de 19.yy'da siyasal ve dini bir devrim olmamasını J.Wesley'in özellikle işçiler arasında yaydığı bir Anglikan Mezhebi olan Metodizm'in etkisiyle açıklamıştır. Felsefe ve siyasi düşünce tarihi ile ilgili çalışmaları, Fransa'da ve İngiltere'de, İngiliz toplumsal düşünür ve felsefeci J.Bentham'ın Yararcılık adlı ahlak kuramına olan ilgiyi yeniden canlandırmıştır. Halévy'ye göre, hukuk düzeni bireylerin doğal olarak birbiriyle çatışan çıkarlarını bağdaştırmalıydı; toplumsal uyum, ancak bu bağdaştırmanın sonucu olabilirdi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *La théorie platonienne des science*, 1896, ("Bilimlerin Platoncu Kuramı"); *La formation du radicalisme philosophique*, 3 cilt, 1901-1904, ("Felsefi Köktenciliğin Oluşması"); *Histoire du peuple anglais au XIXème siècle*, 1913-1923, ("İngiliz Halkının 19.yy'daki Tarihi").
- **BAKINIZ:** BENTHAM.

HALİD b.VELİD
(? -642)

Arap, komutan. İslamiyet'in ilk dönemindeki savaşlarda büyük yararlıklar göstermiştir.

Doğum tarihi bilinmiyor, Mekke'de doğdu, Medine'de ya da Hims'te öldü. Kureyş kabilesinin ileri

gelenlerindendi. Önceleri Müslümanlar'a karşı girişilen savaşlarda önemli görevler yaptı.

627'de Medine'ye gitti. Amr b.As ile birlikte Müslüman oldu. Peygamber tarafından kendisine "Seyfullah" (Tanrı'nın kılıcı) sanı verildi. Mekke'nin fethinde Hz.Muhammed'in yanında bulundu. Kent alındıktan sonra Uzza tapınağını yaktığı söylenir.

Halid b.Velid, Mekke'nin güneyindeki Beni Cezime kabilesini İslam'a davet için elçi olarak gönderildi. Ancak gereksiz yere kan döktüğünden, Hz.Muhammed kabileye diyet ödedi. O sırada ortaya çıkan yalancı peygamber Müseyleme'yi 633'te Yemame sınırında yakalayıp öldürdü. İran'a karşı sefere çıktı. Hira'yı aldı, Fırat yöresine egemen oldu. 634'te küçük bir güçle, 100.000 kişilik Bizans ordusunu Acnadeyn'de yenerek kenti kuşattı. Kısa süre sonra Şam'da teslim olmak zorunda kaldı. Halid b.Velid, ertesi yıl komutanlıktan alındı. Ama Suriye'de askeri hareketlere katılıp, 636'da Yarmuk Savaşı'nda bulundu. Yaşamı süresince savaşan Halid b.Velid Suriye'nin bir bölgesinde valilik de yaptı.

HALİKARNAS BALIKÇISI
(1883-1973)

Türk roman ve öykü yazarı. Akdeniz uygarlığı düşüncesinin gelişmesine, yayılmasına öncülük etmiştir.

İstanbul'da doğdu, 13 Ekim 1973'te İzmir'de öldü. Asıl adı Cevat Şakir Kabaağaçlı'dır. Babası Abdülhamid dönemi devlet adamlarından tarihçi Şakir Paşa'ydı. Cevat Şakir 1904'te İstanbul'da Robert Kolej'i bitirdikten sonra İngiltere'de Oxford Üniversitesi Yeni Çağlar Tarihi Bölümü'nde öğrenim gördü. 1910'dan sonra Türkiye'de *Diken, İnci, Resimli Ay* gibi dergilerde çevirmenlik, yazarlık ve ressamlık yaptı. 1924'te asker kaçaklarıyla ilgili bir öyküsünde, halkı askerliğe karşı kışkırttığı gerekçesiyle İstiklâl Mahkemesi tarafından Bodrum'da üç yıl sürgüne mahkûm edildi. Bir buçuk yıl sonra cezası affedildiyse de, bu kasabayı ve yöresini çok sevdiği için İstanbul'a dönmedi, oraya yerleşti. Takma adı Halikarnas Balıkçısı'nı da bu kasabanın Antik Çağ'daki adından aldı. 1947'de İzmir'e taşındı, yaşamını Ege ve Akdeniz

Mavi Anadolu

Avrupa'da 19.yy sonlarına değin, bütün Akdeniz ve Anadolu uygarlıklarının Yunan düşüncesinden kaynaklandığı görüşü egemendi. Bu görüşe göre, özellikle Anadolu ve dolaylarında ortaya konmuş bütün insan başarılarının kurucu öğeleri Yunan diliyle biçimlenip yayıldığından, onlara başka kaynak aramanın, ayrı bir yaratıcı odak bulmanın gereği yoktu. Bir uygarlık hangi dille tanınmışsa, onun bağlı olduğu kültürün bir parçası sayılıyordu. Bu nedenle Avrupa sanatının, felsefesinin, deneysel ve kuramsal bilimlerinin Yunan düşüncesiyle başlaması ve bu savı benimseyen inancın gene Yunan diliyle yayılma olanağı bulan Hıristiyanlık'la beslenmesi, uygarlık alanında başka bir köken arama sorununun gündeme getirilmesini önlemişti.

19.yy sonlarında başlayan, 20.yy başlarında hızlanan dilbilim çalışmaları, sözcüklerin kökenlerini araştırma girişimleri sonucu Yunanca sanılan birtakım felsefe, sanat ve bilim kavramlarının, ss, nd, nt, amo seslerini içeren yer adlarının Yunan diliyle açıklanamadığı gerçeğini ortaya koymuştur. Özellikle söylencebilim varlıklarının, tanrı ve tanrıça adlarının çoğunun Yunanca olmadığı anlaşılınca dilbilim çalışmaları daha geniş bir alana yayılmış, tarih, arkeoloji, din, felsefe, folklor, sanat dallarını kapsayan bir ilgi ortamı doğmuştur.

Uzun süre Ege ve Akdeniz kıyılarında gezen Halikarnas Balıkçısı, önce bir yazar duyarlığıyla, sonra bir araştırıcı tutumuyla Anadolu uygarlığının kökeni sorununu gündeme getirdi. Başta Yunan uygarlığı olmak üzere, bütün Batı uygarlığının Anadolu kökenli olduğunu ileri sürdü. Sabahattin Eyuboğlu*, Macit Gökberk*, Azra Erhat*, İsmet Zeki Eyuboğlu*, Vedat Günyol*, Melih Cevdet Anday* gibi aydınların da katıldıkları bu görüşle Anadolu'yu gezerek, uygarlık ürünlerini yerinde ve yaşayan halkın içinde görerek tanıma amacıyla Ege kıyılarından başlayıp Anadolu'nun Akdeniz dolaylarını da içine alan geziler düzenlendi. Ulaşım olanaklarının sınırlılığı nedeniyle, 1950'lerde yalnız deniz yoluyla yapılan bu geziler, sonraları Anadolu'nun arkeoloji çalışmaları sürdürülen bütün yörelerini kapsadı. Denizde sürdürülen bu gezilere "Mavi Yolculuk", Anadolu uygarlığını en uzak geçmişinden günümüze değin kapsayan düşünce ürünlerinin ortaya konduğu ortama da "Mavi Anadolu" adı verildi.

"Mavi Anadolu" özgün bir uygarlığın doğduğu, geliştiği, Batı'ya yayıldığı ülke anlamına gelir. Bu ülkede Hititöncesi'nden başlayan, aşağı yukarı on bin yıllık bir süreyi içeren bir uygarlığın aydınlığa çıkarılması söz konusudur. "Mavi Anadolu"culara göre, komşu uygarlıklardan, sonradan gelip Anadolu'ya yerleşen toplulukların buluşlarından da etkilenen Anadolu uygarlığı bir bütündür. Değişik süreler içinde Anadolu'da yerleşmiş, başarı ürünleri ortaya koymuş toplulukların adıyla anılan uygarlıklar özgün değil, Anadolu uygarlığının birer evresi, birer uzantısıdır.

"Mavi Anadolu" düşüncesine göre Anadolu'da gelişen ve ayrı adlarla anılan bütün uygarlıklar bir ad altında toplanmalı, buna da "Anadolu uygarlığı" denmelidir.

yöresinde turist rehberliği ve yazarlık yaparak sürdürdü. Bodrum'un Antik Çağ'dan kalma değerlerinin ortaya çıkarılmasında, doğal güzelliklerinin korunmasında gösterdiği çabalardan ötürü Halikarnas Balıkçısı adı bu kasabayla bütünleşmiş sayılır. Mezarı Bodrum'dadır. 1971'de kendisine Kültür Bakanlığı'nın Devlet Kültür Armağanı verilmiştir.

Halikarnas Balıkçısı'nın ilk ürünleri, 1920'lerde yayımladığı heyecan ve maceraya dayalı magazin öyküleriydi. Bodrum'a yerleşmesiyle birlikte doğanın, denizin ve deniz insanlarının öne çıktığı, kökünü mitolojiden alan, coşkulu öykü ve romanlar yazmaya başladı. Gemicileri, balıkçıları, sünger avcılarını, denizdeki erkeklerini bekleyen kadınları, çocukları ve neredeyse başlıbaşına bir anlatı kahramanına dönüşen denizin kendisini çarpıcı ve özgün bir üslupla anlattı. Öykü ve romanlarının hemen hemen hepsinde denizde çalışan, ezilen, sömürülen insanların dramını söz konusu etti. Kahramanları olağanüstü yanları ağır basan, görmüş geçirmiş, deneyimli insanlar olarak belirdi. Erkeklerinin ağır yaşamını, tehlikeli uğraşlarını paylaşan sabırlı, yiğit, dirençli kadınları anlattı.

Yazılarında, deniz ve doğa sevgisinden kaynaklanan coşku, yer yer roman ya da öykünün bütünselliğini zedeleyici betimlemelerle yansıtılır. Tarih ve mitoloji bilgisi, birikimi, canlandırdığı kahramanların romantik özellikler kazanmasına yol açmıştır. Tüm yazılarına içten içe yerleşmiş olan Akdeniz uygarlığı felsefesini, tarihselliği ve efsaneleriyle hemen her sayfada okura sunar.

Ege ve Akdeniz'e bakış açısını kuramsallaştırarak düz yazılarında da işlemiştir. Daha çok *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımladığı denemelerinde ortaya attığı görüşleri yaygınlık kazanmış, özellikle Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol gibi yazarlarca hümanizm açısından değerlendirilerek işlenmiştir.

Halikarnas Balıkçısı'nın Akdeniz'i konu alan yapıtlarını yayımlamaya başladığı günlerde, Türk roman ve öykücülüğü bir yandan Sait Faik, bir yandan Sabahattin Ali'nin yürüttüğü, kent ve kasaba ilişkileri içindeki insanı yeni bakış açılarıyla değerlendirme çabasının içindeydi. Aynı dönemde ün kazanan Halikarnas Balıkçısı bu iki yazarın sanatsal tutumlarından farklı ve özgün, ancak insancıllık ve sömürüye karşı olmak gibi temel yaklaşımlarda onlarla bağdaşan bir etkinlik sürdürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Ege Kıyılarından*, 1939; *Merhaba Akdeniz*, 1947; *Ege'nin Dibi*, 1952; *Yaşasın Deniz*, 1954; *Gülen Ada*, 1957; *Ege'den*, 1972; *Gençlik Denizlerinde*, 1973. **Roman:** *Aganta Burina Burinata*, 1946; *Ötelerin Çocuğu*, 1956; *Üluç Reis*, 1962; *Turgut Reis*, 1966; *Deniz Gurbetçileri*, 1969. **Mitoloji:** *Anadolu Efsaneleri*, 1954; *Anadolu Tanrıları*, 1955. **Deneme-İnceleme:** *Anadolu'nun Sesi*, 1971; *Hey Koca Yurt*, 1972; *Düşün Yazıları*, (ö.s.), 1981. **Anı:** *Mavi Sürgün*, 1961.

• **BAKINIZ:** ERHAT, S.EYUBOĞLU.

HALİL HAMİD PAŞA
(1736-1785)

Osmanlı sadrazamı. Devlet yönetiminde reform yapmak istemiştir.

Burdur'da doğdu, 27 Nisan 1785'te Bozcaada'da öldü. İlköğrenimini Burdur'da yaptı. Babası Hacı Mustafa Efendi'nin ölümünden sonra ailesiyle Isparta'ya yerleşti. 1762'de İstanbul'a gitti. Raif İsmail Paşa'nın yardımıyla Babıâli'ye memur oldu. Amedi Kalemi'nde ve Divan-ı Hümâyun'da kâtip olarak çalıştı. Koca Silahdar Mehmed Ağa'nın desteklediği Halil Hamid, onun sadrazam olması ile 1779'da reisülküttab oldu. 1780'de sadaret kaymakamlığına getirildi. Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine, 31 Aralık 1782'de sadrazamlığa atandı.

Yenilik yanlısı olan Halil Hamid Paşa, lağımcı ve kumbaracı ocaklarını güçlendirmeye çalıştı. Yeniçeri ve tımarlı sipahileri de düzenlemek istediyse de bu girişimleri sonuçsuz kaldı. Hasköy'deki sürat topçularını yetiştirmek için Fransa'dan askeri mühendisler getirtti. Comte de Bonneval'ca kurulan Hendesehane'de eğitimin Fransız hocalarca yapılmasını sağladı.

Halil Hamid Paşa'nın karşısında olan Cezayirli Hasan Paşa, onun Fransızlar'la olan ilişkisini dikkatle izliyordu. Şehzâde Selim'in Fransa Kralı XVI.Louis ile mektuplaşma girişimi, saraya Halil Hamid Paşa'nın Şehzâde Selim'le birlikte I.Abdülhamid'i tahttan indirecekleri biçimde aktarıldı. Bunun üzerine 31 Mart 1785'te görevden alınan Halil Hamid Paşa Cidde valiliğine atandı. Yeni görevine giderken verilen bir buyrukla Bozcaada'da öldürüldü.

Yenilik girişimlerinde Fransa'nın yardımlarına dayanan Halil Hamid Paşa, Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle girişimlerinde başarılı olamamış, bazı girişimleri de yeniliğe karşı gruplarca engellenmiştir. Bununla birlikte Halil Hamid Paşa'nın reform girişimleri sistematik olmaktan çok eski kurumları canlandırarak günlük çözümler bulma isteğinden kaynaklanmaktaydı.

• **BAKINIZ:** ABDÜLHAMİD I, HASAN PAŞA [Cezayirli], LOUIS XVI, SELİM III.

HALİL PAŞA
(1857-1939)

Türk, ressam. Yaptığı manzara resimleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 21 Ağustos 1939'da aynı kentte öldü. Askeri rüştiyede öğrenim gördükten sonra 1860'ta Mühendishane'ye girdi ve 1873'te mezun oldu. 1874'te yüzbaşılığa, iki yıl sonra da kolağalığına yükseldi, askeri liselerde resim öğretmeni olarak çalışmaya başladı. 1860'ta Paris'e gitti, orada, ressam Léon Gérôme'un (1824-1904) atölyesinde eğitim gördü. Sekiz yıl sonra İstanbul'a döndü, önce binbaşı, sonra miralay rütbesini aldı. 1914'te Sanayi-i

Nefise Mekteb-i Âlisi (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) müdürlüğüne atandı. Bu kurumun öğretim kadrosunu, o sırada Fransa'dan yurda dönmüş olan izlenimci (empresyonist) kuşak ressamlarıyla gençleştirdi. Paris dönemine ait *Mme.X'in Portresi* adlı resmiyle 1936'da Viyana'da açılan uluslararası bir sergide altın madalya kazandı. Son yıllarını Mısır'da, Abbas Hilmi Paşa'nın konuğu olarak geçirdi ve bu süre içinde çok sayıda manzara resmi yaptı.

Halil Paşa'nın atölye ışığıyla yapılmış ilk natürmort ve portrelerinde, çok sağlam bir desen ve renk bilgisi ile akademik bir tavır görülür. *Mme.X'in Portresi* bu dönemin çok başarılı bir örneğidir. Paris'ten döndükten sonra daha çok İzlenimcilik'e yaklaşmış, ancak, klasik ölçülerden de bütünüyle ayrılmamıştır. Gerçek üslubuna manzaralarıyla ulaşmıştır. Çengelköy'de yaşadığı yıllarda yaptığı Boğaz manzaralarında, doğayı renklendiren ışıkları, havanın berraklığını ustalıkla ve İzlenimcilik'e yönelik bir tarzla işlemiştir. Bu resimler bir önceki dönemin Türk resmine göre daha modern izler taşırlar. Ancak, klasik ölçülere uygunlukları ve doğaya benzetme çabasıyla yapılmış olmaları nedeniyle, daha sonraki kuşağa göre de tutucudurlar.

Halil Paşa, İzlenimcilik'in en yaygın döneminin yaşandığı yıllarda Paris'te bulunmasının etkisiyle, Türk resmine açık havanın ışığını ve zengin renklerini getirerek 1914'ten sonra Türkiye'de çok yaygınlaşacak olan izlenimci bir duyuş ve tekniğin öncülerinden olmuştur. Resimleri, Hoca Ali Rıza'nınkilerle birlikte, Türk resminde 19.yy ile 20.yy arasındaki geçiş döneminin temsilcisidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mme.X'in Portresi; Mısır'dan Peyzaj*, 1926; *Erenköy'den Peyzaj*, 1926; *Mısır'dan Peyzaj*, 1929; *Han Avlusu*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çengelköy İskelesi*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kanapede Yatan Kadın*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Marsilya'dan Manzara; Eşinin Portresi; Nil Kenarında Manzara*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

HALİL PAŞA [Candarlı]
(? -1453)

Osmanlı sadrazamı. II.Murad ve II. Mehmed dönemlerinde aralıksız 24 yıl sadrazamlık yapmıştır.

Halil Hayreddin Paşa'nın doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. 19 Temmuz 1453'te İstanbul'da öldü. Ailesi, Ankara'nın Nallıhan ilçesine bağlı Cendere köyündendi. Bu aile bireyleri, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde kazaskerlik ve vezirlik görevlerinde bulunmuşlardı. Halil Paşa'nın büyükbabası Kara Halil Hayreddin Paşa, I.Murad, amcası Ali Paşa, I.Bayezid ve Çelebi Mehmed, babası İbrahim Paşa da II.Murad dönemlerinde aralıksız vezirlik yapmışlardı.

Halil Paşa, İznik medreselerinde öğrenim gördü. Kadılıklarda bulunduktan sonra babasının vezirliği sırasında kazasker, bir süre sonra vezir; İbrahim Paşa'nın 25 Ağustos 1429'da ölümü üzerine de vezirâzam oldu. Bazı kaynaklarda, Amasyalı Hızır Danişmendoğlu Koca Mehmed Nizameddin Paşa'nın, Halil Paşa'dan önce dokuz yıl birinci vezirlik yaptığı da ileri sürülür. Halil Paşa, Candarlılar'dan bu makama gelenlerin dördüncüsü oldu. II.Murad, yeni vezirine de tam bir güvenle bağlandı ve devlet işlerinin yürütülmesini ona bıraktı. Aldığı tüm buyrukları yerine getirdiği gibi, önerileri de sultan tarafından derhal kabul edildi. Fakat 1440'lardaki üst üste yenilgiler, aşırı yorgunluk ve köşeye çekilme isteği II.Murad'ı tahttan soğutunca durum değişti. 1444'te Hunyadi Janos ile Szegedin Antlaşması'nın imzalanmasının ardından padişah tahtı bırakarak Manisa'ya çekildi. Babasının yerini alan on iki yaşındaki II.Mehmed, ona karşı soğuk davranmaya başladı. Kendisine daha yakın bulduğu devşirme paşaları, özellikle Zağanos Paşa'yı danışman seçti. Halil Paşa, çocuk padişahın sert ve bağımsız tutumundan rahatsızlık duyarak II.Murad'ı yeniden padişah yapmanın çarelerini aramaya koyuldu. Çok geçmeden de beklediği anı yakaladı: Szegedin Antlaşması'nı bozan Macarlar'ın Osmanlı topraklarına saldırması üzerine Halil Paşa, genç ve deneyimsiz padişahtan tehlike atlatılıncaya kadar tahtı babasına bırakmasını istedi. II.Mehmed de durumun ağırlığını kavrayarak babasını çağırmak gereğine inandı. Venedikliler Çanakkele Boğazı'nı kapadıkları için kestirmeden Edirne'ye gelemeyen II.Murad, Kocaeli üzerinden Anadolu Hisarı'na gelmiş; Halil Paşa'nın sağladığı taşıtlarla ve kıyıya dizdirdiği topların korumasında karşıya geçerek Edirne yolunu tutmuştu. Varna Savaşı'nı kazanıp Edirne'ye dönen II.Murad, usulen yine Manisa'ya çekileceğini açıklayıp yola çıktıysa da Halil Paşa'nın düzenlediği "Buçuktepe Olayı" denen asker ayaklanması başlayınca yoldan dönerek ikinci kez hükümdar oldu. II.Mehmed'e de Manisa'ya gitmek düştü. Halil Paşa bu oyunla salt II.Mehmed'i gücendirmemiş; yeniçerilere, ayaklanırlarsa ulûfelerinin artabileceğini göstererek kötü bir geleneğin de başlatıcısı olmuştur. Her şeyin Halil Paşa'dan kaynaklandığını gören II. Mehmed ise ona karşı derin bir kinle dolmuştur.

II. Mehmed'le ilişkileri

İstanbul Kuşatması'ndaki tutumu

II.Murad'ın 3 Şubat 1451'de ölümünün ardından, II.Mehmed, 18 Şubat 1451'de Edirne'de tahta çıktı. Halil Paşa'yı ve öteki vezirleri görevde bıraktı, yaşlı vezirden intikam almak için henüz haklı gerekçelere sahip değildi. Daha tahta çıktığı gün İstanbul'un fethini emel edinmesi de onunla uğraşmasına engeldi. Rumeli Hisarı'nın yapımında Halil Paşa'ya da önemli görevler düştü ve o, bu görevi padişahın gözüne girebilmek, geçmişi unutturabilmek sevdasıyla yapmaya koyuldu. O günlerde surların çevresinde yeniçeriler korkutucu gösterilere girişince Bizans imparatoru, ileri gelen devlet adamlarından oluşan bir kurulu, pahalı hediyelerle Halil Paşa'ya gönderdi. İmparator, yeni padişahı kararından caydırması için "insaf ve sağduyu sahibi" Halil Paşa'dan yardım ummaktaydı. Halil Paşa da kuşatmanın ve bununla ilgili önhazırlıkların zamansızlığına içtenlikle inanıyordu. Ancak padişahın gösterdiği büyük tepki üzerine çadırına dönerek elçileri savdı. Çok geçmeden İmparator bir elçi daha gönderdi. İstanbul'da tutsak bulunan Şehzade Orhan'ın ödeneğinin artırılmasını, aksi halde şehzadeyi salıvereceğini bildirdi. Padişaha

yeni bir Bizans önerisi götürmeyi göze alamayan Halil Paşa, gelenlere sert karşılık verdi.

İstanbul kuşatması boyunca Halil Paşa'nın birkaç kez sultanı bu işten caydırmaya çalışması; Bizanslılar'ı kayırmasından değil, İstanbul'un alınamayacağını, alınsa bile Batı dünyasının ayağa kalkacağını; önceki kuşatmalarda olduğu gibi, elverişli koşullarla bir antlaşma imzalanarak sorunun çözümlenemeyeceğini düşünmesinden kaynaklanıyordu.

İstanbul'un fethinin ertesi günü huzura çıkan Bizanslı devlet adamı Notaras'ın II.Mehmed'e Halil Paşa'nın elaltından Bizans'a yardımcı olmaya çalıştığını açıklaması padişaha beklediği kozu verirken, Halil Paşa'nın da sonunu belirliyordu. Halil Paşa, ertesi gün Yedikule'de hapsedildi. Tüm servetine de el konuldu. Olay Osmanlı tarihinde ilkti ve II.Mehmed, Halil Paşa'nın idam kararını ancak kırk günde verebildi. 19 Temmuz 1453'te idam edilen Halil Paşa'nın cesedi sur dışında gömüldü. Kemikleri daha sonra İznik'teki türbesine nakledildi. Halil Paşa'nın idamıyla Osmanlı hanedanına yüzyıldır ortaklık eden bir ailenin yönetimdeki ağırlığı ortadan kaldırılmıştır.

• KAYNAKLAR: Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 1916; Dukas, *Bizans Tarihi*, 1956; H.İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, 1954; İ.H.Uzunçarşılı, *Candarlı Vezir Ailesi*, 1974.

• BAKINIZ: ALİ PAŞA [Candarlı], HALİL PAŞA [Kara-Candarlı], HUNYADİ JANOS, İBRAHİM PAŞA [Candarlı], MEHMED II [Fatih], MURAD II.

HALİL PAŞA [Kara-Candarlı]
(? -1387)

Osmanlı veziri. Kuruluş döneminde devlet örgütlenmesinde önemli roller oynamıştır.

Candarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın doğum yılı bilinmemektedir. Nallıhan'a (Ankara'da) bağlı Cendere köyünde doğduğu sanılıyor. 22 Ekim 1387'de Serez'de (bugün Yunanistan'da Siroz) öldü. Ünlü Candarlı ailesinin kurucusudur. Medrese eğitimi gördü. Ahi şeyhi Edebâli'nin yakınlarındandır.

Osman Bey zamanında Bilecik kadılığı yaptı. 1330'da İznik kadılığına getirildi. 1348'de o dönemin en yüksek kadılığı olan Bursa kadılığına atandı. Kara Halil, özellikle Rumeli'de gelişen fetihler sonucu orduda da kadılık kurulması zorunlu olunca 1362'de ilk kez oluşturulan kazaskerliğe getirildi. Yalnızca kazaskerlikle değil askeri ve mali işlerle de uğraştı. Yeniçeri ve acemi ocaklarının kurulması için çalıştı. Karamanlı Molla Rüstem ile birlikte ilk Osmanlı devlet hazinesini kurdu.

Candarlı Halil'in 1364'te Halil Hayreddin Paşa sanıyla vezir olduğu sanılıyor. Kendisine vezirlikle birlikte beylerbeylik görevi de verildi. Bu sıfatla birçok savaşa girdi. 1385'te Rumeli'deki Osmanlı ordularının başına getirildi. Karaferye, Serez, Selanik, Teselya ve Manastır'ı ele geçirdikten sonra Arnavutluk'a yürüdü. Arnavut prensliklerinin kendi aralarındaki çekişmelerden yararlanarak, Devol ırmağı yakınlarında Arnavut Prensi Balsa'yı yenmeyi başardı.

Kuruluş dönemi Osmanlı Devleti'nin örgütlenmesinde büyük katkıları olan Halil Paşa, I.Murad zamanındaki çalışmalarından başka, Osman Bey zamanında yaya ve müsellem adları altında düzenli ve sürekli ordu birliklerinin kurulmasına katkıda bulunmuştur.

• BAKINIZ: MURAD I, ORHAN.

HALİL PAŞA [Kayserili]
(? -1629)

Osmanlı devlet adamı. Sadrazamlık ve kaptan-ı deryalık yapmıştır.

Doğum yılı bilinmemektedir. Kayseri'ye bağlı Zeytin köyünde doğdu, İstanbul'da öldü. Enderûn'da yetişti. 1596 Macaristan seferine III.Mehmed'in doğancıbaşısı olarak katıldı. Eğri ve Haçova savaşlarında bulundu. 1601'de yeniçeri ağalığına atandı. Celâli ayaklanmalarının bastırılmasında gösterdiği başarı üzerine kaptan-ı deryalığa getirildi. 1609'da Kıbrıs yakınlarında korsanlık yapan bir Malta filosu ile çarpıştı. 1610'da görevinden alındıysa da Kasım 1613'te ikinci kez kaptan-ı derya oldu.

Halil Paşa, 17 Kasım 1616'da sadrazamlığa getirildi. 15 Haziran 1617'de İran üzerine sefere çıktı. Van yakınlarında Kırım birlikleri ile buluşup Tebriz'e doğru yürüyüşe geçti. Öncü birliklerinin Pûl-i Şikeste'de yenilmesine karşın ilerlemesini durdurmadı. Osmanlı ordusu ile savaşmak istemeyen I.Abbas'ın barış istemi üzerine, İranlılar ile savaştan önceki durumu koruyan bir antlaşma yapıldı. Ancak, Osmanlı birliklerinin Pûl-i Şikeste'de yenildiği gerekçesi ile görevinden alınan Halil Paşa, Üsküdar'da bir zaviyede inzivaya çekildi. 1620'de yeniden kaptan-ı deryalığa getirildi. 1621'de, II.Osman'ın Lehistan seferi sırasında, Karadeniz'de yararlı hizmetleri görüldü. 1621'de görevinden alınan Halil Paşa, dördüncü kez kaptan-ı derya olduysa da 1623'te Malkara'ya sürüldü. 1 Aralık 1626'da IV.Murad'ca ikinci kez sadrazamlığa getirildi. Abaza Hasan Paşa ayaklanmasında gösterdiği başarısızlık üzerine 1628'de sadrazamlıktan alındı.

Halil Paşa, özellikle kaptan-ı deryalık görevinde başarılı olmuş, Akdeniz'de Malta ve Sicilya, Karadeniz'de de Kazak korsanlarına karşı üstünlük sağlamıştır.

• BAKINIZ: ABAZA HASAN PAŞA, MEHMED III, MURAD IV, OSMAN II.

HALİL RIFAT PAŞA
(1828-1901)

Osmanlı sadrazamı. İstanbul ve Anadolu'da düzeni sağlamaya çalışmıştır.

14 Ekim 1828'de Serez'e (Siroz) bağlı (bugün Yunanistan'da) Lika köyünde doğdu, 9 Kasım 1901'de İstanbul'da öldü. Nevrekoplu Bölükbaşı İbrahim Ağa'nın oğludur. Siroz'da sıbyan mektebini bitirdikten sonra Siroz tahrirat kalemine giren Halil Rıfat, Selânik'te de aynı görevde bulundu. Vidin ve Yanya vilayetlerinde divan kâtipliği yaptı. 1852'de Muhasebe-i Maliye Meclisi, Mazbata Odası'na girdi. 1852-1860 arasında Edirne, Harput ve Erzurum'da divan kâtipliği yaptı. 1860'ta Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Mazbata Odası'nda çalıştı. 1861'de divan kâtipliği ile Silistre'ye gönderildi. 1864'te Tuna Vilayeti İdare Meclisi başkâtipliğine getirildi. Ardından Tuna Vilayeti mektupçusu oldu.

1868'de Varna, 1869'da Tırhala ve 1873'te Vidin mutasarrıflıklarına atandı. 1876'da vezir rütbesi verilerek Tuna Eyaleti valisi yapıldı. Kısa bir süre Halep ve Kosova valiliği de yapan Halil Rıfat Paşa, 1878'de Selanik valiliğine atandı. 1880'de eşkiya çetelerinin neden olduğu karışıklıklar dolayısı ile görevinden istifa etti. 1882'de Sivas, 1885'te Aydın (İzmir), 1886'da Bağdat, 1887'de Manastır, 1889'da yeniden Aydın valiliklerine atandı. 1891'de dahiliye nazırı oldu. 1895'te, Kâmil Paşa'nın istifası üzerine sadrazamlığa getirildi. Aldığı önlemlerle, İstanbul'daki Ermeni hareketlerini bastırdı. Anadolu'daki karışıklıkları denetim altına aldı. Oğlu Şûra-yı Devlet üyesi Cavid Bey'in 1899'da bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra görevinden istifa ettiyse de kabul olunmadı.

Yöneticiliğin alt basamaklarından sadrazamlığa kadar yükselen Halil Rıfat Paşa, devlet yönetimi konusunda II.Abdülhamid ile uyum içinde olmuştur.

• BAKINIZ: ABDÜLHAMİD II, KÂMİL PAŞA.

HALİL RIFAT PAŞA [Damad]
(? -1855)

Osmanlı devlet adamı. Ordu ve donanmada reformlar yapmıştır.

Doğum yılı ve yeri bilinmemektedir, İstanbul'da öldü. Gürcü asıllıdır. Küçük yaşta Kafkasya'dan İstanbul'a getirildi ve Hüsrev Mehmed Paşa'nın konağında yetiştirildi. Arapça, Farsça öğrenmiş Fransızca ve İtalyanca çalışmıştır.

Hüsrev Paşa komutasındaki donanmada bulundu. İpsara Adası'nın alınmasında yararlıkları görüldü. Donanmadayken, Avrupalı deniz güçlerini örnek alarak, özel bir birlik oluşturan Halil Rıfat, II.Mahmud'un dikkatini çekti. Padişahca takdir edilerek, kaptan-ı deryalık hazinedar ağalığına getirildi. Bu görevde iken kendisine paşalık rütbesi verildi. Ruslar'la olan savaşı bitiren 1829 Edirne Barışı'ndan sonra, II.Mahmud'ca olağanüstü büyükelçi olarak Moskova'ya gönderildi. Görevi, çok ağır olan antlaşma koşullarını hafifletmek olan Halil Rıfat Paşa, Rusya'da başarılı çalışmalar yaptı. 1830'da kaptan-ı deryalığa getirildi. 1832'de bu görevinden alınan Halil Rıfat Paşa, Tophane müşiri yapıldı. 1834'te II.Mahmud'un kızı Saliha Sultan ile evlenerek saraya damad oldu. Hüsrev Mehmed Paşa'nın yerine 1837'de seraskerliğe getirildi. Meclis-i Vâlâ üyeliği ve başkanlığı yaptı. Abdülmecid döneminde 1843-1845, 1847-1848, 1854-1855 arasında üç kez daha kaptan-ı deryalık görevinde bulundu.

Halil Rıfat Paşa, Rusya'da iken bu ülkenin geçirdiği toplumsal değişmeleri gözlemlemiş, Osmanlı Devleti'nin de ancak Batılılaşma yoluyla varlığını sürdürebileceğini savunmuştur.

• BAKINIZ: HÜSREV MEHMED PAŞA, MAHMUD II.

HALL, Asaph
(1829-1907)

ABD'li gökbilimci. Mars'ın uydularını ilk kez gözlemlemeyi başarmıştır.

15 Ekim 1829'da Connecticut Eyaleti'ndeki Goshen kentinde doğdu, 22 Kasım 1907'de Maryland Eyaleti'ndeki Annapolis kentinde öldü. 13 yaşında okuldan ayrılmak ve çalışmaya başlamak zorunda kaldı, ancak öğrenimini aralıklarla da olsa sürdürdü. Bir yarıyıl Norfolk'ta, bir buçuk yıl da Mc Grawile'deki Central College'da öğrenim gördü. 1856'da üç ay süreyle Michigan Üniversitesi'nin gözlemevinde, Franz Brünnow'dan gökbilimi dersleri aldı. Ertesi yıl Harvard College Gözlemevi'nde düşük ücretli bir iş buldu. Kısa bir süre sonra iyi bir gözlemci olmuş ve bilimsel çalışmalar yapmaya başlamıştı. 1862'de Washington'daki Donanma Gözlemevi'ne asistan olarak girdi. Bir yıl sonra da gözlemevinin matematik profesörlüğüne getirildi. 1875'te gözlemlerini, zamanının en büyük yansımalı teleskopu olan 26 inçlik bir teleskopla yapmaya başladı.

Hall 1876'da, Satürn'ün kendi ekseni çevresindeki dolanımının 10 saat 45 dakika sürdüğünü, gezegenin üzerindeki bir lekeden yararlanarak hesapladı. Ertesi yıl Mars gezegeninin uydularını gözlemlemeyi başardı. 1891'de emekli olduktan sonra da gözlemciliğini gönüllü olarak bir süre daha sürdüren Hall 1898'de Harvard Üniversitesi'nde gökbilimi dersleri vermeye başladı. American Association for the Advancement of Science Derneği'nin başkanlığına seçildiği 1902'de derslerine son verdiyse de, makalelerini yayımlamayı yaşamının son yılına değin sürdürdü.

1877'ye değin Güneş sistemindeki uydulardan on sekizinin varlığı saptanabilmişti. Merkür, Venüs ve Mars'ın uyduları olup olmadığı ise bilinmemekteydi. Aynı yılın Ağustos ayında Mars'ın, Yer'den 35 milyon mil uzaklıkta ve gözleme elverişli bir kavuşum durumunda bulunacağı hesaplanmıştı. Dünyanın hemen bütün gözlemevlerinin hazırlıklı olduğu bu anı en iyi değerlendiren gözlemci Hall oldu. Tüm dikka-

tini Mars'ın çevresinde dolanan bir cisim aramaya yönelten Hall, 16 ve 17 Ağustos günleri iki uydunun varlığını saptamayı başarmıştı. Yunan mitolojisinden esinlenerek yaklaşık 24 km çapındaki büyük uyduya Phobos, 12 km çapındaki küçük uyduya da Deimos adlarını verdi.

Çeşitli gezegenlerin yörüngeleri ve tedirginlikleri, çift yıldızların yörüngeleri, Mars'ın ve Satürn çevresindeki halkanın kütlesi, Güneş'in ve yıldızların ıraklık açıları, Alfa Lyrae ve 61 Cygni'nin Yer'den uzaklıkları gibi konuları kapsayan incelemeleri ve gözlemleriyle de gökbilimine değerli katkılarda bulunan Hall, titiz bir gözlemci ve iyi bir matematikçi olarak tanınmıştır.

• BAKINIZ: E.E.BARNARD, G.GALILEI, HERSCHEL.

HALL, Charles Martin
(1863-1914)

ABD'li kimyacı, mucit. Alüminyumun sanayide kullanımına olanak tanıyan üretim yöntemiyle tanınır.

6 Aralık 1863'te Ohio Eyaleti'nin Thompson kentinde doğdu, 27 Aralık 1914'te Florida Eyaleti'nin Daytona Beach kentinde öldü. Oberlin College'da öğrenciyken, alüminyumu arı olmayan bir toz biçiminde elde etmeyi başaran Wöhler ile çalışmış bulunan kimya öğretmeni F.F.Jewett'ten, arı alüminyum elde etmenin kimya sanayii açısından önemli bir başarı sayılacağı gibi, büyük bir kazanç kaynağı da olacağını öğrenince çalışmalarını bu konuda yoğunlaştırdı. 1885'te mezun olduktan sonra da okuldaki laboratuvardan yararlandığı gibi, evinde kurduğu bir barakada da deneylerini sürdürdü. Sainte-Claire Deville (1818-1881) 1859'da küçük ölçeklerde alüminyum üretimine olanak tanıyan ve alüminyum klorürün potasyum ya da sodyumla indirgenmesine dayalı bir yöntem geliştirmişti. Hall oldukça pahalı olan bu üretim yöntemi yerine, karbon kaplı kilden bir potada alümin çözeltisinde erimiş kriyolit (bir alüminyum çift tuzu) kullanarak, elektroliz yöntemiyle katot ucunda alüminyum elde etti. 1886'daki bu başarı üstüne, yöntemini daha da geliştirerek, işlem sırasında elektroliz kabının dıştan ısıtılmasını gereksiz kılan 2000 amperlik elektroliz birimleri kullandı. Hall'un bu konuda 1889'da aldığı patentte, Sainte-Claire Deville'in yöntemini kullandığı gerekçesiyle bir dava açıldıysa da sonunda Hall aklandı. Hall ve kendisiyle hemen hemen aynı dönemde Fransa'da benzer bir yöntemle alüminyum üretimini gerçekleştiren P.L.T. Héroult'nun (1863-1914) adlarıyla anılan Hall-Héroult elektroliz yöntemi, bugün de kimi değişikliklerle alüminyum üretiminde kullanılmaktadır.

Hall daha sonra Mellon ailesinin desteğiyle alüminyum üretimine girişti ve bugün Aluminum Company of America adlı şirketin çekirdeğini oluşturan küçük bir şirket kurdu. Üretim tekniklerinin zamanla geliştirilmesiyle alüminyumun ABD'de kilo başına fiyatı 1886'da yaklaşık 11 dolarken, fiyat 1893'te 1,5 dolara, 1914'te de 40 sente düşmüş, 19.yy'da çok kısıtlı kullanımı olan alüminyum, 20.yy'da başta hafif alaşımlar olmak üzere çeşitli ürünler biçiminde demirden sonra en çok kullanılan metal haline gelmişti.

• BAKINIZ: WÖHLER.

HALL, Granville Stanley
(1844-1924)

ABD'li psikolog ve eğitimci. Evrimci bir psikoloji yaklaşımını savunmuş, eğitim psikolojisi konusunda çalışmalar yapmıştır.

1 Şubat 1844'te Massachusetts Eyaleti'nde Ashfield'de doğdu, 24 Nisan 1924'te aynı eyalette Worcester'de öldü. 1867'de Williams College'ı bitirdikten sonra, annesinin isteğiyle New York'ta bir yıl süreyle dinbilim öğrenimi gördü. 2 yıl Almanya'nın çeşitli üniversitelerinde psikoloji derslerini izledikten sonra, 1878'de Harvard Üniversitesi'nden psikoloji doktoru derecesi aldı.

Bu tarihten sonra iki yıl süreyle Almanya'da araştırmalar yapan Hall, orada deneysel psikolojinin kurucularından Wilhelm Wundt'un öğrencisi oldu. 1882'de girdiği Johns Hopkins Üniversitesi'nde önce felsefe dalında öğretim üyesi, daha sonra psikoloji ve pedagoji profesörü olarak görev yaptı. Bu üniversitede, ABD'deki ilk psikoloji laboratuvarını kurdu. 1887'de *American Journal of Psychology*'i (Amerikan Psikoloji Dergisi) yayımlamaya başlayan Hall, 1888'de yeni kurulan Clark Üniversitesi'nin rektörü oldu ve 1920'ye değin bu görevde kaldı. Aynı dönemde psikoloji profesörü olarak ders verdi. 1892'de kurulan Amerikan Psikoloji Derneği'ne aynı yıl başkan seçildi. *Journal of Religious Psychology* (Dinsel Psikoloji Dergisi) ve *Journal of Applied Psychology* (Uygulamalı Psikoloji Dergisi) gibi dergilerin kurulmasına katkıda bulundu.

Önceleri felsefeyle ilgilenen Hall, daha sonra psikolojiye yönelmiş, Darwin'in görüşlerinden etkilenerek evrimci bir psikoloji yaklaşımını geliştirmiştir. Hall'a göre kazanılmış kişilikler kalıtım yoluyla geçer. İnsanlar psikolojik eğilimleri yönünden atalarının yaşam alışkanlıklarının ve değer yargılarının etkilerini taşırlar. Bireyin evrimi, ırkların kültürel gelişim evrelerinin bir özetidir. Zihinsel gelişme evrimci bir biçimde, aşamalı olarak gerçekleşir. Bireyin zihinsel gelişiminin değerlendirilmesinde, içinde yaşadığı toplumun değerlerine dayanan ölçütleri temel alan Hall, bunların dışında kalan durumları sapma olarak değerlendirmiştir. Ona göre, gençlik döneminde verilecek bir eğitimle bireylerin ölçüt dışı kişilik özellikleri değiştirilebilir. Hall, çocukluk, ergenlik, yaşlılık, din, ırk, cinsiyet ve eğitim psikolojisi gibi psikolojinin çok çeşitli alanlarına katkılar yapmış, Freud'un görüşlerinin ABD'de tanınmasına öncülük etmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Adolescence*, 2 cilt, 1904, ("Gençlik"); *Educational Problems*, 2 cilt, 1911, ("Eğitim Sorunları"); *Founders of Modern Psychology*, 1912, ("Çağdaş Psikolojinin Kurucuları"); *Senescence, the Last Half of Life*, 1922, ("Yaşlılık, Yaşamın Son Yarısı"); *Life and Confessions of a Psychologist*, (otobiyografi), 1923, ("Bir Psikoloğun Yaşamı ve İtirafları").

• KAYNAKLAR: D.Ross, *G.Stanley Hall: Psychologist as Prophet*, 1972; L.N.Wilson, *G.Stanley Hall*, 1914.

• BAKINIZ: C.DARWIN, WUNDT.

HALL, Marshall
(1790-1857)

İngiliz, hekim. Refleks fizyolojisi üzerinde öncü çalışmalar yapmıştır.

18 Şubat 1790'da Nottingham yakınlarındaki Basford'da doğdu, 11 Ağustos 1857'de Brighton'da öldü. 1812'de Edinburgh Üniversitesi'nden tıp diplomasını alıp, iki yıl kadar Edinburgh Kraliyet Hastanesi'nde çalıştıktan sonra Paris, Berlin ve Göttingen tıp fakültelerinde deneyimini artırdı. 1816-1826 arası Nottingham'da, o tarihten 1853'e değin Londra'da serbest hekim olarak büyük ün kazanan Hall, 1832'de Royal Society'ye üye seçilmişse de, sinir fizyolojisine ve refleks harekete ilişkin görüşlerine en büyük eleştiri bu kuruluştan gelmiştir.

Önceleri kan dolaşımı konusunda araştırmalar yapan ve 1831'de, kanın kılcal damarlar aracılığıyla dokulara ulaştığını gösteren Hall'ün tıp tarihindeki önemi, refleks harekete ilişkin çalışmalarından kaynaklanır. 1832'den başlayarak yirmi beş yıl boyunca bu konuyu araştıran Hall, refleksi omuriliğin temel fizyolojik işlevlerinden biri olarak tanımlayan ilk araştırıcılardan biridir. Başı kesilmiş bir yılanın gövdesine uyarı verildiğinde gövdenin kıvrıldığını, ancak omurilik çıkarıldığında ya da zedelendiğinde uyarıya yönelik bu refleks yanıtın ortadan kalktığını gözlemleyen Hall'e göre, omurilik, bağımsız birer "refleks yayı" niteliğindeki birimlerden oluşur. Her refleks yayı, omuriliğin belli bir bölgesinden çıkan hareket ve duyu sinirlerinin etkinliğiyle işlevini sürdürür. Omurilik boyunca bir zincir oluşturan ve aralarında bağlantı olan bu refleks yayı birimlerinin, birbirleriyle ve beyinle etkileşiminden düzenli hareketin doğduğunu öne süren Hall'ün kuramı, başlangıçta Royal Society üyelerince ve çoğu meslektaşlarınca benimsenmediyse de, 20.yy'da özellikle Sherrington'ın çalışmalarına kaynak olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Memoirs on the Nervous System*, 1837, ("Sinir Sistemi Üzerine İncelemeler"); *Synopsis of the Diastaltic Nervous System: Or the System of the Spinal Marrow and its Reflex Arcs*, 1850, ("Diyastaltik Sinir Sisteminin Özeti ya da Omurilik ve Refleks Yayları Sistemi").

• BAKINIZ: C.BELL, MAGENDIE, J.P.MÜLLER, İ.P. PAVLOV, SHERRINGTON.

HALL, Peter
(1930)

İngiliz tiyatro, opera ve sinema yönetmeni. Shakespeare klasiklerinden çağdaş oyunlara dek her tür yapıtı başarıyla sahneye koymuştur.

Peter Reginald Frederick Hall 22 Kasım 1930'da Suffolk yakınlarındaki Bury St.Edmunds'da doğdu. Öğrenimini Cambridge Üniversitesi'nde yaptı. Yönetmenliğe üniversite tiyatrosunda başladı. Öğrencilik yıllarında yirmiyi aşkın oyun sahneledi. Profesyonel yönetmenliğe 1953'te Worthing and Oxford Playhouse adlı tiyatroda Shakespeare'in *Windsor'un Şen Kadınları* oyunuyla geçti. Aynı yıl Elizabethan Theatre'ın sanat yönetmenliğine getirildi. Londra'daki Arts Theatre'a 1954'te yardımcı yönetmen, 1955'te yönetmen oldu. 1957'de Playwright's Theatre'a geçti. 1960-1968 arasında Royal Shakespeare Theatre ile Stratford-on-Avon ve Aldwych tiyatrolarında yönetmenlik yaptı. 1966'da Warwick Üniversitesi'nde tiyatro dersleri vermeye başladı. Bir yıl sonra Hamburg Üniversitesi'nin Shakespeare Ödülü'nü kazandı. 1969-1972 arasında, İngiltere'de plastik sanatların çeşitli dallarına yapılacak devlet yardımını yönlendiren Arts Council'da çalıştı. Halen, 1973'te getirildiği National Theatre'ın genel sanat yönetmenliği görevini sürdürmektedir.

1977'de İngiliz tiyatrosuna yaptığı hizmetler nedeniyle kendisine şövalyelik unvanı verildi. 1984'te de Glyndabourne Festivali'nin sanat yönetmenliğini üstlendi.

Sinema yönetmenliğine 1967'de *Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası* ile başladı. Ancak tiyatroya ağırlık vermesi nedeniyle uzun aralıklarla ve az sayıda film yönetti.

Peter Hall, Shakespeare oyunlarına getirdiği başarılı yorumları ve çağdaş oyunlardaki yönetim gücüyle son dönem İngiliz tiyatrosunun önemli sanatçılarından biri olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): **Yönettiği Oyunlar:** *Windsor'un Şen Kadınları*, 1953; *Kızgın Damdaki Kedi*, 1953; *Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası*, 1958; *Coriolanus*, 1958; *On İkinci Gece*, 1960; *Troilus ve Cressida*, 1960; *Becket*, 1961; *Romeo ve Juliet*, 1961; *Müfettiş*, 1966; *Macbeth*, 1967; *Fırtına*, 1974; *Neşeli Günler*, 1975; *Hamlet*, 1975; *Amadeus*, 1979; *Othello*, 1980; *Other Places*, 1982, ("Başka Yerler"). **Yönettiği Filmler:** *Bir Yaz Gecesi Dönümü Rüyası*, 1967; *Perfect Friday*, 1971; *Ahenfield*, 1974. **Yönettiği Operalar:** *Musa ve Aeron*, 1965; *Sihirli Flüt*, 1966; *Tristan ve Isolde*, 1971; *Figaro'nun Düğünü*, 1973; *Don Giovanni*, 1978; *Fidelio*, 1979; *Macbeth*, 1982.

HALLAC-I MANSUR
(857-922)

İranlı mutasavvıf, İnsanla Tanrı'nın özdeş olduğu görüşünü savunmuştur.

Hallac Ebu'l-Mugıs el-Huseyn b.Mansur el-Beyzavî, Fars Eyaleti'ne bağlı Tur'da doğdu, 26 Mart 922'de Bağdat'ta öldürüldü. Ataları Zerdüşt dinine bağlı olan Hallac-ı Mansur, ülkesinde çıkan mezhep çatışmaları nedeniyle, küçük yaşta Vâsit, Tustar, Basra'yı dolaştı, oralarda öğrenim gördü. Özellikle, o dönemin önde gelen bilginlerinden, Sahl Tustari ve Emr Mekki'den tasavvuf bilgileri edindi. Bir süre toplumdan uzak, içe kapalı bir yaşam sürdü. Tasavvufta nefs terbiyesi denen kendi özünü eğitmeyi gerçekleştirmek için, her türlü duygusal eğilimlerden arınmaya çalıştı. Aralıklı olarak iki kez hacca gitti, bu arada Kudüs'e uğradı, oradaki kutsal yerleri gezdi. Ahvaz, Kum, Talakan'da halkı din ve tasavvuf konularında aydınlatmak için gezilere çıktı, kendi görüşlerini açıklamaya çalıştı. Daha sonra Hoten, Keşmir, Turfan kentlerini dolaştı, her gittiği yerde düşüncelerini açıkladı. 900'de üçüncü kez hacca gidişinde, orada toplanan halka, kendişini aşağılamaları, yermeleri, kötülemeleri için açıkça yakardı. Bir süre daha değişik yörelerde dolaştıktan sonra Bağdat'a giderek çevresinde toplananlara, "Ben Tanrı'yım" anlamında "ene'l Hak" demeye başladı.

Tasavvuf konusundaki yeni düşünceleri, etkili davranışları ve konuşmaları nedeniyle gittiği yerde çevresinde büyük bir kalabalığın toplanmasına yol açan Hallac-ı Mansur'u değişik inanç ve mezhepte kimseler savunmuştur. 908'de baş gösteren Hanbeli ayaklanmasında suçlu görülerek izlendi, 913'te Sus'ta tutuklandı. Sekiz yıl tutuklu kaldıktan sonra Bağdat'a götürüldü, Maliki Kadısı Ebu Ömer Hammadi'nin "kamçılanarak, gövdesi parçalanarak, darağacına asılarak, bütün halka gösterilerek, kafası kesilerek, yakılarak idamı"nı bildiren fetvasına dayanan Halife Muktedir'in buyruğu üzerine öldürüldü.

İnsan-Tanrı sevgisi

Hallac-ı Mansur'un düşünceleri insan-Tanrı-evren konularını içeren, varlık birliğini savunan, bu nedenle de Şeriat anlayışına aykırı sayılan bir niteliktedir. Ona göre gerçek olan, varolan, Bir'dir. Çokluk bir görünüştür; Bir'in değişik biçim ve niteliklerde yansımasıdır. Bu Bir de Tanrı'dır. Ancak, evren ve insan bu Bir'in dışında değil, içindedir, onunla özdeştir. Bu nedenle insanın "ene'l-Hak" demesi doğrudur ve gereklidir. İnsan konuşan, dolaşan, düşünen, sevinen, gülen, üzülen, öfkelenen bir Tanrı'dır. Tanrı'nın bütün nitelikleri insanda, insanın bütün özellikleri Tanrı'da, evren de bir birlik ve bütünlük içindedir. Ölüm gerçek değildir, bir değişmedir, bir görünüştür. Bundan dolayı kişinin ölümü yaşamında, yaşamı ölümündedir. Hallac-ı Mansur bu düşüncelerini, çevresinde toplanan büyük bir kalabalığa "beni öldürün, beni öldürün, yaşamım ölümümde, ölümüm yaşamımdadır" sözleriyle açıklamıştır.

"Ben Tanrı'yım"

Hallac-ı Mansur

Hallac-ı Mansur'un Yeni-Platonculuk'tan esinlenen düşüncelerine göre evren yaratılmamıştır, bir ışık kaynağı olan Tanrı özünün yansıması sonucu oluşmuştur. İslam dininin ileri sürdüğü yaratış-yaratılış olayı yanlış anlaşılmıştır. Tanrı'dan başka bir varlık olmadığı için, "yaratılmış nesne"den söz edilemez. Yaratılmış nesne, tek varlık olan Tanrı karşısında ikinci bir varlığın bulunduğunu ileri sürmektir, bu da tanrısal öze aykırıdır, iki ayrı varlık olduğunu söylemektir. Tanrı, kendi özü gereği, çok değişik biçimlerde görünüş alanına çıkar. Gerçeği kavrama gücünden yoksun olanlar, bu tanrısal görünüşlerinin ayrı birer varlık olduğu kanısına varırlar. Buna yanılma denir. Kişinin, Tanrı'dan başka bir varlık olmadığını anlayabilmesi için, içekapanış yolunu seçerek derin düşünceye dalması, gönlünde tanrısal ışığı görünceye değin çevresiyle bağlarını kesmesi gerekir. İçe kapanan kişide önce tanrısal sevgi uyanır. Bu sevgi Tanrı'ya yönelmeyi, Tanrı'dan başka bir varlığın bulunmadığını sezmeyi, her nesnede, her yönde Tanrı'yı görmeyi sağlar. Tanrı'yı görmek gerçeği kavramaktır, gerçeği kavramının yolu da sezgidir. İnsanın gerçeği kavrayabilecek sezgiyi kazanması olgunluğun en yüksek aşamasına varması demektir. Bu aşamaya varan kimsenin gönlü Tanrı'nın bütün açık seçikliğiyle göründüğü bir ayna gibidir. Bu özelliği dolayısıyla kişinin gönlü Tanrı evidir (beytullah). Bilgi, Tanrı'yı gönülde görmek, ondan başka bir varlık olmadığını kavramaktır.

Hallac-ı Mansur'un benimsediği tasavvuf anlayışına göre ahlakın temeli sevgi ve saygıdır. İnsanın gönlü Tanrı evi olduğuna göre ona saygı duymak, sevgiyle yaklaşmak gerekir. Birbirini incitmek, birbirine karşı kötü davranmak, yalan söylemek, haksızlık etmek, suç işlemek, çalmak, saygısızlık insana yakışmaz. Bu eylemlerin kaynağı tanrısal sevgiden yoksun kalmaktır. Bilgisizlik denen durum da budur. Tanrısal sevgi kişinin kişiyi sevmesini gerektirir. Kişinin kişiyi sevmesi, kendi kendini sevmesine dayanır. Çünkü kendi kendini seven başkasını, başkasını seven de kendini sevdiği gibi Tanrı'yı da sever. Tasavvufta "kendini seven Tanrı'yı, Tanrı'yı seven kendini sever" sözlerinin anlamı budur. Öte yandan "kendini bilen Tanrı'yı bilir" önermesi de kişiden Tanrı'ya varmayı belirtir.

Bütün düşüncelerini insan-evren-Tanrı özdeşliği konusunda birleştiren Hallac-ı Mansur'un etkisi yüzyıllar boyunca, bütün İslam ülkelerinde yayılmış, tasavvufun bütün kollarını ve onlara bağlı yazın ürünlerini beslemiştir. Özellikle İran ve Türk şiirinde, tasavvuf konularını benimsemiş aydınlar Hallac-ı Mansur'dan esinlenmiştir. Yunus Emre, İmadeddin

Nesimi gibi Türk ozanları, Senai, Attar, Sadi, Câmi gibi İran ozanları onun izinden yürümüş, onun savunduğu görüşü şiirlerinin odağı durumuna getirmişlerdir. Bektaşilik'te "dâr-ı Mansur" denen tören, Yezidilik'te "tavus" adı verilen süslemeli sancak, Mevleviler'de "nây-Mansur" adlı çalgı Hallac-ı Mansur'un anısını sürdüren araçlardır.

- YAPITLAR (başlıca): *Rivâyet* (ö.s.), 1912, ("Söylentiler"); *Tavasin* (ö.s.), 1912, ("Simgeler"); *Ahbaru'l-Hallac* (ö.s.), 1931, ("Hallac'ın Bildirileri"); *Divan*, (ö.s.), L.Massignon (der.), 1955.
- KAYNAKLAR: Bedevi, *Şahsiyât kalika Fi'l-İslam*, L.Massignon, *La Passion d'al-Hallaj*, 1922.
- BAKINIZ: ATTAR, CÂMİ, CELALEDDİN RÛMÎ, NESİMİ, SENAİ, YUNUS EMRE.

HALLE, Morris
(1923)

Letonya asıllı ABD'li dilbilimci. Slav dillerinin ve İngilizce'nin ses düzeni üzerine yaptığı araştırmalarla çağdaş sesbilim (fonoloji) kuramının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

23 Temmuz 1923'te Letonya'da, Liepaja'da doğdu. ABD'ye gittikten sonra New York'ta City College'ı bitirdi. Yükseköğrenimini Chicago ve Columbia üniversitelerinde yaptı. Slav dilleri ve edebiyatı üzerine olan doktora çalışmasını 1955'te Harvard Üniversitesi'nde, Prag Okulu adıyla bilinen yapısalcı dilbilim okulunun kurucularından R.Jakobson'un yanında tamamladı. 1951'den sonra, bugün de öğretim üyesi olduğu Massachusetts Institute of Technology'nin (MIT) Modern Diller Bölümü'nde ders vermeye başladı.

Slav dilleri, genel dilbilim, sesbilim, seslerin duyuluşu ve algılanış süreçlerine ilişkin olguları araştıran işitsel sesbilgisi (akustik fonetik) Halle'un incelediği başlıca konulardır. 1950'lerin başlarında R.Jakobson ve Gunnar M.Fant ile birlikte değişik dillerin ses düzeni üzerine yaptıkları çalışmalar, *Preliminaries to Speech Analysis* ("Konuşmanın Çözümlenmesi İçin Ön Çalışmalar") adlı kitapta yayımlanmıştır. Bu çalışmada, bir kelimeyi bir başka kelimeden ayıran en küçük sesbirimlerinin (fonem) sınıflandırılması amaçlanmış, bu sınıflandırma ise ikili karşıtlıklar (binary oppositions) temel alınarak yapılmıştır. Bu, bir sesbiriminin ünlü, genizsil titreşimli olma gibi, sayısı on iki olarak saptanan ayırt edici özellikleri bulundurup bulundurmamasının temel ölçüt alındığı bir sınıflandırmadır. Halle ve Jakobson, 1956'da yayımlanan *Fundamentals of Language* ("Dilin Temelleri") adlı ortak çalışmalarında da, dilin sesbirimsel yapısını tanımlayan işlevsel karşıtlıkların yaratılması ve algılanmasını, çocuğun dili öğrenme süreci içinde edindiği ilk temel zihinsel etkinlik olarak ele almışlardır.

Halle, Jakobson'un yanı sıra, çağdaş dilbilimin ünlü adlarından üretici dönüşümsel dilbilgisi (transformational-generative grammar) kuramının geliştiricisi N.Chomsky ile birlikte çalışmıştır. Ortak çalışmalarının ürünü olan *The Sound Pattern of English* ("İngilizcenin Ses Düzeni") adlı incelemede, Jakobson ve yine Prag Okulu'nun kurucularından Trubetskoy'un sesbilim araştırmalarından hareketle sesbirimleri, otuz ayırt edici özellik saptanarak sınıflandırılmıştır. Üretici sesbiliminin temel yapıtlarından biri sayılan bu çalışma, aynı zamanda sesbilim kuramı üzerine yapılmış en kapsamlı araştırmalardan biridir.

- YAPITLAR (başlıca): *Preliminaries to Speech Analysis* (R.Jakobson ve G.M.Fant ile), 1952, ("Konuşmanın Çözümlenmesi İçin Ön Çalışmalar"); *Fundamentals of Language* (R.Jakobson ile), 1956, ("Dilin Temelleri"); *The Sound Pattern of Russian*, 1959, ("Rusçanın Ses Düzeni"); *The Sound Pattern of English* (N.Chomsky ile), 1968, ("İngilizcenin Ses Düzeni"); *English Stress: Its From, Its Growth, and Its Role in Verse* (S.J.Keyser ile), 1971, ("İngilizcede Vurgu: Biçimi, Gelişmesi ve Şiirdeki Rolü").
- BAKINIZ: CHOMSKY, JAKOBSON.

HALLER, Albrecht von
(1708-1777)

İsviçreli biyoloji ve fizyoloji bilgini. Deneysel fizyolojinin kurucularındandır.

16 Ekim 1708'de Bern'de doğdu, 12 Aralık 1777'de aynı kentte öldü. 1724'te Tübingen Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini 1725'ten sonra Leiden Üniversitesi'nde, Boerhaave ve Albinus gibi değerli bilginlerin denetiminde sürdürerek 1727'de doktora derecesini aldı. Bir süre botanikle ilgilenip İsviçre bitki örtüsünden derlenmiş zengin bir koleksiyon oluşturan Haller, 1729'dan sonra Bern'de serbest hekim olarak çalışmaya başladı. 1736'da Göttingen Üniversitesi'nde anatomi, cerrahi ve tıp profesörlüğüne atanarak, on yedi yıllık öğretim görevi boyunca, yeni kurulan bu üniversiteyi Avrupa'nın sayılı tıp okulları arasına kattı. 1753'te Bern Kanton Meclisi'ne üye seçilince, Göttingen Üniversitesi'nden ayrılıp Bern'e döndü ve yaşamının geri kalan bölümünü siyasete, kentin belediye hizmetlerine ve bibliyografya çalışmalarına adadı.

Fizyoloji, anatomi ve botaniğe ilişkin çalışmalarıyla 18.yy'ın en büyük biyoloji bilginlerinden biri olan Haller, özellikle sinir ve kas fizyolojisine katkılarıyla tanınır. Kasların uyarılmaya karşı duyarlılığını ve uyarıya kasılma biçiminde tepki verme yeteneğini araştıran Haller, canlı dokunun bu tür özelliklerini ilk kez tanımlayan İngiliz fizyoloji uzmanı Francis Glisson'un çalışmalarına deneysel bir boyut getirmiştir. Kas liflerinin mekanik, kimyasal ya da elektrik niteliğindeki uyarıcılara duyarlı olduğunu, hafif bir uyarının şiddetli bir kasılmayla yanıtlandığını, ayrıca sinirlere uygulanan uyarıların da ilgili kasta kasılmaya neden olduğunu gözlemlemiş, tüm organ ve dokularda uyarıya tepki yeteneği bulunmasına karşılık uyarıyı alma özelliğinin yalnızca sinir lifleri bulunan organlarda olabileceğini kanıtlamıştır. Haller, sinir ve kas etkinliğinin anlaşılmasında önemli bir adım olan bu deneylerinin yanı sıra, hayvan beyninin değişik

bölgelerini uyararak ya da zedeleyerek sonuçlarını gözlemlediği deneyleriyle de nörolojinin öncülerinden sayılır.

Haller'in, dölüt evresindeki gelişme ve yapı bozukluklarına ilişkin çalışmaları da çağının birçok yanlış inancını sarsıcı niteliktedir. Embriyonun oluşumuna ilişkin değişik ve tartışmalı görüşler arasından, embriyon taslağının yumurtada önceden var olduğu ve sperm hücresiyle uyarılarak geliştiği inancını benimseyen Haller, bu yanılgısına karşın, tavuk embriyosu üzerindeki çalışmalarıyla çok önemli sonuçlar almıştır. Embriyon büyümesinin erken evrelerde hızlı olduğunu, büyüme oranının giderek azaldığını saptamış, dölüt evresinde sağ ve sol karıncıklar arasında sanıldığı gibi açıklık olmadığını açıklamıştır.

Ayrıca solunum mekanizmasını, solunum ile kan dolaşımı arasındaki ilişkiyi, kalp ve dolaşım sisteminin yapısını ve işlevini inceleyen Haller, kalp kapakçıklarının kalbin iç yüzünü döşeyen tabakanın katlanmasıyla oluştuğunu, kulakçıklara giren toplardamar sayısının o güne değin bilinenden fazla olduğunu saptamış, kalbin çalışma temposunun düzenini kalp kasının uyarılmasıyla açıklamaya çalışmıştır.

Anatomi ve fizyoloji çalışmalarının yanı sıra gençliğinde başladığı botanik araştırmalarını da sürdüren Haller, eşeyliğe göre düzenlenmiş sınıflandırma ve ikili adlandırma sistemini eleştirdiği İsveçli meslektaşı Linneaus'la görüş ayrılığına düşmüşse de, İsviçre bitki örtüsünü konu alan yapıtı bu alandaki en zengin ve titiz örneklerden biridir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Hermanni Boerhaave Praelectiones academicae*, 7 cilt, 1739-1744, ("H.Boerhaave'nin Akademik Dersleri"); *Enumeratio methodica stirpium Helvetiae indigenarum*, 1742, ("İsveç Bitki Örtüsünün Yöntemli Adlandırması"); *Primae lineae physiologiae*, 1747, ("Fizyolojinin Temel Çizgileri"); *Elementa physiologiae corporis humani*, 8 cilt, 1757-1766, ("İnsan Vücudunun Fizyolojisi"); *Bibliotheca botanica*, 2 cilt, 1771-1772, ("Botanik Kitaplığı").

- **BAKINIZ:** ARANZI, von BAER, C.BERNARD, DE GRAAF, FRITSCH, GALVANI, LINNAEUS.

HALLEY, Edmund
(1656-1742)

İngiliz astronomi ve matematik bilgini. Kuyrukluyıldızların, özellikle kendi adıyla anılan kuyrukluyıldızın yörüngesel hareketine ilişkin buluşlarıyla tanınır.

Halley kuyrukluyıldızı

Edmund (ya da Edmond) Halley 8 Kasım 1656'da Londra'da doğdu, 14 Ocak 1742'de Greenwich'te öldü. Londra'daki St.Paul's School'da başlayan öğrenimini 1673'ten sonra Oxford'da, Queen's College'da sürdürdü. Bu okula varlıklı bir işadamı olan babasının olanaklarını kullanarak, temel ilgi alanı olan astronomiyle ilgili birçok gereç kazandırdı. 1676'da öğrenimini yarıda bırakarak, Güney yarımküresinin ilk yıldız atlasını yapmak amacıyla, Atlas Okyanusu'nun güneyindeki St.Helena Adası'na gitti.

Edmund Halley

Bir buçuk yıl süren gözlemleri sonunda, yaklaşık 350 yıldızın konumlarını belirlemeyi ve ilk kez Merkür geçişinin tam bir gözlemini gerçekleştirmeyi başardı. 1678'de İngiltere'ye dönüşünde *Catalogus stellarum Australium* ("Güney Yarımküresinin Yıldız Kataloğu") başlığıyla yayımladığı gözlemleri Halley'e ün kazandırmakla kalmadı, kendisine Oxford'dan diploma verilmesini ve Kraliyet Akademisi üyeliğine seçilmesini sağladı. Halley 1682'de ilgisini Ay'a yöneltti ve Ay gözlemine ilişkin 18 yıllık bir program hazırladı. 1684'te, çekim kuvvetleri ve bu kuvvetler altındaki gökcisimlerinin davranışlarına ilişkin bilgilerini artırmak isteğiyle Cambridge'e giderek Newton ile tanışan ve buluşlarından etkilenen Halley, Newton'ın çalışmalarını sürdürmesine yardımcı olduğu gibi, 1687'de Newton'ın *Principia* ("İlkeler") adlı yapıtının basımı için de parasal destek sağlamayı üstlendi. 1685'te Kraliyet Akademisi'nin onursal sekreterinin yardımcılığına seçilen Halley, 1698-1700 arası Yer'in manyetik alanına ve gelgit olayına ilişkin ölçümler yapmak amacıyla Atlas Okyanusu'nun güneyine keşif gezileri düzenledi. 1702'de, bu gezi sonucunda hazırladığı eşeğilim çizgilerini gösteren haritayı, üç yıl sonra da kuyrukluyıldızlarla ilgili ünlü yapıtı *A Synopsis of the Astronomy of Comets*'ı ("Kuyrukluyıldız Astronomisinin Bir Özeti") yayımladı. 1718'de durağan sayılan yıldızların da gerçekte hareketli olduklarını açıkladı. 1720'de Flamsteed'in ölümüyle boşalan Kraliyet astronomluğuna getirilen Halley astronomi, matematik ve yerfiziği alanlarındaki çalışmalarını yaşamının sonuna değin aralıksız sürdürdü.

Halley'in astronomiye katkıları içinde en değerlisi, kuyrukluyıldızların bir yörünge üzerinde hareket ettiğini ve hiç değilse bir bölümünün Güneş sisteminde yer aldığını bulmasıdır. Halley, kendisinden önceki astronomların gözlemlerini, özellikle 1337'den o güne değin yapılmış yirmi dört gözlemi inceleyerek, bu gözlemlerden üçünün aynı kuyrukluyıldızla ilgili olduğu kanısına vardı. 1531'de Apian'ın, 1607'de Kepler'in ve 1683'te kendisinin gerçekleştirdiği bu üç gözlemde saptanan yörünge öğeleri arasındaki benzerliklerden yola çıkarak, bu kuyrukluyıldızın yörüngesinin, önceden sanıldığı gibi parabol değil elips biçiminde olduğu ve Güneş'in çekim kuvvetinin

etkisinde bulunduğu sonucuna ulaştı. Gözlemler arasında yaklaşık 76 yıllık düzensiz aralar bulunmasını ise öbür gezegenlerin çekim alanlarıyla açıklayan Halley, bu kuyrukluyıldızın bir kez daha görüneceği anı 1759 yılı başları olarak hesapladı.

Halley'in ölümünden yaklaşık on beş yıl sonra 1757'de Fransız matematikçi A.C.Clairaut (1713-1765), Satürn ve Jüpiter'in geciktirici etkilerini de göz önüne alarak, Halley'in hesaplarında bazı değişiklikler yaptı ve bu kuyrukluyıldızın 1759 yılının Nisan ayında yörüngesinin Güneş'e en yakın noktasından geçeceğini hesapladı. Kuyrukluyıldız, 1758'in sonlarında görünmeye başladı ve Clairaut'un hesapladığına oldukça yakın bir tarihte, 13 Mart 1759'da günberi noktasından geçti. Bu kuyrukluyıldıza, buluşunun doğruluğu kanıtlanmış olan Halley'in adı verildi. 1910'da bir kez daha görünen Halley kuyrukluyıldızının 29 Nisan 1986'da yeniden günberisinde olacağı hesaplanmıştır.

Halley'in, durağan olduklarına inanılan yıldızların da gezegenler gibi birbirlerine göre olan konumlarını değiştirdiklerini bulması, astronomiye yaptığı bir başka katkıdır. Eski Yunan'dan kalan bilgilerle Tycho Brahe'nin ve kendi döneminin bilgilerini karşılaştıran ve aralarında, gözlem hatalarıyla açıklanması olanaksız farklar bulan Halley bu farkların ancak yıldızların hareketli olmalarıyla açıklanabileceği sonucuna vardı. Özellikle Sirius (Akyıldız), Procyon (Öncü), Arcturus (Arktürüs) için çok belirgin olan bu hareketliliğin, öbür yıldızlar için de geçerli olduğunun uzun ve titiz gözlemlerle saptanabileceğini öne sürdü.

Halley, St.Helena'da gözlemlediği Venüs geçişinden, Yer ile Güneş arasındaki uzaklığı hesaplamakta yararlanılabileceğine inanıyordu. Bu amaçla Joseph Delisle ile birlikte bir gözlem programı hazırladıysa da, Venüs'ün beklenen konuma geldiği 1761'de Halley ölmüştü. Ancak Delisle, Halley'in hazırladığı programda bazı değişiklikler yaparak geliştirdiği bir yöntemle 1761'de 62, 1769'da 63 gözlem yerinden sağladığı verilere dayanarak, Yer ile Güneş arasındaki uzaklığı 93 milyon mil (149.637.000 km) olarak hesapladı. Böylece bugün bilinen yaklaşık 92,87 milyon mile (149.598.000 km) oldukça yakın bir değer elde etmişti.

Yer fiziği alanında da öncü çalışmaları bulunan Halley, Atlas Okyanusu'ndaki araştırma gezilerinden sonra, manyetik eşeğilim çizgilerini gösteren ilk haritayı yaptı. Yıllarca "Halley çizgileri" olarak anılan eşeğilim çizgileri denizcilikte büyük önem taşır. Aynı zamanda iyi bir matematikçi olan Halley, Apollonios'un *Konikler* ve *Orantılı Kesme* adlı yapıtlarını Latince'den İngilizce'ye çevirmiş, geometri, trigonometri fonksiyonlar ve logaritma konularında yedi makale yazmıştır.

Halley tıp, biyoloji, jeoloji, coğrafya ve arkeoloji gibi dallara da yayılan çok yönlü çalışmaları ve astronomiye yaptığı önemli katkılarıyla, çağının yetiştirdiği en büyük bilim adamları arasında yer almaya hak kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Catalogus stellarum Australium*, 1678, ("Güney Yarımküresinin Yıldız Kataloğu"); *A Synopsis of the Astronomy of Comets*, 1705, ("Kuyrukluyıldız Astronomisinin Bir Özeti").

• **KAYNAKLAR:** A.Armitage, *Edmond Halley*, 1966, Londra; C.A. Ronan, *Edmond Halley-Genius in Eclipse*, 1969, Londra.

• **BAKINIZ:** BESSEL, BRAHE, DELISLE, FLAMSTEED, NEWTON, KEPLER.

HALLIDAY, Michael
(1925)

İngiliz, dilbilimci. Anlambilim (semantik) ve tümcebilim (sentaks) üzerine yaptığı incelemelerle tanınmıştır.

Michael Alexander Kirkwood Halliday 13 Nisan 1925'te doğdu. Londra Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Cambridge Üniversitesi'nde lisansüstü ve doktora yaptı. 1944-1947 arasında orduda görev aldı. 1954-1958 arası Cambridge Üniversitesi'nde Çince, 1958-1963 arasında da Edinburgh Üniversitesi'nde genel dilbilim dersleri verdi. Ayrıca Indiana, Stanford, Yale, Essex, Illinois üniversitelerinde de ders verdi. 1976'dan beri Sydney Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

Halliday, İngiliz dilbilimci J.R. Firth'in izleyicilerinden oluşan ve Londra Okulu adıyla bilinen İngiliz dilbilim okulunun en önemli temsilcilerindendir. Firth'in antropolog Malinowski'den etkilenerek geliştirdiği, dili toplumsal bağlamı içerisinde inceleyen ve anlambilimi dilbilimin temel alanlarından biri kılan görüşlerinden yola çıkarak Firth'in yaklaşımına daha sistemli ve kapsamlı bir nitelik kazandırmıştır. İngilizce ve Çince'nin yanı sıra, dilin işlevi, anlambilim, sözdizimi (sentaks) ve dilin öğrenilmesi süreci üzerine araştırmalar yapmıştır. *Learning How to Mean* ("Anlam Oluşturmayı Öğrenmek") ve *Language as Social Semiotic* ("Toplumsal Gösterge Sistemi Olarak Dil") adlı kitaplarında, dilin öğrenilme sürecini belli bir kültürün, göstergeler ve anlamlar sisteminin birey tarafından devralınması ile ilişkisi açısından ele alarak incelemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Language of the Chinese 'Secret History of the Mongols'* (A. McIntosh ve D. Strevens ile), 1959, ("'Moğolların Gizli Tarihi' adlı Çin Kaynağının Dili"); *The Linguistic Sciences and Language Teaching* ((Mc Intosh ile), 1964, ("Dilsel Bilimler ve Dil Öğretimi"); *Patterns of Language*, 1966, ("Dil Örüntüleri"); *Intonation and Grammar in British English*, 1967, ("İngiltere İngilizcesinde Entonasyon ve Dilbilgisi"); *Explorations in the Functions of Language*, 1973, ("Dilin İşlevleri Üzerine İncelemeler"); *Learning How to Mean* (R. Hasan ile), 1975, ("Anlam Oluşturmayı Öğrenmek"); *System and Function in Language*, 1976, ("Dilde Sistem ve İşlev"); *Language as Social Semiotic*, 1978, ("Toplumsal Gösterge Sistemi Olarak Dil").

• **BAKINIZ:** J.R. FIRTH.

HALS, Frans
(? 1580-1666)

Flaman, ressam. Gündelik yaşamdan sahneleri konu aldığı büyük boyutlu grup portreleriyle ünlüdür.

Anvers'te doğdu, 26 Ağustos 1666'da Haarlem' de öldü. Doğum tarihi kesin değildir. 1580-1585 arasında doğduğu sanılmaktadır. Gençlik yıllarına ilişkin bilgiler de çok azdır. 1585'te İspanya Hollanda'yı işgal edince ailesi Haarlem kentine göç etti. 1600'den 1603'e değin ressam Karel van Mander'in (1548-1606) atölyesinde çalıştı. 1610'da Aziz Luka esnaf loncasına girdi. 1610'dan sonra ilk yapıtlarını vermeye başladı. 1633'te ünü iyice yayılmış olarak bir grup sipariş için Amsterdam'a gitti. Bu tarihten sonra büyük boyutlu yapıtlarının yanı sıra, çektiği geçim sıkıntısını karşılamak için, hızlı çalışılmış portreler de yaptı. 1655'teki *Descartes'ın Portresi* bu tür çalışmalarındandır. Ancak yoksulluktan yine de kurtulamadı, yaşamının son yıllarını belediyenin sağladığı aylıkla geçirdi.

Hals temelde bir portre ressamı idi. Sanat yaşamının ilk yarısında yaptığı Janr resimlerinde (Tür resmi) bile portreci özelliği göze çarpar. 1616'dan sonra yöneldiği büyük boyutlu grup portreleriyle çağının yerleşik geleneklerini yıkmıştır. Özellikle *Aziz George Birliği Subayları Yemekte* adlı resmi, yeni Hollanda cumhuriyetinin gücünün bir simgesi olmuştur. Bu yapıt ayrıca onun tüm sanat yaşamı boyunca sürecek olan renkçi tutumunun ve kendine özgü fırça vuruşlarının da habercisidir. 1620'lerde yaptığı resimlerde Terbrugghen gibi Flaman ressamlardan esinlenerek açık tonlar kullanmaya başlamıştır. Janr resimlerinde Caravaggioculuk etkileri belirgindir. Ancak başka Caravaggiocular'dan farklı olarak, ışık-gölge karşıtlığını yapay ışık kullanarak daha dramatik boyutlara ulaştırmayı denemiştir.

Asıl ününü 1620-1630 arasında yaptığı beş tane büyük grup portresiyle elde etmiştir. 1630'larda ise resimleri daha sadeleşmiş ve çok renkliliğin yerini gri ve siyahımsı tonlar almaya başlamıştır. 1641'de yaptığı *Elisabeth Hastanesi Yöneticileri* adlı resimde renklerin koyulaştığı, fırça vuruşlarının daha tutumlu kullanıldığı izlenir.

Hals resimlerini, astar kullanmadan, doğrudan tuval üstüne boyamıştır. Kendine özgü bir fırça tekniği oluşturmuş, ipek, kadife gibi kumaşları canlandırmakta özellikle başarı göstermiştir. Tiplerinin kişiliklerini temel alan bir renk anlayışı gütmüştür. Grup resimlerinde kişiler arasındaki dengeyi çok ustaca kurmuştur.

Hals'ın iki kardeşi ve beş oğlu da ressam olarak yetişmiştir. Atölyesinde aile bireylerinden başka Adriaen Brouwer, Adriane van Ostade ve Philips Wouwerman (1619-1668) gibi sanatçıların da yetişmesini sağlamış ve bir okul oluşturmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Aziz Georg Birliği Subayları Yemekte*, 1616, Frans Hals Müzesi, Haarlem; *Flüt Çalan Çocuk*, 1625, Dahlem Müzesi, Berlin; *Cluvenier Birliği Subayları Yemekte*, 1627, Frans Hals Müzesi, Haarlem; *Mutlu Sarhoş*, 1628, Rijk Müzesi, Amsterdam; *Çingene Kadın*, 1630, Louvre, Paris; *Cluvenier Birliği Subayları Talimde*, 1633, Frans Hals Müzesi, Haarlem; *Amsterdam Kent Ordusunun Bir Mangası*, 1637, Rijk Müzesi, Amsterdam, P.Codde tarafından tamamlanmıştır; *Aziz Georg Birliği Talimde*, 1639, Frans Hals Müzesi, Haarlem; *Elisabeth Hastanesi Yöneticileri*, 1641, Frans Hals Müzesi, Haarlem; *Descartes'ın Portresi*, 1655, Louvre, Paris; *Yaşlılar Evinin Erkek ve Kadın Yöneticileri*, 1664, Frans Hals Müzesi, Haarlem.

• **KAYNAKLAR:** K.Bauch, *Frans Hals*, 1943; F.Dülberg, *Frans Hals*, 1930; N.S. Tirvas, *The Paintings of Frans Hals*, 1941; W.R. Valantiner, *Frans Hals, des Meisters Gemälde*, 1923.

• **BAKINIZ:** CARAVAGGIO.

HALSMAN, Philippe
(1906)

Letonya asıllı ABD'li fotoğrafçı. Çağdaş portre fotoğrafçılığının önemli ustalarındandır.

2 Mayıs 1906'da Riga'da doğdu. Aynı kentte Vidus Vacu Skola'da okudu. 1928'de Almanya'da Dresden Teknik Üniversitesi'ni bitirdi. Daha sonra bir yıl süreyle Sorbonne'da öğrenim gördü. 1931'de Paris'te bir stüdyo açarak fotoğrafçılığa başladı. 1940'a değin bu kentte kaldı. *Vogue*, *Vu*, *Viola* ve benzeri dergiler için çalışmalar yaptı. 1937'de daha sonra asistanlığını yapacak olan Yvonne Moser'yle evlendi. 1940'ta ABD'ye gitti, New York'a yerleşti ve serbest fotoğrafçı olarak çalışmaya başladı. 1949'da ABD uyruğuna geçti. Bu yıllarda Churchill, Einstein, Helen Hayes, Eisenhower gibi birçok ünlünün fotoğraflarını çekti. Bunlardan Einstein ve Stevenson portreleri ABD posta pullarında kullanıldı. Fotoğrafları Paris, New York, Tokyo gibi başkentlerde sergilendi. New York Metropoliten Sanat Müzesi ve Modern Sanatlar Müzesi'nin sürekli koleksiyonlarına alındı. 1958'de *Popular Photography* dergisinin açtığı bir soruşturmada dünyanın en büyük on fotoğrafçısından biri seçildi. Halen New York'ta yaşamakta ve serbest fotoğrafçılığını sürdürmektedir.

Halsman, sanatı düşgücüne dayalı bir fotoğraf ustasıdır. Hiçbir zaman belli bir üslubu geliştirmeye yönelmemiş, her zaman araştırıcı, değişken, o ölçüde şaşırtıcı olmuştur. Asık suratlı bir ağırbaşlılıktan gülünçlüğe, katı gerçekçi bir tavırdan en çarpıcı gerçeküstücü bir anlayışa hızla geçebilen bir sanat anlayışı vardır. Şaşırtıcı nitelikler taşıyan çalışmaları arasında, Salvador Dali'nin bıyıklarının otuz altı değişik görünümü ve havaya sıçrayan insanlar dizisi en ünlüleridir. Bu dizide, aralarında birçok ünlünün de bulunduğu yüzlerce insanı havaya sıçratmış ve tam sıçrama anında fotoğraflamıştır. Ancak bütün çalışmalarında açıkça görülen çaba, fotoğraf aracılığıyla insanı anlatma, onun bilinmedik yönlerini, kendi deyimiyle "özünü, kişiliğini, ruhunu ve karakterini yakalama" çabasıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *The Frenchman; a Photographic Interwiew*, 1948, ("Fransız; Bir Fotoğraf Söyleşi-

si"); *Piccoli*, 1951; *Dali's Mustache*, 1954, ("Dali'nin Bıyığı"); *Jump Book*, 1959, ("Sıçrama Kitabı"); *Philippe Halsman on the Creation of Photografic Ideas*, 1961, ("Fotoğraf Düşünceleri Yaratmada Philippe Halsman").

HAMANN, Johann Georg
(1730-1788)

Alman, düşünür. Aydınlanma'nın usçu düşüncesine karşı, inan-us ve deneyin birliğini savunmuştur.

27 Ağustos 1730'da Königsberg'de (bugün SSCB'de Kaliningrad) doğdu, 21 Haziran 1788'de Münster'de öldü. Königsberg'de dinbilim hukuk ve felsefe öğrenimi yaptı. Öğrenimini bitirdikten sonra bir süre özel öğretmen olarak geçimini sağladı. Daha sonra bir dostunun ticaret işlerini yürütmek için 1758'de Londra'ya gitti. Orada sürdürdüğü bohem yaşamından sonra kendini dine verdi. *İncil*'le yeniden karşılaşması yaşam anlayışında önemli değişikliklere yol açtı. Königsberg'e dönünce 1763'te toprak işlerine bakan bir devlet dairesinde memur oldu. 1764'te *Königsberger Zeitung* adlı gazetede çalıştı. 1767'de, dostu olan Kant'ın aracılığıyla girdiği vergi dairesinde sekreterlik yaptı. Ertesi yıl Prusya gümrük depolarının yöneticisi oldu. Ölümünden kısa bir süre önce Münster'e yerleşti.

Kant'ın yakın dostu olan Hamann, onun görüşlerine getirdiği eleştirileri, sağlığında yayımlatmamıştır. Kant ile yazışmalarından felsefesinin büyük ölçüde Gizemcilik'e dayandığı anlaşılır. Yapıtlarında iğneleyici bir dil kullanan Hamann, özellikle yüzyılın gökbilim verilerine dayanarak yaptığı yorumlamaları yüzünden "Kuzey Bilicisi" olarak da adlandırılır.

Hamann, kimi görüşleri nedeniyle Kant, Hegel, Goethe gibi düşünürlerce ilginç görülür. Ancak, bunun yanı sıra, özellikle dili yüzünden düşüncesinin özüne ulaşmak çok güçtür. Dönemin tanınmış aydınlanmacı düşünürleriyle dost olmasına karşın onlara en keskin eleştirilerini yöneltmekten çekinmemiştir. Aydınlanma felsefesine karşı çıkışı, bu felsefenin kesinliği, tartışılmaz ussal gerçekliklere dayanması nedeniyledir. Ona göre us, soyutlandığında, gerçeğe ulaşmanın tek yolu olamaz. Ancak inan ve duyumlara dayalı deneyle birlikte düşünülürse anlam kazanır. Bu nedenle Kant'ın yaptığı gibi, "salt us"un gücünden söz etmek yanlıştır. İnsanın kendi varlığı ve öteki nesnelerin varlığı salt deney verilerini değerlendiren us ya da salt usla kanıtlanamaz. Bunlar inan konusudur. İnan, usun ürünü olmadığından, ondan bağımsızdır, onun hükümlerinden etkilenmez.

Hamann'a göre Tanrı, doğada, insanda ve *İncil*'de kendini göstermiş, bu yolla yarattıklarına kendini tanıtmıştır. O, isteklerimizin ve düşüncelerimizin tek gerçek konusudur, çünkü her şey tanrısaldır. Us, insana bilgisizliğini bildirmek için verilmiş olmalıdır. Hamann doğal din düşüncesine de karşı çıkarak, *Hıristiyanlık*'ı savunur.

Usun yetilerini ele alırken, Hume'unkine benzer bir kuşkucu tutum içinde görülen Hamann, G.Bruno'nun özdeşlik ilkesinden de etkilenmiştir. Ona göre, aydınlanmacı filozoflar, doğanın birleştirdiği varlıkları ayırmaktadırlar. Oysa, inan, us, deney, üst düzeyde düşünülürse bütünü kavramaya yönelik oldukları anlaşılır. Dostu Herder'in dile ilişkin görüşlerini de eleştiren Hamann, dilde insanın buluşu dışında, gizemli öğelerin varlığını savunur. Şiir ona göre, insan soyunun ana dilidir.

Hamann'ın yaşadığı çağın usçuluğuna karşı tepkisi, Kierkegaard'da ve genellikle varoluşçuluk üzerinde etkili olmuştur. Bu, Aydınlanma karşısında, Pietizm'in canlanması olarak da anlaşılabilir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sokratische Denkwürdigkeiten*, 1759, ("Anımsanmaya Değer Sokratesçi Düşünceler"); *Die Magi aus Morgenlande*, 1760, ("Doğudan Gelen Büyücü"); *Kreuzzüge des Philologen*, 1762, ("Dilbilimcinin Haçlı Seferleri"); *Philologische Einfälle und Zweifel über eine akademische Preisschrift*, 1772, ("Akademi Ödülü Alan Bir Yazıya İlişkin Dilbilimsel Kuşku ve Düşünceler"); *Dolgatha und Schellimini*, 1784; *Werke*, J.Nadler (der.), 6 cilt, (ö.s.), 1949-1957, ("Yapıtlar"); *Briefwechsel*, W.Ziesemer ve A.Henkel (der.), 8 cilt, (ö.s.), 1955, ("Yazışmalar").
- **KAYNAKLAR:** W.Leibrecht, *Gott und Mensch bei Johann Georg Hamann*, 1958; H.A. Salmony, *Johann Georg Hamanns metakritische Philosophie*, 1958; M. Seils, *Wirklichkeit und Wort bei J.G.Hamann*, 1961; R.Unger, *J.G. Hamann und die Aufklärung*, 1968.
- **BAKINIZ:** BLAKE, BRUNO, HEGEL, HERDER, KANT, KIERKEGAARD, M.MENDELSSOHN.

HAMDAN KARMAT
(9.yy)

Arap din adamı. Karmati Mezhebi'nin kurucusudur.

Hamdan Karmat b.Eş'as Kûfe'de (Irak'ta) doğdu, doğum ve ölüm tarihi bilinmiyor. Siyaset yönünden hilafetin, Halife Ali ailesine ait olduğunu savunan geleneğe dayanarak bu aileden henüz ortaya çıkmamış bir bireyinin adına yandaş toplayan, Abdullah b.Meymun'un daîsi (mezhep propagandacısı) Hüseyin el-Ahvazî'nin etkisiyle İsmaili Mezhebi'ne girdi. Onun ölümünden sonra daî olarak yerine geçti. 875'te Bağdat yakınlarında Kalvaza'ya yerleşti. 890'dan sonra Kûfe'yi de örgüt çalışmalarının merkezi durumuna getirdi. Burada Darü'l-hicre (sığınma yeri) adıyla bir toplanma yeri kurdu.

Abdullah b.Meymun'un ölümüyle yerine geçen Ahmed'i tanımadı. İmam Cafer Sadık'ın torunu Muhammed b.İsmail'e bağlı kaldı. Kayınbiraderi Abdan'a mezhebin kutsal kitaplarından *Belâgat-ı Seb'a* adlı yapıtı düzenletti. Abbasi yönetimine karşı başkaldırma hareketlerine girişti.

Hamdan Karmat, insanlar arasında eşitliği sağlamak savıyla giriştiği eylemlerinde para sıkıntısına düştü. Bu yüzden ağır vergiler koydu. Malların ortak kullanma kuralı olan ulfeyi getirdi. Hamdan Karmat, mezhebini saymak amacıyla Suriye'ye gittikten bir süre sonra ortadan kayboldu. Ondan sonra mezhebi yayma çalışmalarını kayınbiraderi Abdan yürüttü.

HAMELIN, Octave
(1856-1907)

Fransız, filozof. Renouvier'nin kurduğu Yeni-Eleştirellik akımının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

22 Temmuz 1856'da Lion-d'Angers'de (Maine-et-Loire) doğdu, 11 Eylül 1907'de Huchet'de (Landes) öldü. C.Renouvier ve J.Lequier'nin geliştirdikleri Yeni-Eleştirelci okulun ardılıdır. École Normale Supérieure ve Sorbonne'da felsefe profesörü olarak görev almıştır.

Hamelin'e göre bilinç, ya da tasarım, düşünce ve varlıktan ayrı değildir. Düşünce hem nesne, hem özne, hem de bunların bireşimi olan etkinliktir. Bu yüzden bilincin dışında hiçbir şey yoktur. Tasarım, ya da bilinç görülen nesnenin insanın içindeki izdüşümü değildir. O, gerçekliğin en yüksek anıdır, bir bağıntıdır. Duymak ve duyumlananı bilmek, özdeştir. Varlığın ya da düşüncenin son durumu, bağıntılar dizgesinin bağıntısıdır. Tinsel olaylar aracılığıyla, özne etkin ve yaratıcı olarak belirir. İmgelem de, öznenin zorunsuz nedenlere göre oluşturduğu tasarımdır.

Hamelin, 1907'de yazdığı *Essai sur les éléments principaux de la représentation* ("Tasarımın Temel Öğeleri Üzerine Deneme") başlıklı çalışmasında Bergson'a karşı çıkarak, felsefede anlaşılabilirliğin temeline usu koyar. Renouvier'nin dizgesinden yola çıkmakla birlikte, sorunlara tümüyle kendine özgü bir yaklaşımla eğilmiş; kategori sorununa önem vermiştir. Ona göre Kant'ın kategorileri bilgi sorununa oldukça yalın bir yanıt getirmiştir. Renouvier'nin düzenlediği beş kategori ise, deneye dayandığından, kavramları yeterince tanımlayamamıştır.

Hamelin, insan bilgisi alanını bütünselliği içinde kapsayan tasarımlar oluşturmaya çalışır. Renouvier'nin kategorilerini, Hegel'in üçlü sürecine, sav, karşısav ve bireşim ilkesine göre geliştirmiştir. Bu biçimde bilgi sürecinde işlevi olan tüm temel kavramların birbirini etkileme ve yaratma yolları izlenebilir. Karşıt terimler, çelişik değil bağlaşıktır. Bütün bilginin temeli, bağlantılardan oluşur. Gerçek, Hegel'in öne sürdüğü gibi karşıtların değil, bağıntılı kavramların bireşimindedir. İnsanın tüm bilgisi, bağıntılı olarak karşıt olan kavramların diyalektiğiyle açıklanabilir. Bu ilkelerin tümü, yalın ve soyuttan karmaşığa, bilince doğru giden bir dizge oluşturur. Hamelin, kategorilerini, sayı/ilişki/zaman, zaman/uzam/devinim, devinim/nitelik/değişim, değişim/belirleme/nedensellik gibi, sav/karşısav/bireşim temelinde kurmuştur. Anlıkta verili olan kavramları içerdiği için bu dizge *a priori*'dir ve somut gerçekliği tümüyle tanımlayabilir.

Hamelin, kişilik kavramını nedensellikle kesinliğin bireşimi olarak tanımlamıştır. Kişi olarak insan, özgürlüğünün bilincindedir ve kendini yönlendirebilir. Özgürlük de nedensellik ve kesinliğin bir bireşimidir. Belli edimlerin özgür olması zorunluluğu, nesnelerin evrensel düzeninde, amaçlılığa bağlı bir nedenselliğin varlığını gösterir. Dünyada bir rastlantısallık öğesi de vardır, ancak her şey kendi içinde anlaşılabilir. Bu da, anlaşılabilirliğin gerçeklikle çakıştığı evrensel bir ilişkiler dizgesi kurularak yapılır.

- YAPITLAR (başlıca): *Essai sur les éléments principaux de la représentation*, 1907, ("Tasarımın Temel Öğeleri Üzerine Deneme"); *Le Sytème de Descartes*, (ö.s.), 1910, ("Descartes'ın Dizgesi"); *Le Système d'Aristote*, (ö.s.), 1920, ("Aristoteles'in Dizgesi"); *Le Système de Renouvier*, (ö.s.), 1927, ("Renouvier'nin Dizgesi").

- BAKINIZ: KANT, LEQUIER, RENOUVIER.

HAMILTON, Alexander
(1755-1804)

ABD'li siyaset adamı. Siyasi birliğin, ancak güçlü bir merkezi hükümetin kurulmasıyla sağlanacağını savunan Federalistler'in önderlerindendir.

11 Ocak 1755'te İngiliz Antilleri'nde Nevis Adası'nda doğdu, 12 Temmuz 1804'te New York'ta öldü. 1765'te ailesiyle birlikte St.Croix Adası'na (Virgin Adaları) yerleşti. 11 yaşındayken ticari bir şirketin muhasebe bölümünde kâtiplik yapmaya başladı. 1773'te öğrenim görmek üzere Amerika'ya gitti ve New York'taki King's College'a (bugün Columbia Üniversitesi) girdi. Bağımsızlık Savaşı başlayınca öğrenimini yarıda bırakarak savaşa katıldı. Bir süre New York Topçu Bölüğü'nde yüzbaşı rütbesiyle savaştıktan sonra, 1777-1781 arasında yarbay rütbesiyle general G.Washington'un yaverliğini yaptı. 1781'de Washington tarafından bir piyade birliğinin başına getirildi. Bağımsızlık Savaşı'nın sona ermesinden sonra Albany'de hukuk öğrenimini tamamlayarak avukat oldu. 1781-1782 yıllarında yazdığı makalelerde güçlü bir merkezi hükümetin kurulması gerektiğini savundu.

Mayıs 1787'de Philadelphia'da toplanan Kurucu Meclis'e New York delegesi olarak katıldı. Anayasanın hazırlanması sırasında güçlü merkezi hükümetin zorunluluğu konusundaki eski görüşlerini savunmayı sürdürdü. Anayasayı savunmak amacıyla J.Madison ve J.Jay'le birlikte Ekim 1787-Mayıs 1788 arasında *The Federalist* adlı 85 makaleden oluşan bir dizi yayımladı. Bu çalışmalarının başta New York olmak üzere birçok büyük eyalette anayasanın onaylanmasına büyük katkısı oldu.

Anayasanın onaylanmasından sonra başkan olan G.Washington tarafından 1789'da maliye bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında federal hükümetin gereksindiği mali kaynakları yaratmak için çalıştı. Kamu ve devlet borçlarının ödenmesi, ulusal bir bankanın kurulması ve zayıf sanayilerin korunması için gümrük duvarlarının yükseltilmesi gibi yasa önerilerinde bulundu. Bu önerilerin kongrede tartışılması sırasında, merkezi hükümetin gücünün ve yetkilerinin artırılmasından yana olanlarla, buna karşı çıkanlar arasındaki görüş ayrılıkları büyüdü. Hamilton iktisadi programına siyasi destek sağlamak üzere Federalist Parti'yi kurarken, Federalistler'e karşı çıkanlar, T.Jefferson ve J.Madison önderliğinde Demokratik Cumhuriyetçi Parti'yi (bugün Demokratik Parti) kurdular.

Hamilton Ocak 1795'te hükümetteki görevinden ayrılarak avukatlık yapmaya başladı. Ancak bu tarihten sonra da Washington'a danışmanlık yapmayı sürdürdü ve siyasi kararların alınmasında etkisini korudu. 1796 seçimlerinde Federalistler J.Adams'ı başkan, T.Pickney'i de başkan yardımcısı olarak aday gösterdiler. Hamilton, aralarındaki özel sorunlar nedeniyle J.Adams'ın başkan seçilmesini engellemek ve T.Pickney'i seçtirtmek için yoğun bir çaba harcadıysa da bunda başarılı olamadı. J.Adams'ın başkan seçilmesinden sonra, hükümetteki yandaşlarının ve G.Washington'un yardımıyla Eylül 1798'de tuğgeneral rütbesiyle ordu genel müfettişliğine ve ordu komutanı yardımcılığına getirildi. 1800'de bu görevinden ayrıldı. J.Adams'a olan düşmanlığı nedeniyle, aynı yıl yapılan başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'nin adayı T.Jefferson'u desteklemesi, Federalistler'in kamuoyunda saygınlıklarını yitirmelerine yol açtı. 1801'den sonra siyasi yaşamdaki etkinliği azalan Hamilton, başkan yardımcısı A.Burr ile siyasi nedenlerle yaptığı bir düello sonucu öldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Works of Alexander Hamilton*, (ö.s.), H.C. Lodge (der.), 12 cilt 1913, ("Alexander Hamilton'un Çalışmaları").

- **KAYNAKLAR:** C.J.Miller, *Alexander Hamilton*, 1939; B.Mitchell, *Alexander Hamilton*, 2 cilt, 1957-1962; F.C.Prescott, *Alexander Hamilton and Thomas Jefferson*, 1934; J.J.Smertenko, *Alexander Hamilton Man of Action*.

- **BAKINIZ:** J.ADAMS, JAY, JEFFERSON, MADISON, G.WASHINGTON.

HAMILTON, David
(1933)

İngiliz, fotoğrafçı. Özgün ve şiirsel üslubuyla tanınmıştır.

15 Nisan 1933'te Londra'da doğdu. Mimarlık ve dekorasyon eğitimi gördü. Önce grafikçiliğe, reklamcılığa ve çizerliğe yöneldi, sonra *Queen* dergisinde sanat yönetmenliği yaptı. Bu görevi sırasında fotoğraf çekmeye başladı. Ardından Paris'e yerleşti ve *Printemps* dergisine sanat yönetmeni oldu. Daha sonra kendini tümüyle fotoğrafa verdi. *Twen, Réalité, Vogue* gibi büyük uluslararası dergiler için çalıştı. Fotoğraflarını New York, Tokyo, Londra, Hamburg, Milano, Paris gibi kentlerde sergiledi. Köln'de Photokina fuarında düzenlenen Erotik Fotoğrafın Dört Ustası adlı sergiye katıldı. İlk fotoğraf kitapları *Rêves des jeunes filles* ("Genç Kız Düşleri") ve *Les demoiselles d'Hamilton* ("Hamilton'un Kızları") dünyada büyük yankılar uyandırdı. Metinlerini ünlü Fransız romancısı A.Robbe-Grillet'nin yazdığı bu iki kitaptan sonra bale fotoğraflarından oluşan *La danse* ("Dans") adlı kitabını yayımladı. Ardından kendini film çalışmalarına verdi. Son yıllarda Güney Fransa'da Ramatuelle'e yerleşti.

Hamilton'un fotoğraf anlayışı, fotoğraf dünyasındaki yaygın deyimiyle "pictorialist" (şiirsel) bir anlayıştır. Belgelemeye değil, görsel ve şiirsel bir anlatıma yöneliktir. Çoğunlukla kadın ve genç kız vücutlarını fotoğraflamış, kadın vücudunun anlatım olanaklarını, genç kızlığın saf duyarlığını işlemiş, bununla estetik kaygıları ağır basan, ama erotizm yüklü, özgün bir fotoğraf diline ulaşmıştır. Bale fotoğraflarında da, balenin büyüsünü, Degas'nın resimde yaptığına benzer bir yaklaşımla saptamayı bilmiştir. 20.yy'ın başlarında Fransız fotoğrafçı Robert Demachy ve Commandant Puyo'nun dönemin resim akımlarındaki yenilikleri fotoğraf sanatına da getirme çabasıyla denedikleri izlenimci (empresyonist) anlatım yollarını, Hamilton çağdaş bir duyarlıkla birleştirerek özgün ve çarpıcı bir üslup yaratmış, bununla fotoğraf dünyasını büyük ölçüde etkilemiştir. Filmleri sinema yapıtı olarak önemli bir başarı kazanamadığı halde, fotoğraf anlayışının uzantıları olarak ilginç ve etkileyicidir.

- **YAPITLAR (başlıca): Fotoğraf Kitabı:** *Rêves des jeunes filles*, ("Genç Kız Düşleri"); *Les demoiselles d'Hamilton*, ("Hamilton'un Kızları"); *La danse*, 1972, ("Dans"); *Tendres cousines*, 1982, ("Şefkatli Kuzinler"); *Un été à St.Tropez*, 1983, ("St.Tropez'de Bir Yaz"). **Film:** *Jeunes filles en fleur*, ("Çiçek Açmış Genç Kızlar"); *Bilitis; Laura*.

HAMILTON, Ian
(1853-1947)

İngiliz, asker. Çanakkale Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin kuvvetlerine komuta etmiştir.

Ian Standish Monteith Hamilton 16 Ocak 1853'te Korfu Adası'nda doğdu, 12 Ekim 1947'de Londra'da öldü. Askeri öğrenimini tamamladıktan sonra, 1872'de orduya girdi. Hindistan'a atanarak 1878-1879 arasında İngiliz-Afgan Savaşı'na katıldı. 1881'de Güney Afrika, 1884-1885 arasındaki Nil seferlerinde görev aldı. 1899-1902 arasında Güney Afrika'daki Boer Savaşı'na katıldı. Savaş sırasında gösterdiği cesaret ve komutanlık yetenekleri sonucu Lord Kitchener'in kurmay başkanı oldu. 1904-1905 yıllarında Rus-Japon Savaşı'nda gözlemci olarak Japonya'da bulundu.

1910'da Akdeniz'deki İngiliz donanmasının başkomutanlığına getirildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun I.Dünya Savaşı'na girmesinden sonra, 1915'te Çanakkale'ye saldıran İtilaf Devletleri kuvvetlerinin başkomutanı oldu. İngiliz-Fransız donanmalarının 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'ndaki başarısızlığından sonra, 25 Nisan 1915'te Gelibolu'ya asker çıkarma harekâtını yönetti. 175.000 askerden oluşan ordusu, Osmanlı ordusunun direnişi karşısında başarı gösteremedi. 6 ay süren çarpışmaların, komuta ettiği güçlerin yenilgisiyle sonuçlanması üzerine, Ekim 1915'te İngiltere'ye geri çağrıldı.

Yetenekli bir asker olan General Hamilton'a, Çanakkale Savaşı'ndaki başarısızlığından dolayı bir daha etkin görev verilmedi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *A Staff Oficer's Scrap Book*, 1905-1907, ("Bir Kurmay Subayının Güncesi"); *Compulsory Service*, 1910, ("Zorunlu Hizmet"); *Gallipoli Diary*,

1920, ("Gelibolu Günlüğü"); *When I Was a Boy*, 1934, ("Çocukluğumda"); *Jean*, 1942; *Listening for the Drums*, 1944, ("Trampetleri Dinlerken").

HAMILTON, William
(1788-1856)

İskoç, filozof. Sağduyu Okulu'ndan yola çıkarak Kantçı bir düşünce geliştirmiştir.

Bilginin değeri

William Hamilton, 8 Mart 1788'de Glasgow'da doğdu. 6 Mayıs 1856'da Edinburgh'da öldü. Tanınmış bir aileden gelen Hamilton'un dedesi ve babası hekimdiler. Önce Glasgow, sonra da Edinburgh'da eğitim gördü. Yükseköğrenim için gittiği Oxford'da Balliol College'ı 1811'de bitirdi. Daha sonra hukuk okudu. 1813'te İskoç barosuna kabul edildi. Edinburgh'a yerleşerek yedi yıl avukatlık yaptı. Bunda başarılı olamayınca akademik kariyere yöneldi. 1821'de Edinburgh Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak göreve başladı. Bu sırada İskoç Sağduyu Okulu düşünürleriyle ilişkisi oldu. Thomas Brown ve Dugald Stewart'ın etkisiyle Thomas Reid'in yapıtlarını inceledi. Aristoteles üzerinde de çalıştı. Kant'ın felsefesini tanıdı. 1836'da aynı üniversitenin metafizik ve mantık kürsüsü profesörü oldu. Bu görevi ölümüne değin sürdürdü.

Hamilton'un düşüncesi, İskoç Sağduyu Okulu'ndan etkilenmiştir. Kendisi bu okulun son temsilcisi sayılır. Reid'in ve Stewart'ın yapıtlarını açıklamalarla birlikte bastırmış, bu düşünürlerin pek çok görüşünden esinlenmiştir. Ancak Kant Britanya'da yetişen filozoflar arasında en büyük etkiyi Hamilton üzerinde yapmış, bu düşünürü İskoç Okulu'nun gelenekselleşmiş tutumunun ötelerine çekmiştir. Hamilton'un ahlak ve din alanındaki görüşleri, büyük ölçüde Kantçı eleştirel felsefe temeli üzerine oturur.

Bilginin sınırları

Hamilton'a göre, zorunlu ve deney öncesi doğrular vardır. Nedensellik ilkesi, tözün temel yasaları, özdeşlik, çelişkisizlik ve üçüncü halin olamazlığı gibi mantık yasaları hep bu doğruluğu kendinden ve apaçık olan ilkelerdir. Bunların temel niteliği evrensellik ve zorunluktur. Herhangi bir nesneyi düşünmek, onu belirli bir türden nesne olarak düşünmeyi zorunlu kılar. Bir nesne belirli bir kavram çerçevesi içine yerleştirilmeden, sınıflandırılmadan düşünülemez. Bu da düşüncenin nesnesi üzerine kendi koşullarını uyguladığını gösterir. Ancak görüngü, görüngüler dünyası kavranır ve algılanabilir. Algıda, fiziksel nesneler duyular yoluyla göründükleri gibi tanınır. Özdek ve cisim gibi kavramlar da görüngüde yeri olanı dile getirirler. Bunun ötesi veya arkasında bir gerçekliği dile getirdiklerini söylemek saltık ve "kendinde nesne"den söz etmek olur ki, bu da bilinemez. Bu nedenle, bilgi bakımından saltık olan, olanaksızdır. Hiçbir şey saltık olarak bilinemez. Varlıkbilimsel nesne bilgiye konu değildir. Saltık ile birlikte, koşulsuz ve görecesiz olan da kavranamaz. Böyle bir şeyin varolduğu söylense bile ne olduğu hiçbir zaman yanıtlanamaz. Temel mantık yasaları olan çelişkisizlik ve üçüncü halin olamazlığı, tüm düşüncenin, kavranması olanaksız iki uç durum arasında yer aldığını, sıralandığını gösterir. Bu uç durumlar, saltık anlamda koşulsuzdurlar. Koşullu olan ise, bu iki uç arasındaki orta noktadadır. İnsan düşüncesinin bu orta noktayla sınırlanması, onun bir eksikliği olarak görülebilir. Ancak yanılış olan bunu aşmaya çalışmaktır. Örneğin uzay ya sınırlı ya da sınırsızdır. İkisi bir arada doğru olamaz. Oysa, insan usunun yetisi, ne sınırlı ne de sınırsız uzayı kavrayabilecek güçtedir. Yalnızca 'ikisi arası' durumları kavrayabilir.

Bilginin sınırlarını, Kant'tan etkilenerek böyle çizmiş olan Hamilton için, bilginin değeri de, aynı sınırlılıktan dolayı, bir göreceliği gerektirir. Salt olarak varlık ve töz bilinemeyeceğine göre, anlık ve özdeksel olanların bilgisi de koşullu ve görecelidir. Bu görecelik, algının oluşumunda üç değişik etmenin bulunuyor olmasındandır: Algı, algılanan nesne, duyu organları ve bunları barındırıp etkileyen ortamın bir aradaki etkinlikleri sonucunda doğar. Bunun yol açtığı da, bilginin bu etmenlere göre değişebilirliği, bir başka deyişle, bilginin bu etmenlere göreceli oluşudur. Hamilton algının sağladığı içeriğin bilgi olarak değerini, anımsanan ve imgelenin içeriği ile karşılaştırır. Algının bu karşılaştırmaya göre doğrudan bir bilgi verdiğini, örneğin geçmiş bir olgunun bellekten çağrıştırılan bilgisi gibi dolaylı sayılamayacağını vurgular. Dolayısıyla algının verdiği bilgi, algıda tasarımcılığı savunanların düşündüğü gibi dolaylı bir tasarım olamaz. Tasarım, anımsanan ve imgelenendir. Algı, görüngüler dünyasının tasarımlarını değil sunularını (verilerini) kavrar. Algıyı tasarımsal olarak düşünmek, önce edinilen bir tür bilinç içeriğinden çeşitli fiziksel nesnelerin varlığını çıkarsamayı gerektirir. Oysa algı bir çıkarsama değildir.

Hamilton mantıkla ilgili olarak kendisinden sonraki düşünce üzerinde pek iz bırakmayan, ancak ilginç çalışmalar yapmıştır. Onun bir eleştiri üzerine de Morgan'ı kendi buluşlarını çalmakla suçlayışı yazılı bir tartışmaya yol açmış, ancak sonuçta bu mantıkçı karşısında silinmiştir. Hamilton Kant doğrultusunda geliştirdiği felsefesiyle İskoç Okulu'nun dağılıp ortadan kalkmasına neden olmuş, ayrıca kendisinden sonrası üzerinde de belirgin etkiler bırakamamıştır. J.S.Mill'in onun felsefesini inceleyen ünlü kitabında Hamilton'un çokanlamlılık ve tutarsızlıklarını ortaya koyuşu da bu sonucu hazırlayan etmenler arasındadır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *On the Philosophy of the Unconditioned*, 1829, ("Koşullanmamışın Felsefesi Üzerine"); *Discussion on Philosophy and Literature*, 1852, ("Felsefe ve Edebiyat Üzerine Tartışmalar"); *Lectures on Metaphysics and Logic*, (ö.s.), 1859, ("Metafizik ve Mantık Üzerine Dersler").

- **KAYNAKLAR:** S.A. Grave, *The Scottish Philosophy of Common Sense*, 1960; J.S.Mill, *An Examination of Sir William Hamilton's Philosophy*, 1865; J.Veitch, *Hamilton*, 1882.

- **BAKINIZ:** T.BROWN, De MORGAN, KANT, J.S.MILL, REID, D.STEWART.

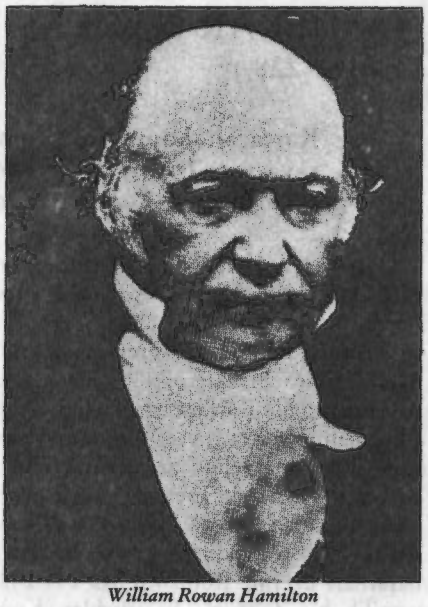

William Rowan Hamilton

HAMILTON, William Rowan (1805-1865)

İrlandalı matematik bilgini. Işın demetlerine ilişkin çalışmaları ve dördeyler (kuvaterniyonlar) kuramıyla tanınır.

4 Ağustos 1805'te Dublin'de doğdu, 2 Eylül 1865'te aynı kentte öldü. İlk eğitimini çok küçük yaşta yanına gönderildiği, yabancı dillere ilgi duyan bir papaz olan amcasından aldı. Üç yaşında okuma, yazma ve aritmetik, beş yaşında Latince, Yunanca ve İbranice öğrendi. Dokuz yaşına geldiğinde Arapça, Farsça ve Sanskritçe de aralarında olmak üzere birçok Doğu dilini biliyordu. 12 yaşında annesini, iki yıl sonra da babasını yitirdi. 1818'de, akıldan işlem yapmaktaki hızıyla ün kazanan ABD'li Zerah Colburn ile tanışması, o sıralarda Newton'un *Principia*'sını ("İlkeler") okumakta olan Hamilton'ın tümüyle matematiğe yönelmesini sağladı. Hamilton dört yıl sonra diferansiyel ve integral hesap ve tutulmaları hesaplayacak düzeyde gökbilimi öğrenmiş, beş ciltlik *Mécanique céleste*'ini ("Gökcisimlerinin Mekaniği") okuduğu Laplace'ın bir kanıtındaki hatayı bularak, Dublin'de gökbilimi profesörlüğü yapmakta olan Brinkley'in ilgisini çekmiş ve ışın demetleri ile ilgili ilk buluşlarını yapmıştı.

Hamilton 1824'te Dublin'deki Trinity College'a girdi. Ertesi yıl optikle ilgili önemli çalışmaların habercisi olan "On Caustics" adlı makalesini İrlanda Kraliyet Akademisi'ne sundu. İnceleyen kurul tarafından genel formüllere dayalı ve soyut bulunan bu araştırma üzerindeki çalışmalarını sürdürdü ve 1827'de, konuyu daha genel bir açıdan ve "karakteristik fonksiyon" yardımıyla çözümleyen "Theory of Systems of Rays" ("Işın Dizgeleri Kuramı") başlıklı çalışmasını tamamladı. Çalışmalarının bilim çevrelerinde uyandırdığı hayranlık, henüz 22 yaşında bir öğrenci olan Hamilton'ın, Brinkley'den boşalan gökbilimi profesörlüğüne ve Dunsink Gözlemevi'nin astronomluğuna seçilmesini sağladı. Hamilton, gökbilimci olarak başarı gösterememesine karşın ölünceye değin Dunsink'te kaldı ve zamanının çoğunu kuramsal araştırmalarına ayırdı.

Edebiyat ve felsefeye de ilgi duyan Hamilton, Dunsink'te bulunduğu dönemde çağının ünlü ozanlarından Wordsworth ve Southley ile tanıştı ve onlarla yaşamının sonuna değin sürecek dostluklar kurdu. 1838'de tanıştığı ozan Coleridge'in teolojik felsefe ve idealizm alanlarındaki düşüncelerinden büyük ölçüde etkilendi. 1833'te başlayan evliliğinin başarısız oluşu Hamilton'ı, yaşamının sonuna değin kurtulamayacağı bir alkol düşkünlüğüne itti.

Hamilton 1832'de, sonraları sekiz yıl süreyle başkanlığını yapacağı İrlanda Akademisi'nin üyeliğine seçilmiş, 1835'te şövalyelik unvanını, ertesi yıl Royal Society'nin Madalyası'nı almış, 1863'te ABD Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

"En az eylem" ilkesi

Hamilton "Işın Dizgeleri Kuramı"nda, türdeş ve ışık hızının yönden bağımsız (yönsemez) olduğu ortamlarda, bir nokta ışık kaynağından çıkan ışınların yansıma ve kırılma sonrasındaki davranışlarını inceledi ve sözü geçen koşullarda, uzayı dolduran ışınların tümüne dik bir düzlem grubu bulunduğunu ve art arda yansıma ve kırılmalardan sonra da bu özelliğin sürdüğünü gösterdi. Daha önce Malus tarafından tek bir yansıma için kanıtlanmış olan bu özelliği herhangi bir sayıdaki kırılma ve yansımaya genelleştirirken ışının yolunu belirlemekte, Fermat'nın "en kısa optik yol" ilkesinin uyarlanmış bir biçimi olan "en az eylem" ilkesinden yararlandı. Başlangıç noktası, kendisine dik bir düzlem üzerinde değiştirilen ışının, yansımalar sonrasında yine belirli bir düzleme dikliğini sürdürdüğünü kanıtladı. Bu özellikten yola çıkarak "karakteristik fonksiyon" adını verdiği V için

$$\left(\frac{\partial V}{\partial x}\right)^2+\left(\frac{\partial V}{\partial y}\right)^2+\left(\frac{\partial V}{\partial z}\right)^2=1$$

eşitliğini elde etti ve V'nin yerine ışının uzunluğu alındığında bu denklemin çözülebildiğini gördü. Böylece ışığın doğasından, bir başka deyişle parçacık ya da dalga özelliklerinden bağımsız olan ve davranışlarını oldukça yalın bir biçimde açıklayabilen bir anlatıma ulaştı. Aynı konu üzerindeki çalışmalarını sürdüren Hamilton 1830-1832 arasında yayımladığı üç makalede, karakteristik fonksiyonu, yalnızca ışının bitim noktasına bağlı bir değişken olmaktan çıkardı ve başlangıç ve bitim noktalarının her ikisi de değişken ışınlara, daha sonra da türdeş olmayan ve yönser ortamlara uygun biçimde genelleştirdi. Geliştirdiği kurama dayanarak, çift eksenli kristallere uygun bir doğrultuda gelen tek bir ışının, kristal içinde koni, kristalden çıkışta içi boş bir silindir biçimini alacağını öngördü. Hamilton'ın isteği üzerine deneylere girişen, Trinity College profesörlerinden Humphrey Lloyd iki ay süren çalışmalar sonunda, bu savın doğruluğunu kanıtlamayı başardı.

Hamilton, 1832'de karakteristik fonksiyon yaklaşımını, Lagrange tarafından "en az yol" ilkesine dayandırılmış olan analitik mekaniğe uygulamaya yöneldi. Hareket denklemini, hareketli cismin konu-

mu ile momentumu arasındaki ikiliğe dayandırmayı amaçlayan çalışmalarında Hamiltonyen ve ana fonksiyon kavramlarını ortaya attı. Ana fonksiyondan yararlanarak, sonraları Jacobi tarafından daha kolay çözülür bir yazılışa kavuşturulacak olan ve bugün Hamilton-Jacobi denklemi olarak bilinen kanonik hareket denklemini elde etti. Hamilton'ın mekaniğe katkılarının en ilginç yanı, çağdaş kuvantum kuramına uyarlanabilirliğidir. Bir sistemin toplam enerjisiyle parçalarının momentumları arasındaki bağı kuran Hamiltonyen'in fiziksel gerçekliğe uygunluğu ancak 20. yy'da anlaşılabilmiş, Heisenberg matris mekaniği, Hamilton'ın kanonik denklemleri ve bu denklemleri değişmez bırakan Poisson parantezlerine; Schroedinger dalga mekaniği ise Hamilton-Jacobi denklemine dayandırılmıştır.

Dördeyler kuramı

Hamilton'ın yaşamının son yirmi iki yılını kapsayan çalışmalarının konusunu dördeyler (kuvaterniyonlar) kuramı oluşturur. 1829'da karmaşık sayıların, biri gerçek öbürü sanal olmak üzere iki eksen yardımıyla düzlemde gösterilebildiğini öğrenen Hamilton, karmaşık sayılara karşı gelecek ve bütün işlemlerin yapılmasını olanaklı kılacak bir cebirsel gösterim bulmaya yöneldi. Bu konuda 1833'te yayımladığı ilk çalışmalarında, karmaşık sayıların tek bir sayı yerine sayı ikilileriyle anlatılabileceğini gösterdi. Ardından üç boyutlu uzaydaki noktaların, gelişigüzel seçilmiş yapay koordinatlara bağlı olmayan cebirsel gösterimlerini bulmaya girişti. Harcadığı yoğun çabalar ancak on yıl sonra ve son derece köktenci bir yaklaşımla, çarpma işleminin değişme özelliğinden vazgeçmesiyle sonuca ulaşabildi. Üç boyutlu uzaydaki noktaların üçlülerle değil ancak dörtlülerle gösteriminin olanaklı olduğunu gören Hamilton $ij=-ji=k$, $jk=-kj=i$, $ki=-ik=j$ ve $i^2 = j^2 = k^2 = ijk = -1$ eşitliklerini sağlayan i, j ve k yardımıyla, $a+ib+jc+kd$ biçiminde yazılan hiperkarmaşık sayıları tanımladı ve (a, b, c, d) sıralı dörtlüsüne "dördey", kuramına da "dördeyler" kuramı adını verdi.

Bir yandan, Hamilton'ın anlatımındaki soyutluk ve kargaşa nedeniyle anlaşılmasının güçlüğü, bir yandan da yine aynı yıllarda Alman matematik bilgini Grassmann ve ABD'li Gibbs'in daha genel bir vektör cebirini kurmayı başarmaları, bu kuramın önemini azalttı. 20. yy'da da, dördeyler kuramının kuvantum mekaniğine uygunluğunu savunan görüşlerin ileri sürülmesine karşın genel kanı, Hamilton'ın matematiksel çalışmalarının öneminin, cisim postulalarının bir bölümünü taşımayan cebirsel modellerin kurulmasına öncülük etmesinden kaynaklandığıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Mathematical Papers of Sir William Rowan Hamilton*, (ö.s.), A.W. Conway (der.), ("Şir William Rowan Hamilton'ın Matematik Çalışmaları").

• KAYNAKLAR: Robert P. Graves, *Life of Sir William Rowan Hamilton*, 3 cilt, 1882-1889.

• BAKINIZ: FERMAT, GAUSS, GRASSMANN, HUYGENS, HEISENBERG, K.G. JACOBI, LAGRANGE, MALUS, I. NEWTON, POINCARE, POISSON, WHITTAKER.

HAMİLKAR BARKAS
(? - İÖ 228)

Kartacalı komutan. Roma'ya karşı savaşmış, İspanya'yı fetheden Kartaca ordusuna komuta etmiştir.

Doğum yeri ve yılı bilinmemektedir. İspanya'da Elice'de öldü. Kartaca'nın soylu bir ailesinden geliyordu.

Birinci Pön Savaşı sürerken, İÖ 247'de Sicilya'daki Kartaca birliklerinin başına getirildi. Adanın batı bölgesinde Kartaca egemenliğini yeniden kurdu. Lilybaeum (Marsala) ve Drepenium (Trepani) kentlerinin Romalılar eline geçmesini önledi. İÖ 246'da adanın kuzeyindeki Ercte dağını ele geçirdi. İÖ 244'e kadar buradan İtalya'ya karşı korsan seferleri düzenledi. İÖ 244'te kendine üs olarak Eryx dağını seçti. Bu başarıları üzerine Romalılar İÖ 243/242 kışında 250 gemilik bir donanma hazırladılar. Konsül Lutatius Catulus Kartaca donanmasını Aegates Adaları yakınlarında yenilgiye uğrattı. Savaşı sürdüremeyeceğini anlayan Kartaca, Hamilkar'ı barış yapmakla görevlendirdi. Sicilya'nın boşaltılması, Sicilya ile Afrika arasındaki adaların Roma'ya bırakılması, İtalya sularına girilmemesi, Roma'nın bağlaşıkları ile savaşılmaması ve savaş tazminatı ile vergi verilmesi koşullarıyla, Roma İÖ 241'de barışı kabul etti. Birinci Pön Savaşı böylece bitmiş oluyordu. Roma Eryx dağında bulunan paralı askerlerin teslimini istediyse de Hamilkar bunu kabul etmedi. Yerine Gisco'yu bırakarak Kartaca'ya çekildi.

Gisco, paralı askerleri küçük birlikler halinde Kartaca'ya göndermeye başladı. Sayıları artan askerler, Kartaca'nın 100 mil ötesindeki Sicca'ya yerleştirildiler. İktidarda olan Büyük Hanno bir süre sonra askerlerin ücretlerini ödediyse de bu Hamilkar'ın Sicilya'da iken söz verdiği miktardan azdı. Bunun üzerine eski bir köle olan Spendius ve Libyalı bir asker olan Matho'nun önderliğinde paralı askerler ayaklandı, bunlara vergilerden hoşnut olmayan 20.000 Libyalı da katıldı. Hanno İÖ 240'ta asilerce kuşatılmış olan Utica kentini kurtarmak istediyse de başarılı olamadı. Hamilkar Barkas yeniden ordunun başına getirildi. İlk çarpışmada Spendius'u yendi ama Utica'yı kurtaramadı. Hippo Acra yolunda Numidya süvarisinin yardımını alan Hamilkar, Spendius'u bir kez daha yendi. Kartaca Senatosu tarafından büyük yetkilerle donatılan Hamilkar, uğranılan büyük kayıplara karşın, Spendius'u izleyerek iç bölgelerde kuşattı. Görüşmek için gelen Spendius ve diğer önderleri tutuklatarak başsız kalan ayaklanmacıları ezdi. Hamilkar Barkas bu savaştan sonra Tunus'a yönelerek, Leptis'te Matho'yu da yendi. Utica ve Hippo Acra kentleri de kısa bir süre sonra teslim oldular. İç savaş İÖ 237'de sona erdi.

Sardinya'daki ayaklanmacılar ise Roma'dan yardım istediler. Adaya asker gönderen Romalılar ayrıca verginin de artırılmasını istediler. Savaştan çekinen Kartaca bunu kabul etti. Kartaca'da saygınlığı çok artmış olan Hamilkar, Akdeniz'de uğranılan bu kayıpların, zengin bir ülke olan İspanya'nın ele

geçirilmesi ile giderilebileceğini düşünüyordu. Rakibi olan Hanno ise devletin Afrika'ya yönelik bir politika izlemesi görüşündeydi. Komutan seçilen Hamilkar Barkas'ın görüşü Kartaca yönetimince onaylandı. Yardımcısı ve damadı Hasdrubal ile birlikte İÖ 237'de Cebelitarık boğazından Gades'e (Gadir) geçti. Kartaca ordusu büyük bir hızla İber yarımadasının doğu ve güney bölgelerini ele geçirmeye başladı. Hamilkar Barkas, Sierra Morena yakınlarında Acra Leuce (Alicante) kentini kurdu. Yöredeki zengin gümüş madenleri de Kartaca'nın denetimine girdi. İÖ 231'de Romalılar İspanyol bağlaşıkları Masillialılar'ın isteği üzerine, Hamilkar'a elçi göndererek durumu anlamak istediler. Hamilkar, Kartaca'nın Roma'ya olan borcunu toplayabilmek için İspanya'da bulunduğunu söyledi. Roma'nın Kartaca'nın İspanya'daki varlığına müdahalesi yalnızca bu düzeyde kaldı. İspanya'daki savaşlarını sürdüren Hamilkar Barkas İÖ 228'de Elice kuşatmasından çekilirken boğularak öldü. Ölümünden sonra yerine önce damadı Hasdrubal, sonra da en büyük oğlu Hannibal geçtiler. Hamilkar Barkas, Roma ile çatışmayı kaçınılmaz gören ve hazırlıklarını buna göre yapan bir komutandı. Oğulları da babalarının bu görüşünü benimseyerek Roma'ya karşı mücadeleyi sürdürdüler.

• BAKINIZ: HANNİBAL.

HAMMARSKJÖLD, Dag
(1905-1961)

İsveçli devlet adamı. 1953-1961 arasında Birleşmiş Milletler genel sekreterliği yapmıştır.

Carl Agne Hjalmar Dag Hammarskjöld, 29 Temmuz 1905'te Jönköping'de doğdu, 18 Eylül 1961'de Kuzey Rodezya'nın Ndola kentinde (şimdi Zambiya sınırları içinde) öldü. İsveç'in soylu ve eski ailelerinden birinin oğludur. Babası İsveç başbakanlarından Hjalmar Hammarskjöld'dü. Çocukluğunun büyük bölümünü babasının valilik yaptığı Uppsala'da geçirdi. Uppsala Üniversitesi'nde hukuk ve iktisat öğrenimini tamamladıktan sonra, 1934'te Stockholm Üniversitesi'nden iktisat doktorasını aldı. 1936'ya değin Stockholm Üniversitesi'nde iktisat dersleri verdi. 1936'da maliye bakanlığı müsteşarlığına, 1941'de ise İsveç Merkez Bankası'nın müdürlüğüne getirildi. 1946'da Dışişleri Bakanlığı'na iktisat danışmanı atanan Hammarskjöld, 1947'de Paris'te toplanan ve Avrupa ekonomisinin savaş sonrası yeniden inşası ile ilgili sorunların görüşüldüğü konferansta, İsveç delegeleri arasında yer aldı. Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) kurulmasında önemli rol oynadı. 1949'da dışişleri bakan yardımcısı, 1951'de ise dışişlerinden sorumlu devlet bakanı oldu.

1952'de Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'ndaki İsveç delegasyonuna başkan yardımcısı seçilen Hammarskjöld, ertesi yıl delegasyonun başkanı oldu. Nisan 1953'te ise BM'nin genel sekreterliğine getirildi. Genel sekreterliğinin ilk yıllarında örgütün etkinliklerini düzenlemeye ve üye devletlerin genel sekreterlik üzerindeki siyasi etkilerini azaltmaya yönelik önlemler aldı. 1956 Ortadoğu bunalımı sırasında Mısır devlet başkanı Nasır ile İsrail başbakanı Ben Gurion arasında arabuluculuk çalışmaları yaparak, iki ülke arasındaki sürtüşmeleri azaltmaya çalıştı. Süveyş Kanalı'nın 1956'da Mısır tarafından devletleştirilmesinin ardından, İngiltere, Fransa ve İsrail birliklerinin Mısır'ı işgal etmeleri üzerine, işgal güçlerinin geri çekilmelerini ve kanalın yeniden ulaşıma açılmasını sağladı.

1958'de ikinci kez BM genel sekreterliğine seçilen Hammarskjöld, 1960'ta yaptığı 24 Afrika ülkesini kapsayan gezisinin ardından, BM'nin, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelere iktisadi ve toplumsal alanlarda yardım yapması için çalışmalara başladı. Güvenlik Konseyi Temmuz 1960'ta Hammarskjöld'e, kısa bir süre önce bağımsız olan ve çeşitli ayrılıkçı örgütlerin eylemleri nedeniyle birliğini korumada güçlük çeken Kongo Cumhuriyeti'ne askeri yardım yapması konusunda yetki verdi. BM'nin büyük askeri güçler dışındaki üye ülkelerinden oluşturduğu askeri birlikleri Kongo'ya yollayan Hammarskjöld, bu karara karşı çıkan SSCB tarafından şiddetle eleştirildi. SSCB, Hammarskjöld'ün genel sekreterlikten istifa ederek görevini Sosyalist, Kapitalist ve Bağlantısız ülkeleri temsil eden üç kişilik bir kurula devretmesini istediyse de, o bu isteğe uymadı. Eylül 1961'de çeşitli gruplar arasında anlaşma sağlamak üzere Kongo yönetimi tarafından ülkeye davet edildi. Katanga ayrılıkçılarının önderi Moiz Çombe ile görüşmeye giderken uçağının düşmesi sonucu öldü.

Görev yaptığı süre boyunca aralarında anlaşmazlık çıkan ülkeler arasında tarafsız kalmaya ve barışı korumaya çalışan Hammarskjöld, BM'nin en etkin genel sekreterlerinden biri olmuştur. Kendisine ölümünden sonra 1961'de Nobel Barış Ödülü verilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Servant of Peace: A Selection of Speeches and Statements of Dag Hammarskjöld*, (ö.s.), W.Poote (der.), 1962, ("Barış Hizmetçisi: Dag Hammarskjöld'ün Söylev ve Demeçlerinden Bir Seçme"); *Markings*, (ö.s.), 1964, ("İşaretleme").

• KAYNAKLAR: E.Kelen, *Hammarskjöld*, 1966; C.M. Simon, *Dag Hammarskjöld*, 1967; M.W. Zacher, *Dag Hammarskjöld's United Nations*, 1969.

• BAKINIZ: BEN GURİON, ÇOMBE, NASIR.

HAMMER, Joseph
(1774-1856)

Avusturyalı tarihçi. Osmanlı tarihçiliğine önemli katkılar yapmıştır.

Joseph Hammer von Purgstall, 9 Haziran 1774'te Graz'da doğdu, 21 Kasım 1856'da Viyana'da öldü. 1789-1796 arasında Viyana'da Maria Theresia'nın kurduğu Doğu Dilleri Akademisi'nde okudu. Diller üzerindeki geniş bilgisiyle diplomatlık mesleğine girdi. 1799'da İstanbul'daki elçiliğe tercüman olarak

yollandı. Bu görevi sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli yerlerini gezdi; Arapça, Farsça ve Türkçe bilgisi dolayısıyla araştırmalarda bulundu ve bugün bile Avusturya Ulusal Kütüphanesi'nin zengin bir bölümünü meydana getiren sayısız yazma kitap topladı. Mısır'a yaptığı gezide ünlü "Binbirgece Masalları"nın çeşitli yazımlarını ele geçirip inceledi ve bunları Almanca'ya çevirdi. Bu arada İngiltere'de Londra ve Oxford arşiv ve kütüphanelerinde çalıştı.

Önemi ve değeri

1802'de elçi Kont Stürmer'le birlikte yeniden İstanbul elçilik sekreteri olarak atandı. 1806'da da Yaş (Romanya'da) konsolosu oldu. Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması üzerine Viyana'ya geri çağrıldı ve dışişleri danışmanı oldu. 1807'de Arşidüşes Marie Louise'nin yanında Paris'e gitti. Burada önemli araştırmalar yaptığı gibi, kendisini çok etkileyecek olan devrin ünlü Fransız doğubilimcisi Sylvestre de Sacy ile de tanıştı. 1811'de saray tercümanı olan Hammer, 1817'de İstanbul'daki elçiliğe atanmasını istemişse de başbakan Metternich kendisine soğuk davranmış ve bu göreve yollamamıştır. Metternich, Hammer'in diplomatlıktan çok araştırma ile meşgul olduğu kanısındaydı. Oysa 1850'lerde Friedrich Engels, Hammer'i aylak diplomatlar arasında Osmanlı İmparatorluğu'nu tanımak için uğraşan tek ciddi kimse olarak niteler. Hammer, 1835'te Purgstall ailesine varis oldu ve bu ailenin soyluluk unvanlarını aldı. Uzun uğraşlar sonunda 1847'de Bilimler Akademisi'nin kurulmasını sağladı ve ilk başkanı seçildi.

Osmanlı tarihçiliği

Hammer'in *Geschichte der Osmanischen Reiches'*ın (Osmanlı Devleti Tarihi) Almanca'sı 1830'larda 10 cilt ve aynı yıllarda Fransızca'sı 18 cilt olarak çıktı. Kuruluştan 1774'e değin Osmanlı tarihini inceleyen bu yapıt çalışmalarının bir bölümüydü. 19. yy'ın bütün ünlü tarihçileri gibi o da onlarca ciltlik telif ve tercüme yapıt ortaya koydu. Bu uzun araştırmalarıyla yalnızca Osmanlı ve Doğu tarihçiliğinde yeni bir dönem başlatmakla kalmadı; İran, Türk ve Arap edebiyatlarından yaptığı çevirilerle Goethe başta olmak üzere Alman edebiyatını da etkiledi ve yeni ilham kaynağının doğmasına yol açtı. Hareketli bilim yaşamını, Metternich'le bazen uzlaşma, bazen çatışma ile geçen siyasi geçmişini 1850'lerde çekildiği Heinfeld şatosunda kaleme aldığı *Erinnerungen aus meinem Leben* ("Yaşamımdan Anılar") adlı kitabında anlattı.

Eskimiş olmakla beraber halen aşılamayan Osmanlı tarihinin önemli bir bölümü (11 cilt) Fransızca baskısından Mehmed Atâ Bey tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bundan başka iki ciltlik, *Constantinopolis und der Bosphorus* ("İstanbul ve Boğaziçi"), *Bakî Divanı*'nın Almanca çevirisi, *Geschichte der Chane der Krim* ("Kırım Hanları Tarihi") nihayet Goethe'ye *Doğu-Batı Divanı*'nı yazdıracak kadar etkili olan *Divan-ı Hafız* çevirisi ilk elde sayılabilecek çalışmalardır.

Hammer Osmanlı seyahatnamelerini Avrupa'ya ilk tanıtan tarihçidir. 1814-1815 yıllarında Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin Osmanlı Avrupası'yla ilgili bölümlerini İngilizce'ye çevirdi. 1811'de Viyana'da yayımlanan *Topographische Ansichten gesammelt auf einer Reise in die Levante* ("Doğu'da Yapılan Bir Gezide Toplanan Topografik Görüntüler") adlı yapıtı tarihi topografya ve Doğu coğrafyası için önemidir. Gene Kâtib Çelebi'nin *Cihannüma* adlı yapıtının Osmanlı Avrupası'yla ilgili bölümlerinin çevirisi bunlar arasında sayılabilir.

Hammer'in Osmanlı tarihçiliği bir Avrupalı'nın Doğu vekayinameleri ve edebi el yazmalarından geniş ölçüde yararlanarak kaleme aldığı ilk büyük sentez denemesidir. Avrupa arşivlerini de araştırmakla beraber, bu konuda asıl çalışma Zinkeisen'e aittir. Arap, Fars ve Türk kaynaklarını geniş ölçüde kullanan Hammer Osmanlı tarihini yazarken Balkan Slavları'nın ve Bizans'ın tarihine ait kaynaklara yeterince değinmemiştir.

Hammer, Osmanlı tarihçiliğine bilimsel nitelik kazandıran tarihçilerin başında gelmektedir. Ancak kendisinden önce filoloji ve edebiyat incelemelerinde Meninsky, Toderini; tarihçilikte D. Cantimir'in (Kantemiroğlu) de önemli katkıları olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Enzyklopädische Übersicht der Wissenschaften des Orients*, 2 cilt, 1804, ("Doğu Bilimlerine Ansiklopedik Bir Bakış"); *Topographische Ansichten Gesammelt auf einer Reise in die Levante*, 1811, ("Doğu'da Yapılan Bir Gezide Toplanan Topografik Görüntüler"); *Die Staatsverfassung und Staatsverwaltung des osmanischen Reiches*, 2 cilt, 1816, ("Osmanlı İmparatorluğu'nun Devlet Örgütü ve Yönetimi"); *Geschichte der schönen Redekünste Persiens*, 1818, ("İran Hitabet Sanatı Tarihi"); *Geschichte der Assasinen*, 1818, ("Haşhaşîler Tarihi"); *Constantinopolis und der Bosphorus*, 2 cilt, 1822, ("İstanbul ve Boğaziçi"); *Geschichte der Osmanischen Reiches*, 10 cilt, 1827-1835, (Türkçe'ye 18 Ciltlik Fransızca baskısından çevrilmiştir. 1-10 cilt, 1913-1921, 11. cilt, 1947); *Gemäldesaal Moslemischer Herrscher*, 6 cilt, 1833-1839, ("Müslüman Hükümdarların Resim Galerisi"); *Geschichte der Osmanische Dichtkunst*, 4 cilt, 1836-1838, ("Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi"); *Geschichte der Goldenen Horde im Kiptchak*, 1840, ("Deşt-i Kıpçak'ta Altın Ordu'nun Tarihi"); *Geschichte der İlchane*, 1854, ("İlhanlılar Tarihi"); *Geschichte der Chane der Krim*, 1856, ("Kırım Hanları Tarihi"); *Erinnerungen aus meinem Leben, 1774-1852*, (ö.s.), 1940, ("Yaşamından Anılar").

HAMMETT, Dashiell
(1894-1961)

ABD'li polis romanı yazarı. Yapıtlarıyla bu türe yenilikler getirmiştir.

27 Mayıs 1894'te Maryland Eyaleti'nde doğdu, 10 Ocak 1961'de New York'ta öldü. On üç yaşındayken Baltimore'da okulunu bırakıp gazete satıcılığı, tezgâhtarlık, hamallık yaptı. I. Dünya Savaşı'na katılmadan önce Pinkerton Dedektif Ajansı'nda sekiz yıl özel polis olarak çalıştı. Savaş sırasında tüberküloza yakalandı, bu yüzden savaş sonrası yıllarını askeri hastahanelerde geçirdi. Çeşitli dergilere macera ve dedektif öyküleri yazdı. 1930'da yayımladığı *The Maltese Falcon* (Malta Şahini) adlı romanının başarısı üzerine yazarlığı tek uğraş olarak sürdürdü. 1934'ten sonra siyasetle ilgilendi. 1951'de, başkanı olduğu insan haklarını savunan bir örgüte kimlerin katkıda bulunduğunu açıklamayı reddettiği için tutuklandı. Oyun yazarı Lillian Hellman'la 1930'da başlayan beraberliği ölümüne değin sürdü.

Dashiell Hammett'in "sert erkek romanı" diye adlandırılan romanları yayımlanmadan önce, Amerikan polis romanı bu türün İngiliz örneklerini taklit

ederek malikânelerde, kibar salonlarda geçen ve ince mantık oyunlarıyla sonuçlanan bir çizgiyi sürdürüyordu. Hammett idealleştirilmiş birtakım kahramanlar yerine, en azından suçlular ve katiller kadar çıkarcı, zorba, duygusallıktan uzak dedektif tipleri yarattı. Romanlarında günlük konuşma ve argoyu rahatlıkla kullanması, sokak, bar gibi mekânlar seçmesi ve 1930-1940 arasında Amerikan toplumunun rahatsızlıklarını satır aralarına yerleştiren yaklaşımı ile polis romanı türüne önemli değişiklikler ve katkılar getirdi.

• YAPITLAR (başlıca): *Red Harvest*, 1929, ("Kızıl Hasat"); *The Dain Curse*, 1929, ("Dain'in Gazabı"); *The Maltese Falcon*, 1930, (Malta Şahini); *The Glass Key*, 1931, (Sırça Anahtar); *The Thin Man*, 1932, ("Zayıf Adam"); *Adventures of Sam Spade*, 1944, ("Sam Spade'in Maceraları"); *Continental Operator*, 1945.

Polis Romanı

Sıradan okurların yanı sıra, kimi seçkin yazarların, düşünür ve sanatçıların da ilgisini çeken polis romanı 19. yy'ın ikinci yarısında, sanayileşme, kentleşme ve kitle kültürlerinin oluşması döneminde ortaya çıkmıştır. Bu türün "klasik" örnekleri ise 20. yy başlarında verilmiştir. Polis romanının babası sayılan Edgar Allan Poe, bilinçli olarak polis romanı yazmaktan çok, insan imgeleminin birtakım uç örneklerini verdiği gerilim ve merak dolu öyküleriyle bu türün ilk yazarlarından olmuştur. Yarattığı Auguste Dupin tipi, profesyonel bir dedektif değildir. Onu, temel önermeler üzerinde kurduğu mantık dizileriyle sonuca giden pratik bir felsefeci saymak daha doğrudur. Kentlerdeki zenginlik birikiminin doğal bir sonucu sayılabilecek soygunlar, cinayetler vb. bu ve daha sonraki dönemlerde polis romanına toplumsal tabanı sağlarken, imgelemi temel alan romantik edebiyat bu türe bir çeşit saygınlık da kazandırmıştır.*

Polis romanının popüler bir tür niteliği kazandığı 19. yy sonları ve 20. yy başlarının en önemli yazarlarından biri Arthur Conan Doyle'dur. İnce mantık oyunları ve güçlü akıl yürütme yeteneği ile en karmaşık olayları çözen Şerlok Holmes'in yaratıcısı olan Doyle, merak ve gerilimi bütünüyle zihinsel süreçler üzerine kuran bir polis romanı türünün en yetkin örneklerini vermiştir. Kibirliliği, ince zevki, kadınlara güvenmeyişi ve opera düşkünlüğüyle ayrıntılara inilerek çizilmiş Holmes ile saf ama iyi kalpli ve sadık arkadaşı Watson, yalnızca polis romanı türünün değil, tüm İngiliz edebiyatının en popüler karakterleri arasına girmişlerdir. Aynı dönemde, dedektif Reeder tipinin yaratıcısı olan Edgar Wallace'ın* romanları, karmaşık olay örgüleri ve gerilimli düğümleriyle polis romanının klasik örnekleri arasında yer almıştır.

Polis romanı kraliçesi, hiç kuşkusuz Agatha Christie'dir.* 1920'lerden başlayarak birbiri ardına gerilim dolu, mantıkla örülü, oluşturdukları ortam açısından eşsiz romanlar yazmış, bunlarda çevre olarak genellikle düşkün İngiliz aristokrasisini almıştır. Romanların çoğu bu sınıftan insanların miras gibi nedenlerle işledikleri cinayetleri konu edinir. Agatha Christie'nin yapıtlarının en ilginç yanı ise, bu sınıfın işlediği suçları, İngiltere'de yaşayan bir yabancının, bir Belçikalı olduğu için küçümsenmekten bir türlü kurtulamayan dedektif Hercule Poirot'nun ortaya çıkarmasıdır.

Polisiye romanın modern dönemi ABD'de başlar. II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında, birbirini izleyen bunalımlar ve toplumsal patlamalar, polis romanını da etkilemiştir. Dashiell Hammet'le başlayan "sert erkek romanı", başarının tek erdem sayıldığı bir toplumda, bu yarışmanın en sert sonuçlarının yaşandığı "sokaklar"da geçer. Artık zenginler ve aristokratlar, ince zevklere sahip polis hafiyeleri değil, ancak yumruk ve silahlarıyla yaşama olanağı bulabilen, kadın düşkünü, sırf paraya tapan, başarıya ince mantık oyunları yerine dövüşerek ulaşan Dedektifler söz konusudur. Mickey Spillane'in (1918) yarattığı Mike Hammer tipi bu türün en uç örneğidir. Modern ABD polis romanının öteki tanınmış yazarları arasında Raymond Chandler (1888-1959) ile John Dickson Carr* sayılabilir.

1960'larda polis romanının bir değişiklik daha geçirdiği izlenir. Bilgisayarın iyice yaygınlaştığı, atom gücünün, laser ışınının çeşitli alanlarda kullanılmaya başlandığı bir dönemde, bu gelişmeler doğal olarak polis romanına da yansımıştır. Ian Fleming (1908-1964) uçan otomobilden, ateş eden dolmakaleme, el bombası gibi patlayan çakmaktan, telsizli kol saatine dek çağın her türlü teknik olanağını emrine sunduğu kahramanı İngiliz Gizli Servis ajanı 007 James Bond tipiyle polis romanı türünde yeni bir yönelişin öncüsü olmuştur. James Bond dizilerinin moda düzeyine ulaşmasında, çağdaş teknolojinin en çekici yanlarının sergilenmesinin yanı sıra, ırkçılık ve erotizmin yaygın bir okuyucu ve seyirci kitlesine seslenecek biçimde kullanılmasının da payı büyüktür. Uluslararası casusluğa duyulan ilgi de, kuşkusuz, ABD ile SSCB arasındaki gerilime sahne olan soğuk savaş yıllarının bir sonucu olmuştur.

Günümüzde polis romanı bir yandan eski klasiklerin yeniden okunduğu, bir yandan da birtakım yeni yönelişlerin ilgi topladığı bir dönemi yaşamaktadır. Yeni oluşumlar arasında, ünlü bilim kurgu yazarı Asimov'un* yarattığı ve günümüzden yüzyıllarca ilerdeki zamanlarda gezegenler arasındaki siyasal durumlara ilişkin olayları çözümleyen dedektif Eliah Baley en sözü edilmeye değer olanıdır. Casusluk yanı ağır basan polis romanının yeni örnekleri arasında ise John Le Carré ile Len Deighton'un casusluk dünyasının içyüzünü açığa vuran romanları sayılabilir.

HAMMOND, John Lawrance
(1872-1952)

İngiliz, tarihçi. İngiltere'de emekçi sınıfların tarihi ile ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

John Lawrance le Breton Hammond 18 Temmuz 1872'de Yorkshire'da Drighlington'da doğdu, 7 Nisan 1952'de Londra'da öldü. Protestan bir din adamının oğluydu. Oxford Üniversitesi'ne bağlı Saint-John College'da Eski Yunan ve Latin edebiyatı öğrenimi gördü. 1897'de *Leeds Mercury* ve *Liverpool Post* gazetelerinde yazarlığa başladı. 1899'da yeni kurulan liberal eğilimli haftalık bir dergi olan *Spectator*'un başyazarlığına getirildi. 1907'de gazeteciliği bırakarak devlet memuru oldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra *Manchester Guardian* gazetesinde muhabirliğe başlayan Hammond, yaşamının sonuna değin muhabirlik yapmayı sürdürdü.

Hammond, eşi Barbara ile İngiliz emekçi sınıflarının 18. yy sonu ile 19. yy ortası arasındaki tarihi ile ilgili çalışmalar yaptı. Hammondlar çalışmalarında 18. yy'daki arazilerin çitle çevrilmesi hareketinin köylülerin yaşam biçiminde oluşturduğu değişiklikleri inceledi. Birçok tarihçi tarafından yalnızca İngiltere'nin 19. yy'daki sınai gelişmesine katkısı açısından ele kalınan çitleme hareketinin, emekçi sınıflar üzerindeki toplumsal maliyetini ve mülksüzleşen kitlelerin sürdürdükleri güç yaşam koşullarını sergilediler.

• YAPITLAR (başlıca): *The Village Labourer, 1760-1832*, 1911, ("Köy Emekçisi, 1760-1832"); *The Town Labourer, 1760-1832*, 1917, ("Kent Emekçisi, 1760-1832"); *The Skilled Labourer, 1760-1832*, 1919, ("Vasıflı Emekçi, 1760-1832"); *The Rise of Modern Industry*, 1925, ("Çağdaş Sanayinin Ortaya Çıkışı"); *The Age of the Chartists*, 1930, ("Chartistler Çağı"); *The Black Age*, 1934, ("Kasvetli Çağ").

HAMMURABİ
(? - İÖ 1750)

Babil kralı. Adıyla anılan yasalarıyla tanınmıştır.

Doğum yılı ve yeri bilinmemektedir. Babil'de öldü. Babil kralı Şinmuballit'in oğludur. Amorite hanedanının altıncı kralı olan Hammurabi, babasının ölümü üzerine İÖ 1792'de Babil tahtına çıktı. Larsa kent devleti kralı Rim-Sin ile bir bağlaşma yaptı. Elamlılar'ı doğu sınırından uzaklaştırdı. İÖ 1785'te Uruk ve Isin kentlerini aldı. Daha sonra barış politikası uygulamaya başladı. Asurlular ve Mari, Larsa, Eşnunna kent devletleri ile antlaşmalar yaptı. İÖ 1763'te bu politikayı değiştiren Hammurabi, Babil'e karşı birleşen Subartum, Gutium, Malgium, Eşnunna kent devletlerini kesin olarak yenilgiye uğrattı. İÖ 1761'de eski bağlaşığı Rim-Sin'i yendi. Egemenliğini güneye doğru yayarak eski Sümer kentlerini denetimi altına aldı. İÖ 1759'da Mari kentini alarak yakıp yıktı. Eşnunna ve Asur ülkesinin bir bölümü de kısa bir süre sonra Babil egemenliğine girdi. Mezopotamya'yı egemenliği altında birleştiren Hammurabi, batıya giden ticaret yollarını da denetimi altına aldı.

Ülkesini adil davranarak yönetmeye çalışan Hammurabi'nin verdiği kararlar hükümdarlığının son yıllarında yazılı duruma getirildi. Mülkiyet, aile ve ceza hukuku konularındaki Hammurabi yasaları 282 başlık altında toplanmıştır. Bu yasalarla toplumdaki sınıflar birbirlerinden kesinlikle ayrılmış, sınıfların kendi içinde ve birbirlerine karşı olan davranışları belirlenmiştir.

Özel mülkiyet hakkının tanınmasına karşın Babil'de toprağın büyük bölümü devletin mülkiyeti altındaydı. Kralın topraklarını işleyenler, savaş zamanında kralın ordusuna katılmakla ve kamu binalarının yapımında çalışmakla yükümlüydüler. Her üretici belli bir miktar üretim yapmak zorundaydı. Yasa iç ve dış ticaretin yürütülmesi hakkında da hükümler taşıyordu. Borçlu ve alacaklı arasındaki ilişkiler kesinlikle belirtilmişti. Bunlara göre alacaklı, borçlunun karısı veya çocuğuna el koyabilirdi.

Karısını boşayan bir adam, kadının evlenirken verdiği parayı geri ödemekle ve çocukların geçimini sağlamakla yükümlü tutulmuştu. Boşanmada kadın kusurlu görülürse bu haklardan yoksun bırakılırdı. Özgür bir adam bir köle ile evlenirse doğan çocuklar da özgür sayılırlardı. Özgür bir kadın bir köle ile evlenirse onun çocukları da özgür olurdu. Hammurabi yasaları evlat edinme koşullarını da belirlemişti.

Ceza yasasında kısasın büyük ağırlığı vardı. Zarar gören tarafın zararının para ile karşılandığı da olurdu. Hırsızlık, ayaklanma ve cinayetin cezası genellikle ölümdü.

Babil Devleti'ni bir imparatorluk durumuna getiren Hammurabi koyduğu yasalar ile ülkesinde düzeni sağlamış, Hammurabi Yasaları, Ortadoğu'daki diğer toplumlar üzerinde de etkili olmuştur.

HAMPARSUM LİMONCUYAN
(1768-1839)

Osmanlı, besteci. Türk müziğinde uzun süre yaygın biçimde kullanılan ve kendi adıyla anılan nota sistemini oluşturmuştur.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Harputlu yoksul bir Ermeni ailesinin çocuğuydu. İlköğrenimini tamamladıktan sonra bir terzinin yanına çırak verildi. Müziksever, zengin bir Ermeni ailesi olan Düzyanlar'ın koruyuculuğunda yetişti. Bu ailenin Kuruçeşme'deki yalısında müzik öğrenmeye başladı. Hem kiliselere, hem mevlevihanelere giderek müzik bilgisini ilerletti. Beşiktaş Mevlevihanesi'nde Hammamizade İsmail Dede'yle tanıştı. Çalışmalarını III.Selim'in de desteklemesiyle, bir nota sistemi oluşturdu.

Kilise müzikçisi olarak çalıştı. Kendi nota siste-

miyle müzik öğrettiği için kilisedeki din adamlarıyla arası açıldı. Düzyanlar'ın ölümünden sonra geçim sıkıntısı çekti. Evinde özel dersler verdi. Oğullarından Zenop Limoncuyan da zamanının tanınmış neyzenlerindendi.

Hamparsum Limoncuyan Türk müziğinde yenilik arayışlarının yoğunlaştığı bir dönemde yaşamıştır. III.Selim zamanında, Hamparsum'un yanı sıra, Abdülbâkî Nâsır Dede'nin de ayrı bir nota yazısı geliştirmiş olması, o dönemde notanın değer kazandığını ve notaya geçmişte olduğundan daha fazla gerek duyulmaya başlandığını gösterir.

Hamparsum'un nota yazısı, Batı notasının bugün uygulanan biçimiyle benimsenmesine değin, Türk müziğinde kullanılan en yaygın sistem olmuştur. Bu sistemde notalar soldan sağa doğru yazılır. Sesleri gösteren işaretler Hamparsum'un kendi buluşudur; bunlar Ermeni alfabesindeki harflere benzer. Notaların değerini bildiren işaretler notanın üstüne yazılır, seslerin üstüne konulan bir nokta 2'lik, iki nokta 4'lük, yanlamasına küçük bir çizgi 1'lik, iki çizgi 8'lik, küçük bir daire 16'lık, iki daire 32'lik değerleri gösterir. Her sesin ayrı bir karşılığı vardır, bu yüzden diyez, bemol, natürel seslerin işaretleri kolayca ayırt edilebilir. Hamparsum notasının bir de sonradan geliştirilmiş özel ya da gizli işaretli bir biçimi vardır. Bunu pek az müzikçi öğrenebilmiştir.

Hamparsum notasında bir sekizlik oktavda on dört ses bulunur. Bu bakımdan, geleneksel Türk müziğinin öteki perdelerini verebilmek için, notayı okuyanların ilgili makamların yapısını iyi bilmesi gerekir. Tanınmış pek çok bestecinin yapıtları, kitaplıklardaki nota derlemelerinin büyük bölümü hep bu nota sistemine göre yazılmıştır. Pratikliği ve kolaylığı, sisteme yaygınlık sağlamıştır. Dizek (porte) kullanılmadığı için, nota kâğıdına bile gerek yoktur. Ancak günümüzde Hamparsum notası bilenlerin sayısı çok azalmıştır.

Hamparsum Limoncuyan, yüzlerce yapıtı kendi sistemiyle notaya almış, ama bu derlemelerin bir bölümü kaybolmuştur. Besteciliğinin yanı sıra okuyucu olarak da tanınmış, ayrıca keman ve tambur çalmıştır. Kilise müziğinin dışında, peşrev, saz semaisi, beste, semai, kâr, şarkı formlarında besteleri vardır. Bu parçalar, bestecisinin müzik bilgisini yansıtmakla birlikte, orta değerde yapıtlar sayılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): Beste: *Rast Peşrev; Evc-Mâye Peşrev; Bestenigâr Peşrev; Hüseynî-aşiran Peşrev; Muhayyer Peşrev; Nigâr Peşrev; Rast Saz Semaisi; Hicazkâr Saz Semaisi; Irak Saz Semaisi; Nühüft Saz Semaisi; Nigâr Saz Semaisi; Bestenigâr Takım; Bayatî-araban Takım; Hisar Muhammes Kâr; Hafif Beste; Ağır Aksak Semai; Yürük Semai; Hicazkâr Hafif Kâr; Yürük Semai; Dügâh Sakıyl Beste; Yürük Semai; Neva-buselik Şarkı; Buselik Şarkı; Nihavent Şarkı; Mâhur Şarkı; Uşşak Şarkı.*

• KAYNAKLAR: R.F.Kam, "Musiki ve Hamparsum", *Radyo dergisi*, 68, 1947; A.Sabuncu, "Hamparsum Notası", *Türk Musikisi Dergisi*, 10-13, 1948.

HAMPDEN, John
(1594-1643)

İngiliz siyaset adamı. Kral I.Charles'a karşı yürütülen parlamenter muhalefetin önderlerindendir.

Londra'da doğdu, 24 Haziran 1643'te Oxfordshire bölgesinde Thame'de öldü. Cromwell'in kuzeni idi. Oxford'da Magdalen College'da öğrenim gördü. Buckinghamshire bölgesinin en büyük toprak sahiplerinden biri olan Hampden, 1621'de Avam Kamarası'na girdi. Kralın yetkilerini sınırlandırmak isteyen Püriten muhalefet içinde yer aldı ve muhalefet önderlerinden John Eliot'ın yakın arkadaşı oldu. 1627'de kral tarafından parlamentonun onayı olmaksızın uygulamaya konulan zorunlu borçlanmaya karşı çıktığı için, bir yıl kadar hapis yattı. 1629'da I.Charles'ın parlamentoyu artık toplantıya çağırmayarak işlevine son vermesi üzerine Buckinghamshire'daki malikânesine çekildi.

1636'da kralın donanmasını güçlendirmek amacıyla, o zamana değin yalnızca kıyı kentlerinden toplanan gemi vergisini tüm kentlerden toplamaya karar vermesi üzerine, vergi koymanın parlamentonun görevi olduğunu öne sürerek bu uygulamaya karşı çıktı. 1637'deki yargılanmasında 12 hâkimden 7'sinin kralı desteklemesi sonucu davayı kaybetti. Ancak bu olay onun ününü artırdı. Nisan 1640'ta kralın baskılar sonucu toplamak zorunda kaldığı, ancak 3 hafta sonra dağıttığı Kısa Parlamento'da ve Kasım'da toplanan Uzun Parlamento'da krala karşı yürütülen muhalefetin başlıca önderlerinden biri oldu. Kralın Ocak 1642'de Hampden ve John Pym'in de aralarında yer aldığı Avam Kamarası'nın 5 üyesini tutuklattırmaya kalkışması kralcılarla parlamenter güçler arasında Ağustos'ta başlayan iç savaşın en büyük nedenlerinden biri oldu. İç savaşta albay rütbesiyle çarpışan Hampden, Chalgrove Field'de omuzundan aldığı yaranın kangren olması sonucu öldü.

• BAKINIZ: CHARLES I, PYM.

HAMPSHIRE, Stuart
(1914)

İngiliz, filozof. Analitik gelenek içinde, daha genel ve toplayıcı bir bakış açısı veren felsefeyi savunmuştur.

1 Ekim 1914'te Lincolnshire'daki Healing'de doğdu. Yükseköğrenimini Oxford Üniversitesi Balliol College'da yaptı. 1936'da aynı üniversitedeki All Souls College'a öğretim üyesi oldu. 1940'tan 1946'ya değin orduda ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda görev yaptı. 1947 ile 1950 arasında University College'da, 1950'den 1960'a değin de New College'da öğretim üyeliği yaptı. 1960'ta Londra Üniversitesi'nde profesör oldu. 1963'te ABD'ye gitti. Burada, 1963'ten

1970'e değin Princeton Üniversitesi'nde ders verdi. 1970'te Oxford Üniversitsi Wadham College'ın başına getirildi.

Oxford Felsefesi

Hampshire, "Oxford Felsefesi" adıyla da anılan Günlük Dil Felsefesi'ni kuran düşünürler arasındadır. Bu akım bir yandan J.L.Austin'in etkisi altında ayrıntıya önem veren ve dar kapsamlı sorunları çözmeyi amaçlayan bir doğrultuda gelişirken, öte yandan da, yine çözümsel yöntemi kullanan, ancak daha genel, yaygın bir felsefe araştırmasına yönelen eğilimler doğrultusunda dallanmıştır. İkinci eğilimin başlıca temsilcileri Strawson ve Hampshire'dır. "Betimsel Metafizik" olarak da adlandırılan bu yaklaşım, sağduyuyu öne almış, günlük dil çözümlemesini kullanarak dil, düşünce, anlık ve kişi gibi konularda toplu bir görüş geliştirmeye çalışmıştır.

Anlık

Hampshire'da, Strawson gibi, gerçeğin süregiden, kalıcı nesnelerden oluştuğunu savunur. Analitik geleneğin daha önceki aşamalarına egemen olan aşırı deneyciliği yadsıyan bu tutumun Aristoteles'inkiyle kimi yakınlıklarını bulmak olanaklıdır. Hampshire'a göre, Russell ve Carnap gibi düşünürlerin savundukları ve temelde yalnızca duyumları konu eden, duyumları betimleyen bir dil söz konusu olamaz. Tüm nesnel önermelerin duyumları betimleyen önermelere indirgenebileceği beklentisi yanlış olmanın yanı sıra olanaksız bir amaca yöneliktir. Çünkü dili özbelirleme (identification) için kullanabilmek gerekir. Nesnelerin özbelirlenebildikleri anlamda, geçici anlık duyumlarının özbelirlenmelerinden söz edilemez. Ancak özbelirleme, düşünebilmek, düşüncenin düzenli temel taşlarını kurabilmek için zorunludur. Düşüncenin duyumlar üzerine değil de nesneler üzerine olması, aynı nesne üzerine değişik düşünceler kurabilmek, nesneleri birbirlerinden ayırt edebilmek ve bunu temel alarak genelleme yapabilmek için zorunludur. Bütün bu temel düşünsel işlevler, özbelirlemeyi gerektirir.

Kişi

Kişi kavramı, Hampshire'ın düşüncesinde önemli bir yer tutar. Yine Strawson gibi, o da, her dil için bir kişiyi bir başkasından ayırt edebilmenin temel bir gereklilik olduğunu savunur. Oysa bunu yapabilmek bir özbelirlemeyi, özbelirleme ise, dilin duyumlar değil nesneler üzerine olmasını gerektirir. Kişi hem gövdesel hem de anlıksal nitelikleri olan bir varlıktır. Bu nedenle de ne ikici ne de özdekçi anlık çözümlemeleri yeterli olamaz. Kişi hem anlıksal hem de fiziksel değişimlere neden olan, süregiden bir nesnedir.

Kişi özgürlüğünü savunan Hampshire'a göre herhangi bir kişinin belirli bir şeyi neden istediğini bilmemesi onun özgür olmadığını kanıtlamaz. Çünkü özgürlük, kişinin seçim almaşıkları arasında karar verebilme yetisindedir. Almaşıkların bilinebilirliği ve kişinin karar yetisi arası kapatılamayacak bir ayrılığı gösterir. Olayların gözlemlenen doğal süregidiş biçimi, hangi ayrıntı ve derinlik düzeyinde bilinirse bilinsin, bu bilgi bir kişinin, olayların doğal süregidişi üzerine verdiği kararın bilgisi değildir. Dolayısıyla, insan anlığının işleyiş biçimine değin bilginin artışı ölçüsünde, kişinin verdiği kararların özgürlüğünün azalacağı gibi bir görüş de, baştan sakattır. Tersine anlık üzerine daha çok bilgiye sahip oldukça, kişinin yapamayacaklarının, yapabildiği şeyler olarak bildirilmesi olasılığı düşer. Oysa, özgür kişiyi belirleyen en önemli nitelik, onun yapacaklarını önden söyleyebilir durumda olmasıdır. Bunu, geçmiş davranışlarını genelleyerek değil, doğrudan bilerek söyler. Kişinin kendini bir davranışa yönelten etmenlere karşın bu davranıştan geri durabilme yeteneği, bu etmenlerin güçlerine karşın eylemiyle ilgili karar verebilme olanağı, bilimin, hangi aşamalara erişirse erişsin, ortadan kaldıramayacağı bir olgudur. Dolayısıyla, Hampshire, ilerleyen bilginin insan özgürlüğünü tehdit etmediği, edemeyeceği sonucuna varır.

İçdeney ve anlıksal durumları konu eden önermelerin anlamı üzerinde de duran Hampshire, gövdesel boyuttan bütünüyle soyutlanmış anlıksal önermelerin olanaksız olduğunu vurgular. Bir başka deyişle, kişinin zorunlu olarak, hem anlıksal hem de gövdesel nitelikleri vardır. Öte yandan Ryle'ın yapmaya çalıştığı gibi, ruhbilimsel kavramları bütünüyle davranış eğilimlerine (dispositions) indirgemek de sakattır. Özdeksel nesnelerdeki eğilimsel nitelikler insan eğilimlerini kavramakta yetersizdir. Ryle'ın bu iki ulamı eş sayması bir yanılgıdır. İnsan eğilimleri kavramı, nesnelerin eğilimlerinden mantıksal farklılıklar taşır. Nesnelerdeki eğilimsel niteliklerin hiçbir zaman açığa vurulmadan, aktüelliğe dönüşmeden taşınması olanaklıdır. Oysa aynı şey insan eğilimleri için söylenemez. Yaşam boyunca ortaya konmamış olan bir davranışın eğiliminden de söz edilemez.

- YAPITLAR (başlıca): *Spinoza*, 1951; *Thought and Action*, 1959,("Düşünce ve Eylem");*Freedom of the Individual*, 1965, ("Bireyin Özgürlüğü"); *Modern Writers and Other Essays*, 1969, ("Modern Yazarlar ve Başka Denemeler"); *Freedom of the Mind and Other Essays*, 1971, ("Anlığın Özgürlüğü ve Başka Denemeler"); *Two Theories of Morality*, 1977, ("İki Ahlak Kuramı").

- BAKINIZ: J.L.AUSTİN, G.RYLE, SPINOZA, STRAWSON.

HAMPTON, Lionel
(1913)

ABD'li orkestra şefi, vibrafoncu ve davulcu. Cazda *swing* türünün en tanınan yorumcularındandır.

12 Nisan 1913'te Kentucky Eyaleti'nde Louisville'de doğdu. Çocukluğu Chicago'da geçti.1928'de profesyonel müzikçi olarak çalışmaya başladı. Louis Armstrong'un Les Hite adlı topluluğuna katıldı. 1936-1940 arasında, *swing*'in en önemli temsilcisi Benny Goodman'ın, piyanist Teddy Wilson (1912) ve davulcu Gene Krupa ile birlikte oluşturduğu küçük toplulukta vibrafoncu olarak bulundu. Bu dörtlüden ayrıldıktan sonra, kendi topluluğunu kurdu ve ABD dışında birçok ülkede konserler verdi.

Hampton, 1930'ların ortalarında büyük orkestralarla birlikte ve daha çok dans müziği olarak gelişen *swing* türü cazın başarılı davulcularından olmakla birlikte, vibrafoncu olarak ün yapmıştır. Maden çubukların üstüne tokmaklarla vurularak çalınan, her bir çubuğun altındaki borunun içindeki

havanın elektronik araçla titretilmesiyle tını elde edilen ve ilk kez 1920'lerde kullanılmaya başlanan bu çalgıyla, doğaçlamadaki ustalığını ortaya koymuştur. 1930'da Louis Armstrong ile birlikte "Memories of You" adlı parçayı yapmış, 1942'de de "Flyin' Home" ile büyük başarı toplamıştır. Üstün tekniğinin yanı sıra, sahne üstündeki enerjik tavrı ve dinleyicileri coşturmadaki büyük başarısıyla da tanınmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Albüm: *Vibraphone Blues*, 1964.

• BAKINIZ: B.GOODMAN.

HAMSUN, Knut
(1859-1952)

Norveçli yazar. Uygarlığın getirdiği yaşama düzenini eleştirmiş, yapıtlarında doğal ve yabanıl bir bireyselliği işlemiştir.

4 Ağustos 1859'da Lom yakınlarında Garmostraet'de doğdu, 19 Şubat 1952'de Grimstad'da öldü. Asıl adı Knut Pedersen'dir. Yazarlıkta kullandığı Hamsun adını, babasının 1863'te yerleştiği Hamsund köyünden aldı. Ailesi köylüydü, çocukluğu ve gençliği kırsal bölgelerde geçti. Hemen hemen hiç resmi eğitim görmedi. Genç yaşta çeşitli işlerde çalışmaya, bir yandan da yazmaya başladı. Üniversiteye gitmek için yeterli parayı bulamayınca, çalışmak üzere ABD'ye gitti. 1884'te beklediğini bulamamış olarak Norveç'e döndü. Ancak, iki yıl sonra yeniden ABD'ye gitti, orada edebiyat üstüne konferanslar vermekten tramvay biletçiliğine dek, çok çeşitli işlerle uğraştı. 1889'da Norveç'e dönüşünde Amerikan yaşamını eleştiren bir makale yayımladı. İlk romanı *Sult*'un (Açlık) büyük başarı kazanmasından sonra, yaşamını yazarlıkla kazanmaya başladı. Alman yayımcı Albert Langen'in de desteğiyle dünya çapında ünlendi. 1920'de Nobel Ödülü'nü aldı. 1930'larda ülkesindeki Nasyonal Sosyalist Partisi'ne katıldı. II.Dünya Savaşı'nda Norveç'in işgali sırasında Almanlar'ı destekledi. Savaştan sonra, bu nedenle tutuklandı, ancak ileri yaşı dolayısıyla yalnızca para cezasına çarptırıldı.

Hamsun, çağdaş Norveç yazarlarının akılcı ve gerçekçi tavrına karşı bir tepkiyle yazmaya başlamıştır. *Mystrier* ("Gizemler") adlı yapıtıyla, yeni edebiyatın nasıl olması gerektiğini örneklemeye çalışmıştır. *Açlık* adlı romanı ise, Toplumsal Gerçekçilik anlayışından kesin bir kopuştur. Zihnin bilinçsiz dünyasının gerçekliğinden yola çıkan Hamsun, bireyin toplumla ilişkileri içinde nasıl doğallığını yitirdiğini irdelemiştir. Uygarlığın getirdiği yaşama düzenine karşı yabanıllığın yaşam gücünü ortaya koymuş, bu çerçeve içinde köy yaşantısını öne çıkarmıştır. *Markens grøde* (Dünya Nimeti) adlı romanındaki Isak, kendi kendine yeten, doğadan başka efendi tanımayan bir köylüdür. Ancak Hamsun, kırsal yaşamı tüm canlılığı içinde betimlerken, onu yüceltmekten kaçınmış, bu yaşantıdaki mistik yönleri vurgulamıştır. Doğal çevreden çok, kişilerin düşleri, duyguları ve akıldışı davranışlarıyla ilgilenmiştir. Nietzsche ve Strindberg'den de etkilenerek yabanıl bir bireyselliği yakalamaya çalışmıştır.

Hamsun'un yalın ve çocuksu üslubu incelikle örülmüş bir düzyazı şiiri andırır. Rus yazarlarının, özellikle de Dostoyevski'nin ruhsal yaklaşımı ile ABD edebiyatının etkilerini taşıyan bir kara gülmeceyi birleştirmiştir. Romanlarındaki neşeli hava, insanların çevresini saran boşluğu gizlemekten uzaktır. Yaygınlık kazanan ünü II.Dünya Savaşı'nda Naziler'in yanında yer almasıyla sarsılmıştır. Yapıtlarına karşı azalan ilgi, ancak, ölümünden bir süre sonra yeniden canlanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Sult*, 1890, (Açlık); *Mysterier*, 1892, ("Gizemler"); *Redaktør Lynge*, 1893; *Pan*, 1894, (Pan); *Victoria*, 1898; *Under høstjernen*, 1907, (Sonbahar Yıldızları Altında); *Benoni*, 1908; *Rosa*, 1908; *Børn av tilden*, 1913, ("Çağlarının Çocukları"); *Segelfoss by*, 1915, ("Segelfoss Kasabası"); *Markens grøde*, 1917, (Dünya Nimeti); *Konerne vedvandposten*, 1920, ("Çeşme Başında Kadınlar"); *Landstrykere*, 1927, (Serserilik Günleri). Oyun: *Livet i vold: skuespil i fire akter*, 1910, ("Yaşamın İçinde").

• KAYNAKLAR: W.A.Berendsohn, *Knut Hamsun*, 1929; H.A.Larsen, *Knut Hamsun*, 1922; E.Skavlan, *Knut Hamsun*, 1929.

HANÇERLİOĞLU, Orhan
(1916)

Türk, yazar ve araştırmacı. Felsefe alanında çalışmalar yapmıştır.

16 Ağustos 1916'da İstanbul'da doğdu. 1935'te Şişli Terakki Lisesi'ni, 1939'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1943-1946 arasında Meriç, Karaisalı ve Keşan'da kaymakamlık yaptı. İstanbul Belediyesi'nde müfettiş olarak görev aldı. 1950'de Emniyet Şube Müdürü, 1954'te de İstanbul Şehir Tiyatroları müdürü oldu. Son görevi olan İ.E.T.T. Hukuk İşleri Müdürlüğü'nden 1978'de emekli olmuştur.

Edebiyata, gençliğinde yazdığı, şiir denemeleriyle giren Hançerlioğlu'nun ilk yazı ve hikâyeleri *Beş Sanat* ve *Varlık* dergilerinde yayımlanmıştır. Daha sonra *Yeditepe*, *Yenilik*, *Ataç*, *Türk Dili* dergilerine yazılar yazan Hançerlioğlu, 1950'li yıllardan başlayarak roman ve inceleme alanında ürünler vermiştir. *Karanlık Dünya* ve *Ekilmemiş Topraklar* romanlarında Anadolu insanının sorunlarını irdelemiş, öbür romanlarında ise büyük kent yaşamını ele almıştır. 1949'da *Şadırvan* dergisi şiir ödülünü, 1956'da ise *Ali* romanıyla TDK edebiyat ödülünü almıştır.

Sonraları sanat alanından uzaklaşarak felsefe konularına yönelen Hançerlioğlu, 1967'de bir felsefe sözlüğü yazmış, son cildi 1980'de tamamlanan 7 ciltlik *Felsefe Ansiklopedisi*'ni hazırlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Kıvılcım*, 1936. Öykü: *İnsansız Şehir*, 1953. Roman: *Karanlık Dünya*, 1951; *Büyük Balıklar*, 1952; *Oyun*, 1953; *Ekilmemiş Topraklar*, 1954; *Ali*, 1956; *Kutu Kutu İçinde*, 1956; *Yedinci Gün*, 1957;

Bordamıza Vuran Deniz, 1960. **İnceleme:** *Erdem Açısından Düşünce Tarihi*, 1963; *Başlangıcından Bugüne Kadar Mutluluk Düşüncesi*, 1965; *Başlangıcından Bugüne Kadar Özgürlük Düşüncesi*, 1966; *Felsefe Sözlüğü*, 1967; *Düşünce Tarihi*, 1970; *Ekonomi Sözlüğü*, 1972; *İnanç Sözlüğü*, 1975; *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, 7 cilt, 1980.

• **KAYNAKLAR:** Ş.Kurdakul, *Şiirler ve Yazarlar Sözlüğü*, 1981; B.Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, 1980.

Georg Friedrich Händel

İlk operası ▸

İngiltere'ye gidişi ▸

HÄNDEL, Georg Friedrich
(1685-1759)

Alman asıllı İngiliz besteci. Oratoryolarıyla 18.yy'ın ilk yarısında Avrupa'da bu türün öncüsü olmuştur.

23 Şubat 1685'te Halle'de (bugün DAC'de) doğdu, 14 Nisan 1759'da Londra'da öldü. Silezya kökenli bir aileden geliyordu. Küçük yaşta olağanüstü bir müzik yeteneği gösterdi. Ancak babasının zoruyla hukuk öğrenimi yaptı. Onun ölümünden sonra, 1703'te Hamburg'a gitti. Opera dünyasıyla bu kentte karşılaştı. Hamburg o günlerde 17.yy'ın savaş sıkıntılarını atlatmış, zengin ve hareketli bir ticaret kenti olmaya başlamıştı. Händel opera müdürü Reinhart Kaiser ve Johann Mattheson gibi güçlü ilişkileri olan ünlü bestecilerin yardımıyla kemancı olarak iş buldu, sonra iyi bir orgcu olarak ün yapmaya başladı. Yirmi yaşındayken yazdığı *Almira* adlı operası büyük başarı sağladı, bütün bir mevsim oynadı. Bu başarı, Händel'in yaşamında daha sonraları da karşılaşacağı türde düşmanlıkların doğmasına neden oldu, onu düelloya kadar sürükledi. Händel 1706'da ünlü Medici ailesinden bir prensin çağrısı üzerine İtalya'ya gitti.

İtalya dönemi

Daha 17.yy'da İtalya müzik sanatının merkeziydi, çağın müziği burada biçimleniyordu. Başlangıçta birbirlerinden pek ayrı yönleri olmayan opera ile oratoryo türleri, Cavalli ve Carissimi gibi bestecilerin elinde belirginleşiyor, güçleniyordu. Corelli keman çalma sanatının temellerini atıyor, daha sonraki çalgısal sonat biçiminin ilk örneklerini veriyordu. Çembalonun büyük ustası Domenico Scarlatti de İtalya'dan çıkacaktı. Roma'da, ilk büyük orgculardan biri olan Frescobaldi'nin çevresinde, Sistina Şapeli'nde dinsel müziğin bir çeşit okulu oluşmuştu. Roma'daki Arcadia Akademisi'nin Corelli, Pasquini ve Alessandro Scarlatti gibi çok ünlü üyeleri vardı. Müzik İtalya'da çok gözde bir uğraştı. Sadece Napoli'de şarkıcı ve çalgıcı yetiştiren dört konservatuvar ve sayısız özel okul vardı. Gerçekte müzik bütün ülkelerde özel kurumlara ve zengin soylulara dayanıyordu, ama İtalya'da müziği destekleyen zenginler hem daha anlayışlı, hem de daha eli açıktı. Floransa, Roma, Napoli ve Venedik gibi kentler ya operaları ya da müzik yaşantıları bakımından müzik tarihine geçmişti.

Händel İtalya'da önce Floransa'ya, daha sonra Roma'ya gitti. Papa operayı yasakladığı için, Roma'da kilise müziği yazdı; *Dixit Dominus* gibi yapıtları hemen en yüksek sanat çevrelerine girmesini sağladı. Aynı yıl Floransa'da İtalyanca olarak yazdığı ilk operası *Rodrigo* oynandı. Venedik'te ünlü besteci Domenico Scarlatti ile arkadaş oldu. Yine burada İngiliz büyükelçisi olan Manchester düküyle ve ilerde I.George adıyla İngiltere tahtına çıkacak Hannover Prensi Georg'la tanıştı. 1708'de Roma'ya döndü ve *La resurrezione* (Diriliş) adlı oratoryosunu yazdı ve yönetti. Napoli'de, Venedikli Kardinal Grimaldi'nin librettosu üzerine yazdığı *Agrippina* adlı opera büyük bir başarı kazandı.

Händel, Hannover Prensi Georg'un çağrısı üzerine, onun hizmetinde çalışmak için bu kente gitti. Ancak bir süre sonra Londra'ya gitmek amacıyla prensten izin aldı. 18.yy başında Londra'daki zengin çevrelerde İtalyan operasına karşı uyanmaya başlayan ilgi, onun gibi İtalya'dan yeni gelmiş bir besteci için önemli bir olanaktı. Händel, Rossi adlı bir yazarın alelacele yazdığı bir librettoyu on beş gün içinde besteledi. Böylece ortaya çıkan *Rinaldo* operası Queen's Theatre'da sahnelendi ve büyük bir başarı sağladı.

O çağdaki İtalyan operası, sadece metni İtalyanca olan bir opera demek değildi. Tek tek şarkıcılara ve özellikle o zamanın ünlü İtalyan *castrati*'lerinin (hadım erkek soprano) ses hüneri göstermesine yönelik parçalardan oluşmuş bir aryalar demeti sayılıyordu. Bu tür operanın modelini Napoli Operası'nın büyük bestecisi Scarlatti olgunlaştırmıştı. Händel'in bu türdeki büyük başarısı bu modeli olduğu gibi uygulamasından gelmiyordu. O, bu modeli, Fransız danslarından aldığı biçimlerle de zenginleştirmişti. Aryaların eşliğinde hem çalgılama, hem de polifon bir yazı kullanmakla, bunları daha renkli ve doyurucu kılmıştı. Genelde Alman geleneğine uyarak renkli bir orkestralama kullanmış, sözlerin şiirsel atmosferini bu çalgılama ile yakalamaya çalışmıştı. Gerektiğinde çok sade bir homofonluğu, gerektiğinde çok karmaşık füg yapısını kullanmaktan da çekinmemişti. Operalarının oyun yapısı, librettoların zayıflığı yüzünden aksamaktaysa da, o çağ için olağan sayılabilecek bu zayıflıkları ve katılaşmış kalıpları, karakterlerine verdiği insancıl anlatımla kapatmayı başarmıştı.

Händel 1711'de prensin çağırması üzerine Hannover'e döndüyse de iki yıl sonra tekrar Londra'ya gitti. Bundan sonraki yaşamını, kıta Avrupası'na yaptığı birkaç kısa gezi dışında, hep İngiltere'de geçirdi. 1726'da da İngiliz uyruğuna geçti. Kraliçe Anne'ın doğum yıldönümü için yazdığı müzikten sonra kendisine yaşamı boyunca maaş bağlandı. Bundan sonraki operası *Amadigi de Gaule* de büyük bir başarı oldu. Ama Londralılar'ın beğenisi değişmeye başlamış, bale ve fars oyunları Fransız etkisiyle daha tutulur olmuştu. Bu yüzden Händel operayı bırakıp Chandos dükünün çağrısını kabul etti ve yeni efendisi için bir dizi *anthem* yazdı. Salt koro için ya da koro ve solo sesler için *İncil* sözleri üzerine yazılmış bir müzik olan *anthem*, 16.yy'dan beri İngiliz bestecilerinin ilgilendikleri bir türdü. Händel bu yolla bir İngiliz geleneğine girmiş ve onu geliştirmiş oluyordu. Ancak bir süre sonra opera dünyasına yeniden döndü ve bundan sonraki yirmi yıl içinde otuzdan çok opera besteledi.

Oratoryo

Oratoryo, uzun bir metin üzerine, ses solistleri, koro ve orkestra için yazılmış bir müziktir. Bir sahne düzeni olmadan ve kostümsüz söylenir. Sözler genellikle kutsal kitaplardan ya da dinsel metinlerden alındığı gibi, din dışı da olabilir. Orkestranın görevi eşlik olmakla birlikte, açılış müziği ya da ara müzikleri de orkestraya verilebilir. Oratoryoda solo, ansambl ya da koro ayrımları operadaki gibidir, ancak konuyu söz ya da sesle anlatan bir anlatıcı da bulunabilir. İlk oratoryo Emilio de Cavalieri'nin* La rappresentazione di anima e di corpo'sudur (Ruhun ve Bedenin Betimlenmesi). İlk önemli oratoryo bestecisi ise Carissimi'dir (1605-1674). Onu Almanya'da H.Schütz*, Fransa'da M-A. Carpantier (1645-1704) izlerler. Daha sonraki dönemde en büyük oratoryo bestecisi Händel'dir. J.S.Bach'ın* Weinachtsoratorium'u (Noel Oratoryosu) tam anlamıyla bir oratoryo değilse de, İsa'nın son günlerini anlatan Johannes Passion ile Matthäus Passion'u bir anlamda oratoryo sayılırlar. Händel etkilerinden yola çıkan Haydn'ın* Die Schöpfung (Yaratılış) ve Die Jahreszeiten (Mevsimler) oratoryoları Klasik dönemde bu alanda en dikketi çeken yapıtlardır. Daha sonra Beethoven* Christus am Ölberg (İsa Zeytin Dağında), Mendelssohn* Elias ve Paulus, Schumann* Faustszenen (Faust Sahneleri), Berlioz* L'enfance du Christ (İsa'nın Çocukluğu) ve Liszt* Heilige Elisabeth (Azize Elisabeth) gibi oratoryolar yazmışlardır.

20. yy'da bu alanda Das Unaufhörliche ile Hindemith* König David (Kral Davud) ile Honegger,* Belshazzar's Feast (Belshazzar'ın Şöleni) ile William Turner Walton (1902) sayılabilir. Sahnesiz oratoryoya eski dinsel oyunların sahne düzenini ve kostümlerini getirmek isteyen Debussy*, ayrıca Honegger ve Stravinski* bu türü eski yapısına döndürmüşlerdir.

Türk bestecileri arasında bugüne değin oratoryo yazanlar Yunus Emre Oratoryosu ile A.Adnan Saygun*, Atatürk Oratoryosu ile de Nevit Kodallı'dır*.

Yine de kendisinden sonraki kuşaklar onu operalarıyla değil, oratoryolarıyla tanıdılar. Bunun başlıca nedeni opera türünün gerçek bir sahne anlayışıyla birleşmesinin ancak Händel döneminden sonra, Gluck'un katkılarıyla olmasıdır. Händel operası birçok çarpıcı dramatik ayrıntıyla doludur, ama o çağdan sonra ortadan kalkacak olan *castrati*'ler için düşünülen zorlama süslemelerin zayıflığını taşımaktadır. Oysa sahne zorlamalarının bulunmadığı oratoryo türü, hem bir konu taşıması, hem dramatik gerilim noktalarına yükselmesi, hem de koro ve orkestra dengesini aynı değerde kullanması bakımından Händel'in anlatım alanını daha da genişletmiştir. Ne var ki, ilk büyük oratoryoları olan *Saul* ile *Israel in Egypt* (İsrailoğulları Mısır'da), operaya göre içerdikleri farklılıklar yüzünden hiç de coşkuyla karşılanmadı. *Oratoryoları*

Händel 1741'de bir dizi yardım konseri için İrlanda'ya çağrıldı. Dublin'deki konserleri büyük ilgiyle karşılandı. En büyük oratoryosu olan *Messiah*'ı da ilk kez orada çaldırdı. Böylece operanın karşısına yeni bir konser türü çıkmış oluyordu. Daha sonraki mevsimde opera çevreleri *Messiah*'ın engellenmesi için her türlü girişimde bulundular. Gerçekten de, bugün İngilizler'in bir çeşit ulusal anıt saydıkları bu oratoryo, opera çevresini ellerinde tutan ve operayı yüksek düzeyde bir eğlence, bir yarış ve rekabet aracı durumuna getirmiş olan soyluların engellemesiyle bir türlü halka sunulamadı. Yine de Händel 1747'de *Judas Maccabaeus* oratoryosunu geniş bir halk kitlesine sundu. 1749'da Aix-la Chapelle Barışı'nın kutlanması için yazdığı *Donanma Müziği* ise Vauxhall Bahçeleri'ne tam on iki bin dinleyici çekti.

Ocak 1751'de yazmaya başladığı *Jephtha* oratoryosunu, sol gözünün görmemesi nedeniyle yarıda bırakmak zorunda kaldı. Ameliyatlar yarar sağlamadı, kısa bir süre sonra iki gözü de görmez oldu. *Jephtha*'yı ve daha sonraki çalışmalarını kopisti (nota yazarı) Christofer Smith'in yardımıyla sürdürdü. Körlüğü sırasında da org ve klavsen konserleri verdi, oratoryolarını yönetti. En son konserinde *Messiah* oratoryosunu çaldırdı. Ölümünde ulusal kahramanlara yapılan bir törenle Westminster Katedrali'ne gömüldü.

• **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Almira*, 1705; *Rodrigo*, 1700; *Agrippine*, 1709; *Rinaldo*, 1711; *Amadigi de Gaule*, 1715; *Radamisto*, 1720; *Tamerlano*, 1720, (Timurlenk); *Ottone*, 1723; *Giulio Cesare*, 1724; *Rodelinda*, 1725; *Scipone*, 1726; *Admeto*, 1727; *Partenope*, 1730; *Sosarme*, 1732; *Orlando*, 1733; *Ariodante*, 1735; *Alcina*, 1735; *Serse*, 1738; *Deidamia*, 1741. **Oratoryo:** *La resurrezione*, 1708, (Diriliş); *Esther*, 1720-1732; *Saul*, 1730; *Israel in Egypt*, 1738, (İsrailoğulları Mısır'da); *Messiah*, 1742; *Samson*, 1742; *Belsazar*, 1744; *Judas Maccabaeus*, 1746; *Susanna*, 1749; *Solomon*, 1749; *Theodora*, 1750; *Jephtha*, 1751. **Vokal Müzik** (dinsel): *Dixit Dominus*, 1707; *72 İtalyan Kantatı*, 1708-1709; *Te Deum*, 1713; *11 Chandos Anthem'i*, 1717-1749. **Vokal Müzik** (dindışı): *Acis ve Galatea*, yks. 1720; *9 Alman Şarkısı*, 1729; *Alexander's Feast*, 1736, (İskender'in Şöleni); *Hercules*, 1745; *22 İtalyan Düeti: İngiliz Şarkıları*. **Orkestra Müziği:** *Water Music*, 1717, uvertür, (Su Müziği); *6 Concerto Grosso*, 1738, obualar için; *12*

Concerto Grosso, 1739, yaylı çalgılar için; *Fireworks Music*, 1749, uvertür, (Donanma. Müziği); 20 *Org Konçertosu*. **Oda Müziği:** 15 solo; 27 birli ve ikili *Sonat*; 24 *Süit*, klavsen için.

• **KAYNAKLAR:** G.E.H.Abraham (der.), *Händel:a Symposium*, 1954; A.E.Cherbuliez, *Händel*, 1949; O.E.Deutsch, *Händel: a Documantary Biography*, 1955; P.H.Lang, *George Frederic Händel*, 1966; H.J.Moser, *Händel*, 1941; P.M.Young, *Händel*, 1965.

HANDKE, Peter
(1942)

Avusturyalı roman ve oyun yazarı. Çağdaş Deneysel tiyatronun önemli adlarından biridir.

6 Aralık 1942'de Kärnten'de, Griffen'de doğdu. 1965'te Graz Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Öğrenciliği sırasında, Forum Stadtpark adıyla bir araya gelen genç edebiyatçılar topluluğuna katıldı. Üniversiteyi bitirdiği yıl ABD'ye gitti. Orada "geçerli" edebiyata yönelttiği eleştirilerle büyük ilgi topladı. Avrupa'ya döndükten sonra Almanya'nın çeşitli kentlerinde ve Paris'te yaşadı. 1967'de Gerhart Hauptmann Ödülü'nü, 1973'te Georg Büchner Ödülü'nü, daha sonra da Franz Kafka Ödülü'nü kazandı.

Handke, II. Dünya Savaşı sonrası deneysel edebiyat yaklaşımının önemli adlarından biridir. Hem oyun, hem romanlarında dil olgusu büyük önem taşır. Dilin yapmacıklığını, insanlar arasındaki ilişkilerdeki yetersizliğini ve giderek insana yabancılaşmasını romanlarında sık sık işlemiştir.

Tiyatro alanında da benzer uygulamaları vardır. Gerçekliğin tiyatroda yaratılamayacağı düşüncesinden yola çıkarak sokak, dershane, kilise ve dükkân gibi yerlerde sergilenecek, halka doğrudan seslenebilecek bir tiyatroyu savunmuştur. Oyunlarında küçük burjuva yaşantısını taşlayan, imgelerden bağımsız ve dilin anlamsızlığını vurgulayan yinelemeler ve monologlarla, insan-nesne arasındaki ilişkileri irdelemeye çalışmıştır. Tiyatro anlayışını en ileri noktasına götürdüğü *Publikumsbeschimpfung* ("İzleyiciye Sövme") adlı oyununda eylem, olaylar dizisi vb. yoktur; oyunun ana kişisi izleyicidir. Oyunun sonunda izleyiciye sövülmekte, sonra da hoparlörden alkış sesleri duyulmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Die Hornisse*,1966, ("Eşek Arıları"); *Die Angst des Tormanns beim Elfmeter*, 1970, (Kalecinin Penaltı Korkusu); *Der Kurze Brief zum langen Alschied*,1972,("Uzun Veda İçin Yazılmış Kısa Mektup"); *Wunschloses Umglück*,, 1973, ("Mutsuzluğun Doruğu"); *Langsame Heimkehr*, 1979, ("Ağır Dönüş"); *Die lingshändige Frau*, 1981, ("Solak Kadın"); *Die Chinese des Schmerzes*, 1983, ("Acı Çinlisi"). **Şiir:** *Die Innenwelt der Aussenwelt der Innenwelt*, 1969, ("İç Dünyanın Dış Dünyasının İç Dünyası"). **Anlatı:** *Falshe Bewegung*, 1975, ("Yanlış Hareket"). **Oyun:** *Publikumsbeschimpfung*, 1966, ("İzleyiciye Sövme"); *Weissagung*, 1966, ("Kehanet"); *Die Unvernünftigen sterben aus*, 1973, ("Akılsızlar Türü Tükeniyor"); *Über die Dörfer*, 1982, ("Köyler Üzerine"). **Deneme:** *Ich bin ein Bewohner des Elfenbeinturms*, 1972, ("Fildişi Kulede Oturuyorum"); *Das Ende des Flanierens*, 1980, ("Gezginciliğin Sonu").

HANDY, William Christopher
(1873-1958)

ABD'li besteci ve orkestra şefi. Amerikan zenci müziği *blues*'un orkestra müziği içinde kullanılarak yaygınlaşmasına öncülük etmiştir.

16 Kasım 1873'te Alabama Eyaleti'nde, Florence'ta doğdu, 28 Mart 1958'de New York'ta öldü. Bir papazın oğluydu. Huntsville'deki Teachers Agricultural and Mechanical College'da öğrenim gördükten sonra bir süre öğretmenlik ve bando şefliği yaptı. Otuz yaşında gözlerini yitirdiyse de müzik uğraşını sürdürdü ve 1903-1921 arasında kendi orkestrasını yönetti. 1913'ten sonra yayımcılığa başladı. Amerikan zenci müziğinin türleri olan *spiritual* ve *blues* ezgilerini derledi, ABD'li zenci müzisyenler üzerine incelemeler yaptı ve yayımladı.

Blues'un Babası adıyla ünlenen Handy, zenci müzisyenlerden dinlediği *blues* ezgilerini notaya geçirmiş, bunların armonik yapılarını inceleyip geliştirmiştir. *Blues* akor dizilerini sistemleştirererk, bu türü, kendinden sonraki caz müzisyenlerinin doğaçlama yoluyla özgürce geliştirebilecekleri bir yapıya kavuşturmuştur. "Memphis Blues", "St.Louis Blues", "Beale Street Blues" ve "Careless Love" gibi klasikleşen düzenlemeleriyle, *blues*'un orkestra müziği içinde popülerleşmesine öncülük etmiştir.

Handy, 20.yy başlarında ABD'de popüler bir tür olan *ragtime* müziğinden caz müziğine geçiş döneminin önemli müzisyenlerindendir. Daha çok neşeli bir havanın egemen olduğu *ragtime* müziğinin Amerikan zenci müziğinin hüzünlü havasından etkilenmesinde ve 1910'ların sonlarında cazın giderek *ragtime*'ın yerini almasında rolü olmuştur. *Father of the Blues* ("Blues'un Babası") adlı otobiyografisini 1941'de yayımlamıştır.

HAN FEİ TSEU
(ykş. İÖ 300-233)

Çinli bilge. Toplumun sağlıklı bir biçim kazanabilmesi için, yasalara dayanan güçlü bir yönetimin gereğini ileri sürmüştür.

Çin'de uzun süre yönetimi elinde bulunduran Han soyundan geldiği bilinen Han Fei Tseu'nun yaşamı konusunda pek az bilgi vardır. Yetişme çağında, bir süre Konfüçyüsçü filozof Hsun Dzi'nin derslerini izlemiştir.

Han Fei, daha sonra toplum yönetimi üzerine oluşan görüşlerini 55 metinde toplamış, bu yazılar Çin Devleti'nin yöneticisi Çeng'in ilgisini çekmişti. İÖ 234'te Çeng, Han'lar üzerine bir saldırı düzenleyince Han Fei kendisine arabulucu olarak gönderildi. Çeng, kendisini sevinçle karşılayarak ona yönetimde önemli bir görev vermeyi düşündü. Ancak Han

Cazın Kökenleri

Caz müziği, 19. yy sonları ve 20. yy başlarında ABD'nin güney eyaletlerinde oluşmaya başlamıştır. Yaratıcıları, Batı Afrika'dan Amerika'ya köle olarak getirilen zencilerdir; dolayısıyla Afrika halk müziği cazın başlıca kökenlerinden biri olmuştur. Ancak caz, toplumsal çevresinden kopartılan zencinin Yeni Dünya'da oluşturduğu bir müziktir. Bu açıdan da, Afrika halk müziğinin bir devamı olmaktan çok, Afrika ve Avrupa halk müzik kültürlerinin kaynaşması sonucunda ortaya çıkan bir bireşim olarak tanımlanabilir, her iki müzik geleneğinin de öğelerini içerir. Cazda kullanılan diatonik ve kromatik diziler yüzyıllar boyunca Avrupalı besteciler tarafından da kullanılmıştır. Avrupa müziğinde rastlanmayan pentatonik diziler ise Afrika müziğinin bir özelliğidir. Ancak cazın temelini Avrupa müziğindeki dizilerin üçüncü ve yedinci derecelerinin yarım nota pesleştirilmesiyle ortaya çıkan "blues dizisi" oluşturmuştur. Caz senkoplara dayanan ritmini Afrika müziğinden almış, buna karşılık armonik yapısı Avrupa müziğinin etkisinde gelişmiştir. Ritmik çalgıların dışındaki çalgıların çoğu da Avrupa müziğinin çalgılarıdır.

Caza kaynaklık eden ilk vokal müzik örnekleri ABD'nin güney eyaletlerindeki çiftliklerde, demiryollarında ve nehir gemilerinde doğup gelişen zenci iş şarkılarıdır. Zenci kölelerin ağır çalışma koşulları ve özgürlük umutları bu müzikte anlatım bulmuş, doğaçtan söylenen ve ritmini çalışma temposundan alan bu şarkıların temelini çağrı-yanıt kalıbı oluşturmuştur.

Cazın en önemli kaynaklarından biri de kilise müziğidir. İncil'den bölümleri aktaran gospel şarkıları ve ilahiler (spiritual), Afrikalı zencinin Hıristiyanlaştırıldığı, ancak aynı zamanda Afrika müziğinin kilise müziğini etkilediği bir sürecin ürünleridir. Zenci köleler orkestra çalgılarından ve müzik eğitiminden yoksun olduklarından Afrika müziğinden etkilenen kilise müziğinin bu ilk örnekleri vokal müzik olarak gelişmiştir. "Swing Low Sweet Chariot" ve "Nobody Knows the Trouble I've Seen", spiritual'ların bugün de tanınan örneklerindendir.

Cazın temelini oluşturan blues ise esas olarak din dışı bir müziktir. Blues, hem bir müzik türünü, hem de bu müziğin çoğu örneklerinin içerdiği hüzünlü havayı tanımlayan bir sözcüktür. Kökenleri daha eskiye uzanmakla birlikte 19. yy sonunda biçimlenmeye başlayan blues, büyük bir olasılıkla iş ve hapishane şarkılarından, tarla ezgilerinden (field hollers) ya da kilise müziğinin din dışı bir nitelik kazanmasıyla gelişmiştir. ABD'nin güney eyaletlerinde, özellikle Mississippi yöresinde filizlenmekle birlikte olgunluğuna ülkenin kuzeyinde erişmiş, müzikhollerde daha çok kadan şarkıcıların söylediği bir türe dönüşmüştür. Blues ezgilerini derleyen zenci besteci ve düzenlemeci W.C.Handy'nin katkılarıyla blues akor dizileri, caz müzikçilerinin yeni ezgiler yaratırken başvurdukları önemli bir kaynak oluşturmuştur.

Cazı önceleyen ve caza geçişte önemli bir aşama oluşturan bir müzik türü da ragtime'dır. 1890-1920 arası özellikle Mississippi ve Missouri bölgelerinde yaygınlaşan hızlı tempolu bir piyano müziği olan ragtime, zenci dans müziğinin senkoplu ritimlerini kilise müziğiyle ve vals, mazurka gibi Avrupa dans müziklerinin etkileriyle birleştirmiştir. Doğaçlamadan çok düzenleme ve besteleri temel alan bir tarz olması nedeniyle de cazda armoni ve biçim kaygısının gelişmesinde etkili olmuştur.

Afrika halk müziği, zenci iş şarkıları, tarla ezgileri, hapishane şarkıları, kilise müziği, blues ve ragtime'ın yanı sıra, İspanyol-Amerikan halk müziği ve Avrupa'dan Amerika'ya göç etmiş halk topluluklarının müzik kültürleri de caz adını alan bireşime kaynaklık etmiştir. Caza özgün niteliğini kazandıran, bu farklı müzik öğelerinin zenci müzikçilerin potasında erimesidir. Ancak, kökenleri daha çok kent dışı bir kültüre dayanmakla birlikte cazın, konser, opera, tiyatro, dans müziği gibi Batı müzik geleneklerine de açılarak ayrı bir kimlik kazanması, kent kültürü niteliği kazanmasıyla aynı zamanda olmuştur. Bu açıdan cazın oluşmasındaki en önemli etken, Amerikan İç Savaşı'nın ardından köleliğin kaldırılması, bunun bir sonucu olarak da, kentlerde büyük bir zenci nüfusun oluşması ve zenci kültürünün giderek beyazların ticari dünyasına açılmasıdır. Bu değişimlere sahne olması açısından 19. yy sonlarından 1917'ye değin uzanan dönem caz tarihinin ilk evresi sayılır. Bu dönemde caza beşiklik eden yer Mississippi deltasının en büyük kenti olan New Orleans'dır. Ancak cazın, popüler bir müzik türü olarak ragtime'ın yerini alması ve adını tüm dünyaya duyurması 1920'lerde gerçekleşmiştir.

Fei'nin eski okul arkadaşı ve Şin Devleti'nin başbakanı Li Su, daha çok önem kazanıp kendisini gölgede bırakacağından korkarak, filozofu tutukladı, onu gönderdiği zehiri içerek intihar etmeye zorladı.

Çin'de İÖ 403-221 yılları arasında, "Savaşan Devletler Dönemi"nde, geleneksel feodal düzende bir çöküş görülmüş; düşün alanında yeni arayışlara gidilmişti. Konfüçyüs düşüncesinin yerini "Hukukçular" olarak bilinen ve tüm amacı, gücü yöneticide toplamak olan bir felsefe okulu aldı. Bu filozoflar, ödüle ve sert cezalara dayanan bir yasa ile, devleti ilerletecek ve yönetimi güçlü kılacak yöntemler öneriyorlardı. Bu okulun son ve en güçlü filozofu olan Han Fei, kendisinden öncekilerin görüşlerini dizgesinde birleştirdi. İÖ 221-206 arasında Çeng, ilk birleşik Çin İmparatorluğu'nu kurunca onun düşün-

celerini devlet görüşü olarak benimsemiş; bu dönemde yurttaşlara büyük baskılar uygulanmış, kitaplar yakılmıştır.

Han Fei, siyasal kurumların tarih içinde değişmesi gerektiğini söyleyerek, Konfüçyüs öğretisinde olduğu gibi eski yönetim biçimlerine bağlı kalınmamasını savundu. Ona göre siyasal kurumların, yalnızca değişen ahlak yargılarına değil, iktisadi koşullara da uyarlanması gerekir. İnsan iktisadi koşullarına göre tutumunu değiştirir. Kıtlık zamanı hain, bollukta cömert olur. Bu yüzden yöneticiler kendilerini insan davranışına uydurmaya değil, onların kötülüklerini engellemeye çalışmalıdırlar.

Yöneticilerin çıkarları, yönetilenlerle çeliştiği için güçlü bir devlet gereklidir. Yönetenler yönetimi ellerinde tutmak istiyorlarsa, kimseye güvenmemek ve boyun eğmemek durumundadırlar. Etkili yönetimler yasalar yoluyla yönlendirilmeli, yöneticiler yönetsel kurallara önem vermelidirler. Dış ilişkilerde ise başarı, ordu gücüne bağlıdır.

Han Fei'ye göre hukukun başlıca görevi yaşam için gerekli olan nesnelerin çoğaltılmasını, bireyler arasında eşit olarak dağıtılmasını sağlamaktır. Bir toplumun mutluluğu eşitliğe, eşitlik ise yaşamı sürdüren ürünlerin çoğaltılmasına, bütün bireyler arasında denge sağlayacak bir oranda dağıtılmasına bağlıdır.

Dağıtımın devlet eliyle yapılmasını istemesine karşın Han Fei, ekonomide serbest rekabet koşullarına izin verilmesini savunur. Böylece insanlar daha çok çalışacak, üretim artacaktır. Öğrenci ve yoksullara devlet yardımı yapılmasına karşı çıkmış ve her yurttaşın tarım yoluyla ekonomiye katkıda bulunması gerektiğini söylemiştir.

Çeng döneminden sonraki yüzyıl içinde Konfüçyüs düşüncesi yeniden önem kazanarak, 2000 yıl kadar egemen düşünce biçimi olarak kalmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Complete Works of Han Fei Tzu*, (çev.) 2 cilt, 1939, ("Han Fei Tseu'nun Tüm Yapıtları").

- **BAKINIZ:** HSÜN TZU, KONFÜÇYÜS, Lİ SU.

HANFMANN, George
(1911)

Rus asıllı ABD'li arkeolog. Anadolu'da Sardis kazılarını yönetmektedir.

George Maxim Anossov Hanfmann 20 Kasım 1911'de St. Petersburg'da (şimdi Leningrad) doğdu. Almanya'da Jena, Münih ve Berlin üniversitelerinde klasik arkeoloji öğrenimi gördü. 1934'te Berlin Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Aynı yıl Yunanistan'da Olynthos kazılarına katıldı. 1935'te ABD'ye gitti, Johns Hopkins Üniversitesi'nde Olynthos buluntuları konusundaki çalışmasıyla ikinci kez doktor oldu. 1935-1938 arasında Harvard Üniversitesi'nde, I. Dünya Savaşı öncesinde Sardis kenti kazılarında bulunan Lidya çanak çömleği üstünde çalıştı. Sardis'te kazı yapma düşüncesi bu çalışması sonunda ortaya çıktı, ancak bunu yirmi yıl sonra gerçekleştirebildi. 1940'ta ABD uyruğuna geçti. 1943'e değin Harvard Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürdü. II. Dünya Savaşı sırasında askere alındı. 1946'da ise Harvard Üniversitesi Fogg Sanat Müzesi'nde Klasik Bölüm müdürü oldu.

1947-1948'de bu müze adına Hetty Goldmann'ın Anadolu'da yürüttüğü Tarsus-Gözlükule kazılarına katıldı, Demir Çağı çanak çömleği üstünde çalıştı. 1954-1955'te Fogg Sanat Müzesi'nde Amerikan Özel Koleksiyonlarındaki Eski Sanat Yapıtları adlı bir sergi düzenledi. 1956'da Harvard Üniversitesi'nde güzel sanatlar profesörü oldu.

1958'de Harvard ve Cornell üniversitelerinin katılmasıyla Sardis'te kazıya başladı. Manisa ili Salihli ilçesi sınırları içinde kalan Sardis (bugün Sart), Antik Çağ'da Lidya Krallığı'nın merkezi ve İran'a değin uzanan ünlü Kral Yolu'nun başlangıcıydı. İÖ 7. ve 6. yy'larda en gelişmiş dönemini yaşamış, Persler'in Anadolu'yu işgalinden sonra satraplık (valilik) merkezi olmuş, Helenistik Çağ'da, Roma ve Bizans dönemlerinde de etkinliğini korumuştu. Hanfmann başkanlığında yirmi beş yıldır sürdürülen kazılarda bu dönemlerden kalan, başta mermer döşeli ana cadde, yirmi bin kişilik tiyatro, *Artemis Tapınağı*, bazilika, hamamlar, çarşı ve konutlar olmak üzere çeşitli yapılar ortaya çıkarıldı. Restorasyon çalışmaları uygulandı. Bir Lidya evi, eldeki bulgulara dayanılarak yeniden kuruldu. Kentin yakınlarındaki kral tümülüslerinde (mezar tepesi) araştırmalar yapıldı. Marmara Gölü yakınlarında Ahlatlı Tepecik'de saptanan bu İlk Bronz Çağı yerleşmesi kazılarak yörenin tarihöncesi yerleşmeleri aydınlatılmaya çalışıldı.

1971'de Harvard Üniversitesi'nde arkeoloji profesörü unvanını da alan Hanfmann Amerikan Bilimler ve Sanatlar Akademisi, Amerikan, Alman ve Avusturya Arkeoloji enstitüleri üyesidir. 1974'e değin sürdürdüğü Fogg Sanat Müzesi müdürlüğü sırasında müzenin Antik Çağ ve Yakındoğu koleksiyonlarını zenginleştirmiştir. 1979'da Amerikan Arkeoloji Enstitüsü'nün yüksek hizmet altın madalyası ile ödüllendirilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Etruscans and their Art*, 1940, ("Etrüskler ve Sanatları"); *Ancient Coins* (M.S.Balmuth ile), 1956, ("Eski Sikkeler"); "The Iron Age Pottery at Tarsus", *Excavations at Gözlükule-Tarsus* III, H.Goldmann (der.), 1963, ("Tarsus'un Demir Çağı Çanak Çömleği"); *Roman Art*, 1964, ("Roma Sanatı"); *Classical Sculpture*, 1967, ("Klasik Heykelcilik"); *Letters From Sardis*, 1972, ("Sardis'den Mektuplar"); *Sardis From Prehistoric to Roman Times*, 1983, ("Tarihöncesi'nden Roma Dönemine Değin Sardis").

- **KAYNAKLAR:** *Studies Presented to George M.A.Hanfmann*, (bibliyografya içerir), 1971.

HANNEQUIN, Arthur
(1856-1905)

Fransız, düşünür. Felsefe ve bilimler tarihlerinin etkileşim içinde olduğunu savunmuştur.

Marne'daki Parny-sur-Saulx'de doğdu, 1905'te öldü. Lyon Üniversitesi'nde felsefe ve bilim tarihi profesörü olarak çalıştı. 34 yaşındayken ölümcül bir hastalığa yakalandı, ancak araştırmalarını sürdürdü. Bundan sonraki on beş yıl içinde, her ne kadar üzerinde çalışığı büyük yapıtını tamamlayamadıysa da, özellikle Descartes, Leibniz ve Kant'ın dizgelerini inceledi.

Hannequin, bilim tarihini, buluşların ve bu alandaki olguların oluşturduğu soyut bir disiplin değil, sürekli olarak yeniden örgütlenen kavramların, felsefe tarihiyle ilişki içinde, incelenecekleri bir alan olarak görür. Metafizik ve doğabilimleri arasındaki ilişkiyi incelediği doktora çalışması, *Essai critique sur l'hypothèse des atomes dans la science contemporaine* ("Çağdaş Bilimde Atomlar Varsayımı Üzerine Eleştirel Deneme"), bu yaklaşımının ilk adımlarındandır.

Hannequin'e göre, sayı bilimi, insanı kavranabilirliğe ulaştırabilecek tek bilimdir. Çünkü, sayı, sürekli olmayan bir niceliktir. Süreklilik ise, zaman ve uzayın, sürekliliğini içerir, ayrıca devinim de temel öğesidir. Bu bağlamda, Atomculuk, fiziksel evreni açıklamada başarılıdır. Ancak, sürekli ve süreksiz olan arasındaki bu çelişkili durumdan, salt fiziksel bir atomculuk ile çıkılamaz. Bu konuda, Leibniz'in monad kavramı gereklidir. Hannequin için, atom, içine girmek isteyen güce başka güçlerle direnir. Güç ise, özdeğin, varoluş koşullarındandır. Özdek, durağan bir durumdayken bile, yok olmamak için güç olmak zorundadır. Güç, devinimi başlatır, o bir töz değil, tinin işlevlerine göre değer alan bir kavramdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Études d'histoire des sciences et d'histoire de la philosophie*, (ö.s.), 1908, ("Felsefe Tarihi ve Bilimler Tarihi Çalışmaları").

- **BAKINIZ:** KANT, LEIBNIZ.

HANNİBAL
(İÖ 247-182)

Kartacalı komutan. Roma'ya karşı İkinci Pön Savaşı'nı yönetmişir.

Kartaca'da doğdu, Anadolu'da Gebze'ye bağlı Diliskelesi yakınlarında öldü. Ünlü Kartacalı komutan Hamilkar Barkas'ın en büyük oğludur. Henüz 9 yaşındayken babası ile birlikte İÖ 237'de İspanya'ya geçti. Kartaca ordusunda görev yaptı. 221'de enistesi ve Kartaca'nın İspanya valisi Hasdrubal'ın bir Kelt savaşçısı tarafından öldürülmesi üzerine, İspanya'daki Kartaca birliklerinin başına getirildi. Orduyu düzenleyen Hannibal İspanya'da Kartaca'nın varlığını güçlendirmeye çalıştı. 221'de Olcades kabilesinin başkenti olan Carteia'yı aldı, 220'de Vaccei kabilesini kendine bağladı. Carpetani kabilesi de yenildikten sonra Ebro ırmağının güneyinde Kartaca'ya bağımlı olmayan yalnızca Saguntum kenti kalmıştı. Bu kentin Romalılar'la dostluk ilişkileri vardı. Hannibal, yerli Turdetani kabilesini Saguntum kenti üzerine saldırması için kışkırttı. Saguntumlular Romalılar'dan yardım istediler. Roma'nın uyarılarını dikkate almayan Hannibal İÖ 219'da kenti kuşattı. 8 ay süren kuşatma sonunda Saguntum düştü. Romalılar, Hannibal'ı Kartaca yönetimine şikâyet ettilerse de, ülkede Barkas ailesini destekleyenler çoğunlukta olduğu için bir sonuç alamadılar. Romalılar'ın savaş ilanı Kartaca tarafından kabul edildi. Böylece İkinci Pön Savaşı başlamış oldu.

İtalya seferi ve II. Pön Savaşı

Saguntum'da büyük ganimetler elde eden Hannibal, İÖ 219/218 kışını Yeni Kartaca'da geçirdi. Kardeşi Hasdrubal Barkas'ı İspanya'da bırakarak, İÖ 218 Mayısı'nda Romalılar'la sınırı oluşturan Ebro ırmağını geçti. Ordusu 40.000 yaya, 9.000 atlı askerden oluşmaktaydı. Pirene dağlarını aşarken bazı Katalan kabileleri ile savaşmak zorunda kaldı. Galyalı kabilelerden çok az direnme gören Hannibal Ağustos 218'de Rhodanus (Ron) ırmağı kıyılarına ulaştı. Marsilya'daki Roma konsulü Publius Cornelius Scipio, Hannibal'ın İtalya'ya yöneldiğini anlayınca ordusunun büyük bölümüyle Kuzey İtalya'ya hareket etti. Kardeşi Gnaeus komutasındaki iki lejyonu ise, İspanya'da kalan Kartacalılar üzerine gönderdi.

Alp dağlarını İsere vadisine girerek geçmeye başlayan Hannibal, Cenevre geçidini kullanarak, kuzey İtalya'da Torino kentine ulaştı. Roma yönetiminden hoşnut olmayan Galyalılar bu yolculuk sırasında Hannibal'a yol gösterdiler. İtalya'nın Galyalı kabileleri de gönüllü olarak Hannibal'ın ordusuna katıldılar. Po vadisi boyunca ilerleyen ordu, Placentia'da Scipio ile karşılaştı. Scipio, Hannibal ile bir meydan savaşı vermekten kaçındı. Trebia ırmağını geçerken saldırıya uğrayan Roma ordusu yenildi. Ağır yaralanan Scipio, Placentia'ya döndü. Romalı tutsaklara sert davranan Hannibal, diğer İtalyan tutsakları serbest bıraktı. Bononia'da kışlayan Hannibal, İÖ 217 ilkbaharında Callina geçidini aşarak Apeninler'i geçti. Trasimene gölü yakınlarında, Konsül Flaminius'u pusuya düşürerek yendi. Ama Kartaca ordusu, kuşatma araçlarının da eksikliğinden dolayı Roma üzerine yürüyemedi. İÖ 217 sonbaharında Apulia'yı ve verimli bir bölge olan Campania'yı tahrip etti. Roma halkının istilacı orduya daha şiddetli karşı koyulmasını istemesine karşın, diktatör atanan Quiatus Fabius Maximus, bir yıpratma savaşı taraftarıydı. Aristokrasinin karşı olduğu Caius Terentius Varro, konsül seçilince, halktan gelen isteğe uydu. İÖ 216 Ağustosu'nda Cannae'de Kartacalılar'la karşılaştı. 25.000 Romalı'nın öldürüldüğü ve 10.000 Romalı'nın tutsak olduğu bu çarpışma Roma'nın uğradığı en büyük yenilgi oldu.

Bazı Samnit kabileleri ve Apulia, Lucania ve Bruttium kentleri İtalik Konfederasyonu'ndan ayrılarak,Hannibal'a katıldılar. Roma'dan sonra en önemli kent olan Capua da federasyonu bıraktı. Tüm bunlara karşın İtalik Federasyonu dağılmadı. Hannibal İÖ 216/215 kışını Capua'da geçirdi. Kartaca'nın savaş gücü gün geçtikçe azalıyordu. Öte yandan savaş

vergisini iki katına çıkaran Romalılar, Hannibal'ın karşısına yeni güçler sürebiliyorlardı. Deniz yolları Romalılar'ın denetimi altında olduğu için Kartaca'dan da yardım alamayan Hannibal savunmaya geçmek zorunda kaldı.

Hannibal, Makedonya Kralı V. Filip ile bir bağlaşma yaptıysa da, Makedonyalılar, herhangi bir yardımda bulunamadılar. Sicilya'da ise Kartaca'yı tutan parti, Roma yandaşlarınca yenildi. Kartaca'nın adaya asker çıkarması da sonucu değiştirmedi. 213'te Casilinim ve Arpi kentleri Romalılar'ca geri alındı. İspanya'da durum biraz daha iyice idi. Hannibal'ın kardeşleri Mago ve Hasdrubal komutasındaki güçler, İÖ 211'de Publius ve Gnaeus Scipio'yu yenerek öldürdüler. Komutayı Publius'un oğlu Cornelius Scipio ele aldı. Aynı yıl Hannibal Romalılar'ca kuşatılan Capua'yı kurtarmak istediyse de başarılı olamadı. Hasdrubal İÖ 208'de, bir Kartaca ordusu ile Alpler'i aşarak Hannibal'ın yardımına geldi. İki Kartaca ordusu birleşmeden önce Hasdrubal İÖ 207'de Metaurus'ta yenilerek öldürüldü. Hannibal bunun üzerine tüm birliklerini Bruttium'da topladı.

İÖ 206'da Roma'ya dönen Cornelius Scipio, konsül seçildi. Hannibal henüz İtalya'da iken Afrika'ya asker çıkarmak görüşündeydi. Kartaca İÖ 205'te Mago'yu İtalya'ya gönderdi. Ligurya'ya çıkarma yapan Mago, Galyalılar'ın yardım etmemesinden dolayı, Hannibal'a ulaşamadı. Yardım getiren diğer bir Kartaca filosu ise Sardunya Adası açıklarında fırtınaya tutuldu. Bu Kartaca'nın yardım konusundaki son girişimi oldu. Senato'nun da desteğini kazanan Cornelius Scipio İÖ 204 ilkbaharında Farina burnunda Afrika'ya çıktı. Utica kentine saldıran Cornelius Scipio başarılı olamadı. Numidya kralı Syphax İÖ 204/203 kışında barış için aracılık yaptı. Hannibal da Kartaca'nın yardımına gitmek için İtalya'yı terketti. İÖ 203 sonbaharında Hadrametum'da (Sus) Kartaca toprağına ayak bastı. Hannibal'ın gelmesi ile Kartacalılar Roma ile olan ateşkesi bozdular. Scipio Mecarda ırmağı boyunca, Hannibal'a karşı yürüyüşe geçti. İki ordu Zama'da karşılaştı. Hannibal barış isteminde bulunduysa da Scipio bu öneriyi geri çevirdi. Süvari gücü zayıf olan Kartaca ordusu yenilgiye uğradı. Hannibal Hadrumetum'a çekildi. Bu olaydan bir yıl kadar sonra Roma ile barış yapıldı.

Kartaca'ya dönüşü ve sürgün yılları

Hannibal, barış imzalanmasından sonra İÖ 200'e değin Kartaca ordusunun başında kaldı. İÖ 196'da Kartaca kenti başyargıcı seçildi. Dört Yüzler Meclisi denilen meclise üye olan yargıçların, yaşam boyu değil, her yıl seçilmesini öngören bir yasa çıkardı. Seçilenler ertesi dönem için yeniden seçilemeyeceklerdi. Kartaca aristokrasisinin gücünü kıran Hannibal, demokratik bir yönetim biçimini gündeme getirmiş oluyordu. Bir dizi iktisadi reformlarla, toplanan vergilerin, Roma'ya ödenen tazminatı karşılayabileceğini ve fazla vergilendirmeye gerek olmadığını gösterdi. Gücü kırılan bazı soylular, Roma Senatosu'na mektup yazarak, Hannibal'ın Selevkos Kralı III. Antiokhos ile birlikte Roma'ya karşı savaşa hazırlandığını ileri sürdüler. İÖ 195'te Romalı müfettişlerin gelmesi üzerine yaşamını tehlikede gören Hannibal, bir gemi ile Kartaca'dan ayrılarak Suriye'ye gitti ve III. Antiokhos'a sığındı.

Roma ile savaşa hazırlanan III. Antiokhos, Hannibal'ı iyi karşıladı. Yıllarca onun sarayında kalan Hannibal, Roma ile yapılacak savaş konusunda çeşitli önerilerde bulundu. Roma'nın yalnızca İtalya topraklarında yenilebileceğini ileri süren Hannibal III. Antiokhos İtalya'ya asker çıkarırken, kendisinin bir filo başında olarak Romalılar'ın Yunanistan'a geçmelerini önleyebileceğini düşünüyordu. İÖ 193'te kurulacak bağlaşmaya Kartaca'nın da katılmasını isteyen Hannibal'ın bu girişimi sonuçsuz kaldı. İÖ 189'da Antiokhos, Manisa'da Romalılar'a yenildi. Bu savaşta pek az bir rolü olan Hannibal önce Ermeni Kralı Artaxias'a sonra da Girit Adası'na sığındı. 182'de Bitinya Kralı Prussias'ın hizmetine girdi. Romalılar'ın kendisini geri istemeleri üzerine zehir içerek yaşamına son verdi.

İkinci Pön Savaşı Kartaca tarafında, hemen hemen bütünüyle Hannibal ve kardeşleri tarafından yönetilmiştir. Roma'nın denizlerdeki üstünlüğünü karada dengelemek isteyen Hannibal, Roma'nın ancak İtalya toprağında yenilebileceği düşüncesinde idi. Temel amacı Roma'nın İtalyan Birliği'ni dağıtmaktı. Özellikle ilk yıllarda bazı kentler kendisine katılmışsa da bu İtalyan Birliği'ni bozmaya yetmemiştir. İkinci Pön Savaşı'nın sonunda ise Kartaca bağımsızlığını kaybetmiş, Akdeniz'de Roma'ya karşı çıkabilecek en büyük güç de ortadan kalkmıştır.

• **KAYNAKLAR:** A.J.Church, *The Story of Carthage*, 1898; G.De Beer, *Hannibal, Challenging Rome's Supremacy*, 1969; A.M.Mansel, "Hannibal'ın Mezarı", *Belleten*, XXXII (128), 1968; G.Picard, *Carthage*, 1965; R. Smith, *Carthage and the Carthaginians*, 1878; B.H.Warmington, *Carthage*, 1969.

• **BAKINIZ:** ANTİOKHOS III, HAMİLKAR BARKAS, SCIPIO AFRICANUS.

HANSEN, Alvin Harvey
(1887-1975)

ABD'li iktisatçı. Keynesçi İktisat Okulu'nun öncülerindendir.

23 Ağustos 1887'de Güney Dakota'da, Viborg'da doğdu, 6 Haziran 1975'te Virginia'da, Alexandria'da öldü. Bir çiftçi ailesinin çocuğudur. 1918'de Wisconsin Üniversitesi'ni bitirdi.1919-1936 arasında Minnesota ve 1936-1960 arasında Harvard üniversitelerinde iktisat profesörü olarak ders verdi. Başkan Roosevelt yönetiminde çeşitli danışmanlık görevlerinde bulundu, ABD'de sosyal güvenlik sisteminin kurulmasında yardımcı oldu.

Keynesçi bir iktisatçı olarak, S.Harris, A.P.Lerner, L.Klein, P.A. Samuelson gibi iktisatçılarla birlikte Keynes'in düşüncelerini geliştirmeye çalıştı. Özellikle iktisadi canlanma ve gerileme dönemleri, durgunluk, uluslararası para sistemi, parasal denge koşulları ve maliye politikası gibi konular üzerinde durdu. Keynes'in vergi ve harcama politikasını geliştirdi, kurduğu modeller yardımıyla kuram ile uygulama arasında uygunluk sağlamaya çalıştı.

Hansen'e göre, özel harcamaların tam istihdamı sağlamak bakımından yetersiz olduğu durumlarda,

devlet harcamalarındaki artış yalnız atıl kapasitenin kullanımı ve gelir artışı sağlamakla kalmamakta, doğrudan doğruya (örneğin kurulan bir parkla) insanların gereksinmelerini karşılamakta, ya da (örneğin, eğitim hizmetleri sağlamakla, ya da hastane yapmakla) etkinliği artırmakta ve sermaye birikimi yaratmaktadır.

Hansen, 1930'lu yılların sonlarında, gelişmiş kapitalist ülkelerin kaçınılmaz olarak uzun süreli bir iktisadi durgunluk dönemine gireceğini öne sürdü. "Sürekli Durgunlaşma Tezi" olarak bilinen bu sava göre, keşfedilecek yeni toprakların kalmaması, nüfusun artış haddinin düşmesi, son buluşların sermaye tasarruf eden tipte olması, gelir arttıkça marjinal tüketim eğiliminin düşmesi, yatırım gereksinmesini azaltmakta ve gelişmiş ekonomiyi durgunluğa sürüklemekteydi. Toplam taleple potansiyel üretim arasındaki fark açıldıkça işsizlik artacak ve gelir düşecekti. II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler, Hansen'in kötümserliğini haksız çıkardı.

Hansen, Keynes modelinin bir genel denge sistemine dönüşmesinde de yardımcı oldu. Keynes'in basit şemasına göre, para arzındaki bir artış faiz haddini düşürmekte, daha düşük faiz haddinde daha çok yatırım yapılmakta, bu da geliri artırmaktaydı. Ne var ki, daha yüksek bir gelir, para talebini artırdığı için faiz haddini yükseltmeliydi. Hicks, Modigliani ve Hansen, gelirin ve faiz haddinin aynı anda dengeye geldiği bir genel denge modeli oluşturdular.

• YAPITLAR (başlıca): *Full Recovery or Stagnation?*,1938, ("Tam İktisadi Canlanma mı, Yoksa Durgunlaşma mı?"); *Fiscal Policy and Business Cycles*, 1941, ("Maliye Politikası ve Konjonktür Dalgalanmaları"); *Monetary Theory and Fiscal Policy*, 1949, (Para Teorisi ve Maliye Politikası, 1959); *A Guide to Keynes*, 1953, ("Keynes'i Anlamak İçin Bir Rehber"); *Economic Issues of the 1960's*, 1960, ("1960'lı Yılların İktisadi Çıkış Yolları").

• BAKINIZ: HICKS, KEYNES.

HAN VU Tİ
(İÖ 157-87)

Çin imparatoru. Konfüçyüsçülük'ü devletin resmi dini yapmıştır.

Babası İmparator Çing'den sonra İÖ 143'te 15 yaşında iken tahta çıktı. Taşradaki beylerin güçlerini kırdı, yıllardır bir kargaşa kaynağı olan kuzeydeki Hsiung-nu (Hun) kabilelerinin üzerine ordular göndererek bunları bastırdı. Egemenliğini savaşla ya da ittifakla doğuda Kore'ye, güneyde Kanton bölgesine, batıda bugünkü Yünnan ve Sinkiang'a (Doğu Türkistan) kadar genişletti.

Birçok yeni yolun, kanalın ve sarayın yapıldığı hükümdarlığı sırasında yeni dini ayinler yerleştirilirken Konfüçyüsçülük devletin resmi dini oldu. Memurlar yetiştirmek üzere bir okul kuruldu. Ünlü memur sınav sistemi onun zamanında uygulanmaya başlandı. Kısa sürede imparatorluğun mali kaynaklarını büyük harcamalarla eriten Vu Ti, gelir elde etmek üzere asalet unvanlarını, devletin tuz ve demir tekellerini satmaya ve tüccarları zor durumda bırakan ağır vergiler koymaya başladı. Hükümdarlığı sona erdiğinde ülke iktisadi ve toplumsal bir bunalım içine girmişti.

Hüküm sürdüğü yıllar boyunca imparatorluk otoritesini güçlendirmek, komşu ülkeleri Çin'in etkisi altına almak için çalıştı.

HAN YÜ
(768-824)

Çinli yazar, şair. Yeni Konfüçyüsçülük yolunu açan düzyazılarıyla tanınmıştır.

Honan Eyaleti'nde Teng-Çou'da doğdu, C'angan'da öldü. Han Wen-Kung adıyla da tanınırdı. Ana babasının ölümünden sonra güç koşullarda, kendi kendini yetiştirdi, klasik Konfüçyüs metinlerini öğrendi. Düzyazıdaki alışılmadık üslubu, başkentte görev almak için girdiği sınavları kazanmasını engelledi. Daha sonraları bürokrasının üst kademelerinde görevler almayı başardı. Ölümüne yakın Törenler Bakanı görevine getirildi. Edebiyat Prensi unvanını kazandı.

Han Yü, Konfüçyüs inanışının yaygınlığını yitirmeye başladığı bir dönemde bu inancın savunuculuğunu üstlendi. Çin felsefesine hızla egemen olmaya başlayan Taoculuk'u eylemsizliğe yönelişi yüzünden, Buddhacılık'ı ise insanı kendi kendisini yok etmeye yöneltmesi açısından eleştirdi. Bu eleştirilerindeki açık sözlülük yüzünden imparatoru kızdırdı ve ölümden zor kurtuldu, Güney Çin'de bir yıl sürgüne mahkûm edildi. Konfüçyüs'ün daha önceki düşünürler tarafından önemsenmeyen bazı metinlerine yeniden eğilmesi, daha sonra, düşüncelerinin temellerini bu çalışmalara dayandıran Yeni Konfüçyüsçüler için yol gösterici oldu.

Han Yü "İnsan Üzerine", "Tao Üzerine", "İnsanın Doğası Üzerine" gibi yazılarında, dönemin süslü, yapmacık üslubundan uzak, yalın, konuşma diline yakın bir anlatım kullanmıştır. Bilinen üç yüze yakın şiiri de benzer özellikler taşır.

HARABÎ
(1853-1916)

Türk, şair. Son dönem Bektaşi şairlerinin en tanınmışlarındandır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Asıl adı Ahmed Edib'dir. Şiirlerinde Harabî, kimi kez de Edib mahlasını kullandı. Bahriye gemi kâtipliği yaptı, Girit ve Limni adaları liman başkanlıklarında bulundu. İstanbul'da Merdivenköy Bektaşi Tekkesi şeyhi Mehmed Ali Hilmi Dede Baba'ya mürid oldu.

Harabî, hece ve aruzla şiirler yazmıştır. Divan şiirini savunarak yeni akımları kınamıştır. *Divan*'ında

Edebiyat-ı Cedide'ye karşı yazdığı dizeler vardır. Şiirlerinde Bektaşi edebiyatının bir özelliği olan alay, açık biçimde görülür. Kadın hakları konusunu da ele almış, Naciye ve Zehra mahlaslarıyla yazdığı iki nefeste, kadının hiçbir zaman erkekten aşağı olmadığını savunmuştur.

Kendi el yazısıyla olan tek nüsha *Divan*'ında altmış yedi yergi, otuz sekiz nefes, on iki koşma, yirmi üç tarih ve birkaç mersiye vardır. Nefesleri bütün Bektaşi tekkelerinde okunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Edip Harabî'nin Divanı*, (ö.s.), H.H.Erdikut (yay.), 1950; *Harabi, Hayatı ve Deyişleri*, (ö.s.), S.Aytekin (yay.), 1959; *Harabî Divanı*, (Süleymaniye Kütüphanesi, İhsan Mahvi Kitapları No. 98).

HARA KEİ
(1856-1921)

Japon siyaset adamı. Soyluluk unvanı olmayan ve parti hükümeti kuran ilk Japon başbakanıdır.

9 Şubat 1856'da Morioka'da doğdu, 4 Kasım 1921'de Tokyo'da öldü. Hara Takashi olarak da anılır.1872'de Tokyo'ya giderek önce Katolik bir papaz okulunda, daha sonra Tokyo Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gördü. 1880'de öğrenimini yarıda bırakarak gazetecilik yapmaya başladı. Dönemin etkin siyaset adamlarıyla ilişki kurarark dışişleri ve tarım bakanlıklarında görevler aldı. 1897'de Japonya'nın en etkin gazetelerinden biri olan *Osaka Mainachi*'nin başyazarı oldu.

1900'de İto Hirobumi tarafından kurulan Seiyukai Partisi'nin (Anayasal Yönetimin Dostları Partisi) kurucuları arasında yer aldı. 1902'de Diyet'e (Millet Meclisi) girdikten sonra, 1906 ve 1911 yıllarında içişleri bakanlığı görevinde bulundu. 1914'te Seiyukai Partisi'nin başkanı oldu. Yönetimi sırasında, giderek güçlenmekte olan iş çevreleri tarafından desteklenen partinin ve partili siyaset adamlarının Japon siyasi yaşamındaki etkinliği arttı.

Savaş koşulları nedeniyle tüketim mallarında baş gösteren kıtlığın neden olduğu fiyat artışları, 1918 yazında ülke çapında ayaklanmalara yol açtı. General Tarauchi hükümeti sıkıyönetim ilan ederek olayları bastırmaya çalıştıysa da, bunda başarılı olamadı ve saygınlığını yitirerek çekilmek zorunda kaldı. Hara Kei, partisine destek olan çevrelerin yardımıyla başbakanlığa getirildi. Askeri bürokrasiden gelmeyen ve soyluluk unvanına sahip olmayan Hara Kei'nin başbakan oluşu, Japon siyasi yaşamında yeni bir dönem olan parti hükümetleri dönemini başlattı. Hara Kei başbakanlığı sırasında askeri ve bürokrat çevrelerin siyasi yaşamdaki etkinliklerini azaltmaya çalıştı. Genel oy hakkının tanınması için verilen mücadeleleri engelledi. Kasım 1921'de bir suikast sonucu öldürüldü.

• BAKINIZ: İTO HİROBUMİ, MEİJİ TENNO.

HARALD I
(850-933)

Norveç kralı. Ülkesinin birliğini sağlamıştır.

I.Harald'ın (Haarfager), doğum ve ölüm yeri bilinmemektedir. Küçük Viking krallarından Kara Halfdan'ın oğludur. 860'ta babasının ölümü üzerine Güneydoğu Norveç'in kralı oldu. Dayısı Guthorm, Harald büyüyünceye kadar kendisine naiplik etti. Harald, 866'dan başlayarak öbür Viking krallıkları aleyhine bir yayılma politikasını uygulamaya başladı. 872'de Hafrs-Fjord deniz savaşında kendisine karşı direnenleri tümüyle ezdi. Harald'ın otoritesini kabul etmek istemeyen bazı Norveçliler ise ülke dışına göç etmeye başladılar. Gidenlerin topraklarına devletçe el kondu. İskoç Adaları Norveç denetimi altına girdi. İzlanda Adası ilk kez yerleşime açıldı. Krallığının son yılları çocuklarının krallık için yaptıkları savaşımlar ile geçti. Ülkesini çocukları arasında paylaştıran Harald, 930'da oğlu Erik (Kanlı Balta) lehine krallıktan çekildi.

Norveç'i tek bir yönetim altında birleştiren Harald, Norveç Devleti'nin temelini atmıştır. Viking deniz gücü onun zamanında doruğuna ulaşmış, Norveç, kuzeyin ticaret yollarını denetimi altına almıştır.

HARALD III
(1015-1066)

Norveç kralı. 1047-1066 arasında ülkeyi yönetmiştir.

III.Harald'ın (Haardraade), doğum yeri bilinmemektedir. 25 Eylül 1066'da, İngiltere'de York'ta öldü. Kral Sigurd'un oğlu, Kral II. Olaf'ın da üvey kardeşidir.

1030'da, II. Olaf'ın öldüğü Stiklarsladir Savaşı'na katıldı. Yaralanarak savaştan çekildi. Önce İsveç'e oradan da Rusya'ya gitti. Novgorod Knezi Yaroslav'ca iyi karşılandı. 1032'de Polonya üzerine bir sefere katıldı. Kendisine bağlı bir savaşçı grubu ile 1035'te İstanbul'a gitti. 1042'ye dek kuzeyli paralı askerler olan Varengler'in komutanlığını yaptı. Sicilya, Bulgaristan ve Kafkasya'da savaştı. Bizans İmparatoru IV.Mikhail'in ölümünden sonra İmparatoriçe Zoe ile anlaşamayarak Rusya'ya gitti. Yaroslav'ın kızı ile evlenen Harald, 1045'te Norveç'e döndü.

Yeğeni Magnus Olafsson, krallığı amcası ile paylaşmayı kabul etti. Harald ve Magnus, 1047'de Danimarka Kralı Sweyn Ulfsson üzerine bir sefer düzenlediler. Bu savaş sırasında Magnus'un ölmesi üzerine Harald tek başına Norveç kralı oldu. Danimarka'yı 1062'de Nis-aa deniz savaşında yendikten sonra 1064'te Götha Elv'de, Sweyn Ulfsson ile barış yaptı. İçerde de Harald'ın sert politikası karşısında başlayan ayaklanmalar şiddet kullanılarak bastırıldı. İngiltere Kralı II.Harold Godwinson'a karşı ayaklanan Earl Tostig'i destekleyen Harald, ganimet kazanmak

için gittiği İngiltere'de yenilerek öldürüldü.

Harald, diğer Vareng savaşçılarının izlediği yoldan Rusya ve İstanbul'a gitmiş, kral olduktan sonra da ülkesini sert biçimde yönetmiştir. Harald'ın İngiltere seferi, daha sonra I.William'a yol gösterici olmuştur.

• BAKINIZ: WILLIAM I [Fatih], ZOE.

HARDEN, Arthur
(1865-1940)

İngiliz, biyokimyacı. Organizmadaki kimyasal tepkimeleri hızlandıran enzimler, koenzimler ve mayalanmaya ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

12 Ekim 1865'te Manchester'da doğdu, 17 Haziran 1940'ta Londra yakınlarındaki Bourne End'de öldü. 1885'te, Owens College'dan (bugün Manchester Üniversitesi) kimya diplomasını, 1888'de Almanya'daki Erlangen Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Aynı yıl Owens College'da öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1897'de Jenner (bugün Lister) Koruyucu Hekimlik Enstitüsü'ne geçerek 1905'ten emekli olduğu 1930 yılına değin aynı enstitünün biyokimya bölümü başkanlığını sürdürdü. 1909'da Royal Society'ye üye seçilen ve 1929 Nobel Kimya Ödülü'nü von Euler-Chelpin ile bölüşen Harden, 1935'te Royal Society'nin Davy madalyasıyla, ertesi yıl "Sir" unvanıyla onurlandırılmıştır.

Şekerin mayalanma (fermentleşme) yoluyla alkole dönüşmesini, enzimler aracılığıyla gerçekleşen kimyasal bir süreç olarak tanımlayan Buchner'in çalışmalarından sonra biyokimyacıların ilgisi bu alana yönelmişti. Harden da 1900'den sonra Buchner'in bira mayasından elde ettiği ve "zimas" adını verdiği enzimin yapısını araştırmak üzere öğrencisi W.C.Young (1878-1942) ile birlikte çalışmaya başladı. 1904'te, diyaliz yöntemiyle ayrıştırmayı tasarladığı bira mayası özünü, küçük molekülleri geçirip, büyük molekülleri tutan yarı geçirgen bir jelatin torbaya koyarak su dolu bir kabın içine yerleştirdi. Torbadan sızan küçük moleküllerin suya karışmasından sonra mayalanma olayı duruyor, kaptaki suyu torbaya boşalttığında yeniden başlıyordu. Böylece, bira mayası enziminin, biri büyük öbürü küçük moleküllü iki ayrı bölümden oluştuğu ve bu bölümlerin tek başına etkili olmadığı anlaşılmıştı. Büyük moleküllü maya maddesini kaynattıktan sonra, küçük moleküllü bölüm eklendiğinde bile mayalanma olayının başlamadığını gözlemleyen Harden, kaynatıldığında etkinliğini yitirdiğine göre protein yapısında olan bu büyük moleküllerin gerçek enzim olduğunu, protein yapısında olmayan küçük moleküllerin ise enzimin etkinliğini sürdürebilmesi için katalizör görevi üstlendiğini açıkladı. Harden'ın "Koferment" adını verdiği bu maddeyi sonradan koenzim I ya da kozimaz diye adlandıran ve kimyasal yapısını açıklayan Euler-Chelpin oldu.

1905'te araştırmalarını sürdürürken, fosfat tuzlarının maya enziminin etkinliğini büyük ölçüde artırdığını saptayan Harden ve Young, fosfat gruplarının tepkime sırasında şeker molekülüne bağlanarak heksoz difosfat ya da monofosfat oluşturduğunu açıkladılar. Bu gözlem, yalnız alkol mayalanmasında değil, kaslardaki glikojenin laktik asite dönüşmesinden başlayarak organizmadaki tüm kimyasal tepkimelerde organik fosfat bileşiklerinin işlevini açıklayacak yeni incelemelerin başlangıcı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *A New View of the Origin of Dalton's Atomic Theory* (H.E.Roscoe ile), 1896, ("Dalton'un Atom Kuramının Kökenine Yeni Bir Bakış"); *Alcoholic Fermentations*, 1911, ("Alkol Mayalanması").

• BAKINIZ: BUCHNER, EIJKMAN, EULER-CHELPIN, LIEBIG, LIPMANN, PASTEUR.

HARDENBERG, Karl von
(1750-1822)

Prusyalı devlet adamı. 1810-1822 arasında başbakanlık yapmıştır.

Karl August Fürst von Hardenberg, 31 Mayıs 1750'de Hannover'de, Braunschweig yakınlarında doğdu, 26 Kasım 1822'de Cenova'da öldü. Toprak sahibi, eski ve soylu bir aileden geliyordu. Babası generaldi. Göttingen Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra, 1770'te Hannover Adalet Bakanlığı'nın hizmetine girdi. Ertesi yıl çıktığı Almanya gezisinde, ülkesinin toplumsal ve siyasal yapısını yakından tanıma fırsatı buldu. Bir süre Braunschweig düküne bağlı olarak görev yaptıktan sonra, 1790'da Prusya Devleti'nin hizmetine girdi. Ansbach-Bayreuth sınır eyaletini yönetmekte gösterdiği başarı, Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'in güvenini kazanmasını sağladı. 1804'te Prusya Dışişleri Bakanlığı'na getirildi.

Bu görevi sırasında, Prusya'nın, I. Napoléon yönetimindeki Fransa ile Avusturya, İngiltere ve Rusya arasında süregelen Koalisyon Savaşları'nda tarafsız kalması gerektiğini savundu. 1806 yazında, Batı Almanya'daki 16 prensliğin aralarında birleşerek, Napoléon'un egemenliğinde Rhine Konfederasyonu'nu kurmaları üzerine III. Friedrich Wilhelm Fransa'ya savaş açmaya karar verdi ve Hardenberg'i görevden aldı. Prusya ordusunun Ekim 1806'da Jena'da Napoléon tarafından bozguna uğratılmasından sonra yeniden göreve çağrıldı. Prusya'nın yitirdiği toprakları geri alması amacıyla, Fransa'ya karşı Rusya ile yapmaya çalıştığı ittifak, Çar I. Alexandr'ın Temmuz 1806'da Napoléon'la Tilsit Barış Antlaşması'nı imzalaması nedeniyle gerçekleşemedi. 1807 yazında, Prusya'nın Fransa ile imzalamak zorunda kaldığı teslim antlaşmasından sonra, Hardenberg, Napoléon'un emriyle görevden uzaklaştırıldı.

1810'da Prusya, Fransa'ya ödemekle yükümlü olduğu savaş tazminatını ödemekte güçlüklerle karşılaşınca, Napoléon'un onayıyla başbakanlığa getirildi. Geniş yetkilerle donatılan Hardenberg, Karl von Stein'ın başlattığı iktisadi ve toplumsal reformları sürdürdü. 1810-1812 arasında, sanayinin ve ticaretin

gelişmesini engelleyen loncaları koruyan yasalar, serflik ve angarya kaldırıldı. Köylülere ekip biçtikleri topraklarda mülkiyet hakkı ve Yahudiler'e genel vatandaşlık hakkı tanındı. Anayasal bir yönetim kurulması için yaptığı öneriler ise, soylu toprak sahiplerinin etkisi altındaki Kral III. Friedrich Wilhelm tarafından reddedildi.

1812'de Napoléon'un Rusya Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Prusya'nın Fransa'ya savaş açmasını sağladı. Ekim 1813'teki Leipzig çarpışmasında, Prusya, Avusturya ve Rusya tarafından yenilgiye uğratılan Fransız ordularının, geri çekilmesiyle, Orta Avrupa'da Fransız egemenliği son buldu. Hardenberg, 1814 Paris Antlaşması'nda ve 1815 Viyana Antlaşması'nda Prusya'yı temsil etti. Bu tarihten sonra anayasal bir yönetimin kurulması için çalıştıysa da, bu çabaları yenilik karşıtı ve mutlakiyet yanlısı çevrelerin engellemeleri nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı.

- **YAPITLAR: (başlıca):** *Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers*, (ö.s.), L. von Ranke (der.), 5 cilt, 1877, ("Başbakanın Anıları").
- **KAYNAKLAR:** E.Meier, *Die Reform der Verwaltungsorganisation unter Stein und Hardenberg*, 1881; P.G. Thielen, *Karl August von Hardenberg 1750-1822*, 1967; G.Winter, *Die Reorganisation des preussischen Staates unter Stein und Hardenberg*, 1931.
- **BAKINIZ:** METTERNICH, NAPOLÉON I, K. von STEIN.

James Keir Hardie

HARDIE, James Keir
(1856-1915)

İngiliz siyaset adamı. İşçi Partisi'nin kurucularındandır.

15 Ağustos 1856'da İskoçya'nın Lanarkshire Kontluğu'nda Holytown yakınlarındaki Legbrannock'ta doğdu, 26 Eylül 1915'te Glasgow'da öldü. Bir çiftlikte hizmetçilik yapan Mary Keir ile maden işçisi William Aitken'in evlilik dışı oğluydu. Soyadını aldığı üvey babası David Hardie dülgerdi. Çocukluğu yoksulluk içinde geçen Hardie, 7 yaşında çalışma yaşamına atıldı ve hiç okula gidemedi. 10 yaşındayken kömür madenlerinde işçilik yapmaya başladı. Gençliğinde kendisini geliştirmek için çok sayıda kitap okudu. Keskin zekâsı ve sağlam kişiliği ile arkadaşları arasında sivrildi ve toplumsal sorunlarla ilgilenmeye başladı. 1879'da bir grevin örgütlenme çalışmaları içinde yer aldığı için işinden atıldı ve Lanark bölgesinin maden sahipleri tarafından kara listeye alındı. Bu olaydan sonra Ayr'a yerleşen Hardie, Lanarkshire maden işçileri sendikasına sekreter seçildi.

1881'den sonra bir yandan ülke çapında maden işçileri sendikalarının kurulması için çalışırken, diğer yandan geçimini sağlamak için gazetecilik yaptı. 1882-1886 arasında *Cumnock News* adlı bir dergiyi yönetti. 1886'da İskoç Madenciler Federasyonu'nun sekreterliğine seçildi. 1887'de *The Miner* (Madenci) adlı işçi gazetesini yayımlamaya başladı. Aynı dönemde, işçi sınıfının grev mücadelesiyle sınırlı bir iktisadi mücadele ile haklarını elde edemeyeceğini görerek siyasetle ilgilenmeye başladı. 1888'de bağımsız işçi adayı olarak sosyalist bir programla Midlanark seçim bölgesinden Avam Kamarası seçimlerine katıldıysa da, seçimleri kazanamadı. Aynı yıl İskoçya İşçi Partisi'ni kurdu. 1889'da yayımlamaya başladığı *Labour Leader* (İşçi Önderi) Batı İskoçya'da yayımlanan ilk sosyalist gazete oldu.

Temmuz 1889'da Paris'te toplanan II. Enternasyonal'in Kuruluş Kongresi'nde, İskoçyalı madencilerin temsilcisi olarak 22 Britanya delegesinin arasında yer aldı. 1892'de bağımsız bir sosyalist programla South West Ham'dan milletvekili seçilerek Avam Kamarası'na giren Hardie, Ocak 1893'te Bağımsız İşçi Partisi'nin (BİP) kuruluşunda önemli rol oynadı. 1895'e değin süren ilk milletvekilliği sırasında, gerek parlamento içinde, gerekse parlamento dışında yürüttüğü yoğun propaganda etkinliği ile BİP'in savunduğu görüşlere işçiler arasında yandaş kazanmaya çalıştı.

27-28 Şubat 1900'de Londra'da toplanan Sendika Kongresi'nde, Avam Kamarası'na işçi milletvekillerinin sürekli olarak girmesini sağlamak üzere bir İşçi Temsil Komitesi'nin (İTK) oluşturulması düşüncesini kabul ettirdi. İTK, kuruluşunu izleyen ilk seçimler olan 1900 genel seçimlerinde, sendikalar ve sosyalist kuruluşlar tarafından gösterilen adaylardan on beşini onaylayarak, bunları desteklediğini ilan etti. Boer Savaşı'nın sürdüğü sırada yapılan seçimlerde, savaşa karşı olan maden işçilerinin yaşadığı Galler bölgesindeki Merthyr Tydfil'den aday olan Hardie, seçmenlerin çoğunluğunun desteğini alarak Avam Kamarası'na girdi. Diğer adaylardan yalnızca bir demiryolu sendikacısı seçimlerde başarılı olabildi.

1906 seçimlerinde, 28 İTK adayının daha Avam Kamarası'na girmesinden sonra İTK'nin parlamento grubu İşçi Partisi (İP) adıyla anılmaya başladı. BİP temsilcisi olarak İP'nin kuruluşuna katılan Hardie, partinin ilk parlamento grup başkanı, dolayısıyla da ilk İP önderi oldu. Ancak ertesi yıl bu görevinden ayrıldı.

İP, I. Dünya Savaşı'nın sonuna değin, tıpkı içinden geldiği İTK gibi, bireysel üyeleri olmayan, yalnızca sendikaların, sosyalist derneklerin ve kooperatiflerin üye oldukları federatif bir yapı olma özelliğini korudu. Bu nedenle, her ikisi de partinin kurucu öğeleri olan işçi kökenli siyaset adamlarının örgütü BİP üyeleri ile, sosyalist aydınların örgütü Fabian

Derneği üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklar çözülemedi. Hardie, partinin sol grupları tarafından kuram açısından zayıf ve uzlaşmacı olmakla, sağ grupları tarafından ise fazla sert olmakla eleştirildi.

Yaklaşan I. Dünya Savaşı karşısında, barışı korumada tüm ülkelerin işçilerine büyük görevler düştüğünü savunan Hardie, 1910'da II. Enternasyonal yöneticilerini savaşı engellemek için tüm ülkelerde genel bir grev örgütleme kararı almaya çağırdıysa da, bu girişimi sonuçsuz kaldı. 1914'te İP çoğunluğunun İngiltere'nin savaşa girmesini onaylaması üzerine büyük bir düş kırıklığına uğradı. Savaşın ikinci yılında Glasgow'da öldü.

Hardie tüm insanların kardeşliği ilkesine içtenlikle bağlı bir kişiydi. Siyahları, sömürülmek için yaratılmış sayan "iki yüzlü beyazlar"ın, özellikle Güney Afrika'daki tutumlarını sert bir dille yermiş ve yerli halkların kendi haklarını savunmak için bir an önce harekete geçmelerini istemiştir. Ona göre İngiliz kapitalizminin kendi ülkesinde sömürdüğü sınıflarla, İngiliz emperyalizminin sömürgelerde ezdiği sınıfların kader ortaklığı vardır.

Hardie'ye göre Sosyalizm toplumun bir bütün olarak iktisadi ve toplumsal açıdan gelişmesiydi. Sosyalizme ulaşmanın yolu ise, Marxizm'in öngördüğü gibi sınıf mücadelesi ve devrimden değil, iyi niyetli tüm insanların doğrular temelinde işbirliği yapmalarından geçecekti. Kadınlara oy hakkının tanınması için mücadele eden E.Pankhurst öncülüğündeki akıma da destek olmuş, bu harekete danışmanlık yapmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *My Confession of Faith in the Labour Alliance*, 1910, ("İşçi İttifakına Olan İnancımın Açıklaması").

- KAYNAKLAR: M.Beer, *History of British Socialism*, 2 cilt, 1919-1920; J.Cockburn, *The Hungry Heart*, 1956; E.Hughes, *Keir Hardie*, 1956; D.Lowe, *From Pit to Parliament*, 1923; W.Stewart, *J.Keir Hardie, a Biography*, 1921.

- BAKINIZ: J.R.MACDONALD, G.B.SHAW, S.J. WEBB.

HARDOUIN, Jean
(1646-1729)

Fransız bilgin ve din adamı. Eski Yunan ve Roma yazını konusunda incelemeler yapmış, Hıristiyan düşüncesiyle uscu felsefenin bağdaşamayacağı görüşünü savunmuştur.

Quimper'de doğdu, 3 Eylül 1729'da Paris'te öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra Cizvit Tarikatı'na girdi. Özellikle retorik, tanrıbilim, Yunan ve Roma tarihi, yazın, felsefe, metafizik konularında çalıştı, bir süre retorik okuttu. Sonra Collége de Clermont'da kitaplık yöneticisi olarak görevlendirildi. Bu görevleri sırasında, Hıristiyanlık'ın başlangıcından kendi dönemine değin düzenlenen büyük kilise toplantılarında okunan bildirileri derledi.

Hardouin, özgün bir felsefe anlayışı ortaya atmamış, daha çok Plinius, Horatius, Vergilius, Platon ve Sokrates gibi Yunan-Roma aydınlarının yapıtlarını incelemiş, onlarda ileri sürülen düşüncelerin kaynaklarını araştırmış, Hıristiyan anlayışıyla bağdaşmadıklarını öne sürmüştür. Ona göre us ilkelerine dayanan, özellikle Platon-Descartes-Malebranche felsefelerinden kaynaklanan bir anlayış, gerçeği kavramaktan çok yanıltıcıdır. Tanrı'yı evrensel us, evrensel töz, evrensel erk saymak, onun yaratıcı, yoktan var edici gücünü yadsımaktır. En yüce gerçek olan Tanrı'nın başlıca özelliği yaratıcı olmasıdır. Bu yaratıcılık Sokrates ve Platon'un ileri sürdükleri gibi önceden var olanı yeniden düzenleme, biçimlendirme değildir, olmayanı var etmektir.

Hardouin'in özelliği düşünceleri değil, felsefe ve tanrıbilim tarihi bakımından birer kaynak niteliği taşıyan çalışmalarıdır. Bu çalışmalar arasında en önemlisi 1687'de Rahipler Konseyi'nin önerisi üzerine derlediği din ve tanrıbilimle ilgili bildirilerdir.

- YAPITLAR (başlıca): *Opera Selecta*, ("Seçme Yapıtlar"); *Opera Varia*, (ö.s.), 1733, ("Değişik Yapıtlar").

HARDY, Godfrey Harold
(1877-1947)

İngiliz matematik bilgini. Topluluk genetiğinin temel ilkesini oluşturan Hardy-Weinberg yasasıyla tanınır.

7 Şubat 1877'de Cranleight'de doğdu, 1 Aralık 1947'de Cambridge'de öldü. Zeki ve matematiğe yatkın kişiler olan anne ve babasının sağladığı aydın bir ortamda büyüdü. Sırasıyla Cranleigh School, Winchester College ve Cambridge'deki Trinity College'da okudu. 1900'de Trinity College'ın üyeliğine seçildi. 1912'de J.E. Littlewood ile birlite yaptığı çalışmalarını yayımlamaya başladı. 1914'te ders vermeye başladığı ve 1919'da Oxford Üniversitesi'nin geometri kürsüsüne atanmasıyla ayrıldığı Cambridge Üniversitesi'ne 1931'de, saf matematik profesörü olarak dönen Hardy, yaşamının kalan bölümünü bu görevde geçirdi.

Hardy 1900 ile 1911 yılları arasında analize ilişkin pek çok makale ve *A Course of Pure Mathematics* ("Saf Matematik Dersleri") adlı bir ders kitabı yayımladı. 1908'de, Alman hekim Weinberg ile eşzamanlı fakat ondan bağımsız olarak, topluluk genetiği için önemli bir cebirsel eşitlik elde etti. Bugün Hardy-Weinberg yasası olarak anılan ve dış etkilerin yokluğunda bir topluluktaki baskın ve çekinik genlerin oranının değişmezliğini gösteren bu eşitlik, doğal ayıklanmanın evrimde oynadığı temel rolü vurguladığı kadar sakat doğumların ortaya çıkması olasılığının ya da radyasyon ve zararlı değişinimlerin kuşaklar boyunca etkilerinin hesaplanmasına olanak sağlaması bakımından da önem taşımaktadır.

Hardy, Littlewood ile 35 yıl sürdürdüğü bilimsel işbirliği boyunca, Diophantos çözümlemesi, ıraksak seriler, Fourier serileri, Riemann zekâ fonksiyonu ve

asal sayıların dağılımı gibi konularda yüze yakın araştırma yayımladı. 1913'te, kendisine bir mektup yazan matematik tarihinin en ilginç kişiliklerinden birisi olan Ramanujan'ın matematik yeteneğini keşfetti. Kendi kendisini eğitmiş yoksul bir Hintli olan Ramanujan'ı ertesi yıl İngiltere'ye çağırdı ve bir yandan Ramanujan'ın matematik bilgilerindeki eksiklikleri giderirken bir yandan da onunla ortak araştırmalar yaptı. Bu iki matematikçi Ramanujan'ın giderek bozulan sağlığı nedeniyle ülkesine döndüğü 1917'ye değin, sayı kuramına ilişkin pek çok araştırma gerçekleştirdiler.

Döneminin en önemli İngiliz matematikçisi olarak bilinen Hardy'nin çalışmaları, matematikte teknik yetkinliğin seçkin örnekleri arasında yer alır.

• YAPITLAR (başlıca): *A Course of Pure Mathematics*, 1908; ("Saf Matematik Dersleri").

• BAKINIZ: RAMANUJAN.

HARDY, Thomas
(1752-1832)

İskoç, sendikacı. Londra Haberleşme Derneği'nin kurucularındandır.

Stirlingshire'da doğdu, Londra'da öldü. Yaşamıyla ilgili bilgiler yeterli değildir. Yaşadığı dönemde özellikle Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ve Fransız Devrimi'nin etkisiyle İngiltere'de emekçi kesimler arasında örgütlenme ve parlamento reformu konularında giderek artan bir hareketlilik vardı. Ayakkabı ustası olan Hardy, Ocak 1792'de ülke çapında ilk emekçi kesim örgütlerinden biri olan Londra Haberleşme Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı; daha sonra derneğin saymanı ve genel sekreteri oldu. Tüm çalışanlara açık olan derneğin üye sayısı bir yıl içinde 3.000'e yükseldi. Parlamento reformu, vergilerin azaltılması ve meraların köylülere geri verilmesi gibi siyasal amaçları olan dernek, diğer reform yanlısı yerel derneklerle işbirliği yaparak, Avam Kamarası'na dilekçeler göndermek ve açık hava toplantıları düzenlemek gibi eylemlerde bulundu.

Mayıs 1794'te Hardy ve arkadaşları gözaltına alındı. Fransa'daki anarşiyi İngiltere'ye getirmeye çalışmakla suçlanan Hardy, Ekim 1794'te suçsuz bulunarak serbest bırakıldı. Haziran 1796'da derneğin yayın organı *Moral and Political Magazine*'in yayın yönetmeni oldu. 1799'da tüm emekçi kesim örgütlerinin ve bu arada derneğin kapatılmasına değin emekçi kesimlerin siyasal ve iktisadi istemlerinin barışçıl yollarla gerçekleşmesine çalıştı.

HARDY, Thomas
(1840-1928)

İngiliz, romancı ve şair. Yitip gitmekte olan bir yaşam biçimini özlemle ve trajik bir duyarlılıkla anlatan yapıtları 19. yy'ın sonlarında İngiliz romanının en önemli örnekleridir.

2 Haziran 1840'ta Dorset bölgesindeki Upper Bockhampton'da doğdu, 11 Ocak 1928'de aynı bölgedeki Dorchester'da öldü. Bir duvarcı ustasının oğluydu. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra bir mimarın yanında çalışmaya başladı. 1862-1867 arasında mimarlık eğitimini Londra'da sürdürdü. Daha sonraki yıllarda yazarlığa ağırlık vermekle birlikte mimarlığa olan ilgisi yaşam boyu sürdü. Şiir yazmaya başlaması Londra'da yaşadığı döneme rastlar. 1867-1868 yıllarında yazdığı ilk romanı, yergici yönü yayımcılar tarafından aşırı bulunduğu için yayımlanamadı. Hardy, bu ilk başarısızlığına karşın, daha sonraki yıllarda yayımlanan romanlarıyla adını duyurmayı başardı.

Romancı olarak ününü, "Wessex" adını verdiği Güneybatı İngiltere'de, özellikle de doğup büyüdüğü Dorset bölgesinde geçen ve bu kırsal yörenin insanlarının yaşam biçimlerini yansıtan yerel romanlarına borçludur. Modernleşme sürecindeki İngiltere'nin geçirdiği köklü değişimlere tanık bir yazar olarak yitip gitmekte olan bu dünyayı, yer yer karamsar bir bakış açısıyla işlemiştir. Romanları, olay örgüsü bakımından zayıf olmakla birlikte, şiirsel anlatımlarıyla dikkati çeker. Birey ile onu çevreleyen toplumsal koşullar arasındaki çatışmanın ele alınışı açısından ise trajik bir düzeye ulaşır. Bu yapıtlar, Yunan tragedyasının temalarını o dönem İngiltere'sine, özellikle de kırsal insanların çatışmalarına uyarlama çabaları olarak da değerlendirilmiştir.

Son romanı *Jude the Obscure* (Asi Kalpler), konusunu ve kahramanını kent çevresinden almasıyla Hardy'nin öteki romanlarından ayrılır. Hardy bireyin trajik konumunu, bu kez de modern dünyanın çatışmaları içinde ve işçi kökenli bir kahramanın öyküsü çevresinde ele almıştır. Gerek bu yapıtta, gerekse *Tess of the d'Urbervilles* adlı romanında, evlilik olayını ele alışı, evlilik dışı ilişkileri anlayışla ve acıma duygularıyla yansıtması yüzünden Victoria dönemi (1837-1901) İngilteresi'nin değer yargılarına ters düşmüştür. Aldığı tepkiler nedeniyle *Asi Kalpler*'in yayımlandığı 1896 tarihinden sonra roman yazmamış, daha sonraki yıllarda şiirle uğraşmıştır. İnsanlığın durumunu acıma ile gülmece duygularını birleştiren bir biçimde ele alan şiirlerinde, halk danslarının ritimlerinin, kırsal baladların ve halk şarkılarının etkileri görülür.

Hardy, birçok yapıtının sinemaya uyarlanmasının da etkisiyle, günümüzde Victoria dönemi İngiliz edebiyatının en çok okunan yazarları arasına girmiştir. 19. yy'ın sonlarında İngiliz romanının en önemli ürünleri olarak nitelendirilen yapıtları, modern İngiliz romanına geçiş sürecini yansıtmaları açısından da önemlidir.

• YAPITLAR (başlıca) Roman: *A Pair of Blue Eyes*, 1873,

Resim 345
Frans HALS ***"Flüt Çalan Çocuk"***
Dahlem Müzesi-Berlin, ALMANYA

Resim 346
HARİRİ'nin ***"el-Makamat"*** *adlı yapıtından bir minyatür.* ***"Elinde Kadehle Şehzade"*** *Ulusal Kitaplık-Viyana, AVUSTURYA*

Resim 347

HARİRİ'nin

"el-Makamat" *adlı yapıtından bir minyatür.*

"Mekke'ye Doğru Yola Çıkan Kervan" *Vasıti tarafından resimlenmiş elyazması, Ulusal Kitaplık-Paris, FRANSA*

Resim 348
HALİL PAŞA ***"Nil Kenarında Manzara"*** *İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi*

("Bir Çift Mavi Göz"); *Far From the Madding Crowd*, 1874, (Çılgın Kalabalıktan Uzak); *The Return of the Native*, 1878, ("Sılaya Dönüş"); *The Trumpet-Major*, 1880; *Two on a Tower*, 1882, ("Kulede İki Kişi"); *The Mayor of Casterbridge*, 1886, ("Casterbridge Belediye Başkanı"); *Tess of the d'Urbervilles*, 1891; *Jude the Obscure*, 1896, (Asi Kalpler). Öykü: *Wessex Tales*, 1888, ("Wessex Masalları"); *Life's Little Ironies*, 1894, ("Yaşamın Küçük Cilveleri"). Şiir: *Wessex Poems and Other Verses*, 1898, ("Wessex Şiirleri ve Başka Şiirler"); *Poems of the Past and the Present*, 1902, ("Dünden Bugünden Şiirler"); *Winter Words*, 1928, ("Kış Sözcükleri"). Manzum Oyun: *The Dynasts: A Drama in Three Parts*, 1910, ("Hükümdarlar: Üç Bölümlük Bir Oyun").

HARE, Richard Mervyn
(1919)

İngiliz, filozof. Değer yargılarının buyruk yargılarını içerdiği görüşünü savunmuştur.

21 Mart 1919'da doğdu. Öğrenimini, Rugby School'dan sonra Oxford Üniversitesi Balliol College'da yaptı. Okulu bitirmeden çıkan II. Dünya Savaşı nedeniyle 1940'ta orduya yazıldı. Çarpışmalara katıldı. 1942'den 1945'e değin tutsak kaldı. 1947'de klasik diller ve felsefe öğrenimini tamamladı. Aynı yıl Balliol College'da öğretim üyesi oldu. 1966'ya değin bu görevi sürdürdü. 1957'de Princeton, 1967'de Michigan, 1974'te Delaware üniversitelerinde konuk profesörlük yaptı. 1964'te British Academy'e seçildi. 1966'dan bu yana Oxford Üniversitesi White Ahlak Kürsüsü profesörüdür.

Hare'in çağdaş felsefeye başlıca katkısı, ahlak alanındadır. Bu alandaki yaklaşımı, ahlaklı davranışları saptayan bir ahlak dizgesi getirmek yerine, ahlakı konu alan sav ve önermelerin incelenmesi ve çözümlenmesine yöneliktir. "Üst-ahlak" *(meta-ethics)* adı verilen bu yaklaşım, çağdaş analitik felsefede büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Hare üzerindeki etkilerden biri G.E.Moore'un felsefesidir. Moore'un ahlak önermelerinin doğal olguları konu eden deneysel nitelikli önermelerden çıkarsanamayacağı savı, pek çok çağdaş analitik ahlakçı gibi Hare'in de çıkış noktasını oluşturur. Bunu, Kant'ın ahlaklı davranışların evrenselleştirilebilir olması ve koşulsuz buyruklara (kategorik imperatif) dayandırılması yönündeki öğretisinden esinlenerek geliştirdiği bir ahlak çözümlemesine temel yapar. Hare'i etkileyen üçüncü etmen olarak, içinde yetiştiği ve gelişmesine katkıda bulunduğu çağdaş Oxford felsefesi, ya da "dilci felsefe" gösterilebilir. J.L.Austin çevresinde uzun yıllar süren haftalık programlı oturumlarda gelişen Oxford felsefesi, bu düşünürün pek çok görüşünün izlerini taşır. Ahlak çözümlemesinde Hare de Austin'in Konuşma Edimleri Öğretisi'nden önemli ölçüde yararlanır. P.H. Nowell-Smith, Alan Montefiore ve Bernard Mayo gibi çağdaş İngiliz ahlakçıları da Hare ile karşılıklı düşünce etkileşiminde bulunmuşlardır.

Hare de, tıpkı Duygulanmacılık (Emotivism) gibi ahlak önermelerinin olgusal önermelerden türetilebileceği yolundaki betimselci (descriptivist) ya da doğalcı (naturalist) savlara karşı çıkar. Ancak, Hare açısından ABD'li filozof C.L. Stevenson'un geliştirdiği ve bu görüşü paylaşan Duygulanmacılık ta, onaylanamaz. Bunun başlıca nedeni Duygulanmacılık'ın nedensel bir anlam kuramını temel alması ve bundan ötürü de anlamı, söylenen sözün etkisiyle karıştırmasıdır. Hare, Austin'i izleyerek tümce anlamlılığını etkiden bağımsız bir dil uzlaşımı olarak görür. Tümcelerin değişik pragmatik güçlerle kullanılabildiği ve ahlaksal önermelerin bu kullanım ulamalarından birini oluşturduğu görüşünde de Austin'i izler.

Bağlayıcılık

Hare'e göre, değer önermelerinin, örneğin davranışların iyiliği, doğruluğu ve gerekliliğine değgin yargıların "bağlayıcı" bir niteliği vardır. Bu bağlayıcılık, değer sözcüklerinin çeşitli eylemler arasında seçime yönelik kimi kural ve ilkeleri onaylayan, bunlara dikkat çeken, bunları öğreten işlevleri dolayısıyladır. Değer yargılarının bu işlevi ise, kimi buyrukları (imperatives) içermelerinden, bu buyrukları anlamlarının parçası olarak gerektirmelerinden doğar. Hare için, değer yargılarının eylemi düzenleyici, bağlayıcı bir nitelik taşıması, olgulara ve doğayı betimleyen önermelere indirgenemez oluşlarının başlıca nedenidir. Bundan dolayı "olan"dan "olması gereken", yani olgulardan değerler çıkarsanamaz. Ancak, değer yargıları arasında yer alan ahlak önermeleri, kimi buyruk önermeleriyle mantıksal bir ilişki içindedir. Bir ahlak yargısını onaylamak, bu yargıdan türetilebilen bir buyruk önermesini onaylamayı gerektirir. Dolayısıyla aynı ahlak yargısını onaylamamanın ussal yolu, onun gerektirdiği buyruğu yadsımaktan geçer. Bu açıdan, Duygulanmacılık'la, Hare'in "Bağlayıcılık" (Prescriptivism) adı verilen görüşü arasında, ahlak önermelerinin anlamlılığıyla ilgili şöyle bir ayrım söz konusudur: Ahlak önermeleri, Duygulanmacılık'a göre, kişiye bir şey yaptırmaya yönelik, kişiye bunu yaptırmaya çalışan önermelerdir. Bağlayıcılık açısındansa, bu önermeler, kişiye bir şey yapması buyruğunu verirler. Ahlak önermelerinin buyruklarla olan mantıksal ilişkisi, onların evrenselleştirilebilir olma yönünü de açıklar. Bir ahlak ya da değer yargısını onaylamak, onun evrenselleşmiş yorumunu onaylamayı da gerektirir. Bir başka deyişle, belirli bir durum veya davranışla ilgili olarak yapılan değer yargısının, bu durum ya da davranışa tam olarak benzeyen öbür bütün durum ve davranışlar için geçerli olabilmesi gerekir. Herhangi bir kişi bir başkasını ahlaksal anlamda yargılarken, bütünüyle benzer bir durumda kalırsa, başkalarının da kendisini aynı yönde yargılaması gerekeceğine inanmalıdır. Hare de, Kant'ı çağrıştıran şu ilkeyi benimser: "Başkalarının size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın". Bu nokta, buyruklarla öbür değer yargılarını ayırt eden bir niteliktir: Salt buyruklar aynı anlamda genellenemez.

Üst-ahlak

Hare, ahlak düşüncesinde ussallığı önemle vurgular. Ahlaksal yargıların uslamlamalarla temellendirilmesi, bağlayıcı yargılar arasında mantıksal ilişkilerin geçerli olmasından dolayı hem olanaklıdır hem de büyük bir önem taşır. Bağlayıcılık kuramı bugün için ahlak alanında en önde gelen görüşlerden biri sayılmaktadır. Hare'in son yıllardaki tutumunda doğrudan pratik ahlak sorunlarına, kamu yaşamında ortaya çıkan ahlaksal değerlendirmelere bir yönelim görülmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Language of Morals*, 1952, ("Ahlak Dili"); *Freedom and Reason*, 1963, ("Özgürlük ve Us"); *Applications of Moral Philosophy*, 1972,("Ahlak Felsefesinin Uygulamaları").

• **BAKINIZ:** J.L.AUSTIN, KANT, G.E.MOORE, C.L.STEVENSON.

HAREZMŞAH

Bak. ALAEDDİN MUHAMMED [Harezmşah]

ALAEDDİN TEKİŞ [Harezmşah]

CELALEDDİN [Harezmşah]

KUTBEDDİN MUHAMMED [Harezmşah]

HARGREAVES, James
(1720-1778)

İngiliz, mucit. Çok iğli iplik eğirme makinesinin bulucusudur.

1720 ya da 1721'de Blackburn yakınındaki Oswaldtwistle'da doğdu, 22 Nisan 1778'de Nottingham'da öldü. Marangozluk ve dokumacılıkla yaşamını kazanan, eğitim görmemiş, yoksul bir işçiydi. Bir rastlantıyı değerlendirerek, çok iğli iplik eğirme makinesini tasarladığı 1764 yılından önceki yaşantısı bilinmiyor. Küçük kızı Jenny kazayla bir eğirme çıkrığını devirdiğinde, yatay bir eksen çevresinde dönecek biçimde yerleştirilmiş iğin dikey konumda da dönmeye devam ettiğini görmek, Hargreaves'in yeni eğirme makinesine esin kaynağı oldu. Dikey olarak yerleştirilmiş birkaç iğ kullanmakla, çıkrığın yaptığı işi birkaç kat artırabileceğini düşünmüştü. Nitekim, tahtadan yaptığı makinenin bir kenarına dizilmiş sekiz makaradan çözülerek gelen ipliği, karşı kenardaki sekiz iğ eğiriyor, böylece makinenin kasnağını elle döndüren bir tek işçi sekiz eğiricinin işini yapabiliyordu. 1765'te gerçekleştirdiği bu makineyi satmaya başladığında, işsiz kalmaktan korkan Blackburn'ün eğiricileri Hargreaves'in evini basıp makinelerini kırdılar. Bunun üzerine 1768'de Nottingham'a taşınan ve Thomas James ile birlikte küçük bir atölye kurarak çorap ipliği üretmeye başlayan Hargreaves, 12 Temmuz 1770'te de "Jenny" adını verdiği makinesinin patentini aldı.

Arkwright'ın yaptığı, su gücüyle çalışan ve fabrika üretimine uygun olan iplik eğirme makinesine oranla Hargreaves'in makinesi daha hafif ve ucuz olduğundan, evlerde kullanılmaya daha elverişliydi. Hargreaves'in öldüğü yıl, bu makinelerden yaklaşık 20.000'inin ev sanayiinde kullanıldığı tahmin ediliyor. Ancak, bir yandan Jenny ile eğirilen ipliğin yeterince ince ve düzgün olmaması, öte yandan fabrika üretiminin giderek yaygınlaşması, 18. yy'ın sonlarına doğru Hargreaves'in makinelerinin kullanımdan çekilmesine yol açtı. Hargreaves bile, ölümünden bir yıl önce atölyesini Arkwright'ın eğirme makinesiyle donatmıştı. Su gücüyle çalışan eğirme makinesini bularak patentini Hargreaves'den bir yıl önce alan Arkwright'ın, İngiltere'nin en zengin pamuklu dokuma fabrikatörlerinden biri durumuna gelmesine karşılık, Hargreaves yoksulluk içinde yaşamış ve ölmüştür.

• **BAKINIZ:** ARKWRIGHT, CROMPTON, KAY.

HÄRING, Hugo
(1882-1958)

Alman, mimar. Organımsı mimarlık anlayışını savunduğu yapıları ve yazılarıyla 20. yy mimarlığını etkilemiştir.

22 Mayıs 1882'de Biberach'da doğdu, 17 Mayıs 1958'de Göttingen'de öldü. 1899'da ortaöğrenimini tamamladı. Stuttgart ve Dresden'deki mimarlık öğrenimi sırasında Theodor Fischer'in öğrencisi oldu. 1903-1914 arasında Ulm ve Hamburg'da mimarlık yaptı. 1921'de Berlin'e yerleşti. Çalışmalarıyla Mies van der Rohe'nin ilgisini çekti ve onun bürosunda kendi adına çalışmaya başladı. Ancak mimarlık anlayışlarının çok farklı olması nedeniyle beraberlikleri güncel mimarlık sorunlarını tartışmaktan öteye geçemedi.

1924'te Pönitzer Gölü kenarında yaptığı *Garkau Çiftliği*'ndeki başarısı onu, ilerici Alman mimarlarının kurmuş olduğu Der Ring (Halka) adlı grubun önde gelen adlarından biri durumuna getirdi. 1932'de Viyana'daki Uluslararası Werkbund Örnek Konut Yerleşmesi'ne tasarımıyla katılması için çağrılan tek Alman mimarı oldu. Burada bahçeli evler gerçekleştirdi. Hitler'in, birçok sanat yapıtıyla birlikte, Halka mimarlarının yapılarını da yoz sanat olarak nitelemesi üzerine bir süre mimarlığı bıraktı. 1935'te Berlin'deki bir sanat okulunun yöneticisi oldu. 1936-1938 arasında mimarlık anlayışından özveride bulunarak birkaç yapı gerçekleştirdi. 1943'te bir bombardımanda okulu yıkılınca Biberach'a döndü ve yeniden mimarlığa başladı. 1958'de "Die Ausbildung des Geistes zur Arbeit an der Gestalt" ("Biçim Çalışması İçin Ruhun Geliştirilmesi") adını verdiği kitabını tamamlayamadan öldü.

Häring tasarımlarında tümevarımcı bir anlayışla davranmış, yapılarını içten dışa doğru biçimlendirmeye çaba göstermiş, biçime işlevden yola çıkarak ulaşmıştır. Mimarlıkta geometrik ve organik tutumları katı kuralcılıkla suçlayarak, kaynağını insanın hareketlerinden alan organımsı mimarlık anlayışını savunmuştur. İnsanın ikinci derisi, yani bir organı olarak ele aldığı konutta, genellikle dik açılı düzenlemelerden yola çıkmakla birlikte, insan eylemlerinin ve doğal verilerin gerektirdiği yerlerde de dik açıyı bozarak, gereken hareketliliği sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Garkau Çiftliği*, 1924-1925, Lübeck; Zehlendorf Konut Yerleşmesi'nde evler, 1926, Berlin; Siemensstadt Konut Yerleşmesi'nde evler, 1929-1930, Berlin; Uluslararası Werkbund Örnek Konut Yerleşmesi'nde bahçeli evler, 1932, Viyana; *Ziegler Evi*, 1936-1938, Steglitz, Berlin; *Krutina Evi*, 1936-1938, Badenweiler, Almanya; *Prittwitz Evi*, 1936-1938, Tut-

zing, Almanya. Kitap: *Neues Bauen*, 1947, ("Yeni Yapılar"); *Vom Neuen Bauen*, 1952, ("Yeni Yapılar Üzerine").

• KAYNAKLAR: S.Kremer, *Hugo Häring (1882-1958), Bauten, Ertwürfe, Schriften*, 1982.

HARİRÎ
(1054-1122)

Arap, yazar. Arap edebiyatında kısa ve uyaklı öykü türünün öncülerindendir.

Basra'da doğdu, aynı kentte öldü. Asıl adı Osman ebu Muhammed el-Kasım'dır. İpekçilikle geçindiğinden kendisine ipekçi anlamında Harirî adı verilmiştir. Çağının bilim geleneğine uyarak sarf, nahv ve edebiyat öğrenimi gördü. Bir süre Basra Sarayı'nda sahibu'l-ahbar (haber alma örgütü başkanı) olarak görev yaptı, önemli kişilerle yakınlık kurdu. Bilgisini ve görgüsünü artırmak amacıyla değişik Arap ülkelerini gezdi. Hac'a gitti, dönüşünde kendini edebiyat çalışmalarına verdi.

Harirî, kendinden önce gelen Arap yazarlarının, bilginlerinin, özellikle dilbilgisi konuları üzerinde duran İslam düşünürlerinin yapıtlarını incelemiş, kısa ve uyaklı öykü türünde Hemedanî'nin *Makâmât*'ından esinlenmiştir. Ona büyük ün sağlayan öykülerinin toplandığı yapıtı da *Makâmât* adıyla tanınmıştır. Elli kısa öyküden (makame) oluşan bu yapıtta Arap dilinin bütün incelikleri, anlatım gücü, söz oyunları uyaklı bir biçimde sergilenir. Öyküler, çekici benzetmelerle ve etkili bir içerikle donatılmıştır. İşlenen konular arasında bilgelik, iyilik, doğruluk, eli açıklık, alçakgönüllülük, yardımseverlik, yiğitlik, beceriklilik gibi Arap insanının yaşamına, dünya görüşüne biçim kazandıran değerler geniş yer tutar. Bunlar övülürken, başarısız yöneticiler, halka kötü davranan görevliler, insana gereken önemi vermeyen yetkililer yerilir, gülünç duruma sokulur.

Harirî *Makâmât*'ını onar öykülük bölümlere ayırmış, birinci bölümde dine bağlılığa (zühd), beşinci ve onuncu bölümlerde yergiye, altıncı bölümde de edebiyat konularına ağırlık vermiştir. Bütün öykülerde Hâris ibn Hemmam ve Ebu Zeyd Sürucî adlı iki kişinin adı geçer. Bunlardan birincisi yazarın kendisi, öbürü de o çağın ünlü dilbilimcisi Mutahhar ibn Selâm'dır. Ebu Zeyd, genellikle gezgin, yoksul, dilenci gibi kimliklere bürünerek çevresindekileri aldatan, yalanlarla, düzmecelerle amacına ulaşmaya çalışan bir kişiyi yansıtır. Gittiği her yerde Hâris'le karşılaşır, ona yakarır, bağışlanmasını diler, ama bir süre sonra gene bildiğini yapmaktan geri kalmaz. Harirî bu iki karşıt kişiyi, karşıt davranışların birer simgesi olarak seçmiş, okuyucuya içinde yaşadığı toplumun iç yüzünü anlatmak istemiştir.

Hariri

Öykülerde işlenen konular, ilk bakışta, toplum gerçekleriyle ilgisiz birer düş ürünü gibi görünürse de öyle değildir. Harirî toplumun belli kesimlerindeki önde gelen kimseleri üstü kapalı bir biçimde ele alır, onların özelliklerini, toplumla olan ilişkilerini başka bir ortamda geçiyormuş gibi gösterir. Bu kişileri yalnız görünüşleriyle değil, kişisel özellikleriyle de ortaya koyar, davranışlarıyla düşünceleri arasındaki bağlantıyı sergiler. Bu da Harirî'nin betimlemeden çok tinsel çözümlemeye önem verdiğini gösterir.

Makâmât dil bakımından da önem taşıyan bir yapıttır. O dönemin deyimleri, atasözleri, özdeyişleri öykülerin içine serpiştirilmiştir. Arap dili ve yazını üzerinde çalışan araştırmacılar bunlardan yararlanmış, Arapça'nın gelişim çizgisini saptamada bunları ipucu olarak kullanmışlardır.

Harirî öykülerinde, şiire geniş yer vermiş, düzyazıyla, şiir arasında anlam ve yapı bakımından bağlantı kurmuştur. Bu şiirler de övgü, yergi, sevgi, bilgelik, erdem gibi konuları içerir.

Başlıca yapıtları

Harirî'nin *Durretu'l-Gavas fi Evhamu'l-Havas* ("Önde Gelen Kişilerin Kuruntuları Konusunda Dalgıcın İncisi") adlı kitabı, dildeki yanlış kullanımların sergilendiği, sözcüklerin doğru okunuşlarının, gerçek anlamlarının anlatıldığı bir yapıttır. *Mulhetu'l-İ'rab* ("Arapçayı Doğru Okuma Çekim Kılavuzu") ise dil konularını şiir biçiminde ele alır.

Harirî'nin Arap ve Osmanlı edebiyatındaki etkisi yüzyıllarca sürmüştür. *Makâmât*, yorumlar ve açıklamalar eklenerek birkaç kez Osmanlıca'ya çevrilmiştir. İlk çeviri Mehmed Tahir Selâm (?-1844), ikincisi Ahmed Dânişî (?-1898), üçüncüsü de Ahmed Şirvanî (?-1889) tarafından yapılmıştır. Harirî'nin üç yapıtı da değişik yıllarda, Batı dillerine çevrilmiş ve yayımlanmıştır.

◄ *Makâmât*

• YAPITLAR (başlıca): *Makâmât*, (ö.s.), 1867, (Makâmât, 1952); *Durretu'l-Gavvas fi Evhamu'l-Havas*, (ö.s.), 1871, ("Önde Gelen Kişilerin Kuruntuları Konusunda Dalgıcın İncisi"); *Mulhetu'l-İ'rab*, (ö.s.), 1911, ("Arapçayı Doğru Okuma ve Çekim Kılavuzu").

• KAYNAKLAR: S. Sevsevil, *Makamat*, 1952.

• BAKINIZ: HEMEDANÎ.

HARİZMİ
(730 ? - 850 ?)

Arap bilim adamı. İlk cebir kitabını yazmış, bu matematik dalının bu adla tanınıp yayılmasını sağlamıştır.

Tam adı Ebu Abdullah Muhammed b. Musa el-Harizmi'dir. Yaklaşık 730 yılında Harizm (Ha-

rezm ya da Harzem) kentinde doğduğu, 850 yıllarına doğru (bazı kaynaklarda 835-844 arası, bazılarına göre 847'den sonra) aynı kentte öldüğü sanılıyor. Doğduğu kentten gelen Harizmi adı, Batı'da Al-Khwarizmi, Augrisme, Augrime, Augrim gibi değişik biçimlerde yazılmıştır. Yaşamı üstüne yeterli bilgi olmayan, yalnızca Abbasi halifesi Memun zamanında Bağdat'ta büyük ün kazandığı ve halifenin kitaplığında sorumlu bir göreve getirildiği bilinen Harizmi, Afganistan yoluyla Hindistan'a giderek Hint matematiğini öğrendi. 830'da Bağdat'a dönerek kütüphanecilik görevini sürdürdü ve doğruluğu kanıtlanmamış bir bilgiye göre, Halife Memun'un bir derecelik boylam dairesi yayını ölçmekle görevlendirdiği kurulda yer aldı.

Harizmi, çağdaşları içinde matematiğin gelişmesini en çok etkileyen bilim adamıdır. Özellikle 16. yy'da Batılı bilginlerin Arap kaynaklarını incelemeye başlamalarından sonra etkisi çağının çok ötesine taşmış, yapıtları Latince'ye çevrilerek Batı matematiğine kaynak olmuştur. Doğu'da ve Batı'da yazılmış ilk cebir kitabı sayılan *Hisabü'l-cebr ve'l-mukabele* ("Cebir ve Karşılaştırma Hesabı") adlı ünlü yapıtında, İskenderiyeli bilgin Diophantos'un matematiğini ayrıntılı olarak inceleyen ve ikinci dereceden cebirsel denklemlerin çözümünü veren Harizmi'nin ilk kez bu yapıtta kullandığı "cebr" (Arapça'da kırık kemiği yerine yerleştirme anlamında) sözcüğü Latince'ye "algebra" biçiminde yerleşerek bu yeni matematik dalının evrensel adı olmuştur. Bazı kaynaklar bu bilim dalının Babilliler ve İbraniler'ce kurulduğunu, cebr sözcüğünün de Asurca "gabru"dan geldiğini ileri sürerse de, bu ulusların kullandığı cebir geometriye bağlı, Eukleides ve Diophantos eliyle geliştirilmiş eski ve geleneksel bir yöntemdir. Oysa Harizmi'nin cebiri geometriden bağımsız, yeni bir yönteme dayanır.

Harizmi'nin Arapça aslı kaybolduğu için yalnızca çevirilerinden izlenebilen ve tam adı bilinmediğinden *Kitabü'l-muhtasar fi'l-Hisabi'l-Hindî* diye anılan yapıtı Hint matematiğine ayrılmıştır. Bu yapıtta tanıttığı Hint numaralama yöntemine, Harizmi'nin adından kaynaklanarak "algoritma" adı verilmiş, gene Harizmi kanalıyla Batı'ya ulaşan ve sıfırı da kapsayan Hint rakamlarına da sonradan Arap rakamları denmiştir.

İslam dünyasında hazırlanmış ilk gök cetvellerini içeren ve uzun bir giriş bölümünde astronomiye ilişkin kuramsal bilgiler veren yapıtında da Harizmi, Hint kaynaklı bilgilerden ve Ptolemaios'un *Almagest*'inden yararlanmıştır. Bath'lı Adelard'ın 1126'da Latince'ye çevirdiği, Madridli Meslem el-Macriti'nin genişletip yeniden yazdığı bu yapıtın en büyük özelliği trigonometri cetvellerini de kapsamasıdır. Ayrıca Harizmi, Halife Memun'un, yeryüzü ve gökyüzü haritalarını içeren bir atlas hazırlamakla görevlendirdiği kurulun da üyesiydi. Bu atlasa eklediği *Kitabı Surat'ü'l-arz-Kitabı Resmü'l-rubu'l-ma'mur* adlı yazıda Ptolemaios'un coğrafyasındaki yanlışları düzelterek kişisel görüşlerini eklemiştir. Gene bazı kaynaklar Harizmi'nin, usturlabın ve başka gözlem araçlarının yapımına ve kullanımına ilişkin bilgi veren bir yapıtı daha olduğunu belirtirse de, söz konusu yapıtın ne Arapça'sı, ne de çevirisi bulunabilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Hisabü'l-cebr ve'l-mukabele*, ("Cebir ve Karşılaştırma Hesabı") yazma; *Kitabü'l-muhtasar fi'l-Hisabi'l-Hindî*, ("Hint Hesabına Göre Matematik Özeti") yazma; *Kitabü'l-Amel bi'l-Usturlab*,("Usturlapa İlişkin Deney Kitabı") yazma; *Kitabı Suratü'l-Arz*, ("Dünyanın Yüzü"); *Kitabü'l-Ruhama*.

• BAKINIZ: BİRÛNİ, CARDANO, L.FERRARI, TARTAGLIA.

HARLOW, Jean
(1911-1937)

ABD'li sinema oyuncusu. 1930'larda sinemanın cinsellik simgesi olarak ün kazanmıştır.

3 Mart 1911'de Kansas City'de doğdu, 1937'de öldü. Asıl adı Harlean Carpenter'dır. On altı yaşında bir iş adamı ile evlendi ve Los Angeles'e yerleşti. Çok geçmeden filmlerde küçük roller almaya başladı. Kısa güldürü filmlerinde de oynadı, Laurel-Hardy ve Al Christie ile çalıştı. Kendi adı yerine annesinin kızlık adı olan Jean Harlow'u kullanmaya da bu dönemde başladı. 1929'da boşandı ve kendini tümüyle sinemaya verdi. Howard Hughes'la imzaladığı bir kontrat onun sanat yaşamında yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Önceleri eleştirmenlerce fazla beğenilmedi. Ancak çevirdiği *The Public Enemy* ("Halk Düşmanı") ve *Platinum Blonde* ("Platine Sarışın") adlı filmler büyük iş yapınca, MGM bir kontrat yaparak onu kendine bağladı. Harlow stüdyoda ünlü oyuncularla birlikte çalıştı ve kısa sürede bir "süper star" oldu. Oyunculuğu da artık beğeniliyordu. Meslek yaşamındaki hızlı gelişmeye karşılık özel yaşamı mutsuzluklarla dolu geçti, birkaç kez daha evlendi, ayrıldı. *Saratoga* filmini çevirirken hastalandı ve yirmi altı yaşında öldü.

Dinamik bir oyunculuk üslubu ve güldürü yeteneği vardı. Ayrıca, tüm dünya izleyicilerinin gözünde cinselliğin simgesi olmuştu. Yaşamı, 1965'te yazılan bir kitaba ve yine aynı yıl çekilen iki filme kaynaklık etti. Onu bu filmlerin birinde Carroll Baker, öbüründe ise Carol Lynley canlandırdı.

• YAPITLAR (başlıca): *The Saturday Night Kid*, 1929, ("Cumartesi Gecesi Çocuğu"); *Hell's Angels*, 1930, ("Cehennem Melekleri"); *The Public Enemy*, 1931, ("Halk Düşmanı"); *Platinum Blonde*, 1931, ("Platine Sarışın"); *Red Dust*, 1932, ("Kızıl Toz"); *Dinner at Eight*, 1934, ("Sekizde Akşam Yemeği"); *Riffraff*, *Wife vs. Secretary*, 1936, ("Eş Sekretere Karşı"); *Saratoga*, 1937.

HARNACK, Adolf von
(1851-1930)

Alman kilise tarihçisi ve tanrıbilimci. Hıristiyanlık'ın, İsa'nın öğretilerinden uzaklaşarak, dogmalaştığını öne sürmüştür.

Carl Gustav Adolf von Harnack, 7 Mayıs 1851'de Estonya'nın Dorpat kentinde doğdu, 10 Haziran 1930'da Heidelberg'de öldü. Babası Thedosius Harnack, tanrıbilim profesörüydü. Dorpat ve Leipzig'de öğrenim gören Harnack, 1876'da Leipzig Üniversitesi'nde doçent oldu. 1879'da Giessen, 1886'da da Marburg üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. Lutherci kilisenin tutucu üyelerinin direnişlerine karşın, 1888-1924 arasında Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak görev aldı.

Albrecht Ritschl okulunu izleyen Harnack, Hıristiyanlık'ın ahlak yönlerini vurgulayarak, katılıktan uzak bir Hıristiyan inancı yaratmaya çalışmıştır. Erken dönem Hıristiyan tarihi ve edebiyatını derinlemesine inceleyen, *Lehrbuch der Dogmengeschichte* ("Dogmanın Tarihi Üzerine Elkitabı") yapıtında Hıristiyanlık dogmasının doğuşu ve gelişimini ayrıntılı biçimde açıklar.

Harnack'a göre din, insan yaşamını düzenlemeyi amaçlar. Hıristiyanlık öğretileriyle İsa da, anlattığı Tanrı Krallığı ile, bunu yapmayı amaçlamıştır. Buna karşın dinsel bir topluluk kurulduğunda dine bağlanan kişi, bu dinin önerdiği tüm genel inançları da benimsemek zorunda kalır. Hıristiyanlık'ın gelişimi de böyle olmuş İsa'dan sonra ilk vaazlarda onun önem verdiği ahlak konularından çok İsa'nın kişiliğinin üzerinde durularak dogmalaşmaya gidilmiştir. Reformasyon bu sorunu çözememiş, bu dogmalar Protestanlık ile sürdürülmüştür.

Harnack, yüzyılların güçlendirdiği bu dogmalardan sıyrılmak için, dört *İncil*'e geri dönülmesi ve yeniden yorumlanması gerektiğini savunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, 1886-1889, 3 cilt, ("Dogmanın Tarihi Üzerine Elkitabı"); *Das Wesen des Christentums*, 1900, ("Hıristiyanlık'ın Özü"); *Entstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten jahrhunderten*, 1910, ("İlk İki Yüzyılda Kilise'nin Yapısı ve Hukuku"); *Ausgewählte Reden und Aufsätze*, (ö.s.), 1951, ("Seçilmiş Konuşmalar ve Yazılar").
- **KAYNAKLAR:** A. von Zahn-Harnack, *Adolf von Harnack*, 1936.
- **BAKINIZ:** RITSCHL.

HARRINGTON, James
(1611-1677)

İngiliz siyaset kuramcısı. İdeal yönetim biçimine ilişkin görüşleriyle tanınmıştır.

7 Ocak 1611'de Northamptonshire'da Upton kasabasında doğdu, 11 Eylül 1677'de Londra'da öldü. Bir süre Oxford Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da öğrenim gördü. Babasının ölümü üzerine öğrenimini yarıda bırakarak, Avrupa'da uzun bir yolculuğa çıktı.

İngiltere'ye dönüşünde, 1638-1639 yıllarında Kral I. Charles'ın özel meclisinde görev yaptı. Cumhuriyetçiler'den yana olmasına karşın, I. Charles ile olan yakın dostluğu nedeniyle kral yandaşı olarak tanındı. I. Charles'ın İngiliz İç Savaşı sırasında Ocak 1649'da idam edilmesinden önce, kısa bir süre hapis yattı.

Daha sonraki yıllarda *The Commonwealth of Oceana* ("Oceana Uluslar Topluluğu") adlı ünlü kitabı üzerinde çalışmaya başadı. Oliver Cromwell'in görüşlerine ters düşmesi nedeniyle, basımı durdurulan kitabının, Cromwell'in kızının çabaları sonucu 1656'da yayımlanmasına izin verildi.

1661'de II. Charles yönetimine karşı ayaklanma düzenlemekle suçlanarak hapsedilen Harrington, bir süre sonra fiziksel ve ruhsal rahatsızlıkları nedeniyle serbest bırakıldı. Serbest bırakıldıktan sonra sağlığının bozukluğu nedeniyle çalışmalarını sürdürümedi ve yaşamının son yıllarını felçli olarak geçirdi.

Harrington, kısaca *Oceana* olarak adlandırılan kitabında, ütopik bir model oluşturarak ideal yönetim biçimine ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur. Görüşlerinin biçimlenmesinde Aristoteles'in, siyasi gücün temelinde iktisadi gücün bulunduğu yolundaki görüşü büyük ölçüde etkili olmuştur. Kitabında öngördüğü siyasi sistemde, yasalar toprağı aralarında eşit olarak paylaşmış mülk sahiplerinin oluşturduğu bir senato tarafından hazırlanacak, bu yasalar halk tarafından onaylandıktan sonra, seçilmiş bir yargıçlar kurulu tarafından uygulanacaktı. Siyasi katılımın gerçekleşmesi için tüm devlet memurları sınırlı sürelerde ve dönüşümlü olarak görev yapacaklardı.

Harrington, demokrasinin ancak güçlü bir orta sınıfın varlığı halinde istikrarlı olabileceğini ve iktisadi güç yapısını temsil etmeyen bir siyasi yapının devrime neden olacağını savunmuştur.

Harrington'nun görüşleri İngiltere'de monarşi yanlıları tarafından sert bir biçimde eleştirilmiş, ancak ABD'de son derece etkili olmuştur. Kitabında öngördüğü yazılı anayasa, gizli oy verme, iki meclisli yasama organı gibi ilkeler daha sonra bu ülkede yaşama geçmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Commonwealth of Oceana*, 1656, ("Oceana Uluslar Topluluğu").
- **KAYNAKLAR:** C. Blitzer, *An Immortal Commonwealth: The Political Thought of James Harrington*, 1960; H.F. Russel Smith, *Harrington and His Oceana*, 1914.
- **BAKINIZ:** CHARLES I, CHARLES II, O. CROMWELL.

HARRIOT, Thomas
(1560-1621)

İngiliz matematik, fizik ve astronomi bilgini. İngiliz cebir okulunun kurucularındandır.

1560'ta Oxford'da doğdu, 2 Temmuz 1621'de Londra'da öldü. Adı kimi kaynaklarda Hariot olarak geçen Harriot'un yaşamının ancak, Oxford'u bitirdiği ve o dönemin en etkili kişilerinden olan devlet adamı ve denizci Sir Walter Raleigh'nin hizmetine girdiği yıl olduğu sanılan 1580'den sonraki dönemi bilinmektedir. Harriot 1585'te, Kuzey Amerika kıtasında Virginia adını verdiği bir İngiliz yerleşimi kurmak isteyen Raleigh tarafından düzenlenen ve bugünkü adı Kuzey Carolina olan bölgenin açıklarındaki Roanoke adasının keşfini amaçlayan sefere katıldı. Bilim danışmanı olarak görev yaptığı bu sefer sırasında bölgenin coğrafi yapısını ve bölgenin yerlilerinin etnografik özelliklerini inceledi. İncelemelerinin sonuçlarını İngiltere'ye dönüşünden iki yıl sonra yayımlayan Harriot, Raleigh'nin çevresindeki en seçkin bilim adamı olarak tanınmaya başladı. 1598'de Northumberland kontunun koruması altına girdi. 1605'te parlamentoya karşı planlanan bir sabotaj nedeniyle tutuklandıysa da kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. Yaşamının geri kalan bölümünü, sağlığının giderek bozulmasına aldırmaksızın bilimsel çalışmalarla dolu olarak geçiren Harriot, bu çalışmalarının hiçbirisini yayımlamamıştır. Matematik konusundaki tek yayımlanmış çalışması olan *Artis analyticae praxis ad aequationes algebraicas resolvandes*'in ("Cebirsel Denklemlerin Çözümünde Uygulanan Analitik Sanatlar") basımı da ölümünden on yıl sonra, 1631'de gerçekleştirilmiştir.

Harriot'un astronomi, denizcilik, fizik ve kimya konularını da kapsayan bilimsel ilgi alanının ağırlık merkezinde matematik yer alır. Harriot oldukça kapsamlı bir denklemler kuramını içeren *Artis analyticae praxis* adlı kitabında denklemlerde kök sayısına ilişkin bir yasaya, köklerle katsayılar arasındaki bağıntılara ve kökleri verilen bir denklemin kurulmasıyla ilgili yöntemlere yer vermiş, *n*'inci dereceden denklemlerin *n* tane doğrusal denklemin çarpımına denk olduklarını göstermiştir. Matematikle amatörce uğraşanlar için yazıldığı izlenimini yaratan bu kitapta eksi işaretli köklerden söz etmeyen Harriot'un, başka çalışmalarında sanal kökleri bile konu edinebilmiş olması, 1980'lerde hala gün ışığına çıkarılmamış olan elyazmalarının matematik tarihi açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Harriot, aynı dönemde yaşayan matematikçilerin birçoğu gibi matematik yazısının sadeleştirilmesine de önem vermiş ve matematik yazısına $<$ (küçüktür) ve $>$ (büyüktür) simgelerini kazandırmıştır.

Harriot, başlangıçta denizcilikteki uygulamaları açısından önem verdiği astronomi konusundaki çalışmalarını, özellikle Galilei'nin araştırmalarını öğrendikten sonra daha geniş bir alana yaymış, kuyruklu yıldızların, Güneş'teki lekelerin ve Jüpiter'in uydularının incelenmesine ve Ay'ın haritasının yapılmasına yöneltmiştir. Yine bu amaçla, oldukça ayrıntılı gözlemler yapma olanağı yaratan gök dürbünlerinin tasarımlarını ve yapımlarını, Galilei'den bağımsız ve onunla aynı zamanlarda gerçekleştirmeyi başarmıştır.

Harriot'un fizik alanındaki çalışmalarının konularını ise optik ve kinematik oluşturur. Işığın ortam değiştirirken kırılmaya uğradığını gözlemlemiş ve çeşitli ortamlar için kırılma açılarını ölçmüştür. Ancak Descartes ve Snell'den önce gerçekleştirdiği bu araştırmalarının, Kepler ile yazışmalarının dışına taşmamış ve yayımlanmamış oluşu, Harriot'un kırılma konusundaki öncülüğünün de bilinmesini engellemiştir. Serbest düşmeye bırakılan cisimlerin hareketini ve yörüngeli hareketleri incelemek amacıyla çeşitli deneyler gerçekleştiren ve ivmeyle zaman arasında ilişki kuran Harriot, birçok kimyasal maddenin özgül ağırlıklarını da hesaplamış ve bugün bilinenlere oldukça yakın değerlere ulaşabilmiştir.

Matematiğe ilişkin katkılarından yola çıkılarak İngiliz cebir okulunun kurucularından biri olduğu rahatlıkla ileri sürülebilen Harriot'un önemi, çoğunluğu British Museum'da bulunan elyazmaları üstündeki araştırmalar sürdükçe daha da belirginleşmektedir.

- **YAPITLAR:** *A Briefe and True Report of the New Found Land of Virginia*, 1588, ("Virginia'nın Yeni Bulunan Toprakları Üstüne Kısa Ve Doğru Bir Rapor"); *Artis analyticae praxis ad aequationes algebraicas resolvandes*, 1631, (ö.s.), ("Cebirsel Denklemlerin Çözümüne Uygulanan Analitik Sanatlar").

- **BAKINIZ:** DESCARTES, G.GALILEI, KEPLER, SNELL.

HARRIS, James
(1709-1780)

İngiliz düşünür ve dilbilgisi kuramcısı. Aristoteles felsefesinden yola çıkarak geliştirdiği tümel dilbilgisi (universal grammar) kuramıyla tanınmıştır.

Salisbury'de doğdu, Londra'da öldü. Soylu bir aileden gelmekteydi. Oxford Üniversitesi'ndeki Wadham College'da öğrenim gördü. Felsefe, edebiyat, estetik ve ahlakla ilgilendi. 1751'de yayımlanan *Hermes, or a Philosophical Inquiry Concerning Universal Grammar* ("Hermes ya da Tümel Dilbilgisi Üzerine Felsefi Bir Araştırma") adlı yapıtıyla ün kazandı. Dilbilgisi alanındaki incelemeleri mantık ve metafizikle ilgilenmesine yol açtı. Aristo mantığını geliştirme amacıyla tasarladığı kapsamlı bir yapıtın bitirebildiği ilk bölümü 1755'te *Philosophical Arrangements* ("Felsefi Düzenlemeler") adıyla yayımlandı. Ayrıca edebiyat üzerinde de çalıştı. Edebiyat eleştirisinin kaynaklarını, gelişim ve ilkelerini ele aldığı *Philological Inquiries* ("Dil Araştırmaları") adlı yapıtı ölümünden sonra yayımlandı.

Harris'in, başyapıtı *Hermes*'te geliştirdiği dilbilgisi kuramı cümlenin incelenmesini ve cümleyi oluşturan sözcüklerin sınıflandırılmasını temel alır. Harris'e göre sözcükler, kendi başlarına anlamlı olan

sözcükler ve bağıntı yoluyla anlamlı olan sözcükler olmak üzere iki sınıfa ayrılır. İlk sınıfa ait olan sözcükler de tözlüler (substantives) - adlar ve zamirler - ve yüklemliler (attributives) - fiiller, sıfatlar, zarflar ve ortaçlar - olmak üzere iki gruba ayrılır. İkinci sınıfa ait sözcükler ise, tanımlayan sözcükler (definitives) - artikeller, işaret, iyelik ve belirsizlik zamirleri - ve bağlayan sözcüklerden (conjunctives) - bağlaçlar ve edatlar - oluşur. *Hermes*'in birinci ve ikinci kitaplarını sözcüklerin sınıflandırılmasına ayıran Harris, üçüncü kitabında da dilin ses yapısı, telaffuz ve anlam gibi daha genel sorunları ele alır. Tüm doğal dillerde bulunduğu varsayılan ortak özellikleri, yani dilsel tümelleri inceleyerek düşüncenin kaynağına iner.

Harris'in tümel dilbilgisi (universal grammar) kuramı, Aristoteles felsefesini temel alır ve her dilin kendine özgü tikel nitelikleriyle tüm dillerde ortak olan tümel nitelikleri ayırt etmeyi amaçlar. *Philosophical Arrangements* adlı kitabında da Aristoteles'in *Kategoriai*'sındaki ("Kategoryalar") görüşleri geliştiren Harris'in yaklaşımı, Aristoteles'in yanı sıra, Hıristiyan ahlakını Rönesans Hümanizmi'yle, din ve ahlakı bilim ve akılcılıkla uzlaştırmaya çalışan ve Cambridge Platoncuları adını alan 17. yy sonu felsefe akımına bağlanabilir. Dilbilgisine akılcı bir temel kazandırmayı hedefleyen görüşlerinin birçoğu ise kaynağını Descartes'ta bulur. Harris olgulara ve akla olan güveni ile 18. yy Aydınlanma Çağı'nın bir düşünürü sayılmakla birlikte, farklı dillerin tekil özelliklerini ve dilin, konuşan kişinin yaşamı ile ilişkisini inceleme konusu yapan yaklaşımıyla Johann G. Herder gibi Romantik dönem düşünürlerinin dilbilim yaklaşımlarını inceler.

- YAPITLAR (başlıca): *Three Treatises on Art; on Music, Painting, and Poetry; on Happiness*, 1744, ("Sanat; Müzik, Resim ve Şiir; Mutluluk Üzerine Üç İnceleme"); *Hermes, or a Philosophical Inquiry Concerning Universal Grammar*, 1751, ("Hermes ya da Tümel Dilbilgisi Üstüne Felsefi Bir Araştırma"); *Philosophical Arrangements*, 1755, ("Felsefi Düzenlemeler"); *Philological Inquiries*, (ö.s.), 1781, ("Dil Araştırmaları").

- KAYNAKLAR: O.Funke, *Studien zur Geschichte der Sprachphilosophie*, 1927.

- BAKINIZ: ARİSTOTELES.

HARRIS, William Torrey
(1835-1909)

ABD'li filozof, eğitimci. Hegelcilik'i benimseyerek bu görüşü eğitime uygulamış, ülkesinin eğitim yapısı üzerinde etkili olmuştur.

10 Eylül 1835'te Connecticut'taki Putnam'da doğdu. 5 Kasım 1909'da Providence'ta öldü. İlk ve ortaöğrenimini Connecticut'ta tamamladıktan sonra, Yale Üniversitesi'ne girdi. Buradaki hocalarından Bronson Alcott, onu idealist bir felsefeye yöneltti. Öğrenimini bitirmesine bir yıl kala okulu yetersiz bularak bıraktı. St.Louis'ye giderek ilkokul öğretmenliği yaptı. Orada tanıştığı kimi felsefecilerle kurduğu felsefe kulüplerinde, düzenli toplantılarla Hegel'i incelemek fırsatını buldu. Bu dönemde yazdığı bir yazı, fazla Hegelci bulunarak, bir dergiden geri çevrilince, arkadaşlarıyla birlikte ABD'nin ilk felsefe dergisi olan *The Journal of Speculative Philosophy*'yi kurdu. Burada Hegelcilik'i savunmanın yanı sıra, William James, C.S. Peirce, John Dewey gibi dönemin ünlü Amerikan düşünürlerinden de yazılar yayımladı. 1889'dan 1906'ya değin ABD eğitim komisyonunda görev yaptı.

Harris'in felsefesi derin Hegelci izler taşır. Deney verilerini inceleyerek, bunlardan çıkarsadığı kimi zorunlu nitelikleri bir temel ilkeye bağlamaya çalışmıştır. Nesnelerin algılanabilir nitelikleri, ona göre, gerçeğin tümünü oluşturur. Kendinde nesne yoktur. Ancak bu algılanabilir nitelikler incelendiğinde bunlarda Kant'ın ortaya attığı anlamda kimi zorunlu, *sentetik a priori* özellikler bulunur. Bunlardan ikisi, yani Kant'ın "görü biçimleri" olarak adlandırdığı uzay ve zaman, tüm deneyin temel koşuludur. Bilginin düzeyleri arasında önemli bir ayrım vardır. Algılanabilir nesneleri tanırken, bunları kendi başlarına, yüzeylerinde taşıdıkları nitelikler açısından ele almak, onları başka nesnelerle ilişki ve karşılıklı bağımlılık içinde kavramaktan nasıl farklı bir işlemse, bu her iki işlem de bir üçüncüden aynı anlamda ayrılmalıdır: Tanımak ve bilmekle ilgili bu üçüncü işlem, gerçeğin temelini, nesnenin özünü verendir. Bu üçüncü aşamada, her türlü ilişki ve bağımlılığa olanak sağlayan bir "özüne ilişkinlik" (self-relatedness) bir bağımsızlık söz konusudur. Bu özüne ilişkinlik nedenselliği açıklar. Özüne ilişkin olan, öz-etkin de olduğu zaman, özünden bir ayrılmayla (self-separation) çevresine bir etki, bir enerji saçar. Nedenin bir sonuç doğurmasının temelinde bu ilke yatar. Her nedenden sonuca doğru, özden ayrılmayla ortaya çıkan bir etki akımı vardır. Bu anlamda en gerçek öz-etkin varlık Tanrı'dır.

Demokrasiye büyük önem veren Harris, bu kurumun eğitime girmesine, onunla bütünleşmesine çaba harcamıştır. Okulların bağımsız, kendi yönetimlerini kendileri üstlenen birimler olmaları gerektiğini savunmuştur. Onun Hegelci anlayışına göre, eğitim, özün gelişimi olarak değerlendirilir. Hegel metafiziğinin ABD'de yayılmasında Harris'in payı büyük olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Hegel's Logic, a Book on the Genesis of the Categories of the Mind*, 1890, ("Hegel'in Mantığı: Anlığın Ulamlarının Ortaya Çıkışı Üzerine Bir Kitap"); *Introduction to the Study of Philosophy*, 1890, ("Felsefe Çalışmasına Giriş").

- KAYNAKLAR: E.L. Schaub, (der.), *William Torrey Harris*, 1936.

- BAKINIZ: HEGEL, KANT.

HARRIS, Zellig Sabbetai
(1909)

ABD'li dilbilimci. Amerikan Yapısalcılık'ı adı verilen dilbilim kuramının temsilcilerindendir.

23 Ekim 1909'da Rusya'da Balta'da doğdu. Dört yaşında ailesiyle birlikte ABD'ye gitti. 1921'de ABD uyruğuna geçti. Öğrenimine Pennsylvania Üniversitesi'nde başladı. 1930'da lisans, 1932'de lisansüstü derecelerini yaptı. 1934'te doktorasını tamamladıktan sonra aynı üniversitede dilbilim dersleri vermeye başladı. 1947'de profesör oldu.

İlk çalışmalarında Amerikan Dilbilim Okulu ya da Amerikan Yapısalcılık'ı diye adlandırılan dilbilim kuramının kurucularından Leonard Bloomfield'den etkilenmiştir. Sami dillerini ve Amerika yerlilerinin dillerini incelemiş, bu dillerdeki genel dilbilim ilkelerini saptamaya çalışmıştır. 1951'de *Methods in Structural Linguistics* ("Yapısal Dilbilimde Yöntemler") adıyla yayımlanan incelemesinde sesbilimin (fonoloji), biçimbilimin (morfoloji) ve sözdizimin (sentaks) ilkelerini saptayarak İngilizce, İbranice ve Svahili gibi farklı dillere uygulamıştır.

Harris dağılımsal dilbilim (distributional linguistics) ya da dağılımcılık (distributionalism) adını alan ve Bloomfield'den kaynaklanan yaklaşım üstünde çalışarak bunu geliştirmiştir. Yapısal dilbilimin bir türü olan bu yaklaşım, konuşma akışı içindeki öğelerin dağılışı ya da düzenlenişini dilbilimin ana araştırma alanı yapar. Dilin kökenini, konuşanın konumunu ve anlam oluşumunu çözümleme dışı bırakarak dili betimleyici (descriptive) bir yöntemle ele alır. Konuşma akışı içinden derlenen bir örnekler bütününden ya da bütünceden (corpus) yola çıkarak çeşitli düzeylerdeki öğeleri - sesbilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel karşılıklı bağımlılıkları açısından - inceleyerek dilin yapısını ve işleyiş kurallarını ortaya koymayı amaçlar.

Amerikan Yapısalcıları uzun yıllar dil çözümlemelerinde sesbilimsel ve biçimbilimsel incelemelere ağırlık vermişlerdir. Harris ve bağlı olduğu Yeni Bloomfield'ciler ya da Yale Okulu adıyla anılan yapısalcı yaklaşım ise, sözdizimini dilbilimin temel inceleme alanlarından biri yapmıştır. Harris, dağılımcı yöntemi sözdizimine uygulamış, sözdizimsel birimleri sınıflandırarak ulaştığı formüllerle cümlelerin kuruluş ve yapılarını açıklamayı amaçlamıştır.

Cümle çözümlemelerinde dönüşüm(transformasyon) kavramını ortaya atan dilbilimci de Harris'tir. Dönüşüm, cümlelerin üretiliş sürecinde bir aşamadır. Harris, cümleleri iki gruba ayırır: Çekirdek cümleler (kernel sentences) adını verdiği yalın cümle kuruluşları ve bunlardan dönüşüm yoluyla türetilen karmaşık cümle kuruluşları. Örneğin, etken cümlenin edilgen cümle haline getirilmesi böyle bir dönüşümü içerir. Harris, dildeki dönüşümlerin kurallarını saptamaya çalıştığı sözdizimi incelemeleriyle öğrencisi Noam Chomsky'yi etkilemiş, Chomsky onun görüşlerini geliştirerek üretici dönüşümsel dilbilgisi (transformational-generative grammar) adıyla anılan kuramsal yaklaşımın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Harris cümlelerin dağılım ve dönüşüm kurallarını inceleme konusu yapan yaklaşımıyla, dilbiliminin önünde, cümleden büyük söz parçalarının yapısal özelliklerini araştıran ve söylem çözümlemesi (discourse analysis) diye adlandırılan yeni bir alan açmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Grammar of the Phoenician Language*, 1937, ("Fenike Dilinin Dilbilgisi"); *Development of the Canaanite Dialectis*, 1939, ("Kenani Lehçelerinin Gelişimi"); *Methods in Structural Linguistics*, 1951, ("Yapısal Dilbilim Yöntemleri"); *String Analysis of Sentence Structure*, 1962, ("Cümle Yapısının Diziliş Temelinde Çözümlenmesi"); *Discourse Analysis Repsis Reprints*, 1963; *Mathematical Structures of Language*, 1968, ("Dilin Matematiksel Yapıları"); *Papers in Structural and Transformational Linguistics*, 1970, ("Yapısal ve Dönüşümcü Dilbilim Üzerine Bildiriler"); *Grammar of English on Mathematical Principles*, 1980, ("Matematiksel İlkelere Göre İngilizce'nin Dilbilgisi").

- **BAKINIZ:** BLOOMFIELD, CHOMSKY.

HARRISON, Benjamin
(1833-1901)

ABD'li siyaset ve devlet adamı. 1889-1892 arasında başkanlık yapmıştır.

20 Ağustos 1833'te Ohio Eyaleti'nde, North Bend'de doğdu, 13 Mart 1901'de Indiana Eyaleti'nde Indianapolis'te öldü. Büyük dedesi, Bağımsızlık Bildirisi'ni imzalayanlardan Benjamin Harrison, dedesi ise ABD'nin 9. başkanı William Henry Harrison idi. Yükseköğrenimini Ohio'daki Miami Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra, bir süre Indianapolis'te avukatlık yaptı. Aynı dönemde Cumhuriyetçi Parti ile yakın ilişkiler kurdu. 1857'de Indianapolis kentinin başsavcısı, 1860'ta Indiana Yüksek Mahkemesi raportörü oldu. Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey Birlikleri'ne bağlı olarak üç yıl albaylık yaptı. İç Savaş'tan sonra yeniden hukukçuluğa başladı. 1881'de Senato'ya girdi. Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak katıldığı 1888 başkanlık seçimlerinde, Demokratik Parti'nin adayı G. Cleveland'ı yenilgiye uğratarak ABD'nin 23. başkanı seçildi.

Yönetimi sırasında sanayicilerin ve iş çevrelerinin istemleri doğrultusunda koruyucu bir iktisat politikası izledi. 1890'da işletmelerin aralarında birleşerek ticarete sınırlamalar getirmelerini yasaklayan Sherman Anti-Tröst Yasası'nı ve gümrük duvarlarını yükselterek yerli sanayiye elverişli bir konum sağlayan McKinley Gümrük Yasası'nı onayladı. Ancak, aynı yıl yürürlüğe giren Sherman Gümüş Alım Yasası ile dolaşımdaki para miktarının artması enflasyona neden oldu. Bu durum, enflasyondan zarar gören tarımcıların tepkisine yol açtı.

Harrison ABD'nin yurt dışında etkinliğini artırmaya yönelik bir dış politika izledi. 1889 Berlin Konferansı'nda, Sisam Adası'nın üçlü himaye altında bağımsızlığının ve tarafsızlığının korunması konusunda İngiltere ve Almanya ile anlaşmaya varıldı. 1889 kışında Washington'da Merkez ve Güney Amerika ülkelerinin temsilcilerinin katıldığı Uluslararası

Amerikan Devletleri Konferansı toplandı. Burada kültürel ve bilimsel bilgi alışverişini amaçlayan Pan-Amerikan hareketi doğdu.

Harrison'un izlediği iç politika, kırsal kesimde hoşnutsuzlukların artmasına neden oldu. Demokratlar 1890'da Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu ele geçirdiler. Harrison, Cumhuriyetçi Parti'den başkan adayı olarak katıldığı 1892 seçimlerinde eski rakibi Cleveland'a yenildi.

Yaşamının geri kalan bölümünde, Leland Stanford Üniversitesi'nde anayasa hukuku dersleri verdi. Çeşitli gazetelere makaleler ve hükümetteki çalışmalarıyla ilgili iki kitap yazdı.

• YAPITLAR (başlıca): *This Country of Ours*, 1897, ("Bizim Ülkemiz"); *Views of an Ex-President*, (ö.s.), 1901, ("Eski Bir Başkanın Görüşleri").

• KAYNAKLAR: J.A. Garraty, *The New Commonwealth: 1877-1890*, 1968;M.W. Morgan, *From Hayes to McKinley: National Party Politics, 1877-1896*, 1969; H.J. Sievers, *Benjamin Harrison*, 3 cilt, 1952-1968.

• BAKINIZ: BLAINE, CLEVELAND.

HARRISON, Ross Granville
(1870-1959)

ABD'li zooloji bilgini. Doku kültürünün ve doku naklinin öncülerindendir.

13 Ocak 1870'te Philadelphia Eyaleti'ndeki Germantown'da doğdu, 30 Eylül 1959'da Connecticut Eyaleti'nin New Haven kentinde öldü. 1894'te Johns Hopkins Üniversitesi'nden zooloji, 1899'da Bonn Üniversitesi'nden tıp diplomasını aldı. 1896'dan beri Johns Hopkins Üniversitesi'nin anatomi bölümünde öğretim görevlisi olan Harrison, 1899'da aynı bölümde doçentliğe, 1907'de profesörlüğe yükseltildi ve aynı yıl üstlendiği Yale Üniversitesi'ndeki karşılaştırmalı anatomi profesörlüğü görevini ölümüne değin sürdürdü.

Sinir lifinin oluşumunu incelerken, canlı dokuyu vücut dışındaki besleyici bir ortamda yaşatmanın olanaklarını arayan Harrison'ın en önemli bilimsel çalışması doku kültürünü gerçekleştirmesidir. 20 yy'ın başlarında bir bölüm araştırmacı sinir lifinin kılıflı sinir hücrelerinden, bir bölümü protoplazma köprülerinden, bir bölümü de doğrudan doğruya sinir hücresinden geliştiğini savunuyordu. Bu son görüşü paylaşan Harrison, 1907'de kurbağa embriyonunun sinir tüpünden aldığı bir parçayı pıhtılaşmış kurbağa lenfi içinde inceleyerek, kılıflı sinir hücrelerinin ve protoplazma köprülerinin bulunmadığı bir ortamda sinir lifinin yalnızca sinir hücresinden gelişebildiğini gözlemledi. Böylece, hem bu konudaki tartışmalara son veren kanıtlayıcı deneyi, hem de doku kültürünü gerçekleştirmişti. Bu deney yalnızca embriyoloji, sinir fizyolojisi ve nöroloji açısından önem taşıyan bir araştırma olmakla kalmadı, aynı zamanda çokhücreli organizmanın gelişim biriminin hücre olduğunun kanıtlanmasında da son adım oldu.

Harrison, vücudun bir bölgesinden alınan canlı doku parçasının vücudun başka bir bölümüne eklenmesini amaçlayan aşılama tekniklerinde de ilginç deneyler gerçekleştirdi. 1897'den başlayarak, kurbağa larvasında kuyruğun büyüme ve kendini yenileme özelliklerini araştıran Harrison, 1903'te bir tür kurbağa larvasının kafasını başka bir tür kurbağaya aşılayarak, değişik türden canlılar arasında doku aşılamasının yapılabileceğini kanıtladı. Bu yöntem, sonraki yıllarda gerçekleştirilecek organ nakillerinin öncüsüydü. 1918'de, hayvanlarda kol, bacak gibi vücut üyelerinin orta deriden (mezoderm) geliştiğini gösteren Harrison, organlar üzerinde yaptığı benzeri birçok çalışmada embriyon organlarında simetriyi, organ büyümesinin denetimini incelemiş, böylece 19. yy morfolojisi ile 20. yy moleküler biyolojisi arasında bir köprü oluşturarak deneysel embriyolojinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

• BAKINIZ: CARREL, SPEMANN, R.SPERRY.

HARROD, Roy Forbes
(1900-1978)

İngiliz, iktisatçı. Kendi adıyla anılan bir büyüme modeli kurmuştur.

13 Şubat 1900'de Norfolk'ta doğdu, 8 Mart 1978'de öldü. Westminister'da ve New College'da felsefe ve çağdaş tarih, King's College'da iktisat öğrenimi gördü. 1922'de Oxford Üniversitesi'ne bağlı Christ Church'de okutmanlığa başladı, 1952'de aynı üniversiteye bağlı Nuffield College'a uluslararası iktisat dalında öğretim üyesi olarak atandı ve 1967'de emekli oluncaya dek bu görevini sürdürdü. II. Dünya Savaşı sırasında Başbakan Winston Churchill'in özel istatistik ekibinde görev aldı. 1945-1961 arasında *Economic Journal*'ın editörlüğünü yaptı.

Katkıda bulunduğu araştırma alanları eksik rekabet, uluslararası ticaret kuramı, özellikle dinamik iktisadi sorunlar ve iktisadi büyümedir. Ünlü iktisatçı Keynes başyapıtı sayılan kitabını 1924 dünya bunalımı sırasında makinelerin atıl kaldığı ve işsizliğin hüküm sürdüğü bir ortamda yazmıştı. Böyle bir durumda, ekonomide işsizliğe yol açan nedenlerin ve kaynakların tam kullanımını sağlayacak iktisat politikasının belirlenmesi dinamik çözümlemeyi gerektirmiyordu. Harrod, Keynes'in geliştirdiği kavramlar ve model yardımıyla, sermaye varlığının zaman içinde sürekli olarak tam kullanımını sağlayacak iktisadi büyüme haddinin ne olması gerektiğini araştırdı. Bu basit, tek kesimli modelin zaman boyutu vardı, bu nedenle de dinamik bir modeldi. Bu modelde yatırım, toplam talebin bir öğesi olduğu kadar, sermaye birikimine ve üretim kapasitesi artışına yol açıcı etkisiyle de ele alınıyor, ve bu iki etki arasında denge sağlanmaya çalışılıyordu. Harrod'un 1939'da *Economic Journal*'da bu kuramı açıklayan makalesi pek dikkati çekmedi. 1946'da E.Domar, bu makaleden habersiz, farklı bir yaklaşımla benzer sonuçlara varınca, bu iktisadi büyüme kuramı Harrod-Domar mode-

li olarak anılmaya başlandı.

Harrod'un çözümlemesinde, ekonominin gelir düzeyinde gerçekleşmesi beklenen değişmelerin yatırım miktarı (ve böylece cari gelir düzeyi) üstündeki etkisi vurgulanır. Bu çözümleme, üreticilerin, ekonomide gelir düzeyinin yükselmesini bekledikleri zaman, satabileceklerini düşündükleri ek ürün miktarlarını üretmek için yatırım harcamalarına girişecekleri varsayımına dayanır. Harrod üreticilerin gelirin düzeyinde gelecek dönemde belli bir artış ümit etmeleri halinde, şimdiki dönemde tasarrufları tam telafi edecek kadar yatırım harcaması yapacaklarını, ve bu harcamanın da gelirde ümit edilen artışı sağlayacağı noktasına dikkati çekmiştir. Harrod, "gerekli büyüme haddi" terimini ($=G_w$), sermaye teçhizatının tam kullanımının sürdürülmesi için, ümit edilmesi gereken gelir artış haddi için kullanmakta ve bu artış haddini hesaplamak için $G_w=s/v$ formülünden faydalanmaktadır. Burada s, tasarrufların gelire oranını, v ise sermaye/ürün oranını göstermektedir. Bir ekonomide s=0.3, v=3 ise $G_w=0.3/3=0.1$ olacaktır.

Modelin önemli bir öğesi, gelirin beklenen büyüme haddidir ($=\dot{Y}^e$). Ekonominin dengede olması için $G_w=\dot{Y}^e$ eşitliğinin gerçekleşmesi gerekir. $\dot{Y}^e$, G_w'den farklı değerler alıyorsa, cari gelir, gerekli büyüme haddinin çizeceği çizgiden sapmalar gösterir. $\dot{Y}^e > G_w$ durumunda kümülatif şekilde artan üretim kapasitesi yetersizliği, $Y^e < G_w$ durumunda kümülatif şekilde artan atıl kapasite bulunacaktır. Harrod'a göre, dengeyi sağlayacak sürekli büyüme mümkündür, fakat bu dengenin sürdürülmesi olasılığı çok küçüktür.

Bu model bazı zayıf varsayımlara dayanmaktadır. Nitekim, gelirdeki artışa karşın tasarruf eğilimi, sermaye birikimine karşın sermaye/ürün oranı sabit varsayılmıştır. Ekonominin üretim kapasitesindeki değişmeler yalnız sermayeye atfedilmiştir. Benzer şekilde nisbi fiyatların, kullanılan faktör oranları üzerindeki etkisi göz önüne alınmamıştır. Bununla birlikte, birçok azgelişmiş ülkenin, makro planlarında, saptanan büyüme haddini gerçekleştirmek için gerekli tasarruf oranı Harrod modelinden faydalanılarak bulunmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Trade Cycle*, 1936, ("Konjonktür Dalgalanması"); *Towards a Dynamic Economics*, 1948, ("Dinamik Bir İktisada Doğru"); *The Life of John Maynard Keynes*, 1951, ("John Maynard Keynes'in Yaşamı"); *A Supplement to Dynamic Theory*, 1952, ("Dinamik Kurama Bir Ek"); *Policy Against Inflation*, 1958, ("Enflasyona Karşı Politika"); *Second Essay in Dynamic Theory*, 1961, ("Dinamik Kuram Konusunda İkinci Deneme"); *Economic Dynamics*, 1973, ("İktisadi Dinamik").

- **BAKINIZ:** DOMAR, KEYNES.

HARŞA
(590-647)

Hint hükümdarı. Kuzey Hindistan'ı tek bir imparatorluk halinde birleştirmiştir.

Kuzey Hindistan'da doğdu, 647'de öldü. 606'da Yukarı Ganj vadisindeki küçük bir devletin hükümdarı oldu. 612'den sonra, kurduğu kuvvetli bir orduyla Narbada Irmağı'nın kuzeyinde kalan bütün toprakları bir imparatorluk halinde birleştirdi; başkent Kanauj'u bir kültür merkezi durumuna getirdi.

Harşa, kendi kurduğu devletten önce gelen Gupta İmparatorluğu'ndan farklı hiçbir yönetim siyaseti geliştirmedi; zamanının büyük bölümünü ülke içinde dolaşıp konuşmalar yaparak ve yargıçlıkla geçirdi.

Gençliğinde Hindu dininden olan Harşa, daha sonra Buddhacılık'ı kabul etmiş, stuplar (Buddha adına yapılmış türbe), tapınaklar ve hastaneler yaptırmıştır. 645'te, yirmi kralın ve binlerce hacının katıldığı büyük bir Buddhacı meclis toplamıştır.

Harşa, Sanskrit edebiyatına da önemli katkılarda bulunmuştur. *Priyadarsika*, *Ratnavali* ve *Nagananda* adlı üç oyun, kendisine ait olmadığı da iddia edilen, Buddhacı temalar üzerine kurulu iki şiir: *Aştamahasrikatyastotra* ("Sekiz Yüce Katyas'a-Buddhacılar'ın toplantı yeri-Övgü") *Suprabhatastotra* ("Sabaha Övgü") ve dilbilgisinde adların cinsiyeti üzerine bir deneme olan *Linganusasanam*'ı yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sri Harsa's Plays*, (ö.s.), Bak Kun Bae (der.), 1964, ("Sri Harşa'nın Oyunları"), (Metinler ve İngilizce Çevirileri).

HART, Charles William
(1905-1976)

Avustralya asıllı ABD'li antropolog. Türkiye'de sosyal antropolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Avustralya'da Melbourne'da doğdu, ABD'de öldü. Sydney, Chicago ve Londra üniversitelerinde iktisat öğrenimi gördü. Doktora çalışmasını İngiltere'de ünlü antropolog Radcliffe-Brown'un yanında tamamladı. London School of Economics'te, Toronto ve Wisconsin üniversitelerinde antropoloji dersleri verdi. 1948-1953 arasında *American Anthropologist* dergisini yönetti. 1953'te ABD vatandaşı oldu. 1958-1959 yıllarında Uygulamalı Antropoloji Derneği'nin başkanlığını yaptı. Kuzey Avustralya yerlileri Tiwi'ler ve çeşitli sanayi toplumlarında toplumsal örgütlenmeler üzerine çalışmalarda bulundu.

1959'da Türkiye'ye gelen Hart, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Kürsüsü'nü kurarak ilk başkanı oldu. Uygulamalı bir sosyal antropoloji eğitimini savunan Hart, dersleri uygulamalı seminerlere dönüştürdü. 1962'den

başlayarak öğrencileriyle birlikte İstanbul'da gecekondu araştırmaları yaptı. Türk toplumuna ilişkin antropolojik malzemenin toplanması için çaba gösterdi. Sağlığının bozulması nedeniyle 1969'da Türkiye' den ayrıldı. Çalışmalarını ABD'deki Wisconsin Üniversitesi'nde sürdürdü.

• YAPITLAR (başlıca): *Essays in Sociology*, 1937, ("Sosyoloji Üzerine Denemeler"); *Report on Windsor*, 1947, ("Windsor Üzerine Rapor"); *Indian Public Health Survey*, 1954, ("Hindistan'da Halk Sağlığı İncelemesi"); *The Tiwi of North Australia*, 1960, ("Kuzey Avustralyalı Tiwi'ler"); *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*, 1969.

HART, Herbert Lionel
(1907)

İngiliz, hukukçu, filozof. J.L. Austin' in "konuşma edimleri" öğretisini eylem ve hukuk kavramlarına uygulamış, sağduyuya dayanan bir nedensellik açıklaması geliştirmiştir.

18 Temmuz 1907'de doğdu. Öğrenimini Cheltenham College'dan sonra, Oxford Üniversitesi New College'da yaptı. 1929'da klasik diller ve felsefe öğrenimini tamamladı. 1932'den 1940'a değin avukatlık yaptı. 1939'da savaş bakanlığında görev aldı. Savaş bitince, New College'da öğretim üyesi oldu. 1952'de Oxford Üniversitesi hukuk bilimi kürsüsüne profesör seçildi. 1969'da bu görevden emekli olarak yine New College'da araştırmalarını sürdürdü. 1973'te Oxford Üniversitesi Brasenose College'ın başına getirildi. 1978'de bu görevden de emekliye ayrıldı. Hart ABD'deki önde gelen üniversitelerde konuk profesör olmuş, 1956'da Harvard'da, 1961'de Los Angeles'daki California Üniversitesi'nde ders vermiştir. Stockholm, Glasgow, Chicago, Cambridge, Harvard, Edinburgh, Kent, Hull ve Bradford üniversitelerinden fahri doktorası vardır. 1962'de British Academy'e seçilmiş, 1976-1977 döneminde bu kurumun başkan yardımcılığını yapmıştır.

Hart, İngiliz analitik hukuk biliminin 20. yy'daki en önemli temsilcilerindendir. Hukuk bilimindeki analitik okulun geçmiş yüzyıllardaki büyük adları olan Jeremy Bentham ve John Austin'den etkilenmiş, ancak özellikle bu son hukukçuyu büyük bir güçle eleştirmiştir. Felsefe açısından Hart, yine çağdaş analitik düşünceyi benimser. Kavram çözümlemesi onun başlıca yaklaşım yöntemi olmuştur. Bu bağlamda etkilendiği başlıca filozoflar arasında Moore ve J.L. Austin sayılabilir. Filozof Austin'le olan yakın iş arkadaşlığı onun geliştirdiği öğretiden hukuk ve eylem alanında yararlanmasına olanak sağlamış, bu yolla hukukçu John Austin'in yasa düşüncesini eleştirmiştir.

Hukuksal tanım konusuna eleştirel bir tutumla yaklaşmış olan Hart, bir kavramın, onun uygulamasına değgin zorunlu ve yeterli koşulları saptamakla tanımlandığı görüşüne karşı çıkar. Özellikle hukuk uygulamasında, yeterli sayılmış olan koşulları yıkan durumlar ve savunular sık sık söz konusu olur. Öte yandan hukuksal kavramları tür ve ayırıcı özellikler kullanan geleneksel tanım yöntemiyle belirlemeye çalışmak da, bu kavramların kimi "gerçek" varlıklara karşılık oldukları yanılgısını doğurmuştur. Hukuk ve insan edimine değgin kavramların doyum verebilecek bir açıklaması, bu kavramları içeren önermelerin kullanım özelliklerini, doğruluk koşullarını betimlemelidir. Bir önermenin hangi amaçla kullanıldığının araştırılması, bunun grameri aşan boyutlar taşıdığını gösterir. Örneğin gramer açısından verilmeyen bir ayrım, J.L.Austin'in çizdiği "gözlemsel" (constative) ve "edimsel" (performative) önermeler arasındakidir. Gözlemsel önermeler doğru ya da yanlış olabilirken edimseller ancak "başarılı" ya da "başarısız" olabilirler.

Örneğin, bir şeyi yapacağına söz vermek gibi bir edimsel önerme, herhangi bir şeyi betimlemediği için, doğru ya da yanlış olamaz. Eğer içinde söylendiği toplumsal, uzlaşımsal bağlam uygunsa, böyle bir önerme, başarılı bir söz verme edimi olur. Böyle bir bağlamda söz vermek, bu tümceyi ağızdan dökmekten başka bir şey değildir. Bunun ötesinde, gerçekliği yansıtmak ya da dile getirmek gibi bir boyut söz konusu değildir. Austin'in çizdiği bu ayrıma göre, edimseller kapsamında kalan önemli bir önermeler öbeği hak ve sorumluluk yükleyen önermelerdir. Hart'ın ortaya attığı kurama göre herhangi bir devinim ya da olayın insan eylemi olduğunu söylemek bir edimsel önerme yapmaktır. Bir olayın insan eylemi olduğunu söylemek bir şey betimlemek değil, bu olaydan birini sorumlu tutmak, olayı birinin sorumluluğuna bağlamaktır. Dolayısıyla Hart'a göre, eylem ve hukuk dili bir edimsel önermeler dilidir. Hart bu yaklaşıma dayanarak Austin'in, yasaları hükümdarın yerine getirilmesi zorunlu buyrukları olarak yorumlayan görüşlerini eleştirir.

Neden kavramı

Hukuksal neden kavramına açıklık getirmek amacıyla genel neden kavramını da ele alan Hart, Hume ve Mill'in geliştirdikleri kurama, sağduyunun günlük yaşamda kullandığı neden düşüncesini veremediği gerekçesiyle karşı çıkar. Oysa, sıradan kişinin sağduyuya dayanan nedensellik yargıları, hukuksal kararlarda, eylemlerin cezalandırılması ve kişilerin sorumluluklarının saptanmasında temel önem taşır. Sağduyu, yeterli ya da zorunlu koşul kavramını neden kavramından ayrı tutar. Oysa Hume ve Mill, nedeni böyle koşullarla açıklayan kuramlar geliştirmişlerdir. Hart'a göre, bir olayın nedeninden söz etmek, sağduyu için, doğanın olağan işleyişinin dışına kayan etmeni, belirlemektir. Sağduyuyu temel alan neden kavramı açısından, neden, öz olarak, olayların normal sayılan sıralanış ve yer alış biçimlerini bozan, buna karışan, bunu engelleyen öğedir. Bir olayın nedenini sormayı gerektiren durum, bu normal akışın dışına çıkılmış olmasıdır. Örneğin radyonun düğmesi çevrildiğinde her zamanki gibi ses gelirse, sağduyu bunun nedenini sormaz. Ancak, düğmesi çevrildiği halde ses vermeyen radyonun neden bu durumda olduğunu araştırır. Böylece, normal beklentiyi bozan etmen, fişin çıkık olması veya bir bozukluk olarak belirlenir. Neden, bu belirlenendir.

◄ *Tanım*

• YAPITLAR (başlıca): *Causation in the Law* (A. Honoré ile), 1959, ("Hukukta Nedensellik"); *The Concept*

of Law 1961, ("Hukuk Kavramı"); *Law, Liberty and Morality*, 1963, ("Hukuk, Özgürlük ve Ahlak); *The Morality of the Criminal Law*, 1965, ("Ceza Hukukunun Ahlakı"); *Punishment and Responsibility*, 1968, ("Ceza ve Sorumluluk").

• BAKINIZ: J.AUSTIN, J.L.AUSTIN, BENTHAM, FREGE, HUME, J.S. MILL, G.E.MOORE, WITTGENSTEIN.

HART, Moss
(1904-1961)

ABD'li oyun yazarı. 20. yy ABD tiyatrosunun en başarılı müzikallerini yazmıştır.

24 Ekim 1904'te New York'ta doğdu, 20 Aralık 1961'de California Eyaleti'nin Palm Springs kentinde öldü. Öğrenimini New York'ta yaptı. On yedi yaşındayken tiyatro yapımcısı Augustus Pitou'nun bürosunda çalışmaya başladı. Bu yıllarda, ilk oyunu *Once in an Lifetime*'ı ("Ömür Boyu Bir Kez") yazmaya başladı. Yine bu dönemde çeşitli amatör tiyatro topluluklarında yönetmen olarak çalıştı.

1930'da ünlü oyun yazarı ve yönetmen George S.Kaufman ile tanıştı. O günden sonra zaman zaman tek başına bazı müzikal çalışmaları yaptıysa da, 1941'e değin Kaufman'la ortaklaşa yapıtlar verdi. Daha ilk oyunlarında görülen güldürücü öğeler, Kaufman'ın da etkisiyle zamanla ustalık dolu, ince bir alaycılığa dönüştü. Hart-Kaufman ortaklığının en başarılı ürünleri 1936'da *You Can't Take it with You* (Öteki Dünyaya Götürecek Değilsin ya) ve 1939'da *Man Who Came to Dinner* ("Akşam Yemeğine Gelen Adam") adlı güldürüler oldu. Bunlardan birincisi 1936'da Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

Oyunlarının yanı sıra müzikal çalışmalarıyla da dikkati çeken Hart, özellikle 1941'deki *Lady in the Dark* ("Karanlıktaki Kadın") ve 1956'daki *My Fair Lady* müzikalleriyle bu alanda da başarılı olduğunu kanıtladı. 1959'da yayımladığı *Act One* ("Birinci Perde") adlı kitapta, çıraklık döneminden başlayarak oyun yazarlığını anlattı ve anılarına yer verdi.

Hart çağdaş ABD tiyatrosuna ilginç oyunlar ve müzikaller kazandırmasından başka, zaman zaman yönettiği oyunlarla başarılı bir sahneye koyucu olarak da dikkati çekti.

• YAPITLAR (başlıca): **Oyun-Müzikal:** *Once in a Lifetime*, ("Ömür Boyu Bir Kez");*As Thousands Cheer*,1933, ("Binlerce Alkış Gibi"); *The Great Waltz*, 1934, ("Büyük Vals"); *You Can't Take it with You*, 1936, (Öteki Dünyaya Götürecek Değilsin ya); *I'd Rather Be Right*, 1937, ("Doğru Olmayı Yeğlerim"); *The American Way*, 1939, ("Amerikan Usulü"); *Man Who Came to Dinner*, 1939, ("Akşam Yemeğine Gelen Adam"); *Lady in the Dark*, 1941, ("Karanlıktaki Kadın"); *Winged Victory*, 1943, ("Kanatlı Zafer"); *Gentlemen's Agreement*, 1947, ("Centilmenlik Antlaşması"); *The Climate of Eden*,("Cennetin Havası"), 1952; *My Fair Lady*, 1956. **Kitap:** *Act One*, 1959, ("Birinci Perde").

• BAKINIZ: KAUFMAN.

David Hartley

HARTLEY, David
(1705-1757)

İngiliz filozof, ruhbilimci ve tıp adamı. Çağrışımcı anlık kuramını geliştirmiş, yararcı ahlak kuramını doğuran temelleri kurmuştur.

30 Ağustos 1705'te Halifax'taki Luddenden'de doğdu, 28 Ağustos 1757'de Londra'da öldü. Tanrıbilim eğitimi gördüğü Bradford'dan sonra 1726'da Cambridge Üniversitesi Jesus College'ı bitirdi. 1729'da yüksek lisans derecesini kazanarak, bu kolejin öğretim üyeleri arasına katıldı. Evlenmesiyle, o dönemin kuralları gereği, bu görevi sürdürmesine olanak kalmadı. Rahiplik için gerekli dereceleri almaktan vazgeçerek tıp öğrenimine başladı. Özellikle beyin ve sinir anatomisi üzerinde çalıştı. Tıpta da bir akademik derece almamış olmasına karşın, Newark, Londra ve Bath'ta hekimlik yapmıştır.

Hartley tıp alanında çeşitli yapıtlar bırakmış olmakla birlikte onun adını düşünce tarihine yazan yapıtı, felsefi görüşlerini içeren *Observations on Man, His Frame, His Duty, and His Expectations* ("İnsan, Yapısı, Ödevleri ve Beklentileri Üzerine Gözlemler") başlıklı yapıtıdır. Bu kitabı 1749'da yayımladığında Hume'un ünlü felsefe yapıtları on yıldan beri tanınmaktaydı. Ancak Hartley'in yaşça Hume'dan altı yıl büyük olması, çağrışımcılık öğretisinin ortaya konmasında kimin kimden esinlendiğini saptamayı güçleştirmektedir. Hartley yapıtlarında Hume'u hiç anmamasına karşın, yayımlanış sırasını temel alarak, onu, bu deneyci filozofun öne sürdüğü Çağrışımcılık'ı geliştirerek, Kuşkuculuk'tan arındırmaya çalışan bir düşünür olarak değerlendirenler çoğunluktadır. Çağrışımcılık'ın kökenleri Locke'tadır. Hartley, Locke'un bilgi felsefesini bütünüyle benimseyerek, kendine çıkış noktası yapar. Düşüncesinde ayrıca Newton'un ışık kuramından da izler bulunur.

Hartley, anlığın içerikleri arasında en önemli başlıca üç olgu olarak gördüğü duyum, ide (ya da kavram) ve eylemi açıklamaya çalışmıştır. Duyumun araç ve odağı olarak sinirleri, omuriliği ve beynin arkasındaki beyazımsı bölgeyi belirler. Dış nesneler duyu organları üzerinde etki yaptıklarında, bu organları beyine bağlayan sinirler uyarılır. Sinirlerde ışını andıran, çok ince bir sıvı vardır. Bu sıvı uyarıyı organlardan başlayarak, titreşimle beyne götürür. Titreşimin beyazımsı bölgeye ulaşması duyumlamayı oluşturur. Duyumların, yani titreşimlerin sık sık yinelenmesi, beyinde imge ya da tipler biçiminde kalıntılar yaratır. Bu kalıntılar yalın idelerdir. Hartley'in idelerin kaynağını duyumlara bağlamakla Deneycilik'i benimsediği görülüyor. O, Locke Deneycilik'inin yalın-bileşik ide ilişkisini de kullanarak, çağrışımcı kuramı şöyle belirginleştirir: Kimi duyu öbekleri birçok kez bir arada duyumlandığında, bunların oluşturdukları ideler öyle bir bağlantı içine girerler ki, öbekteki duyumlardan yalnız biri gerçekleştiği zaman anlık içinde öbekteki öbür duyumların ideleri uyanır ve öne geçerler. İşte bu bağlantı, bu birbirini "çağrıştırma", bileşik idelerin oluşumunun temel ilkesidir. Bütün anlıksal olayların ortaya çıkışı ve birbirini izleyişi bu çağrışım ilkesiyle açıklanabilir. Bilgi, idelerin sıkı ve tutarlı bir bağlantısıdır. Bilmek, idelerin sıralanışını araştırmak, bu sıralanışta geçici ve ilineksel bağlantıları atarak, kalıcı ve değişmez bir aradalıkları sağlamaktır. Çağrışım, zamandaş veya birbirini izleyen iki ide arasındaki bağlılaşımdır.

Hartley'in duyum için verdiği mekanik açıklamanın onu Özdekçilik'e, yani anlıksal olayları beyin ve sinir olaylarıyla özdeş tutmaya götürüp götürmediği belirgin değildir. O, beyin ve sinirleri düşünce ve duyumun araçları olarak değerlendirir. Tin, anlığın tözü olarak, beyini kullanmak yoluyla düşünür. Ancak özdek ile tin arasındaki ayrım bir derece ayrımıdır. Işında incelen özdek, ışından daha da incelirse tine dönüşür. Hartley, beyinde oluşan titreşimleri, duyum ve düşüncenin nedeni mi, yoksa özdeşi mi olarak gördüğünü belirginleştirmemiştir.

Duyumların tersi yönde, beyinden motor sinirlerle kaslara giden titreşimler eyleme neden olurlar. İnsan gövdesinde kendiliğinden ve istençli olmak üzere iki türlü devinim oluşabilir. Kendiliğinden devinim, duyumların beyne etkisinden kaynaklanır. İstençli devinim ise ideler ya da düşüncelere bağlıdır. Örneğin, üzerine gelen bir taş görüp elini kaldırmak kendiliğinden, saate bakmak için elini kaldırmak istençlidir. İstenç, duyusal ve motor titreşimlerle bağlantılı bir ideden başka birşey değildir. Böyle bağlantılar çağrışımların temelini oluşturur. Dış etmenlerin neden olduğu gövde devimleri, gövdede başlayan devimler olmadıklarından istençli de sayılamazlar. Ancak istençli olmak nedensiz olmak değildir. Her şeyin bir nedeni olduğu yönündeki nedensellik ilkesi insan eylemini de içerir. Bundan ötürü "felsefi" anlamda eylemin özgürlüğünden söz edilemez. Eylemin özgürlüğü, onun nedensiz oluşunda değil, nedeninin insanın anlığında oluşuyla olanaklıdır.

Hartley, haz ve acıları sınıflandırarak 18. yy Deneycilik'indeki Hazcılık'ı Bentham'ın biçimlendirdiği Yararcılık *(utilitarianism)* aşamasına hazırlamıştır. Hazlar ve acılar niteliksel bir ayrım oluşturmazlar. Her haz bir sınırı aşınca acıya dönüştüğüne göre, bu ayrılık bir nicelik, bir derece ayrılığı olmalıdır. Duyum, imgeler, hırs, özüne ilgi, sempati, Tanrı duygulanımı ve ahlak duygusu gibi gruplarda toplanabilen haz ve acılar, değişik değerler taşır. Bu gruplardan birincisi en az, sonuncusu da en çok değer taşıyandır. İlki duyulur, öbürleri anlıksal haz ve acılardır. Her haz ve acı, başka bir haz ve acıdan kaynaklanır. Bu, yine bağlantıya dayanan bir çağrışım yoluyla gerçekleşir. Haz olarak alındıklarında, ilk üç grup, elde edilmeye değer değildir. İnsanı erdemli yapan, eylemin son üç grubundaki hazlara yöneltilmesidir. ◄ *Çağrışımcılık*

Hartley, Bentham ve J.S.Mill'i etkilemiş, hem çağrışımcı anlık ve bilgi kuramı yoluyla, hem de Yararcılık'ı temellendirmekle Hume'un Deneycilik'ini, kuşkucu yönünü törpüleyerek, 19. yy'a aktarmıştır. Hartley, Tanrı kanıtları üzerinde de çalışmış, ancak Clarke'ın kanıtlarını yinelemenin ötesine geçememiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Observations on Man, His Frame, His Duty, and His Expectations*, 1749, ("İnsan, Yapısı, Ödevleri ve Beklentileri Üzerine Gözlemler").
- **KAYNAKLAR:** T.L. Huguelet, *Observations on Man*, 1966; C. Warren, *A History of Association Psychology*, 1921.
- **BAKINIZ:** BENTHAM, CLARKE, HUME, LOCKE, J.S. MILL, I. NEWTON, J. PRIESTLEY.

HARTLEY, Marsden
(1877-1943)

ABD'li ressam. Kütlesel biçimleri kalın dış çizgilerle vurguladığı manzaralarıyla tanınmıştır.

4 Ocak 1877'de Maine Eyaleti'nin Lewiston kentinde doğdu, 2 Eylül 1943'te aynı eyaletin Ellsworth kentinde öldü. 1892'den başlayarak Cleveland School of Art'ta, 1898'den sonra da New York Chase School ve National Academy of Design'da eğitim gördü. 1909'da ilk sergisini ünlü sanatçı A. Stieglitz'in galerisinde açtı ve 291 Grubu'nun üyesi oldu. 1912'de Stieglitz tarafından Paris'e gönderildi. O dönemde Paris'te egemen olan Kübizm'e yakınlık duymadı ve Almanya'ya gitmeye karar verdi. 1913'te Berlin'de Der Blaue Reiter (Mavi Atlı) grubunun sergisine katıldı. Aynı yıl ABD'ye geri dönerek yapıtlarını Armory Show'da sergiledi. 1914'te yeniden Avrupa'ya gitti, iki yıl sonra ABD'ye döndü ve çalışmalarını New York'ta sürdürdü. 1920'lerin ortasından başlayarak on yıl süreyle Fransa, Almanya, İtalya ve Meksika'da kaldı, 1936'da ABD'ye geri döndü. ◄ *Kendiliğinden ve istençli devinim*

Hartley Avrupa'da kaldığı süre içinde soyuta yönelmiş, dışavurumcu (ekspresyonist) bir renk anlayışının egemen olduğu, çizgi, zikzak ve damalardan oluşan soyut düzenlemeler yapmıştır. 1916'da ABD'ye döndükten sonra renklerinde bir yumuşama başlamış ve pastel tonlar kullanarak yapımcı (kons-

trüktivist) nitelikli yapıtlar üretmiştir. Ancak kısa sürede bu tavırdan uzaklaşmaya başlamış, 1918-1920 arasında özellikle gökyüzü, deniz ve dağları işlediği dramatik manzara resimlerine yönelmiştir. 1932'den sonraki yapıtlarında Alman dışavurumcuları ve Nabiler'den esinlenen ve güçlü, ilkel duyguları simgeleyen bilinçli ve gelişmiş bir acemilik sergilemiştir. *Balıkçının Son Yemeği-Nova Scotia* adlı yapıtında izlenen bu tavrı yaşamı boyunca sürdürmüştür. Gerek manzaralarında, gerek natürmort ve figürlerinde biçimlerin katılığı, yassı ve iki boyutlu bir mekânda dondurulmuş gibidir. Hartley, edebiyatla da ilgilenmiş, 1922'de Paris'te şiirlerini içeren bir kitap yayımlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Maine'de Kar Fırtınası*, ykş. 1911, Ferargil Galerisi; *Resim No. 5*, 1914-1915, Whitney Müzesi, New York; *Balıkçının Son Yemeği-Nova Scotia*, 1940-1941; *Katahdin Dağı, Güz, No.1*, 1941-1942, Nebraska Üniversitesi Sanat Galerisi. **Kitap:** *Adventures in the Arts*, 1921, ("Sanat Serüvenleri"); *Twenty-Five Poems*, 1922, ("Yirmi Beş Şiir").

• **KAYNAKLAR:** E. Mc Causland, *Marsden Hartley*, 1952.

• **BAKINIZ:** GLACKENS, MARC, STIEGLITZ.

HARTLINE, Haldan Keffer
(1903-1983)

ABD'li biyofizik bilgini. Görmenin elektrofizyolojisi üstüne temel araştırmalarıyla tanınmıştır.

22 Aralık 1903'te Pennsylvania Eyaleti'nin Bloomsburg kentinde doğdu, 17 Mart 1983'te Maryland Eyaleti'ndeki Fallston'da öldü. 1923'te Lafayette College'dan lisans, 1927'de de Johns Hopkins Üniversitesi'nden tıp diploması aldı. 1927-1929 arası Johns Hopkins'de, sonraki iki yıl da Leipzig ve Münih üniversitelerinde araştırma yaptı. 1941-1949 arası Pennsylvania Üniversitesi'nde çalıştı. 1949'da Johns Hopkins Üniversitesi'ne biyofizik profesörü olarak atandı. 1953'ten başlayarak çalışmalarını Rockefeller Üniversitesi'nde sürdüren Hartline, görmenin elektrofizyolojisi üstüne çalışmaları nedeniyle 1967'de Granit ve Wald ile birlikte Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü paylaştı.

Hartline görme mekanizmaları üstüne araştırmalara başladığı yıllarda, özellikle Adrian'in öncü çalışmalarıyla sinir sisteminin değişik düzeylerinde sinirlerin genel etkinlikleri ölçülebildiği gibi, bazı durumlarda tek tek sinir liflerinin ya da duyu reseptörlerinin sinirsel iletimdeki rollerinin incelenmesine de olanak tanınmıştı. Bu alanda geliştirilen yeni yöntemleri görme fizyolojisine uygulamayı amaçlayan Hartline, 1930'lardan başlayarak 40 yılı aşkın araştırmaları sonucunda, görme sırasındaki sinirsel etkinlikleri göz düzeyinde sistematik bir biçimde araştırdı, bu alanda yepyeni yöntemler geliştirdi.

Hartline, Granit ve başka araştırmacılar 1930'larda optik sinirin genel etkinliğini ameliyat gerektirmeyen bir yöntemle ölçme tekniğini geliştirdiler. Hartline bu yöntemi ilk kez insanlarda uygulayarak, gözdeki ağtabakanın ışık değişikliklerine tepkilerini ölçmeyi başardı, böylelikle klinik uygulama bakımından da değerli olan elektroretinogram tekniğinin geliştirilmesine önemli bir katkıda bulundu. Daha sonra ışığın tek bir ışık reseptörünü nasıl etkilediğini inceleyebilmek amacıyla, bu tür araştırmaya oldukça elverişli bir organizma olan deniz kabuklusu *Limulus*'un reseptörlerinden mikroelektrot aracılığıyla kayıt yapmayı başardı. Sinir liflerinin ışığının yeğinliğini frekans değişikliğiyle kotladığını bulan Hartline, daha sonra bu bulgusunun insan dahil çok değişik tür organizmaların görme mekanizması için geçerli olduğunu ortaya çıkardı.

Hartline, gözün yalnızca ışığa olan elektrofizyolojik tepkisini ölçmekle yetinmedi, değişik tür görsel uyaranların sinirsel impulslar biçiminde nasıl kollandıklarını, dolayısıyla ağtabaka düzeyinde nasıl "algılandıklarını" da inceledi. Bu araştırmaları sonucu iki temel bulgusu görme mekanizmaları bakımından özellikle önemlidir. Birincisi, gözde bir uyaranın başlangıcı, bitimi ya da hem başlangıcı hem de bitiminde sinyal veren liflerin varlığını bularak, algılamanın büyük ölçüde ağtabaka düzeyinde gerçekleştiğini bulmasıdır. Bir ikinci önemli buluşu ise, 1940'lardan başlayarak 1960'lara değin sürdürdüğü araştırmalar sonucu, gözün bir bölgesine düşen ışığın hemen yanındaki bölgelerin elektrofizyolojik etkinliğini azaltabileceğini (inhibisyon) bulmasıdır. Gözde ışığın uyarıcı olduğu gibi ketleyici bir etkinliği de bulunduğu anlamına gelen bu bulgu, daha sonra görüş keskinliği ve hızlı hareket eden cisimlerin algılanması gibi konulardaki araştırmalara temel oluşturmuştur.

• **BAKINIZ:** ADRIAN, GRANIT, WALD.

HARTMANN, Eduard
(1842-1906)

Alman, filozof. Varlığın ve oluşun evrensel bir tin olan bilinçsizlikten kaynaklandığı görüşünü savunmuştur.

Karl Robert Eduard Hartmann, 25 Şubat 1842'de Berlin'de doğdu, 5 Haziran 1906'da Berlin yakınlarında Grosslichterfeld'de öldü. Babası bir topçu generali idi. O da Berlin'de Gymnasium'da öğrenim gördükten sonra Berlin Topçuluk Okulu'nu teğmen olarak bitirdi. 1864'te sağlığının bozulması üzerine ordudan ayrılarak felsefe, fizik, matematik ve müzik konuları üzerinde çalışmaya başladı. Bir süre resim ve edebiyatla ilgilenen Hartmann daha sonra bütün çalışmalarını felsefe üzerinde yoğunlaştırdı. 1867'de Rostock Üniversitesi'nde doktor sanını kazandıysa da öğretim kurumlarında görev almadı.

Hartmann'ın felsefeyle ilgili düşünceleri 1869'da yayımladığı *Philosophie des Unbewussten* ("Bilinçsizliğin Felsefesi") adlı yapıtında odaklaşır. Daha sonraki çalışmaları, bu yapıtta sergilenen görüşlerin daha

geniş bir nitelikte ele alınıp işlenmesini içerir. Bu çalışmalarda Leibniz, Hegel, Schelling ve Schopenhauer gibi filozofların düşüncelerinden yararlanmıştır. Felsefe ile bilim arasında bir uzlaşmaya varılması gereğini savunan Hartmann'a göre bilimin görevi felsefeye yardımcı olmaktır. Yöntemlerinin ayrı olmasına karşın, bilimle felsefe varlığı konu edinir. Bu nedenle varlık ikisini birleştiren bir odak durumundadır. Felsefesini bilinçsizlik ya da bilinç dışı olan varlık *(Unbewussten)* sorununa bağlayan Hartmann'a göre üzerinde durulması gereken temel konu canlılarda içgüdü, istenç ve düşüncedir. İnsanda özel bir sorun niteliği kazanan bilinçsizlik bütün canlılarda gelişme ye elverişli bir öğe olarak vardır. Ancak ona çözüm getirebilmek için insanı, onun düşünce, istenç ve içgüdüsünü incelemek, işe gövdeden başlamak gerekir. Gövdenin, bir canlı olarak, içerdiği işlevler, görevler en ince ayrıntılarına değin araştırıldığında bilinçsizlik sorunu ile karşılaşılır. Gövde yaşamı bir eylemler bütünü ve bireysel devinimleri yaratan yetiler toplamıdır.

Hartmann'a göre bilgi, beceri, yargı, anlak gibi sorunlara çözüm bulabilmek için, bunların kaynağı olan içgüdüyü tanımak gerekir. İçgüdüde esneklik ve açıkça görme gücü varsa da, bilinç yoktur. İçgüdünün başlıca eylemi belli bir ereği olan tepkidir. Tepki bir bütün olarak anlaşılmadan canlının öteki bilinçsiz devinimlerini, ereklilik sorununu kavrama, açıklığa kavuşturma olanağı yoktur. Tepki sinir dizgesinin özel bir eylemidir. İnsanın, düşünen bir varlık olarak, en yüksek eylemleri tepkiyle bağlantılıdır. Bu nedenle istençli devinimlerin kaynağı da tepkidir. Tepki, bilincin kavrayış alanı dışına çıkan birçok sinir telini devindirerek gövdenin eyleme geçmesini, dış evrenle bağlantı kurmasını sağlar. Tepkide istençli öznenin oluşmasına yarayan öğeler (düşünceler) vardır.

İnsanla ilgili sorunların çözümünde bilinçsizliği temel alan Hartmann için içgüdüye dayanan bütün edimler onarıcı, geliştirici bir nitelik taşır. Bu edimlerin en önemlisi bilinçsiz erekliliktir. Bağlı ereklilik gibi bütün bilinçsiz çabalar, eylemler de "kendiliğinden"dir. Ancak bu "kendiliğinden" olma mekanizma anlamına gelmez. Gövdenin kurucu öğeleri durumunda olan dokuların oluşması bile bilinçsiz eylemlerin doğal sonucudur. Organizmada, bilinçsiz bir önceden görme gücü vardır, bilinç bu gücü bütünlüğüyle bilemez ancak varlığını duyar. Çünkü organizmayı yaratan bilinçsizlik her yanda bir içdüzen kurmuştur. Öyleki her sinir odağı hem bağımlı hem de etkindir. Bu etkinlik kendine yeterlilik ve gerekimleri karşılama anlamını içerir.

Bilgiyi oluşturan öğeler, tümevarım ve yaratıcı bir nitelik taşıyan düşünme eylemi de bilinçsizdir. Bilgiyle bağlantılı olan dış algının, bilinçli duruma gelmesi de bilinçsizliğe dayanır. Hartmann'da uzay kavramının kaynağı da bilinçsizliktir, öznel bir uzay yoktur. Kişiye yaşamı anlık ve istençle ilgili bir bilinçsizliği esinler. Ancak bu bilinçsizlik bilincin aşağı bir aşaması anlamına gelmez. Bilinçsizlik düşünce ve istenç biçiminde bütün yaşam belirtilerinde bulunan bir ilkedir. Bu bilinçsizliğin varlık türlerine bölünmesi söz konusu değildir. Bu da evrensel tin oluşundan dolayıdır. Bilinçsizlik saltık ustur, onun yarattığı evren "olabilenlerin en iyisi"dir. "Kendinde nesne" olan bu bilinçsizlik, bir yandan fizyolojiyi ilgilendiren salt bilinçsizliği ortaya koyar; bu yalnız doğanın bir bölümünde bulunur. Öte yandan, göreli bilinçsizliği doğurur ki, o da ruhbilim olgularının ya da bilinç olaylarının bir bölümünü kapsar.

Hartmann'a göre, varlığın kurucu ilkesi olan bilinçsizlik, tinsel yaşamın her alanında bulunur. Bunun en açık belirtileri de içgüdü, ana sevgisi, sevgi, utanma gibi olgulardır. Erekleri birbirine bağlı olan, ancak bilinççe bilinmeyen bu olguların yeterince anlaşılması bilinçsizliğin kavranmasını sağlar. Bu olguların bilinçsiz oluşu bilinççe bilinmeyişinden ileri gelmektedir. Buna karşın bilinçsiz eylemin ortadan kaldırıldığı ya da bir engelle karşılaştığı durumlarda bilinçli duyarlık belirir. Tinin belli, kesin ve öznel yasaları vardır. Evrensel bir tinin ürünü olan bu yasalar nesnelerin de genel geçerlik taşıyan yasalarıdır. Tin duyumlara karşı eyleme geçtiğinde bilinçsiz duyumlar uyanır, "karakter" denen ve bir tepki olan olgu budur. Bu tepki de içgüdüden kaynaklanan tepkinin bir örneğidir. Bundan "karakterin değişmezliği" direnmesi doğar.

Bilinçsizlik ve özellikleri

Ahlak ve estetik sorunlarına da, bilinçsizlik açısından bakan Hartmann'a göre doğa kendiliğinden iyi ya da kötü değildir. İyi ve kötü bireyin bilinçli istenci için vardır. Estetik algı ise tinin duyulur izlenimler karşısında gösterdiği bir tepkidir. Estetik bakımından değer taşıyan bütün sanat ürünlerinin ortaya konmasını sağlayan esin de bir bilinçsizliktir. Estetiğin konu edindiği güzellik bütün canlı varlıkların özünde bulunan doğal gerekimdir. Başka bir deyimle güzellik bilinçsizliğin istediğidir. Güzel ise düşüncenin görünür duruma gelişidir.

Ahlak ve estetik

Hartmann'ın üzerinde durduğu temel sorunlardan biri de bireydir. Ona göre bireyler, kendi birlik ve bütünlükleri içinde sürüp giden bir çoklukla, yetkin duruma gelirler. Bu çokluk bireylerin olgunlaşmasını sağlayan türlülük anlamındadır. Bireylerin yetkinleşmeleri içsel ve dışsal varlık yasalarına göredir. Yaşam, bireyi aralarında birlik bulunan şu dört kurala göre oluşturur: Uzay ya da biçim birliği, zaman ya da eylem, neden ve erek. Hartmann bireylerden yola çıkarak bütün insanlığı kapsayan bir mutsuzluk kavramına varır. Ona göre insanlık, uygarlık bakımından, geliştikçe, daha büyük acılarla karşılaşacak, derin bir umutsuzluğa kapılacaktır. Bunun sonucu olarak da istenç yaşamından vazgeçecektir.

Kendiliğinden varoluş

- **YAPITLAR** (başlıca): *Philosophie des Unbewussten*, 1869, ("Bilinçsizliğin Felsefesi"); *Das Grundproblem der Erkenntnistheorie*, 1889, ("Bilgi Kuramının Temel Sorunu"); *Kategorienlehre*, 1896, ("Kategoriler Öğretisi"), *Geschichte der Metaphysik*, 1900, ("Metafiziğin Tarihi"); *System der Philosophie im Grundriss*, 1906, ("Temel Çizgileriyle Felsefe Dizgesi").

- **KAYNAKLAR:** O.Braun, *Eduard von Hartmann*, 1909; A.Drews, *Eduard von Hartmann, Philosophisches System*, 1906; W.Rauschenberger, *Eduard von Hartmann*, 1942; I.Ziegler, *Das Weltbild Hartmann's*, 1910.

- **BAKINIZ:** HEGEL, LEIBNIZ, SCHELLING, SCHOPENHAUER.

HARTMANN, Ludo Moritz
(1865-1924)

Avusturyalı tarihçi ve sosyolog. İtalyan tarihi ile ilgili çalışmalarıyla tanınır.

Stuttgart'ta doğdu, Viyana'da öldü. Viyana Üniversitesi'nde tarih doçenti oldu. 1893'te Stephan Bauer, Carl Grünberg ve Emil Szanto ile birlikte *Zeitschrift für Sozial - und Wirtschaftsgeshichte* (İktisat ve Toplum Tarihi Dergisi) adlı dergiyi kurdu ve ölümüne değin bu derginin editörlüğünü sürdürdü. 1919-1920 yıllarında Sosyal Demokrat Parti'den milletvekilliği yaptı. Çalışan kesimlerin kültürel gereksinimlerini karşılamak amacıyla birçok kuruluş ve dernek kurdu. Avusturya Cumhuriyeti'nin Almanya'daki ilk elçisi olan Hartmann, bu görevi sırasında iki ülkenin birleştirilmesi için çalıştı.

Hartmann, tarih ile ilgili çalışmalarında, başlangıçta Roma İmparatorluğu tarihi ile ilgilendi. Daha sonra Orta Çağ tarihine, özellikle Orta Çağ İtalyan tarihine yöneldi. 1897-1915 arasında yayımlanan *Geschichte Italiens im Mittelalter* ("Orta Çağ'da İtalya Tarihi") adlı kitabında, Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile 1018 yılı arasındaki dönemin iktisadi, tarihi ve idari özelliklerini inceledi.

Sosyoloji ile ilgili çalışmalarında milliyet, siyasi eylem, devrim sosyolojisi, tarihi yöntem ve araştırma ilkeleri gibi konulara ağırlık verdi. 1905'te yayımlanan *Über historische Entwicklung* ("Tarihi İlerleme Üzerine") adlı kitabında, tarihin yasalarının toplumsallaşmanın gelişmesi tarafından belirlendiğini savundu.

• YAPITLAR (başlıca): *Geschichte Italiens im Mittelalter*, 1897-1915, ("Orta Çağ'da İtalyan Tarihi"); *Über historische Entwicklung*, 1905, ("Tarihi İlerleme Üzerine"); *Kurzgefasste Geschichte Italiens*, 1924, ("İtalyan Tarihinin Özeti").

HARTMANN, Nicolai
(1882-1950)

Alman, filozof. Yeni-Varlıkbilim (Neue-Ontologie) akımının kurucusu olarak varlığın birbiriyle bağlantılı ve özel yasaları olan dört kattan oluştuğu görüşünü savunmuştur.

İlk varlık alanı

20 Şubat 1882'de Riga'da doğdu, 9 Ekim 1950'de Göttingen'de öldü. Ortaöğrenimini Dorpat ve St.Petersburg'da (bugün Leningrad) bitirdi. Önce tıp sonra Marburg Üniversitesi'nde dilbilim, felsefe, öğrenimi gördü. Bu arada matematik, gökbilim ve fizikle ilgilendi. 1907'de doktor, 1909'da doçent, 1920'de öğretmeni Paul Natorp'un yerine Marburg Üniversitesi'nde profesör oldu. 1925'ten sonra sıra ile Köln, Berlin, 1945'te Göttingen Üniversitesi'nde felsefe okuttu. Başlangıçta Yeni-Kantçılık'a ilgi duyan Hartmann, sonraları bilgi ve gerçeklik sorunlarına başka bir yöntemle çözüm bulma gereğini içeren bir görüşü benimsedi, Yeni-Kantçı Marburg Okulu'nun düşünce dizgesinin varlığı bir bütün olarak açıklamaya elverişli olmadığı kanısına vardı. Anadolu-Yunan felsefesini, özellikle Sokrates öncesi filozoflardan varlık ve yokluk sorunlarını, Hıristiyan, Rönesans ve daha sonra ortaya çıkan düşünce akımlarını inceledi. Fizik, matematik ve gökbilim alanlarındaki gelişmeleri izledi. Felsefe ile bilim arasında, temelden kaynaklanan bir bağlantının bulunduğu görüşünü savundu, felsefenin de kendi çalışma alanında bir bilim olduğunu, yalnız soyut varlıklarla ilgilenmesi gerekmediğini ileri sürdü.

Nicolai Hartmann

Hartmann'ın felsefesi varlık, bilgi ve gerçeklik sorunlarından yola çıkarak, varlığın temelini kuran yasaları, varlık türleri arasındaki bağlantıyı, bu bağlantının oluşumunu, varlık alanının değişik nitelikler taşıyan ve aralarında birbirini gerekli kılan katlardan kurulu bir bütün olduğunu açıklamayı amaç edinir. Onun Yeni- Varlıkbilim adını verdiği bu dizge varlığın tanımlanmasından çok açıklanmasına, birbirine bağlı varlık katlarının özelliklerini göstermeye önem verir. Bilgi sorununu evren ve insanın varlık sorunu ile birlikte ele alan Hartmann'a göre gerçeklik mantık, ahlak, estetik, kategori, metafizik, özgürlük, tin, düşünme gibi sorunlar bir bütünlük içindedir. Birine aranan çözüm, doğal olarak, ötekini gündeme getirir. Bu bütünlük de varlığın yapısı gereğidir. Felsefe bakımından önemli olan, bu yapıyı en ince ayrıntılarına değin kavramak, açıklamaktır. Bunu başarabilmek için de birtakım kuramlardan, öğretilerden değil, doğrudan doğruya olgulardan, olaylardan, gerçek varlık alanından yola çıkmak gerekir. Varlık alanları ise kendi başına vardır, varlığı için kendi dışında bir nedeni gerektirmez. Bu varlık alanları içinde "*real* varlık"la ilgili olanı sorun bakımından en kapsamlıdır. Bu alan ve gerçeklik (realität) varlığın en önemli bölümünü oluşturur. Hartmann'ın varlıkbilimi (reale Ontologie) bu alanın sorunlarını içerir.

Hartmann'a göre değişik nitelikler taşıyan varlık alanlarını kavrayabilmek için evren bir bölümüyle değil, bütünlüğü ile ele alınmalı, olgular ve olaylar arasındaki varlık bağlantıları araştırılmalıdır. Varlık, kendi bütünlüğüyle, ortada olduğundan onu aramak, yeniden bulmaya çalışmak gerekmez. Varlığın iki temel kategorisi vardır. Bunlardan birincisi zaman ve uzay boyutlarının dışında kalan, değişmeyen "ideal varlık" kategorisi, ikincisi ise uzay ve zaman boyutları içinde kalan "real varlık" kategorisidir. Bu bölüme giren varlık değişir. Ancak bu iki varlık alanı arasında, gene varlık koşullarından kaynaklanan, ortak bir bağ vardır. Real bir varlık olan anlığın ideal varlıklarla ilgili bilgileri edinmesi bu ortak bağ nedeniyledir. Sözgelişi gerçek bir varlık olan düz bir kayanın üzerine ideal bir varlık olan üçgenin çizilerek yansıtılması, bu iki varlık kategorisi arasındaki bağlantıdan kaynaklanır. Varlık kategorileri insanın bir buluşu değil, varlığın yapısı gereği kendinde vardır, bir bütünlük içindedir. Bu gerçeği kavrayabilmek için araştırmalara doğrudan doğruya varlıkla, olaylarla başlamak gerekir. Felsefe bu varlık alanlarını araştırırken, onların içerdiği gerçekleri açıklamaya çalışırken her türlü önyargıdan sıyrılma gereğindedir, bu da bir yöntem sorunudur.

Yöntem sorunu, Hartmann'ın düşünce dizgesinde önemli bir yer tutar. Ona göre varlık sorunlarına daha önceden benimsenmiş, bir düşünce geleneği uyarınca, alışılmış yöntemlerle çözüm bulunamaz. Yöntem araştırma konusu olan varlığın kendisindedir. Her varlık türü, araştırıcıya, hangi ölçülere göre davranabileceğini, sorunlara ne gibi bir tutumla yaklaşılacağını gösterir. Araştırmaya, daha önceden benimsenen, belli bir yöntemle başlamayı ilke edinen felsefe öğretilerinin varlık sorunlarına kesin bir çözüm bulamayışının nedeni yönteme öncelik tanımalarıdır.

Bilgi sorunu, Hartmann için, bir varlık sorunudur. Ona göre bilgi kuramının biri kendinde -varlık, öteki aşkınlık olmak üzere iki temel kavramı vardır. Kendinde- varlık, bir nesnenin varolması, ancak kişi için varolmaması demektir. Nesne vardır, kendi kendisiyle bir bütünlük oluşturur, bilen özneye karşı ilgisizdir, ilgi bilinçli özneden gelir. Aşkınlık ise bilinci aşan, onun dışında kalan, bir düşünce ya da tasarım gibi yalnız bilincin içinde bulunmayan, bağımsız olan nesneye yönelmedir. Bu nedenle "bilgi aşkın bir edimdir", özneyi nesneye bağlayan, nesnenin öznece kavranmasını sağlayan edim. Burada gerçek özneyle kendinde-varlık arasındaki bir ilişki söz konusudur.

Bilgi öğretisini varlık sorunuyla birlikte ele alan Hartmann'ın felsefesinde odak konu varlığın bütün ayrıntılarıyla, türleriyle, genel yasaları ve özel kategorileriyle açıklanmasıdır. Ona göre varlık bir bütündür, öznenin karşısındadır ve özneye karşı ilgisizdir. Bütün ilgi, onu kavrama ereğini güden, özneden gelir. Özne bir bilinç varlığıdır, öğrenmek istediği nesneye yaklaşması belli bir amacı içerir. Hartmann'a göre "real varlık", "ideal varlık" ayrımının yanı sıra varlığın "varoluşu"ile özü de birbirinden ayrıdır. İlkin varlığın bir varoluşu *(dasein-existentia)* vardır. Bu bir varlığın "burada", "şurada" oluşu, bulunuşu anlamına gelir. İkinci olarak varlığın bir özü *(sosein-essentia)* vardır, bu da varlığın "şöyle" ya da "böyle" olması demektir. Ancak varoluşla öz birbirine bağlıdır. Çünkü her varolan bir varoluştur ve özdür. Hartmann'ın bu betimlemesi varlığın *bir yerde* ve *bir biçimde* olması anlamındadır. Varlığın bir de *modus* denen kipi, varoluş biçimi söz konusudur. Bu da varlığın hangi biçimde olduğunu göstermeye yarar. Hartmann bu varlık kiplerini de "real kipler", "ideal kipler" diye ikiye ayırır. Onun geliştirdiği Yeni-Varlıkbilim'in çekirdeğini bu konuların ele alındığı bölüm oluşturur. Varlıkla ilgili bütün betimlemeler, yasalar, tanımlar bu konulardan çıkarılır. Hartmann varlıkla ilgili bu açıklamalardan sonra, felsefesinin yoğunlaştığı, varlığın yapısı sorununu inceler.

Real varlık, İdeal varlık

Hartmann'a göre "real dünya" ayrı yasaları, ayrı yapısı olan ve birbiri üstüne gelen dört varlık katmanından (Seinsstufen) kurulu bir bütündür. Birinci katman cansız nesnelerin bulunduğu varlık alanıdır, buna genellikle özdek katmanı denir. Bu katmanı konu edinen bilim fiziktir. İkinci katman canlı varlıkların bulunduğu alandır ve biyolojinin konusudur. Üçüncü katman tinli, bilinçli varlıkların alanıdır. Bu alanla ruhbilim ilgilenir. Dördüncü katman tinsel varlıkların oluşturduğu alandır, bu alanla felsefe uğraşır. Bu dört varlık katmanı birbiriyle karışmış, kaynaşmış değildir, nitelik bakımından ayrıdır. Ancak, bu ayrılık, bu varlık alanlarının birbirinden kopuk, birbiriyle bağlantısız olduğu anlamına gelmez. En güçlü alan, birinci varlık katmanıdır. Bu katman, üzerinde taşıdığı öteki katmanlara gereksinme duymaz, oysa öteki katmanlar birinci katmanı gereksir. Bu dört varlık katmanını karşılayan dört kavram vardır: Özdek, yaşam, bilinç ve tin. Bunların bilgi ortamındaki karşılıkları da algı, sezgi, tanıma ve bilmedir. Birinci katman olan özdek alanında algı, ikincisinde sezgi, üçüncüsünde tanıma, dördüncüsünde bilme geçerlidir. Bu da özdek algı, yaşam sezgi, bilinç tanıma, tin alanı bilme ile kavranır demektir.

Varlık katmanları

Bu varlık alanları, kendi aralarında, birtakım özellikler gösterir. Bu özellikler, değişik varlık türlerine göre, sıralanır: Salt özdek alanı bir katmanlı, bitkiler alanı iki katmanlı, hayvanlar alanı üç katmanlı, insanın bulunduğu alan dört katmanlıdır. Çünkü özdek alanında yer kaplama, düşme, ısınınca genişleme, soğuyunca daralma gibi olaylar geçerlidir. Buna karşın bitkilerde de yer kaplama, düşme, ısınınca genişleme, soğuyunca daralma görülür. Bu durum yaşam alanında özdek katmanıyla bağlantı bulunduğunu gösterir. Yaşam alanının kendine özgü niteliği büyüme, çoğalma, gelişme, beslenme gibi olaylarla oluşur. Hayvan ise üç katmanlı varlıktır, daha önceki iki varlık alanının özelliklerini taşır. İnsan, dört katmanlı bir varlık alanı oluşturur. Onda, önceki üç varlık alanının nitelikleri dışında tinsel katmanınkiler de bulunmaktadır. Bu özellikler, varlıklar alanında, en altta bulunan özdekten başlayarak, en üstte olan tinsele doğru aşamalı bir yükselişi sergiler. Hartmann, tinsel alanın, en özgür ancak en güçsüz bir nitelik taşıdığı kanısındadır. Bütün insan başarılarını, uygarlık ürünlerini, insandaki yaratıcı yeteneğin ortaya koyduklarını içeren bu alan en geniş bir varlık ortamıdır.

Bilginin ilkeleri

Varlık bağlantıları

Hartmann'ın geliştirdiği kurama göre, varlıkbilimin temelini oluşturan olgular (phänomen), kimi

idealist filozoflarda olduğu gibi, içkin (immanent) ve aşkın (transzendent) diye ikiye ayrılmaz, bir bütündür. Felsefe, bu olguları betimlemekle, onların birer varlık olarak sınırlarını saptamakla başlar. Betimleme, felsefe bakımından, incelemenin birinci basamağıdır. Hartmann'ın *Phänomenologie* (Görüngübilim) adını verdiği birinci basamak, çözülecek sorunun görülmesi, bir bütünlük içinde kavranmasını öngörür. İkinci basamak *Aporetik* ise, bu biçimde kavranan sorunun, çözümlenmek üzere ele alınıp, incelenmesi, felsefe bakımından bir kuram oluşturmayı gerekli kılan yerlerin saptanması, metafizikle ilgili olanın olmayandan ayrılmasıdır. Üçüncü basamak *Theorie*'dir. Bu aşamada, çözümlenen soruna son biçimi verecek olan araştırmaya girişilir.

Metafizikle ilgili sorunların çözümünde de varlıkbilimin benimsediği yöntemi uygulayan Hartmann, doğanın, evrenin incelenmesini öngörür. Ona göre, üzerinde durulması, araştırılması gereken ne varsa varlıkbilimin konu edindiği doğadadır. Düşünmenin konusu "yok olan" değil, varolan, öznenin karşısında bulunan "nesne"dir. Kişiyi varlık sorunu ile yüz yüze getiren, onun ilgisini çeken bu nesnedir. Bütün varlık türlerinin bilinebilen bir yanı vardır, varlıkbilim bu bilinebilen yanı konu edinir. Oysa eski metafizik varlığın bilinemeyen yanıyla ilgilendiğinden, onu bilmeye çalıştığından verimli olamamıştır.

Hartmann, ahlakla ilgili konulara da varlıkbilim açısından bakar, özellikle Max Scheler'in geliştirdiği değerler kuramından yararlanır, onları yeni bir yorumla düzenler. Hartmann'a göre ahlak değerleri bağımsız bir varlık alanını oluşturur. İnsan, bir "kişi" olarak tinsel varlık alanında ortaya çıkar. Bu alanda kişi yaşamla, ruhbilimin inceleme konusu olan olaylarla ilgili yasalara bağlıdır, ancak bir düşünme, yargılarını bildirme, yargılama özgürlüğü de vardır. Bu özgürlük, birçok koşulla bağlantılı olan bir yaşam ortamında kendini gösterir. Bu özgürlükle kişi kendi kendini belirleyebilir, tinsel alanın altında bulunan üç varlık katmanını inceleme konusu yapabilir. Yalnız insana özgü olan bu alanda tin üçe ayrılır: Kişisel tin, nesnel tin ve nesnelleşmiş tin. Kişisel tin belli bir insanın tinidir, nesnel tin ise insan bireylerini belli varlık biçiminde toplayan, bireyin üstünde bir toplumun oluşmasını sağlayan, "real güç"tür. Nesnelleşmiş tin insan yaratmalarının, insan buluşlarının oluşturduğu bir süreç niteliğindedir, diri değildir, ancak kişisel tini gereksinir. Onunla yayılma olanağı bulur. Bütün düşünce ürünleri, sanat varlıkları bu nesnelleşmiş tinle ilgili, nesne-konu niteliği kazanmış bir bütündür. İnsanın gelişmesini, düşünmesini, yaratmasını sağlayan yalnız nesnel tindir. Dil, hukuk, ahlak, bilim, sanat, din bu nesnel tinle oluşur. Bütün değerlerin ortaya çıktığı bir varlık alanında kişi, özgür istencine dayanarak, özel bir tutumu benimseyebilir. Değerler, başta Tanrı olmak üzere, bütün varlık türlerinden bağımsızdır. Birey, yeterince gelişmiş, güçlenmiş ise, nesnelleşmiş tinin etkisi karşısında kendi öz biçimini korur, bunu başaramazsa, yaratıcı gücü verimsiz bir duruma düşer.

Üç türlü tin

Sanat varlıklarını içeren alan nesnelleşmiş tinle bağlantılıdır. Hartmann bu alana olan ilgisi dolayısıyla nesnelleşmiş tinin de iki katmandan kurulduğunu ileri sürer. Birincisi "real ön planı", ikincisi "irreal arka planı" olan alandır. Sanat ürünlerinde, bütün açıklığı ortaya çıkan bu varlık katmanlarına göre, sanat yapıtının biri "iç", öteki "dış" olmak üzere iki öğesi vardır. Dış öğeyi, sanat yapıtının ortaya konmasını sağlayan gereçler oluşturur. Yontuda, mimarlıkta taş, mermer, yazın türlerinde yazı, müzik'te nota gibi. İç öğe ise yapıtın özünü, anlamını, düşünce bakımından kapsadığı varlık ortamını oluşturur. Bir yapıtın ağırlığı, güçlü öğesi içte olursa onun "yüce"liği ileri sürülür. Ağırlık dışta kalırsa yapıt sevilen, beğenilen, gönül okşayan bir nitelik taşır. Bu öğelerden biri gereğinden çok abartılırsa gülünç, değersiz, önemsiz bir durum ortaya çıkar.

Önceleri, "real dünya" ve "ideal dünya" gibi birbirinden ayrı iki varlık alanının bulunduğunu, bunların arasında bir uçurum olduğunu ileri süren Hartmann sonra bu uçurumu giderecek, iki dünyayı birbiriyle bağlantılı kılacak bir çözümün gereğini vurgulamıştır. Ona göre, iki dünya arasında boşluğu kapayacak bir varlık vardır, o da "insan"dır. İnsan bir yanıyla real dünyaya, bir yanıyla da ideal dünyaya bağlıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Plato's Logik des Seins*, 1909, ("Platon'un Varlık Mantığı"); *Philosophische Grundfragen der Biologie*, 1912, ("Biyolojinin Temel Felsefe Sorunları"); *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*, 1921, ("Bir Bilgi Metafiziğinin Temelleri"); *Die Philosophie des deutschen Idealismus*, 1923-1929, ("Alman İdealizminin Felsefesi"); *Ethik*, 1926, ("Ahlak"); *Das Problem des geistigen Seins*, 1933, ("Tinsel Varlık Sorunu"); *Zur Grundlegung der Ontologie*, 1935, ("Varlıkbilimin Temellendirilmesi Üstüne"); *Möglichkeit und Wirklichkeit*, 1938, ("Olanak ve Gerçeklik"); *Der Aufbau der realen Welt*, 1940, ("Real Evrenin Yapısı"); *Neue Wege der Ontologie*, 1942, ("Varlıkbilimin Yeni Yolu"), *Philosophie der Natur*, 1950, ("Doğanın Felsefesi").

• KAYNAKLAR: B.Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, 1979; J.M. Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, (çev.); W.Bulk, *Das Problem des idealen An-Sich-Sein be N.Hartmann*, 1971; H.Heimsoeth, *Nachruf Auf Nikolai Hartmann*, 1952; N.Hartmann, "Neu Ontologie in Deutschland" *Felsefe Arkivi*, I, 1946, A.Hübscher, *Çağdaş Filozoflar*, (çev.), 1980; T.Mengüşoğlu, *Fenomenologie ve Nikolai Hartmann*, 1976.

• BAKINIZ: HEGEL, HEIDEGGER, KANT, MENGÜŞOĞLU.

HARTUNG, Hans
(1904)

Alman asıllı Fransız ressam. Kendine özgü soyut bir üslup geliştirmiştir.

21 Eylül 1904'te Leipzig'de doğdu. Leipzig, Dresden ve Münih akademilerinde sanat eğitimi gördü. Bir yandan da felsefe ve sanat tarihi dersleri aldı. 1931'de Almanya'dan kaçarak iki yıl İspanya'da Minorca Adası'nda, 1934-1935 arasında da Stockholm'de kaldı. 1935'te Paris'e yerleşti. 1939-1940 arasında Fransız Yabancılar Lejyonu'na katıldı ve Kuzey Afrika'da savaştı. 1944'te yaralandı ve bir bacağı kesildi. 1945'te Paris'e döndü.

Paris Okulu'nun en sürekli temsilcilerinden biri olan Hartung, önceleri Die Brücke grubunun ve W.Kandinsky'nin erken doğaçlamalarının etkisi altında kalmıştır. 1922'den sonra ise soyuta yönelerek kalın dış çizgilerin ve lekelerin egemen olduğu yapıtlarıyla Art Informel'ın (Serbest Biçimli Sanat) öncüleri arasında yer almıştır. Bu dönemde serbest, renkli biçimlerin ritmik bir düzen içinde birbiriyle ilişki kurduğu bir kompozisyon anlayışı geliştirmiştir. 1933-1934'lerde uygulamaya başladığı şiddetli ve sinirli fırça vuruşları ile bu biçimler koyu renk alanlarına dönüşmüştür. 1940'larda ise kaligrafik bir niteliğe bürünen yapıtları, birbiri içine geçen, saydam ve renkli çizgilerin oluşturduğu dokulara indirgenmiştir. Hartung yapıtlarında derinliği, renkli imlerin yönleriyle ve kendiliğinden oluşan, ancak denetiminden de çıkmayan fırça vuruşlarıyla elde etmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Kompozisyon*, 1951, Cavellini Koleksiyonu, Brescia; *T 1963-R6*, 1963, Tate Galerisi, Londra.
- KAYNAKLAR: R.van Gindertael, *Hans Hartung*, 1962; W.Grohmann, *Hans Hartung:Aquarelle* 1922; J.Tardieu, *Hans Hartung*, 1962.
- BAKINIZ: KANDINSKY, MARC.

HARUN
(İÖ 13.yy)

İsrailoğulları peygamberi. Hz.Musa kavmini Mısır'dan çıkarırken ona yardımcı olmuştur.

Harun, İsrailoğulları'nın Levi kabilesindendir. Babası İmran, anası Kohut'tur. Hz.Musa'nın üç yaş büyük kardeşidir. *Kuran*'da adı 19 yerde geçer. *Tevrat*'ta ise adı Aron biçimindedir.

Harun'un, Mısır firavununun İsrail kökenli erkek çocukların doğumuna izin verdiği yılda Mısır'da doğduğu söylenir. Mısır sarayında eğitildi. Firavunun divanına üye seçildi.

Hz.Musa'nın firavunla olan savaşımında Harun kardeşinin yanında yer aldı. Güzel konuşma yeteneği olduğu için firavuna karşı Hz.Musa'nın sözcülüğünü yaptı. Hz.Musa İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarırken ona yardımcı oldu.

Hz.Musa, Tur-ı Sina'da bulunduğu sırada, İsrailoğulları Harun'a baskı yapıp, Mısırlılar'ın Apis öküzüne benzeyen altından bir buzağı heykeli dökmelerine, ona tapmalarına izin vermek zorunda kaldı. Bu hatası daha sonra Hz.Musa tarafından bağışlandı.

Harun, İsrailoğulları'nın "Arz-ı mevud'a" (Musa dinine bağlı olanlara söz verilmiş toprak) yerleşinceye kadar Hz.Musa'nın yanında bulundu. Söylentiye göre 123 yaşında Hor Dağı'nda (Cebeli Harun) öldü, oraya gömüldü.

HARUNOBU, Suzuki
(ykş.1725-1770)

Japon, ressam. Çok rengin kullanıldığı bir tahta baskı tekniğini geliştirmiştir.

Edo'da (bugün Tokyo) doğdu, 1770'te öldü. Yaşamı üstüne bilgi çok azdır. Ukiyo-e Okulu ressamlarındandır. Koyoto'lu baskı ressamı Sukenobu'nun öğrencisi olduğu sırada, bir süre Torii Okulu ile Toyonobu ve Ming dönemi Çin ressamlarının yapıtları üzerinde çalıştığı sanılmaktadır. 1765'te sanatsever soyluların ve koleksiyoncuların isteği üzerine hazırlanan bir baskı takvimde, çok sayıda rengi ilk kez bir arada kullandığı *nişiki-e* (brokar baskı) tekniğinin yetkin örneklerini vermiştir. Bu tekniğin tüm Edo'da benimsenmesinde etkili olmuştur. Yaşamının geri kalan beş yılında gerçekleştirdiği altı yüz dolayındaki renkli baskı, bugün Japon resminin en başarılı yapıtları arasında yer alır.

Harunobu'nun ilk yapıtları, zamanında geçerli olan geleneksel üsluptadır. Bu çalışmalarında genellikle Edo'daki günlük yaşamdan görüntüleri, Kabuki tiyatrosundan sahneleri ve Edo'nun eğlence bölgesi Yoşivara'nın fahişelerini görüntülemiştir. Renkli baskılarında ise Edo'nun cadde ve dükkânlarındaki hareketliliği vermeye çalışmıştır. Rengârenk kimonolar içinde sevgilileriyle buluşan kadınlar, ince uzun vücutlu genç kızlar, doğa manzaraları ve ev yaşamından görüntüler bu döneminde işlediği başlıca konulardır. Erotik konulu renkli baskıları da çalışmaları arasında önemli bir yer tutar.

Harunobu'nun yapıtlarında şiirsel bir anlatım vardır. Başka Ukiyo-e sanatçılarının resimlerine bakıldığında sıradan bir kent izlenimi uyandıran Edo, Harunobu'nun baskılarında zengin, görkemli, gizemli bir kente dönüşür. İnce biçimleri, özenli tekniği, incelikli ve düzenli anlatımının yanı sıra, baskılarında malzeme olarak en iyi cins kiraz ağacını kullanması, Harunobu'yu yüzlerce Ukiyo-e sanatçısı arasında öne çıkartmıştır. Doğal renkleri bir arada kullandığı, keskin çizgilerle ayrılmış yüzeylerde süslemeci bir yaklaşımla renk oyunlarına giriştiği resimleri, 19.yy'da Paris'te sergilendiğinde Manet ve Degas başta olmak üzere birçok Batılı sanatçıyı da etkilemiş, kimine esin kaynağı olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Oğlan, Kız ve Ayna*, ykş. 1766, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Randevu: Bahçe Kapısında İki Aşık*, ykş. 1768; *Soylu Hanım ve Nedimeleri*, Ulusal Müze-Tokyo.

HARUN REŞİD
(763-809)

Abbasi halifesi. Zamanında devlet en parlak dönemini yaşamıştır.

20 Mart 763'te Rey'de (bugün İran'da) doğdu. Bazı kaynaklar doğum tarihini 15 Şubat 766 olarak da

Harun Reşid

verir. 24 Mart 809'da Tus'ta (bugün İran'da) öldü.

► *Bermekiler*

Babası Mehdi, Abbasi Halifesi Mansur'un oğluydu. Taberistan valisinin ayaklanmasını bastırmak amacıyla İran'a gönderilen Mehdi, valinin dağıtılan hareminden kendisi için iki cariye aldı. Bunlardan biri olan Hayzuran'dan Musa ve Harun adlarında iki oğlu oldu. Harun'un doğduğu hafta Abbasi yönetiminde etkin bir aile olan Bermekiler'den Yahya Bermeki'nin de Fazl adında bir oğlu oldu. İki aile arasındaki geleneksel yakınlıktan dolayı, Harun ile Fazl sütkardeş yapıldı. Mehdi 769'da Bağdat'a döndü ve 775'te halife oldu. Aynı yıl cariye Hayzuran'ı önce azat edip sonra da evlendi.

Küçük yaştan başlayarak askeri konularda eğitilen Harun babası tarafından 780'de Bizans içlerine yapılacak olan bir yaz akınının başına getirildi. Gerçekte komut Yahya Bermeki'deydi. Abbasi ordusu başarılı bir seferden sonra Bağdat'a döndü. Harun, Azerbaycan ve Doğu Anadolu valiliğine getirildi. Yahya Bermeki ise hocası ve danışmanı durumundaydı. 782'de yine Harun'un komutasında Bizans'a yeni bir akın düzenlendi. Boğaziçi kıyılarına kadar ilerleyen Harun'a Bizans İmparatoriçesi İrene, yılda 90.000 altın dinar vergi vermeyi kabul edince, Bağdat'a döndü. Bu başarıları üzerine kendisine er-Reşid (doğru, adil) sanı verildi.

İktidar mücadelesi

Mehdi, 785'te, Harun'u tahtının birinci mirasçısı yapmak istedi. Ancak, bunu reddeden Musa'nın üzerine düzenlediği sefer sırasında bir kaza sonucu öldü. Musa bu sırada Cürean'da, Harun ise babasının yanında bulunuyordu. Ağabeyisinin hakkına saygı göstererek, Bağdat'a dönmeden önce, onun halifeliğini ilan ve kabul etti. Bir iç savaş olasılığı da böylece önlenmiş oldu. Bağdat'a halife olarak giren Musa el-Hadi askerlerce pek tutulmuyordu. Hz.Ali'nin soyundan gelenlere kötü davrandığı için onların da düşmanlığını kazandı ve bir ayaklanmaya neden oldu. Halifelik güçleri bu ayaklanmayı kolayca bastırdılar. Ancak İdris b.Abdullah adında biri kurtularak Kuzey Afrika'ya kaçtı. Daha sonra Kuzey Afrika'da bağımsız İdrisi hanedanını kurdu. Sevilmeyen bir kişi olan Musa el-Hadi sonunda annesi Hayzuran ile de bozuştu. Annesini siyasi etkinliklerinden vazgeçirmeye çalıştı. Mehdi zamanında istediğini yaptırmaya alışmış olan Hayzuran bunu kabul etmedi. Sonunda Musa el-Hadi kardeşinin kendinden sonra tahta geçmesini önlemek için kendi oğlu Cafer'i veliaht yaptı. Bunun herkesçe kabul edilmesi için güçleri çok büyük olan Bermekiler'in de onaylaması gerekiyordu. Yahya Bermeki'yi ikna edemeyen Musa el-Hadi onu tutuklattı. Hayatı tehlikeye giren Harun, Bağdat'tan ayrılmak zorunda kaldı. Bir söylentiye göre annesini de öldürtmek isteyen Musa el-Hadi, 16 Eylül 786'da, annesi tarafından elde edilen cariyelerce uykusunda öldürüldü.

Olayı annesinden öğrenen Harun, aynı günün gecesi tahta çıktı. Yahya Bermeki serbest bırakıldı. Hadi'nin oğlu Cafer, kamu önünde tüm haklarından vazgeçtiğini açıklamak zorunda bırakıldı. Harun, hocası Yahya Bermeki'yi sınırsız yetkilerle kendine vezir yaptı. Abbasi Devleti'nin yönetimi böylece fiilen Harun Reşid'in "baba" diye hitap ettiği Yahya Bermeki'ye bırakılmış oluyordu. Yahya, iki yetişkin oğlu Fazl ve Cafer ile birlikte devleti yönetmeye başladı.

Horasanlı bir aile olan Bermekiler, Abbasi hanedanının ilk günlerinden beri onlara hizmet etmişlerdi. Yahya'nın babası Halid, Emeviler zamanında da önemli devlet görevlerinde bulunmuştu. Abbasiler'in Arap dünyasının önderi olmasından sonra, Halid ilk iki halife Saffah ve Mansur'a vezirlik yaptı. Yahya Bermeki ise, Mehdi'nin yakın dostu olmuş, Harun Reşid'e öğretmenlik etmişti. Cafer Bermeki de 798'de Harun'un oğlu Memun'a hoca olarak görevlendirildi.

786'dan 803'e kadar devleti yöneten Bermekiler, büyük servetler edindiler. Rakiplerinden intikam almazlar, hapis, işkence gibi yollara başvurmazlardı. Anlaşıp uzlaşmayı ya da rüşvet vermeyi tercih ederlerdi. Halifeye ise her zaman saygılı davranırlar, Harun Reşid'in verdiği buyrukları kayıtsız şartsız yerine getirirlerdi.

Halife Mansur zamanında (754-775) ayaklanmaya başlayan Mısır halkı, 787'de Hariciler'in önderliğinde yeniden ayaklandı. Olayların bastırılmasından sonra Ruh b.Hatim Mısır valisi oldu. Harun, bu vali zamanında da karışıklıkların sürmesi üzerine, önce İshak b.Süleyman'ı sonra da ünlü komutan Herseme b.Ayan'ı gönderdi. Ayaklananlar pek kolay ezilmelerine karşın Kayrevan'da olaylar çıkardılar. Herseme bu bölgeyi de düzene kavuşturdu. Onun Bağdat'a geri dönmesi üzerine Hariciler yine ayaklandılar. Yeni vali İbrahim b.Agleb yörede düzeni sağladı. Bunun karşılığında da yıllık vergi ödeme koşuluyla tüm Kuzey Afrika'nın yönetimini üstlendi.

791'de Hz.Ali soyundan Yahya b.Abdullah, Deylem'de (İran'da) ayaklandı. İmamlık davasında bulununca epeyce yandaş da topladı. Durumunun ciddiyetini gören Harun Reşid, Fazl Bermeki'yi 50.000 kişilik bir ordu ile İran'a gönderdi. Fazl Bermeki aynı zamanda Cürcan, Bey ve Taberistan eyaletlerinin de valisi yapıldı. Asinin dinsel otoritesinden çekinen Fazl anlaşma yoluna gitti ve olayları yatıştırdı. 792'de, Suriye'de özellikle Şam kenti ve dolaylarında iki rakip sülale olan Mudariler ve Himyeriler arasında anlaşmazlık çıktı. Cafer Bermeki, ancak 796'da oldukça sert davranarak buralarda

güvenliği sağlayabildi. Ayaklanmanın elebaşısı Ebu Haydar ise serbest bırakıldı.

En geniş sınırlarına ulaşmış olan Abbasi Devleti'nde, valilerin ve komutanların merkezden bağımsız davranmaları önlenemiyor, düşünce farkları ve siyasi ayrılıklar pek kolayca ayaklanmaya dönüşebiliyordu.

782'de vergiye bağlanan Bizans'ta imparatoriçe İrene (İrina) oğlu VI.Constantinos ile iktidar mücadelesine girmişti. 797'de tahtından düşürülen VI.Constantinos, annesinin emriyle kör edildi. İmparatoriçe İrene zamanında (797-802) Araplar ile olan ilişkiler iyi tutulmaya çalışıldı. Harun'un 797'de Ankara'ya kadar ilerlemesi Bizans tarafından karşılıksız bırakıldı. 802'de imparatoriçe İrene sürgüne gönderildi ve eski maliye bakanı Nikephoros imparator oldu. Nikephoros zamanında (802-811) Araplar'la olan barış bozuldu. Nikephoros, 804'te Harun Reşid'e bir mektup yazarak, yıllık vergiyi artık vermeyeceğini bildirdi. Ayrıca o zamana kadar alınmış olanların da geri verilmesini istedi. Harun Reşid de cevabını savaş meydanında vereceğini bildirdi. 135.000 kişilik bir ordunun başında yürüyüşe geçen Harun Reşid, Herakleia'yı (Konya Ereğlisi) aldı ve yakarak yağma ettirdi. Bunun üzerine Nikephoros vergi vermeyi kabul etti. 806 kışında yeniden anlaşmayı bozunca, Harun Reşid kışı dikkate almayarak ordusunun başına geçti. Herhangi bir askeri hazırlığı olmayan Nikephoros savaştan kaçındı. Arap orduları Anadolu'da birçok yeri yakıp yıktılar. Nikephoros hem eski vergiyi hem de kendisi ve ailesi için bir tür başvergisi vermek zorunda kaldıysa da Bizanslılar'la olan savaş, sınır boylarındaki karşılıklı akınlar yıllarca sürdü.

800'de Kutsal Roma-Germen imparatoru olan Charlemagne Bizans'la anlaşamıyor, Bizanslılar da onu bir asi olarak görüyorlardı. Oysa Charlemagne, Papa'nın desteğini sağlamış ve 803'te Avarlar'ı ezmişti. 732'de Endülüs Emevileri'ni Poiters'de durduran da Franklar'dı. Abbasi halifesini tanımayan Endülüs Emevileri'ne düşman olan Charlemagne, Abbasiler'in doğal bağlaşığı sayılırdı. 788'de Roncevalles'de Endülüs Emevileri'ne yenilen Charlemagne'nın bu olay üzerine Harun Reşid'e elçi gönderdiği sanılıyor. 799'da Lanfrid ve Sigismund adlarında iki elçi Yahudi bir çevirmenle birlikte Bağdat'a doğru yola çıktılar. Üç yıl süren yolculuk sırasında her iki elçi de öldü. Çevirmen Isaac, 803'te yalnız olarak Aachen'e döndü. Beraberinde getirdiği armağanlar arasında bulunan bir fil ve bronzdan yapılmış bir saat Avrupalılar'ın ilgisini çekti. 802'de Charlemagne ikinci elçilik heyetini gönderdi. Bu heyet 806'da geri döndü.

Harun Reşid ile bu elçiler arasındaki diplomatik konuşmaların içeriği bilinmemektedir. Görüşmeleri başlatan taraf Franklar'dır. Belki de bu yüzden Charlemagne'nın elçileri hakkında Arap kaynaklarında bir kayıt bulunmamakta ve kendilerinden bahsedilmemektedir. Yine de Batı ile Doğu arasında ilişki kurulmasını sağlayan bu elçilik heyetleri tarihsel bakımdan önem taşımaktadırlar.

Uzun süredir ülke yönetimini ellerinde tutan Bermekiler'le Harun Reşid arasındaki ilişki, iki nedenden dolayı bozuldu. Birincisi, Bermekiler'in görevlerinden attıkları kişilerin yarattığı hoşnutsuzluk, ikincisi, ailenin elinde toplanan servetin yarattığı kıskançlıktı. Bermekiler'in gücü sarayı bile gölgede bırakacak düzeydeydi. Ayrıca, Horasanlı ve Şii olan Bermekiler, Horasan'da ayaklanan Yahya b. Abdullah'ın öldürülmesi hakkında halifenin verdiği emri uygulamadıkları gibi, serbest bırakılarak Horasan'a geçmesini de sağlamışlardı. Horasan'daki dinsel ve siyasal bakımdan güçlü olan Bermekiler'in burada bir ayaklanma çıkartacaklarını ya da çıkacak bir ayaklanmayı destekleyeceklerini düşünen Harun Reşid, aileyi güçten düşürmeye karar vermişti. Horasan valisi ve Bermekiler'in düşmanı olan Ali b.İsa b.Mahan da, Bermekiler'in halkı ayaklanmaya kışkırttıkları yolunda haberler gönderince Harun verdiği kararı uyguladı. Bermekiler'e karşı tavrının ilk açık işareti, Yahya'nın kardeşi Halid'in, mabeyincibaşılıktan alınarak yerine bu ailenin can düşmanı olan Fazl b.Rabia'nın getirilmesi oldu. Ardından, Harun Reşid 803'te Hac'dan dönüş yolunda Cafer Bermeki'yi öldürttü. Yahya ve öbür iki oğlu Fazl ve Musa da hapsedildiler. Başlangıçta kendilerine iyi davranıldıysa da sonraları, Fazl'a kırbaçlanma cezası bile verildi. Yahya Bermeki, 805'te hapiste öldü. Fazl üç yıl sonra serbest bırakılınca bozulan sağlığı yüzünden pek fazla yaşamadı. Bu kıyımdan, ailenin yalnızca Muhammed Bermeki kolu kurtuldu. Bermekiler'in güçten düşmesi üzerine, Harun Reşid devlet işleriyle kendisi ilgilenmek zorunda kaldı. Bermekiler'ce korunan sanatçı, bilim adamı ve tüccarlar da koruyucularını kaybetmiş oldular.

Bizans'la ilişkiler

Harun Reşid 802'de hacca giderken yanına iki büyük oğlu Emin ve Memun'u da aldı. İki kardeş arasındaki çekişme halifeyi kuşkulandırıyordu. İkisini de memnun etmek için devlet, yönetimsel olarak ikiye bölündü. Emin, Irak ve öbür batı eyaletlerinin valisi oldu. Memun'a da İran ve Horasan eyaletlerinin yönetimi verildi. Annesi İranlı bir cariye olan Memun,Bermekiler'ce tutuluyor,Emin ise annesi Zübeyde ve Abbasi ailesince destekleniyordu. Harun Reşid, Mekke'de, din ulularının önünde vasiyetnamesini açıkladı. Oğullarına yönetimlerinde bulunan toprakların kendilerine kalacağını bildirdi. Yalnız Memun, Emin'in üstünlüğünü kabul edecekti. Üçüncü oğul Kasım'a da Mutemin lakabı verildi ve ağabeylerinden sonra halife olması kararlaştırıldı. Emin ve Memun, Kâbe'de birbirlerine sadık kalacaklarına dair yemin ettiler. İki kardeş arasındaki sözleşme imzalanarak Kâbe'ye asıldı. Abbasi topraklarının bu şekilde bölünmesi kâğıt üzerinde kaldı. Harun Reşid'in ölümünden sonra, iç savaşlarla da olsa Halifeliğin birliği bozulmadan korunabildi.

Kardeşler arasındaki çekişme

Charlemagne ile ilişkiler

Horasan valisi Ali b.İsa bölgeden gücünün üstünde vergi topluyordu. Bu yüzden yakınmalar artmıştı. 805'te Rey kentine kadar giden Harun Reşid, Ali'yi sunduğu armağanlardan ve sözlerinden etkilenerek görevinde bıraktı. Aynı tarihte Horasan'da Rafi b.Leys ayaklandı. Ali b.İsa, Rafi'nin ayaklanmasını bastırabilecek güçte değildi. Rafi'nin tüm Maveraünnehir'e egemen olması üzerine, halife, 809'da sefere çıkmaya karar verdi. Oğlu Memun da halife ile beraberdi. Halife Horasan'a yaklaşırken, Herseme b.Ayan da Rafi'yi Semerkant'ta kuşatmaya başlamıştı. Tus'a gelindiğinde,uzun zamandır rahatsız olduğunu çevresinden gizleyen Harun Reşid daha öteye gidemeyeceğini açıkladı. Kısa bir süre sonra da Tus'da

öldü ve aynı yere gömüldü.

Dönemindeki gelişmeler

Harun Reşid döneminde ülke iktisadi olarak en parlak günlerini yaşadı; tarım gelişti; Irak'ta yeni sulama kanalları açıldı; hayvancılık özendirildi; ticaret korundu; kervan yollarının güvenliği sağlandı. Ayrıca yeni yollar yapılıp, yolcuların konaklaması için hanlarla kervansaraylarla bezendi. Değerli madenler, büyük miktarlarda hem para hem eşya olarak kullanıldı. Bu sıralarda Avrupa para kıtlığı yaşarken Abbasiler değerli madenler tekeline sahiptiler. Arap ülkelerinin o zamanlar gelişmiş sanayileri vardı. Mısır tekstilleri, Şam ipeklileri, Musul pamukluları imparatorluğun her yerinde kullanılmaktaydı. Horasan ve Ermenistan halılarıyla ünlüydü. Suriye, İran ve Basra'da camcılık gelişmişti. Şam'da demir ve bakır işleyen atölyeler vardı. Kâğıt, halifeliğin her tarafında gittikçe artan bir oranda kullanılmaktaydı.

Başkent Bağdat, ticaret yollarının kesiştiği bir noktada kurulmuştu. Anadolu ve Uzakdoğu'dan gelen yollar burada birleşiyordu. Fırat sayesinde, Suriye ve dolayısıyla Akdeniz ile de ilişkisi vardı. Harun Reşid transit ticaretin ülke için taşıdığı önemi anlamış, hatta şimdiki Süveyş kanalının bulunduğu yerde bir kanal açmak istemişti. Ticaret yollarının, Irak'tan Kızıldeniz ve Mısır'a kayacağını düşünen Yahya Bermeki, Harun'u bu projeden vazgeçirmiştir.

Hükümet ülkeye giren tüm mallardan 1/10 gümrük vergisi alırdı. Hazinenin başlıca gelir kaynağı toprak vergisi ve Müslüman olmayanlardan alınan cizye idi. Halifenin yıllık geliri 42.000.000 altın dinardı. Taberi'nin bildirdiğine göre Harun Reşid öldüğü zaman hazinede 900.000.000 gümüş dirhem vardı. Bermekiler'in etkili yönetimi sürdüğü müddetçe, halifeliğin refahı da sürmüştür.

Abbasi ülkelerinin görkemi Binbirgece Masalları'na konu olacak düzeydeydi. Saltanatı sırasında, kültür ve sanat etkinlikleri de en üst düzeye ulaşmıştı. Halifenin kendisi de iyi eğitilmiş, sanat ve edebiyatla, özellikle şiirle uğraşan bir kişiydi. Büyükbabası Mansur'un aksine müzisyenlerin saraya bile girmesine izin vermiştir. Yunanca, Latince ve Süryanice'den Arapça'ya çevrilen yapıtlar da kültürce bu yüksek düzeye gelinmesinde etkin olmuştur.

• **KAYNAKLAR:** J.B.Glubb, *Haroon al Rasheed and the Great Abbasids*, 1976; R.Levy, *A Baghdad Chronicle*, 1929; E.H.Palmer, *Haroun Alraschid. Caliph of Bagdad*, 1881; J.B.Philby, *Harun al Rashid*, 1933; B.Üçok, *İslam Tarihi, Emeviler-Abbasiler*, 1979.

• **BAKINIZ:** CAFER BERMEKİ, CHARLEMAGNE, İRENE, Ebu Cafer MANSUR, Ebu Abdullah MEHDİ, MEMUN, NİKEPHOROS I.

HARVEY, William
(1578-1657)

İngiliz tıp bilgini. Kan dolaşımını ve kalbin pompalama görevini açıklayarak, deneysel fizyolojide ve tıp tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır.

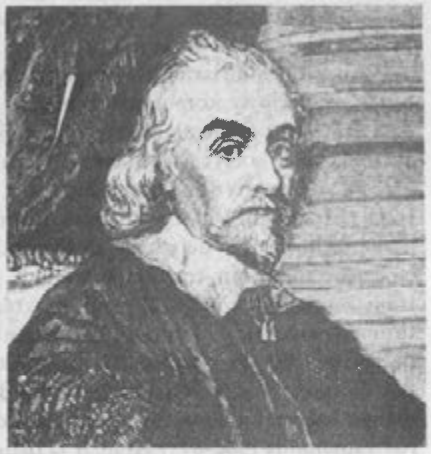

William Harvey

1 Nisan 1578'de Kent'teki Folkestone'da doğdu 3 Haziran 1657'de büyük bir olasılıkla Surrey'deki Roehampton kasabasında, kimi kaynaklara göre de Londra'da öldü. Önce çiftçilik, sonra ticaretle uğraşan, toprak sahibi, varlıklı bir ailenin oğluydu. Dokuz kardeşin en büyüğü olan William Harvey, 1588-1593 arası Canterbury'deki King's School'da Latince, Yunanca ve edebiyat, daha sonra Cambridge'deki Caius College'da sanat ve tıp eğitimi gördü. Ölüm mahkûmlarının kadavraları üzerinde anatomi incelemelerine izin verilmesine karşın, bu kolejdeki tıp öğretimi Harvey'i mutlu edecek düzeyde değildi. 1599'da İtalya'ya gidip, o çağ Avrupası'nın en ileri tıp okulu olarak ün yapan Padova Üniversitesi'ne yazıldı ve iki buçuk yıl boyunca ünlü anatomi bilgini Fabricius ab Aquapendente'nin derslerini izledi. 1602 Nisanı'nda tıp diplomasını alıp İngiltere'ye döndükten ve Londra'daki Royal College of Physicians'ta stajını tamamlayıp, hekimlik yapabilmesi için gerekli sınavları başarıyla verdikten sonra, 1604'te serbest hekim olarak çalışmaya başladı. Aynı yıl, Kral I.James'in hekimlerinden ve College of Physicians'ın etkili üyelerinden Lancelot Browne'ın kızı Elizabeth Browne ile yaptığı evlilik, gerek saray çevresinde, gerek College of Physicians'ın üyeleri arasında sağlam bir yer edinmesinde de yararlı olmuştu.

Meslek yaşamını yönlendirecek bu çevrelerde konumunu güçlendiren Harvey, 1607'de College of Physicians'a üye seçildi, 1609'da kralın önerisiyle, Londra'nın en büyük hastanelerinden biri olan St.Bartholomew'a hekim olarak atandı ve bilimsel çalışmalarından önce meslekteki başarısıyla adını duyurarak 1618'de I.James'in saray hekimleri arasına katıldı. Bu üç çevre, Bartholomew Hastanesi, College of Physicians ve saray, çok uzun yıllar Harwey'in bilimsel çalışmalarının ve meslek yaşamının merkezi oldu. Nitekim, asistan hekimlikten birkaç ay içinde sorumlu hekimliğe yükseltildiği Bartholomew Hastanesi'nde uygulama alanında sağlam bir deneyim kazanırken, 1627'de yedi kişilik seçici kuruluna girdiği, bilimsel ve örgütsel yapısında uzun yıllar etkin bir rol oynadığı College of Physicians'ta da 1615'ten 1656'ya değin sürdürdüğü konferans dizileriyle bilimsel çalışmalarını duyurabiliyordu. Öte yandan, 1625'te I.James'in ölümünden sonra tahta çıkan I.Charles, yalnız özel hekimi olarak değil, yakın dostu olarak da Harvey'e büyük ilgi gösteriyor,

Hampton ve Windsor krallık saraylarının çevresindeki parkları geyikleriyle birlikte onun araştırmalarına sunarak bilimsel çalışmalarını destekliyordu.

Saraydaki görev ve sorumlulukları giderek arttığından, College of Physicians'ta konferansları dışındaki etkinliğini azaltmak zorunda kalan Harvey, 1630'dan sonra daha çok hastane ve saray hekimliğine ağırlık vermişti. Ancak, 1642 Ağustosu'nda, Oliver Cromwell'in önderliğindeki parlamento kuvvetleriyle krallık kuvvetleri arasında başlayan İngiltere İç Savaşı, Harvey'in yaşamını da, bilimsel çalışmalarını da büyük ölçüde etkiledi. Kral, Londra'dan ayrılıp savaşı Oxford'daki karargâhından yönetmeye karar verdiğinde Harvey de ona eşlik etti ve 1642 kışından 1646 Mayısı'na değin Oxford'da, daha sonra Newcastle'da I.Charles'ın yanında bulundu. 1647'nin ilk ayında kralın İskoçlar tarafından parlamentoculara teslim edilmesinden önce de Londra'ya dönmedi. Bu arada Londra'daki evi aranmış, yıllardır tuttuğu çalışma notları yok olmuştu. Siyasetle doğrudan bir ilişkisi olmamasına karşın, krala bağlılığı nedeniyle 1643'te Bartholomew Hastanesi'ndeki görevini yitiren Harvey, üst üste gelen olayların etkisiyle çalışma isteğini de yitirdi. 1649'da I.Charles'ın idamı onu çok sarstığı gibi, bu ileri yaşlarında böbrek taşı sancıları ve gut hastalığı krizleriyle sağlığı da iyice bozulmuştu. 1652'de College of Physicians'a yeni bir bina yaptırarak, kendi kitaplarını da bağışladığı zengin bir kitaplık, bir müze ve bir konferans salonu armağan eden Harvey, 1654'te bu kuruluştan gelen başkanlık önerisini yaşlılığını ve hastalığını öne sürerek geri çevirdi ve son yıllarını kardeşlerinin Londra dışındaki evlerinde bilimsel çalışmalardan uzak geçirdi. Büyük bir olasılıkla Roehampton'daki kardeşinin evinde bir felç geçirerek öldüğünde 79 yaşındaydı.

Deneysel fizyolojinin kurucusu olan Harvey'in kalbe ve kan dolaşımına ilişkin çalışmaları, 13.yy'da Arap hekim İbnünnefis ile başlayıp Aranzi, Colombo, Servetus, Fabricius gibi Batılı hekimlerden kendisine dek uzanan ve 1400 yıllık yanlış bir inancı yıkan zincirin son halkasıdır. Bu gerçeğin kanıtlanıp benimsenmesi, yalnızca bir tıp yanılgısının ve 2.yy'dan o güne değin yıkılmaz gözüyle bakılan Galenos tıp geleneğinin sonu değil, Francis Bacon'la başlayan ve bilimsel araştırmayı önyargılardan, tümdengelimci düşünceden ve yetkili bilinen kişilerin kalıplaşmış kuramlarından bağımsız kılan deneysel yöntemin de başarısıydı. Rönesans düşüncesinin ışığında bazı anatomi bilginleri, özellikle Padova Üniversitesi'nin anatomi profesörlerinden Vesalius, Galenos'un bazı yanlışlarını düzelterek, o güne değin tartışmasız kabul edilen Galenos'un da yanılabileceğini göstermişti. Galenos'ta doruğuna ulaşan eski Yunan tıbbı, Padova Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü için İtalyan anatomi geleneğiyle İngiltere'de yeni gelişen deneysel yöntemleri birleştirme olanağı bulan Harvey'le birlikte yerini çağdaş tıp anlayışına bırakacaktı.

Harvey Padova Üniversitesi'nde tıp öğrenimini sürdürürken, elli yıl kadar önce Vesalius'un başlattığı tartışmalara karşın, 16.yy'ın anatomi ve fizyoloji bilgileri tümüyle Galenos ve Aristoteles'ten kaynaklanıyordu. Galenos, atardamarların hava değil kan taşıdığını kanıtlayarak Aristoteles'ten o güne değin süren yanlış bir inancı yıkmış, ancak karaciğerde oluşan ve toplardamarlar aracılığıyla vücuda dağılarak tüm organları besleyen kanın, akciğerlerden gelen havayla kalpte temizlendiğine inanmıştı. Toplardamarlardaki kan organlara besin taşırken, atardamarlardaki kan can veren özü ve ısıyı vücuda iletiyor, damarlarda kan tıpkı bir gelgit hareketi gibi iki yöne de akabiliyordu. Kalbi beslemek üzere önce sağ kulakçığa, oradan sağ karıncığa ulaşan toplardamar kanı, karıncıkları ayıran bölmedeki küçük gözenekler aracılığıyla sol karıncığa geçiyor, orada kalbe dirimsel özü taşıyan atardamar kanıyla karışıyordu. 1550'lerde karıncıklar arasındaki bölmenin geçirimsiz olduğunu kanıtlayan Aranzi ve Colombo'nun çalışmaları, ardından büyük bir olasılıkla İbnünnefis'in kendilerinden iki yüzyıl önceki açıklamalarından yararlanarak, kalbin sağ karıncığından çıkan kirlenmiş kanın akciğerlerde havanın içindeki bir "öz"le temizlendikten sonra kalbin sol kulakçığına döndüğünü öne süren Colombo ve Servetus'un ilk kez küçük kan dolaşımını tanımlamaları, kalp ve damar fizyolojisine yeni bir boyut getirmişti. Ancak, kalbin işlevi yeterince açıklanamamış, Cesalpino'nun 1580'de ilk kez kanın dairesel hareketinden söz etmesine karşın, kapalı bir devre içinde tek yönde akan kanın dairesel bir hareket çizdiğini kanıtlayacak bulgulara erişilememişti. Fabricius'un,1603'te *De venarum ostiolis* adıyla yayımlayacağı toplardamar kapakçıklarına ilişkin gözlemlerini derslerinde anlatması, kuşkusuz öğrencisi Harvey'i kan dolaşımı düşüncesine götüren en önemli etkenlerden biri olmuştur.

I. Charles'ın saray hekimi

İngiltere'ye döndüğünde, böcek ve solucan gibi basit canlılardan insana dek uzanan sayısız gözlem dizisiyle bu kapakçıkların ve kalbin işlevini anlamaya çalışan Harvey, insan vücuduyla hidrolik makineler arasındaki benzerliği önemli bir veri olarak değerlendirip kalbin bir pompa gibi çalıştığını, kestiği tüm hayvanlarda organın birbirini izleyen kasılma ve gevşeme anlarında boyutlarının ve renginin değiştiğini gözlemledi. Kalp kaslarının gevşemesiyle (diastol) kulakçıklardan karıncıklara dolan kan, kasılma (sistol) sırasında karıncıklardan dışarı atılıyor, kulakçıklarla karıncıkları ayıran kapakçıklar yalnızca tek yönde geçişe izin verdiğinden, kulakçıklardan karıncıklara akan kan geri dönemiyordu. Karıncıklar arasındaki bölmede kanın geçebileceği gözenekler olmadığı gibi, karıncıklardan atardamarlara kan geçişini sağlayan kapakçıklar da (sigma kapakçıkları) kanın kalbe geri dönmesini engelleyecek biçimde tek yönlü çalışıyordu. Toplardamarlarda Fabricius'un gözlemlediği kapakçıkların geçiş yönü ise tersti ve kanın yalnızca kalbe doğru akışını sağlayıp, kalpten geri dönmesini engelliyordu. Böylece, kanın sanıldığı gibi damarda gelgit hareketiyle akmadığını, tek yönlü bir dolaşımın söz konusu olduğunu anlamıştı. Üstelik kapakçıkların geçiş yönü, o güne değin geçerli olan kanıyı yıkarak, organlara kan taşıyan damarların toplardamarlar değil atardamarlar olduğunu gösteriyordu.Ana toplardamarın görevi ise, karaciğerden aldığı kanı çevre toplardamarlarına dağıtmaktan çok, karaciğerden kalbe giden kanı taşımaktı. Kan dolaşımının biri kalp ile akciğerler arasında, öbürü kalp ile tüm vücut organları arasında ikili bir devre sistemiyle gerçekleştiğini açıklayan Harvey, kalbin sağ karıncığından akciğerlere giderek temizlenen kanın önce sol

Büyük ve küçük kan dolaşımı

Padova Üniversitesi çevresindeki anatomi çalışmaları

Harvey öncesi dönemde kalp ve damar fizyolojisi

kulakçığa, oradan sol karıncığa geçip küçük dolaşımını tamamladığını biliyordu. Ancak, sol karıncıktan çıkan temiz kanın atardamarlar aracılığıyla tüm vücuda dağılıp, toplardamarlar yoluyla kalbin sağ kulakçığına, oradan da sağ karıncığına geri döndüğü büyük dolaşımı açıklarken kuramını bütünleyemedi. Atardamarlardan toplardamarlara kan geçişini sağlayarak devreyi tamamlayacak bir bağ olması gerektiğini düşündü ama, mikroskopla gözlem yapma şansı olmadığından, bu iki damar sistemi arasında bağlantı kuran kılcal damarların varlığını bulma onurunu Malpighi'ye bıraktı.

Harvey, kiliseden ve tutucu bilim çevrelerinden gelebilecek sert tepkilerden, mesleğini tehlikeye düşürecek yıpratıcı eleştiri ve tartışmalardan çekinmeksizin, 1616'dan başlayarak College of Physicians'taki konferanslarında kan dolaşımını anlatmasına karşın, gözlemlerini yayımlamak için 12 yıl bekledi. 1628'de *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus* ("Canlılarda Kalbin ve Kanın Hareketi Üstüne Anatomi İncelemesi") başlığıyla yayımlanan ve fizyoloji tarihinde gerçek bir dönüm noktası olan, 72 sayfalık bu küçük yapıtıyla adını tüm bilim dünyasına duyururken, yıllarca sürecek yoğun bir tartışmanın da odağı olmuştu. Ne var ki, Aristoteles ve Galenos gibi öncüllerinin yanılgılarını göstermekle yetinen, bıraktıkları mirası hiçbir zaman sert bir dille eleştirmeyen Harvey, kendisine yöneltilen eleştirileri de genellikle yanıtlamayıp tartışmalardan uzak kalmayı seçti.

Embriyoloji çalışmaları

Bartholomew Hastanesi'ndeki ve saraydaki görevi nedeniyle zamanın büyük bir bölümünü mesleğinin uygulamalı yanına ayırmasına karşın, kırk yıl boyunca bilimsel çalışmalarını aralıksız sürdüren Harvey, kalp ve damar fizyolojisine olduğu kadar embriyolojiye de büyük katkıda bulunmuştur. Bu konudaki gözlemlerini, ilk yapıtı gibi, oluşturduktan uzun yıllar sonra, 1651'de yayımladığı *Exercitationes de generatione animalium*'da ("Canlıların Oluşumu Üstüne İncelemeler") derleyen ve tüm canlıların bir yumurtadan oluştuğu inancını "omne vivo ex ovo" sözleriyle vurgulayan Harvey, canlının küçük bir taslağının yumurta içinde önceden varolduğunu kabul eden "önoluş" kuramını yadsıyarak, Aristoteles'in ortaya attığı "sıralıoluş" kuramını benimsedi. Tavuk yumurtasını ve dişi geyik embriyonlarının değişik evrelerini gözlemleyerek, embriyonda tüm organların aynı anda belirmediğini, belli evrelerde belli organların oluşmasıyla dölütün sıralı bir gelişme süreci izlediğini savundu. Yumurtanın yaşam özünü içinde taşıdığını, üremede dişi ve erkeğin, döllenerek yeni canlıyı oluşturabilecek bir yumurta (ya da tohum) oluşturmaktan başka katkısı olmadığını öne sürdü. Fizyolojide Galenos'tan çok Aristoteles'in görüşlerine yakın olan Harvey, yaşamın kökeni konusunda da, önoluşa karşılık sıralıoluşu savunarak Aristoteles'in Dirimselcilik'ini (Vitalizm) benimsemiş, yaşamsal özün ve ısının kaynağı olarak da kanı göstermiştir.

Kalp ve damar fizyolojisinde 1400 yıllık bir yanılgıyı deneyden kaynaklanan sağlam mantığıyla çürüten Harvey'in tıpta yaptığı devrim, Yer'i evrenin merkezinden alıp Güneş çevresinde dolanan bir gezegen durumuna getiren Kopernik ve Galilei'nin başlattığı yeni gözlemsel ve deneysel yaklaşımın ilk büyük başarılarından biridir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*, 1628, ("Canlılarda Kalbin ve Kanın Hareketi Üstüne Anatomi İncelemesi"); *Exercitatio anatomica de circulatione sanguinis*, 1649, ("Kan Dolaşımına İlişkin Anatomi İncelemesi"); *Exercitationes de generatione animalium*, 1651, ("Canlıların Oluşumu Üstüne İncelemeler"); *Prelectiones anatomiae universalis*, (ö.s.), 1886, ("Genel Anatomi Dersleri").

- **KAYNAKLAR:** K.J. Franklin, *William Harvey, Englishman, 1578-1657*, 1961; K.D. Keele, *William Harvey: the Man, the Physician and the Scientist*, 1965; G. Keynes, *The Life of William Harvey*, 1966; W. Pagel, *William Harvey's Biological Ideas*, 1967.

- **BAKINIZ:** ARANZI, BAER, CESALPINO, COLOMBO, FABRICIUS, GALENOS, HAECKEL, İBNÜNNEFİS, MALPIGHI, SERVETUS, VESALIUS.

HASAN II
(1929)

Fas kralı. Fas'ın bağımsızlığını kazanmasında rol oynamıştır.

9 Temmuz 1929'da Rabat'ta doğdu. Fas Kralı V. Muhammed b. Yusuf'un oğludur. Rabat'taki Kraliyet Koleji'nde eğitim gördü. Hukuk üzerinde uzmanlaştı. Fransız donanmasında staj yaptı.

V. Muhammed'in 20 Ağustos 1953'te Fransa'dan tam bağımsızlık istemesi üzerine, kraliyet ailesi Korsika Adası'na sürüldü. Hasan, Nisan 1954'te ailesi ile birlikte Madagaskar Adası'na nakledildi. Bu olay üzerine Fas'ta kraliyet ailesini destekleyen ve bağımsızlık isteyen gösteriler yapıldı. Yeni sultan Moulay b. Araf'a ve Fransızlar'a karşı terör eylemlerine girişildi. V. Muhammed, 6 Kasım 1955'te Fransızlar'ca yeniden Fas sultanı olarak tanındı. Prens Hasan, 1955-1956 kışında, Paris'te Fas'ın bağımsızlığı konusundaki görüşmelere katıldı. 1957'de Fas ordusunun başkomutanlığına getirildi. Ordunun asker sayısını artırdı ve yeniden düzenlemeler yaptı. Ülkenin bağımsızlığı için savaşmış olan gerilla birliklerinin düzenli orduya katılmasını sağladı.

Temmuz 1957'de veliahd ilan edilen Hasan, aynı zamanda savunma bakanlığı görevini üstlenerek hükümette de yer aldı. Mayıs 1960'ta başbakan yardımcılığına getirildi. Babasının ölümü üzerine 20 Şubat 1961'de Fas kralı oldu.

Kuzey Afrika ülkelerinin birleşmesi ve bir Arap birliğinin kurulması için önemli çalışmalar yaptı. Tunus ve Cezayir ile yakın ilişkiler kurdu. Ülke içinde ulusal birlik ilkesine dayanan bir siyaset izledi. 1962'de yeni bir anayasa hazırlattı. Toprak reformu için yaptığı çalışmaların gerekli sonucu vermemesi üzerine önemli bir muhalefetle karşılaştı. 1965'te Kazablanka kentinde baş gösteren ayaklanmalar dolayısıyla sıkıyönetim ilan etti ve parlamentoyu kapattı.

Komşusu Moritanya'yı tanımayan, İspanya ve Cezayir ile toprak anlaşmazlıkları olan Fas, bu yüzden dış politikasında değişikliğe gitti. Bir ara birleşmiş tek bir Arap ulusu amacından bile vazgeçti. Batı dünyası ile daha yakın ilişkiler kurdu.

Hasan, muhalefete karşı baskıcı ve sert bir iç politika izlemiştir. Doğu ve Batı blokları arasında yansız kalmaya çalışan Hasan'ın dış politikasında Arap milliyetçiliği de uzun süre etkili olmuştur.

• BAKINIZ: ALLAL FASİ, BEN BARKA, HATTABİ, MUHAMMED V.

HASAN AĞA [Enfî]
(? - 1728/1729)

Türk, besteci. Klasik üslubun en başarılı örneklerini verenlerden biridir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Enfiye tiryakiliği nedeniyle "Enfî", gaga burunlu olduğu için de "Burnaz" lakaplarıyla anılırdı. İlk müzik bilgilerini babasından aldı. 1704'te Enderun'a girdi. Sesinin güzelliğiyle III. Ahmed döneminde sarayın başhanendesi oldu; ayrıca tambur da çalıyordu. 1715'te Enderun'dan ayrıldı. Altmış yaşlarında öldü.

"Hulûs", "Hulûsî", "Hasan" mahlaslarıyla divan, tekke, âşık tarzında şiirler yazmıştır. Besteleri Klasik üslubun olgun ve seçkin ürünleridir. Ayrıca, dinsel müzik alanında yapıtlar vermiş, tekke ve âşık tarzı şiirleri ilahi formunda bestelemiştir. Üslubu kendisinden sonraki bestecileri etkilemiştir. Şeyhülislam Esad Efendi, onun çeşitli formlarda iki yüz dolayında beste yaptığını belirtir. Türk müziğinde nota kullanma alışkanlığının yakın bir geçmişe değin yerleşmemiş olması, başka besteciler gibi onun da pek çok yapıtının unutulmasına yol açmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Çargâh Durak; Nişâburek Beste, Aksak Semai; Acem Hafif Beste; Beste-isfahan Çenber Beste; Buselik-aşiran Muhammes Beste; Segâh Muhammes Beste; Nühüft Hafif Beste.*

• KAYNAKLAR: Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr*, Halis Efendi Kütüphanesi, No. 1594; Ramiz, *Tezkire*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Yazmaları, No. 3873.

HASAN ALİ b. HARUN el-ZENCANÎ

Bak. ZENCANÎ

HASAN b. ALİ
(625-669)

Arap din adamı. On iki İmam'ın ikincisidir.

29 Şubat 625'te Medine'de doğdu, 7 Nisan 669'da orada öldü. Doğum, ölüm yılları konusunda değişik söylentiler vardır. Halife Ali'nin, peygamberin kızı Fatma'dan doğan ilk oğludur. Hasan adı kendisine peygamber tarafından verilmiştir. Lakabı seçilmiş anlamına gelen "Mücteba"dır. Soy zincirini Hasan'a ulaştırıp, kanıtlayanlara "Şerif" denegelmiştir.

Hasan, Cemel savaşından sonra kardeşi Hüseyin ile Sıffin, ayrıca Nehcivan savaşında da bulunmuştur. Ali'nin 661'de ölümünden sonra yerine halife ilan edildi. Yandaşları kendisini Suriyeliler'e karşı savaşa zorladı.

Suriye'deki Emevi halifesi Muaviye, Basra'ya, Kûfe'ye adamlarını yolladı. Çeşitli oyunlarla halkı Hasan'a karşı kışkırtmaya başladı. 661'de Irak'a karşı sefer düzenledi. Hasan'ı hilafet üzerindeki isteklerinden caydırdığı söylenir. Muaviye, Dicle'nin doğusundaki eyaletleri buyruğu altına alıp, halifeliğin birliğini sağladı. Bu yıla "el-Cema'a" (birleşme yılı) denir.

• KAYNAKLAR: İ.Z. Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, 1980; Fazlullah Rahimî, *Eimme-i Hüda*, 1914; A. Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 1979.

• BAKINIZ: HÜSEYİN b. ALİ; MUAVİYE I.

HASAN ASKERİ
(846-879)

Arap din adamı. On iki İmam'ın on birincisidir.

Hasan Askeri, 2 Aralık 846'da Medine'de doğdu, 28 Ekim 879'da Bağdat'ın Samarra kasabasında öldü. Doğum yılı için değişik söylentiler vardır. Halife Ali'nin torunlarından ve onuncu İmam Ali Taki'nin oğludur. Doğumu gizli tutulan Mehdi'den başka çocuğu olmadı. Samarra'nın Asker mahallesinde oturduğu için "Askeri" lakabını almıştır.

Abbasi halifesi el-Mütevekkil Ali Taki'yi Samarra'da zorunlu oturması için çağırınca, onunla birlikte gitti. Babası 868'de ölünce yerine imam oldu.

On ikinci İmam'ın Mehdi olduğu söylentileri, Şîa'nın Hasan Askeri'yi on birinci İmam tanıması, Abbasoğulları'nı kuşkulandırdı. Hasan Askeri'nin henüz çocukları olmamıştı, fakat bunu kanıtlamak halife için zordu. Abbasi halifelerinden el-Mu'tezz, el-Muhtedî, el- Mu'temid dönemlerinde (866-870) birçok kez tutuklandı. Evi sürekli denetim altında tutuldu.

Hasan Askeri ölünce evi mühürlendi, eşyası arandı, gönderilen ebeler kadınları yokladı. Hamile sanılan bir cariye ile kadınlar tutuklanıp sonra serbest bırakıldı. İmamlık süresince söylediği sözler, yazdığı mektuplar, din konularındaki açıklamaları kitap olarak düzenlenmiştir.

• KAYNAKLAR: İ.Z. Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, 1980; Fazlullah Rahimî, *Eimme-i Hüda*, 1914; A. Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 1979.

• BAKINIZ: Ebu Abdullah MEHDİ.

HASAN el-BENNA
(1906-1949)

Mısırlı düşün ve eylem adamı. Müslüman Kardeşler hareketinin kurucusudur.

Kahire'de doğdu, Şubat 1949'da aynı yerde öldü. Demenhur İlköğretmen Okulu'nu ve 1927'de Kahire'deki Dârü'l-Ulûm'u bitirdi. Hayır kurumları ve ahlak dernekleri kurulması için çaba gösterdi. 1928'de Demenhur'da öğretmenlik yaptığı sırada Müslüman Kardeşler (el-İhvanü'l-Müslimün) örgütünü kurdu. Sonradan örgütün merkezini Kahire'ye taşıdı ve burada öğretmenlik yaptı. Bu örgüt Mısır'daki İngiliz varlığına son vererek ülkeyi bağımsızlığına kavuşturmayı amaçlamaktaydı. Müslüman Kardeşler örgütü I.Fuad ve I.Faruk döneminde İngiltere'ye ve ülkedeki destekçilerine karşı gösteriler düzenledi. 1945-1948 arası ülkedeki yönetime karşı sürdürdüğü mücadeleyi sertleştiren örgütün yöneticilerinin çoğu 1948'de tutuklandı. Hasan el-Benna 1949'da öldürüldü. Ancak örgüt mücadelesine devam etti. 1954'te Nasır'a karşı başarısızlıkla sonuçlanan suikast düzenleyen örgüt bu olaydan sonra büyük bir baskı altında kaldı.

Hasan el-Benna'nın kurduğu Müslüman Kardeşler hareketi emperyalizme karşı ulusal bir hareket olmanın yanı sıra İslam ilkeleri temelinde Müslüman ulusların birliğini savunmaktaydı. Hasan el-Benna'ya göre Müslüman ulusların geri kalışının nedeni din yolundan uzaklaşmalarıydı. Kurtuluş ancak İslam'ın öğretilerine geri dönülerek sağlanabilirdi. Devlet, İslami esasa göre örgütlenmeli, İslam hukuku geçerli kılınmalıydı. Devlet, toplumun ahlakını ve eğitimini İslam ilkeleri ışığında yönlendirmeliydi. Toplumdaki eşitsizliklere son verilmeli, toplumsal adalet gerçekleştirilmeliydi. Hasan el-Benna ülkenin çeşitli yerlerinde kurduğu okullar ve toplumsal hizmet götüren diğer kurumlar aracılığıyla görüşlerini yaşama geçirmeye çalıştı, onun görüşleri ve kurduğu hareket tüm Arap dünyasını etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Da'vetuna*, ("Çağrımız"); *Nahve en-nur*, ("Aydınlığa Doğru"); *Akidetuna*, ("İnancımız"); *el-İhvanü'l-Muslimûn tahte râyetü'l Kur'an*, ("Kuran'ın Sancağı Altındaki Müslüman Kardeşler"); *Muskilâtuna fi da'va'l nizâmü'l-İslâm*, ("İslamlık Işığında Sorunlarımız"); *Müzekkiratü'd-Da'va ve'd-Dâi*, ("Çağrı ve Bu Çağrıyı Yapanla İlgili Anılar").

- **BAKINIZ:** FARUK I, FUAD I, C.NASIR.

HASAN EFENDİ
[Hatîb Zâkirî]
(? -1622/1623)

Türk, besteci. Dinsel Türk müziğinin en kalıcı örneklerini verenlerden biridir.

İzmir'in Foça kasabasında doğdu, İstanbul'da öldü. Genç yaşta İstanbul'a giderek mutasavvıf Nureddinzade'nin dergâhına girdi, orada yetişti. Müzik üzerinde çalıştı, dergâhın zâkirbaşısı (zikir denen töreni yöneten) oldu. Hacı Hayreddin Camii'nde hatiplik etti. Bestelediği dinsel yapıtların yanı sıra, zâkirliğiyle de büyük ün kazandı, "Zâkirî" mahlasını kullanarak şiirler yazdı.

Kutsal günlerde, namazlardan önce ve sonra camilerde, tekkelerde okunmak üzere temcid, tespih, münacaat, ilahi gibi formlarda pek çok beste yaptı. Bu alanda Türk müziğinin en değerli bestecilerinden biri sayılır. Günümüze ancak beş tane yapıtı ulaştı. Bununla birlikte, bestecisi bilinmeyen, ancak üslup bakımından Hasan Efendi'ninkilere benzediği için bazılarınca ona mal edilen bazı yapıtlar da vardır. Kutsal gecelerde okunan *Münacaat*'ı, bayramlarda okunan *Bayram Salâtı, Cenaze Salâtı* etkisini bugün de sürdüren, topluma mal olmuş yapıtlardır. Suphi Ezgi, onun yeterli müzik eğitimi görmemiş hafızlarla hocaların yanlış okuyuşu yüzünden günümüze yapısı bozularak ulaşan bazı yapıtlarını, uzun süre üzerinde çalışıp, gerekli düzeltmeleri yaparak notaya almıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Hüseynî Cenaze Salâtı; Bayatî Bayram ve Cuma Salâtı; Irak Temcid ve Münacaat; Irak Naat; Nühüft Mersiye-i İmam Hüseyin.*

- **KAYNAKLAR:** Müstakimzade, *Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Yazmaları, No.3397.

HASAN FÂRİSÎ
(10.yy.)

İranlı hattat. Tâlik adlı yazı türünü bulduğu ileri sürülür.

Yaşamı ve İslam hat tarihindeki yeri konusunda kesin bilgi yoktur. Ancak kaynakların birbirinden aldığı bilgilere göre Deylemiler sülalesinden İmâdü'd-Devle (932-949) ile Âhudu'd-Devle (949-982) dönemlerinde yaşamıştır. Tâlik denen yazı türünü bulduğu kabul edilmektedir. Onun bu iki sultan döneminde devletin resmi yazışmalarında bu yeni yazıyı kullanması üzerine öbür kâtipler de bu yolu benimsemişlerdir. Böylece tâlik yazı başka yerlere de yayılmış ve yazışmalarda sürekli kullanılmaya başlanmıştır.

Hasan Fârisî'nin tâlik yazıyı sülüs, nesih ve rikâ adlı yazı türlerini birbirleriyle kaynaştırarak oluşturduğu ileri sürülmektedir.

• **KAYNAKLAR:** Kâdi Mîr Ahmed Münşî-i Kumî, *Gülistân-ı Hüner*, Ahmet Süheylî Hunsârî (yay.), 1973; Ali Râhcirî, *Peydeyiş-i hattu Hattâtan*, 1967.

• **BAKINIZ:** KARAHİSARÎ.

HASAN HAYRULLAH EFENDİ
(1834-1898)

Osmanlı şeyhülislamı. Sultan Abdülaziz ile V.Murad'ın tahttan indirilmeleri için fetva vermiştir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Hasan Hayrullah Efendi, tersane yoklamacılarından Hamdullah Efendi'nin oğludur. Öğrenimini Arpacılar Camii imamı Hafız Ahmed Efendi'den daha sonra Bayezid Camii ders hocalarından Eğinli Mehmed Kasım Efendi'den gördü.

Sesinin güzelliği, güzel *Kuran* okuması nedeniyle saraya alındı. Sultan Abdülmecid'in ikinci imamlığına atandı. 1858'de Mekke payesine ulaştı. 1861'de Abdülaziz tahta çıkınca, Hasan Hayrullah Efendi birinci imamlığa getirildi. Padişahın imamı olarak Bursa, Mısır, Avrupa gezilerine katıldı. 1868'de Anadolu, 1878'de Rumeli kazaskeri oldu.

11 Haziran 1874'te Turşucuzade Ahmed Muhtar Efendi'nin yerine ilk kez şeyhülislam oldu. Bir ay sonra görevinden alındı. Mehmed Rüşdü Paşa'nın sadrazamlığı sırasında ikinci kez 12 Mayıs 1876'da şeyhülislamlığa getirildi.

Hasan Hayrullah Efendi, Abdülaziz'i tahttan indiren Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Mehmed Rüşdü Paşa ile birlikte "erkan-ı erbaa" denilen dört devlet adamından biridir. Padişahın, devleti yönetmekte yetersiz kaldığı, bilincinin yerinde olmadığı, devlet hazinesini kişisel zevkleri için kullandığı gerekçesiyle verdiği fetva sonucu Abdülaziz 30 Mayıs 1876'da tahttan indirildi.

Abdülaziz'den sonra tahta V.Murad geçti. Dengesinin bozulması üzerine ancak üç ay işbaşında kalabildi. Yine Hasan Hayrullah Efendi'nin verdiği fetva ile 31 Ağustos 1876'da tahtından alındı.

Hasan Hayrullah Efendi 26 Temmuz 1877'de II.Abdülhamid tarafından görevinden alındı. Kendisine şeyhülharemlik verilerek Medine'ye gönderildi. Verdiği fetvaların uygunsuzluğu ileri sürülerek 1879'da Midhat Paşa ve arkadaşlarıyla birlikte Taif'te oturması zorunlu kılındı. Yaşamının sonuna kadar orada kaldı.

HASAN HÜSEYİN
(1927-1984)

Türk, şair. Gür ve coşkulu bir sesle toplum sorunlarını ele alan şiirler yazmıştır.

Hasan Hüseyin Korkmazgil, Gürün'de doğdu, 26 Şubat 1984'te Ankara'da öldü. Çocukluğu zengin bir doğanın içinde, ama yoksul bir ortamda geçti. Niğde Ortaokulu'nda ve Adana Erkek Lisesi'nde parasız yatılı olarak okudu. 1950'de Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü (şimdi Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi) Edebiyat Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Maraş'ın Göksun ilçesinde öğretmenliğini sürdürürken Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerinden yargılanmak üzere tutuklandı ve mesleğinden uzaklaştırıldı. Yıllarca gezici ressamlık, arzuhalcilik, tabelacılık gibi işlerde çalıştı. 1960'ta Ankara'ya taşınarak *Akis* dergisinde çalışmaya başladı. Hüseyin Korkmazgil ya da Korkmazgil adlarıyla *Karikatür*, *Taş*, *Akbaba* gibi dergilerde gülmece öyküleri yayımladı. 1968-1970 arasında *Forum*, 1972-1973'te *Toplum* dergilerini yönetti. 1973'te Almanya'ya, 1974'te de Irak'a gitti. *Kızılırmak* adlı şiir kitabı başta olmak üzere, kitapları ve yazıları için, hakkında birçok kovuşturma ve dava açıldı. 1964'te *Kavel* adlı şiir kitabıyla Yeditepe Şiir Armağanı'nı, 1970'te *Kızılkuğu* ile TRT Başarı Ödülü'nü kazandı.

Şiirleri 1960'lardan sonra yayımlanmaya başladı. Küçük yaşlardan beri içinde yaşadığı türkü, ağıt, destan geleneklerinin etkileri, onun, halk söyleyişlerinin yergi öğeleriyle güncel temaları birleştirdiği özgün bir şiire ulaşmasını sağladı. Uzun dize ve şiir yapısına yaslanan, coşkulu, geniş bir çağrışımlar sistemine ve daha çok yüksek sesle okumaya yönelik bir şiir dünyası kurmuştur. Şiirinde müzik, hem konu hem de ses ve ritim öğesi olarak önemli bir yer alır.

Toplumsal sorunları, toplumcu mücadelenin zorluklarını ve acılarını anlatan bir şairdir. Yaşam ve doğa sevgisi, barış ve özgürlük tutkusu, devrim ve bağımsızlık özlemi başlıca temaları arasındadır. Şiirleri yaygın bir okuyucu kitlesi bulmuş, bazıları da bestelenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Kavel*, 1963; *Temmuz Bildirisi*, 1965; *Kızılırmak*, 1966; *Kızılkuğu*, 1971; *Ağlasun Ayşafağı*, 1972; *Oğlak*, 1972; *Acıyı Bal Eyledik*, 1973; *Kelepçemin Karasında Bir Ak Güvercin*, 1974; *Koçero Vatan Şairi*, 1976; *Haziranda Ölmek Zor*, 1977; *Filizkıran Fırtması*, 1981; *Acılara Tutunmak*, 1981. **Gülmece Öyküsü:** *Öhhöö!*, 1964; *Made in Turkey*, 1970; *Bıyıklar Konuşuyor*, 1971. **Gezi Yazıları:** *Bağdat Basra Yollarında*, 1974.

HASAN MAZHAR PAŞA
(1845-1920)

Osmanlı, hekim. Anatomi konusundaki yapıtları, Türkiye'de uzun yıllar tıp öğretiminin temel kaynağı olmuştur.

1845'te İstanbul'da doğdu, 31 Aralık 1920'de aynı kentte öldü. 1869'da Askeri Tıbbiye'yi yüzbaşı rütbesiyle bitirip, iki yıl Haydarpaşa Ameliyat Okulu'nda staj yaptıktan sonra 1871-1874 arası Paris'te anatomi ve cerrahi bilgisini artırdı. İstanbul'a dönüşünde Tıbbiye-i Şâhâne'ye ilm-i teşrih ve ilm-i ensac (anatomi ve histoloji) muallim muavini (doçent) olarak atandıysa da, 1875'ten 1878'e değin Sırbistan ve Karadağ ayaklanmaları, ardından Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle öğretim görevine ara vermek zorunda kaldı. 1879'da, kürsüsüne döndükten bir yıl sonra muallimliğe (profesörlüğe) yükseltildi, aynı zamanda Sivil Tıbbiye'de de anatomi dersleri verdi. 1908'de, II.Meşrutiyet'in ilanından sonra, bir süre Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne nazırlığı yapan Hasan Mazhar Paşa, ertesi yıl Askeri ve Sivil Tıbbiye'nin birleştirilerek Tıp Fakültesi'ne dönüştürülmesi sırasında emekliye ayrılmasına karşın "fahri teşrih müderrisliği" (onursal anatomi profesörlüğü) unvanıyla ölümüne değin anatomi derslerini sürdürdü.

1867'de kurulan Sivil Tıbbiye'de daha ilk yıldan başlayarak öğretim dilinin Türkçe olmasına karşılık, Askeri Tıbbiye'de 1870'e değin Fransızca'dan Türkçe öğretime geçilememişti. Osmanlıca ilk tıp sözlüğünün hazırlanmasında görev alan ve birçok anatomi teriminin Osmanlıca karşılıklarını bulan Hasan Mazhar Paşa, Askeri Tıbbiye'de Türkçe öğretimin yerleşmesinde de emeği geçen hocalardan biridir. Her iki tıp okulunda aralıklı olarak 46 yıl anatomi dersi vermiş, gerek telif, gerek çeviri yapıtları uzun yıllar anatomi öğretiminde kullanılarak birçok kez basılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *İlm-i Teşrih-i Tavsifî* (Yunus Rami ile), 2 bölüm, 1890; *Teşrih-i Tavsifî* (Janin'den çeviri), 4 cilt, 1901; *İlm-i Teşrih-i Topografi*, 1908.

HASAN PAŞA [Cezayirli]
(? -1790)

Osmanlı devlet adamı. I.Abdülhamid ve III.Selim zamanlarında kaptan-ı deryalık ve sadrazamlık yapmıştır.

Doğum yeri ve yılı bilinmemektedir. 30 Mart 1790'da Şumnu'da (bugün Bulgaristan'da) öldü. Aslen Kafkasyalıdır. Tekirdağ'da, tüccar Hacı Osman Ağa'nın evinde manevi evladı olarak yetişti. Hacı Osman Ağa'nın verdiği sermaye ile ticarete atıldı. Aynı zamanda Yeniçeri Ocağı'na da girerek, 1731'de Rus ve Avusturya seferlerine katıldı. Bu seferden dönüşte Cezayir'e gitti. Cesaretiyle kendini tanıttı. Tlemsen beyi oldu. Cezayir dayısı (yöneticisi) ile geçinemediği için İspanya'ya kaçtı. 1760'ta İstanbul'a gitti. 1766'da kapudane-i hümâyun kaptanlığına getirildi. Akdeniz'de Ruslar'la yapılan deniz savaşına katıldı. 1770'te Çeşme yenilgisinde başında bulunduğu kapudane, Rus amiral gemisi ile birlikte havaya uçtu. Bu savaştan kurtulan Hasan Ağa, beylerbeyi rütbesi ile Çanakkale Boğazı muhafızlığına getirildi. 9 Ağustos 1770'te toplayabildiği kuvvetlerle Limni Adası'nı Rus işgalinden kurtardı. Eylül 1770'te, bu başarısından dolayı kendisine gazi unvanı verildi ve vezirlik rütbesiyle kaptan-ı derya yapıldı. 1773'e kadar bu görevde kalan Hasan Paşa, Şubat 1773'te, yeniden Çanakkale Boğazı muhafızlığına atandı. Kısa bir süre sonra Rusçuk seraskeri oldu ve Rusya ile yapılan kara savaşına katıldı. 17 Temmuz 1774'te Küçük Kaynarca barışının imzalanmasından sonra İstanbul'a döndü. Eylül 1774'te ikinci kez kaptan-ı derya oldu. 1775'te Akkâ'da Tahir Ömer'in önderliğindeki ayaklanmayı bastırdı. 1778'de Rusya ile bir savaş olasılığı üzerine Karadeniz'e açıldı. Ancak fazla gemi kaybettiğinden İstanbul'a döndü. 1779'da Mora valiliğine atandı. Rus donanmasının çekilmesinden sonra buraya yerleşmiş olan Arnavutlar'ı ülkeden çıkardı. Ekim 1779'da yeniden kaptan-ı deryalığa getirildi. 1785'te Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın I.Abdülhamid'i düşürerek, Şehzade Selim'i tahta çıkarma konusunda bir girişimi olduğunu saraya bildirmesi üzerine Halil Hamid Paşa görevden alındı. Bu olay sayesinde padişahın güvenini kazandı. 1786'da Mısır'da ayaklanan Memluk beyleri Murad ve İbrahim'in üzerine gönderildi. Elverişsiz gereçle donanmış olmasına ve yeterli askeri bulunmamasına karşın, ayaklanan Memluk beylerini de yenen Hasan Paşa, 1787 sonbaharında, Rusya ile yeni bir savaş tehlikesinin baş göstermesi üzerine, İstanbul'a çağrıldı. Donanmayla Karadeniz'e açılan Hasan Paşa, Haziran 1788'de Rus donanmasıyla çarpıştı. Ancak gemilerinin bir bölümünü fırtınada yitiren Hasan Paşa Aralık 1788'de seferi yarıda keserek İstanbul'a döndü. Koruyucusu I.Abdülhamid'in Nisan 1789'da ölümünden sonra yeni padişah III.Selim, Mayıs 1789'da Hasan Paşa'yı görevinden aldı ve Rumeli'deki İsmail (bugün Romanya'da) seraskerliğine atadı. 5000 kişiyi bulan adamları ile birlikte Rumeli'ye geçti. Kasım 1789'da İsmail Kalesi'ne saldıran bir Rus ordusunu Tabakderesi denilen yerde yenerek püskürttü.

Eylül 1789'da Bozeo savaşında yenilen Kethüda Hasan Paşa'nın sadrazamlıktan alınması üzerine 24 Kasım 1789'da sadrazamlığa getirildi. Rumeli'de bulunan tüm Osmanlı güçlerinin komutanlığı da kendisine verildi. 1789-1790 kışını Şumnu'da geçiren Hasan Paşa, Rus Prensi Potemkin ile barış görüşmelerinde bulundu. Tabakderesi yenilgisinden sonra, kış boyunca Ruslar'ın yeni bir hareketleri görülmedi. Cephede gördüğü düzensizlikleri sertlik ve şiddet kullanarak bastıran Hasan Paşa, Şumnu ve çevresini denetlerken hastalandı ve öldü. Şumnu'da kendisinin yaptırmış olduğu Bektaşi tekkesine gömüldü.

Hasan Paşa Çeşme bozgunundan sonra donanmayı yeniden düzenlemiş, Karadeniz'de Ruslar üzerine yaptığı iki sefer sırasında da Osmanlı donanmasının yetersizliğini görmüş, bu eksikliklerin giderilmesine çalışmıştır. İstanbul Boğazı kalelerini güçlendirmiş, İstanbul'a giriş çıkışı denetim altına almıştır.

• **BAKINIZ:** ABDÜLHAMİD I, HALİL HAMİD PAŞA.

HASAN PAŞA [Deli]
(? -1606)

Osmanlı devlet adamı. Celali önderi iken affedilerek beylerbeyi yapılmıştır.

Doğum yılı ve yeri bilinmemektedir. Belgrad'da öldü. Ünlü Celali önderi Karayazıcı'nın kardeşidir. Babası, Urfa'da Kılıçlı aşiretinden Ali'dir. Karayazıcı, Sokulluzade Hasan Paşa karşısında yenilince Samsun'a çekilmişti. Deli Hasan, Karayazıcı'nın 1602'de ölümü üzerine Celaliler'in başına geçti. Şahverdi, Yularkasdı, Tavil Ahmed gibi diğer Celali önderleriyle birleşerek, Tokat'ta, Sokulluzade Hasan Paşa'yı kuşattı. Tokat'ı ele geçirip yağmalayan Deli Hasan üzerine Diyarbekir Valisi Hadım Hüsrev Paşa komutasında yeni güç gönderildi. Bu birlikler kışı gerekçe göstererek, Sıvas yakınlarında dağıldılar. Ankara'ya kadar ilerleyen Deli Hasan, Kütahya'ya saldırarak kenti yaktı.

Avusturya savaşı ile uğraşan devlet, Yemişçi Hasan Paşa'nın sadrazamlığı sırasında (1601-1603) Deli Hasan ile anlaşmak istedi. Deli Hasan'ın da kethüdası Şahverdi'yi İstanbul'a göndererek af dilemesi üzerine, kendisine paşalık rütbesi ve Bosna Beylerbeyliği verildi. Yanında bulunan bazı elebaşılar da sancakbeyi yapıldılar. Deli Hasan'ın isteği üzerine, 400 kadar adamı ücretli olarak kapukulu bölüklerine kaydedildi. Ancak Bosna'daki davranışları yakınmalara yol açtığından, Tamışvar Beylerbeyliği'ne atandı. Bu görevi iki yıl sürdürdükten sonra öldürülmek istendi. Önce Tamışvar'a, sonra da Belgrad'a kaçan Hasan Paşa, orada Rumeli Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa tarafından öldürüldü.

Avusturya ile olan savaş yüzünden Anadolu ile ilgilenemeyen Osmanlı yönetimi, Deli Hasan'a paşalık vererek Celali ayaklanmalarını öndersiz bırakmak istemiştir. Deli Hasan'la birlikte Rumeli'ye geçen Celaliler başkaldırılarını orada da sürdürmüşlerdir. Deli Hasan'ın adamlarından olan Tavil Ahmed de Anadolu'da kalan Celaliler'in başına geçmiştir.

• BAKINIZ: HASAN PAŞA [Tiryaki], HASAN PAŞA [Yemişçi].

HASAN PAŞA [Tiryaki]
(? -1611)

Osmanlı veziri. Kanije savunmasıyla ün kazanmıştır.

Doğum yılı ve yeri bilinmemektedir. Budin'de (Budapeşte) öldü. Enderun'dan yetişti. Gençliğinde Kuyucu Murad Paşa'nın hizmetinde bulundu. Önce Sigetvar beyi, sonra da Sigetvar beylerbeyi olarak 20 yıl bu görevde kaldı. Hasan Paşa, Avusturya ile olan savaş sırasında, 1594'te Bosna sonra da Kanije beylerbeyliğine atandı. 1597'de yeniden Bosna beylerbeyi oldu. 1599'da Osmanlı-Avusturya sınırındaki Kanije Kalesi muhafızlığına atandı.

Arşidük Ferdinand komutasındaki Avusturya ordusunun Kanije'yi (bugün Macaristan'da Nagykanizsa) kuşatacağını haber alan Tiryaki Hasan Paşa, savunma için hazırlıklar yaptı. 9 Eylül 1601'de kuşatma başladı. Yoğun top ateşi altında kalan Avusturyalılar çekildiler. Kendisinden yardım istenen Yemişçi Hasan Paşa, İstolni Belgrad üzerine gittiğini, ancak dönüşte Kanije'ye gelebileceğini bildirdi. Ancak İstolni Belgrad'da Yemişçi Hasan Paşa'yı yenen Arşidük Matthias da emrindeki Avusturya güçleri de gelerek kuşatmaya katıldı. Tiryaki Hasan Paşa'nın teslim olma önerisini reddetmesi üzerine Avusturyalılar, genel bir saldırıda bulundular. Bu saldırıda Osmanlı kaynaklarına göre 18.000 kişi yitiren Avusturyalılar geri çekilmek zorunda kaldılar. Karşı saldırıya geçen Hasan Paşa, başarılı olması üzerine, tüm askeri ile kaleden bir çıkış hareketi yaptı. Topçu ateşi ile desteklenen Osmanlı ordusu, 18 Kasım 1601'de Avusturya ordugâhını ele geçirdi. Kuşatma kaldırıldı. III.Mehmed, Hasan Paşa'ya vezirlik rütbesi verdi. 1601'de yeniden Bosna, 1602'de Budin, 1603'te Rumeli beylerbeyi olarak görev yaptı. 1608'de son görevi olan Budin beylerbeyliğine atandı. Osmanlılar için pek iyi sürmeyen savaş sırasında, 2,5 ay süren Kanije savunmasıyla büyük bir ün kazanmıştır. Bu zafer sonucunda Osmanlı ordusu üstünlüğü ele almıştır.

• BAKINIZ: HASAN PAŞA [Yemişçi].

HASAN PAŞA [Yemişçi]
(? -1603)

Osmanlı sadrazamı. Sipahiler'le Yeniçeriler arasında düşmanlık yaratarak kötü bir geleneğin başlatıcısı olmuştur.

Doğum yılı ve yeri bilinmemektedir. 16 Ekim 1603'te İstanbul'da öldü. Arnavut asıllıdır. Devşirme olarak saraya girdi, zülüflü baltacılar ocağında yetişti. Çaşnigirbaşılık yaptı. 1580 ve 1588'de iki kez kapıcılar kethüdası oldu. 1596'da kapıcıbaşılığa atandı. 1593'te Yeniçeri Ağası oldu. 1589'da Şirvan valiliğine getirildi. Kubbe vezirliği yaptı. Temmuz 1601'de sadaret kaymakamı iken, Sadrazam İbrahim Paşa'nın ölümü üzerine sadrazam oldu. Hemen Avusturya ile süren savaşa katılması emredildi.

Sefere çıkmadan önce özellikle ulemadan birçok kişiyi görevden alan Hasan Paşa, Belgrad'a vardığı sırada İstolni Belgrad kalesi Avusturyalılar'ın eline geçti. Kanije kalesi de kuşatılmış durumdaydı. Toplanan savaş kurulu önce İstolni Belgrad üzerine gidilmesini kararlaştırdı. Yemişçi Hasan Paşa, Ekim 1601'de İstolni Belgrad önlerine geldi. Ancak kaleyi alamadı ve Belgrad'a geri dönmek zorunda kaldı. Haziran 1602'de hazırlıklarını tamamlayan Hasan Paşa, bir ay süren kuşatmadan sonra Eylül 1602'de İstolni Belgrad'ı ele geçirdi.

Hasan Paşa, bundan sonra zayıflayan Osmanlı

egemenliğini yeniden kurmak için bütün güçleri toplayarak Erdel üzerine gitmeye karar verdi. Diğer komutanların, ordunun Buda'dan (Budin) ayrılmasının doğru olmayacağını söylemelerine karşın, Hasan Paşa 22 Eylül 1602'de, Buda'dan karşı kıyıdaki Peşte'ye geçti. Ekim 1602'de Arşidük Matthias komutasındaki bir Avusturya ordusu Peşte'yi ele geçirdi. Buda'yı da kuşatmaları üzerine Hasan Paşa'dan yardım istendi. Osmanlı ordusu Erdel yolundan geriye dönüp hemen Peşte'yi kuşattı. Hasan Paşa yiyecek sıkıntısının artması üzerine, bir miktar askeri, Lala Mehmet Paşa komutasında Buda'nın yardımına göndererek, Belgrad'a döndü. Kışın bastırması üzerine Avusturyalılar da Buda kuşatmasını kaldırdılar.

Bu sırada İstanbul'da, kapıkulu sipahileri ayaklandılar. Bazı yöneticilerden hoşnut olmayan sipahilerin isteği üzerine sadaret kaymakamı Saatçı Hasan Paşa ve Yeniçeri Ağası Ali Ağa görevlerinden alındılar. Bu değişiklikleri yeterli görmeyen sipahiler, 6 Ocak 1603'te padişahtan ayak divanı toplamasını istediler. Ardından Kapuağası Gazanfer Ağa ile Darüssade Ağası Osman Ağa'nın idam edilmesini sağladılar. Bu iki saray adamının öldürülmesi, sarayda etkinliği çok artmış olan Valide Safiye Sultan için büyük bir darbe oldu. İstanbul'a çağrılan Hasan Paşa, ordunun komutasını üçüncü vezir Lala Mustafa Paşa'ya bırakarak yola çıktı. 7 Şubat 1603'te gizlice İstanbul'a geldi. Sadaret kaymakamı Güzelce Mahmud Paşa, Avusturya sınırındaki başarısızlıkları neden göstererek, Şeyhülislam'dan Hasan Paşa'nın idamı için fetva aldı. Bu fetva saraya ulaştıysa da, Hasan Paşa, III.Mehmed'e bir mektup yazarak yeniden güvenini kazandı. Ardından azledilen şeyhülislam Sunullah Efendi'nin yerine atanan Ebülmeyâmin Mustafa Efendi'den fetva alarak, 8 Şubat 1603'te sipahiler üzerine saldırdı. Diğer ocaklarca da desteklenen üstün yeniçeri güçleri sipahileri yenerek dağıttılar.

Ayaklanma girişimleri

Yemişçi Hasan Paşa bu olaydan sonra rakip olarak gördüğü kimseleri ortadan kaldırmaya başladı. Ancak doğan tepkiler üzerine 4 Ekim 1603'te sadrazamlıktan azledildi. Makamını yeniden ele geçirmek amacıyla yeniçerileri ayaklandırmaya çalışması üzerine boynu vurularak öldürüldü. Hasan Paşa, ne savaş ne devlet yönetiminde başarılı olamamış, Sipahiler'le Yeniçeriler arasında düşmanlık yaratarak kötü bir geleneğin doğmasına yol açmıştır.

Batınilik, din ve yaşam

• BAKINIZ: MEHMED III.

HASAN SABBAH
(1049-1134)

İranlı mutasavvıf. Batınilik'in İran'da yayılması, siyasal bir kuruluş olarak etkinlik göstermesine çalışmıştır.

İran'ın Rey kentinde doğdu, Kazvin dolaylarında Alamut Kalesi'nde öldü. Yemen'den göçerek Rey'de yerleştiği söylenen Ali b.Mehmed'in oğludur. Babasının Şafii mezhebinden ve Horasanlı bir Türk ailesinden olduğu söylentisi de vardır. Hasan Sabbah, on dört yaşına değin babasının gözetimi altında din bilgileri edindi, sonra dönemin ünlü İslam bilginlerinden İmam Muvaffak Nişaburî'nin öğrencisi oldu; ondan gökbilim ve matematik öğrenimi gördü. Arkadaşları arasında İranlı ozan Ömer Hayyam ve Selçuklu veziri Nizamülmülk vardı. Hasan Sabbah, sonraları bütün çalışmalarını tasavvuf üzerinde yoğunlaştırdı. Özellikle Batınilik denen ve Yeni-Platonculuk, Alevilik gibi kuruluşlarla, çoktanrıcı inançlardan oluşan akımı yeniden düzenlemeye, ona siyasal bir nitelik vermeye başladı. Çalışmalarını kolaylıkla sürdürebilmek için, 1090'da İran'ın Kazvin bölgesinde, yüksek bir tepenin üzerinde, sarp kayalıklarda kurulu Alamut Kalesi'ne çekildi, orasını onartıp, sağlamlaştırdı. Çevresinde toplananlara kendisinin insanları mutlu kılmak, ölümsüzlüğe ulaştırmak, cenneti yeryüzünde kurmak için görevlendirildiğini, bu görevle ilgili bütün yetkileri Tanrı'dan aldığını etkileyici bir dille anlatmaya koyuldu. Onlara, dövülmüş haşhaş katılmış bal şurubu içirip, kendinden geçirttikten sonra, güzel bir bahçeye taşırdı. Burada dolaşan genç ve güzel kadınlar ayılmaya başlayan erkekleri etkiler, sonra şurupla yeniden bayıltırlardı. Kişi, ilk bayıldığı yere götürülür, ayıldıktan sonra kendisine, gördüğünün cennet olduğu, ölünce oraya gideceği söylenirdi.

Hasan Sabbah, bu yolla ölümü çekici kılıp, kendine bağladığı insanların sayısı Kazvin ve Rey yörelerini etki altına alacak bir güç oluşturunca, saldırılar düzenledi, ülkenin her yanına yayılan fedaileri aracılığıyla aralarında Nizamülmülk'ün de bulunduğu, kendisine karşı olan birçok devlet adamını gizlice öldürttü. Selçuklu Sultanı Melikşah bir mektup göndererek Hasan Sabbah'tan ortalığı karıştırıcı işlerden vazgeçmesini istedi. Hasan Sabbah, ondan korkmadığını, Tanrı'nın kendisiyle olduğunu bildiren bir karşılık gönderdi. Melikşah onu ortadan kaldırma çalışmalarını sürdürürken 1092'de öldü. Daha sonra, Sultan Sencer de Hasan Sabbah'ı yok etmek için çalışmalara başladı. Ancak Hasan Sabbah'ın fedaisi olan gözdelerinden biri, gizlice yastığı üstüne hançer saplanmış bir mektup bırakınca korktu, saldırıdan vazgeçti. Hasan Sabbah, öldüğü yıla değin saldırılarını sürdürdü. 1256'da Hülagû Han, Alamut Kalesi'ni yıktı, bütün Batıniler'i kılıçtan geçirdi.

Hasan Sabbah'ın siyasal bir kuruluş olarak geliştirdiği Batınilik, genellikle tin, insan, us, evren, Tanrı, uzay, boşluk, bilgi, imamlık, oluş gibi konular üzerinde durur. Batınilik'e göre tin iki türlüdür. Birincisi iyi, ikincisi kötüdür. İyi tinler, gövdeden ayrılır, salt ışık olan yüce ve tanrısal evrende mutluluğa ulaşır. Ancak bu evren, içinde yaşanan evrenin dışında değildir. Kötü tinler ise gövdeden gövdeye geçer, değişik biçimlere girer, yeryüzünde boyuna acı çekerler. Ölüm tinin gövdeden ayrılmasıdır. Tin gövdede bulunduğu sürece yaptıklarından sorumludur. Bu nedenle, iyi ise ışık evrenine, kötü ise başka bir gövdeye gider.

Batınilik'te evren önsüz-sonsuzdur, yaratılmamıştır. Kendi bütünlüğü içinde, dokuz evreni kuşatır. En yüksek aşamada bulunan evrene "sâbık" denir, bundan basamak basamak inilerek usun bulunduğu alana gelinir. Us, bu dokuz evren dizisi dışındadır, sürekli olarak değişir. Şeriat'ın ileri sürdüğü gibi,

evrenin dışında, bir öteevren (ahiret) yoktur, yargı günü, yeniden dirilme, gerçek değildir. Evrende mutlu yaşayan cennette, mutsuz olan ise cehennemde demektir. Tanrı yaratıcı nitelik taşıyan bir doğal güçtür, tektanrıcı dinlerin ileri sürdüğü gibi evrenüstü yoktan varedici bir varlık değildir. Yargılayıcı bir özelliği de yoktur.

Batınilik'in üzerinde durduğu en önemli konu imamlıktır. İmam, geçmiş, şimdi ve gelecek gibi üç boyutlu bir süre içindedir. Bütün olup bitenleri bilir, bilgisinin sonu, bilme yeteneğinin sınırı yoktur. İnsanla ilgili bütün eksikliklerden, suçlardan, uyumsuzluklardan sıyrılmış yüce bir varlıktır. *Kuran*'ın görünüşe göre olan (zahirî) anlamını içe (batın) dönüştürecek bir güçtedir. Gerçeklik usla değil, imamın öğütleriyle, önerdiği yöntemle kavranabilir. İmama, gönülden bağlanan bir kimsenin, *Kuran* ve Hadis buyruklarına uyma gereği yoktur. İmam, zamanın ışığı, evrenin kavrayış gücüdür. İmam boyuna gelir gider, ölür dirilir. Ancak bu ölüm, sözcüğün dış görünüş anlamıyla değil, iç anlamıyla bağlantılıdır. Bütün gönlüyle imama bağlanan kimse mutlu, ondan ayrılan ise mutsuzdur.

Hasan Sabbah'ın çevresinde toplananlara aşılamaya çalıştığı ahlak öğretisi dört aşamalıdır. Bunlara el-İsme, el-Mehdiye, el-Takıyye, el-Ric'a denir. El-İsme arınmışlık, olgunluk, eksikliklerden sıyrılmışlık anlamındadır, imamla ilgilidir. Ona uymayı, ona suç yüklememeyi gerektirir. El-Mehdiye kurtuluş demektir. Batınilik'e göre, günün birinde Mehdi adlı bir kurtarıcı gelecek, insanları mutluluğa kavuşturacak, yeryüzünden bütün kötülükleri, eksiklikleri, geçimsizlikleri giderecektir. Mehdi'nin bilgisi sonsuz, gücü sınırsızdır. El-Takıyye İslam dinine bağlı görünerek gerçek inancını, düşüncesini gizlemek anlamını içerir. Şeriat'ın baskısından, yasaklarından kurtulmak için kişi gerçek düşüncesini içinde saklamalı, kendini açığa vurmamalıdır. El-Ric'a ise Mehdi'nin ortaya çıkışı ile, ondan önce ve sonra gelen bütün imamların geri döneceklerini bildirir. İmamlar ölmezler, tinsel evrende ölümsüzlüğe kavuşmuş yüce kişiler olduklarından, Mehdi'nin yeniden evrenedönüşünü beklemektedirler. Kimi Batını düşünürlerine göre kardeşler arasında evlenme doğaldır.

Batınilik'te "on" sayısı ile yirmi iki harf kutsaldır. İnançla, varlıkla ilgili bütün sorunlar bu sayı ve harflere göre açıklanır. Bu sayı ve harfler varlık türlerini, onların özelliklerini, oluş biçimlerini, niteliklerini birbiriyle olan ilişkilerini yansıtır. Bu konuda Batınilik'le Hurufilik birleşir. Bu iki kuruluş da Pythagoras ve Orpheus inançlarından kaynaklanan Kabalacılık'tan etkilenmiştir.

• **KAYNAKLAR:** T.H.Balcıoğlu, H.Z.Ülken, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, 1940; H.Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, 1964; İ.Z.Eyuboğlu, *Alevilik-Sünnilik*, 1979; A.Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, 1969.

• **BAKINIZ:** EBU ŞAKİR MEYMUN, FAZLULLAH HURUFİ, NESİMİ.

HASAN TAHSİN
(1888-1919)

Türk, gazeteci. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karşı ilk kurşunu atmıştır.

◄ *Kuran, İmam ve yönetim*

Selanik'te doğdu, 15 Mayıs 1919'da İzmir'de öldü. Asıl adı Osman Nevres'tir. İlk ve ortaöğrenimini Selanik'te yaptı. Genç yaşta İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanının ardından Avrupa'ya gönderilen ilk öğrenciler arasında yer aldı. Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde siyasal bilimler öğrenimi gördü.

1914'te I.Dünya Savaşı başlayınca yurda dönerek Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmaya başladı. Bu arada Balkanlar'da Türkler'e karşı kışkırtıcı propaganda yapan İngiliz Buxton kardeşleri Bükreş'te düzenlediği bir suikastla ağır yaralayınca Rumen yönetimi tarafından tutuklanarak hapsedildi. Ancak 1916'da Osmanlı ve Alman orduları Romanya'ya girdiğinde doğan kargaşadan yararlanarak İstanbul'a kaçtı. Ardından sağlık nedenleriyle İsviçre'ye giderken babası Hasan Tahsin adına pasaport çıkardı ve ondan sonra bu adı kullanmayı sürdürdü.

◄ *İnsan ve görevleri*

1918'de yurda dönerek İzmir'de Sulh ve Selâmet Cemiyeti'nin yayın organı olan *Hukuk-ı Beşer*'in kurucuları arasında yer aldı ve başyazarlığını yaptı. Yunan işgaline karşı çıkan Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kuruluşuna ön ayak oldu. 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunan güçlerine karşı ilk kurşunu atarak direnişi başlattı, ancak Yunanlılar'ın açtığı karşı ateş sonucu öldürüldü. Hasan Tahsin daha sonra Yunan işgaline karşı direnişin simgesi olmuş, İzmir'deki ilk kurşun anıtı da onun anısına dikilmiştir.

HASAN TAHSİN EFENDİ
(1851-1916)

Türk, hattat. Sülüs ve nesih yazıda tanınmıştır.

Tokat'ta doğdu, İstanbul'da öldü. Öğrenimini İstanbul'da yaptı. Bayezid Camii'nde verilen din derslerine devam ederek Şeyhülislamlık Dairesi memurlarından Kayserili Derviş Ali Rızâ Efendi'den icâzet (diploma) aldı. Sonra Sadrazam Ali Paşa'nın Mercan Ağa mahallesi yakınında yaptırdığı Yâkub Ağa Camii'ne imam ve hatip atandı. Rüşdiyelerde (ortaokul) Arapça ve hat (güzel yazı) hocalığı yaptı. Bayezid Genel Kitaplığı'nda önce müdür yardımcılığına, daha sonra da müdürlüğe getirildi ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Hasan Tahsin Efendi güzel yazıya medrese öğrenimi sırasında ilgi duyarak önce Muhsinzâde Abdullah Bey'den sülüs ve nesih yazıları öğrendi ve icâzet aldı. Ayrıca Abdullah Bey'in de öğretmeni olan ünlü hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den de ders aldı. Her iki öğretmeni gibi o da, klasik Türk sülüs ve nesihinin en ünlü hattatı Hâfız Osman'ın

yolunda yürüdü.

Birkaç *Kuran* ve çok sayıda kıt'a (bir sayfalık yazı) yazmıştır. Yapıtlarından birkaç levha bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki İbnülemin Mahmud Kemal İnal koleksiyonundadır. Bilinen celî yazısı (büyük boy yazı), İstanbul'da Çadırcılar yakınında bulunan Sarnıçlı Han'ın yazıtıdır. Yetiştirdiği öğrenciler üstüne fazla bir bilgi yoktur. Yalnız bilgin İbnülemin M.K.İnal ile bir akrabasının ondan güzel yazı dersleri ve icâzet aldıkları bilinmektedir. Hasan Tahsin Efendi hattan başka müzik ve şiirle de uğraşmıştır.

• KAYNAKLAR: İ.M.K.İnal, *Son Hattatlar*, 1970.

• BAKINIZ: KARAHİSARÎ.

HASEKİ, Metin
(1943)

Türk, heykelci. Figüratif heykellerinin yanı sıra soyut biçimlerden oluşan yapıtları da vardır.

11 Nisan 1943'te Sıvas'ta doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Sıvas'ta yaptı. 1964'te Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Heykel Bölümü'ne girdi. Hüseyin Gezer'in atölyesinde öğrenim gördü. 1969'da mezun oldu. Ertesi yıl Heykel Bölümü'nde asistan olarak çalışmaya başladı. Türk mezar taşları üstüne hazırladığı bir yeterlik çalışmasından sonra buradaki görevine 1982'den beri yardımcı doçent olarak devam etmektedir.

Metin Haseki hem figüratif, hem de soyut çalışmıştır. Figüratif çalışmalarında malzeme olarak en çok fizik direnci az olan kili kullanmış ve küçük boyutları yeğlemiştir. İç dünyasını yansıttığı bu yapıtlarında dokusal değerleri vurgulamıştır. Soyut çalışmalarında ise özellikle birim olarak balonları kullanmış, içbükey küresel biçimlerle oluşturduğu kompozisyonlarla dekoratif sınırı aşan özgün örnekler yaratmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *20.Asır*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Sular*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kompozisyon*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Güvercinlik*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Ağaç*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Şair Eşref Büstü*, İzmir; *Atatürk Heykeli*, 1973, İzmir; *Atatürk Heykeli*, Cumaovası, İzmir; *Merkez Efendi Büstü*, Manisa; *Hafza Sultan Büstü*, Manisa; *Tarzan Büstü*, Manisa; *Vali Kâzım Dirik büstü*; *Atatürk Anıtı*, Bornova, İzmir; *Burçlar*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

HASENCLEVER, Walter
(1890-1940)

Alman şair ve oyun yazarı. Dışavurumculuk'un (Ekspresyonizm) tiyatro alanındaki en önemli temsilcilerinden biridir.

8 Temmuz 1890'da Aachen'de doğdu, 15 Ağustos 1940'ta Güney Fransa'daki Les Milles'de öldü. 1908'de Oxford, 1909'da Lozan ve Leipzig üniversitelerinde edebiyat tarihi, felsefe ve tarih okudu. İtalya'ya yaptığı bir geziden sonra I.Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak orduya katıldı. 1916'da yaralanarak bir yıl askeri hastanede yattı. Savaştan sonra Dresden ve Berlin'de bulundu. 1924-1930 arasında muhabir olarak Paris'te çalıştı. Sonra Hollywood'a gitti ve Berlin'e döndü. 1933'te Almanya'yı terk ederek Fransa'ya geçti.1935'te Dubrovnik'te,1936'da Londra'da, 1937'de Nis'de, 1939'a değin Floransa'da bulunduktan sonra yeniden Londra'ya, ardından da Güney Fransa'daki Cagnes-sur-Mer'e gitti. Orada iki kez gözaltına alındı. Alman birliklerinin yaklaştığı haberi üzerine, bulunduğu Les Milles kampında yaşamına son verdi.

Hazcılık (Hedonizm) akımının etkisi altında yazdığı ilk şiirlerinden sonra, oyunlarında Dışavurumculuk'u benimsedi ve kısa zamanda bu akımın önde gelen savunucularından biri oldu. Dışavurumculuk'un en sevilen temalarından olan kuşaklar arasındaki çelişkiyi işlediği ilk oyunu *Der Sohn*'u ("Oğul") 1914'te yazdı. 1917'de Sophokles'in ünlü oyunu *Antigone*'yi Almanca'ya çevirip uyarladı. Aynı yıl Kleist Ödülü'nü kazandı. 1918'de dışavurumcu tutumunun en belirgin biçimiyle ortaya çıktığı ve en başarılı oyunlarından biri olan *Die Menschen*'i ("İnsanlar") yazdı.

Suça itilmiş insanları, katilleri, adi suçluları ele aldığı ve bu insanların, suçlarının karşılığını nasıl ödediklerini işlediği oyunlarında başarılı tipler canlandırmıştır. Kahramanlarını, toplumdaki belirli karakterleri simgeleyen tipler olarak seçmeye özen göstermiştir. Kullandığı sahne dilinde birbiri ardına sıralanmış kısa, kesik cümlelere, hatta zaman zaman tek heceli sözcüklere ağırlık vermiştir. Oyunlarından başka burjuva maddeciliğine karşı protestolarıyla ve savaş kışkırtıcılığı yapan devletlere yönelttiği barışçı bildirileriyle de dikkatleri üstüne çekmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Sohn*, 1914, ("Oğul"); *Antigone*, 1917; *Die Menschen*, 1918, ("İnsanlar"); *Der Retter*, 1919, ("Kurtarıcı"); *Jenseits*, 1920, ("Öbür Dünya"); *Mord*, 1926, ("Cinayet"); *Ein besserer Herr*, 1927, ("Daha İyi Bir Efendi"); *Kulissen*, 1932, ("Kulisler"); *Münchausen*, 1934.

HASSAN b.SABİT
(ykş.562-680)

Arap, şair. Yazdığı şiirlerle Hz.Muhammed'i düşmanlarına karşı savunmuştur.

Doğum ve ölüm yılları kesin değildir. Cahiliye dönemi şairlerinden Sabit'in oğludur. Medine'nin Hazrec kabilesindendir.

Medine'de Avs ve Hazrec kabileleri birbirleriyle mücadele içindeydiler. Peygamberin Medine'ye hicretine değin (622) süren bu mücadelede Hassan şiirleriyle kendi kabilesini savundu. Sürekli Medine'de kalmadı. Gassani hükümdarının sarayını ziyaret etti. Amr b.Haris'in yanında şair Nabiga Zübyani ve Alkame b.Abade ile karşılaştı. Şiirlerini okuyup ödül aldı. Her yıl Ukaz panayırında yapılan şiir yarışmalarına katıldı. Ünlü şairlerle karşılaştı.

Müslümanlık'ı hangi koşullar altında ve ne zaman kabul ettiği bilinmiyor. Ancak hicretten sonra, altmış yaşlarındayken Müslüman olduğu sanılıyor. Bundan sonraki yaşamının tümü Hz.Muhammed'in yanında geçti. Onu öven birçok şiir yazdı. Bunları yazmakla kendi de övündü. Kureyş kabilesinin ileri gelenleri Hz.Muhammed'i yermeye başladıkları zaman, onlara Ali'nin yanıt vermesi düşünüldü. Ancak Peygamber bunu onaylamadı. Kureyşliler'i yermeyi Hassan üstlendi.

Peygamber'in ölümünden sonra Hassan'ın önemi azaldı. Halife Ebubekir, Ömer ve Osman dönemlerinde de yaşadı, onlara da şiirler yazdı. Ali'nin halifeliğini tanımadı. Muaviye'nin halifeliği sırasında (661-680) öldü.

Hassan'ın şiirleri *Divan*'ında toplanmıştır. Arap yazarları onun Cahiliye döneminde yazdığı şiirleri öteki şiirlerine oranla daha başarılı bulurlar.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (ö.s.), 1864.

• BAKINIZ: ALKAME b.ABADE, NABİGA ZUBYANİ.

HASSEL, Odd
(1897-1981)

Norveçli fiziksel kimyacı. Moleküllerin üçboyutlu uzaydaki geometrik yerleşme düzenine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

17 Mayıs 1897'de Oslo'da doğdu, 11 Mayıs 1981'de aynı kentte öldü. Oslo Üniversitesi'nde başladığı kimya öğrenimini Almanya'da sürdürerek 1924'te Berlin Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Ertesi yıl öğretim görevlisi olarak döndüğü Oslo Üniversitesi'nde 1934'te kimya profesörlüğüne ve Fiziksel Kimya Bölümü başkanlığına getirildi. Bu görevi, 1943-1945 arası bir Nazi toplama kampında geçirdiği iki yıl dışında, 1964'te emekli oluncaya değin sürdürdü.

1930'dan sonraki çalışmalarını, C_6H_{12} formülünde, 6 karbon atomlu çevrimsel bir hidrokarbon olan sikloheksan ve türevleri üzerinde yoğunlaştıran Hassel, organik bileşiklerin uzamsal yapı çözümlemesini başlatan ilk araştırmacılardan biridir. Elektron kırınımı yönteminden yararlanarak, sikloheksan molekülünde tek bir bağın çevresinde dönen atom gruplarının üçboyutlu uzayda yerleştiği çeşitli konumları incelemiş, karbon atomuna bağlı hidrojen atomlarının halka eksenine ya paralel, ya düşey konumda yer aldığını saptamıştı. Moleküllerin bu iki ayrı konumda yerleşmesine bağlı olarak, kimyasal özelliklerinde farklılık gösteren iki ayrı sikloheksan türü bulunduğunu açıklayan Hassel, bu iki konumdan "sandalye" biçimi yerleşme düzeninin "kayık" biçimi yerleşme düzenine oranla daha kararlı olduğunu da belirlemişti. Moleküler yapı kavramına yeni boyutlar kazandıran bu çalışması nedeniyle Hassel, 1969 Nobel Kimya Ödülü'nü Derek Barton ile bölüşmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Kristallchemie*, 1934, ("Kristal Kimyası").

• BAKINIZ: D.BARTON, KEKULÉ, PRELOG, VAN'T HOFF.

HASTINGS, Warren
(1732-1818)

İngiliz devlet adamı. Hindistan'ın ilk genel valisi olarak, buradaki İngiliz yönetimini güçlendirmiştir.

6 Aralık 1732'de Oxfordshire bölgesinde Churchill'de doğdu, 22 Ağustos 1818'de Worcestershire bölgesinde Daylesford'da öldü. Westminster Scholl'da öğrenim gördü. 1750'de Doğu Hint Kumpanyası'na girerek Kalküta'ya gitti. 1757'de, bir yıl önce Kalküta'yı ele geçiren Bengal navabını (Müslüman yöneticilere verilen bir unvan) yenerek kenti yeniden denetimi altına alan Robert Clive'in yanında yer aldı. Bu savaş, Hindistan'da İngiliz siyasi egemenliğinin kurulması açısından önemli bir adım oldu. 1764'e değin Kumpanya adına çalışan Hastings, 1765-1769 arasında İngiltere'de yaşadıktan sonra yeniden Hindistan'a döndü ve Kumpanya'nın yönetim kuruluna girdi. İzlediği politikayla Kumpanya yönetim kurulu, Hindistan yönetiminde gittikçe daha fazla söz sahibi oldu, yasal olarak yetki sahibi Hintli yöneticiler işlevlerini yitirdi.

Kumpanya'nın denetlenmesinin gittikçe güçleşmesi ve yolsuzlukların olağanüstü boyutlara ulaşması üzerine İngiltere Parlamentosu idari işlerden sorumlu olacak bir konsey kurulmasını karara bağladı. 1773'te bu konseyin başkanlığına atanan Hastings, Hindistan'ın ilk genel valisi oldu.

Hastings idari, hukuki ve mali reformlar yaparak yolsuzlukları önlemeye ve vergilerin toplanmasını sağlamaya çalıştı. Kalküta'da bir Müslüman koleji kurdu. Hint yasalarının yazılı hale getirilmesi için çaba gösterdi. Hindistan'daki İngiliz egemenliğini güçlendirmek amacıyla Hint devletleriyle savaştı.

Kumpanya'nın durumunu sağlamlaştırdı. Ancak uyguladığı sert politikalar ona karşı tepkilerin oluşmasına neden oldu.

1784'te Kumpanya üzerinde İngiliz hükümetinin denetimini artıran bir yasanın çıkmasından sonra, 1785'te istifa ederek İngiltere'ye döndü. 1788'de Hindistan'da giriştiği uygulamalar nedeniyle hakkında açılan dava 1795'te beraatle sonuçlandı. 1814'te devlet danışma meclisi üyesi oldu.

HAŞEK, Jaroslav
(1883-1923)

Çek roman ve öykü yazarı. *Aslan Asker Şvayk* adlı romanıyla dünya çapında ün kazanmıştır.

30 Nisan 1883'te Prag'da doğdu, 3 Ocak 1923'te Lipnice'de öldü. Genç yaşta Prag'da bir bankada çalışmaya başladı. On yedi yaşındayken gülmece yazıları ve bohem yaşantısıyla sanat çevrelerinde ün kazandı. 1904-1907 arasında çeşitli siyasal dergilerin yönetiminiüstlendi. Avusturya-Macaristan ordusunda asker olarak katıldığı I.Dünya Savaşı'nda Rus cephesinde savaşırken tutsak düştü. Rusya'da kaldığı sürede önce Çek Kurtuluş Ordusu'na, daha sonra Rus Komünist Partisi'ne katıldı. Kızıl Ordu'da siyasi komiser olarak görev yaptı. 1920'de yeni kurulan Çekoslovakya'nın başkenti Prag'a dönerek ölümüne değin *Şvayk* dizisi üzerine çalıştı.

Haşek kendisini dünya çapında bir üne kavuşturan saf kahramanı Şvayk'ı, önce 1912'de yayımladığı öykülerinden birinde yaratmıştır. 1920'den sonra on altı ciltlik bir dizi olarak tasarladığı Şvayk'ın serüvenlerinin yalnızca dört ciltlik bir bölümünü gerçekleştirebilmiştir. Doğal yapısından gelen kural tanımazlığı, kaba çıkarcılığı ve zekâsıyla Şvayk, hem toplum dışı, bilinçsiz bir anarşist, hem de Avusturya yöneticilerini alaya alan bilinçli bir Çek yurtseveridir.

Jaroslav Haşek'in yarattığı bu küçük adam tipi, tiyatrocuları da çekici gelmiş, 1928'de Alman tiyatro yönetmeni Piscator *Aslan Asker Şvayk*'ı oyunlaştırmış, Brecht'se 1944'te yazdığı *Schweyk im zweiten Weltkrieg* (Şvayk Hitler'e Karşı) adlı oyununda Şvayk'ı II.Dünya Savaşı'nda Çekoslovakya'yı işgal eden Almanlar'a karşı direnirken göstermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Májove vykřiky*, 1903, ("Mayıs Haykırışları"), şiir; *Dobrý voják Švejk a jiné podivné historky*, 1912, ("Aslan Asker Şvayk ve Öteki Garip Öyküler"); *Osudy dobrého vojáka Švejka*, 1920-1923, (Aslan Asker Şvayk).

HAŞİM BEY [Hacı]
(1814-1868)

Türk besteci ve müzik kuramcısı. Yapıtları, Klasik üslupla 19.yy'ın ikinci yarısındaki yeni yönelimler arasında bir köprü niteliği taşır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Çocuk yaşta Enderun Hazine Koğuşu'na alındı. Saraydaki müzik öğretmenleri Dellâlzade İsmail Efendi ile Hammamîzade İsmail Dede'dir. Çavuş mülazımlığından çavuşluğa, sonra da başçavuşluğa yükseldi. Hac'a gidip geldikten sonra 1848'de I.Abdülmecid'e musahib ve müezzinbaşı oldu. Saray incesaz fasıl heyetini yönetti. Abdülaziz'in tahta çıkışıyla görevinden uzaklaştırıldıysa da, kısa bir süre sonra yeniden müezzinbaşılığa getirildi. Hacı Arif Bey, Hacı Faik Bey, Bolahenk Nuri Bey başta olmak üzere birçok öğrenci yetiştirdi.

Haşim Bey klasik Türk müziğinde belirgin bir gerilemenin başladığı dönemde yaşamıştır. Dede Efendi'nin ölümüyle Klasik üslup son büyük temsilcisini yitirmiş, Tanzimat'ın yarattığı zevk değişikliği zamanın romantik duygularını dile getiren yeni tarzdaki şarkılar aracılığıyla müziğe de yansımaya başlamıştı. İşte bu dönemde Haşim Bey hem Klasik üslubu sürdürmeye çalışmış, hem de dönemin eğilimine uygun şarkılar bestelemiştir.

Mevlevi ve Bektaşi olan Haşim Bey, sûznâk ve şehnaz makamlarında iki ayin bestelemiştir. Bunların her ikisinin de güftesi Beşiktaş Mevlevîhanesi Şeyhi Yenişehirli Hasan Nazif Dede'nin şiirlerinden seçilmiştir. Oysa Mevlevilik'te, ayin güftelerinin Mevlânâ ile Sultan Veled'in şiirlerinden alınması her bestecinin uyduğu bir görenekti. Haşim Bey bu göreneğe uymadığı için, ayinleri mevlevihanelerce boykot edilmiştir. *Sûznâk Ayin*'i ancak bir kez Beşiktaş Mevlevîhanesi'nde okunmuş, *Şehnaz Ayin*'i ise unutulmuştur. Bektaşi nefesleri bestelediğine de kesin gözüyle bakılmaktadır. Ancak Bektaşi töresinde gizlilik ilkesi geçerli olduğundan, hangi nefeslerin bestecisi olduğu bilinmemektedir.

Haşim Bey ayrıca tarz-nevîn adını verdiği bileşik bir makam düzenlemiş, bu makamda yapıtlar bestelemiştir. "Nimet-i vaslın için ey gonca leb", "Ateş-i aşkınla ey şuh-i şenim", "Kaçma mecburundan ey âhu-i vahşî, ülfet et" mısralarıyla başlayan, bayatî-araban, şedd-i araban ve bestenigâr makamlarındaki şarkıları yaygınlık kazanmış besteleridir.

Mecmua-i Haşim adında, iki kez basılmış bir müzik kitabı yazmıştır. İlk basılan müzik kitaplarından biri olan bu yapıtta, çeşitli makamlardaki kâr, beste, semai ve şarkıların güfteleri ve bestecilerinin adları yanında, kuramsal bilgiler de vardır. Haşim Bey burada makamların yapısı, seyri, usullerin özellikleri üzerine açıklamalarda bulunur, kullanılmayan makamları tanımlar. Bir yandan da, yanlış bir tutumla, makamlara Batı müziğinde karşılıklar göstermeye çalışır, müziğin doğuşu ve gelişimiyle ilgili efsanelere yer verir, insanlar üzerindeki etkilerini anlatır, yıldızlar ve burçlarla ilişkisinden söz eder, bazı sazların

şemalarını çizerek perdeleriyle bunların şed yollarını gösterir. Verdiği bilgiler o zaman için bile ilkel bir düzeydeyse de, kitabın, kuramsal konularda yazılmış pek az yapıtın bulunduğu bir dönemde müzik bilgisi gereksinmesini bir ölçüde karşıladığı söylenebilir.

• YAPITLAR (başlıca): **Beste:** *Sûznâk Ayin; Şehnaz Ayin,* bugün unutulmuştur; *Tarz-ı nevîn Takım; Karcığar Takım; Revnak-nümâ Takım; Acembuselik Darbeyn Beste; Nikriz Darb-ı Türkî Nakış Beste;* 50'yi aşkın *Şarkı.* **Kitap:** *Mecmua-i Kârha ve Nakşha ve Şarkiyyat,* 1852; *Mecmua-i Haşim,* 1864, ikinci baskı.

• KAYNAKLAR: D.Bardakoğlu, "Haşim Bey Mecmuası", *Musiki Mecmuası,* 370, 1980; S.N.Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi,* 1942-1943; S.Ezgi, *Nazari ve Ameli Türk Musikisi,* 1935-1953; İ.M.K.İnal, *Hoş Sada,* 1958; R.F.Kam, "Haşim Bey", *Radyo,* 83-84, 1948; H.Yenigün, "Haşim Bey", *Musiki Mecmuası,* 201, 1964.

HAŞİMİ, Emir Osman
(1543-1594)

Osmanlı, mutasavvıf şair. İlahilerinde Varlık birliğini işlemiştir.

Emir Osman Efendi, Sıvas'ta doğdu, İstanbul'da öldü. Saçlı Emir diye tanınır. İlköğrenimini Sıvas'ta bitirdikten sonra İstanbul'a giderek medresede okudu.

Haşimi daha sonra Vize'ye gitti. Orada Bayrami-Melami Şeyhi Alaeddin Ali Efendi'ye mürid oldu. Şeyhinin ölümünden sonra Gazanfer Efendi'ye bağlandı. İstanbul'a döndü. Kasımpaşa'da bir tekke kurdu. Kısa sürede ünü kente yayıldı. Bağnaz bir kesim tarafından Şeriat'a aykırı davranıyor diye hakkında dedikodu çıkarıldı. Devrin Halveti şeyhlerinden Nureddinzâde Mustafa Muslihiddin Efendi'ye sığınarak Halveti oldu.

Şiirlerinde Haşimi mahlasını kullandı. *Divan*'ındaki şiirlerin tümü kendisinin değildir. Üsküdarlı Haşim Baba ile Sarban Ahmed'in kimi şiirleri de karışmıştır. Arı bir dille yazdığı ilahilerinde Varlık birliğini işlemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Divançe-i Haşimi Emir Osman Efendi,* (ö.s.), Mehmed Süreyya, (yay.), 1913.

HAŞMET
(? -1768)

Osmanlı Divan şairi. Yergi, nükte ve fıkralarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, Rodos'ta öldü. Doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Mehmed'dir. Kazasker Abbas Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimi görüp müderrisliğe dek yükseldi. Sadrazam Koca Ragıb Paşa'nın sevgisini kazanıp bir süre onun yanında kaldı. 1761'de yazdığı yergiler yüzünden önce Bursa'ya, oradan da Rodos'a sürüldü. Yaşamının sonuna değin orada kaldı.

Haşmet'in *Divan*'ı Bursa'da sürgündeyken İmamzade Said Efendi tarafından derlenmiştir. Tüm şiirlerini kapsamaz. *İntisâbü'l-Mülûk* adlı yapıtı III. Mustafa'yı öven bir düzyazıdır. *Divan*'ıyla birlikte basılmıştır. *Surnâme* ya da *Vilâdetname-i Hümayun* adıyla tanınan yapıtında, III.Mustafa'nın 1758'de doğan kızı Hibetullah Sultan onuruna düzenlenen eğlenceleri anlatır. *Senedü'ş-Şuara* adlı yapıtında da şiirin ve şairlerin değerlerini irdeler.

Şiirlerinde Nâbî, Nef'i ve Koca Ragıb Paşa'nın etkisi görülür. III.Mustafa'ya, I.Mahmud'a ve birçok sadrazama kaside yazmıştır. Koca Ragıb Paşa ve şair Fıtnat Hanım'la karşılıklı şiir yollu konuşmaları ve nükteleri vardır. *Divan*'ında yergilere rastlanmaz. Bu tür şiirleri dağınık durumdadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Haşmet* ve *İntisâbü'l-Mülûk,* (ö.s.), 1841; *Senedü'ş-Şuara,* (ö.s.), 1871; *Vilâdetname,* (ö.s.), R.E.Koçu (yay.), 1940; *Vilâdetname-i Hümayun,* (ö.s.), (ty).

• BAKINIZ: FITNAT HANIM, NÂBÎ, NEF'İ, RAGIB PAŞA.

HATAYİ

Bak. İSMAİL I

HÂTEM TA'İ
(6.yy sonu-7.yy başı)

Arap, şair. Cömertliği ve konukseverliği ile Doğu edebiyatında ün kazanmıştır.

Asıl adı, Abdullah b.Sa'd'dır. Tayy kabilesinin başkanıdır. Cömertliğinden ötürü kendisine Hâtem lakabı verilmiştir.

Konukseverlikte, cömertlikte kendi gereksinimlerini düşünmeyecek kadar ileri giderdi. Çevre tepelere ateşler yaktırarak yolunu şaşıranların evine konuk olmasını sağlardı. Bu davranışları nedeniyle yanında yaşadığı, büyükbabası tarafından evden kovuldu.

Menkıbelerde, İslam öncesi Arap tipinin ideal örneği olarak gösterilir. Cömertliği Arap atasözleri arasına girmiştir. Edebiyatta kişiliği yaygın bir duruma gelmiştir. İran'da, Anadolu'da hikâye kahramanıdır. İranlı yazar Hüseyin Vaiz Kaşifi'nin 1486'da tamamladığı *Kısas-ı Asâr-ı Hâtem Ta'î* adlı yapıtında başkahramandır. Yapıt, *Destan-ı Hâtem ta'î* adıyla Türkçe'ye, ayrıca Batı ve Hint, Malay dillerine de çevrilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Destan-ı Hâtem Ta'î,* (ö.s.), 1855.

HATİBOĞLU, Şevket Raşid
(1898-1973)

Türk siyaset adamı. Tarım ve milli eğitim bakanlıkları yapmış, Güven Partisi'nin kurucularından olmuştur.

Menemen'e bağlı Helvacıköy'de doğdu. 12 Kasım 1973'te Ankara'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini Menemen ve Kırkağaç'ta yaptı. 1915'te Bursa Ziraat Mektebi'ni bitirdi. Yedeksubay olarak I.Dünya Savaşı'na katıldı. İngilizler'e tutsak düşen Şevket Raşid, iki yıl boyunca Kuveysna ve İskenderiye'deki tutsak kamplarında kaldı. 1920'de Türkiye'ye döndü. 1923'te İstanbul Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'ni bitirdi. Devlet adına iktisat ve tarım öğrenimi yapması için Paris'e gönderildi. 1927'de Berlin Yüksek Tarım Okulu'na geçti. Doktorasını Leipzig Üniversitesi'nden alan Şevket Raşid, 1932'de yurda döndü. Ankara Yüksek Ziraat Mektebi ve Siyasal Bilgiler Okulu'nda tarım ve iktisat dersleri verdi, profesör oldu.

1940'ta politikaya atıldı, ara seçimlerde Afyonkarahisar milletvekili seçildi.1942-1946 arasında tarım bakanlığı yaptı. 1950 seçimlerine kadar milletvekilliğini sürdürdü. 1960'ta Manisa temsilcisi olarak Kurucu Meclis'e katıldı. 1961'de Manisa milletvekili oldu. 25 Haziran 1962'de kurulan II.İnönü hükümetinde milli eğitim bakanlığına getirilen Hatiboğlu, 1963 yazında istifa etti. 1965'te yeniden Manisa milletvekili seçildi. 1967'de CHP'den ayrılarak Güven Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı.

Hatiboğlu, düşünce alanında da çalışmalar yapmış, *Dönüm* dergisinin yayımlanmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca *İktisadi Yürüyüş*, *Millet*, *Bizim Türkiye*, *Ülkü* ve *Ölçü* dergilerinde ve *Ziraat*, *Ulus* ve *Sabah Postası* gazetelerinde çıkan yazıları ile görüşlerini duyurmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı*, 1936; *Ziraatta Hububatın Yeri ve Ehemmiyeti*, 1937; *Türkiye'de Çay İktisadiyatı*, 1939; *Ziraat Aleminden Vakıalar ve Düşünceler*, 1939; *Ormancılıkta Vakıalar ve Düşünceler*, 1965.

- BAKINIZ: FEYZİOĞLU.

HATİBZADE, Muhyiddin
(? -1495)

Osmanlı bilim adamı. Osmanlılarda kelam biliminin gelişmesinde katkısı olmuştur.

Kastamonu'da doğdu, İstanbul'da öldü. Doğum yılı kesin olarak bilinmiyor. Babası Taceddin İbrahim Efendi'den, Ali Tusi ve Hızır Bey'den ders alarak yetişti. İznik ve başka medreselerde müderrislikle görevlendirildi.

Hatibzade, *Kuran* tesfiri, kelam, Hadis gibi İslam dininin temel bilimleri olan alanlarda çalıştı. Bilim adamlarını koruyan öğretmeni Hızır Bey'in oğlu Sinan Paşa'nın düzenlediği bilimsel tartışmalara katıldı. Kendisini sürekli bilimsel yönden eleştiren ünlü bilgin Tokatlı Sarı Lütfi'yi, İslamiyet'e inançsızlıkla suçladı. Molla İzari ile birlikte onun idamına neden oldu.

Hatibzade'nin yapıtları arasında kelam bilimiyle ilgili *Tecrid haşiyesi* ile cihadın erdemlerini sayan *Fezail-i Cihad* bulunmaktadır.

HATTABİ, Abdülkerim
(1882-1963)

Faslı bağımsızlık önderi. Rif Cumhuriyeti'nin kurucusudur.

Agadir'de doğdu, Kahire'de öldü. Babası Berberi Beni Uriyagel kabilesinin reisiydi. İslam eğitimi aldıktan sonra, ailesinin Tetuan'a yerleşmesi üzerine bir İspanyol okuluna giderek Avrupa kültürünü tanıma olanağı buldu. Eğitimini Fez kentindeki Müslüman Üniversitesi'nde tamamladı. 1906'da *el-Telegrama del Rif* adlı bir İspanyol gazetesinin Arapça baskısını yayımlamaya başladı. Ertesi yıl İspanyol Yerel Olaylar Bürosu'nda çalışmaya başladı. Bu işi sırasında Fas'taki Fransız-İspanyol ortak sömürge yönetimini yakından tanıdı. 1914'te Melilla bölgesine din işleriyle görevli başyargıç olarak atandı. Bu dönemde sömürgeciliğe karşı çıkan görüşleriyle sivrilmeye başladı.

1917'de Fransız ve İspanyol yönetimine muhalefetten tutuklandı. Aynı yıl babası da Almanlar'la işbirliği yapmakla suçlandı ve dağlık bölgelere kaçmak zorunda kaldı. 1919'da hapisten çıkarak kardeşi ve babasıyla bir araya geldi. Amaçları yabancı egemenliğini ortadan kaldırarak Rif bölgesinde bağımsız bir devlet kurmaktı.

1920'de babasının ölümü üzerine direniş hareketinin önderi durumuna geldi. Rif kabilelerini örgütlemeye başladı. Amaçlarını duyurmak ve yardım sağlayabilmek için denizaşırı ülkelere temsilciler yolladı. Bölgenin dağlık yapısından da yararlanarak uzun sürebilecek bir gerilla savaşına hazırlandı. 1921'de Abdülkerim'in yönetimindeki güçler Anual'da 50.000 kişilik bir İspanyol ordusunu yendi. Ele geçirilen topraklarda Rif Kabileleri Konfedere Cumhuriyeti adıyla bağımsız bir devlet kuruldu. Abdülkerim kabileler arasındaki düşmanlıkları ortadan kaldırarak, geleneksel Berberi kurumlarını da dışlamayan merkezi bir yönetim kurmayı amaçlıyordu. Kabile başkanlarından oluşan Ulusal Meclis'in yanı sıra merkezi bir hükümet oluşturuldu ve Emir Abdülkerim devlet başkanı oldu.

Rif ordusu 1924'te İspanyollar'la yapılan ikinci bir savaşı da kazanarak Fez kentine kadar ilerledi. Abdülkerim'in başarılarından tedirgin olan ve bunu Kuzey Afrika'daki sömürge yönetimine karşı bir tehdit olarak gören Fransızlar ve İspanyollar, Madrid'de bir kongre düzenleyerek ortak hareket etmeye karar verdiler. 250.000 kişilik bir güçle Abdülkerim'in ordusunu yendiler ve kurduğu yönetime son verdiler.

Abdülkerim, ailesiyle birlikte Hint Okyanusu'nda Reunion Adası'na sürüldü. Yirmi yıl burada yaşadıktan sonra Fransa'ya yerleşme izni aldı. Bindiği gemi Süveyş Kanalı'ndan geçerken denize atladı ve Mısır Kralı I.Faruk'tan sığınma hakkı istedi. İsteğinin kabul edilmesi üzerine Mısır'a yerleşti.

1952'de krallığın devrilmesinden sonra Kahire, Arap ulusal hareketinin merkezi durumuna geldi. Abdülkerim, beş yıl süreyle Kuzey Afrika Kurtuluş Komitesi'nin başkanlığını yaptı. Afrika'daki sömürgeciliğe karşı hareketlerin manevi önderi oldu. 1956'da Fas'ta bağımsızlık ilan edilmesinden sonra Kral V.Muhammet, Abdülkerim'i Fas'a davet etti. Ama Abdülkerim, Fransız birlikleri Kuzey Afrika toprakları üzerinde oldukça Fas'a ayak basmayı reddetti. Yaşamının sonuna dek Kahire'de kaldı.

• **KAYNAKLAR:** R.Furneaux, *Abdel Krim: Emir of the Rif*, 1967; D.S.Voolfman, *Rebels in the Rif: Abd El Krim and the Rif Rebellion*, 1968.

HAUGHEY, Charles James
(1925)

İrlandalı siyaset ve devlet adamı. 1982'de ikinci kez başbakan olmuştur.

16 Eylül 1925'te Mayo Kontluğu'nun Castlebar kentinde doğdu. Dublin'deki University College'da muhasebe ve hukuk öğrenimi gördü. Bir süre muhasebeci olarak çalıştıktan sonra 1957'de Fianna Fáil Partisi'nden (Cumhuriyetçi Parti) İrlanda Parlamentosu'na (Dáil Éireann) seçildi. 1961-1964 arasında adalet bakanı, 1964-1966 arasında tarım ve balıkçılık bakanı olarak görev yaptı.

1966'da maliye bakanlığına getirildi. Mayıs 1970'te İrlanda Kurtuluş Ordusu'na (IRA) silah sağlamak üzere silah kaçakçılığı yapmakla suçlandı. Suçlamalar üzerine başbakan J.Lynch tarafından görevine son verildi. Mahkemede beraat ettiyse de, siyasi yaşamdan bir süre uzak kaldı.

Mart 1973'te yeniden parlamentoya seçildi. 1977-1979 arasında sağlık ve sosyal refah bakanı olarak görev yaptı. Aralık 1979'da Fianna Fáil Partisi başkanlığına getirildikten bir hafta sonra başbakan oldu. Başbakanlığı sırasında, bölgede istikrarın ve Kuzey ve Güney İrlanda'nın birliğinin yeniden sağlanması için İrlanda'nın İngiltere ile işbirliği yapmasını savundu. IRA'nın şiddet eylemlerine dayalı bağımsızlık mücadelesine karşı çıktı ve bu tür eylemlerinin bastırılması için İngiltere ile işbirliği yaptı.

Haziran 1981 seçimlerini Fine Gael Partisi (Birleşik İrlanda Partisi) kazandı ve Garret Fitzgerald başbakan oldu. Haugley, Şubat 1982'de partisinin seçimleri kazanması üzerine ikinci kez başbakanlık görevine getirildi.

• **BAKINIZ:** LYNCH.

HAUPTMANN, Gerhart
(1862-1946)

Alman oyun yazarı. Doğalcı (natüralist) bir yaklaşımla ele aldığı oyunlarıyla çağdaş Alman tiyatrosunu hazırlayan öncü yazarlardan biri olmuştur.

15 Kasım 1862'de, Silezya bölgesinin Obersalzbrunn köyünde (bugün Polonya'da) doğdu, 8 Haziran 1946'da yine aynı bölgedeki Agneterdorf'ta öldü. Düzenli bir eğitim görmedi. Önceleri köyün tek otelini işleten babasının yanında çalıştı. Daha sonra iki yıl amcasının çiftliğinde çiftçilikle uğraştı. Ardından heykelciliğe özendi, 1880'de Breslau'ya giderek oradaki Sanat Okulu'nun Heykel Bölümü'ne girdi. Bir yıl sonra öğrenimini sürdürmek için Roma'ya gitti. Ama burada ağır bir hastalık geçirince öğrenimini yarıda bıraktı. İtalya'dan sonra bir süre İspanya'da kaldı. 1885'te Almanya'ya döndü. Uzun yıllar Jena ve Dresden üniversitelerindeki sanat, edebiyat, felsefe ve bilim konferanslarının hemen hemen tümüne dinleyici olarak katıldı ve kendini yetiştirdi.

İlk oyunu *Vor Sonnenaufgang* ("Güneş Doğarken") 1889'da Berlin'de Lessing Tiyatrosu'nda oynandı. Silezya bölgesindeki kömür işçilerinin kötü yaşam koşullarını ve bu koşullarla savaşımlarını konu alan oyun, izleyicilerin büyük tepkisiyle karşılaştı. O güne değin, gerçekleri olanca çıplaklığıyla karşısında görmeye alışkın olmayan halk, oyunun ardından uzun süren protesto gösterilerinde bulundu. İlk oyununun böyle bir olaya yol açması onu yıldırmadı. İkinci oyunu *Das Friedensfest* ("Barış Bayramı") 1890'da yine Lessing Tiyatrosu'nda sahnelendi, ancak başarılı olmadı. Hauptmann, oyun yazarlığının ilk dikkate değer başarısını, 1891'de *Einsame Menschen* ("Yalnız İnsanlar") ve 1892'de *Kollege Crampton* ("Meslektaş Crampton") oyunlarıyla kazandı. Bundan sonra hemen hemen her yıl yeni bir oyunu sahnelenmeye başladı. 1893'te oynanan *Die Weber* ("Dokumacılar") ile uluslararası üne kavuştu. Oyun, 1840'larda Silezya'daki dokumacıların, el tezgâhlarının yerini makinelerin almaya başlamasıyla işsiz kalmalarını ve kendilerini sömürenlere karşı başkaldırmalarını konu alıyordu. "Yıkıcı" nitelikte bulunduğu için yasaklandı. Yine aynı nedenle imparator II.Wilhelm, Schiller Ödülü'nün Hauptmann'a verilmesini engelledi. Ama Viyana Bilimler Akademisi ona üç kez Grillparzer Ödülü'nü verdi. Ayrıca 1905'te Oxford Üniversitesi, 1908'de de Leipzig Üniversitesi onu onur doktoru yaptılar. 1912'de ise Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Hauptmann oyunlarını Romantizm'den sonra ortaya çıkan ve Almanya'da şair Arno Holz'un (1863-1929) öncülüğünü yaptığı Doğalcılık'ın etkisi altında, Zola ve Ibsen'den de esinlenerek yazmıştır. Acı çeken insanların, bunların çevrelerinin dertlerine eğilmiştir. Oyunlarının kahramanlarını hem kalıtım, hem de çevre ilişkileri bakımından ele almış, onların ruh yapılarını ustalıkla betimlemiştir. *Dokumacılar* gibi Silezya yöresinin ağzını kullandığı bazı oyunları-

nın dışında dili oldukça yalındır.

Eleştirel ve gerçekçi yapıtlarından başka, Romantizm'e yönelik, zaman zaman simgeci (sembolist) ve mistik öğelere yer verdiği oyunları da vardır. *Hanneles Himmelfahrt* ("Hannele'nin Göğe Çıkışı"), *Die versunkene Glocke* ("Batık Çan"), *Und Pippa tanzt* ("Ve Pippa Dansediyor"), *Winterballade*, ("Kış Baladı") bunlar arasındadır.

Hauptmann, II.Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan ayrılmamış ve bu nedenle de, nasyonal sosyalizmi onaylamadıkları için ülkelerini terkeden Alman aydınlarının yoğun eleştirisi ile karşılaşmıştır. Oysa o nazizmi "gelip geçici bir doğal afet" olarak görmüştür. II.Dünya Savaşı yıllarının acılarını ve nazizme karşı kişisel görüşlerini de dört oyundan oluşan son yapıtı *Die Atriden Tetralogie*'de ("Atrid Dörtlemesi") yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Vor Sonnenaufgang*, 1889, ("Güneş Doğarken"); *Das Friedensfest*, 1890, ("Barış Bayramı"); *Einsame Menschen*, 1891, ("Yalnız İnsanlar"); *Kollege Crampton*, 1892, ("Meslektaş Crampton"); *Die Weber*, 1892, ("Dokumacılar"); *Der Biberpelz*, 1892, (Kunduz Kürk); *Hanneles Himmelfahrt*, 1893, ("Hannele'nin Göğe Çıkışı"); *Florian Geyer*, 1896, *Die versunkene Glocke*, 1896, ("Batık Çan"); *Fuhrmann Henschel*, 1898, ("Arabacı Henschel"); *Der arme Heinrich*, 1902, ("Zavallı Heinrich"); *Rose Bernd*, 1903; *Elga*, 1905; *Und Pippa tanzt*, 1906, ("Ve Pippa Dansediyor"); *Der Bogen des Odysseus*, 1914, ("Odysseus'un Yayı"); *Winterballade*, 1917, ("Kış Baladı"); *Der weisse Heiland*, 1920, ("Beyaz Kurtarıcı"); *Indipodhi*, 1922; *Die Atriden Tetralogie*, 1941-1947, ("Atrid Dörtlemesi"). **Roman:** *Der Narr in Christo Emmanuel Quint*, 1910, ("Christo Emmanuel Quint'in Deliliği"); *Atlantis*, 1912. **Anı:** *Das Abenteuer meiner Jugend*, 1937, ("Gençlik Serüvenlerim"). **Öykü:** *Bahnwärter Thiel*, 1888, ("Hat Bekçisi Thiel").

Doğalcılık (Natüralizm) ve Tiyatro

1870'li yıllara girildiğinde, Avrupa'da yeni bir edebiyat akımı filizlenmeye başlıyordu. Hazırlayıcılığını biyoloji biliminde bir devrim olarak kabul edilen evrim kuramıyla Charles Darwin'in*, birtakım ahlaksal tasarımların bile kalıtımla geçen deneyimlerin ürünü olduğunu ileri süren Herbert Spencer'in* ve insan davranışlarının iyi ya da kötülüğünü topluma yararlı ya da zararlı oluşuna göre değerlendiren John Stuart Mill'in* yaptıkları bu akım, doğaüstü olay ya da varlıkları tümüyle reddediyor, doğayı, deney yoluyla ulaşılabilen olgulara benzer bir olgular bütünü olarak tanımlıyor ve onun yaratılmış olabileceği düşüncesine karşı çıkıyordu. O dönemde, Avrupa edebiyatını etkilemekte olan Gerçekçilik (Realizm), Romantizm ve Mistizm gibi akım ve tutumlara karşı olan bu akıma, sonradan Natüralizm (Doğalcılık) adı verilmiştir.

Fransız edebiyatının büyük gerçekçi yazarlarından Balzac* ve Flaubert*, gerçeği tümüyle ve doğrudan doğruya okura aktaran betimlemeleriyle, Maupassant* ise metafiziğe karşı olan görüşlerinden yola çıkıp, insanı özellikle iç tepkileri açısından bir doğa yaratığı olarak ele aldığı öyküleriyle Doğalcılık'ın edebiyat alanındaki ilk örneklerini verdiler. Rus edebiyatında da Tolstoy* ve Dostoyevski* ülkelerinde Doğalcılık'ın öncülüğünü yaptılar. Bu arada ünlü Fransız romancı ve oyun yazarı Zola*, İngiliz düşünür Auguste Comte'un* deneye, akla dayanmayan her türlü idealist kurguyu reddeden pozitivizminin etkisi altında, Gerçekçilik'in özel ve köktenci bir biçimi olan Doğalcı tiyatronun ilkelerini ortaya koydu.

Doğalcılık'ın ilk verileri roman alanında gerçekleşti. Zola'ya göre romancı, tüm olayları deneylerle açıklanabilen bir temele dayandırmak zorundaydı. Bu görüşe uygun olarak doğalcı yazarlar, çevre, kalıtım ve insanın psikolojik durumunu ön planda tutan romanlar yazdılar. Doğalcılık, şiir alanında da güzellik uğraşını, coşkuyu ve mistizmi kesinlikle reddeden, motiflerini teknoloji dünyasından alan, büyük kentleri ve büyük kent insanlarının yaşantısını işleyen konuları yeğliyordu.

Doğalcılık'ın tiyatro alanında kendini gösterebilmesi ancak 1880'lerin ikinci yarısında ve Zola'nın ortaya koyduğu ilkeler doğrultusunda gerçekleşti. Zola, tiyatro üstüne yazılarını topladığı iki kitabında ve başlıca oyunu olan Thérèse Raquin'de Doğalcı tiyatronun ilkelerini şöyle belirlemişti: "Bir oyun, hiçbir yapmacıklığa kaçmaksızın, olayları doğrudan doğruya ele alan, çevre ve koşullara bağlı olan insanı ve onun içinde bulunduğu durumu ortaya koyan bir yaşam kesiti olmalıdır". Zola'dan sonra Doğalcı tiyatroyu geliştiren oyun yazarları Ibsen*, Hauptmann ve Strindberg* de yapıtlarını bu ilkeler doğrultusunda oluşturdular.

Doğalcı tiyatro, gerçekliğin derinindeki süreçleri kavramaya yanaşmayıp, insanı alabildiğine edilgen ve dış koşullanmaların bir sonucu olarak ele alması, toplumsal gelişmenin gerçek yasaları ile insanın doğa ve toplum üzerindeki etkin işlevini görmezlikten gelmesi ve sahneyi insan doğasının incelendiği yan tutmayan bir laboratuvar olarak görmesi nedeniyle giderek bir çıkmaza sürüklendi. Doğalcı oyun yazarları bu çıkmazdan kurtulmak için bir seçim yapma durumunda kaldılar. Zola, bu çıkmazı sosyalizmi seçerek aşarken, Ibsen ve Hauptmann Sembolizm'e ve mistik bir anlayışa, Strindberg ise "düş oyunları"na yönelerek kaderci bir tutuma sığındılar.

HAURIOU, Maurice
(1856-1929)

Fransız, hukukçu ve sosyolog. "Kurum kuramı"nın kurucusudur.

Ladiville'de doğdu, Toulouse'de öldü. Bordeaux'da hukuk eğitimi gördükten ve 1879'da hukuk doktoru olduktan sonra, 1883'te öğretim üyesi giriş sınavlarını birincilikle vererek, Toulouse Hukuk Fakültesi'nde hukuk tarihi profesörü olarak göreve başladı 1888'den sonra idare hukuku, 1920'den ölümüne değin de anayasa hukuku dersleri verdi ve bu alanlarda önemli kuramsal çalışmalar yaptı ve ders kitapları yayımladı. 1909'dan başlayarak bu fakültenin dekanlığını üstlendi.

Hukuk kuramcısı ve öğreticisi olmasının yanı sıra, ülkesinin hukuk pratiğini de etkilemiş olan Hauriou hukuk kuramını sosyolojik bir yaklaşımla ele almıştır. Duguit'den farklı olarak onun geliştirdiği hukuk kuramı özün, biçime üstünlüğü ilkesine dayanır. Ona göre hukuk, toplumsal yaşamın düzenleyicilerinden olup, topluluğun sürekliliğini ve çağdaşlığa doğru ilerleyebilmesini sağlayacak bir işlev görür. Hukukun temel görevi, toplum içindeki çeşitli gerilimleri yumuşatmak, sürekliliğin gerektirdiği dengeleri kurmaktır. Hukuk düzenini yalnızca teknik ve biçimsel açıdan değerlendiren, hukuki pozitivizm yandaşlarından farklı olarak Hauriou, hukuka dinamizm veren, ona ruh aşılayan ahlak, adalet, anayasal inançlar, manevi güçler gibi ilke ve değerlerin bulunduğunu öne sürmüştür.

Hauriou'nun hukuk tezinin temeli olan "kurum kuramı" genel olarak hukuk ile devlet arasındaki ilişkileri, özel olarak da hukuk devletinin ve çağdaş idare hukukunun doğuşunu açıklamada odaklaşmaktadır. Kamu hukukuna, idare hukukuna ve anayasa hukukuna ilişkin kitaplarında bu kuramının değişik boyutlarını gözler önüne sermiş, bu dallarda karşısına çıkan özel sorunları kendi kuramsal çerçevesi açısından çözmeye çalışmıştır.

Hauriou, 1925'te yayımladığı "La théorie de l'institution et de la fondation" ("Kurum ve Kuruluş Kuramı") adlı makalesinde, toplumsal gerçeklere ve tarihsel olaylara büyük önem vermiş, "kurum" denen olgunun niteliği konusunda çözümlemeler geliştirmiştir. Buna göre devlet manevi kişiliğe sahip en üstün kurumdur, "kurumların kurumudur". Devletle kişi arasında da pek çok kurum yer alır. Sendika, dernek, şirket vb. gibi.

Hauriou'ya göre "kurum" başlıca dört öğeden oluşmaktadır. Kurumun anatomisini oluşturan öğeler sırasıyla, bir iş ya da girişim düşüncesi, bunun gerçekleşeceği bir toplumsal ortam, bu amaca hizmet edecek organlaşmış bir güç ve nihayet kurumu sürekli kılacak olan bilinçli toplumsal destektir.

Bir iş ya da girişim düşüncesi, kurumun çekirdeğidir, onu doğuracak ve canlı tutacak ana öğedir. Bu düşünce önce nesnel dünyada vardır. Sonra insan bilinci onu kavrar ve kendine uydurarak öznelleştirir. Kurum, önce nesnel dünyada varolan, sonra da kişilerce kavranıp benimsenen ve öznelleştirilen düşüncelerin gerçekleştirilmesi için doğal bir nesnedir. Örneğin, bir idare kurumunun temelinde kamu hizmeti, bir sağlık kurumununkinde ise sağlığı koruyucu hizmetlerin sağlanması düşüncesi yatar.

İkinci olarak, düşüncenin gerçekleşebileceği bir toplumsal ortam gereklidir. Örneğin, devlet toplumun bütününü kucaklayan, sendika, dernek, şirket vb. ise toplumun bir bölümünü örten kurumlardır. Kurumun yaşayabilmesi, hem temel düşünceye bağlı kalınabilmesine, hem de toplumsal ortamın elverişliliğine bağlıdır. Bu iki koşulun gerçekleşmesi, kurumu da uzun ömürlü kılar.

Kurumun üçüncü öğesi olan organlaşmış güç belli bir kişinin ya da kişilerin emrinde değil, ana düşüncenin hizmetindedir. Dolayısıyla bu güç, gerçekleştirmeye çalıştığı ana düşüncenin gerekleriyle sınırlıdır, keyfi ve kendi başına buyruk bir güç değildir. Bunun için de toplumda gücün düşünceye bağlılığını ve onunla sınırlı kalmasını sağlayacak iç dengelere gerek vardır. Söz konusu kurum "devlet" ise, bunlar güçler ayrılığı ve onu besleyen temsil mekanizmasıdır. Nesnel sınırlanma böyle sağlanır. ◄ *Hukuk anlayışı*

Kurumun dördüncü öğesi, ortak ve sürekli bilinç desteğidir. Ortak bir düşüncenin çevresinde birleşmek yetmez, bu bağlılığın belli ilkelere göre sürekli tazelenmesi gerekir. Kurumu kurum yapacak olan bir öğe de bu sürekli ve bilinçli destektir. Örneğin, aynı amaçla bir araya gelmiş olsalar bile bir miting topluluğu, süreklilik ve kalıcılık niteliklerine sahip bulunmadığı için, bir kurum olarak ele alınamaz.

Kurum, fizyolojisi bakımından da canlı bir organizmaya benzer, doğar, büyür, yaşar ve ölür. Kurumun yaşantısı, bu aşamaların her birinde bazı özellikler ve ortak nitelikler gösterir. *"Kurum"un fizyolojisi*

Kurumun doğuşu, bir topluluğun belli bir iş ya da girişim düşüncesini benimsemesi ve bir organizmanın gerçekleşmesiyle olur. Ancak bu benimseme ve ona uygun bir organizmanın gerçekleşmesi her zaman aynı biçimlerde olmaz. Benimseme ve benimsenen düşünceye uygun olarak organik biçimlenme kimi zaman yavaş yavaş, kimi zaman da aniden olur. Yavaş yavaş oluşumda kendiliğinden oluşan bir evrim vardır. Burada, nesnel düşünce bireylerin bilincinde yavaş yavaş yer eder ve kendini ortak bir değer olarak kabul ettirir. Kurumların birdenbire doğuşu denebilecek olan biçim ise, açık bir irade beyanına dayanır. Bu irade, bazen yalnız bir kişinin iradesi olabileceği gibi, toplu bir irade de olabilir. Bir vakfın kurulması birincisine, bir dernek ya da şirketin kurulması da ikincisine örnektir. Öte yandan, bu iradelerin birleşmesi sadece serbestlik ve özgürlük içinde de olmayabilir. Çoğu kez, serbest irade ile baskı ve zorlama yan yana bulunur. Bu baskı ve zorlama, kurumun içinde mayalanan iktidarın bir sonucudur. Böylece kurumun içinde anarşi ve despotizm akımları da yan yana yaşar. ◄ *"Kurum Kuramı"* ◄ *"Kurum"un öğeleri*

Teamüli oluşumla meydana gelen kurumlarda, doğumla birlikte tüzel kişilik elde edilmiş olmaz. Kurum, doğumundan sonraki olgunlaşmasında önce bir manevi kişilik kazanır, sonra da hukukun aradığı biçimsel kalıplardan birine bürünmek yoluyla tüzel kişilik elde eder.

Kurum, doğduktan sonra, onu kuranlar yok olmuş olsalar bile, yaşamını sürdürür. Çünkü, kurumun doğumuna yol açmış olan nesnel düşüncenin geçerliliği sürmektedir. Böylece kurum, yeni eleman-

larla ve bazı ikincil değişikliklere uğramasına karşın, varlığını sürdürür. Hukuki işlemlerde bulunur ve bu işlemler birbirlerine, kurumun kişiliği yoluyla zincirlenip bağlanır. Onun hukuken yaşaması da, zaten bu türden hukuki işlemlerle etkinlik göstermeyi sürdürmesi demektir.

Uğrunda birleşilen düşünce zamanla canlılığını yitirir, artık birleştirici bir güç olmaktan çıkar ve kurum da bu yüzden öğelerini yitirmeye başlarsa, bu kurumun sonunun geldiğini gösterir. Nitekim bazı eski dinler ya da dinsel düşünceler, sönmeye yüz tuttukça, onları örgütleyen kurumsal yapılar da çökerek dağılmışlardır.

Kurumun son buluşu ya yavaş yavaş kaldırılması gibi hukuki işlemler sonucu ya da bir çırpıda gerçekleştirilebilir.

Kurum Kuramı'nı uygulayışı

Hauriou, "kurum kuramı"nı devletin doğuşu ve yaşamı ile ilgili birtakım hukuki ve kuramsal sorunların iç içe geçtiği asıl alanı olan kamu hukukuna ve anayasa idare hukukuna uygulamıştır.

Hauriou'ya göre devlet diğer korporatif organizmalar gibi, yavaş yavaş gelişen bir kurumdur. Devlet önceleri yalnızca güce dayanıyordu. Sonraları çağdaş devlet olgusunun ortaya çıkmasıyla düşünceye bağlanmış ve onun çekim alanına girmiştir.

Güce dayalı devlet, ilk zamanlarda, bazı kimselerin baskı gücünü ellerine geçirip bir topluluğa egemen oldukları siyasal düzendir. Bu güç bir kamusal işlev görmek ya da bir düşüncenin gerçekleşmesine hizmet temeline dayanmaz. Böyle bir yönetim biçimi, bir "kurum" niteliğinde değildir. Hauriou'ya göre daha sonraki dönemlerde devleti bir kurum yapan düşünce, bir ülkenin ulusal toplumunu bir kamu gücü ile iç ve dış tehlikelere karşı korumak, ülkede yaşayanlar üzerinde bir kamu otoritesi uygulamak, aynı zamanda da onlara bazı alanlarda özgürlük tanımak ve bunları güvence altına almak olmuştur. Bu düşünceler zamanla değişmiş ve daha karmaşık bir biçim almışsa da düşüncenin özü değişmemiştir.

Böylece Hauriou'ya göre, sözcüğün gerçek ve dar anlamında devlet, belli bir uygarlık düzeyine erişildikten sonra, siyasal iktidarın, kendine yabancı öğelerden ve özellikle bir hükümdarın mülkü olduğu yolundaki görüşlerden kurtulduktan sonra doğmuştur.

Kaynaşma ve kişileşme aşamaları

Teamüli bir kurum olan devletin olgunlaşıp manevi bir kişilik kazanması ağır bir evrim izlemiş ve başlıca iki aşamadan geçmiştir. Bunlardan biri kaynaşma (incorporation) öbürü de kişileşme'dir (personification).

Hauriou'ya göre "kaynaşma" temsille başlar. Ancak bu, hukuki anlamdaki temsil değil, yönetenlerle yönetilenler arasında düşünce birliğinin oluşmasıdır. Bir başka deyişle devlet kurumunu yaratacak olan iş ya da girişim düşüncesinin, gücü elinde bulunduranlarla yönetilenler arasında ortak bir birleştirici öğe durumuna gelmesidir. Bu aşamada henüz seçim yoluyla işbaşına gelmiş ve halkı temsile hak kazanmış bir hükümet yoktur. Ama devlet artık, kişilerin istek ve çıkarlarını gerçekleştirmenin bir aracı olmaktan da çıkmış, bir düşüncenin emrine girmiştir. Böylece halk ile yönetim birbirlerine bu bağla kaynaşmıştır. Fakat bu kaynaşmaya karşın bütün güç yine hükümdarın elindedir ve onun kişiliğine bağlıdır. Devlet içinde etkin olan yalnız hükümdardır. Bu yüzden, devlette süreklilik ve istikrar düşüncesi de yoktur. Hükümdarın değişmesiyle yapılmış işlemler de son bulmuş, yeni hükümdarın yapacaklarına kapı açılmış olur. İşlemler kişiye bağlı ve onunla varolduğu için devletin manevi kişiliği de oluşmaz.

"Kaynaşma"yı, "kişileşme" aşaması izler. Bu aşamanın bir öncekinden ayrıldığı temel nokta, artık halkın etkin bir güç durumuna gelmesi ve devlet işlerine katılmaya başlamasıdır. Bu aşamada artık işlemler de hükümdarın kişiliğine bağlı olmaktan çıkmıştır. Bunlar, kurumu oluşturan topluluğa bağlanmış, manevi bir kişilik adına yapılmaya ve uygulanmaya başlamıştır. Böylece manevi kişiliğini kazanmış olan devletin, bundan sonraki aşamada hukuki kişilik kazandığı görülür. Bu daha çok bir devletler arası hukuk sorunudur. Uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak başka devletlerce tanınmak ve onlarla dış ilişkilere girişmek yoluyla devlet, hukuki kişiliğini de kazanmış, devletler topluluğuna bu topluluğun bir öznesi olarak girmiş olur.

Hauriou'nun klasik devlet kuramına bir katkısı da, devletin iktisadi etkinlik ve işlevlerine dikkati çekmiş olmasıdır. Bu alanda, devletin iktisadi korumacılığının hukuktaki ilk kuramsal yansımalarını onun açıklamalarında bulmak olanaklıdır.

Hauriou, genel devlet ve hukuk kuramıyla klasik bireyci, liberal ve demokratik devlet kuramlarını savunan yazarların yanında yer alır. Devleti, "manevi kişilik" ve "egemenlik gücü" ile nitelendirir, varlığını özgürlüğün gerçekleşmesine borçlu bir kurum olarak tanımlar, onu "medeni yaşamın koruyucusu" olarak görür. İktidarı devlet için gerekli bir yetki olarak görmesine karşılık, özgürlüğü de devletin varlığının temel koşulu olarak kabul eder, iktidara, özgürlüğü sağladığı koşulda meşruluk tanır. Böylece, asgari özgürlükleri sağlama ve insanın devletten önce gelen bireysel haklarını koruma görevini de devlete yükler. Anayasal bir rejimin temel görevinin de, "düzen-iktidar-özgürlük" üçgeni arasındaki dengeleri kurmak ve yaşatmak olduğu görüşünü savunur.

Hauriou'nun "kurum kuramı" hukuk dünyasında geniş yankılar uyandırarak, aralarında bazı düşünce ve yorum farklılıkları bulunmakla birlikte, kendisine G.Renard, J.T.Delos, C.Ruiz del Castillo, E.Vosgelin, H.Clemans gibi yandaşlar bulurken çeşitli eleştirilere de uğramıştır. Bu eleştirilerin en dikkati çekeni M.Simonovitch tarafından getirilenidir. Buna göre Hauriou'nun kuramı, çağdaş Fransız tarihi ve siyasal özgürlüğe ulaşmış toplumlar için bir anlam taşımakla beraber, toplumların hepsi için geçerli olamaz. Örneğin, nasyonal-sosyalizm ve faşizm bu tezi çürütecek olgulardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Précis de droit administratif et de droit public*, 1891, ("İdare Hukuku ve Kamu Hukuku Elkitabı"); *Les Facultés de droit et la sociologie*, 1893, ("Hukuk Fakülteleri ve Sosyoloji); *La science sociale traditionnelle*, 1896, ("Geleneksel Toplumsal Bilim"); *Principes de droit pubic*, 1910, ("Kamu Hukukunun İlkeleri"); *Précis de droit constitutionnel*, 1923, ("Anayasa Hukuku Elkitabı").

• BAKINIZ: DUGUIT, KELSEN.

HAUROWITZ, Felix
(1896)

Çekoslovak biyokimya uzmanı. Türkiye'de de bulunmuş, kan ve bağışıklık biyokimyasıyla ilgili araştırmalar yapmıştır.

1 Mart 1896'da Prag'da doğdu. 1918'de başladığı tıp öğrenimini Prag ve Würzburg üniversitelerinde sürdürdü, 1923'te Prag Alman Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Tıp öğreniminin son yıllarında Fen Fakültesi'nde de öğrenime başlayan Haurowitz, 1925'te doçent, 1939'da profesör oldu. 1939'da Üniversite Reformu sırasında Türkiye'den çağrı alarak geldiği İstanbul Üniversitesi Biyokimya Enstitüsü'nde 10 yıl boyunca enstitü başkanlığı yaptı. 1948'de ABD'ye giderek Indiana Üniversitesi'nde biyokimya profesörü olarak görev alan Haurowitz, 1966 yılında emekli oldu, ancak çalışmalarını sürdürdü. Birçok bilimsel kuruluşa üye olan Haurowitz, 1960'ta Paul Ehrlich altın madalyasıyla ödüllendirildi, 1972'de de kendisine İstanbul Üniversitesi'nce "Doctor honoris causa" unvanı verildi.

Çalışmalarını kanın biyokimyası üzerinde çoğunlaştıran Haurowitz, insanda bağışıklığın biyokimyası, kandaki bağışıklık öğelerinin işlevleri, dölüt kanında oksijen taşıyıcı olarak işlev gören hemoglobinin yapısı ve niceliksel olarak saptanması üzerinde araştırmalar yaptı. Bağışıklığın biyokimyası üstüne öncü çalışmaları bulunan Haurowitz, bağışıklık olayında rol oynayan serum proteinlerine ilişkin çalışmaları sonucu proteinlerin biyokimyasına da yönelmiş, proteinlerin işlevlerine ilişkin araştırmalar da yapmıştır.

Türkiye'de geçirdiği yıllarda İstanbul Üniversitesi Biyokimya Enstitüsü'nü geliştirerek yetkin bir bilimsel kuruluş ve araştırma merkezi durumuna getirmeyi amaçlayan Haurowitz, biyokimya araştırmalarının yanı sıra öğretime de ağırlık vererek yetiştirdiği birçok uzmanla Türkiye'de biyokimya alanında katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Forschritte der Biochemie 1938-1947*, 1948, ("Biyokimyada İlerlemeler 1938-1947").

• **BAKINIZ:** E.FRANK.

HAUSER, Arnold
(1892-1978)

Macar sanat tarihçisi. Sanat sosyolojisi alanındaki kapsamlı yapıtlarıyla tanınmıştır.

8 Mayıs 1892'de Macaristan'da doğdu, 1978'de öldü. Budapeşte, Viyana, Berlin ve Paris üniversitelerinde edebiyat, felsefe ve sanat tarihi öğrenimi gördü. Georg Simmel, Henri Bergson gibi ünlü düşünürlerin ve edebiyat eleştirmeni Gustave Lanson'un öğrencisi oldu. I.Dünya Savaşı'ndan sonra iki yıl süreyle İtalya'da Klasik dönem sanatını ve İtalyan sanatını inceledi. Toplumbilimci Max Weber'in görüşlerinden etkilendiği bu yıllarda sanat sosyolojisine duyduğu ilgi yoğunlaştı. 1921'de Berlin'e giderek çalışmalarını orada sürdürdü. Sanat tarihçisi Adolf Goldschmidt ve toplumbilimci Ernst Troeltsch'in öğrencisi oldu. 1924-1938 arasında Viyana'da bir film şirketinin reklam müdürü olarak çalıştı. Bu yıllarda sinema dramaturjisi ve sinema sosyolojisiyle ilgilenmeye başladı. 1938'de gittiği Londra'da *Life and Letters* ve *Sight and Sound* gibi dergilerde sinema sosyolojisiyle ilgili denemeleri çıktı. Alman toplumbilimci Karl Mannheim tarafından İngiltere'de yayımlanan bir dizi için sanat sosyolojisi üzerine bir kitap yazmakla görevlendirildi. Bu çalışması, daha sonra kaleme aldığı ve onu dünya çapında üne kavuşturan *Social History of Art* ("Sanatın Toplumsal Tarihi") adlı yapıtına temel oldu. 1951'de Leeds Üniversitesi'nde sanat tarihi dersleri, ayrıca ABD ve Almanya'da da çeşitli konferanslar verdi. 1977'de Macaristan'a döndü ve Macar Bilimler Akademisi'ne onur üyesi seçildi.

Hauser'in, 1951'de yayımlanan ve on yıllık bir çalışmanın ürünü olan *Social History of Art* adlı iki ciltlik yapıtı, plastik sanatlar, tiyatro, edebiyat, sinema ve müzik gibi çeşitli sanat dallarındaki gelişimin İlk Çağ'dan 20.yy'a değin kapsamlı bir incelemesidir. Hauser bu yapıtında, çağlar boyunca sanatçının konumundaki, sanatın üretiliş ve tüketiliş koşullarındaki değişimleri, akım ve türlerin gelişimini değerlendirir, sanatın gelişimini toplumsal ve ideolojik etkenler içinde ele alır. 1958'de yayımlanan *Methoden modernen Kunstanschauung* ("Çağdaş Sanat Görüşünün Yöntemleri") adlı kitabında ise sanat tarihinin ve sanat sosyolojisinin temel felsefi kavramlarını, amaç ve yöntemlerini ortaya koyar.

Hauser, Rönesans ve Barok dönemler arasında yer alan Maniyerizm'i sanat tarihindeki en önemli bunalım dönemlerinden biri olarak değerlendirir. *Der Ursprung der modernen Kunst und Literatur* ("Çağdaş Sanatın ve Edebiyatın Kaynağı") adlı kitabında, Maniyerizm'in gelişimi çerçevesinde üslup kavramını ve üslup değişimlerini irdeler. Son yapıtı *Soziologie der Kunst*'ta ("Sanat Sosyolojisi") ise daha çok edebiyat ağırlıklı olmak üzere sanat ile kitle iletişim araçları arasındaki etkileşimi ve popüler kültür, kitle kültürü, caz, *best-seller* gibi sanattaki çağdaş olguları değerlendirir.

Hauser, sanatı, oluştuğu toplumsal-kültürel ortam içinde geniş bir görüş açısıyla ele alan kapsamlı çalışmalarıyla, kültür ve sanat sosyolojisi alanlarında ürün veren en önemli çağdaş sanat tarihçilerinden biridir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Social History of Art*, 1951, ("Sanatın Toplumsal Tarihi"); *Methoden modernen Kunstanschauung*, 1958, ("Çağdaş Sanat Görüşünün Yöntemleri"); *Der Ursprung der modernen Kunst und Literatur: Die Entwicklung des Manierismus seit der Krise der Renaissance*, 1964, ("Çağdaş Sanatın ve Edebiyatın Kaynağı: Rönesans Bunalımından Bu Yana Maniyerizmin Gelişimi"); *Soziologie der Kunst*, 1974, ("Sanat Sosyolojisi").

HAUSSMANN, Georges-Eugène
(1809-1891)

Fransız kent yöneticisi. Paris'teki bayındırlık eylemleriyle kentin bugünkü görünümünü almasını sağlamıştır.

27 Mart 1809'da Paris'te doğdu, 12 Ocak 1891'de aynı kentte öldü. Soylu bir aileden geliyordu. Hukuk eğitimi gördü ve bir süre yargıçlık yaptı. 1831'de getirildiği vali yardımcılığıyla kent yöneticiliğine başladı. 1853'te ise Fransa İmparatoru III.Napoléon onu Paris'in Seine bölgesi valiliğine atadı ve kentte yapılmasını istediği bayındırlık çalışmalarını yürütmekle görevlendirdi. Haussmann bu görevi sırasında imparatordan aldığı yetkilere dayanarak o güne değin görülmemiş ölçekte bayındırlık çalışmalarına başladı, sert ve ödün vermez bir yönetici olarak ün yaptı.

19.yy'a gelinceye değin Paris dar yolları, küçük alanları, yetersiz altyapısıyla bir Orta Çağ kenti görünümündeydi. Zaman zaman çıkan kolera salgınları kenti kasıp kavururdu. Daha önceki kent yenileme çalışmaları, yerel yol genişletmelerinden, alan düzenlemelerinden ileri gitmemişti. III.Napoléon, I.Napoléon tarafından başlatılan bayındırlık çalışmalarının sürmesini ve daha da ileri götürülmesini isteyerek Haussmann'ı bu göreve getirmişti.

Haussmann'ın mühendis Deschamps ve peyzaj mimarı Alphand ile birlikte çalışarak başlattığı bayındırlık çalışmalarının en ünlüsü açtırdığı uzun ve geniş bulvarlardır. III.Napoléon, kentte çıkacak ayaklanmaların bastırılmasında ulaşım olanaklarını kolaylaştıracağı düşüncesiyle bunları onaylamıştır. Haussmann ise bulvarları, kesişme noktalarında yer alan alanlardaki anıtsal yapıların daha iyi görülebileceği gerekçesiyle savunmuş, bir yandan da hepsinin ağaçlandırılmasını sağlamıştır. O zamanki kentin yedide üçünün yıkılmasıyla gerçekleştirilen bu girişim, pahalı olması ve spekülasyonu körüklemesi gibi gerekçelerle kıyasıya eleştirilmiştir.

Haussmann'ın uygulamaları bulvarların yanı sıra başka yapı eylemlerini de kapsar. Yirmiden fazla kamuya açık parkın, bugün kaldırılmış olan Paris'in ünlü hallerinin ve Charles Garnier tarafından tasarlanan *Paris Operası*'nın yapımına bu dönemde başlanmıştır. Ama bayındırlık çalışmalarından en önemlisi Paris'in temiz ve pis su ağlarının yaptırılmasıdır. Yalnızca yüzeysel bir yenileme değil, altyapı donanımı da ele alınarak gerçekleştirilen bu bayındırlık eylemleri, Paris'in çağdaş bir görünüm ve işleyişe kavuşmasını sağlamış ve pek çok kent düzenleme çalışmasına örnek olmuştur.

• KAYNAKLAR: G.Laroze, *Le Baron Haussmann*, 1932; D.H.Pinkney, *Napoléon III. and the Rebuilding of Paris*, 1958; L.Reau, *L'oeuvre du Baron Haussmann*, 1954.

HAÜY, René-Just
(1743-1822)

Fransız mineroloji uzmanı. Kristalografi biliminin kurucularındandır.

René-Just Haüy, 28 Şubat 1743'te Saint-Just-en-Chausée'de doğdu, 1 Haziran 1822'de Paris'te öldü. Yoksul bir dokumacının oğlu olan Haüy, Paris'te bursla okuduğu Collège de Navarre'da 1764'te öğretmenlik görevi aldı. Daha sonra aynı görevi Cardinal Lemoine Koleji'nde sürdüren Haüy'e 1770'te papazlık rütbesi verildi. Önceleri botaniğe ilgi duyan Haüy, daha sonra mineralojiye yöneldi. 1795'te École des Mines'de fizik ve mineraloji okutmaya başladı, yeni kurulan Ulusal Bilim ve Sanat Enstitüsü'nün doğabilim ve mineraloji bölümüne üye seçildi. 1802'de Doğabilimleri Müzesi'nde mineraloji profesörlüğü görevi alan Haüy, 1809'da Sorbonne Üniversitesi mineraloji kürsü başkanlığına getirildi.

1784'te *Essai d'une théorie sur la structure des cristaux* ("Kristallerin Yapısı Üzerine Bir Kuram Denemesi") adlı yapıtında kristal yapısına ilişkin matematiksel bir kuram öne süren Haüy, araştırmalarını bu alanda yoğunlaştırarak, yetkinleştirdiği kuramını 1801'de yayımladığı *Traité de minéralogie* ("Mineraloji Üzerine İnceleme") adlı çalışmasında açıkladı. Döneminin birçok mineraloji uzmanı ve kimyacılarıyla işbirliği yapan Haüy, geniş mineral koleksiyonundan yararlanarak ve daha çok betimsel ve fiziksel mineraloji üzerinde çalışarak oluşturduğu kuramını belli bir tür kristalin asıl biçiminin, doğada bulunan biçimlerinin kırılmasıyla ortaya çıkan bir çekirdekten geliştiği görüşüyle temellendirmişti. İlk gözlemlerini kalsit üzerinde yapan Haüy, minerallerin çeşitli biçimlerinin belli bir "birincil" çekirdekten türeyerek oluştuğunu ve kristallerde altı temel biçim olduğunu ileri sürdü. Kristallerin doğal yüzlerinin doğrultularının belli bir aritmetik kurala uyduğunu gösterdiği gibi, kristallerde simetri öğesini bularak kristal oluşumundaki simetri ilkelerini geliştirdi. Çalışmalarında mineralojiye ilişkin adlandırmayı da gözden geçiren Haüy, mineral türlerini tanımlamada büyük ölçüde geometriden yararlandı.

Fizikle de ilgilenen Haüy, kristallerde çift kırılma ve elektriksel süreçleri incelemiş, piroelektrik ve pizoelektrik olgular üstüne çalışmalarıyla bu bilim dalına da değerli katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Essai d'une théorie sur la structure des cristaux*, 1784, ("Kristallerin Yapısı Üzerine Bir Kuram Denemesi"); *Traité de minéralogie*, 4 cilt, 1801, ("Mineraloji Üzerine İnceleme"); *Tableau comparatif des résultats de la cristallographie et de l'analyse chimique*, 1809, ("Kristalografi ve Kimyasal Analiz Sonuçlarının Karşılaştırmalı Cetveli"); *Traité de cristallographie*, 1822, ("Kristalografi Üstüne İnceleme").

• BAKINIZ: BRAGG.

HAVVA

Adem peygamberin karısı. Şeytana uyarak cennette kötülük ağacının meyvesini kocası Adem'e yedirmiştir.

Kutsal kitaplara göre, Havva, Adem peygamber cennette uyurken, sol kaburgasından alınan kemikten yaratılmıştır. Bundan ötürü Adem kendisine Havva adını vermiştir.

Adem ile Havva cennette bulundukları sürede, yasaklanmış ağaca yaklaşmamaları öğütlendi. Şeytan hileyle cennete girip, Havva'yı kandırdı. Yasak ağacın meyvesini Adem'e yedirmesini sağladı.

Meyvesi koparılan ağaç kanadı. Her ikisinin de giysileri üzerlerinden düştü. Tanrı Adem ile Havva'yı cennetten çıkardı. Adem Serendip Adası'na (Seylan), Havva Cidde'ye indirildi. Birbirlerinden 200 yıl ayrı yaşadılar. Daha sonra Adem bağışlanarak Mekke yakınındaki Arafat'ta Havva ile buluştu.

Havva'nın kırk çocuğu oldu. Adem'den sonra Cidde'de öldü. Adem ile Havva, Doğu'da minyatür, Batı'da da resim sanatına konu olmuştur.

• BAKINIZ: ADEM.

HAWKING, Stephen William (1942)

İngiliz kuramsal fizikçi. Kozmoloji modellerinden temel parçacıklar arası çekimsel etkileşmelere değin çeşitli alanlarda temel katkılarıyla tanınmıştır.

8 Ocak 1942'de Oxford'da doğdu. 1959-1962 arası Oxford Üniversitesi'nde okudu, 1962-1965 arası da Cambridge'de D.Sciama ile birlikte doktora çalışması yaptı. 1965'te Gonville and Caius College'ın üyeliğine seçilen Hawking, Cambridge'de araştırmacı ve öğretim üyeliği görevlerini sürdürerek, 1977'de profesörlüğe yükseltildi, 1979'da da bir zamanlar Newton'un da işgal ettiği Lucas kürsüsüne atandı. 1974'te Royal Society üyeliğine seçilen Hawking, 1976'da bu kurumun Hughes Madalyası'nı almış, çalışmaları birçok kurumca ödüllendirilmiştir. Doktora sırasında dejeneratif bir sinir sistemi hastalığına yakalanan ve sağlığı giderek bozulan Hawking, hastalığı nedeniyle uzun yıllardır çalışmalarını tekerlekli sandalyede, kâğıt, kalem kullanamadan sürdürmektedir.

Hawking'in ilk önemli katkısı Einstein'ın genel görelilik kuramına göre uzay-zamanda ortaya çıkan singülerlikler konusundadır. Uzay-zamanda bilinen fizik yasalarının geçerliliğini yitirdiği tekil noktalar olan singülerlikler evren modellerinde bir başlangıç, astrofizikteki yoğun kütleli cisimlerin gravitasyonel (kütle çekimsel) çökmesi durumunda ise bir sonuç olarak ortaya çıkar. Hawking 1965-1967 arası, R.Penrose'un daha önce gravitasyonel çökmeye ilişkin geliştirdiği tekniklerden yararlanarak evren modellerinde singülerliklerin varlığını genel olarak göstermiş, bu alandaki çalışmalar da 1970'te Hawking'in Penrose ile birlikte kanıtladığı singülerlik teoremiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu çalışmalarda elde edilen ve günümüzde "Hawking-Penrose Singülerlik teoremleri" diye anılan sonuçlara göre, birtakım genel varsayımlar altında uzay-zamanda singülerliklerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Fizik bilgisine bir sınır getiren ve nasıl aşılacağı henüz bilinmeyen bu teoremler birçok araştırmacı tarafından klasik gravitasyon teorisinde Einstein'dan sonra elde edilen en önemli gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Hawking'in daha sonraki çalışmaları kara delikler üzerine yoğunlaşmıştır. Kara delikler Einstein'ın kuramınca öngörülen ve halen astrofizikçiler tarafından gözlenmeye çalışılan ilginç cisimlerdir. Kara deliklerin çok yoğun kütleli cisimlerin gravitasyonel çökmeleri sonucu oluşmaları beklenmektedir. Böyle bir süreçte uzay-zamanda singüler noktayı içeren bir bölge, bu olay ufkuyla örtülü bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yoğun kütlenin yarattığı şiddetli gravitasyon alanı nedeniyle olay ufku tek yönlü geçirgen bir zar gibi davranmakta, bölgeden dışarıya ışık bile kaçamadığından uzay-zamanda bir kara delik ortaya çıkmaktadır. Hawking kara deliklerin en genel denge konumlarının ne olacağını araştırmış ve kara delik mekaniğinin dört temel yasasının bulunmasında en önemli rolü oynamıştır.

1974'te Hawking kara delikler konusunda çok ilginç bir buluşu sonucu, kuvantal etkiler göz önüne alındığında kara deliklerin sanıldığı gibi kara olmadığını çevrelerine parçacık ve ışıma yaydıklarını göstermiştir. Böylece kara deliklerin kuvantum düzeyde bir sıcaklığa ve entropiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Hawking'in bu buluşu iki yönden çok önemlidir. Birincisi, bu çalışmayla termodinamiğin temel kavramlarından biri olan entropi, tümüyle geometrik bir kavram olan olay ufku yüzölçümüne bağlanmıştır. İkincisi, bu buluşa göre kara delik sıcaklığı kütleye ters oranda olduğundan kuvantal ışımayla kütle yitiren kara deliğin sıcaklığı artmaktadır. Bu süreç nedeniyle, evrenin ilk anlarındaki homojen olmayan ortamda oluşabilen küçük kütleli, ufak kara deliklerin günümüzde bir patlamayla yok olmaları beklenmekte ve hesaplara göre böyle bir patlamanın yaratacağı ışıma gözlenebilir büyüklükte çıkmaktadır. Dolayısıyla Hawking, ilk kez gravitasyon ve kuvantum kuramlarının birlikte kullanılmasından, ölçülmesi olanaklı bir etki ortaya çıkarmıştır.

Gravitasyon alanının kuvantumlaştırılması ve bu alanın diğer etkileşmelerle tutarlı bir biçimde birleştirilebilmesi bugün fiziğin çözülmemiş en temel problemlerinden biridir. Hawking'in bu konudaki araştırmaları bu problemin çözümüne yönelik bir yaklaştırma olan, eğri uzay-zamanda kuvantum alan kuramı çalışmalarına önemli bir hız vermiş, gravitasyonun kuvantumlaştırılması yolunda ilginç adımlar atılmıştır. Hawking bu amaçla Feynman yörünge integrali yaklaşımını irdelemiş, gravitasyonel instantonların dökümünü yapmış ve çok küçük ölçeklerde geçerli olabilecek bir "uzay-zaman köpüğü" resmi sunmuştur. Gravitasyonun kuvantumlaştırılmasında

önemli bir sorun, bunun hangi düzeyde gerçekleştirilmesi gerektiğinin ve neyin kuvantumlaştırılacağının bilinmemesidir. J.A.Wheeler kuvantumlaştırmanın, uzay-zamanın topolojik yapısı düzeyinde ele alınmasını önermişti. Burada düşünce kabaca, klasik olarak sürekli bir ortam, örneğin bir lastik parçası gibi davranan uzay-zamanın, çok küçük ölçeklerde bir sünger parçası gibi gözenekleşeceğidir. Hawking, yörünge integraline değişik topolojilerin katkısını saptamış ve böyle bir kuvantal gözenekleşmenin nasıl tartışılabileceğini göstermiştir.

Günümüzün en önemli fizikçilerinden biri olan Hawking'in bu temel katkılarının yanı sıra, evrenin büyük patlama modelinde helyum üretimi, ikili yıldız sistemlerinde kara deliklerin gözlenmesi ve gravitasyonel dalgalar gibi konularda da çalışmaları vardır.

- YAPITLAR (başlıca): *The Large Scale Structure of Space-Time* (G.F.R.Ellis ile birlikte), 1973, ("Uzay-Zamanın Büyük Ölçek Yapısı"); *Superspace and Supergravity* (M.Rocek ile birlikte derleme), 1981, ("Süperuzay ve Süpergravitasyon").

- BAKINIZ: EINSTEIN, FEYNMAN, HOYLE, PENROSE, WEINBERG.

HAWKINS, Coleman
(1904-1969)

ABD'li tenor saksofoncu. Caz tarihinin en tanınmış müzikçilerindendir.

21 Kasım 1904'te Missouri Eyaleti'nde St.Joseph'da doğdu, 19 Mayıs 1969'da New York'ta öldü. Dört yaşında piyano, yedi yaşında viyolonsel, dokuz yaşında saksofon çalmaya başladı. Washburn College'da müzik kuramı ve kompozisyon okudu. 1923-1933 arasında büyük orkestra cazının öncülerinden Fletcher Henderson'ın orkestrasında saksofon çaldı. 1934-1939 arasında Avrupa ülkelerinde konserler verdi, o yıllarda Avrupa'da yabancı bir müzik türü olarak görülen cazın Avrupalı müzisyenlerce benimsenmesinde etkili oldu.

Caz müziğinde bir tenor saksofon üslubu yaratan ilk müzisyenlerdendir. 1935'lerde büyük orkestralarla birlikte gelişen *swing*'in en başarılı saksofoncularından biri olmakla birlikte, 1940'larda *sving*'e tepki olarak gelişen *bop* türüne yakınlaşmıştır. *Bop* müzisyenlerinin cazdaki kalıpları yıkmaya çalışan deneysel yaklaşımlarını benimseyerek üslubunu yenilemiştir. Tutkulu ve coşkulu çalış tarzıyla da, duyguların dışavurumunu ve ateşli bir anlatımı temel alan *hot jazz* tarzının yetkin örneklerini vermiştir. Armonik zenginlik ve ustaca çalınan arpejler üslubunun önemli özellikleridir. Hawkins, özellikle yavaş tempolu baladlardaki başarısıyla romantik tarzın başlıca yorumcularından biri olarak tanınmıştır. Doğaçlamadaki ustalığının en iyi örneklerinden biri olan "Body and Soul" adlı parçası caz klasikleri arasına girmiştir.

Hawkins -Charlie Parker ve Lester Young ile birlikte- caz tarihinin en yetenekli üç saksofoncusundan biri sayılmaktadır.

- BAKINIZ: C.PARKER, L.YOUNG.

HAWKINS, John
(1532-1595)

İngiliz, denizci. Amerika'daki İspanyol sömürgeleriyle Afrika arasında köle ticaretini başlatmıştır.

John Hawkins (ya da Hawkyns) Plymouth'ta, Devon'da doğdu, 12 Kasım 1595'te Puerto Rico Adası açıklarında öldü. Zengin bir tüccarın oğluydu. İspanya'nın elindeki Kanarya Adaları'na yaptığı yolculuklar sırasında, zenci köle ticareti yapmaya karar verdi. 1562-1563 yıllarında yaptığı ilk seferinde, Batı Afrika'da Gine'de ele geçirdiği yüzlerce zenciyi Amerika'daki İspanyol sömürgelerine satarak, köle ticaretini başlatan ilk İngiliz oldu.

1564'te Kraliçe I.Elizabeth'in ve Londralı tüccarların desteğiyle ikinci bir sefere çıktı. Sefer sırasında, İngilizler'in Amerika'daki sömürgeleriyle ticaret yapmalarını engellemeye çalışan İspanyollar'ın direnişiyle karşılaştıysa da, 1563'te seferini tamamlayarak İngiltere'ye döndü. 1567'de altı gemiyle çıktığı üçüncü seferinde ise, bir İspanyol filosunun saldırısına uğradı ve ağır kayıp vererek geri kalan iki gemisiyle 1569'da zorlukla İngiltere'ye varabildi.

1573'te Kraliyet Donanması'nın haznedarı, 1589'da da denetleyicisi oldu. Bu görevleri sırasında donanmanın güçlendirilmesi için çalıştı. Amiral olarak görev aldığı 1577-1578 İngiliz-İspanyol Savaşı'nda, İngiliz donanması ünlü İspanyol Yenilmez Armadası'nı yendi. 1595'te yağma amacıyla, Francis Drake ile birlikte Antil Adaları'na yaptığı sefer sırasında öldü.

- BAKINIZ: ELIZABETH I.

HAWKS, Hovard
(1896-1977)

ABD'li film yönetmeni. Sinemanın pek çok türünde başyapıtlar vermiştir.

30 Mayıs 1896'da Goshen'de doğdu, 1977'de öldü. Küçük yaşta ailesiyle birlikte California'ya yerleşti. Çocukluğundan başlayarak tekniğe karşı büyük bir ilgi duydu. Yükseköğrenimini makine mühendisliği dalında yaptı. Gençlik yıllarında en büyük tutkusu otomobil yarışlarına katılmak ve uçak kullanmaktı. I.Dünya Savaşı'nda Hava Kuvvetleri'ne katıldı. Savaş sonrası bir uçak fabrikasına girdi ve uçak modelleri çizmeye başladı.

Üniversite yıllarında bir süre Lasky stüdyolarının atölyelerinde çalışmıştı, Hollywood'a geri dönmeye karar verdi. Burada önce kurgucu, sonra yönetmen yardımcısı olarak çalışmaya başladı. 1922'de iki kısa öykü yazarak bunları filme çekti. Ertesi yıl senaryosunu yazdığı *Quicksands* ("Bataklıklar") adlı filmin yapımcılığını da üstlendi. Birkaç senaryo daha yazdıktan sonra 1925'te yine kendi

yazdığı bir senaryonun yönetmenliğini de yaptı. Sinemanın hemen her türündeki ürünleri, 1930'lardan başlayarak Fransız eleştirmenlerin yoğun ilgisini çekti. ABD'li eleştirmenler onu ancak daha sonraki yıllarda keşfettiler ve sinema tarihindeki gerçek yerine oturtan değerlendirmeler yaptılar. 1975'te Hawks'a tüm yapıtları için özel bir Oscar verildi.

Hawks bugün sinemanın en büyük yönetmenlerinden biri olarak anılmasını her şeyden önce teknik alandaki ustalığına borçludur. Filmlerinde tekniği son derece işlevsel bir biçimde kullanır. Kamera hareketlerini, görüş açılarını, çerçeve düzenlemelerini kendi başlarına değil, hep öykünün bütünlüğü içinde bir anlam taşıyacak gibi ele alır. Filmlerinin başarısı senaryolarının sağlamlığından geldiği kadar, tekniği son derece tutumlu bir biçimde kullanmasından da kaynaklanır.

Hawks'ın çok önemli başka bir özelliği de usta bir öykücü olmasıdır. Yalın, rahat bir sinema diliyle anlattığı öyküler, kitlelerle kolayca bağ kurabilmiş, filmleri Amerikan sinemasının en popüler filmleri arasına girmiştir. Hawks atmosfer yaratmada da çok başarılıdır. Otomobil yarışlarını, hava savaşlarını konu alan filmleri hep kendi yaşadığı, tanıdığı olaylardan kaynaklanmıştır. Tıpkı John Ford'da ve yine ünlü bir yönetmen olan William Wellman'da (1896) görüldüğü gibi onda da otantik özellikler ön planda ve belirleyicidir. Kahramanlarını kalıp kişiler ya da üstün insanlar olarak ele almadığı için, filmlerinde hep gerçeklik duygusu egemendir. Onun "demir yumruklu" ya da "ateş yürekli" kahramanları olanaksız durumlarda boyun eğerler. Filmlerinde en çok rastlanan temalardan biri erkek arkadaşlar arasındaki sarsılmaz dostluk, bir başkası da zorluklara göğüs gererek başarılı olmaktır.

Hawks sinemaya yenilikler getirmiş bir yönetmen değildir. Ama sinemanın varolan türlerini, temalarını ve tekniklerini büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Müzikal, *western*, savaş ve polis filmi gibi türlerin yanı sıra güldürü alanında da çok başarılı ürünler vermiş, daha çok töre güldürüsüne yönelmiştir. En ünlü güldürü filmlerinden *Gentlemen Prefer Blondes* (Erkekler Sarışınları Sever) ve *Bringing Up Baby* ("Baby'i Yetiştirirken") bu türün klasikleri arasında sayılmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Road to Glory*, 1926, ("Zafer Yolu"); *A Girl in Every Port*, 1928, ("Her Limanda Bir Kız"); *The Dawn Patrol*, 1930, (Şafak Devriyesi); *Scarface: The Shame of a Nation*, 1932, (Scarface); *Bringing Up Baby*, 1938, ("Baby'yi Yetiştirirken"); *Only Angels Have Wings*, 1939, (Melekler Kanatlıdır); *Sergeant York*, 1941, (Aslan Yürekli Çavuş); *The Big Sleep*, 1946, (Birleşen Kalpler); *Red River*, 1948, (Kanlı Nehir); *The Big Sky*, 1952, (Yeşil Gözlü Esire); *Monkey Business*, 1952, (Maymun Aklı); *Gentlemen Prefer Blondes*, 1953, (Erkekler Sarışınları Sever); *Rio Bravo*, 1959, (Kahramanlar Şehri); *Hatari*, 1962, (Vahşi Avcı); *El Dorado*, 1967; *Rio Lobo*, 1970, (Son Darbe).

- **KAYNAKLAR:** J.Gili, *Hawks*, 1971; R.Wood, *Hawks*, 1968.

HAWORTH, Walter Norman
(1883-1950)

İngiliz, organik kimyacı. Karbonhidratların ve C vitamininin kimyasal yapısını çözümleyerek, ilk vitamin sentezini gerçekleştirmiştir.

19 Mart 1883'te Lancashire'daki Chorley'de doğdu, 19 Mart 1950'de Birmingham'da öldü. 1906'da Manchester Üniversitesi'nden kimya diplomasını alıp Göttingen Üniversitesi'nde bir yıl Otto Wallach'ın yanında çalıştıktan sonra İngiltere'ye döndü ve 1911'de Manchester Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Ertesi yıl İskoçya'daki St.Andrews Üniversitesi'ne bağlı United College'da öğretim görevlisi olarak organik kimya dersleri vermeye başladı. 1920'de Durham Üniversitesi'nde organik kimya profesörlüğüne atandı. 1925'te Birmingham Üniversitesi'ne geçerek, 1948'de emekli oluncaya değin araştırma ve öğretim görevini sürdürdü.

1928'de Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilen Haworth, 1934'te aynı kurumun Davy, 1942'de Royal madalyasıyla, 1947'de "Sir" unvanıyla ödüllendirilmiş, karbonhidrat kimyasına ve C vitamini sentezine ilişkin öncü çalışmaları nedeniyle 1937 Nobel Kimya Ödülü'nü Paul Karrer ile bölüşmüştür.

St.Andrews Üniversitesi'ne geçmeden önce aldehitlerle ketonların yoğunlaşma tepkimeleri ve terpenler üzerinde çalışan Haworth, o tarihten sonra James Colquhoun Irvine (1877-1952) ve Thomas Purdie'nin (1843-1916) çalışmalarına katılarak tüm ilgisini karbonhidrat kimyasına yöneltti. İlkin basit şekerler üzerinde çalışarak, metil sülfat ve alkali tepkimesiyle elde ettiği metil eterlerin molekülünde kapalı halkaların oluşmasıyla bileşiğin şekere dönüştüğü noktayı saptadı. Basit şekerlerin halkalı yapısı üstüne değerli bilgiler veren bu yöntemi disakkaritlere ve polisakkaritlere uygulayan araştırmacılar, X ışınlarıyla analiz olanağından da yararlanarak, nişastadan selüloza dek karbonhidratlardan pek çoğunun kimyasal yapısını belirlemeyi başardılar.

1932'den sonra, molekül yapısı basit şekerlerinkine oldukça benzeyen C vitamininin kimyasal çözümlemesiyle ilgilenen Haworth ve çalışma arkadaşları, Macar paprikasından elde ettikleri vitaminin yapısını açıklamayı başardılar. O yıllarda Szent-Györgyi de aynı maddeyi böbreküstü bezinin kabuk bölgesi salgısından ve portakal suyundan ayırmıştı. Haworth'un "askorbik asit" adını verdiği bu maddeyi sentez yoluyla elde etmesi, ilk vitamin sentezinin gerçekleştirilmesinden öte, tıpta geniş bir uygulama alanı olan C vitamini üretiminde doğal kaynaklara bağımlılığı ortadan kaldıran önemli bir adımdı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Constitution of Sugars*, 1929, ("Şekerlerin Yapısı").

- **BAKINIZ:** KARRER, SZENT-GYÖRGYI.

HAWTHORNE, Nathaniel
(1804-1864)

ABD'li roman ve öykü yazarı. Amerikan anlatı edebiyatının kurucularındandır.

4 Temmuz 1804'te Massachusetts Eyaleti'nde Salem'de doğdu, 19 Mayıs 1864'te New Hampshire Eyaleti'nde Plymouth'da öldü. Ailesinin koyu Püriten geleneği, onu da derinden etkilemişti. Bacağındaki küçük sakatlık yüzünden sessiz, içekapanık bir çocukluk geçirdi. 1821'de girdiği Bowdoin College'da şair H.W.Longfellow ve ilerde ABD başkanı olacak Franklin Pierce'la yakın bir dostluk kurdu. 1825'te öğrenimini bitirdikten sonra ailesinin Salem'deki çiftliğine çekildi. Burada on iki yıl toplumdan uzak yaşadı. İlk öykülerini bu dönemde yazdı. 1838'de Boston gümrüğünde çalışmaya başladı. 1852'de Franklin Pierce başkanlığa seçilince ABD'nin İngiltere'de Liverpool konsolosluğuna atandı. 1860'ta ABD'ye dönüp Concord'daki evine yerleşti, ölene değin burada yaşadı.

Hawthorne, ilk ürünlerinin büyük çoğunluğunu imzasız yayımladı. Öykü ve romanlarında Püriten ağırlıklı inançları ve iyilikle kötülüğün mücadelesi gibi çatışmalarıyla New England yöresi insanları önemli bir yer tutar. Çıkış noktası yöresel olan temalarını, alegorik göndermelerle tüm insanlığı kapsayacak ikilemler düzeyine çıkarmaya çalışmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Fanshawe,* 1828; *The Scarlet Letter,* 1850, (Kızıl Damga); *The House of the Seven Gables,* 1851, (Yedi Çatılı Ev); *The Blithdale Romance,* 1852; *The Marble Faun,* 1860, ("Mermer Faun"); *Septimus Felton,* (ö.s.) 1872; *Doctor Grimshave's Secret,* (ö.s.), 1882, ("Doktor Grimshave'nin Esrarı"). **Öykü:** *Twice-Told Tales,* 1837, ("İki Kez Anlatılmış Öyküler"); *Grandfather's Chair,* 1841, ("Büyükbabanın Koltuğu"); *Famous Old People,* 1841, ("Ünlü Yaşlılar"); *Mosses from an Old Manse,* 1846; *The Snow Image and Other Twice-Told Tales,* 1851, ("Kar İmgesi ve İki Kez Anlatılmış Başka Öyküler"); *A Wonder Book for Girls and Boys,* 1851, ("Kızlar ve Oğlanlar İçin Harikalar Kitabı"); *Tanglewood Tales,* 1853, ("Tanglewood Öyküleri").

HAYA DE LA TORRE, Victor Raul
(1895-1979)

Perulu siyaset adamı. Amerikan Devrimci Halkçı Birliği hareketini kurmuş ve 55 yıl boyunca önderliğini yapmıştır.

22 Şubat 1895'te Trujillo'da doğdu, 2 Ağustos 1979'da öldü. Varlıklı bir ailenin oğluydu. Trujillo'daki La Libertad Üniversitesi'nde başladığı yüksek-öğrenimini, başkent Lima'daki San Marcos Üniversitesi'nde sürdürdü. 1919'da San Marcos Öğrenci Federasyonu'nun başkanlığına seçildi. Üniversite reformunun gerçekleşmesi ve halk üniversiteleri olarak bilinen işçiler için gece okulları kurulması için çalıştı. Mayıs 1923'te başkan Augusto Bernardino Leguia'nın diktatörlük yönetimine karşı düzenlenen büyük kitle gösterisinin öncüsü olduğu için tutuklandı. Bir süre hapis yattıktan sonra, Ekim 1923'te sınır dışı edildi.

Haya de la Torre

Meksika'ya geçen Haya de la Torre, 7 Mayıs 1924'te, Mexico City'de, Aprista olarak bilinen hareketin örgütü olarak Amerikan Devrimci Halkçı Birliği'ni (Alienza Popular Revolucionaria Americana-APRA) kurdu. Amacı, tüm Latin Amerika ülkelerinin siyasi birliğini sağlamak, ekonomiyi planlamak ve yabancı sanayii millileştirmek, kadınlara ve Kızılderililer'e tüm toplumsal haklarını vermek, ABD emperyalizmine karşı mücadele etmek olan APRA'nın, Latin Amerika ülkelerinde örgütlenmesini sağlamak için çalıştı. 1931'e değin süren sürgün yaşamı sırasında SSCB'yi ABD'yi, Batı Avrupa ve Latin Amerika ülkelerini dolaştı. İngiltere'de bulunduğu sırada, Oxford Üniversitesi'ne ve London School of Economics'e devam etti.

1929 Dünya Bunalımı'nın getirdiği iktisadi sorunları, bunlarla birlikte büyüyen toplumsal muhalefeti ve ordu içindeki çelişkilerin keskinleşmesini engelleyemeyen Leguia, 1931'de General Louis Sanchez Cerro başkanlığındaki askeri bir cunta tarafından gerçekleştirilen darbe ile yönetimden uzaklaştırıldı. Haya de la Torre, Cerro'nun bir yıl içinde seçimlerin yapılacağını açıklaması üzerine Peru'ya döndü.

Haya de la Torre'nin APRA'nın başkan adayı olarak katıldığı Ekim 1931 seçimlerinin sonucunda, askeri güçlerce, başkanlığı Albay Cerro'nun kazandığı açıklandı. Bu durum, seçimlere hile karıştığı yolunda iddialara neden olduysa da, Cerro başkanlığı üstlendi. Haya de la Torre ise Mayıs 1932'de tutuklandı. 1933'te, Cerro'nun öldürülmesi üzerine başkanlığı General Oscar Benavides üstlendi. Benavides, Haya de la Torre'yi salıverdiyse de, hemen ardından APRA'yı yasadışı ilan etti, bu partinin üyeleri ve yandaşları üzerinde yoğun bir baskı uygulamaya başladı. Haya,

1945'e değin Peru'da gizlenerek yeraltı faaliyetlerinde bulundu.

APRA'nın aydınlar ile maden ve şeker işçileri arasındaki saygınlığı ve etkinliği giderek arttı. 1936 seçimlerinde, adaylarını saptama izni verilmemesine karşın, seçime katılan siyasi partiler içinde kitle desteğine sahip en büyük hareket olduğunu gösterdi. Haya de la Torre'nin başkanlık seçimini kazanmasından korkan Benavides seçimleri erteledi ve kongreyi dağıttı. 1939 seçimlerine ise, uluslararası bir siyasi hareket olduğu gerekçesiyle, APRA'nın katılmasına izin verilmedi. Aynı yıl, Benavides'in onayıyla Manuel Ugarteche Prado başkan oldu.

Prado'nun iktidarı sırasında APRA'nın yasal bir siyasi hareket olmasına izin verilmedi. 1945 seçimleri öncesinde Partido del Pueblo (Halkın Partisi) adını alan ve yeniden yasal duruma giren APRA, seçimlerde diğer demokratik güçlerle birlikte José Luis Bustamente'yi destekledi. Seçimi Bustamente kazandı ve Partido del Pueblo kongre üyeliklerinin çoğunluğunu elde etti. Haya de la Torre'nin hükümete üç bakan vermesi, birçok APRA'lı tarafından hareketin, siyasi iktidarın denetimi altına girmesi şeklinde değerlendirildi ve sert bir biçimde eleştirildi. Partido del Pueblo'nun 1947'de Lima'da muhafazakâr bir yayımcının öldürülmesinden sorumlu tutulması üzerine, Haya de la Torre hükümete sağladığı desteği geri çekti. Partido del Pueblo'nun aynı yıl Callau'da başarısız bir ayaklanma girişiminde bulunmasının ardından, hareket bir kez daha yasadışı ilan edildi.

1948'de General Manuel Odria, muhalefete karşı yeterince etkin davranmadığı gerekçesiyle Bustamente'yi devirerek yönetime el koyunca, ülkede yeniden yoğun bir baskı dönemi başladı. Haya de la Torre'nin Ocak 1949'da Lima'daki Kolombiya elçiliğine sığınması, Peru ve Kolombiya arasında hukuksal bir sorun oldu. Konunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesine ve dünya kamuoyunun baskılarına karşın, Haya de la Torre'nin yurt dışına çıkmasına 5 yıl boyunca izin verilmedi. Haya de la Torre, Nisan 1954'de Peru'dan ayrılarak Meksika'ya gitti.

İlk kez kadınların da oy kullandıkları 1956 başkanlık seçimlerinden sonra, Odria'nın onayıyla, yeniden Prado başkan oldu. Prado, APRA'nın yasallaşmasına izin verince Haya de la Torre Peru'ya döndü. 1962 başkanlık seçimlerinde Haya de la Torre, rakipleri Odria ile aydınlar ve öğrenciler arasında giderek desteği artan Fernando Belaunde-Terry'den daha fazla oy almasına karşın, başkan seçilmek için gerekli oy oranını tutturamadı. Ordu bir kez daha yönetime el koyarak seçimleri bir yıl erteledi. 1963'te aynı adaylarla yapılan seçimi Belaunde-Terry kazandı. Haya de la Torre'nin yenilgisinde, 1960'a değin APRA'nın denetimindeki, ülkenin en büyük öğrenci örgütü San Marcos Öğrenci Federasyonu'nun denetiminin Fidel Castro yanlısı Fidelista'lara geçmesi önemli rol oynadı.

Haya de la Torre, 1963-1968 arasında Belaunde-Terry yönetimine karşı yürütülen muhalefete önderlik etti. Ekim 1968'de Belaunde-Terry'yi deviren General Juan Alvarado Velasco, tüm anayasal özgürlükleri askıya aldı ve kongreyi dağıtarak askerlerden oluşan bir hükümet kurdu. Birçok muhalefet önderi tutuklandı. Aynı yıl sürgüne yollanan Haya de la Torre, 1969'da Peru'ya döndü. Ancak bu tarihten sonra, on yıla yakın bir süre siyasi bir etkinlik gösteremedi.

1975'te Velasco'yu devirerek başkan olan General Francisco Morales Bermudez, 1977'de başlattığı bir reform programı çerçevesinde yeni bir anayasa hazırlamak üzere kurucu meclis seçimlerinin yapılacağını açıkladı. Haziran 1978'de yapılan kurucu meclis seçimlerinde, başta APRA olmak üzere merkez sol hareketler önemli oranda oy aldılar. Haya de la Torre seçimlerden sonra kurucu meclisin başkanlığına getirildi. Mayıs 1980'de başkanlık ve kongre seçimlerinin yapılmasını öngören anayasanın, Temmuz 1979'da kabul edilmesinden kısa bir süre sonra öldü.

• KAYNAKLAR: R.J. Alexander, *Prophets of Revolution: Profiles of Latin American Leaders*, 1962; G. Hilliker, *The Politics of Reform in Peru: The Aprista and Other Mass Parties of Latin America*, 1971; H. Kantor, *The Ideology and Program of the Peruvian Aprista Movement*, 1953.

• BAKINIZ: LEGUIA, PRADO, J.A. VELASCO.

HAYALÎ BEY
(? - 1557)

Osmanlı Divan şairi. Bâkî'ye değin uzanan dönemin en büyük şairidir.

Doğum tarihi belli değildir. Vardar Yenicesi'nde (bugün Yunanistan'da) doğdu, Edirne'de öldü. Asıl adı Mehmed, lakabı Bekâr Memi'dir. Düzenli bir öğrenim görmedi. Genç yaşta şiir yazmaya başladı. Vardar Yenicesi'ne gelen Kalenderî Şeyhi Baba Ali Mest-i Acemî'nin yanında yetişti. Şiirlerinde iz bırakan tasavvufu ondan öğrendi. Kalenderî dervişleriyle birlikte gezginci bir yaşam sürmeye başladı. İstanbul Kadısı Sarıgürz Nureddin Efendi, onun bu dervişlerle gezmesini uygun görmeyip yanlarından ayırdı ve İhtisap Ağası Uzun Ali'nin yanına verdi. Hayalî, onun yardımıyla öğrenimini sürdürdü.

Şiire olan büyük yeteneğiyle kısa sürede çevresinin ilgisini çekti. Önce Defterdar İskender Çelebi ve Sadrazam Makbul İbrahim Paşa ile tanıştı. Arkasından I. Süleyman'ın [Kanuni] korumasına girdi. Padişahın ona gösterdiği yakınlık ve yüz bin akçeden fazla zeamet alması, döneminin şairlerini kıskandırdı. Taşlıcalı Yahya Bey, onun için ağır yergiler yazdı. İbrahim Paşa ile İskender Bey'in idamlarından sonra Hayalî gözden düştü. Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı sırasında sancakbeyliği alarak saraydan ayrıldı. Bundan sonra Hayalî Bey olarak anıldı. "Sözü dilde Hayalî gözde kaldı" ölümüne düşürülen tarih dizesidir.

Zengin bir iç dünyası olan Hayalî, şiir sanatlarına, söz oyunlarına yer vermeyen, yalın ve içten şiirler yazmıştır. Yaşadığı dönemin özelliklerini vurgulamıştır. Âşık Çelebi tezkiresine göre kayıtsız, kalender, rint bir yaşam geçirdiğinden mesnevi yazacak zaman bulamamıştır. Şiirlerinde abdal, ışık, kanaat, hiçlik, tecerrüt (her şeyden boş olma), tasavvuf deyimlerini sık sık kullanmakla birlikte mutasavvıf bir şair sayılmaz. Şiirleri ölümünden sonra da okunmuş, beğenilmiştir. Melikü'ş-şuarâ, Hayalî-i meşhur gibi sıfatlarla

anılmıştır. Elde bulunan tek yapıtı *Divan*'ıdır. Kasidelerinin yanında başarıyla yazdığı gazeller burada büyük yer tutar.

• YAPITLAR (başlıca): *Hayalî Bey Divanı*, (ö.s.), A.N. Tarlan (yay.), 1945.

• KAYNAKLAR: Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şuarâ*, 1971; A. Gölpınarlı, *XV-XVI. Yüzyıl Divan Şiiri*, 1954; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ I*, 1978.

• BAKINIZ: BÂKÎ.

HAYALİ KÜÇÜK ALİ

Bak. KÜÇÜK ALİ [Hayali]

HAYDAR [Şeyh]
(1460-1488)

Safevi şeyhi. Safevi Tarikatı'na bağlı askeri bir birlik kurmuştur.

Şeyh Haydar, Amid'de (Diyarbakır) doğdu, 9 Temmuz 1488'de Elburz Dağı eteğinde Dartanat'ta öldü. Erdebilli Şeyh Cüneyd ile Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begüm'ün oğlu, Şah I.İsmail'in babasıdır.

Haydar, dayısı Uzun Hasan'ın gözetiminde Diyarbakır'da büyüdü. Dokuz yaşında dayısı ile birlikte Edebil'e gitti. Uzun Hasan törenle Haydar'ı babasının yerine Safevi Tarikatı'nın başına getirdi. Haydar'ı büyük amcası Cafer yetiştirdi. Uzun Hasan ölümünden (1478) az önce kızı Alemşah Begüm'ü Haydar'la evlendirdi.

Haydar, tarikat büyüğüne candan bağlı, derviş giysileri giyen, başlarına on iki dilimli kırmızı Haydari taç takan bir askeri birlik kurdu. Osmanlılar, başlarına giydikleri bu kırmızı taçtan ötürü Safeviler için "kızılbaş" deyimini kullanmıştır.

Haydar, öldürülen babasının öcünü almak için Şirvan hükümdarı Ferruh Yasar'a karşı 1488'de ayaklandı. Ferruh Yasar damadı Akkoyunlu Sultan Yakub'un yardımı ile savaşı kazandı. Savaşta öldürülen Haydar'ın kafası kesildi. Daha sonra cesedi Erdebil yakınında Kiyav'daki türbesine gömüldü.

• BAKINIZ: CÜNEYD [Şeyh], İSMAİL I.

HAYDAR ALİ
(1722-1782)

Hintli devlet adamı. Güney Hindistan'a egemen olmak amacıyla İngilizler'e karşı savaşmıştır.

Haydar Ali Bahadır Han, Bangalor yakınlarında Budikote'de doğdu. (Bazı kaynaklar doğum tarihini 1717 ve 1721 olarak da verir.) 10 Aralık 1782'de Madras yakınlarında Chittor'da (bazı kaynaklara göre Arcot'da) öldü. Babası Dekken'de, Babürlü beylerinden Dergâh Kulu Han'ın hizmetinde olan Feth Muhammed Han'dır. Babasının bir çatışmada ölmesi üzerine kardeşleriyle birlikte Maysor Devleti'ne sığındı. 1749'da Maysor Devleti'nin ordusunda komutan olarak görev aldı ve çeşitli savaşlara katıldı.

Haydar Ali, Dindigul valisi olduktan sonra Fransızlar'ın yardımıyla bir silah imalathanesi kurdu. Avrupalılar'ın savaş yöntemlerini öğrendi. Yeni bir ordu oluşturdu. Bu ordu Avrupalılar'ın kullandığı silahlarla donatılmış Hintliler'in denetimindeki ilk orduydu. Haydar Ali, ordu komutanı olarak 1759'da kuzeydeki Maratalar'a karşı zafer kazandı ve Feth unvanını aldı. Bu tarihten sonra Maysor Devleti'ndeki etkinliği giderek arttı. 1761'de dalavay (başbakan) oldu, racayı etkisizleştirdi ve Maysor'un tek yöneticisi durumuna geldi. 1764'e değin topraklarını batıya ve kuzeye doğru genişletti, bazı küçük devletlerin ve beylerin topraklarını ele geçirdi ve Maysor Devleti'nin topraklarının yarısını kendi yönetimi altında birleştirdi. Hindistan'a egemen olmaya çalışan Maratalar'la 1765 ve 1767'de yaptığı iki savaşta da yenildi. 1768'de İngilizler'e karşı başlattığı savaşta başarılı oldu ve İngilizler'in elindeki Madras önlerine dek geldi. İngilizler'i barış yapmaya zorlayarak karşılıklı yardımı öngören bir antlaşma imzaladı. 1770-1772 arasında Maratalar'la yaptığı savaşta, antlaşma uyarınca İngilizler'den yardım istedi, ancak yardımın gelmemesi üzerine yenildi.

Haydar Ali 1780'de Maratalar ve Haydarabad nizamı (Haydarabad hükümdarlarına verilen isim) ile İngilizler'e karşı birleşti. Ordusunu Avrupalı ve Fransız paralı askerlerle güçlendirdi. Antlaşma uyarınca Karnatik'e saldırdı. Birliği bozmaya çalışan İngilizler, Haydarabad Nizamı Ali'yi savaşmaktan caydırdılar ve Maratalar'la 1782'de bir barış antlaşması imzaladılar. Haydar Ali bu antlaşmayı tanımadı ve savaşı sürdürdü. Savaşın başlarında başarılı olmasına karşın, İngilizler'e Bengal'den yardım gönderilmesi üzerine birbiri ardınca yenilgiye uğradı. Fransızlar Karnatik kıyılarına bir donanma göndererek Haydar Ali'ye yardım ettiler. Bu yardıma karşın Haydar Ali İngilizler karşısında başarı sağlayamadı. Ölümünden sonra oğlu Tipu Sultan savaşmayı sürdürdü. Ancak İngilizler'le Fransızlar'ın anlaşması sonucu Fransızlar'ın yardımı kesmesi üzerine, Tipu Sultan, Mayıs 1784'te kendi topraklarını geri almak koşuluyla ve İngilizler'den aldığı yerleri geri vererek barış yaptı.

Haydar Ali ve Tipu Sultan'ın İngilizler'e karşı sürdürdükleri savaş, İngilizler'in Hindistan'daki sömürge yönetimini mali açıdan sarsmış, Doğu Hindistan Kumpanyası'nı güç duruma sokmuştur. Ancak Tipu Sultan, İngilizler'e karşı savaşırken 1799'da ölmüş ve Maysor Devleti'nin yönetimi İngilizler'in eline geçmiştir. Böylece İngilizler'in Hindistan'a egemen olmasını engelleyen en büyük iki güçten biri ortadan kalkmıştır.

• BAKINIZ: TİPU SULTAN.

HAYDÉE, Marcia
(1939)

Brezilyalı dansçı ve bale yönetmeni. 1960'tan sonraki dönemin en önemli balerinlerindendir.

18 Nisan 1939'da Niteroi'de doğdu. Fransız asıllı Brezilyalı dansçı Tatiana Leskova (1922) ile birlikte çalıştı. Bir süre Rio de Janeiro Belediye Tiyatrosu'nda dans ettikten sonra İngiltere'ye giderek Londra'daki Sadler's Wells Bale Okulu'na devam etti. Bale eğitimini Rus dansçı ve eğitmenlerden Egorova (1880-1972) ve Preobrajenska'nın (1870-1962) yanında sürdürdü. 1957'de Grand Ballet de Marquis de Cuevas adlı toplulukta dans etti. 1961'de Stuttgart Balesi'ne katıldı ve 1962'de başbalerin oldu. Uzun yıllar, Stuttgart Balesi'ne dünya çapında ün kazandıran koreograf ve bale yönetmeni John Cranko ile birlikte çalıştı. 1976'da Stuttgart Balesi'nin sanat yönetmeni oldu.

Marcia Haydée, danstaki başarısını oyunculuk yeteneğiyle birleştirmiş, çağdaş dansın önemli adları arasına girmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Rol Aldığı Baleler:** *Romeo ile Juliet*, 1962, müz.Prokofiev; *Eugène Onegin*, 1965, müz. Çaykovski; *Hırçın Kız*, 1969, müz.D.Scarlatti; *Miss Julie*, 1970, müz.Rangström; *Carmen*, 1971, müz.Bizet-Fortner-Steinbrenner; *Initials R.B.M.E.* 1972, müz.Brahms; *İzler*, 1973, müz.Mahler; *Gönüllüler*, 1973, müz.Poulenc; *Dafni ile Khloe*, 1975, müz.Ravel; *Hamlet: Connotations*, 1976, müz.Copland, ("Hamlet: Çağrışımlar"); *Kamelyalı Kadın*, 1978, müz.Chopin.

HAYDN, Franz Joseph
(1732-1809)

Avusturyalı besteci. Klasik senfoni biçiminin öncüsüdür.

31 Mart 1732'de Güney Avusturya'nın Leitha bölgesinde, Rohrau kasabasında doğdu, 31 Mayıs 1809'da Viyana'da öldü. On beş çocuklu bir ailenin ikinci çocuğuydu. Babası bir araba yapımcısı ve nalbant olmasına karşın müziğe çok meraklıydı. Haydn onun müzik sevgisinden etkilendi, altı yaşındayken müzik öğretmeni olan bir akrabasının yardımıyla Hainburg Kilisesi'nin korosuna girdi. Yeteneğiyle dikkati çekince 1740'ta Viyana'da Stephan Katedrali'nin çocuk korosunda soprano olarak ilahiler söylemeye başladı. İlk önemli müzik bilgilerini bu koroda edindi. 1749'da hem koro yöneticisi Johann Georg Reutter ile aralarında çıkan bir anlaşmazlık, hem de yaşının büyüyüp sesinin kalınlaşması nedeniyle korodan ayrılmak zorunda kaldı. Bu yıllarda güç günler geçirdi. Yaşamını sokaklarda keman çalarak ve şarkı söyleyerek sürdürdü. O arada J.Sebastian Bach'ın oğlu Emanuel Bach'ın müziğini dinleme olanağı buldu, ondan etkilendi. İlk yapıtları bu etkilenmenin izlerini taşır.

Haydn gençlik yıllarında köklü bir müzik eğitimi görmedi. Bu eksiğini ünlü İtalyan besteci ve öğretmen Niccolo Porpora'dan (1686-1768) aldığı derslerle gidermeye çalıştı. Ders ücretini ödeyemediği için karşılık olarak Porpora'nın yanında uşaklık yaptı. Daha sonra Avusturyalı Baron Karl Joseph von Fürnberg'in yanında çalışmaya başladı. Onun orkestrası için birçok oda müziği yapıtı besteledi. İlk *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nü burada yazdı. 1758'de Kont Ferdinand Maximilian von Morzin'in korumasına girdi. On altı müzikçiden oluşan küçük bir orkestra ile senfonik çalışmalarına başladı.

Franz Joseph Haydn

İlk dönemi

1750-1760 arası Haydn'ın ilk yaratış dönemidir. Bu dönemde, sonraki yılların olgunluğundan uzaktır. Yapıtları kendinden önceki bestecilerin ve yöntemlerin etkisindedir. Yaylı çalgılar için yazdığı dörtlüler de, ilk iki senfonisi de biçim açısından herhangi bir yenilik içermez. Klavsen sonatları ise çağının ünlü klavsen ustası C.P.E.Bach'ın etkisini taşır.

İkinci dönemi

1761'de Prens Pal Antal Esterhazy'nin isteğiyle müzik yönetmen yardımcısı olarak Esterhazy prenslerinin hizmetine girdi. Bu onun sonraki yaşamını etkileyecek önemli bir değişiklik oldu. 1790'a değin otuz yıl süreyle Esterhazy'lerin sarayında yaşadı ve çeşitli yapıtlar besteledi. 1762'de Prens Esterhazy'nin ölümünden sonra görevine Prens Nicolas'nın yanında devam etti. İkinci yaratış dönemini kapsayan 1761-1770 arasında yeni denemelere girişti. Her alanda yapıtlar besteledi. Özellikle senfoni ve opera üzerinde çalışmalar yaptı. Çalgı kullanma tekniğinde olağanüstü denilebilecek bir ustalığa erişti. 1761'de bestelediği *Le matin* (Sabah), *Le midi* (Öğlen) ve *Le soir* (Akşam) adlı senfonileri biçim bakımından bir önceki dönemin izlerini taşımakla birlikte daha çarpıcı bir anlatımı içerirler.

İlk opera denemelerini de bu yıllarda yaptı. 1767'de *La centerina* ve 1768'de *Lo speziale* adlı operalarını besteledi. İtalyan opera-komik türünün yöntemleriyle oluşturduğu bu yapıtlarıyla sahne müziği alanında da önemli bir yer edindi. Yine aynı yıllarda on beş tane piyano sonatı besteledi. Bu sonatların çoğu barok öğeler içeren, arya, çeşitleme, menuet gibi başlıklar taşıyan sonatlardı. Bu dönemin son yapıtı *19.Piyano Sonatı*, onun sergileme, gelişme ve yeniden sergileme bölümlerinden oluşan üç bölümlük sonat formunu denediği ilk yapıtı oldu.

Üçüncü dönemi

1770'ler Haydn'ın müziğinin daha derin, daha anlamlı ve duygulu olduğu yıllardır. 1772'de bestelediği *Farewell* (Veda) başlıklı senfoni, deneyci kişiliğinin en çarpıcı örneğidir. O günlerde yazlık bir saray yaptıran Prens Nicolas sanatçılarının da bu saraya yerleşmesini istemişti. Ancak sanatçılara ayrılan bölüm, eşlerini ve çocuklarını barındıramayacak kadar küçüktü. Bunun üzerine prens sanatçıların eşleriyle çocuklarını evlerine gönderdi. Müzikçiler ailelerini ancak yaz mevsimi bitince görebileceklerdi. Ama sonbahar yaklaştığı halde prens sanatçıları bırakmaya niyetli görünmüyordu. Haydn müzikçiler arasında başlayan şikâyetleri prense aktarmak için *Veda Senfonisi*'ni besteledi. Yapıtın son bölümünde çalgı sayısı giderek azalıyordu. Görevi biten her sanatçı önündeki mumu söndürüp çalgısını bırakarak çıkıyordu. Sonunda senfoni iki kemanla bitiyordu. Bu yapıtın çarpıcılığı sadece Haydn'ın orkestra üyelerinin birer birer sahneden ayrılmalarına olanak sağlayan bir müzik yazmış olmasında değildir. Hızlı, yavaş ve hızlı bölümlerden oluşan önceki senfoni anlayışının dışına çıkmış, son bölümde giderek ağırlaşan bir müziğe yer vermiştir. Üçüncü yaratış dönemini kapsayan bu yıllar onun duygusal yaşamı bakımından da önemlidir. 1779'da tanıştığı, Prens'in hizmetindeki ses sanatçılarından biri olan mezzo-soprano Luigia Polzelli'ye derin bir sevgiyle bağlanmıştı. Ancak aralarındaki duygusal ilişki, ikisinin de evli olması nedeniyle uzun sürmedi. Haydn aynı yıl bestelediği *Isola disabitata* (Terkedilmiş Ada) adlı operasında çağına göre aşırı denebilecek bir duygululuğa yöneldi.

Olgunluk dönemi

1780 ve onu izleyen yıllar, Haydn'ın giderek ünlendiği olgunluk dönemidir. 1789'da bestelediği on piyano sonatında yeni biçim arayışlarına girişti. Bu yapıtlar klasik piyano sonatının en seçkin örneklerindendir. Haydn çağının bir başka ustası Mozart'ın etkisinde kalmakla birlikte, kendi anlatım özelliklerini de korumuştur. Bu sonatların sergileme bölümünde iki ayrı temaya, onu izleyen ağır bölümde lied ve son bölümde de rondo biçimlerine yer verilir. Haydn aynı yapıyı senfonilerinde de uyguladı. Yapıtlarında zaman zaman bu sıralanışın ve biçimlerin dışına çıkmakla birlikte, klasik sonat ve senfoni anlayışını sağlam temellere oturttu. 1785'te bestelediği *La poule* (Tavuk) adlı yapıtı onun hem klasik senfoni anlayışını, hem de anlatımcı yanını göstermesi açısından önemlidir.

1790'da Prens Nicolas'nın ölümü ile Haydn'ın Esterhazy sarayındaki görevi sona erdi. Aynı yıl Viyana'ya yerleşti ve Prens Nicolas'nın vasiyeti üzerine her yıl kendine ödenen parayla yaşamını sürdürdü. 1790'da ünlü kemancı ve konser düzenleyicisi Johann Peter Salomon'un önerisiyle besteci ve orkestra şefi olarak Londra'ya gitti. Oxford Üniversitesi ona onursal doktorluk verdi. Ertesi yıl Viyana'ya döndü. Beethoven'le tanıştı ve genç müzikçinin öğretmenliğini yaptı. Ancak gerek Beethoven'den pek hoşlanmaması, gerek Beethoven'in onun derslerini yeterince doyurucu bulmaması, iki besteci arasındaki bu ilişkinin saygılı, ama uzak bir biçime dönüşmesine neden oldu. Haydn 1794'te tekrar Londra'ya gitti. Orada Händel'in müziğini tanıma olanağı buldu, onun

Senfoni

Eski Yunanca'da sinfonia sözcüğü bir arada uyumlu sesler çıkarmak anlamında kullanılırdı. İtalyanca'ya da geçen bu sözcük, 17.yy'da kantat, oratoryo ve operalarda orkestra tarafından çalınan açış parçasının adı oldu. Bu nedenle sinfonia'ya bir çeşit uvertür de denilebilir. 18.yy'da çalgı müziğinin önem kazanması sonucu birkaç bölümden oluşan orkestra yapıtlarına Fransızca'da symphonie denildi; sözcük Türkçe'ye senfoni biçiminde geçti.

17.yy'da İtalyan asıllı Fransız besteci J.B.Jully* yazdığı opera uvertürleriyle bu biçimi yetkinleştirdi ve Klasik dönemin senfoni biçiminin hazırlayıcısı oldu. 18.yy başlarında A.Vivaldi* konçertolarıyla senfoni biçiminin ilk öğelerini sundu. Aynı yüzyılın ilk yarısında İtalya'da G.B.Sammartini*, İngiltere'de J.S.Bach'ın* oğullarından C.Bach* ilk senfoni örneklerini verdiler. Bu bestecilerin senfonileri hızlı, yavaş ve hızlı olmak üzere üç kısa bölümden kuruluydu. 18.yy'ın ortalarında Mannheim'da J.Stamitz'in* çevresinde toplanan besteciler senfoniye klasik anlayışa en yakın biçimini kazandırdılar.

Mannheim Okulu bestecileri üç bölümlü senfoniye üç zamanlı bir dans müziği olan menuet'i eklediler. Ayrıca anlatımı güçlendirmek için crescendo ve decrescendo (ses şiddetinin giderek yükselmesi ve alçalması) gibi öğelerden de yararlandılar. Orkestrada flüt, obua, korno gibi çalgılara yer vererek senfonik orkestranın temelini attılar. Müzik tarihinde Viyana Klasikleri adıyla anılan Haydn, Mozart* ve Beethoven'le* senfoni klasik anlayışa ulaştı. Haydn yüzden fazla senfoni yazdı. Mozart ise kısa yaşamı boyunca kırk bir senfoni besteledi. Her iki bestecinin ilk senfonileri Mannheim'lı bestecilerinki gibi minyatür örneklerdir. Haydn'ın ancak son yirmi, Mozart'ın ise son on bir senfonisi gerçek klasik senfoni örnekleridir. Bunlar Beethoven'in, klasik senfoninin doruğu olan dokuz senfonisinin öncüleri olmuşlardır.

19.yy'da senfoni H.Berlioz'un* yapıtlarıyla daha yeni bir boyuta ulaştı. Berlioz ilk program müziği örneklerini vererek senfonilerini şiirsel bir anlatımla besteledi. Senfoni 20.yy'da yapılan çok sayıda açık ve kesin üslup denemeleriyle, geleneksel klasik ve romantik biçimlerinden giderek köklü bir biçimde sıyrıldı, serbest bir orkestra parçası niteliğine büründü. A.Roussel, İ.Stravinski*, S.Prokofiev*, P.Hindemith*, A.Honneger*, A.Copland* gibi 20.yy bestecileri ise serbest anlatımlara yöneldiler ve yapıtlarına kendi biçim anlayışlarını getirdiler.

oratoryolarından etkilendi. Bu etkiyle, Viyana'ya döndükten sonra, ses müziğiyle uğraştı.

Bu yıllar Haydn'ın ustalığın en üst katına ulaştığı yıllardır. 1791-1759 arasında yazdığı ve *Londra Senfonileri* olarak bilinen on iki senfonisi, romantik eğiliminin gittikçe artmakta olduğunu gösterir. Aynı eğilim yaylı çalgılar için yazdığı dörtlülerde de vardır. Piyano sonatlarını da bu anlayışla bestelemiştir. Özellikle 50., 51. ve 52. sonatlarında klasik çerçeveyi genel çizgileriyle korumakla birlikte, biçim ve anlatım yönünden önceki sonatlarına oranla oldukça serbest bir yazı tarzına yönelmiştir.

1798'de şair John Milton'ın *Paradise Lost* ("Yitirilen Cennet") adlı yapıtından esinlenerek *Die Schöpfung* (Yaratılış) oratoryosunu besteledi. Sözlerin kutsal kitaptan alınmış olmaması, *Yaratılış* oratoryosunu Barok dönem oratoryolarından ayıran özelliklerden biriydi. Haydn yaşamının bundan sonraki on iki yıllık döneminde daha çok missa ve oratoryo gibi dinsel içerikli yapıtlar besteledi. 1801'de şair James Thomson'ın bir şiiri üzerine *Die Jahreszeiten* (Mevsimler) oratoryosunu yazdı. Son yapıtı tamamlanmamış bir yaylı çalgılar dörtlüsü oldu.

Haydn'ın 18.yy çalgı müziğinde önemli bir yeri vardır. Yapıtları Klasik dönemin başlangıç aşamasını oluşturmakla kalmamış, kendinden sonraki bestecilere öncülük etmiştir.

Haydn, Viyana Klasikleri adıyla anılan okulun temsilcilerindendir. Bu okulun öbür iki bestecisi Mozart ve Beethoven'i etkilemiştir. Yaşamı boyunca yüz altı senfoni, seksen kadar dörtlü, elli dört piyano sonatı, çeşitli konçertolar, opera, oratoryo ve missalar bestelemiştir. Ancak müzik tarihindeki önemi, verimli bir besteci olmasının ötesinde, müzik biçimlerine getirmiş olduğu yeniliklerdedir. Sonat ve senfoni formları, onun yapıtlarıyla klasik anlayışa ulaşmıştır. Bu nedenle müzik tarihinde senfoninin babası diye anılır. Biçim arayışlarında Mannheim Okulu bestecilerinden yararlanmış, İtalyan besteci G.B.Sammartini'nin senfonik çalışmalarından etkilenmiştir. Oda müziği alanında da yapıtlar vermiş, dörtlülerinde kendine özgü bir anlatım ve biçim birliğine varmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Senfoni:** *No.6 (Le matin)*, 1761, (Sabah); *No.7 (Le Midi)*, 1761, (Öğle); *No.8 (Le soir)*, 1761, (Akşam); *No.22 (Der Philosoph)*, 1764, (Filozof); *No.44 (Trauersymphonie)*, yks.1772, (Yas Senfonisi); *No.45 (Farewell)*, 1772, (Veda); *No.59(Feuersymphonie)*, yks.1776, (Ateş Senfonisi); *No.83 (La Poule)*, 1785, (Tavuk); *No.92 (Oxford)*, 1789; *No.94 (Surprise)*, 1791, (Sürpriz); *No.96 (Miracle)*, 1791, (Mucize); *No.100 (Military)*, 1794, (Asker); *No.101 (The Clock)*, 1794, (Saat); *No.104 (Londra)*, 1795. **Oda Müziği:** 80 *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 126 *Üçlü*, bariton (metal alaşımlı nefesli bir çalgı), viyola ve çello için; 41 *Piyano Üçlüsü*; 54 *Piyano Sonatı*. **Opera:** *La canterina*, 1767; *Lo speziale*, 1768; *Isola disabitata*, 1779, (Terkedilmiş Ada); *Armida*, 1784. **Oratoryo:** *Die Schöpfung*, 1798, (Yaratılış); *Die Jahreszeiten*, 1801, (Mevsimler).

• **KAYNAKLAR:** C.B.Brand, *Die Messen von Joseph Haydn*, 1941; K.ve I.Geringer, *Haydn: a Creative Life in Music*, 1968; R.Huges, *Haydn*, 1950; H.E.Jacob, *Joseph Haydn*, 1952; K.Kobald, *Joseph Haydn, Bild seines Lebens und seiner Zeit*, 1932; H.C.R.Landon, *The Symphonies of Joseph Haydn*, 1955; E.F.Schmid, *Joseph Haydn, Vorfahren und Heimat*, 1934; R.Tenschert, *Joseph Haydn*, 1932.

• **BAKINIZ:** E.BACH, BEETHOVEN, HÄNDEL, MOZART, SAMMARTINI.

HAYEK, Friedrich August (1899)

Avusturyalı iktisatçı ve bilim felsefecisi. Para kuramı ve iktisadi dalgalanmalar ile, farklı iktisadi sistemlerin işlevsel etkinliği konularındaki katkılarıyla tanınır.

◄ *Oratoryoları*

8 Mayıs 1899'da Viyana'da doğdu. Babası, Viyana Üniversitesi'nde botanik dersleri veren üst düzeyde bir belediye sağlık memuruydu. Mart 1917'de askere çağrıldı ve İtalyan cephesinde topçu subayı olarak savaşa katıldı. Kasım 1918'de Viyana'ya döndü ve Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladı. Öğrenimi sırasında iktisat, yöntembilim ve psikoloji ile de yakından ilgilendi. 1921-1926 arasında, Ludwig von Mises'in yönetimindeki Savaş Taleplerini Düzenleme Dairesi'nde, 1927-1931 arasında Avusturya İktisadi Araştırma Enstitüsü'nde, 1929-1931 arasında iktisat okutmanı olarak Viyana Üniversitesi'nde, 1931-1950 arasında iktisat ve istatistik profesörü olarak Londra İktisat Okulu'nda (LSE), 1950-1962 arasında Chicago Üniversitesi İktisat Bölümü'nde, 1962-1968 arasında Freiburg Üniversitesi'nde, 1968-1977 arasında Salzburg Üniversitesi'nde çalıştı. Kendi elde ettiği üç doktora dışında, kendisine çeşitli üniversitelerden onursal doktora payesi verilmiş, British Academy üyeliğine, Avusturya Bilimler Akademisi onursal üyeliğine seçilmiştir. 1974'te Nobel İktisat Ödülü'nü kazandı.

Nobel ödülünde, Hayek'in para kuramı ve iktisadi dalgalanmalar, farklı iktisadi sistemlerin işlevsel etkinliği konularında yaptığı katkılar ve inceleme alanını iktisadi sistemin yasal çerçevesini içerecek şekilde genişletmesi övgüyle belirtilmiştir. Hayek, milliyetçiliğe de, sosyalizme de karşıt bir tutum takınmış, tutucu, liberal bir iktisatçı olarak ün yapmıştır. LSE'de L.Robbins, Chicago Üniversitesi'nde Frank H.Knight ve M.Friedman ile yakın işbirliği, istediği ortamı yaratmıştır.

Para, fiyatlar, yatırımlar ve konjonktür dalgalanmaları konusundaki görüşleri *Geldtheorie und Konjunkturtheorie* ("Para Kuramı ve Konjonktür Kuramı") ile *Prices and Production* ("Fiyatlar ve Üretim") adlı yapıtlarında yer almaktadır. Buna göre, sadece fiyatlar genel düzeyiyle ilgilenmek ve nisbi fiyatları ihmal etmek, para arzındaki değişmelerin yatırımlar ve üretimin yapısı üzerindeki etkilerinin iyi anlaşılmasını önlemektedir. Fiyat düzeyinin istikrarı, kredi genişlemesinin fiyatları ve üretimi çarpıtmasını önleyemez. Parasal teşviklerle hızlandırılmış bir yatırım haddini sürdürmek olanaksızdır ve kaçınılmaz gerileme gerek emek gücünün, gerek spesifik sermaye mallarının eksik kullanımına yol açar. Üretim dönemi, reel ücretle doğru orantılı, faiz haddiyle ters orantılı olarak değiştiğine göre, para politikası, faiz

haddi vasıtasıyla üretimin yapısında değişikliklere yol açar. Parasal etmenler konjonktür dalgasına yol açarlar, fakat konjonktür dalgasını reel etmenler hazırlar.

Hayek'in önemle üzerinde durduğu konulardan biri de sosyalist merkezi planlamada rasyonel iktisadi hesap yapabilme olasılığıydı. Bu konuda yerinden yönetimi merkezden yönetime, piyasa mekanizmasını yerinden yönetime yeğledi. Eksik rekabet kuramlarından etkilenmeyen Hayek için önemli olan, piyasaya firmaların girişini ve yeni buluşları önleyecek kuramsal ve akdi engellerdi.

• YAPITLAR (başlıca): *Geldtheorie und Konjunkturtheorie*, 1929, ("Para Kuramı ve Konjonktür Kuramı"); *Prices and Production*, 1931, ("Fiyatlar ve Üretim"); *Monetary Nationalism and International Stability*, 1937, ("Parasal Milliyetçilik ve Uluslararası İstikrar"); *Profits, Interest and Investment*, 1939, ("Kârlar, Faiz ve Yatırım"); *The Pure Theory of Capital*, 1941, ("Saf Sermaye Kuramı"); *The Road to Serfdom*, 1944, ("Köleliğe Giden Yol"); *Individualism and Economic Order*, 1948, ("Bireycilik ve İktisadi Düzen"); *The Counter-revolution of Science*, 1952, ("Bilimin Karşı Devrimi"); *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, 1967, ("Felsefe, Siyaset ve İktisat Konularında İncelemeler"); *Freiburger Studien*, 1969, ("Freiburg İncelemeleri").

• BAKINIZ: FRIEDMAN, HUME, KNIGHT, LOCKE, MACH, L.von MISES, POPPER, L.ROBBINS, A. SMITH, M.WEBER.

HAYES, Bob
(1942)

ABD'li siyah atlet. 1964 olimpiyat oyunlarındaki başarılarıyla tanınmıştır.

1960'lı yıllarda adı duyulmaya başladı. 1963 yılında ABD'de yapılan bir yarışmada 100 yardada 9,1 ile yeni bir dünya rekoru kırarak dikkatleri çekti. 1964'te Tokyo'da yapılan olimpiyat oyunlarında 100 m'de 10 saniyelik derecesiyle dünya rekorunu egale ederek şampiyonluğu kazandı. Aynı turnuvada 4x100 m bayrak yarışmasında ABD takımının şampiyonluğu kazanmasını sağlayarak ikinci altın madalyayı kazandı. Olimpiyat oyunları dönüşü atletizmi bıraktı.

HAYES, Rutherford Birchard
(1822-1893)

ABD'li siyaset ve devlet adamı. 1877-1881 arasında başkanlık yapmıştır.

4 Ekim 1822'de Ohio Eyaleti'nde, Delaware'de doğdu, 17 Ocak 1893'te aynı eyalette Fremont'ta öldü. Kenyon College'da ve Harvard Hukuk Okulu'nda öğrenim gördü. 1861-1865 arasında Cincinnati'de avukatlık yaparken özellikle zenci kölelerin savunmalarını üstlendi. Aynı dönemde, yeni kurulan Cumhuriyetçi Parti'ye üye oldu. 1865-1867 arasında kongre üyeliği, 1868-1872 arasında ve 1867-1877 yıllarında Ohio valiliği yaptı.

Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak 1877 başkanlık seçimlerine katıldı. İlk seçim sonuçlarına göre, başkanlığı Demokratik Parti'nin adayı S.J.Tilden (1814-1886) kazandı. Ancak, bazı eyaletlerin oylarının sayımında usulsüzlük yapıldığının ileri sürülmesi üzerine toplanan ve üyelerinin çoğunluğunu Cumhuriyetçiler'in oluşturduğu Seçim Komisyonu, başkanlığı Hayes'in kazandığına karar verdi. Hayes böylece Seçim Komisyonu'nun kararıyla seçilen ilk ABD başkanı oldu.

Hayes, başkan seçilmesinden hemen sonra, İç Savaş'tan sonra yürürlüğe giren ve güney eyaletlerinin yeniden inşasını öngören yasa gereğince, bu eyaletlerde bulunan federal birlikleri geri çekti. Aynı yıl başlayan Büyük Demiryolu Grevi'ni, ordu birliklerini kullanarak sert bir biçimde bastırdı. Borçlarını ödeyebilmek için, 1873'te basımına son verilen gümüş paranın yeniden basılmasını isteyen tarımcı batı ve güney eyaletlerinin isteklerine karşı çıktı. Sıkı para politikası isteyen sanayici doğu eyaletlerinin yanında yer aldı. ABD'ye Çin'den işçi göçünü engellemek için önlemler aldı.

• BAKINIZ: U.S.GRANT.

HAYREDDİN
(15.yy-16.yy)

Türk, mimar. Yapıtlarıyla Osmanlı mimarlığındaki Klasik Dönem'in öncülüğünü yapmıştır.

Yaşamı üstüne kesin bilgi yoktur. II.Bayezid zamanında mimarbaşı olduğu sanılmaktadır. İstanbul'da Divanyolu'ndaki Sinan Paşa Türbesi'nin karşısındaki Mimar Hayreddin Mescidi'nin yanında gömülüdür. İstanbul'da bir mahalle onun adını taşır.

1488 dolaylarında II.Bayezid'in isteği üzerine Edirne'deki *II.Bayezid Külliyesi*'ni gerçekleştirdi. Külliyenin camisi, yanlarına eklenmiş mekânlardan ötürü mimarlık tarihinde zaviyeli ya da çok işlevli adıyla anılan ve ana mekânı iki kubbeyle örtülü camilerden farklı olarak tek bir büyük kubbeyle örtülüdür. Yine aynı külliyenin bir parçası olan darüşşifa bölümü, içinde fıskiyeli bir havuzun bulunduğu altıgen bir orta mekânın çevresine sıralanmış hasta odalarından ve buraya bağlı bir avluda yer alan doktor odaları, eczane, diyet mutfağı gibi servis mekânlarından oluşmaktadır. Evliya Çelebi'nin yazdığına göre bu hastanede akıl hastaları, müzik ve su sesi dinletmek gibi o çağa göre çok ileri yöntemlerle iyileştirilmekteydiler.

Planı, Edirne'deki *II.Bayezid Camii*'ndeki gibi tek kubbeli büyük bir mekânın, önden ve arkadan birer yarım kubbe eklenerek büyütülmesiyle oluşturulmuş olan İstanbul'daki *Bayezid Camii* de pek çok kaynakta Mimar Hayreddin'in yapısı olarak anılmak-

tadır. Ancak bazı uzmanlar, bazı belgelere dayanarak bu yapının mimarının Sultan Şah oğlu Yakup Şah olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yine bazı yayınlarda Amasya'daki *Sultan Bayezid Külliyesi*'nin de Hayreddin tarafından yapıldığı yazılıdır.

Mimar Hayreddin, sütun yükseklikleri, kalınlıkları ve aralıkları arasında bulunması gereken oranları kurallara bağlamış, böylece bir yapının bütünü ve tek tek öğeleri arasındaki ilişki ve oranlara getirdiği uyum ve denge ile Osmanlı mimarlığının Klasik dönem üslubunun öncüsü olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *II.Bayezid Külliyesi*, 1488, Edirne.

Barbaros Hayreddin Paşa

HAYREDDİN PAŞA [Barbaros] (1473-1546)

Osmanlı, denizci. Akdeniz'in Osmanlı egemenliğine girmesini sağlamıştır.

Midilli Adası'ndaki Banova köyünde doğdu, 4 Temmuz 1546'da İstanbul'da öldü. Babası Yakup Ağa, Eceovalı (Gelibolu) bir sipahi, annesi Midilli halkından Katalina adında bir Hıristiyan'dı. Asıl adı Hızır'dır. Ağabeyleri İshak ve Oruç'la, küçük kardeşi İlyas'ın da bütün yaşamları denizlerde geçti ve her üçü de savaşlarda öldü. Onların, yarı destansal yaşamlarının özellikle ilk dönemi konusunda hiçbir bilgi yoktur. Ancak, 15.yy biterken Hızır'ın, kendi adına gemi işleterek ticaret yaptığı, fakat Selanik-Saros çizgisinden güneye açılıp işini genişletmek istediği bir sırada, Adalar Denizi'nde Rodos şövalyelerine tutsak olduğu bilinmektedir. Hızır, tutsaklıktan kurtulunca öc almak ve geçimini daha korkusuz sürdürebilmek için, silah zoru ve soygunculukla Akdeniz'e hükmeden korsanlara katıldı. Edindiği deneyimler ona, gemileri, bayrağın ve yasaların değil, gücün koruyabildiği inancını vermişti. Daha önce, ağabeyi Oruç Reis ve kardeşi İlyas da şövalyelere tutsak düşmüşler; İlyas öldürülmüş, Oruç kurtulmayı başardıktan sonra Cerbe Adası'na yerleşerek korsanlar arasında adını duyurmuştu.

İlk seferleri

O yıllarda Antalya valisi olan Şehzade Korkud, gözüpek Hızır'ı koruması altına almayı, geleceğe dönük tasarıları için yararlı buldu ve ona on sekiz oturaklı bir perkende verdi. Bu yardım, Hızır'ın Akdeniz'deki sayılı korsanlardan olmasını kolaylaştırdı. Kardeşi İlyas'ın öcünü almak amacıyla birkaç kez Rodoslu şövalyelerle vuruştu. İtalya kıyılarına korku saldı; gemiler, ganimetler ele geçirdi. Kış aylarında Cerbe'de Oruç Reis'in yanında kalıyordu. Sonunda iki kardeş güçlerini birleştirmeye karar verdiler. Cesaretleri ve ortak güçleri, onlara umulmadık başarılar kazandırdı. Ünleri Akdeniz kıyılarını tuttu. Oruç Reis, Avrupa'da "Barbaros" diye anılıyordu. Baba Oruç'un bozulmuş biçimi olan bu deyimin, kırmızı sakal anlamında olduğu da ileri sürülür.

Beni Hafsoğulları'ndan Tunus Sultanı Muhammed, Oruç ve Hızır'ı hizmetine almayı istedi. Böylece bu Berberi devletinin deniz gücüne katılmak üzere sultanla anlaşmaya vardılar. Muhammed, onlara Halkü'l-Vad (Goletta) limanını verdi. Anlaşmaya göre, buradaki kalede ve limanda barınacaklar, ele geçirdikleri ganimetlerden, Tunus hazinesine beşte bir pay ödeyecekler, mallarını da Tunus pazarlarında satacaklardı. 1512'den sonra Oruç ve Hızır kardeşlerin asıl baskınları başladı. Çuha yüklü bir Fransız gemisini zaptederek bunu yüküyle birlikte İstanbul'a hediye olarak gönderdiler. İslam dünyasına ve Akdeniz'e egemen olma amacını güden I.Selim, onların bu davranışını karşılıksız bırakmadı. İki kadırga ile bir takdir belgesi gönderdi. Osmanlı sultanının bu onurlandırıcı davranışı korsan kardeşleri daha da cesaretlendirdiğinden, Cenevizliler'in elindeki Cezayir'e doğru yelken açtılar. Şerşel (Çerçel) baskını, gerçi umduklarını vermedi ama, ertesi yıl beş gemilik filolarıyla iki Ceneviz gemisini yedeğe alıp Tunus'a döndüler. 1513'te Cicelli'yi zaptettiler. 1514 baharında Lipari Adaları önünde ve Cezayir'in doğusundaki Bougie Limanı açıklarında İspanyollar'la yaptıkları savaşlarda iki yüz leventleri şehit düştü. Bu hesaplaşma, onlara sayısız tutsak ve zengin ganimetler kazandırdığı gibi yenilmezliklerinin de kanıtı oldu. Ertesi bahar, İspanyol kıyılarını sekiz gemiyle kolaçan ederek binlerce Müslüman'ı Katolikler'in elinden kurtarıp Güney Akdeniz kıyılarına ulaştırdılar. Artık, Batı Akdeniz'in korkulu rüyası ve efsanevi kahramanları olmuşlardı.

Cezayir'e egemen olmaları

1516'da, ağabeyleri İshak'la vedalaşıp Midilli'den ayrıldıklarında artık hiçbir korkuları yoktu. On beş gemi toplayarak üsleri olan Halkü'l-Vad'a döndüler. Yakın yoldaşları Pirî Reis'i, altı gemi, iki yüz tutsak ve birçok değerli eşya ile İstanbul'a gönderdiler. Kendileri de 1516-1517 yıllarını Cezayir'in fethi için İspanyollar'la kara ve deniz savaşları yaparak geçirdiler. Ağabeyleri İshak da onlara katıldı. Artık, yirmi otuz parçalık bir donanmaları, iki binden fazla leventleri yüzlerce topları vardı. Batırdıkları, yakaladıkları İspanyol gemilerinin sayısı giderek artıyordu.

Preveze zaferi

Tenes, Tlemsen ve Oran'ı zaptederek Cezayir'e hâkim oldular.

1517-1518'de İspanyol-Arap ortak cephesine karşı giriştikleri savaşların birinde İshak, ötekinde Oruç şehit düştü. Barbaros adı ve Cezayir hükümdarlığı Hızır Reis'e kaldı. Kardeşlerinin ölümü ve yoğunlaşan Arap-İspanyol saldırıları, onu güvenilir bir destek aramaya zorladı. Sınırlarını Mısır'a kadar genişletmiş bulunan I.Selim'e bir elçi göndererek buyruğuna girmek istediğini bildirdi. Yavuz, Barbaros'u Cezayir beylerbeyliğine atayarak yanına iki bin yeniçeri, birçok topçu ve Anadolu'dan asker toplama yetkisini içeren bir ferman gönderdi.

Alman İmparatoru Charles Quint'in (Şarlken) desteklediği bir müttefik filosunu ve aleyhine dönen Tunus sultanının ordusunu yenmeyi başaran Barbaros, sonraki saldırıları sayıları gittikçe azalan leventleriyle göğüsleyemediğinden Şerşel'e çekilerek yeniden korsanlığa başladı. Kendisine katılan Türk denizcileri ile kırk gemilik bir donanma oluşturdu. 1520-1525 arasında Avrupa kıyılarını vurmaya devam etti. Cezayir'in fethini tamamladı ve kıyıya yakın İspanyol üssü Penon Adası'nı aldı. Kıyı ile ada arasını kapatarak 1529'da Cezayir Limanı'nı yaptırdı. Aydın Reis'i de değerli hediyelerle I.Süleyman'a gönderdi.

1531'de Cenevizli amiral Andrea Doria'nın Şerşel baskınına ağır bir karşılık vererek binlerce tutsak aldı. 1532'de bir yandan Tlemsen emiri ile uğraşırken bir yandan da İspanya'daki Katolik yönetime başkaldıran bir avuç Müslüman'a yardımcı olmaya çalıştı. Bu sırada Andrea Doria'nın Mora kıyılarında gözükmesi; Alman seferinden dönen I.Süleyman'a, Hayreddin Paşa ile daha yakın bir işbirliğini düşündürdü. Sultanın çağrısını olumlu karşılayan ünlü denizci, Aralık 1533'te görkemli bir karşılama töreni ile İstanbul'a ayak bastı. Padişah tarafından kendisine Hayreddin adı, vezirlik ve kaptan-ı deryalık verildi. Yeni gemilerle güçlendirdiği donanmasının başında, 1534 ilkbaharında Akdeniz'e açılan Hayreddin Paşa, İtalya kıyılarına, Santa Lucca'ya, Reggio'ya saldırdı. Tunus'daki kargaşa bastırıldı. 1535 yazında, Charles Quint komutasında Tunus'a çıkarma yapan Alman-İspanyol donanmasıyla bunlarla işbirliği yapan yerli emirler ve Tunus sultanı ile uğraştı. Donanmasının bakımda olması yüzünden ablukada kalınca, Barbaros ve leventleri Tunus'u terkedip, uzun bir kara yolculuğu yaparak Bon limanında kendilerini bekleyen kadırgalara bindiler ve Cezayir'e gittiler. Barbaros, aldığı takviyelerle Minorka ve Mayorka adalarını, İspanya kıyılarını vurdu ve Cezayir'deki ailesini alarak İstanbul'a döndü.

1536-1537 donanma mevsimleri, Akdeniz'de olaylarla dolu geçti. Barbaros, Otranto'da karaya çıkarak Castro (Kastro) kalesini aldı. Brindizi, Korfu gibi önemli noktaları işgale uğraşırken padişahın emri gereği Ege ve İyon Denizi'ndeki Venedik adalarına yöneldi. Cerigo (Çulha), Egin, Zea (Mürted), Naxia (Nakşa) Osmanlı egemenliğine girdi. İstanbul'a iki bin beş yüz tutsak, dört yüz bin altın gönderildi. Ertesi yıl Skiathos (İşkenzo), Skyros (İşkiroz), Tinos, Szurpanto adaları fethedildi. Bu gelişmeleri kuşkuyla izleyen Avrupa devletleri, Barbaros'a karşı büyük bir donanma hazırlamaya uğraşıyordu.

1538 yazında, Cenevizli amiral Andrea Doria'nın komuta ettiği ve Papalık, Venedik, Portekiz, İspanya ve Malta'nın katıldığı altı yüz savaş gemisi ile yardımcı gemilerden oluşan donanma Adriyatik Denizi'nde toplandı. Hayreddin Paşa, manevra yeteneği üstün ve iyi donanımlı yüz yirmi parçalık donanmasıyla Preveze'ye yönelirken düşmanını açık deniz savaşına zorlamayı tasarlıyordu. Bunu sağlayamayınca bütün gücüyle saldırıya geçti. İki donanma arasındaki büyük güç dengesizliğine karşın savaş, tarihin eşini ender kaydettiği bir zaferle sonuçlandı. 27 Eylül 1538 gecesi, Andrea Doria, geride onlarca yanan gemi ve yüzlerce boğulmuş asker bırakarak Korfu'ya çekildi. Preveze zaferi Osmanlı ülkesinde büyük şenliklerle kutlandı.

Preveze Zaferi'ni izleyen yıllarda da Barbaros Hayreddin Paşa, Akdeniz'i denetim altında tuttu. 1543'te güçlü bir filo ile Marsilya'ya giden Barbaros, Fransa donanma komutanını da yanına alarak Nice'i (Nis) aldı. Fransa Osmanlı donanmasının masrafları için sekiz yüz bin duka altını ödedi. Kış Toulon'da geçirildi ve bu süre boyunca kent kulesinde Osmanlı bayrağı dalgalandı, beş vakit ezan okundu. İspanya ve İtalya topraklarına düzenlenen akınlar, Charles Quint'i Fransa ile anlaşmaya mecbur bıraktı.

Barbaros Hayreddin Paşa, 1544'te İstanbul'a dönerek son iki yılını Beşiktaş'taki yalısında dinlenerek geçirdi. Uzun süren bir hastalıktan sonra öldü. Hayreddin Paşa, anılarını Seyyid Muradi'ye yazdırtarak *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı son derece değerli bir yapıt bırakmıştır.

• **KAYNAKLAR:** E.Bradford, *Sultanın Amirali Barbaros Hayreddin*, 1970; M.E.Düzdağ, *Akdeniz Bizimdi (Gazavat-ı Hayreddin Paşa)*, 1984; L.Gomera, *Cronica de los Barbarojas*, 1854; J. de la Graviere, *Doria et Barberousse*, 1886; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, 1973; E.R.Rey, *La Vie de Khaireddine Barberousse*, 1931; A.R.Seyfi, *Barbaros Hayreddin*, 1910.

• **BAKINIZ:** CHARLES V [CHARLES QUINT], DORIA, KILIÇ ALİ PAŞA, PİRÎ REİS, PİYALE PAŞA, SELİM I, SÜLEYMAN I.

HAYREDDİN PAŞA [Tunuslu] (1819-1890)

Osmanlı sadrazamı. Devlet yönetiminde köklü reformlar yapmaya çalışmıştır.

Kafkasya'da doğdu, 28 Ocak 1890'da İstanbul'da öldü. Doğum tarihi kesin olmadığı gibi, memleketi ve ailesi ile ilgili bilgiler de yetersizdir. Abaza ya da Çerkez asıllıdır. Çocuk yaşta iken Kafkasya'dan İstanbul'a getirildi. Reisü'l-ülemâ ve Nâkibü'l-eşrâf Kıbrıslı Tahsin Bey tarafından satın alındı. Bir süre İstanbul'da kaldı ve özel eğitim gördü. Daha sonra Tunus Valisi Ahmed Paşa'ya satıldı. Zekâsı ve yeteneği ile yeni efendisinin takdirini kazandığından öğrenimine özen gösterildi. Klasik İslam eğitiminin yanı sıra Tunus'daki Fransız subaylarından Fransızca ve askerlikle ilgili dersler aldı. Daha sonra Fransa'ya gönderildi. Burada matematik, fen bilimleri, hukuk ve tarih okudu.

1842'de binbaşı rütbesiyle Tunus ordusunda görev aldı. Ertesi yıl kaymakamlığa (yarbay) yükseldi ve Tunus valisinin yaveri oldu. 1846'da miralaylığa (albay) yükselerek vali Ahmed Paşa ile birlikte Paris'e gitti. 1850'de mirliva (tuğgeneral) oldu ve Tunus süvari birlikleri komutanlığına atandı. 1852-1855 arasında, Fransa ile Tunus arasındaki anlaşmazlıklara çözüm bulmakla görevlendirildi ve sürekli olarak Paris'te kaldı. 1855'te ferik (korgeneral), 1857'de Tunus Eyaleti deniz müdürü (deniz kuvvetleri komutanı) oldu.

1861'de Meclis-i Hususî üyeliğine ve Eyalet Büyük Meclisi başkanlığına getirildi. 1863'te Tunus'la olan dostluk ilişkilerinin yenilenmesi göreviyle Fransa, Prusya, İsveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika'ya gitti. 1864'te Tunus'ta ayaklanmalar başlayınca Osmanlı yönetimiyle görüşmek amacıyla İstanbul'a geldi. Tunus'a dönüşünden bir süre sonra, önceki göreviyle bir kez daha Avrupa'ya gitti. 1871'de Vezir-i Mübaşir sanıyla Tunus'un borçlarının tasfiyesi işinde görevlendirildi. 1873'te Vezir-i Ekber sanıyla Tunus dışişleri müdürlüğüne atandı. Vali Sadık Paşa'nın İngiltere ve İtalya yanlısı tutumunu beğenmediğinden 1877'de tüm görevlerinden istifa etti.

Tunus'taki görevleri

Hayreddin Paşa'nın II.Abdülhamid'e Sunduğu Reform Önerileri

Hukuk devletinin korunması, yönetim işlerinin günün koşullarına göre yürütülmesi için düşünülen önlemler aşağıdadır:

1. Nâzırlar (Bakanlar) halk arasında adaletin yaygınlaştırılmasında birer odaktırlar. Bu nedenle başarılarının beğenilmesi padişaha; icraatlarının sorumluluğu doğrudan kendilerine ait olmalıdır. Nâzırların görev ve yetkilerini içeren ve Şurâ-yı Devlet'çe hazırlanıp Vükelâ Meclisi'nde (Bakanlar Kurulu'nda) değişikliklere uğrayan yasa tasarısı derhal yürürlüğe sokulmalıdır.

2. Yukarıda sözü edilen yasanın ilgili bölümlerinde yer alan ve daha sonra Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) özel komisyonundan geçerek padişahın onayına sunulan Dahiliye Nezareti Teşkilâtı Kanunu da derhal yürürlüğe konulmalıdır.

3. Valilerin ve mutasarrıfların, başkentteki dairelerle yazışmaları Babıâli'nin gözetim ve denetimi ile yapılmalıdır.

4. Yabancı devletlerle sürdürülen diplomatik ve siyasal ilişkilerden Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı) sorumludur. Dolayısıyla dış konuların tümünden, görüşme ve önerilerden kesinlikle haberli olması, çalışmalarını buna göre yürütmesi kaçınılmazdır. Elçiler ve özel görevli yabancılarla sözlü görüşmeler yapılacak olursa Hariciye Nezareti'nin zor durumda kalmaması için görüşmelerin tümü Divan-ı Hümayun tercümanlarınca hemen duyurulmalıdır.

5. Kamu görevlileri, yetki ve sorumluluklarını, tüzük ve yönetmeliklere bağlı olarak yürütmelidirler. Kamu görevlileri, amiri dışında görevi ve yetkisi ne olursa olsun hiç kimseye sözlü ya da yazılı herhangi bir sunuşta bulunmamalıdırlar. Bu konudaki düzenleme, başkentte, kalem ve şube görevlilerinden daire başkanlarına ve nazırlara; taşrada, nahiye ve kazalardan vilayetlere; vilayetlerden de Dahiliye Nezareti'ne aşama aşama olmalıdır. Daire başkanları ve nazırlar da, ulaşan konular kendi yetkileri içindeyse kesin olur ya da karar bildirmeli; değilse Sadaret'e sunmalıdırlar. Sadaret, konuyu ya doğrudan ya da Vükelâ Meclisi'nde ele alarak sonuçlandırmalı veya padişahtan görüş istemelidir. Kamu görevlilerinin, bir üst makamdan buyruk gelmedikçe yetki dışı bir iş yapmalarına izin verilmemelidir.

6. Hiçbir kamu görevlisi, kendi görevinin dışına çıkarak başka görevlilerin işlerine müdahalede bulunmamalıdır.

7. Geçmişteki savaşların gerek hazineye gerekse halka büyük zararlar verdiği açıktır. Bunun giderilmesi, yeni kaynaklara ve denk bütçe uygulamalarına muhtaçtır. Bu konu son derece önemlidir. Bir an önce ele alınması gerekir. Devlet gelirlerinin artırılması ile giderlerde olabildiğince tasarruf gözetilmesi ise zamana muhtaçtır. Oysa Silahlı Kuvvetler'i oluşturan 300.000'i aşkın askerle Donanma ve Tophane'nin giderleri için Maliye Nezareti hesaplamalarına göre 15.000.000 altın gerektirmektedir. Bu muazzam gider, tüm devlet gelirlerini, o mali yıl içinde bütünüyle tüketeceği gibi, öteki devlet kurumlarının da hiçbir iş yapamaz duruma gelmelerine neden olacak boyuttadır. Böyle bir şey ise düşünülemeyeceğinden uzun zamandan beri borçlanma yoluna gidilmiştir. Bu durum, borç veren bankerlerin güvenceli senetler ve kefiller istemelerine; bu kadar askerin silah altında tutulması ise ülkede tarım ve ticaretin sönmeye yüz tutmasına neden olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak da devlet gelirleri giderek azalmaktadır. Bu müşkülden sıyrılmak için öncelikle kesin ve açık bir politika benimsenmesi kaçınılmazdır.

Geçmişteki savaşların ve bunların bitiminde imzalanan antlaşmaların doğurduğu güçlüklerle zararları gidermenin biricik yolu, devletin bozulan işleyişini düzeltmeye, ülkenin yeniden servete ve mutluluğa kavuşmasına bağlıdır. Ancak bu kurtuluş yolunu çıkarlarına aykırı görenlerin her türlü engeli öne koymaları kuşkusuzdur. Bunları etkisiz kılmak ise her şeyden önce ele alınacak bir sorundur.

1 Temmuz 1879

Paris'e yerleşmişken II.Abdülhamid tarafından İstanbul'a çağrılan Hayreddin Paşa, bu isteğe uydu ve başkente geldi. İlkin Maliye İslahat Komisyonu'na başkan olarak atandı. Aynı zamanda Ayân üyesi ve vezir oldu. 1877 Osmanlı-Rus savaşının yenilgiyle sonuçlanması, Kanun-ı Esasi'nin askıya alınarak meclisin kapatılması gibi bunalımlar sırasında, saltanatının ikinci yılını sürmekte olan genç padişah, olağanüstü yetenekte gördüğü Hayreddin Paşa'ya bağlandı. Hayreddin Paşa kısa sürelerle Şura-yı Devlet ve Meclis-i Fevkâlâde başkanlıklarında bulunduktan sonra Ocak 1878'de sadrazam oldu.

Sadrazamlığı ve reform girişimleri

Hayreddin Paşa, Türkçe'yi yeterince bilmediği gibi, Osmanlı bürokrasisinin işleyiş düzenini de henüz kavrayamamıştı. Buna, dönemin ağır koşulları da eklenince yedi sekiz ay kadar süren sadrazamlığı yoğun çalışmalarla geçti. Berlin Antlaşması koşullarının uygulanması konusunda büyük güçlüklerle karşılaştı. Antlaşmada yer almayan konularda, Rusya ile uzlaşma yolları aradı. Yenipazar'da asker bulundurulması, Yunanistan'la olan sınırın düzeltilmesi sorunlarını ve Avusturya ile olan uzlaşmazlığı gidermeye çalıştı. Liberal görüşlü olan Hayreddin Paşa, bir yandan da reformlara önem verdi. Yolsuzlukları önlemeye çaba harcadı. Adalet örgütünde değişiklikler yaptı. Bu girişimleri ve özellikle sadrazamların, padişahın buyruklarını uygulamakla görevli kişiler olmayıp demokrasilerin başbakana tanıdığı yetkilere sahip oldukları görüşünü benimsemesi yüzünden, yalnız II.Abdülhamid'in değil; ulema sınıfının da tepkisini çekti.

Kısa sadrazamlığı sırasında, geçirilmekte olan büyük bunalımdan yararlanarak Mısır'da bağımsızlık hazırlığına girişen Hidiv İsmail Paşa'yı bu görevinden uzaklaştırmayı başaran Hayreddin Paşa, Ağustos 1878'de padişaha uzun bir layiha vererek istifa etti.

Görevden çekilmesinden sonra Âyan üyeliğine atanan Hayreddin Paşa'yı istifaya zorlayan asıl neden, mâbeyin (saray genel sekreterliği) ile olan anlaşmazlığıydı. Padişah adına, iç ve dış tüm siyasal kararlarda etkili olmayı güden Mâbeyin, yenilikçi düşünceleri olan Hayreddin Paşa'yı saf dışı bırakmak zorundaydı. Bununla birlikte II.Abdülhamid, kendisine her zaman saygı duydu, sık sık iltifatlarda bulundu. Uygulamamakla birlikte devlet düzenine ilişkin layihalarını önemsemiş gözükmeye dikkat etti. 1879'da Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını önlemeye söz vermesi koşulu ile yeniden sadrazamlık önerdi. Ancak Hayreddin Paşa böyle bir söz veremeyeceğini, tutum ve davranışını da değiştiremeyeceğini bildirerek öneriyi kabul etmedi.

Kişiliği ve yapıtının önemi

Hayreddin Paşa, altmış yaşlarında iken geldiği İstanbul'da, iki aylık bir denemeden sonra ve son derece kritik bir dönemde sadrazamlık görevini üstlenmiş, birçok şanssızlıklara karşın bu görevi başarıyla yürütmüştür. Bildiği gerçekleri söylemekten çekinmemesi, geniş kültürü, cesareti, kendine güveni ve sağduyusu ile Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki önde gelen sivil ve asker yöneticileri arasında saygın bir yer almayı başarmıştır.

Yazmaya ve araştırmaya düşkünlüğü ile de tanınan Hayreddin Paşa, gezip gördüğü Avrupa ülkelerinin siyasal ve tarihsel gelişimlerini incelemiş; son yıllarını kitap okumakla geçirmiştir. Arapça yazdığı *Akvamü'l-Mesâlik fi Ma'rifeti Ahvali'l-Memâlik* adlı yapıtı, 1868'de yayımlandıktan sonra 1879'da Türkçe'ye çevrilmiş, ancak saraya verilen bir jurnal sonucu toplatılmıştır. Fransızca'ya da çevrilen bu yapıt, başlıca üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde keşifleri ve buluşları özetleyen bir girişten sonra, Tanzimat'ın ilanı ve getirdiği yenilikler anlatılmakta, Osmanlı toplumunun yapısı konusunda bilgiler verilmekte ve 1861 yılına ilişkin sayılarla Osmanlı Devleti'nin mali ve askeri gücü açıklanmaktadır. İkinci bölümde, Fransa, İngiltere, Rusya ve öbür Avrupa devletleri, tarihleri, yöneticileri, yönetimleri, orduları, yasaları, gelirleri, dinleri, siyasetleri ile ayrı ayrı tanıtılmaktadır. Son bölümde ise karşılaştırmalı cetvellerle devletlerarası kıyaslamalar yapılmakta, ayrıca bellibaşlı kentler, dağlar, ırmaklar yine sayılarla verilmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Akvamü'l-Mesâlik fi Ma'rifeti Ahvali'l-Memâlik*, 1868.

• **KAYNAKLAR:** Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, 1924; İ.M.K.İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar II*, 1982; Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı, II*, 1911; Sax, *Machtverfall der Türkei*, 1908.

• **BAKINIZ:** ABDÜLHAMİD II.

HAYRETÎ
(? -1535)

Osmanlı Divan şairi. Yalın bir dille, sanat kaygısı gütmeden şiirler yazmıştır.

Vardar Yenicesi'nde (bugün Yunanistan'da) doğdu, yine orada öldü. Yaşamıyla öğrenimi üstüne fazla bilgi yoktur. Asıl adı Mehmed'dir. Mehmed Şah, Mehmed Çelebi diye de anılır. Tımar sahibi bir sipahi olduğu sanılmaktadır. Mevlevi şairlerinden Yusuf Sineçâk'ın kardeşidir. Şiirlerinden, bir süre İstanbul'da kaldığı, Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'ya kasideler sunduğu, önce Gülşenî Tarikati'ne girip sonra Bektaşilik'e döndüğü anlaşılmaktadır. Daha sonra yine Vardar Yenicesi'ne dönmüş, orada bir tekke yaptırmıştır. Yaşamının sonuna doğru gözleri kör olmuştur.

Hayretî'nin *Divan*'ında gazeller büyük bir yer tutar. Belgrad ve Vardar Yenicesi'nin güzellerini betimleyen iki şehrengizi ünlüdür. Dili yalındır, yabancı sözcüklere az rastlanır. Halkın beğenisine uygun, anlaşılması kolay, âşıkane şiirler yazmıştır. Biçim bakımından sanat kaygusu gütmemiştir. Gazellerinde vahdet-i vücud (varlık birliği) inancına bağlılığı görülür. Kullandığı nazım biçimlerinin her türünde mecazi aşka bağlılığını dile getirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** "Hayreti'nin Belgrad Şehrengizi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, M.Çavuşoğlu (yay.), 1974; "Hayreti'nin Yenice Şehrengizi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, M.Çavuşoğlu (yay.), 1976; *Divan*, M.Çavuşoğlu ve M.A.Tanyeri (yay.), 1981.

Resim 349
*Marsden HARTLEY "**Resim no: 5**", 1914-1915,*
Whitney Amerikan Sanatı Müzesi, New York-ABD

Resim 350
*Hans HARTUNG "**Resim**", 1951, Özel Koleksiyon, ABD*

Resim 351
HARUNOBU "Soylu Hanım ve Nedimeleri"
Ulusal Müze-Tokyo, JAPONYA

Resim 352
Metin HASEKİ ***"Burçlar"****, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*

HAYWORTH, Rita
(1918)

ABD'li sinema oyuncusu. 1940'larda Hollywood'ta "aşk tanrıçası" olarak ünlenmiştir.

17 Ekim 1918'de New York'ta doğdu. Asıl adı Margarita Carmen Cansino'dur. Babası İspanyol asıllı bir dansör, annesi de onun partneriydi. Rita Hayworth on iki on üç yaşlarında Meksika gece kulüplerinde profesyonel olarak dans etmeye başladı. Daha sonra bir Hollywood yapımcısı tarafından keşfedilerek 1935'te beyazperdede ilk kez göründü. İlk filmlerinde daha çok dansöz rollerine çıktı. Bu filmlerde asıl adını kullandı. 1937'de bir işadamı ile evlendi. Kocası onun menajerliğini üstlenerek Columbia şirketi ile bir kontrat imzalamasını sağladı. Bir süre daha ikinci sınıf roller aldıktan sonra 1939'da Howard Hawks'ın çevirdiği *Only Angels Have Wings* (Melekler Kanatlıdır) filmiyle dikkatleri üzerine çekti. Bundan sonra Fred Astaire ve Gene Kelly ile oynadığı müzikaller büyük başarı kazanınca Hollywood'un önde gelen yıldızlarından biri oldu. *Life* dergisinin kapağında çıkan bir fotoğrafı milyonlarca basılarak, Bikini Adaları'nda patlatılan atom bombasının başarısını kutlamak için Amerikan askerlerine dağıtıldı. Hollywood'ta "aşk tanrıçası" olarak adlandırılmasına yol açan film 1946'da çevirdiği *Gilda* oldu. Bu ününü 1950'lere değin korudu.

1942'de kocasından ayrılarak, çevirdiği filmlerden birindeki rol arkadaşı Victor Mature ile evlenmişti. Ertesi yıl da ondan ayrılıp ünlü sinemacı Orson Welles ile evlendi. Bu evlilik de uzun ömürlü olmadı. 1948'de ise İsmailiye Tarikatı'nın önderi Ali Han'la evlendi. İki yıl süren bu evlilik sırasında Hollywood'dan uzak kalan Hayworth, daha sonra beyaz perdeye döndüyse de eski ününe kavuşamadı. Şarkıcı Dick Haymes'le kısa süren bir evlilik deneyi daha geçirdi. Bir süre uzak durduktan sonra 1957'de yeniden döndüğü sinemada bu kez yaşlı, ama güzel kadın rollerinde görünmeye başladı. Güzelliğinin yanı sıra yeteneğiyle de oluşturduğu "Rita Hayworth efsanesi"ni canlı tutmaya çaba gösterdi.

• YAPITLAR (başlıca): *Under the Pampas Moon*, 1935; *Girls Can Play*, 1937, ("Kızlar Oynayabilir"); *Only Angels Have Wings*, 1939, (Melekler Kanatlıdır); *Cover Girl*, 1944, (Kapak Kızı); *Gilda*, 1946, (Şeytanın Kızı Gilda); *Down to Earth*, 1947, (İlahlar Sevişiyor); *The Lady from Shanghai*, 1948, (Şangaylı Kadın); *The Loves of Carmen*, 1948, (Carmen'in Aşkları); *Salome*, 1953; *Fire Down Below*, (Çıplak Ayaklı Dansöz); *Separate Tables*, 1958, (Ayrı Masalar); *The Rover*, 1967, (Maceralar Beldesi); *The Wrath of God*, 1972, ("Tanrının Öfkesi").

• BAKINIZ: F.ASTAIRE, Gene KELLY, O.WELLES.

HAZLITT, William
(1778-1830)

İngiliz deneme yazarı ve incelemeci. Yapıtlarıyla edebiyat tarihine katkıda bulunmuştur.

10 Nisan 1778'de Maidstone'da doğdu, 18 Eylül 1830'da Londra'da öldü. Babası liberal görüşlü bir Üniteryan rahibiydi. Hazlitt, 1793'te Hackney Theological College'a girdi. 1802'de resim öğrenimi için Paris'e gittiyse de bir süre sonra bu konuda yeteneksiz olduğuna karar verdi. Londra'ya dönüp gazeteciliğe başladı. *Morning Chronicle* gazetesinin parlamento muhabirliği ve tiyatro eleştirmenliği görevlerini üstlendi. Bir yandan da felsefe konusunda konferanslar veriyordu. Yayımcısının iflas etmesi yüzünden yaşamının son yılları büyük bir yoksulluk içinde geçti.

Hazlitt, 18.yy düşünce hareketleri ve bunların birbirleriyle ilişkileri konusunda yazılar yazmış, edebiyat eleştirileri yapmıştır. Özellikle Elizabeth dönemi tiyatrosu ve Romantik dönem şairleri üzerine eleştirileriyle tanınmıştır. Ele aldığı dönemlerin edebiyat tarihini oluşturmaya çalışmıştır. Yaşayan romantik şairler üzerine yazdığı yazılarla, o günlerde hızla yaygınlık kazanan bu akımın düşünsel temellerini ortaya çıkarmaya çaba göstermiştir. Gazetelerde yayımladığı söyleşilerinde ise Fransız Devrimi'ne saygılı bir liberal, önyargılara, tutuculuğa karşı çıkan demokrat bir yazar niteliği taşır.

• YAPITLAR (başlıca): **Gazete Yazıları:** *The Round Table*, 1817, ("Yuvarlak Masa"); *Table Talk*, 1821, ("Masa Söyleşileri"); *The Spirit of the Age, or Contemporary Portraits*, 1825, ("Çağın Ruhu ya da Çağdaş Portreler"); *The Plain Speaker*, 1826; *Sketches and Essays*, (ö.s.), 1839. **Edebiyat Eleştirileri:** *Characters of Shakespeare's Plays*, 1817, ("Shakespeare'in Oyunlarındaki Karakterler"); *Lectures on the English Poets*, 1818, ("İngiliz Şairleri Üzerine Dersler"); *Views of the English Stage*, 1818, ("İngiliz Sahnesinin Görünümleri"); *Lectures on the English Comic Writers*, 1819, ("İngiliz Komedya Yazarları Üzerine Dersler"); *Dramatic Literature of the Age of Elizabeth*, 1821, ("Elizabeth Dönemi Dramatik Edebiyatı").

HEARST, William Randolph
(1863-1951)

ABD'li yayımcı. Dünyanın en büyük basın imparatorluklarından birini kurmuştur.

29 Nisan 1863'te San Francisco'da doğdu, 14 Ağustos 1951'deCalifornia Eyaleti'nde Beverly Hills'de öldü. Babası maden sahibi ve senatördü. İki yıl Harvard Üniversitesi'ne devam etti. 1887'de babasının sahibi olduğu *San Francisco Examiner* gazetesini devralarak basın yaşamına atıldı. 1895'te *New York Morning Journal* gazetesini satın aldı. J.Pulitzer'in *World* gazetesiyle rekabete girişerek, bir yıl içinde gazetesinin tirajını 77.000'den bir milyona çıkardı.

Bol resimli ve renkli, sansasyonel haberlere dayalı bir yayımcılık politikası izledi.

1900'de *Chicago American*, 1902'de *Chicago Examiner*, 1904'te ise *Boston American* ve *Los Angeles Examiner* gazetelerini kurdu. Demokrat Parti'yi destekleyen Hearst, 1902-1906 arasında ABD Temsilciler Meclisi'nde görev yaptı. Ancak basın alanındaki işlerinin yoğunluğu nedeniyle bu görevine çok az zaman ayırabildi. 1905'te belediye başkanlığı, 1906'da valilik, 1909'da yeniden belediye başkanlığı için New York'tan seçimlere katıldıysa da başarılı olamadı.

1920'lerde, Hearst 40 gazete ve dergiden oluşan bir basın imparatorluğunun sahibi durumundaydı. International News Service Ajansı'nın sahibi olan Hearst, aynı zamanda kitaplar da yayımlıyordu. 1929 Dünya Bunalımı'ndan etkilenerek bazı gazetelerini elden çıkarmak zorunda kaldı. 1941'de Orson Welles onun yaşamından etkilenerek, ünlü filmi *Citizen Kane*'i (Yurttaş Kane) gerçekleştirdi. Hearst'ün ölümünden sonra, kurduğu basın imparatorluğu gücünü yitirdi.

• **BAKINIZ:** McKINLEY, PULITZER, T.ROOSEVELT, WELLES.

HEATH, Edward
(1916)

İngiliz siyaset adamı. 1970-1974 arasında başbakanlık yapmıştır.

Edward Richard George Heath, 9 Temmuz 1916'da Kent Kontluğu'nda, Broadstairs'de doğdu. Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Öğrencilik yıllarında muhafazakâr öğrenci derneklerine başkanlık yaptı. II.Dünya Savaşı'na topçu subayı olarak katıldı. Savaştan sonra bir süre orduda görev aldı.

1948-1949 yıllarında *Church Times*'ın başyazarlığını yaptı. Şubat 1950'de Muhafazakâr Parti'den Bexley milletvekili olarak Avam Kamarası'na girdi. Kısa sürede Muhafazakâr Parti'nin önde gelen milletvekillerinden biri durumuna geldi. Ekim 1959'da çalışma bakanı, Temmuz 1960'ta dışişleri bakanı Lord Home'un yardımcısı oldu. Bu görevi sırasında, İngiltere'nin AET üyeliği konusunda yapılan görüşmelerde ülkesini temsil etti. 1963'te sanayi, ticaret ve bölgesel gelişmeden sorumlu devlet bakanı oldu. 1965'te Muhafazakâr Parti başkanlığına seçildi.

Heath, Haziran 1970 genel seçimlerini Muhafazakâr Parti'nin kazanmasıyla başbakan oldu. Başbakanlığı sırasında Kuzey İrlanda'da Katolikler ve Protestanlar arasında büyüyen çatışmaları engellemeye çalıştı. Çabaları sonunda İngiltere Ocak 1973'te AET'ye üye oldu. Düşük büyüme hızı, büyük ticaret açıkları, işsizlik ve yüksek enflasyon, yaygın grevler ve petrol bunalımı gibi iktisadi sorunlar karşısında, 1973'te sıkıyönetim ilan etti. İş haftasını üç güne indirdi ve yeni bir bütçe hazırlattı. Ancak iktisadi bunalımın engellenememesi karşısında büyüyen muhalefet sonucu, Şubat 1974'te istifa etmek zorunda kaldı.

Heath, 1974'ten bu yana Muhafazakâr Parti milletvekili olarak parlamento üyeliğini sürdürmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Old World, New Horizons*, 1970, ("Eski Dünya, Yeni Ufuklar"); *Sailing: A Course of My Life*, 1975, ("Denizcilik: Yaşamımın Bir Yönü").

HEAVISIDE, Oliver
(1850-1925)

İngiliz fizikçi ve elektrik mühendisi. Elektrik akımının yayılmasına ilişkin kuramlar geliştirmiş ve iyonosferi keşfetmiştir.

18 Mayıs 1850'de Londra'da doğdu, 3 Şubat 1925'te Devonshire yakınlarındaki Torguay'da öldü. Hiçbir yükseköğretim kurumunda okumadan, kendi başına yürüttüğü bir programla matematiksel fizik alanında uzmanlaştı. 1870'te Newcastle Tyne hattında telgrafçı olarak çalışmaya başlayan; ancak işitme güçlüğü çektiği için 1874'te telgrafçılığı bırakmak zorunda kalan Heaviside, yaşamının bundan sonraki bölümünü, yaşadıkları sürece birlikte olduğu anne ve babasının, özellikle 1889'dan sonra ağabeyinin ve hayır kurumlarının desteğiyle, çalışmadan geçirdi.

Küçük yaşlarda elektrik deneyleri yapmaya başlayan, 22 yaşında ilk makalesini yayımlayan ve 1885-1887 arasında yayımladığı makalelerle ün kazanmayı başaran Heaviside, kullandığı matematiksel tekniklerin yetkinliği nedeniyle çağdaşlarının anlamakta güçlük çektikleri çalışmalarıyla bazı bilimsel otoriteleri rahatsız edişini yayın organı bulma güçlüğü, yalnızlık ve yoksullukla ödedi. Ancak çalışmalarının gerçek değeri giderek anlaşılan Heaviside, 1891'de Royal Society'nin üyeliğine seçildi, ardından Göttingen Üniversitesi'nden onur doktorası aldı ve yaşamının yalnızlık içinde son bulmasına yakın Elektrik Mühendisleri Kurumu'nun onursal üyeliğine seçildi.

İlk makalelerinde telgraf ve elektrik akımı iletiminin kuramsal sorunlarını irdeleyen Heaviside, o günler için oldukça yeni ve alışılmadık matematiksel yöntemler de kullanarak, uygulamadaki yararlılıklarının çok ötesinde bir önem taşıyan kuramsal kavramlara ulaştı. Günümüzde Laplace dönüşümleri yöntemi olarak bilinen işlemsel yüksek hesap yardımıyla ve indüktans, öz indüklenme, empedans ve kondüktans kavramlarını kullanarak Kelvin'in elektrik iletimi kuramını geliştirdi. Hertz'in radyo dalgalarını bulmasının ardından, kullandığı matematiksel yöntemleri dalga hareketine uyguladı. Üç ciltlik *Electromagnetic Theory* ("Elektromanyetik Kuram") başlıklı yapıtında elektrik yükünün kütlesinin hızıyla birlikte artacağı sonucuna ulaştı. Bu sonuçla sonraki yıllarda Einstein tarafından formüle edilecek olan özel görelilik kuramının önemli bir parçasını öngörebilmişti.

Elektromanyetik birim sisteminin değiştirilmesini savunan ve bugün kullanılan MKS birimlerine oldukça yakın bir sistem öneren Heaviside, 1901'de radyo dalgalarının Atlas Okyanusu'nun ötesine ulaşabildiğinin anlaşılması üzerine atmosferde elektromanyetik dalgaları yansıtan bir katmanın var olduğunu

öne sürdü. Harvard Üniversitesi'nden Kennelly'nin de Heaviside ile eşzamanlı olarak aynı sonuca ulaşmış oluşu yüzünden uzun süre Kennelly-Heaviside katmanı olarak anılan bu katmana bugün iyonosfer adı verilmektedir.

Heaviside elektrik ve elektromanyetiklikle ilgili kuramsal çalışmalarında Hertz'in geliştireceği kavramın temel ilkelerinin çoğunu öngörebilmiş veMaxwell ile Hertz arasında bir köprü kurabilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Electromagnetic Waves*, 1889, ("Elektromanyetik Dalgalar"); *Electrical Papers*, 2 cilt, 1892, ("Elektriğe İlişkin Yazılar"); *Electromagnetic Theory*,3 cilt, 1893-1912, ("Elektromanyetik Kuram").

• **BAKINIZ:** H.HERTZ, KENNELLY, KELVIN, MAXWELL.

HEBB, Donald Olding
(1904)

Kanadalı psikolog. Geliştirdiği öğrenme kuramı ile tanınmıştır.

New Scotland Eyaleti'nin Chester kentinde doğdu. 1936'da Harvard Üniversitesi'nden doktora derecesini elde etti. 1937-1939 arasında Kanada'da Montreal Nöroloji Enstitüsü'nde çalıştı. 1947'de Montreal'deki McGill Üniversitesi'nin Psikoloji Bölümü'nde profesör oldu. 1948-1958 arasında aynı bölümün başkanlığını yaptı. 1960'ta Amerikan Psikoloji Derneği'nin başkanlığına getirildi.

Hebb beyin zedelenmelerinin, insan zihninin işleyişine etkileri, hayvan ve insanlarda heyecanın çözümlenmesi, çocukta davranış gelişimi ve algı oluşumu konularında araştırmalar yapmıştır. Bilim alanına en önemli katkısı geliştirdiği öğrenme kuramıdır. Hebb'in öğrenme kuramı, duyu ve hareket sinirlerinin birlikte çalışmaları ve bir hücre topluluğu oluşturdukları önermesine dayanır. Bu kurama göre algı, sinir yolları arasında bağlantılar oluşmasını ve bunun sonucunda sinirlerin bir birim olarak edimde bulunmalarına neden olur. Birbirinden ayrı sinir hücresi toplulukları ardışık evreleri oluşturmak üzere bir araya gelebilirler. Böylece algı düzeyinde, bireyin bir bütünün öğelerini bir tüm olarak algılamasını olanaklı kılarlar. Öğrenme, bir ya da bir grup sinir hücresi topluluğunun diğer birimlere yaklaşmasını sağlayan kolaylaştırma sürecinin sonucudur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Organization of Behaviour*, 1949, ("Davranışın Örgütlenişi"); *Textbook of Psychology*, 1958, ("Psikoloji Ders Kitabı").

HEBBEL, Friedrich
(1813-1863)

Alman oyun yazarı. Dışavurumcu (Ekspresyonist) tiyatroya öncülük etmiş, çağdaş Alman tiyatrosunun en önemli yazarlarından biri olmuştur.

18 Mart 1813'teWesselburen'de doğdu, 13 Aralık 1863'te Viyana'da öldü. Hamburg, Heidelberg ve Münih üniversitelerinde edebiyat ve hukuk öğrenimi gördü. Oyun yazarlığına 1841'de *Judith* ile başladı. 1843'te *Genoveva* ve 1844'te *Maria Magdalena* oyunlarıyla ünlendi. 1844 ve 1845'te Paris ve Roma'da yaşadı. 1845'ten sonra Viyana'ya yerleşerek yaşamının bundan sonraki bölümünü bu kentte geçirdi.

Maria Magdalena oyununun önsözünde tiyatronun, bireyle düşünce arasındaki savaşımı yansıttığını ileri sürmüştür. Oyunlarında temel öğe olarak "toplum" u ele almış ve toplumsal süreci doğrudan etkileyen bir etken olarak "birey"i "toplum"a karşı kullanmıştır. Bunun sonucunda, "yaşamdan daha yoğun" olarak tanımladığı bir varoluş düşüncesine vararak, bireyin yazgısını oluşturan tarihsel gelişimin içeriğini yansıtmayı hedeflemiştir.

1850'de *Herodes und Mariamne* (Herodes ile Mariamne), 1852'de *Agnes Bernauer* ve 1856'da *Gyges und sein Ring* (Gyges ve Yüzüğü) oyunlarında yer yer tarihsel öğeler kullanmıştır. 1855-1860 arasında yazdığı *Nibelungentrilogie*'de (Nibelungen), Hıristiyanlık'ın paganlığa karşı kazandığı zaferin övgü dolu bir anlatımını yapmıştır. Onun en başarılı yapıtlarından biri olan bu üçleme, *Der gehörnte Siegfried* (Siegfried), *Siegfrieds Tod* (Siegfried'in Ölümü) ve *Kriemhilds Rache* (Kriemhild'in Öcü) adlı üç oyundan oluşmaktadır.

Toplumdaki değişmelerin tiyatronun temelini oluşturduğunu, insan yaşamının tiyatro sanatındaki yansımalarının da aynı doğrultuda değişmeye uğradığını savunan Hebbel, bu görüşleriyle olduğu kadar, Ibsen'e, Strindberg'e ve Dışavurumcu tiyatroya öncülük etmesiyle de çağının oyun yazarları arasında önem taşımaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca)** Oyun : *Judith*, 1841; *Genoveva*, 1843; *Maria Magdalena*, 1844, (Maria Magdalena); *Herodes und Mariamne*, 1850, (Herodes ile Mariamne); *Julia*, 1851; *Der Rubin*, 1851, ("Yakut"); *Ein Trauerspiel in Sizilien* 1851, ("Sicilya'dan Bir Tragedya"); *Agnes Bernauer*, 1852, (Agnes Bernauer); *Die Nibelungentrilogie*, 1855-1860, (Nibelungen); *Gyges und sein Ring*, 1856, (Gyges ve Yüzüğü). **Şiir:** *Gedichte*, 1842, ("Şiirler"); *Neue Gedichte*, 1848, ("Yeni Şiirler"); *Mutter und Kind*, 1859, ("Anne ve Çocuk"). **Anlatı:** *Erzählungen und Novellen*, 1855, ("Öyküler ve Noveller"). **Günce:** *Tagebücher*, 1855, ("Günceler").

• **KAYNAKLAR:** T.M.Campbell, *The Life and Works of Friedrich Hebbel;* J.Müller, *Das Weltbild Hebbels*, 1955; *Hebbel*, 1919; E.Purdie, *Friedrich Hebbel*, 1932; K.Ziegler, *Mensch und Welt in der Tragödie Hebbels*, 1938.

• **BAKINIZ:** STRINDBERG.

HÉBERT, Jacques René
(1757-1794)

Fransız gazeteci ve siyaset adamı. 1789 Fransız Devrimi döneminde Paris'in yoksul kesimlerinin desteklediği radikal bir siyasi çizgiyi savunmuştur.

15 Kasım 1757'de Alençon'da doğdu, 24 Mart 1794'te Paris'te öldü. Burjuva bir ailenin oğluydu. 1780'de Paris'e yerleşti. On yıl boyunca yoksulluk içinde yaşadı, uşaklık ve bir tiyatroda biletçilik yaptı. 1789 Fransız Devrimi'ni destekledi. Kasım 1790'da *Le Père Duchesne* adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Halkın dilini kullanan, çarpıcı bir sayfa düzenlemesi olan ve siyasal yergi türündeki yazıların yer aldığı bu gazete asıl olarak Paris'in en yoksul kesimini oluşturan Yurtseverler'e (Sans-Culottes-Külotsuzlar) sesleniyor, soylulara, din adamlarına ve Kral XVI. Louis'ye karşı sert bir kampanya sürdürüyordu.

Cordelierler Kulübü'ne üye olan Hébert, Jakobenler'le (Jacobins) birlikte 10 Ağustos 1792'de monarşinin yıkılmasıyla sonuçlanan ayaklanmanın örgütlenmesine katıldı. Eylül 1792'de kurulan Ulusal Konvansiyon'un krallığın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanı kararlarını destekledi. Aralık 1792'de Paris komününün savcı yardımcısı ve Ulusal Konvansiyon'a temsilci seçildi. Kısa süre içinde Cordeliers Kulübü'nün denetimini ele geçirdi. Ulusal Konvansiyon'da Jakobenler Kulübü'nün üyelerinin oluşturduğu radikal grupla birlikte, ılımlı görüşleri savunan Jirondenler'e (Girondins) karşı sert bir mücadele sürdürdü. Jirondenler'in muhalefetine karşın kral XVI.Louis 21 Ocak 1793'te idam edildi. Jirondenler'in Paris komünü hakkında araştırma yapmak için kurdukları On İkiler Komisyonu, Mayıs 1793'te Hébert'i ayaklanma hazırlığı gerekçesiyle tutukladıysa da Yurtseverler'in ayaklanması nedeniyle birkaç gün içinde serbest bırakmak zorunda kaldı.

1793 yılında Paris'te başgösteren kıtlık ve fiyat artışları, yoksulların Kralcılar'a, vurgunculara, istifçilere ve karaborsacılara karşı tepkisini yoğunlaştırdı. Gerek Hébertçiler gerek Papaz Jacques Roux'nun önderliğindeki Öfkeliler (Enragés) adı verilen grubun üyeleri, Yurtseverler'in bu tepkisini Ulusal Konvansiyon'un daha radikal kararlar alması yönünde bir baskı aracı olarak kullandılar. Hébertciler'in 4-5 Eylül'de Paris'te düzenlediği gösteriler sonucu, Ulusal Konvansiyon vurgunculara ve Kralcılar'a karşı sert önlemler almak zorunda kaldı. 17 Eylül'de devrim düşmanı olduğundan şüphe edilen kişilerin idam edilebilmelerini ya da mallarına elkonularak yoksullara dağıtılmasını öngören Şüpheli Kişiler Hakkındaki Yasa, 29 Eylül'de ise birçok malın fiyatına tavan getiren bir yasa kabul edildi. Öte yandan Hébertçiler din kurumlarına karşı büyük bir saldırı başlattılar. Hébert'in ağır suçlamalarının da etkisiyle Marie-Antoinette 16 Ekim 1793'te idam edildi.

Nisan 1793'te kurulan Kamu Esenlik Komitesi (KEK) tüm yürütme gücünü elinde toplamış, Temmuz 1793'te KEK'e seçilen Robespierre, hükümetin gerçek başkanı durumuna gelmişti. Robespierre'i, yasaları uygulamaya koymamakla, yoksulların davasını yeterince desteklememekle ve ılımlı olmakla suçlayan Hébert'in izlediği bu politika Robespierre yönetimi için bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Hébert'in 4 Mart 1794'te Paris halkına yaptığı ayaklanma çağrısı sonuçsuz kaldı. 14 Mart'ta tutuklanan Hébert, 24 Mart'ta 17 arkadaşıyla birlikte giyotinle idam edildi.

• **KAYNAKLAR:** P. d'Estrée, *Le Père Duchesne: Hébert et la commune de Paris*, 1908; A.Soboul, *The Parisian Sans-Culottes and the French Revolution, 1793-1794*, 1964.

• **BAKINIZ:** DANTON, LOUIS XVI, ROBESPIERRE.

HECHT, Ben
(1894-1964)

ABD'li romancı, oyun ve senaryo yazarı. Kısa oyunları ve skeçleriyle tanınmıştır.

28 Şubat 1894'te New York'ta doğdu, 18 Nisan 1964'te aynı kentte öldü. Rus Yahudisi bir göçmen ailesinin çocuğudur. Öğrenimini Yahudi okullarında yaptı. 1914-1919 arasında *Chicago Journal* gazetesinde muhabirlik ve yazarlık yaptı. *Chicago Daily News* gazetesinin savaş muhabiri olarak I.Dünya Savaşı'na katıldı. Savaş sonrasında gazeteci yazar olarak yaşamını sürdürdü.

I.Dünya Savaşı'ndaki birikimlerinden yararlanarak 1921'de yazdığı ilk romanı *Eric Dorn* pek başarılı olamadı. 1922'de *Chicago Daily News*'ta bir dizi skeçten oluşan *1001 Afternoons in Chicago* ("Chicago'da Bin Bir Öğleden Sonra") tefrika olarak yayımlandı. Aynı yıl *Fantazius Mallare* adlı romanı müstehcen bulunarak yasaklandı. Hecht, 1928'de Charles Mc Arthur'la (1895-1956) birlikte yazdıkları *The Front Page* ("Baş Sayfa") adlı oyunun yayımlanmasından sonra birden bire ünlendi. Bir gazetecinin yaşamından kesitlerin işlendiği bu oyunda, gazetecilerin okurlar üstündeki etkileri ve gazete, gazeteci, okur ilişkileri çok başarılı bir biçimde ortaya konuyordu. Daha sonraları çeşitli dillere çevrilen oyun 1931'de sinemaya da aktarıldı.

Bu arada Bohemyalı ozan ve romancı Maxwell Bodenheim (1893-1954) ile tanışan ve birlikte çalışmalar yapan Hecht, 1926'da *Count Bruga* ve 1930'da *A Jew in Love* ("Âşık Yahudi") adlı romanlarında ana karakter olarak Bodenheim'i kullandı. Roman ve oyunlarının yanı sıra Hollywood'da senaryo çalışmaları da yaptı.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Eric Dorn*, 1921; *Fantazius Mallare*, 1922; *Count Bruga*, 1926; *A Jew in Love*, 1930, ("Âşık Yahudi"). **Oyun:** *1001 Afternoons in Chicago*, 1922, ("Chicago'da Bin Bir Öğleden Sonra"); *Twentieth Century* (C.Mc Arthur ile), 1923, ("Yirminci Yüzyıl"); *The Scoundrel*, 1935,("Hain"); *Nothing Sacred*, 1937, ("Hiç de Kutsal Değil"); *Gunga Din*, 1938; *Ladies and Gentlemen* (C.Mc Arthur ile), 1939, ("Bayanlar Baylar"); *1001 Afternoons in New York*, ("New York'ta Bin Bir

Öğleden Sonra"). **Otobiyografi:** *A Child of the Century*, 1954, ("Zamane Çocuğu"). **Öykü:** *Collected Stories*, 1945, ("Toplu Öyküler").

HECKSCHER, Eli
(1879-1952)

İsveçli iktisatçı ve iktisat tarihçisi. Uluslararası ticaret kuramına ve İsveç iktisat tarihine yaptığı katkılarla tanınmıştır.

İktisat ve iktisat tarihi öğrenimini İsveç'te Uppsala Üniversitesi'nde tamamladı. 1909'da Stockholm'da yeni İş İdaresi Okulu'nda iktisat ve istatistik profesörü oldu. Yirmi yıl sonra, Stockholm İktisat Tarihi Enstitüsü başkanlığına atandı.

Alfred Marshall'dan ve William Cunningham'dan etkilenen Heckscher, iktisat kuramının istatistik verilerle desteklenmesi gereğine inanıyordu. Bu inanç onu iktisat tarihi alanına çekti. *Laissez-faire* liberalizminden yana olan ve rekabetin sürdürülmesi için devletin her türlü önlemi alması gerektiğini düşünen Heckscher, eğitim ve bazı temel toplumsal hizmetlerin uygulanması dışında pek az alanda devlet müdahalesinden yanaydı. Para ve maliye politikası konularında gelenekçi bir görüşe sahipti. 1920'lerde altın standardına dönülmesine, 1930'larda da açık bütçe politikasına karşı çıkmıştır. Heckscher'in uygulamalı konulara eğilimi doktora teziyle başlar. 1907'de yazdığı *Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling* ("Demiryollarının İsveç'in İktisadi Büyümesine Katkısı") konulu doktora tezi, her ülke için araştırılması gereken önemli bir konuyu içermektedir. Yine, 1919'da yazdığı ve en önemli katkısını oluşturan makalesi "The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income" ("Dış Ticaretin Gelir Bölüşümü Üzerindeki Etkisi") da bu tür bir araştırmadır. I.Dünya Savaşı sırasında yazdığı *Continental System* ("Kara Avrupası Sistemi"), savaş iktisadının incelenmesiyle ilgilidir.

Heckscher'in uluslararası ticaret konusundaki önemli katkısı, "uluslararası ticarette bir ülkenin diğer ülkeye mal satışını ya da o ülkeden mal alımını belirleyen şey nedir?" sorusundan kaynaklanmıştır. Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük yasası, farklı mallar üreten farklı ülkeler arasında ticaretin varlığını ve yönünü göreli "maliyet" farklarına bağlıyordu. Fakat bu yasa, göreli maliyet farklarına yol açan nedeni açıklamıyordu. Bütün ülkeler aynı üretim fonksiyonundan faydalandığı halde böyle bir maliyet farkı nasıl oluyor da ortaya çıkıyordu? Heckscher, bu üstünlük farkını, ticarete katılan ülkelerin elinde farklı oranlarda üretim faktörü olmasıyla açıkladı. Bir ülke, elinde çok bulunan, bu nedenle de fiyatı düşük olan üretim faktörleriyle üretilen malları ihraç edecek ve elinde az bulunan üretim faktörleriyle üretilen malları ithal edecektir. Bu kuram daha sonra Ohlin tarafından geliştirildiği için Heckscher-Ohlin kuramı olarak bilinmektedir.

Heckscher'in iktisat tarihi çalışmalarının en önemlilerinden biri 1931'de yayımladığı *Mercantilism* ("Merkantilizm") adlı yapıttır. Bu konuda hâlâ bir başvuru kitabı niteliğindeki yapıtta, merkantilizmin temel amacı olarak iktidar hırsı ve ulusal birleşme ön plandadır. 1941'de yayımladığı *An Economic History of Sweden* ("İsveç'in İktisat Tarihi") adlı yapıtında Orta Çağ'da İsveç'in Kara Avrupası ülkelerine oranla geriliği ve sonraki hızlı sanayileşmesinin çözümlemesini yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling*, 1907, ("Demiryollarının İsveç'in İktisadi Büyümesine Katkısı"); *The Continental System: An Economic Interpretation*, 1918, ("Kara Avrupası Sistemi: Bir İktisadi Yorum"); *Mercantilism*, 2 cilt, 1931, ("Merkantilizm"); *An Economic History of Sweden*, 1941, ("İsveç'in İktisat Tarihi").

- **BAKINIZ:** W.CUNNINGHAM, A.MARSHALL, OHLIN, RICARDO, SAMUELSON.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich
(1770-1831)

Alman, filozof. Varlık türlerinin, tinin belli aşamalarda görünüş alanına çıkan dönüşümünden oluştuğu görüşünü savunarak Alman İdealizmi'ni doruğuna çıkarmıştır.

27 Ağustos 1770'te Stuttgart'ta doğdu, 14 Aralık 1831'de Berlin'de öldü. Würtenburg Maliye Bakanlığı'nda yüksek görevli bir babanın oğludur. Düzenli ve içine kapalı bir çalışma alışkanlığı bulunan babasının etkisi altında yetişti. 1777'de girdiği Gymnasium'u 1788'de bitirdi. 1788'de Tübingen Üniversitesi'ne yazıldı, orada felsefe, hukuk, tanrıbilim, dilbilim öğrenimi gördü. 1793'te üzerinde "tanrıbilim ve dilbilim konularında başarılı, ancak felsefe yeteneğinden yoksun" yargısı bulunan bir diploma aldı. 1796'ya değin Bern'de öğretmenlik yaptı. Bu sürede

çalışmalarını felsefe ve tanrıbilim konularında sürdürdü. Schelling ve Hölderlin ile yakın ilişkiler kurdu. 1797'de Frankfurt-am-Main'da özel eğitmenlik yaptı. Babası ölünce, kendisine kalan parayla Schelling'in önerisi üzerine Jena'ya yerleşti. Tieck, Novalis gibi dönemin ünlü aydınlarıyla tanıştı, Fichte'nin görüşlerini benimsedi. 1803'te Jena Üniversitesi'nde profesör oldu. Napoléon'un kenti ele geçirmesi üzerine evi aranan Hegel, yeni düzenlemekte olduğu yapıtlarını alarak Bamberg'e gitti. Geçim sıkıntısına düştüğünü gören Goethe, dostu Knebel'den ona verilmek üzere ödünç para istedi. Hegel, 1807-1808 arasında bir gazete çıkararak çalışmalarını yayımlamaya başladı. 1808'de Nürnberg'e giderek Gymnasium'un başyöneticisi oldu. 1812'de *Wissenschaft der Logik* ("Mantık, Bilimi") adlı yapıtının yayımlanmasından bir süre sonra Heidelberg Üniversitesi'nde felsefe kürsüsüne profesör atandı. 1817'de *Enzyklopädie der Wissenschaften*'ın ("Bilimler Ansiklopedisi") yayımlanışı üzerine 1818'de Berlin Üniversitesi'nde görevlendirildi. 1822'de Felemenk'e, 1826'da Viyana'ya, bir ara Paris'e gitti. Bu gezilerinde de felsefeyle ilgili çalışmalarını sürdürdü. Berlin'de çıkan veba salgınında öldü.

▸ *Sav-karşısav-bireşim*

▸ *İdenin gelişimi, açılımı ve yöntem*

Hegel felsefesinin odağını üç temel konu oluşturur. Bunlardan birincisi evrenin yaratılışı dolayısıyla Tanrı varlığını bir varlıkbilim sorunu olarak işleyen mantık, ikincisi tanrısal varlığın özdeksel evrende tinsel bir nitelik taşıyan açılımını konu edinen doğa felsefesi, üçüncüsü de insan tininde, yaratılış olayından kaynaklanan ve yeniden Tanrı'ya dönüşü açıklamaya çalışan tinin felsefesidir. Hegel bu üç konuyu, felsefenin bütünlüğü içinde, değişik sorunlara çözüm arayarak işlemiş, insan düşüncesinin gelişim aşamalarını, ortaya koyduğu değişik ürünleri, her türlü oluşumu sav-karşısav-bireşim üçlüsüne dayanan bir yöntemle açıklamaya çalışmıştır.

Felsefenin üç temel sorunu

"Felsefenin temelini düşünme eylemi oluşturur" yargısından yola çıkan Hegel'e göre, gerçeğin kaynağına deneye, deney verilerine dayanmadan, salt düşünmekle varılabilir. Çünkü felsefe nesneleri görülür duruma getirebilir, daha açığı "felsefe nesnenin düşünceyle görülmesidir". Nesne de özne gibi ussal bir varlıktır, bu özellik özne ile nesnenin özdeş usun ayrı ayrı biçimlenişinden kaynaklanmaktadır. Her varlık türünün kurucu öğesi ustur, bu nedenle varolmak ussal olmaktır. Ancak felsefede us ilkelerine dayalı düşünme, "kavramların oluşturduğu dizge bütününe yapıcı ve yaratıcı bir nitelik kazandırmaktır". Düşünme, düzenli ve sürekli bir gelişmeyle kavramları birbirinden türetir, bir "kavramlar dizisi" oluşturur. Bu oluşturucu gelişmenin son aşaması bütün kavramları kendinde toplayan, evren kavramıdır. İşte, görevi varlığın özünü kavramak olan felsefenin kendi kendini düşünme anlamını içermesi bundan dolayıdır. Hegel düşünme ile gelişmeyi birbirini gerektiren iki temel eylem olarak niteledikten sonra yöntem sorununa geçer, bu konuda evrensel geçerliği olan bir temel ilkenin bulunduğunu ileri sürer. Yöntemin özünü kuran bu temel ilkeye diyalektik (eytişim) adını verir.

▸ *Çelişkiden kurtuluş*

Felsefenin görevi ve gerçek

Diyalektik, düşünmenin içinde doğanın da bulunduğu, bütün varlığın gelişme biçimidir. İnsan, düşünme yeteneğinin gücüne dayanarak, en tümel olanı düşünürse bir yandan yöntem sorunuyla, bir yandan da varlık kavramıyla karşı karşıya gelir. Soruna aranan çözüm yöntemin diyalektik bir nitelik taşıdığını gösterir. Çünkü en tümel olan varlık, kavramdır. Bu kavram içeriğinden soyutlanarak düşünülür, soyutlama yolunagidilmezse tümel olmayan, tikel olan, belli bir nesne düşünülmüş olur. Oysa en tümel olan bu varlık kavramının içi boştur, tikel bir nesnesi yoktur. Bu durumda içeriğinden soyutlanan varlık, içi boş bir kavramla yansıtılır ve "varlık" "yokluk" çelişikliği ortaya çıkar. Düşünme eylemi sürdükçe bu çelişikliğin giderilmesi gereği doğar ve boş olan, yokluğu bildiren kavrama bir içerik kazandırma sorunu belirir ki, bu da "oluş"tur. Böylece üçlü bir süreçle karşılaşılır. Hegel bunu, varlığı sav *(These)*, yokluğu karşısav *(Anti-these)*, oluşu da bireşim *(Synthese)* biçiminde ortaya koyarak açıklar. İşte diyalektik yöntemin temelini oluşturan bu üç öğedir.

Hegel'e göre varlık, düşünce gibi, diyalektik yönteme uygun olarak boyuna gelişen, ilerleyen bir süreçtir. Bu gelişmenin temelinde kendi kendini açan, belli bir ereğe yönelen, ilke vardır. Bu ilke, bu temel öğe, Hegel'in dilinde ele alınan sorunun çözüm biçimine göre, ide, tin, söz, us, gibi değişik adlar alır. İde yerine göre evren, varlık, oluş gibi değişik alanların ortaya çıkmasını sağlar. İde evrenin içinde olduğu gibi, evren olarak da gelişir. Onun gelişmesi evreni oluşturur. Bu değişik durum diyalektik yöntemin yapısı gereğidir. Bu gelişim süreci içinde idenin ereği kendini bulması, kendi bilinç ve özgürlüğüne kavuşmasıdır. İde ya da tin belli ereğine yönelince üç aşamalı bir açılma, bir gelişme ortamına girer. Bu ortamın aşamaları da diyalektik yönteme uygun olarak sıralanmıştır. Birinci aşamada tin ya da ide kendi içindedir, kendi kendisiyle sınırlanmıştır, kendi kendine bir varlıktır. Onun bu aşamada başlıca özelliği bir olanaklar alanı olmasıdır, özünde saklı gücü gerçekleştirme eylemine geçmemiştir. Oysa onun kendini bilmesi, kendi özünün bütünlüğünü kavraması için gerçeklik kazanması gerekir. Tinin, kendini gerçekleştirmesi amacıyla ilk açılımı, kendi özünden dışa taşması doğayı oluşturur. Ancak, doğayı oluşturan tin (ide) kendi özünden uzaklaşmış, kendi kendine yabancılaşmış, özüne aykırı bir nitelik kazanmıştır. Bu olay, tinin kendi kendisiyle çelişmesidir. Bu çelişkiden kurtulmak için yeni bir açılma söz konusudur, o da tinin kendine dönüşü, kendi ürünü olan kültür evreninde birliğe ulaşmasıdır. Bu ulaşma kendi kendinde olan tinin, kendine yabancılaştığı doğa ile birleşmesi sonucu sağlanır. İşte bu birleşme, bu bütünlüğe ulaşma tinin kendine dönmesi, doğa ile çelişkisinin ortadan kalkmasıdır. Bu da yalnız kültür evreninde sağlanır. Tinin kendini bulması özgürlüğüne kavuşması, kendi kendinin bilincine varmasıdır. Doğada geçerli olan tek yasa zorunluluk, kültür evreninde ise özgürlüktür. Bu gelişmenin, tinin açılımının geçtiği üç aşamadan birincisi sav, ikincisi karşısav, üçüncüsü ise bireşim adını alır. Bu gelişme süreci sonunda üç ayrı varlık alanı oluşturur.

Tinin açılımı sonucu oluşan bu üç alan yapı ve yasaları bakımından birbirine benzemez. Birincisi, mantık ve matematiğin konu edindiği bağımsız nesneler alanıdır. Özdekle, insan bilincinin yaratmalarıyla ilgisi olmayan bu varlıklar önsüz-sonsuzdur. Burada

bulunan kavramlar ve sayılar dizgesi düşünme eyleminde, insanın etkisi olmadan, kendiliğinden gelişir. Düşünen insan bunları ortaya çıkarır, yaratamaz. Değişmeyen, kendi kendisiyle özdeş kalan bu varlıklar arasında, gene kendiliğinden kurulan bir oran, bir düzen vardır.

İkinci varlık alanı doğadır. Burada tin kendi kendine yabancılaşmış, oluşu gerçekleştiren ortamın doğmasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle doğa bir "oluş alanı"dır. Doğada bir nesne ancak başka bir nesne dolayısıyla vardır, kendiliğinden değildir. Bütün nesneler uzay ve zaman bağlantısı içindedir, süreklilik bir görünüştür. Bu alanda, nesneler için, öncelik-sonralık, neden -etki ilişkisi egemendir. Tinin özgürlükten, bilinçten yoksun olduğu bu alanda zorunluluk geçerlidir. Ancak bu özelliği, doğanın usdışı bir varlık alanı olduğu anlamına gelmez. Çünkü doğa da usun, tinin gerçekleşmesiyle varlık niteliği kazanmıştır, bundan dolayı doğa da usa uygundur.

Tinin gelişme sürecinde son ve üçüncü aşama kendi kendisiyle çelişik durumlardan kurtularak bireşime varmaktır. Bu durum tinin doğadan sıyrılması, kendi özüne uygun bütünlüğe kavuşmasıdır. Bu alan kültür evrenidir, insanın düşünen, yaratan bir varlık olarak bulunduğu ortamdır. Bu ortamda tin önce tek insanda, bireyde uyanmaya başlar, sonra bireyin içinde bulunduğu varlık alanı olan toplumda kendi kendinin bilincine varır. Tin bu aşamada doğadan kurtulmuş, bireşim ile çelişik durumu ortadan kaldırarak birlik ve bütünlüğe dönüşmüştür. Hegel'in tinsel evren olarak adlandırdığı bu varlık alanında insan değişik yaşantılarına, nesnelerin çokluğuna karşın hep kendi kendisiyle özdeş bir "ben" olarak kalır. Uzay ve zaman içinde bulunan bu tinsel varlık alanının başlıca özelliği doğaya benzememesidir. Burada insan bilinci, gövdesi gibi uzay ve zaman içinde değil, uzay ve zaman insan bilincindedir. İnsandaki anımsama gücü, onun geçmişe ve geleceğe uzamasını sağlar. Bu tinsel evren kendi kendinde ve kendisi için olan bir varlık alanıdır. Bu alanda "ben" bağımsızdır, bir bilincin taşıyıcısıdır, "kişi"dir.

Hegel insanın kişi olarak ortaya çıkışını tinin açılımı ile bağlantılı aşamalardan biri olarak görür. Ona göre tin tek kişide değil, bireyi aşan bir oluşum aşamasından sonra ortaya çıkan alanda, devlet, sanat, din ve felsefe gibi varlıkların bütünleştiği ortamda kendini bulur. Bu alan salt kültür evrenidir ve Hegel'in devlet anlayışının biçimlendiği yerdir. Bu tinsel evrenin oluşmasında da öznel tin, nesnel tin, saltık tin gibi üç aşamalı bir gelişim süreci vardır. İlk aşamada bulunan öznel tin (*subjektiver Geist*) insan bireyinin yaşamında ortaya çıkan eksik bir kavram durumundadır. İkinci aşamada nesnel tin (*objektiver Geist*) vardır, bu tinsel alan kültür evrenidir. Burada ide *(tin)* kendi özüne uygun gelen bir varlık alanını, yeni bir evreni gerçekleştirmiştir. Bu alanın başlıca öğeleri toplum, devlet ve tarih gibi kültür ürünleridir. Bu alanın başlıca özelliği özgürlüğün egemenlik sağlamasıdır. Üçüncü ve-son aşamada tin birlik ve bütünlüğe ulaşır, kendi varlığının kesin bilincine varır. Bu alanın öğeleri de din, sanat ve felsefedir. Bu öğeler sonsuz bir gelişme süreci içinde bulunduğundan ölümsüzdür.

Devlet, Hegel felsefesinin önemli konularından biridir ve tinin açılımı, gelişme süreciyle bağlantılıdır. "Düşünen, kendini bilen, bildiğini eyleme dönüştürerek yerine getiren genel istencin gerçekleşmesi", devlet denen varlığı oluşturur. Bu nedenle devlet, özü gereği, ussaldır, bireysel istençlerin bir birikimi değil, tanrısal bir istenç, canlı bütünlüktür. Onun konusu ne bireylerin ereği, ne de onların çıkarlarını korumaktır. Devlet, bir varlık olarak, kendi kendinin ereğidir. Çünkü bireyin değeri, önemi, devlet içinde, devlete bağlı bir varlık olmasındadır. Nesnel tinin açılımından, kendi kendini gerçekleştirmesinden oluştuğu için devlet bireyi de, bireysel istenci de aşar. Ancak bu durum bireyle devlet arasında bir bağlantının bulunmadığı anlamına gelmez. Çünkü devletin varlığı, bir yandan da, onun kapsadığı bireylerin bilincinde bulunmasına dayanır. Burada bireysel istenç ile genel istenç arasında bir uzlaşma ortaya çıkar, böylece birey kendini aşan, daha üstün bir yasaya bağlanır, onu kendi yasası olarak benimser. Hegel, devletle ilgili görüşlerini, kendi düşünce dizgesine göre sergilerken tarih verilerinden yararlanır. Ona göre, devletin oluşma sürecinde, insanlık tarihi üç büyük evreden geçmiştir. Bu evrelerin ilki Çin, Hint, Mısır, Babil ve İran'ı kapsayan eski Doğu ülkeleridir. Bu ülkelerde bütün yönetim gücünü elinde tutan, tek egemen yetke devletin başında bulunan kişidir. Bu yönetim türünde yalnız toplumun başında bulunan kişi özgürdür, hukuk ve devlet onun varlığında toplanır. Oysa bu özgürlüğün de belli bir kuralı, sağlıklı bir düzeni, yasal niteliği yoktur. Bu ülkelerin kültürleri yalnız dinden kaynaklanır, tek boyutludur.

İkinci evrede Yunan-Roma uygarlık alanı bulunur. Toplum yönetimi tek kişinin istencine değil, belli yasa ve kurallara dayanır. Özellikle Roma gerçek devletin kurucusudur. Bu devletin özelliği sürekli ve düzenli yasalara dayanmasındadır. Görevlilerce uygulanan bu yasalar tek kişinin istenciyle değil, toplumun onayıyla düzenlenmiş, yürürlüğe konmuştur. Bu nedenle Roma'da yasa yurttaşların bağlı kaldıkları nesnel bir dayanaktır. Orada devlet görünmeyen bir erk, bir tin olarak oluşmuş, toplumunun bütününü kapsamıştır. Buna karşın Yunan devleti bir "site" görünümündedir. Roma'daki gelişim aşamasına ulaşamamışsa da yasal yapısı bakımından Doğu ülkelerinkilere benzemez, toplumun egemenliği ağır basar.

Üçüncü evrede Hıristiyanlık'ın egemen olduğu devlet anlayışı söz konusudur. Hıristiyan dininin, tarih bakımından, getirdiği inanç yeni bir devlet türünün doğmasına olanak sağlamıştır. Bu devlet biçiminde başlıca ilke bütün yurttaşların özgür olmaları, özgür istençleriyle devletin yaşamasına ve gelişmesine yardım etmeleridir. Ancak, bu tarihsel gelişim evresinde, Orta Çağ ile Yeni Çağ devlet anlayışı arasında, ilke bakımından, bir ayrılık vardır. Orta Çağ'da kilise-devlet karşılıklı çatışma durumundadır, ikisi de yönetimi kendi elinde bulundurmak ister. Özellikle kilise, devlet içinde devlet görünümündedir. Yeni Çağ bu karşıtlığı ortadan kaldırmış, dini bireyin vicdan sorunu, devleti de dışsal bir kuruluş durumuna getirmiştir.

Ahlak sorunlarının çözümünde Hegel nesnel tinin gelişiminden yola çıkar. Ona göre bu gelişim birey istencini genel istenç ile uzlaştırarak tek kişinin birey üstü olan bir yasaya bağlanmasına olanak sağlar.

◄ *Üç türlü varlık alanı*

Devlet-toplum-birey

Üç türlü devlet

◄ *Uzay, zaman ve düşünce*

◄ *Kişiliğin ortaya çıkışı*

Ahlakın oluşumu

Birey, bu yasayı kendi yasası olarak, benimseme gereğini duyar ki, ahlak ilkelerine göre davranmanın, temeli de budur. Ahlak alanında yükselme, kişinin kendini aşarak, nesnel düzene, bireyüstü olana bağlanmasıyla orantılıdır. Çünkü tek kişinin yaşamı bireyüstü bir düzen içinde anlam ve değer kazanır. Bireyin istenci ile genel istencin uyumu, kaynaşması, kişiyi nesnel ahlaka *(objektive Sittlichkeit)* ulaştırır. Hegel, bu nesnel ahlakın gerçekleşmesinde diyalektik yöntemin egemenliğini vurgular, üç aşamalı bir ilerlemeden söz eder: a) Genel ahlaka giden yolun ilk basamağı olan aile ahlakı. Burada birey kendini yeterince aşmış, doğal durumdan kurtulmuş değildir. b) Toplum ahlakı. Burada nesnel ahlaka giden yolun ikinci basamağı bulunur. Özel istençle genel istenç arasında bir uzlaşma, birbirine yakınlaşma başlar. Ancak toplum bir çıkar birliğinin, yarar ortaklığının oluştuğu kurum niteliği taşıdığından birey istenciyle, genel istenç karşı karşıyadır *(These-Antithese)*. c) Özel istenç ile genel istencin uyuma vardığı, birbiriyle birleşip bütünleştiği bu aşamada nesnel ahlak ortaya çıkar. Devlet denen bu aşamada, gelişme doruğuna varmış, gerçekliğe ulaşmıştır.

Estetik-güzellik-ide

Hegel felsefesinin tabanını oluşturan konulardan biri de estetiktir. Ona göre estetik güzel sanatlar felsefesidir ve bilimdir. Bu bilimin a) sanatta ideal olanın incelenmesi, b) simgesel sanat, klasik sanat, romantik sanat, c) sanat alanları: Yontu, resim, müzik, şiir ve mimarlık gibi, üç ana bölümü vardır. İnsanın bir gereksinmesi olarak ortaya çıkan sanat, tinsel ve duygusalın uzlaşmasından doğan uyumdur. Sanata karşı gereksinmeyi doğuran da insanın düşünen bir bilinç olmasıdır. Burada da idenin gelişimi söz konusudur, çünkü idenin dışında bir sanat varlığı düşünme olanağı yoktur. Duyusal bir tasarım olan sanatın belirleyici özelliklerinden biri güzelliktir. Güzellik ise gerçeğin kendisidir. Sanat, gerçeği duygusal bir biçim içinde bilince gösterir. Bu duygusal gösterme ya da görünüşün oldukça derin bir anlamı vardır, o da en üstün yetkinliğe ulaşmayı erek edinmedir. Hegel, estetiğin temeli olan sanatı açıklarken, diyalektik yöntemin yeni bir uygulamasını yapar ve yerine göre tin, ide kavramlarını kullanarak konuyu belli bir gelişimin, ilerlemenin süreci içinde aydınlatmaya çalışır. Bunu yaparken de güzel ya da güzellik idesi çevresinde dolanır, sonunda sanatı idenin açılımına bağlar.

Hegel'in geliştirdiği diyalektik dizge öğretisi kendi çağında da, 20. yy başlarından sonra da etkili olmuş, birçok yeni kuramın ortaya atılmasına olanak sağlamıştır. Bunlardan en etkilisi Yeni-Hegelcilik akımı olmuştur. Alman İdealizminin doruğu sayılan Hegel dizgesi, bir süre bırakılmışsa da, en büyük etkisini, 19. yy'da maddeci düşüncenin gelişmesinde ve bundan kaynaklanan Marxist tarihsel maddeci kuramın biçimlenmesinde göstermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Phänomenologie des Geistes*, 1807, ("Tinin Görüngübilimi"); *Logik*, 1812, ("Mantık"); *Enzyklopädie der Wissenschaften*, 1817, ("Bilimler Ansiklopedisi"); *Rechtsphilosophie*, 1821, ("Hukuk Felsefesi"); *Sämtliche Werke*, (ö.s.), 20 cilt, 1969, ("Bütün Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** E. von Aster, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, 1943; E. Bréhier, *Histoire de la philosophie*, 1981; R.Buber, *Deutsche Idealismus*, 1978; J.Cohen, *Theorie der Dialektik*, 1923; M.Gökberk, *Felsefenin Evrimi*, 1979; M.Gökberk, "Hegel'in Devlet Felsefesi", *Felsefe Arkivi*, I. 1946; M.Gökberk, "Hegel'in Felsefesi (Yaşayan Yönleriyle)", *Felsefe Arkivi*, 1972; J.Hyppolite, *La philosophie de l'Histoire de Hegel*, 1946; G.Lukacs, *Der Junge Hegel*, 1948.

• **BAKINIZ:** F.BRENTANO, FICHTE, KANT, MARX, SCHELLING.

HEGESİAS
(İÖ 4. yy)

İskenderiyeli filozof. Hazzın tek iyilik olduğunu, ancak ona erişilemeyeceğinden ölmek gerektiğini ileri sürmüştür.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur, İskenderiyeli olduğu, Mısır Kralı I.Ptolemaios (İÖ 360-283) döneminde yaşadığı biliniyor. Bir söylentiye göre, kişinin yaşamı boyunca mutluluğa ulaşamayacağı, bu nedenle ölümü seçmenin bilgece bir davranış olduğu görüşünü savunduğundan, toplumda bunalım yaratıyor gerekçesiyle, I.Ptolemaios okulunu kapatmış, kendisini de sürgüne göndermiştir.

Hegesias, Aristippos'un kurduğu Kyrene Okulu'na bağlı bir felsefe anlayışını benimsemiş, Hazcılık akımına yeni bir yorum getirmiştir. Görüşleri ahlak, günlük yaşam, mutluluk, iyilik ve erek gibi konuları içerir. Onun anlayışına göre birey yaşamının ereği mutluluktur, ancak, buna ulaşma olanağı yoktur. Mutluluğun en üstün iyi, en yüksek değer olarak nitelenmesine yol açan, yaşamda karşılaşılan kötülüklerdir. Mutluluk iyiliktir, oysa iyiliğin nerede başlayıp nerede bittiği bilinemez. İyilik kötülüğün etkisine göre tanımlanan bir değerdir. Birey yaşamında ara sıra karşılaşılan ve sevinç veren durumlar vardır, işte iyilik kavramını oluşturan bunlardır.

Bireyin içinde yaşadığı toplum, düzeni nedeniyle, kişinin mutlu olmasına engeldir. Böyle bir yaşamdan ancak çılgın olan kimse mutluluk duyar, ona iyi diyebilir. Bilge kişi yaşama karşı ilgi duymaz, ölümü de iyilik gibi isteyebilir. Gerçekte bilge özel çıkarını arayandır. Toplum içinde suç işlemiş kimseler tutkularının tutsağı olduklarından dolayı ceza görmemeli, bağışlanmalıdır. Bir toplum içinde yaşayan insanları birbirinden soğutmamak için aydınlatmak, yeterince olgunlaştırmak gerekir. Haz bakımından yoksullukla zenginlik, özgürlükle tutsaklık özdeştir.

Hegesias'a göre bir iş, yalnız iş olduğu için değil, bir yarar sağladığı için yapılır. Bu nedenle, bütün insanlar önce kendi yararlarını düşünürler, başkalarına karşı iyilik, yardım gibi eylemlerin arkasında insanın özel çıkarları saklıdır. Bir nesne kendi yapısı gereği iyi ya da kötü değildir, iyilik ve kötülük kişinin o nesneyle ilgili çıkarıyla bağlantılıdır.

Tin ile gövdenin ayrı ayrı varlıklar olduğunu, canlılığın ikisinin birleşmesinden doğan uyumla sağlandığını ileri süren Hegesias, gövdeyi hastalıkların tutsağı sayar. Tin de gövdeyle birlikte acı çeker.

Hegesias'a göre duyular kesin bilgi sağlayacak nitelikte değildir, kişiyi boyuna yanılgıya götürür, yanılan kimse de istençle davranamaz. Kişinin yapması gereken başkalarını kıskanmak değil, daha iyi olanı öğrenmeye çalışmaktır. Bu nedenle usa bağlanmalı, usa uygun olanı yapmalıdır. Gerçekte, yaşam, kişiyi kesin bir ilkeye göre davranmadan yoksun kılar. Bu durum kişinin belli bir ahlak kuralını benimsemesine de engeldir. Hegesias'ın düşünceleri insanı boşluğa iter, ümitsizliğe düşürür. Bu nedenle kimi öğrencisi kendini öldürmüştür. İleri sürdüğü, ölümü yeğleyen düşüncelerinden dolayı, çağdaşları ona *peisithanatos* (ölümü öğütleyen) adını vermişlerdir.

• **KAYNAKLAR:** Cicero, *Tusculanae Disputationes*, 9 cilt, Müller ve Friedrich (der.), 1908; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967; Gompey, *Griechische Denker*, 1903.

Martin Heidegger

HEIDEGGER, Martin
(1889-1976)

Alman, filozof. Görüngübilim ve varlıkbilimden kaynaklanan yeni bir Varoluşçuluk anlayışı geliştirdi, insan varlığının özünde kaygının bulunduğu görüşünü savundu.

26 Eylül 1889'da Messkirch-Baden'de doğdu, 26 Mayıs 1976'da Freiburg'da öldü. Doğduğu yerde ortaöğrenimini bitirdikten sonra Freiburg Üniversitesi'nde E.Husserl'in öğrencisi oldu, felsefe, ruhbilim ve tanrıbilim okudu. 1913'te filozof H.Rickert'in yanında sürdürdüğü çalışmasıyla doktor sanını kazandı. Bu üniversitede 1916'da doçent, 1923'te de Marburg Üniversitesi'nde önce profesör, sonra ordinaryüs oldu. 1929'dan 1945'e değin görev aldığı Freiburg Üniversitesi'nde 1933'te rektörlüğe atandı. Naziler'e yakınlık duyduğu gerekçesiyle, 1945'te son verilen görevine, 1952'de yeniden başladı, 1959'da emekliye ayrıldı.

Heidegger'in felsefesi var olan, ancak "burada olan" *(Dasein)* kavramına dayanır. "Burada olan" temel varlıktır. Varlıkbilimin ana konusudur. Onun özünü, içeriğini ortaya koyarak, tanımlama olanağı yoktur, onun özü varoluşundadır. *Sein und Zeit* ("Oluş ve Zaman") adlı yapıtında Varoluşçuluk'la ilgili düşüncelerini sergilerken görüngübilimde benimsenen çözümleme yönteminin bu alanda da uygulanması gereğini savunur. "Varlık nedir" sorusundan yola çıkan bu felsefe öğretisi için önemli olan, varoluşun yorumu, temel çizgileri içinde açıklığa kavuşturulmasıdır. Varlık sorunu üzerinde durması nedeniyle Varoluşçuluk bir varlıkbilim niteliğindedir. Görüngübilim ise varoluşun betimleyici, sınırlandırıcı bir varlıkbilimidir. Bu bilimin benimsediği çözümleme bütün bilimlerin temelini oluşturur. Bilimin konu edindiği varoluş kendi niteliklerinin oluşturduğu bütünlük içinde vardır, onu kavramak için, önce insan varoluşundan başlamak, insanı anlamaya çalışmak gerekir. İnsanlığı, kendi varlığında, bir bütün olarak yansıtan insanın özü var olmaktır. Bu var olmayı konu edinen "felsefe, insan varlığının betimleyici yorumundan yola çıkan, kendi ilgi alanı içine giren odakları bu varlığın doğduğu ve sonunda döneceği yerde bulan, görüngübilime dayalı bir varlıkbilimdir". Varoluşçuluk'un benimsediği çözümleme, insan varlığını, yalnız kendi özel varoluşuyla ve doğrudan doğruya aydınlığa çıkarmaya çalışır. Öte yandan, insan varoluşunun görüngübilime dayalı yorumlanışının bir yöntem olduğu da unutulmamalıdır. Bu yöntem varoluşu, kendi akışı içinde kavramayı amaçlar, ona dıştan bir gözlemci gibi bakmaktan kaçınır. Bu varoluş yaşamla bağlantılıdır; daha açığı, yaşam bu varoluşun içkin bir sürecidir.

Kaygı, korku, sıkıntı

Heidegger'in geliştirdiği kurama göre, insan varlığı en yüce görünüş aşamalarında bile sonlu, sınırlı, aşağı nitelikte bir varoluştur. Çünkü insan varoluşu köklü bir kaygıyı içerir. Bu kaygı da insanın evren içinde yitmişliğin bilincine varışından kaynaklanır. İnsan önce evrende yitmiş, sonra kendini, bu varoluşun içinde bulmuştur. İşte bu evrende yitmişliğin anlamının kavranmasıyla ortaya çıkan sarsıcı durum korkudur. İnsan varlığının kendi kendini bırakması, kendinden çözülüşü ise sıkıntıdır. Böylece insanı kaygı, korku, sıkıntı gibi üç varlık kuşatmıştır. Ancak gerek kaygının, gerekse varoluşun varlığının anlam ve temelini oluşturan zamandır.

Zaman

Zaman, kendi gelişim evreleri olan geçmiş, şimdi ve gelecek içinde bir bütün olarak kavranabilir. Ona "zaman" niteliği kazandıran bu üç boyutlu süreçtir; o "ancak bunların birliği içinde zamanlaşır". Gerçekte zaman kendi kendinin üzerine yığılarak uzayıp giden bir akıştır, o yalnız gelecekte kendini aşar, aşkın bir nitelik kazanır. Zaman kavramını oluşturan, ilk anlamda, zamanlılığın belli boyutlar içinde zamanlaşmasıdır. Zamanlaşma ise kendine özgü, özü içinde, kendi kendisinden çıkışın en önceki sürecidir. Varoluş zaman içinde yerleşmiş olmadığı gibi zaman da varoluşun açık bir belirtisi değildir. "Zaman yoktur, o kendi kendini zamanlaştırır boyuna". Zamanlılığın temelini gelişme oluşturur. Bu nedenle, zaman ilkin

gelecek aracılığıyla "zamanlaşır". İşte, felsefenin konu edindiği varlığın yapısı olan kaygının çatısı da bu yolla kurulabilmiştir.

Zamanla varoluş arasındaki bağlantı, insanı kaygı sorunuyla karşı karşıya getirir. İnsan, yaşadığı evreni tanımadan, kendini onun içinde bulur, varlığı da varlık kavramını edinmeden yakalar. Bu tanınmayan, gereğince bilinmeyen evren, içinde yaşayan insanı tedirgin eder, ona bir kaygı konusu olarak görünür. Bu da, insan için her görünen olay alanının kendini üstün kılan, bir kaygı sorunu üzerinde kurulmasından kaynaklanır. Bu kaygı kişinin nesnel evrende duyduğu derin, sarsıcı ürküntüdür. Evren, insanı korkutunca, bu korkudan doğan kaygı da onu evrenle ilgilenme gereğinde bırakır. İnsanın evrenle ilgilenmesi özgür istencinin değil varlığının, içinde bulunduğu doğanın yapısı gereğidir. İlkin evrene duyulan ilgi sonra, sıra ile, topluma, ulusa, uygarlığı yönelir. Öte yandan, evren karşısında duyulan tedirginliğin yarattığı kaygı, insanı soydaşlarıyla yüz yüze getirir, onlarla ilgilenme gereğini yaratır. Böylece insan varoluşunun ilk varlığı arınmış bir kaygı içinde somutlaşır. Bu nedenle varoluş insandan öncedir, onunla ilgili kaygı da iki türlüdür. Birincisi günlük yaşamın içinde ortaya çıkan ve belli bir bireyde odaklaşmayan kaygı. İkincisi varoluş karşısında, evrene atılmışlığın, bırakılmışlığın insanlığı kuşatan uçurumun bilincine varıştan doğan kaygı.

Bilgi ▸

Kaygı

Kaygının birinci türünde görüngübilimin incelemesi gereken kişi, belli bir kimse, belli bir özne değildir, "herkes"tir, adı sanı saptanmamış, gelişigüzel bir insandır, *das Man*'dır. Bu belli olmayan özne toplumda ortalama bir kişiyi, ortalama bir varlığı yansıtır. Bu nedenle, toplumda her birey, bir başkası olur da kendi kendisi olamaz.Bu belirsiz özne varlığın yapısını, bunun daha önceden bilindiğini ve bütün bireylerce kavranabileceğini ortaya koyar, böylece kendi kendini de, başkalarını da sorumlu olmaktan kurtarır. Ancak bu durum, evrensel bütünün kavranmasına engel olur. Ayrıca bu belirsiz özne bütün değerleri yadsır, gerçeğin önemini küçümser, bilinçli bir çabayla kazanılan ne varsa hepsinden tiksinir. Onun başlıca tasası, "varoluşun olabilirliğini dümdüz bir duruma getirmek", toplumda bir değerler aşamasının oluşmasını önlemektir. Bu yüzden insan kendi kendini yitirir, evrendeki gerçek yerini bulamaz, evrene yabancılaşır. Oysa varoluşun başlıca niteliği "evren içinde varlık"tır.

Evren ▸

Kaygının ikinci türünde, genel olarak, ahlakla ilgili sorunlar, vicdan, ölümün görüntüleri ortaya çıkar. Burada uyulması gereken ve bireyi aşan yargı, kural, üzüntüyü sıkıntıya dönüştürür. Sıkıntı, kendi yapısı gereği, yeni bir sorun ortaya çıkarır, öznesi belli olmayan kişi, *das Man*, bu yeni sorun karşısında kendine özgü tutumunu takınır, evrende, toplumda yaşayan bütün bireylerin öleceklerini düşünerek, avunmaya çalışır.

Ölüm

Heidegger, ölüm sorununu kaygıdan yola çıkarak açıklamaya çalışır. Ölüm "varlığın olanağı" durumundadır. Bu olanak çok kişisel, çok aşılmaz bir niteliktedir.Gerçekte ölüm, "evren içindeki "varoluş" un bir olayı değildir, varoluş ancak ölümün aracılığıyla bütünlüğe ulaşır. Ölüm, varoluşun varlığı diye nitelenen kaygı üzerine kurulmuştur. Bu nedenle ölüm için varlık, varoluştan ayrılamayan bir öğedir. İnsanların birbirlerinden ayrılmaları, kendi kendilerine düşmeleri ölüm nedeniyledir. Ölümün varoluş bakımından yorumlanması gene ölüm aracılığıyla olur ki bu durum insanı yüreklendirir, ölüme isteyerek, bilerek boyun eğmesini sağlar. Bu ise gerçek sıkıntının "ölüm için özgürlük"e dönüşmesidir.

İnsan sorununu varoluşla birlikte ele alan Heidegger'e göre bilgi bağımsız bir konu değildir, insanla ilgili çözümlemelere dayanır. Bu çözümlemeler, varlık konusunda bilgi edinmeyi sağlayan yöntemi ortaya koyar ve biçimlendirir. İnsan, çevresinden soyutlanarak ele alınırsa onunla ilgili bilgileri edinme olanağı ortadan kalkar, birtakım boş kavramlar üretilir. Ancak "somut varlığıyla ilgili özelliklerin çözümlenmesinde son amaç kendi başına ele alınan insan değil, bu insanın bütün davranışlarında açığı vurduğu *burada-olan* olandır". İşte insanı ve gerçeği kavramayı sağlayacak bilginin kaynağı bu "burada-olan"dır. Bütün yaşantıların anlamını ve bu anlamın arkasından varlığın gerçeğini ortaya çıkaran özel bir yöntem vardır. İç düşünmeye dayanan bu yöntem gerektirici bir görüngübilim yöntemidir. Ancak bu yöntemin çözümlemeye çalıştığı *fainomenon*, sözcüğün alışılmış anlamında bir *görünüş* değildir, kendi kendinde ortaya çıkan nesne, kendi kendinde görünen varlık *(das Sich-an-ihm-selbst-zeigende)* demektir. İşte edinilmesi gereken bilgi bu tür varlığın bilgisidir. Heidegger, bilgi konusunu bir yöntem sorunu bağlamı içinde görerek varoluş kavramıyla ilişkili kılar. Sonunda bu ilişki insan-varoluş -nesne-olay-yöntem bağlantısına dönüşerek bütünleşir. Çünkü içinde insanın da bulunduğu var olma olgusu, varoluş sorununun kavranmasını sağlayabilir. Bilgiyle bağlantısı bulunan bu kavrayış türü varoluşa özgüdür, varoluşsaldır.

Evren, Heidegger'in felsefesinde, varoluşla birlikte incelenen temel sorunlardan biridir. Onun başlıca özelliği varoluşu içermesidir. Çünkü *Dasein* bir varlık türünün örneği değildir, evrende var olmaktır *(In-der-Weltsein)*.Bu *evrende varlık* ne özneyle nesne arasında bir ilişkidir, ne de uzay-zaman bağlantısından kaynaklanır. Evren nesnelerden oluşan bir varlık değildir, özü gereği, kendi kendisi için olan araçlardan kurulu bir varlıktır. Bu araçların başlıca özelliği de her zaman elde bulunmaları, el-altında-olma *(Zuhandenheit)* niteliği taşımadır. Her araç, sürekli olarak, başka bir araçla ilişki içindedir, bu nedenle aracı kullananla da bağlantılıdır. Bundan başka bütün araçların birer yeri vardır, bu yeri sağlayan da yakınlık *(Gegend)* kavramıdır. "Burada-olan" özü gereği araçla yakınlık kurma eğilimindedir, bunu sağlayan da ilgidir. Evrenin, bu "burada-olan"ın varlıkbilime özgü bir belirlenimi diye tanımlanmasının nedeni bu ilgidir. Bundan dolayı evren yalnız "burada-olan"da vardır. "Burada-olan"ın evreni bir birlikte olmadır *(Mitwelt)*. Onun içeriğini oluşturan, iç-varlık denen de birlikte varoluş *(Mitdasein)* adını alır. Öte yandan "burada-olan", kendi özü gereği, bir ortaklaşa-varlıktır *(Mitsein)*.

Heidegger, bütün felsefesinin odağını oluşturan ve çözümlenecek sorunun içeriğine göre yorumlanan *Dasein* dediği kavramdan dil alanında da yararlanır. Belli bir varlık ve varoluş biçimini sergileyen bu kavram dil sorununda anlayan, kavrayan ya da tam

algı *(Ausbildung)* nitelikleriyle ortaya çıkarak açıklığa kavuşturma *(Auslegung)* adını alır. Bu tam algı, kendi bütünlüğü içinde ve *Dasein* ile olan ilgisi dolayısıyla, açıklığa kavuşturmadır. Ancak, bu açıklığa kavuşturma, bir anlatım demek değildir. Heidegger, *Dasein*'e yüklediği bu tam algı ve açıklığa kavuşturma olgularından sonra üçüncüsüne, "söz"e *(Rede)* geçer. Ona göre söz dilin temelini oluşturur, İnsan bir "konuşan varlık"tır, onda söz dinleme, anlama gibi yetiler bulunur. O bu yetilerini, çevresini kuşatan ve kendi Ben'ine yabancı olan bireylerden kurtulmak için kullanabilir. İşte bu başkalarından kurtulma, ayrılma eylemi bir seçmedir.

Seçme, kişinin kendi kendisini kavraması, gerçek bir Ben olabilmesi için giriştiği eylemdir. Bunu başarmak için kesin bir yargıda bulunmak, yapılacak işi belirlemek gerekir. Heidegger'e göre bu Ben olabilme ereğini güden yargı vicdanı oluşturan, onun varlığına tanıklık eden tek etkendir. Ancak vicdanın dirimsel bir işlevi yoktur, daha doğrusu vicdan bir dirimsel olay diye açıklanamaz. Seçme-yargı bağlantısından kalkarak varılan vicdanın başka bir tanımı daha vardır, o da suskunluk içinde bütünleşen bir içdaralması biçiminde ortaya çıkan eğilimdir.

Heidegger, insanın evrenle, başka insanlarla, nesnelerle, toplumla olan bağlantılarını, inanç, dil, sanat sorunlarını açıklamada uyguladığı görüngübilim-varlıkbilim yöntemiyle Varoluşçuluk akımına yeni bir içerik kazandırmış, yazar, ozan, düşünür, bilge, bilgin, ressam, yontucu, tiyatrocu, müzisyen gibi çok değişik uğraş alanlarında çalışan kimseleri etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die Kategorien und Bedeutungslehre des Duns Scotus*, 1916, ("Duns Scotus'un Kategoriler ve Yorum Öğretisi"); *Sein und Zeit*, 1927, ("Oluş ve Zaman"); *Kant und das Problem der Metaphysik*, 1929, ("Kant ve Metafizik Sorunu"); *Was ist Metaphysik?*, 1929, ("Metafizik Nedir?"); *Vom Wesen der Wahrheit*, 1943, ("Gerçekliğin Özü Üstüne"); *Was heisst Denken?*, 1954, ("Düşünme Nedir?"); *Was ist das-die Philosophie?*, 1956, ("Felsefe Nedir?"); *Der Satz vom Grund*, 1957, ("Temel Önerme"); *Gelassenheit*, 1959, ("Bırakılmışlık"); *Unterwegs zur Sprache*, 1959, ("Dile Giden Yolda"); *Nietzsche*, 1961.

- **KAYNAKLAR:** B.Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, 1979; R.Bubner, *Geschichte der Philosophie*, VIII, 1981; M.Demske, *Sein, Mensch und Tod bei Heidegger*, 1963; A.Hübseher, *Çağdaş Filozoflar*, (çev.), 1980; K.Kanthack, *Das Denken M.Heidegger's*, 1959; O.Pöggeler, *Denkweg M.Heidegger's*, 1963; E.Schöfer, *Sprache Heidegger's*, 1952.

- **BAKINIZ:** DILTHEY, HUSSERL, KANT, KIERKEGAARD.

HEIDENSTAM, Verner von
(1859-1940)

İsveçli şair ve yazar. Ülkesinde, Doğalcılık'a (Natüralizm) karşı olanların öncülüğünü yapmıştır.

Carl Gustav Verner von Heidenstam 6 Temmuz 1859'da Olshammar'da doğdu, 20 Mayıs 1940'ta Övralid'te öldü. Küçük yaşlarda yakalandığı bir hastalık nedeniyle gençliğinin büyük bir bölümünü sıcak iklimli Doğu Akdeniz ülkelerinde geçirdi. İlk şiir kitabı *Vallfart och vandringsar* ("Hac ve Avarelik Yılları") 1888'de yayımlandı. Güney ülkelerinin halk öykülerinden esinlenen fabl'lardan ve Doğu felsefesi etkisi altında yazılmış şiirlerden oluşan kitap, İsveç'te büyük başarı kazandı.

Heidenstam, 1889'da yayımlanan *Renässans* ("Rönesans") adlı deneme kitabında, Doğalcılık'ı ve bu akımı savunan sanatçıları ağır biçimde eleştirdi. Gerçekçilik'i ve Romantizm'i savundu. İkinci şiir kitabı *Dikter* ("Şiir") 1895'te çıktı. Büyük ilgi gören ve onu uluslararası üne kavuşturan bu kitabın ikinci bölümünü oluşturan *Nya Dikter*'in ("Yeni Şiir") 1915'te yayımlanmasından sonra Heidenstam çok okunan bir yazar oldu, yapıtları çeşitli dillere çevrildi. 1912'de İsveç Akademisi'ne üye seçildi. 1916'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Düzyazılarında aşırı bir biçim tasası göze çarpar. Özgün edebiyat yapıtlarının yanı sıra tarih ve toplumsal konulara ilişkin eleştiriler de yayımlamış, bunlarda muhafazakâr bir eleştiri çizgisi sürdürmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Vallfart och vandringsar*, 1888, ("Hac ve Avarelik Yılları"); *Dikter*, 1895, ("Şiir"); *Ettfolk*, 1899; *Nya dikter*, 1915, ("Yeni Şiir"). **Anlatı:** *Endymion*, 1889; *Hans Alienus*, 1892; *Karolinerna*, 2 cilt, 1897-1899; *Den heliga Birgittas pilgrimsfärd*, 1901, ("Azize Birgitta'nın Hac Yolculuğu"); *Folkungatradet*, 1905-1907, ("Folkunger Ailesi"). **Deneme-İnceleme:** *Renässans*, 1889, ("Rönesans"); *Klassicitet och germanism*, 1898, ("Klasikçilik ve Germanizm"); *Tankar och tekningar*, 1899. **Otobiyografi:** *När kastajerna blommade*, 1941, ("Kestaneler Çiçek Açtığında"). **Çeşitli:** *Samlade skrifter*, 19 cilt, 1909-1910, ("Bütün Yazıları"); *Samlade verk*, (ö.s.), 23 cilt, 1943-1945, ("Bütün Yapıtları").

- **KAYNAKLAR:** G.Axerberger, *Diktaren och elden*, 1959; H.Kamras, *Den unge Heidenstam*, 1942.

HEIDER, Fritz
(1896)

Avusturyalı psikolog. *Gestalt* yaklaşımını, toplumsal olguların ve kişilerin algılanmasına uygulamıştır.

Viyana'da doğdu. Graz Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü sırada felsefe ve psikolojiye ilgi duydu. 1919'da doktorasını tamamladıktan sonra, bir yıl kadar uygulamalı psikoloji alanında çalıştı. Daha sonra Berlin Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde M.Wertheimer ve W.Köhler'in derslerine devam etti. Onların, nesnelerin deneysel bir biçimde algılanmasından çok, zihinde biçimlendirilmesine ağırlık veren *Gestalt* psikolojisi yaklaşımını benimsedi.

1927'de Hamburg Üniversitesi'nde W.Stern'in asistanı oldu. Daha sonra ABD'nin Massachusetts Eyaleti'nde, Northampton'daki Smith College'a giderek, *Gestalt* psikolojisi dalında araştırmalar yapan K.Koffka ile birlikte çalıştı. Aynı dönemde Clarke Sağırlar Okulu'nda sağırların psikolojisine ilişkin araştırmalar yaptı. 1947'de Kansas Üniversitesi'ne

giden Heider, çalışmalarını Cornell, Oslo ve Duke üniversitelerinde sürdürdü.

Heider en önemli çalışması olan *The Psychology of Interpersonal Relations* ("Kişiler Arası İlişkiler Psikolojisi") adlı kitabında, *Gestalt*çı psikologlar tarafından geliştirilen fiziksel nesnelerin algılanmasına ilişkin yasaları, toplumsal olguların ya da kişilerin algılanmasına ilişkin yasalara uyarlamış, nesnelerin ve kişilerin algılanmasını birleştirmiştir.

Sosyal psikolojideki tutarlılık kuramlarının ilki olan denge kuramını geliştiren Heider'e göre, kişiler arası ilişkiler psikolojik düzeyde belirli bir dengenin oluşturulmasına yönelik olarak gelişir. Kişi başkalarını değerlendirirken kendi açısından belirli bir tutarlalık içinde davranmak ister. Heider düşüncelerini büyük ölçüde günlük gözlem ve deneylerden ve yazınsal örneklerden yola çıkarak geliştirmiştir. 1960'lardan sonra sosyal psikolojide etkin olan tutarlılık kuramlarının en önemlilerinden biri olan denge kuramı, bu alandaki gelişmelere katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Psychology of Interpersonal Relations*, 1958, ("Kişiler Arası İlişkiler Psikolojisi").

- **BAKINIZ:** KOFFKA, W.KÖHLER, LEWIN, WERTHEIMER.

HEIFETZ, Jasha
(1901)

Rus asıllı ABD'li kemancı. Yetkin tekniği ve titiz, kesin yorumlarıyla tanınmıştır.

2 Şubat 1901'de Rusya'da Vilna'da doğdu. Yahudi asıllı bir ailedendi. Üç yaşındayken, başarılı bir kemancı olan babasından ilk derslerini almaya başladı. Daha sonra Vilna Müzik Okulu'na girdi. Altı yaşında Mendelssohn'un *Keman Konçertosu*'nu çalabiliyordu. Sekiz yaşında Vilna Müzik Okulu'nu bitirdi. 1910'da St.Petersburg (bugün Leningrad) Konservatuvarı'na girdi. Ünlü kemancı ve öğretmen Leopold Auer'in(1845-1930) sınıfında en genç öğrenci olarak yer aldı. On iki yaşında Rusya, Almanya ve İskandinavya'da turneler gerçekleştirerek büyük bir başarı kazandı. Berlin'de kendisini dinleyen orkestra şefi Arthur Nikisch'ten Berlin Filarmoni Orkestrası eşliğinde Çaykovski'nin *Kemar Konçertosu*'nu çalması için çağrı aldı. Ertesi yıl Berlin, Viyana ve Leipzig'de konserler verdi.

1917'de Sibirya üzerinden ABD'ye kaçtı. New York'taki Carnegie Hall'de verdiği konser, bu ülkede de ününün yayılmasını sağladı. Daha sonraki yıllarda İngiltere, Avustralya ve Uzakdoğu'da turnelere çıktı. 1925'te ABD uyruğuna geçti. Bir yıl sonra Filistin'e giderek ücretsiz konserler verdi. Giderek dünyanın en usta kemancılardan biri olarak ünlendi, pek çok konser, turne ve plak kaydı gerçekleştirdi.

Bach, Vivaldi ve Poulenc'in yapıtlarından keman için düzenlemeler yapmış olan Heifetz, kimi çağdaş bestecileri de desteklemiştir. Hemen hemen her zaman sürdürmüş olduğu yalın, ama anlatım bakımından çok ustaca ve güçlü bir üslubu vardır. Müzik çevrelerinde, çalışında teknik açıdan herhangi bir kusur bulmanın çok güç olduğu kanısı yaygındır.

HEILBRONN, Alfred
(1885-1961)

Alman botanik uzmanı. Uzun yıllar İstanbul Üniversitesi'nde ders vermiş ve Türkiye'nin bitki örtüsünü incelemiştir.

Fürth'de doğdu, Münster'de öldü. 1909'da Münih Üniversitesi'ni bitirip, bir süre Berlin Tierärzliche Hochschule ve Haberlantd Institut'ta, ardından Münster Botanik Enstitüsü'nde çalıştıktan sonra, 1914'te Kaiser Wilhelm Üniversitesi'nde botanik ve genetik doçenti, 1920'de profesör oldu. Yahudi asıllı olduğu için 1933'te Nazi yönetiminden kaçarak Türkiye'ye gelen ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin (İÜFF) botanik kürsüsünde görev alan Heilbronn, 1956'da emekliye ayrılarak ülkesine dönünceye değin yirmi üç yıl boyunca öğretim görevini ve araştırmalarını sürdürdü, İÜFF'ye bağlı zengin bir Botanik Enstitüsü'nün kurulmasını sağladı.

Önce İstanbul çevresinin bitki örtüsünü inceleyen Heilbronn'un 1937'den sonra Türkiye'nin tüm coğrafi bölgelerini kapsayan on sekiz yıllık araştırmaları iki ayrı derlemeyle sonuçlandı. Bir yandan, Anadolu'da tedavi amacıyla kullanılan geleneksel tıbbi bitkilere ilişkin incelemeleri 1941'de hazırlanan Türk Kodeksi'nin bitkiler bölümüne temel oluştururken, öte yandan Türkiye florasından derlediği 30.000'i aşkın bitki örneği Botanik Enstitüsü'ne çok değerli bir herbaryum kazandırdı. Ayrıca, çalışma arkadaşlarıyla birlikte, Uludağ florasından derlenmiş bir bitki koleksiyonu oluşturan Heilbronn, Türkiye'ye ilişkin incelemelerini ve ders notlarını Türkçe olarak yayımlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Narkose im Pflanzenreich*, 1914, ("Bitkiler Dünyasında Narkoz"); *Monogenomatik ve digenomatik Serbasların Mutabilitesi Hakkında*, 1935; *İspençiyari Nebatat*, 1940; *Botanik ve Genetiğe Giriş*, 1950.

HEIMSOETH, Heinz
(1886-1975)

Alman felsefe tarihçisi. Felsefe tarihinin bağımsız bir dizge olmasına katkıda bulunmuştur.

12 Ağustos 1886'da Köln'de doğdu, 10 Eylül 1975'te orada öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte, yükseköğreniminiyse 1921'de profesör olduğu Marburg Üniversitesi'nde gördü. 1923'te Königsberg Üniversitesi'nde ordinaryüs profesör sanını aldı. 1931'den sonra Köln Üniversitesi felsefe kürsüsünde çalışmalarını sürdürdü. 1950 Haziranı'nda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Kürsüsü'nde konuk profesör olarak dört dönem boyu ders verdi. 1956'da Köln Üniversitesi'nden emekliye ayrılmasına karşın seminerlerini sürdürmüştür.

Felsefe tarihinin bir disiplin olarak gelişmesine katkıda bulunan Heimsoeth, özellikle Yeni Çağ felsefesi ve çağdaş felsefe üzerinde çalışmıştır. Ayrıca tanınmış bir Kant araştırıcısıdır. Felsefe alanında Yeni-Kantçı görüşü benimsemiştir. İncelemelerinde metafizik, tarih felsefesi, ahlak, felsefi antropoloji konularını bir bütünlük içinde ele almıştır. Felsefenin felsefe tarihinden bağımsız olarak anlaşılamayacağını savunarak, bu alanın ürünlerinin çok iyi bilinmesi gereğini vurgulamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die Methode der Erkenntnis bei Descartes und Leibniz*, 1912-1914, ("Descartes ve Kant'ta Bilgi Yöntemi"); *Die sechs grossen Themen der abendländischen Metaphysik* 1922, ("Batı Metafiziğinin Altı Büyük Konusu"); *Fichte*, 1923; *Persönlichkeitsbewusstsein und "Ding an sich" bei Kant*, 1924, ("Kant'ta Kişilik Bilinci ve Kendinde Nesne"); *Metaphysik der Neuzeit*, 1929, ("Yeni Çağın Matafiziği"); *Nietzsche und die Idee der Geschichte*, 1938, ("Nietzsche ve Tarih Görüşü"); *Felsefenin Temel Disiplinleri*, (çev.), 1952; *Ahlak Denen Bilmece*, (çev.), 1957; *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, (çev.), 1967.

• **BAKINIZ:** KANT.

HEINE, Heinrich
(1797-1856)

Alman, şair. Romantizm ve Realizm akımları arasındaki geçiş döneminde Almanya'da siyasal şiirin öncüsü olmuştur.

13 Aralık 1797'de Düsseldorf'ta doğdu, 17 Şubat 1856'da Paris'te öldü. Yahudi kökenli bir ailedendi. Liseyi bitirdikten sonra önce Frankfurt'ta bir tüccarın, sonra da Hamburg'ta amcasının bankasında çalıştı. 1816'da amcası ona bir manifaturacı dükkânı açtıysa da, kısa sürede ticarete yatkın olmadığını anladı. O günlerde amcasının kızı Amelie'ye âşık oldu. Bu sevgisi karşılık görmedi, ama onun içli, duygusal şiirler yazmasına yol açtı. Heine, gene amcasının yardımıyla Bonn'da hukuk okumaya başladı. Şair Wilhelm Schlegel'in derslerine devam etti. 1821-1823 arasında öğrenimini Berlin'de sürdürdüyse de hukuktan çok felsefe ve edebiyat dersleri ilgisini çekiyordu.

Heinrich Heine

Berlin'de *Rhein-Westfalia* gazetesine yazdığı "Briefe aus Berlin" ("Berlin Mektupları") ve 1822 sonbaharında yaptığı Polonya yolculuğunu anlattığı "Über Polen" ("Polonya Üzerine") adlı yazı dizileriyle ilk kez gazete yazarlığına başladı. 1823'te Lüneburg'taki ailesinin yanına gitti. 1824 sonbaharında Harz bölgesini ve Thüringen'i yürüyerek geçip Weimar'a geldi, orada Goethe'yi ziyaret etti. 1825'te Göttingen Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi'ni bitirdi, Aynı yıl Heiligenstadt'ta Protestan mezhebine girerek Hıristiyan oldu. Daha sonra Lüneburg'ta ve Hamburg'ta yaşadı. Harz gezisini anlattığı *Reisebilder* (Seyahat Tabloları) adlı kitabını burada yayımladı. 1827'de Münih'e gitti, iki yıl süreyle siyasal bir derginin yazı işleri yönetmenliğini yaptı.

1831'de Paris'e yerleşti. Augsburg'ta çıkan *Allgemeine Zeitung*'un Paris muhabiri oldu. Fransızlar'la Almanlar arasındaki güvensizliği ortadan kaldırmayı, her iki ulusu düşünce alanında birbirine daha iyi tanıtmayı kendine görev edindi. Kısa zamanda Fransız edebiyat çevrelerinde tanındı. Victor Hugo, Alexander Dumas, Balzac gibi yazarlarla tanıştı. 1835'te Alman parlamentosunun aldığı bir kararla yazıları kendi ülkesinde yasaklandı.

1837'de gözlerinden rahatsızlandı. 1848'de ise omurilik veremine yakalandı. Onu yavaş yavaş ölüme götüren bu hastalık nedeniyle yatalak oldu. Son yıllarını acılar içinde geçirdi. Öldüğünde Paris'te Mont-Martre Mezarlığı'na gömüldü.

Geçmişle hesaplaşması

Heine'nin yaşamı Avrupa'da hem düşün, hem de siyaset ve iktisat alanlarındaki bir geçiş dönemine rastlamıştır. Zaten o da kendisini, Goethe'nin doğumuyla başlayıp ölümüyle biten bir dönemin mirasçısı olarak nitelemiştir. Bu geçmiş dönemin edebiyatı ve felsefesiyle hesaplaşmayı denemiş, bu konuda yazdığı yazıları bir araya toplayıp daha da genişleterek *Romantische Schule* ("Romantik Okul") adıyla ya-

yımlamıştır. Ancak yalnız geçmişi eleştirmekle kalmamış, günün gerçeklerine ayak uydurmayı da bilmiştir. Önceleri birkaç oyun denemesi yazmışsa da, bu konuda başarılı olamamıştır. Asıl ününü şiirleriyle ve kolay anlaşılır, açık bir dil kullandığı, ilgi çekici güncel konulara yöneldiği düzyazılarıyla elde etmiştir. Bu yazılardaki üslubuyla çağdaş gazete yazarlığının temelini attığı da söylenebilir.

Gençlik şiirlerini bir araya topladığı *Buch der Lieder* (Şarkılar Kitabı) adlı yapıtında daha çok kişisel bunalımlarını ve heyecanlarını dile getirir. Kitabın "Junge Leiden" ("Gençlik Acıları"), "Lyrisches Intermezzo" ("Lirik İntermezzo") ve "Die Heimkehr" ("Dönüş") adlarını taşıyan ilk üç bölümünde Amelie'ye olan umutsuz aşkını işler. "Belsazar" (Belsazar), "Die beiden Grenadiere" (Topçu Erleri) "Auf Flügeln des Gesanges" (Şarkıların Kanadında), *Ich weiss nicht was soll es bedeuten-Lorelei* (Bilmemki Neye Yorumlu-Lorelei) gibi çok tanınan ve sevilen aşk şiirleriyle baladları kitabın bu bölümlerinde yer alır. Onun halk şarkıları ve masallarla beslenmiş olan bir çok şiiri Almanya'da halk türküsü niteliği kazanmış olup bugün bile ağızdan ağıza dolaşır. Ayrıca bunların pek çoğu Schumann ve Brahms tarafından bestelenmiştir.

Lirik şiirden siyasal şiire

Heine daha sonra yazdığı şiirlerini de zaman zaman yayımlamıştır. Bunlardan *Neue Gedichte*'de ("Yeni Şiirler") siyasal görüşlerine yer verdiği görülür. G.Hauptmann'ın 1892'de *Die Weber* (Dokumacılar) adlı oyununa konu alacağı *Die Schlesischen Weber* de (Silezyalı Dokumacılar) bu tür şiirlerinden biridir. Daha önce bir bölümünü Paris'te çıkan devrimci *Vormärz* dergisinde yayımladığı "Zeitgedichte" ("Günün Şiirleri") onun Karl Marx'ın etkisi altında yazdığı en sert siyasal yergilerini içerir. Bu yergilerin bazısı sansür nedeniyle kitaptan çıkarılmış, Almanya'da ancak Heine'nin ölümünden sonra yayımlanabilmiştir. Heine burada ağır eleştirilerinin yanı sıra yurduna beslediği büyük sevgiyi de dile getirir. *Deutschland. Ein Wintermärchen* ("Almanya. Bir Kış Masalı") adlı manzum destanında da sert eleştirilere yer vermiştir. Almanya'da bazı bölümleri sansür edilen bu yapıtın tümü yine Paris'te *Vormärz* dergisinde yayımlanmıştır. Üç bölümlük bir şiir kitabı olan *Romanzero* ise son yıllarının ürünüdür ve ölüm bekleyişi içinde yazdığı karamsar şiirleri içerir.

Heine, düzyazı alanındaki ustalığını, yaptığı gezileri anlattığı dört ciltlik *Seyahat Tabloları*'nda ortaya koyar. Harz bölgesinde yaya olarak yaptığı dört haftalık geziyi de anlattığı bu anılarda, doğa betimlemelerinin yanı sıra kişisel izlenimlerine, düşüncelerine, siyasal ve toplumsal görüşlerine de yer verir. Siyasal görüşleri, onun Paris'te kaleme aldığı gazete yazılarının da konusunu oluşturur. Yaşamı boyunca düşünceleri ve yapıtlarıyla barış, özgürlük, eşitlik yolunda savaşmış, baskı yönetimlerine karşı yapılacak devrimleri övmüştür. Sanatçı titizliğini de hiç yitirmeyen Heine şiirlerinin estetik yönüne her

Genç Almanya (Jungdeutschland) Hareketi

1848 Devrimi öncesi Alman kültür tarihinde genel olarak Vormärz (Mart öncesi) dönemi olarak anılır. Bu dönemde oluşmuş birbirine karşıt iki akımdan biri Biedermeier (1815-1848) öbürü de Jungdeutschland'dır (Genç Almanya). Her tür eylemden ve politikadan uzaklaşarak kendi küçük çevresine çekilen burjuvanın yaşama ve düşünme biçimini simgeleyen Biedermeier sözcüğü, edebiyattan önce giyimde ve mobilyada kullanılmış, resim alanında ise en ünlü örnekleri Carl Spitzweg'* vermiştir. Biedermeier edebiyatta bir bakıma fırtınalı Jungdeutschland akımı öncesinde yer alan bir durgunluk dönemi gibidir. Bu anlayıştaki yapıtlarda siyasetten uzak durma, büyük kahramanlıklar yerine ufak şeylerle ilgilenme, geçmişe özlem duyma, doğaya yakınlık gibi yönelişler olduğu izlenir.

Jungdeutschland Almanya'da işte bu tutuma tepki niteliğinde bir edebiyat akımı olarak oluşmuştur. 1830-1850 arasında öbür Avrupa ülkelerindeki, örneğin Fransa'da Jeune France, İsviçre'de Das junge Europa gibi gençlik hareketleriyle aynı doğrultuda etkinliğini sürdürmüştür. Bu yıllarda siyasal içerikli yazılar yazan Heinrich Heine, Karl F.Gutzkow (1811-1878), Theodor Mundt (1808-1861) ve Heinrich R.C.Laube (1806-1844) gibi yazarlar 1835'te Alman parlamentosunca yazılarının yasaklanması üzerine aralarında sıkı bir bağ olmamasına karşın Jungdeutsche (Genç Almanlar) adıyla anılmaya başlamışlardır. Hepsi de yeniliklerden yana olan bu yazarların ortak yanları, mutlakiyetçi devlete, tutucu Kilise'ye, her tür toplumsal geleneğe ve dogmaya karşı çıkmaları ve siyasal düşünce özgürlüğünü, kadın haklarını savunmalarıdır. Çoğu, edebiyata toplumsal eleştiri yoluyla girmiştir. Bu yazarlar insanın iç dünyası ve kişisel sorunlarıyla uğraşan edebiyatın yerine, devrimci düşüncelerle beslenen bir edebiyat koymaya çalışmış; geçmişe özlem duyan romantik yazarlara karşı çıkmış, içinde yaşadıkları çağın sorunlarına, güncel konulara yönelmişlerdir. Jungdeutschland hareketi içinde yer alanlar bu doğrultuda gerçekçi bir üslup geliştirmiş, bir yandan da geniş kitleler üzerinde etkili olabilmek amacıyla gazete yazarlığına yönelmiştir.

Özellikle Heine'nin kolay anlaşılır bir üslupla yazdığı düşünce yazıları başlıbaşına bir tür niteliği kazanmıştır. Hareketin bütün yazarları düzyazı türünde birleşmişler, uzun öyküler, fıkralar, özlü sözlerden oluşan aforizmalar ve baladlar yazmışlardır. Ama çoğu, siyasal yazıların fazla dışına çıkmamış, kalıcı nitelikte edebiyat yapıtları verememişlerdir. Hareketin şiir ve düzyazı alanında en önemli temsilcisi Heine olmuştur. Tiyatroda ise Christian D.Grabbe (1801-1836) ve Georg Büchner'in* adları sayılabilir ama bunların Jungdeutschland hareketinden ayrılan yanları da vardır.

zaman aynı ağırlığı vermiştir. Yaşadığı sürede de, ölümünden sonra da Almanya içinde hep aşırı biçimde değerlendirilmiş, ya göklere çıkarılmış, ya da ağır saldırılara uğramıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Almonsor*, 1823; *William Ratcliff*, 1823. **Şiir:** *Buch der Lieder*, 1827, (Şarkılar Kitabı),; *Neue Gedichte*, 1844, ("Yeni Şiirler"); *Romanzero*, 1851. **Manzum Destan:** *Atta Troll. Ein Sommernachtstraum*, 1843, ("Atta Troll. Bir Yaz Gecesi Rüyası"); *Deutschland. Ein Wintermärchen*, 1844, ("Almanya. Bir Kış Masalı"). **Anı:** *Reisebilder*, 1826-1831, (Seyahat Tabloları).

• **KAYNAKLAR:** G.Aytaç, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, 1983, P.Beyer, *Der Junge Heine*, 1911; Max Brod, *Heinrich Heine: The Artist in Revolt*, 1956; B.Fairley, *Heinrich Heine: an Interpretation*, 1954; F.Friedlander, *Heine und Goethe*, 1932; M.Greiner, *Zwischen Biedermeier und Bourgeoisie*, 1953; K.Kraus, *Heine und die Folgen*, 1911; A.Spaeth, *La pensée de Heine*, 1946.

HEINECCIUS, Johann Gottlieb
(1681-1741)

Alman, hukukçu. Roma hukuku ve Germen özel hukuku üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

Eisenberg'de doğdu, Halle'de öldü. Leipzig Üniversitesi'nde tanrıbilim, Halle Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Felsefe profesörü olarak Halle Üniversitesi'ne atandı; daha sonra, aynı üniversitede hukuk profesörü oldu. Orada, ünlü hukukçu Samuel Stryk'in etkisi altına girdi. Hollanda'ya giderek Franeker Üniversitesi'nde kısa bir süre ders verdi. Ardından, 1727-1733 arasında Oder nehri üzerindeki Frankfurt Üniversitesi'nde (şimdi DAC'da) felsefe profesörlüğü yaptı. 1733'te Halle Üniversitesi'ne döndü. Uzun yıllar boyunca Prusya kralının özel danışmanlığı görevinde bulundu.

Heineccius, tarih ve arkeoloji incelemeleri yoluyla Roma hukuku üzerine çalışmalar yapmış 18.yy hukukçularının en önemlilerinden biridir. *Antiquitatum romanarum jurisprudentiam illustrantium syntagma* ("Eski Roma Hukukundan En Ünlü Örnek Parçalar") ve *Elementa juris civilis secundum ordinem institutionum* ("İkinci Kez Düzenlenmiş Medeni Hukuk Bölümleri") Roma hukuku üzerine yayımladığı en önemli çalışmalarıdır. Her iki kitap da defalarca yeniden yayımlanmış, incelenmelere konu olmuş, temel başvuru kaynakları arasına girmiştir. Roma hukuku üzerine yazdığı *Ad legem juliam et papiam poppaeam commentarius* ("Julius Caesar ve Papia Poppia Yasası Üzerine Yorumlar") adlı kitap değerini günümüzde de korumaktadır. Heineccius'un Germen hukuku üzerinde yaptığı en önemli çalışma *Elementa juris germanici*'dir ("Germen Hukukunun Öğeleri"). Germen özel hukukunun evrimini ele alan temel kaynaklardan biri olan bu kitapta, Germen özel hukukunun Almanya'nın koşullarına uyabilecek tek hukuk sistemi olduğunu ve Roma hukukunun evrensel bir niteliğinin bulunmadığını öne sürmüştür. Ancak çalışmasında Germen hukukunu, Germen hukukuna özgü kavramlarla yeterince değerlendiremiştir. Heineccius'un tüm yapıtları, ölümünden sonra oğlu tarafından toplu olarak yayımlanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Antiquitatum romanarum juris prudentiam illustrantium syntagma*, 1719, ("Eski Roma Hukukundan En Ünlü Örnek Parçalar"); *Elementa juris civilis secundum ordinem institutionum*, 1725, ("İkinci Kez Düzenlenmiş Medeni Hukuk Bölümleri"); *Ad legem juliam et papiam poppaeam commentarius*, 1726, ("Julius Caesar ve Papia Poppia Yasası Üzerine Yorumlar"); *Elementa juris germanici*, 2 cilt, 1735-1736, ("Germen Hukukunun Öğeleri"); *Opera Omnia*, (ö.s.), 9 cilt, 1765-1771,("Toplu Yapıtlar").

• **KAYNAKLAR:** E.Landsberg ve R.Strintzing, *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft*, 3 cilt, 1880-1910.

HEINRICH III
(1017-1056)

Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru. Papalığı denetim altında tutan son imparatordur.

28 Ekim 1017'de Boldfeld'de (bugün FAC'de) doğdu, 5 Ekim 1056'da aynı yerde öldü. Alman kralı ve Kutsal Roma Germen imparatoru II.Konrad'la Schwaben'li Gisela'nın oğludur. İyi bir eğitim gören Heinrich, 1028'de Alman kralı seçildi ve babasıyla birlikte ülkeyi yönetmeye başladı. 1038'de Schwaben dükü oldu. Ertesi yıl babasının ölümü üzerine onun yerine geçti.

Önce doğuda Bohemya, Polonya ve Macaristan üzerinde denetim sağladı. Saksonya bağımsızlığını koruyabilen tek dükalık olarak kaldı.1043'te Akitanyalı V.William'ın kızı Agnes'le evlendi. Bu evliliğin Batı'da barışı sağlamak ve Burgondiya ve İtalya'da egemenliği sağlamak açısından yararlı olacağına inanıyordu.

1046'da Roma'ya giderek papa olduklarını iddia eden rakip üç din adamının yerine Bamberg piskoposu Suidger'i II.Clemens adıyla papa ilan etti ve aynı gün onun elinden Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tacını giydi. Clemens'den sonra da birbirini izleyen iki papayı seçti. Böylece kilise üzerinde denetim bir Alman kralının eline geçmiş oldu. Ayrıca, piskopos ve başrahiplerin yeniden seçilmeyi garanti altına almak için saraya para ve armağan sunmalarını yasakladı. Yönetim işlerinde din adamlarının etkisini sınırladı.

İmparatorluğun büyük bir bölümünü denetimi altına alan ve Batı Kilisesi'nde başlattığı reformlarla papalık üzerinde de denetim kuran III.Heinrich'e bir yandan soylular, diğer yandan kilise muhalefet ediyordu. İktidarının son yıllarında kuzeydoğu Almanya, Macaristan ve İtalya'da ayaklanmalar çıktı. Din adamları arasında ise yapmayı istediği reformları destekleyen olmadı.

Ölümünden sonra yerine geçen oğlu IV.Heinrich döneminde papalıkla krallık arasındaki çatışma doruğuna ulaştı.

• **BAKINIZ:** HEINRICH IV.

HEINRICH IV
(1050-1106)

Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru. Döneminde kiliseyle devlet arasındaki atama anlaşmazlığı doruğa ulaşmıştır.

11 Kasım 1050'de Goslar'da doğdu, 7 Kasım 1106'da Liege'de öldü. Alman Kralı III.Heinrich ile kraliçe Agnes'in oğludur. Babasının ölümü üzerine 5 Ekim 1056'da 6 yaşındayken Alman kralı oldu. Annesi 1062'ye değin ona naiblik etti. Heinrich 1066'da yönetimi eline aldı. Bu yıla değin krallığın zayıflığından yararlanan soylular, krallığa ait topraklara el koymuşlar, bazı piskoposlar ise krallığın en temel gelir kaynaklarından biri olan manastırları kendi adlarına yönetmeye başlamışlardı.

Kraliyet gelirlerini ve topraklarını ele geçirmeye girişen Heinrich, babası III.Heinrich tarafından yasaklanan kilise görevlerinin parayla satılmasına yeniden izin verdi. Soyluların eline geçmiş olan kraliyet topraklarını almak istemesi Saksonya'da ayaklanmaya yol açtı. 1075'te ayaklanmayı bastıran Heinrich, ertesi yıl Kuzey İtalya'daki piskoposlardan destek alarak, kilise içinde reform yapmayı amaçlayan Papa VII. Gregorius'u azletti. Bunun üzerine Gregorius da kralı afaroz ederek tahttan indirdi. Böylece Avrupa'da uzun yıllar süren ve "atama anlaşmazlığı" olarak bilinen kilise-devlet çelişkisi doruğuna ulaştı. Kilise ve manastırların sahip olduğu mal varlığı nedeniyle krallar buralara atanacak din adamlarının kendileri tarafından belirlenmesini istiyorlar, papalar ise bu atamalara karşı çıkıyorlardı.

Gregorius karşısında güçsüz kalan Heinrich, soyluların baskısıyla İtalya'da Canossa'ya giderek papadan af diledi ve yeniden kral oldu. Ancak ona muhalif olan prensler Mart 1077'de Schwaben dükü Rudolf'u kral seçtiler. Heinrich 1080 kışında ayaklanmayı bastırdı. Aralarındaki güç mücadelesinden dolayı, Mart 1080'de papa tarafından ikinci kez afaroz edildi. Rudolf'un ölümünden yararlanarak İtalya'ya bir sefer düzenledi. 1082'de Roma'yı kuşattı. Mart 1084'te papalığa atadığı III.Clemens ona Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tacını giydirdiyse de VII. Gregorius'un bağlaşıklarınca İtalya'dan çıkarıldı. Düşmanlarından Châtillon'lu Odo'nun, 1088'de II. Urbanus adıyla papa olması üzerine bir İtalya seferi daha düzenledi. Heinrich'in saltanatının son dönemleri kendisine karşı ayaklanan oğulları ile savaşmakla geçti. Alman kralı ilan edilmiş olan oğlu Konrad'ın 1101'de ölümünden sonra diğer oğlu Heinrich (daha sonra Heinrich V), 1104'te babasına karşı ayaklandı.

Heinrich 1105'te oğluna yenildi ve imparatorluktan çekilmeye zorlandı. Oğluna karşı bir ordu toplayıp İngiltere ve Fransa'dan yardım almaya çalışırken öldü.

• BAKINIZ: GREGORIUS VII, HEINRICH III, HEINRICH V.

HEINRICH V
(1081-1125)

Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru. Papalık ile krallık arasındaki atama anlaşmazlığına son vermiştir.

8 Ocak 1081'de (bazı kaynaklara göre 1086'da) Goslar'da doğdu, 22 Mayıs 1125'te Utrecht'te (bugün Hollanda'da) öldü. Alman kralı IV.Heinrich'in oğludur. 1104-1105 yıllarında babasına karşı ayaklandı ve onun tahttan çekilmesini sağladı. Babasının Ağustos 1106'da ölümünden sonra kral oldu. 1114'te İngiltere kralı I.Henry'nin kızı Matilda ile evlendi.

Piskoposların atanmasına ilişkin olarak uzun yıllardır papalıkla krallık arasında süren anlaşmazlığa son vermek amacıyla 1110'da İtalya'ya bir sefer düzenledi. Papa II.Pascalis ile yaptığı görüşme sonunda piskoposları atama yetkisinin papaya bırakılması karşılığında kilisenin elinde bulunan krallık topraklarının geri verilmesi konusunda anlaştılar. Ancak bu anlaşma din adamlarının çoğunun karşı çıkması ve İtalya üzerindeki egemenliğin gitgide zayıflaması nedeniyle uygulanamadı.

V.Heinrich Nisan 1111'de Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tacını giydi. 1122'de yeniden İtalya'ya giderek Papa II.Calixtus'la görüştü ve anlaşmaya vardı. Buna göre Almanya'da yapılacak piskopos seçimlerinde imparator ya da temsilcisinin bulunması, anlaşmazlık durumunda imparatorun kararının geçerli sayılması, İtalya'da yapılacak seçimlere ise imparatorun karışmaması karara bağlandı. Seçilen piskoposa verilecek toprak imparatorca belirlenecekti. Böylece uzun yıllardır süren atama anlaşmazlığı son bulmuş oldu.

Heinrich, dış politikada pek etkin olamamış, krallığının ilk yıllarında Macaristan ve Polonya üzerine yaptığı seferlerde başarısızlığa uğramış, ancak 1110'da Bohemya'ya egemenliğini kabul ettirmiştir. Fransa'ya karşı,kayınbabası İngiltere kralı I. Henry'yi desteklemiştir. Zamanında soylular ve Alman prensleri güç kazanmış, imparatorluk otoritesi sarsılmıştır.

• BAKINIZ: HEINRICH IV.

HEISENBERG, Werner Karl
(1901-1976)

Alman (FAC) fizik bilgini. Kuvantum mekaniğinin doğuşunu hazırlamış, kuramsal fiziğe yeni bir atılım kazandıran bilimsel çalışmalarının yanı sıra, "belirsizlik ilkesi" ile çağdaş doğa felsefesini de derinden etkilemiştir.

5 Aralık 1901'de Würzburg'ta doğdu, 1 Şubat 1976'da Münih'te öldü. Münih Üniversitesi'nde Bi-

Werner Karl Heisenberg

zans tarihi ve Bizans sanatı profesörü olan babasının yönlendirmesiyle köklü bir hümanist eğitim alarak yetişti, özellikle Platon ve Demokritos'un yapıtlarını okudu. 1920'de liseyi bitirince, Münih Üniversitesi'nde, ünlü kuramsal fizikçi Sommerfeld'in öğrencisi olarak fizik öğrenimine başladı. Fiziğe tutkusu ve yeteneğiyle kısa sürede Sommerfeld'in öğrencileri arasında parlayarak, gerek hocasına, gerek genç asistanı Pauli'ye büyük umut verecek kadar başarılı bir öğrenimden sonra 1923'te doktora derecesini aldı. Doktora öncesi dönemde atom fiziği alanında çok önemli çalışmalar yapmış olmasına karşın, tezinin konusunu hidrodinamikten seçmiş, akışkanlardaki burgaç (türbülans) hareketini incelemişti.

O dönemde tüm fizikçilerin ilgi odağı, Bohr'un 1913'te kuvantum kavramına dayanarak geliştirdiği yeni atom modeliydi. Heisenberg, bu modelde klasik fiziğin yetersiz kaldığı boşluklara yanıt arayan fizikçilerden biri olan Sommerfeld kanalıyla Bohr'un atom modelini öğrenmiş, 1922'de, gene Sommerfeld aracılığıyla tanıştığı Bohr'dan birlikte çalışma önerisi almıştı. Doktora sonrası bir süre Göttingen Üniversitesi'nde Born'un asistanlığını yaptıktan sonra, 1924 baharında bir araştırma bursuyla Kopenhag'a, Bohr'un yönetimindeki ünlü Teorik Fizik Enstitüsü'ne gitti.

Bir yıl kadar Kopenhag'da Bohr'un ve Hollandalı fizikçi Hendrik Anthony Kramers'in (1894-1952), 1925'ten sonra gene Göttingen Üniversitesi'nde Born'un yanında araştırmalarını sürdürerek çok kısa bir sürede önce matris (kuvantum) mekaniğinin temellerini atan, ardından belirsizlik ilkesiyle fiziğe yeni bir bakış açısı getiren Heisenberg, atom kuramının en büyük adlarından biri olmuştu. 1927'de Leipzig Üniversitesi'nin profesörlük önerisini kabul ederek, henüz 26 yaşındayken kuramsal fizik kürsüsünün başkanlığını üstlendi. 1941'e değin süren bu yoğun araştırma ve öğretim döneminin ilk yıllarında Leipzig Üniversitesi, Kopenhag, Göttingen ve Münih üniversiteleri gibi atom fiziğinin en canlı merkezlerinden biri durumuna gelmişti. Ancak, 1933'te Hitler'in yönetimindeki Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi ve Yahudi asıllı fizikçileri Almanya'dan ayrılmaya zorlaması, kaçınılmaz olarak Heisenberg'in enstitüsündeki bu yaratıcı ortamı da etkiledi. Hükümetin tutumunu protesto etmek amacıyla, kendisi gibi düşenen tüm öğretim üyeleriyle birlikte görevden ayrılmayı düşünen Heisenberg, Hitler hükümetinin ülkeyi birkaç yıl içinde büyük bir savaşa sürükleyeceğine ve savaş sonrası dönemde Almanya'nın ancak bilim adamlarının desteğiyle yeniden kalkınabileceğine inanan Planck'ın uyarısıyla görevinin başına döndüyse de, Leipzig Üniversitesi kuramsal fizikteki parlak konumuna bir daha kavuşamadı.

II. Dünya Savaşı ve atom bombası çalışmaları

II.Dünya Savaşı yıllarında, Otto Hahn ve çalışma arkadaşlarının atom çekirdeğini parçalamalarından sonra Nazi hükümeti, bu parçalanma (fisyon) sırasında açığa çıkan enerjinin bir savaş silahı olarak kullanılmasını gündeme getirmişti. Heisenberg de o yıllarda, Hahn ile birlikte, atom enerjisi araştırmaları ve özellikle atom bombası yapımıyla görevlendirildi. Ancak, Alman kimya sanayiinin neredeyse tüm olanaklarıyla devlet bütçesinin büyük bir bölümünü bu işe ayırmak gerektiğinden, atom bombası araştırmaları çok yavaş ilerliyordu ve çalışmalar daha çok nükleer enerjinin sanayi uygulamalarına yönelmişti. Nitekim, ABD ilk atom bombasını kullanarak savaşın sonunu belirlediğinde, Almanya henüz atom bombasını üretememişti.

Savaş sürerken, 1941'de Leipzig Üniversitesi'nden ayrılarak Berlin Üniversitesi kuramsal fizik kürsüsünün ve Kaiser Wilhelm Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenmiş olan Heisenberg, 1945'te Almanya'ya giren Müttefikler'ce tutsak alındı ve 1945 Nisanı'ndan 1946 yazına değin İngiltere'de tutuldu. Almanya'ya dönünce, eski Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nü Max Planck Fizik ve Astrofizik Enstitüsü adıyla Göttingen'de yeniden örgütledi ve savaş öncesi dönemdeki üstünlüğünü çoktan ABD'ye kaptırmış olan Alman bilimine yeniden güç kazandırabilmek için büyük bir uğraşı verdi. Hahn, von Laue, Butenand gibi değerli bilim adamlarının katıldığı bu kuruluşun yöneticiliğini, 1958'de Münih Üniversitesi'ne geçinceye değin sürdüren Heisenberg, savaş öncesi başlatılmış çalışmaları sonuçlandırıp ilk nükleer reaktörü gerçekleştirmesine karşın, her zaman atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını savundu ve Alman ordusunun nükleer silahlarla donatılmasına karşı çıkmak için 1957'de bilim adamlarını örgütleyen de o oldu.

Kuramsal fiziğe katkıları nedeniyle 1932'de Nobel Fizik Ödülü'nü alan Heisenberg, 1937'de Elizabeth Schumacher ile evlenmiş, yedi çocuğu olmuş, fizikten sonra en büyük tutkusu olan müziğe ve Yunan felsefesine duyduğu ilgiyi ömür boyu sürdürmüştür.

Heisenberg'in, Bohr'un atom modeli üzerindeki araştırmalara katılmak üzere Kopenhag Teorik Fizik Enstitüsü'ne gittiği dönemde, Bohr ile Kramers, atom mekaniği problemlerini bir bir ele alıp, önce klasik fizik kurallarına göre yorumluyor, sonra yarı kuramsal, yarı deneysel ilkelere dayanarak kuvantum kuramına uyarlamaya çalışıyorlardı. Bu dolambaçlı yöntemle bazı önemli problemleri çözmeyi başarmışlardı ama, kuramsal bilgilerle deney sonuçlarının tutarlı olabilmesi için kimi kez ilkelerde değişiklik yapmak gerektiğinden vardıkları çözümlere yeterince güvenemiyorlardı. Modelinin yalnızca bir taslak olduğunu düşünen Bohr başta olmak üzere tüm atom fizikçileri,

klasik fiziğin yöntem ve kurallarına başvurma gereğini ortadan kaldıracak, kendi içinde yeterli bir kuvantum mekaniğinin eksikliğini duyuyordu. Bu yolda ilk adımı, Sommerfeld, Born, Bohr ve Kramers ile birlikte çalışmış, sorunları yakından bilen, 24 yaşındaki Heisenberg attı.

Kuvantum mekaniğinin doğuşu

Göttingen'e dönerek yeniden Born'la birlikte çalışmaya başlayan Heisenberg, 1925 Mayısı'nda geçirdiği hastalıktan sonra Helgoland Adası'nda dinlenirken, klasik mekanikten kuvantum mekaniğine geçişi sağlayacak önemli bir ipucu buldu. Atomun yapısını tanımlayacak gerçekçi bir kuramda, elektronun yörüngesi gibi izlenmesi olanaksız, deney dışı kavramları bir yana bırakıp, yalnızca gözlemlenebilir özellikleri verecek kavramlar kullanılması gerektiğine inanan Heisenberg, bu amaca varabilmek için matris hesabından yararlanmayı düşünmüştü. Momentum, konum gibi dinamik değişkenleri matrislerle ya da daha genel olarak yer değiştirmez operatörlerle göstererek, Bohr'un gezegenimsi atom modelindeki durağan enerji durumlarını hesaplamayı denedi. Sonuç çok umut verici olmuş, özellikle enerji korunumunun bozulmaması yöntemin geçerliliği konusunda Heisenberg'e güven vermişti. Göttingen'e dönüşünde hesaplarını Born'a gösterdi. Öğrencisinin düşüncesinden, yönteminden ve aldığı sonuçlardan çok etkilenen Born, matris hesabını iyi bilen genç bir fizikçinin, Pascual Jordan'ın da yardımını isteyerek hemen çalışmaları başlattı. Önce Born ve Jordan'ın, ardından Born, Jordan ve Heisenberg'in arka arkaya yayımladıkları birkaç makaleyle, altı ay gibi kısa bir sürede, Heisenberg'in düşüncesinden yeni bir kuvantum mekaniği doğmuştu. İngiltere'de aynı konu üzerinde çalışan Dirac da, kuvantum mekaniğinin daha soyut bir yorumuna aynı zamanda ulaşmıştı.

Birkaç ay sonra Avusturyalı fizikçi Schrödinger' in atom kuramına ilişkin araştırmaları yayımlandı. Heisenberg, Born ve Jordan'ın yönetimindeki matris cebiri yerine analiz kullanarak aynı sonuçlara varmayı başaran Schrödinger, elektronun atom içindeki hareketini bir dalga fonksiyonu olarak göstermişti. Schrödinger dalgası, enerjisi ve momentumu olan fiziksel bir dalga değildi ve fizikçiler arasında değişik yorumlarla uzun süre tartışıldı. Sonunda, bu dalgaların, elektronunun atom içindeki hareketini tanımlayan bir olasılık dalgası olduğunu, dalganın yoğun olduğu yerde elektron bulunma olasılığının arttığını açıklayan Born'un yorumu fizikçiler arasında benimsendi. Schrödinger de, Heisenberg-Born-Jordan kuramıyla kendi kuramının eşdeğer olduğunu matematiksel yoldan kanıtladı.

Birleşik alan kuramı

Belirsizlik ilkesi

Schrödinger'in dalga mekaniğini uygulayarak 1926'da önce orto ve parahelyum gizemini çözen Heisenberg, bir yıl sonra, bu dalga hareketinin fiziksel anlamından yola çıkarak ünlü "belirsizlik ilkesi"ne vardı. Yalnız atom fiziğinde değil, doğanın ve maddenin yorumlanmasında da çığır açacak kadar yeni ve önemli olan bu ilke, bir atomun ya da genel olarak bir sistemin hareketini belirleyen bütün büyüklüklerin aynı anda aynı kesinlikle belirlenemeyeceğini söylüyordu. Özellikle atom parçacıklarında, hız ve konum gibi birbirini sürekli etkileyen değişkenler için bu olanaksızlık daha da belirgindir. Örneğin, bir elektronun konumuna ilişkin bilgiler ne kadar kesin olursa, hızının belirlenmesi o derece güçleşir. Zaman ve enerjinin birlikte ölçümünde de aynı şey söz konusudur. Belirsizlik ilkesiyle birlikte kuvantum fiziği, belirlenimci özellikteki klasik fizikten çok değişik bir anlam kazanmıştı. Heisenberg'e göre, matematikle dile getirilen fizik yasaları doğanın nasıl olduğunu değil, insanın doğayı nasıl görmeye koşullandırıldığını belirtir. Kuvantum mekaniğinin kuruluşunda doğrudan emeği olan Planck, Einstein, de Broglie, Schrödinger ve von Laue, bu kuramın başarısını ve önemini hiçbir zaman küçümsemedikleri halde, özellikle Bohr, Heisenberg ve Born'un temsil ettiği "Kopenhag yorumu"na karşı çıkarak dalga mekaniğinin olasılığa dayanmasını büyük bir sakınca olarak gördüler.

1932'den önce atom çekirdeğinin proton ve elektronlardan oluştuğu kabul ediliyor, ancak elektronun dalgaboyunun çekirdeğe sığmayacak kadar büyük olması gibi bazı olgular fizikçileri kuşkuya düşürüyordu. 1932'de Chadwick'in nötronu bulmasından hemen sonra Heisenberg, çekirdeğin elektron ve protondan değil, proton ve nötronlardan oluştuğunu ileri sürerek, çekirdeğin yapısı ve çekirdek kuvvetleri konusunda ilginç açıklamalar getirdi. Bu çalışmaların ürünü olan "izotopik spin" kavramı, birkaç yıl içinde temel parçacıklar kuramının en önemli öğelerinden biri olmuştu.

Heisenberg'in II.Dünya Savaşı yıllarında ortaya attığı S-matrisi de, parçacık fiziğinin temel kavramlarından biridir. Gerçekten de, yüksek enerjili parçacıklar arasındaki çarpışmalar son derece küçük uzayzaman bölgelerinde gerçekleştiğinden, bu tür çarpışmaları ayrıntılı olarak inceleyebilmek olanaksızdır. Gene, sağlam bir kuramda yalnızca ölçülebilen büyüklüklere yer verilmesi ilkesinden yola çıkan Heisenberg'in S-matrisi, çarpışan parçacıkların çarpışma öncesi durumunu çarpışmadan sonraki duruma dönüştüren birim operatör ya da matristir. O dönemde kuramsal fizikçileri en çok ilgilendiren konulardan biri olan S-matrisi bugün de önemini korumaktadır.

Savaş sonrası dönemde yeniden yoğunlaşan araştırmalar, o güne değin bilinmeyen yeni temel parçacıkların varlığını gün ışığına çıkarıyordu. Bilinen tüm parçacıkları aynı kuram içinde birleştirmeyi amaçlayan ve S-matrisinin temel parçacıklarla ilgili tüm sorunları yanıtlamaya yeterli olmadığını bilen Heisenberg, yeniden yoğun bir araştırma dönemine girdi. Amacı, çizgisel olmayan bir diferansiyel denklemle tanımlanmış bir spinör alanı yardımıyla temel parçacıkların tümünü ve aralarındaki bütün etkileşmeleri kapsayabilmekti. Çizgisel olmayan alan denklemlerinin kuvantumlaştırılması en güç matematik problemlerinden biri olduğu için çalışmaları kolay ilerlemiyordu. 1957'de Pauli de Heisenberg'e katıldı. İki araştırmacı, temel parçacıkların bakışımını en iyi tanımladığına inandıkları, çizgisel olmayan yeni bir spinör denklemi yazıp matematiksel özelliklerini incelediler ve hiç değilse niteliksel olarak bazı ilginç sonuçlara vardılar. O aralar ABD'ye giden ve spinör denklemleri konusundaki düşüncesini değiştiren Pauli, Heisenberg ile birlikte yazdıkları incelemede adının bulunmasını istemediği için, temel parçacıkların birleşik alan kuramı bilim tarihine Heisenberg'in adıyla geçti.

Birçok ülkede dersleri ve konferanslarıyla çağdaş bilimin, özellikle mikro düzeydeki doğabilimlerinin felsefi sorunlarını dile getiren Heisenberg, 1950'de Türkiye'ye de gelmiş, İstanbul ve Ankara üniversitelerindeki konferans dizilerinde çekirdek ve kuvantum fiziğindeki yeni gelişmeleri duyurarak, bilim ve felsefenin ortak sorunlarını vurgulamıştı. Bir düşünür olarak da çağını etkileyen Heisenberg, klasik mekanikten kuvantum mekaniğine geçit veren çalışmaları ve yalnızca ölçülebilir büyüklükler üzerine kurulmuş sağlam kuramlarıyla 20.yy'ın en büyük fizikçilerinden biridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Die physikalischen Prinzipien der Quantentheorie*, 1930, ("Kuvantum Kuramının Fiziksel İlkeleri"); *Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissenschaften*, 1949, ("Doğabilimlerinin Temelindeki Değişiklikler"); *Kosmische Strahlung*, 1943, ("Kozmik Işıma"); *Theorie der Neutronen*, 1952, ("Nötronlar Kuramı"); *Theorie des Atomkerns*, 1952, ("Atom Çekirdeği Kuramı"); *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science*, 1958, (Fizik ve Felsefe, 1972); *Einführung in die einheitliche Feldtheorie der Elementarteilchen*, 1967, ("Temel Parçacıkların Birleşik Alan Kuramına Giriş"); *Der Teil und das Ganze*, 1969, ("Parça ve Bütün"); *Schritte über die Grenzen*, 1970, ("Sınırı Aşış").

• BAKINIZ: BOHR, BORN, de BROGLIE, J. CHADWICK, DIRAC, EINSTEIN, FERMI, JORDAN, PAULI, PLANCK, RUTHERFORD, SCHRÖDINGER, SOMMERFELD.

HEITLER, Walter
(1904)

Alman, kuramsal fizikçi. London ile birlikte, kimyasal bağın kuvantum mekaniğine dayanan kuramsal açıklamasını yapmıştır.

Walter Heinrich Heitler 2 Ocak 1904'te Karlsruhe'de doğdu. Berlin ve Münih üniversitelerinde öğrenimini tamamladıktan sonra, 1929'da öğretim görevlisi olarak Göttingen Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1933'te İngiltere'ye giderek Bristol Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olan Heitler bir daha Almanya'ya dönmedi ve 1941'de Bristol Üniversitesi'nden ayrılıp, 1941'den 1949'a değin Dublin İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde profesörlük görevini üstlendi. 1949'da İsviçre'ye yerleşerek, Zürih Üniversitesi'nde kuramsal fizik profesörlüğüne getirildi.

Araştırmalarını atom fiziği alanında yoğunlaştıran Heitler'in adını bilim dünyasına duyuran ilk önemli çalışması, 1927'de Fritz London ile birlikte geliştirdiği kimyasal bağ kuramıdır. İki ayrı atom bir molekül oluşturmak üzere birleştiğinde, bu atomların en dıştaki elektron kabuğunda bulunan değerlik (valans) elektronları, ikişer ikişer birleşerek her iki atomun elektron kabuğundaki yörüngeleri ortaklaşa kullanır ve böylece iki atomu bir arada tutan kimyasal bir bağ (ortaklaşım ya da kovalans bağı) oluşturur. 1916'da ABD'li kimyacı Lewis'in tanımladığı bu elektron çiftlerine her iki atom çekirdeğinin uyguladığı elektrostatik çekim, iki atomu bir arada bulunmaya zorlayan bağlanma enerjisinin değerini verir. Bir kimyasal bağın kuvantum mekaniğine uygun gösterimi olan matematiksel dalga fonksiyonundan yararlanarak, bilinen moleküllerin en basiti olan, iki atomlu hidrojen molekülünün bağlanma ve çözülme enerjisini çok duyarlı bir biçimde hesaplayan ilk fizikçiler Heitler ve London oldu.

1934'te bu kez kozmik ışınları ve çok hızlı parçacıklardan ileri gelen "Auger sağanakları"nı inceleyen Heitler, bu çok hızlı parçacıkların, özellikle fotoelektronların saçılma koşullarını araştırmaya başladı. Bethe ile birlikte sürdürdüğü çalışmalar, parçacıkların birbirinden uzaklaşabilmesi için sistemdeki toplam enerjinin sıfırdan büyük olması gerektiğini ortaya koydu ve fotoelektron saçılma demetlerinin kuramsal açıklamasıyla sonuçlandı.

Kuvantum elektrodinamiğinin önemli kuramcılarından olan Heitler, ayrıca bilim felsefesine yönelik çalışmalarıyla tanınmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Theory of Chemical Bond*, 1927, ("Kimyasal Bağ Kuramı"); *Man and Science*, 1963, ("İnsan ve Bilim"); *Naturphilosophische Streifzüge*, 1970, ("Doğa Felsefesi Üstüne Belgeler"); *Naturwissenschaft ist Geisteswissenschaft*, 1972, ("Doğa Bilimi Ruhbilimidir"); *Gottesbeweise?*, 1977, ("Tanrısal Bilgelik?").

• BAKINIZ: AUGER, BETHE, G.N.LEWIS, F.LONDON, PAULING, SCHRÖDINGER.

HEKATAİOS
(İÖ 5.yy)

Abderalı filozof. Uygarlığın doğal olaylardan esinlenen bir gelişme ürünü olduğunu ileri sürmüştür.

Trakya'nın Abdera kentinde doğan Hekataios'un yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Atomculuk'un kurucusu Demokritos'un çağdaşı ve öğrencisidir. Kimi kaynaklara göre Anadolu, Suriye, Mısır yörelerini gezdiği, birtakım gözlemler yaptığı, değişik toplumların yapısını, yönetim ve yaşama biçimlerini öğrenmeye çalıştığı ileri sürülürse de bu konuda kesin bir sonuca varma olanağı yoktur. Düşüncelerini içeren bilgiler, kendinden sonra gelen yazarların, ondan aktardıkları alıntılardan öğrenilmektedir.

Hekataios, önce Demokritos'un Atomculuk'la ilgili görüşlerini, doğa ve doğa olayları konusundaki düşüncelerini öğrenmiş, bunlardan kendine göre bir felsefe anlayışı oluşturmuştur. Bu anlayış, daha çok, toplum sorunları, uygarlığın gelişmesi, bireyin yetişmesi gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Ona göre bilginin kaynağı doğadır, önce doğayı tanımak, onun düzenini kavramak gerekir. Doğa kişiye gideceği yolu gösterir, yaşamını biçimlendirir. Kişi, birey olarak, bir toplum içinde bulunur. Toplum yaşamını oluşturan iki temel öğe vardır. Bu öğelerden biri birlikte korunmak, güvenli yaşamak, öteki de birlikte mutlu olmaya çalışmak, eğlenmektir. Kişinin yaşamına düzen veren, biçim kazandıran bu iki öğe uygarlığı yaratan başarıların da kaynağıdır. Birlikte korunmak ve eğlenmekten, toplumun özünü oluşturan toplumsal sözleşme doğar. Bu belli bir gelişim süreci içinde,

doğal koşullar altında, ortaklaşa yaşamdan kaynaklanır. Toplumsal sözleşme sürekli olarak gelişir, daha düzenli bir biçim alır, bundan da toplum kurumları ortaya çıkar.

Hekataios'a göre uygarlığın gelişim süreci içinde ilk basamak ateşin bulunuşudur. Kişi doğaya öykünerek doğa olaylarından yararlanarak ateşi bulmuştur. Ateşin bulunuşundan sonra gelişimin ikinci basamağına çıkılmış, birtakım madenler kullanılarak yeni araçların yapımına geçilmiştir. Üçüncü basamakta tarım yer alır. Madenlerden yapılan araçlarla tarım alanında ilerleme başlamıştır. Uygarlığın dördüncü aşamasında insanlar hayvanları evcilleştirmeye başlamışlar. Bunun sonucunda hayvan gücüne dayalı tarım geliştirilmiş, bir yandan da hayvan ürünlerinden yararlanma olanağı doğmuştur. Beşinci basamakta yünden, ketenden sağlanan gereçlerle dokumacılık başlamış, onu yazının bulunuşu, yazıyla ilgili uygarlık ürünleri izlemiştir. Yazıyla önce şiir, sonra öteki yazın türleri ortaya konmuştur.

Hekataios'un düşünceleri, kendinden sonra gelen doğacı bilgeleri özellikle Epikuros ve Lucretius'u etkilemiştir. Roma Stoacılığı'nın doğayı izleme *(naturam sequi)* anlayışında da Hekataios'tan esinlenildiği görülmektedir.

• **KAYNAKLAR:** K.Reinhardt, *Hekataios von Abdera und Demokritos*, 1912.

• **BAKINIZ:** DEMOKRİTOS, EPİKUROS, LUCRETİUS.

HELFFERICH, Karl
(1872-1924)

Alman iktisatçı ve siyaset adamı. I.Dünya Savaşı sırasında maliye ve içişleri bakanlığı yapmıştır.

Karl Theodor Helfferich 22 Temmuz 1872'de Neustadt'ta doğdu, 23 Nisan 1924'te İsviçre'de Bellinzona'da öldü. Berlin, Münih ve Strassburg (bugün Fransa'da Strasbourg) üniversitelerinde hukuk ve siyasal bilimler öğrenimi gördü. 1899'da Berlin Üniversitesi'nden doktorasını aldı. 1901-1906 arasında profesör olarak Berlin Üniversitesi'nde politik iktisat dersleri verdi; bir yandan da para kuramı, tarih boyunca paranın işlevi ve para politikası konularında çeşitli yazılar yazdı. Bu yıllarda liberal siyaset adamlarıyla yakın ilişki içindeydi.

Öğretim üyeliği süresince uzman olarak Dışişleri Bakanlığı'na bağlı sömürgeler dairesinde Alman sömürgelerinde paranın değerinin ayarlanması konusundaki çalışmaları yürüttü. 1915'te maliye bakanı olarak hükümete girdi. Savaş harcamalarının karşılanması için vergilere yüklenmek yerine borçlanma yoluna gitti. Alınan borçlar açıkları kapatmadığından sürekli para basılması enflasyonun hızla artmasına neden oldu. 1916'da içişleri bakanı ve başbakan yardımcısı oldu. 1917 sonunda hükümetten ayrıldı.

1919'da milliyetçi, muhafazakâr görüşlerin savunucusu Alman Ulusal Halk Partisi'ne girdi. Ertesi yıl parlamentoya seçildi.

Enflasyonun çok üst boyutlara ulaştığı 1923'te yeniden uzman olarak göreve çağrıldı. Paranın değerinin sabit tutulması için, çavdara bağlanmasını önerdi. Önerisine göre markın değeri çavdar üretimine ve talebe göre dalgalanacak, ancak bu dalgalanma çavdar fiyatının en alt ve en üst fiyat sınırını aşmayacaktı. Helfferich'in önerisi altın standardına dönülmesini isteyen sanayicilerin ve maliye bakanlığının karşı çıkması nedeniyle kabul edilmedi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die Reform des deutschen Geldwesens nach der Begründung des deutschen Reiches*, 2 cilt, 1898, ("Alman İmparatorluğu'nun Kuruluşundan Sonra Para Reformu"); *Das Geld*, 1903, ("Para"); *Deutschlands Volkswohlstand*, ("Almanya'da Halkın Refahı").

HELLMAN, Lilian
(1905-1984)

ABD'li oyun yazarı. Yapıtlarıyla olduğu gibi, yaşamı ve kişiliğiyle de ilgi çekmiş, feminizmin önemli savunucularından biri olmuştur.

20 Haziran 1905'te New Orleans'ta doğdu, 30 Haziran 1984'te Massachusetts'te öldü. Çocukluğu New York'ta geçti. Yükseköğrenimini New York ve Columbia üniversitelerinde yaptı. 1925'te yazar Arthur Kober'le evlenerek Paris'e yerleşti. Burada bir dergiye öyküler yazdı. 1932'de eşinden ayrılarak ABD'ye döndü. Çeşitli yayınevlerinde düzeltmen olarak çalıştı. *New York Herald Tribune* gazetesine kitap eleştirileri yazdı. 1940'tan başlayarak pek çok kolejde ve Yale ve Harvard gibi tanınmış üniversitelerde edebiyat ve sanat tarihi dersleri verdi.

Önceleri öyküleriyle tanınmasına karşın, daha sonra oyunlarıyla ünlendi. İlk oyunu *The Children's Hour* (Çocuk Saati) 1934'te yayımlandı. Öğrencilerinin ortaya attığı bir iki küçük yalan üzerine, tutucu çevrelerin eşcinsellikle suçlamaya başladığı iki kadın öğretmenin içine düştüğü kötü durumu anlatan oyun, Broadway'de sahnelenince olaylara yol açtı. Başta Boston ve Chicago olmak üzere birçok kentte yasaklandı. 1962'de yine Hellman'ın senaryosuyla beyaz perdeye aktarıldı.

Hellman 1936'da İspanya'ya gitti. İç savaşın eşiğindeki bu ülkede her geçen gün gelişen faşizme karşı savaşımı destekledi. İspanya dönüşü, ABD'de İspanya'daki özgürlükçü güçleri destekleyen büyük bir yardım kampanyası başlattı. 1939'da yayımlanan ve ilk oyunu kadar ilgi gören *The Little Foxes*'ı da (Küçük Tilkiler) İspanya'da bulunduğu günlerde tamamladı. Güneyli bir ailenin para tutkunu bireylerini anlattığı bu oyunu da yine kendi senaryosuyla sinemaya aktarıldı ve gişe rekorları kırdı. 1941'de *Watch on the Rhine* (Ren Bekçileri) oyunu ile Tiyatro Eleştirmenleri Ödülü'nü kazandı.

1950'lerin başlarında McCarthy'nin ABD'li sanatçılar üstünde yoğunlaşan baskısı Hellman'ın yaşamında bir dönüm noktası oluşturdu. Önce, 1930'ların başlarından beri yaşamını paylaştığı yazar Dashiell

Hammett, başkanı olduğu insan haklarını savunan bir örgüte katkıda bulunanların listesini açıklamayı reddettiği için tutuklandı. Arkasından konuyu soruşturan Amerikan Aleyhtarı Etkinlikler İçin Komite, Hellman'dan da aynı örgütün çalışmalarına ve bu çalışmalara katılan sanatçılara ilişkin soruları yanıtlamasını istedi. Hellman bu soruları yanıtlamayı kabul etmediği için tutuklanmadı ama uzun süren bir işsizliğe itildi. ABD yönetiminin bu konudaki yoğun baskısı yüzünden sinema ve tiyatro çevrelerinde iş bulamaz oldu. Tutuklu kaldığı sürede sağlığını önemli ölçüde yitiren Dashiell Hammett ile birlikte yaşamının en zor günlerini geçirdi.

Bu güç dönem, 1960'ta *Toys in the Attic* ("Tavanarasındaki Oyuncaklar") adlı oyunun sahnelenmesine değin sürdü. Bu oyunla Hellman, Tiyatro Eleştirmenleri Ödülü'nü bir kez daha aldı. Ancak, tüm bu başarılara karşın, eski günlerde olduğu gibi sinema ve tiyatroya yeniden eğilmedi. Aynı yıl Dashiell Hammett'in ölmesi onun için büyük bir yıkım oldu. Yaşamının bundan sonrasını anılarını yazarak geçirdi. Bu anıların ikinci kitabında anlatılanlar ünlü yönetmen Zinnemann'ın Türkiye'de de ilgi gören filmi *Julia*'nın konusunu oluşturdu.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *The Children's Hour*, 1934, (Çocuk Saati); *Days to Come*, 1936, ("Önümüzdeki Günler") *The Little Foxes*, 1939, (Küçük Tilkiler); *Watch on the Rhine*, 1941, (Ren Bekçileri); *The North Star*, 1943, ("Kuzey Yıldızı"); *Searching Wind*, 1944, ("Keskin Rüzgâr"); *Another Part of the Forest*, 1946, ("Ormanın Başka Bir Bölümü"); *Regina*, 1946; *The Autumm Garden*, 1951, ("Güz Bahçesi"); *The Lark*, 1955, ("Tarlakuşu"); *Toys in the Attic*, 1960, ("Tavanarasındaki Oyuncaklar"). **Senaryo:** *The Dark Angel*, (M.Shairp ile) 1935, ("Karanlık Melek"); *The Chase*, 1966, ("Av"). **Anı:** *An Unfinished Woman*, 1969, ("Bitmemiş Bir Kadın"); *Pentimento*, 1973; *Secoundrel Time*, 1976, ("Hain Zaman").

- **BAKINIZ:** D.HAMMET.

HELMHOLTZ, Hermann von
(1821-1894)

Alman fizik ve fizyoloji bilgini. Enerjinin korunumu, elektromanyetik dalgalar, hidrodinamik, ses ve renklerin algılanmasına ilişkin kuramsal çalışmalarıyla 19.yy'da fiziğin ve duyum fizyolojisinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz 31 Ağustos 1821'de Potsdam'da (bugün DAC'de) doğdu, 8 Eylül 1894'te Berlin'de öldü. Bir lisede felsefe ve edebiyat öğretmeni olan babasının yarattığı aile ortamında Helmholtz bir yandan sağlam bir sanat kültürü ve çok zengin bir dil bilgisi kazanırken, bir yandan da gelecekteki çalışmalarına yön verecek ilk etkileri alıyordu. Babasının aşıladığı müzik ve resim sevgisi genç Helmholtz'da, ileride özellikle görme ve işitme fizyolojisine yönelmesine neden olacak derin bir ilgi uyandırmış, aile dostlarıyla yapılan felsefe toplantıları da önce Kant, Fichte, Hegel gibi düşünürlere, ardından bilgikuramına (epistemoloji) ömür boyu sürecek bir yakınlık duymasını sağlamıştı.

Hermann von Helmholtz

Ailenin maddi olanakları üniversite giderlerini karşılamaya yeterli olmadığından ve yalnızca tıp öğrencilerine devlet bursu verildiğinden, liseyi bitiren Helmholtz çok istediği fizik öğreniminden vazgeçip tıp okumaya karar verdi ve 1838'de burslu öğrenci olarak Berlin'deki Friedrich Wilhelm Tıp Enstitüsü'ne yazıldı. Bir yandan da Berlin Üniversitesi'nde kimya ve fizik derslerini, özellikle Johannes Müller'in fizyoloji derslerini izliyor, kendi kendine matematik çalışarak Laplace, Euler ve Daniel Bernoulli'nin yapıtlarını, ayrıca Kant'ın felsefesini okuyor, müzik bilgisini artırıyordu. Çağın en büyük fizyoloji bilginlerinden Müller'in öğrencisi olması, ardından fizyolojiyi dirimselci yaklaşımlardan arındırarak fizik ve kimya gibi bilimsel temeller üzerine oturtmayı amaçlayan, gene Müller'in öğrencilerinden Ernst Brücke ve Emil Du Bois-Reymond ile yakın dostluk kurması Helmholtz'un oluşumunu büyük ölçüde etkiledi.

Müller'in denetiminde hazırladığı bitirme teziyle 1842'de tıp diplomasını alıp, devlet bursunun gerektirdiği sekiz yıllık zorunlu hizmeti yerine getirmek üzere Potsdam'daki süvari alayına askeri cerrah olarak atandığında da Helmholtz Berlin'deki dostlarıyla ilişkilerini koparmadı. Görevinden arta kalan zamanlarında bilimsel araştırmalarını sürdürerek, incelemelerini Du Bois-Reymond aracılığıyla, yeni kurulan Berlin Fizik Derneği'ne gönderiyordu. 1847 Temmuzu'nda aynı derneğe sunduğu, enerjinin korunumunu ilk kez matematiksel ilkeleriyle veren ünlü bildirisi bilim çevrelerinde tarihsel bir olay olarak değerlendirildi ve Helmholtz'u zorunlu hizmet yükümlülüğünden kurtararak akademik yaşama kazandırdı.

1849'da, Doğu Prusya'daki Königsberg (bugün SSCB'de Kaliningrad) Üniversitesi'nin fizyoloji kürsüsünde yardımcı profesörlüğe atanan Helmholtz, aynı yıl Olga von Velten ile evlendi ve yoğun bir araştırma dönemine girerek, özellikle 1851'de oftalmoskopu bularak birkaç yıl içinde adını tüm Avrupa'

ya duyurdu. Ancak, Doğu Prusya'nın sert iklimi karısının sağlığına iyi gelmediğinden, 1855'te Königsberg'ten ayrılıp anatomi ve fizyoloji profesörü olarak Bonn Üniversitesi'ne geçen Helmholtz, bu kez de anatomi derslerini vermek istemediği için görevini bıraktı ve 1858'de Heidelberg Üniversitesi'nde fizyoloji profesörlüğünü üstlendi. O çağda en parlak dönemini yaşayan bu üniversitede geçirdiği on üç yıl, Helmholtz'un bilimsel yaşamının en verimli yılları oldu. Üniversitede kurduğu yeni fizyoloji enstitüsünde duyum fizyolojisine ilişkin araştırmalarını sürdürürken, ilgisinin daha çok fiziğe, özellikle akustik ve optiğe yönelmesi bu döneme rastlar. Bu arada, Heidelberg'e yerleşmelerinden bir yıl sonra karısı ölmüş, 1861'de ikinci evliliğini Anna von Mohl ile yapmıştı.

1866'da fizyoloji konusundaki araştırmalarını bitirip, son çalışmalarını da yayına hazırladıktan sonra tümüyle kuramsal fiziğe yönelen Helmholtz 1871'de Berlin Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne atandı. Başta Hertz olmak üzere değerli öğrenciler yetiştirerek ve yeni kurduğu enstitüde yoğun bir araştırma ortamı yaratarak Berlin Üniversitesi'ni özellikle elektrodinamikteki kuramsal ve deneysel gelişmelerin odağı durumuna getirdi. Almanya'nın bilim ve teknikteki gelişmesine yeni bir atılım kazandırmak üzere, 1887'de sanayicilerin de desteğiyle kurulan Physikalisch-technische Reichsanstalt Araştırma Enstitüsü'nün başkanlığına Helmholtz'un getirilmesi, ülkesinin tartışmasız en büyük fizikçilerinden biri sayılmasının doğal bir sonucuydu. Ancak, 1885'ten sonra sağlığı giderek bozulan Helmholtz bu görevi sekiz yıl sürdürebildi ve 1894'te ağır bir felç yaşamına son verdi.

Duyum fizyolojisi ve dış dünyanın algılanması

Potsdam'da askeri hekim olarak çalıştığı yıllarda enerjinin korunumunu araştırmaya başlayan Helmholtz'u, değişik türden kuvvetlerin birbirine dönüşümüyle ilgilenmeye iten neden, Du Bois-Reymond ile birlikte 1847'de bir bildiri biçiminde de açıkladıkları gibi, fizyolojik olayları mekanik (fizikokimyasal) olgulara dayanarak açıklamak düşüncesiydi. Yaşam süreçlerinin temeli olan vücut ısısının ve kas kuvvetinin, alınan besinlerin yanmasından (oksitlenmesinden) doğan kimyasal güçten kaynaklandığını göstermek için, daha önce Liebig'in başlattığı deneysel çalışmaları sürdüren Helmholtz, çalışan kasta birtakım kimyasal değişiklikler olduğunu ve kasılma sırasında ısı açığa çıktığını gösterdi. 1847'de Berlin Fizik Derneği'ne sunduğu "Über die Erhaltung der Kraft" ("Kuvvetin Korunumu Üstüne") adlı ünlü bildirisinde, özellikle Carnot ve Joule'ün çalışmalarını birleştirerek enerjinin korunumu ilkesini ilk kez fiziksel ve matematiksel temellere oturttu. İşin yoktan var olamayacağını, yapılan işin kinetik enerji farkına eşit olduğunu göstererek, korunum ilkesinin geçerli olabilmesi için hareket eden cisimleri etkileyen kuvvetlerin hıza ya da ivmeye değil, yalnızca cisimlerin konumuna bağlı olması gerektiğini kanıtlamaya çalıştı. Korunum ilkesinin esnek olmayan çarpışmalar için de geçerli olduğunu, çarpışmada yitirildiği sanılan enerjinin gerilim ya da ısı enerjisine dönüştüğünü öne sürdü.

Enerjinin korunumu

Joule'ün açıkladığı, mekanik enerji ile ısının eşdeğerliliği ilkesini genelleştirerek, bir cisimden yayılan serbest ısının parçacıkların mikroskopik hareketinden, gizil (öz) ısının ise atomlar arası gerilim enerjisinden doğduğunu belirleyen Helmholtz, korunum ilkesini elektrostatik, elektrodinamik ve elektrokimyasal olaylara da uyguladı. Ancak, termodinamiğin birinci kuralı için gerekli olan ve serbest ısıyla gizil ısıyı birleştirerek iç enerjinin tanımını veren son adım Clausius'dan geldi. O yıllarda temel ilgi alanı fizyoloji olduğundan, entropi kavramının ve kinetik kuramının geliştirilmesiyle uzun süre ilgilenmeyen Helmholtz, 1877'de, bir Galvani pilinin üretebileceği elektromotor kuvvetin pildeki eriyiğin derişikliğine bağlı olduğunu termodinamik ilkeleriyle kanıtladı. 1882'de, kimyasal tepkimelerde açığa çıkan ve yalnız ısıya dönüşebilen "bağlı" enerji ile başka enerji türlerine de dönüşebilen "serbest" enerji arasında bir ayırım yaparak, kendiliğinden gelişen endotermik tepkimelerin kimyasal ilgi kuralıyla çelişmediğini gösterdi. Fiziksel kimyada büyük önemi olan serbest enerji kavramını ortaya atarak Gibbs'in sonraki çalışmalarına temel hazırlayan Helmholtz, yaşamının son yıllarında, bu kavramı fiziğin tüm dallarını kapsayacak "en az eylem" ilkesi biçiminde genelleştirmeye çalıştıysa da, amaçladığı noktaya varamadı.

İşitme fizyolojisi: rezonans kuramı

Helmholtz'un, öğrencilik yıllarında Müller'in etkisiyle ilgi duyduğu duyum fizyolojisine ilişkin deneysel çalışmalarının başlangıcı 1850 yıllarına rastlar. Sinir impulslarının iletim hızını daha duyarlı ölçebilmek için 1852'de, "miyograf" adını verdiği bir araç geliştiren Helmholtz, impulsların saniyede yaklaşık 30 m gibi oldukça düşük hızla iletildiğini ölçmeyi başardı. Bu ölçümün yalnız sinir fizyolojisinde değil, 19.yy doğa felsefesini belirleyen düşünce akımlarında da önemli sonuçları oldu. Bir yandan, organizmadaki tüm yaşam süreçlerinin temeli olduğuna inanılan ve deneysel yöntemlerle gözlemlenip ölçülmesi olanaksız diye düşünülen "yaşam özü"nün varlığını çürüterek mekanik görüşü desteklerken, bir yandan da insanın dış dünyayı duyumsal izlenimleriyle değil, zihinsel yetileriyle algıladığını savunan Kant'ın görüşlerine karşılık tüm bilgilerin duyular yoluyla alındığına ilişkin fizyolojik bir kanıt getirmişti.

Sinir impulslarının ölçümünden hemen sonra işitme fizyolojisini incelemeye başlayan Helmholtz, önce, kulağın yalnızca basit armonik titreşimleri algıladığını, bu nedenle karmaşık bir ses dalgasını basit armonik dalgalar halinde çözümlediğini öne süren Ohm'un savını araştırdı. Dalganın biçiminin, kulak dışında ya da içinde armonik olmayacak biçimde bozulmasından bileşik tonların oluştuğunu, aynı yeğinlik ve aynı perdedeki ses tonları arasındaki tını farkının ise üst armoniklerin biçim değişikliğinden ileri geldiğini göstererek Ohm yasasını doğruladı. Helmholtz'un bu çalışmaları sırasında vardığı en önemli sonuç, işitmenin bir rezonans olayı olduğunu açıklamasıdır. 1857'de, Corti organındaki kirpikli hücrelerin salyangoz kanalı boyunca kısadan uzuna doğru artan bir boy sırası içinde dizildiğini ve tıpkı bir piyanonun telleri gibi belli frekanslara akort edilmiş birer rezonatör görevi yaptıklarını öne sürmüştü. Sonradan Victor Hensen'in, rezonatör işlevini Corti hücrelerinin değil, salyangozun taban zarındaki enine liflerin üstlendiğini açıklamasıyla Helmholtz'un

rezonans kuramı işitme fizyolojisinin temeli olarak tüm bilim dünyasınca benimsendi.

Helmholtz'un görme fizyolojisine ilk katkısı, 1851'de oftalmoskopu bulmasıdır. Gözden dağınık olarak yansıyan ışıklarla gözün ağtabakasının büyütülmüş bir görüntüsünü veren bu aygıt, bugün de göz doktorlarının en çok kullandıkları tanı araçlarının başında gelir. Ardından, gözün renkleri algılama mekanizmasını açıklamak üzere Thomas Young'ın ortaya attığı üç renk kuramını ele alan Helmholtz, altı yıllık bir çalışma sonunda bu kurama son biçimini verdi. Young-Helmholtz kuramına göre, ağtabakada, her biri belli dalgaboyundaki ışığa duyarlı olan, bu nedenle üç temel renkten (kırmızı, yeşil ve mor) yalnızca birini algılayabilen üç ayrı tür renk alıcısı (koni hücre) vardır. Temel renklerin dışında kalan öbür renk duyumlarının tümü, fizyolojik bir karışımla bu üç renkten doğar. Örneğin, Helmholtz'un açıklamasına göre, kırmızı dalgaboyundaki ışık kırmızıya duyarlı alıcı hücreleri güçlü bir biçimde uyarırken, aynı anda yeşil ve mora duyarlı öbür alıcı hücreleri de daha hafif düzeyde uyaracak, böylece tayfın geri kalan renkleri, ara tonlar ya da her üç tür alıcının eşit düzeyde uyarılmasıyla beyaz renk izlenimi doğacaktır.

Genel ilkeleriyle bugün de geçerliliğini koruyan Young-Helmholtz kuramı, Wald, Granit, Hartline ve başka araştırmacıların katkılarıyla geliştirilerek, renkli görme olgusunun tutarlı bir açıklaması yapılabilmiştir. Helmholtz'un, bu kuramını, gözün yakındaki ve uzaktaki nesneleri net görebilmesini sağlayan uyum yeteneğini, saydam tabakanın eğrilik derecesini ölçen ve astigmatlık tanısında kullanılan "oftalmometre" adlı buluşunu, renk körlüğünü ve çeşitli göz kusurlarını açıkladığı, 3 ciltlik yapıtı *Handbuch der physiologischen Optik* ("Fizyolojik Optik Elkitabı"), bu alanda o güne değin yapılmış en geniş kapsamlı çalışma olarak uzun yıllar değerini korumuştur. Ancak, görme duyumunu, özellikle uzaklık, mekân ya da derinliğin gözle algılanmasını bilgikuramı çerçevesinde değerlendirirken, tüm dış uyarıcıların duyu organlarınca algılanırken köklü değişikliğe uğradığını, bu nedenle duyumların dış dünyadaki gerçeğin tıpatıp bir görüntüsü olamayacağını ileri süren Helmholtz'un görgülcü yaklaşımı, doğalcı görüşü savunanlarla, özellikle Hering ile arasında uzlaşmaz bir tartışma konusu olmuştur.

1858'de, hidrodinamikle ilgili bir incelemesinde sıvılardaki burgaçlı akışın matematiksel analizini yapan Helmholtz, 1870'ten sonra çalışmalarını, uzun süredir ilgi duyduğu elektrodinamik konusunda yoğunlaştırdı. 1847'de adını bilim dünyasına duyuran ilk önemli çalışmasında ele aldığı ve fizik bilimlerine yönelmeden önce de fizyolojideki önemini araştırdığı enerjinin korunumu ile elektrodinamik kuramı arasındaki bağıntıyı araştırmak amacındaydı. 1847'de, enerjinin korunumu için, cisimler arasında etki eden kuvvetlerin hıza ya da ivmeye dayanmaması gerektiğini öne sürerken, elektrik yüklü iki parçacık arasındaki elektrodinamik kuvvete ilişkin Weber yasasının bu gerekli koşula, dolayısıyla enerjinin korunumu ilkesine uymadığını öne sürmüştü. 1853'te fizikçilerin, özellikle Clausius'un eleştirileri üzerine konuyu yeniden araştırarak, hız ve ivmeye dayanan kuvvetler söz konusu olduğunda da enerjinin korunacağını, ancak bu kuvvetlerin Newton'ın üçüncü etki-tepki kuralına uymayacağını kanıtladı.

Gene de Weber formülünün doğruluğunu kuşkuyla karşılayan ve 1870'te Weber yasalarını kıyasıya eleştirerek sert bir tartışma ortamı yaratan Helmholtz, Franz Ernst Neumann (1798-1895) ya da Weber'in uzaktan etkileşim kuramına karşılık, o tarihte İngiltere dışında pek bilinmeyen Maxwell'in alan kuramını destekleyerek 1880'den sonra bu kuramın Avrupa'da benimsenmesinde etkili oldu. O güne değin hemen hemen tüm Avrupa fiziğinde geçerli olan uzaktan etkileşim kuramı, arada iletken bir ortam olmasa da bir cismin uzaktaki başka bir cisme elektrodinamik etki uygulayabileceğini öne sürerken, Maxwell'in kuramı uzaktan etkiyi olanaksız kabul ederek, elektrodinamik etkinin yayılabilmesini cisimler arasındaki ortamın (esir) sürekli olarak polarılmasına bağlıyordu. Maxwell'in kuramını desteklemekle birlikte, tüm akımların ortamın polarılmasından doğduğu görüşüne katılmayan Helmholtz, Maxwell'inkinden çok daha genel bir potansiyel kuramı oluşturdu. Elektromanyetik dalgalar için kurduğu dalga denklemine dayanarak, bu tür dalgaların hızının, serbest uzayın elektrik ve manyetik özelliklerine bağlı olduğunu gösterdi. Kuramsal olarak tanımlanan elektromanyetik dalgaların varlığını deneysel yoldan kanıtlayan ve ışık dalgalarıyla benzerliğini saptayan ise, öğrencisi Heinrich Hertz oldu.

Görme fizyolojisi: Young-Helmholtz kuramı

Yalnız değerli öğrenciler yetiştirerek değil, bilimsel konuları geniş kitlelere duyuran konferanslarıyla da gerçek bir eğitimci sorumluluğu gösteren, çalıştığı üniversite ve araştırma kurumlarında yarattığı olanaklarla 19.yy Almanyası'nı Avrupa biliminin öncüsü durumuna getiren Helmholtz, çağının en etkili bilim adamlarından biridir.

Elektrodinamik

- **YAPITLAR** (başlıca): *Handbuch der physiologischen Optik*, 3 cilt, 1856-1867, ("Fizyolojik Optik Elkitabı"); *Die Lehre von den Tonempfindungen als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik*, 1863, ("Müzik Kuramı İçin Fizyolojik Temel Olarak Algılama Bilgisi"); *Populare wissenschaftliche Vorträge*, 3 cilt, 1865-1876, ("Bilimsel Halk Konferansları"); *Wissenschaftliche Abhandlungen von Hermann Helmholtz*, 3 cilt, 1882, ("Hermann Helmholtz'un Bilimsel Araştırmaları"); *Vorträge und Reden*, 2 cilt, 1884, ("Konferanslar ve Konuşmalar"); *Vorlesungen über die elektromagnetische Theorie des Lichts*,(ö.s.), A.König ve C.Runge (der.), 1897, ("Işığın Elektromanyetik Kuramı Üstüne Dersler"); *Vorlesungen über theoretische Physik*,(ö.s.), 6 cilt, 1897-1907, ("Kuramsal Fizik Dersleri").
- **KAYNAKLAR:** E.Du Bois-Reymond, *Hermann von Helmholtz, Gedächtnissrede*, 1897; L.Goldschmidt, *Kant und Helmholtz*, 1898; L.Koenigsberger, *Hermann von Helmholtz*, 3 cilt, 1902-1903.
- **BAKINIZ:** S.CARNOT, CLAUSIUS, CORTI, DU BOIS-REYMOND, GRANIT, HARTLINE, H.HERTZ, JOULE, KELVIN, LIEBIG, MAXWELL, J.R.MAYER, J.P.MÜLLER, OHM, W.E.WEBER, T. YOUNG.

Claude-Adrien Helvétius

▸ *Doğuştan yetiler*

HELVÉTIUS, Claude-Adrien
(1715-1771)

Fransız, filozof ve eğitimci. İnsanların ahlaksal yetileri açısından doğuşta eşit olduklarını, sonraki farklılıkların çevre ve eğitim koşullarından oluştuğunu ileri sürmüş, ahlakta Hazcılık'ı fiziksel anlamda yorumlamıştır.

▸ *Ahlak*

27 Ocak 1715'te Paris'te doğdu. 26 Ocak 1771'de aynı kentte öldü. Ünlü ve saygı gören bir hekim ailesinden gelmiştir. Babası kraliçenin başhekimiydi. Louis-le-Grand Koleji'nde eğitim gördü. Henüz 23 yaşındayken ailesinin saraya yakınlığı sayesinde, saray çiftliklerinin başına getirildi. Kısa sürede büyük servet kazandı. Bunu düşünür ve sanatçıları korumada kullanan Helvétius, bir süre şiir yazdı. Evi, günün yazarları için toplantı yeri oldu. 1751'de görevini bıraktıktan sonra Paris'in dışındaki evine çekilerek kendini felsefe çalışmalarına verdi. 1758'de yayımladığı *De l'Esprit* ("Anlık Üzerine") büyük tepki ile karşılandı. Dinsel çevreler, yöneticiler ve çağın tanınmış düşünürlerinin pek çoğu,sapkın ve yıkıcı buldukları bu yapıtı suçladılar. Sorbonne Üniversitesi'nin aldığı karar üzerine kitap yaktırıldı. Helvétius bu tepki karşısında bir süre Fransa dışına çıkmak zorunda kaldı, İngiltere ve Almanya'yı dolaştı. Kendisini eleştirenler arasında Voltaire, Rousseau, Diderot ve d'Alembert'de vardı. Helvétius, Fransa'ya dönünce, düşüncelerini daha da büyük güçle savunan *De l'Homme; de ses facultés intellectuelles, et de son éducation* ("İnsan Üzerine: Onun Anlaksal Yetileri ve Eğitimi") adlı kitabı yazdı. Bu yapıt ölümünden bir yıl sonra yayımlandı.

Helvétius, çağdaşları olan Fransız aydınlanması düşünürleri, Voltaire, Condillac ve Diderot gibi, İngiliz Deneyciliği'nden, özellikle de Locke'un bilgi felsefesinden etkilenmiştir. Bu etki Condillac'takine benzer bir Duyumculuk (Sensualisme) biçimini alır. Tüm bilginin duyulardan geldiğini düşünen Helvétius, bu yetiyi "fiziksel duyumsallık" (sensibilité physique) diye adlandırır. Ona göre, anlık ve ahlak ile ilgili her şey bu yetiye dayanır ve bununla açıklanır. Söz konusu yeti içdeneyi kapsamaz. Tıpkı Condillac gibi, Helvétius için de içdeney duyumlara indirgenebilir. Ancak Condillac bu duyumcu yaklaşımı bir bilgi kuramını temellendirmek için kullanırken, Helvétius bunu bir anlık ve ahlak kuramı için çıkış noktası yapar. Bütün bilgi içeriği nasıl duyumdan geliyorsa tüm duygulanımların ve tutkuların kaynağını da yine duyumsal öğeler olan haz ve acıda bulur. Tutkular ise, bütün eylemin kaynağıdır. Ona göre, tutkuları dinmiş insan "aptallaşır".

Locke'un, doğuşta anlığı beyaz bir kâğıda benzeterek bütün bilgiyi sonraki birikimlerle açıklayışını, Helvétius yeteneklerle ilgili olarak yorumlar. Ona göre doğuşta, insanlar yetenekleri açısından tam bir eşitlik içindedir. Hiçbir kalıtsal ya da fizyolojik etmen, anlığın doğuşta her insan için eş yetenekli oluş niteliğini değiştiremez. Locke nasıl Descartes'daki doğuştan düşünceler, bilgiler, savını eleştirmişse, Helvétius da "doğuştan yetenekler" savına karşı çıkar. Onun için, insanlar arasındaki yetenek farkı bütünüyle dış çevre ve eğitime ilişkin birikim farklılıklarından doğar. Her bireydeki beceri ve erdemler o bireyin eğitiminin sonucudur. Deha, doğuştan bir yetenek değildir; çünkü çoğu kez deha rastlantıya bağlıdır. Ona göre, Shakespeare başkasının koyunlarını kırparken yakalanmamış olsaydı, büyük bir yazar olmak yerine, bir yün tüccarı olacaktı. Anlaksal yetinin gelişmesi, kişinin tutkularına bağlıdır. Eğitimin görevlerinden biri, kişiye tutkular aşılayarak kendisini geliştirmesine olanak sağlamaktır.

Helvétius, bu duyumcu anlık ve yetenekler felsefesini bir ahlak görüşü biçiminde geliştirir. Bu alanda Hobbes'un benciliğinden esinlenmiş görünür. Ona göre, insan yalnız yaşasaydı, yaşantısının tek ve temel ilkesi haz peşinde koşmak ve acılardan kaçınmak olacaktı. Eylemde de düşüncede de fiziksel anlamdaki haz ve acı insanı yönlendiren temel ilkedir. Dolayısıyla insanın düşünce, tutku ve toplumsal yaşam bağlamındaki tutumu da fiziksel duyumsallığa bağlıdır. İnsanın kendi eğilimleri bencil olduğuna ve bir arada yaşayan insanların çıkarları her zaman aynı doğrultuda olmayabileceğine göre, bireysel çıkarların genel toplumsal çıkarlarla nasıl uzlaşabileceği sorununa Helvétius şöyle yaklaşır: Birey açısından bakıldığında erdem söz konusu olamaz; bu ancak toplumsal ya da bir arada yaşamın doğurduğu bir şeydir. Dolayısıyla erdem toplumsal yaşamda genel yarar sağlayan davranışlara yüklenen bir niteliktir. Erdem bencilikten türer onun toplumsallaştırılmış biçimidir. Çünkü bütünün mutluluğu, tek tek kişilerin mutluluğunun toplamına eşittir. Eğitimin görevi, erdemleri saptayarak bireylerin benciliğini genel yarar ve çıkarlara göre düzenlemektir. Ahlak, bireyciliğin, benciliğin bu doğrultuda dönüşmesidir. Tıpkı dönüşen duyumun bilgiyi oluşturduğu gibi, dönüşen bencilik de ahlakı oluşturur. Temelde ahlak, törelerin fiziği olup (la physique des moeurs), kendi başına bir dizge değil, çıkar ve hazların hesabını yapmaya yarayan, bunları çoğaltmayı amaçlayan bir bilimdir. Bu anlamda ahlak doğa bilimlerinin bir uzantısıdır. Birey için

tek geçerli yasa, çıkarını doğru hesaplamaktır. Toplumsal yaşamda bu çıkar hesabı, başkalarının hazlarını artırmak için çalışmayı gerektirebilir. Bu yolla erdemli ve onurlu bir kişi olarak tanınan birey, saygı görerek yine kendine haz sağlayacaktır. Yasa koymanın ilkesi bireylerin yasayı izlemekle, onu çiğnemekten daha çok yarar edinmelerini sağlamaktır. Böyle bir hazcı ahlakın önündeki iki engel Hıristiyanlık ve feodal toplum yapısıdır. Helvétius'a göre erdemli olarak ve genel yasaya hizmet ederek topluma yarar sağlayanlara cinsel hazlar sağlanırsa, kişiler genel yarar uğruna ölümü bile göze almaktan çekinmeyeceklerdir.

Çağdaşlarıyla çatışkılara giren Helvétius özellikle ahlak konusunda, kendinden sonraki kimi düşünürler üzerinde etkili olmuştur. Bentham onu 1769'da okuduktan sonra yararcı bir ahlak geliştirmeye yönelmiş; James Mill, oğlu John Stuart'ı Helvétius'un eğitim ilkelerine göre yetiştirmiştir. Yararcı ahlakın temelini atmasının yanı sıra, Helvétius, ruhbilimdeki davranışçı yaklaşımın biçimlendirilmesi yolunda da ilk denemelerden birini yapmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *De l'Esprit*, 1758, ("Anlık Üzerine"); *De l'Homme; de ses facultés intellectuelles et de son éducation*, (ö.s.), 1772, ("İnsan Üzerine; Onun Anlıksal Yetileri ve Eğitimi").

- KAYNAKLAR: A.Keim, *Helvétius, sa vie et son oeuvre*, 1907; I.Horowitz, *Claude Helvétius: Philosopher of Democracy and Enlightenment* 1954; I.Cumming, *Helvétius: His life and Place in the History of Educational Thought*, 1955.

- BAKINIZ: D'ALEMBERT, BENTHAM, CONDILLAC, DIDEROT, LOCKE, J.MILL, J.S.MILL, J.J.ROUSSEAU, VOLTAIRE.

HEMEDANÎ
(969-1008)

Arap, şair ve yazar. Arap edebiyatında makame türünün yaratıcısıdır.

Ebu'l-Fazl Ahmed b.Hüseyin el-Hemedanî, İran'da Hemedan'da doğdu, Afganistan'da Herat'ta öldü. Sanı, Bediü'z-Zaman, lakabı da doğduğu kentten ötürü Hemedanî'dir. Ünlü dilbilimci Ahmed b.Faris'in yanında öğrenim gördü. Rey, Cürcan, Nişabur kentlerini gezdi. Nişabur'da düzenlenen edebi bir yarışmada Arap şairi el-Hârizmî karşısında üstünlük sağladı. Daha sonra Horasan'a ve Sicistan'a gitti. Herat'a yerleşti. Yaşamının sonuna değin burada oturdu.

Hemedanî, Arap edebiyatında "makame" adı verilen küçük öykü türünün yaratıcısıdır. Makame sözcüğü önceleri Emevi halifeleri ile ilk dönem Abbasi halifelerinin, bilgin kişilerden din ve ahlak öyküleri dinlemek için düzenledikleri toplantılar için kullanılmıştır. Hemedanî, Nişabur'da yazdığı makameleri (sözcüğün çoğulu olan) *Makâmât* adı altında toplamış ve Sicistan hükümdarı Halef b.Ahmed'e sunmuştur. Arap dilinde çok az kullanılan sözcüklerle yazdığı makamelerinin çoğunda Ebu'l-Feth el-İskenderî adında bir kahramana yer verir. Kimisinde de ortaya Arap, Müslüman, Hıristiyan karışımı bir bilge tipi çıkarıp şunları söyletir: "Ben bir bukalemunum, istediğim an rengimi değiştiririm, seni aklın yanıltmalarına bırakamam, delilik kadar gerçek akıl yoktur".

- YAPITLAR (başlıca): *Makâmât*, (ö.s.), 1881.

- BAKINIZ: HARİRÎ.

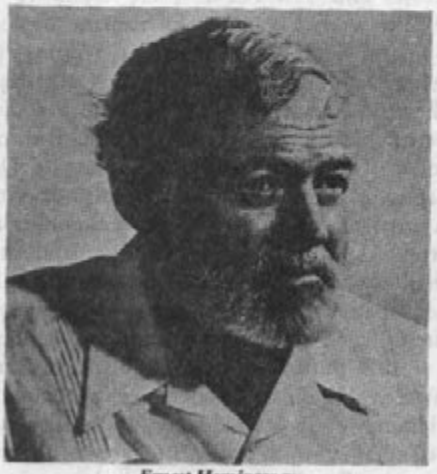

Ernest Hemingway

HEMINGWAY, Ernest
(1899-1961)

ABD'li romancı. Renkli yaşamının olaylarını yapıtlarında kullanmış, gazetecilik deneyiminden edindiği yalın ve çarpıcı üslubuyla dikkati çekmiştir.

21 Temmuz 1899'da Illinois Eyaleti'nde Oak Park kentinde doğdu, 2 Temmuz 1961'de Idaho Eyaleti'nde Ketchum'da öldü. Babası Chicago yakınlarındaki küçük bir kasabanın doktoru, annesi ise müzik öğretmeniydi. Oğullarına bitmez tükenmez bir doğa ve spor sevgisi aşılamışlardı. Bunun sonucu Hemingway gençliğini ders çalışmaktan çok balık tutmak, avlanmak gibi açık hava etkinlikleriyle geçirdi. Oak Park'taki okulunu bitirdikten sonra üniversiteye gitmedi, *Kansas City Star* gazetesinde muhabir olarak çalışmaya başladı. Burada bir olayı en kısa yoldan ve açık seçik öyküleyebilme tekniğini öğrendi. I.Dünya Savaşı sırasında kabına sığmayan kişiliğiyle 1917'de gönüllü olarak orduya yazıldı. Sol gözündeki hafif bir bozukluk nedeniyle ileri hizmete verilmeyince İtalya cephesine yollanacak olan bir Amerikan Kızıl Haç birliğine girdi ve 1918'de Avrupa'ya gitti. Orada ambulans şoförlüğü yaparken yaralandı ve bir süre hastanede yatmak zorunda kaldı. İyileşince bir İtalyan piyade birliğine katıldı, 1919'da teğmen rütbesiyle terhis edildi. Bundan sonra yaşamını gazetecilik-

le sürdürdü, iki yıl kadar Chicago ile Toronto'da değişik gazetelerde çalıştı. Bu arada evlendi ve eşiyle birlikte *Toronto Daily Star* gazetesinin muhabiri olarak 1921'in sonlarına doğru Paris'e gitti.

İspanya İç Savaşı

Hemingway'in yaşamında bu ikinci Avrupa yolculuğu bir dönüm noktası oldu. Almanya, İtalya, İsviçre ve Yunanistan gibi ülkeleri gezdi. 1922 sonbaharında İstanbul'a giderek Kurtuluş Savaşı'na ilişkin bir röportaj yazdı. Paris'te, Fransa başkentini gönüllü bir sürgün yeri sayan Gertrude Stein, Ezra Pound ve James Joyce gibi ünlü yazarlarla tanışıp düşünce alışverişi yapma olanağı buldu. İlk kitabı *Three Stories and Ten Poems* ("Üç Öykü ve On Şiir") 1923'te çıktı. 1926'da iki romanı birden basıldı. Bunların ilki *The Torrents of Spring* ("İlkbahar Selleri"), bir zamanlar etkilendiği arkadaşı romancı Sherwood Anderson'un üslubunun parodisini yapan satirik bir romandı. İkincisi ilk ciddi romanı kabul edilen *The Sun Also Rises* (Güneş de Doğar) adlı yapıtıydı. I. Dünya Savaşı sonrasında yitirdiklerini Avrupa'da geçirdikleri sürgün yaşamında arayan bir grup Amerikalı'nın öyküsünü anlatan bu roman, İngiltere baskısındaki adı *Fiesta*'ya uygun bir biçimde, İspanya'da Pamplona'daki boğa güreşi şenliğini (fiesta) renkli bir mekân olarak kullanmıştı.

İlk yapıtları

Sanatının niteliği

1927'de bir kısa öykü seçkisi olan *Men Without Women* ("Kadınsız Erkekler") yayımlandı. Bu yapıtta Hemingway'in özellikle duygusallıktan uzak temaları yeğlediği görülüyordu. Bu arada birinci eşinden boşanıp Katolik bir kadınla evlenmişti ve savaşta yaralıyken bir İtalyan rahibi tarafından vaftiz edilmesinden dolayı Katolik olduğunu ileri sürüyordu. Ancak, boşanmayı onaylamayan Katolik inancının tersine, bu ikinci eşinden de boşandı ve bundan sonra iki kez daha evlendi.

1929'da en popüler romanlarından *A Farewell to Arms* (Silahlara Veda) yayımlandı. Bu romanla ünü Avrupa'ya da yayıldı. Bundan sonra yaşamını Florida'da sürdürdü, sık sık Avrupa ve Afrika'ya yolculuklar yaptı. Boğa güreşleri ve yazı yazma sanatı üzerine denemelerini 1932'de *Death in the Afternoon* ("Öğleden Sonra Ölüm") adlı yapıtında topladı. Çok sevdiği kısa öykü türünde üçüncü yapıtı olan *Winner Take Nothing* ise ("Kazanan Bir Şey Almaz") ertesi yıl çıktı.

Bu arada çok renkli kişiliği ve serüvenlerle dolu yaşamı ticari amaçlı kişilerin ilgisini uyandırmıştı. Örneğin Hollywood yapımcıları 1930'larda çevirdikleri *Silahlara Veda*'nın filmini mutlu bir sonla bitirmekle kalmadılar, Hemingway'in I. Dünya Savaşı'ndaki yiğitliğini ve çok iyi bir boksör olduğunu da konu edinen geniş bir reklam kampanyasına giriştiler. 1935'te çıkan *The Green Hills of Africa* (Afrika'nın Yeşil Tepeleri) adlı romanı Hemingway'in çocukluk yıllarından başlayarak sık sık gittiği av partilerinin bir anlamda bir uzantısıydı. Bir yıl sonra yayımlanan *To Have and Have Not* (Ya Hep Ya Hiç) Florida ile Küba arasında sefer yaparken yasadışı birtakım işlere karışan bir kaptanın serüvenlerini anlatıyordu. Bu romanın başarısı konusunda farklı değerlendirmeler varsa da, özellikle üslup açısından Hemingway'in bazı aşamalar yaptığı kabul edilir.

1936'da İspanya İç Savaşı'nın başlaması üzerine savaş karşıtı bir muhabir olarak bu ülkeye gitti ve Cumhuriyetçiler'in yanında yer aldı. Yine 1930'larda, dünya iktisadi bunalımının etkisiyle toplumsal konularla ilgilenmeye başladı. Çok sevdiği bir ülke olan İspanya'da faşistlerin yaptığı yıkımı gördükten sonra Cumhuriyetçiler'in çektiği *The Spanish Earth* ("İspanyol Toprağı") adlı belgesel filmin metin yazarlığını üstlendi. Bu arada *The Fifth Column* ("Beşinci Kol") adlı bir de oyun yazdı ve bunu 1938'de, ilk kırk dokuz kısa öyküsünün bir araya getirildiği *The Short Stories of Ernest Hemingway* ("Ernest Hamingway'in Öyküleri") adlı kitaba ekledi. Konusu İspanya İç Savaşı sırasında Madrid'teki bir otelde geçen bu oyun pek başarılı bulunmadı. Yine iç savaş ortamını anlatan *For Whom the Bell Tolls* (Çanlar Kimin İçin Çalıyor?) romanı ise onun en iyi yapıtlarından biri olarak kabul edildi. 1940'ta Pulitzer Ödülü'nü kazanan bu roman binlerce satarak ticari açıdan da başarılı oldu.

Hemingway II. Dünya Savaşı'na da muhabir olarak katıldı. Paris'e Müttefikler'le birlikte girdi. Savaştan sonra İtalya'ya gitti. Burada 1950'de bir roman daha yazdı. *Across the River and into the Trees* (Irmağın Ötesinde ve Ağaçların Altında) başlığını taşıyan bu yapıtında, pek oturmamış simgesel bir üslupla, savaş yorgunu yaşlı bir Amerikalı albay ile genç bir Venedikli kontes arasındaki ilişkileri anlatıyordu. Çok boyutlu simgelerin daha ustaca ve inceliklerle kullanıldığı *The Old Man and the Sea* (İhtiyar Adam ve Deniz) ise Hemingway'in başyapıtı sayılır. 1952'de çıkan bu kısa romanı William Faulkner bir eleştiri yazısında övgüyle değerlendirdi. 1954'te Hemingway'e Nobel Edebiyat Ödülü'nün verilmesinde de bu yapıtı büyük rol oynadı.

Hemingway, Gertrude Stein'ın deyimiyle "yitik kuşak" diye anılan F.Scott Fitzgerald, John Dos Passos gibi yazarların en renklisidir. Bu kuşağın öteki yazarlarındaki gibi onun roman ve öykülerinde de, değerlerin sarsıldığı bir dünyada yaşanan yeniklik duygusu ağır basar. *Güneş de Doğar*'da, ruhsal bir çöküş ve körelme içindeki kahramanların oluşturduğu karamsar Yitik Kuşak tablosu, *Silahlara Veda*'da işlenen savaşın anlamsızlığı teması, Hemingway'in I. Dünya Savaşı sonrası yazarlarıyla paylaştığı umutsuzluğun en çarpıcı örnekleridir.

Romanlarında yaşam, yenilginin kaçınılmaz olduğu bir savaştır. Onun I. Dünya Savaşı, İspanya İç Savaşı ve II. Dünya Savaşı'ndaki deneyimleriyle beslenen bu tema, bazen de kahramanların doğaya karşı savaşımlarında simgeleşir. Örneğin boğa güreşleri, onun için bireyin ölümle savaşımını yansıtan bir tören gibidir. Ancak, özellikle son romanlarında, çerçevesini şiddet, vahşet, korku ve acının çizdiği bir yaşamda, zaferi kahramanlarının bu yaşam karşısındaki tutumlarında arar. Bu kahramanlar, yaşamın yenilgiye mahkûm olduğu bir dünyada, ölümle yüz yüzeyken bile dirençlerini ve cesaretlerini yitirmezler. *İhtiyar Adam ve Deniz*'in yaşlı Santiago'su, yaşamını hiçe sayıp bin bir güçlükle yakaladığı balığı, köpek balıklarına kaptırmış olsa da yenik düşmemiştir. Hemingway, doğa ve yaşam tutkunu kahramanlarının acımasız bir dünyayla karşılaşmasından doğan gerilimi ele alırken, bu değerleri yıkılmış, umutsuz dünyadan, erkeksi bir güçlülük ve yiğitlikle çıkma çabasını da yansıtır.

Hemingway'in derin ruhsal çözümlemelere gir-

meyen, kahramanlarını duyarlı, ama duygusallığa düşmeden ele alan bir anlatımı vardır. Gazetecilik deneyimlerinin de izlerini taşıyan kısa cümlelerden oluşan, yalın, özlü ve çarpıcı üslubu, ayrıntılı gözlemlere yer veren anlatım tekniğiyle ABD dışında da çağdaş roman ve öykü yazarları için önemli bir etki kaynağı olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): Roman: *The Torrents of Spring*, 1926, ("İlkbahar Selleri"); *The Sun Also Rises*, 1926, (Güneş de Doğar); *A Farewell to Arms*, 1929, (Silahlara Veda); *To Have and Have Not*, 1937, (Ya Hep Ya Hiç); *For Whom the Bell Tolls*, 1940, (Çanlar Kimin İçin Çalıyor?); *Across the River and Into the Trees*, 1950, (Irmağın Ötesinde ve Ağaçların Arasında); *The Old Man and the Sea*, 1952, (İhtiyar Adam ve Deniz). Öykü: *Three Stories and Ten Poems*, 1923, ("Üç Öykü ve On şiir"); *In Our Time*, 1925; *Men Without Women*, 1927, ("Kadınsız Erkekler"); *Winner Take Nothing*, 1933, ("Kazanan Bir Şey Almaz"); *The Fifth Column and the First Forty-Nine Stories*, 1938, ("Beşinci Kol ve İlk Kırk Dokuz Öykü"). Düzyazı: *Death in the Afternoon*, 1932, ("Öğleden Sonra Ölüm"); *The Green Hills of Africa*, 1935, (Afrika'nın Yeşil Tepeleri).

- KAYNAKLAR: C.Baker, *Ernest Hemingway: A Life Story*, 1969; S. Grebstein, *Hemingway's Craft*, 1973; L.Gurko, *Ernest Hemingway and the Pursuit of Heroism*, 1968; R.P.Weeks, *Hemingway: A Collection of Critical Essays*, 1962; P.Young, *Ernest Hemingway: A Reconsideration*, 1966.

- BAKINIZ: DOS PASSOS, F.S.FITZGERALD, H.JAMES, G.STEIN.

HEMPEL, Carl
(1905)

Alman asıllı ABD'li filozof. Bilim felsefesinde olumlama ve bilimsel açıklamanın çözümlemesini yapmıştır.

Carl Gustav Hempel, 8 Ocak 1905'te Almanya'da Oranienburg'da doğdu. Göttingen ve Heidelberg üniversitelerinde fizik ve matematik okudu. 1930'larda Viyana Çevresi'yle ilişki kurdu. Onların etkisiyle felsefeyle ilgilendi, bu okulun Almanya'daki uzantısı olan Berlin Grubu'na girdi. 1934'te Berlin Üniversitesi'nden doktor sanını aldı. Aynı yıl Almanya'dan ayrılarak üç yıl süreyle Brüksel'de araştırma yaptıktan sonra ABD'ye gitti. 1944'te bu ülke uyruğuna geçti. 1948'den 1955'e değin Yale Üniversitesi'nde ders verdi. 1955'te Princeton'da felsefe profesörü oldu.

Hempel'in düşüncesine etki yapmış filozoflar arasında Viyana Çevresi'nden Schlick, Carnap ve Reichenbach başta gelir. Bu okulun temel sorun olarak benimsediği doğrulamacı anlam kuramı Hempel'in de ilgisini çekmiştir. Ancak çağdaş felsefeye başlıca katkısı bilim felsefesi konusundadır. Olumlama ve bilimsel açıklama kavramlarını tanımlama çabalarıyla Hempel, yoğun tartışma ve çalışmaların başlatılmasında etkili olmuştur.

Olumlama (confirmation) kavramını önce, "bir varsayımın gözlem önermelerince olumlanması" biçiminde tanımlamaya çalışmış, sonra bunu niceliksel bir yapıya kavuşturarak kanıt olarak verilen bir önermenin belirli bir varsayımı belirli ölçüde olumlamasının tanımını geliştirmiştir. Olumlama ile ilgili olarak ortaya koyduğu "karga paradoksları"na göre, kimi önermelerin belirli bir varsayımı olumladıklarının doğruluğu, bu önermelerle eşdeğer önermelerin aynı varsayımı olumlamamasıyla tutarlı olarak çıkarsanabilmektedir.

Hempel, bilimsel açıklamayı "tümdengelimsel model" adıyla bilinen bir şemada çözümler. Bu modele göre bir olayın açıklanması, onu betimleyen önermenin, olayın ortaya çıkışı öncesinin koşullarını veren önermeler ve genel yasa önermelerinden tümdengelimle çıkarsanabilmesidir. Tikel olaylar gibi genel yasalar da açıklanabilir. Böyle bir açıklama, söz konusu yasayı daha genel yasalardan çıkarsayacaktır. Hempel, modeli tam bir yaygınlıkla ortaya atar: İnsan eyleminin açıklanışı olasılıkçı (probabilistic) ve tarihsel açıklama da aynı tümdengelimsel yapıyı taşımalıdır.

Hempel, doğrulamacı (verificationist) anlam kuramını, Viyana Çevresi'ne bağlı bir düşünür olarak, bir özeleştiri niteliğinde ele almış, eksikliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Hempel'in doğrulama ölçütü yerine önerdiği ölçüte göre, bir önermenin anlamlılığı, onun deneysel bir dile çevrilebilir olmasına bağlıdır. Buna göre, artık anlamlı olan her önermenin deneyde doğrulanabilir olması beklenmeyecek, deneyde doğrulanabilen bir önermeye çevrilebilir olmak, anlamlı sayılmaya yetecektir. Anlamlılığın, Viyana Çevresi'ne göre bu daha yumuşak yorumunu, kuramsal ve gözlemsel terimler arasındaki ayrımı yorumlarken de kullanır. Hempel açısından, kuramsal bir dizge, kısmen bile olsa, gözlemsel önermelere çevrilebiliyorsa, anlamlıdır. Kuramsal terimlerin dile getirdiği "nesnelerin" gözlemlenemez oluşu nedeniyle, bu terimlerin anlamsız sayılması böylece önlenmiş olur.

- YAPITLAR (başlıca): *Fundamentals of Concept Formation in Empirical Science*, 1952, ("Deneysel Bilimlerde Kavram Kurmanın Temelleri"); *Aspects of Scientific Explanation*, 1965, ("Bilimsel Açıklamanın Değişik Yönleri"); *Philosophy of Natural Science*, 1966, ("Doğa Biliminin Felsefesi").

- BAKINIZ: CARNAP, N.GOODMAN, REICHENBACH, SCHLICK.

HEMSTERHUIS, Franz
(1721-1790)

Hollandalı filozof. Duyumculuk ve Usçuluk'u bütünleştirmeye çalışmıştır.

27 Aralık 1721'de Franekker'de doğdu, 3 Temmuz 1790'da Den Haag'da öldü. Babası, Leiden Üniversitesi'nin kurucularından, tanınmış araştırmacı Tiberius Hemsterhuis'tir. Yaşamının önemli bir bölümünü Devlet Konseyi'nde geçiren Hemsterhuis, boş zamanlarında felsefe, güzel sanatlar ve nümizmatikle (eski para bilimi) uğraştı. Son yıllarında, Rus elçisinin

eşi prenses von Gallitzin ile olan dostluğunun da etkisiyle incelemelerinde felsefeye ağırlık vermiş, yapıtlarını Fransızca yazmıştır.

Hemsterhuis'in düşüncesinde Hamann, Locke ve Yeni-Platoncu Tümtanrıcılık'ın etkisi görülür. Usçuluk ve Duyumculuk'u birleştirmeye çalışan Hemsterhuis'e göre var olan her şey, doğal olarak birliğe yöneliktir. Tanrı bu bütünlüğü dağıtarak, bireyleri yaratmıştır. Aydın kişiler parçalar arasındaki bağlantıları bilgisizlere oranla daha çabuk kavrayabilirler. İnsan, duyuları aracılığıyla, var olanların görünümünü algılar. Ancak bu görünüm, gerçekliğin tümünü kapsamaz. Tanrı'yı ve bütünü kavramak gerçekliğin anlaşılmasında temeldir. Kişi öteki duyu organlarının yanında, bu gerçekliğe varabilmek için "moral organ"ını kullanacak durumdadır. "Moral organ" dolayısıyla, tin, ilişki kurmak isteği nesne ile bütünleşir. Tinin dört yetisi vardır. Bunlar, imgelem gücü, anlık, gelgeç istek ve ahlak ilkesidir. İmgelem bütün algıları alır, anlık düşünceleri karşılaştırır, onları düzenler ve yönetir; üçüncü yeti tinin devinim ve isteme özelliğidir. Ahlak ilkesi aşk, öfke gibi duyguların etkisinde kaldığı zaman edilgin, onların üzerinde olduğunda etkin olur.

Hemsterhuis'in estetik konularındaki yorumları da felsefe alanında savunduğu görüşlerle uyum içindedir. Estetik deneyimin özü, bireyin kendini sanatının nesnesiyle birleştirmek isteğidir. Güzel olanın, varlık koşulu da birliktir. Bu alanda savunduğu ilginç bir görüş de, "şiirsel gerçek"tir. Ona göre, şair, coşku anlarında gerçeğe ulaşır.

Hemsterhuis, son yıllarında Usçuluk'tan oldukça uzaklaşmış, "moral organ"a verdiği önem giderek artmıştır. Gerek felsefe gerek edebiyat alanında etkisi olan Hemsterhuis'den Jacobi, Hölderlin, Novalis gibi düşünürler etkilenmiş, Almanya'da gelişen Coşkunluk *(Sturm und Drang)* akımı, özellikle Herder ondan esinlenmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Lettre sur la sculpture*, 1765, ("Yontu Sanatı Üzerine Mektup"); *Lettre sur les désirs*, 1969, ("İstekler Üzerine"); *Lettre sur l'homme et ses rapports*, 1772, ("İnsan Üzerine Mektup"); *Aristée ou de la divinité*, 1779, ("Aristée ya da Tanrısallık"); *Alexis ou de l'âge d'or*, 1787, ("Alexis ya da Altın Çağ").

- **BAKINIZ:** HAMANN, HERDER, HÖLDERLIN, F.H. JACOBY, LOCKE, NOVALIS, SCHILLER.

HENCH, Philip Showalter
(1896-1965)

ABD'li hekim. Kortizon hormonunun klinik uygulamalarına ilişkin çalışmalarıyla 1950'de Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü almıştır.

28 Şubat 1896'da Pittsburgh'da doğdu, 30 Mart 1965'te Jamaika'nın Ocho Rios kentinde öldü. 1920'de Pittsburgh Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladı ve üç yıl sonra Mayo Kliniği'nde asistan olarak görev aldı. 1926'da aynı kliniğin Romatizmal Hastalıklar Bölümü başkanlığına getirildi. 1947'de Mayo Vakfı'nda ve Minnesota Üniversitesi'nde profesör olan Hench, eklemlerde hareket güçlüğü ve biçim bozukluğuyla sonuçlanan, romatizmaya benzediği için "romatoit artrit" adı verilen bir hastalığın tedavisinde böbreküstü bezinin kabuk bölgesinden salgılanan hormonların başarıyla kullanılmasını sağlayan çalışmaları nedeniyle 1950 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü E.C.Kendall ve T.Reichstein ile bölüşmüştür.

Hench, romatoit artritli hastalarda gebelik ya da sarılık sırasında belirtilerin azaldığını gözlemleyerek, her iki durumda da kanda var olduğunu düşündüğü ve tedavide kullanmayı umduğu öğeleri araştırmaya girişmişti. Çalışma arkadaşı Kendall'ın, böbreküstü bezlerinin kabuk bölgesince salgılanan hormonlar üzerindeki araştırmalarıyla ilgilenerek, söz konusu hastalığın tedavisinde bu hormonların etkisini araştırmaya yöneldi. O sıralar sentez yoluyla da üretimine başlanan, kortizon adındaki bu böbreküstü bezi hormonunu hastalara uygulamaya başlayan iki araştırmacı 1949'da olumlu sonuçlar aldılar ve böylece romatoit artrit tedavisinde gerek kortizonun, gerek kortizon salgısını uyaran hipofiz hormonu ACTH'nin başarıyla kullanılabileceğini kanıtladılar.

- **BAKINIZ:** KENDALL, REICHSTEIN.

HENDERSON, Arthur
(1863-1935)

İngiliz siyaset adamı. İşçi Partisi'nin kurulmasında etkin olmuş, 1929-1931 arasında dışişleri bakanlığı yapmıştır.

13 Eylül 1863'te Glasgow'da doğdu, 20 Ekim 1935'te Londra'da öldü. 12 yaşında okuldan ayrılarak Newcastle'da bir dökümhanede çalışmaya başladı. Daha sonra sendikacılık hareketiyle ilgilendi ve Dökümcüler Dostluk Derneği'ne üye oldu. Liberal Parti'nin radikal kanadı içinde yer alarak 1892'de Newcastle Belediye Meclisi'ne girdi. 1903'te Darlington belediye başkanı seçildi. Aynı yıl Bağımsız İşçi Partisi'nden (BİP) Avam Kamarası'na girdi. 1906'da İşçi Partisi'nin (İP) kurulmasından sonra 1908-1910, 1914-1917 ve 1931-1932 arasında parti başkanı, 1911-1934 arasında parti sekreteri olarak görev aldı.

1914'te I.Dünya Savaşı başlayınca savaşa karşı pasif bir tavır alan İP başkanı Mac Donald'a karşı parti çoğunluğunun desteğini alarak hükümetin savaş siyasetini destekledi. 1915-1916 yıllarında Asquith'in koalisyon hükümetinde Eğitim Kurulu başkanı, genel defterdar ve işçi sorunları konusunda hükümet danışmanı olarak görev yaptı. Aralık 1916'da Lloyd George'un kurduğu beş kişilik Savaş Hükümeti'nde yer aldı. Mart 1917'de Stockholm'de toplanacak uluslararası sosyalist bir kongrede İngiltere'nin temsili konusunda Lloyd George'la anlaşmazlığa düşerek Ağustos 1917'de istifa etti. Daha sonra Sidney Webb'le birlikte İP'in tüzüğünü hazırladı. 1924'te Mac-

Donald'ın, Liberaller'in desteğiyle kurduğu İP azınlık hükümetinde içişleri bakanı olarak görev aldı.

1929-1931 arasında MacDonald'ın ikinci İP hükümetinde dışişleri bakanı olarak görev yaptı. Milletler Cemiyeti'nin çalışmalarını destekledi ve dünya barışının sağlanması için çaba gösterdi. Eylül 1931'de MacDonald'ın Liberaller ve Muhafazakârlar'la kurduğu ulusal koalisyon hükümetine katılmayı reddetti. 1931'de Dünya Silahsızlanma Konferansı başkanlığına seçildi. 1932 Cenevre Konferansı'nda başkanlık yaptı; 1933'te Paris, Roma, Berlin, Prag ve Münih'te silahların sınırlandırılması için görüşmelerde bulundu. Bu çabaları sonucu 1934'te Nobel Barış Ödülü'nü kazandı.

• **BAKINIZ:** LLOYD GEORGE, J.R.MACDONALD, S.J.WEBB.

HENDERSON, Fletcher
(1898-1952)

ABD'li piyanist, orkestra şefi ve düzenlemeci. Büyük orkestra cazının öncülerindendir.

James Fletcher Henderson 18 Aralık 1898'de Georgia Eyaleti'nde Cuthbert'de doğdu, 29 Aralık 1952'de New York'ta öldü. Döneminin öbür zenci müzisyenlerinden farklı olarak iyi bir eğitim gördü. Atlanta Üniversitesi'nde kimya ve matematik okudu. 1920'de öğrenimini sürdürmek için gittiği New York'ta profesyonel olarak müzikle uğraşmaya başladı. 1923'te kendi orkestrasını kurdu, bu orkestrayı aralıklarla 1950'ye değin yönetti. Trompetçi Louis Armstrong ve Roy Eldridge, saksofoncu Coleman Hawkins, Lester Young ve Chu Berry (1910-1941), piyanist Fats Waller, saksofoncu ve düzenlemeci Don Redman (1900) gibi dönemin yetenekli zenci müzikçileriyle Ma Rainey (1886-1939) ve Bessie Smith gibi şarkıcılar Henderson'ın orkestrasında çalıştılar.

Yetenekli bir piyanist olmakla birlikte, Henderson'ın caz tarihindeki önemi orkestra şefi ve düzenlemeci olarak yaptığı yeniliklere dayanır. Henderson, küçük toplulukların doğaçlama yoluyla çaldıkları cazın yaygın olduğu 1920'lerde büyük orkestra cazının temellerini atan orkestra şefidir. Çalgıların partisyonlarını sistemli olarak notaya geçirerek cazda düzenlemelerin egemen olduğu bir tarzın yolunu açmıştır. O zamana değin tek çalgının çaldığı partisyonları, iki ya da daha fazla çalgının oluşturduğu seksiyonlar için (trompet, trombon, saksofon ve ritim seksiyonları) çoksesli olarak düzenlemiştir.

Henderson'ın orkestra düzeni ve parça düzenlemelerine uyguladığı yeni yöntemler, kendinden sonraki caz müzikçilerince benimsenmiş, teknik ve armonik açıdan geliştirilerek yaygınlaştırılmıştır. Uzun yıllar birlikte çalıştığı düzenlemeci Don Redman'la birlikte, Henderson, Chick Webb (1909-1939), Jimmie Lunceford ve Bennie Moten'ın (1894-1935) orkestralarından sonra, 1930'larda Benny Goodman'la doruğuna ulaşan *swing* türünün hazırlayıcısı olmuştur.

• **BAKINIZ:** B.GOODMAN, G.MILLER.

HENDRIX, Jimi
(1942-1970)

ABD'li gitarcı ve şarkıcı. En yaratıcı pop müzikçilerinden biridir.

James Marshall Hendrix 27 Kasım 1942'de Washington Eyaleti'nde, Seattle'da doğdu, 18 Eylül 1970'te Londra'da öldü. Yoksul bir zenci ailenin çocuğu idi. On yaşındayken annesi öldü. On bir yaşında gitar çalmaya heveslenince bahçıvan olan babası ona bir gitar aldı. Hendrix bu çalgıyı o denli çabuk öğrendi ve kendisini öylesine geliştirdi ki, ertesi yıl babası kendi saksofonunu satarak ona bir elektrikli gitar aldı. On altı yaşında, yoksulluk yüzünden öğrenimini bırakmak zorunda kaldı ve *rock and roll* topluluklarında çalışmaya başladı. 1963-1964'te paraşütçü olarak askerlik yaptıktan sonra, çok sayıda müzik topluluğunda çalarak ABD'yi dolaştı. 1965'te ilk topluluğunu kurdu. New York'ta, Greenwich Village'daki bir kulüpte çalarken, dönemin ünlü pop müzik sanatçılarının dikkatini çekerek adını duyurdu. Eski Animals topluluğunun bas gitarcısı, plak yapımcısı ve menajer Chas Chandler'ın önerisi üzerine 1966'da İngiltere'ye gitti. Chandler Londra'da, Noel Redding'in bas gitar, Mitch Mitchell'in de davul çaldığı Jimi Hendrix Experience adlı topluluğu kurdu.

Hendrix kısa sürede dönemin bütün gitarcılarını geride bıraktı, topluluğuyla yaptığı "Hey Joe", "Purple Haze", "Foxy Lady" gibi parçalarla, albüm kayıtları ve başarılı konser dizileriyle büyük ün sağladı. 1967'de çıkan ve Hendrix'in olağanüstü gitar tekniğini sergileyen *Are You Experienced* ve *Axis: Bold as Love* albümleri şaşkınlık ve hayranlıkla karşılandı. 1968'de, *Electric Ladyland* albümünden sonra topluluk dağıldı. Hendrix değişik müzisyenlerle çalışmalarını sürdürdü. 1970'te Londra'da, uykusunda bir rahatsızlık geçirdi, aldığı uyku haplarının etkisiyle kendine gelemedi ve sağlık görevlilerinin de ihmali sonucu öldü.

Hendrix, *rock and roll, blues, rock and blues* türlerindeki geniş bilgisi ve yeteneği, gitarına olağanüstü egemenliği ve yaratıcı zekâsıyla döneminin en önemli gitarcısı oldu. Gitarın ve elektronik düzeninin sağladığı tüm olanakları sonuna dek kullanarak gitar üzerinde olanaksız gibi görünen denemeler yaptı. Aynı zamanda iyi bir söz yazarıydı. Sahnedeki rahatlığı ve konser sonlarında gitarını parçalamaya, yakmaya dek vardırdığı gösterileriyle de ilgi toplamıştı.

• **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *Jimi Hendrix and Curtis Knight* (C.Knight ile), 1965; *Are You Experienced*, 1967; *Axis: Bold as Love*, 1967; *Electric Ladyland*, ikili, 1968; *Cry of Love*, (ö.s.), 1971; *War Heroes*, (ö.s.), 1972.

HENG SAMRİN
(1934)

Kamboçyalı siyaset adamı. Kamboçya Halk Cumhuriyeti'nin ilk başkanıdır.

Genç yaşında Kamboçya'daki monarşi yönetimine karşı yürütülen mücadeleye katıldı. Pol Pot'un önderliğini yaptığı Kızıl Kmerler hareketinin askeri önderlerinden biri oldu. 1970'te Sihanuk yönetimi, ABD tarafından desteklenen Lon Nol tarafından devrildi ve Kmer Cumhuriyeti kuruldu. Kısa bir süre sonra Pekin'de sürgünde bulunan Sihanuk'un yandaşlarıyla Kızıl Kmerler arasında sağlanan ittifak sonucu, Kamboçya Ulusal Birleşik Cephesi (KUBC) kuruldu. Heng Samrin dört yıl süren iç savaş boyunca KUBC'de tabur ve alay komutanı olarak görev yaptı.

Nisan 1975'te KUBC birlikleri Pnom Pen'e girerek iktidarı ele geçirdiler. Heng Samrin, 1978'e değin Çin Halk Cumhuriyeti tarafından desteklenen Pol Pot yönetimi içinde yönetici konumunu sürdürdü. Bu yıllarda yönetime muhalefetleri nedeniyle öldürülenlerin yanı sıra açlıktan ve zorla çalıştırılmaktan ölenlerin sayısı yüz binleri aştı. Pol Pot'un izlediği siyasete karşı çıkan Heng Samrin, Mayıs 1978'de yandaşlarıyla birlikte Vietnam'a gitti. Aralık 1978'de Hanoi radyosu Heng Samrin başkanlığında, Pol Pot diktatörlüğünü devirmeyi amaçlayan Ulusal Kurtuluş İçin Kamboçya Birleşik Cephesi'nin (UKİKBC) kurulduğunu açıkladı. UKİKBC, Vietnam silahlı kuvvetlerinin desteğiyle 7 Ocak 1979'da Pol Pot'u devirdi. Heng Samrin ülke yönetimini devralan Devrimci Halk Konseyi'nin başkanı oldu ve Kamboçya Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu açıklandı. Ancak Birleşmiş Milletler oy çokluğuyla aldığı kararla Pol Pot hükümetini tanımayı sürdürdü. Kızıl Kmerler dağlık bölgelere çekilerek, Heng Samrin yönetimine karşı silahlı mücadeleye başladılar.

Heng Samrin, hiçbir kamu hizmetinin yürümediği, açlığın sürdüğü, eğitilmiş kadroların tümüne yakın bir bölümünün öldürüldüğü ya da başka ülkelere sığındığı Kamboçya'nın sorunlarını çözebilmek için Vietnam ve SSCB'den yardım aldı. 1981'de yapılan Ulusal Meclis seçimlerinden sonra kabul edilen yeni anayasayla ülke yönetiminde en büyük güç, UKİKBC'nin devamı niteliğinde olan Kamboçya Devrimi Halk Partisi (KDHP) oldu.

Heng Samrin 1982'de devlet başkanlığının yanı sıra KDHP genel sekreterliğini de üstlendi.

• BAKINIZ: LON NOL, NORODOM SİHANUK, POL POT.

HENRI [Ghent'li]
(1217-1293)

Fransız, filozof. Ilımlı bir Augustinusçuluk'a dayalı varlık felsefesiyle Skolastik'in son bulmasında katkısı olmuştur.

Doctor Solemnis (saygıdeğer doktor) adıyla da anılan Henri'nin doğum yeri ve tarihi üzerine bilgi kesin değildir. Kimi kaynaklara göre 1217'de Ghent yakınlarında Mude'de (bugün Belçika'da), kimilerince de 1225'ten sonra Tournai'de doğdu. Ghent'te eğitim gördü. Köln'de Albertus Magnus'tan ders aldı. Ghent'e dönerek felsefe okuttu. Henri'nin daha sonra Paris'e gittiği, orada öğrenimini ilerletip doktor sanı aldığı ve 1276'dan 1292'ye değin bu üniversitede tanrıbilim okuttuğu biliniyor. 1277'de İbn Rüşd'ün felsefesine karşı alınan kararı hazırlayan komisyonda bulunan Henri, bundan sonra Paris piskoposu yardımcılığını ölene değin yürüttü.

Henri, genel yaklaşımında, öncelikle Augustinusçu'dur. Ancak kendisinden önce Bonaventura'nın da benimseyip geliştirdiği bu akımın sınırlılıklarının bilincindedir. Bundan ötürü, düşüncesine temkinli bir biçimde Aristotelesçi öğretiler de katarak bunları Platoncu öğelerle yoğurmuş, İbn Sina'dan önemli ölçüde etkilenmiştir. Aquino'lu Thomas'tan hemen sonra gelen Henri, bir tarikata bağlı olmadan bağımsız düşünceler geliştiren ve eleştiride Duns Scotus'u hazırlayan bir filozoftur.

Henri'nin felsefesini belirleyen en önemli nitelik, onun öz *(essentia)* kavramına tanıdığı önceliktir. İbn Sina gibi, o da varlığı bilginin ilk nesnesi ve en temel ulam olarak değerlendirir. Tümdengelimsel bir yöntemle zorunlu ve olanaklı varlıklar arasında bir ayrım çizer. Bunu ilk varlık olarak Tanrı'yı kanıtlamak amacıyla yapar. Varlık düşüncesi, ona göre, ne duyumlar yoluyla edinilir, ne de doğuştan bir ide olarak vardır. Doğuştan ideleri yadsımak için Platoncu anımsama kuramına karşı çıkar. Henri'ye göre varlık kavramı anlıkça, kendi içinde oluşturulur, algılama sırasında gerçekleşir. Algı gerçek bilginin nedeni değil, ancak aracıdır. Varlık kavramı, bir öz olarak, algılanabilir nesnelerin bilgisinden gelmediğine ve anlıkta kurulduğuna göre, Tanrı'nın varlığını Aquino'lu Thomas'ın düşündüğü gibi, nesnelerin varlığından çıkarsamak olanaksızdır. Henri, Tanrı düşüncesini, soyut bir varlık düşüncesinden çıkarsama çabasında İbn Sina'dan esinlenmiştir. Ancak İbn Sina'daki Tanrı'nın yaratış eyleminin belirlenimci ve zorunlukçu açıklamalarından kaçınmaya çalışır. Ona göre, Tanrı'nın yarattıklarını zorunlu olarak yarattığı görüşü onaylanamaz. Augustinus'un izindeki Hıristiyan görüşüyle tutarlı olarak, Tanrı istencinin özgür olduğu, yaratışın da bu özgür istençle gerçekleştiğini göstermek gerekir. Bunun için şöyle bir düşünce yürütür: Aktüel yada olanaklı, gerçek anlamda varlık, bir "özsel varlık" *(esse essentiae)* taşır. Bu, onun Tanrısal anlıkta özler olarak kavranabilir, tanımlanabilir olmasıdır. Öte yandan yine gerçek anlamda varlık, yalnızca olanaklı olmayıp aktüellik de taşıyor-

sa, bu onun, özsel varlık yanı sıra "varlıksal varlık"a *(esse existentiae)* da sahip olmasındandır. Özsel ile varlıksal varlık arasındaki ayrım nesne üzerinde gösterilemez. Özsel varlık taşımak, Tanrı anlığında düşünülmektir. Varlıksal varlık olmak ise, Tanrı'nın yarattığı olarak, ondan gelmektir. Henri'ye göre Tanrı, anlığındaki ideleri gerçek olarak düşünmesiyle, onları yaradılışa geçirmeye, yani özleri varlıklaştırmaya, zorunlu değildir. Henri, Tanrı anlığında bulunan öz idelerinin tikel nesne ideleri olmadıklarını, dolayısıyla bunları yalnızca düşünmenin tikel nesnelerin varlıksal varlığa geçmelerine yetmeyeceğini vurgular. Demek ki, yaratış için Tanrı'nın özgür istenci gerekir.

Henri'ye göre gerçek bilgiyi, insan yalnızca kendi verileriyle elde edemez; Tanrı'nın ışığı ile aydınlanmaksızın sınırlı olanaklarıyla insan salt bilgiye erişemez. Yaşamın amacı konusunda Thomas'a yine karşı çıkar: Ona göre erek Tanrı'yı bilmek değil, Tanrı ile birleşmek aşkıdır. İstenç, içinde sevgiyi de bulundurduğundan, anlığınkinden üstün bir erek taşır.

Tanrıbilimi bütünüyle mantıksal bir felsefe yapısı üzerine oturtmaya çabalayan Skolastik'in, Aquino'lu Thomas'ın ölümünden hemen sonra, duygu, inanç, sezgi gibi gizemsel öğeleri daha zengin olan yaklaşımlarla sarsılmasına Henri de katkıda bulunmuştur. Bu sarsıntı, Duns Scotus ile bir yıkılışa dönüşmüş, Occam'lı William döneminde ise Skolastik etkisini yitirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Quodlibeta Theologica*, (ö.s.), 1518, ("Tanrıbilim Üzerine Tartışmalar"); *Summa Theologica*, (ö.s.), 1520, ("Genel Tanrıbilim").

- **KAYNAKLAR:** J.Paulus, *Henri de Gand: Essai sur les tendences de sa métaphysique*, 1938.

- **BAKINIZ:** AUGUSTINUS, BONAVENTURA, DUNS SCOTUS, İBN SİNA, THOMAS [Aquino'lu].

HENRI, Robert
(1865-1929)

ABD'li ressam. Güncel konulara ağırlık veren özgün bir Amerikan sanatı oluşturmak amacıyla 20.yy başlarında New York'ta gerçekçi (realist) sanatçıları bir araya getirmiştir.

Robert Henry Cozad, 25 Ocak 1865'te Ohio Eyaleti'nin Cincinnati kentinde doğdu, 12 Temmuz 1929'da New York'ta öldü. Pennsylvania Academy of Art'ta ressam Thomas Pollock Anschutz'un (1851-1912) öğrencisi oldu. 1888-1891 arasında da Paris'te École des Beaux-Arts'da eğitim gördü. 1891'de ABD'ye geri döndü ve Philadelphia'ya yerleşti. Kısa sürede buradaki atölyesi W.Glackens, John Sloan (1871-1951), Everett Shinn (1876-1953) ve George Luks (1876-1933) gibi Philadelphia'lı sanatçıların uğrak yeri oldu. 1893'te bu sanatçılarla birlikte, sonradan Ash Can Okulu adını alan topluluğun çekirdeğini oluşturdu. 1898'de Avrupa'ya kısa bir gezi yaptı. Aynı yıl New York School of Art'ta ders vermeye başladı. Bu süre içinde Philadelphia'daki sanatçı arkadaşlarının da New York'a gelmeleriyle New York Gerçekçileri adını alan grubun çalışmalarına öncülük etti. *Siyah Kadın* adlı yapıtıyla 1905'te Art Institute of Chicago tarafından ödüllendirildi. 1907'de Ulusal Akademi'nin bahar sergisi için jüri üyesi seçildi. Bu sergiye New York Gerçekçileri'nin hiçbirinin yapıtı kabul edilmeyince Robert Henri

Ash Can Okulu

Ash Can Okulu, 1905-1910 arasında New York'ta etkin olan gerçekçi (realist) sanatçıların oluşturduğu bir gruptur. Topluluğun çekirdeği 1893'te Robert Henri'nin Philadelphia'daki stüdyosunda, o sırada Philadelphia Press'te gazete ressamı olarak görev yapan W.Glackens*, George Luks (1867-1933), Everett Shinn (1876-1953) ve John Sloan (1871-1951) tarafından oluşturulmuştur. Bir süre Kömürkalem Kulübü (Charcoal Club) adı altında etkinlik gösteren grup, 1895 dolaylarında çeşitli görev ve gezi nedenleriyle dağılmış, sonra 1905'te yeniden, bu kez New York'ta bir araya gelerek New York Gerçekçileri adıyla etkinliklerini sürdürmüştür. Ancak bu sanatçıların yapıtları akademik çevrelerce "ikinci sınıf" olarak nitelendirilmiş ve sürekli çabalarına karşın sergilere kabul edilmemiştir. Bu nedenle, Henri 1908'de Sekizler (The Eight) adıyla grubun ilk bağımsız sergisini düzenleyerek yapıtlarının tanınmasını sağlamıştır. İzlenimci (Empresyonist) Ernest Lawson (1873-1929), Yeni İzlenimci (Neo-Empresyonist) Maurice Prendergast ve romantik Arthur B.Davies' in (1862-1928) de katıldığı bu sergiden sonra grup Ash Can Okulu olarak anılmaya başlamıştır.

Grubun üyeleri ortak bir üslup geliştirmemiş ancak toplumsal gerçekçi sayılabilecek konulara yönelmeleri açısından birlik içinde olmuşlardır. Amerikan toplumunun hızlı kentleşme ve sanayileşme döneminin kültürünü gerçekçi bir yaklaşımla yansıtan bu sanatçılar, gazete ressamlığının verdiği alışkanlıkla, keskin gözleme ve hızlı çalışmaya dayanan belgesel niteliği ağırlıklı yapıtlar üretmişlerdir. Özellikle New York'un yoksul mahallelerinden yaşam kesitleri ve olağan günlük nesneler en çok işledikleri konular olmuştur.

1910'da Henri'nin, öğrencilerinden biriyle, ressam ve grafik sanatçısı Rockwell Kent'le (1882-1971) düzenlediği Ash Can Okulu'nun ikinci sergisi, eleştirmenlerin tepkisine karşın, büyük bir başarı sağlamıştır.

Grup, Amerikan sanatı içinde yenilikler getiren bir topluluk olmamışsa da, özgün bir Amerikan sanatı yaratma yolundaki bilinçli çabaların ilki olması bakımından önem kazanmıştır. Ayrıca, 1920'lerde ABD'de etkin olan Amerikan Yaşam Resmi (American Scene Painting) akımının öncülüğünü yapmaları açısından da Henri ve arkadaşlarının önemi büyüktür.

grubun ilk bağımsız sergisini 1908'de Sekizler (The Eight) adı ile düzenledi. 1909'da kendi özel sanat okulunu açtı. 1910'da da grubun büyük bir başarı ile sonuçlanan ikinci sergisini düzenledi.

Henri öğrenciliği sırasında T.Eakins'in günlük yaşamı yansıtan gerçekçiliğine, Paris'te eğitim gördüğü sıralarda da Frans Hals'a yakınlık beslemiştir. Genelde İzlenimcilik'le (Empresyonizm) fazla ilgilenmemiş, ancak Manet'nin İspanyol etkili gerçekçiliğine, fırça işçiliğinin ustalığına ve koyu paletine ilgi duymuştur. Işık-gölge karşıtlığını dramatik bir biçimde kullandığı resimlerinde kalın bir boya hamuru ve hareketli bir fırça işçiliği uygulamıştır. New York'un çeşitli yörelerinden yaşam biçimlerini ve güncel nesneleri işlediği yapıtlarında gerçekçilik ön plandadır.

1891'de Paris'ten geri döndüğü zaman, sanatın akademilerin hegemonyası altında olmasına karşı çıkarak, halktan soyutlanılamayacağını ve halka hitap edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bundan sonraki çalışmaları, çevresine topladığı sanatçılarla birlikte, Avrupa etkisinden arınmış özgün bir Amerikan sanatı yaratma yolunda olmuştur. Sanata teknik açıdan büyük bir yenilik getirmemesine karşın, güncel konuları işleyerek yeni bir konu alanı açmıştır. Ayrıca, akademilerin tutucu tavrına karşı sürdürdüğü tutumuyla ve düşüncelerini yansıttığı *The Art Spirit* adlı kitabıyla pek çok genç sanatçıyı etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Kar,* 1898, Lüksemburg Müzesi, Paris; *Batı 57.Cadde,* 1902, Yale Üniversitesi Sanat Galerisi; *Kastenyetli Dansçı,* 1904; *Siyahlı Kadın,* 1905; *Gülen Çocuk,* 1907, Whitney Müzesi, New York; *Maskeli Balo Giysisi: Bayan Robert Henri'nin Portresi,* 1911, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *İspanyol Çingenesi,* 1912, Metropolitan Sanat Müzesi, New York. **Kitap:** *The Art Spirit,* 1923, ("Sanat Ruhu").
- **KAYNAKLAR:** W.I.Homer, *Robert Henri and his Circle,* 1969; H.A.Read, *Robert Henri,* 1931.
- **BAKINIZ:** EAKINS, MANET.

HENRIQUE [Gemici] (1394-1460)

Portekizli prens. Afrika'nın Batı kıyılarına yapılan keşif yolculuklarını özendirerek, Portekiz'in denizaşırı genişlemesine öncülük etmiştir.

Bojador Burnu'nun geçilmesi

4 Mart 1394'te Porto'da doğdu, 13 Kasım 1460'ta Algarve Eyaleti'nde Sagres'te öldü. Portekiz kralı I.João ile kraliçe Lancasterli Philippa'nın beş oğlundan üçüncüsüdür. Askerlik, devlet yönetimi ve edebiyat gibi konularda eğitildi. Gemici lakabı kendisine sonradan, İngiliz tarihçiler tarafından verilmiştir.

Ceuta'nın ele geçirilmesi

Kuzey Afrika'da önemli bir ticaret limanı olan Ceuta'nın Faslılar'dan alınması için Ağustos 1415'te düzenlenen seferde gösterdiği kahramanlıktan dolayı, kentin ele geçirilmesinden sonra Ceuta valisi ve şövalye yapıldı. Ceuta valiliği sırasında, putperestlere Hıristiyanlık'ı kabul ettirmek, altın üreten efsanevi Hıristiyan rahip kral John ile ilişki kurmak,Hindistan'

Henrique [Gemici]
Nuno Gonçalves tarafından yapılan resmi.

a giden deniz yolunu keşfetmek ve altın bulmak gibi amaçlarla, Afrika'nın Atlantik Okyanusu kıyılarına seferler düzenlemeye karar verdi. João Gonçelves Zarco ile Trista Vaz Teixeria adlı iki denizci 1418-1419 yıllarında gerçekleştirdikleri ilk keşif gezisinin sonunda, yüz yıl kadar önce Cenevizliler'in keşfettikleri Pôrto Santo ve Madeira adalarına ulaştılar.

1419'da Viseu dükü ve Covilhã lordu yapılan Prens Henrique, aynı yıl Portekiz'in güney ucundaki Algarve Eyaleti'nin valisi oldu. Yerli ve yabancı denizcileri, haritacıları, astronomi bilginlerini ve gemi yapımcılarını yanına çağırarak, ileride düzenleyeceği seferleri yönetmek üzere Vila do Infante adlı bir merkez kurdurdu.

Bartolemeu Perestreole adlı bir denizci 1420'de Hindistan'a giden denizyolunu bulmak amacıyla çıktığı seferde, tehlikeli akıntılar ve fırtınalar nedeniyle, Bojador Burnu'nun ötesine geçememişti. Henrique, 1424'te 2.500 asker ve 120 attan oluşan bir birliği Kastilya Krallığı'nın egemenliğinde olan Kanarya Adaları'nı ele geçirmeye yolladıysa da, sefer amacına ulaşamadı. Dego de Sevilla adlı denizcinin 1427 ya da 1431'de çıktığı sefer sırasında, Asor Adaları keşfedildi. Bu adalar 1445'ten sonra Portekizliler tarafından kolonileştirildi.

1433'te I.João'nun yerine geçen oğlu I.Duarte, Portekizliler'in denizlere açılma ve yayılma siyasetini sürdürdü. Henrique, ağabeyi Prens Pedro'nun 1425'te çıktığı Avrupa gezisinden dönüşünde, beraberinde getirdiği Marco Polo'nun yolculuk anılarını ve haritalarını inceleyerek coğrafya bilgisini derinleştirdi. Bu dönemde Portekizliler'in keşifler alanındaki en büyük başarıları, 1433 ya da 1434'te Gil Eannes adlı denizcinin yüzyıllardır aşılamayan Bojador Burnu'nu aşması oldu. Bojador Burnu'nun aşılması, o tarihe değin geçerli olan ve daha güneye gidilmesini engelleyen batıl inançların son bulmasına ve güneye yeni keşif seferleri düzenlenmesine yardımcı oldu. Bunu izleyen 3 yıl içinde, Portekizli denizciler Rio de Oro'nun en güney ucuna dek ulaştılar.

Henrique ve kardeşi Prens Fernando, 1437'de

Ceuta'nın güvenliğini sağlamak ve yeni gelir kaynakları elde etmek amacıyla Tanca'yı ele geçirmek konusunda kralın onayını aldılar. Ancak Ağustos 1437'de düzenlenen sefer Portekizliler'in yenilgisiyle sonuçlandı ve Fernando, eski Ceuta Valisi Salah b.Salah tarafından tutsak alındı. 1438'de I.Duarte ölünce, veliaht V.Afonso henüz 6 yaşında olduğundan, ülke yönetimini naib sıfatıyla Prens Pedro üstlendi. Pedro, Faslılar'dan varlığını öğrendiği altının Portekiz'e getirilmesi için Henrique'in yeni seferler düzenleme planlarına destek oldu ve bu dönemde keşifler alanında önemli ilerlemeler kaydedildi.

▸ Yelkenli ve manevra gücü yüksek gemiler yerine, açık denizlerde sefer yapmaya elverişli hem yelkenle hem de kürekle çalışan, ağır ve alçak yeni gemiler yaptırtan Henrique, 1441'de, Nino Tristao ve Antao Gonçelves adlı denizcileri yeni bir sefer yapmakla görevlendirdi. 1441 ya da 1442'de Beyaz Burun'a ulaşan bu denizciler kıyıda yakaladıkları birkaç yerliyi altın tozu karşılığında serbest bıraktılar. 1442'de yeni bir sefere çıkan Gonçelves, seferden büyük miktarda altın ve çok sayıda köleyle birlikte döndü. Bu tarihten sonra Afrika ile köle ticaretine başlayan Portekizliler, bu yolla büyük bir servet sahibi oldular. Ayrıca ele geçirdikleri köleleri, Madeira Adası'nda kurdukları büyük şeker kamışı plantasyonlarında çalıştırmaya başladılar. 15.yy'da Batı Afrika'dan Lizbon'a her yıl 10.000 köle ve 700 kg altın gelmeye başladı.

▸ Nino Tristao 1443'te Arguin Adası'nı keşfetti. Diniz Diaz, 1445'te Henrique'in emriyle çıktığı seferde, Nil Irmağı'nın bir kolu sandığı Senegal Irmağı'nı buldu. Irmağı izleyerek, rahip kral John'un ülkesi Etiyopya'ya ulaşmayı planladıysa da, bu yolculuğu başka bir sefere erteleyerek güneye inmeyi sürdürdü ve Yeşil Burun'u buldu. Ertesi yıl, Nino Tristao Gambiya Irmağı'nın ağzını ve Yeşil Burun Adaları'nı buldu. Bu adaların bulunuşu Portekiz tarihinin geleceği açısından çok önemli bir rol oynadı. Portekizliler bu adaları, ileride Yeni Dünya'ya yapacakları yolculuklar için üs olarak kullandılar.

Portekizliler 1448'den sonra Batı Afrika kıyılarında ticaret merkezleri kurmaya başladılar. Bu merkezlerde, yerlilere ipek ve pamuk karşılığında, tahıl, giyecek ve at gibi mallar satarak büyük gelirler elde ettiler. Henrique'in sağlığında düzenlenen en son seferde, Pedro de Sintra adlı denizci, 1460'ta Sierra Leone kıyılarına ulaştı.

• KAYNAKLAR: C.R.Beazley, *Prince Henry the Navigator, the Hero of Portugal and of Modern Discovery, 1394-1460*, 1895; J.P.O. Martins, *The Portuguese Golden Age of Prince Henry the Navigator*, 1914; E.Sanceau, *Henry the Navigator: The Life of a Great Prince and his Times*, 1947.

• BAKINIZ: GAMA.

HENRY I
(1068-1135)

İngiltere kralı. İngiltere'yle Normandiya'yı yeniden birleştirmiş, yürütme erkini güçlendirmiştir.

Yorkshire'da Salby'de doğdu, 1 Aralık 1135'te Doğu Normandiya'da Lyons-la-Forêt'de öldü. İngiltere kralı I. William ile kraliçe Matilda'nın oğludur. Ağabeyi kral II. William ölünce, I.Haçlı Seferi'nde olan diğer ağabeyi Normandiya dükü Robert Curthose'un dönmesini beklemeden 5 Ağustos 1100'de tahta çıktı. Soylular ve kilise çevresinde destek sağlamak için yayımladığı Özgürlükler Bildirisi'yle vergilerdeki düzensizliklere, kilise gelirlerine zorla el konulmasına ve benzeri yolsuzluklara son verdi. Bir İskoç prensesi olan Edith'le (daha sonra Matilda) evlenerek İskoçlar'la barışçı ilişkiler kurdu. II.William'ın sürgüne göndermiş olduğu Canterbury başpiskoposu Anselmus'u geri çağırdı.

◂ *Beyaz Burun'un geçilmesi*

1101'de İngiltere'ye saldıran ağabeyi Robert Curthose yenilerek İngiltere üzerindeki haklarından vazgeçti, buna karşılık Henry'nin Normandiya'daki topraklarını aldı. Bu arada Anselmus, Papa II. Pascalis'le V. Heinrich'in kiliseyi laik otorite karşısında bağımsız kılan anlaşmalarının İngiltere'de de uygulanmasını istiyor, Henry'nin atadığı piskoposları kutsamayı reddediyordu. Aralarındaki çekişme sonucu Henry onu sürgüne gönderdi. 1107'ye değin sürdürdükleri görüşmeler sonucunda Londra'da anlaşmaya vardılar. Henry din adamlarını atama hakkından vazgeçti. Anselmus ise atanan din adamlarının krala bağlılık yemini etmelerini kabul etti.

◂ *Yeşil Burun Adaları'nın keşfi*

Bu anlaşmadan kısa bir süre sonra Henry'nin ağabeyi Robert'e karşı bir yıldır sürdürdüğü savaş Tinchebrai zaferiyle sonuçlandı. Henry İngiltere'yle Normandiya'yı kendi yönetimi altında birleştirdi, Robert ise yaşamının sonuna değin onun tutsağı olarak kaldı.

1120'de Henry'nin tek oğlu ve varisi William, Manş Denizi'ni geçerken boğuldu. Bunun üzerine Henry, kocası V.Heinrich ölünce İngiltere'ye dönmüş olan kızı Matilda'yı tahtın varisi ilan etti. Matilda 1128'de Anjou Kontluğu'nun varisi Geoffrey Plantagenet'yle evlendi. Oğulları Henry daha sonra II. Henry olarak İngiltere kralı oldu.

İngiltere'yle Normandiya'yı yeniden birleştiren I.Henry etkin bir yönetim ağı kurma yolunda önemli adımlar atmış, yaptığı reformlar torunu II. Henry tarafından geliştirilmiştir. I. Henry özellikle ticareti özendirmiş, kentlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• BAKINIZ: HEINRICH V, HENRY II, WILLIAM I.
[Fatih].

HENRY II
(1133-1189)

İngiltere kralı. Maliye ve yargı alanında önemli reformlar yapmıştır.

5 Mart 1133'te Fransa'da Le Mans'ta doğdu, 6 Temmuz 1189'da Tours yakınında öldü. Anjou (Angevin) kontu Geoffrey Plantagenet ile I.Henry'nin kızı Matilda'nın oğludur. 1150'de Normandiya dükü, 1151'de babasının ölümü üzerine Anjou kontu oldu. 1152'de Fransa kralı VII.Louis'den ayrılan Akitanya Prensesi Eleanor (Alianor) ile evlenmesi ona Poitou, Akitanya ve Gaskonya topraklarını sağladı. 1153'te İngiltere'ye saldırdı ve I.Henry'nin ölümü üzerine tahtın varisi Matilda'nın hakkını hiçe sayarak krallığını ilan eden kuzeni Stephen'la bir anlaşma yaptı. Stephen Henry'yi varisi olarak belirlemeyi kabul etti. 1154'te Stephen ölünce Henry İngiltere tahtına çıktı. Kızlarının yaptığı evlilikler sonucu Kastilya, Sicilya ve Almanya'da siyasi nüfuzu arttı. İskoçya, İrlanda ve Galler bölgesi yöneticileri ona bağlılıklarını bildirdiler. Anjou hanedanının kurucusu olması nedeniyle genellikle Anjou İmparatorluğu olarak anılan toprakları İrlanda'dan Pireneler'e ve Akdeniz'e değin uzanıyordu.

Stephen'in krallığı döneminde kilisenin ve baronların eline geçmiş olan kraliyet topraklarını yeniden denetimi altına aldıktan sonra mali ve idari alanda reformlar yapmaya başladı. Bu alanda en büyük yardımcısı olan Thomas Becket'i 1162'de Canterbury başpiskoposu yaptı. 1164'te kilise mahkemelerinin yetkilerini sınırlandıran, piskopos seçimlerinde kralın denetimini artıran Clarendon Yasaları'nı yayımlamaması, krala kilisenin üzerinde denetim hakkı veren bu yasaları kabul etmek istemeyen Becket'le arasının açılmasına neden oldu. 1164'te Fransa'ya kaçan Becket, 1170'te Henry'yle anlaşmayı kabul ederek geri döndü. Henry'ye yakın bazı piskoposları afaroz etti. Bunun üzerine Henry'nin şövalyelerince Canterbury Katedrali'nde öldürüldü.

1173'te oğulları toprakları bölüştürme biçimine ve yetkilerinin azlığına karşı çıkarak ayaklandılar. Ayaklanmayı anneleri Eleanor'un yanı sıra Fransa Kralı VII.Louis de destekledi. 1174'te ayaklanmayı bastıran Henry oğullarını affetti. Oğulları 1181'de yeniden ayaklandılar, bu olayların yarattığı üzüntünün de etkisiyle 1189'da öldü, yerine oğlu Richard geçti.

Henry'nin yargı alanında yaptığı reformlarla suç işlendikten sonra adalet mekanizmasının nasıl çalışacağı belirlenmiş, İngiliz geleneklerinden yola çıkılarak hazırlanan ilk genel hukuk kitabı bu dönemde kaleme alınmıştır. Mahkemelerde jüri sistemi getirilmiş, krala bağlı gezici mahkemelerin yanı sıra Westminister'de yerleşik bir mahkeme kurulmuştur. Kralın yerel temsilcisi olan ve vergileri toplamakla yükümlü olan soylu şeriflerin büyük bir bölümü yerine saray hizmetinde yetişmiş soylu olmayan görevliler atanmıştır. Her özgür kişinin gelirine göre ülke savunmasına katkıda bulunması ilkesi getirilerek önemli bir gelir kaynağı yaratılmıştır.

Özellikle mali ve hukuksal kurumlarda profesyonelleşmiş kadroların çalışmaya başlaması, I.Henry döneminde başlatılan reformların ileriye götürülmesi açısından önemli adımlar olmuş, monarşi yönetiminde bürokratik işleyişe doğru geçiş başlamıştır.

• BAKINIZ: HENRY I, RICHARD I.

Henry VIII
Hans Holbein tarafından yapılmıştır.

HENRY VIII
(1491-1547)

İngiltere kralı. İngiltere'de Reform'u başlatmış, merkezi otoriteyi güçlendirmiştir.

28 Haziran 1491'de Greenwich'te doğdu, 28 Ocak 1547'de Londra'da öldü. Tudor hanedanının kurucusu VII.Henry (1457-1509) ile kraliçe York'lu Elizabeth'in oğludur. Rönesans'ın etkisindeki bilim adamlarınca eğitildi. Bilim, müzik ve sporla uğraştı; Latince, Fransızca, İtalyanca, daha sonra da İspanyolca öğrendi.

Ağabeyi Arthur ölünce Nisan 1502'de veliaht ilan edildi. Şubat 1503'te Galler prensi ve Chester kontu oldu. Babasının ölümü üzerine 22 Nisan 1509'da tahta çıktı. Aynı yıl ağabeyi Arthur'un dul karısı, İspanya Kralı V.Fernando'yla I.Isabella'nın kızı Catherine ile evlendi. Kayınbabası V.Fernando'nun ve yeni güç kazanmaya başlayan bir din adamı olan Thomas Wolsey'nin (1475-1530) önerilerine uyarak Fransa'ya karşı Papalık, Venedik ve İspanya'nın oluşturduğu Kutsal İttifak'a katıldı. 1513'te Fransa'ya savaş açarak Thérouanne ve Tournay'ı aldı. Fransa'yla ittifak içinde olan İskoçlar İngiliz ordusunun Fransa'da olmasından yararlanarak İngiltere'ye saldırdılarsa da Eylül 1513'te Flodden'de yenildiler; Henry'nin eniştesi İskoçya Kralı IV.James bu savaşta öldürüldü. Fransa'ya karşı kazanılan zaferden sonra Wolsey hızla yükseldi, Lordlar Kamarası başkanı ve kardinal oldu. İngiltere'nin dış politikasının belirlenmesinde hemen hemen tek söz sahibi kişi, aynı zamanda da Henry'nin en güvendiği yardımcısı olmuştu.

1515'te I.François Fransa kralı oldu. V.Fernando'nun 1516'da Kutsal Roma Germen İmparatoru I.Maximilian'ın da 1519'da ölmeleri üzerine her ikisinin toprakları da torunları V.Charles'ın (Charles Quint) yönetimi altında birleşti. Kıta Avrupası'nda güçler dengesi değişmişti. İngiltere bu iki büyük güç arasında bir denge siyaseti izlemeye başladı. Henry 1520'de Fransa'da Calais yakınlarında önce I.François'yla, ardından V.Charles'la görüştü. 1525'te V.Charles'ın I.François'yı Pavia'da yenerek İtalya'yı ele geçirmesi ve papalığı denetimi altına alması Wolsey'yle Henry'nin planlarını bozdu; V.Charles artık Avrupa'nın en büyük gücüydü ve İngiltere de onun egemenliği altına girme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Wolsey bu durum karşısında yeniden Fransa'yla ittifak içine girmenin yollarını aramaya başladı.

Catherine ile evliliğinden bir erkek çocuk sahibi olmayan Henry, ondan ayrılarak Anne Boleyn'le evlenmek istiyordu. Oysa Katolik dininin kurallarına göre boşanmak yasaktı. İzlediği dış politikanın başarılı olmaması nedeniyle gözden düşmüş olan Wolsey'nin boşanmayı gerçekleştirmek için yaptığı hiçbir girişim sonuç vermedi. V.Charles'dan çekinen Papa izin vermeye yanaşmıyordu. Henry bunun üzerine Ekim 1529'da Wolsey'yi görevinden aldı. Bir ay sonra 1523'ten beri toplanmayan parlamentoyu topladı. Böylece 7 yıl boyunca 137 önemli yasa çıkaracak olan Reform Parlamentosu çalışmaya başlamış oldu. Bu sırada Wolsey'nin yardımcılarından olan Thomas Cromwell, Henry'nin güvenini kazanmış ve onun danışmanlarından biri olmuştu. Bu tarihten sonra Henry'nin siyasi ve dini alanda alacağı kararların tümünde onun etkisi oldu.

Reform Parlamentosu önce Henry'ye yeni atanan piskoposların Roma'ya göndermekle yükümlü oldukları ilk yıl gelirlerini engelleme hakkı tanıdı. 1533'te evlenme konusunda Roma'dan izin alınması zorunluluğunu ortadan kaldıran bir yasayla kralın boşanmasının önünde duran engel kaldırıldı. VIII. Henry, Mayıs 1533'te Anne Boleyn'le evlendi. Kasım 1534'te çıkarılan Üstünlük Yasası'yla Henry İngiliz Kilisesi'nin başı ilan edildi. Böylece İngiliz Kilisesi Papalık'tan ayrılarak krallığa bağımlı kılınmış, ulusal kilise kimliğine bürünmüş oldu. Bundan sonra hızla bağımsız birimler olarak çalışan manastırların kapatılmasına ve topraklarıyla gelirlerine el konulmasına girişildi.

Kilise reformu Katoliklik'in güçlü olduğu Kuzey İngiltere dışında önemli bir muhalefetle karşılaşmadı. Zaten Katolik Kilisesi'nin içinde bulunduğu yozlaşma, din adamlarının görevlerini yerine getirmeyerek başka işlerle uğraşmaları halkın tepkisini çekmekteydi. Öte yandan değişmekte olan iktisadi ilişkiler, toplumsal değerlerin de değişmesine yol açıyor, bu nedenle Katoliklik'in gerektirdiği katı kurallara uymak güçleşiyordu. Martin Luther'in yaydığı düşünceler kolayca yandaş buluyor, Protestanlık hızla gelişiyordu. Kuzey'de Lincolnshire ve Yorkshire'da reformlara muhalefet ederek birleşen köylülerin ve soylu toprak sahiplerinin ayaklanması, dinsel bir görünüm taşısa da aynı zamanda her iki sınıfın da durumlarının gittikçe kötüleşmesine bir tepki niteliğindeydi. Bu ayaklanma sert biçimde bastırıldı. Ayrıca Wolsey'den sonra kısa bir süre Lordlar Kamarası başkanlığı yapmış olan Thomas More'la birlikte birçok Katolik din adamı öldürüldü.

1500'lerde Papalığa karşı çıkmak Protestan Reformu'nu desteklemekle aynı anlama geliyordu. 1521'de Luther'in görüşlerini eleştiren kitabıyla Papalık tarafından "İmanın Savunucusu" unvanıyla ödüllendirilmiş olan Henry'nin boşanmak istemesiyle birlikte başlattığı reform hareketi sırasında Luthercilik'i benimsediğine ilişkin bir kanıt yoktur. Siyasi açıdan yaşamının sonuna değin hem Protestanlar'la, hem Katolikler'le denge kurmaktan yana olmuştur.

VIII.Henry, Anne Boleyn'le yaptığı evlilikten de bir erkek çocuk sahibi olamayınca 1536'da onu öldürterek Jane Seymour'la evlendi. Jane Seymour oğulları Edward'ın doğumu sırasında öldü. Henry'nin Cleve'li Anne'le yaptığı dördüncü evliliği siyasi bir gerekçeye dayanıyordu; V.Charles'la I. François'nın 1538'de Protestanlık'a karşı yaptıkları ittifaka karşı Protestan Alman prensleriyle yakınlaşma çabasının bir ürünüydü. Ancak Charles'la François'nın yaptıkları ittifakın eyleme dönüşmediğini gören Henry hiç hoşlanmadığı Anne'i boşadı ve bu evliliği hazırlayan Cromwell'i 1540'ta öldürttü. Bundan sonra iki kez daha evlendi.

İngiliz Kilisesi'nde reform

Henry son yıllarında yeniden fetihlere girişti. 1542'de Fransa'nın müttefiki olan İskoçlar'ı Solway Moss'ta yenilgiye uğrattı. Aynı yıl kendini İrlanda Kralı ilan etti. 1546'da V.Charles'la ittifak yaparak Fransa'ya saldırdı, Boulogne'u ele geçirdi. Savaş görünürde başarıyla bittiyse de burayı almak İngiltere'ye fazla bir şey sağlamadı.

Henry'nin ölümünden sonra 10 yaşında VI.Edward adıyla tahta çıkan oğlunu kızları I.Mary ve I.Elizabeth izledi.

VIII.Henry'nin Kıta Avrupası'nda toprak ele geçirmeye yönelik dış politikası hazine için ağır bir yük olmuş, vergilerin harcamaları karşılayamaması üzerine krallık toprakları satışa çıkarılmış, Reform döneminde el konulan kilise ve manastır toprakları ucuz fiyatlara satılmıştır. Toprakların tükenmesinden sonra ise borçların ödenebilmesi için paranın değerinin düşürülmesi yüksek bir enflasyona yol açmıştır. Enflasyondan ücretli işçiler, köylüler ve toprağını kiraya veren soylular zarar görürken, krallık topraklarını ucuz fiyatlara alan büyük tüccarlar, bu toprakların fiyatlarının artmasıyla önemli bir birikim sağlamışlardır. Bu birikim daha sonraki yıllarda ucuz işgücü, ucuz ve bol hammadde ve geniş pazarlarla birleşerek sanayi sermayesine dönüşmüştür. Bu gelişmelerle birlikte merkezi otorite mali kaynak açısından tüccarlara bağımlı olmuştur. Reform'a ilişkin yasaların çıkmaya başlamasıyla birlikte parlamento etkin bir karar organı haline gelmiş, buna ek olarak kilisenin doğrudan krala bağımlı kalması, merkezi otoriteyi güçlendirmiştir. Böylece soylu toprak sahipleri iktisadi ve toplumsal olarak önemlerini yitirirken, tüccarların istemleri doğrultusunda ulusal devlete geçiş süreci başlamıştır.

• **KAYNAKLAR:** J.Bowle, *Henry VIII, A Biography*, 1964; G.R.Elton, *The Tudor Revolution in Government: Administrative Changes in the Reign of Henry VIII*, 1953; Pickthorn, *Early Tudor Government*, 1934; J.J.Scarisbick, *Henry VIII*, 1968; L.B.Smith, *Henry VIII, The Mask of Royalty*, 1971.

• BAKINIZ: CHARLES V [Charles Quint], T.CROMWELL, ELIZABETH I, FERNANDO V, FRANÇOIS I.

HENRY, Joseph
(1797-1878)

ABD'li fizikçi. Elektromıknatısı ve elektrik motorunu geliştirmiş, elektrik akımının özindüklemesini keşfetmiştir.

Özindüklemeyi keşfi

17 Aralık 1797'de New York Eyaleti'nin Albany kentinde doğdu, 13 Mayıs 1878'de Washington'da öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu; 14 yaşındayken babasını da yitirince, öğrenimini yarım bırakarak bir saat ustasının yanına çırak girdi. Astronomi, kimya ve felsefe üstüne bilgi veren açıklayıcı bir kitap, onu yeniden okul yaşamına döndürecek kadar etkilemişti. 1819'da New York'taki Albany Academy'ye yazıldı. Geçimini sağlamak için bir yandan da köy okullarında öğretmenlik yapıyor, özel dersler veriyordu. 1822'de öğrenimini bitirince, aynı okulda iki yıl süreyle kimya öğretmeninin asistanlığını yaptı. 1825'te bir yol projesinde çalışırken mühendisliğe heveslendiyse de, maddi sorunlar nedeniyle 1826'da Albany Academy'nin önerdiği matematik ve doğa felsefesi (fizik) öğretmenliğini kabul etmek zorunda kaldı. 1832'de fizik profesörü olarak College of New Jersey'ye geçen, (sonradan Princeton Üniversitesi) ayrıca matematik, kimya, mineraloji, jeoloji, sonradan astronomi ve mimari derslerini de üstlenen Henry, 1846'da Washington'da yeni kurulan Smithsonian Enstitüsü'nün sekreterliğine getirildi. Uzun yıllar sürdürdüğü bu görevi sırasında, bilimsel araştırmalar için devlet desteği sağlayarak bu kuruluşu ABD'nin ve dünyanın sayılı araştırma kurumları arasına kattı, meteorolojik gözlem ve hava tahmin istasyonları kurarak ülkesinde bu uygulamanın öncülüğünü yaptı.

Elektromanyetizmaya katkıları

Henry'nin elektromanyetizmaya ilk katkısı, elektromıknatısların boyutlarını değiştirmeden sarım sayısını artırabilmesiydi. O güne değin yalıtılmış kablo kullanılmadığından, bu tür mıknatıslarda makara gibi kat kat sarım olanaksızdı. Henry ipekle yalıtımı gerçekleştirerek o güne değin en çok 4 kg kadar kaldırılabilen elektromıknatıslar yapılabildiği halde, 1831'de kaldırma gücünü 300 kg'a çıkardı. Ancak, asıl becerisi ufak çapta ve duyarlı aygıtlar yapmaktı. Elektromıknatısları yardımcı devrelerde "röle" olarak ilk kez kullanarak çok uzaklara zayıf bir akımla sinyal göndermeye olanak sağladı. Geliştirdiği düzenekte, gönderilen elektrik sinyali röle olarak kullanılan bir elektromıknatısı etkileyerek yerel bir kuvvetli akım devresinin anahtarını açıp kapatabilmekte, böylece yerel devreler uzaktan kontrol edilebilmekteydi. Bu düzen telgraf sisteminin fiziksel temelini oluşturmasına karşın Henry buluşunun ticari kullanımına girişmedi, hatta bu konuda hiç teknik bilgisi olmayan Morse'a telgrafın geliştirilmesinde maddi karşılık beklemeden yardımcı oldu. Öte yandan İngiltere'de Wheatstone da Henry ile bu konuda görüştükten sonra bir telgraf sistemi geliştirdi. Bu gibi sistemler için gerekli uzun devrelerde akımın dönüş kablosu yerine toprak bağlantısı kullanmayı ilk öneren de Henry oldu. Ancak bu gibi buluşların bilimin insanlığa bir hizmeti olduğuna inanan Henry buluşları için patent almaya yanaşmadı.

Albany Academy'de yoğun ders ve yönetim yükü dolayısıyla yalnız Ağustos aylarını araştırmalarına ayırabilen Henry 1830 yılında ilk kez laboratuvarında gözlediği manyetik etkiyle uzaktan elektrik etkisi doğurulması olan "indükleme" olgusunu ertesi yıla bıraktı. Bu arada Faraday'ın bu konudaki ilk notları yayımlanınca Henry derhal kendi düzeneklerinde aynı deneyleri yineledi ve sonuçlarını yayımladıysa da bu konudaki öncülük Faraday'ın oldu. Buna karşılık aynı makalesinde Henry makaradaki akım şiddeti değişmelerinin yalnız başka bir bağımsız makarada değil, kendi içinde de yeni bir akım indüklediğini ortaya koyarak "özindükleme"yi keşfetmiş oldu. Özindükleme bugün elektronik aygıtların temel öğelerinden biri olan ve değişken akım uygulandığında bir direnç etkisi (indüktans) gösteren "indüktör" denilen devre elemanının çalışma ilkesini oluşturur.

1831'de yayımladığı bir makaleyle elektrik motorunun çalışma ilkesini ortaya koyan Henry, böylelikle Faraday elektrodinamik üreteçlerin yapımına öncülük ederken, üretilen elektriğin mekanik işe aktarılmasının da temelini sağladı. Henry'nin geliştirdiği elektrik motoru, akım verildiğinde mıknatıslanan makaraların hep zıt kutupları karşılıklı gelecek biçimde düzenlenerek birbirini sürekli itmesi ilkesiyle çalışıyordu.

Daha sonra, indükleme aracılığıyla düşük gerilimli bir değişken akımdan yüksek gerilimli bir akım (ya da tersi) elde edilmesine olanak tanıyan "transformatör" ilkesini keşfetti. Elektromanyetik indüklemenin temeli, değişken bir manyetik alanın, içinde bulunan bir iletkende elektriksel potansiyel farkı yaratmasıdır. Eğer iletken kapalı ise akım geçer, eğer sarım sayısı çoksa potansiyel farkı aynı oranda artar. Böylece birincil sarıma uygulanan değişken akımın doğurduğu değişken manyetik alan, ikincil sarımda bir elektriksel gerilim doğurur, bu gerilimin değeri, ikincil sarımın sarım sayısıyla istenildiği gibi ayarlanır.

Henry akımın bir iletkende çok uzaklardan da indüklenebileceğini gösterdi. 130 km uzakta çakan bir şimşeğin bir iğneyi mıknatıslaması ve bu mıknatıslanmanın sönümlü ve salınımlı olduğunu (yani yön değiştirerek zayıfladığını) gözleyerek elektromanyetik dalgalara ilişkin ilk gözlemi yaptı. Işının elektrikle ölçülmesine olanak sağlayan bir termogalvanometre kullanarak Güneş lekelerinin, normal Güneş yüzeyine oranla daha az ısı ışıdığını saptadı. 20.yy'a gelinceye değin ABD'nin Benjamin Franklin'den sonra yetiştirdiği en büyük bilim adamı olarak tanınan Henry, elektrik konusunda değerli katkılarda bulunmuş, özellikle Smithsonian Enstitüsü'ndeki görevi nedeniyle ülkesinde bilimsel araştırma ve yayınların gelişmesine önayak olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Scientific Writings of Joseph Henry*, (ö.s.), 2 cilt, 1886, ("Joseph Henry'nin Bilimsel Yazıları").

• KAYNAKLAR: T.Coulson, *Joseph Henry: His Life and Work*, 1950.

• BAKINIZ: AMPÈRE, BIOT, FARADAY, MAXWELL, MORSE, OERSTED, WHEATSTONE.

HENRY, Patrick
(1736-1799)

ABD'li siyaset adamı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda ve Virginia Eyaleti'nin siyasal yaşamında etkin bir rol oynamıştır.

29 Mayıs 1736'da Virginia Eyaleti'nde Studley'de doğdu, 6 Haziran 1799'da aynı eyalette Red Hill'de öldü. Bir süre dükkân işleten ve çiftçilik yapan Henry, Williamsburg'da hukuk öğrenimi gördükten sonra 1760'ta baroya kabul edildi. 1763'te kazandığı bir dava ile adını duyurdu. 1765'te Virginia meclisine seçildi. Bu tarihten sonra Virginia'da İngiliz sömürge yönetimine karşı radikal muhalefetin önderlerinden biri oldu. 1774'te George Washington ve diğer üyelerle birlikte I.Amerikan Kıta Kongresi'ne katılan Virginia heyeti içinde yer aldı. Kongre'de tam bağımsızlıktan yana görüşleri destekledi. 1775'te I.Virginia Devrim Kongresi'ne katıldı ve İngiltere'ye karşı bağımsızlığın ancak silah yoluyla kazanılabileceği doğrultusunda etkili bir konuşma yaptı. Bir süre Virginia askeri güçlerinin komutanlığını yaptı. 1776'da II.Virginia Devrim Kongresi'nde eyalet anayasasının hazırlanmasına katkıda bulundu.1776-1779 arasında, Bağımsızlık Savaşı sırasında, Virginia'nın ilk başkanı olarak görev yapan Henry, Amerikan ordusu komutanı George Washington'u destekledi. 1780-1784 ve 1787-1790 arasında eyalet meclisi üyesi, 1784-1786 arasında devlet başkanı olarak görev yaptı. 1787'de J.Madison, A.Hamilton ve arkadaşlarının görüşleri doğrultusunda hazırlanan, güçlü bir merkezi hükümet öngören yeni ABD anayasasını eleştirdi ve ertesi yıl bunun Virginia Devrim Kongresi tarafından onaylanmasına karşı çıktı. Ancak hazırlanmasına katkıda bulunduğu, bireysel hakları güvence altına alan Haklar Yasası Tasarısı'nın kabul edilmesinden sonra federal hükümetle ilişkileri düzeldi. 1799'da yeniden eyalet meclisine seçilen Henry kısa bir süre sonra kanserden öldü.

• BAKINIZ: JEFFERSON, MADISON, G.WASHINGTON.

HENSEN, Victor
(1835-1924)

Alman fizyoloji ve biyoloji bilgini. Duyu organları ve planktonlar üzerindeki çalışmalarıyla tanınır.

Christian Andreas Victor Hensen 10 Şubat 1835'te Schleswig'de doğdu, 5 Nisan 1924'te Kiel'de öldü. Würzburg ve Berlin üniversitelerinde başladığı tıp ve doğabilimleri öğrenimini 1859'da Kiel Üniversitesi'nde tamamlayarak, aynı üniversitenin fizyoloji bölümünde asistan olarak çalışmaya başladı. 1868'de fizyoloji profesörlüğüne, daha sonra kürsü başkanlığına getirilen Hensen, 1877'de Kiel Üniversitesi'nin rektörlük görevini de üstlenmiştir.

Hensen'in araştırmaları, fizyoloji ve deniz biyolojisi olmak üzere başlıca iki alanda yoğunlaşmıştır. Ünlü Fransız fizyoloji bilgini Claude Bernard'ın karaciğerde şeker depolanmasına ilişkin çalışmasından yola çıkarak, 1857'de, Bernard'la aynı zamanda, bu depolanmış şekerin kaynağının glikojen olduğunu buldu. Sonradan çalışmalarını duyu organlarının embriyolojisi, fizyolojisi ve anatomisine yönelterek iç kulaktaki salyangozun yapısını ve kendi adıyla anılan Hensen hücreleri ile Hensen kanalını inceledi. 1866'da görme fizyolojisini araştırarak, gözün yakın ve uzak nesnelere uyumu sırasında göz merceğinin konumunun değiştiğini gösteren Hensen, bu bulgusuyla Helmholtz'un savını destekliyordu.

Hensen'in ikinci ilgi alanı, 1863'ten sonra uzun yıllarını verdiği deniz biyolojisiydi. Denizlerde ve göllerde yaşayan, su canlılarının yaşamında bir denge unsuru olarak büyük önem taşıyan küçük canlıları tanımlamak üzere ilk kez "plankton" terimini kullanan Hensen'dir. 0,05 mm'den başlayarak gözle görülebilir boyutlara dek ulaşabilen ve ancak deniz suyunun hareketiyle yer değiştirebilen bu canlıları incelemek için 1887'de bir aygıt geliştiren Hensen, okyanusların değişik bölgelerinde ve derinliklerinde plankton araştırmaları yapmış ve birçok araştırma gezisi düzenleyerek deniz biyolojisine katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Experimentaluntersuchung über den Mechanismus der Accommodation*, 1868, ("Gözün Uyumu Üzerine Deneysel İncelemeler").

• BAKINIZ: BÉKÉSY, Claude BERNARD, CORTI, HELMHOLTZ.

HEPBURN, Katherine
(1909)

ABD'li oyuncu. Tiyatro ve sinemada elli yılı aşan bir süre başoyuncu olarak çalışmış, dört kez Oscar kazanmıştır.

8 Kasım 1909'da Connecticut Eyaleti'nde, Hartford'ta doğdu. 1924-1928 arasında öğrenim gördüğü Bryn Mawr College'da, okul tiyatrosunda rol aldı. 1928'de Baltimore'da ilk kez profesyonel olarak sahneye çıktı ve kısa sürede Broadway'in tanınmış oyuncuları arasına girdi. Sinemaya 1932'de George Cukor'ın yönettiği *A Bill of Divorcement* (Boşanma Faturası) filmiyle geçti ve ertesi yıl *Morning Glory* (Sabah Zaferi) filmindeki rolüyle ilk Oscar'ı kazandı.

Bringing Up Baby ("Baby'yi Yetiştirirken"), *Holiday* (Tatil), *The Philadelphia Story* (Philadelphia Öyküsü) gibi Cary Grant'la birlikte oynadığı ilk

dönem filmlerindeki romantik rollerinden sonra, daha olgun tipler canlandırmaya başladı, o zamana değin Hollywood'ta pek benimsenmeyen güçlü kişilikli, bağımsız kadın tipleri yarattı. 1942'de *Woman of the Year* (Yılın Kadını) filminde başlayan Spencer Tracy ile rol arkadaşlığı dokuz filmde sürdü. Tracy'nin ölümüne değin, yirmi yedi yıl boyunca özel yaşamlarını da paylaşan ikili, özellikle Cukor'ın yönettiği *Keeper of the Flame* ("Meşaleyi Götüren"), *Adam's Rib* (Adem'in Kaburga Kemiği), *Pat and Mike* filmlerindeki başarılı oyunlarıyla sinemanın unutulmaz çiftlerinden biri oldular.

Hepburn, Hollywood'un yerleşik kalıplarına uymayan kişiliği ve tavırlarıyla Amerikan sinemasında özel bir yere sahiptir. Elli yılı aşan sinema yaşamında, hep ünlü yönetmenlerle çalışmış, farklı özellikte tipleri başarıyla canlandırmış, güçlü kişiliği ve özel yaşamındaki tutumuyla da saygın bir yer edinmiştir. *Guess Who's Coming to Dinner* (Beklenmeyen Misafir) ile 1967'de, *The Lion in Winter*'daki (Kış Aslanı) rolüyle 1968'de, *On Golden Pond* ("Altın Göl Üzerinde") filmiyle de 1982'de Oscar almıştır. Sinemanın yanı sıra tiyatrodan da hiç kopmamış, zaman zaman önemli rollerle sahneye çıkmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *A Bill of Divorcement*, 1932, (Boşanma Faturası); *Morning Glory*, 1933, (Sabah Zaferi); *Little Women*, 1933, (Küçük Kadınlar); *Alice Adams*, 1935; *Sylvia Scarlett*, 1936; *Bringing Up Baby*, 1938, ("Baby'yi Yetiştirirken"); *The Philadelphia Story*, 1940, (Philadelphia Öyküsü); *Woman of the Year*, 1942, (Yılın Kadını); *Dragon Seed*, 1944, (Canavar Tohumu); *Adam's Rib*, 1949, (Adem'in Kaburga Kemiği); *The African Queen*, 1952, ("Afrika Kraliçesi"); *Pat and Mike*, 1952; *Summertime*, 1955, (Venedik Tatili); *Suddenly Last Summer*, 1959, (Geçen Yaz Birdenbire); *Long Day's Journey into Night*, 1962, (Günden Geceye); *Guess Who's Coming to Dinner*, 1967, (Beklenmeyen Misafir); *The Lion in Winter*, 1968, (Kış Aslanı); *The Trojan Women*, 1971, ("Troyalı Kadınlar"); *Love Among the Ruins*, 1975, (Yıkıntılar Arasında Aşk); *On Golden Pond*, 1982, ("Altın Göl Üzerinde").

- **KAYNAKLAR:** G. Kanin, *Tracy and Hepburn: An Intimate Memoir*, 1971.

- **BAKINIZ:** CUKOR, TRACY.

HEPWORTH, Barbara
(1903-1975)

İngiliz, heykelci. Yapıtları İngiltere'de soyut sanatın ilk ve en önemli örneklerinden sayılır.

10 Ocak 1903'te Yorkshire'da Wakefield'de doğdu, 20 Mayıs 1975'te Cornwall'da St. Ives'de öldü. 1920'de Leeds School of Art'ta, 1921-1924 arasında da Londra'daki Kraliyet Sanat Okulu'nda öğrenim gördü. Buradaki öğrenciliği sırasında Henry Moore'la yaşam boyu sürecek bir dostluk kurdu. 1924'te İtalya'ya gitmek için bir burs kazandı, 1926'ya değin Floransa ve Roma'da araştırmalarda bulundu. 1925'te kendi gibi heykelci olan John Skeaping'le evlendi. 1928'de onunla birlikte Londra'da ilk sergisini açtı.

1931'de, daha sonra evlendiği heykelci Ben Nicholson'la tanıştı. Aynı yıl Nicholson'ın da üyesi olduğu ve o günlerde lirik manzara resminden soyutlamaya yönelen Seven and Five Society (Yediler ve Beşler Birliği) adlı gruba katıldı. 1932'de Fransa'ya gitti, Braque, Brancusi, Picasso ve Mondrian gibi öncü sanatçılarla tanıştı. Londra'ya dönüşünde Nicholson ve Moore'la aynı atölyeyi paylaştı. Bu üç sanatçı 1933'te Unit I adlı grubu kurarak İngiltere'de soyut sanatın öncülüğünü yaptılar ve çalışmalarıyla kısa zamanda uluslararası üne kavuştular. Hepworth 1939'da savaş nedeniyle Londra'yı terkederek St. Ives'e yerleşti. 1954'te Nicholson'dan ayrılması ve iki yıl sonra da oğlunun ölmesinin verdiği moral çöküntüsünü yenmek için öteden beri kültürüne ilgi duyduğu Yunanistan'a yaptığı gezi dışında, St. Ives'den uzun süreli ayrılmadı. 1975'te, stüdyo olarak kullandığı evinde çıkan bir yangın sırasında öldü. Evi bir yıl sonra müze olarak halka açıldı.

Hepworth'un sanatı Moore'unkiyle aynı evrelerden geçmiştir. O da Moore gibi 1930'lardaki yapıtlarında kütleyi yer yer boşaltarak çeşitli büyüklükte deliklere ve içbükeyliklere yer vermiştir. Canlılar dünyasının çeşitli biçimlerini çağrıştıran (biomorfik) bu çalışmalarının çoğu nonfigüratiftir. 1934-1939 arasında ise Nicholson'ın da etkisiyle figüratif çalışmaya başlayarak, benzer geometrik biçimleri yan yana getirdiği düzenlemeler yapmıştır. 1943-1947 arasında Cornwall'ın doğal manzaralarından etkilenmiştir. 1947'den sonra insan konusunu işlemeye yönelmiş, Moore'da da görülen bir yaklaşımla yüzlerde temsili çizgiler kullanırken, gövdeyi oluşturan kütlede yalın biçimi ön plana almıştır. 1950'den sonra gene nonfigüratif yapıtlar oluşturmuştur.

Taş olsun, ahşap olsun malzeme kullanmadaki ustalığı, yüzeyleri oluştururken gösterdiği özen, doluluk boşluk oranlarının uyumu ve bunlar arasındaki geçişin yumuşaklığı Hepworth'u ülkesinin önde gelen sanatçıları arasına sokmuştur. 1953'te *Bilinmeyen Siyasal Tutukluya* adını verdiği çalışmasıyla Uluslararası Heykel Yarışması'nda ikincilik ödülünü, 1959'da São Paulo Bienali (iki yıllık sergi) büyük ödülünü ve 1965'te de Tokyo Bienali'nde Dış İşleri Bakanlığı Ödülü'nü almıştır. Çeşitli üniversitelerce onursal doktorluk unvanı da verilen Hepworth 1958'de Order of the British Empire nişanıyla ödüllendirilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Uzanmış Figür*, 1932; *Dönen Biçimler*, 1950, Country Council Koleksiyonu, Hertfordshire, İngiltere; *Kontrpuan Biçimler*, 1950, Essex, İngiltere; *Düşey Biçimler*, 1951, Hatfield, İngiltere; *Bilinmeyen Siyasal Tutukluya*, 1953, Tate Galerisi, Londra; *İki Figür*, 1954-1955, Photo Gallery, Londra; *Meridyen*, 1959, Parlamento Binası, Londra; *Figür*, 1959-1960; *Tek Biçim*, 1961-1962, Greater London Council Koleksiyonu, Londra; *Oval Oyuk*, 1965, Modern Sanatlar Müzesi, Londra.

- **KAYNAKLAR:** A. Bowness, *Barbara Hepworth, Drawings from a Sculptor's Landscape*, 1966; W. Gibson, *Barbara Hepworth, Sculptress*, 1946; H. Read, *Barbara Hepworth Carvings and Drawings*, 1952.

- **BAKINIZ:** H. MOORE, B. NICHOLSON.

HERAKLEİDES [Pontuslu]
(İÖ 388-310)

Anadolulu filozof ve gökbilimci. Gezimcilik'i benimsemiş, Yer'in döndüğünü ilk kez ortaya atmıştır.

Pontus'ta Heracleia'da (Karadeniz Ereğlisi) doğdu, Atina'da öldü. Varlıklı bir ailenin çocuğudur. Felsefe öğrenmek için ülkesinden ayrılarak Atina'ya gitti, Platon'un öğrencisi oldu. Kimi kaynaklar, Platon'un İtalya'ya giderken, Akademi'nin yönetimini Herakleides'e bıraktığını bildirir. Ancak, daha sonraları Platon'un görüşlerini izlemekten vazgeçmiş, Gezimcilik'i benimsemiştir. Diogenes Laertius'un belirttiğine göre, ahlak, fizik, gökbilim, edebiyat, müzik, tarih, geometri gibi türlü alanlarla ilgilenmiş, yapıtlarını genellikle komedi ve trajedi türünde yazmıştır. Bu yapıtların, bir iki küçük bölüm dışında, tümü yitiktir.

Felsefe alanındaki yapıtlarında Tanrı'nın varlığı, tanrısal adalet, yeniden doğuş, tufan, bilicilik gibi konuları kanıtlamaya çalışmıştır. Tanrı'yı evrensel bir anlak ya da evren olarak tasarlar, biçiminin değişken olduğunu ileri sürer. Tanrı'nın anlığı evreni atomlardan yaratmıştır. Bu atomlar, bölünmez ve birbirine dönüştürülemeyen öğelerdir. Bunlar güç odakları olduklarından, birbirlerini etkiler ve değiştirirler. Herakleides böylece Atomculuk'u mekanik değil, dinamik bir görüş olarak savunmaktadır. Doğaüstü güçleri açıklamaya çalışması ise, onun Platoncu yönünü vurgular, düşüncesinde Yeni-Platonculuk'un tohumları görülür.

Herakleides, Yer'in hem kendi ekseni, hem de Güneş çevresinde döndüğünü ileri süren ilk gökbilimcidir. Ancak, bu görüşüne döneminde önem verilmemiş, 1800 yıl sonra değer kazanmıştır. Bununla da yetinmeyip Herakleides, Merkür ve Venüs'ün Güneş çevresinde devinimini doğru olarak saptamıştır. Ona göre, her gezegen kendi atmosferiyle ayrı bir evrendir. Tüm gezegenler, sonsuz bir esir içinde yer alır. Yıldızlar ise, tanrısal varlıklardır, ışın ve esirden yaratılmışlardır. Herakleides, yaşadığı dönemdeki sözlü ve yazılı kaynaklara dayanarak, geçmiş yüzyıllardaki öykü ve söylentileri derledi, bunlarda Pythagorasçılar'a ve Empedokles'e ilişkin kapsamlı bilgiler verir. Aristoteles'in *Politika*'sını (Politika) özetlemiştir. Edebiyat alanında Homeros, Hesiodos ve Arkhileos ile ilgili yapıtları da vardır.

• BAKINIZ: ARİSTHARKHOS, ARİSTOTELES, G.GALILEI, PLATON.

HERAKLEİOS I
(575-641)

Bizans imparatoru. Yaptığı reformlar ile devleti güçlendirmiştir.

Kapadokya'da doğdu, 11 Şubat 641'de Constantinopolis'te (İstanbul) öldü. Bizans'ın Kartaca valisi Herakleios'un oğludur.

Herakleios, Bizans tahtını ele geçiren Phokas'ı (602-610) tanımamış, Kartaca'da bağımsızlığını ilan etmişti. Phokas'ı devirmek isteyenlerin istemi üzerine, 3 Ekim 610'da başkente ulaşan Herakleios, halk ve özellikle Yeşiller'ce coşku ile karşılandı. Phokas'ın yönetimini sona erdirerek 5 Ekim 610'da imparator ilan edildi.

Herakleios başa geçtiğinde, imparatorluk kötü durumdaydı. Doğuda İranlılar, batıda ise Avarlar ve Slavlar Bizans ile çarpışmaktaydılar. Devletin mali kaynakları azalıyordu. Paralı askerlere dayanan ordu etkili olamıyordu. Makedonya'yı ellerine geçiren ve başkente kadar ilerleyen Slavlar, 614'te Dalmaçya'nın merkezi olan Salona'yı yakıp yıktılar. Avar saldırılarının geçici akınlar halinde olmasına karşın Slavlar, Balkanlar'a yerleşmeye başladılar. Aynı zamanlarda İran ile olan savaş da sürüyordu. 611'de Kaysareia'yı (Kayseri) boşaltmak zorunda kalan İranlılar, Doğu Anadolu ve Suriye'ye yönelen Bizans karşı saldırısını sonuçsuz bıraktılar. 613'te bir Bizans ordusu Antiokheia'da (Antakya) büyük bir yenilgiye uğradı. Kısa bir süre içinde Damaskos (Şam) kenti de düştü. Filistin üzerine yürüyen İranlılar 614'te Kudüs'ü aldılar. Hıristiyanlar için dinsel önemi olan binalar yıkıldı. Hz.İsa'nın çarmıha gerildiği kutsal hac ve değerli hazineler İranlılar'ın eline geçti. Anadolu'ya geçen bir İran ordusu da İstanbul Boğazı kıyılarına kadar ilerledi. İki ateş arasında kalmak istemeyen Herakleios Haziran 617'de Herakleia'da (Marmara Ereğlisi) Avar hanı ile görüşerek anlaşmaya çalıştı. Bu görüşmeler bir sonuç vermediği gibi, imparatorluğun en zengin eyaletlerinden biri olan Mısır, 619 ilkbaharında İranlılar'ın eline geçti. Buğday gereksiniminin büyük bir bölümünü Mısır'dan sağlayan başkent bu kaynağını da yitirdi.

Reformları

Devletin güçsüzlüğü dolayısıyla saldırıları karşılayamayan Herakleios, ülke içinde reformlar yapmaya karar verdi. *Thema* denilen askeri yönetim birimlerine dayanan yeni bir sistem kurdu. Her *Thema*'nın başına *strategos* denilen askeri yöneticiler atadı. Sivil yöneticiler rütbe olarak askeri yöneticinin altındaydılar. Yeni sistem özellikle Anadolu'da yaygınlık kazandı. Askerler, askeri birimlere ayrılan topraklara yerleştiriliyor ve kendilerine satılması yasak olan toprak parçaları veriliyordu. Yaşam boyu orduda görev yapmaya zorunlu olan bu askerler, kısa bir süre sonra Bizans ordusunun vazgeçilmez bir unsuru oldular. Bizans devleti böylece, *stratiotai* denilen bu çiftçi-askerler sayesinde, masraf yapmaksızın bir orduya sahip olmuş oluyordu.

Merkezi yönetimdeki aksaklıkları da ortadan kaldırmaya çalışan Herakleios, İranlılar ile savaşarak yitirilen yerleri ele geçirmeye karar verdi. Bizans Kilisesi Herakleios'u bu kararında destekliyordu.

Kilisenin değerli eşyaları paraya dönüştürülerek devlete büyük bir gelir sağlandı. İki cephede birden çarpışmak istemeyen Herakleios, Avarlar'a bir miktar haraç ödeyerek Balkan sınırlarını güvenceye aldı. Yerine Patrik Sergios'u vekil bırakarak, 5 Nisan 622'de İstanbul'dan ayrıldı.

İran seferleri

622 yazını, Anadolu'da, yeni oluşturulmuş birliklerin eğitimi ile geçirdi. Özellikle süvari birliklerinin güçlenmesine önem verdi. İranlılar'a karşı olan sefer, Herakleios'un 622 sonbaharında Doğu Anadolu'ya girmesi ile başladı. Anadolu'daki dağ geçitlerini tutan İran birlikleri mevzilerini bırakarak, Bizanslılar'ı izlemeye başladılar. Herakleios, Şahrbarâz komutasındaki İran ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Anadolu İranlılar'dan büyük ölçüde temizlendi. Avar hanının davranışlarından dolayı Herakleios İstanbul'a döndü. Avarlar'a ödenen haraç yükseltildi ve Herakleios'un bazı akrabaları Avarlar'a rehine olarak gönderildi. Herakleios, 623 Martı'nda İranlılar'a karşı savaşı yeniden başlattı. II.Husrev'in barış istememesi üzerine, Herakleios, Doğu Anadolu'da Dvin'i aldı. Önemli bir dinsel merkez olan Ganzak'a (Gence) ulaşıldı. II.Husrev kentten ayrıldı. Kenti ele geçiren Bizanslılar, Kudüs'ün intikamını almak amacıyla, büyük Zerdüşt tapınağını yaktılar. Kışlamak için Aras ırmağının batısına çekilen Herakleios, burada Hıristiyan Kafkasya kavimleri ile ilişki kurdu. Lazlar, Abazalar ve Gürcüler Bizanslılar'a katılarak Herakleios'un ordusunu güçlendirdiler. 624 yılı İran saldırısını karşılamakla geçti. 625'te ise Kilikya (Çukurova) üzerinden İran topraklarına ulaşmaya çalıştı. Başarılı olamayarak Sebestia (Sivas) üzerinden Laz ülkesine çekildi. Herakleios Lazistan'da iken 626'da karşı saldırıya geçen Şahrbarâz komutasındaki İran ordusu İstanbul Boğazı kıyılarına ulaştı. Khaikedon'u (Kadıköy) aldı ve Khrysopolis'te (Üsküdar) kamp kurdu. Antlaşmayı bozan Avarlar da İstanbul önlerine geldiler ve İranlılar'la işbirliği yaparak kenti kuşattılar. Savaşı bırakmayan Patrik Sergios, halkın dinsel duygularını harekete geçirerek direnişi sürdürdü. 10 Ağustos 626'daki son Avar saldırısı, bağlaşıkları olan Slavlar'ın denizde Bizans donanmasına yenilmesi ile başarısızlığa uğradı. Herakleios'un kardeşi Thedoros bir İran birliğini yenince İranlılar geri çekildiler.

Hazarlar ile bir bağlaşma yapan Herakleios, 627 sonbaharında büyük bir karşı saldırıya geçti. Aralık 627'de Ninova kalıntıları önlerine geldi. İranlılar'ı kesin olarak yenerek ilerlemesini sürdürdü. 628 başlarında İran hükümdarlarının oturduğu kentlerden biri olan Dastagerd'i aldı. 628 ilkbaharında II.Husrev tahttan indirildi ve öldürüldü. Yerine geçen oğlu Kavad-Siruye barış isteminde bulundu. Yapılan antlaşmaya göre İran, Suriye, Mısır ve Filistin üzerindeki hak iddialarından vazgeçti. Bizanslılar için büyük değer taşıyan kutsal hac da geri verildi.

Araplar'la ilişkileri

Gittikçe güçlenen Araplar ise Bizans'a ve İranlılar'a hemen aynı zamanlarda saldırdılar. Halife Ömer'in komutasında olarak 634'te Bizans sınırlarını geçtiler. Bizans'ın kısa bir süre önce İran'dan aldığı topraklar Araplar'ın eline geçmeye başladı 20 Ağustos 638'de bir Bizans ordusu Yarmuk'ta ağır bir yenilgiye uğradı. Bu savaş Suriye kentlerinin Araplar'ın eline geçmesine yol açtı. Antakya ve diğer kentler de savaşmadan teslim oldular. Patrik Sophronios'un liderliği altındaki Kudüs ise uzun süre Araplar'a karşı direndi. Kent ancak 638'de halifenin kendisine teslim oldu. İran'ı tamamen ele geçiren Araplar, 639-640 yıllarında Bizans'ın Mezopotamya'daki topraklarına da egemen oldular. Bir Arap ordusu da Mısır'a karşı harekete geçti. İranlılar'a karşı bizzat savaşan Herakleios, başlangıçta Antakya'dan karşı saldırılar düzenlemek istediyse de Yarmuk savaşından sonra İstanbul'a döndü.

Bizans devletini reformları ile güçlendiren Herakleios, İran'ın eline geçen toprakları geri almış, ancak Araplar'a karşı başarılı olamamıştır. Herakleios'un saltanatı Bizans tarihindeki dönüm noktalarından birisidir. Yunanca, Latince'nin yerine geçerek resmi devlet dili olmuştur. Herakleios, Yunan unvanı olan *Basileios*'u kullanmış, *Caesar, Augustus* ve *İmperator* gibi Latin kökenli unvanları bırakmıştır. Onunla imparatorlukta Roma geleneği sona ermiş, gerçek Bizans dönemi başlamıştır.

• **KAYNAKLAR:** L.Brehier, *Le Monde Byzantin*, 3 cilt, 1948-1950; Ch.Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 1937; G.Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 1981; A.A.Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, 1952.

• **BAKINIZ:** HUSREV II, ÖMER b.HATTAB.

HERAKLEİTOS
(İÖ 540-480)

Anadolulu filozof. Ateşin kurucu öğe olduğunu ileri sürmüş, evrenin boyuna akan, değişen bir süreç içinde bulunduğu görüşünü savunmuştur.

Blyson ya da Herakon oğlu Herakleitos Ephesos'ta (Efes) doğmuş, orada ölmüştür. Kaynaklara göre varlıklı ve soylu bir aileden olup, oldukça mutlu, toplumdan uzak, yalnız okumak ve düşünmekle geçen bir yaşam sürmüştür. İçinde yaşadığı toplumun insanlarını bilgisizlik ve anlayışsızlıkla niteleyen Herakleitos, onlar için "yığın", "sürü" gibi sözler söylemiş, yalnız yüksek düzeydeki aydın ve bilgelere seslenerek yazılarını anlaşılması güç bir biçimde ortaya koymuştur. Felsefe tarihinde, kendisine önemli bir yer sağlayan görüşlerinin toplandığı *Peri Physeos* ("Doğa Üstüne") adlı yapıtını Artemis Tapınağı'na sunmuş, bu yapıttan özdeyiş niteliği taşıyan bölümler kalmıştır. Bundan başka, kendinden sonra gelen kimi yazarların, özellikle Diogenes Laertius ile Sekstos Empeirikos'un yapıtlarında ondan aktarılmış alıntılarla düşünceleri açıklanmıştır. Bunlardan çıkarılan sonuca göre, Herakleitos çağında yeterince anlaşılamamış, görüşlerinin çetinliğinden dolayı kendisine "karanlık bilge" denmiştir.

İyonyalı doğacı bilgelerin ortaya attıkları evrenin yapısı ve kurucu öğesi sorununu ele alan Herakleitos'a göre varlığın ilkesi *(arkhe)* özünde dirilik bulunan ateştir *(pyr)*. Thales'in ileri sürdüğü su *(hydor)* ya da Anaksimenes'in savunduğu hava *(aer)* değildir. Evren yaratılmamıştır, yok olmayacaktır, ancak sürekli bir dönüşüm ve değişim süreci içindedir. Ateş denen

Herakleitos

kurucu öğeden kaynaklanan bu dönüşüm ve değişim yukardan aşağı ve aşağıdan yukarı olmak üzere iki türlü devinimi içerir. Bu karşıt yönlü devinimler de oluşu sağlar. Birinci türden devinim bir yoğunlaşmadır; ve katı nesneleri, ikinci türden devinim ise gevşeme olup su ve topraktan başlayarak bulutları, yeniden ateşi oluşturur. Böylece, devinim dönüşümü sağlar, ateşten oluşan nesne yeniden ateşe dönüşür. Evrende olduğu gibi kalan, biçim değiştirerek yeni bir varlığa dönüşmeyen nesne yoktur, her nesne akar *(panta rei)*. Ancak bu akış gelişigüzel, düzensiz değildir, belli bir yasaya, evrensel bir kurala bağlıdır. Evrende, bütün bu değişim ve dönüşüm sürecine karşın değişmeyen, düzenleyici nitelik taşıyan ilke *logos*'dur. Herakleitos'un düşüncesinde düzen, ilke, yasa, kural, us, söz anlamlarını içeren *logos* evrenin genel uyumunu *(harmonia)* sağlayan evrensel varlıktır. *Logos*'a dayanan bütün değişim ve dönüşümler varlık türlerinin oluşuna yol açar. Ancak bu oluşun da tek öğesi ateştir, bu nedenle değişim ve dönüşüm ateşin başkalaşmasıdır. Boyuna tutuşan ve sönen bir ateş niteliği taşıyan evrende egemen olan başka bir ilke de karşıtlıktır. Karşıtlık savaşı doğurur, savaş ise varlık türlerinin biçimlenmesini sağlar. Bu nedenle evrende "savaş bütün nesnelerin atasıdır".

Herakleitos'un anlayışına göre varlıklar görünen ve görünmeyen diye ikiye ayrılır. Bu ayrılık onların başka başka ilkelerden oluştuğu anlamına gelmez, hepsi de ateşten türemiştir. Bu görünmeyen varlıklar arasında tin ve tanrılar da vardır, onların özü de ateştir; "fırında bile tanrılar vardır". Bu iki varlık türünü oluşturan dönüşüm ve değişim belli aşamalara göredir. Ateşin ilk dönüşümünden denizler ortaya çıkmıştır, "denizin yarısı toprak, yarısı da çevresini kuşatan havadır". Bu da suyun toprağı ve havayı oluşturacak biçimde bir dönüşüme uğradığı anlamına gelir. Çünkü "bütün nesneler ateş için ve ateş bütün nesneler için bir değiş-tokuştur." Gerek görünen, gerek görünmeyen varlıklarda evrensel bir uyum vardır. Kaynağı *logos* olan bu uyum görünmeyen varlıklarda görünenlerdekinden daha güçlüdür. Bu görünmeyen varlıklar arasında bulunan tinin *logos*'un ışığından yararlanabilmesi, ondan esinlenmesi için evrensel yasanın izini sürmesi gerekir. Bu evrensel yasa bütün bireylerde ortaklaşadır, vardır. Bunu yapan tin, birey, *logos*'dan aydınlanır, yapamayan ise *logos*'suz kalır, bu da bireyin dengesiz olması demektir.

Evrensel yasa

Herakleitos, *logos*'la ilgili açıklamalarında bireyin uslu, ölçülü, dengeli olmasını, güzel ve etkili konuşmasını, sağlıklı düşünmesini de ele alır, bu nitelikleri evrensel yasaya, evrensel uyuma bağlar. Bireyin bu nitelikleri kazanabilmesi için *logos*'a uyması gerekir. Herakleitos'a göre bu evrensel yasaya, *logos*'a uymakla kişi kendini güçlendirir. Bunu başaran birey evrende çokluğun değil birliğin, bir olanın egemenliğini kavrar. Çünkü evrende çokluk bir "görünüş"tür, bunun da kaynağı sürekli değişim ve dönüşümdür. Gerçekte "ölümlüyle ölümsüz, yaşayanla ölen, uyuyanla uyanık, gençle yaşlı birdir". Bu değişme sürecinde türler birbirini oluşturur, bir varlık türünde başka bir varlık türünü biçimlendirecek öz bulunur. Bu nedenle var olanın yok olması düşünülemez. Herakleitos'un geliştirdiği kurama göre "ateş havanın ölümünü yaşar, hava ateşin ölümünü yaşar, su toprağın ölümünü, toprak da suyun ölümünü yaşar". Hepsi ateşin değişik nitelikte, ancak *logos*'a uyarak, dönüşmesinden oluşan bu varlık türleri gerçekte birdir *(monas)*.

Ölçü kavramına yeni bir yorum getiren Herakleitos'un bu konuda da *logos*'dan yola çıktığı, ateşin bütün değişim ve dönüşümlerini ona bağladığı görülür. Bir doğa varlığının evrensel yasaya uyması, Herakleitos'un felsefesinde doğruluk *(dikaiosyne)* anlamına gelir. O buna ölçüye bağlanma, ölçülülük (sophrosyne) diyerek "Güneş, ölçüleri aşmayacaktır" yargısını açıklar. Güneş'in ölçüyü aşmaması, *logos*'un denetimi altında bulunduğunu, bütün olaylarda evrensel yasanın egemenliğini gösterir.

Bütün nesnelerin ateşten türediğini ileri süren Herakleitos, Tanrı ve tinin de bu ilkeden doğduğunu söyler. Ona göre Tanrı bütün doğa varlıklarında, olaylarda vardır. Ancak onun varlığı ateşin dışında bir töz olduğu anlamına gelmez. *Peri Physeos* adlı yapıtından kalan bir bölümde "Tanrı gündüzdür, gecedir, kıştır, yazdır, savaş ve barıştır, bolluk ve açlıktır kokulu nesnelerin özüne girdiğinde onların kokusuna göre bir ad alır" diyerek oluşan karşıtlarla *(akra)* gerçekleştiğini açıklar. Bu karşıtlar arasındaki dönüşüm nedeniyle ölüm denen olay da gerçekleşir.

◄ *İki varlık türü*

Ölüm, Herakleitos'un düşünce dizgesinde başka bir nesneyi oluşturacak değişim, dönüşüm anlamını içerir. Bu değişim ve dönüşüm olayında tinsel varlıklar da bulunur. Nitekim "suya dönüşmek tinin ölümü, toprağa dönüşmek suyun ölümüdür". Buna karşın "su topraktan, tin ise sudan oluşur". Bu durumda ölüm, kimi düşünürlerin ileri sürdükleri bir dağılma, yok olma değil, yeni bir nesneyi doğurmaktır. Çünkü "bir bütün nesnelerin bileşimidir, bütün nesneler Bir'den türer". Herakletios'un yazılarında sık sık geçen bu Bir kavramı varlığın ilkesi olan ateşin karşılığıdır ve oluş sorununun temelidir.

Devinim ve dönüşüm

Herakleitos, "bütün nesneler dumana dönüşseydi burun delikleri onları ayırt ederdi" diyerek duyuların algı işlevini vurgulamıştır. Duyular insana nesneleri, olayları tanıtır. Ancak bu konuda da *logos*'u

kavrama gereği vardır. Bu evrensel yasayı yeterince bilemeyen bir kimsenin duyulardan edineceği bütün veriler yanıltıcıdır, yanılmayan *logos*'dur, bu nedenle onu kavramak gerekir. Bilgelik de bu evrensel yasayı bilmek, onun ışığından yararlanmak, onu izlemektir. Gerçekte göz, kulak, el, dil gibi duyular *logos* ile iş görür, oysa bilge olmayanlar bunu bilemezler, duyularla sağlanan bilgilere dayanarak evrende birliğin değil çokluğun bulunduğunu sanırlar, bu da aldanmanın sonucudur. Bilge kişi duyulara aldanmaz.

İyi ve kötü

Ahlak konusunda, iyi ile kötüden yola çıkan, Herakleitos'a göre "iyi ile kötü hep birdir", ayrılık görünüştedir ve aldanmadır. Evrende karşıtların bulunması nedeniyle iyi-kötü ayrımı ortaya çıkmıştır. Gerçekte "bizim için iyi olan karşıt olandır", karşıtı bulunmayan bir nesnenin iyiliği, kötülüğü konusunda açıklama yapılamaz. Nitekim "Tanrı için bütün nesneler, olaylar doğrudur, iyidir, yerindedir. Ancak insanlar kimi nesnelerin iyi, doğru, kimilerinin de kötü, gerçek dışı olduğunu sanırlar". Ahlakın temelini oluşturan değerler de bu Bir'den kaynaklanır. Ahlak bakımından insanın, bütün isteklerinin yerine getirilmesi iyi değildir. İyi olan karşıtların sağladığı durumdur. Bunun da örneği yaşamda görülür. Çünkü sağlığın değeri hastalıktan, tokluğunki açlıktan, esenliğinki mutsuzluktan, iyininki kötüden sonra anlaşılır. Bir durumun karşıtını bilmeyen, onun gerçeğini de, önemini de kavrayamaz.

Herakleitos toplum sorunlarını da evrensel yasaya dayanan bir görüşle inceler. Toplumu yöneten yasaların kaynağı bu evrensel yasadır, bu nedenle bir ulus, yasalarını ülkesi gibi savunmalıdır. Toplumda en önemli iş genel düzenin sağlanmasıdır, "düzensizlik, yanan bir evden daha hızlı söndürülmelidir". Toplum içinde yaşayan bireylerin genel kurallara uymaları gerekir, bu evrensel yasanın değişmez içeriğidir.

Toplum ve birey

Herakleitos'a göre toplum yasaları, toplumu yöneten bireylerin buluşu değildir, tanrısal bir nitelik taşıyan evrensel yasanın uygulanışıdır. Ancak gerçek bilgeden başkası bunu bilmez. Bu nedenle "birçokları bu toplumsal gerekimi kendi bilgeliklerinin sonucu sayarak yaşarlar". Toplum yasalarını evrensel yasanın bir yansıması, gereği sayan Herakleitos, içinde yaşadığı toplumdan uzak kalmayı bir bilgelik saymış, ulusun yönetimini elde bulundurmaktansa "çocuklarla oynamak daha iyidir" demiştir. *Peri Physeos*'tan kalan bölümler incelendiğinde, içinde yaşadığı toplumun yetkili yöneticiler elinde olmadığı, genel bir düzensizliğin ortamı kapladığı anlaşılır.

İnsanın davranış biçimini, bireylerin birbirlerinden ayrılan yanlarını, onların doğası gereği sayan Herakleitos için karakter sorunu önemlidir. Onun anlayışına göre "karakter insanın yazgısıdır", ancak bu yazgı us dışı bir varlık değildir, *logos*'un bireysel gerekimidir.

Evrenin sürekli bir dönüşüm ve değişim süreci içinde bulunduğunu ileri süren Herakleitos, gök varlıkları konusunda da, düşünce dizgesine uygun bir görüş ortaya atmıştır. Bu görüşe göre Güneş battığında söner, doğduğunda yeniden tutuşur. Bu nedenle dünkü Güneş'le bugünkü arasında bir özdeşlik yok, sürekli bir dönüşme vardır. Çünkü, evrende, olduğu gibi kalan bir nesne yoktur. Yıldızlar ise içi boş kaplar gibidir. Boş yüzleri Yer'e dönük olduğundan içlerine dolup yoğunlaşan, sürekli olarak ateşe ve başka nesnelere dönüşen buğular nedeniyle yanar sönerler. Yanmadan aydınlık, sönmeden de karanlık oluşur. İşte gündüz ve gecenin nedeni de bu sürekli dönüşümdür. Yaz ile kışın oluşması da böyledir, birincisinde aydınlığın, ikincisinde karanlığın egemenliği söz konusudur. Çünkü sıcaklık aydınlıkla, soğukluk karanlıkla bağlantılıdır.

Herakleitos'un etkisi, ölümünden sonra, hızla yayılmış, çağlar boyunca Doğu ve Batı düşüncesinde birçok yeni görüşün ortaya atılmasına olanak sağlamıştır. Onun ateşe "canlı" demesi, oluşu sürekli bir dönüşüm ve değişim olarak açıklaması, varlığı Bir'den türetmesi, çokluğu görünüş sayması tektanrıcı dönemlerde ileri sürülen görüşlerin başlıca kaynağıdır. Özellikle, bir kuşak sonra gelen Empedokles'in, dört ilke öğretisini ortaya atmasında en önemli neden Herakleitos'tur. Bütün varlık türlerinin tek ilkeden türediğini savunan görüş, felsefede, Thales'le başlamıştı, ancak onun ilke olarak benimsediği sudan ışığı, aydınlığı çıkarmak geniş bir açıklamayı gerektiriyordu. Herakleitos ise ateşi canlı ilke olarak almakla, daha önce İran'da doğan ve ateşi Tanrı, kutsal varlık sayan Zerdüşt inançları ile bağlantı kurulmasını sağladı. Daha sonra Hıristiyan ve İslam felsefelerinde geliştirilen, bütün varlık türlerinin, tek varlık olan Tanrı'dan türediğini, Tanrı'nın ise engin bir ışık (nur) olduğunu içeren görüş, Herakleitos'un ateşe verdiği anlamla özdeştir. Bunun yanında evrensel yasa, evrensel us, evrensel ölçü gibi nitelemelerle biçimlendirdiği *logos* kavramı da bu iki tektanrıcı dinin Tanrı anlayışında yeni bir yorumunu bulmuştur. İslam düşüncesi *logos*'u "kelâm" ile karşılamış, Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan tasavvuf, Tanrı'yı konuşan söz (kelâm-ı natık) olarak yorumlamış, Hıristiyan inancı ise "başlangıçta logos vardı" diyerek Tanrı'yı bir "söz" biçiminde anlamıştır.

Herakleitos'un *logos*'u, us ilkelerine dayanan bütün felsefe öğretilerinde, bir ilke olarak, vardır. Onun *logos* dediğine, daha sonra Platon, *idea*, Aristoteles *ousie*, Augustinus *substantia*, İslam düşüncesi *cevher*, Hıristiyan görüşü *spiritus* bütün akılcı bilgeler *ratio*, Kant ve bütün Alman İdealistleri, Hegel ile ardılları *geist* demişlerdir. Oluşun sürekli bir değişim ve dönüşüm olduğunu, bunun da değişmeyen bir evrensel yasa niteliği taşıyan *logos*'dan kaynaklandığını ortaya atarak, bütün düşünce dizgesini bu kavram üzerine kuran ilk bilge Herakleitos'tur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Peri Physeos*, (ö.s.), H.Diels (der.), 1935, ("Doğa Üstüne").

• **KAYNAKLAR:** S.Aurobinde, *Heraclit*, 1949; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, (çev.), 1967; S.Empeirikos, *Adversus Mathematicos*, 1842; W.Kranz (der.), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 1934-1935; W.Kranz-S.A.Baydur, *Antik Felsefe/Metinler ve Açıklamalar*, 1948; R.Walyer, *Eraclito*, 1939.

• **BAKINIZ:** ARISTOTELES, AUGUSTINUS, DESCARTES, HEGEL, KANT, SPINOZA.

Johann Friedrich Herbart

HERBART
Johann Friedrich
(1776-1841)

Alman filozof, ruhbilimci ve eğitim kuramcısı. Descartes'ın felsefe yönetiminden kaynaklanan bir bilgi görüşünü savunmuştur.

4 Mayıs 1776'da Oldenburg'da doğdu, 14 Ağustos 1841'de Göttingen'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte gördükten sonra 1794'te Jena Üniversitesi'ne girdi. Fichte'nin öğrencisi oldu. Bir süre ruhbilim ve eğitim sorunlarıyla ilgilendi. 1797'de Bern'e gidince, çağın ünlü eğitimcisi Pestalozzi ile tanıştı, özel eğitmen olarak çalıştı. Bu dönemde eğitim konuları üzerinde durarak birtakım tasarımları içeren çalışmalar düzenledi. Jena'ya döndü, Halle ve Bremen'de eğitimi ilgilendiren incelemelere girişti. Burada düzenlediği toplantılarda kendi görüşlerini açıklayarak Pestalozzi'nin eğitimle ilgili kuramına karşı çıktı. 1802'de Göttingen'e giderek bir yandan matematik öğrenmeye, bir yandan da yeni bir eğitim kuramı geliştirmeye çalıştı. 1805'te Göttingen, 1809'da Königsberg üniversitelerinde felsefe okuttu, 1831'den sonra, ölümüne değin, gene Göttingen Üniversitesi'nde profesör olarak görevini sürdürdü.

Herbart felsefe, metafizik, mantık ve estetik alanlarında çağına göre, ilginç incelemeler yapmasına karşın, bir süre eğitim sorunlarına ağırlık vermiş, bu alanda birtakım yenilikler içeren düşüncelerini, 1806'da yayımladığı *Allgemeine Pädagogik* ("Genel Eğitimbilim") adlı yapıtında sergilemiştir. Königsberg Üniversitesi'nde görev aldıktan sonraki çalışmaları yeniden mantık ve metafizik sorunlarına yönelmiştir. Bu yönelmede Kant'ın bilgi kuramından yararlanmış, özellikle bilginin ilk kaynağı olan, deney verilerinin us denetiminden geçirilerek biçimlendirilmesi gereğini savunmuştur. Ancak, bu konuda, Kant'ın usa yönelik eleştirisine karşı çıkarak, Descartes'ın geliştirdiği bilimsel kuşku ve doğuştan kavramları *(idea innata)* felsefenin temeli sayar. Herbart'a göre bilginin deneyle başlaması, deneyle sınırlanması demektir. Bilginin us ilkelerine göre arıtılması, kesin biçimini alması gereklidir. Bu gereklilik de Kant'ın eleştiri sonucu ortaya koyduğu kavramlara değil, önce kuşkuyla karşılanan, sonra kesinliği saptanan kavramlara dayanır.

Kuşku ve bilgi bağlantısı

Kuşku bilgiyi açık seçikliğe, kesinliğe kavuşturmak içindir. İnsan, çevresinde bulunan nesnelerin varlığından kuşkulanabilir, ancak onların birer varlıkmış gibi görünmelerinden kuşkulanamaz. Kuşku, genellikle, nesnenin algılandığı, düşünüldüğü, uzay ve zaman içinde nedensellik ilkesine uyup uymadığı konusunda ortaya çıkar. İşte felsefenin, bilgi sorunu dolayısıyla yapması gereken iş, bilimlerin temelini oluşturan uzay, zaman, süre, devinim, özdek, gerekim, uzam, itim, çekim gibi kavramları açıklığa kavuşturmak, bunlar arasında bulanan çelişkileri ortadan kaldırmaktır. Kişi "kedinde nesne"yi bilmese bile, duyular aracılığıyla, kendi dışında birtakım varlıkların bulunduğunu anlar.

Felsefenin görevi, deneyden gelen, us ilkelerine dayalı düşünceyle arıtılmış olan bu kavramlar üzerinde çalışmaktır. Felsefenin belirlenmiş bir tek konusu yoktur, gözlem ve deney bilimlerinin verilerinden yararlanır, onlardan aldığı kavramları yeniden işler, geliştirir. Bu kavramların işlenmesini sağlayan düşüncenin üç temel işlevi vardır: 1) Kavramları açık-seçik duruma getirerek daha kolay anlaşılır kılmak, bu mantığın alanını oluşturur. 2) Elde edilen kavramları çelişkiden kurtararak, düşüncenin özel ilkelerine göre düzenlemek. Bu da metafiziği ilgilendirir. 3) Dolaysız, apaçık kavramlar ortaya koymak, bunların bilinçte yargıya dönüşmesini sağlamak. Estetiğin konusu olan bu yargılar onaylama ve yadsıma gibi iki türlüdür. Onaylama nesneye yaklaşmayı, yadsıma ondan uzaklaşmayı sağlar.

Estetiğin öğeleri

Herbart'a göre estetikle ahlakın birleşmesi, bir dizge bütünlüğü kazanması, pratik felsefeyi oluşturur. Estetiğin olgulara uygulanmasından sanat kuramları ortaya çıkar. Ancak, uygulamada estetiği kesinlikle ahlaktan ayırma olanağı yoktur. Çünkü estetik haza, ahlak ise buyruğa, kişiyi yönlendirmeye, onu denetim altına almaya dayanır. Kişi bu durumdan kıvanç duyduğu gibi üzüntüye de kapılabilir. Buna karşın ahlak buyurucudur, estetik ise belli bir nesne karşısında, beğeni bakımından, tutum takınmayı gerektirir. Herbart, pratik felsefenin ruhbilimden de yararlanması gereğini savunarak, estetikle ilgili yargılamaların işlerliğinde ruhbilimin önemini vurgular. Ruhbilimin daha verimli olabilmesi için matematik yöntemiyle çalışması gereğini ileri sürer.

Herbart'a göre metafizik dört bölümden oluşur ve her bölüm ayrı bir sorun alanını içerir. Birinci bölüm yöntem kuramı adını taşır. Bu bölümde yöntemin niteliği, yapısı, görevi araştırılır. İkinci bölüm genel olarak varlık türleri arasındaki bağlantıları, değişmeleri konu edinir, buna da varlıkbilim denir. Üçüncü bölümün konusu özdek, uzay ve zamandır, bu da süreklilik kuramı adını alır. Dördüncü bölüm ise insan "Ben"inin doğasını, düşüncelerinin kaynağını araştıran ideolojidir.

Herbart, tinin bütün düşüncelerin toplandığı bir

odak olduğu kanısındadır. Bu da onların tek varlıkla ilgili olduğunu gösterir. Tin yalınç olduğundan ölümsüzdür, bütün yalınç nitelikleri algılayan ve tasarım ilkesi özelliği taşıyan bir *monad*'dır. *Monad* kavramını Leibniz'den alan Herbart, onu, kendi anlayışına göre yeni bir yorumla geliştirmiştir.

Değişmeyen "Ben"

Herbart'a göre dış nesneler yoksa duyumlar da yoktur. Bu nedenle, görünüşte var olan, nesnenin duyulara yansıyan etkisidir. Görünüş sayısınca varlığın bulunduğu açıktır. Her tikel durum bir tikel varlığı gösterir. Bu da her varlığın kendisine göre, bir konumu olmasından kaynaklanır. Bu varlık türleri arasındaki ilişkiler, onların birbiriyle karşılaştırılmasından doğar. Deney insana bir oluşun, bir değişmenin varlığını bildirmektedir, bilimin görevi de bu varlığı açıklamak, onun yasalarını bulmaktır. Bunu sağlayabilmek için kişideki Ben kavramının da açıklığa kavuşması gerekir. Herbart, kişi Ben'inde bir tek yetinin bulunduğu görüşünü savunur ve özne ile nesne arasındaki çelişkinin böyle kalkacağını ileri sürer. Ona göre nesneye karşıt gibi görünen yalnız düşüncedir. Nesnenin doğasına göre değişen düşünce Ben'i olduğu gibi korur, onun değişmesini önler. Algılarda ortaya çıkan değişikliklerin kaynağı bu değişmeyen Ben'dir. Bu nedenle bilinç de, bu değişmeyen Ben'in öteki gerçek varlıklarda sürdürdüğü ilişkiler toplamıdır. Onun gerçek kaynağı da düşüncedir. Ben kavramı, bu özelliğinden ötürü, felsefenin temeli olamaz.

Değişme sorununu çözmeye çalışan Herbart yeni bir düşünce ileri sürer. Ona göre biri iç nedenle, öteki dış nedenle, sonuncusu da nedensiz olmak üzere üç türlü değişme vardır. İç neden özgürlüğü, dış neden belirsizliği, nedensizlik de saltlığı doğurur. Ancak bunların kesin çözümü olmadığı gibi mantık bakımından da birtakım güçlükleri vardır. Daha açığı, gerçek bir değişme söz konusu değildir, yoktur. Herbart'a göre deney bir oluşun, bir değişmenin varlığını gösterir, ancak bunun temelinde yatan gerçekleri kavramaya yetmez. Bu gerçekler yalınç ve değişmez varlıklardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Allgemeine Pädagogik*, 1806, ("Genel Eğitimbilim"); *Allgemeine praktische Philosophie*, 1808, ("Uygulamalı Genel Felsefe"); *Einleitung in die Philosophie*, 1813, ("Felsefeye Giriş"); *Lehrbuch der Psychologie*, 1816, ("Ruhbilim Ders Kitabı"); *Allgemeine Metaphysik*, 1828, ("Genel Metafizik"); *Psychologische Untersuchungen*, 1839, ("Ruhbilim Araştırmaları").

- **KAYNAKLAR:** W.Asmus, *Johann Friedrich Herbart*, 1968; Th.Fritzsch, *Herbart's Leben und Lehre*, 1921, J.Müller, *Herbart's Lehre Vom Sein*, 1933; H.Nohl, *Die Pädagogik Herbart's*, 1952.

- **BAKINIZ:** KANT, LEIBNIZ, PESTALOZZI.

HERBERGER, Josef [Sepp] (1897-1976)

Alman (FAC) futbol antrenörü. 30 yıl boyunca Alman milli takımının antrenörlüğünü yapmıştır.

Almanya'nın (FAC) V.R.F. Mannheimm takımında hafbek ve santrafor oynayarak futbola başladı. 1921-1925 arasında 3 kez Alman milli takımında yer aldı. Futbolu 1929'da bıraktı. 1930'da antrenörlük diploması alarak antrenörlüğe başladı. 1936'da Alman milli takımı antrenörü, 1938'de teknik direktörü oldu. Antrenör olarak tam 30 yıl bu görevde kalarak erişilmez bir rekora sahip oldu. II.Dünya Savaşı sonrasında Alman milli takımını yeniden düzenleyerek bu takımın 1954 Dünya Kupası'nı kazanmasını sağladı. Bu başarısıyla ülkesinde büyük bir üne erişti, "Sepp Amca" adıyla anılmaya başladı. 1966'da emekliye ayrıldı ve yerini kendi yetiştirdiği Helmut Schön'e bıraktı.

HERBERT [Cherbury'li] (1583-1648)

İngiliz tanrıbilimci ve devlet adamı. Doğal din akımının ilk savunucularındandır.

3 Mart 1583'te Eyton-on-Severn'de doğdu, 20 Ağustos 1648'de Londra'da öldü. Soylu bir aileden gelen Edward Herbert, Oxford'da University College'da yükseköğrenimini bitirdikten sonra, İngiltere parlamentosunda muhalefet temsilcisi, daha sonra da Fransa büyükelçisi oldu. Devlet adamı olarak türlü görevler aldığı dönemlerde, şiir, tarih ve felsefe ile de uğraşan Herbert bu alanlarda ilginç yapıtlar vermiştir.

18.yy Yaradancılık'ının öncülerinden olan Herbert doğal din konusundaki düşüncelerini *De Veritate* ("Gerçek Üstüne") adlı yapıtında dile getirmiştir. Herbert, Yeni-Platonculuk, Yeni-Stoacılık gibi akımlardan da etkilenmiş olan doğal din anlayışını beş önermede temellendirir: 1- En yüksek bir varlık olan Tanrı vardır; 2-O'na tapınmak gerekir; 3- Erdem ve saygı bu tapınmanın en önemli öğeleridir; 4- İnsan günahlarından pişmanlık duymalı, onları yinelememelidir; 5- Tanrısal adalet ölümden önceki ve sonraki yaşamda vardır. Herbert'e göre bütündinler,çoktanrılı olanlar bile bu önermelere dayanır. Ancak, uygulamalar yüzünden ortaya çıkan tutarsızlıklar kişinin inancını yitirmesine neden olmamalıdır. Stoacılık'ta doğa ve evrensel us nasıl özdeş kavramlarsa, doğal din de us dini anlamına gelmektedir. Vahiy usun gösterdiğine bağımlı olmalıdır. Gerçek, evrenseldir ve insanda içsel olarak vardır. Dolayısıyla içgüdü, usavurmadan duyumlardan daha öncelikli bir yerdedir. Bütün bilgiler doğuştan düşüncelerin ışığı altında kavranır.

Herbert'in görüşlerini, özellikle içgüdüye dayalı bilgiler konusundaki düşüncelerini Hobbes eleştirmiş, Locke ise onun Hıristiyanlık'ın doğal dine dayalı

olduğu savını bir yapıtında işlemiştir. Herbert'in anlayışı, birçok tartışmaya yol açmakla birlikte, Rönesans ve Reform'un yeni din anlayışını yansıtır.

- YAPITLAR (başlıca): *De veritate*, 1624, ("Gerçek Üstüne"); *De religione gentilium*, 1645, ("İnsanlığın Dini").
- KAYNAKLAR: H.R.Hutcheson, "Lord Herbert and the Deists", *Journal of Philosophy* XLIII, 1946; C.C.J.Webb, *Studies in the History of Natural Theology*, 1915.
- BAKINIZ: BODIN, HOBBES, LOCKE.

Johann Gottfried Herder

HERDER, Johann Gottfried
(1744-1803)

Alman, filozof. Tarihin doğal bir gelişim süreci olduğunu, zaman ve uzay kavramlarının deneyden kaynaklandığını savunmuştur.

Johann Gottfried Herder, 25 Ağustos 1744'te Doğu Prusya'nın Mohrungen kentinde doğdu, 18 Aralık 1803'te Weimar'da öldü. Bir dokumacının oğludur. Gençliğinin ilk dönemi geçim sıkıntıları içinde geçti. Ortaöğretimini doğduğu kentte, yükseköğrenimini Königsberg Üniversitesi'nde bitirdi. Kant'ın öğrencisi oldu. Onun felsefe anlayışına karşı çıkmasıyla ünlü Hamann'la tanıştı. Bir süre Saxe-Weimar Sarayı'nda önemli bir göreve getirildi, sonra Riga'da öğretmen, Königsberg'te vaiz oldu. 1769'da görevinden ayrılıp uzun süren bir geziye çıkarak önce Fransa'ya gitti. Orada d'Alembert ve Diderot gibi çağın aydınlarıyla ilişki kurdu, 1771'de Strassburg'da Goethe ile yakınlık sağladı. Yazın alanında çağına yenilik getiren şiirler yazan Herder'in *Fragmenta über die neuere deutsche Literatur* ("Yeni Alman Yazını Üstüne Metinler") adlı yapıtı Coşkunluk *(Sturm und Drang)* akımının başlangıcı sayılır.

Herder'in felsefeyle ilişkisi öğrencisi olduğu Kant'ın etkisiyle başlamış, Giordano Bruno, Spinoza Leibniz ve Hamann'ın yazılarını okumakla gelişmiştir. İlk çalışmaları, o dönemde tanrıtanımazlıkla suçlanan Spinoza'nın görüşlerini açıklamak, onun yanlış anlaşıldığını ortaya koymak, töz *(substantia)* kavramına verdiği anlamı yeni bir yorumdan geçirerek aydınlığa kavuşturmak gibi eleştiriye yönelik konularda olmuştur. Herder, önceleri Kant'ın görüşlerini benimsemiş, Hamann'la tanıştıktan sonra ise ona karşı çıkmıştır. Özellikle bilginin önsel *(a priori)* ilkelerinin bulunduğu görüşünün tutarsızlığını ileri sürerek Kant'ı eleştirmiştir.

Tarih ve gelişim

Herder'in felsefesi dil, tarih ve insanlığın gelişimi gibi üç ana sorun üzerinde yoğunlaşmıştır. Ahlak, estetik, bilgi ve metafizik konuları da bu üç sorunun genel çerçevesi içinde ele alınır. Onun, temel sorunlarını içeren iki yapıtından birincisi *Über den Ursprung der Sprache* ("Dilin Kaynağı Üstüne"), ikincisi *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*'dır. ("İnsanlık Tarihinin Felsefesi Üstüne Düşünceler"). Üzerinde durduğu bütün sorunlara tarih ve insanlık açısından yaklaşmayı ilke edinen Herder'e göre, önemli olan, insanlığın kendi tarihi içindeki gelişim sürecini ve aşamalarını açıklamaktır.

Tarih, Herder'in anlayışına göre, insanın gelişigüzel bir buluşu ya da tanrısal yazgının doğaüstü bir ürünü değil, evren bütünü içinde gerçekleşen ve görünüş alanına çıkan doğal bir gelişim sürecidir. Bütün insan başarıları bu süreç içinde biçimlenen oluşumlardır. Birey bunun içinde yer alan bir değer varlığıdır. Tarih bireyin evrendeki yerini, yaşama koşullarını, doğa vergisi, geliştirilebilir yetilerini bir sorunlar bütünlüğü içinde sergilemeyi, çözüm aramayı amaç edinir. Ancak bu amaç da tarihin yapısı gereğidir, sonradan ona verilmiş bir görev değildir. Tarihin başlıca ereği hümanizm olduğundan, insanlığın doğal yapısını, özünü bütün yönleriyle geliştirmeyi içerir. Birey bir tarih varlığı olduğu gibi ulus da bir tarih varlığıdır. Bu nedenle bireyi ve ulusu tarihin içinde, onunla bir bütün olarak anlamak gerekir. Çünkü bir ulusun tarihini oluşturan öğeler, o ulusun doğal yetileri, doğal yaşam koşulları ve biçimidir. Bunları içeren, insanı öteki yaratıklardan ayıran temel niteliklerin bir bütünü olan hümanizm tarihin özünü oluşturan bir gelişim süreci içindedir.

Gelişim aşamaları

Uluslar, Herder'in felsefesinde, sürekli olarak gelişen, değişik aşamalardan geçerek olgunlaşan, organik bir bütün oluşturan büyük bir varlık dizisi içinde sıralanırlar. Bu dizi içinde yer alan her ulus insanlığın özünü, değişik gelişim basamaklarına göre, en yetkin ve en olgun biçimiyle gerçekleştirmeyi amaç edinir, çalışmalarını bu konu üzerinde yoğunlaştırır. Ulusları oluşturan bireylerin yaşamlarını biçimlendiren, ona düzen veren, içerik kazandıran başlıca etken yeryüzünün yapısıdır. Bu nedenle insanın yaşama biçimiyle dünyanın doğal yapısı arasında birbağlantı bulunur. Özgürlük sorununa da bu doğal gelişme ve ilerleme süreci içinde, çözüm aramak gerektiğine inanan Herder yeni bir yorum getirir. Ona göre insan özgürlüğü doğal gelişme sürecinde varılan bir aşamadır.

Herder, yeryüzünü sürekli bir gelişim alanı olarak görür, bu gelişimi de cansız özdekten canlı

organizmaya doğru yükselen bir ilerleme diye niteler. Gelişimin belli aşamaları vardır, önce "taştan kristale, kristalden madenlere" doğru ilerleyen birinci çizgi, sonra "madenlerden bitkilere, bitkilerden hayvanlara, hayvanlardan insana değin yükselerek uzayan" ikinci çizgi gelir. Organizmaların biçimlenmeleri gelişimin yükselen çizgisi üzerindedir. Bu yükseliş sürecinde yaratıkların "güç ve içtepileri türlenir", sonra hepsi insan biçiminde birleşir. Bu nedenle insan, en alt basamaktan başlayarak doruğa doğru ilerleyen bir gelişimin bütün aşamalarını içeren bir varlıktır. Bu gelişimi sağlayan da birtakım "organik güçler"dir. Bu güçleri gözle görme olanağı yoktur, yalnız yansımaları, görünüşleri kavranabilir. Onların son gelişim aşaması olan insanı yeterince anlamak, gelişimin biçimini kavramayı sağlar. Ancak bu "organik güçler"in tanrısal olduğu, Tanrı'nın onlar aracılığıyla etkide bulunduğu unutulmamalıdır.

Dil ve felsefe

Herder'e göre dil, kişideki doğal gereksinmenin gelişmesiyle kazanılan bir yetidir, insanın buluşu değildir. Bu gereksinme de ses ve anlaşma gibi iki temel öğeye dayanır. Bu nedenle dilin insana sonradan "verilmiş" bir yeti olduğu görüşü yanlıştır. Dil, kişideki düşüncelerin üç kaynağından biridir. Bu kaynaklar bilgi sorununun çözümünü sağlayan temel varlıklardır. Herder bilgiyi duyularla bağlantılı görür. Duyular nesneleri oldukları gibi veren yetilerdir. Bu nedenle bütün bilgilerin temelini gerçek varlık oluşturur. İnsan anlığı, olanı, olduğu gibi bilir. Bilgiyle bir varlık bağlantısı içinde bulunan düşüncelerin, dilden başka, gelenekler ve dış etkiler gibi iki kaynağı daha vardır. Gerçekte us ile algı özdeştir. Bu nedenle doğuştan us olmadığı gibi, us'ta doğuştan bilgi de yoktur.

Bilginin kaynakları

Kant'ın bilgi ve us konusundaki düşüncelerini eleştiren Herder, usun dilden kaynaklandığını, sonradan kazanılmış bir yeti olduğunu ileri sürer. Bu konuda da Almanca'da us *(Vernunft)* sözcüğü ile algı *(Vernehmen)* sözcüğünün özdeş bir kökten türeyişinden yararlanır. Herder zaman ve uzay kavramlarının deneyden geldiği kanısındadır. Bilginin biçimi ve özü Kant'ın ileri sürdüğü gibi birbirinden ayrı değildir, birdir ve deneye dayanır. Herder'e göre Kant'ın geliştirdiği "usun eleştirisi kuramı" yerine bilgi yetisinin fizyolojisini koymak, onu oluşturan öğeleri araştırmak gerekir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Fragmenta über die neuere deutsche Literatur*, 1767-1768, ("Yeni Alman Yazını Üstüne Metinler"); *Über den Ursprung der Sprache*, 1772, ("Dilin Kaynağı Üstüne"); *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*, 1774, ("İnsanlığın Kültürü Konusunda Tarihin Felsefesi"); *Stimmen der Völker in Liedern*, 1778, ("Şarkılarda Ulusların Düşünceleri"); *Ideen zur Philosophie der Menschheit*, 1784-1791, ("İnsanlık Tarihinin Felsefesi Üstüne Düşünceler"); *Briefe zur Beförderung der Humanitaet*, 1793-1797, ("Hümanizmin Gelişmesi Üstüne Mektuplar"); *Verstand und Erfahrung, Vernunft und Sprache, eine Metakritik zur Kritik der reinen Vernunft*, 1799, ("Anlık ve Deney, Us ve Dil, Salt Usun Eleştirisi Konusunda Bir Son Eleştiri").

- **KAYNAKLAR:** F.Adler, *Herder und der Deut. Aufklaerung*, 1968; F.Berger, *Menschenbild und Menschenbildung bei Herder*, 1933; M.Gökberk, *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, 1948; C.Grawe, *Herder's Kulturanthropologie*, 1967; H.Weber, *Herder's Sprachphilosophie*, 1939.

- **BAKINIZ:** D'ALEMBERT, DIDEROT, GOETHE, HAMANN, W.HUMBOLDT, KANT, SPINOZA.

HÉRÉDIA, José-Maria de
(1842-1905)

Küba asıllı Fransız şair. Parnasçı şiir akımının başlıca temsilcilerindendir.

22 Kasım 1842'de Küba'da, La Fortuna'da doğdu, 2 Ekim 1905'te Fransa'da, Château de Bourdonné'de öldü. Babası kahve çiftliği sahibi varlıklı bir İspanyol, annesi ise Fransız'dı. Latin Amerika'da romantik şiirin öncülerinden Kübalı şair José Maria de Hérédia'nın (1803-1839) akrabasıdır. Öğrenimini Paris yakınlarında Senlis'de gördü. Bir süre Küba'da kaldıktan sonra gene Paris'e dönerek École des Chartes'ta öğrenimine devam etti. Şiirlerini, Parnas şiir akımının gelişmesinde önemli bir rol oynayan *Parnasse Contemporain* adlı dergide yayımladı. 1894'te Fransız Akademisi üyeliğine seçildi. 1901'de Paris'teki Bibliothèque de l'Arsenal'ın kütüphanecisi oldu.

Hérédia, Leconte de Lisle (1818-1894) ile birlikte, 1860'larda Fransa'da gelişen Parnasçı şiir akımı içinde yer alır. Romantizm'e tepki olarak gelişen bu akım, şiiri öznellikten uzaklaştırarak nesnel bir temele oturtmayı denemiş ve biçimsel yetkinliğe dayanan arı bir şiir yaratmayı hedeflemiştir. Parnasçı şairler salt güzele ulaşma isteğiyle dili ince ince işlemişlerdir. Romantik şiirdeki doğa tutkusu, Parnas şiirinde yerini Eski Yunan ve Roma gibi uygarlıklara duyulan ilgiye bırakmıştır. İlk kez Fransız şair ve yazar Théophile Gautier tarafından geliştirilen "sanat için sanat" ilkesi, bu akım tarafından yaygınlaştırılmıştır.

Hérédia 1893'te yayımlanan *Les trophées* ("Ganimetler") adlı şiir kitabında bir araya getirdiği 118 sonesinde Eski Yunan ve Roma ile Rönesans dönemlerine ait temaları ele alır. Dili ustalıkla işler, titizlikle seçilmiş sözcüklere ve zor uyaklara yer verir. *Les conquérants de l'or* ("Altına Hücum") adlı bitiremediği bir de destanı vardır.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Les trophées*, 1893, ("Ganimetler"). **Öykü:** *La monja Algerez*, 1894, ("Rahibe Algerez").

- **BAKINIZ:** GAUTIER.

HÉRELLE, Félix d'
(1873-1949)

Kanadalı mikrobiyoloji uzmanı. Bakteriler üzerinde asalak yaşayarak bu mikroorganizmaları yok eden ve bakteriyofaj adıyla bilinen virüslerin varlığını saptamıştır.

Félix Hubert d'Hérelle 25 Nisan 1873'te Montreal'de doğdu, 22 Şubat 1949'da Paris'te öldü. Annesi

Hollandalı, babası Fransız olan, Paris'te başladığı tıp öğrenimini Hollanda'daki Leiden Üniversitesi'nde tamamlayan d'Hérelle, Hollanda ve ABD'deki öğretim görevlerinin yanı sıra dünyanın birçok ülkesinde, Guatemala, Meksika, Mısır, Hindistan, Çinhindi, SSCB, Tunus ve Türkiye'de mikrobiyoloji araştırmaları yapmıştır. 1901'de, Guatemala'nın başkenti Ciudad Guatemala'da bir yandan Tıp Fakültesi'nde mikrobiyoloji dersleri verirken, bir yandan da belediye hastanesinin bakteriyoloji laboratuvarını yöneten, daha sonra Meksika'ya geçerek Yucatan'da araştırmalarını sürdüren d'Hérelle, 1909-1921 arası Paris'teki Pasteur Enstitüsü'nde asistan olarak çalıştıktan sonra 1921'de Leiden Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe atandı. İki yıl sonra Mısır'da Sağlık ve Karantina Kurulu'nun bakteriyoloji servisi yöneticiliğini üstlendi. 1927'de de Hindistan ve Çinhindi'nde kolera salgınlarının bakteriyofaj yoluyla tedavisini araştırdı. 1928'de ABD'ye giderek, Yale Üniversitesi'nde kendisi için kurulan bakteriyofaj (protobiyoloji) kürsüsünün profesörlüğünü 1934'e değin üstlenen d'Hérelle, ertesi yıl Sovyet hükümetinin çağrısıyla SSCB'ye giderek Tiflis, Kiev ve Harkov'da bakteriyofaj araştırma enstitüleri kurdu. 1936'da Paris'e döndü ve yaşamının sonuna değin araştırmalarını bu kentte sürdürdü.

D'Hérelle'in en önemli çalışması, bugün virolojiye ve özellikle genetik araştırmalarına yeni boyutlar getiren bakteriyofajların varlığını bulması ve bakterilerden ileri gelen bazı hastalıkların tedavisinde bu virüslerden yararlanma olanaklarını araştırmasıdır. Bu çalışmanın başlangıcı, Paris'teki Pasteur Enstitüsü'nde asistan olarak bulunduğu yıllara rastlar. 1915'te, *Coccobacillus acridiorum* türü bir bakteri üzerinde araştırmalar yaparken, bakterileri ürettiği besi ortamında yer yer boşluklar oluştuğunu, kabın bazı bölgelerinde bakteri bulunmadığını gözlemlemişti. Ertesi yıl dizanteri basili kültürlerinde de aynı olaya rastlayınca, besi ortamında bakterilerle birlikte yaşayan bazı virüslerin bu bakterileri yok ettiğini düşündü. Araştırmaları bu düşüncesini doğrulayınca, 10 Eylül 1917'de "Dizanteri Basilini Yok Eden, Gözle Görülmez Bir Mikrop" başlığı altında Fransız Bilimler Akademisi'ne sunduğu bir bildiriyle, önce bakteriyofaj (bakteri yiyen) mikrop, sonradan yalnızca bakteriyofaj diye adlandırdığı bu mikroorganizmaların varlığını duyurdu.

İki yıl kadar önce İngiltere'de Twort'un gözlemlediği, ancak araştırmalarını sürdürmeyerek niteliğini açıklama onurunu d'Hérelle'e bıraktığı bakteriyofajlar, özellikle 1930'lardan sonra Burnet, Delbrück, Luria ve Hershey'in başlattığı yoğun bir araştırma konusu oldu. Bugün yeni bulguların ışığında, bakteriyofajların normal mikroskopla görülemeyecek kadar küçük (10^{-7} m ile $2x10^{-7}$ m arası) ultravirüsler olduğu, baş bölgesindeki DNA çekirdeğini saran proteinin kısa bir kuyruk uzantısı oluşturduğu ve bu proteinli kuyruğun birtakım enzimlerle bakterilerin hücre çeperini eritmesinden sonra yalnızca DNA'nın bakteri hücresi içine girdiği biliniyor. Böylece bakteri hücresini denetimi altına alarak, kendi genetik yapısında yeni virüsler oluşturacak biçimde çoğalan bu mikroorganizmalar bugün genetik, özellikle değişinim (mütasyon) araştırmalarının en değerli bilgi kaynağıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le bactériophage, son rôle dans l'immunité*, 1921, ("Bakteriyofaj, Bağışıklıktaki Rolü"); *Les défenses de l'organisme*, 1923, ("Organizmanın Savunma Yolları"); *Le phénomène de la guérison dans les maladies infectieuses*, 1938, ("Bulaşıcı Hastalıklarda İyileşme Olgusu").

- **BAKINIZ:** M.DELBRÜCK, HERSHEY, S.LURIA, TWORT.

HERGÉ
(1907)

Belçikalı çizgi romancı. Dünyaca ünlü Tintin'in yaratıcısıdır.

22 Mayıs 1907'de Brüksel'de doğdu. Asıl adı Georges Rémi'dir. Daha sonra adının ilk harflerinin Fransızca okunuşundan türettiği takma adı kullandı. İlk çizgi romanı 1926'da bir izci dergisinde yayımlandı. 1929'da Belçika'da çıkan *Le Vingtième Siècle* gazetesinin haftalık eki *Le Petit Vingtième* için Tintin adlı çizgi romanı hazırlamaya başladı. İlk kitabı olan *Tintin Sovyetler Birliği*'nde 1930'da yayımlandı. 1946'dan sonra *Tintin* adıyla çıkan dergide çizdi.

Hergé Avrupalı çizgi romancıların önde gelenlerinden biridir. Brüksel Okulu diye de anılan ve yardımcılarıyla birlikte oluşturduğu çizerler topluluğu, II.Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa çizgi romanının yükselişini hazırlayan bir çevre olmuştur. Eylemli çizgi romancılığı bıraktıktan sonra yayıncılık yaparak, konferanslar vererek bu alandaki çalışmalarını sürdürmüştür.

Yayınlanır yayınlanmaz büyük bir üne kavuşan Tintin, genç bir gazetecidir ve köpeği Milou ile birlikte çeşitli olaylara karışır. Hergé onların yanına 1934'te ikiz dedektifler Dupont ve Dupond ile yeteneklerini kötü yolda kullanan Rastopopoulos'u, 1937'de Güney Amerikalı General Alcazar'ı, 1939'da opera sanatçısı Bianca Castafiore'yi, 1941'de Kaptan Haddock'u, 1945'te de unutkan ve sağır profesör Tournesol'u katarak unutulmaz tipler yaratmıştır.

Hergé'nin, insanları hafifçe karikatürize eden, buna karşılık çevrelerini en ince ayrıntılarına kadar büyük bir gerçekçilikle veren bir çizgisi vardır. Tintin'in dedektiflikten uzay araştırıcılığına kadar uzanan maceraları, aralarında Türkçe'nin de bulunduğu otuzdan çok dile çevrilmiştir. Çok sayıda çizgi filminin yanı sıra gerçek oyuncuların canlandırdığı ve

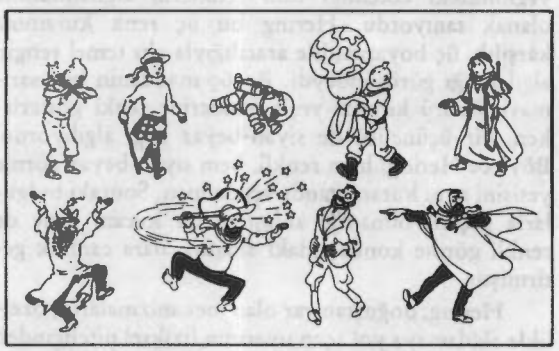

Tintin çizgi romanından tipleme

birinin konusu Türkiye'de geçen iki uzun metrajlı film uyarlaması da yapılmıştır. Hergé bu başyapıtının yanı sıra bir çocuk dizisi olan *Jo, Zette et Jocko* ile Brükselli iki yaramazın maceralarını konu alan *Quick et Flupke* adlı çizgi romanları da gerçekleştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Tintin* dizisi, 1929'dan başlayarak.

HERING, Ewald
(1834-1918)

Alman fizyoloji bilgini. Renkli görme olgusuna ve solunum fizyolojisine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Karl Ewald Konstantin Hering 5 Ağustos 1834'te Alt-Gersdorf'ta doğdu, 26 Ocak 1918'de Leipzig'de öldü. Bir köy rahibinin oğluydu. Leipzig Üniversitesi'nde tıp okuduktan sonra 1858-1859 arası İtalya'da doktora çalışmalarını sürdürdü, 1860'tan 1865'e değin serbest hekimlik yaptı. 1865'te Viyana'daki Josephs Akademisi'nin fizyoloji kürsüsünde görev alan, 1870'ten başlayarak yirmi beş yıl Prag Üniversitesi'nde fizyoloji profesörü olarak bulunan Hering, 1895'ten yaşamının sonuna değin çalışmalarını Leipzig Üniversitesi'nde sürdürdü.

Döneminde Alman fizyoloji bilginleri arasında önemli bir yeri ve duyum fizyolojisine ilişkin değerli araştırmaları olan Hering, günümüzde daha çok renkli görmenin fizyolojik mekanizması ve solunum fizyolojisi konusundaki çalışmalarıyla tanınır.

Görme fizyolojisine ilişkin araştırmaları sonucunda, ağtabakadaki her noktanın doğuştan üçboyutlu algılamaya olanak tanıyan bir iletim mekanizmasıyla donatıldığını ileri süren Hering, bu savıyla, dönemin ünlü kuramcısı Helmholtz'un, bu tür algılamanın deneyimlerle öğrenildiğini ileri süren görgülcü savına karşı çıkmıştı. Helmholtz'un görüşlerine karşı ileri sürdüğü bir başka sav da renkli görme konusundaydı. Helmholtz, daha önce Young'ın ana çizgileriyle açıkladığı gibi, herhangi bir rengin, ağtabakadaki üç ayrı tür alıcı hücrenin uçlarındaki üç değişik boyarmadde aracılığıyla algılanabildiğini ileri sürmüştü. Gözü uyaran herhangi renkten bir uyarıcının, bu üç boyarmaddeyi taşıyan alıcılarda yol açtığı fotokimyasal tepkime sinirsel iletime dönüşüyor, böylelikle üç ayrı boyarmaddenin uyarının rengine göre değişik yeğinlikteki etkenliği tüm renklerin algılanmasına olanak tanıyordu. Hering bu üç renk kuramına karşılık, üç boyarmadde aracılığıyla altı temel rengin algılandığı görüşündeydi. Bu üç maddenin biri sarımavi, öbürü kırmızı-yeşil renklerine tepki gösterirken, bir üçüncüsü de siyah-beyaz ışığı algılıyordu. Böylece Hering, hem renkli, hem siyah-beyaz görme yetisini aynı kuram içinde açıklamıştı. Sonraki bulgularla geçerli olmadığı anlaşılan bu kuram gene de renkli görme konusundaki araştırmalara canlılık getirmiştir.

Hering, doğuştan var olan mekanizmaların, özellikle algılamaya yol açan uyarının fiziksel niteliğinden çok fizyolojik ve psikolojik etkilerini vurgulayarak, bir yandan *Gestalt* psikolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuş, öte yandan duyum psikofizyolojisine ilişkin araştırmalara hız kazandırmıştır.

Hering'in 1860'larda Joseph Breuer ile birlikte yürüttüğü araştırmalar da solunum fizyolojisinin anlaşılması açısından önem taşır. Solunum sırasında akciğerler ile beyin arasındaki sinirsel iletimi inceleyen ve vagus siniri aracılığıyla gerçekleştirilen refleksi (Hering-Breuer refleksi) ortaya çıkaran bu iki araştırmacı, solunumun kendi kendini düzenleme mekanizmasını ayrıntılı bir biçimde tanımlamış ve vagus sinirinin kesilmesi durumunda solunum hareketlerinin nasıl yavaşlayıp derinleştiğini gözlemlemişlerdir.

• BAKINIZ: J.BREUER, HELMHOLTZ, T.YOUNG.

HERMITE, Charles
(1822-1901)

Fransız, matematikçi. Eliptik fonksiyonlar ve beşinci derece denklemlerin çözümüne ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

24 Aralık 1822'de Lorraine'deki Dieuze'de doğdu, 14 Ocak 1901'de Paris'te öldü. Nancy'de başlayan öğrenimini, Paris'te, IV. Henri ve Louis le Grand kolejlerinde sürdürdü. 1841'de Euler, Gauss ve Lagrange'ın yapıtlarını incelemiş, beşinci derece denklemlerin köklü sayılarla çözülemeyeceğini kanıtlamaya girişmiş ve ilk makalelerini yayımlamıştı. 1842'de École Polytechnique'e girdi. Aynı yıl Jacobi ile yazışmaya başladı. Ertesi yıl yürümesini zorlaştıran bir rahatsızlık nedeniyle okulu bırakmaya karar verdiyse de sonradan bu kararını değiştirdi. Olağanüstü yetenekli bir matematikçi olmasına karşın okulu bitirmesi, yeteneği ve kişiliğiyle çok benzediği Galois gibi, var olan sınav sistemine uyum gösteremesi yüzünden son derece güç oldu. 1847'de lisans derecesini aldı, ertesi yıl École Polytechnique'de küçük bir görevde çalışmaya başladı. 1856'da Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 1869'da École Polytechnique'de analiz, Sorbonne'da yüksek aritmetik kürsülerine atandı. Birincisini 1876'ya, ikincisini 1897'ye değin sürdürdüğü bu görevler sırasında birçok önemli matematikçinin yetişmesine ve çalışmalarını tanıtmasına katkıda bulundu.

Hermite'in bilimsel çalışmalarının konuları, Abelyen ve eliptik fonksiyonların dönüşümleri ve bölümleri, kuvadratik yapılar, sürekli değişkenler, değişmezler kuramı, beşinci derece denklemler, modüler denklemler, fonksiyon yaklaşımı, *e* sayısı, Lamé denklemleri ve eliptik fonksiyonların uygulamaları olarak özetlenebilir. Hermite, 1843'ten 1881'e kadar süren bir zaman aralığında gerçekleştirdiği bu çalışmaları sırasında, kendi adıyla anılan bir çokterimli ve bir matris tanımlamış, bir içdeğerbiçim (enterpolasyon) yöntemi bulmuştur. Günümüzde

$$\ln(x)=(-1)^n e^{x^2} \frac{d^n}{dx^n}(e^{-x^2})$$

anlatımıyla tanımlanan çokterimliler Hermite çokte-

rimlileri, esas köşegenine göre simetrik terimleri birbirlerinin karmaşık eşleniği olan matrisler Hermite matrisleri olarak bilinmektedir.

Kuvadratik ve ikili yapıların indirgenmesiyle ilgili çalışmalarında kullandığı değişmezler (invaryantlar) üzerinde daha sonra da araştırmalar yapan Hermite değişmezler kuramına önemli katkılarda bulundu. 1855'te, Abelyen fonksiyonlara ilişkin çalışmalarını, değişmezler ve iki değişkenli teta fonksiyonlarından yararlanarak geliştirdi ve Abelyen fonksiyonların dönüşümleri, Abel grupları, modüler eliptik denklemler ve beşinci derece denklemler kuramlarının temellerini oluşturacak sonuçlara ulaştı.

Hermite 1870'lerde, bilimsel çalışmalarının ilkinin konusu olan fonksiyon yaklaşımı problemine döndü ve Bessel fonksiyonları, Laplace integralleri, Legendre fonksiyonları ve Gauss içdeğerbiçim problemi gibi alanlarda önemli çalışmalar yaptı. Bu çalışmaları sırasında, *e* sayısının transandantal bir sayı olduğunu, başka bir deyişle kesirli katsayılara sahip bir cebirsel denklemin kökü olamayacağını kanıtladı. Lindemann 1882'de π sayısının transandantal olduğunu kanıtlarken Hermite'in *e* için kullandığı yöntemden büyük ölçüde yararlanmıştır.

Günümüzde yalnızca kendi adıyla anılan kavramlar nedeniyle anımsanan Hermite gerçekte, cebirsel yapılar kuramı, kuvadratik yapıların aritmetiksel kuramı ve eliptik ve Abelyen fonksiyonlar kuramlarının gelişmesine en değerli katkılarda bulunmuş matematikçilerden biridir. Çağdaşları üzerinde büyük bir etki yaratmış ve birçoğunun çalışmalarının tanınmasını sağlayarak bilimsel yaşama canlılık kazandırmış olmasına karşın, bugün, çalışmalarının çoğunlukla yazışmalarında ve ders notlarında kalmış olması nedeniyle hakettiği ölçüde tanınmamaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Sur la résolution de l'équation du cinquième deqré*, 1858, ("Beşinci Derece Denklemlerin Çözümü Üzerine").

• **BAKINIZ:** K.G.JACOBI, JORDAN, LINDEMANN.

HERNANDEZ, José
(1834-1886)

Arjantinli şair. Sığır çobanlarının yaşamlarını ele alan şiirleri Arjantin halk kültürünün parçası olmuştur.

10 Kasım 1834'te Buenos Aires yakınlarında bir çiftlikte doğdu, 21 Ekim 1886'da Belgrano'da öldü. On dört yaşında öğrenimini yarıda bıraktı, Buenos Aires'i terkederek Arjantin'in uçsuz bucaksız ovalarında sığır çobanlarıyla (gaucho) birlikte yaşamaya başladı. Onların yaşam biçimini yakından tanıdı. 1863'te *El Argentino* adlı gazeteye girdi. 1869'da çıkardığı *Rio de la Plata* adlı dergi bir yıl sonra Cumhurbaşkanı Domingo Sarmiento tarafından yasaklandı. 1870'te Sermiento hükümetine karşı bir ayaklanmaya katıldı ve bu nedenle Brezilya'ya kaçmak zorunda kaldı. Daha sonra ülkesine döndü ve senatör oldu.

Hernandez, bir sığır çobanının yaşamını konu aldığı *El gaucho Martin Fierro* ("Sığır Çobanı Martin Fierro") ve *La vuelto de Martin Fierro* ("Martin Fierro'nun Dönüşü") adlı destansı şiir kitaplarıyla tanınmıştır. Kırsal kesimde yaşayan sığır çobanlarının uygarlıkla olan çelişkilerini ve yasadışılığa sürükleniş-lerini ele alırken devletin onlar üzerindeki baskıcı siyasetini eleştirir. Uzun yıllar halk masallarına ve baladlara konu olan sığır çobanları, Hernandez'le birlikte şiire girmiş, bu şiirler çobanların kendileri tarafından da okunarak Arjantin halk kültürünün bir parçası haline gelmiştir.

Hernandez uzun bir süre sömürge edebiyatı niteliğini koruyan 19.yy Arjantin edebiyatının, yerel temalara ağırlık veren ulusal bir edebiyat niteliği kazanmasında etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** Şiir: *El gaucho Martin Fierro*, 1872, ("Sığır Çobanı Martin Fierro"); *La vuelto de Martin Fierro*, 1879, ("Martin Fierro'nun Dönüşü").

HERNANDEZ, Miguel
(1910-1942)

İspanyol, şair. Geleneksel şiir anlayışı ile yenilikçi eğilimleri başarıyla uzlaştırmış, İspanya İç Savaşı sırasında Cumhuriyetçi birlikler için siyasal amaçlı şiirler ve oyunlar yazmıştır.

Alicante yakınlarında Orihuela'da doğdu, Alicante'de öldü. Yoksul bir köylü ailesinin çocuğuydu. Öğrenimini yarıda bırakmakla birlikte, okuma tutkusuyla kendi kendini yetiştirdi ve genç yaşta özgün bir şiir dili oluşturdu. 1933'te yayımladığı ilk şiir kitabı *Perito en lunas* ("Ay Uzmanı") edebiyat çevrelerinin ilgisini çekti. Madrid'e giderek *El raya que no cesa* ("Sürekli Yıldırım") adlı ikinci şiir kitabını yayımladı. Kısa sürede Guillén, Alberti, Neruda gibi şairlerin desteğini kazandı. İç savaşın çıkmasıyla gönüllü olarak Cumhuriyetçiler'in yanında yer aldı. Cumhuriyetçiler'i destekleyen ve cephedekileri yüreklendirecek şiirler ve oyunlar yazdı. *Viento del pueblo* ("Halkın Rüzgârı") adı altında yayımlanan bu şiirler kendisiyle savaşa katılan askerler tarafından bastırıldı. Savaşın sonunda General Franco iktidara geçince Hernandez hapse atıldı. Tutulduğu veremden bakımsızlık yüzünden kurtulamayarak askeri cezaevinde öldü.

Savaş ve yaşamla ilgili en etkili ve başarılı şiirlerini bir daha göremeyeceğini bildiği karısı ve oğlundan uzakta, cezaevlerinde yazdı. *El hombre acecha* ("Fırsatçı Adam") ve *Cancionero y romancero de ausencias* ("Hasret Türküleri") adlı kitaplarında toplanan bu şiirler, İspanyol halkının duyarlılığını yalın biçimde dile getiren örneklerdir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Perito en lunas*, 1933, ("Ay Uzmanı"); *El raya que no cesa*, 1936, ("Sürekli Yıldırım"); *Viento del pueblo*, 1937, ("Halkın Rüzgârı"); *El hombre acecha*, 1939, ("Fırsatçı Adam"); *Concionero y romancero de ausencias*, 1938-1941, ("Hasret Türküleri").

• KAYNAKLAR: J.Cano Ballesta, *La poesia de Miguel Hernandez*, 1963; C.Couffon, *Orihuela et Miguel Hernandez*, 1964.

• BAKINIZ: L.B.ALBERTI, J.GUILLEN, LORCA, NERUDA.

HERODES I
(İÖ 73-4)

Yahudi kralı. Romalılar'a dayanarak güçlü bir yönetim kurmuştur.

Güney Filistin'de doğdu, Jericho'da öldü. Arap asıllı bir aileden geliyordu. Babası Antipater, Filistin'i işgal eden Romalılar'ı desteklemiş ve 47'de Caesar'ca ülkenin sivil yöneticiliğine getirilmişti.

Herodes İÖ 17'de Galilee valisi oldu. Marcus Antonius ile dostluğunu geliştirdi. İÖ 40'ta bir Part ordusunun Filistin'i işgali üzerine, Mısır yoluyla Roma'ya gitti. Roma Senatosu'nca Yahudi kralı olarak tanındı. Kendisine Partlar'la savaşması için askeri yardım yapıldı. Filistin'e dönen Herodes İÖ 37'de krallığını ülkenin bütününe kabul ettirdi. Marcus Antonius ve Octavianus arasındaki güç mücadelesinde Antonius'u destekledi. Antonius'un, İÖ 31'de Actium'da yenilmesinden sonra Octavianus ile birleşti. Octavianus'un Augustus adıyla imparator olmasından sonra da iki devlet arasındaki ilişkiler gelişmesini sürdürdü. Augustus, Herodes'in denetimindeki toprakları daha da genişletti.

Romalılar'a dayanarak yerini sağlamlaştıran Herodes, ülkede kalelerden oluşan etkili bir savunma sistemi kurdu. Bugün Harem-i Şerif olarak bilinen Kudüs Tapınağı Herodes'in yaptırdığı dinsel yapıların en önemlisidir.

Herodes, çok tanrıya inananlara ve Yahudiler'e eşit davranmış, helenistik geleneklerin etkisi altında kalmıştır. Hz.İsa, onun krallığı sırasında ve Filistin'de doğduğu için Herodes'in Hıristiyan teolojisinde önemli bir yeri vardır.

• BAKINIZ: ANTONIUS, AUGUSTUS, İSA.

HERODOTOS
(İÖ 490-425)

Tarih anlayışı

Anadolu asıllı Yunan tarihçi. Gözlem ve söylentilerden kaynaklanan tarih yazarlığının öncüsüdür.

Anadolu'da Halikarnassos'da (Bodrum) doğdu, sonradan yerleştiği Thorioi'de (İtalya'da) öldü. Varlıklı bir ailedendi. Herodotos Anadolu uygarlığının en önemli odaklarından biri olan İyonya bölgesinde yetişti, amcası Panyasis'in etkisiyle toplum yönetimi, şiir, dilbilgisi ve söylev (retorik) öğrenimi gördü. Şiire olan ilgisi sonucu eski Anadolu ve Yunan ozanlarının işledikleri söylenceleri, kahramanlık öykülerini, masalları öğrenme olanağı buldu. Özellikle Herakles

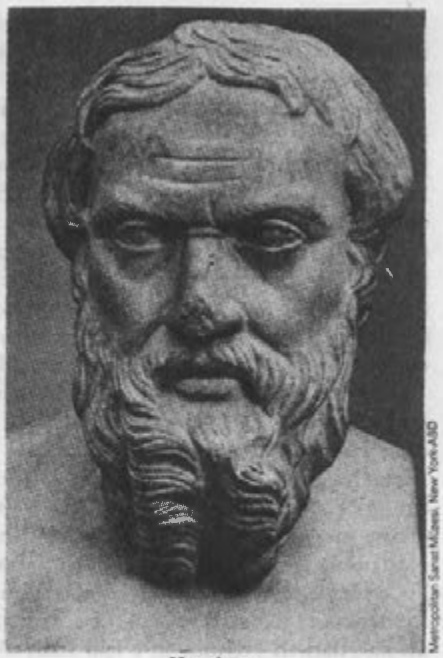

Herodotos

söylencelerini konu edinen bir destanın ozanı olduğu ileri sürülen amcası Panyasis'in yetişmesinde önemli bir etkisi vardır. Herodotos, halkı baskı altında bulunduran Lygdamos adlı *tyrannos*'a (zorba) karşı ayaklanan amcası Panyasis'in ölümünden sonra 460'ta Anadolu'dan sürüldü. Bir süre Samos'ta (Sisam) kaldı, Yunanistan ve İtalya illerinde dolaştıktan sonra, Atinalılar'ın Güney İtalya'da kurdukları Thorioi kentine yerleşti ve ölünceye değin orada kaldı.

Herodotos'un tarih yazarlığı Anadolu yörelerini gezmekle, yerlilerin dillerine, geleneklerine, yaşama biçimlerine ilgi duymakla başlamıştır. Bu ilgiyle İran, Mısır, Suriye, Trakya, Yunanistan, Makedonya, İskit ülkesi gibi yerleri gezmiş, gördüklerini, duyduklarını yazıya geçirmiş, yapıtını ortaya koymuştur. Atina'da bulunduğu yıllarda, o dönemin aydınlarıyla, bilgeleriyle tanışmış, özellikle Sophokles'in yakın arkadaşı olmuştur. Bir söylentiye göre Atina'da düzenlenen bilimsel toplantılara katılır, gezdiği yerlerden edindiği izlenimleri birer öykü niteliğinde okurmuş. Bu toplantılara genç Thukydides de gelir, onun öykülerini ilgiyle dinlermiş. Thukydides'de tarihe karşı uyanan ilgiyi buna bağlayanlar da vardır.

Herodotos'un tarih anlayışı olayları belli bir düşünce dizgesine göre açıklama, yorumlama, temel nedenlere inme, olaylarla nedenler arasında bilimsel bağlantı kurma yöntemine dayanmaz. Olaylar ortaya çıktıkları biçimde, birer görünüş varlığı olarak alınır, birbiriyle bağlantıları neden-etki ilişkileri düşünülmez. Yazar olaylar karşısında açıklayıcı değil, gördüğünü bir bütünlük içinde, gerektiği yerde ayrıntılarına değin inerek aktarıcı, anlatıcı durumundadır. Bu özelliği dolayısıyla Herodotos'un yapıtında anlatılan her olay kendi sınırları içinde bağımsız bir bütün oluşturur, bir olay ortaya çıkış nedeniyle, ötekine bağlanmaz.

Historiai ("Araştırmalar" ya da "Gözlemler") adı verilen yapıtında, Herodotos biri gözlem, öteki baş-

kalarından dinlediklerini aktarma olmak üzere iki yöntem uygular. Gözlem yöntemi, kendi özel gezileri sırasında gördüğü, tanık olduğu olaylarla, aktarma yöntemi de başkalarından dinlediklerini yazıya geçirmekle ilgilidir. Birinci bölüme giren olaylar arasında en önemlileri Pers Savaşları ve Yunanistan'da, Anadolu'da görüp yaşadığı ayaklanmalar, toplumsal çalkantılar, inançlarla, eğitimle, gelenek ve göreneklerle bağlantılı olanlardır. Herodotos bu konuda duyduklarıyla yetinmez, olayın geçtiği yeri, olayda geçen kişileri de araştırır. İkinci bölüme giren olaylar da ikiye ayrılır. Biri başkalarından dinledikleri, öteki yazılı belgelerden edindikleridir. Bütün olaylar, her biri bir Musa (bilgi tanrısı) adına olmak üzere, dokuz bölümde toplanır. Klio, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsikhone başlıklarını taşıyan beş bölümde Yunan olmayan topluluklar, ülkeler bütün özellikleriyle anlatılır. Erato, Polymnia, Urania, Kalliope başlıklı dört bölüm de genel olarak Yunanistan'ın girdiği savaşları, bu arada Pers savaşlarını konu edinir. Herodotos'un kullandığı dil, seçtiği konuya göre durgun, akıcı, coşkun, alaycı, yerici, övücü, tanımlayıcı, betimleyici, açıklayıcı gibi değişik anlatım özellikleri gösterir. Yunanistanla ilgili savaşlarda dilin coşkulu ve oldukça akıcı olduğu görülür. Yapıt içeriği bakımından ayrı bir önem taşır.

Dil bakımından ele alındığında, *Historiai*'nin en ilginç yanı değişik dillerden örnekler vermesidir. Bir nesnenin adını açıklarken, bunun başka bir topluluğun dilindeki karşılığını da vermesi, dil araştırıcıları için önemli bir belge niteliğindedir. Sözcükler yanında, kimi toplulukların söyleyiş özelliklerini yansıtan bilgiler de verilir. Dilin yanında yazın ürünlerinin yer aldığı görülür. Özellikle inançlarla ilgili olayların sergilenişinde şiirle düzyazı yan yana getirilir. Bu şiirlerin incelenmesiyle kimi toplulukların yazın alanındaki başarıları, yaratıcı gücü, sanat anlayışı belli bir aşamaya değin öğrenilmiş olur. Herodotos, olayları anlatırken özellikle inançlarla, gelenek ve göreneklerle ilgili konulara değinirken şiirlerle örnekler verir.

Herodotos'un yapıtında tarih olaylarının dışında kalan, ancak yazarın, bütünlük sağlama amacıyla yan yana getirdiği değişik konular vardır. Bunlar da coğrafya, söylencebilim, hukuk, ahlak, din, sanat, töre, halkbilgisi, toplumsal ilişkiler, eğitim, tören, aile, geçim, giyim-kuşam, tarım, ev yapımı, hayvancılık, denizcilik, avcılık, madencilik, alım-satım, gelenek gibi temelinde insan ilişkileri bulunan konulardır. Yazar önce gezdiği yerin ilk ilgi çeken görünümünü anlatır, doğal ve yerel sınırlarını çizer, sonra yavaş yavaş olayın içine girer. Olay, kendi bütünlüğü içinde, gezgine görüldüğü gibi ortaya konur. Olayla yöre ve olayın geçtiği toplum arasında bir bağlantı kurularak yan bilgiler verilir. Bu yan bilgiler, sergilenen konunun içeriğine göre seçilir. Böylece temel alınan olaya eklenen yan olaylar ve açıklamalarla konu genişler bir öykü niteliğine bürünür. Herodotos, bu anlatış yöntemiyle, okuyucuya yalnız olayı değil, olay aracılığıyla bilgiler iletir.

Herodotos'a göre yaşadığı çağdaki dünya uygarlığının biri Grekler, öteki Barbar dediği Grek olmayanlar gibi iki kurucu topluluğu vardır. Uygarlığın kaynağı Yunan toplumudur, bütün komşu ülkeler de bu toplumun ışığıyla aydınlanmıştır. Bu iki değişik uygarlık ortamında temel öğe insandır, bütün olaylar insanın çevresinde oluşmakta, kimi dolaylı, kimi doğrudan doğruya insanla bağlantı içine girmektedir. İki ayrı topluluk arasında geçen savaşlarda ortaya çıkan başlıca öğe insan değeridir, bu değerin odağını oluşturan özgürlüktür. Nitekim Atinalılar'ın *tyrannoslar*'dan kurtuluşunu insan özgürlüğü adına büyük bir başarı olarak niteleyen yazara göre "özgürlüğün ve eşitliğin değerli birer varlık olduğu... her zaman için doğrudur".

Yapıtının başında amacının insanların yaptıklarının gelecekte unutulmaması, savaşların neden çıktığı, Grekler'in ve Barbarlar'ın ortaya koydukları başarı ürünlerinin öğrenilmesi olduğunu açıklayan Herodotos için insan bir değer varlığıdır, onun anlaşılması, bilinmesi gerekir. Tarihin görevi de insanın anlaşılması, başarılarının daha geniş bir alana yayılması, geçmişten geleceğe kalabilmesi için gerekli belgeleri toplamaktır. Bu belgeler yalnız bireylerin değil, toplumların özelliklerini, niteliklerini, birbirleriyle olan değişik ilişkilerini de içermelidir. *Historiai*'de ağırlığın Pers savaşlarına verilmesi, tarihin yalnız savaşla ilgilenen bir bilim olması gerektiği anlamına gelmez. Herodotos'un anlayışına göre tarihte önemli olan gözlemdir. Gözlenen olaylar, tarihçinin tanık olduğu, gerçekliğinden kuşku duyulmayan olaylardır. Başkalarından dinleme ya da yazılı belge yoluyla edinilen bilgiler tartışma götürür. Oysa, gözlem hem kişiye olayı bütün canlılığıyla kavrama olanağı sağlar, hem de toplumsal oluşumların değişik doğrultularını ortaya çıkış döneminde yakalamayı kolaylaştırır. Anlatı ve yazılı belge bu canlılıktan yoksundur. Pers savaşlarını konu edinmenin ikinci nedeni de, Herodotos'un yaşadığı dönemde Doğu ülkelerinin egemeni olan Persler'le Batı uygarlığının öncüleri sayılan Grekler arasındaki sürekli çekişmelerdir. Ona göre Grekler olgunlaşmış, yerleşik yaşama düzenine geçmiş, belli bir yerde bulunan, yaşama bakımından durağan bir toplumu oluşturmuştur. Persler'in de yerleşik yaşama düzenini benimsedikleri bir gerçektir, ancak uygarlık alanında daha geri bir düzeydedirler. Bu görüş Herodotos'un uygarla barbar arasındaki yaşama biçimi ayrılığından kaynaklanmaktadır.

Dil özellikleri

Herodotos'un tarih anlayışında başka bir özellik de, ele aldığı toplumların inançlarını, davranışlarını, geleneklerini, yaşama biçimlerini ve uygarlık alanındaki başarı ürünlerini karşılaştırmalı bir yöntemle açıklamasıdır. Bu karşılaştırmalar, daha çok, Mısır-İran, Anadolu toplulukları ve Grekler arasında yapılır, buradan değişik toplulukların genel nitelikleri çıkarılır. Bu durumda tarih tanımlayıcı niteliği yanında karşılaştırmalı bir bilim özelliği kazanır. Herodotos'un yapıtının önemli özelliklerinden biri de insanı bir topluluk içinde bir yandan tanımlamaya, bir yandan da açıklamaya, anlatmaya çalışmasıdır. İnsan, içinde yaşadığı olayların bütününde ele alınır, onlardan soyutlanmaz. Bu tutum yazıya canlılık kazandırdığı gibi anlatılmak istenen olayın belli bir tabana oturduğunu, yalnız düşünce ürünü olmadığını gösterir. Bu özelliği dolayısıyla Herodotos'un yapıtını bir "savaş tarihi" olarak görmek doğru değildir. Kimi tarihçilerin görüşlerine karşın, Herodotos'un yapıtında temel öğe olaylar değil, insan ilişkileridir.

Yöntemi

Herodotos'un yapıtında uyguladığı başka bir yöntem daha vardır. Bu da olayların açıklanışında görülür. Yazar, gezdiği yörede gördüğü bir yapıyı, bir töreni ya da başka bir toplumsal varlığı açıklarken önce çevresinde bulunanlara sorar, onların anlattıkları öyküleri, söylenceleri, yorumları dinler, sonra bunları belli bir sıraya göre yazıya geçirir, birbiriyle karşılaştırır, daha sonra kendi görüşünü bildirir. Mısır'la ilgili olayları anlatırken, Nil nehrini konu edinen açıklamaları böyledir. Herodotos, us ilkelerine aykırı düşen, doğaüstü bir nitelik taşıyan yorumların dinle bağlantılı olanlarında eleştirici bir tutum takınmaktan kaçınır. Ancak doğal olaylar söz konusu olunca söylencelere, asla bağdaşmayan açıklamalara pek inanmaz, eleştiriye yönelik bir yöntemi benimser. Bu anlatım özelliği yapıtının dokuz bölümünde de görülür.

İnsanı biri yıkımlar karşısındaki tutumu, öteki yaşam ve mutluluğa yönelik davranışı gibi iki karşıt eylem içinde inceleyen Herodotos ruhbilimi ilgilendiren açıklamalar öne sürer. Bunlar insanın genel niteliklerini sergileyen tanımlamalardır. İnsanın görünüş ve içevrenini tanımaya yarayan bu açıklamalar *Historiai*'ye ayrı bir özellik kazandırır, okuyucuyu daha değişik düşünce öğeleriyle karşı karşıya getirir. Bu anlatım biçimi yapıtın bütününde, ancak konunun gerektirdiği ölçüde görülür. Özellikle Mısır ve Grek insanlarını anlatırken bu tutum ağır basar.

Herodotos, yaşadığı çağdan beri, etkisini sürdürmüş, yalnız tarih biliminin kurucusu sayılmakla kalmamış, söylence, öykü, şiir, halkbilgisi, düzyazı, masal gibi yazın ürünleri yanında toplumbilim, budunbilim, coğrafya, din gibi birçok araştırma alanının gereksindiği bir kaynak niteliği kazanmıştır. Aşağı yukarı bütün dillere çevrilmiş olan *Historiai* değişik araştırmalara konu edilmiş, özellikle Mısır, İran, Anadolu, Grek, Suriye, İskitya, Trakya gibi birbirine komşu ülkelerin insanlarını, geleneklerini, yaşama biçimlerini, uygarlıklarını, toplumsal düzenlerini, dinlerini tanımada verimli bir kaynak olarak tanımlanmıştır. Söylencebilim alanında çalışanların Homeros'tan sonra ikinci kaynağı Herodotos'tur. Öte yandan Anadolu'nun İÖ 5.yy bitimine değin gelen uygarlık varlıklarını sergileyen ayrıntılı kaynaktır.

• YAPITLAR (başlıca): *Historiai*, (Herodot Tarihi, 1973).

• BAKINIZ: THUKYDIDES.

HERON [İskenderiyeli] (1.yy)

Yunanlı matematik, fizik ve mekanik bilgini. Üçgen akımını veren formülü ve otomatik makine tasarımlarıyla tanınır.

Yaşamına ilişkin bilgiler yok denecek kadar azdır. Yaşadığı zaman dilimi için İÖ 150 ile İS 250 aralığında değişen tarihler verilmiş, daha sonra ise *Dioptra* adlı kitabında betimlenen bir Ay tutulmasına dayanılarak 62 yılında yaşamış olduğu sonucuna varılmıştır. Bilimsel kişiliğine ilişkin tahminler de çelişkilidir. Kimi uzmanlar özellikle *Pneumatika* ("Pnömatik") adlı kitabından yola çıkarak yalnızca bir araştırmacı ve teknisyen, kimi uzmanlar ise zamanının en iyi matematikçilerinden biri olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak, Heron'un olduğu sanılan ve günümüze ulaşan on üç kitaptan kaçının gerçekten Heron'a ait olduğunun bugün bile kesin olarak bilinememesi, Heron ile ilgili bilgilerdeki belirsizliği göstermektedir.

Heron'un matematikçi olarak Arkhimedes ve Apollonios ile karşılaştırılması bir anlamda, Yunan matematiğinde İÖ 3.yy'da başlayan çöküşü gözler önüne sermektedir. Özellikle *Metrika* ("Ölçüm") adlı yapıtının kanıtladığı gibi zamanının bütün bilgilerine sahip bir matematikçi olan Heron'un yaklaşımındaki uygulamacılık, Yunan matematiğinin kuramsal yetkinleşme eğilimini yitirdiğini belgelemektedir. 1896'da İstanbul'da bir kopyasının bulunmasıyla gün ışığına çıkan *Metrika*'nın birinci cildi üçgenler, dörtgenler, onikigen'e kadar olan düzgün çokgenler, daire, daire parçaları, elips ve parabolik parçaların alanlarıyla, silindir, koni, küre ve küre parçalarının yüzeylerinin hesaplanmasına ilişkin tekniklere ayrılmıştır. Bugün Heron formülü olarak bilinen, gerçekteyse Arkhimedes'e ait olan ve A, ABC üçgeninin alanı, s aynı üçgenin çevresinin yarısı olmak üzere,

$$A=\sqrt{s(s-a)\ (s-b)\ (s-c)}$$

biçiminde yazılan eşitlik ve tam kare olmayan sayıların karaköklerini bulmakta kullanılan ve Babilliler'den kalma bir yaklaşım tekniği de bu ciltte yer almaktadır.

Metrika'nın ikinci cildinin konusunu koni, piramit, silindir, paralelyüz, prizma, küre ve küre parçaları ve daha birçok üç boyutlu cismin hacimlerinin hesaplanmasına ilişkin yöntemler oluşturur. Üçüncü ve son cilt ise belirli alan ya da hacimlerin istenen oranlarda bölünmesini sağlayan tekniklere ayrılmıştır.

Öbür geometri kitaplarında da benzeri konuları yineleyen Heron, *Dioptra* adlı kitabında arazi ölçümünde kullanılan teodolit benzeri bir düzeçleme gerecinin ve bir taşıtın aldığı yolu gösteren odometrenin yanı sıra, Ay tutulması anındaki saat farkından yararlanarak İskenderiye ile Roma arasındaki uzaklığın ölçülmesinde kullanılacak bir grafik yöntemini de tanıtmıştır.

Mekhanika ("Mekanik") Heron'un yalnızca Arap versiyonu bulunabilmiş bir kitabıdır. Üç ciltten oluşan bu kitabın birinci cildi mimarlık için gerekli kuramsal bilgileri, ikinci cildi kaldıraç, makara ve vida gibi basit makineleri, üçüncü cildi ise çeşitli taşıma araçlarını ve dişlileri konu edinir. Arapça'sının adı ("Heron'un Ağır Eşyaların Kaldırılmasıyla İlgili Kitabı") olan birinci cildiyle Pappos tarafından sözü edilen *Barulkos* ("Ağır Eşyaları Kaldırma Yöntemleri") aynı kitap olduğu sanılmaktadır.

Heron'un optikle ilgili yapıtı *Katoptrika* ("Yansıma") ise ışığın yayılmasını ve yansımayı konu edinir. Heron bu kitabında yansımayı açıklarken en kısa yol ilkesinden de yararlanarak gelme açısıyla yansıma açısının eşitliğini göstermiştir.

Heron'un kitapları içinde, özellikle Orta Çağ ve Rönesans dönemlerinde en çok ilgi toplamış olanı *Pneumatika*'dır. Yüzü aşkın sayıda kopyası bulunabilmiş olan bu kitap, pnömütik araç yapımcıları için hazırlanmış bir el kitabı olduğu izlenimini yaratmaktadır. Philon'un *Pneumatika*'sinden alındığı anlaşılan ilk bölümlerde havanın bir madde olduğunu gösteren deneylere ve sifon örneklerine yer verilmiştir. Sonraki bölümler ise belirli bir düzenden yoksundur. Yangın tulumbası, hidrolik org, madeni para atılınca çalışan makineler ya da su buharının içerdiği enerjiyi işe dönüştüren sistemler gibi az sayıda yararlı araç dışında tümüyle pneumatik ilkelerle çalan davullar, öten kuşlar ve su içen hayvanlar benzeri, seyirciyi şaşırtma amacı güden oyuncaklara ayrılan bu bölümlerde de son derece açık bir anlatım ve çizim tekniği egemendir.

• YAPITLAR (başlıca): *Pneumatika* ("Pnömatik"); *Metrika*, ("Ölçüm"); *Geometrika* ("Geometri"); *Stereometrika*, ("Cisimlerin Ölçümü"); *Katoptrika* ("Yansıma"); *Dioptra*.

• BAKINIZ: ARKHİMEDES, PAPPOS.

HEROPHİLOS
(İÖ 4.yy sonu-3.yy başı)

Eski Yunanlı hekim ve anatomi bilgini. İlk kez insan vücudunun iç organlarını inceleyerek, bilimsel anatominin kurucusu olmuştur.

İÖ ykş.335'te Anadolu'da Bithynia bölgesindeki Khalkedon'da (bugün Kadıköy) doğdu. İskenderiye'ye yerleşmeden önceki yaşamı, nerede ve ne zaman öldüğü bilinmiyor. Bazı kaynaklar ölüm tarihini İÖ 280 olarak belirtirse de, bu bilginin doğruluğu kuşkuludur. Yapıtlarından hiçbiri günümüze ulaşmayan Herophilos, Galenos'un aktardığı bilgiye göre, Kos Adası'nda (bugün İstanköy) Praksagoras'ın öğrencisi oldu. Daha sonra, o çağın en büyük tıp merkezi olan İskenderiye'de tanı ve tedavideki ustalığıyla hekimlik ününü yayarken, özellikle İskenderiye Tıp Okulu'ndaki dersleri ve deneysel araştırmalarıyla da anatominin bilimsel temellerini attı.

O çağda hemen yalnızca İskenderiye Okulu'nun olanak sağladığı insan kadavraları üzerindeki çalışmaların öncülerinden olan Herophilos, açımlamaları ve gözlemleriyle yeni bir yaklaşım getirdiği anatomiye değerli bilgiler kazandırdı. Beyinle beyinciğin ayrımını yaptı, beyni saran üç katlı zarı, sert zarın içindeki kanalları ve bu kanalların birleştiği bölgeyi (Herophilos toplağı) inceledi. Zihinsel yetilerin merkezi olarak gördüğü beyinle ilişkide olduğunu düşündüğü sinirleri işlevlerine göre ayırarak, ilk kez hareket (motor) ve duyu sinirleri ayrımına varanlardan biridir. Görme sinirini, gözdeki damar tabakayı ve onikiparmakbarsağını tanımlamış, karaciğer, tükrük bezleri, pankreas ve cinsel organlar üzerinde çalışmıştır.

Ayrıca atardamarlar ile toplardamarları birbirinden ayırt eden ve damarların içinde sanıldığı gibi hava değil kan bulunduğunu gözlemleyen Herophilos, damarların büzülmesine ve genişlemesine bağlı, istenç dışı bir olgu olarak gördüğü nabız atışlarıyla kalp vuruşları arasındaki ilişkiyi kurmuştur.

Başta Erasistratos olmak üzere kendisinden sonraki pek çok tıp bilginini etkileyen ve günümüzde de kullanılan birçok terimin yaratıcısı olan Herophilos, anatominin olduğu kadar fizyolojinin de gözleme dayalı bir bilim dalı olarak gelişmesine öncülük etmiştir.

• BAKINIZ: ERASİSTRATOS, GALENOS.

HERRERA, Helenio
(1916)

Arjantin asıllı futbolcu ve antrenör. 1968-1972 arasında İtalyan milli takımı antrenörlüğü yapmıştır.

Arjantin'de doğdu. On sekiz yaşında Fransa'ya gitti. Arjantin'in Boca Juniors takımında başlayan futbol yaşamını Fransa'da sürdürdü. Bu arada Fransız vatandaşlığına geçti. Charville, Red Star, Stade Française ve Racing takımlarında uzun bir süre futbol oynadı. Futbolu bıraktıktan sonra antrenörlüğe başladı. İlk başarılarını Fransa'nın Red Star ve Stade Française takımlarında kazandıktan sonra İspanya'ya geçti. Orada Atletico Madrid ve Sevillana takımlarını çalıştırdı. Daha sonra Barcelona takımının şampiyon kulüpler finaline kadar yükselmesini sağladı. Oradan İtalya'ya geçti. 1950'li yıllarda Inter takımının başarılarında önemli rol oynayarak "Il Maggio" (Sihirbaz) adıyla anılmaya başladı. 1968-1972 arasında İtalyan milli takımı antrenörlüğünü yaptı. Bir süre futboldan uzak kaldıktan sonra 1980'de Barcelona takımının teknik direktörü oldu.

HERRERA CAMPINS, Luis
(1925)

Venezuellalı siyaset ve devlet adamı. 1979-1983 arasında Venezuella Cumhuriyeti'nin devlet başkanlığını yapmıştır.

4 Mayıs 1925'te Portuguesa Eyaleti'nin Acarigua kentinde doğdu. Orta halli bir ailenin oğludur. Yükseköğrenimini Caracas'taki Venezuella Merkez Üniversitesi ile İspanya'da Santiago de Compostela Hukuk Okulu'nda tamamladı. Öğrencilik yıllarında siyasetle ilgilenmeye başladı. 1946'da R.Caldera ile muhafazakâr bir parti olan Toplumsal Hıristiyan Partisi'ni (Partido Social-Cristiano-COPEI) kurdu. Bu dönemde birçok dergiye siyasi makaleler yazdı ve Ulusal Öğrenci Birliği ile COPEI'nin dergilerini yönetti.

1948'de Portuguesa Eyaleti Yasama Meclisi'ne seçildi. R.Carrera ile birlikte COPEI'nin gençlik örgütünü kurdu. 1952'de, General Marcos Perez Jimenez'in diktatörlük yönetimine karşı protesto niteliğinde bir öğrenci boykotunu düzenleyenler arasında yer aldı. Bu nedenle Avrupa'ya sürgüne gönderildi. Sürgünde bulunduğu yıllarda COPEI ile Avrupa'daki Hıristiyan Demokrat örgütler arasında ilişkiler kurmaya çalıştı. 1956'da I.Dünya Hıristiyan Partiler Konferansı'nda COPEI'yi temsil etti.

Jimenez diktatörlüğünün 1958'de devrilmesi üzerineVenezuella'ya döndü. Bu tarihten 1978'e değin Portuguesa ve Lara eyaletlerinin temsilcisi olarak milletvekilliği ve senatörlük yaptı. Yıllarca Caldera'nın gölgesinde ikinci adam olarak kaldıktan sonra COPEI'nin başkan adayı olarak katıldığı Aralık 1978 seçimlerini kazanarak başkan seçildi. Herrera'nın başkanlığı sırasında Venezuella ekonomisinin temel sorunu olan bütçe açığı sürdü. 1982'de dışsatım gelirinin tamamına yakın bölümünü oluşturan petrol gelirleri büyük ölçüde azaldı. Büyüyen iktisadi ve toplumsal sorunlar hükümet karşıtı eylemleri yaygınlaştırdı. Aralık 1983'te yapılan seçimlerde başkanlığı Demokratik Hareket Partisi'nin (Accion Democratica) adayı kazandı.

• BAKINIZ: BETANCOURT.

HERRIOT, Édouard
(1872-1957)

Fransız devlet adamı ve yazar. Radikal Parti'nin başkanlığını yapmış, başbakanlık ve bakanlık görevlerinde bulunmuştur.

5 Temmuz 1872'de Troyes'da doğdu, 26 Mart 1957'de Lyon'da öldü. École Normale Supérieure'de edebiyat öğrenimini tamamladıktan sonra, bir süre Nantes'ta ve Lyon'da lise öğretmenliği yaptı. 1904'te edebiyat dalında doktora derecesi elde etti. 1905'te Radikal Parti'den Lyon belediye başkanı seçildi. II.Dünya Savaşı sırasında kısa bir dönem dışında yaşamının sonuna değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, Lyon'un bir sanayi ve ticaret kenti olarak gelişmesini sağladı. 1912'de senatör seçildi. 1916-1917 yıllarında A.Briand hükümetinde bayındırlık bakanlığı yaptı. 1919'da milletvekili seçilen Herriot, aynı yıl Radikal Parti'nin başkanı oldu ve bu görevini ölümüne değin sürdürdü.

1924'te sol kanat Radikaller'le Sosyalistler'in birleşmesinden oluşan Sollar Karteli'nin kurulmasında etkin rol oynadı. Aynı yıl yapılan seçimleri bu ittifakın kazanması üzerine başbakan ve dışişleri bakanı oldu. Bu görevleri sırasında, Fransa Ruhr havzasını boşalttı ve SSCB'yi tanıdı. Fransız Frangı'nın sürekli değer yitirmesi ve sermaye üzerine koyulan verginin, büyük miktarlarda sermayenin yurt dışına kaçmasına yol açması gibi iktisadi sorunları çözmekte başarısız kalan hükümet, Nisan 1925'te istifa etti. 1926'da R.Poincaré'nin Ulusal Birlik hükümetinde milli eğitim bakanı oldu. 1928'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında ortaöğrenimin parasız olması için çalıştı. 1932'de sol güçlerin seçimleri kazanması üzerine yeniden başbakan olan Herriot, bu görevini Aralık 1932'ye değin sürdürdü. Daha sonra Doumergue, Flandin, Bouisson ve Laval hükümetlerinde devlet bakanı olarak görev yaptı.

1936'da sol partilerin oluşturduğu Halk Cephesi'nin seçimleri kazanmasından sonra millet meclisi başkanlığına seçildi. 1940'ta Fransa, Almanya'ya teslim olana değin bu görevinde kaldı. Almanya'ya karşı yürütülen direniş hareketine katılmamakla birlikte, Vichy rejimine karşı tutumu nedeniyle 1942-1944 arasında evinde gözaltında tutuldu. Ağustos 1944'te Almanya'ya sürgüne gönderildi. Nisan 1945'te serbest bırakıldıktan sonra Fransız Kurucu Meclisi'ne seçildi. 1947'de Ulusal Meclis başkanlığına getirildi ve 1954'te emekli olana değin bu görevini sürdürdü. Daha sonra Ulusal Meclis'in onursal başkanlığına getirildi. 1955'te Sovyet hükümetince Barış Ödülü'yle mükâfatlandırıldı.

Bir siyaset adamı olduğu kadar, ünlü bir edebiyatçıdır. 1946'da AcadémieFrançaise'e üye seçilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Madame Récamier et ses amis*, 1904, ("Bayan Récamier ve Dostları"); *La vie de Beethoven*, 1929, ("Beethoven'in Yaşamı"); *Les États Unis d'Europe*, 1930, ("Avrupa Birleşik Devletleri"); *Lyon n'est plus*, 1939-1940, ("Lyon Artık Yok"); *Jadis*, 2 cilt, 1948-1952, ("Eskiden").

• BAKINIZ: BRIAND, DOUMERGUE, LAVAL, R.POINCARÉ.

HERSCHEL, Caroline Lucretia
(1750-1848)

Alman, astronom. İngiltere'de yaptığı gözlemlerde birçok bulutsu ve kuyrukluyıldız keşfetti.

16 Mart 1750'de Hannover'de doğdu, 9 Ocak 1848'de aynı kentte öldü. Uranüs'ü keşfeden ünlü astronom William Herschel'in kızkardeşidir. Çocukluğunda babasından müzik dersleri aldı. 1772'de, Yedi Yıl Savaşları sırasında Hannover'in Fransız işgaline uğramasının ardından İngiltere'ye kaçan ve oraya yerleşen ağabeyi William tarafından Bath'e götürüldü. Bath'de müzik çalışmaları yanında astronomiyle de ilgilenmeye başlamış olan William'ın bakımının yanı sıra, asistanlığını da üstlendi. Geceleri William'ın gözlemlerine ilişkin notları alıyor gündüzleri bu notlar üzerinde çalışıp gerekli hesapları yapıyor, fırsat buldukça da kendi araştırmalarını yürütüyordu. William ile birlikte, önce Old Windsor'a ardından da Slough'a taşındı. 1788'de evlenen ağabeyinden ayrılarak bir pansiyonda yaşamaya başladı, ancak ikisinin bilimsel çalışmalardaki işbirliği William'ın ölümüne değin sürdü. Ağabeyinin ölümünden sonra 1822'de Hannover'e dönen Herschel, ağabeyinin el yazmalarını düzenleyerek yayımlaması nede-

niyle 1828'de Royal Society'nin Altın Madalyası ile ödüllendirildi.

Herschel, fırsat buldukça yaptığı kendi araştırmalarını kuyrukluyıldız ve bulutsu konularında yoğunlaştırdı ve gözlemleri sırasında içlerinde Andromeda bulutsusunun bileşeni de bulunmak üzere üç bulutsunun ve sekiz kuyrukluyıldızın keşfini başardı. 1798'de Flamsteed'in yıldız kataloğunu gözden geçirdi ve düzeltilmiş biçimiyle yeniden yayımladı.

• BAKINIZ: F.W.HERSCHEL.

Frederick William Herschel

HERSCHEL, Frederick William
(1738-1822)

Alman asıllı İngiliz astronom. Uranüs gezegenini keşfetmiş, Samanyolu'nun ve evrenin biçimi konusunda ilk bilimsel kuramları geliştirmiştir.

15 Kasım 1738'de Almanya'da Hannover'de doğdu, 25 Ağustos 1822'de İngiltere'de Buckinghamshire yakınlarındaki Slough'da öldü. Çocukluğunda, Hannover'deki piyade alayının bandosunda çalışan babasından müzik dersleri aldı. 14 yaşında alay bandosunda obuacı olarak çalışmaya başlamıştı. Yedi Yıl Savaşları'nın (1756-1763) ikinci yılında, Hannover'in Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine kardeşi Jacob ile birlikte İngiltere'ye kaçtı. Geçimini müzik bilgisinin yardımıyla sağladığı bu yıllarda İngiltere'ye yerleşmeye karar verdi ve gerçekte Frederich Wilhelm olan adını Frederick William olarak değiştirdi. 1766'da Bath kentindeki Octagon Chapel'in orgculuğuna getirildi. Bath'e yerleştiği yıllarda müzik konusundaki kuramsal bilgilerini geliştirmek isteğiyle *Harmonics* ("Harmonikler") adlı yapıtını okuduğu Robert Smith'in (1689-1768) *A complete System of Opticks*'ini ("Optiklerin Tam Bir Dizgesi") de inceleyince teleskop yapımına ve astronomiye ilgi duymaya başladı. Bu alanlardaki çalışmalarını, 1772'de İngiltere'ye geçmesini sağladığı kızkardeşi Caroline'nin yardımıyla geliştiren Herschel, 1774'te ilk teleskopunun yapımını tamamladı ve 1781'de Uranüs gezegenini keşfetti.

Uranüs'ün keşfinden sonra Royal Society'nin Copley Madalyası'nı alan ve derneğin üyeliğine seçilen Herschel, 1782'de III.George'un bağladığı maaş sayesinde müziği terkedip, tüm vaktini astronomi için kullanmaya başladı. Aynı yıl kralın astronomu olarak Windsor Kalesi yakınındaki Datchet'e, 1787'de Old Windsor'a, ertesi yıl da yaşamının geri kalan bölümünü geçireceği Slough'a taşındı. 1788'de yaptığı evlilik Herschel'e kendisi gibi ünlü bir astronom olacak olan oğlu John'u kazandırdı.

Yaşamının sonuna değin Caroline'nin yardımıyla sürdürdüğü çalışmalarıyla astronominin gelişmesine büyük katkılarda bulunan, 2.500 dolayında bulutsu ve yıldız kümesini, 848 çiftyıldızı içeren kataloglar ve yetmiş makale yayımlayan Herschel 1816'da, Sir unvanıyla ödüllendirildi.

Yorulmak bilmez bir gözlemci olduğu kadar iyi bir teleskop yapımcısı da olan Herschel'i teleskop yapımına iten nedenlerin içinde teleskop almak için yeterli parasının bulunmaması kadar, uzak ve soluk yıldızların incelenmesine uygun teleskopların yapılmıyor oluşu da önemli bir yer tutmuştur. Amaçladığı gözlemler için büyütme kadar yeterli ışık toplayabilme açısından da gelişmiş teleskoplara gereksinimi olduğunu gören Herschel, yine kızkardeşi Caroline'nin yardımıyla çeşitli oranlarda bakır, kalay ve antimon kullanarak aynalar yapmaya girişti ve birkaç başarısızlığın ardından, Greenwich Gözlemevi'nde kullanılanlardan bile üstün olduğu kabul edilen teleskoplar üretmeyi başardı. Ayna yapımındaki başarısını, göz merceklerinde de yineledi ve en güçlüsü 6.450 kez büyüten göz merceklerinin yapımını gerçekleştirdi. En başarılı gözlemlerinde 50 cm açıklıklı teleskopunu kullanan Herschel en büyük teleskopunu 1789'da Slough'da kurdu. Odak uzaklığı 12 m olan ve "Herschel uyarlaması" olarak anılan özel bir yöntemle yerleştirilmiş 122 cm çapında bir ayna taşıyan bu teleskop, gerek hantallığı, gerekse aynasının bir süre sonra kararması nedeniyle ancak 1811 yılına değin kullanılabildi.

Uranüs'ü bulması

Astronomi çalışmalarının başında Ay'ı gözlemleyen, Ay'daki dağların yüksekliklerini hesaplayan, değişen yıldızları ve Güneş'teki lekelerin Yer üzerindeki etkilerini inceleyen Herschel daha sonra güneş sisteminin dışındaki, uzak ve soluk yıldızları araştırmaya yönelmiş, 1779'da dördüncü kadirden daha soluk yıldızlar üzerindeki ilk taramasını tamamlamıştı. Aynı yıl, özellikle Yer'den uzaklıklarını ölçebileceğine inandığı çiftyıldızlar üzerinde yoğunlaşan, dizgesel ve ilkinden daha kapsamlı ikinci bir taramaya girişti. Bu tarama sırasında 13 Mart 1781'de, bir yıldızdan çok kuyrukluyıldıza benzettiği bir gök cismi saptadı. Herschel'in gözlemlerinin Royal Society'ye ulaşmasıyla başka astronomların da ilgisini çeken bu cismin, yörüngesine ilişkin incelemeler sonucunda, güneş sisteminde yer alan bir gezegen olduğu anlaşıldı. Tarih öncesi çağlardan beri bir gezegen bulan ilk insan olarak büyük bir ün kazanan

Herschel bulduğu gezegene Georgium Sidus (George Yıldızı) adını verdi. Yıllar sonra bu adın yerini, gezegenin bulunduğu yıl Bode tarafından önerilmiş olan Uranüs aldı. Uranüs Roma mitolojisinde Satürn'ün babasının adıdır.

Uranüs'ün bulunması astronomi biliminin gelişimi açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Çıplak gözle bile görülebilen ve Herschel'den önce birçok kez gözlemlenmiş, dahası Flamsteed'in yıldız atlasında Tauri 34 olarak adlandırılmış olan Uranüs'ün Güneş sistemine ait bir gezegen olduğunun anlaşılmasıyla güneş sisteminin büyüklüğünün o güne değin doğruluğu kabul edilen değerinin iki katı kadar olduğu ortaya çıkmıştır.

Yine o yıllarda yalnızca aynı görüş çizgisinde yer aldıkları için birbirlerine yakın göründüklerine, gerçekte ise birinin Yer'den uzaklığının öbürünün uzaklığına oranla çok daha fazla olduğuna inanılan çiftyıldızlar üstündeki gözlemlerini sürdüren Herschel 1793'te, bu yıldızların birbirlerine gerçekten yakın olduklarını, dahası birbirlerinin çevresinde döndüklerini ileri sürdü. Herschel'in ölümünden sonra kesinlik kazanan bu görüşü de, Newton'un o güne değin yalnızca güneş sisteminde geçerliliği gösterilebilmiş olan çekim yasasının evrenselliğini kanıtlaması açısından büyük bir değer taşır.

Herschel 1783'te yapımını tamamladığı 6 m'lik odak uzaklığına sahip teleskopuyla yirmi yıl süren bir "bulutsu tarama" programını başlattı. O günlerde bulutsuların yapılarına ilişkin iki ayrı görüş savunuluyordu. Bu görüşlerden ilkine göre bulutsular, içerdikleri yıldızların sayılarının çokluğu nedeniyle sütlü (milky) bir görünümde olan sayısız yıldızdan oluşan bir kümeydi. İkinci görüşe göre ise bulutsuların hiç değilse bir bölümü ışıklı bir sıvıdan oluşmaktaydılar. Çağdaşlarının kullandıklarına oranla daha güçlü teleskoplar kullanarak birçok bulutsunun yıldızlardan oluştuğunu gözlemleyen Herschel birinci görüşün doğru olduğu kanısına vardı. İçerdiği yıldızların gözlemlenememesini sıvı oluşlarına değil Yer'den çok uzak oluşlarına bağladığı bazı bulutsuların, bu uzaklığa karşın görülebilmelerini de büyüklükleriyle açıkladı. Böylece gökada kavramının öncüsü olan "ada evrenler" kavramına, dahası Güneş sisteminin, üyesi olduğu Samanyolu içindeki konumu ve büyüklüğü konusunda da devrim yaratan bir kanıya ulaşmıştı. Bazı yıldızların Maskelyn tarafından betimlenmiş olan hareketlerinin, ancak Samanyolu'nun merkezine yakın bir bölgede yer alan ve evrenin büyüklüğüne oranla yok sayılabilir bir büyüklüğe sahip olan Güneş sisteminin hareketli oluşuyla açıklanabileceğini öne sürerek, Güneş'in evrenin merkezi olduğu yolundaki inancın çöküşünü başlattı. Bir yandan da evrenin oluşumunu açıklamaya girişen Herschel'in geliştirdiği kurama göre, başlangıçta uzaya dağılmış durumda bulunan yıldızlar zaman içinde çekim etkisiyle bazı bölgelerde toplanmış ve yoğun yıldız kümeleri oluşturmuşlardı.

Ada evrenler kavramı

Teleskopunu zaman zaman uzak yıldızlardan güneş sistemine çeviren Herschel, 1787'de Uranüs'ün iki uydusunu keşfetti, ertesi yıl bu uyduların gezegen çevresinde dönme periyotlarını ve Uranüs'ün kütlesini bugün bilinen değerlere oldukça yakın biçimde hesapladı. 1789'da 40 ayak uzunluğundaki teleskopuyla yaptığı ilk gözlemlerde Satürn'ün bilinen uydularının sayısını beşten yediye çıkardı. Güneş ışığının taşıdığı ısı enerjisini ölçmek amacıyla düzenlediği deneyler sonucunda Güneş'ten kızılötesi ışınların yayıldığını saptadı.

Geliştirdiği teleskoplarla ve aralıksız sürdürdüğü araştırmalarıyla evrenin büyüklüğüne ve yapısına ilişkin düşünceleri çağının ötesine taşımayı başaran Herschel, astronomi tarihinin en büyük adlarından biridir.

- YAPITLAR (başlıca): *The Scientific Papers of Sir William Herschel*, (ö.s.), J.L.E.Dreyer (der.), 2 cilt, 1912, ("Sir William Herschel'in Bilimsel Yazıları")
- KAYNAKLAR: J.B.Sidgwich, *William Herschel*, 1953.
- BAKINIZ: J.E.BODE, FLAMSTEED, J.GREGORY, C.L.HERSCHEL, I.NEWTON.

HERSCHEL, John Frederick William (1792-1871)

İngiliz, astronom, matematikçi ve kimyacı. Güney yarımküresinde gerçekleştirdiği gözlemlerle tanınır.

7 Mart 1792'de Buckinghamshire yakınlarındaki Slough'da doğdu, 11 Mayıs 1871'de Collingwood'da öldü. Uranüs'ü bulan ünlü William Herschel'in oğludur. Sürekli rahatsızlıklarla dolu bir çocukluk döneminin ardından 1809'da Cambridge'deki St. John's College'a girdi. Burada, Babbage ve birkaç arkadaşıyla birlikte Analytical Society of Cambridge'i kurdu ve İngiltere'de geçerli olan matematiksel terimlemeye daha kullanışlı bir biçim kazandırma çalışmalarına katıldı. 1814'te hukuk öğrenimine başladıysa da kısa bir süre sonra astronomiye yöneldi. Daha önce de optik konusunda bazı araştırmalar yapmış ve 1813'te Royal Society'ye sunduğu bir matematik çalışması nedeniyle bu kurumun üyeliğine seçilmişti. 1815'te kimya profesörlüğüne atanmak için yaptığı başvurunun Cambridge Üniversitesi tarafından geri çevrilmesi ve ardından çok ağır bir hastalık geçirmesi üzerine profesörlük gibi görevler üstlenmek düşüncesinden tümüyle vazgeçti. Sonraki yıllarda bir yandan kimya ve matematik alanlarında ve ışığın davranışı konusunda önemli araştırmalar yaparken bir yandan da, babasıyla birlikte çalışıyor, astronomi, teleskop yapımı ve kullanımı konularında uzmanlaşıyordu. 1820'de Royal Astronomical Society'nin kurucuları arasında yer aldı. 1822'de babasının ölümünün ardından astronomi çalışmalarını yoğunlaştırdı. Gözlemlerini 1834-1838 arasında Güney Afrika'da, Ümit Burnu'nda sürdürdü. 1847'de Güney Afrika'daki gözlemlerinin sonuçlarını, iki yıl sonra da birçok dile çevrilen *Outlines of Astronomy* ("Astronominin Ana Hatları") adlı kitabını yayımladı. 1850'de darphane yöneticiliğine atandı. Uyumlu bir aile yaşamı sayesinde ayakta durabilen sağlığı, yeni görevinin güçlüğü ve ailesinden uzakta yaşaması gibi nedenlerle hızla kötü-

Resim 353
Robert HENRI ***"İspanyol Çingenesi"*** *Metropolitan Sanat Müzesi, New York-ABD*

Resim 354
Barbara HEPWORTH
"Figür" Artistin Özel Koleksiyonu

Resim 355
Barbara HEPWORTH
"Tek Biçim" *(anıt) Greater London Council Koleksiyonu, Londra-İNGİLTERE*

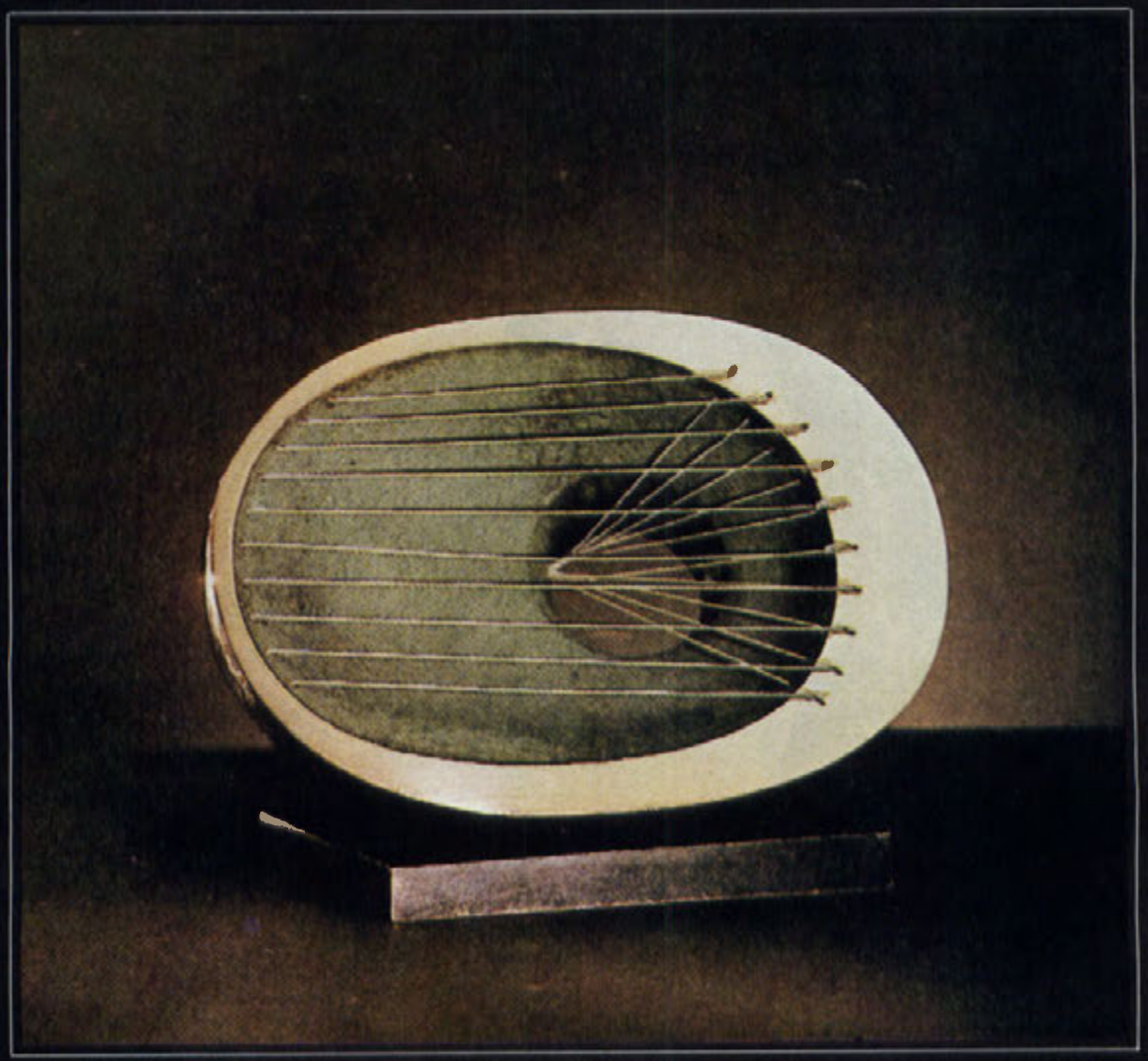

Resim 356
Barbara HEPWORTH
"Oval Oyuk" *Modern Sanatlar Müzesi, New York-ABD*

leşmeye başladı. 1856'da darphanedeki görevinden ayrılarak Kent'e, ailesinin yanına dönen Herschel, yaşamının kalan süresinin tümünü yine yıldızları ve yıldız kümelerini kataloglamakla geçirdi.

Herschel çeşitli dönemlerde Royal Society'nin başkanlığına ve başka ülkelerle ilgili sekreterliğine seçilmiş, iki kez de bu kurum tarafından altın madalyayla ödüllendirilmiştir. 1831'de Sir, 1838'de Baronet unvanlarını almıştır.

Herschel'in astronomiye ilk büyük katkısı babası tarafından kataloglanmış olan çiftyıldızlarla ilgili yeni gözlemler yapmak oldu. Herschel çekim yasasının evrenselliğinin kanıtlanmasını sağlayan çiftyıldız gözlemlerinin sonuçlarını 1821 ve 1823'te yayımladığı makalelerde açıkladı. 1826'da, çiftyıldızlarla ilgili araştırmalarının da etkisiyle duran yıldızların ıraklık açılarının ölçümüne yöneldi. Herschel'in bulduğu rakamlar, ıraklık açılarının yıllık değişimi probleminin çözümünde önemli bir aşama oluşturmuşlardır.

Kendisini babasının çalışmalarını sonuçlandırmakla yükümlü sayan Herschel, gökyüzünün İngiltere'de gözlemlenemeyen bölümünü incelemek amacıyla Ümit Burnu'na giderken yanında birisi kendisinin yaptığı yansıtmalı, öbürü 2 m odak uzaklıklı bir merceği olan kırılmalı iki teleskop ta götürdü. Orada kaldığı dört yıl içinde 68.948 yıldızın konumunu belirledi, çiftyıldızlar ve bulutsularla ilgili kapsamlı bir çizelge düzenledi, Halley kuyrukluyıldızının ve Satürn'ün uydularının gözlemini yaptı. Ayrıca yine aynı dönemde, Güneş lekelerinin etkinliklerini araştırmakla ve geliştirdiği bir aygıt yardımıyla Güneş'in ışınımını ölçmekle astrofiziğe de değerli katkılarda bulundu.

Yerfiziği alanında da çalışmaları bulunan Herschel, büyük bir ilgi duyduğu fotoğrafçılık konusunda da buluşlar yapmış, fotoğrafçılıkta duyarlı kâğıtların ve hiponun kullanılmasının önemini ortaya çıkarmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Results of Astronomical Observations Made at the Cape of Good Hope*, 1847, ("Ümit Burnu'nda Yapılan Astronomik Gözlemlerin Sonuçları"); *Outlines of Astronomy*, 1849, ("Astronominin Ana Hatları"); *Familiar Lectures on Scientific Subjects*, 1868, ("Bilimsel Konular Üzerine Konferanslar").

• BAKINIZ: C.L. HERSCHEL, F.W. HERSCHEL.

HERSHEY, Alfred Day
(1908)

ABD'li biyoloji bilgini. Bakterilerde asalak yaşayan virüslere ilişkin araştırmalarıyla 1969 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü almıştır.

4 Aralık 1908'de Michigan Eyaleti'nin Lansing kentinde doğdu. St. Louis'deki Washington Üniversitesi'nde kimya öğrenimi görerek, 1934'te doktora derecesini aldı. O tarihten 1950'ye değin Washington Üniversitesi'nin, ardından Washington'daki Carnegie Institution'ın Genetik Bölümü'nde (bugün Genetik Araştırmalar Birimi) çalıştı, 1963'te de bu birimin yöneticiliğine getirildi. Bakteriyofajlar üzerindeki araştırmaları nedeniyle, 1969 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Luria ve Delbrück ile bölüştü.

Hershey, bakteriyofaj adı verilen ve üzerinde asalak yaşadığı bakteriyi birtakım kimyasal değişikliklerle eritip yok eden virüsleri incelemeye başlayarak, 1945'te hem konak bakteride, hem de bakteriyofajda ortaya çıkan değşinim (mütasyon) olayının varlığını gösterdi. Ardından, bakteriyofajlarda genlerin ayrıldıktan sonra yeniden birleşmesi (rekombinasyon) olayını inceledi. Bu çalışmaları sırasında, genetik yapıları değişik iki bakteriyofajdan üreyen yeni döllerde, ana-baba bakteriyofajların her ikisinden de alınmış genler bulunduğunu gözlemleyen Hershey, bu iki değişik genin bakteri üremesi sırasında ayrılıp birleşerek yeni genetik tipler yarattığını da gösterdi. Böylece, bu yeniden birleşme olayının, daha yüksek gelişme düzeyindeki canlılarda gözlemlenen, benzer kromozomlardaki genlerin bazı bölümlerinin birbirleriyle yer değiştirmesi olgusuyla özdeş olduğunu kanıtlayarak, bakteriyofajların genetik yapısının yüksek gelişim aşamasındaki canlılarınkine çok benzediğini ortaya koydu.

1952'de, bakteriyofajı oluşturan DNA çekirdeğini ve çekirdeği saran protein zarını radyoaktif maddelerle işaretleyerek, yalnızca DNA'nın bakteri hücresine girdiğini gözlemleyen Hershey, DNA'nın bakteriyofajın genetik malzemesi olduğunu ve enfeksiyon sırasında konak bakteriye aktarıldığını da kanıtlamıştır.

• BAKINIZ: M. DELBRÜCK, d'HÉRELLE, S. LURIA.

HERSKOVITS, Melville Jean
(1895-1963)

ABD'li antropolog. Zenci kültürleri üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınır.

10 Eylül 1895'te Ohio Eyaleti'nde Bellefontaine'de doğdu, 25 Şubat 1963'te Illinois Eyaleti'nde Evanston'da öldü. Hebrew Union College ve Cincinnati Üniversitesi tarih bölümüne devam etti. I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da görev yaptı. Terhis olduktan sonra Fransa'da Poitiers Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü. 1919'da öğrenimini tamamladı ve ABD'ye döndü. 1920'de Chicago Üniversitesi'nde lisansüstü, 1923'te New York'da Columbia Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamladı. Franz Boas'ın öğrencisi ve onun çağdaş antropoloji anlayışının, tümevarımcı yaklaşımının önde gelen uygulayıcılarından biri oldu.

1923-1926 arasında Columbia Üniversitesi'nde antropoloji dersleri verdi. 1927'de Illinois'teki Northwestern Üniversitesi'nde yardımcı profesör olarak çalışmaya başladı. Ulusal Araştırma Komitesi'nin bursuyla ABD'deki zenciler konusunda araştırmalar yaptı. Bu alandaki ilk çalışması olan *The American Negro: A Study in Racial Crossing* ("Amerikan Zencisi: Irk Karışımı Üzerine Bir İnceleme") 1928'de yayımlandı.

Herskovits 1935'te Norhwestern Üniversitesi'nde profesör ve 1938'de antropoloji bölümü başkanı oldu. Bu görevleri sırasında, ABD'de ilk kez Afrika konulu ders programları uyguladı. Böylece F. Boas'ın Kuzey Amerika kabileleri üzerine yoğunlaştırdığı ilgiyi Afrika kültürlerine yöneltti. Batı Afrika, Haiti, Antiller, Brezilya ve Güney Sahra'da alan araştırmaları yaptı. Özellikle zenci folkloru ve etnolojisi alanında önemli yapıtlar verdi.

1945'te Amerikan Folklor Derneği'nin başkanı olan Herskovits, kültür alışverişi, kültürdeki değişmelerin dinamiği ve kültürün göreceliği konularında sürdürdüğü çalışmalarıyla bu alana önemli katkılarda bulundu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The American Negro: A Study in Racial Crossing*, 1928, ("Amerikan Zencisi: Irk Karışımı Üzerine Bir İnceleme"); *Dahomey*, 2 cilt, 1938; *The Economic Life of Primitive Peoples*, 1940, ("İlkel Kavimlerin İktisadi Yaşamı"); *Myth of Negro Past*, 1941, ("Zenci Geçmişi Efsanesi"); *Man and His Work*, 1948, ("İnsan ve Yapıtları"); *Economic Anthropology*, 1952, ("İktisadi Antropoloji"); *The Human Factor in Changing Africa*, 1962, ("Değişen Afrika'da İnsan Unsuru").

• **BAKINIZ:** BOAS.

HERTZ, Gustav Ludwig
(1887-1975)

Alman (DAC), fizikçi. Elektronlarla atom arasındaki çarpışmayla Planck-Bohr kuvantum ilkelerini kanıtlayarak, 1925 Nobel Fizik Ödülü'nü Franck ile bölüşmüştür.

22 Temmuz 1887'de Hamburg'da doğdu, 30 Ekim 1975'te Doğu Berlin'de öldü. Ünlü fizik bilgini Heinrich Hertz'in yeğenidir. 1906'da Göttingen Üniversitesi'nde başladığı fizik öğrenimini Münih ve Berlin üniversitelerinde sürdürerek 1911'de Berlin'den doktora derecesini aldı. İki yıl sonra aynı üniversitenin fizik enstitüsünde asistan olarak göreve başladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Berlin Üniversitesi'ndeki kadrosuz öğretim görevini üç yıl sürdüren Hertz, 1920'de Hollanda'ya giderek Eindhoven'deki Philips fabrikalarının araştırma laboratuvarlarında izotop ayırma yöntemleri üzerinde çalıştı. 1925'te Almanya'daki Halle Üniversitesi'nde, 1928'de Berlin'deki Technische Hochschule'de fizik profesörlüğüne atandı. Hitler iktidara gelince, Yahudi asıllı olduğu için 1934'te öğretim görevini yitirmesine karşın Almanya'dan ayrılmadı ve 1945'te Berlin'in Sovyet birliklerince işgaline değin Siemens'in araştırma laboratuvarlarından birini yönetti. O tarihte, bir grup Alman bilim adamıyla birlikte, on yıllık bir anlaşmayla SSCB'ye giderek Karadeniz kıyısındaki bir laboratuvarda atom enerjisi araştırmalarına katılan Hertz, 1954'te Doğu Almanya'ya döndü ve 1961'de emekli oluncaya değin Leipzig Üniversitesi'ndeki fizik profesörlüğü ile fizik enstitüsünün yöneticiliğini birlikte yürüttü.

Bohr'un atom modeline göre, merkezdeki artı yüklü ağır çekirdeğin çevresinde, değişik yörüngeler üzerinde dolanan elektronların enerjisi ve iyonlaşma potansiyeli, yerleştiği yörüngenin merkezden uzaklığına bağlıdır: Çekirdekten uzaklaştıkça elektronların enerjisi artar, iyonlaşma potansiyeli azalır. Yörüngelerinin kapalı eğriler halinde olmasına karşın, bazı koşullarda elektronlar Maxwell kuramının öngördüğü ışımayı yapmaz. Bu koşullardan en önemlisi, Bohr'un belirttiği gibi, yörüngenin açısal momentumuna bağlıdır. Bu değerin 2π katının, Planck'ın eylem sabitinin tam katlarına eşit olması gerekir. Bu tamsayı büyüdükçe, elektron enerjisi ve yörünge yarıçapı artar. Elektron daha düşük enerjili bir yörüngeye geçtiğinde de, enerji farkı, frekansı Planck bağıntısıyla belirlenen bir fotona (ışık-elektromanyetik dalga kuvantumuna) dönüşür. Öte yandan, atoma dışarıdan verilecek enerjinin değeri, elektronu bulunduğu yörüngeden başka bir belirli yörüngeye çıkartmak için gereken enerjiye tam eşitse, elektron bu enerjiyi alarak üst yörüngeye sıçrayabilir. Eğer eşitlik tam değilse, elektron enerjiyi alamaz ve atom bir bütün olarak kinetik enerji kazanabilir. Sıçrayan elektronun geri atlarken saldığı fonun saptanması, böyle bir sıçramanın belirtisidir.

Hertz, Franck ile birlikte yaptıkları deneyde, önce, cıva buharı dolu bir katot ışını tüpüne uyguladıkları gerilimi artırarak, devreden geçen akımın değişmesini inceledi. Gözlemleri, gerilim arttıkça akımın genel olarak yükseldiğini, ancak yaklaşık her 4,9 V'luk bir artış sonunda belirgin bir azalma olduğunu gösteriyordu. Akım sonra yeniden artıyor, bu azalma ve artışlar 4,9 V'luk adımlarla birbirini izliyordu. Bohr kuramına göre bu olgu, katottan buharlaşan ve uygulanan gerilim altında hız-kinetik enerji kazanan elektronların, kendilerinden 400.000 kat ağır olan cıva atomlarına çarptıklarında tıpkı duvardan yansıyan bir top gibi, enerji yitirmeden yollarına devam etmesiyle açıklanabilir. Cıva atomlarına çarpan bu elektronlar, hızlandırma gerilimi 4,9 V'a eriştiğinde tüm enerjisini cıva elektronuna aktararak durabilir. Bu duran elektronlar da tüpten geçen akımın azalmasına yol açar. Gerilim yeniden artırıldığında, duran elektronlar yeniden hız kazanır ve olay böylece yinelenir. Bu arada, enerjileri yükselen cıva elektronları eski yörüngelerine dönerken 2536 Å dalgaboyunda morötesi fotonları salar.

Franck ve Hertz, dalgaboylarını ölçtükleri bu fotonlara karşılık gelen frekans değerinin Planck bağıntısına göre enerji eşdeğeriyle, elektronların 4,9 V'luk kinetik enerjisinin eşit olduğunu saptadılar. Hertz, cıva atomunun en dış yörüngesindeki değerlik elektronunun iyonlaşma potansiyelini normal durumda 10,4 V, ilk uyarılma durumunda, 5,5 V olarak ölçmüş, aradaki fark 4,9 V olduğundan elektronun hangi yörüngeler arasında sıçrama ve atlama yaptığı belirlenmişti.

Bir atomun yalnızca belli miktardaki enerjiyi soğurabileceğini ve bu belli miktardaki enerjinin her yitirilişinde belli frekansta bir ışınım yayacağını deneysel yoldan kanıtlayarak Bohr kuramını doğrulayan bu çalışmaları nedeniyle iki araştırmacı, 1925 Nobel Fizik Ödülü'nü aldılar.

• **BAKINIZ:** BOHR, J.FRANCK, MAXWELL, PLANCK.

Heinrich Rudolf Hertz

HERTZ, Heinrich Rudolf
(1857-1894)

Alman fizik bilgini. Elektromanyetik dalgaların varlığını ve ışık dalgalarıyla aynı özellikleri taşıdığını kanıtlamıştır.

22 Şubat 1857'de Hamburg'da doğdu, 1 Ocak 1894'te Bonn'da öldü. Hamburg kentinin Senato'sunda da görev almış hukukçu bir baba ile çocuklarının eğitimine özen gösteren bir annenin çocuğuydu. Bu kültürlü ve varlıklı ailenin beş çocuğundan en büyüğü olan Heinrich Hertz, lise yıllarında özellikle matematik ve dil yeteneğiyle sivrilmiş, el becerisi de kullandığı deney ve ölçüm araçlarının çoğunu kendisi yapacak derecede gelişmişti. Mühendislik öğrenimi görmeye karar verdiğinden, 1875'te Frankfurt'a giderek bir mühendislik bürosunda bir yıl deneyim kazanıp giriş sınavlarına hazırlandı. Ancak, askerlik görevini tamamladıktan sonra mühendis olmaktan vazgeçip, bilimsel araştırma olanağı sağlayacak akademik yaşama atılmak üzere 1877'de Münih Üniversitesi'nde fizik öğrenimine başladı. Ertesi yıl Berlin Üniversitesi'ne geçmeye karar vermesi, yaşamına yön verecek en önemli rastlantılardan biriydi. Bu üniversitede öğrencisi olduğu Helmholtz'un, Hertz'in bilimsel kişiliği ve çalışmaları üzerindeki etkisi büyüktür.

1880'de, Berlin Üniversitesi'nde çok ender görülen üstün başarı derecesiyle doktorasını alan Hertz, Helmholtz'un laboratuvar asistanlığına atandı. Üç yıl sonra, matematiksel fizik dalında kadrosuz öğretim görevlisi olarak Kiel Üniversitesi'ne geçti, 1885'te de Karlsruhe'deki Technische Hochschule'de fizik profesörlüğüne getirildi. En önemli çalışmalarını, zengin bir laboratuvarı olan bu kuruluşta gerçekleştiren Hertz, 1888'de Prusya Kültür Bakanlığı'nın önerdiği Bonn Üniversitesi fizik profesörlüğünü kabul ederek ertesi yıl göreve başladıysa da, erken ölümü nedeniyle bu görevi ancak beş yıl sürdürebildi.

Elektromanyetik dalgaların keşfi

Hertz'in fizik öğrenimine başladığı yıllarda, elektrodinamiğin (ya da elektromanyetizmanın) kavramsal temelleri tümüyle atılmamıştı. Maxwell, Weber ve başka fizikçilerin geliştirdiği elektromanyetizma kuramları arasındaki en büyük fark, Maxwell'in kuramı dışında hemen hemen tümünün "uzaktan etkileşim" ilkesine dayanmasıydı. Yüklü bir cismin ya da bir mıknatısın başka bir cisme uyguladığı kuvveti simgeleyen elektrik ya da manyetik alanların uzayı bir anda doldurduğunu kabul eden bu kuramlara karşılık, Maxwell'in kuramı, bir anlamda, "sonlu etki ulaşımı süresi"nin gerekliliğini öngörüyordu. Hertz, biçimsel olarak Maxwell'in kuramını inandırıcı bulmasına karşın, Helmholtz'un etkisiyle, bu kuramda da uzaktan etkileşimin söz konusu olması gerektiğine inandı. Bu kuramlar arasındaki ayrımın, kapalı akım devrelerinin indüklenme özelliklerinde görülebileceği kanısıyla indükleyiciler ile bunların yakınındaki açık etkilenme devrelerinin ya da saptayıcı devrelerin, araya konulan yalıtkan engellerden nasıl etkilendiğini araştırmaya başladı. 1887 sonlarına doğru, indükleyici ile saptayıcı arasındaki uzaklığı iyice artırdı ve etkinin havadan "geçişini" incelemeye hazırlandı. Karlsruhe'deki karartılmış konferans salonunun öbür ucundaki saptayıcının aralığındaki sönük kıvılcım, etkinin gerçekten uzağa taşındığını gösteriyordu. Saptayıcının yerini ileri geri oynatarak kıvılcımın şiddetinde yol boyunca birbirini izleyen artma ve azalmalar gören Hertz, bu artış ve azalmaları, dalgaların duvarlardan yansımasıyla oluşan duraklı dalgaların karın ve düğüm noktaları olarak yorumladı. Ardışık iki karın ya da iki düğüm arasını yarım dalgaboyu kabul ederek hesapladığı dalgaboyunu, indükleme devresinin salınım frekansıyla çarpınca, ışık hızına eşit bir dalga hızı elde etti. Bu dalgaların niteliğini iyice anlayabilmek için, sert reçine prizmalardan geçirerek kırılmalarını, paralel iletken telli kafeslerden geçirerek polarılmalarını, odanın duvarlarından yansımalarını, iletken levhalardaki deliklerden geçirerek kırınımlarını inceledi; büyük çukur aynalar yaparak iletken cisimlerin görüntülerini düşürdü. Elektromanyetik dalgaların ışık dalgalarıyla aynı özellikleri taşıdığını gösteren bu deneyler, elektromanyetik etkinin sonlu hızla yayıldığını ve ışığın da bir elektromanyetik dalga olduğunu kesin bir biçimde kanıtlamıştı. Böylece Hertz, Maxwell denklemlerinde kuramsal olarak yer alan elektromanyetik dalgaların varlığını deneysel yoldan doğrulamıştı.

"Esir" ortamının niteliği

Bu bulgudan sonra Maxwell kuramını ayrıntılı bir biçimde incelemeye başlayan Hertz, yüklerin ve akımların bulunmadığı boş uzayda elektrik ve manyetik alan şiddetleri arasındaki bakışımı gösterdi, Maxwell kuramının kavramlarını daha anlaşılır hale getirdi. Ancak, temel sorunun gene de boşluğu dolduran esirin özellikleriyle ilgili olduğu, cisimlerin hareketi sırasında esirin de sürüklenip sürüklenmediği anlaşılmadan bu sorunun çözülemeyeceği inancını sürdürdü. Başlangıçta esirin sürüklendiğini düşünmesine karşın, Fizeau deneyinin ve yıldız ışığı sapıncının bu görüşünü doğrulamadığını farkederek kanısını değiştiren Hertz'in düzenlemesinden sonra elektrodinamik hızla gelişti. Lorentz, elektron kuramı çerçevesinde alan ve kaynak kavramlarını bağdaştırmaya çalıştıysa da, elektrodinamiğin Maxwell denklemleriyle tutarlı

son kavramsal yorumu, esirin varlığını gereksiz kılan Einstein'in özel görelilik kuramıyla gerçekleşebildi.

Hertz'in yeterince değerlendiremediği önemli bir buluşu da fotoelektrik olayıdır. Karlsruhe'deki ilk deneyleri sırasında, indükleyicideki şiddetli kıvılcımın ışığı saptayıcı devrenin üzerine düştüğü zaman, indüklenen kıvılcımın daha şiddetli olduğunu gözlemlemişti. 1887'de, bu olayın morötesi ışığın etkisinden kaynaklanabileceğini ve ışıkla elektrik arasındaki ilişkinin en anlamlı olgularından biri olabileceğini düşündü. Ancak, elektromanyetik dalgalar üzerindeki araştırmalarına ara vermek istemediği için, bu olayın yorumuyla ilgilenmedi.

Hertz'in fiziğe en büyük katkısı, doğruluğu sınanmamış kuramlar ve ilkeler arasında kesin bir seçim yapabilme olanağı sağlayarak elektrodinamiğin gelişme yolunu açmasıdır. Varlığını saptadığı elektromanyetik dalgalar ise, Hertz'in öldüğü yıl genç bir İtalyan mühendis adayının, Marconi'nin ilgisini çekerek çağdaş iletişimin temeli olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Untersuchungen über die Ausbreitung der elektrischen Kraft*, 1892, ("Elektrik Kuvvetinin Dağılımı Üstüne Araştırmalar"); *Die Principien der Mechanik, in neuem Zusammenhange*, 1894, ("Mekaniğin İlkelerine Yeni Yaklaşımlar"); *Schriften vermischten Inhalts*, (ö.s.), 1895, ("Çeşitli İçerikte Yazılar").

- KAYNAKLAR: J. Hertz, *Heinrich Hertz: Erinnerungen, Briefe, Tagebücher*, 1927.

- BAKINIZ: EINSTEIN, FARADAY, FIZEAU, FRESNEL, HELMHOLTZ, KIRCHHOFF, MARCONI, MAXWELL, W.E. WEBER.

HERTZOG, James
(1866-1942)

Güney Afrikalı asker ve devlet adamı. 1924-1939 arasında başbakanlık yapmış, ırk ayırımı politikasını savunmuştur.

James Barry Munnik Hertzog, 3 Nisan 1866'da Kap Bölgesi'ndeki Wellington'da doğdu, 21 Kasım 1942'de Pretoria'da öldü. Stellenbosch'daki Victoria College'da ve Amsterdam Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1893'te Güney Afrika'ya dönen Hertzog, Transvaal Yüksek Mahkemesi'nde raportör olarak görev yaptı. Daha sonra yargıç olarak Orange Yüksek Mahkemesi'ne atandı. 1899'da İngiliz-Boer Savaşı'nın başlaması üzerine görevinden istifa ederek, savaşın 1902'de Vereeiniging Antlaşması'yla bitimine değin, Boer ordularında komutan yardımcılığı yaptı.

1907'de Orange Devleti'ne özerklik verilmesinden sonra hükümet üyesi oldu. 1910'da kurulan Güney Afrika Birliği'nin Louis Botha başkanlığındaki ilk hükümetinde adalet bakanlığına getirildi ve 1912'ye değin bu görevini sürdürdü. 1914'te Milliyetçi Parti'yi kurdu. Hollanda asıllı Boerler'in (Afrikaaner) çıkarlarını temsil eden ve İngiliz emperyalizmine karşı çıkan bu parti, ırk ayırımı politikasını savunmaktaydı. Parti, I. Dünya Savaşı'nda Botha hükümetinin İngiltere'yi desteklemesine karşı çıktı.

1924 seçimlerini kazanan ancak salt çoğunluğu sağlamayan Hertzog, İşçi Partisi'nin desteğiyle başbakan oldu. Bu dönemde, Afrikaan dili resmi dil haline geldi ve Güney Afrika Birliği özel bir bayrağa sahip oldu. 1931'de kabul edilen Westminster Statüsü'yle İngiliz dominyonlarındaki hükümetlere geniş yetkiler tanındı.

Milliyetçi Parti'nin 1933'te Güney Afrika Partisi ile oluşturduğu koalisyon hükümetinde Hertzog başbakan, Smuts ise başbakan yardımcısı oldu. Bu dönemde çıkartılan yasalarla ırk ayrımı güçlendirildi, siyahların oy hakkı kısıtlandı. 1934'te iki partinin birleşmesiyle Birleşmiş Parti kuruldu.

II. Dünya Savaşı sırasında Hertzog ve Smuts arasında beliren görüş ayrılıkları hükümetin bölünmesine neden oldu. Hertzog'un savaş sırasında tarafsızlığın korunmasından yana olmasına karşın, Smuts İngiltere'nin desteklenmesini savunuyordu. Hertzog, tarafsızlık önerisinin Eylül 1939'da mecliste reddedilmesi üzerine istifa etti. Bir süre muhalefet önderliğini üstlenen Hertzog 1940'ta siyasi yaşamdan ayrıldı.

- KAYNAKLAR: L.E. Neame, *General Hertzog*, 1930; C.M. von den Heever, *General J.B.M. Hertzog*, 1946.

- BAKINIZ: BOTHA, MALAN, SMUTS.

HERTZSPRUNG, Ejnar
(1873-1967)

Danimarkalı astronom. Yıldızların, renkleriyle ışımaları arasındaki bağıntı yardımıyla sınıflandırılmasını sağlayan çalışmalarıyla tanınır.

8 Ekim 1873'te Kopenhag'da doğdu, 21 Ekim 1967'de Roskilde'de öldü. 1898'de, Kopenhag Politeknik Enstitüsü'nden kimya mühendisi olarak mezun oldu. Bir süre St. Petersburg'da (şimdiki Leningrad) çalıştıktan sonra 1901'de fotokimya konusunda çalışmalar yapmak amacıyla Leipzig'e gitti. Ertesi yıl ülkesine döndü. Astronomiye yöneldiği ve bazı küçük gözlemevlerinde çalışarak astronomi bilgilerini geliştirdiği bu dönemde yayımladığı iki makaleyle ilgisini çektiği Alman astronom Schawarzchild'ın çağrısına uyarak 1909'da Göttingen'e gitti. Kısa bir süre sonra Göttingen Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe, ardından da Potsdam'daki gökfiziği gözlemevinde astronomluğa getirildi. 1919'da Leiden Gözlemevi'ne geçen Hertzsprung 1935'te yöneticiliğine getirildiği bu kurumdaki araştırmalarını emekli olduğu 1944 yılına, astronomiyle olan ilgisini ise, emekliliğinden sonra döndüğü ülkesinde yaşamının son yılına değin sürdürdü.

ABD'deki Mt. Wilson ve Lick, Güney Afrika Birliği'ndeki Union gözlemevlerinde de kısa sürelerle gözlemler yapmış olan Hertzsprung, Utrecht, Kopenhag ve Paris üniversitelerinin onur doktoraları, Kraliyet Astronomi Derneği ve Pasifik Astronomi Derneği'nin altın madalyaları ve Kopenhag kentinin Ole Römer Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Yüzyıllarca gökcisimlerinin konumlarını ve hareketlerini konu edinen astronomi, 19. yy'ın ikinci yarısında yıldızların fiziksel yapılarını araştırmaya yönelmiş ve fotoğrafçılık tekniğindeki ilerlemelerden de yararlanmaya başlamıştı. Tayflar yardımıyla yıldızların sınıflandırılmasında önemli adımlar atan ABD'li astronom Antoniac Maury'nin çalışmalarından yola çıkan Hertzsprung, 1905 ve 1907 yıllarında yayımladığı *Zur Strahlung der Sterne* ("Yıldızların Işıması Üzerine") başlıklı iki makalede, yıldızların renkleri ile gerçek parlaklıkları arasında bir ilişki bulunduğunu gösterdi. Maury'nin tayfındaki keskin soğurma çizgilerine karşı gelen yıldızların, öbür yıldızlara oranla daha şiddetli ışıdığını bulmakla yıldızlar ve gökadalar arası uzaklıkların ve gökadaların büyüklüklerinin ölçülmesinde son derece başarılı bir yöntemin gelişmesini sağladı.

Aynı çalışmada dev ve cüce yıldızlardan da ilk kez söz eden Hertzsprung 1906'da, Pleiades kümesinde yer alan yıldızların sıcaklıklarıyla iç kadirleri arasındaki bağıntıyı veren bir diyagram elde etti. Ancak 1913'te, ABD'li astronom Russel'in Hertzsprung'dan bağımsız olarak hazırladığı bir benzerini açıklamasından sonra bilim dünyasının ilgisini çekebilen bu diyagram bugün Hertzsprung Russel (H-R) diyagramı olarak anılmaktadır.

Bu yöndeki çalışmalarını Potsdam Gözlemevi'nde de sürdüren Hertzsprung 1911'de Pleiades ve Hyades yıldız kümeleri için renk-parlaklık diyagramını yayımladı. 1913'te Küçük Macellan Bulutu'nun uzaklığını saptadı, Sefeit tipi değişen yıldızları inceledi bu yıldızların uzaklıklarını hesapladı. I. Dünya Savaşı yıllarında çok sayıda çiftyıldızın fotografik gözlemlerine yöneldi ve çıplak gözle yapılmış çiftyıldız gözlem sonuçlarında büyük düzeltmeler yaptı.

Yalnızca Pleiades (Ülker) kümesinde yer alan 2920 yıldızın konumlarının 20 yıl süre ile 15 farklı gözlemevinde çekilen 161 fotoğraf üzerinde incelenmesine yönelik bir programı yöneten Hertzsprung'un Hyades (Öküz) ve Praesepe (Arıkovanı) kümeleri ile çok sayıda küme dışı yıldızı da incelediğinin belirtilmesi, astronomiye katkılarının büyüklüğünü anlatmaya yetmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): "Zur Strahlung der Sterne", ("Yıldız Işıması Üzerine"); *Zeitschrift für wissenschaftliche Photographie*, III. 1905, V. 1907.

• BAKINIZ: H.N. RUSSEL, SCHWARZSCHILD.

HERZBERG, Gerhard
(1904)

Alman asıllı Kanadalı fizikçi. Moleküllerin ve serbest köklerin yapısına ilişkin çalışmalarıyla 1971 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

25 Aralık 1904'te Hamburg'ta doğdu. Darmstadt'taki Teknoloji Enstitüsü'nde, ardından Göttingen ve Bristol üniversitelerinde öğrenimini tamamlayarak 1930'da Darmstadt Teknoloji Enstitüsü'nde kadrosuz öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1935'te, Nazi yönetiminin baskısıyla ülkesinden ayrılıp Kanada'ya yerleşti ve 1945'e değin Saskatoon'daki Saskatchewan Üniversitesi'nin fizik bölümünde araştırma profesörü olarak çalıştı. O tarihte ABD'ye giderek, 1945-1948 arası, Chicago Üniversitesi'ne bağlı Yerkes Gözlemevi'nin spektroskopi profesörlüğünü üstlendi. Kanada'ya dönüşünde, Ottawa'daki National Research Council'ın kuramsal fizik bölümü yöneticiliğine getirilen Herzberg, 1969'da yöneticilik görevinden ayrılmasına karşın bu kuruluştaki bilimsel araştırma etkinliğini sürdürdü.

Kanada ve ABD'deki birçok üniversite ile bilim kuruluşunun yanı sıra Londra'daki Royal Society'nin, Macaristan, Hindistan ve Japonya'daki bilim akademilerinin onur üyeliğine seçilen Herzberg, 1971'de Nobel Kimya Ödülü'nü ve Londra'daki Royal Society'nin Royal madalyasını almıştır.

Herzberg'in, tayf analizi yöntemlerinden yararlanarak özellikle hidrojen, oksijen, azot ve karbon monoksit gibi iki atomlu gaz molekülleri üzerinde yaptığı araştırmalar, bu tür moleküllerin, özellikle serbest köklerin geometrik yapısı ve elektron düzeni üstüne çok değerli bilgiler sağlamıştır. Bir moleküldeki atomların geometrik yerleşme düzeni ve elektronların yörüngedeki dağılımı üstüne en sağlıklı bilgiyi tayf analiziyle elde edebileceğini düşünen Herzberg, atomların ve atom gruplarının uyarılma koşullarına bağlı olarak soğurduğu ya da yaydığı elektromanyetik ışımanın tayfını inceleyerek, fiziksel kimyaya ve kuvantum mekaniğine büyük katkıda bulunmuştur. Özellikle, birleşmemiş elektronları olduğu için tepkimeye girme eğilimi herhangi bir molekülden çok daha fazla olan ve bu özelliği nedeniyle doğada serbest olarak bulunmayıp, yalnızca kimyasal tepkimeler sırasında bir ara ürün olarak ortaya çıkan serbest köklerin tayfını ve yapısını ilk kez inceleyen Herzberg'dir. İki ve çok atomlu gaz moleküllerinin tayfı üzerinde yaptığı laboratuvar araştırmalarını, Yerkes Gözlemevi'nde bulunduğu sıralar yıldızlar arası uzaya yönelten Herzberg'in çalışmaları, gezegenlerin ve kuyrukluyıldızların atmosferini, özellikle yıldızlar arası uzaydaki gazların yapısını daha iyi tanıma olanağı sağlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Atomic Spectra and Atomic Structure*, 1937, ("Atom Tayfı ve Atom Yapısı"); *Molecular Spectra and Molecular Structure*, 4 cilt, 1939-1979, ("Molekül Tayfı ve Molekül Yapısı"); *The Spectra and Structures of Simple Free Radicals: An Introduction to Molecular Spectroscopy*, 1971, ("Basit Serbest Köklerin Tayfı ve Yapısı: Molekül Spektroskopisine Giriş").

Aleksandr İvanoviç Herzen

HERZEN, Aleksandr İvanoviç
(1812-1870)

Rus, düşünür ve yazar. Narodnizm' in (Rus Halkçılığı) kurucularındandır.

6 Nisan 1812'de Moskova'da doğdu, 21 Ocak 1870'te Paris'te öldü. Moskovalı zengin bir soylu olan İvan Alekseyeviç Yakolev ile Louisa Haag adlı bir Alman kadının evlilik dışı oğluydu. Ona Herzen soyadını babası, Almanca'da kalp anlamına gelen *herz* sözcüğünden türeterek taktı. İlk ve ortaöğrenimini Fransız, Alman ve Rus öğretmenlerden özel dersler alarak tamamladı. Çarlık otokrasisine ve serfliğe karşı çıkan bir grup devrimcinin Aralık 1825'te Çar I. Nikolay'a karşı düzenledikleri Dekambristler (Aralıkçılar) Ayaklanması'nın önderlerinin idam edilmeleri üzerinde derin bir etki yarattı.

Narodnik düşüncelerinin oluşmaya başlaması

Moskova Üniversitesi'nin fizik ve matematik bölümünde öğrenim gördüğü 1829-1833 arasında, Saint-Simon ve Fourier gibi Fransız ütopik sosyalistleri ile idealist Alman filozofu Schelling'in görüşlerinin etkisi altında kaldı. Bu dönemde çevresinde, aralarında yakın arkadaşı N.P. Ogarev'in bulunduğu çarlık otokrasisine karşı çıkan devrimci öğrencilerin yer aldığı bir grup oluştu. Temmuz 1834'te bu grubun birçok üyesiyle birlikte, çarlığı yıkmaya yönelik gizli çalışmalar yapmak suçundan tutuklandı. 9 aya yakın bir süre hapis yattıktan sonra, küçük bir memurluk göreviyle önce Vyatka'ya (şimdi Kirov), sonra da Vladimir'e sürgüne gönderildi. 1835-1837 arasında Vyatka'da, 1837-1840 arasında Vladimir'de sürgünde kaldı. Sonunda babasının çabalarıyla affedildi ve Mayıs 1840'ta İçişleri Bakanlığı'nda memurluğa başladı. Ancak sansürcülerin, özel bir mektubunda, çarlık polisinin uygulamalarını eleştirdiğini ihbar etmeleri üzerine, Temmuz 1841'de Novgorod'a sürgüne yollandı.

Sürgün yılları

Herzen'in sürgün yılları, toplumsal ve felsefi görüşlerinin olgunlaştığı, Hegel'in ve Feuerbach'ın yapıtları üzerine yaptığı incelemelerin sonucunda, romantizmin ve idealizmin etkisinden kurtulduğu yıllar oldu. Bir yandan Hegel'in diyalektik yöntemini özümserken, diğer yandan Feuerbach'ın etkisiyle dini ve yerleşik toplumsal kurumları eleştiren bir yaklaşım benimsedi.

Batıcılık'ı savunması

1842'de sürgünden dönerek Moskova'ya yerleşen Herzen, bu dönemde Rusya'da egemen iki ana düşün akımının temsilcileri olan Slavcılar ile Batıcılar arasında, Rusya'nın geri kalmışlıktan kurtulması için izlemesi gereken gelişme çizgisi konusunda süren tartışmalara etkin bir biçimde katıldı. Rusya'da sınıf farklılıkları olmadığını, köy komünlerinin ve Ortodoks dininin Rusya'nın ayırt edici özellikleri olduğunu, Rusya'nın kendine özgü bir gelişme çizgisi izleyeceğini savunan Slavcılar karşısında, T.Granovski, N.P. Ogarev, V.Belinski gibi düşünürlerle birlikte, Rusya'nın geri kalmışlığının nedeninin feodal toplum yapısı olduğunu ve gelişmenin Avrupa'da olduğu gibi burjuva devrimleri yoluyla sağlanabileceğini savunarak, 1845'e değin Batıcılar'ın önderleri arasında yer aldı.

Bu dönemde yazdığı *Diletantizm v nauke* ("Bilimde Sanat Meraklılığı") ve *Pisma ob izuchenii prirody* ("Doğanın İncelenmesi Üzerine Mektuplar") adlı kitaplarında, Hegelci diyalektiği maddeci bir biçimde yorumlayarak, doğa ile insanın, kuramla pratiğin, madde ile bilincin birliğini ortaya koymaya çalıştı. "Devrimin cebiri" olarak adlandırdığı Hegelci diyalektiğin yardımıyla, insanlığı, doğaya saygının, gerçekçiliğin ve özgürlüğün egemen olacağı bir topluma götürecek yasaları bulmaya çalıştı. Böylesi bir topluma ulaşmanın yolunun, felsefeyi yaşamla, bilimi kitlelerle bütünleştirdikten sonra girişilecek bilinçli eylem olduğunu savundu.

Herzen, 1847'de, ailesiyle birlikte Rusya'dan ayrılarak Paris'e gitti. Fransa'da 1848 Devrimi'nin sonuçlarını gördükten sonra, tarihin akılcı bir süreç olduğu ve insanlığın ilerlemesinin kaçınılmazlığı konusundaki görüşlerini terketti. Kapitalist Batı'da özgürlük, eşitlik ve adalet ideallerinin yaşama geçirilemeyeceği sonucuna vararak toplumsal devrimin olanaklarını Rusya'da aramaya başladı. Bunu izleyen yıllarda, Rusya'da sosyalizmin, kapitalizm evresi atlanarak, köy komünleri ve kolektif toprak mülkiyeti temelinde kurulabileceğini savunan bir kuram geliştirdi. Bu kuram Narodnizm'in (Rus Halkçılığı) temellerini oluşturdu.

1852'de Londra'ya yerleşen Herzen, ertesi yıl orada, görüşlerini yaymaya yönelik çeşitli yayınları basacağı Özgür Rus Basımevi'ni kurdu. Aynı dönemde, dalında dünya edebiyatının en iyi örnekleri arasına giren *My Past and Thoughts* ("Geçmişim ve Düşüncelerim") adlı otobiyografisini yazmaya başladı. 1855'te Çar I. Nikolay'ın ölmesi ve yerine II. Aleksandr'ın geçmesi, Herzen'de, yeni çarın iyi niyetiyle, başta serfliğin kaldırılması olmak üzere bir dizi reformun gerçekleştirilebileceği umudunu doğurdu.

Temmuz 1857'de arkadaşı Ogarev'le birlikte,

önce ayda bir, daha sonra on beş günde bir çıkan *Kolokol* (Çan) adlı Rusça bir gazete yayımlamaya başladı. Rus tarihinin sansürsüz ilk siyasi yayını olan *Kolokol*'da, serfliğin, sansürün ve dayak cezasının kaldırılması, üyelerinin seçimle belirleneceği bir meclisin kurulması gibi istemlerini dile getirdi. Kaçak olarak Rusya'ya sokulan ve geniş bir kitle tarafından okunan *Kolokol*, Rusya'da devrimci ve demokratik düşüncelerin gelişmesine önemli katkılarla bulundu.

Herzen'in 1863-1864 yıllarında başgösteren Polonya Ayaklanması'nı desteklemesi, *Kolokol*'un Rus milliyetçileri ve liberaller arasında etkisinin zayıflamasına neden oldu. 1865'te gazeteyi çok sayıda Rus siyasi sürgünün yaşadığı Cenevre'ye taşıdı. Ancak okur kitlesi iyice azalan *Kolokol* 1867'de kapandı. Herzen 1869'da yayımladığı son kitabı olan *Pisma k staromu tovarishchy*'de ("Eski Bir Yoldaşa Mektuplar") Bakunin'in anarşist görüşlerini eleştirdi. Herzen düşünsel baskılardan kurtulmadan, yalnızca zor ve şiddet yoluyla, devrimin gerçekleştirilemeyeceğini savundu.

Herzen, düşünceleriyle Rusya'da liberal ve demokrat aydın kesimini etkilemiş, devrimci düşüncenin yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Diletantizm v nauke*, 1842-1843, ("Bilimde Sanat Meraklılığı"); *Pisma ob izuchenii prirody*, 1844-1845, ("Doğanın İncelenmesi Üzerine Mektuplar"); *Kto vinovat* ?, 1841-1846, (Kabahat Kimde ?, 1973); *Stogo berega*, 1847-1850, ("Diğer Kıyıdan"); *My Past and Thoughts*, (otobiyografi), 1852-1868, (İng. çev.), ("Geçmişim ve Düşüncelerim"); *Pisma k staromu tovarishchy*, 1869, ("Eski Bir Yoldaşa Mektuplar"); *Polnoe sobranie sochineni i pisem*, (ö.s.), M.K. Lemke (der.), 22 cilt, 1919-1925, ("Toplu Yapıtlar").

- **KAYNAKLAR:** R.Labry, *A.I. Herzen 1812-1870*, 1928; *Herzen et Proudhon*, 1928; M.Malia, *A.Herzen and the Birth of Russian Socialism, 1812-1855*, 1961.

- **BAKINIZ:** ALEKSANDR II, BAKUNİN, BELİNSKİ, ÇERNİŞEVSKİ, NİKOLAY I.

HERZFELD, Ernst Emil
(1879-1948)

Alman arkeolog, mimar ve sanat tarihçisi. İslam kültürü üstüne yaptığı araştırmalarla tanınmıştır.

23 Temmuz 1879'da Hannover yakınlarındaki Celle'de doğdu, 21 Ocak 1948'de İsviçre'de Basel'de öldü. Ortaöğrenimini Hannover ve Berlin'de tamamladıktan sonra Charlottenburg, Münih ve Berlin üniversitelerinde mimarlık eğitimi gördü.

1903-1906 arasında Irak'ta Asur kentindeki Alman kazılarında, mimarlık bilgilerini alan arkeolojisine uyguladı. Bu kazılarda Mezopatamya ve Yakındoğu'nun geç dönem kültürleriyle de ilgilendi. İslam kültürü ile ilgisi 1903'te Irak'ta Samarra kentini gezmesi sonucu başladı. 1906'da Asur kazısından Almanya'ya dönerken Luristan üzerinden bir yolculuk yaparak İran'da Pazargad ve Persepolis'i gezdi. Bu iki kent üstüne yazdığı monografi ile 1907'de Berlin Üniversitesi'nde doktorasını verdi. Aynı yıl Samarra ve öbür Mezopotamya kentleri ile ilgili araştırmalarını içeren iki yapıtı yayımlandı. Bu yapıtlarda çok sayıda anıtın çizimleri ve rekonstrüksiyonları yer alıyordu. 1908'de İstanbul üzerinden Suriye ve Hindistan'a giden Herzfeld, İslam sanatı tarihçisi Friedrich Sarre ile (1865-1945) Mezopotamya'da çeşitli geziler yaptı. Birlikte Dicle ve Fırat vadilerinde birçok anıt ve ören yeri saptadılar. Bu araştırmaların sonuçları 1911-1920 arasında dört cilt olarak yayımlandı.

Herzfeld, 1910-1913 arasında Samarra'da ilk sistemli kazıları gerçekleştirdi. Bu kentteki birçok cami ve sarayın kazarak elde ettiği bulgulara göre planlarını çıkardı. Samarra ile ilgili altı ciltlik yapıtı İslam mimarlığı ve bezemesi konusunda en önemli kaynaklardan biridir. Yapıtın, kentin tarihine ilişkin altıncı cildi, Herzfeld'in ölümünden sonra yayımlandı.

Mezopotamya'dan başka İran da Herzfeld'in ilgi alanlarından birini oluşturuyordu. 1917'ye değin aralıklarla İran ve Doğu Anadolu'da araştırmalar yaptı. 1920'de Berlin Üniversitesi'nde Doğu arkeolojisi profesörü oldu. Öğretim üyeliğinin yanı sıra Samarra'da kazıları sürdürdü. 1923'te İran'da Persepolis yakınlarında Tal-i Bakun yerleşmesini saptadı ve 1928'de burada kazılara başladı. İÖ 4300-3000'lere tarihlenen ve iki höyükten oluşan bu yerleşmede önemli buluntular ele geçti. Aynı yıl Pazargad'ta da kazılar yaptı. 1929'da Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü adına Persepolis'te başlattığı kazıları 1933'e değin sürdürdü. Pers İmparatorluğu'nun bu eski başkentinde çok önemli yapılar ortaya çıkardı. 1934'te İngiltere'ye gitti ve iki yıl kazı sonuçlarının yayıma hazırlanması için çalıştı.

Ertesi yıl ilk kez ABD'ye gitti. 1936'da Boston'da konferanslar verdi. Aynı yıl Princeton Üniversitesi İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Daha sonra ABD'ye yerleşerek Mezopotamya ve İran tarihi, sanatı, dini gibi konulardaki araştırmalarını on yıl boyunca sürdürdü. 1947'de araştırma amacıyla gittiği Kahire'de hastalandı, tedavi edildiği İsviçre'de öldü.

Çeşitli konularda çok sayıda yapıtın yanı sıra *Archaeologische Mitteilungen aus Iran* (İran'dan Arkeoloji Haberleri) adlı bir de dergi yayımlamıştır. İsveç'in Wasa, Almanya'nın Hohenzollern nişanlarıyla ödüllendirilmiştir. Royal Asiatic Society, British Academy, Medieavel Academy of America, Leyden Kern Enstitüsü gibi kuruluşların üyesi olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Samarra, Aufnahmen und Untersuchungen zur islamischen Archeologie*, 1907, ("Samarra, İslam Arkeolojisi Üzerine Ölçümler ve Araştırmalar"); *Untersuchungen über die historische Topographie der Landschaft am Tigris, Kleinen Zab und Gebel Hamrin*, 1907, ("Dicle, Küçük Zab ve Gebel Hamrin Bölgesinin Tarihsel Topografya Araştırmaları"); *Iranische Felsreliefs* (F. Sarre ile), 1910, ("İran Kaya Kabartmaları"); *Archeologische Reise im Euphrat und Tigris Gebiet* (F.Sarre ile), 4 cilt, 1911-1920, ("Dicle ve Fırat Bölgesi'nde Arkeolojik Gezi"); *Die Ausgrabungen von Samarra*, 6 cilt, 1923-1948, ("Samarra Kazıları"); *Iran in the Ancient East*, 1941, ("Eski Doğu'da İran"); *Zoroaster and His World*, 1946, ("Zerdüşt ve Dünyası"); *Monuments et Inscriptions d'Alep*, 2 cilt, 1947-1948, ("Halep Anıtları ve Yazıtları").

• KAYNAKLAR: C.R. Morey, "Ernst Herzfeld", *Archaeologica Orientalia in Memoriam Ernst Herzfeld*, 1952.

HERZL, Theodor
(1860-1904)

Macar asıllı Avusturyalı yazar ve siyaset adamı. Siyonizm'in siyasi bir hareket haline dönüşmesine öncülük etmiştir.

2 Mayıs 1860'ta Macaristan'da Budapeşte'de doğdu, 3 Temmuz 1904'te Avusturya'da Viyana yakınlarındaki Edlach'ta öldü. Orta halli Yahudi bir konfeksiyoncunun oğluydu. Ortaöğrenimini Macaristan'da tamamladı. 1878'de ailesiyle birlikte Viyana'ya taşındı. 1884'te Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden doktorasını aldı. Kısa bir süre avukatlık yaptıysa da edebiyata olan ilgisi nedeniyle mesleğini bırakarak gazeteciliğe başladı. 1891'de *Neue Freie Presse* adlı günlük gazetenin Paris temsilciliğine atandı. Alfred Dreyfus olayının yol açtığı Yahudi düşmanlığı onu şaşkınlığa düşürdü; Fransa'da da Anti-Semitizm'in (Yahudi aleyhtarlığı) varlığına tanık olması düşüncelerinde bir dönüm noktası yarattı. Yahudiler'in yaşadıkları yerlerde Anti-Semitizm'in kaçınılmaz olduğu, bunun da Yahudi sorununa yol açan en önemli etmen olduğu yargısına vardı. 1895'te yayımladığı *Der Judenstaat* ("Yahudi Devleti") adlı kitabında Yahudiler'in ulus özellikleri taşıdığını ileri sürerek bir Yahudi devleti kurulmasının gerekliliğini dile getirdi. Yahudiler'den ve onlara yurt olarak düşündüğü Filistin'den "topraksız bir halk, halksız bir toprak" diye söz eden Herzl, orada yaşayan Araplar'ın varlığını gözardı ediyordu.

Herzl bir Yahudi devleti kurulmasının ancak büyük devletlerle diplomatik ilişki kurularak ve onların desteği sağlanarak gerçekleşebileceğine inanıyordu. Önce büyük servet sahibi Yahudiler'den yardım almayı denedi; Baron de Hirsch ve Baron Edmond de Rothschild'e başvurarak Filistin'in Osmanlı Devleti'nden satın alınabilmesi için parasal destekte bulunmalarını istedi. Onlardan olumsuz yanıt alınca geniş halk kitlelerini örgütlemeye karar verdi. 27 Ağustos 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde I. Siyonist Kongresi'ni topladı. Çoğunluğu Orta ve Doğu Avrupa'yla Rusya'dan gelen 200 delege arasında her meslekten, her mezhepten ve her sınıftan temsilciler vardı. Herzl'in Siyonist hareketin yasama yetkisini üzerine alacak bir temsilciler meclisi olarak gördüğü kongre üç gün sürdü. Kongre sonunda yayımlanan Basel programı Siyonist hareketin amacı-

Siyonizm

Antik Kudüs kentinde Siyon tepesindeki ilk Musevi tapınağının İÖ 586'da Babilliler'ce yakılmasından sonra buradan sürülen Yahudiler arasında bir Mesih'in onları yeniden Siyon'a götüreceği inancı yerleşmiştir. Zamanla Siyon Kudüs kentiyle eşanlamlı olarak kullanılmaya başlanmış, nihai amacı Yahudiler'in Filistin'e yerleşmesi olan dini ya da siyasi akımların tümü de Siyonizm olarak adlandırılmıştır.

Yahudi sorununun ortaya çıkmasının temel nedeni olarak Yahudiler'in yaşadıkları ülkelerde varlığını sürdüren Anti-Semitizm (Yahudi aleyhtarlığı) gösterilmektedir. Hıristiyanlar İsa'nın çarmıha gerilmesine Yahudiler'in neden olduğunu düşündüklerinden 19. yy'a değin Anti-Semitizm'in temel nedeni dinseldir. 19. yy sonuna doğru Aydınlanma Dönemi'nin etkisiyle Yahudiler'e yurttaşlık hakkı verilmesinden sonra onların siyasi ve iktisadi alanda etkin olmalarıyla birlikte Anti-Semitizm'in de niteliği değişmiş, özellikle bankacılık kesiminde büyük bir paya sahip olan Yahudiler'e karşı iktisadi durumları bozulan orta sınıfların tepkisi niteliğine bürünmüştür.

Yahudi aleyhtarlığına karşı Yahudiler'in geliştirdiği ilk önemli düşünce akımı 18. yy sonunda Reform Musevilik'i olarak adlandırılan Haskala hareketidir. Bu akımın öncüleri Yahudiler'i dini ve ahlaki olarak ortak özellikler taşıyan bir topluluk olarak görmüş, kurtuluşlarının içinde bulundukları topluma kaynaşmakla gerçekleşeceğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşün tersine Yahudiler'in din birliğinin yanı sıra ulus özellikleri taşıdıklarını ileri süren ve ancak ayrı bir devlet kurarak kurtulabileceklerini savunanların en önemlileri Moses Hess*, *Leib Pinsker (1821-1891) ve Theodor Herzl'dir.

Pinsker bir Yahudi devletinin kurulabilmesi için önce Yahudiler'in Filistin'e yerleşmeye başlamalarının gerektiğini savunur. Onun çağrısıyla Filistin'de kolonizasyonu desteklemek amacıyla Avrupa'nın birçok yerinde Siyon Âşıkları (Hovévé Ziyon) adıyla anılan dernekler kurulmuştur. Herzl ise kolonizasyona başlamadan önce bir Yahudi devleti kurulması konusunda büyük devletlerin desteğinin sağlanması gerektiğini düşünür ve diplomatik ilişkilere öncelik tanır. Herzl'in Siyonizm'i örgütlü bir siyasi güç haline dönüştürmesiyle Siyonist hareket bir dönüm noktasına gelmiş, İsrail Devleti'nin kurulması yolundaki süreç hız kazanmıştır. Siyonizm, İsrail'in kuruluşundan sonra bir zamanlar kutsal Yahudi Devleti'nin egemenliğindeki Nil'den Fırat'a kadar uzanan tüm toprakları ele geçirmeye yönelik yayılmacı bir ideolojiye dönüşmüştür. Yahudiler'in Avrupa ülkelerinde aşağılanmalarına son vermek için örgütlenen Siyonistler, kendilerine ait bir devlet kurduktan sonra Araplar'ın bölgedeki haklarını hiçe saymış, onları topraklarından kovmak için kitle katliamlarına girişmişlerdir. 20. yy'ın ikinci yarısında aşırı milliyetçilik ve saldırganlık Siyonizm'in en belirgin özellikleri olmuştur.

nı Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak olarak belirledi; ayrıca Herzl'in başkanlığında Siyonist Örgütü'nün kurulmasına karar verildi.

Herzl bundan sonra büyük devletlerin ilgisini Yahudi sorununa çekme yönünde çalışmalarına başladı. 1901'de II. Abdülhamid'le görüşerek Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan Filistin'de Yahudiler'e yerleşme ve özerk bir yönetim kurma hakkı tanıması karşılığında Osmanlı Devleti'nin maliyesini düzeltmeyi ve Batılı ülkelere bağımlılıktan kurtarmayı teklif etti. Ancak bir sonuç alamadı. Bunun üzerine başka yerleşim bölgeleri aramaya başladı. İngiltere'nin Yahudiler'e yerleşim bölgesi olarak Uganda'yı önermesi 1903'te toplanan IV. Siyonist Kongresi'nde görüş ayrılıklarına yol açtı. Kongre İngiliz önerisini oy çokluğuyla kabul etti, ama Herzl'in ölümünden sonra 1905'te toplanan VII. Kongre'de yeniden görüşülerek Chaim Weizmann'ın etkisiyle reddedildi.

44 yaşındayken kalp krizinden ölen Herzl, karizmatik kişiliğinin de etkisiyle farklı inançlara sahip Yahudiler'i tek bir örgüt içinde birleştirmekte büyük bir başarı göstermişti. Vasiyeti gereğince Filistin'de Yahudi devleti kurulduktan sonra Viyana'daki mezarı Kudüs'e taşındı.

1897'de I. Siyonist Kongre'yi topladığı gün anı defterine "Ben Basel'de Yahudi Devleti'ni kurdum" diye yazan Herzl'in İsrail Devleti'nin kurulmasının önkoşullarını hazırlama konusunda önemli katkısı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Judenstaat*, 1895, ("Yahudi Devleti"); *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, R.Patai (der.), 1960, ("Theodor Herzl'in Anıları").

• KAYNAKLAR: J.Adler, *The Herzl Paradox*, 1962; A.Bein, *Theodor Herzl: A Biography*, 1957; C.R. Conder, *Theodor Herzl, The Founder of Political Zionism*, 1959; A.Elon, *Herzl*, 1975; D.Stewart, *Theodor Herzl*, 1974.

• BAKINIZ: M.HESS, WEIZMANN.

HERZOG, Werner
(1942)

Alman (FAC) sinema yönetmeni. Genç Alman Sineması akımının en önemli temsilcilerindendir.

Sachrang'da doğdu. On iki yaşından sonra, babasından ayrılan annesiyle birlikte, Münih'te yoksulluk içinde yaşadı. Gelişen sinema tutkusuyla, on dört yaşında film projeleri hazırlamaya başladı. Lise öğrencisiyken, geceleri de bir çelik fabrikasında kaynakçı olarak çalışıyor, buradan elde ettiği bütün geliri amatör film çekimlerine harcıyordu. Bu kısa filmlerden ikisi, 1963'teki *Herakles* ve 1966'daki, çalıntı bir kamerayla çekilen *Spiel im Sand* ("Kumda Oyun") uluslararası şenliklerde ödül aldı. Herzog 1968'de, hükümetin desteğiyle, *Lebenszeichen* ("Yaşam Belirtileri") adlı ilk uzun metrajlı filmini çekti. Kısa sürede önde gelen genç Alman sinemacıları arasına girdi.

Rainer Werner Fassbinder ve Wim Wenders ile birlikte, Almanya'da 1960'ların başlarında ortaya çıkıp gelişmeye başlayan Genç Alman Sineması akımının 1970'lerdeki doruğunu oluşturdu. Yerleşik sinema sanayiinin kalıplarına ve ticari sınırlamalara bir tepki olarak doğan hareket, önemli ölçüde devlet desteği sağlamış, Alexander Kluge, Volker Schlöndorff, Jean-Marie Straub gibi yönetmenlerin öncülüğünde, Alman sinemasını yeniden canlandırmıştır.

Herzog, çarpıcı konular işleyen özgün bir sinema yaratmış, oldukça kişisel bir yaklaşımla, ortalama sinema izleyicisi için anlaşılması güç filmler yapmıştır. Çeşitli uluslararası şenliklerde ödüller alan küçük bütçeli filmlerin hemen hemen hepsinin yapımcılığını ve senaryo yazarlığını da üstlenmiştir.

• YAPITLAR (başlıca) *Lebenszeichen*, 1968, ("Yaşam Belirtileri"); *Auch Zwerge haben klein angefangen*, 1970, ("Cüceler de Küçüktü"); *Fata Morgana*, 1971, ("Serap"); *Land des Schweigens und der Dunkelheit*, 1972, ("Suskunluk ve Karanlık Ülkesi"); *Aguirre der Zorn Gottes*, 1973, ("Tanrının Gazabı Aguirre"); *Jeder für sich und Gott gegen alle*, 1974, ("Herkes Kendi Başına ve Tanrı Herkese Karşı"); *Herz aus Glas*, 1976, ("Sırça Kalp"); *Stroszek*, 1977; *Woyzeck*, 1979; *Fitzcarraldo*, 1982; *Wo die grünen Ameisen träumen*, 1984, ("Yeşil Karıncaların Düş Ülkesi").

HESİODOS
(Ykş. İÖ 700)

Eski Yunanlı şair. Yapıtlarında çobanlar, çiftçiler gibi alt tabaka insanlarına yer verişiyle edebiyatta bir genişlemeye öncülük etmiştir.

Yaşamı üstüne kesin bilgi yoktur. *Erga kai hemerai* (İşler ve Günler) adlı yapıtından anlaşıldığına göre, deniz ticaretiyle uğraşan babası Batı Anadolu'daki Kyme kentinden maddi sıkıntıları nedeniyle göçmüş, Orta Yunanistan'daki Boiotia bölgesindeki Askra kentine yerleşmiş ve orada tarımla uğraşmaya başlamıştı. Hesiodos da çobanlık yaparak yaşamının tümünü ya da büyük bölümünü burada geçirdi. Babasının ölümü üzerine, miras yüzünden kardeşi Perses ile arasının açıldığı, bu olaydan çok etkilendiği anlaşılmaktadır. Yine kendi anlattığına göre, yaşamı boyunca tek deniz yolculuğunu Khalkis'te düzenlenen bir şairler yarışmasına katılmak için Eğriboz Adası'na yaptı. Bu yarışmada birinci gelerek ödüllendirildi.

Hesiodos'un günümüze ulaşan iki epik yapıtından ilki olan bin yirmi iki dizelik *Theogonia* (Tanrıların Doğuşu), evrenin yaratılışını anlatır ve Tanrı soylarının dökümünü yapar. Hesiodos, *Theogonia*'yı oluştururken Doğu'dan esinlenmiş, Hurri-Hitit kaynaklı *Kumarbi* efsanesi, onun devamı sayılan *Ullikummi*, Babil kaynaklı *Enuma Elis* gibi yaratılışla ilgili efsanelerden etkilenmiştir.

İşler ve Günler'i kardeşine hitaben yazmıştır. Sekiz yüz yirmi sekiz dizelik bu didaktik yapıt iki ana bölüme ayrılır. İlk bölüm kavramsal bir çerçeve niteliğindedir. Hesiodos burada kardeşiyle arasındaki miras davasında, kardeşinden rüşvet alarak onun aleyhine karar veren yönetici-yargıçlardan yakınır.

İktisadi eşitliğe, genelde de insanların eşitliğine inanmamasına karşın, "yasa önünde eşitlik" ister. İkinci bölüm tarım işleri ile başlar, denizcilik bölümünden sonra uğurlu ve uğursuz günlerin sayılması ile sona erer. Hesiodos bu yapıtıyla, gelenekle kendi yaşantısını birleştirme çabasına giren, pratik bilgileri toplumsal görüşlerine dayandırarak veren ilk şair olarak kabul edilmektedir.

Hesiodos'un önemi, o güne değin edebiyatta ele alınmamış, Homeros destanlarında sözü edilmemiş bir sınıfı anlatmış olmasındadır. Çoban, çiftçi, küçük toprak sahibi insanlara ilk kez onun yapıtlarında rastlanır. Homeros destanlarında işlenen savaşkanlık erdemine karşılık, Hesiodos, aristokrat önyargıya cephe alarak çalışkanlık erdemini işlemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Theogonia* (Tanrıların Doğuşu); *Erga kai hemerai*, (İşler ve Günler).

• KAYNAKLAR: A.R. Burn, *The World of Hesiod*, 1936, 1967; H.G.Evelyn-White, *Hesiod*, 1914; S.Eyuboğlu, A.Erhat, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, 1977; H.G. Güterbock, "The Hittite Version of the Hurrian Kumarbi Myths: Oriental Forerunners of Hesiod", *Mythologies of the Ancient World*, S.N. Kramer (der.), 1961; J.A. Sinclair, *Hesiod, Works and Days*, 1932; P.Walcot, *Hesiod and the Near East*, 1966, M.L.West, *Hesiod Theogony*, 1966.

• BAKINIZ: HOMEROS.

HESS, Germain Henri
(1802-1850)

İsviçre asıllı Rus kimyacı. Kimyasal tepkimelerde açığa çıkan ısıya ilişkin yasayı belirleyerek, termokimyanın doğuşunu hazırlamıştır.

7 Ağustos 1802'de Cenevre'de doğdu, 30 Kasım (kimi kaynaklara göre 13 Aralık) 1850'de St. Petersburg'ta (bugün Leningrad) öldü. Doğumundan üç yıl sonra ailesi Moskova'ya yerleştiği için Rusya'da büyüyen Hess, öğrenimini tamamladıktan sonra da İsviçre'ye dönmedi ve ömrünün sonuna değin German İvanoviç Gess adıyla tanındığı bu ülkede yaşadı. 1825'te Dorpat (bugün Estonya SSC'de Tartu) Üniversitesi'nden tıp diplomasını alarak, ertesi yıl Baykal Gölü kıyısındaki İrkutsk'ta serbest hekim olarak çalışmaya başlamıştı. 1828'de, Sibirya'daki mineral yataklarını inceleyen bir çalışmasıyla St. Petersburg Bilimler Akademisi'nde kimya öğretmenliğine atanınca, İrkutsk'u ve hekimliği bırakıp St. Petersburg'a yerleşti. 1830'da Teknoloji Enstitüsü'nde kimya profesörlüğüne getirildi, dört yıl sonra Bilimler Akademisi'nce tam üyeliği onaylandı ve 1848'de sağlığı bozuluncaya değin, St.Petersburg Üniversitesi'ne bağlı pek çok öğretim kurumunda ders verdi.

Dorpat Üniversitesi'ni bitirince İsveç'e giderek, çağının en ünlü kimya bilginlerinden Berzelius'un laboratuvarında bir süre çalışan Hess, ömür boyu dost olduğu ve sürekli yazıştığı Berzelius'tan çok etkilenmiştir. Bu etkiyle, daha pratisyen hekim olduğu yıllarda mineral analizlerine başlamış, Azerbaycan SSC'de, Bakü yakınlarındaki doğal gaz yataklarını incelemişti. 1830'dan sonra tümüyle kimyaya eğilince, özellikle kimyasal ilgi kavramına ağırlık verdi ve bu olguyu açıklayabilmek için, kimyasal tepkimelerdeki ısının ölçümünün büyük önem taşıdığına inandı.

1838'den sonra yoğun bir biçimde sürdürdüğü kalorimetri (ısı ölçümü) çalışmaları, iki yıl sonra, bugün Hess'in adıyla bilinen "sabit ısı toplamı yasası"nın doğuşuyla sonuçlanmıştı. *Termokimya*nın en önemli yasalarından biri olan Hess yasasına göre, aynı kimyasal ürünle sonuçlanan tepkimeler ister doğrudan iki madde arasında gerçekleşsin, ister değişik sayıda ara basamaklardan geçsin, tepkime sırasında oluşan ısı miktarı her zaman aynıdır. Sonraki yıllarda enerjinin korunumu ilkesi içinde yorumlanarak değerlendirilecek olan bu yasa, 19. yy'ın ikinci yarısında özellikle Berthelot'nun çalışmalarıyla gelişen termokimyanın ve Gibbs'in geliştireceği kimyasal termodinamiğin temeli olmuştur.

19. yy Rusyası'nda kimyanın gelişmesini doğrudan etkileyen, Rusça'da kimyasal bir adlandırmanın ve terminolojinin doğuşunu hazırlayan Hess'in *Osnovania çiştoy kimii*, ("Kuramsal Kimyanın Temelleri") adlı yapıtı, çok uzun yıllar bu ülkede kimya öğretiminin temel başvuru kitabı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Osnovania çiştoy kimii*, 1831, ("Kuramsal Kimyanın Temelleri"); *G.I.Gess. Termokimiçeskiy issledovania*, (ö.s.), 1958, ("G.H.Hess, Termokimya Araştırmaları").

• BAKINIZ: BERTHELOT, BERZELIUS, GIBBS.

HESS, Moses
(1812-1875)

Alman gazeteci ve düşün adamı. Gerçek Sosyalizm'in savunucusu olmuş ve Siyonizm'in öncülüğünü yapmıştır.

21 Haziran 1812'de Bonn'da doğdu, 6 Nisan 1875'te Paris'te öldü. Yahudi kökenli zengin bir ailenin oğluydu. Bir süre ticaretle uğraştıktan sonra, felsefe, tarih ve doğa bilimleriyle ilgilendi. Feuerbach ve Fransız Ütopik Sosyalistleri'nden etkilenerek sosyalist düşünceyi benimsedi.

1842'de Köln'de Sol Hegelciler ve burjuva radikallerince yayımlanmaya başlayan, *Rheinische Zeitung* adlı günlük gazetenin kurucuları arasında yer aldı ve Paris muhabirliğini yaptı. Aynı gazetede K.Marx'la birlikte çalıştı ve görüşleri üzerinde etkili oldu. Ancak, Marx, daha sonraki yıllarda Hess'in savunuculuğunu yaptığı Gerçek Sosyalizm'i, "Alman felsefesinin sosyalizm kılığına bürünüşü" olarak nitelendirecek ve 1846'da yayımladığı *Die deutsche Ideologie* ("Alman İdeolojisi") adlı kitabında alaylı bir dille eleştirecekti. Felsefi temeli Feuerbach'ın insancıllığı olan ve Fransız Ütopik Sosyalistleri'nin etkisinde gelişen bu akım, sosyalizmin eğitim ve reformlar

yoluyla gerçekleşebileceği düşüncesine dayanmaktaydı.

Almanya'daki 1848 Devrimi'nden sonra ülkesinden ayrılmak zorunda kalan Hess, bir süre Avrupa'da dolaştıktan sonra, 1853'te Paris'e yerleşti. Daha sonraki yıllarda Lassalleci görüşlerin etkisinde kalarak, 1863'te Lassalle'in kurduğu Çalışanlar Genel Birliği adlı partiye girdi. Enternasyonal'in 1868'de Brüksel, 1869'da Basel kongrelerine katıldı.

Hess'in Yahudi milliyetçiliğine ilişkin görüşleri o dönemde Avrupa'da egemen olan, milliyetçi akımlardan etkilenerek gelişti. 1862'de yayımladığı, *Rom und Jerusalem* ("Roma ve Kudüs") adlı kitabında Yahudi sorununa ilişkin görüşlerini belirtti. Hess, Yahudiler'in ulusal özellikleri olduğu ve bu nedenle içinde bulundukları toplumla bütünleşemeyecekleri görüşündeydi. Yahudi sorununun temel nedeni Yahudiler' in yurtsuz olmalarıydı. Hess'e göre, bu sorunun tek çözümü Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasıydı. Bu görüşünü gerçekleştirmek amacıyla, Osmanlı Devleti'nden toprak satın alınmasını önerdi.

Hess'in Yahudi milliyetçiliğine ilişkin görüşleri o dönemde ilgi görmemekle birlikte, daha sonraki yıllarda Achad Ha'am ve Theodor Herzl gibi Siyonist önderler üzerinde etkili oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Die heilige Geschichte der Menschheit*, 1837, ("İnsanlığın Kutsal Tarihi"); *Die europaeische Triarchie*, 1841, ("Avrupa Triumvirliği"); *Rom und Jerusalem, die letzte Nationalitaetsfrage*, 1862, ("Roma ve Kudüs, Milliyet Sorunu").

• KAYNAKLAR: G. Lukacs, "Moses Hess und die Probleme der idealistischen Dialektik", *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung*, XII (105-155), 1926; T. Zlocisti, *Moses Hess, der Vorkaempfer der Sozialismus und Zionismus*.

• BAKINIZ: HERZL, MARX.

HESS, Rudolf
(1894)

Alman asker ve siyaset adamı. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nde önemli görevler almış ve Hitler'in özel sekreterliğini yapmıştır.

26 Haziran 1894'te Mısır'ın İskenderiye kentinde doğdu. I. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra Münih Üniversitesi'nde iktisat öğrenimine başladı. Öğrencilik yıllarında siyasetle ilgilendi ve milliyetçi, Yahudi karşıtçı görüşlerin savunucusu oldu.

1920'de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne (NSAİP) girdi ve kısa zamanda Hitler'in güvenini kazandı. 1923'teki başarısız Münih birahane baskınından sonra Hitler ile birlikte tutuklanarak hapsedildi. Landsberg cezaevindeHitler'e *Mein Kampf* (Kavgam) adlı kitabının dilinin düzeltilmesinde yardımcı oldu.

Hess, daha sonraki yıllarda Hitler'in özel sekreterliğine atandı. 1932'de partinin sol kanadının önderi Strasser ve arkadaşlarının partiden ayrılmaları üzerine partiyi yeniden örgütlemekle görevlendirildi. 1933'te Hitler'in parti içindeki yardımcısı olan Hess, 1939'da Hitler'in Göring'den sonra ikinci halefi ilan edildi.

Mayıs 1941'de İngilizler'le anlaşarak savaşa son vermek amacıyla gizlice uçakla İskoçya'ya geçti. Almanya'nın Britanya İmparatorluğu'nun bütünlüğünü tanıması ve eski sömürgelerinin geri verilmesini kabul etmesine karşılık, Avrupa kıtasında Almanya' ya serbestçe hareket edebileceği bir alan bırakılması yolundaki önerisi cevapsız kaldı. Hess tutuklanarak savaşın bitimine değin İngiltere'de hapsedildi. 1945'te Nürnberg'e getirilerek savaş suçlusu olarak yargılandı. Ekim 1946'da akli dengesinin bozukluğu göz önünde tutularak ömür boyu hapse mahkûm oldu. Serbest bırakılması yolunda 1968'de başlatılan kampanya, SSCB'nin karşı çıkmasıyla sonuç vermedi.

• BAKINIZ: GOEBBELS, GÖRİNG, HIMMLER, HITLER.

HESS, Victor Franz
(1883-1964)

Avusturya asıllı ABD'li fizikçi. Kozmik ışınların keşfine ilişkin öncü araştırmalarıyla tanınır.

Victor Franz (sonradan Francis) Hess, 24 Haziran 1883'te Steiermark'taki Schloss Waldstein'da doğdu, 17 Aralık 1964'te New York Eyaleti'nin Mount Vernon kentinde öldü. Fizik ve matematik öğrenimi gördüğü Graz Üniversitesi'nden 1906'da doktora derecesini alarak, iki yıl aynı üniversitede doktora sonrası çalışmalarını sürdürdü 1910'da Viyana Üniversitesi'nin yeni kurulan Radyum Araştırma Enstitüsü'nde asistanlığa, ertesi yıl da doçentliğe getirildi. 1920'de aynı görevle Graz Üniversitesi Denel Fizik Enstitüsü'ne atanan Hess, 1921-1923 arası izinli olarak gittiği ABD'de U.S.Radium Corporation'ın araştırma laboratuvarını kurdu ve yöneticiliğini üstlendi. Ülkesine dönüşünde, 1925'te Graz Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseltildi, 1931'de de Innsbruck Üniversitesi fizik profesörlüğüne ve yeni kurulan Radyoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğine atandı. 1938'de, Almanya'nın Avusturya'yı işgali üzerine ülkesinden ayrılarak ABD'ye yerleşen ve New York' taki Fordham Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirilen Hess, 1944'te Amerikan uyruğuna geçti ve 1956'da emekliye ayrılıncaya değin aynı üniversitede öğretim görevi yaptı.

1936 Nobel Fizik Ödülü kozmik ışınların keşfine ve niteliklerinin anlaşılmasına ilişkin çalışmaları nedeniyle Hess ve bu ışınlar arasında pozitronun varlığını bulan Anderson arasında bölüştürüldü.

Hess'in Radyum Araştırma Enstitüsü'ne katıldığı yıllarda, bir araştırma grubu atmosferdeki iyonlaşma üzerinde çalışıyordu. O sıralarda, bu iyonlaşmanın nedeni genellikle ortamda var olan radyoaktif maddelerin etkisine bağlanıyordu. 1910'da Theodor Wulf, Eiffel kulesinden yaptığı ölçümlerle, yerdeki radyoaktif kaynaktan 300 m yüksekteki iyonlaşmanın, 300 m yatay uzaklıktakinden daha güçlü olduğu-

nu saptadı. Ertesi yıl da Hess, balonla 5.350 m yüksekliğe kadar çıkarak atmosfer iyonlaşmasını ölçtü ve deniz yüzeyinden 150 m'ye kadar olan yükseltilerde ışıma iyonlaşmasının havanın beklenen soğurma gücüne oranla azaldığını, buna karşılık, sanki kaynak atmosferin ötesindeymişçesine, yükseldikçe ışımanın arttığını gösterdi. Ayrıca, iyonlaşma yeğinliğinin gece gündüz farkı göstermediğini, dolayısıyla kaynağın doğrudan Güneş ya da Güneş ışınları olamayacağını belirledi.

Daha sonra Avrupa'nın çeşitli yörelerinde, Güney Amerika ve Büyük Okyanus'ta iyonlaşma ve ışıma ölçümleri yapan Hess, "ultra ışınım" adını vermek istediği bu olgunun atmosfer dışından kaynaklandığına ilişkin görüşünü yıllarca benimsetemedi. Sonradan, Millikan'ın "kozmik ışınlar" diye adlandırdığı bu iyonlaştırıcı ışımanın gerçek niteliği zamanla Hess'i haklı çıkardı. Genellikle evrenin derinliklerinden gelen ve çok yüksek enerjili protonlardan oluşan kozmik ışınlar, atmosfere girdiğinde atomlarla çarpışarak çeşitli atomaltı parçacıklar ve ışınlar oluşturur. Bu parçacıklardan ilk keşfedilenler, artı yüklü elektronlar olan *pozitron*'lar, *müon*'lar (mü mezonları) ve *pion*'lardır (pi mezonları); çekirdek içi etkileşmelerin anlaşılmasında ilk önemli adım bu parçacıkların bulunmasından sonra gerçekleştirilebilmiştir.

1924'te, aşırı radyoaktif ışıma nedeniyle bir elinin başparmağını yitiren Hess, son yıllarında radyoaktifliğin doğurduğu biyolojik ve tıbbi sorunlara özellikle de bu tür maddelerle çalışmak zorunda kalanların iş güvenliği konusuna eğilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Die elektrische Leitfähigkeit der Atmosphäre und ihre Ursachen*, 1926, ("Atmosferin Elektrik İletkenliği ve Nedenleri"); *Die Weltraumstrahlung und ihre biologischen Wirkungen* (J.Eugster ile birlikte), 1949, ("Kozmik Işınlar ve Biyolojik Etkileri").

- BAKINIZ: L.W. ALVAREZ, C.D.ANDERSON, AUGER, MILLIKAN, SEGRE.

HESS, Walter Rudolf
(1881-1973)

İsviçreli fizyoloji bilgini. Beynin elektriksel uyarımına ilişkin temel araştırmalarıyla Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

17 Mart 1881'de Frauenfeld'de doğdu, 12 Ağustos 1973'te öldü. 1900'de başladığı tıp eğitimini Lausanne, Berne, Berlin, Kiel üniversitelerinde sürdüren Hess, 1906'da Zürih Üniversitesi'nden mezun oldu ve 1906-1908 arası oftalmoloji alanında uzmanlaşarak 1912'ye değin serbest hekim olarak çalıştı. 1912'de Bonn Üniversitesi'nde fizyoloji alanında çalışmaya başlayan Hess, 1917'de fizyoloji profesörü olarak atandığı Zürih Üniversitesi'ne bağlı Fizyoloji Enstitüsü'ndeki görevini emekli olduğu 1951 yılına değin sürdürdü. Nörofizyoloji konusundaki değerli araştırmaları nedeniyle birçok üniversiteden onursal doktora alan Hess, iç organların işleyişini düzenleyen beyin mekanizmalarına ilişkin çalışmaları nedeniyle 1949'da Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Egas Moniz'le paylaştı.

Hess'in 1910'ların sonlarından başlayarak emekliliğinden sonraki yıllarda da sürdürdüğü araştırmaları, iç organların işleyişini düzenleyen otonom sinir sisteminin beyindeki işlevsel temsilini (örgütlenme biçimini) aydınlığa kavuşturmaya yönelikti. Çeşitli salgılamaları, sindirimi, kalp atışını ve solunumu düzenleyen ya da etkileyen, organizmanın stres durumundaki tepkilerini örgütleyen otonom sinir sisteminin beyinden kaynaklanan sempatik ve parasempatik dallarını incelemeye başlayan Hess, bu amaçla beyinde özellikle arabeyin (diensefalon) bölgesinin nörofizyolojik etkinliğini sistematik bir biçimde araştırdı. Bu bölgede otonom sinir sistemi ve hormon salgılamaları bakımından önemli olan hipotalamusun işlevsel ve yapısal özelliklerini ince iğne elektrotlar aracılığıyla inceledi. Kedi ve köpeklerde yerlerinden oynamayacak bir biçimde kafatasına tutturulmuş uçları dışında tümüyle yalıtılmış elektrotlar aracılığıyla beynin elektriksel uyarımı sonucu otonom sinir sisteminde, hedef organlarda ya da organizmanın tümünde gerçekleşen değişiklikleri gözledi. Deney sonrası, elektriksel uyarım için kullandığı elektrota kuvvetli bir akım vererek dokuyu hasarlayan ve böylelikle hazırladığı beyin atlasından uyarılan noktanın yerini saptayan Hess, çeşitli organların etkinliklerinin beyinde nasıl düzenlendiğini ortaya çıkardı. Beynin başta hipotalamus ve talamus olmak üzere değişik bölgelerinin işlevsel ve yapısal özelliklerinin anlaşılmasında önemli bir katkıda bulunduğu gibi, beynin uyarılmasıyla uyku, kızgınlık, stres gibi psikofizyolojik olguların nasıl gerçekleştirilebileceğini gösterdi.

Hess'in değerli araştırmalarına başladığı döneme değin, Fritsch ve Hitzig gibi araştırmacıların öncü çalışmaları dışında elektrofizyoloji alanında beynin işlevlerine ilişkin araştırmalar, genellikle sinir sisteminin değişik düzeylerindeki sinirsel etkinliklerin elektriksel kayıtlarına dayanmaktaydı. Titizlikle hazırlanmış bir beyin atlası ile birlikte ele alındığında elektriksel uyarımın da beynin yapısı ve işlevsel organizasyonu konusunda önemli bilgiler ortaya çıkaracağını gösteren Hess, geliştirdiği uyarım yöntemleriyle nörofizyoloji alanında bir çığır açmış, bulgularıyla fizyolojiyle psikoloji arasında bir köprü oluşturmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Regulierung des Blutkreislaufes*, 1930, ("Kan Dolaşımının Düzenlenmesi"); *Die Regulierung der Atmung*, 1931, ("Solunumun Düzenlenmesi"); *Die funktionelle Organisation des vegetativen Nervensystems*, 1948, ("Vejetatif Sinir Sisteminin İşlevsel Yapısı"); *Das Zwischenhirn*, 1949, ("Arabeyin"); *Psychologie in biologischer Sicht*, 1962, ("Biyoloji Açısından Psikoloji").

- BAKINIZ: ADRIAN, FERRIER, FRITSCH, HITZIG, SHERRINGTON.

HESSE, Hermann
(1877-1962)

Alman, yazar. 20. yy Alman edebiyatının en büyük temsilcilerindendir.

2 Temmuz 1877'de Württemberg'de, Calw kasabasında doğdu, 9 Ağustos 1962'de İsviçre'nin Montagnola kentinde öldü. Bir misyonerin oğluydu. Çocukluğu Calw'da, din, bilim ve sanatın iç içe olduğu bir ortamda geçti. Küçük yaşta ailesine başkaldırarak 1881'de Basel'e gitti ve 1886'ya değin orada kaldı. 1890'da Göppingen Latin Okulu'nda ortaöğrenimini tamamladı. 1891'de ailesinin isteğiyle Maulbronn Manastır Okulu'na girdi. Ertesi yıl burada ve Canstatt Lisesi'nde öğrenime başladıysa da, kısa bir süre sonra bu okulu da yarım bıraktı. Esslingen'deki bir kitapçıda ve Calw'daki bir saat atölyesinde çalıştıktan sonra 1895'te Tübingen'e gitti. Burada çalıştığı bir kitapçıda Goethe, Lessing ve Schiller'in yapıtlarını okudu, edebiyat ve kültür tarihi konularında bilgisini artırdı. 1899'da Basel'e yerleşerek kitapçılığa başladı. Aynı yıl şiirlerini derlediği *Romantische Lieder* ("Romantik Şarkılar") adlı ilk kitapçığını yayımladı. 1904'te ise, aileleriyle çatışma halindeki çocukların duygularını işlediği *Peter Camenzind* adlı ilk romanını yazdı. Kendi çocukluğunun da izlerinin görüldüğü bu çalışması çok büyük ilgi topladı ve ona yaşamını yazar olarak sürdürme olanağını sağladı. 1907-1912 arasında *März* dergisinin çıkarılmasına katkıda bulundu. 1911'de Hindistan'a bir gezi yaptı. 1912'de Bern'e yerleşti. I. Dünya Savaşı sırasında Kızılhaç'ta görev aldı. Aynı zamanda savaş tutukluları için açılan bir kitaplığı yönetti ve tutuklular için bir dergi çıkardı. Aile içi bunalımları, hastalıklar, ardından savaş sarsıntısı ve geleneksel değerlere olan güvenini yitirmesinin getirdiği düş kırıklığı sonucu, Jung'un bir öğrencisinin yanında psikanaliz tedavisi gördü. 1919'da İsviçre'ye Lugano Gölü kıyısındaki Montagnola'ya yerleşti. 1919-1923 arasında *Vivos voco* adlı bir dergi çıkardı. 1923'te İsviçre yurttaşı oldu. *Das Glasperlenspiel* ("İncik Boncuk Oyunu") adlı romanından sonra 1946'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Hesse romanı düşüncelerini iletmek için bir araç olarak ele almış, kahramanlarına kişilik verirken kendi yaşamındaki deneylerden hareket etmiştir. Baba evinde geçerli inanç kalıplarından uzaklaştıktan sonraki dinsel kaygı ve kararsızlıkları, geleneksel değerlere ve düzene olan güveninin sarsılışından sonraki sürekli arayış, onun kahramanlarına aktardığı özelliklerdir. Bu nedenle bütün yapıtlarında otobiyografik nitelik ön plandadır. Hesse, yaşamın, birbiriyle bağdaşmayan kutuplardan oluştuğu düşüncesindedir. Bu kutupların birleşebilmesi için, geçirdiği psikanaliz tedavisinin ardından 1919'da kaleme aldığı *Demian* adlı yapıtında da görüldüğü gibi, kişinin kendi ruhunun gizlerini tanıyarak, kendi kendini yaratması gerektiğini ileri sürmüştür. İnsanın bilinçaltı ve bilinç alanlarını işlediği çalışmalarında Doğu'nun düş ve masal dünyasından öğeleri kullanmıştır. Bunlarda melankolik-romantik bir hava egemendir. Oluşum romanı geleneğini sürdüren romanları, geleneksel roman kalıpları içinde kalmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca) Şiir:** *Romantische Lieder*, 1899, ("Romantik Şarkılar"); *Gedichte*, 1902, ("Şiirler"); *Musik des Einsamen*, 1925, ("Yalnızın Müziği"); *Gedichte des Malers*, 1920, ("Ressamın Şiirleri"); *Ausgewählte Gedichte*, 1921, ("Seçilmiş Şiirler"); *Italien*, 1923, ("İtalya"); *Trost der Nacht*, 1929, ("Gecenin Avuntusu"). **Roman:** *Peter Camenzind*, 1904; *Unterm Rad*, 1906, (Gençlik Bunalımları); *Gertrud*, 1910; *Rosshalde*, 1914; *Knulp*, 1915, (Knulp); *Demian*, 1919; *Siddharta*, 1922, (Sidarta); *Der Steppenwolf*, 1927, (Step Kurdu); *Narziss und Goldmund*, 1930, ("Nergis ve Goldmund"); *Das Glasperlenspiel*, 1943, ("İncik Boncuk Oyunu"). **Öykü:** *Nachbarn*, 1908, ("Komşular"); *Schön ist die Jugend*, 1916, (Gençlik Güzel Şey); *Klingsors letzter Sommer*, 1920, ("Klingsor'un Son Yazı"); *Weg nach Innen*, 1931, ("İçe Giden Yol"); *Kleine Welt*, 1933, ("Küçük Dünya"); *Der Pfirsichbaum*, 1945, ("Şeftali Ağacı"); *Traumfährte*, 1945, ("Düş Yolu").

- **KAYNAKLAR:** G.Hafner, *Hermann Hesse, Werk und Leben*, 1954; K.Nadler, *Hermann Hesse*, 1956; H.R. Schmid, *Herman Hesse*, 1928.

- **BAKINIZ:** GOETHE.

HEUBERGER, Richard
(1850-1914)

Avusturyalı besteci, müzik eleştirmeni ve koro şefi. Sahne yapıtları, özellikle operetleriyle tanınmıştır.

18 Haziran 1850'de Graz'da doğdu, 28 Ekim 1914'te Viyana'da öldü. Viyana Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve mühendis olarak çalışmaya başladı. Ancak, müziğe karşı yoğun bir ilgi duyduğundan 1876'da bu alanı meslek olarak seçti ve Viyana Akademik Şan Topluluğu'nun yöneticisi oldu. 1878'de Viyana Şan Akademisi'nde şeflik etmeye başladı. 1901'de bu görevi bırakarak müzik eleştirmenliğine yöneldi. Önce Viyana'daki *Wiener Tageblatt*, daha sonra Münih'teki *Allgemeine Zeitung*'da ve yine Viyana'daki *Neue Freie Presse* adlı gazetelerde yazdı. Bu arada opera ve oda müziği türlerinde ilk beste çalışmalarını gerçekleştirdi. 1902'de Viyana Konservatuvarı'nda öğretmen olarak çalışmaya başladı. 1904'ten başlayarak *Neue Musikalische Presse* dergisinin yayımcılığını yaptı.

Heuberger'in besteci olarak en başarılı olduğu alan, opera ve operet gibi sahne yapıtlarıdır. Sözcük anlamı küçük opera olan operet, günlük yaşamı eğlendirici bir biçimde yeren konularıyla 19. yy'ın ikinci yarısında yaygınlık kazanmış ve sevilmiştir. Operetin bu parlak döneminde ürün veren Heuberger de, büyük bir ün kazanmıştır. Özellikle, *Der Opernball* (Opera Balosu) adlı opereti, güzel melodileri, ince bir zevkin ürünü olan müziği ve ilgi çekici konusuyla çok sevilmiş, bugüne kalabilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Das Abenteuer einer Neujahrsnacht*, 1886, (Bir Yeniyıl Gecesi Serüveni); *Manuel Venegas*, 1889; *Mirjam*, 1894; *Barfüssele*, 1905, (Yalınayaklı). **Operet:** *Der Opernball*, 1898, (Opera

Balosu); *Ihre Excellenz*, 1899, (Ekselansları); *Das Baby*, 1902, (Bebek); *Der Fürst von Düsterstein*, 1909, (Düsterstein Prensi); *Don Kişot*, 1910. **Bale:** *Die Lautenschlägerin*, 1896, (Lavtacı Kadın); *Struwwelpeter*, 1897. **Kitap:** *Musikalische Skizzen*, 1901, ("Müzik Üzerine Notlar").

• BAKINIZ: KALMAN, LEHAR, OFFENBACH, Johann STRAUSS.

HEUSS, Theodor
(1884-1963)

Alman devlet adamı. Federal Alman Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olmuştur.

31 Ocak 1884'te Brackenheim'da Württemberg'de doğdu, 12 Aralık 1963'te Stuttgart'ta öldü. Münih ve Berlin üniversitelerinde öğrenim gördü. 1905'te, Münih Üniversitesi'nden siyasal bilimler dalında diploma aldı.

Liberal eğilimli bir dergi olan *Die Hilfe*'de çalışmaya başladı. 1912-1918 arasında *Neckar-Zeitung* adlı gazetenin yayın yönetmenliğini yaptı. 1920-1933 arasında, Berlin'deki Alman Siyasal Bilimler Yüksek Okulu'nda öğretim üyeliği yaptı.

1924'te Alman Demokratik Partisi'ne katıldı. 1924-1928 ve 1930-1933 arasında Reichstag (Alman meclisi) üyeliği yaptı. Ocak 1933'te Hitler başbakan olduktan sonra üniversitedeki görevinden alındı ve kitapları yakıldı. Bunun üzerine Heidelberg'e giderek takma adla yazılarını sürdürdü ve *Die Hilfe*'yi yönetti. Dergi 1936'da Naziler'ce kapatıldı.

Almanya'nın teslim olmasından sonra, 1945'te *Rhein-Neckar-Zeitung*'u çıkarmaya başladı. 1946'da Hür Demokratik Parti'nin kurucuları arasında yer aldı, 1948'de partinin başkanı oldu. Aynı yıl Stuttgart Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1948-1949 yıllarında Federal Alman Cumhuriyeti'nin anayasasını hazırlayan parlamento kurulunda görev aldı. 12 Eylül 1949'da, yeni kurulan cumhuriyetin devlet başkanlığına seçildi. 1954-1959 arasında ikinci kez devlet başkanlığı yaptı. Almanya'nın Batı ülkeleriyle ilişkilerinin düzeltilmesi için çaba harcadı.

• YAPITLAR (başlıca): *Hitlers Weg*, 1932, ("Hitler'in Yolu"); *Die deutsche Nationalidee im Wandel der Geschichte*, 1950, ("Tarihin Gelişimi İçinde Alman Milliyetçiliği"); *Vorspiele des Lebens*, 1954, ("Yaşamdan Kesitler").

HEVELIUS, Johannes
(1611-1687)

Alman astronomi bilgini. Ay yüzeyindeki engebeleri ayrıntılı olarak gösteren ilk Ay haritalarını yapmıştır.

28 Ocak 1611'de Polonya'nın Danzig (bugün Gdansk) kentinde doğdu, 28 Ocak 1687'de aynı kentte öldü. Johann Hevel (ya da Lehçe Heweliusza, Hewelcke) olan gerçek adını Latince'ye dönüştürdüğü için Hevelius diye tanınır. Çok varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Daha lise yıllarında matematik ve astronomiyle ilgilenmesine karşın, kamu yönetiminde görev almayı amaçlayarak 1630'da Hollanda'daki Leiden Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladı. Ardından çeşitli Avrupa ülkelerini dolaşarak astronomi, matematik ve optikteki yeni gelişmeleri izleyen Hevelius, 1634'te Danzig'e döndü ve kent yönetimindeki görevlerini sürdürürken, evinin üst katında kurduğu ve kendi yapımı araçlarla donattığı gözlemevinde zamanının büyük bir bölümünü astronomi gözlemlerine ayırdı. 1679 Eylülü'nde bu yapının büyük bir yangında (bazı kaynaklara göre kundaklanarak) yanması üzerine, iki yıl içinde gözlemevini yeniden kurmayı başardıysa da, gözlem araçlarının ve notlarının çoğu yok olmuştu.

Hevelius'un 1647'de *Selenographia* adıyla yayımladığı Ay atlası, Ay yüzeyinin o güne değin yapılmış en ayrıntılı haritalarını içerir. Hevelius bu yapıtında, dağ, krater (sirk), deniz ve okyanus terimleriyle tanımladığı Ay'daki yüzey biçimlerine, Alpler, Kafkaslar, Altay Dağları gibi yeryüzü coğrafyasından alınmış adlar vermişti. Ay'ın Yer'e çok benzer yapıda olduğunu ilk kez gözlemleriyle belgeleyen Galileo'nun görüşünü de onaylamak üzere seçtiği bu adlardan çoğu bugün de kullanılmaktadır.

İki ciltlik *Cometographia* adlı yapıtında, o güne değin gözlemlenmiş tüm kuyrukluyıldızlara ilişkin bilgileri derleyerek kendi gözlemlerini ekleyen Hevelius, bu gökcisimlerinin yörüngesini, hareketini, fiziksel yapısını ve ıraklık açısını incelemiş, özellikle Borelli'nin üç yıl kadar önceki gözlem sonuçlarını doğrulayarak kuyrukluyıldız yörüngelerinin parabol biçiminde olduğunu ileri sürmüştür.

Çok usta bir alet yapımcısı olmasına karşın teleskop kullanmaksızın çıplak gözle çok duyarlı gözlemler yapabilen Hevelius'un, bulundukları takımyıldızların alfabetik sıralamasına göre kadirleri, enlem, boylam, açılım ve yükseklikleriyle birlikte 1.564 yıldızı kapsayan zengin kataloğu, kendisine gözlemlerinde de yardımcı olan ikinci karısı tarafından *Prodromus astronomiae* adıyla ölümünden sonra yayımlanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Selenographia*, 1647, ("Ay Atlası"); *Cometographia*, 2 cilt, 1668, ("Kuyrukluyıldız Atlası"); *Machine coelestis*, 2 cilt, 1673-1679, ("Gök Mekaniği"); *Uranographia*, (ö.s.), 1690, ("Gökyüzü Atlası"); *Prodromus astronomiae*, (ö.s.), 1690, ("Astronomiye Giriş").

• BAKINIZ: BORELLI, BRAHE, FLAMSTEED, G.GALILEI, HALLEY, ULUĞ BEY.

HEVESY, George Charles de (1885-1966)

Macar, kimyacı. Hafniyum elementini keşfetmiş, radyoaktif izotoplarla işaretleme tekniğini geliştirmiştir.

Georg Karl von Hevesy olarak da tanınan Hevesy, 1 Ağustos 1885'te Budapeşte'de doğdu, 5 Temmuz 1966'da Freiburg im Breisgau (FAC) kentinde öldü. Budapeşte Üniversitesi'nde fizik ve kimya okuyan Hevesy, öğrenimini Berlin ve Freiburg üniversitelerinde sürdürerek 1908'de doktorasını aldı. Bir süre Zürih Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra Karlsruhe'deki Technische Hochschule'de F. Haber'in asistanlığını yaptı. 1911'de radyokimya konusunda eğitim görmek üzere İngiltere'ye giderek Manchester Üniversitesi'nde E.Rutherford'un yanında çalıştı. 1913'te Viyana'da F.Paneth ile birlikte radyoizotoplara ilişkin araştırmalar yapan Hevesy, I.Dünya Savaşı sırasında Macar ordusunda görev aldı, savaşın bitiminde de Budapeşte Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine getirildi. Ülkesindeki politik karışıklıklar nedeniyle 1920'de Kopenhag'a giderek N.Bohr ile birlikte çalışmaya başlayan Hevesy, 1926'da Almanya'da Freiburg Üniversitesi'nde atandığı profesörlük görevini, Naziler'in baskısı sonucu Kopenhag'a sığınmak zorunda kaldığı 1934'e değin sürdürdü. Nazi tehlikesi nedeniyle bu kez de 1942'de İsveç'e kaçan Hevesy, 1943'ten başlayarak Stockholm Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürdü. Hevesy radyoizotoplar üstüne araştırmaları nedeniyle 1943'te Nobel Kimya Ödülü'nü, 1939'da üyeliğine seçildiği Royal Society'nin Copley Madalyası'nı ve 1959'da da Barış İçin Atom Ödülü'nü kazanmıştır.

Radyoaktif izotoplar konusunda öncü çalışmalarıyla fizikten biyolojiye dek birçok alanda çığır açan yöntemlerin geliştirilmesini sağlayan Hevesy, bu alandaki ilk araştırmasını Rutherford'un laboratuvarında gerçekleştirdi. Rutherford'un önerdiği, kurşunla, bir kurşun izotopu olan radyoaktif radyum D'nin (RaD) ayrıştırılması problemini çözemeyen Hevesy, daha sonra bu iki maddenin kimyasal yöntemlerle ayrıştırılamamasından yararlandı ve çok az miktarda bile bulunsa fiziksel yöntemlerle varlığı saptanabilen RaD aracılığıyla, RaD-kurşun karışımlarında kurşun miktarını saptama yöntemini geliştirdi. Daha sonra bu yöntemi başka radyoizotoplara da uygulayan Hevesy, geliştirdiği teknikten yararlanarak biyolojik etkinliklerin ölçülüp izlenebileceğini, bitkilerden insanlara dek çeşitli canlılarda yaptığı deneylerle kanıtladı. İlk kez bir kurşun izotopunu bitkilerin gelişimini incelemekte kullandığı 1923 yılında biyolojiye işaretli element (radyoaktif izotop) yöntemini kazandıran Hevesy, daha sonraki çalışmalarında özellikle ağır su (döteryum) ve işaretli fosfor ile gerçekleştirdiği deneylerle tümörlerden kan yuvarlarının oluşumuna dek çok değişik alanlarda incelemeler yaptı. 1920'lerde doğal izotoplarla kısıtlı bir uygulama alanı bulan bu yöntem, 1934'te Joliot-Curie'lerin yapay radyoaktifliği bulmasıyla önem kazanmış, bugün çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılan bir teknik haline gelmiştir.

Hevesy 1920'lerde Kopenhag'dayken Bohr'un önerisi üzerine, o güne değin bulunmayan, ancak varlığı periyodik cetveldeki boşluktan çıkarsanan 72. elementi aramaya başladı. Bohr'un atom modelinin sağladığı ipucuyla bu elementi zirkonyumda aramaya başlayan Hevesy ve çalışma arkadaşı Dick Coster, 1923'te X ışını tayf incelemeleri sonucu yeni bir elementin varlığını keşfederek, daha sonra ayrıştırdıkları bu elemente Kopenhag'ın Latince adından esinlenerek "hafniyum" adını verdiler.

1926'da E.Alexander ile birlikte X ışınlarıyla flüorışıması olgusunu bulan Hevesy, nötron aktivasyon analizini de geliştirmiş, radyoaktif izotoplara ilişkin 50 yılı aşkın çalışmaları ve radyokimyadan parçacık fiziğine, temelbiyoloji araştırmalarından tıptaki uygulamalara dek çok çeşitli alanlarda kullanılan buluş ve yöntemleriyle bilime değerli katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Lehrbuch der Radioaktivität*, 1923, ("Radyoaktiflik Ders Kitabı"), (F.Paneth ile birlikte); *Das Element Hafnium*, 1927, ("Hafniyum Elementi"); *Chemical analysis with x-rays and its applications*, 1932, ("X Işınlarıyla Kimyasal Analiz ve Uygulamaları").

- **BAKINIZ:** I. ve J.F. JOLIOT-CURIE, RUTHERFORD, SODDY.

HEYERDAHL, Thor (1914)

Norveçli antropolog ve gezgin. Geçmiş uygarlıkların okyanusları aşarak birbirini etkilediklerini kanıtlamaya çalışan araştırmaları ile tanınmıştır.

6 Ekim 1914'te Larvik'te doğdu. Oslo Üniversitesi'nde zooloji ve coğrafya öğrenimi gördü. Alan araştırmaları sırasında antropolojiye ilgi duydu. Üniversitenin son sınıfında öğrenciyken zooloji çalışmaları yapmak üzere Büyük Okyanus'taki Markiz Adaları'na gitti. Orada Polinezyalılar'ın dillerini, destanlarını, ve taş işleme yöntemlerini inceledi. Adalara ilk insanların İnkalar döneminden önce Peru'dan deniz yoluyla gelmiş olabileceği sonucuna vardı. Eski toplulukların göçlerinde deniz yolculuğunun ve okyanus aşırı yerleşmelerin önemli rol oynadığını ileri süren bir kuram geliştirdi.

1947'de Kon-Tiki adlı okyanuslar arası bilimsel geziyi düzenledi ve yönetti. Beş arkadaşı ile birlikte, eskiden Güney Amerika yerlilerinin kullandıkları cinsten, belsem ağacından yapılma bir sal ile Peru'dan yola çıktı. 101 gün süren 6.600 km'lik yolculuktan sonra Polinezya kıyılarına vardı. Heyerdahl bu gezi ile, Polinezyalılar'ın Güney Amerika kökenli, Perulu Kızılderililer olabileceğini, çünkü o dönemde bu tür bir yolculuk olanaklarının bulunduğunu kanıtladığını ileri sürdü. Bu yolculuğun öyküsünü anlatan *Kon-Tiki Ekspedisjonen* (Kon-Tiki Seferi) adlı kitabını 1950'de yayımladı. Çok ilgi çeken kitap, 1951'de aynı adla belgesel film olarak çekildi ve Heyerdahl'a Oskar

Ödülü kazandırdı. 1949'da Knut Haugland ile birlikte Oslo'da Kon-Tiki Müzesi'ni kurdu.

Heyerdahl, 1948-1952 arasında Avrupa'da ve ABD'de araştırmalar yaptı ve dersler verdi. Galapagos Adaları'na düzenlenen ve bu adalara Avrupalılar' dan önce Güney Amerika Kızılderilileri'nin geldiklerini kanıtlamaya yönelik bir arkeoloji gezisini yönetti. 1954'te Bolivya, Peru ve Kolombiya'da alan araştırmaları yaptı. 1955-1956 yıllarında Büyük Okyanus' un doğusuna ve Paskalya Adası'na yapılan Norveç Arkeoloji Seferi'ni yönetti. Bu adada bulunan taştan anıtlar üzerine yaptığı çalışmanın sonuçlarını daha sonra kitap olarak yayımladı.

1969'da çeşitli uluslardan kişilerin katıldığı küçük bir ekiple, Ra I adını verdiği papirüsten yapılmış Mısır tarzı bir tekne ile, Fas'tan Orta Amerika'ya gitmek üzere yola çıktı. Bu gezinin amacı, Kristof Kolomb'dan önce de, Batı'nın Mısır uygarlığından etkilenmiş olabileceğini göstermekti. Ancak teknesi bir süre sonra suya dayanamaz duruma gelince yolculuğunu yarıda kesmek zorunda kaldı. 1970'te Ra II adlı teknesiyle çıktığı, Atlas Okyanusu'nda 56 gün süren yeni bir yolculuğun sonunda Barbados'a vardı. Böylece, benzer bir yolculuğun o dönemde de olası olduğunu kanıtlamış oldu. 1971'de bu serüvenini anlatan *The Ra Expedition* ("Ra Seferi") adlı kitabını yayımladı. Kitabı aynı adla belgesel film olarak hazırlandı. 1978'de Sümerler döneminde denizcilik tekniğinin ne denli gelişkin olduğunu araştırmak üzere, Sümer tipi kamıştan yapılmış bir sandal ile Dicle Irmağı'nda deneyler yaptı.

• YAPITLAR (başlıca): *Kon-Tiki Ekspedisjonen*, 1948, (Kon-Tiki Seferi); *American Indians in the Pacific: The Theory behind the Kon-Tiki Expedition*, 1952, ("Kon-Tiki Seferi'nden Çıkarılabilecek Kuram: Büyük Okyanus'ta Amerikan Kızılderilileri"); *Archaelogical Evidence of Pre-Spanish Visits to the Galapagos Islands*, 1956, ("Galapagos Adaları'na İspanyol Öncesi Ziyaretlerin Arkeolojik Kanıtları"); *Aku-Aku: The Secret of Easter Island*, 1958, ("Aku-Aku: Paskalya Adası'nın Sırrı"); *Sea Routes to Polynesia*, 1968, ("Polinezya'ya Deniz Yolları"); *The Ra Expeditions*, 1971, ("Ra Seferleri"); *Fatuhiva: Back to Nature*, 1974, ("Fatuhiva: Doğaya Dönüş"); *The Art of Easter Island*, 1975, ("Paskalya Adası'nın Sanatı"); *Early Man and The Ocean*, 1978, ("İlk İnsan ve Okyanus"); *The Tigris Expedition*, 1979, ("Dicle Seferi").

HEYKEL, Muhammed Hasaneyen (1923)

Mısırlı gazeteci ve yazar. Arap dünyasının en etkin ve tanınmış gazetecilerinden biridir.

Öğrenimini Kahire'deki Amerikan Üniversitesi'nde tamamladı. *Aher Lahza* ve *Ahbar el-Yevm* gazetelerinde muhabir olarak çalıştı. 1957'de başbakan Nasır tarafından *el-Ahram* gazetesi genel yayın yönetmenliği görevine getirildi. Gazete, Heykel'in yönetiminde Mısır'ın en büyük basın kuruluşu haline geldi. Nasır'ın yakın dostu ve danışmanı olan Heykel onun görüşlerinin savunucusu oldu.

1968'de o dönemde Mısır'ın tek siyasi partisi olan Arap Sosyalist Birliği'nin merkez komitesine seçildi. 1970'te milli istikamet bakanı oldu. Nasır'ın ölümünden sonra başkan olan Enver Sedat'ın izlediği ABD yanlısı politikayı eleştirdiği için 1974'te *el-Ahram* gazetesindeki görevinden uzaklaştırıldı. Enver Sedat'ın Eylül 1981'de muhalefete karşı başlattığı kampanya sırasında tutuklanan Heykel, Enver Sedat' ın öldürülmesinden sonra, Kasım 1981'de serbest bırakıldı. Halen serbest yazar olarak çalışmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Cairo Documents*, 1972, (Kahire Dosyası, 1974); *The Road to Ramadan*, 1975, (1973 Arap-İsrail Savaşı ve Ortadoğu, 1977); *Azmat-al-Musakkafin*, ("Aydınların Buhranı").

• BAKINIZ: C.NASIR, SEDAT.

HEYMANS, Cornelius (1892-1968)

Belçikalı hekim ve farmakoloji uzmanı. Kan dolaşımı ve solunumun düzenlenme mekanizmasını açıklığa kavuşturmuştur.

Cornelius Jean François Heymans 28 Mart 1892'de Gand'da doğdu, 18 Temmuz 1968'de Knokke'de öldü. 1920'de Gand Üniversitesi'nde, Farmakodinamik Enstitüsü'nün kurucusu olan babası Jean François Heymans ile çalışmaya başladı. 1930'da farmakoloji profesörü olarak babasının görevini devralıp, yaşamının sonuna değin aynı kürsüde öğretim görevini sürdürdü.

Heymans, hayvanlar üzerinde yaptığı deneylerle, aortun temel dallarından boyun ana atardamarının (şahdamarı) ikiye ayrıldığı noktada, şahdamarı sinüsünün iç duvarında bir dizi küçük duyu organının varlığını saptamıştı. Şahdamarı cisimciği de denilen bu oluşumların, atardamar basıncının ayarlanmasında önemli bir rol oynayarak kalbin çalışma hızı ile, solunum temposunun düzenlenmesine yardımcı olduklarını gösterdi. Daha sonra, aort yayının tabanında yer alan ve kandaki oksijen miktarını ayarlayarak solunumun düzenlenmesinde etkili olan başka duyu cisimciklerinin (kimyasal uyarıcıların) varlığını belirledi. Bu küçük duyu organcıklarının, kan basıncını ve kandaki oksijen miktarını gerekli düzeyde tutarak solunum ve kan dolaşımı metabolizması üzerinde yaptıkları düzenleyici etkiyi açıklığa kavuşturan bu çalışması, Heymans'a 1938'de Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazandırdı.

• YAPITLAR (başlıca): *Le sinus carotidien et la zone homologue cardio-aortique*, 1933, ("Şahdamarı Sinüsü ve Kalp-Aort Bölgesi"); *La sensibilité réflexogène des vaisseaux aux excitants chimique*, 1934, ("Damarların Kimyasal Uyarıcıları Yanıtlama Duyarlılığı").

• BAKINIZ: HERING.

HEYROVSKY, Jaroslav
(1890-1967)

Çekoslovakyalı fiziksel kimyacı. Elektrokimyada önemli bir analiz yöntemi olan polarografiyi bulmuştur.

20 Aralık 1890'da Prag'da doğdu, 27 Mart 1967'de aynı kentte öldü. Prag'daki Charles Üniversitesi'nde bir yıl süreyle kimya, fizik ve matematik öğrenimi gördükten sonra 1910'da Londra'ya giderek, 1913'te University College'dan diploma aldı. I. Dünya Savaşı yıllarında ülkesine dönen ve çalışmalarını sürdürerek 1918'de alüminyumun elektrokimyasal özelliklerine ilişkin doktora tezini tamamlayan Heyrovsky, 1920'de Londra Üniversitesi'nde doçentliğe, 1922'de Charles Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe, 1926'da da fiziksel kimya profesörlüğüne getirildi. 1950'den sonra Polarografi Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstelenen Heyrovsky, polarografi yöntemine ilişkin çalışmalarıyla 1959 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmış, 1965'te Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilmiştir.

Heyrovsky 1920'lerde elektroliz çözeltilerindeki değişikliğin nicel ve nitel değerlerini araştırmaya başlamıştı. Elektroliz sırasında elektrotlarda biriken metal iyonlarının neden olduğu istenmeyen polarılmaları engellemek için, yüzey gerilimi yüksek olan cıvadan yapılmış ve bir damla boyutuna indirgenmiş elektrotlar kullanarak, "polarogram" denilen akım-gerilim eğrileriyle çözeltinin nicelve nitel özelliklerini belirlemeyi başardı. Heyrovsky'nin geliştirdiği polarografi yöntemi ve polarograf, bugün de elektrokimya laboratuvarlarında elektrometri analizlerinin en önemli araçlarından biridir.

• BAKINIZ: NERNST.

HEYWOOD, Thomas
(1570-1641)

İngiliz tiyatro oyuncusu ve oyun yazarı. Yazdığı iki yüzü aşkın oyunla I.Elizabeth ve I.James dönemlerinde İngiliz tiyatrosunun en önemli adlarından biri olmuştur.

Lincolnshire'da doğdu, Londra yakınlarındaki Clerkenwell'de öldü. Tiyatro oyunculuğuna, 1598'de Henslowe gezici topluluğunda başladı. I.James'in 1603'te tahta çıkmasından sonra Kraliyet Tiyatrosu oyuncuları arasına katıldı.

İlk oyunu *The Four Prentices of London* ("Londralı Dört Çırak") 1592'de yayımlandı. İlk büyük başarısını 1603'te yazdığı ve aynı yıl sahnelenen *A Woman Killed with Kindness*'la ("Şefkatle Öldürülen Kadın") kazandı. Sonraki yıllarda büyük çoğunluğu Henslowe topluluğunca oynanan pek çok oyun yazdı. 1610'da *The Golden Age* ("Altın Çağı"), *The Silver Age* ("Gümüş Çağı") ve *The Brazen Age* ("Bronz Çağı"), 1613'te de bu üçünün devamı niteliği taşıyan ve iki ayrı bölümden oluşan *The Iron Age* ("Demir Çağı") adlı oyunları ilgi çekti.

Heywood'ın, oyunlarının büyük çoğunluğu belirli oyuncu kadroları için yazılmış olduğundan bugün pek azının sahnelenme olanağı kalmıştır. Yine de İngiltere'de ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki tiyatroların repertuarlarında bunlardan yaklaşık otuz beş tanesi zaman zaman sahneye çıkarılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): Oyunlar: *The Four Prentices of London*, 1592, ("Londralı Dört Çırak"); *King Edward* IV, 1599, ("Kral IV.Edward"); *How a Man May Choose a Good Wife from a Bad?*, 1602, ("İyi Bir Eş Kötüsünden Nasıl Ayrılır?"); *The Royal King and the Loyal Subject*, 1602, ("Yüce Kral ve Sadık Halkı"); *A Woman Killed with Kindness*, 1603, ("Şefkatle Öldürülen Kadın"); *The Wise-Woman of Hogsdon*, 1604, ("Hogsdonlu Akıllı Kadın"); *The Golden Age*, 1610, ("Altın Çağı"); *The Silver Age*, 1610, ("Gümüş Çağı"); *The Brazen Age*, 1610, ("Bronz Çağı"); *The Iron Age*, 1924, ("Demir Çağı"); *The Fair Maid of the West*, 1631, ("Batı'nın Hoş Kızı") Deneme: *An Apology for Actors*, 1612, ("Oyuncular İçin Bir Savunma").

HEZEKİEL
(İÖ 6.yy)

İsrailoğulları peygamberi. Kendi halkı arasında bozulan düzeni onarmaya çalışmıştır.

Hezekiel, *Tevrat*'ta kendi adıyla anılan kırk sekiz bölümlük kitaba göre, rahip kökenli bir aileden gelen Buzi'nin oğludur. Çocukluğunu Kudüs'te geçirdi.

İsrailoğulları arasında artan sapkınlık ile ahlaksızlığın önü bir türlü alınamadığı için düşman saldırılarına uğradı. Halkın büyük bölümü tutsak edildi. Kudüs'teki büyük mabet yıkıldı. Hezekiel'in mabet yıkılmadan önce orada hizmet ettiği sanılıyor.

Hezekiel, Kral Yehoyaki ile birlikte İÖ 597'de Babil'de Kebar Irmağı yakınına sürgüne gönderildi. *Tevrat*'a göre bu sırada Hezekiel'e peygamberlik verilmiş ve bu karışık ortamda bozuk düzeni onarmak, ahlaksızlığı gidermek, İsrailoğulları'nı uyarmak için gönderilmiştir.

HICKS, John Richard
(1904)

İngiliz, iktisatçı. Genel denge kuramına ve genel denge sisteminin istikrarı konusuna yaptığı katkılarla tanınmıştır.

8 Nisan 1904'te Warwick'te doğdu. Yükseköğrenimini Oxford'da Clifton College ve Balliol College'da tamamladı. 1926-1935 arasında Londra İktisat

Okulu'nda (LSE), 1935-1938 arasında Cambridge'de Gonville and Cauis College'da öğretim üyesi olarak çalıştı. 1938'de Manchester Üniversitesi'ne politik iktisat profesörü olarak atandı. 1946-1952 arasında Oxford Üniversitesi'nde Nuffield College'da çalıştı, 1952'den bu yana aynı üniversitede All Souls College' da öğretim üyeliği yapmaktadır. 1972'de Nobel İktisat Ödülü'nü Kenneth Arrow ile ortaklaşa kazandı.

Nobel İktisat Ödülü'nü kazanmasının nedeni olarak genel denge kuramına, özellikle de dışardan gelen şoklar karşısında genel denge sisteminin istikrarı konusuna yaptığı katkılar, refah iktisadında "indeks sayıları" sorunu üzerine yaptığı çalışmalar, tüketici artığı kavramına getirdiği yeni yorum belirtilmektedir. Hicks'in katkıları bu kadar değildir. *Theory of Wages* ("Ücretler Kuramı") adlı yapıtında klasik marjinal verimlilik kuramını geliştirmiş, konjonktür kuramına yeni bir yaklaşım sağlamış, yatırım-tasarruf ve para talebi-para arzı eğrileriyle Keynes sistemine belirlilik getirmiştir. Çalışmalarının bütününde kuramsal kalmış, hipotezlerini teste tabi tutmamıştır.

Marjinalist iktisatçıların faydanın ölçülebilirliği ile ilgili hipotezlerine (kardinal yaklaşım) karşın, Antonelli, Slutsky, Walras, Fisher gibi iktisatçılar tüketici seçimiyle ilgili akılcı ilkelere varmak için hangi maldan ne kadarının diğer maldan hangi miktara tercih edildiğinin bilinmesinin (ordinal yaklaşım) yeterli olduğunu gösterdilerse de, görüşleri yeteri kadar dikkati çekmedi. Hicks, R.D.G.Allen ile birlikte 1934'te *Economica*'da yayımladığı bir makalede kayıtsızlık eğrilerinden, ordinal fayda temelinde, tüketici davranışını çözümlemekte nasıl faydalanılabileceğini gösterdi. Hicks, aynı yaklaşımı refah iktisadında da uyguladı. Pareto'nun bireysel faydaların ölçülebileceği, fakat bireyler arası fayda karşılaştırması yapılamayacağı varsayımına dayanan refah ölçütüne (bir iktisat politikası, bazılarının durumunu düzeltirken hiç kimseyi eskisine oranla daha kötü duruma sokmuyorsa kabul edilebilir) karşı, Kaldor ile birlikte, iyi duruma geçenin kötü duruma düşene onu eski durumuna getirecek varsayımsal bir tazminat ödemesi durumunda bile eskisine oranla daha iyi bir durumda bulunuyorsa, bu iktisat politikasının kabul edilmesi gerektiği ölçütünü getirdi (Kaldor-Hicks ölçütü). Yine, tüketici artığının ölçüsü olarak, fiyattaki düşüşün yol açtığı refah artışını tam telafi edecek gelir azalışından faydalandı.

Konjonktür dalgalanmalarını açıklamak için, Keynes'in çarpan sürecini, tüketici ve yatırımcıların davranışsal zaman gecikmelerini, hızlandıran sürecini, Harrod'un büyüme ve istikrarsızlık modelini fark denklemleri içinde birleştirdi. Bu şekilde, hızlandıran katsayının ve marjinal tüketim eğiliminin değerine bağlı olarak şiddeti gitgide artan, gitgide azalan ya da sürekli olarak kendini yineleyen konjonktür dalgaları elde edebiliyordu. Ne var ki, modelin aşırı mekanik olması ve matematik düzenliliğin gerçek yaşamla bağdaşmaması, bu çalışmanın katkı niteliğini zamanla azalttı.

• YAPITLAR (başlıca): *The Theory of Wages*, 1932, ("Ücretler Kuramı"); *Value and Capital*, 1939, ("Değer ve Sermaye"); *The Social Framework*, 1942, ("Toplumsal Taslak"); *A Contribution to the Theory of the Trade Cycle*, 1950, ("Konjonktür Dalgası Kuramına Bir Katkı"); *A Revision of Demand Theory*, 1956, ("Talep Kuramına Yeniden Bir Bakış"); *Capital and Growth*, 1965, ("Sermaye ve Büyüme"); *Critical Essays in Monetary Theory*, 1967, ("Para Kuramı Konusunda Eleştirel Denemeler"); *A Theory of Economic History*, 1969, ("Bir İktisat Tarihi Kuramı"); *The Crisis of Keynesian Economics*, 1974, ("Keynesci İktisadın Bunalımı"); *Capital and Time: A Neo-Austrian Theory*, 1977, ("Sermaye ve Zaman: Bir Yeni Avusturya Kuramı"); *Causality in Economics*, 1979, ("İktisatta Nedensellik").

• BAKINIZ: HANSEN, HARROD, KALDOR, KEYNES, SLUTSKY, L.WALRAS.

HIDALGO Y COSTILLA, Miguel
(1753-1811)

Meksikalı din adamı. Ülkesinde bağımsızlık savaşını başlatmıştır.

8 Mayıs 1753'te Bajio'da (şimdi Guanajuata) Corralejos'ta doğdu, 30 Haziran 1811'de Chiouahua' da öldü. Creoleler'den (Meksika'da doğmuş ikinci kuşak İspanyollar) olan babası büyük bir çiftliğin yöneticisiydi. Hidalgo dini öğrenim gördü. Vallodolid'de (şimdi Morelia) San Nicolas Koleji'ndeki öğreniminden sonra, Meksika Papalık ve Kraliyet Üniversitesi'ne girdi ve 1773'te dinbilim fakültesini bitirdi. Ardından San Nicolas Koleji'ne döndü ve 1792'ye değin burada ders verdi. 1789'da papaz, 1790'da da rektör oldu.

San Nicolas Koleji'nde bulunduğu yıllarda Aydınlanma Dönemi düşüncelerini benimsemesi nedeniyle suçlandı. Kızılderililer'in sorunlarına karşı öğrencilik yıllarında başlamış olan ilgisi artarak sürdü. Görüşleri ve okulun fonlarını kötüye kullandığı gerekçe gösterilerek kolejdeki görevinden alındı ve Michoacan Eyaleti'nde bir mahalleye papaz olarak atandı. Kızılderililer'in toplumsal ve iktisadi durumlarının düzeltilmesi ve Meksika'nın bağımsızlığını kazanması istemlerini içeren vaazlar verdi. 1800'de hakkında cumhuriyetçi olduğu ve dini yükümlülüklerini yerine getirmediği savıyla engizisyon soruşturması açıldı. Soruşturma sonucunda cezaya çarptırılmayan, ancak 1803'te Dolores kasabasına gönderilen Hidalgo, burada da görüşlerini savunmayı sürdürdü.

1808'de Napoléon'un İberik Yarımadası'nı işgal ederek İspanya tahtına kardeşini çıkartması, İspanya' nın sömürgeleri üzerindeki denetimini azalttı ve bağımsızlık hareketleri güç kazandı. Hidalgo, Queretaro'da İspanyol yöneticileri devirerek yerlerine geçmeyi amaçlayan Creoleler'e katıldı ve kısa sürede önderleri durumuna geldi. 16 Eylül 1810'da Dolares' teki kiliseden halka ayaklanma çağrısı yaptı. Dini özellik taşıyan çağrısında sürgüne gönderilen İspanya Kralı VII.Fernando'ya ve Katolik Kilisesi'ne bağlılığını bildirerek sömürgedeki kötü yönetime ve ırk ayrımına son verilmesini istedi.

Ayaklanma Kızılderililer, köylüler, maden işçileri ve özgürlüklerini efendilerinden satın almaya çalı-

şan köleler arasında başladı ve kısa sürede tüm Meksika'ya yayıldı. Hidalgo önderliğindeki yaklaşık 80.000 kişilik ordu Ekim sonunda başkent yakınlarına geldi. Kentteki İspanyol yöneticiler Creoleler'i ayaklanmanın çıkarlarını sarsacağına inandırdılar. F.M.Calleja yönetimindeki İspanyol ordusunun da oluşturduğu tehdit sonucu, Hidalgo kenti almaktan vazgeçerek Guadalajara'ya çekildi. Bu çekilme ayaklanma içinde kopmalara yol açtı.

Bağımsızlık ayaklanması olarak başlayan hareket, zenginlere karşı, yoksul kesimlerin iktisadi ve toplumsal çıkarlarının savunulmasını amaçlayan bir harekete dönüştü. Hidalgo, Guadalajara'da, VII.Fernando'ya sadık bağımsız bir hükümet kurarak köleliği ve ırk ayrımını yasakladı. Kızılderililer'e toprak dağıttı.

Ocak 1811'de Calleja yönetimindeki İspanyollar ve Creoleler Guadalajara'ya saldırdı. Hidalgo 17 Ocak'ta yapılan savaşta yenildi ve ABD'ye sığınmak üzere kuzeye doğru kaçtı. 21 Mart'ta diğer önderlerle birlikte yakalandı, yargılanmak üzere Chihuahua'ya gönderildi. 30 Haziran'da idam edildi.

Meksika'da her yıl, Hidalgo'nun ünlü çağrısını yaptığı 16 Eylül günü, bağımsızlık günü olarak kutlanır.

• BAKINIZ: GUERRERO, ITURBIDE, MORELES Y PAVON.

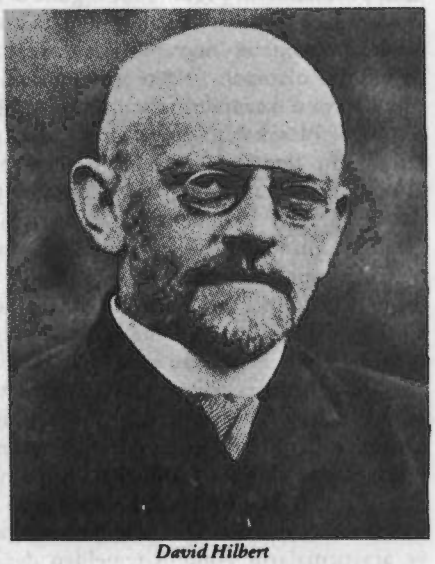

David Hilbert

HILBERT, David
(1862-1943)

Alman, matematikçi. 20.yy'ın en önemli matematikçilerindendir.

23 Ocak 1862'de Königsberg'de (bugünkü Kaliningrad) doğdu, 14 Şubat 1943'te Göttingen'de öldü. Friedrichskolleg ve Wilhelms Gymnasium'da geçen ilk ve ortaöğreniminin ardından 1880'de yükseköğrenimine başladı. Heidelberg Üniversitesi'ndeki bir yarı yıl dışında tümü Königsberg Üniversitesi'nde geçen yükseköğrenimi sırasında Heinrich Weber'in fonksiyonlar ve sayı kuramına ilişkin derslerinden etkilenerek değişmezler (invaryantlar) kuramıyla ilgilenmeye başladı. 1884'te, Weber'in yerini almış olan Lindemann'ın danışmanlığı altında, cebirsel değişmezleri konu edinen bir çalışmasıyla doktorasını verdi. Ertesi yıl lise öğretmenliği yapma hakkını kazandı. Ardından Leipzig ve Paris'e yaptığı gezilerde Klein, Poincaré ve Hermite ile, Almanya'ya dönüşünde ise Berlin' de, cebir ve sayılar kuramına ilişkin düşüncelerinden büyük ölçüde etkileneceği Kronecker ile tanıştı. 1885'te Königsberg'e döndü ve doçentlik tezini hazırlamaya koyuldu. 1886'da doçent olarak değişmezler kuramı, determinantlar ve hidrodinamik konularında dersler vermeye başladı. 1892'de aynı üniversitede yardımcı profesörlüğe, ertesi yıl Lindemann'ın yerine profesörlüğe getirildi. 1895'te Göttingen Üniversitesi' nin profesörleri arasına katılan Hilbert, 1930'da öğretim görevinden emekliye ayrıldı. Ancak 1925'ten sonra sağlığının giderek bozulmasına ve son yıllarında Nazi yönetiminin üniversite üzerindeki baskılarına karşın bilimsel çalışmalarını yaşamının sonuna değin sürdürdü.

19.yy'da Gauss, Dirichlet ve Riemann'ın katkılarıyla matematik dünyasının en önemli merkezlerinden biri konumuna gelmiş olan Göttingen Üniversitesi'nin bu özelliğini 20.yy başlarında da sürdürmesini sağlayan bilim adamlarının başında gelen Hilbert, 1910'da Macar Bilimler Akademisi'nin Bolyai Ödülü' nü almış, 1939'da İsveç Akademisi'nin Mittag-Leffler Ödülü'nü Fransız matematikçi Émile Picard ile paylaşmış ve 1930'da Königsberg kentinin onursal hemşehrisi ilan edilmiştir.

Hilbert'in çalışmaları üzerindeki incelemeler, ele aldığı konulardan, çok değerli katkılarda bulunduktan sonra bir daha dönmemek üzere uzaklaştığını ve bir başka konuya yöneldiğini, dolayısıyla bilimsel yaşamının dönemlere ayrıldığını gösteriyor. Hilbert, 1893'e değin cebirsel formlarla (değişmezler), 1894-1899 arasında cebirsel sayılar kuramıyla, ardından 1903'e değin geometrinin temelleriyle, 1904-1909 arası analizle, 1912'den sonraki dört yıl içinde teorik fizikle ve 1918 sonrasında matematiğin temelleriyle ilgili araştırmalara ağırlık vermiştir.

Hilbert'in ilk çalışmalarının konusu olan değişmezler kuramının amacı, kimi dönüşümler sonucunda değişmeyen (invaryant kalabilen) cebirsel anlatımların saptanması, incelenmesi ve sınıflandırılmasıdır. 1880'lerde Erlangen Üniversitesi profesörlerinden Paul Gordan, oldukça yalın bir sınıfa giren sonsuz sayıdaki değişmezin tümünün yine aynı sınıftan ve sonlu sayıda değişmezle anlatılabileceğini oldukça uzun hesaplar yardımıyla da olsa kanıtlamayı başarmıştı. Ne var ki teoremin genel biçiminin benzer yöntemlerle kanıtlanmasının, içinden çıkılamayacak denli uzun ve karışık hesaplar gerektirdiği için olanaksız olduğu anlaşılmıştı. Hilbert bu teoremin, önce Gordan'ın da kanıtladığı özel durumunun, daha sonra da en genel biçiminin, hesaptan çok düşünceye dayanan, aşırı derecede soyut, buna karşılık Gordan' ınkine oranla çok daha kısa ve açık bir kanıtını bulmayı başardı. Bu kanıta ulaşırken çözümü bulmak ve doğruluğunu kanıtlamak yerine Kronecker'in

Hilbert uzayı

ve tüm sezgicilerin geçerli saymadıkları bir yöntem kullanarak, aranan çözümün var olmamasının bir çelişkiye yol açacağını göstermişti. 1892'de, Kronecker'in yapıtları üzerindeki incelemeleri sırasında, aynı teoremler için yeni ve geçerliliği konusunda kuşkuya yer bırakmayan kanıtlar geliştirdi.

Değişmezler kuramıyla ilgili çalışmalarındaki başarılarının hemen ardından bu konuya karşı ilgisini yitiren Hilbert, 1893'te sayı kuramına yöneldi. Önce e ve π sayılarının transandart olduklarına ilişkin, Hermite ile Lindemann'ınkilere oranla oldukça yalın kanıtlar elde etti. Daha sonra cebirsel sayılar konusunda ilginç buluşlar yaptı. Aynı yıl Alman Matematikçiler Derneği tarafından o dönemin en parlak matematikçilerinden biri olan Minkowski ile birlikte cebirsel sayılar kuramının içinde bulunduğu duruma ilişkin ayrıntılı bir rapor hazırlamakla görevlendirildi. Königsberg'deki öğrencilik döneminden tanıdığı Minkowski'nin bir süre sonra vazgeçmesi üzerine çalışmalarını yalnız başına sürdüren Hilbert, cebirsel sayılar konusunda o güne değin elde edilmiş, ilginç ve önemli oldukları ölçüde dağınık, sayısız sonucu bir araya getirmekle kalmayarak bir dizgeye de kavuşturdu ve 1897'de matematik tarihinin başyapıtlarından biri olan *Der Zahlbericht*'i (Sayı Raporu) yayımladı. Kuvadratik cisimlerle başlayan bu yapıtında birleştirici bir bakış açısı ve yeniden biçimlendirilmiş formülasyon ve kanıtlarla adım adım ilerleyerek Abelyen cisimlere ulaşan Hilbert, 1898'de, bilimsel çalışmalarının doruk noktası sayılan sayı kuramından da uzaklaşarak geometrinin temellerini araştırmaya yöneldi.

Geometrinin temelleri

Geometriye İÖ 3.yy'da Eukleides'in kazandırdığı aksiyomatik yapının geçerliliği 19.yy'a değin çok seyrek tartışılmıştı. 19.yy'da ise Bolyai, Lobaçevski ve Riemann Eukleides dışı geometriler kurmuşlar, Georg Pasch (1661-1707)ve Peano, Eukleides'in aksiyom ve tanımlarının yetersizliğini göstererek daha gelişmiş dizgeler önermişlerdi. İtalyan matematikçi Fano bir adım daha ileri giderek aksiyomatik yöntemi ve aksiyomların fiziksel gerçekliklerle ilişkilerinin gerekliliğini tartışma konusu yapmıştı. 1889'da *Grundlagen der Geometri* ("Geometrinin Temelleri") adlı yapıtını yayımlayan Hilbert'in bu konudaki gerçek katkısı aksiyomatik yönteme ilişkin tartışmaları yaygınlaştırmak ve kendisinden önce ulaşılmış olan yeni görüşlerin kabul edilmesine elverişli bir ortam yaratmak oldu. *Grundlagen*'de bir yandan Eukleides dışı izdüşümsel ve diferansiyel goemetrileri de içine alan genel bir dizge yaratırken, bir yandan da temel kavramların somut gerçekliğe bağımlılığının gereksizliğini ve aksiyomların asıl görevlerinin bu temel kavramlar arasındaki ilişkileri belirlemek olduğunu ortaya koydu. Eukleides'in yaptığı gibi birer aksiyon olarak değil, tanımlanması gerekmeyen yalnızca özellikle betimlenen birer geometrik kavram olarak seçilen nokta, doğru ve düzlemin yerine aralarındaki ilişki tanımlandığı sürece çok daha değişik kavramların seçilmesiyle de mantıksal dizgeler oluşturabileceğini, bir başka deyişle formel aksiyomatik yöntemlerin geçerliliğini gösterdi. Gene aynı yıllarda geometriyi analiz ve cebire indirgeyerek, geometri aksiyomlarının göreli çelişkisizliğini kanıtlamaya çalışırken sonraları yeni cebirsel yapıların bulunmasıyla sonuçlanacak bir yaklaşımın örneklerini veriyordu.

Hilbert,1901'de İsveçli matematikçi Fredholm'ün integral denklemlere ilişkin çalışmasını inceledikten sonra ilgisini bu tür denklemlerin çözümüne, dolayısıyla analize yöneltti. İntegral denklemin çözümüne, o denkleme karşı gelen bir cebirsel denklemin çözümünden, bir limit işlemi yardımıyla ve dolaysız olarak geçmeyi başardı. Bu çözüm sırasında sonsuz boyutlu ve karmaşık koordinatlı uzaydan yararlandı. Bugün "Hilbert uzayı" olarak anılan ve von Neumann tarafından aksiyomatik bir yapıya kavuşturulan bu uzay, çağdaş matematiğin yapıtaşlarından birisi olmuş ve kuvantum mekaniğinin formüle edilmesinde benzersiz bir başarıyla kullanılabilmiştir.

Hilbert analiz alanında 1909'a değin süren çalışmaları sırasında Dirichlet ilkesine kesin bir biçim kazandırdı, değişim hesabına önemli katkılarda bulundu ve Waring problemi olarak anılan bir problemi çözüme kavuşturdu. İngiliz matematikçisi Waring (1734-1798) her a pozitif sayısının N'nin n'ye bağlı olması koşuluyla en çok N tane pozitif tamsayının n'ninci kuvvetlerinin toplamı olarak yazılabileceğini öne sürmüş ancak bu savını kanıtlayamamıştı.Hilbert'in gerek analizin gerek sayılar kuramının sınırları içinde yer aldığı söylenebilecek olan bu problem için bulduğu çözümün yalınlaştırılması, sonraki yıllarda da birçok matematikçinin ilgisini çekmiştir.

İntegral denklemlere ilişkin buluşlarını kuramsal fiziğin çeşitli dallarına uygulayan ve özellikle kinetik gaz ve ışıma kuramlarının sınırları içinde yer alan kimi problemlerin çözümünde o güne değin bulunanlara oranla çok daha başarılı sonuçlara ulaşan Hilbert, fiziğe aksiyomatik bir yapı kazandırmaya yöneldiyse de başarılı olamadı. 1915'te genel görelilik kuramına son biçimini kazandırma çalışmalarına Einstein'dan bağımsız olarak katıldı ve Einstein'ın genel çekim kuramının temel denklemlerini, hemen hemen bu kuramcıyla eşzamanlı olarak elde etmeyi başardı.

Hilbert'in 1918'den sonraki yıllarda ilgilendiği başlıca konu matematiğin temellerinin sağlamlaştırılması ve tüm matematiğin formel bir aksiyomatik dizge durumuna getirilmesi oldu. Ancak 1931'de Gödel, Hilbert'in ve daha sonra Ackerman, von Neumann ve Herbrand gibi matematikçilerin elde etmeye çalıştıkları çelişkisizlik kanıtının var olamayacağını, dahası belirli bir dizgenin çelişkisizliğini dile getiren anlatımın doğruluğunun gösterilmesinin aynı dizge içinde olanaksız olduğunu kanıtlayarak, matematiğin formelleştirilmesini amaçlayan çalışmalara son verdi ve matematiğin temellerine ilişkin görüşleri ve araştırmaların yönünü temelden değiştirdi.

Hilbert 1900'de Paris'te toplanan II.Uluslararası Matematikçiler Kongresi'ne, o güne değin çözüme kavuşturulmamış problemlerin en önemli yirmi üçünün tanıtılmasını amaçlayan ve yüzyılımızın matematiğine yön veren bir çalışma sundu. Bu çalışmada yer alan problemlerin bir bölümü daha sonra Hilbert ya da başkaları tarafından çözülebilmiş, bir bölümünün çözümüyle ilgili önemli adımlar atılmış üçüncü bir bölümünün çözümüne ise henüz yaklaşılamamıştır.

Çağdaş matematiğin önceki dönemlerin matematiğinden ayrılmasını sağlayan temel özelliği hesaptan çok, geniş kapsamlı, kesin tanımlara ve bu tanımların getirdiği sınıflamalara dayanması ve problem sınıflarının yapısını açıklamaya yönelik düşünsel dizgeler

üzerine kurulmuş olmasıdır. Hilbert matematiğe Abel, Galois, Gauss, Kummer ve Dedekind gibi ustaların çabalarıyla kazandırılan bu özelliği geliştirmekte benzersiz bir başarı göstermiş ve çalışmalarıyla matematiğin geleceğine ışık tutmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Grundlagen der Geometrie*, 1899, ("Geometrinin Temelleri"); *Grundzüge einer allgemeinen Theorie der Integralgleichungen*, 1912, ("Genel Bir İntegral Denklemler Kuramının Temel İlkeleri"); *Anschauliche Geometrie* (Cohn-Vossen ile birlikte), 1932, ("Somut Geometri"); *Grundzüge der theoretischen Logik* (Ackerman ile birlikte), 1928, ("Kuramsal Mantığın İlkeleri"); *Grundlagen der Mathematik* (Bernays ile birlikte), 2 cilt, 1934, ("Matematiğin Temelleri"); *Methoden der mathematischen Physik* (Courant ile birlikte), 2 cilt, 1924, ("Matematiksel Fiziğin Yöntemleri").

• BAKINIZ: L.E.BROUWER, CANTOR, DEDEKIND, DIRICHLET, EINSTEIN, EUKLEİDES, FANO, GALOIS, GAUSS, GÖDEL, KRONECKER, KUMMER, H.MİNKOWSKİ, J.von NEUMANN, PEANO, RIEMANN.

HILDEBERT [Lavardinli]
(ykş.1056-1133)

Fransız, tanrıbilimci ve ozan. Tanrısal varlığın, us ilkelerine uygun bir nitelik taşıdığından, saptanabilir olduğu görüşünü savunmuştur.

Lavardin'de doğdu, 8 Aralık 1133'te Tours'da öldü. Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Kimi kaynaklara göre Tours başpapazı Berengorius'un, kimi kaynaklara göre de rahip Saint Huges'in öğrencisi olmuş, onlardan tanrıbilim, retorik ve metafizik okumuştur. 1097'de Mans katedraline rahip olarak atanmış, 1125'te Tours başpapazlığına getirilmiştir.

Hildebert, bir kilise adamı olmasına karşılık eski Yunan ve Latin düşüncesine ilgi duymuş, Platon, Aristoteles, Vergilius, Seneca, Horatius gibi düşünür ve ozanların yapıtlarını incelemiş, şiirlerinde insan sevgisine ağırlık vermiş, tanrıbilim ve felsefe sorunlarının çözümünde us ilkelerine dayalı bir yöntemin benimsenmesi gereğini savunmuştur. Ona göre Tanrı tektir, yaratıcıdır, önsüz-sonsuzdur, ancak usun bilebileceği bir varlıktır ve ilk nedendir, yetkin olandır. Tin sonradan yaratılmıştır, bu nedenle yetkinlik bakımından, önsüz değildir, başlangıcı vardır. Tanrı'nın başlıca nitelikleri bilgelik, doğruluk, iyilik, yetkinlik, ölümsüzlük, yücelik ve güzelliktir. Bunlar da, Tanrı kayrasına gereksinme duyulmaksızın, usça kavranabilir.

Hildebert'in işlediği önemli konulardan biri de ahlaktır. Ahlakın kurallarına bağlılık, yarar, kurallara bağlılıkla yararın uzlaşması gibi üç ana sorunu vardır. Kurallara bağlılığın doğruluk, yiğitlik, ölçülülük ve önlem olmak üzere dört öğesi bulunur. Yararın özünü sağladığı kazanç oluşturur. Bunun da anlak, gövde ve yazgı bakımından varlıklı olmayı gerektiren üç öğesi vardır. Ahlakın ereği insanın esenliği ve Hıristiyanlık'ın özüdür. Hildebert'in ahlak konusunda Roma Stoası'nın anlayışından esinlendiği görülür. Onun her biri, ayrı bir konuyu içeren yazıları, uzun süre tanrıbilimcilerin ilgisini çekmiş, yorumlanmış, eleştirilmiştir. İnsan değerlerini, düşünce özgürlüğünü içeren görüşleriyle hümanizmin öncülerinden sayılır.

• YAPITLAR (başlıca): *Patrologia Latina*, (ö.s.), J.P.Migne (der.), 1708, ("Latin Kilise Babaları").

HILDEBRAND, Bruno
(1812-1878)

Alman iktisatçı ve iktisat tarihçisi. Alman Tarihçi Okulu'nun kurucularındandır.

6 Mart 1812'de Thüringen'de Naumburg'da (şimdi DAC'de) doğdu, 29 Ocak 1878'de Jena'da (şimdi DAC'de) öldü. Bir devlet memurunun oğludur. Leipzig Üniversitesi'nde iktisat, tarih ve dinbilim öğrenimi gördü. 1836'da Breslau Üniversitesi'ne okutman, sonra doçent, 1841'de de Marburg Üniversitesi'ne profesör olarak atandı. Bir süre sonra yerel hükümetin baskısı sonucu İsviçre'ye sığındı, önce Zürih, 1856'dan sonra da Bern üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. Bern'de, İsviçre'nin ilk merkezi istatistik örgütünü kurdu ve yönetti. 1861'de Almanya'ya döndü, Jena Üniversitesi'ne profesör, bunun yanı sıra eyalet istatistik bürosu başkanı oldu.

Hildebrand, W.Rocher ve K.Knies ile birlikte Tarihçi Okul'un kurucusu ve iktisatta tarihsel-ahlakbilim görüşün savunucusudur. Klasik İngiliz iktisatçılarının iktisadi gelişme alanında evrensel yasalar bulma girişimine karşı çıktı ve iktisat bilimini tarihsel gözlem ve istatistiksel ölçümlere dayanan bir alan olarak gördü. İktisat biliminin amacı, iktisadi gelişmeyi gözlemleyip dönemin kültürel ve ahlaki değer yargılarının ışığında toplumu daha yüksek gelişme dönemlerine götürecek önerilerde bulunmaktı.

Hildebrand üç ayrı iktisadi gelişme aşaması arasında ayrım yapar: Takas ekonomisi, para ekonomisi ve kredi ekonomisi aşamaları. İktisat biliminin görevi bu aşamaları incelemektir. Ancak bu aşamaları birbirinden ayıran özellikler konusunda Hildebrand açık çözümlemelere gitmemiştir. A.Sommer'e göre Hildebrand'ın bu ayrımı bir antikomünist manifesto niteliğindeydi. Hildebrand, çeşitli makale ve monografileriyle iktisat tarihinde özgün konuların araştırılmasını özendirmiş, Bern ve Jena'daki istatistik seminerleriyle de istatistiğin bir bilimsel araştırma yöntemi olarak benimsenmesine katkıda bulunmuştur. Ahlaki ve kültürel sorunları ve yargıları sürekli olarak ön planda tutmuş, ancak radikal ve sosyalist yaklaşımları reddetmiştir.

Hildebrand'ın görüşleri genç tarihçi okulu etkilemiş, Brentano ve Wagner gibi bazı "kürsü sosyalistleri"ne de bir ölçüde damgasını vurmuştur. Hildebrand, 1862'de yayımlamaya başladığı *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* adlı yıllıklar aracılığıyla iş hayatına ve ekonomiye ilişkin birçok toplumsal reforma ön ayak olmuş, iktisat tarihine ilişkin çok sayıda araştırma sunmuştur. Buna koşut olarak da,

1872'de Verein für Sozialpolitik adlı toplumsal politikayı konu edinen bir derneğin kuruluşuna öncülük etmiştir. Bu dernek, yeni oluşmuş bulunan Alman birliği ekonomisi için iktisat politikaları önermek amacını güdüyordu. Yaygınlaşmakta olan sosyalist ve Marxist akımları Alman devleti için bir tehlike olarak gören dernek, sosyal politika önerileriyle karşı önlemler geliştirmeyi amaçlıyordu. Bu nedenle, tarihçi okulun üyeleri daha çok sosyal politika ve iktisadi gelişme sorunlarını incelemişlerdir.

Hildebrand, klasik iktisatın genel iktisadi gelişme kuramlarını reddetmekle Roscher'den bir adım ileri gitmiştir. Roscher, klasik iktisatçıların "doğal" yasalarını ilke olarak tanıyor, ancak bunların soyutluğunu, tarihsel belge ve malzemeyle tamamlayıp somutlaştırmaya çalışıyordu. Evrensel iktisadi yasaların var olabileceğini reddeden Hildebrand'a göre her yapı, her kurum, sürekli evrim halindedir. İktisatçının yapabileceği de bu gelişmeyi ayrıntılı, tarihsel ve sayısal olarak incelemektir. Ona göre Klasik İngiliz İktisat Okulu ulus gerçeğini inkâr ediyordu. Oysa, incelenmesi gereken somut gelişme tek tek çeşitli ulusların gelişmesiydi.

Hildebrand, toplumların gelişmelerinde herhangi bir tekrarın söz konusu olamayacağını, toplumların yaşamıyla doğal düzen ya da doğal yasalar arasında herhangi bir benzerlik ya da koşutluk bulunamayacağını savunmuştur. İktisat biliminin görevi ulusların

İktisatta Alman Tarihçi Okulu

Alman Tarihçi Okulu, klasik iktisat kuramlarının soyutlamalarına karşı yöntemsel bir tepki oluşturur. Her ne kadar İngiltere ve Fransa'da yandaşları olduysa da, temel olarak Alman kökenlidir.

Alman Tarihçi Okulu'nun kuruluşunu, W.G.F.Roscher'in 1843'te yayımladığı Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswissenschaft nach geschichtlicher Methode ("Tarihsel Yönteme Göre Siyasal Bilimler Üzerine Derslerin Ana Hatları") adlı kitabıyla başlatmak mümkündür. Başlıca temsilcileri B.Hildebrand, K.Knies* ve Tarihçi Okul'un daha sonraki uzantısının başı sayılan G.Schmoller'dir.* Ayrıca, bu okulun uzantıları ya da etkisi altında kalanlar arasında Werner Sombart* ve Max Weber* gibi sosyologlarla 20.yy'da gelişen yeni tarihçi akımlar sayılabilir.*

Klasik iktisat öğretisi, toplumda bir "doğal düzen" bulunduğu görüşünden hareket etmiştir. Böyle olunca da iktisat yasalarının tıpkı fizik yasaları gibi evrensel geçerliliği olacaktır. Buna karşılık Tarihçi Okul mensupları toplumsal kurumların bu yasaları etkileyebileceğini, dolayısıyla da bu yasaların ancak "göreli" olabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Bundan dolayı da iktisat biliminin evrensel yasalarla uğraşmak yerine, geniş iktisat tarihi araştırmaları yaparak insanlığın iktisadi evrimini araştırmaya yönelmesini veKlasikler'in soyut tümdengelimciliğine karşı tümevarım yöntemini kullanmasını önermişlerdir. Tarihçi Okul iktisatçıları, Klasik iktisatçıların bazı temel varsayımlarını da kabul etmiyorlardı. Bireysel çıkar güdüsünün iktisadi davranışların nedeni varsayılması bunların başında geliyordu. Alman tarihçileri, bireysel davranış nedenlerinin çok çeşitli olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Kurumların göreliliği üzerinde ısrarla duran bu iktisatçılar kapitalizmi tartışma konusu yapmamışlardır. Karşı çıktıkları, Smith ve Ricardo'nun* bireysel düzeyde, para kazanıp servet edinme güdüsüne verdikleri aşırı önem olmuştur.*

Bundan başka, Tarihçi Okul, Klasikler'in benimsedikleri mekanik toplum görüşüne karşı "organik" görüşü ileri sürmüştür. Onlara göre toplumun, bireylerin tek tek toplamı olmaktan öte organik bir varlığı vardır. Doğal bir düzen ve bunu açıklayabilecek mutlak nitelikte yasalar yoksa, iktisadi mekanizmalar zaman ve mekân içerisinde değişebiliyorsa, toplumsal kurumlar göreli ise o zaman devlet, bütün bunları değiştirmek, ya da yönlendirmek amacıyla iktisadi hayata müdahale edebilmeliydi. Nitekim, bu okul iktisatçıları, genellikle devlet müdahaleciliğini iktisat politikasının temel öğesi olarak kabul etmişlerdir. Devletin müdahalesinin önemli bir amacı sosyal adaleti sağlamak olmalıydı.Tarihçi Okul'un bu yoldaki bazıleştirileri, liberal iktisadın "sol" bir eleştirisi olarak nitelendirilmiştir. Ancak Alman Tarihçi Okulu iktisatçıları hiçbir zaman radikal, sosyalist ya da devrimci görüşlere yakınlık duymamışlardır.

Toplumda doğal düzene bağlı uyum ve denge kavramlarını reddederek, toplumlararası çıkar uyumunun kendiliğinden kurulabileceği görüşüne ve dış ticaret gibi bir konuda laissez-faire politikasına karşı sürekli ve tutarlı bir biçimde gümrük korumasını savunan bu okulun izleyicileri Alman ulusal sanayiinin gelişebilmesi için bunu önemli ve gerekli görüyorlardı. Bu iktisatçılar aynı zamanda iktisadi milliyetçilik görüşünün ilk savunucuları olmuşlardır.

Alman Tarihçi Okulu'nun bireyciliğe karşı olmasını Alman romantizmine bağlayanlar olmuştur. Okulun yayılma dönemi aynı zamanda Almanya'da sanayi kapitalizminin hızlı gelişme dönemidir.Okulun iktisatçıları Alman sermayesinin gelişimini şiddetle teşvik etmişler, bunun yanı sıra, toplumsal patlamaların ortaya çıkmaması için işçi sınıfına karşı adil bir sosyal politika güdülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Hiçbir zaman radikal, ya da antikapitalist olmadıkları gibi, klasik iktisat kuramına karşı tepkileri zaman zaman siyasal tutuculuğa da dönüşebilmiştir. Alman ulusal birliğinin gerçekleşmesinden sonra Bismarck'ın politikaları Alman Tarihçi Okulu içinde hararetli yandaşlar bulmuştur.*

tarihsel gelişim aşamalarını belge ve sayılarla ayrıntılı bir biçimde sergileyebilmek olduğuna göre, bir bilim dalı olarak iktisat, sonuçta tümüyle tarihe ve iktisat tarihine dönüşmeliydi. Nitekim, başını Schmoller'in çektiği "Genç Tarihçi Okul" da iktisat yerine tümüyle iktisat tarihi alanında çalışmıştır.

Roscher, klasik iktisadın içeriğini ya da özünü değil, daha çok sunuluşunu ve öğretimini değiştirmeyi amaçlamıştı. Hildebrand ise doğrudan Klasik İngiliz İktisat Okulu'na karşı çıkmış; onun sadece soyut ve tümdengelimci olmasını ya da tarihsel bakış açısına önem vermeyişini değil, aynı zamanda "ahlak dışı" olmasını da şiddetle kınamıştır. Hildebrand'a göre klasik iktisat "bencilliğin ve çıkarcılığın doğal tarihi"dir; insanlığın evriminin kültürel, sosyal ve ahlaki yönlerini tamamen reddedip kendini gerçekler dışında kalmaya mahkûm etmiştir. Alman Tarihçi Okulu içerisinde klasik iktisada bireysel ve toplumsal ahlak açısından en çok karşı çıkan Hildebrand olmuştur.

1848'de yayımlanan *Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft* ("Geçmişin ve Geleceğin Politik İktisadı") adlı en önemli kitabında, klasik İngiliz iktisat sistemini eleştirmekten de öte, her zaman ve mekân için geçerli olabilecek iktisadi yasaları araştırma çabasının anlamsızlığı üzerinde ısrarla durur. Roscher'in ekonomiyle canlı bir organizma arasında kurduğu benzerlikle bunun "fizyolojik" işleyişini ortaya çıkarma çabalarını da reddeder.

Ayrıca, kuramsal sorunlarla somut iktisat politikasına ilişkin olanları birbirinden tamamen ayırır ve iktisat uygulamalarının soyut kuramlardan bekleyecek hiçbir şeyi olmadığını özellikle vurgular. Temel görev, ulusların geçirdikleri iktisadi evrim ve aşamaların incelenmesidir. İktisat bilimi, bir bilim dalı olarak var olma hakkına sahip olmak istiyorsa, genel olarak kültürün temel iktisadi tarihini üretebilmeli, bunu yapmaya çalışırken de tarih biliminin diğer dallarıyla istatistikten geniş ölçüde yararlanmalıdır.

Hildebrand, iktisat tarihine ilişkin araştırmalarında zımnen de olsa sık sık klasik iktisatın bazı sonuçlarını kabullenmiştir. Aslında, iktisatta tarihsel görüşü genişletip onu en ileri mantıksal uzantılarına dek götürecek olanlar, Hildebrand'dan sonra Knies ve özellikle "Genç Tarihçi Okul"un başına geçecek olan Schmoller olacaktır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft*, 1848, ("Geçmişin ve Geleceğin Politik İktisadı"); *Statistische Mitteilungen über die volkswirtschaftlichen Zustände Kurhessens, nach ämtlichen Quellen*, 1853, ("Resmi Kaynaklara Göre Kurhessen'in İktisadi Koşulları Üzerine İstatistiksel Bilgiler").

- **BAKINIZ:** L.BRENTANO, LIST, A.MÜLLER, A.WAGNER.

HILDEBRANDT, Johann Lukas von
(1668-1745)

Avusturyalı mimar. Fischer von Erlach'la birlikte Avusturya'da Barok mimarlığın öncülüğünü yapmıştır.

14 Kasım 1668'de Cenova'da doğdu, 16 Kasım 1745'te Viyana'da öldü. İtalyan bir anne ve Avusturyalı bir babanın oğluydu. Çocukluğu İtalya'da geçti. Roma'da Carlo Fontana'nın (1634-1714) yanında gördüğü mimarlık eğitiminden sonra birkaç yıl mühendislik ve kent planlaması alanlarında çalıştı. Avusturya ordusunda bir süre istihkâm mühendisi olarak görev yaptı. 1692'de Viyana'ya yerleşti. 1700'de saray mimarı oldu. Bu görevi sırasında başta Prens Eugen olmak üzere Avusturya soylularının önde gelenlerine Viyana ve Salzburg gibi kentlerde birçok saray yaptı. Özellikle Schönborn ve Harrach aileleri için yaptığı saraylarla büyük ün kazandı. 1720'de soyluluk unvanı aldı. 1723'te Fischer von Erlach'ın ölümüyle boşalan saray mimarlığına getirildi.

Yapılarında, Kuzey İtalya Geç Barok mimarlığının süslemelerinden ve yapım ilkelerinden etkilendiği görülür. Oval ve sekizgen planlı hacimlerinde, Guarini'nin sonsuzluk izlenimi yaratmada kullandığı mimarlık öğelerine yer vermiş, dalgalı duvar yüzeyleri, dış bükey balkonlar ve yuvarlatılmış köşelerle özgün bir üslup geliştirmiştir. Yapıtlarının dış yüzlerinde, özellikle yapım öğelerinin birleşme noktalarında, Borromini'yi çağrıştıran süslemeler kullanmıştır. Sonradan bunları daha da geliştirerek süsleme sanatına yepyeni biçimler kazandırmıştır. Yaptığı çeşitli kilise, villa ve saraylarla bütün Orta ve Güneydoğu Avrupa mimarlığını etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Schwarzenberg Sarayı*, 1697, Viyana; *Piaristenkirche*, 1698, Viyana; (Piaristler Kilisesi); *Dominikenler Kilisesi*, 1699, Gabel, Avusturya; *St.Peter Kilisesi*, 1702, Viyana; *Schönborn Sarayı*, 1706-1711, Viyana; *Kinsky Sarayı*, 1713-1716, Viyana; *Aşağı Belvedere Sarayı*, 1714-1715, Viyana; *Yukarı Belvedere Sarayı*, 1721, Viyana; *Mirabel Sarayı*, 1721-1727, Salzburg, 1818'de bir bölümü yanmıştır; *Priesterseminar Kilisesi*, 1718-1725, Linz, Avusturya.

- **KAYNAKLAR:** B.Grimschitz, *Johann Lukas von Hildebrandt*, 1932.

- **BAKINIZ:** BERNINI, BORROMINI, FISCHER VON ERLACH, G.GUARINI.

HILFERDING, Rudolf
(1877-1941)

Avusturya asıllı Alman siyaset adamı ve Marxist kuramcı. Emperyalizmin ilk kuramsal çözümlemesini yapanlardandır.

10 Ağustos 1877'de Viyana'da doğdu, Şubat 1841'de Paris'te öldü. Viyana Üniversitesi'nde tıp

öğrenimi gördü. 15 yaşında Sosyalist Öğrenciler Birliği'ne katıldıktan sonra iktisadi ve toplumsal sorunlarla ilgilenmeye başladı. 1902'den başlayarak Karl Kautsky'nin yayın yönetmenliğini yaptığı *Die Neue Zeit*'ta yazmaya başladı. 1904'te *Böhm-Bawerk's Marx-Kritik*'i ("Böhm-Bawerk'in Marx Eleştirisi") yayımladı. Berlin'de yayımlanan *Vorwärts* gazetesinin dış yayın yönetmenliğini üstlendi ve Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) etkin önderlerinden biri oldu. 1910'da en önemli yapıtı olan *Das Finanzkapital*'i ("Mali Sermaye") yayımladı.

1914'te SPD içindeki belli başlı üç gruptan biri olan merkezciler kanadında yer aldı. I.Dünya Savaşı'nda Avusturya ordusunda doktor olarak İtalyan cephesinde hizmette bulundu. Daha sonra Almanya'ya dönerek, 1917'de kurulan Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi'ne girdi. 1918-1922 arasında partinin yayın organı *Freiheit*'ın yayın yönetmenliğini yaptı. Partinin III.Enternasyonal'e katılması eğiliminin karşısında yer aldı. İki-buçukuncu Enternasyonal olarak anılan örgütün kuruluş çalışmalarına katıldı. Sosyal demokrat hükümetin 1918'de kurduğu Sanayinin Toplumsallaştırılması Komisyonu'nun on bir üyesinden biriydi. 1920'de Alman vatandaşlığına geçti.

1922'de birçok arkadaşıyla yeniden SPD'ye katıldı. 1924'te Reichstag'a seçildi ve 1933'e kadar üye kaldı. Bu süre içinde kuramsal yayın organı *Die Gesellschaft*'ın yayın yönetmenliğini yaptı ve bu dergiye makaleler yazdı. 1923'te Gustav Stresemann ve 1928-1929'da Hermann Müller hükümetlerinde maliye bakanı olarak görev aldı.

Hitler iktidara gelince yurt dışına çıktı. 1938'de Paris'e gitti. Tarihin materyalist kavranılışının yeni bir değerlendirmesi olan ve tamamlanmadan kalan *Das historische Problem*'i ("Tarihsel Sorun") yazmaya başladı. Almanya'nın Fransa'yı işgalinden sonra, Vichy hükümeti tarafından Alman yetkililere teslim edildi ve Şubat 1941'de Gestapo tarafından hapishanesindeki hücresinde öldürüldü.

Böhm-Bawerk'in *Zum Abshcluss des Marxschen Systems* ("Marxist Sistemlerin Sonu") adlı Marx eleştirisine verdiği *Böhm-Bawerk's Marx-Kritik* adlı yanıtta, uzun bir tarihsel süreçte değerin üretim fiyatına dönüşümünü belirlediğini, Böhm-Bawerk'in üretim ilişkilerinin son tahlilde toplumsal yapıdaki değişimi belirlediğini görmediğini ve çıkış noktasının birey değil toplum olan bir kuramı anlayamadığını öne sürdü.

1910'da yayımlandığında, Hobson'un *Emperyalizm*'iyle birlikte, emperyalizm kuramına ilişkin bellibaşlı iki yapıttan biri haline gelen, sonraları Luxemburg'un *Sermaye Birikimi*, Buharin'in *Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm* ve Lenin'in *Emperyalizm* adlı yapıtlarıyla birlikte klasikleşen *Das Finanzkapital* ("Mali Sermaye"), kapitalist gelişmenin en son aşamasının kuramsal bir çözümlemesini yapmaktadır. Hilferding bu yapıtında bankaların sanayi üzerinde gitgide artan nüfuzunun tekellere ve kartellere ve bunların da iktisadi emperyalizme ve savaşlara yol açtığını öne sürmektedir.

Emperyalizmi, kapitalizmin zorunlu ve son aşaması olarak görmekle birlikte, daha sonra *Das Finanzkapital*'den geniş ölçüde yararlanan Buharin ve Lenin'in tersine, savaşı emperyalist rekabetin kaçınılmaz bir sonucu olarak görmeyen Hilferding, kapitalizmin iktisadi nedenlerden çok, siyasal ve toplumsal nedenlerle yıkılacağını öne sürmüştür. Lenin, emperyalizmin asalaklığı ve çürümesi konusunda Hilferding'in Hobson'a göre geriye doğru bir adım attığını belirtmiştir.

Hilferding, tekellerin ekonomiye bir parça düzen ve planlama getirdiğini, bu toplumsallaşmanın devletin rolünü de değiştirdiğini, sosyalizmin sorununun artık devlet aygıtını parçalamak değil onu ele geçirmek ve onun toplumsallaşmış üretimi denetim ve planlama işlevini genişletmek olduğunu savunmuştur. Çünkü mali sermaye, sosyalist toplumun iktisadi önkoşullarını yaratmaktadır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Böhm-Bawerk's Marx-Kritik*, 1904, ("Böhm-Bawerk'in Marx Eleştirisi"); *Das Finanzkapital: Eine Studie über die jüngste Entwicklung des Kapitalismus*, 1910, ("Mali Sermaye: Kapitalist Gelişmenin Son Aşaması Üzerine Bir Çalışma"); *Das historische Problem*, (ö.s.), 1954, ("Tarihsel Sorun").
- **KAYNAKLAR:** W.Gottschalch, *Strukturveränderungen der Geselleschaft und politisches Handeln in der Lehre von Rudolf Hilferding*, 1962; A.Stein, *Rudolf Hilferding und die deutsche Arbeiterbewegung*, 1946.
- **BAKINIZ:** O.BAUER, BEBEL, BÖHM-BAWERK, BUHARİN, KAUTSKY, LENİN, LUXEMBURG.

HILL, Archibald Vivian
(1886-1977)

İngiliz fizyoloji ve biyofizik bilgini. Kas kasılmasının termodinamiği konusundaki araştırmalarıyla tanınmıştır.

26 Eylül 1886'da Bristol'da doğdu, 3 Haziran 1977'de Cambridge'de öldü. Bir kereste tüccarının oğlu olan Hill, 1906-1907 arası Cambridge'deki Trinity College'da matematik okudu. Üstün başarısıyla ilgisini çektiği bir öğretmeninin yönlendirmesiyle öğrenimini fizyoloji alanında sürdürdü. 1909'da mezun olduktan sonra da J.N.Langley'in Fizyoloji Laboratuvarı'nda çalışmaya başladı, 1910-1916 arası Trinity College'da üye olarak bulundu. I.Dünya Savaşı sırasında uçaksavar silahların geliştirilmesi konusunda çalışan Hill, 1919'da Cambridge'e döndü, 1920'de Manchester, 1923'ten sonra da Londra Üniversitesi'nde fizyoloji profesörü olarak görev aldı ve bu kurumda 1926'dan başlayarak Royal Society'nin Foulerton araştırma profesörlüğünü üstlendi. 1951'de emekli olmasına karşın araştırmalarını 1967'ye değin sürdürdü. 1918'de üyeliğine seçildiği Royal Society'nin Royal ve Copley madalyalarını alan Hill, 1920'de de Otto Meyerhoff ile birlikte kasların etkinliğine ilişkin biyofizik araştırmalarıyla Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü paylaştı.

Kasların oksijen yokluğundan kasılabileceği 1867'de bulunmuş olmasına karşın, Hill'in araştırmalarına başladığı 1910'larda kasılma sırasındaki fiziksel

ve özellikle de kimyasal süreçler konusunda fazla bir şey bilinmiyordu. Hill, kasılma sürecinde çok kısa bir sürede gerçekleşen kimyasal değişiklikleri ayrıntılı bir biçimde incelemenin olanaksızlığı nedeniyle kasılmanın fiziksel niteliklerini araştırmaya yöneldi ve kasılma sırasındaki ısı üretimini incelemeye başladı. Bu amaçla o güne değin kullanılanlardan çok daha duyarlı ısı ölçüm aletleri geliştirerek, kurbağa kasının kasılma ve gevşeme süreçlerindeki ısı üretimini elektrik sinyali olarak kaydetmeyi başardı. Kasılmanın başlamasından önce kısa süreli bir ısı üretim evresi olduğunu bulan Hill, kasılmanın bitiminden sonra da ısı üretiminin sürdüğünü gözledi, kasılma sırasında gerekmeyen oksijenin, kasılmanın bitiminden sonra kasın eski durumuna dönmesi (gevşemesi) sırasında tüketildiğini de ortaya çıkardı. Meyerhoff'un bulgularıyla da desteklenen çalışmalarıyla Hill, kasların biyofiziksel niteliğini açıklığa kavuşturduğu gibi, biyokimyasal süreçlerinin de anlaşılmasına önemli katkıda bulundu, kasılma sırasında glikojen tüketimi ve laktik asit üretimi arasında bir ara madde bulunması gerektiğine ilişkin çalışmaları adenozintrifosfatın (ATP) bulunmasıyla doğrulandı.

Kasılmanın matematiksel modellerini geliştiren Hill, kuramsal çalışmaları sonucu kasların kasılgan ve elastik iki ögeden oluşan bir sistem olarak ele alınabileceğini öne sürmüş, bu görüşü Szent- Györgyi'nin kas dokusunda miyosin, aktin ve aktomiyosin proteinlerini bulması ve kas tellerinin mekaniğine ilişkin bulgularla desteklenmiştir.

Spor fizyolojisine ilişkin araştırmalar da yapan ve ilk kez sinirsel etkinlik sırasında ısı üretimini ölçen Hill, deneysel ve kuramsal çalışmaları, alanında klasikleşmiş makale ve yapıtlarıyla biyofiziğin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Muscular Activity*, 1926, ("Kas Etkinliği"); *Muscular Movement in Man*, 1927, ("İnsanda Kas Hareketi"); *Living Machinery*, 1927, ("Yaşayan Mekanizma"); *First and Last Experiments*, 1970, ("İlk ve Son Deneyler").

- **BAKINIZ:** CORI, HELMHOLTZ, MEYERHOFF, SZENT-GYÖRGYİ.

HILL, Christopher
(1912)

İngiliz, tarihçi. 1640 İngiliz Devrimi ve 17.yy tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

John Edward Christopher Hill, 6 Şubat 1912'de York'ta doğdu. Yükseköğrenimini Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol College'da tamamladı. Edebiyat dalında doktora derecesini elde ettikten sonra, 1934-1938 arasında Oxford Üniversitesi'ne bağlı All Souls College'da ve Cardiff University College'da öğretim üyeliği yaptı. 1938-1965 arasında Balliol College'da çağdaş tarih, 1959-1965 arasında Oxford Üniversitesi'nde 16.yy ve 17.yy tarihi dersleri verdi. 1965-1978 arasında Balliol College'ın müdürlüğünü yaptı. Hill, 1966'dan bu yana İngiliz Akademisi'nin, 1973'ten bu yana Amerikan Bilimler Akademisi'nin ve *Past and Present* adlı tarih dergisinin yayın kurulu üyesidir.

Hill, İngiliz İç Savaşı'nı ve siyasi iktidar değişikliklerini içeren yaklaşık 1640-1660 dönemi İngilteresi'ni klasik tarihçilerden farklı olarak Fransız Devrimi'yle paralellikler kurarak incelemiştir. Siyasi iktidar değişikliklerinin belirleyici öğesi olarak üretim güçleri ve üretim ilişkilerindeki değişimleri ele almıştır. O dönem İngilteresi'nin sınıfsal çözümlemesini yapan Hill'e göre, 16. ve 17.yy'larda gelişen kapitalist üretim ilişkileri feodal üretim ilişkilerinin çözülüşünü hızlandırarak, üretim güçlerinin ve ülke zenginliğinin artmasına yol açmıştır. Üretim güçlerini geliştirdiği için 16. ve 17.yy kapitalizminin "ilerici" niteliğine dikkati çekerken, bunun aynı zamanda adaletsiz bölüşüm ilişkilerine ve kitlelerin mülksüzleşmesine yol açtığını vurgulamıştır.

Klasik tarihçilerin önemli tarihsel olayları başlıca kişilere ve düşüncelerin değişimine bağlamasına karşılık, Hill çalışmalarında düşüncelerin değişmesinin altında yatan nedenleri irdelemiştir. Örneğin 16.yy İngilteresi'nde monarşinin en büyük destekçisi olan parlamentonun, 17.yy'da iç savaşta monarşiye karşı yer almasının nedenlerinin değişen iktisadi ve toplumsal güçler dengesinde aranması gerektiği görüşündedir. Hill'e göre İngiliz Devrimi, iktisadi olarak zayıflayan ama siyasi iktidarı elinde bulunduran soylu toprak sahibi sınıflara karşı, gelişen kapitalizmle birlikte iktisadi olarak güçlenen burjuvazinin, yoksullaşan halk kesimlerinin de desteğini alarak giriştiği bir siyasi iktidar mücadelesidir. Bu mücadelede burjuvazinin ve kapitalistleşmekte olan toprak sahiplerinin siyasi istemleri, demokratik hakların genişletilmesinde ve monarşi yerine cumhuriyet ya da meşrutiyet yönetim biçiminin savunulmasında odaklaşmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The English Revolution, 1640*, 1940, (1640 İngiliz Devrimi, 1983); *Lenin and the Russian Revolution*, 1947, ("Lenin ve Rus Devrimi"); *Economic Problems of the Church*, 1956, ("Kilisenin İktisadi Sorunları"); *Puritanism and Revolution*, 1958, ("Püritanizm ve Devrim"); *Oliver Cromwell*, 1958; *The Century of Revolution*, 1961, ("Devrim Yüzyılı"); *Society and Puritanism in Pre-revolutionary England*, 1964, ("Devrim Öncesi İngilteresi'nde Toplum ve Püritanizm"); *Intellectual Origins of the English Revolution*, 1965, ("İngiliz Devrimi'nin Düşünsel Kökenleri"); *Milton and the English Revolution*, 1977, ("Milton ve İngiliz Devrimi"); *Some Intellectual Consequences of English Revolution*, 1980, ("İngiliz Devrimi'nin Bazı Düşünsel Sonuçları").

HILLARY, Edmund Percival
(1919)

Yeni Zelandalı dağcı ve kâşif. Dünyanın en yüksek noktası olan Everest Tepesi'ne ulaşan ilk dağcıdır.

20 Temmuz 1919'da Yeni Zelanda'da Auckland' da doğdu. Auckland Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Arı yetiştiriciliği ile uğraştı. 1951'de Yeni Zelandalı bir dağcı grubuyla Himalayalar'a tırmandı. 1952'de İngilizler'in Himalayalar'daki Ço Oyu Tepesi'ne düzenledikleri sefere katıldı. İngilizler'in John

Hunt yönetiminde, Everest Tepesi'ne düzenledikleri seferde Nepalli kılavuzu Tenzing Norkay ile birlikte 29 Mayıs 1953'te dünyanın en yüksek noktası olan 8.848 m yüksekliğindeki Everest Tepesi'ne ulaştı. Bu tepeye çıkmayı başaran ilk dağcı olarak aynı yıl kendisine "Sir" unvanı verildi.

1955-1958 arasında Yeni Zelanda grubunun başkanı olarak İngiliz Uluslar Topluluğu ülkelerinin Antarktika Seferi'ne katıldı. Bir süre Batı Antartika'daki Ross Denizi havzasında araştırmalar yaptıktan sonra Ocak 1958'de karadan Güney Kutbu'na ulaştı. 1960'ta oksijen kullanmadan Nepal'de Makálu Tepesi'ne tırmanmayı amaçlayan bir gruba katılan Hillary, tepeye ulaşamadan geri dönmek zorunda kaldı. 1963, 1964, 1965 yıllarında Himalayalar'a düzenlenen seferlere katıldı. 1966'da Everest bölgesinde yaşayan Sherpa halkı için bir hastane kurdu. 1967'de Antarktika'daki Herschel Tepesi'ne tırmanan gruba başkanlık yaptı. 1977'de Ganj Irmağı'na düzenlenen araştırma gezisine katıldı.

• YAPITLAR (başlıca): *High Adventure*, 1955, ("Yüksek Macera"); *East of Everest* (G.Lowe ile), 1956, ("Everest'in Doğusu"); *School House in the Clouds*, 1965, ("Bulutlar Âlemindeki Okul Binası"); *From the Ocean to the Sky*, 1978, ("Okyanustan Gökyüzüne").

• BAKINIZ: R.F.SCOTT.

HILMANN, Hans
(1925)

Alman (FAC) grafik sanatçısı. Film afişleriyle ün kazanmıştır.

25 Ekim 1925'te Silesya'da doğdu. 1948-1953 arasında Kassel'de yükseköğrenim gördü. Daha sonra sanatını geliştirmek için Güney İtalya'ya gitti. 1953'te Kassel'de grafik tasarıma yöneldi. Özellikle film afişleri ile başarı kazandı. 1956'da Frankfurt'a giderek Novum adlı gruba katıldı. 1961'de Kassel Plastik Sanatlar Yüksek Okulu'nda profesör oldu. Aynı yıl ilk kişisel sergisini açtı, bunu 1973'te Poznan'da açtığı ikinci sergisi izledi. 1964'te Kassel'deki Documenta III sergisine, 1966-1972 arasında dört kez Varşova Afiş Bienali'ne (iki yıllık sergi), 1972'de de Venedik Bienali'ne katıldı. 1962'de Paris'te Toulouse -Lautrec Büyük Ödülü'nü, 1966 ve 1978 Varşova Uluslararası Afiş bienallerinde ikincilik ödülünü ve 1975'te de Paris I.Uluslararası Film Şenliği'nde onur ödülünü kazandı.

Hilmann özellikle sinema afişleriyle ün kazanmıştır. Bunun yanında çeşitli kitaplar yazmış ve resimlemiş, kitap tasarlamış, tipografi (harf tasarımı) alanında da çalışmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Kitap Yazma-Resimleme: *Ich hab geträumt, ich wär ein Hund der Träumt*, 1970, ("Düş Kuran Bir Köpek Olduğumu Düşledim"); *ABC-Geschichten*, 1975, ("ABC Öyküleri"); *Ich hab'mir in der Besprechung ein Bild gemacht*, 1976, ("Konuşma Sırasında Bir Resim Yaptım").

HILTON, Conrad
(1887-1979)

ABD'li işadamı. Hilton oteller zincirinin kurucusudur.

25 Aralık 1887'de New Mexico Eyaleti'nde San Antonio'da doğdu, 3 Ocak 1979'da California Eyaleti'nde Beverly Hills'te öldü. İki yıl New Mexico Madencilik Okulu'nda öğrenim gördükten sonra, oldukça büyük olan evlerini hana dönüştürerek gezgin satıcılara yatak kiralayan babasının yanında çalışmaya başladı. 1913'te, San Antonio'daki New Mexico Devlet Bankası'na kasiyer olarak girdi. 1918'de babasının ölümü üzerine onun işini sürdürdü. 1919'da Texas'ın Cisco kentindeki Mobley Oteli'ni satın aldı. Otelcilik işini kârlı bularak Texas'ta otel satın almayı sürdürdü. 1929 iktisadi bunalımını fazla zarar görmeden atlattı. Diğer eyaletlerde satın aldığı otellerle 1946'da Hilton Oteller Şirketi'ni kurdu.

1948'de Hilton Uluslararası Şirketi'yle birçok ülkede iş yapmaya başladı. 1954'te Statler Oteller zincirini satın aldı ve kurduğu şirketler ile otelcilik alanında rakipsiz duruma geldi. Yaptığı özel anlaşmalar ile çeşitli ülkelerde Hilton adını taşıyan oteller kurdu. 1952-1955 arasında yapımı tamamlanan İstanbul Hilton da bunlardan birisidir. 1960'ta yurt dışı çalışmalarını yeniden düzenleyerek birçok yabancı şirketle ortaklık içine girmiş, hükümetlerle özel anlaşmalar yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Be My Guest*, 1957, ("Konuğum Olun"); *Inspirations of an Innkeeper*, 1963, ("Bir Otelcinin Esinleri").

HILTON, James
(1900-1954)

İngiliz, romancı. Özellikle, tiyatro ve sinemaya uyarlanan romanlarıyla tanınmıştır.

9 Eylül 1900'de İngiltere'de Lancashire'da doğdu, 20 Aralık 1954'te ABD'de California'da öldü. Leys School ve Cambridge Üniversitesi'ndeki Christ's College'da İngilizce ve tarih öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında edebiyatla ilgilenmeye başladı. İlk romanı *Catherine Herself* ("Catherine'nin Kendisi") 1920'de daha öğrenciyken yayımlandı. 1921'de öğrenimini tamamladıktan sonra gazeteciliğe başladı. *Manchester Guardian*, *Daily Telegraph* ve *Irish Independent* gazetelerinde makaleleri ve roman eleştirileri çıktı. 1931'de *And Now Goodbye* ("Ayrılığın Sırasıdır") adlı kitabıyla başarı kazandı. Bisikletle Avrupa turu yaparken en ünlü romanı *Goodbye Mr.Chips*'i (Elveda Öğretmenim) yazdı. 1933'te yayımlanan bu kitap İngiltere ve ABD'de çok tutuldu. 1934'te Lost Horizon (Kayıp Ufuklar) adlı romanıyla İngiltere'de Hawthornden Ödülü'nü kazandı. Bu kitap da, özellikle ABD'de basıldıktan

sonra büyük ilgi gördü. 1934'te California'ya yerleşti ve Hollywood'da birçok film senaryosu yazdı.

Hilton, İngiliz eğitimi ve geleneklerini ince bir alayla ele aldığı *Elveda Öğretmenim*'de bir devlet okulunda çalışan bir öğretmenin yaşamını anlatır. Bu romanı, tiyatro ve sinemaya uyarlanmış, aynı adı taşıyan film pek çok ülkede gösterilmiştir. Öteki ünlü romanı *Kayıp Ufuklar*, Shangrila adlı gizli bir Tibet manastırında yaşanan düşsel heyecan ve gerilimleri ele alır. Ütopya düşüncesini büyük bir canlılıkla işleyen bu kitap, Shangri-la sözcüğünün Ütopya ülkesi anlamında kullanılmaya başlamasına yol açmıştır. Bu roman da Hilton'un öteki yapıtları gibi sahnelendikten sonra daha çok ünlenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Catherine Herself*, 1920, ("Catherine'nin Kendisi"); *And Now Goodbye*, 1931, ("Ayrılığın Sırasıdır"); *Goodbye Mr.Chips*, 1933, (Elveda Öğretmenim); *Lost Horizon*, 1933, (Kayıp Ufuklar); *We Are Not Alone*, 1937, ("Yalnız Değiliz"); *Random Harvest*, 1941, (Unutulan Yıllar); *So Well Remembered*, 1945, ("Unutulmayan"); *Time and Time Again*, 1953, ("Sık Sık").

HIMMLER, Heinrich
(1900-1945)

Alman siyaset adamı. SS adlı faşist milis örgütüne başkanlık etmiş ve toplama kamplarının kurulmasında etkin rol oynamıştır.

7 Ekim 1900'de Münih'te doğdu, 23 Mayıs 1945'te Lüneburg'da (bugün FAC'de) öldü. Dindar Katolik bir ailenin oğluydu. Tarım mühendisliği öğrenimi gören Himmler, 1917'de I.Dünya Savaşı'na cephe gerisinde katıldı. Savaş sonrasında sağcı örgütlerde çalıştı ve 1923'te Hitler'in Münih birahane baskınına katıldı.

1925'te Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne üye oldu. Parti içinde kısa sürede yükselen Himmler, Koruma Kıtası (Schutzstaffel-SS) adlı parti milis örgütünün başına getirildi. Fırtına Bölüğü'ne (Sturmabteilung-SA) bağlı olan SS örgütü, partinin ve devletin güvenliğiyle, Ari ırkın korunması görevini üstlenmişti.

Himmler, 30 Ocak 1933'te Hitler'in başbakan olmasından sonra Münih polis örgütünün başına getirildi. Bu dönemde tüm Almanya düzeyindeki siyasi polis örgütünü ve Dachau'daki ilk toplama kampını kurdu. 10 Nisan 1934'te Gizli Polis Örgütü'nün (Gestapo) başkan yardımcılığına atandı. 30 Nisan 1934'te SA'ların önderi Röhm ve arkadaşlarının öldürülmesinde, Himmler önderliğindeki SS örgütü etkin rol oynadı. SA'ların tasfiyesinden sonra SS örgütü Almanya'nın en güçlü milis örgütü haline geldi.

SS örgütü savaş sırasında Hitler'in Avrupa'yı "Almanlaştırma" siyasetinin uygulayıcısı oldu, Yahudiler'in tutuklanmasında ve Almanlar'ın işgal edilen bölgelere yerleştirilmelerinde etkin rol oynadı. Himmler, Doğu Avrupa'nın işgalinden sonra bu bölgede toplama kamplarının kurulmasına ön ayak oldu. 1943'te içişleri bakanlığına getirildi. Hitler'e karşı düzenlenen başarısız darbe girişiminden sonra, Almanya'daki tüm güvenlik güçleri üzerinde denetimi sağladı.

Savaşın son aylarında ruhsal sağlığını büyük ölçüde yitiren Himmler, Müttefikler'le Kont Bernadotte aracılığıyla antlaşma görüşmelerine başladı. Yapmaya çalıştığı antlaşma Almanya'nın taslim olmasını ve Müttefikler'le birlikte SSCB'ye karşı savaşmaya başlamasını öngörüyordu. Himmler'in Müttefikler'le antlaşma hazırlıkları içinde olduğunun anlaşılması üzerine, Hitler tarafından görevinden alındı ve hakkında tutuklama kararı çıkartıldı. Kılık değiştirerek kaçan Himmler, Schleswig'de İngilizler tarafından yakalanarak hapsedildi. Kısa bir süre sonra hapiste zehir içerek intihar etti.

• **BAKINIZ:** GÖRING, HITLER, RÖHM.

HINÇER, İhsan
(1916-1979)

Türk, halkbilimci, şair. *Türk Folklor Araştırmaları* dergisini otuz yıl süreyle yayımlamıştır.

Mehmet İhsan Hinçer, 14 Mart 1916'da Konya'da doğdu, 11 Kasım 1979'da İstanbul'da öldü. İlköğrenimini Konya ve Kayseri'de tamamladı. Küçük yaşta babasını yitirdi. 1933'te, dedesinin aktar dükkânında çıkan yangında ağır biçimde yandı, sağ bacağının kesilmesi gerekti. 1935'te annesi öldü. 1937'de öğretmenlik yapan ablasıyla birlikte İstanbul'a yerleşti. Konya Halkevi'nde başladığı çalışmalarını İstanbul'da sürdürdü. Dışarıdan sınavlara girerek liseyi bitirdi ve 1940'ta İstanbul Belediyesi'nde çalışmaya başladı. 1961'den ölümüne değin varidat tahakkuk müdürü olarak çalıştı.

Öğrenciliği sırasında edebiyatla ilgilendi, ilk şiiri 1932'de Konya'da yayımlanan bir dergide çıktı. *Türklük Bir Yanardağdır* adlı ilk şiir kitabı 1936'da yayımlandı. 1940'larda çeşitli gazete ve dergilerde şiirleri, inceleme yazıları, röportajları basıldı. 1945'te Kemal Akça ile çıkarmaya başladığı *Folklor Postası* dergisi on dokuz sayı sürebildi. 1949'da *Türk Folklor Araştırmaları* dergisini yayımlamaya başladı. Halkbilim araştırmalarını, derleme aşamasından sınıflama ve çözümleme aşamasına ulaştıran ve bu alanda önemli bir kaynak oluşturan dergi, İhsan Hınçer'in ölümü üzerine, 366. sayısı ile yayımına son verdi.

İhsan Hınçer, çeşitli güçlüklere karşı kişisel çabalarla *Türk Folklor Araştırmaları*'nı otuz yıl boyunca sürekliliğe ulaştırmış, hem araştırmacı, hem yayımcı olarak halkbilim alanına büyük katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Türklük Bir Yanardağdır*, 1936; *İstiklalimin Menkıbesi*, 1937; *İnkılap Türküleri*, 1942. **Roman:** *Çoban Kızı*, 1946.

• **KAYNAKLAR:** *Türk Folklor Araştırmaları*, (364-365), İhsan Hınçer Özel Sayısı I ve II, 1979.

HINDEMITH, Paul
(1895-1963)

Alman, besteci ve viyolacı. Bestecili-ğinin yanı sıra eğitim çalışmalarıyla da 20.yy müziğinin en önemli adla-rından biri olmuştur.

16 Kasım 1895'te Hanau'da doğdu, 28 Aralık 1963'te Frankfurt'ta öldü. Dokuz yaşında kemana başladı. On dört yaşında, daha konservatuvara girmeden önce, olağanüstü yeteneğiyle çevresinde kendini tanıttı. Konservatuvarda kompozisyon öğrenimi gördü. 1915-1923 arasında Frankfurt Opera Orkestrası'nda konsertmeister olarak çalıştı. İlk yapıtlarını da bu sırada yazdı. 1921-1927 arasında ünlü Amar Dörtlüsü'yle kendi yapıtlarını ve çağdaş bestecilerin yapıtlarını tanıtan konserler verdi. 1934'te Almanya'daki nasyonal sosyalist hükümet onu "kültür bolşeviği" ilan ederek yapıtlarını yasakladı. 1935'te Türk hükümeti tarafından yeni kurulmakta olan Devlet Konservatuvarı'nda bir müzik bölümü oluşturması için Türkiye'ye çağrıldı. 1937'ye değin dört kez Ankara'ya gitti ve yaptığı çalışmalarla bu kurumun kuruluşuna önemli katkılarda bulundu. 1937'de İsviçre'ye, 1940'ta ABD'ye gitti ve oraya yerleşip Yale Üniversitesi'nde profesör oldu, ABD uyruğuna geçti. 1953'ten sonra Avrupa'ya döndü. Öğretim alanını bırakıp sadece beste yapmak ve orkestra yönetmekle uğraştı.

Hindemith'in ilk yapıtları, kimi zaman Dada akımını, kimi zaman Dışavurumculuk'u (Ekspresyonizm) çağrıştıran, ama özellikle Romantizm ve İzlenimcilik (Empresyonizm) anlayışlarının abartıcı ve gizemci davranışlarına karşı olan nesnel bir görüşü yansıtır. İlk operaları yarı erotik, yarı alaylı konular üstüne kuruludur. İlk çalınışı sırasında tepki gören *Kammermusik* adlı yapıtı ise içerdiği caz, dans ve kabare müziği öğeleri, Fütüristler'i (Gelecekçiler) anımsatan canavar düdüğü sesleriyle, ağır başlı müziğe bir saldırı niteliğindedir. Ama *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* onun Max Reger çizgisinden geçip J.S. Bach'a dek uzanan Alman polifonik anlayışına vardığını gösterir.

Daha sonraki oda müziği yapıtları dizisi, çalgı gruplarının alışılmadık yapısıyla dikkati çeker. Bunlarda amaçlanan şey hem her çalgının kendine özgü ses rengini ve değişik müzik öğelerini kullanabilmek, hem de yorumculara çalma tadı vermektir. Hindemith, müzik dünyasının gittikçe profesyonelleşmeye yönelmesine çare aramış, amatörlere ve eğitime yönelik pek çok beste yapmıştır.

Hindemith'in birçok kez yanıtını bulmaya çalıştığı önemli sorulardan biri, sanatçı-toplum ilişkisidir. 1929'da Brecht'le birlikte ele aldığı *Lehrstück* (Ders) adlı operada, 1931'de Gottfried Benn'in metni üzerine yazdığı *Das Unaufhörliche* adlı oratoryoda hep aynı sorunu işlemiştir. Bu sorunu daha geniş biçimde, sözlerini kendi yazdığı ve ünlü ressam Mathias Grünewald'ın yaşamını konu eden *Mathis der Maler* (Ressam Mathis) operasında ele almıştır. O yıllar Almanya'da sanatçı ile iktidar arasındaki ilişkilerin önem kazandığı bir dönemdir. Nasyonal sosyalist hükümet sanatçılar üstünde baskı uygulamaktadır. Hindemith ise Naziler'in iktidarda uzun süre kalacağına inanmamaktadır. Ama *Ressam Mathis* operası üzerine çıkan tartışma hem onun, hem de onu koruyan ünlü orkestra şefi W. Furtwängler'in gözden düşmesine yol açar. Aslında *Ressam Mathis* sanatçıyı iktidara karşı göstermez, ama iktidarla birlikte olmaya da çağırmaz.

Ressam Mathis operasıyla Hindemith, daha önceki "müzik eylemciliği" döneminden sonra, Barok'un hareket ve sürekliliğini, Klasik ve Romantik dönemlerin müzik dışı çağrışımlara yönelik simgesel dilini gerçekleştirmiştir. 1920'lerde yaptığı atılgan, nesnel müziğin yerine, uyuma, yalınlığa, evrensel olana varmaya çalışan bir davranış gelmiştir. Ezgisel bir müziğe, geleneksel cümle yapısına yönelme ve zaman zaman bir şiirin sözlerini kullanmadan, sadece bu sözlerin ritmik yapısına uyan bir prozodik ezgi oluşturma, onun müziğinin bundan sonraki temellerini belirler.

Bu durulaşmanın en yüksek noktası, astronomi bilgini Johannes Kepler'in *De harmonice mundi* adlı yapıtından yola çıkarak yazdığı *Die Harmonie der Welt* (Evrenin Uyumu) adlı senfonisidir. Hindemith, sanatçı-toplum ilişkisi sorunlarını *Cardillac* operasındaki kuyumcunun kişiliğindeki zanaatçıdan başlayarak, *Ressam Mathis* operasındaki dahi sanatçıya, oradan da *Evrenin Uyumu*'ndaki evreni kucaklayan felsefeciye dek getirmiştir. Matematikçi, müzikçi, astronomi bilgini ve filozof yönleriyle tam bir Rönesans insanı olan Kepler'in kişiliğinde matematiksel temellere dayanan tek ve tümel bir müzik yasası bulmak istemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Cardillac*, 1926; *Hin und zurück*, 1927, (Gidiş-Dönüş); *Neues vom Tage*, 1928-1929; *Lehrstück*, 1929, (Ders); *Mathis der Maler*, 1934-1935, (Ressam Mathis). **Bale Müziği:** *Nobilissima visione*, 1938; *Herodiade*, 1944. **Vokal Müzik:** *Das Unaufhörliche*, 1931, oratoryo; *Requiem*, 1946; *Apparebit repentina dies*, 1947; *Gesang an die Hoffnung*, 1953, (Umut Şarkısı). **Orkestra Müziği:** *10 Konçerto*, 1917-1949, viyolonsel, piyano, org, viyola, keman, klarnet, trompet-basso-yaylı çalgılar, korno için; *Mathis der Maler*, 1934, (Ressam Mathis), senfoni; *Senfonik Danslar*, 1937; *Mi Bemol Majör Senfoni*, 1940; *Senfonik Değişimler*, 1943, C.M.von Weber'in temaları üzerine; *Die Harmonie der Welt*, 1951, (Evrenin Uyumu), senfoni; *Mi Bemol Senfoni*, 1952. **Oda Müziği:** *Ludustonalis*, 1942, piyano için; 6 *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*; 6 *Kammermusik*, (Oda Müziği); 14 *Sonat*, keman, viyola, viyola d'amore ve piyano, viyolonsel, org, arp, korno için; 12 *Prelüd ve Füg*, piyano için. **Kitap:** *Unterweisung in Tonsatz*, 2 cilt, 1937-1939,("Kompozisyon Dersleri"); *Aufgaben für Harmonieschüler*, 1943-1949, ("Armoni Öğrencileri İçin Ödevler"); *Harmonieübungen für Fortgeschrittene*,1948-1949,("İleri Öğrenciler İçin Armoni Alıştırmaları"); *Johan Sebastian Bach*, 1950; *A Composer's World*, 1952, ("Bir Bestecinin Dünyası").

- **KAYNAKLAR:** Ian Kemp, *Hindemith;* H.Strohbel, *Paul Hindemith*, 1928; F.Willms, "Paul Hindemith", *Von neuer Musik*, 1925.

- **BAKINIZ:** STRAVİNSKİ.

Paul von Hindenburg

HINDENBURG, Paul von
(1847-1934)

Alman asker ve devlet adamı. 1925-1934 arasında Weimar Cumhuriyeti döneminde cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Paul Ludwig Hans Anton von Beneckendorff von Hindenburg 2 Ekim 1847'de Posen (bugün Polonya'da Poznan) kentinde doğdu, 2 Ağustos 1934'te Neudeck'te öldü. Babası soylu bir Junker (büyük toprak sahibi) ailesinden geliyordu. 11 yaşında harp okuluna girdi. 1866'da Avusturya'yla, 1870'te de Fransa'yla yapılan savaşlara katıldı. 1904'te IV.Kolordu komutanı oldu ve bu görevini 1911'de emekli olana değin sürdürdü.

I.Dünya Savaşı başında Ruslar Doğu Prusya'ya girince, Ağustos 1914'te hükümet Hindenburg'u göreve çağırarak VIII.Ordu'nun başkomutanlığına atadı. Ruslar'a karşı savaşı sürdürmekte olan tuğgeneral Erich von Ludendorff'un üstü olarak cephey giden Hindenburg, Tannenberg ve Mazuriya' da Ruslar'ı ağır yenilgilere uğratan Alman ordularına komuta etti. Alman halkı savaş kahramanı olarak gördüğü Hindenburg'a büyük sevgi gösterilerinde bulundu. Kasım 1914'te mareşal rütbesiyle Doğu Cephesi başkomutanlığına getirildi. Ağustos 1916'da genelkurmay başkanlığına, Ludendorff da yardımcılığına getirilen Hindenburg siyasal kararlar üzerinde etkili olmaya da başladı.

1916'da Romanya, 1917'de İtalya ve Rusya üzerine düzenlenen seferlerle Batı Cephesi'ndeki savunma savaşlarında bazı başarılar kazanıldı. Ancak, Hindenburg'un İtilaf Devletleri'ni yenilgiye uğratmak için İngiltere'ye karşı denizaltı savaşı başlatılması kararı, Almanya'nın kesin yenilgisinde rol oynayan önemli etkenlerden biri oldu. Eylül 1918'de derhal ateşkes yapılmasını istedi, yenilginin sorumluluğunu Ludendorff'un üstüne attı.

İmparator II.Wilhelm'in tahttan çekilerek Hollanda'ya kaçışının ardından 9 Kasım 1918'de cumhuriyet ilan edildi. Almanya Sosyal Demokrat Partisi (Sozialdemokratische Partei Deutschland-SPD) başkanı Friedrich Ebert, geçici bir hükümet kurdu. Hindenburg monarşi yönetiminden yana olmasına karşın, Komünistler'in devrim yapmaları olasılığı karşısında Ebert'le işbirliği yapmayı yeğledi. Savaş yıllarında kazandığı saygınlığa dayanarak orduda sıkı bir disiplin sağladı. SPD yöneticileri, kuruluşuna Hindenburg'un ön ayak olduğu ve eski subayların yönetiminde, terhis edilmiş askerlerden oluşan "gönüllü müfrezeleri"ni 1919'da Spartakistler'in ayaklanmasının bastırılmasında kullandılar. Bundan sonra Weimar'da toplanan Kurucu Meclis, Ebert'i cumhuriyetin ilk başkanı olarak seçti. Hindenburg ise ikinci kez emekliye ayrılarak Hannover'de yaşamaya başladı.

Cumhurbaşkanı seçilmesi

Ebert'in Şubat 1925'te ölümü üzerine başkanlık seçimleri yapıldı. Sağdaki partilerin aday gösterdikleri Hindenburg, SPD'ce desteklenen, Katolik Merkez Partisi üyesi Wilhelm Marx ile Almanya Komünist Partisi (AKP) adayı Ernst Thälmann'ı göreli çoğunlukla geride bırakarak başkanlığa seçildi.

Gittikçe ağırlaşan iktisadi bunalım karşısında alınması gereken önlemler konusunda anlaşamayan Sosyal Demokrat ağırlıklı Müller hükümeti Mart 1930'da düşünce Hindenburg, Katolik Merkez Parti' den Heinrich Brüning'i, hükümeti kurmakla görevlendirdi. 1930 Temmuzu'nda Brüning'in hazırladığı iktisadi program SPD, AKP ve Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSAİP) milletvekillerinin oylarıyla geri çevrildi. Bunun üzerine Hindenburg anayasanın devlet başkanına tanıdığı yetkiye dayanarak programı yürürlüğe koydu. Bu tarihten sonra ancak yasa gücünde kararnamelerle iş görebilen hükümetlerin iş başına geldiği yeni bir dönem başladı. Brüning' den Reichstag'ın (Alman meclisi) dağıtılmasını isteyen Hindenburg Eylül'de seçimlere gidileceğini açıkladı. Bu seçimlerde en büyük başarıyı, oylarını %700 artırarak ülkenin ikinci en büyük partisi konumuna yükselen Nasyonal Sosyalistler kazandı. Bu durum karşısında Sosyal Demokratlar, Brüning hükümetini desteklemeye karar verdiler.

İktisadi bunalımdan önemli ölçüde zarar gören ağır sanayiciler ile toprak sahipleri, sendikalarla uzlaşmaya çalıştığı gerekçesiyle Brüning'e şiddetle karşı çıkmaya, Naziler'in hükümete girmesini talep etmeye başlamışlardı. Naziler'le işbirliğine karşı olan Brüning 1932 ilkbaharında başkanlık dönemi tamamlanacak olan Hindenburg'un görev süresinin uzatılması için destek bulmaya çalıştı. Naziler'in bunu kabul etmemesi üzerine yapılan seçimlerde Hindenburg, Hitler ve Thälmann aday oldu. 1925'te Hindenburg'a karşı çıkmış olan SPD, bu kez Hitler'in seçilmemesi için onu desteklemeye karar verdi. Hindenburg'un sosyal demokrat oylar sayesinde seçildiği ikinci turda, Hitler'in oyları yüzde 36'ya ulaşmıştı.

Naziler'in güçlenmesi

Seçimlerden sonra yüksek rütbeli subaylar, Naziler'le işbirliği önünde en büyük engel olarak gördükleri Brüning'in istifasını istemeye başladılar. Hindenburg, 30 Mayıs 1932'de başkanlık seçimlerinde

kendisini desteklemiş olan Brüning'i görevden aldı ve Merkez Parti'den Franz von Papen'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. Partisinden çıkarılmış olan Papen'in parlamentoda desteği yoktu, ancak bu durum yalnızca güvendiği kişilerle iş yapmak isteyen Hindenburg'a ters gelmiyordu. Nasyonal Sosyalistler, 31 Temmuz 1932'de yapılan Reichstag seçimlerinden parlamentonun en büyük partisi olarak çıktılar. Ama Hindenburg Hitler'i hükümet kurmakla görevlendirmiyor, Hitler de von Papen yönetiminde başbakan yardımcılığı görevini kabul etmiyordu. 12 Eylül'de toplanan parlamentoda von Papen hükümeti güvensizlik oyuyla düşürüldü. 6 Kasım'da yinelenen seçimlerde Naziler iki milyon oy yitirdiler. Hitler, hükümete girmeyi bir kez daha reddetti. Hindenburg, 2 Aralık'ta general Kurt von Schleicher'i hükümeti kurmakla görevlendirdi. Schleicher'in yeni bir partiler üstü hükümet kurma çabaları sonuç vermedi. Toprak sahipleri ile büyük sanayiciler, istikrarın başka türlü sağlanamayacağına inandıklarından Naziler'in hükümete katılması konusunda baskı yapıyorlardı. Hindenburg ise hâlâ Hitler'in başkanlığında bir hükümet istememekte diretiyordu. Ne var ki, Hindenburg'un Hitler'e karşı koyma gücü de azalıyordu. Schleicher hükümeti yalnızca elli yedi gün dayanarak düşmüştü. Bu arada von Papen, Hitler'in kuracağı hükümette başbakan yardımcısı olmayı kabul etmiş, Hindenburg'u da Naziler'i denetim altında tutabileceğine ikna etmişti.

Hindenburg, 30 Ocak 1933'te Hitler'i, von Papen'in başbakan yardımcısı olarak bulunacağı bir "ulusal birlik" hükümeti kurmakla görevlendirdi. Hükümete NSAİP'ten yalnızca iki bakan alınmıştı. Hitler, siyasal nüfuzu giderek azalan Hindenburg'u Reichstag'ı yeniden dağıtmaya ikna etti. Hindenburg 27 Şubat 1933'te Reichstag Yangını'nın ertesi günü,

1918'den Nazi İktidarına Değin Almanya'da Güçler Dengesi

I.Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Alman halkı arasında Müttefikler'in iktisadi ambargosunun da ağırlaştırdığı yaşam koşulları, açlık ve yoksulluk dayanılmaz boyutlara varmıştı. 1917-1918 kışında kömür sağlanamaması nedeniyle binlerce çocuk açlık ve soğuktan ölmüştü. 1917'de kitlelerin sloganı, "her ne pahasına olursa olsun barış" olmuştu. Benzer yoksunluklar ve istemler cephelerde de yaygınlaşıyordu. Kasım 1918'de ateşkesin ve imparatorun tahtını bırakmasının ardından, önce Kiel'de denizciler ayaklandı, daha sonra Münih, Berlin, Frankfurt, Stuttgart gibi büyük kentlerde ayaklanmalar oldu. İşçi ve Asker Konseyleri yönetimi ele geçirdi. Sosyal Demokrat Parti (SPD) bu örgütlenmelerin yeni bir demokratik düzene geçene değin geçerli olabileceğini savunurken, partiden ayrılan ve Spartakistler olarak anılan bir grup, konseyleri sosyalist devrimi gerçekleştirecek araçlar olarak görüyordu. 9 Kasım 1918'de cumhuriyet ilan edildikten sonra SPD ile Spartakistler ve öbür sol gruplar arasındaki görüş ayrılıkları mücadeleye dönüştü. Ocak 1919'da tüm yetkilerin İşçi ve Asker Konseyleri'nde olmasını isteyen Spartakistler yenilirken, imparatorluğun eski partileri "halkçı" ve "demokrat" sözcükleri içeren yeni adlar alarak seçim hazırlığına giriştiler. Eski Muhafazakârlar ve Yahudi karşıtları Alman Ulusal Halk Partisi'ni; ilericiler, Demokrat Alman Partisi'ni; sanayiciler, Alman Halk Partisi'ni kurdu. Kasım 1918'de SPD ağırlıklı Weimar Koalisyonu işbaşına geldi. 1919-1923 arası aşırı enflasyon ve öbür iktisadi karışıklıkların sürdüğü, Ruhr bölgesinin Fransa tarafından işgal edildiği, Yahudi karşıtlığının yaygınlaştığı ve parlamento dışı kişilerin katıldığı partiler üstü hükümetlerin denendiği bir dönem oldu. Bu yıllarda 5 hükümet darbesine girişildi. Hitler'in Nazi Partisi önderliğini üstlenmesi de (1920) bu yıllara rastlar.

1924-1928 arası ise Alman ekonomisi için ABD kredilerine dayanılarak yeniden yapım yatırımlarının başladığı bir iktisadi canlanma dönemi oldu. Bu dönemde Sosyal Demokrat hükümet ücretleri artırdı, askeri bütçeyi kısıtladı, sosyal güvenlik sistemini geliştirdi ve siyasal özgürlükleri güvence altına alan yasalarçıkardı. Naziler'in en güçsüz olduğu, Hitler'in komik bir adam olarak karikatürlere geçtiği ve ordunun bile ondan desteğini çektiği dönem de bu göreli olarak iktisadi canlanma yıllarıydı.

Sosyal Demokrat hükümetin gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltıcı önlemlerine karşın 1929'a gelindiğinde Almanya hâlâ gelişmiş Avrupa ülkeleri arasında en adaletsiz gelir dağılımına sahip olma özelliğini koruyordu. 62,5 milyon kişi toplam ulusal gelirin 16.000 milyon markını alırken, 80 bin kişi 35.000 milyon mark alıyordu.

1929 dünya iktisadi bunalımı ve ABD kredilerinin geri çekilmesiyle birlikte Alman ekonomisi yeniden hızlı bir çöküşe sürüklendi. İşsizlik, bu bunalımın en çarpıcı göstergesi oldu: 1930'da 400.000 kişi işini kaybederken iki yıl sonra 6 milyon kişi işsiz kalmıştı.

1930 seçimlerinde Nazi propagandası işsizliğin önlenmesi üstüne kuruldu. Naziler'e göre işsizliğin önlenmesi için savaş tazminatlarının ödenmemesi ve Versailles Antlaşması'nın tanınmaması, bunun için de güçlü bir hükümetin kurulması gerekiyordu. 1928 seçimlerinde Naziler 12, Sosyal Demokratlar 153 milletvekilliği kazanmışken, 1930 seçimlerinde Naziler 107, Sosyal Demokratlar 143 milletvekilliği kazandı. Naziler milletvekili sayılarını 1932 seçimlerinde 230'a çıkardı ve Hitler Ocak 1933'te başbakan oldu.

anayasanın temel haklara ilişkin tüm hükümlerini yürürlükten kaldıran bir kararnameyi imzaladı. 5 Mart'ta yapılacak yeni seçimlerden önceki hafta boyunca yalnızca NSAİP ile Alman Ulusal Halk Partisi'nin propaganda yapmalarına izin verildi. Nasyonal Sosyalistler, bu seçimde bile mutlak çoğunluğu elde edemediler. Ancak parlamento toplandığında komünist milletvekilleri ya tutuklu ya da firardaydı. Hitler'in parlamentodan istediği olağanüstü yetkiler, yalnız Sosyal Demokratlar'ın karşı oyu ve üçte iki çoğunlukla kabul edildi. Hindenburg öldüğünde, Almanya'da 1945'e kadar sürecek Nazi iktidarı kurulmuştu.

• YAPITLAR (başlıca): *Aus meinem Leben*, 1920, ("Yaşamımdan").

• BAKINIZ: BRÜNING, F.EBERT, HITLER, LUDENDORFF, PAPEN.

HINES, Earl [Fatha]
(1905)

ABD'li piyanist, orkestra şefi ve besteci. Caz müziğinde "trompet üslubu" adıyla bilinen piyano üslubunun yaratıcısıdır.

28 Aralık 1905'te Pennsylvania Eyaleti'nde, Duquesne'de doğdu. Pittsburgh'daki Schenley High School'u bitirdi. Emma Young ve Von Holz'dan piyano dersleri aldı. 1922'den başlayarak plak doldurdu. 1928-1930 arasında Louis Armstrong'un Hot Five ve Hot Seven adlı topluluklarında çalıştı. 1947'ye değin kendi orkestrasını yönetti. 1948'de tekrar Louis Armstrong'la birlikte çalıştı. 1951'de Chicago'da küçük bir topluluk kurdu. 1964'ten başlayarak Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde, Japonya'da, Avustralya'da ve SSCB'de konserler verdi.

Hines, zenci müzisyenlerden oluşan ilk büyük orkestralardan birinin kurucusu olması açısından 1930'larda büyük orkestra cazıyla birlikte oluşan *swing*'in gelişiminde etkili olmuştur. Ancak onun caz tarihindeki asıl önemi *stride* ya da *ragtime-stride* adını alan üsluptan farklı olarak "trompet üslubu" adıyla anılan piyano üslubunun yaratıcısı olmasından kaynaklanır. Kökenleri cazın ilk dönemlerinde yatan ve James P.Johnson (1891), Willie Smith (1897-1973), Fats Waller ve Duke Ellington gibi piyanistler tarafından geliştirilen *stride* üslubu, piyanistin iki ya da daha fazla notayı aynı anda çalmasını temel alan ve melodik etkiden çok armonik etkiyi öne çıkaran bir üsluptur. Hines'ın geliştirdiği trompet üslubunda ise, sol el akor basarak armonik etkiyi verirken, sağ el tek sesli çalgılarda olduğu gibi, melodi üzerinde çeşitlemeler yapar. Onun bu üslubu geliştirirken etkilendiği müzisyenler arasında piyanist Teddy Weatherford (1903-1945) ile, birlikte çalıştığı trompetçi Louis Armstrong vardır. 1920'ler sonlarında trompet üslubu giderek *stride*'ın yerini almış ve daha sonraki yıllarda Teddy Wilson (1912), Bud Powell (1924-1966) ve Oscar Peterson gibi piyanistler Hines'dan etkilenmiş, onun üslubunu geliştirmişlerdir.

• YAPITLAR (başlıca): Albüm: *West End Blues* (L.Armstrong ile), 1928; *Piano Man*, 1939; *Boogie-Woogie on the St.Louis Blues*, 1940; *Stride Right* (J.Hodges ile), 1966. Kitap: *The World of Earl Hines* (S.Dance ile), 1977, ("Earl Hines'ın Dünyası").

• BAKINIZ: L.ARMSTRONG, ELLINGTON.

HINES, James Ray [Jim]
(1946)

ABD'li atlet. 100 m'de 10 saniyenin altına inmeyi başaran ilk atlettir.

Takma adı Jim olan James Ray Hines 1968 Olimpiyat hazırlıkları sırasında yapılan Amerikan milli takımı seçmelerinde gösterdiği üstün başarısıyla dikkati çekti. Aynı yıl 100 m'de 9,9'luk derecesiyle dünya rekorunu kırarken bu mesafede 10 saniyenin altına inen ilk atlet olarak ün kazandı. 1968 Olimpiyat Oyunları'nda 100 m'nin şampiyonluğunu 9,95'lik derecesiyle kazandığı gibi 38,2 gibi bir dünya rekoruyla, Olimpiyat şampiyonluğuna ulaşan 4x100 m Amerikan bayrak takımında da yer alarak Meksika'dan iki altın madalya ile ülkesine döndü. Olimpiyat dönüşünde atletizmi bıraktı.

HINSHELWOOD, Cyril Norman
(1897-1967)

İngiliz, kimyacı. Tepkime mekanizmaları ve bakterilerin kimyasal etkinlikleri üstüne çalışmalarıyla tanınmıştır.

19 Haziran 1897'de Londra'da doğdu, 9 Ekim 1967'de aynı kentte öldü. Oxford'da burs kazandığı halde üniversite eğitimini I.Dünya Savaşı nedeniyle erteleyen Hinshelwood, bir cephane fabrikasında çalıştığı yıllarda kimyaya olan özel ilgi ve yatkınlığını farkederek, 1919'da girdiği Balliol College'da kimya okudu, 1924'te doktorasını aldı. 1921'de üye seçildiği Trinity College'da 1937'ye değin görev alan Hinshelwood, 1937'den emekli olduğu 1964'e değin Oxford'da Dr.Lee Kimya Profesörü olarak görev aldı, 1964'ten başlayarak da çalışmalarını Londra'da Imperial College'da sürdürdü. Hinshelwood 1929'da üyeliğine seçildiği ve 1950-1955 arası başkanlığını yaptığı Royal Society tarafından dört kez ödüllendirilmiş, 1948'de "Sir" unvanı almış, gaz tepkimelerine ilişkin çalışmaları nedeniyle 1956'da Semyonov ile birlikte Nobel Kimya Ödülü'nü paylaşmıştır.

Hinshelwood 1940'lara değin araştırmalarını katı, sıvı ve gaz hallerindeki tepkime kinetiği üzerinde yoğunlaştırdı. Giderek gazlar arası tepkime hızlarına ağırlık vererek özellikle hidrojen ve oksijenin tepkimesiyle su oluşumunu ayrıntılı bir biçimde inceledi. Bu çalışmaları sonucu, bilinen en basit tepkimelerden biri olan su oluşumunun bile oldukça karmaşık

evrelerden geçtiğini, hidrojen ve oksijen atomları arasında bir zincirleme tepkimenin söz konusu olduğunu buldu. Basınç, ısı ve katalist gibi etkenlerin tepkime kinetiğini nasıl etkilediğini araştıran Hinshelwood, zincirleme tepkimelerdeki "dallanma" sonucu patlamaya yol açan koşulları deneylerle saptadığı gibi matematiksel modellerle kuramsal olarak açıklamaya da çalıştı.

1940'lardan başlayarak bakterilerin çevrelerindeki kimyasal koşullara özellikle de antibiyotik içeren ortama bağlı kimyasal etkinliklerini araştırmaya ağırlık veren Hinshelwood, bakterilerde gözlemeyi başardığı kimyasal değişiklikleri, enzim kinetiği ile açıklayan modeller geliştirdi.

Hinshelwood'un kimyasal tepkimelere ilişkin özgül görüşlerinin bir bölümü yerini zamanla daha geliştirilmiş kuramlara bırakmış olmakla birlikte, tepkime kinetiği konusundaki çalışmaları fiziksel kimya alanında özellikle zincirleme tepkimeler ve polimerleşme sürecine ışık tutmuş, bakteriler üstüne araştırmaları da kimyasal terapi ve antibiyotiklerin etkinliği konusunda değerli bulgulara temel hazırlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Kinetics of Chemical Change in Gaseous Systems*, 1926, ("Gaz Sistemlerindeki Kimyasal Değişikliğin Kinetiği"); *The Reaction Between Hydrogen and Oxygen*, 1934, ("Hidrojen ile Oksijen Arasındaki Tepkime"); *The Chemical Kinetics of Bacterial Cell*, 1946, ("Bakteri Hücresinin Kimyasal Kinetiği").

• BAKINIZ: NERNST, SEMYONOV.

HINTIKKA, Jaako
(1929)

Finlandiyalı düşünür. Niceliksel modal mantığın kurucuları arasındadır.

Jaako Kaarlo Hintikka 12 Ocak 1929'da Helsinki'de doğdu. Felsefe öğrenimini Helsinki Üniversitesi'nde yaptı. 1952'de lisans, 1956'da doktora derecelerini aldı. 1954'te ABD'deki Harvard Üniversitesi'nde burslu olarak araştırmalara başladı. 1959'da Helsinki Üniversitesi'ne felsefe profesörü atandı. 1970'te bu görevi bırakarak Finlandiya Akademisi'nde araştırma profesörü oldu. 1962'de Brown, 1963'te Los Angeles üniversitelerinde konuk öğretim üyeliği yapan Hintikka 1964'ten bu yana Stanford Üniversitesi'nde yarı zamanlı profesörlük görevini sürdürmektedir.

Hintikka'nın çağdaş niceliksel modal mantığın kuruluşuna önemli katkıları olmuştur. Bunu, Leibniz'den bu yana benimsenen ve doğru bir özdeşlik önermesinin terimlerinin her bağlamda, doğruluğu etkilemeden, birbiri yerine kullanılabileceği ilkesini yadsıyarak gerçekleştirmeye çalışır. Bilgi, zorunluluk, inanç, niyet ve içlem konularında çalışmalar yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Knowledge and Belief*, 1962, ("Bilgi ve İnanç"); *Models for Modalities*, 1969, ("Kiplikler İçin Modeller"); *Knowledge and the Known*, 1974, ("Bilgi ve Bilinen").

• BAKINIZ: KRIPKE, QUINE.

HIRAKÎ
(? -1139)

İranlı bilgin. Astronomi, matematik ve coğrafya konularında kitaplar yazmıştır.

Kimi kaynaklarda el-Harahî ya da el-Marvazî adıyla geçen, gerçek adı ise Muhammed b. Ebi Bişr Ebu Bekr Behaeddin olan Hırakî'nin doğum tarihi saptanamamıştır. Horasan'da, Merv yakınlarındaki Harak kentinde doğduğu sanılmakta, Harezmşahlar döneminde yaşadığı ve 1138 ya da 1139'da Merv'de öldüğü bilinmektedir.

Hırakî, Kutbeddin Muhammed ya da Atsız'ın çağrısına uyarak geldiği Merv'de tanıştığı Şemseddin Ebul-Hüseyin Ali ile birlikte matematik, astronomi ve coğrafya konularında çalışmalar yapmış, kitaplar yazmıştır. Hepsi de Arapça olarak yazılmış olan bu kitaplardan aritmetik araştırmalarını kapsayan *El risaletu'l-Şâmil* ve Mısır'ın batısında kalan Kuzey Afrika ülkelerini anlatan *El risaletü'l Mağribiye* günümüze ulaşamamıştır. Günümüze kalabilen *el-Tebşire fi İlmi'l Hey'e*'de ("Astronomide Gözlem") kısa bir astronomi bilgisine *Muntehatü'l İdrak fi Taksimi'l Eflâk*'da ("Gök Katlarının Ayrılmasında İnsan Anlayışının Sınırı")ise İbn Heysem'in astronomi kuramına yer verilmiştir. Gezegenlerin aslında var olmayan çemberler üzerinde değil,dönen somut küresel yüzeyler üzerinde bulunduklarını öne süren bu kuram, gezegenlerin hareketleri sırasında önlerindeki havayı sıkıştırdıkları ve arkalarında bir boşluk bıraktıkları inancına son vermiştir.

• BAKINIZ: İBN HEYSEM.

HIRNHEIM, Hieronymus Jerom
(1637-1679)

Avusturyalı filozof ve tanrıbilimci. İnanın dışında bir gerçekliğin bulunmadığı, bütün us ve deney ilkelerinin yanıltıcı olduğu görüşünü savunarak, dinden kaynaklanan bir Kuşkuculuk geliştirmiştir.

Silezya'nın Troppan (Opava) kentinde doğdu, 29 Ağustos 1679'da Pilsen'de (Plzeň) öldü. Doğduğu kentte öğrenim gördükten sonra 1658'de Prag, sonra Prémontré manastırında, toplumdan uzak, kendi içine kapalı bir yaşam sürdü. Birkaç yıl sonra Norbert Collegium'da tanrıbilim okuttu. 1667'de doktor sanını kazandı, 1670'ten sonra değişik kentlerde rahiplikle görevlendirildi, Prémontré Tarikatı'nın düşüncelerini yaymaya çalıştı.

Hirnheim'ın tanrıbilimle ilgili düşüncelerinin oluşmasında başlıca kaynak Weigel, Jacob Böhme, Van Helmont ve Paracelsus gibi düşünürlerin yapıtla-

rıdır. Önce Anadolu-Yunan filozoflarını incelemiş, Kuşkuculuk'un öncülerinden Pyrrhon'un etkisi altında kalmış, Katolik inançlarının geliştirilmesinde Kuşkuculuk'un bir ilke olarak benimsenmesi görüşünü savunmuştur. Kuşku, inanı yıkmak için değil, onu özüyle bağdaşmayan, kesinlik ve açıklık taşımayan öğelerden arındırmak içindir. İnanın temel ilkesi, bir düşünceyi olduğu gibi benimseme değil, her türlü kuşkunun üstüne çıkarmak için derin araştırmadır. Bu araştırma da kuşkudan yola çıkar, kesin sonuca varıldığı, kuşkunun geçersiz kaldığı yerde biter.

İnsanın kendi anlayış gücüne, duyulara dayanarak kesin bilgi edinmesi, gerçeği kavraması olanaksızdır. Güvenilir bilginin, gerçeği kavramanın kaynağı Tanrı kayrasıdır. Usa, anlığın yetilerine dayanan bilim de, felsefe de boştur, yanıltıcıdır. Gerçekte bilim bir kuruntudur, boşuna övünmedir. Kesin ve genel geçerlik taşıyan bilgi yalnız kilisenin bağlandığı kutsal öğretiyle sağlanabilir. Bu öğretinin tek yetkilisi de yanılmaz bir anlakla donatılmış olan papalıktır. Papalık bütün gücünü Tanrı'dan alır, Tanrı en üstün bilge, en yüce ışık kaynağıdır, evreni yoktan yaratmıştır. Bu olaylar da gerçek felsefe ve bilim olan tanrıbilimin konusudur.

Hirnheim'a göre insan usu, nesneleri yeterince bilemez, onların özünde usun gücünü aşan bir nitelik vardır. Bu nedenle seçilecek tek yol Tanrı'nın yardımını sağlamaktır, bunu da kutsal öğreti başarabilir. Kutsal öğretinin "doğru olanı benimseme, olmayanı yadsıma" gibi temel ilkesi olan bir mantığı vardır. Kişi önyargılardan, kendi kendisiyle çelişkiye düşmekten, ancak bu mantıkla kurtulabilir.

Hirnheim'ın düşünceleri, genellikle, koyu Katolik çevrelerde benimsenmiş, yapıtları bu çevrelerin okul ve manastırlarında birer kaynak niteliği kazanmıştır. Bütün bilimlere karşı çıkışı, tanrıbilim dışında bir öğreti tanımayışı tepkilere yol açmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *De Typhogenesis Humani*, 1676, ("İnsanın Saçma Varlığı Üstüne").

• BAKINIZ: BÖHME.

HIRSZFELD, Ludwig
(1884-1954)

Polonyalı hekim, seroloji ve bakteriyoloji uzmanı. Kan gruplarına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

5 Ağustos 1884'te Varşova'da doğdu, 7 Mart 1954'te Wroclaw'da öldü. 1902'de Almanya'daki Würzburg Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini 1907'de Berlin Üniversitesi'nde tamamladı. O yıl Heidelberg'deki Deneysel Kanser Araştırmaları Enstitüsü'nde, 1911'de de Zürih Üniversitesi'nin Halk Sağlığı Enstitüsü'nde asistan olarak görev aldı. Sırbistan ordusunda seroloji ve bakteriyoloji danışmanı olarak katıldığı I.Dünya Savaşı'nın bitiminde Varşova'ya dönerek Polonya Serum Enstitüsü'nü kurdu, hemen ardından Devlet Halk Sağlığı Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi. 1924'te bu enstitüde, 1931'de Varşova Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseltilen Hirszfeld, Polonya'nın Alman ordularınca işgali sırasında, Yahudi asıllı olduğu için öğretim görevinden uzaklaştırıldı. İki yıl Varşova'nın yoksul semtlerinde gözetim altında tutulduktan sonra 1943'te kaçmayı başardı, ama ülkesinden ayrılmadı. 1944'te, Polonya'nın Alman işgalinden kurtulan bölümüne geçerek Lublin Üniversitesi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı, ertesi yıl da Wroclaw Tıp Fakültesi'nin dekanlığını ve bugün kendi adını taşıyan Tıbbi Mikrobiyoloji Enstitüsü'nün başkanlığını üstlenerek ölünceye değin bu enstitüdeki öğretim ve yöneticilik görevini sürdürdü.

I.Dünya Savaşı yıllarında paratifonun etkeni *Salmonella paratyphi C*'yi (bugünkü adıyla *Salmonella hirszfeldi)* tanımlayan, belli yörelerde yaygın ve süreğen özellik gösteren guatr hastalığının nedenini iyot eksikliğine bağlayan Hirszfeld, özellikle kan gruplarını genetik, antropoloji ve hukuksal uygulamaları açısından değerlendiren öncü çalışmalarıyla tanınır. 1910'da, Landsteiner'in on yıl önce belirlediği kan gruplarının kalıtımsal özelliğini bulan Hirszfeld, bu bulguyu antropolojik açıdan inceleyerek kan gruplarının değişik ırklardaki dağılımını saptadı. Bu araştırmalarından doğan Pleiades kuramıyla, yaşamın başlangıcında yalnızca 0 grubunun var olduğunu, öbür üç grubun evrim süreci içinde büyük bir olasılıkla bu gruptan türediğini öne sürdü.

1940'larda Landsteiner ve Wiener'in "Rhesus" (Rh) faktörünü bulmalarından sonra Hirszfeld, çalışmalarını, daha çok anne ile çocuk arasındaki kan uyuşmazlığından ileri gelen düşüklerin ya da yeni doğmuş bebeklerde görülen ölümcül hemolitik kansızlıkların araştırılmasına adadı.

• YAPITLAR (başlıca): *Konstitutionsserologie und Blutgruppenforschung*, 1928, ("Yapısal Seroloji ve Kan Gruplarının Araştırılması"); *Les groupes sanguines, Leurs applications à la biologie, à la médecine et au droit*, 1938, ("Kan Grupları, Biyoloji, Tıp ve Hukuktaki Uygulamaları"); *Historia jednego zycia*, 1945, ("Yaşamöyküm"); *Probleme der Blutgruppenforschung*, (ö.s.), 1960, ("Kan Grubunun Araştırılmasındaki Sorunlar").

• BAKINIZ: LANDSTEINER, A.S.WIENER.

HIS, Wilhelm
(1831-1904)

İsviçreli anatomi, embriyoloji ve dokubilim uzmanı. Doku ve hücrelerin oluşumuna yönelik çalışmalarıyla özellikle sinir sistemi embriyolojisinin öncülerindendir.

9 Temmuz 1831'de Basel'de doğdu, 1 Mayıs 1904'te Leipzig'de (bugün DAC'de) öldü. 1849'da Basel Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini Almanya'da sürdürerek, Berlin Üniversitesi'nde Johannes Müller, Würzburg Üniversitesi'nde Rudolf Virchow ve Albert von Kölliker gibi değerli hocaların öğrencisi oldu. Daha sonra ülkesine dönerek, 1855'te diplomasını aldığı Basel Üniversitesi'nde ertesi yıl öğretim görevliliğine, 1857'de de anatomi ve fizyoloji profe-

sörlüğüne getirildi. 15 yıl bu görevde kaldıktan sonra, 1872'de Leipzig Üniversitesi'nin anatomi profesörlüğü çağrısını kabul ederek Almanya'ya gitti. Ölümüne değin ders verdiği Leipzig Üniversitesi'nde, o dönemin en ileri araştırma birimlerinden biri olan Anatomi Enstitüsü'nü kurup yöneticiliğini üstlenen His, ayrıca Almanya'daki birçok bilimsel kuruluşun örgütlenmesinde görev almış ve başkanlığını yürütmüştür.

29 Aralık 1863'te Basel'de doğan, 10 Kasım 1934'te Wiesental'de ölen oğlu Wilhelm His de, kalp anatomisinde uzmanlaşmış ünlü bir hekimdir. 1907-1926 arası Berlin Üniversitesi'nde iç hastalıkları profesörü olarak görev yapmış, 1893'te, kalbin kulakçıklarından karıncıklarına doğru uzanarak kasılma impulslarını ileten özel kas liflerini (His demeti) tanımlamıştır.

His, canlıların vücudundaki değişik dokuların embriyon aşamasındaki, özellikle gastrula evresindeki oluşumunu ve gelişmesini konu alan "histogenez" çalışmalarının öncüleri arasında anılır. 1866'da, mikroskop altında incelenecek dokudan art arda çok ince kesitler almaya yarayan "mikrotom"u gerçekleştirerek dokubilim (histoloji) laboratuvarlarına değerli bir araç kazandıran His, endotelyum (içkaplar tabaka) kavramının ve teriminin de yaratıcısıdır. Vücudun bütün dış ve iç yüzüylerini kaplayan gerçek epitelyumdan daha değişik yapıda bir epitelyumun varlığını gözlemleyerek "endotelyum" adını verdiği bu dokunun özellikle kan ve lenf (akkan) damarlarının iç duvarını kapladığını ve sıvı akışını kolaylaştırdığını açıkladı. 1883'ten sonra sinir sistemini oluşturan doku ve hücreler üzerinde yaptığı çalışmalar, özellikle sinir liflerinin "nöroblast" adını verdiği sinir hücrelerinden geliştiğini öne süren savı ise, sinir hücresini (nöron) tüm sinir sisteminin temel birimi olarak kabul eden nöron kuramının doğuşunu hazırlamıştır.

İlk filmleri

- YAPITLAR (başlıca): *Die Häute und Höhlen des Körpers*, 1865, ("Vücut Dokuları ve Boşlukları") *Anatomie menschlicher Embryonen*, 3 cilt, 1880-1885, ("İnsan Embriyonunun Anatomisi"); *Die anatomische Nomenklatur*, 1895, ("Anatomi Adlandırması").

- BAKINIZ: BAER, DALE, ECCLES, HAECKEL, REMAK.

HITCHCOCK, Alfred
(1899-1980)

İngiliz asıllı ABD'li film yönetmeni. Korku ve gerilim sinemasının en ünlü ve yaratıcı ustasıdır.

ABD'deki ilk filmleri

13 Ağustos 1899'da Londra'da doğdu, 29 Nisan 1980'de öldü. Bir Cizvit okulunda eğitim gördü. Daha sonra mühendislik öğrenimi yaptı. Bir süre reklamcılık yaptıktan sonra Famous Players-Lasky şirketinin sinema bölümünde çalışmaya başladı. Burada sessiz filmlere arayazıları yazarak sinemaya girdi. Birkaç filmde yönetmen yardımcılığı, yönetmenlik yaparak becerisini geliştirdikten sonra, 1927'de, eleştirmenler ve izleyiciler tarafından büyük ilgiyle karşılanan *The Lodger*'i ("Kiracı") çekti. Ünlü katil

Yeni biçimsel denemeleri

Alfred Hitchcock

Karındeşen Jack olayından esinlenen film, onun gerilim sineması alanındaki ilk başarısı oldu. Sarışınlara düşkün bir kadın katilinin cinayetleriyle, masum bir katil sanığının öyküsünü anlatırken sessiz sinemanın bütün olanaklarını kullanmış, yeni görsel buluşlar getirmişti. Onun kendi filmlerinde kısa bir an görünmesi geleneği de, bu filmde trende kitap okuyan bir adam rolüyle başladı.

1929'da sesli sinemaya geçişe uyarak, sessiz olması öngörülmüşken çekim sırasında seslendirilen *Blackmail* ("Şantaj") filminde, daha sonra pek çok yapıtında izlenecek olan "takip" motifini ilk kez kullandı. İç ve dış mekân çekimlerinin karabasan etkisi uyandıracak biçimde kurgulanması, sesin yaratıcı biçimlerde kullanılması bu filmin özellikleri arasındaydı. Bu arada, sıradan birtakım filmler, hatta bir de *Waltzes from Vienna* ("Viyana Valsleri") adlı müzikal de yönetti. Ama 1930'larda İngiltere'de çektiği filmlerin en iyileri gene gerilim filmleri oldu.

1940'ta ABD'den aldığı önerileri kabul ederek yapımcı David O.Selznick'in *Rebecca*'sının yönetmenliğini üstlendi. İngiliz kadın romancı Daphne du Maurier'nin çok satan bu aşk romanı, onun araştırıcı ve tedirgin edici kamera çalışmasıyla, psikolojik gerilimi ustaca vurgulayan bir atmosfer filmi haline geldi. Hitchcock, Hollywood'daki ilk filmlerinde, biraz da yapımcı Selznick'in etkisiyle, psikolojik gerilimleri araştırmayı sürdürdü. İç mekânlarda geçen sahnelerle üslup araştırmaları yaptı. Bu dönemin *Suspicion* ("Kuşku"), *Shadow of a Doubt* ("Kuşkunun Gölgesi"), *Spellbound* ("Öldüren Hatıralar"), *Notorious* (Aşktan da Üstün) gibi filmlerinde bir yandan psikanaliz, rüya, bilinçaltı gibi motifler, bir yandan da uluslararası casusluk, serüven, duygusal baskının tehdide dönüşmesi gibi konular ön plana çıkıyordu. 1948'de, yönetmenlik yaşamının öncü (avant-garde) girişimlerinden biri olan *Rope*'u ("İp") çekti. Bütün bir filmi hiç kesintisiz tek bir plan içinde çekme ilkesine dayanan *Rope*, eşcinsel iki arkadaşın işledikleri bir cinayetin, bir çay partisi sırasında ortaya

çıkarılmasını konu ediniyordu. Aynı zamanda Hitchcock'un ilk renkli filmi olan bu deneme, daha sonra Warhol'un ve öbür Underground Sinemacıları'nın çeşitli filmlerini etkilemiştir. Hitchcock'un bu tür girişimlerinden bir başkası da tümü bir cankurtaran sandalında geçen *Lifeboat* ("Cankurtaran") oldu. Bunları izleyen *Under Capricorn* (Kapri Yıldızı) geleneksel yapıda bir Daphne du Maurier uyarlamasıydı. Ancak Hitchcock burada da yaklaşık on dakika süren uzun planlar çekmekten kendini alamamıştı.

1950'ler Hitchcock'un ustalık dönemi olarak kabul edilir. Sevdiği temaları iyice berraklaştırması, gerilimle kara gülmeceyi organik bir bütün haline getirmesi, gerilimi "araç" olmaktan çıkarıp kendi içinde bütünlük taşıyan bir "amaç"a dönüştürmesi hep bu dönemde gerçekleşti. 1951'deki *Strangers on a Train* (Trendeki Yabancı) bu dönemdeki filmlerinin ilkiydi. Bir ruh hastasının, trende karşılaştığı ünlü bir tenisçiye -kurtulmak istedikleri kişileri öldürmek için- karşılıklı birer cinayet işlemeyi önermesini konu edinen filmde, olaydaki delilik boyutu, gerçek yaşamdan sahnelerin inandırıcılığı ile daha da yoğunlaşıyordu. Bunu izleyen durgun ve başarısız iki filmden, *I Confess* ("İtiraf Ediyorum") ve *Dial M for Murder*'dan (Cinayet Var) sonra Hitchcock 1954'te *Rear Window*'u (Arka Pencere) çekti. Film, geçici bir süre için tekerlekli iskemlede oturmaya mecbur kalmış bir fotoğrafçının evinin arka penceresinden bir cinayete tanık olması çerçevesinde gelişiyordu. *Arka Pencere*, sinemanın özü olan seyretme, izleme, tanık olma temalarıyla izleyici-izlenen ilişkisini ön plana çıkaran bir filmdi.

1950'lerdeki başka önemli Hitchcock filmleri arasında *The Wrong Man* (Lekeli Adam), *Vertigo* (Ölüm Korkusu) ve *North by Northwest* (Gizli Teşkilat) yer alır. Özellikle *Vertigo*, kişilik bölünmesi ve çift kişiliğe yaptığı göndermeler ve delilik ile gerçeklik karşıtlığını örtük biçimde işlemesiyle bugüne değin tekrar tekrar ele alınıp incelenen çağdaş anlamda bir film oldu. *North by Northwest* ise serüvenin güldürüye, oradan da bir tür saçmaya ulaştığı benzersiz serüven filmlerinden biriydi.

Hitchcock'un 1960'lardaki ilk filmi, deliliğin Amerikan kültüründeki dışavurumunun en erken örneklerinden biri olan *Psycho* (Sapık) idi. Konusu bir otoyol üzerindeki bir motelde geçen film, teknik bakımdan da yenilikler getiren bir başyapıttı. 1963'teki *The Birds* (Kuşlar), bir doğa felaketiyle, kuşların toplu saldırısıyla karşı karşıya kalan küçük bir Amerikan kasabasını konu edinen, yer yer son derece alaycı bir filmdi. Daha sonraki dönemlerin felaket filmlerinde işlenecek olan toplumsal kökenli gerilim, burada ilk kez ele alınmıştı. Yine bu dönemin yapıtlarından *Marnie* (Hırsız Kız) ise, çocukluk karabasanlarının yetişkin insanların yaşamını etkilemesini psikanalitik bir açıdan, ama düş gücüne dayalı bir gerilim ve büyük bir görsel zenginlik içinde anlatıyor, kadın kahramanını neredeyse gerçeküstücü bir dünyaya sokuyordu. Hitchcock'un 1960'ların ikinci yarısıyla 1970'lerde çektiği son filmler fazla yankı uyandırmadı.

Hitchcock, gerilim sineması yaparken, insanla ve sinemayla ilgili birçok temel konuyu yakalamış, sinemacıları uzun süre etkileyecek ve uğraştıracak, çağdaş yapıtlar ortaya çıkarmıştır. Fransız Yeni Dalga akımı, özellikle de Truffaut, Chabrol gibi yönetmenler ondan çok etkilenmişler, bu etkiyi yeni sinemacı kuşaklara da yaymışlardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Lodger*, 1926, ("Kiracı"); *Blackmail*, 1929, ("Şantaj"); *Waltzes from Vienna*, 1933, ("Viyana Valsleri"); *The Man Who Knew Too Much*, 1934, ("Çok Fazla Şey Bilen Adam"); *The Thirty-Nine Steps*, 1935, ("Otuz Dokuz Basamak"); *Sabotage*, 1936, ("Sabotaj"); *The Lady Vanishes*, 1938, (Bir Kadın Kayboldu); *Jamaica Inn*, 1939, ("Jamaica Hanı"); *Rebecca*, 1940; *Suspicion*, ("Kuşku"); *Shadow of a Doubt*, 1943, ("Kuşku Gölgesi"); *Lifeboat*, 1944, ("Cankurtaran"); *Spellbound*, 1945, (Öldüren Hatıralar); *Notorious*, 1946, (Aşktan da Üstün); *Rope*, 1948, ("İp"); *Under Capricorn*, 1949, (Kapri Yıldızı); *Strangers on a Train*, 1951, (Trendeki Yabancı); *Dial M For Murder*, 1954, (Cinayet Var); *Rear Window*, 1954, (Arka Pencere); *The Wrong Man*, 1957, (Lekeli Adam); *Vertigo*, 1958, (Ölüm Korkusu); *North by Northwest*, 1959, (Gizli Teşkilat); *Psycho*, 1960, (Sapık); *The Birds*, 1963, (Kuşlar); *Marnie*, 1964, (Hırsız Kız); *Torn Curtain*, 1966, (Esrar Perdesi); *Topaz*, 1969; *Frenzy*, (Cinnet); *Family Plot*, 1978, ("Aile Oyunu").

Ustalık dönemi

- **KAYNAKLAR:** P.Bogdanovic, *The Cinema of Alfred Hitchcock*, 1962; C.Chabrol ve E.Rohmer, *Hitchcock*, 1957; F.Truffaut, *Le Cinéma selon Hitchcock*, 1966; R.Wood, *Hitchcock's Films*, 1965.

Son dönem filmleri

Adolf Hitler

HITLER, Adolf
(1889-1945)

Avusturya asıllı Alman siyaset adamı. 1933-1945 arasındaki devlet başkanlığı sırasında Nazi diktatörlüğünü kurmuş, II.Dünya Savaşı'nı başlatarak milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur.

20 Nisan 1889'da, Avusturya'da, Inn nehri kıyısında Braunau'da doğdu, 30 Nisan 1945'te Berlin'de

öldü. Annesi ve babası, Avusturya'nın Bavyera sınırı yakınlarında bir dağ köyünden geliyorlardı. Babası Alois, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir gümrük memuruydu. 1900-1905 arasında Linz'de ortaöğrenim gördü. Sorumsuz ve tembel bir öğrenci olması nedeniyle okuldan diploma alamadan ayrıldı. Bu yıllarda resim, tarih, müzik ve Richard Wagner'in yapıtlarıyla ilgileniyordu. Mimar ve ressam olmak istiyordu. 1905-1907 arasını Linz'de, hiçbir üretken etkinlikte bulunmadan geçirdi. 1907-1908 yıllarında iki kez katıldığı Viyana Güzel Sanatlar Akademisi giriş sınavlarında başarısız oldu. Bu başarısızlıklardan sonra, kişiliğindeki toplumdan ve gerçeklerden kaçış eğilimleri güçlendi. Viyana'da, ailesinden ve arkadaşlarından kopuk, yalnız bir yaşam sürmeye başladı.

Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin kurulması

1903'te babası, 1908'de annesi öldü. Kendisine bağlanan yetim aylığının 1911'de kesilmesinden sonra yaşamını posta kartları ve suluboya resimler yaparak kazanmaya başladı. Geceleri kaldığı hayır kurumunda, serseri ve işsizlerle arkadaşlık ediyordu. Çalışma yaşantısı düzensizdi. Biraz para kazanınca çalışmayı bırakır, kahvelerde gazete ve kitap okur, tartışmalara katılırdı.

Münih Birahanesi baskını

Siyasi olayları yakından izliyordu. Muhafazakâr siyaset adamı Georg von Schönerer'in (1842-1921) Alman milliyetçiliğini benimsemişti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu yöneten Habsburg Monarşisi'nin, Alman Birliği'ne katılmayarak, Alman ulusunun çıkarlarına ihanet ettiğine inanıyordu. İşçi sendikalarına katılmıyor, kendisini işçilerden üstün görüyordu. Sınıf çıkarlarını savunduğu için sosyal demokrasiye karşıydı. O dönem Viyana'da yaygın olan görüşlerin etkisiyle tüm Yahudiler'e düşmandı.

Mayıs 1913'te sanatçı olarak daha iyi yaşam koşulları sağlamayı umduğu Münih'e gitti. Yoksul, amaçsız ve aylak yaşantısını orada da sürdürdü. I.Dünya Savaşı'nı sivil yaşantısının yalnızlığından ve başarısızlıklardan kurtulmak amacıyla yararlanabileceği bir olanak olarak, sevinçle karşıladı. Şubat 1914'te gittiği Salzburg'da sağlık açısından yeterli bulunmayarak Avusturya ordusuna alınmadı. Gönüllü olarak Alman ordusuna katıldı. Batı Cephesi'nde, 16.Bavyera Alayı'nda onbaşı rütbesiyle, haberci olarak görev yaptı. 1914 ve 1918'de iki kez demir haç nişanıyla ödüllendirildi. Ekim 1916'da bacağından yaralandı. 1918'de gazla zehirlendi; ateşkes imzalandığında Pasewalk'da hastanedeydi. Savaştaki tutumuyla ilgili olarak sonraki yıllarda anlatılan başarı öykülerinin ne denli doğru olduğu bilinmemektedir. Kendisi, sahip olduğu değerlerin tümünü Alman ordusunda kazandığı kanısındaydı.

Alman İşçi Partisi'ne katılması

Savaş bitince, bir tutsak kampında gözcü olarak görev yaptı. Kampın dağılmasından sonra döndüğü Münih'te, orduda sivil propaganda görevlisi ve sol görüşlü kişileri ihbar etmekle görevli ajan olarak çalışmaya başladı. Askerlere milliyetçi ideolojiyi benimsetmeyi amaçlayan dersler veriyordu. Konuşmacı olarak gösterdiği başarı ve siyasi ihtirasıyla bu görevinde üstlerinin gözüne girdi. 1919'da kurulan ve işçilere milliyetçi görüşü benimsetmeyi amaçlayan Alman İşçi Partisi'nin yedinci üyesi oldu.

Partinin propaganda işlerinin sorumluluğunu üstlenen Hitler, kitle duyarlılığına ve kışkırtmaya yönelik, alışılmadık yöntemler kullanarak parti görüşlerini yaydı. Şubat 1920'de Münih'te bir birahanede milliyetçi ve ırkçı görüşlere dayanan kendi siyasi programını okudu, Ağustos'ta da partinin adını Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSAİP) olarak değiştirdi. Aynı yılın sonunda Yahudiler'e karşı yazılar yayımlayan *Völkischer Beobachter* (Halkın Gözlemcisi) adlı küçük bir gazete satın alındı ve parti gazetesi haline dönüştürüldü. Bu yıllarda Naziler, üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla sol partilerle olduğu kadar sağ partilerle de savaşım içindeydiler. Bavyera ordu komutanlığında görevli subay Ernst Röhm'ün, Fırtına Bölüğü (Sturmabteilung-SA) adıyla örgütlediği parti militanı eski askerler, partinin güçlü olduğu izlenimini uyandırmak amacıyla yerli yersiz şiddet kullanıyorlar, Komünistler'in ve Sosyalistler'in toplantılarını basıyorlardı. Hitler, siyasal görüşlerini yaymak amacıyla şiddet kullanmayı doğal buluyordu. Röhm'ün asker kişiliği, yönetimi elde tutabilmek amacıyla ordunun desteğine gereksinim duyan Bavyera eyalet yöneticilerinin Naziler'in aşırılıklarına göz yummalarını sağlıyordu.

Hitler, Temmuz 1921'de Alman İşçi Partisi'nin kurucusu Anton Drexler'i tasfiye ederek NSAİP başkanı oldu. Kasım 1923'te Münih'te bir birahanede Nasyonal Sosyalist ayaklanmayı başlatarak darbe girişiminde bulunduğunda Nazi Partisi küçük bir parti, Hitler de tanınmamış bir siyaset adamıydı. Mussolini'nin Kara Gömleklileri'nin Roma'ya yürüyüşüne özenen Naziler'in Berlin'e doğru başlattıkları yürüyüşü, polis ateş açarak dağıttı. Hitler ve arkadaşları tutuklandı; NSAİP kapatıldı.

Hitler, yargılanmasından görüşlerini yaymak ve kendisini tanıtmak amacıyla yararlandı. 5 yıl hapse mahkûm olmasına karşın Landsberg kalesinde ve rahat koşullarda 9 ay hapis yattı. Bu süre boyunca Ernst Röhm'ün ve sonradan özel sekreteri olan Rudolf Hess'in yardımıyla, özgün adı "Yalan, Aptallık ve Korkaklığa Karşı Dört Buçuk Yıllık Kavgam" olan *Mein Kampf* (Kavgam) adlı iki ciltlik kitabının birinci cildini yazdı. Gobineau, Nietzche, Richard Wagner, Houston Stuart Chamberlain gibi düşünürlere ait olduğunu sandığı düşüncelerin iyi özümsenmemiş bir derlemesi olan bu kitabıyla Naziler'in ideolojik üstünlüğünü kanıtlamak istiyordu.

Hapisten çıktıktan sonra, partiyi yeniden örgütledi. 1924'te yaptığı bir konuşma nedeniyle, Bavyera'da ve diğer eyaletlerde konuşma yapması yasaklandı. 1927'de, hakkındaki konuşma yapma yasağı kaldırıldı. 1929'da ABD'nin hazırladığı Almanya'nın savaş tazminatı ödemelerine ilişkin Young Planı'na karşı Alman Ulusal Halk Partisi'yle işbirliği yaptı. Bu partinin başkanı Hugenberg'in denetlediği basın organları aracılığıyla ülke çapında tanındı. 1930'da yapılan parlamento seçimlerinde NSAİP, ikinci büyük parti durumuna geldi.

Bu yıllarda Münih'e yerleşen Hitler geçimini parti kaynaklarından ve kitap, yazı ve makalelerinden aldığı telif ücretleriyle sağlıyordu. Ev işlerine bakan aynı anneden doğma kızkardeşi Angela Raubal'ın kızı Geli'yle, yakın duygusal ilişkiler içindeydi. Geli, dayısının kıskançlığına ve baskılarına dayanamayarak Eylül 1931'de intihar etti.

Hitler 1932'de Alman vatandaşı oldu ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine katıldı. Hugenberg'in girişimiy-

le kurulan Harzburg Cephesi'nin desteğiyle oyların % 36'sını aldı.

Ocak 1933'te Cumhurbaşkanı Hindenburg tarafından başbakanlığa getirildi. Aynı gün Naziler E.Hemingway, T.Mann, M.Gorki, K.Marx, F.Engels, S.Freud, A.Einstein gibi birçok sanatçı ve bilim adamının kitaplarını meydanlarda ateşe verdiler. Hitler, Mart'ta yapılacak seçimlerden önce halkta komünizm korkusu yaratmak amacıyla Reichstag yangınını düzenletti ve suçu Komünistler'in üzerine attı. Bu olaydan sonra tüm kişisel özgürlükleri kısıtlayan bir kararname çıkarıldı ve büyük bir tutuklama harekâtı başlatıldı. Nazi Partisi Mart'ta yoğun bir baskı ve terör ortamında yapılan seçimlerden en güçlü parti olarak çıktı. Ancak hâlâ parlamentoda salt çoğunluğa sahip değillerdi. Hitler, 23 Mart'ta kabul edilen tam yetki yasasıyla parlamentodan diktatörlük yetkileri aldı. Haziran ve Temmuz aylarında, Komünist Partisi'nden başlayarak NSAİP dışındaki tüm partileri kapattı. Bir yıl sonra 29 Haziran 1934'te, bir darbe girişimini bahane ederek, SA birliklerinin başkanı Ernst Röhm'ü, tekellerle uzlaşmaya karşı çıkan Gregor Strasser'i (1892-1934) ve eski başbakanlardan Kurt von Schleicher gibi sayısı tam olarak bilinmeyen çok sayıda siyasi muhalifini, "evrensel demir yasalar" uyarınca, bir gece içinde öldürttü. Hindenburg'un 2 Ağustos'ta ölümünden sonra Führer (Önder) sanıyla devlet başkanlığını da üstlendi.

Başbakan olması

Hitler, Kutsal Roma-Germen İmparatoruluğu'nun ve Bismarck'ın Alman İmparatorluğu'nun varisi olarak gördüğü Nazi devletini, 3.Reich (İmparatorluk) olarak adlandırıyordu. Alman toplumunu istediği doğrultuda yönlendirmeye başladı. Eyaletleri denetimi altına alarak federal yönetim biçimine son verdi. 1 Mayıs 1933'te işçilerin Naziler'i desteklediklerini göstermek amacıyla düzenlenen büyük gösterilerin ertesi günü, işçi örgütlerini parti denetimi altına aldı. Sanayi, ticaret, zanaat, tarımla ilgili tüm meslekleri

Nazizm

Nasyonal Sosyalizm, kısa adıyla Nazizm, 1920'lerde gelişen ve iktidar olan İtalyan Faşizmi ile eşzamanlı olarak Almanya'da ortaya çıkmıştır. Prusya militarizmi ve Protestanlık'ın kurucusu Martin Luther tarafından en aşırı biçimde dile getirilen Yahudi düşmanlığı gibi Alman halkının yabancısı olmadığı imgelere başvurarak destek bulmuştur. Nasyonal Sosyalist ideolojide en yüksek değer ırktır. İnsanlar ve ırklar eşit değildir. Büyük bir uygarlık ancak uygarlık kurma yeteneğine sahip üstün bir ırk tarafından kurulabilir.

I. Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü büyük toplumsal altüst oluşlara, savaşta yenik düşmenin yol açtığı maddi baskılar ve manevi eziklikler de eklenince, Almanya'da kendiliğinden gelişen toplumsal tepkiler ve kitle hareketliliği artmıştı. Naziler kitlelere iş, ekmek, adaletli gelir dağılımı, güçlü ve büyük bir Almanya vaad ederken, onların içinde bulunduğu koşulların sorumluluğunu da Yahudiler'e, sosyal demokratlara, komünistlere ve diğer ülkelerin halklarına yükleyerek iç ve dış "düşmanlara"a karşı "milli birlik ve beraberliğin" ırkçı bir biçimde bayraktarlığını yapıyorlardı.

Hitler belirsizliğin kitlelerde terkedilmişlik ve çaresizlik duyguları uyandıracağına inandığından Nazi Partisi'nin programını olabildiğince yalın ve değişmez 25 madde içine toplamıştı. Partinin hemen hemen her şeye karşı çıkan ideolojisi küçük esnaf, zanaatkâr, çiftçi ve memurların oluşturduğu Alman orta sınıfına çekici geliyordu. Savaş sonrası yıkım ve enflasyon ortamında mal varlıklarını yitirme tehdidi altında bulunan bu sınıf, savaşta yenik düşen imparatora, ateşkes antlaşmasını imzalayan Sosyal Demokratlar'a, üretim araçlarının özel mülkiyetine karşı çıkan Marxistler'e, büyük sermayeyi denetleyen Yahudiler'e ve kendisini yutan düzeni simgeleyen kiliseye düşmandı. Yahudi düşmanlığı orta sınıfın kızgınlıklarının ve doyumsuzluğunun yöneltilebileceği kolay bir hedef oluşturuyor, "güçlü Alman ırkı"nın bireyleri olmak, ezilmişlik duyguları içindeki bu sınıfa güvence veriyordu. Sosyalist sözcüğü partinin adına partiyi işçiler için çekici kılmak üzere eklenmişti.

Öte yandan, 1870 sonrasında hızla gelişen ve 20.yy başında İngiltere'nin en büyük rakibi durumuna gelen Alman sanayisi I. Dünya Savaşı'nda dış pazarlarını yitirmiş, ağır savaş tazminatları ödeme yükümlülüğü altına girmiş ve yeni yatırımlar için ABD kredilerine muhtaç duruma gelmişti. 1920'ler boyunca yalnızca büyük sanayicilerden Thysen tarafından maddi olarak desteklenen Nazi Partisi'ni 1929 Dünya Bunalımı'nı izleyen derin iktisadi ve toplumsal bunalım yıllarında öbür ağır sanayiciler ve büyük toprak sahipleri de açıkça desteklemeye başladı. Nazizm bu kesimlerin kendi sorunları için çözüm olarak gördüğü ve tercih ettiği bir iktidar biçimi olarak ortaya çıktı.

Nazi Partisi'nin iktidar olduğu 1933'ten II. Dünya Savaşı'na değin, Naziler Almanya'nın hemen hemen tüm kaynaklarını savaş sanayiine yönelttiler. 1933-1938 arasında ağır sanayi üretimi % 162 oranında artarken, tüketim malları üretimi yalnızca % 36 oranında arttı. Gerçek ücretler düşürüldü, gelir ve kaynak dağılımında ağır sanayicilerin ve bankacıların payı önemli ölçüde yükseldi.

Naziler, önce siyasal demagoji ve görkemli törenlerle kitlelerin desteğini kazanmış, iktidar olduktan sonra da Yahudiler ve siyasi muhalifleri üzerinde uyguladıkları baskı ve terörle, sonunda da savaş çıkartarak kitleleri sindirmiş ve yönetmişlerdir.

kapsayan meslek örgütleri kurduruldu. Meslek sahipleri, çalışabilmek için bu örgütlerden birine üye olmak zorundaydılar. 6-18 yaş arası çocuklar Hitler Gençliği adlı örgüt içinde Nazi ideolojisi doğrultusunda eğitilmeye başlandı. Önce Katolik Kilisesi, ardından da gençlerin denetim altında tutulmasına karşı çıkan Protestan Kilisesi baskı altına alındı.

İç ve dış politikası

Nazi devleti, acımasız bir polis devletiydi. Himmler'in yönetiminde örgütlenen Koruma Kıtası (Schutz-staffel-SS) ve Gizli Devlet Polisi (Gestapo) yönetimin başlıca baskı araçlarını oluşturuyordu. Yönetimin siyasal karşıtlarının ve Yahudiler'in gönderildiği ilk toplama kampı, Haziran 1933'te Dachau'da kuruldu. 1 Nisan 1933'te Yahudiler'e ait tüm ticari işletmeler boykot edildi. 7 Nisan'da, Yahudiler'in ve diğer istenmeyen kişilerin kamu görevine alınmalarını yasaklayan yasa kabul edildi. 1935'te kabul edilen Nürnberg yasalarıyla, Yahudiler'in Ari ırktan Almanlar'la evlenmeleri yasaklandı.

Hitler'in 1933'te propaganda bakanlığına getirdiği Goebbels'in yönettiği etkinlikler, Nazi yönetimine karşı kamuoyu desteğini sağlamayı amaçlıyordu. Ancak halkın Naziler'i desteklemeyi sürdürmesinin en önemli nedeni, işsizlik oranının hızla azalmış olmasıydı. Naziler işbaşına geldiğine 6 milyon olan işsiz sayısı 1933 sonuna değin üçte bir oranında azalmış, 1937'de tümüyle ortadan kalkmıştı. İşsizlik oranındaki azalma, Alman ekonomisinde dünyadaki gelişmelere koşut olarak sağlanan iyileşmenin ve silahlanma harcamalarındaki artışın ürünüydü. Ancak işsizliğin azalmasının nedenleri kamuoyundan titizlikle saklanıyor, olaylar bir mucize havası içinde sunuluyordu. İktisat politikalarının mimarı, Hitler'in 1934'te ekonomi bakanlığına getirdiği eski Merkez Bankası başkanı Dr. Hjalmar Schacht'tı. Schacht, silahlanma harcamalarındaki artışın, tam istihdam sağlandıktan sonra da sürmesi üzerine 1937'de görevinden istifa edince, 1936'da yürürlüğe konulan dört yıllık planı yürütmekle Hermann Göring görevlendirildi.

Hitler, *Mein Kampf*'ta açıkladığı dış politika görüşlerine sonuna dek bağlı kaldı. Mart 1935'te Versailles Antlaşması'yla belirlenen sınırları tanımadığını açıkladı. Bir yıl sonra askerden arındırılmış Rheinland bölgesi işgal edildi. Ardından üstünlüğüne inandığı Alman ırkını bir devlet içinde toplamak amacıyla Mart 1938'de Avusturya'nın, Ekim 1938'de de Çekoslovakya'nın Südet bölgesinin işgal edilmesi buyruğunu verdi. Hitler Avusturya'nın işgalinden sonra silahlı kuvvetlerin komutasını üzerine aldı. İtalya, İngiltere ve Fransa, Eylül 1938'de Münih'te toplanan bir konferansta, Almanya'nın yayılmacılığının durması koşuluyla Südet bölgesinin işgaline razı olmuşlardı. Ancak Hitler, Mart 1939'da Çekoslovakya'nın kalan bölümlerini de işgal etti. Ağustos 1939'da SSCB ile saldırmazlık paktı imzalandı. 1 Eylül'de, üstün Alman ırkına doğuda "yaşam alanı" (Lebensraum) sağlama amacıyla Polonya'ya saldırdı. İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş açmaları üzerine II. Dünya Savaşı başladı.

Hitler, Alman ordularını savaşta doğrudan yönetti. Alman genelkurmayının 19. yy sonlarında hazırladığı plana benzer bir plan uygulayarak, önce Danimarka ve İsveç'i sonra Hollanda, Belçika ve mutlaka ezilmesi gereken bir düşman olarak gördüğü Fransa'yı işgal etti. Kuzey Afrika'yı işgal ederek ve İngiltere'yi bombalayarak, İngiltere'yi barışa zorlamak istedi. Bunda başarılı olamayınca Sovyetler Birliği'ne saldırdı. İngilizler'in doğuda olası bir bağlaşıktan yoksun kalınca barış yapacaklarına inanıyordu. Alman orduları, 1943'te Stalingrad'da yenildi. Aynı yıl, İngilizler Kuzey Afrika'yı geri aldı. Haziran 1944'te, Müttefikler Fransa'ya çıktı. Savaşı bir an önce sona erdirmek isteyen Alman generallerinin Hitler'e karşı 20 Temmuz'da düzenledikleri suikast başarılı olamadı. Savaşı yitireceğini anlayan Hitler Almanya'yı kendisiyle birlikte yok etmek istiyordu. Ancak yıkım tasarımlarının uygulanmasını, yardımcıları, özellikle de silahlanma bakanı Albert Speer engelledi. Yaklaşık 20 milyon kişinin savaş alanlarında can verdiği, 6 milyon Yahudi, Slav ve siyasal tutuklunun toplama kamplarında öldüğü II. Dünya Savaşı'nın başlatıcısı Hitler, Sovyet birlikleri Berlin'e girerken, birlikte yaşadığı ve bir gün önce evlendiği Eva Braun'la birlikte intihar etti, cesetleri SS'ler tarafından yakıldı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mein Kampf*, 1925-1927, (Kavgam, 1940); *Adolf Hitlers Reden*, 1934, ("Adolf Hitler'in Konuşmaları"); *My New Order*, C.R.de Roussy de Sales (der.), 1941, ("Yeni Düzenim", Hitler'in 1922-1941 arası konuşmaları); *The Speeches of Adolf Hitler, April 1922-August 1939*, N.H.Baynes (der.), 1942, ("Hitler'in Konuşmaları, Nisan 1922-Ağustos 1939"); *Hitler's Secret Conversations 1941-1944*, (ö.s.), Norman Cameron ve R.H.Stevens (der.), 1953, ("Hitler'in Gizli Konuşmaları 1941-1944"); *Hitler's Letters and Notes*, (ö.s.), W.Maser (der.), İng.-çev. 1974, ("Hitler'in Mektupları ve Notları").

• **KAYNAKLAR:** H.F.Armstrong, *Hitler's Reich*, 1933; A.Bullock, *Hitler: A Study in Tyranny*, 1952; E.Hanfstaengel, *Hitler: the Missing Years*, 1957; K.Heiden, *Hitler, A Biography*, 1936; F.Jetzinger, *Hitler's Youth*, 1958; O.Meissner, *Staatssekretär unter Ebert-Hindenburg-Hitler*, 1950; E.Nolte, *Three Faces of Fascism*, 1966; W.L.Shirer, *Nazi İmparatorluğu, Doğuşu, Yükselişi, Düşüşü*, 1968; F. Smith, *Adolf Hitler: His Family, Childhood and Youth*, 1967; A.Toynbee (der.), *Hitler's Europe*, 1954; H.R.Trevo-Roper, *The Last Days of Hitler*, 1947; J.W.Wheeler-Bennet, *The Nemesis of Power: The German Army in Politics, 1918-1945*, 1953.

• **BAKINIZ:** DÖNITZ, GOEBBELS, GÖRİNG, R.HESS, HIMMLER, HINDENBURG, HUGENBERG, MUSSOLINI, PAPEN, ROMMEL, RÖHM, SPEER.

HITTORF, Johann Wilhelm
(1824-1914)

Alman fizik ve kimya bilgini. Elektroliz çözeltilerinde iyonların göçünü ve düşük basınçlı gazlarda katot ışınlarını incelemiştir.

27 Mart 1824'te Bonn'da doğdu, 28 Kasım 1914'te Münster'de öldü. Plücker'in öğrencisi olduğu Bonn Üniversitesi'nden 1846'da doktora derecesini aldı, ertesi yıl da öğretim görevlisi olarak Münster Krallık Akademisi'nde çalışmaya başladı. 1852'de üniversiteye dönüştürülen bu kuruluşta önce kimya ve fizik profesörlüğüne atanan Hittorf, 1876'da kürsünün ayrılması üzerine yalnız fizik profesörlüğünü

üstlenerek, sağlık nedeniyle emekliye ayrıldığı 1890 yılına değin Münster Üniversitesi'ndeki görevini sürdürdü.

Elektrokimyaya ve deneysel fiziğe değerli katkıları olan Hittorf, özellikle elektroliz sırasındaki iyon göçüne ve katot ışınlarına ilişkin iki temel çalışmasıyla tanınır. 1853'te başladığı elektroliz deneylerinin çıkış noktası, özellikle Faraday ve Daniell'in çalışmalarıydı. Bir elektroliz çözeltisinde elektrik akımının iyonlarca taşınarak iletildiğine inanan Hittorf, çözeltideki artı yüklü iyonların (katyon) elektrik akımının ı etkisiyle katota, eksi yüklü iyonların (anyon) ise aynı etkiyle anota doğru göç ettiğini saptadıktan sonra, iki elektrot (anot ve katot) çevresindeki çözelti derişikliğinin aynı olmadığını gözlemledi. Bu derişiklik farkının artı ve eksi iyonların değişik hızla hareket etmesinden ileri geldiğini var sayarak, her iyonun taşıdığı elektrik miktarını belirleyen Hittorf'un çalışmalarından sonra, Kohlrausch da anyon ve katyon akışının mutlak değerlerini saptamayı başardı.

Hittorf, tuz çözeltilerindeki elektrik iletimine yönelik çalışmalarından sonra, düşük basınçlı gazlardaki elektrik boşalımını araştıran Plücker'in deneylerini ele alarak, katot ışınlarının bulunmasıyla sonuçlanan çok önemli gözlemler yaptı. 1869'da ilk kez bir vakum tüpünde elektrik boşalımı gerçekleştirerek, katotun karşısına yerleştirilen katı ya da akışkan herhangi bir maddenin katot akımlarını engellediğini gözlemleyen Hittorf, vakum tüpündeki ışımanın kaynağının katot olduğunu ve ışımanın bir doğru boyunca yayıldığını açıkladı. Bu önemli gözlem, katot ışınlarının elektronlardan oluştuğunu saptayan Thomson'ın çalışmalarından sonra fizikte yeni uygulamaların başlangıcı oldu.

• BAKINIZ: ARRHENIUS, CROOKES, DANIELL, FARADAY, GEISSLER, E. GODSTEIN, KOHLRAUSCH, NERNST, PLÜCKER, J.J. THOMSON.

HITZIG, Eduard
(1838-1904)

Alman nöropsikiyatri uzmanı. Beyin kabuğunun işlevsel lokalizasyonu konusundaki deneysel çalışmaların öncülerindendir.

Julius Eduard Hitzig 6 Şubat 1838'te Berlin'de doğdu, 28 Ağustos 1904'te Baden'de St. Blasien'da öldü. Aydın bir Yahudi ailesinin oğluydu. 1862'de Berlin Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, psikiyatr olarak çalışmaya başladı. 1875'te Zürih Üniversitesi'nde psikiyatri profesörlüğüne ve Zürih yakınlarındaki Burghölzi Akıl Hastalıkları Hastanesi'nin yöneticiliğine atandı. Daha sonra Halle Üniversitesi'nde profesörlük ve Nietleben Akıl Hastalıkları Hastanesi'nde yöneticilik yaptı. 1885'te Halle yakınlarında kurduğu yeni bir nöropsikiyatri kliniğinin müdürlüğünü üstlendi. 1903'te ilerleyen şeker hastalığının körlüğe neden olması üzerine bu görevinden emekliye ayrıldı.

Hitzig, hayvanlar üzerinde yaptığı deneylerle, beynin işlevsel lokalizasyonu konusuna önemli katkılar getirdi. 1870'te Hitzig ve çalışma arkadaşı Fritsch, beyin kabuğunun belirli bölgelerine elektrikli uyarı verdikleri bir köpeğin, uyarı verilen bölgenin karşısında bulunan organlarında hareket oluştuğunu, bölgenin cerrahi olarak çıkarılmasının ise aynı organlarda hareket güçlüğüne yol açtığını gözlemlediler. Bu çalışmalarıyla, beyin kabuğunun elektrofizyolojisi ve işlevsel lokalizasyonuna ilişkin deneysel çalışmaların öncüleri arasına girdiler. Hitzig ve Fritsch'in 1870'te yayımladıkları "Über die elektrische Erregbarkeit des Grosshirns" ("Beynin Elektriksel Duyarlığı Üzerine") adlı makaleleri bugün fizyoloji alanında temel yapıtlar arasında yer almaktadır. Hitzig, daha sonra beyin kabuğunun lokalizasyonu üzerinde kendi başına çalışmayı sürdürdü. 1874'te beyin kabuğunun cerrahi olarak çıkartılması ve elektriksel uyarımla ilgili deneylerinin sonuçlarını yayımladı. Özellikle, beyin kabuğundaki görmeyle ilgili bölgelerin her ikisinin de çıkartılmasının körlüğe, tek taraflı hasarın ise karşı tarafta görme bozukluğuna yol açtığına dikkati çekti.

Hitzig, hareket ve duyu alanlarının yanı sıra, zihinsel süreçlerin beyindeki lokalizasyonuna ilişkin araştırmalar da yaptı. Zekânın beynin frontal loblarında bulunduğunu düşündü. Ancak "zekâ"nın ne anlama geldiği konusunda açık bir görüşe sahip değildi. Beynin zihnin bir gereci olduğuna inanan Hitzig, akıl hastalıklarının tedavisinde bilimsel yöntemlerin kullanılması için çalıştı ve psikiyatrinin tıbbın bir uzmanlık dalı olarak kabul edilmesinde etkili oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Untersuchungen über das Gehirn*, 1874, ("Beyin Üzerine İncelemeler").

• BAKINIZ: BROCA, FLOURENS, FRITSCH.

HIZIR, Nusret
(1899-1980)

Türk, felsefeci. Türkiye'de mantık ve bilgi kuramına dayalı felsefenin yerleşmesinde büyük katkısı olmuştur.

İstanbul'da doğdu, Mart 1980'de Ankara'da öldü. Almanya'da fizik öğrenimi gördükten sonra 1934'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde H.Reichenbach'ın asistanı oldu. 1937'de Türk Tarih Kurumu'na uzman olarak alındı. Bu görevi, 1942'de Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne felsefe doçenti atanana değin sürdürdü. Bundan sonra, üniversite öğretim üyeliğini, Türk Tarih Kurumu'nda aldığı danışmanlık görevi ile birlikte sürdürdü. 1963'te Paris'teki École Normale Supérieur'de felsefe okuttu. 1968'de emekli olduktan sonra Basın Yayın Yüksek Okulu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak ders verdi.

Nusret Hızır'ın düşüncesini etkileyen en önemli etmenlerden biri, kendi almış olduğu doğa bilimi eğitimiyle uyum gösteren Mantıkçı Pozitivist akım-

dır. Viyana Çevresi'nin tanınmış üyelerinden Reichenbach ile kurduğu yakın ilişki sonucu, bu okulun yaklaşımını benimsemiştir. Reichenbach'ın felsefeyi bir bilim olarak değerlendirişi, sembolik mantığı öne alışı, metafizik kurguyu dışlayışını, Hızır da özümsemiştir. Ancak, onun Mantıkçı Pozitivist düşünceleri benimseyişi, hiçbir zaman bu okuldaki aşırı deneyci noktalara ulaşmamıştır. Eleştirel anlamdaki gerçekçilikten ayrılmayan Hızır'ın, düşünceleri son dönemlerinde belirgin bir Özdekçilik'e dönüşmüş, giderek Diyalektik Özdekçilik'e yönelmiştir.

Hızır'ın felsefi tutumunun bir başka özelliği de bağnazlığı bütünüyle dışlayarak, eleştiriyi öne almasıdır. Felsefeyi konularla özdeşleştiren katı görüşleri benimsemez, bu disiplini her şeyden önce bir eleştirel etkinlik olarak görür. Estetik ve ahlak ile doğrudan ilgilenmeyen Hızır'ın ele aldığı başlıca konular mantık, bilgi kuramı, felsefe tarihi ve bilim tarihidir. Bilim ile felsefeyi uzlaştırmaya, ayrıca özen göstenen Hızır çağdaş analitik felsefenin kimi yöntemlerini de etkili bir biçimde kullanmıştır. Birçok felsefe sorununun kavramsal bulanıklıklardan doğduğuna inandığından kavramsal netliklere ve mantıksal yapı çözümlemelerine önem vermiş, "nesne dili" ve "üst dil" ayrımını yapmıştır.

Hızır diyalektiği yorumlarken, tez ve antitezin bir çelişki değil, karşıtlık yarattığını, çelişkiden bireşim doğmayacağını, bunun ancak karşıtlıklar arasında oluşan gerilimlerden ortaya çıkabileceğini öne sürmüştür. Bu görüşten yola çıkarak, yeni düşüncelerin, birbirlerini ortadan kaldırmadan karşıtlık durumunda bulunan kavram çiftleri arasındaki gerilimden doğduğunu ortaya atmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Felsefe Yazıları*, 1976.

• BAKINIZ: M. GÖKBERK, İPŞİROĞLU, ÜLKEN, REICHENBACH.

HIZIR BEY
(? -1360)

Aydınoğulları beyi. Venedikliler'le kapitülasyon niteliği taşıyan bir antlaşma yapmıştır.

Doğum yeri ve yılı bilinmemektedir. Ayasuluğ'da (Efes) öldü. Aydınoğlu Umur Bey'in kardeşidir.

Ayasuluğ beyi olan Hızır Bey, Umur Bey'in İzmir'i Latinler'den almak isterken ölmesi üzerine, 1348'de Aydınoğulları Beyliği'nin başına geçti. Venedik Cumhuriyeti, Kıbrıs Krallığı ve Rodos şövalyelerinden oluşan Latin bağlaşıklara karşı savaşmayı sürdüremeyen Hızır Bey, 18 Ağustos 1348'de Latinler'le anlaşmak zorunda kaldı. Yapılan antlaşma ile Aydınoğulları Beyliği, gemilerini silahtan arındıracak, korsanlık faaliyetlerine son verecek, bağlaşıkların düşmanları ile herhangi bir işbirliğine girmeyecekti.

Antlaşmanın asıl önemli yanı ise Latinler'e tanınan iktisadi ayrıcalıklardı. Bunlara göre, Aydınoğulları Beyliği, elde ettiği gümrük gelirinin yarısını bağlaşıklara bırakacak, Hıristiyan gemilerin, kıyılarında ticaret yapmaları için gerekli kolaylığı sağlayacaktı. Her iki tarafın da antlaşmaya uymak için çaba göstermesine karşın Ege'deki korsanlık faaliyetleri tamamıyla önlenemedi. Hızır Bey, benzer koşulları içeren bir antlaşmayı 1351'de Cenevizliler ile de imzaladı.

Hızır Bey'in dönemi, Aydınoğulları Beyliği için gerilemenin başladığı dönem olarak kabul edilmektedir. Devlet merkezini Bilgi'den Ayasuluğ'a taşımış, küçük kardeşi Umur Bey'in başlattığı gelişmeyi sürdürememiştir.

• BAKINIZ: UMUR BEY.

HIZIR BEY
(1407-1459)

Türk kent yöneticisi. İstanbul'un fethinden sonra ilk kadı ve belediye başkanı olarak kentin belediye hizmetlerini düzenlemiştir.

6 Ağustos 1407'de Sivrihisar'da doğdu, İstanbul'da öldü. Doğduğu kentin kadılarından Emir Celaleddin'in oğludur. İlköğrenimini babasının gözetiminde gördü. Medrese öğrenimini Bursa'da, Molla Yeğan'ın yanında bitirdi.

Sivrihisar, daha sonra İnegöl kadılıklarında bulundu. Bursa'da müderrislik yaptı. Molla Kestel, Molla Hayali, Hocazâde gibi bilginleri yetiştirdi. Bir süre Edirne medreselerinde ders verdi. 1453'te İstanbul'un fethiyle, II. Mehmed tarafından kente kadı olarak atandı. İstanbul kadısı başka bir adıyla İstanbul Efendisi, kentin valisi, yargıcı ve belediye başkanı sayılıyordu.

Hızır Bey İstanbul surlarını onarttı, yerel yiyecek pazarları sayılan kapanları kurdu. Sarnıçları, su yollarını düzenledi. Tartılara ayar konması koşulunu getirdi. Çarşılarda, pazarlarda satılan besin maddelerini denetime bağladı. Esnafı kayıt ve tescil etti. Belediye suçları için özel mahkemelerini kurulmasını sağladı.

Din, ibadet gibi konuları içeren (Akaid) Arapça manzum *Kaside-i Nuniye* adlı yapıtı medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Yapıt Türkçe'ye çevrilip ayrıca şerhedilmiştir. II. Mehmed'in isteği üzerine Kadı Seraceddin Mahmud'un Arapça *Metalî'l-Envâr* adlı mantık kitabını Farsça'ya çevirmiştir.

Hızır Bey Türkçe, Arapça, Farsça şiirler yazmıştır. Bunlardan Türkçe ve Frasça'larından birkaç dize kalmıştır. Arap harflerinin sayısal değerlerinin toplamına dayanan ebced hesabı ile İstanbul'un fethine, çeşitli mimarlık yapıtlarına tarihler düşürmüştür. İstanbul'un Kadıköy ilçesi Hızır Bey'in dirliği olduğu için bu adı almıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Kaside-i Nuniye ve Manzum Tercümesi*, (ö.s.), 1842; *Metalib-i İrfaniye ve İzahat-ı Nuniye*, (ö.s.), İsmail Hakkı (şerheden), 1894; *Tercüme-i Metalî'l-Envâr*, (Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümü No. 2488).

• KAYNAKLAR: S.Ünver, *Kadıköyüne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi Hayatı ve Eserleri*, 1945; R.Ziyaoğlu, *İstanbul'un İlk Belediye Başkanı Hızır Bey Çelebi*, 1976.

HIZLAN, Doğan
(1937)

Türk eleştirmen ve deneme yazarı. Okurları edebiyat yapıtlarına yaklaştırma amacını güden yazılar yazmıştır.

22 Aralık 1937'de İstanbul'da doğdu. 1956'da İstanbul Pertevniyal Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. Önce *Varlık* dergisinde, 1964-1967 arasında da *Cumhuriyet* gazetesinde düzeltmen olarak çalıştı. Daha sonra başta Altın Kitaplar Yayınevi olmak üzere çeşitli yayınevlerinde redaktör ve danışman olarak görev yaptı. *Cumhuriyet*, *Yeni Gazete* ve *ABC* gazetelerinde sanat ve edebiyat sayfaları düzenledi. 1969-1971 arasında *Yeni Edebiyat* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yürüttü. Kuruluşunda görev yaptığı Hürriyet Yayınları'nda yönetmen ve danışman olarak çalıştı. 1974-1976 arasında radyoda haftalık kitap ve edebiyat programları düzenleyip sundu. Televizyondaki Yaşayın Edebiyatçılar adlı dizide çağdaş Türk yazar ve şairlerini tanıttı. 1980'den beri *Gösteri* dergisini yönetmektedir.

1954'ten sonra *a*, *Türk Dili*, *Yelken*, *Papirüs* gibi dergilerde ve günlük gazetelerin sanat sayfalarında eleştiri ve tanıtma yazıları yayımladı. Yazılarında, okumayı sevdirmeyi, yönlendirmekten çok okurun kendi yargılarına ulaşabilmesini sağlayacak bilgileri vermeyi amaçladı. Okura yardımcı olabilmek için söz konusu yapıtların özgün yanlarını vurgulamaya özen gösterdi.

• YAPITLAR (başlıca): *Yazılı İlişkiler*, 1983; *Günlerde Kalan*, 1983.

HİDAYET RIZA KULIHAN
(1800-1871)

İranlı divan şairi ve bilgin. Şiirlerinde aşkı ve bilgece düşünceyi konu edinmiştir.

Tahran'da doğdu, orada öldü. Üst düzeydeki saray görevlilerinden Mehmed Hadi'nin oğludur. Ünlü mutasavvıf şair Kemal Hucendi'nin soyundandır. İyi bir öğrenim gördükten sonra devlet hizmetine girdi. İlk şiir denemelerinde Çâker mahlasını kullandı, sonra Hidayet'i yeğledi. Nasıreddin Şah'ın (1848-1896) isteğiyle bir süre Hive'de elçilik görevinde bulundu. Eğitim bakanlığı, yüksekokul müdürlüğü yaptı. Veliaht Muzaffereddin'in eğitim ve öğretimiyle görevlendirildi.

Otuz bin beyit tutan şiirlerinin büyük bir bölümü yayımlanmamıştır. *Bektaşnâme* ya da *Gülistan-ı İrem* adını verdiği yapıtı, Ferideddin Attar'ın *İlâhinâme*'sinden esinlenerek yazdığı acıklı bir aşk öyküsüdür. Ayrıca İran tarihiyle ilgili *Ecmelü't-Tevârih*, sufi şairlerin yaşamöykülerini kapsayan *Riyâzü'l-Arifin*, İran şiirinin gelişme tarihi ile şürlerden bol örnekler içeren *Mecma'ü'l-Füseha*, Hive Hanlığı'nın tarihi üstüne ayrıntılı bilgiler veren *Sefernâme* ve Fars dilinin en özgün yapıtlarından biri sayılan *Ferheng-i Encümen-ârâ-i Nasiri*'yi yazmıştır.

Şiir ve düzyazılarında okuyucuyu kendine bağlayan bir üslubu vardır. Güç, tanınmamış sözcükleri kullanmamıştır. Şiirlerinde aşk ve ölüm temalarını işlemiş, bilgece düşünceyi konu edinmiştir. Adı, İran edebiyat tarihlerinde bilgin şair olarak geçer.

• YAPITLAR (başlıca): *Gülistan-ı İrem*, 1853; *Ecmelü't-Tevârih*, 1866; *Ferheng-i Encümen-ârâ-i Nasiri*, 1871; *Mecma'ü'l-Füseha*, (ö.s.), 2 cilt, 1877; *Riyâzü'l-Arifin*, (ö.s.), 1877; *Sefernâme*, (ö.s.), C.Schefer, (yay. ve çev.), 2 cilt, 1876-1879.

HİEROKLES [İskenderiyeli]
(5. yy)

İskenderiyeli düşünür. İskenderiye Okulu'nun kurucularındandır.

Yaşamı konusunda yeterli bilgi olmamakla birlikte 430'a doğru İskenderiye'de doğduğu sanılmaktadır. Adı, 303'te, Hıristiyanlık'ın yayılmasını acımasız tutumuyla önlemeye çalışan Bitinyalı Hierokles ile karıştırılırsa da eldeki veriler, iki düşünürün yaşadığı yılların ayrı olduğunu ortaya koymaktadır. Hierokles'in bugüne ulaşan yapıtlarında adı geçen filozofların 450 dolayında yaşadıkları bilindiğinden, İskenderiyeli Hierokles'in 303'te geçen olaylarla bir ilişkisi olamayacağı sonucuna varılmaktadır. Ancak Hierokles, Hıristiyanlık'ı benimsememiş, üstelik Bizans'a giderek Hıristiyanlık karşıtı düşünceleri yaygınlaştırmaya çalışmıştır. 450 yılında, II. Teodosios'un imparator olduğu dönemde yaptığı bu gezi sırasında, amacı ortaya çıkınca, işkenceye uğramış, sürgün edilmiştir. Daha sonra İskenderiye'ye dönerek, en azından 485'e değin felsefe dersleri vermeyi sürdürmüştür.

Yeni-Platoncu İskenderiye Okulu'nun ilk filozoflarından olan Hierokles, Atina Okulu'ndan Plutharkos'un öğrencisidir. Bugüne eksiksiz ulaşan tek yapıtı Pythagoras'ın olduğu sanılan 71 dizeye ilişkin yorumlamaları içeren *Khrysa epe*'dir ("Krizalit"). *Peri pronoias* ("Tanrısal Kayra Üstüne") adlı başka bir yapıtının kimi bölümleri ve bir özeti ise, 9. yy Bizanslı araştırmacı Photios'un *Biblioteca*'sında ("Kitaplık") yer almaktadır. Hierokles'in Yeni-Platonculuk'u Plotinos'un düşüncesinden etkilenmekten çok Plotinos öncesi Platonculuk'un izlerini taşır. Özellikle, Platon ve Aristoteles'in temelde uyum içinde olduklarını savunması, Plotinos'un görüşlerine aykırı düşer. Böylece, Platon ve Aristoteles düşünceleriyle Stoacı yaklaşımın bir bireşimi olarak yorumlanabilecek bir görüş ortaya çıkar. Bu görüş, Hıristiyanlık'a

da yakındır. Bu konularda da, Atina Okulu'ndan ve öğretmeni Plutarkhos'tan ayrılır.

Hierokles'in öğretisine göre, güç bakımından, bütün varlıkların üzerinde bir Tanrı vardır. Evreni kayrası ile, yokluktan yaratmıştır. Onun, yaratmak için kendinden önce var olan, bir özdeğe gereksinimi yoktur. Yarattıkları üzerinde, üç tanrılık aşaması aracılığıyla etkilidir. Göksel tanrılar, Tanrı'ya en yakın olan aşamadır. Tözsel tanrılar, bir önceki ve sonraki aşama arasında aracılık yaparlar, evrenin türlü bölgeleri onların buyruğu altındadır. Kendilerine "cin" ya da "kahraman" adı da verilir. Yersel tanrılar, insan tiniyle ilgilidirler ve üst aşamalara bağımlıdırlar.

Hierokles, Tanrı'nın evreni yönetmesine ve korumasına yardımcı olan güce kayra, her bireye uygulanan özel yasaya da yazgı adını verir. Ancak, insan hem kendi yazgısını yapar, hem de ona boyun eğer. Hierokles'in Tanrı'ya yaklaşmak için öngördüğü tapınma gizemci öğeleri içerir.

- YAPITLAR (başlıca): *Khrysa epe*, (ö.s.), 1709, ("Krizalit"); *Peri pronoias*, (ö.s.), 1709, ("Tanrısal Kayra Üstüne").

- BAKINIZ: PLATON, PLOTİNOS, PLUTARKHOS.

HİLÂV, Selahâttin
(1928)

Türk yazar, çevirmen, eleştirmen. Felsefe ve edebiyat alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1946'da İstanbul Erkek Lisesi'ni, 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. 1954-1958 arasında Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe derslerini izledi. Yurda dönüşünde *Akşam* ve *Son Havadis* gazetelerinde çalıştı. *Sosyal Adalet* dergisinin kurucuları arasına katıldı. Sartre, Freud, Engels ve Plekhanov gibi düşünürlerin yapıtlarını Türkçe'ye kazandırdı. *Meydan Larousse Ansiklopedisi*'nde metin yazarı ve redaktör olarak çalıştı. 1982'de bir süre *Yazko Felsefe* dergisinin yöneticiliğini üstlendi.

Selahâttin Hilâv hem *Yelken*, *Ataç*, *Yön*, *Papirüs* ve *Yeni Dergi* gibi dergilerde yazdığı deneme ve incelemeleriyle, hem felsefe ve toplumbilim alanında yaptığı çevirilerle çağdaş dünya düşünce akımlarıyla Türkiye'deki düşünce akımlarını diyalektik bir bakışla kaynaştırmaya çalışmıştır. Bir sanat yapıtını incelerken toplumla, üretildiği dönemle bağlarını kurmaya özen gösteren bir eleştiri anlayışını savunmuştur.

Ilım noktalarının devinimi

- YAPITLAR (başlıca): *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, 1966; *100 Soruda Felsefe El Kitabı*, 1970.

HİPPARKHOS [Rodoslu]
(İÖ 2.yy)

Eski Yunanlı bilgin. Antik Çağ'ın en önemli astronomu ve trigonometrinin kurucusudur.

Bugünkü adı İznik olan Nikaia'da doğdu. Doğum ve ölüm tarihleriyle öldüğü yer bilinmiyor. Büyük bir olasılıkla Nikaia'dayken gökcisimlerini gözlemeye başlamış, gözlemlerini kimi kaynaklara göre İÖ 161, kimi kaynaklara göre ise İÖ 146'dan sonra Rodos Adası'nda sürdürmüştür. Bir ara da İskenderiye'de yaşadığı sanılıyor. Eta Cani Majoris yıldızıyla ilgili gözlemlerinden yola çıkan tarihçiler, çalışmalarını İÖ 127'ye değin sürdürdüğünü belirlemişlerdir.

Günümüze yalnızca Aratos'un (İÖ 4. yy) *Phaenomena*'sı üzerine yazdığı bir kitabı ulaşabilen Hipparkhos'un çalışmalarına ilişkin bilgilerin kaynakları Amasia'lı Strabo'nun yazıları ve Ptolemaios'un *Almegest* adlı yapıtıdır.

Çalışmalarında İÖ 3.yy'da yaşamış olan Yunanlı astronom Aristarkhos ve İskenderiyeli Timokharis'in yapıtlarının yanı sıra Babil'den kalanlar da olmak üzere birçok kaynaktan yararlandığı bilinen Hipparkhos, yıldızların konumlarını gösteren bir yıldız atlası hazırlamış, kendi gözlemleriyle eski gözlemleri karşılaştırarak ılım noktalarının devindiğini belirlemiş, Ay'ın ve Güneş'in çaplarını ve Yer'den uzaklıklarını hesaplamaya, Güneş'in ve gezegenlerin hareketlerini açıklamaya çalışmıştır. Gözlemlerinde yararlanmak üzere Arkhimedes'inkine oranla çok daha gelişmiş bir diyoptr icat ettiği Ptolemaios tarafından ileri sürülmüşse de, zamanında bilinenlerin dışında yeni gereçler kullandığına ilişkin başka bir kanıt bulunamamıştır. Hipparkhos'un, yine astronomi çalışmalarının bir aracı olarak ele aldığı matematiğe ise önemli katkılarda bulunduğu kesin olarak biliniyor. Dairenin 360 dereceye, derecenin de 60'ar saniyelik 60 dakikaya bölündüğünü Babilliler'den öğrenen Hipparkhos, kiriş uzunluğunu hesaplamakta kullanılan bir yöntem geliştirdi ve kiriş uzunluğunu veren çizelgeler hazırladı. Hipparkhos'un özellikle gökcisimlerinin, örneğin Ay'ın uzaklığını hesaplamakta kullandığı yöntemler, trigonometrik oranlara ilişkin bilgisinin çağının çok ötesine ulaştığını, dik üçgenlerin çözümünde başarıyla uyguladığı yöntemleriyle trigonometrinin kurucusu olarak anılmaya hak kazandığını gösteriyor.

Hipparkhos kuşkusuz en önemli buluşunu ılım noktalarının yer değiştirdiğini saptayarak yapmıştır. Yıldızların konumuyla ilgili gözlemlerini İskenderiyeli Timokharis'in 150 yıl, Babilliler'in daha da uzun bir süre önce gerçekleştirdiği gözlemlerle karşılaştırması sonucunda, arada gözlem hatasıyla açıklanamayacak farklar bulunduğunu ve yıldızların batıdan doğuya doğru yer değiştirmiş olduklarını, Babilliler'den kalan gözlemlerde Boğa burcunda görünen ilkbahar ılımının, geçen süre içinde Koç burcuna kadar gerilediğini gördü. Güneş'in yıllık devinimi sırasında burçlar kuşağının belirli bir noktasına gelebilmek için geçen zamanın, bir ilkbahardan öbürüne

kadar ekvatora ulaşmak için geçen zamandan biraz daha uzun olması anlamındaki bu gerilemeyi, ılım noktalarının yer değiştirmesiyle açıkladı.

Yer'in yörünge düzlemiyle, eksenine dik düzlemin kesiştiği noktalar olan ılım noktalarının yer değiştirmesinin nedeninin Hipparkhos'un inandığı gibi gök küresinin dairesel devinimi olmayıp, Yer'in dönme ekseniyle ilgili olduğunun anlaşılması ancak Kopernik'in ve daha sonra Newton'un çabalarıyla olanaklı olmuştur.

Ilım noktalarının yıllık yer değiştirmesini hesaplamaya koyulan Hipparkhos bu değişimi bugün bilinen 50, 26 saniyelik değere yakın bir biçimde 45 ya da 46 saniye olarak hesapladı. Ardından yaptığı hesaplarla Güneş'in ilkbahar noktasından art arda iki kez geçmesi için gereken süre olan dönencel yıl ve yine Güneş'in gökyüzünde görünen yıllık devinimi sırasında belirli bir yıldıza art arda iki kavuşumu arasındaki süreye eşit olan yıldız yılının uzunlukları için oldukça başarılı değerler elde etti. Hipparkhos'un dönencel yıl için bulduğu değer bugün bilinenden yalnızca 6,5 dakika büyüktür.

İÖ 134'te gözlemlediği parlak bir yıldızın, eski kaynakların hiçbirinde yer almıyor oluşunu, çağında egemen olan, gökcisimlerinin kalıcılığı ve değişmezliği inancıyla bağdaştırmakta güçlük çeken Hipparkhos, sorunu eski kayıtların düzensizliğiyle açıkladı ve kendisinden sonra gelecek araştırmacıların da benzeri güçlükleri yaşamaması için yıldızların o günkü konumlarını gösteren bir harita yapmaya girişti. İÖ 129'da tamamlanan ve yaklaşık 850 yıldız içeren bu ilk yıldız haritası büyük bir duyarlılıkla hazırlanmıştı. Yine ilk kez bu haritada yıldızlar kadirlerine göre sınıflandırılmışlardı.

Güneş ve Ay'ın devinimlerini açıklamaya yönelik araştırmalarında kendi gözlemleri kadar eski gözlemlerden de yararlanan Hipparkhos, bu iki gökcisminin hatta tüm gezegenlerin devinimlerini açıklamakta dış merkezlilik ve ilmek kavramlarının eşit ölçüde başarılı olduklarını kanıtladı. Güneş'in devinimini tutulumun eğimi için gerçeğe hayli yakın bir değer elde edecek ölçüde başarılı biçimde açıklayabilmesine karşın, Ay'ın devinimini açıklamakta aynı başarıyı gösteremedi. Ay'ın yörüngesini tutulumla 5°'lik açı yapan deferent ve dairesel ilmekler yardımıyla betimlemeye kalkıştıysa da yalnızca Dolunay'ın konumu için başarılı olabilen bu modeli bir süre sonra terketti.

Hipparkhos Ay ve Güneş'in Yer'den uzaklıklarını Aristarkhos'un kullandığı bir yöntemle, Ay'ın tutulma anında ölçülen ıraklık açısından yararlanarak hesaplamaya girişti. Dik üçgenlerin çözümüyle ilgili olarak geliştirdiği ve trigonometrinin kurucusu olarak tanınmasını sağlayan çizelgeler yardımıyla yaptığı hesaplar sonucunda, Ay'ın Yer'den uzaklığının Yer'in çapının otuz katı dolayında olduğu kanısına vardı. Güneş'in ıraklık açısının o günkü araçlarla ölçülemeyecek derecede küçük oluşunu da Yer'den çok uzakta olmasıyla açıkladı.

Hipparkhos, Eudoksos tarafından tasarlanan, daha sonra Kallippos ve Aristoteles tarafından geliştirilen ve yer merkezli kürelerden oluşan evren modelinin yerine yine yermerkezli bir başka model önerdi. Yarım yüzyıl önce Appolonios tarafından ortaya atılmış bir düşünceden yola çıkarak geliştirdiği bu modelde en dışta tüm durağan sanılan yıldızların yer aldığı bir küre ve onunda içinde her gezegen için birer yermerkezli büyük küre (deferent) bulunur. Gezegenler, merkezleri kendileri için tasarlanan büyük kürenin üzerinde bulunan ikinci ve küçük bir küre (ilmek) üzerinde yer alırlar. Böylece her gezegen ayrı hızlara sahip iki kürenin devinimlerinin bileşimiyle belirlenen oldukça karmaşık bir yörüngede devinir. Hipparkhos büyük kürelerin merkezlerini Yer'in merkeziyle çakıştırmayıp, Yer'in merkezine yakın ve Yer'in merkezi çevresinde dönmekte olan bir nokta olarak düşünerek, gezegenlerin devinimlerine üçüncü bir bileşen daha ekledi. Hipparkhos'un evren modeli, gezegenlerin devinimlerindeki düzensizlikleri açıklamakta oldukça başarılıdır ve Ptolemaios'un ancak 15.yy'da Kopernik tarafından yıkılacak olan Yermerkezli sisteminin öncülüğünü yapmıştır.

İÖ 3.yy'da Aristarkhos günmerkezli bir sistem tasarlamış ve öbür gezegenler gibi Yer'in de Güneş'in çevresinde dolanmakta olduğunu öne sürmüş, ancak çok az sayıda yandaş bulabilmişti. Bugün bilim tarihçileri Hipparkhos'un, Aristarkhos'tan 150 yıl sonra yermerkezli bir sistemi seçmiş olmasının, yalnızca yaygın inançlardan kopamamasıyla açıklanamayacağı görüşündedirler. Hipparkhos'un amacı gezegenlerin çeşitli nedenlerle saptanması gereken konumlarını belirlemekte oldukça başarılı bir matematiksel sistem kurmaktı. Aristarkhos'un düşüncesini o çağda matematiksel bir sisteme oturtmak olanaksız olduğu için günmerkezli bir evren modelinden yararlanarak gezegenlerin konumu belirlenemezdi. Bu yüzden de Hipparkhos'un evren modelinin yıkılması için 15.yy'ı Kopernik'in, Aristarkhos'un evrenine uygun bir matematiksel sistem geliştirmesini beklemek gerekti.

◄ *Yıldız atlası*

Eratosthenes'in coğrafyayla ilgili çalışmalarını da inceleyen ve yeryüzündeki herhangi bir noktanın belirlenmesini sağlayacak matematiksel yöntemler geliştirmeye çalışan Hipparkhos'un etkisini 15.yy'a değin sürdürebilmesi, astronominin gelişimi açısından ne denli önemli çalışmalar yaptığının kanıtıdır.

• KAYNAKLAR: H.S.Williams, *The Great Astronomers*, 1930; J.L.E. Dreyer, *A History of Astronomy from Thales to Kepler*, 1953.

• BAKINIZ: ARİSTARKHOS, ERATOSTHENES, EUDOKSOS, KOPERNİK, PTOLEMAİOS.

HİPPİAS [Elisli]
(Ykş. İÖ 460-399)

Yunanlı sofist. Değişik konulardaki yazı ve derlemeleriyle kendisinden sonraki filozoflara kaynak sağlamıştır.

Peloponnes'in Elis kentinde doğdu. Ölüm tarihi kesin değildir. Öteki sofistler gibi dersler vererek geçimini sağlayan Hippias'ın ilgi alanı, trajedi, tarih yapıtları, gökbilim, geometri, aritmetik, müzik, resim, yontu, ahlak gibi konuları kapsar. Ayrıca yurt-

Evren modeli

taşlarının güvenini kazanmış, öteki sitelerle çıkan sorunlarda elçi olarak görevlendirilmiştir. Gerek görevle, gerekse özel olarak Yunanistan'ın birçok yerini dolaşan Hippias, değişik kentlerde ve Olimpiyatlar'da da halka açık konuşmalar yapmıştır.

Hippias'ın değişik konuları içeren yazılarından kendisinden önceki edebiyatla derlemelerden ve Homer üzerine yazdığı yapıttan küçük bölümler kalmıştır. Tarih belgelerinden, bu yapıtların 3.yy'a kadar geldiği ve onlardan yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Hippias'la ilgili bilgiler, daha çok Platon'un *Büyük Hippias, Küçük Hippias* ve *Protagoras* diyaloglarından edinilmiştir.

Platon, Hippias'ın her şeyi bilmek ve her konuyla ilgilenmek eğilimini eleştirmiş; onu, bilgiye ansiklopedik bir yaklaşım getirmekle suçlamıştır. Bununla birlikte *Küçük Hippias* diyalogunda onu doğruyu savunan, dürüst bir ahlakçı olarak betimler. Bu diyalogdan, Hippias'ın ahlak öğretisinde "kendi kendine yeterli olmak"ın önem taşıdığı anlaşılır. *Büyük Hippias* diyalogunda ise Hippias, Sokrates'in "güzel"i "güzel nesne"den ayırma çabasının karşısına, "varlıktan kaynaklanan sürekli fiziksel nesneler"i koyar. Görüngüleri nitelik ve varlıklarla açıklamaya çalışır. Görüngüsel gerçeklik, onun için gerçekliğin kendisidir. Gerçeklik, somut nesnelerden oluşur; öyle ki bir topluluk için geçerli olan bu topluluğun her bireyi için de geçerlidir.

Hippias, matematiğe de önemli bir katkıda bulunmuştur. Onun bulmuş olduğu kuvadratiks eğrisi, bir açıyı üçe bölmede ve bir çemberi kare haline getirmekte kullanılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Fragmente* (der.G.Müller), (ö.s.), 1848; *Sofisti* (der.M.Untersteiner), (ö.s.), 1954; *Fragmenta der Vorsokratiker* (der.H.Diels ve W.Kranz), (ö.s.), 1961, ("Sokrates Öncesinden Parçalar").

• BAKINIZ: PLATON, SOCRATES.

HİPPODAMOS
(İÖ 510- ?)

Miletli düşünür. Adı bilinen ilk kent plancısıdır.

İÖ 510 dolaylarında Batı Anadolu'da Miletos'ta (bugün Milet) doğdu. Yaşamı ve eğitimi konusunda çok az bilgi vardır. Persler kendilerine karşı ayaklanan Miletos'u İÖ 494'te yakıp yıkmışlardı. Hippodamos kentin geri alınmasından sonra İÖ 479'da başlayan yeniden düzenleme çalışmalarında görev aldı. Pers Savaşları'nın bitiminden sonra Atinalı yönetici Temistokles'den aldığı bir çağrı üzerine bu kente gitti. Burada yine Persler tarafından yıkılan Atina'nın liman kenti Pire'de İÖ 450'de başlayan onarım çalışmalarına katıldı. Önerisi üzerine uygulanan planı nedeniyle ün kazandı. Düzensiz gelişmiş eski Yunan kentlerine göre önemli bir yenilik sayılan bu plan, başka klasik dönem Yunan kentlerinde de uygulandı. İtalya'daki yıkık Sibaris kentinin yerine İÖ 444-443 arasında kurulan Yunan koloni kenti Turoi'nin düzenlemesini yaptı. Bir süre sonra bu kentte yerleşti ve büyük bir olasılıkla orada öldü.

Hippodamos'un kendi adıyla anılan kent planının bulucusu olmadığı sanılmaktadır. Birbirini dik

Kent Planlama

Kent planlama, yapay fiziksel çevrenin biçimsel ya da işlevsel amaçlarla bilinçli olarak düzenlenmesi, bunu sağlayacak altyapı, donatım ve yapım çalışmalarının örgütlenmesidir. Bağımsız bir uğraş alanı olarak ortaya çıkması oldukça yenidir, gene de uzun bir süreden beri kentlerde yaşayan insanlar bu ortamı belli ilkelere göre düzenlemişlerdir.

Bilinen en eski yerleşmelerden biri Orta Anadolu'daki Çatalhöyük'tür. İÖ 8000-6000 arasındaki bu yerleşme birbirine bitişik yapılardan oluşur. Savunma amacıyla böyle düzenlendiği sanılan bu yerleşmede sokaklar yoktur, evlere çatılardaki deliklerden girilir. Sokak daha sonra, Mezopotamya ve Anadolu'daki yerleşmelerde ortaya çıkmıştır. Yapı ve yollardan başka kenti oluşturan bir öğe olan alanlar ise eski Yunan kentlerinin agoraları ile Roma kentlerinin forumlarında hem toplumsal bir buluşma merkezi, hem de anıtsal açık mekânlar olarak gelişmiştir.

Çok sayıda koloni kenti kuran eski Yunanlılar kent planlamasıyla da ilgilenmişlerdir. İÖ 6.yy'da Batı Anadolu'da İyonya'da görülen birbirini dik kesen yollar ve aralarında kalan düzgün yapı adalarının oluşturduğu ızgara biçimli plan, onlar tarafından bulunmamışsa bile, yaygın biçimde uygulanmış, hatta var olan kentlere de uyarlanmıştır.

Daha o dönemde farklı iki kentsel yerleşme biçiminin uygulandığı görülür: Katı ilkelere bağlı olmadan, gereksinme ve olanaklara göre serbestçe gelişen kentler ile belli düzenleme ilkeleri uyarınca oluşturulan kentler. Çağlar boyu bu iki türün örnekleri yan yana yaşamıştır. Eski Romalılar'ın askeri amaçlarla kurdukları kentler, Orta Çağ'da manastırlar çevresinde oluşan yerleşmeler düzgün ızgara planlıdır. İslam-Türk kentleri ise, çıkmaz sokaklarıyla kendine özgü bir serbest kentleşme örneğidir.

Düzenli kentlere bir başka örnek de bir merkezden çıkan ışınsal yollar ile giderek büyüyen iç içe halkaların oluşturduğu bağlantı yollarıyla yapılan düzenlemedir. Merkezde, çağına göre ya bir dinsel yapı, ya bir pazar yeri, ya da bir feodal beyin malikânesi bulunur. Barok dönemin kimi kentleri ışınsal plana göre düzenlen-

→

kesen, aynı genişlikteki sokaklar ve bunlar arasında kalan eşit büyüklükteki kare ya da dikdörtgen yapı adalarından oluşan bu plan, bir süreden beri Batı Anadolu'da İyonya kentlerinde uygulanmaktaydı. Hippodamos,kimi kaynaklarda belirtildiği gibi Milet' in tasarımını yapmamış bile olsa, bu şemayı kentin onarım çalışmaları sırasında öğrenmiş, daha sonra Yunanistan ve İtalya'da yapılan kentlerde uygulayarak tanınmasını sağlamıştır. İlk örneklerine İÖ 7.yy'da Eski İzmir'de ve İÖ 6.yy'da Elea'da rastlanan bu şema, Helenistik dönemde de küçük değişikliklerle uygulanmıştır. Bu tür kentler arasında Anadolu'daki Piriene, İtalya'daki Lokroi (İÖ 443), Makedonya' daki Olintos (İÖ 440-430), Rodos (İÖ 408-407) ve Mısır'daki İskenderiye sayılabilir.

Hippodamos'un kent planlaması ve devlet yönetimi konusunda kuramsal bir yapıtının olduğu da bilinmektedir. Aslı günümüze kalmamış olan bu yapıt, Hippodamos'u siyaset adamı olmadığı halde en iyi devlet biçiminin hangisi olduğu konusunda düşünce yürüten ilk kişi olarak nitelendiren Aristoteles tarafından *Politika*'da eleştirilmiştir. Buna göre Hippodamos nüfusu on bin kişi olan ideal kent devletleri düşünmüştür. Toplum el işçileri, çiftçiler ve askerler olmak üzere üç sınıfa ayrılacaktır. Toprak mülkiyeti de özel, kamuya ait ve dinsel olmak üzere üç türlüdür. Davalar saldırı, zarar ziyan ve katil olmak üzere üç konuda açılacağından, hukuk da üçe bölünmüştür. Yanlış karara bağlanmış davalara bakmak üzere yaşlıların seçileceği bir yüksek adalet divanı da bulunmaktadır.

Hippodamos mimar değil, kent plancısı ve kuramcısıdır. Yaşamının son yıllarını geçirdiği Güney İtalya'da etkinliğini sürdüren Pitagorasçı Okul'un kendinden saydığı düşünürlerden biridir.

• KAYNAKLAR: A.Akarca, *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I, Şehir ve Savunması*, 1972.

HİPPOKRATES
(İÖ ykş. 460-ykş. 377)

Eski Yunanlı hekim. Kuramsal ya da deneysel çalışmalarından çok, tedavi yöntemleri ve hekimlik anlayışıyla tüm Eski Çağ tıbbına yön vermiş, "tıbbın babası" olarak anılmıştır.

Ege Denizi'ndeki Kos Adası'nda (bugün İstanköy) doğdu, Teselya'daki Larissa kentinde öldü. Hippokrates'in yaşamı, yapıtları ya da hekimlik sanatının incelikleri üstüne bilgi verebilecek Eski Çağ metinlerinden çıkarılabilen tek tartışmasız olgu, yaşadığı dönemde bile adının neredeyse tıpla özdeşleşecek derecede ünlenmiş olduğudur. Belki de bu büyük ün nedeniyle, Hippokrates'e ilişkin bilgilerle söylenceler birbirine karışmış, öğrencilerinin ya da yakın çevresindeki hekimlerin yazdığı kitaplar da yüzyıllar boyu onun adıyla anılagelmiştir. Yakın çağdaşları Platon, Aristoteles ve Aristoteles'in öğrencilerinden Menon'un bazı yapıtlarında, herkesçe bilindiği için tanıtıcı bilgiye gerek duymaksızın sözü edilen, çağında "Koslu Hippokrates", "Büyük Hippokrates" ya da "Hippokrates Asklepiades" diye anılan Hippokrates'in bilinen en eski yaşamöyküsü, kendisinden beş

miştir. Yeni bulunan Amerika'da kurulan ilk yerleşmeler düzenli ızgara şeması uyarınca yapılmıştır. Daha sonra, özellikle ABD'de ızgara ve ışınsal şemaların karışımı olan bir planlama ilkesi de uygulanmıştır.

Sanayileşme ile hızlanan kentleşme, daha önceleri kenti surlar içinde sıkıştırarak gelişmeyi önemli ölçüde etkilemiş olan savunma sorununu ortadan kaldırmış, buna karşılık giderek büyüyen sağlık ve ulaşım sorunları yaratmıştır. 19.yy'da önceleri teknik bir konu olarak görülen bu sorunların, toplumsal ve iktisadi olduğu kadar biçimsel boyutlarının da bulunduğu anlaşılmış, yüzyılın sonlarına doğru bunların çözümü ile uğraşacak ilk planlama büroları kurulmuştur. Çağdaş kent planlaması çalışmalarının başlangıcı sayılan bu bürolar, ulaşım ve altyapı sorunlarının yanı sıra, yeni kurulacak yerleşmeler, hızlı yapılaşma ve yoğunluk artışı, kent içi yeşil alanlar, kenti -üretim, ticaret, kültür, eğlence/dinlence ve konut gibi- işlevlere göre bölgelendirme türünden sorunlara da çözüm bulmaya çalışmışlardır. Ayrıca yeni yerleşme biçimleri de denenmiştir. Bunların en önemlilerinden biri, bir anayola paralel biçimde yerleşen kent bölgelerinin oluşturduğu "çizgi kent", öteki de hem kırsal, hem kentsel yerleşmelerin özelliklerini özümleyecek "bahçe kent"dir.

20.yy'da kent planlama, üniversitelerde okutulan bağımsız bir uğraş alanı durumuna gelmiştir. Bugün kent sorunlarının belli bir bölgeyi, hatta kentin tümünü ele alan planlamalarla çözümlenemeyeceği düşünülmekte, bunların bölge planlamasının, giderek ülke planlamasının bir parçası olduğu düşünceleri benimsenmektedir. Günümüzün kent plancıları çok karmaşık sorunları çözmek, belli ilkelerden ödün vermeden herkes tarafından benimsenebilecek öneriler geliştirmek, bunlar için de gerekli kaynakları yönlendirmek gibi görevlerle karşı karşıyadırlar. Genel eğilim uzun vadeli katı planlar yerine, kısa vadeli esnek çözümler oluşturma yönündedir. Öteki sorunların yanı sıra eskimiş kent bölgelerinin sağlıklaştırılması ve bunların yeni gereksinmeleri karşılayacak biçimde düzenlenmesi, çevre kirliliğinin önlenmesi ve kültür mirasının bir parçası olan tarihsel yapılarla geleneksel kent dokusunun korunması da bu uğraş alanını doğrudan ilgilendiren önemli konular arasındadır.

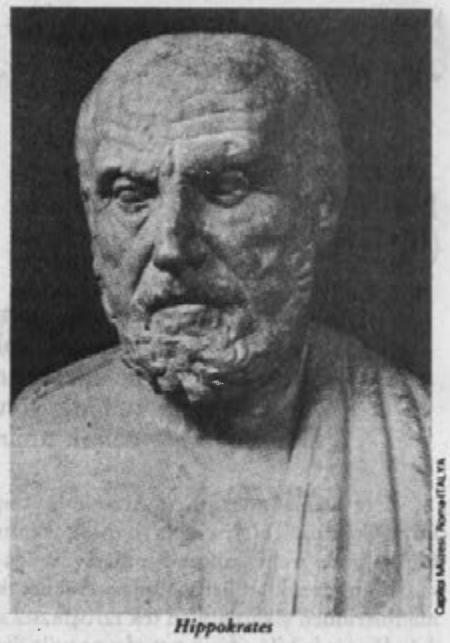

Hippokrates

yüzyıl sonra yaşamış bir başka Yunanlı hekimin, Soranos'un kaleminden çıkmıştır. Ancak, bu kısa metin de gerçekle söylenceyi birbirinden ayıracak ölçüde kesin bilgi vermediği gibi, daha geç tarihte yazılmış üç ayrı yaşamöyküsüyle de çelişir.

Günümüze ulaşabilmiş bu bilgilerin ışığında, Hippokrates'in Heraklides adında bir hekimin oğlu olduğu ve ilk tıp bilgilerini babasından aldığı sanılıyor. Kimi kaynaklar, annesiyle babasının ölümünden sonra Atina'ya gittiğini, orada dönemin ünlü hekimlerinden Herodikos'un öğrencisi olduğunu ve tıp öğrenimini Kos'taki ünlü Asklepios tapınağında tamamladığını belirtir. Hippokrates'in adına eklenen "Asklepiades" sözcüğünün, sağlık tanrısı olarak kutsanmış Asklepios'un soyundan geldiği inancıyla mı kullanıldığı yoksa yalnızca usta hekim anlamında genel bir adlandırma mı olduğu bilinmiyor. Buna karşılık, Hippokrates'in Yunanistan, Anadolu ve Ege adalarını dolaşarak uzun yıllar bir gezgin yaşamı sürdüğü, gittiği yerlerde hem hekimlik yapıp hem ders verdiği, özellikle Kos'taki tıp okuluyla çok yakın bağlantısı olduğu tüm kaynakların bölüştüğü ortak bir kanıdır.

Söylenceye göre, Atina'ya karşı savaşan Pers kralı I.Artakserkses'in ordusundaki büyük bir salgın hastalığı önlemesi için kendisine sunduğu çok değerli armağanları geri çeviren, Makedonya kralı II. Perdikkas'ın özel hekimiyken, Atina'daki büyük veba salgınını duyunca ülkesine dönüp, kentin çeşitli yerlerinde yaktırdığı ateşlerle salgını önleyen Hippokrates, büyük bir hekim olduğu kadar inançlı bir yurtsever olarak tanıtılırsa da, bu bilgiler güvenilir olmaktan çok uzaktır.

Dört "suyuk" kuramı

Hippokrates derlemesi

Hippokrates tıbbının temsilcisi olarak bilinen Kos Okulu'nun kitaplığından derlenerek, İÖ 3.yy ya da 2.yy'da Eski Çağ dünyasının en büyük bilim merkezi durumuna gelmiş olan İskenderiye'deki ünlü kitaplığa taşınan yaklaşık 60 kadar tıp kitabı, o günden bugüne değin *Corpus Hippocraticum* ya da "Hippokrates derlemesi" olarak tanınmıştır. Tümü Yunanca'nın İonia lehçesiyle ve çoğu İÖ 5.yy sonları ile İÖ 4.yy'ın ilk yarısında yazılmış olan bu kitaplardan hangilerinin Hippokrates'e ait olduğu kesinlikle bilinmiyor. Galenos'tan başlayarak yüzyıllardır bu konuyu araştıran tıp tarihçileri, yapıtlarda sözü edilen kişi ve yer adlarına, belirli olaylara ya da dil özelliklerine dayanarak, derlemedeki kitapçıklardan çoğunu Hippokrates'in olgunluk çağına rastlayan İÖ 430 ile 380 arasına tarihlendirmişlerse de, bu toplu yapıtların yazarını ya da yazarlarını saptamayı başaramamışlardır. Kuşkusuz bu konuda en büyük güçlük, doğrudan doğruya Hippokrates'in kaleminden çıktığı bilinen, üslubu ve yaklaşımıyla öbür yapıtların belirlenmesinde ölçüt olarak kullanılabilecek tek bir incelemenin bile günümüze ulaşmamış olmasıdır. Gene de Hippokrates'in tıp anlayışı, tedavi yöntemleri ve öğretileri üstüne bilgi veren en güvenilir kaynak, Hippokrates eliyle yazılmamış olsa da, onun geleneğinin en yakın izleyicisi olan Kos Okulu'nca oluşturulmuş *Corpus Hippocraticum*'dur.

Bu derlemeyi oluşturan kitaplar arasında, Hippokrates'in gerçek yapıtı olabileceği konusunda en çok görüş birliğine varılan ve Hippokrates'in toplu yapıtlarının yeni basımlarına alınanlar *Prognostikon* ("Tam Kitabı"), *Aphorismoi* ("Özlü Sözler"); *Peri aeron, hydaton, topon* ("Havalar, Sular ve Yöreler Üstüne"); *Kardies* ("Kalp Üstüne") ve *Epidimias*'tır ("Salgın Hastalıklar"). En az 2000 yıldır dünyanın birçok ülkesinde tıp mesleğinin "ahlak yasası" sayılan ve olduğu gibi korunarak ya da özüne dokunmaksızın değiştirilerek mesleğe yeni başlayacak hekimlerin andiçme törenlerinde yinelenen ünlü "Hippokrates yemini"nin de yer aldığı *Yemin* adlı kitapçık ile *Yasa, Akut Hastalıklarda Uygulanacak Beslenme Rejimi, Eklemler Üstüne, Kırıklar Üstüne, Kafa Yaralanmaları Üstüne, İnsanın Yapısı, Kutsal Hastalık* gibi kitaplar da Hippokrates'in mesleğine ve hastalıklara yaklaşımını yansıtır. O çağın en büyük tıp okulu sayılan Knidos Okulu ile Hippokrates'in Kos Okulu çoğu kez birbirine rakip olarak gösterilirse de, bazı küçük ayrıntılar dışında temel öğretileri tümüyle aynıdır ve tıp tarihçilerine göre, Hippokrates derlemesindeki kitaplardan bazıları gerçekte Knidos Okulu'na aittir. Bu olgu da, Hippokrates'in ve onun izinden giden Kos Okulu'nun temelde Yunan tıbbının geleneğini sürdürdüğünün bir göstergesidir. Gerçekten de, özellikle beslenme rejimine büyük önem vererek tedavi yöntemlerine getirdiği yenilikler dışında, Hippokrates'in tıbba en büyük katkısı, hastalığın tanrılar tarafından verilmiş bir ceza olduğu, hastayı iyileştirmek için öncelikle vücudundaki kötü ruhları kovmak gerektiği gibi eski ve boş inanları yıkmasıdır.

Hippokrates de, kendisinden önceki hekimler ve Knidos Okulu'nun üyeleri gibi, vücut sıvılarının hastalık ve sağlık kaynağı olduğunu öne süren dört "suyuk" kuramını benimsemişti. Sırasıyla kalp, beyin dalak ve karaciğerden kaynaklanan kan, lenf (akkan), sarı safra ve kara safra gibi bu dört suyuğun organizmadaki olağan dengesinin bozulması hastalık nedenlerinden biri, hatta en önemlisiydi. Üstelik bu suyuklardan birinin öbürüne baskın olması insanın kişiliğini de belirliyor, içekapanık, heyecanlı, öfkeli ya da duygusuz kişilik, suyuklardan birinin ya da öbürünün etkisiyle gelişiyordu.

Bu sıvılardan biri ya da birkaçı konusunda görüş birliğine varmasalar da tüm Eski Çağ hekimlerinin benimsediği suyuklar dışında, Hippokrates'in çevre koşullarını da hastalık yapıcı etkenler arasına katması tıbba getirdiği önemli yeniliklerden biridir. *Peri aeron, hydaton, topon* adlı kitapçıkta özellikle bu konu işlenmiştir. Tıp tarihçileri, hastalık nedenlerini araştırırken, çevrenin ve yeryüzü koşullarının insan doğasını nasıl etkilediğini ilk gözlemleyen hekim olarak Hippokrates'i gösterirler. Tanrıların ya da kötü ruhların hastalık yapıcı gücünü ve o güne değin "kutsal hastalık" sayılan epilepsinin (sara) ayrıcalığını yadsıyarak, tüm hastalıkların sıcak, soğuk, rüzgâr ve Güneş gibi doğal nedenlere bağlanabileceğini öne süren Hippokrates, dış koşulların insanın ruhsal yapısı ve kişiliği üzerindeki etkilerini de önemle vurgulamıştır. İklim kuşaklarıyla insanların kişiliği ve alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi araştırarak, sert iklim koşullarının suyuk dengesini ve kişiliği olumsuz yönde etkilediğini öne sürmüştür. Bu nedenle, Hippokrates'in tanı ve tedavi yaklaşımında, hastalığın belirtileri kadar doğrudan doğruya hastanın kendisi de odak noktasıdır.

Tedavide beslenmeye verdiği önemle çağdaşlarından ayrılan Hippokrates, öte yandan suyukların etkisine inandığı için, vücuttaki fazla kanı alma, bağırsakları boşaltma, kusturma, hastayı sarsarak vücut boşluklarında toplanmış su ya da havayı araştırma gibi tanı ve tedavi yöntemlerine bağlı kaldı. İç organların incelenmesine anatomi ve fizyoloji bilgilerine pek katkıda bulunmamasına karşın, Hippokrates'in olup olmadığı saptanamayan *Kafa Yaralanmaları Üstüne* adlı kitapçıkta, kafa yaralanmalarındaki klinik bulgulardan kaynaklanan çok önemli nöroloji ve anatomi gözlemleri yer alır. Bu tür yaralanmalarda, belirtilerin, beynin zedelenen bölgesinin ters yanında görüleceğini, örneğin başın sol yanındaki bir ezikliğin sağ üyelerdeki felç ya da işlev bozukluğuyla ortaya çıkacağını bildiren ilk kaynak bu kitapçıktır.

Tıbbı boş inanlardan, yarı dinsel, yarı gizemsel uygulamalardan kurtararak bilimsel değilse bile akılcı tıbbın temellerini atan, hekimlik mesleğine geçmiş çağlardakinden daha büyük bir güven ve saygınlık kazandıran Hippokrates'in etkisi yüzyıllar boyu sürmüş, yakın çağlarda bile hekimlik ahlakının simgesi sayılarak "tıbbın babası" unvanını korumuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Medical Works of Hippocrates*, J.Chadwick ve W.N.Mann (der.), 1950, ("Hippokrates'in Tıp Yapıtları"); *Hippocratis et aliorum medicorum veterum reliquiae*, F.Z.Ermerins (der.), 3 cilt, 1859-1864, ("Hippokrates ve Öteki Eski Hekimlerden Kalanlar"); *Les oeuvres complètes d'Hippocrate*, E.Littré (der.), 10 cilt, 1839-1861, ("Hippokrates'in Toplu Yapıtları").
- **KAYNAKLAR:** L.Bourgey, *Observation et expérience chez les médecins de la Collection hippocratique*, 1953; P.L.Entralgo, *La medicina hipocratica*, 1970; C.Fredrich, *Hippokratische Untersuchungen*, 1899; R.Joly, *Le niveau de la science hippocratique*, 1953; W.H.S.Jones ve E.T. Withington, *Hippocrates*, 4 cilt, 1923-1931.

- **BAKINIZ:** ARETAEOS, GALENOS, İBN SİNA.

HİPPOKRATES [Khios'lu]
(İÖ 5.yy)

Eski Yunanlı matematikçi. İlk geometri kitaplarından birisini yazmıştır.

Eski kaynaklarda Khios'lu olarak anılması nedeniyle Khios'ta (Sakız Adası) doğduğu sanılan Hippokrates'in doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor. Yaygın bir söylentiye göre tüccarlık yapmaktayken, gemisini ele geçiren korsanlar tarafından tutsak alınarak getirildiği Atina'da geometri öğrenmeye başlamış ve bir süre sonra dönemin en iyi matematikçilerinden biri durumuna gelmiştir. Aristoteles ise, Hippokrates'in servetine el koyanların Atinalı korsanlar değil, Bizantium'lu resmi görevliler olduğunu ve çok iyi bir matematikçi olmasına karşın aldatılarak servetinin tümünü yitirebilecek denli budalaca davranabildiğini yazar. Bu iki anlatıyı birleştirmeye çaba harcayanların yanı sıra, Hippokrates'in tüm geometri bilgisini Atina'da edindiği savını kuşkuyla karşılayan tarihçiler de vardır.

Hippokrates, çalışmalarıyla ilgili bilgilerin başlıca kaynakları olan Proklos ve Simplicius'tan öğrenildiğine göre, yaşadığı dönemde Yunanlı matematikçilerin tümünün çözümüne çaba harcadıkları üç problemin, verilen bir kübün hacimce iki katı olan kübün çizilmesi, dairenin alanının hesaplanması ve verilen bir açının üç eş parçaya bölünmesi problemlerinin ilk ikisiyle ilgilenmiş, indirgeme ya da analiz yöntemini matematikte ilk kez kullanmış ve geometrinin temel kavram ve teoremlerini tanıtan bir kitap yazmıştır.

Hippokrates, bir problemi, çözümü bilinen başka bir probleme dönüştürmeye dayanan ve ilk kez Platon tarafından felsefe alanında kullanıldığı sanılan indirgeme yöntemini, hacmi verilen bir kübün hacminin iki katı olan kübün bulunmasını amaçlayan probleme uyguladı. Sözü geçen problemi, bugünkü terimlemeyle $a:x=x:y=y:2a$ biçiminde yazılabilecek olan eşitliklere indirgedi. Hacmi verilen kübün hacminin iki katı olan kübün kenarının bu eşitlikleri sağlayan x uzunluğuna eşit olduğunu gösterdi.

Hippokrates dairenin alanının bulunması probleminde aynı başarıyı gösteremedi. Benzer daire kesmelerinin alanlarının, bu kesmelere ilişkin kirişler üzerine kurulan karelerin alanlarıyla orantılı oluşlarından yararlanarak farklı merkezlere sahip ve içbükeyliği aynı yönde olan çember parçaları arasında kalan ayça biçimindeki bölgelere eşdeğer üçgenler çizmeyi başardıysa da, bu tekniği bir tam dairenin alanına uygulayamadı.

Hippokrates'in geometriyle ilgili kayıp yapıtı *Öğeler*'in içeriğine ilişkin bilgiler ne yazık ki birer tahminden öteye gidemiyor. Dairenin kareleştirilmesiyle ilgili araştırmalarında kullandığı geometri bilgisi ve Proklos'un Eudemos'tan aktardıkları birlikte göz önüne alındığında, Hippokrates'in *Öğeler*'inin, Eukleides'in *Öğeler*'inin bir öncüsü olduğu ve gerek düzlemsel geometriye, gerek katı cisimlerin hacimlerine ilişkin pek çok bilgiyi içerdiği sonuçlarına varılmaktadır.

• BAKINIZ: ERATOSTHENES, EUKLEIDES, PLATON.

HİPPON
(İÖ 5.yy)

Eski Yunanlı filozof. Suyun, evrenin kaynağı olduğunu savunarak, Thales' in görüşlerini yeniden gündeme getirmiştir.

Hippo ya da Hipponax olarak da anılan Hippon' un İÖ 450 dolaylarında Samos'ta doğduğu, Güney İtalya'da yaşadığı sanılmaktadır. Takma adı "tanrıtanımaz"dır. Aristophanes'in *Nephelai* (Bulutlar) adlı güldürüsünden anlaşıldığına göre, Perikles döneminde Atina'ya gelmiş ve uzun yıllar bu kentte kalmıştır. Kimi kaynaklar onu Pythagoras'ın öğrencisi sayarsa da, görüşleri İyonya Okulu'na bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Hippon'un düşünceleri, onu filozof olarak anılmaya değer görmeyen Aristoteles'in, özellikle, *Peri Psykhe* ("Tin Üstüne") adlı yapıtında ele alındığı biçimde günümüze ulaşabilmiştir.

Hippon da Thales gibi evrenin kurucu ilkesinin su olduğuna inanır. Buna kanıt olarak da, tüm tohumların yaş olmasını ve su olmayan yerde yeşeremesini gösterir. Deniz, tüm sulardan daha derindedir. Bu nedenle tüm suların kaynağı denizdir. Hippon, Thales'e ek olarak, sudan kaynaklanan ateşin, su ile birlikte, fiziksel evrenin oluşumunda etkinlik gösterdiğini öne sürer. Su ile ters nitelikteki ateşi, oluş sorununda etkin görmesi nedeniyle, Parmenides'ten etkilendiği sanılmaktadır. Kimi düşünürler, özellikle T.Gomperz, onu, bu iki düşünürü uzlaştırmaya çalıştığından, seçmeci olarak nitelendirir.

Aristoteles'ten ve Menon'un yazdığı sanılan *İatrika* ("Eczacılık") adlı yapıttan, Hippon'un hekimlikle de uğraştığı anlaşılmaktadır. Felsefe alanındaki görüşlerine uygun olarak, hastalık ve ölümün nedeninin, gövdede doğal olarak bulunan suyun kuruması olduğunu savunmuş, ayrıca dölütün oluşumunu incelemiştir.

• KAYNAKLAR: T.Gomperz, *Griechische Denker: Eine Geschichte der antiken Philosophie*, 2 cilt, 1893-1902.

• BAKINIZ: ANAKSİMENES, PARMENİDES, THALES.

Hirohito

HİROHİTO
(1901)

Japon imparatoru. 1926'da tahta geçmiş, imparatorluk kurumunun II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan çoğulcu demokratik düzene uyum sağlamasında önemli rol oynamıştır.

29 Nisan 1901'de Tokyo'da doğdu. Taişo dönemi imparatoru Yoşihito'nun oğludur. En büyük oğul olarak veliaht olacağından saray geleneklerine uygun olarak anne ve babasından ayrı büyütüldü. 1914'te özel soylular okulu Gakuşuin'den mezun oldu. Okulun yöneticisi, Rus-Japon savaşının ünlü komutanlarından Kont Manesuke Nogi, Hirohito'nun eğitimiyle yakından ilgilendi. Hirohito, 1921'de 6 ay süren bir Avrupa gezisine çıktı. Japon imparator ailesinin yurt dışına çıkan ilk bireyi olduğundan, yolculuğu kamuoyunda büyük yankılar yarattı. İngiltere'deki halk ve kraliyet ailesi arasındaki ilişkilerden etkilendi. Ülkesine döndükten sonra Japonya'da da halk ile imparatorluk ailesinin yakınlaşmasını sağlayacak girişimlerde bulunduysa da, zamanın muhafazakâr milliyetçi ideolojisi bunların gerçekleşmesini engelledi.

Avrupa'dan döndükten sonra babasının hastalığı nedeniyle naip ilan edildi. 26 Ocak 1924'te saray soylularından Kunino Kuninomiya'nın kızı Prenses Nagako ile evlendi. 25 Aralık 1926'da babasının ölümünden sonra 124. imparator olarak tahta geçti. 10 Kasım 1928'deki geleneksel taç giyme törenlerinden sonra Şova imparatoru oldu.

Militarizmin tırmanışı ▸

Hirohito'nun tahtta bulunduğu yılların temel özelliği II.Dünya Savaşı'na yol açan siyasi ve iktisadi bunalımlar ve 1930 sonrasında ülkenin iç ve dış siyasetini etkileyen militarizmin tırmanışı oldu.

1929 dünya iktisadi bunalımıyla birlikte, ülke ekonomisi büyük bir krizin içine girdi. Dış satımın azalması halkın gerçek gelirini düşürdü ve işsizlik büyük boyutlara ulaştı. 1920 sonrasında seçimle

işbaşına gelen sivil hükümetler ülkedeki güç dengesini ordu aleyhine değiştirmiş, askeri harcamalar kısıtlanarak, toplumsal ihtiyaçlara daha fazla kaynak aktarılmaya başlanmıştı. Bu durum orduda sivil iktidarlara karşı bir tepki doğmasına neden olmuştu. Bu tepkinin, ülkenin içinde bulunduğu iktisadi sorunlarla birleşmesi, ordu içinde siyasi hiziplerin oluşmasına ve aşırı milliyetçi subayların çeşitli eylemlere girişmelerine neden oldu.

Büyük Japon imparatorluğu kurma davasına inanan subaylar, 1930 sonrasında Çin kıtasında yayılma siyaseti izlemeye başladılar. 1931'de Mançurya ele geçirildi. 1932'de Başbakan İnukai'nin öldürülmesinden sonra, liberal görüşlü kişilere karşı saldırılar yoğunlaştı. Ülkedeki saldırı ve suikastler Şubat 1936'da Sakura (Kiraz Çiçekleri) adlı subaylar grubunun darbe girişimiyle doruğa ulaştı. 1936 darbe girişimini bastıran ordu, giderek sivil hükümetleri denetimi altına aldı. 1940'ta Almanya ve İtalya ile üçlü bir ittifak kuran Japonya, 1941'de SSCB ile bir tarafsızlık antlaşması imzaladı. Bu dönemde demokrasiden giderek uzaklaşıldı ve Japonya'nın II.Dünya Savaşı'na katılması öncesinde siyasi partiler feshedilerek seçim hükümetlerine son verildi. Çin sorunu nedeniyle ABD ile gittikçe bozulan ilişkiler 8 Aralık 1941'de General Tojo'nun başbakanlığı döneminde Pearl Harbour baskınıyla sonuçlandı. Böylece 1945'e değin sürecek olan Pasifik Savaşı başlamış ve Japonya II.Dünya Savaşı'na Almanya ve İtalya'nın yanında katılmış oldu. Savaş, 1945 Ağustosu'nda Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atılmasıyla sona erdi.

Hirohito, 15 Ağustos 1945 günü yaptığı radyo konuşmasıyla, II.Dünya Savaşı'nın bitişini ve ülkenin teslimiyetini açıkladı. Aynı zamanda kendisinin kutsal kişiliği olduğu savını reddederek ülkenin siyasi ve hukuki anlayışında bir dönüm noktasını başlattı. Savaş sonrasında ABD işgal kuvvetlerinin de katılımıyla hazırlanan yeni anayasa 1946'da kabul edildi.

1889 Meiji anayasasına göre imparator kutsal bir varlıktı ve devletin hakimiydi. Bu anayasa ayrıca ordu komutanlarına imparator ile doğrudan ilişki kurma hakkı veriyor, böylece hükümetler üzerinde ordu denetimi kurulabilmesinin koşulları yaratılmış oluyordu. 1930'larda ordunun siyasetteki etkinliğinin olağanüstü artmasında anayasadaki bu maddenin önemli bir payı vardı. 1946 Anayasası'yla çoğulcu demokrasiye geçişin koşulları yaratıldı. İmparatorun kutsallığı reddedilip tüm yetkileri elinden alındı, kendisine ulusal birliğin temsilcisi olarak sembolik bir görev verildi. Yüzyıllardır Japonya'nın dinsel ve siyasal düşüncesinin temelini oluşturan kutsallık inancının bitmesiyle imparatorluk kurumunun milliyetçi devlet ideolojisi içindeki yeri ve işleyişi de sona ermiş oluyordu.

Özellikle ABD'nin ısrarıyla 1945 sonrasında kurulan Tokyo mahkemelerinde II.Dünya Savaşı'ndan ordu sorumlu tutuldu; aralarında Tojo'nun da bulunduğu bellibaşlı komutanlar idam edildi. Hirohito'nun savaş suçlusu olarak görülmemesi imparatorluk kurumunun istikrarının sağlanmasında en önemli etken olmuştur. 1946 Anayasası'nın kabulünden sonraki yıllarda, İmparator Hirohito ve ailesinin basın ve halkla ilişkileri değişti, demokratik ve popüler bir biçim aldı. 1959'da prens Akihito'nun halktan biriyle evlenmesi halkın desteğinin artmasına yol açtı.

Yaşamını siyasal olayların dışında kalarak sürdüren Hirohito, deniz biyolojisi üzerine yaptığı bilimsel araştırmalarla da tanınmaktadır. Çalışmaları çeşitli dergilerde yayımlanmıştır.

- **KAYNAKLAR:** L.Mosley, *Hirohito: Emperor of Japan*, 1966.

- **BAKINIZ:** MEİJİ TENNO, TOJO, YAMAGATA.

HİROŞİGE, Ando Utagava (1797-1858)

Japon, ressam. Yapıtları Ukiyo-e Okulu'nun en olgun örnekleri arasındadır.

Edo'da (bugünkü Tokyo) doğdu, 1858'de öldü. Geleneksel Kano Okulu'nda resim öğrenimi görmüş bulunan Okajima Binsay'ın özendirmesiyle on dört yaşında Ukiyo-e Okulu'nun ustalarından Utagava Toyohiro'nun atölyesine girdi. Geleneksel Japon resmi, Çin etkisindeki Kano üslubu ve izlenimci (empresyonist) nitelikteki Şijo üslubu üzerinde çalıştı.

Tek bir ana biçimi ele aldığı ilk yapıtlarında tiyatro oyuncusu, geyşa ve samuray gibi kişilere yer verdi. Ustası Toyohiro'nun 1828'de ölümünden sonra Hokusai'nin yolundan giderek, günlük yaşamdan sahneleri ve manzaraları ele almaya başladı. 1831'de ilk önemli çalışması olan *Edo'dan On Görünüm* adlı baskı dizisini gerçekleştirdi. 1832'de, Edo'dan Kyoto'ya gitti. Yolculuğu sırasında gördüğü, bu iki kent arasında yer alan Tokaido kıyılarının doğal güzelliklerinden etkilenerek ertesi yıl *Tokaido Yolunun Elli Üç Menzili* adlı diziyi gerçekleştirdi. Bu çalışması ile adı zamanının en önde gelen baskı ressamları arasında anılmaya başladı. Aynı dönemde yaptığı kuş ve çiçek resimleri de büyük ilgi topladı. Ancak 1844'ten sonraki yapıtları, ilk çalışmaları kadar başarılı bulunmadı. Japonya'da çıkan bir kolera salgınında öldü.

◄ *1946 Anayasası*

Hiroşige'nin, yılın farklı mevsimlerini ve günün farklı saatlerini işlediği resimleri güçlü bir gözlemin ve düş gücünün ürünleridir. Yağmuru, fırtınayı, yeşil tepeleri, karlı dağları ve ay ışığının aydınlattığı kayaları konu aldığı yapıtlarında, şiirsel bir anlatımla güçlü bir gerçekçilik iç içedir. Yakın renklerin arasındaki yumuşak geçişlerle büyülü bir atmosfer yarattığı baskılarında, Batı'nın perspektif kurallarının etkileri görülür. Bu çalışmalarıyla, başta Whistler, Cézanne, Toulouse-Lautrec, Gauguin ve Van Gogh olmak üzere, birçok Batılı sanatçının doğaya yeni bir gözle bakmasını sağlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca:** *Edo'dan On Görünüm* dizisi, 1831; *Çiçek ve Kuş*, 1832-1834; *Tokaido Yolunun Elli Üç Menzili* dizisi, 1833-1834; *Biva Gölü'nden Sekiz Görünüm*, 1835; *Omi'den Sekiz Görünüm*, 1835, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston; *Kiso Kaido Yolu'ndan Dokuz Görünüm*, dizisi, 1837-1842; *Edo'dan Yüz Görünüm*, 1853-1856; *47 Ranin Savaşçısı-Kabuki Tiyatrosu'ndan Sahneler*; Guimet Müzesi, Paris; *Deniz Manzaralı Çayevinin İçi*.

• KAYNAKLAR: W.Exner, *Hiroşige*, 1960; Y.Noguşi, *Hiroşige*, 1921.

• BAKINIZ: SESŞU.

HİSAR, Abdülhak Şinasi
(1883-1963)

Türk roman yazarı. Osmanlı toplumunun üst düzey yaşamını yansıtan romanları ve anılarıyla ilgi çekmiştir.

İstanbul'da doğdu, 3 Mayıs 1963'te aynı kentte öldü. Türkiye'nin ilk edebiyat dergilerinden *Hazine-i Evrak*'ı yayımlayan Mahmud Celaleddin Beyin oğlu, Selim Nüzhet Gerçek'in kardeşidir. Çocukluğu Boğaz, Büyükada ve Çamlıca'da, dadı, kalfa ve mürebbiyeler arasında geçti. Küçük yaşta Fransızca öğrendi, komşuları olan Tevfik Fikret'ten Türkçe dersleri aldı. 1905'te Galatasaray Sultanisi'ni bitirdikten sonra Fransa'ya giderek Paris'te École Libre des Sciences Politique'e (Siyasal Bilgiler Okulu) devam etti. Fransa'da hem Jön Türkler'in arasına, hem de Fransız sanat ve edebiyat çevrelerine girdi. Anatole France ve Maurice Barres ile dost oldu. 1908'de İstanbul'a döndü. 1913'te Türkiye'de maden işleten Stines Şirketi'nde Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olarak bulundu. 1924'te Reji İdaresi'nde çalıştı. 1928-1931 arasında Balkan Birliği Cemiyeti Genel Sekreterliği görevini üstlendi. Aynı yıl başladığı Dışişleri Bakanlığı danışmanlığını sağlık nedenlerinden emekli olana değin sürdürdü. 1945'te Uluslararası Barış Konferansı'nda görevli olarak ABD'ye gitti. 1948'den sonra İstanbul'dan hiç ayrılmadı. Ölümüne değin çeşitli kuruluşların yönetim kurullarında üyelik yaptı.

Fransa'dan döndükten sonra *İleri*, *Dergâh*, *Yarın* gibi dergilerde yayımladığı şiir ve kitap eleştirileriyle tanındı. Cumhuriyet döneminde *Türk Yurdu*, *Ülkü* ve özellikle *Varlık* dergilerinde çocukluk ve ilk gençlik yılları anılarını, tanıdığı edebiyatçıların kişiliklerini anlatan yazılar yazdı. Romana oldukça geç başladı. İlk yapıtı *Fahim Bey ve Biz*, 1942'de CHP Hikâye ve Roman Mükâfatı'nda üçüncülük kazandı.

Gençlik yıllarında yakın çevresinin yaşama biçimini beğenmeyen ve daha "alafranga" bir yaşam biçimi özleyen Hisar, Maurice Barres ve özellikle Marcel Proust'tan etkilendi, geçmişe yönelerek hem roman, hem anı yazılarında geçmiş yaşamı anlattı ve övdü. Rumelihisarı, Büyükada ve Çamlıca'daki yalı ve konaklarda geçen çocukluk günleri giderek onun için bir "yitirilmiş cennet"e dönüştü ve büyük bir özlem kaynağı oldu. "Boğaziçi medeniyeti" ona göre, insanların yüzyıllarca büyük çatışmalardan uzak yaşadıkları ideal bir yaşayış biçimiydi. Bu temel düşünceye dayanarak, Osmanlı toplum yaşamının üst düzeyini oluşturan seçkin insanların yaşamlarını, değişmelerle zorlanan dünyalarını en ince ayrıntılarıyla anlattı. Hep bu çevreden seçtiği kahramanları, kültürlü, içe kapanık, dengesizliğe yatkın ve kişisel girişimleriyle başarı kazanmak düşleriyle yaşayan, ancak bunları gerçekleştiremeyen insanlardı. Bu insanları çevreleyen eşyalar, giysiler, onların bireysel özelliklerini belirleyen duygular, düşünceler, hayaller ve düşler yapıtlarında ağırlıklı bir yer tutuyordu.

Abdülhak Şinasi Hisar "öykü" olarak nitelediği romanlarında, alışılmış roman yapısından sık sık uzaklaşmış, kendisini klasik roman anlayışıyla sınırlamamıştır. Kurmaya çalıştığı soyut geçmiş dünyasını somutlayabilmek ve gerçeklik kazanmasını sağlamak amacıyla kahramanların korkularını, kişisel meraklarını, sevdikleri yemeklere varıncaya dek anlatmıştır. Romanla anı arasındaki sınırın belirsizliği, onu romanlarında olaya doğrudan karışmaya itmiş, roman kişilerine ilişkin kendi duygu ve düşüncelerini sık sık açıklamıştır. Romanda olay örgüsünün birtakım duyguları aktarmak için gerekli olduğuna inanmış, bunu gerçekleştirebilmenin tek yolunun da "üslup"a ağırlık vermek olduğunu düşünmüştür. Bunun sonucu olarak tüm romanları birer düzyazı şiir niteliği taşır. Nesnel olayları aktarırken bile çok sayıda sıfat ve benzetme kullanma, uzun, iç içe cümleler, eski bir dil, anlatım özellikleri arasındadır. Romanlarını Cumhuriyet döneminde yazmış olmasına karşın, Meşrutiyet kuşağı yazarlarından ayrılmayan yönleriyle Türk edebiyatının geçiş döneminin özgün yazarlarından biri olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Fahim Bey ve Biz*, 1941; *Çamlıca'daki Enistemiz*, 1944; *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*, 1952. **Anı-Deneme:** *Boğaziçi Mehtapları*, 1943; *Boğaziçi Yalıları*, 1954; *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 1956. **İnceleme:** *İstanbul ve Pierre Loti*, 1958; *Yahya Kemal'e Veda*, 1959; *Ahmed Haşim'in Şiiri ve Hayatı*, 1963. **Antoloji:** *Aşk İmiş Her Ne Var Alemde*, 1955; *Geçmiş Zaman Fıkraları*, 1958.

• KAYNAKLAR: S.S.Uysal, *Abdülhak Şinasi Hisar*, 1961.

HİŞAM b. ABDÜLMELİK
(691-743)

Emevi halifesi. Zamanında Emevi Devleti son parlak dönemini yaşamıştır.

Şam'da doğdu. 6 Şubat 743'te Rusafa'da öldü. Emevi halifesi Abdülmelik'in oğludur. Kardeşi II.Yezid'in ölümü üzerine, Şubat 724'te halife oldu. Tahta çıktığında Orta Asya'daki Arap ilerlemesi 'Türgeşler'ce (Türkişler) durdurulmuştu. Yemeni ve Mudari kabileleri arasındaki çekişmelerden yararlanan Türkler, karşı saldırıya geçtiler. Araplar'ı 730 ve 737'de yendiler. Ancak, taze birliklerle desteklenen Arap orduları 737'de saldırıyı durdurmayı başardılar. Nasr b.Sayyar komutasındaki Emeviler Sir-i Derya (Seyhun) ırmağına kadar ilerlediler. Hazar Hakanlığı ile olan çatışmalar ise yeni bir cephenin açılmasına neden oldu. 730'da Doğu Anadolu ve Azerbaycan'a akınlar yapan Hazarlar, ancak güçlü orduların gönderilmesiyle geri çekildiler. Bizans'la olan çarpışmalarda Hişam'ın kardeşi Mesleme b.Abdülmelik, 716-717'de İstanbul'u kuşatmış ama alamamıştı.740'ta Bizans ile olan çarpışmalar sırasında ünlü Arap komutanı Battal Gazi öldü.

Afrika ve İspanya'daki Emevi egemenliği de günden güne zayıflıyordu. Vergilerden hoşnut olma-

yan Berberiler Hariciler'le birleşerek ayaklandılar. 734'te başlayan ayaklanmalar, 742'de Hanzala b.Safvan'ca bastırıldı. Emevi egemenliği ancak Cezayir'de güçlü kaldı. İspanya'nın Emevi valisi Abdurrahman el-Gafikî, 732'de Poitiers'de Frank komutanı Charles Martel'e yenildi. Arap ilerlemesi, Avrupa'da da durdurulmuş oldu.

Hişam b.Abdülmelik'in saltanat yılları Emeviler'in son parlak dönemini oluşturur. O,Yemeniler ve Mudariler arasında bir denge siyaseti gütmüş, iktisadi güçlüklere karşı önlemler almış, harcamaları kısmaya çalışmıştır.

• BAKINIZ: ABDÜLMELİK b.MERVAN.

Louis Hjelmslev

HJELMSLEV, Louis
(1889-1965)

Danimarkalı dilbilimci. Glosematik adını taşıyan dilbilim anlayışının kurucuları arasındadır.

Kopenhag'da doğdu, aynı kentte öldü.Yüksek-öğrenimini Danimarka'da tamamladıktan sonra 1926-1927 yıllarını Paris'te geçirdi ve daha çok sosyolojik dilbilim yaklaşımlarını yeğleyen A.Meillet ve J.Vendryes gibi dilbilimcilerin derslerini izledi. Danimarka geleneğindeki çalışmalardan esinlendi ve giderek Saussure'cü bir dilbilim yaklaşımını benimsedi. 1928'de ilk kitabı, *Principes de grammaire générale* ("Genel Dilbilgisi İlkeleri") yayımlandı. Uzun yıllar Kopenhag Üniversitesi'nde dilbilim profesörlüğü yaptı.

Kopenhag Dilbilim Okulu'nda V.Brøndal, H.J.Uldall ve Hjelmslev'in birlikte geliştirdikleri glosematik kuramı, Saussure'ün iki önemli savının birleştirilmesi temeline dayanır. Bu savlardan birincisi, "dil göstergelerden kurulu bir sistemdir", ikincisi de, "dil bir öz değil, bir biçimdir" önermeleriyle özetlenebilir. Glosematik kuramı bu iki önermeden yola çıkıp, matematikten de yararlanarak dili kapalı bir biçimler sistemi haline getirmiştir. Hjelmslev, bu görüşlerini, başyapıtı sayılan *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse* ("Dil Kuramına Giriş") adlı kitabında açıklamıştır.

Hjelmslev'in 1943'te yazdığı, ama ancak 1963'te basılan *Sproget* ("Dil") adlı kitabı, artsüremli *(diachronic)* bir yaklaşımla dilleri sınıflandırmaya ve yapısal bir yöntemle tarihsel dilbilgisinin yeni bir yorumunu yapmaya çalışır. 1947-1957 arasında çeşitli dergilerde çıkan kuramsal yazıları Fransızca'ya ve İngilizce'ye de çevrilmiştir. H.J.Uldall ile birlikte yazdığı *On the Principles of Phonematics* ("Sesbirimbilim İlkeleri Üzerine") adlı yapıt, oldukça yeni bir dal olan fonematikte sesbirimlerini çeşitli açılardan inceler.

Glosematik kuramı Saussure'den kaynaklanmakla birlikte, Saussure'cü birçok kavramı değiştirmiştir. Bu kuram çerçevesinde, gösteren/gösterilen ikilisi anlatım ve içerik olarak yeniden adlandırılmıştır. Ses düzlemine anlatım, anlam düzlemine de içerik denmiş, ancak her iki düzlemde de birimlerin biçimiyle özü birbirinden ayırt edilmiştir. Böylece ortaya anlatımın özü ile anlatımın biçimi, içeriğin özü ile içeriğin biçimi diye adlandırılan iki düzlem ve dört bölüm çıkar. Hjelmslev, Saussure'cü görüş doğrultusunda geliştirilecek bir dilbilim kuramının özleri değil, biçimleri incelemesi gerektiğini öne sürmüştür. Dil göstergesinin özler bölümü yığılmış hammaddedir, oysa biçimler bölümünde hammadde düzenli bir görünümdedir. Özellikle içeriğin biçimi, belli bir örgü ve sisteme sahiptir. Ses ya da anlam gibi her dilsel birim, ancak değişik düzlemlerdeki benzer bölümlerin karşılıklı ilişkileri içindeki yerine göre tanımlanabilir. Hjelmslev de gerek içerik, gerekse anlatım düzlemlerinde bu ilişkileri saptamaya çalışmıştır.

Glosematik, dilin içindeki değişmez öğeleri ya da dillerin görünüşteki farklılığı altında yatan ortak özellikleri inceler. Başka bir deyişle, glosematik içkin *(immanente)* bir kuramdır. Bu kurama göre dilin, fizyolojik, fiziksel ya da toplumsal olgular gibi dil dışı olgularla ilgisi yoktur. Dil, kendi kendine yeterli bir bütün, kendine özgü bir yapıdır.

Ancak içkinlik, kapalılığı, matematiktekine benzer bir soyut düzeni içerir. Soyut olan ise, duygular dünyasının dışındadır, dolayısıyla nesneldir; ama gerçeklere dayanmayan bir soyutluk durağanlaşabilir. Bütün dillerin evrensel düzeyde yapısını aydınlatacak soyut bir örgü oluşturmayı amaçlayan glosematik kuramı, kendi içinde tutarlı olmasına karşın, dil gerçeklerini dışladığı için sert eleştirilere hedef olmaktadır. Eleştirilerin altını çizdiği en önemli noktalardan biri de, geliştirilmediği sürece glosematiğin, geçmişte hiç kimsenin konuşmadığı birtakım diller için geçerli bir kuram olarak kalacağıdır.

Eleştirilen yanlarına karşın, glosematiğin bazı saptamaları özellikle göstergebilim açısından büyük önem taşır. Glosematik, sessel ve anlambilimsel gerçeklikten arınmış bir biçime tanıdığı öncelik yüzünden işlevi arka plana atar. İletişim yönünden öze bağlı olan dilin önemi büyük olsa da, bu arınma ya da dışlanma yoluyla doğal dilleri, hammadde ve işlev

bakımından çok farklı birtakım dillerle birlikte incelemek olası hale gelir. Bu çerçeve içinde doğal dillerin incelenmesi, soyut düzeyde yapıldığı sürece, Saussure'ün de öngördüğü gibi genel bir göstergebilimsel dil araştırmasına yol açabilir. Hjelmslev'in ortaya attığı biçimsel niteliklere göre düzenlenmiş bir dil tipolojisi bu bağlam içinde değerlendirilmelidir.

- YAPITLAR (başlıca): *Principes de grammaire générale*, 1928, ("Genel Dilbilgisi İlkeleri"); *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*, 1943, ("Dil Kuramına Giriş"); *Sproget: en introduktion*, 1963, ("Dil: Bir Giriş"); *On the Principles of Phonematics* (H.J.Uldall ile), ("Sesbirimbilim İlkeleri Üzerine").

- KAYNAKLAR: Ö.Başkan, *Lenguistik Metodu*, 1967; M.R.Güzelşen, *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, 1983; G.Sampson, *Schools of Linguistics*, 1980.

- BAKINIZ: JESPERSEN, RASK, SAUSSURE.

Kopenhag Dilbilim Okulu

1928'de La Haye'de toplanan Uluslararası I.Dilbilim Kongresi'nde Prag Dilbilim Çevresi'nden Jakobson*, Trubetzkoy* ve arkadaşları dil sorunlarını çağdaş yöntemlerle değerlendirmiş, çağdaş dilbilimi Saussure'ün açtığı yolda bir temel üstüne oturtmuşlardı. Dilbilim araştırmaları alanında belli bir geleneğe sahip olan Danimarka'da da bir grup dilbilimci bir araya gelerek 1931'de Kopenhag Dilbilim Okulu'nu oluşturdular. V.Brøndal, H.J.Uldall ve Hjelmslev'den oluşan bu çevrenin amacı, özgün bir dilbilim kuramı geliştirmekti. Ancak Danimarkalı dilbilimciler seslerini dünyaya ilk kez 1936'da duyurdular. Bu tarihte Kopenhag'da toplanan uluslararası bir dilbilim kongresinde Uldall ve Hjelmslev, ortaya attıkları dil kuramının ana çizgilerini açıklayan "An Outline of Glossematics" ("Glosematiğin Ana Çizgileri") adlı bildiriyi dağıttılar. Yaklaşımlarının özgünlüğünü vurgulamak için dilbilim yerine glosematik sözcüğünü seçen bu iki dilbilimcinin tasarladıkları kuramdaki kavramların büyük bir bölümü gerçekten yeni terimlerle ortaya konmuştu.

Glosematik yaklaşımın hedefi, doğal dillerin yanı sıra bütün dillere uygulanabilecek bir tür dil cebiri, salt kuramsal nitelikli bir bilim oluşturmaktır. Mantıksal temelleri üstüne oturtulan bu kuram, ayrıca dili yapısalcı ilkeler doğrultusunda incelemeye çalışır. Brøndal eşüremli (senkronik) ve yapısalcı dil araştırmalarının çağdaş dilbilimin gelişmesindeki önemini vurgulamış, 19.yy'daki karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarını çeşitli açılardan eleştirmiştir. Glosematik kuramı çerçevesinde yapılan en yetkin çözümlemelerden birini de dilbilimci K.Togeby gerçekleştirmiştir.

HOAGLAND, Mahlon Bush (1921)

ABD'li biyokimyacı. Canlı hücrede protein senteziyle sonuçlanan biyokimyasal süreçlerin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

5 Ekim 1921'de Massachusetts Eyaleti'nin Boston kentinde doğdu. 1948'de Harvard Üniversitesi'nden tıp diplomasını alıp, üç yıl kadar aynı kuruluşta, 1951-1952 arası Kopenhag'daki Carlsberg Laboratuvarı'nda, 1957-1958 arası da Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'nda moleküler biyoloji alanında araştırmacı olarak çalıştı. 1960'tan 1967'ye değin Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde bakteriyoloji ve immünoloji yardımcı profesörlüğü yapan Hoagland, 1967-1970 arası Dartmouth Tıp Okulu'nda biyokimya bölümünün başkanlığı, 1970'te de Worcester Biyolojik Araştırmalar Vakfı'nın yöneticiliğini üstlendi.

Önceleri berilyumun kanser yapıcı etkileri ve koenzim A'nın biyosentezi üzerinde çalışan Hoagland, 1952'de Harvard Üniversitesi'nde protein biyosentezini araştıran bir gruba katıldı. Aminoasitlerin canlı hücrede proteinleri oluşturan yapıtaşları olduğu biliniyordu, ancak bu sürecin ayrıntılarına, yirmi çeşit aminoasitin protein molekülündeki sayısına ve dizilişine ilişkin yeterli bilgi henüz edinilememişti. Hoagland, aminoasitlerin proteinleri oluşturmak üzere birleşmeden önce, hücre tarafından kimyasal açıdan etkin duruma getirildiğini gösterdi. Bu etkinleşmenin adenozintrifosfat (ATP) ile bir tepkimeyi içerdiğini gözlemledikten sonra, tepkime sırasında ATP molekülünden iki fosfat grubunun ayrılarak bir aminoasit molekülüne bağlandığını, ardından tepkime sırasında aminoasiti etkinleştiren özel enzimlerin katalizör işlevi gördüğünü gösterdi. Bir süre sonra da, söz konusu tepkimede yirmi aminoasitten her biri için ayrı bir enzimin var olduğu açıklandı.

Hoagland, etkin duruma gelen aminoasitlerin proteinleri oluşturmak üzere hemen birleşmeyip, önce aracı bir moleküle bağlandıklarına ilişkin Crick'in savından yola çıkarak, aminoasitlerin önce "çözünür RNA" (sRNA) ya da "taşıyıcı RNA" (tRNA) diye adlandırılan ribonükleik asite (RNA) bağlandıklarını buldu. Araştırmalarıyla, yirmi aminoasitten her biri için değişik bir tRNA olduğunu gösteren Hoagland'ın bu çalışmaları, aminoasitlerden protein molekülünün oluşmasına dek uzanan sürecin anlaşılmasına ışık tutmuştur.

- BAKINIZ: CRICK, J.D.WATSON.

HOBBEMA, Meindert
(1638-1709)

Hollandalı ressam. Lirik manzara resimleriyle tanınmıştır.

31 Ekim 1638'de Amsterdam'da doğdu, 7 Aralık 1709'da aynı kentte öldü. Jacop van Ruisdael'in öğrencisiydi. İlk resmi 1658 tarihini taşımakla birlikte, resim çalışmalarını yoğunlaştırması ve başarıya ulaşması 1669'dan sonradır. 1704'ten sonra devletin bakıma muhtaç fakirler listesine alındığı bilinmektedir.

Bugün Hobbema'nın olduğu kabul edilen iki yüz elli kadar resim vardır. Bunlarda güçlü Ruisdael etkilerinin yanı sıra Hobbema'nın kendine özgü üslubu da belirgindir. Hobbema kendisini birkaç konuyla sınırlamış, kır yollarının, çiftlik evlerinin, yel değirmenlerinin ve göl kıyılarındaki yıkıntıların resimlerini yapmıştır. Tablolarının hemen hemen hepsinde görülen büyük ağaçların gövdeleri ve dalları ışıklı, bol ve zengin yeşillerle işlenmiş, yaprakları ise daha karanlıktır. Hobbema'nın patikalara, su yüzeyine, kiremit kaplı damlara düşen ışığa da çok ilgi duyduğu izlenir. Bütün resimlerinde yollarda yürüyen ya da oturmuş dinlenen insanlar yer alır. *Middleharnis'te Cadde* adlı yapıtı Hollanda sanatının önemli ürünlerinden biri sayılmaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *Su Değirmeni*, 1665, Wallace Koleksiyonu, Londra; *Brederode Şatosu Yıkıntıları*, 1667, *Ulusal Galeri, Londra; Su Değirmeni*, yks. 1670, Ulusal Galeri, Londra; *Middleharnis'te Cadde*, 1689, Ulusal Galeri, Londra.
- KAYNAKLAR: G. Broulhiet, *Meindert Hobbema 1638-1709*, 1938.
- BAKINIZ: RUISDAEL.

HOBBES, Thomas
(1588-1679)

İngiliz, filozof. Yeni Çağ başlarındaki en keskin özdekçi felsefe dizgesini kurmuş, devleti doğalcı bir yaklaşımla açıklayarak hükümdara büyük güç verilmesini savunmuştur.

5 Nisan 1588'de Wiltshire'daki Malmesbury'de doğdu, 4 Aralık 1679'da Derbyshire'daki Hardwick'te öldü. Cahil ve aksiliğiyle tanınan bir papazın oğludur. Komşu kilisenin papazıyla halk önünde kavgaya tutuşan babası, işini bırakıp Londra'ya kaçmak zorunda kalınca Hobbes'u, amcası büyüttü. Yeğeninin eğitimine özen gösteren amca, onun klasik dilleri iyi öğrenmesini sağladı. Hobbes 14 yaşındayken Yunanca'dan Latince'ye çeviriler yapıyordu. 15 yaşında, Oxford Üniversitesi Magdalen College'a girdi. Burada güçlü bir mantık eğitimi gördü. 1608'de William Cavendish'in oğluna özel öğretmen oldu. Bu sayede iyi bir kitaplıktan yararlanma olanağı buldu.

Thomas Hobbes

1610'da öğrencisinin ailesiyle birlikte Avrupa gezisine çıktı. Burada Galilei ve Kepler'in çalışmalarını inceledi. İngiltere'ye dönüşünde Francis Bacon'la tanıştırıldı. Bu düşünürle yakınlık kurdu. 1629'da çıktığı ikinci Avrupa gezisi Hobbes için bir dönüm noktası oldu. Felsefeyle ciddi olarak ilk kez burada ilgilendi. Bunu izleyen üçüncü gezi 1634'ten 1637'ye değin sürdü. Hobbes bu dönemde İtalya'ya giderek Galilei ile tanıştı. Onun etkisiyle devimin evren için en temel ilkeler arasında olduğu inancı giderek pekinleşti. Descartes ve Gassendi'nin çevresine girerek onlarla dostluk kurdu. Bu dönemlerde algı ve duyum konularıyla ilgilendi.

Hobbes devlet yönetiminde hükümdara büyük siyasal güç verilmesi gereğine inanıyordu. Bu görüşünü savunan ve demokrasiyi yeren kimi çalışmaları biliniyordu. 1640'ta kralın gücünün kısıtlanmasını isteyenler yönetime gelince, Hobbes Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. Paris'e yerleşti. Burada, Descartes'ın *Meditationes de prima philosophia* (Metafizik Düşünceler) başlıklı ünlü yapıtını basım öncesi okudu, ona bir eleştiri yazdı. Bu eleştiri Descartes'ın yanıtıyla birlikte kitabın sonuna eklendi. Paris'te bulunduğu dönemde, Hobbes, iki başyapıtı olan *De Corpore* ("Nesneler Üzerine") ve *Leviathan*'ı yazmaya başladı. *Leviathan* 1651'de basıldığında Katolik Kilisesi'nin yergisine uğradı. Bunun üzerine Hobbes İngiltere'ye geri dönmek zorunda kaldı. Siyasete karışmaması koşuluyla devletin başındaki Cromwell tarafından kabul edildi. 1665'te *De Corpore* yayımlanınca, Hobbes eleştirmenlerle uzun tartışmalara girişti. Krallığın yeniden kuruluşuyla, yeniden göze girdi. Çalışmalarını ölene değin sürdüren Hobbes, seksen yedi yaşında Homeros'u İngilizce'ye çevirdi.

Hobbes, Galilei'den önemli ölçüde etkilenmiştir. Doğayı neden-sonuç ilişkileriyle ve mekanik devim yasalarıyla açıklama eğilimi, doğaüstü etmenlere karşı çıkış ve özellikle Aristotelesçi dizgeyi yadsıyış gibi nitelikler Hobbes'un düşüncesinde Galilei'nin etkileriyle pekişmiştir. Yine Galilei ve Descartes'tan matematiğin önemini öğrenmiş, iyi bir matematikçi olmamasına karşın yaşamı boyunca özellikle geometriye

hayranlık duymuş, onu düşüncesine model yapmıştır. Francis Bacon'la kurduğu dostluk, ona gözlem ve deneyin önemini kavratmıştır. Ancak, tümevarımı Bacon'da bulduğu biçimiyle benimsemeyen Hobbes, bu yöntemi tümdengelimle birleştirerek, yarı analitik, yarı sentetik bir bilimsel yöntem kurmuştur. Hobbes, Bacon'un "bilgi güçlülüktür" özdeyişini içtenlikle savunanların başında gelir. Kopernik'e hayran olmuş, Descartes'ın felsefesindeki tinselci yönlere yeğinlikle saldırmıştır. Kralcı ve tüm siyasal gücü kendinde toplayan hükümdarı savunan saltıkçılığını, bir ölçüde, İngilizce'ye çevirdiği Tukidides ve Machiavelli'den almıştır. Devlet düşüncesinde Bodin ve Grotius'tan izler de görülür.

Felsefe ve bilim yöntemi

Hobbes'a göre felsefe bilimin ta kendisidir. Tanrıbilime felsefede yer yoktur. Felsefenin konusu nesnelerdir. Nesneler doğal nesneler ve devlet (commonwealth) olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrım, Hobbes'un üzerinde yoğun olarak çalıştığı felsefe alanlarını belirler. Bilim olarak felsefenin işlevi bir kavram hesabı (ratiocination) yapmak, bu hesabı da neden sonuç ilişkilerine göre kurmaktır. Bu anlamda her kavram bir toplamdır. Her kavram, tanımındaki kavramların toplamından oluşur. Evren tikel nesnelerden oluşur. Kavramlar ise tümeldir; onlar belirlenmiş olan tikellerin belirlenebilirliğinden başka bir şey değildir. Hobbes, böylece, felsefesini adcı bir temele oturtmuştur.

Yöntem, ona göre, bir yandan bilinen nedenlerden sonuçları, öte yandan da bilinen sonuçlardan

Özdekçilik ve Gölgeolguculuk

Felsefede Özdekçilik, başka kuramlardan varlığın yalnızca fiziksel olduğu savıyla ayrıldığından hem fiziksel hem de tinsel varlık türleri bulunduğunu öne süren İkicilik'i dışlar. Özdekçilik'in temel sorunu, fiziksel olmayan nitelikler taşıdığı söylenen kimi olguların, örneğin anlıkta geçen olayların, gerçekte fiziksel olduklarını göstermektir. Öte yandan İkicilik için temel sorun, fiziksel olan gövde ile tinsel olduğu söylenen anlığın nasıl olup nedensel etkileşimde bulunabildiklerini açıklamaktır. İkicilik bu konunun açıklanması bağlamında değişik kuramlar üretmiştir. Bu kuramlardan biri olan Gölgeolguculuk (Epiphenomenalism) Özdekçilik'e çok yaklaşan özellikler taşır. Bu yaklaşıma göre, anlık beynin işlevi sonucunda doğan bir gölgeolgudur. Anlıkta olup biten her şeyin nedeni fiziksel nitelikli beyin olaylarıdır. Anlıksal olaylar hiçbir fiziksel olaya neden olamazlar. Dolayısıyla yalnız gövde anlığı etkiler. Anlığı bu ölçüde edilgin bir konuma yerleştirmesine karşın, Gölgeolguculuk, özdekçi bir kuram değildir. Çünkü bu kuram, edilgin olsa da, anlığın gövdeye, yani özdeğe indirgenemeyen bir varlık olduğunu onaylar. Bir başka deyişle, ikicidir.

İlk Çağ Özdekçiliği'nde tin, çok ince atomlardan oluşan bir varlık olarak kavranmaktaydı. Yeni Çağ Özdekçiliği'nde ise, Hobbes'la birlikte, tin ya da anlık, beyinde oluşan bir devim biçiminde yorumlanmaya başlandı. Toland* ile sürdürülen ve 18.yy'da Fransa'da, 19.yy'da ise Almanya'da yayılan Özdekçilik çoğunlukla bu görüşü işlemiştir. Örneğin Czolbe*, Vogt*, Moleschott*, Büchner* ve Haeckel* gibi Alman özdekçileri de Hobbes'un yorumunu izlerler. Ancak, hem 18.yy'da Fransa'daki, hem de 19.yy'da Almanya'daki özdekçilerin anlık ya da tin kavramını açıklayışları tam bir tutarlılık göstermemiştir. Bu tutarsızlığın tarihsel kökenini yine Hobbes'ta bulmak olanaklıdır.

Hobbes, anlığı beyin içinde bir devim olarak yorumladığı gibi, kimi kez de beynin içinde bulunan "ince bir varlık" olarak düşünmüştür. Ancak, onun anlıksal olayları açıklayışı, özdekçi olmaktan çok gölgeolgucu bir renk taşır: Bilinç durumlarını, deney içeriklerini ve öbür anlıksal olayları, devimin ilinekleri, görüntüleri, yani etkileri olarak düşünür. Bu ilinekler, görüntü ya da etkiler ne beyin ne de ondan oluşan devimdir. Beyindeki devimin etkisi, Hobbes'a göre, "devim gibi değildir"; ayrı bir varlık türüdür. Bir başka deyişle, Hobbes, sonuçta Gölgeolguculuk'u da benimseyerek hem özdekçi hem de ikici bir görüşe varır.

Hobbes'un salt özdekçi açıklamalarını benimseyip sürdürenler Toland*, Priestley ve Holbach* gibi düşünürlerdir. Öte yandan 18. ve 19.yy'ın pek çok özdekçi eğilimli filozofu, Özdekçilik'le, Gölgeolguculuk arasında bocalamışlardır. Alman Özdekçileri, Hobbes'tan iki yüzyıl sonra bile anlık ve anlıkta olup bitenleri hem devim hem de devimin etkileri olarak görmeyi sürdürüyorlardı. Bu tutum Büchner ve Haeckel'in yapıtlarında açıkça görülür.

Gölgeolguculuk, Özdekçilik'in gerektirdiğinden de sıkı, tam anlamıyla zorunlukçu bir Belirlenimcilik getirir. Gölgeolguculuk'a karşı çıkanlara göre anlık özdekten ayrı bir varlık olmasına karşın özdek üzerinde etkili olamadığına göre, hiçbir davranışın istençli oluşundan söz edilemez. Dolayısıyla insanlık tarihinde olup bitenlerin hiçbiri bilinçli niyetler ve istek üzerine yapılmış şeyler değil, kesin olarak belirlenmiş ve geçmiş olayların saptadığı bir anlamda otomatik davranışlardır. Anlık, gövdenin seyircisi durumunda varolmuştur. Bu tutuma göre, tarih boyunca üretilen sanat yapıtları, yeni teknolojiler, felsefe dizgeleri, hep önceki koşulların belirlediği "otomatik" üretimlerdir. Özdekçilik içinse bu ölçüde sıkı bir Belirlenimcilik gerekmez. Anlık, ya beyin ile, ya ondaki devimlerle, ya da onun içindeki daha ince bir özdekle özdeştir. Bu özdeksel anlıkla gövde etkileşebilir ve dolayısıyla, yine özdeksel anlamdaki istenç davranışlara neden olarak, özgür seçime olanak sağlayabilir.

nedenleri bulmanın en kısa yoludur. Toplama ve çıkarma işlemlerine karşılık olan iki türlü yöntem söz konusudur. Toplayıcı ya da bireşimsel (sentetik) olan ilki, yalın ve tanımsal öncüllerden bileşik ve karmaşık sonuçlara götürür. Bu, tasım ve geometride en belirgin biçimini bulur. Çözümsel ya da analitik olan ikinci yöntem karmaşıktan yalın ve tümel olana dönüştür. Tikeller parçalarının ve dolayısıyla bu parçaların kavramları olan tümellerin toplamı olarak, onlardan daha karmaşıktır. Hobbes, geometriyi devimin en soyut bilgisi olarak düşünür. Evren ise, özdek ve devimden kurulmuştur. Devinen özdek dışında bir varlık yoktur. Tanımlar, Hobbes'a göre, nedenleri içermelidir. Bu anlamda, bilimin temel görevlerinden biri, tanımlar geliştirmektir. Tanımların doğruluğunu sınamak için sentetik yöntem, yani geometri ile, bunlardan sonuçlar çıkarsamalı, sonra da gözlemle bu sonuçların doğruluğunu saptamalıdır. Bu anlamlarda Hobbes'un öne sürdüğü "tanım" kavramı günümüzdeki "varsayım" ile, analitik ve sentetik bileşik yöntem ise bugün "varsayımsal-didaktik" adıyla anılan yöntem ile çakışmaktadır. Bugünkü bilimsel yöntem için çok önemli olan bu kavramların, ana çizgileriyle Hobbes tarafından ortaya atıldığı söylenebilir. Hobbes'un döneminin çok ilerisini müjdeleyen bir başka düşüncesi de, nedenleri zorunlu ve yeterli koşulların toplamı olarak belirlemiş oluşudur.

Ona göre yer, zaman, cisim, ilinek, devim ve güç gibi kavramlar çözümlenemez. Bunlar felsefenin çıkış noktalarıdır. Bunlar başka kavramları açıklarlar. Örneğin, sonsuzluk gibi bir kavram, iki yer arasındaki uzaklığın, ne ölçüde büyük olarak düşünülürse düşünülsün ondan daha büyük olmasıdır. Descartes'ın öne sürdüğü gibi bir saltık sonsuz kavramı yoktur ve Tanrı da sonsuzluk kavramıyla kanıtlanamaz. Cisimler anlıktan bağımsızdır. Her cisim uzaydaki belirli bir yer ya da yayılımla çakışır; onunla özdeştir. Renk, ses, tad gibi özellikler cismin öğeleri değil yalnızca ilinekleridir. Cisimler nesnedirler ve yaratılmamışlardır. İlinekler ise yaratılmıştır ve nesne değildirler. Her değişim, oluşum, bir devimdir. Her devimi belirleyen bir neden vardır. Bundan ötürü her şey belirlidir. "Olumsallık" insanın bilgisinin sınırlılığını dile getiren öznel bir kavramdır. Evrende yer alan her olayın bir nedeni olduğu gibi bu neden belirlidir. Şimdiki olaylar da gelecekteki olayları belirler. Bu belirleniş doğanın yasalarına göredir. Evren, mekanist doğa yasalarına göre devinen cisimlerin toplamından başka bir şey değildir. Evrende özgür eylemden söz etmek olanağı yoktur.

Hobbes'a göre yaşam devimle özdeştir. Gövdedeki en yalın devim duyumdur. Duyum, duyu organları üzerine bir nesnenin etkisidir. Duyumlar başka duyumların araya girmesiyle anı ya da imgelem olurlar. Düş ise, uykudaki imgelemdir. İnsanın düşünebildiği her şey sonludur. Bundan dolayı sonsuz bir varlık anlamında Tanrı kavramını oluşturmak olanak dışıdır. Anlık beyindeki bir devimdir. İdeler, imgeler de devimdir. Anlıksal olaylar ise beyindeki devimin bıraktığı ilineksel görüntülerdir. Bilinç ve onun içeriklerini devim olarak değil de, devimin etkileri olarak açıklayan Hobbes tutarlı Özdekçilik'inden ödün vererek Gölgeolguculuk'u benimsemiştir.

Hobbes'un ahlak ve devlet felsefesi, işte böyle bir özdekçi ilk felsefe temeli üzerine kurulmuştur. Ortaya attığı bu ilkelerden devlet, hak, ödev ve yasa gibi kavramları sentetik yöntemle, yani çıkarımla elde etmeye çalışmış, ancak aynı sonuçlara analitik olarak, yani ona göre, tümevarımla da ulaşılabileceğini düşünmüştür. İnsanın kendi istek ve eğilimlerini inceleyerek genellemelere gitmesini savunmuştur.

Doğal durum

Ona göre, insan için en temel güdü ve tam anlamıyla ussal ve doğru bir eğilim, gövdesi ve kendisinin varlığını korumak doğrultusunda gereken her şeyi yapmasıdır. Dolayısıyla, insanın yapmak istediği, yapmanın kendisine haz verdiği her şeyi, herkese ve her şeye yapmaya, her istediğini kullanmaya, her istediğine sahip olmaya, doğal olarak hakkı vardır. Bu doğal durumda hak ve yarar *(ius et utile)* özdeştir. Ancak aynı doğal durumda bireylerin istek, hak ve çıkarlarının çelişeceği açıktır. Çünkü doğal durumun hak olarak verdiği yararlanma olanağını tam olarak ele geçirme çabasında bireyler, başka bireylerin haklarını çiğneyecek ve çiğnenen kendi haklarını savunmaya çalışacaklardır. Bu ise, herkesin herkese karşı sürekli bir savaş durumunda olmasıdır. *(Bellum omnium contra omnes).* Böyle bir savaş durumunda hiçbir şey haksız olamaz. Bir başka deyişle doğal durumda, doğru ve yanlış, haklı ve haksız gibi kavramların anlamları yoktur. Gücün ortak olduğu her yerde bu böyledir; buralarda ne yasa ne de hak söz konusu olamaz. Bu kavramlar doğal durumdaki için değil, ancak toplumdaki insan için geçerlidir. Hobbes'a göre, insanın adeta içgüdüsel olarak toplumsal olduğunu söyleyen Aristoteles yanılmıştır. Doğal durumda insan toplumsal değil vahşi bir hayvandır: *homo homini lupus* (insan insanın kurdudur). Oysa, doğal durumun getirdiği bu sonuç, insanın bu durumdaki temel eğilimi olan kendi varlığını sürdürmeye yönelik davranışı ile çelişiktir. Çünkü kendi varlığını sürdürmek için yaptıkları kendisini öbür bireylerle savaş durumuna götürmüş ve böylece kendine sağladığı yararlar ve hatta varlığı tehlikeye düşmüştür. İşte bu tehlike ve onun doğurduğu korku, insanı en ussal çözümü seçmeye itecektir. Bu ussal çözüm ise barışın aranmasıdır. Eğer varlığını sürdürme eğilimi insan için bir doğa yasası ise, ussallık açısından yapılacak şey, doğal haklarından vazgeçerek, başkalarına vermeyi kabul ettiği ölçüde bir özgürlükle yetinmektir. Bu ussal davranış isteyerek yapılacağından, bir kez yapıldıktan sonra bundan geri dönmemek her bireyin görevi olacaktır. Hakların böylece, karşılıklı olarak ve hep bir arada devredilmesi bir anlaşmadır (contract). İnsan, yine bir doğa yasası olarak, yaptığı anlaşmaları bozmaz. Bu ise, hak ve hukukun temelini oluşturur. Hak ve hukuktan ancak bu anlaşmadan sonra söz edilebilir. Haklı ve haksızın anlam kazanabilmesi, insanı anlaşma yapmaya iten bir durumun bulunmasına bağlıdır. Bu doğa yasalarının bilimi ahlaktır. Yasalar, ussallığın gereği olarak ortaya çıktıklarından doğa yasasıdırlar. İnsanın eylemlerini düzenlediklerinden ahlak yasası da olan bu yasalar, onları kuran açısından da, aynı zamanda tanrısaldırlar.

Özdek ve devim

Anlaşma

Yaşam ve anlık

Devlet

Bir devlet kurabilmenin tek yolu, insanların tüm güç ve istençlerini isteyerek ve çoğunluk oyuyla tek bir istençle toplamaktır. Barış ancak herkesin bir tek kişiyi benimsemesiyle gerçekleşir. Çoğunluğun tek

kişide birleştiği durum gerçek devlettir. Hobbes bu devleti ölümlü bir Tanrı olan *Leviathan*'ın adıyla adlandırır. Hükümdar gücünü devletten alır. Çoğunlukça kurulmuş olan bu güce hiçbir bireyin karşı çıkma hakkı yoktur. Kuralları, yasaları koymak hakkı ve gücü yalnızca hükümdarındır. Savaş açmak, cezalandırmak, yöneticileri seçmek, hep onun haklarıdır. Saltıkçılığın getirdiği kötülükler, bunun yokluğunda doğacak felaketler yanında kolaylıkla yeğlenebilir. Monarşi, aristokrasi ve demokrasiye göre çok daha iyidir. Din, devletçe seçilir ve bireyler de bu seçime uymakla yükümlüdür.

Hobbes'un devlet felsefesini İngiliz Stuart Monarşisi'nin bir savunusu olarak görmek olanaklıdır. Ancak bu felsefenin kendisinden sonraki düşünce üzerinde büyük etkileri olmuştur. Siyasal yetkeyi Hobbes'unki ölçüsünde bir güçle temellendiren başka bir kuram yoktur. Yönetimin temelinin onay ya da destek değil, birlik olduğunu ve hükümdarın istencine uymanın hükümranlığın gücünü oluşturduğunu bu ölçüde canlılıkla vurgulayan başka bir yaklaşıma da rastlanmaz. Hobbes'un öğretisinden hem II.Charles, hem Cromwell hem de Lincoln yararlanmıştır. Öte yandan, hukuk bilimci John Austin'in medeni kanun ve hükümranlık üzerindeki düşüncesi de Hobbes'un izini taşır. Hobbes'un yerleştirdiği ahlak anlayışına karşı çıkan Cambridge Platoncuları, Cumberland, Shaftesbury ve Hutcheson bu alandaki düşünceyi derinleştiren ve ileri götüren tartışmaların doğmasına neden olmuşlardır. Özdekçilik'te ise Hobbes, 18. ve 19.yy'daki çok sayıda düşünüre esin kaynağı olmuştur. Onun anlığı beyine, beyindeki devime ve böyle bir devimin etkilerine indirgeyen görüşleri, çeşitli özdekçi yaklaşımlara temel olmuş, Toland, Hartley gibi İngilizler'i, Diderot, Cabanis, La Mettrie, Holbach gibi Fransızlar'ı, Büchner, Engels ve Haeckel gibi Almanlar'ı etkilemiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Elementa philosophica da cive*, 1642, ("Yurttaş Üzerine Felsefenin Öğeleri"); *Leviathan*, 1651; *De Corpore*, 1655, ("Nesneler Üzerine"); *De homine*, 1658, ("İnsanlar Üzerine").

- KAYNAKLAR: B.Landry, *Hobbes*, 1930; A.E.Taylor, *Thomas Hobbes*, 1909; J.Watkins, *Hobbes' System of Ideas*, 1965.

- BAKINIZ: BODIN, O.CROMWELL, DESCARTES, G.GALILEI, GASSENDI, GROTIUS, KOPERNİK, MACHIAVELLI.

Mülkiyet kuramı

HOBHOUSE, Leonard Trelawney (1864-1929)

İngiliz, sosyolog. Sosyolojide evrimci görüşün başlıca temsilcilerindendir.

8 Eylül 1864'te Cornwall'da St.Ives köyünde doğdu, 21 Haziran 1929'da Fransa'da Alençon'da öldü. Marlborough Okulu ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı Corpus Christi College'da öğrenim gördü. Öğrencilik yıllarında güncel siyasi ve iktisadi sorunlarla ilgilendi. 1887'de Merton College'da, 1894'te de Corpus Christi College'da öğretim üyeliğine kabul edildi. Bu yıllarda işçi hareketlerine yakın bir ilgi duydu. 1897'de Oxford Üniversitesi'nden ayrılarak 1902'ye değin *Manchester Guardian* gazetesinde çalıştı. 1903-1905 arasında Özgür İşçi Sendikası'nın sekreterliğini yaptı. 1905-1907 arasında *Tribune* gazetesinin siyasi konularda yayın yönetmenliğini yaptı. Bu yıllarda siyasi içerikli kitaplar yazdı. 1907'de Londra Üniversitesi'ne sosyoloji profesörü olarak atandı ve ölümüne değin burada ders vermeyi sürdürdü.

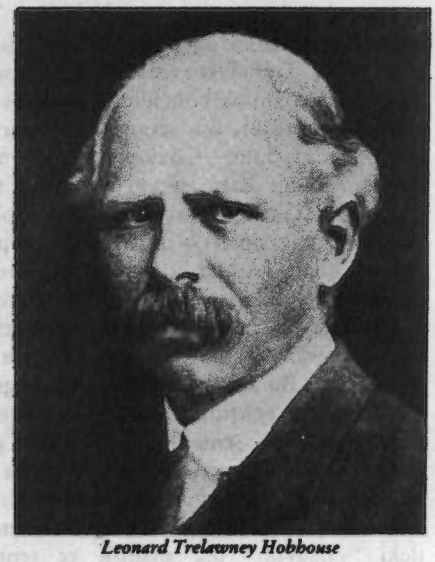

Leonard Trelawney Hobhouse

Hobhouse, tanrıcı, sosyal adaletçi, liberal bir ahlak felsefesinin savunucusu olduğu kadar, Comte, Durkheim ve Spencer'den etkiler taşıyan evrimci bir sosyolog olarak da tanınır. Hobhouse'a göre sosyoloji, insanın tüm toplumsal yaşamını konu edinen bir bilimdir ve diğer bilim dallarıyla karşılıklı bir alışveriş içindedir. Sosyoloji için ana yöntem karşılaştırmadır. Deneysel yöntemler genel sonuçlara varmak için yeterli değildir. Hobhouse'a göre sosyolojinin görevi toplumların genel evrimini ortaya çıkarmaktır. Wheeler ve Ginsberg'le birlikte, ilkel toplumlardaki temel kurumlar üzerinde yaptığı karşılaştırmalı araştırmalarla değişik iktisadi sistemleri saptamak, daha sonra da yönetim ve toplumsal tabakalaşma farklılıkları ile iktisadi farklılıklar arasındaki ilişkileri belirlemek istemiştir. Onun bu çalışmalarında Marxist sosyolojiden etkiler de bulunur.

İktisadi kurumların çözümlemesini yaptığı *The Historical Evolution of Property, in Fact and in Idea* ("Olgu ve Düşünce Olarak Mülkiyetin Tarihsel Evrimi") adlı yapıtında bir mülkiyet kuramı geliştirmiştir. Ona göre mülkiyet, "insanın eşya üzerinde kendi denetimini kurması, bu denetimin sürekli olması ve toplumca kabul edilmesi durumu" dur. Mülkiyet, özel (kişisel ya da ortaklaşa) ve toplumsal olabilir. Hobhouse'a göre, ilkel toplumlar da içinde olmak üzere, bütün toplumlarda özel mülkiyet vardır. Toplumsal evrimleşmede tarım toplumuna doğru geçildikçe, özel mülkiyet egemen duruma yükselir. İlkel toplumu gelişmiş toplumdan ayıran ölçüt, ilkel

Resim 357
Hans HILMANN "Çocuk ve Trafik" adlı afiş, 1981

Resim 358-359
HİROŞİGE "47 Ronin Savaşçısı-Kabuki Tiyatrosu'ndan Sahneler", Guimet Müzesi

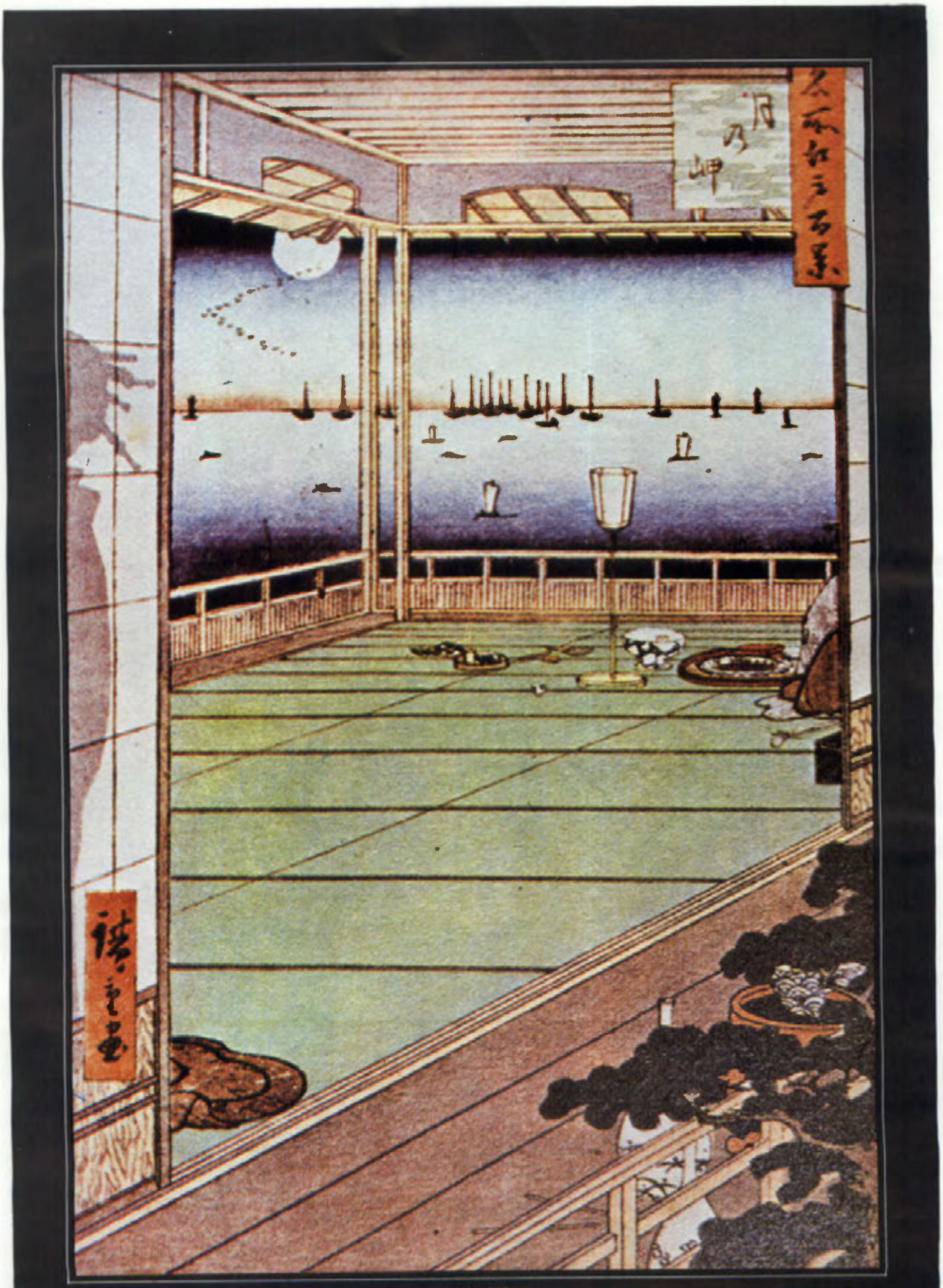

Resim 360
HİROŞİGE "Deniz Manzaralı Çayevinin İçi", Erken 19. yy

Resim 361
Meindert HOBBEMA
***"Middleharnis'te Cadde"**, 1689,*
Ulusal Galeri,
Londra-İNGİLTERE

Resim 362
Meindert HOBBEMA
"Brederode Şatosu Yıkıntıları",
1667, Ulusal Galeri,
Londra-İNGİLTERE

Resim 363
David HOCKNEY ***"Bay ve Bayan Clark, Percy ile"****, 1970-1971. Tate Galerisi. Londra-İNGİLTERE*

Resim 364
Ferdinand HODLER "Gece", 1890, Bern Sanat Müzesi, İSVİÇRE

Resim 365
Ferdinand
HODLER
"Seçilmiş",
1893-1894.
Bern
Sanat Müzesi,
İSVİÇRE

toplumda özel mülkiyetin olmaması değil, üretim araçlarının toplumun mülkiyetinde bulunmasıdır. Hobhouse'a göre mülkiyetin gelişiminde üç aşama vardır: Toplumsal farklılaşmanın, eşitsizliğin çok az olduğu, iktisadi kaynakların toplumun mülkiyetinde bulunduğu aşama; servetin arttığı, büyük eşitsizliklerin ortaya çıktığı, ortaklaşa mülkiyetin toplumun denetiminden kişilere ya da belli toplum kesimlerine geçtiği aşama; bilinçli müdahalelerle eşitsizliğin azaltılmaya ve topluluk denetiminin yeniden oluşturulmaya başlandığı aşama.

Hobhouse, mülkiyete dayalı bu iktisadi evrim şemasına koşut olarak bir de toplumsal gelişme şeması geliştirmiştir. Buna göre, insanlık tarihinde akrabalığa dayalı, otoriteye dayalı ve yurttaşlığa dayalı olmak üzere üç toplum tipi ayrıt edilebilir. Hobhouse bu toplum tiplerindeki gelişme ile insanlığın zihinsel gelişimi arasında bir bağ olduğunu ileri sürmüştür. Bunu kanıtlamak için bilimsel düşüncenin gelişmesini, insanın doğal güçleri denetlemesini, ahlaksal dinsel düşünceyi ve sanat tarihini incelemiş, zihinsel gelişmeyle toplumların gelişmesi arasında doğrudan bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. *Morals in Evolution* ("Evrim Halindeki Ahlak") adlı kitabında toplumsal kurumlarla toplumların geçirdiği zihinsel aşamalar arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. *Social Development* ("Toplumsal Gelişme") adlı kitabında büyüklük, etkinlik, karşılıklılık, özgürlük gibi ölçütleri de kullanarak, toplumsal sınıflandırmasını genişletmiştir. Wheeler ve Ginsberg'le birlikte yazdığı *The Metarial Culture and Social Institution of the Simple Peoples* ("İlkel Halkların Maddi Kültürü ve Toplumsal Kurumları") adlı kitapta ise iktisadi gelişme düzeylerine göre dört yüz kadar ilkel toplum sınıflamış, toplumsal kurumlarla toplumun iktisadi olanakları arasındaki bağın ilkel toplumlardaki gelişimine yönelmiştir.

Hobhouse tüm bu değişik sınıflandırmaları daha genel ve kapsayıcı bir sınıflandırma içinde düzenlemeye gitmemiştir. Comte gibi sosyolojik olgulara yönelmede uygarlık düzeyi ve zihinsel gelişme gibi ölçütlere başvurarak evrimci bir şema izlemiştir. Hobhouse sosyolojik gelişmeleri insanlık gibi soyut bir kavram altında geliştirdiği için eleştirilmiştir. Toplumsal gelişmeyi toplumun karmaşıklaşmasındaki ve içsel farklılaşmasındaki artış süreci olarak görmüş, toplumsal gelişmeye zihnin gelişmesi olarak bakmıştır. İnsan aklının tam bir gelişme içinde olduğunu, ahlaksal düşüncenin akılcı bir ahlak yönünde ilerlediğini öne sürmüştür. Hukukta kan davasından uygarlık adaletine doğru bir evrim görmüş, hukuk, din ve ahlak arasındaki ilişkileri toplumsal gelişme ile koşutluk içinde çözümlemeye çalışmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Theory of Knowledge*, 1896, ("Bilgi Kuramı"); *Morals in Evolution*, 2 cilt, 1906, ("Evrim Halindeki Ahlak"); *The Historical Evolution of Property, in Fact and in Idea*, 1913, ("Olgu ve Düşünce Olarak Mülkiyetin Tarihsel Evrimi"); *Development and Purpose*, 1913, ("Gelişme ve Amaç"); *Material Culture and Social Institution of the Simple Peoples*, 1914, ("İlkel Halkların Maddi Kültürü ve Toplumsal Kurumları"); *The Metaphysical Theory of the State*, 1918, ("Metafiziksel Devlet Kuramı"); *The Rational Good*, 1921, ("Akılsal İyi"); *Elements of Social Justice*, 1922, ("Sosyal Adaletin Öğeleri"); *Social Development*, 1924, ("Toplumsal Gelişme").

- **KAYNAKLAR:** E.Barker, "Leonard Trelawney Hobhouse", *Proceedings*, XV (536-554), 1929; J.A.Hobson, M.Ginsberg, *L.T.Hobhouse, His Life and Work: With Selected Essays and Articles*, 1931.

- **BAKINIZ:** COMTE, DURKHEIM, SPENCER, WHEELER.

HOBSBAWM, Eric J.
(1917)

İngiliz, tarihçi. Marxist iktisadi ve toplumsal tarih anlayışının başlıca geliştiricilerindendir.

9 Haziran 1917'de Mısır'ın İskenderiye kentinde doğdu. Viyana, Berlin, Londra ve Cambridge üniversitelerinde öğenim gördü. Hitler'in iktidara yükseldiği yıllara rastlayan Berlin'deki öğrencilik döneminde sosyalizme yakınlık duydu. 1949-1955 arasında Cambridge'deki King's College'da öğretim üyeliği yaptı. Avrupa'ya, Akdeniz ülkelerine ve Latin Amerika'ya birçok yolculuk yapan Hobsbawm, sık sık gittiği ABD'de, Stanford Üniversitesi İktisat Bölümü ile Massachusetts Institute of Technology'de konuk profesör olarak ders verdi. Halen Londra Üniversitesi'ne bağlı Birkbeck College'da iktisadi ve toplumsal tarih profesörü olarak çalışmaktadır.

Zihinsel gelişme

Hobsbawm tarih çalışmalarına üyesi olduğu İngiliz Komünist Partisi'nin "Tarihçiler Grubu"nda başladı; 1956'dan sonra da çalışmalarını bu grubun yerini alan History Workshop adlı grupta ve ilk sayısı 1952 Şubatı'nda yayımlanan *Past and Present* (Geçmiş ve Bugün) adlı bilimsel tarih dergisinde sürdürdü. *Past and Present* dergisi, Marxist olan ve olmayan bilim adamlarını ortak bir temel üzerinde buluşturmayı amaçlıyordu. Derginin ilk sayısında yayımlanan "Giriş" yazısında tarih biliminin konusunun, "toplumun, doğası gereği geçirdiği dönüşümler" olması gerektiği belirtiliyordu. Yazıyı kaleme alanlar arasında dergi yazı kurulunun günümüze dek başkan yardımcılığını yapagelen Hobsbawm da bulunuyordu.

Hobsbawm ve *Past and Present* dergisi etrafında toplanan tarihçiler hem tarihin doğa bilimlerine ya da toplumsal bilimlere indirgenmesine, hem de tarihsel usdışıcılığa ve tarihin genellemelere yatkın olmadığı görüşüne karşı çıkmışlardır. Hobsbawm'un *Labouring Men* ("Çalışan İnsan") ve *Industry and Empire* ("Sanayi ve İmparatorluk") başlıklı kitapları böyle bir tarihsel bakış açısının başarılı örnekleridir. Bu yapıtlarında 19.yy başları İngilteresi'ndeki yaşam düzeyine ilişkin tartışmaları verimli bir kuramsal bireşime ulaştıran Hobsbawm, toplumsal yaşamın nicel ve nitel boyutlarının birlikte ele alınması gereğini vurgulamıştır. Yazarın *Labouring Men*'in önsözündeki deyişiyle, Sidney ve Beatrice Webb ile G.D.H. Cole'un öncülük ettikleri "eski" emek tarihi, "işçi hareketlerinin düpedüz kronolojik ya da öyküsel bir tarihi"nden ibaretti; işçi örgütleri ile hareketlerinden ayrı olarak, başlıbaşına emekçi sınıflar üzerine, işçi hareketlerinin etkili olmasını olanaklı kılan ya da engelleyen iktisadi ve teknik koşullar üzerine pek az

çalışma yapılmıştı. Hobsbawm, genel olarak toplumsal mücadeleler tarihinde "kaybedenler"e karşı duyarlı davranmış *Primitive Rebels* ("İlkel Ayaklanmacılar") adlı yapıtında da gelişme halindeki sanayi merkezlerine yakınlıklarına karşın çağdaş kapitalizmin değerlerine yabancı kalan, İspanya, İtalya ve Latin Amerika'daki toplumsal hareketleri incelemiştir. G.Rudé ile birlikte kaleme aldığı *Captain Swing*' de ("Kaptan Swing") ise 1830'da İngiliz tarım işçileri arasında çıkan örgütlü bir ayaklanmayı incelemiştir.

Hobsbawm, "yeni" emek tarihi yaklaşımının toplumsal hareketleri ve dönüşümleri, iktisadi, toplumsal, siyasal, kültürel ve yasal yönleriyle bir bütün olarak ele alması gerektiğini vurgular. *The Age of Revolution* ("Devrim Çağı") adlı kitabının özellikle "Fransız Devrimi" başlığını taşıyan üçüncü bölümü, bu türden başarılı bir bireşimin ürünüdür. Yazar, burada devrim Fransası'na daha geniş çaplı bir uluslararası demokratik-siyasal olaylar zincirinin bir parçası olarak yaklaşır. Hobsbawm'a göre bu çağda Avrupa, 1789 Fransız Devrimi ile İngiltere'den kaynaklanan Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu ve yaşamın her alanını dönüşüme uğratan bir "ikili devrim"e sahne olmuştur. Bu yapıt, Batı Avrupa'da sanayi kapitalizminin kök saldığı, Avrupa'nın ise dünyanın geri kalan bölümü üzerinde yüzyıl sürecek egemenliğini kurduğu altmış yılın (1789-1848) özgün bir anlatımıdır. Avrupa tarihinin 1848 ile 1875 arasındaki evresini konu edinen *The Age of Capital* ("Sermaye Çağı") ile, İngiltere iktisat tarihi üzerinde yoğunlaşarak Sanayi Devrimi ve sonrasını incelediği *Industry and Empire* ("Sanayi ve İmparatorluk") adlı kitapları, *The Age of Revolution*'la birlikte üçlü bir dizi oluştururlar.

Hobsbawm'a göre insanlık tarihini bir bütün olarak açıklamaya yönelen tek yaklaşım Marxizm'dir. Marxizm, toplumları, insanlar arasındaki üretim ilişkilerinin niteliğini ve gelişimini vurgulayarak inceler ve yapısal-işlevselci toplum kuramlarının çoğundan şu iki temel özelliğiyle ayrılır. Birincisi, Marxist tarih anlayışına göre toplumsal olaylarda altyapı ile üstyapı birbirlerini karşılıklı etkilerler, uzun dönemde ve son tahlilde üstyapıyı belirleyen, altyapıdır. İkincisi, her toplumda toplumun kendini yeniden üretme eğilimine karşı duran iç çelişkiler vardır. Hobsbawm toplumların neden ve nasıl değiştiğini, bütünsel bir iktisadi ve toplumsal tarih anlayışı yöntemiyle araştırmış, çalışmalarını tarihsel verilerle desteklemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Primitive Rebels*, 1959, ("İlkel Ayaklanmacılar"); *The Age of Revolution: Europe 1789-1848*, 1962, ("Devrim Çağı: Avrupa 1789-1848"); *Labouring Man: Studies in the History of Labour*, 1964, ("Çalışan İnsan: Emek Tarihi Üzerine Çalışmalar"); *Industry and Empire: An Economic History of Britain since 1750*, 1968, ("Sanayi ve İmparatorluk: 1750'den Sonra İngiltere İktisat Tarihi"); *Bandits*, 1969, ("Haydutlar"); *Captain Swing* (G.Rudé ile), 1969, ("Kaptan Swing"); *Revolutionaries: Contemporary Essays*, 1973, ("Devrimciler: Çağdaş Makaleler"); *The Age of Capital 1848-1875*, 1975, ("Sermaye Çağı 1848-1875"); *The Italian Road to Socialism*, 1977, ("İtalya'da Sosyalizme Giden Yol").

HOBSON, John Atkinson
(1858-1940)

İngiliz, iktisatçı. İktisadi bunalımlar ve emperyalizm konusundaki çözümlemeleriyle tanınmıştır.

6 Haziran 1858'de Derby'de doğdu, 1 Nisan 1940'ta Londra'da öldü. Oldukça varlıklı bir ailenin oğluydu. Oxford Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi gördü. 1887-1897 arasında Oxford ve Londra üniversitelerinde iktisat dersleri verdi. J.Ruskin, T.Veblen, H.Spencer, Mill ve Toynbee'den etkilendi.

Kapitalist toplumlarda iktisadi bunalımları aşırı tasarrufla açıklayan Hobson'a göre, adaletsiz gelir dağılımı nedeniyle yüksek gelirlilerin aşırı tasarrufu yatırım ve dolayısıyla fazla üretime yol açarken bu üretimin tüketilememesi iktisadi bunalımları doğurur. Tekeller, fazla üretim ve kârların azalması tehlikesi karşısında, fiyatları düşürmeyip üretimi kısarlar ve atıl kapasitelerini kullanıp dış pazarlara yönelirler. Tekelci uygulamalar ve adaletsiz gelir dağılımının yol açtığı üretilen mallara göre eksik tüketim, emperyalist dönemin belirgin özelliğidir.

Hobson, Güney Afrika'da *Manchester Guardian* gazetesinin muhabiri olduğu dönemde emperyalizmin çözümlemesi üstüne çalışmaya başlamış, *Imperialism* adlı kitabında olgulara ve sayısal örneklere dayanarak emperyalizmin siyasal ve iktisadi özelliklerini ayrıntılı biçimde incelemiştir. Kapitalizmin ve emperyalizmin yarattığı sorunların ve emperyalizm olgusunun, halkın tüketim gücünü artırmakla engellenebileceğini düşünerek çeşitli reformlar önermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Physiology of Industry* (A.F. Mummery ile), 1889, ("Sanayinin Fizyolojisi"); *The Evolution of Modern Capitalism*, 1894, ("Modern Kapitalizmin Evrimi"); *Imperialism*, 1902, ("Emperyalizm"); *The Industrial System*, 1909, ("Sınai Sistem").

HOCA, Enver
(1908)

Arnavut siyaset adamı. Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin kurucusudur.

16 Ekim 1908'de Girokastra'da (Gjinokäster) doğdu. Orta halli Müslüman bir esnaf ailesinin oğludur. Hoca soyadı, ailesinde çok sayıda kişinin dinle uğraşmasından gelir. İlköğrenimini Girokastra'da tamamladıktan sonra, Fransızca öğrenim yapan Korça Lisesi'ne girdi. Lise yıllarında Ahmed Zogu'nun baskıcı yönetimine karşı yürütülen muhalefet hareketlerine katıldı. Zogu yönetimine karşı bir protesto gösterisi düzenlediği gerekçesiyle tutuklandı ve bir süre hapis yattı. 1930'da liseyi bitirdi ve yükseköğrenim yapmak üzere devlet bursuyla Fransa'ya gönderildi.

Fransa'da bulunduğu sırada toplumsal olaylara ve siyasete duyduğu ilgi arttı. Fransız Komünist Partisi'nin yayın organı *L'Humanité*'ye yazdığı yazı-

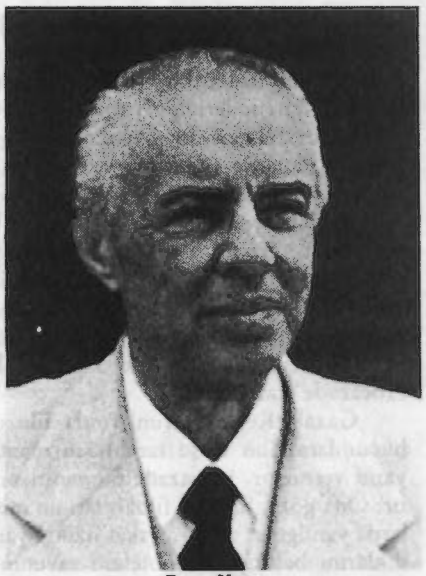

Enver Hoca

larda, Zogu yönetimine yönelttiği sert eleştiriler bursunun kesilmesine neden oldu. Bunun üzerine Belçika'ya geçen Hoca orada bir yandan Arnavutluk Konsolosluğu'nda çalıştı, diğer yandan Brüksel Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü. Kısa bir süre sonra, Zogu yönetimine karşı etkinliklerinin ortaya çıkması üzerine konsolosluktaki işinden atılınca, Arnavutluk'a döndü. Önce Tiran'da, ardından Korça'da lise öğretmenliği yapmaya başladı. Bu sırada devrimci bir örgüt olan Korça Grubu'na katıldı ve kısa zamanda örgütün en etkin üyelerinden biri oldu. Korça'da öğrenci gençlik ile diğer gençlik kesimleri arasında devrimci düşünceler doğrultusunda birlik sağlamaya çalıştı. Arnavutluk'un 7 Nisan 1939'da faşist İtalya tarafından işgal edilmesinden sonra, öğretmenlik görevine son verildi.

Bu tarihten sonra tüm zamanını siyasi çalışmalara ayıran Enver Hoca, Korça Grubu tarafından, işgalcilere ve onların işbirlikçilerine karşı yürütülecek siyasi mücadeleyi örgütlemek amacıyla Tiran'a gönderildi. Orada ülkenin diğer bölgelerinden gelen devrimci grupların da temsil edildiği bir toplantıya katıldı. Uzun tartışmalardan sonra yaptığı birleşme önerisi kabul edildi ve 8 Kasım 1941'de Arnavutluk Komünist Partisi kuruldu. Enver Hoca partinin başkanlığına getirildi.

Arnavutluk Komünist Partisi işgalcilere ve onların işbirlikçilerine karşı mücadele etmek üzere, diğer siyasi hareketlerle birlikte ortak bir cephenin kurulması doğrultusunda çalışmaya başladı. 16 Eylül 1942'de toplanan Peza Konferansı'nda Arnavutluk, Nazi orduları tarafından işgal edildi. Aynı yıl düşmana karşı silahlı mücadelenin yürütülmesi için Arnavutluk Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun oluşturulması kararı alındı. Her iki örgütün başkanlığını da Enver Hoca üstlendi.

1943 sonbaharında düşmana karşı başlatılan savaşlarda Yugoslav Komünistleri'nin de yardımlarıyla önemli başarılar kazanıldı. Geri alınan bölgelerde yerel ve bölgesel kurtuluş konseyleri oluşturuldu. Hemen hemen tüm Güney Arnavutluk'un geri alınmasından sonra, 2 Mayıs 1944'te Pırmet'te I.Kurtuluş Kongresi toplandı. Kongre, Arnavutluk'un yönetim biçimini Halk Demokrasisi olarak belirledi ve Enver Hoca başkanlığında Ulusal Kurtuluş Konseyi adlı yürütme organını seçti. Bu konsey Ekim 1944'te Arnavutluk Geçici Hükümeti'ne dönüştürüldü.

Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin kurulması

29 Kasım 1944'te Arnavutluk bütünüyle işgalden kurtarıldı. Aynı tarihte Enver Hoca başkanlığındaki geçici hükümet SSCB ve Batılı ülkelerce tanındı. Aralık 1945'te yapılan Kurucu Meclis seçimlerinde Komünistler çoğunluğu elde ettiler. 11 Ocak 1946'da Arnavutluk Halk Cumhuriyeti kuruldu.

Enver Hoca 1954'e değin hükümet başkanlığını sürdürdü. Ülkenin tek siyasi partisi olan Arnavutluk Komünist Partisi 1948'de Arnavutluk Emek Partisi (AEP) adını aldı. Halen AEP'nin genel sekreterliğini sürdürmekte olan Hoca, ülke siyasetinin yönlendirilmesinde birinci derecede söz sahibidir.

Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında SSCB ve diğer sosyalist ülkelerle kurulan dostluk ilişkileri zamanla bozuldu. 1948'de Yugoslavya'nın Cominform'dan çıkarılmasından sonra bu ülkeyle diplomatik ilişkiler kesildi. 1953'te Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev önderliğinde yumuşama politikasının başlamasından sonra ise SSCB'den uzaklaşma ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne (ÇHC) yakınlaşma politikası başladı. Eylül 1968'de Sovyet askerlerinin Çekoslavakya'ya girmesinden sonra Varşova Paktı'ndan ayrılma kararı alındı. 1976'da Mao'nun ölümünden sonra ÇHC'nin Batı'ya yakınlaşma politikası izlemesi nedeniyle ÇHC ile ilişkileri bozulan Arnavutluk, bu tarihten sonra Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Arap dünyasıyla ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. 1976'da anayasa değişikliğiyle ülkenin adı Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Anayasaya göre yabancı kredi almak yasaklandı ve 1981-1985 VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı kendi kendine yeterlik ilkesi doğrultusunda hazırlandı.

• BAKINIZ: ŞEHU, ZOGU I.

Arnavutluk Komünist Partisi'nin kurulması

HOCA SADEDDİN EFENDİ (1536-1599)

Osmanlı, tarihçi. Osmanlı Devleti'nin 1299-1520 arasındaki tarihini anlatan yapıtıyla tanınmıştır.

Mehmed Sadeddin Efendi, İstanbul'da doğdu, 2 Ekim 1599'da aynı kentte öldü. I.Selim'in [Yavuz] nedimi Isfahanlı Hasan Can'ın oğludur. Sahn müderrisi Karamani Mehmed Efendi ile döneminin ünlü bilginlerinden ders gördü. 1555'te Ebussuud Efendi'den mülazemet alarak Murad Paşa medresesine atandı. 1564'te "Hâric", 1571'de "Sahn" derecesine yükseldi.

Şehzade Murad'ın (III.Murad) hocalığı göreviyle Manisa'ya gitti. Yirmi ay burada kaldıktan sonra şehzade ile birlikte İstanbul'a gitti. III.Murad, 22 Aralık 1574'te tahta çıktıktan sonra, Sadeddin Efendi, padişah hocalığına getirildi. Bu sıfatla devletin iç ve

dış politikasına karışmaya başladı.

1578'de İngiltere Kraliçesi I.Elizabeth'in gönderdiği elçilerin isteklerine uygun olarak, İran savaşlarının bir an önce bitirilerek İspanya'ya karşı ortak cephe alınmasına çalıştı.

Sadeddin Efendi III.Murad'ın ölümünden sonra 1595'te tahta geçen III.Mehmed'in de hocası oldu. Ertesi yıl, padişahın ordunun başında Eğri seferine gitmesini sağladı. Haçova Savaşı'nın kazanılmasında yararlıkları dokundu, fakat sarayda etkisi azalmaya başladı. Bir süre sonra görevinden alındı. Sadrazam Hadım Hasan Paşa'nın muhalefetine karşın III.Mehmed, Sadeddin Efendi'yi yeniden padişah hocalığına getirdi. I Nisan 1598'de de şeyhülislamlığa atadı. İki padişahın hocalığında bulunup şeyhülislam olduğu için kendisine "Camiü'r-riyaseteyn" unvanı verildi.

Sadeddin Efendi, Muslihiddin Lârî'nin *Mir'atü'l-Edvâr ve Mirkâtü'l-Ahbâr* adlı Farsça genel dünya tarihini Türkçe'ye çevirdi. Yapıtın sonundaki Osmanlılar bölümünü eksik ve hatalı buldu ve "Hoca tarihi" diye de bilinen *Tacü't-Tevârih*'i yazdı. Kendisinden önceki tarihçilerden Âşıkpaşazade, İdris Bitlisî, Neşrî, Hadidî ve Ahmedî'nin yapıtlarından da yararlandı. Seci ve kafiyelerle yüklü ağdalı bir dille yazılan yapıt, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan I.Selim dönemi sonuna kadar geçen olayları kapsar. Yapıtın sonuna da babası Hasan Can'ın anılarına dayanarak yazdığı, I.Selim'in saltanatı ve yaşamı ile ilgili bilgiler veren *Selimnâme*'yi eklemiştir.

Tacü't-Tevarih'e 1554'e kadar gelen ekler yazılmıştır. Bunların kimin tarafından yazıldığı kesinliğe kavuşmamıştır. Batı'nın da ilgisini çeken bu ünlü yapıtın tümü Almanca, İtalyanca ve Fransızca'ya, kimi bölümleri de İngilizce, Rusça, Macarca ve Latince'ye çevrilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Tacü't-Tevârih*, (ö.s.), 2 cilt, 1862-1863; yeni harflerle, 5 cilt, İ.Parmaksızoğlu (yay.), 1974-1979.

- KAYNAKLAR: M.Aktepe, "Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't-Tevârih'i ve bunun Zeyli Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, (13), 1958; Ahmet Refik, *Alimler ve Sanatkârlar*, 1924; F.Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 1982; *İlmiye Salnâmesi*, 1916.

HOCAZADE, Muslihiddin
(? -1489)

Osmanlı bilgin. Yapıtlarında Aristoteles'i savunmuştur.

Hocazade Muslihiddin Mustafa, Bursa'da doğdu, 13 Şubat 1489'da orada öldü. Babası zengin bir tüccar olduğundan Hocazade diye ün kazandı. Babası öğrenimini engelleyip ticaretle uğraşmasını istediyse de Muslihiddin güç koşullar altında öğrenimini sürdürdü. Hızır Bey'in derslerini izleyip ondan icazet aldı. Bursa Esadiye medresesine müderris oldu ve altı yıl bu görevde kaldı.

II.Mehmed bilginleri İstanbul'a toplarken, o sırada kentin kadısı bulunan Hızır Bey'in önerisiyle Hocazade de çağrıldı. Padişahın önünde yapılan bilimsel bir tartışmada başarı kazandı. Rütbesi kazaskerliğe kadar yükseltildi. Hocazade'yi çekemeyenler arasında bulunan Sadrazam Karamani Mehmed Paşa'nın etkili girişimleriyle Bursa Sultaniye medresesine gönderildi. İznik kadılığı ve müderrisliğinde bulundu. II.Bayezid tahta çıkınca ikinci kez Bursa Sultaniye medresesi müderrisliği ile kadılığa atandı.

II.Mehmed'in buyruğuyla açılan bir yarışmada Gazali'nin *Tehafütü't-Felasife* ("Filozofların Yıkılışı") ile İbn Rüşd'ün ona karşı yazdığı *Tehafütü't-Tehafüt* ("Yıkılışın Yıkılışı") konu edinilmişti. Hocazade bu iki yapıta bir karşı çıkış (reddiye) yazarak, eleştirdi. Ali Tusi'nin de katıldığı bu yarışmayı Hocazade kazandı.

Gazali Kelam sorunlarında filozoflara yapılan hücumlara, İbn Rüşd tarafından mantıklı kanıtlarla yanıt vermiştir. Hocazade bu yanıtlara karşı çıkmıştır. Ona göre, İlk Çağ filozoflarının metafizik sorunlarda yanılgıları vardır. Fakat fizikte yanlışlık yapmadıklarını belirtip, Aristoteles'i savunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Tehafüt*, ("Yıkılış"), (Laleli Kütüphanesi No.2488); *Tehafüt*, (ö.s.), Gazali ve İbn Rüşd'ün tehafütleriyle birlikte, 1885.

- BAKINIZ: GAZALİ, İBN RÜŞD.

HOCHHUTH, Rolf
(1931)

Alman (FAC) oyun yazarı. Siyasal-belgesel tiyatronun ülkesindeki en önemli temsilcisi ve öncüsüdür.

Eshwege-Werra'da doğdu. Marburg, Münih ve Heidelberg üniversitelerinde okudu. Daha üniversite yıllarında beğenilen ve çok okunan öyküler yazdı. Bu arada bir de roman yayımladı. Ders kitapları basan bir yayınevinde eleştirmenlik ve yayın yönetmenliği yaptı.

İlk oyunu *Der Stellvertreter*, ("Temsilci") 1963'te Freie Volksbühne tiyatrosunda sahnelendi. II.Dünya Savaşı'nda, Naziler'in Yahudiler'e karşı giriştikleri büyük kıyım karşısında Papa XII.Pius'un nasıl sessiz kaldığını ve faşizme alet olduğunu belgelerle ortaya koyan oyun, olağanüstü ilgiyle karşılandı. Önceleri papayı ve papalık kurumunu acımasızca eleştirdiği için yayınevleri oyunu basmaya yanaşmadılar. Ancak daha sonra gerek Almanya'da, gerek yabancı ülkelerde kitap olarak yayımlandı ve yine büyük ilgi gördü.

Bu oyundan yola çıkan Hochhuth, daha sonraki oyunlarında da, II.Dünya Savaşı'nın insanlar üstünde yarattığı etkileri, Naziler'le Yahudiler arasında süregelen çekişmeleri, savaş öncesi ve sonrasında ABD ve İngiliz gizli servislerinin çalışmalarını, toplumların yozlaşmalarını ortaya koymaya yönelik bir doğrultuda ve yine belgelerle işledi. 1967'de oynanan *Die Soldaten*'de ("Askerler") Churchill'in Dresden kentini tümüyle yok etme kararına bir bahane uydurmak için İngiliz gizli servisinin Polonya Başbakanı Sikorski'yi nasıl öldürdüğünü ele aldı. Gene Freie Volks-

bühne'de sahneye konan bu oyun da, siyasal-belgesel tiyatronun en başarılı örneklerinden biri olarak dikkati çekti. Hochhuth'un bir başka başarılı belgesel yapıtı olan *Guerillas* ("Gerillalar") 1970'te sahnelendi. Bu oyunda CIA ve FBI gibi kuruluşların, ulusların kurtuluş savaşlarını nasıl engellediklerini anlatıyordu.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Stellvertreter*, 1963, ("Temsilci"); *Die Soldaten*, 1967, ("Askerler"); *Guerillas*, 1970, ("Gerillalar"); *Lysistrata und NATO*, 1973,("Lysistrata ve NATO").

HOCHWÄLDER, Fritz
(1911)

Avusturyalı oyun yazarı. II. Dünya Savaşı yıllarında ülkesinde çağdaş tiyatronun öncülüğünü yapmıştır.

28 Mayıs 1911'de Viyana'da doğdu. Babası Avusturya'da görevli bir Macar diplomatıydı. Genç yaşta çalışmaya başladı, marangozluk, duvar kâğıdı ustalığı, sendika yazmanlığı yaptı. Bir yandan çalışırken, bir yandan da gece okullarına ve kurslara devam etti. 1932-1936 arasında Viyana'daki çeşitli amatör tiyatro topluluklarında ve bazı küçük profesyonel tiyatrolarda oyunculuk yaptı. 1938'de, II. Dünya Savaşı tehlikesi başlayınca ailesiyle birlikte İsviçre'ye göç etti. Halen Zürih'te serbest yazar ve gazeteci olarak yaşamını sürdürmektedir.

Oyun yazarlığına 1940'ta *Esther*'le başladı. İlk ve en önemli başarısını 1943'te sahnelenen *Das heilige Experiment* ("Kutsal Deney") oyunuyla kazandı. Konusunu tarihsel olaylardan alan bu oyunda, birtakım yoz ahlak değerlerini yererek, çağdaşlaşma yanlısı aydınlar üstündeki baskıların tarih boyunca süregelişini klasik tiyatro üslubuyla anlattı. 1944'te ünlü Alman oyun yazarı ve Dışavurumculuk'un(Ekspresyonizm) edebiyattaki öncülerinden Georg Kaiser ile tanıştı. Onun ertesi yıl ölmesiyle yarım kalan bir oyun çalışmasını bazı değişikliklerle yeniden düzenleyerek *Der Flüchtling* ("Kaçak") adıyla yayımladı. 1965'teki *Der Himbeerpflücker* ("Çilek Toplayıcısı") ve 1966'daki *Der Befehl* ("Buyruk") oyunlarında, II. Dünya Savaşı'ndan yirmi yıl sonraki Avusturya toplumunda Nazizm'in süregelen etkilerini anlattı.

1955'te Viyana Edebiyat Ödülü'nü, 1956'da Avusturya Bilim Akademisi Edebiyat Ödülü'nü ve 1966'da da Avusturya Hükümeti Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

• YAPITLAR (başlıca): *Esther*, 1940; *Das heilige Experiment*, 1943, ("Kutsal Deney"); *Hotel du Commerce*, 1944; *Der Flüchtling*, ("Kaçak"), 1945; *Meier Helmbrecht*, 1946; *Der öffentliche Ankläger*, 1948, ("Savcı"); *Virginia*, 1951; *Donadieu*, 1953; *Die Herberge*, 1956, ("Sığınak"); *Der Unschuldige*, 1958, ("Suçsuz"); *Donnerstag*, 1959, ("Perşembe"); *1003*, 1963; *Der Himbeerpflücker*, 1965, ("Çilek Toplayıcısı"); *Der Befehl*, 1966, ("Buyruk"); *Lazaretti*, 1974.

HOCKETT, Charles F.
(1916)

ABD'li dilbilimci ve antropolog. Amerikan Yapısalcılık'ı olarak bilinen dilbilim akımının temsilcilerindendir.

17 Ocak 1916'da Ohio Eyaleti'nde, Columbus' da doğdu. Ohio Eyalet Üniversitesi'ni bitirdikten sonra öğrenimini 1936-1938 arasında Yale Üniversitesi'nde sürdürdü. 1939'da antropoloji alanında doktorasını verdi. 1946'dan sonra Cornell Üniversitesi'nde dilbilim ve antropoloji dersleri vermeye başladı. Ayrıca Indiana ve Chicago üniversitelerinde de öğretim üyeliği yaptı. Halen Cornell Üniversitesi Çağdaş Diller Bölümü'nde öğretim üyesidir.

1920'lerde Bloomfield, Sapir ve Boas gibi dilbilimciler tarafından kurulan Amerikan Yapısalcılık'ı adlı dilbilim akımının, 1950'ler ve 1960'lardaki, en önemli temsilcilerindendir. Bloomfield gibi o da dili anlam boyutundan bağımsız olarak ele almıştır. Çalışmalarını daha çok dilin yapısı ve gelişimi, ses düzeni, dilin insan-doğa ilişkisi üzerindeki etkileri ve etnoloji konularında yoğunlaştırmış ve Noam Chomsky ile Morris Halle'in birlikte geliştirdikleri üretici sesbilim (generative phonology) yaklaşımının karşısında yer almıştır. Amerikan dilbiliminin eleştirel bir tarihi niteliğindeki *The State of the Art* ("Sanatın Durumu") adlı yapıtı, Chomsky-Halle sesbiliminin (fonoloji) eleştirisini içerir.

• YAPITLAR (başlıca): *A Manual of Phonology*, 1955, ("Sesbilimin Elkitabı"); *A Course in Modern Linguistics*, 1958, ("Çağdaş Dilbilim Üzerine Bir Ders"); *Language, Mathematics and Linguistics*, 1967, ("Dil, Matematik ve Dilbilim"); *The State of the Art*, 1968, ("Sanatın Durumu"); *Man's Place in Nature*, 1973, ("Doğada İnsanın Yeri"); *The View from Language; Selected Essays*, 1977, ("Dil Gözüyle Bakmak; Seçme Denemeler").

• BAKINIZ: BLOOMFIELD, BOAS, SAPIR.

HOCKING, William Ernest
(1873-1966)

ABD'li düşünür. Amerikan İdealist Okul'un önde gelen adlarındandır.

10 Ağustos 1873'te Ohio'daki Cleveland'da doğdu, 12 Haziran 1966'da orada öldü. Iowa Eyalet Üniversitesi'nde inşaat mühendisliği öğrenimi gördü, sonra felsefeye ilgi duyarak Harvard Üniversitesi'ne girdi. Burada Amerikan Yeni-Hegelci akımın önderlerinden William James ve Josiah Royce'tan etkilendi. 1914'te bu üniversitede profesör oldu ve 1943'te emekliye ayrılana değin çalıştı. Bir süre Almanya'da kalan Hocking, burada K.Fischer, Dilthey ve Windelband'in yanında Alman İdealizmi'ni inceleme olanağı buldu. Felsefe alanındaki çalışmalarının yanı sıra, güncel siyasetle de ilgilenen Hocking, ABD'nin Birleşmiş Milletler'e alınması, Ortadoğu sorunu gibi konularla da yakından uğraştı.

Görüngüye dayalı bir din felsefesi geliştirmeye çalışan Hocking'in adı Royce ile birlikte iki Amerikan Yeni-Hegelci akımından birinin öncüleri arasında anılmaktadır. Görüşleri, idea ve duyguyu birleştirmeye yöneliktir. Ona göre, Tanrı biricik gerçekliktir. Bilgi, bireysel anlığın, kendi de bir anlık olan Tanrı ile ilişkiye geçmesi sonucu kavranılabilir. Hocking'in felsefesi Gerçekçilik ve Pragmacılık'ı birleştirmeye yönelikse de, genel niteliği gizemci yaşama dayalıdır. Bu da, onun Gerçekçilik karşısında, İdealizm'i yeğlediğini gösterir. Hocking'in din anlayışı, bütün dinlerin birbirlerinden etkilendiği, böylece birçok konuda birleştikleri yolundadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Meaning of God*, 1912, ("Tanrı'nın Anlamı"); *Living Religions and a World Faith*, 1940, ("Yaşayan Dinler ve Dünya İnanı"); *Science and the Idea of God*, 1944, ("Bilim ve Tanrı Düşüncesi").

• **BAKINIZ:** K.FISCHER, W.HARRIS, ROYCE.

HOCKNEY, David
(1937)

İngiliz, ressam. Pop Art'ın önde gelen temsilcilerindendir.

Bradford'ta doğdu. 1953-1957 arasında doğduğu kentte 1959-1962 arasında da Londra'daki Royal College of Art'ta sanat öğrenimi yaptı. Çalışmaları ile, daha öğrencilik yıllarında önemli ödüller aldı ve uluslararası bir üne kavuştu. 1961'de ilk kez ABD'ye gitti. 1962'de Maidstone College of Art'ta, 1963'ten sonra da Iowa, Colorado ve California üniversitelerinde dersler verdi. 1966'da Alfred Jarry'nin *Ubu Roi* (Kral Übü) adlı oyununun dekor ve kostümlerini yaptı.

İngiliz sanatının "harika çocuk"u olarak nitelenen Hockney sanat yeteneği ile olduğu kadar, abartılı giysileri ve kendine özgü yaşamı ile de büyük ilgi toplamış ve Beatles'ın simgelediği İngiltere'nin 1960 döneminin kültürel ve sanatsal ortamının biçimlenmesine, kendine özgü tavırları ile katkıda bulunmuştur.

Hockney temelde resimsel anlatımdan çok grafik anlatımı yeğlemiş ve çalışmalarının çoğunu bu teknikle gerçekleştirmiştir. İlk döneminde, çocukların çizgilerinden esinlenerek karikatürü anımsatan bir üslupla çalışmış ve kolay anlaşılmayan ince bir alaycılık sergilemiştir. Sonraki yapıtlarında ise daha açık ve gerçekçi bir tavır geliştirmiştir. Kendine özgü düş gücü ile, tuhaflıkları karikatürlerle birleştirmiş, bir yandan da netliği, açıklığı ve okunurluğu amaçlamıştır. Dış dünyadan çok iç dünyayı yansıtmış, duyguların çarpık şiirselliğini olgun ve duyarlı bir teknikle tuvale aktarmıştır. Çok yönlü ve değişken kişiliğiyle zengin bir resim dili geliştirmiştir. Figüratif betimlemeyle, geometrik düzeni ve sözlü imlemeyi aynı tuvalde bir arada kullanmıştır. Öbür Pop sanatçıları gibi reklamlara ve toplu iletişim araçlarına ilgi duymamış, insan, aşk, doğa ve özel bir olay gibi yaşam içinde ilgisini çeken her türlü konuyu işlemiştir. Yapıtlarıyla Art Brut'nün (Ham Sanat) yaratıcısı J.Dubuffet ile ABD'li sanatçı R.B.Kıtaj'ı (1932) etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Alka Seltzer (Dünyanın En Güzel Oğlanı)*, 1961, Balliol Koleji, Oxford, İngiltere; *İki Ağaç*, 1964; *Bay ve Bayan Clark, Percy ile*, 1970-1971, Tate Galerisi, Londra; *Sir David Webster'in Portresi*, 1971, Kraliyet Opera Binası, Londra. **Kitap:** *David Hockney by David Hockney*, 1976; *Pictures by David Hockney*, 1979.

• **KAYNAKLAR:** M.Livingstone, *David Hockney*, 1980.

• **BAKINIZ:** DUBUFFET, WARHOL.

HODGES, Johnny
(1906-1970)

ABD'li müzisyen. Caz tarihinin en önemli alto saksofoncularındandır.

John Cornelius Hodges 25 Temmuz 1906'da ABD'nin Massachusetts Eyaleti'nde Cambridge'de doğdu, 11 Mayıs 1970'te öldü. Çocukluğunda davul ve piyano çalışmaya başladı, on dört yaşında alto saksofona geçti. Bir süre kendi kendisini eğittikten sonra soprano saksofon ustalarından Sidney Bechet' den (1897-1959) ders aldı. 1927'de davulcu Chick Webb'in (1909-1939) topluluğuyla çalıştı ve 1928'de cazın ünlü adlarından Duke Ellington'ın orkestrasına katıldı. Bu orkestranın en önemli üyelerinden biri oldu. 1951'de kendi topluluğunu kurdu ve doldurduğu *Castle Rock* adlı albümüyle büyük başarı kazandı. Topluluğun 1955'te dağılmasından sonra yeniden Ellington'ın orkestrasına katıldı ve ölümüne değin burada çaldı. Vibrafoncu Lionel Hampton, piyanist Earl Hines ve trompetçi Cootie Williams da (1908) onun birlikte çalıştığı müzikçiler arasındadır.

Caz müziğinde Coleman Hawkins'in tenor saksofonda yaptığı öncülüğü Johnny Hodges - Benny Carter (1907) ile birlikte - alto saksofonda yapmış, cazda bir alto saksofon üslubunun yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle baladlardaki ve yavaş tempolu solo parçalardaki yeteneğiyle tanınmış, yumuşak ve duygulu çalışı ile birçok saksofoncuyu etkilemiştir. 1935'lerde gelişen *swing* türünün en iyi yorumcularından biri ve Charlie Parker'dan sonra caz tarihinin en önemli alto saksofoncusudur.

• **BAKINIZ:** ELLINGTON, C.PARKER.

HODGKIN, Alan Lloyd
(1914)

İngiliz fizyoloji ve biyofizik bilgini. Sinirsel iletimin kimyasal süreçlerine ilişkin çalışmalarıyla Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

5 Şubat 1914'te Oxfordshire'a bağlı Banbury'de doğdu. Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity Colle-

ge'da doğabilimleri okuyan Hodgkin, 1935'te mezun oldu, sinirsel iletim üstüne çalışmalarıyla 1936'da Trinity College'a üye seçildi. II. Dünya Savaşı sırasında radar üstüne araştırmalar yapan Hodgkin, 1945'te Cambridge'e dönerek öğretim üyeliğini sürdürdü. 1952-1969 arası Royal Society araştırma profesörlüğünü, 1970'ten başlayarak da yeni kurulan biyofizik kürsüsü profesörlüğünü üstlenen Hodgkin, 1963'te Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü J.C.Eccles ve öğrencisi A.F.Huxley ile paylaştı.

İlk çalışmalarında kurbağanın sinirsel mekanizmalarını araştıran Hodgkin, ilk önceleri teknik olanaksızlıklar nedeniyle bir sinirin ancak tümünün elektriksel etkinliğini inceleyebiliyordu. Daha sonra, bir yandan elektriksel kayıtları kolaylaştıran duyarlı gerilim yükselteçlerinin geliştirilmesi, öte yandan bir tür mürekkepbalığı olan *Loligo Forbesi*'nin yaklaşık 0,7 mm çapındaki "dev" aksonlarıyla çalışma olanağını bulması sonucu, araştırmalarını tek bir sinir telindeki sinirsel iletimin fizikokimyasal süreçleri üzerinde yoğunlaştırdı. O güne değin nörofizyoloji araştırmalarında incelenen sinir tellerine oranla oldukça büyük çaplı bu dev aksonlara mikroelektrotlarla daha kolay girilebilmesi ve aksonun içindeki ve çevresindeki kimyasal ortamın analizinin daha duyarlı bir biçimde gerçekleştirilebilmesi, Hodgkin, Huxley ve çalışma arkadaşlarına sinirsel iletime ilişkin temel araştırmalar yapma olanağı tanımıştı.

Hodgkin ve arkadaşları 1950'lerin başlarında gerçekleştirdikleri araştırmalar sonucu, bir sinir hücresinden kaynaklanıp, hücrenin yapısal uzantısı olan akson aracılığıyla iletilen impulsun zaman içindeki değişimini ayrıntılı bir biçimde gözleme olanağı buldular. Bir impulsun geçmediği zamanlarda (durağan hal) içi dışına göre negatif bir gerilim (yaklaşık -70 mV) gösteren aksondaki bu gerilimin, impuls ile birlikte saniyenin binde biriyle ölçülecek kadar kısa bir süre için artı bir değer kazandıktan sonra yeniden negatif düzeye dönmesini, yarıgeçirgen akson zarının iki yanı arasındaki iyon transferiyle açıkladılar. Durağan halde aksonun içinde potasyum, dışında ise sodyum iyonlarının göreli olarak daha yoğun olduğunu, normal koşullarda yalnızca potasyumun geçmesine izin veren zar yapısının impuls sırasında sodyum iyonlarının da geçmesine olanak tanıyacak şekilde geçirgenlik kazandığını bulan Hodgkin ve arkadaşları, impulsun akson boyunca yeğinliğinden hiçbir şey yitirmeden "hep ya da hiç" ilkesine göre iletildiğini açıklayan bir fizikokimyasal model de geliştirdiler. Bulgularının genel geçerliliğini kanıtlamak amacıyla işaretlenmiş iyonlarla (radyoizotoplarla) aksonun içiyle çevresi arasındaki iyon transferini incelediler.

Hodgkin sinirsel iletimin fizikokimyasal mekanizmasını ana hatlarıyla ortaya çıkararak temel nörofizyoloji araştırmalarında olduğu kadar fizyoloji ve nöropatoloji alanlarındaki gelişmelere de katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Conduction of the Nervous Impulse*, 1964, ("Sinir İmpulsunun İletimi").

- **BAKINIZ:** ADRIAN, ECCLES, B.KATZ.

HODLER, Ferdinand
(1853-1918)

İsviçreli ressam. Dışavurumcu (ekspresyonist) anlayışla yaptığı figüratif resimler ve manzaralarla tanınmıştır.

14 Mart 1853'te Bern'de doğdu, 20 Mayıs 1918'de Cenevre'de öldü. Önceleri ressam çıraklığı yaptı, daha sonra Cenevre Güzel Sanatlar Okulu'nda sanat öğrenimi gördü. Holbein ve Dürer'e hayranlık duydu. İlk kişisel sergisini 1885'te açtı. 1889'da Paris Dünya Fuarı'ndaki resimleri beğeni kazandı. Daha sonra 1890'da Paris'teki simgeci sergilerde, 1899'da da Venedik Bienali'nde (iki yıllık sergi) resimleri sergilendi. 1904'te Viyana Sezession Sergisi'nde otuz bir resmi gösterildi. Uluslararası ünü giderek arttı, çeşitli ödüller kazandı. 1917'de Zürih Sanat Evi'nde toplu bir sergisi açıldı.

Hodler, sınırlı bir sanat eğitimi almış olmasına karşın zamanının en özgün ressamlarından biri olmuştur. İlk manzara, portre çalışmalarında İzlenimcilik'e (Empresyonizm) karşı çıkmış, kompozisyonun öğesi olarak çizgiyi vurgulamıştır. Bu yaklaşımından ötürü kendisine yöneltilen eleştirilere aldırmayarak, dönemin Alman ve İsviçre resmini etkileyecek olan çizgisel üslubunu geliştirmiştir.

Kendisini yalnız ressam değil, aynı zamanda bir düşünür olarak da görmüştür. Resimlerinde insanın, bir doğa görünümünün ya da tarihsel bir olayın özünü anlayıp yansıtmaya çalışmıştır. Kişinin tanımlanmasının en doğru ve gerçek olarak yandan yapılacağını düşündüğü için portrelerinde profil duruşu seçmiştir. Kendi felsefesini ve şiirsel görüşlerini ortaya koyduğu en özgün resimleri, *Gece*, *Kutsal Saat*, *Kadınların Gençliğe Hayranlığı* gibi tablolardır. Bu çalışmalarında kompozisyonu, tek tek figürleri ustaca bir araya getirerek oluşturmuş, anlatımı duygulu renklerle desteklemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Gece*, 1890, Sanat Müzesi, Bern; *Düş Kırıklığı*, 1892, Sanat Müzesi, Bern; *Seçilmiş*, 1893, Sanat Müzesi, Bern; *Ritmik Düzen*, 1895, Sanat Müzesi, Basel; *Kadınların Gençliğe Hayranlığı*, 1900; *İlkbahar*, 1901, Folkwang Müzesi, Essen; *Wilhelm Tell*, 1903; *Kutsal Saat*, 1907, Sanat Evi, Zürih. **Duvar Resmi:** *Marignano Savaşı'nda Geri Çekiliş*, 1896-1900, Devlet Müzesi, Zürih; *Jenalı Öğrencilerin Geçişi*, 1813, Jena Üniversitesi, Almanya (DAC).

- **KAYNAKLAR:** S.Guerzoni, *Ferdinand Hodler: sa vie, son oeuvre son enseignement. Souveniers personnels*, 1957; C.A.Lossli, *Ferdinand Hodler*, 4 cilt, 1921-1924.

HODZA, Milan
(1878-1944)

Çek siyaset ve devlet adamı. Bağımsız Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin kurulmasında öncülük etmiştir.

Slovakya'da Surany'de doğdu, ABD'nin Florida Eyaleti'nde öldü. Slovak bir ailenin oğludur. O

dönemde Macaristan sınırları içinde bulunan Slovakya, Habsburg hanedanının yönettiği Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Hodza Ocak 1905'te Slovak milletvekili olarak Macaristan parlamentosuna seçildi. Budapeşte'de yayımlanan *Slovensky Dennik* adlı Slovak gazetesine Slovaklar'ın Macarlaştırılmasına karşı çıkan ve özerkliği savunan yazılar yazdı. Çek siyaset adamları T.Masaryk ve E.Beneş'in, Slovak ve Çek uluslarının birleşerek bağımsız devlet kurması yolunda yaptıkları çalışmalara etkin biçimde katıldı. I.Dünya Savaşı'nda Avusturya -Macaristan İmparatorluğu'nun yenilmesinden sonra, 28 Ekim 1918'de bağımsız Çekoslovakya Cumhuriyeti kuruldu. Hodza, Slovak Ulusal Konseyi'nin yeni kurulan cumhuriyeti tanımasında ve Çekler'le Slovaklar'ın birleşmesinde etkili oldu.

Mayıs 1935 genel seçimlerinde Hodza'nın önderliğini yaptığı Tarımcı Parti (TP) en çok oy alan parti oldu. Hodza, Kasım'da kurulan koalisyon hükümetinde başbakanlık görevini üstlendi. Hodza'nın başbakanlığı sırasında karşı karşıya kaldığı en büyük sorun, 1935 seçimlerinde TP'den sonra en çok oyu alan, K.Henlein önderliğindeki Nazi yanlısı Sudet-Alman Partisi'nin (SAP) Sudet bölgesinde yaşayan Alman azınlığın özerkliği için yürüttüğü mücadele oldu. Hitler'in 1938 Şubatı'nda Almanya dışında yaşayan tüm Alman azınlıkları kurtaracağını açıklaması üzerine, Hodza, Çekoslovakya'nın her türlü dış müdahaleye karşı kendisini koruyacağını açıkladı. Nazi Almanyası'nın Mart 1938'de Avusturya'yı ilhak etmesinden kısa bir süre sonra, Henlein, Prag hükümetinden Sudet bölgesinin tam özerkliği,Çekoslovakya'nın dış politikada Almanya ve İtalya'yı desteklemesi gibi taleplerde bulundu. Bu talepler Hodza başkanlığındaki hükümet tarafından reddedildi. Hodza'nın Temmuz-Ağustos 1938'de SAP önderleriyle yaptığı uzlaşma görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı.

Eylül 1938'de Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya arasında imzalanan ve nüfusunun yarıdan fazlasını Almanlar'ın oluşturduğu Bohemya ve Moravya'nın bütünüyle Almanya'ya katılmasını öngören Münih Antlaşması'yla Çekoslovakya parçalanarak Nazi Almanyası'nın denetimi altına girdi. Bunun üzerine, devlet başkanı Beneş ve Hodza başkanlığındaki hükümet Ekim 1938'de istifa etti. Hodza aynı yıl Çekoslovakya'dan ayrılarak ABD'ye sığındı. Ülkesine bir daha dönemeyen Hodza, ABD'de öldü.

• BAKINIZ: BENEŞ, T.MASARYK.

HOE, Richard March
(1812-1886)

ABD'li sanayici ve mucit. İlk rotatifi geliştirerek, basımcılığa hız kazandırmıştır.

12 Eylül 1812'de New York'ta doğdu, 7 Haziran 1886'da Florence'da öldü. Baskı makinesi imalatçısı Robert Hoe'nun oğluydu. 15 yaşında babasının fabrikasında çalışmaya başladı. Babasının ölümünden sonra fabrikanın yönetimini üstlenerek, babasının baskı makineleri üzerindeki çalışmalarını sürdürdü.

1847'de geliştirdiği çok sayıda basımı olanaklı kılan silindirli baskı makinesi çağdaş rotatifin başlangıcı oldu. Baskı işlemini gerçekleştiren geniş bir silindir ve onu kâğıtla besleyen küçük silindirlerden oluşan bu makine, tabaka halindeki kâğıdın tek yüzüne baskı yapabilmekteydi. Makineye kâğıt sürmek için her küçük silindirin başında bir işçinin bulunması gerekiyordu. İlk kez *Philadelphia Public Ledger*'ın basımında kullanılan bu makine saatte 8000 nüsha basımı gerçekleştirdi.

1868'de William Bullock'un bobin kâğıt kullanarak basımı daha da hızlandıran bir makine geliştirmesinden sonra, çalışmalarını bu tür makineler üzerinde yoğunlaştırdı. 1871'de geliştirdiği makinesi kâğıdın her iki tarafına da basım yapabiliyordu, bu *New York Tribune*'un basımında kullanılarak saatte 18000 nüsha basıma ulaşıldı. Bullock ve Hoe'nun geliştirdikleri katlama aletinin baskı makinesine eklenmesiyle basımcılık daha da yetkinleşti.

Rotatifin geliştirilmesi gazete tirajlarını artırarak, haberlerin ülke düzeyine yayılmasını sağladı.

HOFER, Andreas
(1767-1810)

Tirollü halk kahramanı. Ülkesinin yeniden Avusturya yönetimi altına girmesi için çalışmıştır.

22 Kasım 1767'de, Güney Tirol'de Sankt Leonhard'da (bugün İtalya'da San Leonardo) doğdu, 20 Şubat 1810'da Mantova'da öldü. Passeiertal'de hancılığın yanı sıra şarap ve sığır alım satımıyla uğraşıyordu.

Napoléon Savaşları sırasında Bavyera'ya bırakılan Tirol'ün yeniden Avusturya yönetimi altına girmesi için çalışmaya başladı. Ocak 1809'da Viyana'ya giderek Avusturya hükümetinin yardımını sağladı. Nisan-Mayıs 1809'da, Sterzing'de ve Innsbruck yakınlarındaki Isel tepesinde Bavyeralılar'a ve ülkeyi işgal altında tutan Fransız-İtalyan birliklerine karşı zafer kazandı. Temmuz 1809'da, Znaim'de imzalanan bir ateşkesle Tirol'ün Bavyera'ya bırakılmasından sonra Avusturya desteğini çekti. Ayaklanma çağrısı yapan Hofer savaşmayı sürdürdü. Ağustos 1809'da Bavyeralılar'ı bölgeyi terketmek zorunda bıraktı. Kendini Tirol başkomutanı ilan etti ve Avusturya Kralı I.Franz'a bağlı bir yönetim kurdu. I.Franz Ekim 1809'da Schönbrun Antlaşması'yla bölgeyi ele geçirmesinden sonra yakalanan Hofer Mantova'da kurşuna dizildi. Bir halk kahramanı olarak tanınan Hofer, Fransız Devrimi'nin görüşlerine karşı çıkmış, Avusturya monarşisine bağlı kalmıştır.

HOFFMAN, Dustin
(1937)

ABD'li sinema ve tiyatro oyuncusu. Değişik tipleri canlandırmaktaki ustalığıyla büyük başarı kazanmıştır.

8 Ağustos 1937'de Los Angeles'da doğdu. Bir süre Santa Monica City College'a devam etti. On dokuz yaşında okuldan ayrılarak Pasadena Playhouse'da oyunculuğa başladı. Daha sonra tiyatroculuk mesleğinde ilerlemek amacıyla New York'a gitti. Ancak uzun süre aradığını bulamadı, kapıcılık, akıl hastanesinde koğuş bakıcılığı gibi işlerde çalışmak zorunda kaldı. 1965'e değin televizyonda küçük roller aldı, Broadway tiyatro çevresine bir türlü giremedi. 1965'te *The Journey of the Fifth Horse* ("Beşinci Atın Yolculuğu") adlı oyundaki rolüyle o yılın Broadway dışındaki en iyi tiyatro oyuncusu seçildi. Ertesi yıl bir başka oyundaki rolü yönetmen Mike Nichols'ın dikkatini çekince *The Graduate* (Aşk Mevsimi) filminde başrol oynadı. Filmin başarısı birdenbire büyük bir ün kazanmasını sağladı. Broadway'de birkaç oyunda oynadıktan sonra 1969'da *Midnight Cowboy*'la (Geceyarısı Kovboyu) sinemadaki yerini pekiştirdi. Art arda çevirdiği filmlerde değişik tipleri canlandırmakta gösterdiği ustalık ününün kısa sürede yayılmasına yol açtı. 1980'de *Kramer vs. Kramer* (Kramer Kramer'e Karşı) filmindeki rolüyle Oscar kazandı.

Hoffman, büyük ününe karşın tipik bir Hollywood yıldızı olmamış, görünümü ve oyunculuğuyla ABD sinemasının kalıplarını zorlamıştır. Alışılmış kahraman tipine karşıt bir tip yaratmaya yönelmiştir. 1970'te çevirdiği *Little Big Man* (Küçük Dev Adam) adlı filmde, yerliler arasında yaşayan bir beyaz adamın ilk gençliğinden 121 yaşına değin süren gelişimini büyük bir ustalık ve duyarlıkla canlandırmıştır. Son filmlerinden olan *Tootsie*'de ise, sinema ve televizyon sanayiinin acımasız rekabet ortamında ancak kadın kılığına girerek iş bulmayı başaran bir erkek oyuncuyu canlandırmıştır. Hoffman'ın bu filmdeki başarısı, kadın rolünü, kalıplaşmış "kadınsı" hareketlerle vermeye yönelmeyip yarattığı karakterin özelliklerini en ince ayrıntılara dek ortaya koyan bir titizlikle ele alması olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *The Graduate*, 1967, (Aşk Mevsimi); *The Tiger Makes Out*, 1967, ("Evcil Kaplan"); *Madigan's Millions*, 1968, (Madigan'ın Milyonları); *Midnight Cowboy*, 1969, (Geceyarısı Kovboyu); *John and Mary*, 1969, (İki Sevgili); *Little Big Man*, 1970, (Küçük Dev Adam); *Who is Harry Kellerman*, 1971, (Kellerman Kimdir?); *Why is He Saying Those Terrible Things About Me?*, 1971 ("Neden Benim İçin Kötü Şöyler Söylüyor?"); *Straw Dogs*, 1971, (Köpekler); *Alfredo, Alfredo*, 1972, (Şaşkın Damat); *Papillon*, 1973, (Kelebek); *Lenny*, 1974; *All the President's Men*, 1976, (Başkanın Bütün Adamları"); *Marathon Man*, 1976, (Vahşi Koşu); *Straight Time*, 1978, *Agatha*, 1979; *Kramer vs. Kramer*, 1979, (Kramer Kramer'e Karşı); *Tootsie*, 1982.

HOFFMANN, E.T.A.
(1776-1822)

Alman, yazar. Düşle gerçekliğin iç içe geçtiği fantastik öyküler yazmıştır.

Ernst Theodor Amadeus Hoffmann 24 Ocak 1776'da Königsberg'te (bugün SSCB'de Kaliningrad) doğdu, 25 Haziran 1822'de Berlin'de öldü. Aslında Wilhelm olan küçük adını, Mozart'a karşı beslediği sevgiden ötürü Amadeus olarak değiştirmiştir. Babası hukukçuydu. Hoffmann da, asıl ilgisinin müziğe ve resme yönelik olmasına karşın, babası gibi hukuk okudu. Glogau, Berlin ve Posen'de memur olarak çalıştı. 1802'de yayımlanan bir karikatüründen ötürü Plozk'a sürgüne yollandı. 1804'te, o zaman Prusya sınırları içinde olan Varşova'ya gitti. Bundan sonra yaşamını ressam, yazar, karikatürcü ve besteci olarak kazandı. Goethe ve Clemens Brentano (1778-1842) gibi yazarların oyunlarına müzik yazdı. 1808'de Bamberg'te önce orkestra şefliği, sonra bestecilik yaptı. *Ritter Gluck* ("Şövalye Gluck"), *Don Juan*, *Der goldene Topf* ("Altın Kâse") gibi kitaplarını da Bamberg'te yazdı. *Phantasiestücke nach Callots Manier* ("Callot Üslubunda Düşsel Parçalar") adı altında derlediği anlatılarındaki Kreisler tipinde kendini yansıttı. 1813'te Dresden ve Leipzig'te çalıştıktan sonra 1814'te Berlin'e gitti. Yargıç olarak hukuk alanında çalışmalarına döndü, ölünceye değin Berlin'de kaldı.

Hoffmann yaşamı boyunca bir türlü bağdaştıramadığı iki alan olan hukukla sanat arasında gidip gelmiştir. Onun bu ikilemi yapıtlarında da izlenir. Onlarda da gerçek dünyayla düşsel dünyayı ayırarak gerçekliği bölmeye çalışmıştır. Yaşamın karanlık yanlarıyla gizli güçler, tutkular ve kötülüklerle ilgilenmiştir. Ona göre, edebiyat, güzel bir yanılsama olarak, gerçekliğin karanlık yanlarını alaycı bir biçimde ortaya çıkarmakta, böylece gerçeklikle gerçeklik görüntüsü, uyanıklıkla düş arasındaki ayrımlar iç içe geçmekte, sınırlar kaybolmaktadır. Hoffmann yazdığı romantik masallar ve düşsel anlatılarla Musset, Byron, Scott ve Poe gibi yazarları etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Ritter Gluck*, 1809, ("Şövalye Gluck"); *Don Juan*, 1812; *Der goldene Topf*, 1812, ("Altın Kâse"); *Phantasiestücke nach Callots Manier*, 4 cilt, 1814-1815, ("Callot Üslubunda Fantastik Parçalar"); *Die Elixiere des Teufels*, 1815-1816, ("Şeytan İksiri"); *Nachtstücke*, 1817, ("Gece Parçaları"); *Die Serapionsbrüder*, 1819-1821; *Die Lebensansichten des Katers Murr*, 1820-1822, ("Erkek Kedi Murr'un Yaşamından Görüntüler"); *Gesammelte Schriften* (V.G.Ellinger yay.), 15 cilt, 1927, ("Bütün Yapıtları").

- **KAYNAKLAR:** W.Bergengruen, *E.T.A.Hoffmann*, 1939; P.Greeff, *E.T.A.Hoffmann als Musiker*, 1948; H.W.Hewett-Thayer, *E.T.A. Hoffmann*, 1948; H.Meyer, "Die Wircklickeit E.T.A. Hoffmanns", *Von Lessing bis Thomas Mann*, 1959; J.F.A. Ricci, *E.T.A. Hoffmann* (bibliyografya içerir), 1947; J.Voerster, *160 Jahre E.T.A. Hoffmann-Forshung 1805-1965*, 1967.

Joseph Hoffmann

Çağında mimarlık

HOFFMANN, Joseph
(1870-1956)

Avusturyalı mimar ve tasarımcı. Ülkesinde Yeni Sanat (Art Nouveau) akımının öncülüğünü yapmıştır.

İlk yapıtları

Joseph Franz Maria Hoffmann 15 Aralık 1870'te Moravya'nın Pirnitz kentinde doğdu, Viyana'da öldü. Mimarlık eğitimine 1892'de Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'nde başladı. Burada Carl von Hasenauer (1833-1894) ile Otto Wagner'in öğrencisi oldu. 1895'te bu okulun Roma Ödülü'nü kazanarak bir yıl için İtalya'ya gitti. 1896-1897 arasında Wagner'in Viyana'daki bürosunda çalıştı, 1898'de bu kentte kendi bürosunu açtı. 1899'da, daha sonra Akademi olan Viyana Uygulamalı Sanatlar Okulu'na profesör oldu ve bu görevini 1936'ya değin sürdürdü. 1897'de aralarında Joseph Olbrich'in de bulunduğu sanatçılarla Yeni Sanat akımının Avusturya kolu olan Sezession'un kurucu üyesi oldu. Kısa bir İngiltere gezisinden sonra 1903'te Koloman Moser (1868-1918) ve sanat destekçisi tüccar Fritz Wärndorfer ile birlikte Wiener Werkstätte (Viyana İşliği) adını verdiği çalışma birimini oluşturdu. 1930'lara değin çalışmalarını sürdüren bu işlik, özellikle sanayi tasarımı alanındaki yapıtlarıyla dünya çapında bir ün kazandı. Hoffmann 1908-1909 yıllarında ressam Klimt'in çevresinde oluşan ve "Sezession içinde Sezession" adıyla bilinen ilerici sanat eylemlerinin yöneticiliğini yaptı. 1910'da Avusturya Werkbundu'nun kurucuları arasında yer aldı ve güzel sanatlarla uygulamalı sanatların birleşmesi amacına yönelik bu kuruluşun yöneticiliğinde bulundu.

Sanatının niteliği

1914'te Almanya'nın Köln kentinde açılan Alman Werkbundu sergisine, tasarımını yaptığı *Avusturya Pavyonu* ile katıldı.

I.Dünya Savaşı Hoffmann'ın da çalışmalarına ara vermesine neden oldu. Savaştan sonra Viyana kenti başmimarlığına getirildi, bu görevinde çeşitli konut yerleşmeleri tasarladı. 1930-1932 arasında Avusturya Werkbundu tarafından bu kentte düzenlenen uluslararası örnek konut sergisine katıldı. 1933'te adı çevresinde oluşturulan polemik nedeniyle Viyana İşliği'ni kapatma kararını verdi. Avusturya'nın Almanya'ya katılması ve II.Dünya Savaşı, çalışmalarını aksattıysa da, 1943'te Künstler Werkstatt (Sanatçılar İşliği) adıyla yeni bir çalışma grubu oluşturdu, ölümüne değin bu işliğin yöneticiliğini ve tasarım çalışmalarını sürdürdü. Kendisine 1926'da Légion d'honneur nişanı, 1950'de de Viyana Kenti Onursal Ödülü, Dresden, Berlin ve Viyana Teknik üniversitelerinin onursal doktorluk unvanları ve Viyana ile Berlin Güzel Sanatlar akademilerinin onursal üyeliği verildi.

Hoffmann'ın mimarlık yapmaya başladığı 19.yy'ın sonları mimarlıkta yeni düşüncelerin ortaya çıktığı bir dönemdir. 1890'lardan sonra çeşitli ülkelerde güçlenmeye başlayan Yeni Sanat, mimarlıkta demir ve cam gibi yeni malzemeleri kullanıyor, kendi çağına özgü biçimlendirmeleri araştırıyordu. Bu sıralarda başka bir eğilim daha mimarları ve sanatçıları etkilemekteydi. Endüstri tasarımının gelişmesine yol açan bu eğilim, güzel sanatlarla uygulamalı sanatlar arasında bir birlik kurulmasını amaçlıyordu. Hoffmann böyle bir ortamda bu düşüncelerin ülkesindeki temsilciliğini yapmış, mimarlık yapıtları ve endüstri tasarımı çalışmalarıyla etkili olmuştur.

Hoffmann'ın ilk çalışmalarını sergi pavyonları, iç mimarlık düzenlemeleri ve konutlar oluşturur. *Purkersdorf Sanatoryumu* onun ilk önemli yapıtlarından biridir. Dikdörtgen çizgilerin egemen olduğu bu yapı, ayrıntılarındaki incelik ve Viyana Okulu'na özgü zarifliğiyle dikkatleri üstüne çekmiştir. Yayılmaya başlayan ünü Hoffmann'a, Belçikalı fabrikatör Stoclet için bir villa tasarlama olanağı vermiştir. En ünlü yapıtı olan *Stoclet Villası* hiçbir tarihsel üsluptan esinlenmeden, yalnız malzeme kullanımı ile de anıtsal etkisi olan bir yapı oluşturulabileceğinin en iyi örneklerinden biridir. Yapının dışında, bronzla çerçevelenmiş beyaz mermer, içinde de Gustav Klimt'in mozaikleri kullanılmıştır. Hoffmann'ın çok sayıdaki tasarımları arasında villalar, çeşitli sergiler için Avusturya pavyonları ve konutlar bulunur. 1904-1910 arasında tiyatro ve tiyatro yapılarıyla da ilgilenmiştir.

1920'lerin ortasından sonra Almanya'da W.Gropius ve Bauhaus'un, Hollanda'da De Stijl akımının, Fransa'da Le Corbusier'nin çevresinde oluşan ve çağdaş mimarlık anlayışına yeni bir toplumsal içerik katmaya yönelik eğilimler, Hoffmann'ın ince bir estetiğe dayanan, ama yalnız seçkinlere yönelik biçimlendirme anlayışını ikinci plana itmeye başlamıştır. Ama o gene de, konut yerleşmesi tasarımlarında çok yalınlaşan üslubuyla kendini gösterir. 1934'te Venedik Bienali'nde (iki yıllık sergi) *Avusturya Pavyonu*'nu yapmış, II.Dünya Savaşı'ndan sonra da başka mimarlarla birlikte konut yerleşmeleri üstünde çalışmıştır.

Hoffmann'ın yapıtları, biçimsel olduğu kadar işlevsel bakımdan da yerinde kullanılan bir renk ve biçim duygusunun varlığını yansıtır. Birkaç çizgiyle oluşturduğu ve tasarımlarının üçüncü boyutunu özetlediği perspektif çizimleri, onun hem güçlü sanatçı kişiliğini, hem de el işçiliğini gösterir. Daha az yapı yaptığı sonraki dönemlerinde dokuma, duvar kâğıdı, seramik, mobilya ve ev eşyası gibi ürünler için

dekoratif tasarımlar üretmiştir.

Hoffmann'ın akılcı olmaktan çok duygulara dayanan sanatçı kişiliği, yapıtlarını kuramsal temellere oturtmamasına neden olmuş, ancak öğretmenliğiyle ve önemli bir tasarım işliği durumuna getirdiği bürosuyla birçok genç yeteneğin yetişmesini sağlamıştır. Bunun en iyi kanıtı ünlü çağdaş Fransız mimarı Le Corbusier'nin de bir süre bu işlikte çalışmış olmasıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Purkersdorf Sanatoryumu*, 1903-1906, Viyana; *Stoclet Villası*, 1905-1911, Brüksel; *Avusturya Pavyonu*, 1911, Uluslararası Sanat Sergisi, Roma; *Avusturya Pavyonu*, 1913-1914, Alman Werkbund Sergisi, Köln; *Felix Motte Strasse Konut Yerleşmesi*, 1925, Viyana; *Stomstrasse Konut Yerleşmesi*, 1925, Viyana; *Avusturya Pavyonu*, 1925, Süsleme Sanatları Sergisi, Paris; *Avusturya Werkbund Sergisi*, 1929, Viyana; *Avusturya Pavyonu*, 1930, Uluslararası Sergi, Stockholm; Avusturya Werkbund örnek konut yerleşmesinde dört konut bloku, 1932, Viyana; *Avusturya Pavyonu*, 1932, Venedik Bienali; *Blechturmgasse Konut Yerleşmesi* (J.Kalbac ile), 1950-1954, Viyana; *Silbergasse Konut Yerleşmesi* (J.Kalbac ile), 1950-1954, Viyana; *Heiligenstaetterstrasse Konut Yerleşmesi* (J.Kalbac ile), 1950-1954, Viyana.

• KAYNAKLAR: L.W.Rochowanski, *Josef Hoffmann*, 1950; G.Veronesi, *Josef Hoffmann*, 1955.

• BAKINIZ: GROPIUS, HORTA, G.KLIMT, LE CORBUSIER, OLBRICH, O.WAGNER.

HOFFNUNG, Gerard
(1925-1959)

İngiliz, karikatürcü ve tromboncu. Çizgileriyle olduğu kadar düzenlediği konserlerle de ilginç bir gülmece yaratmıştır.

Berlin'de doğdu, 28 Eylül 1959'da Londra'da öldü. Alman asıllı olan ailesi, o küçükken İngiltere'ye göç etti. Highgate School ile Harrow School of Arts'da eğitim gördü. Bir süre öğretmenlik yaptı, daha sonra bir Londra orkestrasında trombon ve tuba çaldı. Bir yandan da karikatürler yayımladı. 1959'da "Hoffnung'un Müzik Festivali" adıyla düzenlediği bir konserle ün kazandı. İki yıl sonra "Hoffnung'un Gezegenler Arası Müzik Festivali" adıyla ikinci bir konser daha düzenledi. Benzer bir konser de onun ölümünden sonra 1961'de düzenlendi.

Hoffnung'un, Londra'nın ünlü Royal Festival Hall'da düzenlediği konserleri müzikle yapılmış gülmecelerdir. Bunlarda ünlü klasik müzik parçalarını ustaca birbirine karıştırmak, bir parça ya da bir çalgının yapısından kaynaklanan yanılgılarla şaşırtıcı dönüşümler yaratmak gibi gülmece öğelerini kullanmıştır. Ayrıca orkestra ve çamaşır makineleri, yazı makineleri, elektrik süpürgeleri için düzenlediği kendi bestelerini de bunlara katarak klasik müziği olduğu kadar çağdaş müziği de başarılı bir biçimde karikatürize etmiştir.

Konularını genellikle müzik dünyasından alan karikatürleri onun hem gülmececi, hem de müzikçi yanını ortaya koyar. Yumuşak, sevimli bir çizgisi vardır. Çizgili bir anlatıma dayanan gülmecesini müzik araçlarına, deyimlerine, müzikçilerin davranışlarına ilişkin çelişkiler üstüne kurar. Ayrıca bütün orkestrayı canlandırdığı kalabalık çizimleriyle de ünlüdür. Yapıtları *Punch*, *Evening News*, *Lilliput* gibi önde gelen dergi ve gazetelerde yayımlanmış, pek çok kez kitap olarak basılmıştır. *Birds, Bees and Storks* ("Kuşlar, Arılar ve Leylekler") adlı yapıtı ölümünden sonra çizgi film olarak da düzenlenmiştir. 1983'teki 11. Uluslararası İstanbul Festivali'nde de Hoffnung'un çizimlerinden oluşan bir sergiye yer verilmiştir.

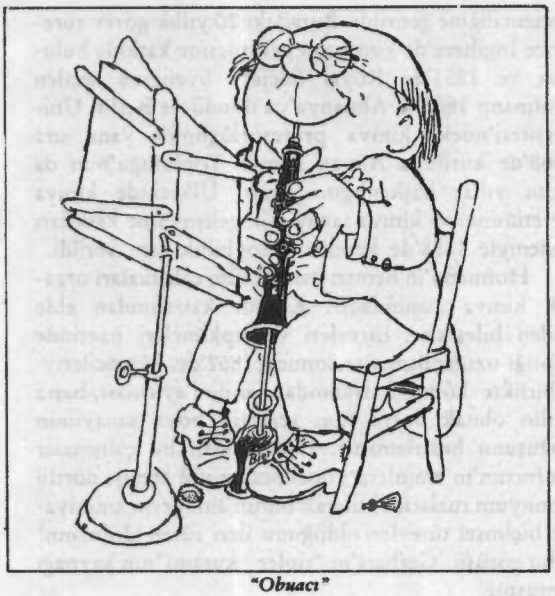

"Obuacı"

• YAPITLAR (başlıca): Karikatür Albümü: *The Maestro* 1953, ("Orkestra Şefi"); *The Hoffnung Symphony Orchestra*, 1955, ("Hoffnung'un Senfoni Orkestrası"); *The Hoffnung Music-Festival*, 1956, ("Hoffnung'un Müzik Festivali"); *The Hoffnung Companion to Music*, 1957, ("Hoffnung'un Müzik Elkitabı"); *Hoffnung's Musical Chairs*, 1958, ("Hoffnung'un Müzikli İskemleleri"); *Hoffnung's Acoustics*, 1959, ("Hoffnung'un Akustiği"); *Ho Ho Hoffnung*, 1959; *Birds, Bees and Storks*, (ö.s.), 1960, ("Kuşlar, Arılar ve Leylekler"); *Hoffnung's Little Ones*, (ö.s.), 1961, ("Hoffnung'un Ufaklıkları"); *The Penguin Hoffnung*, (ö.s.), 1963. Plak: *Hoffnung*, (ty.).

HOFMANN, August Wilhelm von
(1818-1892)

Alman kimya bilgini. Organik kimya alanındaki çalışmalarıyla anilin boya sanayiinin temellerini atmıştır.

8 Nisan 1818'de Giessen'de doğdu, 2 (ya da 5) Mayıs 1892'de Berlin'de öldü. Felsefe ve hukuk okuduktan sonra kimyaya yönelerek, dönemin en ünlü kimyacılarından Liebig'in öğrencisi oldu. 1845'te hocasının önerisi ve Prens Albert'in atama emriyle, Londra'da yeni kurulan Kimya Koleji'nin

yöneticiliğine getirildi. Buradaki 20 yıllık görev süresince İngiltere'de kimyanın gelişmesine katkıda bulunan ve 1851'de Royal Society üyeliğine seçilen Hofmann 1865'te Almanya'ya döndü ve Berlin Üniversitesi'ndeki kimya profesörlüğünün yanı sıra 1868'de kurduğu Alman Kimya Topluluğu'nun da uzun yıllar başkanlığını yaptı. Ülkesinde kimya öğretiminin ve kimya sanayiinin gelişmesine katkıları nedeniyle 1888'de kendisine soyluluk sanı verildi.

Hofmann'ın hemen hemen tüm çalışmaları organik kimya alanındadır. Kömür katranından elde edilen bileşikler, türevleri ve tepkimeleri üzerinde yaptığı uzun çalışmalar sonucu, 1862'de, öğrencileriyle birlikte kömür katranından anilini ayırması, başta anilin olmak üzere tüm sentetik boya sanayiinin doğuşunu hazırlamıştır. Öte yandan bu çalışmalar Hofmann'ın aminlere yönelmesine yol açmış, dörtlü amonyum tuzlarını bularak bütün aminlerin amonyağın biçimsel türevleri olduğunu ileri süren Hofmann'ın bu görüşü Gerhart'ın "tipler kuramı"nın kaynağı olmuştur.

1867'de akkor halindeki platinin üzerinden metil alkol buharı geçirerek elde ettiği formaldehitin yanı sıra hidrobenzeni, izonitritleri ve August Cahours (1813-1891) ile birlikte alil alkolü bulan Hofmann'ın bir amitin amine çevrilmesine ilişkin yöntemi de "Hofmann tepkimesi" adıyla bilinir.

Buhar yoğunluklarından sıvıların molekül ağırlığını saptamak üzere bir yöntem geliştiren ve kadmiyum, fosfor ve titanyum kimyasına katkılarda bulunan Hofmann, 19.yy'ın önde gelen kimyacıları arasına girmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *An Introduction to Modern Chemistry*, 1865, ("Modern Kimyaya Giriş").

- **BAKINIZ:** GERHARDT, LIEBIG, PERKIN.

HOFMANNSTAHL, Hugo von (1874-1929)

Avusturyalı şair. Lirik şiirleri ve Richard Strauss'un operaları için hazırladığı librettolarıyla tanınmıştır.

1 Şubat 1874'te Viyana'da doğdu, 15 Temmuz 1929'da Viyana'nın banliyösü Rodaun'da öldü. Hukuk öğrenimi gördü. İlk şiirlerini henüz on altı yaşındayken Loris takma adıyla yayımladı. Bu şiirlerde kullandığı ustalıklı dil ve olağanüstü güzellikteki lirik hava, önce Viyana'da, daha sonra da tüm Avusturya ve Almanya'da kısa zamanda tanınmasını sağladı. Yine aynı yıllarda yazdığı denemelerindeki olgun anlatım ve ustalık, kimi eleştirmenlerce o yaştaki bir insan için "akıl almaz" olarak nitelendi. Askerliğini yaptıktan sonra Latin dili ve edebiyatı öğrenimi gördü. 1901'den sonra serbest yazar olarak çalıştı.

1891-1899 arasında, çok başarılı kısa, manzum oyunlar yazdı. Özellikle, Belçikalı yazar Maurice Maeterlinck'in durgun oyunlarından, İngiliz romantik ozanlarından Robert Browning'in monologlarından ve Fransız ozan Alfred de Musset'nin atasözlerine dayanan kısa güldürülerinden etkiler taşıyan bu oyunlar arasında *Gestern* ("Dün") ve *Der Tod des Tizian* ("Titian'ın Ölümü") büyük yankılar uyandırdı. Hofmannstahl'ın oyunları da şiirleri gibi lirik, ama gerçekçi, canlı, akıcı ve sürekli değişimler gösteren yapıtlardı. Ancak Hofmannstahl 1902'de yazdığı *Ein Brief* ("Bir Mektup") adlı denemesinde, yüzyılın sonlarında özellikle Romantizm ve Simgecilik (Sembolizm) akımlarının bunalımlarını ortaya dökerek, saf lirik biçime tümüyle karşı çıktı.

Hofmannstahl, I.Dünya Savaşı'ndan sonra, Max Reinhardt ile birlikte Salzburg Festivali'ni düzenledi. Yaşamının son yıllarında Richard Strauss'un operalarına librettolar yazdı, bunlardaki başarısıyla ününü bir kez daha pekiştirdi. 1911'de *Der Rosenkavalier* (Güllü Şövalye) operasıyla başlayan Hofmannstahl-Strauss işbirliği, 1933'te sahnelenen *Arabella* ile doruk noktasına ulaştı. Bu arada büyük klasik oyunlardan ve Elizabeth dönemi İngiliz tiyatrosunun en önemli yapıtlarından uyarlamalar da yaptı.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Ausgewählte Gedichte*, 1903, ("Seçilmiş Şiirler"). **Oyun:** *Gestern*, 1891, ("Dün"); *Der Tod des Tizian*, 1892, ("Titian'ın Ölümü"); *Der Tor und der Tod*, 1893, ("Ahmak ve Ölüm"); *Jedermann*, 1911, ("Herkes"); *Der Schwierige*, 1921, ("Zor Adam"); *Der Unbestechliche*, 1923, ("Rüşvet Yemeyen Adam"); *Der Turm*, 1925, ("Kule"). **Opera Librettosu:** *Der Rosenkavalier*, 1911, (Güllü Şövalye); *Die Frau Ohne Schatten*, 1919, (Gölgesi Olmayan Kadın); *Die Ägyptische Helena*, 1928, (Mısırlı Helen). **Uyarlama:** *Elektra*, 1903; *Oedipus und Sphinx*, 1905, ("Oedipus ve Sfenks"); *Ariadne auf Naxos*, 1912, ("Ariadne Naxos'da"). **Deneme:** *Ein Brief*, 1902, ("Bir Mektup").